

SÆCULUM III

ΚΛΗΜΕΝΤΟΣ

ΤΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΩΣ

ΤΑ ΕΥΡΙΣΚΟΜΕΝΑ ΠΑΝΤΑ.

—

CLEMENTIS

ALEXANDRINI

OPERA QUÆ EXSTANT OMNIA

JUXTA EDIT. OXON. AN. 1715.

ACCEDUNT

D. NICOLAI LE NOURRY

COMMENTARIA IN OMNES CLEMENTIS ALEXANDRINI LIBROS.

ACCURANTE ET RECOGNOSCENTE J.-P. MIGNE,

BIBLIOTHECÆ CLERI UNIVERSÆ,

SIVE

CURSUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

PATROLOGIÆ GRAECAE TOMUS 8

TURNHOLTI (BELGIUM)
TYPOGRAPHI BREPOLS EDITORES PONTIFICII

ΚΛΗΜΕΝΤΟΣ
ΤΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΩΣ
ΣΤΡΩΜΑΤΕΩΝ
ΛΟΓΟΣ ΠΡΩΤΟΣ (92).

—
CLEMENTIS ALEXANDRINI
STROMATUM
LIBER PRIMUS.
—

✠ CAPUT PRIMUM.

SEU PRÆFATIO.

Auctor propositum suum exponit quantumque utilitatis scriptores lectoribus suis conferant ostendit.

Λείπει ἡ ἀρχή. A Deest principium.
ἵνα ὑπὸ χεῖρα (93) ἀναγινώσκῃς αὐτάς, καὶ θύνη-
075 οῦς φυλάξαι αὐτάς. Πότερον δ' οὐδ' ὄλωσ, ἢ τισι' κα-

(92) Κλήμεντος τοῦ Ἀλεξ. Verior sequentium librorum inscriptio hæc : Τῶν Στρωματέων λόγων ὁ πρῶτος, ut apud Euseb. *evang. Præpar.* pag. 292 : Ἀπὸ τοῦ πρώτου τῶν Κλήμεντος Στρωματέων : vel Στρωματέως ὁ πρῶτος, ut apud eundem Euseb. *evang. Præpar.* pag. 240 : Τούτων δὲ μνημονεύει καὶ ὁ ἡμέτερος Κλήμης ἐν τῷ πρώτῳ Στρωματέϊ, δεῖ ὧν φησι... et *cursorum* p. 591 : Ἀπὸ τοῦ πέμπτου Στρωματέως Κλήμεντος. Imo apud ipsummet Clementem infra 401, 20 ; 454, 52 ; 449, 5 ; 446, 20, 459, 48 ; 547, 10 (edit. Paris.) Pleniorē si velis titulum, ex epilogo primi, secundi, tertii et quinti Στρωματέως, substitui potest hic : Τῶν κατὰ τὴν ἀληθῆ φιλοσοφίαν γνωστικῶν ὑπομνημάτων ὁ πρῶτος Στρωματέως. Cur vero Στρωματέων nomen hisce libris imposuerit, ipse luculenter declarat Clemens, hujus libri i capite primo, sub finem, et alias, ut mox notatur. De additamento autem, quod in sex sequentium librorum inscriptione additur, τῶν εἰς ὄψω, suspicionem movent non tantum singulorum præmia et propositio, sed etiam septimi epilodus, 766, 767, ut aut plures scripsisse, aut plures scribere voluisse videatur. Octavum sane mancum et imperfectum esse, nimis clarum est. Plutarcho quoque, inquit H., Στρωματέων libros tribuit idem Eusebius, *Demonstr. evang.* pag. 15, ubi dicit, ἀπὸ τῶν Πλουτάρχου Στρωματέων ἐκθῆσομαι : eo nomine fortasse appellans librum *De placitis philosophorum*. Ad præmium quod attinet, non multa forsitan desunt : nempe præludium defensionis horum librorum, cur ad eorum scriptionem se contulerit. SYLBURG. — Pollux lib. vii, c. 19, docet nomen στρωμα-

τέως, vestem aliquam « sutilem » significare, in qua stragula solebant deponi ac colligari, quales erant sacci, quos ibidem memorat, ex pannis lineis aut laneis consuti, in quibus stragulae vestes reponi solebant, ac funiculis obligari. Apud Athenæum et alios non multum videntur differre οἱ στρωματέες a « stromatis » ipsis. Piscis quidam lib. vii Athenæi στρωματέως dicitur, quia ejus tergum virgis aurei coloris « variatum » est. Ita Clemens libros suos inscripsit Στρωματέες, ob « varietatem » argumenti, ut ipse ait initio lib. iv : Ἐὰν δὲ ἡμῖν τὰ ὑπομνηματα ποιήσῃς, ὡς αὐτὸ που τοῦνομά φησι, διεστρωμένα. Et paulo post : Τῶν ὑπομνημάτων Στρωματέες τὴν ἐπιγραφὴν καίριαν ἔχουσιν, et in fine libri i : Τῶν κατὰ τὴν ἀληθῆ φιλοσοφίαν γνωστικῶν ὑπομνημάτων πρῶτος ὑμῖν Στρωματέως ἐνταῦθα περιγεγράφθω : « Primus ex centonibus divinatorum commentariorum ex vera philosophia contextis hic finiatur : » et in fine lib. v. D. Hieronymus Στρωματέες et Στρώματα dicit, ut in *Catalogo script. eccl.* : « Meminit autem in *Stromatibus* suis voluminis Tatiani adversus gentes. » Sophronius Græcus interpres, ἐν τοῖς ἰδίοις Στρώμασι. Eusebius lib. i *Præparat.* meminit τῶν Πλουτάρχου Στρωματέων p. 15. Henr. Stephanus in *Thesaur.* His adlere potes, et locum Eusebii in *Historia eccl.* lib. iii, f. 29, b, citantis Clementem ἐν τούτῳ Στρωματέϊ, et Hieronymi in *Chronico Eusebii Olymp.* XLVII : « Sententiæ autem nostræ etiam Clemens congruit in primo Stromate. » Item Olymp. LXIV : « Clemens quoque his congruit in primo Stromate ita scribens. » Quin et ipse Clemens Στρωματέως dicitur a Theo-

✠ permittendum scribere? et si prius quidem, quis est usus litterarum? sin autem alterum, aut viris bonis, aut iis, qui non sunt ejusmodi. Ridiculum quidem certe fuerit, eorum, qui sunt boni, scriptis repudiatis, eos, qui tales non sunt, componentes admittere. Sed Theopompo quidem et Timæo, qui fabulas et maledicta componunt; præterea autem Epicuro quoque, qui est princeps et auctor impietatis; quinetiam Hipponacti et Archilocho, iam turpiter scribere concedendum est, ei autem qui veritatem prædicat, prohibendum est posteris utilitatem relinquere? Pulchrum autem esse et honestum existimo, iis etiam, qui postea futuri sunt, bonos libros relinquere. Ac libri quidem

✠ P. 316 ED. POTTER.

doretio, *De hæret. fabul.* lib. 1: Μάρτυρα τὸν Στωματικῶν πρέζομαι Κλήμεντα. Vide Eusebium lib. vi *Histor.*, cap. 5, ubi hoc opus, regnante Severo, elaboratum fuisse tradit. Scripsit et Origenes *Stromatum* libros, qui ab Hieronymo in Danielem citantur. COLLECT. — Vera horum librorum, quos toties antiquitas laudat, inscriptio est: ΤΙΤΟΥ ΦΛΑΒΙΟΥ ΚΛΗΜΕΝΤΟΣ ΤΩΝ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΑΛΗΘΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΝ ΓΝΩΣΤΙΚΩΝ, teste Eusebio: aut si Photium sequamur, qui in codice antiquo reperisse veram se inscriptionem notat: ΤΙΤΟΥ ΦΛΑΒΙΟΥ ΚΛΗΜΕΝΤΟΣ ΠΡΕΣΒΥΤΕΡΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ ΤΩΝ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΑΛΗΘΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΝ ΓΝΩΣΤΙΚΩΝ ΥΠΟΜΝΗΜΑΤΩΝ ΣΤΡΩΜΑΤΕΩΝ Α. Β. Γ. Δ. Ε. ΣΤ. Ζ. καὶ Η. Verba illius sunt: Εἶρον μέντοι γε ἐν τῶν παλαιῶν βιβλίων τὴν αὐτὴν πραγματείαν οὐχὶ Στωματικῶν μόνον ἐπιγραφομένην, ἀλλὰ ὀλοκλήρως οὕτω: Τίτου Φλαβίου Κλήμεντος πρεσβυτέρου Ἀλεξανδρείας τῶν κατὰ τὴν ἀληθῆ φιλοσοφίαν γνωστικῶν ὑπομνημάτων Στωματέων α. β. γ. δ. ε. στ. ζ. καὶ η. Occasionem partim scripti, partim tituli, a Gnosticis, quos eleganter καταγνωστικούς vocat Epiphanius, nefandis ejus temporis hæreticis, desumpsit, qui propter scientiæ, quam sibi vindicabant, teste Augustino, excellentiam, nomen hoc assumpserant. De quibus tam multa Irenæus et alii. His ergo verum opponit gnosticum, ejus informandi causa ac delineandi, cum hi libri προηγουμένως scripti sint, tamen proprie de gnostico suo illo et vero agere incipit secunda parte libri sexti, usque ad alteram septimi, ubi de affectibus, scientia, sermone, precibus, amore erga Deum, erga veritatem, de benignitate, sacrificiis ac contemplatione veri gnostici agit. Etiam hic Platonem imitatus: nam ut ille temp., ita noster gnosticon λογοθεώρητον describit. Hoc est plane ἀνοπόθετον, cum exemplum simile non possit dari, ne in sacris quidem litteris. Qualis est Stoicorum sapiens: quem illi esse volunt ἀπαθῆ: plane ut Clemens suum gnosticum libro sexto, ubi disertè: Ἐξαιρετέον ἄρα τὸν γνωστικὸν ἡμῶν καὶ τέλειον ἀπὸ παντὸς ψυχικῆς πάθους. Et causam addit: Ἡ μὲν γὰρ γνώσις συνάσκησιν, ἢ συνάσκησις δὲ ἕξιν ἢ διάθεσιν, ἢ κατάστασις δὲ ἢ ποιᾶδε ἀπάθειαν ἐργάζεται, οὐ μετριοπάθειαν, non modo contra Christianos, sed et Peripateticos, qui ἀπάθειαν non probant, μετριοπάθειαν commendant. Quare gnosticus Clementis ἄς παράδειγμα καίται: μόνω πεπλασμένον τῷ λόγῳ, ἔργῳ δὲ συστῆναι μὴ δυνατόν. Exemplum sine exemplum, quod quilibet contendat, nemo tamen tactenus expressit. Sicut omnes boni Deum imitantur, neque exhibent, a quo parum vult abesse suum gnosticum, quem θεωροῦν τε καὶ θεοφορεῖσθαι lib. vi, ait. At in *Pædagogō*, sicut in *Politicis* ab Aristotele, omnia præς ὑπόθεσιν dicuntur. Hoc est, quæ possunt fieri, et

ταλειπτόν συγγράμματα; καὶ εἰ μὲν τὸ πρότερον αἰς ἢ τῶν γραμμάτων χρεία; εἰ δὲ τὸ ἕτερον, ἦτοι τοῖς σπουδαίοις, ἢ τοῖς μὴ. Τέλειον μὲν τὸ ἀνὲν εἶναι τὴν τῶν σπουδαίων ἀποδοκιμάζοντα γραφῆναι τοῖς μὴ ποιούτους ἀποδέχεσθαι συντάσσοντας. Ἄλλοι ἄρα θεοπόμπῳ μὲν καὶ Τιμαίῳ, μύθους καὶ ἠλοιοφῆμια συντάττουσι: πρὸς δὲ καὶ Ἐπικουρῶν, ἀθεοφορῶν καταρχόντι: ἔτι δὲ Ἰππώνακτι καὶ Ἀρχιλόχῳ (ἦν), αἰσχροῦς οὕτως ἐπιτρεπτόν γράφειν: τὸν δὲ τὸ ἀπάθειαν κηρύσσοντα κωλύτόν τοῖς ἕτερον ἀνοπόθειαν ὠφέλειαν ἀπολείπειν. Καλὸν δὲ, αἶμαι, καὶ παῖδας ἀγαθοῦς τοῖς ἔπειτα καταλείπειν: οἱ μὲν γὰρ παῖδας σωμάτων, ψυχῆς δὲ ἔγγονοι οἱ λόγοι: αὐτίκα πατέρως τοῖς κατηχέσαστάς (95) γαμεν. Κατανοήσαν

B

fiant. HEINSIUS. — Porro hujusce operis inscriptionis ad methodum explicat ipse auctor pag. 73, 79, 259, 264, 274, 275, 276, 277, 278, 279, 295, 297, 298, 359, 360, 474, 476, 477, 716, 717, 766, 767, edit. Paris. Primum autem *Stromatum* librorum in hoc capita 29 digessit Cl. Lowthius*.

(95) Ἐπὶ χεῖρα. Simili phrasi usus est Irenæus lib. v, cap. 22, pag. 454 edit. Oxon.: « Πρωμανὺν habere, Non tentabis Dominum Deum tuum. » Plinius lib. iii, epist. 2: « Libelli, quos emisimus, dicuntur in manibus esse. » Idem lib. ii, epist. 5, de quadam oratione scribit: « Nihil enim adhuc inter manus habui, cui majorem sollicitudinem præstare deberem. » Plautus « sub manus, » et Suetonius « sub manum » dixit, quod in promptu est. Plutarchus lib. *Quo pacto discerni possit assentator ab amico*: Εἰς τὸ παρὸν εἰσὲν οὗτοι καὶ τὰ ὑπὸ χεῖρα βλαβεροί, « ii in præsens nocent » Nam τὰ ὑπὸ χεῖρα sunt παρόντα. Simili sensu τὰ ἐν τοῖς ποσίν, « quæ ante pedes sunt, » præsentia: « notant. Conf. Clemens pag. 749 et 749 edit. Paris. Porro simile argumentum tractat auctor *Epitom. Theodot.* pag. 805.

(94) Ἀρχιλόχῳ. Origenes lib. iii *Adv. Celsum*, pag. 125, inde ostendit Pythii oraculis nil divinum inesse, quod dixerint Archilochum esse, « Musarum famulum, » ἀνδρᾶ ἐν κακίστῃ καὶ ἀσελγεστάτῃ ὑποθέσει ἐπιδειξάμενον τὴν ἐαυτοῦ ποιητικὴν, καὶ ἦθος ἀσελγὲς καὶ ἀκάθαρτον παραστήσασα: « Virum, qui in nequissimo argumento specimen poeticiæ suæ, morumque simul impurorum edidit. » Hæc similis erat Hipponax: unde Sapphus in *Sapphus comœdia* Παιποίηκεν Σαπφούς ἐραστῆς Ἀρχιλόχῳ καὶ Ἰππώνακτα: « Sapphus amatores fecit Archilochum et Hipponactem, » ut refert Athenæus lib. xiii.

(95) Πατέρως τοῖς κατηχέσαστάς. Irenæus i, iv, c. 79, p. 384: « Qui enim ab aliquo doctus est verbo, filius docentis dicitur, et ille ejus pater. » Chrysostomus homil. 41, tom. V: Οὐ τὸ σπεῖραι ποιεῖ πατέρα μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸ παιδεύσαι καλῶς: « Non solum seminasse » patrem « efficit, sed etiam præclare instituisse. » Hinc B. Paulus i *Cor.* iv, 15: Ἐάν γὰρ μωροῦς παιδαγωγῶς ἔχητε ἐν Χριστῷ, ἀλλ' οὐ πολλοὺς πατέρας: ἐν γὰρ Χριστῷ Ἰησοῦ διὰ τοῦ Εὐαγγελίου ἐγὼ ὑμᾶς ἐγέννησα. Ejusmodi plura exempla collegit ipse Clemens *Strom.* iii, pag. 168. Conf. etiam *Strom.* vi, pag. 557. Est autem hæc consuetudo a Judæorum magistris profecta, qui a discipulis suis « patres » vocari amabant. Unde monet Christus, « ne quemquam in terra » patrem « vocemas, » Matth. xxiii, 9. Maimonides tract. *De studio legis* c. 1: « Præcipit Scriptura, dicens: *Ea filius tuis repetes*, Gen. vii, 7. Ex traditione sciendum est, in isto textu intelligi discipulos tuos; discipuli enim passim et sæpissime filii vocantur. Ita in II Reg. ii, 15: « Tunc egressi filii prophetarum, »

B

* Quæ hic et initio sequentium librorum legebantur capitulorum rubricæ, nunc locum opportuniorē obtineant cuiusque capitulo præmissæ. Edit. Paris.

δὲ ἡ σοφία καὶ φιλόσοφος. λέγει γοῦν ὁ Σολομῶν· « Υἱὲ, ἐὰν δεξάμενος ῥῆσιν ἐντολῆς ἐμῆς, κούψῃς παρὰ σεαυτῷ, ὑπακούσεται σοφίας τὸ σῶς σου. » Σπειρόμενον τὸν λόγον κρύπτεσθαι μηνύει, καθάπερ ἐν γῆ, τῇ τοῦ μανθάνοντος ψυχῇ· καὶ αὕτη πνευματικὴ φυτεία. Διὸ καὶ ἐπιφέρει· « Καὶ παραβαλεῖς καρδίαν σου εἰς σύνεσιν· παραβαλεῖς δὲ αὐτὴν εἰς νοθέτησιν τῷ υἱῷ (96). » Ψυχὴ γάρ, οἶμα, ψυχῆ, καὶ πνεῦμα πνεύματι συναπτόμενα, κατὰ τὴν τοῦ λόγου σπέραν αὖξει τὸ καταβληθὲν καὶ ζωογονεῖ· οὗτος δὲ πᾶς ὁ παιδευόμενος καθ' ὑπακοὴν τοῦ παιδευόντος· « Υἱὲ, φησὶν, ἐμῶν θεσμῶν (97) μὴ ἐπιλανθάνου. » Εἰ δὲ μὴ πάντων ἡ γνῶσις, ὄνος λύρας, ἢ φασὶν οἱ παροϊμιάζομενοι, τοῖς πολλοῖς τὰ συγγράμματα· ὕες (98) γοῦν βορβόρω ἴδονται μᾶλλον ἢ καθαρῷ ὕδατι. « Διὰ τοῦτο, φησὶν ὁ Κύριος, ἐν παραβολαῖς αὐτοῖς λαλῶ, ὅτι βλέποντες, οὐ βλέπουσι, καὶ ἀκούοντες, οὐκ ἀκούουσι, καὶ οὐ συνιᾶσι (99)· » μὴ ὡς τὴν ἄγνοιαν αὐτοῖς παρέχοντος τοῦ Κυρίου· καὶ γὰρ οὐ θεμιτὸν οὕτω φρονεῖν· ἀλλὰ τὴν ὑπάρχουσαν διελέξαντος προφητικῶς, καὶ ἀσυνέτους τῶν λεγομένων ἐσομένους μηνύσαντος. Ἦδη δὲ καταφαίνεται ἐκ περιουσίας ὁ Σωτὴρ αὐτός, κατὰ τὴν τοῦ λαμβάνοντος δύναμιν, καὶ (1) δὴ ἐκ συνασκήσεως αὖξειν τοῖς δούλοις τὰ ὑπάρχοντα διανείμας, αἰθίς ἐπανελθῶν, τιθέναι (2) λόγον μετ' αὐτῶν· ὁπρὲν αὐτοὺς μετ' αὖξήσαντας τὸ ἀργύριον αὐτοῦ, τοὺς ἐν ὀλίγῳ πιστοὺς, ἀποδεξάμενος, καὶ ἐπαγγειλάμενος ἐπὶ πολλῶν καταστήσειν, εἰς τὴν τοῦ Κυρίου χαρὰν προσέταξεν εἰσελθεῖν· τῷ δὲ ἀποκρυφάμενῳ τῷ πιστευθὲν ἀργύριον εἰς τὸ ἐκδανεῖσαι, καὶ αὐτὸ ὅπερ ἔλαβεν ἀποδιδόντι ἀργῶν, « Πονηρὸς δούλε, εἶπε, καὶ ὀκνηρὸς, ἔδωκε σε βαλεῖν τὸ ἀργύριόν μου τοῖς τραπεζίταις, καὶ ἔλθων ἐγὼ ἐκομισάμην ἂν τὸ ἐμόν. » Ἐπὶ τούτοις ὁ ἀχρεῖος δούλος εἰς « τὸ ἐξώτερον ἐμβληθήσεται (3) σκότος. » « Σὺ οὖν (4) ἐνδυναμοῦ, καὶ Παῦλος λέγει, ἐν χάριτι τῇ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ· καὶ ἃ ἤκουσας παρ' ἐμοῦ διὰ πολλῶν μαρτύρων, ταῦτα παράθου πιστοῖς ἀνθρώποις, οἵτινες ἱκανοὶ ἔσονται καὶ ἑτέρους διδάξαι. » Καὶ πάλιν· « Σπούδασον σεαυτὸν δόκιμον παραστήσαι τῷ Θεῷ, ἐργάτην ἀνεπίσχυτον, ὀρθοτομοῦντα τὸν λόγον τῆς ἀληθείας. » Εἰ τοίνυν ἄμφω κηρύττουσι τὸν λόγον, ὁ μὲν τῇ γραφῇ (5), ὁ δὲ τῇ φωνῇ· πῶς οὐκ ἄμφω ἀποδεκτοί, ἐνεργῶν (6) τὴν πίστιν διὰ τῆς ἀγάπης ποιημένοι; Τῇ δὲ αἰτία (7) τοῦ μὴ τὸ βέλτιστον ἐλο-

A corporum, animæ autem liberi sunt scripta, jam
 ✕ Patres eos dicimus, qui nos catechesi instituerunt.
 Philosophia autem humana est, et se libenter com-
 municat. Dicit itaque Solomon: « Fili, si susce-
 ptam præcepti mei dictionem apud te absconderis,
 exaudiet sapientiam auris tua. » Sermonem, qui
 seminatur, in ejus, qui discit, anima abscondi di-
 cit, tanquam in terra: et hæc est plantatio spirita-
 lis. Unde etiam infert: « Et applicabis cor tuum ad
 intelligentiam; applicabis autem ipsam ad admoni-
 tionem filio tuo ». Anima enim animæ, et spiritus
 spiritui copulatus, per sermonis seminationem id.
 quod in terram fuerat conjectum, augent et vivifi-
 cant; filius autem est, quisquis eruditur, quatenus
 ei, a quo eruditur, morem gerit: « Fili, inquit,
 præscriptorum meorum ne obliviscaris ». Quod
 si non est omnium cognitio, asinus ad lyram, ut ii
 dicunt qui proverbiiis utuntur, vulgo sunt quæ
 scripta sunt. Sues quidem certe magis delectantur
 luto, quam aqua munda. « Propterea, inquit Do-
 minus, loquor eis in parabolis, quod videntes non
 vident, et audientes non audiunt, et non intelli-
 gunt »: » non quod eis Dominus præbeat ignora-
 tionem; sic enim sentire est nefarium; sed quod
 eam, quæ inerat, prophetice arguerit, et ea quæ
 dicebantur non esse intellecturos indicarit. Jam
 autem cernitur ipse Servator, qui ex redundanti
 copia, pro ejus qui accipit viribus, quæ ex exerci-
 tatione servis augentur, facultates distribuerat, re-
 versus cum eis ut rationem iniret, quando iis qui-
 dem, qui ejus pecuniam auxerant, qui in modico
 fuerant fideles, acceptis, eos super multa constitu-
 turum pollicitus, in Domini gaudium jussit ingredi;
 ei autem, qui pecuniam ad fenerandum creditam
 occultaverat, et eam ipsam, quam acceperat, abs-
 que ullo emolumento reddebat, « Serve, inquit,
 nequam et ignave; oportebat te pecuniam meam
 dare nummulariis, et ego veniens meum recepis-
 sem ». Propter hæc servus inutilis « injicietur in
 tenebras exteriores ». « Tu ergo fortis esto, ait
 quoque Paulus, in gratia, quæ est in Christo
 Jesu; et quæ audiisti a me per multos testes, ea
 committe fidelibus hominibus, qui quidem idonei
 erunt alios quoque docere ». Et rursus: « Stude
 te ipsum Deo probum exhibere, operarium incon-
 fusibilem, recte tractantem verbum veritatis ». Si

✕ P. 317 ED. POTTER, 270 ED. PARIS. ^a Prov. ii, 1, 2. ^b Prov. iii, 1. ^c Matth. xiii, 15. ^d Matth. xviii, 52, etc.; Luc. xix, 22, etc. ^e Matth. xxv, 50. ^f II Tim. ii, 1, 2. ^g Ibid., 15.

(96) Υἱῷ. Υἱῷ σου, Prov.

(97) Θεσμῶν. Νομίμων, Prov. Mox respicit B. Pauli dictum I Cor. viii, 7: Οὐκ ἐν πᾶσιν ἡ γνῶσις

(98) Ὑες. Dictum proverbiale, quod superius re-
 citavit *Protrept.*, pag. 59 edit. Paris.

(99) Καὶ οὐ συνιᾶσι. Οὐδὲ συνιοῦσι, Matth. Se-
 quentia verba in Flor. edit. perplexius sic leguntur:
 τὴν ἄγνοιαν αὐτοῖς ὡς μὴ παρ. Nostram lectionem
 secutus est etiam Heryetus interpres. Sylburg.

(1) Καί. In Flor. edit. pro copulat. καί legitur
 relativum ἢ, « quæ. » Io.

(2) Τιθέναι. Indicative quoque legere possis τίθε-
 ται. Io.

(3) Ἐμβληθήσεται. Ἐκβληθήσεται, « eicietur, »

ut Matth. xxii et xxv. Ibidem paulo ante, vulg. B.
 Matth. xxv, τὸ ἐμόν τὸν τόκον. Io.

(4) Σὺ οὖν. Sententia mox postulat, ὡς ὁ Παῦ-
 λος λέγει, vel, ἐνδυναμοῦ, οὐκ. Παῦλος λέγει. Io.

(5) Ὁ μὲν, τῇ γρ. Conf. quæ infra dicit auctor,
Strom. iv, pag. 518 et *Strom.* vi, pag. 660.

(6) Ἐνεργῶν. Respicit B. Pauli verba, ubi « fidem
 per charitatem operari » dicit.

(7) Τῇ δὲ αἰτία. Respicit illud vulgatum, Αἰτία
 ἐλομένου, θεός δ' ἀνάπτος. « Culpa eligentis est,
 Deus autem culpa vacat. » Quod aliis etiam locis
 citavit, pag. 217, 314, 535, 542, 613, 705, 711, edit.
 Paris.

✠ ambo ergo verbum prædicant, hic quidem scripto, ille vero voce; quomodo non sunt ambo admittendi, qui effecerunt, ut fides operetur per dilectionem? A culpa autem ejus, qui quod est optimum non elegit, Deus est prorsus alienus, et minime ejus causa. Jam vero illorum quidem munus est verbum fenerari; horum autem probare, et aut accipere, aut non. Judicium autem in ipsis judicatur. Sed alia prædicandi quidem scientia est, alia velut nuntii, utrovis modo juvans, seu per manum, seu per linguam operetur: « Quoniam qui seminat in spiritum, de spiritu metet vitam æternam. Quod autem bonum est facientes, ne simus pusillò et abjecto animo ^a. » In eum quidem certe, qui divina providentia in eam inciderit, confert ea, quæ sunt maxima, principium fidei, vitæ recte instituendæ promptum et alacre desiderium, veritatis appetitionem, et ad eam incitationem, motum inquisitionis, vestigium cognitionis, et, ut rem in paucis conferam, dat **117** materiam et occasionem salutis. Qui autem in verbis veritatis germane et sincere sunt educati, accepto vitæ æternæ viatico, sublimes in cælum feruntur. Valde itaque mirabiliter dicit Apostolus: « Semper nos exhibentes ut Dei ministros, ut pauperes, multos autem ditantes; ut nihil habentes, et omnia possidentes. Os nostrum apertum est ad vos ^b. Testificor autem, » inquit, scribens ad Timotheum, « coram Deo et Christo Jesu, et electis angelis, ut hæc serves absque præjudicio, nihil faciens secundum provocationem ^c. » Necesse est ergo utrosque eos probare se ipsos: illum quidem, an dignus sit, qui dicat et monumenta relinquat; hunc vero, an jure possit audire et legere. Quemadmodum eucharistiam cum quidam, ut mos est, diviserint, permittunt unicuique ex populo ejus partem sumere. Ad accurate enim perfecteque eligendum ac fugiendum optima est conscientia. Firmum autem ejus fundamentum, est recta vita, cum ea, quæ convenit, doctrina: et sequi alios jam probatos, et qui se recte gesserunt, optimum est, et ad veritatem intelligendam, et ad exsequenda mandata. « Quamobrem qui comederit panem, et hiberit calicem Domini indigne, reus erit corporis et sanguinis Domini. Probet autem homo seipsum, et sic de pane edat, et de calice bibat ^d. »

✠ Consequens est ergo, ut qui ut proximis prosit curam suscipit, consideret, numquid audacter ac temere, et aliqua æmulatione, ad docendum prosilierit, num gloriam ex eo aucupetur, quod doctrinam suam communicat: num hanc solam respiciat mercedem, eorum, qui audiunt, salutem, et quod nihil ad gratiam loquatur: tum cogitet an a sordibus corruptelisque semper alienus vixerit, qui

✠ P. 318-319, ED. POTTER, 271-272 ED. PARIS. v, 21. ^d I Cor. xi, 27, 28.

(8) *Συνιστάντες*. Συνιστώντες I Cor. Μοχ, τοῦ Θεοῦ καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χρ. I Tim.

(9) Ἄρτον, καὶ π. Ἄρτον τοῦτον, ἢ π. I Cor. Μοχ, σώματος καὶ αἵμ. omisso τοῦ articulo. Deim, καὶ ἐκ τοῦ ποτ. Ibid.

Α μένου Θεὸς ἀναβίσις. Αὐτίκα τῶν μὲν, ἐκθανεῖσαι τὸν λόγον, ἔργον ἐστὶν, τῶν δὲ, δοκιμάσαι, καὶ ἤτοι ἐλέσθαι, ἢ μὴ· ἡ κρίσις δὲ ἐν αὐτοῖς κρίνεται. Ἀλλ' ἡ μὲν κηρυκτικὴ ἐπιστήμη, ἡ δὲ πῶς ἀγγελικὴ· ὑποτέρως ἂν ἐνεργῆ, διὰ τε τῆς χειρὸς διὰ τε τῆς γλώττης, ὠφελούσα· « Ὅτι ὁ σπείρων εἰς τὸ πνεῦμα ἐκ τοῦ πνεύματος θερίσει ζωὴν αἰώνιον. Τὸ δὲ καλὸν ποιῶντες, μὴ ἐκκακῶμεν. » Συμβάλλεται γοῦν τὰ μέγιστα τῷ περιτυχόντι κατὰ τὴν θείαν πρόνοιαν, ἀρχὴν πίστεως, πολιτείας προθυμίαν, ὁρμὴν τὴν ἐπὶ τὴν ἀλήθειαν, κίνησιν ζητητικὴν, ἔχουσαν γνώσεως, συναλόντι εἰπεῖν, ἀφορμὰς δίδωσι σωτηρίας. Οἱ δὲ ἐντραφέντες γνησίως τοῖς τῆς ἀληθείας λόγοις, ἐφόδια ζωῆς αἰδίου λαθόντες, εἰς οὐρανὸν πτεροῦνται. θαυμασιώτατα τοίνυν ὁ Ἀπόστολος, « Ἐν παντὶ, φησὶ, συνιστάντες (8) ἑαυτοὺς ὡς Θεοῦ διάκονοι· ὡς πτωχοὶ, πολλοὺς δὲ πλουτίζοντες· ὡς μηδὲν ἔχοντες, καὶ πάντα κατέχοντες. Τὸ στόμα ἡμῶν ἀνεῳγὲ πρὸς ὑμᾶς. Διαμαρτύρομαι δὲ, » τῷ Τιμοθέῳ φησὶν ἐπιστέλλων, « ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ καὶ Χριστοῦ Ἰησοῦ, καὶ τῶν ἐκλεκτῶν ἀγγέλων, ἵνα ταῦτα φυλάξῃς χωρὶς προκρίματος, μηδὲν ποιῶν κατὰ πρόσκλισιν. » Ἀνάγκη τοίνυν ἄμφω τούτω δοκιμάζειν σφᾶς αὐτούς· τὸν μὲν, εἰ ἄξιός ἐστιν τε καὶ ὑποπνήματα καταλιμπάνειν τὸν δὲ, εἰ ἀκροῶσθαί τε καὶ ἐντυγχάνειν δίκαιος. Ἡ καὶ τὴν Εὐχαριστίαν τινὲς διανείμαντες, ὡς ἔθος, αὐτὸν δὴ ἕκαστον τοῦ λαοῦ, λαβεῖν τὴν μοῖραν ἐπιτρέπουσιν. Ἀρίστη γὰρ πρὸς τὴν ἀκριβῆ ἀίρεσιν τε καὶ φυγῆν ἢ συνειδήσις. Θεμέλιος δὲ αὐτῆς βέβαιος ὀρθὸς βίος ἅμα μαθήσαι τῇ καθηκούσῃ· τό τε ἔπασθαι ἐτέροις δοκιμασθεῖσιν ἤδη καὶ κατωρθωκόσιν ἄριστον πρὸς τε τῆς ἀληθείας τὴν νόησιν καὶ τὴν κατάπραξιν τῶν ἐντολῶν. « Ὡστε ὅς ἂν ἐσθίῃ τὸν ἄρτον, καὶ πίνῃ (9) τὸ ποτήριον τοῦ Κυρίου ἀναξίως, ἐνοχὸς ἐσται τοῦ σώματος καὶ τοῦ αἵματος τοῦ Κυρίου. Δοκιμαζέτω δὲ ἄνθρωπος ἑαυτὸν καὶ οὕτως ἐκ τοῦ ἄρτου ἐσθιέτω, καὶ τοῦ ποτηρίου πινέτω. » Σκοπεῖσθαι οὖν ἀκόλουθον, ἄρα τῶν τὴν ὠφέλειαν τῶν πλησίον ἐπανηρημένων (10), εἰ μὴ θρασέως καὶ τισιν ἀντιζηλούμενος ἐπέπῃδησε τῆ διδασκαλίᾳ· εἰ μὴ φιλόδοξος ἡ κοινωνία τοῦ λόγου· εἰ τοῦτον μόνον καρποῦται τὸν μισθόν, τὴν σωτηρίαν τῶν ἐπαϊόντων, τό τε μὴ πρὸς χάριν ὁμιλεῖν· δωροδοκίας τε αὐτὴν διαβολὴν διαπέφευγεν, ὁ δὲ ὑπομνημάτων λαλῶν· « Οὔτε γὰρ ποτε ἐν λόγῳ κολακείας ἐγενήθημεν, καθὼς οἴδατε, » φησὶν ὁ Ἀπόστολος, οὔτε ἐν (11) προφάσει πλεονεξίας, Θεὸς μάρτυς, οὔτε ζητοῦντες ἐξ ἀνθρώπων δόξαν, οὔτε ἀπ' ὑμῶν, οὔτε ἀπ' ἄλλων, δυνάμενοι ἐν βάρει εἶναι ὡς Χριστοῦ ἀπόστολοι· ἀλλ' ἐγενήθημεν ἡπιοὶ ἐν μέτρῳ ὑμῶν, ὡς ἂν τροφὸς θάλπῃ τὰ ἑαυτῆς τέκνα. » Κατὰ ταῦτα δὲ καὶ τοὺς τῶν θείων μεταλαμβάνοντας λόγων, παραφυλακτέον, εἰ μὴ περιεργίας ἕνεκεν ἱστορήσαντες, ὡσπερ τῶν πόλεων τὰ οἰκοδομήματα, εἰς τὴν ἀφ-

^a Galat. vi, 8; 9. ^b II Cor. vi, 4; 10, 11. ^c I Tim.

(10) *Ἐπανηρημένων*. Post hanc vocem subaudiendum εἰς ἐστὶ, « an sit ex eorum numero, qui proximi utilitatem spectant. » SYLBURG.

(11) *Ἐν*. Hæc propositio addita ex I Thess. ii.

κινῶνται· εἰ μὴ μεταλήψεως χάριν τῶν κοσμικῶν προσίας, κοινωνικούς τῶν ἐπισηδίων μαθόντες τοὺς καθωσιωμένους τῷ Χριστῷ· ἀλλ' οἱ μὲν ὑποκριταί, καὶ δὴ ἐάσθωσαν· εἰ δέ τις (12) οὐ δοκεῖν δίκαιος, ἀλλ' εἶναι θέλη, συνιέναι (13) τὰ κάλλιστα τοῦτον αὐτῷ προσήκει. Εἰ γοῦν « ὁ μὲν θερισμὸς πολλὸς, οἱ δὲ ἐργάται βραχεῖς (14), » τῷ ὄντι « δεῖσθαι » καθήκει, ὅπως ὅτι μάλιστα πλειόνων ἡμῖν ἐργατῶν εὐπορία γένηται. Ἡ γεωργία δὲ διττή (15)· ἡ μὲν γὰρ ἄγραφος, ἡ δὲ ἐγγραφος. Ὁποτέρως δ' ἂν ὁ τοῦ Κυρίου ἐργάτης σπεύρῃ τοὺς εὐγενεῖς πυροὺς, καὶ τοὺς στάχους αὐξήσῃ τε καὶ θερίσῃ, θεὸς ὄντως ἀναφανήσεται γεωργός. « Ἐργάζεσθε, » φησὶν ὁ Κύριος, « μὴ τὴν ἀπολλυμένην βρωσίν, ἀλλὰ τὴν μένουσαν εἰς ζωὴν αἰώνιον. » Τροφή δὲ καὶ ἡ διὰ σιτίων, καὶ ἡ διὰ λόγων λαμβάνεται· καὶ τῷ ὄντι μακάριοι οἱ εἰρηνοποιοί, οἱ τοὺς ἐνταῦθα κατὰ τὸν βίον καὶ τὴν πλάνην πρὸς τῆς ἀγνοίας πολεμουμένους μεταδιδάσκοντες, καὶ μετὰγοντες εἰς εἰρήνην τὴν ἐν Λόγῳ, καὶ βίῳ τῷ κατὰ τὸν Θεόν, καὶ « τοὺς πεινῶντας δικαιοσύνην, » τρέφοντες τῇ τοῦ ἄρτου διανομῇ. Εἰσὶ γὰρ καὶ ψυχὰι ἰδίας ἔχουσαι τροφάς· αἱ μὲν κατ' ἐπίγνωσιν, καὶ ἐπιστήμην αὐξοῦσαι, αἱ δὲ κατὰ τὴν Ἑλληνικὴν νεμόμεναι φιλοσοφίαν, ἧς, καθάπερ καὶ τῶν καρῶν, οὐ τὸ πᾶν ἐδώδιμον. « Ὁ φυτεύων δὲ καὶ ὁ ποτίζων, τοῦ αὐξόντος ὄντος διάκονοι, ἐν εἰσι » κατὰ τὴν διακονίαν. Ἐκαστος δὲ τὸν ἴδιον μίσθον λήψεται κατὰ τὸν ἴδιον κόπον· Θεοῦ γὰρ ἔσμεν συνεργοί, Θεοῦ γεώργιοι· Θεοῦ οἰκοδομη εἰστέ, » κατὰ τὸν Ἀπόστολον. Οὐκ οὐκ οὐδὲ ἀπὸ συγκρίσεως τὸ δοκίμιον ποιῆσθαι τοῖς ἀκρωμένοις ἐπιτρεπτόν· οὐδὲ εἰς ἐξέτασιν ἔκδοτον παραδοτέον τὸν λόγον τοῖς ἐντεθραμμένοις λόγων παντοδαπῶν τέχναις καὶ δυνάμεσιν ἐπιχειρημάτων ὠγκωμένων, τοῖς προκατελημμένοις ἤδη τὴν ψυχὴν, καὶ μὴ προκενωμένοις. Ὁ δ' ἂν ἐκ πίστεως ἔληται τις ἐστιᾶσαι, βέβαιος οὗτος εἰς θεῶν λόγων παραδοχὴν, κρίσιν εὐλογον τὴν πίστιν κεκτημένος. Ἐπεταί δὲ ἐνθένδε αὐτῷ ἡ πειθὸς ἐκ παρουσίας. Καὶ τοῦτ' ἦν ἄρα τὸ προφητικὸν ἐκεῖνο· « Ἐάν μὴ πιστεύσητε, οὐδὲ μὴ συνῆτε. Ἄρ' οὖν ὡς καιρὸν ἔχομεν, ἐργαζώμεθα τὸ ἀγαθὸν πρὸς πάντας, μάλιστα δὲ πρὸς τοὺς οικείους τῆς πίστεως. » Ἐκαστος δὲ τούτων, κατὰ τὸν μακάριον Δαβὶδ, εὐχαριστῶν ψαλλέτω· « Παντιεῖς με ὑσώπω, καὶ καθαρισθήσομαι· πλυνεῖς με, καὶ ὑπὲρ χιόνα λευκανθήσομαι· ἀκουτιεῖς με εὐφροσύνην (16), καὶ ἀγαλλίασιν ἀγαλλιάσονται ὅσα ἔταπεινωμένα. Ἀπόστρεψον τὸ πρόσωπόν σου ἀπὸ τῶν

⌘ P. 320 ED. POTTER, 275 ED. PARIS. * I Thess. II, 5, 6, 7. † Matth. IX, 37, 38; Luc. X, 2. ‡ Joan. 6, 27. † Matth. VI, 9. ‡ Ibid., 6. † I Cor. III, 8, 9.

(12) *Ei δέ τις*. Respiciit decantatum illud Amphiarai apud Aeschylum in *Ἐπιτὰ ἐπὶ Θήβαις*.

Οὐ γὰρ δοκεῖν ἄριστος, ἀλλ' εἶναι θέλει.

Non enim videri optimus, sed esse vult.

(13) *Συνιέναι*. A. et C. συνειδέναι, ut interpret quoque, « oportet ut optima is sit conscientia. » SYLBURG.

(14) *Βραχεῖς*. Ὀλίγοι, Evang. utrumque. Verum hæc auctor, ut etiam ea quæ mox e Joanne sequuntur, διὰ μνήμης recitat.

(15) *Ἡ γεωργία δὲ διτ.* Reinesius *Var. lect.* I, 1, c. 22, ait: « Ἐγγραφὸς γεωργία eorum est, qui

A per litterarum monumenta loquitur. « Nunquam enim in sermone adulationis fuimus, sicut novistis, » inquit Apostolus, « neque in prætextu avaritiæ, Deus testis, neque quærentes gloriam ab hominibus, neque a vobis, neque ab aliis, cum possemus esse oneri ut Christi apostoli; sed fuimus mansueti in medio vestri, sicut nutrix fovet filios suos ». Eadem autem ratione eis quoque, qui sunt divinorum verborum participes, observandum est, num nimium curiosi animi vitio inducti, tanquam urbium ædificia visuri, ad id accedant: num veniant ut sint rerum sæcularium participes, cum audierint eos, qui sunt Christo consecrati, ea, quæ sunt ad victum necessaria, lubenter communicare. Sed sunt ii quidem hypocritæ, et ideo mittantur. Si quis autem non videri justus, sed esse velit, oportet ut optima is sit conscientia. Si est ergo « messis quidem multa, operarii vero pauci, » revera « orare » oportet, ut maxime sit plurimum « operariorum » copia ^b. Est autem duplex agricultura: una quidem quæ non fit scriptis, altera vero quæ fit scriptis. Utravis autem modo Domini operarius præclarum frumentum seminaverit, et spicas auxerit et messuerit, vere divinus apparebit agricola. « Operamini, » inquit Dominus, « non cibum, qui perit, sed qui manet in vitam æternam ». Sumitur autem nutrimentum, et per cibos, et per verba: et revera « beati sunt pacifici ^d, » qui eos, qui in hac vita et errore ab ignorantie oppugnantur, contraria docendo transmovent, et traducunt ad pacem quæ est in Logō, et vita quæ est ex Deo, et eos, qui « esuriunt justitiam ^e, » panis distributione nutriunt. Nam etiam animæ propria habent nutrimenta, et aliæ quidem augentur per agnitionem et scientiam, aliæ vero per Græcam pascuntur philosophiam, cujus, quemadmodum nucum, non est quidvis esculentum. « Qui autem plantat et qui irrigat, cum ejus qui auget sint ministri, in ministerio unum sunt. Unusquisque autem propriam mercedem accipiet secundum proprium laborem. Dei enim sumus cooperatores, ⌘ Dei agricultura: Dei ædificatio estis, » ut ait Apostolus † Neque vero permittendum est auditoribus, ut ex comparatione faciant probationem; neque verbum tradendum est examinandum iis qui educati sunt in artibus omnis generis sermonum, et inflatorum argumentorum viribus, qui animam jam habent præoccupatam, et nondum exinanitam. Qui autem ex fide convivari instituerit, is ad divino-

scriptis Ecclesiam colligunt et docent; ἄγραφος aliterorum, qui voce, vel etiam exemplo solum, σημανότητι καὶ σκληραγωγίᾳ Christiana, quam libris *Παλαιῶν*, quibus ἦθη, πράξεις καὶ πάθη catechumenorum format, professus est, homines ad pietatem instituit, et Domino lucrantur. Et fortasse plures primis Ecclesiæ temporibus ἀγράφῳ ista γεωργία et exemplis piorum, quam doctrinὰ scriptovæ a viris doctis comprehensi, fuerunt in horreum Domini collecti. »

(16) *Ἀκουτιεῖς με εὐφ.* Ἀκουτιεῖς με ἀγαλλίασιν καὶ εὐφροσύνην, ἀγαλλιάσονται ὅσα. Psalmi.

rum verborum susceptionem firmus est ac stabilis : ut qui iudicium, quod bona nititur ratione, nempe fidem, habeat. Eum autem hinc ex abundantia sequitur persuasio. Hoc itaque erat illud propheticum : « Nisi credideritis, non intelligetis ». Dum ergo tempus habemus, operemur bonum, maxime autem apud domesticos fidei ^b. » Unusquisque autem eorum beati ex Davidis sententia psallat gratias agens : « Asperges me, Domine, hyssopo, et mundabor²; lavabis me, et super nivem dealbabor. Auditam mihi facies letitiam, et exultatione exultabunt ossa humiliata. Averte faciem tuam a peccatis meis, et iniquitates meas dele. Cor mundum crea in me, Deus, et spiritum rectum innova in visceribus meis. Ne projicias me a facie tua, et spiritum sanctum tuum ne auferas a me. Redde mihi letitiam salutaris tui, et spiritu principali confirma me ». » Atque qui ad presentes quidem dicit, et tempore probat, et iudicio iudicat, et discernit ab aliis cum, qui potest audire, observans sermones, mores, consuetudines, vitam, motus, habitus, **118** aspectum, vocem, trivium, petram, viam quæ convalcatur, terram fertilem, silvescentem regionem, et regionem bonam ac feracem, et exultantem, et quæ potest multiplicare sementem. Qui autem per litterarum monumenta loquitur, apud Deum sese purgat, hæc in scriptis vociferans : « Nec lucri gratia, nec inanis gloriæ causa, nec vinei ab affectione, aut quæstui servire, aut efferri voluptate, sed eorum, qui legunt, sola frui salute, cuius nec est in presentia particeps, sed spe exspectans eam, quæ omnino reddenda est, retributionem ab eo, qui operariis pollicitus est se rediturum mercedem pro meritis. » Sed nec eum, qui in virorum numerum ascriptus est, oportet desiderare remunerationem. Non enim qui sua benefacta jactavit, propter gloriationem accepit retributionem. Qui autem eorum quæ oportet aliquid facit propter remunerationem, aut ut recte operans ✠ præmium quærens, aut ut maleficus pœnam vitans, an non mundana tenetur consuetudine? Oportet autem Dominum, quoad fieri potest, imitari. Is autem fuerit, qui Dei voluntati inservit, qui cum

Α ἁμαρτιῶν μου· τὰς ἀνομίας (17) μου ἐξάλειψον. Καρδίαν καθαρὰν κτίσον ἐν ἐμοὶ ὁ Θεός, καὶ πνεῦμα εὐθὲς ἐγκαίνισον ἐν τοῖς ἐγκάτοις μου. Μὴ ἀπορρίψῃς με ἀπὸ τοῦ προσώπου σου, καὶ τὸ Πνεῦμά σου ἐδ ἄγιον μὴ ἀντανέλης ἀπ' ἐμοῦ. Ἀπόδος μοι τὴν ἀγαλλίαν σου τοῦ σωτηρίου σου, καὶ πνεύματι ἡγεμονικῶ στήριξόν με. » Ὁ μὲν οὖν πρὸς παρόντας λέγων καὶ χρόνῳ δοκιμάζει, καὶ κρίσει δικάζει, καὶ διακρίνει τῶν ἄλλων τὸν οἶόν τε ἀκούειν (18), ἐπιτηροῦν τοὺς λόγους, τοὺς τρόπους, τὰ ἤθη, τὸν βίον, τὰς κινήσεις, τὰς σχέσεις, τὸ βλέμμα, τὸ φθέγμα, τὴν τρίβον, τὴν πέτραν (19), τὴν πατουμένην ὁδὸν, τὴν καρποφόρον γῆν, τὴν ὑλομανοῦσαν χώραν, τὴν εὐφρορὴν καὶ καλὴν καὶ γεωργομένην, τὴν πολυπλασιάσαι τὴν σπόρον δυναμένην· ὁ δὲ δι' ὑπομνημάτων λαλῶν πρὸς τὸν Θεὸν ἀφοσιούται, ταῦτα κεκραγῶς ἐγγράφως· « Μὴ κέρδους ἕνεκα, μὴ κενοδοξίας χάριν, μὴ προσπαθεῖν νικᾶσθαι, μὴ φόβῳ δουλοῦσθαι, μὴ ἡδονῇ ἐπαίρεσθαι· μόνῃς δὲ τῆς τῶν τυγχανόντων ἀπολαύειν σωτηρίας, ἧς οὐδὲ κατὰ τὸ παρὸν μεταλαμβάνει, ἀλλὰ ἐλπίδι ἀπεκδεχόμενος τὴν ἀποδοθησομένην πάντως ἀμοιβὴν παρὰ τοῦ τὸν μισθὸν (20) τοῖς ἐργάταις κατ' ἀξίαν ἀποδώσειν ὑπεσχημένου. » Ἄλλ' οὐδὲ ἀντιμισθίας ἐπιεσθαι χρὴ τῷ εἰς ἄνδρας ἐγγραφομένῳ (21). Οὐ γὰρ ὁ μὲν καυχησάμενος (22) εὐπορίαν τὴν ἀμοιβὴν ἀπέληψε δι' εὐδοξίας· ὁ δὲ τῶν προσηκόντων δι' ἀντιμισθίαν πράσσων τι, ἦτοι ὡς εὐεργὸς σπεύδων ἀπολαβεῖν, ἢ ὡς κακοεργὸς τὴν ἀμοιβὴν περισταμένος, οὐχὶ τῇ κοσμικῇ ἐνέχεται συνηθείᾳ; Δεῖ δὲ, ὡς οἶόν τε, τὸν Κύριον μιμεῖσθαι. Οὗτος δ' ἂν εἴη ὁ τῷ θελήματι τοῦ Θεοῦ ἐξυπηρετῶν, δωρεὰν (23) λαθὼν, δωρεὰν διδούς, μισθὸν ἀξιόλογον ἀπολαμβάνων, τὴν πολιτείαν αὐτὴν· « Οὐκ εἰσελεύσεται (24) δὲ εἰς τὰ ἅγια μίσθωμα πρόνης, » φησὶν. Ἀπείρηται δ' οὖν προσφέρειν τῷ θεοπροφήτῳ ἀλλαγῆμα κινός. Ὅτω δὲ ἀπήμβλυται κακῇ τροφῇ τε καὶ διδασκαλίᾳ (25) τὸ τῆς ψυχῆς ἥμμα, πρὸς τὸ οἰκεῖον φῶς βαδίζειτω, ἐπὶ τὴν ἀλήθειαν, τὴν ἐγγράφως τὰ ἄγραφα δηλοῦσαν· « Οἱ διψῶντες, πορευέσθε ἐφ' ὕδαρ, » Ἡσαΐας λέγει· καὶ « Πίνε ὕδαρ ἀπὸ τῶν ἀγγείων, » ὁ Σαλομὼν παραινεῖ. Ἐν γοῦν τοῖς Νόμοις ὁ ἐξ Ἑβραίων φιλόσοφος Πλάτων (26) καλεῖται τοὺς γεωρ-

P. 521 ED. POTTER, 274 ED. PARIS. ^a Isa. vii, 9. ^b Galat. vi, 10. ^c Psal. l, 9-14

(17) *Τὰς ἀν. Πάσας τὰς ἀν.* Psalm.

(18) *Τὸν οἶόν τε ἀν.* Legi etiam potest, τῶν οἶοντε ἀκούειν, « eorum qui audire possunt. » SYLBURG.

(19) *τὴν πέτραν.* Respicit Christi parabolam, quam recitat Matthæus cap. xiii, 4.

(20) *τὸν μισθόν.* Respicit illud Christi : « Ἄξιός ὁ ἐργάτης μισθοῦ αὐτοῦ, Luc. x, 7. Quod alibi etiam profertur.

(21) *τῷ εἰς ἄνδρας ἐγγρ.* Nempe « ad alto » et perfecto Christiano, cui propter solum Dei amorem, non autem spe præmi, ex Clementis sententia, bene agendum est.

(22) *Ὁ καυχησάμενος.* Nempe Pharisæus, Luc. xxiii, 11.

(23) *Δωρεάν.* Respicit Christi ad apostolos dictum: Δωρεάν ἐλάβετε, δωρεάν δότε, Matth. x, 8.

(24) *Οὐκ εἰς.* Ex memoria, atque adeo imperfecte, recitat Deut. xxiii, 2, 8. Adnotat Sylburgius, de illo : « Mercedem meretricis non esse inferendam in sacra, » tractatum esse Philonis, pag. 589. H.

D (25) *Κακῇ τροφῇ τε καὶ δ.* Rectius H., κακῇ τροφῇ τε καὶ διδασκαλίᾳ, dativo casu. SYLBURG. *Μὲν πίνε ὕδατα, Proverb.*

(26) *Ὁ ἐξ Ἑβραίων φιλόσοφος Πλάτων.* Sic superius *Pedagog. lib. i cap. 4* : Ὁ τὴν ἀλήθειαν ἐξηλωκὸς τῶν φιλοσόφων Πλάτων, τὸ ἐννοῦμα τῆς Ἑβραϊκῆς φιλοσοφίας ζωπορῶν· « Ille qui e philosophis veritatem sectatus est, Plato, Hebraicæ veritatis excitans scientiam. » Infra etiam plurimis locis tradit, et multis argumentis astruit, Platonem ac reliquos Græcos sua fere omnia a Judæis didicisse. Minutius in *Octavio* p. 523, edit. Lugd. Bat. : « Animadvertis philosophos eadem disputare, quæ dicimus : non quod nos simus eorum vestigia subsecuti, sed quod illi de divinis prædicationibus prophetarum umbram interpolatæ veritatis imitati sint. » His contraria dicit Lactantius lib. iv, cap. 2. Utrum id verum sit, necne, in præmio nostro accuratius fortasse quaeretur. Platonis autem verba sic se habent lib. viii *De legibus*, pag. 917 : Ἀυθόρεια δ' εἴ τις

γούς μὴ ἐπαρδεῦσαι, μηδὲ λαμβάνειν ὕδωρ παρ' ἐτέρων, εἰ μὴ πρότερον ὀρύξαντες παρ' αὐτῶν ἀγρῆς παρθενίου (27) καλουμένης, ἀνδρῶν εὐρωσι τὴν γῆν. Ἀπορία γὰρ ἐπαρκεῖν οὐ δίκαιον (28) ἀργίαν δὲ ἐφοδιάζειν οὐ καλόν· εἰ καὶ φορτίον συνεπιτιθέσθαι μὲν εὐλογον, συγκαθαίρειν (29) δὲ οὐ προσήκειν ὁ Πυθαγόρας ἔλεγεν. Συνεξάπτει δὲ ἡ Γραφή τὸ ζῶπυρον τῆς ψυχῆς, καὶ συντείνει τὴ οἰκείον ὄμμα πρὸς θεωρίαν, τάχα μὲν τι καὶ ἐντιθεῖσα, οἷον ὁ ἐγκυπρίζων γεωργός, τὸ δὲ ἐνουπάργον ἀνακινουῖσα. « Πόλλοι γὰρ ἐν ἡμῖν (30), κατὰ τὸν θεῖον Ἀπόστολον, ἀσθενεῖς καὶ ἀβρόστοι· καὶ κοιμῶνται ἱκανοί. Εἰ δὲ ἐαυτοὺς διεκρίνομεν, οὐκ ἂν ἐκρυνόμεθα. » Ἦδη δὲ ἡ Γραφή (31) εἰς ἐπίδειξιν τετραχασμένη ἦδε ἡ πραγματεία· ἀλλὰ μοι ὑπομνήματα εἰς γῆρας θησαυρίζεται λήθης φάρμακον (32), εἰδῶλον ἀτεχνῶς καὶ σκιογραφία (33) τῶν ἀναργῶν καὶ ἐμψύχων ἐκείνων, ὧν κατηξιώθη ἐπακοῦσαι, λόγων τε καὶ ἀνδρῶν μακαρίων καὶ τῶ ὄντι ἀξιολόγων. Τούτων ὁ μὲν ἐπὶ τῆς Ἑλλάδος ὁ Ἴωνικός, οἱ δὲ (34) ἐπὶ τῆς μεγάλης Ἑλλάδος· τῆς κοίτης (35) θάτερος (36) αὐτῶν Συρίας

^a Deut. xxiii, 2. ^b Isa. i, v, 4. ^c Prov. v, 15.

τόποις ξύμουτος ἐκ γῆς τὰ ἐκ Διὸς ἰόντα ἀποστέγειν νάματα, καὶ ἐλλείπει τῶν ἀναγκαίων πομάτων, ὀρυττέτω μὲν ἐν τῷ αὐτοῦ χωρίῳ μέχρι τῆς κεραμίτιδος γῆς· ἐὰν δὲ ἐν τούτῳ τῷ βάθει μηδαμῶς ὕδατι προστυγχάνη, παρὰ τῶν γειτόνων ὑδρευέσθω μέχρι τοῦ ἀναγκαίου πόματος ἐκάσταις τῶν οἰκετῶν. « Quod si aquæ inopia solo insita in locis aliquibus aquas ab Jove prodeuntes non retinet, cum necessitate quispriam opprimatur, in agro suo ad cretam usque effodiat; et si hac in profunditate aquæ nihil invenerit, tantum a vicinis mutuetur, quantum familiae suæ necessitas postulat. »

(27) Παρθενίου. Legitur et apud Plutarchum initio libelli, quo monet non esse pecuniam mutuo accipiendam, κεραμίτιδος γῆς. At hic Clemens legit, παρθενίου γῆς. Apud Nicandrum παρθενία γῆ, exponitur *Samia terra*, ubi jubet accipere 4 drachmas γαίης παρθενίης, in *Alexipharmacis*. COLLECT.

(28) Ἀπορία γὰρ ἐπαρκεῖν, οὐ δίκαιον. « Nam inopiæ succurrere, injustum est. » Quod cum tolerari non posse videret Hervetus, sic vertit, duplicata negativa particula: « Inopiæ enim non succurrere, injustum est; » ac si legisset, ἀπορία γὰρ μὴ ἐπαρκεῖν, οὐ δίκαιον. Malim, ἀπορία γὰρ ἐπαρκεῖν, δίκαιον. « Inopiæ enim succurrere, justum est; » elisa negativa particula, quæ ex seq. membro irrepsisse videtur. Quam emendationem firmani, quæ in Solone refert Plutarchus p. 91: Νόμον ἔγραψε, ὅπου μὲν ἔστι δημόσιον φρέαρ ἐντὸς ἵππικου, χρῆσθαι τούτῳ (τὸ δ' ἵππικόν διαστήμα τεσσάρων ἦν σταδίων)· ὅπου δὲ πλεῖον ἀπέιχε, ζητεῖν ὕδωρ ἴδιον. Ἐὰν δὲ ὀρύξαντες ὀργυιῶν δέκα βάθος, παρ' ἐαυτοῖς μὴ εὐρωσι, τότε λαμβάνειν παρὰ τοῦ γείτονος, ἐξάχου ὕδριαν δις ἐκάστης ἡμέρας ἀναπληροῦντα. Ἀπορία γὰρ ὤφειτο δεῖν βοηθεῖν, οὐκ ἀργίαν ἐφοδιάζειν. « Legem scripsit Solon, ubi puteus publicus intra hippicum esset, eo uti ut esset jus (hippicum erat quatuor stadiorum spatium), ut privatam aquam investigaret, ubi majus erat intervallum. Quod si fossa decem passus in altum depressa, aquam in suo non invenissent; tunc ut sumerent a vicino, et sex congiarum hydriam bis die implerent. Inopiæ enim subveniendum, non alendam existimabat ignaviam. » Scilicet Platonicæ legis rationem a Solone petit Clemens.

(29) Συγκαθαίρειν. Rectius intellexit hoc prover-

A gratis acceperit, dat gratis, satis magnam recipiens mercedem, ipsam vitæ rationem. « Non ingreditur autem, inquit, in sancta merces meretricis a. » Porro autem prohibitum est offerre altari pretium canis. Cui autem mala educatione et doctrina obtusus est animæ oculus, vadat ad propriam lucem, ad veritatem, quæ in scriptis ea quæ non sunt scripta, indicat: « Qui sititis, ite ad aquam, » dicit Isaias b. Et: « Bibite aquam de vasis vestris, » monet Salomon c. In *Legibus* itaque Plato, qui est ex Hebræis philosophus, jubet agricolas non irrigare, neque aquam ab aliis sumere, nisi cum prius apud se foderint usque ad terram, quæ virginalis dicitur, terram aridam et aquæ expertem invenerint. Inopiæ enim non succurrere, injustum est; socordiam autem alere, minime est honestum: etiamsi onus quidem simul imponere rationi esse consentaneum, simul autem portare non convenire dicebat Pythagoras. Simul autem accendit Scriptura igniculum animæ, et convenienter oculum dirigit ad contemplationem, fortasse quidem etiam aliquid

B
C
D
bium commentarium scribens G. Hervetus, dum vertit: « Simul autem deponere, » tametsi enim Græce non legitur apud Clementem, ut effert ipse, eadem tamen sententia est; sic enim habet: Εἰ καὶ φορτίον συνεπιτιθέσθαι μὲν εὐλογον, συγκαθαίρειν δὲ οὐ προσήκειν ὁ Πυθαγόρας ἔλεγεν. Quo loco confirmatur eorum sententia, qui hoc proverbium ita effendum Græce putant, non ut existimavit Erasmus, qui συγκαθαίρειν putavit significare « simul tollere. » Sic apud Plutarchum legimus lib. viii, c. 7, *Symp.*: « Μηδενὸς ἀφαιρεῖν βάρος, συνεπιτιθέσθαι δέ. L. Gyraldus in libello *De symb. Pyth.* g. monet D. Hieronymum vertere: « Oneratis superimponendum onus, deponentibus non conmittendum; » Olympiodorum in *Phaedonem* Platonis: Μὴ ἀποτιθέσθαι, ἀλλὰ συνεπιτιθέσθαι, hoc est, συμπράττειν τῇ ζωῇ, οὐκ ἀντιπράττειν. Suidam tamen ita legere, μὴ συγκαθαίρειν, μηδὲ συνεπιτιθέσθαι at Cyrillum: « Non oportet cooperari cuiquam ad ignaviam, sed ad virtutem. » COLLECT.

(30) Ἡμῖν. Ὑμῖν, I Cor. Mox εἰ γὰρ ἐαυτ. Ibid.

(31) Ἦδη δὲ ἡ γραφή. Οὐ δὲ ἡ γραφή, H. et C. SYLBURG. Porro Eusebius hæc Clementis verba in suæ *ecclesiasticæ historię* lib. v, cap. 11, transtulit, e quo scribendum ἦδη δὲ οὐ γραφή.

(32) Θησαυρίζεται λήθης φάρ. Sic ex Eusebio legimus. Olim scriptum fuit: Θησαυρίζεται λήθης φάρμακον ἢ δόλου ἀτεχνῶς. Quin etiam H. et C. εἰδῶλον, pro ἡ δόλον vel ἡ δόλου, placuisse refert Sylburgius.

(33) Σκιογραφία. Σκιαγραφία, Euseb.

(34) Οἱ δὲ. Pro plur. οἱ δὲ, rectius forte singul. ὁ δὲ, ut in cæteris membris. Innuitur autem iis verbis Pythagoras. SYLBURG. Hanc emendationem firmat Eusebius.

(35) Τῆς κοίτης. Valesius ad hæc verba apud Eusebium hæc adnotat: « Ex duobus viris a Clemente memoratis, male interpretes hoc loco quatuor fecerunt. Duos enim sacrarum litterarum doctores a se auditos memorat Clemens: alterum in Achara, qui Ionicus dicebatur; alterum vero in Italia: et horum quidem alterum e Cælesyria oriundum fuisse; alterum autem Ægyptium. Præter hos duos alios quoque in Orientis partibus abs se auditos esse subjungit: alterum Assyrium genere, quem

Tatianum

(36) Θάτερος. Ἀτερρος, Euseb.

immittens, ut is qui inserit agricola, id autem quod inest excitans. * Multi enim in nobis, ex divini Apostoli sententia, sunt infirmi et imbecilli, et dormiunt multi. Si autem nos ipsos dijudicaremus, ✠ non judicaremur. * Non est autem hoc opus scriptura artificiose comparata ad ostentationem, sed mihi ad senectutem reconduntur monumenta, oblivionis medicamentum, vere imago et adumbratio evidentium et animatarum illarum orationum, quas dignus habitus sum qui audirem, et virorum beatorum, quique revera erant maximi pretii et aestimationis. Eorum unus quidem in Graecia, Ionicus, alius vero in magna Graecia; quorum alter erat ex Coelesyria, alter ex Aegypto oriundus. Alii autem ex Oriente, et ejus alter quidem Assyrius, alter vero in Palaestina Hebraeus ex alto ducta origine. Cum autem in ultimum incidissem, erat autem hic primus potestate, conquievi, cum ipsum in Aegypto latentem indagassem. Sicula revera apis, prophetici

✠ P. 522 ED. POTTER, 274 ED. PARIS.

Tatianum esse suspicor; alterum Hebraeum ex Palaestina, quem Theophilum esse, Caesariensem episcopum, credidit Baronius ad annum Christi 185. Assyrium vero illum idem Baronius Bardesanem esse opinatur. Ego vero Hebraeum ex Palaestina oriundum, potius Theodotum esse crediderim: id ex eo conjicio, quod *Epitome Hypotyposesum* Clementis inscribitur: *Ἐκ τῶν Θεοδοτόω Ἀνατολικῆς διδασκαλίας*. Clemens enim ea quae a magistris in Oriente didicerat, vocat *Ἀνατολικήν διδασκαλίαν*. Theophilum vero Caesariensem hic a Clemente non designari, duo mihi argumenta persuadent. Primum quod Theophilus aequalis fuit Clementis: floruit enim temporibus Victoris papae, ut ex Eusebio discimus. Deinde Theophilum hunc Hebraeum, aut, quod idem est, Judaeum fuisse, nemo veterum dixit. Jam vero quod spectat ad Bardesanem, neque hic intelligi a Clemente potest: non enim Assyrius fuit Bardesanes, sed Osdroenus; oriundus Edessa, quae caput est Osdroenae.

(37) *Ὁ μὲν τ. Ὁ μὲν τις τῆς Ἀσσυρίων, ὁ δὲ ἐν τῇ Παλ.* Euseb. elegantius: ut etiam *δυναμει δ' ἄρα πρῶτ.* pro *δυναμει δὲ οὗτος πρῶτ.* Porro hujusce loci prava distinctio cum Hervetum, tum etiam P. Halloixium fefellit: nec enim *ὑστάτος* ille Clementis magister Hebraeus erat; verum hoc modo haec verba distingui debent: *Ὁ μὲν τῆς τῶν Ἀσσυρίων, ὁ δὲ ἐν Παλαιστίνῃ Ἑβραῖος ἀνέκαθεν. Ὑστάτῳ δὲ περιτ.* Quod jam in versione Latina expressum est.

(38) *Ὑστάτῳ.* Videtur Pantenum intelligere, qui tunc temporis scholae catecheticae in Alexandria praefuit, et Clementem e philosophorum scholis advenam Christiana doctrina imbuit: unde eum *δυναμει πρῶτον* vocat. Eusebius loco superius memorato: *Ὅς δὲ καὶ ὀνομαστὶ ἐν αἷς συνέταξεν Ὑποτυπώσεων ὡς ἀν διδασκάλου τοῦ Πανταίνου μέμνηται. Τοῦτον δὲ αὐτὸν καὶ τῶν Στρωματέων ἐν πρώτῳ συγγράμματι ἀνίπτουσαι μοι δοκεῖ, ὅτε τοὺς ἐμφανεστέρους ἧς κατελήφεν ἀποστολικῆς διαδοχῆς ἐπισημαινόμενος, ταῦτά φησιν* * Qui etiam in *Institutionum* libris a se conscriptis Pantenum praefectorem suum discrete nominat. Sed et in primo *Stromateon* libro eundem ipsum designare mihi videtur, ubi praestantissimos quosque apostolicae doctrinae successores, a quibus institutus fuerat, recenset his verbis, * etc. Haec Clementis verba recitat etiam Andradius *Orthodox. explicat.* lib. II, p. 29, ubi per *τὸν ὑστάτον*, Papiam intelligit. Porro Justinus M. initio *Dialogi cum Tryphone*, perinde ac Clemens, refert se ab uno magistro ad alium subinde transisse, a

A *τῶν ὁ δὲ ἀπ' Αἰγύπτου* * ἄλλοι δὲ ἀνά τὴν ἀνατολήν * καὶ ταύτης ὁ μὲν τῆς (37) τῶν Ἀσσυρίων, ὁ δὲ ἐν Παλαιστίνῃ Ἑβραῖος ἀνέκαθεν. Ὑστάτῳ (38) δὲ περιτοχῶν (*δυναμει δὲ οὗτος πρῶτος ἦν*), ἀνεπαυσάμην ἐν Αἰγύπτῳ θηράσας λεληθότα. *Σικελικῆ τῶ ὄντι ἡ μέλιττα* * προσφητικῶ τε καὶ ἀποστολικῶ λειμῶνος τὰ ἀνθη ὀρεπόμενος, ἀκίρατόν τι γνώσεως χρέμα ταῖς τῶν ἀκροωμένων ἐνεγέννησε ψυχαῖς (39). Ἀλλ' οἱ μὲν τὴν ἀληθῆ τῆς μακαρίας σώζοντες διδασκαλίας παράδοσιν, εὐθὺς ἀπὸ Πέτρου (40) τε (41) καὶ Ἰακώβου, Ἰωάννου τε καὶ Παύλου, τῶν ἁγίων ἀποστόλων, παῖς παρὰ πατρὸς ἐκδεχόμενος (*ὀλίγοι δὲ οἱ πατέρας ἡμεῖς*), ἦκον δὲ σὺν θεῷ καὶ εἰς ἡμᾶς τὰ προγονικὰ ἐκείνα καὶ ἀποστολικά καταθηρόμενοι σπέρματα (42) * καὶ εὖ οἶδ' ὅτι ἀγαλλιάσονται οὐχὶ τῇ ἐκφράσει ἡσθόντες λέγω τῆδε, μόνῃ δὲ τῇ κατὰ τὴν ὑποστηρίσειν τηρήσει. Ποθαύτης γὰρ, αἶμαι, ψυχῆς τὴν μακαρίαν παράδοσιν ἀδιόδραστον φυλάττειν, ἢ τοιαύδε ὑποτύψεις * Ἀνδρῶς (43) δὲ φιλοῦντος σο-

B
C
D

* I Cor. xi, 31, 32.

Stoico ad Peripateticum, ab hoc ad Pythagoreum, ab illo ad Platonicum, ab eo ad Christianum, cui tandem, inventa, quam quaesiverat, veritate, acquievit.

(39) *Σικελικῆ... ἐνεγέννησε ψυχαῖς.* Haec praeterisse videtur Eusebius, ut ad suum institutum minus necessaria. Verumtamen haec ad eum adnotat Valesius: * Haec Clementis verba omittere non debuit Eusebius. Ex his enim colligi videtur, Pantenum ex Sicilia oriundum fuisse. Annon id apte innunt haec Clementis verba? *Σικελικῆ τῶ ὄντι ἡ μέλιττα*, etc. Cum enim precedentibus verbis Clemens Pantenum designet, ut testatur Eusebius, haec quoque ad eundem Pantenum referantur, necesse est. Siculam igitur apem eum nominat Clemens, eo quod e Sicilia esset oriundus. Cur enim Siculam potius apem vocaret quam Atticam? P. Halloixius in *Vita Pantani*, ait illum fuisse genere Hebraeum, idque ex Clementis verbis colligit. Verum Clemens plane contrarium innuit. Nam Hebraeum quidem illum ait a se auditum esse in Oriente, Pantenum vero in Aegypto.

(40) *Πέτρον.* Quæri possit cur Petri, Jacobi, Joannis et Pauli mentionem fecerit auctor, reliquis apostolis praeteritis. Respondeo id eum fecisse quod crediderit Christum his solis arcana scientiam praebuisse, ac tribus quidem primis ante ascensionem, postea vero Paulo, qui se affirmat in Epistolis ad Corinthios et Galatas ab ipso Christo, non vero a quoquam homine, omnia Christianae religionis mysteria edoctum fuisse, et reliquis quibusvis apostolis aequalem esse. Eusebius *ecclesiasticae Historiae* lib. II, c. 1: *Ὁ δ' αὐτὸς (Κλήμης) ἐν ἐβδόμῳ τῆς αὐτῆς ὑποθέσεως (Ὑποτυπώσεων) ἐτι καὶ ταῦτα περὶ αὐτοῦ (Ἰακώβου) φησὶν Ἰακώβω, καὶ Ἰωάννῃ, καὶ Πέτρῳ μετὰ τὴν ἀνάστασιν παρέδωκε τὴν γνώσιν ὁ Κύριος· οὗτοι τοῖς λοιποῖς ἀποστόλοις παρέδωκαν· οἱ δὲ λοιποὶ ἀπόστολοι τοῖς ἐβδομήκοντα.* * Idem Clemens in septimo *Institutionum* libro haec de Jacobo ait: * Jacobo, inquit, Justo, Joanni et Petro Dominus post resurrectionem scientiae donum impertit; quod illi caeteris apostolis, hi vero LXX discipulis tradiderunt.

(41) *Τέ.* Haec particula ab Eusebio abest. Mox *ἐκδεχόμενος* pro *ἐκδεχόμενος*, ibid.; utrumque, ut videtur, rectius.

(42) *Καταθ. σπέρματα.* Haecenus Eusebius.

(43) *Ἀνδρῶς.* H. cum Herveto interprete legit *παιδός*: sed cum Biblia quoque *ἀνδρός* agnoscat, Proverb. xxix, non videtur quaerenda mutatio. SYLB.

φίαν εὐφρανθήσεται Πατήρ. Ἡ τὰ φρέατα (44) ἐξαν-
 τλούμενα, διειδέστερον ὕδωρ ἀναδίδωσι· τρέπεται δὲ
 εἰς φθοράν, ὧν μεταλαμβάνει οὐδείς. Καὶ τὸν σιδή-
 ρον ἢ χρῆσις καθαριώτερον φυλάσσει· ἢ δὲ ἀχρηστία,
 τοῦ τούτου γεννητική. Συνελόντι γὰρ φάναι, ἢ συγγυ-
 μνασία ἔξιν ἐμποιεῖ ὑγεινήν καὶ πνεύμασι καὶ σώ-
 μασι. Ἡ οὐδείς (45) ἄπει λύχνον καὶ ὑπὸ τὸν μόδιον
 τίθησιν, ἀλλ' ἐπὶ τῆς λυχνίας, φαίνεται τοῖς τῆς ἐστιά-
 σεως τῆς αὐτῆς κατηξιωμένοις. Ἡ Τί γὰρ ὄφελος σο-
 φίας μὴ σοφιστοῦσθαι τὴν οἶον τε ἐπαίειν; Ἡ ἔπει τε καὶ
 ὁ Σωτὴρ « σίωζει, καὶ αἰεὶ ἐργάζεται, ὡς βλέπει τὸν
 Πατέρα. Ἡ Διδάσκων (46) τις, μανθάνει πλεῖον, καὶ
 λέγων, συνακροᾷται πολλάκις τοῖς ἐπακούουσιν αὐτοῦ.
 Εἷς γὰρ (47) ὁ διδάσκαλος καὶ τοῦ λέγοντος, καὶ τοῦ
 ἀκροαμένου, ὁ ἐπιτηγάζων καὶ τὸν νοῦν καὶ τὸν λό-
 γον. Ἡ καὶ οὐ κεκλύκεν ὁ Κύριος ἀπὸ ἀγαθοῦ σαθ-
 ρατίζεῖν· μεταδίδόναι δὲ τῶν θεῶν μυστηρίων καὶ
 τοῦ φωτός ἐκείνου τοῦ ἀγίου τοῖς χωρεῖν δυναμένοις,
 συγκεχώρηκεν. Αὐτίκα οὐ πολλοῖς (48) ἀπεκάλυψεν ἅ-
 μὴ πολλῶν ἦν, ὀλίγοις δὲ οἷς προσήκειν ἠπίστατο,
 τοῖς οἷοις τε ἐκδέξασθαι καὶ τυπωθῆναι πρὸς αὐτά·
 τὰ δὲ ἀπόρρητα, καθάπερ ὁ Θεὸς, λόγῳ πιστεύεται,
 οὐ γράμματι. Κἂν τις λέγῃ γεγράφθαι, Ἡ οὐδὲν κρυ-
 πτόν, ὃ οὐ φανερωθήσεται· οὐδὲ κεκαλυμμένον, ὃ οὐκ
 ἀποκαλυφθήσεται· Ἡ ἀκουσάτω καὶ παρ' ἡμῶν, ὅτι
 τῷ κρυπτῷ ἐπαίοντι καὶ κρυπτόν φανερωθήσεται,
 διὰ τοῦδε προεθέσπισεν τοῦ λογίου· καὶ τῷ (49) πα-
 ρακεκαλυμμένως τὰ παραδιδόμενα οἷω τε παραλαμ-
 βάνειν δηλωθήσεται τὸ κεκαλυμμένον, ὡς ἡ ἀλήθεια,
 καὶ τὸ τοῖς πολλοῖς κρυπτόν, τοῦτο τοῖς ὀλίγοις φα-
 νερόν γενήσεται. Ἡ ἐπεὶ διὰ τί μὴ πάντες ἴσασιν τὴν
 ἀλήθειαν, διὰ τί δὲ μὴ ἠγαπήθη ἢ δικαιοσύνη, εἰ
 πάντων ἢ δικαιοσύνη; Ἡ Ἀλλὰ γὰρ τὰ μυστήρια μυ-
 στικῶς παραδίδονται, ἵνα ἢ ἐν στόματι λαλοῦντος καὶ
 ὃ λαλεῖται μᾶλλον δὲ οὐκ ἐν φωνῇ, ἀλλ' ἐν τῷ νοεῖ-
 σθαι. Ἡ Δέδωκε δὲ ὁ Θεὸς τῇ Ἐκκλησίᾳ τοὺς μὲν ἀπο-
 στόλους, τοὺς δὲ προφῆτας, τοὺς δὲ εὐαγγελιστάς,
 τοὺς δὲ ποιμένας καὶ διδασκάλους, πρὸς τὸν κατ-
 αρτισμὸν τῶν ἁγίων, εἰς ἔργον διακονίας, εἰς οἰ-
 κοδομήν τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ. Ἡ μὲν οὖν τῶνδὲ

✠ P. 523 ED. POTTER, 275 ED. PARIS. ^a Prov. xi, 33. ^c Joan. v, 17, 19.

— Porro δὲ abest a Proverb. Mox, εὐφραίνεται pro εὐφρανθήσεται. Ibid.:

(44) *Τὰ φρέατα*. Similitudo de puteis est etiam apud Basil. 134. H. SYLB.— Basilus ad Eustathium: Καὶ γὰρ τὰ φρέατα, φασίν, ἀντλούμενα βελτίω γίνε-
 ται. « Etenim putei (quod aiunt) si hauriantur, me-
 liores evadunt. » Philo Judæus lib. *De Gigantibus*:
 Πολλάκις δὲ καὶ πρὸς τὸ ἀμεινον ἐπιδίδωσιν, ὡσπερ
 φασὶ τὰς ἀπαντλούμενας πηγὰς· καὶ γὰρ ἐκείνας λόγος
 ἔχει τότε μᾶλλον γλυκαίνεσθαι· « Sæpe etiam melior
 evadit, quemadmodum perhibent fontes si haurian-
 tur: hos enim tunc dulcescere magis, vulgaris opi-
 nio est. » H. Junius cent. 4, proverb. 19. Illud
 porro quod paulo ante dixit, « Sicula revera apis, »
 ut Xenophon dictus est Ἀττικὴ μέλιττα, sed, ut
 dixit Lucretius *De rerum natura* lib. III, v. 11, 12:

*Floriferis ut apes in saltibus omnia libant,
 Omnia nos itidem depascimur aurea dicta.*

COLLECT.

(45) *Οὐδείς*. Non iam ipsa verba Evangelierum,

A et apostolici prati flores decerpens, sinceram quam-
 dam et incorruptam cognitionem ingeneravit eo-
 rum, qui audiebant, animis. Sed hi veram quidem
 beatæ doctrinæ servabant traditionem, statim
 a Petro, et Jacobo, et Joanne, et Paulo, san-
 ctis apostolis, ita ut filius acciperet a patre,
 (pauci autem sunt patribus similes), ad nos
 quoque, Deo volente, pervenerunt, illa a ma-
 joribus ✠ data et apostolica deposituri semina. Certe
 autem scio, fore ut exsultent, non hac dico lætati
 expositione, sed solum quod in hoc scripto serven-
 tur, quæ illi tradiderunt. Est enim hæc, ut opinor,
 institutio animæ desiderantis beatam ita conservare
 traditionem, ut non possit effugere: « Filio autem
 amante sapientiam, Pater lætitia afficitur^a. » Pu-
 tui, qui exhauriuntur, emittunt aquam magis per-
 spicuum; corrumpuntur autem ii, quorum nullus
 est particeps. Ferrum quoque usus servat purius,
 usus autem defectus ei generat rubiginem. Ut sum-
 matim enim dicam, exercitatio salubrem habitum
 ingenerat et spiritibus et corporibus. « Nemo ac-
 cendit lucernam, et ponit eam sub modio, sed su-
 per candelabrum, ut luceat omnibus^b, » qui accepti
 fuerint convivio. Quid enim juvat sapientia, quæ
 non sapientem efficit eum, qui potest audire? Præ-
 terea autem « semper » quoque « servat » Servator,
 et « semper operatur ut videt Patrem^c. » Docens
 aliquis plus discit, et dicens sæpe una audit cum
 iis qui ipsum audiunt. Unus est enim magister et
 ejus qui discit, et ejus qui audit, qui et mentem ir-
 rigat et sermonem. Proinde etiam non prohibuit
 Dominus a bono feriari et Sabbatum agere; divinis
 autem mysteriis et sancta illa luce impertiri illos
 concessit, qui ea possent capere. Jam vero non re-
 velavit multis ea, quæ non erant multorum, sed
 paucis, quibus sciebat convenire, qui et ea possent
 accipere, et ex eis informari. Arcana autem, sicut
 Deus, verbo creduntur, non scripto. Quod si quis
 dicat scriptum esse: « Nihil occultum, quod non
 manifestabitur; nihil opertum, quod non revelabi-

xxix, 5. ^b Matth. v, 15; Marc. iv, 21; Luc. viii, 16;

quam sensum exhibet. Quod etiam in iis fecit, quæ
 mox e Joanne et reliquis Evangeliiis sequuntur.

D (46) *Διδάσκων*. Augustinus epist. 7: « Ego ex
 eorum numero me esse profiteor, qui scribunt pro-
 ficiendo, et scribendo proficiunt. » R. SYLBURG.

(47) *Εἷς γὰρ*. In sequentibus respicere videtur
 Matth. xxiii, 8: Εἷς γὰρ ἐστὶν ὁ καθ' ἑαυτῆς,
 ὁ Χριστός· et Matth. xii, 12: Ὅστε ἐξεστὶ τοῖς σάβ-
 βασι καλῶς ποιεῖν· vel Luc. vi, 9: Τί ἐξεστὶ τοῖς σάβ-
 βασι; ἀγαθοποιῆσαι, ἢ κακοποιῆσαι;

(48) *Οὐ πολλοῖς*. Strom. vi, pag. 679: Εἴρητο
 γὰρ ἀπ' ἀρχῆς μόνους τοῖς νοοῦσιν. Αὐτίκα διδάξαν-
 τος τοῦ Σωτῆρος τοὺς ἀποστόλους, ἢ τῆς ἐγγράφου
 ἄγραφος ἤδη καὶ εἰς ἡμᾶς διαδίδοται παράδοσις· « Di-
 ctum enim ab initio fuit iis solis, qui intelligunt.
 Jam vero cum apostolos docuerit Servator, scripta
 non scripta jam nobis quoque traditur traditio. »
 Cont. quæ de traditione τῆς γνώσεως Petro, Jacobo
 et Joanni, ex Eusebio superius adnotata sunt.

(49) *Τῷ*. Flor. edit., τό· mihi datus τῷ visus
 est convenientior. SYLBURG.

tur^a », a nobis quoque audiat, ei, qui occulte audit, occultum manifestatum iri; et ei, qui secreta ea, quæ traduntur, potest servare, apertum iri, quod opertum est, ut veritas, et id, quod multis est occultum, fiet **119** paucis manifestum. Nam cur non omnes sciunt veritatem; cur autem non est ab omnibus amata justitia, si est omnium justitia? Sed enim traduntur mystice mysteria, ✕ ut sit etiam in ore loquentis id, quod is loquitur; potius autem non in voce, sed in intelligentia. « Dedit autem Deus » Ecclesie, « alios quidem apostolos, alios vero prophetas, alios vero evangelistas, alios vero pastores et doctores, ad perfectionem sanctorum, ad opus ministerii, ad ædificationem corporis Christi^b. » Horum itaque meorum commentariorum scriptura, scio quam sit imbecilla, si conferatur cum illo spiritu gratia pleno, quem ut audiremus digni sumus habiti; sit autem imago, archetypum in memoriam revocans ei, qui thyrsu ictus fuerit. « Sapienti enim, inquit, loquere, et erit sapientior; » quin etiam « habenti adjicietur. » Profitetur autem, non arcana satis posse interpretari, multum abest, sed tantum in memoriam revocare, sive aliquando obliti fuerimus, sive ne obliviscamur. Multa autem satis scio effluxisse propter longitudinem temporis, ut quæ absque scriptis effugerint. Unde memoriæ meæ imbecillitatem sublevans expositionem certis capitibus constantem, salutare memoriæ monumentum mihi comparans, hæc necessario usus sum institutione. Sunt ergo quædam, quorum ne recordati quidem sumus: erat enim apud viros beatos magna quædam vis. Sunt etiam quædam, quæ cum non adnotata aliquo tempore mansissent, nunc effugerunt; alia autem quæ prope exstinguebantur, in ipsa mente quodammodo obscurata, quoniam iis, qui non sunt exercitati, non facile est ejusmodi ministerium, hæc monumentis suscitans, nonnulla quidem consulto prætermitto, scienter delectum faciens, timens scribere, quæ etiam cavi dicere, non utique invidens (neque enim fas), sed, iis metuens, qui in ea inciderint, ne in aliam forte partem accipientes laberentur, et « puero gladium, » ut dicunt qui proverbiiis utuntur, « præbere » inveniremur. Neque enim fieri potest, ut quæ scripta sunt non elabantur, etiamsi a me non edita manserint. Revoluta autem, et una semper voce, nempe ea, quæ scripta est, utentia, interroganti nihil amplius præter ea,

A μοι τῶν ὑπομνημάτων γραφὴ ἀσθενὴς μὲν εὖ οἶδ' ὅτι, παραβαλλομένη πρὸς τὸ πνεῦμα ἐκεῖνο τὸ κεχαριτωμένον, οὗ κατηξιώθημεν ὑπακοῦσαι· εἰκὼν δ' ἂν εἴη ἀναμιμνήσκουσα τοὺς ἀρχετύπους τὴν θύρῳ πεπληγότα· « Σοφῶ γὰρ, φησὶ, λάλει, καὶ σοφώτερος ἔσται· καὶ τῷ ἔχοντι δὲ προστεθήσεται. » Ἐπαγγέλλεται δὲ οὕχ ὥστε ἐρμηνεύσαι τὰ ἀπρόβητα ἱκανῶς, πολλοῦ γε καὶ δεῖ, μόνον δὲ τοῦ ὑπομνησθῆναι, εἴτε ποτὲ ἐκλαθίμεθα, εἴτε ὅπως μὴδ' ἐκλανθανοίμεθα. Πολλὰ δὲ, εὖ οἶδα, παρεβόητηκεν ἡμᾶς χρόνου μήκει ἀγράφως διαπεσόντα. Ὅθεν τὸ ἀσθενὲς τῆς μνήμης τῆς ἐμῆς ἐπικουφίζων, κεφαλαίων συστηματικὴν ἔκθεσιν, μνήμης ὑπόμνημα σωτήριον πορίζων ἑμαυτῷ, ἀναγκαίως κέχρημαι τῆδε τῆ ὑποτυπώσει. Ἔστι μὲν οὖν τινα μὴδὲ ἀπομνημονευθέντα ἡμῖν· πολλὴ γὰρ ἡ παρά τοῖς μακαρίοις δύναμις ἦν ἀνδράσιν. Ἔστι δὲ (50) καὶ ἀνυποσημειώτα μεμενηκότα τῷ χρόνῳ, ἃ νῦν ἀπέδρα· τὰ δὲ, ἔσχα ἐσθένυτο, ἐν αὐτῇ μαραινόμενα τῇ διανοίᾳ, ἐπεὶ μὴ ῥάδιος ἢ τοιάδε διακονία τοῖς μὴ δεδοκιμασμένοις, ταῦτα δὲ ἀναζωπυρῶν ὑπομνήμασι, τὰ μὲν ἐκὼν παραπέμπομαι, ἐκλέγων ἐπιστημόνως, φοβούμενος γράφειν, ἃ καὶ λέγειν ἐφυλαξάμην· οὐτι που φθονῶν (οὗ γὰρ θέμις), δεδιώς ὅτι ἄρα περὶ τῶν ἐντυγχανόντων, μὴ πη ἑτέρως σφαλῆεν, « καὶ παιδὶ μάχαιραν, » ἣ φασιν οἱ παροιμιαζόμενοι, « ὀρέγοντες » εὐρεθῶμεν. Οὐ γὰρ ἔστι τὰ γραφέντα μὴ ἐκπεσεῖν, καίτοι ἀνέκδοτα ὑπὸ γ' ἐμοῦ μεμενηκότα· κυλιόμενα δὲ αἰεὶ, μόνη μιᾷ χρώμενα τῇ ἐγγράφῳ φωνῇ, πρὸς τὴν ἐπανερόμενον οὐδὲν πλέον παρά τὰ γεγραμμένα ἀποκρίνεται· δεῖται γὰρ ἐξ ἀνάγκης βοηθοῦ, ἥτοι τοῦ ἐγγραψαμένου, ἣ καὶ ἄλλου τοῦ εἰς τὸ αὐτὸ ἶχνος ἐμθεθήκτος. Ἔστι δὲ ἃ καὶ αἰνίξεται μοι γραφῆ· καὶ τοῖς μὲν παραστήσεται, τὰ δὲ μόνον ἔρει· πειράσεται δὲ καὶ λανθάνουσα εἰπεῖν, καὶ ἐπικρυπτομένη ἐκφῆναι, καὶ δεῖξαι· σιωπῶσα· τὰ τε παρά τῶν ἐπισήμων δογματιζόμενα αἰρέσεων παραθήσεται· καὶ τοῦτοις ἀντιρεῖ πάνθ' ὅσα προοικονομηθῆναι καθήκει τῆς κατὰ τὴν ὑποπτικὴν θεωρίαν (51) γνώσεως, ἣ (52) προβήσεται ἡμῖν κατὰ τὴν εὐκλεῆ καὶ σεμνὸν τῆς παραδόσεως κανόνα ἀπὸ τῆς τοῦ κόσμου γενέσεως προϊούσιν, ἀναγκαίως ἔχοντα προδιαληφθῆναι τῆς φυσικῆς θεωρίας προπαρατιθεμένη, καὶ τὰ ἐμποδῶν ἰστάμενα τῇ ἀκολουθίᾳ προαπολυομένη· ὡς ἐτοιμους ἔχειν τὰς ἀκοὰς πρὸς τὴν παραδοχὴν τῆς γνωστικῆς παραδόσεως, προκεκαθαρμένης τῆς γῆς ἀπὸ τε τῶν ἀκανθῶν καὶ τῆς πύας ἀπάσης γεωργικῶς εἰς καταφύττεισιν ἀμπελῶνος· ἀγῶν γὰρ καὶ ὁ προαγῶν, καὶ μυστήρια τὰ πρὸ μυσ-

✕ P. 324 ED. POTTER, 276 ED. PARIS. ^a Matth. x, 26. ^b Ephes. iv, 11, 12.

(50) Ἔστι δέ. Hæc sic distingui et explicari poterunt: Ἔστι δὲ καὶ ἀνυποσημειώτα μεμενηκότα, τῷ χρόνῳ ἃ νῦν ἀπέδρα. « Sunt etiam nonnulla, quæ, cum adnotata non essent, tempore mihi exciderunt. »

(51) Ὑποπτικὴν θεωρίαν. Ut hic ὑποπτικὴν dicit, ita pag. 283 edit. Paris, τοὺς εἰρηρικῶς ὑποπτεύσαντας forsitan « conjectatrices suspensiones » intelligens. Interpretis legit προφητικὴν θ. « quæcunque ante prophetiæ contemplationem prius dispensata esse oportet. » SYLB. — Porro in utroque loco ὑ pro ε irrepsit. Nam ibi ἐποπτεύσαντα et hic ἐποπτικὴν θεωρίαν scribendum est. Sensus est: « Et

his opponet, quæcunque interiori contemplationi scientiæ præmitti debent. » Etenim ἐπίπται dicebantur, qui arcana mysteria in Eleusiniis contemplati fuissent. Hinc postea Clemens, Strom. II, p. 381: « Ἡ τις ἂν εἴη θεωρία μεγίστη, ἣ ἐποπτικὴ, ἣ τῷ ὄντι ἐπιστήμη; » et Strom. v, p. 379: Βρώμα δὲ, ἣ ἐποπτικὴ θεωρία. Idem Lowthio videtur. Quinetiam Hervetus hunc sensum postea est amplexus: quem præterea quæ sequuntur firmant.

(52) Ἡ. Relativum ἣ, « quæ, » agnoscit Hervetus interpretis. Flor. editio habet disjunctivam ἢ, parum apte SYLBURG.

στηρίων (53). Οὐδὲ ἀκνήσει συγχρήσασθαι φιλοσοφίας ἅ
καὶ τῆς αἰῶνης προπαιδείας τοῖς καλλίστοις τὰ ὑπο-
μνήματα ἡμῶν. « Οὐ γὰρ μόνον δι' Ἑβραίους καὶ
τοὺς ὑπὸ νόμον, » κατὰ τὸν Ἀπόστολον, « Ἐβλογον
Ἰουδαίων γενέσθαι, ἀλλὰ καὶ διὰ τοὺς Ἕλληνας
Ἕλληνα, ἵνα πάντας καρδάνωμεν. » Κάν τῆ πρὸς
Κολοσσαίης Ἐπιστολῆ. Νουθετοῦντες, γράφει, πάντα
ἄνθρωπον, καὶ διδάσκοντες (54) ἐν πάσῃ σοφίᾳ, ἵνα
παρατυχῶμεν πάντα ἄνθρωπον τέλειον ἐν Χριστῷ. »
Ἀρμόζει δὲ καὶ ἄλλως τῆ τῶν ὑπομνημάτων ὑποτυ-
πόσαι τὸ γλαυφὸν τῆς θεωρίας. Αὐτίκα καὶ ἡ τῆς
χρηστομαθείας περιουσία οἷον ἡδυσμὰ τι ἐστὶ παρα-
παιλαγμένον ἀθλητοῦ βρώματι, οὐ τρυφητιῶντος,
ὄρεξιν δὲ ἀγαθὴν φιλοτιμίαν λαμβάνοντος. Ψάλλοντες
ροῦν, τὸ ὑπέρτονον (55) τῆς σαμνότητος ἐμμελῶς
ἀνίσμεν. Καθ' ἅπερ δὲ οἱ βουλόμενοι δῆμῳ προσομι-
λῆσαι διὰ κήρυκος τοῦτο πολλάκις ποιῶσιν, ὡς
μᾶλλον ἐξόκουσα γενέσθαι τὰ λεγόμενα· οὕτω κἀν-
τικα· πρὸς πολλοὺς γὰρ ἡμῶν ὁ λόγος ὁ πρὸ αὐτῆς
τῆς παραδόσεως λεγόμενος τῆς συνήθους· οὐδ' ἂν πα-
ραθετόν ὄξος τε καὶ φωνάς, τὰς ἐμβοῶσας παρ' ἑκα-
στα κῆρυξ δι' ὧν μᾶλλον οἱ ἀκούοντες ἐπιστραφῆσονται.
Καὶ δὴ, συνελόντι φάναι· ἐν πολλοῖς γὰρ τοῖς μαργα-
ρίταις τοῖς μικροῖς ὁ εἶς· ἐν δὲ πολλῇ τῇ τῶν ἰχθύων
ἀγρῇ ὁ καλλιχθυσ (56)· χρόνῳ δὲ καὶ πόνῳ τάλιθές
ἐκλάμψαι, ἀγαθοῦ παρατυχόντος βοηθοῦ· δι' ἀνθρώ-
πων γὰρ θεόθεν αἱ πλεῖστα εὐεργεσίαι χορηγοῦνται.
Πάντες μὲν οὖν ὅσοι ταῖς ὄψεσι κεχρήμεθα, θεωροῦ-
μεν τὰ προσπίπτοντα αὐταῖς· ἄλλοι δὲ ἄλλων (57)
ἕνεκα. Αὐτίκα οὐχ ὁμοίως θεωρεῖ τὸ πρόβατον ὁ
μάγειρός τε καὶ ὁ ποιμὴν· ὁ μὲν γὰρ (58), εἰ πῖόν
ἐστὶ πολυπραγμονεῖ, ὁ δὲ εἰς εὐγένειαν τηρεῖ. Τὸ
γάλα τοῦ προβάτου ὁ μὲν τις ἀμελεῖται, εἰ χρήζει
τροφῆς. Τὸν μαλλὸν κειράτω, εἰ σκέπης δεῖται. Ὡδὲ
μοι καὶ τῆς Ἑλληνικῆς χρηστομαθείας ὁ καρπὸς
προχωρεῖτω. Οὐκ αἶμαι γὰρ τινα οὕτως εὐτοχῇ
γραφεῖν ἵστασθαι, ἢ μηδεὶς ἀντερεῖ· ἀλλ' ἐκείνην
ἐβλογον νομιστέον, ἢ μηδεὶς εὐλόγως ἀντερεῖ. Καὶ

quæ scripta sunt, respondent. Necessario enim sem-
per auxilio indigent, aut ejus, qui scripsit, aut al-
terius, qui eisdem insistit vestigiis. Sunt autem
quædam etiam, quæ mihi tacite significabit scriptu-
ra : et in his quidem latius insistet, aliorum sola
mentionem contenta erit, conabitur autem et ce-
lans dicere, et occulta aperire, et tacens osten-
dere; et quæ ab insignibus heresibus decreta
sunt, adducet, et adversus ea dicet quacun-
que ante prophetica contemplationem prius
dispensata esse oportet, quæ nobis procedet ✕ secun-
dum celebrem et venerandam traditionis regulam
ab ortu mundi progredientibus, primo ea, quæ ex
naturali contemplatione necessario prius tractanda
sunt adducens, priusque ea, quæ huic methodo
obstarent, diluens, ut aures ad susceptionem
gnosticæ traditionis paratæ sint, præpurgata prius
terra et a spinis et ab omni herba, agricolæ ritu, ad
plantandam vineam. Certamen enim est etiam præ-
ludium certaminis; et mysteria sunt ea quæ præ-
cedunt mysteria. Neque vero verchuntur nostri
commentarii uti iis, quæ sunt pulcherrima ex phi-
losophia, et iis, quæ præcedunt, disciplinis. « Non
enim solum propter Hebræos, et eos qui sunt sub
lege, par est fieri Judæum, sed etiam propter Græ-
cos Græcum, ut omnes lucrifaciamus ». Et in
Epistola ad Colossenses : « Admonentes, inquit,
omnem hominem, et docentes in omni sapientia,
ut exhibeamus omnem hominem perfectum in
Christo ». Quamquam alioqui commentariorum
descriptioni convenit splendor contemplationis.
Jam vero ipsa quoque bonarum disciplinarum co-
pia est veluti quoddam condimentum athletæ cibo
permistum, non delicias quidem captantis, sed bo-
num appetitum assumentis, laudis amorem. Psal-
lentes quidem certe, valde intensum gravitatis so-
num modulate remittimus. Quemadmodum autem
qui volunt alioqui populum, hoc sæpenumero fa-

✕ P. 523 ED. POTTER, 277 ED. PARIS. ^a I Cor. ix, 20, 21. ^b Coloss. i, 28.

(53) Μυστήρια τὰ πρὸ μυστηρίων. Respicit
Eleusinia Cereis mysteria, in quibus qui majori-
bus mysteriis initiari cupiebant, per minora præ-
parabantur. Aristophanis scholiastes ad *Pluti* act.
iv, sc. ii, vers. 25 : « Ἔστι τὰ μικρὰ (μυστήρια)
ὡσπερ προκάθαρσις καὶ προάγνευσις τῶν μεγάλων »
« Sunt parva mysteria tanquam præparatio et
purificatio ad majora » Hinc ab auctoribus ad alias
res sæpe allusum est. Non est inelegans illud Ma-
tini in *Vita Procli* : Ἀγθέντα δὲ διὰ τούτων ἱκα-
νῶς, ὡσπερ δ' αὖ τινων προτελείων καὶ μικρῶν μυσ-
τηρίων, εἰς τὴν Πλάτωνος ἡγε μυσταγωγίαν ἐν
τάξει καὶ οὐχ ὑπερβάθμιον πῶδα, κατὰ τὸ λόγιον,
σεύονται· καὶ τὰς παρ' ἐκείνων θείας ὄντως τελετὰς
ἐποπτεύειν ἔποισι. « Deductum vero quantum satis
erat per illa, veluti per quasdam præparaciones sacras
et parva mysteria, ad Platonis duxit mystagogiam
ordine et non inmodicum gressam, ut oraculi verbo
utar, tendentem; et, quæ apud illum de re divina
exstant, initia contemplari faciebat. » Clemens po-
stea, *Strom.* iv, pag. 475 : Τότε δὲ τὴν τῶ ὄντι γνω-
στικὴν φουσιολογίαν μέτεμμεν, τὰ μικρὰ πρὸ τῶν
μεγάλων μυθθέντες μυστηρίων « Tunc sane vere
gnosticam naturæ aggredimur contemplationem,
parvis ante magna initiati mysteria; » et quæ ibi

sequuntur conf., ut etiam *Strom.* vi, pag. 582, et
Strom. vii, pag. 714.

(54) Διδάσκοντες. Διδάσκοντες πάντα ἄνθρωπον
ἐν π. Coloss.

(55) Τὸ ὑπέρτονον. Sic ὑπέρτονα τοξεύειν dixit
Irenæus lib. i, cap. 15.

(56) Καλλιχθυσ. Idem aliis piscis sacer, et An-
thias, inquit Sylburgius.

(57) Ἄλλοι δὲ ἄλ. Similia dicit *Epitom. Theodot.*
pag. 805, et variis exemplis probat.

(58) Ὁ μὲν γὰρ. His verbis sensus haud constat.
Sic ergo scribantur et explicentur : Ὁ μὲν γὰρ, εἰ
πῖόν ἐστι πολυπραγμονεῖ, ὁ δὲ εἰ εὐγένειον τηρεῖ.
Τὸ γάλα τοῦ προβάτου ὁ μὲν τις ἀμελεῖται, εἰ χρή-
ζει τροφῆς· τὸν μαλλὸν κειράτω, εἰ σκέπης δεῖται·
« Ille quidem, an sit pinguis, diligenter inquirat;
hic autem, an densum habeat vellus, observat. Lac
ovis mulgeat, si quis cibo indigeat : vellus tondeat,
si integumento ei opus sit. » Atque sic demum hu-
jus sententiæ partes ἀντιστοιχῆσαι videntur. Porro
εὐγένειον, seu Homericum ἑυγένειον, est ὁ καλὸν
γένειον ἔχων, ut ait Suidas : quod quamvis proprie
ad « barbam » pertineat, tamen ad alia non incom-
mode transferri poterit.

ciunt per præconem, ut ea, quæ dicuntur, magis exaudiantur; ita hic quoque, cum ad multos habenda sit a nobis oratio, quæ solitam præcedit traditionem, adducende sunt opiniones et voces, quæ eis in singulis resonant, per quas ii magis attenti reddentur, qui audient. Et, ut paucis dicam (in multis enim parvis margaritis una est eximia, in multa autem piscium piscatione unus est callionymus), tempore et labore clucescet veritas, si bonus obtigerit adjutor. Per homines enim divinitus plurima beneficia suppeditantur. Atque omnes quidem qui visu utimur, ea, quæ obijciuntur illi, contemplamur, sed alii aliorum gratia. Jam non similiter \times ovem contemplatur coquus et pastor. Ille quidem an sit pinguis diligenter scrutatur; hic vero lac ovis observat, an sit generosum. Mulgeat quidem aliquis, si cibo egeat; vellus tondeat, si ei tegumento opus sit. Sic mihi etiam procedat fructus bonæ Græcorum doctrinæ. Nullam enim existimo scripturam adeo feliciter procedere, cui nullus omnino contradicat; sed illam existimandum est esse rationi consentaneam, cui nemo jure contradicit. Hic et actio simul **120** et institutum est admittendum, non quod est a reprehensione alienum, sed quod nullus jure reprehendit. Non statim autem, si quis non principaliter efficit, hoc facit, quod id devitet; sed id agit divinam quamdam sapienter adhibens dispensationem, et se rebus accommodans, et in omnem partem ver-

A πρῶτον ἅμα καὶ αἴρεσιν ἀποδεκτέον εὐ τὴν ἀμαρτίῃ, ἀλλ' ἢν οὐδεὶς εὐλόγιος καταμέμραται. Οὐκ εὐθὺς (59) δ', εἰ τις μὴ προηγουμένως ἐπιτελεῖ, κατὰ περίστασιν αὐτὸ ποιεῖ· ἀλλὰ οἰκονομούμενός τι θεοσόφως, καὶ συμπεριφερόμενος ἐνεργήσῃ. Οὕτω γὰρ ὁ ἔχων τὴν ἀρετὴν χρήσει τῆς ἐπὶ τὴν ἀρετὴν ἐτι ὁδοῦ, οὐθ' ὁ ἐβροχόμενος ἀναλήψεως. Καθάπερ (60) γὰρ οἱ γεωργοὶ προαρδεύσαντες τὴν γῆν, οὕτω δὲ καὶ ἡμεῖς τῷ ποτίμῳ τῶν παρ' Ἑλλήσι λόγον προαρδεύομεν τὸ γεῶδες αὐτῶν, ὡς παραδέξασθαι τὸ καταβάλλομενον σπέρμα πνευματικὴν, καὶ τοῦτο εὐμαρῶς ἐκθρέψαι δύνασθαι. Περιέξουσι δὲ οἱ Στρωματεῖς ἀναμαρτυρήνην τὴν ἀλήθειαν τοῖς φιλοσοφίας δόγμασι, μᾶλλον δὲ ἐγκεκαλυμμένην καὶ ἐπικεκρυμμένην, καθάπερ τῷ λεπύρῳ τὸ ἐδόδιον τοῦ καρπού· ἀρμόζει γὰρ, οἶμαι, τῆς ἀληθείας τὰ σπέρματα μόνως φυλάσσεσθαι τοῖς τῆς πίστεως γεωργοῖς. Οὐ λέληθε δέ με καὶ τὰ θυλλούμακα πρὸς τινῶν, ἀμαθῶς ψευδοῶν· χρήναι λεγόντων περὶ τὰ ἀναγκαϊότατα καὶ συνέχοντα τὴν πίστιν καταγίνεσθαι· τὰ δὲ ἔξωθεν (61) καὶ περιττὰ ὑπερβαίνειν, μᾶλλον ἡμᾶς τρίβοντα καὶ κατέχοντα περὶ τοῖς οὐδὲν συμβαλλομένοις πρὸς τὸ τέλος. Οἱ δὲ καὶ πρὸς κακοῦ ἂν τὴν φιλοσοφίαν εἰσδεσθῆναι τὸν βίον νομίζουσιν ἐπὶ λύμῃ τῶν ἀνθρώπων, πρὸς τινος εὐρετοῦ πονηροῦ (62). Ἐγὼ δὲ, ὅτι μὲν ἡ κακία κακὴν φύσιν ἔχει, καὶ οὐποτ' ἂν καλοῦ τινος ὑποσταίῃ γεωργὸς γενέσθαι, παρ' ὅλους ἐνδείξομαι τοῖς Στρωματεῖς, αἰνιστόμενος ἀμηγέτη θείας ἔργον προνοίας καὶ φιλοσοφίας.

\times P. 526 ED. POTTER, 278 ED. PARIS.

(59) *Οὐκ εὐθὺς*. Nec his verbis, prout jam se habent, sensus constat. Restitui debet post ἐπιτελεῖ negativa particula, quæ propter duplicem, quæ præcessit, negationem per librorum imperitiam excidisse videtur. Scribe igitur: Οὐκ εὐθὺς δ' εἰ τις μὴ προηγουμένως ἐπιτελεῖ, εἰ κατὰ περίστασιν αὐτὸ ποιεῖ. « Non autem statim sequitur, quod si quis aliquid per se nolit facere, ipsum non esse urgente aliquo casu id facturum; verum tunc divina quodammodo arte aliquod medium inveniet, et sese presentibus accommodans, effectum dabit. » Quem sensum quæ sequuntur, confirmant. Hinc paulo etiam post ait, philosophiam non fuisse κατὰ τὸν προηγουμένον λόγον, hoc est « per se, » ingressam, sed quod suadendæ veritati inserviret.

(60) *Καθάπερ*. Legendum videtur, καθάπερ γὰρ οἱ γεωργοὶ προαρδεύσαντες τὴν γῆν, οὕτω οὕτω τὸ

σπέρμα καταβάλλουσιν, οὕτω δὲ καὶ ἡμεῖς ... SYMBURG. — Quod in Latina versione expressum est.

(61) *Τὰ δὲ ἔξωθεν*. Præcipitur *Constitut. apostol.* lib. i, cap. 6: Τῶν ἐθνικῶν βιβλίων πάντων ἀπέχου· « Ab omnibus gentilium libris abstine. » Qua de re conf. quæ ad ea verba adnotavit Gotelarius.

(62) *Πονηροῦ*. Nempe diabolo, cui auctori nonnulli e veteribus Christianis philosophiam imputarunt. *Strom.* vi, pag. 695: Ἡὼς οὖν οὐκ ἀτακτον, τὴν ἀταξίαν καὶ τὴν ἀδικίαν προσνέμοντας τῷ διαβόλῳ, ἐναρέτου πράγματος τοῦτον, τῆς φιλοσοφίας, δοτήρα ποιεῖν; « Quomodo non est absurdum, ut cum diabolo confusionem et injustitiam tribuamus, eum rei præclaræ, philosophiæ scilicet, datorem constituere? » Conf. etiam *Strom.* v, pag. 550, et *Strom.* i, pag. 310, quæque ibi adnotantur.

✱ CAPUT II.

Occurrit quorundam objectioni, vituperantium quod tam multa e philosophia desumpta libris suis inserat.

Ἐπεὶ δὲ τῶν ὑπομνημάτων τῶν περιεληφθέντων A κατὰ τοὺς ἀναγκαίους καιροὺς τὴν Ἑλληνικὴν δόξαν, τοσοῦτόν φημι τοῖς φιλεγκλήμοσι· πρῶτον μὲν, εἰ καὶ ἄχρηστος εἴη φιλοσοφία, εἰ εὐχρηστος ἢ τῆς ἀχρηστίας βεβαίωσις, εὐχρηστος· ἔπειτα, οὐδὲ καταφθίσισθαι τῶν Ἑλλήνων οἶόν τε, ψιλῆ τῇ περὶ τῶν δογματισθέντων αὐτοῖς χρωμένους φράσει, μὴ συνεμβαίνοντας εἰς τὴν κατὰ μέρος ἀκρι συγγνώσεως ἐκκάλυψιν. Πιστὸς γὰρ εὖ μάλα ὁ μετ' ἐμπειρίας ἔλεγχος· ὅτι καὶ τελειοτάτη ἀπόδειξις εὐρίσκειται ἢ γνῶσις τῶν κατεγνωσμένων. Πολλὰ δ' οὖν, καὶ μὴ συμβαλλόμενα εἰς τέλος, συγκοσμεῖ τὸν τεχνίτην καὶ ἄλλως ἢ πολυμαθία διασυστατικὴ τυγχάνει τοῦ παρατιθεμένου τὰ κυριώτατα τῶν δογμάτων (65) πρὸς πειθῶ τῶν ἀκρωμένων, θαυμασμὸν ἐγγεννώσατοῖς κατηγουμένοις, καὶ πρὸς τὴν ἀλήθειαν συνίστησιν. Ἀξιόπιστος δὲ ἡ τοιαύτη ψυχαγωγία, δι' ἧς κακουμένην οἱ φιλομαθεῖς παραδέχονται τὴν ἀλήθειαν, πρὸς τὸ μήτε αὐτὴν φιλοσοφίαν λυμαίνεσθαι τὸν βίον, ψευδῶν (64) πραγμάτων καὶ φασμάτων ἔργων δημιουργῶν ὑπάρχουσιν· ἦν τινες διαθεβλήκασιν, ἀληθείας οὖσαν εἰκόνα ἐναργῆ, θεῖαν δωρεάν Ἑλλήσι δεδομένην· μήτε ἡμᾶς ἀποσπᾶσθαι τῆς πίστεως, οἶον ἀπὸ τινος ἀπατηλοῦ τέχνης καταγοητευομένους· ἀλλ' ὡς ἔπος εἰπεῖν, περιβολῆ πλείονι χρωμένους, ἀμηγέπη συγγυμνασίαν τινὰ πίστεως ἀποδεικτικὴν ἐκπορίζεσθαι. Ναὶ μὴν καὶ συναφῆ τῶν δογμάτων διὰ τῆς ἀντιπαραθέσεως (65) τὴν ἀλήθειαν μνηστεύεται, δι' ἧς ἐξηκολούθηκεν ἡ γνῶσις· οὐ κατὰ προηγούμενον λόγον τῆς φιλοσοφίας παρεισελθούσης, διὰ δὲ τὸν (66) ἀπὸ τῆς γνώσεως καρπὸν ἡμῶν, βέβαιον λαμβανόντων πείσμα τῆς ἀληθοῦς καταλήψεως, διὰ τῆς τῶν ὑπονοουμένων ἐπιστήμης (67). Σιωπῶ γὰρ ὅτι οἱ Στρωματεῖς τῇ πολυμαθίᾳ σωματοποιούμενοι, κρύπτειν ἐντέχνως τὰ τῆς γνώσεως βούλονται σπέρματα. Καθάπερ οὖν ὁ τῆς ἀγρας ἐρωτικὸς, ζητήσας, ἀνιχνεύσας, ἐρευνήσας, κυνοδρομήσας, αἰρεῖ τὸ θηρίον· οὕτω καὶ τάληθές γλυκύτητι (68) φαίνεται ζητηθὲν, καὶ πόνῳ πορισθὲν. Τί δὲ ποτ' οὖν ὧδε διατετάχθαι φίλον ἔδοξεν εἶναι τοῖς ὑπομνήμασιν; Ὅτι μέγας ὁ κίνδυνος, τὸν ἀπόρρητον ὡς ἀληθῶς τῆς ὄντως φιλοσοφίας λόγον ἐξορχήσασθαι (69) τοῖς ἀφειδῶς πάντα μὲν ἀντιλέγειν ἐθέλουσιν οὐκ ἐν δίκῃ.

✱ P. 327 ED. POTTER, 279 ED. PARIS.

(65) *Τὰ κυριώτατα τῶν δογμάτων.* Sic alibi τὰ κύρια τῶν δογμάτων, τὰ γενναϊότατα τῶν δογμάτων, etc., pag. 303, 358, 475, 530, 618, 629, 675, 770.

(64) *Ψευδῶν.* Hallucinatur omnino Hervetus, qui hæc in philosophiæ vituperium dicta existimavit; cum moneat tantum auctor, ne re præstantissima abutatur, quod fecere hæretici. Confer pag. 282, 283, 287, 318, 635, 636, præter innumera alia loca. LOWTH.

(65) *Διὰ τῆς ἀντιπαραθέσεως.* Quia sc. τῷ ἐναντίῳ τὰ ἐναντία πέφυκε μάλιστα γνωρίζεσθαι, inquit Philo, p. 491. H. SYLBURG.

(66) *Διὰ δὲ τ.* Hæc sic distingue, διὰ δὲ τὸν ἀπὸ τῆς γνώσεως καρπὸν ἡμῶν βέβαιον λ. quod in Latina versione expressimus.

(67) *Διὰ τῆς τῶν ὑπονοουμένων ἐπιστήμης.*

De commentariis autem hisce, qui, cum necessarium fuerit, Græcorum complexi sunt opinionem, hæcenus respondeo iis, qui reprehendendi studio delectantur. Primum quidem, etiamsi sit inutilis philosophia, tamen si inutilem eam confirmare est utile, jam utilis est. Deinde nec iis licet Græcos condemnare, quibus in eorum decretis nil ultra nudas voces perceptum est, priusquam ea sigillatim atque intime explorata atque cognita habuerint. Est enim ea refutatio fide dignissima, quæ sequitur experientiam: quippe cum eorum, quæ condemnaveris certa cognitio perfectissimæ demonstrationis loco erit. Præterea multa, quæ ad finem non conferant, tamen artificii ornamentum afferunt. Et alioqui varia ac multiplex doctrina, eum, qui maxime principalia dogmata proponit, fidei auditorum commendat, discipulis admirationem ipsius ingenerans, et ad veritatem eos adducit. Fidem autem faciet ejusmodi oblectatio, per quam a vulgo vituperatam studiosi recipiunt veritatem, quod neque ipsa philosophia vitæ perniciem afferat, quam ac si esset rerum falsarum et malorum operum artifex, quidam falso calumniati sunt, cum sit evidens veritatis imago, donum Græcis datum divinitus; neque nos per ipsam tanquam a quibusdam decepti præstigiis a fide abducamur: sed potius majori munimento tecti, et socium quodammodo exercitationem, qua fides plenior demonstrationem accipiet, lucrati sumus. Quinetiam dum contraria dogmata inter se conferuntur, veritas magis elucescit. Hinc consequitur scientia. Atque adeo haudquaquam per se inducitur philosophia, sed propter fructus ex scientia provenientes; quia nobis per scientiam rerum animo comprehensarum firmatur veræ perceptionis persuasio. Taceo quod libri hi multiplici ac varia doctrina in unum corpus coagmentati, volunt artificiose celare semina cognitionis. Quemadmodum ergo qui studio tenetur venationis, postquam quæsiit, investigavit, indagavit, canes, qui cursu persequerentur, emisit, feram capit; ita etiam apparet verum dulcedine quæsitum, et labore paratum. Quanam ergo de causa sic tuos commentarios tibi ordinare visum est? Quo-

D

« Per cognitionem eorum quæ figurate et per involucrum proferuntur. » Vid. p. 557, inquit Lowthius.

(68) *Γλυκύτητι.* Scribe, γλύκυ τι φαίνεται ζητηθὲν. Hoc est, « ita veritas demum suavis videtur esse, si investigetur et labore paretur. » Nam quemadmodum in fine septimi, ita hic Clemens methodum occultam in his libris et confusam excusat: in quibus, sicut notat accuratus censor Photius, σποράδην τε καὶ ὡσπερ οὐκ ἐν τάξει τὴν τῶν κεφαλαίων παράθεσιν ποιεῖται. HEINSIUS.

(69) *Ἐξορχήσασθαι.* Sic superius *Pædag.* lib. III, cap. 5: Τὰ ἀπόρρητα εἰς τὸ συμφανὲς ἀπογυμνούσας ἐξορχομένους, et *Protrept.*, pag. 9, edit. Paris.: Οὐκ ἐξορχήσομαι τὰ μυστήρια. Quem locum videsis.

niam magnum est: petulantius veterumque philosophiae rationem his propalare, qui profuse quidem ac petulanter, sed non jure volunt contra omnes dicere, omnia autem nomina ac verba turpiter et indecore ejaculantur, et seipsos fallentes, et eorum, qui sibi adherent, oculos praestringentes. « Græci autem sapientiam quaerunt^a. »

CAPUT III.

Contra sophistas et inutilis scientiæ jactatores.

Magna est autem turba ejusmodi: ac eorum quidem aliqui voluptatibus mancipati, cum non velint credere, omni veneratione dignam irrident veritatem, barbariem ejus habentes ludibrio. Aliqui autem alii seipsos erigentes, ansas calumniandi sermones nostros invenire contendunt, contentiosas comparantes quaestiones dictionum venatores, pusillarum quarumdam artium æmulatores, litigatores, et jurgiorum consarcinatores, ut ait ille Abderitanus:

Lingua volubilis est hominum, nec pauca profanorum omnimodum hinc atque hinc divisiō [multa est.]

Et:

Quod verbum edideris, te tale audire necesse est.

Ob hanc ergo artem se efferentes sophistæ infelices, canoris quibusdam suis nugis garrientes, cum in nominum delectu et certa dictionum compositione et connexionem per totam vitam laborant, turturibus apparent loquaciores, eos, quibus pruriunt aures, non satis, ut mihi videtur, viriliter demulcentes et titillantes:

Verborum non stilla cadens, sed flumen inertium.

Et certe quemadmodum veteribus in calceis, imbecilla iis sunt alia et diffluunt, sola autem eis restat

πάντα δὲ ὀνόματα καὶ ῥήματα ἀποφρίπτουσι· οὐδ' αὖτως κοσμίως, αὐτοὺς τε ἀπατῶντες (70), καὶ τοὺς ἐχομένους αὐτῶν γοητεύοντες. « Ἑβραῖοι μὲν γὰρ, σημεῖα αἰτοῦσιν, ἢ ἢ φησὶν ὁ Ἀπόστολος· « Ἑβραῖοι δὲ σοφίαν ζητοῦσι. »

« Hebraei enim signa petunt, » ut ait Apostolus,

III. Πολὺς δὲ ὁ τοιοῦτος ὄχλος· οἱ μὲν αὐτῶν, ἑθελῶναι δεδουλωμένοι, ἀπιστεῖν ἐθέλοντες, γαλιῶσι τὴν ἀπάσης σεμνότητος ἀξίαν ἀλήθειαν, τὸ βάρβαρον ἐν παιδείᾳ τιθέμενοι (71)· οἱ δὲ τινες, σφᾶς αὐτοὺς ἐπαίροντες, διαβολὰς τοῖς λόγοις ἐξευρίσκουσι βιάζονται, ζητήσεις ἐριστικὰς ἐκπορίζοντες, λεξιδίων θηράτορες (72), ζηλωταὶ τεχνυδρίων, ἐριδαντέες (73) καὶ ἱμαντελιχτέες, ὡς ὁ Ἀβδερῖτης ἐκεῖνός φησιν·

Διγερτὴ γὰρ γλῶσσα ἐστὶν ἑσπεῶν· πολλὰς δὲ ἐπιμαρτυρίων· ἐπέων δὲ πολλὸς νομὸς ἐνθα καὶ ἐνθα.

Καὶ,

Ὅπποῖον καὶ εἴπησθα ἔπος, τοῖόν κ' ἐπακούσῃς.

Ταύτῃ γοῦν ἐπαίρομενοι τῇ τέχνῃ οἱ κακοδαίμονες σοφισταί, τῇ σφῶν αὐτῶν στομυλλόμενοι τερθρία, ἀμφὶ τὴν διάκρισιν τῶν ὀνομάτων καὶ τὴν ποιάν τῶν λέξεων σύνθεσιν τε καὶ περιπλοκὴν τὴν πάντα πονούμενοι βίον, τρυγόνων (74) ἀναφαίνονται λαλίστεροι· κνήθοντες (75) καὶ γαργαλίζοντες οὐκ ἀνδρικῶς, ἐμοὶ δοκεῖν, τὰς ἀκούας τῶν κνίσασθαι γλιχομένων· Ποταμὸς (76) ἀτέχνων ῥημάτων, οὐδὲ σταλαγμῶς·

ἀμέλει καὶ καθάπερ τῶν παλαιῶν ὑποδημάτων, τὰ μὲν ἄλλα αὐτοῖς ἀσθενεῖ καὶ διαρρέει, μόνη δὲ ἡ

✱ P. 328 ED. POTTER, 280 ED. PARIS. « I Cor. i, 22.

(70) Αὐτοὺς τε ἀπ. Η., αὐτοὺς τε ἀπατῶντας, καὶ τοὺς ἐχομένους αὐτῶν γοητεύοντας. SYLBURG. Αὐτοῖς τε ἀπατῶντες, καὶ τοῖς ἐχομένοις αὐτῶν γοητεύοντες, edit. Flor. Vera lectio esse videtur, quam in textu exhibuimus. Mox, Ἰουδαῖοι προ Ἑβραῖοι, εἰ σημεῖον προ σημεῖα, I Cor. i, 22.

(71) Τὸ βάρβ. ἐν παιδείᾳ τιθέμενοι. « Barbariem doctrine » Christianæ « causantes, » nempe pro ratione incredulitatis. Nisi potius cum Sylburgio legendum sit, τὰ βάρβ. ἐν παιδείᾳ τιθέμενοι, quod in Latina versione expressum est. Vide supra p. 409.

(72) Θηράτορες. Ionicæ dialecto magis convenit θηρητόρες, vel ut in ms. epitome est, θηρητήρες. Sequenti versu si pro γὰρ legamus γὰρ τὰ, aut μὲν γὰρ, recte constabit metrum. SYLBURG. Vera lectio est: Σπρεπτὴ δὲ γλῶσσα ἐστὶ β. ex *Iliad.* γ', vers. 248.

(73) Ἐριδαντέες. Quos non ineleganti voce « Vitiligatores » vocavit Cato, testante Plinio, eos non minore gratia ἐριδαντέας, et ἱμαντελιχτέας, dixit Democritus Abderita: illud quod jurgia ferant litigiosi; hoc vero, quod veluti nexus quosdam vinculorum implicent, quibus alios involvant irretiantque. Clemens *Strom.* lib. i: Ἐριδαντέες μὲν καὶ ἱμαντελιχτέες, ὡς ὁ Ἀβδερῖτης ἐκεῖνός φησιν: quæ lectio apud Plutarchum i, *Symposiacorum* decade nonnihil corrupta, legitur hoc modo ἐριδανταίων δὲ,

κατὰ Δημόκριτον, καὶ ἱμαντελιχταίων λόγους ἀφετέον· id est, « missas facere oportet eorum fabulas qui de lana caprina rixantur, et nodos texunt, ut est apud Democritum. » H. Junius cent. 8, proverb. 78. At ἱμαντελιχταίους exponit H. Stephanus, « qui veluti funes loricis tortuosis nodis implicant. » Versus autem, qui sequuntur, non Democriti sunt, sed Homeri *Iliad.* K. COLLECT.

(74) Τρυγόνων. Hervetus τετρίγων maluit; sed frustra. Conf. Hesychius v. Τρυγονοφάλλειν.

(75) Κνήθοντες. Respicit I Tim. iv, 3: κνήθουνοι τὴν ἀκοήν.

(76) Ποταμὸς. P. Leopardus lib. ix *Emendat.*, cap. 3. Exstat apud Stobæum Theocriti Chii in Anaximeneum oratorem scomma his verbis: Θεόκριτος ὁ Χῖος, Ἀναξιμένους λέγειν μέλλοντος, Ἄρχεται, εἶπε, λέξεων μὲν ποταμὸς, νοῦ δὲ σταλαγμὸς. Id est, « Theocritus Chius, cum Anaximenes orator esset habiturus orationem: Incipit, inquit, verborum quidem flumen, sed mentis gutta. » Clemens Alex. *Strom.* l. i, similem huic locum habet, sed depravatum, ποταμὸν ἀτέχνων ῥημάτων, οὐδὲ σταλαγμὸν, quod Gentianus perperam ita vertit, « Verborum, » etc. Legendum autem νοῦ, id est, « flumen inertium verborum, mentis autem gutta. » COLLECT.

γλώσσα ὑπολείπεται. Παγκάλως ὁ Ἀθηναῖος ἀποτί-
νεται, καὶ γράφει Σόλων·

Εἰς γὰρ γλῶσσαν (77) ἐράτε, καὶ εἰς ἔπη αἰμύλου
ἀνδρός.

Εἰς ἔργον (78) δ' οὐδὲν γρηθέμενον βλέπετε.
Υμῶν δ' εἰς μὲν ἕκαστος ἀλώπεκος ἵχθυος βαίνει,
Σύμπασιν δ' ἕμν χαῦνος ἐνεσσι τῆσσι.

Τοῦτό που (79) αἰνίσσεται ἡ σωτήριος ἐκείνη φωνή·
« Αἱ ἀλώπεκες φωλεοὺς ἔχουσιν· Ὁ δὲ υἱὸς τοῦ ἀν-
θρώπου οὐκ ἔχει πρὸ τῆν κεφαλὴν κλίνας (80). »
Μόνω γὰρ, ὄμαι, τῷ πιστεύοντι, διακεκριμένον τέ-
λεον τῶν ἄλλων, τῶν πρὸς τῆς Γραφῆς θηρίων εἰρη-
μένων, ἐπαναπαύεται τὸ κεφάλαιον τῶν ὄντων, ὁ
χρηστὸς καὶ ἡμερὸς λόγος, « ὁ δραστήμιος τοῦ σο-
φοῦ ἐν τῇ πανουργίᾳ αὐτῶν· Κύριος ἔστι γὰρ ὁ μόν-
νος γινώσκει τοὺς διαλογισμοὺς τῶν σοφῶν, ὅτι εἰσὶ
μάταιαι » σοφοῦ δὲ που τοὺς σοφιστάς, τοὺς περὶ
τῆς λέξεως καὶ τῆς τέχνης περιττοὺς (81), καλοῦσας
τῆς Γραφῆς. Ὅθεν οἱ Ἕλληνας καὶ αὐτοὶ τοὺς περὶ
ὄντων πολυπράγμονας σοφοῦ ἄμα καὶ « σοφι-
στάς » (82) παρωνύμιος κακίησιν. Κρατῖνος γοῦν
ἐν τοῖς Ἀρχιλόχοις (83), ποιητῆς (84) καταλέξας,
ἔφη·

Οἷον σοφιστῶν σμῆνος ἀσεβειήσατε.

Υοφῶν (85) τε ὁμοίως ὁ κωμικὸς ἐν Ἀλωδοῖς σατύ-
ροις ἐπὶ ραψωδῶν καὶ ἄλλων τινῶν λέγει·

Καὶ γὰρ εἰσελήλυθα
Πολλῶν σοφιστῶν ὄχλου ἐξηστειμένους.

Ἐπὶ τούτων καὶ τῶν παραπλησίον, ἔσαι τοὺς κανοὺς
μεμελετήκασι λόγους, ἡ θεία Γραφή παγκάλως λέ-
γει· « Ἀπολῶ τὴν σοφίαν τῶν σοφῶν, καὶ τὴν σύν-
εσιν τῶν συνετῶν ἀθετήσω. »

✱ P. 229 ED. POTTER, 280 ED. PARIS. ἄ Matth. viii, 20; Luc. ix, 58. ἄ Job v, 13; I Cor. iii,
19, 20; Psal. cxvii, 41. ἄ Isa. xxix, 14; I Cor. i, 19.

(77) Εἰς γὰρ γλ. Reperiuntur haec carmina inter
opera Solonis cum caeteris gnosticis, edita, p. 158,
sed ordine mutato, primum enim tertio loco ponit-
tur, in quo et legitur non ut apud Clementem, καὶ
εἰς ἔπη αἰμύλου ἀνδρός, sed, καὶ εἰς ἔπος αἰόλου
ἀνδρός, « Versutaque verba loquentis; » et in tertio
χαῦνος, « mollis » vertitur: « Omnibus at vobis
mollis inest animus. » COLLECT.

(78) Εἰς ἔργον. Hic pentameter additus est ex
Pintareho et Diogene Laertio. SYLBERG.

(79) Τοῦτό που. Sic scribendum, quod priores
editiones τοῦ τόπου exhibuerunt.

(80) Κλίνας. Κλίνας, Evang.

(81) Τοὺς περὶ τῆς λέξεως καὶ τῆς τέχνης πε-
ριττοὺς. « Qui verborum atque artium scientia ex-
cellent. » Eodem sensu περιττός paulo post occur-
rit, ubi τὸ περὶ τῆς αἰσθήσεως περιττόν, « excellen-
tia sensuum » dicitur.

(82) Σοφοῦς ἄμα καὶ σοφιστάς. Diogenes Laertius
in praemio his gemina dicit: Οἱ δὲ σοφοὶ καὶ σοφισταὶ
ἐκαλοῦντο καὶ οὐ μόνον, ἀλλὰ καὶ οἱ ποιηταὶ, σοφισταί
καθὰ καὶ Κρατῖνος ἐν Ἀρχιλόχῳ τοὺς περὶ Ὅμηρον
καὶ Ἡσίοδον ἐπαινῶν, οὕτως καλεῖ: « Ipsi vero sa-
pientes sophistae etiam sunt dicti. Neque hi solum,
verum poetae quoque sophistarum appellatione ho-
norantur. Nam Cratinus in Archilocho, Homerum
et Hesiodum admiratus, ita illos vocat. » Hinc He-
rodotus lib. i Solonem ac reliquos sapientes σοφι-
στάς vocavit: et Solon πρώτος σοφιστής ab Isoerate
dictus est oratione Περὶ ἀντιδόσεως. Postea sophi-
stae nomen eos solos significabat, « qui ostentatio-

& lingua. Pulchre ergo eos insectans, scribit Solon
Atheniensis:

121 Ad linguam aspicitis, et dulcia verba lo-
quentes:

✱ At quod fit nemo spectat agentis opus.
Ac quivis vestrum vulpis vestigia figit,
Et mentem vacuum putidulamque gerit.

Hoc utique significat vox illa salutaris: « Vulpes
foveas habent, Filius autem hominis non habet ubi
caput reclinet. » Super enim solo eo, ut arbitror,
qui credit, perfecte separato a caeteris hominibus,
quas Scriptura bestias vocat, rerum omnium caput
conquiescat ac princeps, nempe benignus et man-
suetus Lingos, « qui comprehendit sapientes in
astutia ipsorum: Dominus enim « solus cognoscit
disceptationes sapientum, quod vanae sunt ἄ: » sa-
pientes utique Scriptura vocante sophistas, qui in
dictionibus versantur et artibus superfluis. Unde
ipsi quoque Graeci eos, qui in re aliqua curiose
versantur, sapientes simul et « sophistas » denomi-
native appellarunt. Cratinus itaque, cum in Archi-
lochiis poetas recensuisset, ait:

Quales sophistas perpetim scrutamini.

Et similiter Iophon comicus in Aulædis Satyris, dicit
de rhapsodis et aliquibus aliis:

..... Namque introit
Una sophistarum caterva plurima.

De iis et similibus, qui se inani dicendi genere
exercuerunt, pulcherrime dicit divina Scriptura:
« Perdam sapientiam sapientum, et prudentiam
prudentum abolebo. »

nis, aut questus causa philosophabantur, » ut ait
Cicero Acad. quest. lib. ii.

(83) Ἀρχιλόχοις. Præter scribe Ἀρχιλόχοις
quod drama ab Athenæo et aliis non semel adducit-
tur: versum autem Cratini hoc modo:

Οἷον σοφιστῶν σμῆνος ἀσεβειήσατε.

Quales sophistas perpetim scrutamini. HEINSIUS.

Athenæus lib. iii citat Cratinum ἐν Ἀρχιλόχοις,
in Archilocho: et lib. iv atque aliis locis. COLLECT.

— Laertias, loco superius dicto, Ἀρχιλόχοις hanc
fabulam vocavit: verum in quibusdam ejus codici-
bus Ἀρχιλόχοις plurale scriptum esse, annotavit
H. Stephanus. Menagius ibi adnotat, « legendum
esse Ἀρχιλόχοις, ut legitur apud Hephæstionem in
Enchiridio p. 59, aut Ἀρχιλόχοις, ut legitur apud
Clementem Alexandrinum. Rectius, Ἀρχιλόχοις »
et ita rescribo, inquit, apud Clementem.

(84) Ποιητῆς. Hanc lectionem Herveto debemus;
olim scriptam erat ποιητῆς.

(85) Υοφῶν. Is. Casaubonus De satyrica poesi
lib. i, cap. 5, ait: « Sophoclis filius, et in Tragæ-
diarum satyricorumque scriptione successor fuit
Iophon. Videtur hic esse, cujus laudantur Clementi
Alex. Ἀλωδοὶ σατύροι: ipse tamen comicum poe-
tam appellat, non tragicum. Locus est in primo
Strom.: Υοφῶν ὁ κωμικὸς ἐν Ἀλωδοῖς σατύροις, etc.
An scripserat Clemens ὁ τραγικὸς; an aliud agens
hallucinatur? nam equidem præter Sophoclis filium,
quem paternæ scriptiois æmulum fuisse constat,

CAPUT IV.

Humanas artes, non minus quam rerum divinarum scientiam, a Deo esse profectas.

Homerus autem et fabrum vocat sapientem: et de Margite, si id opus utique Homeri est, sic scribit:

✠ *Hunc nec aratorem dii fossoremve crearunt,
Ullo aliove modo sapientem, arsque absuit omnis.*

Hesiodus autem cum Linum citharœdum dixisset esse «cujusvis sapientiæ peritum,» nautam etiam non veretur dicere sapientem, scribens:

Nautica in arte aliquid qui nec sapit.

Daniel autem propheta, «Mysterium,» inquit, «quod rex rogat, non est sapientum, magorum, incantatorum, Gazarenorum potestas, ut regi annuntient, sed est Deus in cœlo revelans^a.» Ubi quidem appellat «sapientes» Babylonis. Quod autem Scriptura «sapientiam» appellet communi nomine omnem mandantem, sive scientiam, sive artem; aliæ autem sunt disciplinæ, quas insuper humana ratio adinvenit: et quod a Deo sit omnis artificiosa et sapiens inventio, manifestum erit, si hanc dictionem adjecerimus: «Et locutus est Dominus ad Moysen, dicens: Ecce vocavi Beseleel filium Uri, filii Or de tribu Juda, et implevi eum divino spiritu sapientiæ, ut in omni opere excogitet et architectetur, operetur aurum et argentum, et æs, et hyacinthum, et purpuram et coccinum, et ut operetur opera lapidea, et fabrilem artem lignorum, etc. usque ad «omnia opera^b.» Deinde vero generalem infert rationem: «Et cuilibet intelligenti corde dedi intelligentiam^c;» hoc est, ei, qui potest ipsam recipere labore et exercitatione. Rursus autem aperte scriptum est ex nomine Domini: «Et tu loquere omnibus sapientibus mente, quos implevi spiritu sensus^d.» Habent quidem aliquam peculiarem naturæ proprietatem, qui sunt sapientes mente. Duplicem autem sensus spiritum accipiunt ab ea, quæ est principalis sapientia, ii, qui

✠ P. 550 ED. POTTER, 281 ED. PARIS. 6. ^d Exod. xxviii, 3.

alium eo nomine dramaticum poetam novi nullum. Suidas, Ἰσοφῶν, Ἀθηναῖος τραγικός, υἱὸς Σοφοκλέους τοῦ τραγωδοποιῶ. «Hæc ille. Reinesius *Var. lect.* lib. 1, cap. 25, hæc dicit: «Ἰσοφῶν δ' ὁμοίως ὁ κωμικός ἐν Ἀύλωδοῖς σατύροις: nomen poetæ, quod insolentius erat, corruptum est: id mutandum in Νικοφῶν. Hunc enim Athenæus lib. iii, vi et ix, laudat ἐν Ξειρήσι, ἐν Χειρογράφουσι. Harpocration et Pollux eodem nomine. Ejus *Adonida* actam Olymp. xcvi, a. 2. Schol. Aristoph. *Pluto*. Binomine autem fuit illud Nicophontis drama: unde legendum apud Clementem, ἐν Αὐλωδοῖς ἢ Σατύροις. De Iophonte Cnosio alia res est. Is enim vatium oracula heroicis versibus exposuit, ut constat e Pausaniæ *Atticis*.»

(86) Τέκτονα σοφόν. Respicit *Iliad.* O, vers. 411:

Τέκτονος ἐν παλάμῃσι δαήμονος, ὅς ῥά τε πά-
[σης
Εὐ εἰδῆ σοφίης, ὑποθημοσύνησιν Ἀθήνης.

(87) Εἰ δὴ αὐτοῦ. Epitome ms. ἤδη αὐτοῦ. Meminit autem Margitæ hujus etiam Aristoteles *Ethic. ad Nicomach.* 7, et lib. *Περὶ ποιητικῆς*: itemque Plato in *Alcibiade* altero. SYLBURG. — Aristoteles

Ἵομηρος δὲ καὶ τέκτονα σοφόν (86) καλεῖ· καὶ περὶ τοῦ Μαργίτου, εἰ δὴ αὐτοῦ (87), ὧδὲ πῶς γράφει·

Τὸν δ' οὐτ' ἄρ σκαπτῆρα θεοὶ θέσαν, οὐτ' ἀροτῆρα,
Οὐτ' ἄλλως τι σοφόν· πάσης δ' ἡμάρτανε τέχνης.

Ἵσιδος γὰρ τὸν κιθαριστὴν Δίον, παντοίας σοφίας δεδαημέτα εἰπόν, καὶ ναύτην οὐκ ἔκνεϊ λέγειν σοφόν

Οὐτε τι ναυτιλίας σεσορισμένον,

γράφων. Δανιὴλ δὲ ὁ προφήτης, «Τὸ μυστήριον,» φησὶν, «ὃ ὁ βασιλεὺς ἐρωτᾷ (88), οὐκ ἔστι σοφῶν, μάγων, ἐπασιδῶν, Γαζαρητῶν δύναμις, τοῦ ἀναγγεῖλαι τῷ βασιλεῖ· ἀλλ' ἔστι θεὸς ἐν οὐρανῷ ἀποκαλύπτων. «Καὶ δὴ τοὺς Βαβυλωνίους «σοφοὺς» προσαγορεύει. Ὅτι δὲ «σοφίαν (89)» ὁμωνύμως καλεῖ ἡ Γραφή πᾶσαν τὴν κοσμικὴν εἴτε ἐπιστήμην, εἴτε τέχνην· ἄλλαι δὲ εἰσὶν αἱ κατ' ἐπισύνθεσιν ἀνθρωπίνῳ λογισμῷ ἐπινοησάμεναι· καὶ ὡς θεόθεν ἡ τεχνικὴ καὶ ἡ σοφὴ ἐπίνοια, σαφές ἔσται παραθεμένοις τήνδε τὴν λέξιν· «Καὶ ἐλάλησε Κύριος πρὸς Μωσῆν, λέγων· Ἰδοὺ ἀνακέκληκα (90) τὸν Βεσελεὴλ τὸν τοῦ Οὐρί, τὸν Ὄρ, τῆς φυλῆς Ἰούδα· καὶ ἐνέπλησα αὐτὸν πνεῦμα θεῖον σοφίας, καὶ συνέσεως, καὶ ἐπιστήμης, ἐν παντὶ ἔργῳ διανοεῖσθαι καὶ ἀρχιτεκτονῆσαι, ἐργάζεσθαι τὸ χρυσεόν, καὶ τὸ ἀργύριον, καὶ τὸν χαλκόν, καὶ τὴν ὑάκινθον, καὶ τὴν πορφύραν, καὶ τὸ κόκκινον, καὶ τὰ λιθουργικά, καὶ τεκτονικὴν (91) τῶν ξύλων ἐργάζεσθαι,» ἕως «καὶ ἅπαντα τὰ ἔργα.» Ἔπειτα ἐπιφέρει καθολικὸν δὴ λόγον· «Καὶ παντὶ τῷ συνετῷ καρδίᾳ δέδωκα σύνεσιν·» τούτέστιν, τῷ οἷον τε ἐπιδέξασθαι πόνον καὶ συνασχέσει. Ἠάλιν τε αὐτὸν διαρρήθην ἐξ ὀνόματος Κυρίου γέγραπται· «Καὶ σὺ λάλησον πᾶσι τοῖς σοφοῖς τῆς διανοίας, οὓς ἐνέπλησα πνεῦμα αἰσθήσεως (92).» Ἐχουσι μὲν τι οἰκεῖον φύσεως ἰδίωμα οἱ σοφοὶ τῆς διανοίας· λαμβάνουσι δὲ πνεῦμα αἰσθήσεως παρὰ τῆς κυριωτάτης σοφίας δι-

^a Dan. ii, 27, 28.

^b Exod. xxxi, 2-5.

^c Ibid.,

vi *Ethic.*, cap. 7, ad Nicomach., Homero tribuit hos versus ut Clemens; at Dion, Hesiodo. Suidas Margiten fuisse docet a comediis irrisum ob stultitiam, qui ultra quinarium numerare non poterat, et matrem suam aliquando interrogavit juvenis, an ex eodem patre edita esset. Margitas autem et stultos vocabant, ut Alexandrum Æschines in orat. contra Ctesiphontem. COLLECT.

(88) Ἐρωτᾷ. Ἐπερωτᾷ, Dan. Μοχ, δύναμις, τοῦ ἀβελ. Dein, ἀλλ' ἢ ἔστι pro ἄλλ' ἔστι. Ibid.

(89) Σοφίαν. De homonymia σοφίας appellatione agit etiam Basil. 186. H. SYLBURG.

(90) Ἀνακέκλη. Ἀνακέκλημα: ἐξ ὀνόματος τὸν Βεσ. τὸν τοῦ Οὐρίου, Exod. Paulo post, κόκκινον τὸ νη-στόν. Ibid.

(91) Τεκτονικὴν. Exod., τὰ τεκτονικά τῶν ξύλων ἐργάζεσθαι κατὰ πάντα τὰ ἔργα. Alioqui Clemens noster particula ἕως uti solet in abbreviatis locorum citationibus, pro «et cætera usque ad...» ut infra pag. 153, 180, 181, et alibi. Paulo post καὶ ἐγὼ δέδωκα σύνεσιν, τούτέστι... SYLBURG.

(92) Πνεῦμα αἰσθ. Πνεύματος σοφίας καὶ αἰσθ., Exod.

τὸν, ἐπιτηδείους σφᾶς αὐτοὺς παραστήσαντες· οἱ μὲν γὰρ τὰς βαναύσους μετιόντες τέχνας τοῦ περὶ τὰς αἰσθήσεις ἀπολαύουσι περιττοῦ· ἀκοῆς μὲν ὁ κοινῶς λεγόμενος μουσικὸς, ἀφῆς δὲ ὁ πλαστικὸς (93), καὶ φωνῆς ὁ ὠδικὸς, ὁσφρήσεως, ὁ μυραφικὸς, ὄψαις ὁ τῶν ἐν ταῖς σφραγίσιν ἐντυπωμάτων τορευτικὸς, οἱ δὲ ἀμφὶ τὴν παιδείαν διατρέχοντες τὴν συναίσθησιν χορηγοῦνται καθ' ἣν τῶν μέτρων οἱ ποιηταὶ (94) καὶ τῆς λέξεως οἱ σοφισταί, καὶ τῶν συλλογισμῶν οἱ διαλεκτικοί, καὶ οἱ φιλόσοφοι τῆς κατ' αὐτοὺς θεωρίας ἀντιλαμβάνονται. Ἐυρετικὸν γὰρ καὶ ἐπινοητικὸν ἡ συναίσθησις, ἐπιβάλλει πῦθάνως ἀναπειθήουσα· συναύξει δὲ τὴν ἐπιβολὴν ἢ εἰς ἐπιστήμην συνάσκησις. Εἰκότως τοίνυν ὁ Ἀπόστολος « πολυποίκιλον » εἶρηκε « τὴν σοφίαν τοῦ Θεοῦ, πολυμερῶς καὶ πολυτρόπως, » διὰ τέχνης, διὰ ἐπιστήμης, διὰ πίστεως, διὰ προφητείας, τὴν ἑαυτῆς ἐνδεικνυμένην δόναμιν εἰς τὴν ἡμετέραν εὐεργεσίαν· « Ὅτι (95) πᾶσα σοφία παρά Κυρίου, καὶ μετ' αὐτοῦ ἐστὶν εἰς τὸν αἰῶνα· ἡ φησὶν ἡ τοῦ Ἰησοῦ σοφία. « Ἐάν γὰρ τὴν φρόνησιν τὴν τε αἰσθησὶν ἐπικαλέσῃ μεγάλη τῆ φωνῆ, καὶ ζήτησῃ αὐτὴν ὡσπερ ἀργυρίου θησαυροῦς, καὶ προθύμως ἐξιχνιάσῃ, νοήσεις θεοσέβειαν, καὶ αἰσθησὶν θεῖαν εὐρήσεις. » Πρὸς ἀντιδιαστολὴν τῆς κατὰ φιλοσοφίαν αἰσθήσεως εἶρηκεν ὁ προφήτης, ἣν μεγαλοφρῶς καὶ μεγαλοπρεπῶς ἐξερευνᾶν διδάσκει, εἰς τὴν ἐπὶ τὴν θεοσέβειαν προκοπὴν. Ἀντέθηκεν οὖν αὐτῇ τὴν ἐν θεοσεβείᾳ αἰσθησὶν, τὴν γνῶσιν αἰνισσόμενος, καὶ τὰδε λέγων· « Ὁ γὰρ Θεὸς δίδωσι σοφίαν ἐκ τοῦ ἑαυτοῦ στόματος, αἰσθησὶν τε ἅμα καὶ φρόνησιν, καὶ θησαυρίζει δικαίους βοήθειαν· » τοῖς γὰρ ὑπὸ φιλοσοφίας δεδικαιωμένοις βοήθεια θησαυρίζεται καὶ ἡ εἰς θεοσέβειαν συναίσθησις.

CAPUT V.

Philosophiam theologiae ancillari; quod illustrat allegorica interpretatione historiae Saræ et Agar.

Ἦν μὲν οὖν (96) πρὸ τῆς τοῦ Κυρίου παρουσίας εἰς δικαιοσύνην Ἑλλήσιν ἀναγκαῖα φιλοσοφία· νυνὶ δὲ χρησίμη πρὸς θεοσέβειαν γίνεται, προπαιδεία τις οὖσα τοῖς τὴν πίστιν δι' ἀποδείξεως καρποῦμένοις· ὅτι « ὁ ποῦς σου, » φησὶν, « οὐ μὴ προσκόψῃ, » ἐπὶ τὴν πρόνοιαν τὰ καλὰ ἀναφέροντος, ἐάν τε Ἑλληνικὰ ἦ, ἐάν τε ἡμέτερα. Πάντων μὲν γὰρ σῆτις τῶν καλῶν ὁ Θεός· ἀλλὰ τῶν μὲν, κατὰ προηγούμενον, ὡς τῆς τε Διαθήκης τῆς Παλαιᾶς, καὶ τῆς Νέας, τῶν δὲ κατ' ἐπακολουθήμα, ὡς τῆς φιλοσοφίας. Τάχα δὲ καὶ προηγουμένως τοῖς Ἑλλήσιν ἐδόθη τότε, πρὶν ἢ τὸν Κύριον καλέσθαι καὶ τοὺς Ἑλληνας· « ἐπαιδαγώγει » γὰρ καὶ αὐτὴ τὸ Ἑλληνικόν, ὡς « ὁ νόμος » τοὺς Ἑβραίους, « εἰς Χριστόν. » Προπαρα-

✠ P. 531 ED. POTTER, 282 ED. PARIS. ^a Ephes. iii, 10. ^b Hebr. i, 4. ^c Eccli. i, 4. ^d Prov. ii, 5-8. ^e Prov. iii, 23.

(93) Ὁ πλαστικὸς. Conf. Tatianus edit. Oxon. pag. 120, not. 2; Athenagoras p. 59, not. 1.

(94) Οἱ ποιηταί. Ποιηταί in Flor. edit. articulo caret. Sed addendum esse satis declarant commata sequentia. SYLBERG.

(95) Ὅτι. Hæc e Proverb. ii imperfecte et διὰ

A se ipsos idoneos exhibuerunt. Qui persequuntur enim artes sordidas, sensibus excellentissimis fruuntur: auditu quidem, qui dicitur communiter musicus, tactu vero, figulus; et voce, cantor; olfactu, unguentarius; visu, qui ea, quæ in sigillis exprimentur, est exlandi facultate præditus. Qui autem in doctrina versantur, suppeditatam habent consensionem, per quam poetæ modos, dictionem rhetores, et syllogismos dialectici, et philosophi apprehendunt eam, quæ ad se pertinet, contemplationem. Ad inveniendum enim et excogitandum res est apta consensio: ✠ hæc enim studiis animum applicare persuadet: quam applicationem exercitatio in scientiam postea auget et intendit. Merito ergo Apostolas « multifariam » dixit « Dei sapientiam », ut quæ « multifariam multisque modis », per artem, per scientiam, per fidem, per prophetiam, suam ostentat potentiam ad nostrum beneficium. « Quoniam omnis sapientia a Domino, et cum ipso est in sæcula, » ut dicit Jesu Sapientia. « Si enim prudentiam et sensum magna voce invocaveris, et eam quæsieris, sicut argenti thesauros, et prompto et alacri animo investigaris, intelliges Dei cultum, et sensum divinum invenies ». Quod dixit propheta, ut hunc distingueret a sensu, qui in philosophia versatur, quem præclare ac magnanime investigare jubet, utpote ad profectus in pietate faciendos utilem. Huic itaque eum, qui in pietate versatur, sensum opposuit, quo religionis scientiam innuit, his verbis: « Deus enim dat sapientiam ex ore suo, et sensum simul et prudentiam, et justis instar thesauri recondit auxilium. » Iis enim, qui a philosophia fuerint justificati, auxilium reconditur ea quoque consensio, quæ ducit ad pietatem in Deum.

Atque erat quidem ante Domini adventum philosophia Græcis necessaria ad justitiam: nunc autem est utilis ad pietatem, cui necessario præmittenda est ab iis, qui fidem ex demonstratione percipiunt. Quoniam « pes, » inquit, « tuus non offenderit », si quæ bona sunt, ad Dei providentiam referas, sive Græca sint, sive nostra. Omnium enim bonorum Deus est causa: sed aliorum quidem principaliter, ut Testamenti **122** Veteris et Novi: aliorum autem per consequentiam, sicut philosophiæ. Quam tamen verisimile est, ipsum Græcis per se dedisse, priusquam Dominus Græcos quoque vocasset. Nam ipsa quoque Græcos « Pedagogi more docebat, » sicut « lex » Hebræos « ad

μνήμης recitavit auctor.

(96) Ἦν μὲν οὖν. Sic infra Strom. i, pag. 319: Καθ' ἑαυτὴν ἐδικαίου ποτὲ καὶ φιλοσοφία τοὺς Ἑλληνας. « Per se quoque olim Græcos justificavit philosophia. » Qua de re conf. Vossius *Historiæ Pelagianæ* lib. iii, part. iii, thes. 41.

Christum a « Preparat ergo philosophia, ei viam muniens, qui a Christo perficitur. « Jam sapientiam, » inquit Salomon, « vallo circumda, et te exaltabit, corona autem voluptatis te proteget b. » Nam cum tu eam philosophia, et multo prudenti rectoque ejusmodi sumptu, tanquam lorica, munieris, sapientis inaccessam servabis. Atque est quidem una via veritatis, sed in eam, tanquam in fluvium perennem, alia aliunde fluenta influunt. Divino ergo dictum est: « Audi, fili mi, et mea verba suscipe, ut sint tibi & multa: via vite: vias enim sapientie doceo te, ne te deficient fontes c, » qui ex ipsa terra scaturiunt. Non autem unius tantum justi vias plures salutare recessit, verum infert alias multorum multas justorum vias, hoc modo id indicans: « Vite autem justorum splendent sicut lux d. » Fuerint autem mandata quoque, et præcedant discipline, vite et adminicula vite. « Jerusalem, Jerusalem, quoties velui congregare filios tuos, sicut gallina congregat pullos suos e? » Jerusalem autem exponitur « visio pacis. » Significat ergo prophætie eos, qui pacifice res sacras inspexerint, ad vocationem multis modis institui. Quid ergo? « voluit » quidem, non autem potuit. Quot autem modis? aut ubi? Bis: per prophetas, et per adventum. Multimodam ergo sapientiam ostendit dictio, « quoties: » et per omnes qualitatis et quantitatis modos cum in tempore, tum etiam in æternitate quasdam omnino servat: « Quoniam Spiritus Domini replevit orbem terræ f. » Quod si quis vim afferens, dicat: « Ne animum adhibe mulieri male, mel enim distillat a labiis mulieris meretricis, » Græcam esse dicens eruditionem, audiat quæ deinceps sequuntur: « Quæ ad tempus tingit guttur suum: » philosophia autem non adulatur. Quamnam ergo meretricem significat? Dilucide infert: « Stultitiæ enim pedes deducunt eos, qui ea utuntur, post mortem ad inferos; ejus autem vestigia minime sunt stabilia. » Fac ergo, ut via tua longe absit a stulta voluptate: « Ne steteris

✕ P. 552 ED. POTTER, 285 ED. PARIS. a Gal. iii, 24. b Prov. iv, 18. c Matth. xxiii, 37. Luc. xiii, 34. d Sap. i, 7.

(97) Ὑπερυψώσαι. Ὑψώσαι, Proverb.

(98) Ὑπεροχυρώσας. Permutata partium qualitate, legi potest, ὑπεροχυρώσας..... τηρήσας. SYLBURG.

(99) Πολυτελείας ἑρθῆς. Interpres videtur legisse πολυμαθείας ἑρθῆς, dum veritit, « multam rectam eruditionem, » inquit Sylburg. Polyvio legendum videbatur, πολυτελείας ἑρθῆς, « recto vivendi instituto. » Theolog. dogm., prolegom. cap. 4, art. 8.

(1) Οὐ δὴ μόνον. Flor. edit. οὐ δὴ μ., quam lectionem sequitur etiam Hervetii versio, sed omissa particula μόνον « quo quidem in loco unius cujusdam justi vias plures salutare recensit. » Sed οὐ μόνον legendum esse, ex sequentibus satis liquet. SYLBURG.—Quæ seq. ex Evangeliiis, e memoria recitavit auctor.

(2) Πολλὰς δικαίων ὁδοὺς. Clemens non multo post, p. 288 ed. Paris: « Ἄλλ' αἱ μέναις δικαιοσύνην ὁδοί, πολυτρόπως σώζοντος τοῦ Θεοῦ (ἀγαθὸς γὰρ), πολλαί τε καὶ ποικίλαι, καὶ φέρουσαι εἰς τὴν κυρίαν ὁδὸν τε καὶ πύλιν· ἐάν δὲ τὴν βασιλικὴν τε καὶ αὐθεντικὴν εἰσοδὸν ἔγρησῃ, ἀκούσῃ· « Ἄτῃ ἡ πύλη τοῦ Κυρίου· δίκαιοι εἰσελεύσονται ἐν αὐτῇ. » Πολλῶν τοίνυν ἀναρ-

σχευάζει τοίνυν ἡ φιλοσοφία, προσδοποιοῦσα τὸν οὐδὲν Χριστοῦ τελειοῦμενον. « Αὐτίκα τὴν σοφίαν, » ὁ Σαλωμῶν, « περιχυρώσασον, » φησὶ, « καὶ ὑπερυψώσαι σε (97)· στεφάνῳ δὲ τρυφῆς ὑπερασπίσαι σε· ἐπεὶ καὶ σὺ, τῷ θριγκῷ ὑπεροχυρώσας (98) αὐτὴν διὰ φιλοσοφίας καὶ πολυτελείας ἑρθῆς (99), ἀνεπίδατον ταῖς σοφισταῖς τηρήσεις. Νῆα μὲν οὖν ἡ τῆς ἀληθείας ὁδὸς· ἄλλ' εἰς αὐτήν, καθάπερ εἰς ἀέναντον ποταμὸν, ἐκρέουσι τὰ βεῖθρα ἄλλα ἄλλοθεν. Ἐνθέως οὖν ἄρα εἰρήσαν· « Ἄκουε, υἱέ μου, καὶ ὄξαι ἐμὸς λόγους, » φησὶν, « ἵνα σοι γένηνται πολλοὶ ὁδοὶ βίου· ὁδοὺς γὰρ σοφίας διδάσκω σε, ὅπως μὴ ἐκλίποισίν σε αἱ πηγαὶ· αἱ τῆς αὐτῆς ἐκβλύζουσαι γῆς. Οὐ δὴ μόνον (1) ἐνός τινος δικαίου ὁδοὺς πλείονας σωτηρίου κατέλεξεν· ἐπιφέρει δὲ ἄλλας πολλῶν πολλὰς δὲ καίων ὁδοὺς (2), μνησθὼν ὧδέ πως· « Αἱ δὲ ὁδοὶ τῶν δικαίων ὁμοίως ἐπιπλάμπουσιν. » Πῶν δ' ἂν καὶ αἱ ἐντολαὶ καὶ αἱ προσπαδεῖαι, ὁδοὶ καὶ ἀφορμαὶ τοῦ βίου. « Ἱερουσαλήμ, Ἱερουσαλήμ, προσέκεις ἡθέλησα ἐπισυναγαγεῖν τὰ τέκνα σου, ὡς ὄρνιθες τοῦ νεσσού; » Ἱερουσαλήμ δὲ « ὄρατις εἰρημῆς » ἐρμηνεύεται. Ἀλλοὶ τοίνυν προφητικῶς τοὺς εἰρημικῶς ὑποπτεύσαντας (3), πολυτρόπως εἰς κλήσιν παιδαγωγείσθαι (4). Τί οὖν; « ἡθέλησε » μὲν, οὐκ ἔδυνήθη δέ; Πρὸς τίς ἐπὶ τοῦ; Δίς, διὰ τε προφητῶν, καὶ διὰ τῆς παρουσίας. Πολύτροπον μὲν οὖν τὴν σοφίαν ἡ « προσέκεις » ἐνδείκνυται λέξις, καὶ καθ' ἕνα ἕκαστον τρόπον ποιότητός τε καὶ ποσότητος πάντως σώζει τινα, ἐν τε τῷ χρόνῳ, ἐν τε τῷ αἰῶνι· « Ὅτι Πνεῦμα Κυρίου περιήρρισε τὴν οἰκουμένην. » Κἂν τις βιαζόμενος λέγῃ· « Μὴ πρόσχα φαύλη γυναικί· μέλι γὰρ ἀπαστάζει ἀπὸ χειλέων γυναικὸς πόρνης· » τὴν Ἑλληνικὴν εἶναι παιδείαν, ἐπακουσάτω τῶν ἐξῆς· « Ἡ πρὸς καιρὸν λαπαίνει (5) σὸν φάρυγγα, » φησὶ· φιλοσοφία δὲ σὺ κατακοῦει. Τίνα τοίνυν αἰνίσσεται τὴν ἐκπορευούσαν; ἐπιφέρει ῥητῶς· « Τῆς γὰρ ἀφροσύνης αἱ πόδες κατὰγουσι τοὺς χρομένους αὐτῇ μετὰ θάνατον εἰς ἄδην· τὰ δὲ ἔχρη αὐτῆς οὐκ ἐρείδεται. » Μακρὸν οὖν παίησαν ἀπὸ τῆς ἀφροσύνης ἔδυνῆς τὴν σὴν ὁδόν· « Μὴ ἐπιστῆς θύραις (6) οἴκων

iii, 24. b Prov. iv, 8, 9. c Ibid. iv, 10, 11, 21. d Sap. i, 7.

γμένων πολλῶν ἐν δικαιοσύνῃ, αὐτῇ ἦν ἐν Χριστῷ, ἐν ἣ μακάριοι πάντες οἱ εἰσελθόντες. « Sed vite quidem ad justitiam, cum Deus variis nos modis servet (est enim bonus), sunt multæ et variæ, quæ tendunt ad Dominicam viam et portam. Quod si regiam viam, et authenticum queris ingressum, auarities: « Hæc est porta Domini, justii intrabunt in eam. » Cum ergo multæ aperte sint portæ in justitia, hæc in Christo invenienda est, in quam beati omnes qui intrarunt. » Quorum verberam postrema perioche e Clementis Romani epistola sumpta est.

(5) Ὑποπτεύσαντας. Lege ἐποπτεύσαντας, ut supra p. 276. LOWTH.

(4) Παιδαγωγείσθαι. Lege παιδαγωγῆσθαι, temp. præterito. SYLB.

(3) Ἡ πρὸς καιρὸν λ. Ἡ πρὸς γάρην λαλοῦσα, λ. superius I'ed. hb. iii, cap. 11, p. 250 edit. Paris., quem locum videsis.

(6) Μὴ ἐπιστῆς θύρ. Μὴ ἐγγίσσης πρὸς θύρ. Proverb. Μοχ, ζωῆν σου pro τὴν σὴν ζωῆν. Deim, καὶ μεταμεληθήσῃ ἐπ' ἐσχάτον προ εἶτα μεταμελήσει σοι ἐπὶ γῆρας. Ibid.

αὐτῆς, ἵνα μὴ προῆ ἄλλοις τὴν σὴν ζωὴν. » Καὶ ἐπιμαρτυρεῖ : « Εἶτα μεταμελήσει σοι ἐπὶ γῆρας, ἤνικα ἂν κατατριβῶσί σου σάρκες σώματος. » Τοῦτο γὰρ τέλος τῆς ἀφρονος ἡδονῆς. Καὶ ταῦτα μὲν ταύτη· ὑπὴνίκα δ' ἂν φῆ, « Μὴ πολὺς ἴσθι πρὸς ἀλλοτρίαν, » χρῆσθαι μὲν, οὐκ ἐνδιατριβεῖν δὲ καὶ ἐναπομένειν τῇ κοσμικῇ παιδείᾳ παραινεῖ· προπαιδεύει γὰρ πῶ κυριακῶ Ἀγγῆ τὰ κατὰ τοὺς προσήκοντας καιροὺς ἐκάστη γενεᾷ συμφερόντως δεδομένα. Ἦδη γάρ (7) τινες τοῖς φίλτροις τῶν θεραπευνίδων δελεασθέντες, ὀλιγόρησαν τῆς δεσποίνης φιλοσοφίας, καὶ κατεγύρασαν οἱ μὲν αὐτῶν ἐν μουσικῇ, οἱ δὲ ἐν γεωμετρίᾳ, ἄλλοι δὲ ἐν γραμματικῇ, οἱ πλείστοι δὲ ἐν ῥητορικῇ. Ἄλλ' ὡς « τὰ (8) ἐγκύκλια » μαθήματα συμβάλλεται πρὸς φιλοσοφίαν, τὴν δεσποίναν αὐτῶν, οὕτω καὶ φιλοσοφία αὐτῇ πρὸς σοφίας κτῆσιν συνεργεῖ. Ἔστι γὰρ ἡ μὲν φιλοσοφία ἐπιτήδευσις σοφίας, ἡ σοφία δὲ ἐπιστήμη (9) θεῶν καὶ ἀνθρωπίνων, καὶ τῶν τούτων αἰτίων. Κυρία τίνων ἡ σοφία

⊗ P. 555 ED. POTTER, 284 ED. PARIS.

(7) Ἦδη γάρ. Haec Clemens sumpsit e Philonis Iuliei lib. *De conq. erud. quær. gratia*, p. 45d: Τινες γὰρ, τοῖς φίλτροις τῶν θεραπευνίδων δελεασθέντες, ὀλιγόρησαν τῆς δεσποίνης φιλοσοφίας, καὶ κατεγύρασαν, οἱ μὲν ἐν ποιήμασιν, οἱ δὲ ἐν γραμματεῖς, οἱ δὲ ἐν γεωμετρίας κράτεσιν, οἱ δὲ ἐν ἄλλαις μυσταῖς, οὐ δυναθέντες ἐπὶ τὴν ἀσπὴν ἀναδραμεῖν. « Sunt enim cui ancillarum illecebris inescati, parvi pendunt heram philosophiam, et consentiunt, quidam in poematibus, quidam in delineationibus, quidam in colorma temporaturis, alii in aliis rebus innumeris, non valentes sese ad matronam recipere. »

(8) Ἄλλ' ὡς τὰ. Haec etiam sumpta sunt e Philone, qui paulo post verba modo laudata, sic pergit : Καὶ μὲν ὡς περ τὰ ἐγκύκλια συμβέρει πρὸς φιλοσοφίας ἀνάληψιν, οὕτω καὶ φιλοσοφία πρὸς σοφίας κτῆσιν. Ἔστι γὰρ φιλοσοφία ἐπιτήδευσις σοφίας, σοφία δὲ ἐπιστήμη θεῶν καὶ ἀνθρωπίνων, καὶ τῶν τούτων αἰτίων. Γένοισ' οὖν ὡς περ ἡ ἐγκύκλιος μουσική, φιλοσοφίας, οὕτω καὶ φιλοσοφία δευτέρα σοφίας. Φιλοσοφία δὲ ἐγκράτειαν μὲν γαστέρος, ἐγκράτειαν δὲ τῶν μετὰ γαστέρα, ἐγκράτειαν δὲ καὶ γλώττης ἀναδιδάσκει. Ταῦτα λέγεται μὲν εἶναι οὐ αὐτὰ αἰρετὰ, σεμνότερα δὲ φαίνονται, εἰ θεοῦ τιμῆς καὶ ἀρεσκείας ἕνεκα, ἐπιτηδεύοιστο· « Atqui sicut circulares, seu liberales, artes conferunt ad acquirendam philosophiam, ita philosophia ad parandam sapientiam. Est enim philosophia meditatio sapientiae : sapientia vero, scientia rerum divinarum humanarumque, et causarum insuper. Ergo sicut encyclopædia musica philosophiae servit, ita philosophia sapientiae. At philosophia nos docet continere linguam, ventrem, et ea, quae sub ventre sunt. Haec quamvis per se expetenda, angustiora tamen fiunt, quando in honorem Dei et causa religionis exercentur, » Ἐγκύκλιος παιδεία, « liberalium disciplinarum orbis » qualis fuerit, aliis etiam locis innuit Clemens : conf. p. 516, 545, 559, 428, 656, 661, 709, e. l. Paris. His porro similia dicit Clementis discipulus, Origenes, *Contra Celsum* lib. III, p. 143, 147 : Εἰ δὲ παραστήσεις μοι διδασκάλους πρὸς φιλοσοφίαν προπαιδευοντας, καὶ ἐν φιλοσοφίᾳ γυμνάζοντας, οὐκ ἀποτρέφομεν ἀπὸ τούτων τοὺς νέους· πειράσομαι δὲ προγυμνασομένους αὐτοὺς ὡς ἐν ἐγκυκλίῳ μαθήμασι καὶ τοῖς φιλοσοφουμένοις ἀναβιβᾶσαι ἐπὶ τὸ σεμνὸν καὶ ὑψηλὸν τῆς λειψυίας τοὺς πολλοὺς Χριστιανῶν μεγαλοφρονίας, περὶ τῶν μεγίστων καὶ ἀναγκασιότατων διαλαμφανόντων· « Quod si mihi dederis præceptores philosophiam docentes et exercentes, a talibus non deterrebimus juvenes : sed ubi fuerint in horum scho-

ad fores domus ejus, ut non tradat aliis vitam tuam. » Tum attestatur : « Deinde te poenitebit in senectute, quando contrite fuerint carnes tui corporis. » Hic est enim finis stultae voluptatis. Et haec quidem ita se habent. Cum autem dixerit : « Ne sis multum apud alienam », uti quidem, sed non immorari et permanere in doctrina saeculari admonet. Verbo enim Domini preparant, ac prius instituunt, quae temporibus convenientibus unicuique generationi utiliter data sunt. Jam enim quidam ancillarum inescati philtris, contempserunt dominam philosophiam, et ex ipsis alii quidem consenserunt in musica, alii vero in geometria, & alii autem in grammatica, plurimi autem in rhetorica. Sed quemadmodum liberales, quas vocant ἐγκυκλίους, hoc est « circulares » disciplinae, conferunt ad philosophiam, quae est ipsorum domina : ita etiam ipsa philosophia ad parandam conducit sapientiam. Est enim philosophia

« Prov. v, 2, 3, 5, 8, 9, 11, 20.

lis et orbe, ut vocant, disciplinarum praexercitanti, subveham eos altius ad Christianorum sublimem ignorantiae vulgo grandiloquentiam, disserentem de rebus maxime arduis et necessariis, » etc. Item *Philocaliae* cap. 13, p. 41, 42 : Δύναται οὖν ἡ εὐφροσύνη σου Ἰουδαίων σε νομικὸν παιδὲν σῆλῆτον, καὶ ἑλληνικὸν τινα φιλόσοφον τῶν νομιζομένων ἑλλογιμῶν αἰρέσεων. Ἄλλ' ἐγὼ τῇ πάσῃ τῆς εὐφροσύνης σου ἐβουλόμην καταγρησασθαι σε τελικῶς μὲν εἰς Χριστιανισμὸν, ποιητικῶς δὲ. Διὰ τούτ' ἂν ῥηξάτιην παραλαβῆν σε καὶ φιλοσοφίας ἑλληνικῶν τὰ εἰδέναι εἰς Χριστιανισμὸν δυναμένα γενέσθαι ἐγκύκλια μαθήματα, ἢ προπαιδεύματα, καὶ τὰ ἀπὸ γεωμετρίας καὶ ἀστρονομίας χρήσιμα ἐσθῆνα εἰς τὴν τῶν ἱερῶν Γραφῶν διήγησιν· ὡς, ὡς περ φασὶ φιλοσόφων παῖδες περὶ γεωμετρίας, καὶ μουσικῆς, γραμματικῆς τε καὶ ῥητορικῆς, καὶ ἀστρονομίας, οὗς συνεργῶν φιλοσοφίᾳ, τοῦθ' ἡμεῖς εἶπομεν καὶ περὶ αὐτῆς φιλοσοφίας πρὸς Χριστιανισμὸν· « Potest igitur ingenium tuum Romanum te jurisconsultum facere absolutissimum, et Graecum philosophum ex his sectis, quae praestantiores habentur. Ego vero omni ingenii et animi contentione te uti volebam, quod tunc attinet, ad Christianismum, sed et quoad effectum. Ideo cupiebam philosophia Graecorum ea te accipere, quae ad Christianam doctrinam circulares disciplinae, vel praefudia esse possunt, quaeque ex geometria et astronomia usui futurae sunt ad sacram Litterarum interpretationem : ut quod de geometria, musica, grammatica, rhetorica, et astronomia philosophi praedicant, tanquam philosophiae sectis et adiutricibus, id nos de philosophia ad Christianam religionem dicamus. »

(9) Οὕτω καὶ φιλοσοφία... σοφία δὲ εἶ. Οὕτω καὶ φιλοσοφία αὐτῇ πρὸς σοφίας κτῆσιν συνεργεῖ· ἔστι γὰρ ἡ μὲν φιλοσοφία ἐπιτήδευσις, ἡ σοφία δὲ ἐπιστήμη. Flor. *Φιλοσοφίας in σοφίας mutavi* Sylburg., quem reliqui editores postea secuti sunt. Nos integram sententiam ex Philone restitimus. His porro similia sunt, quae Stoici de « philosophia » ac « sapientia » tradebant. Plutarchus principio lib. I *De placitis philosophor.* : Οἱ μὲν οὖν Στωϊκοὶ ἔφασαν τὴν μὲν σοφίαν εἶναι θεῶν τε καὶ ἀνθρωπίνων ἐπιστήμην, τὴν δὲ φιλοσοφίαν ἀσκησὴν τέχνης ἐπιτηδεῖου. « Stoici igitur dicebant, sapientiam quidem divinarum humanarumque rerum scientiam esse : philosophiam vero accommodatae artis exercitationem. » Clemens *Pædag.* lib. I, cap. ult., philosophiam ex mente Stoicorum definit ἐπιτηδεῦσιν λόγου ὀρθότητος. Eandem, quam hic Clemens, sapientiae definitionem tradit Origenes *Con-*

quidem exercitatio sapientiae, sapientia vero rerum divinarum et humanarum, et causarum ipsarum scientia. Est enim sapientia domina philosophiae, sicut illa illius, quae praecedit, disciplinae. Si enim philosophia proficitur continentiam et linguae et ventris, et eorum quae sunt sub ventrem, et est propter se eligenda : at multo videbitur venerabilior et praestantior, si exerceatur propter Dei honorem et cognitionem. Eorum autem, quae dicta sunt, per haec praebet Scriptura testimonium. Sara erat olim sterilis, Abrahæ uxor ; cum autem non pareret Sara, ancillam suam nomine Agar Ægyptiam permittit Abrahæ ad liberorum susceptionem. Sapientia ergo, quae cum fideli cohabitavit (fidelis autem et justus reputatus est Abraham) erat adhuc sterilis et sine liberis in illa generatione, ut quae nihil adhuc Abrahæ, quod esset ex virtute, peperisset. Merito autem volebat, ut qui etiamnum in progressu erat, cum mundana disciplina (per Ægyptum autem allegorice significatur mundus) prius congregaretur, postea autem ad se quoque accedens divina providentia gigneret Isaac. Interpretatur autem Philo ✕ Agar quidem « incolatum : » hic enim dictum est, « Ne multum sis apud alienam » : Sara autem, « meum principatum. » Licet ergo ei, qui disciplinis prius est institutus, venire ad sapientiam, quae vel maxime principatum obtinet, ex qua crescit genus Israeliticum. Ex quibus ostenditur, sapientiam esse doctrina comparabilem, ad quam pervenit Abraham, ex contemplatione cæle-

✕ P. 334 ED. POTTER. * Proverb. v, 20.

tra Celsum lib. iii, p. 154, ejus partem superius recitavit Clemens *Pædag.* lib. ii, cap. 2, p. 154. Eandem alii philosophice tribuunt quam a σοφία non distinguunt, Alcinoüs *Anim. in Porphy.* cap. 1 : φιλοσοφία δὲ ἐστὶν ἐπιστήμη θεῶν καὶ ἀνθρωπίνων πραγμάτων. « Philosophia autem est rerum divinarum humanarumque scientia. »

(10) *Σάρρα*. Hæc etiam a Philone didicit Clemens : nam hic haud procul a principio libri superius memorati in persona Saræ hæc dicit : Ἐστὲλθε οὖν, φησὶ, πρὸς τὴν παιδίσκην μου, τὴν τῶν μέσων καὶ ἐγκυκλίων ἐπιστημῶν μέσσην παιδείαν, ἵνα τεκνοποιήσῃ πρότερον ἐξ αὐτῆς· αἴθεις γὰρ θυνήθη καὶ τῶν πρὸς τὴν δέσποιναν ὁμιλιῶν, γενέσθαι παίδων γνησίων ἀπόνισθαι. « Ingredere igitur, inquit, ad ancillam meam mediarum et encyclicarum artium mediam disciplinam, ut prius ex ea liberos suscipias ; posthac enim poteris ex consuetudine cum domina frui legitimis liberis. » Ibidem plura ejusdem argumenti occurrunt, quibus Philo reliquas artes ac disciplinas sapientiae quodammodo ancillari ostendit.

(11) *Εὐλογίσθη*. Scribendum cum Syllurgio εὐλογίσθη. Respicit enim Rom. iv, 9 : εὐλογίσθη τῷ Ἀβραάμ ἡ πίστις εἰς δικαιοσύνην.

(12) *Ἀγάρ*. Philo, paulo post verba jam laudata, hæc adjicit : Γένος μὲν ἐστὶν Αἴγυπτία, καλεῖται δὲ Ἀγάρ. Τοῦτο δὲ ἐρμηνευθέν ἐστὶ παροιμία· « Si quidem Ægyptia genere, nominatur Agar. Hoc autem si interpretare, est incolatus. »

(13) *τὴν Σάρραν*. Philo non procul a principio libri *Περὶ τῶν χειρουβίμ*, etc., ait : Σάρρα δὲ σύμβολον ἀρχῆς ἐμῆς· καλεῖται γὰρ ἀρχὴ μου. « Sara vero symbolum principatus mei ; significatur enim eo nomine principatus meus. » Ibidem etiam allegoriam Saræ Abrahami et Agaridis latius prosequitur.

(14) *Διδακτικὴν*. « Docendi potestate praeditam, » male vertit Hervetus. Vult enim auctor, « sapien-

tiæ φιλοσοφίας, ὡς ἐκείνη τῆς προπαιδείας. Εἰ γὰρ ἐγκράτειαν φιλοσοφία ἐπαγγέλλεται γλώσσης τε καὶ γαστρὸς, καὶ τῶν ὑπὸ γαστέρα, καὶ ἐστὶ δι' αὐτὴν αἰρετή· σεμνοτέρα φανείται καὶ κυριωτέρα, εἰ Θεοῦ τιμῆς τε καὶ γνώσεως ἕνεκα ἐπιτηδεύοιτο. Τῶν εἰρημένων μαρτυρίαν παρέξει ἡ Γραφή διὰ τῶνδε· Σάρρα (10) στείρα ἦν πάλαι, Ἀβραάμ δὲ γυνή· μὴ τίκτουσα ἡ Σάρρα, τὴν ἑαυτῆς παιδίσκην, ὀνόματι Ἀγάρ, τὴν Αἴγυπτίαν, εἰς παιδοποιίαν ἐπιτρέπει τῷ Ἀβραάμ. Ἡ σοφία τοίνυν, ἡ τῷ πιστῷ πρόνοικος, (πιστὸς δὲ εὐλογίσθη (11) Ἀβραάμ καὶ δίκαιος) στείρα ἦν ἔτι καὶ ἄτεκνος κατὰ τὴν γενεάν ἐκείνην, μηδέπω μηδὲν ἐνάρετον ἀποκνήσασα τῷ Ἀβραάμ. Ἠξίου δὲ εἰκότως, τὸν ἤδη καιρὸν ἔχοντα προκοπῆς, τῇ κοσμητῆ παιδείᾳ (Αἴγυπτος δὲ ὁ κόσμος ἀλληγορεῖται) συνευαθῆναι πρότερον, ὑστερον δὲ, καὶ αὐτῇ προσελθόντα κατὰ τὴν θεῖαν πρόνοιαν, γεννηθῆαι τὸν Ἰσαάκ. Ἐρμηνεύει δὲ ὁ Φίλων τὴν μὲν Ἀγάρ (12) « παροιμίαν » ἐνταῦθα γὰρ εἴρηται· « Μὴ πολὺς ἴσθι πρὸς ἀλλοτρίαν » τὴν Σάρραν (13) δὲ « ἀρχὴ μου. » Ἔνεστιν οὖν, προπαιδευθέντα, ἐπὶ τὴν ἀρχικωτάτην σοφίαν ἐλθεῖν, ἀφ' ἧς τὸ Ἰσραηλιτικὸν γένος ἀύξεται. Ἐξ ὧν δείκνυται διδακτικὴν (14) εἶναι τὴν σοφίαν, ἣν μετέλλθεν Ἀβραάμ, ἐκ τῆς τῶν οὐρανίων θέας μετῶν εἰς τὴν κατὰ Θεὸν πίστιν τε καὶ δικαιοσύνην. Ἰσαάκ (15) δὲ « τὸ αὐτομαθὲς ἐνδείκνυται· διὸ καὶ Χριστοῦ τύπος εὐρίσκεται. Οὗτος μὲν γυναικὸς ἀνὴρ, τῆς Ρεβέκκας, ἣν « ὑπομονὴν » μεταφράζουσιν· πλείους δὲ συνέργησαι ὁ Ἰακώβ (16) λέγεται ὡς ἂν « ἀσκητῆς » ἐρμηνευόμενος. Διὰ πλείονων δὲ

tiam doctrina comparari posse. » Quo sensu Philo, a quo Clemens hæc sumpsit, hæc voce usus est, libri *Περὶ τῆς εἰς τὰ προπαιδ. συνόδου*, p. 429 : Διὰ τί ; ὅτι καὶ διδακτικὴ ἀρετὴ, ἣν Ἀβραάμ μέτεισιν. « Quare? quia victus, quam Abraham prosequitur, docibilis est. » Si quis tamen διδακτὴν apud Clementem, et διδακτὴν apud Philonem substituere velit, haud repugnabit. Sunt enim hujusmodi voces εὐμεταδότοι. Sic enim hujus *Strom.* p. 297, μεθεκτοὶ pro μεθεκτικοὶ occurrunt, et ἐφεκτοὶ pro ἐφεκτικοὶ *Strom.* viii, p. 777. Porro notum est, Stoicos etiam docuisse, virtutem esse διδακτὴν, quod tradit in Zenone Laertius lib. vii, seg. 91.

(15) *Ἰσαάκ*. Hujus etymon et allegoriam Philoni debet Clemens : qui libri superius memorati pag. 429 eo alludit : Τὸ δὲ αὐτομαθὲς γένος, οὗ ἐκοινώνησεν Ἰσαάκ. « At genus, » inquit, « a seipso doctum, in quo Isaac censetur, » etc. Deinde Rebeccae interpretationem tradit : Καλεῖται δὲ παρὰ μὲν Ἑλλήσιν Ὑπομονή, παρὰ δὲ τοῖς Ἑβραίοις Ρεβέκκα· « Vocatur autem a Græcis Tolerantia, ab Hebræis vero Rebecca. » Quam etymologiam alii etiam pluribus locis enarrat. Eandem Clemens superius refert *Pædag.* lib. i, cap. 5, p. 90 edit. Paris.

(16) *Ὁ Ἰακώβ*. Philo, loco superius dicto, hæc adjicit : Καὶ ἡ δὲ ἀσκήσεις τελομένη, περὶ ἣν Ἰακώβ ἐσπουδακέναι φαίνεται διὰ πλείονων γὰρ καὶ διαφερόντων αἰ ἀσκήσεις δογμάτων, ἡγουμένων, προαπαντώντων, ὑστεριζόντων, πόνους τὸ μὲν ἐλάττους, τὸ δὲ μέζους ἔχόντων. « Ibidem quæ per meditationem absolvitur, quod genus virtutis Jacob sectatum apparet : meditationes enim constant ex compluribus variis dogmatibus, antecedentibus, consequentibus, citius aut serius occurrentibus, et labores nunc minores, nunc majores exhibentibus. » Quæ verba Clemens abbreviavit.

καὶ διαφερόντων αἱ ἀσκήσεις δογμάτων· ὅθεν καὶ Ἰσραὴλ (17), οὗτος μετονομάζεται, ὁ τῶ ὄντι « διορατικός, » ὡς ἂν πολυπειρὸς τε καὶ ἀσκητικός. Εἶη δ' ἂν τι καὶ ἄλλο δηλούμενον διὰ τῶν τριῶν προπατόρων, κυρίαν εἶναι τὴν σφραγιδα τῆς γνώσεως, ἐκ φύσεως, καὶ μαθήσεως, καὶ ἀσκήσεως συνεστῶσαν. Ἐχοῖς δ' ἂν καὶ ἄλλην εἰκόνα τῶν εἰρημένων, τὴν Θάμαρ (18) ἐπὶ τριόδου καθεστῆσαν, καὶ πόρνῆς ὄξιν παρασχούσαν· ἣν ὁ φιλομαθὴς Ἰούδας, (« δυνατός (19) » δὲ ἐρμηνεύεται,) ὁ μηδὲν ἄσχεπτον καὶ ἀδιερεύνητον καταλιπὼν, ἐπεσκέψατο, καὶ πρὸς αὐτὴν ἐξέκλινε, σώζων τὴν πρὸς τὸν θεὸν ὁμολογίαν. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Ἀβραάμ, παραζηλούσης τῆς Σάρρας τὴν Ἀγάρ παρευδοχιμούσαν αὐτὴν (20), ὡς ἂν τὸ χρήσιμον ἐκλεξάμενος μόνον τῆς κοσμικῆς φιλοσοφίας, « Ἰδοὺ ἡ παιδίσκη ἐν ταῖς χερσὶ σου· γρῶ αὐτῇ ὡς ἂν σοι ἀρεστὴν ᾖ, » φησί· δηλῶν ὅτι, Ἀσπάζομαι μὲν τὴν κοσμικὴν παιδείαν, καὶ ὡς νεοτέραν, καὶ ὡς συνθεραπαινίδα· τὴν δὲ ἐπιστήμην τὴν σὴν, ὡς τελείαν θέσποιναν, τιμῶ καὶ σέβω. « Καὶ ἐκάκωσεν (21) αὐτὴν Σάρρα· » ἴσον τῶ, Ἐσωφρόνισε

⊗ P. 555 ED. POTTER, 285 ED. PARIS.

(17) Ἰσραήλ. Philo ejusdem libri p. 451 : Ἰσραήλ γὰρ ὄρων θεὸν ἐρμηνεύεται. « Israel enim videns Deum explicatur. » Sed Clemens fortasse ea Philonis verba præ oculis habuit, quæ occurrunt libri *Περὶ μέθης* p. 251 : Ἦνίκα γοῦν ὁ ἀσκητὴς Ἰακώβ, καὶ τοὺς ἀρετῆς ἄθλους διαβλῶν, ἐμελλὲν ἀκοῆς ὀφθαλμῶν ἀντιδιδόναι, καὶ λόγους ἔργων, καὶ προκοπῆς τελειότητος, τοῦ φιλοδώρου θεοῦ βουληθέντος αὐτοῦ τὴν διάνοιαν ἐνομματώσαι, ἵνα ταῦτ' ἐναργῶς ἴδῃ, ἢ πρότερον ἀκοῆ παραλαμβάνει· (πιστοτέρα γὰρ ὄψις ὤτων) ἐπήγχεσαν αἱ χερσὶμοί· ὁ κληθήσεται τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰακώβ, ἀλλὰ Ἰσραήλ ἔσται σου τὸ ὄνομα, ὅτι ἰσχυσας μετὰ θεοῦ καὶ μετὰ ἀνθρώπων δυνατῶς. Ἰακώβ μὲν οὖν μαθήσας καὶ προκοπῆς ὄνομα, ἀκοῆς ἐξερρημένων δυνάμεων, Ἰσραήλ δὲ τελειότητος. Ὅρασιν γὰρ θεοῦ μηνύει τοῦ ὄνομα. « Quando igitur exercitator ille Jacob exantians virtutis certamina, permutaturus erat aures pro oculis, verba pro operibus, profectum pro perfectione, benignissimo Deo volente illustrare mentis ejus oculos, ut jam manifeste cerneret, quæ prius auditu perciperat (oculis enim tutius creditur, quam auribus), insonuit ei hæc oraculum : « Non nominaberis posthac Jacob, sed Israel erit nomen tuum, quia cum Deo validus fuisti, et cum hominibus. » Est igitur Jacob discantis et proficientis nomen, pendens ex auditu viribus, perfecti vero Israel. Nam « visionem Dei » nomen id significat. » Eandem etymologiam superius tradit Clemens, *Pædag.* lib. 1, c. 7, p. 140 edit. Paris., et infra *Strom.* II, p. 567. Eo alludunt *Constitutiones apostolicæ*, lib. VII, cap. 36 : Τὸν ἀληθινὸν Ἰσραήλ, τὸν θεοφιλῆ, τὸν ὁρῶντα θεόν. « Verum Israel, Deo charum, quique Deum videt. » Optatus Milevitanus sub fin. lib. II : « Israel, id est, qui mente Deum videat. » Justino martyri *Dialogi cum Tryphone*, pag. 554, Israel est ἀνθρώπος νικῶν δυνάμειν. « Homo vincens virtutem ; » Tertulliano « eum Deo invalescens. » Qui de « visione Dei » loquuntur, Israellem ducunt a verbo *ישראל*. Sed longe præstat alia etymologia e sacris Scripturis petita, a verbo *ישר* et nomine *ישראל*, secundum quam Israel Josepho est ἀντιστάς ἀγγέλω θεῶ. Hieronymo Israel est *princeps cum Deo*, vel, *princeps Dei*. « Quamvis igitur, » inquit, « grandis auctoritatis, et eloquentiæ, et ipsorum umbra nos opprimat, qui Israel « virum, » sive « mentem videntem Deum » transtulerunt ; nos magis Scripturæ, et angeli, et Dei, qui ipsum Israel vocavit, auctoritate ducimur, quam cujuslibet

A stium transiens ad eam, quæ ex Deo est, fidem et justitiam. Per Isaac autem id, quod « per se didicit, » indicatur. Quare etiam Christi typus invenitur. Is fuit vir unius uxoris, nempe Rebecæ, quam transferunt « tolerantiam. » Dicitur autem Jacob congregari cum pluribus, ut qui exponatur « exercitator. » Fiant autem exercitationes per plura et differentia dogmata. Unde hic etiam nominatur Israel, qui revera est vi « perspicendi » præditus, ut qui sit multarum rerum peritus, et ad exercendum accommodatus. Fuerit etiam aliquid aliud quod significatur per tres illos priores patres, nempe esse firmum ac validum cognitionis signaculum, quod constat ex natura, et doctrina, et exercitatione. Haveris autem etiam aliam eorum, quæ dicta sunt, B similitudinem, Thamar, quæ sedit in trivio, 123 et visa est esse meretrix, quam studiosus Judas ⊗ (exponitur autem « potens »), qui nihil relinquit, quod non consideret ac scrutetur, consideravit, et ad eam declinavit, servans eam, quam habuit, in Deum « confessionem. » Unde etiam Abra-

eloquentiæ sæcularis. » Verum in Hebraicis vocibus explicandis sæpe lapsi sunt Patres Græci Latiniq̄ue.

(18) Θάμαρ. Vulg. Bibliis Θάμαρ est, Gen. xxxviii. SYLBERG. — Porro hanc etiam allegoriam e libro Philonis superius dicto sumpsit Clemens, pag. 442 : Θάμαρ ἐπὶ τριόδου καθέζεται, πόρνῆς ὄξιν παρασχούσα τοῖς ὁδοῦ βαδίζουσιν, ἵνα οἱ περιέργως ἔγοντες, ἀνακαλύψαντες ἀναφῆνωσι, καὶ καταθεάσωνται τὸ ἄφαντον καὶ ἀμίαντον καὶ παρθέμιον ὄντως αἰδοῦς καὶ σωφροσύνης εὐπρεπέστατον κάλλος· τίς οὖν ὁ ἐξεταστικός, καὶ φιλομαθὴς, καὶ μηδὲν ἄσχεπτον καὶ ἀδιερεύνητον τῶν ἐγκεκαλυμμένων πραγμάτων παραλιπεῖν ἀξίῳ ἔστιν, ὅτι μὴ ὁ ἀρχιστρατήγος, καὶ βασιλεὺς, καὶ ταῖς πρὸς θεὸν ὁμολογίαις ἐμμένων τε καὶ χείρων, ὄνομα Ἰούδας ; « Thamar sedit in trivio, pro meretrice se ostentans prætereuntibus, ut curiosior quispiam velum detrahat, et intemperati virgineique pudoris pulchritudinem decensissimam conspiciat. Sed quis est ille quæstor discendi cupidus, nihil indiscussum et inexploratum sinens, nisi summus ille dux et rex, libenter persians in isto semel cum Deo fœdere, Judas nomine? »

(19) Δυνατός. Philoni Judas est Κυρίῳ ἐξομολόγησις, lib. *De plantatione Nor.*, pag. 257 : Ἰούδας, ὅς ἐρμηνεύεται Κυρίῳ ἐξομολόγησις. « Judas, qui explicatur Domino confessio. » Idem, lib. 1 *De legis allegor.* pag. 55 : Τοῦ μὲν ἐξομολογουμένου ὁ Ἰούδας σύμβολον « Judas confitentem significat. » Ad quod etiam non solam alludit Philo in verbis proxime superiori nota allatis, sed etiam Clemens in his quæ jam sequuntur : Σώζων τὴν πρὸς θεὸν ὁμολογίαν. « Servans confessionem in Deum. » Et *Strom.* VII, p. 765 : Ἰουδαία γὰρ ἐξομολόγησις ἐρμηνεύεται « Judea enim exponitur confessio. » *Constitutionum apostol.* lib. II, cap. 50 : Ἰούδας γὰρ ἐξομολόγησις ἐρμηνεύεται. « Judas enim confessio exponitur. » Ubi hæc adnotavit Cotelerius : « Passim auctores Judam de confessione et laude, confessore et laudatore interpretantur. At Clementi Alexandrino in *Miscellaneo* I, p. 285, « Judas » est « potens, » δυνατός, ἢ quippe significat « robur » ac « potestatem, » et ἰ. ἦ « deiecit, » quod est potentis. »

(20) Αὐτήν. F. αὐτῇ SYLBERG. — Hæc etiam Clemens sumpsit e libro Philonis *De cong. quær. erud. gratia*, p. 446.

(21) Καὶ ἐκάκω. Philo libri jam dicti pag. 447 ; Διόπερ ἐπιφέρει· Καὶ ἐκάκωσεν αὐτήν, ἴσον τῶ ἐνοθέτησε καὶ ἐσωφρόνισε· « Quapropter mox additur : Et afflixit eam : ac si dixisset, castigavit, et coegit

ham, cum Sara æmularetur Agar, quæ erat in majori quam ipsa existimatione, ut qui secularis philosophiæ solum id, quod est utile, elegisset, « Ecce, » inquit^a, « ancilla in manibus tuis, utere ea ut lubet. » Quasi diceret : Sæcularem quidem amplector doctrinam, et ut juniorem, et ut conservam : scientiam autem tuam, ut perfectam dominam, honoro, et colo. « Et afflixit eam Sara, » quod perinde est ac^b correxit et admonuit. Recte itaque dictum est : « Noli negligere disciplinam Domini, neque defatigeris cum ab eo argueris. Quem enim diligit Dominus, castigat : flagellat autem omnem filium, quem recipit^b. » Ac prædictæ quidem Scripturæ, cum eas in aliis locis examinabimus, alia mysteria re-
 præsentare comperientur. Hic vero id solum dicimus, quod philosophia inquisitionem veritatis et naturæ rerum contineat : hæc autem est veritas, de qua ipse dixit Dominus : « Ego sum veritas^c. » Et rursus, quod disciplina, quæ præcedit eam, quæ est in Christo, quietem, exerceat mentem et excitet intelligentiam, generando ingenii acumen aptum ad inquirendum per veram philosophiam, quam inventam, vel potius acceptam, mystæ habent ab ipsa Veritate.

CAPUT VI.

In titutione plerumque, non natura, bonos fieri, multumque ad eruditionem virtutem conferre.

Multum autem confert ea promptitudo, quam prævia exercitatio conciliat, ad videndum ea quæ oportet : mentis autem fuerint exercitatio ea quæ mente possunt percipi. Triplex autem eorum natura, quæ in quantis continuis, et quantis discretis, et iis, quæ sunt dicenda, consideratur. Quæ enim ex demonstrationibus conficitur oratio, perfectam animæ fidem facit ejus, quod consequitur, ut non patet id, quod demonstratum est, aliter se habere : nec sinit ut iis succumbat, quæ nobis per fraudem incurrunt. In his ergo disciplinis a sensibus expurgatur et excitatur anima, ut possit veritatem perspicere. Victus enim, et bona eruditio, si servetur, bonas efficit naturas : et ✕ bonæ naturæ talem suscipientes disciplinam, sicut adhuc prioribus meliores, cum ad alia, tum ad gignendum, quemadmodum in aliis animalibus. Unde etiam dicit : « Vade ad fornicam, o piger, et efficere illa sapientior, » quæ « multum » et omnis generis « nutrimentum recondit tempore messis » adversus minas hiemis^d. « Aut vade ad apem, et discet quam laboriosa sit : ipsa enim omne pratium depascens, unum favum generat. » Si autem « coras in cella^e » sicut docuit Dominus « adorare spiritu^f, » non utique cura tua solum circa domum versabitur, sed etiam
 D

καὶ ἐνουθέτησεν. Εὖ γοῦν εἴρηται, « Παιδείας Θεοῦ (22), οὐδὲ, μὴ ὀλιγώροι· μηδὲ ἐκλύου ὑπὸ αὐτοῦ ἐλεγχόμενος. Ὅν γὰρ ἀγαπᾷ Κύριος, παιδεύει· μαστιγοῖ δὲ πάντα αὐτὸν, ὃν παραδέχεται. » Κατ' ἄλλους μέντοι γε τόπους (23) ἐξεταζόμενοι αἱ προειρημένα· γραφαὶ ἄλλα μυστήρια μνηύουσι παρεστάναι. Φαμέν τοίνυν ἐνθένδε γυμνῶ τῷ λόγῳ, τὴν φιλοσοφίαν ζητήσιν ἔχειν περὶ ἀληθείας καὶ τῆς τῶν ὄντων φύσεως· ἀλήθεια δὲ αὕτη, περὶ ἧς ὁ Κύριος αὐτὸς εἶπεν, « Ἐγὼ εἰμι ἡ ἀλήθεια· » τὴν τε αὖ προπαιδείαν τῆς ἐν Χριστῷ ἀναπαύσεως, γυμνάζειν τὸν νοῦν, καὶ διεγείρειν τὴν σύνεσιν, ἀγγίνοιαν γεννώσαν ζητητικὴν διὰ φιλοσοφίας ἀληθοῦς, ἣν εὐρόντες, μᾶλλον (24) δὲ εἰληφότες, B παρ' αὐτῆς τῆς ἀληθείας ἔχουσιν οἱ μύσται.

καὶ ἐνουθέτησεν. Εὖ γοῦν εἴρηται, « Παιδείας Θεοῦ (22), οὐδὲ, μὴ ὀλιγώροι· μηδὲ ἐκλύου ὑπὸ αὐτοῦ ἐλεγχόμενος. Ὅν γὰρ ἀγαπᾷ Κύριος, παιδεύει· μαστιγοῖ δὲ πάντα αὐτὸν, ὃν παραδέχεται. » Κατ' ἄλλους μέντοι γε τόπους (23) ἐξεταζόμενοι αἱ προειρημένα· γραφαὶ ἄλλα μυστήρια μνηύουσι παρεστάναι. Φαμέν τοίνυν ἐνθένδε γυμνῶ τῷ λόγῳ, τὴν φιλοσοφίαν ζητήσιν ἔχειν περὶ ἀληθείας καὶ τῆς τῶν ὄντων φύσεως· ἀλήθεια δὲ αὕτη, περὶ ἧς ὁ Κύριος αὐτὸς εἶπεν, « Ἐγὼ εἰμι ἡ ἀλήθεια· » τὴν τε αὖ προπαιδείαν τῆς ἐν Χριστῷ ἀναπαύσεως, γυμνάζειν τὸν νοῦν, καὶ διεγείρειν τὴν σύνεσιν, ἀγγίνοιαν γεννώσαν ζητητικὴν διὰ φιλοσοφίας ἀληθοῦς, ἣν εὐρόντες, μᾶλλον (24) δὲ εἰληφότες, B παρ' αὐτῆς τῆς ἀληθείας ἔχουσιν οἱ μύσται.

Πολλὰ δὲ ἡ ἐτοιμότης πρὸς τὸ τὰ θεόντα ὄρᾶν διὰ τῆς προγυμνασίας συμβάλλεται· εἴη δ' ἂν γυμνασία τῷ νῷ τὰ νοητά. Τριπλὴ δὲ ἡ τούτων φύσις, ἐν τε ποσοῖς, καὶ πηλίκις, καὶ λεκτοῖς θεωρουμένη. Ὁ γὰρ ἀπὸ τῶν ἀποδείξεων λόγος, ἀκριθῆ πίστιν ἀντίθησι τῇ ψυχῇ τοῦ παρακολουθοῦντος, ὥστε μὴδ' ἂν ἄλλως ἔχειν τὸ ἀποδειχθὲν εἰσέσθαι· τοῖς τε αὖ δι' ἀπάτην ὑποτρέχουσιν ἡμῶν, ὑποπίπτειν οὐκ ἔβ. Ἐν τούτοις οὖν τοῖς μαθήμασιν ἐκκαθαίρεται τε τῶν αἰσθητῶν, καὶ ἀναξιοποροῦται ἡ ψυχὴ, ἵνα δὴ ποτε ἀλήθειαν διδάσῃ οὐκ ἠθῆ. Τροφή (25) γὰρ, καὶ ἡ παιδείσις ἡ χρηστὴ σωζομένη, φύσεις ἀγαθὰς ποιεῖ· καὶ αἱ φύσεις αἱ χρησταί, τριαύτης παιδείας ἀντιλαμβάνονται, εἰ βελτίους τῶν πρότερον φύονται εἰς τε τὰ ἄλλα, καὶ εἰς τὸ γεννᾶν, ὡσπερ καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις ζώοις. Διὸ καὶ φησιν· « Ἴθι πρὸς τὴν μέλισσάν, ἧ ἄκνηρέ· καὶ γενεὴ ἐκείνου σοφώτερος, » ἢ « πολλὴν » καὶ παντοδαπὴν ἐν τῷ ἀμύτῳ παρατίθεται πρὸς « τὴν τοῦ χειμῶνος » ἀπειλὴν « τὴν τροφὴν· » ἢ, ἰεροῦθῃτι πρὸς τὴν μέλισσαν, καὶ μάθε ὡς ἐργάτις ἐστὶ· καὶ αὕτη γὰρ, πάντα τὸν χειμῶνα ἐπινοημένη, ἐν κτηρίῳ γεννᾷ. Εἰ δὲ « ἐν τῷ ταμειῷ εὐχῆ, » ὡς ὁ Κύριος ἐδίδαξε « πνεύματι προσκυνεῖν, » οὐκ ἐστὶ περὶ τὸν οἶκον εἴη ἂν μόνῃ ἡ οἰκονομία, ἀλλὰ καὶ περὶ τὴν ψυχὴν, τίνα τε ἐπινοητέον αὐτῇ, καὶ ὅπως, καὶ ὅπου· τίνα τε ἀποθετέον καὶ ἐπιθησαυριστέον εἰς αὐ-

✕ P. 556 ED. POTTER, 286 ED. PARIS. ^a Gen. xvi, 6. ^b Prov. iii, 11, 12. Heb. xii, 5, 6. ^c Joan. xiv, 6. ^d Prov. vi, 6, 8. ^e Matth. vi, 6. ^f Joan. iv, 23.

efficiam facere. » Item paulo post p. 449, Salomonis dictum recitat, quod hic apud Clementem sequitur.

(22) Παιδείας Θ. Υἱὲ, μὴ ὀλιγώροι· παιδείας Κυρίου, Prov. Υἱέ μου, μὴ ὀλιγώροι. K. Hebr. Philo eodem modo hæc verba recitat, quo Clemens. Mox, καὶ μὴ ἐκλύου pro μηδὲ ἐκλύου, Philo. Dein, ἐλέγχει pro παιδεύει, Proverb. et Philo : sed παιδεύει exstat. Hebr.

(23) Τόπους. Scribi etiam possit τύπους, « typos. »

Sic paulo superius Isaæ dicitur Χριστοῦ τύπος.

(24) Ἦν εὐρόντες, μ. Malim sic distinguere : Ἦν εὐρόντες, μᾶλλον δὲ εἰληφότες παρ' αὐτῆς τῆς ἀληθείας, ἔχ. « Quam inventam, vel potius ab ipsa Veritate acceptam, habent mystæ. » Ubi per « veritatem » intelligit Christum.

(25) Τροφή. « Victui » comparat scientias : quippe quibus mens nutrita et aucta, ad « generationem, » seu inventionem, apta fit, quemadmodum victa corpus.

τήν· καὶ ὅτε ταῦτα προκομιστέον, καὶ πρὸς οὐστίνας. Οὐ γὰρ φύσει, μαθήσει δὲ, οἱ καλοὶ καγαθοὶ γίνονται, καθάπερ ἰατροὶ καὶ κυβερνήται. Ὅρωμεν γοῦν κοινῶς οἱ πάντες τὴν ἀμπελον καὶ τὸν ἵππον· ἀλλ' ὁ μὲν γεωργὸς εἴσεται, εἰ ἀγαθὴ πρὸς καρποφορίαν, ἢ κακὴ ἢ ἀμπελος· καὶ ὁ ἵππικὸς ἀθυρον (26), ἢ ταχὺν διακρίνει βραδίως· τὸ δ' ἄλλους παρ' ἄλλους εὐπεφυκέναι· πρὸς ἀρετὴν, ἐπιτηδεύματα μὲν τινὰ τῶν οὕτω πεφυκότεν παρὰ τοὺς ἐτέρους ἐνδείκνυται· τελειότητα δὲ κατ' ἀρετὴν, οὐδ' ἔν τιν' οὖν τῶν ἀμεινον φύντων κατηγορεῖ, ὅποτε καὶ οἱ κακῶς πεφυκότες πρὸς ἀρετὴν, τῆς προστηκούσης παιδείας τυχόντες, ὡς ἐπίπαν καλοκαγαθίας ἤγυσαν· καὶ αἱ τὰ ἐναντία, οἱ ἐπιτηδείως φύντες, ἀμελεία γεγονάσι κακοί. Φύσει δ' αὖ κοινωνικούς καὶ δικαίους ὁ Θεὸς ἡμᾶς ἐδημιούργησεν, ὅθεν οὐδὲ τὸ δίκαιον ἐκ μόνης φαίνεται τῆς θέσεως βρατέον· ἐκ δὲ τῆς ἐντολῆς ἀναξωपुरείσθαι τὸ τῆς δημιουργίας ἀγαθὸν νοητέον, μαθήσει παιδευθείσης τῆς ψυχῆς ἐθέλειν αἰρεῖσθαι τὸ κάλλιστον (27). Ἀλλὰ καθάπερ καὶ ἄνευ γραμμάτων πιστὸν εἶναι δυνατόν φαμεν· οὕτω συνεῖναι (28) τὰ ἐν τῇ πίστει λεγόμενα οὐχ οἶόν τε, μὴ μαθόντα, ὁμολογοῦμεν. Τὰ μὲν γὰρ εὐ λεγόμενα προσείσθαι, τὰ δὲ ἀλλότρια μὴ προσείσθαι, οὐχ ἀπλῶς ἢ πίστις, ἀλλ' ἢ παρὶ τὴν μάθησιν πίστιν ἐμποικεῖ. Εἰ δ' ἢ ἀγνοία, ἀπαιδευσία τε ἅμα καὶ ἀμαθία, τὴν ἐπιστήμην τῶν θεῶν καὶ ἀνθρωπίνων ἐντίθησι τῇ διδασκαλίᾳ, ἀλλ' ὡς ἐν πανί βίου ὀρθῶς ἐστὶ βιοῦν, οὕτω δὲ καὶ ἐν περιουσίᾳ ἐξεστὶ· καὶ ῥᾶν ἅμα καὶ θάπτον σὺν τῇ προπαιδείᾳ θηροῦσαι ἂν τινὰ τὴν ἀρετὴν ὁμολογοῦμεν, οὐδὲ δίχα τούτων ἀθήρατον οὔσαν· αἴτιον καὶ τότε τοῖς μαθητέοις, καὶ τὰ αἰσθητήρια (29) συγγεγραμμάσμενοις. « Ἰῆσος μὲν γάρ, » φησὶν ὁ Σολομὸν, « εἰγείρει νεῖκος, ὁδοὺς δὲ ζωῆς φυλάσσει παιδεῖα· » ὡς μὴ ἀπατηθῆναι, ὡς μὴ κλαπῆναι πρὸς τῶν ἐπὶ βλάβῃ τῶν ἀκρωμένων κακοτεχνίαν ἡσυχρότων. « Παιδεῖα (30) δὲ ἀνεξέλεγκτος (31) πλανᾷται, » φησὶ καὶ χρῆματεῖναι τὸ ἐλεγκτικὸν εἶδος, ἕνεκα τοῦ τὰς δόξας τὰς ἀπατηλὰς διακρούεσθαι τῶν σοφιστῶν· Εὐ γοῦν καὶ Ἀνάξαρχος εὐδαιμονικῶς (32) ἐν τῷ *Περὶ βασιλείας* γράφει· « Πολυμαθεῖα κάρτα μὲν ὠφελεῖ, κάρτα δὲ βλάπτει τὸν ἔχοντα· ὠφελεῖ μὲν τὸν ἀξιὸν ὄντα (33), βλάπτει δὲ, τὸν ῥηϊδίως φωνέοντα πᾶν ἔπος, κ' ἐν παντί δῆμον. Χρῆ δὲ καιροῦ μέτρα εἰδέ-

A admodum, et quantum; et quænam sint reponenda, et in ipsam recondenda; et quando ea afferenda, et ad ques. Non enim natura, sed doctrina viri boni et honesti fiunt, quemadmodum medici et gubernatores. Omnes itaque communiter videmus vitem et equum: sed sciet quidem agricola, vitisne ad ferendum fructum bona sit, an mala; et qui equorum habet cognitionem, facile discernit ignavum vel celerem. Alios autem esse aliis natura ad virtutem aptiores, ostendunt quidem quædam studia eorum, qui sunt aliis natura aptiores; virtutis autem perfectionem inesse istis, qui sunt meliori natura, nullam arguit, quod etiam qui natura minime apti sunt ad virtutem, eam quam par est assecuti disciplinam, vel ad omne genus probitatis et honestatis pervenerint; et contra, qui natura apti erant ad virtutem, evaserint mali negligentia et incuria. Cum vero nos natura ad societatem aptos justosque Deus fabricatus est, justitia ex sola constitutione oriri dicenda non est, sed potius id, quod a creatione inerat, bonum vi præcepti suscitari intelligendum est, cum ex doctrina didicerit anima velle quod optimum est eligere. Sed quemadmodum vel sine litteris fidelem posse esse dicimus, ita quæ in fide dicuntur non posse intelligere eum, qui non est doctus, confitemur. Quæ enim bene dicuntur admittere, aliena autem non admittere, non simplex fides, sed ea demum, quæ cum doctrina juncta est, efficit. Quod si ignorantia, imperitia simul et inscitia, rerum divinarum et humanarum scientiam æque affert ac doctrina: at quemadmodum in egestate licet recte vivere, ita etiam licet in abundantia: quin et facilius simul et celerius disciplinæ liberalibus institutum posse aliquem virtutem assequi confitemur: quæ tamen non est ejusmodi, ut sine iis capi non possit; sed tunc quoque ab iis, qui didicerant, et sensus habent exercitatos. ✕ « Odium enim, » inquit Salomon, « excitat contentio, vias autem vitæ custodit disciplina »; ut non decipiamur neque circumveniamur ab iis qui, ad auditorum perniciem, improbam artem exercuerunt: « Disciplina autem vagatur, » inquit, « inconfutabilis ». Oportet itaque arguendi et refellendi genus persequi, ut sophistarum fallaces repellamus

✕ P. 557 ED. POTTER, 287 ED. PARIS. ^a Prov. x, 12, 17. ^b Ibid., 17.

(26) Ἄθυρον. Forte verius ῥᾶθυρον, « segnem, » D sumptis, Latine vertendis. LOWTH.

(27) Τὸ κάλλιστον. Videtur respexisse ad illud Theognidis: Κάλλιστον τὸ δικαιοτάτον· « Res pulcherrima, quæ justissima. » Idem Aristoteles docet in *Ethic. ad Nicomachum*. F. MORELLUS P. R. COLLECT.

(28) Συνεῖναι. H. mavult συνεῖναι, præsent. temp. SYLBERG.

(29) Τὰ αἰσθητήρια. Respicit Hebr. v, 14: Τελείων δὲ ἐστὶν ἡ στερεὰ τροφή, τῶν διὰ τὴν ἔξιν τὰ αἰσθητήρια γεγευμασμένα ἔχόντων πρὸς διάκρισιν καλοῦ τε καὶ κακοῦ.

(30) Παιδεῖα. Rectius vulg. Biblia Prov. x, παιδεῖα, dat. casu. SYLBERG.

(31) Ἀνεξέλεγκτος. « Correctionem deserens, » vel « contemnens. » Nescit interpret hoc e Prov. x, 17, secundum LXX desumptum: alibi etiam turpissime lapsus est in sententiis e Græco τῶν Ὁ' de-

(32) Εὐ γοῦν καὶ Ἀνάξαρχος εὐδαιμονικῶς.

Εὐδαιμονικῶς agnoscit etiam *Epitome* ms. II. dubitat, an legendum sit ὁ εὐδαιμονικός. SYLBERG. — Vel, retenta voce εὐδαιμονικῶς, scribendum: Εὐ γοῦν Ἀνάξαρχος καὶ εὐδαιμονικῶς· « Bene igitur Anaxarchus, ac prout decebat eum, qui εὐδαιμονικός » dictus est. Scribit enim Laertius in Anaxarcho. Οὗτος διὰ τὴν ἀπάθειαν καὶ εὐκολίαν τοῦ βίου εὐδαιμονικός ἐκαλεῖτο· « Hic Anaxarchus ob animi constantiam, et facilem vivendi rationem fortunatus appellabatur. » Idem tradunt etiam *Ælianus Variæ historiæ* lib. ix, cap. 57, et *Sextus Empiricus* lib. *Adv. mathematicos* pag. 146. Id cognominis nonnullis etiam aliis datum, scribunt *Athenæus* lib. xii, et *Laertius* in sui operis proœmio.

(33) Τὸν ἀξιὸν ὄντα. H., τὸν μὴ διεξιόντα. SYLBERG.

opiniones. Recte profecto ac divine Anaxarchus scribit in libro *De regno*: « Multa ac varia doctrina multum quidem juvat, multum autem lædit eum, qui eam possidet. Juvat quidem eum, qui dignus est: lædit autem eum, qui quiāvis dicit, et coram universo populo. Oportet autem scire mensuram temporis. Hic est autem finis sapientiæ. Qui enimque autem canuat præ foribus, etiamsi quid sapienter ac perite cecinerint, non reputantur sapientes, sed opinionem subeunt stultitiæ. » Et Hesiodus:

124 *Musarum, reddunt hominem quæ multa loquentem*
Divinum, vocalem.

In verbis enim copiosum dicit « multa loquentem; » acrem autem ac vehementem, « vocalem; » et « divinam, » eum, qui est peritus, et philosophus, et sciens veritatis.

Μουσάων, αἱ τ' ἄνδρα πολυφράδεοντα τιθεῖσαι
Θέσπιον, αὐδήεντα.

εὐπορον μὲν γὰρ ἐν λόγοις, « τὸν πολυφράδμονα λέγει δεινὸν δὲ, « τὸν αὐδήεντα (35) » καὶ « θέσπιον, » τὸν ἔμπειρον, καὶ φιλόσοφον, καὶ τῆς ἀληθείας ἐπιστήμονα.

CAPUT VII.

Philosophiam ad divinam virtutem viam aperire, eamque non particularis alicujus sectæ, sed eclecticam.

Apparet itaque, præcedaneas illas liberales Græcorum disciplinas, una cum ipsa philosophia, venire divinitus ad homines, non principaliter, sed quemadmodum imbres erumpunt in terram bonam, et in finem, et super domos. Similiter autem germinat et herba et frumentum, et nascitur etiam ficus in monumentis, et si qua est arbor impudentior. Et quæ temere nascuntur, in specie quidem supra ea, quæ vera sunt, emergunt, quoniam eandem pluviam vim assequuntur; sed non eandem habent gratiam, quam ea, quæ in solo pingui nata sunt, ut quæ statim exsiccare vel velli soleant. Porro autem huic quoque loco est utilis parabola « sementis », quam Dominus est interpretatus. Unus enim est agricola terræ, quæ est in hominibus, qui a principio seminat a constitutione mundi nutritia semina, qui illis unoquoque tempore Dominam Logon impluit; tempora autem et loca, quæ susceperunt, genere differentiam. Et alioqui agricola non solum frumentum (etsi hujus quoque plures sint differentiæ), sed etiam alia semina seminat, ✕ hordeum, fabas, pisa, cicer, et semina quæ oleria in hortis produciunt, et flores. Ejusdem est autem agriculturæ, et plantandi officium, et operandi quæcunque pertinent ad ipsa plantaria, hortos, et pomaria, et in summa, ad omnis generis arbores producendas et alendas. Similiter autem non sola ars pascendarum ovium, sed et boum equorumque et canum alendorum et curandarum apud artes omnes, et, ut summam dicam, quæ in curandis gregibus animalibusque nutriendis versantur, inter se quidem secundum magis et minus differunt, sed sunt omnes vitæ utiles. Philosophiam autem, non dico Stoicam, nec Platoniam, aut Epicuram, et Aristotelicam, sed quæcunque ab his sectis recte dicta sunt, quæ docent justitiam cum pia scientia, hoc totum selectum, dico philoso-

Καταφαίνεται τοίνυν προπαιδεία ἡ Ἑλληνική, σὺν καὶ αὐτῇ φιλοσοφίᾳ θεοθεν ἔχειν εἰς ἀνθρώπους, οὐ κατὰ προηγούμενον, ἀλλ' ὅν τρόπον οἱ ὕετοὶ καταρτίζονται εἰς τὴν γῆν τὴν ἀγαθὴν, καὶ εἰς τὴν κοπρίαν, καὶ ἐπὶ τὰ δώματα. Βλαστάνει δ' ὁμοίως καὶ πῶς καὶ πυρρός· φύεται τε καὶ ἐπὶ τῶν μνημάτων σοκῆ, καὶ εἴ τι τῶν ἀναιδεστέρων δένδρων· καὶ τὰ φύόμενα ἐν τύπῳ προκύπτει τῶν ἀληθῶν· ὅτι τῆς αὐτῆς τοῦ ὕετοῦ ἀπέλαυσε δυνάμεως· ἀλλ' οὐ τὴν αὐτὴν ἔσχρησε χάριν τοῖς ἐν τῷ πόνῳ φουεῖσιν, ἤτοι ξηρανθέντα, ἢ ἀποτιλθέντα. Καὶ δὴ κἀνταῦθα χρησιμεύει ἡ « τοῦ σπόρου » παραβολή, ἣν ὁ Κύριος ἠρμήνευσεν. Εἰς γὰρ ὁ τῆς ἐν ἀνθρώποις γῆς γεωργίας, ὁ ἀνωθεν σπείρων ἐκ καταβολῆς κόσμου τὰ θρησκευτικὰ σπέρματα, ὁ τὸν Κύριον καθ' ἕκαστον καιρὸν ἐπομβρίσας Λόγον· οἱ καιροὶ δὲ καὶ οἱ τόποι οἱ δεκτικοὶ τὰς διαφορὰς ἐγέννησαν. "Ἄλλως τε ὁ γεωργὸς οὐ πυρρὸς μόνον, (καίτοι καὶ τούτων πλείους εἶσι διαφοραὶ·) σπείρει δὲ καὶ τὰ ἄλλα σπέρματα, κριθῶς τε καὶ κυάμου, καὶ πίτου, καὶ ἄρακα, καὶ τὰ κηπευόμενα, καὶ τὰ θύθεντικὰ σπέρματα. Τῆς αὐτῆς δὲ γεωργίας καὶ ἡ φουουργία, καὶ ἐργάζεσθαι ὅσα εἰς αὐτὰ τε τὰ φυτώρια, καὶ εἰς παραδείσους, καὶ τὰ ὄρατα, καὶ ὅπως παντοίων δένδρων φύσιν καὶ τροφήν. Ὡσαύτως δὲ οὐχ ἡ ποιμενικὴ μόνη, ἀλλὰ καὶ ἡ βουκαλική, ἱπποτροφικὴ τε καὶ κωνοτροφικὴ, καὶ μελισσοτροφικὴ, τέχνηαι πᾶσαι· συνελόντι δ' εἰπεῖν, ἀγελοκομικὴ τε καὶ ζωοτροφικὴ ἀλλήλων μὲν τῷ μᾶλλον καὶ ἧττον διαφέρουσι, πλὴν αἱ πᾶσαι βιωφελεῖς. Φιλοσοφίαν δὲ, οὐ τὴν Στωϊκὴν λέγω, οὐδὲ τὴν Πλατωνικὴν, ἢ τὴν Ἐπικούρειον τε, καὶ Ἀριστοτελικὴν· ἀλλ' ὅσα εἴρηται παρ' ἑκάστη τῶν αἱρέσεων τούτων καλῶς, δικαιοσύνην μετὰ εὐσεβοῦς ἐπιστήμης ἐκδιδάσκοντα, τοῦτο σύμπαν τὸ ἐκλεκτικὸν (36) φιλοσοφίαν φημί. "Ὅσα δὲ ἀνθρωπίνων λογισμῶν ἀποτεμόμενοι παρεχάραξαν, ταῦτα οὐκ ἂν ποτε θεῖα εἴποιμ' ἄν. "Ἦδη δὲ κάκεινο σκο-

✕ P. 358 ED. POTTER, 288 ED. PARIS. ^a Matth. xiii, Marc. iv.

(34) "Ὅσοι δὲ καὶ θ. *Epitome ms.*, ὅσοι δὲ καὶ θεοῦ ῥῆσιν αἰεῖδουσιν. "Ἄν πῆ πεπνυμένα αἰεῖδωσιν... H. SYLBURG.

(35) Δεινὸν δὲ τὸν αὐδήεντα. Respexisse videtur

Homeri de Circe dictum, *Odyss. K*, vers. 156:

Cίρκη ἐὺπλόκαμος, δεινὴ θεὸς αὐδήεσσα.
Circe pulchricoma acris dea vocalis.

(36) Τὸ ἐκλεκτικόν. Probat hic Clemens eorum

πῶμεν, ὡς εἴ ποτε οἱ μὴ ἐπιστάμενοι (57), διαβιοῦσι καλῶς εὖ ποιεῖν· εὐποιεῖα γὰρ περιπεπτώκασιν· ἔνιοι δὲ καὶ εὐστοχοῦσι διὰ συνέσεως εἰς τὸν περὶ ἀληθείας λόγον· « Ἀβραάμ » δὲ « οὐκ ἐξ ἔργων ἐδικαιώθη, » ἀλλ' « ἐκ πίστεως. » Οὐδὲν οὖν ἠφελος αὐτοῖς μετὰ τὴν τελευταίαν τοῦ βίου, καὶν εὐεργῶς ὡσι- νῶν, εἰ μὴ πίστιν ἔχοιεν. Διὰ τοῦτο γὰρ Ἑλλήνων φωνῇ ἐρμηνεύθησαν (58) αἱ Γραφαί, ὡς μὴ πρόφασιν ἀγνοίας προβάλλεσθαι δυνηθῆναί ποτε αὐτοῦς, οἷους τε ὄντας ἐπακοῦσαι καὶ τῶν παρ' ἡμῖν, ἣν μόνον ἐθέλωσιν. Ἄλλως τις περὶ ἀληθείας λέγει, ἄλλως ἢ ἀλήθεια ἑαυτὴν ἐρμηνεύει· ἕτερον στοχασμὸς ἀλη- θείας, ἕτερον ἢ ἀλήθεια· ἄλλο ὁμοίωσις, ἄλλο αὐτὸ τὸ ὄν. Καὶ ἡ μὲν μαθήσει καὶ ἀσκήσει περιγίνεται, ἡ δὲ δυνάμει καὶ πίστει. Δωρεὰ γὰρ ἡ διδασκαλία τῆς θεοσεβείας, χάρις δὲ ἡ πίστις. Ποιοῦντες (59) γὰρ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, τὸ θέλημα γινώσκομεν. « Ἀνοίξατέ οὖν, » φησὶν ἡ Γραφή, « πύλας δικαιο- σύνης, εἰσελθόν ἐν αὐταῖς ἐξομολογήσασθε τῷ Κυρίῳ· » ἀλλ' αἱ μὲν, εἰς δικαιοσύνην ὁδοί, πολυ- τρόπως σώζοντος τοῦ Θεοῦ, (ἀγαθὸς γάρ·) πολλαί τε καὶ ποικίλαι, καὶ φέρουσαι εἰς τὴν κυρίαν ὁδὸν τε καὶ πύλιν. Ἐάν δὲ τὴν βασιλικὴν τε καὶ αὐθεντικὴν εἰσοδὸν ζητήσῃς, ἀκούσῃ· « Αὕτη ἡ πύλη (40) τοῦ Κυ- ρίου· δίκαιοι εἰσελεύσονται ἐν αὐτῇ. » Πολλῶν τοί- νων ἀνεοργμένων πύλων ἐν δικαιοσύνῃ, αὕτη (41) ἦν ἐν Χριστῷ· ἐν ἣ μακάριοι πάντες οἱ εἰσελθόντες, καὶ κατευθύνοντες τὴν πορείαν αὐτῶν ἐν ὁσιότητι γνωστικῇ. Αὐτίκα ὁ Κλήμης ἐν τῇ « πρὸς Κορινθίους

A phiam; cætera autem, quæ ex humanis ratiocina- tionibus præsecta adulterarunt, ea nunquam divina dixerim. Jam vero illud quoque consideremus, an quando recte vivunt, qui nesciunt bene facere; accidit enim, ut bene faciant: nonnulli autem per intelligentiam ad veritatis verbum feruntur, tan- quam ad scopum: « Abraham » autem « non ex operibus justificatus est, » sed « ex fide: » nihil ergo eis post vitæ finem proderit, etiam si nunc recte operentur, nisi fidem habeant. Propterea enim Græcorum lingua expositæ sunt Scripturæ, ut nullum unquam ignorantia possint prætextum afferre, cum possint quæ sunt apud nos audire, si tantum voluerint. Aliter dicit aliquis de veritate, aliter veritas seipsam interpretatur. Aliud est veri- tatis conjectura, et aliud veritas; aliud rei simili- tudo, aliud ipsa res. Et altera quidem accedit disci- plina et exercitatione, altera vero potestate et fide. Est enim donum doctrina pietatis, gratia vero fides. Facientes enim Dei voluntatem, voluntatem ed- gnoscimus. « Aperite ergo, » inquit Scriptura, « portas justitiæ, ingressus in eas confitebor Domino b. » Sed viæ quidem ad justitiam, cum Deus servet multis modis (est enim bonus), sunt multæ et variæ, et ferentes ✕ ad Dominicam viam et portam. Quod si viam regiam et authenticum in- gressum quaris, audies: « Hæc est porta Domini, justi intrabunt in eam c. » Cum ergo multæ apertæ sint portæ in justitia, hæc in Christo invenienda

✕ P. 559 ED. POTTER, 289 ED. PARIS. a Rom. iv. b Psal. cxvii, 19. c Psal. cxvii, 20.

sententiam. qui ἐκλεκτικὴν, « electivam, » philoso- phiam sectabantur, ac proinde alieno arbitrio so- luti, solam veritatem, a quocumque prodita esset, amplecti sese velle dicebant. Hæc porro secta recen- tissima omnium fuit: nam, ut in fine proœmii sui refert Laertius, ἔτι πρὸ ὀλίγου καὶ ἐκλεκτικὴ τις αἵρεσις εἰστήχθη ὑπὸ Ποτάμωνος τοῦ Ἀλεξανδρείου, ἐκλεξαμένου τὰ ἀρέσαντα ἐξ ἑκάστου τῶν αἱρέσεων· « Hanc ita pridem eclectica, seu electiva, quædam secta a Potamone Alexandrino invecta est, qui de singulis sectis ea, quæ sibi placere, elegit. » Hanc autem Potamonem πρὸ Αὐγούστου, καὶ μετ' αὐτόν· « Ante Augustum, et post eum, » vixisse, memorat Suidas. Quinetiam inter medicinarum studiosos, qui- dam apud Galenum occurrunt ἐκλεκτικοί, qui Festo Latine « Miscelliones » dicuntur. Unde Galenus *Περὶ τῶν ἀμαρτημάτων καὶ παθῶν τῆς ψυχῆς*, se monitum a parente refert, ne cui sese sectarum ad- diceret, verum ab omnibus discens, et de omnibus

judicium ferens, laudem quaereret; quod se fecisse alibi gloriatur. Quintilianus etiam lib. iii, cap. 1: « Neque enim me cujusquam, » inquit, « sectæ velut quadam superstitione addixi. » Necnon ante Pota- monis tempora Dio, paucique similes eandem phi- losophandi rationem instituerunt, licet proprio se- ctæ nomine caruerint. Quod de se Cicero profitetur, *De offic.* lib. 1, cap. 2: « Quoniam utrique, et So- cratici et Platonici, esse volumus. » Et cap. 6: « Sequimur igitur hoc quidem tempore, et hæc in quæstione potissimum Stoicos, non ut interpretes, sed, ut solemus, e fontibus eorum, judicio arbitrio- que nostro, quantocumque modo videbitur, haurie- mus. »

(57) *Οἱ μὴ ἐπ.* Hervetus interpres, οἱ μὴ ἐπιστά- μενοι· εὖ ποιεῖν διαβιοῦσι καλῶς· « quod si quando recte vivunt, qui nesciunt benefacere. » SYLBURG.—

Videtur aliquid a l supplendam sententiam deesse.

(58) *Ἐρμηνεύθησαν.* Rectius ἤρμηνεύθησαν cum augmento, ut præced. paulo superius. SYLBURG.

(59) *Ποιοῦντες.* Respicit Joan. vii, 17: *Εἴ τις θέλει τὸ θέλημα αὐτοῦ ποιεῖν, γίνεται περὶ τῆς διδα- χῆς, πρότερον ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐστίν, ἢ ἐγὼ ἀπ' ἑμαυτοῦ λαλῶ.* Hinc sequitur, veritatis agnitionem non tam ab humana sagacitate, quam a dono ac gratia Dei provenire. Mox adnotat Sylburgius vulg. *Biblia*, Psalm. cxvii, aliquantum hic variare.

(40) *Αὕτη ἡ π.* Hæc Clemens *Strom.* vi, pag. 64^c ed. Par., per memoriæ lapsum Barnabæ tribuit. Sunt autem Clementis Romani verba paulum mutata, quæ in ejus *ad Corinth. Epist.* 1, c. 48, occurrunt.

(41) *Πολλῶν τοίνων ἀνεοργμένων πύλων ἐν δικαιοσύνῃ, αὕτη.* Huic lectioni favere videtur, quod auctor su- perius pag. 285, edit. Paris., dixit, *δικαίου πολλὰς ὁδοὺς, « justis multas vias » esse.* Recentiores vero editiones in *Strom.* vi hunc locum sic exhibent: *Πολλῶν τοίνων ἀνεοργμένων πύλων, ἢ δικαιοσύνη αὕτη.* « Cum multæ apertæ sint portæ, justitia est ea in Christo. » Sed verior lectio esse videtur, quam ibi editio Florentina, necnon Clemens Romanus exhibet: *Πολλῶν τοίνων πύλων ἀνεοργμένων, ἢ ἐν δικαιο- σύνη, αὕτη...* « Cum ergo multæ portæ apertæ sint, quæ est in justitia, ea sola est in Christo. » Quod olim docuerunt Cotelerius in suis ad Clementem Romanum adnotationibus, et Menardus in judicio de S. Barnaba, ejus *Epistolæ* præmisso. Porro si- mili metaphora usus est Ignatius, *Epist. ad Phila- delph.* cap. 9, ubi de Christo hæc dicit: *Αὐτὸς ἂν θύρα τοῦ Πατρὸς, δι' ἧς εἰσεργονται Ἀβραάμ, καὶ Ἰσαάκ, καὶ Ἰακώβ, καὶ οἱ Ἀπόστολοι, καὶ ἡ Ἐκ- κλησία.* Et vero Christus ansam præbuit, ubi de se dixit: *Ἐγὼ εἰμι ἡ θύρα· δι' ἐμοῦ εἴαν τις εἰσελθῆ, σωθήσεται.* Joan. x, 9.

est, in quam beati omnes qui intrarunt, et iter suum direxerunt in gnostica sanctitate. Jam Clemens in *Epistola ad Corinthios*, his verbis inquit, exponens differentiam eorum, qui sunt probati in Ecclesia: « Sit aliquis fidelis, sit potens in explicanda cognitione, sit sapiens in discretionem sermonum, sit stupendus in operibus. »

CAPUT VIII.

Artem sophisticam, aliasque quæ in verbis tantum versentur, non perinde utiles esse habendas.

Ars autem sophistica, quam sectati sunt Græci, tanquam rem præclaram et magni faciendam, est potestas imaginativa, verbis falsas opiniones tanquam veras ingenerans. Præbet enim ad persuadendum quidem artem dicendi, ad contendendum vero, litigandi ac decertandi. Hæc autem artes, si cum philosophia conjunctæ non fuerint, cuilibet exitiales erunt. Aperte itaque Plato « malam artem » appellavit sophisticam: et cum sequens Aristoteles, eam quamdam decipiendi artem pronuntiat, ut quæ totum sapientiæ officium probabiliter surripiat, et profiteatur sapientiam, in qua non est versata, nec in ea studium posuit. Ut paucis autem dicam, quemadmodum artis quidem dicendi principium est id quod probabile, opus vero, argumentum, et finis, persuasio: ita artis litigandi, principium est, id, quod apparet; opus vero, contentio: et finis, victoria. Eodem enim modo sophisticæ quoque artis principium quidem est id, quod apparet; opus vero duplex, unum quidem ex rhetorica, quod perpetua oratione rem persequitur; alterum vero ex dialectica, interrogans; ejus vero finis est admiratio. Et quæ rursus in scholis vulgo jactatur dialectica, est philosophi exercitatio in eo, quod est opinabile, contra licendi facultatis gratia. In his autem nusquam est veritas. Merito ergo egregius Apostolus supervacaneas has, quæ in vocibus consistunt, artes vilipendens, « Si quis non accedit, » inquit, « ad sanos sermones, doctrina autem aliqua est inflatus, nihil sciens, sed laborans circa questiones et pugnas verborum, ex quibus fit lis, invidia, maledicium, suspiciones malæ, concertationes hominum mente corruptorum, et privatorum veritate. » Videtis quomodo in eos invectus sit, logicam eorum artem « morbum » appellans, garrula et improba, sive sint Græci, sive etiam Euripides in *Phænis*:

*Iniqua vero oratio,
In se ayra, pharmacis eget sapientiibus.*

✠ P. 310 ED. POTTER, 295 ED. PARIS. • I Tim. vi, 5, 4, 5.

(42) *Ἐν διακρίσει λόγων.* Ἐν δικαίᾳ κρίσει λόγων Clemens Rom. Verum cum Clemens noster Strom. vi, pag. 647, διακρίσει retineat, vix dubitari potest, quin ea vera lectio sit. Quo laicit etiam, quod διακρίσει apud S. Paulum exstet, cujus Epist. I ad Corinth. xii, 8, 9, 10, præ oculis habuisse videtur Clemens, dum hæc scriberet.

(43) *Ἦτω γοργός ἐν ἔργοις.* Ἦτω ἀγνός ἐν ἔργοις Clemens Rom. Sed noster Strom. vi: « Ἦτω γοργός ἐν ἔργοις, ἦτω ἀγνός. Quæ lectio, ut plenior, sic fortasse verior est.

(44) *Ὁ τε ἄριστος.* Malim ὃ τε ἄριστος.

(45) *Ἔργον δὲ τὸ ἐπιχείρημα.* • Opus vero epí-

χρημα. • Quod ad rhetorem quomodo pertinet, discite ex Fabio lib. v, cap. 10. COLLECT.

Ἦ δὲ σοφιστικὴ τέχνη, ἣν ἐξηλώκασιν Ἕλληνας, δύναμις ἐστὶ φανταστικὴ, διὰ λόγων δοξῶν ἐμποητικὴ ψευδῶν ὡς ἀληθῶν. παρέχει γὰρ πρὸς μὲν πειθὴ τὴν ῥητορικὴν, πρὸς τὸ ἀγωνιστικὸν δὲ τὴν ἐριστικὴν. Αἱ τοίνυν τέχναι, εἰ μὴ μετὰ φιλοσοφίας γίνονται, βλαβερύτεραι παντὶ που εἶεν ἄν. Ἄντικτος γὰρ οὖν ὁ Πλάτων « κακοτεχνίαν » προσεῖπε τὴν σοφιστικὴν. ὁ τε Ἄριστοτέλης (44) ἐπόμενος κλεπτικὴν τινὰ αὐτὴν ἀποφαίνεται, ὅτι τὸ ὅλον τῆς σοφίας ἔργον πιθανῶς ὑφαιρουμένην, καὶ ἐπαγγελλομένην σοφίαν, ἣν οὐκ ἐμελέτησεν. Ἐν βραχεί δὲ εἰπεῖν, καθάπερ τῆς ῥητορικῆς ἀρχὴ μὲν τὸ πιθανόν, ἔργον δὲ τὸ ἐπιχείρημα (45), καὶ τέλος ἡ πειθὴ. οὕτω τῆς ἐριστικῆς ἀρχὴ μὲν τὸ δόξαν, ἔργον δὲ τὸ ἀγώνισμα, καὶ τέλος ἡ νίκη. Τὸν αὐτὸν γὰρ τρόπον καὶ τῆς σοφιστικῆς ἀρχὴ μὲν τὸ φαινόμενον, ἔργον δὲ διττόν. τὸ μὲν ἐκ ῥητορικῆς, διαξοδικόν φαινόμενον (46), τὸ δὲ ἐκ διαλεκτικῆς, ἐρωτητικόν. τέλος δὲ αὐτῆς ἡ ἐκπλήξις. Ἦ τε αὖ θρυλλουμένη κατὰ τὰς διατριβὰς διαλεκτικὴ γύμνασμα φιλοσόφου περὶ τὸ ἐνδοξον δεικνύται, ὡς λογικῆς ἐνεκεν δυνάμειος. Οὐδαμοῦ δ' ἐν τοῖτοις ἡ ἀληθεία. Εἰκότως τοίνυν ὁ γενναῖος ἀποστόλος, ἀκροατικῶν τὰς περιττὰς ταύτας τῶν λέξεων τέχνας, « εἰ τις μὴ προσέρχεται ὑγιαίνουσι λόγοις, » φησὶ, « δόδακα δὲ τινὲς τετύφωται, μηδὲν ἐπιστάμενος, ἀλλὰ νοσῶν περὶ ζητήσεως καὶ λογομαχίας, ἐξ ὧν γίνεται ἔρις, φθόνος, βλασφημία, ὑπόνοιαι, πονηραὶ, διαπαρατριβαὶ (47) διαφθαρμένων ἀνθρώπων τὸν νοῦν, καὶ ἀπεστερημένων τῆς ἀληθείας. » Ὅπως πρὸς αὐτοὺς κεκίνηται, « νόσον » ὀνομάζων τὴν λογικὴν τέχνην αὐτῶν, ἐφ' ἣ σερμύνονται, οἷς φίλη ἡ στωμύλος αὐτῆ κακοτεχνία, εἴτε Ἕλληνας εἶεν, εἴτε καὶ βάρβαροι σοφισταί. Παγκάλως οὖν ὁ τραγικὸς Εὐριπίδης ἐν ταῖς *Φοινίσσαις* λέγει:

D ... Ὁ δ' ἄδικος (48) λόγος,
Νοσῶν ἐν αὐτῷ, φαρμάκων δεῖται σοφῶν.

cherema. • Quod ad rhetorem quomodo pertinet, discite ex Fabio lib. v, cap. 10. COLLECT.

(46) *Φαινόμενον.* Hæc vox e præcedenti sententiæ membro irrepsisse videtur. Quæ seq. ex I Tim. vi, διὰ μνήμης recitavit auctor.

(47) *Διαπαρατριβαί.* Παρακατριβαί, i Tim. vi, ut significentur διατριβαί, quæ παρά τε τὸν κερδόν, καὶ παρά τὸ δέον. SYLBERG.

(48) *Ὁ δ' ἄδ.* Hic versus occurrit in Euripidis *Phænis*. v. 474 et 475, e quo pro αὐτῷ scribendum in versu posteriore αὐτῷ, « se. » Ita etiam schol. ἐν ἐπιτῷ κακῶς ἔχων. Eadem correctio facienda in Theodoretii serm. I *De curandis Græc. affect.*, pag. 478.

« Υγιαίνων » μὲν γὰρ ὁ σωτήριος εἶρηται Λόγος, αὐτὸς δὲ ἄλθθεια· καὶ τὸ ὑγιαῖνον αἰεὶ ἀθάνατον μένει· ἢ δὲ ἀπὸ τοῦ ὑγιαίνου τε καὶ θείου διάκρισις ἀθεότης τε καὶ πᾶθος θανατηφόρον. Λύκοι (49) οὗτοι ἄρπαγες, προβάτων κωδῖσις ἐγκοκρυμμένοι, ἀνδραποδισταί τε καὶ ψυχαγωγοὶ εὐγλωσσοί, κλέπτοντες μὲν ἀφανῶς, διαλεγγόμενοι δὲ λησταί, αἶρειν (50) ἐγωνιζόμενοι καὶ δόλιον καὶ βία ἡμᾶς δὴ τοῖς ἀπειρίτοις, ὡς ἂν εἶπεῖν ἔδυνατωτέρους.

Ἀγλωσσία (51) δὲ πολλὰς ἀπὸ θεοῦ ἀνήρ,
Δίαιτα λέξαις, ἤσσαν εὐγλωσσοῦ φέρει
Νῦν δ' εὐρόοισι στόμασι τὰ ἠθέστατα
Κλέπτουσι, ὥστε μὴ δοκεῖν ἂ γρη δοκεῖν·

ἢ τραγωδία λέγει. Τοιοῦτοι δὲ οἱ ἐριστικοὶ οὗτοι, εἴτε αἰρέσεις μετρίων, εἴτε καὶ διαλεκτικὰ συνασκῶν τεχνύδρια· οὗτοι « οἱ τὰ κατάρτια (52) κατασπῶντες, καὶ μηδὲν ὑφαίνοντες, » φησὶν ἡ Γραφή· ματαιοπονήσαν ἐξηλωκόμενος, ἣν κυβεῖαν ἀνθρώπων (53) ὁ Ἀπόστολος ἐκόλεσε, ἐκαὶ παροργίαν, πρὸς τὴν μεθελεύτην τῆς πλάνης ἐπιτήδειον. Εἰσὶ γὰρ, « φησὶ, « πολλοὶ ἀνοπότακτοι, ματαιολόγοι, φρεναπατοῦντες (54)· οὐκ οὐκ οὐ πᾶσιν εἶρηται, « Ὑμεῖς ἐστε οἱ ἅλας τῆς γῆς. » Εἰσὶ γὰρ τινες τῶν καὶ τοῦ λόγου ἐπακηκότων τοῖς ἰχθύσι τοῖς θαλασσίαις ἐοικότες, οἳ δὲ ἐν ἄλλῃ ἐκ γενετῆς τρεφόμενοι, ἄλων ὁμοῦ πρὸς τὴν σκευασίαν δέονται. Ἐγὼ γ' οὖν καὶ πάντοτε ἀποδέχομαι τὴν τραγωδίαν λέγουσαν·

Ὁ παῖ (55), γένονται ἂν εὖ λεγόμενοι οἱ λόγοι
Ψευδεῖς· ἐπὶ δὲ κάλλεσιν νικῶεν ἂν
Τάληθές· ἀλλ' οὐ τοῦτο τ' ἀκριβέστατον·
Ἄλλ' ἡ φύσις καὶ τοῦρθόν· ὅς δ' εὐγλωσσίαν (56)
Εἰ καὶ σοφῆς μὲν, ἀλλὰ τὰ πράγματα
Κρεῖσσω νομίζω τῶν λόγων ἀεὶ ποτε.

οὐ ποτε ἄρα ἐρευνῶν τοῖς πολλοῖς ἀρέσκων· ἃ μὲν γὰρ ἐκείνους εἰδεῖν (57), οὐκ ἀσχοῦμεν ἡμεῖς· ἃ δὲ ἡμεῖς ἴσμεν, μακρὰν ἔσται τῆς ἐκείνων διαθέσεως. « Μὴ γινώμεθα κενόδοξοι, » φησὶν ὁ Ἀπόστολος, « ἀλλήλους προκαλούμενοι, ἀλλήλους φθονοῦντες. » Ταύτη τοι ὁ φιλαλήθης Πλάτων, οἷον θεωροῦμενος.

✠ P. 541 ED. POTTER, 291 ED. PARIS.
d Galat. v, 26.

(49) Λύκοι. Respicit Matth. vii, 15 : Προσέχετε δὲ ἀπὸ τῶν ψευδοπροφητῶν, οἵτινες ἔρχονται πρὸς ὑμᾶς ἐν ἐνόμασι προβάτων, ἐσωθεν δὲ εἰσὶ λύκοι ἄρπαγες.

(50) Αἶρειν. Aritius αἶρειν, « capere. » SYLBURG.

(51) Ἀγλωσσία. Apud Stobæum lib. De calumnia 40, ex Euripide citatur in Alexandria, sed corrupte legitur εὐγλωσσία, pro ἀγλωσσία. Itaque hic Clementis locus emendationem confirmat Th. Canteri lib. ii, cap. 5, Var. lect. Atque adeo falsum videtur, inquit, secundum Euripidem, quod inquit Statius Cæcilius, « eloquentiam innocentiam esse, » ut est apud Apuleium. COLLECT.

(52) Κατάρτια. Κατάρτια est etiam in Epitome ms. Hervetus interpres legit σπαρτία, « funiculos. » SYLBURG. — Verendum « telas : » est enim κατάρτιον idem, quod ἰστός. Quam vero scripturam respexerit auctor, reperire nondum potui.

(53) Κυβεῖαν ἀνθρώπων. Hoc reposui pro κυβεῖαν αὐτῆν e Vulg. Ephes. iv. SYLBURG. — Etenim ἀνθρώπων in mss., ut fieri solet, abbreviatum in ανων, per librariorum negligentiam in αὐτῆν transisse videtur.

(54) Φρεναπατοῦντες. Φρεναπάται, Tit. Mox, τὸ ἅλας pro οἱ ἅλας, Matth.

« Sanus » enim dictus est Logos salutaris, cum ipse sit veritas; et id, quod sanum est semper, manet immortale. Quæ est autem ab eo, quod est sanum et divinum, separatio, est impietas et lethalis affectio. Hi sunt lupi rapaces trecti pellibus ovium, plagiarum, et disertum animarum abigei; qui clam quidem furantur, sed fures esse convincuntur, qui et dolo et vi nos simplices conantur superare, ut qui minus eis in dicendo valeamus.

Vir impeditus sæpe linguæ infantia,
Cum justa dixit, at diserto habet minus.
Nunc flumine oris, vera quæ sunt, occulunt,
Ne veritas appareat, cum sit tamen :

inquit tragœdia. Tales autem sunt litigiosi isti, sive sectas sectentur, sive artes, nescio quas, exercent dialecticas. Isti sunt, qui « funiculos trahunt, » inquit Scriptura, « et nihil texunt, » inanem laborem plurimum facientes, quem « hominum aleam et astutiam » ipse vocavit Apostolus, « apiam ad erroris insidias ». Sunt enim, « inquit, « multi inobedientes, vaniloqui, mentem decipientes ». Non omni us ergo dictum est : « Vos estis sal terræ ». Sunt enim aliqui, etiam ex iis qui verbum audiunt, marinis piscibus similes, qui cum ab ipso ortu in salso nutriantur, salibus tamen ad condiendum indigent. Ego itaque vel libentissime admitto tragœdiam, quæ dicit :

O nate, sermo commode dictus potest
Quæque esse falsus, viceritque oratio
Est Diserta verum : nec potissima hæc puto,
Sed recta naturamque : et eloquentia,
Quamquam erudita, non placet : verum placet
Res ipsa, pulchris præferenda vocibus.

Multis ergo placere, minime est expetendum. Quæ enim sunt illis jucunda, nos non exercemus; quæ nos autem scimus, procul sunt ab illorum affectione. « Ne simus, » inquit Apostolus, « inanis gloriæ cupidi, nos invicem provocantes, invicem invidentes ». Sic itaque veri amator Plato, veluti

a Ephes. iv, 14. b Tit. i, 10. c Matth. v, 15.

(55) Ὁ παῖ. Hos incerti poetæ versus hoc modo emendavit explicavitque Grotius Excerpt. e trag. et com. Græcis, pag. 461 :

Ὁ παῖ, γένονται ἂν καὶ λεγόμενοι εὖ λόγοι
Ψευδεῖς· ἐπὶ δὲ κάλλεσιν νικῶεν ἂν
Τάληθές· ἀλλ' οὐ τοῦτο τ' ἀκριβέστατον,
Ἄλλ' ἡ φύσις καὶ τοῦρθόν· ὅς δ' εὐγλωσσίαν
Ἄσκει, σοφῆς μὲν· ἀλλ' ἐγὼ τὰ πράγματα
Κρεῖσσω νομίζω τῶν λόγων ἀεὶ ποτε.

O nate, sæpe bene pelita oratio
Est falsa : blandis interim verum dolis
Exsuperat : at non ideo res hæc optima est,
Sed indoles virtusque. Qui lingua valet,
Doctum fatebor : sed tamen verbis ego
Res ante habendas et putavi, et nunc puto.

(56) Εὐγλωσσίαν. Cum εὐγλωσσίαν subaudiendum κατὰ, περί, vel similis. In seq. vers. lego, ἀλλ' ἐγὼ τὰ πράγμα. SYLBURG.

(57) Ἐκείνους εἰδεῖν. Interpres legit ἐκείνους ἴδει, seu ἐκείνοις ἀνδάνει. Alioqui legi etiam posset ἐκείνους εἰδεῖμεν, subaudito ex sequentibus verbo ἀσχεῖν, « quæ illos exercere sciverimus. » SYLBURG. — Emendandum putat F. Morellus Pr. Reg. ἃ μὲν γὰρ ἐκείνοι εἰδεῖν « Vulgo itaque ut placeas desi-

a Deo incitatus, dicit : « Ego, » inquit, « sum ejusmodi, ut nulli alii credam nisi rationi, quæ mihi cōsideranti optima visa fuerit. » Eos ergo reprehendit, qui absque mente et scientia credunt opinionibus : utpote quod non oporteat, relicta recta et sana ratione, ei credere, quæ est falsi particeps. A veritate enim aberrasse malum est : vera autem dicere, et ea quæ sunt opinari, bonum. Bonis autem invitati quidem privantur homines ; privantur tamen, vel circumventi, vel prestigiiis decepti, vel coacti, et cum non crediderint. Atque qui credidit quidem, sua sponte capitur ; circumvenitur autem, qui in contrariam persuasionem traducitur, oblitus quod alia quidem tempus, alia vero ratio aufert imprudenti. Cogit autem sæpe dolor, et angor, et rursus contentio, et ira, postquam suscepta fuerit opinio. Postremo autem prestigiiis decipiuntur, qui vel a voluptate sunt inducti, vel timore perterriti. Sunt autem hæc mutationes omnes voluntariæ. Atque nihil quidem horum unquam acceperit scientia.

CAPUT IX.

Scientias humaniores ad Scripturas recte intelligendas esse omnino necessarias.

Nonnulli autem, qui se putant esse ingeniosos, nec philosophiam attingere volunt, nec dialecticam, sed nec contemplationem discere naturalem, sed solam et nudam fidem requirunt ; perinde ac si cum nullam vitis curam gesserint, velint ab initio statim hōtros accipere. Dicitur autem Dominus « vitis » allegorice ^a, a quo cum cura et agri cultura, quæ fit secundum Logon, fructus est vindemiandus. Putare oportet, fodere, ligare, et reliqua facere. Falee, ut sentio, ἄξ et ligone, et aliis rusticis instrumentis ad vitis curam opus est, ut nobis fructum producat esculentum. Quemadmodum autem in agricultura, ita etiam in medicina, ille utiliter didicit, qui varias attingit disciplinas, ut possit melius colere et curare : ita hic etiam cum bene et utiliter eruditum existimo, qui omnia refert ad veritatem, adeo ut ex geometria et musica, et ex grammatica et ipsa philosophia colligens quod est utile, tutam ab insidiis servet fidem. Porro autem athleta, ut prius dictum est, contemnitur, qui se non prius instruxit ad certamen. Jam vero gubernatorem quoque laudamus multarum rerum experientia instructum, qui urbes multorum vidit homi-

✠ P. 342 ED. POTTER, 292 ED. PARIS.

derandum non est. Quæ namque novit ille, nos non exercemus : quæ vero nos scimus, procul sunt ab illius affectibus. » COLLECT. — Idem Lowthio videtur. Scribi etiam possit ἐκείνους ἤδειαν, vel ἡδοίαν.

(58) Ὡς ἐγὼ. Hæc in Platonis Critone, pag. 54, de se profitetur Socrates : Ὡς ἐγὼ οὐ μόνον νῦν, ἀλλὰ καὶ αἰεὶ τοιοῦτος, οἷος τῶν ἐμῶν μηδενὶ ἄλλω πείθεσθαι ἢ τῷ λόγῳ, ὅς ἂν μοι λογιζομένῳ βέλτιστος φαίνοιτο. Eadem verba sic recitavit Theodoretus, ut ei partim cum Clemente, partim cum Platone conveniret, serm. 1 De curat. Græc. affect., p. 477 : Ἦ οὐ τοιαῦτα καὶ Σωκράτης τῷ Κρίτωνι ἔλεγεν ; Ὡς ἐγὼ οὐ μόνον νῦν, ἀλλὰ καὶ αἰεὶ τοιοῦτος, οἷος τῶν ἐμῶν οὐδενὶ ἄλλω πείθεσθαι ἢ τῷ λόγῳ, ὅς ἂν μοι λογιζομένῳ βέλτιστος φαίνοιτο. « Au non talia Cri-

A « Ὡς ἐγὼ (58) τοιοῦτος, » φησὶν, « ὁποῖος οὐδενὶ ἄλλω ἢ τῷ λόγῳ πείθεσθαι, ὡς ἂν μοι σκοπούμενῳ βέλτιστος φαίνοιτο. » Αἰτιᾶται γοῦν τοὺς ἀνευ νοῦ καὶ ἐπιστήμης δοξάζεις πιστεύοντας : ὡς μὴ προσήκον, ἀφιεμένους τοῦ ὁρθοῦ καὶ ὑγιῶς λόγου, τῷ κοινωνοῦντι τοῦ ψεύδους πιστεύειν. Τῆ μὲν γὰρ ἐφεῦσθαι τῆς ἀληθείας κακὸν ἐστὶ· τὸ δὲ ἀληθεύειν, καὶ τὰ ὄντα δοξάζειν, ἀγαθόν. Τῶν δὲ ἀγαθῶν ἀκουσίως μὲν στέρονται ἄνθρωποι· στέρονται δὲ ὁμοίως, ἢ κλαπέντες, ἢ γοητευθέντες, ἢ βιασθέντες, καὶ μὴ πιστεύσαντες. Ὁ μὲν δὴ πιστεύσας ἐκὼν ἤδη παραναλίσκεται· κλέπτεται δὲ ὁ μεταπεισθὴς, ἐκλαθόμενος ὅτι τῶν μὲν ὁ χρόνος, τῶν δὲ ὁ λόγος ἐξαιρούμενος λαυθάνει. Βιάζεται τε πολλάκις ὁδύνη τε καὶ ἀληθειῶν φιλονεικία τε αὐτὸ καὶ θυμὸς μετὰ τὸ δοξάζειν· καὶ ἐπὶ ταῖσι γοητεύονται οἱ ἤτοι ὑπὸ ἡδονῆς κληθέντες (59) ἢ ὑπὸ φόβου δεισαντες· πᾶσαι δὲ, ἐκούσιοι τροπαί· καὶ τούτων οὐδὲν ἂν ποτε ἐπιστήμη ἐκλάβοι.

D γοητεύονται οἱ ἤτοι ὑπὸ ἡδονῆς κληθέντες (59) ἢ ὑπὸ φόβου δεισαντες· πᾶσαι δὲ, ἐκούσιοι τροπαί· καὶ τούτων οὐδὲν ἂν ποτε ἐπιστήμη ἐκλάβοι.

Atque nihil quidem horum unquam acceperit scientia.

Ἦνοι δὲ, εὐφροεῖς οἰόμενοι εἶναι, ἀξιῶσι μήτε φιλοσοφίας ἄπτεσθαι, μήτε διαλεκτικῆς, ἀλλὰ μηδὲ τὴν φυσικὴν θεωρίαν ἐκμανθάνειν· μόντην δὲ καὶ φιλικὴν τὴν πίστιν ἀπαιτοῦσιν· ὥσπερ εἰ μηδεμίαν ἡξίου ἐπιμέλειαν ποιησάμενοι τῆς ἀμπέλου, εὐθύς ἐξ ἀρχῆς τοὺς βίτρυας λαμβάνειν. « Ἀμπέλος » δὲ ὁ Κύριος ἀλληγορεῖται, παρ' οὗ μετ' ἐπιμελείας καὶ τέχνης γεωργικῆς τῆς κατὰ τὸν Λόγον τὸν καρπὸν τραγητέον. Κλαδεῦσαι δεῖ, σκάψαι, ἀναδῆσαι, καὶ τὰ λοιπὰ ποιῆσαι· ὄρεπᾶνον τε, οἶμαι, καὶ μακέλλης, καὶ τῶν ἄλλων ὀργάνων τῶν γεωργικῶν πρὸς τὴν ἐπιμέλειαν τῆς ἀμπέλου χρεια· ἵνα ἡμῖν τὸν ἐδωδιμον καρπὸν ἐκφύγη. Καθὰπερ δὲ ἐν γεωργίᾳ, οὕτω καὶ ἐν ἰατρικῇ, χρηστομαθῆς ἐκεῖνος, ὁ ποικιλωτέρων μαθημάτων ἀφάμενος, ὡς βέλτιον γεωργεῖν τε καὶ ὑγιαίνειν δύνασθαι· οὕτω κἀνταῦθα χρηστομαθῆ φημι τὸν πάντα ἐπὶ τὴν ἀλήθειαν ἀναφέροντα· ὥστε καὶ ἀπὸ γεωμετρίας, καὶ μουσικῆς, καὶ ἀπὸ γραμματικῆς, καὶ φιλοσοφίας αὐτῆς, ὄρεπόμενον τὸ γοήσιμον, ἀνεπιθύουτον φυλάσσειν τὴν πίστιν. Παρορᾶται δὲ καὶ ὁ ἀθλητῆς, ὡς προείρηται· ἀλλ' εἰς τὴν σύνταξιν συμβαλλόμενος (60). Αὐτίκα καὶ κυβερνήτην τὸν πολυπειρον ἐπαινοῦμεν, ὃς πολλῶν (61) ἀνθρώπων

^a Joan. xv. 1.

toni Socrates dicebat? Ego autem non modo nunc, sed semper talis esse percipio, qui nulli meorum magis parendum esse, quam rationi existimem, quæ consulenti mihi optima videatur. » Porro ex utroque apud Clementem ὅς ἂν μ. pro ὡς ἂν μ. substituendum videtur.

(59) Κληθέντες. Verius κληθέντες. SYLBURG.

(60) Ἄλλ' εἰς τὴν σύντ. συμβαλ. Forte, ὁ μὴ ἄλλω εἰς τὴν σύνταξιν συμβαλλόμενος, « qui non cum alio componitur. » Hervetus vertit. « qui se non prius ad certamen instruxit. » SYLBURG.

(61) Ὁς πολλ. Respicit Homeri Odys. A, vers. 5, ubi de Ulysse dicit : Πολλῶν δ' ἀνθρώπων ἴδεν ἄστεα, καὶ νόον ἔγνω. Multorum mores hominum qui vidit, et urbes.

εἶδεν ἄστυα· καὶ ἰατρὸν τὸν ἐν πείρῃ πολλῶν γεγενημένον· ἧ̄ τινες καὶ τὸν ἐμπειρικὸν ἀναπλάττουσιν. Ὁ δὲ πρὸς τὸν βίον ἀναφέρων ἕκαστα τὸν ὀρθόν, ἐκ τε τῶν Ἑλληνικῶν καὶ τῶν βαρβαρικῶν ὑποδείγματα κομίζων, πολὺπειρος οὗτος τῆς ἀληθείας ἰχνευτῆς, καὶ τῷ ὄντι πολὺμήτης (62), δίκην τῆς βασάνου λίθου· (ἡδ̄) (63) ἐστὶ Λυδῆ), διακρίνειν πεπιστευμένη τὸ νόθον ἀπὸ τοῦ ἰθαγενοῦς χρυσοῦ· καὶ ἱκανὸς ὢν χωρίζειν ὁ πολυῖδρις ἡμῶν καὶ γνωστικὸς σοφιστικὴν μὲν φιλοσόφου, κομμωτικὴν δὲ γυμναστικῆς, καὶ ὀψοποικὴν ἰατρικῆς, καὶ ῥητορικὴν διαλεκτικῆς, καὶ μετὰ τῆς (64) ἄλλας τῆς κατὰ τὴν βάρβαρον φιλοσοφίαν αἰρέσεις, αὐτῆς τῆς ἀληθείας. Πῶς δὲ οὐκ ἀναγκαῖον περὶ νοητῶν φιλοσοφοῦντα διακρίνειν τὴν ἐπιποθοῦντα τῆς τοῦ Θεοῦ δυνάμεως ἐπίβουλον γενέσθαι; Πῶς δὲ οὐχὶ καὶ διακρίσθαι χρήσιμον τὰς τε ἀμφιβολοὺς φωνὰς, τὰς τε ὁμωνόμως ἐκφερομένας κατὰ τῆς Διαθήκας; Παρ' ἀμφιβολίαν (65) γὰρ ὁ Κύριος τὸν διάβουλον κατὰ τὸν τοῦ πειρασμοῦ σοφίζεται χρόνον· καὶ οὐκ ἔτι ἐγώγε ἐνταῦθα συνορῶ, ὅπως ποτὲ ὁ τῆς φιλοσοφίας (66) καὶ τῆς διαλεκτικῆς εὐρατῆς, ὡς τινες ὑπολαμβάνουσι, παράγεται, τῷ κατ' ἀμφιβολίαν ἀπατώμενος τρόπῳ. Εἰ δὲ οἱ προφῆται καὶ οἱ ἀπόστολοι οὐ τὰς τέχνας ἐγνώκεσαν, δι' ὧν τὰ κατὰ φιλοσοφίαν ἐμφαίνεται γυμνάσματα· ἀλλ' ὁ νοῦς γε τοῦ προφητικοῦ καὶ τοῦ διδασκαλικοῦ πνεύματος ἐπικεκρυμμένως λαλούμενος, διὰ τὸ μὴ πάντων εἶναι τὴν συνείσταν ἀκούην, τὰς ἐντέχνους ἀπαιτεῖ πρὸς σαφήνειαν διδασκαλίαν. Ἀσφαλῶς γὰρ ἐγνώκεσαν τὸν νοῦν ἐκείνων οἱ προφῆται καὶ οἱ τοῦ πνεύματος μαθηταί· ἐκ γὰρ πίστεως, καὶ ὡς οὐχ οἶόν τε ῥηδίων, ὡς τὸ Πνεῦμα (67) εἶρηκεν· ἀλλ' οὐχ οὕτως ἐκδέξασθαι (68) μὴ μεμαθηκότας. « Τὰς δὲ ἐντολάς (69) » φησὶν, « ἀπογράψαι δισσως, βουλήσαι, καὶ γνώσαι τοῦ ἀποκρίνασθαι λόγους ἀληθείας τοῖς προβαλλομένοις σοι. Τίς οὖν ἡ γνώσις τοῦ ἀποκρίνασθαι, ἢ τίς καὶ τοῦ ἐρωτᾶν; Εἴη δ' ἂν αὕτη διαλεκτικὴ. Τί δ'; οὐχὶ καὶ τὸ λέγειν ἔργον ἐστὶ, καὶ τὸ ποιεῖν ἐκ τοῦ Λόγου γίνεται; Εἰ γὰρ μὴ Λόγῳ (70) πράττομεν, ἀλόγως ποιοῦμεν ὄν. Τὸ λογικὸν δὲ ἔργον κατὰ Θεὸν ἐκτελεῖται· « Καὶ οὐδὲν χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο, » φησὶ, τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ. Ἡ οὐχὶ καὶ ὁ Κύριος Λόγῳ (71) πάντα ἐπρασσεν; ἐργάζεται δὲ καὶ τὰ κτήνη ἐλαυνόμενα ἀναγκάζονται τῷ φόβῳ· οὐχὶ (72)

✠ P. 545 ED. POTTER, 292-295 ED. PARIS.

(62) Πολύμητης. Πολύμητης Ὀδυσσεύς ubique in *Odyssæa* occurrit.

(63) Ἡδ̄. Divise quoque scribi potest ἡ δ̄. SYLBURG.

(64) Καὶ μετὰ τ. Καὶ μετὰ τ. mendose edit. Flor. Forte καὶ μὴν καὶ τὰς ἄλλας τὰς κατὰ τὴν β. Ib.

(65) Ἀμφιβολίαν. Conf. Matth. iv, 4.

(66) Ὁ τῆς φιλ. Hoc adversus eos dictum, qui philosophiæ aliarumque artium inventionem diabolo tribuerunt.

(67) Ὡς τὸ Πρ. Sensus non constat, nisi ante hæc verba subintelligamus vocem ἐγνώκεσαν ex sententia superiore. LOWTH.

(68) Ἀλλ' οὐχ οὕτως ἐκ. Subintelligendum ἐστὶ.

(69) Τὰς δὲ ἐντ. Hæc hactenus parum intellecta fuisse videntur: sed facilia erunt advertenti auctorem respicere Proverb. xxii, 20, 21: Καὶ σὺ δὲ ἀπόγραψαι αὐτὰ σεαυτῷ τρισσῶς, εἰς βουλήν καὶ γνώ-

num; et medicum, qui multa est expertus, quæ ratione effingunt quidam etiam empiricum. Qui autem singula refert ad rectam vitam, exempla afferens ex Græcis et ex barbaris, is valde peritus veritatis investigator, et multi revera consilii, instar lapidis indicis (is est autem Lydius) creditur posse discernere aurum adulterinum a probo, et aptus esse ad separandum is, qui ex nobis habet multam rerum experientiam et gnosticus est, sophisticam quidem a philosophia, ornatricem autem a gymnastica, et culinariam a medicina, et

126 dicendi artem a dialectica, quin etiam alias hæreses, quæ sunt in barbara philosophia, ab ipsa veritate. Quomodo autem non necesse est, ut de iis, quæ intelligentia percipiuntur, tractet philosophando, qui Dei velit potentiam attingere? Quomodo autem non est etiam utile, dividere voces, quæ sunt ancipites, et quæ in Testamentis efferuntur æquivoce? Ex amphibolia enim Dominus sapienter eludit diabolum in tempore tentationis. Nec ego hic utique video, quonam modo philosophiæ et dialecticæ inventor, ut quidam existimant, inducitur deceptus tropo amphiboliæ. Quod si prophætæ et apostoli non fuerint ejusmodi artibus instructi, quibus philosophiæ exercitationes ostenduntur: at mens prophæti et præceptoris Spiritus occulte enuntiata, propterea quod non sint aures omnium intelligentes, sine cognitione artium haud facile explicari potest. Secure enim noverunt illorum sensum prophætæ et Spiritus discipuli. Ex fide enim eum perceperunt, et, qui modus cæteris haud facilis fuerit, prout invenit Spiritus; sed non tam facile percipere possunt ii, qui non didicerunt. « Præcepta autem, » inquit, « scribe dupliciter: nempe voluntate, et cognitione respondendi ✠ verba veritatis iis qui tibi proponunt a. » Quænam est autem respondendi, vel quæ etiam interrogandi scientia? Fuerit quidem hæc dialectica. Quid vero? an non in dicendo etiam laborandum est? et facere est ex Logo? Si non enim Logo, seu ratione, agamus, citra rationem fecerimus. Opus autem rationale ex Deo efficitur. « Et nihil sine ipso factum est b, » inquit: Logo, inquam, Deo. An non etiam Dominus omnia fecit Logo? Operantur autem etiam jumenta acta cogente

a Proverb. xxii, 20, 21. b Joan. i, 5.

σιν, ἐπὶ τὸ πλάτος τῆς καρδίας σου. Διδάσκω οὖν σε ἀληθῆ λόγον καὶ γνώσιν ἀγαθὴν ὑπακούειν, τοῦ ἀποκρίνασθαι σε λόγους ἀληθείας τοῖς προβαλλομένοις σοι. Quare substituendum ἀπόγραψαι imperat. pro ἀπογράψαι infinit. mod. et hoc modo distinguendum: Τὰς δὲ ἐντολάς, φησὶν, ἀπόγραψαι, etc. Quod Latine expressum est.

(70) Λόγῳ. In his, quæ sequuntur, ludit in voce Λόγου, quæ « Logon, » Dei filium, « rationem, » et « sermonem » significat.

(71) Λόγῳ. Ps. xxxii, 6: Τῷ λόγῳ τοῦ Κυρίου οἱ οὐρανοὶ ἐστερεώθησαν.

(72) Οὐχὶ. Hæc etiam sine interrogatione explicari possunt: « Et jumenta quidem metu coacta, laborant; nequaquam vero qui orthodoxi dici meruerunt, in bona opera feruntur, nescientes quid faciant. »

metu. Num etiam qui vocantur orthodoxi, bona opera aggrediuntur, nescientes quæ faciunt?

Α δὲ καὶ οἱ ὀρθοδόξασται καλούμενοι ἔργοις προσφέρονται καλοῖς, οὐκ εἰδότες ἃ ποιοῦσιν :

CAPUT X.

Majorem bene faciendi, quam bene dicendi, curam esse habendam.

Propterea ergo Servator, cum panem accepisset, primum locutus est, et egit gratias; deinde, cum panem fregisset, apposuit, ut comedamus ex ratione, et cum Scripturas agnoverimus, vitam instituamus per obedientiam. Quemadmodum autem qui mala utuntur oratione, nihil differunt ab iis qui malo facto utuntur (calumniæ enim est ministra gladii, et affert dolorem maledictum, ex quibus est vice eversio: hæc autem fuerint opera improbe orationis); ita etiam qui bona utuntur oratione, prope accedant ad eos qui bonis factis utuntur. Recreat itaque animam oratio, et hortatur ad honestatem. Beatus est autem, qui utraque manu utitur. Neque ergo qui bene potest facere, est maledictis inces-sendus ab eo qui bene potest dicere, neque est vituperandus qui bene potest dicere, ab eo qui bene facere potest. Faciat autem uterque id ad quod natura est aptus. Quod autem alter factum ostendit, hoc alter loquitur, beneficentiæ veluti viam præparans, et deducens auditores, ut bene operentur. Est enim etiam salutaris oratio, sicut opus salutare. Atque justitia quidem certe non coëxistit absque oratione. Quemadmodum autem beneficio affici nemo potest, si nemo bene faciat; ita tollitur obedientia et fides, nisi tum præceptum, tum etiam qui est ipsum explicaturus, simul assumantur. Nunc autem altero alterias gratia, et verbis et factis, abundamus. Ars autem contentiosa et sophistica est penitus repudianda, quandoquidem ipsæ sophistarum dictiones non solum multorum oculos præstringunt, et eos seducunt, sed nonnunquam etiam vim afferentes, Cadmeam ✕ referunt victoriam. Est enim longe verissimus ille psalmus: « Justus vivet in finem, quoniam non videbit interitum, quando viderit sapientes morientes ». » Quosnam autem dicit sapientes, audi ex Jesu Sapientia: « Non est sapientia improbitatis scientia ». » Eam autem dicit, quam excogitarunt artes, quæ in dicendo et disserendo versantur. « Quæres ergo apud malos sapientiam, et non invenies ». » Et si rursus roges, quænam ea est? « Os justii, » inquit tibi, « distillabit sapien-

Διὰ τοῦτο οὖν ὁ Σωτὴρ, ἄρτον λαβὼν, πρῶτον ἐλάλησεν καὶ εὐχαρίστησεν· εἶτα κλάσας τὸν ἄρτον προσέθηκεν (75), ἵνα δὴ φάγωμεν λογικῶς, καὶ τὰς Γραφὰς ἐπιγινόντες, πολιτευσόμεθα καθ' ὑπακοήν. Καθάπερ δὲ οἱ λόγοι χρώμενοι πονηρῶ, οὐδὲν τῶν ἔργων χρωμένων πονηρῶ διαφέρουσιν· ἡ γὰρ διεβολὴ ξίφους διάκονος, καὶ λύπην ἐμποιεῖ βλασφημίᾳ ἐξ ἧν αἱ τοῦ βίου ἀνατροπαί· ἔργα τοῦ πονηροῦ λόγου εἶναι ἂν ταῦτα· οὕτω καὶ οἱ λόγοι ἀγαθῶ κεχρημένοι συναγγίζουσι ταῖς τὰ καλὰ τῶν ἔργων ἐπιτελοῦσιν. Ἀνακτᾶται γοῦν καὶ ὁ λόγος τὴν ψυχὴν, καὶ ἐπὶ καλοῦ ἀγαθίαν προτρέπει· μακάριος δὲ ὁ περιδέξιος. Οὗτ' οὖν βλασφημητέος ὁ εὐποιητικὸς πρὸς τοῦ εὐ λέγειν δυναμένου, οὐδὲ μὴν κακιστέος ὁ οἷός τε εὐ λέγειν, πρὸς τοῦ εὐ ποιεῖν ἐπιτηδείου· πρὸς δὲ ᾧ (74) ἑκάτερος πέφυκεν, ἐνεργούντων. Ὁ δ' οὖν τὸ ἔργον δείκνυσι, τοῦτο ἕτερος λαλεῖ, οἷον ἐτοιμάζων τῇ εὐποιίᾳ τὴν ὁδὸν, καὶ ἐπὶ τὴν εὐεργεσίαν ἄγων τοὺς ἀκούοντας. Ἔστι γὰρ καὶ σωτήριος λόγος, ὡς καὶ ἔργον σωτήριον. Ἡ δικαιοσύνη γ' οὖν οὐ χωρὶς λόγου συνίσταται. Ὡς δὲ τὸ εὐ πάχυνται παραιρεῖται, ἐάν τὸ εὐ ποιεῖν ἀφελοῦμεν· οὕτως ἡ ὑπακοὴ καὶ πίστις ἀναίρεται μὴτε τῆς ἐντολῆς, μὴτε τοῦ τὴν ἐντολὴν σαφηνιούντος συμπαραλαμβανόμενον. Νυνὶ δὲ ἀλλήλων ἐνεκα εὐποροῦμεν, καὶ λόγων καὶ ἔργων. Τὴν δὲ ἔριστικὴν τε καὶ σοφιστικὴν τέχνην παραιτητέον παντελῶς· ἐπιπὶ καὶ αἱ λέξεις αὐταὶ τῶν σοφιστῶν οὐ μόνον γοητεύουσι, κλέπτουσι (75) τοὺς πολλοὺς, βιάζόμενοι δ' ἐσθ' ὅτε, Καδμείαν νίκην (76) ἀπηνέγκαντο. Παντὸς γὰρ μᾶλλον ἀληθείης ὁ ψαλμὸς ἐκείνος· « Ὁ δίκαιος (77) ζήσεται εἰς τέλος, ὅτι οὐκ ὕβρεται καταφθορὰν, ὅς' ἂν ἴδῃ σοφοὺς ἀποθνήσκοντας. » Τίνας δὲ σοφοὺς λέγει; ἀκουσον ἐκ τῆς σοφίας Ἰησοῦ· « Οὐκ ἔστι σοφία πονηρίας ἐπιστήμη. » Ταύτην δὲ λέγει, ἣν ἐπενόησαν τέχνην λεκτικαί τε καὶ διαλεκτικά. « Ζητήσεις οὖν σοφίαν παρὰ κακοῖς, καὶ οὐχ εὐρήσεις. » Κἂν πύθη πάλιν ποίαν ταύτην, « Στόμα δίκαιου, » φήσιν σοι, « ἀποστάξει (78) σοφίαν. » σοφία δὲ ὁμωνύμως τῇ ἀληθείᾳ ἢ σοφιστικῇ λέγεται τέχνη. Ἐμοὶ δὲ εἰκότως, εἶμαι, πρόκειται, βιοῦν μὲν κατὰ τὸ Λόγον, καὶ νοεῖν τὰ σημαίνόμενα· εὐγλω-

✕ P. 544 ED. POTTER, 295-294 ED. PARIS. ^a Psal. XLVIII, 10, 11. ^b Eccli. XIX, 22. ^c Prov. XIV, 6.

(75) Κλάσας τὸν ἄρτον προσέθηκεν. « Panem » igitur, cum fregisset, edendum preposuit, non tantum ejus speciem. Conf. Matth. XXVI, 26, etc.

(74) Πρὸς δὲ ᾧ. Forte rectius πρὸς δὲ ὁ, « ad quod autem. » SYLBURG.

(75) Γοητεύουσι, κλέπτουσι. Γοητεύουσαι κλέπτουσι: commentator in secutus scripsi, sed mallem reliquisse vulg. lectionem γοητεύουσι, κλέπτουσι: quia post infra similem copulæ ellipsim animadverti, p. 155, 155, 184, 185. SYLBURG.

(76) Καδμείαν νίκην. « Cadmeam victoriam » appellant, quæ victori perinde ac victo perneciem affert, a Cadmi terrigenis, quos fabulantur sese uno ad unum omnes occidisse. Alii dictam existi-

mant a victoria, qua Thebani, Cadmei scilicet civēs, Adrasto, Argivorum rege, devicto, haud minus ipsi damnum perpassi sunt. Pausanias, *Bœotic.*, pag. 556 edit. Hanov. : Ὡς τὸ σύμπαν στρατεύμα πλὴν Ἀδράστου φθαρήναι. Ἐγένετο δὲ καὶ αὐτοῖς τὸ ἔργον οὐκ ἄνευ κακῶν μεγάλων· καὶ ἀπ' ἐκείνου, τὰ σὺν ἀλέθρῳ τῶν κρατησάντων, Καδμείαν ὀνομάζουσι νίκην. « Totus itaque exercitus, uno Adrasto excepto, est ad interuentionem cæsus. Sed ea Thebanis victoria magna stetit clade. Ex eo usurpatum, ut si qua victores pernecies opprimat, *Cadmea* victoria dicatur. »

(77) Ὁ δίκαιος. A Clemente additum.

(78) Ἀποστάξει. Ἀποστάξει, Proverb.

τιαν δὲ μήποτε ζηλοῦντα, ἀρκεῖσθαι μόνῳ τῷ αἰνί-
 ξασθαι τὸ νοοῦμενον. Ὅποιον δὲ ὀνόματι δηλοῦται
 τοῦτο, ὅπερ παραστῆσαι βούλομαι, οὐθέν μοι μέλει
 (79). Σωθῆναι γὰρ εὖ οἶδ' ὅτι, καὶ συνάρασθαι τοῖς
 σῶζεσθαι γλιγομένοις, βέλτιστόν ἐστιν, οὐχὶ συνθεῖναι
 τὰ λεξείδια καθάπερ τὰ κόσμητα. «Κἂν φυλάξης (80),»
 φησὶν ὁ Πυθαγόρειος ἐν τῷ Πλάτωνος Πολιτι-
 κῷ, «τὸ μὴ σπουδάζειν ἐπὶ τοῖς ὀνόμασι (81), πλου-
 σιώτερος εἰς γῆρας ἀναφανήσῃ φρονίσειας.» Καὶ ἐν γε
 τῷ Θεαιτήτῳ εὖροις ἂν πάλιν· «Τὸ δὲ εὐχερὲς τῶν
 ὀνομάτων τε καὶ ῥημάτων, καὶ μὴ δι' ἀκριβείας ἐξε-
 ταζόμενον, τὰ μὲν πολλὰ οὐκ ἀγεννές, ἀλλὰ μᾶλλον τὸ
 τοῦτου ἐναντίον, ἀνελεύθερον· ἔστι δ' ὅτε ἀναγκαῖον.»
 Ταῦτα, ὡς ἐνὶ μάλιστα, διὰ βραχέων ἐξήνεγκεν ἡ Γραφή·
 «Μὴ πολὺς ἐν ῥήμασι γίνου,» λέγουσα· ἡ μὲν γὰρ λέ-
 ξις οἷον ἐσθῆς ἐπὶ σώματος· τὰ δὲ πράγματα, σάρκες
 εἰσὶ καὶ νεῦρα. Οὐ γὰρ τοίνυν τῆς ἐσθῆτος πρὸ τῆς τοῦ
 σώματος σωτηρίας κήδεσθαι· εὐτελῆ γὰρ οὐ μόνον
 διαίταν, ἀλλὰ καὶ λόγον ἀσκητέον ἀπεριττόν τε καὶ
 ἀπερίεργον, τῷ τὸν ἀληθῆ βίον ἐπανηρημένῳ, εἴ γε
 τὴν τροφὴν ὡς δολερὰν τε καὶ ἄσωτον παραιτούμεθα·
 καθάπερ τὸ μύρον καὶ τὴν πορφύραν οἱ παλαιοὶ Λα-
 κεδαιμόνιοι (82), δολερὰ μὲν τὰ ἴματα, δολερὰ δὲ τὰ
 χρίσματα ὑπολαβόντες ὀρθῶς, καὶ ὀνομάσαντες· ἐπεὶ
 μήτε ἐκείνη καλὴ σκευασία τροφῆς, ἢ πλείω τῶν
 τρεφόντων ἔχουσα τὰ ἡδύσματα· μήτε λόγου γρηῖσις
 ἀσπεία ἢ τέρπειν μᾶλλον ἢ ὠφελεῖν τοὺς ἀκούοντας δυ-
 ναμένη. Μούσας (83) σειρήνων ἡδύους ἠγεῖσθαι Πυθα-
 γόρας παραινεῖ (84)· τὰς σοφίας (85) ἀσχεῖν μὴ (86)
 μετὰ ἡδονῆς διδάσκων, ἀπατηλὸν δὲ τὴν ἄλλην διελέγ-
 χων ψυχαγωγίαν. Σειρήνας δὲ παραπλεύσας, εἰς ἀρκεῖ·
 καὶ τῇ Σφιγγὶ ἀποκρινάμενος (87) ἄλλος εἰς· εἰ δὲ

A tiam *. » Sapiencia autem dicitur ars sophistica per-
 inde ac veritas. Mihi autem non sine causa, et
 existimo, constitutum est Logo convenienter vivere ;
 ea autem, quæ significantur, intelligere ; elo-
 quentiam autem nunquam sectari, sed contentum
 esse, si quovis modo quid intelligam, significem.
 Quo autem nomine significetur id quod volo ex-
 ponere, nihil mihi curæ est. Servari enim et opem
 ferre iis qui servari cupiunt, puto esse optimum,
 non autem dictiunculas, tanquam quedam orna-
 menta, componere. « Et si caveris, » inquit Pytha-
 goreus in Platonis *Politico*, « ne sis de nominibus
 nimium sollicitus, prudentia locupletior apparebis
 in senectute. » Et rursus invenies in *Theaeteto* :
 « Nominum autem et verborum facilitas, et non nimis
 accurata examinatio, ut plurimum non est sordida
 et illiberalis, sed ejus potius contrarium, est tamen
 nonnunquam etiam necessaria. » Hæc, quam fieri
 potest, brevissime Scriptura enuntiavit, dicens :
 « Ne multum verseris in verbis. » Dictio enim est
 tanquam vestis in corpore ; res autem sunt carnes
 et nervi. Non oportet ergo majorem vestis quam
 salutis corporis curam gerere. Non solum enim
 frugalis vitæ ratio, sed etiam a supervacaneo cultu
 ornatuque aliena oratio exercenda est ei qui ve-
 ram vitam elegit : siquidem delicias ut dolosas et
 luxuriosas repudiamus, sicut unguentum et pur-
 puram veteres Lacedæmonii, dolosas quidem ve-
 stes, et dolosas unctiones recte reputantes et nomi-
 nantes ; quoniam nec honestus est **127** ille cibi
 apparatus, qui plura habet ✕ condimenta quam ea,
 quæ nutritium ; nec est bellus urbanusve orationis

✕ P. 345 ED. POTTER, 294-295 ED. PARIS. * Prov. x, 31.

(79) Μέλει. Hoc pro vulg. λέγει repos. e fra-
 gmento ms. H. SYLBURG.

(80) Κἂν φυλάξης. Verba sunt hospitis Pythago-
 rei in Platonis *Politico*, p. 551 : Καλῶς γε, ὦ Σώ-
 κρατες· κἂν διαφυλάξης τὸ μὴ σπουδάζειν ἐπὶ τοῖς
 ὀνόμασι, πλουσιώτερος εἰς τὸ γῆρας ἀναφανήσῃ.
 « Egregie respondisti, o Socrates ; et si verborum
 curiositatem vitabis, evades in senectute admodum
 prudentior. » Eandem sententiam recitavit Theo-
 doretus *De curand. Græc. affect.*, p. 470. Quæ se-
 quuntur e Platonis *Theaeteto*, a Socrate prolata ibi
 occurrunt pag. 154.

(81) Σπουδάζειν ἐπὶ τοῖς ὀν. Σπουδάζειν τοῖς ὀν.
 absque præpos. Fragment. ms. H. SYLBURG. — Sed
 receptam lectionem Plato ac Theodoretus firmant.

(82) Λακεδαιμόνιοι. Clemens superius, *Pæd.*
 lib. II, cap. 8, p. 177, edit. Paris. : Οὐ γὰρ θέμις
 δολερὰ εἴματα, καὶ χρίσματα εἰς τὴν ἀκρθεῖας
 παρσιέναι πόλιν. Plutarchus *Sympos.* lib. III,
 quæst. 4, cuidam barbaro hoc dictum tribuit : Ἡ
 καὶ τὸ μὲν μύρον εἰκότως ὑποδυσωπούμεθα καὶ τὴν
 πορφύραν διὰ τὴν ἐπιθετον πολυτέλειαν, ὡς δολερὰ
 εἴματα καὶ χρίσματα. « Unde unguentum nobis me-
 rito suspectum est, purpuraque, ceu fallax indu-
 mentum, et dolosus veluti color formidaretur. » De
 Lacedæmoniiis conf. Cragius *De repub. Lacedæm.*,
 lib. III, instit. 4 et 5.

(83) Μούσας. Th. Canterus lib. II, cap. 4, *Var.
 lect.* similem ex Theodoro locum profert lib. VIII,
De curat. Græc. : « Pythagoram puto comptos lepi-
 dosque sermones Sirenibus opinatum esse persimi-
 les, Musis vero, qui nihil inducti decoris fucique
 præferentes, nudam veritatis formam ostendunt. »
 COLLECT.

(84) Παραινεῖ. Ritterhusius not. in verba Porphy-
 rii, quæ mox recitabuntur, conjecit scribendum
 esse παρῆναι, « hortabatur. » Verum Clemens ali-
 que in hujusmodi rebus præsentī tempore uti so-
 lent. Veteres enim per ingenii sui monumenta nos
 etiamnum hortantur ac mōnent.

(85) Τὰς σοφίας. Accipiendum pro « sapientiæ
 partes » aut « genera : » vel legendum τὴν σοφίαν.
 SYLBURG.

(86) Μὴ. Redundare videtur : vel pro μὴ scriben-
 dam μὲν. Voluit enim Pythagoras « cum voluptate
 sapientiam conjungi, » voluptates nempe reliquas,
 quæ a sapientia alienæ essent, improbens. Solent
 autem Musæ pro symbolo honestæ et cum virtute
 conjunctæ, Sirenes autem pravæ vitiosæque volu-
 ptatis haberi. Porphyrius lib. *De vita Pythagoræ* :
 Διττὴν γὰρ εἶναι διαφορὰν ἡδονῶν· τὴν μὲν ἐν γαστρὶ
 καὶ ἀφροδισίοις διὰ πολυτέλειας κεχωρισμένην ἀπει-
 καζε ταῖς ἀνδροφόνους σειρήνων ὠδαῖς· τὴν δ' ἐπὶ
 καλοῖς καὶ δικαίοις, τοῖς πρὸς τὸ ζῆν ἀναγκαίοις,
 ὁμοίως καὶ παραχρῆμα ἡδεῖαν, καὶ εἰς τὸ ἐπίον ἀμε-
 ταμέλητον· ἦν ἔφασκεν εὐκέναναι μουσῶν τινη ἀρμονίᾳ.

« Duplex enim voluptatum discrimen esse : quarum
 illam, quæ ventri et Veneris libidinibus opum pro-
 fusione indulget, Sirenum homicidis cautioni-
 bus comparabat ; alteram vero, quæ in rebus hōe-
 stis atque justis et ad vitam necessariis consistit,
 eam pariter et in præsentiarum jucundam esse,
 neque postmodum penitentiam comitem habere :
 hanc ille Musarum cuidam concentui similem esse
 dicebat. » Horatius, *Sat.* III, lib. II, vers. 14 :

... Vitanda est improba Siren,
 Desidia

(87) Ἀποκρινάμενος. Verius ἀποκρινάμενος,

nsus, qui auditores magis aptus est delectare quam juvare. Musas existimare Sirenibus jucundiores admonet Pythagoras, docens non enim voluptate exercere sapientias, arguens autem deceptricem aliam animi oblectationem. Qui navigando prætervectus est Sirenas, unus sufficit; et qui Sphingi respondit, unus alius, aut etiam, si vultis, ne unus quidem. Non oportet ergo unquam dilatare phylacteria, vanum æmulando gloriæ studium. Sufficit autem gnostico, si ei vel unus inventus sit auditor. Licet ergo et Pindarum Bœotium audire, qui scribit: *Non apud omnes licet veterem aperire orationem, præterquam fidelissimis silentii viis. Stimulus autem pugnae est dominans oratio.* Admodum ergo recte nos vehementer admonet beatus Apostolus, « ne verbis contendamus sine ulla utilitate, ad eversionem auditorum: profanas autem vocum novitates vitemus. Ad magnam enim proficiunt impietatem, et sermo eorum serpit ut cancer^a. »

CAPUT XI.

Quænam sit sapientia mundana et philosophia quam devitare nos vult Apostolus.

Hæc ergo « sapientia mundi, stultitia est apud B Deum. « Et horum « sapientum cognoscit Deus cogitationes, quod vanæ sunt^b. » Nemo ergo gloriatur, humana præcellens cogitatione. Recte enim scriptum est in Jeremia: « Ne gloriatur sapiens in sapientia sua, et ne gloriatur fortis in fortitudine sua, et ne gloriatur dives in divitiis suis; sed in hoc gloriatur, qui gloriatur, quod intelligat et cognoscat quod ego sum Deus faciens misericordiam, et iudicium, et justitiam super terram: quoniam in his est voluntas mea, dicit Dominus^c. » — « Ne confidamus in nobis ipsis, sed in Deo, qui suscitavit mortuos, » inquit Apostolus, « qui ex tanta morte nos eripuit; ut fides nostra non sit in sapientia hominum, sed in virtute Dei. Spiritus enim dijudicat omnia, ipse autem a nullo dijudicatur^d. » Illa quoque ejus audio: « Hæc autem dico, ne quis vos decipiat in probabilitate sermonis^e neque subingrediatur, qui deprædatur. » Et rursus: « Videte ne quis sit qui vos seducat per philosophiam et inanem deceptionem, secundum traditionem hominum, secundum elementa mundi, et non secundum Christum; ^f » philosophiam quidem non omnem, sed Epicuream^g, cujus etiam meminit Paulus in Actibus apostolorum, reprehendens, quæ tollit providentiam, et in decorum numerum refert volu-

A βούλεσθε, μηδὲ εἰς (88). Ὁὐκ οὐκ οὐκ πλατύνειν (89) τὰ φυλακτήρια χρῆ ποτε, κενουδυσίαν ζηλοῦντας· ἀρχαί δὲ τῶ γνωστικῶ κἄν εἰς μόνος ἀκροατῆς εὐρεθῆ. Ἔστι γ' οὖν ἀκοῦσαι καὶ Πινδάρου (90) τοῦ Βοιωτοῦ γράφοντος· Μὴ πρὸς ἅπαντας ἀναρῆξαι τὸν ἀρχαῖον λόγον· Ἔσθ' ὅτε πιστοτάταις (91) σιγᾶς ἐδοῖς. Κέντρον δὲ μάχης Ὁ κρατιστεύων λόγος. Διατείνονται οὖν εὖ μάλα ὁ μακάριος Ἀπόστολος παρακινῶν ἡμῶν ἢ μὴ λογομαχεῖν τε δι' οὐδέν (92) χριστημον, ἐπὶ καταστροφῇ τῶν ἀκούοντων· τὰς δὲ βεβήλους κενουφονίας, περιίστασθαι· ἐπὶ πλείον γὰρ προκόπτουσιν ἀσεβείας, καὶ ὁ λόγος αὐτῶν ὡς γάγγραινα νομῆν ἔξει. »

nos vehementer admonet beatus Apostolus, « ne verbis contendamus sine ulla utilitate, ad eversionem auditorum: profanas autem vocum novitates vitemus. Ad magnam enim proficiunt impietatem, et sermo eorum serpit ut cancer^a. »

✠ P. 546 ED. POTTER, 295-296 ED. PARIS.
^c Jerem. ix, 23, 24. ^d II Cor. i, 9, 10; I Cor. ii, 5, 15.

« qui Sphingi ad ænigma respondit. » SYLBERG.

(88) *Μηδὲ εἰς*. Nempe quod fabulosa sint, quæ de Œdipo feruntur.

(89) *Ὁὐκ οὐκ πλατύνειν*. Respicit Christi de Pharisæis dictum, Matth. xxiii, 5: Πάντα δὲ τὰ ἔργα αὐτῶν ποιῶσι πρὸς τὸ θεαθῆναι τοῖς ἀνθρώποις· πλατύνουσι δὲ τὰ φυλακτήρια αὐτῶν, καὶ μεγαλύνουσι τὰ κράσπεδα τῶν ἱματίων αὐτῶν.

(90) *Πινδάρου*. Pindari effatum memorat etiam post Clementem Theodoretus, *De curat. Græc. affect.* serm. 1, pag. 482: Ἡ οὐδὲ Πινδάρῳ τῷ λυρικῶ περὶ θεσθε, σαφῶς ἀπαγορεύοντι, μὴ πρὸς πάντας ἀναρῆξαι τὸν ἀρχαῖον λόγον; « An Pindaro, poetæ lyrico, auscultandum non putatis, aperte prohibenti antiquum sermonem cunctis aperire? »

(91) *Ἔσθ' ὅτε π.* F. legendum ἔσθ' ὅτε πιστοτάτα

B Αὕτη οὖν ἢ σοφία τοῦ κόσμου μορῖα παρὰ Θεῷ ἐστίν· καὶ τούτων ἢ τῶν σοφῶν Κύριος γινώσκει τοὺς διαλογισμοὺς, ὅτι εἰσὶ μάταιοι. « Μηδεῖς (93) τοῖνον καυχᾶσθω, ἐν ἀνθρωπίνῃ προανέχων διανοίᾳ. Εὖ γὰρ τοι ἐν τῷ Ἱερεμίᾳ γέγραπται· » Μὴ καυχᾶσθω ὁ σοφὸς ἐν τῇ σοφίᾳ αὐτοῦ, καὶ μὴ καυχᾶσθω ὁ ἰσχυρὸς ἐν τῇ ἰσχύϊ αὐτοῦ· καὶ μὴ καυχᾶσθω ὁ πλούσιος ἐν τῷ πλούτῳ αὐτοῦ· ἀλλ' ἐν (94) τούτῳ καυχᾶσθω ὁ καυχώμενος, συνιέναι καὶ γινώσκειν ὅτι ἐγὼ εἰμι Κύριος ὁ ποιῶν ἔλεος, καὶ κρῖμα, καὶ δικαιοσύνην ἐπὶ τῆς γῆς· ὅτι ἐν τούτοις τὸ θέλημά μου, λέγει Κύριος. »

« Ἴνα μὴ πεποιθότες ὦμεν ἐφ' ἑαυτοῖς, ἀλλ' ἐπὶ τῷ Θεῷ τῷ ἐγείροντι τοὺς νεκροὺς, » ὁ Ἀπόστολος φησὶν, « ὅς ἐκ τηλικούτου θανάτου ἐβρύσατο ἡμᾶς, ἵνα ἢ πίστις ἡμῶν μὴ ἦ ἐν σοφίᾳ ἀνθρώπων, ἀλλ' ἐν δυνάμει Θεοῦ. Ὁ γὰρ (95) πνευματικὸς ἀνακρίνει πάντα, αὐτὸς δὲ ὑπ' οὐδενὸς ἀνακρίνεται. » Ἐπαίω δὲ κακίων αὐτοῦ· « Ταῦτα (96) δὲ λέγω, ἵνα μηδεὶς ὑμᾶς παραλογίζηται ἐν πιθανολογίᾳ, μηδὲ ὑπεισέρχηται ὁ συλαγωγῶν. » Καὶ πάλιν· « Βλέπετε οὖν, μὴ (97) τις ἔσται ὑμᾶς ὁ συλαγωγῶν διὰ τῆς φιλοσοφίας καὶ κενῆς ἀπάτης, κατὰ τὴν παράδοσιν τῶν ἀνθρώπων, κατὰ τὰ στοιχεῖα τοῦ κόσμου, καὶ οὐ κατὰ Χριστόν· » φιλοσοφίαν μὲν οὐ πᾶσαν, ἀλλὰ τὴν Ἐπικουρείον, ἧς καὶ μέμνηται ἐν ταῖς Ἠράξεσιν τῶν ἀποστόλων ὁ Παῦλος, διαβάλλον, πρόνοιαν ἀναιροῦσαν καὶ ἡδονὴν

^a II Tim. ii, 14, 16, 17. ^b I Cor. iii, 19, 20.
^c Col. ii, 4, 8. ^d Ibid., 8. ^e Act. xvii, 18.

D σιγᾶς ὁδός. « Est cum silentii via fidelissima est: » seu, « Nonnunquam silentium est tutissimum. » SYLBERG.

(92) *Δι' οὐδέν*. Eius οὐδέν apud B. Paulum. In sequentibus etiam Apostoli verba paulum mutata ad suum institutum accommodat.

(93) *Μηδεῖς*. Respicit id, quod apud B. Paulum sequitur: Ὅστε μηδεὶς καυχᾶσθω ἐν ἀνθρώποις.

(94) *Ἄλλ' ἐν*. Ἄλλ' ἢ ἐν, et mox συνιέναι pro συνιέναι, Jerem.

(95) *Γάρ*. Δέ apud Paal., quod Clemens in γάρ mutavit.

(96) *Ταῦτα*. Τοῦτο, Coloss., ut etiam paulo post.

(97) *Βλέπετε οὖν, μὴ*. Βλέπετε, μὴ τις ὑμᾶς ἔσται, Coloss.

ἐκθειάζουσαν, καὶ εἰ δὲ τις ἄλλη τὰ στοιχεῖα ἐκτετι-
 μηκε, μὴ ἐπιτήσασα τὴν ποιητικὴν αἰτίαν τούτοις,
 μηδὲ ἐφαντάθη τὸν Δημιουργόν. Ἀλλὰ καὶ οἱ
 Στωϊκοί, ὧν καὶ αὐτῶν μέμνηται, σώμα ὄντα τὸν
 Θεόν (98) διὰ τῆς ἀτιμωτάτης ὕλης πεφοιτηκένοι λέ-
 γουσιν οὐ καλῶς. « Παράδοσιν δὲ ἀνθρωπίνην » τὴν
 λογικὴν περιθρεῖαν λέγει. Διὸ κακείνα ἐπιστέλλει·
 « Τὰς νεωτέρας (99) ζητήσεις φεύγετε » μαιρακί-
 οὺς γὰρ αἱ τοιαῦται φιλονεικίαι. « Ἀρετὴ δὲ οὐ φι-
 λομειράκιον, » ὁ φιλόσοφος λέγει Πλάτων· καὶ τὸ
 ἀγώνισμα ἡμῶν, κατὰ τὸν Λεοντῖνον Γοργίαν, διπτῶν
 δὲ ἀρετῶν δεῖται, τόλμης καὶ σοφίας· τόλμης μὲν, τὸ
 κίνδυνον ὑπομείναι, σοφίας δὲ, τὸ αἶνιγμα γινῶναι. Ὁ
 γὰρ τοι Λόγος, καθάπερ τὸ κήρυγμα τὸ Ὀλυμπιάσει,
 καλεῖ μὲν τὸν βουλούμενον, στεφανοῖ δὲ τὸν δυνάμενον·
 ἀκίνητον μὲν, ὅτι πρὸς (1) ἀλήθειαν, καὶ τῷ ὄντι ἀρ-
 γῶν οὐ βούλεται εἶναι τὸν πιστεύσαντα ὁ Λόγος. « Ζη-
 τεῖτε, γὰρ, καὶ εὐρήσετε, » λέγει· ἀλλὰ τὴν ζη-
 τησιν εἰς εὐρεσιν περαιοῖ (2), τὴν καινὴν (3) ἐξελάσας
 φλυαρίαν, ἐγκρίνων δὲ τὴν ὀχυροῦσαν τὴν πίστιν ἡμῶν
 θεωρίαν. « Τοῦτο δὲ λέγω, ἵνα μὴ τις ὑμᾶς παραλο-
 γίζηται ἐν πιθανολογίᾳ, » φησὶν ὁ Ἀπόστολος· δια-
 κρίνειν δηλονότι τὰ ὑπὲρ αὐτῶν (4) λεγόμενα μαθητι-
 κόσι, καὶ ἀπαντᾶν πρὸς τὰ ἐπιφερόμενα διδασκαλίας.
 « Ὡς οὖν παρελάβητε Ἰησοῦν Χριστὸν (5) τὸν Κύριον,
 ἐν αὐτῷ περιπατεῖτε, ἐρριζωμένοι καὶ ἐποικοδομούμε-
 νοι ἐν αὐτῷ, καὶ βεβαιούμενοι ἐν τῇ πίστει. » Πειθῶ δὲ
 ἡ βεβαίωσις τῆς πίστεως. « Βλέπετε μὴ τις ὑμᾶς ἔσται
 ὁ συλαγωγῶν » ἀπὸ τῆς πίστεως τῆς εἰς τὸν Χριστὸν
 « διὰ τῆς φιλοσοφίας καὶ κενῆς ἀπάτης, » τῆς ἀναιρού-
 σης τὴν Πρόνοιαν, « κατὰ παράδοσιν τῶν ἀνθρώπων »·

A ptatem; et si qua alia honore affecit elementa, quae
 iis non praeficit causam efficientem, nec apprehen-
 dit Opificem. Quin etiam Stoici *, quorum ipse
 quoque meminit, non recte dicunt Deum, cum sit
 corpus, vilissimam pervasisse materiam. « Tradi-
 tionem » autem « humanam » vocat logicam subti-
 litatem. Quamobrem illa quoque scribit: « Juveniles
 fugite quaestiones b: » sunt enim pueriles hujus-
 modi contentiones. « Virtus autem non tenetur
 amore juvenum, » inquit Plato philosophus; et cer-
 tamen nostrum, ut vult Gorgias Leontinus, duabus
 opus habet virtutibus, audacia et sapientia: auda-
 cia quidem, ut adeat periculum; sapientia autem,
 ut discernat aenigma. Logos enim, quemadmodum
 in Olympia praekonium, vocat quidem eum, qui
 vult, sed coronat eum, qui potest esse invictus:
 quoniam revera Logos non vult otiosum esse eum
 qui credidit. « Querite » enim, inquit, « et inve-
 nietis c: » sed inquisitionem terminat inventione,
 recentes nugae exterminans, approbans autem con-
 templationem, quae nostram fidem confirmat. « Hoc
 autem dico, ne quis vos decipiat in probabilitate
 sermonis d, » ait Apostolus; ut qui, quae ab eis di-
 cuntur, discernere scilicet didiceritis, et iis, quae
 obijciuntur, occurrere docti sitis. « Sicut ergo ac-
 cepistis Jesum Christum Dominum, in eo ambulate
 radicati et superaedificati in ipso, et confirmati in
 fide e. » Est autem persuasio, fidei confirmatio.
 « Videte ne quis sit qui vos abducat » a fide in
 Christum « per philosophiam et inanem deceptio-
 nem, » quae tollit providentiam, « secundum tradi-
 tionem hominum f. » Quae est enim secundum tra-
 ditionem divinam philosophia, constituit et confir-
 mat providentiam: qua sublata videtur ✕ fabula
 Servatoris aeternitas, cum nos « secundum elementa
 hujus mundi, et non secundum Christum g » fera-
 mur. Quae est enim Christo consentanea doctrina,
 et opificem Deum esse asserit, et deducit providen-
 tiam usque ad singularia, et talem elementorum
 novit esse naturam, ut in eam cadat ortus et muta-
 tio; eaque docet ad id dirigi, ut vim assimilantem
 Deo habeamus; ejusque dispensationem omni do-

* P. 547 ED. POTTER. * Act. xiii, 48. b II Tim. ii, 22, 25. c Math. vii, 7. d Col. ii, 4.
 e Ibid., 6, 7. f Ibid., 8. g Ibid., 8.

(98) Σώμα ὄντα τὸν Θεόν. Clemens in *Protrept.* p. 44 edit. Paris. : Οὐδὲ μὲν τοὺς ἀπὸ τῆς Στοᾶς παρε-
 λεύσομαι, διὰ πάσης ὕλης, καὶ διὰ τῆς ἀτιμωτάτης,
 τὸ Θεῖον διήκειν λέγοντας, οἱ κατασχύνουσιν ἀτεχνῶς
 τὴν φιλοσοφίαν. « Sed nec Stoicos praetermittam,
 qui omnem, quantumvis vilem et abjectam, mate-
 riam dicunt Deum pervadere, qui plane philosophiam
 dedecorant. » Item *Strom.* v, pag. 591, ubi conf. ad-
 notata.

(99) Τὰς νεωτέρας. Nullibi monet Apostolus τὰς νεω-
 τέρας ζητήσεις φεύγειν. Verum Timotheo scribit,
 τὰς μωρὰς ... ζητήσεις παρατείν, II Tim. ii, 25, et τὰς
 νεωτερικὰς ἐπιθυμίας φεύγειν, II Tim. ii, 22. Quae
 Clemens, e memoria S. Scripturas recitans, com-
 miscuisse videtur.

(1) Στεφανοῖ δὲ τὸν δυνάμενον· ἀκίνητον μὲν,
 ἐστὶ π. Hervetus legit ἀκίνητον· fortasse verius, ἀκί-
 νητον μέντοι πρὸς ἄλ., « immotum tamen, » etc. Guil.
 Cauteius pro ὅτι: legit ἐστὶ. SYLBERG. — Scribe τὸν

D δυνάμενον ἀκίνητον μένειν, quemadmodum legisse
 Hervetus videtur: non quod placet Sylburgio. Hei-
 stius. — Mallem, τὸν δυνάμενον ἀκίνητον μένειν ὅτι
 πρὸς ἄλ., « qui valet immotus persistere, quantum
 ad veritatem spectat. » Respicit enim pugiles, qui
 « immoti » adversariorum ictus sustinebant. Ἀκί-
 κητον frigidius est.

(2) Περαιοῖ. Si quis περαιοῖ malit, per me licet.
 SYLBERG.

(3) Καινήν. Καινήν agnoscit etiam Herveti versio,
 « recentibus nugis; » sed haud scio an verius κενήν,
 « inanem. » Ib.

(4) Ὑπὲρ αὐτῶν. Lege ὑπὲρ αὐτοῦ, inquit Lowthius.

(5) Ἰησοῦν Χριστὸν. Τὸν Χριστὸν Ἰησοῦν, Co-
 loss.

(6) Διογένους. Ms. H. Διομένης. SYLBERG. — Conf.
 quae superius dicta sunt *Protrept.* pag. 42 edit.
 Paris.

strinæ, ut principium, præmitti debere. Elementa autem colunt, Diogenes quidem aerem; Thales vero a quam; Hippasus vero ignem; et qui principia ca ciunt atomos, philosophiæ nomen arrogantes, impii quidam homunculi et voluptati deliti. « Propterea oro, inquit, ut dilectio vestra adhuc magis et magis abundet in agnitione et omni sensu, ad hoc ut vos probetis quæ sunt potiora ^a. » Nam « quando eramus, inquit Apostolus, parvuli, sub elementis hujus mundi eramus servientes. Parvulus autem, etiamsi sit hæres, nihil differt a servo usque præfinitum tempus patris ^b. » Parvuli ergo sunt etiam philosophi, nisi a Christo viri fiant. Si enim « filius ancillæ non futurus sit hæres cum filio liberæ ^c, » at est quidem certe semen Abrahæ, quod non ex promissione donum suscepit proprium. **128** « Perfectorum autem est solidus cibus, qui propter habitum habent sensus exercitatos ad discretionem boni et mali. Quisquis enim est lactis particeps, non est peritus sermonis justitiæ, cum sit parvulus ^d, » et nondum sciat verbum, per quod credit et operatur, nec possit in ipso reddere rationem. « Omnia autem probate, inquit Apostolus, et quod bonum est tenete ^e. » Spiritualibus id dicens, qui omnia quæ dicuntur ex veritate, dijudicant, utrum videantur an sint vera. « Inconfutabilis autem vagatur disciplina, et plagæ et reprehensiones dant disciplinam sapientiæ, » reprehensiones scilicet, quæ sunt cum dilectione. « Cor enim rectum exquirat cognitionem. Quoniam qui quærit Deum, cognitionem invenit cum justitiâ. Qui ipsam autem recte quæsierunt, pacem invenerunt ^f. » — « Et cognoscam non sermonem eorum qui inflati sunt, sed virtutem : » eos, qui sunt opinione sapientes, et se quidem esse putant, non autem sunt sapientes, reprehendens, hæc scribit : « Non enim est in sermone regnum Dei ^g. » Non, inquam, in eo, qui non est verus, sed opinione ^h tantum probabilis. « In virtute » autem dixit, seu potentia; sola enim est potens veritas. Et rursus : « Si quis putat se nosse aliquid, nondum novit sicut nosse oportet. » Nunquam est enim veritas opinio. Sed « cognitionis quidem opinio inflat » et fastu replet, « charitas autem ædificat, » quæ non in opinione versatur, sed veritate. Unde, « si quis diligit, is cognitus est ^h, » inquit.

✠ P. 548 ED. POTTER, 297 ED. PARIS. ^a Phil. i, 9, 10. ^b Gal. iv, 5, 4, 2. ^c Gen. xxi, 10; Gal. iv, 30. ^d Hebr. v, 14, 15. ^e I Thess. v, 21. ^f Prov. xv, 14. ^g I Cor. iv, 19, 20. ^h I Cor. viii, 1, 2, 3.

(7) Ἀλλά γ' οὖν σπ. Hæc sic distingui et explicari debent : Ἀλλά γ' οὖν σπέρμα ἐστὶν Ἀβραάμ τὸ μὴ ἐξ ἐπαγγελίας, τὸ ἴδιον εἰληφὸς δωρεάν. « At vero, quod non erat ex promisso, est semen Abrahæ, et proprium donum accepit. » Scilicet Christianam doctrinam Isaaco dat, legitimo Abrahami filio, et ex divina promissione nato; cæteras autem disciplinas Ismaeli Agaræ ancillæ filio, aut filiis Cheturæ, qui licet nec e legitimis nuptiis, nec ex singulari aliquo promisso geniti fuerant, tamen veri Abrahæ filii fuerunt, et singuli dona a patre suo acceperunt, ut scriptum est Gen. xv, 6.

(8) Πεπίστευκε. Respicere videtur I Thess. ii, 13 : Ἐδέξασθε οὐ λόγον ἀνθρώπων, ἀλλὰ (καθὼς ἐστὶν ἀληθῶς) λόγον Θεοῦ, ὃς καὶ ἐνεργεῖται ἐν ὑμῖν τοῖς πιστεύουσιν.

λης δὲ τὸ ὕδωρ. Ἴππασος δὲ τὸ πῦρ καὶ οἱ τὰς ἀέρους ἀρχὰς ὑποτιθέμενοι, φιλοσοφίας ἕνομα ὑποδύμενοι, ἄθεοί τινες ἀνθρωπίσκοι καὶ φιλόδοξοι. « Διὰ τοῦτο προσεύχομαι, φησὶν, ἵνα ἡ ἀγάπη ὑμῶν ἔτι μᾶλλον καὶ μᾶλλον περισσεύῃ ἐν ἐπιγνώσει καὶ πάσῃ αἰσθήσει, εἰς τὸ δοκιμάζειν ὑμᾶς τὰ διαφέροντα. » Ἐπεὶ « ὅτε ἤμεν νήπιοι, φησὶν ὁ αὐτὸς Ἀπόστολος, ὑπὸ τὰ στοιχεῖα τοῦ κόσμου ἤμεν δεδουλωμένοι. Ὁ δὲ νήπιος, κἂν κληρονόμος ᾖ, οὐδὲν δούλου διαφέρει, ἄχρι τῆς προθεσμίας τοῦ πατρὸς. » Νήπιοι οὖν καὶ οἱ φιλόσοφοι, ἐὰν μὴ ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ ἀπανδρωθῶσιν. Εἰ γὰρ « σὺ κληρονομήσει ὁ υἱὸς τῆς παιδίσκης μετὰ τοῦ υἱοῦ τῆς ἐλευθέρας, » ἀλλὰ γ' οὖν σπέρμα (7) ἐστὶν Ἀβραάμ, τὸ μὴ ἐξ ἐπαγγελίας τὸ ἴδιον εἰληφὸς δωρεάν. « Τελείων δὲ ἐστὶν ἡ στερεὰ τροφή, τῶν διὰ τὴν εἰς τὰ αἰσθητήρια γεγυμνασμένα ἐχόντων πρὸς διάκρισιν καλοῦ τε καὶ κακοῦ. Πᾶς γὰρ ὁ μετέχων γάλακτος ἀπειρος λόγου δικαιοσύνης, νήπιος ὢν, » καὶ μηδέπω ἐπιστάμενος τὸν λόγον, καθ' ὃν πεπίστευκε (8) καὶ ἐνεργεῖ, μήτε ἀποδοῦναι δυνάμενος τὴν αἰτίαν ἐν αὐτῷ. « Πάντα δὲ δοκιμάζετε, ὁ Ἀπόστολος φησὶ, καὶ τὸ καλὸν κατέχετε » τοῖς πνευματικοῖς λέγων, τοῖς ἀνακρίνουσι πάντα κατὰ ἀλήθειαν λεγόμενα, πρότερον δοκεῖ, ἢ οὕτως (9) ἔχεται τῆς ἀληθείας. « Παιδεία (10) δὲ ἀνεξέλεγκτος πλανᾶται : καὶ αἱ πληγαὶ καὶ οἱ ἔλεγχοι διδόναι παιδείαν σοφίας : » οἱ μετ' ἀγάπης δηλονότι ἔλεγχοι. « Καρδία (11) γὰρ εὐθεῖα ἐζητεῖ γνῶσιν : ὅτι ὁ ζητῶν τὸν Θεὸν εὕρησει γνῶσιν μετὰ δικαιοσύνης : οἱ δὲ ὀρθῶς ζητήσαντες αὐτὴν, εἰρήνην εὔρον. Καὶ γινώσκωμαι, φησὶν, οὐ τὸν λόγον τῶν πεφουσιωμένων, ἀλλὰ τὴν δύναμιν : » τοὺς δοκῆσαι σοφοῦς, καὶ οἰομένους εἶναι, οὐκ ὄντας δὲ σοφοῦς, ἐπιρροπαρίζων γράφει : « Οὐ γὰρ ἐν λόγῳ ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ : » οὐ τῷ μὴ ἀληθεῖ, ἀλλὰ καθ' ὑπόληψιν πιθανῷ : « ἐν δυνάμει » δὲ, εἶπε : μόνη γὰρ ἡ ἀλήθεια δυνατή. Καὶ πάλιν : « Εἰ τις (12) δοκεῖ ἐγνωκῆναι τι, οὐπω ἔγνω καθὼς δεῖ γινῶναι : » οὐ γὰρ ποτε ἡ ἀλήθεια οἴησις : ἀλλ' ἡ μὲν « ὑπόληψις τῆς γνώσεως φυσιοῦ » καὶ τύφου ἐμπέμπλησιν : « οἰκοδομεῖ δὲ ἡ ἀγάπη, μὴ περὶ τὴν οἴησιν, ἀλλὰ περὶ τὴν ἀλήθειαν ἀναστρεφόμενη. Ὅθεν, » εἰ τις ἀγαπᾷ, οὗτος ἔγνωσται, » λέγει.

D

(9) Οὕτως. Rectius cum Guil. Cantero legemus οὕτως, « revera. » SYLBURG.

(10) Παιδεία. Rectius παιδεία dativ. cas. quod hic et superius pag. 287 Sylburgio placuit. Sensus enim est : « Qui non corripitur disciplina, vagatur. » Tunc recte sequitur : « Reprehensiones dant disciplinam sapientiæ. »

(11) Καρδία. Καρδία ὀρθῆ ζητεῖ αἴσθησιν, inquit Salomon, Prov. xv, 14. Eorum, quæ sequuntur, sensus occurrit Prov. ii, aliisque locis : ipsa verba frustra in S. libris querentur.

(12) Εἰ τις. Εἰ τις δοκεῖ εἰδέναι τι, οὐδέπω οὐδὲν ἔγνωκε καθὼς δεῖ γινῶναι, I Cor. viii, 2. Οἶδαμεν ὅτι πάντες γινώσκωμαι ἡ γνῶσις φυσιοῦ, ἡ δὲ ἀγάπη οἰκοδομεῖ. Ibid. i.

CAPUT XII.

Fidei mysteria non esse cuius propalanda, ideo quod non sint veritatis idonei audit. res.

Ἐπει δὲ μὴ μόνῃ (13) ἢ παράδοσις καὶ πάνδημος ἂν γὰρ αἰσθημένῳ τῆς μεγαλειότητος τοῦ λόγου· ἐπι-
κρυπτόν (14) οὖν τὴν ἐν μυστηρίῳ λαλουμένην σο-
φίαν, ἣν ἐδίδαξεν ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ. Ἦδη γ' οὖν καὶ
Ἠσαΐας ὁ προφήτης περὶ (15) καθαιρέται τὴν γλῶσ-
σαν, ὡς εἰπεῖν δυνήθηται τὴν ὄρασιν· καὶ οὐδὲ τὴν
γλῶσσαν μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰς ἀκοὰς ἀγνίζεσθαι
προσῆκει ἡμῖν, εἴ γε τῆς ἀληθείας μεθεκτοὶ (16)
εἶναι πειριόμεθα. Ταῦτα ἦν ἐμποδὸν τοῦ γράφειν
ἐμοὶ καὶ νῦν ἐτι εὐλαβῶς ἔχω, ἥ φησὶν, « Ἐμπροσθεν
τῶν χοίρων τοὺς μαργαρίτας βάλλειν (17), μὴ ποτε
καταπατήσῃσι τοὺς ποσὶ, καὶ στραφέντες ῥήξωσιν
ἡμᾶς. » Καλεπὸν γὰρ τοὺς περὶ τοῦ (18) ἀληθινοῦ
φωτὸς καθαρῶς ὄντως καὶ διαυγεῖς ἐπιδαΐξαι λόγους
ἐκροσῶν τοῖς οὐδέσι τε καὶ ἀπαιδεύτοις· σχεδὸν
γὰρ οὐκ ἔστι τοῦτων πρὸς τοὺς πολλοὺς καταγελα-
στότερα ἀκούσματα· οὐδ' αὖ πρὸς τοὺς εὐφραεῖς θου-
μασιώτερὰ τε καὶ ἐνθουσιαστικώτερὰ. « Ψυχικὸς δὲ
ἄνθρωπος οὐ δέχεται τὰ τοῦ Πνεύματος τοῦ Θεοῦ·
μωρία γὰρ αὐτῷ ἔστιν. » Σοφοὶ (19) δὲ οὐκ ἐκφέρου-
σιν ἐκ στόματος, ἀ' διαλογίζονται ἐν συνεδρίῳ. « Ἀλλ'
ὁ ἀκούετε εἰς τὸ οὖς, φησὶν ὁ Κύριος, κηρύξατε ἐπὶ
τῶν ὀρυμμάτων· τὰς ἀποκρύφους τῆς ἀληθείας γνώ-
σις παραθήσει, ὑψηλῶς καὶ ἐξόχως ἐρμηνευμέ-
νας ἐνδέχεσθαι (20) κελύων· καὶ καθάπερ ἤκούσαμεν
εἰς τὸ οὖς, οὕτω καὶ παραδιδόναι οἷς θέον· οὐχὶ δὲ
πᾶσιν ἀναίδην (21) ἐκδιδόναι τὰ ἐν παραβολαῖς εἰρη-
μένα πρὸς αὐτοὺς, παραγγέλλων. Ἄλλ' ἔστι τῷ ὄντι
ἢ τῶν ὑπερημεμάτων ὑποτύπωσις, ὅσα διασποράδην
καὶ διεθρίμμενως ἐγκατασπαρμένῃν ἔχουσι τὴν ἀλή-
θειαν, ὅπως ἂν λάθῃσι τοὺς δίκην κολοιῶν σπερμολό-
γους· ἐπὶ δὲ ἀγαθοῦ τύχῃ γεωργῶν, ἐκφύσει τε
ἐκαστον αὐτῶν, καὶ τὸν πυρὸν ἀναδείξει.

^A Quoniam autem non sola traditio est publica ei
qui sensit sermonis magnificentiam, occultanda est
sapientia, quæ dicta est in mysterio, quam docuit
Dei Filius. Jam enim Isaias quoque propheta igne
linguam purgatur, ut possit dicere visionem; et nec
linguam solum, sed etiam aures castas nobis ha-
bere convenit, si conemur fieri veritatis participes.
Hæc mihi erant impedimento, quo minus scribe-
rem, et nunc adhuc vereor, ut aut, « ante porcos
jacere margaritas, ne eas conculecent pedibus, et
conversi nos lacerent a. » Est enim difficile de vero
lumine vere puros et perspicuos declarare sermones
suillis et indoctis auditoribus. His enim vis possunt
apud vulgus ulla magis audiri ridicula: rursus au-
tem apud ingeniosos magis admirabilia, et Deum
magis spirantia. « Animalis autem homo non susci-
pit ea quæ sunt Spiritus Dei: suat enim ei stulti-
tia b. » Sapientes autem ore non proferunt, quæ in
consessu cogitant. « Sed quod auditis, inquit Do-
minus, in aurem, prædicate super tecta c: » arca-
nas traditiones veræ cognitionis, excelsæ et excel-
lenter explicatas, jubens suscipere, et sicut in au-
rem audivimus, ita etiam tradere quibus oportet;
non autem omnibus passim divulgare, quæ eis in
parabellis dicta erant, præcipiens. Sed revera com-
mentariorum delineationi illa inserviunt, quæcum-
que sparsim habent seminatum hic et illic verita-
tem, ut eos lateant, qui more graculorum passim
ac temere verba serunt; cum autem agricolam bo-
num nacta fuerim, germinabit unumquodque ex
his, et edet frumentum.

CAPUT XIII.

Variarum philosophiæ sectarum unamquamque aliquam veritatis particulam sibi arripuisse.

Μιᾶς τοίνυν (22) οὐσίας τῆς ἀληθείας (τὸ γὰρ ψευ-
δος μυρίας ἐκτροπὰς ἔχει), καθάπερ αἱ Βάκχαι (23)
τὰ τοῦ Πενθέως διαφορήσασθαι μέλη, αἱ τῆς φιλο-
σοφίας τῆς τε βαρβάρου, τῆς τε Ἑλληνικῆς αἱρέ-
σεις, ἐκάστη, ὅπερ ἔλαχεν, ὡς πᾶσαν αὐχεῖ τὴν ἀλή-

Cum una sit itaque veritas (habet enim innume-
rabilia falsum diverticula), quemadmodum Bacchæ,
quæ Penthei membra divulserunt ac distulerunt, phi-
losophiæ ἢ tam barbaræ quam Græcæ hæreses,
unaquæque id, quod sortita est, tanquam totam ja-

✠ P. 549 ED. POTTER, 298 ED. PARIS. ^a Matth. vii, 6. ^b I Cor. ii, 14. ^c Matth. x, 27.

(13) Ἐπει δὲ μὴ μ. Malim: Ἐπει δὲ πάνδημος ἢ παράδοσις, καὶ μὴ μόνον τῷ γε αἰσθ. « Cum vero hæc traditio, non solum ad eum qui sermonis ma-
jestatem perspicere valet, sed ad alios etiam passim
pertingat. »

(14) Ἐπικρυπτόν. Respicit I Cor. ii, 7: Ἀκού-
μεν σοφίαν Θεοῦ ἐν μυστηρίῳ, τὴν ἀποκρυφύμε-
νην.

(15) Περὶ. Respicit Isa. vi, 6, 7: Καὶ ἀπεστόλη
πρὸς με ἐν τῶν στραφίμ, καὶ ἐν τῇ χειρὶ εἶχεν ἄν-
θρακα, ὃν τῇ λαβίδι ἔλαβεν ἐπὶ τοῦ θυσιαστηρίου. Καὶ
ἤψατο τοῦ στόματός μου, καὶ εἶπεν Ἰδοὺ ἤψατο
τοῦτο τῶν χειλέων σου, καὶ ἀφελεῖ τὰς ἀνομιὰς σου,
καὶ τὰς ἀμαρτίας σου περικαθαριεῖ.

(16) Μεθεκτοὶ. « Communicabiles. » Rectius μεθε-
κτικοί, « participes: » ut ἐφεκτοὶ pro ἐφεκτικοί,
Strom. viii, p. 777, et e contra διδακτικὴν pro δι-

^D δακτικὴν superlus p. 284, edit. Paris.

(17) Βάλλειν. Negative intelligendum μὴ βάλλ-
λειν, ut Matth. vii. SYLBERG.

(18) Περὶ τοῦ. Ἐπὶ τοῦ ms. H., et mox οὐδέσι
pro οὐδέσι. Id.

(19) Σοφοί. Respicere videtur Prov. xxiv, 7, 8,
sec. LXX: Σοφοὶ οὐκ ἐκκλίουσιν ἐκ στόματος Κυ-
ρίου, ἀλλὰ λογίζονται ἐν συνεδρίῳ.

(20) Ἐνδέχεσθαι. Rectius ἐκδέχεσθαι, « accipere,
intelligere. » SYLBERG.

(21) Ἀναίδην. Rectius ἀνέδην, ut Pat. ms. SYL-
BERG. in Indice Græco, quem conf.

(22) Μιᾶς τοίνυν. Similia scribit Lactantius lib.
vi, cap. 7.

(23) Βάκχαι. Fabulam de Bacchis narrat etiam
Diodorus Siculus p. 459. II. SYLBERG.

etiam veritatem. Lucis autem, ut opinor, exortu omnia illuminantur. Universi ergo Græci ac barbari, qui veritatis studiosi fuere, cum illi qui non levem portionem, tum etiam alii qui exiguam forte particulam Logi veritatis assecuti sunt, in medium prodeant. Quod si sæculum quidem partes temporis futuras, præsentis, et præteritas etiam uno quasi momento simul repræsentat: certe veritas in propriis seminibus colligendis, etiamsi in terra aliena dispersa fuerit, longe potentior est quam sæculum. Permulta enim invenimus ex his, quæ opinione recepta sunt, apud hæreses, quæ non sunt omnino absurdæ, nec excisam habent naturalem consequentiam, ut quæ tanquam gynæcea Christum viri instar exciderint, etiamsi certum sit et extra controversiam, eas esse dissimiles genere et tota veritate. Aut enim ut membrum, aut ut species, aut ut genus in unum coincidunt. Quemadmodum summa chorda, licet sit imæ contraria, tamen ambæ unam harmoniam edunt: et numerus par, cum differat ab impari, in arithmetica tamen ambo conveniunt; quemadmodum etiam in figuræ ratione circulus, et triangulus, et quadratus, et quæcunque aliæ figuræ inter se differunt; quin etiam in mundo universo partes omnes, etiam si inter se differant, servant eam, quæ est cum toto, conjunctionem et convenientiam: sic ergo et barbara et Græca philosophia æternæ veritatis avulsam quamdam particulam, non e Bacchi mythologia, sed ex æterni Logi theologia, decerpit: qui autem divisa rursus composuerit, et unum ex iis fecerit, scias futurum ut perfectum Logon, veritatem, citra

(24) *Φωτός*. Ejus scilicet, qui dixit: Ἐγὼ εἰμὶ τὸ φῶς τοῦ κόσμου, Joan. vii, 12.

(25) *Ἡ ἀλήθεια*. Scilicet Christus, qui dixit: Ἐγὼ εἰμὶ ἡ ὁδὸς, καὶ ἡ ἀλήθεια, καὶ ἡ ζωὴ, Joan. vi, 6.

(26) *Ἐκπέσῃ*. Legi potest etiam ἐμπέσῃ, « incidit. » SYLBURG.

(27) *Πάμπολλα*. Ut huic sententiæ sensus constet, sic scribatur et explicetur: Πάμπολλα γὰρ τῶν παρὰ ταῖς αἱρέσεσι δοξαζομένων εὑροίμεν ἂν (ὅσαι μὴ τέλειον ἐκκεκώφηνται, μηδὲ ἐξετμήθησαν τὴν φυσικὴν ἀκολουθίαν, καθάπερ τὸν ἄνδρα αἱ γυναικωνίτιδες ἀποκοψάμεναι τὸν Χριστόν), εἰ καὶ ἀλλήλοις ἀνόμοια εἶναι δοκεῖ, τῷ γένει γὰρ καὶ ὅλη τῇ ἀληθείᾳ ὁμολογοῦνται, « Et enim permulta reperire licet dogmata sectarum (earum scilicet, quæcunque non sunt prorsus fatuæ, nec naturæ ordinem ac rationem exsectæ, Christum, quemadmodum virum olim mulieres, exciderunt), quæ quamvis inter se dissimilia videantur, tamen in genere et universali veritatis ratione conveniunt. » Porro per φυσικὴν ἀκολουθίαν intelligit ordinem, seu rationem, quæ res una ad aliam sequendam natura est apta. Hinc Philo *De vita Moysis* lib. ii, p. 669: Ἀκολουθίαν φύσεως ἀσπασόμενοι, « ordinem naturæ amplexuri. » Per « mulieres » intelligit Bacchas paulo superius memoratas, quæ Penthea membratim lacerarunt, adeo ut nulla viri forma maneret. Denique, ὁμολογοῦνται scribendum pro ὁμολογοῦνται, quod ab imperito aliquo librario positum videtur, qui propter interjectam sententiam non advertit ὁμολογοῦνται recte sequi verbum εὑροίμεν quod etiam Kerveto interpreti accidit.

(28) *Μέρος*. Fortasse rectius μέρος, « pars, » ut paulo post. SYLBURG.

θεϊαν. Φωτός (24) δ' οἶμαι, ἀναπολῆ πάντα φωτίζονται. Σύμπαντες οὖν Ἕλληγές τε καὶ βάρβαροι, ὅσοι τἀληθοῦς ὠρέχθησαν, οἱ μὲν οὐκ ὀλίγα, οἱ δὲ μέρος τι εἴπερ ἄρα τοῦ τῆς ἀληθείας λόγου ἔχοντες ἀναδειχθεῖεν. Ὁ γ' οὖν αἰὼν τοῦ χρόνου τὸ μέλλον καὶ τὸ ἐνεστῶς, αὐτὰρ δὴ καὶ τὸ παρωχτικὸς ἀκαριέως συνίστησι: πολὺ δὲ πλέον δυνατωτέρα τοῦ αἰῶνος ἡ ἀλήθεια (25) συναγαγεῖν τὰ οἰκεῖα σπέρματα, κἂν εἰς τὴν ἀλλοδαπὴν ἐκπέσῃ (26) γῆν. Πάμπολλα (27) γὰρ τῶν παρὰ ταῖς αἱρέσεσι δοξαζομένων εὑροίμεν ἂν, ὅσαι μὴ τέλειον ἐκκεκώφηνται, μηδὲ ἐξετμήθησαν τὴν φυσικὴν ἀκολουθίαν, καθάπερ τὸν ἄνδρα αἱ γυναικωνίτιδες ἀποκοψάμεναι τὸν Χριστόν: εἰ καὶ ἀλλήλοις ἀνόμοια εἶναι δοκεῖ, τῷ γένει γὰρ καὶ ὅλη τῇ ἀληθείᾳ ὁμολογοῦνται. Ἡ γὰρ ὡς μέρος (28), ἡ ὡς εἶδος, ἡ ὡς γένος, εἰς ἓν συνέπεται. Ἦδη δὲ καὶ ἡ ὑπάτη, ἐναντία τῇ νεάτῃ οὔσα, ἀλλ' ἄμφω γὰρ ἁρμονία μία: ἐν τε ἀριθμοῖς ὁ ἄρτιος τῷ περιττῷ διαφέρεται, ὁμολογοῦσι δὲ ἄμφω τῇ ἀριθμητικῇ: ὡς τῷ σχήματι ὁ κύκλος, καὶ τὸ τρίγωνον, καὶ τὸ τετράγωνον, καὶ ὅσα τῶν σχημάτων ἀλλήλων διενήνοχεν: ἀτὰρ (29) καὶ ἐν τῷ κόσμῳ παντὶ τὰ μέρη σύμπαντα, κἂν διαφέρηται πρὸς ἀλλήλα, τὴν πρὸς τὸ ὅλον οἰκειότητα διαφυλάττει: οὕτως (30) οὖν ἡ τε βάρβαρος, ἡ τε Ἑλληνικὴ φιλοσοφία, τὴν αἰδίου ἀλήθειαν σπαραγμόν τινα, οὐ τῆς Διονύσου μυθολογίας, τῆς δὲ τοῦ Λόγου τοῦ ἄντος ἀεὶ θεολογίας πεποιήται: ὁ δὲ τὰ διηρημένα συνθεῖς αὔθις, καὶ ἐνοποιήσας, τέλειον τὸν Λόγον ἀκινδύνως εἰς ἑσθ' ὅτι κατόψεται, τὴν ἀλήθειαν. Γέγραπται γ' οὖν ἐν τῷ Ἐκκλησιαστῇ: « Καὶ προσέθηκα σοφίαν ἐπὶ πᾶσιν, οἱ δὲ (31) ἐγένοντο ἔμπροσθέν μου ἐν Ἱερουσαλήμ: καὶ ἡ καρδία μου εἶδε

(29) *Ἀτὰρ*. De partium tam dissimilium inter se concordia vide et Nemesium libro *Περὶ φύσεως ἀνθρώπου*, p. II. H. SYLBURG.

(30) *Οὕτως*. Similia dicit Justinus M. paulo ante finem *Apologias* minoris pag. 54 edit. Oxon.: Ἐκαστος γὰρ τις ἀπὸ μέρους τοῦ σπερματικοῦ θείου Λόγου τὸ συγγενὲς ὁρῶν, καλῶς ἐφθέγγαστο. « Unusquisque enim ex parte divini seminarii Logi, quod eidem cognatum est videns, præclare locutus est: » etc. Conf. ejusdem *Apol.* p. 20. Ibidem p. 26 hæc dicit: Μεγαλειότερα μὲν οὖν πάσης ἀνθρωπείου διδασκαλίας φαίνεται τὰ ἡμέτερα: διὰ τοῦτο λογικὸν τὸ ὅλον τὸ φανέντα δι' ἡμᾶς Χριστόν γεγονέναι, καὶ σῶμα, καὶ λόγον, καὶ ψυχὴν: ὅσα γὰρ καλῶς ἀεὶ ἐφθέγγαντο καὶ εὔσον οἱ φιλοσοφῆσαντες, ἡ νομοθετήσαντες, κατὰ λόγου μέρος εὑρέσεως καὶ θεωρίας: ἐστὶ πονηθέντα αὐτοῖς: ἐπειδὴ δὲ οὐ πάντα τὰ τοῦ Λόγου ἐγνώρισαν, ὅς ἐστι Χριστός, καὶ ἐναντία ἑαυτοῖς πολλάκις εἶπον. « Longe sublimiores esse res nostras doctrinis humanis inde constat, quod qui nostri causa apparuit, Christus rationalis (logicus) ex omni parte factus est, corpore, ratione (logó) et anima. Et quæcunque recte quovis tempore dixerunt aut invenerunt philosophi aut legislatores, juxta eam partem, quæ rationis (logi) inventionis et contemplationis est, id ab eis est factum. Quia autem non omnia, quæ Logi sunt, is quippe est Christus, perviderunt, seipsis contraria sæpe dixerunt. » Dein addit, Socrati Christum ἀπὸ μέρους cognitum fuisse. Idem in majore *Apologia*, p. 90, 91, affirmat, Socratem, Heraclitum, et reliquos omnes μετὰ λόγου βιώσαντας, Christi participes, et quodammodo Christianos fuisse.

(31) *Δή*. Abest a vulg. Eccle. cap. i. SYLBURG.

πολλά σοφίαν καὶ γνώσιν, παραβολὰς καὶ ἐπιστή-
μην ἔγνω ἔτι. Καὶ γε τοῦτ' (52) ἐστὶ προαίρεσις
πνεύματος, ὅτι ἐν πλήθει σοφίας πλήθους γνώσεως. »
Ὁ δὲ τῆς παντοδαπῆς σοφίας ἔμπειρος, οὗτος κυ-
ρίως ἀν εἶη γνωστικός. Αὐτίκα γέγραπται : « Περισ-
τεία γνώσεως τῆς σοφίας ζωοποιήσει τὸν παρ' αὐ-
τῆς. » Πάλιν τε αὖ βεβαιῶσθε σαφέστερον τὰ εἰρημένα
ἢδε ἢ ὁρήσεις : « Πάντα ἐνώπια τοῖς νοῦσι καὶ δὲ πάντα
Ἑλληνικά ἐστὶ καὶ βαρβαρικά : ὅαυτα δὲ οὐκ ἔτι
πάντα. » Ὁρθά (53) δὲ, τοῖς βουλομένοις ἀπενέγκα-
σθαι αἰσθησίν. Ἀνθαιρεῖσθε (54) παιδείαν, καὶ μὴ
ἀργύριον, καὶ γνώσιν ὑπὲρ χρυσοῦν δεδοκιμασμένον :
ἀνθαιρεῖσθε δὲ καὶ αἰσθησίν χρυσοῦ καθαροῦ (55) :
« κρείσσων γὰρ σοφία λίθων πολυτελῶν : πᾶν δὲ τί-
μιον οὐκ ἄξιον αὐτῆς. »

volunt accipere. Eligite disciplinam, et non argentum, et cognitionem super aurum probatum. »
Eligite autem sensum quoque plus quam aurum purum : « melior est enim sapientia lapidibus pre-
tiosis; quidquid autem est pretiosum, non est pretio cum ea conferendum e. »

CAPUT XIV.

Philosophorum apud Græcos successio.

Φασὶ δὲ Ἕλληνας, μετὰ γε Ὀρφέα καὶ Λίνον καὶ τοὺς
παλαιστάτους παρὰ σοφίαι ποιητάς, ἐπὶ σοφίᾳ πρώτους
θαυμασθῆναι τοὺς ἑπτὰ (56), τοὺς ἐπικληθέντας σο-
φούς : ὧν τέσσαρες μὲν ἀπὸ Ἀσίας ἦσαν, Θαλῆς τε ὁ
Μιλήσιος, καὶ Βίας ὁ Πριηνεύς, καὶ Πιττακὸς ὁ Μιτυλη-
ναῖος, καὶ Κλεόβουλος ὁ Λίνδιος : δύο δὲ ἀπὸ Εὐρώπης,
Σόλων τε ὁ Ἀθηναῖος, καὶ Χίλων ὁ Λακεδαιμόνιος :
τῶν δὲ ἑβδόμων, οἱ μὲν Περίανδρον εἶναι λέγουσι τὸν
Κορίνθιον, οἱ δὲ Ἀναχάρσιν τὸν Σκυθήν, οἱ δὲ Ἐπι-
μενίδην τὸν Κρήσα, ὃν Ἑλληνικὸν οἶδε προφήτην, οὗ
μέμνηται (57) ὁ ἀπόστολος Παῦλος ἐν τῇ πρὸς Τίτον
Ἐπιστολῇ, λέγων οὕτως : « Εἶπέ τις ἐξ αὐτῶν ἴδιος (58)
προφήτης οὕτω : Κρήτες αἰεὶ ψευδεῖται, κακὰ θηρία,
γαστέρες ἀργαῖαι καὶ ἡ μαρτυρία αὐτῆ ἐστὶν ἀληθής. »
Ὁρθεῖ ὅπως : κἂν τοῖς Ἑλλήνων προφήταις δίδωσι τε
τῆς ἀληθείας, καὶ οὐκ ἐπαισχύνεται, πρὸς τε οἰκο-
δομήν καὶ πρὸς ἐντροπήν (59) διαλεγόμενός τινων.
Ἑλληνικοῖς συγχρῆσθαι ποιήμασι : Πρὸς γ' οὖν Κο-
ρινθίους (οὗ γὰρ ἐνταῦθα μόνον), περὶ τῆς τῶν νε-
κρῶν ἀναστάσεως διαλεγόμενος. Ιαμβεῖω (40) συγ-
κέρηται τραγικῶς : « Τί μοι ὄφελος, » λέγων, « εἰ νε-
κροὶ οὐκ ἐγείρονται : Φάγωμεν καὶ πίνομεν, αὔριον
γὰρ ἀποθνήσκουμεν. Μὴ πλανᾶσθε : φθειροσεν ἡ ἡ D

⌘ P. 350 ED. POTTER, 299 ED. PARIS. * Eccl. i, 16, 17, 18. » Eccl. vii, 15, sec. LXX. e Prov.

viii, 9, 10, 11. d Tit. i, 12, 13.

(52) Ἐπιστήμην ἔγνω ἔτι καὶ γε τ. Ἐπιστήμην.
ἔγνω ἔγω ὅτι καὶ γε τ. Eccl. i.

(53) Ὁρθά. « In conspectu » vertit Hervetus, scri-
bens scilicet e verbis precedentibus ἐνώπια. Scri-
bere potius debuerat ὁρατά. Nam ὁρατά in ὀρθά
faciliter transire potuit, quam ἐνώπια. Est autem
ὁρατὸν Hesychio, αἰσθητὸν, θεωρητὸν. Verum nil
mutandum : respicit enim auctor Prov. viii, 9, quem
locum e memoria repetens paulum variavit : Πάντα
ἐνώπια τοῖς νοῦσι, καὶ ὀρθά τοῖς εὐρίσκουσι γνώσιν.

(54) Ἀνθαιρεῖσθε. Λάθετα, Prov.

(55) Ἀνθαιρεῖσθε δὲ ... καθαροῦ. Hæc verba
non invenio in S. Scriptura : eorum vero sensus
exstat Prov. iii, 14, 15.

(56) Τοὺς ἑπτὰ. De septem sapientibus vise et
Platonem tom. I, p. 545; Diogenem Laertium p. 5

A periculum contempletur. Scriptum est itaque in
Ecclesiaste : « Et adjeci sapientiam super omnes
qui fuerunt ante me in ✕ Jerusalem, et cor meum
vidit multa : sapientiam et cognitionem, parabolas
et scientiam novi præterea. Et hoc quidem est
prælectio spiritus, quoniam in multitudine sapien-
tiæ est multitudo cognitionis a. » Qui 129 est au-
tem omnigena multitudine sapientiæ præditus, is
proprie fuerit gnosticus. Jam vero scriptum est :
« Abundantia cognitionis sapientiæ vivificabit eum,
qui est ex ipsa b. » Et rursus apertius confirmat
ea quæ dicta sunt, hoc dictum : « Sunt omnia in
conspectu eorum qui intelligunt. » Omnia autem
sunt Græca et barbara : alterutra autem non sunt

B utique omnia. « Recta autem sunt iis qui sensum

dicunt autem Græci post Orpheum et Linum, et
poetas, qui apud eos fuerunt antiquissimi, in admi-
ratione fuisse habitos propter sapientiam primos
septem, qui cognominati fuerunt sapientes, quorum
quatuor quidem fuerunt ex Asia, Thales Milesius, et
Bias Prieneus, et Pittacus Mitylenæus, et Cleobulus
Lindius; duo autem ex Europa, Solon Atheniensis,
et Chilo Lacedæmonius; septimum autem alii qui-
dem dicunt esse Periaëdram Corinthium, alii vero
Anacharsim Scytham, alii vero Epimenidem Creten-
sem, quem Græcæ prophetam novit Paulus, ejus
etiam meminit in Epistola ad Titum, sic dicens :
« Dixit quidam ex ipsis proprius propheta : Cretenses
semper mendaces, malæ bestiae, ven res pigri; et
testimonium hoc verum est d. » Vides, quomodo
etiam Græcorum prophetis dat aliquid veritatis :
nec erubescit, et ad ædificationem, et ad aliquorum
conversionem disserens, uti Græcis poematibus?
Itaque ad Corinthios (non enim hic solum) disse-
rens de resurrectione mortuorum, tragico iambo
usus est, dicens : « Quid mihi prodest, si mortui
non resurgunt? Manducemus et bibamus, eras enim
morimur. Nolite seduci, corrumpunt bonos mores

et 14, et Plutarchum in eorundem *Symposio*. E.
SYLBERG. — Conf. quæ ad Laertii *Thaletem* adno-
tavit Menagius.
(57) Ὁ δὲ μέμνηται. Hæc ἐν παρόδῳ adjicit Cle-
mens, sumpta occasione a mentione Epimenidis,
ut quæ superius dixerat de profanæ doctrinæ uti-
litate, Pauli apostoli auctoritate firmaret.
(58) Εἶπέ τις ἐξ αὐτῶν ἴδιος πρ. Εἶπέ τις ἐξ
αὐτῶν ἴδιος αὐτῶν πρ. Tit. Mox, καὶ abest. Ibid.
(59) Πρὸς τε οἰκοδομήν καὶ πρὸς ἐντροπήν.
« Ut alios quidem ædificaret, aliis vero pudorem
incuteret. » Perperam Hervetus ἐντροπήν vertit « con-
versionem. » Respicit Clemens I Cor. xv, 54 : Ἀγνο-
σίαν γὰρ θεοῦ τινες ἔχουσι : πρὸς ἐντροπήν ὅμην λέγω.
(40) Ἰαμβεῖω. Iambus, qui sequitur, Menandro
ascribitur. SYLBERG.

colloquia prava *. » Alii autem Aensilaum Argivum in septem sapientum numerum retulerunt; alii autem ✕ Pherecydem Syrium. Plato autem pro Perianthro tanquam sapientia indigno, propterea quod fuerit tyrannus, ponit Mysonem Cheneum. Et quod longe quidem infra Moysis aetatem fuerint Graecorum sapientes, ostendetur paulo post. Quod autem molus ejus, quæ fuit apud eos, philosophiæ, fuerit Hebraicus et ænigmaticus, jam considerandum est. Brevitatem itaque amplectebantur aptam ad tradendas admonitiones, et utilissimam. Ipse enim Plato hunc modum dicit studiose ac diligenter fuisse consecratos, communiter quidem omnes Graecos, præcipue autem Lacedæmonios et Cretenses, qui optimis legibus utebantur. Atque illud quidem, « Nosce teipsum, » alii quidem existimantur Chilonis; Chamæleo autem in libro *De diis*, Thaletis; Aristoteles autem, Pythiæ. Qua sententia fieri potest, ut cognitionem persequi admoineamur: quippe cum partes sine essentia totius universitatis cognosci nequeunt: unde ad cognitionem humanæ naturæ requiritur, ut ipsius mundi ortum prius quæramus. Chiloni rursus Lacedæmonio tribuunt: « Ne quid nimis. » Strato autem, in opere *De inventis*, ascribit hoc dictum Stratodemo Tegeatæ; Didymus autem id censet esse Solonis; sicut etiam Cleobuli, « Modus optimus. » Illud autem, « Sponde, noxa præsto est, » Cleomenes quidem in libro *De Hesiodo*, dicit prius fuisse dictum ab Homero his verbis:

Miseræ pro miseris etiam sponsiones ad spondendum;

Aristotelici autem existimant id fuisse Chilonis; Didymus autem dicit id fuisse admonitionem Thaletis. Et deinde illud: « Omnes homines mali; » vel, « Plurimi hominum mali » (hoc enim dictum duobus modis effertur) Sotades Byzantinus dicit esse Biantis; et illud: « Omnia vincit diligens me-

✕ P. 551 ED. POTTER, 500 ED. PARIS. a I Cor. xv, 52, 53.

(41) Πλάτων. Respicit Platonis *Protagoram* p. 258.

(42) Βραχυλογία. Hac methodo alii plerique ex antiquioribus magistris præcepta tradebant. Καὶ φασὶ τοὺς μὲν γυμνοσοφιστὰς καὶ δρυΐδας ἀινιγματωδῶς ἀποφθεγγομένους φιλοσοφῆσαι, σέβειν θεοὺς, καὶ μηδὲν κακὸν ὄραν, καὶ ἀνδρείαν ἀσχεῖν. « Aiunt gymnosophistas ac druidas obscure ac per sententias philosophatos esse, colendos deos, nil mali faciendum, et exercendam fortitudinem, » inquit Diogenes Laertius in proœmio. Ejusmodi erant Pythagoræ præcepta. Continuis sermonibus usi sunt posteriores, qui eloquentiæ doctrinæque studio sese magis ostentabant. Conf. quæ dicit Plato, *Protagoræ* p. 258, unde quæ sequuntur hausit Clemens.

(43) Λακεδαιμονίους. Plato, præter ea quæ in *Protagoræ* loco jam memorato respicit Clemens, hæc dicit, *De legibus* lib. 1, p. 780: Τὴν πόλιν ἅπαντες ἡμῶν Ἕλληνας ὑπολαμβάνουσιν ὡς φιλολόγους τὴν ἐστὶ καὶ πολυλόγους. Λακεδαιμόνα δὲ καὶ Κρήτην, τὴν μὲν βραχυλόγους, τὴν δὲ πολυλόγους μᾶλλον ἢ πολυλογίαν ἐπισκοῦσαν. « Græci omnes civitatem nostram Atheniensem et verborum studiosam judicant, et verbosam: Lacedæmonem vero et Cretam, alteram breviloquam, alteram intelligentiæ magis quam verbis studentem. »

(44) Γνωθὶ σ. De auctore hujus apophthegmatis

Ἀ χρῆσθ' ὁμιλίαι κακαί. » Οἱ δὲ Ἀκουσίλαον τὸν Ἀργεῖον ἐγκατέλεξαν τοῖς ἐπτά σοφοῖς· ἄλλοι δὲ Φερεκύδην τὸν Σύριον. Πλάτων (41) δὲ ἀντὶ Περιάνθρου, ὡς ἀναξίου σοφίας, διὰ τὸ τυτυραννηκέναι, ἀντικατατάττει Μύσωνα τὸν Χηνέα. Ὡς μὲν οὖν κάτω που τῆς Μωϋσεῶς ἡλικίας οἱ παρ' Ἑλλήσι σοφοὶ γενόμενοι, μικρὸν ὕστερον δειχθήσεται· ὁ δὲ τρόπος τῆς παρ' αὐτοῖς φιλοσοφίας, ὡς Ἑβραϊκῆς καὶ ἀινιγματωδῆς, ἤδη ἐπισκαπτέος. Βραχυλογίαν (42) γοῦν ἠσπάζοντο τὴν παραινετικὴν, τὴν ὠφελιμοτάτην. Αὐτίκα Πλάτων πάλαι τὸ διὰ σπουδῆς γεγονέναι σύνδε τὸν τρόπον λέγει, κοινῶς μὲν πᾶσιν Ἕλλησιν, ἐξαιρέτως δὲ Λακεδαιμονίοις (43) καὶ Κρησὶ τοῖς εὐνομιωτάτοις. Τὸ μὲν οὖν, « Γνωθὶ σαυτὸν (44), » οἱ μὲν Χίλωνος ὑπειλήφασιν· Χαμαιλέων (45) δὲ ἐν τῷ *Περὶ θεῶν*, Θαλοῦ· Ἀριστοτέλης δὲ, τῆς Πυθίας. Δύναται δὲ τὴν γνώσιν ἐγκαλεῦσθαι μεταδιώκειν. Οὐκ ἔστι γὰρ ἄνευ τῆς τῶν ὄλων οὐσίας εἰδέναι τὰ μέρη· δεῖ δὲ (46) τὴν γένεσιν τοῦ κόσμου πολυπραγμονῆσαι, δι' ἧς καὶ τὴν τοῦ ἀνθρώπου φύσιν καταμαθεῖν ἐξέσται. Πάλιν αὖ Χίλωνι τῷ Λακεδαιμονίῳ ἀναφέρουσι τὸ, « Μηδὲν ἄγαν (47)· » Στράτιον δὲ ἐν τῷ *Περὶ εὐρημάτων* Στρατοδῆμῳ τῷ Τεγεάτῃ προσάπτει τὸ ἀπόφθεγμα· Δίδυμος δὲ Σύλωνι αὐτὸ ἀνατίθῃσιν· ὡσπερ ἀμέλει Κλεοβούλῳ τὸ, « Μέτρον ἄριστον (48). » Τὸ δ', « Ἐγγύα, πάρα δ' ἄτα (49), » Κλεομένης μὲν ἐν τῷ *Περὶ Ἡσιόδου* Ὀμήρῳ φησὶ προσεῖρηθαι διὰ τούτων·

C Δειλάι (50) τοὶ δειλῶν τε καὶ ἐγγύαι ἐγγυάσθαι·

οἱ δὲ περὶ Ἀριστοτέλη Χίλωνος αὐτὸ νομίζουσι· Δίδυμος δὲ Θαλοῦ φησὶν εἶναι τὴν παραινέσιν. Ἐπειτα ἐξῆς τὸ, « Πάντες (51) ἄνθρωποι κακοί, » ἦ, « Οἱ πλεῖστοι τῶν ἀνθρώπων κακοί » (διχῶς γὰρ ἐκφέρεται τὸ αὐτὸ ἀπόφθεγμα), οἱ περὶ Σωτάδαν (52) τὸν Βυζάντιον Βιάντος λέγουσιν εἶναι· καὶ τὸ, « Μελέτη

consule quæ congegit Menagius ad Laertii Thaleti lib. 1, seg. 40.

(45) Χαμαιλέων. Hic a Tatiano p. 160 dicitur Χαμαιλαίων mendose: nam non solum mss. quidam codices, sed etiam Eusebius Tatiani verba recitans Χαμαιλέων exhibet: sicque eum infra vocat Clemens p. 551.

(46) Δεῖ δὲ. Δεῖ δὲ « oportet autem, » H. ms. SYLBURG.

(47) Μηδὲν ἄγαν. Conf. Laertius lib. 1, segm. 63.

(48) Μέτρον ἄριστον. Conf. Laertius lib. 1, in Cleobulo, segm. 95, et quæ ibi adnotavit Menagius.

(49) Ἐγγύα· πάρα δ' ἄτα. Sensus est, « Sponde, sed præsto est noxa: » id est, non quidem veto spondere: sed hoc tamen moneo, cum fideiussione plerumque conjunctam esse noxam: qua de re Plutarchus quoque p. 99, 521, 529, et Laertius p. 27. H. SYLB. — Conf. Clemens infra *Strom.* vi, et quæ adnotavit Menagius ad Laertii *Chilonem* lib. 1, segm. 75.

(50) Δειλάι. Homeri *Odyss.* θ, v. 551.

(51) Πάντες. Conf. Laertius sub finem Biantis, et quæ adnotavit Menagius. Idemque de iis, quæ sequuntur, consulendi.

(52) Σωτάδαν. Σωτάδην communi more H. ms. SYLBURG.

πάντα καθαιρεί, » Περιάνδρου τυγχάνειν βούλονται· ὁμοίως δὲ τὴν, « Γνωθὶ καιρὸν, » παρίνεσιν Πιπτακοῦ καθεστάναι. Ὁ μὲν οὖν Σόλων Ἀθηναίος, Πιπτακὸς δὲ Μιτυληναίος ἐνομοθέτησαν. Ὁψὲ δὲ Πυθαγόρας, ὁ Φερεκύδους γνώριμος, φιλόσοφον (55) ἑαυτὸν πρῶτος ἀνηγόρευσε. Φιλοσοφίας τοίνυν μετὰ τοὺς προειρημένους ἄνδρας τρεῖς (54) γεγονάσι διαδοχαί, ἐπώνυμοι τῶν τόπων, περὶ οὓς διέτριψαν· Ἰταλικὴ μὲν ἡ ἀπὸ Πυθαγόρου, Ἴωνικὴ δὲ ἡ ἀπὸ Θαλοῦ, Ἐλεατικὴ δὲ ἡ ἀπὸ Ξενοφάνους. Πυθαγόρας (55) μὲν οὖν Μνησάρχου, Σάμιος, ὡς φησιν Ἰππόβοτος· ὡς δὲ Ἀριστοξένος ἐν τῷ Πυθαγόρου Βίῳ καὶ Ἀρίσταρχος, καὶ Θεόπομπος, Τυρρηνὸς ἦν· ὡς δὲ Νεάνθης, Σύριος ἢ Τύριος· ὥστε εἶναι, κατὰ τοὺς πλείστους, τὸν Πυθαγόραν βάρβαρον τὸ γένος. Ἀλλὰ καὶ Θαλῆς, ὡς Λεάνδρος καὶ Ἡρόδοτος ἱστοροῦσι, Φοῖνιξ ἦν· ὡς δὲ τινες ὑπεκλήφασι, Μιλήσιος· μόνος (56) οὗτος δοκεῖ τοῖς τῶν Αἰγυπτίων προφήταις συμβεβληκέναι· διδάσκαλος δὲ αὐτοῦ οὐδεὶς ἀναγράφεται· ὡσπερ οὐδὲ Φερεκύδου (57) τοῦ Συρίου, ὃ Πυθαγόρας ἐμαθήτευσεν. Ἀλλ' ἡ μὲν ἐν Μεταποντίῳ (58) τῆς Ἰταλίας, ἡ κατὰ Πυθαγόραν φιλοσοφία ἡ Ἰταλικὴ, κατεγήρασεν. Ἀναξίμανδρος δὲ Πραξιδάμου (59) Μιλήσιος, Θαλῆν διαδέχεται· τοῦτον δὲ Ἀναξιμένης

✠ P. 552 ED. POTTER, 301 ED. PARIS.

(55) Φιλόσοφον. Laertius proœmii p. 8, 9: Φιλοσοφίαν δὲ πρῶτος ὠνόμασε Πυθαγόρας, καὶ ἑαυτὸν φιλόσοφον. « Philosophiam primus nominavit Pythagoras, et se philosophum. » Idem tradunt Cicerō Tusc. quæst. I. v; Quint. lib. II, 4, aliique plurimi.

(54) Τρεῖς. Tres philosophorum successiones, cum eorum auctoribus a Clemente doctus memorat Eusebius, Præp. evang. lib. X, cap. 4, p. 471. Laertio δύο sunt διαδοχαί proœm. segm. 15: Φιλοσοφίας δὲ δύο γεγονάσι διαδοχαί, ἡ τε ἀπὸ Ἀναξιμανδρου καὶ ἡ ἀπὸ Πυθαγόρου· τοῦ μὲν, Θαλοῦ διακηκότος, Πυθαγόρου δὲ Φερεκύδης καθηγήσατο. Καὶ ἐκαλεῖτο ἡ μὲν Ἴωνικὴ, ὅτι Θαλῆς Ἴων ὢν (Μιλήσιος γάρ) καθηγήσατο Ἀναξιμανδρου, ἡ δὲ Ἰταλικὴ ἀπὸ Πυθαγόρου, ὅτι τὰ πλείστα κατὰ τὴν Ἰταλίαν διέτριψε. « Cæterum philosophiæ duæ fuere successiones; quarum altera ab Anaximandro, altera a Pythagora fluxit. Anaximander Thaletis auditor fuit, Pythagoras Pherecydæ. Appellatumque est id philosophiæ genus, Ionicum, quod Thales, utpote Milesius, ex Ionia cum esset, Anaximandrum instituit; hoc autem Italicum, quod illius auctor Pythagoras in Italia ut plurimum vixerit. » Conf. Augustin. lib. VII De civitate Dei, cap. 2; Themistius quatuor philosophiæ origines fuisse scribit, orat. 15: Τέως δὲ τριχῆ διεσπάσθη, μᾶλλον δὲ τέτραχα.

(55) Πυθαγόρας. Eusebius, Præp. evang. lib. X, c. 4, p. 470: Ὁψὲ δὲ τι καὶ μᾶλλον τοῖς χρόνοις ὑπεβηκότες αἱ παρ' Ἑλλησι φιλόσοφοι διαπρέψαι μνημονεύονται. Ὁν Πυθαγόρας πρῶτος, Φερεκύδους γνώριμος, τὸ φιλοσοφίαν ἀνευρῶν ὄνομα, ὡς μὲν τινες, Σάμιος, ὡς δὲ ἕτεροί φασιν, Τυρρηνὸς ἦν, τινὲς δ' αὐτὸν Σύριον ἢ Τύριον εἶναι λέγουσιν· ὥστε σε βάρβαρον, ἀλλ' οὐχ Ἑλληνα γεγονέναι ὁμολογεῖν τὸν πρῶτον φιλοσόφον. « Serius multo et sequioribus temporibus feruntur philosophi Græcorum floruisse. Quorum primus Pythagoras, Pherecydis discipulus, qui philosophiæ nomen invenit, secundum nonnullos Samius fuit, secundum alios Tyrrenus, secundum alios autem Syrius vel Tyrius: adeo ut tu non Græcum, sed barbarum fuisse fatearis primum philosophorum. » Theodoretus De curand. Græc. affect. serm. I, præter alia multa, hæc etiam a Clemente nostro didicit: Τὸν δὲ Πυθαγόραν Ἀριστοξένος, καὶ

A ditatio, » volunt esse Periandri. Similiter autem admonitionem, quæ dicit: « Nosce occasionem, » fuisse Pittaci. Solon autem leges tulit Atheniensibus, Pittacus vero Mitylenæis. Tandem autem Pythagoras, Pherecydis familiaris, seipsum primus appellavit philosophum. Philosophicæ & itaque, post hos, quos ante dixi, tres fuere successiones, quæ nomina sumpserunt a locis in quibus versatæ sunt. Italica quidem, quæ derivata est a Pythagora; Ionica, quæ a Thalete; Eleatica autem, quæ a Xenophane. Porro autem Pythagoras, Mnesarchi filius, Samius quidem erat, ut dicit Hippobotus; ut autem dicit Aristoxenus in Vita Pythagoræ, et Aristarchus, et Theopompus, erat Tuscus; ut autem Neanthes, Syrius vel Tyrius; adeo ut ex plurimorum sententia Pythagoras esset genere barbarus. Quinetiam Thales, ut referunt Leander et Herodotus, erat Phœnix; ut autem nonnulli existimarunt, Milesius. Hic solus videtur esse congressus cum prophetis Ægyptiorum; ejus autem nullus scribitur præceptor; quemadmodum nec Pherecydæ Syri, cujus fuit discipulus Pythagoras. Sed Pythagoræ quidem, quæ Italica dicta est, philosophia, consenuit in Metaponto, oppido Italiæ. Anaximander

Ἀρίσταρχος, καὶ Θεόπομπος Τυρρηνὸν εἶναι φασιν· ὁ δὲ Νεάνθης Τύριον ὀνομάζει. Τὸν δὲ Θαλῆν οἱ μὲν Μιλήσιον λέγουσιν, Λεάνδρος δὲ καὶ Ἡρόδοτος Φοῖνικα προσηγόρευσαν. « Pythagoram autem Aristoxenus, Aristarchus et Theopompus Tyrrenum esse dicunt; Neanthes autem Tyrium vocat. Thaletem vero nonnulli Milesium appellant, Leander autem et Herodotus Phœnicem. » Conf. Diogenes Laertius in principio Pythagoræ. Josephus lib. II Adv. Apionem dicit, perinde difficile esse Pythagoræ atque Homeri patriam indicare. Porro secundum Laertium in principio Thaletis, Herodotus, Duris ac Democritus e Phœnicibus oriundum Thaletem tradebant: Ὡς δ' οἱ πλείους φασιν, Ἰθαγενὴς Μιλήσιος ἦν, καὶ γένους λαμπροῦ· « Secundum vere plerosque, Milesius erat civis, e nobili familia prognatus. »

(56) Μόνος. Quare μόνος, « solus? » annon enim Pythagoras, aliique plures cum Ægyptiis studiorum gratia congressi sunt? Certe Clemens paulo infra pag. 502 refert Pythagoram, ac Platonem Ægyptios audivisse. Scribendum igitur μόνους, « solis: » ut sensus sit: « Cum solis ille Ægyptiorum prophetis congressus fuisse videtur, nec præter illos ullum præceptorem habuisse. » Sic enim scribit in Thalete Diogenes Laertius: Οὐδεὶς τε αὐτοῦ καθηγήσατο, πλὴν ὅτ' εἰς Αἴγυπτον ἔλθὼν τοῖς ἱερεῦσι συνδιέτριψεν. « Nullus ei præceptor fuit, nisi quod quando in Ægypto erat, cum sacerdotibus versatus fuerit. »

(57) Οὐδὲ Φερεκύδου. Hesyehius etiam Milesius et Suidas scribunt. Pherecydam nullum magistrum habuisse, ἀλλ' ἑαυτὸν ἀσκήσαι, κτησάμενον τὰ Φοινίκων ἀπόκρυφα βιβλία· « sed reconditis Phœnicum libris instructum, semetipsum exercuisse. » Verum Diogenes Laertius, principio Pherecydæ, refert illum Πιπτακοῦ διακηκοθέναι, « Pittacum audivisse. »

(58) Ἐν Μεταπ. . . . κατεγήρασεν. « In Metaponto consenuit, » id est usque ad ejus exitum duravit. Nam hæc secta Metapontum, Italiæ urbem, semper coluit. Diogenes Laertius in proœmio: Ἰταλικὴ ἀπὸ Πυθαγόρου, ὅτι τὰ πλείστα κατὰ τὴν Ἰταλίαν διέτριψε. « Italica secta a Pythagora: sic dicta, quod ut plurimum in Italia commorata sit. »

(59) Πραξιδάμου. Seu potius Πραξιάδου, Praxiadæ. Laertius in principio Anaximandri: Ἀναξι-

autem, Praxidami filius, Milesius, succedit Thaleti. **Ei Anaximenes Eurystrati Milesius; post quem Anaxagoras Hegesibuli Clazomenius.** Hic ex Ionia scholam traduxit Athenas. Ei succedit Archelaus, quem audivit Socrates:

✕ *Ex his aequiloquus declinavit lapicida,
Gratum incantator,*

ait Timon in *Sillis*, propterea quod a physicis declinavit ad ea quae ad mores pertinent. Socratem autem cum audisset, Antisthenes quidem sectam introduxit cynicam, Plato autem secessit in Academiam. **130** Apud Platonem philosophatus Aristoteles, cum transisset in Lyceum, sectam condidit peripateticam. Ei succedit Theophrastus, cui Straton, cui Lycon, deinde Critolaus, deinde Diodorus. Platoni succedit Speusippus, ei Xenocrates, cui Polemon; Polemonis autem auditores fuerunt Crates et Crantor, in quos desiit vetus Academia. Crantoris autem fuit particeps Arcesilaus, a quo usque ad Hegesilaum media floruit Academia. Deinde Carneades succedit Hegesilao, et alii deinceps. Cratetis autem discipulus fuit Zeno Citieus, Stoicorum sectae princeps; huic succedit Cleanthes, post quem Chrysippus, et alii deinceps. Eleaticae autem disciplinae princeps fuit Xenophanes Colophonius, quem dicit Timaeus fuisse tempore Hieronis, qui in Sicilia obtinuit dominatum, et Epicharmi poetae; Apollodorus autem eum, cum natus esset

✕ P. 555 ED. POTTER. 501 ED. PARIS.

μανδρος Πραξιόδου Μιλήσιος· « Anaximander, Praxiadæ filius, Milesius. » Ad quæ verba hæc adnotavit Menagius: « Πραξιόδου. Ita Themistius orat. 45; Eusebius *De præpar. evangel.* lib. x, c. ult.; Simplicius ad Aristotelis *φυσικά*, et Suidas in *Ἀναξίμανδρος Πραξιόδου* male apud Clem. *Στρομ.* i. »

(60) *Ἀναξίμανδρος*. Laetius: *Ἀναξαγόρας*, Ἡγησιβοῦλου ἢ Εὐβοῦλου, Κλαζομένιος. « Anaxagoras, Hegesibuli vel Eubuli, filius, Clazomenius. »

(61) *Ὁὗτος μετ.* Hoc factum Archelao tribuunt Laetius et Suidas. Sed plerique Clementi potius assentiuntur. Etenim cum aliorum non paucorum, tum etiam ipsius Laetii testimonio constat, Anaxagoram Athenis triginta annos docuisse.

(62) *Ἀρχέλαος*. Laetius initio *Archelai*: *Ἀρχέλαος*, μαθητῆς Ἀναξαγόρου, διδάσκαλος Σωκράτους. « Archelaus, discipulus Anaxagoræ, magister Socratis. »

(63) *Σωκράτης*. Laetius in *Socrate*: *Διήκουσεν Ἀρχέλαου τοῦ φυσικοῦ· οὗ καὶ παιδικὰ γενέσθαι φησὶν Ἀριστόξενος.* Δούρις δὲ καὶ δουλεῖσθαι αὐτὸν, καὶ ἐργάσασθαι λίθους· εἶναι τε αὐτοῦ καὶ τὰς ἐν ἀκροπόλει Χάριτας ἐπιπέφασιν, ἐνδεδυμένους οὖσας· ὅθεν καὶ Τίμων ἐν τοῖς *Σίλλοις* εἰπὼν·

Ἐκ δ' ἄρα τῶν ἀπέκλινε λαοξόος, ἐννομολέ-

σχης,

Ἑλλήνων ἐπαιδοῦς, ἀκριβολόγους ἀποφίνας,

Μυκτῆρ, ῥητορόμυκτος, ὑπαπτικὸς, εἰρωνευτῆς.

« Archelaum physicum audivit, cui in deliciis fuisse scribit Aristoxenus. Porro Duris servasse illum ait, et sculpsisse lapides. Opus illius esse Grantias, quæ sunt in arce, vestitas, plerique asserunt. Unde illum et Timon in *Sillis* ita depingit his versibus:

*Fluxit ab his legumque loquax, lapidumque politor,
Græcorum vates, imposturæque magister,
Devisor, rhetorque, subatticus, et simulator.* »

Sextus Empiricus lib. *Adversus mathem.* p. 159:

Εὐρουστράτου Μιλήσιος· μεθ' οὗ Ἀναξαγόρας (60) Ἡγησιβοῦλου Κλαζομένιος. Οὗτος μετήγαγεν (61) ἀπὸ τῆς Ἰωνίας Ἀθήνας τὴν διατριβὴν. Τοῦτον διαδέχεται Ἀρχέλαος (62), οὗ Σωκράτης (63) διήκουσεν·

Ἐκ δ' ἄρα τῶν ἀπέκλινε λαοξόος ἐννομολέσχης,
Ἑλλήνων ἐπαιδοῦς,

ὁ Τίμων φησὶν ἐν τοῖς *Σίλλοις*, διὰ τὴ ἀποκεκλιέναι ἀπὸ τῶν φυσικῶν (64) ἐπὶ τὰ ἠθικά. Σωκράτους δὲ ἀκούσας, Ἀντισθένης μὲν ἐκύνισε, Πλάτων δὲ εἰς τὴν Ἀκαδημίαν ἀνεχώρησε. Παρὰ Πλάτωνι Ἀριστοτέλης φιλοσοφῆσας, μετελθὼν εἰς τὸ Λύκειον, κτίζει τὴν περιπατητικὴν αἵρεσιν. Τοῦτον διαδέχεται Θεόφραστος, ὃν Σπράτων, ὃν Λύκων, εἶτα Κριτόλαος, εἶτα Διόδωρος. Σπεύσιππος δὲ Πλάτωνα διαδέχεται, τοῦτον δὲ Ξενοκράτης, ὃν Πολέμων. Πολέμωνος δὲ ἀκουσταὶ Κράτης τε καὶ Κράντωρ, εἰς οὓς ἡ ἀπὸ Πλάτωνος κατέληξεν ἀρχαία Ἀκαδημία. Κράντωρ δὲ μετέσχεν Ἀρκεσίλαος, ἀφ' οὗ μέχρι Ἡγησιλάου ἤνθησεν Ἀκαδημία ἡ μέση. Εἶτα Καρνεάδης (65) διαδέχεται Ἡγησιλάου, καὶ οἱ ἐφεξῆς. Κράτητος (66) δὲ Ζήνων ὁ Κιτιεὺς, ὁ τῆς Στωϊκῆς ἄρετας αἰρέσεως, γίνεται μαθητῆς. Τοῦτον διαδέχεται Κλεάνθης, ὃν Χρύσιππος, καὶ οἱ μετ' αὐτόν. Τῆς δὲ Ἑλεατικῆς ἀγωγῆς Ξενοφάνης ὁ Κολοφώνιος κατάρχει, ὃν φησι Τίμαιος κατὰ Τέρωνα τὴν Σικελίας δυνάστην καὶ Ἐπίχαρμον τὸν ποιητὴν γεγονέναι· Ἀπολλόδορος δὲ, κατὰ τὴν τεσσαρακοστὴν Ὀλυμπιάδα γενόμενον,

C Τοῦ δὲ ἠθικοῦ μόνος ἐπεμελεῖτο Σωκράτης, κατὰ γὰρ τοὺς ἄλλους αὐτοῦ γνωρίμους· εἴ γε καὶ ὁ Ξενοφῶν ἐν τοῖς *Ἀπομνημονεύμασι* ῥητῶς φησὶν ἀπαρνεῖσθαι αὐτὸν τὸ φυσικόν, ὡς ὑπὲρ ἡμᾶς καθεστηκός, καὶ σχολάζειν τῷ ἠθικῷ, ὡς πρὸς ἡμᾶς ὄντι. Τοιοῦτο οἶδε καὶ ὁ Τίμων, ἐν οἷς φησιν,

Ἐκ δ' ἄρα τῶν ἀπέκλινε λαοξόος, ἐννομολέσχης,

τουτέστιν ἀπὸ τῶν φυσικῶν ἐπὶ τὴν ἠθικὴν θεωρίαν· διὸ καὶ ἐννομολέσχης προσέθηκεν, ἅτε τοῦ ἠθικοῦ μέρους ὄντος τοῦ περὶ τῶν νόμων διαλέγεσθαι. « Ethicæ solus operam dedit Socrates, secundum reliquos ejus discipulos; licet Xenophon in *Memorabilibus* expresse dicat ipsum repudiasse physicam, ut quæ supra nos esset; ethicæ autem se applicuisse, utpote juxta nos positæ. Quemadmodum in his affirmat Timon,

Ab his autem declinavit, lapidicida, legum magister:

hoc est a physicis ad ethicam contemplationem, ac proinde addit *legum magister*, quod de legibus disputare ad ethicam pertineat. »

(64) *Ἀπὸ τῶν φυσικῶν*. Socratem physicis relictis, ad ethica se contulisse, testatur etiam Cicero in *Bruto*. H. SYLBERG.

(65) *Καρνεάδης*. Carneadem memorare videtur, tanquam auctorem τῆς νέας Ἀκαδημίας; in quo Clementi astipulantur Galenus et Lucianus. Verum Laetius id honoris Lacydæ, Carneadis magistro, tribuit.

(66) *Κράτητος*. Cratetem intelligit, non Academicum philosophum modo memoratum, qui patria Atheniensis fuit; sed aliam, Thebis oriundum, de quo Laetius in præcæmio: *Σωκράτους διήκουσεν Ἀντισθένης, οὗ Διογένης ὁ κύνων, οὗ Κράτης ὁ Θηβαῖος, οὗ Ζήνων ὁ Κιτιεὺς, οὗ Κλεάνθης, οὗ Χρύσιππος.* « Socratem audivit Antisthenes, eum Diogenes canis, eum Crates Thebanus, eum Zeno Citieus, eum Cleanthes, eum Chrysippus. »

παρατεταχέναι ἄχρι τῶν Δαρείου τε καὶ Κύρου χρόνων (67). Παρμενίδης (68) τοίνυν Ξενοφάνους ἀκουστής γίνεται· τούτου δὲ Ζήνων, εἶτα Λεύκιππος, εἶτα Δημόκριτος. Δημοκρίτου δὲ ἀκουσταὶ Πρωταγόρας ὁ Ἀθήρητις καὶ Μητρόδωρος ὁ Χίος, οὗ Διογένης ὁ Σμυρναῖος, οὗ Ἀναξάρχος· τούτου δὲ Πύρρων, οὗ Ναυσιφάνης· τούτου φασὶν ἔνιοι μαθητὴν Ἐπίκουρον γενέσθαι. Καὶ ἡ μὲν διαδοχὴ τῶν παρ' Ἑλλήσι φιλοσόφων, ὡς ἐν ἐπιτομῇ, ἦδε· οἱ χρόνοι δὲ τῶν προκαταρξάντων τῆς φιλοσοφίας αὐτῶν ἐπομένως λεκτέοι· ἵνα δὴ ἐν συγκρίσει ἀποδείξωμεν πολλαῖς γενεαῖς πρεσβυτέραν τὴν κατὰ Ἑβραίουσ φιλοσοφίαν. Καὶ περὶ μὲν Ξενοφάνους εἴρηται, ὅς τῆς Ἑλεατικῆς ἤρξε φιλοσοφίας· Θαλῆν (69) δὲ Εὐδήμος ἐν ταῖς Ἀστρολογικαῖς ἱστορίαις τὴν γενομένην ἐκλείψιν τοῦ ἡλίου προειπεῖν φησὶ, καθ' οὗς χρόνους συνῆψαν μάχην πρὸς ἀλλήλους Μῆδοί τε καὶ Λυδοί, βασιλεύοντος Κυαξάρους μὲν, τοῦ Ἀστυάγου πατρὸς, Μήδων, Ἀλυάττου δὲ τοῦ Κροίσου, Λυδῶν. Συνάδει δὲ αὐτῶ καὶ Ἡρόδοτος (70) ἐν τῇ πρώτῃ. Εἰσὶ δὲ οἱ χρόνοι ἀμφὶ τὴν πεντηκροστὴν Ὀλυμπιάδα (71). Πυθαγόρας (72) δὲ κατὰ Πολυκράτη τὸν τύραννον περὶ τὴν ἑξηκροστὴν (73) δευτέραν Ὀλυμπιάδα εὐρίσκειται. Σόλωνος δὲ ζηλωτῆς Μνησίφιλος (74) ἀναγράφεται, ὃ θεμιστοκλῆς συνδιέτρυφεν. Ἦκμασεν οὖν ὁ Σόλων κατὰ τὴν τεσσαρακοστὴν ἕκτην Ὀλυμπιάδα. Ἡράκλειτος γάρ (75) ὁ Βαύσωνος (76) Μελαγκόμαν τῶν

✠ P. 554 ED. POTTER, 502 ED. PARIS.

(67) *Τῶν Δαρείου τε καὶ Κύρου χρόνων.* Melius legeretur, τῶν Κύρου τε καὶ Δαρείου χρόνων, inquit Menagius in Observ. ad Diogenis Laertii l. ix, s. 20.

(68) *Παρμενίδης.* Laertius in prooemio: Οὗ Ξενοφάνης, οὗ Παρμενίδης, οὗ Ζήνων ὁ Ἑλεάτης, οὗ Λεύκιππος, οὗ πολλοὶ μὲν, ἐπ' ὀνόματι δὲ Ναυσιφάνης καὶ Ναυκύδης, ὧν Ἐπίκουρος. « Cujus discipulus erat Xenophanes, ejus Parmenides, ejus Zeno Eleates, ejus Leucippus, ejus multi quidem, nominatim vero Nausiphanes et Naucydes, quorum Epicurus. »

(69) *Θαλῆν.* Laertius in *Thalete*: Δοκεῖ δὲ κατὰ τινὰς καὶ πρῶτος ἀστρολογῆσαι, καὶ ἡλιακὰς ἐκλείψεις καὶ τροπὰς προειπεῖν, ὡς φησὶν Εὐδήμος ἐν τῇ περὶ τῶν ἀστρολογουμένων ἱστορίᾳ· ὅθεν αὐτὸν καὶ Ξενοφάνης καὶ Ἡρόδοτος θαυμάζει. Μαρτυρεῖ δὲ αὐτῶ καὶ Ἡράκλειτος, καὶ Δημόκριτος. « Secundum quosdam, primus videtur astrologiam exercuisse, et solis defectus ac mutationes prædixisse, ut refert Eudemus in historia rerum astrologicarum; unde illum Xenophanes et Herodotus mirantur. Quin etiam ei testimonium perhibent Heraclitus et Democritus. » Quod vero Thales eam prædixit solis eclipsim quæ sub Halvatte contigit, testatur etiam Cicero *De Divinat.* lib. i, Plinius lib. ii, cap. 12, aliique plures.

(70) *Ἡρόδοτος.* Herodoti verba sic se habent in lib. i: Συμβολῆς γενομένης, συνήνευκε ὥστε τῆς μάχης συνεσπεύσθη τὴν ἡμέρην ἑξαπίνης νύκτα γενέσθαι· τὴν δὲ μεταλλαγὴν ταύτην τῆς ἡμέρης Θαλῆς ὁ Μιλήσιος τοῖς Ἴωσι προηγόρευσε. « Contigit ut, commisso jam prælio dies, in noctem converteretur. Quam mutationem Thales Milesius Ionibus prædixerat. »

(71) *Πεντηκροστὴν Ὀλυμπιάδα.* Tatianus etiam *Orat. contra Græcos* pag. 141 edit. Oxon. refert Thaletem vixisse circa l. Olympiada. Laertius eum tradit natum fuisse anno primo trigesimæ quintæ Olymp., defunctum vero quinquagesima octava; idemque refert Cyrillus *contra Julian.* lib. i.

(72) *Πυθαγόρας.* Apuleius in *Floridis*: « Fuit ferme Pythagoras id ævi, quo Polycrates Samo potieba-

A quadragesima Olympiade, pervenisse usque ad tempora Darii et Cyri. Xenophanis ergo fuit auditor Parmenides, ejus Zeno, deinde Leucippus, deinde Democritus. Democriti autem auditores, Protagoras Abderitanus et Metrodorus Chius, ejus Diogenes Smyrnæus, ejus Anaxarchus; ejus autem Pyrrhon, ejus Nausiphanes; ejus dicunt nonnulli discipulum fuisse Epicurum. Et hæc est quidem successio eorum, qui fuerunt apud Græcos, philosophorum, tanquam in epitome. Tempora autem eorum, qui fuerunt principes et auctores ipsorum philosophiæ, sunt dicenda consequenter, ut, facta comparatione, ostendamus Hebræorum philosophiam fuisse generationibus multis antiquiorem. Et de Xenophane quidem dictum est, qui fuit Eleaticæ princeps philosophiæ. Thaletem autem Eudemus ✠ in *Historiis astrologicis* dicit prædixisse defectum solis, qui fuit eo tempore, quo inter se manus conseruere Medii et Lydi, regnante quidem Cyaxare, patre Astyagis, in Media, Alyatte autem Cræsi, in Lydia. Ei autem congruit Herodotus quoque in primo. Sunt autem ea tempora circa quinquagesimam Olympiadem. Pythagoras autem invenitur tempore Polycratis tyranni circa sexagesimam secundam Olympiadem. Solonis autem æmulator fuisse scribitur Mnesiphilus, cum quo versatus est Themistocles. Floruit autem Solon quadragesima sexta Olympiade. Hera-

clitus. » Laertius refert, eum a Polycrate Amasidi, Ægyptiorum regi, commendatum fuisse; deinde vero Simon reversum, cum eam invenisset Polycratis tyrannide oppressam, in Italiam cecidisse. Consentunt Strabo lib. xiv; Plutarchus *De placitis philosophorum* lib. i, cap. 3; Jamblichus in *Vita Pythagoræ*.

(73) *Τὴν ἑξηκροστὴν.* Laertius in *Pythagora*, segm. 45: Ἦκμαζε δὲ κατὰ τὴν ἑξηκροστὴν Ὀλυμπιάδα. « Floruit autem circa Olympiadem sexagesimam. » Tatianus prope finem *Orat. Olympiadas* describens. Σόλων περὶ μ', Πυθαγόρας περὶ ξβ'. « Solon circa quadragesimam, Pythagoras circa sexagesimam secundam. » Eusebius in *Chronico*, Pythagoræ doctrinam ad Olymp. lx refert. Ad Solonem quod attinet, eum Laertius refert leges posuisse περὶ τὴν τεσσαρακοστὴν ἕκτην Ὀλυμπιάδα. Cyrillus lib. i *contra Julianum*: Τεσσαρακοστῇ ἕκτῃ Ὀλυμπιάδι Σόλων νενομοθέτησε. Consentunt Eusebius, aliique.

(74) *Μνησίφιλος.* Plutarchus in *Themistocle*, p. 112, edit. Paris.: Μᾶλλον οὖν τις προσέγοι τοῖς Μνησίφιλου τὸν Θεμιστοκλέα τοῦ Φρεαρίου ζηλωτὴν γενέσθαι λέγουσιν, οὔτε ῥήτορος ὄντος, οὔτε τῶν φυσικῶν κληθέντων φιλοσόφων, ἀλλὰ τὴν καλουμένην σοφίαν, οὗσαν δὲ δεινότητα πολιτικὴν καὶ δραστήριον σύνεσιν ἐπιτήδευμα πεποιημένου καὶ διασώζοντος, ὡσπερ αἴρεσιν ἐκ διαδοχῆς ἀπὸ Σόλωνος. « Potius igitur iis adhaerendum, qui tradunt Themistoclem, Phrearii filium, discipulum fuisse Mnesiphili, qui nec rhetor erat, nec ex iis philosophis, qui Physici appellabantur, sed operam dabat ei, quam vocabant sapientiam, politicæ nempe activæque scientiæ, quæque peculiarem sectam a Solone descendente constituit. »

(75) *Ἡράκλειτος γάρ.* Γὰρ hoc loco transitionis nota est. Sic paulo post pag. 504, Ἡράκλειτος γὰρ οὐκ ἄνθρωπος. et pag. 507, Κάδμος γὰρ ὁ Φοῖνιξ, etc. p. 505, Δημόκριτος γάρ, etc., et alibi sæpe.

(76) *Βαύσωνος.* C. Βαύσωνος. SYLBERG. — Βλύσωνος habet Laertius in *Heraclito*, Βλοσύτωνος ἢ Βλεύτωνος, Suidas.

elitus porro, Bausonis filius, persuasit Melancomæ tyranno, ut deponeret tyrannidem. Hic despexit regem Darium adhortantem ut veniret ad Persas.

Α τύραννον ἐπεισεν ἀποθέσθαι τὴν ἀρχήν. Οὗτος βασιλέα Δαρεῖον (77) παρακαλοῦντα ἦκειν εἰς Πέρσας ὑπερεῖδεν.

CAPUT XV.

Græcorum philosophiam magna ex parte a barbaris haustam.

Hæc sunt quidem tempora eorum, qui apud Græcos fuere antiquissimi sapientum et philosophorum. Quod autem eorum plurimi fuerint et genere barbari, et a barbaris eruditi, quid opus est dicere? Si quidem Tuscum aut Tyrium fuisse Pythagoram ostensum est. Phryx autem erat Antisthenes: et Orpheus, Odyssius vel Thrax. Homerum enim plurimi produnt fuisse Ægyptium. Thales autem cum esset Phœnix genere, etiam cum Ægyptiorum prophetis congressus esse dicitur: sicut etiam Pythagoras cum his ipsis, per quos etiam fuit circumcisus, ut, adyta ingrediens, Ægyptiorum mysticam disceret philosophiam: et cum Chalcæorum et magorum versatus est præstantissimis: et eam, quæ nunc vocatur, Ecclesiam significat id, quod apud ipsum est ὁμακοσίον. Plato autem non ita inficias, se ea, quæ sunt præstantissima in philosophia, mercatum esse a barbaris, et fatetur venisse in Ægyptum: unde in *Phædone* scribens, undequaque posse iuvari philosophum: « Magna quidem est, inquit, Græcia, ο

✕ P. 535 ED. POTTER, 532 ED. PARIS.

(77) Δαρεῖον. Exstant apud Laetium Darii Hyastaspidae ad Heraclitum litteræ, ejusque responsio qua pernegat se unquam ad Persas profecturum: Ἐγὼ δὲ ἀμνηστὴν ἔχων πάσης πονηρίας, καὶ κόρον φεύγων πάντες οικουμένου φθόνου, καὶ διὰ τὸ περιστασθαι ὑπερηφανίας οὐκ ἂν ἀφικοίμην εἰς Περσῶν χώραν, ἀλίγοις ἀρκεόμενος, κατ' ἐμὴν γνώμην. « Ego autem omnis inimicior nequitie, fastidiumque devitans omnis mihi familiaris invidiæ, et quod superhos ante mores fugiam, nunquam in Persarum solum adveniam, paucis contentus, quæ sunt, secundum meam sententiam. »

(78) Τυρρῆνιός ἢ Τυρρῆνιος. Τυρρῆνιος procul dubio mendosum est. Itaque suspicor legendum Τυρρῆνιός ἢ Τύριος, ut superius. SYLB.

(79) Φρυξ. Laetius in *Antisthene*: Ἀντισθένης, Ἀθηναῖος. Ἐλέγαστο δὲ οὐκ εἶναι ἰθαγενῆς· ὅθεν πρὸς τὸν ἀναιδέζοντα εἰπεῖν· Καὶ ἡ Μητήρ τῶν θεῶν Φρυγία ἐστίν. Ἐδόκει γὰρ εἶναι Φρυγίης μητρός. « Antisthenes, Antisthenis filius, Atheniensis. Dicebatur autem non esse indigena. Quod cum ei probro daretur, respondisse fertur: *Ei Deum mater Phrygia est*; videbatur enim Thracia matre natus. » Consentunt de Thressa ejus matre, Seneca lib. *De constantia Sapientis* c. 18; Suidas v. Ἀντισθένης, et rursus in *Socrate* Laetius. Verum Antisthenis responso magis convenire videtur, ut ejus matrem Phrygiam fuisse putemus: quod etiam asserit Plutarchus lib. *De exilio*: Τὸ δὲ τοῦ Ἀντισθένορος οὐκ ἐπαινεῖς, πρὸς τὸν εἰπόντα· Ἡ Φρυγία σου ἐστὶν ἡ μήτηρ, καὶ γὰρ ἡ τῶν θεῶν; « Non Antisthenis illud laudas, qui ad dicentem. « Phrygia est mater tua » respondit: « Etiam deorum? »

(80) Πυθαγόρας. Laetius in *Pythagora*: Νέος δὲ εὖν καὶ φιλομαθῆς, ἀπεδήμησε τῆς πατρίδος, καὶ πάσας ἐμνήθη τὰς τῶν Ἑλληνικῶν καὶ βαρβαρικῶν τελετάς. Ἐγένετο οὖν ἐν Αἰγύπτῳ. « Cum esset autem juvenis et addiscendi studiosus, patriam relinquens, omnibus fere Græcis barbarisque mysteriis initiatus est. Denique Ægyptum perit, » etc. Cicero *De finibus* lib. v: « Cur ipse Pythagoras et Ægyptum

οἷδε μὲν οἱ χρόνοι τῶν παρ' Ἑλλήσι προεστυτάτων σοφῶν τε καὶ φιλοσόφων· ὡς δὲ οἱ πλείστοι αὐτῶν βάρβαροι τὸ γένος, καὶ παρὰ βαρβάροις παιδευθέντες, τί δεῖ καὶ λέγειν; εἶγε Τυρρῆνιός ἢ Τυρρῆνιος (78) ὁ Πυθαγόρας ἐδείκνυτο· Ἀντισθένης δὲ, Φρυξ (79) ἦν· καὶ Ὀρφεύς, Ὀδύσσης ἢ Θραξ· Ὅμηρον γὰρ οἱ πλείστοι Αἰγύπτιον φαίνουσι. Θαλῆς δὲ Φοινικῶν τὸ γένος, καὶ τοῖς Αἰγυπτίων προφήταις συμβεβληκέναι εἴρηται· καθάπερ καὶ ὁ Πυθαγόρας (80) αὐτοῖς γε τούτοις, δι' οὓς καὶ περιετέμετο (81), Ἰναδὴ, καὶ εἰς τὰ ἄδυτα κατελθὼν, τὴν μυστικὴν παρ' Αἰγυπτίων ἐκμάθει φιλοσοφίαν· Χαλδαίων τε καὶ μάγον τοῖς ἀρίστοις συνεγένετο· καὶ τὴν Ἐκκλησίαν, τὴν νῦν οὕτω καλουμένην, τὸ παρ' αὐτῷ ὁμακοσίον (82) αἰνίττεται. Πλάτων δὲ οὐκ ἀρνεῖται τὰ κάλλιστα εἰς φιλοσοφίαν παρὰ τῶν βαρβάρων ἐμπορεύεσθαι· εἰς τε Αἴγυπτον ἀφικέσθαι ὁμολογεῖ. Δύνασθαι γοῦν ἐν τῷ Φαίδῳ πανταχόθεν τὸν φιλόσοφον ὠφελεῖσθαι γράφων, « Πολλὴ μὲν ἡ Ἑλλάς, ἔφη, ὦ Κέβης, ἢ δ' ὅς, ἐν ἧ εἰσι (83) πάντων ἀγαθοὶ ἄνδρες,

lustravit et Persarum magos adiit. » Conf. Plinius lib. xxv, c. 2. Lucianus in *Bίων πράσις*, aliique plures.

(81) Περιετέμετο. Superius refert Laetius, Pythagoram initiatum fuisse πάσαις Ἑλληνικαῖς καὶ βαρβαρικαῖς τελεταῖς, « omnibus Græcis et barbaris mysteriis. » Verba Porphyrii in *Vita Pythagoræ* videntur ad circumcisionem referri debere; dicit enim Pythagoram Amasidis litteris munitum ad Diospolias profectum fuisse, ut arcanas eorum disciplinas addisceret: Τῶν δὲ οὐ δυναμένων περισχέσθαι αἰτίας διὰ τὸ θεός τοῦ βασιλέως, νομισάντων δὲ ἐν τῷ μεγέθει τῆς κακοπαθείας ἀποστήσειν αὐτὸν τῆς ἐπιβολῆς, προστάγματα ἀκλήρᾳ καὶ κεχωρισμένα τῆς Ἑλληνικῆς ἀγωγῆς κελεύσει ὑπομείναι αὐτόν· τὸν δὲ ταῦτα ἐκτελέσαντα προθυμῶς, οὕτω θαυμασθῆναι ὡς ἐξουσίαν λαβεῖν θύειν τοῖς θεοῖς τε, καὶ προσεῖναι ταῖς τούτων ἐπιμελείαις, ὅπως ἐπὶ ἄλλου ξένου γεγονός οὐχ εὐρίσκειται. Theodorotus Θεωριαι. α', p. 467: Φασὶ δὲ τὸν Πυθαγόραν καὶ περιτομῆς ἀνασχέσθαι, τοῦτο παρ' Αἰγυπτίων μαμαθηκότα. « Aium autem Pythagoras, ut hæc ab Ægyptiis disceret, circumcidi se passum fuisse. »

(82) Ὅμακοσίον. De ὁμακοσίῳ narrat Hierocles pag. 518. H. SYLBURG.

(83) ὦ Κέβης, ἢ δ' ὅς, ἐν ἧ εἰσι. Scribendum, Platone auctore, ὦ Κέβης, ἐν ἧ εἰσισι. Platonis autem verba *Phædon*, p. 59 sic se habent: Πέθειν οὖν (ἔφη), ὦ Σώκρατες, τῶν τοιούτων ἀγαθῶν ἐπιπόδον ληψόμεθα, ἐπειδὴ σὺ (ἔφη) ἡμᾶς καταλείπεις;— Πολλὴ μὲν ἡ Ἑλλάς (ἔφη), ὦ Κέβης, ἐν ἧ εἰσισι πάντων ἀγαθοὶ ἄνδρες, πολλὰ δὲ καὶ τὰ τῶν βαρβάρων γένη, οὓς πάντας χρὴ διερευνεῖσθαι ζητούντας τοιούτων ἐπιπόδον, μήτε χρημάτων φειδομένους, μήτε πόνων. « Sed undenam, inquit Cebes, medicum ejusmodi nanciscemur, o Socrates, quoniam tu nos deseris? Ampla est, inquit, o Cebes, Græcia, in qua sunt alicubi viri boni; quamplurime sunt etiam barbarorum nationes: per hos omnes ejusmodi medicum debetis perquirere, neque pecuniis parcemes, neque laboribus. »

πολλά δὲ καὶ τὰ τῶν βαρβάρων γένη. Ὡς οὕτως αἴεται ὁ Πλάτων καὶ βαρβάρων φιλοσόφους τινὰς εἶναι. Ὁ δὲ Ἐπίκουρος ἔμπαινον ὑπολαμβάνει μόνους φιλοσοφῆσαι Ἕλληνας δύνασθαι. Ἐν τε τῷ Συμπόσιῳ ἐπικρινῶν Πλάτων τοὺς βαρβάρους, ὡς διαφερόντως ἀσκήσαντας, μόνους (84) ἀληθῶς φησὶ, « καὶ ἄλλοι πολλαχοῦ, καὶ ἐν Ἑλλήσι καὶ βαρβάροις, ὧν καὶ ἱερὰ πολλά ἤδη γέγονε διὰ τοὺς τοιοῦτους παῖδας. » Δῆλοι δὲ εἰσιν οἱ βάρβαροι, διαφερόντως τιμήσαντες τοὺς αὐτῶν νομοθέτας τε καὶ διδασκάλους, θεοὺς προσειπόντας. « Ψυχὰς (85) γὰρ ἀγαθὰς, » κατὰ Πλάτωνα, « καταλιπούσας τὴν ὑπερουράνιον τόπον, ὑπομείναι ἐλθεῖν εἰς τόνδε τὸν τάρταρον, καὶ σῶμα ἀναλαβοῦσας, τῶν ἐν γενέσει κακῶν ἀπάντων μετασχεῖν ὑπολαμβάνουσι, κτηδεμόνας τοῦ τῶν ἀνθρώπων γένους, » αἱ νόμους τε ἔθεσαν, καὶ φιλοσοφίαν ἐκέρουσαν. « οὗ μείζον (86) ἀγαθὸν τῷ τῶν ἀνθρώπων γένει οὐτ' ἤλθε ποτε ἐκ θεῶν, οὐτ' ἀφίξεται. » Καὶ μοι δοκοῦσιν αἰσθόμενοι τῆς μεγάλης εὐπορίας τῆς διὰ τῶν σοφῶν, σεβασθῆναι τε τοὺς ἀνδρας, καὶ δημοσίᾳ φιλοσοφῆσαι, Βραχμᾶνες τε ὅσμπαντες, καὶ Ὀδρύσαι, καὶ Γέται. Καὶ τῷ τῶν Αἰγυπτίων γένος ἐθεολόγησαν ἀκριβῶς τὰ ἐκείνων, Χαλδαῖοί τε καὶ Ἀράβιοι, οἱ κληθέντες εὐδαίμονες, καὶ ὅσοι γε τὴν Παλαιστίνην κατέφκησαν, καὶ τοῦ Περσικοῦ γένους οὗ τὸ ἐλάχιστον μέρος, καὶ ἄλλα πρὸς τούτοις γένη μυρία. Ὁ δὲ Πλάτων δῆλον ὡς σεμνύνων αἰεὶ τοὺς βαρβάρους εὐρίσκειται, μεμνημένος αὐτοῦ τε καὶ Πυθαγόρου, τὰ πλεῖστα καὶ γενναιότατα τῶν δογμάτων ἐν βαρβάροις μαθόντας (87). Διὰ τοῦτο καὶ γένη βαρβάρων εἶπε « γένη φιλοσόφων ἀνδρῶν βαρβάρων » γινώσκων ἐν τε τῷ Φαίδρῳ τὸν Αἰγύπτιον βασιλέα, καὶ τοῦ Θωῦθ (88) ὑμῖν σοφώτερον δείκνυσιν, ὄντινα

A Cebes, ait ille, in qua sunt viri omni ex parte boni, multa sunt autem etiam genera barbarorum. » Sic existimat Plato ex barbaris quoque esse aliquos philosophos. Epicurus autem contra existimat solos Græcos posse philosophari. Et in *Convivio* Plato laudans barbaros, ut qui philosophiam insigniter exercuerint, vere dicit : « Et in multis aliis, et apud Græcos, et apud barbaros, quorum etiam templa jam multa facta sunt, propter ejusmodi filios. » Clarum est autem, barbaros eximie semper honorasse suos legumlatores et præceptores, eos deos appellantes. « Bonas enim animas, » ut dicit Plato, « super-cœlesti loco relicto, sustinuisse venire in hunc tartarum, et corpore suscepto, malorum omnium quæ ex generatione contrahuntur fuisse participes existimant, humani generis curam gerentes : » quæ et leges tulerunt, et philosophiam prædicarunt ; « quo majus bonum ad hominum genus nunquam a diis venit, nec veniet. » Atque mihi quidem videntur cum sensissent magna, quæ per sapientes conferebantur, beneficia, et eos coluisse, et publice esse philosophari, et Brachmanes universi, et Odrysæ, et Getæ. Quin etiam genus Ægyptium diligentissime illos in deos retulit, et Chaldaei et Arabes, qui dicti sunt Felices, et quicunque habitaverunt Palæstinam, et non minima Persici generis pars, et alia præter hæc genera innumerabilia. Clarum est autem inveniri semper Platonem magni facere barbaros, ut qui meminisset se et Pythagoram plurima & eaque præstantissima et nobilissima dogmata didicisse apud barbaros. Et ideo etiam genera barbarorum vocat « genera philosophorum **131** barbarorum : » neque ignorat in *Phædro* regem Ægyptium,

⌘ P. 556 ED. POTTER, 505 ED. PARIS.

(84) Ἀσκήσαντας, μόνους. Cur μόνους, « solus ? » Certe a verbis Platonis, quæ sequuntur, inferri non potest eum existimavisse, quod « soli » barbari sapientiæ studia exercerent : sed contra dicit, esse Græcos perinde ac barbaros, qui id facerent. Proinde nisi aliquid ad complendam hanc sententiam desit, quod suspicor, scribendum ἀσκήσαντας νόμους, quia de legum ferendarum scientia Platoni res est. Vel omittenda vox μόνους, quæ forte e priori sententia in hanc irrepsit. Sic demum facilis erit sensus. Porro verba Platonis in *Convivio* pag. 4198 hæc sunt : Τίμιος δὲ παρ' ὑμῖν καὶ Σόλων διὰ τὴν τῶν νόμων γέννησιν, καὶ ἄλλοι ἄλλοι πολλαχοῦ ἄνδρες, καὶ ἐν Ἑλλήσι καὶ ἐν βαρβάροις, πολλά καὶ καλὰ ἀποφηνάμενοι ἔργα, γεννήσαντες παντοίαν ἀρετὴν ὧν καὶ ἱερὰ πολλά ἤδη γέγονε διὰ τοὺς τοιοῦτους παῖδας : διὰ τοὺς ἀνθρωπίνους, οὐδενός που. « Honoratur apud vos propter generationem legum et ipse Solon, aliique permulti alibi apud Græcos et barbaros, qui multa et præclara demonstrarunt opera, virtutem omnem progengerantes. Quibus sacra ac templa multa ob hujusmodi sæpe natos dicata sunt, ob humanos vero alicui nunquam. » Equibus verbis si quis ἄλλοι pro ἀληθῶς apud Clementem reponere velit, haud repugnabo.

(85) Ψυχὰς. Hæc in fine *Phædonis* exstant. SYLB.

(86) Οὗ μείζον. Cicero *Academicarum quæst.* lib. 1, cap. 2 : « Nec ullum arbitror, ut apud Platonem est, majus aut melius a diis datum munus homini. » Platonis verba occurrunt *Timæi* p. 1058 : Ἐξ ὧν ἐπορισάμεθα φιλοσοφίας γένος : οὗ μείζον ἀγαθὸν οὐτ' ἤλθεν, οὐθ' ἤξει ποτὲ τῷ τῶν ἀνθρώπων γένει

ἐωρηθὲν ἐκ θεῶν. « Quibus ex rebus philosophiam adepti sumus. Quo bono nil unquam majus mortalium generi datum est deorum munere, neque dabitur. »

(87) Μαθόντας. Structuræ lex postulat μαθόντες, vel plur. μαθόντων. *Comm.* Sylburg.

(88) Τοῦ Θωῦθ. Tertull. *De anima* c. 2 : « Nedum divos, ut Mercurium Ægyptium, cui præcipue Plato adscribit. » Pamelius in eum locum scribens meminit hujus Clementis, monetque hic legendum « Theut » quemadmodum legitur apud Platonem in *Phædro*, ubi narrat Socrates, venisse Theut ad Thammum, regem Ægypti, eique artes suas demonstrasse. De eodem item in *Philebo* : Φωνὴν ἀπειρον κατενόησεν, εἴ τε θεός τις, εἴτε καὶ θεῖος ἄνθρωπος, ὡς λόγος ἐν Αἰγύπτῳ Θεῦθ τινὰ τοῦτο γενέσθαι. « Vocem infinitam animadvertit, sive deus aliquis, sive divinus homo, veluti fama refert, hujusmodi hominem, nomine Theut, in Ægypto existisse. » Cicero lib. III *De natura deor.*, ut monet Scaliger in Varronem, Theut vocat, locus tamen Ciceronis sic legitur in editione Lambini : « Mercurius quintus, quem colunt Pheneæ, qui Argum dicitur interemisse, ob eamque causam Ægypto præfuisse, atque Ægyptiis leges et litteras tradidisse. Hunc Ægypti Thoyth appellant. » Suidas, Θωῦθ καὶ Θῶθ ὁ Ἑρμῆς. COLLECT.—Philo Byblus apud Eusebium *Præparat. evangel.* lib. 1, c. 9, p. 31, 52 edit. Paris., refert e Sanchoniathone, Taautum « primum litteras invenisse, ac scribendorum commentariorum auctorem fuisse : καὶ ἀπὸ τοῦδε ὡς περ κρηπίδα βαλλόμενος τοῦ λόγου, ὃν Αἰγύπτιοι μὲν ἐκάλεσαν Θωῦθ, Ἀλεξανδρεῖς δὲ Θῶθ, Ἑρμῆν δὲ Ἕλληνας

et Thoyth nobis ostendit sapientio rem: quem quidem novit esse Mercurium. Quinetiam in *Charmide* videtur quosdam nosse Thraeces, qui dicuntur animam facere immortalem. Narratur autem Pythagoras fuisse discipulus Sonchedis, archiprophete Ægyptii; Plato autem Sechnuphilis Heliopolitani; Eudoxus autem Cnidius Comuphidis, qui ipse quoque fuit Ægyptius. In dialogo autem *De anima*, rursus videtur Plato agnoscere prophetiam introducens prophetam Lachesis orationem enuntiantem, et apud eas, quæ sortiuntur, animas prædicentem; et in *Timæo* sapientissimum Solonem introducit discentem a barbaro. Ita autem se habet dictio: « O Solon, Solon, vos Græci semper estis pueri, senex autem nullus est Græcus; disciplinam enim nullam habetis canam. » Democritus autem

μετέφρασαν: ab illo autem auspicatum esse, quem ab Ægyptiis Thout, ab Alexandrinis Thoth, nominatum, Græci Hermen, seu Mercurium reddidere. »

(89) *Χαρμίδη*. Platonis verba, *Charmidæ* pag. 464, hæc sunt: « Ἐμαθὸν δ' αὐτὴν (ἐπωδὴν) ἐγὼ ἔχει ἐπὶ στρατιᾶς παρὰ τινος τῶν Θρακῶν τῶν Ζαμολξίδος ἱατρῶν, οἱ λέγονται καὶ ἀθάνατιζεῖν. » Quam incantationem didici ibidem in exercitu a quodam medicorum, Zamolxidis sectatorum, qui et immortalitatem asserere dicuntur. »

(90) *Σώγχηδι*. Forte rectius *Σώγχιδι*, a nomine *Σώγχις*. SYLBERG.

(91) *Κοροούφιδι*. « Corrigo *Χορούφιδι*. Ita Ægyptius ille sophus dicitur Plutarcho in libro *De genio Socratis*, et ita dici debet: » inquit Menagius *Observat. ad Luertii Eudoxum*, lib. viii, segm. 90.

(92) *Ἐν δὲ τῷ Περὶ ψυχῆς*. Per memoriæ lapsum hæc tribuit Clemens dialogo *De anima*, quæ occurrunt lib. x *De republica*, pag. 765: Σφᾶς οὖν, ἐπειδὴ ἀφικέσθαι εὐθὺς δεῖν ἰέναι πρὸς τὴν Λάχαισιν. Προφήτην οὖν τινὰ σφᾶς πρῶτον μὲν ἐν τάξει διαστῆσαι: ἔπειτα λαβόντα ἐκ τῶν τῆς Λαχέσεως γονάτων κλήρους τε καὶ βίων παραδείγματα, ἀναβάντα ἐπὶ τὴν βῆμα ὑψηλόν, εἰπεῖν: Ἀνάγκης θυγατρὸς, κόρης Λαχέσεως, λόγος. « Illuc ergo animæ cum venerint, statim oportere ad Lachesis accedere: ubi illico propheta aliquis primum singulas disponit in ordinem, postea cum ex genibus Lachesis sortes, et vitarum exempla susceperit, sublime quoddam tribunal ascendens, sic satur: Oratio Lachesis virginis, Necessitatis filię, » etc.

(95) *Πρὸς τοῦ Βαβυλῶν*. C. Ritterhusius not. in Porphyrium *De vita Pythagoræ*, his Clementis verbis laudatis, adjicit: « Legendum πρὸς τοῦ β., quod valet πρὸς τινος: ut apud S. Paulum I Thess. iv, 6: Ἐν τῷ πράγματι valet ἐν τινι πράγματι. Sic enim legendum, ubi vulgo ἐν τῷ. »

(94) ὦ Σόλων. Hæc infra recitat Clemens, paulo ante hujus libri finem, p. 555: item Justinus M. *Cohort. ad Græcos*, p. 71 edit. Oxon.; Eusebius *Præparat. evangel.* lib. x, cap. 4, p. 471; Cyrillus Alexandrinus *Contra Julianum*, lib. 1, p. 15; Theodoretus *Θεραπ.*, serm. 1, p. 437. In Platonis autem *Timæo* p. 1045 sic se habent: Καὶ τινὰ εἰπεῖν τῶν ἱερέων εὐ μάλα παλαιῶν. ὦ Σόλων, Σόλων, Ἕλληνας αἰεὶ παῖδες ἐστέ, γέροντων δὲ Ἕλληνας οὐκ ἐστίν. Ἀκούσας οὖν, Ἡὼς τι τοῦτο λέγεις; φάναι. Νέοι ἐστέ, εἰπεῖν, τὰς ψυχὰς πάντες οὐδεμίαν γὰρ ἐν αὐταῖς ἔχετε δι' ἀρχαίαν ἀκοήν παλαιάν δόξαν, οὐδὲ μάθημα χρόνῳ πολιῶν οὐδέν. « Tunc e sacerdotibus Ægyptiis quemdam grandem natu dixisse: O Solon, Solon, Græci pueri semper estis, nec quisquam e Græcia senex. Cur istud diceret, percontante Solone, respondisse sacerdotem: Quia juvenis semper vobis est animus, in quo nulla est ex vetustatis commemoratione prisca opinio, nulla cana scientia. »

A Ἐρμῆν οἶδεν ὄντα. Ἀλλὰ καὶ τῷ *Χαρμίδη* (89) Θρακῶν τινὰς ἐπιστάμενος φαίνεται, οἱ λέγονται: ἀθάνατιζεῖν τὴν ψυχὴν. Ἱστορεῖται δὲ Πυθαγόρας μὲν Σώγχιδι (90) τῷ Αἰγυπτίῳ ἀρχiproφήτῃ μαθητεῦσαι Πλάτων δὲ Σεχνούφιδι τῷ Ἡλιοπολίτῃ. Εὐδοξος δὲ ὁ Κνίδιος Κορούφιδι (91) τῷ καὶ αὐτῷ Αἰγυπτίῳ. Ἐν δὲ τῷ *Περὶ ψυχῆς* (92) Πλάτων πάλιν προφητείαν γνωρίζων φαίνεται, προφήτην εἰσάγων τὸν τῆς Λαχέσεως λόγον ἐξαγγέλλοντα, πρὸς τὰς κληρούμενας ψυχὰς προθεσπιζόντα: καὶ τῷ *Τιμίῳ* τὸν σοφώτατον Σόλωνα μαυθάνοντα εἰσάγει πρὸς τοῦ βαβυλῶν (95). Ἔχει δὲ τὰ τῆς λέξεως ὧδε: « ὦ Σόλων (94), Σόλων, Ἕλληνας ὑμεῖς αἰεὶ παῖδες ἐστέ: γέροντων δὲ Ἕλληνας οὐδεῖς: οὐ γὰρ ἔχετε μάθημα χρόνῳ πολιῶν. » Δημόκριτος γὰρ τοὺς Βαβυλωνίους (95) λόγους ἠθικῶς πεποιήται: λέγεται γὰρ τὴν Ἀκικάρου (96)

(95) *Βαβυλωνίους*. Eusebius *Præparat. evangel.* lib. x, cap. 4, p. 472, a Clemente edoctus, hæc ait: Καὶ Δημόκριτος δὲ ἐστὶ πρότερον τοὺς Βαβυλωνίων λόγους ἠθικῶς πεποιήσθαι λέγεται. « Quinetiam ante Platonem, Democritum ferunt, Babyloniorum de moribus disputationes edidisse. » Laertius in *Democrito* meminit libri cui titulus hic fuit: *Περὶ τῶν ἐν Βαβυλῶνι ἱερῶν γραμμάτων*, *De sacris in Babylone litteris*.

(96) Ἀκικάρου. Reinesius *Var. lect.* lib. 1, cap. 22, ait: « Hic dignus vindice nolus, sed in quem nemo doctorum hactenus incidit, qui solveret. Democritum, quem vel κατ' ἐξοχήν, vel ut ab æquivocis, inter quos alius historicus, alius poeta, alius rhetor, cum discernere, Physicum appellarunt, ut est apud Varronem *De re rustic.* lib. 1, c. 4, et Plinium lib. xxviii, scripsisse περὶ τῶν ἐν Βαβυλῶνι ἱερῶν γραμμάτων, e Diogene Laertio discimus. Ea cum « moralibus Babylonicis et expositione columnæ Acicari, » de quibus Clemens, eadem fuisse, vero simile est. Sed quis iste « Acicarus, » ejusque « columna? » Est inter ἀπαξ ἀναγινωσκόμενα in antiquitate, quantum ejus mihi cognitum est, universa: experiar tamen. Acoris quidam, qui et Acencheres, inter Ægypti reges fuit: Ægyptiis et Æthiopicis solemne, doctrinas suas sacras et sapientiam arcanam de naturalibus et civilibus symbolis, quibusdam figuris animalium aliarumque rerum sub-lunarium cælatis, seu litteris mysticis, in pyramidibus et obeliscis proponere: partem etiam in templorum adytis conservarunt soli ejus custodes et doctores Ἀμμωνέες, seu sacerdotes, quorum in Solonis, Pythagoræ, Democriti, Platonis *Vita* multa mentio. Istæ hinc ἀπόκρουσα Ἀμμωνέων γράμματα a Philone Byblio apud Eusebium *Præpar. evangel.* lib. x, cap. 4 appellantur. Præterea Democritum: præterquam Chaldæam, Indiam et Persidem, etiam Ægyptum perlustrasse, conversatum aliquandiu cum sacerdotibus, et cognitione scientiarum omnium divitem ab iis in Græciam rediisse, constat. Ex his non absurde videtur colligi posse, quæ illa « Acicari columna. » Acicarus Clementi non alius est, quam Acencheres. Babylon, de qua apud Diogenem, oppidum est Ægypti memoratum Straboni, lib. xvii, qui φρουρεῖον ἐρεμνόν appellat: olim sita super Nilum, nunc cum Cairo uno muro inclusa hoc nomine. Jac. de Vitr. lib. iii *Hist. Hierosol.* A Bellonio paulo supra Cairum ponitur. De ea vero Diogenem et Clementem intelligi debere probat, quod sequitur apud eum, Democritum scripsisse περὶ τῶν ἐν Μερόῃ ἱερῶν γραμμάτων. Ἱερὰ γράμματα in solis Ægyptiorum rebus nominantur. » Hæc ille. Steph. le Moyne *Var. sacr.* pag. 546, 547, hæc dicit: « Ab ista voce ἄκικρ, Ak. ker, vel Akiker, fluxit forsan vox, quæ occurrit apud Clementem Alexandr. *Strom.* 1, p. 505, ubi mentionem ingerit

στήλην (97) ἐρμηνευθεῖσαν τοῖς ἰδίοις συντάξαι συγ-
γράμμασι. Κάστιν ἐπισημήνασθαι παρ' αὐτοῦ (98),
«Τὰδε λέγει Δημόκριτος,» γράφοντος· ναὶ μὴν
καὶ περὶ αὐτοῦ, ἧ̄ σεμνονόμενός φησί· που ἐπὶ τῇ
πολυμαθίᾳ· ἢ Ἐγὼ (99) δὲ τῶν κατ' ἐμαυτὸν ἀνθρώ-
πων γῆν πλείστην ἐπεπλανησάμην, ἱστορέων τὰ
μήκιστα· καὶ ἀέρας τε καὶ γέας (1) πλείστας
εἶδον· καὶ λογίων ἀνθρώπων πλείστων ἐσήκουσα (2)
καὶ γραμμάτων (3) συνθέσιος (4) μετὰ ἀποδείξιος
οὐδεῖς (5) κἄμ' ἐπαρήλλαξεν, οὐδ' οἱ Αἰγυπτίων καλεό-
μενοι Ἄρπεδονάπται (6)· σὺν τοῖς δ' ἐπὶ πᾶσιν ἐπ'
ἔτα ὀγδοήκοντα ἐπὶ ξένης ἐγενήθη. ἢ Ἐπῆλθε (7)
γὰρ Βαβυλωνά τε, καὶ Περσίδα, καὶ Αἴγυπτον, τοῖς
τε μάγοις καὶ τοῖς ἱερεῦσι μαθητεύων· Ζωροάστρην
δὲ τὸν μάγον (8) τὴν Πέρσῃν ὁ Πυθαγόρας ἐδήλω-
σεν (9). Βίβλους ἀπακρύφους (10) τῶνδρος τοῦδε οἱ τῆν

⊗ P. 337 ED. POTTER, 304 ED. PARIS.

columnæ ejusdam «Akikeri.» Torsit locus iste
viros eruditos, Bochartum imprimis et Bigotium,
viros insignes. Existimavit Bochartus, per colum-
nam Acicari apud Babylonios erectam, in qua
multa secreta continebantur sculpta, posteritati
transmittenda, fuisse $\alpha\kappa\iota\kappa\epsilon\rho\iota$ $\tau\upsilon\sigma\upsilon$ columnam re-
rum fundamentalium, radicalium, et dogmatum,
quorum cura homines deberet primo tangere, et
quæ præcipue deberent memoriæ commendare. Et
revera $\alpha\kappa\iota\kappa\epsilon\rho\iota$ apud Hebræos sunt radices, et fun-
damenta scientiæ, et articuli primarii religionis
Judaicæ. Arguta sane conjectura, et quæ forsitan
multis eruditis et verisimilitudinis specie, et aucto-
ris nomine possent se commendare. Videant ta-
men, annon columna potius dicebatur $\alpha\kappa\iota\kappa\epsilon\rho\iota$ $\tau\upsilon\sigma\upsilon$
«columna exploratoris,» investigatoris, hominis,
qui operam totam suam impenderat, arcanis phy-
sices, moralis, et religionis vulgandis, referendis,
et cum omnibus lectoribus liberaliter communi-
candis. Nam apud Babylonios et Chaldaeos
vox $\alpha\kappa\iota\kappa\epsilon\rho\iota$, «Akiker,» notat «inquirentem,» inquisi-
torem, ruspatorum, et qui, præteritis rebus vulgari-
bus et notis, ad occulta se confert, et ut illa possit
ernere, nulli parcat labori et diligentiae. Hoc est
proprie $\alpha\kappa\iota\kappa\epsilon\rho\iota$, $\alpha\kappa\iota\kappa\epsilon\rho\iota$ ἐρευνᾶν, cum maxima conten-
tione aliquid investigare. Hæc ille. Porro librum,
Ἀκίχαρον dictum, edidisse Theophrastum, refert
Laertius lib. v, seg. 50, ubi: «Qui, qualisve fuerit
Acicharus, dicere, non nostrum est, sed aruspicias:»
inquit Menagius. Probabile est, eundem fuisse,
quem Strabo *Achaicarum* vocat lib. xvi, pag. 762,
ubi celebres μάντιες enumerans, memorat Amphia-
raum, Trophonium, Persarum magos, Indorum gym-
nosophistas, etc., παρὰ δὲ τοῖς Βοσπορανοῖς Ἀχαί-
χαρον, «apud Bosporanos autem Achaicarum.»
Etenim apud Thracas, Scythasque fuisse, qui stu-
diis operam darent, constat exemplis Orphei et
Anacharsidis. Quinetiam Judæi tradunt, decem
Israeliticis tribus non solum in Persiam et Me-
diam, sed etiam in regiones ultra Bosporum abdu-
ctas fuisse. Democritus autem in omnes fere re-
giones, quæ suo tempore studiis florebant, discendi
causa peregrinatus fuisse dicitur: unde λόγους
Βαβυλωνίους, λόγον Χαλδαϊκόν, λόγον Φρύγιον, περι-
τῶν ἐν Μερῶν, etc., edidisse memoratur.

(97) Στήλην. Notum est, antiquos, quæ posteris
tradi volebant, columnis insculpsisse. Unde Man-
etho apud Eusebium se, quæ refert, accepisse pro-
fiteatur ἐκ τῶν ἐν τῇ Στριάδικῃ γῆ κειμένων στῆλῶν,
ἱερᾷ διαλέκτῳ καὶ ἱερογραφικῶς γράμμασι κεχαρα-
κτηρισμένων ὑπὸ Θωῦθ τοῦ πρώτου Ἑρμοῦ, «a co-
lumnis in Seriadica terra positis, sacra dialecto
sacris litteris a Thout, primo Herma, insculptis.»
Paulo post p. 506 Clemens memorat κόσμου στή-
λας, quas Hercules ab Atlante accepit. Hæc autem

morales libros scripsit Babylonicos: dicitur autem
Acicari, ⊗ quam est interpretatus columnam, suis
scriptis adjunxisse. Atque ex ipso observari hoc
potest, ubi, «Hæc autem dicit Democritus,» scri-
bit. Quin etiam de seipso, de magna sua se jactans
doctrina, ait: «Ego ex iis, qui meo tempore fue-
runt, plurimas terras peragravi, ea quæ procul erant
remota inquirens, et aeris et terræ vidi regiones
plurimas, et homines doctos audivi plurimos, nec
in ducendis committendisque lineis, vel eorum, qui
apud Ægyptios Arpedonaptæ dicuntur, quisquam
me demonstrationum certitudine superabat, quibus
cum omnibus ad octoginta annos peregrinus ho-
spesque versatus sum.» Adiit enim Babylonem,
Persidem et Ægyptum, magorum et sacerdotum
se præbens discipulum. Zoroastrem autem magum

de re qui plura scire cupit, adeat Fabricii *Biblio-
thecæ Græcæ* lib. i, cap. 11, sect. 5.

(98) Παρ' αὐτοῦ. Forte rectius παρ' αὐτοῦ, «apud
eum.» SYLBURG.

(99) Ἐγὼ. Hæc Democriti verba recitavit Euse-
bius *Præparat. evangel.* lib. x, cap. 4, p. 472.

(1) Γέας. Γαίας, Euseb.

(2) Ἀνθρώπων π. ἐσήκουσα. Ἀνθρώπων π. ἐπή-
κουσα, Euseb.

(3) Γραμμάτων. Γραμμένων, ms. Eusebii codex
in bibliotheca collegii D. Joannis Baptistæ asservatus.

(4) Συνθέσιος. Forte dativo casu legendum συν-
θέσει, «compositionibus.» SYLBURG. — Sed rece-
ptam lectionem firmat Eusebius. Mox, inquit Syl-
burgius, οὐδεὶς κω Ionice dictum pro οὐδεὶς πω,
«nullus dum, nemo adhuc.»

(5) Μετὰ ἀποδείξιος οὐδ. Μετὰ ἀποδείξεως
οὐδεὶς με παρήλλαξεν, οὐδὲ Αἰγυπτίων οἱ καλούμενοι
Ἄρπεδονάπται, οἷς ἐπὶ πᾶσιν ἐπ' ἔτα ὀγδοήκοντα
ἐπὶ ξένης ἐγέν. Euseb. Μετ' ἀποδείξεως οὐδεὶς κἄμ'
παρήλλαξεν, οὐτε Αἰγυπτίων οἱ καλούμενοι Ἄρπε-
δονάπται, οἷς ἐπὶ πᾶσιν ἐπ' ἔτα ὀγδοήκοντα ἐπὶ ξένης
ἐγέν. Ms. Joan.

(6) Ἄρπεδονάπται. Ἄρπεδονάπται indubi-
tanter retinuit apud Eusebium Vigerus ejus editor,
non advertens hæc e Clemente petita esse. Est au-
tem verior lectio Ἄρπεδονάπται, unde factum Ἄρ-
πεδονάπται in codice Joan. Porro ἀρπεδόνας ἀπ-
ταιν idem est, quod γραμμάς συντίθεσθαι· in quo
his viris, utpote mathematicorum filiis, præcipue
studium erat. Vigerus perperam ducit ab ἄρσις,
πέδον et ἄπται.

(7) Ἐπῆλθε. Hæc etiam Eusebius paulum mu-
tata in suam *Præp. evang.* transtulit: Ἐπῆλθε γὰρ
καὶ οὗτος Βαβυλωνά τε, καὶ τὴν Περσίδα, καὶ Αἴγυ-
πτον, τοῖς τε Αἰγυπτίοις καὶ τοῖς ἱερεῦσι μαθη-
τεύων. «Adiit enim ille Babylonem, et Persidem,
et Ægyptum, Ægyptiis et sacerdotibus se discipu-
lum præbens.» Ubi pro Αἰγυπτίοις restituendum
ex Clemente μάγοις. Porro pro ἱερεῦσι μαθητεύων
codex Joan. exhibet ἱστοροῦσι μαθητῶν. Tatianus
p. 64 edit. Oxon. de Democrito ait: Ὁ τὸν μάγον
Ὀστάνην καυχώμενος. «Qui de doctrina Ostanæ
magi se jactabat.»

(8) Ζωροάστρην τὸν μάγον. Ζωροάστρης ὁ Μῆδος
idem dicitur infra p. 354. Verum *Strom.* v, p. 599
seipsum appellat γένος Πάμφυλον, «genere Pam-
phylium.» Laertius in proœmio refert, Magorum
principem fuisse Ζωροάστρην τὸν Πέρσῃν, «Zoroa-
strem Persam.» Conf. de Zoroastre *Recognitiones
Clementis*, lib. iv, cap. 27; *Clementina*, homil. 9,
cap. 4, et utrobique Cotelerii notæ.

(9) Ἐδήλωσεν. Ἀπίως ἐδήλωσεν, «æmulatus est,»
quod

(10) Βίβλους ἀπακρύφους. Plinius, lib. xxx,

Persam Pythagoras ostendit. Qui Prodicii hæresim persequuntur, gloriantur se arcanos libros hujus viri possidere. Alexander autem, in libro *De symbolis Pythagoricis*, refert Pythagoram & fuisse discipulum Nazarati Assyrii (quidam cum existimant Ezechielem, sed non est, ut ostendetur postea), et vult præterea Pythagoram Gallos audisse et Brachmanas. Clearchus autem Peripateticus dicit se nosse quemdam Judæum, cum quo versatus est Aristoteles. Heraclitus autem non humanus, sed divinitus potius dicit apparuisse Sibyllam. Aiunt itaque Delphis in curia ostendi petram quamdam, super quam dicitur sedisse prima Sibylla, quæ ex Helicone venerat, educata a Musis, cum esset filia Lamiae Sidoniæ. Serapion autem in versibus dicit ne mortuam quidem a divinandi arte cessasse Sibyllam; et id quidem, quod ex ea in aerem recessit post obitum, esse, quod in ominosis vocibus ac rumoribus divinat; ex eo autem, quod in terram mutatum est, corpore, exorta, ut consentaneum est, herba, quæcumque eam bestia comedissent, cum in eo loco essent, scribit perfectam futuri cognitionem per exta hominibus significasse. Ejus

✠ P. 558 ED. POTTER.

quod C. quoque monuit. SYLBERG. — « Ita legebat Cyrillus, lib. iii *Contra Julian.* pag. 87, uti constat non modo ex prolatis ibidem Clementis verbis, sed etiam ex sequentibus Cyrilli, qui Pythagoram appellat Zoroastris *πανάριστον ζηλωτήν*, » inquit eruditus Tatiani editor Oxon., p. 64.

cap. 1 : « Hermippus, qui de tota ea arte diligentissime scripsit, et vicies centum millia versuum a Zoroastre condita, indicibus quoque voluminibus ejus positis, explanavit. » *Recognitiones* S. Clementis, lib. iv, cap. 27 : « Cham cuidam ex filiis suis, qui Mesraim appellabatur, a quo Ægyptiorum et Babyloniorum et Persarum ducitur genus, male compertam magicæ artis tradiit disciplinam : hunc gentes, quæ tunc erant, Zoroastrem appellaverunt, admirantes primum magicæ auctorem, cujus nomine etiam libri super hoc plurimi habentur. »

(11) *Προδικίου*. Prodicii hæreseos meminit postea Clemens *Strom.* iii, pag. 458 et *Strom.* vii, p. 722. Ad verba e *Recognitionibus* Clementis modo laudata hæc adnotavit Cotelerius : « Conf. locum Clementis Alexandrini, lib. i *Strom.* pag. 504, de apocryphis Zoroastris libris circumdatis in Gnostica hæresi Prodicii, cum loco Porphyrii in *Vita Plotini* de libro adulterino Zoroastris nomine inscripto apud Gnosticos. »

(12) *Ναζαράτω τῷ Ἀσσυρίῳ*. Huetius *Demonstrationis evangelicæ* propos. 4 hæc dicit : « Pro eo, quod legi debet *Ζαράτω*, perperam legitur *Ναζαράτω*, de vitiosa iteratione postremæ litteræ præcedentis. Zaratus autem est, quem Zabratum appellat Porphyrius in *Vita Pythagoræ*, et Zaratum Plutarchus lib. *Περὶ τῆς ἐν Τιμῳ ἡνχογονίας*. Atque hunc esse Zoroastrem, supra probavimus. » De hoc nomine confer quæ adnotavit Cotelerius ad *Recognit.* Clementis lib. iv, cap. 27; Cyrillus lib. iv *Contra Julian.* qui ex Clemente sua transtulit, Zaran hunc virum appellat.

(15) *Κλέαρχος..... συνεγένετο*. Hanc pericopen Eusebius transtulit in suæ *Præparationis evangelicæ* lib. ii, c. 6, p. 410. Ipsa Clearchi verba, ex ejus lib. *De somno*, laudata reperies ejusdem libri c. 5.

(14) *Ειδέναι*. Vigerus ad Euseb. « Dubium est, eumne sibi visum dicat, aut utcumque cognitum. »

(15) *Ἡράκλειτος*. Plutarchus hæc verba Heracliti

A Προδικίου (11) μετιόντες αἴρασαν αὐχοῦσι κακτῆσθαι. Ἀλέξανδρος δὲ ἐν τῷ *Περὶ Πυθαγορικῶν συμβόλων* *Ναζαράτω* τῷ Ἀσσυρίῳ (12) μαθητεῦσαι ἱστορεῖ τὸν Πυθαγόραν (Ἡεζεκιήλ τοῦτον ἡγοῦνται τινες· οὐκ ἔστι δὲ, ὡς ἔπειτα δηλωθήσεται), ἀκηρόναι τε πρὸς τοῦτοις Γαλατῶν καὶ βραχμάνων τὸν Πυθαγόραν βούλεται. Κλέαρχος (15) δὲ ὁ Περιπατητικὸς εἰδέναι (14) φησί τινα Ἰουδαῖον, ὃς Ἀριστοτέλει συνεγένετο. Ἡράκλειτος (15) γὰρ οὐκ ἀνθρωπίνως φησὶν, ἀλλὰ πρὸς θεῷ μᾶλλον Σιβύλλῃ περᾶσθαι (16). Φασὶ γοῦν ἐν Δελφοῖς (17) παρὰ τὸ βουλευτήριον δαίκνυσθαι πέτραν τινὰ, ἐφ' ἧς λέγεται καθίζεσθαι τὴν πρώτην Σιβύλλαν, ἐκ τοῦ Ἐλικῶνος παραγενομένην, ὑπὸ τῶν Μουσῶν τραφεῖσαν· ἐνιοὶ δὲ φασὶν ἐκ Μαλιαίων ἀφικέσθαι, Λαμίας οὖσαν θυγατέρα τῆς Σιδῶνος (18). Σαραπίων (19) δὲ ἐν τοῖς ἔπεσι, μηδὲ ἀποθανοῦσαν λῆξαι μαντικῆς φησὶ τὴν Σιβύλλαν· καὶ τὸ μὲν εἰς ἀέρα χωρῆσαν αὐτῆς μετὰ τελευτήν (20), τοῦτ' εἶναι τὸ ἐν φήμασι καὶ κληδόσι μαντευόμενον· τοῦ δὲ εἰς γῆν μεταβαλόντος σώματος, πίας ὡς εἰκὸς ἀναφυσίσσης, ὅσα ἂν αὐτὴν ἐπιναμῆθῃ θράγματα, κατ' ἐκείνων δῆπουθεν γινόμενα τὸν τόπον, ἀκριβῆ τὴν διὰ τῶν σπλάγγων τοῖς ἀνθρώποις προφαίνειν τοῦ

de Sibylla affert lib. *De Pyth. oraculis* : *Σιβύλλα, μαινομένῳ σῶματι ἀγέλαστα καὶ ἀκαλλώπιστα καὶ ἀμόριστα φθεγγομένη, χιλίων ἐτῶν ἔξιχνεῖται τῇ φωνῇ διὰ τὸν θεόν.* « Sibylla furenti ore non ridicula, neque exornata, aut unguentis oblita verba fundens mille annos voce pervadit, ejus dei opera, qui per eam loquitur. » Ex eodem libro sumptum est, quod sequitur de petra, quæ apud Delphos ostenditur. Sed omissa sunt quedam ab Herveto, sequitur enim post illud, a *Musis*, ὑπὸ τῶν Μουσῶν τραφεῖσαν· « ἐνιοὶ δὲ φασὶν ἐκ Μαλιαίων ἀφικέσθαι, Λαμίας οὖσαν θυγατέρα τῆς Σιδῶνος. At Plutarchus, εἰς Μαλεῶνα ἀφικέσθαι, Λαμίας οὖσαν θυγατέρα τῆς Ἡοσειδῶνος. Sic in Aldina editione : at interpret Gallicus eruditissimus nobis est sequendus, qui cum manuscriptis eum auctorem contulit : « Quidam autem aiunt ex Melea profectam illam, filiamque Lamiae fuisse, Neptuni filiam. » Postremo et quæ ex Serapione proferuntur, ex eodem loco descripta sunt. COLLECT.

(16) *Σιβύλλῃ περᾶσθαι*. Forte legendum *Σιβύλλῃ φᾶσαι*. LOWTH.— *Σιβύλλῃ* legit etiam interpret.

(17) *Φασὶ γοῦν ἐν Δελφοῖς*. Pausanias in *Phocicis* p. 629 edit. Hanov. : *Πέτρα δὲ ἐστὶν ἀνίσχουσα ὑπὲρ ταύτης· ἐπὶ ταύτῃ Δελφοὶ στασάν φασὶν ἄσαι τοὺς χρησμοὺς ὄνομα Ἡροφίλῃν, Σιβύλλαν δὲ ἐπικλήσειν τὴν πρότερον γενομένην. Ταύταις ταῖς μάλιστα ἑμοῖσις οὖσαν ἀρχαίαν εὐρισκόν, ἣν θυγατέρα Ἑλλήνης Διδὸς καὶ Λαμίας τῆς Ἡοσειδῶνος φασὶν εἶναι.* « Supra eum porticum eminet saxum, in quo narrant Delphi stasisse et oracula cecinisse vatem nomine Herophilen, cognomine Sibyllam, quæ tamen Sibylla longe ante vixit. Eam certe, ut quamvis aliam, longe vetustissimam comperi, quam Græci Jove et Lamia, Neptuni filia, natam leunt, » etc.

(18) *Σιδῶνος*. Pro *Σιδῶνος* apud Pausaniam legitur *Ἡοσειδῶνος*, « Neptuni : » paterque Sibyllæ prohibetur Jupiter. Plutarchus quoque in lib. *Περὶ τοῦ μὴ χρᾶν ἔμμετρα τὴν Η.* Lamiam Neptuni filiam facit : ut monuit Joannes Opsopæus, SYLB.— Conf. quæ paulo superius dicta sunt.

(19) *Σαραπίων*. H. ms. *Σαραπίων*. SYLBERG.

(20) *Μετὰ τελευτήν*. Malim cum articulo *μετὰ τὴν τελευτήν*. ID.

μέλλοντος δὴλώσειν γράφει· τὴν δὲ ψυχὴν αὐτῆς εἶναι τὸ ἐν τῇ σελήνῃ (21) φαινόμενον πρόσωπον οἰεται. Τάδε μὲν περὶ Σιβύλλης. Νουμάς (22) δὲ, ὁ Ῥωμαίων βασιλεὺς, Πυθαγόριος (23) μὲν ἦν, ἐκ δὲ τῶν Μωϋσέως ὠφελήθεις, διεκώλυσεν ἀνθρωποειδῆ καὶ ζωόμορφον εἰκόνα Θεοῦ Ῥωμαίους κτίζειν. Ἐν γοῦν ἑκατὸν καὶ ἐβδομήκοντα τοῖς πρώτοις ἔτεσι, ναοὺς οἰκοδομούμενοι, ἀγάλμα οὐδὲν οὔτε πλαστὸν, οὔτε μὴν γραπτὸν, ἐποίησαντο. Ἐπεδείκνυτο γὰρ αὐτοῖς ὁ Νουμάς δι' ἐπικρύψεως (24), ὡς οὐκ ἐφάσθαι (25) τοῦ βελτίστου δυνατὸν ἄλλως ἢ μόνῳ τῷ νῷ. Φιλοσοφία τείνον, πολυωφελεῖς τε γράμμα, πάλαι μὲν ἤκμασε παρὰ βαρβάρους, κατὰ τὰ ἔθνη διαλάμψασα· ὕστερον δὲ καὶ εἰς Ἕλληνας κατήλθεν. Προέστησαν δ' αὐτῆς Αἰγυπτίων τε οἱ προφῆται, καὶ Ἀσσυρίων οἱ Χαλδαῖοι (26), καὶ Γαλατῶν οἱ δρυῖδαι, καὶ Σαμαναῖοι (27) Βάκτρων, καὶ Κελτῶν οἱ φιλοσοφῆσαντες, καὶ Περσῶν οἱ μάγοι, οἱ μὲν γε (28) καὶ Σωτήρος προσεμήνυσαν τὴν γένεσιν, ἀστέρος αὐτοῖς καθηγουμένου εἰς τὴν Ἰουδαίαν ἀφικνούμενοι γῆν· Ἰνδῶν τε οἱ γυμνοσοφισταί, ἄλλοι τε φιλόσοφοι βάρβαροι. Διττὸν δὲ τούτων τὸ γένος· οἱ μὲν Σαρμάναι (29), αὐτῶν, οἱ δὲ Βραχμᾶνες καλοῦ-

✠ P. 539 ED. POTTER, 505 ED. PARIS.

(21) Ἐν τῇ σελήνῃ. Plutarchus lib. *De his qui sero a Numine genui.*, p. 567 edit. Paris. : "Ἐλεγε δὲ ὁ δαίμων τὴν φωνὴν εἶναι Σιβύλλης· ἄδειν γὰρ αὐτὴν περὶ τῶν μελλόντων ἐν τῷ προσώπῳ τῆς σελήνης περιπερομένην. « Dixit autem daemon, eam esse Sibyllæ vocem : quippe quæ in facie lunæ circumlata, de futuris canat. »

(22) Νουμάς. Hæc etiam, usque ad illa verba, C μόνῳ τῷ νῷ, in *Præp. evang.* lib. ix, c. 6, transtulit Eusebius.

(23) Πυθαγόριος. Πυθαγόρειος Euseb. Sic postea *Strom.* v, p. 548 : "Ὁ μὲν βασιλεὺς Ῥωμαίων (Νουμάς ἕνομα αὐτῶν) Πυθαγόρειος ὄν, etc. Plutarchus *Numæ*, pag. 64 et aliis locis refert, Numæ instituta Pythagoricis simillima fuisse : ἐξ ὧν καὶ μέγιστα λόγον ἔσχεν ἡ σοφία καὶ ἡ παιδεία τοῦ ἀνδρός ὡς Πυθαγόρα γεγονότος : « Unde percrebuit præcipue sapientiam hanc et eruditionem eum a Pythagora accepisse. » Similia dicit Livius *Histor.* lib. i et lib. xi, ubi errorem de Numæ Pythagoræ discipulo inde manasse existimat, quod utrisque similia instituta fuerint. Cicero *De oratore* lib. ii, cap. 57, dicit Numam, Pythagoreum licet existimatum, tamen « annis permultis ante fuisse, quam ipse Pythagoras. » Et paulo post principium lib. iv *Tusc. quæst.*, cura dixisset, « Pythagoram fuisse in Italia temporibus iisdem, quibus L. Brutus patriam liberavit ; » nonnullis interjectis, hæc adjicit : « Quin etiam arbitror propter Pythagoreorum admirationem, Numam quoque regem, Pythagoreum a posterioribus existimatum : nam cum Pythagoræ disciplinam et instituta cognoscerent, regisque ejus æquitatem et sapientiam a majoribus suis accepissent, ætates autem et tempora ignorarent propter vetustatem, eum, qui sapientia excelleret, Pythagoræ auditorem fuisse crediderunt. » Dionysius *Halicarnassensis Antiq. Roman.* lib. ii : Πολλοὶ μὲν οἱ γράψαντες, ὅτι Πυθαγόρου μαθητῆς ὁ Νουμάς ἐγένετο, καὶ καθ' ὃν χρόνον ὑπὸ τῆς Ῥωμαίων πόλεως ἀπεδείχθη βασιλεὺς, φιλοσοφῶν ἐν Κρότωνι διήγεν. Ὁ δὲ χρόνος τῆς Πυθαγόρου ἡλικίας μάχεται, etc. « Multi scribunt Numam fuisse Pythagoræ discipulum : et quo tempore ad regnum Romanum vocatus est, apud Crotonem egisse, ac philosophiæ operam dedisse. Quod quidem ratio temporum non patitur : quando non paucis annis, sed totis qua-

A autem animam existimat eam esse faciem, quæ apparet in luna. Et hæc quidem de Sibylla. Numa autem, rex Romanorum, erat quidem Pythagoreus ; ex iis autem quæ a Moyse tradita sunt, adjunctus, prohibuit Romanis, ne homini aut animali similem Dei facerent imaginem. Cum itaque centum et septuaginta primis annis templa ædificarent, nullam imaginem nec effictam nec æpiciam fecere. Occulte enim eis indicarat Numa, quod id, quod est optimum, non alia ratione quam sola mente ulli licet attingere. Philosophia ergo, res quædam valde utilis, olim quidem floruit apud barbaros, per gentes resplendens : postea autem venit etiam ad Græcos. Ei autem præfuerunt et Ægyptiorum prophætæ, et Assyriorum Chaldæi, et B Gallorum Druidæ, et Samanæi Bactrorum, et Celtarum ii qui philosophati sunt, et Persarum Magi, qui quidem Servatoris quoque nostri ortum significaverunt, stella eos præcedente venientes in Judæam : et Indorum Gymnosophistæ, et alii philosophi barbari. Est autem duplex horum genus : alii enim ex iis vocantur Sarmatæ, alii vero Brachmanes. Et ex Sarmatis quidem, ii, qui appellantur Allobii,

tuor ætatibus Pythagoras fuit Numa posterior, sicut e communibus historiarum monumentis comperimus. Nam hic circa medium sextæ decimæ Olympiadis, Romæ regnum inivit : Pythagoras vero, post quinquagesimam demum Olympiadem docuit in Italia. Quin et validius argumentum habeo, tempora non congruere cum iis, quæ de isto viro narrantur, historiis, quia nondum erat Crotoniatarum urbs, quando Numa Romam ad regnum accitus est. Integro enim quadriennio post assumptum a Numa principatum, Myscelus eam condidit, decimæ septimæ Olympiadis anno tertio. » Paulo post, « Quod si, » inquit, « licet meam opinionem proferre, videntur mihi qui hæc scripserunt, occasionem sumpsisse duabus ex rebus confessis, Pythagoræ commemoratione in Italia, sapientia Numæ uno omnium ore celebrata ; atque ita hæc contexuisse, et Numam fecisse Pythagoræ discipulum, non exquirentes, ut ego nunc, an eodem vixerint tempore. »

(24) Ἐπικρύψεως. Ἀποκρύψεως, Euseb. *Mox*, δυνατὸν γλώττῃ (γλώσση codex Joann.) μόνῳ δὲ τῷ νῷ. Ibid.

(25) Ὅς οὐκ ἐφ. De simulacris a Numa vetitis, meminit etiam Plutarchus in Numa : ejus hæc quoque ibidem verba sunt. H. SYLBERG. — Item quod Numæ tempore « nec simulacris, nec templis res divina constaret, » refert Tertullianus *Apol.* cap. 25 et *Ad Nation.* lib. ii sub finem.

(26) Χαλδαῖοι. Hesychius, Χαλδαῖοι, γένος μάγων πάντα γνωσκόντων.

(27) Σαμαναῖοι. Cyrillus, lib. iv *Contra Julian.* : Καὶ Γαλατῶν οἱ Δρυῖδαι, καὶ ἐκ Βάκτρων τῶν Περσικῶν Σαμαναῖοι, καὶ Κελτῶν οὐκ ὀλίγοι. « Et Gallorum druidæ, et ex Bactris Persicis samanæi, et e Celtis non pauci. » Quæ quidem, ut alia etiam non pauca, « Clemente transtulit.

(28) Οἱ μὲν γε. Magos ex Arabia profectos, refert Justinus M. *Dialogo cum Tryphone* : Ἄμα τῷ γεννηθῆναι αὐτὸν, Μάγοι ἀπὸ τῆς Ἀραβίας παραγεγνημένοι, προσεκύνησαν αὐτῷ. « Simul ac in lucem edebatur, magi, ex Arabia profecti, illum adoravere. » Hunc sequuntur Tertullianus et Epiphanius. Alii e Media, Parthia, Chaldæa, Mesopotamia venisse hos magos existimant. Conf. Montautius *Originum ecclesiasticarum* part. i, p. 206 seq.

(29) Σαρμάναι. Hi ab aliis Samanæi dicuntur,

neque urbes habitant, nec domus aut tecta habent : arborum autem induuntur corticibus, et glandes arborumque baccas comedunt, et aquam bibunt manibus; non nuptias, non liberorum norunt procreationem, quemadmodum ii, qui nunc vocantur Encratitæ, id est, « continentes. » Sunt autem etiam ex Indis, qui Buttæ parent præceptis, quem propter insignem virtutem ut deum honorarunt. Scythia autem erat etiam Anacharsis, qui scribitur Græcorum multis antecelluisse philosophis. Hellenicus autem scribit Hyperboreos habitasse ultra Riphæos montes, doceri autem ipsos justitiam, non vescentes ✕ carnibus, sed arborum fructibus. li sexagenarios extra portas ducentes, tollunt de medio. Sunt autem etiam apud Germanos sacræ, quæ vocantur, mulieres, quæ fluviorum vortices prospicientes, fluentorumque sonitus ac circumvolutiones, futura conjiciunt et prædicunt. Eæ non permiserunt, ut ipsi cum Cæsare pugnarent antequam nova luna illuxisset. His omnibus Judæum genus est longe antiquius, et eam, quæ apud ipsos scriptis mandata

✕ P. 360 ED. POTTER, 305-306 ED. PARIS.

Origenes *Contra Celsum*, lib. 1, p. 19 : Αἰγυπτίων οἱ σοφοί, ἢ τῶν παρὰ Πέρσαις μάγων οἱ λόγοι, ἢ τῶν παρ' Ἰνδῶν φιλοσοφούντων Βραχμᾶνες, ἢ Σαμαναῖοι, καὶ οὕτω καθ' ἕνασπον τῶν ἐθνῶν. « Ægyptiorum sapientes, aut Persarum magi doctiores, aut Indicorum philosophorum brachmanes, vel Samanæi, atque ita singularum gentium. » Porphyrius lib. iv *De abstinentiâ* : Ἰνδῶν γὰρ τῆς πολιτείας εἰς πολλὰ νενεμημένης, ἔστι τι γένος παρ' αὐτοῖς τῶν θεοσόφων, οὗς γυμνοσοφιστὰς καλεῖν εἰθώσιν Ἕλληνας. Τούτων δὲ δύο αἰρέσεις· ὧν τῆς μὲν Βραχμᾶνες προΐστανται, τῆς δὲ Σαμαναῖοι. « Indorum politia in plures partes cum sit distributa, est apud eos quoddam sacrarum sapientum genus, quos Græci gymnosophistas appellare consueverunt. Horum autem duæ sunt sectæ, quarum uni Brachmanes, alteri vero Samanæi præpositi sunt. »

(50) Ἀλλόθιοι. Ὑλόθιοι, Silvicolæ, scribendum putavit Montacutius, *Originum eccles.* part. 1, pag. 171, ubi allatis Clementis nostri verbis, hæc addit : « Locus est insignis scriptoris πολυμαθεστάτου, quem intactum non possum præterire. Strabo imprimis, e Megasthenis *Indicis*, philosophorum apud Indos distinctionem facit triplicem, vel duplicem saltem, ut essent vel « Campestris, » vel « Montani : » quorum alteri Bacchum, Herculem imprimis colebant alteri. Secundo, dividebantur in brachmanas et germanas. Postremo in brachmanas et bramnas, vel pramnas. Vocat autem germanas, non alios, quam quos sarmanas appellat Clemens. Instituta τῶν Ὑλόθιων, vel « Silvestrium, » ac « Montanorum, » erant, quæ describit idem Strabo : Τοὺς μὲν ἐντιμωτάτους Ὑλόθιους (et ita legendum apud Clementem, non ἀλλοθίους, quod doctissimus et diligentissimus Sylburgius non animadvertit) φησὶν ὀνομάζεσθαι ζῶντας ἐν ταῖς ὕλαις ἀπὸ φύλλων καὶ καρπῶν ἀγρίων· ἐσθῆτος δὲ φύλλων δένδρων, ἀφροδισίων χωρὶς καὶ οἴνου. Narrat autem, istorum præcipuos et colendissimos « Hylobios » nominari: quippe qui in silvis viverent, victitantes foliis et fructibus agrestibus, pro vestitu arborum corticibus utebantur, vino et venere abstinebant. Ascetarum et Scieragogarum vitam ita exercebant : quibus eos procul dubio Clemens eruditus ille adsimilasset, et non Encratitis, si ulli tum Ascetæ existissent. » De Brachmanum abstinentia conf. quæ infra dicit Clemens, *Strom.* iii, p. 451.

(51) Φλοιοῖς. H. ms., φλοιοῦς, accusat. casu. SYLB.

(52) Βούττα. Βούττα, uno τ, H. ms. SYLBURG.—

Α μνοι. Καὶ τῶν Σαρμάνων οἱ Ἀλλόθιοι (50) προσγορευόμενοι, οὕτε πόλεις οἰκοῦσιν, οὕτε στέγας ἔχουσι· δένδρων δὲ ἀμφιέννουνται φύλοις (51), καὶ ἀκροδύρα σιτοῦνται, καὶ ὕδωρ ταῖς χερσὶ πίνουσι. Οὐ γάμον, οὐ παιδοποιῶν ἴσασιν, ὡσπερ οἱ νῦν Ἐγκρατητὰ καλούμενοι. Εἰσὶ δὲ τῶν Ἰνδῶν οἱ τοῖς Βούττα (52) πειθόμενοι παραγγέλμασιν, ὃν δι' ὑπερβολὴν σεμνότητος εἰς θεὸν (53) τετιμήκασι. Σκό· δὲ καὶ Ἀνάχαρσις ἦν· καὶ πολλῶν παρ' Ἕλλησι διαφέρων οὗτος ἀναγράφεται φιλοσόφων. Τοὺς δὲ Ὑπερβορέους Ἕλλάνικος ὑπὲρ τὰ Ῥίπαια ἔρη οἰκεῖν ἱστορεῖ· διδάσκεισθαι (54) δὲ αὐτοὺς δικαιοσύνην, μὴ κρεωφαγούντας, ἀλλ' ἀκροδύροις χρωμένους. Τοὺς ἐξηκονταετείς (55) οὗτοι ἐξω πολῶν ἀγοντας, ἀφανίζουσι. Εἰσὶ δὲ καὶ παρὰ Γερμανοῖς (56) αἱ ἱερὰ καλούμεναι γυναῖκες, αἱ ποταμῶν δῖναις προσβλέπουσαι (57), καὶ θευμάτων ἐλιγμοῖς καὶ φόφοις, τεκμαίρονται καὶ προθεσπίζουσι τὰ μέλλοντα. Αὗται γοῦν οὐκ εἶσαν αὐτοῖς τὴν μάχην θέσθαι πρὸς Καίσαρα πρὶν ἐπιλάμψαι σελήνην τὴν νέαν. Τούτων ἀπάντων πρεσβύτατον μακρῶ τὸ Ἰουδαῖον (58) γένος·

Idem hic, quem alii Buddam, et mendose Bubdam vocant. Ratramnus *De nativitate Christi* cap. 5 : « An certe Bragmanorum sequemur opinionem, ut quemadmodum illi sectæ suæ auctorem Buddam per virginis latus narrant exortum, ita nos Christum fuisse prædicemus? »

(53) Εἰς θεόν. Seu potius ὡς θεόν.

(54) Διδάσκεισθαι. Quamvis tolerari possit hæc vox, malim tamen ἀσκεῖν, quod habet Theodoretus *De curand. Græc. affect.* lib. xii, pag. 670, ubi a Clemente doctus, hæc dicit : Καὶ γὰρ Ἕλλάνικος ἐν ταῖς ἱστορίαις ἔρη, τοὺς Ὑπερβορέους οἰκεῖν μὲν ὑπὲρ τὰ Ῥίπαια ἔρη, ἀσκεῖν δὲ δικαιοσύνην, μὴ κρεωφαγούντας, ἀλλὰ ἀκροδύροις χρωμένους. « Hellenicus in historiis refert, Hyperboreos habitare quidem ultra Riphæos montes, exercere autem justitiam, non vescentes carnibus, sed arborum fructibus. »

(55) Τοὺς ἐξηκονταετείς. Similia de Massagetis refert Herodotus sub finem lib. 1, et de Sardoniis Tzetzes in *Lycophronis* vers. 796.

(56) Γερμανοῖς. Id memorat Caesar *De bello Gallico* lib. 1, cap. 1 : « Cum ex captivis quæreret Cæsar, quamobrem Ariovistus prælio non decertaret, hanc reperiebat causam : Quod apud Germanos ea consuetudo esset, ut matresfamilias sortibus et vaticinationibus declararent, utrum prælium committi ex usu esset, necne : eas ita dicere : Non esse fas Germanos superare, si ante novam lunam prælio contendissent. » Idem referunt Dio Cassius

D *Roman. hist.* lib. xxxviii extremo, Polyænus lib. viii, cap. 25; Julius Cæsar in *Vita Cæsaris*, et Plutarchus in *Cæsare* p. 712, quo loco, ut alias non semel, iisdem fere verbis, quibus Clemens noster, usus est : Ἐτι δὲ μᾶλλον αὐτοῖς ἡμιδονε τὰ ματευματα τῶν ἱερῶν γυναικῶν, αἱ ποταμῶν δῖναις προσβλέπουσαι, καὶ θευμάτων ἐλιγμοῖς καὶ φόφοις τεκμαιρόμεναι, προθεσπίζον, οὐκ εἴωται μάχην τίθεσθαι πρὶν ἐπιλάμψαι νέαν σελήνην. « Magis adhuc Germanorum animos fregerunt vaticinationes sacrarum mulierum, quæ fluviorum vorticibus inspectis, et ex fluentorum circumvolutionibus et sonitibus conjicientes, futura prædicebant, non sinentes pugnam inire antequam nova luna exorta esset. »

(57) Προβλέπουσαι. Rectius προσβλέπουσαι. SYLB. — Quam emendationem firmant, quæ modo e Plutarcho allata sunt.

(58) Ἰουδαῖον. Judaicas antiquitates cæteris omnibus anteire, docuit etiam Fl. Josephus *Contra*

καὶ τὴν παρ' αὐτοῖς φιλοσοφίαν ἔγγραπτον γενομένην, προκατάρξαι τῆς παρ' Ἑλλήσι φιλοσοφίας. διὰ πολλῶν ὁ Πυθαγόριος ὑποδείκνυσι Φίλων (39). Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ Ἀριστόβουλος (40) ὁ Περιπατητικός, καὶ ἄλλοι πλείους, ἵνα μὴ κατ' ὄνομα ἐπιὼν διατρέβω. Φανερώτατα (41) δὲ Μεγαθῆνης ὁ συγγραφεὺς, ὁ Σαλεύκω τῷ Νικάτορι (42) συμβιβαστικῶς, ἐν τῇ τρίτῃ τῶν Ἰνδικῶν ὡδε γράφει: « Ἀπαντα μὲν ταῦτά περὶ φύσεως εἰρημένα παρὰ τοῖς ἀρχαίοις λέγεται καὶ παρὰ τοῖς ἔξω τῆς Ἑλλάδος φιλοσοφοῦσι: τὰ μὲν παρ' Ἰνδοῖς (43) ὑπὸ τῶν Βραχμάνων, τὰ δὲ ἐν τῇ Συρίᾳ ὑπὸ τῶν καλουμένων Ἰουδαίων. » Τινὲς δὲ μυθικώτερον τῶν Ἰδαίων (44) καλουμένων Δακτύλων σοφοὺς τινὰς πρώτους γενέσθαι λέγουσιν: εἰς οὓς ἤ τε τῶν Ἐφεσίων λεγομένων γραμμάτων (45), καὶ ἡ τῶν κατὰ μουσικὴν εὐρεσις ῥυθμῶν ἀναφέρεται. Δι' ἣν αἰτίαν οἱ παρὰ τοῖς μουσικοῖς δάκτυλοι τὴν προσηγορίαν εἰλήφασι. Φρύγες δὲ ἦσαν καὶ βάρβαροι οἱ Ἰδαῖοι Δάκτυλοι. Ἡρόδωρος δὲ τὸν Ἰερακλέα, μάντιν καὶ φυσικὸν γενόμενον, ἱστορεῖ παρὰ Ἀτλαντος τοῦ βαρβάρου τοῦ Φρυγῆς διαδέχεσθαι τοὺς τοῦ κόσμου κίονας (46): αἰνιττομένου τοῦ μύθου, τὴν τῶν οὐρανίων ἐπιστήμην μαθήσαι διαδέχεσθαι. Ὁ δὲ Βηρύσιος Ἑρμιππος Χαίρωνα τὸν κένταυρον σοφὸν καλεῖ, ἐφ' οὗ καὶ ὁ τὴν Τιτανομαχίαν (47) γράφας, φησὶν, ὡς « πρῶτος οὗτος (48) εἰς τε δικαιοσύνην θνητῶν γένος ἤγαγεν, δείξας ἕρκον καὶ θυσίας ἱερὰς, καὶ σχήματα Ὀλύμπου. »

✕ P. 561 ED. POTTER.

Apionem, Justinus Martyr *Parænesi ad Græcos*, et Eusebius *Præparatione evangelica*. H. SYLBERG.

(39) Ὁ Πυθαγόριος.... Φίλων. Sic Sozomenus *Hist. eccles.* lib. 1, cap. 12: Φίλων δὲ ὁ Πυθαγόριος. Ubi hæc adnotavit Valesius: « In codice Eusebiano scriptum est Πυθαγόριος. Atque ita semper in optimis exemplaribus hoc vocabulum scriptum inveni. ... Porro cur Sozomenus Philonem Pythagoræum nominaverit, nescio. Melius, meo quidem iudicio, Platonicum dixisset: siquidem de Philone ab antiquis dictum accepimus, Ἡ Φίλων πλατωνίζει, ἢ Πλάτων φιλονίζει, teste Hieronymo in libro *De scriptoribus ecclesiasticis*. » Sed Pythagoram etiam sectatus est Philo. Unde τῶν Πυθαγορείων ἱερώτατον θίασον, « sanctissimum Pythagoreorum eorum, » vocat in principio lib. *Περὶ τοῦ πάντα σπουδαῖον εἶναι ἐλεύθερον*.

(40) Ἀριστόβουλος. Ejus verba Clemens infra recitat p. 542 ed. Paris.

(41) Φανερώτατα. Hoc commation usque ad hæc verba καλουμένων Ἰουδαίων, Eusebius in sua *Præp. evang.* lib. viii, c. 6, p. 410 transtulit.

(42) Νικάτορι. Νικάνορι, Euseb. et Suidas, inquit Sylberg.

(43) Παρ' Ἰνδοῖς. Παρὰ τοῖς Ἰνδοῖς, Euseb., ubi mox ἐν Συρίᾳ, omisso τῇ articulo.

(44) Ἰδαίων. De Idæis Dactylis vise et Diodorum Siculum, pag. 145, et Plutarchi *Vitas*, p. 22. H. SYLBERG.

(45) Ἐφεσίων ἁ. γραμμάτων. De his Plutarchus *Sympos.* lib. vii, quæst. 5: Οἱ μάγοι τοὺς δαιμονιζομένους κελεύουσι τὰ Ἐφεσῖα γράμματα πρὸς αὐτοὺς καταλέγειν καὶ ὀνομάζειν. « Magi dæmoniis vexatos jubent ad se Ephesias litteras recensere et nominare. » Quales autem hæc litteræ fuerint, docet Clemens *Strom.* v, p. 568, ubi conf. quæ adnotata sunt.

(46) Κόσμον κίονας. Scilicet, « columnas, » in quibus, more antiquo, cœlestium corporum motus inscripserat. Hinc de Atlante cœlorum columnas

A est, philosophiam cœpisse ante Græcam, multis verbis **132** ostendit Philo Pythagoreus. Quinetiam Aristobulus quoque Peripateticus, et alii complures, ne in eis nominatim persequendis immerer. Apertissime autem scriptor Megasthenes, qui vixit cum Seleuco Nicator, scribit in tertio *Rerum Indicarum*: « Omnia quidem, quæ de natura dicta sunt a veteribus, dicuntur etiam ab iis, qui extra Græciam philosophantur, partim quidem apud Indos a Brachmanis, partim vero in Syria ab iis qui vocantur Judei. » Quidam autem fabulosius ex iis, qui Idæi appellantur Dactyli, sapientes quosdam primum fuisse dicunt, ad quos et Ephesiarum, quæ dicuntur, litterarum, et eorum, qui sunt in musica, numerorum refertur inventio. Propter quam causam sunt appellati, qui sunt apud musicos, dactyli. Phryges autem erant et barbari Idæi Dactyli. Herodorus autem refert Herculem, cum esset vates et naturalis scientiæ studiosus, ab Atlante barbaro Phryge mundi suscepisse columnas. Qua fabula innuitur, eum cœlestium scientiam ab illo didicisse. Hermippus autem Berytius vocat Chironem centaurum sapientem. De quo etiam dicit, qui scripsit *Titanomachiam*, quod « is primum universum ✕ mortalium genus ad justitiam duxit, indicatis jurisjurandi formulis, deorum lætis sacrificiis, et cœli figuris. » Ab eo instituitur Achilles, qui militavit ad Ilium. Hippo autem filia Centauri, Æolo conjuncta, docuit eum naturæ contemplatio-

humeris sustinente nata est fabula. Conf. quæ paulo superius de veterum στήλας adnotata sunt.

(47) *Τιτανομαχίαν*. Multi dicuntur hujus operis auctores. Athenæus ideo lib. vii citat *Titanomachiae* scriptorem lib. ii, sive is fuerit Eumelus Corinthius, sive Aretinus, sive alio quocunque nomine vocari gaudeat. COLLECT.

(48) Οὗτος. Hi versus hoc modo scribendi sunt:

. Οὗτος

Εἰς τε δικαιοσύνην θνητῶν γένος ἤγαγε, δείξας ὄρκον, καὶ θυσίας ἱερὰς, καὶ σχήματα Ὀλύμπου. Pro θυσίας ἱερὰς Heinsius scripsit θυσίας ἱερὰς, « sacrificia sacra. » Vocem ἱερὰς in sua versione omisit Hervetus interpres. Verum nil mutandum, vel omittendum. Intelligit enim sacrificia, quibus sperabant deos reddere ἱερῶς, « propitios. » Est enim ἱερῶς Hesychio ἱερός, ἱερός. Quinetiam ipsi deorum cultores sacrorum tempore ἱεροί, « hilares, » erant, genioque indulgebant, et hymnos cantabant; atque his artibus deos ἱερῶς et ἱερός faciebant. Quo spectant, quæ refert Athenæus lib. viii, cap. 16, pag. 565: Τὰς δὲ εὐωχίας ἐκάλουν οὐκ ἀπὸ τῆς ὀχῆς, ἢ ἐστὶ τροφή, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ κατὰ ταῦτα εὐ ἔχειν, εἰς ἃς δὴ συνιόντες οἱ τὸ θεῖον τιμῶντες, καὶ εἰς εὐφροσύνην καὶ ἀνεσιν αὐτοὺς μεθιόντες, τὸ μὲν ποτὴν μέθυ, τὸν δὲ τοῦτο δωρησάμενον θεὸν Μεθυμναῖον, καὶ Λυαῖον, καὶ Εὐνίον, καὶ Ἰήϊον προσηγόρευον ὡσπερ καὶ τὸν μὴ σκυθρωπὸν καὶ σύννον ἱερῶν, διὸ καὶ τὸ δαιμόνιον ἱεῶν ἡξίστων γίνεσθαι ἐπιφρονούντας ἢ ἡ. Ὅθεν καὶ τὸν τάπον, ἐν ᾧ τοῦτο ἐπραττον, ἱερὸν ὀνόμαζον. Ὅτι δὲ τὸν αὐτὸν ἱεῶν καὶ ἱερῶν ἔλεγον, δηλοῖ Ἐφίππος, etc. « Εὐωχίας quidem, non ab ὀχῆ, quo vocabulo indicatur alimentum, nuncuparunt; sed ab εὐ ἔχειν, quod in iis bene se haberent. Nam ad epulas convenientes, primum deos venerabantur, deinde ad animi remissionem et hilaritatem sese traducebant, potum quidem μέθυ appellantes, ejusque largitorem deum Methymnaum, Lyæum, Euvium, Ieium: quemadmodum et ἱερῶν, minime tristem hominem,

nem, patris sui scientiam. De Hippone autem lo-
statur quoque sic Euripides:

οικήσασα Αἰδῶ, ἐδιδάξατο αὐτὸν τὴν φυσικὴν θεωρίαν, τὴν πατριὸν ἐπιστήμην. Μαρτυρεῖ καὶ Εὐρι-
πίδης περὶ τῆς Ἰπποῦς ὧδέ πως·

*Divina quæ primum quidem præ sagiit
Oraculis, nec non per ortus siderum.*

Apud hunc Æolum, Ulysses post Trojam captam
hospitio excipitur. Observa mihi tempora ad com-
parationem ætatis Moysis, et antiquissimæ, quæ
ejus tempore fuit, philosophiæ.

CAPUT XVI.

Præter philosophiam, aliarum etiam artium inventores fere barbaros fuisse.

Non solius autem philosophiæ, sed etiam omnium
fere artium fuere inventores barbari. Primi itaque
Ægyptii astrologiam ad homines deduxere. Simili-
ter autem etiam Chaldæi. Ægyptii rursus et lucer-
nas primi accendere docuerunt, et annum in men-
ses duodecim diviserunt, et in templis cum mulie-
ribus coire prohibuerunt, neque ad sacra ab uxore
illotis adeundum esse, lege sanxerunt. Et rursus
inventores fuere geometriæ. Sunt autem, qui dicunt
Cares eam, quæ ex astris colligitur, invenisse
præscientiam. Avium autem volatus primi Phryges
observarunt. Aruspiciam autem seu extispiciam
perfecte tenuerunt Tusci, vicini Italiæ. Isauri au-
tem et Arabes auguriis studuere, sicut Telmisenses
ei, quæ per somnia fit, divinationi. Etrusci tubam,
et Phryges tibiam excogitavere. Phryges enim erant

sed cum comitate gravem. Deum autem cum Ἰλειῶν,
propitium, sibi esse cuperent, ἰῆ ἰῆ acclamabant:
unde templum, in quo hæc faciebant, ἱερὸν voca-
bant. Quod vero Ἰλειῶν et ἱλαρὸν eodem sensu dice-
rent, ostendit Ephippus, etc. Hujusmodi sacrifici-
um est, quo Græci Homerici Apollinem iratum
placant, *Iliad. A.*

(49) Ἐπαντολῆς. Forte rectius ἐπαντολῆς, vel
Dorice ἐπαντολῆς, gen. casu. SYLBURG. — Sumpta
autem hæc sunt e quadam Euripidis tragœdia, quæ
jam non exstat.

(50) Βάρβαροι. Hinc de Celso Origenes lib. 1,
pag. 5, ait: Ἐξῆς βάρβαρόν φησιν ἀνωθεν εἶναι τὸ
δόγμα, δηλονότι τὸν Ἰουδαϊσμόν, οὗ Χριστιανισμὸς
ἤρτηται. Καὶ εὐγνώμως γε οὐκ ὀνειδίξει ἐπὶ τῇ ἀπὸ
βάρβαρων ἀρχῇ τῷ λόγῳ, ἐπαινῶν ὡς ἱκανοὺς εὐρεῖν
δόγματα τοῦ βάρβαρου. « Deinceps ait, sectam
hanc ab origine esse barbaram, nimirum Judais-
mum intelligens, cum quo Christianismus conjun-
ctus est. Et merito non vituperat originem barba-
ricam, quandoquidem in ipso sermonis initio laudat
barbaros, ut inventores dogmatum. » Tatianus idem
argumentum copiose tractavit principio *Orat. ad
Græcos*, quem Clemens fere κατὰ πόδας secutus est.
Ποῖον γὰρ ἐπιτήδευμα παρ' ἡμῶν τὴν σύστασιν οὐκ
ἀπὸ βάρβαρων ἐκτήσατο; « Quod enim, inquit, apud
vos studium, non a barbaris traxit originem? »
pag. 2. Deinde Telmissensibus tribuit τὴν δι' ὀνει-
ρων μαντικὴν, Caribus τὴν δι' ἀστέρων πρόγνωσιν,
Phrygibus et Isauris πτήσεις ὀρνίθων, reliqua ut
præteream, quæ apud ipsum legi possunt. Conf.
etiam Theodoretus *De curandis Græc. affect.* pag.
467. In quo opere a Clemente non pauca mutuatus
est.

(51) Αἰγύπτιοι. Hanc de rerum inventoribus pe-
ricopen, usque ad hæc verba, Ἕλληνας τὰ ἐπιτηδεύ-
ματα ὠφέληται, recitavit in suæ *Præparationis
evangel.* lib. x, cap. 6, Eusebius ῥήμασιν αὐταῖς, ut

A Παρὰ τοῦτω Ἀχιλλεὺς παιδεύεται, ὁ ἐπ' Ἴλιον στρα-
τεύσας. Ἰππὼ δὲ, ἡ θυγάτηρ τοῦ κενταύρου, συν-
τεύσας. Ἰππὼ δὲ, ἡ θυγάτηρ τοῦ κενταύρου, συν-
τεύσας.

Ἡ πρῶτα μὲν τὰ θεῖα προῦμαντεύσατο
Χρησμοῖσιν, ἢ δι' ἀστέρων ἐπαντολῆς (49).

Παρὰ τῷ Αἰδῶ τοῦτω Ὀδυσσεὺς μετὰ τὴν Ἰλίου
ἄλωσιν ξενίζεται. Παρατῆρει μοι τοὺς χρόνους εἰς
σύγκρισιν τῆς Μωσαίου ἡλικίας, καὶ τῆς κατ' αὐτὸν
ἀρχαιστάτης φιλοσοφίας.

Οὐ μόνον δὲ φιλοσοφίας, ἀλλὰ καὶ πάσης σχεδὸν
τέχνης εὐρεταὶ βάρβαροι (50). Αἰγύπτιοι (51) γοῶν
πρῶτοι ἀστρολογίαν εἰς ἀνθρώπους ἐξήνεγκαν·
ὁμοίως δὲ καὶ Χαλδαῖοι. Αἰγύπτιοι λύχνους τε αὖ
καίειν πρῶτοι κατέδειξαν (52), καὶ τὸν ἐνιαυτὸν
εἰς δώδεκα μῆνας διεῖλον, καὶ ἐν ἱεροῖς μίσγεσθαι
γυναιξίν (53) ἐκώλυσαν, μηδ' εἰς ἱερὰ εἰσιέναι ἀπὸ γυ-
ναικὸς ἀλούτους ἐνομοθέτησαν. Γεωμετρίας τε αὖ εὐ-
ρεταὶ γέγονασιν (54). Εἰσὶν δὲ οἱ Κᾶρας τὴν δι' ἀστέρων
πρόγνωσιν ἐπινοήσαντες λέγουσιν. Πτήσεις δὲ ὀρνίθων
παρεφύλαξαντο (55) πρῶτοι Φρύγες. Καὶ Ουτικὴν
ἠκρίβωσαν Τοῦσκοι (56), Ἰταλίας γείτονες. Ἰσαυροὶ
δὲ καὶ Ἀραβες ἐξεπόνθησαν τὴν οἰωνιστικὴν (57), ὡς περ
Τελμισεῖς (58) τὴν δι' ὀνειρων μαντικὴν. Τυρρόηνοι (59)
σάλπιγγα ἐπένοησαν, καὶ Φρύγες αὐλὸν· Φρύγες
γὰρ ἦσθην Ὀλυμπός τε καὶ Μαρσύας. Κάδμος (60)

C ait ipse. Sunt tamen quæ omisit, quæque e suis
locis in aliena transtulit. Conf. *Recognitiones Cle-
mentis* lib. v, cap. 20, quæque ibi de rerum inven-
toribus e mss. Regiis collegit Cotelerius; et Plinius
lib. vii, cap. 56.

(52) Αἰγύπτιοι ... κατέδειξαν. Λύχνους τε αὖ (αὖ
abest a cod. Joan.) καίειν πρῶτοι κατέδειξαν Αἰγύ-
πτιοι, Euseb.

(53) Μίσγεσθαι γυναιξίν. Γυναιξὶ μίγνεσθαι,
Euseb. Dein, ἀπὸ γυναικῶν ἀλούτ. Ibid.

(54) Εὐρεταὶ γεγ. Εὐρεταὶ οἱ αὐτοὶ γεγ, Euseb.

(55) Παρεφύλαξαντο. Παρεφύλαξαν, Euseb.

(56) Τοῦσκοι. Hoc pro ὕσοι repositum ex Euse-
bio. SYLBURG.

(57) Ἐξεπόνθησαν τὴν οἰωνιστικὴν. Ἐξεποίη-
σαν τὴν ἰωνιστικὴν, cod. Joan. absque sensu.

(58) Ὡς περ Τ. Ὡς περ ἀμέλει Τ. Euseb.

(59) Τυρρόηνοί. Τυρρόηνοί δὲ Euseb. Τυρρόηνοί δὲ
cod. Joan. Athenæus lib. iv, cap. 25: Τυρρόηνῶν δὲ
ἔστιν εὐρημα κέρατά τε καὶ σάλπιγγες. « Tyrre-
norum inventum sunt cornua, et tubæ. »

(60) Κάδμος. Cadmum litteras primum in Græ-
ciam intulisse, tradit etiam Herodotus lib. v, pag.
194; Diodorus Siculus pag. 140; Fl. Josephus pag.
917; Plutarch. ix *Sympos.*, 2. H. SYLBURG. — Qui-
bus addi poterunt, quæ congegit Fabricius. *Biblio-
theca Græcæ* lib. 1, cap. 25, sect. 2. Porro hanc de
Cadmō periochen omisit Eusebius, ut etiam se-
quentia verba usque ad θάλασσαν ἐπλευσε, cod.
Joan. Nihilominus ea, quæ ad Cadmum spectant,
olim apud Clementem extitisse, locuples testis est
Cyrillus *Contra Julian.* lib. vii, pag. 251, ubi post-
quam dixerat, litteras a Judæis ad Phœnices de-
scendisse, hæc addit: Παραδοῦναι δὲ τοῖς Ἕλλησιν
παισὶ, Κάδμου δηλονότι παρ' αὐτοῖς γεγονότος, καὶ
αὐτὰ δὲ διδάξαντος τὰ πρῶτα στοιχεῖα. Ταύτης ἰδίᾳ
μένεται τῆς ἱστορίας ἐν τοῖς Στρωματεῦσι Κλή-
μητι, ἀνὴρ ἐλλόγιμος καὶ φιλομαθὴς, καὶ ἀναγνω-

δὲ Φοῖνιξ ἦν, ὁ τῶν γραμμάτων Ἑλλήσιν εὐρετής, ὡς φησιν Εὐφορος (61)· ὅθεν καὶ Φοινικῆα τὰ γράμματα Ἡρόδοτος (62) κεκλήσθαι γράφει. οἱ δὲ Φοίνικας καὶ Σύρους γράμματα ἐπινοῆσαι πρώτους λέγουσιν· ἰατρικὴν δὲ Ἄπιν Αἰγύπτιον αὐτόχθονα, πρὶν εἰς Αἴγυπτον ἀφικέσθαι τὴν Ἰώ (63)· μετὰ δὲ ταῦτα Ἀσκληπιὸν τὴν τέχνην αὐξῆσαι λέγουσιν (64). Ἄτλας δὲ ὁ Λίβυς πρῶτος ναῦν ἐναυπηγῆσατο, καὶ τὴν θάλασσαν ἐπλευσε. Κέλμις τε αὖ καὶ Δαμναμενὺς (65) οἱ τῶν Ἰθαίων (66) Δάκτυλοι, πρῶτοι σιδήρον εἶρον ἐν Κύπρῳ· ὁ δὲ ἄλλος Ἰθαῖος (67) εἶρε χαλκοῦ (68) κρᾶσιν ὡς δὲ Ἡσίοδος, Σκύθης. Καὶ μὴν

⊗ P. 362 ED. POTTER, 507 ED. PARIS.

σμάτων Ἑλληνικῶν πολυπραγμονήσας βάλος, ὡς ὀλίγοι τάχα πρὸ τῶν πρὸ αὐτοῦ. « Hos (Phœnices) illa Græcorum filiis tradidisse, cum Cadmus nimirum apud illos versatus, ipsa prima elementa docuisset. Clemens hujus historiæ particulatim in *Stromatis* meminuit, vir imprimis doctus et studiorum amans, qui Græcarum litterarum altitudinem, quantum forsitan ante illum pauci, perscrutatus est. » Theodoretus etiam ut alibi sæpe, sic in his etiam Clementem nostrum secutus est, serm. I *De curand. Græc. affect.* pag. 467, 468 : Καὶ τὰ γράμματα δὲ Φοίνικας εὐρηκέναι λογοποιούσιν οἱ Ἕλληνας, καὶ τὴν Κάδμῳ ταῦτα πρῶτον εἰς τὴν Ἑλλάδα κομῆσαι. Ἰατρικῆς δὲ ἄρξαι τὸν Ἄπιν παρὰ τὸν Αἰγύπτιον, εἶτα τὴν Ἀσκληπιὸν αὐξῆσαι τὴν τέχνην. Σκάφος δὲ πρῶτον ἐν Λιβύῃ ναυπηγῆθῆναι λέγουσιν. « Memorant Græci litteras a Phœnicibus inventas, Cadmum primum in Græciam intulisse. Apin Ægyptium medicinæ auctorem fuisse, eam vero postea auxisse Æsculapium ferunt. Navem primam in Libya factam tradunt. »

(61) *Εὐφορος*. Reinesius *Var. lect.* lib. II, cap. 6, pag. 166 et 167, hæc dicit : « Scimus autem non solum hi præstitisse, sed etiam hoc effecisse confidimus, ut sæpiuscule productis Strabonis et Plinii de Ephori *Heurematibus* testimoniis omni exceptione majoribus persuasi viri docti, Athenæum, qui lib. IV, *Εὐφορον ἐν τοῖς Εὐρημασι* laudat de tibis tragicis, Iysiodis et citharisteriis, itemque Clementem, qui lib. I *Strom.* *Εὐφορον* citat testem ejus, quod « Cadmus Phœnix litteras Græcis tradiderit, » emendare non ultra sunt tergiversati. Est enim *Εὐφορος* inter τοὺς κατεφευσμένους quoad εὐρήματα, *Ἐφορος* vero nemini controversus. Casaubonus *Animadvers.* ad Athenæi lib. superius dicti cap. 25, nondum se constituisse ait, sitne *Euphorus* iste, qui de inventis priorum scripsit, notus omnibus historicis Ephorus, an alius. Audacter Vossius lib. III, pag. 285, lectionem in Athenæo non esse mutandam, et habet igitur *Euphorum* *De inventis* alium ab Ephoro. Quid in hanc partem constituendum sit, e dictis patet, nimirum mutandam esse lectionem editam in Athenæo planissime, pariterque falsam in Clemente, videndumque ne entia præter necessitatem multiplicentur. » Hæc ille. Porro Clemens *Euphorum* vocat infra pag. 558, sed Ephorum pag. 554, 557, 551. *Ἐφορος* etiam hoc loco scribendam, dicunt Lipsius in *Annal.* Taciti cap. 11. Vossius Aristarchi lib. I, cap. 11, itemque Josephus Scaliger notis in Eusebii *Chronicon*.

(62) *Ἡρόδοτος*. Herodoti verba Terpsichores c. 58, hæc sunt : Οἱ δὲ Φοίνικες οὗτοι οἱ σὺν Κάδμῳ ἀπικόμενοι, τῶν ἔσαν οἱ Γεφυραῖοι, ἄλλα τε πολλὰ, οἰκίσαντες ταύτην τὴν χώραν, εἰσήγαγον διδασκάλια ἐς τοὺς Ἕλληνας, καὶ ὅθι καὶ γράμματα, οὐκ ἔόντα πρὶν Ἑλλήσιν, ὡς ἐμοὶ δοκέειν... Χρηώμενοι δὲ, ἐφάτισαν, ὡσπερ καὶ τὸ δίκαιον ἔφερε, ἐσαγαγόντων Φοινίκων ἐς τὴν Ἑλλάδα, Φοινικῆα κεκλήσθαι. « Phœnices isti, qui cum Cadmo advenerunt, quorum Gephyraei fuere, dum hanc regionem incolunt, cum alias multas doctrinas in Græciam introduce-

A ⊗ Olympus et Marsyas. Cadmus autem erat Phœnix, qui fuit Græcis litterarum inventor, ut ait Euphorus. Unde etiam scribit Herodotus, litteras appellationis fuisse Phœnicias. Alii autem dicunt, Phœnices et Syros primos excogitasse litteras. Medicinam autem, Apin Ægyptium indigenam, priusquam Ioveniret in Ægyptum : postea autem Æsculapium dicunt artem amplificasse. Atlas autem Libys, primus navem est fabricatus, et mare navigavit. Et rursus Celmis et Damnameus, Idæi Dactyli, ferrum primi invenerunt in Cypro. Alius autem Idæus æris invenit temperaturam ; ut autem Hesiodus, Scythæ.

re, tum vero litteras, quæ apud Græcos, ut mihi videtur, antea non fuerant. Quibus utentes, famam sparserunt, ut æquitas etiam postulabat, cum Phœnices eas in Græciam introduxissent, Phœnicias esse nominandas. » Sunt etiam, qui φοινικῆα γράμματα a Cretensibus dicta autumant, qui litteras a sese, ut dicebant, inventas foliis palmarum, quas Græci φοίνικας vocant, inscribere consueverunt. Conf. Suidas v. *Φοινικῆα γράμματα*, Apostolius cent. 20, prover. 29 ; Meursii *Creta* lib. IV, sub finem cap. 1.

(63) *Αὐτόχθονα ... τὴν Ἰώ*. Hæc omisit Eusebius.

(64) *Τὴν τέχνην αὐξῆσαι λέγουσιν*. *Αὐξῆσαι τὴν τέχνην* ιστοροῦσιν, Euseb.

(65) *Κέλμις τε αὖ καὶ Δαμναμενὺς*. Apud Eusebium, *Τέλμις τε καὶ Δαμναμενὺς οἱ τῶν Ἰουδαίων δάκτυλοι*, πρῶτοι ἐν Κύπρῳ σιδήρον εἶρον. Trapezuntius, « Tolmentem vero et Damnameum Judæos in Cypro primos ferrum invenisse. » Atque ita Polydorus Virgilius in lib. *De inventoribus*. Clemens habet rectius, *Κέλμις τε αὖ καὶ Δαμναμενὺς οἱ τῶν Ἰθαίων*. Apollonii scholiastes auctoris *Phoronidis* (id est, poematis nomen, quod citatur pag. 572), carmina citat, in quibus tres tantum Dactyli nominantur :

Κέλμις, Δαμναμενεὺς τε μέγας, καὶ ὑπέρβιος
[*Ἄκμων*.

Celmis, Damnameusque ingens, Acmonque superbus.

Vide proverbium *Κέλμις ἐν σιδήρῳ*, de iis qui nimium sibi credunt. Sunt qui quatuor numerent, ait Greg. Gyraldus *Synt.* I : Salaminum, Damnameum, Herculem et Acmonem. Plin. lib. VII, c. 56 : « Ferrum Hesiodus in Creta eos, qui vocati sunt Dactyli Idæi. » Itaque hic fortasse legendum erat ἐν Κρήτῃ, non ἐν Κύπρῳ. Sed et Strabo in lib. XIV scribit Telethinas, quos quidam et Corybantes putant ex Creta in Cyprum venisse, et primos ferrum, et æs operatos esse. Diod. Siculus lib. V, cap. 15, in loco, quem Berecynthum dicunt, Idæos Dactylos ignis usum et æris, ferrique naturam invenisse tradit. COLLECT. — *Τέλμης τε Δαμναμενεὺς* codex Joan. Vera nomina esse *Κέλμις*, et *Δαμναμενεὺς*, e veteri *Phoronidis* auctore constat. Eorundem etiam multis in locis meminuit Nonnus : et e multis dactylis, quos memorat Apollonii vetus scholiastes, duo præcipui sunt *Κέλμις* et *Δαμναμενεὺς*.

(66) *Ἰθαίων*. *Ἰουδαίων* mendose Euseb.

(67) *Ὁ δὲ ἄλλος Ἰθαῖος*. At Eusebius : *Δέλας δὲ ἄλλος Ἰουδαῖος εἶρε χαλκοῦ κρᾶσιν*, ὡς δὲ Ἡσίοδος, Σκύθης. Trapezuntius : « Æris autem tincturam aut temperiem, qua robur accipit, Delam Judæum comperisse, quamvis Hesiodus Delam ex Scythia fuisse asserat. » Plin. lib. VII, cap. 56 : « Æs conflare et temperare Aristoteles Lydum Scythem monstrasse, Theophrastus Delam Phrygem putat. » Scribere ergo : « Delas autem alius Idæus æris, » etc., quamvis de patria diversa sentiant. COLLECT. — *Δέλλας* habere ms. Palat., refert Sylburgius.

(68) *Χαλκοῦ*. *Χαλκῶ* codex Joan.

Ac Thiraces quidem primi eam, quæ ἄρπη vocatur, invenerunt: est autem incurvus gladius; et peltis primi usi sunt in equis. Similiter autem Illyrii quoque peltam invenerunt. Tuscanos aiunt plasticen excogitasse, Itanumque ⚔ (Samnites is fuit) primo clypeum fecisse. Cadmus autem Phœnix primus invenit lapidicinam, et in monte Panæo excogitavit auri metalla. Jam vero alia quoque gens, Cappadoces, primi invenerunt id, quod nablum appellatur, quemadmodum Assyrii quoque dichordon. Carthaginenses autem primi construxerunt quadriremem: eandem extemporaneam, fabricatus est Bosphorus. Medea autem, Ætæ filia, Colchis, prima pilos tingere excogitavit. Quinetiam Noropes (est autem gens Pæoniæ, nunc autem appellatur Norica) æs elaborarunt, et primi ferrum purgarunt. Amycus, rex Bebrycum, lora pugilum, id est, cæstus, primus excogitavit; et Olympus Mysius in musica harmoniam Lydiam artificiose invenit, et qui vocantur Troglodytæ, sambucam ⚔ P. 565 ED. POTTER.

(69) Ἄρπη. Hoc pro vulg. πάρμη repositum ex Euseb. qua de re monuit et Brodaeus *Miscell.* lib. 1, cap. 49, et Justus Lipsius *Saturn.* lib. 11, cap. 9, ubi ἄρπη esse Latinorum «sicam,» ex Josepho et veteribus glossis docet idem Lipsius. SYLBURG. — Ex his postremis vocibus vides, ἄρπην restituendam esse. Eusebius quoque lib. *Evang. præpar.* ix ἄρπην scribit, quem secutus Polydorus Vergilius falcem vocat, id est, ensem falcatum, non falcem ruralem. Claudianus *De laud. Stilic.* lib. 1, v. 110, 111:

. . . . Non falce Getonns

Non arcu pepulere Getæ. . . .

Brodaeus *Miscellan.* lib. 1, cap. 49. Vide et Justum Lipsium lib. 11, cap. 9, *Saturnal.* COLLECT. — Ἄρπην cod. Joan. Mox, πέλτην εὔρον pro πέλταν ἐξεύρον, Euseb.

(70) Τουσκανός. Hoc Com. reposuit e Tatiano. Flor. editio et Eusebius divise habent τοὺς Κανούς. Samnites vero scutum invenisse, testatur etiam Athenæus, lib. vi extremo. SYLBURG.

(71) Σαμνίτης. Quæ fuerit armatura Samnitium, de qua C. Plinius lib. vii, cap. 20, *Natur. histor.* in litteris diu multumque versati compertum habent. Clemens in *Stromatis* ait, «Itanum (Samnis is erat) post hominum memoriam primum fabricasse scutum:» quod et Eusebius *Evang. præpar.* x recitat. Non est ergo quod dubites aut apud Clementem legi oportere «Tritanum,» aut in Plinio «Itanum.» Quanquam de Latini gladiatoris nomine plus equidem Plinii vetustis exemplaribus, ejusque Metaphrastæ Solino, quam Græco librario fidei tribuendum censeo. Plinii verba subjeci: «Tritanum in gladiatorio ludo Samnitium armatura celebrem, filiumque ejus militem magni Pompeii.» Solinus vero adnotavit Tritanum gladiatorem armatura Samnitium fuisse. J. Parrhasius *Epist. ad Lupicium.* His adde Ciceronem 1 *De finibus*, hunc Lucili versum proferentem:

Municipem Ponti, Tritani, centurionum.

Legge ergo, Τριτανόν τε (Σαμνίτης οὗτος ἦν,) π. θ. κατασκευάσαι, «et Tritanum (Samnis is erat) primum fabricasse scutum.» COLLECT.

(72) Πάγκαιον. Euseb. Πάγκαιον, ut etiam Strabo, et alii. Mox idem Euseb. Καππαδόχα, quod agnoscit etiam Stephanus. Mox, τὴν νάβλιαν καλούμενην, Euseb. SYLBURG.

(73) Τὴν νάβλιαν καλούμενον. Eusebius τὴν νάβλιαν καλούμενην. Frequentiori in usu est νάβλις,

ἠθρῆκες πρώτοι τὴν καλούμενην ἄρπην (69) εὔρον· ἐστὶ δὲ μάχαιρα καμπύλη· καὶ πρώτοι πέλταις ἐπὶ τῶν ἵππων ἐχρήσαντο. Ὁμοίως δὲ καὶ Ἰλλύριοι τὴν καλούμενην πέλταν ἐξεύρον. Ἐστὶ φασὶ Τουσκανούς (70) τὴν πλαστικὴν ἐπινοῆσαι, Ἰτανόν τε (Σαμνίτης (71) οὗτος ἦν), πρῶτον θυρεὸν κατασκευάσαι. Κάδμος γὰρ ὁ Φοῖνιξ λιθοτομίαν ἐξεύρε· καὶ μέταλλα χρυσοῦ τὰ περὶ τὸ Πάγκαιον (72) ἐπενόησεν ἕρος. Ἴδεν δὲ καὶ ἄλλο ἔθνος, Καππαδόχα, πρώτοι εἶραν τὸν νάβλιαν καλούμενον (73), ὃν τρόπον καὶ τὸ δίχορδον Ἀσύριοι. Καρχηδόνιοι γὰρ πρώτοι τετράρη κατασκεύασαν· ἐναυπήγησε δὲ αὐτὴν Βόσπορος αὐτοσχέδιον (74). Μήδειά τε, ἡ Αἰήτου, ἡ Κάλχης, πρώτη βαφὴν τριγῶν ἐπενόησεν. Ἀλλὰ καὶ Νώροπος (ἔθνος ἐστὶ Παιονικόν, νῦν δὲ Νωρικοὶ (75) καλοῦνται) καταειργάσαντο χαλκὸν, καὶ σίδηρον ἐκάθηραν πρώτοι. Ἄμυκος τε, ὁ Βεβρύκων βασιλεὺς, ἱμάντας πυκτικῶς πρῶτος (76) εὔρε· περὶ τε μουσικὴν (77) Ὀλυμπος ὁ Μυσὸς τὴν Λύδιον ἀρμονίαν ἐφιλοτέχνησεν· οἱ τε Τρωγλοῦται καλούμενοι σαμβύκην εὔρον, ὄργανον

quam νάβλια, ut apud Athenæum lib. iv, νάβλια, εἶδος ὄργανου μουσικοῦ, ἢ ψαλτήριον, ἢ κιθάρα. Diversum tamen esse a psalterio, conjicit ex Cicerone *De aruspicio resp.* et Quintiliano H. Stephanus. L. Cælius Rhodigin. lib. ix, cap. 4, pro psalterio accipit; et quidam interpretes ex Hebræo I Paral. cap. xv, «et nablis et citharis concrepantes,» ἀναφωνοῦντες ἐν νάβλοις, καὶ κιθάραις. Ibidem, «nablis arcana cantabant,» ἐν νάβλοις περὶ τῶν κρυφίων. Vox ab Hebræo non multum discedit. Ovid. *De arte inermium*, iii, 527:

C Disce etiam duplici genitalia navlia palma
Vertere....

Pollux lib. iv: Ἀλλὰ μὴν καὶ νάβλις μνημονεύεται Φιλίμων· Ἔδει παρῆναι Παρμένων ἀλκτριδίδα, ἢ νάβλιαν τιν'. Sic enim lego ex litterarum vestigiis scripti libri. COLLECT.

(74) Βόσπορος αὐτοσχέδιον. Eusebius, ὁ Βόσπορος αὐτόχθων. Trapezuntius «Quadriremem a Carchedoniis primum factam fuisse, cujus architectus Bosphorus fuit.» Certe paulo ante medicinam invenisse dixit Διγύπτιον αὐτόχθονα, Ἀρίμ, «Ἄgyptium indigenam.» Plinius lib. vii, cap. 56: «Quadriremem Aristoteles auctor est fecisse Carthaginenses.» COLLECT. — Vigerus ad Eusebium hæc adnotat: «Recte Eusebius Βόσπορος αὐτόχθων, ut paulo ante Ἄριμ αὐτόχθονα dixerat. Clemens αὐτοσχέδιον legit, corrupte, ut videtur.» Quinetiam αὐτόχθων habere pal. ms., refert Sylburgius.

(75) Νῦρ ἐξ Νωρικοί. Flor. edit. Νωρικόν, durius. SYLBURG. — Eusebius νῦν δὲ Νωρικοί. Trapezuntius: «Pannonæ, qui Noricum habitant, quos Noropes appellant, æris usum invenisse.» Stephanus *De urbibus*: Νώρακος, πόλις Παιονίας, ὁ πολίτης Νωράκιος· ὡς Ἐπαφρόδιτος ἐν τοῖς Ὀμηρικοῖς φησὶν, ὅτι γίνεσθαι ἐν Παιονίᾳ σίδηρος, ὃς ἀκονηθεὶς λαμπρότατός ἐστιν, ἀφ' οὗ καὶ τὸ, νώροπα χαλκόν. Suidas s. v. Νώροψ, in eandem sententiam scribit, πόλιν Παιονίας Νώρακον, et Νώροπα ὡς εἰ τις εἶποι Νωράκιος. At Eustathius in illum locum *Iliad.* A, ἐδύσσατο νώροπα χαλκόν, diei ait, νώροπα τὸν λαμπρότατον, διὰ τὸ στερεῖν τοῦ ἄρην. Item, ὃ μὴ εἶν ὄρην ἐαυτὸν. Certe ex Strabone lib. vii, aliisque geographis constat Pannoniæ partem Noricos esse, vel eidem, secundum alios, finitimos. COLLECT. — Νωρικόν habet cod. Joan., ut etiam Pal.

(76) Πρῶτος. Abest ab Euseb.

(77) Περί τε μουσικῆν. Vigerus ait: «Juvat Plinii locum ex lib. vii, cap. 56, ascribere. «Musicam,» inquit, «Amphion; fistulam et monaulon, Pan

μουσικόν. Φασὶ δὲ καὶ τὴν πλαγίαν σύριγγα Σάτυρον
εὑρεῖν τὸν Φρύγα (78)· τρίχορδον δὲ (79) ὁμοίως καὶ
τὴν διάτονον ἁρμονίαν Ἄγγην (80), τὸν καὶ αὐτὸν
Φρύγα· κρούματα δὲ Ὀλυμπον ὁμοίως τὸν Φρύγα·
καθάπερ Φρύγιον ἁρμονίαν, καὶ μεξοφρύγιον, καὶ
μεξολύδιον, Μαρσύαν, τῆς αὐτῆς ὄντα τὰς προειρη-
μένους χώρας· καὶ τὴν Δώριον Θάμυριν (81) ἐπινοή-
σαι τὸν Θράξα. Πέρσας τε πρώτους ἀκηχάμεν ἀπὴν-
νην, καὶ κλίτην, καὶ ὑποπόδιον ἐργάσασθαι· τοὺς τε
Σιδονίους (82) τρίχορτον ναῦν κατασκευάσαι. Σικελί-
οι τε, οἱ πρὸς τῆ Ἰταλίᾳ, πρώτοι φόρμιγγα εὔρον, οὐ
πολύ τῆς κιθάρας λειπομένην· καὶ κρότάλα ἐπινοή-
σαν. Ἐπί τε Σεμιράμεως βασιλέως Αἰγυπτίων (83)
τὰ βύσσινά ἱμάτια εὑρηθῆναι ἱστοροῦσιν· καὶ πρώτην
ἐπιστολὰς συντάξαι (84) Ἀτσοσαν, τὴν Περσῶν βασι-
λεύσαντα, φησὶν Ἑλλάνικος. Σκάμων (85) μὲν οὖν ὁ

✠ P. 564 ED. POTTER, 568 ED. PARIS.

Mercurii; obliquam tibiam Midas in Phrygia;
geminas tibias Marsyas in eadem gente; Lydus
modulus Amphion; Dorios Thamyras Thrax; Phry-
gios Marsyas Phryx; citharam Amphion; ut alii,
Orpheus, ut alii, Linus; septem chordis additis,
Terpander; octavam Simonides addidit, nonam
Timotheus; cithara sine voce cecinit Thamyras
primus; cum cantu, Amphion; ut alii, Linus; ci-
tharædica carmina composuit Terpander; cum
tibiis canere voce Tæzenius Dardanus instituit. C

Hic Thamyras Plinio dicitur, quem paulo post
Thamyrin ex Clemente vocat Eusebius, cum
Eusebio
(78) Σάτυρον εἰρεῖν τὸν Φρύγα. Sequebatur in
Græco Eusebii, τρίχορδον δὲ ὁμοίως καὶ τὴν διάτονον
ἁρμονίαν Ἄγγην, τὸν καὶ αὐτὸν Φρύγα. Theophrastus
hec tribuit Marsyæ cum mixophrygiæ harmoniâ,
de qua paulo post, vertitque: « Marsyam Phrygem
trichordiam diatonamque harmoniam et mixophry-
giam. » Sed abest ab Eusebio illud, καθάπερ Φρύγιον
ἁρμονίαν. Plinius Marsyæ Phrygi modulus Phrygios
acceptos refert. Pollux autem lib. iv, c. 9: Μονό-
χορδον δὲ, Ἀράβων τὸ εὔρημα· τρίχορδον δὲ, ὅπερ
Ἀσσύριοι πανδοῦραν ὀνόμαζον, ἐκείνων δ' ἦν τὸ
εὔρημα. Suidas, Ὀλυμπος, Μουσῆς ἀδελφεὸς, ἡγεμὼν
γενόμενος τῆς κρουματικῆς μουσικῆς διὰ τῶν αὐλῶν.
At Olympum alterum juniorem Phrygem facit. Exstat
Olympi, ut musici insignis, nomen apud Basilium,
oral. Πρὸς γένος· Εἰ δὲ τὰ Μαρσύου, ἢ τὰ Ὀλύμπου
τῶν Φρυγῶν περιειργάζοντο κρούματα. « Quod si
Marsyæ, vel Olympi, Phrygum musicorum, modos
tentare voluissent. » Olympium perperam interpre-
et *Historicum dictionarium* scribunt. COLLECT.

(79) Τρίχορδον δὲ ἔμ... τὸν Φρύγα. Hæc Syl-
burgius ex Eusebio restituit, quæ negligentès li-
brarii in Clementis codicibus propter Φρύγα repe-
titi omisissæ videntur.

(80) Ἄγγην. Ἄγγην cod. Joan. Sed Ἰγγην re-
stituendum esse indicarunt Palmerius *Exercit. in
Chron. marm. Arundel.*, p. 687, et Worthius, *Not.
ad Tatian.*, p. 6. Plutarchus lib. *De musica*: Κρού-
ματα Ὀλυμπον πρώτον εἰς τοὺς Ἕλληνας κομίσαι·
Ἰγγην δὲ πρώτον αὐλῆσαι, εἶτα τὸν ταύτου υἱὸν
Μαρσύαν, εἶτα Ὀλυμπον.

(81) Θάμυριν. Ita quoque Eusebius. Plinius vero
lib. vii: « Lydus modulus Amphion, Dorios Tha-
myras Thrax. » Paulo post, τρίχορτον, delet Bro-

A instrumentum invenere musicum. Aiunt autem, obli-
quam quoque fistulam Satyrum invenisse Phrygem;
modos, Olympum similiter Phrygem; quemadmodum
Phrygiam harmoniam et mixophrygiam et mixoly-
diam, Marsyam, qui erat ejusdem regionis cum iis, qui
ante dicti sunt; et Doricam Thamyrin Thracem excogitasse. Persas quoque primos audivimus currum, et
lectum, ✠ et pedum scabellum effecisse, et Sidonios
triremem navem edificasse. Siculi quoque, qui
sunt juxta Italiam, primi invenere phormingem,
quæ non multum differt a cithara; et invenere cre-
pitacula. Quinetiam tempore Semiramidis, regis
Ægyptiorum, narrant inventas fuisse vestes byssi-
nas. Et primam composuisse epistolas Atossam,
Persarum reginam, dicit Hellanicus. Scamon qui-
dem Mitylenæus et Theophrastus Eressius, 133
et Cydippus Mantineus, et præterea Antiphanes, et
Aristodemus, et Aristoteles, quinetiam Philoste-
phanus, et Strato quoque Peripateticus, in libris
suis *De inventis*, hæc narrarunt. Ex his autem
pauca adjeci ad confirmandum, ad res inveniendas
idoneam et vitæ utilem naturam inesse barbaris; a

deus, corrigitque ex Eusebio τρίχορτον, id est,
τρίκαλλον, lib. i *Miscell.*, c. 19. COLLECT.

(82) Σιδονίους. Σιδονίους Euseb., ubi mox τρί-
χορτον ναῦν, quod sequitur Brodæus loco citato.
SYLB. — Sed τρίχορτον æque in usu est.

(83) Σεμιράμεως βασιλέως Αἰγυπτίων. Ex Euse-
bio lege βασιλέως Ἀσσυρίων. Cum Eusebiana lectione
consonant *Excerpta ms. Palatina* bibliothecæ, nisi
quod habent, Ἰατρικὴν δὲ, Ἄπιν Αἰγυπτίων εἶτα μετὰ
ταῦτα Ἀσκληπ. Dein, Τέλης pro Κέλμης. Tum Δέλ-
λας δὲ ἄλλοι Ἰδ. pro ὁ δὲ ἄλλος Ἰδ. Mox, Ἰλλυρικὸν
pro Ἰλλύριοι. Dein, Κάδμος δ' ὁ Φοιν. λιθοσομίαν τε
... Mox, περὶ τὸ Πάργαιον ὄρος. Dein, Καρχηδόνια
δὲ πρόποι. Tum, Βόσπρος ἀυτόθιον pro Βόσπ. αὐ-
τοσγέδιον. Mox, νῦν δὲ Νωρικὸν, καταιργ. Dein, τὴν
ἰδίαν ἁρμονίαν pro τὴν Αὐδίων ἁρμονίαν. Dein,
Περσῶν βασιλέα pro Περσῶν βασιλεύσαντα. Denique,
εἶτα τε καὶ Ἀντιφ. pro εἶτα τε Ἀντιφ. SYLBURG. —
Eusebius, Σεμιράμεως, βασιλέως Ἀσσυρίων, « re-
gine Assyriorum. » Sed ut præsent operas mutuas,
quod est apud Eusebium, Θεόφραστος Ἐρέσιος, ex
Clemente corrigendum est. Diogenes enim Eresium
fuisse Theophrastum Aristotelis discipulum, auctor
est. Σκάμων, demum dicitur ab Eusebio Mityle-
næus ille. COLLECT.

(84) Πρώτην ἐπιστολὰς σ. Hæc Clemens a Ta-
tiano didicisse videtur. Hic enim pag. 5 hæc dicit:
Καὶ ἐπιστολὰς συντάσσειν ἢ Περσῶν ποτε ἡγεσα-
μένη γυνή, καθάπερ φησὶν Ἑλλάνικος· Ἀτσοσα δὲ
ὄνομα αὐτῆς. « Atossæ feminae, quæ Persis olim im-
peravit, Hellanico teste, epistolarum compositio
debeatur. » Non quod illa primum epistolas scripserit,
ut plerumque existimabant post Tatiani et
Clementis interpretes viri eruditi, sed quod certam
tabularum epistolicarum formam docuerit. Conf.
Dodwellus præfat. ad libellum *De ætate Phalaridis
et Pythagoræ*.

(85) Σκάμων. Σκάμων Euseb. Σκάμων Athe-
næus lib. xv, cap. 7: Σκάμων δ' ἐν πρώτῳ Περὶ
εὔρημάτων. « Scamo autem libro primo *De rerum
inventoribus*. » Σκάμων apud Suidam etiam occurrit.

(86) Ἐρέσιος. Ἐρέσιος Euseb., ubi Vigerus ait:
« Legendum Ἐρέσιος. Sic enim apud Diogenem
Laertium legitur: et Stephanus *De urbibus*, Ἐρέσιος,
inquit, πόλις ἐν Λέσθῳ, ἐξ ἧς Θεόφραστος, Ἀρι-
στοτέλους γινώριμος καὶ διάδοχος. Τὸ ἐθνικὸν, Ἐρέ-
σιος, καὶ Ἐρεσιεύς. »

quibus, in studiis et rebus exercendis, Græci magnam accepere utilitatem. Si quis autem vocem reprehendit barbaram : « Mihi » autem, inquit Anacharsis, « omnes Græci Scythice loquuntur. » Is autem erat, qui apud Græcos in admiratione est habitus, qui dixit : « Mihi indumentum est læna ; cæna, lac et caseus. » Vides barbaram philosophiani, quæ facta, non verba profitetur. Apostolus autem dicit : « Sic et vos per linguam, si non recte significantem vocem dederitis, quomodo cognoscetur, quod dicitur? eritis enim in aerem loquentes. Tot, verbi gratia, genera linguarum sunt in mundo, et nihil est vocis expers. Si ergo non novero vim vocis, ero loquenti barbarus, et loquens mihi barbarus. » Et, « qui loquitur lingua, oret ut interpretetur^a. » Quin et sero ad Græcos accessit componendarum orationum doctrina, et scriptura. Et Alcmaeon quidem, Perithi filius, Crotoniata, primus librum scripsit de natura. Alii autem Anaxagoram, Hegesibuli filium, Clazomenium, primum librum scriptum edidisse referunt. Modos autem poematibus primus ✕ adjecit, et Lacedæmoniorum leges numerosis versibus scripsit Terpander Antissæus. Dithyrambum autem excogitavit Lassus Hermioneus ; hymnum Stesichorus Himeræus, choream Alcman Lacedæmonius ; amatoria Anacreon Teius ; ὑπόρχησιν (id est, canticum ad saltandum accommodatum) Pindarus Thebanus. Et νόμους quos vocant, primos cecinit in choro et cithara Timotheus Milesius. Jam vero iambum quidem excogitavit Archilochus Parius ; claudum autem iambum Hippouax Ephesius. Et tragoediam quidem Thespis Atheniensis, comædiam autem Sisarion Icaricus. Tempora horum tradunt grammatici. Longum autem fuerit ea accurate describere, cum ipse mox ostendatur Dionysius, nempe Bacchus, propter quem celebrantur et Dionysia et spectacula, esse Moyse posterior. Aiunt autem quæ in schola fiunt orationes, et rhe-

✕ P. 363 ED. POTTER, 508-509 ED. PARIS.

(87) *Εὐρετικῆς καὶ βιωφελούς φύσεως*. Excerpta ms. brevius *εὐρετικῆς βιωφελείας*. SYLBURG.

(88) *Ἐφέληνται*. Hactenus verba Clementis recitavit Eusebius.

(89) *Ἐμοὶ περίβλημα*. In epistola Anacharsidis ad Hannonem inter epistolas Genevæ editas pag. 549 hoc effatum sic se habet : *Ἐμοὶ μὲν περίβλημα, χλαῖνα Σκυθική· ὑπόδημα, δέρμα ποδῶν· κοίτη δὲ, πᾶσα γῆ· δεῖπνον καὶ ἄριστον, γάλα καὶ τυρός, καὶ κρέας ὀπτόν· πιεῖν, ὕδωρ*. Cicero *Tuscul. quæst.* v, cap. 32 : « Illius (Anacharsidis) epistola fertur his verbis : Anacharsis Hannoni salutem. Mihi amictui est Scythicum tegmen ; calceamentum, solorum callum ; cubile, terra ; pulpamentum, fames ; lacte, caseo, carne vescor. »

(90) *Ἔργα*. Similia superius dixit *Ἐκπαγωγῆ* initio.

(91) *Ὁ δὲ Ἀπόστολος οὕτω φησὶ· Καὶ ὑμῖν*. Rectius sic distinguendum, ὁ δὲ Ἀπόστολος, οὕτω, φησὶ, καὶ ὑμῖν. Nam οὕτω Pauli vox est. Quod Latine expressimus.

(92) *Εἰσὶν*. Ἔστιν, apud Paulum. Mox, οὐδὲν αὐτῶν ἄφωνον. Dein, ὁ λαλῶν, ἐν ἐμοὶ βάρβαρος. Ibid.

(93) *Καὶ ὁ λαλῶν*. Scribe, καὶ, Ὁ λαλῶν, nam καὶ Clementis vox est. Quod Latine expressimus.

(94) *Λάσσος*. Lassum vocat etiam Tzetzes, Prolegomenis ad Lycophronem ; Τάσων mendose Sto-

αῖροις εὐρετικῆς καὶ βιωφελούς φύσεως (87) παρ' ὧν Ἕλληνας τὰ ἐπιτηδεύματα ὠφέληνται (88). Εἰ δὲ τις τὴν φωνὴν διαβάλλει τὴν βάρβαρον, « Ἐμοὶ » δὲ, φησὶν ὁ Ἀνάχαρσις, « πάντες Ἕλληνας Σκυθίζουσιν. » Οὗτος ἦν ὁ παρ' Ἕλλησι θαυμασθεὶς, ὁ φήσας, « ἐμοὶ περίβλημα (89) χλαῖνα· δεῖπνον, γάλα, τυρός. » Ὁρᾶς φιλοσοφίαν βάρβαρον, ἔργα (90) ἐπαγγελλομένην, οὐ λόγους. Ὁ δὲ Ἀπόστολος οὕτω φησὶν « Καὶ ὑμεῖς (91) διὰ τῆς γλώσσης ἐὰν μὴ εὐσημον λόγον δώτε, πῶς γνωσθήσεται τὸ λαλούμενον ; ἔσεσθε γὰρ εἰς ἀέρα λαλοῦντες. Τοσαῦτα, εἰ τύχοι, γένη φωνῶν εἰσιν (92) ἐν κόσμῳ, καὶ οὐδὲν ἄφωνον. Ἐὰν οὖν μὴ εἰδῶ τὴν δύναμιν τῆς φωνῆς, ἔσομαι τῷ λαλοῦντι βάρβαρος, καὶ ὁ λαλῶν ἐμοὶ βάρβαρος. » Καὶ, « Ὁ λαλῶν (93) γλώσση προσευχέσθω, ἵνα διερμηνεύη. » Ναὶ μὴν ὁφέ ποτε εἰς Ἕλληνας ἢ τῶν λόγων παρῆλθε διδασκαλία τε καὶ γραφή. Ἀλκμαίων γοῦν ὁ Περίθου, Κροτωνιάτης, πρῶτος φυσικὸν λόγον συνέταξεν. Οἱ δὲ Ἀναξαγόραν Ἡγησιθούλου, Κλαζομένιον, πρῶτον διὰ γραφῆς ἐκδοῦναι βιβλίον ἱστοροῦσι. Μέλος τε αὐτῷ πρῶτος περιέθηκε τοῖς ποιήμασι, καὶ τοὺς Λακεδαιμονίων νόμους ἐμελοποίησε Τέρπανδρος ὁ Ἀντισσαῖος. Διθύραμβον δὲ ἐπενόησεν Λάσσος (94) Ἑρμιονεύς· ὕμνον Στησίχορος Ἱμεραῖος· χορείαν Ἀλκμάν Λακεδαιμόνιος· τὰ ἐρωτικὰ Ἀνακρέων Τήϊος· ὑπόρχησιν Πίνδαρος Θηβαῖος· νόμους τε πρῶτους ἦσεν (95) ἐν χορῷ καὶ κιθάρᾳ Τιμόθεος ὁ Μιλήσιος. Ναὶ μὴν ἱαμβὸν μὲν ἐπενόησεν Ἀρχίλοχος ὁ Πάριος· χολῶν δὲ ἱαμβὸν Ἰππίωναξ ὁ Ἐφέσιος· καὶ τραγωδίαν μὲν Θέσπις ὁ Ἀθηναῖος, κωμωδίαν δὲ Σισαρίων (96) ὁ Ἰκαριεύς. Τοὺς χρόνους τούτων παῖδες παραδιδάσκει γραμματικῶν· μακρὸν δ' ἂν εἴη τούτους ἀκριβολογούμενον παραθέσθαι, αὐτοῦ δεικνυμένου τοῦ Διονύσου, δι' ὃν καὶ Διονύσια καὶ θεῖα (97), μεταγενεστέρου Μωϋσέως, ἢ αὐτίκα μάλα. Φασὶ δὲ καὶ τοὺς κατὰ διατριβὴν λόγους καὶ τὰ ῥητορικὰ ἰδιώματα εὐρεῖν, καὶ μισθοῦ συνηγορῆσαι πρῶτον δικανικὸν λόγον εἰς ἐκδοσιν (98)

^a I Cor. xiv, 9, 10, 11, 15.

læus serm. 27, pro Λάσσον. Sed Λάσον cum simpliciter eum appellat Diogenes Laertius l. i, seg. 42 ; anonymus in descriptione Olympiadum, Olymp. l. viii ; Aristophanis scholiastes ad *Vespas*, et ex eo Suidas, v. Λάσος, ubi de eo hæc refert : Πρῶτος δὲ οὗτος περὶ μουσικῆς ἔγραψε λόγον, καὶ διθύραμβον εἰς ἀγῶνα εἰσήγαγε, καὶ τοὺς ἐριστικὸς εἰσηγήσατο λόγους. « Scripsit primum librum de musica ; idemque auctor aliis fuit, ut dithyrambo certarent ; et contentiosum dicendi genus in usum introduxit. » Conf. idem v. Κυκλιοδιδάσκαλος.

(95) *Ἠρώτους ἦσε*. Forte πρῶτος ἦσε, « primum cecinit. » SYLBURG.

(96) *Σισαρίων*. Scribendum potius Σουσαρίων· quem primum Comædiæ inventorem apud Athenienses fuisse, testantur etiam Diomedes scholasticus et vetus auctor in proœmiis Aristophani præmissis. Eundemque ante Pisistrati tempora comædiam invenisse, ex marmore Arundeliano constat.

(97) *Διονύσιον καὶ θεῖα*. Forte Διονύσια ἢ θεῖα, ut sit : « ob quem et Dionysia dictum id spectaculum, seu ii ludii. SYLBURG.

(98) *Εἰς ἐκδοσιν*. Antiquiores advocati orationes a se compositas tradebant reis ac litigantibus, qui pro se eas pronuntiabant. Qualis ea fuit, quam a Lysia oblatam Socrates recusavit, Cicero *De ora-*

γραφόμενον Ἀντιφῶντα Φύλου (99), Ῥαμνούσιον, ὡς φησὶ Διόδωρος. Ἀπολλόδωρος δὲ ὁ Κυμαῖος πρῶτος τοῦ κριτικοῦ εἰσηγήσατο τοῦνομα, καὶ γραμματικῆς προσηγορεύθη. Ἐνιοὶ δὲ Ἐρατοσθένη τὴν Κυρηναῖον φασιν· ἐπειδὴ ἐξέδωκεν οὗτος βιβλία δύο, «Γραμματικὰ» ἐπιγράφας. Ὀνομάσθη δὲ γραμματικῆς, ὡς νῦν ὀνομάζομεν, πρῶτος Πραξιφάνης Διονυσσοφάνους, Μιτυληναῖος. Ζάλευκος τε ὁ Λοκρὸς πρῶτος ἐστύρηται νόμους (1) θεῖσθαι· οἱ δὲ, Μίνω τὸν Διὸς ἐπὶ Λυγκέως. Οὗτος μετὰ Δαναὸν (2) γίνεται, ἐνδεκάτῃ (3) ἄνωθεν ἀπὸ Ἰνάχου καὶ Μωϋσέως γενεᾶ, ὡς ὀλίγον ὑποβάντες δεῖξομεν. Λυκούργος δὲ μετὰ πολλὰ τῆς Ἰλίου ἀλώσεως γεγονώς ἔτη, πρὸ τῶν Ὀλυμπιάδων ἔτεσιν ἑκατὸν πεντήκοντα (4) νομοθετεῖ Λακεδαιμονίους· Σόλωνος γὰρ τοὺς χρόνους προειρήκαμεν. Δράκων δὲ, ὁ καὶ αὐτὸς νομοθέτης, περὶ τὴν τριακοστὴν καὶ ἐνάτην Ὀλυμπιάδα γεγονώς εὐρίσκεται. Ἀντιλόγος δὲ αὖ, ὁ τοὺς ἱστορίας πραγματευσάμενος ἀπὸ τῆς Πυθαγόρου ἡλικίας ἐπὶ τὴν Ἐπικούρου τελευτὴν, γαρηλιῶνος δὲ δεκάτῃ ἱσταμένου γενομένην, ἔτη φέρει τὰ πάντα τριακῶσια δώδεκα. Ἐτι φασὶ τὸ ἡρώον (5) τὸ ἐξάμετρον Φανοθέαν, τὴν γυναῖκα Ἰκα-

✠ P. 366 ED. POTTER.

lore, lib. 1 : « Quinetiam cum ei (Socrati) scriptam orationem disertissimus orator Lysias attulisset, quam, si ei videretur, edisceret, ut ea pro se in iudicio uteretur, non invitus legit, et commode scriptam esse dixit; sed, inquit, ut si mihi caecos Sicyonios attulisses, non uterer, quamvis essent habiles, et apti ad pedem, quia non essent viriles; sic illam orationem disertam sibi et oratoriam videri, fortem et virilem non videri. »

(99) Φύλου. Scribe Σοφίλου, vel Σοφίλου. Erat enim Antiphon Sophili filius. Suidas, Ἀντιφῶν Σοφίλου, Ἀθηναῖος, τὸν δῆμον Ῥαμνούσιος· διδάσκαλος δὲ αὐτοῦ οὐδείς προγινώσκειται· ἀλλ' ὁμοίως ἤρξε τοῦ δικανικοῦ λόγου μετὰ Γοργίαν. « Antiphon, Sophili filius, Atheniensis, pago Rhamnusius; ejus magister quidem ignoratur, sed tamen post Gorgiam ejus dicendi generis, quod in causis forensibus versatur, auctor fuit. » Philostratus *De vitis Sophistarum* lib. 1, cap. 15, pag. 498 : « Πρωτορικὴν δὲ τὸν Ἀντιφῶντα, οἱ μὲν οὐκ οὔσαν εὐρεῖν, οἱ δ' εὐρημένην αὐξῆσαι· γενέσθαι τε αὐτὸν οἱ μὲν αὐτομαθῶς σοφὸν, οἱ δὲ ἐκ πατρὸς· πατέρα δὲ φασιν αὐτῷ Σοφίλον. » Artem autem oratoriam, nondum exstantem quidam Antiphonta invenisse, alii vero inventam auxisse aiunt. Nonnullique, nemine institute, doctum evasisse, pars a patre eruditum referunt. Patrem autem Sophilum illi fuisse aiunt. » Conf. Plutarchus *Vit. x Rhetorum* p. 832; Photius *Bibliothec.* p. 4452.

(1) Νόμους. Sc. Scriptos. Strabo de Locrensi-bus : Πρῶτοι δὲ νόμοις ἐγγράπτοις πεπιστευμένοι εἰσὶ. « Primis leges scriptæ concredita sunt. » Marcianus Heracleotes :

... Οἱ δὲ λεγόμενοι
Ἐπιζεφύριοι, πλησίον κεῖνται Λοκροί.
Τούτους δὲ πρώτους φασὶ χρῆσασθαι νόμοις
Γραπτοῖσιν, οὗς Ζάλευκος ὑποθέσθαι δοκεῖ.

... Qui dicti sunt
Epizephyrii, prope jacent Locri.
Hos autem primos aiunt legibus usos fuisse
Scriptis, quas Zaleucus illis subjecisse fertur.

(2) Μίνω τὸν Διὸς ἐπὶ Λυγκέως· οὗτος μετὰ Δαναὸν. Loci hujus restitutio debetur Paulo Leopardo, qui *Emendationum* lib. II, c. 41, ex Eusebii *Chronico* lectionem suam petiit. Flor. edit. corrupte

toricas proprietates invenisse, et mercede advocatum fuisse, ac primum judicialem orationem alteri tradendam conscripsisse Antiphontem, Phyli filium, Rhamnusium, ut dicit Diodorus. Apollodorus autem Cumanus, primus critici nomen suscepit, et appellatus est grammaticus; nonnulli autem dicunt Eratosthenem Cyrenæum, quoniam is duos edidit libros, quos inscripsit *Grammaticos*. Nominatus autem est Grammaticus, ut nunc dicimus, primus Praxiphanes, Dionysophanis filius, Mityleneus. Zaleucus vero Locrus primus scribitur leges tulisse: alii autem dicunt Minoem, filium Jovis, Lyncei tempore. Is fuit post Danaum, ✠ undecima generatione ab Inacho et Moysæ, ut paulo inferius ostendemus. Lycurgus autem, qui fuit multis annis post Trojam captam, centum et quinquaginta annis ante Olympiades tulit leges Lacedæmoniis. Solonis vero tempus prius diximus. Dracon autem, qui ipse quoque fuit legislator, invenitur fuisse circa tricesimam nonam Olympiadem. Antilochus autem, qui scripsit de omnibus viris doctis a Pythagoræ ætate usque ad mortem Epicuri, quæ fuit decimo Gamelionis, complectitur totos annos trecentos duode-

sic habet, Μίνωτον διόσε πλυγκέως· οὗτος μὲν Δαναὸν... et corruptius interpres, « Menotum filium Diosepilyncei. » Nostram et Leopardi lectionem confirmat chronologia Clementis infra, p. 138. SYLB. — Eandem emendationem firmat etiam ille, a quo Clemens hæc sumpsisse videtur, Tatianus, *Orat. ad Græcos*, cap. 65, p. 140, edit. Oxon.: Μίνως γὰρ, ὁ πάσης προὔχειν νομισθεὶς σοφίας, ἀγγινοῖα τε καὶ νομοθεσία, ἐπὶ Λυγκέως, τοῦ μετὰ Δαναὸν βασιλευσαντος, γέγονεν, ἐνδεκάτῃ γενεᾷ μετὰ Ἰνάχον. Λυκούργος δὲ πολὺ γεννηθεὶς μετὰ τὴν Ἰλίου ἀλώσιν, πρὸ τῶν Ὀλυμπιάδων ἔτεσιν ἑκατὸν νομοθετεῖ Λακεδαιμονίους. Δράκων δὲ περὶ Ὀλυμπιάδα τριακοστὴν καὶ ἐνάτην εὐρίσκεται γεγονώς, Σόλων περὶ μ', Πυθαγόρας περὶ ξθ'. « Minos igitur, qui omni genere sapientie excellere visus est, et ingenio clarus, et legibus latis, sub Lynceo, qui post Danaum regnavit, undecima post Inachum ætate floruit. Lycurgus multo post Illii captivitatem natus, annis centum ante Olympiades Lacedæmoniis leges præscripsit. Draco circiter tricesimam nonam Olympiadem nascitur, Solon circa quadragesimam, Pythagoras circa sexagesimam secundam. »

(3) Ἐνδεκάτῃ. Hervetus interpres legit ἐν δεκάτῃ, « in decima generatione. » SYLBURG.

(4) Ἐκατὸν πεντήκοντα. Tatianus, loco jam memorato, ἑκατὸν habet. Itaque deesse in Tatiano « quinquaginta » annos, putavit Jos. Scaliger, in *Chronicum* Eusebii scribens, ad annum ab Abrahamo MXXXII. Econtra vero adnotat ad Tatianum Fronto Ducæus, « eundem ex Clemente p. 528 Dieuchidam citasse : Διευχίδας γὰρ ἐν τετάρτῳ Μεγαρικῶν περὶ τὸ διακοσιοστὸν ἐνενηκοστὸν ἔτος ὑστερον τῆς Ἰλίου ἀλώσεως τὴν ἀκμὴν Λυκούργου φέρει· nimirum anno MXXV ab Abrahamo, qui tantum quinquennio distat ab anno MXXX, in quo Eusebii *Chronicum* vult Lycurgum floruisse; ut Tatiani lectio, quæ centum annis tantum vult eum præcessisse Olympiades, cum refert ad annum MCLXI. Denique, apud Eusebium lib. x *De præpar. Evangel.*, cap. 5, pag. 291 eodem modo legitur, πολὺ μετὰ τὴν Ἰλίου γεννηθεὶς ἄλωσιν πρὸ τῶν Ὀλυμπιάδων ἔτεσιν ἑκατὸν. Itaque nihil est necesse, ut annos illos quinquaginta textui Tatiani adjungamus. » Hæc ille.

(5) Ἠρώον. De heroi inventione meminit etiam

cium. Præterea aiunt Phanotheam, Icarii uxorem, invenisse heroicum hexametrum; alii vero Theonem, unam ex Titanidibus. Didymus autem, in libro *De philosophia Pythagorica*, refert Theano Crotoniatidem, primam ex mulieribus esse philosophatam et scripsisse poemata. Græca itaque philosophia, ut aliqui quidem, casu utentur et obscure veritatem, sed non omnem assequitur; ut alii autem volunt, instituta est a diabolo. Nonnulli autem universam philosophiam quasdam potestates e caelo delapsas inspirasse existimant. Quod si non comprehendit quidem Græca philosophia veritatis magnitudinem, et est adhuc imbecilla ad mandata Domini exsequenda, at maxime regali quidem doctrinæ viam præparat, utenturque castigans, et mores prius formans, et ad suscipiendam veritatem confirmans eum qui opinatur esse Providentiam.

Λ ρίου, οἱ δὲ, Θέμιν, μίαν τῶν Τιτανίδων, εὐρεῖν. Δίδυμος δ' ἐν τῷ *Περὶ Πυθαγορικῆς φιλοσοφίας* Θεανὴν τὴν Κροτωνιάτιν πρώτην γυναικῶν φιλοσοφῆσαι καὶ ποιήματα γράψαι, ἱστορεῖ. Ἡ μὲν οὖν Ἑλληνικὴ φιλοσοφία, ὡς μὲν τινες, κατὰ περίπτωσιν ἐπήβολος τῆς ἀληθείας ἀμηγέπη, ἀμυδρῶς τε, καὶ οὐ πάσης, γίνεται· ὡς δὲ ἄλλοι βούλονται, ἐκ τοῦ διαβόλου τὴν κίνησιν ἴσχει. Ἐνιοὶ δὲ δυνάμεις τινὰς ὑποθεθευίας ἐμπνεῦσαι τὴν πᾶσαν φιλοσοφίαν ὑπειλήφασιν. Ἄλλ' εἰ μὲν μὴ καταλαμβάνει (6) ἡ Ἑλληνικὴ φιλοσοφία τὸ μέγεθος τῆς ἀληθείας, ἐτι δὲ ἐξασθενεῖ πράττειν τὰς κυριακὰς ἐντολάς, ἀλλ' οὖν γε προκατασκευάζει τὴν ὁδὸν τῆ βασιλικωτάτης διδασκαλίᾳ, ἀμηγέπη σωφρονίζουσα, καὶ τὸ ἦθος προτυποῦσα, καὶ προστύφουσα εἰς παραδοχὴν τῆς ἀληθείας τὴν Πρόνοιαν δοξάζοντα.

CAPUT XVII.

De illo dicto Salvatoris: « Omnes qui me præcesserunt fures erant et latrones. »

At, inquit, scriptum est, « Omnes qui fuerant ante adventum Domini, sunt fures et latrones ». » Omnes ergo, qui in Logo sunt (hi autem sunt etiam, qui fuerunt ante susceptam a Logo carnem), exaudiuntur generaliter. Sed prophetæ quidem, ut qui a Domino fuerunt missi et inspirati, non erant fures, sed ministri. Dicit itaque Scriptura. « Misit sapientia servos suos, convocans eum alto præconio in craterem vini ». » Philosophia autem non missa est a Domino, sed venit, inquit, furto surrepta, vel a fure donata. Aliquis igitur, sive potestas, sive angelus, qui veritatis ali-

Ναί, φασὶν, γεγράφθαι, « Πάντες (7) οἱ πρὸ τῆς παρουσίας τοῦ Κυρίου κλέπται εἰσὶ καὶ λησταί. » Πάντες μὲν οὖν οἱ ἐν Λόγῳ (οὗτοι δὲ οἱ πρὸ τῆς τοῦ Λόγου σαρκώσεως), ἐξακούονται καθολικώτερον. Ἄλλ' οἱ μὲν προφῆται, ὅτε ἀποσταλέντες καὶ ἐμπνευσθέντες ὑπὸ τοῦ Κυρίου, οὐ κλέπται, ἀλλὰ διάκονοι. Φησὶ γοῦν ἡ Γραφή· « Ἀπέστειλεν ἡ σοφία (8) τοὺς ἑαυτῆς δούλους, τυγκαλοῦσα μετὰ ὑψηλοῦ κηρύγματος ἐπὶ κρατῆρα οἴνου. » Φιλοσοφία δὲ οὐκ ἀπεστάλη ὑπὸ Κυρίου, ἀλλ' ἦλθε, φησὶ, κλαπῆσα, ἢ παρὰ κλέπτου δοθεῖσα· εἴτ' οὖν δύναμις, ἢ ἀγγέλος (9), μαθὼν τι τῆς ἀληθείας, καὶ μὴ κατα-

^a Joan. x, 8. ^b Prov. ix, 5.

Petarehus lib. *Περὶ τοῦ μὴ γινῆναι ἡμετέρας τὴν γῆν Ἡερίαν*, p. 621. Ἐνιοὶ δὲ καὶ πρότερον φασιν ἡρώων ἐσταθῆναι (nempe ἐν τῷ τῶν Μουσῶν ἱερῷ) μέτρον ἐκαστῆναι· Συμφέρεται περὰ οἴνου, κηρὸν τε μέλιονται. H. ΣΥΜΒΑΙΟ.

(6) Εἰ μὲν μὴ καταλ. H. ms. εἰ καὶ καταλαμβάνει.

(7) Πάντες. Respicit Christi dictum, Joan. x, 8: Πάντες, ὅσοι πρὸ ἐμοῦ ἦλθον, κλέπται εἰσὶ καὶ λησταί· ἀλλ' οὐκ ἤκουσαν ἀπ' ἐμοῦ τὰ πρόβατα. Conf. quæ adnotata sunt ad principium *Strom.* v.

(8) Ἡ σοφία. Adjectum est ex precedente com. Mox οἴνου abest a Proverb.

(9) Ἄγγελος. Clemens superius memoravit, nonnullos fuisse, qui diabolum philosophiæ auctorem existimarent, *Strom.* i, cap. 16, sublinem. Putarunt enim e veteribus non pauci, angelos malos sive feminarum amore captos, sive ut homines in errores traherent, varias illis artes ac disciplinas revelasse. Tatianus *Orat. ad Græc.*, p. 28, 29: Ὑπόθεσις δὲ αὐτοῖς τῆς ἀποστασίας οἱ ἄνθρωποι γίνονται. Διάγραμμα γὰρ αὐτοῖς ἀστροθεσίας ἀναδείξαντες, ὡς περὶ οἱ τοῖς κύβοις παίζοντες, τὴν εἰραρμένην εἰσρηγγῆσαντο λίαν ἄδικον. « Defectionis occasio ipsis et scopus sunt homines. Figuras enim positionis siderum hominibus ostendentes, tanquam in tesserarum ludo, fatum, rem prorsus iniquam, introduxerunt. » Hermias philosophus cum Tatiano editus, p. 213, 214: Δοκεῖ γὰρ μοι (σοφία) τὴν ἀρχὴν εἰληφῆναι ἀπὸ τῆς τῶν ἀγγέλων ἀποστασίας· « Videtur enim mihi sapientia ab angelorum defectione principium habuisse. » Tertullianus *Apolog.* cap. 33: « Qui astrologos, et aruspices, et augures, et

magos de Cæsarium capite consultant, quas artes, ut ab angelis desertoribus proditas, et a Deo interdictas, ne suis quidem causis adhibent Christiani. » Idem *De idololatr.* cap. 9. « Angelos esse illos desertores, amatores feminarum, proditores hujus curiositatis (astrologice), proinde quoque damnatos a Deo. » Idem *De cultu femin.* lib. i, cap. 2: « Nam et illi, qui ea constituerunt, damnati in poenam mortis deputantur: illi scilicet angeli, qui ad filias hominum de caelo ruerunt, ut hæc quoque ignominia feminæ accedat. Nam et cum materias quasdam bene occultas, et artes quasdam non bene revelatas, saeculo multo magis imperito prodidissent (siquidem et metallorum opera nudaverant, et herbarum ingenia traduxerant, et incantationum vires divulgaverant, et omnem curiositatem usque ad stellarum interpretationem designaverant), proprie et quasi peculiariter feminis instrumentum istud muliebris gloriæ contulerunt, lumina lapillorum, quibus brachia arctantur, et medicamenta ex fuoco, quibus lanæ colorantur; et illum ipsum nigrum pulverem, quo oculorum exordia produciuntur. » Clemens postea *Strom.* v, p. 550: Οἱ ἀγγελοὶ ἐκεῖνοι, οἱ τὸν ἄνω κλῆρον εἰληφότες, καταλισθῆσαντες εἰς ἧρόνας, ἐξεῖπον τὰ ἀπόρρητα ταῖς γυναιξίν, ὅσα τε εἰς γνῶσιν αὐτῶν ἀφίκτο, κρουπτόντων τῶν ἄλλων ἀγγέλων, μᾶλλον δὲ τηρούντων εἰς τὴν τοῦ Κυρίου παρουσίαν. Conf. *Strom.* vi, p. 693: *Pædag.*, lib. iii, c. 2 extremum, et quæ ibi adnotata sunt. Porro his aliisque hujusmodi opinionibus originem præbuisse videtur Enochi liber supposititias, qui *Synileg. Patrum* sæc. i a Jean. Grabis editi pag.

μείνας ἐν αὐτῇ, ταῦτα ἐνέπνευσε καὶ κλέψας ἐδίδα-
 ξεν, οὐχὶ μὴ εἰδότης τοῦ Κυρίου, τοῦ καὶ τὰ τέλη
 τῶν ἐσομένων πρὸ καταβολῆς τοῦ ἑκαστὸν εἶνα:
 ἐγνωκότες, ἀλλὰ μὴ κωλύσαντος. Εἶχε γὰρ τινα ὠφέ-
 λειαν τότε ἢ εἰς ἀνθρώπους ἐρχομένη κλοπῇ, οὐ τοῦ
 ὑφελθμένου τὸ συμφέρον σκοπούμενου, κατευθυ-
 νούσης δὲ εἰς τὸ συμφέρον τῆς Προνοίας τὴν ἐκθασιν
 τοῦ τολμήματος. Οἶδα πολλοὺς ἀδιαλείπτως ἐπιφου-
 μένους ἡμῖν, καὶ τὸ μὴ κωλύον αἴτιον εἶναι λέγοντας·
 φασὶ γὰρ αἴτιον εἶναι κλοπῆς τὸν μὴ φυλάξαντα, ἢ
 τὸν μὴ κωλύσαντα· ὡς τοῦ ἐμπρησμοῦ, τὸν μὴ
 σβέσαντα τὸ δεινὸν ἀρχόμενον· καὶ τοῦ ναυαγίου,
 τὸν κυβερνήτην, μὴ στείλαντα τὴν ὀθόνην. Αὐτίκα
 κολάζονται πρὸς τοῦ νόμου αἱ τούτων αἴτιαι· ὅ γὰρ
 κωλύσαι (10) δύναμις ἦν, τούτῳ καὶ ἡ αἰτία τοῦ
 συμβαίνοντος προσάπτεται. Φαμὲν δὲ πρὸς αὐτοὺς,
 τὸ αἴτιον ἐν τῷ ποιεῖν καὶ ἐνεργεῖν καὶ ὄραν νοεῖ-
 εῖται· τὸ δὲ μὴ κωλύον, κατὰ γε τοῦτο ἀνενέργητον
 εἶναι. Ἔτι τὸ μὲν αἴτιον πρὸς τῇ ἐνεργείᾳ ἐστί· κα-
 θάπερ ὁ μὲν ναυπηγὸς πρὸς τὸ γίνεσθαι τὸ σκάφος·
 ὁ δὲ οἰκοδόμος πρὸς τὸ ἐκτίσθαι (11) τὴν οἰκίαν· τὸ
 δὲ μὴ κωλύον κεχώρισται τοῦ γινόμενου· διὰ τοῦτο
 γοῦν ἐπιτελεῖται, ὅτι τὸ κωλύσαι δυνάμενον οὐκ ἐνερ-
 γεῖ, οὐδὲ κωλύει· τί γὰρ ἐνεργεῖ ὁ μὴ κωλύων;
 Ἴδῃ δὲ καὶ εἰς ἀπέμφασιν αὐτοῖς ὁ λόγος χωρεῖ, εἴ
 γε τῆς τρώσεως, οὐχὶ τὸ βέλος, ἀλλὰ τὴν ἀσπίδα τὴν
 μὴ κωλύσαντα τὸ βέλος διελθεῖν, αἰτιάσονται· οὐδὲ
 γὰρ τὸν κλέπτην, ἀλλὰ τὸν μὴ κωλύσαντα τὴν κλο-
 πὴν καταμέμψονται. Καὶ τὰς ναῦς τοίνυν τῶν Ἑλ-
 λήνων μὴ τὸν Ἑκτορα ἐμπρῆσαι λεγόντων (12), ἀλλὰ
 τὸν Ἀχιλλέα· διότι κωλύσαι τὸν Ἑκτορα δυνάμε-
 νος, οὐ κεκόλυκεν· ἀλλ' ὁ μὲν διὰ μῆνιν (ἐπ' αὐτῷ
 δὲ ἦν (13) καὶ μηνίειν, καὶ μῆ)· καὶ μὴν οὐκ ἀπεῖρξε τὸ
 πῦρ, καὶ ἴσως συναίτιος· ὁ δὲ διάβολος, αὐτεξούσιος ὢν,
 καὶ μετανοῆσαι οἷός τε ἦν (14) καὶ κλέψαι· καὶ ὁ
 αἴτιος αὐτὸς τῆς κλοπῆς, οὐχ ὁ μὴ κωλύσας Κύριος.
 Ἄλλ' οὐδ' ἐπιθλαθῆς ἢ δόσις ἦν, ἵνα ἡ κώλυσις
 παρέλθῃ. Εἰ δὲ χρὴ ἀκριβολογεῖσθαι πρὸς αὐτοὺς,
 ἴστωσαν τὸ μὲν μὴ κωλυτικὸν (15), ὅπερ φαμὲν ἐπὶ
 τῆς κλοπῆς γεγονέναι, μὴδ' ὅλως αἴτιον εἶναι· τὸ δὲ
 κωλυτικὸν ἐνέχεσθαι τῷ τοῦ αἰτίου ἐγκλήματι. Ὅ
 γὰρ προασπίζων αἰτίος ἐστί τῷ προασπιζομένῳ τοῦ
 μὴ τιτρώσκεσθαι, κωλύων τὸ τρωθῆναι αὐτόν. Καὶ
 τῷ Σωκράτει τὸ δαιμόνιον αἴτιον ἦν, οὐχὶ μὴ κω-

✠ P. 567-568 ED. POTTER, 510-511 ED. PARIS.

550, de quodam lapsso angelo hæc continet: Ἐδί-
 δαξε γὰρ τὰ μυστήρια, καὶ ἀπεκάλυψε τῷ αἰῶνι τὰ
 ἐν οὐρανῷ· ἐπιτηδεύουσι δὲ τὰ ἐπιτηδεύματα αὐτοῦ,
 εἰδέναι τὰ μυστήρια, τολμῶσιν αἱ υἱοὶ τῶν ἀνθρώ-
 πων. « Secreta palam fecit, et ista, quæ in cælis
 occulta erant, sæculo revelavit. Genium ejus stu-
 dent assequi, et arcana quæque perscrutari non
 verentur filii hominum. » Sequuntur hæc de re alia
 non pauca, quæ perscribere nimis longum esset.

(10) Ἦ γὰρ κωλύσαι. Paulus J. C. in I. Nullum,
 409, de regul. Juris; et I. Culpa. 50, eodem. R. In-
 fra eadem disputatio repetitur, p. 555. SYLBURG.

(11) Ἐκτίσθαι. F. rectius κτίζεσθαι, præc. tem-
 pore, ut in præced. membro γίνεσθαι. SYLBURG.

(12) Λεγόντων. Imperative dictum pro λεγέτω-
 σαν, « dicant. » SYLBURG.

(13) Ἦν. A. cum Herveto interprete negative
 legit οὐκ ἦν, « in ejus potestate non erat. » Qua ad-
 ditione non video quid opus sit: nemo enim cog-

A quid didicit, ✠ et in ea non mansit, hæc inspiravit, et
 furto surrepta docuit; hoc faciens, non quod ne-
 scierit Dominus, qui fines eorum, quæ futura sunt,
 novit ante constitutionem uniuscujusque essentia,
 sed quod non prohibuerit. Tunc enim aliquam ha-
 buit utilitatem furtum, quod redibat ad homines,
 non quod is, qui surripuit, utile sibi proponeret,
 sed Providentia ad utile dirigeret istius facinoris
 eventum. Scio multos in nos assidue insurgere, et
 id, quod non prohibet, causam esse dicere. Furti
 enim causam esse dicunt **134** eum, qui non ser-
 vavit, vel eum, qui non prohibuit: quemadmodum
 incendii, eum, qui ignem non exstinxit incipientem;
 et naufragii, gubernatorem, qui velum non con-
 traxerit. Jam vero puniuntur a lege, qui horum

B causæ sunt: nam in ejus potestate erat situm
 prohibere, in eum ejus, quod accidit, culpa confer-
 tur. Ad hos autem dicimus, quod in faciendo, ope-
 rando, et agendo, causa cognoscatur: id autem,
 quod non prohibet, hoc ipso remotum est ab ope-
 ratione. Præterea causa quidem versatur in opera-
 tione; quemadmodum navis ædificator in fabrican-
 da scapha; domus autem ædificator, in ædis con-
 structione: id autem, quod non prohibet, ab eo,
 quod fit, separatum est. Propterea ergo perfici-
 tur, quod id, quod potest prohibere, non operatur,
 nec prohibet. Quid enim operatur, qui non prohi-
 bet? Jam vero ad absurdum quoque redit id, quod
 ab eis dicitur: siquidem vulneris causam esse di-
 cent, non telum, sed clypeum, qui non prohibuit,
 quominus telum pervaderet. Neque igitur furem,
 sed eum, qui furtum non prohibuit, reprehendent.
 Alioqui Græcorum quoque naves non Hectorem
 dicant combussisse, sed Achillem; quoniam cum
 prohibere posset Hectorem, non prohibuit. Sed ille
 quidem propter iram (in ejus autem potestate erat
 irasci, vel non irasci), et ignem non prohibuit, et
 forte adjuvans causa fuit: diabolus autem cum li-
 berum ✠ haberet arbitrium, et duci posset pœnitentia
 et furari, ipse quoque furti causa est, non au-
 tem Dominus, qui non prohibuit. Sed nec noxium
 erat donum, ut accederet prohibitio. Quod si ac-
 curate adversus eos agendum est, sciant id quidem,
 quod non prohibet, quod in furto factum esse di-

D bat Achillem vel irasci, vel non irasci: sed utrum-
 que in ejus arbitrio erat positum. SYLBURG.

(14) Μετανοῆσαι οἷός τε ἦν. Eadem sententiam
 postea defendisse Origenem, Clementis discipulum,
 satis notum est.

(15) Τὸ μὲν μὴ κωλυτ. Similia dicit infra Strom.
 iv, p. 508 et Strom. viii p. 784, 785: Τὸ μὴ κωλύον
 ἀνενέργητόν ἐστιν· διὸ οὐκ ἐστὶν αἴτιον τὸ μὴ κω-
 λῦον, ἀλλὰ τὸ κωλύον· ἐν γὰρ τῷ ἐνεργεῖν καὶ
 ὄραν τι τὸ αἴτιον νοεῖται. Ἔτι τὸ μὴ κωλύον
 κεχώρισται τοῦ γινόμενου· τὸ δὲ αἴτιον πρὸς τὸ
 γινόμενον. Οὐκ ἂν οὖν εἴη αἴτιον τὸ μὴ κωλύον. « Id,
 quod non prohibet, non operatur: quocirca non
 est causa id, quod non prohibet, sed id, quod prohi-
 bet; nam in agendo et operando causa dicitur.
 Præterea quod non prohibet, separatum est ab eo
 quod fit; causa autem ad id quod fit refertur.
 Non erit ergo causa id quod non prohibet. » Quod
 allatis etiam exemplis ibidem probat.

causam, nullo modo esse causam; in id autem quod prohibet, causam culpamque conferri. Qui enim clypeo protegit, ei, qui protegitur, causa est, ne saucietur, prohibeas ipsum sauciari. Et Socrati dæmonium causa erat, non prohibens, sed adhortans, etsi non adhortaretur. Sed nec laudes, nec vituperationes, nec honores, nec supplicia justa sunt, si anima non habeat liberam potestatem et appetendi et abstinendi, sed sit vitium involuntarium. Unde qui prohibuit quidem, causa est; qui autem non prohibuit atque impedit, liberam animæ electionem juste iudicat: ut vel maxime quidem, Deus nobis non sit causa vitii. Quoniam autem libera electio et appetitio peccata primum inchoat, falsa autem nonnunquam dominatur opinio, a qua, cum ignorantia et imperitia sit, recedere negligimus, jure infliguntur supplicia. Febrile enim est involuntarium, sed cum quis per se et propter suam intemperantiam febrerit, eum reprehendimus. Utpote cum involuntarium jam sit malum: nemo enim malum eligit, quatenus malum, sed abductus ab ea, quæ inest in ipso, voluptate, id bonum ratus, suscipiendum existimat. Quæ cum ita se habeant, et liberari ab ignorantia, et a mala et delectabili electione, et ante omnia non assentiri fallacibus illis phantasiis et visis, situm est in nostra potestate. « Latro » autem et « fur » dicitur diabolus, qui prophetis pseudoprophetas admiscuit, tanquam frumento zizania. « Omnes » ergo, « qui fuerunt ante Dominum, fures et latrones » non absolute autem omnes homines, sed omnes pseudoprophetae, et omnes, qui non proprie ab ipso missi sunt. Habuerunt autem pseudoprophetae quoque furtum, quod prophetae dicerentur: cum prophetae quidem essent, sed ejus, qui est mendax. Dicit enim Dominus: « Vos ex patre vestro diabolo estis, et desideria patris vestri vultis facere. Ille homicida erat ab initio, et in veritate non stetit, quoniam non est in ipso veritas. Cum locutus fuerit falsum, ex propriis loquitur, quoniam mendax est, et pater ejus ». In falsis autem vera quoque aliqua dicebant pseudoprophetae. Et ii revera pro-

λῶσον, ἀλλὰ προτρέπον (16), εἰ καὶ μὴ προέτρειπεν. Οὕτε δὲ οἱ ἔπαινοι, οὕτε οἱ ὀδοί, οὕθ' αἱ τιμαί, οὕθ' αἱ κολάσεις δίκαιαι, μὴ τῆς ψυχῆς ἐχούσης τὴν ἐξουσίαν τῆς ὀρμῆς καὶ ἀφορμῆς, ἀλλ' ἀκούσιου τῆς κακίας οὐσης. Ὅθεν ὁ μὲν κωλύσας αἴτιος· ὁ δὲ μὴ κωλύσας τὴν αἴρεσιν τῆς ψυχῆς κρίνει δίκαιως· ἔν' ὅτι μάλιστα ὁ θεὸς μὲν ἡμῖν κακίας ἀναίτιος. Ἐπεὶ δὲ τῶν ἀμαρτημάτων προαίρεσις καὶ ὀρμὴ κατάρχει, διημαρτημένη δὲ ὑπόληψις ἐσθ' ὅτε κρατεῖ, ἤς ἀγνοίας καὶ ἀμαθίας οὐσης ὀλιγωροῦμεν ἀποστῆναι, εἰκότως αἱ κολάσεις. Καὶ γὰρ τὸ πυρέττειν ἀκούσιον, ἀλλ' ὅταν δι' ἑαυτὸν τις καὶ δι' ἀκρασίαν πυρέττη, αἰτιώμεθα τοῦτον. Ὡς δὲ καὶ τῆς κακίας ἀκούσιου οὐσης· οὐ γὰρ αἰρεῖται τις κακόν, ἢ κακόν· τῇ δὲ περὶ αὐτῷ (17) ἡδονῇ συναπαγόμενος, ἀγαθὸν ὑπολαβὼν, ληπτὸν ἡγεῖται. Ὡν οὕτως ἐχόντων, τὸ ἀπαλλάττεσθαι τῆς τε ἀγνοίας, τῆς τε αἰρέσεως τῆς φάουλῆς καὶ ἐπιτερποῦς, καὶ πρὸ τούτων τὸ μὴ συγκατατίθεσθαι ταῖς ἀπατηλαῖς ἐκείναις φαντασίαις, ἀπόκειται ἐφ' ἡμῶν. « Ληστής δὲ καὶ κλέπτης » ὁ διάβολος λέγεται, ψευδοπροφήτας ἐγκαταμίξας τοῖς προφήταις, καθάπερ τῷ πυρὶ τὰ ζιζάνια· « Πάντες οὖν οἱ πρὸ Κυρίου κλέπται καὶ λησταί· » οὐχ ἀπλῶς πάντες ἄνθρωποι, πάντες δὲ οἱ ψευδοπροφήται, καὶ πάντες οἱ μὴ κυρίως ὑπ' αὐτοῦ ἀποσταλέντες. Εἶχον δὲ καὶ οἱ ψευδοπροφήται τὸ κλέμμα τὸ ὄνομα τὸ προφητικόν, προφήται ἔντες, ἀλλὰ τοῦ ψεύστου. Λέγει γὰρ ὁ Κύριος· « Ὑμεῖς ἐκ τοῦ πατρὸς ὑμῶν (18) τοῦ διαβόλου ἐστέ, καὶ τὰς ἐπιθυμίας τοῦ πατρὸς ὑμῶν θέλετε ποιεῖν. Ἐκεῖνος ἀνθρωποκτόνος ἦν ἀπ' ἀρχῆς, καὶ ἐν τῇ ἀληθείᾳ οὐχ ἔστηκεν, ὅτι οὐκ ἔστιν ἀλήθεια ἐν αὐτῷ. Ὅτι ἂν λαλήσῃ τὸ ψεῦδος, ἐκ τῶν ἰδίων λαλεῖ· ὅτι ψεύστης ἐστὶ, καὶ ὁ πατὴρ αὐτοῦ. » Ἐν δὲ τοῖς ψεύδεσι καὶ ἀληθῆ (19) τινα ἔλεγον οἱ ψευδοπροφήται. Καὶ τῶν ἔντι οὗτοι ἐν « ἐκστάσει » προεφῆτευον, ὡς ἂν « ἀποστάτου » διάκονοι. Λέγει δὲ καὶ ὁ Ποιμὴν, ὁ ἄγγελος τῆς μετανοίας (20), τῷ Ἐρμῆ περι τοῦ ψευδοπροφήτου· « Τινὰ (21) γὰρ ῥήματα ἀληθῆ λαλεῖ· ὁ γὰρ διάβολος αὐτὸν πληροῖ τῷ ἑαυτοῦ πνεύματι, εἴ τινα δυνήσεται ῥῆξαι τῶν δικαίων. » Πάντα μὲν οὖν οἰκονομεῖται ἄνωθεν εἰς καλόν, « ἵνα γνωρισθῇ διὰ τῆς Ἐκκλησίας ἢ πολυποικίλος σοφία τοῦ

✠ P. 569 ED. POTTER, 512 ED. PARIS.

^a Joan. x, 8. ^b Joan. viii, 44.

(16) Οὐχὶ μὴ κωλύσον, ἀλλὰ προτρέπον. Lowthius scribendum admonuit, οὐχὶ μὴ προτρέπον, ἀλλὰ κωλύσον· et delenda sequentia, εἰ καὶ μὴ προέτρειπεν. Quoad vero hoc postremum, εἰ assentiri haud possum. Sensus enim est, « Dæmonium Socrati causam agendi fuisse, non eum hortando, sed prohibendo, etiam tum, cum non hortaretur. » Vult enim auctor ostendere non solum eum, qui hortatur; sed etiam eum, qui prohibet, etiamsi non hortetur, vere causam esse. Porro Socrates apud Platonem refert, dæmonium, quod sibi assistebat, prohibere solitum, non vero hortari, *Theag.* pag. 95: « Ἔστι γὰρ τι θεία μοῖρα παρεπόμενον ἐμοί, ἐκ παιδὸς ἀρξάμενον δαιμόνιον. Ἔστι δὲ τοῦτο φωνή, ἣ ὅταν γένηται, αἰεὶ μοι σημαίνει ὃ ἂν μέλλω πράττειν, τούτου ἀποτροπὴν προτρέπει δὲ οὐδέποτε. » Adest mihi divina quaedam sorte dæmonium quoddam, a puerilia me secutum: hoc autem vox est quaedam, quæ cum sit, semper ejus rei, quam facturum sum, dissuasionem innuit, hortatur vero nunquam. » Quæ infra recitat Clemens.

D p. 554. Similia apud Platonem occurrunt in *Socratis apolog.* p. 50.

(17) *Περὶ αὐτῷ.* Etiam accusativo casu legi potest *περὶ αὐτό.* SYLBERG.

(18) Ὑμῶν. Adest a Joan.

(19) Ἀληθῆ. Quod falsi prophetæ vera quaedam falsis miscuerint, notarunt etiam scriptor *Recognit.* lib. iv, c. 21, 22, et lib. viii, c. 60, pseudo-Ambrosius ad *I Thess.* v, 21, et pseudo-Chrysostomus ad *Matth.* vii, 21. Conf. Maimonides *De fundamentis legis*, cap. 10, n. 3.

(20) Ἄγγελος τῆς μετ. De hoc angelo conf. quæ adnotavit Cotelerius ad *Hermæ Past.* lib. ii, c. 1, p. 85 edit. Amstelod.

(21) *Τινὰ.* Hæc Latine exstant apud Hermam, *Pastor.* lib. ii, mand. 10, p. 97: « Quædam autem verba vera loquitur. Diabolus implet eum spiritu suo, ut dejiciat aliquem ex justis. » Ubi ῥῆξαι, quod Heiveto est « frangere, » melius explicatur « dejicere. » Est enim verbum athleticæ ac bellatoribus

Θεοῦ, κατὰ πρόγνωσιν (22) τῶν αἰώνων, ἣν ἐποίη-
σεν ἐν Χριστῷ· ἐ τῷ Θεῷ δὲ οὐδὲν ἀντίκειται, οὐδὲ
ἐναντιοῦται τι αὐτῷ, Κυρίῳ καὶ παντοκράτορι ὄντι.
Ἄλλὰ καὶ αἱ τῶν ἀποστατησάντων (23) βουλαί τε καὶ
ἐνέργειαι, μερικαὶ οὔσαι, γίνονται μὲν ἐκ φαύλης
διαθέσεως, καθάπερ καὶ αἱ νόσοι αἱ σωματικαί· κυ-
βερνώνται δὲ ὑπὸ τῆς καθόλου προνοίας ἐπὶ τέλος
ὑγιεινόν, κἄν νοσοποιὸς ἦ ἡ αἰτία. Μέγιστον γοῦν
τῆς θείας προνοίας, τὸ μὴ ἔασαι τὴν ἐξ ἀποστάσεως
ἐκουσίῳ φρεῖσαν κακίαν ἄχρηστον καὶ ἀνωφελεῖ μέ-
νειν, μηδὲ μὴν κατὰ πάντα βλαβεράν αὐτὴν γενέσθαι·
τῆς γὰρ θείας σοφίας, καὶ ἀρετῆς, καὶ δυνάμεως
ἔργον ἐστὶν οὐ μόνον τὸ ἀγαθοποιεῖν (φύσις γάρ, ὡς
εἶπεν, αὐτὴ τοῦ Θεοῦ, ὡς τοῦ πυρὸς τὸ θερμαίνειν,
καὶ τοῦ φωτὸς τὸ φωτίζειν)· ἀλλὰ καὶ κείνο μάλιστα,
τὸ διὰ κακῶν τῶν ἐπινοηθέντων πρὸς τινῶν, ἀγαθόν
τι καὶ χρηστὸν τέλος ἀποτελεῖν, καὶ ὠφελίμως τοῖς
δοκοῦσι φαύλοις χρῆσθαι, καθάπερ καὶ τῆ ἐκ πει-
ρασμοῦ μαρτυρίῳ. Ἔστιν οὖν κἄν φιλοσοφία τῆ κλα-
πίση, καθάπερ ὑπὸ Προμηθέως, πῦρ ὀλίγον εἰς φῶς
ἐπιτήδειον χρησίμως ζωपुरούμενον, ἔχνος τι σοφίας
καὶ κινήσις παρὰ Θεοῦ. Ταῦτα (24) δ' ἂν εἶεν « κλέ-
πται καὶ λησταὶ » οἱ παρ' Ἑλλησι φιλόσοφοι, καὶ πρὸ
τῆς τοῦ Κυρίου παρουσίας παρὰ τῶν Ἑβραϊκῶν προ-
φητῶν μέρη τῆς ἀληθείας οὐ κατ' ἐπίγνωσιν λαβόντες,
ἀλλ' ὡς ἴδια σφετερισάμενοι δόγματα· καὶ τὰ μὲν
παραχαράξαντες, τὰ δὲ ὑπὸ περιεργίας ἀμαθῶς σο-
φισάμενοι, τὰ δὲ καὶ ἐξευρόντες· ἴσως γὰρ καὶ
« πνεῦμα αἰσθήσεως (25) » ἐσχήκασιν. Ὁμολόγησε
δὲ καὶ Ἀριστοτέλης τῆ Γραφῆ, κλεπτικὴν σοφίας
τὴν σοφιστικὴν εἰπὼν, ὡς προεμηνύσαμεν. Ὁ δὲ
Ἀπόστολος « Ἄ καὶ λαλοῦμεν, λέγει, οὐκ ἐν διδα-
κτοῖς ἀνθρωπίνης σοφίας λόγοις, ἀλλ' ἐν διδακτοῖς
πνεύματος. » Ἐπὶ μὲν γὰρ τῶν προφητῶν « Πάντες,
φησὶν, ἐκ τοῦ πληρώματος αὐτοῦ ἐλάβομεν » δηλονό-
τι τοῦ Χριστοῦ. Ὅστε οὐ κλέπται οἱ προφήται.
[« Καὶ ἡ διδασχὴ ἡ ἐμὴ (26), οὐκ ἐστὶν ἐμὴ, ὁ Κύριος
λέγει, ἀλλὰ τοῦ πέμφαντός με Πατρὸς » ἐπὶ δὲ τῶν
κλεπτόντων, « Ὁ δὲ ἀφ' ἑαυτοῦ, φησὶ, λαλῶν τὴν δό-
ξαν τὴν ἰδίαν ζητεῖ. » Τοιοῦτοι δὲ οἱ Ἕλληνες,
φιλαυτοὶ καὶ ἀλαζόνες. » Σοφοὺς δὲ αὐτοὺς λέγουσα
ἡ Γραφή, οὐ τοὺς ὄντως σοφοὺς διαβάλλει, ἀλλὰ τοὺς
δοκῆσαι σοφοὺς.]

phetabant in « exstasi, » ut « apostatae, » ejus, in-
quam, qui defecerat, ministri. Dicit autem Pastor
quoque, angelus poenitentiae, ad Hermetem, de
pseudopropheta : « Quaedam enim verba vera di-
cit : diabolus enim eum implet suo spiritu, si
quem possit ex justis frangere. » Omnia ergo cae-
litus in bonum dispensantur, « ut per Ecclesiam
innotescat multiplex ac varia Dei sapientia, secun-
dum saeculorum praescientiam, quam fecit in Chri-
sto ». Deo autem nihil adversatur, nec est
quidquam ei contrarium, ut qui sit Dominus et
omnipotens. Quinetiam eorum, qui defecerunt,
consilia et operationes, cum partem solum afficiant,
sunt quidem ex mala affectione, sicut morbi cor-
poris ; ab universali autem providentia diriguntur
ad finem salubrem, etiamsi causa sit morbi effi-
ciens. Est itaque maximum divinae providentiae
opus, quod non sinat, ut vitium, quod ex volun-
taria defectione ortum est, inconducibile maneat
et inutile, sed nec sit ubique et in omnibus noxium.
Divinae enim sapientiae, et virtutis, et potentiae est
officium, non solum benefacere (haec est enim, ut
ita dicam, Dei natura, ut ignis calefacere, et lucis
illuminare), sed illud quoque maxime, ut id, quod
per malos aliquos excogitatum est, ad bonum ali-
quem finem et utilem deducat, et commode iis,
quae videntur mala, utatur, sicut eo, quod ex ten-
tatione processit, testimonio. Est ergo etiam in
philosophia, quae furto surrepta, veluti a Prome-
theo, tanquam aliquantulum ignis, generando lu-
mini, si commode excitetur, aptum, et vestigium
aliquod sapientiae, et motio a Deo orta. In hoc
autem « latrones et fures » fuerint Graecorum
philosophi, quod cum ante Domini adventum a
prophetis **135** Hebraeis quasdam partes veritatis
sumpserint, id minime agnoscentes, sibi tanquam
propria dogmata attribuerunt, et alia quidem adul-
terarunt, alia autem, supervacanea quadam diligen-
tia imperite, ac sophistarum more interpolaverunt,
alia autem etiam invenerunt ; nec enim vero ab-
simile est, eos « sensus spiritum » habuisse. ✕ As-
sentitur autem Scripturae quoque Aristoteles, qui
dixit, sophisticam esse furem sapientiae, sicut ante

ostendimus. Apostolus autem : « Quae etiam loquimur, inquit, non in doctis humanae sapientiae
verbis, sed in doctrina spiritus ». De prophetis enim : « Omnes, inquit, de plenitudine ejus acce-
pimus », Christi scilicet. Quare non sunt fures prophetae. « Et doctrina mea, non est mea, inquit,
Dominus, sed ejus, qui misit me, Patris. » Et de furibus : « Qui autem ex seipso, inquit, loquitur,
gloriam propriam quaerit ». Tales autem sunt Graeci, « seipsos amantes, elati ». Sapientes au-
tem eos dicens Scriptura, non reprehendit eos qui sunt vere sapientes ; sed eos qui sibi videntur.

✕ P. 370 ED. POTTER, 315 ED. PARIS. ^a Ephes. III, 10, 11. ^b Exod. xxviii, 3. ^c I Cor.
ii, 15. ^d Joan. i, 16. ^e Joan. vii, 16, 18. ^f II Tim. iii, 2.

notissimum, apud quos ῥήξει est καταβαλεῖν, ut
exp. Hesychius. Inde epitheta ῥήξιφρων, ῥήξιψυ-
χωρ, etc.

(22) Πρόγνωσιν. Πρόθεσιν, Ephes.

(23) Ἀποστατησάντων. H. ms., ἀποστησάντων·
sed verior vulg. lectio ; vel etiam brevius, ἀποστάν-
των. SYLBURG.

(24) Ταῦτα. Si vera est scriptura, subaudienda

praepositio κατὰ aut similis ; vel legendum ταύτη. Id.
(25) Πνεῦμα αἰσθήσεως. Respicere videtur Exod.
xxviii, 3. Πᾶσι τοῖς σοφοῖς διανοία, οὗς ἐνέπλησα
πνεῦμα αἰσθήσεως. Conf. quae superius dixit auctor
p. 281 edit. Paris.

(26) Ἡ διδ. ἡ ἐμὴ. Vulg. Bib. Joan. vii brevius,
ἡ ἐμὴ διδασχὴ. Ab iisdem abest etiam appositivum
πατρὸς. SYLBURG.

CAPUT XVIII.

Illustrat illud dictum Apostoli : « Perdam sapientiam sapientium. »

De his autem dicit : « Perdam sapientiam sapientium, et prudentiam prudentum abolebo. » Infert itaque Apostolus : « Ubi sapiens? ubi scriba? ubi inquisitor hujus sæculi? » nimirum a scribis, hujus sæculi inquisitores, philosophos ex gentibus, distinguens. « Nonne stultam fecit Deus mundi sapientiam? » quod perinde est, ac stultam ostendit, et non veram, ut illi eam esse putabant. Et si roges causam, cur sibi viderentur sapientes : « propter cæcitatem cordis ipsorum ^b, » inquit : « Quoniam in sapientia Dei, » ea nempe, quæ per prophetas est annuntiata, « non cognovit mundus per sapientiam, » quæ scilicet loquitur per prophetas, « ipsum, » scilicet Deum, « ipsi Deo visum est per prædicationem stultitiæ, » quæ Græcis scilicet videtur esse stultitia, « salvos facere credentes : Quoniam Judæi, inquit, signa petunt » ad fidem, « Græci autem quærunt sapientiam : » nempe orationes, quæ vocantur ἀναγκαστικά, hoc est, necessario concludentes, et alios scilicet syllogismos. « Nos autem prædicamus Jesum Christum crucifixum, Judæis quidem scandalum ; » quod cum sciant prophetiam, non credant eventui : « Græcis autem stultitiam » ; fabulam enim esse existimant, qui sibi videntur sapientes, quod per hominem Filius Dei loquatur, et Deus habeat filium, et ille sit passus : quo fit, ut nimia sui existimatione præoccupati, credere nolint. Servatoris enim adventus, non stultos fecit, et duros corde, et infideles; sed prudentes, et aptos quibus persuadeatur, et præterea fideles. Veram, qui parere noluerunt, ab eorum, qui obedierunt, voluntaria adhesionem discedendo, ostensi sunt imprudentes, et infideles, et stulti. « Ipsi autem vocatis, Judæis et Græcis, Christus est Dei virtus, et Dei sapientia ^c. » Num ergo (quod est etiam melius) existimandum est esse negativum illud, « Οὐχὶ ἐμώρανεν Deus sapientiam mundi, » perinde ac οὐκ ἐμώρανεν, « non stultam fecit, » ne causa duritiei cordis a Deo eis facta videatur « qui stultam fecit sapientiam? » Omnino enim cum sapientes essent, majori culpæ fuere obnoxii, qui prædicationi non crediderunt : voluntaria enim est electio et delectus veritatis. Quinetiam illud : « Perdam sapientiam sapientium, » ejus, quæ contemnitur ac despicitur, barbaræ philosophiæ oppositione dicit illustrasse ; sicut etiam lucerna, quæ a sole illustratur, dicitur periisse, eo quod non sit paris ef-

Καὶ περὶ τούτων (27) φησὶν, « Ἀπολώ τὴν σοφίαν τῶν σοφῶν, καὶ τὴν σύνεσιν τῶν συνετῶν ἀθέτησω. » Ἐπιφέρει γοῦν ὁ Ἀπόστολος : « Ποῦ σοφός; ποῦ γραμματεὺς; ποῦ συζητητὴς τοῦ αἰῶνος τούτου; » πρὸς ἀντιδιαστολὴν τῶν γραμματέων, τοὺς τοῦ αἰῶνος τούτου ζητητὰς, τοὺς ἐξ ἐθνῶν φιλοσόφους, τάξας. « Οὐχὶ ἐμώρανεν ὁ Θεὸς τὴν σοφίαν τοῦ κόσμου (28); » ἐπίσης τῶ, μωρὰν ἐδείξε, καὶ οὐκ ἀληθῆ, ὡς ᾔσονται. Κἂν πύθη τὴν αἰτίαν τῆς δοξασοφίας αὐτῶν, « διὰ τὴν πώρωσιν τῆς καρδίας αὐτῶν, » ἐραὶ « ἐπειδὴ ἐν τῇ σοφίᾳ τοῦ Θεοῦ, » τούτεστι διὰ τῶν προφητῶν κατηγγελέμενη, « οὐκ ἔγνω ὁ κόσμος διὰ τῆς σοφίας, » τῆς διὰ τῶν προφητῶν λαλοῦσης, αὐτῶν (29), « δηλονότι τὸν Θεόν, » εὐδόκησεν οὗτος (30) ὁ Θεὸς διὰ τοῦ κηρύγματος τῆς μωρίας, « τῆς δοκούσης Ἑλλήσιν εἶναι μωρίας, « σώσαι τοὺς πιστεύοντας: ἐπειδὴ Ἰουδαῖοι, φησὶ, σημεῖα αἰτοῦσι » πρὸς πίστιν: « Ἑλλήνες δὲ σοφίαν ζητοῦσι, » τοὺς ἀναγκαστικούς καλουμένους λόγους, καὶ τοὺς ἄλλους συλλογισμούς δηλονότι. « Ἡμεῖς δὲ κηρύσσομεν Ἰησοῦν (31) Χριστὸν ἐσταυρωμένον Ἰουδαίοις μὲν σκάνδαλον, » διὰ τὸ, εἰδότες τὴν προφητείαν, μὴ πιστεύειν τῇ ἐκβάσει, « Ἑλλήσι δὲ μωρίαν: » μυθῶδες γὰρ ἔγγουονται οἱ δοκησίσοφοι, διὰ τὸ ἀνθρώπου Υἱὸν Θεοῦ λαλεῖν, οἷόν τε ἔχειν τὸν Θεόν, καὶ δὴ καὶ πεπονθέναι τοῦτον: ὅθεν αὐτοῖς ἡ πρόληψις τῆς οἰήσεως ἀναπαύει ἀπιστεῖν. Ἡ γὰρ παρουσία τοῦ Σωτῆρος οὐ μωροῦς ἐποίησε καὶ σκληροκαρδίους, καὶ ἀπίστους, ἀλλὰ συνετοῦς καὶ εὐπειθεῖς, προσέτι πιστοῦς. Ἐδείχθησαν δὲ, ἐκ τῆς τῶν ὑπακουσάντων ἐκούσιου προσκλίσεως χωρισθέντες, οἱ μὴ ἐθελήσαντες πείθεσθαι ἀπόνετοί τε, καὶ ἀπίστοι, καὶ μωροί. « Αὐτοῖς δὲ τοῖς κλητοῖς, Ἰουδαίοις τε καὶ Ἑλλήσι, Χριστὸς Θεοῦ δύναμις ἐστίν, καὶ Θεοῦ σοφία: » Μὴ τι οὖν (ὅπερ καὶ ἄμεινον), ἀποφατικὴν ἔγηγτέον τὸ, « Οὐχὶ ἐμώρανεν ὁ Θεὸς τὴν σοφίαν τοῦ κόσμου, » ἐπίσης, « Οὐκ ἐμώρανεν, » ἵνα μὴ ἡ αἰτία τῆς σκληροκαρδίας αὐτοῖς παρὰ τοῦ Θεοῦ φαίνεται γενομένη, « τοῦ μωρῶνοντος τὴν σοφίαν; » Ἐν πᾶσι γὰρ, καίτοι σοφοὶ ὄντες, ἐν μείζονι αἰτία γέγονασι, μὴ πιστεύσαντες τῷ κηρύγματι: ἐκούσιος γὰρ ἢ τε αἵρεσις, ἢ τε τῆς ἀληθείας ἐκλογὴ. Ἀλλὰ καὶ τὸ, « Ἀπολώ τὴν σοφίαν τῶν σοφῶν, » τῇ τῆς καταφρονουμένης ὑπεροχωμένης (32) βαρβάρου φιλοσοφίας ἀντιπαραθέσει καταλάμψαι φησὶν ὡς καὶ ὁ λόγος, ὑπὸ τοῦ ἡλίου καταλαμπόμενος, ἀπολωλέναι λέγεται, τῷ μὴ τὴν ἴσῃν ἐκτελεῖν ἐνεργεῖαν. Πάντων τοίνυν ἀνθρώπων κεκλημένων, οἱ ὑπακοῦσαι βουληθέντες, « κλητοὶ (33) » ὠνομάσθησαν.

✠ P. 571 ED. POTTER, 514 ED. PARIS. ^a I Cor. i, 19, 20. ^b Ephes. iv, 18. ^c I Cor. i, 21-24.

(27) Καὶ περὶ τούτων. Forte καὶ ἐπὶ τούτων, « et de his, » ut paulo supra ἐπὶ τῶν προφητῶν, et ἐπὶ τῶν κλεπτόντων. Ἐπὶ autem in hoc loquendi genere magis convenire quam περὶ, liquet etiam ex aliis scriptoribus, præsertim Aristotele. SYLBERG.

(28) Τοῦ κόσμου. Vulg. Bib. I Cor. i, majori emphasi, τοῦ κόσμου τούτου. SYLBERG.

(29) Αὐτῶν. Θεόν, I Cor.

(30) Οὗτος. Abest a I Cor. Mox τῆς μωρίας τοῦ κηρύγματος. Ibid.

(31) Ἰησοῦν. Abest a vulg. Bib.

(32) Καταφρονουμένης ὑπεροχωμένης. Hic asyndeton est; quale supra notatum p. 126. SYLBERG.

(33) Κλητοί. I Cor. i, 24: Αὐτοῖς δὲ τοῖς κλητοῖς, Ἰουδαίοις τε καὶ Ἑλλήσι, Χριστὸν Θεοῦ δύναμιν, καὶ Θεοῦ σοφίαν.

Ὅτι γὰρ ἐστὶν ἀδικία (34) παρὰ τῷ Θεῷ. Ἀδικία ἐξ ἑκατέρου γένους οἱ πιστεύσαντες, οὗτοι « λαὸς περιούσιος (35). » Κὰν ταῖς Πράξεσι τῶν ἀποστόλων εὐροῖς ἂν κατὰ λέξιν, « Οἱ μὲν οὖν ἀποδεξάμενοι (36) τὸν λόγον αὐτοῦ ἐβαπτίσθησαν. » οἱ δὲ μὴ θελήσαντες πείθεσθαι ἑαυτοὺς ἀπέστησαν δηλαδὴ. Πρὸς τοὺτους ἡ προφητεία λέγει « Κὰν θέλῃτε, καὶ εἰσακούσῃτέ μου, τὰ ἀγαθὰ τῆς γῆς φάγεσθε. » ἐφ' ἧμῖν κείμενα διελέγχουσα καὶ τὴν αἵρεσιν, καὶ τὴν ἐκτροπὴν. « Θεοῦ » δὲ εἶρηκεν ὁ Ἀπόστολος τὴν κατὰ τὸν Κύριον διδασκαλίαν « σοφίαν » ἵνα δείξῃ τὴν ἀληθῆ φιλοσοφίαν δι' Υἱοῦ παραδιδόμενῃν. Ἀλλὰ γὰρ καὶ ὁ δοκησίσοφος παραινέσεις ἔχει τινάς, τὰς παρὰ τῷ Ἀποστόλῳ κελευούσας « ἐνδύσασθαι τὸν καινὸν ἄνθρωπον τὸν κατὰ Θεὸν κτισθέντα ἐν δικαιοσύνῃ καὶ ἁγιότητι τῆς ἀληθείας. Διὸ ἀποθέμενοι τὸ ψεῦδος, λαλεῖτε ἀλήθειαν. Μὴ δίδοτε τόπον τῷ διαβόλῳ. Ὁ κλέπτων μὴκέτι κλεπτέτω· μᾶλλον δὲ κοπιᾷτω, ἐργαζόμενος τὸ ἀγαθόν » (ἐργάζεσθαι δὲ ἐστὶ τὸ προσεκπονεῖν ζητοῦντα τὴν ἀλήθειαν· σὺν γὰρ τῇ λογικῇ εὐποιᾷ) « ἵνα ἔχητε (37) μεταδύναμι τῷ χρεῖαν ἔχοντι, » καὶ τῆς κοσμικῆς περιουσίας, καὶ τῆς θείας σοφίας. Βούλεται γὰρ ἐκδιδάσκεισθαι τὸν λόγον, καὶ εἰς τὰς τραπέζας (38) τὸ ἀργύριον βάλλεσθαι, δεδοκιμασμένον ἀκριβοῦς, εἰς τὸ ἐκδανείζεσθαι. Ὅθεν ἐπιφέρει « Λόγος σαπρὸς ἐκ τοῦ στόματος ὑμῶν μὴ ἐκπορευέσθω. » Σαπρὸς λόγος οὗτος, ὁ ἐξ οἰήσεως· « ἀλλ' εἴ τις ἀγαθὸς πρὸς οἰκοδομὴν τῆς χρείας, ἵνα δῶ χάριν τοῖς ἀκούουσιν. » Ἀγαθοῦ δ' ἂν ἀνάγκη Θεοῦ ἀγαθὸν τὸν λόγον. Πῶς δὲ οὐκ ἀγαθὸς ὁ σώζων;

A ficaciae. Cum ergo omnes homines vocentur, qui voluerunt obedire, nominati sunt « vocati. » Non est enim apud Deum injustitia. Jam vero qui ex utroque populo crediderunt, ii sunt « populus peculiaris. » Et in Actis apostolorum hoc his verbis inveneris : « Qui itaque verbum ejus susceperunt, baptizati sunt ^a. » Qui autem noluerunt parere, seipsos scilicet abalienaverunt. Ad eos dicit propheta : « Et si velitis, et me audieritis, bona terræ comedetis ^b : » in nobis situm esse arguens, ut eligamus, et declinemus. « Dei » autem « sapientiam » dixit Apostolus doctrinam quæ est ex Domino, ut veram philosophiam ostenderet tradi per Filium. Quinetiam qui sibi videtur sapiens, habet quasdam admonitiones, quæ jubent apud Apostolum « induere novum hominem, qui secundum Deum creatus est in justitia et sanctitate veritatis. Quamobrem deponentes mendacium, loquimini veritatem. Ne detis locum diabolo. Qui furabatur, non amplius furetur, sed potius labore, operans bonum » (operari autem est allaborare quærendo veritatem : nam conjunctum est illi, quæ sermone fit, beneficentiæ) « ut impertiri possitis ei qui opus habet, » et sæculares copias, et divinam sapientiam. Vult enim verbum doceri, et argentum mensis dari perfecte examinatum, ut detur fœnori. Unde infert : « Turpe verbum ex ore vestro non exeat. » Id autem turpe est quod procedit ex opinione, quam de se quis concipit : « sed si quod est bonum ad ædificationem utilitatis, ut det gratiam

CAPUT XIX.

Philosophos aliquam veritatis partem percepisse probat.

Ἐπεὶ οὖν μαρτυροῦνται ἀληθῆ τινα δογματίζειν καὶ Ἕλληνας, ἔξεστι κἀντεῦθεν σκοπεῖν. Ὁ Παῦλος ἐν ταῖς Πράξεσι τῶν ἀποστόλων ἀναγράφεται λέγων πρὸς τοὺς Ἀρεοπαγίτας· « Δεισιδαιμονεστέρους ὑμᾶς θεωρῶ· διερχόμενος γὰρ καὶ ἱστορῶν (39) τὰ σεβάσματα ὑμῶν, εὐρον βωμὸν, ἐν ᾧ ἀνεγέγραπτο, Ἄγνωστο Θεῷ. Ὅν οὖν ἀγνοοῦντες εὐσεβεῖτε, τοῦτον ἐγὼ καταγγέλλω ὑμῖν. Ὁ Θεὸς ὁ ποιήσας τὸν κόσμον καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτῷ· οὗτος, οὐρανοῦ καὶ γῆς ὑπάρχων Κύριος, οὐκ ἐν χειροποιήτοις νααῖς κατοικεῖ· οὐδὲ ὑπὸ χειρῶν ἀνθρωπίνων θεραπεύεται, προσδεόμενός τινος, αὐτὸς δούς (40) πᾶσι ζωὴν καὶ πνοήν, καὶ τὰ πάντα· ἐποίησέ τε ἐξ ἑνὸς πᾶν γένος ἀνθρώπων, κατοικεῖν ἐπὶ παντὸς προσώπου

Quod itaque testimonio comprobetur, Græcos vera quædam habere dogmata, hinc quoque licet considerare. Scribitur in Actis apostolicis, Paulum hæc ✕ dicere ad Arcopagitas : « Superstitiosiores vos video. Præteriens enim, et videns simulacra vestra, inveni et aram, in qua scriptum erat, **136** *Ignoto Deo*. Quem ergo ignorantes colitis, eum vobis annuntio. Deus enim, qui fecit mundum, et omnia quæ in ipso sunt, hic cæli et terræ cum sit Dominus, non in manufactis templis habitat, nec a manibus humanis colitur, indigens aliquo, cum ipse det omnibus vitam et inspirationem et omnia, fecitque ex uno omne genus hominum inhabitare super universam faciem terræ, definiens

✕ P. 572 ED. POTTER, 315 ED. PARIS. ^a Act. ii, 41. ^b Isa. i, 19. ^c Ephes. iv, 24, 25, 27, 28, 29.

(34) Ἀδικία. Respicit Rom. ix, 14 : Τί οὖν ἐροῦμεν; μὴ ἀδικία παρὰ τῷ Θεῷ; Μὴ γένοιτο.

(35) Λαὸς περιούσιος. Tit. ii, 14 : Καθαρίσῃ ἑαυτῷ λαὸν περιούσιον.

(36) Ἀποδεξάμενοι. Vulg. Bib. Act. apost. ii : Ἀσμένως ἀποδεξάμενοι. SYLBURG.

(37) Ἐχητε. Ἐχη, Ephes.

(38) Εἰς τὰς τραπέζας. Lowthius ait : « Videtur alludere ad dictum istud Servatoris a veteribus laudatum : Γίνεσθε δόκιμοι τραπέζιται. » De quo couk.

quæ postea dicentur extremo Strom. i, p. 354. Respicit vero hoc loco Clemens Christi verba, quæ refert Matthæus xxv, 27 : Ἐδεῖ οὖν σε βαλεῖν τὸ ἀργύριόν μου τοῖς τραπέζιταις· καὶ ἐλθὼν ἐγὼ ἐκομισάμην ἂν τὸ ἐμὸν σὺν τόκῳ.

(39) Ἱστορῶν. Ἀναθεωρῶν, Act. Mox ἐπαγέγραπτο pro ἀνεγέγραπτο. Ibid.

(40) Δούς. Διδούς, Act. Mox ἐποίησέ τε ἐξ ἑνὸς αἵματος πᾶν ἔθνος ἄν. Deum, ἐπὶ πᾶν τὸ πρόσωπον τῆς γῆς. Ibid.

statuta tempora et terminos habitationis eorum; ut quærant Deum, si forte attraherent aut inveniant, quamvis non longe sit ab unoquoque nostrum. In ipso enim vivimus, et movemur, et sumus; sicut et quidam vestrorum poetarum dixerunt:

Hujus namque genus sumus...^a

Ex quibus clarum est, quod etiam poeticis utens exemplis ex Arati *Phænomenis*, approbat quæ apud Græcos recte dicta sunt. Et per ignotum Deum, honorari quidem per circumlocutionem a Græcis opificem Deum significavit, ex agnitione autem oportere per Filium accipere et discere. « Misi ergo propterea te ad gentes, aperire, inquit, oculos eorum, ut convertantur a tenebris ad lucem, et a potestate Satanae ad Deum; ut ipsi accipiant remissionem peccatorum et hereditatem in iis, qui sunt fide sanctificati in me^b. » Si ergo sunt, qui aperiuntur, oculi caecorum: Patris per Filium agnitio, est circumlocutionis Græcæ comprehensio; et « converti a potestate Satanae, » est mutari a peccato, per quod introducta erat servitus. Nec tamen absolute omnem suscipimus philosophiam, sed illam, de qua apud Platonem quoque dicit Socrates: « Sunt enim, ut aiunt, qui in mysteriis versantur, thyrsigeri quidem multi, pauci vero Bacchi »: « multos quidem esse vocates, paucos autem electos^c, » innuens. Aperte itaque subjungit: « Hi autem, mea quidem sententia, non sunt alii, quam qui recte sunt philosophati: quorum quidem in numero ut essem, nihil in vita, quantum in me fuit, prætermisi, sed omnibus modis contendere. An vero recte contenderim, aliquidve profecerim, cum illuc pervenerimus, certi sciemus, si Deus voluerit, paulo post. » An non tibi videtur ex scripturis Hebraicis eam, quæ est post mortem, justi ex fide spem declarare? Et in *Demodoco*, si modo est opus

τῆς γῆς ὁρίτας προστεταγμένους καιρούς (41) καὶ τὰς ὁροθεσίας τῆς κατοικίας αὐτῶν, ζητεῖν τὸ Θεῖον, εἰ ἄρα ψηλαφήσειαν ἢ εὐροῖεν ἄν καίτοι οὐ μακρὰν ἀπὸ ἐνὸς ἐκάστου ἡμῶν ὑπάρχοντος· ἐν αὐτῷ γὰρ ζῶμεν, καὶ κινούμεθα, καὶ ἐσμεν, ὡς καὶ τινες τῶν καθ' ὑμᾶς ποιητῶν εἰρήκασιν·

Τοῦ γὰρ (42) καὶ γένος ἐσμέν...

Ἐξ ὧν δῆλον, ὅτι, καὶ ποιητικοῖς χρώμενος παραδείγμασιν ἐκ τῶν Ἀράτου *Φαινομένων*, δοκιμάζει τὰ παρ' Ἑλλήσι καλῶς εἰρημένα· καὶ διὰ τοῦ ἀγνώστου Θεοῦ τιμᾶσθαι μὲν κατὰ περίφρασιν (43) πρὸς τῶν Ἑλλήνων τὸν δημιουργὸν Θεὸν ἤγινετο· κατ' ἐπίγνωσιν δὲ δεῖν δι' Υἱοῦ παραλαβεῖν τε καὶ μαθεῖν. « Ἀπέστειλα σὺν διὰ τοῦτό σε εἰς τὰ ἔθνη, ἀνοῖξαι, φησὶν, ὀφθαλμοὺς αὐτῶν, τοῦ (44) ἐπιστρέψαι ἀπὸ σκοτεινῶν εἰς φῶς, καὶ τῆς ἐξουσίας τοῦ Σατανᾶ ἐπὶ Θεόν, τοῦ λαβεῖν αὐτοὺς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν, καὶ κληροῦν ἐν τοῖς ἡγιασμένοις πίστει τῇ εἰς ἐμέ. » Οὗτοι οὖν οἱ ἀνοιγόμενοι τυφλῶν ὀφθαλμοί· ἢ δι' Υἱοῦ ἐπίγνωσις ἐστὶ τοῦ Πατρὸς, ἢ τῆς περιφράσεως τῆς Ἑλληνικῆς κατάληψις· τὸ τε « ἀπὸ τῆς ἐξουσίας τοῦ Σατανᾶ ἐπιστρέψαι, » τὸ ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας ἐστὶ μεταβάλλεσθαι, δι' ἣν ἡ δουλεία ἐγεγόνει. Οὐ μὴν ἀπλῶς πᾶσαν φιλοσοφίαν ἀποδεχόμεθα, ἀλλ' ἐκείνην περὶ ἧς καὶ ὁ παρὰ Πλάτωνι λέγει Σωκράτης· « Εἰσὶ γὰρ δὴ (45), ὡς φασί, περὶ τὰς τελευτὰς *Ναρθηκοφόροι* (46) μὲν πολλοὶ, Βάκχοι δὲ τε, παῦροι· » πολλοὺς μὲν τοὺς κλητοὺς, ὀλίγους δὲ τοὺς ἐκλεκτοὺς· αἰνιττόμενος. Ἐπιφέρει γοῦν σαφῶς· « Οὗτοι δὲ εἰσὶ, κατὰ τὴν ἐμὴν δόξαν, οὐκ ἄλλοι ἢ οἱ πεφιλοσοφηκότες ὀρθῶς· ὧν δὴ καὶ γὰρ, κατὰ γε τὸ (47) δυνατόν, οἰδὲν ἀπέλιπον ἐν τῷ βίῳ, ἀλλὰ παντὶ πρόπῳ προθύμηθην γενέσθαι. Εἰ δὲ ὀρθῶς προθύμηθην, καὶ τι ἠγύσαμεν, ἐκεῖσε ἐλθόντες, τὸ σαφὲς εἰσόμεθα, εἰάν Θεὸς θέλῃ, ὀλίγον ὕστερον. » Ἄρ' οὐ δοκεῖ σοι πίστεως ἐκ τῶν Ἑβραϊκῶν Γραφῶν τὴν μετὰ θάνατον ἐλπίδα τοῦ δικαίου σαφηνίζειν; καὶ τῷ *Δημοδόκῳ* (48)· (εἰ δὲ τοῦ Πλάτωνος τὸ σύγγραμμα)· « Μὴ δὲ ἡγοῦ (49)

^a P. 575 ED. POTTER, 516 ED. PARIS. ^b Act. xvii 22-28. ^c Act. xxvi, 47, 48. ^d Matth. xv, 46, xvii, 14.

(41) *Προστεταγμένους καιρούς*. Προτεταγμένους καιρούς, « præfinita, » seu « stata, tempora, » rectius in Act. Sylberg. Mox ζητεῖν τὸν Κύριον, εἰ ἄρα γε ψηλαφήσειαν αὐτὸν καὶ εὐροῖεν, καίτοι γε... D ὑπάρχοντα. Ibid.

(42) *Τοῦ γὰρ*. Ex Arati *Phænom.* vers. 5.

(43) *Περίφρασιν*. Flor. edit. περίφρασιν absque p et hic et infra p. 260, et tamen mox diserte τῆς περιφράσεως. Sylberg. *Ström.* vi, p. 65^b edit. Paris., p. 260 edit. Sylburg. hæc dicit: Οὐ κατ' ἐπίγνωσιν ἴσασιν τὸν Θεόν, ἀλλὰ κατὰ περίφρασιν. Ἑλλήνων οἱ δοκιμώτατοι. Ubi Joannes Clericus *Epistolarum critic.* prima p. 26 docet, legendum esse παράφρασιν, « palpationem, » ut sensus sit, eos Deum cognovisse « non cognitione clara, sed palpatione. » Est enim παραφᾶσαι apud Hippocratem « manu immessa explorare vel tractare. » Hinc et secretos uteri locos παραφρασίας vocari, refert Galen. in *Gloss.*

(44) *Τοῦ*. Καί, Act., ubi mox ἐπὶ τὸν Θεόν.

(45) *Εἰσὶ γὰρ δὴ*. Rectius apud Platonem, ejus in *Phædon.* p. 52 hæc exstant: Εἰσὶ γὰρ δὴ (φασὶν οἱ περὶ τὰς τελευτὰς) *Ναρθηκ.* Mox δὲ γε π. pro δὲ τε π. Ibid.

(46) *Ναρθηκοφόροι*. Proverbialis ille versus legitur etiam infra p. 256. Sylberg.

(47) *Ὡν δὴ καὶ γὰρ κατὰ γε τὸ*. Ὡν δὴ καὶ ἐγώ γε κατὰ τὸ apud Platonem. Mox προθύμηθην pro προθύμηθην, et ἐθέλη pro θέλη. Ibid.

(48) *Δημοδόκῳ*. Non in *Demodoco* hic locus exstat, sed in *Εραστῶν*, Basil. edit. pag. 257, ut vel Clemens memoria lapsus sit, vel a librariis facta corruptela, vel duo a Platone hoc titulo scripti dialogi. A. *Demodocum* autem inter nothos ponit etiam Diogenes Laertius p. 122. H. Sylberg.

(49) *Μὴ δὲ ἡγοῦ*. Hæc in Platonis *Amatoribus* pag. 99, sic se habent: Ἀλλὰ μὴ οὐχ οὕτως, ὡ φίλε, ἔχωσι, μηδ' ἢ τοῦτο φιλοσοφεῖν περὶ τὰς τέχνας ἐσπουδακέναι, οὐδὲ πολυπραγμενῶντα, κοπιᾶζόντα ζῆν, οὐδὲ πολυμαθοῦντα, ἀλλὰ ἄλλο τι· ἐπεὶ γε ὄμην καὶ ὄνειδος εἶναι τοῦτο, καὶ βαναύσους καλεῖσθαι τοὺς περὶ τὰς τέχνας ἐσπουδακότες. « Verum non ita se habet, o amice; nec philosophari, circa artes studiose versari est, nec multis negotiis incumbere, nec multa perdiscere, sed aliud quiddam; siquidem existimo, et turpe hoc esse, et mechanicos rectius appellari, qui artibus incumbunt. »

τὸ φιλοσοφεῖν λέγειν περὶ τῆς τέχνης κοπτάζοντα
 ζῆν, οὐδὲ πολυμαθοῦντα, ἀλλὰ ἄλλο τι· ἐπεὶ ἐγωγε
 ὄμην καὶ ὄνειδος εἶναι. » Ἦδαι γὰρ, οἶμαι, « ὡς
 ἄρα (50) ἤδη πολυμαθῆ νόον ἔχει· ὃ διδάσκει· καὶ
 Ἡράκλειτον. Ἐν τε τῷ εἴ τῆς Πολιτείας· « Τοῦ-
 τους (51) οὖν πάντας, φησὶ, καὶ ἄλλους τοιούτων
 τινῶν μαθηματικούς, καὶ τῶν τεχνυδρίων (52),
 φιλοσόφους θήσομεν; Οὐδαμῶς, εἶπεν (53), ἀλλ'
 ὁμοίους μὲν φιλοσόφους. Τοὺς δ' ἀληθινούς, ἔφη, τί-
 νας λέγεις; Τοὺς τῆς ἀληθείας, ἦν δ' ἐγώ, φιλοθεά-
 μονας. » Οὐ γὰρ ἐν γεωμετρίας (54), αἰτήματα καὶ
 ὑποθέσεις ἐγούσῃ, φιλοσοφία· οὐδ' ἐν μουσικῇ, στο-
 χαστικῇ γε οὖσῃ· οὐδ' ἐν ἀστρονομίᾳ, φυσικῶν,
 καὶ βεάντων, καὶ εἰκότων βεβυσμένη λόγων· ἀλλ' αὐ-
 τοῦ ἀγαθοῦ δι' ἐπιστήμης (55) καὶ τῆς ἀληθείας, ἐτέ-
 ρων μὲν ὄντων τὰγαθοῦ ὁδῶν (56)· ὡσπερ δὲ ἐπὶ τὰ-
 γαθόν. Ἄστ' οὐδ' αὐτὸς τὴν « ἐγκύκλιον » παι-
 δεῖαν (57) συντελεῖν πρὸς τὰγαθὸν διδῶσιν, συνεργεῖν
 δὲ πρὸς τὸ διεγείρειν καὶ συγγυμνάζειν πρὸς τὰ
 νοητὰ τὴν ψυχὴν. Εἴτ' οὖν κατὰ περίπτωσιν φασιν
 ἀποφθέγγεσθαι τινα τῆς ἀληθοῦς φιλοσοφίας τοὺς
 Ἕλληνας, θείας οἰκονομίας ἢ περιπτώσεις· οὐ
 γὰρ ταυτόματον ἐκθειάσει τις διὰ τὴν πρὸς ἡμᾶς
 φιλοτιμίαν· εἴτε κατὰ συντυχίαν, οὐκ ἀπρονοή-
 τας ἢ συντυχία· εἴτ' αὐ φυσικὴν ἐννοιαν ἐσχηκέναι
 τοὺς Ἕλληνας λέγει, τὸν τῆς φύσεως δημιουργὸν ἔνα
 γινώσκωμεν· καθὼ καὶ τὴν δικαιοσύνην φυσικὴν εἰρή-
 καμεν· εἴτε μὴν κοινὸν ἐσχηκέναι νοῦν, τίς ὁ τοῦτου
 πατήρ, καὶ τίς κατὰ τὴν τοῦ νοῦ διανομήν δικαιο-
 σύνη, σκοπήσωμεν. Ἄν γὰρ « προαναφώνησιν » τις
 εἴπῃ, καὶ « συνεκφώνησιν » αἰτιάσηται, προφητείας
 εἶδη λέγει. Καὶ μὴν κατ' ἔμφασιν ἀληθείας ἄλλοι
 θέλουσιν εἰρησθαι τινα τοῖς φιλοσόφοις. Ὁ μὲν οὖν
 θεσπέσιος Ἀπόστολος ἐφ' ἡμῶν γράφει· « Βλέπομεν
 γὰρ νῦν ὡς δι' ἐσόπτρου (58), » κατ' ἀνάγκασιν ἐπ'
 αὐτοῦ ἑαυτοὺς γινώσκοντες, κατὰ τοῦ ἐν ἡμῖν θεοῦ
 τὸ παιρητικὸν αἴτιον, ὡς οἶδόν τε, συνθεωροῦντες.

✕ P. 574 ED. POTTER, 516 ED. PARIS.

(50) Ὡς ἄρα. H. ms., ὡς ἄρα πολυμάθεια νόον
 ἔχει. SYLBURG. — Secundum Menagium, loco jam
 dicto, scribendum : ὡς ἄρα ἢ πολυμάθεια νόον οὐχ
 διδάσκει « quod multarum rerum scientia mentem
 non docet. » Malim vero, ὡς ἄρα ἤδη πολυμαθῆ νόον
 ἔχειν, οὐ διδάσκει· « Quod multarum rerum peritam
 habere mentem, non docet. » Nam hoc propius ad
 verba Clementis accedit : et eo modo Heracliti
 dictum protulit Athenæus sub finem lib'i xiii :

Πολυμαθημοσύνης, τῆς οὐ κενεώτερον οὐδέν,
 Ἰππων ἔφη ὁ ἄθεος· ἀλλὰ καὶ Ἡράκλειτος ὁ θεός
 φησι, πολυμαθῆ νόον ἔχειν, οὐ διδάσκειν. Καὶ ὁ Τί-
 μων δὲ ἔφη·

.... Ἐν δὲ πολιτισμῷ

Πολυμαθημοσύνης, τῆς οὐ κενεώτερον ἄλλο.

« Multa variæque doctrina, qua nil est vanius,
 dixit Hippo, athen : divinus autem Heraclitus,
 nihil docere, ait, multiplici doctrina instructam
 mentem. Quin et Timon dixit :

..... Inest autem amplificatio

Multæ doctrinæ, qua nil vanius est. »

Plerique hoc modo Heracliti sententiam proferunt,
 Πολυμαθῆ νόον οὐ διδάσκει· ut Laertius principio
 Heracliti; Julianus imp. orat. 6; Gellius lib. ult., c. ult.

(51) Τοῦτους. Hæc apud Platonem exs. ant lib.
 De repub. p. 667, itemque apud Theodoretum De

A Platonis : « Nec existimes me dicere philoso-
 phari, in artes incumbentem vivere, nec multa
 discere appetentem; absit : nam ego quidem hoc
 probum esse ducebam. » Sciebat enim, ut existimo,
 « cum multarum rerum scientem jam habere men-
 tem, quod docet, » ut est Heracliti sententia. Et in
 quinto De republica : « Nunquid igitur istos, » inquit,
 « omnes, et alios ejusmodi res percipiendi cupidos,
 artibus vilissimis incumbentes, philosophos dice-
 mus? Nequaquam, » inquit, « sed similes philosophis.
 Veros autem, » inquit, « philosophos quosnam dicis?
 Eos, inquam ego, qui veritatis delectantur contem-
 platione. » Non enim in geometriæ postulatis et
 hypothesibus est philosophia; neque in musica, quæ
 quidem est conjecturalis; neque in astronomia,
 B quæ naturalibus, fluxisque, et verisimilibus est re-
 ferta rationibus; sed opus est ipsius boni scientia
 et veritate; cum aliæ quidem sint boni viæ, quem-
 admodum ad bonum. Quare nec ipse doctrinæ
 orbem, quem vocant « encyclopædiam, » ad bonum
 vult sufficere, sed duntaxat operam ferre ad excitan-
 dam et exercendam animam a l ea quæ percipiun-
 tur intelligentia. Sive ergo dicunt Græcos divinam
 philosophiæ esse casu aliquid elocutos; casus est
 ad divinam dispensationem referendus : non enim
 propter eam, quæ nobiscum intercedit, contentio-
 nem, casum quis in deos referet. Sive ex fortuna,
 ea fortuna non est expers providentiæ. Sive rursus
 dicat Græcis ingenitas esse naturales quasdam no-
 tiones, unum naturæ cognoscimus opificem : qua
 C ratione esse quoque naturalem diximus justitiam.
 Sive mentem illis inesse communem : quisnam sit
 ejus pater, et quæ sit in ejus mentis distributione
 justitia consideremus. Si quis enim dixerit προανα-
 φώνησιν, hoc est « predictionem, » et συνεκφώ-
 νησιν, id est « conjunctam vocationem, » velut
 causam assignet, dicit species prophetiæ. Atque ex

curand. Græc affect., serm. 1, p. 470. Porro τούτους
 οὖν ἅπαντας καὶ τοὺς ἄλλους τ. habet Theodoret.

(52) Καὶ τῶν τεχν. Scribendum ex Platone et
 Theodoretō, καὶ τοὺς τῶν τεχνυδρίων. Quam lectio-
 nem habere H. ms. testatur Sylburg. — Mox, φή-
 σομεν pro θήσομεν apud Plat.

(53) Εἶπεν. Scribendum ex Platone et Theod.
 εἶπον, prim. pers. qua postea iterum utitur : ἦν
 B δ' ἐγώ.

(54) Οὐ γὰρ ἐν γεωμ. Hæc tenet Plato. Quæ sequun-
 tur usque ad ἐτέρων μὲν, Clementis nostri verba
 sunt : ea tamen, tanquam Platonis, recitavit, loco
 jam dicto, Theodoretus : ea nempe e Clemente,
 pro more suo, mutavit.

(55) Ἀλλ' αὐ τοῦ ἀγ. δι' ἐστ. Scribendum ore
 Theodoretī, ἀλλ' αὐτοῦ τοῦ ἀγαθοῦ δι' ἐπιστήμης
 καὶ τῆς ἀληθ. Quod Latine expressimus.

(56) Ὅντων τὰγαθοῦ ὁδῶν. Ὅντων et ὁδῶν ha-
 bent anomaliam generis. SYLBURG. — Scribi forte
 melius possit : Ἐτέρων μὲν ὄντων τὰγαθῶν, ἐτέ-
 ρων δὲ ὁδῶν ἐπὶ τὰγαθόν· « cum aliud sint ipsa
 bona, aliud viæ ac media ad bonum. » Cujusmodi
 quiddam cum ea, quæ præcedunt, tum quæ se-
 quuntur etiam, postulare videntur.

(57) Ἐγκύκλιον π. Conf. quæ dicta sunt ad
 p. 287 ed. Paris.

(58) Ἄστ' ὡς δι' ἐστ. Ἄστ' δι' ἐστ. I Cor. xiii, 12.

eiusdem veritatis specie, seu imagine, alii dicunt, quædam esse a philosophis prolata. De nobis itaque dicit divinus Apostolus : « Videmus enim nunc tanquam per speculum, » per eam scilicet, quæ est in ipso, reflexionem nos ipsos cognoscentes; et ex ea, quæ est in nobis, divinitate efficientem causam, quoad ejus potest fieri, una contemplantes. « Vidisti enim, inquit, fratrem tuum, vidisti Deum tuum. » Servatorem puto Deum nunc nobis dictum esse. Post carnem autem depositam, « facie ad faciem^a; » tunc scilicet ita ut clare definire et comprehendere valeamus, quando « cor purum » fuerit. Et per imaginem quidem et transpectum Deum vident, qui apud Græcos accurate sunt philosophati. Nam per imbecillitatem nostram fit, ut ejusmodi sint, quotquot veras de Deo imagines habemus, quales per aquas cernuntur, aut per alia pellucida et perspicua corpora videre solemus. Recte ergo Salomon : « Qui seminat, » inquit, « justitiam, operatur fidem. Sunt » autem, « qui plura seminant, ii, qui plura faciunt^b. » Et rursus : « Curam gerere eorum, quæ sunt in campo viuidia, et tondebis herbam; et collige fœnum maturum, ut habeas oves ad vestimentum^c. » Vides quemadmodum externi quoque integumentum et præsidium sit cura gerenda. « Scienter autem agnoscas animas gregis tui^d. Quando enim gentes, quæ legem non habent, natura quæ sunt legis faciunt, ii non habentes legem, sibi ipsis sunt lex^e; » præputio scilicet servante legis justitias, ex sententia **137** Apostoli, « et ante legem, et ante adventum. Tanquam comparationem autem faciens philosophorum cum us, qui vocantur hæretici, admodum dilucide : « Melior est, » inquit Logos, « amicus prope, quam frater longe habitans^f. Qui autem falsis innititur, is pascit ventos, et persequitur aves pennatas^g. » Non existimo Logon nunc ✠ dicere philosophiam, licet ea sæpe argumentis probabilibus et ad fidem faciendam aptis utatur, sed in-

Α « Εἶδες γὰρ, φησί (59), τὸν ἀδελφόν σου, εἶδες τὸν θεόν σου : » τὸν Σωτῆρα οἶμαι θεόν εἰρηθεῖν ἡμῖν τὰ νῦν. Μετὰ δὲ τὴν τῆς σαρκὸς ἀπόθεσιν, « πρόσωπον πρὸς πρόσωπον : » τότε ἤδη ὀριστικῶς καὶ καταληπτικῶς, ὅτ' ἂν « καθαρὰ (60) ἡ καρδία » γένηται. Καὶ κατ' ἐμφασιν δὲ καὶ διάφασιν οἱ ἀκριβῶς παρ' Ἑλλήσι φιλοσοφῆσαντες, διορθῶσι τὸν θεόν : τοιαῦται γὰρ αἱ κατ' ἀδυναμίαν φαντασίαι ἀληθεῖς (61), ὡς φαντασία καθορᾶται ἐν ταῖς ὕδασι, ὁρῶμεν καὶ τὰ διὰ τῶν διαφανῶν καὶ διαυγῶν σωματίων. Καλῶς οὖν ὁ Σολομών, « Ὁ σπείρων (62), » φησί, « δικαιοσύνην, ἐργάζεται πίστιν : » εἰσὶ δὲ οἱ τὰ ἴδια σπείροντες, οἱ (63) πλείονα ποιῶσι. » Καὶ πάλιν : « Ἐπιμελοῦ τῶν ἐν τῷ πεδίῳ γλωρῶν, καὶ κερεῖς πᾶν : καὶ συνάγαγε χόρτον ὠριμον, ἵνα ἔχῃς πρόβατα εἰς ἱματισμόν : » ὁρᾷς ὅπως καὶ τῆς ἐξωθεν σκέπης τε καὶ φυλακῆς φροντιστέον : « Γνωστῶς δὲ ἐπιγνώσῃ ψυχᾶς ποιμνίου σου. Ὅτ' ἂν γὰρ ἔθνη τὰ μὴ νόμον ἔχοντα, φύσει τὰ τοῦ νόμου ποιῶσιν (64), οὗτοι, νόμον μὴ ἔχοντες, ἑαυτοῖς εἰσι νόμος, τῆς ἀκροβυστίας (65) τὰ δικαιώματα τοῦ νόμου φυλασσοῦσης, » κατὰ τὸν Ἀπόστολον, καὶ πρὸ τοῦ νόμου, καὶ πρὸ τῆς παρουσίας. Οἶονεὶ δὲ σύγκρισιν ποιούμενος ὁ Λόγος τῶν ἀπὸ φιλοσοφίας πρὸς τοὺς αἰρετικούς, καλουμένους, ἐμφανῶς πάνυ, « Κρείσσων, φησί, φίλος ἐγγύς, ἢ ἀδελφὸς μακρὰν οἰκῶν. Ὅς δὲ ἐρείδεται ἐπὶ ψεύδεσιν, οὗτος ποιμαίνει ἀνέμους (66), καὶ διώκει ὄρνεα πετρωτά. » Οὐκ οἶμαι φιλοσοφίαν λέγειν τανῦν τὸν Λόγον, καίτοι ἐν πολλοῖς τὰ εἰκότα ἐπιχειρεῖ καὶ πιθανεύεται φιλοσοφία, ἀλλὰ τὰς αἵρέσεις ἐπιβράβησει. Ἐπιφέρει γοῦν : « Ἀπέλιπε γὰρ ὄδους τοῦ ἑαυτοῦ ἀμπελῶνος : τὰς δὲ προχιάς τοῦ ἰδίου γεωργίου πεπλάνηται. » Αὗται δὲ εἰσιν αἱ τὴν ἐξ ἀρχῆς ἀπολείπουσαι Ἐκκλησίαν. Αὐτίκα ὁ εἰς αἵρεσιν ὑποπεσὼν « διέρχεται δι' ἐρημίας (67) ἀνύδρου, » τὸν ὄντως ὄντα θεὸν καταλειπὼν, ἐρημος θεοῦ, ὕδωρ ἄνυδρον ζητῶν, « τὴν ἀοίκητον καὶ δίψιον ἐπερχόμενος γῆν, συνάγων χερσὶν ἀκαρπίαν. Καὶ τοῖς ἐνδύεσι φρενῶν (68) πρρακελεύομαι, » λέγουσά φησιν ἡ Σο-

✠ P. 575 ED. POTTER, 517 518 EP. PARIS. 23, 26. ^d Ibid., 25. ^e Rom. II, 14. ^f Prov. XXVII, 10. ^g Prov. IX, 12.

(59) *Φησί*. Parentheticum φησίν, aliena hæc verba ostendit, ut alibi sæpe: nec φύσει substituere opus est. SYLBERG. — Hanc sententiam rursus laudavit Clemens *Strom.* II, pag. 591, tacito auctoris nomine.

(60) *Καθαρὰ*. Respicit Christi dictum, Matth. V, 8 : Μακάριοι οἱ καθαροὶ τῆ καρδίας, ὅτι αὐτοὶ τὸν θεὸν ὄψονται.

(61) *Ἀληθεῖς*. Loge ἀληθῶς. LOWTH.

(62) *Ὁ σπείρων*. Vulg. Biblia Prov. XI : Ὁ σπείρων δικαιοσύνην, λήψεται μισθὸν πιστῶν. SYLBERG. — Non eum locum, quem putat Hervetus, citat Clemens, sed ex eodem Prov. XI capite, V, 21, qui tamen nonnihil diversus est apud LXX : Ὁ σπείρων δικαιοσύνην, λήψεται μισθὸν πιστῶν. Clemens ait : Ὁ σπείρων δικαιοσύνην, ἐργάζεται πίστιν. Vulgata Latina : « Semen autem justorum salvabitur. » Sic Aquila : Καὶ σπέρμα δικαίων περισωθήσεται : et qui ex Hebræo vertunt. Sequitur apud Clementem versus ejusdem capitis 24 : Εἰσὶν, οἱ τὰ ἴδια σπείροντες, οἱ πλείονα ποιῶσιν : « Sunt, qui propria seminantes, plura faciunt. » Hervetus addidit e

^a I Cor. XIII, 12. ^b Prov. XI, 21, 24. ^c Prov. XXVII, 10. ^d Ibid., 25. ^e Rom. II, 14. ^f Prov. XXVII, 10. ^g Prov. IX, 12.

Græco LXX : « Sunt et qui aliena colligunt, et damno afficiuntur. » Latina : « Alii dividunt propria, et ditiores fiunt : et alii rapiunt non sua, et semper in egestate sunt. » Ex Hebræo vero ad verbum : « Est, qui disperdit rem, et additur ei amplius : et est, qui parcat rei suæ plus æquo, sed ad inopiam redigitur. » COLLECT.

(63) *Οἱ*. Abest a Prov. Mox, συναγε pro συνάγαγε. Ib.

(64) *Ποιῶσιν*. Ποιῆ, Rom.

(65) *Τῆς ἀκροβυστίας*. Respicit Rom. II, 26 : Ἐάν οὖν ἡ ἀκροβυστία τὰ δικαιώματα τοῦ νόμου φυλάσσει, οὐχὶ ἡ ἀκροβυστία αὐτοῦ εἰς περιτομὴν λογισθήσεται ;

(66) *Ποιμαίνει ἀνέμους* : ὁ δὲ αὐτὸς διώξεται ὄρνεα πετόμενα. Mox, τοὺς δὲ ἄξονας τοῦ ἰδίου γ. πρὸ τὰς δὲ προχιάς τοῦ ἰδίου γ. Ibid. SYLBERG.

(67) *Διέρχεται δι' ἐρ.* Διαπορεύεται δι' ἀνύδρου ἐρημίας, καὶ γῆν διατεταγμένην ἐν δυσώδεσι, συνάγει δὲ χερσὶν ἀκαρπίαν. Proverb.

(68) *Φρενῶν*. Φρονήσεως, Proverb.

φία (69), τοῖς ἀμφὶ τὰς αἱρέσεις δηλονότι· « Ἄρτων κρυφίων ἡδέως ἀψαθε, καὶ ὕδατος κλοπῆς γλυκεροῦ (70) »· « ἄρτον » καὶ « ὕδωρ (71) » οὐκ ἐπ' ἄλλων τινῶν, ἀλλ' ἢ ἐπὶ τῶν ἄρτων καὶ ὕδατι κατὰ τὴν προσφορὰν, μὴ κατὰ τὸν κανόνα τῆς Ἐκκλησίας, χρωμένον αἱρέσεων, ἐμφανῶς ταπτούσης τῆς Γραφῆς. Εἰσὶ γὰρ οἱ καὶ ὕδωρ ψῆδον εὐχαριστοῦσιν (72). « Ἀλλὰ ἀποπήδησον, μὴ χρονίσῃς ἐν τῷ τόπῳ αὐτῆς· τόπον· τὴν συναγωγὴν, οὐχὶ δὲ Ἐκκλησίαν, ὁμωνύμως προσεῖπεν. Εἶτα ἐπιφωνεῖ· « Οὕτω γὰρ διαθήσῃ ὕδωρ ἀλλότριον· » τὸ βάπτισμα τὸ αἱρετικόν, οὐκ οἰκεῖον καὶ γνήσιον ὕδωρ λογιζομένη. « Καὶ ὑπερβῆσῃ ποταμὸν ἀλλότριον, » τὸν παραφέροντα καὶ κατασύροντα εἰς θάλασσαν, εἰς ἣν ἐκδίδεται ὁ παρεκτραπέυς ἐκ τῆς κατ' ἀλήθειαν ἐδραιότητος, συνεχρυσὶς αὐθις εἰς τὰ ἐθνικὰ καὶ ἄτακτα τοῦ βίου κύματα.

eclesiam, æquivoce appellavit. Deinde acclamat : « Ita enim trajicies aquam alienam : » baptisma hereticum, non convenientem et germanam aquam reputans. « Et transmeabis fluvium alienum », qui in mare defert et detrahit, in quod illabitur, qui divertit a stabilitate veritatis, rursus confluens ad gentiles et inordinatos vitæ fluctus.

CAPUT XX.

Quanam ratione philosophia conferat ad divinæ veritatis comprehensionem.

Ὡς δὲ οἱ πολλοὶ ἄνθρωποι, οἱ καθέλκοντες τὴν ναῦν, οὐ πολλὰ αἴτια λέγουσι ἂν, ἀλλ' ἐκ πολλῶν αἰτιῶν ἓν· οὐκ ἔστι γὰρ αἴτιος ἕκαστος τοῦ καθέλκεσθαι τὴν ναῦν, ἀλλὰ σὺν τοῖς ἄλλοις· οὕτω καὶ ἡ φιλοσοφία, πρὸς κατάληψιν τῆς ἀληθείας, ζήτησις οὕσα ἀληθείας, συλλαμβάνεται· οὐκ αἴτια οὕσα καταλήψεως, σὺν δὲ τοῖς ἄλλοις αἴτια, καὶ συνεργός· τάχα δὲ καὶ τὸ συναίτιον αἴτιον. Ὡς δὲ ἐνός ἔντος τοῦ εὐδαιμονεῖν, αἴτιαι τυγχάνουσιν αἱ ἀρεταὶ πλείονες ὑπάρχουσιν· καὶ ὡς τοῦ θερμαίνεσθαι ὁ τε ἥλιος, τὸ τε πῦρ, βαλανεῖόν τε, καὶ ἐσθῆς· οὕτω μιᾶς οὐσης τῆς ἀληθείας, πολλὰ τὰ συλλαμβανόμενα πρὸς ζήτησιν (73) αὐτῆς· ἡ δὲ εὐρεσις, ἡ δι' Υἱοῦ. Εἰ γὰρ σκοποῦμεν, μία κατὰ δύναμιν ἔστιν ἡ ἀρετὴ· ταύτην δὲ συμβέβηκε, τούτοις μὲν τοῖς πράγμασιν

⌘ P. 576 ED. POTTER, 518 ED. PARIS.

(69) Σοφία. De Sapientiæ nomine Salomonis libris indito conf. quæ adnotavit Cotelerius ad finem Clementis Romani *Epist. I ad Corinthios*.

(70) Γλυκεροῦ. Γλυκεροῦ πίστε, Proverb., ubi mox, ἐν τῷ τόπῳ, omissa αὐτῆς. Dein, διαθήσῃ ὡς ὕδωρ, inquit Sylburg.

(71) Ἄρτον καὶ ὕδωρ. Hervetus perperam vertit « panem et vinum. » Scribe e Græco Clementis, « panem et aquam ; » est enim error typographi, qui ex alia editione adhæsit. Sunt hæc ex ix Proverb. et familiare est sanctis Patribus τῆς Σοφίας nomine auctores innuere, qui Ecclesiasticum et Proverbia scripserunt, ut ποιητικῆς nomine, poetas. Quod vero sequitur : « Sed resiliās, ne diu moreris in loco ejus, » desumptum est ex appendice ejusdem capituli in editione Romana nuper aucti ; ut et illa : « Ita enim transibis aquam alienam, et transmeabis fluvium alienum, » καὶ ὑπερβῆσῃ ὕδωρ ἀλλότριον, ex uno libro adduntur, cujus auctoritas confirmari hoc Clementis loco potest, et commentario Didymi nondum edito, qui fluvium interpretatur διδασκαλίαν ἀπατηλὴν καὶ παρασύρουσαν, οὐ πρὸς καρποφορίαν ἀγούσαν. Vide quæ adnotata sunt in *Pædagogum*. COLLECT.

(72) Ὑδωρ ψῆδον εὐχ. Aquarii nempe ; de qui-

A sectatur hæreses. Infert naque : « Reliquit enim vias suæ vineæ, in semitis autem propriæ agriculturæ aberravit. » Ex autem sunt, quæ primævani Ecclesiam relinquunt. Jam vero qui cecidit in hæresim, « transit per solitudinem sine aqua, » eo, qui vere Deus est, relicto, a Deo desertus, aquam querens sine aqua, « non habitabilem et sitibundam terram pervadens, colligens manibus sterilitatem fructuum. Et iis, qui carent prudentia, jubeo, » inquit Sapia, scilicet, qui versantur in hæresibus, « panes absconsos lubenter tangite, et aquam furti dulcem : » ubi per « panem » et « aquam, » eas hæreses clare notat Scriptura, quæ in oblatione pane et aqua aliter utuntur, quam Ecclesiæ canonicis præcipitur. Sunt enim, qui sola aqua utuntur in eucharistia. « Sed resiliās, ne diu moreris in loco ejus : locum » Synagogam, non autem Ec-

clesiam, æquivoce appellavit. Deinde acclamat : « Ita enim trajicies aquam alienam : » baptisma hereticum, non convenientem et germanam aquam reputans. « Et transmeabis fluvium alienum », qui in mare defert et detrahit, in quod illabitur, qui divertit a stabilitate veritatis, rursus confluens ad gentiles et inordinatos vitæ fluctus.

Quemadmodum autem multi homines, qui navem trahunt, non dici possunt multæ causæ, sed una causa ex multis constans : non est enim unusquisque causa, ut navis trahatur, sed cum aliis ; ita etiam philosophia confert ad comprehendendam veritatem, cum sit inquisitio veritatis, non quod sit causa comprehensionis, sed causa cum aliis, et coöperatrix, et forte etiam causa concausans. Quemadmodum autem cum beatitudo unum sit, ejus causæ sunt plures vicinæ ; et quemadmodum ut quis calefiat, efficiunt et sol et ignis, et balneum, et vestis ; ita cum sit una veritas, multa sunt, quæ conferunt ad ejus inquisitionem, inveniri autem sine ⌘ Filii auxilio non potest. Et si quidem recte consideremus, potestate una est virtus, accidit ⌘ Prov. ix, 16, 17, 18.

bus Augustinus lib. *De hæres.* cap. 64. SYLB. — Ebionæi solam aquam in eucharistia adhibebant. Quo alludit Irenæus lib. v, cap. 1, p. 594 edit. Oxon. : « Reprobant itaque hii commistionem vini celestis, et sola aqua secularis volunt esse, non recipientes Deum ad commistionem suam. » Conf. Epiphanius hæres. 50, sect. 16. In eundem errorem incidit etiam Tatianus, sectæ Encratitarum pater, tradente Epiphanio hæres. 46 : Μυστηρίοις δὲ ὡσαύτως κέχρηται κατὰ μίμησιν τῆς ἁγίας Ἐκκλησίας, ὕδατι δὲ μόνῳ χρώμενος ἐν τοῖς αὐτοῖς μυστηρίοις· « Mysteriorum etiam perinde usus est ad exemplum sanctæ Ecclesiæ, sed in iis celebrandis solam aquam adhibet. » Unde ejus discipuli appellabantur Ὑδροπαραστάται, « Aquarii, » ὡς ὕδωρ ὄντι οἴνου προσφέροντες, « quod aquam pro vino offerrent, » ut ait Theodoretus *Hæretic. fab.* lib. 1, cap. 20. Cyprianus p. 276 edit. Amstelod. : « Quidam novella institutione in calice Dominico sanctificando et plebi ministrando non hoc faciunt, quod Christus, hujus sacrificii auctor et doctor, fecit et docuit ; » tum pergit solam aquam consecrantes copiose refellere.

(73) Πρὸς ζήτησιν. Malim cum articulo, πρὸς τὴν ζήτησιν. SYLBURG.

autem, ut ea cum his quidem insit rebus, dicatur prudentia, in illis autem temperantia, in aliis vero animi magnitudo vel justitia. Eadem autem ratione cum sit una quoque veritas, in geometria geometriae veritas; in musica autem musicae; et in recta philosophia fuerit Graeca veritas. Sola autem haec est authentica veritas, quaeque a nemine attingi potest, quam docemur a Dei Filio. Eodem modo una eademque drachma, si data fuerit nautae, nauticum; si publicano, vectigal; si ei qui domum locat, merces conductae domus; si praecceptorum, operae merces; si ei qui vendit, arrha dicitur. Singulae autem, seu virtutes, seu veritates, communi quidem nomine conveniunt, sed proprium aliquem, eumque unicum, effectum habent; quorum omnium ex conjunctione nascitur vita beata. Non enim solis nominibus beati reddimur, cum rectam vitam dicamus beatitudinem; et illum beatum, cui virtute exornata est anima. Quod si etiam philosophia e longinquo opem fert inventioni veritatis, variis notionibus tendens ad nostram scientiam, quae proxime attingit veritatem; sic tamen ei opem fert, qui Logi auxilio conatur apprehendere cognitionem. Proinde Graeca veritas, etiamsi sit idem nomen sortita, tamen a nostra tum magnitudine cognitionis, tum demonstrationum evidentia, et divina virtute, et aliis similibus, satis distinguitur. A Deo enim docti sumus, qui litteras vere sacras a Filio Dei didicimus; unde non perinde ac nos illi movent animas, sed diversa plane methodo ac disciplina. Quod si propter eos, qui nos calumniandi causas quarunt, oportebit nos distinguere, philosophiam, ut quae in veritate indaganda versetur, comprehendendae veritatis concausam et cooperatricem appellantes, fatebimur eam esse praeviam hominis gnostici disciplinam, non tamen esse causam, quae solum est concausa; neque continens, id, quod adjuvat et cooperatur, nec perinde ac si non sit veritas absque philosophia. Nam omnes fere absque disciplinarum orbe, quam « encyclopaediam » vocant, et Graeca philosophia, alii autem etiam absque litteris, divina et barbara moti philosophia, potestate eum, qui de Deo est, per fidem accipimus sermonem, eruditi sapientia, quae per se operatur. Quod autem cum alio agit, cum per imperfectionem suam

✠ P. 577 ED. POTTER, 519 ED. PARIS.

(74) *Τούτων φαμεν*. H. ms. τούτων μὲν οὖν φαμεν. SYLBERG.

(75) *Εὐαρέτως*. Malim *ἐναρέτως*.

(76) *Θεοδίδακτοι*. Respicit I Thess. iv, 9: *Αὐτοὶ γὰρ ὑμεῖς θεοδίδακτοὶ ἐστε*.

(77) *Ἱερὰ ὄντως γράμματα*. « Vere sacras » appellat Christianorum « litteras, » ut eas distingueret ab Aegyptiorum, Chaldaeorum, Aethiopum, aliorumve litteris, quae dicebantur quidem, sed vere non erant *Ἱερὰ γράμματα*.

(78) *Συναίτιον φιλ.* Malim cum articulo *συναίτιον τὴν φιλοσοφίαν*.

(79) *Οὐδ' ὡς οὐκ οὔσης ἄνευ τὴν φιλοσοφίαν*. A. et H., *ἄνευ τῆς φιλοσοφίας*; ut interpret quoque, « nec perinde ac non sit veritas absque philosophia. » Ego legendum puto, *οὐδ' ὡς οὐκ ἄνευ, τὴν φιλο-*

σοφίαν. il est « neque ut causam sine qua non, statuentes philosophiam, aut quema. Immodum in praecedentibus membris nominata est causa adjuvans, et causa continens; ita hic exprimaturs causa sine qua non; sicut infra quoque p. 180, 552, 553. SYLBERG.

(80) *Δυνάμει*. Respicere videtur Rom. i, 4: *Τοῦ ὀρισθέντος Ἰησοῦ Θεοῦ ἐν δυνάμει, κατὰ Πνεῦμα ἁγιοσύνης*. I Thess. i, 5: *Τὸ Εὐαγγέλιον ἡμῶν οὐκ ἐγενήθη ἐν λόγῳ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐν δυνάμει, καὶ ἐν Πνεύματι ἁγίῳ*. vel alium locum his consimilem.

(81) *ὑπάρχειν*. Si quis malit participium *ὑπάρχον, per me licet*. SYLBERG.

(82) *Ἐδικαίου*. Conf. quae superius dixit auctor, pag. 232 edit. Paris.

A ἐγγενομένην, λέγεσθαι φρόνησιν, ἐν τούτοις ἐξ σωφροσύνην, ἐν τούτοις δὲ ἀνδρείαν ἢ δικαιοσύνην. Ἄνὰ τὸν αὐτὸν οὖν λόγον καὶ μιᾶς οὔσης ἀληθείας, ἐν γεωμετρίᾳ μὲν γεωμετρίας ἀλήθεια, ἐν μουσικῇ δὲ μουσικῆς· καὶ φιλοσοφίᾳ τῇ ὀρθῇ Ἑλληνικῇ εἴη ἂν ἀλήθεια. Μόνη δὲ ἡκυρία αὕτη ἀλήθεια, ἀπαρεγγεῖρητος, ἦν παρὰ τῷ Ἰησοῦ τοῦ Θεοῦ παιδευόμεθα. Τοῦτόν φαμεν (74) τὸν τρόπον μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς δραχμῆς, τῷ μὲν ναυκλήριῳ δοθείσης, λέγεσθαι ναῦλον, τῷ δὲ τελώνῃ τέλος· καὶ ἐνοίκιον μὲν τῷ σταθμούχῳ· μισθὸν δὲ τῷ διδασκάλῳ· καὶ τῷ πιπράσκοντι ἀρραβῶνα. Ἐκάστη δὲ εἴτε ἀρετῆ, εἴτε καὶ ἀλήθεια, συνωνύμως καλουμένη, μόνου τοῦ καθ' ἑαυτὴν ἀποτελέσματος ἐστὶν αἰτία· κατὰ σύγχρησιν δὲ τούτων γίνεται τὸ εὐδαιμόνως ζῆν· μὴ γὰρ δὴ εὐδαιμονῶμεν πρὸς τὰ ὄνόματα, ὅτι

B ἂν τὸν ὀρθὸν βίον εὐδαιμονίαν λέγωμεν, καὶ εὐδαίμονα τὸν κεκοσμημένον τὴν ψυχὴν εὐαρέτως (75). Εἰ δὲ καὶ πόρρωθεν συλλαμβάνεται φιλοσοφία τῇ πρὸς τὴν ἀλήθειαν εὐρέσει, κατὰ διαφόρους ἐπιβολὰς διατείνουσα ἐπὶ τὴν προσεχῶς ἀπτομένην τῆς ἀληθείας, τὴν καθ' ἡμᾶς εἶδῃσιν· ἀλλὰ συλλαμβάνεται γὰρ τῷ λογικῶς ἐπιχειρεῖν ἐσπουδαχότι ἀνθάπτεσθαι γνώσεως. Χωρίζεται τε ἡ Ἑλληνικὴ ἀλήθεια τῆς καθ' ἡμᾶς, εἰ καὶ τοῦ αὐτοῦ μετεἴληφεν ὀνόματος, καὶ μεγέθει γνώσεως, καὶ ἀποδεικτεῖ κυριωτέρα, καὶ θεῖα δυνάμει, καὶ τοῖς ὁμοίοις. Θεοδίδακτοι (76) γὰρ ἡμεῖς, ἱερὰ ὄντως γράμματα (77) παρὰ τῷ Ἰησοῦ τοῦ Θεοῦ παιδευόμενοι· ἐνθεν οὐδ' ὡσαύτως κινουσι τὰς ψυχὰς, ἀλλὰ διαφόρῳ διδασκαλίᾳ. Εἰ δὲ διαστέλλεσθαι ἡμᾶς διὰ τοὺς φιλεγκλήμονας δεήσει, συναίτιον φιλοσοφίαν (78) καὶ συνεργὸν λέγοντες τῆς ἀληθοῦς καταλήψεως, ζήτησιν οὕσαν ἀληθείας, προπαιδείαν αὐτὴν ὁμολογήσομεν τοῦ γνωστικοῦ, οὐκ αἰτίον τιθέμενοι τὸ συναίτιον· οὐδὲ μὴν τὸ συνεργὸν συνεκτικόν· οὐδ' ὡς οὐκ οὔσης ἄνευ τὴν φιλοσοφίαν (79). Ἐπεὶ σχεδὸν οἱ πάντες ἄνευ τῆς « ἐγκυκλίου παιδείας, » καὶ φιλοσοφίας τῆς Ἑλληνικῆς, οἱ δὲ καὶ ἄνευ γραμμάτων, τῇ θεῖᾳ καὶ βαρβάρῳ κινήθεντες φιλοσοφίᾳ, δυνάμει (80) τὸν περὶ Θεοῦ διὰ πίστεως παρειλήφαμεν λόγον, αὐτουργῶ σοφίᾳ πεπαιδευμένοι. Ὅ δὲ μεθ' ἑτέρου ποιεῖ, ἀτελὲς ὄν καθ' αὐτὸ ἐνεργεῖν, συνεργὸν φαμεν καὶ συναίτιον, ἀπὸ τοῦ συναίτιου αἰτίον ὑπάρχειν (81), ἀπὸ τοῦ ἑτέρῳ συνελθεῖν, αἰτίον γίνεσθαι ὀνομασμένον· καθ' ἑαυτὸ δὲ μὴ δύνασθαι τὸ ἀποτέλεσμα τὸ κατ' ἀλήθειαν παρέχειν. Καίτοι καὶ καθ' ἑαυτὴν ἐδικαίου (82) ποτε καὶ ἡ φιλοσοφία τοὺς

Ἑλληνας, οὐκ εἰς τὴν καθόλου δὲ δικαιοσύνην, εἰς τὴν εὐρίσκειται συνεργός, καθάπερ καὶ ὁ πρῶτος καὶ ὁ δεύτερος βαθμὸς τῶ εἰς τὸ ὑπερῶν ἀνιόντι, καὶ ὁ γραμματιστὴς τῶ φιλοσοφῆσαντι· οὐχ ὡς κατὰ τὴν ἀφαίρεσιν αὐτῆς ἦτοι ἐλλείπειν τῶ καθόλου Λόγῳ, ἢ ἀνααιρεῖσθαι τὴν ἀλήθειαν· ἐπεὶ κατὰ τὴν εὐνοίαν συμβάλλεται, καὶ ἡ ἀκοή, καὶ ἡ φωνὴ πρὸς ἀλήθειαν· νοῦς δὲ ὁ γνωρίζων αὐτὴν προσφυῖς. Ἄλλὰ τῶν συνεργῶν τὰ μὲν πλείονα, τὰ δ' ἐλάσσονα προσφέρεται δύναιμι. Ἦ γοῦν σαφὴνεὶα συνεργεῖ πρὸς τὴν παράδοσιν τῆς ἀληθείας· καὶ ἡ διαλεκτικὴ πρὸς τὸ μὴ ὑποπίπτειν ταῖς κατατροχούσαις αἰρέτεσιν. Αὐτοτελής μὲν οὖν καὶ ἀπροσδέης ἡ κατὰ τὴν Σωτῆρα διδασκαλία, « δύναιμι οὖσα (85) καὶ σοφία τοῦ Θεοῦ· » προσφυῖσα δὲ φιλοσοφία ἢ Ἑλληνικὴ, οὐ δυνατωτέρην ποιεῖ τὴν ἀλήθειαν, ἀλλ' ἀδύνατον παρέχουσα τὴν κατ' αὐτῆς σοφιστικὴν ἐπιχείρησιν, καὶ διακρουσμένη τῆς δολερᾶς κατὰ τῆς ἀληθείας ἐπιβουλάς, « φραγμὸς (84) » οἰκείος (85) εἴρηται καὶ θρηγκὸς εἶναι « τοῦ ἀμπελώνα. » Καὶ ἡ μὲν, ὡς ἄρτος, ἀναγκαῖα πρὸς τὸ ζῆν, ἡ κατὰ τὴν πίστιν ἀλήθεια· ἡ προπαιδεία δὲ προσοφῆματι ἔοικεν καὶ τραγῆματι. « Δείπνου (86) δὲ λήγοντος, γλυκὺ τρωγάλιον (87), » κατὰ τὸν Θηβαῖον Πίνδαρον. Ἄντικρος δὲ ἐξεῖπεν ἡ Γραφή· « Πανουργότερος (88) ἔσται ἀκάκος, συνιών· ὁ δὲ σαρὸς δέξεται γνώσιν. » Καὶ « ὁ μὲν ἄφ' ἑαυτοῦ λαβὼν (89), τὴν δόξαν τὴν ἰδίαν ζητεῖ, » φησὶν ὁ Κύριος· « ὁ δὲ ζητῶν τὴν δόξαν τοῦ πέμψαντος αὐτὸν ἀληθὴς ἔστι, καὶ ἀδικία οὐκ ἔσται ἐν αὐτῷ. » Ἐρπαλιὸν οὖν ἀδικεῖ ὁ σφραγισσάμενος τὰ βαρβάρων, καὶ ὡς ἰδίαν (90) αἰχλὸν, τὴν ἑαυτοῦ δόξαν αὔξων, καὶ ψευδόμενος τὴν ἀλήθειαν· οὗτος κλέπτης ὑπὸ τῆς Γραφῆς εἴρηται. Φησὶ γοῦν· « Ὑἱέ, μὴ γίνου ψεύστης· ὁδηγεῖ γὰρ τὸ ψεῦσμα πρὸς τὴν κλοπὴν. » Ἦδη δὲ ὁ κλέπτης, ἔπερ ὑφελόμενος ἔχει ἀληθῶς ἔχει, κἂν χρυσίον ἦ, κἂν ἄργυρος, κἂν λόγος, κἂν δόγμα. Ἐκ μέρους τοίνυν ἂ κακίωσιν, ἀληθῆ μὲν, στοχαστικῶς δὲ καὶ ταῖς τῶν λόγων ἀνάγκαις ἴσασιν, μαθητευθέντες οὖν, καταληπτικῶς ἐπιγνώσκονται.

habet surreptum, vere habet, etiamsi sit aurum, etiamsi ⚡ argentum, etiamsi oratio, etiamsi dogma:

⚡ P. 578 ED. POTTER, 520 ED. PARIS.

(85) Δύναιμι οὖσα. Respicit I Cor. i, 24 : Αὐτοῖς δὲ τοῖς κλητοῖς, Ἰουδαίοις τε καὶ Ἕλλησι, Χριστὸν Θεοῦ δύναιμι, καὶ Θεοῦ σοφίαν.

(84) Φραγμὸς. Respicere videtur Matth. xxi, 55 : Ἄνθρωπος ἦν τις οἰκοδομησπότης, ὅστις ἐφύτευσεν ἀμπελώνα, καὶ φραγμὸν αὐτῆ περιέθηκε· vel Isa. v, 1, 2.

(85) Οἰκείος. Lowthius ait : « Forte legen. Luna oikéios. » Mihi nil mutandum videtur.

(86) Δείπνου. Refertur inter fragmenta Pindari : Δείπνου δὲ λήγοντος, γλυκὺ τρωγάλιον. Et apud Athenaeum lib. xiv, p. 274 Aldinae edit. : Πίνδαρος δὲ ἔστιν ὁ εἰπών· Δείπνου δὲ λήγοντος, γλυκὺ τρωγάλιον, καὶ περὶ παιδ' ἄφθονον βράβην. Interpres Dalechampius : « Ad exitum cenæ, inquit Pindarus, dulce τρωγάλιον, et puerorum affluentem cibum. » Subaudivit περιέθεσαν. Hesychius : Τρωγάλια, τὰ τραγῆματα Λάκωνες. Pollux, Τρωγάλια esse dicit pices, et mēpila, et mala pamea, et alia ejusmodi. Apud Suidam : Τρωγάλιον, οὗτο τὰ τραγῆματα ἐκάλουν οἱ παλαιοί. Paulo post apud eum item :

A per se operari nequeat. causam cooperantem et concausam dicimus, ut quod ex conjunctione ac consociatione causæ alterius nomen causæ meruerit, per se autem non possit verum effectum producere. Quanquam per se quoque aliquando Græcos justificabat philosophia, sed non universa ac perfecta justitia, ad quam consequendam cooperatur, velut primus et secundus gradus ei, qui ascendit in cœnaculum; et grammaticus ei, qui est philosophaturus. Non quod, hac sublata, universali Logo **133** desit aliquid, vel perimatur veritas : cum et visus, et auditus, et vox conferat ad veritatem, mens autem sit, quæ eam naturaliter cognoscat. Sed ex iis quidem, quæ cooperantur, alia quidem majorem, alia vero minorem vim adhibent. Perspicuitas itaque cooperatur in traditione veritatis; dialectica, ne prosternamur ab heresibus, quæ faciunt incurSIONES, adjuvat. Est autem per se perfecta, et nullius indiga Servatoris doctrina, cum sit « Dei virtus et sapientia; » accedens autem Græca philosophia, veritatem non facit potentioorem; sed cum debiles efficiat sophistarum adversus eam argumentationes, et propulset dolosas adversus veritatem insidias, dicta est « vineæ » apta « sepes » et vallus. Et ea quidem veritas, quæ si se percipitur, tanquam panis necessaria est ad vivendum; quæ autem præcedit disciplina, est obsonio similis et bellariis : « Desinente vero cœna, suavis placentula, » ut ait Pindarus Thebanus. Aperte autem dicit Scriptura : « Astutior erit simplex, intelligens : sapiens autem suscipiet cognitionem ». » Et : « Qui a se ipso quidem accepit, gloriam propriam quaerit, » inquit Dominus : « qui autem quaerit gloriam ejus, qui misit ipsum, verus est, et injustitia non est in ipso ». » Contra igitur se injuste gerit, qui sibi usurpavit ea, quæ sunt barbarorum, et tanquam propriam jactans, suam augens gloriam, et ementiens veritatem : is fur dietas est a Scriptura. Dicit itaque : « Fili, ne sis mendax; deducit enim mendacium ad furtum. » Jam autem fur id, quod

^a Prov. xxi, 11. ^b Joan. vii, 18.

Τρωκτά, τὰ κατακτά, corrige ex manuscripto : τὰ καταρῥακτά τῶν ὀπωρῶν. Sic pag. 685 : « Græcam quoque attingit philosophiam, ut qui sit bellarium, » etc. COLLECT.

(87) Γλυκὺ τρωγάλιον. H. ms., γλυκέα τρωγάλια. SYLBERG. — Conf. *Archæologiae nostræ Græcæ* lib. iv, cap. 20.

(88) Πανουργότερος. Videtur ea spectare, quæ sunt i cap. Prov. : Ἴνα δὲ ἀκάκος πανουργία, παιδὸς δὲ νέου αἰσθησὶν καὶ ἐνόησιν : « Ut det simplicibus astutiam : puero autem novo, sensum et cogitationem. » Versus est & in Latina, et « audiens sapiens, sapientior erit. » Ad verbum ex Hebræo « addet doctrinam, » id est fiet doctior, cognitionem promovebit. COLLECT. — Respicit auctor Prov. xxi, 11 : Ζημιουμένου ἀκολάστου πανουργότερος γίνεταί ὁ ἀκάκος, συνιών δὲ σαρὸς δέξεται γνώσιν.

(89) Λαβὼν. Λαβὼν, Joan., ubi mox, οὗτος ἀληθὴς ἔστιν.

(90) Ἰδίαν. Forte ἰδίαν, « privatim : » vel, ἰδίους, « proprio » nempe invento. SYLBERG.

Proinde quæ suffurati sunt, partim quidem vera sunt, verum ab illis per conjecturas, et rationum necessitatibus concluduntur : quæ, cum discipuli facti fuerint, cum fiducia ac certitudine agnoscent.

CAPUT XXI.

Ex Moysis aliorumque prophetarum ætate, prolixè cum temporibus Græcorum comparata, ostenditur instituta et leges Judæorum multo esse antiquiora philosophia Græcorum.

Quod vero philosophorum quidem dogmata ab Hebraeis surrepta fuerint, tractabimus paulo post. Interea vero, ut methodus postulat, jam dicendum est de temporibus Moysis : unde patebit citra omnem controversiam, Hebræorum philosophiam esse quavis philosophia longe antiquiorem. Ac de iis quidem accurate dictum est a Tatiano in *Oratione Adversus Græcos*. Dictum est autem etiam a Casiano in primo *Exegeticon* : postulat tamen commentarius, ut nos quoque ea pereurramus, quæ in hoc argumentum dicta sunt. Apion itaque grammaticus, qui Plistonices est cognominatus, in quarto *Historiarum Ægypti*, etsi esset infensus Hebraeis, utpote genere Ægyptius, adeo ut etiam adversus Judæos librum scripserit, Amosis Ægypti regis mentionem faciens, ejus rerum gestarum testem adducit Ptolemæum Mendesinum. Ejus autem verba sic habent : « Evertit autem Amosis Athyriam, qui fuit tempore Inachi Argivi, ut scripsit in *Temporibus*

(91) *Ἀρχαιοσύνη*. Græci Christianis objiciebant, eorum religionem ac dogmata nuper inventa, ac proinde falsa esse : unde apologiarum scriptores sæpe ostendunt, Judæorum res, a quibus Christiani originem suam traxerunt, Græcorum philosophia ac historiis omnibus longe vetustiores fuisse. Justinus M. prophetarum Hebræorum scripta asserit esse *πρεσβύτερα πάντων τῶν γεγεννημένων συγγραφέων*, « scriptoribus omnibus vetustiora, » *Apul.* 1, pag. 46 edit. Oxon. Idem vero argumentum latius persequitur *Parænes. ad Græc.* p. 62 et seq. Theophilus in principio lib. iii *Ad Autolyceum* : *Λῆρον ἡγήσεται τὸν λόγον τῆς ἀληθείας, οἰόμενος προσφάτους καὶ νεωτερικῶς εἶναι τὰς παρ' ἡμῶν γραφάς.* Διὸ δὲ καὶ γὰρ οὐκ ὀκνήσω ἀνακεραλαῖσθαι σοι, παρέχοντος Θεοῦ, τὴν ἀρχαιότητα τῶν παρ' ἡμῶν γραμμάτων. « Tu quidem arbitraris veritatis sermonem esse nugas : existimans scilicet scripta nostra esse recentia ac nupera. Proinde ego nil cunctabor, Deo juvante, litterarum nostrarum antiquitatem a prima origine repetere. » Eiusdem libri pag. 127 edit. Paris. : *Θέλω δέ σοι καὶ τὰ τῶν χρόνων Θεοῦ παρέχοντος, νῦν ἀκριβέστερον ἐπιδείξαι, ἵνα ἐπιγνώσῃς ὅτι οὐ πρόσφατος, οὐδὲ μυθώδης ἐστὶν ὁ καθ' ἡμᾶς λόγος, ἀλλ' ἀρχαιότερος καὶ ἀληθέστερος ἀπάντων ποιητῶν καὶ συγγραφέων.* « Caterum nunc instituo, Deo juvante, exactius temporum computationem demonstrare, ut cognoscas non esse nuperam, nec fabulosam nostram historiam, sed vetustiore ac veriore esse omnibus poetis ac historicis. » Dein p. 137, sub ejusdem libri finem, hæc addit : *Τῶν οὖν χρόνων καὶ τῶν εἰρημένων ἀπάντων συνηριθμηθέντων ὁρᾶν ἔστι τὴν ἀρχαιότητα τῶν προφητικῶν γραμμάτων, καὶ τὴν θειότητα τοῦ παρ' ἡμῶν λόγου, ὅτι οὐ πρόσφατος ὁ λόγος, οὐτε μὴν τὰ καθ' ἡμᾶς, ὡς οἴονται τινες, μυθώδης καὶ ψευδῆς ἐστὶν, ἀλλὰ μὲν οὖν ἀρχαιότερα καὶ ἀληθέστερα.* « Ex temporum itaque computatione, et ex reliquis, quæ prædiximus, liquido constare judico, doctrinam et religionem nostram non esse nuperam : imo, quæ supra dedimus, clare ostendunt litterarum propheticarum antiquitatem, et religionis nostræ divinitatem : quodque ea, quæ nos tradimus, non sint fabulosa et falsa, sed antiquitate et

Καὶ περὶ μὲν τοῦ παρ' Ἑβραίων τὰ τῶν φιλοσόφων ἐπικουρωθῆσθαι δόγματα, μικρὸν ὕστερον διαληφόμεθα : πρότερον δὲ, ὅπερ ἀκόλουθον ἦν, περὶ τῶν κατὰ Μωϋσέα χρόνων ἡδὲ λεκτέον· δι' ὧν δευχθήσεται ἀναμφηρίστως πάσης σοφίας ἀρχαιοσύνη (91) ἢ κατὰ Ἑβραίους φιλοσοφία. Εἴρηται (92) μὲν οὖν περὶ τούτων ἀκριβῶς Τατιανῷ (93) ἐν τῷ πρὸς Ἑλληνας (94)· εἴρηται δὲ Κασσιανῷ ἐν τῷ πρώτῳ τῶν Ἐξηγητικῶν· ἀπαιτεῖ δὲ ὁμῶς τὸ ὑπόμνημα, καὶ ἡμᾶς ἐπιδραμεῖν τὰ κατὰ τὸν τόπον εἰρημένα. Ἀπίων (95) τοίνυν ὁ γραμματικὸς, ὁ Πλειστονίχης ἐπικληθεὶς, ἐν τῇ τετάρτῃ (96) τῶν Αἰγυπτιακῶν ἱστοριῶν· καίτοι φιλαπεχθημόνως πρὸς Ἑβραίους διακείμενος, ὅτε Αἰγύπτιος τὸ γένος, ὡς καὶ κατὰ Ἰουδαίων συντάξασθαι βίβλον, Ἀμώσιος (97), τοῦ Αἰγυπτίου βασιλέως, μεμνημένος, καὶ τῶν κατ' αὐτὸν πράξεων μάρτυρα παρατίθεται Πτολεμαῖον (98) τὸν Μενδήσιον· καὶ τὰ τῆς λέξεως αὐτοῦ ὅσα ἔχει· « Κατέσκαψε δὲ τὴν Ἀθυρίαν (99) Ἀμώσις, κατὰ τὸν Ἀρ-

veritate profanorum scriptorum monumenta superent. » Quæ adduxi, ut pateret cur Clemens, alii que veteres apologiarum scriptores in hoc argumento tantopere laborarint. Conf. Lactantius lib. iv, cap. 5.

(92) *Εἴρηται*. Totam hanc pericopen, usque ad hæc verba ὁ Μωϋσῆς ἡμῶν ἀποδέδεικται πρεσβύτερος, Eusebius in suæ *Præparat. evangelicæ* lib. x, c. 12, transtulit p. 496 et seq.

(93) *Τατιανῷ*. Hæc in Tatiano exstant p. 125 et seq. edit. Oxon. Porro Τιτιανῷ habet Eusebii codex ms. in collegio D. Joannis Baptistæ asservatus.

(94) *Πρὸς Ἑλληνας*. Πρὸς τοὺς Ἑλληνας, cum articulo, Euseb., uti mox Κασσιανῷ, geminato σ, ut apud Latinos. SYLBERG.

(95) *Ἀπίων*. Apionem citat etiam Tertullianus in *Apologetico adversus gentes*, v. 19, in quem locum Pamelius scribens monet Plinium lib. xxxvii, c. 5, ejus meminisse. « Apion, inquit, cognomento Plistonices, paulo ante scriptum reliquit, esse etiam nunc in Labyrintho Ægypti colossæum Serapim. » Justinus *Orat. adhortatoria ad gentes*, eum dicenti Posidonii filium, et Africanus apud Eusebium lib. iii *Præpar.*, cap. 5, diligentissimum historię perscrutatore. Ptolemæum etiam Mendesinum et Mendetis sacerdotem testem laudant Tatianus, Justinus, et Africanus apud Eusebium. COLLECT. — Conf. etiam de Apione Tatianus cap. 59 ; A. Gellius lib. v, cap. 14, et lib. vii, cap. 8 ; *Recognitiones* Clementis lib. x, c. 52, quæque ibi adnotavit Coteierius.

(96) *Τετάρτη*. Apionis de rebus Ægyptiacis πέντε εἰσὶ γραφαί, « quinque sunt libri, » inquit Tatianus. Ille autem fuit, adversus quem Josephus Judæorum gentem defendit.

(97) *Ἀμώσιος*. Regem hunc Justinus, Theophilus, alii que Ἀμωσιν vocant. Ἀμωσίου, cod. Joan. Clemens Tatianum sequitur, qui eum Ἀμωσιν vocat.

(98) *Πτολεμαῖον*. Conf. iterum Justinus in *Parænes.*, Tatianus, etc.

(99) *Ἀθυρίαν*. Ἀθύριον, Euseb. Οὐάριον, cod. Joan. Μαρίαν hodiernus Tatianus pag. 130, sed Eusebius ejus verba recitans, Ἀθύριον· quod nomen

γαίον γενόμενος Ἰναχόν, ὡς ἐν τοῖς Χρόνοις ἀνέγρα-
 φεν ὁ Μενδήσιος Πτολεμαῖος. Ὁ δὲ Πτολεμαῖος (1)
 οὗτος ἱερεὺς μὲν ἦν· τὰς δὲ τῶν Αἰγυπτίων βασιλείων
 πράξεις ἐν τρισὶν ὄλαις ἐκθέμενος βιβλίοις, κατὰ
 Ἄμωσιν φησὶν Αἰγύπτου (2) βασιλέα, Μωϋσέως
 ἡγουμένου, γεγονέναι Ἰουδαίους τὴν ἐξ Αἰγύπτου
 πορείαν. Ἐξ ὧν συνῶπται, κατὰ Ἰναχόν ἤκμακέναι
 τὴν Μωϋσέα. Παλαιότερα δὲ τῶν (3) Ἑλληνικῶν τὰ
 Ἀργολικὰ, τὰ ἀπὸ Ἰνάχου λέγω, ὡς Διονύσιος ὁ
 Ἀλικαρνασσεύς ἐν τοῖς Χρόνοις διδάσκει. Τούτων
 δὲ τεσσαράκοντα (4) μὲν γενεαὶς νεώτερα τὰ Ἀττικὰ,
 τὰ ἀπὸ Κέκροπος τοῦ διφυοῦς δὴ καὶ αὐτόχθονος, ὡς
 φησι κατὰ λέξιν ὁ Τατιανός· ἐννέα δὲ τὰ Ἀρκαδι-
 κὰ, τὰ ἀπὸ Πελασγοῦ· λέγεται δὲ καὶ οὗτος αὐτό-
 χθων· τούτων δὲ ἄλλα πεντήκοντα δυοῖν νεώτε-
 ρα (5), τὰ Φθιωτικὰ, τὰ (6) ἀπὸ Δευκαλίωνος. Εἰς
 δὲ τὸν χρόνον τῶν Τρωϊκῶν ἀπὸ Ἰνάχου γενεαὶ μὲν
 εἴκοσι ἢ πλείους (7) διαριθμοῦνται· ἔτη δὲ, ὡς ἔπος

⊗ P. 579 ED. POTTER, 521 ED. PARIS.

etiam retinet in iis quae ex Josepho traastulit, in
 suae *Præpar. evang.* lib. x, cap. 15, pag. 501. Ἄβα-
 ριν cum Josephus vocat, quod propter similem so-
 num β et υ idem fere est ac Ἄβαριν. Hinc patet,
 Clementis Ἀθωρίαν, et Tatiani Μαρίαν mutandum
 esse in Ἀβαριν, vel Ἄβαριν, vel, si placeat, Ἀούαριν.

(1) Ὁ δὲ Πτολεμαῖος. Tatianus pag. 129. Αἰγυ-
 πτίων δὲ εἰσὶν αἱ ἐπ' ἀκριβὲς χρόνον ἀναγραφαί,
 καὶ τῶν κατ' αὐτοὺς πραγμάτων ἐρητησὺς ἐστὶ Πτο-
 λεμαῖος, οὗχ ὁ βασιλεὺς, ἱερεὺς δὲ Μενδήσιος. Οὗτος
 τὰς τῶν βασιλείων πράξεις ἐκτιθέμενος, κατ' Ἄμω-
 σιν, βασιλέα Αἰγύπτου, γεγονέναι Ἰουδαίους φησὶ
 τὴν ἐξ Αἰγύπτου πορείαν εἰς ἄνω ἤλιον χωρία,
 Μωϋσέως ἡγουμένου. Λέγει δὲ οὗτος· Ὁ δὲ Ἄμωσις
 ἐγένετο κατ' Ἰναχόν βασιλέα· « Exstant etiam an-
 nales Ægyptiorum diligentissime concinnati, et rerum
 in eis contentarum interpretis est Ptolemæus,
 non quidem rex, sed Mendesius sacerdos. Is ubi re-
 gum gesta narrat, sub Amasi, Ægyptiorum rege,
 Judæos ex Ægypto migrasse testatur in suam re-
 gionem Moysen ducem secutos; sic autem scribit:
 Amasis fuit tempore regis Inachi. » Origenes, *Con-
 tra Celsum* lib. iv, pag. 157, ait Moysen tradi ὑπό
 τινων Ἑλληνικῶν συγγραφέων κατὰ χρόνους γεγο-
 νέναι Ἰνάχου τοῦ Φορωνέως· « a quibusdam Græ-
 cis historicis, fuisse temporibus Inachi, Phoronei
 filii. » Tertullianus, *Apol.* cap. 19: « Si quem au-
 distis interim Moysen, Argivo Inacho pariter ætate
 est. » Idem tradit Clemens infra pag. 555; Justinus
 etiam martyr *Parænes. ad Græcos* p. 62, et Theop-
 hilus *Ad Autolyicum* lib. iii, p. 129. Cæterum Euse-
 bius, in principio prælationis *Canonis Chronici*,
 hunc Clementis locum respexit: Μωϋσέα γένος
 Ἑβραίων, προφητῶν ἀπάντων πρώτων, ἀμφὶ τοῦ Σω-
 τήρος, λέγω δὲ τοῦ Χριστοῦ, ἀμφὶ τε τῆς τῶν ἐθνῶν
 δι' αὐτὸν θεογνωσίας χρησιμῶς καὶ λόγια θεῖα γραφῇ
 παραδεδοκῶτα, τοῖς χρόνοις ἀκμάσαι κατὰ Ἰναχόν εἰρη-
 κασιν ἀνδρες ἐν παιδεύσει γνώριμοι, Κλήμης, Ἀφρικα-
 νός, Τατιανός, τοῦ καθ' ἡμᾶς λόγου· τῶν τε ἐκ περι-
 τομῆς, Ἰώσηπος καὶ Ἰούστος, ἰδίως ἕκαστος τὴν ἀπό-
 δαξιν ἐκ παλαιᾶς ὑποσχόντες ἱστορίας. Ἰναχόν δὲ τῶν
 Ἰλιακῶν ἔστησαν ἐπτακοσίαις πρεσβυτέρων. Sed quid
 sibi vult ἐπτακοσίαις, « septingentis » annis? Etenim
 Clemens mox dixit, Inachum Trojæ tempora præces-
 sisse εἴκοσι γενεάς, « viginti ætates: » vel ἔτη τε-
 τρακόσια, « annos quadringentos. » Et consentit
 Tatianus pag. 151: Ὁ δὲ ἀπ' Ἰνάχου χρόνος ἄχοι
 τῆς Ἰλίου ἀλώσεως ἀποπληροῖ γενεὰς εἴκοσι. Paulo
 post, pag. 152: Διόπερ εἰ κατὰ Ἰναχόν πέφηνεν
 Μωϋσῆς γεγονώς, πρεσβυτέρός ἐστι τῶν Ἰλιακῶν ἔτησι
 τετρακοσίαις. Porro si γενεά designet annos 19 aut
 20, ut quandoque accipi solet, tum εἴκοσι γενεαί,
 « viginti ætates, » exhibebunt « annos quadringen-

A Mendesius Ptolemæus. » Hic autem Ptolemæus,
 ⊗ fuit quidem sacerdos: regum autem Ægypti res
 gestas tribus libris exponens, dicit tempore Amo-
 sis, Ægypti regis, Moysæ duce, Judæos exisse ex
 Ægypto. Ex quibus cernitur, Moysen floruisse tem-
 pore Inachi. Ex rebus autem Græcis, sunt anti-
 quiores Argolicæ, ex inquam, quæ ducunt origi-
 nem ab Inacho, ut docet Dionysius Halicarnassen-
 sis in *Temporibus*. His autem, quatuor generatio-
 nibus sunt res Atticæ recentiores, quæ ducunt ori-
 ginem a Cecrope diphye et indigena, ut iisdem
 verbis dicit Tatianus; novem vero, res Arcadicæ a
 Pelasgo; dicitur autem hic quoque fuisse indigena.
 His autem sunt aliæ, quinquaginta duabus recen-
 tiores, nempe Phthioticæ, quæ a Deucalione. Ad
 B tempus autem rerum Trojanarum ab Inacho, ge-
 nerationes viginti vel plures numerantur; sunt au-
 tem anni, ut ita dicam, quadringenti et ultra. Jam

tos, » qui Tatiani ac Clementis numerus est. Quod
 si γενεαί tres annos centum includant, tum γενεαί
 εἴκοσι καὶ μία, « ætates viginti et una, » Eusebia-
 num « annorum septingentorum » numerum edent.
 Quod vero γενεά hoc sensu usurpatum fuerit, ipse
 Clemens paulo infra testatur, p. 555: Εἰς μέντοι τὰ
 ἑκατὸν ἔτη τρεῖς ἐγκαταλέγονται γενεαί· « Ad cen-
 tum annos recensentur tres ætates. » Atque hinc
 orta fuisse videtur de numero annorum dissensio.

(2) φησὶν Αἰγ. φησὶ τὸν Αἰγ., Euseb.

(3) Παλαιότερα δὲ τ. Παλαιότερα (παλαιότερα,
 eod. Joan.) δὲ τῶν Ἑλληνικῶν μνημονεύεσθαι (μνη-
 μονεύεται, Joan.) τὰ Ἀργολικὰ, τὰ ἀπὸ Ἰνάχου
 λέγω, Διονύσιος ὁ Ἀλ. Euseb.

(4) Τεσσαράκοντα. Sic Clemens et Eusebius
 Græce. Hervetus τέσσαρσι, « quatuor, » quia qua-
 tuor tantum Argivorum reges enumerat Tatianus
 ab Inachō ad Triopam, ejus tempore fuit Cecrops.
 Rursus: « His autem sunt aliæ 15, » in libro Cle-
 mentis erat, τούτων δὲ ἄλλα πεντήκοντα δυοῖν νεώ-
 τερα, in libro Eusebii, πρώτων δὲ ἄλλων δυοῖν νεώτε-
 ρα. Postremo quōd paulo post est, « generationes qui-
 dem viginti vel plures, » in Græco Eusebii fuit, γε-
 νεαὶ μὲν εἴκοσιν ἢ μιᾷ πλείους, « generationes vi-
 ginti, aut una plures, » cum tamen Trapezuntius
 verterit tantum, « generationes 20 connumerentur. »
 Atque annis quidem quadringentis antiquiorem
 esse Iliacis temporibus Moysen vult Tatianus, si
 quidem Inachi sit ætate Moyses, ut et ait Tertullia-
 nus in *Apologetico* cap. 19; verum Eusebius in
Chronicis, ut in illum Tertulliani locum scribens
 Pamelius admonet, tempore Cecropis cum floruisse
 tradit, non Inachi, magisque cum historia convenit.
 Lege D. Augustinum lib. xviii *De civit. Dei*,
 cap. 8. COLLECT.

(5) Τούτων δὲ ἄλλα πεντήκοντα δυοῖν v. Euseb.,
 τούτων δὲ ἄλλων δυοῖν v. Vera fortasse lectio
 est, τούτων δὲ ἄλλοις πεντήκοντα δυοῖν νεώτε-
 ρα τὰ Φθ. ut v in ἄλλων sit numeralis nota, πεντήκοντα
 videlicet, et hic sit sensus: « His autem, aliis quin-
 quaginta duabus generationibus recentiora sunt
 Phthiotica. » Interpres pro numero isto πεντήκοντα
 δυοῖν, reponit minorem πεντεκαίδεκα, « quindecim:
 » et paulo ante, τέσσαρσι pro τεσσαράκοντα
 quod e supputatione colligi annotat. SYLBERG. —
 Certe πεντήκοντα ferri non potest: nam si Clemens
 ab Inachō numerat « viginti » vel paulo plura sæ-
 cula ad Trojæ tempora, quomodo inter Pelasgum,
 qui Inachō posterior, et Deucalionem, qui Trojæ
 temporibus longe prior erat, intercedere possunt
 sæcula quinquaginta duo?

(6) Τὰ. Abest ab Euseb.

(7) Εἴκοσι ἢ πλείους. Scribe ex Eusebio, εἴκο-

vero res quoque Assyriorum videbantur rebus Græcis multis annis antiquiores, ex his quæ dicit Ctesias, tricesimo secundo movit Moyses ex Ægypto, tempore Amosis Ægyptii, et Inachi Argivi. Fuit autem in Græcia, tempore quidem Phoronei, qui fuit post Inachum, inundatio, quæ fuit ✕ tempore Ogygis, et regnum Sicyonium, primi quidem Ægialei, deinde Europis; deinde Telchibis, et regnum Cretis in Creta. Acusilaus enim dicit Phoroneum fuisse primum hominem. Unde etiam auctor *Phoromidis* dixit eum fuisse « patrem mortalium hominum. » Hinc Plato in *Timæo*, secutus Acusilaum, scribit : « Et cum vellet eos aliquando inducere, ut dicerent de rebus antiquis hujus civitatis, aggreditur dicere, quæ sunt antiquissima, de Phoroneo, qui dictus est primus, et de Neobe, et quæ fuerunt post diluvium. » Tem-

✕ P. 380 ED. POTTER.

σιν ἢ μὲν πλείους. Cujus correctionis ratio e superiori nota petenda est : qua dictum est sæcula XXI annos eo comprehendere.

(8) *Εἰ δὲ τὰ Ἀσσ.* Manens est hic locus, quem ita potes Eusebii ope restituere : *Εἰ δὲ τὰ Ἀσσυρίων πολλοῖς ἔτεσι πρεσβύτερα τῶν Ἑλληνικῶν Κτησίας λέγει, φανήσεται τῷ δευτέρῳ καὶ τεσσαρακοσιαστῷ ἔτει τῆς Ἀσσυρίων ἀρχῆς, τῆς δὲ Βηλοχίου τοῦ ὀγδοῦ δυναστείας τῷ δευτέρῳ καὶ τριακοστῷ, ἢ Μωϋσέως, etc.* « Quod si res Assyriorum multis annis antiquiores Græcis Ctesias dicit, Moysen ex Ægypto movisse quadragesimo secundo anno imperii Assyriorum, trigesimo scilicet ac secundo regni Belochii octavi constabit, apud Ægyptios Amosi, Inacho apud Argivos regnante. » Belochum Assyriorum regem VII reperies in *Chronicis* Eusebii ad annum mundi 5410, quanquam paulo ante quam regnaret Amasis, et paulo post Inachum. COLLECT.

(9) *Ἔτεσι.* Abest a ms. Joan.

(10) *Ἀφ' ὧν.* Abest ab Euseb.

(11) *Κατὰ Ἰναχον.* Georgius Syncellus : *Κατὰ Ἰναχον, πρῶτον Ἀργυρῶν βασιλέα, καθ' ὃν καὶ πάντες, οἳ τε ἐκ περιτομῆς, οἳ τε ἐκ χάριτος, ἱστορικοί, Ἰωσήπος καὶ Ἰούστος, Κλήμης ὁ ἱερός Στρωματεύς, Τατιανός τε καὶ Ἀφρικανός, συνομολογοῦσι γεννηθῆναι Μωϋσέα, καὶ κατὰ Φορωνέα, τὸν Ἰνάχου παῖδα καὶ Νιόβης, ἀκμάσαι.* « Tempore Inachi, primi Argivorum regis, sub quo omnes, tum Judæi, tum Christiani, historici, Josephus et Justus, Clemens sanctus *Stromatum* scriptor, Tatianus et Africanus consentiunt natum fuisse Moysen, floruisse autem sub Phoroneo, Inachi et Niobes filio. »

(12) *Ὁ ἐπὶ Ὠγύγου.* Hæc respexit Eusebius in *Chronico*, p. 25, veteres Argivorum reges enumerans : *Ὁ ἐπὶ Ὠγύγου παλαιότατος παρ' Ἑλλήσιν ἱστορούμενος ἐν τῇ Ἀκτῇ, τῇ νῦν Ἀττικῇ, κατακλυσμὸς τούτοις γέγονε τοῖς χρόνοις. Διαφθώρας γὰρ ἱστορεῖται, τῶν μὲν Φορωνέως, τῶν δὲ ἐπὶ Ἀπίδος λεγόντων. Ὁμοίως δὲ καὶ ἡ ἐπὶ Αἰγύπτου πορεία τοῖς ἱστορικοῖς οὕτω φέρεται διαφθώρας κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους, τῷ ἐπὶ Ὠγύγου κατακλυσμῷ. Συμφωνοῦσι δὲ τούτοις ἐν τούτῳ καὶ Ἰωσήπος καὶ Ἰούστος, Ἰουδαῖοι ἱστορικοί, καὶ τοῦ καθ' ἡμᾶς λόγου Κλήμης ὁ Στρωματεύς καὶ Ἀφρικανός.* « His temporibus in Acte, quæ nunc Attica dicitur, contigit Ogygi diluvium ex his, quæ Græci memorant, antiquissimum. Hoc porro quidam ad Phoronei, quidam ad Apidis tempora referunt. Similiter profectio ex Ægypto, coeva cum esset Ogygio diluvio, diversimode memorata est ab historicis. Quibus in hæc consentiunt, e Judæis Josephus et Justus, e nostris autem Clemens, *Stromatum* scriptor, et Africanus. » Hic porro Clemens Tatianum sequitur, qui hæc dicit pag. 132 : *Κατὰ γὰρ Φορωνέα, τὸν μετ'*

*εἰπεῖν, τετρακόσια, καὶ πρόσω. Εἰ δὲ τὰ Ἀσσυρίων (8) πολλοῖς ἔτεσι (9) πρεσβύτερα τῶν Ἑλληνικῶν, ἀφ' ὧν (10) Κτησίας λέγει, φανήσεται, τῷ δευτέρῳ καὶ τριακοστῷ ἢ Μωϋσέως, κατὰ Ἀμωσιν τὸν Αἰγύπτιον καὶ κατὰ Ἰναχον (11) τὸν Ἀργεῖον, ἐξ Αἰγύπτου κίνησις. Ἦν δὲ κατὰ τὴν Ἑλλάδα, κατὰ μὲν Φορωνέα τὸν μετ' Ἰναχον, ὁ ἐπὶ Ὠγύγου (12) κατακλυσμὸς, καὶ ἡ ἐν Σικωῶνι βασιλεία, πρῶτου μὲν Αἰγιαλέως, εἶτα Εὐρωπος, εἶτα Τελχίνος, καὶ ἡ Κρητὸς ἐν Κρήτῃ. Ἀκουσίλαος γὰρ Φορωνέα πρῶτον ἄνθρωπον (13) γενέσθαι λέγει ὅθεν καὶ ὁ τῆς Φορωνίδος ποιητὴς εἶναι αὐτὸν ἔφη « πατέρα θνητῶν ἀνθρώπων. » Ἐντεῦθεν ὁ Πλάτων (14) ἐν *Τιμαίῳ*, κατακολουθήσας Ἀκουσίλαῳ, γράφει : « Καὶ ποτε (15) προαναγαγεῖν βουλευθεὶς αὐτοῦς περὶ τῶν ἀρχαίων εἰς λόγους τῶν τῆδε τῆ πόλει, τὰ ἀρχαιότατα (16) λέγειν ἐπιχειρεῖ (17), περὶ*

Ἰναχον, ἀντημονεύεται παρ' Ἀθηναίοις Ὠγύγος, ἐφ' οὗ κατακλυσμὸς ὁ πρῶτος. « Nam tempore Phoronei, qui Inacho successit, memoratur apud Athenienses fuisse Ogygus, sub quo primum diluvium. »

(13) *Ἡρώτερον ἄνθρωπον.* Πρῶτον ἄνθρωπον, Eus.

(14) *Ὁ Πλάτων.* Hæc in *Timæo*, pag. 1045, de Solone agens, dicit Plato : *Οἱ δὲ Σάλιον ἔφη πορευθεὶς, σφόδρα τε γενέσθαι παρ' αὐτοῖς ἐντιμος, καὶ δὴ καὶ τὰ παλαιὰ ἀνερωτῶν τοὺς μάλιστα περὶ ταῦτα τῶν ἱερέων ἐμπείρους, σχεδὸν οὔτε αὐτὸν, οὔτε ἄλλον Ἑλλήνα οὐδένα οὐδὲν, ὡς ἔπος εἰπεῖν, εἰδότες περὶ τῶν τοιοῦτων ἀνευρεῖν καὶ ποτε προαναγαγεῖν βουλευθεὶς αὐτοῦς περὶ τῶν ἀρχαίων εἰς λόγους τῶν τῆδε, τὰ ἀρχαιότατα λέγειν ἐπιχειρεῖν, περὶ Φορωνέως τε, τοῦ πρῶτου λεγθέντος, καὶ Νιόβης, καὶ μετὰ τὴν κατακλυσμὸν αὐτῶν περὶ Δευκαλίωνος καὶ Πύρρας ὡς διεγένοντο μυθολογεῖν, καὶ τοὺς ἐξ αὐτῶν γενεαλογεῖν.* « Quo (ad Sain, Ægypti urbem) Solon profectum honorifice se acceptum fuisse, referebat. Et cum de vetustatis memoria ab illis sacerdotibus, qui in hac re cæterorum peritissimi, quesisset, expertum se esse dicebat, neque seipsum, neque alium Græcorum quemquam cognitionem antiquitatis ullam habere : quandoque vero coram sacerdotibus, ut eos ad sua narranda provocaret, de antiquissimis illis Græciæ gestis rebus verba fecisse, Phoroneo priore et Niobe, postque inundationem mundi de Deucalione et Pyrrha, eorumque posteritate, et de temporibus, quibus singula contigerunt. » Mox, *Ἀκουσίλαῳ* pro *Ἀκουσίλαῳ*, cod. Joan. mendose.

(15) *Καὶ ποτε.* De Solone hæc intellige : « Qui voluit Ægyptios sacerdotes provocare in sermones (ut vertit Hieronymus in *Chronicis* ad ann. mundi 5590) de temporibus antiquorum, quæ cuique civitati apud veteres accidissent, de Phoroneo qui primus hoc nomine appellatus est, et Niobe, et his qui post diluvium fuere, » etc. Quo ex loco fortasse augeri, una voce posset Plato, apud quem legis, εἰς λόγους τῶν τῆδε, τὰ ἀρχαιότατα λέγειν, ut apud Clementem, τῆδε τῆ πόλει ἀρχαιότατα, et apud Eusebium, « cuique civitati. » Sic enim tres manuscripti habent. Acusilaum citat Plato in *Convivio*; Suidas Argivum fuisse tradit, historicum antiquissimum, qui genealogias scripsit ex æneis tabulis, quas pater ejus foliens casu offenderat. COLLECT.

(16) *Τῆδε τῆ πόλει, τὰ ἀρ.* Τῆ δὲ τῆ πολιτείας ἀρ. cod. Joan. mendose. Porro τῆ πόλει, quod apud Platonem non occurrit, a Clemente, qui hæc de urbe Athenarum dicta fuisse existimabat, adjectum videtur. Vigerus autem ad Eusebium hæc adnotavit : *Ἡ πόλει* Irreptitas voces expunge, quas Plato non habet. Tantum post *λόγους* distinguendum

(17) *Λέγειν ἐπιχειρεῖ.* E Platone et Eusebio

Φορωνέως τε τοῦ πρώτου λεγθέντος, καὶ Νεώβης (18) καὶ τὰ μετὰ τὸν κατακλυσμὸν. » Κατὰ δὲ Φόρβαντα Ἀκταῖος, ἀφ' οὗ Ἀκταία ἢ Ἀττική· κατὰ δὲ Τριόπαν, Προμηθεὺς, καὶ Ἄτλας, καὶ Ἐπιμηθεὺς, ὁ καὶ διφυῆς Κέκροψ, καὶ Ἰνώ (19). Κατὰ δὲ Κρότωπον (20), ἢ ἐπὶ Φαέθοντος ἐκπύρωσις (21)· καὶ ἡ ἐπὶ Δευκαλίωνος (22) ἐπομβρία· κατὰ δὲ Σθένηλον (23), ἢ τε Ἀμφικτυόνος (24) βασιλεία· καὶ ἡ εἰς Πελοπόννησον Δαναοῦ παρουσία· καὶ ὑπὸ Δαρδάνου (25) τῆς Δαρδανίας κτίσις (26),

Ὅν πρῶτον,

φησὶν Ὅμηρος,

Τέκετο νεφεληγερέτα Ζεὺς·

ἢ τε ἐκ Κρήτης εἰς Φοινίκην ἀνακομιδῇ· κατὰ δὲ Λυγκέα, τῆς Κόρης ἢ ἄρπαγῆ· καὶ ἡ τοῦ ἐν Ἐλευσίνοι τεμένους καθίδρυσις· Τριπτολέμου τε γεωργία, καὶ ἡ Κάδμου εἰς Θήβας παρουσία· Μίνως τε βασιλεία· κατὰ δὲ Προῖτον, ὁ Εὐμόλπου πρὸς Ἀθηναίους πόλεμος· κατὰ δὲ Ἀκρίσιον, Πέλοπος ἀπὸ Φρυγίας διάβασις, καὶ Ἰωνος εἰς Ἀθήνας ἀφίξις, καὶ ὁ δευ-

✠ P. 581 ED. POTTER, 521 ED. PARIS.

dum non nihil. Ait enim Solonem, ut in eam de rebus antiquis disputationem Ægyptios sacerdotes pelliceret, de Græcica antiquitate sermonem injecisse. Sunt qui τῆδε accipiant pro ἐκαί, sed perperam. Locum integrum Serranus misere depravavit.

scribendum λέγειν ἐπιχειρεῖν, subintellecto ἔφη, quod apud Platonem præcedit. Id vero aliquis non advertens, post Eusebii tempora, scripsisse videtur λέγειν ἐπιχειρεῖ, constructionis gratia. Quo factum etiam, ut in cod. Joan. λέγει ἐπιχειρεῖν scriberetur.

(18) Νεώβης. Scribe ex Platone et Eusebio Νεόβης. Erat enim Niobe dicta Phoronei filia. Dionysius Halicarnass. lib. 1 : Φορωνέως γὰρ Νεόβη γίνεται. Conf. Eusebius in Chron. p. 25.

(19) Ἰνώ. Legendum est « Io, » non « Ino, » nam et paulo infra dicitur « Io » fuisse tempore « Triopæ. » COLLECT. — Quinetiam Ἰώ e Clemente scribit Eusebius. Eandem lectionem defendit is, a quo Clemens hæc accepit. Tatianus p. 152 : Κατὰ δὲ Φόρβαντα Ἀκταῖος, ἀφ' οὗ καὶ Ἀκταία ἢ Ἀττική· κατὰ Τριόπαν Προμηθεὺς, καὶ Ἐπιμηθεὺς, καὶ Ἄτλας, καὶ ὁ διφυῆς Κέκροψ, καὶ ἡ Ἰώ· « Tempore Phorbantis fuit Actæus, a quo Actæa dicta est Attica : tempore autem Triopæ, Prometheus, et Epimetheus, et Atlas, et duplicis nature Cecrops, et Io. »

(20) Κρότωπον. Mendose apud Tatianum ipsum legitur, κατὰ δὲ Κέκροπα ἢ ἐπὶ τοῦ Φαέθοντος pro κατὰ δὲ Κρότωπον· nam ita exscripsit ex Tatiano Clemens, et ex Clemente Eusebius. Caterum apud Eusebium in Chron. legendum esse « Triopas » non « Troyphas, » admonuit jamdudum P. Leopardus lib. iv, c. 9, quod et manuscripti confirmant. COLLECT. — Quinetiam Fronto Ducæus in Tatianum adnotavit, Κρότωπον ibi pro Κέκροπα ex Eusebio ac Clemente substitui debere. Ad hæc accedit, quod paulo infra pag. 555 Clemens iterum dixerit, Deucalionem diluvium, et Phaethontis incendium κατὰ Κρότωπον συμβῆναι, « Crotopi tempore contigisse. »

Si quis autem Κέκροπα malit, is Eusebium auctorem habeat, qui in proæm. Can. Chronici e Tatiano ac Clemente hæc refert : Πρῶτος Κέκροψ ... ὁ διφυῆς ... κατὰ δὲ τοῦτον καὶ Μινῶσθης παρ' Ἑβραίοις ἐγνωρίζετο, ὡς κατὰ καιρὸν ἐπιδείξομεν, ἐφ' οὗ ὁ ἐπὶ Δευκαλίωνος κατακλυσμὸς ἐν Θεσσαλίᾳ, ἢ τε ἐπὶ Φαέθοντος ἐκπύρωσις ἐν Αἰθιοπίᾳ· « Primus fuit Cecrops diiphyes : cujus tempore apud Hebræos inclaruit Moyses, ut suo tempore ostendemus : et sub eodem contigit in Thessalia Deucalionem diluvium, et in Æthiopia Phaethontis incendium. » Eadem occurrunt in Epitome regum Atheniensium, et

A pore autem Phorbantis fuit Actæus, a quo Actæa Attica. Tempore autem Triopæ, Prometheus, et Atlas, et Epimetheus, et diiphyes Cecrops, et Ino. Tempore autem Crotopi, Phaethontis inflammatio, et Deucalionis inundatio. Tempore autem Stheneli, et regnum Amphictyonis, et Danaï in Peloponnesum adventus, et Dardaniæ a Dardano ædificatio :

A Jove qui genitus,

inquit Homerus,

✠ Novit qui cogere nubes :

et ex Creta in Phœniciam deductio. Tempore autem Lyncei, Proserpinæ raptus, et exstructio templi, quod est in Eleusine, et Triptolemi agricultura, et Cadmi Thebas adventus, et regnum Minois. Tempore autem Præti, bellum Eumolpi adversus Athenienses. Tempore autem Acrisii, Pelopis ex Phrygia transitus, Iouis Athenas adventus, et

in Ἰστοριῶν συναγωγῆς pag. 361, a Scaligero translata sunt.

(21) Ἐκπύρωσις. Πύρωσις, cod. Joan.

(22) Καὶ ἡ ἐπὶ Δ. Articulum ἢ ex Eusebio et Tatiano restitui.

(23) Σθένηλον. Σθένηλον legitur apud Clem. et Tatianum, cujus hæc sunt, apud Eusebium duobus locis κατὰ δὲ Σθενέλαον, « tempore autem Sthenelai : » et in catalogo regum Argivorum Tatianus ipse duos Sthenelaos enumerat. In Chronico Eusebii ad annum mundi 5715, non « Sthenelus, » sed « Sthenelaus » legendum est. Quod vero sequitur : « A Jove qui genitus, » est Homeri versus a Clemente verbis Tatiani additus, ὃν πρῶτον τέκετο υ. Ζ.

Qui primus Jove nutus, amat qui cogere nubes.

Hæc deinde in Græco Clementis, ἢ τε ἐκ Κρήτης εἰς Φοινίκην ἀνακομιδῇ, apud Tatianum vero, ἢ τε ἐκ Φοινίκης τῆς Εὐρώπης εἰς τὴν Κρήτην ἀνακομιδῇ. Hujus interpretes vertit : « Et Europa ex Phœnicia in Cretam restitutio. » Apud Euseb. pag. 490, sic legitur ut apud Tatianum, Trapezuntius tamen vertit : « Et Europa ex Phœnicia raptâ fuerat, » at pag. 292 ut apud Clementem. Certe raptam ex Phœnicia in Cretam constat Europam a Jove, ut scribit Euseb., regnante Danao, Sthenelai successore. Porro Cadmum existisse Lyncei tempore, Eusebius quoque in Chronicis testis est, qui Argivorum rex fuit undecimus, sed inibi scædus est error in impressis, « Armenia capta a Cadmo, » P. Pithæi vetus codex, « Armenia capta, » Victorinus, « Hermiona capta a Cadmo : » vera lectio est, « Harmonia raptâ a Cadmo. » Filia fuit Veneris, ut fabule tradunt. Hoc eo addidi, quod ex nostris chronologis quidam aliam quamdam regionem viciniorē Bæotiæ, quam sit Armenia, substituat. COLLECT.

(24) Ἀμφικτυόνος. Ἀμφικτύονος, Euseb., accentu in penult. retracto. SYLBERG.

(25) Καὶ ὑπὸ Δαρδ. Καὶ ἡ ὑπὸ Δαρδ. Euseb., ut mox, ἢ Τριπτολέμου γεωργ. Euseb. Tatian. Dein, Μίνως τε ἢ βασιλ. Item, ἢ Πέλοπος .. διάβασις καὶ Ἰωνος εἰς τὰς Ἀθῆν. Tatian. Respicit autem Clemens Homeri Iliad. Υ, vers. 215 :

Δίδυρον αὖ πρῶτον τέκετο νεφεληγερέτα Ζεὺς·

Κτίσσε δὲ Δαρδανίην, ἐπεὶ οὐπω Ἴλιος ἱρή.

Dardanum quidem primum genuit nubes cogens Jupiter.

Condidit et is Dardaniam : neque enim jam tum

[erat Ilis sacra,

(26) Κτίσις. Κτίσις, cod. Joan., perperam.

secundus Cecrops, et Persei et Bacchi res gestæ, et Orpheus et Musæus. Octavo decimo autem anno regni Agamemnonis captum est Ilium, regnante Demophonte, Thesei filio, anno primo, duo decimo mensis Thargelionis, ut ait Dionysius Argivus; Ægias autem et Cercylus in tertio, octavo mensis Panemi desinentis; Hellenicus enim dicit duodecimo mensis Thargelionis; et nonnulli eorum qui Attica scripserunt, octavo desinentis, postremo anno regnante Menestheo, in plenilunio.

Noctis quidem erat medium,

inquit is, qui *Parvam fecit Iliadem,*

Et splendebat lucida luna:

alii autem eodem die Scirophorionis. Theseus autem, qui erat amutator Herculis, est rebus Trojanis una generatione antiquior. Tlepolemi itaque, qui fuit filius Herculis, meminit Homerus, quod in Ilium militaverit. Ostenditur ergo Moysen fuisse antequam Bacchus referretur in deos, annis sexcentis quatuor: siquidem in deos refertur trigesimo se-

(27) *Καὶ ὁ δεύτερος.* Ὡς ὁ δεύτερος Tatian.

(28) Ὀρφεὺς τε καὶ Μουσαῖος. Καὶ Ὀρφέως μαθητῆς Μουσαῖος, Tatian.

(29) Ἰλιον. Ἰλιος, cod. Joann.

(30) Δευτέρῃ ἐπὶ δέκα. Excidit e cod. Joann.

(31) Αἰγίας. Eusebius lococit.: Ἄγις δὲ καὶ Κέρκυλος ἐν τῇ τρίτῃ, μηνὸς Πανέμου ὀγδόῃ φθίνοντος. Ubi ut de auctorum nominibus dubito, ita distinctionem periodi amplector: ut ἐν τῇ τρίτῃ sit « in historiarum, » seu « chronographiæ libro tertio. » Πανέμον autem media brevi scribit etiam Suidas, et alii. SYLBURG.—Apud Euseb. pag. 295 *Πρωτῶν* legitur: Ἄγις καὶ Κέρκυλος, non Αἰγίας καὶ Δέρκυλος. Jos. Scaliger lib. v *De emendat. tempor.* agens de Ili excidio dicit, « Scirophorionem illius anni fuisse feria vii, Junii 24, Thargelionem Maii 25, feria v, ὀγδόῃ φθίνοντος, hoc est xxiii, captum Ilium Junii 16 Solstitium, sive bissextum, Atticum 3 Julii. A 16 Junii ad 3 Julii, intervallum dies 17. Quare ideo 17 diebus ante captum Ilium scribit Ephorus. Ea est opinio eorum, qui Ilium captum ceasent plenilunio, aut circa plenilunium, atque alio mense. Agis et Cercylus idem volunt apud Clem. Alex. cum scribunt Ilium captum μηνὸς Πανέμου ὀγδόῃ φθίνοντος, si modo Panemus non est Hecatombæon, aut Scirophorion, sed Thargelion. » Hæc ille. Quod vero ad nomina historicorum attinet, quos ex libro Eusebii nominavit, non ex Clemente, eorum etiam meminit Athenæus lib. iii: Ἄγις καὶ Δέρκυλος ἐν Ἀργολικαῖς τοῖς Στρατήλοις Ἀστραβύλους ὀνομάζουσι. COLLECT.—Vigerus hæc ad Eusebium adnotavit: « Eusebius Ἄγις καὶ Κέρκυλος, Clemens Αἰγίας καὶ Δέρκυλλος. Difficile est statuere utra lectio vera sit. Posterius nomen quod attinet, plures, opinor, Δερκύλλους, seu Δερκύλους, quam Κερκύλους vocatos reperias. » Ἄγις δὲ καὶ Δέρκυλλος cod. Joann. Proinde Κέρκυλος apud hodiernum Eusebium mendosa vox est.

(32) Γάρον. Abest ab Euseb., ut mox μηνός.

(33) Καὶ τινες. Jos. Scaliger loco cit. pag. 207: « Adicit Clemens: Καὶ τινες τῶν τὰ Ἀττικὰ συγγραφευμένων ὀγδόῃ φθίνοντος (Θαργηλιῶνος) βασιλεύοντος τὸ τελευταῖον ἔτος Μενεσθέως, πληθουσίης σελήνης. Itaque necesse est alium annum ab hoc diversum fuisse. Imo nullum fuisse omnino necesse est; quia in tetraeteride Attica nullius Thargelionis dies 25 incurrit in plenilunium; sed eodem anno ὀγδόῃ φθίνοντος, habet plene confectum plenilunium. » Ad probandam sententiam suam adiecit: « Νῦξ μὲν ἔην μεσάτα, φησὶν ὁ τῆν Μικρὰν Ἰλιάδα

α τερὸς (27) Κέκροψ, αἱ τε Περσέως καὶ Διονύσου πράξεις, Ὀρφεὺς τε καὶ Μουσαῖος (28). Κατὰ δὲ τὸ ὀκτωκαιδέκατον ἔτος τῆς Ἀγαμέμνονος βασιλείας, Ἰλιον (29) ἐάλω, Δημοφῶντος τοῦ Θησέως βασιλεύοντος Ἀθήνησι τῷ πρώτῳ ἔτει, Θαργηλιῶνος μηνὸς δευτέρα ἐπὶ δέκα (30), ὡς φησὶ Διονύσιος ὁ Ἀργεῖος Ἀἰγίας (31) δὲ καὶ Δερκύλος, ἐν τῇ τρίτῃ μηνὸς Πανέμου, ὀγδόῃ φθίνοντος. Ἑλλάνικος γὰρ (32) ὠδεκάτῃ Θαργηλιῶνος μηνός· καὶ τινες (33) τῶν τὰ Ἀττικὰ τελευταῖον ἔτος Μενεσθέως, πληθουσίης σελήνης

Νῦξ μὲν ἔην,

φησὶν ὁ τῆν Μικρὰν Ἰλιάδα πεποιηκώς,

Μεσάτα, λαμπρὰ δ' ἐπέτελλε σελάνα·

ἕτεροι (34) Σκίροφοριῶνος τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ. Θησεὺς δὲ, ὁ Ἡρακλέους (35) ζήλωτῆς ὢν, πρεσβύτερός ἐστι τῶν Τρωϊκῶν μιᾷ γενεᾷ. Τοῦ γοῦν Τληπολέμου (36), ὃς ἦν υἱὸς Ἡρακλέους, Ὀμηρὸς μέμνηται ἐπὶ Ἰλιον στρατεύσαντος. Προτερεῖν ὅρα Μωϋσῆς ἀποδείκνυται (37), τῆς μὲν Διονύσου ἀποθεώσεως, ἔτη ἑξακόσια τέσσαρα· εἴ γε τῆς Περσέως βασιλείας (38)

πεποιηκώς, λαμπρὰ ἐπέτελλε σελάνα. Sed pace eruditi scriptoris dixerim, λαμπρὰ ἐπέτελλε σελάνα, non intelligitur de plenilunio, sed de luna media nocte oriente, quod sit quarto, aut quinto die post plenilunium confectum. Itaque longe dissentit ab Ephoro. Utrum secutus sit Virgilius, plenilunium, aut quartum diem a plenilunio, incertum est, illis versibus:

Et jam Argiva phalanx instructis navibus ibat,

A Tenedo tacitæ per amica silentia lune.

C Item in Catullum scribens, Stasimum ait portam auctorem esse *Parvæ Iliadis*, quæ aliter *Cypriaca* inscribitur, eumque esse, quem Horatius cyclicum scriptorem appellat in *Arte poetica*. COLLECT.—Lycophronis scholiastes Leschæ *Parvam Iliadem* tribuit ad Cassandram 1263: Δέσχη δὲ, ὁ τῆν Μικρὰν Ἰλιάδα πεποιηκώς· « *Parvæ Iliadis* auctor fuit Lesches. »

(34) Ἐτεροι. Ἐτεροι δὲ, Euseb.

(35) Θησεὺς δὲ, ὁ Ἡρακλ. Malim cum Eusebio, Θησεὺς δὲ Ἡρακλέους ζήλωτῆς ὢν, omisso articulo. His porro similia dicit Tatianus pag. 158: Ὁ δὲ Ἡρακλῆς μιᾷ τῶν Τρωϊκῶν προγενέστερος πέφηνε γενεᾷ· τοῦτο δὲ ἐστὶ φανερόν ἀπὸ τοῦ παιδὸς αὐτοῦ Τληπολέμου στρατεύσαντος ἐπὶ Ἰλιον· « Hercules autem uno sæculo Trojanis antiquior esse apparet; siquidem Tlepolemus, ejus filius, ad Ilium militavit. »

(36) Τληπολέμου. Τληπολέμου, cod. Joann. quod poeticum est.

(37) Ἀποδείκνυται. Ἐπιδείκνυται Euseb. Sequens autem numerus interpreti grandior videtur; ideoque pro ἑξακόσια τέσσαρα, legendum censet τριακόσια τέσσαρα, trecentos quatuor. Homeri autem locus de Tlepolemo est *Iliad. B. Mox*, ἀποθεοῦται apud Euseb. pro ἐκθεοῦται, ut in sententia præced. τῆς Διονύσου ἀποθεώσεως. SYLBURG.

(38) Τῆς Περσέως βασιλ. In Eusebii *Chronico* σύγγραφοι etiam fiunt Perseus et Liber Pater; ac primum circa ann. mundi 5860, tempore Cecropis secundi, meminit Persei, quo ex loco mendium tolles, si verba illa, « Pelops Hippodamiam duxit uxorem, » inde sublata, ante nomen Cecropis II. Atheniensium regis vii colloces, auctoribus duobus codicibus manuscriptis, deinde scribas: « Atheniensium vii Cecrops junior annis quadraginta. Hic Erechthei frater, Perseus adversus Persas dimicavit. Alii tamen Cecropem Erechthei filium scribunt; sed neque Perseus ejus est frater. » Deinde apud Eusebium scribit: « Ut vertere eos putaretur in lapides. Didymus scribit, in peregrina historia, et perhibet

τῷ τριακαστῷ δευτέρῳ ἔτει ἐκθεοῦται, ὡς φησιν Ἀπολλόδορος (39) ἐν τοῖς Χρονικοῖς. Ἀπὸ δὲ Διονύσου (40) ἐπὶ Ἡρακλέα καὶ τοὺς περὶ Ἴάσονα ἀριστεῖς τοὺς ἐν τῇ Ἀργεῖ πλεύσαντας συνάγεται ἔτη ἑξήκοντα τρία· Ἀσκληπιὸς τε καὶ Διόσκουροι συνέπιπον αὐτοῖς, ὡς μαρτυρεῖ ὁ Ῥόδιος Ἀπολλώνιος (41) ἐν τοῖς Ἀργοναυτικοῖς. Ἀπὸ δὲ τῆς Ἡρακλέους ἐν Ἀργεῖ βασιλείας ἐπὶ τὴν Ἡρακλέους αὐτοῦ καὶ Ἀσκληπιοῦ ἀποθέωσιν ἔτη συνάγεται τριακοντα οκτώ (42), κατὰ τὸν χρονογράφον Ἀπολλόδορον· ἐνταῦθεν δὲ ἐπὶ τὴν Κάπτορος καὶ Πολυδεύκου ἀποθέωσιν ἔτη πενήκοντα τρία· ἐνταῦθά που καὶ ἡ Ἰλίου κατάληψις. Εἰ δὲ χρὴ πισθεῖσθαι καὶ Ἡσιόδῳ τῷ ποιητῇ, ἀκούσωμεν αὐτοῦ·

Ζηρὶ (43) δ' ἄρ' Ἀζλαρτίς Μαίη τέκε κούριμεν
 Κήρην ἀθανάτων, ἱερὸν λέχος εἰσαναθάσα.
 Καδμείη δ' ἄρα οἱ (44) Σεμέλη τέκε φαίδιμον
 Μιχθεῖς ἐν φιλότῃτι, Διώνυσον πολυγηθῆ.

Κάδμος μὲν, ὁ Σεμέλης πατήρ, ἐπὶ Λυγκείως εἰς Θήβας ἔρχεται, καὶ τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων εὑρετὴς γίνεται· Τριόπας δὲ συγχρονεῖ Ἰσιδί, ἑβδόμη γενεᾷ (43) ἀπὸ Ἰνάχου. Ἴσιν δὲ, τὴν καὶ Ἰώ φησι διὰ τὸ (46) ἰέναι αὐτὴν διὰ πάτρης τῆς γῆς πλανωμένην (47). Ταύτην δὲ Ἴστρος ἐν τῷ Περὶ τῆς Αἰγυπτίων ἀποικίας Προμηθεῶς θυγατέρα φησί· Προμηθεὺς δὲ κατὰ Τριόπαν, ἑβδόμη γενεᾷ μετὰ Μωῦσέα ὥστε καὶ πρὸ τῆς καθ' Ἑλληνας ἀνθρωπογονίας ὁ Μωῦσῆς ἡχημακέναι φαίνεται (48). Λέων (49)

⊗ P. 582 ED. POTTER, 522 ED. PARIS.

scriptorem ejus. » Sequitur paulo post, « Dionysius qui et Liber pater (manuscriptus Dionysus) adversas Indos dimicans. » Rursus, notato Pandionis viii Atheniensium regis anno, scribit Eusebius: « Perseus, Acrisio non sponte interfecto, migravit Argo. » Manuscripti iidem duo: « Migravit ab Argis, atque regnavit post Acrisiam, in Mycenae Argivorum imperio translato. Et hi reges fuerunt, Perseus, Sthenelus, Eurystheus. » Atque ita conjungenda sunt haec cum iis quae ad latus scribuntur, ut et apud Marianum Scotum conjuncta reperies. Subjicit Eusebius: « Quidam his temporibus vindicant gesta Liberi Patris. » Deinde: « Et Philochorus loquitur in secundo, » adde ex Victorino cod. Attidis libro. Citatur paulo post ad an. 27 Eurysthei, ubi de Minotaurο, Philochorus in eodem libro. COLLECT.

(39) Ἀπολλόδορος. De Apollodori Chronologia, conf. Th. Gakei dissertatio De scriptoribus mythologicis, cap. 6.

(40) Ἀπὸ δὲ Διονύσου. Herculem et Argonautas collocat Eusebius tempore Aegēi Atheniensium regis, ad cuius annum 51 haec notat: « Hercules consummat certamina; Antaeum interficit, Ilium vastat. Dicitur autem Antaeus Terrae filius, quia solorum palastricæ artis certaminum, quæ in terra exercentur, scientissimus erat, et ob id videbatur a Terra matre adjuvari. Hydram autem calidissimam fuisse sophistriam asserit Plato. » Ita restituenda sunt ista ex fide trium manuscriptorum librorum. Plato in Euthydemo: Πολὺ γὰρ πού εἰμι φαυλότερος τοῦ Ἡρακλέους· ὅς οὐχ οἶός τε ἦν τῇ Ἰδρᾷ διαμάχεσθαι, σοφιστρία οὖση, pag. 279 edit. Henr Steph. COLLECT.

(41) Ὁ Ῥόδιος Ἀπολλ. Respicit Apollonii Argonaut. lib. 1, v. 146. Mox, ἀπὸ τῆς Ἡρακλ. Euseb. omisso δέ.

(42) Ἐτη συνάγεται τριακοντα οκτώ. « Colliguntur anni triginta octo. » Ita legitur apud Clementem et Eusebium: neque video cur in utraque

cundo anno regni Persei, ⊗ ut ait Apollodorus in Chronicis. A Baccho autem ad Herculem, et viros illos fortes qui cum Jasone in Argo navigarunt, colliguntur anni sexaginta tres; et Æsculapius et Dioscuri cum eis navigarunt, ut testatur Apollonius Rhodius in Argonauticis. A regno autem Herculis, quod fuit Argis, usque ad ipsius Herculis et Æsculapii in deos relationem, colliguntur anni triginta octo, ut vult Apollodorus chronographus. Hinc autem usque ad relationem in deos Castoris et Pollacis, sunt anni quinquaginta tres. Hoc utique tempore Troja quoque capta fuit. Quod si Hesiodo quoque poetæ oportet credere, cum audiamus:

Editus estque Jovi pulchra ex Atlantide Maia,
 Præco Deum, fuerat cum sacrum ingressa cubile.
 Præclarum at peperit natum Cadmæa, coisset
 Cum furtim, Semele, Bacchum valde exultantem.

Cadmus quidem pater Semeles tempore Lyncei venit Thebas, et fuit inventor Græcarum litterarum. Triopas autem eodem fuit tempore cum Iside, generatione septima ab Inacho. Isidem autem dicunt eandem fuisse, quæ Io, propterea quod oberrans « obierit » totam terram. Ister autem, in libro De colonia Ægyptiorum, dicit eam fuisse filiam Promethei. Prometheus autem fuit tempore Triopæ, septima generatione post Moysen. Quare vel ante eam, quæ ex Græcorum sententia fuit, hominis ge-

editione scribat « triginta » tantum Hervetus. Trapezuntius vero Eusebium sic verit: « A regno autem Herculis in Argis usque ad translationem suam et Æsculapii in deos, triginta et octo anni fuerunt, ut Apollodorus scribit. » COLLECT.

(43) Ζηρὶ. Hæc occurrunt Theogoniæ vers. 938.

(44) Οἱ. Abest ab Euseb. Mox, Διώνυσσον cum duplici σ, Euseb.; πολυγηθῆα pro πολυγηθῆ, Hesiod.

(45) Τριόπας δὲ συγχρονεῖ Ἰσιδί, ἑβδ. γ. Τριόπας δὲ συγχρονεῖ (συγχρονεῖ cod. Joann.) ἑβδόμη γεν. Euseb. omisso Ἰσιδί· quod tamen Vigerus Eusebio restituit: « Isis enim, inquit, illa est, quam sequente versu Io dictam esse confirmat. »

(46) Ἴσιν δὲ, τὴν καὶ Ἰώ φησιν, διὰ τ. Euseb. Εἰσὶ δὲ οἱ τὴν Ἰώ φησι διὰ τ. Sed vulgata lectio sincerior. De Ionis vagis erroribus narrat Diodorus Siculus pag. 12, et Plutarchus pag. 274. H. SYLBERG.—Eusebius in Chronico ad ann. mundi 5540: « Inachi filia Io, quam Ægyptii, mutato nomine, Isidem colunt. A patre Inacho Inachus fluvius apud Argos a filia Ione Bosphorus nuncupatur. » Ita tres manuscripti, unde impressum corrige. Rursus ad tempora Triopæ, vii Argivorum regis, hæc scribit: « Io Inachi filia mistus est Jupiter, quæ in bovem dicitur versa et Bosphorus appellatur. » Legendum puto, « a qua et Bosphorus. » COLLECT.

(47) Πλανωμένην. Πλανωμένης, cod. Joann.

(48) Ηχημακέναι φαίνεται. Abest ab impressis Eusebii codd.

(49) Λέων. Tertullianus de corona militis: « Si et Leonis Ægyptii scripta evolvas, prima Isis repertas spicas capite circumtulit, rem magis ventris. » In hunc Tertull. locum scribens, J. Pamelius eundem hunc esse existimat Leonem a Clemente citatum, qui tractavit de diis, qui sunt in Ægypto. COLLECT.—Hyginus Poetico Astronomico, cap. 20: « Sed de Hammonis simulacro Leon, qui res Ægyptias conscripsit, ait, » etc. Ejusdem meminuit Tatianus Orat. ad

B

C

D

nerationem, Moyses apparet floruisse. Leo autem, qui tractavit de diis Ægypti, dicit Isidem a Græcis vocari Cererem, quæ fuit ✠ tempore Lyncei, undecima generatione post Moysen. Apis autem, rex Argorum, ædificat Memphi, ut dicit Aristippus in primo *Arcadicorum*. Aristeas vero Argivus dicit eum nominatum esse Sarapim, et eum esse, quem colunt Ægyptii. Nymphodorus autem Amphipolitanus, in tertio *De legibus Asiæ*, dicit Apim taurum mortuum et conditum, « loculo, » qui σορός Græce dicitur, fuisse repositum in templo demonis, qui colatur, et hinc appellatum fuisse Soroapim, et postea qualiam eorum, qui illic habitabant, consuetudine Sarapim. Est autem Apis tertius ab Inacho. Jam vero Latona fuit tempore Tityi :

Namque Latonam traxit per vim, Jovis inclytam [conjugem.

Tityus autem fuit eodem tempore cum Tantalō. Merito ergo scribit etiam Pindarus Bæotius: « In tempore autem Apollo fuit genitus. » Nec mirum, cum etiam Admeto, una cum Hercule, invenitur servisse in recede « in magnum annum. » Zethus autem et Amphion, inventores musicæ fuerunt circa Calmæ ætatem. Quod si quis dicat Pheemonœa pri-

✠ P. 583 ED. POTTER, 525 ED. PARIS.

Græcos, p. 96, ubi eruditus editor ex Arnobii lib. iv *Contra gentes* colligit, hunc non fuisse Byzantium, vel Alabondeusem, quorum meminit Suidas. « qui s Vossius Αἰγυπτιακά scripsisse existimat, » sed Leonem Pelæum :

(50) *Δήμητρα*. *Δήμητραν*, Euseb. Apollodorus lib. ii: Ἰδρύσατο δὲ ἄγαλμα Δήμητρος, ἣν ἐκάλεσαν Ἴσιν Αἰγύπτιοι, καὶ τὴν Ἴσιν τοῦ ὁμοίως προσηγόρευσαν. Erat autem Ceteris simul lacrum, quam Ægyptii Isin vocant, et Isin lo similiter appellabant.

(51) *Μωϋσέως γενεή*. *Γενεή Μωϋσέως*, Euseb.

(52) *Ἄπις*. Euseb. in *Chron.*: « Apis, in Argivorum, ann. 53. Nunc hunc Apim esse Serapim. Si quidem cum Patrem Ægialeum regem præfecisset Achæie, ipse cum populo ad Ægyptum navigavit. » Illa verba, « cum populo, » aberant ab antiquo manuscripto. Sed et Apim, Jovis et Niobes filium, scribit fuisse paulo ante illa circa tempora Belochi viii Assyriorum regis, et Clemens Apim memorat pag. 553, quem dicit ἀπόβθονα. COLLECT.

(55) *Τὴν Ἄπιω*. Conf. quæ sup rius dixit Clemens, *Protrept.* pag. 51, 52, ed. Paris. Nicephorus *Histor. eccles.* lib. xv, c. 8. Σέραπις δὲ ἐστὶν ὁ Ζεὺς, ἢ ὁ Νεῖλος, ἢ Ἄπις τις ἀνὴρ ἐν Μέρμηρι πόλει ὅς, λιμοῦ γενόμενος, ἐκ τῶν ἰδίων Ἀλεξάνδρουσιν ἐπέθηκεν· ὃ τελευταίαντι νεὸν καὶ στήλην ἰδρύσαντο· ὅπου δὴ καὶ θεὸς ἐπίσημά τινα ἔχων διετρέφετο, εἰς τὸ ἄλοιο, ὡς εἰκάσαι, γεωργίας· ὃν καὶ αὐτὴν Ἄπιω ὀνομάζοντες τῷ θεσπότη ἔκαλλον. Τὴν δὴ σορὸν Ἄπιδος ἐκείνου τοῦ ἀνθρώπου μεταγαγόντες εἰς τὸν ναὸν, Σέραπιν ἐκάλεον αὐτοῦ τὴν στήλην, ἢ καὶ Σέραπιν μεταθέσει τῶν στοιχείων· « Serapis est Jupiter, vel Nilus, vel Apis quidam in Memphi urbe vir: qui cum tempore famis, e suis facultatibus Alexandriæ incolis necessaria suppeditasset, amphiam ei et columnam mortuo statuerunt. Quin etiam hos, quædam habens insignia, alebatur, in symbolum, ut videtur, agriculturæ: quem etiam heri nomine Apia appellabant. Conditorium autem, quod Græce σορός dicitur, Apiais illius hominis, cum in templum transtulissent, ejus columnam vocabant Soroapim, vel, mutatis litteris, Serapim. » De Apide conf. etiam Herodotus in *Thalia*, Themistius ὑπαρκῶ λόγῳ, Orosius *Histor.* lib. ii.

A δὲ, ὃ τὰ περὶ τῶν κατ' Αἴγυπτον θεῶν πραγµατευσάµενος, τὴν Ἴσιν ὑπὸ Ἑλλήνων Δήμητρα (50) καλεῖσθαι φησιν· ἢ κατὰ Λυγκέα γίνεται, ἐνδεκάτῃ ὑστερον Μωϋσέως γενεᾷ (51). Ἄπις (52) τε, ὁ Ἄργους βασιλεὺς, Μέμφιν οἰκίζει, ὡς φησιν Ἀριστιππος ἐν πρώτῃ Ἀρκαδικῶν. Τοῦτον δὲ Ἀριστέας ὁ Ἄργαῖος ἐπονομασθήναί φησι Σάραπιν· καὶ τοῦτον εἶναι, ὃν Αἰγύπτιοι σέβουσιν. Νυμφόδωρος δὲ ὁ Ἀμφιπολίτης, ἐν τρίτῳ Νυμφίμων Ἀσίας, τὸν Ἄπιω (53) τὸν ταῦρον, τελευταίαντα καὶ παρεουθέντα, εἰς « σορὸν » ἀποτίθασθαι τῷ ναῷ (54) τοῦ τιμωμένου δαίμονος· κἀντεῦθεν Σορόαπιν κληθῆναι, καὶ Σάραπιν συνθεῖσθαι τῶν ἐγγχωρίων (55) ὑστερον. Ἄπις δὲ τρίτος ἐστὶν (56) ἀπὸ Ἰνάχου. Καὶ μὲν ἢ Λητώ κατὰ Τιτυὸν γίνεται·

B Λητώ (57) γὰρ ἤλιησε, Διὸς κυδρὴν παράκοιτιν.

Τιτυὸς δὲ συνεγράμισε Ταντάλω. Εἰκότως ἄρα καὶ (58) Βοιωτὸς Πίνδαρος γράφει: « Ἐν χρόνῳ δὲ γένετ' Ἀπόλλων· » καὶ οὐδὲν θαυμαστὸν, ὅπου γε καὶ Ἀδμήτῳ θετεύων εὐρίσκαται σὺν καὶ Ἑρακλεῖ (59) « μέγαν εἰς ἐνιαυτὸν (60). » Ζήθος δὲ καὶ Ἀμφίων, οἱ μουσικῆς εὐρεταί, περὶ τὴν Κάδμου γεγονάσιν ἡλικίαν. Κἂν τις ἡμῖν λέγῃ, Φημονόην πρώτην χρησμο-

(54) Ἀποτίθασθαι τῷ ν. Ἀποτεθεῖσθαι ἐν τῷ ν., Euseb.

(55) *Συνθεσία τινὶ τῶν ἐγγχωρίων* Abest ab Eus.

(56) Ἔσσειν. Hoc etiam ab Eus b. abest.

(57) Λητώ. Homerus *Odyss.*, A, vers. 579 :

Λητώ γὰρ ἤλιησε, Διὸς κυδρὴν παράκοιτιν.

La onam enim traxit per vim Jovis gloriosam uxorem.

Grynæus apud Eusebium vertit: « Latonam enim Jovis duxit uxorem. » Eustathius ἔλιησε, ἐβιάσατο, τὸ πατρὸς ἐπὶ βίας τεθὲν γυναικός. Apollonius Rhodius ait Apollinem interfeciss: Tityum Latonæ vim afferre parantem. Apud Heraclidem Ponticum legitur εἰλικυσε, Gesnerus vertit:

Ausus enim fuerat quondam cælestis amores Sol icitare Jovis Latonam . . .

Euseb. *Chron.* paulo ante, tempore Cæcropis Atheniensium regis vii: « Tityus convixit Tantalō, sed Tityoni Latona mater Apollinis, qui cum Hercule servivit Admeto. » COLLECT.

(58) Ἄρα καὶ. Ἄρα ὁ, Euseb. Quæ sequuntur e Pindaro, inter ejus fragmenta exstant.

(59) *Σὺν καὶ Ἑρακλεῖ*. Euseb. in præmio *Caionis Chronici* pag. 55: « Hercules, cum quo Apollo servivit Admeto. » Ubi hæc adnotavit Jos. Scaliger: « Herculem Admeto servivisse nusquam me legere memini: sed Apollinem et Herculem ambos Admeti amatores fuisse, scimus ex Plutarcho in *Ἐρωτικῶ*. Admeto autem Apollinem ideo servivisse, ut Admetum in amore suo morigerum haberet. Et tamen ita habetur apud Clementem Alexandrinum *Stroateo* primo, unde hoc desumptum est: Καὶ οὐδὲν θαυμαστὸν, ὅπου γε καὶ Ἀδμήτῳ θετεύων εὐρίσκαται σὺν Ἑρακλεῖ μέγαν εἰς ἐνιαυτόν. Unde hoc hausit Clemens, studiosis, quibus plus oiii superest, investigandum relinquimus. »

(60) *Εἰς ἐνιαυτόν*. Sic apud Homerum *Iliad.* Φ, v. 445, Apollo de se ac Neptuno ait :

. . . Ὅτ' ἀγένορι Λαομέδοντι,
Παρ Διὸς ἐλθόντες, θετεύσαμεν εἰς ἐνιαυτόν,
. . . Cum superbo Laomedonti,
A Jove profecti, servivimus in annum.

δῆσαι Ἀκρισίω, ἀλλ' ἔστω γε (61), ὅτι μετὰ Φημο-
νόην ἔτεσιν ὕστερον εἰκοσιεπτὰ, οἱ περὶ Ὀρφέα, καὶ
Μουσαῖον, καὶ Λίνον, τὸν Ἡρακλέους διδάσκαλον.
Ὅμηρος δὲ καὶ Ἡσίοδος πολλῶ νεώτεροι τῶν Ἰλια-
κῶν· μεθ' οὓς μακρῶ νεώτεροι οἱ παρ' Ἑλλήσι νο-
μοθέται, Λυκούργος τε καὶ Σόλων, καὶ οἱ ἑπτὰ σοφοί,
οἳ τε ἀμφὶ τὸν Σύριον Φερεκύδη, καὶ (62) Πυθαγόραν
τὸν μέγαν, κάτω που περὶ τὰς Ὀλυμπιάδας γενομέ-
νους (63), ὡς παρεστήσαμεν. Καὶ θεῶν ἄρα τῶν
πλείστων παρ' Ἑλλήσιν, οὐ μόνον τῶν λεγομένων
σοφῶν τε καὶ ποιητῶν, ὁ Μωϋσῆς ἡμῖν ἀποδέδεικται
πρεσβύτερος. Καὶ οὗτι γε μόνος οὗτος, ἀλλὰ καὶ ἡ
Σίβυλλα Ὀρφέως παλαιότερα· λέγεται γὰρ καὶ περὶ
τῆς ἐπωνυμίας αὐτῆς, καὶ περὶ τῶν χρησμῶν τῶν
καταπεφημισμένων ἐκείνης εἶναι λόγοι πλείους· Φρυ-
γίαν τε οὖσαν, κεκλήσθαι Ἀρτεμιν (64)· καὶ ταύτην
παραγενομένην εἰς Δελφοὺς ἔσαι·

Ὁ Δελφοί, θεράποντες ἐκηθόλου Ἀπόλλωνος,
Ἦλθον ἐγὼ χρεῖσουσα Διὸς ἔρον αἰγιόχοιο,
Ἀυτοκασιγνήτῳ κεχολωμένη Ἀπόλλωνι.

Ἔστι δὲ καὶ ἄλλη Ἐρυθραία, Ἡροφίλη (65) καλου-
μένη. Μέννηται τούτων Ἡρακλείδης ὁ Ποντικός ἐν
τῷ Περὶ χρηστηρίων. Ἐὼ δὲ τὴν Αἰγυπτίαν, καὶ
τὴν Ἰταλὴν, ἣ τὸ ἐν Ῥώμῃ Κάρμαλον (66) ὄκησεν,
ἧς υἱὸς Εὐάνδρος, ὁ τὸ ἐν Ῥώμῃ τοῦ Πανὸς ἱερὸν,
τὸ Λουπέρκιον (67) καλούμενον, κτίσας. Ἄξιον δὲ,
ἐνταῦθα γενομένους, διερευνησαὶ καὶ τῶν ἄλλων, τῶν
μετὰ Μωϋσέα παρὰ τοῖς Ἑβραίοις προφητῶν, τοὺς
χρόνους. Μετὰ τὴν Μωϋσέως τοῦ βίου τελευτὴν διαδέ-
χεται τὴν ἡγεμονίαν τοῦ λαοῦ Ἰησοῦς, πολεμῶν μὲν
ἔτη ἕξ', ἐν δὲ τῇ γῆ τῇ ἀγαθῇ ἄλλα πέντε καὶ εἴκοσι
ἀναπαυσάμενος. Ὡς δὲ τὸ βιβλίον τοῦ Ἰησοῦ

✠ P. 584 ED. POTTER, 525 ED. PARIS.

(61) Γέ. Abest ab Euseb. Mox, καὶ ὁ Ἡσίοδος
cod. Joan. Dein, νεώτερον πρό νεώτεροι. Ibid.

(62) Καί. Abest ab Euseb.

(63) Γενομένους. Euseb. nominat. casu γενο-
μενοι, congruentius. SYLBURG.

(64) Ἀρτεμιν. Ita in Phocicis Pausanias p. 650
edit. Πανον. : Καλεῖ δὲ οὐχ Ἡροφίλην μόνον, ἀλλὰ
καὶ Ἀρτεμιν ἐν τοῖς ἔπεσιν αὐτῆν. Καὶ Ἀπόλλωνος
γυνὴ γαμετή, τὸ δὲ ἀδελφῆ, καὶ αὐτῆς θυγάτηρ φησὶν
εἶναι. « Ipsa vero se non solum Herophilem, sed
Dianam etiam suis versibus vocat. Est ubi uxorem
se, et ubi sororem, vel filiam Apollinis dicit. » Dein
addit, eam se dixisse Phrygia quadam Idae montis
nympha natam (unde eam « Phrygiam » vocat Cle-
mens) et in Troade vaticinatam ac mortuam fuisse.

(65) Ἄλλη Ἐρυθραία, Ἡροφίλη. Hanc Pau-
sanias, loco jam dicto, eandem cum superiori Si-
bylla fuisse, et e ea contendisse Erythraeos, refert:
Ἐρυθραῖοι δὲ (ἀμφισβητοῦσι γὰρ τῆς Ἡροφίλης προ-
θυμώτατα Ἑλλήνων) Κώρυκόν τε καλούμενον ὄρος,
καὶ ἐν τῷ ὄρει σπήλαιον ἀποφαίνουσι, τεχθῆναι τὴν
Ἡροφίλην ἐν αὐτῷ λέγοντες· Θεοδώρου δὲ, ἐπιχωρίου
ποιμένος, καὶ νόμφης παῖδα εἶναι, etc. « Erythraei
(de Herophile enim in acerrime Græcorum omnium
certant) Corycum montem, et in eo antrum ostendunt,
in quo natam Herophilem dicunt: parentes
ejus fuisse Theodorum, pastorem indigenam, et
nympnam, cui fuerit cognomen Idae: cognominis
non esse alia a rationem, quam quod condensa ar-
boribus loca Idas tunc homines appellarint. »

(66) Κάρμαλον. Ad Κάρμαλον proxime accedit
Carmalus, locus in Urbe sic nominatus, teste Festo:
« Carmenta » tamen, quam hic innuit, potius re-
quirit Καρμεντάλιον. SYLBURG. — Hanc autem Si-

nam Acrisio responsa cecinisse; sciat quod viginti
et septem annis post Phemonoen fuit Orpheus, et
Musæus, et Linus, præceptor Herculis. Homerus
autem et Hesiodus fuere Iliacis multo recentiores:
post quos longe fuere recentiores Græcorum legisla-
tores, Lycurgus et Solon, et septem sapientes, et Sy-
rius Pherecydes, et magnus Pythagoras; qui longe
fuerunt inferius circa Olympiadas, ut prius ostendi-
mus. Plurimis ergo, qui apud Græcos coluntur, diis,
non solum iis, qui dicuntur ✠ sapientes et poete, os-
tensum est nobis Moysen esse antiquiorem. Neque ve-
ro solus, sed etiam Sibylla dicitur Orpheo antiquior.
De ejus enim cognomine, et de iis, quæ ab ea prolata
sunt, responsis multa dicuntur, et cum esset Phry-
gia, appellatam esse Dianam, et cum ea ad Delphos
accessisset, cecinisse:

Ο Δελphi, Phæbi ferientis qui cminus estis
Servi, veni ad vos Jovis expositura potentis
Mentem, germano succiensens plurima Phæbo.

Est autem alia quoque, quæ vocatur Herophile,
Erythraea. Harum meminit Heraclides Ponticus in
libro *De oraculis*. Mitto Ægyptiam, et Italicam,
quæ Romæ habitavit Carmentale, cujus fuit filius
Evander, qui Romæ templum Panis, quod Lupercal
appellatur, condidit. Operæ pretium est autem, cum
in hunc locum devenerimus, aliorum quoque pro-
phetarum, qui post Moysen fuerunt apud Hebræos,
tempora exquirere. Postquam e vita excessit Moy-
ses, dux populi succedit Jesus, qui bellum quidem
gessit sexaginta quinque annis: in terra autem illa
bona **140** quievit viginti quinque annis: ut

byllam Ἰταλὴν vocat auctor, non quod ex Italia
oriunda fuit, sed quia Italiam incoluit. Dionysius
Halicarnass. *Antiq. Roman.* lib. 1: Ἰγεῖτο δὲ τῆς
ἀποικίας Εὐάνδρος, Ἐρμου γενόμενος καὶ νόμφης τινὸς
Ἀρκάσιν ἐπιχωρίας, ἣν οἱ μὲν Ἑλλήνες Θέμιν εἶναι
λέγουσι, καὶ θεοφόρητον ἀποφαίνουσι· οἱ δὲ τὰς Ῥω-
μαϊκὰς συγγραψάντες ἀρχαιολογίας τῆ πατρίδι γλώσσει
Καρμένταν ὀνομάζουσιν· εἴη δ' ἂν Ἑλλάδι φωνῆ Θεσπι-
φῶδης τῆ νόμφη τοῦνομα· τὰς μὲν γὰρ ὠδὰς καλοῦσι Ῥω-
μαῖοι κάρμιντα. « Eam coloniam a Palantio, urbe Ar-
cadie, deduxit Evander, Mercurii filius et nymphe
eujusdam Areadice, quam Græci Themis fuisse di-
cunt, et divino allata instinctam: Roma-a, tum vero
antiquitatum scriptores Carmentem patria lingua
nominant, hoc est fatidicam: nam land-cas carmine-
nes Romani vocant carmina. » Paulo post referit,
se vidisse aras consecratis Carmentæ ὑπὸ τῷ κα-
λουμένῳ Καπιτωλίῳ παρὰ τὰς Καρμενταῖσι πύλαις·
« sub Capitolio apud Carmentalem portam. »

(67) Λουπέρκιον. Dionysius, loco citato, addit:
Οἱ δ' οὖν Ἀρκάδες, ὑπὸ τῷ λόφῳ συνοικισθέντες, τὰ
τε ἄλλα διεκοσμοῦντο κτίσματα, τοῖς οἴκοθεν νομί-
μοις χρώμενοι, καὶ ἱερά ἰδρύονται· πρῶτον μὲν τῷ
Λυκαίῳ Πανί, τῆς Θέμιδος ἐξηγουμένης· (Ἀρκάσι
γὰρ θεῶν ἀρχαιότατος τε καὶ τιμιώτατος ὁ Πάν·)
χωρίον ἐξευρόντες ἐπιτήδειον, ὃ καλοῦσι Ῥωμαῖοι
Λουπερκάλιον, ἡμεῖς δ' εἵπομεν Λυκαίων· « Castellum
Arcades, conjunctis sub colle sedibus, exædificatis
more patrio domiciliis, templa quoque construunt;
primum Lycæo Panī, jubente Themide (Arcadibus
enim deorum antiquissimus et honoratissimus est
Pan) idoneo loco invento: quod Romani Lupercal
nominant, nos Lycæum dicere possemus. »

autem continet liber Josu, Moysi successit vir prædictus annis viginti septem. Deinde cum peccassent Hebræi, traduntur Mesopotamiæ regi, Chusachar, octo annis, ut refert liber *Judicum*. Cum autem postea Deum orassent, ducem accipiunt Gothoniel, fratrem Chaleb juniorem, ex tribu Juda, qui, cum interfecisset regem Mesopotamiæ, præfuit populo annis deinceps quinquaginta. Et cum rursus peccassent, traditi sunt Æglom, regi Moabitaram, annis duodeviginti. Cum autem rursus rediissent, ✠ eorum dux fuit Aod annis octoginta, vir qui ambabus manibus pro dextra utebatur, ex tribu Ephraim; is est, qui Æglom de medio sustulit. Mortuo autem Aod, cum rursus peccassent, traditi sunt Jabin regi Chanaan viginti annis. Ejus tempore fuit prophetissa Debhora, uxor Labidoth, ex tribu Ephraim. Erat autem pontifex Ozis filius Rhiesu. Cum ejus suasu exercitum ductasset Barac, filius Benner, ex tribu Nephtholim, acie congressus cum Sisara principe exercitus Jabin, potius est victoria. Atque ex eo quidem tempore populo præfuit Debhora, cum quadraginta annos judicans. Ea autem mortua, cum rursus peccasset populus, Madianitis traditur annis septem. Post hæc Gedeon, ex tribu Manasse, filius Joæ, cum trecentos in aciem produxisset, et centum et viginti eorum millia cecidisset, præfuit annis quadraginta. Post quem, ejus filius Achimelech tribus annis. Ei successit Boleas, filius Bedan, filii Charran, ex tribu Ephraim, viginti tribus annis magistratum obtinens. Post quem cum rursus peccasset populus, etodecim annis traditur Ammanitis: cum autem ducti fuissent pœnitentia, eis præest Jephthe Ga-

✠ P. 385 ED. POTTER, 324 ED. PARIS.

(68) Ἔτη κζ'. Eusebius *Præpar. evangelicæ* lib. x, c. 14, ubi rerum Judæicarum seriem chronologicam exhibet, Josue præfecturæ annos triginta tribuit. sed in *Chronico* Clementem sequitur: Ἑβραίων ἡγεμόνευσεν Ἰησοῦς Ναυῆ ἔτη κζ' « Hebræis dux fuit Jesus, Nave filius, annos viginti septem. »

(69) Χουσαχάρ. Χουσαρσαθαάρ *Judic.* iii, 8; Χουσαράθων Theophilus *ad Autolyicum* lib. iii; Χουσαρθάρ eum vocat Josephus *Antiq. Jud.* lib. v, c. 5, mutato in Græcam formam nomine.

(70) Ἔτεσιν ἑξαεξής ν'. Gothonieli pro annis ν', Eusebii *Chronicon* tribuit annos μ', id est « quadraginta. » Quæ discrepantia facit ut cæteris quoque collatione opus esse videatur. In propriis etiam nominibus nonnulla est diversitas: ut Αἰγλώμ et Ἐγλώμ. In Μαδιθηναίοις η̄ est pro α, ut supra in ἄθμαρ p. 122, in Ἀρμανίταις ᾱ pro ω, per allusionem fortassis ad Amanum montem, Græcis notio-riorem: sicut item in Φυλιστιίμ̄ allusio est ad φυλῆς appellationem tritissimam. De quibus calculum permitto Hebræicæ linguae peritioribus. SYLBERG. — Porro annos ν' cum Clemente Gothonieli tribuit Eusebius *Præparat. evang.* loco superius dicto. Idem vero in *Chronico* annos λβ' eidem adnumerat. Verum ἡσύχασεν ἡ γῆ ἔτη μ', « quiescit terra annos quadraginta, » inquit auctor *Judic.* iii, 11, quocum consentit Theophilus.

(71) Ἄνθρω ἀμφοτεροδέξιος. Sic LXX interpretes. Τὸν Ἀὐδὸ υἱὸν Ἰῶρα, υἱὸν τοῦ Ἰερμανί, ἀνδρᾶ ἀμφοτεροδέξιον, *Judic.* iii, 15. Eum vero sinistra tantum usum fuisse, Hebræica veritas perhibet.

(72) Ὀζιούς ὁ τοῦ Πηρσοῦ. Josepho Ozis filius est Boceæ, nepos Abiezeris, *Antiquit. Judaicæ* l. v,

A περιέχει, διεδέξατο τὸν Μωϋσέα ὁ προειρημένος ἀνὴρ ἔτη κζ' (68). Ἐπειτα ἀμαρτόντες οἱ Ἑβραῖοι, παραδίδονται Χουσαχάρ (69), βασιλεῖ Μεσοποταμίας, ἔτεσιν ὀκτώ, ὡς ἡ τῶν Κριτῶν ἱστορεῖ βίβλος. Διεθόντες δὲ ὑστερον τοῦ Θεοῦ, λαμβάνουσιν ἡγεμόνα Γοθονιήλ, τὸν ἀδελφὸν τοῦ Χαλὲθ τὸν νεώτερον, ἐκ φυλῆς Ἰούδα, ὅς, ἀποκτείνων τὸν τῆς Μεσοποταμίας βασιλεῖα, ἤρξεν τοῦ λαοῦ ἔτεσιν ἑξαεξής ν' (70). Καὶ πάλιν ἀμαρτόντες, παρεδόθησαν Αἰγλώμ βασιλεῖ Μωαβιτῶν, ἔτεσιν ὀκτωκαίδεκα. Ἐπιστρεψάντων δὲ αὐτῶν, αὐθις ἠγήσατο αὐτῶν Ἀὐδ ἔτεσιν ὀγδοήκοντα, ἀνὴρ ἀμφοτεροδέξιος (71), ἐκ φυλῆς Ἐφραῖμ· οὗτός ἐστιν ὁ ἀνεὶλὸν τὸν Αἰγλώμ. Τελευτήσαντος δὲ Ἀὐδ, ἀμαρτήσαντες αὐθις, παρεδόθησαν βασιλεῖ Χαναάν Ἰαθαίμ ἔτεσιν εἴκοσι· ἐπὶ τούτου προφητεῖαι Δεθβώρα, γυνὴ Λαβιδῶθ, ἐκ φυλῆς Ἐφραῖμ· καὶ ἦν ἀρχιερεὺς Ὀζιούς ὁ τοῦ Πηρσοῦ (72). Διὰ ταύτης ἠγησάμενος τῆς στρατιᾶς Βαρακ ὁ τοῦ Βενήρ, ἐκ φυλῆς Νεφθαλίμ, παραταξάμενος Σισάρακ τῷ ἀρχιστρατήγῳ τοῦ Ἰαθαίμ, ἐνίκησε· καὶ ἤρξεν ἐνταῦθεν τοῦ λαοῦ διακρίνουσα ἡ Δεθβώρα ἔτη τεσσαράκοντα. Τελευτήσασθης δὲ αὐτῆς, ἀμφοτέρων αὐθις ὁ λαὸς, παραδίδοται Μαδιθηναίοις ἔτη ἑπτὰ. Ἐπὶ τούτοις Γεδεὼν ἐκ φυλῆς Μανασσῆ, ὁ τοῦ Ἰωᾶς, τριακοσίους ἐκστρατεύσας, καὶ δώδεκα μυριάδας αὐτῶν ἀπολέσας, ἤρξεν ἔτη τεσσαράκοντα· μεθ' ὧν ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ἀχιμέλεχ (73) ἔτη τρία. Διαδέχεται τούτον Βωλεᾶς (74) υἱὸς Βηθᾶν, υἱοῦ Χαθῶν, ἐκ φυλῆς Ἐφραῖμ, ἤρξας ἔτη γ' πρὸς τοὺς εἴκοσι. Μεθ' ὧν (75) ἑξαμαρτόν πάλιν ὁ λαὸς, ἔτεσιν ὀκτωκαίδεκα Ἀρμανίταις παραδίδοται· μετανοήσαντων δὲ αὐτῶν ἡγεῖται Ἰαφθάς ὁ Γαλααδίτης, ἐκ φυλῆς Μανασσῆ· καὶ ἤρξεν ἔτη ἕξ. Μεθ' ὧν ἤρξεν Ἀθαθᾶν (76) ὁ ἐκ Βηθλεὲμ, φυλῆς Ἰούδα,

c. 12: Μεθ' ὧν Ἀβιεζέρης, υἱὸς ὧν αὐτοῦ, τὴν τιμὴν παραλαβὼν, παιδί αὐτοῦ, Βοκῆι τοῦνομα, αὐτὸς αὐτὴν κατέλιπεν αὐτῷ· παρ' ᾧ διεδέξατο Ὀζις, υἱὸς ὧν, μεθ' ὧν Ἥλις ἔσχε τὴν ἱερωσύνην. « Post Phinees, Abiezeres, ejus filius, accepto sacerdotii honore, cum filio suo, Bocejæ, reliquit: ab hoc Ozis, filius ejus, accepit, post quem Elis sacerdotio politus est. » Abiezer Ἀβιτοῦ dictus est I Paral. vi, 4, 5: Φινεᾶς ἐγέννησε τὸν Ἀβισοῦ, Ἀβισοῦ ἐγέννησε τὸν Βοκκί, καὶ Βοκκί ἐγέννησε τὸν Ὀζί. Porro Ἀβισοῦ vel Ἀβιτοῦ, deperdita initiali littera, in Πηρσοῦ transisse videtur. Quemadmodum in verbis proxime sequentibus Βεννήρ ex Ἀβινεῖμ corruptum est. Nam Abineem dictus est pater Baraci: Καὶ ἀπέστειλε Δεθβώρα, καὶ ἐκάλεσε τὸν Βαρακ, υἱὸν Ἀβινεῖμ, ἐκ Κἀθῆς Νεφθαλείμ. *Judic.* iv, 6.

(73) Ἀχιμέλεχ. Hic ab aliis Ἀβιμέλεχ dictus est.

(74) Βωλεᾶς. Videtur legendum Βωλεᾶς, quamvis neque patris, neque avi nomen illi congruat. Λωπη.—Καὶ ἀνέστη μετὰ Ἀχιμέλεχ, τοῦ σῶσαι τὸν Ἰσραὴλ, Θαλάς, υἱὸς Φουᾶ, υἱὸς πατραδέλφου αὐτοῦ, ἀνὴρ Ἰσάχαρ. *Judic.* x, 1, 2. Cum igitur e tribu Issachar fuerit, cur dicit Clemens eum fuisse ἐκ φυλῆς Ἐφραῖμ, « e tribu Ephraim? » Scilicet in ea tribu habitavit, ut sequitur *Judic.* x, 2: Καὶ αὐτὸς ὄκει ἐν Σαμίρ ἐν ἔρει Ἐφραῖμ· καὶ ἐκρινε Ἰσραὴλ εἴκοσι τρία ἔτη, καὶ ἀπέθανε, καὶ ἐτάφη ἐν Σαμίρ.

(75) Μεθ' ὧν. Omisit Clemens Jair, filium Galaad, qui dicitur Israel judicasse annos viginti duo. *Judic.* x, 5.

(76) Ἀθαθᾶν. Ἐσθῶν Eusebius et Theophilus: Ἀθαισσᾶν LXX interpretes, *Judic.* xii, 8.

ἔτη ζ'. Ἐπειτα Ἐβρών (77) ὁ Ζαβουλωνίτης, ἔτη η'. Ἐπειτα Ἐγλώμ, Ἐφραΐμ, ἔτη η'. Ἐνιοὶ δὲ τοῖς τοῦ Ἀβαθάν ἔτεσιν ζ' συνάπτουσι τὰ Ἐβρώμ μ' ἔτη (78). Καὶ μετὰ τοῦτον ἑξαμαρτῶν πάλιν ὁ λαὸς, ὑπὸ ἀλλοφύλοις γίνεται τοῖς Φυλιστιεῖμ ἔτη μ'. Ἐπιστρεφάντων δὲ αὐτῶν, Σαμφὼν ἡγεῖται, ἐκ φυλῆς Δάν, νικήσας ἐν πολέμῳ τοὺς ἀλλοφύλους. Οὗτος ἤρξεν ἔτεσιν εἴκοσι. Καὶ μετὰ τοῦτον ἀναρχίας οὐσης, διέκρινε (79) τὸν λαὸν Ἥλ ὁ ἱερεὺς, τεσσαράκοντα ἔτη (80). Τοῦτον δὲ διαδέχεται Σαμουὴλ ὁ προφήτης· σὺν οἷς Σαοὺλ ἐβασίλευσεν, ἔτη εἰκοσιεπτὰ κατασχών. Οὗτος καὶ τὴν Δαβὶδ ἔχρισεν. Ἐτελεύτα δὲ Σαμουὴλ δυοῖν ἔτων πρότερος τοῦ Σαοὺλ ἐπὶ ἀρχιερέως Ἀβιμέλεχ. Οὗτος (81) τὸν Σαοὺλ εἰς βασιλεῖα ἔχρισεν, ὅς πρῶτος ἐβασίλευσεν ἐπὶ Ἰσραὴλ μετὰ τοὺς κριτάς· ὧν ὁ πᾶς ἀριθμὸς ἕως τοῦ Σαμουὴλ γίνεται ἔτη τετρακόσια ἑξηκοντατρία, μῆνες ἑπτὰ. Ἐπειτα διὰ τῆς πρώτης βίβλου τῶν Βασιλειῶν, τοῦ Σαοὺλ ἔτη εἴκοσι (82) ἐπιανακαινισθεὶς ἐβασίλευσε. Μετὰ δὲ τὴν τελευταίην Σαοὺλ βασιλεύει Δαβὶδ τὸ δεύτερον (83) ἐν Χεβρών, ὁ τοῦ Ἰεσσαί, ἐκ φυλῆς Ἰούδα, ἔτη τεσσαράκοντα, ὡς περιέχει ἡ δευτέρα τῶν Βασιλειῶν. Καὶ τὴν ἀρχιερεὺς Ἀβιάθαρ, ὁ τοῦ Ἀβιμέλεχ, ἐκ συγγενείας Ἥλ. Προφητεύουσι δὲ Γάδ καὶ Νάθαν ἐπ' αὐτοῦ. Γίνονται οὖν ἀπὸ Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ ἕως παρέλαβε τὴν βασιλείαν Δαβὶδ, ὡς μὲν τινες, ἔτη τετρακόσια πενήκοντα· ὡς δὲ ἡ προκειμένη δείκνυσι χρονογραφία, συνάγονται ἔτη πεντακόσια εἰκοσιτρία, μῆνες ἑπτὰ, εἰς τὴν τοῦ Δαβὶδ τελευταίην. Καὶ μετὰ ταῦτα ἐβασίλευσε Σολομὼν, υἱὸς Δαβὶδ, ἔτη τεσσαράκοντα. Διαμέλει ἐπὶ τούτου Νάθαν προφητεύων, ὅς καὶ παρεκάλει αὐτὸν περὶ τῆς τοῦ ναοῦ οἰκοδομῆς· ὁμοίως καὶ Ἀχίας ἐκ Σηλὼμ προφητεύει. Ἦσαν δὲ καὶ οἱ βασιλεῖς ἄμφω, ὅ τε Δαβὶδ ὅ τε Σολομὼν, προφήται. Σαδοὺκ δὲ ὁ ἀρχιερεὺς πρῶτος ἐν τῷ ναῷ, ὃν οἰκοδόμησε Σολομὼν, ἐράτευσεν· ὄγδοος ὢν ἀπὸ Ἀαρῶν, τοῦ πρώτου ἀρχιερέως. Γίνονται οὖν ἀπὸ Μωϋσέως ἐπὶ τὴν Σολομῶνος ἡλικίαν, ὡς μὲν τινὲς φασιν, ἔτη πεντακόσια ἐν-

✠ P. 586 ED. POTTER, 325 ED. PARIS.

(77) Ἐβρών. Hujus S. Litteræ non meminerunt : sed proxime post Ibsan, vel Abaissan, numerant Elon Zebulonitam, qui decem; dein, Abdon Pirathonitam e tribu Ephraim, qui octo annos Israelitis præfuit : Judic. xii, 11, 15 et seq. Theophilus : Αἰλὼν, ἔτεσιν ε'· Ἀβδὼν, ἔτεσιν η'· « Ἄelon, annos decem; Abdon, annos octo. » Eusebius : Αἰαλὼν, ἔτη ε'· Λαβδῶν, ἔτη η'· « Ἄelon, annos decem; Labdon, annos octo. »

(78) Μ' ἔτη. Hervetus exp. « quatuor annos. » Rectius Lowthius : « Legendum, inquit, η' ἔτη, ut modo. »

(79) Καὶ μετὰ τοῦτον ἀναρχίας οὐσης, δ. Hervetus exp. « Et post eum, cum nullus esset qui præset, populum judicavit Eli sacerdos. » Perpetuam, nam quo tempore « Eli populum judicavit, » quomodo verum est, « neminem ei præfuisse? » Vertendum igitur : « Et post eum (Samisonem) cum per aliquod tempus nullus fuisset magistratus summus, Eli sacerdos populum judicavit. » Nam post mortem Samisonis, interregnum secutum fuisse, satis notum est. Conf. Judic. xviii, 1; xix, 1 et seq.

(80) Τεσσαράκοντα ἔτη. Sic textus Hebræus, I Sam. iv, 18. Verum LXX interpretes Eli sacerdoti tantum viginti annos tribuunt : ut etiam eos secutus Theophilus : Ἥλς ἔτεσιν κ'. Quam diversi-

laadites, ex tribu Manasse, præfuitque sex annis. Post quem dux fuit Abatthan, qui erat ex Bethleem, de tribu Juda, annis septem. Deinde Ebron Zabulonites octo annis. Deinde Æglom ex Ephraim octo annis. Nonnulli autem septem annis Abatthan conjungunt octo annos Ebrom. Et cum post eum rursus peccasset populus, alienigenis Philistæis subjicitur quadraginta annis. His autem ad Deum reversis, præest Samson, ex tribu Dan, cum in bello vicisset alienigenas. Is fuit dux viginti annis. Et post eum, cum nullus esset qui præset, populum judicavit Eli sacerdos quadraginta annis. Ei succedit Samuel propheta, cum quo regnavit Saul, qui viginti septem annis regnum obtinuit. Is etiam Davidem unxit regem. Mortuus est autem Samuel duobus annis ante Saulem, cum esset pontifex Abimelech. Is Saulem unxit in regem, qui primus post judices regnavit in Israel. Quorum universus numerus usque ad Samuelem, annos efficit quadringentos sexaginta tres, menses septem. Deinde, ut habetur *Regum* primo, regnavit renovatus Saul viginti annis. Post mortem autem Saulis, regnat David secundo in Chebron, filius Jesse, ex tribu Juda, quadraginta annis, ut continet secundus *Regum*. Erat autem pontifex Abiathar, filius Abimelech, ex cognatione Eli. Fuerunt autem Gad et Nathan prophetæ ejus tempore. Fiunt ergo a Jesu Nave usque ad tempus quo David regnum accepit, ut nonnulli quidem volunt, anni quadringenti quinquaginta; ut autem proposita ostendit chronographia, colliguntur anni quingenti viginti tres, menses septem, usque ad mortem Davidis. Postea regnavit Salomon, filius David, annis quadraginta. Ejus tempore perrexit prophetæ munere fungi Nathan, qui etiam eum adhortatus est ut templum exstrueret. Similiter autem Achias Silonita quoque prophetavit. Erant autem ambo quoque reges, David et Salomon, prophetæ. Sadoc autem primus pontifex sa-

tatem olim notavit Eusebius in *Chronico* : Ἥλ ἱερεὺς ἡγήσατο τοῦ Ἰσραὴλ ἔτη κ', κατὰ τοὺς Θ', κατὰ δὲ τὸ Ἑβραϊκὸν ἔτη μ'. « Eli sacerdos Israel præfuit, annos viginti secundum LXX, sed secundum Hebræicum textum, annos quadraginta. » Eadem repetit *Præparationis evangelicæ* loco superius notato.

(81) Οὗτος. Hoc est Samuel. Conf. I Sam. x, 1.

(82) Τοῦ Σαοὺλ ἔτη εἴκ. Forsan aliquis legerit, τοῦ Σαοὺλ ἔτη εἴκοσι, ἐπεὶ ἀνακαινισθεὶς ἐβασίλευσε, id est, « Saulis anni viginti, ex quo renovatus regnum tenuit : » ut etiam Hervetus vertit : « regnavit renovatus Saul annis viginti. » Fr. Junius legendum putat, ὁ Σαοὺλ ἔτη εἴκοσι ἀνακαινισθεὶς ἐβασίλευσε, ut paulo ante. Porro cum Eusebii *Chronicon* Saulem annos quadraginta, Theophilus autem et *Chronicon* meum ms. viginti annos regnasse dicant, discrepantiæ ratio hæc videtur esse, quod Saul regnum partim cum Samuele, partim solus administravit, ut Clemens quoque non obscure hic significat, et clarius Zonaras his verbis : Ἐβασίλευσε δὲ Σαοὺλ, ζῶντος ἐτι τοῦ Σαμουὴλ, ὀκτωκαίδεκα ἔτη· ἐκείνου δ' ἀποθανόντος, δύο καὶ εἴκοσι. SYLB. — Conf. I Sam. ix, 15.

(83) Τὸ δεύτερον. Hoc est secundo post Saulem loco.

erificavit in templo quod ædificavit Salomon, qui erat octavus ab Aaron, primo pontifice. Sunt ergo a Moysæ usque ad ætatem Salomonis, ut dicunt quidem aliqui, anni quingenti nonaginta quinque; ut alii autem, quingenti septuaginta sex. Si quis autem his, qui sunt a Jesu usque ad David, quadragentis quinquaginta annis, quadraginta annos, quibus dux fuit Moyses, commiseraverit et alios octoginta annos, quot natus erat Moyses, priusquam exirent ex Ægypto Hebræi, et his adjecerit quadraginta annos regni David, colliget omnes annos sexcentos decem. Accuratus autem ac perfectius procedet nostra chronographia, si quingentis et viginti tribus annis et septem mensibus usque ad mortem Davidis, adjecerit quis centum et viginti annos Moysis, et Salomonis quadraginta. Colliget enim omnes usque ad mortem Salomonis, annos sexcentos octoginta tres, septem menses. Iramus dat suam filiam Salomoni, quo tempore post Trojam captam venit Menelaus in Phœniciam, ut ait Menander Pergamenus, et Lætus in *Phœniciis*. Post Salomonem autem regnat Roboam, filius ejus, annis septemdecim. Erat autem pontifex Abimelech, filius Sadoc. Ejus tempore divisio regno, in Samaria regnat Jeroboam ex tribu Ephraim, servus Salomonis. Prophetavit autem

✠ P. 587 ED. POTTER, 526 ED. PARIS.

(84) *Πεντακόσια ἑβδομήκοντα ἕξ*. Ab exitu Judæorum ex Ægypto ad ædificatum a Salomone templum annos πεντακοσίους ἑξήκοντα ἕξ ex Tyrionum commentariis numerat Theophilus *ad Autolyce*. C. lib. iii. p. 154 edit. Paris.

(85) *Ἐίραμος*. Is a LXX interpretibus III Reg. v, 4, Χιράμ dicitur, a Josepho *Ἐίρωμος*, a Theophilo *Ἰέρωμος*, a Tatiano *Χείραμος*, ab Eusebio ejus verba recitante et alibi etiam *Ἐίραμος*, a *Chronico Alexandrino*, p. 91, *Θείραμος*, ubi adnotat Du Fresne, solum Clementem Alexandrinum meminisse, eum filiam suam Salomoni in uxorem dedisse. At vero Clemens ea, quæ hic narrat, e Tatiano, vel saltem uterque ex hisdem auctoribus sumpsit. Tatiani verba hæc sunt, *Orat. ad Græcos*, p. 128, 129: *Πρὸς αὐτοὺς τρεῖς ἄνδρες, Θεόδοτος, Ὑψικράτης, Μόχος· τούτων τὰς βίβλους εἰς Ἑλληνικὴν κατέταξεν φωνὴν Χαΐτος, καὶ ὁ τούς βίβλους τῶν φιλοσόφων ἐπ' ἀκριβὲς πραγματευσάμενος. Ἐν δὲ ταῖς τῶν προειρημένων ἀγνοῦται ἱστορίαις, κατὰ τινὰ τῶν βασιλέων Ἑβραίων ἀρπαγὴν γεγονέναι, Μενελάου τε εἰς τὴν Φοινικὴν ἀφίξιν, καὶ τὰ περὶ Χείραμον, ὅστις Σολομῶνι, τῷ Ἰουδαίων βασιλεῖ, πρὸς γάμον δόξας τὴν θυγατέρα, καὶ ἑλθὼν παντοδαπῶν ὕλην εἰς τὴν τοῦ ναοῦ κατασκευὴν ἐπέωρῆσατο. Καὶ Μένανδρος δὲ ὁ Περγαμηνὸς περὶ τῶν αὐτῶν τὴν ἀναγραφὴν ἐποίησάτο.* Evenerunt apud Phœnices Ias viii, Tacodotus, Hypsterates et Mochus: eorum libros in Græcam linguam transtulit Chætus, qui et philosophorum vitas accurate conscripsit. Porro in historiis eorum indicatur, sub rege quod in captum Europe contigisse, et Menelaum in Phœniciam adventasse. Item Chiram regis mentio fit, qui Salomoni, Judæorum regi, filiam in matrimonium collocavit, et omne genus lignorum ad constructionem templi donavit. Menander etiam Pergamenus hæc eadem scriptis testatur. Eusebius in *Chronico*: *Ἐίραμος, τοῦ Τυρίων βασιλέως, θυγατέρα ἔγημε Σολομῶν, ὡς Τατιανὸς ἱστορεῖ.* Irami, Tyrionum te-
 is, filiam in uxorem duxit Salomon, ut refert Tatianus. Idem rursus in *Epitome temporum*: *Τυρίων ἐβασιλευσε Χείραμος, οὗ τὴν θυγατέρα ἔγημε Σολομῶν, καθὼς ἱστορεῖ Τατιανὸς.* Tyrionum rex

Α ννήκοντα πέντε, ὡς δὲ ἕτεροι, πεντακόσια ἑβδομήκοντα ἕξ (84). Εἰ δὲ τις ταῖς ἀπὸ Ἰησοῦ μέχρι Δαβὶδ τετρακοσίους πενήκοντα ἔτσι συγκαταριθμήσαι τὰ τῆς Μωϋσέως στρατηγίας τεσσαράκοντα, καὶ τὰ ἄλλα τὰ ὀγδοήκοντα ἔτη, ἃ γέγοναι ὁ Μωϋσῆς, πρὸ τοῦ τὴν ἐξοδὸν τοῖς Ἑβραίοις ἀπὸ Αἰγύπτου γεγονέναι, προσθείη τε τούτοις τὰ τῆς βασιλείας τῆς Δαβὶδ τεσσαράκοντα ἔτη, συνάξει ἔτη τὰ πάντα ἑξακόσια δέκα. Ἀκριβέστερον δὲ ἢ καθ' ἡμᾶς χρονογραφία πρόβειν, εἰ τοῖς πεντακοσίους εἴκοσι καὶ τρισὶ, καὶ μηνῶν ἑπτὰ, μέχρι τῆς Δαβὶδ τελευτῆς, προσθείη τις τὰ τε τοῦ Μωϋσέως ἑκατὸν εἴκοσι ἔτη, τὰ τε τοῦ Σολομῶνος τεσσαράκοντα· συνάξει γὰρ τὰ πάντα ἐπὶ τὴν Σολομῶνος τελευτὴν ἔτη ἑξακόσια ὀγδοήκοντα τρία, μῆνας ἑπτὰ. Εἰραμος (85) τὴν ἐαυτοῦ θυγατέρα Σολομῶνι δίδωσι, καθ' ὧς χρόνους μετὰ τὴν Τροίας ἄλωσιν Μενελάου εἰς Φοινικὴν ἀφίξιν, ὡς φησι Μένανδρος (86) ὁ Περγαμηνός, καὶ Δαΐτος ἐν τοῖς *Φοινικαῖς* (87). Μετὰ δὲ Σολομῶνα βασιλεύει Ροβοάμ, υἱὸς αὐτοῦ, ἔτη ἑπτακαίδεκα· καὶ ἦν ἀρχιερεὺς Ἀβιμέλεχ (88) ὁ τοῦ Σαδὸκ. Ἐπὶ τούτου μερισθείσης τῆς βασιλείας, ἐν Σαμαρείᾳ βασιλεύει Ἰεροβοάμ, ἐκ φυλῆς Ἐφραΐμ, ὁ δούλος Σολομῶνος· προφητεῖαι δὲ ἐπὶ Ἀχίας ὁ Σηλωνίτης, καὶ Σαμαίας υἱὸς Ἀμαμή (89), καὶ ὁ ἐξ Ἰουδα ἀπελθὼν ἐπὶ Ροβοάμ, καὶ προφητεύσας (90) ἐπὶ τοῦ θυσιαστηρίου. Μετὰ τούτον βασιλεύει

fuit Iramus, ejus filiam Salomon in uxorem duxit, ut refert Tatianus.

(86) *Μένανδρος*. De Menandro conf. quæ ad locum Tatiani modo dictum adnotata sunt.

(87) *Δαΐτες ἐν τοῖς Φοινικαῖς*. Scribendum *Φοινικαῖς*. Lætus is est, quem Tatianus mendose *Χαΐτον* vocat, et Eusebius ejus verba recitans, *Ἀσιτον*. Conf. præter notas ad Tatianum, B. chartus, *Chanuan*. lib. ii, cap. 47, et Reinesius *De lingua Punicâ*, cap. 12.

(88) *Ἀβιμέλεχ*. Eusebius in *Chronico*, Abime tempora describens: *Ἑβραίων ἱερέως Ἀβιμέλεχ ἐγνωρίζετο. Προεφύτευον δὲ Ἀχίας, Σαμαίας, καὶ ὁ ἐπὶ τοῦ ἐν Σαμαρείᾳ θυσιαστηρίου.* Hæc verborum sacerdos Abimelech hoc tempore floruit. Prophetabant Achias, Samaeas, et qui adversus altare in Samaria futura prædixit. Quorum ea, quæ ad prophetas spectant, in *Caione Chro*, repetit: utroque autem loco Betheliticum altare Samarie perperam tribuit.

(89) *Σαμαίας υἱὸς Ἀμαμή, καὶ ὁ ἐξ Ἰουδα*. Samaeas filius Amame, et qui ex Jud. » ut distincti homines sint Samaeas, et qui e Juda profectus, adversus altare Betheliticum prophetavit. Los perinde distinguit Eusebius locis jam citatis. Hervetus sic vertit: « Samaeas filius Amame, qui etiam ex Juda abiit, » etc., ut Samaeas is sit, qui e Juda ad Jeroboam profectus fuerit, ac si scriptum esset, ὁ καὶ ἐξ Ἰουδα, quæ in modum in Tatiano verbis modo memoratis καὶ ὁ τούς βίβλους scriptum est pro ὁ καὶ τούς β. Et sunt qui hunc prophete nomen Samaeæ, Samææ, Saucæ, vel Semæ tribuunt. Tertullianus *De jejuniis*, cap. 46: « Samaeas, homo Dei, cum exitum prophetasset idololatriæ introductæ a rege Jeroboam, post manum ejus regis aretæcæ, et statim restitutam, » etc. Sunt vero alii, qui eam Adoniam, Jadon, Addo, Oded, etc., appellant, et a Samea distinguunt. De quibus sententia conf. quæ a notavit Cotelerius ad *Constitutionem Apost.* l. i. c. 6.

(90) *Καὶ ὁ ἐξ Ἰουδα ἀπελθὼν ἐπὶ Ροβοάμ, καὶ πρ.* Cotelerius, loco jam citato, ait: « Evidenter lapsus est interpres Clementis Alexandrini, cum ea verba sic vertit: « Qui etiam ex Juda abiit ad Ro-

Ἀβιούμ (91), υἱὸς αὐτοῦ, ἔτη εἰκοσιπέντε· καὶ ὁμοίως ὁ τοῦτου υἱὸς Ἀσαράμ. Οὗτος ἐπὶ γήρει ἐποδάγρασε· προφητεύει δὲ ἐπ' αὐτοῦ Ἰού, υἱὸς Ἀνανίου. Μετὰ τοῦτον βασιλεύει Ἰωσαφάτ, υἱὸς αὐτοῦ, ἔτη ε' (92). Ἐπὶ τοῦτου προφητεύουσιν Ἡλίας ὁ Θεσβίτης, καὶ Μιχαῖας υἱὸς Ἰεβλά, καὶ Ἀβδίας υἱὸς Ἀνανίου. Ἐπὶ δὲ Μιχαίου, καὶ ψευδοπροφήτης ἦν Σεδεκίας ὁ τοῦ Χανααν. Ἐπειτα τοῦτοις ἡ βασιλεία Ἰωράμ, τοῦ υἱοῦ Ἰωσαφάτ, ἐπὶ ἔτη ὀκτώ· ἐφ' οὗ προφητεύει Ἡλίας, καὶ μετὰ Ἡλίαν Ἐλισαῖος ὁ τοῦ Σαφάτ. Ἐπὶ τοῦτου οἱ ἐν Σαμαρείᾳ κόπρον (93) ἐφαγον περιστερᾶς, καὶ τὰ τέκνα τὰ ἑαυτῶν. Ὁ δὲ χρόνος Ἰωσαφάτ, ἀπὸ τῶν ὑστάτων τῆς τρίτης τῶν βασιλειῶν ἄχρι τῆς τετάρτης ἐπακτείνει. Ἐπὶ δὲ τοῦ Ἰωράμ ἀνελήθη μὲν Ἡλίας· κήρυξεν δὲ προφητεύειν Ἐλισαῖος, υἱὸς Σαφάτ, ἔτη ἕξ, ὧν ἑτῶν τεσσαράκοντα. Εἶτα Ὀχοζίας ἐβασίλευσεν ἔτος ἕν· ἐπὶ τοῦτου ἐτι προφητεύει Ἐλισαῖος, καὶ σὺν αὐτῷ Ἀβδαδωναῖος (94). Μετὰ τοῦτον ἡ μήτηρ Ὀζίου (95) Γοθολία βασιλεύει ἔτη ὀκτώ (96), κατακτείνασα τὰ τέκνα τοῦ ἀδελφοῦ αὐτῆς (97)· ἐκ γὰρ τοῦ γένους ἦν Ἀχαάβ. Ἡ δὲ ἀδελφὴ Ὀζίου Ἰωσαθαία ἐξέκλειψε τὸν υἱὸν Ὀζίου Ἰωᾶς, καὶ τοῦτω περιέθηκεν ὑπερὸν τὴν βασιλείαν. Ἐπὶ τῆς Γοθολίας ταύτης ἐτι ὁ Ἐλισαῖος προφητεύει· μεθ' ἣν βασιλεύει, ὡς προσέειπον, Ἰωᾶς ὁ περισωθεὶς ὑπὸ Ἰωσαθαίας τῆς Ἰουδαῆ τοῦ ἀρχιερέως γυναικὸς· καὶ τὰ πάντα γίνεται ἔτη τεσσαράκοντα. Συνάγεται (98) οὖν ἀπὸ Σολομῶντος ἐπὶ Ἐλισαίου τοῦ προφήτου τελευταίην ἔτη, ὡς μὲν

⌘ P. 588 ED. POTTER.

boam, et prophetavit super altare. » Nam reddere debent : « Et qui ex Juda abiit sub Roboamo, atque ad altare prophetavit. » Si quis vero existimet supervacaneum esse illud ἐπὶ Ῥοβοάμ, « sub Roboamo, » cum ante dixisset auctor hæc omnia facta fuisse « regnante Roboamo, » scribat is ἐπὶ Ἰεροδοάμ, hoc sensu, « qui ex Juda abiit ad Jeroboam. » Conf. II Reg. xiii, 1, 2.

(91) Ἀβιούμ. Theophilus, Ἐβίας ἔτεσι ζ'. Eusebius *Præparat. evangel.* Ἀβιά ἔτεσι γ'. Quod in *Chronico* etiam bis dixit; idque S. Scripturæ auctoritas firmat. Quem Clemens Ἀσαράμ vocat, is a cæteris Ἀσά dicitur, et annos quadraginta unum regnasse ab illis perhibetur. Quo fit ut Clementis tempora ad ea, quæ a reliquis numerata sunt, prope accedant. Nam sacri codices et Eusebius Abiæ tres, Asæ quadraginta unum annos tribuunt, utrisque quadraginta quatuor. Theophilus Abiæ septem, Asæ quadraginta unum, utrisque quadraginta octo. Clemens autem Abiæ annos viginti tres tribuit, et totidem Asæ, ac proinde utrisque quadraginta sex.

(92) Ἐτη ε'. Recte adnotavit Lowthius, scribendum esse ἔτη κα'. Omnes enim Josaphati regnum viginti quinque annos durasse latentur.

(93) Κόπρον. IV Reg. vi, 25, 28, 29.

(94) Ἀβδαδωναῖος. An legendum Ἀδαδωναῖος, id est Azarias ὁ τοῦ Ὠδῆδ, vel, ut quidam legunt Ἀδάδ; II Paralip. xv, 1. Lowth. — Quidam doctus monuit, hunc esse « Obadiam, » et id nominis compositum esse ex Ἀβδίας et Ἀδωνάι, quod est Dei nomen, non advertens, Clementem paulo infra Abdiam, seu Obadiam, ab Abdadonæo distinguere pag. 555. Μιχαῖας, Ἀβδίου, Ἐλισαῖος, Ἀβδαδωναῖ, Ἀρῶς. Scaliger in *Hist. Synag.* cum Eusebii *Chronico* edita, pag. 577 : Ἐπὶ τοῦτω (Ὀχοζία) ἐτι προφητεύει Ἐλισαῖος, καὶ σὺν αὐτῷ Ἀβδαδωναῖος. Hæc scilicet, ut alias etiam non pauca, a Clemente

A Achias quoque Silonites, et Samreas filius Amame, et qui ex Juda abiit ad Roboam, et prophetavit adversus altare. Post eum regnavit Abiu, filius ejus, 141 annis viginti tribus, et similiter ejus filius Asaman. Is in senectute laboravit podagra. Prophe-tavit autem ejus tempore Jehu, filius Ananiæ. Post eum regnavit Josaphat, ejus filius annis quinque. Ejus tempore prophetarunt Elias Thesbites, et Michaas filius Ieble, et Abdias filius Ananiæ. Tempore autem Michææ erat pseudopropheta Sedecias, filius Chanaan. Post eos sequitur regnum Joram, filii Josaphat, ad octo annos; ejus tempore prophetavit Elias, et post Eliam Elisæus filius Saphat. Ejus tempore, ii, qui erant in Samaria, comederunt sterco columbæ, et suos liberos. Tempus autem Josaphat extenditur ab ultima parte tertii Regum usque ad quartum. Tempore autem Joram assumptus est Elias. Cœpit autem prophetare Elisæus, filius Saphat, sex annis, cum esset natus annos quadraginta. Deinde Ochozias regnavit anno uno. Ejus tempore adhuc prophetabat Elisæus, et cum eo Abdadonæus. Post eum mater ⌘ Ozia Gotholia regnat octo annis, interfectis filiis sui fratris; erat enim ex genere Achab. Soror autem Ozia Jesabæa suffurata est filium Ozia, Joas, et ei postea regnum tribuit. Tempore hujus Gotholiam adhuc prophetabat Elisæus, post quam regnavit, ut dixi antea, Joas, qui fuit servatus a Jesabæa uxore Jodææ pontificis; et vixit integris annis quadraginta.

C nostro mutuatus. Abdadonæi meminit etiam Epiphanius, vel quicumque auctor fuit *Catalogi prophetarum*, quem c. ms. Regio erutum, in suis ad *Constitutionum apostol.* lib. iv, cap. 6, notis edidit Cotelerius: Ἐλισαῖος, λζ'. Ἰωναδᾶμ, λη'. Ζαχαρίας, ὁ καὶ Ἀζαρίας, λθ'. Ζαχαρίας ἄλλος, μ'. Ὠστῆ, μα'. Ἰωηλ, μβ'. Ἀρῶς, μγ'. Ἀβδίου, μδ'. Ἰωνᾶς, με'. Ἡσαῖας, μς'. Μιχαῖας, μζ'. Ναούμ, μη'. Ἀμβακούμ, μθ'. Ὠδῆδ, ν'. Ἀβδαδών, να'. Ἰερεμίας, νδ'. Quo loco Abdadon longe ab Elisæo, quocum Clemens eum junxit, remotus est.

(95) Ὀζίου. Hoc est, Ὀχοζίου jam supra dicti. Ejus enim mater erat Γοθολία, seu Athalia. Emen-dandus Theophilus, qui Γοθονιήλ pro Γοθολία, virum pro muliere, substituit.

(96) Ἐτη ὀκτώ. Septimo regni sui anno cæsa Athalia, Joas ei successisse fertur, II Paral. xxi, 4 et seq.; IV Reg. xi, 4 et seq., ἔτεσιν ζ', inquit Eusebius tam in *Chronico*, quam in *Præparat. evangel.*, ἔτεσιν ἕξ, Theophilus. Apud LXX interpretes, loco Regum jam dicto, Athalia sex annos regnasse, septimo autem anno ei Joas successisse dicitur: et II Paralip. xxii, 12, Joas dicitur κατακεκρομμένος ἕξ ἔτη, καὶ Γοθολία ἐπὶ τῆς γῆς. Sed Clementem in errorem duxisse videtur, quod II Paral. xxiii, 1, Joas a Jodæe sacerdote regno dicatur restitutus ἐπι ὀγδόω, « anno octavo. »

(97) Τέκνα τοῦ ἀδελφοῦ αὐτῆς. « Filios fratris sui. » Verum Athalia non memoratur quemquam ex Achabi, regis Israelitici, a quo oriunda fuit, stirpe occidisse. Scribendum igitur fuerat τέκνα τοῦ υἱοῦ αὐτῆς, « liberos filii sui. » Nam Ahazie, filii sui, liberos ad unum omnes occidit, excepto Joas, qui post eam regnavit. Conf. IV Reg. xi, 1; II Paralip. xxii, 10.

(98) Συνάγεται. Hæc usque ad πρὸ τῆς τῶν Ὀλομπίων θέσεως, Jos. Scaliger in *Histor. Synagogen* cum Eusebiano *Chronico* editam transtulit, pag. 577.

Colliguntur ergo a Salomone usque ad mortem Elissai prophetæ, ut nonnulli quidem dicunt, centum et quinque; ut alii autem, centum duo; ut proposita autem ostendit chronographia, a regno Salomonis anni centum octoginta unus. A temporibus autem Trojanis usque ad ortum Homeri, ex Philochori quidem sententia, fiunt centum et octoginta anni, post Ionicam deductam coloniam. Aristarchus autem, in *Commentariis Archilochiis*, dicit eum fuisse tempore deductionis coloniae Ionicæ, quæ fuit centum et quadraginta annis post Trojana tempora; Apollodorus autem centum annis post deductam coloniam Ionicam, cum Agesilaus, Doryssæi filius, esset rex Lacedæmoniorum; atque sic ei admovet Lyeurgum legislatorem, cum esset ✕ adhuc juvenis. Euthymenes autem in *Chronicis* dicit eum floruisse cum Hesiodo, tempore Acasti, et natum fuisse in Chio circiter annum ducentesimum post Trojam captam. In hac autem sententia est etiam Archemachus in tertio *Euboicorum*. Quo fit ut ipse et He-

✕ P. 589 ED. POTTER, 527 ED. PARIS.

(99) Ἀπὸ δὲ τῶν Τρωϊκῶν. Eadem Tatianus *Oratione contra Græcos*: "Ὁμηρον ἠκμαζέειν Φιλόχορος μετὰ τὴν Ἴωνικὴν ἀποικίαν ἐπὶ ἄρχοντος Ἀθήνησιν Ἀρχίππου, τῶν Ἰλιακῶν ὕστερον ἔτεσιν ἑκατὸν ὀγδοήκοντα." Homerum floruisse Philochorus post Ionicam migrationem, archonte Atheniensium Archippo, post Ilii captivitatem annis centum et octoginta. » Eusebius lib. x *Præpar.* citans hæc verba Tatiani legit pag. 289: Μετὰ τὴν Ἴωνικὴν ἀποικίαν ἔτεσι μ', ἐπὶ ἄρχοντος Ἀθήνησιν Ἀρχίππου, « Post Ionicam coloniam annis quadraginta, » quæ verba, ommissa a Trapezuntio, interprete Eusebii, Tatiano etiam videntur addenda, sed illud Ἀρχίππου, mendosum est. Eusebius idem in *Chronico* de Homeri ætate agens ad annum mundi 4090 Philochori sententiam ita narrat: « Philochorus emigrationis Ionicæ tempore sub Archippo Atheniensium magistratu, et post captam Trojam annis centum et octoginta. » Itaque huic non convenit cum Tatiano, qui quadraginta annis post Ionicam emigrationem ait. Hoc loco in interpretatione Herveti collocanda est interpunctio post illud, « octog. anni, » nam computantur ab excidio Trojano, non ab Ionica colonia. COLLECT. — Clementis sententiam hoc modo supplevit Scaliger: ἐκ. ὀγδ. ἔτη γίνεται, ἔτεσι μ' ὕστερον τῆς Ἴωνικῆς ἀποικίας. Porro de Homeri ætate hoc loco agit Clemens, quod ille scriptorum Græcorum antiquissimus habitus sit. Hinc Tatianus, quem secutus est Clemens, de barbaræ Græcæque doctrinæ antiquitate acturus, pag. 105: "Ὅροι δὲ ἡμῖν κείσονται Μωϋσῆς καὶ Ὁμηρος, τῶ ἑκάτερον αὐτῶν εἶναι παλαιότερον καὶ τὸν μὲν ποιητῶν καὶ ἱστορικῶν εἶναι πρεσβύτερον, τὸν δὲ πάσης βαρβάρου σοφίας ἀρχηγόν." « Moyses, inquit, et Homerus nobis metæ sint, eo quod uterque in suo genere vetustissimus sit: hic enim poetas et historicos omnes ætate præit, ille totius barbaricæ sapientiæ auctor est. » Cicero *Tusc. quæst.* lib. 1, initio: « Cum apud Græcos antiquissimum sit et doctis genus poetarum: siquidem Homerus fuit et Hesiodus ante Romam conditam, Archilochus regnante Romulo. »

(1) Ἀρίσταρχος. Eadem diversitas hic reperitur. Nam Tatianus quidem et Clemens Aristarchum dicunt Ionicam ἀποικίαν constituisse centesimo et quadragesimo post excidium Trojanum anno, Eusebius autem in *Chronico* centesimo tantum. Idemque in manuscriptis legitur. COLLECT. — Tatianus pag. 108: Οἱ δὲ περὶ Ἀρίσταρχον, κατὰ τὴν Ἴωνι-

κὴν ἀποικίαν, ἑκατὸν πεντα, ὡς δὲ ἕτεροι, ἑκατὸν δύο· ὡς δὲ ἡ προκειμένη δηλοῖ χρονογραφία, ἀπὸ βασιλείας τῆς Σολομῶντος ἔτη ἑκατὸν ὀγδοήκοντα ἐν ἀπὸ δὲ τῶν Τρωϊκῶν (99) ἐπὶ τὴν Ὁμήρου γένεσιν, κατὰ μὲν Φιλόχορον, ἑκατὸν ὀγδοήκοντα ἔτη γίνεται, ὕστερον τῆς Ἴωνικῆς ἀποικίας. Ἀρίσταρχος (1) δὲ, ἐν τοῖς Ἀρχιλοχείοις ὑπομνήμασι, κατὰ τὴν Ἴωνικὴν ἀποικίαν φησὶ φέρεσθαι αὐτὸν· ἢ ἐγένετο μετὰ ἑκατὸν τεσσαράκοντα ἔτη τῶν Τρωϊκῶν· Ἀπολλόδωρος (2) δὲ μετὰ ἔτη ἑκατὸν τῆς Ἴωνικῆς ἀποικίας, Ἀγησιλάου τοῦ Δορυσσαίου, Λακεδαιμονίων βασιλεύοντος· ὥστε ἐπιθαλεῖν αὐτῷ Λυκοῦργον (3) τὸν νομοθέτην, ἔτι νέον ὄντα. Εὐθυμένης δὲ ἐν τοῖς Χρονικοῖς συνακμάσαντα Ἡσιόδῳ ἐπὶ Ἀκάστου ἐν Χίῳ γενέσθαι περὶ τὸ διακοσιοστὸν ἔτος ὕστερον τῆς Ἰλίου ἀλώσεως· ταύτης δὲ ἐστὶ τῆς δόξης καὶ Ἀρχέμαχος ἐν Εὐβοϊκῶν τρίτῳ· ὡς εἶναι αὐτὸν τε καὶ τὸν Ἡσιόδον καὶ Ἐλισαίου (4) τοῦ προφήτου νεωτέρους. Κἂν ἔπεσθαι τις βουλευθῆ τῷ γραμματικῷ Κράτητι (5), καὶ λέγῃ περὶ τὴν Ἡρα-

κὴν ἀποικίαν, ἢ ἐστὶ μετὰ ἑκατὸν καὶ τεσσαράκοντα ἔτη τῶν Ἰλιακῶν. « Aristarchus, circa Ionicam migrationem, quæ annis centum et quadraginta res Ilicas secuta est. »

(2) Ἀπολλόδωρος. Tatianus, οἱ δὲ περὶ Ἀπολλόδωρον ὕστερον τῶν Ἰλιακῶν διακοσίων πενήκοντα· sed in editione Basiliensi additur in margine alia lectio, quæ cum Clemente convenit, τεσσαράκοντα, « ab Ilio capto annis ducentis quadraginta. » Apud Eusebium *Præpar.* x, rectius citantur eadem illa, ὕστερον τῶν Ἰλιακῶν ἔτεσι διακοσίῳ τεσσαράκοντα. Nec abscedit in *Chronico* scribens: « Apollodorus Atheniensis post ducentesimum quadragesimum annum eversionis Ilii. » Illud porro, « cum Agesilaus Doryssæus, » Græce fuit, Ἀγησιλάου τοῦ Δορυσσαίου Λακεδαιμονίων βασιλεύοντος. Eusebius in *Chronico* circa tempora Roboami Salomonis f. quintum Lacedæmoniorum regem numerat Doristhū, ac deinde sextum Agesilaum. Rectius apud Pausaniam in *Lacœnicis*: Τοὺς δὲ ἐφεξῆς βασιλεύσαντας τῆς οἰκίας ταύτης Δόρυσσον τὸν Λαδῶτα, καὶ Ἀγησίλαον Δορύσσου· « Jam qui in regnum ex hac familia successerunt Doryssum Labotæ filium, et Agesilaum Doryssi. » Sic ergo in *Chronico*, et apud Clementem scribendum est, nisi istud velis tanquam patronymicum retinere. COLLECT. — Tatiani verba sic se habent: Οἱ δὲ περὶ Ἀπολλόδωρον μετὰ τὴν Ἴωνικὴν ἀποικίαν ἔτεσιν ἑκατὸν, ὅπερ γένοιτο ἂν ὕστερον τῶν Ἰλιακῶν διακοσίων πενήκοντα. « Apollodorus autem, post migrationem Ionicam annis centum, quod esset post Iliaca tempora, ann. ducentis quinquaginta. »

(3) Λυκοῦργον. Plutarchus in principio *Lycurgi* et *Timæo* refert, Lyeurgum οὐ πόρρω τῶν Ὁμήρου χρόνων γεγονέναι· ἐνιοὶ δὲ, καὶ κατ' ὄψιν ἐντυχεῖν Ὁμήρῳ· « Non longe fuisse infra Homeri ætatem: nonnulli autem etiam cum eo congressum memorent. » Strabo *Geogr.* lib. x, pag. 482, eundem dicit, ἐντυχόντα, ὡς φασὶ τινες, καὶ Ὁμήρῳ διατρίβοντι ἐν Χίῳ· « cum Homero congressum, ut nonnulli autumant, in Chio degente. » Cicero *Tuscul. quæst.* lib. v, cap. 3: « Lyeurgi temporibus Homerum fuisse traditur. »

(4) Καὶ Ἐλισαίου. Ἰλίου καὶ Ἐλισαίου, Scaliger in *Histor. Synag.*

(5) Κράτητι. Περὶ τὴν Ἡρακλειδῶν κάθοδον, quod hic, « reditum, » alibi rectius Hervetus « descensum. » Eusebius in *Chron.*: « Quidam eum, ex quibus Crates, ante descensum Heraclidarum ponunt. »

κλειῶν καθόδου Ὅμηρον γεγονέναι, μετὰ ἑτη ὄγδοη- A
 κοντα τῆς Ἰλίου ἀλώσεως, εὐρεθήσεται πάλιν Σολο-
 μῶντος μεταγενέστερος, ἐφ' οὗ ἡ Μενελάου εἰς Φοι-
 νίην ἀφίξις, ὡς προσίρηται. Ἐρατοσθένης (6) δὲ
 μετὰ τὸ ἑκατοστὸν ἔτος τῆς Ἰλίου ἀλώσεως, τὴν
 Ὅμηρου ἡλικίαν φέρει. Ναὶ μὲν Θεόπομπος (7) μὲν,
 ἐν τῇ τεσσαρακοστῇ, τρίτῃ τῶν Φιλιππιῶν μετὰ ἑτη
 πεντακῶσια τῶν ἐπὶ Ἰλίῳ στρατευσάντων γεγονέναι
 τὸν Ὅμηρον ἱστορεῖ. Εὐφορίων (8) δὲ ἐν τῷ *Περὶ*
Ἀλιάδων (9), κατὰ Γύγην αὐτὸν τίθησι γεγονέναι,
 ὃς βασιλεύειν ἤρξατο ἀπὸ τῆς ὀκτωκαιδεκάτης Ὀλυμ-
 πιάδος· ὃν καὶ φησι πρῶτον ὠνομάσθαι τύραννον.
 Σωσίβιος (10) δὲ ὁ Λάκων, ἐν *Χρόνων ἀναγραφῇ*,
 κατὰ τὸ ὄγδον ἔτος τῆς Χαρίλλου τοῦ Πολυδέκτου
 βασιλείας Ὅμηρον φέρει. Βασιλεύει μὲν οὖν Χάριλ-
 λος ἑτη ἑξηκοντατέσσαρα, μεθ' ὃν υἱὸς Νίκανδρος B
 ἑτη τριακονταεννέα. Τοῦτου κατὰ τὸ τριακοστὸν τέ-
 ταρτον ἔτος τεθῆναι φησι τὴν πρώτην Ὀλυμπιάδα,
 ὡς εἶναι ἐννευήκοντά πον ἑτῶν πρὸ τῆς τῶν Ὀλυμ-
 πίων θέσεως Ὅμηρον. Μετὰ δὲ τὸν Ἰωάν διαδέχεται
 τὴν βασιλείαν Ἀμασίας, ὁ υἱὸς αὐτοῦ, ἑτη τριακον-
 ταεννέα (11). Τοῦτον Ὀζίας ὁμοίως, ὁ υἱὸς αὐτοῦ,
 ἐπὶ ἑτη πεντηκονταδύο· καὶ λεπρῶν οὗτος ἐτελεύτα.
 Προφητεύουσι δὲ ἐπ' αὐτοῦ Ἀμώς καὶ Ἡσαίας (12)

Tatianus *Contra gentes*: Τοῦτων δὲ οἱ περὶ Κράτητα
 πρὸ τῆς Ἡρακλειῶν καθόδου φασὶν αὐτὸν ἔκμακέναι
 μετὰ τὰ Τροϊκὰ ἐνδοτέρω τῶν ὄγδοηκοντα ἑτῶν.
 « Ex istis Crates ante Heraclidarum descensum Ho-
 merum floruisse tradit intra octoginta annos post
 bellum Trojanum. » Trapezuntius x *Præparat.*
Evangel. minus apte vertit: « Crates enim ante
 reductionem Heraclidarum octoginta post Trojana
 tempora annos floruisse contendit. » COLLECT.

(6) Ἐρατοσθένης. Hæc etiam e Tatiano sumpta
 sunt: Οἱ δὲ περὶ Ἐρατοσθένη, μετὰ ἑκατοστὸν ἔτος
 τῆς Ἰλίου ἀλώσεως. In iis porro, quæ sequuntur,
 Clemens Tatiano paulum latior est. Eusebius in
Chronico, ad Salomonis tempora, horum auctorum
 de Homeri ætate sententias breviter, Tatianum, ut
 videtur, secutus, exposuit.

(7) Θεόπομπος. Flor. edit.: Θεόπομπος μὲν ἑτη
 τεσσαράκοντα τρία· sed ἐν τῇ τεσσαρακοστῇ, τρίτῃ
 legendum esse, vidit etiam interpres, dum vertit:
 « In *xliii Rerum Philippicarum*, » inquit Syllburgius.
 Olim erat, Θεόπομπος ἑτη τεσσαράκοντα τρία τῶν
 Φιλιππιῶν, recte correxit Hervetus, ἐν τῷ τεσσα-
 ρακοστῷ τρίτῳ. Theopompus historicus scripsit τὰ
 Φιλιππικά. Citatur ab Athenæo lib. ix *Dipnosoph.*,
xiii Philippicarum, seu rerum a Philippo gestarum,
 et lib. iv *Dipnosoph.*, lib. *xlvi Philippic.* COLLECT.
 — Quæ sequuntur, his verbis complexus est Ta-
 tianus pag. 109: « Ἐτεροι δὲ κάτω τῶν χρόνων ὑπέ-
 γαγον, σὺν Ἀρχιλόχῳ γεγονέναι τὸν Ὅμηρον εἰπόν-
 τες· ὁ δὲ Ἀρχιλόχος ἔκμασε περὶ Ὀλυμπιάδα τρίτην
 καὶ εἰκοστὴν, κατὰ Γύγην τὸν Λυδὸν, ὕστερον τῶν
 Ἰλιακῶν ἔτεσι πεντακοσίαις; » Alii longius descen-
 dentes, Archilochi sæculo Homerum conjungunt.
 Claruit autem Archilochus circa Olympiadem vice-
 simam tertiam, tempore Gygis Lydi, annis a bello
 Trojano quingentis. »

(8) Εὐφορίων. Tertullianus *Apolog.* 19: « Si
 quem audistis interim Moysem, Argivo Inacho par
 est ætate, quadringentis pene annis, nam et septem
 minus, Danaum et ipsam apud vos vetustissimum
 prævenit, mille circiter cladem Priami antecedit.
 Possem etiam dicere quingentis amplius et Home-
 rum, habens quos sequar. » Theopompum scilicet
 quem paulo ante Clemens, et Euphorionem, qui
 Gygi σύγχρονον Homerum facit, qui anno post Ili-

siodus sint etiam Eliseo propheta recentiores.
 Quod si quis velit sequi grammaticum Cratetem,
 et dicat fuisse Homerum circa descensum Heracli-
 darum, octoginta annis post captam Trojam, inve-
 niatur rursus Salomone posterior, ejus tempore
 fuit Menelai adventus in Phœniciam, ut ante dictum
 est. Eratosthenes autem, centesimo anno post
 captam Trojam, refert Homeri ætatem. Quin etiam
 Theopompus in quadragesimo tertio *Philippicorum*,
 refert Homerum fuisse quingentis annis post eos
 qui in Ilium militarunt. Euphorion autem in opere
De Aliadibus, dicit eum fuisse tempore Gygis, qui
 cœpit regnare decima octava Olympiade: quem
 etiam dicit primum nominatum esse tyrannum.
 Sosibius autem Lacon, in *Descriptione temporum*,
 redigit Homerum in octavum annum regni Charilli,
 Polydectæ filii. Ac regnavit quidem Charillus annis
 sexaginta quatuor, post quem filius Nicander annis
 triginta novem; in tricesimo quarto ejus anno dicit
 fuisse institutam primam Olympiadem, adeo ut esset
 utique Homerus nonaginta annis antequam instituta
 essent Olympia. Post Joam regnum excipit Ama-
 sias ejus filius, annis triginta novem. Ei similiter
 succedit Ozias, ejus filius, annis quinquaginta

excidium fuit quingentesimo. Tatianus *Contra gen-
 tes*: « Ἐτεροι δὲ σὺν Ἀρχιλόχῳ γεγονέναι τὸν Ὅμηρον
 εἰπόντες· ὁ δὲ Ἀρχιλόχος ἔκμασε περὶ Ὀλυμπιάδα
 τρίτην καὶ εἰκοστὴν κατὰ Γύγην τὸν Λυδὸν, ὕστερον
 τῶν Ἰλιακῶν ἔτεσι πεντακοσίαις. » Alii Archilochi
 sæculo Homerum conjungunt. Claruit autem Archi-
 lochus circa Olympiadem vicesimam tertiam, tem-
 pore Gygis Lydi, annis a bello Trojano quingentis.
 Jam conferat hæc peritus lector cum illis Eusebii
 verbis in *Chronico*: « Licet Archilochus viginti tres
 Olympiades et quintum Trojanæ eversionis annum
 supputet. » Nam in duobus quidem manuscriptis
 erat, « quingentesimum Trojanæ eversionis, » et in
 altero, « vicesimam tertiam Olympiadem: » sed
 quod ait Archilochum ita supputare, subolet quid
 erroris. COLLECT.

(9) Ἀλιάδων. Legendum Ἀλεξάδων, *Ælian.* lib.
 vii *Animal.*, cap. 11, inquit Henricus Valesius in
Harpocrationis Lex. p. 75.

(10) Σωσίβιος. Hunc forte intellexit Tatianus cum
 hæc diceret: Τινὲς δὲ πρὸ τῶν Ὀλυμπιάδων ἔφασαν
 αὐτὸν γεγονέναι. « Sunt etiam qui ante Olympiadas
 Homerum vixisse affirmant. »

(11) Ἐτη τριακονταεννέα. Clementi de numero
 annorum consentit Theophilus. Annos εἴκοσι ἐννέα
 Amasiæ regno tribuit S. Scriptura, IV Reg. xiv, 2,
 II Paralip. xxv, 1. Quem numerum Eusebius in
Chronico secutus est. Idem vero in *Præparat. Evan-
 gelica*, ἑτη μθ' numerat: sed illud μ e x corru-
 ptum videtur.

(12) Ἀμώς καὶ Ἡσαίας. S. Hieronymus præfa-
 tione in Amos prophetiam: « Ille Amos propheta
 et pastor, qui sequitur Joelem, et est tertius duo-
 decim prophetarum, non fuit pater Isaiaæ prophetae:
 quanquam et ille propheta exsiterit. Nam alias
 litteris ille, aliis iste apud Hebræos scribitur; quæ
 differentia litterarum apud Latinos non habetur:
 et ille fortis vel robustus, hic vero *populus avulsus*,
 interpretatur. » Et paulo post: « Prophetavit autem
 eisdem temporibus, quibus Joel, Nabum, Jonas,
 Osce, Isaïas, sed aliquantum exorsus est pro-
 phetare antequam Isaïas. » Secutus est tamen Cle-
 mentem Ephythianus in libello de prophetarum vita
 et interitu, qui Amos, e Thecæe oriundum, scribit
 Isaiaæ prophetæ parentem fuisse. Porro patriam

duobus. Is autem mortuus est leprosus. Ejus autem tempore prophetarunt Amos, et Isaias ejus filius, et Osee filius \times Beerī, et Jonas filius Amathi, qui erat ex Geth Clober, qui prædicavit Ninivitis, qui ex ventre ceti excessit. Deinde regnat Jonathan, filius Ozia, annis sexdecim. Ejus tempore adhuc prophetabat Isaias et Osee, et Michæas Moraethites, et Joel filius Bathuel. Ei succedit ejus filius Achaz annis sexdecim. Ejus tempore, decimo quinto anno, abductus est Israel Babylonem, et Salmanassar, rex Assyriorum transmigrare fecit eos qui habitabant in Samaria, ad Medos et Babylonem. Achazo rursus succedit Osee annis octo. Deinde Ezechias annis viginti novem. Ei propter sanctitatem, cum ad finem vitæ pervenisset, largitus Deus per Isaiam, ut viveret alios quindecim annos, per regressum solis. Ad eum usque pervenerunt prophetantes Isaias, et Osee, et Michæas. Hi autem dicuntur fuisse post ætatem Lycurgi, legislatoris Lacedæmoniorum. Dieuchidas enim in quarto *Megaricorum*, circa ducentesimum nonagesimum annum, ex quo Troja fuit capta, dicit floruisse Lycurgum. Isaias autem a regno Salomonis, ejus tempore ostensum est Menelaum venisse in Phœniciam, ducentesimo anno adhuc prophetasse cernitur, et cum eo Michæas, et Osee, et Joel filius Bathuel. Post Ezechiam autem, filius ejus Manasses regnat annis quinquaginta quinque. Deinde ejus filius Amos, duobus annis. Post quem ejus filius Josias justus et æqui observantissimus, annis triginta et uno. Is imposuit « membra » hominibus « super membra idolorum », quemadmodum **142** scriptum est in Levitico. Ejus tempore, anno decimo octavo Pascha actum est, nec a Samuele, neque

\times P. 390 ED. POTTER, 328 ED. PARIS.

Jonæ sic effert Clemens. ὁ ἐκ Γέθ Χοβέρ. LXX vero IV Reg. xiv, τοῦ ἀπὸ Γα:θεφέρ, unde apud Theodoretum in Jonam, « de Gethpher: » et apud Theophylactum, « Gethephra. » S. Hieronymus præfatione *Comment.*: « Qui erat de Geth, quæ est in Opher. » Ut vero nunc addita sunt puncta in Hebræo Antwerp. editionis, legendum esset, « de Geth in Chefer. » Epiphanius patriam ei fuisse narrat ex terra Cariathamaum, haud porro ab Azoto, urbe Græcorum mari vicina. At in Græco manuscripto Reg., ἐκ γῆς Καριαθαρειμ πλησίον Ἀζώτου. COLL.

(15) Ἐκ τοῦ κήτους διελθών. Ἐκ τοῦ κήτους προσελθών maluit Jos. Scaliger in *Hist. Synagoge*.

(14) Ἰωνάθαν. Scribendum Ἰωάθαν, quod monuit etiam Lowthius. Nam Uzzia successit Joatham, ejus filius.

(15) Μωραθηίτης. Scribendum Μωρασθίτης. Sic enim LXX interpretes Mich. 1, 1: Καὶ ἐγένετο λόγος Κυρίου πρὸς Μιχαίαν τὸν τοῦ Μωρασθεί. Consentiant textus Hebræus, et Jos. Scaliger hæc in *Hist. Synagoge* recitans.

(16) Ἐτη ἐκκαίδεκα. Consentiant S. Scriptura et Eusebius tum in *Chronico*, tum in *Præparat. evangelica*. Perperam igitur Theophilus: Μετὰ δὲ τούτου Ἀχάζ ἔτεσιν ιζ'. « Post hunc autem Achaz annis septemdecim. »

(17) Πεντεκαίδεκάτω ἔτει. Scaliger in *Hist. Synagoge*, 578: Ἀχάζ ἔτη ἐκκαίδεκα. Ἐπὶ τούτου πεντεκαίδεκάτω ἔτει, κατὰ Κλήμεντα, ὁ Ἰσραήλ εἰς Βαβυλώνα ἀπήχθη. Σαλμανασσάρ τε, ὁ βασιλεὺς τῶν Ἀσσυρίων, μετόπισσε τοὺς ἐν Σαμαρείᾳ εἰς Μήδους καὶ Βαβυ-

ἰδὸς αὐτοῦ, καὶ Ὡσηὲ ὁ τοῦ Βηρεαί, καὶ Ἰωνὰς ὁ τοῦ Ἀμαθί, ὁ ἐκ Γέθ Χοβέρ, ὁ κηρύξας Νινευίταις, ὁ ἐκ τοῦ κήτους διελθών (15). Ἐπειτα βασιλεύει Ἰωνάθαν (14), ὁ υἱὸς Ὀζίου, ἔτη ἐκκαίδεκα. Ἐπὶ τούτου ἔτι Ἡσαίας προφητεύει, καὶ Ὡσηὲ, καὶ Μιχαίας ὁ Μωραθηίτης (15), καὶ Ἰωήλ ὁ τοῦ Βαθουήλ. Τούτου διαδέχεται ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ἀχάζ ἐπὶ ἔτη ἐκκαίδεκα (16). Ἐπὶ τούτου, πεντεκαίδεκάτω ἔτει (17), ὁ Ἰσραήλ εἰς Βαβυλώνα (18) ἀπήχθη. Σαλμανασσάρ τε, ὁ βασιλεὺς τῶν Ἀσσυρίων, μετόπισσε τοὺς ἐν Σαμαρείᾳ εἰς Μήδους καὶ Βαβυλώνα. Πάλιν τὸν Ἀχάζ διαδέχεται Ὡσηὲ (19) ἐπὶ ἔτη ὀκτώ. Ἔτι Ἐζεκίας, ἐπὶ ἔτη εἰκοσιεννέα. Τούτου δὲ ἐσιότητα (20), πρὸς τῷ τέλει τοῦ βίου γενομένων, διὰ Ἡσαίου δωρεῖται ὁ Θεὸς ἄλλα ἔτη βιωσαι πεντεκαίδεκα, δι' ἀναποδισμού ἡλίου (21). Μέχρι τούτου διατείνουσι προφητεύοντες Ἡσαίας, καὶ Ὡσηὲ, καὶ Μιχαίας. Λέγονται δὲ οὗτοι μετὰ τὴν Λυκούργου (22) τοῦ νομοθέτου Λακεδαιμονίων ἡλικίαν γεγονέναι. Διευχίδας γὰρ ἐν τετάρτῳ *Μεγαρικῶν* περὶ τὸ διακοσιοστὸν ἐννενηκοστὸν ἔτος ὕστερον τῆς Ἰλίου ἀλώσεως τὴν ἀκμὴν Λυκούργου φέρει. Ἡσαίας δὲ ἀπὸ τῆς Σολομῶντος βασιλείας, ἐφ' οὗ Μενέλαος εἰς Φοινίκην γενόμενος ἐδείχθη, διακοσιοστῷ (23) ἔτει προφητεύων ἔτι φαίνεται, Μιχαίας τε σὺν αὐτῷ, καὶ Ὡσηὲ, καὶ Ἰωήλ ὁ τοῦ Βαθουήλ. Μετὰ δὲ Ἐζεκιαν ὁ υἱὸς αὐτοῦ Μανασσῆς βασιλεύει ἔτη πενήτην καὶ πέντε· ἔπειτα ὁ τούτου υἱὸς Ἀμὸς ἔτη δύο· μετ' ὃν Ἰωσίας ὁ υἱὸς αὐτοῦ ὁ νομικώτατος, ἔτη τριάκοντα καὶ ἓν. Οὗτος ἐπέθηκε « τὰ κῶλα » τῶν ἀνθρώπων « ἐπὶ τὰ κῶλα τῶν εἰδώλων, » καθὼς ἐν τῷ Λευιτικῷ (24) γέγραπται. Ἐπὶ τούτου ὀκτωκαίδεκάτω ἔτει τὸ Πάσχα ἔχθη, ἐξ οὗ ἀπὸ Σαμουήλ (25), μήτε ἐν τῷ μεταξὺ χρόνῳ τελεσθέν.

« Levit. xxvi, 50.

λώνα. At S. Scriptura refert, Assyriæ regem, capta Samaria, Israelitas secum abduxisse primo anno regni Osee, qui incidit in annum Ezechia sextum, IV Reg. xviii, 10, 11.

(18) *Εἰς Βαβυλώνα*. Εἰς τὴν Μηδίαν καὶ Περσίδα, inquit Josephus *Antiq. Judaic.* lib. ix, c. 14: Εἰς ὄρη Μήδων καὶ Χαλδαίων, Eusebius in *Chronico*. Post aliquot sæcula Judæi, capta Hierosolyma, a Nebuchadnezzere ad Babylonem abducti sunt.

(19) Ὡσηὲ. Lowthius ait: « Fædo errore interponit Oseam, regem Israelis, inter reges Judæ. »

(20) Τούτω δι' ἐσιότητα. C. τούτω δ' ἐσιωπάτω. Flor. edit. ambiguo errore, δ' ἐσιότητα. SYLBERG.

(21) Δι' ἀναποδισμού ἡλίου. Conf. IV Reg. xx, 6 et seq.

(22) Μετὰ τὴν Α. Jos. Scaliger in *Hist. Synag.*, κατὰ τὴν Α. scripsit.

(23) Διακοσιοστῷ. Scribendum esse τριακοσιοστῷ, « trecentesimo, » monuit R. Beattieus. *Dissert.* in Phalaridis epist. p. 55.

(24) Λευιτικῷ. Minatur Deus Israelitis, Levit. xxvi, 50: Καὶ ἐρημώσω τὰς στήλας ὑμῶν, καὶ ἐξολοθρεύσω τὰ ξύλινα χειροποίητα ὑμῶν, καὶ θήσω τὰ κῶλα ὑμῶν ἐπὶ τὰ κῶλα τῶν εἰδώλων ὑμῶν, καὶ προσοχθιεῖ ἡ ψυχὴ μου ἡμῖν. Quod implevisse in aram Betheliticam dicitur Josias. Scilicet hoc ritu altaria deorum pollui credebantur. Conf. III Reg. xiii, 2; IV Reg. xxiii, 14, 20.

(25) Ἐξ οὗ ἀπὸ Σαμουήλ. Scribendum οἷον οὗκ ἀπὸ Σαμουήλ: « quale non fuit a Samuele. » Jos. Scaliger in *Hist. Synag.*, οἷον μήτε ἀπὸ Σαμουήλ. Respexit auctor II Paral. xxxv, 18: Καὶ οὗκ ἐγένετο φασὶν

Τότε καὶ Χελκίας, ὁ ἱερεὺς, ὁ τοῦ προφήτου Ἰερεμίου πατήρ, περιτυχὼν τῷ τοῦ Νόμου βιβλίῳ ἐν τῷ ἱερῷ ἀποκειμένῳ, ἀναγνούς ἐτελεύτησεν. Ἐπὶ τούτου προφητεύει Ὀλδᾶ, καὶ Σοφωνίας, καὶ Ἰερεμίας. Ἐπὶ δὲ Ἰερεμίου ψευδοπροφήτης γίνεται Ἀνανίας ὁ Ἰωσίου (26). Οὗτος, παρακούσας Ἰερεμίου τοῦ προφήτου, ὑπὸ Νεχαῶ, βασιλέως Αἰγύπτου, ἀνηρέθη, κατὰ ποταμὸν Εὐφράτην, ὁρμῶντι αὐτῷ πρὸς Ἀσσυρίους (27) ἀπαντήσας. Ἰωσίαν διαδέχεται Ἰεχωνίας, καὶ Ἰωάχας, ὁ υἱὸς (28) αὐτοῦ, μῆνας τρεῖς καὶ ἡμέρας δέκα. Τοῦτον Νεχαῶ, βασιλεὺς Αἰγύπτου, δῆσας, ἀπήγαγεν εἰς Αἴγυπτον, καταστήσας αὐτὸν αὐτοῦ βασιλέα τῶν ἀδελφῶν αὐτοῦ Ἰωακείμ, ἐπὶ φόρῳ τῆς γῆς, ἔτη ἑνδεκά. Μετὰ τοῦτον ὁ ὁμώνυμος αὐτοῦ Ἰωακείμ (29) τρίμηνον βασιλεύει. Εἶτα Σεδεκίας, ἔτη ἑνδεκά(30)· καὶ μέχρι τούτου προφητεύων διατείνει Ἰερεμίας· προφητεύουσι δὲ καὶ Βουζὶ (31), καὶ Οὐρίας (32) ὁ υἱὸς Σαμαίου, καὶ Ἀμβακούμ σὺν αὐτῷ· καὶ τέλος ἔχει τὰ τῶν Ἑβραϊκῶν βασιλέων. Γίνονται οὖν ἀπὸ μὲν τῆς Μωϋσέως γενέσεως ἕως τῆς μετακίσεως ταύτης ἔτη, ὡς μὲν τινες, ἑνεακόσια ἑβδομήκοντα δύο· κατὰ δὲ τὴν ἀκριβῆ χρονογραφίαν, χίλια ὀγδοηκονταπέντε, μῆνες ἑξ, ἡμέραι δέκα· ἀπὸ δὲ τῆς Δαυὶδ βασιλείας ἕως τῆς αἰχμαλωσίας, τῆς ὑπὸ Χαλδαίων γενομένης, ἔτη τετρακόσια πεντηκονταδύο, μῆνες ἑξ· ὡς δὲ ἡ καθ' ἡμᾶς τῶν χρόνων ἀκριβεία συνάγει, ἔτη τετρακόσια ὀγδοηκονταδύο, μῆνες ἑξ, ἡμέραι δέκα. Ἐν δὲ τῷ δωδεκάτῳ ἔτει τῆς

⌘ P. 591 ED. POTTER, 529 ED. PARIS.

ἑμοιον αὐτῷ ἐν Ἰσραήλ. Ἀπὸ ἡμερῶν Σαμουὴλ τοῦ προφήτου καὶ παντὸς βασιλέως Ἰσραήλ οὐκ ἐποίησαν τὸ φασέκ, ὃ ἐποίησεν Ἰωσίας, etc. Conf. IV Reg. xxiii, 22.

(26) Ἀνανίας ὁ Ἰωσίου. Ἀνανίας, υἱὸς Ἀζῶφ, ὁ ψευδοπροφήτης. Jerem. xxviii. Cur itaque eum Clemens Josiae filium vocavit? An cum aliquis juxta proximam vocem οὗτος in margine adnotasset ὁ Ἰωσίας, id postea in ὁ Ἰωσίου mutatum? Scaliger in *Hist. Synag.* utrumque posuit, Ἀνανίας ὁ Ἰωσίου, Ἰωσίας παρακ. Nam illud οὗτος obscurum erat, utrum ad Ananiam, ejus proxime facta fuit mentio, an ad remotum Josiam referretur.

(27) Πρὸς Ἀσσυρίους. Hervetus vertit, « adversus Ægyptios » Scribe, « adversus Assyrios. » Adhæsit ex aliis editionibus hic error. Narratur IV Reg. cap. xxiii, et II Paralip. xxxv, ut in Macedonia fuerit occisus Josias ab Ægyptio ascendente contra Assyriorum Nechaone, quem Herodotus, ut quidam volunt, Necum appellat, Psammetichi filio, qui que Necepsos dicitur. Eusebii *Chronici* locum hæc de re sic lego in duobus manuscriptis, ad Olympiadem xi. : « Josias, rex Judæorum cum Nechaone, rege Ægyptiorum, congressus, occiditur. At mihi miraculo est, quomodo ad unum tempus uterque convenerit : cum Scriptura divina hunc eundem Pharaonem, Nechaonem appellet. » COLLECT.

(28) Ἰεχωνίας, καὶ Ἰωάχας ὁ υἱὸς. Ἰωάχας, vel Ἰωάκας, ut cum vocant LXX interpretes et Eusebius, vel Ὠχᾶς, ut Theophilus, Josiæ filius et successor erat. Jechoniam Josiæ nepotem fuisse, ex historia regum Judæorum discimus. Proinde Lowthio videtur has voces Ἰεχωνίας καί, ut superfluas, esse delendas. Scribendum vero, Ἰεχωνίας, ὁ καὶ Ἰωάχας, etc. « Jechonias, qui etiam Joachas dictus est. » Sic enim in *Chronico* Eusebius, Ἑβραίων Ἰούδα ἐβασίλευσε κατ' Ἰωακείμ, ὁ καὶ Ἰεχωνίας, μῆνας γ'. « Hebraeis Judææ vicessimus primus rex fuit Joachim, qui etiam Jechonias est dictus, per tres menses. » Item alio loco : Ἰεχωνίας, ὁ καὶ Ἰωακείμ

A in eo, quod intercesserat, tempore fuerat celebratum. Tunc etiam Chelcias sacerdos, pater Jeremias prophete, cum in librum Legis incidisset in templo reconditum, eo lecto vitam finit. Ejus tempore prophetavit Olda, et Sophonias, et Jeremias. Tempore autem Jeremias fuit pseudopropheta Ananias, filius Josiæ. Is, cum non audisset Jeremiam prophetam, interemptus est a Nechao, rege Ægypti, juxta fluvium Euphratem, cum ei occurrisset proficiscenti adversus Assyrios. Josiæ succedit Jechonias, et Joachas ejus filius, mensibus tribus et decem diebus. Eum Nechao, rex Ægypti, vinctum abduxit in Ægyptum, cum pro eo constituisset regem fratrem ejus Joachim, tributarium regionis, annis undecim. Post eum Joachim ejusdem cum eo nominis, regnavit tribus mensibus. Deinde Sedecias annis undecim : et ad eum usque perdurat prophetans Jeremias. Prophetarunt autem et Buzi, et Urias filius Samai, et cum eo Abacum. Hic accipiunt linem Hebræi reges. Fiunt ergo a Moysis quidem ortu usque ad hanc transmigrationem, ut nonnulli quidem dicunt, anni nonnaginti septuaginta duo ; ex accurata autem chronographia, mille octoginta quinque, sex menses, dies decem. A regno autem Davidis usque ad captivitatem, quæ facta est a Chaldæis, anni quadringenti quinquaginta duo, menses sex ; ut autem colligit nostra accurata temporum supputatio, anni qua-

C μῆνας γ'. « Jechonias, qui etiam Joachim dictus est, tres menses. » Porro Jechoniam dictum Joachim existimabant propter illud Matth. i, II : Ἰωσίας δὲ ἐγέννησε τὸν Ἰεχωνίαν καὶ τοὺς ἀδελφούς αὐτοῦ ἐπὶ τῆς μετακίσεως Βαβυλῶνος.

(29) Ὁ ὁμώνυμος αὐτοῦ Ἰωακείμ. Scaliger ad Eusebii *Chronicon* hæc adnotavit : « Eliakim Hebraice vocatur יואקים Joakim, Græci interpretes, Ἰωακείμ, vel Ἰωακείμ. At is, qui ante Sedekiam tres menses tantum regnavit, penultimus rex Judæorum, cum quo captivus abductus est Ezechiel propheta, vocatur יואחז, Ἰωαχῶν, in Bibliis Græcis Ἰωαχίμ. Itaque distinguuntur a Græcis interpretibus, solis litteris ζ et χ : cum tamen finalibus litteris distinguendi essent μ et ν. Hæc necessario monendum fuit, quia horum regum nomina in Latinis exemplaribus culpa librorum sæpe confunduntur ; et utriusque regis, ut nomina, sic gesta. Atque adeo Clemens Alexandrinus eum, cui Sedekias successit, ὁμώνυμον dicit τῷ μετὰ Ἰωσίαν βασιλεύσαντι. Doctissimus Hieronymus, initio *Commentarii in Daniele*, recte monuit alterius nomen desinere in CIM, alterius in CHN. »

(30) Σεδεκίας, ἔτη ἑνδεκά. Sic plerique alii ac speciatim in *Chronico* Eusebius. Idem vero in *Præparat. evangel.* Sedecias ἔτη ιβ', « annos duodecim, » tribuit. Quod factum videtur, vel ad supplendum tempus, quo regnavit Joachim, ejus ibi nulla facta mentio est : vel quod Sedecias aliquot menses ultra undecim annos compleverit : unde Clemens dicit Nabuchodonosorem, tradente Beroso, Sedecias δωδεκάτῳ ἔτει, « duodecimo anno, » Judæis bellum intulisse.

(31) Βουζὶ. Lowthius ait : « Videtur legendum Ἰεζεκιήλ Βουζὶ. Ezechiel quidem memoratur paulo post : sed solet Clemens prophetarum tempora diversis epochis assignare, at videre est supra in Elia et Eliseo. Nisi quis malit legere Σοφωνίας Χουζὶ. Vide p. 555. »

(32) Ουρίας. Hic memoratur Jerem. xxvi, 20, et

fringenti octoginta duo, menses sex, dies decem. In duodecimo autem anno regni Sedeciae, Nabuchodonosor septuaginta annis ante ✠ principatum Persarum adversus Phoenicas et Judæos bellum gessit, ut dicit Berossus in *Historiis Chaldaicis*. Joabas autem scribens de Assyriis, fatetur se a Beroso sumpsisse historiam, vera esse, quæ ab eo dicuntur, testificans. Nabuchodonosor ergo exæcatum Sedeciam abducit Babylonem, et totum populum a suis sedibus in alienas transfert (fuit autem hæc captivitas septuaginta annis), paucis exceptis, qui confugerunt in Ægyptum. Prophetarunt autem etiam tempore Sedeciae Jeremias adhuc, et Abacum. Quinto autem anno ejus regni Babylone prophetavit Ezechiel, postque eum Nahum propheta, deinde Daniel. Rursus vero post eum prophetarunt Aggaeus et Zacharias, primi Darii tempore, duobus annis. Post quem Angelus, qui fuit e duodecim unus. Post Aggaeum autem et Zachariam, Nehemias, qui fuit princeps pocillatorum Artaxerxis, filius autem Acheli Israelitæ, ædificavit civitatem Jerusalem, et templum extruxit. In hac captivitate fuit Esther et Mardocheus, cujus habetur liber, sicut etiam Macchabaicorum. In hac captivitate cum statuas adorare nolissent Misael, Ananias et Azarias, injecti in fornacem ignis, servati sunt per apparentem angelum. Tunc per draconem Daniel injectus in caveam leonum, ab Aba-

✠ P. 592 ED. POTTER, 550 ED. PARIS.

interfectus fuisse dicitur a rege Joachin, ante Sedeciae tempora. Non voluit igitur Clemens hunc ad Sedeciae tempus pervenisse, sed tantum coævum fuisse Jeremiae, qui ad id usque tempus superfuit: ac proinde paulo post eos prophetas enumerans, qui ad Judæorum usque captivitatem superstites fuerunt, solos Jeremiam et Habacuc memorat.

(55) *Ναβουχοδονόσορ*. Tatianum abbreviavit Clemens, cujus verba sunt hæc, *Orat. ad Græc.* p. 125 et seq. : Βηρωσός ἀνὴρ Βαβυλώνιος, ἱερεὺς τοῦ παρ' αὐτοῖς Βήλου, κατ' Ἀλέξανδρον γεγονώς, Ἀντιόχῳ τῷ μετ' αὐτὸν τρίτῳ τὴν Χαλδαίων ἱστορίαν ἐν τρισὶ βιβλίοις κατατάξας, καὶ τὰ περὶ τῶν βασιλέων ἐκθέμενος, ἀφηγεῖται τινος αὐτῶν ὄνομα Ναβουχοδονόσορ, τοῦ στρατεύσαντος ἐπὶ Φοίνικας καὶ Ἰουδαίους· ἃ τινὰ διὰ τῶν καθ' ἡμᾶς προφητῶν ἴσμεν κεκτρογμένα, γεγονότα μὲν πάλυ τῆς Μωϋσέως ἡλικίας κατώτερα, πρὸ τῆς τῶν Περσῶν ἡγεμονίας ἑτεσιν ἑβδομήκοντα. Βηρωσός δὲ ἐστὶν ἀνὴρ ἰκανώτατος, καὶ τούτου τεκμηρίον, Ἰόβας περὶ Ἀσσυρίων γράφων, παρὰ Βηρωσῶ φησὶ μεμαθημέναι τὴν ἱστορίαν. Berossus igitur Babylonius, Beli in Babylone sacerdos, qui Alexandri aetate vixit, et Antiocho post Alexandrum tertio Chaldaeorum historiam perscripsit, et regum gesta exposuit, cujusdam Nabuchodonosor nomine, qui Phoenicibus et Judæis bellum intulerit, mentionem facit: quæ quidem a prophetis nostris commemorata sic evenisse scimus, sed multo post Moysis aetatem, annis ante Persarum regnum septuaginta. Berossus certe locupletissimum esse testem, vel ex Jubæ de Assyriis scripta constat historia, quam se a Beroso accepisse fatetur. His similia scripsit Theophilus Antiochenus sub finem lib. iii *ad Autolycum*. Berossi etiam meminit Justinus M. *Parænes.* p. 124 edit. Oxon., alios ut præteream.

(54) *Ἰωάβας*. *Ἰόβας*, « Juba, » scribendum esse cum Tatiano, monuit ejus editor: quo nomine citatur a Suida, Harpocrate, Athenæo. Stephano Byzantino, auctore *Etymologici magni*, aliisque.

A *Σεδεκίου βασιλείας Ναβουχοδονόσορ* (55), πρὸ τῆς Περσῶν ἡγεμονίας ἑτεσιν ἑβδομήκοντα, ἐπὶ Φοίνικας καὶ Ἰουδαίους ἐστράτευσεν, ὡς φησι Βηρωσὸς ἐν ταῖς *Χαλδαϊκαῖς ἱστορίαις*. *Ἰωάβας* (54) δὲ, περὶ Ἀσσυρίων γράφων, ὁμολογεῖ τὴν ἱστορίαν παρὰ Βηρωσσοῦ εἰληφέναι, μαρτυρῶν τᾶλήθειαν τάνδρῳ (55). Ὁ τρίτος Ναβουχοδονόσορ, τυφλώσας τὸν Σεδεκίαν, εἰς Βαβυλῶνα ἀπάγει, καὶ τὸν λαὸν (56) πάντα μεταοικίζει (καὶ γίνεται ἡ αἰχμαλωσία ἐπὶ ἑτη ἑβδομήκοντα), πλὴν ὀλίγων, οἳ εἰς Αἴγυπτον κατέφυγον. Προφητεύουσι δὲ καὶ ἐπὶ Σεδεκίου ἔτι Ἰερεμίας καὶ Ἀμβακούμ. Ἐν δὲ τῷ πέμπτῳ ἔτει τῆς βασιλείας αὐτοῦ ἐν Βαβυλῶνι προφητεύουσιν (57) Ἰεζεκιήλ, μεθ' ὃν Ναούμ ὁ προφήτης, ἔπειτα Δανιήλ· πάλιν αὖ μετὰ τοῦτον προφητεύουσιν Ἀγγαῖος καὶ Ζαχαρίας ἐπὶ Δαρείου τοῦ πρώτου (58), ἔτη δύο· μεθ' ὃν ὁ ἐν τοῖς δώδεκα ἄγγελος (59). Μετὰ δὲ Ἀγγαῖον καὶ Ζαχαρίαν Νεεμίας ὁ ἀρχαιονοχὸς Ἀρταξέρξου, υἱὸς δὲ Ἀκηλὶ τοῦ Ἰσραηλῆτος, οἰκοδομεῖ τὴν πόλιν Ἰερουσαλήμ, καὶ τὸν νεὼν ἐπισκευάζει. Ἐν τῇ αἰχμαλωσίᾳ ταύτῃ γίνεται Αἰσθήρ (40) καὶ Μαρδοχαῖος, οὗ φέρεται βιβλίον, ὡς καὶ τὸ τῶν Μακκαβαϊκῶν. Κατὰ τὴν αἰχμαλωσίαν ταύτην, τῇ εἰκόνι λατρεῦσαι μὴ θελήσαντες Μισαήλ, Ἀνανίας τε, καὶ Ἀζαρίας, εἰς κάμινον ἐμβληθέντες πυρὸς, δι' ἐπιφανείας ἀγγέλου σώζονται. Τότε διὰ δράκοντα Δανιήλ, εἰς λάκκον λεόντων βληθεὶς (41), ὑπὸ Ἀμβακούθ προνοία Θεοῦ τραφεὶς, ἑβδομαῖος ἀνασώζεται. Ἐνταῦθα καὶ ἡ

C (55) *Μαρτυρῶν τᾶλήθειαν τάνδρῳ*. Forte *μαρτυρῶν ἀλήθειαν τάνδρῳ*, expuncto τ. SYLBURG.

(56) *Καὶ τὸν λ*. Hæc sic distinctivus quæ priores editiones hoc modo confusa exhibuerunt: *Καὶ τὸν λαὸν μεταοικίζει· καὶ γίνεται ἡ αἰχμαλωσία ἐπὶ ἑτη ἑβδομήκοντα πλὴν ὀλίγων, οἳ εἰς Αἴγυπτον κατέφυγον.* « Et totum populum in alienas sedes transfert. Fuit autem hæc captivitas septuaginta annis, paucis exceptis, qui confugerunt in Ægyptum. »

(57) *Προφητεύουσιν*. In sententia præcedente et sequente plurale *προφητεύουσιν* exstat, sed huic loco magis convenit singulare *προφητεύει*: quod adhibuit Scaliger in *Histor. Synag.* Sedeciae tempora ex Clemente nostro describens: *Ἐν δὲ τῷ πέμπτῳ τῆς βασιλείας αὐτοῦ ἐν Βαβυλῶνι προφητεύει Ἰεζεκιήλ. Μεθ' ὃν Ναούμ ὁ προφήτης.*

(58) *Δαρείου τοῦ πρώτου*. De Dario Hystaspide hæc accipiendum esse, postea dicit auctor.

(59) *Ὁ ἐν τοῖς δώδεκα ἄγγελος*. Ille hic et pag. seq. ἐκ τῶν δώδεκα ἄγγελος. Malachias est: ea enim vox « angelum » Hebraice significat, ut notat interpres. SYLB. — Hoc modo Clemens infra tribus locis describit Malachiam p. 551, 552, 555 edit. Paris. Similiter Tertullianus, lib. *Adv. Judæos* cap. 5: « Malachiam, inquit, angelum, unum ex duodecim prophetis. » Idem *Scorpiaces* c. 8: « Ipse clausula legis et prophetarum, nec prophetes, sed angelus dictus. » Quibus ansam præbuit apocryphus Esdras IV, cap. 1, vers. ult.: « Malachiae, qui et angelus Domini dictus est. » Etenim « Malachi » Hebraice « angelus meus » est: unde etiam quidam e Judæis Esdræ, vel Aggaei cognomen, non autem nomen proprium fuisse, commenti sunt.

(40) *Αἰσθήρ*. Usitatus alibi Ἐσθήρ. SYLB. — Sed nil mutandum: nam αἰ εἰς sunt εὐμετάβολα. Sic Αἰλώμ supra dictus est pag. 524, qui Ἐγλώμ a LXX interpretibus appellatur Jud. iii, idemque vir Ἐγλώμ vocatur eadem pag. qui ab aliis Αἰκων, vel Ἐλών dictus est.

(41) *Τότε διὰ δράκοντα Δανιήλ... βληθεὶς*. Potes

σημείον ἐγένετο Ἰωνᾶ, καὶ Τωβίας διὰ Ῥαφαήλ τοῦ ἀγγέλου Σάρβαν ἀγεται γυναῖκα, τοῦ δαίμονος αὐτῆς ἐπτά τοὺς πρώτους μνηστῆρας ἀνελόντος· καὶ μετὰ τὴν γάμον Τωβίου ὁ πατὴρ αὐτοῦ Τωβίτ ἀναβλέπει. Ἐνταῦθα Ζοροβάβελ, σοφία νικήσας τοὺς ἀνταγωνιστάς, τυγχάνει παρὰ Δαρείου ὠνησάμενος ἀνανέωσιν Ἱερουσαλήμ, καὶ μετὰ Ἐσδρα εἰς τὴν πατρίαν γῆν ἀναξεύγνυσι, εἰ δὲ ὅν γίνεται ἡ ἀπολύτρωσις τοῦ λαοῦ, καὶ ὁ τῶν θεοπνεύστων ἀναγνωρισμὸς, καὶ ἀνακαινισμὸς (42) λογίων, καὶ τὸ σωτήριον ἀγεται Πάσχα, καὶ λύσις ὀθνεῖας ἐπιγαμβρίας. Προεκεκηρύχει (43) δὲ καὶ Κύρος τὴν Ἑβραίων ἀποκατάστασιν. Τελεσθεῖσσις (44) δὲ ἐπὶ Δαρείου τῆς ὑποσχέσεως, ἡ τῶν Ἑγκαινίων ἀγεται ἑορτή, καθὼς καὶ ἐπὶ τῆς Σκηνῆς (45)· καὶ γίνεται τὰ πάντα ἔτη σὺν τοῖς τῆς αἰχμαλωσίας μέχρι τῆς ἀποκαταστάσεως τοῦ λαοῦ, ἀπὸ μὲν τῆς Μωϋσεῶς γενέσεως, ἔτη χίλια ἑκατὸν νε', μῆνες ἕξ, ἡμέραι δέκα, ἀπὸ δὲ τῆς Δαβὶδ βασιλείας, ἔτη, ὡς μὲν τινες, τριακόσια (46) πενήκοντα δύο· ὡς δὲ ἀκριβέστερον, πεντακόσια ἑβδομήκοντα δύο, μῆνες ἕξ, ἡμέραι δέκα. Πεπλήρωται τοίνυν ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας τῆς ἐπὶ Ἱερεμίου τοῦ προφήτου εἰς Βαβυλῶνα γενομένης τὰ ὑπὸ Δανιήλ (47) τοῦ προφήτου εἰρημένα οὕτως ἔχοντα· « Ἑβδομήκοντα ἑβδομάδες (48) συνετημήθησαν ἐπὶ τὸν λαὸν σου, καὶ ἐπὶ τὴν πόλιν τὴν ἁγίαν (49), τοῦ συντελεσθῆναι ἁμαρτίαν, καὶ τοῦ σφραγίσαι ἁμαρτίας, καὶ τοῦ ἀπαλεῖψαι (50) τὰς ἀδικίας, καὶ τοῦ ἐξιλάσασθαι, καὶ τοῦ ἀγαγεῖν δικαιοσύνην αἰώνιον, καὶ τοῦ σφραγίσαι δρασιν καὶ προφήτην, καὶ τοῦ χρίσαι Ἅγιον ἁγίων· καὶ γνώση, καὶ συνήσεις ἀπὸ ἐξόδου λόγου τοῦ ἀποκρίνασθαι, καὶ τοῦ οἰκοδομησάιν Ἱερουσαλήμ, ἕως Χριστοῦ ἡγουμένου, ἑβδομάδες ἑπτὰ, καὶ ἑβδομάδες

⌘ P. 395 ED. POTTER, 350 ED. PARIS.

vertere : « Tunc propter draconem Daniel injectus. » Nam quia draconem interfecerat, ideo missus est a Darii aulicis in lacum leonum, Danielis XIV. COLLECT.

(42) Ἀνακαινισμὸς. Respicit Apocryphum Esdræ librum, quo Esdras refertur legem, quæ igne absumpta fuerat, per Dei afflatum restituisse. Conf. IV Esdræ XIV, 59 et seq.

(43) Προεκεκηρύχει. Conf. I Esdræ I, 4; VI, 1 et seq.

(44) Τελεσθείσης. Conf. I Esdræ VI, 16; item I Esdræ VII, 15.

(45) Καὶ ἐπὶ τῆς Σκ. Malim cum articulo, καὶ ἡ ἐπὶ τῆς Σκ. conf. Nehem. VIII, 16.

(46) Τριακόσια. Lege πεντακόσια, inquit Lowth.

(47) Τὰ ὑπὸ Δανιήλ. Conf. Tertullianus lib. Adv. Judæos, cap. 8, ubi ut hæc Danielis verba per adventum Christi completa fuisse ostenderet, Persicorum et Ægyptiorum regum, ac Romanorum etiam imperatorum seriem chronologicam exhibet, in qua tamen in numeris annorum recensendis a Clemente sæpe abit.

(48) Ἑβδομήκοντα ἑβδομάδ. Quoniam adversus Judæos tractari solet hic locus de septuaginta hebdomadibus, et varietas quædam lectionis apparet in iis quæ citantur a Clemente, propterea ad hæc nonnulla colligemus. Ac primum quod συνετημήθησαν vertit « abbreviatæ sunt » Hervetus, ex Vulgata Latina est; sed et Tertullianus *Adversus Judæos* ita reddidit. Quidam teste Theodoro, « decretæ sunt; » Pagninus, « decisæ; » rabbini, « præcisæ, prædefinitæ, prædestinatæ; » Vatablus, « præfinitæ. » D. Hieronymus « abbreviatas » dicit, quod post « breve » tempus venturus esset Messias, ut Matth. XXIV dies persecutionis dicuntur « breviandi

A cum divina Providentia nutritus, septimo die servatur. Hic etiam factum est signum Jonæ, et Tobias ope Raphaelis angeli Saram ducit uxorem, cum demon septem primos ejus procos sustulisset; et post nuptias Tobiaë, pater ejus Tobet visum recipit. Hic Zorobabel, cum adversarios vicisset sapientia, emit a Dario renovationem Jerusalem, et cum Esdra rediit in patriam, per quem facta populi redemptio, et divinitus inspiratorum eloquiorum recensio et renovatio, et Pascha salutare celebratum est, et soluta est affinitas, quæ Hæbræis intercesserat cum alienigenis. Publico autem præconio ⌘ antea proclamaverat Cyrus Hæbræorum restitutionem. Cum autem Darii tempore effectum esset, quod promiserat, celebratum festum est Encæniorum, sicut etiam Tabernaculorum. Fiunt autem anni omnes cum annis captivitatis, usque ad populi restitutionem, ab ortu quidem Moysis, anni mille centum quinquaginta quinque, menses sex, decem dies; a regno autem David, anni, ut nonnulli quidem, trecenti quinquaginta duo; ut autem dicam accuratius, quingenti septuaginta duo, menses sex, decem dies. Impleta sunt ergo a captivitate, quam tempore Jeremiæ prophætæ Babylone passi sunt, ea, quæ a propheta Daniel dicta sunt, quæ sic habent : « Septuaginta hebdomades abbreviatæ sunt super populum tuum, et super civitatem sanctam tuam, ut consumatur peccatum, et ut obsignet peccata, et deleat iniquitates, et ut expiet, et ut agat justitiam sempiternam, et obsignet visionem et prophetam, et ungat Sanctum sanctorum; et cognosces et intelliges ab exitu sermonis, ut respondeas, et ædifices Jerusalem, usque ad Chri-

propter electos, » id est pauci futuri. Eusebius lib. VIII *Demonstrat. evang.*, dem. 22 : « Ὁ ἀρχάγγελος, ἐπιφανείς, τὴν ἀνανέωσιν τῆς Ἱερουσαλήμ αὐτίκα τότε καὶ σὺν εἰς μακρὰν ἔσεσθαι θεσπίζει, τὸν τε μετὰ τὴν ἀνανέωσιν αὐτῆς χρόνον εἰς ἑτῶν ἀριθμὸν περιορίζει, προλέγει τε ὡς κατὰ τὴν ὠρισμένην προθεσμίαν αὐτῆς καθαιρήσεται. Sic in manus legitur, non κατὰ τὴν ἀνανέωσιν αὐτῆς. COLLECT.

(49) Τὴν πόλιν τὴν ἁγίαν. Hervetus addidit « tuam, » nam a Græco Clementis et LXX abest; et notat Eusebius, loco citato, vocem illam Aquilæ et Symmachi propriam esse, atque in quibusdam exemplaribus sub asterisco addi. Item lege hic, « ut consummetur peccatum, » τοῦ συντελεσθῆναι τὴν ἁμαρτίαν. COLLECT.

(50) Καὶ τοῦ ἀπ. Vulg. Biblia Danielis cap. IX. Καὶ τοῦ ἀπαλεῖψαι τὰς ἀνομίας, καὶ τοῦ ἐξιλάσασθαι ἀδικίας. Mox, πλατεῖα καὶ περίτειχος pro πλατεῖα καὶ τεῖχος; sed simplex τεῖχος habet etiam Complut. editio. Rursum, τὴν δὲ πόλιν pro καὶ τὴν π. Tum, ὡς ἐν κατακλυσμῷ; et mox, τάξει ἀφανισμοῖς. Tum, διαθήκην πολλήν pro διαθ. πολλοῖς; et mox Complut. καὶ ἐν ἡμίσει τῆς ἑβδ. Quæ deinceps sequuntur, cum Complutensi editione plane consonant : excepta ultima periodo, quæ a Complut. edit. abest : in cæteris editionibus ponitur ea periodus post illa Clementis, δυναμώσει διαθήκην πολλήν ἑβδομάς μία. Post ea enim verba in vulg. editionibus sequuntur ista : Καὶ ἡμῖν τῆς ἑβδομάδος καταπαύσει θυσιαστήριον καὶ θυσίας, καὶ πτερυγίου ἀπὸ ἀφανισμοῦ, καὶ ἕως συντελείας καὶ σπουδῆς τάξει ἐπὶ ἀφανισμῷ. SILBERG. — In codice Vaticano hæc postrema in margine scripta esse, adnotavit Flam. Nobilius.

stum ducem hebdomades septem, et hebdomades sexaginta duæ erunt, et convertetur et ædificabitur platea et murus, et inanientur tempora, et post sexaginta duas hebdomadas exterminabitur chrisma, et iudicium non erit ipsi, et civitatem et sanctum destruet cum duce veniente. Exscindentur in inundatione, et usque ad finem belli abbreviati dejectionibus. Et confirmabit ✠ testamentum multum hebdomade una, et **143** in dimidio hebdomadis tolletur sacrificium meum et libamen, et in templo abominatio desolationum, et usque ad consummationem temporis, consummatio dabitur in desolationem. Et dimidium hebdomadis cessare faciet thymiana sacrificii; et expansio destructionis usque ad consummationem et instar destructionis libaminis. Quod itaque in septem hebdomadibus ædificatam sit templum, hoc clarum est; in Esdra enim scriptum est. Et sic fuit Christus rex dux Judæorum, cum impletæ essent septem hebdomades, in Jerusalem: et in sexaginta duabus hebdomadibus quievit universa Judæa, et fuit absque bellis, et Dominus noster Christus, « Sanctus sanctorum, » cum venisset, et « visionem » implesset et « prophetam, » in carne « unctus » est Patris sui Spiritu. In his « sexaginta duabus hebdomadibus, » quemadmo-

✠ P. 394 ED. POTTER, 331 ED. PARIS. a Dan. ix, 24, 25, 26, 27.

(51) Ἐξήκοντα δύο. Scribendum est « sexaginta duæ, » non ut Hervetus, « septuaginta duæ. » Paulo ante recte ad verbum, « visionem et prophetam; » non ut in Vulgata, « visionem et prophetiam; » licet enim sit etiam in Antuerpiensi ὄρασιν καὶ προφητείαν, tamen in Romana editione postrema LXX legitur καὶ προφήτην. Tertullianus « ut signetur visio et prophetes. » Aquila, ὀραματισμὸν καὶ προφήτην. COLLECT.

(52) Καὶ ἐπιστρέψει καὶ οἰκοδομηθήσεται. « Et convertetur et ædificabitur, » vertere debuit interpres, nec imposuisset imprudens J. Pamelio, qui castigandum esse Clementem existimavit, quod hic legisset: « Et convertetur, » neque enim videtur Græcum exemplar habuisse. Vulgata Latina: « Et rursus ædificabitur; » quæ periphrasis est Hebraicæ phraseos, « redibit et reædificabitur, » hoc est rursus ædificabitur. Tertullianus: « Et convertetur et ædificabitur. » Theodoretus interpres: « Et revertetur, et ædificabitur. » COLLECT.

(53) Καὶ κενωθήσονται οἱ καιροί. Sic etiam legitur in optima edit. Xysti V, καὶ ἐκκενωθήσονται, et apud Eusebium pag. 257. Tertullianus: « Et innovabuntur tempora, » quasi legerit Græce καὶ κενωθήσονται quomodo etiam legi putant hic quidam apud Clementem, et hæc duo confundunt. Sequitur καὶ μετὰ τὰς ἐξήκοντα δύο ἑβδομάδας, « post sexaginta duas hebdomad. » ut habet Romana editio, non, ut Antuerpiensis « sexaginta quatuor. » Postremo κρῖμα οὐκ ἔστιν αὐτῷ, non ut cæteri ἐν αὐτῷ. Eusebius in Chron.: « Et iudicium non erit in eo. » COLLECT.

(54) Ἐκκοπήσονται ἐν κατακλυσμῷ, καὶ ἕως τέλους πολέμου συντετριμένοι ἀφανισμοῖς. Ita Romana editio, nisi quod addit τάξει ante ἀφανισμοῖς. Eusebius cum Clemente legit. Tertullianus: « Et concidentur quomodo in cataclysmo, usque ad finem belli, quod concidetur usque ad interitum: » atque ita quoque Theodoretus. In Eusebii Chronico sic vertit Hieronymus: « Et templum et sanctum corrumpet p. p. duce veniente, et cædemur in cataclysmo bellis » Sic enim legimus in duobus codicibus manuscriptoris, non, « cataclysmo belli. »

Ἐξήκοντα δύο (51)· καὶ ἐπιστρέψει, καὶ οἰκοδομηθήσεται (52) πλατεῖα, καὶ τεῖχος· καὶ κενωθήσονται οἱ καιροί (53), καὶ μετὰ τὰς ἐξήκοντα δύο ἑβδομάδας, ἐξολοθρευθήσεται χρῖσμα, καὶ κρῖμα οὐκ ἔσται ἐν αὐτῷ καὶ τὴν πόλιν, καὶ τὸ ἅγιον διασθερεῖ σὺν τῷ ἡγουμένῳ τῷ ἐρχομένῳ. Καὶ ἐκκοπήσονται ἐν κατακλυσμῷ, καὶ ἕως τέλους πολέμου συντετριμένοι ἀφανισμοῖς (54). Καὶ δυναμώσει διαθήκην πολλὴν ἑβδομάς μία (55)· καὶ ἡμίσει τῆς ἑβδομάδος (56) ἀρθήσεται μου θυσία καὶ σπονδή· καὶ ἐπὶ τὸ ἱερὸν βδέλυγμα τὸ ἐρημώσεων, καὶ ἕως συντελείας καιροῦ, συντέλεια δοθήσεται ἐπὶ τὴν ἐρήμωσιν. Καὶ ἡμισυ τῆς ἑβδομάδος καταπαύσει θυμίαμα θυσίας, καὶ πτερυγίου ἀφανισμοῦ ἕως συντελείας καὶ σπουδῆς τάξιν ἀφανισμοῦ. » Ὅτι μὲν οὖν ἐν ἑπτὰ ἑβδομάσιν οἰκοδομήθη ὁ ναὸς, τοῦτο φανερόν ἐστι· καὶ γὰρ ἐν τῷ Ἐσδρα γέγραπται. Καὶ οὕτως ἐγένετο Χριστὸς βασιλεὺς Ἰουδαίων ἡγούμενος, πληρουμένων τῶν ἑπτὰ ἑβδομάδων, ἐν Ἱερουσαλήμ· καὶ ἐν ταῖς ἐξήκοντα δύο ἑβδομάσιν ἠσύχασεν ἅπαντα ἡ Ἰουδαία, καὶ ἐγένετο ἄνευ πολέμων· καὶ ὁ Κύριος ἡμῶν Χριστὸς, « Ἅγιος τῶν ἁγίων, » ἐλθὼν καὶ πληρώσας « τὴν ὄρασιν, καὶ τὸν προφήτην, ἐχρίσθη » τὴν σάρκα τῷ τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ Πνεύματι· ἐν ταύταις « ταῖς ἐξήκοντα δύο (57) ἑβδομάσι, » καθὼς εἶπεν ὁ προφήτης,

ix, 24, 25, 26, 27.

Latina: « Et post finem belli statuta desolatio, » propius ad Hebr. COLLECT.

(55) Διαθήκην πολλὴν ἑβδομάς μία. At Romana et Antwerp. διαθήκην πολλοῖς. Tertullianus: « Et confirmabit testamentum multis. Hebdomada una, et dimidium hebdomadis auferetur meum sacrificium. » Latina: « Confirmabit testamentum multis hebdomada una. » COLLECT.

(56) Καὶ ἡμίσει τῆς ἑβδομάδος. Hæc apud LXX, in contextu Danielis non reperiuntur, quæ Græce sic habuit Florentina editio Clementis: Καὶ ἡμισυ τῆς ἑβδομάδος καταπαύσει θυμίαμα θυσίας, καὶ πτερυγίου ἀφανισμοῦ, ἕως συντελείας καὶ σπουδῆς τάξιν ἀφανισμοῦ· quæ quomodo corrigenda censuerit interpres, apparet ex ejus translatione. In editionis Romanæ annotationibus admonetur ante illa verba, ἀρθήσεται θυσία, in quibusdam libris hæc scripta reperiri, et in marginem libri Vaticani intrusa esse: Καταπαύσει θυσιαστήριον καὶ θυσίας καὶ ἕως πτερυγίου ἀπὸ ἀφανισμοῦ, καὶ ἕως συντελείας καὶ σπουδῆς τάξει ἐπὶ ἀφανισμῷ. Ea vero sunt ex alia forte quadam editione, ex qua sumpsit hæc Tertullianus: « Et destruet pinnaculum usque ad interitum. » Nam, ut monet D. Hieronymus, tres fuerunt editiones Danielis, Aquilæ scilicet, Theodotionis et Symmachi, sed tamen juxta Theodotionem Ecclesiæ legebant. Quidam extrema hujus loci Danielis ex Hebræo sic vertunt: « Cessare faciet sacrificium et oblationem, et propter aliam vel extensionem abominationum destruet, donec consummatio se effuderit super admirantem, » hoc est admirari fecerit videntes desolationem. Jerem. xviii, 16: « Ut fieret terra eorum in desolationem, » εἰς ἀφανισμόν καὶ συρισμόν, ad verbum, « in admirationem; » et xxv, 9: « Ponamque eos in stuporem, » omnes scilicet, qui id audiverint, obstupescunt. Vide etiam hæc extrema aliter reddita apud D. Augustinum epist. 79. Eusebius in Chron.: « Et usque ad consummationem temporis consummatio dabitur super desolationem: » hoc est, irreparabilis erit et in perpetuum stabilita destructio. COL.

(57) Ἐν ταύταις ταῖς ἐξ. In Græcis, quæ proferuntur ab Herveto, Florentina editio interpunctio-

καὶ ἐν τῇ μιᾷ ἑβδομάδι, ὁ Κύριος ἑβδομάδος τὸ ἤμισυ κατέσχε Νέρων βασιλεύων, καὶ ἐν τῇ ἀγία πόλει Ἱερουσαλήμ ἐστήσε τὸ βδέλυγμα· καὶ ἐν τῷ ἡμίσει τῆς ἑβδομάδος (58) ἀνηρέθη καὶ αὐτὸς, καὶ Ὀθων (59), καὶ Γάλβας, καὶ Οὐιτέλλιος· Οὐεσπασιανὸς δὲ ἐκράτησε, καὶ καθεῖλε τὴν Ἱερουσαλήμ, καὶ τὸ ἅγιον ἠρήμωσε. Καὶ ὡς ταῦθ' οὕτως ἔχει, τῷ δὲ συνιέναι δυναμένῳ δῆλον, καθὰ καὶ ὁ προφήτης εἶρηκε. Τοῦ ἑνδεκάτου τοίνυν ἔτους (60) πληρουμένου, κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ ἐπομένου, βασιλεύοντος Ἰωακείμ, ἡ αἰχμαλωσία εἰς Βαβυλῶνα γίνεται ὑπὸ βασιλείῳ Ναβουχοδονόσορ, τῷ ἑβδόμῳ ἔτει (61) βασιλεύοντος αὐτοῦ Ἀσσυρίων, Αἰγυπτίων δὲ Οὐαφρῆ (62) βασιλεύοντος τῷ δευτέρῳ ἔτει, Φιλίππου δὲ Ἀθηνησιν ἀρχόντος, τῷ πρώτῳ ἔτει τῆς ὀγδόης καὶ τεσσαρακοστῆς Ὀλυμπιάδος. Καὶ ἔμεινεν (63) ἡ

✠ P. 395 ED. POTTER.

nem habuit post vocem ἤμισυ, quod si in Latina interpretatione constituatur post vocem « Dominus, » sic retineri poterit hæc lectio et exponi. In loco Danielis, qui allatus est a Clemente completens ea, quæ apud LXX reperiuntur, et quæ aliunde adjici diximus, mentio fit primum septuaginta hebdomadam, deinde septem, tertio loco sexaginta duarum, postea unius, quarto dimidii hebdomadis, postremo alterius dimidii. Septem hebdomadas concludi ædificatione templi ait, jam in sexaginta duabus Christum esse et in una hebdomade, in qua dictum est illum confirmaturum pactum, sequitur dimidium hebdomadæ numerandum a tempore, quo constituta est a Nerone abominatio desolationis in civitate sancta usque ad eius necem, postremo alterum dimidium a nece Neronis ad eversionem Jerusalem. Non enim septem annos continere vult hæc hebdomadem, sed annos sex, menses quatuor, quorum unum dimidium pertinet ad ultimos imperii Neronis annos, alterum ad septemdecim menses Galbæ, Othonis et Vitellii cum biennio imperii Vespasiani, cujus anno secundo eversa fuisse Hierosolyma, *Chronica* Eusebii testantur. Vide, quæ postea Clemens ait, seipsum explicans p. 567. Quod vero attinet ad hanc Clementis chronologiam, in qua immanis reperitur annorum numerus, et qui septuaginta excedit hebdomadas, animadvertendum est, nonnullos non continuare annos omnes septuaginta hebdomadam, sed interrumpere : ut ab edicto Darii ad initium belli Judaici, ab eodem edicto ad discessum Nehemiae, ab edicto Artaxerxis ad Christi cædem, item ab initio duodecimi Neronis ad annum secundum Vespasiani; quominus admirandum, Clementem usque ad eversionem urbis deducere hebdomadas : aut non continuare hiatus illum annorum a Christi passione ad tempus quo Nero abominationem desolationis constituit. Vide quæ ad stabiliendam suam sententiam, quæ in quibusdam cum Clemente convenit, disserit pluribus Scaliger lib. vi *De emendat. temp.* p. 288. COLL. — Apponam Eusebii verba *Chronie.* serm. 1, quæ huc spectare videntur : Τὰς μὲν τοι ὁ ἑβδομάδας παρὰ τῷ Δανιήλ, ἕως Χριστοῦ ἡγουμένου, ἐντεῦθεν εἴτις ἀριθμήσειεν, αἱ γίνονται ἔτη ἢ εἴροι ἂν αὐτὰς ἐπὶ Νέρωνα, Ῥωμαίων αὐτοκράτορα, παραιουμένας, καθ' ὃν πολιορκεῖσθαι ἀρξαμένη ἡ πόλις μετὰ Νέρωνα ἔτει β', Οὐεσπασιανοῦ τὴν ἐσχάτην ἀλωσιν ὑπομένει.

(58) Ἐν τῷ ἡμίσει τῆς ἑβδ. Vid. p. 341 ed. Paris.

(59) Καὶ αὐτὸς, καὶ Ὀ. Rectius καὶ αὐτὸς, καὶ Γάλβας, καὶ Ὀθων, ut infra pag. 147, nam ante Othonem imperavit Galba. SYLBURG.

(60) Τοῦ ἑνδεκάτου ἔτους. Scilicet Joachimi : qui cum annos undecim regnasset, cessit Jechoniae, seu Joachino, cujus regni tertio mense Judæi ca-

dum dixit propheta, et « in una hebdomade, » Dominus : dimidium hebdomadis tenuit Nero regnans, et in sancta civitate Jerusalem statuit abominationem; et in dimidio hebdomadis, et ipse sublatus est, et Otho, et Galba, et Vitellius; Vespasianus autem et imperium obtinuit, et Jerusalem diruit, et sanctum desolatum reddidit. Et quod hæc ita se habeant, ei, qui potest quidem intelligere, clarum est, sicut dixit propheta. Cum itaque impleretur undecimus annus, in principio sequentis, regnante Joachim, facta est captivitas Babylonica a rege Nabuchodonosor, cum septimo jam anno rex esset Assyriorum, Vaphreus ✠ autem secundo anno esset rex Ægyptiorum, Philippus autem magistratum summum gereret Athenis, primo anno quadragesimæ octavæ Olympiadis. Mansit autem captivitas

ptivitatem passi sunt. Conf. IV Reg. xxiii, 36; xxiv, 8, 10, 14. Porro, quod Clemens Joachimum, Ἰωακείμ imprudenter appellavit, superius annotatum est.

(61) Τῷ ἑβδόμῳ ἔτει. Seu « octavo, » ut dicitur IV Reg. xxiv, 12.

(62) Οὐαφρῆ. In Flor. ed., Οὐαφρηῶς, duplici lectione in unam contracta, Οὐαφρῆ nempe, et Οὐαφροῦ, vel potius, retracto accentu, Οὐάφρου, ut bis postea. SYLBURG. — Exscripsit hunc locum Eusebius in *Chron.* ad Olympiad. xlvii : « Sententiæ autem nostræ etiam Clemens congruit, in primo Stromate, xlvii Olympiade captivitatem Judæorum factam esse contestans, regnante apud Ægyptios Vaphre, apud Athenas Phænippo, et supputari septuaginta annos desolationis templi usque in secundum an. Darii. » Clemens ait Φιλίππου, Ἀθηνησιν ἀρχόντος, « prætoris » vel « principe Athenis Philippo, » et ad xlviii, non xlvii, refert Olymp. ; in uno manuscr. P. Pithœi erat xlix Olymp., in aliis duobus xlvii. Sequitur apud Eusebium locus alter sic ex auctoritate codicum vet. legendus : « Capta Hierosolyma ab Assyriis, ad Vaphrem, regem Ægypti, Judæorum reliqui transfugerunt. Hujus Vaphris Jeremias quoque propheta certo loco inenimit. » Vide Jeremias xliv, 30 : « Ecce ego tradam Pharaonem Ephrae, regem Ægypti, in manu inimicorum ejus. » LXX : Ἴδοὺ ἐγὼ δίδωμι τὸν Φαραὼ Οὐαφρῆ, βασιλέα Αἰγύπτου, εἰς χεῖρας ἐχθροῦ αὐτοῦ. Clemens ait : Οὐαφρηῶς βασιλεύοντος. COLLECT. — Porro non « Philippum, » sed « Phænippum, » archontis Atheniensis, quem memorat Clemens, nomen fuisse existimavit Jos. Scaliger.

(63) Καὶ ἔμεινεν. Hæc quoque retulit in *Chronicum* suum Eusebius ad Olymp. lxiv : « Clemens quoque his congruit in primo Stromate ita scribens : Et perseveravit captivitatis ann. septuaginta, usque ad secundum Darii filii Hystaspis, qui Persis, Assyriis et Ægypto regnavit : sub quo Aggæus, et Zacharias, et unus de duodecim, qui vocatur Angelus, prophetaverunt, sacerdotioque functus est Jesus, filius Josedech. Hæc supradictus vir. Quod autem septuagesimus annus desolationis templi altero anno Darii fuerit expletus, domesticus testis est Zacharias propheta, secundo anno Darii dicens : Domine omnipotens, quousque non misereberis Jerusalem, et civitatibus Judæ, quas despexisti? iste septuagesimus annus est. » Ita legitur in manuscriptoribus : atque illud, « despexisti, » verius est, quam quod fuit hactenus, « aspexisti : » nam et Vulgata vertit, « quibus iratus es, » quod in margine additum erat. Nihilominus tamen hic locus non efficit, ut ei assentiamur, præsertim cum Eusebius ipse lib. x *De præpar. Evang.*, cap. ult. in primo anno Cyri finitos esse captivitatis annos fateatur. Quod ipsum affirmant et Josephus lib. xi *Antiq.*

annis septuaginta, ut quæ cessavit anno secundo Darii Hystaspis filii, qui fuit rex Persarum, Assyriorum et Ægyptiorum; cujus tempore, ut prius dixi, Aggæus, et Zacharias, et Angelus qui fuit ex duodecim unus, prophetavere; erat autem pontifex Jesus, Josedec filius. In secundo autem anno regni Darii, quem dicit Herodotus magorum dissolvisse imperium, mittitur Zorobabel, filius Salathiel, ut excitet et exornet templum, quod erat Hierosolymis. Colliguntur autem sic quoque Persarum tempora: Cyrus, annis triginta; Cambyses, novemdecim; Darius, quadraginta sex; Xerxes, viginti sex; Artaxerxes, quadraginta et unum; Darius, octo; Artaxerxes, quadraginta duos; Oehus vel Arses, tres. Colliguntur autem simul anni regum Persarum, ducenti triginta quinque. Cum hunc itaque Darium sustulisset Alexander Macedo, intra hos annos regnare incipit. Similiter ergo Macedonum quoque regum tempora sic colliguntur: Alexander, annis decem et octo; Ptolemæus, Lagi filius, annis quadraginta; Ptolemæus Philadelphus, annis viginti septem; deinde Evergetes, annis viginti quinque; deinde Philopator, annis septemdecim; post quem Epiphanes, annis viginti quatuor; ei succedit Phi-

✠ P. 596 ED. POTTER, 552 ED. PARIS.

Lactant. lib. iv, c. 5; Cyril. viii in Julianum; Julius Africanus *Annal.* v; Sulpitius in *Hist.*, et alii. Nam si in secundo Darii anno finirentur, necesse esset, ut a desolatione Jerusalem ad primum Cyri annum non plus triginta numerarentur, cum quadraginta ab eo ad secundum Darii numerent auctores hujus sententiæ. At constat Nabuchodonosor regnasse post desolationem, ut traditur IV Reg. xxv, annos viginti octo. Post eum quatuor imperarunt Evilmerodach, Niglissarus, Laborsadaachus, et Nabonidus, ut Josephus, Hieronymus, et Eusebius tradunt, septemdecim annis; ita erunt anni quadraginta tres a desolatione Jerusalem usque ad primum Cyri. Ergo ad secundum Darii plures septuaginta. Vide B. Pererium, lib. x in Danielelem. COLLECT.

(64) *Τῆς Δαρείου*. Subaudiendum βασιλείας; ut paulo post, τῆς Δαρείου βασιλείας. SYLBERG.

(65) *Ἡρόδοτος*. Respicit Herodoti lib. iii, c. 70.

(66) *Ἔτη τριάκοντα*. Consentit in *Chronico* Eusebius; ἐὼς δέοντα τριάκοντα, « unum de triginta, » inquit Herodotus lib. i, cap. 214; τριάκοντα ὀκτώ, Theophilus.

(67) *Καμβύσης δεκαεννέα*. « Cambyses novemdecim. » Nisi potius scribendum sit: Καμβύσης δὲ ἐννέα, « Cambyses autem novem. » Nam Eusebius Cambysi octo annos tribuit, quibus si septem menses addantur, quibus magi ante Darii regno potiti sunt, Cambyses novennali spatio potietur. Herodotus Cambysi annos septem et menses quinque tribuit, lib. iii, cap. 66: Ἀπήνευξε Καμβύσης τὸν Κύρου, βασιλεύσαντα μὲν τὰ πάντα ἑπτὰ ἔτη καὶ μῆνας πέντε. « Vitam eripuit Cambysi, Cyri filio, cum regnasset septem omnino annos et menses quinque. »

(68) *Δαρείος, ἕξ καὶ τεσσαράκοντα*. Ἐξ πρὸς τοῖς τριάκοντα, Eusebius. Idem Xerxæ tribuit annos viginti quinque, et post eum Artabano menses septem, ante quam Artaxerxes imperio potitus est: cui, perinde ac Clemens, annos quadraginta unum tribuit.

(69) *Ὀκτώ, δεκαοκτώ*, Eusebius.

(70) *Ὀχός ἢ Ἀρσῆς, τρία*. Ochi duo fuere: primo, Artaxerxes Oehus, cui Eusebius annos viginti sex et alio loco viginti septem tribuit: deinde, Arses Oehus, seu Arsiochus, cui Eusebius annos duos et alio loco quatuor dedit. Clemens priorem

αἰχμαλωσία ἐπὶ ἔτη ἑβδομήκοντα, καταλήξασα εἰς τὸ δεύτερον ἔτος τῆς Δαρείου (64) τοῦ Ὑστάσπου, τοῦ Περσῶν καὶ Ἀσσυρίων καὶ Αἰγυπτίων γεγεννημένου βασιλέως· ἐφ' οὗ, ὡς προεῖπον, Ἀγγαῖος καὶ Ζαχαρίας, καὶ ὁ ἐκ τῶν δώδεκα Ἄγγελος, προφητεύουσι· καὶ ἦν ἀρχιερεὺς Ἰησοῦς, ὁ τοῦ Ἰωσεδέκ. Κὰν τῷ δευτέρῳ ἔτει τῆς Δαρείου βασιλείας, ἔν φησιν Ἡρόδοτος (65) καταλύσαι τὴν τῶν μάγων ἀρχὴν, ἀποστέλλεται Ζοροβάβελ, ὁ τοῦ Σαλαθιήλ, ἐγεῖραι καὶ ἐπικοσμεῖσαι τὸν ναὸν, τὸν ἐν Ἱερουσόλοις. Συνάγονται οὖν καὶ τῶν Περσῶν οἱ χρόνοι οὕτω Κύρος, ἔτη τριάκοντα (66)· Καμβύσης, δεκαεννέα (67)· Δαρείος, ἕξ καὶ τεσσαράκοντα (68)· Ξέρξης, ἕξ καὶ εἴκοσι· Ἀρταξέρξης ἐν καὶ τεσσαράκοντα Δαρείος, ὀκτώ (69)· Ἀρταξέρξης, τεσσαρακονταδύο· Ὀχός ἢ Ἀρσῆς, τρία (70). Συνάγεται ἐπὶ τὸ αὐτὸ τῶν Περσικῶν ἔτη διακόσια τριακονταπέντε (71). Καθελὼν δὲ τὸν Δαρεῖον τοῦτον Ἀλέξανδρος ὁ Μακεδὼν κατὰ τὰ προκείμενα ἔτη, βασιλεύειν ἀρχεται· ὁμοίως οὖν καὶ τῶν Μακεδονικῶν βασιλείων οἱ χρόνοι οὕτω κατάγονται· Ἀλέξανδρος, ἔτη δεκαοκτώ (72)· Πτολεμαῖος (73) ὁ Λαγοῦ (74), ἔτη τεσσαράκοντα· Πτολεμαῖος ὁ Φιλάδελφος, ἔτη εἰκοσιεπτὰ (75)· εἶτα ὁ

Ochum, seu nominum similitudine deceptus, seu memoria lapsu, omisit; ut etiam Darium, Arse filium, regum Persiæ postremum, qui cum sex annos regnasset, ab Alexandro devictus est, ut statim sequitur.

(71) *Τριακονταπέντε*. δεκαπέντε potius, prout jam numeri sese habent.

(72) *δεκαοκτώ*. Δώδεκα, Eusebius, aliique.

(73) *Πτολεμαῖος ὁ Λαγοῦ*. Quoniam varia erant Lagidarum Ptolemæorum cognomina, eo factum est, ut in iis enumerandis historici non consentiant. Consentunt plerique a Lagi filio usque ad Philometora, ut Tertullianus, Eusebius, Epiphanius (nisi quod hic eum Philopatora dicat), et Strabo, qui reges illos successisse ait, παῖς παρὰ πατρός ἀεὶ διαδεχόμενοι, usque ad Philometora. Tertius, Evergetes dicitur etiam Epiphanius in prologis Trogi cum Justino editis; sic enim lego illud Utrulphonæ. Quartus, Strabonὶ ὁ φιλοπάτωρ τῆς Ἀγαθοκλείας, de quo Justinus lib. xxx. Quintus, ejus filius Epiphanius, cui tutor a Romanis datus M. Lepidus, maritus Cleopatæ, Antiochi Epiphanius sororis. Sextus, Philometor, quem Popilius adversus Antiochum est tutatus. Strabo: Τοῦτον ἀδελφὸς διεδέξατο ὁ δεύτερος Εὐεργέτης, ὃν καὶ Φύσκωνα προσαγορεύουσι. Hic fratris filium occidit. Justinus lib. xxxviii. Idem ergo est Evergetes et Physcon et Soter, frater Philometoris, non duo, ut viri docti cum Eusebio volunt. Septimus, ejus filius ὁ Λάθυρος ἐπικληθεὶς Strabonὶ, Lathyros in prologo Trogi xxxix, Lathyros aliis, quem mater ejecit. Octavus, Alexander, Eusebio ix, quem ita de eo lego in 2 manuscr.: « Expulso de regno Physcone Ptolemæo per matrem Cleopatram, et in Cyprum secedente, Ptolemæus, qui et Alexander, succedit. » Nonus, Lathyros iterum, de quo ita Euseb. legendus: « Ptolem. qui a matre fuerat ejectus, regressus de Ioga, regnum obtinuit, quia Alexandrum, qui ante eum fuerat, ob interfectionem matris cives pepulerant. » Decimus, filius ejus, quem Strabo Auletem, Euseb. Dionysium. Alii Dionysium fratrem Cleopatram putant; sed quia non diu regnavit, ab aliis cum Notho et Alexandro II. omittitur. COLLECT.

(74) *Λαγοῦ*. Scribendum Λάγου, ut Clemens infra, et alii.

(75) *Εἰκοσιεπτὰ*, Eusebius, ὀκτώ καὶ τριάκοντα.

Εὐεργέτης, ἔτη πέντε καὶ εἴκοσι· εἶτα ὁ Φιλοπάτωρ, ἔτη ἑπτακαίδεκα· μεθ' ὃν ὁ Ἐπιφανής, ἔτη τέσσαρα καὶ εἴκοσι· τοῦτον διαδέχεται ὁ Φιλομήτωρ, καὶ βασιλεύει ἔτη πέντε καὶ τριάκοντα· μεθ' ὃν ὁ Φύσκων, ἔτη ἑννέα καὶ εἴκοσι (76)· εἶτα ὁ Λάθουρος, ἔτη ἕξ καὶ τριάκοντα· εἶτα ὁ ἐπικληθεὶς Διόνυσος, ἔτη ἑννέα καὶ εἴκοσι (77)· ἐπὶ πᾶσιν ἡ Κλεοπάτρα ἐβασίλευσεν ἔτη δύο καὶ εἴκοσι· μεθ' ἣν ἡ τῶν Καππαδόκων βασιλεία ἡμερῶν ὀκτωκαίδεκα. Γίνονται τοίνυν ἐπὶ ταῦτό καὶ οἱ τῶν Μακεδόνων βασιλέων χρόνοι, ἔτη τριακόσια δώδεκα, ἡμέραι ὀκτωκαίδεκα. Ἀποδείκνυνται τοίνυν οἱ ἐπὶ Δαρείου τοῦ Ὑστάσπου προφητεύσαντες, κατὰ τὸ δεύτερον ἔτος τῆς βασιλείας αὐτοῦ, Ἀγγαῖος καὶ Ζαχαρίας, καὶ ὁ ἐκ τῶν δώδεκα Ἀγγελοσ, κατὰ τὸ πρῶτον ἔτος τῆς ὀγδόης καὶ τεσσαρακοστῆς Ὀλυμπιάδος προφητεύσαντες, πρεσβύτεροι εἶναι Πυθαγόρου, τοῦ κατὰ τὴν δευτέραν καὶ ἐξήκοστήν Ὀλυμπιάδα φερομένου· καὶ τοῦ πρεσβυτάτου τῶν παρ' Ἑλλήσι σοφῶν Θαλοῦ, περὶ τὴν πεντηκοστήν Ὀλυμπιάδα γενομένου. Συνεχρόνισαν δὲ οἱ συγκαταλεγέντες σοφοὶ τῷ Θαλεῖ, ὡς φησιν Ἀνδρῶν ἐν τῷ Τρίποδι. Ἡράκλειτος γάρ, μεταγενέστερος ὢν Πυθαγόρου, μέμνηται αὐτοῦ ἐν τῷ συγγράμματι. Ὅθεν ἀναμφιλέκτως τῆς τῶν προσηρημένων προφητῶν ἡλικίας, σὺν καὶ τοῖς ἐπὶ λέγομένοις σοφοῖς, προγενεστέρα ἂν εἴη ἡ Ὀλυμπιάς ἢ πρώτη, ἢ καὶ ὑστέρα τῶν Ἰλιακῶν δείκνυται ἔτεσι τετρακοσίσις ἑπτὰ. Ῥάδιον τοίνυν συνιδεῖν Σολομῶντα, τὸν κατὰ Μενέλαον γενόμενον (ὁ δὲ κατὰ τὰ Ἰλιακά ἦν), πολλοῖς ἔτεσι πρεσβύτερον τῶν παρ' Ἑλλήσι σοφῶν. Τούτου δ' αὖ ὀπόσοις ἔτεσι Μωϋσῆς προτερεῖ, ἐν τοῖς ἔμπροσθεν ἡμῖν δεδήλωται. Ἀλέξανδρος δὲ ὁ Πολύστωρ ἐπικληθεὶς, ἐν τῷ περὶ Ἰουδαίων συγγράμματι ἀνέγραψεν τινὰς ἐπιστολάς (78), Σολομῶντος μὲν πρὸς τε Θυάφρην τὴν Αἰγύπτου βασιλέα, πρὸς τε τὴν Φοινίκης Τυρίων, τὰς τε αὐτῶν πρὸς Σολομῶντα· καθ' ἃ δείκνυται ὁ μὲν Θυάφρης ὀκτὼ μυριάδας ἀνδρῶν Αἰγυπτίων ἀπεσταλκέναι αὐτῷ εἰς οἰκοδομήν τοῦ νεώ· ἄτερος δὲ τὰς ἴσας σὺν ἀρχιτέκτονι Τυρίῳ, ἐκ μητρὸς Ἰουδαίας, ἐκ τῆς φυλῆς Δαβὶδ (79), ὡς ἐκεῖ γέγραπται, Ὑπέρων τοῦνομα (80). Καὶ μὴν Ὀνομά-

lometor, et regnat annis triginta quinque; post quem Physcon, annis viginti novem; deinde Lathurus, annis triginta sex; deinde qui fuit cognominatus Dionysius, annis viginti novem; postrema regnavit Cleopatra viginti duobus annis. Post quam fuit regnum Cappadocum octodecim dierum. Fiant ergo simul conjuncta Macedonum tempora regum, anni trecenti duodecim, dies octodecim. Apparet ergo, eos, qui tempore Darii, Hystaspis filii, secundo anno ejus regni prophetavere, nempe Aggaeum et Zachariam, et Angelum, qui fuit ex duodecim prophetis unus, cum in primo anno quadragesimæ octavæ Olympiadis prophetarint, esse Pythagora antiquiores, qui fertur fuisse sexagesima secunda Olympiade; et Thalete, qui ex Græcorum sapientibus fuit antiquissimus, qui fuit circa quinquagesimam Olympiadem. Qui autem cum Thalete connumerati sunt sapientes, fuerunt eodem tempore, ut ait Andron in *Tripode*. Heraclitus enim, cum esset Pythagora posterior, ejus in suis scriptis meminit. Unde citra controversiam, ætate eorum, qui prius dicti sunt, prophetarum, simul cum iis etiam, qui septem dicuntur sapientes, antiquior fuerit prima Olympias, quæ etiam ostenditur fuisse Iliacis posterior, quadringentis septem annis. Facile ergo potest perspicui, Salomonem, qui fuit tempore Menelai (is autem fuit temporibus Trojanis), fuisse Græcorum sapientibus multis annis antiquiorem. Eo autem rursus quot sit annis prior Moyses, in iis, quæ ante dicta sunt, a nobis declaratum est. Alexander autem, qui Polyhistor est cognominatus, in suo opere de Judæis, aliquas descripsit epistolas, Salomonis quidem, et ad Vaphrem regem Ægypti, et ad regem Phœnicia Tyriorum, et eorum ad Salomonem, in quibus ostenditur quidem Vaphrem octoginta millia virorum Ægyptiorum ei misisse ad templi ædificationem; alterum autem totidem cum architecto Tyrio, ex matre Judæa, ex tribu David, ut *Æillie* scriptum est, cui nomen Hyperon. Quinetiam Onomacritus Atheniensis, cujus dicuntur esse poemata quæ Orpheo ascribuntur, tempore principa-

✱ P. 597 ED. POTTER, 552-555 ED. PARIS.

(76) Ἐτη ἑννέα καὶ εἴκοσι. Eusebius, ἔτη εἴς, μῆνας ε'. Idem Ptolemæo Evergetæ, quem a Physcone diversum facit, annos viginti novem tribuit.

(77) Ἐννέα καὶ εἴκοσι. Sic etiam quodam in loco Eusebius: sed alias huic regi triginta annos tribuit.

(78) Ἐπιστολάς. Salomonis et Hiramii Tyrii epistolas memorant Menander Ephesius apud Theophilum Antiochenum, *Ad Autolyicum* lib. iii, p. 151, 152 edit. Paris., et Josephus *Antiquitat. Judaic.* lib. viii, cap. 2, ubi refert, ipsas epistolas in Tyri archivis suo tempore asservatas fuisse. Idem eosdem reges ænigmata sibi invicem misisse, ex *Dii Historia Phœnicia* refert, lib. i *Adv. Apionem*. Ipsæ epistolæ etiamnum exstant apud Eusebium *Præp. Evangel.* lib. ix, c. 51 et seq.

(79) Ἐκ τῆς φυλῆς Δαβὶδ. Sic etiam apud Eusebium legitur. Scribendum erat, ἐκ τῆς φυλῆς Δάν, « ex tribu Dan. » Respexit enim harum epistolarum auctor II *Paraip.* ii, 15: « Misi tibi virum prudentem et scientissimum... filium mulieris de filiabus Dan; cujus pater fuit Tyrius. »

(80) Ὑπέρων τοῦνομα. Architectus hic Hiram, vel Hiram, dictus est, III *Reg.* vii, 13 et 40. Unde igitur Ὑπέρων nomen? scilicet ex epistolæ verbis perperam scriptis aut lectis. Ea vero apud Eusebium sic se habent: Ἀπέσταλκά σοι Τυρίων καὶ Φοινίκων ὀκτακισμυρίους, καὶ ἀρχιτέκονά σοι ἀπέσταλκα ἄνθρωπον Τύριον, ἐκ μητρὸς Ἰουδαίας, ἐκ τῆς φυλῆς τῆς Δαβὶδ· ὑπὲρ ὧν ἂν αὐτὸν ἐρωτήσης τῶν ὑπὸ τὸν οὐρανὸν πάντων κατ' ἀρχιτεκτονίαν, ὑφηγήσεται σοι, καὶ ποιήσει. « Misi tibi Tyriorum ei Phœnicum octo myriadas, et architectum misi tibi hominem Tyrium, ex Judæa matre, e tribu David. Quæcumque eum interrogaveris eorum quæ sub cælo sunt, et ad architectonicam spectant, ille tibi explicabit, et effecta dabit. » Clemens legisse videtur, ἐκ τῆς φυλῆς Δαβὶδ, Ὑπέρων, ἂν αὐτ. pro ἐκ τῆς φυλῆς Δαβὶδ· ὑπὲρ ὧν ἂν αὐτ., indeque Ὑπέρονα proprium esse architecti nomen putavit. Quod in codicibus continuo ductu absque ulla vocum distinctione exaratis facilius, quam in nostris, fieri potuit.

tus Pisistratidarum, circa quinquagesimam Olympiadem, invenitur. Et Orpheus, Musei discipulus, qui una cum Hercule navigavit. Amphion autem duabus generationibus præcedit 144 Iliaca. Demodocus vero et Phemius, post Trojam captam; ille quidem apud Phæacas, hic vero apud procos, propter artem pulsandi citharam in magna erant existimatione. Jam vero quæ Musei feruntur esse *Responsa*, aiunt esse Onomacriti; *Craterem* vero Orphei, Zopyri Heracleotæ; et *Descensum ad inferos* esse Prodicii Chii. Ion autem Chius in *Trigrammis* refert Pythagoram quoque quædam a l Orpheum retulisse. Epigenes autem in iis quæ scripsit de poesi, quæ refertur ad Orpheum, dicit esse Cercopis Pythagorei *Descensum ad inferos*, et *Sacram orationem*; *Peplum* autem et *Physica*, Bron- B tii. Porro autem nonnulli quoque Terpantrum inter priscos referunt. Hellenicus certe eum refert

(81) *Όνομάκριτος*. E Tatiano hæc sumpsit Clemens, cujus verba sub hanc *Orat. ad Græc.* sunt hæc: *Όρφεύς δὲ κατὰ τὴν αὐτὸν χρόνον Ἡρακλεῖ γέγονεν, ἄλλως τε καὶ τὰ εἰς αὐτὸν ἐπιφερόμενά φασιν ὑπὸ Ἄνομακρίτου τοῦ Ἀθηναίου συντετάχθαι, γενομένου κατὰ Παισιστρατιδῶν ἀρχὴν, περὶ τὴν πεντηχοστὴν Ὀλυμπιάδα. Τοῦ δὲ Ὀρφέως μαθητῆς Μουσαῖος. Ἀμφίων δὲ, δυσὶ προάγων γενεαῖς, τοῦ πλείονα πρὸς τοὺς φιλομαθεῖς συντάττειν ἀπειργαίηται. Δημόδοκος δὲ καὶ Φῆμιος κατὰ τὸν αὐτὸν τῶν Τρωϊκῶν πόλεμον γεγονάσι, διέτριβον γὰρ ὁ μὲν παρὰ τοῖς μνηστῆρσιν, ὁ δὲ παρὰ τοῖς Φαίαισιν.* « Orpheus una cum Hercule vixit; nam quæ attribuantur ei poemata Onomacritus Atheniensis, Pisistrati filiis imperantibus, circa quinquagesimam Olympiadem composuisse fertur. Orphei discipulus fuit Musæus. De Amphione autem non opus est plura dicere, quod constat duabus ætatibus ante Trojanum bellum claruisse. Porro Demodocus et Phemius sub ipso bello Trojano celebres fuerunt: hic enim procos, ille Phæacibus conversabatur. » Suidas Orphei scripta recitans: *Χρησμοὺς, οἱ ἀναφέρονται εἰς Ἄνομακρίτον. Τέλεταις, ὁμοίως δὲ φασὶ καὶ ταῦτα εἰς Ἄνομακρίτου.* Alii aliis auctoribus Orphei poemata tribuerunt. Conf. Lilius Gyraldus in *Vitis poetarum*, Vossius *De poetis Græcis*.

(82) *Όρφεύς τε, ὁ συμπλεύσας Ἡρακλεῖ, Μουσαίου μαθητῆς*. Hæc hoc, vel alio simili modo scribenda sunt: *Όρφεύς τε, ὁ συμπλεύσας Ἡρακλεῖ, οὗ Μουσαίου μαθητῆς*. Vel, *Όρφέως τε, τοῦ συμπλεύσαντος Ἡρακλεῖ, Μουσαίου μαθητῆς*. « Et Orphei, qui cum Hercule » in Argonautica expeditione « navigavit, Musæus discipulus fuit. » Nam Tatianus, loco superius posito, unde horum pleraque Clemens accepit, dicit: *Όρφέως μαθητῆς Μουσαῖος*. « Orphei discipulus fuit Musæus. » Quinetiam alii omnes consentiunt, Orpheum Musæi magistrum fuisse.

(83) *Μετὰ τὴν Ἰ. ἄ.* Tatiani editor scribendum putavit, κατὰ τὴν Ἰλίου ἄλωσιν quod quidem respondet Tatiani verbis, κατὰ τὸν αὐτὸν τῶν Τρωϊκῶν πόλεμον. Sed nihil muto, quia μετὰ τὴν Ἰλίου ἄλωσιν, decem scilicet annos « post Trojam captam, » Ulysse domum redeunte, introducitur ab Homero, inter Phæaces quidem Demodocus, inter Penelopes autem procos Phemius. *Odyss. A, vers. 153*:

*Κῆρυξ ἔ' ἐν χερσὶν κίθαριν περικαλλέα θῆκεν
Φημίω, ὃς τένυ πολλὸν ἐκαίνυτο πάντας αἰδῶν
Φημίω, ὃς ἔ' ἤειδε παρὰ μνηστῆρσιν ἀνάγκη.*

*Præco autem in manus citharam perpulchram posuit
Phemio, qui quidem multum omnes superabat*
[versus fundens;

Phemio, qui quidem cecinit inter procos ei cœctus.

Α κριτος (81) ὁ Ἀθηναῖος, οὗ τὰ εἰς Ὀρφέα φερόμενα ποιήματα λέγεται εἶναι, κατὰ τὴν τῶν Παισιστρατιδῶν ἀρχὴν, περὶ τὴν πεντηχοστὴν Ὀλυμπιάδα, εὐρίσκειται Ὀρφεύς τε, ὁ συμπλεύσας Ἡρακλεῖ, Μουσαίου μαθητῆς (82). Ἀμφίων γὰρ δυσὶ προάγει γενεαῖς τῶν Ἰλιακῶν. Δημόδοκος δὲ καὶ Φῆμιος, μετὰ τὴν Ἰλίου ἄλωσιν (83). ὁ μὲν γὰρ παρὰ τοῖς Φαίαισιν, ὁ δὲ παρὰ τοῖς μνηστῆρσιν, κατὰ τὸ καθαρίζειν εὐδοκιμοῦν (84). Καὶ τοὺς μὲν ἀναφερομένους εἰς Μουσαῖον (85) *Χρησμοὺς Ἄνομακρίτου* εἶναι λέγουσι. τὸν *Κράτητα* (86) δὲ τὸν Ὀρφέως, Ζωπύρου τοῦ Ἡρακλεώτου. τὴν τε *Εἰς ἄδου κατάβασιν* (87), Προδικίου τοῦ Σαμίου. Ἴων δὲ ὁ Χῖος ἐν τοῖς *Τριγράμμοις* (88) καὶ Πυθαγόραν εἰς Ὀρφέα ἀνενεγκεῖν τινα ἱστορεῖ. Ἐπιγένης δὲ ἐν τοῖς περὶ τῆς εἰς Ὀρφέα ποιήσεως, Κέρκωπος (89) εἶναι λέγει τοῦ Πυθαγορείου τὴν *Εἰς ἄδου κατάβασιν* καὶ τὸν *Ἰερὸν λόγον*. τὸν δὲ Πέπλον καὶ τὰ *Odyss. Θ, vers. 45*:

... . Καλέσασθε δὲ θεῖον ἀοιδόν,
Δημόδοκον· τῷ γὰρ ἴα θεὸς πέρι δῶκεν ἀοιδῆν
Τεραντῆν, ὅππῃ θυμὸς ἐποτρύνῃσιν αἰεῖδαι.

... . Advocate etiam divinum cantorem,
Demodocum: huic enim Deus excellenter dedit
[cantilenam
Ad oblectandum, quocunque animus eum impulerit
[canere.]

(84) *Εὐδοκιμοῦν*. Structuræ lex postulat εὐδοκίμων, vel dualiter εὐδοκιμαίτην, vel singulariter εὐδοκίμει. SYMBURG.

(85) *Μουσαῖος*. Pausanias in *Atticis* pag. 59 edit. Panon.: *Ἐγὼ δὲ ἔπη ἐξελεξάμην, ἐν οἷς ἐστι, πέπεσιαι Μουσαῖον ὑπὸ Βορέου δούρον (i. φερόμενον). δακτεῖν δὲ μοι, πεποιήκεν αὐτὰ Ἄνομακρίτος, καὶ ἐστὶν οὐδὲν Μουσαίου βεβαίως, ὅτι μὴ μόνον εἰς Δημήτερα ὕμνος Ἀυκομήδει· « Ego etiam carmina adnotavi, in quibus dictum, Musæum volitare a Borea vectum. Et mihi autem videtur, ea fecit Onomacritus; nec quidquam exstat, quod Musæi certo sit, præter limum in Cererem, Lycomedii dictum. »*

(86) *Κράτητα*. Scribendum Κρατῆρα. Suidas Κρατῆρας vocat, v. Ὀρφεύς Κρατῆρας, ταῦτα Ζωπύρου φασίν. Idem Ἰερὸς λόγος vocat, quos Clemens in singul. num. Ἰερὸν λόγον. Κρατῆρα legemini, monuerunt etiam Lowthius et Reinesius *Var. lect.* lib. 1, et rursus lib. 11, cap. 5.

(87) *Εἰς ἄδου κατάβ.* Suidas hoc opus Herodico Perinthio tribuit: *Εἰς ἄδου κατάβασιν ταῦτα Ἡροδίκου Περυνθίου.*

(88) *Τριγράμμοις*. Τριασμὸς hoc poema vocavit Suidas: *Ἐγράψε δὲ τριασμὸς· λέγονται δὲ εἶναι Ἴωνος τοῦ τραγικοῦ.* Sed verum hujus operis nomen fuisse Τριαγμοί, locuples testis est Harpocration v. Ἴων, quod olim observavit Casaubonus, itemque Menagius *Observat.* in hæc Diogenis Laertii verba (e quibus sua sumpsisse videtur Clemens) in Pythagora pag. 493: *Ἴων δὲ ὁ Χῖος ἐν τοῖς Τριαγμοῖς φησὶν αὐτὸν ἔνια ποιήσαντα ἀνενεγκεῖν εἰς Ὀρφέα.* « Ion autem in *Triagmis* ait Pythagoram, cum poema quoddam scripsisset, Orphei titulum adnotasse. » Conf. Reinesius *Var. lect.* lib. 1, cap. 22, et Bentleius nostras in *Dissertatione critica Malele* subjuncta.

(89) *Κέρκωπος*. Malim Κέρκωπος per ω. Sic enim scribendum esse monuit Suidas, Κέρκωψ, Κέρκωπος. Κέρκωψ δὲ, Κέρκωπος. Idem Orphei scripta enumerans, Κέρκωπος retinuit, v. Ὀρφεύς Ἰερὸς λόγος ἐν ῥαψωδίαῖς κ', λέγονται δὲ εἶναι Θεσσαλίου τοῦ Θεσσαλίου· οἱ δὲ Κέρκωπος τοῦ Πυθαγορείου. Cicero lib. 1 *De natura deorum*: « Orpheum poetam Aristoteles docet nunquam fuisse; et hoc Orphicum

φυσικῆ Βροντίου (90). Καὶ μὴν καὶ Τέρπανδρον ἀρχαῖζουσί τινες· Ἑλλάνικος γοῦν τοῦτον ἱστορεῖ κατὰ Μίδα γυγονέναι· Φανείας δὲ, πρὸ Τερπάνδρου τῆς Λέσχη τὸν Λέσθιον, Ἀρχιλόγου νεώτερον φέρει τὸν Τέρπανδρον διτμιλλῆσθαι δὲ τὸν Λέσχην Ἀρκτίνῳ, καὶ νενικηθέναι· Ξάνθος δὲ ὁ Λυδός, περὶ τὴν ὀκτωκαιδεκάτην Ὀλυμπιάδα· ὡς δὲ Διονύσιος, περὶ τὴν πεντεκαιδεκάτην (91) Θάσον ἐκτίσθαι (92)· ὡς εἶναι συμπαθές (93), τὸν Ἀρχιλόγον μετὰ τὴν εἰκοστήν ἤδη γνωρίζεσθαι Ὀλυμπιάδα. Μέννηται γοῦν καὶ τῆς Μαγνητῶν ἀπολείας, προσφάτως γεγενημένης. Σιμωνίδης μὲν οὖν κατὰ Ἀρχιλόγον φέρεται· Καλλίνος (94) δὲ, πρεσβύτερος οὐ μακρῶ· τῶν γὰρ Μαγνητῶν ὁ μὲν Ἀρχιλόγος ἀπολωλότων, ὁ δὲ εὐήμεροντων μέννηται. Εὐμήλος δὲ ὁ Κορίνθιος, πρεσβύτερος ὢν, ἐπιθεβλήκεναι Ἀρχία τῷ Συρακού-

A fuisse & tempore Midæ; Phantias autem ponens Leschen Lesbium ante Terpaudrum, refert Terpaudrum esse Archilocho recentiore, Leschen autem concertasse cum Arctino, et vicisse; Xanthus autem Lydius circa octavam decimam Olympiadem; ut autem Dionysius, circa quintam decimam Olympiadem Thasum fuisse conditam; ut sit evidens jam cognitum fuisse Archilochum post vicesimam Olympiadem. Meminit certe et Magnetum exitii, ut paulo ante facti. At fertur quidem Simonides fuisse tempore Archilochi; Callinus autem non multo antiquior; Magnetum enim interitus meminit Archilochus; hic vero eorumdem, ut quorum essent res secundæ, meminit. Eumelus autem Corinthius, cum esset antiquior, dicitur congressus fuisse cum Archia, qui condidit Syraensas. Et hæc quidem inductus sum ut dicerem, quod maxime quidem inter vetustissimos poetas ponant cyclicos. Jam vero inter Græcos quoque dicuntur fuisse multi, qui responsa dederunt, sicut Bacides; unus quidem Bæo-

✠ P. 598 ED. POTTER.

carmen Pythagorici ferunt ejusdam fuisse Cercopis.

(90) *Βροντίου*. Suidas, loco jam dicto: *Πέπλον καὶ Δίκτυον*· καὶ ταῦτα Ζωπύρου τοῦ Ἡρακλειώτου· οἱ δὲ, Βροντίου. Ubi scribendum Βροντίου, ut paulo post hunc virum rectius ipse vocat.

(91) *Πεντεκαιδεκάτην*. Archilochum Olymp. xxiii claruisse testantur Tatianus et Eusebius.

(92) *Θάσον ἐκτίσθαι*. Quomodo ex eo, quod Thasus Olympiade xv condita fuit, apparet Archilochum post Olymp. xx claruisse? Certe Archilochus non e Thaso, sed Paro oriundus fuit, idque ante Thasum conditum. Porro videtur hic locus mutilus esse. Thasi autem una cum Archilocho meminit fortasse Clemens, eo quod urbs ea jussu oraculi Telesieli, Archilochi filio, dati condita fuerit. Stephanus Byzantinus v. *Θάσος*: "Ὅτι δὲ καὶ Ἀερία ἢ Θάσος, δῆλον ἐκ τοῦ χρησμοῦ τοῦ δοθέντος τῷ τοῦ Ἀρχιλόγου·

*Ἀγγελίον Παρίσις, Τελεσίχλις, ὡς σε κελεύω,
Νήσω ἐν Ἡερίῃ κτίσειν εὐδείλιον ἄστν.*

Quod autem Thassus dicta etiam fuerit Aeria, patet ex oraculo Archilochi filium sic hortanti:

*Dic Pariis, Telesicles, ut te jubeo,
Insula in Aeria urbem claram ut condant.*

Hinc Thasum, Pariorum coloniam vocat Thucydides lib. iv, et Strabo lib. x, p. 487, ait: Πάρος· ἐντεῦθεν ἦν Ἀρχιλόγος ὁ ποιητής· ὑπὸ δὲ Παρίων ἐκτίσθη Θάσος. «Parus, unde oriundus fuit Archilochus poeta. A Pariis autem condita est Thassus.»

(93) *Συμπαθές*. Flor. edit., συμπαθές, nihil ad rem. SYLBURG.

(94) *Καλλίνος*. Hæc Clemens a Strabone, vel uterque ab eodem auctore didicit. Sic enim ille, *Geograph.* lib. xiv, p. 647: Καὶ τὸ παλαιὸν δὲ συνέθη τοῖς Μάγνησιν ὑπὸ Τρηῶν ἄρδην ἀναιρεθῆναι. Κιμμερικῶν ἔθνους, εὐτυχῆσαντος πολλὸν χρόνον τῷ δὲ ἐξῆς ἔπειτα Μιλησίου κατασχεῖν τὸν τόπον. Καλλίνος μὲν οὖν ὡς εὐτυχοῦντων ἐστὶ Μαγνητῶν μέννηται, καὶ κατορθούντων ἐν τῷ πρὸς Ἐφρῆσιος πολέμῳ· Ἀρχιλόγος δὲ ἤδη φαίνεται γνωρίζων τὴν γενομένην αὐτοῖς συμφορὰν, κλαίειν θάσσον οὐ τὰ Μαγνητῶν κακὰ· ἔξ οὗ καὶ νεώτερον εἶναι Καλλίνου τεκμαίρεσθαι πάρεστιν. «Antiquitus contigit Magnetibus, ut laudibus a Treibus delerentur, gente Cimbrica, quæ diu lætus usa est successibus; sequenti autem anno Milesii locum obtinerent. Unde Callinus quidem ita meminit Magnetum, ut qui secundis adhuc gelus uterentur, et in bello contra Ephesios felici-

ter decertarent: Archilochus autem jam cognitam habens eorum calamitatem, videtur plorare Magnetum mala; unde etiam colligi potest, fuisse eum Callino posteriorem.»

(95) *Κύκλον ποιητῆς*. Κύκλον, Ἐπικὸν κύκλον, vel τὸν τῶν ἐποποιῶν κύκλον vocabant corpus quoddam poeticum, constans ex antiquissimis poetis epicis, qui historiam fabularem descripserunt. F. as meminit Horatius *De arte poet.* vers. 152:

Nec circa vilem patulumque moraberis orbem

Et rursus vers. 156:

*Nec sic incipies, ut scriptor cyclicus olim:
Fortunam Priami cantabo et nobile bellum.*

Totum epici cycli argumentum Photius in *Bibliotheca* ex Proclo declaravit his verbis: Διαλαμβάνει δὲ καὶ περὶ τοῦ λεγομένου Ἐπικοῦ κύκλου· ὡς ἀρχεται μὲν ἐκ τῆς Οὐρανῶ καὶ Γῆς μυθολογουμένης μίξεως· ἐξ ἧς αὐτῶ καὶ τρεῖς παῖδας γινώσκουσιν Ἐκατόγχειρας, καὶ τρεῖς ἑτέρους ἀποτίκτουσι Κύκλωπας. Διεξέρχεται δὲ περὶ θεῶν, τὰ τε ἀλλὰ τοῖς Ἑλλήσι μυθολογούμενα, καὶ εἰ ποῦ τι καὶ πρὸς ἱστορίαν ἐξαληθίζεται. Καὶ περατοῦται ὁ Ἐπικὸς κύκλος συμφοροῦμενος ἐκ διαφόρων ποιητῶν μέχρι τῆς εἰς Ἰθάκην ἀποθάσεως Ὀδυσσεύς. Λέγει δὲ, ὡς τοῦ Ἐπικοῦ κύκλου τὰ ποιήματα διασώζεται καὶ σπουδάζεται τοῖς πολλοῖς οὐχ οὕτω διὰ τὴν ἀρετὴν, ὡς διὰ τὴν ἀκολουθίαν τῶν ἐν αὐτῷ πραγμάτων. Λέγει δὲ καὶ τὰ ὀνόματα καὶ τὰς πατρίδας τῶν πραγματευσαμένων τὸν Ἐπικὸν κύκλον. «Disserit etiam de cyclo epico, quod incipiat a fabulari Cœli ac Terræ commistione, ex qua tres liberi Centimani, et tres alii Cyclopes nati fuisse memorantur. Quin etiam de diis tractat, et quæcunque a Græcis seu fabulose, seu vere traduntur, comprehendit. Denique, *Epicus hic cyclus*, ex diversis auctoribus compositus, Ulyssis in Ithacam descensu terminatur. Refert præterea, *Cycli epici* poemata a plerisque, non tam propter excellentiam suam, quam propter rerum, quas continent, seriem atque ordinem æstimari. Quin etiam eorum nomina ac patrias describit, qui *Epicum cyclum* composuerunt.» Conf. quæ de hoc Cyclo collegit Casaubonus, *Animadvers.* in Athenæi lib. vii, cap. 5.

(96) *Βάκιδες*. Aristophanis scholiastes tres Bacidas enumerat, ad *Equites*, Τρεῖς Βάκιδες ἐγένοντο· οὗτος μὲν Ἀττικὸς καὶ μάντις, ὁ δὲ Λοκρὸς, ὁ δὲ Βοιωτὸς. Idem ad *Aves*, et rursus ad *Pacem* adnotat: Βάκιδας ὁμοίως τρεῖς· ὁ μὲν, ἐξ Ἐλεῶνος, τῆς Βοιωτίας, ὁ δὲ Ἀθηναῖος, ὁ δὲ Ἀρκάς.

tius, alter vero Arcas, qui multa multis prædixerunt. Atheniensis autem Amphileti consilio Pisistratus quoque confirmavit tyrannidem, cum ei invadendi tempus significasset. Taceatur enim Cometa Cretensis, Cinyras Cyprius, Admetus Thessalus, Aristæus & Cyrenæus, Amphiarus Atheniensis, Timoxeus Corcyræus, Demænetus Phocensis, Epigenes Thespiensis, Nicias Carystius, Aristo Thessalus, Dionysius Carthaginensis, Cleophon Corinthius, Hippo filia Chironis, et Bæo, et Manto, et Sibyllarum turba, Samia, Colophonica, Cumæa, Erythræa, Phytæ, Taraxandra, Macetis, Thessala, Thesprotis; et rursus Calchas et Mopsus, qui fuerunt Trojanis temporibus: antiquior autem erat Mopsus, ut qui navigaret una cum Argonautis. Aiunt autem Battum Cyrenæum composuisse eam, quæ Mopsi dicitur, *Divinationem*. Et Dorotheus in primo *Pandecta*, refert Mopsam audisse Aleyonem et Coronem. Præscientiæ autem Pythagoras quoque magnus semper mentem adhibuit, et Abaris Hyperboreus, et Aristæus Proconnesius, et Epimenides Cretensis qui venit Spartam, et Zoroaster Medus, et Empedocles, Agrigentinus, et Phormio Lacon. Quin etiam Poiyaratus Thasius, et Empedotimus Syracusanus, et post hos maxime Socrates Atheniensis: « Est enim mihi, » inquit in *Theage*, « quod ab incunte ætate divina sorte accidit, signum dæmonis. Id autem est vox, quæ ubi fuerit edita, retinet ne faciam quod sum facturus, hortatur autem nunquam. » Et Execestus Phocensium tyrannus, duos gestans incantatos annulos, per sonitum, quem inter se invicem eiebant, sciebat tempus rerum gerendarum: est tamen dolo interfectus, etiamsi id ei prius significasset sonitus, ut dicit Aristoteles in *Republica Phocensium*. Quin etiam ex iis qui aliquando fuisse homines in Ægypto, opinione autem hominum

✕ P. 599 ED. POTTER, 354 ED. PARIS.

(97) *Τοῦ Ἀθηναίου Ἀμφιλήτου*. Ἀμφιλύτου scribendum. Erat autem Amphilytus vates Acarnania oriundus. Ejus historiam fuse narrat Herodotus lib. 1, c. 62: Ἐνθαῦτα θεῖη πομπῇ χρεώμενος παρίσταται Πεισιστράτῳ Ἀμφιλύτος ὁ Ἀκαρναν, χρησμολόγος ἀνὴρ, κ. τ. λ., « Ibidem divino impetu fretus Amphilytus Acarnan ariolus, Pisistrato adfuit, » etc. Clemens eum Atheniensem appellat, quod Athenis commemoratus sit: unde etiam ἡμεδαπὸν, « nostratem, » eundem vocat Socrates in Platonis *Theage*, pag. 90: Βάκεις τε, καὶ Σίβυλλα, καὶ ὁ ἡμεδαπὸς Ἀμφιλύτος. « Bacis, et Sibylla, et Amphilytus nostras. »

(98) Ἀρισταίος. Ἀριστεύς scribendum esse docuit D. Hoescheli in not. ad Origen. *Adv. Celsum*, p. 115. Conf. Herodotus *Melpom.*; Plutarchus *Romulo*; Strabo lib. xiv; Athenæus lib. xiii; Suidas, Gellius lib. ix, cap. 4.

(99) Ἀμφιάραος ὁ Ἀθηναῖος. An potius, ὁ Ἀργεῖος, « Argivus? » Notum enim est, Argis oriundum, ibique plerumque versatum fuisse Amphiarum, Oicli filium, vatem Thebano bello clarissimum.

(1) Τιμόξεος. Α. Τιμόθεος: sed rectius forte Τιμόξενος. SYLB.

(2) Ἡ Σαμία. Auctor *Epitomes temporum*, sub Osea, postremo Israelis rege, hoc modo Sibyllas enumerat: Τούτῳ τῷ ἔτει Σίβυλλα ἢ Ἐρυθραία ἐν Αἰγύπτῳ ἐγκωρίζετο. Γεγόνασι δὲ καὶ ἄλλαι ἰα' Σί-

ὁ μὲν Βοιωτίας, ὁ δὲ Ἀρκὰς, πολλὰ πολλοῖς προαγορεύσαντες. Τῇ δὲ τοῦ Ἀθηναίου Ἀμφιλήτου (97) συμβουλῇ καὶ Πεισιστράτος ἐκράτουνε τὴν τυραννίδα, τὸν καιρὸν τῆς ἐπιθέσεως δηλώσαντος. Σιγάσθω γὰρ Κομήτης ὁ Κρής, Κενύρας ὁ Κύπριος, Ἀδμητος ὁ Θεσσαλός, Ἀρισταίος (98) ὁ Κυρηναῖος, Ἀμφιάραος ὁ Ἀθηναῖος (99), Τιμόξεος (1) ὁ Κερκυραῖος, Δερμαίνετος ὁ Φωκαεύς, Ἐπιγένης ὁ Θεσπιεύς, Νικίας ὁ Καρύστιος, Ἀρίστων ὁ Θεσσαλός, Διονύσιος ὁ Καρχηδόνιος, Κλεοφῶν ὁ Κορίνθιος, Ἰππῶ τε ἢ Χείρωνος, καὶ Βοιωτῶ, καὶ Μαντῶ, καὶ τῶν Σιβυλλῶν τὸ πλῆθος, ἢ Σαμία (2), ἢ Κολοφονία, ἢ Κυμαία, ἢ Ἐρυθραία, ἢ Φυτώ (3), ἢ Ταραξάνδρα, ἢ Μακέτις, ἢ Θεσσαλή, ἢ Θεσπρωτίς, Κάλχας τε αὖ, καὶ Μόψος, οἱ κατὰ τὰ Τρωϊκὰ γεγονάσι: πρεσβύτερος δὲ ὁ Μόψος (4), ὡς ἂν συμπλεύσας

τοῖς Ἀργοναύταις. Φασὶ δὲ τὴν Μόψου καλουμένην *Μαντικὴν* συντάξαι τὸν Κυρηναῖον Βάττον: Δωρόθεός τε ἐν τῷ πρώτῳ *Πανδέκτῃ* Ἀλικύονος καὶ Κορώνης ἐπακοῦσαι τὸν Μόψον ἱστορεῖ. Προγνώσει (5) δὲ καὶ Ἡθαγόρας ὁ μέγας προσανείχεν αἰεὶ, Ἄθαρις τε ὁ Ὑπερβόρεος, καὶ Ἀρισταίος (6) ὁ Προκοννήσιος, Ἐπιμενίδης τε ὁ Κρής, ὅστις εἰς Σπάρτην ἀφίκετο, καὶ Ζωροάστρης ὁ Μῆδος, Ἐμπεδοκλῆς τε ὁ Ἀκραγαντῖνος, καὶ Φορμίων ὁ Λάκων: καὶ μὴν Πολύρατος ὁ Θάσιος, Ἐμπεδοκίμος τε ὁ Συρακούσιος: ἐπὶ τε τούτοις Σωκράτης ὁ Ἀθηναῖος μάλιστα: « Ἔστι (7) γὰρ μοι, » φησὶν ἐν τῷ *Θεάγῃ*, « ἐκ παιδὸς ἀρξάμενον θεῖα μοῖρα παραγινόμενον δαιμόνιον σημεῖον. Τοῦτο δὲ ἐστὶ φωνή, ἢ ὅταν γένηται, ἐπισχεῖ τοῦτο, ὃ μέλλω πράττειν, προτρέπει δὲ οὐδέποτε. »

Ἐξήκαστος τε, ὁ Φωκέων τύραννος, δύο δακτυλίους φορῶν γεγορητευμένους, τῷ ψόφῳ τῷ πρὸς ἀλλήλους διησθάνετο τοὺς καιροὺς τῶν πράξεων: ἀπέθανε δὲ ὁμῶς δολοφονηθεὶς, καίτοι προσημήναντος τοῦ ψόφου, ὡς φησὶν Ἀριστοτέλης ἐν τῇ *Φωκέων πολιτείᾳ*. Ἀλλὰ καὶ τῶν παρ' Αἰγυπτίοις ἀνθρώπων ποτὲ, γε-

βύλλαι, ἢ Ἑβραῖα, ἢ Περσῆς, ἢ Δελφίς, ἢ Ἀδάς, ἢ Κεμμερία, ἢ Σαμία, ἢ Ροφία, ἢ Κυμαία, ἢ Λιβύη, ἢ Τρωάς, ἢ Φρυγία, ἢ Τιβυρτία: « Hoc anno Sibylla Erythræa in Ægypto claruit. Erant autem aliæ præterea Sibyllæ undecim, Hebræa, Persica, Delphica, Adæ, Cimmeria, Samia, Rhophia, Cumæa, Libyca, Troica, Phrygia, Tiburtina. » Lactantius lib. 1, cap. 6, e Varrone decem Sibyllas numeravit: 1, Persicam; 2, Libyssam; 3, Delphicam; 4, Cumæam; 5, Erythream; 6, Samiam; 7, Cumanam, nomine Amaltheam, Demophilæ, vel Perophilæ; 8, Helleponticam in agro Trojano natam; 9, Phrygiam; 10, Tiburtem, nomine Albuncam. Alii alia eis nomina et patrias, diversum etiam numerum tribuunt.

(5) *Προγνώσει*. De Pythagoræ et Abaridis vaticinatione conf. Porphyrius *De vita Pythagoræ* num. 24 et seq., quæque ibi adnotavit C. Ritterhusius.

(6) Ἀρισταίος. Ἀριστεύς scribendum, ut supra.

(7) Ἔστι. Hæc dicit Socrates in Platonis *Theage* p. 95: Ἔστι γὰρ τι θεῖα μοῖρα παρεπόμενον ἐμῷ, ἐκ παιδὸς ἀρξάμενον, δαιμόνιον: ἔστι δὲ τοῦτο φωνή, ἢ ὅταν γένηται, αἰεὶ μοι σημαίνει, ὃ ἂν μέλλω πράτ-

νομένων δὲ ἀνθρώπινῃ δόξῃ θεῶν, Ἑρμῆς τε ὁ Θηβαῖος καὶ Ἀσκληπιὸς ὁ Μεμφίτης· Τειρεσίας τε αὖ καὶ Μαντῶ ἐν Θήβαις, ὡς φησὶν Εὐριπίδης (8)· Ἐλενος ἤδη (9) καὶ Λαοκόων, καὶ Οἰνώνη, καὶ Βρῆνος (10) ἐν Ἰλίου· Κρῆνος γὰρ εἰς τῶν Ἡρακλειδῶν ἐπιφανῆς φέρεται μάντις· καὶ Ἴαμος ἄλλος ἐν Ἡλίδι, ἀφ' οὗ οἱ Ἰαμίδαι· Πολυίδος τε ἐν Ἀργεῖ, ἐν Μεγάροις, οὗ μέμνηται ἡ τραγωδία. Τί μοι Τηλέμον καταλέγειν, ἢς, Κυκλώπων μάντις ὢν, Πολυφῆμῳ θεσπίζει τὰ κατὰ τὴν Ὀδυσσεύς πλάνην, ἢ τὸν Ἀθήνησιν Ὀνομάκριτον· ἢ τὸν Ἀμφιάρεων, τὸν σὺν τοῖς ἑπτὰ τοῖς ἐπὶ Θήβας στρατεύσασι, μιᾷ γενεᾷ τῆς Ἰλίου ἀλώσεως πρεσβύτερον φερόμενον· ἢ Θεοκλύμενον ἐν Κεφαλληνίᾳ· ἢ Τελμισὸν ἐν Καρίᾳ, ἢ Γάλεον ἐν Σικελίᾳ· Εἶεν δ' ἂν καὶ ἕτεροι πρὸς τοῦτοις, Ἰδμων ὁ σὺν τοῖς Ἀργοναύταις, Φημονὴ Δελφίς, Μόψος ὁ Ἀπόλλωνος καὶ Μαντοῦς (11) ἐν Παμφυλίᾳ, καὶ Ἀμφιλόχος Ἀμφιαράου ἐν Κιλικίᾳ, Ἀλκμέων (12) ἐν Ἀκαρνασίῳ, Ἀνίας ἐν Δῆλῳ, Ἀρίστανδρος τε ὁ Τελμισσεύς, ὁ σὺν Ἀλεξάνδρῳ γενόμενος. Ἡδὴ δὲ καὶ Ὀρφεῖα Φιλόχορος μάντιν ἱστορεῖ γενέσθαι ἐν τῷ πρώτῳ *Περὶ μαντικῆς*. Θεόπομπος δὲ, καὶ Ἐφορος, καὶ Τίμαιος, Ὀρθαγόραν τινὰ μάντιν ἀναγράφουσι· καθάπερ ὁ Σάμιος Πυθοκλῆς ἐν τετάρτῳ *Ἰταλικῶν*, Γάϊον Ἰούλιον Νέπωτα. Ἀλλ' οἱ μὲν, « κλέπτει πάντες καὶ ληίσται, » ὡς φησὶν ἡ Γραφή (13), τὰ πλεῖστα ἐκ παρατηρήσεως καὶ ἐξ εἰκότων προειρηκότες, καθάπερ οἱ φυσιογνωμονοῦντες ἰατροὶ τε καὶ μάντις· οἱ δὲ καὶ ὑπὸ δαιμόνων κινηθέντες, ἢ ὑδάτων, καὶ θυμιαμάτων, καὶ ἀέρος ποιῶν ἐκταραχθέντες· παρὰ Ἑβραίοις δὲ οἱ προφῆται δυνάμει Θεοῦ καὶ ἐπιπνοίᾳ· πρὸ μὲν τοῦ Νόμου Ἀδάμ (14), ἐπὶ τε τῆς γυναικὸς ἐπὶ τε τῆς ζώων ὀνομασίας προθεσπίσας· καὶ Νῶε, μετὰ τὴν κηρύξας (15)· Ἀβραάμ τε, καὶ Ἰσαάκ, καὶ Ἰακώβ, ἀντικρὺς οὐκ ὀλίγα τῶν μελλόντων καὶ ἤδη

A dii fuerunt, Hermes Thebanus, et Æsculapius Memphitanus; et rursus Tiresias, et Manto Thebis, ut dicit Euripides. Jam Helenus, et Laocoon, et Ænone, et Brenus in Ilio. Crenus enim unus Heraclidarum dicitur insignis vates, et Jamus alius in Elide, a quo Jamidæ; et Polyidus Argis et Megaris, ejus meminit tragœdia. Quid opus est recensere Telemum, & qui, cum esset vates Cycloporum, prædixit Polyphemo ea, quæ in errore Ulyssis evenerunt; aut eum, qui erat Athenis, Onomacritum, aut Amphiaräum, qui cum septem qui adversus Thebas bellum gesserunt fertur Troja capta una generatione fuisse prior; aut Theoclymenum in Cephallenia, aut Telmessum in Caria, aut Galeum in Sicilia? Præter hos autem fuerint etiam alii, B Idmon, qui fuit cum Argonautis, Phemonoe Delphica, Mopsus Apollinis filius et Manteus in Pamphylia, et Amphilochnus, Amphiarai filius, in Cilicia, Alcmeon apud Acarnanes, Anias in Delo, Aristander Telmessensis, qui fuit cum Alexandro. Jam vero Philochorus, in primo *De divinatione*, refert Orpheum fuisse vatem. Theopompus autem, et Ephorus, et Timæus Orthagoram quemdam vatem fuisse scribunt: quemadmodum Pythocles Samius in quarto *Rerum Italicarum*, Caium Julium Nepotem. Sed illi quidem « fures omnes, et latrones », ut dicit Scriptura, plurima ex observatione et ex verisimilibus prædixerunt, sicut medici et vates, qui conjectant ex regula naturæ; alii autem etiam a dæmonibus incitati, vel per aquas, et suffitus, et aerem aliqua qualitate præditum, perturbati; apud Hebræos autem Dei virtute et inspiratione, ante legem quidem Adam, qui et de muliere et de animalium nominatione futura prædixit; et Noe, qui 145 prædicavit pœnitentiam; et Abraham, Isaac et

✠ P. 400 ED. POTTER, 355 ED. PARIS. ^a Joan. x, 8.

τείν, τούτου ἀποτροπήν· προτρέπει δὲ οὐδέποτε· « Adest mihi divina quadam sorte dæmonium quoddam, a pueritia me secutum: hoc autem vox est quedam, quæ cum sit, semper ejus rei, quam facturus sum, dissuasionem innuat, provocat vero nunquam. »

(8) *Εὐριπίδης*. Respicere videtur Euripidis *Phœniss.* v. 841, etc.

(9) *Ἡδὴ*. Ἐτι legimus aptius. SYLBERG.

(10) *Οἰνώνη, καὶ Βρῆνος*. Guil. Canterus, Notis ad Lycophronem, legit Οἰνώνη Κεβρῆνος, scil. θυγάτηρ· ut Apollodorus lib. iii, Οἰνώνην, τὴν Κεβρῆνος τοῦ ποταμοῦ θυγατέρα. Non tamen male A, qui legendum censet, Οἰνώνη καὶ Κρῆνος· causalis sane particula, quæ sequitur, ei lectioni quadantenus patrocinatur. De Jamo, et Jamidis posteris ejus, meminit etiam Pausanias 94, 40 et 179, 4; de Telemo Homerus *Odyss.* D, extremo. SYLBERG. — Conf. de Jamo Petrus Victorius *Var. lect.* lib. xiii, c. 15.

(11) *Μόψος ὁ Ἀπόλλωνος καὶ Μαντοῦς*. Flor. edit., Μόψος ὁ Ἀπόλλωνος, καὶ Μαντεύς· quasi de duobus, Mopso nempe et Manteo. Nostram lectionem, Μόψος ὁ Ἀπόλλωνος καὶ Μαντοῦς, cum alia iuventur, tum ea, quæ a Natale Comite narrantur *Mythologia* lib. iv, p. 557. SYLBERG.

(12) *Ἀλκμέων*. Scribendum Ἀλκμαίων· nam ε et αι propter soni similitudinem sunt admodum εὐμετάβολοι. Clemens Acarnanem vocat, quod eum locum habitavit, quem qui postea Acarnanes dicti

sunt, tenuerunt. Nam Acarnanes ab Acarnane, Alcæonis filio, nominati sunt, teste Pausania in *Arcadicis*, p. 492 edit. Hanov. Ἀπὸ δὲ τοῦ Ἀκαρναῖνος τοῦς ἐν τῇ ἡπειρῷ ταύτῃ τὸ ὄνομα τὸ νῦν γενέσθαι λέγουσι τὰ προτοῦ Κούρτσι καλουμένοις· « Ab Acarnane, Alcæonis et Callirhoes filio, gentem, quæ illam continentis oram tenet, denominatam existimant, cum antea Curetes vocarentur. » De Anio Delio notus est Virgillii versus *Æneid.* lib. iii, v. 80:

D *Rex Anius, rex idem hominum, Phœbique sacerdos.*

(13) *Ἡ Γραφή*. Conf. quæ ad principium *Strom.* ii dicenda sunt.

(14) *Ἀδάμ*. Adamum prophetam credidit Justinus M. cum dixit, Christi adventum prædictum fuisse, πρὶν ἢ φανῆναι αὐτὸν ἑτεσὶν πεντακισχίλις, « priusquam apparuerit annis quinquies mille: » *Apolog.* 1, p. 62 edit. Oxon. In *Recognitionibus Clementis* Petrus affirmat, « certum esse primum hominem prophetam fuisse: » lib. i, sect. 47. Conf. *Clementinorum* homil. 5, sect. 17 et seq., 42 et seq.; homil. 8, sect. 10, et Clementina *Epitome de gestis Petri*, sect. 40. Unde hæretici librum Adami nomine inscriptum ediderunt, de quo conf. *Constitutionum apostol.* lib. vi, c. 16, et quæ ibi adnotavit Cotelærius.

(15) *Μετάνοιαν κηρύξας*. Νῶε δικαιοσύνης κηρύξας, II Pet. ii, 5.

Jacob, qui aperte non pauca ex futuris, et iis, quae jam instabant, praesignificabant; legis autem tempore, Moyses et Aaron; post quos prophetavere Jesus filius Nave, Samuel, Gad, Nathan, Achias, Samæas, Jehu, Elias, Michæas, Abdiu, Elisæus, Abdadonai, Amos, Isaias, Osee, Jonas, Joel, Jeremias, Sophonias filius Buzi, Ezechiel, Urias, Ambacum, Nabum, Daniel, Misacl qui praerat rationibus, Aggæus, Zacharias, et Angelus, qui erat ex duodecim unus. Sunt autem omnes prophetæ triginta quinque. Ex mulieribus autem (nam eæ quoque prophetabant), Sara, et Rebecca, et Maria, Debhora, ✕ et Olda. Deinde circa eadem tempora prophetavit Joannes usque ad baptismum salutarem. Post Christi autem ortum, Anna et Simeon. Zacharias enim, pater Joannis, ante filium quoque in Evangeliiis dicitur prophetasse. Jam usque ergo a Moyse colligamus temporum secundum Græcos rationem. Ab ortu Moysis usque ad Judæorum ex Ægypto exitum, anni octoginta; et qui fuerunt usque ad ejus mortem, alii quadraginta. Fuit Hebræorum exitus tempore Inachi, ante Sothiacam revolutionem; nam egressus ex Ægypto Moyses annis prius quadringentis quadraginta quinque. A Moysis autem principatu et Inacho usque ad inundationem Deucalionis, secundum, inquam, diluvium, et incendium Phaethontis, quæ quidem tempore Crotopi acciderunt, enumerantur quadraginta generationes. Ad centum autem annorum numerum reducuntur tres generationes. Ab inundatione autem ad Idæ incendium, et ferri inventionem, et Idæos Dactylos, anni septuaginta tres, ut ait Thrasyllus; et ab Idæ incendio usque ad raptum Ganymedis, anni sexaginta quinque. Hinc autem ad Persei expeditionem, quando etiam Glaucus Isthmia statuit propter Melicertam, anni quindecim. A Persei autem expeditione ad Trojam conditam, anni triginta quatuor. Hinc ad navis, quæ Argo dicta est, navigationem, anni sexaginta quatuor. Ab eo tempore ad Theseam et Minotaurum, anni triginta duo. Deinde ad eos septem, qui Thebas oppugnare, anni decem. Ad Olympicum autem certamen, quod insti-

✕ P. 401 ED. POTTER, 536 ED. PARIS.

(16) *Σοφονίας Βουζι*. Sophoniae initio legitur, *Σοφονίαν τὸν Χουσί*, « Sophoniam filium Chusi. » SYLBURG.

(17) *Ὁ τοῦς συλλογισμοῦς*. Cum his verbis putarit fortasse aliquis subaudiendum ἐπιτετραμμένος, vel simile participium: aut legendum, ὁ ἐπὶ τοῦς λογισμοῦς, « qui rationibus praerat, » ut notavit interpres. Sed verisimilior est Fr. Junii sententia ὁ τοῦς συλλογισμοῦς, sc. γράψας: ut Misaclis liber sanctarum argumentationum significetur: cujusmodi complures alii recensentur inter apocryphos. Id.

(18) *Τοῦς αὐτοῦς χρόνους*. Hoc est, tempora τοῦ Νόμου, « Judaicæ legis. »

(19) *Τῆς Σωθιακῆς περιόδου*. « Sothiacæ revolutionis » meminit etiam Plutarchus in *Sympas. Problem.* Sed interpres mavult, πρὸ τῆς Ἰλιακῆς ἀλλείσεως, « ante captum Ilium: » quippe quod ab Inacho usque ad captam Trojam intercesserint plus quam quadringenti anni, ut ipse Clemens ante

ἀναστῆτότων προφαίνοντες. Ἐν δὲ τῷ Νόμῳ, Μωϋσῆς τε καὶ Ἀαρὼν μεθ' οὗς προφητεύουσιν Ἰησοῦς τοῦ Ναυῆ, Σαμουήλ, Γὰδ, Νάθαν, Ἀχίας, Σαμαίας, Ἰού, Ἠλίας, Μιχαίας, Ἀβδισὺ, Ἐλισαῖος, Ἀβδαδωναί, Ἀμὼς, Ἡσαΐας, Ὠσηέ, Ἰωνᾶς, Ἰωήλ, Ἰερεμίας, Σοφωνίας Βουζι (16), Ἰεζεκιήλ, Οὐρίας, Ἀμβακούμ, Ναούμ, Δανιήλ, Μισαήλ ὁ τοῦς συλλογισμοῦς (17), Ἀγγαῖος, Ζαχαρίας, ὁ καὶ ἐν τοῖς δώδεκα Ἀγγέλοις. Γίνονται δὲ οἱ πάντες προφῆται πέντε καὶ τριάκοντα: γυναικῶν δὲ (καὶ γὰρ καὶ αὗται προεφήτευσαν), Σάρρα τε, καὶ Ῥεβέκκα, καὶ Μαριάμ, Δεββώρα τε, καὶ Ὀλδά. Ἐπειτα περὶ τοῦς αὐτοῦς χρόνους (18) Ἰωάννης προφητεύει μέχρι τοῦ σωτηρίου βαπτίσματος: μετὰ δὲ τὴν γένεσιν τοῦ Χριστοῦ, Ἄννα καὶ Σιμεῖων Ζαχαρίας γὰρ, ὁ Ἰωάννου πατήρ, καὶ πρὸ τοῦ παιδὸς προφητεύειν ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις λέγεται. Ἄνωθεν οὖν ἀπὸ Μωϋσείως συναγάγωμεν τὴν καθ' Ἑλλήνας χρονολογίαν: Ἀπὸ τῆς Μωϋσείως γενέσεως ἐπὶ τὴν ἐξ Αἰγύπτου τῶν Ἰουδαίων ἐξοδόν, ἔτη ὀγδοήκοντα: καὶ τὰ μέχρι τῆς τελευτῆς αὐτοῦ, ἄλλα τεσσαράκοντα. Γίνεται ἡ ἐξοδὸς κατὰ Ἰναχόν, πρὸ τῆς Σωθιακῆς περιόδου (19), ἐξελθόντος ἀπ' Αἰγύπτου Μωϋσείως ἔτσι πρότερον τριακοσίοις τεσσαράκονταπέντε. Ἀπὸ δὲ τῆς Μωϋσείως στρατηγίας καὶ Ἰνάχου ἐπὶ τὸν Δευκαλίωνος κατακλυσμὸν, τὴν δευτέραν λέγω ἐπομβρίαν, καὶ ἐπὶ τὸν Φαέθοντος ἐμπρησμὸν, ὃ δὴ συμβαίνει κατὰ Κρότωπον, γενεαὶ τεσσαράκοντα (20) ἀριθμοῦνται: εἰς μέντοι τὰ ἑκατὸν ἔτη τρεῖς ἐγκαταλέγονται γενεαί. Ἀπὸ δὲ τοῦ κατακλυσμοῦ ἐπὶ τὸν Ἰδῆς ἐμπρησμὸν καὶ τὴν εὐρεσίαν τοῦ σιδήρου, καὶ Ἰδαίου Δακτύλους, ἔτη ἑβδομηκοντατρία, ὡς φησι Θράσυλλος: καὶ ἀπὸ Ἰδῆς ἐμπρησμοῦ ἐπὶ Γανυμήδους ἀρπαγὴν, ἔτη ἑξηκονταπέντε. Ἐντεῦθεν δὲ ἐπὶ τὴν Περσείως στρατείαν, ὅτε καὶ Γλαῦκος ἐπὶ Μελικέρτῃ τὰ Ἴσθμια ἔθηκεν, ἔτη πεντεκαίδεκα: ἀπὸ δὲ Περσείως στρατείας ἐπὶ Ἰλίου κτίσιν, ἔτη τριακοντατέσσαρα. Ἐντεῦθεν ἐπὶ τὸν εἰσπλῶν τῆς Ἀργούς, ἔτη ἑξηκοντατέσσαρα. Ἐκ τούτου ἐπὶ Θησέα καὶ Μινώταυρον, ἔτη τριακονταδύο: εἶτα ἐπὶ τοῦς ἑπτὰ ἐπὶ Θήβαις, ἔτη δέκα. Ἐπὶ δὲ τὸν Ὀλυμπιάσιν ἀγῶνα ἦν Ἡρακλῆς ἔθηκεν ἐπὶ Πέλοπι, ἔτη τρία: εἰς τε τὴν Ἀμαζόνων εἰς Ἀθήνας στρατείαν, καὶ

docuit p. 158. SYLBURG. — Sothiaca vero περίοδος est πλάνη Ἰσιακή, « error, » seu « peregrinatio, » Isidis, « seu « Ius, » Inachi filiae, poetice scriptoribus notissima. Nam Σῶθις eadem est, quæ Io, vel Isis: et περίοδος est πλάνη. Hesychius, Περίοδος, ἡ τῆς γῆς περιήγησις. Unde Περίοδος Πέτρου, « Peregrinatio Petri, » ab apocryphis scriptoribus celebrata. Maximianus apud Eusebium *Historiæ eccles.* lib. ix: Τῆς τυφλῆς ἐκείνης πλάνης καὶ περιόδου παντάπασιν ἀποστάντες.

(20) *Κατὰ Κρότωπον, γενεαὶ τεσσαράκοντα*. Pro Κρότωπον quidam Κέχροπα legunt, ut superius p. 520 edit. Paris., ubi dicit Clemens, Cæcropem τεσσαράκοντα γενεαῖς Inacho posteriorem esse. Ibidem vero vult, inter Inachum et Trojæ tempora, quæ Cæcropem et Crotopo longe posteriora fuere, tantum intercessisse paulo plures quam εἴκοσι γενεαί. Unde pro τεσσαράκοντα Hervetus hoc loco legit τέσσαρες, « quatuor. » Conf. quæ superius adnotata sunt.

τὴν Ἑλένης ὑπὸ Θησέως ἀρπαγὴν, ἔτη ἑννέα. Ἐν-
 τεῦθεν ἐπὶ τὴν Ἡρακλέους ἀποθνήσκον, ἔτη ἑνδεκά-
 εἴτα ἐπὶ τὴν Ἑλένης (21) ὑπὸ Ἀλεξάνδρου ἀρπαγὴν,
 ἔτη τέσσαρα. Ἀπὸ δὲ Τροίας ἀλώσεως (22) ἐπὶ τὴν
 Αἰνείου κάθοδον, καὶ κτίσιν Λαουινίου, ἔτη δέκα
 ἐπὶ τε τὴν Ἀσκανίου ἀρχὴν, ἔτη ὀκτώ· καὶ ἐπὶ τὴν
 Ἡρακλειδῶν κάθοδον, ἔτη ἑξήκοντα ἑν' ἐπὶ τε τὴν
 Ἰφίτου Ὀλυμπιάδα, ἔτη τριακόσια τριακονταοκτώ (23).
 Ἐρατοσθένης δὲ τοὺς χρόνους ὧδε ἀναγράφει: « Ἀπὸ
 μὲν Τροίας ἀλώσεως ἐπὶ Ἡρακλειδῶν κάθοδον, ἔτη
 ὀγδοήκοντα (24)· ἐντεῦθεν δὲ ἐπὶ τὴν Ἰωνίας κτίσιν,
 ἔτη ἑξήκοντα· τὰ δὲ τούτοις ἑξῆς, ἐπὶ μὲν τὴν ἐπι-
 τροπίαν τὴν Λυκούργου, ἔτη ἑκατὸν πεντηκονταεννέα·
 ἐπὶ δὲ προηγούμενον ἔτος τῶν πρώτων Ὀλυμπίων,
 ἔτη ἑκατὸν ὀκτώ. Ἀφ' ἧς Ὀλυμπιάδος ἐπὶ τὴν Εὐρ-
 ξου διάβασιν, ἔτη διακόσια ἑννεήκοντα ἑπτὰ· ἀφ' ἧς
 ἐπὶ τὴν ἀρχὴν τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, ἔτη
 τεσσαρακονταοκτώ· καὶ ἐπὶ τὴν κατάλυσιν καὶ Ἀθη-
 ναίων ἦσαν, ἔτη εἰκοσιεπτὰ· καὶ ἐπὶ τὴν ἐν Λεύκτροις
 μάχην, ἔτη τριακοντατέσσαρα· μεθ' ἧν ἐπὶ τὴν Φιλίπ-
 που τελευταίην, ἔτη τριακονταπέντε. Μετὰ δὲ ταῦτα
 ἐπὶ τὴν Ἀλεξάνδρου (25) μεταλλαγὴν, ἔτη δώδεκα·
 Πάλιν ἀπὸ τῆς πρώτης (26) Ὀλυμπιάδος ἐννοεῖ φασὶν
 ἐπὶ Ῥώμης κτίσιν (27) συνάγεσθαι ἔτη εἰκοσιτέσσαρα·
 ἐντεῦθεν ἐπὶ τὴν Βαβυλῶνος ἀναίρεσιν (28) ὕπατοι ἐγέ-
 »

✠ P. 402 ED. POTTER.

(21) *Ἐἴτα ἐπὶ τὴν Ἑλένης*. Convenient hæc cum
 Eusebii *Chronicis*, modo ita corrigantur ex fide
 optimi codicis Pithæani, ut ad annum Menesthei
 nonum scribantur illa: « Hercules in morbum in-
 cidit pestilentem, qui ob remedium doloris se jecit
 in flammâs, et sic morte finitus est, anno ætatis
 quinquagesimo secundo. Quidam ante trigésimum
 eum perisse scribunt. » Deinde ad decimum quar-
 tum Menesthei hæc referenda, quæ ita lego in co-
 dice Reg. ms.: « Alexander Helenam rapuit, et
 Trojanum bellum decennale surrexit: causa mali,
 quod trium mulierum de pulchritudine certamen
 fuit, una earum Helenam pastoris iudici pollicente.
 Excidium autem Troje accidit tempore Elon, judi-
 cis Hebræorum, cui successit Abdon, eique mox
 Samson, ut ad res sacras profana referamus. » Sed
 primi illius iudicis nomen restituendum est Eusebio,
 legendumque: « Post Ezechonem libro Hebræorum
 fertur iudex Elon rexisse populum annis decem, qui
 non habetur apud LXX interpretes. » In cod. Pith.
 dicitur *Ælaon*, in Viet. *Ælon*, in Reg. *Elaon*, in
 Vulgata *Alialon*. Sane mirum est, quod a LXX
 prætermissum dicit hunc iudicem, cum ita legamus
 Judicium xii, v. 11: Καὶ ἔκρινα μετ' αὐτὸν τὸν Ἰσραὴλ
 Αἰλιὸν ὁ Ζαβουλωνίτης. Sed et hic noster ante pag.
 534: « Deinde Ebron Zabulonites octo annis. Deinde
 Æglon ex Ephraim octo annis. Nonnulli autem se-
 ptem annis Abatthan conjungunt quatuor annos
 Ebron. » In Græco erat τὰ Ἐβρών τεσσαράκοντα ἔτη.
 Plane Ebron ille est Elon, Æglon autem Abdon Ephrai-
 mites, Abatthan demum Ezechon sive Ἐβεσάν, cujus
 forte annos cum Elonis annis jungebant. COLLECT.

(22) *Ἀπὸ δὲ Τροίας αἰ.* Excidit periodus a rap-
 tu Helenæ ad captam Trojam: unde Scaliger in
Histor. Synag. ante hæc verba inserit, ἐντεῦθεν ἐπὶ
 Τροίας ἀλώσιν ἔτη δέκα· hinc ad captam Trojam anni
 decem. Quæ forte omisit negligens librarius propter
 ἔτη δέκα in proxime sequenti sententia repetitum.

(23) *Τριακονταοκτώ*. Εἴκοσι ὀκτώ, Scaliger in *Hi-*
stor. Synag.

(24) *Ἐτη ὀγδοήκοντα*. Conf. Tatianus p. 107,
 108 edit. Oxon.

(25) *Ἐπὶ τὴν Ἀλεξ.* Flor. ed., μετὰ τὴν Ἀλεξ.,
 PATROL. GR. VIII.

A luit Hercules propter Pelopem, anni tres; et ad
 Amazonum in Athenas expeditionem, et Helenæ raptum a Theseo, anni novem. Hinc ad Herculis relationem in deos, anni undecim. Deinde ad Helenæ raptum ab Alexandro, anni quatuor. A Troja autem capta ad Æneæ descensum, et conditum Lavinium, anni decem; et ad ✠ Ascanii imperium, anni octo; et ad Heraclidarum descensum, anni sexaginta unus; et ad Iphiti Olympiadem, anni trecenti triginta octo. Eratosthenes autem tempora sic describit: « A capta quidem Troja ad Heraclidarum descensum, anni octoginta. Hinc autem ad conditam Ioniam, anni sexaginta. Quæ autem deinceps consequuntur, ad Lyncurgi quidem tutelam, anni centum quinquaginta novem. Ad annum autem primum primæ Olympiadis, anni centum octo. A qua Olympiade ad transitum Xerxis, anni ducenti nonaginta septem; a quo ad principium belli Peloponnesiaci, anni quadraginta octo; et ad ejus finem usque ad cladem, quam a Lacedæmoniis accepere Athenienses, anni viginti septem; et ad pugnam Leuctricam, anni triginta. Post quam ad Philippi mortem, anni triginta quinque. Post hæc autem ad Alexandri obitum, anni duodecim. » Rursus a prima Olympiade nonnulli dicunt ad Ro-

scil' ἐπὶ legendum esse, sensus ipse arguit, idque confirmat *Chronicon* Eusebii. SYLV.

(26) *Πάλιν ἀπὸ τῆς πρώτης*. Jos. Scaliger lib. v *De emend. temp.* Sentit Plinius Urbem conditam anno 4 Olympiadis septimæ, quæ sententia multos assertores habet, Dionysium, Eusebium, alios, et in primis veterem Chronologum apud Clementem: ἀπὸ τῆς πρώτης Ὀλυμπιάδος ἐπὶ τῆς Ῥώμης κτίσιν ἔτη κδ'. Nam quo minus integri sint 24, desunt tot dies, quot sunt a Palilibus ad proximos dies æstivos, quibus ludicrum Olympicum celebrabatur. Neque aliter Solinus censet, qui dicit cœptante Olympiade vii Romam Palilibus conditam, hoc est circa initia vii Olympiadis. COLLECT.

(27) *Ἐπὶ Ῥώμης κτ.* Theophilus p. 137 edit. Paris.: Ἐκτισμένης τῆς Ῥώμης ὑπὸ Ῥωμύλου, τοῦ πατρὸς Ἰστρορουμένου Ἀρεως καὶ Ἰλίας, Ὀλυμπιάδι ἑβδόμῃ· « Condita Roma a Romulo, qui dicitur fuisse filius Martis et Ilæ, Olympiade septima. »

(28) *Ἐντεῦθεν ἐπὶ τὴν Βαβυλῶνος ἀναίρεσιν* ὕπ. Idem eodem libro pag. 221 agens de consulatu Junii et Bruti, ita legit hunc locum. At vetus chronologus, apud Clementem: Ἐντεῦθεν ἐπὶ τὴν βασιλείων ἀναίρεσιν ὕπατοι ἐγένοντο ἐπ' ἔτη διακόσια τεσσαράκοντα τρία· « Hinc ad tempus quo sublati sunt reges et consules creati, anni 245. » In Florent. edit. Clem. legebatur: Ἐντεῦθεν ἐπὶ τὴν Βαβυλῶνος ἀναίρεσιν ὕπατοι ἐγένοντο ἐπὶ ἔτη διακόσια μγ'. Per-vetus hæc convertens, addidit « a Dario. » Certe si chronologos cæteros consulas, annorum numerus, quos affert Clemens, magis convenit cum spatio temporis a condita Roma ad regifugium, quam ad eversionem Babylonis. Et hic omissis Græcis videtur epochas Romanorum persequi: quamobrem huic emendationi assentientes, quod sequebatur, ἀπὸ τῆς Βαβυλῶνος ἀλώσεως ἐπὶ τὴν Ἀλεξάνδρου τελευταίην, legemus ita, ἀπὸ δὲ τῆς βασιλείων ἀναίρεσεως ἐπὶ τὴν Ἀ. τ.· « A regifugio autem ad Alexandri obitum ann. 186. » Totidem reperies in *Chron.* Eusebii ab Olymp. lxxvi ad cxiv, ubi regifugium et Alexandri mors notantur. COLLECT.— Theophilus p. 137 vult, a Roma condita ad Tarquinium Superbum annos fuisse 220, hunc vero regnasse annos 25. Itaque

mam conditam colligi annos viginti quatuor. Hinc ad Babylonis eversionem consules creati sunt annos circiter ducentos quadraginta tres. A capta autem Babylone ad mortem Alexandri, anni centum octoginta sex. Hinc ad victoriam Augusti, quando Antonius sibi ipsi mortem conscivit Alexandriae, anni ducenti nonaginta quatuor, cum tunc esset Augustus quater consul. A quo tempore ad certamen quod Romæ exhibuit Domitianus, anni centum quatuordecim. A primo autem certamine usque ad mortem Commodi, anni centum undecim. Sunt autem, qui a Cecrope quidem usque ad Alexandrum Macedonem, colligunt annos mille octingentos viginti octo; a Demophonte ✕ autem, mille ducentos quinquaginta; et a Troja capta ad descensum Heraclidarum, annos centum viginti, vel centum octoginta. Ab eo usque ad Evænetum Athenis summum gerentem magistratum, cujus tempore dicunt Alexandrum trajecisse in Asiam, ut Phantias quidem, anni septingenti quindecim; ut Ephorus autem, septingenti triginta quinque; ut autem Timæus et Clitarchus, octingenti viginti; ut autem Eratosthenes, septingenti septuaginta tres; ut autem Duris, a Troja capta ad Alexandri in Asiam adventum, anni mille. Hinc ad Evænetum, qui Athenis summum gerebat magistratum, quo tempore obiit Alexander, anni undecim. Hinc ad imperium Germanici Claudii Cæsaris, anni trecenti sexaginta quinque. A quo tempore manifesti sunt anni, qui colliguntur usque ad mortem Commodi. Post Græca autem sunt etiam ex barbarorum supputatione, maxima temporum tradenda spatia. Ab Adam quidem usque ad diluvium colliguntur anni bis mille centum quadraginta octo, dies quatuor. A Sem autem usque ad Abraham,

✕ P. 405 ED. POTTER, 357 ED. PARIS.

ejus sententia, inter Urbem conditam et τὴν βασιλέων ἀναίρεσιν, « regum expulsionem, » intercedebant anni 245.

(29) Βαβυλωνος ἀλώσεως. Βαβυλωνος ἀλωσις intelligenda est, quæ per Cyrum facta est, ut declarat Eusebii *Chronicon*. SYLBERG.

(30) Ἐντεῦθεν ἐπὶ τὴν Αὐγούστου νίκην. Scaliger lib. v, p. 237: Dupliciter sumitur initium Actiæ victoriæ: aut enim a classe Antonii et Cleopatræ victa, et Thoth fixo, aut ab Alexandria recepta. Diem ipsum docet Dio, classis devicta iv Non. Sept., Cæsare Octav. tertio, M. Valerio, Messala Corvino coss., anno imperii Augusti 13, Juliano 16. Rursus Chronologus vetus apud Clementem: Ἀπὸ τῆς Ἀλεξάνδρου τελευτῆς ἐπὶ τὴν Αὐγούστου νίκην, ὅτε Ἀντωνίος ἐσφαξεν αὐτὸν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, ἔτη ἑννεήκοντα τέσσαρα. A sequenti igitur anno Juliano putat Actiacam victoriam, nempe a consulatu 4 Augusti et Alexandria recepta. Horatius lib. iv, ode 4:

. . . . Nam tibi quo die
Portas Alexandria supplex,
Et vacuum patefecit aulam,
Fortuna lustrò prospera tertio
Bellì secundos reddidit exitus. COLLECT.

(31) Ὑπάτευεν. Lege ὅτε ὑπάτ. LOWTH.

(32) Ἐπὶ τὸν ἀγῶνα, ὃν ἔθηκε Δομετιανός. Scaliger lib. v, p. 243, hunc locum citans: Tetraeterides, inquit, per Capitolinos agonas servabantur. Quorum primus a Domitiano institutus fuit, deo-decimo ejus et Servii Cornelii consulatu. Anno Iphiti

νοντο ἐπὶ ἔτη διακόσια τεσσαράκοντα τρία· ἀπὸ δὲ τῆς Βαβυλωνος ἀλώσεως (29) ἐπὶ τὴν Ἀλεξάνδρου τελευτῆν, ἔτη ἑκατὸν ὀγδοήκοντα ἕξ. Ἐντεῦθεν ἐπὶ τὴν Αὐγούστου νίκην (30), ὅτε Ἀντωνίος ἀπέσφαξεν ἑαυτὸν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, ἔτη διακόσια ἑννεήκοντα τέσσαρα· ὑπάτευεν (31) Αὐγούστος τὸ τέταρτον. Ἀφ' οὗ χρόνου ἐπὶ τὸν ἀγῶνα, ὃν ἔθηκε Δομετιανός (32) ἐν Ῥώμῃ, ἔτη ἑκατὸν δεκατέσσαρα· ἀπὸ δὲ τοῦ πρώτου ἀγῶνος ἐπὶ τὴν Κομόδου τελευτῆν, ἔτη ἑκατὸν ἑνδεκα. Εἰσὶ δὲ, οἱ ἀπὸ Κέκροπος μὲν ἐπὶ Ἀλέξανδρον τὸν Μακεδόνα συνάγουσιν ἔτη χίλια ὀκτακόσια εἰκοσιοκτώ· ἀπὸ δὲ Δημοφώντος, χίλια διακόσια πενήκοντα· καὶ ἀπὸ Τροίας ἀλώσεως ἐπὶ τὴν Ἡρακλειδῶν κάθοδον, ἔτη ἑκατὸν εἰκοσιν, ἢ ἑκατὸν ὀγδοήκοντα. Ἀπὸ τούτου ἐπὶ Εὐαίνετον ἄρχοντα, ἐφ' οὗ φασιν Ἀλέξανδρον εἰς τὴν Ἀσίαν διαβῆναι, ὡς μὲν Φανείας, ἔτη ἑπτακόσια δεκαπέντε, ὡς δὲ Ἐφορος, ἑπτακόσια τριακονταπέντε· ὡς δὲ Τίμαιος καὶ Κλείταρχος, ὀκτακόσια εἰκοσιν· ὡς δὲ Ἐρατοσθένης, ἑπτακόσια ἑβδομηκοντατέσσαρα· ὡς δὲ Δοῦρις, ἀπὸ Τροίας ἀλώσεως ἐπὶ τὴν Ἀλεξάνδρου εἰς Ἀσίαν διάβασιν, ἔτη χίλια. Ἐντεῦθεν ἐπὶ Εὐαίνετον (33) τὸν Ἀθήνησιν ἄρχοντα, ἐφ' οὗ θνήσκει Ἀλέξανδρος, ἔτη ια'. Ἐντεῦθεν ἐπὶ τὴν ἡγεμονίαν Γερμανικοῦ Κλαυδίου Καίσαρος, ἔτη τριακόσια ἑξήκοντα πέντε· ἀφ' οὗ χρόνου δῆλα γίνεται καὶ τὰ ἐπὶ τὴν Κομόδου τελευτῆν ἔτη, ὅσα γε συνάγεται. Μετὰ δὲ τὰ Ἑλληνικά, καὶ ἀπὸ τῶν κατὰ τοὺς βαρβάρους χρόνων, ἀποδοτέον καὶ τὰ μέγιστα διαστήματα. Ἀπὸ μὲν Ἀδάμ (34) ἕως τοῦ κατακλισμοῦ συνάγεται ἔτη διςχίλια ἑκατὸν τεσσαρακονταοκτώ, ἡμέραι τέσσαρες· ἀπὸ δὲ Σὴμ ἕως Ἀβραάμ, ἔτη χίλια διακόσια ν'. Ἀπὸ δὲ Ἰσαάκ ἕως τῆς κληροδοσίας, ἔτη ἑξακόσια δεκαἕξ. Ἐπειτα ἀπὸ κριτῶν ἕως Σαμουήλ, ἔτη τετρακόσια ἑξή-

1014 scribebat librum suum *De die natali Censorinus*, quo anno prodit celebratum undequadragesimum agone Capitolinum, anno Christi 258. Idem lib. i, cap. 10, *Auson. lectionum*, docet exemplo ludorum Olympicorum institutos fuisse hos agonas, in quibus omne genus artifices certabant, et quereu coronabantur, et Romæ, non per Iustia ut antea, magnum annum vocabant, sed per Capitelinos agonas computabant. COLLECT.

(33) Εὐαίνετον. Seu potius Ἠγησίαν. Erat enim Evænetus archon, cum Alexander in Asiam profectus est, ut paulo ante refert Clemens; Hegesias vero, cum post undecim annos Babylone mortuus est.

(34) Ἀπὸ μὲν Ἀδάμ. Discrimen illud est inter Hebræos et LXX, quod ab illis quidem ab Adamo ad diluvium numerentur anni tantum 1656, at LXX, ut est apud Eusebium circa tempora Salomonis, « ab Adamo usque ad diluvium 2242 anni, » quæ verba sunt addenda etiam alio ejusdem *Chronici* loco circa cxcix Olympiadem post illa verba, « a diluvio usque ad Abraham, » consentientibus tribus manuscriptis codicibus. Vide D. Augustinum lib. xv, c. 23 *De civit. Dei*, Marianum Scotum et Adonem Viennensem, et his historicis antiquiorem Gregorium Turonensem, ex cujus historie calce corrigendum est caput, et idem numerus LXX scribendus. COLLECT. — Theophilus *Ad Autolyt.* lib. iii, p. 158, ab Adamo ad M. Aurelium Verum, eundem recenset annorum numerum, quem Clemens ab Adamo ad Commodum: in intermediis annorum numeris computandis non semper inter eos convenit.

κοντα τρία, μήνες ἑπτὰ. Καὶ μετὰ τοὺς κριτὰς, βασι-
λειῶν ἔτη πεντακόσια ἑβδομηκονταδύο, μήνες ἕξ, ἡμέ-
ραι δέκα. Μεθ' οὗς χρόνους, Περσικῆς βασιλείας ἔτη
διακόσια τριακονταπέντε· ἔπειτα τῆς Μακεδονικῆς
ἕως Ἀντωνίου ἀναίρεσως ἔτη τριακόσια δώδεκα,
ἡμέραι δεκαοκτώ. Μεθ' ὧν χρόνον ἡ Ῥωμαίων βασι-
λεία ἕως τῆς Κομόδου τελευτῆς, ἔτη διακόσια εἰκοσι-
δύο. Πάλιν τε αὐτὸ ἀπὸ τῆς ἑβδομηκονταετοῦς αἰχμαλω-
σίας, καὶ τῆς τοῦ λαοῦ εἰς πατρίαν γῆν ἀποκαταστά-
σεως εἰς τὴν αἰχμαλωσίαν τὴν ἐπὶ Θύεσπειανοῦ ἔτη
συνάγεται τετρακόσια δέκα· τελευταῖα δὲ ἀπὸ Θύε-
σπειανοῦ ἕως τῆς Κομόδου τελευτῆς εὐρίσκειται ἔτη
ἑκατὸν εἴκοσι ἑν, μήνες ἕξ, ἡμέραι εἰκοσιτέσσαρες.
Δημήτριος δὲ φησὶν ἐν τῷ *Περὶ τῶν ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ
βασιλείων*, τὴν Ἰούδα φυλὴν, καὶ Βενιαμὴν, καὶ Λευὶ
μὴ αἰχμαλωτισθῆναι ὑπὸ τοῦ Σεναχηρείμ, ἀλλ' εἶναι B
ἀπὸ τῆς αἰχμαλωσίας ταύτης εἰς τὴν ἐσχάτην, τὴν
ἐποιήσατο Ναβουχοδονόσορ ἐξ Ἱερουσόλυμων, ἔτη ἑκα-
τὸν εἰκοσιοκτώ, μήνας ἕξ· ἀφ' οὗ δὲ αἱ φυλαὶ αἱ δέκα
ἐκ Σαμαρείας αἰχμαλωτοὶ γεγονάσιν ἕως Πτολεμαίου
τετάρτου, ἔτη πεντακόσια ἑβδομηκοντατρία, μήνας
ἑννέα· ἀφ' οὗ δὲ ἐξ Ἱερουσόλυμων, ἔτη τριακόσια τρια-
κονταοκτώ, μήνας τρεῖς. Φίλων δὲ καὶ αὐτὸς ἀνέγραψε
τοὺς βασιλεῖς τοὺς Ἰουδαίων διακρίνωνς τῷ Δημητρίῳ.
Ἐπι δὲ καὶ Εὐπόλεμος ἐν τῇ ὁμοίᾳ πραγματείᾳ τὰ
πάντα ἔτη φησὶν ἀπὸ Ἀδάμ ἄχρι τοῦ πέμπτου ἔτους
Δημητρίου Πτολεμαίου, τὸ δωδέκατον βασιλεύοντος
Αἰγύπτου, συνάγεσθαι ἔτη ρ μ θ'. Ἀφ' οὗ δὲ χρόνου
ἐξήγαγε Μωϋσῆς τοὺς Ἰουδαίους ἐξ Αἰγύπτου ἐπὶ τὴν
προειρημένην προθεσμίαν συνάγεσθαι ἔτη δισχιλία C
πεντακόσια ὀγδοήκοντα. Ἀπὸ δὲ τοῦ χρόνου τούτου
ἄχρι τῶν ἐν Ῥώμῃ ὑπάτων Γαίου Δομετιανοῦ, Κα-
σιανοῦ (55) συναθροίζονται ἔτη ἑκατὸν εἴκοσι. Εὐφο-
ρος (56) δὲ καὶ ἄλλοι πολλοὶ τῶν ἱστορικῶν, καὶ ἔθνη,
καὶ γλώσσας πέντε καὶ ἑβδομήκοντα λέγουσιν εἶναι·
ἐπακούσαντες τῆς φωνῆς Μωϋσέως λεγούσης·
Ἴσαν (57) δὲ πᾶσαι αἱ φυλαὶ ἐξ Ἰακώβ πέντε καὶ
ἑβδομήκοντα, αἱ εἰς Αἴγυπτον καταλοῦσαι. Φαίνον-
ται δὲ εἶναι καὶ κατὰ τὴν ἀληθῆ λόγον αἱ γενικαὶ διά-
λεκτοι δύο καὶ ἑβδομήκοντα (58), ὡς αἱ ἡμέτεραι πα-

✠ P. 404 ED. POTTER, 338 ED. PARIS.

(55) *Γαίου Δομετιανοῦ, Κασιανοῦ*. Forte legen-
dum, *Καίσαρος Δομετιανοῦ, καὶ Σαβίνου*, «*Cæsare
Domitiano et Sabino*;» ἢ enim primo Domitiani
anno erant consules, ut docent fasti. SYLB.

(56) *Εὐφορος*. Scribendum *Ἐφορος*, ut superius D
p. 506 edit. Paris. Nec insolitum est eo pro e posi-
tum. Unde in numismate Antonini Pii, *Εὐφουσίων
δὲς νεωκόσιων*, pro Ἐφεσίων.

(57) *Ἴσαν*. Πᾶσαι φυλαὶ οἴκου Ἰακώβ, αἱ εἰσελ-
θοῦσαι μετὰ Ἰακώβ εἰς Αἴγυπτον, φυλαὶ ἑβδομήκοντα
πέντε. Gen. XLVI, 27.

(58) *Δύο καὶ ἑβδομήκοντα*. Antiqui Patres se-
ptuaginta, vel septuaginta duas linguas, gentesque,
totidem præterea angelos illis præfectos, numera-
bant. Quem numerum e diversis sanctæ Scripturæ
locis colligebant. *Clementinorum* auctor homil. 18,
c. 4, cum Clemente nostro a numero filiorum Jacob
rationem inicit: «*Ὅστις κατὰ ἀριθμὸν τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ,
οἱ εἰσῆλθον εἰς Αἴγυπτον, οἱ εἰσὶν ἑβδομήκοντα, καὶ
πρὸς τὰ ὅρια τῶν ἐθνῶν περιγράφας γλώσσαις ἑβδο-
μήκοντα*» «*Qui juxta numerum filiorum Israel, qui
ingressi sunt in Ægyptum numero septuaginta, et
terminos gentium definivit septuaginta linguis,*» etc.

A anni mille ducenti quinquaginta. Ab Isaac autem
146 usque ad terre divisionem, anni sexcenti sex-
decim. Deinde a Judicibus usque ad Samuelem,
anni quadringenti sexaginta tres, menses septem.
Et post Judices, anni Regnorum quingenti septua-
ginta duo, menses sex, dies decem. Post quæ tem-
pora, Persici regni anni ducenti triginta quinque.
Deinde Macedonici usque ad mortem Antonii, anni
trecenti duodecim, dies decem et octo. Post quod
tempus, regnum Romanorum usque ad mortem
Commodi, anni ducenti viginti duo. Et rursus a
captivitate septuagenaria, et populi in patriam ter-
ram restitutione, ad captivitatem quæ fuit tempore
Vespasiani, colliguntur anni quadringenti decem.
Postremo autem a Vespasiano usque ad mortem Com-
modi inveniuntur anni centum viginti unus, menses
sex, dies viginti quatuor. Demetrius autem dicit in lib.
De regibus Judææ, tribum Juda, et Benjamin, et
Levi, non fuisse abductam in captivitatem a Sen-
nacherib, sed esse ab hac captivitate usque ad ul-
timum, quam Nabuchodonosor fecit ex Hierosoly-
mis, annos centum viginti octo, menses sex; ex
quo autem decem tribus abductæ fuerunt captivæ
ex Samaria, usque ad Ptolemæum quartum, annos
quingentos septuaginta tres, novem menses; a quo
autem ex Hierosolymis ✠ annos trecentos triginta
octo, menses tres. Philo autem descripsit ipse quo-
que reges Judæorum aliter quam Demetrius. Præ-
terea autem Eupolemus quoque in simili opere dicit
omnes annos ab Adam usque ad quintum annum
Demetrii Ptolemæi, qui duodecimus in Ægypto
regnavit, colligi annos quinquies mille centum qua-
draginta novem; a quo autem tempore Moyses Ju-
dæos eduxit ex Ægypto usque ad prædictum tem-
pus, colligi annos bis mille quingentos octoginta.
Ab hoc autem tempore usque ad consules Romæ
Caïum Domitianum et Casianum, colliguntur anni
centum viginti. Euphorus autem et alii multi histo-
rici, et gentes, et linguas dicunt esse septuaginta
quinque, cum audiissent vocem Moysis dicentis:

Quod quidem inferebant ex Deut. xxxii, 8: «*Quando
dividebat Altissimus gentes; quando separabat filios
Adam: constituit terminos populorum juxta nume-
rum filiorum Israel. Pars autem Domini populus
ejus.*» Quem locum præ oculis habuit auctor *Re-
cognitionum* sancti Clementis lib. ii, cap. 42, hæc
scribens: «*Est enim uniuscujusque gentis angelus,
cui credita est gentis ipsius dispensatio a Deo. . .
Deus enim excelsus, qui solus potestatem omnium
tenet, in septuaginta et duas partes divisit totius
terræ nationes, ejusque principes angelos statuit;
uni vero, qui in archangelis erat maximus, sorte
data est dispensatio eorum qui præ cæteris omni-
bus excelsi Dei cultum atque scientiam receperunt.*»
Alii eidem numero aptabant eorum numerum qui
turrim Babylonicam extruxerunt. Epiphanius *Con-
tra hæreses* lib. i, t. I, sect. 6, pag. 6: *Διεσκέδασε γὰρ
αὐτῶν τὰς γλώσσας, καὶ ἀπὸ μιᾶς εἰς ἑβδομήκοντα
δύο διένειμε, κατὰ τῶν τότε ἀνδρῶν ἀριθμὸν εὐρεθέντα.*
«*Dispersit Deus ipsorum linguas, et ab una in se-
ptuaginta duas divisit, secundum numerum homi-
num, qui ibi inventus est.*» Conf. idem hæres. 59
Sethianorum, Procopius Gazæus in Deut. locum

« Erant autem omnes animæ ex Jacob septuaginta quinque, quæ descenderunt in Ægyptum^a. » Videntur autem secundum veram rationem, dialecti, ut vocant, genitales esse septuaginta duæ, ut nostræ tradunt Scripturæ. Fiunt autem reliquæ vulgares per communionem duarum, vel trium, vel etiam plurium dialectorum. Est autem dialectus, dictio, quæ loci proprium ostendit characterem; vel dictio, quæ proprium vel communem gentis characterem ostendit. Dicunt autem Græci esse quinque apud se dialectos, Atticam, Ionicam, Doricam, Æolicam, et quintam communem; innumerabiles autem esse voces barbarorum, nec dici dialectos, sed linguas. Plato autem diis quoque quamdam dialectum attribuit, maxime quidem id conjiciens ✕ ex somniis et oraculis; alias autem etiam ex dæmoniis, qui nec sua voce, nec dialecto loquantur, sed dæmonum, qui ipsos ingrediuntur. Existimat autem rationis quoque expertium esse animantium dialectos, quas exaudiunt quæ sunt ejusdem generis. Cum itaque in cœnum ceciderit elephas, et clamaverit, præsens aliquis alius id contemplatus, revertitur paulo post, et secum ducit gregem elephantum, et eum servat, qui ceciderat. Aiunt autem scorpium quoque in Libya, si non ei succedit, ut hominem feriat, abeuntem reverti cum pluribus, alterum autem ab altero instar catenæ dependentem, ita moliri insidias: non obscuro nutu bestiis utentibus, sed nec figura sibi significantibus, sed propriâ, ut puto, dialecto. Dicunt autem

✕ P. 405 ED. POTTER, 538-539 ED. PARIS.

jam dictum utramque rationem conjunxit. Alii LXX vel LXXII seniorum numerum respiciunt. Isidorus in *Allegoriis S. Scripturæ*: « Septuaginta (al. 72) viri seniores, super quos cecidit Spiritus Dei, septuaginta (al. 72) nationum linguas in hoc mundo diffusas ostendunt. » Alii huc trahunt septuaginta duas ab Adamo ad Christum generationes, Luc. iii, 25. Irenæus lib. iii, cap. 25: « Propter hoc Lucas genealogiam, quæ est a generatione Domini nostri usque ad Adam, septuaginta duas generationes habere ostendit, finem conjungens initio, et significans quoniam ipse est, qui omnes gentes exinde ab Adam dispersas, et universas linguas, et generationem hominum cum ipso Adam in semetipso recapitulatus est. » Rufinus, *Expositione in Symbolum apostolorum*, refert de 70 seu 72 nationibus, totidemque angelis præfectis, et linguis, veteres Christianos et Judæos consentire. Eundem numerum gentium agnovisse Ægyptios, testis est Horapollon lib. i, c. 14: Οἰκουμένην δὲ γράφοντες, κυνοκέφαλον ζωγραφοῦσιν, ἐπειδὴ ἐβδομήκοντα δύο χώρας τὰς ἀρχαίας φασὶ τῆς οἰκουμένης εἶναι. « Terrarum orbem delineantes, cynocephalum pingunt, quia septuaginta duas ferunt fuisse jam olim orbis terrarum regiones. »

(39) Τοῖς θεοῖς. Homerus peculiarem dialectum diis tribuit, *Iliad.* A, vers. 405:

Ὅν Βριάρεων καλέουσι θεοὶ, ἄνδρες δὲ τε πάντες Αἰγαίων' . . .

Quam Briareum vocant dii, homines autem omnes Ægeona. . .

Idem *Iliad.* B, vers. 815:

Τὴν ἦτοι ἄνδρες Βατίειαν κικλήσκουσιν,
Ἀθάνατοι δὲ τε σῆμα πολυσκάρθμοιο Μυρίνης.

A ραδιόδοσι Γραφαί· αἱ δὲ ἄλλαι αἰ πολλὰ ἐπὶ κοινω-
νία διαλέκτων δύο ἢ τριῶν ἢ καὶ πλείονων γίνονται.
Διάλεκτος δὲ ἐστὶ λέξις, ἴδιον χαρακτῆρα τόπου ἐμ-
φαίνουσα· ἢ λέξις ἴδιον, ἢ κοινὸν ἔθνος ἐπιφαίνουσα
χαρακτῆρα. Φασὶ δὲ οἱ Ἕλληνας διαλέκτους εἶναι τὰς
παρὰ σφίσι πέντε, Ἀτθίδα, Ἰάδα, Δωρίδα, Αἰολίδα
καὶ πέμπτην τὴν κοινὴν· ἀπεριλήπτους δὲ οὖσας
τὰς βαρβάρων φωνὰς, μηδὲ διαλέκτους, ἀλλὰ γλώσ-
σας λέγεσθαι. Ὁ Πλάτων δὲ καὶ τοῖς θεοῖς (39)
διάλεκτον ἀπονέμει τινὰ, μάλιστα μὲν ἀπὸ τῶν
ὄνειράτων τεκμαιρόμενος καὶ τῶν χρησμῶν· ἄλ-
λως δὲ καὶ ἀπὸ τῶν δαιμονίωντων, οἳ τὴν αὐτῶν οὐ
φθέγγονται φωνὴν οὐδὲ διάλεκτον, ἀλλὰ τὴν τῶν ὑπει-
πόντων δαιμόνων. Οἴεται δὲ καὶ ἀλόγων ζώων διαλέ-
κτους (40) εἶναι, ὧν τὰ ὁμογενῆ ἐπακούειν. Ἐλέφαν-
τος γοῦν ἐμπεσόντος εἰς βύρθορον καὶ βοήσαντος,
παρὼν τις ἄλλος καὶ τὸ συμβᾶν θεωρήσας, ὑποστρέ-
φας μετ' οὐ πολὺ, ἄγει μεθ' ἑαυτοῦ ἀγγέλτην ἐλεφάν-
των, καὶ σώζει τὸν ἐμπεπτωκότα. Φασὶ δὲ καὶ ἐν τῇ
Λιβύῃ σκορπίον, ἐὰν μὴ ἐφικνῆται παῖσιν τὸν ἄν-
θρωπον, ἀπιόντα μετὰ πλείονων ἀναστρέφειν· ἐξαρ-
τώμενον δὲ θάτερον θατέρου ἀλύσειος δίκην, οὕτω
δὲ φθάνειν ἐπιχειροῦντα τῇ ἐπιβουλῇ· οὐ δὴπου νεύ-
ματι ἀφανεῖ τῶν ἀλόγων ζώων κεχρημένων, οὐδὲ
μὴν τῷ σχήματι μηνούντων σφίσι, ἀλλ' οἶμαι τῇ
οἰκείᾳ διαλέκτῳ. Φασὶ δὲ καὶ ἄλλοι τινὲς, ὡς εἴ τις
ἰχθύς ἀνασπώμενος, τῆς μηρίνου ἀποβήραγείσης ἀπο-
δράσει, οὐκ ἔτ' ἂν ἐν τῷ αὐτῷ τόπῳ τοῦ αὐτοῦ εἶδους
ἰχθύς αὐτῆς ἐκείνης εὐρεθῆσεται τῆς ἡμέρας. Αἱ δὲ
πρῶται καὶ γενικαὶ διαλέκτοι βάρβαροι μὲν, φύσει (41)

C^a Gen. XLVI, 27.

Quam quidem homines Batiæam vocant,
Immortales autem sepulcrum agillimæ Myrinnæ.

Dein *Iliad.* Ξ, vers. 291:

Χαλκίδα κικλήσκουσιν θεοὶ, ἄνδρες δὲ Κύμινδιν.
Chalcidem nominant dii, homines autem Cymindin.

Et *Iliad.* Υ, vers. 74:

Ὅν Ξάνθον καλέουσι θεοὶ, ἄνδρες δὲ Σκάμανδρον.
Quem Xanthum vocant dii, homines autem Scaman-
[dron].

Vetus scholiastes ad *Iliad.* A versum jam dictum hæc adnotavit: Τῶν δὲ διωνύμων τῇ μὲν πρότερον ὄνομα Ὅμηρος εἰς θεοὺς ἀναφέρει, τὸ δὲ δεύτερον εἰς ἀνθρώπους.

(40) Ἀλόγων ζώων διαλέκτους. Celsus apud Origenem lib. iv, pag. 222: Φασὶ δὲ τῶν ἀνθρώπων οἱ συνετοὶ καὶ ὁμιλίας ἐκείνοις εἶναι, δηλονότι τῶν ἡμετέρων ἰερωτέρας, καὶ αὐτοὶ που γνωρίζειν τὰ γινόμενα, καὶ ἔργῳ δεικνύειν ὅτι γνωρίζουσιν, ὅταν προειπόντες, ὅ τι ἔφασαν οἱ θρονιθεσ ὡς ἀπίασί ποι, καὶ ποιήσωσι τὸδε ἢ τὸδε, δεικνύουσιν ἀπελθόντας ἐκεῖ, καὶ ποιούντας ἃ δὴ προεῖπον. Ἐλεφάντων δὲ οὐδὲν εὐορκώτερον, οὐδὲ πρὸς τὰ θεῖα πιστότερον εἶναι δοκεῖ. « Aiunt præterea viri prudentes etiam colloquia inter aves fieri, dubio procul sacratiora nostris; eaque se intelligere, et quod intelligant declarare, cum prædictis iis, quæ aves dixerant, se abire aliquo, et hoc vel illud facturas, ostendunt illuc abiisse et fecisse quæ prædixerant; elephantis autem nihil circa jusjurandum religiosius, nihil adversum deos fidelius esse videtur. »

(41) Φύσει. Putabant olim nonnulli, certa nomina rebus natura convenire; ea vero inter barbaros præcipue quærenda esse, quod illi Græcis an-

δέ τὰ ὀνόματα ἔχουσιν· ἐπεὶ καὶ τὰς εὐχὰς ὁμολο-
 γοῦσιν οἱ ἄνθρωποι δυνατωτέρας εἶναι τὰς βαρβάρων
 φωνῇ λεγομένας. Καὶ Πλάτων (42) δὲ ἐν *Κρατύλῳ*
 τὸ πῦρ ἐρμηνεύσαι βουλόμενος, βαρβαρικὸν φησιν
 εἶναι τὸ ὄνομα. Μαρτυρεῖ γοῦν τοὺς Φρύγας οὕτω κα-
 λοῦντας, μικρὸν τι παρακλίνοντας. Οὐδὲν δὲ, οἶμαι,
 ἐπὶ τοῦτοις χεῖρον, καὶ τοὺς χρόνους τῶν Ῥωμαϊκῶν
 βασιλέων παραθέσθαι, εἰς ἐπίδειξιν τῆς τοῦ Σωτῆρος
 γενέσεως. Αὐγούστος (45) ἔτη τεσσαρακοντατρία· Τιβε-
 ρίος ἔτη κβ'· Γάϊος ἔτη δ'. Κλαύδιος ἔτη ιδ'· Νέρων ἔτη
 ιδ'· Γάλλος ἔτος ἐν· Οὐεσπασιανὸς ἔτη ι'. Τίτος ἔτη γ'·
 Δομιτιανὸς ἔτη ιε'· Νέρβας ἔτος α'· Τραϊανὸς ἔτη ιθ'·
 Ἀδριανὸς ἔτη κα'. Ἀντωνῖνος ἔτη κα'· ὁμοίως πάλιν
 Ἀντωνῖνος καὶ Κομόδος ἔτη λβ'. Γίνεται τὰ πάντα
 ἀπὸ Αὐγούστου ἕως Κομόδου ἔτη σκβ'· καὶ τὰ ἀπὸ
 Ἀδάμ ἕως Κομόδου τελευταῖα ἔτη ςψ πδ', μῆνες δύο, B
 ἡμέραι δώδεκα. Τινὲς μὲντοι τοὺς χρόνους τῶν Ῥω-
 μαϊκῶν βασιλέων οὕτως ἀναγράφουσι· Γάϊος Ἰούλιος
 Καῖσαρ ἔτη γ', μῆνας δ', ἡμέρας ε'· μεθ' ὃν Αὐγου-
 στος ἐβασίλευσεν ἔτη μς', μῆνας δ', ἡμέραν μίαν.
 Ἐπειτα Τιβέριος ἔτη κς', μῆνας ς', ἡμέρας ιθ'· ὃν
 διαδέχεται Γάϊος Καῖσαρ ἔτη τρία, μῆνας ι', ἡμέρας
 οκτώ· τοῦτον Κλαύδιος ἔτη ιγ', μῆνας η', ἡμέρας κη'·

✠ P. 406 ED. POTTER.

liquiores essent. Plato in *Cratylō*, pag. 292, disse-
 rens περὶ ἀληθείας τῶν πρώτων ὀνομάτων, seu quod
 « prima » nomina « verissima » sint, et rerum na-
 turis maxime consona, hanc ejus rei rationem af-
 fert: "Ὅτι παρὰ βαρβάρων τινῶν αὐτὰ παρελήφα-
 μεν· εἰσὶ δὲ ἡμῶν ἀρχαῖοτεροι βάρβαροι." Quod illa
 a quibusdam barbaris accepimus: nobis quippe
 Græcis « antiquiores sunt barbari. » Hinc Psamme-
 tichi, Ægyptiorum regis, commentum, quod re-
 fert Tertullianus lib. 1 *Ad nationes*, cap. 8: « Psam-
 metichus quidem putavit tibi se ingenio exploratus
 si de prima generis: dicitur enim infantes recenti
 e partu seorsum a commercio hominum alendos
 tradidisse nutrici, quam et ipsam propterea elin-
 guaverat, ut in totum exsules vocis humanæ, non
 audita formarent loquelam, sed suo promentes,
 eam primam nationem designarent, cujus sonum
 natura dictasset. Prima vox Βέκκος renuntiata est:
 interpretatio ejus « panis » apud Phrygas nomen est:
 Phryges primi genus exinde habentur. » Quam hi-
 storiam latius exposuit Herodotus in principio lib.
 II. Origenes *Adv. Celsum* lib. 1, p. 18, 19: Λεχτέον
 δὲ καὶ πρὸς τοῦτο, etc. « Respondendum et ad hoc,
 presentem disputationem de natura nominum al-
 tiorem esse et reconditiorem: utrum, sicut placet
 Aristoteli, ex instituto imposita sint rebus voca-
 bula, an, ut Stoici malunt, natura, primis vocibus
 res ipsas, quibus sunt nomina, imitantibus, quam
 ob causam etiam elementa quædam etymologiæ et
 notationis nominum inducunt? an, sicut Epicurus
 aliter docet quam putent Stoici, natura quidem
 sunt nomina, sed quatenus primi homines quasdam
 voces de rebus ipsis temere ejectarunt? Si igitur
 potuerimus in hac dissertatione proferre naturam
 nominum efficaciam, quorum aliquot utuntur Ægy-
 ptiorum sapientes, aut Persarum magi doctiores,
 aut Indicorum philosophorum vel Brachmanes, vel
 Samanæi, atque ita singularum gentium; valueri-
 musque declarare, quod etiam magia quæ vocatur,
 non ut Epicurus et Aristoteles existimant, res in-
 congrua sit; sed sicut ejus periti demonstrant, con-
 stans quidem, sed habens rationes paucis cognitæ:
 tum demum dicemus, nomen illud « Sabaoth et Ado-
 nai, » aliaque apud Hebræos cum magna veneratione
 tradita, non super vulgaribus istis et creatis rebus

A aliqui quoque alii, quod si quis piscis, qui evelli-
 tur, rupto laqueo evaserit, non amplius invenietur
 eo die piscis ejus generis. Primæ autem et genitales
 dialecti barbaræ quidem sunt, nomina autem ha-
 bent natura. Nam et homines fatentur preces esse
 potentiores, quæ dicuntur voce barbara. Porro au-
 tem Plato in *Cratylō*, cum πῦρ, quod « ignem »
 significat, vellet interpretari, dicit esse nomen bar-
 baricum. Testatur itaque, Phrygas sic vocantes,
 paululum quid ab eo declinare. Nihil autem, ut
 existimo, post hæc offecerit Romanorum quoque
 imperatorum tempora adducere, ad ortum Serva-
 toris ostendendum. Augustus annis quadraginta
 tribus, ✠ Tiberius annis xxii, Caius annis iv, Clau-
 dius annis xiv, Nero annis xiv, Galba anno uno,
 B Vespasianus annis x, Titus annis iii, Domitianus
 annis xv, Nerva anno uno, Trajanus annis xix,
 Adrianus annis xxii, Antoninus annis xxii, similiter
 rursus Antoninus et Commodus annis xxxii. Fiunt
 ergo ab Augusto usque ad Commodum anni omnes
 ccxxii, et anni ab Adam usque ad mortem Comodi
 mmm. dclxxxiv, duo menses, duodecim dies. Qui-
 dam Romanorum imperatorum tempora sic descri-

esse imposita, sed occultam quamdam continere
 theologiam, quæ universitatis opifici congruat:
 quapropter nomina hæc efficacia sunt, si pronun-
 tiantur quodam ipsis congruenti modo et ordine.
 Alia quoque Ægyptiaca lingua prolata dæmonum
 nomina suam quamdam vim habent, rursusque
 aliam alia linguæ Persicæ: et sic apud singulas
 gentes alias ad quosdam assumuntur usus. » Idem
 lib. v, pag. 261: Ἄλλ' ἐπεὶ Κέλσος, etc. « Et quia
 Celsus putat nil referre, Jupiter dicas an Diespiter,
 an Adonæus vel Sabaoth, an Ammus ut Ægyptii, an
 ut Scythæ Pappæus, disseramus de his paulisper:
 modo meminerit lector quid superius circa eandem
 quæstionem diximus, per occasionem a Celso no-
 bis oblatam: et nunc idem repetimus, nominum na-
 turam non esse ad hominum placitum, ut visum est
 Aristoteli: nec enim ab hominibus initium sumpse-
 runt linguæ hominum, ut liquet animadvertentibus
 proprietates incantationum in linguis variis, et va-
 rios accentus nominum pro diversis regionibus. De
 quo supra paucis tractavimus, dicendo quod voces,
 genuinam vim habentes in lingua quapiam, si trans-
 feruntur in aliam, non eandem vim obtinent. Idem
 reperitur in hominibus: hominem enim a nativi-
 tate Græco nomine hoc vel illo vocatum, si mutato
 nomine in Romanum, aut Ægyptium, aut cujusvis
 D gentis incantaveris, non erit efficax incantatio, alio-
 qui futura, si vocetur nomine illi dudum imposito.
 Idem accedet in Romano nomine, si in Græcum mu-
 tato incantationem tentes: non valebit, quæ vali-
 tura erat non mutato hominis nomine pristino. »
 Ubi conf. quæ ad hæc loca adnotavit Guil. Spen-
 cerus.

(42) Πλάτων. In *Cratylō* Platonis, p. 281, hæc dicit
 Socrates: "Ὅρα τοίνυν καὶ τοῦτο τὸ ὄνομα τὸ πῦρ
 μή τι βαρβαρικὸν ἔστι· τοῦτο γὰρ οὔτε ῥάδιον προσάψαι
 ἔστιν Ἑλληνικῇ φωνῇ, φανεροί τ' εἰσὶ οὕτως αὐτὸ
 καλοῦντας Φρύγας, μικρὸν τι παρακλίνοντας· καὶ τό-
 γε ὕδωρ, καὶ τοὺς κύνες, καὶ ἄλλα πολλά." Vide
 itaque, ne nomen hoc πῦρ (ignis) barbaricum sit;
 neque enim facile est istud Græcæ linguæ accom-
 modare; constatque ita hoc Phryges nominare, pa-
 rum quid declinantes: ut et ὕδωρ (aquam) et κύνες
 (canes) aliaque permulta. »

(45) Αὐγούστος. Theophilus *Ad Autolyt.* lib. vii, p.

bunt: C. Julius Cæsar annis tribus, quatuor mensibus, quinque diebus. Post quem regnavit Augustus annis quadraginta sex, mensibus quatuor, die uno. Deinde 147 Tiberius annis viginti sex, mensibus vi, diebus xix. Cui succedit C. Cæsar annis tribus, decem mensibus, diebus viii. Ei Claudius xiii annis, viii mensibus, xxviii diebus; Nero annis xiii, viii mensibus, xxviii diebus; Galba mensibus septem, vi diebus; Otho v mensibus, die uno; Vitellius vii mensibus, die uno. Vespasianus annis xi, mensibus xi, diebus xxii; Titus ii annis, mensibus duobus; Domitianu annis xv, mensibus viii, diebus quinque; Nerva anno uno, mensibus quatuor, diebus x; Trajanus xix annis, vii mensibus, xv diebus; Adrianus annis xx, mensibus decem, diebus xxviii; Antoninus annis xxii, mensibus iii, diebus vii; Marcus Aurelius Antoninus annis xix, diebus undecim; Commodus annis xii, mensibus novem, diebus xiv. A Julio ergo Cæsare usque ad mortem Commodi, sunt anni ccxxxvi, menses sex. Colliguntur autem omnes anni a Romulo,

457, ex Cratore, M. Aurelii Veri liberto, et Tertullianus *Adv. Judæos* c. 8, Romanorum imperatorum seriem chronologicam exhibent, sed in numeris annorum recensendis a Clemente non parum dissentiunt.

(44) Ἑπτὰ. Ὁξτώ emendat Casaubonus ex Eutropio, ad Suetonii Vitellium, cap. ult. Lowth.

(45) Ἐτη ια'. Legendum videtur ἔτη θ'. Imperavit siquidem decem annis, demptis diebus sex, teste Xiphilino. Vide notata paulo post. Ib.

(46) θνγ'. Florent. ed. λ ν γ perperam decadis nota pro hecatontade posita. Nostræ scripturæ aliquot tamen annis variantibus. Puto autem illam nongenarii notam ex octingenarii nota deflexam esse, nempe ω inverso, et deorsum cum cauda quadam devexo; eo prope modo, quo Indicarum sive Arabicarum zifrarum V septem, A octo significat. Necessitas vero eum characterem excogitavit: quia post ω non supererat alius ex alphabeto, quo nona centuria designaretur. SYLBURG.

(47) Ἐγεννήθη δὲ ὁ Κ. Edidimus hunc locum e Græco Florent. edit. nihil morati correctionem interpretis, qui et ita priori editione converterat. Neque enim hic valet illud Sophocleum, Δεύτεραι φροντίδες. Illexit in errorem virum doctum diversa ratio numerandi annos Augusti. Alii enim annos ejus imperii putant a primo consulatu ipsius, atque ita 46 reperiunt. Natus enim est Augustus Cicerone et Antonio coss. U. C. 691. Consulatum gessit 741, annum agens 20, ut Suetonius et Dio tradunt, vel ut ipse ait in indice suo ab A. Schotto vulgato 19, mortuus est xiv Kalend., Septemb. 5, c. 767, ætatis suæ 75, m. 10, d. 26. Natus est Christus ætatis ejus 62, Urbis 752, ab ejus consulatu 42 inchoato, ut scribit Eusebius lib. i, cap. v, *Hist.*, Epiphanius hæres. 51, et in *Anchor.* Orosius lib. vii, cap. 2. At Tertullianus *Adversus Judæos* et Irenæus lib. iii, cap. 25, ann. 41 absoluto scilicet. Alii vero annos Augusti numerant ab Actiaca victoria, quo tempore solus imperavit ann. 45, atque ita precedenti pag. Clemens 45 annos Augusto tribuit, et nunc anno ejus 28 natum Christum ait, ut Eusebius lib. i, cap. 5, *Hist.*, octavo et vicesimo ab Ægypto occupata. Beda lib. *De sex ætatibus mundi* natum eum vult anno 27 Actiacæ victoriæ, quod probat Jos. Scaliger vi *De emendat. tempor.*, p. 256. Qu. Panvinius in *Chronico eccles.* ann. 29, in *Commentar. in fastes* 50. Victoria illa notatur a Dione

Nέρων ἔτη ιγ', μῆνας ὀκτώ, ἡμέρας κη'. Γάλλας μῆνας ἑπτὰ, ἡμέρας σ'. Ὅθων μῆνας ε', ἡμέραν α'. Οὐτέλλιος μῆνας ἑπτὰ (44), ἡμέραν α'. Οὐεσπσιανὸς ἔτη ια' (45), μῆνας ια', ἡμέρας κβ'. Τίτος ἔτη β', μῆνας β'. Δομιτιανὸς ἔτη ιε', μῆνας η', ἡμέρας ε'. Νέρβας ἔτος α', μῆνας δ', ἡμέρας ι'. Τραϊανὸς ἔτη ιθ', μῆνας ζ', ἡμέρας ιε'. Ἀδριανὸς ἔτη κ', μῆνας ι', ἡμέρας κη'. Ἀντωνῖνος ἔτη κβ', μῆνας τρεῖς, ἡμέρας ζ'. Μάρκος Αὐρήλιος Ἀντωνῖνος ἔτη ιθ', ἡμέρας ια'. Κόμοδος ἔτη ιθ', μῆνας θ', ἡμέρας ιθ'. Ἀπὸ Ἰουλίου τοῖνον Καίσαρος ἕως Κομόδου τελευτῆς γίνονται ἔτη σλς', μῆνες σ'. Συνάγεται δὲ πάντα τὰ ἀπὸ Ῥωμύλου τοῦ κτίσαντος Ῥώμην ἕως Κομόδου τελευτῆς ἔτη θνγ' (46), μῆνες σ'. Ἐγεννήθη δὲ ὁ Κύριος (47) ἡμῶν πῶ ὀγδὼ καὶ εἰκοστῶ ἔτει, ὅτε πρῶτον ἐκέλευσαν « ἀπογραφὰς » γενέσθαι, ἐπὶ Αὐγούστου. Ὅτι δὲ τοῦτ' ἀληθὲς ἐστίν, ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ τῷ κατὰ Λουκᾶν γέγραπται οὕτως: « ἔτει δὲ πεντεκαίδεκάτῳ ἐπὶ Τιβερίου (48) Καίσαρος, ἐγένετο ῥῆμα Κυρίου ἐπὶ Ἰωάννην, τὸν Ζαχαρίου υἱόν. » Καὶ πάλιν ἐν τῷ αὐτῷ: « Ἦν δὲ Ἰησοῦς (49) ἐρχόμενος

iv Non. Septemb., an. U. C. 725. Panvinius ortum Christi an. U. C. 725. Mancat ergo an. 28 Augusti et hoc in loco Clementis, et aliis chronologis relinquatur quadragesimus secundus, vel restituatur prius Hesychio apud Anastasium in *Quæstionibus in Scripturam*, quæst. 92, quod fragmentum quoniam et Clementis nostri meminit, adjiciam ex manuscripto Reg. M.: Ἐν γὰρ τῷ μβ' ἔτει τῆς βασιλείας Αὐγούστου, μηνὶ δεκεμβρίῳ κε', ἡμέρᾳ ἕκτη, ὥρα ζ' τῆς ἡμέρας ἐγεννήθη ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς κατὰ σάρκα ἐκ τῆς ἁγίας Παρθένου Μαρίας: ἔτους κατὰ Ἀντιοχεῖς ἀπὸ κτίσεως κόσμου ἕως τῆς Χριστοῦ γεννήσεως καὶ σταυρώσεως ἑξακισχιλίου: συνάγεται γὰρ ἀπὸ Ἀδάμ ἕως Φαλέκ, υἱοῦ Ἑβερ, ἔτη τρισχίλια, καὶ ἀπὸ Φαλέκ ἕως μβ', τῆς βασιλείας Αὐγούστου ἔτη αξξ', καὶ λοιπὸν συναναστράφη ὁ Σωτὴρ τοῖς ἀνθρώποις ἔτη λγ' ὡς γίνεσθαι ἀπὸ Ἀδάμ ἕως τῆς Χριστοῦ γεννήσεως καὶ σταυρώσεως ἔτη σ', πλήρη ὁ γὰρ Φαλέκ κατὰ τὴν προφητείαν Μωϋσέως τὸ ἡμισυ λέγεται τοῦ χρόνου τῆς Χριστοῦ ἐπιφανείας. Ὅσπερ γὰρ τὸν ἀνθρώπον τῆ σ' ἡμέρᾳ πλάσας ὁ Θεὸς, καὶ ἐξῆς ὑπέπεσε τῇ ἁμαρτίᾳ, οὕτω καὶ τῆ σ' ἡμέρᾳ τῆς χιλιάδος ἐπὶ τῆς γῆς ἦλθε καὶ ἔσωσεν αὐτόν: τοῦτο γὰρ ὀρθοῖ καὶ ἡ θεία Γραφή λέγουσα, Ἡμέρᾳ Κυρίου ὡς χίλια ἔτη: ἅπαντα καὶ Κλήμης καὶ Θεόφιλος καὶ Τιμόθεος, οἱ θεοφιλέστατοι χρονογράφοι, ἐξέθεντο. Hæc a G. Herveto Latina facta reperies in *Bibliotheca sanctor. Patrum*, in quibus hæc mutanda sunt: « Nam in 42 anno imperii Augusti, mense Decembri 25, die sexto, hora 7 die natus est. » Item: « Usque ad natalem et crucifixionem 6,000. Nam ab Adam usque ad Phalee, filium Heber, anni 3,000, et a Phalee usque ad 42 annum. » Postremo: « Ita etiam sexto die millenarii venit in terram, et servavit eum. » Sic enim corrigendum esse constat e Græco et rationibus ipsis annorum: quin ne illud quidem vacare mendo videtur in Græco, dum ait ad annum Augusti esse tantum 1067. Nam si additis 55 fiunt sex annorum millia plena, 2967 fuerint oportet. Quanquam rara est et paucorum chronologia sexto millenario natum Christum: Ecclesia quidem Græca circa annum mundi 5500 ortum Christi notat cum Eusebio in fragmentis *Chronicorum* a Curterio editis, at Romana 5199. COLLECT.

(48) Πεντεκαίδεκάτῳ ἐπὶ Τιβ. Πεντεκαίδεκάτῳ τῆς ἡγεμονίας Τιβ. Luc. Dein, ἐγένετο ῥῆμα Θεοῦ. Mox, τοῦ Ζαχαρίου. Ibid.

(49) Ἦν δὲ Ἰησοῦς. Καὶ πρὸς ἦν ὁ Ἰησοῦς

ἐπὶ τὸ βάπτισμα, ὡς ἐτῶν λ'. » Καὶ ὅτι ἐνιαυτὸν A
μόνον (50) ἔδει αὐτὸν κηρύξαι, καὶ τοῦτο γέγραπται:
οὕτως· « Ἐνιαυτὸν δεκτὸν Κυρίου κηρύξαι ἀπέστει-
λέν με. » Τοῦτο καὶ ὁ προφήτης εἶπε, καὶ τὸ Εὐαγ-
γέλιον. Πεντεκαίδεκάτῳ οὖν ἔτει Τιβερίου, καὶ πεντε-
καίδεκάτῳ Αὐγούστου (51)· οὕτω πληροῦνται τὰ τριά-
κοντα ἔτη, ἕως οὗ ἔπαθεν. Ἀφ' οὗ δὲ ἔπαθεν, ἕως
τῆς καταστροφῆς Ἱερουσαλήμ, γίνονται ἔτη μβ' (52),
μήνες γ'· καὶ ἀπὸ τῆς καταστροφῆς Ἱερουσαλήμ,
ἕως Κομόδου τελευτῆς ἔτη ρκη', μήνες ι', ἡμέραι γ'.
Γίνονται οὖν ἀφ' οὗ ὁ Κύριος ἐγεννήθη, ἕως Κομό-
δου τελευτῆς, τὰ πάντα ἔτη ἑκατὸν ἐννενηκοντατέσ-
σαρα, μὴν εἷς, ἡμέραι ιγ'. Εἰσι δὲ (53) οἱ περιερ-
γότερον τῆ γενέσει τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν οὐ μόνον τὸ
ἔτος, ἀλλὰ καὶ τὴν ἡμέραν προστιθέμενοι, ἦν φασιν
ἔτους κη' Αὐγούστου, ἐν πέμπτῃ Πάχων (54) καὶ εἰ-

qui Romam condidit, usque ad mortem Commodi,
anni DCCCCLIII, menses sex. Natus est autem Do-
minus ✠ noster XXVIII anno, cum « primum » jus-
serunt « censum » descriptionemve fieri, tempore
Augusti. Quod autem hoc verum sit, sic scriptum
est in Evangelio secundum Lucam : « Anno autem
quintodecimo Tiberii Cæsaris, factum est verbum
Domini super Joannem, Zachariæ filium. » Et rur-
sus in eodem : « Erat Jesus veniens ad baptismum,
quasi triginta annorum ». Et quod anno solo oport-
eret eum prædicare, hoc quoque sic scriptum est :
« Annum acceptabilem Domini prædicatum misit
me ». Hoc et propheta dixit, et Evangelium. Quin-
todecimo ergo anno Tiberii, et quintodecimo Augu-
sti, sic implentur triginta anni usque ad tempus
B quo passus est. Ex quo autem passus est, usque ad

✠ P. 407 ED. POTTER, 540 ED. PARIS. ^a Luc. II, 1. ^b Luc. III, 1, 2, 25. ^c Isa. LXI, 1, 2; Luc. IV, 19.

ὡσαύτῳ ἐτῶν τριάκοντα ἀρχόμενος. Luc. III, 25.

(50) Ἐνιαυτὸν μὲναι. Clemens ab Ignatio hic
dissentit. Is enim, epistola 2, scribit Christum τρεῖς
ἐνιαυτοὺς τὸ Εὐαγγέλιον κηρύξασα κηρῆσαι. Vise et
Eriphanium. H. SYLBERG. — Locus est Isaiaë LXI,
2 : « Ut prædicarem annum placabilem Domino. »
LXX : Καὶ καλέσται ἐνιαυτὸν Κυρίου δεκτὸν· « Et
vocare annum acceptabilem Domini. » Clemens
κηρύξαι legit. Hilarius in Psalm. LII : « Prædicare
annum Domini acceptum. » Hieronymus : « Et an-
nuntiarẽm annum placabilem Domino. » Procopius
in Isaiam : Δεκτὸς ἢ κατὰ τοὺς ἄλλους εὐδοκίας, τὸν
τῆς ἐνανθρωπήσεως καιρὸν οὕτως εἰπὼν, ἐν ᾧ διά-
γων ἐπὶ γῆς φῶς ἡμέρας τοῖς προσιοῦσι παρείχεται.
At hanc Clementis de anno uno prædicationis Chri-
sti constat etiam fuisse Tertulliani in *Judæos* sen-
tentiam, J. Africani v *Annal.*, et Lactantii lib. IV,
cap. 10, quin et S. Augustini xviii *Civit.*, c. 54,
nisi forte in nomine consulam deceptus est. Com-
munis chronologorum sententia est, Christum mor-
tuum esse non eo ipso anno, quo baptizatus est,
hoc est 50, sed quarto mense anni sui 55. COLLECT.
— Clemens infra, *Strom.* V, pag. 564 : Οἱ τε τρια-
κόνσιοι ἐξήκοντα κόδιονες οἱ ἀπρητημένοι τοῦ ποδῆ-
ρους, χρόνος ἐστὶν ἐνιαύσιος, ἐνιαυτὸς Κυρίου δεκτὸς,
κηρύσσων καὶ κατηχῶν τὴν μεγίστην τοῦ Σωτῆρος
ἐπιφάνειαν· « Trecenta autem sexaginta tintinabu-
la, quæ pendent a talari « pontificis » veste, est tem-
pus annum, « annus, » inquam, « Domini acceptabi-
lis, » et resonans maximum Servatoris adventum. »
Eandem sententiam, licet minus veram, multi ex
antiquis, hæretici pariter ac Catholici, secuti sunt.
Origenes, Clementis nostri discipulus, *Philocalia*
cap. 1 : Τεκμήριον γὰρ τῆς ἐγγυθείσης χάριτος ἐν
χείλεσιν αὐτοῦ τὸ, ὀλίγου διαγεγενημένου χρόνου τῆς
διδασκαλίας αὐτοῦ (ἐνιαυτὸν γὰρ πού καὶ μῆνας D
ὀλίγους ἐδίδαξε), πεπληρωσθαι τὴν οἰκουμένην τῆς
διδασκαλίας αὐτοῦ. « Certissimum argumentum dif-
fusæ gratiæ in labiis ipsius hoc est, quod cum
paucis tempore docuisset (annum enim et menses
aliquot docuit), universus orbis doctrina ejus imple-
tus est. » Idem in Luc. IV : « Juxta simplicem in-
telligentiam, in Judæa uno anno prædicasse Evan-
gelium aiunt. Et hoc esse, quod dicitur, annum
acceptabilem prædicare. » Auctor *Clementinorum*,
sub finem homil. 17 : Ὅλω ἐνιαυτῷ ἐγρηγοροῦσι πα-
ραμένων ὠρίλησεν ὁ Διδάσκαλος. « Per annum in-
tegrum cum vigilantibus permanens collocutus est
Magister. » Valentiniani ἐνιαυτῷ ἐνὶ βούλονται αὐτὸν
μετὰ τὸ βάπτισμα κηρυχέναι· « Uno anno vole-
bant Christum post baptismum prædicasse : » teste
Irenæo lib. I, cap. 1, lib. II, cap. 56, 58, 59, ubi
hunc errorem copiose refellit. Conf. Tertullianus
Adv. Judæos cap. 8, *Adv. Marcionem* lib. I, cap. 15 ;
Lactantius lib. IV, c. 10, Julius Africanus apud

Hieronymum in Danielem, Paulus Orosius lib. VII,
cap. 10, etc., quæ Clementis errorem tuentur. Conf.
etiam Montacutius *Originum eccles.* tom. I, pag. 531,
et seq. ; Natalis Alexander *Historiæ eccles.* tom. I,
disput. 2.

(51) Πεντεκαίδεκάτῳ Αὐγούστου. Πεντεκαίδεκά-
τον ἔτος non ita accipiendum est, ac si Christus in-
eiderit in Augusti annum 15, sed simpliciter pro
spatio 15 annorum, quos Christus, Augusto re-
gnante, implevit : proinde hoc spatio totidem annis,
quibus Christus sub Tiberio vixit, addito, πληροῦν-
ται τριάκοντα ἔτη, « complentur triginta anni, » ut
ait auctor. Alioqui si Christus natus fuisset Augu-
sti anno 15, et alios 15 annos sub Tiberio imple-
set, necesse est ut annos 45 attingisse dicatur,
siquidem Augustus annos 45 regnavit, ut paulo
superius retulit Clemens. Tertullianus *Adv. Judæos*
cap. 8 : « Post enim Augustum, qui supervixit post
nativitatem Christi, anni 15 efficiuntur : cui suc-
cessit Tiberius Cæsar, et imperium habuit annis 22,
mensibus septem, diebus viginti. Hujus quintode-
cimo anno imperii passus est Christus, annos ha-
bens quasi 50, cum pateretur. » Idem paulo ante :
« Supervixit idem Augustus, ex quo nascitur Chri-
stus, annis 15. » Conf. Clemens infra, *Strom.* VII,
p. 764.

(52) Ἐτη μβ'. Origenes *Contra Celsum* lib. IV,
p. 174 : Τεσσαράκοντα γὰρ ἔτη καὶ δύο, ὄμιαι, ἀφ' οὗ
ἐσταύρωσαν τὸν Ἰησοῦν γεγονέναι ἐπὶ τὴν Ἱεροσολύ-
μων καθάρσιν· « Nam quadraginta duo anni, non
amplius, opinor, intercesserunt inter Jesu crucem
et deleta Hierosolyma. » Idem tradit Eusebius in
Chronico : Συνάγεται ὁ πᾶς χρόνος ἐπὶ τὸ δεύτερον
ἔτος Θύεσπεσιανού, καὶ τὴν ὑστάτην ἄλωσιν Ἱεροσο-
λύμων, ἀπὸ μὲν πεντεκαίδεκάτου ἔτους Τιβερίου, καὶ
τοῦ σωτηρίου κηρύγματος, ἔτη τεσσαράκοντα δύο.
Ubi Scaliger adnotat : « Clemens non uni Eusebio,
sed et Origeni imposuit. — Certe a 15 anno Tibe-
rii ad excidium templi, sunt anni solidi 41, cum
aliquot diebus, non 40, ut Phlegon apud Origenem
tract. 22 in Matthæum; neque 42, ut Clemens. »

(53) Εἰσι δέ. J. Pamelius in librum Tertulliani
Adversus Judæos cap. 8, Clementem ait hoc loco
afferre opinionem cum eorum qui 41, tum eorum
qui 42 Augusti anno Christum voluit natum, quod
antea ortum ejus retulerat in annum 28, post de-
victam Cleopatram, et nunc addat aliorum senten-
tiam, qui « subtilius natali Domini non solum an-
num, sed et diem addunt, quem dicunt 29 anno
Augusti » (sic enim legendum est, pro eo quod mer-
dose iterum est 28), « in 25 mensis Pachon, » quem
nos Decembrem dicimus, « natum. » Vide etiam
G. Mercatoris *Chronolog.* COLLECT.

(54) Ἐν πέμπτῃ Πάχων. Pachonis 25. Kalenda-
rium vetus manuscriptum, ut et Christumani Kalendar-

eversionem Jerusalem, fiunt anni xlii, menses tres. Et ab eversione Jerusalem, usque ad mortem Commodi, anni cxxviii, menses decem, dies tres. Fiunt autem ex quo natus est Dominus usque ad mortem Commodi, anni omnes cxciv, mensis unus, dies tredecim. Sunt autem qui curiosius natali Domini non solum annum, sed etiam diem addunt, quem dicunt xxviii anni Augusti, in xxv Pachon. Basilidis autem sectatores, ✕ ejus quoque baptismi diem celebrant, totam præcedentem noctem in lectionibus transigentes. Dicunt autem eum esse quintumdecimum annum Tiberii, quintumdecimum mensis Tubi; alii autem eum esse undecimum ejusdem mensis. Et de ejus passione subtilius disserentes, alii quidem sextodecimo anno Tiberii Cæsaris, xxv Phamenoth, alii vero xxv Pharmuthi, alii autem Pharmuthi xix, dicunt passum esse Dominum. Quinetiam dicunt ex iis alii, eum natum esse xxiv vel xxv Pharmuthi. Præterea autem illa quoque sunt referenda ad chronographiam, dies inquam, quos significat Daniel a desolatione Jerusalem: Vespasiani anni vii, menses vii. Duo enim anni

✕ P. 408 ED. POTTER.

darium, facit Maii 20. SYLBURG. — Conf. quæ adnotavit Cotelerius ad *Constitutionum apostolicarum* lib. v, principio cap. 13.

(55) *Βασιλείδου*. Seu potius Βασιλείδους, ut infra pag. 350, 363, 371, 409, 426.

(56) *Του Τυβί μηνός*. Beda lib. *De temporum ratione* c. xi: « Ægyptii, qui primi ad solis cursum, cujus motus tardior facilius poterat comprehendere diebus, quorum primus mensis Thoth iv Kal. Septembr., ii Paophi iv Kal. Octob., iii Athyr v Kal. Novemb., iv Chaec. v Kal. Decemb., v Tybi vi Kal. Januar., vi Mechir vii Kal. Februar., vii Phamenoth v Kal. Martiar., viii Pharmuthi vi Kal. April., ix Pachon vi Kal. Maiar., x Panyi vii Kal. Juniar., xi Epiphi vii Kal. Jul., xii Mesori viii Kal. Aug. sumit exordium: quem x Kal. Septemb. die terminantes, residuos 3 dies επαγομένας, vel intercalares, sive additos, vocant, quibus etiam quarto anno diem sextum, qui ex quadrantibus confici solet, adnectunt. » Hæc Bedæ enumeratio pertinet ad annos Ægyptiorum Actiacos: nam veterum Ægyptiorum ante victoriam Actiacam anni, cum bissextum ommitterent ob quadrantem sex horarum addendum, anticipabant uno die quarto quoque anno, et, ut ait Jos. Scaliger *De emendat. temp.*, p. 155, eorum Thoth Iaxis habenis in anteriora fugiebat, eoque fiebat, ut cum Romanis mensibus non possent comparari. Verum anno Juliano recepto et Thoth fixo, diem sextum addiderunt, ut scribit Eusebius in *Chronicis* a J. Curterio editis, sic n. manuscript.: Συμπληροῦνται δὲ τῆ γ' τοῦ αὐτοῦ κατ' ἔτος, καὶ ποιοῦσιν ἄλλον μῆνα πενθήμερον ἀπὸ τῶν λοιπῶν πέντε ἡμερῶν. Ἐὰν δὲ καταντήσῃ τετραετηρικὸς, τοῦτ' ἔστι βίσεκτος, ἐξ γίνεται τοιαῦται ἐπακταί. Hæc ideo addidi, quod et graves auctores Ægyptiorum veterum menses vagos a recentioribus fixis non distinguentes errarint, quod in Plutarcho notat Scaliger, p. 165, et quidam alios immerito reprehendant Ægyptios menses cum Latinis comparantes, ut J. Lalamentius Lactantium Firmianum quod lib. 1, c. 6, *De falsa religione*, Thoth Septembri nostro respondere censuerit. Est in eodem Anastasii libro fragmentum quoddam *Constitutionum apostolicarum*, quæ subiciam ex manuscripto, tum quia in iis quæ a F. Turriano editæ sunt

A κάδι. Οἱ δὲ ἀπὸ Βασιλείδου (55) καὶ τοῦ βαπτίσματος αὐτοῦ τὴν ἡμέραν ἑορτάζουσι, προδιανυκτερεύοντες ἀναγνώσεσι. Φασὶ δὲ εἶναι τὸ πεντεκαίδεκατον ἔτος Τιβερίου Καίσαρος, τὴν πεντεκαίδεκάτην τοῦ Τυβί μηνός (56)· τινὲς (57) δὲ αὐτὴν ἑνδεκάτην τοῦ αὐτοῦ μηνός. Τὸ τε πάθος αὐτοῦ ἀκριβολογούμενοι φέρουσιν οἱ μὲν τινες τῷ ἑκκαίδεκάτῳ ἔτει Τιβερίου Καίσαρος, Φαμενώθ (58) κα'· οἱ δὲ, Φαρμουθὶ κα'· ἄλλοι δὲ, Φαρμουθὶ ιθ', πεπονθέναι τὸν Σωτῆρα λέγουσι. Ναὶ μὴν τινες αὐτῶν φασὶ Φαρμουθὶ γεγενῆσθαι κα' ἢ κα'. Ἐτι δὲ κάκεινα (59) τῆ χρονογραφίᾳ προσαποδοτέον· τῆς ἡμέρας λέγω, ἃς αἰνίττεται Δανιὴλ ἀπὸ τῆς ἐρημώσεως Ἱερουσαλήμ· τὰ Οὐεσπεσιανοῦ ἔτη ζ', μῆνας ζ' (60). Τὰ γὰρ δύο ἔτη, προσλαμβάνεται τοῖς Ὀθωνος, καὶ Γάλθα, καὶ Οὐιτελλίου μηνὶ ιζ', ἡμέραις η'· καὶ οὕτω γίνεται ἔτη τρία, καὶ μῆνας ζ'· ὃ ἔστι εὖ τὸ ἥμισυ τῆς ἑβδομάδος, καὶ καθὼς εἶρηκε Δανιὴλ ὁ προφήτης. Εἶρηκε δὲ β' ἡμέρας γενέσθαι, ἀφ' οὗ ἔστι τὸ βδέλυγμα ὑπὸ Νέρωνος εἰς τὴν πόλιν τὴν ἁγίαν μέχρι τῆς καταστροφῆς αὐτῆς. Οὕτω γὰρ τὸ ῥητὸν τὸ ὑποταγμένον δείκνυσιν· « Ἔως ποτε ἡ ὄρασις στήσεται,

non reperitur, tum quia in interpretatione quædam restitui possunt e Græcis: Ἐτέχθη μὲν γὰρ ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ἐκ τῆς ἁγίας παρθένου Μαρίας ἐν Βηθλεὲμ κατὰ Αἰγυπτίους χοιὰκ κα' ὥρα ἑβδόμη τῆς ἡμέρας (sic apud Hesychium paulo ante), ὃ ἔστιν πρὸ ὀκτὼ καλανῶν Ἰανουαρίων· ἐβαπτίσθη δὲ ἐν τῷ τριακοστῷ αὐτοῦ ἔτει ὑπὸ Ἰωάννου, τοῦ Τυβί ια', ὥρα ι' τῆς νυκτός, ἐν τῷ Ἰορδάνῃ ποταμῷ. Ἐμμενε δὲ σὺν ἡμῖν ἐν τῷ κόσμῳ κηρύσσων τὸ Εὐαγγέλιον τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν, καὶ θεραπεύων πᾶσαν νόσον καὶ πᾶσαν μαλακίαν ἐν τῷ λαῷ, ἕως ἐγένετο ἑτῶν λβ' καὶ μηνῶν τριῶν. Ἐν δὲ τῷ τριακοστῷ τρίτῳ ἔτει αὐτοῦ ἐσταυρώθη φαμενώθ κα', ἡμέρα ζ', ὥρα ζ' τῆς ἡμέρας, καὶ τῆς σελήνης ιθ'. Ἀνέστη δὲ ἐν τριημέρῳ φαρμουθὶ ἡμέρα α', ὥρα ζ' τῆς νυκτός, καὶ ὤφθη πᾶσιν ἡμῖν τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ· καὶ ἐφανέρωσε τὴν δόξαν αὐτοῦ δι' ἡμερῶν μ', διδάσκων ἡμᾶς κηρύσσειν ἐπὶ τῷ ὀνόματι αὐτοῦ μετάνοιαν καὶ ἄφεσιν ἁμαρτιῶν· ἀνελήθη δὲ Παχὼμ γ', ὥρα θ' τῆς ἡμέρας. COLLECT. — Conf. quæ adnotavit Cotelerius loco superius dicto.

(57) *Τινὲς*. Epiphanius, hæresi 51, refert natum esse Christum circa Januarium mensem, hoc est ante octavum Iduum Januarii, quæ est sexta (non quinta) ejusdem mensis secundum Romanos, secundum Ægyptios Tybi undecima, juxta Syros sive Græcos Audineï sexta; et ab eo die usque ad diem ante decimum tertium Kal. April. et secundum Ægyptios Phamenoth mensis 24 complevisse annos triginta duos; et resurrexisse 26 Phamenoth, ante ii Kal. Apriles. COLLECT.

(58) *Φαμενώθ*. Conf. quæ adnotavit Cotelerius ad *Constitutionum apost.* lib. v, cap. 14.

(59) *Κάκεινα*. Forte rectius κάκεινο, sing. numero. De anno autem nativitatæ cum Clemente consentit etiam Eusebius, in hæc verba: Ἡδὴ σὺν τούτῳ δεύτερον καὶ τεσσαρακοστὸν ἔτος Λύγουστοῦ βασιλείας, Αἰγύπτου δ' ὑποταγῆς, καὶ τελευταῖης Ἀντωνίου καὶ Κλεοπάτρας (i. e. monarchiæ Augusti Cæsaris: quippe quæ post Actiacam de Antonio victoriam incæpit) ὄγδοον ἔτος καὶ εἰκοστὸν, ὀπηνίκα ὁ Σωτῆρ καὶ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ἐπὶ τῆς τότε πρώτης ἀπογραφῆς, ἡγεμονεύοντος Κυρηναίου τῆς Συρίας, ἀκολούθως ταῖς περὶ αὐτοῦ προφηταῖς, ἐν Βηθλεὲμ γεννᾶται τῆς Ἰουδαίας. SYLBURG.

(60) *Ἐτη ζ', μῆνας ζ'*. Legendum puto ἔτη ζ', μῆνας ια', deductis siquidem duobus imperii annis,

ἡ θυσία ἡ ἀρθεῖσα, ἡ ἀμαρτία ἐρημωθήσεται (61), ἡ δοθεῖσα, καὶ ἡ δύναμις καὶ τὸ ἅγιον συμπατηθήσεται; Καὶ εἶπεν αὐτῷ· Ἔως ἐσπέρας καὶ πρωῆ ἡμέραι βτ' (62)· καὶ ἀρθήσεται τὸ ἅγιον. Ἀὐταὶ οὖν αἱ βτ' ἡμέραι, γίνονται ἔτη ς', μῆνες δ' (63)· ὧν τὸ ἥμισυ κατέσχε Νέρων βασιλεύων, καὶ ἐγένετο ἥμισυ ἐβδομάδος· τὸ δὲ ἥμισυ Οὐεσπεσιανὸς σὺν Ὀθωνι, καὶ Γάλβᾳ, καὶ Οὐίτελλίῳ. Καὶ διὰ τοῦτο λέγει Δανιήλ· « Μακάριος ὁ φθάσας εἰς ἡμέρας ατλε'· » Μέχρι γὰρ τούτων τῶν ἡμερῶν ὁ πόλεμος ἦν, μετὰ δὲ ταῦτα ἐπαύσατο. Δείκνυται δὲ καὶ οὗτος ὁ ἀριθμὸς ἐκ τοῦ ὑποτεταγμένου κεφαλαίου, ἔχοντος ὕδω· « Καὶ ἀπὸ καιροῦ παραλλάξεως τοῦ ἐνδελεχισμοῦ, καὶ δοθῆναι βδέλυγμα (64) ἐρημώσεως, ἡμέρας χιλίους διακοσίους (65) ἐννενήκοντα. Μακάριος ὁ ὑπομένων, καὶ φθάσας εἰς ἡμέρας ατλε'· » Φλαῦιος δὲ Ἰώσηπος, ὁ Ἰουδαῖος, ὁ πρὸς Ἰουδαϊκῆς συντάξας ἱστορίας, καταγαγὼν τοὺς χρόνους, φησὶν ἀπὸ Μωϋσέως ἕως Δαβὶδ ἔτη γίνεσθαι φπε'· ἀπὸ δὲ Δαβὶδ ἕως Οὐεσπεσιανοῦ δευτέρου ἔτους αροθ'· εἶτα ἀπὸ τούτου μέχρι Ἀντωνίνου (66) δεκάτου ἔτους ἔτη οζ'· ὡς εἶναι ἀπὸ Μωϋσέως ἐπὶ τὸ δέκατον ἔτος Ἀντωνίνου πάντα ἔτη αθλγ'. Ἄλλοι δὲ μέχρι τῆς Κομύδου τελευτῆς ἀριθμήσαντες ἀπὸ Ἰνάχου καὶ Μωϋσέως, ἔτη ἔφησαν γίνεσθαι ββμβ'· οἱ δὲ, βωκα'. Ἐν δὲ τῷ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγελίῳ ἡ ἀπὸ Ἀβραάμ γενεαλογία μέχρι Μαρίας τῆς μητρὸς τοῦ Κυρίου περαιουῖται· « Γίνονται γὰρ (67), » φησὶν, « ἀπὸ Ἀβραάμ ἕως Δαβὶδ γενεαὶ ιδ', καὶ ἀπὸ Δαβὶδ ἕως τῆς μετοικασίας Βαβυλῶνος γενεαὶ ιδ'· καὶ ἀπὸ τῆς μετοικασίας Βαβυλῶνος ἕως τοῦ Χριστοῦ ὁμοίως ἄλλαι (68) γενεαὶ ιδ'· τρία διαστήματα μυστικὰ, ἐξ

ἐβδομάσι τελειούμενα. dixerunt esse annos MCMXLII. Alii vero, MDCCLXXI. In Evangelio autem secundum Matthæum, quæ ab Abraham deducitur genealogia, usque ad Mariam matrem Domini terminatur : « Sunt enim, » inquit, « ab Abraham usque ad David XIV generationes, et a David usque ad transmigrationem Babylonis generationes XIV, et a transmigratione Babylonis usque ad Christum similiter aliæ generationes XIV d, » tria mystica intervalla, quæ sex complentur hebdomadibus.

CAPUT XXII.

De Græca Veteris Testamenti interpretatione.

Καὶ τὰ μὲν περὶ τῶν χρόνων διαφόρως πολλοῖς ἱστορηθέντα καὶ πρὸς ἡμῶν ἐκτεθέντα, ὧδε ἐχέτω· ἐρμηνευθῆναι· (69) δὲ πρὸς Γραφάς, τὰς τε τοῦ Νόμου,

Et quæ de temporibus quidem varie a multis scripta, et a nobis exposita fuerunt, sic habeant. Versas autem fuisse Scripturas et legis et prophete-

⌘ P. 409 ED. POTTER, 541 ED. PARIS. ^a Dan. ix, 27. ^b Dan. viii, 13, 14. ^c Dan. xii, 12. ^d Matth. i, 17.

juxta verba sequentia reliqui erunt septem anni, menses undecim, diebus excurrentibus minime computatis. LOWTH.

(61) Ἐρημωθήσεται. Legendum ἐρημώσεως e Dan. viii, 13. Id.

(62) Ἡμέραι βτ'. Pinc constat mendosam esse lectionem τετρακόσιαι, Dan. viii, 14, quæ in Romana edit. occurrit. Id.

(63) Αἱ βτ' ἡμέραι γίνονται ἔτη ς', μῆνες δ'. Scilicet non computatis diebus 20, qui excurrunt. Id.

(64) Δοθῆναι βδ. Δοθήσεται τὸ βδέλυγμα ἐρημώσεως, ἡμέραι χιλίαι διακοσίαι ἐννενήκοντα, Dan. xii, 12.

(65) Ἡμέρας χιλίους διακοσίους. Usitatus ἡμέρας χιλίας διακοσίους, feminino sine. SYLBURG.— Cui emendationi favent Danielis verba jam allata.

(66) Ἀντωνίνου. Antoninus hic intelligendus

A adjunctuntur Othonis et Galbæ et Vitellii xvii mensibus, vii diebus : et sic fiunt anni tres, et menses vi, quod est « dimidium hebdomadis^a, » quemadmodum dixit Daniel propheta. Dixit enim bis mille trecentos dies fuisse, ex quo stetit abominatio a Nerone in civitatem sanctam usque ad ejus eversionem. Sic enim ostendit dictum, quod subjicitur : « Quousque stabit visio, sacrificium sublatum, peccatum desolationis, quod datum est : et potestas et Sanctum conculcabitur? Et dixit ei : Usque ad vesperam, dies bis mille trecenti, et tolletur Sanctum^b. » Hi ergo bis mille trecenti dies fiunt anni sex, menses quatuor : quorum dimidium tenuit Nero imperium obtinens, et fuit dimidium hebdomadis : ⌘ dimidium autem Vespasianus cum Othone, Galba et Vitellio. Et ideo dicit Daniel : « Beatus qui pervenerit ad dies mille trecentos triginta quinque^c. » Ad eos enim usque dies fuit bellum, post hæc autem cessavit. Ostenditur autem hic quoque numerus ex subjecto capite, quod sic habet : « Et a tempore immutationis perennitatis, et quo data fuerit abominatio desolationis, dies mille ducenti nonaginta. Beatus qui sustinuerit, et pervenerit ad dies mille trecentos triginta quinque. » Flavius autem Josephus Judæus, qui Judaicas composuit historias, colligens tempora, ait a Moyse usque ad David esse annos DLXXXV; a David usque ad secundum annum Vespasiani, MCLXXIX; deinde ab eo usque ad decimum annum Antonini, annos LXXVII; ita ut a Moyse usque ad decimum annum Antonini sint omnes anni MCMXXXIII. Alii autem numerantes ab Inacho et Moyse usque ad mortem Commodi,

dixerunt esse annos MCMXLII. Alii vero, MDCCLXXI. In Evangelio autem secundum Matthæum, quæ ab Abraham deducitur genealogia, usque ad Mariam matrem Domini terminatur : « Sunt enim, » inquit, « ab Abraham usque ad David XIV generationes, et a David usque ad transmigrationem Babylonis generationes XIV, et a transmigratione Babylonis usque ad Christum similiter aliæ generationes XIV d, » tria mystica intervalla, quæ sex complentur hebdomadibus.

CAPUT XXII.

De Græca Veteris Testamenti interpretatione.

Et quæ de temporibus quidem varie a multis scripta, et a nobis exposita fuerunt, sic habeant. Versas autem fuisse Scripturas et legis et prophete-

⌘ P. 409 ED. POTTER, 541 ED. PARIS. ^a Dan. ix, 27. ^b Dan. viii, 13, 14. ^c Dan. xii, 12.

D cognomento Pius : ad ejus enim annum decimum a secundo Vespasiani, 77 intersunt anni etiam in Fastis. SYLBURG.

(67) Γίνονται γὰρ. Hæc a Clemente addita, non agnoscit Matthæus.

(68) Ὁμοίως ἄλλαι. Hæc etiam a Clemente addita sunt.

(69) Ἐρμηνευθῆναι. Historiam de Bibliorum interpretatione refert etiam Philo lib. iii *De vita Moysis*; Josephus *Antiquit. Jud.* lib. xii, c. 2; Justinus martyr, p. 16; Eusebius *Præpar. evang.*, p. 206; Epiphanius, p. 533, et Aristeas libro singulari; item Augustinus *De civitate Dei*, lib. viii, cap. 44; lib. xv, c. 44 et 45; lib. xviii, c. 42 et seq., ut H. et R. adnot. SYLBURG.— Quibus addi possunt Tertullianus *Apol.*, c. 48; Irenæus lib. iii, c. 25, a quo Clemens quæ hac de re narrat, sumpsisse videtur; alios ut taceam fere innumeros.

tarum ex Hebræo sermone in linguam Græcam aiunt tempore Ptolemæi. Lagi filii: ✕ aut, ut dicunt nonnulli, tempore ejus, qui fuit cognominatus Philadelphus, cum maximam ad eam rem contulisset diligentiam Demetrius Phalereus, et quæ ad interpretationem necessaria erant, summo studio procurasset. Nam cum adhuc Asiam obtinerent Macedones, rex magno studio contendens **148** eam, quæ Alexandria in ejus postestate erat, bibliothecam omnibus scripturis exornare, voluit ut Hierosolymitani quoque eas, quæ apud se erant, prophetias in sermonem Græcum interpretarentur. Illi autem, ut qui adhuc obedirent Macedonibus, ex iis, qui apud se erant probatissimi, et maximæ existimationis, Scripturarum peritos, et Græcæ linguæ scientes, septuaginta seniores delectos ad eum miserunt cum libris divinis. Cum autem unusquis-

✕ P. 410 ED. POTTER, 542 ED. PARIS.

(70) *Τῷ Λάγῳ*. Sic Irenæus, quem sequitur Clemens. Reliqui fere omnes sub Philadelpho institutam perfectamque Bibliorum interpretationem fuisse referunt. Qua de re hæc dicit Vossius *De Hist. Græc.*, lib. 1, c. 12: « Demetrius Phalereus auctor fuit Ptolemæo Lagidæ cognomento *Σωτήρι*, ut liberos, quos ex Eurydice haberet, regni successores designaret, non filium Beroniceæ, qui postea dictus Philadelphus. Sed *Σωτήρ* etiam superstes Philadelphum regni consortem fecit. Exinde Demetrius Philadelpho semper fuit exosus: qui et cum mox post obitum patris honore omni privavit, inque carcerem conjecit, ubi aspidis morsu periit. Hæc ætatem Demetrii liquido ostendunt: sed non satis convenire videntur iis qui illum sub Philadelpho præfuisse bibliothecæ Alexandrinæ, eoque procurante Biblia ex Hebræo fonte in Græcum sermonem translata esse, tradiderunt. Et tamen ea res magnos etiam viros ex antiquis auctores habet. Equidem, quomodo hæc conciliantur haud facile dictu puto. Sed in medium afferam, quod maxime sit verisimile. Censeo, translationem eam fuisse institutam, quo tempore cum parente suo regnabat Philadelphus. Sane si hoc dicamus, etiam Irenæus et Clemens Alexandrinus conciliari poterunt cum aliis veterum. Nam duo isti tradunt, sacrum codicem Græcè versum esse tempore Ptolemæi Lagi. At referunt hoc ad Philadelphum tempus Aristæus, Aristobulus Judæus, Philo, Josephus, Tertullianus, Eusebius, Epiphanius, et alii multi adeo, ut referre eos longum sit. Nec causa obscura est, cur plerique omnes id Philadelphum potius temporibus factum dicant. Nam humanissimus semper hic erga Judæos fuit: ut unum consilium istius de Bibliis transferendis et proram et puppim fuisse, per sit verisimile. Et fortasse parente vivo, labor ille duntaxat cœptus: at, cum solus regnaret Philadelphus, absolutus demum fuit. Equidem tale aliquid dicere malim, quam cum Scaligero, in *Animadversionibus* Eusebianis, propter unum Hermippum (sive is Smyrnæus, qui sub Ptolemæo Evergete fuisse videtur; sive Berytius, qui demum Adriani Cæsaris tempore vixit) omnibus illis, et Judæis, et Christianis, antiquis derogare fidem, qui Demetrium Phalereum bibliothecæ Philadelphum præfuisse, summo consensu tradiderunt. Atque hæc cum scripsissem, visum accuratius perpendere, quæ apud Eusebium memineram legere lib. vii *Hist. ecclesiast.*, cap. 26, sive Græcè κεφ. λθ', ubi habemus Anatolii ista de Aristobulo: «Ὅς ἐν τοῖς ἑβδομήκοντα κατειλεγμένος, τοῖς τὰς ἱερὰς καὶ θείας Ἑβραίων ἐρμηνεύσασιν Γραφὰς Πτολεμαίῳ τῷ Φιλαδέλφῳ καὶ τῷ τούτου πατρὶ, καὶ βιβλῶς ἐξηγητικὰς τοῦ Μωϋσεῖος νόμου τοῖς αὐτοῖς

A καὶ τὰς προφητικὰς, ἐκ τῆς τῶν Ἑβραίων διαλέκτου εἰς τὴν Ἑλλάδα γλώτταν φασὶν ἐπὶ βασιλείῳ Πτολεμαίῳ τοῦ Λάγῳ (70) ἢ, ὡς τινες, ἐπὶ τοῦ Φιλαδέλφου ἐπικληθέντος, τὴν μεγίστην φιλοτιμίαν εἰς τοῦτο προσενεγκαμένου Δημητρίου τοῦ Φαληρέως, καὶ τὰ περὶ τὴν ἐρμηνείαν ἀκριβῶς πραγματευσαμένου (71). Ἐτι γὰρ (72) Μακεδόνων τὴν Ἀσίαν κατεχόντων, φιλοτιμούμενος ὁ βασιλεὺς τὴν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ πρὸς αὐτὸν (73) γενομένην βιβλιοθήκην κάσαις κατακοσμήσαι γραφαῖς, ἠξίωσε καὶ τοὺς Ἱεροσολυμίτας τὰς παρ' αὐτοῖς προφητείας εἰς τὴν Ἑλλάδα διάλεκτον ἐρμηνεύσαι. Οἱ δὲ (74) ἄτε ἐτι ὑπακούοντες Μακεδόσι, τῶν παρὰ σφίσι εὐδοκιμωτάτων, περὶ τὰς Γραφὰς ἐμπείρους καὶ τῆς Ἑλληνικῆς διαλέκτου εἰδήμονας, ἑβδομήκοντα πρεσβυτέρους ἐκλεξάμενοι, ἀπέστειλαν αὐτῷ μετὰ καὶ τῶν θείων βιβλίων. Ἐκάστου δὲ ἐν μέρει κατ' ἰδίαν ἐκάστην ἐρμηνεύσαντος

προσεφώνησε βασιλεῦσι. « Qui unus ex septuaginta interpretibus, qui sacras divinasque Hebræorum Scripturas interpretati sunt Ptolemæo Philadelpho et patri ejus, quique commentarium in legem Moisaicam iisdem regibus dedicavit. » Ubi clare videmus, utrumque regem jungi, patrem et filium. Hæc sane omnem scrupulum eximunt, conjecturamque nostram penitus confirmant. »

(71) *Ἡ, ὡς τινες, ἐπὶ τοῦ Φιλ...* ἀκριβῶς πραγματευσαμένου. Hanc periochen Clemens ex libro Aristobuli, Ptolemæo Philometori dicato, paucis pro more suo mutatis, inseruisse videtur. Aristobuli verba sic se habent apud Eusebium, *Præparationis evang.* lib. xiii, cap. 12: « Ἡ δ' ὅλη ἐρμηνεία τῶν διὰ τοῦ Νόμου πάντων ἐπὶ τοῦ προσαγορευθέντος Φιλαδέλφου βασιλείῳ, τοῦ δὲ προγόνου, προσενεγκάμενον μείζονα φιλοτιμίαν, Δημητρίου Φαληρέως πραγματευσαμένου τὰ περὶ τούτων. Ὑπὲρ προσηνεγκάμενον ex Clemente scribi poterit προσενεγκαμένου. »

(72) *Ἐτι γὰρ*. Hæc ex Irenæo petita sunt, loco superius dicto: Πρὸ γὰρ τοῦς Ῥωμαίους κρατῆσαι τὴν ἀρχὴν αὐτῶν, ἐτι τῶν Μακεδόνων τὴν Ἀσίαν κατεχόντων, Πτολεμαίος ὁ Λάγῳ, φιλοτιμούμενος τὴν ὑπ' αὐτοῦ κατασκευασμένην βιβλιοθήκην ἐν Ἀλεξανδρείᾳ κοσμήσαι τοῖς πάντων ἀνθρώπων συγγράμμασιν, ὅσα γε σπουδαῖα ὑπῆρχον, ἠτήσατο παρὰ τῶν Ἱεροσολυμίτων εἰς τὴν Ἑλληνικὴν διάλεκτον σχεῖν αὐτῶν μεταβιβλημένας τὰς Γραφὰς. « Prius enim quam Romani possiderent regnum suum, adhuc Macedonibus Asiam possidentibus, Ptolemæus, Lagi filius, cupiens eam bibliothecam, quæ a se fabricata esset in Alexandria, omnium hominum dignis conscriptionibus ornare, petiit ab Hierosolymitis in Græcum sermonem interpretatas habere Scripturas eorum. »

(73) *Πρὸς αὐτόν*. Etiam genitivo casu legi potest πρὸς αὐτοῦ, « ab ipso. » SYMBURA.

(74) *Οἱ δέ*. Pergit Irenæus: Οἱ δὲ, ὑπήκουον γὰρ ἐτι τοῖς Μακεδόσι τότε, τοὺς παρ' αὐτοῖς ἐμπειροτάτους τῶν Γραφῶν καὶ ἀμφοτέρων τῶν διαλέκτων, ἑβδομήκοντα πρεσβυτέρους ἐπεμψαν Πτολεμαίῳ, πονήσαντος τοῦ Θεοῦ ὅπως ἐβούλετο. Ὁ δὲ, ἰδίᾳ πείραν αὐτῶν λαθεῖν θελήσας, εὐλαβηθεὶς τε μήτι ἄρα συνθέμενοι, ἀποκρούσας τὴν ἐν ταῖς Γραφαῖς διὰ τῆς ἐρμηνείας ἀλήθειαν, χωρίσας αὐτοὺς ἀπὸ ἀλλήλων, ἐκέλευσε τοὺς πάντας τὴν αὐτὴν ἐρμηνείαν γράφειν καὶ τοῦτ' ἐπὶ πάντων τῶν βιβλίων ἐποίησε. Συνελθόντων δὲ αὐτῶν ἐπὶ τὸ αὐτὸ παρὰ τῷ Πτολεμαίῳ, καὶ συναντιβαλόντων ἐκάστου τὴν ἑαυτοῦ ἐρμηνείαν, ὁ μὲν Θεὸς ἐδοξάσθη, αἱ δὲ Γραφαὶ ὄντως θεαῖαι ἐγνώσθησαν, τῶν πάντων τὰ αὐτὰ ταῖς αὐταῖς λέξεσι καὶ τοῖς αὐτοῖς ὀνόμασιν ἀναγορευάντων ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους: ὥστε καὶ τὰ παρῆντα εἶπαι γινώσκει, ὅτι

προφητείαν (75), συνέπνευσαν αἱ πᾶσαι ἑρμηνεῖαι συναντιβληθεῖσαι καὶ τὰς διανοίας καὶ τὰς λέξεις· Θεοῦ γὰρ ἦν βούλημα μεμελετημένον εἰς Ἑλληνικὰς ἀκοάς. Οὗ δὲ ξένον (76) ἐπιπνοία Θεοῦ, τοῦ τὴν προφητείαν δεδωκότος, καὶ τὴν ἑρμηνείαν, οἶον εἰς Ἑλληνικὴν προφητείαν, ἐνεργεῖσθαι· ἐπεὶ καὶ τῆς Ναβουχοδονόσορ αἰχμαλωσίᾳ (77) διαφθαρσιῶν τῶν Γραφῶν, κατὰ τοὺς Ἀρταξέρξου, τοῦ Περσῶν βασιλέως, χρόνους, ἐπίπνοος Ἔσδρας ὁ Λευΐτης, ὁ ἱερεὺς, γενόμενος, πάσας τὰς παλαιὰς αὐθις ἀνανεούμενος προεφῆτευσε Γραφάς. Ἀριστόβουλος (78) δὲ ἐν τῷ πρώτῳ τῷ πρὸς (79) τὸν Φιλομήτορα κατὰ λέξιν γράφει· «Κατηκολούθηκε δὲ καὶ ὁ Πλάτων (80) τῆ καθ' ἡμᾶς (81) νομοθεσίᾳ· καὶ φανερός ἐστι περιεργασάμενος (82) ἕκαστα τῶν ἐν αὐτῇ λεγομένων (83). Διερμήνευται δὲ πρὸς Δημητρίου (84), ὑφ' ἑτέρου (85), πρὸς τῆς Ἀλεξάνδρου καὶ Περσῶν ἐπικρατήσεως, τὰ τε κατὰ τὴν ἐξ Αἰγύπτου (86) ἐξαγωγὴν τῶν Ἑβραίων τῶν ἡμετέρων πολιτῶν, καὶ ἡ τῶν γεγονότων ἀπάντων αὐτοῖς ἐπιφάνεια, καὶ κράτησις τῆς χώρας, καὶ τῆς ὅλης νομοθεσίας ἐπεξηγήσεις· ὥστε (87) εὐδελον εἶναι, τὸν προειρημένον φιλόσοφον εἰληφέναι πολλά· γέγονε γὰρ πολυμαθής· καθὼς καὶ Πυθαγόρας (88) πολλά τῶν παρ' ἡμῖν μετενέγκας (89) εἰς τὴν ἑαυτοῦ δογματοποιίαν.» Νουμήνιος δὲ, ὁ Πυθαγόρειος (90) φιλόσοφος, ἀντικρὺς γράφει· «Τί γὰρ ἐστὶ Πλάτων, ἢ

✠ P. 411 ED. POTTER.

κατ' ἐπιπνοίαν τοῦ Θεοῦ εἰσὶν ἡρμηνευμένα· αἱ Γραφαί· «Illi vero, obediebant enim tunc adhuc Macedonibus, eos, quos habebant perfectiores Scripturarum intellectores, et utriusque loquace, septuaginta seniores miserunt Ptolemæo, facturos hoc, quod ipse voluisset. Ille autem experimentum eorum sumere volens, et metuens ne forte consentientes, eam veritatem, quæ esset in Scripturis, absconderent per interpretationem, separans eos ab invicem, iussit omnes eandem interpretari Scripturam; et hoc in omnibus libris fecit. Convenientibus autem ipsis in unum apud Ptolemæum, et comparantibus suas interpretationes, Deus glorificatus est, et Scripturæ vere divinæ creditæ sunt, omnibus eadem, et eisdem verbis, et eisdem nominibus, recitantibus ab initio usque ad finem: uti et presentes gentes cognoscerent quoniam per aspirationem Dei interpretatæ sunt Scripturæ.»

(75) Προφητείας. Pro libris sacris sumitur hæc vox, ut paulo superius. Lowth.

(76) Οὗ δὲ ξένον. Hæc etiam Clemens Irenæo debet, qui hoc modo pergit: Καὶ οὐδὲν γε θαυμαστόν, τὸν Θεὸν τοῦτο ἐνηργηκέναι, ὅς γε καὶ ἐν τῇ ἐπὶ Ναβουχοδονόσορ αἰχμαλωσίᾳ τοῦ λαοῦ, διαφθαρσιῶν τῶν Γραφῶν, καὶ μετὰ ἑβδομήκοντα ἔτη τῶν Ἰουδαίων ἀνελθόντων εἰς τὴν χώραν αὐτῶν, ἐπειτα ἐν τοῖς χρόνοις Ἀρταξέρξου, τοῦ Περσῶν βασιλέως, ἐπέπνευσεν Ἔσδρα τῷ ἱερεῖ ἔκ τῆς φυλῆς Λευὶ, τοὺς τῶν προγεγονότων προφητῶν πάντας ἀνατάξασθαι λόγους, καὶ ἀποκαταστήσαι τῷ λαῷ τὴν διὰ Μωϋσέως νομοθεσίαν· «Et non est mirabile, Deum hoc in eis operatum, quando in ea captivitate populi, quæ facta est a Nabuchodonosor, corruptis Scripturis, et post septuaginta annos Judæis descendentibus in regionem suam, post deinde, temporibus Artaxerxis, Persarum regis, inspiravit Esdræ sacerdoti tribus Levi, præteritorum prophetarum omnes rememorare sermones, et restituere populo eam legem quæ data est per Moysen.»

(77) Τῆς Ναβουχοδ. αἰχ. Malim cum Irenæo τῇ ἐπὶ Ναβουχοδονόσορ αἰχμαλωσίᾳ.

A que sigillatim ex suo singulas interpretatus esset prophetias, conspirarunt omnes simul collatæ interpretationes et sensibus, et dictionibus. Dei enim erat voluntas, quæ id ad Græcorum aures consulto comparaverat. Neque vero ab inspiratione Dei erat alienum, qui prophetiam dederat, ut interpretationem quoque tanquam Græcam efficeret prophetiam. Nam etiam in captivitate regis Nabuchodonosor, cum interiissent Scripturæ, tempore Artaxerxis, Persarum regis, inspiratus Esdras Levites sacerdos, prophetavit, omnes veteres rursus Scripturas renovans. Aristobulus autem in primo libro ad Philometorem scribit his verbis: «Secutus est autem nostras quoque leges ✠ Plato, et satis aperte ostendit se eorum, quæ in eis dicuntur, fuisse admodum studiosum. Ante Demetrium autem, priusquam rerum potirentur Alexander et Persæ, ab alio versa fuerant, quæ ab Hebræis nostris gesta fuerant in exitu ex Ægypto, et quæcunque eis insignia et facta erant et apparuerant, et regionis per vim quæsita possessio, et omnium, quæ late sunt, legum descriptio, adeo ut clarum sit antedictum philosophum multa ex eis sumpsisse: fuit enim multa doctrina præditus; sicut etiam Pythagoras multa ex nostris transtulit in suorum dogmatum traditionem.» Numenius autem philosophus

(78) Ἀριστόβουλος. Hunc Clementis locum usque ad... ἢ Μωϋσῆς ἀπτικίζων recitavit Eusebius *Præp. evang.*, lib. viii, c. 6. Idem hæc Aristobuli verba, una cum aliis ejusdem auctoris, recitavit etiam *Præp. evang.*, lib. xiii, c. 12.

(79) Πρώτῳ τῷ πρὸς. Malim cum Eusebio, πρώτῳ τῶν πρὸς τὸν Φ.

(80) Κατηκολούθηκε δὲ καὶ ὁ Πλ. Φανερόν, ὅτι κατηκολούθησεν ὁ Πλ. Euseb., lib. xiii.

(81) Καθ' ἡμᾶς. Καθ' ἡμῶν Eusebii codex ms. in bibliotheca collegii D. Joannis Baptistæ asservatus.

(82) Περιεργασάμενος. Περιεργασμένος Euseb. utroque loco.

(83) Λεγομένων. Abest ab Euseb. lib. xiii.

(84) Διερμήνευται δὲ πρὸς Δημητρίου. Διερμήνευται γὰρ πρὸς Δημητρίου τοῦ Φαληρέως, Euseb. lib. xiii.

(85) Ὑφ' ἑτέρου. Ὑφ' ἑτέρων, Euseb. lib. viii, δι' ἑτέρων lib. xiii. Mox, πρὸς τοῦ Ἀλεξ. codex Joan.

(86) Τὰ τε κατὰ τὴν ἐξ Αἰγ. Τὰ τε κατὰ τὴν ἐξαγωγὴν τὴν ἐξ Αἰγύπτου τῶν Ἑβραίων, ἡμετέρων δὲ πολιτῶν, Euseb., lib. xiii.

(87) Ὡστε. Ὡς Euseb., lib. xiii.

(88) Καθὼς καὶ Πυθαγόρας. Hac in re Lactantius a plerisque veterum Patrum abit, lib. iv, c. 2: «Unde equidem soleo mirari, quod cum Pythagoras, et postea Plato, amore indagandæ veritatis accensi, ad Ægyptios, et magos, et Persas penetrassent, ut earum gentium ritus et sacra cognoscerent (suspiciabantur enim sapientiam in religione versari), ad Judæos tamen non accesserint, penes quos tunc solos erat, et quo facilius ire potuissent. Sed aversos esse arbitror divina providentia, ne scire possent veritatem; quia nondum fas erat alienigenis hominibus religionem Dei veri justitiamque cognoscere.» Conf. quæ dicenda sunt ad principium *Strom.* ii.

(89) Μετενέγκας. Μετενεγκών, Euseb., lib. viii.

(90) Πυθαγόρειος. Πυθαγορικὸς cod. Joan.

Pythagoreus aperte scribit : « Quid enim est Plato, nisi Moyses Attice loquens ? » Hic Moyses erat theologus et propheta, ut autem nonnulli, sacrarum legum interpretes. Genus ejus et res gestas, et vitam, ipsæ Scripturæ, quæ sunt fide dignæ, prædicant : et tamen a nobis quoque dicendum est.

CAPUT XXIII.

De Moysis ætate, ortu et vita.

Moyses, cum prima origine genere esset Chaldeus, natus est in Ægypto, cum majores ejus propter diuturnam famem ex Babylone migrassent in Ægyptum. Septima generatione genitus, et regaliter educatus, tali fortunæ casu usus est. Cum Hebræi in Ægypto crevissent in magnam multitudinem, veritus rex regionis ne multitudo ei pararet insidias, eorum, qui ex Hebræis nascebantur, jubet ipsos alere quidem feminas (est enim res ad bellum imbecilla mulier), masculos autem interimere, suspectam habens validam juventutem. Cum autem ingenuus esset puer, tribus deinceps mensibus celantes eum parentes alebant, naturali amore vincente tyrannicam crudelitatem. Postea

✠ P. 412 ED. POTTER, 343 ED. PARIS.

(91) *Τί γάρ.* De hoc celeberrimo effato passim ab auctoribus mentio facta est. Suidæ verba apposuisse, haud abs re fuerit : Νουμήνιος, Ἀπαμεύς, ἀπὸ Συρίας, φιλόσοφος Πυθαγόρειος. Οὗτός ἐστιν ὁ τὴν τοῦ Πλάτωνος ἐξελέγξας διάνοιαν, ὡς ἐκ τῶν Μωσαϊκῶν τὰ περὶ Θεοῦ καὶ κόσμου γενέσεως ἀποσυλήσασαν· καὶ διὰ τοῦτό φησι· Τί γάρ ἐστι Πλάτων, ἢ Μωϋσῆς Ἀπτικίζων; « Numenius, Apamensis, Syrus, philosophus Pythagoreus : qui Platonem coarguit, quod sententiam suam de Deo et creatione mundi ex Mosaicis scriptis suffuratus esset. Hinc dicit : Quid est Plato, nisi Moyses Atticissans ? »

(92) *Οὗτος ὁ Μωϋσῆς.* Quæ jam sequuntur epitome sunt prioris partis primi libri Philonis *De vita Moysis*. Quinetiam Justinus M. in sua *ad Græcos Parænesi*, p. 67, edit. Oxon. brevem Mosaicæ vitæ historiam ex eodem Philone contexit.

(93) *Θεολόγος καὶ προφήτης.* Hæc verba e Philonis titulo sumpta sunt, qui sic se habet : Περὶ βίου Μωϋσέως, ὅπερ ἐστὶ περὶ θεολογίας καὶ προφητείας· « De vita Moysis, seu de theologia et prophetia. »

(94) *Ὡς δέ τ.* Philonis liber jam dictus hoc modo incipit : Μωϋσέως, τοῦ κατὰ τινὰς νομοθέτου τῶν Ἰουδαίων, κατὰ δέ τινὰς ἐρμηνέως νόμων ἱερῶν, τὸν βίον ἀναγράψαι διανοήθην· « Moyses, qui secundum quosdam Judæorum legislator, secundum alios vero sacrarum legum interpretes fuit, vitam perscribere in animum induxi. »

(95) *Αὗται αἱ Γρ.* Αὗται αἱ Γραφαί, « ipsæ Scripturæ. » SYLBURG.

(96) *Μωϋσῆς, ἀν.* Philonis verba, e quibus sua transtulit Clemens, cum ei lucis nonnihil allatura videantur, deinceps apposuisse haud pigebit. Is itaque hæc dicit, loco jam notato : Μωϋσῆς γένος μὲν ἐστὶν Ἑβραῖος, ἐγεννήθη δὲ ἐν Αἰγύπτῳ καὶ ἐτρέφη, τῶν προγόνων αὐτοῦ διὰ πολυχρόνιον λιμὸν, ὃς Βαβυλῶνα καὶ τοὺς πλησιοχώρους ἐπέειξε, κατὰ ζήτησιν τροφῆς εἰς Αἴγυπτον πανοικὲ μεταστάντων· « Moyses genere fuit Hebræus, in Ægypto vero natus educatusque, eo quod majores ipsius ob diuturnam famem, quæ Babylonem ac propinquas regiones tum premebat, alimenta quærentes in Ægyptum cum universa familia migraverant. »

(97) *Ἐβδόμη.* Philo hæc paulo post adjicit :

Μωϋσῆς ἀπτικίζων (91); « Οὗτος ὁ Μωϋσῆς (92) θεολόγος καὶ προφήτης (93), ὡς δέ τινες (94), νόμων ἱερῶν ἐρμηνεύς ἦν. Τὸ γένος αὐτοῦ καὶ τὰς πράξεις, καὶ τὸν βίον, ἀξιόπιστοι κηρύσσουσαι αὗται αἱ Γραφαί (95)· λεκτέον δὲ ὁμῶς καὶ ἡμῶν, ὡς ὅτι μάλιστα.

Μωϋσῆς, ἀνωθεν (96) τὸ γένος Χαλδαῖος ὢν, ἐν Αἰγύπτῳ γεννᾶται, τῶν προγόνων αὐτοῦ διὰ πολυχρόνιον λιμὸν ἐκ Βαβυλῶνος εἰς Αἴγυπτον μεταστάντων. Ἐβδόμη (97) γενεᾷ γεννηθεὶς, καὶ τραφεὶς βασιλικῶς, περιστάσει κέχρηται τοιαύτη. Εἰς πολυανθρωπίαν ἐπιδεδωκότων ἐν Αἰγύπτῳ τῶν Ἑβραίων, δεισας ὁ βασιλεὺς τῆς χώρας τὴν ἐκ τοῦ πλήθους ἐπιβουλήν, τῶν γεννωμένων ἐκ τῶν Ἑβραίων κελεύει τὰ μὲν θήλαα τρέφειν αὐτοὺς (ἀσθενὲς γὰρ εἰς πόλεμον γυνή), διαφθεῖρειν δὲ τὰ ἄρρένα, εὐαλκῆ νεότητα ὑφορώμενος. Εὐπατριδὴν (98) δὲ τὸν παῖδα ὄντα τρεῖς ἐφεξῆς κρύπτοντες ἔτρεφον μῆνας οἱ γονεῖς, νικώσης τῆς φυσικῆς εὐνοίας τὴν τυραννικὴν ὠμότητα. Δείσαντες (99) δὲ ὕστερον μὴ συναπόλωνται

Ἐβδόμη γενεᾷ οὗτός ἐστιν ἀπὸ τοῦ πρώτου, ὃς, ἐπηλύτης ὢν, τοῦ σύμπαντος Ἰουδαίων ἔθνους ἀρχηγέτης ἐγένετο. Τροφῆς δ' ἠξιώθη βασιλικῆς ἀπ' αἰτίας τοιαύτης· Τῆς χώρας ὁ βασιλεὺς, εἰς πολυανθρωπίαν ἐπιδιδόντος αὐτῷ τοῦ ἔθνους, δεισας μὴ οἱ ἔποικοι, πλείους γενόμενοι, δυνατωτέρα χειρὶ τοῖς αὐτόχθονσι περικράτους ἀρχῆς ἀμιλλῶνται, τὴν ἰσχὺν αὐτῶν ἀφαιρῆν ἐπινοήσας ἀνοσίτοις ἐμπεριανᾶτο· καὶ κελεύει τῶν γεννωμένων τὰ μὲν θήλαα τρέφειν, (ἐπεὶ γυνὴ διὰ φύσεως ἀσθένειαν, ὀκνηρὸν εἰς πόλεμον) τὰ δ' ἄρρένα διαφθεῖρειν· ἐπεὶ εὐανδρουῖσα δύναμις δυσάλωτον καὶ δυσκαθαίρατον ἐπιτείχισμα· « Septima progenies hic est a primo qui, peregrinus ipse, princeps fuit universi Judæorum generis. Educatus est regio more, per occasionem hanc : Istius regionis rex, cum animadvertisset hanc gentem in dies magis magisque crescere, veritus ne inquilini superante numero cum indigenis de principatu contenderent, vires eorum nefariis artibus conatus est excidere : jussitque ut ex recens editis, alerentur feminae, propter sexum bello inutiles; tollerentur mares, quandoquidem virorum copia est murus inexpugnabilis. »

(98) *Εὐπατριδὴν.* Philo statim hæc subjungit : Γεννηθεὶς οὖν ὁ παῖς, εὐθύς ἤβην ἐνέφηνεν ἀστειοτέραν ἢ κατ' ἰδιώτην, ὡς καὶ τῶν τοῦ τυράννου κηρυμάτων, ἐφ' ὅσον οἶόν τε ἦν, τοὺς γονεῖς ἀλογῆσαι. Τρεῖς γοῦν φασὶ μῆνας ἐφεξῆς οἶκοι γαλακτοτροφῆθῆναι λανθάνοντα τοὺς πολλοὺς. « Eo tempore natus hic puer, indolem minime vulgarem præ se ferre visus est, adeo ut ejus parentes edictum tyranni, quantum potuerunt, negligenter. Fertur igitur tribus mensibus domi lacte nutritus, nemine consilio. » Similia sunt, quæ occurrunt Hebr. xi, 25 : Ἦσται Μωϋσῆς γεννηθεὶς ἐκρύβη τρίμηνον ὑπὸ τῶν πατέρων αὐτοῦ, διότι εἶδον ἀστειὸν τὸ παιδίον, καὶ οὐκ ἐφοβήθησαν τὸ διάταγμα τοῦ βασιλέως.

(99) *Δείσαντες.* Philo paulo post : Φοβηθέντες, μὴ σωτηρίαν ἐνὶ μνώμενοι, πλείους ὄντες αὐτοὶ σὺν ἐκείνῳ προσαπόλωνται, δεδακρυμένοι τὸν παῖδα, ἐκτιθέασιν περὶ τὰς ἕχθρας τοῦ ποταμοῦ. « Timentes, ne, dum uni consulerent, ipsi necis ejus fierent accessio; deploratum puerum exponunt in ripa fluminis. » Dein, interjectis aliquot sententiis, hoc modo pergit : Ἀδελφῆ δὲ τοῦ ἐκτεθέντος βρέφους, ἔτι παρθένος, ὑπὸ φιλακείου πάθους μικρὸν ἀπώθεν ἐκκαρ-

τῷ παιδί, ἐκ βιβλίου τῆς ἐπιχωρίου σχευῆς τι ποιη-
σάμενοι, τὸν παῖδα ἐνθήμενοι, ἐκτιθέασιν παρὰ τὰς
ὄχθας τοῦ ποταμοῦ, ἐλώδους ἕντος. Ἐπιτήρει δὲ τὸ
ἀποστρέφον, ἀποθάν ἐστῶσα, τοῦ παιδὸς ἢ ἀδελφῆ.
Ἐνταῦθα ἡ θυγάτηρ τοῦ βασιλέως, συχνῶ χρόνῳ μὴ
κυῖσκουσα, τέκνον δὲ ἐπιθυμοῦσα, ἐκείνης ἀφικνεῖται
τῆς ἡμέρας ἐπὶ τὸν ποταμὸν, λουτροῖς καὶ περιβόαν-
τηρίοις χρησομένη· ἐπακούσασα δὲ κλαυθουριζο-
μένου τοῦ παιδὸς, καλεῖται προσεγγεῖν αὐτῆ· καὶ
κατοικτεῖρασα, ἐξήρει τροφόν. Ἐνταῦθα προσδρα-
μοῦσα (1) ἡ ἀδελφὴ τοῦ παιδὸς, ἔχειν ἔφασκεν
Ἑβραίαν γυναῖκα μὴ πρὸ πολλοῦ τετοκυῖαν, παρα-
στήσειν αὐτῇ τροφόν, εἰ βούλοιο· τῆς δὲ συνθεμέ-
νης, καὶ δεηθείσης, παρήνεγκε τὴν μητέρα τὴν τοῦ
παιδὸς τροφὸν ἐσομένην, ὡς τινα ἄλλην οὔσαν, ἐπὶ
ῤῥητῷ μισθῷ· εἶτα τίθεται τῷ παιδίῳ ὄνομα ἡ βασιλῆς
Μωϋσῆν, ἐτύμως, διὰ τὸ ἐξ « ὕδατος » ἀνελεῖσθαι
αὐτό· τὸ γὰρ ὕδωρ « μωϋ » (2) ὀνομάζουσιν Αἰγύ-
πτιοι· εἰς ὃ ἐκτίθεται (3) τεθνηξόμενος. Καὶ γὰρ
τοὶ Μωϋσῆν « τὸν ἀποπνεύσαντα τῷ ὕδατι » προσ-
αγορεύουσι. Δῆλον οὖν ὡς ἐν τῷ ἔμπροσθεν χρόνῳ
περιτμήθέντι· τῷ παιδίῳ οἱ γονεῖς ἔθεντο ὄνομα τι·
ἐκαλεῖτο δὲ Ἰωακείμ. Ἔσχεν δὲ καὶ τρίτον ὄνομα ἐν
οὐρανῷ μετὰ τὴν ἀνάληψιν (4), ὡς φασιν οἱ μύσται,

✠ P. 415 ED. POTTER, 543-544 ED. PARIS.

ὄκει τὸ ἀποστρέφον... Θυγάτηρ ἦν τῷ βασιλεῖ τῆς
χώρας ἀγαπητὴ καὶ μόνη. Ταύτην φασὶ γημαμένην
ἐκ πολλοῦ χρόνου μὴ κυῖσκουσα, τέκνον, ὡς εἰκὸς, ἐπι-
θυμοῦσαν — ἐκείνη τῇ ἡμέρᾳ — ἐξορμηθεῖσα μετὰ
θεραπεινίδων ἐπὶ τὸν ποταμὸν, ἐνθα ὁ παῖς ἐξέκειτο·
κάπειτα λουτροῖς καὶ περιβόαντηρίοις χρῆσθαι μέλ-
λουσαν ἐν τῷ δασυτέρῳ τῶν ἐλών, αὐτὸν θεάσασθαι,
καὶ καλεῖσθαι προσφέρειν· εἶτα δεδακρυμένον ὀρῶ-
σαν ἐλεεῖν... καὶ βουλευέσθαι περὶ τῆς τροφῆς αὐτοῦ.
« Interea puella, soror infantis expositi, affectu mole
domestico, paulum digressa, exspectabat exitum.
Erat regionis istius regi unica dilecta filia. Eam
ferunt dudum nuptam non potuisse matrem fieri,
quamvis, ut est verisimile, liberorum cupidam; illa
vero die proripuisse se cum puellis familiaribus ad
fluvium, ubi puer fuit expositus: deinde lavantem,
aspergentemque se inter opaca stagnorum, conspi-
catam jussisse afferri puerum; tum ploranti condo-
luisse, et de eo alendo consilium cepisse. »

(1) Ἐνταῦθα προσδραμ. Philo non multo post
hæc adjicit: Διαπορούσης δ' ἔτι, τὴν ἀδελφὴν τοῦ
παιδὸς, καθάπερ ἀπὸ σκοπῆς τὸν ἐνδοιασμὸν στοχα-
σαμένην, πυνθάνεσθαι προσδραμοῦσαν, εἰ βουλήσεται
γαλακτοτροφῆθαι τοῦτο παρὰ γυναικῶν Ἑβραϊκῶν
οὐ πρὸ πολλοῦ κυρσασῶν· τῆς δὲ βουλεῖσθαι φημέ-
νης, τὴν αὐτῆς καὶ τοῦ βρέφους μητέρα παραγαγεῖν
ὡς ἄλλοτριαν· ἦν ἐτοιμότερον ἀσμένην ὑπισχνεῖσθαι
προφάσει τοῦ ἐπὶ μισθῷ τροφεύσειν. « Sic jansitanti
sororem infantis supervenisse, tanquam e specula
dubitationem intuitam, rogasse num juberet eum
nutriri apud quamdam Hebræam mulierem non
dudum partu levatam; annuente vero illa, infantem
ut alienum suæ matri commendasse, eamque liben-
ter pollicitam suam operam in nutricando, tan-
quam mercedis gratia. »

(2) Ὑδωρ, μωϋ. Philo: Εἶτα δίδωσιν ὄνομα,
θεμένη Μωϋσῆν ἐτύμως, διὰ τὸ ἐκ τοῦ ὕδατος ἀνε-
λεῖσθαι· τὸ γὰρ ὕδωρ μωϋ ὀνομάζουσιν Αἰγύπτιοι.
« Post hæc nomen ei datur sumptum ex ipsa re,
quod esset ex aqua sublatus. Nam Ægyptiorum
lingua mos aqua dicitur. » Josephus, lib. 1 *Contra
Apionem*: Τὸ δὲ ἀληθὲς ὄνομα δηλοῖ τὸν ἐκ τοῦ
ὕδατος σωθέντα Μωϋσῆν· τὸ γὰρ ὕδωρ Αἰγύπτιοι
Μωϋ καλοῦσιν. « Verum autem nomen denotat

A autem veriti, ne una cum puero perirent, cum ex
papyro, quæ in iis locis nascitur, vas construxis-
sent, ad palustris stagnantisque fluvii ripas pue-
rum impositum exponunt. Observabat autem pueri
soror, quid esset eventurum, procul stans. Hic
regis filia, quæ longo tempore non concipiebat,
filium autem desiderabat, illo die eo venit ad flu-
vium, ut se lavaret et aspergeret. Cum flentem au-
tem puerum audisset, jussit ad se adduci,
ejusque miserta, quærebat nutricem. Tunc accur-
rens soror pueri, dixit se habere Hebræam femi-
nam, quæ non multo ante peperisset, eamque
adducturam, si velit; quæ cum assensa esset, et
rogasset, adduxit ipsius pueri matrem, tanquam
aliquam aliam, mercede constituta nutricem ejus
B futuram. Deinde puero imponit nomen regina,
Moysen, apta etymologia, eo quod cum ex « aqua »
sustulisset. « Aquam » enim « moy » vocant Ægyptii,
in qua moriturus fuerat expositus. Moysen enim
vocant eum, qui « ex aqua emersus » respiraverit.
Clarum est ergo, quod prius circumciso puero,
parentes aliquod nomen imposuerunt; vocabatur
autem Joacim. Habuit autem tertium quoque no-
men in cælo postquam assumptus est, ut ✠ dicunt

Moysen ex aqua servatum, nam aquam Ægyptii
moy vocant. » Idem *Archæolog.*, lib. II, cap. 5: Τὸ γὰρ
ὕδωρ μωϋ οἱ Αἰγύπτιοι καλοῦσιν· ὕσης δὲ τοὺς ἐξ ὕδατος
σωθέντας· συνθέντες οὖν ἐξ ἀμφοτέρων, τὴν προσηγο-
ρίαν αὐτῷ ταύτην τίθενται. « Nam aquam Ægyptii
moy vocant; yses vero, ex aqua servatus: unde ex
utraque voce conjuncta Moysen appellarunt. »
Conf. Exod. II, 10. Hæc addunt *Collectanea*: « Jos.
Sealiger in notis quibusdam ad Orpheum: Μοῖ
Syriace est aqua, sed manifeste Moyses ipse dicit
nomen impositum sibi quod extractus sit ab aquis,
πρω extractus, non a Syriaco ἡρ. Hoc enim ridi-
culum est; quare in eo errant, et Philo et Jose-
phus, et alii veteres, dum eum falso ὕδατογενῆ
interpretantur. »

(3) Ἐκτίθεται. Convenientius ἐκτίθειτο, temp.
plusquamperfect. SYLBERG.

(4) Μετὰ τὴν ἀνάληψιν. Hæc non e Philonis
loco superius dicto, sed aliunde a Judæorum magi-
stris didicit Clemens. Nam licet Deuteron. cap.
xxxiv, 5, 6, Moyses mortuus et in quædam valle
sepultus fuisse dicatur; erat tamen inter Judæos
vetus et constans opinio, eum in cælos fuisse
assumptum. Hinc Maimonides præfat. sua in Tal-
mud: « Sic dixerunt magistri nostri: Moyses, ma-
gister noster, non est mortuus, sed ascendit, ac Deo
in cælo ministrat. » Quod sic accipiebant nonnulli, ac
si post mortem reddita fuisset ipsius corpori anima,
quia Judæorum magistri putabant vere mortuum
fuisse, ut patet ex longissima fabula in Rabboth in
ultimum Deuteronomii Parascha, ubi narrant Deum
ad Moysen in verticem montis descendisse, et eum
osculando animam e corpore eduxisse: verum Jo-
sephus eum ἀφανισθῆναι refert, quo modo de
Enocho et Elia loquitur, sed sese mortuum scri-
psisse, ne Judæi δι' ὑπερβολὴν τῆς ἀρετῆς πρὸς τὸ
θεῖον αὐτὸν ἀναχωρῆσαι τολμήσωσιν εἰπεῖν· « pro-
pter virtutis præstantiam eum in divinum numen
recessisse affirmare auderent. » *Antiquit.* lib. IV,
cap. ult., pag. 152 edit. Genev. Porro ejus corpus
non inventum, angelico ministerio custoditum
nonnulli putabant, ne cederet in potestatem diaboli
τοῦ ἔχοντος τὸ κράτος τοῦ θανάτου, ut scriptor ad
Hebræos loquitur cap. II, 14, quem « Samaelem, »

mystæ, nempe Melchi. Cum autem astate esset grandior, arithmetice et geometriam, rhythmicam et harmonicam, et præterea medicinam simul et musicam doctus est ab iis, qui erant insignes inter Ægyptios; et præterea eam, quæ traditur per symbola, philosophiam, quam in litteris ostendunt hieroglyphicis. Reliquum autem doctrinæ orbem tanquam puerum regium, Græci enim docuere in Ægypto, ut dicit Philo in *Vita Moysis*. Ad hæc litteras Ægyptiorum, et cælestium scientiam a Chaldæis, et ab Ægyptiis didicit. Unde in Actis dicitur, « edoctus fuisse in omni sapientia Ægyptiorum^a. » Eupolemus autem in opere *De Judææ regibus* dicit, « Moysem primum fuisse sapientem, et grammaticam primum tradidisse Judæis, et eam Phœnices a Judæis accepisse, Græcos autem a Phœnicibus. » Ad eorum autem naturam deductus, sapientiam suam auxit; verumtamen consanguineorum ac majorum suorum disciplinam et instituta adeo coluit, ut Ægyptium, qui Hebræum injuste esset adortus, percussum interficeret. Tradunt autem, qui arcanos sensus sequuntur, solo verbo occidisse Ægyptium: quemadmodum certe postea in Actis^b Petrus fertur eos, qui pretium agri sibi usurpaverant, et mentiti fuerant, **149** verbo interemisse. Porro Artapanus, in opere *De Judæis*, refert « Moysem in custodiam traditum a Nechephre

^a Act. vii, 22. ^b Act. v, 1.

et « angelum mortis » Hebræi vocant, et ejus imperio aiunt defunctorum corpora in pulverem dissolvi. Hanc Mosaici corporis custodiam indicari putabant in Epistola Jude vers. 9. Clemens noster *Adumbrat, in Jud.* 9. « Quando Michael archangelus cum diabolo disputans, altercabatur de corpore Moysis. Hic confirmat assumptionem Moysis. » Quod in cælum fuerit receptus, colligebant præterea ex Evangeliiis, ubi cum Elia apparuisse refertur. Matth. xvii, 5; Marc. ix; Luc. ix.

(5) *Ἐν δὲ ἡλικίᾳ*. Philo paulo post: Ἀριθμοὺς μὲν οὖν καὶ γεωμετρίαν, τὴν τε ῥυθμικὴν καὶ ἀρμονικὴν καὶ μετρικὴν θεωρίαν, καὶ μουσικὴν τὴν σύμπασαν, διὰ τε χρήσεως ὄργάνων, καὶ λόγων τῶν ἐν ταῖς τέχναις καὶ διεξόδοις τοπικωτέραις, Αἰγυπτίων οἱ λόγοι παρέδωσαν· καὶ προσέτι τὴν διὰ συμβόλων φιλοσοφίαν, ἣν ἐν τοῖς λεγομένοις ἱεροῖς γράμμασιν ἐπιδείκνυνται, καὶ διὰ τῆς τῶν ζῶων ἀποδοχῆς, ἃ καὶ θεῶν τιμαῖς γεραίρουσιν. Τὴν δ' ἄλλην ἐγκύκλιον παιδείαν Ἕλληνας ἐδίδασκον· οἱ δ' ἐκ τῶν πλησιοχώρων, τὰ τε Ἀσσύρια γράμματα, καὶ τὴν τῶν οὐρανίων Χαλδαϊκὴν ἐπιστήμην· ταύτην καὶ παρ' Αἰγυπτίων ἐλάβαν, μαθηματικὴν ἐν τοῖς μάλιστα ἐπιτηδεύοντων. » Itaque numeros, et geometriam, universamque musicam, rhythmicam, harmonicam et metricam contemplationem, per instrumenta vocesque se variis modis promentem, accepit ab Ægyptiis doctoribus; et insuper occultam philosophiam descriptam litteris, ut vocant, hieroglyphicis, hoc est, notis animalium, quæ ipsi venerantur etiam pro numinibus. Reliquas liberales artes Græci docebant: ex propinquis autem regionibus evocati Assyrii suas litteras, Chaldæi sideralem scientiam; hanc et ab Ægyptiis didicit, mathematicæ cum primis deditis. »

(6) *Ῥυθμικὴν*. Malim ῥυθμικὴν, quod habet Philo.

(7) *Γραμματικὴν*. Legendum γράμματα. Nam Phœnices Græcis non grammaticam, sed litteras

A Μελχί. Ἐν δὲ ἡλικίᾳ (5) γενόμενος, ἀριθμητικὴν τε καὶ γεωμετρίαν, ῥυθμικὴν (6) τε καὶ ἀρμονικὴν, ἔτι τε ἱατρικὴν ἄρα καὶ μουσικὴν παρὰ τοῖς διαπρέπουσιν Αἰγυπτίων ἐδιδάσκατο· καὶ προσέτι τὴν διὰ συμβόλων φιλοσοφίαν, ἣν ἐν τοῖς ἱερογλυφικοῖς γράμμασιν ἐπιδείκνυνται. Τὴν δὲ ἄλλην ἐγκύκλιον παιδείαν Ἕλληνας ἐδίδασκον ἐν Αἰγύπτῳ, ὡς ἂν βασιλικὴν παιδίον, ἧ φησι Φίλων ἐν τῷ *Μωϋσέως Βίῳ*. Προσεμάνθανε δὲ τὰ Αἰγυπτίων γράμματα, καὶ τὴν τῶν οὐρανίων ἐπιστήμην παρὰ τε Χαλδαίων παρὰ τε Αἰγυπτίων· ὅθεν ἐν ταῖς Πράξεσι « πᾶσαν σοφίαν Αἰγυπτίων πεπαιδεῦσθαι » φέρεται. Εὐπόλεμος δὲ ἐν « τῷ περὶ τῶν ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ βασιλείων, » ἐπὶ τὸν Μωϋσῆ, φησὶ, πρῶτον σοφὸν γενέσθαι, καὶ γραμματικὴν (7) πρῶτον τοῖς Ἰουδαίοις παραδοῦναι· καὶ παρὰ Ἰουδαίων Φοίνικας παραλαβεῖν, Ἕλληνας δὲ παρὰ Φοινίκων. » Εἰς δὲ τὴν αὐτῶν φύσιν ἄξας (8), ἐπέτεινε τὴν φρόνησιν, τὴν συγγενικὴν (9) καὶ προγονικὴν ζηλώσας παιδείαν, ἄχρι καὶ τὸν Αἰγύπτιον τὸν τῷ Ἑβραίῳ ἀδίκως ἐπιθέμενον πατάξας, ἀποκτεῖναι. Φασὶ δὲ οἱ μύσται λόγῳ μόνῳ ἀνελεῖν τὸν Αἰγύπτιον, ὡς περ ἀμέλει ὕστερον Πέτρος ἐν ταῖς Πράξεσι φέρεται τοὺς νοσησαμένους (10) τῆς τιμῆς τοῦ χωρίου, καὶ ψευσαμένους, λόγῳ ἀποκτείνας. Ἀρτάπανος (11) γοῦν ἐν τῷ *Περὶ Ἰουδαίων συγγράμματι ἱστορεῖ* « κατακλεισθέντα εἰς φυλακὴν Μωϋσέα ὑπὸ Νεχεφρέους (12) τοῦ Αἰγυπτίων βασιλέως, ἐπὶ

C tradiderunt. Hanc autem lectionem comprobat Eusebius, qui eadem hæc ex Eupolemo recitavit, *Præpar. evang.*, lib. ix, cap. 26, pag. 451: Εὐπόλεμος δὲ φησὶ τὸν Μωϋσῆν πρῶτον σοφὸν γενέσθαι, καὶ γράμματα παραδοῦναι τοῖς Ἰουδαίοις πρῶτον παρὰ δὲ Ἰουδαίων Φοίνικας παραλαβεῖν, Ἕλληνας δὲ παρὰ Φοινίκων. » Narrat autem Eupolemus Moysem primum sapientem fuisse, Judæisque primum litteras tradidisse, a quibus eas Phœnices, ut a Phœnicibus Græci acceperint. »

(8) *Εἰς δὲ τὴν αὐτῶν φύσιν ἄξας*. Hæc verba sensum vel plane nullum, vel ineptum et absurdum præbent. Scribi igitur velim: εἰς δὲ τὴν αὐτῶν φιλοσοφίαν ἄξας· nam φιλοσοφίαν abbreviatum in φύσιν ab imperito exscriptore facile mutari potuit. Cæterum ἐπὶ φιλοσοφίαν ἄξαι a Diogene Laertio, aliisque passim dicitur, qui « ad philosophiæ studia se contulit. » Atque hinc oritur sensus, quem sermonis contextus exigere videtur: scilicet, « Moysem, data Ægyptiorum disciplinis opera, inde adeo doctrinam, qua fuerat ab Hebræis magistris imbutus, plurimum auxisse. » Lowthius ait: « Corruptus locus; forte legendum: εἰς δὲ τὴν τῶν οὐρανίων φύσιν ἄξας. »

(9) *Τὴν συγγεν*. A Philone Judæo hæc verba, pro more suo, sumpsit Clemens. Etenim ille de Moyse dixit, lib. i *De vita ejus*, pag. 607: Τὴν συγγενικὴν καὶ προγονικὴν ἐξήλωσε παιδείαν· « consanguineorum et majorum suorum disciplinam secutus est. »

(10) *Τοὺς νοσησ*. Scilicet Ananiam et Sapphiram: de quibus agit Lucas in Act. apost. v, 1.

(11) *Ἀρτάπανος*. Hæc Judæorum fabulis plena, una cum aliis non paucis, ex Artapano, seu, ut alii vocant, Artabano, recitat Eusebius *Præpar. evang.*, lib. ix, cap. 27.

(12) *Νεχεφρέους*. Scribendum potius, litteris paulum transpositis, Χεχεφρέους, « Chenephre. » Quo nomine Eusebius Ægyptium hunc regem aliquoties appellavit. *Chronicon Alexandrinum* ex Ar-

τῷ παραιτεῖσθαι τὴν λαὸν ἐξ Αἰγύπτου ἀπολυθῆναι, νόκτωρ ἀνοιχθέντος τοῦ δεσμωτηρίου κατὰ βούλησιν τοῦ Θεοῦ, ἐξεληθόντα, καὶ εἰς τὰ βασίλεια παρελθόντα, ἐπιστῆναι κοιμωμένῳ τῷ βασιλεῖ, καὶ ἐξεγεῖραι αὐτόν. Τὴν δὲ, καταπλαγέντα τῷ γεγονότι, κελεύσαι τῷ Μωϋσεὶ τὸ τοῦ πέμψαντος εἰπεῖν ὄνομα Θεοῦ· καὶ τὸν μὲν προσκύψαντα πρὸς τὸ οὖς εἰπεῖν· ἀκούσαντα δὲ τὸν βασιλέα, ἄφωνον πασεῖν· διακρατηθέντα δὲ ὑπὸ τοῦ Μωϋσέως, πάλιν ἀναθιῶναι. » Περὶ δὲ τῆς ἀνατροφῆς τοῦ Μωϋσέως συνάσσεται ἡμῖν καὶ ὁ Ἐζεκιήλος, ὁ τῶν Ἰουδαϊκῶν τραγωδιῶν ποιητής, ἐν τῷ ἐπιγραφομένῳ δράματι « Ἐξαγωγή, » γράφων ὧδε ἐκ προσώπου Μωϋσέως :

Ἰδὼν (12) γὰρ ἡμῶν γένναν ἄλις ἠὲ ξημένην,
 Δέρον καθ' ἡμῶν πόλιν ἐμηχανήσατο
 Βασιλεὺς Φαραῶ· τοὺς μὲν ἐν πλινθειμασιν
 Οἰκοδομίας (13) τε βάρεσιν αἰκίζων βροτοῖς,
 Πόλει (14) τε πύργους σφῶν ἐκρητι δυσμέρων.
 Ἐπειτα κηρύσσει μὲν Ἑβραίων γένει
 Τάρσενικὰ ῥίπτειν ποταμὸν ἐς βαθύφρεσιν.
 Ἐνταῦθα μήτηρ ἢ τεκοῦσ' ἐκρυπτε με
 Τρεῖς μῆνας, ὡς ἐρασκεν· εὐ λαθούσα δὲ,
 Ὑπεξέθηκε, κέσμεν ἀμειψθεῖσά μοι,
 Παρ' ἄκρα (15) ποταμοῦ, Λάσιον (16) εἰς ἔλος βαθύ·
 Μαρίην δ' ἀδελφὴ μου (17) κατώπτευεν πέλιος.
 Κάπειτα θυγάτηρ (18) βασιλέως ἄβραις ἐμὴ
 Κατήλθε (19) λουτροῖς φαιδρῶναι νέον.
 Ἰδοῦσά μ' εὐθύς, καὶ λαβούσ', ἀνείλετο.
 Ἐγὼ δ' Ἑβραῖον ὄντα· καὶ λέγει τάδε·
 Μαρίην δ' (20) ἀδελφὴ, προσδραμεῖσα βασιλίδι,
 Θέλεις τροφὸν σοι παιδί τῷδ' (21) εὔρω ταχὺ
 Ἐκ τῶν Ἑβραίων; Ἡ δὲ ἐπένευσε κέρη (22).
 Μολούσα δ' εἶπε μητρὶ· καὶ παρῆν ταχὺ
 Αὐτὴ τε (23) μήτηρ, καὶ ἔλαβέν μ' ἐς ἀγκάλας.
 Εἶπεν δὲ θυγάτηρ βασιλέως· Τούτων, γύναι,
 Τρόφους· κἀγὼ μισθὸν ἀποδώσω σέθεν.
 Ὄνομα δὲ Μωσῆν ὠνόμαίξ, τοῦ χάριν
 Ὑγρὰς ἀνείλε ποταμίας ὑπ' ἡέρος.
 Ἐπεὶ (24) δὲ κωρὸς ῥηπίων παρῆλθέ μοι (25),

✱ P. 414 ED. POTTER.

tabano eundem vocat Χενεβρών, « Chenebren. »

(12) Ἰδὼν. Hæc etiam, cum aliis pluribus, habemus apud Eusebium, libri memorati cap. 28, pag. 456.

(13) Οἰκοδομίας. Οἰκοδομαῖς βαρεῖαις αἰκίζων, Euseb. At Vigerus, Eusebii interpres, repositum voluit : Βαρέαις τ' οἰκοδομαῖς.

(14) Πόλις. Πόλεις τε πύργους τε, σφῶν ἐκρητι, Euseb. Ego, si nihil deest, hunc versum sic lego :

Πόλεις τ' ἐπύργου, σφῶν ἐκρητι δυσμέρων,

Urbesque turribus instruebat, ipsorum opera infelicitium.

SILBURG. — Lowthio pro ἐκρητι scribendum videtur ἀέκρητι : ipsorum opera « ingratiis » utentes.

(15) Παρ' ἄκρα. Παρ' ἄκρην, Euseb.; sed ms. Eusebii codex, quo usus est Vigerus, Clementis lectionem comprobat, ut etiam codex Joan.

(16) Λάσιον. Λάσια, ms. Vigeri codex. Μῶχ, ἔλος δασύ, Euseb.

(17) Ἀδελφὴ μου. Ἀδελφ' ὑμῶν, codex Joan.

(18) Κάπειτα θυγ. Exstant hæc carmina Ezechielii apud Eusebium *Præpar.*, lib. ix, cap. 4, multaque alia ex eodem, cum quibus hæc collata si fuerint, multa corrigi in Græca editione poterunt. Ea ita Græce habet liber Clement. Κάπειτα θυγάτηρ βασιλέως ἄβραις ὁμοῦ· quod correxit Hervetus ἄπαις ὁμοῦ. Apud Eusebium legitur illud rectius. Itaque, retenta vera lectione, verte : « Dein nata regis cum suis pedisequis. » Abras vocabant ancillas Attici. Suidas, Ἄβρα, οἰκότροψ γυναικὸς, κόρη ἔντιμος. Deinde affert exempla ex Menandro in *Pseudheracle*

A *Ægyptiorum rege*, quod peteret ut populus ex Ægypto dimitteretur, noctu Dei voluntate aperto carcere egressum fuisse, et ad regiam profectum, dormienti regi astitisse, eumque excitasse. Tum illum eo, quod factum fuerat, perculsum, jussisse, ut Moyses Dei, a quo erat missus, nomen diceret, et hunc quidem inclinatum dixisse ei in aurem : quo audito, regem statim quidem exanimem cecidisse ; verum a Moysæ erectum, ad vitam rediisse. ✱ Quinetiam de Moysis educatione Ezechielus nobiscum consentiet, Judaicarum tragediarum scriptor, qui in fabula, quæ *Eductio* dicitur, ex persona Moysis sic scribit :

Nostrum videret cum genus crescere,
 Est machinatus in nos plus satis doli
 Rex Pharao, laterum acribus laboribus,
 Edificiorumque opprimeas nos molibus,
 Et extruendo turrium munimine.
 Edicit inde totum ut Hebræum genus,
 Quos procreurat, flumini immergat mares.
 Ibi miserta, casta me abscondit parens,
 Quæ tertio post mense prodita, arripuit
 Me rursus, atque involvit ornatu novo,
 Juxtaque ripam ponit in paludibus
 Quod Maria, nostra vidit eminus soror.
 Dein nata regis, quæ carebat liberis,
 Stipata famularum agmine, ad flumen venit
 Lotura corpus, protinusque sustulit.
 Utique esse Hebræum me vidit, sic incipit
 Maria soror, celerem ad eam movens pedem,
 Tibi ex Hebræis visue nutricem parem
 Puero? puellæ nata regis annuit.
 Profecta matri dixit, ipsaque advenit
 Mox mater, et me suaviter comp'ectitur.
 Tum nata regis dixit : Hunc, o femina,
 Tibi educandum est : posce mercedem, feres.
 Nomenque Moyses indidit, quod scilicet
 Ripa repertum sustulit me fluminis.
 Infantie at cum tempus elapsum mihi est,

et in *Sicyonia* : quod ideo moneo a manuscripti interpunctione movitus, quod vir doctus existimasse videatur, nomen patriæ Sicyoniam fuisse. Citatur poema illud a Stobæo, lib. i. Usi sunt ipsi LXX Exodi cap. ii : Κατέβη ἡ θυγάτηρ Φαραῶ λούσασθαι ἐπὶ τὸν ποταμὸν, καὶ αἱ ἄβραι αὐτῆς παρὰ τὸν ποταμὸν παρεπορεύοντο. Absque hoc loco esset, probari poterat emendatio interpretis, cui occasionem dedit fortean locus ille Eusebii, lib. ix *Præpar.*, cap. 4, qui ex Ariabano tradit, Merthin filiam hanc fuisse Palmanothis, uxorem Chenephris, regis terræ Memphiticæ, quæ cum sterilis esset, subiecit sibi quemdam Judæorum infantem. COLLECT.

D (19) Κατήλθε. Hos versus sic scribit Eusebius, ex Clemente, ut videtur, corrigendus :

Κατήλθε λουτροῖς φαιδρῶναι τὸ ἐὸν δέμας.

Νέον δ' ἰδοῦσά μ' εὐθύς.....

(20) Δ'. Abest ab Euseb.

(21) Σοὶ παιδί τῷδ'. Σοὶ τῷ παιδίῳ, Euseb., ex Clemente rursum corrigendus. Hunc versum sic exhibet Joan. :

Θέλεις τροφὸν σοι τῷ παιδί εὔρω ταχύ.

(22) Ἐπένευσε κέρη. Ἐπέσπευσε κέρην, Joan. non male.

(23) Αὐτὴ τε. Αὐτὴ γε, Euseb.

(24) Ἐπεὶ. Hæc, aliquot versibus interjectis, apud Ezechielum sequebantur. Eusebius, Τούτοις μεθ' ἕτερα ἐπιλέγει καὶ περὶ τούτων ὁ Ἐζεκιήλος ἐν Τραγωδίᾳ, τὸν Μωϋσῆν παρεισάγων λέγοντα· Ἐπεὶ... « Quidus

(25) Παρῆλθέ μοι. Flor. edit. Παρῆλθέ με πὺς Eusebium secuti sumus.

*Ad regiam me mater adduxit domum,
Cum cuncta nobis retulisset ordine,
Genusque patrum, donaque auctoris Dei.
Dum prima puero fluxit ergo aetas mihi,
✠ Tum victus amplus, disciplina regia
Æque dabantur, atque si natus forem:
Plenus dierum verum ubi affuit sinus,
Egressus aedes regias sum.*

Deinde cum narrasset pugnam Hebræi et Ægyptii,
et sepultum in arena Ægyptium, de alia pugna sic
dicit :

.... *Cur imparem tibi feris?
At ille : Nobis te dedit quis iudicem,
Summum aut magistrum? num manum nobis pa-
[ras
Inferre, ut illum nempe mactabas heri?
Hic trepidus : Equis fecit hoc, dixi, palam?*

Deinde autem ex Ægypto fugit, et oves pascit, ad
principatum prius hoc modo eruditus. Ei enim, qui
mansuetissimo hominum gregi est præfuturus, præ-
exercitatio quædam est ars pastoralis, sicut iis, qui
sunt natura bellicosi, venandi ars. Hinc autem eum
ducit Deus, ut esset dux Hebræorum exercitus.
Deinde sæpe quidem admonentur Ægyptii, qui sæpe
fuere insipientes. Fuerunt autem Hebræi spectato-
res malorum quæ patiebantur alii, Dei potentiam
eitra ullam discentes periculum. Quoniam vero
Ægyptii divinæ potentiae effectis per suam insipien-
tiam stulti fidem derogabant, ideo « stulti » ut in
proverbio est, experiundo « cognoverunt ; » et post-
ea exeuntes Hebræi, magna Ægyptiorum præda
exportata, recesserunt : non propter avaritiam, ut
dicunt accusatores (neque enim Deus eis aliena
persuasit concupiscere); sed primum quidem, ea-
rum, quas toto tempore Ægyptiis præbuerunt, ope-
rarum ac servitorum necessariam mercedem rele-

✠ P. 415 ED. POTTER, 545 ED. PARIS.

« Quibus idem Ezechielus Moysis ipsius de eis re-
bus, quæ sequitur, orationem post alia quædam
subjungit : Infantia at cum, » etc.

(26) *Ἠγέν με.* Ἠγάγε Joan.

(27) *Οὕτως.* Si quis malit adverb. οὕτως, vel οὕ-
τωςί, non repugnabo. SYLBERG.

(28) *Κτείνεις δέ.* Legi potest etiam fut. temp.
κτενεῖς, « occides. » SYLBERG. — *Κτείνεις σύ,* Eu-
seb., κτενεῖς σύ, cod. Joan.

(29) *Προδιδασκόμενος εἰς ἡγεμονίαν ποιμενικήν.* D
Absurdum est προδιδάσκεισθαι εἰς ἡγ. ποιμενικήν si-
quidem vult Auctor, ποιμενικήν, « artem pastora-
lem, » esse προδιδάγμα quoddam, seu « præviam
institutionem, » ad artem imperandi. Vel igitur de-
lenda est vox ποιμενικήν, vel scribendum προδιδά-
σκόμενος εἰς ἡγεμονίαν· ποιμενική γὰρ προγυμνασία
βασιλείας, et delendum ἡ ποιμενική, quod mox se-
quitur. Quod Latine expressimus. Hanc emendatio-
nem firmant Philonis verba, quæ Clemens præ ocu-
lis habuit, hæc scribens : Μετὰ δὲ τὸν γάμον παρα-
λαβὼν τὰς ἀγέλας ἐποίμαινε, προδιδασκόμενος εἰς
τὴν ἡγεμονίαν. Ποιμενική γὰρ μελέτη καὶ προγυ-
μνασία βασιλείας μέλλοντι τῆς ἡμερωτάτης τῶν ἀν-
θρώπων ἐπιστατεῖν ἀγέλης, καθάπερ καὶ τοῖς πολε-
μικοῖς τὰς φύσεις τὰ κυνηγέσια· « Post eas nuptias
præfuit gregibus, ad principatum se præparans.
Nam pastoralis ars ad regnum est præexercitatio,
hoc est ad hominum, mansuetissimi gregis, præfe-
cturam, quemadmodum bellicosis ingenis venatio. »

A *Ἠγέν με* (26) μήτηρ βασιλίδος πρὸς δώματα,
"Ἄπαντα μυθεύσασα καὶ λέξασά μοι,
Γένος πατρῶν καὶ Θεοῦ εὐρήματα.
"Ἔως μὲν οὖν τὸν παιδὸς εἶχομεν χρόνον,
Τροφῆσι βασιλικαῖσι καὶ παιδεύμασιν
"Ἄπανθ' ὑπισχεῖθ', εἰς ἀπὸ σπλάγγων ἐών·
Ἐπεὶ δὲ πλήρης κόλπος ἡμερῶν παρήν,
Ἐξῆλθεν οἶκων βασιλικῶν.....

Ἐπειτα τὴν διαμάχην τοῦ τοῦ Ἑβραίου καὶ τοῦ Αἴ-
γυπτίου διηγησάμενος, καὶ τὴν ταφήν τὴν ἐν τῇ
ψάμμῳ τοῦ Αἴγυπτίου, ἐπὶ τῆς ἐτέρας μάχης φη-
σιν οὕτως (27)·

.... *τί τύπτεις ἀσθενέστερον σέθεν;
"Οὐδ' εἶπεν Ἡμῖν τίς σ' ἀπέστειλε κριτήν,
Ἡ πιστάτην ἐνταῦθα; μὴ κτείνεις δέ* (28) *με,
"Ὅσπερ τὸν ἐχθρὸς ἄνδρα; Καὶ δέεισας ἐγὼ
Ἐλεξα Ἠὼς ἐγένετο κυμαίνεσθαι τόδε;*

B
Φεύγει δὲ ἐντεῦθεν, καὶ ποιμαίνει πρόβατα, προδι-
δασκόμενος εἰς ἡγεμονίαν ποιμενικήν (29)· προγυ-
μνασία γὰρ βασιλείας, τῷ μέλλοντι τῆς ἡμερωτά-
της τῶν ἀνθρώπων ἐπιστατεῖν ἀγέλης ἢ ποιμενική,
καθάπερ καὶ τοῖς πολεμικοῖς τῇ φύσει ἢ θηρευτικῇ·
"Ἄγει δὲ αὐτὸν ἐντεῦθεν ὁ Θεὸς ἐπὶ τὴν τῶν
Ἑβραίων στρατηγίαν. Ἐπειτα νοουθετοῦνται μὲν
Αἰγύπτιοι πολλάκις ἀσύνητοι· θεαταὶ δὲ Ἑβραῖοι
ἐγίνοντο ὧν ἕτεροι κακῶν ὑπέμενον, ἀκινδύνως ἐκ-
μανθάνοντες τὴν δύναμιν τοῦ Θεοῦ. Ἐπεὶ δὲ Αἰγύ-
πτιοι ἀκοῇ μὴ παραδεχόμενοι τὰ τῆς δυνάμεως
ἀποτελέσματα, δι' ἀφροσύνην οἱ νῆπιοι ἀπιστοῦν-
τες (30)· τότε, ὡς εἴρηται, ῥεχθὲν δὲ τε « οἱ νῆ-
πιοι (31) ἐγνώσαν· » ὑστερόν τε ἐξιόντες (32) οἱ
Ἑβραῖοι, πολλὴν λείαν τῶν Αἰγυπτίων ἐκφορήσαν-
τες, ἀπήρσαν, οὐ διὰ φιλοχρηματίαν, ὡς οἱ κατήγο-
ροὶ φασιν· οὐδὲ γὰρ ἀλλοτρίων αὐτοὺς ἀνέπειθεν ἐπι-
θυμῆν ὁ Θεός. Ἀλλὰ πρῶτον μὲν, ὧν παρὰ πάντα
τὸν χρόνον ὑπῆρέτησαν τοῖς Αἰγυπτίοις, μισθὸν ἀνα-

(30) *Ἀπιστοῦντες.* Sensus postulat διηρησίου,
vel ἀπιστοῦντες διετέλουσιν, aut simile quid. SYLBERG.

(31) *Οἱ νῆπιοι.* Respicit proverbiale illud He-
siodi effatum, "Εργ. Α. 216 :

.... *Παθὼν δὲ τε νῆπιος ἔγνω.*

.... *Passus vero stultus etiam novit.*

Philo : Καὶ πληγῶν ἐσμῶ οἱ ἄφρονες νοουθετοῦνται,
ὡς λόγος οὐκ ἐπαίδευσε. « Afflictionibus agminatim
irruentibus castigantur stolidi, quos ratio non eru-
divit. » Paulo post : Παθόντες δ' ἀνεδιδάσκοντο νη-
πίων παίδων τρόπον· « More autem puerorum per
aetatem nondum sapientium, suo malo edocti sunt. »

(32) *Ἐξιστόν τε ἐξιόντες.* Philo : Πολλὴν γὰρ
λείαν ἐκφορήσαντες, τὴν μὲν αὐτοὶ διεκόμενον ἐπη-
χθισμένοι, τὴν δὲ τοῖς ὑποζυγίοις ὑπέθεσαν, οὐ διὰ
φιλοχρηματίαν, ἢ, ὡς ἂν τις κατηγορῶν εἴποι, τὴν
τῶν ἀλλοτρίων ἐπιθυμίαν (πέθεσιν;) ἀλλὰ πρῶτον μὲν,
ὧν παρὰ πάντα τὸν χρόνον ὑπῆρέτησαν, ἀναγκαῖον
μισθὸν κομιζόμενοι· εἶτα δὲ, ὑπὲρ ὧν κατεδουλώθη-
σαν, ἐν ἐλάττωσι καὶ οὐχὶ τοῖς ἴσοις ἀντιλυποῦντες·
« Multum enim prædæ nacti, sarcinas partim suis
humeris, partim jumentis imposuerunt : non præ
avaritia, ut obtrectatores dicerent, aut alienarum
fortunarum concupiscentia : quæ enim esse pote-
rat? sed primum, ut diuturni laboris necessariam
mercedem reciperent; deinde, ut pro acceptis tem-
pore, quo servierant, injuriis, si non pro merito,
aliquid tamen damni reponerent. »

καὶ ὡς κομιζόμενοι· ἔπειτα δὲ καὶ τρόπον τινὰ ἡμύ-
ναντο, ἀντιλυποῦντες ὡς φιλαργύρους, Αἰγυπτίους,
τῇ τῆς λείας ἐκφορῆσαι, καθάπερ ἐκεῖνοι τοὺς
Ἑβραίους τῇ καταδουλώσει· εἶπ' οὖν (53), ὡς ἐν πο-
λέμῳ φαίη τις τοῦτο γεγονέναι, τὰ τῶν ἐχθρῶν φέ-
ρειν ἡξιῶν νόμῳ τῶν κεκρατηκότων, ὡς κρείττονες
ἡττόνων (καὶ τοῦ πολέμου ἡ αἰτία δικαία. Ἰκέται
διὰ λιμὸν Ἑβραῖοι ἦγον πρὸς Αἰγυπτίους· οἱ δὲ, τοὺς
ξένους καταδουλωσάμενοι, τρόπον αἰχμαλώτων ὑπη-
ρετεῖν ἠνάγκασαν σφίσι, μηδὲ τὸν μισθὸν ἀποδίδόν-
τας)· εἶτε, ὡς ἐν εἰρήνῃ, μισθὸν ἔλαβον τὴν λείαν
παρὰ ἀκόντων τῶν πάλιν χρόνον οὐκ ἀποδιδόντων,
ἀλλὰ ἀποστερούντων.

CAPUT XXIV.

Quomodo Moyses ducis partes absolverit utriusque ad id munus exsequendum exemplo suo præiverit.

Ἔστιν οὖν ὁ Μωϋσῆς (54) ἡμῶν προφητικὸς, νομο-
θετικὸς, τακτικὸς, στρατηγικὸς, πολιτικὸς, φιλόσο-
φος. Ὅπως μὲν οὖν ἦν προφητικὸς, μετὰ ταῦτα
λεχθήσεται, ὁπηνίκα ἂν περὶ προφητείας διαλαμβά-
νωμεν· τὸ τακτικὸν δὲ μέρος ἂν εἴη τοῦ στρατηγι-
κοῦ· τὸ στρατηγικὸν δὲ, τοῦ βασιλικοῦ. Πάλιν τε αὖ
τὸ νομοθετικὸν μέρος ἂν εἴη τοῦ βασιλικοῦ, καθάπερ
καὶ τὸ δικαστικόν. Τοῦ δὲ βασιλικοῦ τὸ μὲν θεῖον μέρος
ἐστίν, οἷον τὸ κατὰ τὸν Θεὸν καὶ τὸν ἕγιον Υἱὸν αὐ-
τοῦ, παρ' ὧν τὰ τε ἀπὸ γῆς ἀγαθὰ καὶ τὰ ἐκτὸς, καὶ
ἡ τελεία εὐδαιμονία χορηγεῖται· « Αἰτεῖσθε (55) »
γὰρ, φησὶ, τὰ μεγάλα, καὶ τὰ μικρὰ ὑμῶν προστε-
θήσεται. » Δεύτερον δὲ ἐστὶν εἶδος βασιλείας, μετὰ
τὴν ἀκραιφνῶς λογικὴν καὶ θεῖαν διοίκησιν, τὸ μόνον
τῷ θυμῷ εἰς τῆς ψυχῆς εἰς βασιλείαν συγχρόμενον·
καθ' ὃ εἶδος Ἡρακλῆς μὲν Ἄργους, Ἀλέξανδρος δὲ
Μακεδόνων, ἐβασίλευσε. Τρίτον δὲ, τὸ ἐνδὸς ἐπιέμε-
νον, τοῦ νικῆσαι μόνον καὶ καταστρέψασθαι· τὸ δὲ
πρὸς κακὸν ἢ ἀγαθὸν τὴν νίκην ποιῆσθαι, τῷ τοιού-

⚡ P. 416 ED. POTTER, 546 ED. PARIS.

(53) *Εἶπ' οὖν.* Philo paulo post : Ἐν ἑκατέρῳ δὲ
κατώρθουν, εἶθ' ὡς ἐν εἰρήνῃ μισθὸν λαμβάνοντες,
ὅν παρ' ἀκόντων πάλιν χρόνον οὐκ ἀποδιδόντων ἀπε-
στερούντο· εἶθ' ὡς ἐν πολέμῳ τὰ τῶν ἐχθρῶν φέρειν
ἡξιῶντες νόμῳ τῶν κεκρατηκότων· οἱ μὲν γὰρ χει-
ρῶν ἤρξαν ἀδίκων, ξένους καὶ ἰκέτας, ὡς ἔφην, πρῶ-
τερον καταδουλωσάμενοι τρόπον αἰχμαλώτων· οἱ δὲ,
καιροῦ παραπεσόντος, ἡμύναντο δόξα τῆς ἐν ὀπλοῖς
παρασκευῆς· « Itaque utrumque factum jure fieri
possunt, sive ut in pace mercedem receperunt, qua
tamen diu fraudati fuerant : sive ut bello victos ho-
nis spoliaverunt : ab illis enim orta fuerat injuria,
qui hospites supplicesque suos, ut antea dixi, quasi
captivos in servitutem redegerant. Tandem, ubi se
obtulit meliorum temporum opportunitas, populus
inermis illatam sibi vim ultus est. »

(54) *Ἔστιν οὖν ὁ Μ.* Philo lib. II *De vita
Moysis*, pag. 654 : Ὑπέλαβον γὰρ τῷ αὐτῷ πάντ'
ἐφαρμόττειν, εἰ ἐγένετο προνοία Θεοῦ βασιλεὺς τε
καὶ νομοθέτης, καὶ ἀρχιερεὺς, καὶ προφήτης, καὶ
ἐν ἑκάστῳ τὰ πρωτεῖα ἠνάγκατο· « Compertum enim
habeo, hæc omnia in unum hominem competere :
siquidem hic factus divina providentia rex, et le-
gislator, et pontifex, et propheta : et in his functio-
nibus ita se gessit, ut omnes alios a tergo relinque-
ret. »

(55) *Αἰτεῖσθε.* Allusio est ad dictum Christi
Math. VI. SYLBURG. — Hoc dictum Christi nullibi
memorant evangelistæ. Id vero cum additamento

rentes; deinde etiam quodammodo uli sunt Ægy-
ptios, ut avaris par pari referentes prædæ exporta-
tione, sicut illi Hebræis prius molestiam attulerant.
redigendo eos in servitutem. Sive ⚡ ergo ut in
bello quis hoc factum esse dixerit, res hostium
victoriæ jure auferre volebant, ut potentiores infe-
riorum (belli autem justa erat causa : supplices
enim propter famem Hebræi venerunt ad Ægy-
ptios; illi autem hospites redactos in servitutem,
instar mancipiorum servire coegerunt, ne mercedem
quidem eis solventes) : sive ut in pace, mercedem
prædæ ab invitis acceperunt, qui longo tem-
pore non solvissent, sed ipsos ea privassent.

Est itaque noster Moyses propheticus, legum fe-
rendarum peritus, ordinandæ et instruendæ aciei
gnarus, exercitus ducendi artem tenens, politicus,
et philosophus. Ac quomodo quidem fuerit prophe-
ticus, post hæc dicetur, quando de prophetia tra-
ctabimus. Ordinandæ autem aciei peritia fuerit pars
artis imperatoricæ, seu ducendi exercitus. Ars au-
tem ducendi exercitus est pars regnandi scientiæ.
Et rursus legum ferendarum peritia regnandi
scientiæ pars fuerit, sicut etiam judicandi facultas.
Regii autem officii una quidem species est divina,
ut quæ sit secundum Deum et sanctum ejus Fi-
lium, a quibus cum quæ ex terra bona sunt, et quæ
externa, tum etiam perfecta **150** felicitas suppe-
ditatur. « Petite » enim, inquit, « magna, et parva
vobis adjicientur. » Secunda est autem regni spe-
cies, post eam administrationem, quæ rationalis
pure est ac divina, ea, quæ irascibili animæ parte
solum in regnando utitur : qua Hercules quidem

recitat Origenes, lib. *De oratione*, sect. 2 : Αἰτεῖτε
τὰ μεγάλα, καὶ τὰ μικρὰ ὑμῶν προστεθήσεται· καὶ
αἰτεῖτε τὰ ἐπουράνια, καὶ τὰ ἐπίγεια ὑμῶν προστεθή-
σεται· « Petite magna, et parva vobis adjicientur.
Petite caelestia, et terrestria vobis adjicientur. »
Eodem allusit Origenes *Contra Celsum* lib. VII,
p. 362 edit. Cantabrig., ubi de homine Christiano
hæc dicit : Ἀναπέμπει οὖν περὶ τῶν τυχόντων τὴν
εὐχὴν τῷ Θεῷ· ἔμαθε γὰρ ἀπὸ τοῦ Ἰησοῦ μηδὲν μι-
κρὸν, τουτέστιν αἰσθητὸν, ζητεῖν, ἀλλὰ μόνον τὰ με-
γάλα καὶ ἀληθῶς θεῖα, ὅσα συμβάλλεται διδόμενα
ὑπὸ τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸ δοῦσαι ἐπὶ τὴν παρ' αὐτῷ διὰ
τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ Λόγου ὄντος Θεοῦ, μακαριότητα· « Non
offert Deo preces de rebus vulgaribus : didicit enim
a Jesu nihil parvum, hoc est sensibile, petere, sed
sola magna et revera divina, quæcunque a Deo
concessa, perducunt ad eam, quæ apud ipsum est,
per Logon Deum, ejus Filium, beatitudinem. »
Quibus par est, quod profert Christus Math. VI,
33, cum quo conjuncte, et perinde ac si alterius
interpretamentum esset, Clemens hoc Christi effa-
tum infra etiam retulit, *Strom.* IV, p. 488 : Ζητεῖτε
δὲ πρῶτον τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν καὶ τὴν δικαιο-
σύνην· ταῦτα γὰρ τὰ μεγάλα· τὰ δὲ μικρὰ καὶ περὶ
τοῦ βίου, ταῦτα προστεθήσεται ὑμῶν· « Querite a
item primum regnum cælorum, et justitiam : ea enim
magna sunt. Parva autem, et quæ ad vitam perti-
nent, ea adjicientur vobis. »

Argivorum, Alexander vero rex fuit Macedonum. Tertia est, quæ unum solum concupiscit, nempe ut vincat et evertat; in malum autem vel bonum finem victoria uti, ei minima inest: qua quidem usi sunt Persæ, cum bellum gererent adversus Græciam. Nam irascibilis appetitus alias quidem prorsus est contentiosus, qui imperium querit solius dominationis gratia, alias vero boni studiosus, quo anima ad id, quod bonum est et honestum, utitur. Quarta autem regnandi species est omnium pessima, quæ prout fert libido ordinatur: quale fuit regnum Sardanapali et eorum, qui hunc finem sibi proponunt, ut quamplurimum indulgeant suis cupiditatibus. Regnandi autem scientiæ, tam quæ virtute vincit, quam quæ vi, instrumentum est ordinandi scientia. Ea vero pro objecti sui diversitate varia est. Nam arma quidem et pugnacia animalia, ope cum animatorum, tum etiam inanimatorum, anima et mens ordinat; animæ autem affectus, in quos ope virtutis imperium obtinemus, ordinat ratio, ut quæ continentiam et temperantiam cum sanctitate, et bonam cognitionem cum veritate obsignet, omnia demum ad pietatem Dei que cultum referens: sic enim virtute utentibus prudentia est, quæ res ordinat; ac divinas quidem, sapientia; humanas vero, politica; universas autem, scientia regnandi. Rex itaque is est, qui imperat secundum leges, et præditus est scientia imperandi volentibus: cuiusmodi est Dominus, qui eos, qui in ipsum et per ipsum credunt, admittit. Omnia enim tradidit Deus, et omnia Christo subiecit regi nostro, « ut in nomine Jesu omne genu flectatur, cœlestium, terrestrium, et infernorum; et omnis lingua confiteatur, quod Dominus Jesus Christus in gloriam Dei Patris ». Ars porro imperatoria tribus continetur speciebus: cautio, audacia, et tertia, quæ ex utrisque mixta est. Unaquæque autem earum componitur ex tribus, et vel per orationem, vel per facta, vel per utraque simul exercetur. Hæc autem omnia licebit efficere, vel persuadendo, vel cogendo, vel injuria afficiendo, quos ulcisci expedit; et hæc, vel faciendo id quod justum est; vel mentiendo, vel vera dicendo; vel etiam harum artium pluribus eodem tempore utendo. Hæc autem omnia, et quomodo oporteat uti unoquoque eorum, cum Græci accepissent a Moyse, non parvam accipere utilitatem. Verbi autem gratia, unius aut alterius imperatorii exempli meminero. Moyses, cum populum eduxisset, suspicatus fore ut persequerentur Ægyptii, brevi et compendiosa via relicta, conversus est in solitudinem, et maxima ex parte iter noctu faciebat. Nam quod Hebræi diuturno per ingentem solitudinem transitu ad unum Deum credendum erudirentur, et ad prudentem tolerantiam

✕ P. 417 ED. POTTER, 547 ED. PARIS.

(36) Τὸ μὲν φ. Hanc sententiam priores editiones sic distinguunt: Τὸ μὲν φιλόνηικον μόνον ἐστὶν αὐτοῦ, τοῦ κρατεῖν ἔν.

(37) Προϊέμενος. Convenientius προσιέμενος, ad-

τιροῦ πρόσεστιν ὃ Πέρσαι ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα στρατεύσαντες συνεχρήσαντο. Τοῦ γὰρ θυμοῦ τὸ μὲν φιλόνηικον (36) μόνον ἐστὶν, αὐτοῦ τοῦ κρατεῖν ἕνεκα τὴν δυναστείαν πεποιημένον· τὸ δὲ φιλόκαλον, εἰς καλὴν καταχρωμένης τῆς ψυχῆς τῷ θυμῷ. Τετάρτη δὲ, ἡ πασῶν κακίστη, ἡ κατὰ τὰς ἐπιθυμίας τάττεται βασιλεία: ὡς ἡ Σαρδαναπάλου, καὶ τῶν τὸ τέλος ποιουμένων, ταῖς ἐπιθυμίαις ὡς πλεῖστα χερρίζονται. Τοῦ δὲ βασιλικοῦ, τοῦ τε κατ' ἀρετὴν νικῶντος καὶ τοῦ κατὰ βίαν, ὄργανον τὸ τακτικόν. Ἄλλο δὲ κατ' ἄλλην φύσιν τε καὶ ὕλην· ἐν μὲν γὰρ ὄπλοις, καὶ τοῖς μαχίμοις ζώοις, δι' ἐμφύχων τε καὶ ἀφύχων, ψυχῇ τὸ τάττον ἐστὶ καὶ νοῦς· ἐν δὲ τοῖς τῆς ψυχῆς πάθεσιν, ὧν ἐπικρατοῦμεν τῇ ἀρετῇ, λογισμὸς ἐστὶ τὸ τακτικόν, ἐπισφραγιζόμενος ἐγκράτειαν καὶ σωφροσύνην μεθ' ἐσιότητος, καὶ γινώσκει ἀγαθὴν μετ' ἀληθείας, τὸ τέλος εἰς εὐσέβειαν ἀναφέρων Θεοῦ· οὕτω γὰρ τῇ ἀρετῇ χρωμένοις φρόνησις ἢ τάττουσα ἐστὶ· τὰ δὲ θεῖα ἢ σοφία· τὰ ἀνθρώπεια δὲ ἢ πολιτικὴ· σύμπαντα δὲ ἢ βασιλικὴ. Βασιλεὺς τοίνυν ἐστὶν ὁ ἄρχων κατὰ νόμους, ὁ τὴν τοῦ ἄρχεῖν ἐκόντων ἐπιστήμην ἔχων· οἷός ἐστιν ὁ Κύριος, τοὺς εἰς αὐτὸν καὶ δι' αὐτοῦ πιστεύοντας προϊέμενος (37). Πάντα (38) γὰρ παρέδωκεν ὁ Θεὸς, καὶ πάντα ὑπέταξε Χριστῷ, τῷ βασιλεῖ ἡμῶν· « ἵνα ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ πᾶν γόνυ κάμψῃ, ἐπουρανίων, καὶ ἐπιγείων, καὶ καταχθονίων· καὶ πᾶσα γλῶσσα ἐξομολογήσῃται, ὅτι Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς εἰς δόξαν Θεοῦ Πατρὸς. » Ἰδεαίς δὲ ἐνέχεται τὸ στρατήγημα τρισὶν, ἀσφαλεῖ, παραβόλῳ, καὶ τῷ ἐκ τούτων μικτῷ· συντίθεται δὲ τούτων ἕκαστον ἐκ τριῶν, ἢ διὰ λόγου, ἢ δι' ἔργων, ἢ καὶ δι' ἀμφοτέρων ἅμα τούτων. Ταῦτα δὲ ὑπάρξει πάντα ἐπιτελεῖν, ἢ πείθοντας, ἢ βιαζομένους, ἢ ἀδικούντας, ἐν τῷ ἀμύνασθαι, οἷς ἐμπεριέχεται· ἢ τὰ δίκαια ποιούντας, ἢ ψευδομένους, ἢ ἀληθεύοντας, ἢ καὶ τούτων ἅμα τισὶ χρωμένους κατὰ τὸν αὐτὸν καιρὸν. Ταῦτα δὲ σύμπαντα, καὶ τὸ πῶς δεῖ χρῆσθαι τούτων ἕκαστῳ, παρὰ Μωϋσέως λαβόντες Ἕλληνας, ὠφέληται. Τύπου δὲ ἕνεκεν, ἐνδὲς ἢ καὶ δευτέρου ἐπιμνησθήσομαι παραδείγματος στρατηγικοῦ. Μωϋσῆς, τὸν λαὸν ἐξαγαγὼν, ὑποπεύσας ἐπιδιώξειν τοὺς Αἰγυπτίους, τὴν ὀλίγην καὶ σύντομον ἀπολιπὼν ὁδὸν, ἐπὶ τὴν ἔρημον ἐτρέπετο· καὶ νύκτωρ τὰ πολλὰ τῇ πορείᾳ ἐκέχρητο. Ἐτέρα γὰρ ἦν οἰκονομία, καθ' ἣν ἐπιδαύοντο Ἑβραῖοι, δι' ἔρημίας πολλῆς καὶ χρόνου μακροῦ, εἰς μόνον τὸ πιστεύειν τὸν Θεὸν εἶναι, δι' ὑπομονῆς ἐπιζόμενοι σώφρονος. Τὸ γοῦν στρατήγημα τοῦ Μωϋσέως διδάσκει πρὸ τῶν κινδύνων δεῖν τὰ χρήσιμα συνιδεῖν, καὶ οὕτως ἐπιβαλεῖν. Ἀμέλει γέγονεν ὅπερ καὶ ὑπέπτευσε· ἐπιδιώξαν γὰρ οἱ Αἰγύπτιοι ἐφ' ἵππων καὶ ὄχημάτων· ἀλλ' ἀπώλοντο θάπτον, ραγείσης τῆς θαλάσσης, καὶ σὺν ἵπποις καὶ ἄρμασιν αὐτοὺς κατακλυσάσης, ὡς μηδὲ λείψανον αὐτῶν ἀπολειφθῆναι. Μετὰ δὲ ταῦτα στόλος πυρὸς ἐπόμενος

Philipp. II, 10, 11.

mittens, inquit Sylburg., Lowth.

(38) Πάντα. Respicit Luc. x, 22: Πάντα μοι παρεδόθη ὑπὸ τοῦ Πατρὸς μου· et I Cor. xv, 27: Πάντα γὰρ ὑπέταξεν ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ.

(ὡδήγει γὰρ ἔμπροσθεν αὐτῶν) ἦγε νύκτωρ τοὺς Ἑβραίους δι' ἀβάτου, ἐν πόνοις καὶ ὁδοιπορίαις εἰς τε ἀνδρείαν εἰς τε καρτερίαν γυμνάζων καὶ συμβιβάζων αὐτούς· ἵνα καὶ χρηστὰ τὰ τῆς χώρας μετὰ τὴν πείραν τῶν δοκούντων δεινῶν φανῆ, εἰς ἣν ἐξ ἀνοδίας παρέπεμπεν αὐτούς. Καὶ μὴν καὶ τοὺς πολεμίους, τοὺς τῆς χώρας προκαθεζομένους, τροπωσάμενος, ἀπέκτεινεν, ἐξ ἐρήμου καὶ τραχείας ὁδοῦ (τοιαύτη γὰρ ἡ ἀρετὴ τοῦ στρατηγικοῦ) ἐπιθέμενος αὐτοῖς. Ἐμπειρίας γὰρ καὶ στρατηγίας ἔργον ἦν τὸ τὴν χώραν τῶν πολεμίων λαθεῖν. Τοῦτο συνιδὼν Μιλτιάδης, ὁ τῶν Ἀθηναίων στρατηγός, ὁ τῆ ἐν Μαραθῶνι μάχῃ νικήτας τοὺς Πέρσας, ἐμιμήσατο τὸνδε τὴν τρόπον· ἔγγαγε τοὺς Ἀθηναίους νύκτωρ, δι' ἀνοδίας βαδίσας, καὶ πλανήσας τοὺς προσόντας αὐτὸν τῶν βαρβάρων· ὁ γὰρ Ἴππίας, ὁ τῶν Ἀθηναίων ἀποστάς, ἐπήγαγε τοὺς βαρβάρους εἰς τὴν Ἀττικὴν, καὶ τοὺς ἐπικαίρους τῶν τόπων προκαταλαβόμενος ἐφύλαττε, διὰ τὴν τῆς χώρας ἔχειν τὴν ἐμπειρίαν. Ἔργον μὲν οὖν ἦν τὸν Ἴππίαν λαθεῖν· ὅθεν εἰκότως ὁ Μιλτιάδης συγχρησάμενος ἀνοδίᾳ τε, καὶ νυκτὶ ἐπιθέμενος τοῖς Πέρσας, ὧν Δάτις ἡγεῖτο, τὰ κατὰ τὴν ἀγῶνα, μετ' ἐκείνων ὧν αὐτὸς ἡγεῖτο, κατώρθωσεν. Ἀλλὰ καὶ θρασυθυλίῳ τοὺς ἐκπεσόντας ἀπὸ Φυλῆς (39) καταγαγόντι καὶ βουλευμένῳ λαθεῖν στύλος ὁδηγός γίνεται διὰ τῶν ἀτρεπῶν ἰόντι· τῷ θρασυθυλίῳ νύκτωρ, ἀπειλήνου καὶ δυσχειμερίου τοῦ καταστήματος γεγονότος, πῦρ ἐώρατο προηγούμενον, ὅπερ αὐτοὺς ἀπαισίτως προπέμφαν, κατὰ τὴν Μουνυχίαν ἐξέλιπεν· ἐνθα γὺν ὁ τῆς Φωιφόρου βωμός ἐστι. Πιστὰ τοίνυν τὰ ἡμέτερα καὶ ἐντεῦθεν γενέσθω τοῖς Ἕλλησιν· ὅτι ἄρα δυνατὸν τῷ παντοκράτορι Θεῷ, προηγεῖσθαι ποιῆσαι τοῖς Ἑβραίοις νύκτωρ στύλον πυρὸς, τὸν καὶ καθηγγιάμενον αὐτοῖς τῆς ὁδοῦ. Λέγεται δὲ καὶ ἐν χρησμῷ τινι·

sum, apparebat ignis præcedens, qui cum eos tutos deduxisset, præpe Manychiam defecit, uli nunc est ara Luciferæ. Vel ex hoc ergo fiant nostra Græcis credibilia, nempe quod facere potest Deus omnipotens, ut columna ignis Hebræos noctu præcedat, quæ etiam dux sit eorum itineris. Porro autem dicitur etiam in quodam responso :

Στύλος Θεβαίεισι Διώνυσσος πολυρηθής,

ἐκ τῆς παρ' Ἑβραίοις ἱστορίας. Ἀλλὰ καὶ Εὐριπίδης ἐν Ἀντιόπῃ φησίν·

.... Ἐνδον δὲ θαλάμοις βουκόλον
Κομῶντι κισσῷ, στύλον Εὐίου θεοῦ.

Σημαίνει δὲ ὁ στύλος τὸ ἀνεικόμιστον τοῦ θεοῦ. Ὁ δὲ πεφωτισμένος στύλος, πρὸς τῷ τὸ ἀνεικόμιστον σημαίνειν, ὅτλοι τὸ ἐστὼς καὶ μόνιμον τοῦ θεοῦ, καὶ τὸ ἀτρεπτον αὐτοῦ φῶς, καὶ ἀσημηάπιστον. Πρὶν γοῦν ἀκριβωθῆναι τὰς τῶν ἀγαλμάτων σχέσεις, κίονας (40) ἱστάντες οἱ παλαιοὶ, ἔσεθον τούτους ὡς ἀφιδρύματα τοῦ θεοῦ. Γράφει γοῦν ὁ τὴν Φορωνίδα ποιήσας·
ergentes, eas colebant tanquam Dei statuas. Atque idcirco sic scribit Phoronidis auctor :

*Καλλιθὸς κλειδοῦχος Ὀλυμπιάδος βασιλείης
Ἥρης Ἀργείης, ἡ στέμμασι καὶ θυσάνοισι*

✕ P. 418 ED. POTTER, 548 ED. PARIS.

(39) Ἀπὸ Φυλῆς. II., ἀπὸ φυλακῆς, « a custodia. » Sed Φυλῆν, ðemon Atticum, agnoscit etiam Æschines *De falsa leg.* cum ait : Ὅσοι αὐτῶν ἐπὶ Φυλῆς ἐπολιορκήθησαν, ὅτε Λακεδαιμόνιοι καὶ οἱ τριάκοντα προσέβαλον τοῖς καταλαβοῦσι Φυλῆν. Vide et Ste-

A assuetuerent, id alterius dispensationis fuit. Moysi ergo docet stratagemata, tum demum aggredienda esse pericula, cum ea, quæ sunt iis repellendis utilia, provisæ fuerint. Et certe evenit id, quod suspicatus est. In equis enim et curribus persecuti sunt Ægyptii; sed cito perierunt, cum mare disruptum esset, et ipsos cum equis et curribus obruisset, adeo ut eorum nullæ remanserint reliquæ. Post hæc autem sequens et comitans columna ignis (eos enim præcedebat) duxit noctu Hebræos per regionem inaccessam, laboribus et itineribus ad robur et fortitudinem eos exereens ac inducens : ut postquam eorum, quæ videbantur gravia, periculum fecissent, quam bona esset appareret regio, ad quam eos ex via invisia transmittibat. Quinetiam hostes,

B qui prius eam regionem insidebant, in fugam versos occidit, eos ex solitudine et via aspera (ea enim ars fuit imperatoria) aggressus. Hoc enim erat peritæ et imperatoriæ scientiæ opus, hostium regionem occupasse. Quod cum animadvertisset Miltiades, imperator Atheniensis, qui Marathonia pugna vicit Persas, hoc modo est imitatus : noctu duxit Athenienses per loca invisia iter faciens, et eos qui ipsum observabant, barbaros decipiens. Hippias enim, qui defecerat ab Atheniensibus, barbaros in Atticam induxerat, et opportuniora loca cum istius regionis esset peritus, præoccupaverat. Ac difficile quidem erat latere Hippiam : unde merito Miltiades et locis invisis usus, et nocte aggressus Persas, quibus præerat Datis, cum suis militibus superior evasit. Quinetiam Thrasybulo, cum exules ex Phyla reducens, latere cupiebat, dux fuit columna, per loca non trita ingredienti; et noctu cum nec laceret luna, hibernumque cælum esset et caliginosum, deduxisset, præpe Manychiam defecit, uli nunc

Exhilarans Bacchus Thebanis esse columna,

151 ex Hebræorum historia. Quinetiam Euripides dicit in *Antiopa* :

.... *Bubulcum hic in cubilibus
Hedera comantem, columnam Erii dei.*

Significat autem columna, non posse effingi Dei imaginem. Illuminata autem columna, præter hoc quod significat, non posse effingi imaginem, Dei quoque stabilitatem significat ac firmitatem, et immutabilem ejus lucem, quæque non potest figurari. Prius itaque quam reperta est ars varias simulacrum formas effingendi, veteres columnas erigentes, eas colebant tanquam Dei statuas. Atque idcirco sic scribit Phoronidis auctor :

*Callithoe clavem reginæ gestat Olympi,
A qua Junonis sero pulchraque corolla*

phani *Ethnica*. SYLBURG.

(40) Κίονας. Conf. Eusebius *Præparationis evangelicæ* lib. 1, cap. 9, et *Archæologiæ nostræ Græcæ* lib. II, cap. 2.

✠ *Argivæ quondam primum exornata columna est.* Quinetiam qui fecit *Europiam*, significat eam, quæ est in Delphis, Apollinis imaginem, esse columnam, per hæc :

*Ut decimamque deo primos fructusque dicemus
Sedibus in sacrosanctis, celsaque columna.*

Apollo quidem certe, qui mystice a « privatione multorum » dicitur, est unus Deus. Quinetiam ignis ille, qui columnæ erat similis, et ignis, qui ingrediebatur per loca invia, est symbolum sanctæ lucis, quæ transit ex terra, et in cælum rursus recurrit per lignum, per quam etiam datum est nobis videre intellectualiter.

CAPUT XXV.

Quomodo Plato in legibus suis condendis Moysen imitatus est.

Plato autem philosophus, a Moysis scriptis in legibus ferendis adjutus, reprehendit quidem Minois et Lycurgi reipublicæ administrandæ rationem, ut quæ ad solam quidem respicerent fortitudinem; laudavit autem, ut honestiorem et magis venerandam, eam, quæ unum quid dicit, et semper ad unum dirigitur decretum. Nam et robore, et honestate, et prudentia dicit nos decere magis philosophari, si ad cæli dignitatem respicientes, immutabiliter, et citra ullam pœnitentiam, eadem sententia, et de iisdem utamur. Quin igitur interpretatur ea quæ in Lege dicuntur, ut ad unum Deum respiciamus, et ea, quæ justa sunt, agamus, præcipiens. Politici autem dicit esse duas species, unam quidem legalem; alteram vero, servato nomine, politicam. Et politicum quidem proprie significare rerum omnium Opificem, innuit in libro ejusdem nominis; quinetiam eos, qui ad ipsum respiciunt, vitamque activam et justam eligunt, et contemplationi etiam vacant, politicos appellat. Id vero politicum, quod

A Πρώτη ἐκόσμησεν περὶ κίονα μακρὸν ἀνάσσης. Ἄλλὰ καὶ ὁ τὴν Εὐρωπίαν (41) ποιήσας ἱστορεῖ τὸ ἐν Δελφοῖς ἄγαλμα Ἀπόλλωνος κίονα εἶναι διὰ τῶνδε :

Ὅρα Θεῶ δεκάτην ἀκροθίνιάν τε κρεμάσαιμεν Σταθμῶν ἐκ ζιθέων καὶ κίονος ὑψηλοῖο.

Ἀπόλλων (42) μὲν τοι, μυστικῶς κατὰ « στέρησιν τῶν πολλῶν » νοούμενος, ὁ εἰς ἐστὶ Θεός. Ἄλλ' οὖν τὸ πῦρ ἐκεῖνο τὸ εἰοικὸς στύλῳ, καὶ πῦρ τὸ δι' ἀθάτου, σύμβολόν ἐστι φωτὸς ἀγίου, τοῦ διαβαίνοντος ἐκ γῆς, καὶ ἀνατρέχοντος αὔθις εἰς οὐρανὸν διὰ τοῦ ξύλου (43), δι' οὗ καὶ τὸ βλέπειν ἡμῖν νοητικῶς δεινῶρηται.

B Πλάτων (44) δὲ ὁ φιλόσοφος, ἐκ τῶν Μωϋσέως τὰ περὶ τὴν νομοθεσίαν ὠφελγηθεὶς, ἐπετίμησε μὲν τῇ Μίνως καὶ Λυκούργου πολιτείᾳ, πρὸς ἀνδρείαν μόνην ἀποβλεπομέναις· ἐπήνεσε δὲ, ὡς σεμνοτέραν, τὴν ἐν τι λέγουσαν, καὶ πρὸς δόγμα ἐν νεύουσαν αἰεὶ· καὶ γὰρ ἰσχύϊ, καὶ σεμνότητι, καὶ φρονήσει πρέπειν ἂν μᾶλλον φιλοσοφεῖν ἡμᾶς λέγει, πρὸς τὸ ἀξίωμα τοῦ οὐρανοῦ ἀμετανοήτως χρωμένους γνώμη τῇ αὐτῇ, καὶ περὶ τῶν αὐτῶν. Ἄρα οὖν τὰ κατὰ τὸν Νόμον ἐρμηνεύει, πρὸς ἓνα Θεὸν ἀφορᾶν καὶ δικαιοπραγεῖν ἐντελλόμενος. Τοῦ δὲ πολιτικοῦ δύο εἶδη λέγει· τὸ μὲν νομικόν, τὸ δὲ πολιτικόν, ὁμωνύμως ὠνομασμένον. Καὶ πολιτικὸν μὲν κυρίως αἰνίττεται τὸν Δημιουργόν, ἐν τῷ ὁμωνύμῳ βιβλίῳ· τοὺς τε εἰς αὐτὸν ἀφορῶντας καὶ βιοῦντας ἐνεργῶς καὶ δικαίως σὺν καὶ τῇ θεωρίᾳ, καὶ αὐτοὺς πολιτικούς ὀνομάζει. Τὸ δὲ ἐπίσης τῷ νομικῷ κεκλημένον πολιτικὸν εἰς τε κοσμικὴν (45-46) μεγαλόνοιαν διαιρεῖ, εἰς τε ἰδιωτικὴν σύνταξιν, ἣν κοσμιότητα, καὶ ἀρμονίαν, καὶ σωφροσύνην ὠνόμασεν, ὅταν ἄρχοντες μὲν πρέπωσι τοῖς

✠ P. 419 ED. POTTER, 349 ED. PARIS.

(41) *Εὐρωπίαν*. Pausanias in *Bæoticis*, pag. 550 edit. Hanov. : « Ὁ δὲ τὰ ἐπερὶ ἐς Εὐρώπην ποιήσας· « Qui carmina in Europam fecit. » Eumelum, *Europiæ* auctorem vocat Eusebius in *Chronico* Olymp. III : « Eumelus poeta, qui *Bugoniam* et *Europiam*; et Arctinus, qui *Æthiopiam* composuit. » Ubi conf. quæ adnotavit Jos. Scaliger.

(42) *Ἀπόλλων*. In Apollinis etymologia consentit cum Plutarcho, qui et ipse pag. 205 : « Ἀπόλλων μὲν γὰρ, οἷον ἀρνούμενος τὰ πολλὰ, καὶ τὸ πλῆθος ἀποφάσκων ἐστίν· εἰ pag. 202 : Ἦν μὲν εἰς πῦρ μεταβολὴν Ἀπόλλωνά τε, τῇ μονώσει, Φοῖβόν τε, τῷ καθαρῷ καὶ ἀμιάντῳ, καλοῦσι. H. SYLBERG.

(43) *Ξύλου*. Crucis lignum forte respicit auctor.

(44) *Πλάτων*. Perperam refert Clemens, Platonem « laudasse » legislatores πρὸς ἐν τι βλέποντας, « unum quid spectantes. » Nam contra, Plato cum *De legibus* lib. I, pag. 772, dixisset : Οἰώμεθα πάντα τὰ τ' ἐν Λακεδαιμόνι καὶ τὰ τῆδε πρὸς τὸν πόλεμον μάλιστα βλέποντας Λυκούργόν τε καὶ Μίνω τίθεσθαι τὰ νόμιμα. « Putemus, et hic, et apud Lacedæmonios Lycurgum et Minoem ad bellum præcipue respicientes, leges condidisse; » addit alia multa a legislatore præter belli peritiam procurari debere, nempe prudentiam, temperantiam, justitiam, et his similia; ac proinde reprehendit le-

gislatores πρὸς ἐν τι βλέποντας, « qui ad unum aliquod respiciunt, » reliquis posthabitis. Idem statim a principio lib. IV *De legibus*, pag. 825, hæc dicit : Ὁ δαιμόνιε, φύλαττέ με, εἰς τὸ κατ' ἀρχὰς ἀποβλέπων, τὸ περὶ τῶν Κρητικῶν νόμων, ὡς πρὸς ἐν τι βλέποιεν· καὶ δὴ καὶ τοῦτ' ἐλέγετον, αὐτὸ εἶναι σφῶ τὸ πρὸς τὸν πόλεμον. Ἐγὼ δὲ ὑπολαβὼν εἶπον, ὡς ὅτι μὲν εἰς ἀρετὴν ποι. βλέπει τὰ τοιαῦτα νόμιμα κείμενα, καλῶς ἔχοι· τὸ δ' ὅτι πρὸς μέρος, ἀλλ' οὐ πρὸς πᾶσαν, σχεδὸν οὐ πάνυ ξυνεχώρου. « Observa me, vir præclare, nempe illius gratia, quod est ab initio de Cretensium legibus dictum, quas vos ad unum aliquid, id est bellum, respicere dicebatis. Eas ego quoniam ad virtutem quodammodo referrentur, probe positas esse dixi : quoniam vero non ad universam, sed ad virtutis partem ferme, equidem non valde laudabam. »

(45-46) *Κοσμικὴν*. Malim κοσμητικὴν, « ordinatricem : » vel χορικὴν, « curatricem; » nam Plato *Politici* pag. 541, τέχνην ἀγελαιοκομικὴν, « artem curandi greges, » politicæ similem esse ostendit. Hujus loci sensus est, « hanc politicæ speciem ad duo hominum genera spectare : 1° ad imperantes, quibus aliorum regendorum cura incumbit; 2° ad subditos, ἰδιωτικὴν τάξιν, quorum est imperantibus parere. »

ἀρχομένοις, πειθήνιοι δὲ οἱ ἀρχόμενοι τοῖς ἀρχουσι γίνονται· ὅπερ ἡ κατὰ Μωϋσέα πραγματεία διὰ σπουδῆς ἔχει γενέσθαι. Ἐπι τὸ μὲν νομικὸν (47) πρὸς γενέσεως εἶναι, τὸ πολιτικὸν δὲ πρὸς φιλίας καὶ ὁμοιοῦς, ὁ Πλάτων ὠφεληθεὶς, τοῖς μὲν Νόμοις τὸν φιλόσοφον τὸν ἐν τῇ Ἐπινομίδι (48) συνέταξε, τὸν τὴν διέξοδον πάσης γενέσεως, τῆς διὰ τῶν πλατωνιζόντων, εἰδότα· φιλόσοφον δὲ ἄλλον τὸν Τίμαιον (49), ὄντα ἀστρονομικὸν καὶ θεωρητικὸν τῆς ἐκείνων φορᾶς, συμπαθείας τε καὶ κοινωνίας τῆς πρὸς ἄλληλα, ἐπομένους (50) τῇ Πολιτεία συνάπτει· ἔπειτα· τέλος γάρ (51), οἶμαι, τοῦ τε πολιτικοῦ, τοῦ τε κατὰ νόμον βιοῦντος ἢ θεωρίας· ἀναγκαῖον γοῦν τὸ πολιτεύεσθαι ὀρθῶς· ἄριστον δὲ τὸ φιλοσοφεῖν. Ὁ γὰρ νοῦν ἔχων πάντα τὰ αὐτοῦ εἰς γνώσιν συνταίνας, βιώσεις, κατευθύνας μὲν τὸν βίον ἔργοις ἀγαθοῖς, ἀτιμάσας δὲ τὰ ἐναντία, τὰ τε πρὸς ἀλήθειαν συλλαμβανόμενα μεθέπων μαθήματα. Νόμος δὲ ἐστὶν οὐ τὰ νομιζόμενα, (οὐδὲ γὰρ τὰ ὀρώμενα ὄρασις·) οὐδὲ δόξα πᾶσα· (οὐ γὰρ καὶ ἡ πονηρά·) ἀλλὰ νόμος ἐστὶ χρηστὴ δόξα, χρηστὴ δὲ ἡ ἀληθής, ἀληθής δὲ ἡ « τὸ ὄν » εὐρίσκουσα, καὶ τούτου τυγχάνουσα. « Ὁ ὢν δὲ ἐξαπέσταλκέ (52) με, » φησὶν ὁ Μωϋσῆς. Ἡ τινες (53) ἀκολούθως, δηλονότι τῇ χρηστῇ δόξῃ, λόγον ὀρθὸν τὸν νόμον ἔφασαν· προστακτικὸν μὲν, ὢν ποιητέον, ἀπαγορευτικὸν δὲ, ὢν οὐ ποιητέον.

bona, bona est autem quæ est vera; vera est autem, quæ id « quod est » invenit, et id assequitur: « Qui est autem, misit me », inquit Moyses. Cui consequenter, bonæ scilicet opinioni, quidam dixerunt legem esse rectam rationem, quæ jubet quidem ea quæ sunt facienda, prohibet autem quæ non sunt facienda.

✱ P. 420 ED. POTTER, 350 ED. PARIS. * Exod. iii, 15.

(47) Ἐπι τὸ μὲν ν. Eorum, quæ jam dicit, sensus sic se habet: « Præterea a Moyse edoctus Plato, « legale » quidem scientiam ad humane societatis « generationem » et institutionem, « politicam » vero ad ejusdem amorem et concordiam spectare, libris *De legibus* philosophum in *Epinomidis* libro totius generationis, quæ per errantia in cælo corpora sit, peritum adjecit: et alterum philosophum *Timæum*, astronomiæ et cælestium corporum motus, consensionis ac communionis inter se invicem studiosum, libris *De republica* comitem dedit. »

(48) Ἐν τῇ Ἐπινομίδι. Intelligit Platonis librum, qui libros *De legibus* sequitur: in quo viro sapienti necessarium esse docet, ut sciat qua ratione cælestia corpora, quæ deos esse putabat, rerum in hoc mundo omnium causæ sint, eumque gubernent, et quomodo adoranda sint: unde ejus titulus est Ἐπινομίς ἢ Φιλόσοφος.

(49) Τίμαιον. Alius hic Platonis liber est, *Timæi* D *Locri* nomen inscriptus, philosophi Pythagorici, qui *De natura universi* tractatum ediderat. Hujusce libri materiam ac scopum ibi explicat auctor pag. 1046: « Ἐδοξε γὰρ ἡμῖν Τίμαιον μὲν ἅτε ἀστρονομικώτατον ἡμῶν, καὶ περὶ φύσεως τοῦ παντὸς εἰδέναι μάλιστα ἔργον πεποιημένον, πρῶτον λέγειν, ἀρχόμενον ἀπὸ τῆς τοῦ κόσμου γενέσεως, τελευτῶντα δὲ εἰς ἀνθρώπων φύσιν· ἐμὲ δὲ μετὰ τοῦτον, ὡς παρὰ τούτου δεδεγμένον ἀνθρώπους τῷ λόγῳ γεγονότας, παρὰ σοῦ δὲ πεπαιδευμένους διαφερόντως αὐτῶν τινας, κατὰ δὲ τὸν Σόλωνος λόγον τε καὶ νόμον εἰσαγαγόντα αὐτοὺς ὡς εἰς δικαστὰς ὑμᾶς, ποιῆσαι πολιτὰς τῆς πόλεως τῆσδε, ὡς ὄντας τοὺς τότε Ἰθηναίους, οὓς ἐμήνυσαν ἀφανεῖς ὄντας ἢ τῶν ἱερῶν γραμμάτων φῆμα. » Visum nobis est, ut *Timæum*,

A legale dicitur, in mundanam dividit mentis magnitudinem, et in privatum ordinem, quem moderationem et concinnitatem vocavit, et temperantiam, quando magistratus quidem convenientes fuerint iis, quibus imperant, ii autem, quibus imperatur, ✱ paruerint magistratibus. Quod quidem ut fiat, Moysis scripta contendunt. Præterea legale quidem ad generationem, politicum autem ad amicitiam et concordiam pertinere, dicit adjutus Plato; unde *Legibus* quidem cum, qui est in *Epinomide*, philosophum conjunxit, qui novit transitus omnis generationis, quæ sit per errantia; philosophum autem alium *Timæum*, qui est et astronomiæ peritus, et illorum motuum, et eam, quæ est inter se, consensionem et societatem contemplatur, conjungit libris *De republica*. Finis enim est, ut existimo, et politici, et ejus qui ex lege vivit, contemplatio. Necessè est ergo civitatem recte administrare: optimum est autem philosophari. Qui enim sapit, omnia sua ad cognitionem vivet referens, vitam quidem suam bonis factis dirigens, quæ autem sunt contraria despiciens, et, quæ ad veritatem conferunt, disciplinas persequens. Lex autem est, non ea, quæ lege decernuntur (nam nec sunt ea, quæ videntur, visus), neque quævis opinio (non enim ea quoque quæ est mala), sed lex est opinio

C tanquam in astronomia nostrorum omnium peritissimus, maximeque in rerum natura cognoscenda versatus, primus edisserat, ita ut a mundi generatione exordiens, usque ad generis humani naturam deveniat. Atque ego deinde suscipiens homines a *Timæo* quidem genitos, a *Critia* vero ut plurimum institutos, secundum *Solonis* sermonem legemque in judicium vestrum adducam, civitatisque istius cives efficiam eos, qui prisca illi Athenienses fuerunt, quos jam extinctos sacræ *Ægyptiorum* litteræ in lucem e tenebris eruerunt. » Quod *Timæum* libris *De republica* subjecit Plato, indicat *ibid.* p. 1040: Χθὲς πρὸς τῶν ὑπὲρ ἐμοῦ ῥηθέντων λόγων Περὶ πολιτείας, ἦν τὸ κεφάλαιον, οἷα τε, καὶ ἐξ οἷων ἀνδρῶν ἀρίστη καταφαίνεται ἂν μοι γενέσθαι. » Summa disputationis hesternæ de republica erat, qualis mihi, et ex qualibus viris optima posse fieri videretur. » Hinc patet *Timæum* libris *De republica*, ut *Epinomidem* libris *De legibus*, statim sequi debere: quamvis in vulg. Platonis editionibus alio jam ordine collocati sint.

(50) Ἐπομένους. Legendum ἐπομένως, « similiter: » qua voce alibi etiam usus est. Vide *Indicem Græcum*. LOWTH.

(51) Ἐπειτα τέλος γ. Ἐπειτα τέλος γ. conjuncte Flor. edit. Præsens lectio, quæ *Sylburgii* est, indicat ea, quæ sequuntur, Platonis esse.

(52) Ἐξαπέσταλκε. Ἀπέσταλκε, Exod.

(53) Τινές. Nempe *Stoici*. *Stobæus*, *Eclog. ethic.* c. 4, p. 179, Stoicorum moralem doctrinam describens, ait: Τοῦ δὲ ὄντως σπουδαίου, καθάπερ εἶπομεν, ἐπειδὴ λόγος ὀρθὸς ἐστὶ μὲν, προστακτικὸς ὢν ποιητέον, ἀπαγορευτικὸς δὲ ὢν οὐ ποιητέον, μόνον τὸν σοφὸν εἶναι λέγουσι νόμιμον. *Clemens Philonis* verba præ oculis habuisse videtur, quæ exstant

CAPUT XXVI.

Moysem recte dici divinum legislatorem, licet Christo inferiorem, et longe potiori jure quam Græcorum leges Minoem et Lycurgum.

Unde merito dictum est legem datam esse per A Moysem, ut quæ sit regula justorum et injustorum : et eam propterea θεσμών dixerimus, quæ a Deo per Moysem est tradita. Ea itaque ad Deum deducit. ✕ Dicit autem Paulus quoque : « Lex propter prævaricationes est posita, donec veniret semen, cui promissum est. » Quam sententiam ut plenius explicaret, statim infert : « Priusquam autem veniret fides, sub lege custodiebamur, conclusi, » timore scilicet ex peccatis, « in eam fidem quæ erat revelanda : quare lex pædagogus noster fuit in Christum, ut ex fide justificemur. » Est autem legis ferendæ peritus, qui id, quod convenit, unicuique animæ parti, et ejus factis tribuit. Moyses autem, ut summarim dicam, erat lex animata, quæ Logo bono gubernabatur. Subministravit itaque bonam reipublicæ administrandæ rationem. Ea autem est bona educatio hominum in societate. Jam vero facultatem tractavit judiciariam, quæ est scientia peccatores corrigendi, ut justitiam discant. Ejusdem autem cum ea ordinis, est puniens facultas, quæ tenet modum in puniendo. Ea vero, dum punit, animam corrigit. Versatur autem, ut ita dicam, tota Moysis institutio, et in docendis iis, qui possunt esse boni et honesti, et in iis venandis, qui sunt his similes : quæ quidem fuerit ars imperatoria. Quæ autem versatur in recte utendo iis, quæ Logo capta sunt, ea fuerit legum ferendarum sapientia. Ejus enim, ut quæ sit maxime regia, est proprium et possidere, et uti. Solum itaque sapientem philo-

✕ P. 421 ED. POTTER, 351 ED. PARIS.

paulo a principio lib. II *De vita Moysis* : Βασιλεὶ προσήκει προστάττειν ἅ χρῆ, καὶ ἀπαγορεύειν ἅ μὴ χρῆ· πρόσταξις δὲ τῶν πρακτέων, καὶ ἀπαγόρευσις τῶν οὐ πρακτέων, ἴδιον νόμου· ὡς εὐθὺς εἶναι τὸν μὲν βασιλέα νόμον ἐμφύχον, τὸν δὲ νόμον βασιλέα δίκαιον· « Regis officium est, jubere quæ oportet fieri : et vetare, a quibus abstinere decet. Caterum jussio faciendorum, et interdictio cavendorum proprie ad legem spectat. Atque ita sequitur, ut rex animata lex sit, lex vero rex justissimus. » Idem *De migratione Abrahami* p. 408 : Νόμος δὲ οὐδὲν ἄρα ἢ λόγος θεῖος, προστάσεων ἅ δεῖ, καὶ ἀπαγορεύων ἅ μὴ χρῆ· « Lex porro nil aliud est, quam divinum eloquium, facienda præcipiens, vitanda prohibens. » Eandem legis definitionem respicit Clemens Strom. III, p. 462.

«Θεν ὁ νόμος εικότως εἴρηται διὰ Μωϋσεῖος δεδῶσθαι, κανὼν τυγχάνων δικαίων τε καὶ ἀδίκων· καὶ τοῦτον κυρίως θεσμὸν (54) ἂν εἴποιμεν, τὸν ὑπὸ θεοῦ διὰ Μωϋσεῖος παραδεδομένον. Ἐχει γοῦν τὴν ἀγωγὴν εἰς τὸ θεῖον. Λέγει δὲ καὶ ὁ Παῦλος· « Ὁ νόμος τῶν παραβάσεων χάριν ἐτέθη, ἄχρις ἂν (55) ἔλθῃ τὸ σπέρμα, ᾧ ἐπήγγελται. » Εἶτα, αἰνεῖ ἐπιφερόμενος τὴν διάνοιαν, ἐπιφέρει· « Πρὸ τοῦ δὲ (56) ἔλθεῖν τὴν πίστιν ὑπὸ νόμον ἐφρουρούμεθα, συγκλεισμένοι, » φῶδιον δηλαδὴ ἀπὸ ἁμαρτιῶν, « εἰς τὴν μέλλουσαν πίστιν ἀποκαλυφθήσασθαι· ὥστε ὁ νόμος παιδαγωγὸς ἡμῶν ἐγένετο εἰς Χριστὸν, ἵνα ἐκ πίστεως δικαιοθῶμεν. » Ὁ νομοθετικὸς δὲ ἐστὶν ὁ τὸ προσήκον ἐκάστῳ μέρει τῆς ψυχῆς καὶ τοῖς ταύτων ἔργοις ἀπονέμων. Μωϋσεῖος δὲ, συνελόντι εἰπεῖν, νόμος ἐμφύχος ἦν, τῷ χρηστῷ λόγῳ κυβερνώμενος. Πολιτεῖαν γοῦν διηκόνησεν ἀγαθὴν· ἡ δὲ ἐστὶ τροφή ἀνθρώπων καλὴ κατὰ κοινωνίαν. Αὐτίκα τὴν δικαστικὴν μετεχειρίζετο, ἐπιστήμην οὖσαν διορθωτικὴν τῶν ἁμαρτανόμενων, ἕνεκεν τοῦ δικαίου. Σύστοιχος δὲ αὐτῇ ἢ κολαστικὴ, τοῦ κατὰ τὰς κολάσεις μέτρον ἐπιστημονικὴ τις οὖσα. Κόλασις δὲ οὖσα, διορθωσις ἐστὶ ψυχῆς. Ἔστι δὲ, ὡς ἔπος εἰπεῖν, τῷ Μωϋσεῖ ἡ πᾶσα ἀγωγή, παιδευτικὴ μὲν τῶν οἴων τε γενέσθαι καλῶν ἀγαθῶν ἀνδρῶν, θηρευτικὴ δὲ τῶν ὁμοίων τούτοις· ἥτις ἂν εἴη στρατηγικὴ· ἡ δὲ χρηστικὴ ταῖς θηρευθεῖσι λόγῳ κατὰ τρόπον σοφία εἴη ἂν νομοθετικὴ· κατὰσθαι τε γὰρ καὶ χρῆσθαι ταύτης ἴδιον, βασιλικωτάτης οὖσης. Μόνον γοῦν τὸν σοφὸν οἱ φιλόσοφοι βασιλέα, νομοθέτην, στρατηγὸν, δίκαιον, ὅσιον, θεοφιλῆ κηρύττουσιν. Εἰ δὲ ταῦτα περὶ τὸν Μωϋσεῖα εὐροιμεν, ὡς ἐξ αὐτῶν δείκνυται τῶν Γραφῶν, εὖ μάλα πεπεισμένως ἂν ἀγορεύοιμεν σοφὸν τῷ ὄντι τὸν Μωϋσεῖα. Καθάπερ οὖν τὴν ποιμενικὴν αἴων προβάτων προνοεῖν φάμεν· οὕτω γὰρ « ὁ ἀγαθὸς (57) ποιμὴν (58) τὴν ψυχὴν τίθεισιν ὑπὲρ τῶν προβάτων· » οὕτω γὰρ καὶ τὴν νομοθετικὴν τὴν ἀνθρώπων ἀρετὴν κατασκευάζειν ἐροῦμεν, τὸ ἀνθρώπινον κατὰ δύναμιν ἀγαθὸν ἀναζωπυροῦσαν, ἐπιστατικὴν οὖσαν καὶ κηδεμονικὴν τῆς ἀνθρώπων ἀγέλης. Εἰ δὲ ἡ ποιμὴν ἢ ἀλληγορουμένη πρὸς τοῦ Κυρίου οὐδὲν ἄλλο ἢ ἀγέλη τις ἀνθρώπων ἐστίν, ὁ αὐτὸς (59) ἐστὶ ποιμὴν τε καὶ νομοθέτης

^a Galat. III, 19, 25, 24. ^b Joan. X, 11.

(54) Θεσμὸν. Alludit ad etymon τοῦ θεσμοῦ, quod a θεός duci solet. Hesychius, θεσμῶν, θεῖων νόμων. Philo libri jam dicti pag. 408 ait : Τέλος οὖν ἐστὶ, κατὰ τὸν ἱερώτατον Μωϋσῆν, τὸ ἐπασθαι θεῷ· « Finis igitur est, juxta sacratissimum Moysem, sequi Deum. » Hinc illud Clementis, quod sequitur : Ἐχει γοῦν τὴν ἀγωγὴν εἰς τὸ θεῖον.

(55) Ἄχρις ἂν. Ἄχρις οὖ Galat.

(56) Πρὸ τοῦ δέ. Πρὸ δὲ τοῦ Galat. Dein, ἀποκαλυφθῆναι pro ἀποκαλυφθήσασθαι, et γέγονεν pro ἐγένετο. Ibid.

(57) Οὕτω γὰρ ὁ ἀγαθός. Legendum ὁ γὰρ ἀγαθός. Vox οὕτω ex sequentibus irrepsit. Lowth.

(58) Ποιμὴν. Ὁ ποιμὴν ὁ καλὸς τὴν ψυχὴν αὐτοῦ τίθεισιν ὑπὲρ τῶν προβάτων, Joan. X, 11.

(59) Ὁ αὐτός. Respicit Joan. X, 16 : Καὶ ἄλλα

ἀγαθός, μιᾶς τῆς ἀγέλης, « τῶν αὐτοῦ ἐπαϊόντων προβάτων, » ὁ εἰς κηδεμὸν, « ὁ τὸ ἀπολωλὸς ἐπιζητῶν τε » καὶ εὐρίσκων, νόμῳ καὶ λόγῳ· εἴ γε ὁ νόμος πνευματικός, καὶ ἐπὶ τὴν εὐδαιμονίαν ἄγων· ὁ γὰρ Πνεύματι ἁγίῳ γενόμενος, πνευματικός. Οὗτος δὲ ὁ τῶ ὄντι νομοθέτης, ὃς οὐ μόνον ἐπαγγέλλεται τὰ ἀγαθὰ τε καὶ καλὰ, ἀλλὰ καὶ ἐπίσταται. Τοῦτου καὶ ὁ νόμος, τοῦ τὴν ἐπιστήμην ἔχοντος, τὸ σωτήριον πρόσταγμα· μᾶλλον δὲ ἐπιστήμης πρόσταγμα ὁ νόμος· « Δύναμις » γὰρ « καὶ σοφία » ὁ Λόγος « τοῦ Θεοῦ. » Νόμων τε αὐτὸ ἐξηγητὴς οὗτος αὐτὸς, δι' οὗ ὁ νόμος ἐδόθη· ὁ πρῶτος ἐξηγητὴς τῶν θείων προσηγοριῶν, ὁ τὸν κόλπον τοῦ Πατρὸς ἐξηγούμενος, Υἱὸς μονογενής. Ἐπειτα οἱ μὲν πειθόμενοι τῷ νόμῳ, τῷ τε γινώσκοντι ἔχειν τινὰ αὐτοῦ, οὐτ' ἀπίστευτον, οὐτ' ἀγνωστὸν δύνανται τὴν ἀλήθειαν· οἱ δὲ ἀπιστοῦντες, ἥκιστα τε ἐν τοῖς ἔργοις εἶναι βεβουλημένοι, εἴπερ τινὲς ἄλλοι, καὶ οὗτοι ἀγνωστὸν ὁμολογοῦνται τὴν ἀλήθειαν. Τίς τοίνυν ἡ ἀπιστία τῶν Ἑλλήνων; Μὴ πη βούλεσθε (60) πείθεσθαι τῇ ἀληθείᾳ, φασκούσῃ θεόθεν διὰ Μωϋσέως θεδόσθαι τὸν νόμον, ὅποτε γε καὶ αὐτοὶ ἐκ τῶν παρὰ σφίσι τιμῶσι Μωσῆ (61); τὸν τε Μίνω παρὰ Διὸς δι' ἐννάτου ἔτους λαμβάνειν τοὺς νόμους ἱστοροῦσι, φοιτῶντα εἰς τὸ τοῦ Διὸς ἄντρον· τὸν τε αὐτὸ Λυκούργον τὰ νομοθετικά, εἰς Δελφοὺς πρὸς τὸν Ἀπόλλωνα συνεχῆς ἀπιόντα, παιδεύεσθαι γράφουσι Πλάτων τε, καὶ Ἀριστοτέλης, καὶ Ἐφορος· Χαμαιλέον τε ὁ Ἡρακλειώτης ἐν τῷ *Περὶ μέθης*, καὶ Ἀριστοτέλης ἐν τῇ *Λακωνικῇ πολιτείᾳ*, Ζάλευκον (62) τὸν Λακωνικὸν παρὰ τῆς Ἀθηνᾶς τοὺς νόμους λαμβάνειν ἀπομνημονεύουσιν. Οἱ δὲ, τὸ ἀξιόπιστον τῆς παρ' Ἑλλήσι νομοθεσίας, ὡς οἷόν τε αὐτοῖς, ἐπαίροντες εἰς τὸ θεῖον, κατ' εἰκόνα τῆς κατὰ τὸν Μωϋσεῖα προφητείας, ἀγνώμονες, οὐκ αὐτόθεν ὁμολογοῦντες τὴν τε ἀλήθειαν καὶ τὸ ἀρχέτυπον τῶν παρὰ σφίσι ἱστορουμένων.

CAPUT XXVII.

Legem commoda hominum spectare, etiam dum corrigit et punit.

Μὴ τοίνυν καταπρεχέτω τις τοῦ νόμου διὰ τῆς τιμωρίας, ὡς οὐ καλοῦ καγαθοῦ· οὐ γὰρ ὁ μὲν τὴν τοῦ σώματος νόσον ἀπάγων εὐεργέτης δόξει· ψυχῆς δὲ ἀδικίας (63) ὁ πειρούμενος ἀπαλλάττειν οὐ μᾶλλον ἢν εἴη κηδεμὸν, ὅσπερ ψυχὴ σώματος ἐντιμότερον· ἀλλ' ἄρα τῆς μὲν τοῦ σώματος ὑγιείας ἕνεκα, καὶ τομᾶς, καὶ καύσεις, καὶ φαρμακοποσίας ὑφιστάμεθα· καὶ ὁ ταῦτα προσάγων σωτὴρ τε καὶ ἰατρός καλεῖται· οὐ φθόνῳ τινί, οὐδὲ δυσμενείᾳ τῇ πρὸς τὸν πάσχοντα, ὡς δ' ἂν ὁ τῆς τέχνης ὑπαγορεύοι λόγος, καὶ μέρη

A legislator : et ejusdem gregis, nempe « carum, quæ ipsum audiunt, ovium », unus est curator, nempe is, qui « perditam et quærit » et invenit, lege et ratione : siquidem lex est spiritalis, et quæ ad ipsam ducit beatitudinem. Quæ enim Spiritu sancto facta est, est spiritalis. Is autem est revera legislator, qui non solum bona et honesta profitetur, sed scit etiam. Et lex est ejus, qui scientiam habet, jussum salutare; vel potius, lex est jussum scientiæ. « Potentia » enim « et sapientia » est ipse Logos « Dei ». Et hic ipse rursus est legum interpres, per quem lex data est; qui est primus expositor divinarum præceptorum, qui sinum Patris aperit ac exponit, Filius unigenitus. Deinde qui legi quidem parent, quod habeant aliquam ejus cognitionem, neque possunt non credere, nec ignorare veritatem. Qui autem non credant, et legis operibus minime vacant, ii quoque, si ulli alii, se veritatem ignorare fatentur. Quænam est ergo Græcorum incredulitas? An quod nolint credere veritati, quæ dicit legem per Moysen datam esse divinitus, cum ipsi suorum auctoritate inducti Moysen honorent? Et Minoem ad Jovis antrum venientem, novem annorum spatio leges a Jove accepisse; et Lycurgum assidue Delphos euntem ad Apollinem, leges ab eo didicisse, scribunt Plato, Aristoteles, et Ephorus; et Chamæleo Heracleotes in opere *De ebrietate*, et Aristoteles in *Republica Locrorum*, Zaleueum Locrorum leges a Minerva accepisse, litterarum monumentis mandarunt. Qui autem Græcorum leges, ut majori fide dignæ videantur, pro viribus efferentes, ad deos referunt, exemplo Mosaicæ prophetiæ, ideo sunt ingrati, quod non fateantur veritatem et exemplar archetypum eorum, quæ a se traduntur.

C

D

⌘ P. 422 ED. POTTER, 552 ED. PARIS. ^a Joan. x, 16. ^b Matth. xviii, 12. ^c I Cor. i, 24.

πρόβατα ἔχω, ἃ οὐκ ἔστιν ἐκ τῆς αὐτῆς ταύτης· κακείνᾳ με δεῖ ἀγαγεῖν, καὶ τῆς φωνῆς μου ἀκούσουσι καὶ γενήσεται μία ποιμνὴ, καὶ εἰς ποιμνὴν. Matth. xviii, 12 : Ἐάν γενήται τινὶ ἀνθρώπῳ ἑκατὸν πρόβατα, καὶ πλανηθῆ ἓν ἐξ αὐτῶν, οὐχὶ ἀφείς τὰ ἑνενηκονταεννέα, ἐπὶ τὰ ἄρρη πορευθεὶς, ζητεῖ τὸ πλανώμενον; (60) *Βούλεσθε*. Scribendum βούλεσθαι.

(61) *Μωσῆ*. II. ms. Μουσῆν, usitatius, et mox συνεχῶς ἀπιόντα. SYLB.

(62) *Ζάλευκον*. Valerius Maximus : « Zaleucus sub nomine Minervæ prudentissimus habitus est. »

(63) *Ψυχῆς δὲ ἀδικίας*. Congruentius, vel ψυχῆν

δὲ ἀδικίας, vel ψυχῆς δὲ ἀδικίαν, alterutro in accus. casum verso : aut certe ἀδικίας plurali numero accipiendum. Belle hac quadrant, inquit H., ista poetæ Latini :

Ut valeat corpus, ferrum patieris et ignes,

Arida nec sitiens ora rigabis aqua :

Ut valeas animo, quidquam tolerare recuses?

At pars hæc pretium corpore majus habet.

SYLB. Eandem similitudinem in *Pædagogō* Clemens, et in principio *Θεοπατρ.* α', Theodoretus latius persequuntur.

aliquas rescindit, ne sanæ partes una cum eis intereant; nec tamen quis medici artem criminis arguerit: animæ autem gratia, non similiter tolerabimus aut exsilia, aut mulctas, aut vincula, si modo quis ex injustitia sit restituendus in justitiam? Lex enim eorum, qui ei parent, curam gerens, ad pietatem in Deum instituit, et dicit ea, quæ sunt facienda, et propulsat unumquodque peccatum, pœnas imponens etiam iis quæ sunt minora. Cum autem viderit aliquem ita se habere, ut videatur immedicabilis, utpote qui ad extremam provector sit injustitiam: tunc aliorum jam curam gerens, ne ab ipso corrumpantur, tanquam ✕ aliquam partem a toto corpore resecaus, sic eum, qui est hujusmodi, salubri consilio morti adjudicat. « Judicati autem a Domino, » inquit Apostolus, « castigamur, ne cum mundo condemnemur ^a. » Prædixit enim propheta: « Castigans castigavit me Dominus, morti autem non tradidit me ^b. Ut enim te suam doceret justitiam, castigavit te, » inquit, « et tentavit, et fame et siti te afflixit in deserto. Ut cognoscerentur omnes justificationes et judicia ejus in corde tuo, quæcunque ego tibi præcipio hodie, et scias in corde tuo, quod ut si quis homo castigabit filium suum, ita castigabit te Dominus Deus noster ^c. » Quod autem aliorum nos exemplum corrigat, statim dicit: « Astutus videns malum puniri, ipse vehementer castigatur: » nam « generatio sapientiæ est timor Domini ^d. » Est autem maximum et perfectissimum bonum, quando a malefaciendo ad virtutem bonamque vitam possit quis aliquem traducere: quod quidem lex facit. Quare si quis in immedicabile aliquod malum ceciderit, injustitiæ et avaritiæ mancipatus, beneficio afficietur, si interficiatur. Lex est enim benefica, quæ alios quidem justos ex injustis facit, si modo velint audire; alios vero liberat a malis presentibus. Eos enim, qui temperate et juste vivere elegerint, immortales satagit reddere. Nosse autem legem est bonæ mentis. Et rursus: « Viri mali legem non intelligunt: qui autem quærent Dominum, intelligent in omni bono ^e. » Oportet autem eam, quæ administrat, Providentiam, esse et dominam, et bonam. **153** Utraque enim vis præerat salutem: illa quidem, supplicio castigans, ut domina: hæc vero, per beneficentiam commodans, ut benefica. Id vero expedit, ut desinentes filii incredulitatis esse, transeamus a tenebris ad vitam, et aures sa-

τινά ἀποτέμνων, ὡς μὴ τὰ ὑγιαίνοντα συνδιαφθεῖρεσθαι αὐτῷ· καὶ οὐκ ἂν τις πονηρίας αἰτιάσαιτο τοῦ ἱατροῦ τὴν τέχνην· τῆς δὲ ψυχῆς ἕνεκα οὐχ ὁμοίως ὑποστησόμεθα, εἴαν τε φεύγειν εἴαν τε ἐκτίνειν ζημίας, εἴαν τε δεσμά, εἰ μέλλοι τις μόνον ἐξ ἀδικίας ποτὲ δικαιοσύνην κτᾶσθαι; Ὁ γὰρ νόμος, κηρόμενος τῶν ὑπηκόων, πρὸς μὲν τὴν θεοσέβειαν παιδεύει, καὶ ὑπαγορεύει τὰ ποιητέα, εἴργει τε ἕκαστον τῶν ἀμαρτημάτων, δίκας ἐπιτιθεῖς τοῖς μετρίοις αὐτῶν· ὅταν δὲ τινα οὕτως ἔχοντα κατίδῃ ὡς ἀνίατον δοκαῖν, εἰς ἔσχατον ἀδικίας ἐλαύνοντα, τότε ἤδη τῶν ἄλλων κηρόμενος, ὅπως ἂν μὴ διαφθειρῶνται πρὸς αὐτοῦ, ὡς περ μέρος τι τοῦ παντὸς σώματος ἀποτεμῶν, οὕτω που τοιοῦτον ὑγιέστατα ἀποκτίνουσι. «Κρινόμενοι δὲ ὑπὸ τοῦ Κυρίου,» φησὶν ὁ Ἀπόστολος, «παιδεύομεθα, ἵνα μὴ σὺν τῷ κόσμῳ κατακριθῶμεν.» Προεῖπε γὰρ ὁ προφήτης· «Παιδεύων ἐπαίδευσέ με ὁ Κύριος, τῷ δὲ θανάτῳ (64) οὐ παρέδωκέ με. Ἔνεκα (65) γὰρ τοῦ διδάξαι σε τὴν δικαιοσύνην αὐτοῦ, ἐπαίδευσέ σε,» φησὶ, «καὶ ἐπειράσέ σε, καὶ ἐλιμαγγόνησέ σε, καὶ ἐδίψησέ σε ἐν γῆ ἐρήμῳ· ἵνα γνωσθῇ πάντα τὰ δικαιώματα καὶ τὰ κρίματα αὐτοῦ ἐν τῇ καρδίᾳ σου, ὅσα ἐγὼ ἐντέλλομαι σοι σήμερον· καὶ γνώσῃ ἐν τῇ καρδίᾳ σου, ὅτι ὡς εἴ τις παιδεύσει ἄνθρωπος τὸν υἱὸν αὐτοῦ, οὕτω παιδεύσει σε Κύριος ὁ Θεὸς ἡμῶν.» Ὅτι δὲ τὸ ὑπόδειγμα σωφρονίζει, αὐτίκα φησὶ· «Πανοῦργος ἰδὼν τιμωρούμενον πονηρὸν, κραταιῶς αὐτὸς παιδεύεται·» ἐπεὶ «γενεὰ σοφίας φόβος Κυρίου.» Μέγιστον δὲ καὶ τελειώτατον ἀγαθόν, ὅταν τινὰ ἐκ τοῦ κακῶς πράττειν εἰς ἀρετὴν τε καὶ εὐπραγίαν μεταγείνῃ δύνηται τις· ὅπερ ὁ νόμος ἐργάζεται· ὥστε καὶ ὅταν ἀνηκέστῳ τινὶ κακῷ περιπέσῃ τις, ὑπὸ τε ἀδικίας καὶ πλεονεξίας καταληφθεὶς, εὐεργετοῖτ' ἂν ὁ ἀποκτιννόμενος· εὐεργέτης γὰρ ὁ νόμος, τοὺς μὲν δικαίους ἐξ ἀδίκων ποιεῖν δυνάμενος, ἦν μόνον ἐπαῖειν ἐθελήσωσιν αὐτοῦ· τοὺς δὲ ἀπαλλάττων τῶν παρόντων κακῶν· τοὺς γὰρ σωφρόνως καὶ δικαίως βιοῦν ἐλογμένους ἀθανατίζειν ἐπάγεται (66). Τὸ δὲ γινῶναι νόμον διανοίας ἐστὶν ἀγαθῆς. Καὶ πάλιν· «Ἄνδρες (67) κακοὶ οὐ νοοῦσι νόμον· οἱ δὲ ζητοῦντες τὸν Κύριον συνήσουσιν ἐν παντὶ ἀγαθῷ.» Δεῖ δὲ (68) τὴν διοικοῦσαν Πρόνοιαν κυρίαν τε εἶναι καὶ ἀγαθὴν· ἀμφοῖν γὰρ ἡ δύναμις οἰκονομεῖ σωτηρίαν· ἡ μὲν, κολάσει σωφρονίζουσα, ὡς κυρία· ἡ δὲ, δι' εὐποιίας χρηστευομένη, ὡς εὐεργέτις. Ἐξεστὶ δὲ μὴ εἶναι ἀπειθείας υἱὸν, ἀλλὰ μεταβαίνειν ἐκ τοῦ σκότους εἰς ζωὴν, καὶ παραθέντα τῇ σοφίᾳ τὴν ἀκοήν, νόμιμον εἶναι Θεοῦ δοῦλον μὲν

✕ P. 425 ED. POTTER, 553 ED. PARIS. ^a I Cor. xi, 52. ^b Psal. cxvii, 18. ^c Deut. vii, 2, 5, 5, 11. ^d Prov. xxii, 3, 4. ^e Prov. xxviii, 5.

(64) *Τῷ δὲ θανάτῳ.* Καὶ τῷ θανάτῳ, Psal.

(65) *Ἔνεκα.* Hæc auctor composuit ex Deuteron. viii, 2, 3: Καὶ μνησθήσῃ πᾶσαν τὴν ὁδὸν, ἣν ἤγαγέ σε Κύριος ὁ Θεός σου ἐν τῇ ἐρήμῳ, ὅπως ἂν κακώσῃ σε, καὶ πειράσῃ σε, καὶ διαγνωσθῇ τὰ ἐν τῇ καρδίᾳ σου, εἰ φυλάξῃ τὰς ἐντολάς αὐτοῦ, ἡ οὐ. Καὶ ἐκάκωσέ σε, καὶ ἐλιμαγγόνησέ σε, καὶ ἐψύψησέ σε τὸ μάννα. V. 5. Καὶ γνώσῃ τῇ καρδίᾳ σου, ὅτι ὡς εἴ τις ἄνθρωπος παιδεύσῃ τὸν υἱὸν αὐτοῦ, οὕτω Κύριος ὁ Θεός σου παιδεύσει σε. V. 11. Πρόσεχε σεαυτῷ, μὴ ἐπιλάβῃ Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου, τοῦ μὴ φυλάξαι τὰς

ἐντολάς αὐτοῦ, καὶ τὰ κρίματα, καὶ τὰ δικαιώματα αὐτοῦ, ὅσα ἐγὼ ἐντέλλομαι σοι σήμερον.

(66) *Ἀθανατίζειν ἐπάγεται.* Malim ἀθανατίζειν ἐπαγγέλλεται, «immortales reddere promittit.»

(67) *Ἄνδρες.* Ἄνδρες κακοὶ οὐ συνήσουσι κρίμα· οἱ δὲ ζητοῦντες τὸν Κύριον συνήσουσιν ἐν παντί, Proverb. xxviii, 5.

(68) *Δεῖ δὲ.* Clemens infra Strom. ii: Καὶ δὴ πάρεστιν αἰεὶ τῇ τε ἐποπτικῇ, τῇ τε εὐεργετικῇ, τῇ τε παιδευτικῇ ἀπτομένῃ ἡμῶν δυνάμει δυνάμει τοῦ Θεοῦ.

τὰ πρῶτα, ἔπειτα δὲ πιστὸν γενέσθαι θεράποντα, φοβούμενον Κύριον τὸν Θεόν· εἰ δὲ τις ἐπαναβαίη, τοῖς υἱοῖς ἐγκαταλέγεται. Ἐπὶ δὲ « ἀγάπη καλύψει πλῆθος ἁμαρτιῶν, » μακαρίας ἐλπίδος τελειώσει, αὐξηθέντα ἐν ἀγάπῃ ἐκδέχασθαι τοῦτον, ἐγκαταταγέντα τῇ ἐκλεκτῇ υἱοθεσίᾳ, τῇ φίλῃ κεκλημένῃ τοῦ Θεοῦ, ἄδοντα ἤδη τὴν εὐχὴν, καὶ λέγοντα· « Γενέσθω μοι Κύριος εἰς Θεόν. » Τοῦ νόμου δὲ τὴν εὐποιίαν διὰ τῆς πρὸς τοὺς Ἰουδαίους περικοπῆς δεδήλωκεν ὁ Ἀπόστολος, γράφων ἰδὲ πῶς· « Εἰ δὲ (69) σὺ Ἰουδαῖος ἐπωνομάζῃ, καὶ ἐπαναπαύῃ νόμῳ, καὶ καυχᾶσαι ἐν Θεῷ, καὶ γινώσκεις τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ (70), καὶ δοκιμάζεις τὰ διαφέροντα κατηχούμενος ἐκ τοῦ νόμου, πέποιθᾶς τε σεαυτὸν ὁδηγὸν εἶναι τυφλῶν, φῶς τῶν ἐν σκότει, παιδευτὴν ἀφρόνων, διδάσκαλον νηπίων, ἔχοντα τὴν μόρφωσιν τῆς γνώσεως καὶ ἀληθείας ἐν τῷ νόμῳ· » ταῦτα γὰρ δύνασθαι τὸν νόμον ὁμολογεῖται· κἂν οἱ κατὰ νόμον μὴ πολιτευόμενοι, ὡς ἐν νόμῳ ἀλαζονεύονται βιοῦντες. « Μακάριος δὲ ἀνὴρ (71) ὃς εὔρε σοφίαν, καὶ θνητὸς ὃς εἶδε φρόνησιν. Ἐκ δὲ τοῦ στόματος αὐτοῦ, » τῆς σοφίας δηλονότι, « δικαιοσύνη ἐκπορεύεται· νόμον δὲ καὶ ἔλεον ἐπὶ γλώσσης φορεῖ. » Ἐνὸς γὰρ Κυρίου ἐνέργεια, ὃς ἐστὶ « δύναμις (72) καὶ σοφία τοῦ Θεοῦ, » ὃ τε νόμος, τό τε Εὐαγγέλιον· καὶ ὃν ἐγέννησε φόβον ὁ νόμος, ἐλεήμων (73) οὗτος εἰς σωτηρίαν. « Ἐλεημοσύνη δὲ (74), καὶ πίστις, καὶ ἀλήθεια, μὴ ἐκλείπτωσάν σε· ἀψάσαι δὲ αὐτὰς περὶ σῶ τραχήλῳ. » Ὁμοίως δὲ τῷ Παύλῳ ἡ προφητεία (75) ὀνειδίζει τὸν λαόν, ὡς μὴ συνιέντα τὸν νόμον· « Σύντριμμα καὶ ταλαιπωρία ἐν ταῖς ὁδοῖς αὐτῶν, καὶ ὁδὸν εἰρήνης οὐκ ἔγνωσαν· οὐκ ἐστὶ φόβος Θεοῦ ἀπέναντι τῶν ὀφθαλμῶν αὐτῶν. Φάσκοντες εἶναι σοφοί, ἐμωράνθησαν. Οἶδαμεν δὲ ὅτι καλὸς ὁ νόμος, ἐὰν τις αὐτῷ νομίμως χρῆσται (76)· οἱ δὲ θέλοντες εἶναι νομοδιδάσκαλοι οὐ νοοῦσι (77), » φησὶν ὁ Ἀπόστολος, « οὔτε ἄ λέγουσιν, οὔτε περὶ τίνων διαβεβαιοῦνται· » Τὸ δὲ τέλος τῆς παραγγελίας ἀγάπη ἐκ καθαρᾶς καρδίας, καὶ συνειδήσεως ἀγαθῆς, καὶ πίστεως ἀνυποκρίτου.

CAPUT XXVIII.

Quadrupartita legis Mosaicæ divisio.

Ἡ μὲν οὖν κατὰ Μωϋσεῖα φιλοσοφία τετραγῆ τέμνεται, εἰς τε τὸ ἱστορικὸν καὶ τὸ κυρίως λεγόμενον νομοθετικόν· ἅπερ ἂν εἴη τῆς ἰθιῆκῆς πραγματείας

A pientiae adhibentes, primo legitimi Dei servi, dein ejusdem fideles famuli sumus, timentes Dominum Deum. Quod si quis ulterius ascenderit, refertur in numerum filiorum. Postquam autem « charitas operuerit multitudinem peccatorum », beatæ spei consummatione, licet tunc auctum charitate suscipere, relatum in electam filiorum adoptionem, quæ Dei vocata est amica. jam votum canentem, et dicentem: « Sit mihi Dominus in Deum. » Legis autem beneficentiam, per eum locum, in quo agit cum Judæis, declaravit Apostolus, sic scribens: « Si tu autem ✕ Judæus cognominaris, et in lege requiescis, et in Deo gloriaris, et cognoscis voluntatem Dei, et probas utiliora instructus per legem, et confidis teipsum esse ducem cæcorum, lumen eorum qui sunt in tenebris, eruditorem insipientium, magistrum infantium, habentem formam scientiæ et veritatis in lege ». Hæc enim posse legem, est extra controversiam; etiamsi ii, qui vitam ex lege non instituunt, se tanquam in lege gloriantur vivere. « Beatus est autem vir, qui invenit sapientiam: et mortalis, qui vidit prudentiam. Ex ore autem ipsius, » sapientiæ scilicet, « justitia egreditur. legem autem et misericordiam fert in lingua ». Sunt enim unius Domini « operatio, qui est Dei virtus et sapientia », lex et Evangelium: et quem timorem genuit lex, is est misericors ad salutem. « Eleemosynæ autem, fides, et veritas ne te deserant, alliga autem eas collo tuo ». Similiter autem ac Paulus, prophetia exprobrat populo, quod legem non intelligat: « Contritio et afflictio in viis ipsorum, et viam pacis non cognoverunt ». Non est timor Dei ante oculos ipsorum. Dicentes se esse sapientes, stulti facti sunt. Scimus autem, quod lex bona sit, si quis ea legitime utatur. » Qui autem « volunt esse legis doctores, non intelligunt, » inquit Apostolus, « nec quæ dicunt, nec de quibus affirmant. Finis autem præcepti est charitas ex corde puro, et conscientia bona, et fide non ficta ».

✕ P. 424 ED. POTTER, 354 ED. PARIS. ^a I Petr. iv, 8. ^b Rom. ii, 17, 18, 19, 20. ^c Prov. iii, 13, 16. ^d I Cor. i, 24. ^e Prov. iii, 5. ^f Isa. lix, 7, 8; Rom. iii, 16, 17. ^g Psal. xiii, 5; Rom. iii, 18. ^h Rom. i, 22. ⁱ I Tim. i, 8, 7, 5.

(69) *Εἰ δέ.* Rom. ii, ἴδε, *vide*, inquit Sylburg. Legendum ἴδε, quod non vidit interpret. LOWTH.— Mox, ἐπαναπαύῃ τῷ νόμῳ, ut paulo post τῆς ἀληθείας. SYLBURG.

(70) *Τοῦ Θεοῦ.* Abest a Rom.

(71) *Ἀνὴρ.* Prov. iii generalius ἄνθρωπος habent. SYLBURG.

(72) *Δύναμις.* Respicit I Cor. i, 24: Χριστὸν Θεοῦ δύναμιν, καὶ Θεοῦ σοφίαν.

(73) *Ἐλεήμων.* Hoc addit, ut hæreticorum argumento occurrat, negantium legem a bono Deo datam fuisse, eo quod timorem pœnæ incuteret.

(74) *Ἐλεημοσύνη δ.* Ἐλεημοσύνη: καὶ πίστις

μὴ ἐκλείπτωσάν σε, Proverb., ubi mox ἐπὶ σῶ τρ. pro περὶ σῶ τρ.

(75) *Προφητεία.* Ad id, quod dixerat, confirmandum, scilicet quod lex bona sit, et charitatem præceperit, perinde ac Evangelium, quamvis Judæi hoc non satis intellexerint, quædam utriusque Testamenti loca adducit, in quibus Judæorum ignorantia reprehensa est.

(76) *Χρήσται.* Χρῆται apud Paulum. Mox, ὁ δέ, Clementis additamentum est.

(77) *Οὐ νοοῦσι.* Μὴ νοοῦντες apud Paulum. Dein, μήτε ἄ λέγουσι, μήτε π. Mox, τῆς παραγγελίας ἐστὶν ἀγάπη. Ibid.

nam pertinent; tertiam autem eam, quæ pertinet A ad sacrificia, quæ ad physicam contemplationem spectat; et postremo quartam speciem, theologiam, quæ ἐποπτεία seu sacrorum arcanorum « inspectio » est: quam Plato dicit esse mysteriorum revera magnorum contemplationem; Aristoteles autem hanc speciem vocat *Metaphysicam*. Et quæ est quidem ex Platonis sententia dialectica, ut dicit in *Politico*, est quædam scientia, quæ entium explicationem invenit. A viro autem bono et prudente est acquirenda, non ut aliquid dicat vel faciat ✕ eorum, quæ dicuntur aut fiunt apud homines (ut faciunt qui nunc sunt dialectici, qui versantur in rebus sophisticis), sed ut possint quidem dicere et facere ea quæ Deo grata sunt, idque universum pro viribus. Cum sit autem vera dialectica, B philosophia permixta veritate, res considerans, facultatesque et potestates examinans, transcendit ad præstantissimam omnium essentiam, et audet etiam ultra progredi ad Deum universorum, non rerum mortalium peritiam, sed divinarum celestiumque scientiam profitens: quam consequitur etiam in rebus humanis, idque cum in dicendo, tum in agendo, proprius usus. Merito ergo Scriptura quoque tales nos esse volens dialecticos, sic hortatur: « Efficiamini autem probi trapezitæ, » alia quidem reprobantes, quod autem bonum est tenentes. Hæc enim revera dialectica est scientia dividendi ea quæ intellecta percipiuntur, et singulorum eorum subjectam pure ac perspicue ostendendi: sive facultas res in sua genera dividendi, C descendens usque ad ea quæ sunt maxime specialia, et unumquodque ens purum, ac prout in se est, intuendum exhibens. Quocirca ea sola veluti manu ducit ad veram sapientiam, quæ quidem est divina facultas, quæ entia, quatenus sunt entia, cognoscit, id, quod est perfectum, consecuta,

✕ P. 425 ED. POTTER, 555 ED. PARIS.

(78) *Μεγάλων ὄντων... μ.* « Vere magnorum mysteriorum: » quo distinguit auctor Evangelii mysteria ab Eleusiniis, aliisque profanis; quæ licet a plerisque habita fuerint, tamen non erant vere magna.

(79) *Διαλεκτική.* Quam Aristoteles metaphysicam, Plato dialecticam vocavit. Conf. ejus *Phædrus*, p. 425^k; *Sophist.* p. 177; *De repub.* lib. vii, p. 764.

(80) *Λέγειν τι, πράττειν τι.* A. et Π. λέγειν ἢ πράττειν τι. Ego vulg. lectionem retineo, cum supra quoque talia notarim asyndeta, ad pag. 126. SYLBERG.

(81) *Μικτὴ δὲ φιλοσοφία οὖσα τῇ ἀληθείᾳ.* Mallet *μικτὴ δὲ φιλοσοφία οὖσα τῇ ἀληθείᾳ.* LOWTH.

(82) *Γίνεσθε.* Nicephorus lib. x, cap. 26, *Historiæ*: « Spectatores nummularios (in margine erat *λογίμους τραπεζίτας*, utrumque suspectum) nos esse divinum oraculum jubet, et ut pulcherrimum quodque ex rebus omnibus diligentes, quod malum est abiciamus, quod bonum autem disquiramus, et inventum retineamus. » S. Basilii in principium Proverb.: *Καὶ ὡς δόκιμος τραπεζίτης, τὸ μὲν δόκιμον καθέξει, ἀπὸ δὲ παντὸς εἶδους πονηροῦ ἀφέξειται.* Idem in i cap. Isaiæ: « Pauci probi trapezitæ. Rari admodum sunt, qui cuncta queant explorare,

ἴδια· τὸ τρίτον δὲ, εἰς τὸ ἱερουργικόν, ὃ ἐστὶν ἤδη τῆς φυσικῆς θεωρίας· καὶ τέταρτον ἐπὶ πᾶσι τὸ θεολογικὸν εἶδος, ἢ «ἐποπτεία»· ἣν φησὶν ὁ Πλάτων τῶν μεγάλων ὄντων εἶναι μυστηρίων (78)· Ἀριστοτέλης δὲ τὸ εἶδος τοῦτο *Μετὰ τὰ φυσικὰ* καλεῖ. Καὶ ἦ γε κατὰ Πλάτωνα *διαλεκτικὴ* (79). ὣς φησὶν ἐν τῷ *Πολιτικῷ*, τῆς τῶν ὄντων δηλώσεως εὐρετικὴ τίς ἐστὶν ἐπιστήμη. Κτητὴ δὲ αὕτη τῷ σώφρονι, οὐχ ἕνεκα τοῦ λέγειν τι, πράττειν τι (80) τῶν πρὸς τοὺς ἀνθρώπους· (ὅσπερ αἱ νῦν *διαλεκτικοί*, περὶ τὰ σοφιστικὰ ἀσχολούμενοι, ποιοῦσιν·) ἀλλὰ τῷ θεῷ κεχαρισμένα μὲν λέγειν δύνασθαι, κεχαρισμένα δὲ πράττειν, τὸ πᾶν εἰς δύναμιν. Μικτὴ δὲ φιλοσοφία οὖσα τῇ ἀληθείᾳ (81) ἢ ἀληθῆς *διαλεκτικὴ*, ἐπισκοποῦσα τὰ πράγματα, καὶ τὰς δυνάμεις καὶ τὰς ἐξουσίας δοκιμάζουσα, ὑπεξαναθαίνει περὶ τὴν πάντων κρατίστην οὐσίαν, τολμᾷ τε ἐπέκεινα ἐπὶ τὸν τῶν ὄλων θεόν, οὐχ ἐμπειρίαν τῶν θνητῶν, ἀλλ' ἐπιστήμην τῶν θείων καὶ οὐρανίων ἐπαγγελιομένη· ἣ συνέπεται καὶ ἡ περὶ τῶν ἀνθρωπείων, περὶ τε τοὺς λόγους καὶ τὰς πράξεις, οἰκεία χρῆσις. Εἰκότως ἄρα καὶ ἡ Γραφὴ τοιούτους τινὰς ἡμᾶς *διαλεκτικούς* οὕτως ἐθέλουσα γενέσθαι, παραίνει· «Γίνεσθε (82) δὲ δόκιμοι τραπεζίται,» τὰ μὲν ἀποδοκιμάζοντες, τὸ δὲ καλὸν (83) κατέχοντες. Αὕτη γὰρ τῷ ὄντι ἢ *διαλεκτικὴ φρόνησις* ἐστὶ περὶ τὰ νοητὰ *διαιρετικὴ*, ἐκάστου τῶν ὄντων ἀρίκτως τε καὶ εἰλικρινῶς τοῦ ὑποκειμένου *δεικτικὴ*· ἢ *δύναμις* περὶ τὰ τῶν πραγμάτων γένη *διαιρετικὴ*, μέχρι τῶν ἰδικιωτάτων καταβαίνουσα, παρεχομένη ἐκάστου τῶν ὄντων *καθαρὴν, οἷόν* ἐστὶ, φαίνεσθαι. Διὸ καὶ μόνη αὕτη ἐπὶ τὴν ἀληθῆ σοφίαν χειραγωγεῖ, ἣτις ἐστὶ δύναμις θεία τῶν ὄντων ὡς ὄντων γνωστικὴ, τὸ τέλειον ἔχουσα, παντὸς πάθους ἀπὸ ἀλλαγμένη· οὐχ ὄνειδος τοῦ Σωτῆρος, τοῦ καταγαγόντος ἡμῶν τῷ θεῷ λόγῳ τοῦ ὀρατικοῦ τῆς ψυχῆς τὴν ἐπιχυθεῖσαν ἐκ φαύλης ἀναστροφῆς (84) ἀγνοίαν ἀγλυώδη, καὶ τὸ βέλτιστον ἀποδεδωκότος, ἧρ' εἰ γινώσκουμεν ἡμῶν

et bona quidem penes se noverint retinere, ab omni autem specie mala sibi temperare. » S. Ambrosius præmio explanat. in Lucam: « Erat autem populi gratia discernere spiritus, ut cognosceret, quos referre deberet in numerum prophetarum, quos autem, quasi bonus nummularius, improbare, in quibus materia magis corrupta sorderet, quam veri splendor luminis resullaret. » I Thessalonicens. v, 21: « Omnia probate, quod bonum est tenete, ab omni specie mala abstinete vos. » Gr. Πάντα δοκιμάζοντες, τὸ καλὸν κατέχετε. Tertullianus *De præscriptionibus*: « Omnia examine, quod bonum est tenete. » COLLECT.— Hoc dictum iterum respicit Clemens Strom. ii, p. 565; Strom. vi, p. 655; Strom. vii, p. 754. Hoc effatum plures alii ex antiquis Patribus, Christo, vel apostolis tribuunt; quos si quis consulere cupiat, is adeat Usserii Prolegomena ad Ignatii epistolias cap. 8, sect. 7; Valesii not. ad Eusebii lib. viii, c. 7; Puelii not. ad Comment. Origenis p. 114, et præcipue Cotelerii not. ad *Constitutionum apost.* lib. ii, c. 56, Clementinorum homil. 2, c. 52, et *Monument. Ecclesiæ Græcæ* pag. 756.

(83) *Καλόν.* Allusio est ad dictum Pauli I Thess. v. A. SYLBERG.

(84) *Ἐκ φαύλης ἀναστροφῆς.* H. ἀνατροφῆς, ex mala educatione: v. ut infra pag. 200. SYLBERG.

Θεόν, ἡδὲ καὶ (85) ἄνδρα. Οὗτός ἐστιν ὁ τῷ ὄντι δεί-
 ξας ὅπως (86) τε γνωστόν ἑαυτοῦς· οὗτος ὁ τῶν
 ὄλων τὸν Πατέρα ἐκκαλύπτων, ᾧ ἂν βούληται, καὶ
 ὡς οἶόν τε τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν χωρῆσαι νοεῖν (87).
 « Οὐδεὶς (88) γὰρ ἐγνω τὸν Υἱόν, εἰ μὴ ὁ Πατήρ·
 οὐδὲ τὸν Πατέρα, εἰ μὴ ὁ Υἱός, καὶ ᾧ ἂν ὁ Υἱός ἀπο-
 καλύψῃ. » Εἰκντως ἄρα ὁ Ἀπόστολος, κατὰ ἀποκά-
 λυψιν, φησὶν, ἐγνωκέναί τὸ μυστήριον, « καθὼς προέ-
 γραψα ἐν ὀλίγῳ, πρὸς ὃ δύνασθε ἀναγινώσκοντες νοῆ-
 σαι τὴν σύνεσίν μου ἐν τῷ μυστηρίῳ τοῦ Χριστοῦ. »
 Πρὸς ὃ δύνασθε (89), εἶπεν· ἐπεὶ ἤδει τινὰς γάλα (90)
 μόνον εἰληφότας, οὐδέπω δὲ καὶ βρώμα, αὐτίκα οὐχ
 ἀπλῶς γάλα (91). Τετραχῶς (92) δὲ ἡμῖν ἐκληπτέον
 τοῦ νόμου τὴν βούλησιν· ἢ ὡς σημεῖον ἐμφαίνουσαν,
 ἢ ὡς ἐντολὴν κυροῦσαν εἰς πολιτείαν ὀρθήν, ἢ θεσπι-
 ζουσαν ὡς προφητείαν. Ἀνδρῶν (93) δὲ εἰ οἶδ' ὅτι τὰ
 τοιαῦτα διακρίνειν τε, καὶ λέγειν· οὐ γὰρ δὴ μία
 Μύκωνος (94) ἢ πᾶσα πρὸς νόησιν Γραφή, ἢ φασὶν οἱ
 παροιμιαζόμενοι· διαλεκτικώτερον δὲ, ὡς ἐνὶ μάλιστα,
 προσιτέον αὐτῇ, τὴν ἀκολουθίαν τῆς θείας διδασκαλίας
 θηρωμένοις.

sunt hujusmodi, discernere, **154** ac dicere. Non enim una Myconus est univ-
 ersa ad intelligendum Scripturæ, ut dicunt, qui utuntur proverbii. Est autem quam maxime fieri potest dialectice ad eam
 accedendum, consequentiam divinæ doctrinæ venantibus.

A et libera ab omni animi perturbatione : idque non sine Servatore, qui semota ab oculis animæ per Logon divinum caligine igno-
 rantiæ, quam illis prava conversatio offuderat, opti-
 mum statum restituit, ut clare percipiamus, Deusne sit, an homo. Is est, qui revera ostendit, quomodo nos ipsos cognoscere oporteat ; is, qui universorum Patrem revelat, cui vult, et quoad humana natura comprehendere valeat. « Nemo enim novit Filium nisi Pater, neque Patrem nisi Filius, et cui Filius revelaverit ». Merito ergo Apostolus dicit, per revelationem se nosse mysterium, « quemadmodum prius scripsi in brevi, ut possitis legentes intelli-
 gere ✕ intelligentiam meam in mysterio Christi b. » Ut possitis, dixit, quoniam sciebat aliquos lac so-
 lum accepisse, nondum autem cibum, et nec lac quidem solummodo. Tribus autem modis legis sen-
 tentia est nobis accipienda : ut quæ signum aliquod representet, vel præceptum constituat ad rectam vitæ institutionem, vel tanquam prophetia futura prædicat. Sat autem scio esse virorum, ea, quæ

enim una Myconus est univ-
 ersa ad intelligendum
 quam maxime fieri potest dialectice ad eam
 accedendum, consequentiam divinæ doctrinæ venantibus.

CAPUT XXIX.

Græcos recte ab Ægyptio pueros dictos respectu ad Hebræos eorumque instituta habito.

Ὅθεν παγκάλως ὁ παρὰ τῷ Πλάτῳ Αἰγύπτιος ἱε-
 ρεὺς, « Ὡς Σόλων (95), Σόλων, » εἶπεν, « Ἕλληνας ὑμεῖς
 αἰεὶ παῖδες ἐστε, οὐδ' ἠγνισαοῦν ἐν ταῖς ψυχαῖς ἔχον-
 τες δι' ἀρχαίαν ἀκοήν (96) παλαιὰν δόξαν· γέρον δὲ
 Ἑλλήνων οὐκ ἔστιν οὐδεὶς· ἢ γέροντας, οἶμαι, εἰπὼν
 τοὺς τὰ προσήυτερα, τουτέστι τὰ ἡμέτερα, εἰδότες·
 ὡς ἐμπάλιν νέους τοὺς τὰ νεώτερα καὶ ὑπὸ Ἑλλήνων
 ἐπιτετηθευμένα, τὰ χθὲς καὶ πρόφην γενόμενα, ὡς
 παλαιὰ καὶ ἀρχαῖα, ἱστοροῦντας. Ἐπήγαγεν οὖν,
 « μάθημα χρόνῳ πολλῶν, » κατὰ βαρβαρικὸν τινα τρό-
 πον ἀπλάστῳ καὶ οὐκ εὐκρινεῖ χρωμένων ἡμῶν τῇ
 μεταφορᾷ. Ἀτεχνῶς γοῦν οἱ εὐγνώμονες ὄλω τῷ πλά-
 σματι τῷ τῆς ἐρμηνείας προσίασιν. Ἐπὶ δὲ τῶν Ἑλ-

Unde pulcherrime sacerdos apud Platonem Ægyptius : « O Solon, Solon, » inquit, « vos Græci semper estis pueri, nullam penitus in animis per
 veterem auditionem antiquam habentes opinionem : ex Græcis autem nullus est senex. » Senes, ut ar-
 bitror, dicens, qui antiquiora, hoc est, nostra, no-
 verant : ut rursus juvenes, qui recentiora, et quæ
 exercebantur a Græcis, quæ heri et nuper facta
 fuerant, ut vetera et antiqua, referebant. Subjunxit
 itaque : « Nec disciplinam ullam canam tempore, »
 nos enim more quodam barbarico simplicibus ac
 obscuris metaphoris uti solemus. Qui sunt ergo
 bona mente præditi absque ullo artificio accedunt

✕ P. 426 ED. POTTER, 356 ED. PARIS. ^a Matth. xi, 27. ^b Ephes. iii, 5, 4.

Sed ἀναστροφή apostolica vox est : ut I Petr. i, 18 :
 Ἐκ τῆς ματαίας ὑμῶν ἀναστροφῆς πατροπαράδοτου.
 II Petr. ii, 7 : Ὑπὸ τῆς τῶν ἀθέσμων ἐν ἀσελγείᾳ
 ἀναστροφῆς· et alibi sæpe.

(85) Ἦδὲ κ. Scribendum ἢ κ. Respicit Home-
 ricum illud :

Ὅσρ' εἴ γινώσκῃς, ἡμὲν θεὸν ἢ δὲ καὶ ἄνδρα.
 Ὡς bene cognoscas, utrum deus sit, an homo.

(86) Ὅπως. Forte, addito uno membro, legen-
 dum, ὅπως τε τὸν Θεόν, ὅπως τε γνωστόν ἑαυτοῦς.
 SYLBURG.

(87) Χωρῆσαι νοεῖν. Χωρῆσαι absque νοεῖν sæ-
 pius dicitur : Οὐ πάντες χωροῦσι τὸν λόγον τοῦτον,
 Matth. xix, 41. Et : Ὁ δυνάμενος χωρεῖν, χωρεῖτω,
 ibid., 12.

(88) Οὐδεὶς. Matth. xi, 27 : Καὶ οὐδεὶς ἐπιγινώ-
 σκει τὸν Υἱόν, εἰ μὴ ὁ Πατήρ· οὐδὲ τὸν Πατέρα τις
 ἐπιγινώσκει εἰ μὴ ὁ Υἱός, καὶ ᾧ ἂν βούληται ὁ Υἱός
 ἀποκαλύψαι.

(89) Πρὸς ὃ δύνασθε. Flor. edit., πρὸς τὸ δύνα-
 σθαι, « secundum possibilitatem, pro viribus. »
 Ego S. Scripturæ verba retinere malui. SYLBURG.

(90) Γάλα. Respicit I Cor. iii, 2 : Γάλα ὑμεῖς
 ἐπότισα, καὶ οὐ βρώμα· οὐπω γὰρ ἠδύνασθε.

(91) Αὐτίκα οὐχ ἀπλῶς γάλα. Forte legendum,
 ἢ τάχα pro αὐτίκα. LOWTH.—Ὅχ ἀπλῶς γάλα dicit,
 quia nonnulli venenum, i. e. hæresin, cum lacte
 sumpserant.

(92) Τετραχῶς. Aut deest membrum in ista par-
 titione, aut cum interprete legendum τριχῶς. SYLB.
 —Vult auctor, triplicem esse S. Scripturæ sensum,
 mysticum, moralem, et propheticum.

(93) Ἀνδρῶν. « Adultorum : » quos opponit τὸ
 γάλα sumentibus.

(94) Μύκωνος. Sylburgius in *Indice Latino*, v°
Myconus : « Flor. edit. Μύκωνος, et subaudit
 γραμμῆ· ut intelligatur *Myconis linea*. » Sed Myco-
 nem insulam in hoc proverbio significari, declarant
 Stephani *Ethica*. » Conf. Strabo lib. x.

(95) Ὡς Σόλων. Superius hæc laudavit auctor pag.
 556, ubi conf. adnotata.

(96) Δι' ἀρχαίαν ἀκοήν. Congruentius fortasse,
 δι' ἀρχαίας ἀκοῆς. SYLBURG. — Sed recepta lectio
 apud Platonem exstat.

ad totum figmentum interpretationis : de Græcis autem dicit eorum opinionem « parum quid differre a fabulis. » Non sunt enim pueriles audiendæ fabulæ, sed nec illæ fabulæ, quæ a pueris factæ sunt. « Pueros » autem dixit ipsas quidem certe fabulas, utpote quod parum perspiciant, qui se apud Græcos existimant sapientes : per « canam disciplinam, » tacite significans antiquissimam, quæ est apud barbaros, veritatem : cui verbo opposuit illud, « puer fabulæ : » arguens fabulosam recentium tractationem, ut quæ, puerorum instar, nihil habeat antiquius ; utrumque communiter, et fabulas eorum, et orationes, esse pueriles ostendens. Divine ergo potestas illa, quæ Hermæ loquitur in revelatione, « Visiones, » inquit, « et revelationes propter eos qui sunt duplici corde, qui disputant in cordibus suis, sint ea, necne. » Similiter autem ex redundantibus quoque doctrinæ & copia corroborant demonstrationes, firmiterque ac fundant rationes demonstrativas, quatenus eorum, tanquam juvenum, mentes adhuc pendent instabiles aere. « Lucerna ergo est præceptum bonum, » ut vult Scriptura : « lex autem est lumen viæ ; vias enim vitæ arguit disciplina. » Lex regina est omnium mortalium et immortalium, inquit Pindarus. Ego autem per hæc eum, qui legem tulit, intelligo : et Hesiodicum illud dictum accipio de dictum est, non autem ex comprehensione :

*Humano generi lex namque est a Jove lata,
Pisces atque feræ volucresque per aera nantes
Sese ut consumant : nam jus nescire putantur.
Ast hominum generi jus, res pulcherrima, cessit.*

Sive ergo naturalem legem, quæ est una cum gene-

✠ P. 427-428 ED. POTTER, 557-558 ED. PARIS.

(97) *Βραχύ*. Plato in *Timæo*, paulo post verba jam citata, hæc adjicit : *Τὰ γούν νῦν δὴ γενεαλογηθέντα, ὧ Σόλων, περὶ τῶν παρ' ὑμῶν ἀδιήλθες, παίδων βραχύ τι διαφέρει μύθων* « Nam et ea ipsa, quæ modo ex vestris historiis recensebas, a fabulis puerilibus, o Solon, parum distant. »

(98) *Παριστάς*. *Θείως τ. Παριστῶν. Θεία τ. Η. ms. SYLBURG.* — Porro quæ sequuntur ex *Hermæ*, exstant *Pastoris* lib. 1, vis. 4 : « Alii enim priores te sunt, et meliores te, quibus oportebat revelari visiones has : sed ut honorificetur nomen Dei, tibi revelatum est, et revelabitur, propter dubios, qui cogitant in cordibus suis, utrum sint hæc, an non sint. Dic illis, quod hæc omnia sunt vera, et nihil extra veritatem est, sed omnia firma, certeque fundata sunt. »

(99) *Νέων φρένες*. Allusio est ad illud Homeri *Iliad.*, Γ, v. 408 :

Αἰεὶ δ' ὀπλοτέρων ἀνδρῶν φρένες ἠερέθονται.
SYLBURG.

(1) *Λαμπτήρ*. *Λαμπτήρ ἄρα ἐντολὴ ἀγαθὴ, νόμος δὲ φῶς ὁδοῦ.* Proverb. vi, 23 : « Ὅτι λύχνος ἐντολὴ νόμου καὶ φῶς. » Quoniam lucerna mandatum legis, et lux. » Aquila, Symmachus et Theodotio : *Λύχνος ἐντολὴ, καὶ νόμος φῶς* : ut in editione Romana adnotatur. Vulg. : « Quoniam mandatum lucerna est, et lex lux. » Ex Hebræo ad verbum : « Quia ut lucerna est mandatum, et lex ut lux : et via vitæ sunt increpationes eruditionis. » Vide pag. 592. COLLECT.

(2) *Νόμος*. Muretus in Senecam : Quare bonis viris mala accipiant. « Hanc in offensam velocita-

την οἴησιν αὐτῶν « βραχύ (97) τι διαφέρει μύθων. » οὐ γὰρ μύθων παιδικῶν ἐξακουστέον, οὐδὲ μὴν τῶν τοῖς παισὶ γενομένων μύθων. « Παῖδας » δὲ εἶρηκεν αὐτοῦς γε τοὺς μύθους, ὡς ἂν μικρὸν διορώντων τῶν παρ' Ἑλλήσιν οἰησισῶφιν : αἰνιττόμενος « τὸ μάθημα τὸ πολὺν » τὴν παρά βαρβάρους προγενεστάτην ἀλήθειαν. ὃ βήματι τέθεικε τὸ, « παῖς μῦθος. » τὸ μυθικὸν τῆς τῶν νεωτέρων ἐπιβολῆς διελέγχων, ὡς, δίκην παιδῶν, μηδὲν προσβύτερον ἐχούσης. ἄμφω κοινῶς, τοὺς μύθους αὐτῶν καὶ τοὺς λόγους, παιδικούς εἶναι παριστάς. Θείως τοίνυν (98) ἡ δύναμις ἡ τῷ Ἑρμῆ κατὰ ἀποκάλυψιν λαλοῦσα, « Τὰ ὄραματα, » φησὶ, « καὶ τὰ ἀποκαλύμματα διὰ τοὺς διψύχους, τοὺς διαλογιζομένους ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν, εἰ ἄρα ἐστὶ ταῦτα, ἢ οὐκ ἔστι. » Ὅμοίως δὲ καὶ ἐκ τῆς πολυμαθοῦς παρουσίας ἀποδείξεις ἰσχυροποιῶσι, καὶ βεβαιοῦσι καὶ θεμελιοῦσι τοὺς λόγους τοὺς ἀποδεικτικούς, ὅσον ἐτι αἱ αὐτῶν ὡς νέων φρένες (99) ἠερέθονται. « Λαμπτήρ (1) ἄρα ἐντολὴ ἀγαθὴ, » κατὰ τὴν Γραφήν. « νόμος δὲ φῶς ὁδοῦ. ὁδοὺς γὰρ βιότητος ἐλέγχει παιδεία. » Νόμος (2) ὁ πάντων βασιλεὺς, θνητῶν τε καὶ ἀθανάτων, λέγει Πίνδαρος. Ἐγὼ δὲ τὸν θέμενον τὸν νόμον διὰ τούτων ἐξακούω. καὶ τὸ γε Ἡσιόδιον (3) ἐπὶ τοῦ πάντων λελέχθαι Θεοῦ λαμβάνω, εἰ καὶ στοχαστικῶς εἶρηται τῷ ποιητῇ, ἀλλ' οὐ καταληπτικῶς.

Deo universorum, etiamsi ex conjectura a poeta

*Τίνδε γὰρ ἀνθρώποισι νόμον διέταξε Κρονίων,
Υἱοῦσι γὰρ (4) καὶ θηρσὶ καὶ οἰωνοῖς πετεηνοῖς,
Ἐσθέμεν ἀλλήλους. ἐπεὶ οὐ δίκη ἐστὶ μετ' αὐτῶν.
Ἀνθρώποισι δ' ἔδωκε δίκην, ἢ πολλὸν ἀρίστη.*

Εἴτ' οὖν τὸν ἅμα τῇ γενέσει φύσει (5) νόμον, εἴτε καὶ « Prov. vi, 23.

tem procedere æternæ legis imperio. » Ita vocabant, inquit, mentem ac consilium divinum : sive, ut Cicero in *De legibus*, « rationem rectam summi Jovis : » et eo sensu dixit Pindarus, νόμον εἶναι πάντων βασιλέα θνητῶν καὶ ἀθανάτων, ut est apud Platonem in *Gorgia*, quod etiam posuerat Chrysippus lib. ii *Περὶ νόμον*, ut est lib. ii *De legibus*, et apud Euripidem *Heceuba* ait, legi illi etiam deos paruisse : « Ἀλλ' οἱ θεοὶ σθένουσι, γ' ὁ κείνων κρατῶν νόμος. » Vide fragmenta Pindari. Illud quoque paulo ante de juvenum mentibus ex Homeri est *Iliad.* Γ :

Ὀπλοτέρων δ' ἀνδρῶν αἰεὶ φρένες ἠερέθονται.
COLLECT. — Eandem Pindari sententiam infra laudat Clemens, *Strom.* ii, pag. 567. Origenes *Contra Celsum* lib. v, pag. 255 : *Καὶ ὀρθῶς μοι δοκεῖ Πίνδαρος ποιῆσαι, νόμον πάντων βασιλέα φήσας εἶναι* « Et recte videtur Pindarus cecinisse, legem esse regem omnium. » Quæ petita sunt ex Herodoti lib. iii, cap. 38. Eodem respexisse videtur Chrysippus in sua legis definitione, quam refert Marcianus in lib. ii *Digest. De legibus* : « Ὁ νόμος πάντων ἐστὶ βασιλεὺς, θείων τε καὶ ἀνθρωπίνων πραγμάτων. » « Lex omnium est rex, divinarumque et humanarum rerum. »

(3) *Τὸ γε Ἡσιόδιον*. H. ms., τὸ γε Ἡσιόδου. SYLBURG. — Hi versus exstant *Oper.* lib. 1, v. 274.

(4) *Γάρ*. Μέν, Hesiod., ubi mox, πετεηνοῖς pro πετεηνοῖς, ἐσθαι pro ἐσθέμεν, ἐστὶν ἐπ' αὐτοῖς pro ἐστὶ μετ' αὐτῶν.

(5) *Γενέσει φύσει*. Si mendo caret scriptura, asyndeton est : qualia supra notata ad pag. 126. Aut legendum φήσεται, « dicet. » SYLBURG.

τὸν αὐτοῖς δοθέντα, πλὴν ἐκ Θεοῦ, ὃ τε τῆς φύσεως, ἢ τε τῆς μαθήσεως νόμος εἷς· ὡς καὶ Πλάτων ἐν τῷ Πολιτικῷ ἓνα τὸν νομοθέτην φησὶν· ἐν δὲ τοῖς Νόμοις, ἓνα τὸν συνήσοντα τῶν μουσικῶν· διὰ τούτων διδάσκων τὸν Λόγον εἶναι ἓνα, καὶ τὸν Θεὸν ἓνα. Μωϋσῆς δὲ φαίνεται τὸν Κύριον διαθήκην καλῶν· « Ἴδοὺ ἐγὼ (6), » λέγων· « ἡ διαθήκη μου μετὰ σοῦ· » ἐπεὶ καὶ πρότερον εἶπεν (7), διαθήκην μὴ ζητεῖν αὐτὴν ἐν γραφῇ· ἔστι γὰρ διαθήκη, ἣν ὁ αἴτιος τοῦ παντὸς Θεὸς τίθεται. Θεὸς δὲ παρὰ τὴν θέσιν εἴρηται, καὶ τάξιν, τὴν διακόσμησιν. Ἐν δὲ τῷ Πέτρου Κηρύγματι (8) εὖροις ἂν Νόμον καὶ Λόγον τὸν Κύριον προσαγορευόμενον. Ἀλλ' ὁ μὲν κατὰ τὴν ἀληθῆ φιλοσοφίαν γνωστικῶν ὑπομνημάτων πρῶτος ἡμῖν Στρωματεὺς ἐνταῦθα περιγεγράφθω.

* Gen. xvii, 4.

(6) Ἴδοὺ ἐγὼ. Καὶ ἐγὼ, Ἴδοὺ, Genes. xvii, 4.

(7) Πρότερον εἶπεν. Ubi prius id dixisse Deum putabat? Forte in capitis modo notati vers. 2: Καὶ ἐξομαί τὴν διαθήκην μου ἀνά μέσον ἐμοῦ, καὶ ἀνά μέσον σου· καὶ πληθυνῶ σε σφόδρα.

(8) Πέτρου Κηρύγματι. Sic infra in Excerptis, ἐκ τῶν προφητ. sub finem: Νόμος καὶ Λόγος αὐτὸς

A ratione; sive eam dicat, quæ postea data est, verum a Deo; et naturæ et disciplinæ una eademque est lex: ut etiam Plato in *Politico* dicit unum legislatorem: in *Legibus* autem, unum ea quæ ad musicam pertinent intellecturum: per hæc docens unum esse Logon, et Deum unum. Moyses autem videtur Dominum appellare διαθήκην, hoc est fœdus: « Ecce ego, » dicens, « fœdus meum tecum. » Nam antea dixit, fœdus ipsum non esse quærendum in scriptura: est enim fœdus, quod Deus statuit, qui est auctor universi. Deus autem Græce Θεὸς dictus, παρὰ τὴν θέσιν, hoc est « ex positione, » et ordine, seu constitutione. In Petri autem *Prædicatione* inveneris Dominum vocari Legem et Logon. Verum primus gnosticorum secundum veram philosophiam commentariorum Stromateus hic terminetur.

B

ὁ Σωτὴρ λέγεται, ὡς Πέτρος ἐν Κηρύγματι « Lex et Logos ipse Servator appellatur, ut Petrus in *Prædicatione* ait. » *Strom.* ii, pag. 390: Ὁ Πέτρος ἐν τῷ Κηρύγματι, νόμον καὶ Λόγον τὸν Κύριον προεἶπεν· « Petrus in *Prædicatione*, legem et Logon Dominum appellavit. »

ΚΛΗΜΕΝΤΟΣ ΤΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΩΣ ΣΤΡΩΜΑΤΕΩΝ

ΤΩΝ ΕΙΣ ΟΚΤΩ (9) ΛΟΓΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΣ.

CLEMENTIS ALEXANDRINI STROMATUM LIBER SECUNDUS.

CAPUT PRIMUM.

SEU PRÆFATIO.

Auctor res a se deinceps tractandas proponit.

Ἐξῆς δ' ἂν εἴη διαλαβεῖν, ἐπεὶ κλέπτας τῆς βαρ- C Deinceps autem fuerit nitendum, quoniam barbaræ philosophiæ fures Scriptura Græcos esse

(9) Τῶν εἰς ὀκτώ. Commation illud, τῶν εἰς ὀκτώ, repetitur etiam in quinque librorum sequentium inscriptione: sed suspectum cur sit, supra exposui lib. I, cap. i, not. 4. SILBURGE

(10) Βαρβάρου. Per barbaros imprimis Judæos in-

telligit. Sic ante Clementem S. Justinus *Apol.* 1, pag. 10 edit. Oxon.: Οὐ γὰρ μόνον Ἕλλησι διὰ Σωκράτους ὑπὸ Λόγου ἠλέγχθη ταῦτα, ἀλλὰ καὶ ἐν βαρβάρου ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Λόγου μαρτυρούμενος καὶ ἀνθρώπου γενομένου, καὶ Ἰησοῦ Χριστοῦ κληθέντος·

dixit, ut hoc paucis ostendatur. Non solum enim illa miracula, quæ hominum opinionem superant, e scriptis ✠ nostris in sua transtulisse, sed etiam principalia eorum dogmata inde surrepta (quandoquidem illorum scripturis nostras antiquiores esse, prius demonstratum sit) atque ab ipsis adulterata esse ostendemus, tum in illis, quæ ad fidem, tum etiam in his, quæ ad sapientiam, cognitionem, et scientiam, itemque ad spem, et charitatem, ut etiam ad pœnitentiam, et continentiam, quinetiam ad Dei timorem, quæ plane sunt virtutum veritatis examen, pertinent. Adjicientur etiam, quæcunque fuerint ad hujus loci, in quo versamur, explicationem necessaria: tum etiam, quod qui solertissime priscam sectati sunt philosophiam, occultum hoc, symbolicum et ænigmaticum barbaræ philosophiæ genus, quod quidem ad cognitionem veritatis est imprimis utile, seu potius necessarium, æmulati sint. Post hæc consentaneum videtur, ea, quorum causa in nos Græci invehuntur, defendere, paucis Scripturis sermoni immistis, si forte contingat ut Judæus quoque hæc audiens, ex iis, quæ credidit, possit sensim converti ad eum, quem non credidit. Ingenuos autem philosophorum excipiet forsitan eorum vitæ et inventionis novorum dogmatum amica reprehensio, non **155** ulciscantibus quidem nobis inimicos (multum quidem abest, cum etiam eis bene precari ac benedicere didicerimus, qui nos execrantur, etiamsi in nos maledictis invehantur), sed ut illi convertantur, si forte erubuerint, qui omnimoda cumulati sunt sapientia, per barbaram reprehensionem ad sanio rem mentem redacti, ut possint tandem perspicere, ejusmodi sint disciplinæ, quarum gratia, peregrinando transmarinas obeunt regiones. Quorum enim sunt fures, ea palam sunt monstranda, ut nimium eis sui amorem detrahamus: quæ autem ipsi investigando gloriantur se invenisse, ea sunt refutanda.

✠ P. 429 ED. POTTER, 559 ED. PARIS.

Non solum enim apud Græcos per Socratem a Logo, hæc sunt reprehensa; sed apud barbaros etiam ab illo ipso Logo, formam ac naturam humanam induto, ac Jesu Christi nomen adepti. Porro Tertullianus Græcorum philosophos a Judæis dogmata sua didicisse negat, lib. *De anima* cap. 2, ut etiam Lactantius superius laudatus ad *Strom.* 1, pag. 542 edit. Paris.

(11) *Προσεῖπεν ἡ Γραφή.* A. προεῖπεν, jam ante dixit, inquit Sylburgius. Existimans scilicet, non S. Scripturam, sed Clementem in suis scriptis fures barbaræ philosophiæ prius vocasse Græcos. At non ea Clementi mens fuit: qui Scripturæ nomine, ut alias, ita hoc etiam loco SS. libros intelligit. Proinde generale τῆς Γραφῆς nomen ad Christum restringit, paulo ante finem *Strom.* v, pag. 614: *Δεδειγμένου τοίνυν σαφῶς, ὡς οἶμαι, ὅπως «κλέπτας» εἰρησθαι πρὸς τοῦ Κυρίου τοὺς Ἕλληνας ἐξακουστέον.* Cum ergo aperte, ut arbitrator, ostensum sit, quomodo sit intelligendum, quod fures a Domino dicti fuerint Græci. Ubi vero id dixit Dominus? Scilicet Joan. x, 8: Πάντες ὅσοι ἦλθον πρὸ ἐμοῦ, κλέπται εἰσὶ καὶ λησταί. Etenim hoc de veteribus philosophis, qui ante Christum vixerunt, accipit auctor, *Strom.* 1, pag. 509 edit. Paris.: *Ναὶ φασὶ γεγράφθαι, Πάντες οἱ πρὸ τῆς παρουσίας τοῦ Κυρίου κλέπται: εἰσὶ καὶ*

A *Γραφή* (11), ὅπως τοῦτο δι' ὀλίγων δειχθήσεται. Οὐ γὰρ μόνον τὰ παράδοξα τῶν παρ' ἡμῖν ἱστορουμένων ἀπομιμουμένους ἀναγράφειν αὐτοὺς παραστήσομεν: πρὸς δὲ τὰ κυριώτατα τῶν δογμάτων σκευωρούμενους καὶ παραχαράσσοντας (προγενεστέρων οὐσῶν τῶν παρ' ἡμῖν γραφῶν, ὡς ἀπεδείξαμεν), διελέξομεν ἐν τε τοῖς περὶ πίστεως (12), περὶ τε σοφίας, γνώσεώς τε καὶ ἐπιστήμης, ἐλπίδος τε καὶ ἀγάπης, περὶ τε μετανοίας καὶ ἐγκρατείας, καὶ δὴ καὶ φόβου Θεοῦ: σμῆνος ἀτεχνῶς τῶν ἀληθείας ἀρετῶν (13): ὅσα τε ἀπαιτήσαι ἢ κατὰ τὸν τόπον τὸν προκείμενον ὑποσημείωσις, περιληφθήσεται, καὶ ὡς τὰ μάλιστα τὸ ἐπισηκρομένον τῆς βαρβάρου φιλοσοφίας, τὸ συμβολικὸν τοῦτ' καὶ αἰνιγματώδες εἶδος, ἐξήλωσαν οἱ πραγματικῶς τὰ τῶν ἀρχαίων φιλοσοφῆσαντες, χρησιμώτατον, μᾶλλον δὲ ἀναγκαϊότατον, τῇ γνώσει τῆς ἀληθείας ὑπάρχον. Ἐπὶ τούτοις, ἀκόλουθον οἶμαι, ὑπὲρ ὧν κατατρέχουσιν ἡμῶν Ἕλληνας, ἀπολογῆσθαι, ὀλίγαις συγχρωμένους Γραφαῖς, εἴ πως ἡρέμα καὶ ὁ Ἰουδαῖος ἐπαίων ἐπιστρέψαι δυναθεῖτ', ἐξ ὧν ἐπίστευσεν, εἰς ὃν οὐκ ἐπίστευσεν. Διαδέξεται δὲ εἰκότως τοὺς γενναίους τῶν φιλοσόφων ἐλεγχος ἀγαπητικῶς τοῦ βίου τε αὐτῶν, καὶ τῆς εὐρέσεως τῶν καινῶν δογμάτων, οὐκ ἀμυνομένων ἡμῶν τοὺς κατηγοροὺς (πολλοῦ γε καὶ δεῖ, τοῖς εὐλογεῖν μεμαθηκότας τοὺς καταρωμένους, καὶ βλασφημοὺς κενῶς καταφέρωσιν ἡμῶν λόγους), ἀλλ' εἰς ἐπιστροφήν σὴν ἐκείνων αὐτῶν: εἴ πως ἐπαισχυνθεῖεν οἱ πάντοσοι δι' ἐλέγχου βαρβάρου σωρονοισθέντες, ὡς διδαεῖν ὀφείλοσιν δυναθῆναι, ὅποια ἄρα εἴη τὰ μαθήματα, ἐφ' ἃ στέλλονται τὰς ἀποδημίας τὰς διαποντίους. Ὅν μὲν γὰρ δὴ κλέπται, καὶ δὴ καὶ ταῦτα ἀποδεικτέα, περιαιρεθείσης αὐτοῖς τῆς φιλαυτίας: ἃ δὲ αὐτοὶ διζησάμενοι, ἑαυτοὺς ἐξευρηκένα: φρουάπτονται, τούτων ὁ ἐλεγχος. Κατεπακολούθημα δὲ καὶ περὶ τῆς ἐγκυκλίου καλουμένης παιδείας, εἰς ὅσα ἄχρηστος (14): περὶ τε ἀστρολογικῆς, καὶ μαθηματικῆς, καὶ μαγικῆς, γοητείας τε, ἐπιδραμητέον. Αὐχοῦσι γὰρ δὴ καὶ ἐπι

λησταί. Πάντες μὲν οὖν οἱ ἐν Λόγω, οὗτοι δὴ οἱ πρὸ τῆς τοῦ Λόγου σαρκώσεως, ἐξακουστέον καθολικώτερον, ἀλλ' οἱ μὲν προφῆται, ἅτε ἀποσταλέντες καὶ ἐμπνευσθέντες ὑπὸ τοῦ Κυρίου, οὐ κλέπται, ἀλλὰ διάκονοι. Item *Strom.* 1, pag. 554, 555: Ἄλλ' οἱ μὲν κλέπται πάντες καὶ λησταί, ὡς φησὶν ἡ Γραφή. Ejusdem libri pag. 519, alium Scripturæ locum hic trahit: Ἐμπαλιν οὖν ἀδικεῖ ὁ σφετερισάμενος τὰ βαρβάρων, καὶ ὡς ἰδίαν αὐχῶν, τὴν ἑαυτοῦ δόξαν αὐξῶν καὶ ψευδόμενος τὴν ἀλήθειαν: οὗτος κλέπτης ὑπὸ τῆς Γραφῆς εἰρηται. Φησὶ γοῦν: Ὑἱέ, μὴ γίνου ψεύστης: ὁδηγεῖ γὰρ τὸ ψεῦσμα πρὸς τὴν κλοπὴν. Conf. etiam pag. 310, 312, 313, 320, etc., edit. Paris.

(12) Πίστεως. Respicere videtur I Cor. xii, 8: Ὅ μὲν γὰρ διὰ τοῦ Πνεύματος δίδεται λόγος σοφίας, ἄλλω δὲ λόγος γνώσεως κατὰ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα: ἐτέρω δὲ πίστις, etc.

(13) Σμῆνος ἀρετῶν. Metaphora e Platone sumpta, lib. *Περὶ ὁσίου*. Porro σμῆνους Lowthio legendum videbatur, eodem nempe casu, quo precedentes virtutes. Sed nil muto: est enim paræthetice hoc dictum.

(14) Ἄχρηστος. Rectius II., εὐχρηστος, ad quod et *quanta utilis*. SYLBURG.

ταῦτα οἱ Πανέλληνες, ὡς μεγίσταις ἐπιστήμαις. "Ὁς δ' ἐλέγχει μετὰ παύρησίας, εἰρηνοποιεῖ. Ἐφαμεν δὲ πολλάκις ἤδη μήτε μεμελετηκέναι, μήτε μὴν ἐπιτηδεύειν ἑλληνίζειν· ἱκανὸν γὰρ δὴ τοῦτο, ἀποδημαγωγεῖν τῆς ἀληθείας τοὺς πολλοὺς· τὸ δὲ τῷ ὄντι φιλοσόφημα, οὐκ εἰς τὴν γλῶσσαν, ἀλλ' εἰς τὴν γνώμην ὀνήσει τοὺς ἐπαύοντας. Δεῖ δ', οἶμαι, τὸν ἀληθείας κηδόμενον οὐκ ἐξ ἐπιβουλῆς καὶ φροντίδος τὴν φράσιν συνθεῖναι· πειραῖσθαι δὲ ὀνομάζειν μόνον ὡς δύναται, ὃ βούλεται· τοὺς γὰρ τῶν λέξεων ἐχομένους καὶ περὶ ταύτας ἀσχολουμένους διαδιδράσκει τὰ πράγματα. Γεωργίου μὲν οὖν ἴδιον τὸ ἐν ἀκάνθαις φούμενον ῥόδον ἀβλαβῶς λαβεῖν· καὶ τεχνίτου, τὸν ἐν ὄστρείῳ σαρκί (15) κατορωρυγμένον μαργαρίτην ἐξευρεῖν. Φασὶ δὲ καὶ τὰς ὄρνιθας ἡδίστην ἔχειν τὴν σαρκὸς ποιότητα, ὅτε, οὐκ ἀφύονου τροφῆς παρατεθείσης αὐταῖς, αἴθε σκαλεύουσαι τοῖς ποσίν, ἐκλέγονται μετὰ πόνου τὰς τροφάς. Εἴ τις οὖν τοῦ ὁμοίου θεωρητικὸς ἐν πολλοῖς τοῖς πιθανοῖς τε καὶ Ἑλληνικοῖς τὸ ἀληθὲς διαλελυθῆναι (16) ποθεῖ, καθάπερ ὑπὸ τοῖς μορμολυκείοις τὸ πρόσωπον τὸ ἀληθινόν, πολυπραγμονήσας, θηράσεται. Φησὶ γὰρ ἐν τῷ ὄραματι τῷ Ἑρμῆ ἢ Δύναμις ἢ φανεῖται· "Ὁ εἶν ἐνδέχεται (17) σοὶ ἀποκαλυφθῆναι, ἀποκαλυφθήσεται.

cupit in multis probabilibus, iisque Græcis, id, quod verum est, persequi, haud dissimilis erit ei, qui verum vultum larvis obiectum discernere satagit. Dicit enim, quæ Hermæ in visione apparuit, Potestas : *Quod tibi contingit revelari, revelabitur.*

CAPUT II.

Per fidem solam ad Dei cognitionem perveniri posse.

Ἐπὶ δὲ σῆ σοφία μὴ ἐπαίρου, αἱ Παροιμίαι λέγουσιν· ἐν πάσαις δὲ ὁδοῖς γνώριζε (18) αὐτήν, ἵνα ὀρθοτομῇ τὰς ὁδοὺς σου, ὃ δὲ ποῦς σου οὐ μὴ προσκόπη. Βούλεται μὲν γὰρ διὰ τούτων δεῖξαι, ἀκόλουθα δεῖν γενέσθαι τῷ λόγῳ τὰ ἔργα· ἤδη δὲ ἐμφαίνειν, χρῆναι τὸ ἐξ ἀπάσης παιδείας χρησίμον ἐκλεγόμενους ἡμᾶς ἔχειν· αἱ δὲ ὁδοὶ σοφίας ποικίλαι, ὀρθοτομεῖν ἐπὶ τὴν ὁδὸν τῆς ἀληθείας· ὁδὸς δὲ ἡ πίστις. "Ὁ δὲ ποῦς σου μὴ προσκοπτέτω, λέγει περὶ τινῶν ἐναντιοῦσθαι δοκούντων τῇ μιᾷ καὶ θεῖα τῇ προνοητικῇ διοικήσει. "Ὅθεν ἐπάγει· Μὴ ἴσθι φρόνιμος παρὰ σεαυτῷ, κατὰ τοὺς ἀθέους λογισμοὺς τοὺς ἀντιστασιώδεις τῇ οἰκονομίᾳ τοῦ Θεοῦ· Φυβοῦ δὲ τὸν μόνον δυνατὸν Θεόν· ὃ ἔπεται, μηδὲν ἀντικεῖσθαι τῷ Θεῷ. "Ἄλλως τε καὶ ἡ ἐπαγωγὴ διδάσκει σαφῶς, ὅτι ὁ θεῖος φόβος ἐκκλησίᾳ ἐστὶ κακοῦ. Φησὶ γὰρ· Καὶ ἐκκλινον ἀπὸ παντὸς κακοῦ. Αὕτη παιδεία σοφίας· "Ὁν γὰρ ἀγαπᾷ Κύριος, παιδεύει· ἀλγεῖν μὲν ποιῶν εἰς σύνεσιν, ἀποκαθιστὰς δὲ εἰς εἰρήνην καὶ ἀφθαρσίαν. Ἡ μὲν οὖν βάρβαρος φιλοσοφία, ἣν μεθέπομεν ἡμεῖς, τελεία τῷ ὄντι καὶ ἀληθής. Φησὶ γοῦν ἐν τῇ Σοφίᾳ· Αὐτὸς γὰρ μοι

A Consequens autem est, ut disciplinarum, qui vocatur, orbis ostendamus quam sit inutilis : et de astrologia, mathematica, et magica, et præstigiis, cursim est a nobis tractandum. De iis enim, tanquam maximis scientiis, omnes Græci se jactant. *Qui autem libere reprehendit, est pacificus* a. Sæpe autem diximus, neque nos ut Græce loquamur nosmet exercuisse, neque in eo studium ponere. Hoc enim illis prodest, qui vulgus a veritate abducunt. Vera autem philosophia, non tam linguas audientium, quam mentes juvat. Oportet autem, ut opinor, cum, qui curam gerit veritatis, non artificiose et longo studio composita oratione uti ; sed conari tantum id, quod vult, qualicumque potest modo exponere. Eos enim, qui hæreat dictionibus, et in eis sunt occupati, res ipsæ effugiunt. Atque agricolæ quidem est proprium, rosam, quæ in spinis nascitur, citra noxam carpere ; similiter et artificis, eam, quæ in ostrei carne infossa est, margaritam invenire. Quinetiam aiunt gallinas quoque carnem habere suavissimam, quando eis non copiosus appositus fuerit cibus, sed ipsæ pedibus fodientes, cum labore alimentum colligunt. Si quis ergo verisimilium contemplationi deditus,

Si quis ergo verisimilium contemplationi deditus,

B Propter tuam autem ne efferaris sapientiam, dicunt Proverbia : in omnibus autem viis agnosce ipsam, ut recto tramite dirigat vias tuas, pes autem tuus ne offendant. Vult enim per hæc ostendere, oportere opera esse rationi convenientia ; et præterea nos oportere ex omni doctrina eligere id quod est utile. Sunt autem viæ sapientiæ varix, ut recto tramite incedamus ad viam veritatis. Via autem est fides. *Pes autem tuus non offendant*, ait de aliquibus, qui videbantur adversari unius divinæ providentiæ administrationi. Unde subjungit : *Ne sis sapiens apud teipsum*, per impias scilicet rationes, quæ adversus Dei providentiam contendunt. *Time autem Deum*, qui solus est potens : cui est consequens, Deo nunquam adversari. Quinetiam quod sequitur, aperte quoque docet, quod *Dei timor, est mali declinatio*. Dicit enim : *Et declina ab omni malo*. Hæc est disciplina sapientiæ. *Quem enim diligit Dominus, castigat* b ; afficiens quidem dolore ut intelligat, restituens autem ad pacem et incorruptionem. Barbara itaque, quam nos sectamur, philosophia, vera est,

✠ P. 450 ED. POTTER, 360 ED. PARIS. a Proverb. x, 10 sec. LXX. b Prov. iii, 5, 6, 7, 12, 25.

(15) Ἐν ὄστρείῳ σ. Legi etiam potest ἐν ὄστρείου σαρκί et mox divide αἱ δὲ σκαλ. SYLBURG.

(16) Διαλελυθῆναι. Aptius forte διεληλυθῆναι, persuadere. Id.

(17) Ὁ εἶν ἐνδέχεται. Usitatius ὃ εἶν ἐνδέχεται, subjunctivo modo. SYLBURG. — Hæc porro exstant

apud Hermam, *Pastor.* lib. i, vis. 3, pag. 79 edit. Amstelod. *Ait mihi : Quodcumque oportuerit tibi revelari, revelabitur.*

(18) Ἐν πάσαις δὲ ὁδοῖς γ. Πάσαις ὁδοῖς σου γ. Prov. In iis quæ sequuntur, diversa ejusdem capituli Proverbiorum commata commiscuit.

et vere perfecta. Dicit itaque in Sapia: *Ipse mihi dedit non falsam eorum quæ sunt cognitionem, ut cognoscam mundi constitutionem, et ea, quæ deinceps sequuntur, usque ad illud: Et vires radicum.* In his omnibus naturalem comprehendit contemplationem, quæ circa omnia, quæ sunt in mundo sensili, versatur. Deinceps autem tacite quoque ea significat, quæ solo intellectu comprehenduntur, cum subjungit: *Et quæcunque sunt occulta et aperta, cognovi. Quæ est enim omnium artifex, me docuit, sapientia.* Paucis habes, quid nostra profiteatur philosophia. Horum autem doctrina cum recta vitæ institutione fuerit exercitata, per omnium artificem sapientiam, deducit ad eum qui est princeps universi, qui apprehensum est admodum difficilis, ut qui semper recedat, et procul se proripiat ab eo qui persequitur. Ipse autem cum procul sit, incedit quam proxime, miraculum certe ineffabile. *Deus appropinquans ego,* inquit Dominus. Procul quidem essentia: quomodo enim quod est genitum, appropinquavit ingenito? proxime autem est potestate, quæ sinu suo omnia complectitur. *Si clanculum quis fecerit, inquit, et non videbo eum?* Atqui et vidente, et beneficiente, et docente pote-

✠ P. 431 ED. POTTER, 361 ED. PARIS.

(19) *Ἡρόδω μὲν κατ' οὐσίαν.* Non dixit Deum procul abesse, quoad essentiam, quod putaret eum cæli limitibus circumscribi, quem asserit πάντα χωρεῖν, omnia continere, Strom. v, πάντα περιεῖναι, ubique adesse, et non esse τόποις τισὶν ὁρισμένοις κατακεκλεισμένον, certis aliquibus locis conclusum, Strom. vii, sed quod Dei essentia, cum spiritualis sit, sensus nostros fugiat: vel quod nec loco ulli insit, nec rebus corporeis permista sit, neque sit quid περιέχον, aut περιεχόμενον, ut paulo post dicitur; verum extra hæc omnia existat, licet interea suo modo omnibus intus adsit. Sic theologi cum veteres, tum recentiores, tradunt spirituales substantias quascunque non per essentiam suam, sed per actiones, locis corporeis inesse. Unde Clemens noster Strom. v, Deum non pervadere creaturas contendit adversus Stoicos, qui Deum, instar tenuis, sed tamen corporeæ, substantiæ, τὰ πάντα διήκειν, omnia pervadere, putabant. Auctor *Quest. et respons. ad orthodoxos*, una cum Justino M. editus, quest. II, ait: "Ἐπεὶ δὲ τὰ λεγόμενα περιεκτικὰ τῶν εἶναι περιέχει τὰ περιέχοντα (i. περιεχόμενα)· μόνος δὲ ὁ θεὸς περιέχει τῆ βουλήσει τὴ πᾶν. Præterea quæ continere alia dicuntur, ea continent essentia: solus autem Deus voluntate universa continet. Ubi illud voluntate continere, quemadmodum apud Clementem δυνάμει ἐγκολπίζειν, potentia continere, opponitur continentiæ, seu circumscriptioni corporeæ. Hinc Athanasius in libro *Adversus Sabellianos* ait: Οὐ συμπαρακτεινόμενος τοῖς πᾶσι πεπλήρωκε τὰ πάντα θεός· σωματικὸν γὰρ τοῦτο ὡσπερ εἰ τὴν ἀέρα φαίη πεπληρωμέναι τις τὸ μεταξύ γῆς καὶ οὐρανοῦ· ἀλλ' ὡς δυνάμεις συνέχει τὰ πάντα· δυνάμεις γὰρ ἀσώματος, ἀόρατος, οὐ κυκλοῦσα, οὐ κυκλουμένη· Non cum omnibus rebus extensus, omnia complect Deus: hoc enim corporeum est. Ut si quis aerem dixerit implevisse quidquid inter cælum ac terram interjacet. Verum tanquam vis omnia continet. Est enim vis corporis expers, sub aspectum non cadens, nec ambiens, nec ambita. Cyrillus Alexandrinus: Οὐ γὰρ ἐν τόπῳ τὸ θεῖον· ἄπεισι δὲ παντελῶς τῶν ὄντων οὐδενός· πλήροί γὰρ τὰ πάντα, καὶ διὰ πάντων ἐρχόμενον, ἐξο τε πάντων, καὶ ἐν πᾶσιν ἔστιν. Non est divinum Numen in loco: nec tamen ab ulla re

δέδωκε τῶν ὄντων γνώσιν ἀψευδή, εἶδέναι σύστασιν κόσμον, καὶ τὰ ἐξῆς, ἕως· καὶ δυνάμεις ζιζῶν. Ἐν τοῦτοις ἅπασι τὴν φυσικὴν ἐμπεριεῖληψε θεωρίαν, τὴν κατὰ τὸν αἰσθητὸν κόσμον ἁπάντων τῶν γεγονότων. Ἐξῆς δὲ καὶ περὶ τῶν νοητῶν αἰνιττεται, δι' ὧν ἐπάγει· "Ὅσα τέ ἐστι κρυπτά καὶ ἐμφανῆ, ἐγνων· ἡ γὰρ πάντων τεχνίτις ἐδίδαξέ με, σοφία." Ἐχεις ἐν βραχεῖ τὸ ἐπάγγελμα τῆς καθ' ἡμᾶς φιλοσοφίας. Ἀνάγει δὲ ἡ τούτων μάθησις μετὰ ὀρθῆς πολιτείας ἀσκηθεῖσα, διὰ τῆς πάντων τεχνίτιδος σοφίας, ἐπὶ τὸν ἡγεμόνα τοῦ παντός, δυσάλωτόν τι χρῆμα καὶ δυσθήρατον, ἐξαναχωροῦν ἀεὶ καὶ πόρρω ἀφιστάμενον τοῦ διώκοντος. Ὁ δὲ αὐτός, μακρὰν ὄν, ἐγγυτάτω βέβηκε, θαῦμα ἄβήρατον. Θεὸς ἐγγίζων ἐγὼ, φησὶ Κύριος· πόρρω μὲν κατ' οὐσίαν (19)· πῶς γὰρ ἂν συναγγίσει ποτὲ τὸ γεννητὸν ἀγεννήτω; Ἐγγυτάτω δὲ δυνάμει, ἡ (20) τὰ πάντα ἐγκολπίσσει (21). Εἰ ποιήσει (22) τις κρύφα, φησὶ, τί, καὶ οὐκ ἐπόθομαι αὐτόν; Καὶ δὴ πάρεστιν ἀεὶ τῆ τε ἐποπτικῆ, τῆ τε εὐεργετικῆ, τῆ τε παιδευτικῆ ἀπτομένη ἡμῶν δυνάμει· δυνάμεις τοῦ θεοῦ. Ὅθεν ὁ Μωϋσῆς, οὐ ποτε ἀνθρωπίνῃ σοφίᾳ γνωσθήσεσθαι τὸν θεόν· πεπεισμένος, Ἐμφάνισόν μοι σεαυτὸν, φησὶ· καὶ εἰς τὸν γνόφον (23), οὗ ἦν

✠ Sap. vii, 17, 20, 21, 22. ✠ Jer. xliii, 23, 24.

penitus abest. Nam implet omnia, et omnia permeans, extra omnia est, et in omnibus. Unde idem eum alibi vocavit ἄτοπον, loci expertem: ut etiam ἀμεγέθη, expertem magnitudinis, seu corporeæ quantitatis.

(20) "H. Etiam dativo casu legi potest ἡ, qua, inquit SYLBERG. — Unde ἡ exstat in editionibus illo recentioribus. Sed prius receptum ἡ, quæ, veram esse lectionem, constat e verbis Philonis, quæ statim apponenda sunt.

(21) Ἐγκολπίσσει. Sic auctor Strom. v, pag. 587, Deum ait περιεληφέναι καὶ ἐγκολπίσαι τὰ πάντα, universa comprehendere et sinu suo complecti. Hæc autem phrasis, δυνάμει ἐγκολπίσσει, e Philone Judæo sumpta est, lib. De confusione linguarum, pag. 339, 340, ubi Dei immensitatem describens, ait: Δυνάμεις δὲ, ἡ ἔθιχε καὶ διετάξατο τὰ πάντα, χέκλητα: μὲν ἐτόμως θεός, ἐγκολπίσσει δὲ τὰ ὅλα, καὶ διὰ τῶν τοῦ παντός μερῶν διελέλυθε τὴ δὲ θεῖον καὶ ἀόρατον καὶ ἀκατάληπτον πανταχού· Potentia autem illa, quæ condidit et disposuit universa, vere Deus dicitur, suo autem sinu omnia continet, et per omnes universi totius partes pervadit: ipsum autem divinum Numen invisibile, et incomprehensibile ubique, etc.

(22) Εἰ ποιήσει. Εἰ κρυβήσεται τις ἐν κρυφαῖσι, καὶ ἐγὼ οὐκ ἔδομαι αὐτόν; Jerem. xliii, 24.

(23) Εἰς τὸν γνόφον. Conf. Exod. xxxiv, 5. Porro hæc etiam Clemens hausit e principio libri Philonis De nominum mutatione, p. 1045: Μωϋσῆς οὖν, ὁ τῆς ἀειδοῦς φύσεως θεατῆς, καὶ θεόπτης· εἰς γὰρ τὸν γνόφον φασὶν αὐτὸν εἰσελθεῖν, τὴν ἀόρατον οὐσίαν αἰνιττόμενοι· ... τὴν ἀπὸ τῶν ἄλλων διδασκαλίαν ἀπογνοῦς, ἐπ' αὐτὸ καταφεύγει τὸ ζητούμενον, καὶ δεῖται λέγων· Ἐμφάνισόν μοι σεαυτὸν, γνωστῶς ἴδω σε. Quapropter Moyses, inaspectabilis nature spectator, Deique inspector (aiunt quippe ipsum in caliginem ingressum fuisse, ita subobscurè inaspectabilem essentiam designantes); abjecta spe doctrinam ejusmodi percipiendi ab aliis, ad illud ipsam se recepit, quod indagabat, hæcque usus est precatione: Ostende mihi teipsum, aperte videam te.

ἡ φωνὴ τοῦ Θεοῦ, εἰσελθεῖν βιάζεται, τουτέστιν, εἰς
 τὰς ἀδύτους καὶ ἀειδαίς περὶ τοῦ ὄντος ἐννοίας. Οὐ
 γὰρ ἐν γνόφῳ ἢ τόπῳ ὁ Θεὸς, ἀλλ' ὑπεράνω καὶ τό-
 που, καὶ χρόνου, καὶ τῆς τῶν γεγονότων ιδιότητος·
 διὸ οὐδ' ἐν μέρει καταγίνεται ποτε, οὔτε περιέχων,
 οὔτε περιεχόμενος, ἢ κατὰ ὀρισμὸν τινα, ἢ κατὰ ἀπο-
 τομήν. Ποῖον γὰρ οἶκον οἰκοδομήσετέ μοι; λέγει
 Κύριος· ἀλλ' οὐδὲ ἑαυτῷ ὠκοδόμησεν, ἀχώρητος ὢν·
 κἀν ὁ οὐρανὸς θρόνος αὐτοῦ λέγεται, οὐδ' οὕτω πε-
 ριέχεται, ἐπαναπαύεται δὲ τερπόμενος τῇ δημιουργίᾳ.
 Δῆλον οὖν ἡμῖν ἐστὶ κεκρύφθαι τὴν ἀλήθειαν· εἰ καὶ
 ἐξ ἐνῆς παραδείγματος ἤδη δέδεικται, μικρὸν δ' ὕστε-
 ρον καὶ διὰ πλείονων παραστήσομεν. Πῶς δὲ οὐχὶ
 ἀποδοχῆς ἄξιοι οἳ τε μαθεῖν ἐθέλοντες, οἳ τε δυνάμε-
 νοι, κατὰ τὸν Σολομῶντα, γνῶναι σοφίαν καὶ παι-
 δεῖαν, νοῆσαι τε λόγους φρονήσεως, δέξασθαι τε
 στροφὰς λόγων (24), νοῆσαι τε δικαιοσύνην ἀλη-
 θῆ; ὡς οὕσης καὶ ἐτέρας τῆς μὴ κατὰ τὴν ἀλήθειαν
 διδασκομένης πρὸς τῶν νόμων τῶν Ἑλληνικῶν, καὶ
 τῶν ἄλλων τῶν φιλοσόφων. Καὶ κρίματα, φησὶν,
 εὐθύναι, οὐ τὰ δικαστικά, ἀλλὰ τὸ κριτήριον τὸ ἐν
 ἡμῖν, ὑγιὲς καὶ ἀπλανὲς ἔχειν δεῖν μὴδὲν· Ἴνα δῶ
 ἀκάκοις πανουργίαν, παιδί δὲ τέφρα ἰσθησὶν τε καὶ
 εὐνοίαν (25). Τῶνδε γὰρ ἀκούσας σοφὸς ὁ ὑπα-
 κούειν ταῖς ἐντολαῖς πεπεισμένος, σοφώτερος ἔσται
 κατὰ τὴν γνῶσιν· ἐ δὲ νοήμων κινδύνησιν κτήσε-
 ται νοῆσαι τε παραβολὴν καὶ σκοτεινὸν λόγον,
 ῥήσεις τε σοφῶν καὶ αἰνίγματα. Οὐ γὰρ κινδύ-
 λους οἱ ἐπιπνοὶ ἐκ Θεοῦ λόγους προφέρουσιν, οὐδ'
 οἱ παρὰ τούτων ἐμπορευόμενοι· οὐδὲ μὴν πάγας,
 αἷς οἱ πολλοὶ τῶν σοφιστῶν τοὺς νέους ἐμπλέκουσι,
 πρὸς οὐδὲν ἀληθὲς σχολάζοντες· ἀλλ' οἱ μὲν τὸ ἅγιον
 Πνεῦμα (26) κεκτημένοι, ἐρευνῶσι τὰ βάθη τοῦ
 Θεοῦ, τουτέστι, τῆς περὶ τὰς προφητείας ἐπικρύ-
 φους ἐπήβολοι γινόμενοι. Τῶν δὲ ἀγίων μεταδιδόναι
 τοῖς κυσὶν ἀπαγορεύεται, ἔστ' ἂν μένη θηρία· οὐ γὰρ
 ποτε ἐγκιβρᾶναι προσήκει φθονεροῖς καὶ τεταραγμέ-
 νοις, ἀπίστοις τε ἔτι ἦθεσιν, εἰς ὑλακὴν ζητήσεως ἀναι-
 δέσι, τοῦ θείου (27) καὶ καθαροῦ νάματος τοῦ ζῶντος
 ὕδατος. Μὴ δὴ ὑπερεκχεῖσθω (28) σοὶ ὕδατι ἐξ
 πηγῆς σου εἰς δὲ σὰς πλατείας διαπορευέσθω σὰ
 ὕδατα. Οὐ γὰρ φρονέουσιν τοιαῦτα πολλοὶ, ὀκό-
 σοι (29) ἐγκυρσεύουσιν· οὐδὲ μαθόντες, γινώ-
 σκουσιν· ἑαυτοῖσι δὲ δοκέουσι, κατὰ τὸν γενναῖον
 Ἡράκλειτον. Ἄρ' οὐ δοκεῖ σοὶ καὶ οὗτος τοὺς μὴ

A state semper nobis adest, et plane tangit nos Dei
 potestas. Unde Moyses, cum persuasum haberet
 Deum nunquam humana cognitum iri sapientia,
Ostende te mihi ^a, inquit : et in caliginem, ubi erat
 Dei vox, ingredi contendit, hoc est, ad arcanas et
 informes de eo quod est notiones. Non est enim in
 caligine Deus, aut in loco, sed supra locum, et tem-
 pus, et proprietatem eorum quæ facta sunt : quare
 nunc iam est in parte, nec ut continens, nec ut
 contentus, aut per circumscriptionem, aut per se-
 ctionem. *Quam enim domum ædificabitis mihi?* in-
 quit *Dominus* ^b. Sed nec sibi ædificavit, cum capi
 non possit. Et quamvis *cælum* dicatur ejus *sedes*,
 ne sic quidem continetur, sed requiescit delectatus
 opificio. Clarum est ergo, occultatam nobis esse
 veritatem : et si id jam uno exemplo ostensum est,
 id quoque paulo post monstrabitur pluribus. Quare
 autem non sunt merito \times recipiendi, qui et discere
 volunt, et ex sententia Salomonis possunt *nosse sa-*
pientiam et disciplinam, et intelligere rationes **156**
prudentiæ, et suscipere strophas orationum, et ve-
ram intelligere justitiam? cum ei alia utique sit,
 quæ non ex veritate doceatur a Græcis legibus, et
 aliis philosophis. *Et judicia, inquit, dirigere* : non
 forensia, sed quod est in nobis iudicium sanum et
 ab errore alienum oportere nos habere, significat :
Ut det simplicibus astutiam, puero autem nuper na-
to sensum et benevolentiam. Hæc enim cum audierit
sapiens, cui persuasum est obedire præceptis, erit
per cognitionem sapientior : qui est autem intelli-
gens, acquirat gubernationem, et intelliget parab-
olam et obscurum sermonem, et sapientum dicta et
ænigmata ^c. Non enim adulterinas proferunt ratio-
 nes, qui sunt a Deo inspirati, nec ii, qui ab eis
 mercantur : sed nec laqueos, quibus plerique so-
 phistæ adolescentes implicant, veritati minime va-
 cantes. Sed qui *Spiritum sanctum possident, pro-*
funda Dei scrutantur ^d ; hoc est, ea assequuntur,
 quæ latent in prophetis. *Sancta autem canibus im-*
pertire ^e vetatur, scilicet quandiu manserint feræ.
 Non oportet enim illis, qui invidiosi et perturbati,
 et adhuc infideles moribus, et ad impudenter la-
 trandum adversus veritatis inquisitionem parati
 sunt, immiscere divinum et purum fluentum aquæ
 vivæ : *Ne effundantur, inquit, aquæ extra fontem*

^a Exod. xxxiii, 13. ^b Isa. lxxvi, 1. ^c Prov. i, 2-6. ^d I Cor. ii, 10. ^e Matth. vii, 6.

(24) *Στροφὰς λόγων*. Vulg. Biblia Proverb. i, στρο-
 φὰς λόγων, καὶ λύσεις ἀινιγμάτων· et mox, κρίμα
 κατευθύνειν, sing. numero : quæ lectio si recipia-
 tur, mox etiam singulariter legendum erit τὸ δικα-
 στικόν. SYLBURG.

(25) *Εὐνοίαν*. Scribendum ἐννοίαν cum LXX
 interpretibus, quod Sylburgio etiam placuit.

(26) *Πνεῦμα*. U. Paulus I Cor. ii, 10 : *Spiritus*
enim omnia scrutatur, etiam profunda Dei. Ita locum
 hunc de Spiritu sancto exposuit Didymus Alexan-
 drinus lib. i *De Spiritu sancto* : *Sic ei quæ Dei sunt,*
nemo cognovit, nisi τὸ Πνεῦμα, id est, Spiritus Dei :
 τὸ γὰρ Πνεῦμα, hoc est, *Spiritus enim scrutatur*
omnia, etiam alta Dei. COLLECT.

(27) *Τοῦ θείου*. Respicere videtur Apocal. xii, 1 :

PATROL. GR. VIII.

Καὶ ἐδειξέ μοι καθαρὸν ποταμὸν ὕδατος ζωῆς, λαμ-
 πρὸν ὡς κρύσταλλον, ἐκπορευόμενον ἐκ τοῦ θρόνου
 τοῦ Θεοῦ.

(28) *Μὴ δὴ ὑπ*. Duæ istæ particulæ, μὴ δὴ, ab-
 sunt a Vulg. Bibl. Proverb. v, ubi etiam legitur τὰ
 ὕδατα ἐκ τῆς σῆς πηγῆς· itemque mox, τὰ σὰ ὕδατα.
 Clementem tamen de industria prohibitive particu-
 lam usurpasse declarant tum antecedentia, tum
 sequentia : ut vetet, in loca supervacua et rigatio-
 nis non capacia effundere aquas suas, sed tantum
 in sua loca, quibus cum fructu impenditur opera,
 rivos diduci. SYLBURG.

(29) *Ὀκόσοι*. Legendum existimem ὀκόσοις, in-
 quit Gatakerus, Comment. in Marci Antonini lib. iv,
 p. 168.

tuum, in tuas autem plateas transeant aquæ tuæ ^a. Non enim hæc multi percipiunt, qui in ea incidunt : sed nec cum didicerint, cognoscunt, licet sibi videantur : ut ait egregius Heraclitus. An non is quoque tibi videtur eos, qui non credunt, vituperare? Justus autem meus ex fide vivet ^b, dixit propheta. Dicit autem alius quoque propheta : Nisi credideritis, non intelligetis ^c. Quomodo enim admirabilem eorum contemplationem capere potuerit anima, si intus adversetur eorum, quæ discenda sunt, incredulitas? Fides autem, quam Græci calumniantur, existimantes inanem et barbaram, est voluntaria anticipatio; pietatis assensio; rerum quæ sperantur substantia; argumentum ~~et~~ earum quæ non videntur, ut est sententia divini Apostoli. Per eam enim maxime testimonium acceperunt antiquiores. Sine fide autem impossibile est Deo placere ^d. Alii autem, rei non apparentis unientem assensionem tradiderunt esse fidem : sicut demonstrationem, rei, quæ ignoratur, evidentem assensionem. Si sit itaque voluntaria electio, quandoquidem aliquid appetit, certe appetitio est intellectiva. Quoniam autem actionis principium est electio voluntaria, sequitur fidem esse principium actionis, quæ fundamentum est prudentis electionis, aliquo ei prius per fidem ostendente demonstrationem. Libenter autem sequi et appetere id, quod est utile, est principium prudentiæ. Jam magnum momentum ad cognitionem affert electio firma et inconcussa. Statim igitur fidei meditatio fit scientia, stabili innixa fundamento. Scientiam

πιστεύοντας ψέγειν; Ὁ δὲ δίκαιος (50) μου ἐκ πίστεως ζήσεται, ὁ προφήτης εἶρηκε. Λέγει δὲ καὶ ἄλλος προφήτης· Ἐὰν μὴ πιστεύσητε, οὐδὲ μὴ συνῆτε. Πῶς γὰρ τούτων ὑπερφυσίαν θεωρίαν χωρήσαι ποτ' ἂν ψυχῇ, διαμαχομένης ἐνδον τῆς περὶ τὴν μάθησιν ἀπιστίας; πίστις δὲ (51), ἣν διαβάλλουσι κενὴν καὶ βάρβαρον νομίζοντες Ἕλληνας, πρόληψις ἐκούσιός ἐστι, θεοσεβείας συγκατάθεσις, ἐλπίζομένων ὑπόστασις, πραγμάτων ἔλεγχος οὐ βλεπομένων, κατὰ τὸν θεῖον Ἀπόστολον· ταύτη (52) γὰρ μάλιστα ἐμαρτυρήθησαν οἱ πρεσβύτεροι. Χωρὶς δὲ πίστεως ἀδύνατόν ἐστιν εὐαρεσθῆσαι θεῷ. Ἄλλοι δ' ἀφανοῦς πράγματος ἐνωτικὴν συγκατάθεσιν ἀπέδωκαν εἶναι τὴν πίστιν· ὡσπερ ἀμέλει τὴν ἀπόδειξιν ἀγνοουμένου πράγματος φανερὰν συγκατάθεσιν. Εἰ μὲν οὖν προαίρεσις (53) ἐστίν, ὀρεκτικὴ τινος οὐσα, ἡ ὄρεξις νῦν διανοητικὴ· ἐπεὶ δὲ πράξεως ἀρχὴ ἡ προαίρεσις, πίστις εὐρίσκεται (54) ἀρχὴ γὰρ τῆς πράξεως, θεμέλιος ἐμφρονος προαιρέσεως, προαποδεικνύοντος τινὸς αὐτῷ (55) διὰ τῆς πίστεως τὴν ἀπόδειξιν. Ἐθελοντὴν δὲ συνέπεσθαι τῷ συμφέροντι, συνέσεως ἀρχὴ. Μεγάλην γοῦν εἰς γνῶσιν ῥοπὴν ἀπερίσπαστος παρέχει προαίρεσις. Αὐτίκα ἡ μελέτη τῆς πίστεως ἐπιστήμη γίνεται, θεμελίῳ βεβαίῳ ἐπερηρισμένη. Τὴν γοῦν ἐπιστήμην (56) ὀρίζονται φιλοσόφων παῖδες, ἔξιν ἀμετάπτωτον ὑπὸ λόγου. Ἔστιν οὖν ἄλλη τις τοιαύτη κατάστασις ἀληθῆς θεοσεβείας αὐτῆς (57), ἧς μόνος διδάσκαλος ὁ λόγος; Οὐκ ἔγωγε οἶμαι. Θεόφραστος δὲ τὴν αἴσθησιν (58) ἀρχὴν εἶναι πίστεως φησιν· ἀπὸ γὰρ ταύτης αἱ ἀρχαὶ πρὸς τὸν λόγον τὸν ἐν ἡμῖν καὶ τὴν διάνοιαν ἐκ-

✠ P. 455 ED. POTTER, 565 ED. PARIS. ^a Prov. v, 16. ^b Habac. ii, 4. ^c Isa. vii, 9. ^d Heb. xi, 1, 2, 6.

(50) Ὁ δὲ δ. Ὁ δὲ δίκαιος ἐκ πίστεως μου ζ. Habac. ii, 4.

(51) Πίστις δέ. Operæ pretium erit, has fidei definitiones cum iis conferre, quas Theodoretus partim e Clemente nostro, partim ex aliis auctoribus congressit, Θεραπευτ. Α', p. 479, ubi postquam fidem ex Epicuri sententia πρόληψιν vocasset, hæc addit : Κατὰ δὲ τὸν ἡμέτερον λόγον, πίστις ἐστὶν ἐκούσιος τῆς ψυχῆς συγκατάθεσις· ἡ, ἀφανοῦς πράγματος θεωρία· ἡ, περὶ τὸ ὄν ἐνστασις, καὶ κατάληψις τῶν ἀοράτων τῇ φύσει σύμμετρος· ἡ, διάθεσις ἀναμφίβολος ταῖς ψυχαῖς τῶν κεκτημένων ἐνιδρυμένη. Cæterum, prout nos definimus, fides est voluntaria animi assensio : vel, latentis rei contemplatio : vel, circa id, quod est, adhesio, invisibiliumque apprehensio naturæ congruens : vel, insita

(52) Ταύτη. Vulg. Bibl. Hebr. xi : Ἐν ταύτῃ γὰρ ἐμαρτυρήθησαν. A. SYLBURG.

(53) Εἰ μὲν οὖν πρ. Contra philosophos, qui dicebant κενὴν esse fidem, probat eam omnis appetitionis, ei consequenter actionis, causam esse. Theodoretus loco jam dicto : Ἔπετα· τῇ πίστει ἡ γνώσις· ἔχεται δὲ τῆς γνώσεως ἡ ὁρμή· ἀκολουθεῖ δὲ ταύτῃ ἡ πράξις. Δεῖ γὰρ πιστεῦσαι πρῶτον, εἶτα μαθεῖν· γνόντα δὲ, ὁρμησά· ὁρμήσαντα δὲ, πράξαι. Sequitur fidem cognitio : cognitionem subit appetitus : appetitum actio sequitur. Prius enim credere oportet, postea addiscere : tum vero, qui cognovit, appetitu aliquo commoveri : commotum demique agere.

(54) Ἡ προαίρεσις πίστις εἶρ. Sensus esse videtur, πίστις οὐσα εὐρίσκεται· ἡ προαίρεσις. Herveus interpres hoc commationem cum sequenti connectit, dum vertit, invenitur fides esse principium

actionis, inquit Sylburg. Unde in editionibus Sylburgiana posterioribus exstat, ἡ προαίρεσις, πίστις εὐρίσκεται ἀρχὴ τῆς πράξεως, θ.

(55) Αὐτῷ. Seu potius αὐτῷ, sibi. Nam fides est πραγμάτων ἔλεγχος οὐ βλεπομένων, ac proinde præmonstrat ea, quæ cum postea apparuerint, demonstrari poterint.

(56) Ἐπιστήμην. Eandem definitionem infra tradit p. 564, 581, 593, 641 edit. Paris. Philo lib. De congressu quæv. erud. gratia, pag. 444 : Ἐπιστήμη γὰρ πλέον ἐστὶ τέχνης, τὸ βέβαιον καὶ ἀμετάπτωτον ὑπὸ λόγου προσειληφυσία. Ibidem paulo post : Ἐπιστήμη δὲ (ὄρος) κατάληψις ἀσφαλῆς καὶ βέβαιος, ἀμετάπτωτος ὑπὸ λόγου. Stobæus eam Stoicis tribuit, Eclog. ethic. c. 4, p. 171 : Εἶναι δὲ ἐπιστήμην

κατάληψιν ἀσφαλῆ καὶ ἀμετάπτωτον ὑπὸ λόγου. Esse autem scientiam tradunt Stoici firmam et certam rationis comprehensionem. Porro hæc a Clemente sumpsit Theodoretus, libri superius dicti p. 481 : Ὑποβάθρα μέντοι καὶ χρητὴς τῆς ἐπιστήμης ἡ πίστις· τὴν μὲν γὰρ πίστιν καὶ οἱ ἡμέτεροι φιλόσοφοι ὠρίσαντο εἶναι ἐθελούσιον τῆς ψυχῆς συγκατάθεσιν· τὴν δὲ ἐπιστήμην ἔξιν ἀμετάπτωτον κατὰ λόγου. Est itaque fides velut primaria quædam basis et fundamentum scientiæ. Fidem enim vestri quoque philosophi esse voluerunt voluntariam quamdam animi assensionem : scientiam, habitum indeciduum cum ratione.

(57) Θεοσεβείας αὐτῆς. Quid si legamus, πλὴν θεοσεβείας αὐτῆς. in hunc sensum : Estne enim revera alius quis ejusmodi status, præterquam ipsius pietatis? Scilicet, id agit Clemens, ut fidem omni scientia potiore ostendat. Lowth.

(58) Τὴν αἴσθησιν. Hoc a magistro suo Aristotele didicit Theophrastus : ejus enim sententia : Nihil est in intellectu, quod non prius fuit in sensu.

τείνονται. Ὁ πιστεύσας τοίνυν ταῖς Γραφαῖς ταῖς A
θεαῖαις, τὴν κρίσιν βεβαίαν ἔχων (59), ἀποδείξιν ἀναν-
τίρρητον τὴν τοῦ τῆς Γραφᾶς δεδορημένου φωνῆν
λαμβάνει Θεοῦ. Οὐκέτι ὅν πίστις γίνεται δι' ἀποδεί-
ξεως ὠχυρωμένη. Μακάριοι τοίνυν, εἰ μὴ ἰδόντες,
καὶ πιστεύσαντες. Αἱ γὰρ τῶν σειρήνων ἐπιτελέ-
σεις, δύναμιν ὑπὲρ ἀνθρώπων ἐνδεικνύμεναι, ἐξέπληρ-
τον τοὺς παρατυγχάνοντας, πρὸς τὴν τῶν λεγομένων
παραδοχὴν σχεδὸν ἄκοντας εὐτρεπίζουσαι.

capit. Ita fides per demonstrationem firmior fieri nequit. *Beati itaque, qui non viderunt, et credide-*
ruunt^a. Ac sirenium quidem cantus, vi plus quam humana eos, qui in eas inciderant, obstupesciebant,
ut ea, quæ dicebantur, exciperent, propemodum invitos inducentes.

CAPUT III.

Contra hæreticos disputat, qui fidem ex naturæ necessitate provenire statuunt.

Ἐνταῦθα φυσικὴν ἠγοῦνται τὴν πίστιν οἱ ἀμφὶ τὸν B
Βασιλεῖδην· καθὼ καὶ ἐπὶ τῆς ἐκλογῆς τάττουσιν αὐ-
τὴν, τὰ μαθήματα ἀναποδείκτως εὐρίσκουσιν κατα-
λήψει νοητικῆ. Οἱ δὲ ἀπὸ Οὐαλεντινίου, τὴν μὲν πί-
στιν τοῖς ἀπλοῖς ἀπονείμαντες ἡμῖν, αὐτοῖς δὲ τὴν
γνώσιν (40), τοῖς φύσει σωζομένοις (41), κατὰ τὴν
τοῦ διαφέροντος πλεονεξίαν σπέρματος ἐνυπάρχειν
βούλονται, μακρῶ (42) δὲ χωρισμένην πίστει, ἢ
τὴ πνευματικὴν τοῦ ψυχικοῦ λέγοντες. Ἔτι φασὶν εἶ
ἀπὸ Βασιλεῖδου (43), πίστιν ἅμα καὶ ἐκλογὴν οἰκίαν
εἶναι καθ' ἕκαστον διάστημα· κατ' ἐπακολούθημα δ'
αὐτῆς ἐκλογῆς τῆς ὑπερκοσμίου, τὴν κοσμικὴν ἀπά-
σης φύσεως συνέπεσθαι πίστιν, κατάλληλόν τε εἶναι
τῆ ἑκάστου ἐλπίδι καὶ τῆς πίστει τὴν δωρεάν. Οὐ-
κέτι ὅν προαιρέσεως κατόρθωμα ἢ πίστις, εἰ φύσεως
πλεονέκτημα· οὐδὲ ἀμοιβῆς δικαίας τεύξεται, ἀναί-
τιος ὢν, ὁ μὴ πιστεύσας· καὶ οὐκ αἴτιος ὁ πιστεύσας. C
Ἡᾶσα δὲ ἢ τῆς πίστει καὶ ἀπιστίας ἰδιότης καὶ δια-
φορότης οὐτ' ἐπαίνω, οὐτε μὴν ψόγω ὑποπέσοι ἄν,
ὀρθῶς λογιζομένοις, προηγουμένην ἔχουσα τὴν ἐκ τοῦ
τὰ πάντα δυνατοῦ φυσικὴν ἀνάγκην γενομένην. Νευ-
ροσπαστουμένων δὲ ἡμῶν, ἀφύχων δίχην, φυσικαῖς
ἐνεργείαις, τὸ τε ἀκούσιον παρέλκει (44), ὄρμη τε,
ἢ προκαθηγουμένη τούτων. Καὶ οὐκ ἔτι ἔγωγε ἐννοῶ
ζῶν τοῦτο, οὗ τὸ ὀρμητικὸν ἀνάγκη (45) λέλογχεν
ὑπὸ τῆς ἔξωθεν αἰτίας κινούμενον. Ποῦ δὲ ἔτι ἢ τοῦ
ποτε ἀπίστου μετάνοια, δι' ἣν ἄφεσις ἀμαρτιῶν;
Ἵστε οὐδὲ βάπτισμα ἔτι εὐλογον, οὐδὲ μακαρία σφρα-
γίς (46), οὐδὲ ὁ Υἱὸς, οὐδὲ ὁ Πατήρ· ἀλλὰ Θεὸς, σῶ-
μαι, ἢ τῶν φύσεων αὐτοῖς εὐρίσκειται διανομή, τὸν D

enim definiunt philosophi habitum, a ratione qui
transmoveri non potest. Estne ergo aliquis alius
ejusmodi verus status pietatis, cujus sola est ma-
gistro ratio? Non ego quidem arbitror. Cæterum
Theophrastus dicit, sensum esse fidei principium.
Is enim principia rationi et intellectui nostro sup-
peditat. Qui divinis ergo Scripturis firmo judicio
credit, demonstrationem, cui contradici nequit,
Dei scilicet, qui Scripturas nobis dedit, vocem ac-
cipit. Ita fides per demonstrationem firmior fieri
nequit. *Beati itaque, qui non viderunt, et credide-*

ruunt^a. Ac sirenium quidem cantus, vi plus quam humana eos, qui in eas inciderant, obstupesciebant,
ut ea, quæ dicebantur, exciperent, propemodum invitos inducentes.

CAPUT III.

Contra hæreticos disputat, qui fidem ex naturæ necessitate provenire statuunt.

Hic fidem esse naturalem existimant Basilidis se-
ctatores : qua ratione etiam eam electioni tribuunt,
ut quæ intellectuali comprehensione disciplinas in-
veniat citra demonstrationem. Valentiniani autem
cum nobis quidem simplicibus fidem tribuerint,
sibi, qui natura salvi fiunt, volunt esse ✕ cognitio-
nem ab excellentis abundantia seminis : dicentes
eam longe magis a fide distare, quam spiritale ab
animali. Præterea dicunt Basilidei, fidem simul et
electionem esse propriam in unoquoque spatio : rur-
sus autem ex consequentia supermundanæ electio-
nis consequi mundanam totius naturæ fidem, et
pro modo spei uniuscujusque conveniens quoque
esse donum fidei. Voluntariæ ergo ac liberæ electio-
nis non est fides utique officium, si est naturæ præ-
rogativa : neque justam consequetur retributionem,
qui non credidit, quia ejus culpa id non evenit ; nec
is, qui credidit, quia causa non fuit. Nulla autem
fidei et incredulitatis proprietas, vel differentia,
laudi, vel vituperationi fuerit obnoxia, si recte con-
sideremus, cum habeat præcedentem naturalem ne-
cessitatem, quæ orta est ab eo, qui potest omnia.
Quod si nos, tanquam inanima, naturalibus opera-
tionibus, veluti fideiculis, trahamur, frustra est in-
voluntarium, et appetitio, quæ ea præcedit. Nec ego
illud utique animal quale sit intelligo, cujus vim
appetendi, quæ ab externa causa movetur, sortita
est necessitas. Ubi autem est ejus, qui fuit aliquando
incredulus, pœnitentia, per quam remissio pecca-
torum? Quare nec amplius baptismus rationis con-

✕ P. 454 ED. POTTER, 564 ED. PARIS. ^a Joan. xx, 29.

(59) *Βεβαίαν ἔχων*. Hervetus post has voces dis-
tinguit. SYLB.

(40) *Γνώσιν*. Unde Gnostici dicti sunt.

(41) *Τοῖς φύσει σωζ.* Sic infra in *Excerptis*, pag.
798 : Τὸ μὲν πνευματικὸν, φύσει σωζόμενον. *Spiri-*
tuale quidem natura servatur. Irenæus lib. i, c. 41,
p. 50 : Αὐτοῦς δὲ μὴ διὰ πράξεων, ἀλλὰ διὰ τὸ φύσει
πνευματικοῦς εἶναι πάντη τε καὶ πάντως σωθήσε-
σθαι. *Semetipsos autem non per operationem, sed eo*
quod sint naturaliter spirituales omnino salvari di-
cunt.

(42) *Μακρῶ*. Hervetus cum μακρῶ subintelligit
μᾶλλον, longe magis a fide separatam, quam spirituale
ab animalī. Alioqui pro ἢ legendum esset ἢ, quo
modo, sicut. SYLB.

(43) *Βασιλεῖδου*. Seu Βασιλεῖδους. Conf. quæ
dicta sunt ad p. 540 edit. Paris.

(44) *Τὸ τε ἀκούσιον π.* Pro ἀκούσιον legendum
omnino ἐκούσιον. LOWTH. Malim : Τὸ τε ἀκούσιον
καὶ τὸ ἐκούσιον παρέλκει, ὄρμη τε, ἢ προκαθηγου-
μένη τούτων. *Nam si naturæ viribus, velut quibus-*
dum fideiculis, trahamur, frustra erunt invitam ei
sponianeum, ut etiam ea, quæ hæc præcedit, appeti-
tio. Nam illud τούτων duplex antecedens respicit.

(45) *Ἀνάγκη*. Nominativum ἀνάγκη agnoscit
Herveti versio, sortita est necessitas. Dativum si
quis malit, tolerabilem et ipse reddet sensum. SYLB.

(46) *Σφραγίς*. Hoc nomen ecclesiastici scripto-
res interdum baptismō tribuerunt, interdum impo-
sitioni manuum quæ baptismum sequebatur.

sentaneus, nec beatum signaculum, nec Filius, nec Α θεμέλιον τῆς σωτηρίας, τὴν ἐκούσιον πίστιν, οὐκ Pater, sed est eis Deus, ut videtur, impia natura-
rum distributio, quæ fidem voluntariam non habet fundamentum salutis. ἔχουσα.

CAPUT IV.

Iterum de utilitate credendi, fidemque esse omnis scientiæ fundamentum.

Nos autem, qui liberam potestatem **157** eligendi et vitandi a Domino datam esse hominibus, a Scripturis accepimus, iudicio firmo ac immobili fidei acquiescamus, alacrem et promptum ostendentes spiritum, quoniam vitam elegimus, et Deo per vocem illius credidimus; et qui Logo credidit, novit rem esse veram: Logos enim est veritas. Qui autem non credidit dicenti, Deo non credidit. *Fide intelligimus aptata esse sæcula verbo Dei, ut ex invisibilibus B visibilia fierent, inquit Apostolus. Fide majorem hostiam Abel, quam Cain, obtulit, per quam testimonium est consecutus, quod esset justus, testimonium perhibente muneribus ejus Deo, et per illam defunctus adhuc loquitur, et quæ deinceps sequuntur, usque ad illud, ✠ quam temporalis peccati habere jucunditatem.* Hos ergo cum etiam ante Legem fides justificasset, constituit hæredes divinæ promissionis. Quid ergo adhuc fidei ex nostra historia recensens adduco testimonia? *Deficiet enim me tempus enarrantem de Gedeon, Barac, Sampson, Jephthæ, David, Samuel, et prophetis*ⁿ, et quæ sequuntur. Cum autem sint quatuor, in quibus verum consistit, sensus, intelligentia, scientia, opinio; natura quidem prima est intelligentia; nobis autem et respectu nostri sensus: ex sensu autem et intelligentia consistit scientiæ essentia. Intelligentiæ autem et sensus communis est evidentia. Sed sensus quidem est gradus ad scientiam. Fides autem progressa per sensilia, relinquit opinionem: contendit autem ad ea, quæ mendacio carent, et permanet in veritate. Si quis autem dicat scientiam esse demonstrativam ex ratione; is perpendat, quod scientiæ principia demonstrari nequeant: neque enim ea cognosci possunt ex arte, vel prudentia. Hæc enim versatur in iis, quæ contingit se aliter habere: illa autem est efficiens et propemodum contemplans. Fide ergo sola existimant se consequi principium universorum. Quævis enim scientia doceri potest: quod autem doceri potest, docetur ex eo, quod prius cognoscitur: non prius autem cognoscebatur a Græcis principium universorum. Neque enim a Thalete, qui

✠ P. 455 ED. POTTER, 565 ED. PARIS.

(47) Ἐκείνου. Scilicet ζωῆς, vitæ: cui masculinam vocem adjungit, quia τὸν Λόγον intelligit, qui est ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ ζωή, ut ipse se vocat Joan. xiv, 6.

(48) Τὸ βλεπόμενον. Τὰ βλεπόμενα Hebr. xi. Mox, προσήνεγκε τῷ Θεῷ. Dein, ἐπι λαλεῖται. Ibid.

(49) Καὶ τὰ ἐξῆς, ἕως. Hæc verba Clementis sunt. Contrahit enim loci prolixioris citationem, et transilit a versa ejus capitis 4 usque ad 25, ab Abele nempe usque ad Moysen. Ibidem mox ex eodem capite legendum, ἣ πρόσκαιρον ἔχειν, quam temp. habere. SYLB.

(50) Τί οὖν... μυστήρια. Hæc paraphrastice exponant illa D. Pauli verba: Καὶ τί ἐστὶ λόγος; Hebr. xi, 52.

Ἡμεῖς δὲ, οἱ τὴν αἵρεσιν καὶ φυγὴν δεδῶσθαι τοῖς ἀνθρώποις αὐτοκρατορικὴν παρὰ τοῦ Κυρίου διὰ τῶν Γραφῶν παρεληφότες, ἀμεταπτώτως κριτηρίῳ τῆ πίστεως ἐπαναπαυόμεθα, τὸ πνεῦμα πρόθυμον ἐνδειξάμενοι, ὅτι εἰλόμεθα τὴν ζωὴν, καὶ τῷ Θεῷ διὰ ἐκείνου (47) φωνῆς πεπιστεύκαμεν: καὶ ὁ τῷ Λόγῳ πιστεύσας οἶδε τὸ πρᾶγμα ἀληθές: ἀλήθεια γὰρ ὁ Λόγος. Ὁ δὲ ἀπιστήσας τῷ λέγοντι ἠπίστησε τῷ Θεῷ. Πίστει νοοῦμεν κατηγορεῖσθαι τοὺς αἰῶνας ζήματι Θεοῦ, εἰς τὸ μὴ ἐκ φαινομένων τὸ βλεπόμενον (48) γεγονέναι, φησὶν ὁ Ἀπόστολος: οἶσται πλείονα οὐσίαν Ἄβελ παρὰ Κάιν προσήνεγκε. εἰ ἦ, ἐμαρτυρήθη εἶναι δίκαιος, μαρτυροῦντες ἐὰν τοῖς δώροις αὐτῷ τοῦ Θεοῦ: καὶ δι' αὐτῆς, ἀποθανὼν, ἐπι λαλεῖ, καὶ τὰ ἐξῆς, ἕως (49), ἣ πρόσκαιρον ἔχει ἀμαρτίας ἀβλάνσιν. Τούτους μὲν οὖν καὶ πρὸ Νόμου ἡ πίστις δικαιοῦσα, κληρονόμους κατέστησε τῆς θείας ἐπαγγελίας. Τί οὖν ἐστὶ τὰ τῆς πίστεως ἐκ τῆς παρ' ἡμῖν ἱστορίας ἀναλεγόμενος, παρατίθεμαι μαρτύρια (50); Ἐπιλείψει γὰρ με διηγούμενον ὁ χρόνος περὶ Γεδεὼν, Βαράκ (51), Σαμφῶν, Ἰεφθάε, Δαβὶδ τε καὶ Σαμουήλ, καὶ τῶν προφητῶν, καὶ τὰ τούτοις ἐπόμενα. Τεσσάρων δὲ ὄντων, ἐν οἷς τὸ ἀληθές, αἰσθήσεως, νοῦ, ἐπιστήμης, ὑπολήψεως: φύσει μὲν πρῶτος ὁ νοῦς, ἡμῖν δὲ καὶ πρὸς ἡμᾶς ἡ αἰσθησις: ἐκ δὲ αἰσθήσεως καὶ τοῦ νοῦ ἡ τῆς ἐπιστήμης συνίσταται οὐσία: κοινὸν δὲ νοῦ τε καὶ αἰσθήσεως τὸ ἐναργές. Ἄλλ' ἡ μὲν αἰσθησις ἐπιβάθρα τῆς ἐπιστήμης: ἡ πίστις δὲ, διὰ τῶν αἰσθητῶν (52) ὀδεύσασα, ἀπολείπει τὴν ὑπόληψιν πρὸς δὲ τὰ ἀψευδῆ σπεύδει, καὶ εἰς τὴν ἀλήθειαν καταμένει. Εἰ δὲ τις λέγοι τὴν ἐπιστήμην ἀποδεικτικὴν εἶναι μετὰ λόγου, ἀκουσάτω, ὅτι καὶ αἱ ἀρχαὶ ἀναπόδεικτοι: οὔτε γὰρ τέχνη, οὔτε μὴν φρονήσις γνωσταί. Ἡ μὲν γὰρ περὶ τὰ ἐνδεχόμενά ἐστιν ἄλλως ἔχειν ἡ δὲ ποιητικὴ (53), μονονουχὶ δὲ καὶ θεωρητικὴ. Πίστει οὖν ἐφικέσθαι μόνῃ οἴονται τῆς τῶν ὄλων ἀρχῆς. Πᾶσα γὰρ ἐπιστήμη διδακτὴ ἐστὶ: τὸ δὲ διδακτὸν ἐκ προγινωσκόμενου. Οὐ προσεγνώσκατο δὲ ἡ τῶν ὄλων ἀρχὴ τοῖς Ἑλλησιν: οὐτ' οὖν Θαλῆ (54), ὕδωρ ἐπισταμένῳ τὴν πρώτην αἰτίαν, οὔτε τοῖς ἄ-

ⁿ Hebr. xi, 3, 4, 25, 52.

(51) Βαράκ. Βαράκ τε καὶ Σαμφῶν, καὶ Ἰεφθάε, Hebr.

(52) Διὰ τῶν αἰσθητῶν. Nam fides per auditum fit, ut ait Apostolus Rom. x, 17.

(53) Ἡ δὲ π. Petavius Prolegom. ad Theolog. dogmata, c. 7, ait: « Lege, ἡ δὲ ποιητικὴ μόνον, οὐχὶ δὲ καὶ θεωρητικὴ. Siquidem prudentia circa contingentia versatur, quæ aliter habere possunt; ars autem effectrix solum est, non contemplatrix. » Idem Lowthno placuit.

(54) Θαλῆ. Conf. Protrept. p. 42, Strom. i, p. 295 edit. Paris.

λοις τοῖς φυσικοῖς τοῖς ἐξῆς· ἐπαὶ καὶ Ἀναξαγόρας (55) πρῶτος ἐπέστησε τὸν νοῦν τοῖς πράγμασιν· ἀλλ' οὐδὲ οὗτος ἐτήρησε τὴν ἀξίαν τὴν ποιητικὴν, δίνους τινὰς ἀνοήτους ἀναζωγραφῶν, σὺν τῇ τοῦ νοῦ ἀπραξία τε καὶ ἀνοίᾳ. Διὸ καὶ φησιν ὁ Λόγος· Μὴ εἴπητε (56) ἑαυτοῖς διδάσκαλον ἐπὶ τῆς γῆς. Ἡ μὲν γὰρ ἐπιστήμη ἐξὶ ἀποδεικτικῆ· ἡ πίστις δὲ χάρις ἐξ ἀναποδείκτων εἰς τὸ καθόλου ἀναδιθάζουσα τὸ ἀπλοῦν, ὃ οὔτε σὺν ὕλῃ ἐστίν, οὔτε ὕλη, οὔτε ὑπὸ ὕλης. Οἱ δὲ ἄπιστοι (57) ὡς ἔοικεν, ἐξ οὐρανοῦ καὶ τοῦ ἀοράτου πάντα ἔλκουσιν εἰς γῆν, ταῖς χερσὶν ἀτεχνῶς πέτρας καὶ ὄρυς περιλαμβάνοντες, κατὰ τὸν Πλάτωνα· τῶν γὰρ τοιούτων ἐφαπτόμενοι πάντων, διίσχυρίζονται τοῦτ' εἶναι μόνον, ὅπερ ἔχει προσβολὴν καὶ ἐπαφήν τινα· ταῦτόν σῶμα καὶ οὐσίαν ὀριζόμενοι, πρὸς αὐτοὺς ἀμφισβητοῦντες, μάλα εὐλαβῶς ἀνωθεν ἐξ ἀοράτου ποθὲν ἀμύνονται νοητὰ ἄττα καὶ ἀσώματα εἶδη, βιαζόμενοι τὴν ἀληθινὴν οὐσίαν εἶναι. Ἰδοὺ δὲ (58), ποιῶ καινὰ, ὁ Λόγος φησιν, ἃ ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδεν, οὐδὲ οὖς ἤκουσεν, οὐδὲ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου ἀνέβη· καινῷ ὀφθαλμῷ, καινῇ ἀκοῇ, καινῇ καρδίᾳ, ὅσα ὀρατὰ καὶ ἀκουστὰ, καταληπτὰ διὰ τῆς πίστεως καὶ συνέσεως, πνευματικῶς λεγόντων, ἀκούοντων, πραττόντων τῶν τοῦ Κυρίου μαθητῶν. Ἔστι γὰρ δόκιμον (59) νόμισμα, καὶ ἄλλο κίβδηλον, ὅπερ οὐδὲν ἔλαττον ἀπατᾷ τοὺς ἰδιώτας, οὐ μὴν τοὺς ἀργυραμοιβούς· οἱ ἴσασι μαθόντες τὸ τε παρακεχαραγμένον καὶ τὸ δόκιμον χωρίζειν καὶ διακρίνειν· οὕτως ὁ ἀργυραμοιβὸς τῷ ἰδιώτῃ, τὸ νόμισμα τοῦτο μόνον (60) ὅτι κίβδηλόν ἐστι, φησὶ· τὸ δὲ πῶς, μόνος ὁ τοῦ τραπεζίτου γνώριμος, καὶ ὁ ἐπὶ

⌘ P. 456 ED. POTTER. * Matth. xxiii, 9. * Isa. lxiv, 4, 19; I Cor. ii, 9.

(55) Ἀναξαγόρας. Diogenes Laertius in principio Anaxagoræ: Πρῶτος τῇ ὕλῃ νοῦν ἐπέστησεν, ἀρξάμενος οὕτω τοῦ συγγράμματος, ὃ ἐστὶν ἡδέως καὶ μεγαλοφρόνως ἐρημηνευμένον· ἅπαντα χόρηματα τῆν ὁμοῦ, εἶτα νοῦς ἐλθὼν αὐτὰ διεκόσμησε· ἢ παρ' ὃ καὶ Νέως ἐπεκλήθη. *Primus hic materiæ mentem adjecit, in principio operis sui suavi et magnifica oratione sic scribens: ἅπαντα simul erant, deinde accessit mens, eaque composuit: ἢ quare et Mens cognominatus est.*

(56) Μὴ εἴπ. Exprimit sensum Matth. xxiii, 9.

(57) Οἱ δὲ ἄπιστοι. Theodoretus Θεραπευτ. Α', p. 477: "Ὅπερ γὰρ ὀφθαλμὸς ἐν σώματι, τοῦτο ἄρα πίστις ἐν διανοίᾳ· μᾶλλον δὲ ὡσπερ ὀφθαλμὸς δεῖται φωτὸς ἐπιδεικνύοντος τὰ ὀρατὰ, οὕτω δὲ αὐ καὶ ὁ νοῦς δεῖται πίστεως ἐπιδεικνυούσης τὰ θεῖα, καὶ τὴν περὶ τούτων δόξαν φυλακτούσης βεβαίαν. Τῶν δὲ γε τὰ νοητὰ θεωρεῖν οὐ βουλομένων ἀκούσατε ὅπως ὁ Πλάτων κατηγορεῖ· Ἔθρει γὰρ δὲ, φησὶ, περισκοπεῖν μὴ τις τῶν ἀμύμων ἐπακούσῃ· εἰσὶ δὲ οὗτοι οἱ μηδὲν ἄλλο ἠγούμενοι εἶναι, ἢ οὐ ἂν ἀπρὶξ ταῖς χερσὶ λαβέσθαι δύναιτο· πράξεις δὲ, καὶ γενέσεις, καὶ πᾶν τὸ ἀόρατον οὐκ ἀποδεχόμενοι ὡς ἐν οὐσίᾳ μέρει." *Nam quod est oculus in corpore, hoc est fides in mente. Aut potius sicut oculus luce indiget, per quam ipsi visibilia ostendantur; pari modo intellectus indiget fide, quæ divina ipsi ostendat, quæque stabilem de his conceptum perpetuumque conservet. Audite vero, et quo pacto Plato eos accuset, qui nolunt animo contemplari, quæ sunt intellectu solo perceptibilia: Vide, inquit, circumspiciens, ne quis nondum initiatus hæc audiat: cujusmodi sunt qui nihil aliud esse usquam optineant, nisi quod ipsi queant manibus tenaciter apprehendere; actiones vero*

A aquam statuit primam causam; neque ab aliis, qui deinceps consecuti sunt, physicis. Primus enim Anaxagoras mentem rebus præfecit. Sed nec ille dignitatem servavit causæ efficientis, nescio quæ amentes describens revolutiones, cum mentis ab agendo cessatione et amentia. Quocirca Logos quoque dicit: *Ne dixeritis vobis magistrum super terram* *. Est enim scientia habitus demonstrativus: fides autem gratia, quæ ex iis, quæ demonstrari nequeunt, deducit ad id, quod est simplex, generale, et universum, quod neque est cum materia, neque materia, neque sub materia. Increduli autem, ut videtur, ex cælo, et invisibili, omnia trahunt in terram, manibus petras et quercus plane apprehendentes, ut ait Plato. Omnia enim, quæ sunt ejusmodi, attingentes, nil aliud usquam esse affirmant, nisi quod contingi et contrectari possit: item statuentes esse corpus et essentiam, adversus se decertantes, pie admodum de parte superiori atque ex invisibili alicunde vindicant incorporeas quasdam, et quæ intelligentia sola percipiuntur, formas, urgentes veram esse essentiam. *Ecce facio nova* ait Verbum, *quæ oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascenderunt* b: novo oculo, nova aure, novo corde, quæcumque videri et audiri possunt, sunt per fidem et intelligentiam comprehendenda, spiritualiter dicentibus, audientibus, agentibus Domini discipulis. Est enim inter nummos alius probus, alius adulterinus, qui nihilo secius rudes decipit, sed non argentarios, qui didicerint separare et discernere probum ab altero, qui est male notus. Sic argentarius rudi solum indicat nummum esse

et generationes, ac demum quidquid videri non potest, in substantiæ partem non admittunt.

(58) Δῆ. Abest ab Isa. Mox, καὶ οὖς οὐκ ἤκουσε, καὶ ἐπὶ κ. ἀν. οὐκ ἀνέβη, Ibid.

(59) Ἔστι γὰρ δ. In hanc sententiam multa disserit Theodoretus, e quibus postrema sunt hæc libri jam dicti p. 481: Οὐκοῦν, ὃ φιλότις, καινὸν τι γόρημα πάντων ἢ πίστις, καὶ τῶν μαθεῖν τινα τέχνην ἐπιεμένων, καὶ τῶν πλεόντων, καὶ γεωργούντων, καὶ ἰατροῖς προσεδρευόντων· ἢ δὲ γνώσις οὐ πάντων, ἀλλὰ μόνον τῶν τὰς τέχνας ἐπισταμένων. Αὐτίκα τοίνυν ἐὰν ἐθελήσωμεν διαγνῶναι χρυσὸν δόκιμον τε καὶ ἀπεφθον, οὐχ ἡμεῖς τῇ βασάνῳ τοῦτον προσφέρουμεν, ἀλλ' ἐπιστάμενον τὰ τοιαῦτα δοκιμάσαι κελεύομεν· ὃ δὲ ἢ τῇ λίθῳ προσφέρων, ἢ τῷ πυρὶ, ἢ κίβδηλον, ἢ δόκιμον ἀποφαίνει. *Fides itaque, o amici, communis quædam res est omnibus, et qui videlicet artem quampiam cupiant discere, et qui navigent, et qui agriculturæ inserviant, medicisve operam dent, peritia vero non omnium, sed illorum dumtaxat, qui illarum artium scientiam tenent. Itaque si, exempli causa, probum aurum et excocctum discere velimus, minime nos ipsi id probationi subjicimus, sed ipsum id explorare rogamus, qui harum rerum peritus sit; is vero aut iudici admotum, aut igni, vel adulterinum esse, vel legitimam decernit.* Paulo post hæc addit: Οὐκοῦν οὐχ ἀπάντων ἢ ἐπιστήμη, ἀλλὰ τῶν διδασκαλῶν, καὶ χρόνῳ, καὶ πείρᾳ ταῦτα μαθητῶν ἢ δὲ γε πίστις ἀπάντων ἐστὶ τῶν μαθεῖν τι προθυμομένων. *Non igitur omnium est scientia, sed eorum, qui doctrina, diuturnitate temporis et experientia sunt eam assecuti; at vero fides omnium est, qui quidquam discere cupiunt.*

(60) Τοῦτο μ. Simplicior oculo est, μόνον τοῦτέ

adulterinum : quæ vero ratione id indicat, solus discipulus argentiarii discipulus, et qui ad id est exercitatus. Aristoteles autem, id, quod consequitur scientiam, iudicium, quo verum esse hoc aut illud iudicamus, dicit esse fidem. Est ergo fides scientia præstantior, et ejus criterium. Fidem autem imitatur conjectura, quæ est imbecilla opinio, sicut adulator amicum, et lupus canem. Quoniam autem videt faber, quod, quædam discendo fit artifex ; et gubernator, quod cum artem perceperit, gubernare poterit ; non satis esse reputat, velle fieri bonum et honestum : sed necesse est, eum alicui parendo discere. parere autem Logo, quem magistrum esse diximus, est illi credere, in nulla re ei repugnando. Quomodo enim fieri potest, ut adversus Deum in acie stemus ? Est ergo cum fide cognitio, et vicissim cum cognitione fides, quadam divina consecutione mutuo connexa. Quinetiam Epicurus, qui veritati maxime prætulit ✕ voluptatem, mentis anticipationem existimat esse fidem. Anticipationem autem definit, adjectionem animi ad aliquid evidens, et ad evidentem rei intelligentiam : neminem autem posse nec quærere, nec dubitare, neque vero opinari, sed neque probare, aut arguere, absque anticipationem. Quomodo autem si non habeat quis anticipationem ejus, quod desiderat, didicerit id, de quo quærit ? Qui autem didicit, anticipationem jam facit comprehensionem. Si autem is, qui discit, non discit absque anticipationem, quæ possit ea, quæ dicuntur, suscipere, ipse quidem habet aures præditas facultate au-

A μενον τῆ ἐπιστήμῃ κρῖμα ὡς ἀληθὲς τὸ δέ τι (61) πίστιν εἶναι φησι. Κυριώτερον οὖν τῆς ἐπιστήμης ἡ πίστις, καὶ ἔστιν αὐτῆς κριτήριον. Ὑποκρίνεται δὲ τὴν πίστιν ἢ εἰκασία (62), ἀσθενὴς οὔσα ὑπόληψις· καθάπερ ὁ κόλαξ τὸν φίλον, καὶ ὁ λύκος τὸν κύνα. Ἐπειδὴ δὲ ὁρῶν ὁ τέκτων, ὅτι μαθὼν (63) τινα, τεχνίτης γίνεται· καὶ ὁ κυβερνήτης, παιδευθεὶς τὴν τέχνην, κυβερνᾶν δυνήσεται, οὐκ ἀπαρκεῖν (64) λογιζόμενος τὸ βούλεσθαι καλὸν γενέσθαι κάγαθόν, ἀνάγκη δὲ ἄρα πειθόμενον μαθεῖν· τὸ δὲ πείθεσθαι τῷ Λόγῳ, ὃν διδάσκαλον ἀνηγορεύσαμεν, αὐτῷ ἐκείνῳ πιστεῦσαι ἔστι, κατ' οὐδὲν ἀντιβαίνοντα· πῶς γὰρ οἷόν τε ἀνεπίστασθαι τῷ Θεῷ ; Πιστὴ (65) τοίνυν ἢ γνώσις· γνωστὴ δὲ ἡ πίστις θεῖα τινὲ ἀκολουθία τε καὶ ἀντακολουθία γίνεται. Ναὶ μὲν καὶ ὁ Ἐπίκουρος, ὁ μάλιστα τῆς ἀληθείας προσημῆσας τὴν ἡδονὴν, πρόληψιν (66) εἶναι διανοίας τῆν πίστιν ὑπολαμβάνει· πρόληψιν δὲ ἀποδίδωσιν, ἐπιβολὴν ἐπὶ τι ἐναργές, καὶ ἐπὶ τὴν ἐναργῆ τοῦ πράγματος ἐπίνοιαν· μὴ δύνασθαι δὲ μηδένα μήτε ζητῆσαι, μήτε ἀπορῆσαι, μηδὲ μὲν δοξᾶσαι, ἀλλ' οὐδὲ ἐλέγξαι χωρὶς προλήψεως. Πῶς δ' ἂν, μὴ ἔχων τις πρόληψιν οὐ ἐφίεται, μάθοι περὶ οὗ ζητεῖ ; Ὁ μαθὼν (67) δὲ ἤδη κατάληψιν ποιεῖ τὴν πρόληψιν. Εἰ δὲ ὁ μαθητὴν οὐκ ἄνευ προλήψεως μαθητὴν τῆς τῶν λεγομένων παραδοκτικῆς, αὐτὸς μὲν ὧτα ἔχει τὰ ἀκουστικά τῆς ἀληθείας· μακάριος δὲ ὁ λέγων εἰς ὧτα ἀκουόντων· ὡσπερ ἀμέλει μακάριος καὶ αὐτὸς, ὁ τῆς ὑπακοῆς (68). Τὸ δὲ κατακοῦσαι συνεῖναι ἔστιν. Εἰ τοίνυν ἡ πίστις οὐδὲν ἄλλο ἢ πρόληψις ἔστι διανοίας περὶ τὰ

✕ P. 457 ED. POTTER, 566 ED. PARIS.

φασιν, ὅτι τὸ νόμισμα κίθδρῶν ἔστι. SYLBURG.

(61) *Τὸ δέ τι*. Rectius τὸδε τι, ut passim apud Aristotelem ; atque ita etiam interpretes. *hoc quidpiam*, inquit Sylburgius. Theodoretus, libri jam dicti pag. 479 : Μηδεὶς τοίνυν, ὦ φίλοι, κατηγορεῖτω τῆς πίστεως· καὶ γὰρ δὴ τὴν πίστιν Ἀριστοτέλης κριτήριον ἐπιστήμης ἐκάλεσεν. *Nemo itaque vestrum, o amici, fidem accuset ; quandoquidem Aristoteles fidem scientiæ criterium appellavit.*

(62) *Εἰκασία*. Quemadmodum ἡ εἰκασία est ἀσθενὴς ὑπόληψις, *opinio debilis* ; sic fides est ὑπόληψις σφοδρά, *opinio vehemens* ; secundum Aristotelem, *Topic.* lib. iv, c. 5.

(63) *Ὅτι μαθὼν*. Forte legendum καὶ μαθὼν, vel ὡς μαθὼν. LOWTH. Sed non video cur recepta lectio sollicitari debeat.

(64) *Οὐκ ἀπαρκεῖν*. Conf. Herveti Commentarius.

(65) *Πιστὴ*. Forte rectius πιστή, ut mox sequitur γνωστή, ut significet persuasionis effectum esse cognitionem, sicut fides e cognitione oritur. SYLBURG. — Sed nil mutandum. Sensus est, fidem et cognitionem sibi mutuam operam præstare. Theodoretus, libri superius dicti pag. 479 : Δεῖται μὲντοι ἡ πίστις τῆς γνώσεως, καθάπερ αὖ ἡ γνώσις τῆς πίστεως· οὔτε γὰρ πίστις ἄνευ γνώσεως, οὔτε γνώσις δίχα πίστεως γένοιτ' ἂν. Ἠγεῖται μὲντοι τῆς γνώσεως ἡ πίστις, ἔπεται δὲ τῆς πίστεως ἡ γνώσις. *Indiget autem fides cognitione, sicut et cognitio vicissim fide. Neque enim esse potest fides sine cognitione, neque cognitio sine fide. Cognitionem quidem fides præcedit, subsequitur autem fidem cognitio.*

(66) *Πρόληψιν*. Cicero, lib. i *De natura deorum*, πρόληψιν vertit *anticipationem*. *Quæ enim, inquit, gens, aut quod genus hominum, quod non habeat sine doctrina anticipationem quamdam deorum ? Est au-*

tem Epicuri πρόληψις, *antecepta in animo rei cuiusvis notio, sine qua nec intelligi quidquam, nec quæri, nec disputari possit. Unde anticipatio hæc est animi ad aliquid manifestum adjectio. Nam qui de homine disputat, notionem hominis evidentem animo prius teneat, necesse est. Diogenes Laertius in Epicuro, lib. x, seg. 55 : Τὴν πρόληψιν λέγουσιν οἰονεῖ κατάληψιν, ἢ δόξαν ὀρθήν, ἢ ἐννοιαν, ἢ καθολικὴν νόησιν ἐναποκειμένην, ταυτέστι μνήμην τοῦ πολλάκις ἐξωθεν φανέντος. Οἷον τὸ τοιοῦτον ἔστιν ἄνθρωπος· ἅμα γὰρ τῷ ῥηθῆναι ἄνθρωπος, εὐθὺς κατὰ πρόληψιν καὶ ὁ τύπος αὐτοῦ νοεῖται, προηγουμένων τῶν αἰσθήσεων. Πᾶν οὖν πρᾶγμα ὀνόματι τῷ πρώτῳ ἐπιτεταγμένῳ ἐναργές ἔστι· καὶ οὐκ ἂν ἐζητήσαμεν τὸ ζητούμενον, εἰ μὴ πρότερον ἐγνώκαμεν αὐτό. Cæterum anticipationem dicunt veluti comprehensionem, sive cogitationem, sive universalem intelligentiam insitam, hoc est, memoriam ejus rei, quæ sæpe extrinsecus apparuit ; ut, exempli gratia : Τυτε quiddam homo est. Simul enim atque homo nominatur, continuo per anticipationem forma illius intelligitur, præcedentibus ac ducibus sensibus. Omnis enim res nomine principaliter imposito manifesta est. Neque enim profecto quæreremus, quod inquirimus, nisi prius illud novissemus, etc.*

(67) *Ὁ μαθὼν*. Theodoretus, libri jam dicti p. 479 : Ὁ δὲ γε Ἐπίκουρος πρόληψιν διανοίας αὐτῆν (πίστιν) εἶπε· τὴν δὲ πρόληψιν, προσλαβοῦσαν τὴν γνώσιν, κατάληψιν γίνεσθαι. *Epicurus vero anticipationem mentis fidem esse asserit ; anticipationem autem, accepta cognitione, in comprehensionem evadere.*

(68) *Μακάριος καὶ αὐτὸς, εἰ τῆς ὑπ.* Scribi etiam possit, omisso ὁ articulo, *μακάριος καὶ αὐτὸς τῆς ὑπακοῆς, beatus etiam est ille, qui discit, propter obedientiam.*

λεγόμενα, καὶ τοῦτο ὑπακοή, τε εἴρηται, σύνεσις τε
πειθῶ (69), οὐ μὴν μαθήσεται τις ἄνευ πίστεως· ἐπεὶ
μηδὲ ἄνευ προλήψεως. Ἀληθὲς δ' οὖν ἔν πάντως μάλ-
λον ἀποδείκνυται τὸ ὑπὸ τοῦ προφήτου εἰρημένον·
Ἐὰν μὴ πιστεύσητε, οὐδὲ μὴ συνῆτε. Τοῦτο καὶ
Ἡράκλειτος ὁ Ἐφέσιος τὸ λόγιον παραφράσας, εἴ-
ρηκεν· Ἐὰν μὴ ἔλπηται (70) ἀνέλπιστον οὐκ ἐξευ-
ρήσει, ἀνεξερεύνητον ἔδν καὶ ἄπορον. Ἀλλὰ καὶ
Πλάτων ὁ φιλόσοφος ἐν τοῖς Νόμοις (71) τὸν μέλ-
λοντα μακαρίων τε καὶ εὐδαίμονα γενέσθαι. τῆς
ἀληθείας ἐξ ἀρχῆς εὐθύς εἶναι μέτοχον χρῆναι
φρῖν, ἵν' ὡς πλείστον χρόνον ἀληθῆς ὦν δια-
βῶν· πιστὸς γάρ. Ὁ δὲ ἄπιστος, ὃ φίλον ψεῦδος
ἐκούσιον· ὅτω δὲ ἀκούσιον, ἄνευ ὦν, οὐ ζῶον·
οὐθ' ἕτερον οὖν ζηλωτὸν (72). Ἄριλος γάρ πάς,
ὃ γὰρ ἄπιστος καὶ ἀμαθής. Καὶ μὴ τι ταύτην σο-
φίαν βασιλικὴν ἐν Εὐθυδήμῳ ἐπιτεκρουμένως
λέγει; Ἐν γοῦν τῷ Πολιτικῷ πρὸς λέξιν φρῖν·
Ὡστε ἡ τοῦ (73) ἀληθινῶ βασιλέως ἐπιστήμη
βασιλική· καὶ ὁ ταύτην κεκτημένος, εἴν τε ἄρ-
χων, εἴν τε ιδιώτης ὦν τυγχάνη, πάντως κατὰ
γε τὴν τέχνην αὐτὴν βασιλικὸς ἐρθῶς προσαρ-
ρευθήσεται. Αὐτίκα οἱ εἰς τὸν Χριστὸν πεπιστευκό-
τες χρηστοί (74) τὲ εἰσι καὶ λέγονται· ὡς οἱ (75) τῷ
ὄντι βασιλικοὶ βασιλεῖ μεμελημένοι. Ὡς γάρ οἱ σο-

✠ P. 458 ED. POTTER, 367 ED. PARIS.

(69) *Σύνεσις τε πειθῶ*. Scribendum *σύνεσις τε
καὶ πειθῶ*, *intelligentia etiam, et persuasio*.

(70) *Ἐὰν μὴ ἔλπ.* Ita legitur hic locus in Flo-
rentina editione Clementis; apud Theodoretum au-
tem: *Εἰ μὴ ἐλπίζητε τὸ ἀνέλπιστον, οὐκ ἐξευρή-
σετε*. Fortasse Clemens scripserat, *εἴν μὴ ἐλπηθε,*
ἀνέλπιστον οὐκ ἐξευρήσετε. Utitur autem et alibi
Heraclitus verbo *ἐλπεσθαι* potius quam τῷ ἐλπί-
ζειν. Est enim illud magis Ionicum. Henricus Ste-
phanus in *Poesi philosoph.* Interpres Theodoretii
lib. i *Therapeutices Græc.* vertit: *Ni speretis, quod
sperare non est, nequaquam invenietis, quod inscru-
tabile, dubium, inaccessibleque est*. Pindari porro
dictum, quod paulo post addit, habes et p. 50.
COLLECT. Theodoretii locus sic se habet, libri jam
dicti p. 478: *Καὶ ὁ Ἡράκλειτος πάλιν παρεγγυᾷ
ξεναγαῖσθαι ὑπὸ τῆς πίστεως, οὕτω λέγων· «Ἐὰν μὴ
ἐλπίζητε, ἀνέλπιστον οὐκ εὐρήσετε, ἀνεξερεύνητον
ἔδν καὶ ἄπορον.» Ipse etiam Heraclitus hortatur, ut
fidei ductum sequamur, sic loquens; «Nisi speretis,
insperatum non invenietis, cum inscrutabile sit et
inaccessum.»*

(71) *Ἐν τοῖς Νόμοις*. Platonis verba occurrunt
in lib. v *De legibus*, p. 841: *Ἀληθεῖα δὴ πάντων
μὲν ἀγαθῶν θεοῖς ἡγρεῖται, πάντων δὲ ἀνθρώπων· ἥς
ὁ γενήσεσθαι μέλλων μακάριός τε καὶ εὐδαίμων ἐξ
ἀρχῆς εὐθύς μέτοχος εἶη, ἵνα ὡς πλείστον χρόνον
ἀληθῆς ὦν διαβῶν· πιστὸς γάρ· ὁ δὲ ἄπιστος, ὃ φί-
λον ψεῦδος ἐκούσιον· ὅτω δὲ ἀκούσιον, ἄνευ ὦν
οὐδέτερον ζηλωτὸν.* Ἄριλος γάρ δὴ πάς, ὃ γὰρ ἄπιστος
καὶ ἀμαθής, χρόνον δὲ προϊόντος γνωσθεῖς, εἰς τὸ
χαλεπὸν γῆρας ἐρτρίαν αὐτῷ πᾶσαν κατεσκευάσατο
ἐπὶ τέλει τοῦ βίου, ὥστε ζῶντων καὶ μὴ ἐταίριον
καὶ παιδῶν, σχεδὸν ὁμοίως ὄρφανὸν αὐτῷ γενέσθαι
τὸν βίον. *Veritas profecto tum diis, tum hominibus
dux est omnium bonorum. Cujus, qui felix beatus-
que futurus est, statim ab initio particeps esse debet,
ut in veritate plurimum tempus vitam agat. Fidus
hic certe est; infidus autem, qui sponte mentitur;
qui vero non sponte, amens; quorum neutrum opta-
bile est: nam et infidus et amens ab amicitia admo-
dum alienus; ac procedente tempore cognitus, in
tantam odiosa senectia vitæque termino solitudinem*

*diendæ veritatis. Beatus est autem, qui dicit in
aures audientium; sicut certe beatus quoque est is,
qui est obedientiæ. Audire autem est intelligere.*
Si ergo fides nihil est aliud, quam anticipatio co-
gnitionis circa ea, quæ dicuntur; et hoc **158** di-
ctum est obedientia et intelligentia persuasio, tum
sine fide nemo discet, quoniam nec sine anticipa-
tione. Verum ergo omnino ostenditur, quod a pro-
pheta dictum est: *nisi credideritis, non intelligetis*.
Hoc eloquium Heraclitus quoque Ephesius circum-
locutione quadam est interpretatus: *Nisi speret, id
quod est insperatum, non inveniet, cum sit et inscru-
tabile, et nullus ad id patent aditus*. Sed Plato quo-
que philosophus, in *Legibus*, eum, qui beatus et
felix est futurus, dicit oportere esse ab initio parti-
cipem veritatis, ut in veritate plurimum vivat tem-
pus: *is fidelis enim. Infidelis ✠ autem est, cui vo-
luntarium placet falsum. Cui autem involuntarium,
cum sit amens, non est animal. Neutrum ergo est
expetendum. Nam ab amicitia alienus est, quisquis
est infidelis et ignarus. Nunquid autem in Euthy-
demo occulte hanc esse dicit regalem sapientiam?*
In *Politico* quidem certe his verbis utitur: *Quare
veri regis regalis est sapientia, et qui eam possederit,
sive princeps, sive privatus fuerit, omnino ex hac*
✠ Isa. vii, 9.

*incidit, ut seu vivant, seu decesserint filii ac amici,
pene similiter orbam vitam misere agat.* Theodoretus,
Clementis vestigiis insistens, libri superius
dicti p. 485 ait: *Προσγενομένη δὲ τῇ πίστει ἡ γνῶ-
σις, τελειουργεῖ τῆς ἀληθείας τὴν ἐπιστήμην· ὁ δὲ
γε ταύτην κεκτημένος, δόλιος καὶ τριστόλιος. Καὶ
τοῦτο δὴ ὁ Πλάτων ἐν τοῖς Νόμοις δεδήλωκε. Τὸν μέλ-
λοντα γάρ, φρῖν, μακάριον καὶ εὐδαίμονα ἐσεσθαι
τῆς ἀληθείας εὐθύς ἐξ ἀρχῆς μέτοχον εἶναι· ἵν' ὡς
ἐπὶ πλείστον χρόνον ἀληθῆς ὦν διαβῶν. Fidei
autem adjuncta cognitio perficit scientiam veritatis:
quam qui assequitur, felix nimirum et felicissimus
est: habendus. Hoc et Plato in suis Legibus ostendit:
Oportere eum, qui beatus felixque futurus sit, etc.*

(72) *Ἄνευ ὦν, οὐ ζῶον· οὐθ' ἕτερον οὖν ζηλω-
τὸν*. Scribendum e Platone, *ἄνευ ὦν οὐδέτερον
ζηλωτὸν* eo sensu, qui superius expositus est.

(73) *Ὡστε ἡ τοῦ*. Platonis verba occurrunt in
principio *Politici*, pag. 529: *Ξ. Τί δ' ὅστις βασιλεύ-
οντι· χώρας ἀνδρὶ παραναεῖν δεινός, ιδιώτης ὦν αὐτός,
ἄρ' οὐ φήσομεν ἔχειν αὐτὸν τὴν ἐπιστήμην, ἣν ἔδει
τὸν ἄρχοντα αὐτὸν κεκτησθαι; Ν. Σ. Φήσομεν. Ξ.
Ἀλλὰ μὴν ἦ γὰρ ἀληθινῶ βασιλέως, βασιλικῆ; Ν. Σ.
Ναί. Ξ. Ταύτην δὲ κεκτημένος, οὐκ, ἀντεῖλον ἄν τε
ιδιώτης ὦν τυγχάνη, πάντως κατὰ γε τὴν τέχνην αὐ-
τὴν βασιλικὸς προσρηθῆσεται; Ν. Quid porro? si quis
privatus regem civitatis admonere et instruere potest,
nonne scientiam illam habere dicetur, qua pollere,
qui regit, debebat? Ν. Σ. Dicetur. Ν. Atqui veri re-
gis scientia, regia disciplina est. Ν. Σ. Est. Χ. Quis-
quis ea præditus est, seu publico fungatur munere,
sive privatim vivat, nonne omnino secundum hanc
peritiam regius merito nuncupabitur?*

(74) *Χρηστοί*. A Christi nomine ad χρηστὸν sære
allusum est ab antiquis Ecclesie scriptoribus. Conf.
Protrept. pag. 56 edit. Paris., et quæ ibi adnotata
sunt: et *Strom.* II, p. 168.

(75) *Ὡς οἱ*. Congruentior ordo est, ὡς βασιλικοὶ
οἱ τῷ ὄντι βασιλεῖ μεμελημένοι. SYLBERG. — Vel,
ὡς τῷ ὄντι βασιλικοὶ, οἱ τῷ β. μ., ut vere regales,
qui regi curæ sunt. Conf. *Strom.* VI, pag. 686,
Strom. VII, p. 745, 746, 750, edit. Paris.

quidem arte regalis recte appellabitur. Jam qui in Christum crediderunt, chresti, id est, probi, et sunt, et dicuntur: sicut ii, qui sunt revera regales, regi curæ sunt. Sicut enim sapientes sunt sapientia sapientes, et qui sunt justi, jure justus sunt; ita etiam sunt a Christo rege reges; et qui Christi sunt, sunt Christiani. Deinde inferius aperte subjungit: *Quod rectum est autem fuerit legitimam, et lex, cum natura sit recta ratio, neque in scriptis, neque in aliis continetur.* Et hospes Eleates virum regalem et politicum legem animatam pronuntiat. Talis autem est, qui legem quidem implet, facit autem voluntatem patris^a, aperte in excelso aliquo ligno inscriptus, divinæ virtutis exemplar expositus iis, qui possunt perspicere. Sciunt autem Græci, ephorum Lacedæmoniorum scythalas fuisse lege in lignis inscriptas. Lex autem mea, ut prius dictum est, est et regia, et animata, et recta ratio: *Lex, quæ est rex omnium mortalium et immortalium*, ut canit Pindarus Bæotius. Speusippus autem in primo adversus Cleophontem, videtur dicere similia Platoni, sic scribens: *Si enim regnum res bona est, et sapiens solus est rex et princeps: lex cum sit recta ratio, bona fuerit.* Quæ quidem ita se habent. His convenientia statuunt philosophi Stoici, qui regnum, sacerdotium, prophetiam, legis ferendæ scientiam, divitias, veram pulchritudinem, nobilitatem, libertatem, soli sapienti tribuunt. Fautentur autem ipsi quoque eum inveniri difficiliter.

CAPUT V.

Græcos e sacris scriptoribus plurima hausisse multis exemplis probat.

✠ Videntur ergo omnia, quæ prius dicta sunt, dogmata, a magno Moyse Græcis esse tradita. Et omnia quidem esse sapientis per hæc docet: *Et quoniam misertus est mei Deus, mihi sunt omnia*^b. Eam autem Deo esse amicum significat, dicens: *Deus Abraham, Deus Isaac, Deus Jacob*^c. Horum enim unus quidem aperte vocatur amicus^d: alius autem videns Deum, mutato nomine, dictus est; et Isaac, tanquam victimam consecratam allegorice innuens, sibi delegit, typum futuram salutaris œconomiae. Et a Græcis celebratur Minos, qui novem annis

ἄφοι σοφία εἰσὶ σοφοί, καὶ οἱ νόμιμοι νόμῳ νόμιμοι οὕτως οἱ Χριστῶ βασιλεῖ βασιλεῖς, καὶ οἱ Χριστοῦ Χριστιανοί. Εἴθ' ὑποβάς, ἐπιφέρει σαφῶς: Τὸ μὲν ἐρθὸν (76) ἄν εἴη νόμιμον, καὶ νόμος φύσει ὡν ὁ λόγος ὁ ἐρθός, καὶ οὐκ ἐν γράμμασιν, οὐδὲ ἐτέροις. Ὁ τε Ἐλεάτης ξένος τὴν βασιλικὴν καὶ πολιτικὴν ἀνδρὰ νόμον ἐμφύχον ἀποφαίνεται. Τοιοῦτος δὲ ὁ πληρῶν μὲν τὸν νόμον, ποιῶν δὲ τὸ θέλημα τοῦ Πατρὸς, ἀναγεγραμμένος δὲ ἀντικρὺς ἐπὶ ξύλου (77) τινὸς ὑψηλοῦ, παράδειγμα θείας ἀρετῆς τοῖς διορθῶν δυναμένοις ἐκκείμενος. Ἴσασι δὲ Ἕλληνας τὰς τῶν ἐν Λακεδαίμονι ἐφόρων σκυτάλας, νόμῳ ἐπὶ ξύλων ἀναγεγραμμένας: ὁ δὲ ἐμὸς νόμος, ὡς προεβήθη, βασιλικὸς τέ ἐστι, καὶ ἐμφύχος: καὶ ὁ λόγος ὁ ἐρθός: Νόμος (78), ὁ πάντων βασιλεὺς, θνητῶν τε καὶ ἀθανάτων, ὡς ὁ Βοιώτιος ἄδει Πίνδαρος. Σπεύσιππος (79) γὰρ ἐν τῷ πρὸς Κλεοφῶντα πρώτῳ τὰ ὅμοια τῷ Πλάτωνι ἔσκιε διὰ τούτου γράφειν: Εἰ γὰρ ἡ βασιλεία σπουδαῖν, ὅ τε σοφὸς μόνος βασιλεὺς καὶ ἄρχων: ὁ νομος, λόγος ὡν ἐρθός, σπουδαῖος: ἅ καὶ ἐστίν. Τούτοις ἀκόλουθα οἱ Στωϊκοὶ (80) φιλόσοφοι δογματίζουσι, βασιλείαν, ἱερωσύνην, προφητείαν, νομοθετικὴν, πλοῦτον, κάλλος ἀληθινὸν, εὐγένειαν, ἐλευθερίαν, μόνῳ προσάπτοντας τῷ σοφῷ: ὁ δὲ δυσεύρετος πάντο σφόδρα καὶ πρὸς αὐτῶν ὁμολογεῖται.

nobilitatem, libertatem, soli sapienti tribuunt. Fa-

✠ P. 439 ED. POTTER, 367-368 ED. PARIS. 16. ^d Jac. ii, 25.

^a Matth. xxi, 51. ^b Gen. xxxiii, 41. ^c Exod. iii,

(76) Τὸ μὲν ἔ. Horum verborum sensus exstat *Politici* p. 552, 555.

(77) Ἐπὶ ξύλου. Respicit eorum morem, qui leges, quas promulgari vellent, in columnis ligneis, lapideisque, legendas omnibus exhibere solebant.

(78) Νόμος. Hanc Pindari sententiam superius laudavit Clemens *Strom.* i, p. 357.

(79) Σπεύσιππος. Is Platonis discipulus, et ex sorore nepos, post magistri sui mortem Platonicæ scholæ octo annos præhuit. Conf. Diogenes Laertius.

(80) Στωϊκοί. Diogenes Laertius refert Stoicos statuiss, μόνους ἱερέας σοφούς: *solos sapientes esse sacerdotes*: lib. vii, seg. 119: μόνον τε ἐλευθέρων, eundem *solum esse liberum*, ibid. seg. 121: οὐ μόνον δὲ ἐλευθέρους εἶναι σοφούς, ἀλλὰ καὶ βασιλέας. . . ὁμοίως δὲ καὶ ἀρχικούς, δικαστικούς τε, καὶ ῥητορικούς μόνους εἶναι: τῶν δὲ φαύλων οὐδένα: *non modo autem liberos esse sapientes, sed etiam reges;*

similiter ad magistratus, et judicia, et oratoriam, solos illos esse idoneos, neminemque malorum, ibid. seg. 122. Plutarchus *De communibus notionibus* adv. Stoicos: Μόνους βασιλεῖς, καὶ μόνους πλοῦσίους, καὶ καλοὺς: αὐτοὺς καὶ πόλιτας, καὶ δικαστὰς μόνους. *Solos reges, et solos divites, et pulchros: cives etiam, et iudices solos*, sapientes suos existimavisse eos memorat. Conf. Stobæus *Eclog. ethic.* cap. 4, p. 170 et seq., et Clemens infra p. 405.

(81) Πάντα. Similia superius dixit sub finem *Protreptici*, ubi conf. quæ a nobis adnotata sunt.

(82) Διότι. Hæc Jacobus ad Esavum loquitur, Gen. xxxiii, 41: Λάβε τὰς εὐλογίας μου, ὡς ἤνεγκά σοι: ὅτι ἠλέησέ με ὁ Θεός, καὶ ἐστὶ μοι πάντα. Conf. quæ infra dicit Clemens, p. 405 edit. Paris.

(83) Ὁρῶν τὸν Θεόν. Conf. quæ superius dicta sunt, *Strom.* i, pag. 284, et *Pædag.* i, cap. 5, p. 91 edit. Paris.

ἐννέωρος (84) βασιλεύς, βασιστῆς Διός· ἀκηκότων αὐτῶν ὅπως ποτὲ μετὰ Μωϋσέως διελέγετο ὁ Θεός, ὡς εἴ τις λαλήσαι πρὸς τὸν ἑαυτοῦ φίλον. Ἦν δ' οὖν ὁ μὲν Μωϋσῆς σοφός, βασιλεύς, νομοθέτης· ὁ Σωτὴρ δὲ ἡμῶν ὑπερβάλλει πᾶσαν ἀνθρωπίνην φύσιν· καλὸς μὲν ὡς ἀγαπᾶσθαι· μόνος πρὸς ἡμῶν, τὸ καλὸν τὸ ἀληθινὸν ἐπιποθούντων· ἦν γὰρ τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν. Βασιλεύς (85) δὲ καὶ ὑπὸ παιδῶν ἀπείρων ἔτι, καὶ ὑπὸ Ἰουδαίων ἀπιστούντων καὶ ἀγνοούντων ἀναγορευόμενος, καὶ πρὸς αὐτῶν προφητῶν ἀνακηρυττόμενος δείκνυται. Πλούσιος δὲ εἰς τοσοῦτον, ὡς πᾶσαν τὴν γῆν, καὶ τὸ ὑπὲρ γῆς καὶ ὑπ' αὐτὴν χρυσίον, ὑπερηφάνησεν σὺν καὶ δόξῃ πάσῃ διδόμενα αὐτῷ πρὸς τοῦ Ἀντικειμένου (86). Τί δεῖ λέγειν, ὡς μόνος ὁ ἀρχιερεὺς, ὁ μόνος ἐπιστήμων (87) τῆς τοῦ Θεοῦ θεραπείας; Βασιλεὺς εἰρήνης, Μελχισεδέκ, ὁ πάντων ἰκανώτατος ἀφηγεῖσθαι τοῦ τῶν ἀνθρώπων γένους· νομοθέτης δὲ, ὡς ἂν διδοὺς τὸν νόμον ἐν τῷ στόματι τῶν προφητῶν, τὰ τε πρακτέα καὶ μὴ, σαφέστατα ἐντελλόμενός τε καὶ διδάσκων. Τίς δ' ἂν τούτου εὐγενέστερος, οὐ μόνος πατήρ ὁ Θεός; Φέρε δὴ καὶ Πλάτωνα τοῖς αὐτοῖς ἐπιβάλλοντα παραστῆσώμεθα δόγματι· πλούσιον μὲν τὸν σοφὸν εἴρηκεν ἐν τῷ Φαίδρῳ (88), Ὡ φίλε (89) Πᾶν, λέγων, καὶ ὅσοι ἄλλοι τῆδε θεοί, δολιχέ μοι καλῶ γενέσθαι τᾶνδοθεν· ἔξωθεν δὲ ἔσα ἔχω, τοῖς ἐντὸς εἶναι μοι φίλα· πλούσιον δὲ νομίζοιμι τὸν σοφόν! Καταμεινόμενος δὲ ὁ Ἀθηναῖος ξένος τῶν οἰομένων πλουσίους εἶναι τοὺς πολλὰ κεκτημένους χρήματα, ὧδε λέγει· Πλουσίους (90) δ' αὖ σφόδρα εἶναι κάγαθούς (91) ἀδύνατον, οὓς γε εἰς πλουσίους οἱ πολλοὶ καταλέγουσι· λέγουσι δὲ τοὺς κεκτημένους ἐν ὀλίγοις τῶν ἀνθρώπων πλείστον (92) νομίσματος ἄξια κτήματα· ἃ καὶ κακὸς τις κέκτηται (93). Τοῦ πιστοῦ (94) ὅλος ὁ κόσμος τῶν χρημάτων, ὁ Σολομών λέγει· τοῦ δὲ ἀπίστου οὐδὲ ὄβολός. Πιστέον οὖν πολλῶ μᾶλλον τῇ Γραφῇ, λεγούσῃ, θάπτον κάμηλον διὰ τρυπήματος βελόνης διελεύσεσθαι, ἢ πλούσιον φιλοσοφεῖν· μακαρίζει δ' ἔμπροσθεν τοῦς πένητας, ὡς συνῆκε (95) Πλάτων, λέγων· Περιῖαν δὲ ἡγητέον οὐ τὸ τὴν οὐσίαν ἐλάττω ποιεῖν, ἀλλὰ τὸ τὴν ἀπληστίαν πλεῖω· οὐ γὰρ πε-

✠ P. 440 ED. POTTER, 569 ED. PARIS. ^a Exod. xxxiii, 41. ^b Joan. i, 9. ^c Hebr. vii, 2. ^d Matth. xix, 24. ^e Matth. v, 5.

(84) Ἐννέωρος. Pomerus *Odyss.* T, vers. 478, D Cretæ incolæ describens, ait :

Τοῖσι δ' ἐνὶ Κνωσσῶς, μεγάλη πόλις· ἐνθα τε Μίνως Ἐννέωρος βασιλεὺς, Διὸς μεγάλου βασιστῆς.
Inter hos est Cnossus, magna urbs : ubi Minos
Per novem annos regnavit, Jovis magni confabulator.

(85) Βασιλεύς. Respicit Matth. xxi, 9, 10; Marc. xi, 9, 10, vel Luc. xix, 58.

(86) Ἀντικειμένον. Hoc est Satanæ : nam ἸϛϷ est ἀντιδίκος, adversarius. Barnabas cap. 2 : Cum sint ergo dies nequissimi, et Contrarius habeat hujus sæculi potestatem. Respicit autem Clemens Matth. iv, 8, 9, 10.

(87) Ὁ μόνος ἐπιστ. Hæc Stoicorum verba sunt : qui εὐσέβειαν, teste Lærtio lib. vii, seg. 419, definiabant ἐπιστήμην θεῶν θεραπείας. Eandem definitionem memorant etiam Sextus Empiricus *Adv. Mathematicos* p. 330, Stobæus in *Eclogis ethicis*, et

regnavit, et familiariter cum Jove est versatus, cum audivissent, quod Deus cum Moysæ loquebatur, ut si quis cum suo amico loqueretur ^a. Erat autem Moyses quidem sapiens, rex, legislator. Servator autem noster humanam omnem naturam superat; adeo quidem pulcher, ut a nobis solus ametur, qui veram desideramus pulchritudinem : erat enim lux vera ^b. Rex autem et a pueris imperitis, et a non credentibus Judæis et ignorantibus vocatus, et ab ipsis prophetis prædicatus ostenditur. Adeo autem dives, ut omnem terram, et quod super terram, et sub terra est aurum, quæ ei cum omni gloria ab Adversario dabantur, despexerit. Quid attinet dicere, quod sit solus pontifex, qui solus Dei cultus tenet scientiam? Rex pacis, Melchisedech ^c, qui solus est vel omnium aptissimus, ut præsit humano generi. Legislator autem, ut qui dat legem in ore prophetarum, quæ sunt agenda, et quæ non, apertissime præcipiens et docens. Quis autem eo nobilior, cujus solus pater est Deus? Age verò, ostendamus Platonem quoque eisdem suffragari dogmatibus. Sapientem in *Phædro* quidem dixit esse divitem, dicens : O dilecte Pan, et quicumque alii dii hic adestis, date mihi, ut pulcher intus efficiar; et quæcunque extrinsecus habeo, intrinsecis sint amica; divitem autem sapientem solum existimem! Hospes autem Atheniensis eos reprehendens, qui existimabant illos esse divites, qui multas possident pecunias, sic dicit : Ut autem valde sint divites simul et probi, nequit fieri : dico autem divites, ut vulgus existimat, asserens eos esse divites, qui pauci e multis maximi pretii possessiones possident, quas etiam possit malus quilibet possidere. Fidelis est totus mundus pecuniarum, ait Salomon, infidelis autem ne obolus quidem. Multo ergo magis Scripturæ credendum est, quæ dicit fore ut celerius camelus per foramen acus transeat, quam ut dives ^d philosophetur. Contra autem pauperes beatos ^e censet, quemadmodum Plato intellexit, dicens : Pauper autem fieri est existimandus, 159 non cujus pecuniæ facultates minuuntur, sed cujus insatietas augetur. Non est enim paupertas, pecuniæ paucitas, sed insa-

Suidas v. Εὐσέβεια.

(88) Φαίδρω. Hæc sub finem *Phædri* profert Socrates, p. 1245.

(89) Ὡ φίλε Πᾶν τε, καὶ ἄλλοι ὅσοι τῆδε θεοί. Plato. Mox, τᾶξωθεν pro ἔξωθεν, et φίλια pro φίλα. Ibid.

(90) Πλουσίους. Hæc occurrunt sub finem lib. v *De legibus*, pag. 849.

(91) Σφόδρα εἶναι κάγαθούς. Σφόδρα καὶ ἀγαθ. Plato.

(92) Πλείστον. Hæc vox a nonnullis Platonis editionibus perperam abest.

(93) Κέκτηται. Malim κέκτητ' ἂν, quod habet Plato.

(94) Τοῦ π. Hanc sententiam Clemens ex apocrypho quodam libro sumpsisse videtur.

(95) Ὡς συνῆκε. Legi potest etiam, ὁ συνῆκε, quod intellexit. Mox, vulg. Platonis ed. lib. v *De legib.* μὴ τὸ τὴν pro οὐ τὸ τ. SVLBURG.

tictas : quæ si recesserit, qui bonus est, dives quoque fuerit. Et in Alcibiade, rem quidem servilem dicit esse vitium, virtutem vero rem liberalem. Tollite, inquit, a vobis jugum grave, et sumite leve^a, ait Scriptura : quemadmodum vocant etiam poetæ jugum servile. Et illud : Venudati estis peccatis vestris, iis, quæ prius dicta sunt, convenit. Omnis ergo, qui facit peccatum, servus est; qui est autem servus, non manet in domo in æternum. Si autem filius vos liberaverit, liberi eritis, et veritas liberabit vos^b. Pulchrum autem esse sapientem, non alia ratione dicit hospes Atheniensis, quam si quis affirmet, quosdam esse justos, etsi sint deformes corpore : nec sane male id diceret, ea ratione pulchros esse asserens, quatenus justis moribus præditi sunt. Et, species ejus deficiebat præter omnes filios hominum^c, prædixit prophetia. Plato autem sapientem dixit regem in Politico, ut prius jam dictum est. His autem demonstratis, revertamur ad susceptam de fide orationem. Jam vero Plato quoque plena ostendit demonstratione, quod ubique fide opus sit, celebrans simul pacem : Fidelis enim et sincerus in seditionibus nunquam fuerit absque omni virtute. Pugnares autem sunt et in bello mori volunt permulti mercenarii, quorum plerique fere omnes sunt audaces et injusti, insolentes et prudentiæ expertes, paucis admodum exceptis. Si hæc autem recte dicuntur, quisvis legislator, a quo est aliqua utilitas, ad maximam virtutem maxime respi-

Λρία ποτὲ ἢ ὀλιγοζρηματία, ἀλλ' ἢ ἀπληστία (95) ἢς φροῦδος ὁ ἀγαθὸς ὢν. καὶ πλοῦσιός γ' ἂν εἴη. Ἐν τῷ Ἀλκιβιάδῃ (97) δουλοπρεπὲς μὲν τὴν κακίαν προσαγορεύει, ἐλευθεροπρεπὲς δὲ τὴν ἀρετὴν. Ἄρατε (98), φησὶν (99), ἀφ' ἡμῶν τὸν βαρὺν ζυγόν, καὶ λάβετε τὸν ἥπιον, ἢ Γραφὴ φησὶ· καθάπερ καὶ οἱ ποιηταὶ δοῦλειον καλοῦσι ζυγόν (1). Καὶ τὸ Ἐπράθητε (2) ταῖς ἁμαρτίαις ἡμῶν, τοῖς προειρημένοις συνάδει. Πᾶς μὲν οὖν ἔπειθ' ἡμῶν τὴν ἁμαρτίαν δοῦλός ἐστιν· ὁ δὲ δοῦλος, οὐ μένει ἐν τῇ οἰκίᾳ (3) εἰς τὸν αἰῶνα. Εἶν δὲ ὁ υἱὸς ἡμῶν ἐλευθερώσει, ἐλεύθεροι ἔσεσθε, καὶ ἡ ἀλήθεια ἐλευθερώσει ἡμᾶς. Καλὸν δ' αὖ εἶναι τὸν σοφόν, ὁ Ἀθηναῖος ξένος (4) ὡδὲ λέγει, ὡς εἴ τις δυσχυρίζοιτο εἶναι τοὺς δικαίους, ἂν καὶ τυγχάνωσιν ὄντες αἰσχροὶ τὰ σώματα· κατὰ γὰρ τὸ δικαιοτάτον ἦθος, ταύτη ἂν καλοῦς εἶναι· σχεδὸν οὐδεὶς ἂν λέγων οὕτω, πικρμελῶς δὲξαιεν λέγειν· καὶ, τὸ εἶδος (5) αὐτοῦ ἐκλείπον παρὰ πάντας τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων ἦν, ἢ προφητεία προηγόρευσε. Πλάτων δὲ βασιλέα τὸν σοφὸν εἶρηκεν ἐν τῷ Πολιτικῷ· καὶ πρόκειται (6) ἡ λέξις. Τούτων δὲ ἐπιδεικνύμενων, ἀναδράμωμεν αὐθις ἐπὶ τὸν περὶ τῆς πίστεως λόγον. Ναὶ μὴν μετὰ πάσης ἀποδείξεως ὁ Πλάτων, ὅτι πίστεως χρῆμα πανταχοῦ, ὡδὲ πως παρίστησιν, ἐξυμνῶν ἅμα τὴν εἰρήνην· Πιστός (7) μὲν γάρ καὶ ὑγιὴς ἐν στάσεσιν οὐκ ἂν ποῦ γένοιτο ἄνευ ξυμπάσης ἀρετῆς· μαχητικοὶ δὲ καὶ ἐθέλονται ἀποθνήσκειν ἐν πολέμῳ τῶν μισθοφόρων εἶναι (8) πάμπολλοι

✠ P. 441 ED. POTTER. ^a Matth. xi, 28, 29, 30. ^b Joan. viii, 32, 34, 35, 36. ^c Isa. lxi, 5.

(95) Οὐ γὰρ περὶ ἡ ὀλιγοζρηματία, ἀλλ' ἢ ἀπληστία. Ita edidimus, cum ante legeretur, οὐ γὰρ ποτὲ ἢ ὀλιγοζρηματία· quemadmodum adhuc in Sylburgiana legitur. HEINSIUS.

(97) Ἀλκιβιάδῃ. Sub finem Alcibiadis primi, p. 450, hæc loquuntur Socrates et Alcibiades : Σ. Πρέπει ἄρα τῷ κακῷ δουλεύειν· ἀμείνον γάρ. Α. Ναί. Σ. Δουλοπρεπὲς ἄρα ἡ κακία. Α. Φαίνεται. Σ. Ἐλευθεροπρεπὲς δὲ ἡ ἀρετή. Α. Ναί. Σ. Decet itaque malum servire : melius enim. Α. Ita est. Σ. Servilis .. pravitas. Α. Apparet. Σ. Liberalis autem virtus. Α. Decet.

(98) Ἄρατε. Respicit Matth. xi, 28, 29, 30.

(99) Φησὶν. Redundat hæc vox, ut quandoque etiam alias. Nisi potius e præced. sententia irrisisse putanda sit.

(1) Δοῦλειον...ζυγόν. Phrasis poetis familiaris. Lycophron noster Cassandra vers. 504 :

.... ἧ μόνη ζυγόν
Δοῦλειον ἀμυθήρισαν Ἀκταίων Λύκοι.
.... cui soli jugum
Servile imposuerunt Attici lupi.

(2) Ἐπράθητε. Respicere videtur Rom. vii, 14 : Ἐγὼ δὲ σαρκικός εἰμι, πιπραμένος ὑπὲρ τὴν ἁμαρτίαν. Quæ sequuntur e Joannis Ἐυαγγελίῳ διὰ μνήμης recitat auctor.

(3) Οἰκία. Flor. edit. οἰκία, minus apte. Nostra lectio petita est ex Joan. viii. SYLBURG.

(4) Ὁ Ἀθηναῖος ξένος. Is scilicet, quem Plato in libris De legibus introduxit cum Socrate loquentem.

(5) Τὸ εἶδος. Τὸ εἶδος αὐτοῦ ἄτιμον, καὶ ἐκλείπον παρὰ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων, Isa. lxi, 5. Quæ verba de Christo secundum litteram interpretantur, cum alii ex antiquis Patribus, tum etiam Clemens noster Strom. iii, p. 470, et Pædag. lib. iii sub finem cap. 4, ubi quæ a Innotata sunt, conferri poterunt.

(6) Πρόκειται. Nempe pag. 566 edit. Paris.

(7) Πιστός. Hæc clarius intelligi poterunt integra Platonis sententia perlecta : quæ lib. i De legibus, p. 772 sic se habet : Ἡμεῖς δὲ γὰρ ἀγαθῶν ὄντων τούτων, ἔτι φαμέν ἀμείνους εἶναι καὶ πολὺ τοὺς ἐν τῷ μεγίστῳ πολέμῳ γιγνομένους ἀρίστους διαφανῶς· ποιητὴν δὲ καὶ ἡμεῖς μάρτυρα ἔχομεν τὸν θεογενῆ, πολίτην τῶν ἐν Σικελίᾳ Μεγαρέων· ὃς φησὶ·

Πιστός ἀνὴρ χρυσεὸν τε καὶ ἀργύρεον ἀντερεύσασθαι
"Ἄξιός ἐν χαλεπῇ, Κόρηκε, διχαστασίῃ.

Τούτων δὲ φαμέν ἐν πολέμῳ χαλεπωτέρῳ ἀμείνονα ἐκείνου πάμπολυ γίνεσθαι, σχεδὸν ὅσον ἀμείνων δικαιοσύνη καὶ σωφροσύνη καὶ φρόνησις εἰς ταύτην ἐλθοῦσα μετ' ἀνδρείας. Πιστός μὲν γάρ καὶ ὑγιὴς ἐν στάσεσιν οὐκ ἂν ποτὲ γένοιτο, ἄνευ ξυμπάσης ἀρετῆς· διαθάντες δ' εὖ καὶ μαχόμενοι ἐθέλοντες ἀποθνήσκειν ἐν τῷ πολέμῳ, φράζει Ἰούρταιος, τῶν μισθοφόρων εἰσὶ πάμπολλοι, ὧν οἱ πλείστοι γίνονται θρασεῖς καὶ

ἄδικοι καὶ ὕβρισται, καὶ ἀφρονέστατοι σχεδὸν πάντων, ἐκτὸς δὲ τινῶν μάλα ὀλίγων. Nos autem cum hi præstantes sint, longe præstantiores eos existimamus, qui maximo in bello præstant. Testemque et nos poetam habemus Theognis, Megarensis civem ex Sicilia, qui ait :

Argento fuerit fulvo æquiparandus et auro
Fidus in insana seditione manens.

Hunc itaque dicimus in gravissimo bello, tanto illo esse meliorem, quanto sola fortitudine melior est justitia, et temperantia, et prudentia, fortitudini conjuncta. Nemo enim integer et fidelis sine omnium virtutum numero in seditionibus reperiri poterit. Multi autem etiam mercenarii, inquit Tyrtaeus, reperiuntur, qui externo in bello intrepide pugnant : quorum plurimi feroces, injurii, contumeliosi, et omniam amantissimi, paucis quidem exceptis.

(8) Εἶναι. Scribendum e Platone eisί.

ὧν πλεῖστοι γίνονται θρασεῖς καὶ ἄδικοι, ὕβρι-
 σται τε καὶ ἄφρονες, ἐκτός δὲ τινῶν μάλιστα ἐλί-
 γων. Εἰ δὲ ταῦτα ὀρθῶς λέγεται, πᾶς νομοθέτης,
 οὐ καὶ μικρὸν ὄφελος, παρὰ τὴν (9) μεγίστην
 ἀρετὴν ἀποβλέπων, μάλιστα σταθιῆσεται τοὺς
 νόμους (10). Αὕτη δὲ ἐστὶ πιστότης· ἧς κατὰ
 πάντα καιρὸν χρῆζομεν, ἐν τε εἰρήνῃ καὶ παντὶ πο-
 λέμῳ, κἂν τῷ ἄλλῳ σύμπαντι βίῳ· συλλαβοῦσα γὰρ
 εἴκοι τὰς ἄλλας περιέχειν. Τὸ δὲ ἄριστον (11) οὐθ' ὁ
 πόλεμος, οὔτε ἡ στάσις· ἀπευκτόν γὰρ τὸ δεη-
 θῆναι τούτων· εἰρήνη δὲ πρὸς ἀλλήλους ἅμα
 καὶ φιλοφροσύνη τὸ κράτιστον. Ἐκ δὲ τούτων
 καταφαίνεται μεγίστη μὲν εὐχή, τὸ εἰρήνην ἔχειν,
 κατὰ Πλάτωνα· μεγίστη δὲ ἀρετῶν μήτηρ, ἡ πίστις.
 Εἰκότως οὖν εἴρηται παρὰ τῷ Σολομῶντι· Σοφία (12)
 ἐν στόματι πιστῶν. Ἐπεὶ καὶ Ξενοκράτης ἐν τῷ
 Περὶ φρονήσεως τὴν σοφίαν ἐπιστήμην τῶν πρῶ-
 τῶν αἰτίων καὶ τῆς κοιτῆς οὐσίας εἶναι φησι· τὴν
 φρόνησιν ἡγούμενος διττήν· τὴν μὲν πρακτικὴν,
 τὴν δὲ θεωρητικὴν· ἣν δὲ σοφίαν ὑπάρχειν ἀνθρω-
 πίνην. Διόπερ ἡ μὲν σοφία φρόνησις, οὐ μὴν πᾶσα
 φρόνησις σοφία. Δέδεικται δὲ τῆς τῶν ὄλων ἀρχῆς
 ἐπιστήμη πιστῆ, ἀλλ' οὐκ ἀπόδειξις (13) εἶναι. Καὶ
 γὰρ ἄτοπον τοὺς μὲν Πυθαγόρου τοῦ Σαμίου ζῆλιωτάς,
 τῶν ζητουμένων τὰς ἀποδείξεις παραιτουμένους, τὸ
 Αὐτὸς ἔφα (14), πιστῶν ἡγεῖσθαι, καὶ ταύτη ἀρκεῖ-

ciens, seret leges. Ea est autem fidelitas: qua in
 omni tempore opus habemus, et in pace, et in
 bello, et in alia universa, denique, vita: ea quippe
 alias simul omnes videtur continere. Quod optimum
 est autem, non est bellum, nec seditio: iis enim
 opus habere deprecandum fuerit. Pax autem inter se
 invicem, et benevolentia, res est longe optima. Ex
 his quidem constat, maxime esse optandum pacem
 habere, ex Platonis sententia: maximam autem
 matrem virtutum esse fidem. Merito ergo dictum
 est apud Salomonem: Sapientia est in ore fide-
 lium ^a. Nam Xenocrates quoque, in libro De pru-
 dentia, sapientiam dicit esse scientiam primarum
 causarum, et essentia, quæ percipitur intelligentia:
 existimans esse duplicem prudentiam, unam quide-
 m, quæ versatur in agendo; alteram quæ in con-
 templando, quam quidem esse dicit humanam sa-
 pientiam. Quocirca sapientia quidem est prudentia,
 sed non quævis prudentia est sapientia. Ostensum
 est autem, principium universorum per fidem sciri,
 non autem per demonstrationem. Absurdum enim
 fuerit, Pythagoræ quidem Samii sectatores, reje-
 ctis eorum, quæ quærebantur, demonstrationibus,
 illud, Ipse dixit, fidem facere arbitrari, et ad ea,
 quæ audierunt, confirmanda ✕, hanc vocem satis
 esse ducere; eos autem, qui contemplandæ veritatis

✕ P. 412 ED. POTTER, 369- 370 ED. PARIS. ^a Eccl. xv, 10.

(9) Παρά. Scribendum e Platone πρὸς τ. Sunt
 enim hæc etiam e Platone sumpta, qui post verba
 jam posita, sic pergit: Ποῦ δὲ τελευταῖα νῦν ἡμῶν
 οὗτος ὁ λόγος; καὶ τί φανερόν ποτε ποιῆσαι βουλή-
 θεις, λέγει ταῦτα; ὀφείλον, ὅτι τόδε, ὡς παντὸς μάλ-
 λον καὶ ὁ τῆδε παρὰ Διὸς νομοθέτης, πᾶς τε, οὐ καὶ
 μικρὸν ὄφελος, οὐκ ἄλλο ἢ πρὸς τὴν μεγίστην ἀρε-
 τὴν βλέπων ἀεὶ, θῆσει τοὺς νόμους. Ἔστι δὲ, ὡς
 φησι Θεογνίς, αὕτη πιστότης ἐν τοῖς δεινοῖς· ἣν
 δικαιοσύνην ἂν τις τελείαν ὀνομάσειεν. Quorsum
 hæc? quidque ex his declaratum esse voluit, cum
 hæc dixit? Quod videlicet omnino, tam ille, qui le-
 ges hic ab Jove dedit, quam alius omnis legumlator,
 si quid modo profuturus est, ita leges condet, ut non
 ad aliud, quam ad amplissimam virtutem, semper
 respiciat. Est autem, ut inquit Theognis, fides illa,
 quæ maxime in periculis luceat: quam justitiam per-
 fectam quis nominabit.

(10) Σταθιῆσεται τοὺς νόμους. Auctor videtur
 scripsisse σταθιῆσεται: pro quo vulg. edit. Platonis
 habet στήσει. SALBURG.—Vel θῆσει.

(11) Τὸ δὲ ἄριστον. Hæc etiam Platonis sunt,
 quæ quo clarius intelligi possint, ex libri jam dicti
 p. 771 integram ejus sententiam apposuisse, haud
 abs re fuerit: Τὸ γὰρ μὴν ἄριστον οὔτε ὁ πόλεμος,
 οὔτε ἡ στάσις· ἀπευκτόν δὲ τὸ δεηθῆναι τούτων·
 εἰρήνη δὲ πρὸς ἀλλήλους ἅμα καὶ φιλοφροσύνη.
 Καὶ δὲ καὶ τὸ νικᾶν, ὡς εἴκοιεν, αὐτὴν αὐτὴν πόλιν
 οὐκ ἦν τῶν ἀρίστων, ἀλλὰ τῶν ἀναγκαίων· ὁμοίον
 ὡς εἰ κάμνον σῶμα, ἰατρικῆς καθάρσεως τυχόν,
 ἡγοῖτό τις ἄριστα πράττειν τότε, τῷ δὲ μηδὲ
 τοπαράπαν δεηθέντι σώματι μηδὲ προσέχει τὸν νοῦν.
 Atqui optimum, nec bellum, nec seditio est; omnes
 enim deprecantur, nequid horum sibi ineundum sit;
 sed pax, mutuaque benevolentia. Sed neque victoria
 illa, qua civitas ipsa seipsam superat, optimum
 quiddam est, sed necessarium potius. Putare autem
 optimum civitatis statum in pugnando et vincendo
 consistere, simile est ac si quis optime cum ægrotante
 a.ri putet, dum curatur; de eo vero ne cogitet qui-
 dem, qui nunquam ægrotaverit.

(12) Σοφία. Est in Ecclesiastici cap. xv, v. 10,
 unde hoc fortasse Clemens: Sapientia enim astabit
 laus, et in ore fidei abundabit, et dominator dabit
 eam illi. In quem locum scribens C. Jansenius,
 relativum putat referendum ad laudem, et non ad
 sapientiam, quod Græca habeant: Ἐν γὰρ σοφίᾳ
 ῥηθήσεται αἶνος, καὶ ὁ Κύριος εὐδοώσει αὐτόν. In
 sapientia enim dicetur laus, et Dominus prosperabit
 illam. At Dionysius Carthusianus et N. Lyranus
 utrumque membrum, quod sequitur, referunt ad
 sapientiam, et exponunt: Sapientiam augebit suo
 laudatori fidei. Clemens videtur editionem legisse,
 quam secutus est auctor Vulgatæ. Sic in præce-
 denti versu παρὰ Κυρίου ἀπεστάρη, alius ad lau-
 dem, alius ad sapientiam refert. Similis est ille
 locus c. 54: Sapientia in ore fidelis complanabitur.
 Gr., Σοφία στόματι πιστῶν τελείωσις. Sapientia ori
 fidei consummatio. COLLECT.

(13) Πιστῆ, ἀλλ' οὐκ ἀπ. Legendum πιστῆ,
 quod suaderi potest, demonstrari non potest. Vide
 p. 365. LOWTH. — Sed πιστῆ cum hoc loco, tum
 etiam p. 365 edit. Paris. vera lectio esse videtur,
 et eo sensu accipi debere, quem in Latina versione
 expressimus.

(14) Αὐτὸς ἔφα. Hoc dictum Laertius lib. vii
 seq. 46, a Pythagora Zacynthio manasse tradit:
 Τρίτος, Ζακύνθιος, οὗ φασιν εἶναι τὰ πόρροτα τῆς
 φιλοσοφίας, αὐτῶν διδάσκαλος· ἐφ' οὗ καὶ τὸ Αὐτὸς
 ἔφα παροιμιακὸν εἰς τὸν βίον ἦλθε. Tertius, Zacyn-
 thius, cujus esse aiunt philosophiæ arcana, eorum
 præceptor; sub quo item proverbiale illud: Ipse
 dixit in vitam manavit. Suidas id Pythagoræ
 Samio tribuit, in v. Αὐτὸς ἔφα· a quo prolatum
 fuisse refert, cum a Deo se sua dogmata accepisse
 jactaret, Αὐτὸς ἔφη, q. d. οὐκ ἐμὸς, ἀλλὰ τοῦ Θεοῦ
 λόγος ἐστίν· non meus, sed ipsius Dei sermo est.
 Plerique autem a Pythagoræ Samii discipulis de
 suo magistro dici solitum memorant, ut Cicero
 lib. i De natura deorum, Quintilianus Institut. orat.
 lib. xi, c. 4, Hermias in Irrisione gentilium philo-
 sopherum, Origenes lib. i Contra Celsum, Gregorius

tenentur desiderio, fide digno magistro, soli Servatori Deo, fidem non habere, sed velle eorum, quæ dicuntur, probationes ab eo exigere. Ille autem, qui habet aures ad audiendum, audiat ^a, dicit. Et quis is? Dicit Epicharmus: *Mens videt, mens audit: reliqua autem sunt surda et caeca*. Aliquos incredulos arguens Heraclitus, dicit: *Audire nescientes, nec dicere*. Adjutus utique a Salomone dicente: *Si dilexeris audire, suscipies: et si inclinaveris aurem tuam, eris sapiens* ^b.

Α σθαι μόνη τῇ φωνῇ πρὸς τὴν βεβαίωσιν ὧν ἀκροάσασθαι· τοὺς δὲ τῆς ἀληθείας φιλοθεάμονας, ἀπιστεῖν ἐπιχειροῦντας ἀξιόπιστῳ διδασκάλῳ, τῷ μόνῳ Σοτήρι Θεῷ, βασιάνους τῶν λεγομένων ἀπαιτεῖν παρ' αὐτοῦ. Ὁ δὲ, ὁ ἔχων ὠτα ἀκούειν ἀκουέτω, λέγει. Καὶ τίς οὗτος; Ἐπίχαρμος εἰπάτω· Νοῦς (15) ὄρη, τοῦς ἀκούειν τὰ δ' ἄλλα, κωφὰ καὶ τυφλά. Ἀπίστους εἶναι τινὰς ἐπιστῶν Ἡράκλειτός φησιν· Ἀκοῦσαι οὐκ ἐπιστάμενοι, οὐδ' εἰπεῖν ὠφεληθεῖς δὲ πρῶθεν παρὰ Σολομῶντος· Ἐὰν ἀγαπήσης ἀκούειν, ἐκδέξῃ καὶ ἐὰν κλίνης τὸ οὖς σου, σοφὸς ἔσῃ.

CAPUT VI.

De fidei præstantia et utilitate.

Domine, quis credidit auditui nostro? inquit B Isaias ^c. *Fides enim est ex auditu: auditus autem per verbum Dei, inquit Apostolus. Quomodo ergo invocabunt, in quem non crediderunt? Quomodo autem credent ei, quem non audierunt? Quomodo autem audient sine prædicante? Quomodo autem prædicabunt, nisi missi fuerint? Quemadmodum scriptum est: Quam speciosi pedes evangelizantium bona* ^d! Vides, quomodo per auditum, et prædicationem apostolorum, fidem ad verbum Domini et Filium Dei attollit? Nondum intelligimus demonstrationem esse verbum Domini. Quemadmodum ergo sphaerae lusus non solum dependet ab eo, qui mittit ex arte sphaeram, sed alium etiam requirit, qui illam numero excipiat, ut ex sphaera legibus peragatur iudicis exercitatio: ita etiam doctrina tum demum fide

Κόρις, τίς ἐπίστευσεν τῇ ἀκοῇ ἡμῶν; Ἡσαΐας φησὶν· Ἡ μὲν γὰρ πίστις ἐξ ἀκοῆς· ἡ δὲ ἀκοὴ διὰ ῥήματος Θεοῦ, φησὶν ὁ Ἀπόστολος· Πῶς οὖν ἐπικαλέσονται, εἰς ὃν οὐκ ἐπίστευσαν; Πῶς δὲ πιστεύσουσιν, εἴ οὐκ ἤκουσαν; Πῶς δὲ ἀκούσουσι χωρὶς κηρύσσοντος; Πῶς δὲ κηρύξουσιν, ἐὰν μὴ ἀποσταλῶσι; Καθὼς γέγραπται· Ὡς ὠραῖοι οἱ πόδες τῶν εὐαγγελιζομένων τὰ ἀγαθὰ (16); Ὁσᾶς, πῶς ἀνάγει τὴν πίστιν δι' ἀκοῆς καὶ τῆς τῶν ἀποστόλων κηρύξεως ἐπὶ τὸ ῥῆμα Κυρίου καὶ τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ; Οὐδέπω (17) συνίεμεν ἀπόδειξιν εἶναι τὸ ῥῆμα Κυρίου. Ὡς περ οὖν τὸ σφαιρίζειν οὐκ ἐκ τοῦ κατὰ τέχνην πέμποντος τὴν σφαῖραν ἤρηται μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῦ εὐρύθμως ἀποδεχομένου προσδεῖ αὐτῷ, ἵνα δὴ κατὰ νόμους τοῦς σφαιρητικούς τὸ γυμνάσιον ἐκτελεῖται· οὕτω καὶ τὴν διδασκαλίαν ἀξιόπιστον εἶναι συμβέβηκεν, ὅταν ἡ πίστις τῶν ἀκροωμένων, τέχνη τις, ὡς εἰπεῖν, ὑπάρχουσα φυσικῆ, πρὸς μᾶθησιν συλλαμβάνει. Συνεργεῖ οὖν καὶ ἡ γόνιμος (18) ὑπάρχουσα πρὸς τὴν τῶν σπερμάτων καταβολήν· οὕτε γὰρ τῆς ἀρίστης παιδεύσεως ὑφέλιός τι ἄνευ τῆς τοῦ μαθάνοντος παραδοχῆς, οὕτε μὲν

^a Matth. xi, 15, et sæpe alias. ^b Eccli. vi, 54. ^c Isa. liii, 1. ^d Rom. x, 17, 14, 15.

Nazianzenus invectiva 4 in Julianum, Cyrillus lib. iii *Comment. in Isai.*, cap. xxxii, et, alios ut præteream, Theodoretus serm. 4, ubi Clementis nostri sensum hoc modo expressit: Πυθαγόρας ... νόμον ἐτεθεῖκε τοῖς φοιτηταῖς πενταετῆ χρόνον σιγὴν ἄγειν, καὶ μόνον ἐπέχειν τῷ λόγῳ τὰς ἀκοὰς, ἵνα ἀναμφισβήτητος καὶ ἀμαχητός ὄσωνται τὰ λεγόμενα, πιστεύοντες οὕτως ἔχειν, καὶ μὴ πολυπραγμονοῦντες ὡς ἐνδοιάζοντες· τῷ σοὶ καὶ οἱ ἐκείνων διαδεξάμενοι, εἴ τις ἐπήτησε τῶν λεγομένων ἀπόδειξιν, αὐτὸς ἔφα λέγειν εἰώθεσαν, πάσης ἀποδείξεως ἰσχυροτέραν καὶ εἶναι νομίζοντες, καὶ ἔχειν κελεύοντες τὴν Πυθαγόρου φωνήν. Εἰ δὲ ἀποχρᾶν εἰς πίστιν ἐνόμιζον καὶ οἱ λέγοντες καὶ οἱ ἀκούοντες τοῦ Πυθαγόρου εἶναι δόγματα καὶ μαθήματα, τίς οὕτως ὦρα ἡλίθιος, μᾶλλον δὲ ἐμβρόντητος, ὡς τοῦ Θεοῦ τῶν ὄλων διδάσκοντος ἐνδοιάσαι, καὶ μὴ πιστεῦσαι τοῖς λεγομένοις, καὶ μηδὲ τοσοῦτον ἀπονεῖμαι σέβας τῷ τῶν ὄλων Θεῷ, ὅσον τῷ Πυθαγῶρα προσένειμαν οἱ τῆς ἐκείνων διδασκαλίας μετεσχηκότες;

(15) Νοῦς. Epicharmi locus citatur etiam a Plutarcho, 59, 387, 474. II, SYLBERG. — Tertullianus *De anima* 18: *Meminerat Epicharmi comici: Animus cernit, animus audit, reliqua surda et caeca sunt*. Apud Plutarchum u *De fortuna Alexandri*, longior profertur hæc sententia: Οἱ μὲν γὰρ, ὡς φησὶν Ἐπίχαρμος, νοῦς ὄρη, καὶ νοῦς ἀκούει, τᾶλλα

δὲ τυφλά καὶ κωφὰ τυγχάνει λόγου δεόμενα. Citatur et a Theodoro lib. i contra Græcos, et ab Aristotele sect. 11, Problem. 55. Sententia vero sacra legitur Ecclesiast. vi, v. 54, in Antuerpiensi edit.: *Ἐὰν ἀγαπήσης ἀκούειν, ἐκδέξῃ σύνεσιν*. *Si dilexeris audire, recipies intellectum*. In Latina vulg.: *Si inclinaveris aurem tuam, excipies doctrinam*. In Romana tamen editione omittitur vox σύνεσιν, ut apud Clementem, et adnotatur in quibusdam libris eam addi. Certe in Hebræo est, unde vertunt quidam: *Si affectus fueris studio audiendi, prudentium percipies*. COLLECT. — Dicit, quod Epicharmo tribuit Clemens, meminit etiam Jamblichus *De vita Pythagoræ* cap. 52; Porphyrius *De vita ejusdem* num. 46, ubi pro κωφὰ perperam scripsit χωλά. Porro Epicharmi versus hoc modo scribendus videtur:

Νοῦς ὄρη, καὶ νοῦς ἀκούει· τᾶλλα κωφὰ
[καὶ τυφλά.]

(16) Τῶν εὐαγ. Vulg. Bibl. Rom. x: τῶν εὐαγγελιζομένων εἰρήνην, τῶν εὐαγγελιζομένων τὰ ἀγαθὰ. SYLBERG.

(17) Οὐδέπω. Possit hoc interrogative melius intelligi.

(18) Ἡ γόνιμος. Subaudiendum γῆ, frequenti ellipsos genero. SYLBERG.

προφητείας (19), οὔτε τῆς τῶν ἀκούοντων εὐπει-
θείας μὴ παρουσίας. Καὶ γὰρ τὰ κάρφη τὰ ξηρά,
ἔτοιμα ὄντα καταδέχονται τὴν δύναμιν τὴν καυστι-
κὴν. ῥῆον ἐξάπτεται· καὶ ἡ λίθος (20) ἡ θρυλλομένη,
ἔλκει τὸν σιδήρον διὰ συγγένειαν· ὡσπερ καὶ τὸ δά-
κρυον τὸ σούγιον ἐπισπᾶται τὰ κάρφη, καὶ τὸ ἤλεκ-
τρον τὰς ἀχυρμιάς ἀνακινεῖ. Πείθεται δὲ αὐτοῖς
τὰ ἐλκόμενα, ἀρρήτῳ ἐλκόμενα πνεύματι, οὐχ ὡς
αἷτια, ἀλλ' ὡς συναίτια. Διπλοῦ τοίνυν ἦντος τοῦ
τῆς κακίας εἴδους· τοῦ μὲν, μετὰ ἀπάτης καὶ
τοῦ λανθάνειν, τοῦ δὲ μετὰ βίας ἄγοντος καὶ φέ-
ροντος· ὁ θεῖος Λόγος κέκραγε, πάντας συλλέξασθαι
καλῶν· εἴδους μὲν καὶ μάλιστα τοὺς μὴ πιστεύ-
σομένους, ὁμοῦ δ' οὖν, ὅτι ἐφ' ἡμῖν τὸ πείθεσθαι
τε καὶ μὴ, ὡς μὴ ἔχειν ἀγνοίαν προφασίσασθαι
συνας, δικαίαν τὴν κλήσιν παποιῆται, τὸ κατὰ
δύναμιν δὲ ἐκάστου ἀπαιτεῖ (21). Τοῖς μὲν γὰρ
ὁμοῦ τῷ θελεῖν καὶ τὸ δύνασθαι πάρεστιν, ἐκ
συνασκήσεως ἠύξηκόσι τοῦτο (22), καὶ καθαθα-
μένοις· οἱ δὲ, εἰ καὶ μήπω δύνανται, τὸ βούλε-
σθαι ἤδη ἔχουσιν. Ἔργον δὲ τὸ μὲν βούλεσθαι
ψυχῆς, τὸ πράττειν δὲ, οὐχ ἄνευ σώματος. Οὐδὲ
μὴν τῷ τέλει παραμετρεῖται μόνον τὰ πράγματα,
ἀλλὰ καὶ τῇ ἐκάστου κρίνεται προαιρέσει, εἰ
ῥᾶθίως εἴλετο, εἰ ἐφ' οἷς ἤμαρτεν μετενόησεν,
εἰ συνέστιν ἔλαθεν ἐφ' οἷς ἔπταισεν, καὶ μετέ-
γνω, ὅπερ ἐστὶ, μετὰ ταῦτα ἐγνω· βραδεῖα γὰρ
γνώσις μετάνοια· γνώσις δὲ ἡ πρώτη ἀναμαρ-
τησία. Πίστειος οὖν καὶ ἡ μετάνοια κατόρθω-
μα· ἐὰν γὰρ μὴ πιστεύσῃ ἀμάρτημα εἶναι ὃ
προκατείχεται, οὐδὲ μεταθήσεται· κἂν μὴ πι-
στεύσῃ, κόλασιν μὲν ἐπηρετῆσθαι τῷ πλημμελοῦν-
τι, σωτηρίαν δὲ τῷ κατὰ τὰς ἐντολάς βιοῦντι,
οὐδ' οὕτω μεταβαλεῖται. Ἦδη δὲ καὶ ἡ ἐλπίς
ἐκ πίστεως συνέστηκεν. Ὁρίζονται γοῦν οἱ ἀπὸ
Βασιλείδου τὴν πίστιν, ψυχῆς συγκατάθεσιν πρὸς
τι τῶν μὴ κινούντων αἰσθησίν, διὰ τὸ μὴ πα-
ρεῖναι. Ἐλπίς δὲ προσδοκία κτήσεως ἀγαθοῦ.
Πιστὴν δὲ ἀνάγκη τὴν προσδοκίαν εἶναι. Πιστὸς
δὲ ὁ ἀπαραβάτως τηρητικὸς τῶν ἐγγχειρισθέντων·
ἐγγχειρίζονται δὲ ἡμῖν οἱ περὶ Θεοῦ λόγοι, καὶ οἱ
θεῖοι λόγοι, αἱ ἐντολαί (23), σὺν τῇ καταπράξει
τῶν παραγγελμάτων. Οὗτός ἐστιν ὁ δοῦλος ὁ
πιστὸς, ὁ πρὸς τοῦ Κυρίου ἐπαινούμενος. Ἐπὶ

A qui eam audiunt. Quinetiam aridæ festucae, quæ
sunt paratæ ad suscipiendam ignis vim, facilius ac-
cenduntur; et lapis vulgo celebratus ferrum tra-
hit ✕ propter naturæ cognationem, et lacryma
succini attrahit festucas, et electrum commovet
paleas. Eis autem parent, quæ trahuntur, occulto
quodam spiritu tracta, non ut principales causæ,
sed ut adjuvantes. Cum sit ergo duplex vitii ge-
nus: unum quidem, quod dolo nos et clanculum;
alterum autem, quod aperta vi aggreditur et rapit;
divinus Logos clamavit, omnes simul vocans; et li-
cet eos certissime noverit, qui non sunt paritari,
tamen, quoniam **160** in nostra potestate situm
est, utrum pareamus, necne, ne quis possit causari
pretextum ignorantie, justam fecit vocalionem,
et quod prestare possunt uniuscujusque vires,
exigit. Nonnullis enim simul adest et velle et posse;
ut iis, qui per exercitationem eo pervenerint, et
purgati sint. Alii autem, etsi nondum possunt, jam
tamen habent velle. Est autem velle quidem mu-
nus animæ; agere autem non sine corpore. Ne-
que vero solus finis res dimetatur, sed eae etiam
uniuscujusque electione dijudicantur: si facile ele-
git, si peccatorum suorum ductus est poenitentia,
si propter ea, in quibus lapsus est, eum reuer-
det conscientia, et errorem recognovit, quod est,
postea cognovit: est enim tarda cognitio poeni-
tentia: cognitio autem est innocentia ab ipso
principio. Fidei ergo opus est poenitentia. Nisi enim
crediderit esse peccatum, quo prius tenebatur, ab
eo non dimovebitur: et nisi crediderit, ei quidem,
qui delinquit, impendere supplicium: paratam au-
tem esse salutem ei, qui ex præceptis vivit, ne sic
quidem mutabitur. Jam autem spes quoque con-
sistit ex fide. Definunt itaque fidem sectatores Ba-
silidis, animæ assensionem alicui eorum quæ
sensum non movent, propterea quod non adsunt.
Spes autem est bonæ possessionis expectatio. Fi-
delem autem necesse est esse expectationem. Fide-
lis autem est, qui citra transgressionem ea servat,
quæ sunt ei tradita. Nobis autem traduntur, quæ de
Deo dicuntur, et verba divina, nempe mandata, cum
executione præceptorum. Hic est servus fidelis ^a,
qui laudatur a Domino. Cum autem dixerit, *Fidelis*
D

✕ P. 443 ED. POTTER. 570-571 ED. PARIS.

^a Matth. xxiv, 45; xxv, 21.

(19) Οὔτε μὴν προ. Forte legendum, οὔτε μὴν
προφητείας ὄνησις τις, τῆς τῶν ἀκ., alioqui vel ex-
pungendum istud οὔτε, vel genitivus aliquis post
illud deest. SYLBERG.

(20) Ἡ λίθος. Quid est, cur Heraclius lapis fer-
rum ad se trahat, ingens inter physicos pugna est.
Galenus *Περὶ στοιχείων*, β': Φυσικὴ γὰρ τις ἐστὶ
δύναμις ἐλκτικὴ τῶν οἰκειῶν ἐκάστῳ τῶν ὄντων,
ὡσπερ ἐν τῇ λίθῳ τῇ Ἡρακλείᾳ τοῦ σιδήρου. Cle-
mens Alexandr., ἔλκειν τὸν σιδήρον διὰ συγγένειαν·
Gregorius. ἀρρήτῳ τῆς φύσεως βία· alii, ἀποφοραῖς
πνευματώδεσι, teste Plutareho: quidam magnetem
ferrum appetere tanquam cibum, quo vitam sus-
tentet, eaque lapides omnes via vivere, probare
non cessant: nos τῇ ἀρρήτῳ ιδιότητι, id fieri pu-
tamus. Nonnullæ porro pluresque hujusmodi sen-

tentiæ, quas referre piget, indignæ sunt, quæ refu-
tentur, præter unam Galeni, cui succinit Clemens:
quæ ideo mihi non arridet, quod per multa varias
res ad se derivent, cum quibus nulla est prorsus
συγγένεια· quæ enim rhabbari cum flava bile,
quæ agarici cum pituita οἰκειότης? alia sileo: quæ
succini cum paleis, quæ adamantis cum festucis,
quæ plantæ cujusdam cum sanguine eum, ut trahit
ipse Galenus, elicientis affinitas? Brodæus, *Miscel.*
lib. iii, cap. 29. COLLECT.

(21) Τὸ κατὰ δ. . . ἀπαιτεῖ. Lowth. mavult τῷ
κατὰ δ. . . ἀπαιτεῖν.

(22) Τοῦτο. Forte εἰς τοῦτο.

(23) Καὶ οἱ θεῖοι λόγοι αἱ ἐντολ. H. ms. λόγοι
καὶ αἱ θεῖαι ἐντολ. SYLBERG.

Deus, eum, cui aliquid declaranti par sit credere, significat: declarat autem Logos ejus, qui etiam fuerit *Deus ille fidelis* ^a. Quomodo ergo, si credere est existimare, quæ ab ipsis dicuntur philosophi firma esse putant? Non est enim existimatio, voluntaria demonstrationis præcedentis ✕ assensio, sed alieni valido ac potenti assensio. Quis autem Deo fuerit potentior? Infidelitas autem est oppositi imbecilla ac negativa existimatio: quemadmodum credendi difficultas est habitus, qui fidem difficiliter admittit. Et fides quidem est voluntaria existimatio, et anticipatio prudentis præcomprehensionis. Expectatio autem est opinio futuri. Et cæteræ quidem expectationes sunt opiniones de incertis: fiducia autem est firma de aliquo apprehensio. Quare ei credimus, in quo fiduciam habemus, nos gloriam divinam et salutem consecuturos. In solo autem Deo fiduciam habemus, quem acimus non transgressurum ea, quæ sunt pulchre nobis promissa, quæ cum in hunc finem creata fuerint, ab ipso benevole nobis data sunt. Est autem benevolentia, bene velle alteri illius ipsius gratia. Ille enim nullius indiget: in nos autem desinit beneficentia, et quæ est a Domino benignitas, cum sit plane divina benevolentia, quæque in hoc solum tendit, ut bene faciat. Si autem *Abrahæ, qui credidit, reputatum est ad justitiam* ^b; semen autem *Abrahæ* sumus nos; per auditum quoque nobis est credendam. Israelitæ enim sumus nos, qui non per signa, sed per auditum credimus. Propterea, *Lætare, sterilis, quæ non paris: erumpe et clama, inquit, quæ non parturis; quoniam multi sunt filii desertæ magis quam ejus, quæ habet virum* ^c. *Vixisti in circuitu populî, benedicti sunt filii tui in tabernaculis patrum tuorum.* Si autem eadem mansiones a prophetia et nobis rursus et Patriarchis annuntiantur: ostenditur unum esse Deum utriusque testamenti. Subjungit itaque manifestius: *Hereditasti testamentum, Israel;* alloquens eam, quæ est ex gentibus, vocationem, quæ erat aliquando sterilis hujus viri, qui est Logos, quæ prius fuerat deserta a sponso. *Justus autem ex fide vivet* ^d, ea scilicet, quæ secundum testamentum et præceptum est; quoniam hæc duo nomine et tempore, secundum ætatem et profectum providenter date, cum potestate quidem unum sint, illud quidem novum, hoc vero vetus, per Filium ab uno Deo suppeditantur. Qua ratione dicit etiam Apostolus in Epistola ad Romanos: *Justitia enim Dei in*

✕ 444 ED. POTTER, 571-572 ED. PARIS. Galat. iv, 27. ^d Rom. i, 17.

(24) *Ὁ Θεός*. Hæc Lowthio delenda videntur: sed quo sensu accipienda sint, in Latina versione declaravimus.

(25) *Προαποδείξεως*. Sic conjuncte legit interpret, dum vertit, *voluntaria præcedentis demonstrationis assensio*. Si quis tamen divise malit, *πρὸ ἀποδείξεως*, non multum refragabor. SYLBERG. — *Πρὸ ἀποδείξεως* Lowthio etiam placet.

(26) *Εὐνοία*. Similem *benevolentiae* definitionem tradidit Clemens *Pædag.* lib. i, cap. 11 extremo.

δὲ εἶπη, *Ἱστοῦς ὁ Θεός*, ὃ ἀποφαινομένῳ πιστεύειν ἄξιον, μὴ βύει· ἀποφαίνεται δὲ ὁ Λόγος αὐτοῦ, καὶ αὐτὸς ἂν εἴη πιστὸς ὁ Θεός (24) Πῶς οὖν, εἰ τὸ πιστεύειν ὑπολαμβάνειν ἐστὶ, βέβαια τὰ παρ' αὐτῶν οἱ φιλόσοφοι νομίζουσιν; ὅτι γὰρ ἐστὶν ὑπόληψις ἢ ἐκούσιος προαποδείξεως (25) συγκατάθεσις, ἀλλὰ συγκατάθεσις ἰσχυρῶ τινα. Τίς δ' ἂν εἴη δυνατώτερος Θεοῦ; Ἡ δὲ ἀπιστία ὑπόληψις τοῦ ἀντικειμένου ἀσθενῆς ἀποφατικῆ· καθάπερ ἢ δυσπιστία ἔξις δυσπαράδεκτος πίστεως. Καὶ ἡ μὲν πίστις ὑπόληψις ἐκούσιος καὶ πρόληψις εὐγνώμονος προκαταλήψεως· προσδοκία δὲ δόξα μέλλοντος· ἡ δὲ τῶν ἄλλων προσδοκία δόξα ἀδύλου· πεποιθήσις δὲ διάληψις βέβαια περὶ τινος. Διὸ πιστεύομεν, ὃ ἂν πεποιθότες ὦμεν εἰς δόξαν θεϊαν καὶ σωτηρίαν· πεποιθήσαμεν δὲ τῷ μόνῳ Θεῷ, ὃν γινώσκουμεν, ὅτι οὐ παραθήσεται τὰ καλῶς ἡμῖν ἐπηγγελμένα, καὶ διὰ ταῦτα δεδημιουργημένα καὶ δεδωρημένα ὑπ' αὐτοῦ ἡμῖν εὐνοϊκῶς. Εὐνοία (26) δὲ ἐστὶ βούλησις ἀγαθῶν ἑτέρῳ ἕνεκεν αὐτοῦ ἐκείνου· ὁ μὲν γὰρ ἐστὶν ἀνευδαής· εἰς ἡμᾶς δὲ ἡ εὐεργεσία, καὶ ἡ παρὰ τοῦ Κυρίου εὐμένεια καταλήγει, εὐνοία θεία οὖσα, καὶ εὐνοία πρὸς τὸ εὐποιεῖν οὖσα. Εἰ δὲ τῷ Ἀβραάμ πιστεύσαντι ἐλογίσθη εἰς δικαιοσύνην, σπέρμα δὲ Ἀβραάμ ἡμεῖς, δι' ἀκοῆς καὶ ἡμῖν πιστευτέον. Ἰσραηλιταί (27) γὰρ ἡμεῖς, οἱ μὴ διὰ σημείων, δι' ἀκοῆς δὲ εὐπειθεῖς. Διὰ τοῦτο, *Εὐφράνθητι* (28) *στεῖρα*, ἢ οὐ τίκτουσα· *ἦξεν καὶ βόησεν*, φησὶν, ἢ οὐκ ὠδίνουσα· *ὅτι πολλὰ τὰ τέκνα τῆς ἐρήμου μᾶλλον ἢ τῆς ἐχοῦσης τὸν ἄνδρα*. *Ἐβίωσας εἰς τὸ περίφραγμα τοῦ λαοῦ, ἐνευλογήθησαν τὰ τέκνα σου εἰς τὰς σκηνάς τῶν πατέρων* (29). Εἰ δὲ αἱ αὐταὶ μοναὶ ὑπὸ τῆς προφητείας ἡμῖν τε αὐτῶν καὶ τοῖς Πατριάρχεις καταγγέλλονται, εἰς ἀμφοῖν ταῖν διαθήκαιν δείκνυται ὁ Θεός Ἐπιφέρει γοῦν σαφέστερον· *Ἐκκληρονόμησας* (30) *τὴν διαθήκην τοῦ Ἰσραὴλ*, τῇ ἐξ ἐθνῶν κλησεί, λέγων, τῇ στεῖρα ποτὲ τούτου τοῦ ἀνδρός, ὅς ἐστιν ὁ Λόγος, τῇ ἐρήμῳ πρότερον τοῦ νομφίου. Ὁ δὲ δικαίως ἐκ πίστεως ζήσεται, τῆς κατὰ τὴν διαθήκην καὶ τὰς ἐντολάς· ἐπειδὴ οὗτοι αὐταὶ ὀνόματι καὶ χρόνῳ, καθ' ἡλικίαν καὶ προκοπὴν οἰκονομικῶς δεδομένοι, θυνάμει μία οὖσαι, ἡ μὲν παλαιά, ἡ δὲ καινὴ, διὰ Υἱοῦ παρ' ἐνός Θεοῦ χορηγοῦνται· ἧ καὶ ὁ Ἀπόστολος ἐν τῇ πρὸς Ῥωμαίους Ἐπιστολῇ λέγει· *Δικαιοσύνη γὰρ Θεοῦ ἐν αὐτῷ ἀποκαλύπτεται ἐκ πίστεως εἰς πίστιν τὴν μίαν, τὴν ἐκ προφητείας εἰς Εὐαγγέλιον τετελειωμένην, δι' ἐνός καὶ τοῦ αὐτοῦ Κυρίου διδάσκων σωτηρίαν*

^a I Cor. i, 9; x, 15. ^b Rom. iv, 5. ^c Isa. liv, 4;

(27) *Ἰσραηλιταί*. Respicit Gal. iv, 27.

(28) *Εὐφράνθητι*. Conf. Justinus M. *Apol.* 1, p. 401 ed. Oxon.

(29) *Ἐβίωσας . . . πατέρων*. Hanc sententiam in SS. libris reperire nondum potui.

(30) *Ἐκκληρονόμησας*. Isaias liv, 5: Καὶ τὸ σπέρμα σου ἔβη, κληρονομήσει. Dein, v. 10: Ἡ διαθήκη τῆς εἰρήνης σου οὐ μὴ μεταστῆ. Verba, quæ recitavit auctor, reperire nondum potui.

Ταύτην (51), ἔφη, παρατίθεμαί σοι τὴν παραγγελίαν, τέκνον Τιμόθεε, κατὰ τὰς προαγοῦσας ἐπὶ σέ προσφητείας, ἵνα στρατεύσῃ ἐν αὐταῖς τὴν καλὴν στρατείαν, ἔχων πίστιν καὶ ἀγαθὴν συνείδησιν, ἥν τινες ἀπώσαμενοι, περὶ τὴν πίστιν ἐναντίγησαν· ὅτι τὴν θεόθεν ἔχουσαν συνείδησιν ἀπιστία καταμίαναν. Οὐκοῦν ἔτ' εἰκότως πρόχειρον τὴν πίστιν διαβλητέον, ὡς εὐκόλον τε καὶ πάνδημον, καὶ πρὸς ἔτι τῶν τυχόντων. Εἰ γὰρ ἀνθρώπινον ἦν τὸ ἐπιτήδευμα, ὡς Ἕλληνας ὑπέλαθον, καὶ ἀπέσθη· εἰ δὲ αὖξει, οὐκ ἔστιν (52) ἔνθα οὐκ ἔστιν. Φημὶ τοίνυν τὴν πίστιν, εἴτε ὑπὸ ἀγάπης θεμελιωθῆ εἴτε καὶ ὑπὸ φόβου, ἣ φασιν οἱ κατήγοροι, θεῖόν τι εἶναι· μήτε ὑπὸ ἄλλης φιλίας κοσμικῆς διασπασμένην, μήτε ὑπὸ φόβου παρόντος διαλυομένην. Ἡ μὲν γὰρ ἀγάπη τῆ πρὸς τὴν πίστιν φιλία τοὺς πιστοὺς ποιεῖ· ἡ δὲ πίστις ἕδρασμα ἀγάπης, ἀντεπάγουσα τὴν εὐποιαν· ὅτε καὶ τοῦ νόμου παιδαγωγὸς φόβος, ἀφ' ὧν πιστεύεται, καὶ φόβος εἶναι πιστεύεται. Εἰ γὰρ ἐν τῷ ἐνεργεῖν τῷ εἶναι δείκνυται (53), ὁ δὲ μέλλων καὶ ἀπειλῶν, οὐχὶ δὲ ἐνεργῶν καὶ παρῶν, πιστεύεται· καὶ τὸ εἶναι πιστευόμενος, οὐκ αὐτὸς τῆς πίστεως γεννητικὸς, ὁ γὰρ πρὸς αὐτῆς ἀξιόπιστος εἶναι δοκιμασθεῖς. Θεῖα τοίνυν ἡ τοσαύτη μεταβολή, ἐξ ἀπιστίας πιστὸν τι γενόμενον, καὶ τῆ ἐλπίδι καὶ τῷ φόβῳ πιστεύσαι. Καὶ δὴ ἡ πρώτη πρὸς σωτηρίαν νεῦσις ἡ πίστις ἡμῶν ἀναφαίνεται, μεθ' ἣν φόβος τε καὶ ἐλπίς καὶ μετάνοια, σὺν τε ἐγκρατεῖα καὶ ὑπομονῇ προκόπτουσαι, ἄγουσιν ἡμᾶς ἐπὶ τε ἀγάπην ἐπὶ τε γνῶσιν. Εἰκότως οὖν ὁ ἀπόστολος Βαρνάβας, Ἄφ' οὗ (54), φησὶν, ἔλαβον μέρους, ἐσπούδασα κατὰ μικρὸν ὑμῶν πέμψαι· ἵνα μετὰ τῆς πίστεως ὑμῶν τελείαν ἔχητε καὶ τὴν γνῶσιν. Τῆς μὲν (55) οὖν πίστεως ἡμῶν εἰσιν οἱ συλληπτορες φόβος καὶ ὑπομονή· τὰ δὲ συμμαχοῦντα ἡμῶν μακροθυμία καὶ ἐγκράτεια. Τούτων οὖν, φησὶ, τὰ πρὸς τὸν Κύριον (56), μερόντων ἀγνῶς, συννευφραίνονται αὐτοῖς σοφία, σύνεσις, ἐπιστήμη, γνῶσις. Στοιχείων γοῦν τῆς γνώσεως τῶν προειρημένων ἀρετῶν, στοιχειωδέστεραν εἶναι συμβέβηκε τὴν πίστιν, οὕτως ἀναγκαίαν τῷ γνωστικῷ ὑπάρχουσαν, ὡς τῷ κατὰ τὸν κόσμον τόνδε βιοῦντι πρὸς τὸ ζῆν τὸ ἀναπνεῖν. Ὡς δ'

A ipso revelatur ex fide in fidem ^a unam, quæ ex prophetia perficitur in Evangelio, per unum et eundem Dominum docens salutem. Hoc, inquit, præceptum commendo tibi, fili Timothee, secundum præcedentes in te prophetias, ut ~~et~~ milites in illis bonam militiam, habens fidem et bonam conscientiam, quam quidam repellentes, circa fidem naufragium fecerunt ^b; quoniam conscientiam, quæ a Deo venit, polluerunt infidelitate. Non est ergo amplius fides merito temere reprehendenda, ut et facilis et vulgaris, et quæ sit quorumlibet. Si humanum enim esset inventum, ut existimabant Græci, etiam extinctum esset. Sin autem augeatur, non est ubi non est. Dico ergo fidem, sive fundata sit a charitate, sive etiam a timore, ut dicunt accusatores, esse divinum aliquid; ut quæ neque ab alia mundana amicitia distrahatur, neque a timore presente dissolvatur. Charitas enim per eam, quæ illi cum fide intercedit, amicitiam facit fideles. Fides autem est stabilimentum charitatis, vicissim inducens beneficentiam; quandoquidem etiam timor, qui legis pædagogus est, a quibus credatur, timor esse creditur. Si enim in operando, quod is sit, ostenditur: hic autem cum futurus est et minatur, non autem operans et præsens, creditur; ideo quod esse creditur, non ipse fidem procreat, qui esse fide dignus est ab ipsa probatus. Hæc ergo tanta mutatio a Deo procedit, qua sit, ut qui ex infidelitate **161** fidelis factus fuerit, spem quoque et timorem, ut res fide dignas, amplectatur. At prima quidem ad salutem esse inclinatio nobis fides apparet, post quam timor et spes et pœnitentia, cum continentia et tolerantia proficientes, nos ducunt ad charitatem et ad cognitionem. Merito ergo Barnabas apostolus: Ex ea, quam accepi, inquit, parte studui paulatim ad vos mittere, ut cum fide vestra perfectam etiam habeatis cognitionem. Fidei ergo nostræ coadjutores sunt timor et tolerantia: quæ autem nobis opem ferunt, sunt longanimitas et continentia. His ergo, inquit, in iis, quæ ad Dominum pertinent, caste manentibus, una cum eis lætantur sapientia, intelligentia, scientia, cognitio. Cum itaque prius dictæ virtutes sint ele-

✠ P. 445 ED POTTER, 372-373 ED. PARIS.

^a Rom. 1, 17. ^b I Tim. 1, 18, 19.

(51) Ταύτην. Ταύτην τὴν παραγγελίαν παρατίθεμαί σοι apud D. Paulum. Dein, στρατεύῃ, pro στρατεύσῃ. Ibid.

(52) Εἰ δὲ αὖξει, οὐκ ἔστ. Malim hanc sententiam sic scribere: Εἰ δὲ αὖξει, καὶ οὐκ ἔστιν ἔνθα οὐκ ἔστιν. Φημὶ τοίνυν τὴν π. Sensus est: Si fides humani ingenii commentum fuisset, jampridem esset extincta; sin vero tantum ceperit incrementum, ut nullus sit in toto orbe locus, quo non pervasit, haud dubitaverim affirmare, eam, seu in amore fundata sit, seu potius, ut dicunt calumniatores, in timore, rem esse divinam.

(53) Εἰ γὰρ ἐν τῷ ἐνεργεῖν τῷ εἶναι. δ. Interpres nominativo casu legit τὸ εἶναι δείκνυται, in operando quod is sit ostenditur. Mox, haud scio an verius, καί ται εἶναι πιστευόμενος, quanquam esse creditur, inquit SYLBERG.

(54) Ἄφ' οὗ. Hæc apud S. Barnabam cap. 4, in veteri Latina versione sic se habent: Cogitans

D ergo hoc, quasi curæ mihi fuerit, ut vobiscum partiar ex eo, quod accepi, futurum mihi talibus spiritus servientes (i. spiritu servienti) hoc in mercede, appropriavi pauca vobis mittere, ut fidem vestram consummatam habeatis, et scientiam.

(55) Τῆς μὲν. Hæc paulo post ibidem occurrunt, cap. 2: Fidei ergo nostræ adjutor est timor et sustinentia: quæ autem nobiscum pugnant, patientia est, et continentia. Hæc cum apud Dominum permanent casta, conlætantur illis sapientia et intellectus.

(56) Τὰ πρὸς τὸν Κύριον. Cum hæc commatio subaudienda κατὰ, vel similis præpositio. Sensus est, quod ad Dominum attinet: seu, in rebus ad Dominum pertinentibus, inquit SYLBERG. — Sed τὰ articulo omissis, vetus Barnabæ interpres hoc commation propinquis ex utraque parte verbis connectit: Hæc cum apud Dominum permanent casta: Τούτων οὖν πρὸς τὸν Κύριον μερόντων ἀγνῶς.

menta cognitionis, evenit ut fides sit magis elementaris, nec minus homini gnostico necessaria, quam ei, qui in hoc mundo vivit, ad vivendum respiratio. Ut autem absque quatuor elementis non possumus vivere; ita nec absque fide possumus assequi cognitionem. Hæc est ergo basis veritatis.

CAPUT VII.

Timoris usum ostendit eumque a vituperantium objectionibus vindicat.

✠ Qui timorem autem accusant, legem insectantur. Quod si legem, clarum est, quod illum quoque, qui legem dedit, Deum. Hæc enim tria necesse est consistent in subjecto: is qui administrat, administratio, et id quod administratur. Si ergo legem supponant esse tollendam, necesse est utique, ut unusquisque, qui ducitur a cupiditate, voluptati obsequens, id quidem, quod recte honesteque se habet, negligat, Deum autem despiciat, absque metu autem simul sit impius et injustus, et a veritate penitus exsiliat. At certe, inquiunt, timor est a ratione aliena declinatio, et animi perturbatio. Quid tu dicis? et quomodo tibi amplius servari possit hæc definitio, cum præceptum mihi per Logon, seu *rationem*, datum sit? Præceptum autem timorem pronuntiat per disciplinam, eum, qui id suscipit, parans ut corrigatur. Non est ergo timor a ratione alienus: est itaque rationi consentaneus. Quidam enim? cum adhortetur: *Non occides, non mæchaberis, non furaberis, non falsum diæis testimonium*^a. Sed si nomina argute excogitare velint, εὐλάβειαν, id est, *cautionem*, per me licet vocent legis timorem philosophi, quæ est consentanea rationi declinatio. Hos Critolaus Phaselites non inepte vocavit *ὀνοματομάχους*, id est, qui *depuant de nominibus*. Pulchrum ergo, atque adeo pulcherrimum, iis, qui nos accusant, præceptum apparuit, excogitata mutatione nominis. Cautio ergo esse rationi consentanea ostenditur, cum sit ejus, quod dedit, declinatio: ex qua exoritur eorum, quæ præcesserunt, peccatorum prænitentia. *Principium enim sapientiæ est timor Domini. Intellectus autem bonus omnibus facientibus eum*^b.

✠ P. 446 ED. POTTER 373-374 ED. PARIS. ^a Exod. xx, 15-16. ^b Psal. cx, 10; Prov. 1, 7.

(57) Ὅς ἄγ. Non minus aptum ὡς ἄγεται, ut ducitur. SYLBERG.

(58) Ἐκκλησις. Scribendum potius videtur, ἐκκλυσίς, *solutio*. Est enim metus secundum Stoicos, *solutio animi contra rationem*. Clemens *Paedag.* lib. 1, in principio cap. 13: Αὐτίκα γοῦν τὰ πάθη τὰ γενικώτατα ὁδὲ πως ὀρίζεσθαι ἀξιούσιν οἱ φιλόσοφοι· τὴν μὲν ἐπιθυμίαν ὄρεξιν ἀπειθῆ λόγῳ, τὴν δὲ φόβον ἐκκλυσιν ἀπειθῆ λόγῳ. Consentit Stobæus in *Ecllogis ethicis*, p. 176: Τὴν μὲν οὖν ἐπιθυμίαν λέγουσιν ὄρεξιν εἶναι ἀπειθῆ λόγῳ. . . φόβον δὲ εἶναι ἐκκλυσιν ἀπειθῆ λόγῳ. *Cupiditatem igitur dicunt esse appetitum contra rationem, metum autem esse solutionem animi contra rationem*. Verumtamen non paulo post ἐκκλυσιν retinuit auctor: Εὐλάβειαν καλούντων οἱ φιλόσοφοι τὸν τοῦ Νόμου φόβον, εὐλογον οὔσαν ἐκκλυσιν. Et alias e Proverbiis notat, φόβον esse ἐκκλυσιν κακοῦ, p. 591: Τῷ δὲ φόβῳ Κυρίου ἐκκλίνει πᾶς ἀπὸ κακοῦ. Et p. 594: Εὐλάβεια, ἐκκλυσίς οὔσα σὺν λόγῳ.

Α ἄνευ τῶν τεσσάρων στοιχείων οὐκ ἔστι ζῆν, οὐδ' ἄνευ πίστεως γινῶσιν ἐπακολουθῆσαι. Αὕτη τοίνυν χρηστὴ ἀληθείας.

non possumus vivere; ita nec absque fide possumus

Οἱ δὲ τοῦ φόβου κατηγοροῦντες κατατρέχουσι τοῦ νόμου. Εἰ δὲ τοῦ νόμου, ὁτὸν ποῦ ὡς καὶ τοῦ δεδωκότος τὸν νόμον Θεοῦ. Τρία γὰρ ταῦτα ἐξ ἀνάγκης ὑφέστηκεν παρὰ τὸ ὑποκαίμενον, ὁ διοικῶν, ἡ διοίκησις, τὸ διοικούμενον. Εἰ γοῦν καθ' ὑπόθεσιν ἐξέλοιεν τὸν νόμον, ἀνάγκη δὴπου ἕκαστον, ὃς ἄγεται (57) ὑπὸ ἐπιθυμίας, ἡδονῆς χαριζόμενον, ἀμελεῖν μὲν τοῦ καλῶς ἔχοντος, ὑπερφρονεῖν δὲ τοῦ Θεοῦ, ἀσεβεῖν δὲ ἅμα καὶ ἀδικεῖν ἀδελῶς, ἀποσκιρτήσαντα τῆς ἀληθείας. Ναί, φασίν, ἄλογος ἐκκλησις (58) ὁ φόβος ἔστι, καὶ πάθος. Τί σὺ λέγεις; καὶ πῶς ἂν σοι ἔτι σώζοιτο οὗτος ὁ ἄσος, διὰ Λόγου δοθείσης μοι τῆς ἐντολῆς; Ἐντολὴ δὲ ἀπαγορεύει τὸν φόβον, ἐπαρτώσα διὰ παιδείαν τὸν οὕτως ἐπιδεχόμενον νοουθετεῖσθαι (59). Οὐ τοίνυν ἄλογος ὁ φόβος· λογικὸς μὲν οὖν, πῶς γὰρ οὐ; παραινῶν, Οὐ φρονεύσεις, οὐ μοιχεύσεις, οὐ κλέψεις, οὐ ψευδομαρτυρήσεις. Ἄλλ' εἰ σοφίζονται τὰ ὀνόματα, εὐλάβειαν (40) καλούντων (41) οἱ φιλόσοφοι τὸν τοῦ νόμου φόβον, εὐλογον οὔσαν ἐκκλυσιν. Ὀνοματομάχους τούτους οὐκ ἀπὸ τρόπου ὁ Φασηλίτης ἐκάλεε Κριτόλαος. Ἀστειὰ μὲν οὖν ἤδη καὶ καλλίστη πέφηνε τοῖς ἐγκαλοῦσιν ἡμῖν ἡ ἐντολὴ, ὀνόματος ἐναλλαγῆς κοηθεῖσα. Ἡ οὖν εὐλάβεια λογικὴ δείκνυται, τοῦ βλάπτοντος ἐκκλησις οὔσα· ἐξ ἧς ἡ μετάνοια τῶν προημαρτημένων φύεται. Ἀρχὴ γὰρ σοφίας φόβος Κυρίου· σύνεσις δὲ ἀγαθὴ αἴσει τοῖς ποιούσιν αὐτήν. Τὴν σοφίαν λέγει (42) ποιῆσαι; ἧ ἔστι φόβος Θεοῦ, ὁδοποιῶν εἰς σοφίαν. Εἰ δὲ ὁ νόμος φόβου ἐμπειρητικὸς, ἀρχὴ σοφίας γινώσκεις νόμου· καὶ οὐκ ἔστιν ἄνευ νόμου σοφία. Ἄσοφοι τοίνυν οἱ παραιτούμενοι τὸν νόμον· ὧ ἐπεταὶ ἀθέους αὐτοὺς λογιζέσθαι. Παιδεία δὲ ἀρχὴ σοφίας (43). Σο-

✠ P. 446 ED. POTTER 373-374 ED. PARIS. ^a Exod. xx, 15-16. ^b Psal. cx, 10; Prov. 1, 7.

(59) Ἐντολὴ . . . νοουθετεῖσθαι. Nullus inest huic periodo ita conceptæ sensus. Forte legend. et interpungend. hoc modo: ἐντολὴ ἀπαγορεύει, τὸν φόβον ἐπαρτώσα διὰ παιδείαν τῶν οὕτως ἐπιδεχόμενων νοουθετεῖσθαι. *Præceptum vetat res turpes, metum intentans in disciplinam illorum, qui ita corrigi sustinent*. Vid. pag. 412 et 478. LOWTH.

(40) Εὐλάβειαν. Stoici εὐλάβειαν, non vero φόβον, sapienti suo tribuerunt.

(41) Καλούντων. Imperative positum pro καλείτωσαν, *vocent*. SYLBERG. — Mox, ἐξ ἧς ἡ μετάν. pro ἐξῆς ἡ μ., posui.

(42) Τὴν σοφίαν λ. Vulg. lectionem sequitur etiam interpres: *Sapientiam vocat effectiōnem, quæ est timor Domini*. Sed forte legendum, ἧς ἀρχὴ ἔστι φόβος Θεοῦ, *cujus initium est timor Dei*. SYLBERG.

(43) Ἀρχὴ σοφίας. Vulg. Bib. Proverb. 1, ἀρχὴ σοφίας, ut etiam paulo ante.

φίαν δε καὶ παιδείαν ἀσεβεῖς ἐξουθενήσουσι, λέγει ἡ Γραφή. Τίνα δὲ τὰ φοβερὰ ὁ νόμος καταγγέλλει, θεασώμεθα. Εἰ μὲν τὰ μεταξὺ ἀρετῆς καὶ κακίας, οἷον πονίαν, καὶ νόσον, καὶ ἀδοξίαν, καὶ δυσγένειαν, καὶ ὅσα παραπλήσια· ταῦτα μὲν καὶ οἱ κατὰ πόλιν νόμοι προστείνοντες, ἐπαινοῦνται· καὶ τοῖς ἐκ Περιπάτου τρία γένη τῶν ἀγαθῶν εἰστροφύμενοις, καὶ τὰ τούτων ἐναντία λογιζομένοις εἶναι κακὰ, ἀρμόνιος ἦδε ἡ δόξα· ἡμῖν δὲ ὁ δοθεὶς νόμος τὰ τῷ ὄντι κακὰ ἀποφεύγειν προστάττει, μοιχείαν, ἀσέλγειαν, παιδεραστείαν, ἄγνοιαν, ἀδικίαν, νόσον ψυχῆς, θάνατον· οὐ τὸν διαλύοντα ψυχῆν ἀπὸ σώματος, ἀλλὰ τὸν διαλύοντα ψυχῆν ἀπὸ ἀληθείας· δεινὰ γὰρ καὶ φοβερὰ τῷ ὄντι κακία αὐταί, καὶ αἱ ἀπὸ τούτων ἐνέργειαι. Οὐ μὴν (44) ἀδίκως ἐκτείνεσθαι δίκτυα πτερωτοῖς, λέγουσιν οἱ χρησμοὶ οἱ θεῖοι· αὐτοὶ γὰρ αἱμάτων μετέχοντες, θησαυρίζουσιν ἑαυτοῖς κακὰ. Πῶς οὖν ἔτι οὐκ ἀγαθὸς ὁ νόμος πρὸς τινῶν αἱρέσεων λέγεται, ἐπιθωμένων τὸν Ἀπόστολον λέγοντα, Διὰ γὰρ νόμου γινώσκεις (45) ἁμαρτίαν; Πρὸς οὓς φάμεν· Ὁ νόμος οὐκ ἐποίησεν, ἀλλ' ἐδείξεν τὴν ἁμαρτίαν. Προστάξας γὰρ ἄποιτέον, ἤλαγξεν τὰ μὴ ποιητέα. Ἀγαθοῦ δὲ τὸ μὲν σωτήριον ἐκδιδάσκει, τὸ δὲ θηλητήριον ἐπιδειξάτω· καὶ τῷ μὲν χρῆσθαι συμβουλεύσει, τὸ δὲ ἀποφεύγειν κελεύσει. Αὐτίκα ὁ Ἀπόστολος, ὃν οὐ συνιᾷσι, γινώσκιν εἶπεν ἁμαρτίας διὰ νόμου πεφανερῶσθαι, οὐχ ὑπόστασιν εἰληφέναι. Πῶς δ' οὐκ ἀγαθὸς ὁ παιδεύων νόμος, ὁ παιδαγωγὸς εἰς Χριστὸν δοθεὶς, ἵνα ἂν ἐπιστρέψωμεν, διὰ φόβου παιδευτικῶς κατευθυνόμενοι, πρὸς τὴν διὰ Χριστοῦ τελείωσιν; Οὐ βούλομαι (46), φησὶν, τὸν θάνατον τοῦ ἁμαρτωλοῦ, οἷς τὴν μετάνοιαν αὐτοῦ. Μετάνοιαν δὲ ἐντολὴ ποιᾷ, κωλυτικὴν μὲν τῶν μὴ ποιητέων, ἐπαγγελτικὴν δὲ τῶν (47) εὐεργεσιῶν. Θάνατον δὲ, οἶμαι, τὴν ἄγνοιαν λέγει. Καὶ ὁ ἔγγυς (48) Κυρίου, πλήρης μαστίγων· ὁ συνεγγίζων δηλονότι τῇ γνώσει, κινδύνην, φόβον, ἀνίην, θλίψεων, διὰ τὸν πόθον τῆς ἀληθείας ἀπολαύει· Υἱὸς γὰρ πεπαιδευμένος σοφὸς ἀπέβη· καὶ διεσώθη ἀπὸ καύματος υἱὸς νοήμων. Υἱὸς δὲ νοήμων ἐδέξεται ἐντολάς. Καὶ Βαρνάβας ὁ Ἀπόστολος, Οὐαὶ (49) οἱ συνετοὶ παρ' ἑαυτοῖς καὶ ἐνώπιον αὐτῶν ἐπιστήμονες, προστάξας (50), ἐπήγαγε· Πνευματικοὶ γενώμεθα, καὶς τέλειος τῷ Θεῷ· ἐφ' ὅσον ἐστὶν ἐφ' ἡμῖν,

P. 447 ED. POTTER. 574-575 ED. PARIS. ^a Prov. 1, 7. ^b Ibid., 17, 18. ^c Rom. III, 20. ^d Galat. III, 24. ^e Ezech. XXXIII, 41; XVIII, 25, 32.

(44) Μὴν. Γὰρ Πρηνεθ. Mox, οἱ φόβου μετέχοντες pro αἱμάτων μετέχ. Ibid.

(45) Γινώσκεις. Ἐπίγνωσις, Rom. III.

(46) Οὐ βούλομαι. Διὰ μνήμης recitat Ezech. XXXIII, 2, vel XVIII, 25, 32.

(47) Κωλυτικὴν μὲν... ἐπαγγελτικὴν δὲ τ. Malim κωλυτικὴν εἰ ἐπαγγελτικὴν, ut hæ voces ad ἐντολὴν relatæ intelligantur: quod Latine expressum est. Sic superius legem definit, λόγον ὀρθόν, προστακτικὸν μὲν ὧν ποιητέον, ἀπαγορευτικὸν δὲ ὧν οὐ ποιητέον: rectam rationem, quæ ea quæ oportet fieri jubet: quæ autem non oportet fieri, prohibet. Strom. I, p. 550.

(48) Καὶ ὁ ἔγγυς. Respicere videtur Judith VIII, 27.

ΠΑΤΡΟΛ. GR. VIII.

A Sapientiam vocat effectiorem, quæ est timor Domini, deducens ad sapientiam. Si autem lex affert timorem, principium sapientiæ est legis cognitio, et non est sapiens absque lege. Insipientes ergo sunt, qui legem recusant: cui est consequens, ut ipsi reputentur æθεοι, seu impii. Disciplina autem est principium sapientiæ. Sapientiam autem et disciplinam impii nihili pendent, ait Scriptura ^a. Videamus autem, quænam esse timenda lex annuntiet. Si ea quidem, quæ sunt media inter virtutem ^b et vitium, ut paupertatem, et morbum, et ignominiam, et ignobilitatem, et quæ sunt his similia; hæc quidem pleræque civitatum leges proponentes laudantur; et Peripateticis, qui tria bonorum genera introducunt; et eorum contraria mala esse reputant, ea conformis est opinio. Nobis autem data lex ea, quæ vere mala sunt, jubet fugere, adulterium, petulantiam, puerorum amorem, ignorantiam, injustitiam, morbum animæ, mortem; non eam, quæ solvit animam a corpore; sed eam, quæ animam dissolvit a veritate. Hæc sunt enim vere gravia et timenda vitia, et quæ ex eis profisciscuntur operationes. Verumenimvero non injuste pennatis tendi retia, dicunt divina responsa. Ipsi enim dum sunt sanguinum participes, mala sibi recondunt ^b. Quomodo ergo a nonnullis hæresibus lex adhuc mala dicitur, vociferantibus dicere Apostolum: Per legem enim cognitio peccati ^c? Quibus dicimus: Lex peccatum non fecit, sed ostendit. Cum enim ea, quæ sunt facienda, jusserit, reprehendit ea, quæ non facienda. Boni autem est, id, quod salutare quidem est, docere; quod exitiale autem, ostendere: et illo quidem uti consulere, hoc vero jubere fugere. Jam Apostolus, quem non intelligunt, dixit peccati cognitionem per legem esse manifestatam, non autem accepisse substantiam. Quomodo autem non est bona lex castigans, quæ data est pædagogus ad Christum ^d, ut dum per timoris castigationem dirigimur, ad eam, quæ est per Christum, perfectionem convertamur? Nolo, inquit, mortem peccatoris, sed ejus pœnitentiam ^e. Pœnitentiam autem efficit præceptum, quod ea quidem prohibet, quæ non sunt facienda, benefacta autem mandat. Mortem autem, ut arbitror, dicit ignorantiam. Et qui est prope Dominum, est plenus

In his, quæ sequuntur, διὰ μνήμης recitat Proverb. X, 4: Υἱὸς πεπαιδευμένος σοφὸς ἐστὶν: V. 5: Διεσώθη ἀπὸ καύματος υἱὸς νοήμων. V. 8: Σοφὸς καρδίᾳ ἐδέξεται ἐντολάς.

(49) Οὐαὶ. Hæc e Græco S. Barnabæ textu exciderunt, sed apud veterem ejus interpretem hoc modo exstant, cap. 4: Dicit enim Scriptura: « Vobis illis, qui sibi solis intelligunt, et apud se docti videntur. » Simus spirituales: simus templum consummatum Deo: in quantum est in nobis, meditemur timorem Dei, et custodiamus mandata illius.

(50) Προστάξας. Forte rectius προτάξας, eam præposuisset. SYLB.

flagellis^a. Qui cognitioni scilicet appropinquat, periculis, timoribus, molestiis, affectionibus utitur, propter desiderium veritatis. *Filius enim castigatus evasit sapiens, et servatus est ab aestu filius intelligens. Filius autem intelligens suscipiet praecepta* b. *Et Barnabas apostolus: Vae qui sunt intelligentes apud seipsos, et coram se scientes* c, cum dixisset, subiunxit: *Efficiamur spirituales, templum Deo perfectum: quatenus est in nobis, Dei timorem meditemur, et ejus praecepta servare contendamus, ut tætemur in ejus justificationibus.* d Unde sapientiae principium timor Dei d divine dictus est.

CAPUT VIII.

Basilidis et Valentini deliria de timore ut rerum causa refutat.

Hic Basilidis sectatores hoc dictum exponentes, dicunt e ipsum principem, cum exaudiisset 162 dictionem Spiritus, qui ministrabatur, auditione et spectaculo fuisse obstupefactum, cum ei prae- b ter spem annuntiatam esset Evangelium, et ejus obstupescationem appellatam esse timorem, qui fuit principium sapientiae genera dijudicantis, et discernentis, et perficientis, et restituentis. Cum enim non solum mundum, sed etiam electionem discrevisset, qui omnibus praest, emittit. » Videtur autem Valentinus quoque in quadam epistola talia quaedam mente apprehendisse. His enim verbis scribit: « Et sic ex illo figmento terrore affectus fuit auctor angelorum, quando majora elocutus est, quam quae convenirent effictioni, propter eum, qui in ipso inaspectabiliter dederat semen supernae essentiae, et libere loquebatur. Ita etiam in mundanorum hominum generationibus, timores fuerunt opera hominum iis, qui ea faciebant, quemadmodum statuae et C imagines: et omnium manus efficiunt in nomine Dei; in nomine enim hominis formatus Adam, timorem praebuit ejus, qui prius erat, hominis, ut qui ipse esset in ipso constitutus, et obstupuerunt, et opus cito aboleverunt ». Sed cum sit unum principium, ut ostendetur paulo post, canoras quasdam nugae et figmenta videbuntur isti homines effingere. Quoniam autem a lege et prophetis prius erudiri per Dominum, uti esse Deo visum est, principium sapientiae dictus est timor Domini e, qui a Domino per-

448 ED. POTTER. 373-376 ED. PARIS. a Judith viii, 27. b Prov. x, 4, 5, 8. c Isa. v, 21. d Prov. i, 7. e Psal. cx, 10.

(51) Ἀρχοντα. Quem ἀρχοντα intellexerint haereticī, explicat Irenaeus lib. i, cap. 25, p. 98 edit. Oxon. *Eos autem, qui posterius continent caelum, angelos, quod etiam a nobis videtur, constituisse ea quae sunt in mundo, omnia, et partes sibi fecisse terrae, et earum, quae super eam sunt, gentium. Esse autem principem ipsorum eum, Judaeorum putatur esse Deus.*

(52) Καὶ ὡς περίφοβος. Joannes Ern. Græbuis in *Spicilegio saeculi ii*, pag. 50, 51, scribit: « Καὶ ὡς περίφοβος, etc. Et quemadmodum illa creatura (homo) terrorem incussit angelis, qui ipsi hominum conditores erant ex haereticorum istorum hypothesis, ut ex sequentibus patet. Atque tunc apte respondet apodosis: Οὕτω καὶ . . . φόβοι τὰ ἔργα τῶν ἀνθρώπων ταῖς ποιούσιν ἐγένετο, οἷον ἀνδριάντες, καὶ εἰκόνας, καὶ πάντα, ἃ (pro duabus vocibus πάντων αἰ, quarum priorem ex conjectura, posteriorem ex Florentino exemplari emendo) ἀνύουσιν εἰς ὄνομα Θεοῦ. Ita et . . . timorī fuerunt opera hominum iis, qui ea faciebant: veluti statuae et imagines, et omnia quae manus perficiant in nomen (sive honorem) Dei. Eis

μαλετώμεν τὸν φόβον τοῦ Θεοῦ, καὶ φυλάσσειν ἀγωνιζόμεθα τὰς ἐντολάς αὐτοῦ, ἵνα ἐν τοῖς δικαιώμασιν αὐτοῦ εὐφρανθῶμεν. "Ὅθεν, Ἀρχὴ σοφίας φόβος Θεοῦ θεῶς λέλεται.

b. Et Barnabas apostolus: Vae qui sunt intelligentes apud seipsos, et coram se scientes, cum dixisset, subiunxit: Efficiamur spirituales, templum Deo perfectum: quatenus est in nobis, Dei timorem meditemur, et ejus praecepta servare contendamus, ut tætemur in ejus justificationibus. d Unde sapientiae principium timor Dei d divine dictus est.

Ἐνταῦθα οἱ ἀμφὶ τὸν Βασιλείδην, τοῦτο ἐξηγούμενοι τὸ ῥητὸν, καὶ αὐτὸν φασὶν Ἀρχοντα (51), ἐπακούσαντα τὴν φάσιν τοῦ διακονομένου Πνεύματος, ἐκπλαγῆναι τῷ τε ἀκούσματι καὶ τῷ θεάματι, παρ' ἐλπίδας εὐηγγελισμένον· καὶ τὴν ἐκπληξιν αὐτοῦ φόβον κληθῆναι, ἀρχὴν γενόμενον σοφίας φιλοσοφικῆς τε, καὶ διακριτικῆς, καὶ τελειωτικῆς, καὶ ἀποκαταστατικῆς. Οὐ γὰρ μόνον τὸν κόσμον, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐκλογὴν διακρίνας, ὁ ἐπὶ πᾶσι προπέμπει. » Ἔοικε δὲ καὶ Θυαλευτίνος ἐν τινι ἐπιστολῇ τοιαυτά τινα ἐν νῶ λαθὼν· αὐταῖς γὰρ γράφει ταῖς λέξεσι· « Καὶ ὡς περίφοβος (52) ἐπ' ἐκείνου (53) τοῦ πλάσματος ὑπῆρξε τοῖς ἀγγέλοις, ὅτε μείζονα ἐφθέγγασα τῆς πλάσεως, διὰ τὸν ἀσράτως ἐν αὐτῷ σπέρμα θεοδικότα τῆς ἀνωθεν οὐσίας, καὶ παρόρησιαζόμενον· οὕτω καὶ ἐν ταῖς γενεαῖς τῶν κοσμικῶν ἀνθρώπων, φόβοι τὰ ἔργα τῶν ἀνθρώπων ταῖς ποιούσιν ἐγένετο, οἷον ἀνδριάντες καὶ εἰκόνας· καὶ πάντων αἱ χεῖρες ἀνύουσιν εἰς ὄνομα Θεοῦ· εἰς γὰρ ὄνομα ἀνθρώπου πλάσθεις Ἀδάμ, φόβον παρέσχεν πρὸ ὄντος (54) ἀνθρώπου, ὡς δὴ αὐτοῦ ἐν αὐτῷ καθεστῶτος, καὶ καταπλάγησαν, καὶ ταχὺ τὸ ἔργον ἠφάνισαν. » Μιᾶς δ' οὐσίας ἀρχῆς, ὡς δευχθήσεται ὕστερον, τερατίσματα καὶ μνηρίσματα ἀναπλάσσοντες οἷδε οἱ ἄνδρες φανήσονται. Ἐπειδὴ δὲ ἐκ νόμου καὶ προφητῶν προπαυδεύεσθαι διὰ Κυρίου, τῷ Θεῷ συμφέρον ἐδοξεν, ἀρχὴ σοφίας φόβος εἴρηται Κυρίου, παρὰ Κυρίου διὰ Μωϋσείως δοθεὶς τοῖς ἀπειθοῦσι καὶ σκληροκαρδίοις. Οὗς γὰρ οὐχ αἰρεῖ λόγος, τιθασσεύει τοῦτους φόβος.

448 ED. POTTER. 373-376 ED. PARIS. a Judith viii, 27. b Prov. x, 4, 5, 8. c Isa. v, 21. d Prov. i, 7. e Psal. cx, 10.

γὰρ ὄνομα ἀνθρώπου πλάσθεις Ἀδάμ, φόβον παρέσχεν πρὸ ὄντος (ἢ πρὸ ὄντος) ἀνθρώπου, ὡς δὴ αὐτοῦ ἐν αὐτῷ καθεστῶτος, etc. Quippe in honorem, et ad imaginem, hominis prototypi formatus Adam, timorem sive reverentiam praexistentis hominis, utpote in ipso habitantis, praebuit angelis, indeque obstupuerunt, et opus cito aboleverunt. Quae ultima dicto modo legenda atque intelligenda esse, non solum ipse horum verborum contextus, atque hypotheses antiquorum haereticorum, sed et paulo post p. 576, sequentia Clementis contra haec disputantis verba unanime probabunt: Et δὲ ὁ φόβος τοῦ πρὸ ὄντος ἀνθρώπου ἐπιβούλους τοῦ σφετέρου πλάσματος ποποίηκε τοῖς ἀγγέλοις, etc. Si autem metus ejus, qui prius existebat, hominis, angelos fecit sui figmenti insidiatores, ut scilicet illud corruptum irent, etc. ipsum Clementem, si placet, lege. » Haec ille.

(53) Ἐπ' ἐκείνου. Aptius ὑπ' ἐκείνου, vel ἀπ' ἐκείνου. SYLBERG.

(54) Πρὸ ὄντος. Aptius πρὸ ὄντος conjuncte, ut bis paulo post. SYLB.

Ὁ καὶ προῦθεν ἀνωθεν ὁ παιδεύων Λόγος, ἐκατόρω A τῶν τρόπων ἐκκαθαίρων, οἰκείως εἰς θεοσέβειαν ἤρμοσεν ὄργανον. Ἦστι μὲν οὖν ἡ μὲν ἐκπλήξις φόβος ἐκ φαντασίας ἀτυνίθους, ἢ ἐπ' ἀπροσδοκίῃ φαντασίᾳ, ἅτε καὶ ἀγγελίας· φόβος δὲ, ὡς γεγονῆσι, ἢ ὄντι, ἢ (55) θαυμασιότης ὑπερβάλλουσα. Οὐ συνο- ρῶσι τοίνυν ἐμπαθῆ ποιήσαντες δι' ἐκπλήξεως, τὸν μέγιστον καὶ πρὸς αὐτῶν ἀνομιούμενον Θεόν, καὶ πρὸ γε τῆς ἐκπλήξεως ἐν ἀγνοίᾳ γενόμενον. Εἰ δὲ ἄγνοια προκατῆρξε τῆς ἐκπλήξεως, εἰ δ' ἡ ἐκπλή- ξις καὶ ὁ φόβος ἀρχὴ σοφίας φόβος τοῦ Θεοῦ γηγέ- νηται, κινδυνεύει τῆς τε σοφίας τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς κοσμοποιίας ἀπάτης, ἀλλὰ καὶ τῆς ἀποκαταστάσεως αὐτῆς τῆς ἐκλογῆς (56) ἄγνοια προκατάρχειν αἰ- τυώδης. Πότερον οὖν τῶν καλῶν ἢ φαύλων ἢ ἄγνοια; Ἄλλ' εἰ μὲν τῶν καλῶν, τί παύεται ἐκπλήξις; καὶ B παρέλκει ὁ διάκονος αὐτοῖς καὶ τὸ κήρυγμα καὶ τὸ βάπτισμα· εἰ δὲ τῶν φαύλων, πῶς τῶν καλλίστων αἴτιον τὸ κακόν; Εἰ μὴ γὰρ προῦπῆρχεν ἄγνοια, οὐκ ἂν ὁ διάκονος κατῆλθεν· οὐδ' ἂν ἐκπλήξις εἶλε τὸν Ἄρχοντα, ὡς αὐτοὶ λέγουσιν· οὐδ' ἂν ἀρχὴν σοφίας ἐκ τοῦ φόβου ἔλαθεν εἰς τὴν φυλοκρίτησιν τῆς τε ἐκλογῆς τῶν τε κοσμικῶν. Εἰ δὲ ὁ φόβος τοῦ προόντος ἀνθρώπου ἐπιβούλιος τοῦ σφετέρου πλά- σματος πεποίηκε τοὺς ἀγγέλους, ὡς ἐνιδρυμένου τῷ δημιουργήματι ἀοράτου τοῦ σπέρματος τῆς ἀνωθεν οὐσίας, ἢ ὑπόληψις κενῆ παρεζήλωσαν (57), ὅπερ ἀπίθανον, ἀγγέλους δημιουργίας ἧς ἐπιστεύθησαν, οἷον τέκνου τινός, αὐθέντας γενέσθαι, ἄγνοιαν πᾶσαν κατεγνωσμένους· ἢ προγνώσει ἐνεχόμενοι κενίτην- ται· ἀλλ' οὐκ ἂν ἐπεβούλευσαν δι' οὐ ἐπεχείρησαν, C ἢ προέγνωσαν· οὐδ' ἂν κατεπλάγησαν τὸ ἔργον τὸ αὐτῶν ἐκ προγνώσεως τὸ ἀνωθεν σπέρμα νενοηκότας· ἢ τὸ τελευταῖον γνώσει πεποιοῦντες ἐτόλμησαν, ὃ καὶ αὐτὸ ἀδύνατον· μαθόντες τὸ διαφέρον τὸ ἐν πληρώ- ματι ἀνθρώπων ἐπιβουλεύειν, ἔτι καὶ τὸ κατ' εἰκόνα, ἐν ᾧ καὶ τὸ ἀρχέτυπον, καὶ ὃ σὺν τῇ γνώσει τῇ λοιπῇ ἀφθαρτον, παρελήφεσαν. Τούτοις τε οὖν πῶς καὶ ἑτέροις τισί, μάλιστα δὲ τοῖς ἀπὸ Μαρ- κίωνος, ἐκβοᾷ (58) οὐκ ἐπαύουσιν ἡ Γραφή· Ὁ δὲ ἐμοῦ ἀκούων ἀναπαύσεται ἐπ' εἰρήνης πεποιθῶς, καὶ ἡσυχάσει ἀφόβως ἀπὸ παντὸς κακοῦ. Τί τοίνυν τὸν νόμον βούλονται; Κακὸν μὲν οὖν οὐ φή- σουσι, δίκαιον δὲ διαστέλλοντες τὸ ἀγαθὸν τοῦ δι- καίου. Ὁ δὲ Κύριος, φοβεῖσθαι τὸ κακὸν προστάτ- των, οὐ κακῶ τὸ κακὸν ἀπαλλάττει, τῷ δὲ ἐναντίῳ D τὸ ἐναντίον καταλύει. Ἀγαθῶ δὲ κακὸν ἐναντίον, ὡς

Moysen datus est iis, qui non obediunt, et qui sunt duri corde. Quos enim non expugnat ratio, eos man- suefacit metus. Quod quidem cum a principi prævi- disset Logos, qui erudit, utroque modo eos expurgans ad pietatem convenienter concinnavit instrumentum. Est igitur obstupefactio, timore ex insacta representa- tione, vel propter inexpectatam representationem, ut verbi causa, alicujus nuntii. Timor autem est insi- gnis admiratio, tanquam ob id, quod vel existit, vel est. Non animadvertant itaque se afflictionibus ac perturbationibus fecisse obnoxium, maximum, et qui ab eis celebratur. Deum, per obstup. factionem, et ante obstupefactionem versatum esse in ignorantia, si quidem ignorantia fuit ante obstupefactionem. Si autem obstupefactio, et timor, sapientiæ princi- pium, timor Dei fuit, videndum est, ne et ante Dei sapientiam et totius mundi creationem, quia- etiam restitutionem et ipsam electionem causa, quæ præcessit, fuerit ignorantia. Utrum ergo rerum bonarum aut malarum est ignorantia? Sed si rerum quidem bonarum, quid cessat obstupe- factione? et frustra est eis et minister, et prædica- tio, et baptisma. Sin autem malarum, quomodo est malum causa rerum optimarum? Si enim non prior fuisset ignorantia, non descendisset minister. Sed nec obstupefactio cepisset principem, ut ipsi dicunt; neque sapientiæ principium cepisset ex timore ad electionem et mundana dijudicanda. Si autem metus ejus, qui prius erat, hominis, fecit ut suo figmento insidiarentur angeli, utpote quod inaspectabile supernæ substantiæ semen collocare- tur intus in opificio, aut ex inani opinione, quod quidem est incredibile, emulatione perciti sunt in angelos propter opificium, ejus tanquam filii alicujus crediti sunt esse auctores adeo ut nulla non in eos cadat ignorantia: aut moti sunt cum tenerentur præscientia; sed non insidiati essent isto conatu ei, quod præseiverunt, neque ob suum opus obstupefacti essent, cum ex præscientia semen supernum intellexissent: aut postremo freti cogni- tione ausi sunt, quod ipsum quoque non potest fieri, cum didicissent id, quod est in pleromate excellens, homini insidiari. Præterea et id, quod est factum ad imaginem, in quo etiam existit exem- plar, et id, quod cum reliqua cognitione est ab in- teritu alienum, assumpserunt. His ergo ipsis, et aliquibus aliis, maxime autem Marcionistis, non

✠ P. 449 ED. POTTER, 376-377 ED. PARIS.

(55) Ἦ. Interpres legit ἡ.

(56) Τῆς ἐκ. Interpres legit τῆς τε ἐκλογῆς.

(57) Παρεζήλωσαν. Scribi possit in singulari num- ero παρεζήλωσεν, hoc sensu: Quod si angeli, veluti præexistentis hominis, suæ creaturæ insidiati sint, eo quod invisibile supernæ substantiæ semen opificio isti inesset; aut angelos vana suspitione mo- tos tantam ad æmulationem provocavit, ut creaturæ ipsis creditæ, perinde ac filii, quod quidem est in- credible, omnimodæ ignorantia condemnatos, etc.

(58) Ἐκβοᾷ. Aptius ἐρβοᾷ. Mox Vulg. Bib. Prov. 1, ἀκούων, κατασκηνώσει ἐπ' ἐλπίδι, καὶ ἡσυχ. SYL-

BURG.—LXX, Proverb. 1, v. 33: Ὁ δὲ ἐμοῦ ἀκούων κατασκηνώσει ἐπ' ἐλπίδι, καὶ ἡσυχάσει ἀφόβως ἀπὸ παντὸς κακοῦ. At me audiens habitabit in spe, et requiescet absque terrore ab omni malo. Latina Vulg.: Qui autem me audierit, absque terrore re- quiescet, et abundantia perfructur, timore malorum sublato. In editione Romana Sixti V adnotatur ex quodam scholiaste ad alteram partem hujus versus, ἀναπαύσεται ἐπ' εἰρήνῃ πεποιθῶς, quomodo legit Clemens. Ex Hebræo: Qui autem obedit mihi, ha- bitabit confidenter, et requiescet a timore mali. COL- LECT.

audientibus clamat Scriptura : *Qui autem me audit, requiescet in pace confidens, et sine metu cessabit ab omni malo*^a. Quid ergo hi legem esse volunt? Malam quidem non inquit, sed justam, bonum a justo distinguentes. Dominus autem cum jubet timere malum, non malum malo liberat, sed dissolvit contrarium contrario. Bono autem malum est contrarium, ut justum injusto. Si ergo malorum dixit principium metus ✕ vacuitatem, quam facit Domini timor : timor bonum est, et qui est ex Legge metus, non solum est justus, sed etiam bonus, ut qui auferat vitium : metu autem inducens metus vacuitatem, non animi perturbatione perturbationum vacuitatem, sed disciplina ingenerat affectionum moderationem. Cum itaque audierimus : *Honora Dominum, et eris fortis; præter ipsum autem ne time alium*^b : timere peccatum, sequi autem, quæ a Deo data sunt, præcepta, a Deo honorem accipimus. Δέος autem est Dei metus. Sed etsi timor sit passio, ut volunt aliqui timorem esse passionem, non est quivis metus passio. Superstitio quidem est passio, ut quæ sit daemonum metus, qui passionibus susque deque feruntur et agitantur; e contra igitur Dei impatibilis metus est impatibilis : timet enim quis non Deum, sed a Deo excidere. Qui autem hoc veretur, nempe ne in mala incidat, mala timet et veretur; qui autem timet ne cadat, esse se ab interitu alienum vult et impatibilem. *Sapiens timens declinavit a malo; insipiens autem confidens aggreditur*, ait Scriptura. Et rursus : *In timore Domini est, inquit, spes fortitudinis*^c.

CAPUT IX.

Virtutes Christianas esse inter se connexas.

Deducit ergo talis metus et ad pœnitentiam, et ad spem. Spes autem est expectatio honorum, vel absentis boni bona speratio. Certe casus quoque vel ad bonam spem assumitur, quam ad charitatem deducere didicimus. Caritas autem fuerit consensio eorum quæ sunt in ratione **163** et vita et moribus; aut, ut paucis dicam, vitæ societas; vel amicitiae et benevolentiae perseverantia cum recta ratione, in usu amicorum ac familiarium, qui ἐταῖροι vocantur (dicitur autem ἐταῖρος, quasi ἕτερος ἐγώ, id est, *ego alter*), qua ratione eos *fratres* appellamus, qui sunt eodem verbo regenerati. Adhæret autem charitati et hospitalitas; quæ

Α δίκαιον ἀδίκω. Εἰ τοίνυν κακῶν ἀρχὴν ἀφοβίαν (59) εἰρηκαν, ἣν ὁ τοῦ Κυρίου φόβος ἐργάζεται, ἀγαθὸν ὁ φόβος· καὶ ὁ ἐκ τοῦ Νόμου φόβος, οὐ μόνον δίκαιος, ἀλλὰ καὶ ἀγαθὸς, κακίαν ἀναιρῶν· φόβω δὲ ἀφοβίαν εἰσάγων, οὐ πάθει ἀπάθειαν, παιδεία δὲ μετροπάθειαν ἐμποεῖ. Ἐπὶ οὖν ἀκούσωμεν· *Τίμα τὸν Κύριον, καὶ ἰσχύσεις· πλὴν δὲ αὐτοῦ μὴ φοβοῦ ἄλλον*· τὸ φοβεῖσθαι ἀμαρτάνειν, ἐπεσθαι δὲ ταῖς ὑπὸ Θεοῦ δοθείσαις ἐντολαῖς, τιμὴν ἣν ἀπὸ τοῦ Θεοῦ (60) ἐκδεχόμεθα. Δέος (61) δὲ ἐστὶ φόβος Θεοῦ. Ἄλλ' εἰ καὶ πάθος ὁ φόβος, ὡς βούλονται τινες εἶναι φόβος ἐστὶ πάθος, οὐχ ὁ πᾶς φόβος πάθος· ἡ γὰρ δαισιδαιμονία πάθος, φόβος δαιμόνων οὖσα, ἐκπαθῶν τε καὶ ἐμπαθῶν. Ἐμπαθῶν οὖν ὁ τοῦ ἀπαθοῦς Θεοῦ φόβος ἀπαθῆς· φοβεῖται γὰρ τις οὐ τὸν Θεόν, ἀλλὰ τὸ ἀποπεσεῖν τοῦ Θεοῦ. Ὁ δὲ τοῦτο δεδιώς, τὸ τοῖς κακοῖς περιπεσεῖν, φοβεῖται καὶ δέδιεν τὰ κακά· ὁ δεδιώς δὲ τὸ πτώμα, ἀφθαρτον ἑαυτὸν καὶ ἀπαθῆ εἶναι βούλεται (62). *Σοφὸς φοβηθεὶς ἐξέκλιπεν ἀπὸ κακοῦ· ὁ δὲ ἄφρων (63) μίγνυται πεποιθῶς*, ἡ Γραφή λέγει· αὐθὶς τε, *Ἐν φόβῳ Κυρίου ἐλπὶς ἰσχύος, φησὶν*.

B τὸ ἀποπεσεῖν τοῦ Θεοῦ. Ὁ δὲ τοῦτο δεδιώς, τὸ τοῖς κακοῖς περιπεσεῖν, φοβεῖται καὶ δέδιεν τὰ κακά· ὁ δεδιώς δὲ τὸ πτώμα, ἀφθαρτον ἑαυτὸν καὶ ἀπαθῆ εἶναι βούλεται (62). *Σοφὸς φοβηθεὶς ἐξέκλιπεν ἀπὸ κακοῦ· ὁ δὲ ἄφρων (63) μίγνυται πεποιθῶς*, ἡ Γραφή λέγει· αὐθὶς τε, *Ἐν φόβῳ Κυρίου ἐλπὶς ἰσχύος, φησὶν*.

C Ἄνάγει γοῦν ὁ τοιοῦτος φόβος ἐπὶ τε τὴν μετάνοιαν ἐπὶ τε τὴν ἐλπίδα. Ἐλπὶς δὲ προσδοκία ἀγαθῶν, ἡ ἀπόντος ἀγαθοῦ εὐελπίς· ἀμέλει καὶ ἡ ἐμπτώσια λαμβάνεται εἰς εὐέλπιδα (64), ἣν ἐπὶ τὴν ἀγάπην χειραγωγεῖν μεμαθήκαμεν. Ἀγάπη δὲ ὁμόνοια ἂν εἴη τῶν κατὰ τὸν λόγον καὶ τὸν βίον καὶ τὸν τρόπον, ἣ, συνελόντι φάναι, κοινωνία βίου· ἡ ἐκτέναια φιλίας καὶ φιλοστοργίας μετὰ λόγου ὁρθοῦ περὶ χρῆσιν ἐταίρων. Ὁ δὲ ἐταῖρος ἕτερος ἐγώ. Ἡ καὶ ἀδελφοὺς (65) τοὺς τῷ αὐτῷ λόγῳ ἀναγεννηθέντας προσαγορεύομεν. Παράκειται δὲ τῇ ἀγάπῃ ἡ τε φιλοξενία, φιλοτεχνία τις οὖσα περὶ χρῆσιν ξένων· ξένοι δὲ, ὧν ξένα τὰ κοσμικά· κοσμικοὺς γὰρ τοὺς εἰς γῆν

P. 450 ED. POTTER, 577-578 ED. PARIS. * Prov. i, 55. b Prov. vii, 2. c Prov. xiv, 16, 26.

(59) *Κακῶν ἀρχὴν ἀφοβίαν*. Respicens auctor Proverbiorum locum jam dictum, dixisset potius κακῶν ἀπαλλαγὴν ἀφοβίαν. Nam illa ἀφοβία, quam timor Dei operatur, non est κακῶν ἀρχή, malorum origo ac principium; sed κακῶν ἀπαλλαγὴ, liberatio a malis. Scribi etiam possit, una littera mutata, κακῶν ἀρχὴν ἀφοβίαν, malorum expertem metus vacuitatem. Quo sensu ἀργὸς πόνων, laborum experts : et ἀργὸς κλήρου, sorte privatus, a Platone dicitur. Clementis sententia sic intellecta erit hæc : *Si igitur illa metus vacuitas, quam efficit timor Domini, sit malorum experts, tum timor erit quid bonum, nempe, quod a malis liberet. Sed Lowthius ait : « Quid si legatur καλῶν ἀρχὴν, vel καταλύσεως κακῶν. »*

(60) *Τιμὴν ἣν ἀπὸ τοῦ Θεοῦ*. Forte τιμὴν τὴν ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, honorem qui a Deo est. SYLBERG. — Vel, τιμὴν εἶναι, ἀπὸ τ., honorem esse, a Deo ipso accipimus. Vel, τιμὴν εἶναι τοῦ Θ. ἔ., honorem Dei

D esse accipimus.

(61) Δέος. Unde δαισιδαιμονία.

(62) Ἐμπαθῶν οὖν ... βούλεται. Cl. Græbius in margine libri sui adnotavit hanc sententiam citari a Damasceno *Parallel.* lib. i, cap. 4.

(63) Ὁ δὲ ἄφρων. Vulg. Bib. Proverb. xiv, plenius, ὁ δὲ ἄφρων, ἑαυτῷ πεποιθῶς, μίγνυται ἀνάμω. A. SYLBERG.

(64) *Εἰς εὐέλπιδα*. Flor. edit. εἰς εὐέλπιδα, unde aliquis suspicetur, transposito εὐ legendum esse ἡ εὐεμπτώσια λαμβ. εἰς ἐλπίδα. Præcedenti quoque sententia, disjunctiva in articulum versa, legi potest ἡ ἀπόντος ἀγαθοῦ εὐελπίς, de absente bono bona spe freta. Εὐελπίς sane, seu εὐελπίς, pro substantivo, rarum est, mihi quidem. SYLBERG.

(65) Ἀδελφοὺς. Similia dicit infra pag. 597 edit. Paris.

ἰλιπίζοντας καὶ τὰς σαρκικὰς ἐπιθυμίας ἐξακούομεν· *Mē susχηματίζεσθε*, φησὶν ὁ Ἀπόστολος, τῷ αἰῶνι τούτῳ, ἀλλὰ μεταμορφοῦσθε τῇ ἀνικαινώσει τοῦ ποδοῦ (66), εἰς τὸ δοκιμάζειν ὑμᾶς, τί τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ τὸ ἀγαθὸν, καὶ εὐάρεστον, καὶ τέλειον. Ἀνατρέψει τοίνυν ἡ φιλοξενία περὶ τὸ ὠφέλιμον τοῖς ξένοις· ξένοι δὲ οἱ ἐπίξενοι· ἐπίξενοι δὲ οἱ φίλοι· φίλοι δὲ οἱ ἀδελφοί· *Φίλε κασίγητητε* (67), φησὶν Ὁμηρος· ἡ τε φιλάνθρωπία, δι' ἣν καὶ ἡ φιλοστοργία, φιλικὴ χρῆσις ἀνθρώπων ὑπάρχουσα· ἡ τε φιλοστοργία, φιλοτεχνία τις οὕσα περὶ στέρξιν φίλων ἢ οἰκείων, συμπαρομαρτοῦσιν (68) ἀγάπη. Εἰ δὲ τῷ ὄντι ἄνθρωπος ὁ ἐν ἡμῖν, ἐστὶν ὁ πνευματικὸς, φιλαδελφία (69) ἢ φιλάνθρωπία, τοῖς τοῦ αὐτοῦ Πνεύματος κοινωνηκόσιν. Στέρξις δ' αὖ, τήρησις ἐστὶν εὐνοίας ἢ ἀγαπήσεως· ἀγάπησις δὲ ἀπόδειξις (70) παντελής· καὶ τὸ ἀγαπᾶσθαι ἀρέσκεσθαι τῷ ἦθει, ἀγόμενόν τε καὶ ἀπαγόμενον. Ἄγονται δὲ εἰς ταυτότητα δι' ὁμόνοιαν, ἐπιστήμην οὕσαν κοινῶν ἀγαθῶν. Καὶ γὰρ ἡ ὁμογνωμοσύνη συμφωνία γνωμῶν. Καὶ, *Ἡ ἀγάπη* (71), φησὶν, ἀνυπόκριτος ἐστὼ ἡμῖν αὐτοῖς, καὶ ἀποστρυφούντες τὸ πονηρὸν, γινώμεθα κολλώμενοι τῷ ἀγαθῷ τῇ φιλαδελφίᾳ τε, καὶ τὰ ἐξῆς ἕως, *Εἰ δυνατόν, τὸ ἐξ ὑμῶν μετὰ πάντων ἀνθρώπων εἰρηνεύοντες*. Ἐπειτα, *Μηρικῶ*, λέγει, ὑπὸ τοῦ κακοῦ, ἀλλὰ *ρίκα ἐν τῷ ἀγαθῷ τὸ κακόν*. Ἰουδαίοις τε ὁ αὐτὸς ἀπόστολος μαρτυρεῖν ὁμολογεῖ, ὅτι *ζῆλον Θεοῦ ἔχουσιν*, ἀλλ' οὐ κατ' ἐπίγνωσιν· ἀγνοοῦντες γὰρ τὴν τοῦ Θεοῦ δικαιοσύνην, καὶ τὴν ἰδίαν ζητοῦντες (72) στήσαι, τῇ δικαιοσύνῃ τοῦ Θεοῦ οὐχ ὑπετάγησαν· οὐ γὰρ τὸ βούλημα τοῦ νόμου ἔγνωσαν τε καὶ ἐποίησαν, ἀλλ' ὃ ὑπέλαβον αὐτοὶ, τοῦτο καὶ βούλεσθαι τὸν νόμον ὤφθησαν· οὐδ' ὡς προφητεύοντι (73) τῷ νόμῳ ἐπίστευσαν, λόγῳ δὲ ψιλῷ· καὶ φόβῳ, ἀλλ' οὐ διαθέσει καὶ πίστει ἠκολούθησαν· *Τέλος γὰρ νόμου Χριστὸς εἰς δικαιοσύνην ὁ ὑπὸ νόμου προφητευθεὶς παντὶ τῷ πιστεύοντι*. Ὅθεν εἴρηται τούτοις παρὰ Μωϋσέως· *Ἐγὼ* (74) *παρὰ ζῆλώσω ὑμᾶς ἐπ' οὐκ ἔθνει, ἐπ' ἔθνει ἀσυνέτῳ παροργιῶ ὑμᾶς, τῷ εἰς ὑπακοήν θηλονότι εὐτρεπεῖ γενομένῳ*. Καὶ διὰ Ἠσαίου, *Εὐρέθη*, λέγει, *τοῖς ἐμὲ μὴ ζητοῦσιν· ἐμφανῆς ἐγενόμην* (75) *τοῖς ἐμὲ μὴ ἐπερωτῶσι· περὶ τῆς τοῦ Κυρίου παρουσίας δηλαδὴ, μεθ' ἣν καὶ τῷ Ἰσραὴλ ἐκεῖνα τὰ προφητευθέντα οἰκείως λέγεται νῦν· Ἐξεπέτασα τὰς*

A est artificiosa amicitiae ratio circa usum peregrinorum. Peregrini autem sunt, quibus peregrina sunt, quæ sunt mundana. Mundanos enim eos, qui in terram sperant, et concupiscentias carnales, intelligimus : *Nolite conformari, inquit Apostolus, huic sæculo, sed transformamini renovatione mentis, ad hoc ut vos probetis, quæ sit voluntas Dei bona, bene placens, et perfecta* *. Versabitur ergo hospitalitas in ✕ eo, quod est utile peregrinis. Peregrini autem sunt, qui etiam dicuntur ἐπίξενοι, seu hospitio excepti : ἐπίξενοι autem sunt amici ; amici autem sunt fratres. *Frater amice, inquit Homerus : et humanitas, per quam fit bona affectio, quæ est amicus usus hominum ; et ipsa bona affectio, quæ est quædam artificiosa amicitiae ratio circa amicorum vel necessariorum dilectiones, comitantur eharitatem*. Si autem revera homo, qui est in nobis, est spiritalis, humanitas est fraternitas iis, qui sunt ejusdem Spiritus participes. Affectio autem rursus est conservatio benevolentiae, vel dilectionis. Dilectio autem est perfecta et absoluta demonstratio : et diligere, quod est ἀγαπᾶσθαι, est placere moribus, ducique et abduci. In idem autem ducuntur per consensionem, quæ est scientia communium bonorum. Consensio enim, quæ ὁμογνωμοσύνη, est consensus animorum. Et : *Non ficta, inquit, charitas sit nobis, et odio habentes malum, adhæreamus bono et fratrum amori, et quæ sequuntur, usque ad illud : Si possibile est, quantum in vobis est, cum omnibus hominibus pacem habentes*. C Deinde : *Ne vincaris, inquit, a malo, sed vince in bono malum* ^b. Et idem apostolus fatetur se Judæis ferre testimonium quod zelum Dei habeant, sed non secundum scientiam : *ignorantes enim Dei justitiam, et propriam quærentes statuere, Dei justitiæ non fuere subjecti*. Non enim legis voluntatem cognoverunt et fecerunt, sed quod ipsi existimaverunt, hoc etiam legem velle putarunt. Neque legi tanquam prophetiam continentem crediderunt, sed tanquam nudo sermoni : et præ timore, sine affectu et fide, obsecuti sunt. *Finis enim legis est Christus ad justitiam, qui est a lege prædictus, omni credenti* ^c. Unde eis dictum est a Moyse : *Ego æmulatione vos provocabo in non gente, in populo stulto vos ad iram irritabo* ^d, qui fuit scilicet paratus ad obediendum. Et per Isaiam : *Inventus sum, inquit, iis,*

✕ P. 451 ED. POTTER, 378-379 ED. PARIS. ^a Rom. xii, 2. ^b Ibid. xii, 9, 10, 18, 21. ^c Rom. x, 2, 3, 4. ^d Ibid. 19; Deut. xxxii, 21.

(66) *Νοός*. *Νοός ὑμῶν*, Rom.

(67) *Φίλε* κ. *Homer. Iliad. E, v. 359.*

(68) *Συμπαρομαρτοῦσιν*. Non assentior Lowthio scribenti συμπαρομαρτοῦσα.

(69) *Φιλαδελφία*. Tertullianus *Apologiæ* cap. 39 : *Fratres dicuntur et habentur, qui unum Patrem Deum agnoverunt, qui unum Spiritum biberunt sanctitatis.*

(70) *Ἀπόδειξις*. Forte scribendum ἀποδέξις. Nam amoris est amatos παντελῶς ἀποδέχεσθαι, δοκιμάζειν καὶ συναναεῖν, et, ut sequitur, ἀρέσκεσθαι τῷ ἦθει.

(71) *Ἡ ἀγ.* Ἡ ἀγάπη ἀνυπόκριτος. Ἀποστρυφούν-

τες τὸ πονηρὸν, κολλώμενοι τῷ ἀγαθῷ. Rom. xii, 9.

(72) *Ἰδίαν* ζ. *Ἰδίαν δικαιοσύνην* ζ. Rom.

(73) *Οὐδ' ὡς προφ.* Hoc est, non assensi sunt prophetico ac mystico legis sensui, quo Christus venturus indicatus est : sed duntaxat externam ejus litteram, idque timore potius, quam sincero affectu, aut fide, secuti sunt.

(74) *Ἐγὼ*. Clemens in his, ut etiam in iis quæ ex Isaiâ sequuntur, recitandis Epistolam ad Romanos potissimum secutus est. Καὶ γὰρ pro ἐγώ, Deuter. Dein, αὐτοῦς his pro ὑμᾶς, ibid.

(75) *Ἐμφανῆς ἐγ.* *Ἐἶπα*. Ἰδοὺ εἶμι, τῷ ἔθνει οὐκ ἐκάλεσάν μου τὸ ὄνομα, Isa.

qui me non quærunt; manifestus fui iis qui me non interrogant: ante Domini adventum scilicet, postquam Israelii quoque illa, quæ prædicta sunt, convenienter jam dicuntur: *Expandi manus meas toto die ad populum inobedientem et contradicentem*^a. Vides causam vocationis gentium aperte a propheta dictam esse, populi inobedientiam et contradictionem? Deinde, in hos quoque Dei ostenditur benignitas. Dicit enim Apostolus: *Sed eorum delicto salus gentibus, ad hæc ut eos ad æmulationem provocaret*^b, ut et vellent ipsi duci pœnitentia. Pastor autem de iis solis, qui dormiissent, verba faciens, novit quosdam justos in gentibus et in Judæis, non solum ante adventum Domini, sed etiam ante legem, qui Deo grati acceptique fuerint, ut Abel, ut Noe, ut si quis alius justus. Dicit ergo, c apostolos et doctores, qui prædicarant nomen Filii Dei, etiam cum dormiissent, potestate et fide prædicasse iis, qui prius dormierant. Deinde subjungit: c Et ipsi dederunt ipsis signaculum prædicationis. Descenderunt ergo cum ipsis in aquam, et rursus ascenderunt. Sed hi viventes descenderunt, et rursus viventes ascenderunt; illi autem, qui prius dormierant, mortui descenderunt, vivi autem ascenderunt. Per hos ergo vivificati sunt, et agnoverunt nomen Filii Dei, et ideo una quoque cum illis ascenderunt, et una quadra- runt in turris ædificationem, et qui in lapides cæsi non sunt, coædificati sunt. In justitia dormierunt, et in magna puritate. Solum autem hoc signaculum non habebant. Quando enim gentes legem non habentes, natura quæ sunt legis faciunt, ii legem non habentes, sibi ipsi sunt lex, ut ait Apostolus^c. Quod itaque virtutes se invicem consequuntur, quid opus est dicere, cum jam ostenderit, quod fides quidem sperat propter pœnitentiam, timor autem propter fidem, et quæ in iis est perseverantia et exercitatio, una cum doctrina terminatur in charitate, illa vero perficitur cognitione? Illud autem necessario adnotandum est, quod solus Deus est intelligendus natura esse

✠ P. 452 ED. POTTER, 579-580 ED. PARIS. 41. ^c Rom. II, 14.

(76) Ἐξέπετασα ... ἡμέραν. Ὅλον τὴν ἡμέραν ἔξεπέτασα τὰς χεῖράς μου, Rom. Max, πρὸ λ. πρὸ ἐπὶ λ. Rom., Isa.

(77) Ὁ Κοιμηθῆν. Hæc occurrunt in *Heracle Past.* lib. III, cap. 16: *Quoniam hi apostoli et doctores, qui prædicaverunt nomen Filii Dei, cum, habentes fidem ejus et potestatem, defuncti essent, prædicaverunt his, qui ante obierunt, et ipsi dederunt eis illud signaculum. Descenderunt igitur in aquam cum illis, et iterum ascenderunt. Sed hi vivi ascenderunt; at illi, qui fuerunt ante defuncti, mortui quidem descenderunt, sed vivi ascenderunt. Per hos igitur vitam receperunt, et cognoverunt Filium Dei; ideoque ascenderunt cum eis, et convenerunt in structuram turris; nec circumcisi, sed integri ædificati sunt; quoniam cum aquitate pleni, cum summa castitate defuncti sunt; sed tantummodo hoc sigillum defuerat eis. Ubi conf. quæ adnotavit Cl. Cotelerius. Eadem recitat Clemens Strom. VI, pag. 657. Ubi conf. adnotata.*

(78) Ηὐιάσω. Ηὐιῆ, Rom.

Α χεῖράς μου ἔλην τὴν ἡμέραν (76) ἐπὶ λαὸν ἀπει- ποῦντα καὶ ἀντιλέγοντα. Ὅρις τὴν αἰτίαν τῆς ἐξ ἔθνων κλήσεως, σαφῶς πρὸς τοῦ προφήτου ἀποβῆαι τοῦ λαοῦ καὶ ἀντιλογία εἰρημένην; Ἡὐῆ ἡ ἀγαθότης καὶ ἐπὶ τούτοις δεικνύται τοῦ Θεοῦ· φησὶ γὰρ ὁ Ἀπόστολος· Ἀλλὰ τῷ αὐτῶν παραπτώματι ἡ σωτηρία τοῖς ἔθνεσι εἰς τὸ παραῖτηλῶσαι αὐτοὺς καὶ μετανῶσαι βουληθῆναι. Ὁ Κοιμηθῆν (77) δὲ, ἀπλῶς ἐπὶ τῶν κακοιμημένων θεῖς τὴν λέξιν, δικαίους οἰδέ τινας ἐν ἔθνεσι καὶ ἐν Ἰουδαίοις οὐ μόνον πρὸ τῆς τοῦ Κυρίου παρουσίας, ἀλλὰ καὶ πρὸ νόμου κατὰ τὴν πρὸς Θεὸν εὐαρέστησιν, ὡς Ἄβελ, ὡς Νῶε, ὡς εἴ τις ἕτερος δίκαιος. Φησὶ γοῦν, « τοῖς ἀποστόλοις καὶ διδασκάλους, τοὺς κηρύξαντας τὸ ὄνομα τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, καὶ κοιμηθέντας, τῇ δυνάμει καὶ τῇ πίστει κηρύξαι τοῖς προκοιμημένοις. » Εἶτα ἐπιφέρει· Καὶ αὐτὰ ἔδωκαν αὐτοῖς τὴν σφραγίδα τοῦ κηρύγματος. Κατέβησαν οὖν μετ' αὐτῶν εἰς τὸ ὕδωρ, καὶ πάλιν ἀνέβησαν. Ἀλλ' οὗτοι ζῶντες κατέβησαν, καὶ πάλιν ζῶντες ἀνέβησαν· ἐκεῖνοι δὲ οἱ προκοιμημένοι νεκροὶ κατέβησαν, ζῶντες δὲ ἀνέβησαν. Διὰ τούτων οὖν ἐζωοποιήθησαν καὶ ἐπέγνωσαν τὸ ὄνομα τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ· διὰ τοῦτο καὶ συναβήθησαν μετ' αὐτῶν, καὶ συνήρμισαν εἰς τὴν οἰκοδομήν τοῦ πύργου, καὶ ἀλατόμητοι συνακοδομήθησαν· ἐν δικαιοσύνῃ ἐκοιμήθησαν, καὶ ἐν μεγάλῃ ἀγνείᾳ· μόνην δὲ τὴν σφραγίδα ταύτην οὐκ ἔσχον. » Ὅταν γὰρ ἔθνη τὰ μὴ νόμον ἔχοντα φύσει τὰ τοῦ νόμου παιῶσιν (78), οὗτοι νόμον μὴ ἔχοντες, ἐαυτοῖς εἰσι νόμος, κατὰ τὸν Ἀπόστολον. Ὡς μὲν οὖν ἀντακούσουσιν (79) ἀλλή- λαις αἱ ἀρεταί, τί γρη λέγειν, ἐπιδεδειγμένοι (80) ἦδη, ὡς πίστις μὲν ἐπὶ μετανοίᾳ ἐκπίπτει, εὐλάβεια δὲ ἐπὶ πίστει· καὶ ἡ ἐν τούτοις ἐπιρροή τε καὶ ἀσκησις ἀγαθῶν μαθήσει συμπαρανοῦται εἰς ἀγάπην, ἡ δὲ τῇ γνώσει τελειοῦται; Ἐκεῖνος δὲ ἐξ ἀνάγκης παραση- μαιωτέον, ὡς μόνον τὸ θεῖον σοφὸν εἶναι· φύσει νοεῖσθαι γρη. Διὸ καὶ ἡ σοφία δυνάμει Θεοῦ, ἡ ἐξέ- ξασα τὴν ἀλήθειαν· κἀνταῦθ' αὖ ποιεῖται ἡ τελειώ- σις (81) τῆς γνώσεως. Φιλίᾳ (82) δὲ καὶ ἀγαπῆ τὴν ἀλήθειαν ὁ φιλόσοφος, ἐκ τοῦ θεράπων (83) εἶναι γνήσιος, δι' ἀγάπην ἦδη φίλος νομισθεῖς. Ταύτης (84)

^a Isa. LXV, 1, 2; Rom. X, 20, 21. ^b Rom. XI,

(79) Ἀντακούσουσιν. Similia dicit infra Strom. VIII, p. 786.

(80) Ἐπιδεδειγμένοι. Convenientius ἐπιδεδειγμένον, c cum demonstratum sit. Siquis ἐπιδεδειγμένους malit, activa significatione accipiendum erit id participium. SYLBERG.

(81) Τελείωσις. Christus enim apostolis dixit: Πάντα ἃ ἔκρουσα παρὰ τοῦ Πατρὸς μου, ἐγνώρισά ὑμῖν. Joan. XV, 15.

(82) Φιλίᾳ. Iudicium in etymo τοῦ φιλόσοφος.

(83) Ἐκ τοῦ θεράπων. Imitari videtur Christi sermonem, Joan. XV, 15: Οὐδέτι ὑμᾶς λέγω θούλους, ὅτι ὁ δοῦλος οὐκ οἶδε τί ποιεῖ αὐτοῦ ὁ κύριος; ὑμᾶς δὲ εἶρηκα φίλους, ὅτι πάντα ἃ ἔκρουσα παρὰ τοῦ Πατρὸς μου, ἐγνώρισά ὑμῖν.

(84) Ταύτης. Scilicet ἀληθείας, vel γνώσεως, nam admirationem ad investigandam veritatem excitare, monet Socrates Platonicus in *Theæteto* pag. 115: Θε. Καὶ νῆ τοὺς θεοὺς γε, ὦ Σώκρατες, ὑπερφυῖς βαυμάζω, τί ποτ' ἐστὶ ταῦτα; καὶ ἐκείνη ὡς ἀληθῆ.

δὲ ἀρχὴ τὸ θαυμάσαι τὰ πράγματα, ὡς Πλάτων ἐν *A* θεωρητικῶ λέγει· καὶ Μαθίας (85) ἐν τῇ *Παραδό-*
σεσι παραινῶν, θαύμασον τὰ παρόντα· βαθμὸν
τοῦτον πρῶτον τῆς ἐπέκεινα γνώσεως ὑποτιθέμενος.
Ἡ κὰν τῷ καθ' Ἑβραίουσιν Εὐαγγελίῳ, Ὁ θαυμάσας
βασιλεύσει, γέγραπται· καὶ ὁ βασιλεύσας ἀναπαν-
θήσεται (86). Ἀδύνατον οὖν τὸν ἀμαθῆ, ἔστ' ἂν
μὲν ἀμαθῆς, φιλοσοφεῖν· τὸν γὰρ μὴ ἐννοῖαν (87)
σοφίας εἰληφῶτα, φιλοσοφίας οὐτῆς ὁρέξεως τοῦ ὄντως
ὄντος καὶ τῶν εἰς τοῦτο συντεινόντων μαθημάτων.
Κὰν τῷ ποιεῖν (88) καλῶς ἢ τισιν ἐξήσκημένον, ἀλλὰ
τὸ ἐπίστασθαι ὡς χρηστὸν, καὶ ποιητὸν, καὶ συν-
εκπονητὸν· καθὼ καὶ ὁμοιοῦται τῆς Θεῷ, Θεῷ λέγω
τῷ Σωτῆρι, θεραπεύων τὸν πᾶν ὄλων Θεὸν διὰ τοῦ
ἀρχιμερέως Λόγου, δι' οὗ καθορίζεται τὰ κατ' ἀλήθειαν
καλὰ καὶ δίκαια. Εὐσέβειά ἐστὶ πρῶξις ἐπομένῃ καὶ

quomodo sit utendum, et faciendum, est allaborandam. Nam in hoc Deo quoque assimilatur aliquis, Deo inquam Servatori, colens Deum universorum per Logon pontificem, per quem perspiciuntur quæ in veritate sunt honesta et justa. Pietas enim est actio, quæ Deum sequitur.

CAPUT X.

Quid sibi vindicet philosophus Christianus.

Τριῶν τοίνυν (89) τούτων ἀντέχεται ὁ ἡμεδαπὸς
φιλόσοφος· πρῶτον μὲν τῆς θεωρίας, δεύτερον δὲ
τῆς τῶν ἐντολῶν ἐπιτελέσεως, τρίτον ἀνδρῶν ἀγα-
θῶν κατασκευῆς· ἃ δὴ συνελθόντα τὸν γνωστικὸν
ἐπιτελεῖ. Ὁ τι δ' ἂν ἐνθῆν τούτων, γωλεῦει τὰ τῆς
γνώσεως. Ὅθεν θεῖως ἢ Γραφῆ φησι· Καὶ εἶπεν (90)
Κύριος πρὸς Μωϋσῆν, λέγων· Λάλησον τοῖς υἱοῖς
Ἰσραὴλ, καὶ ἐρεῖς πρὸς αὐτούς· Ἐγὼ Κύριος ὁ
Θεὸς ὑμῶν. Κατὰ τὰ ἐπιτηδεύματα γῆς (91) Αἰγύ-
πτου, ἐν ἣ κατωκήσατε ἐν αὐτῇ, οὐ ποιήσετε·
καὶ κατὰ ἐπιτηδεύματα (92) γῆς Χαναάν, εἰς ἣν
ἐγὼ εἰσάγω ὑμῖς ἐκεῖ, οὐ ποιήσετε (93)· καὶ τοῖς
νομίμοις αὐτῶν οὐ πορεύσεσθε (94)· τὰ κρίματά

✠ P. 455 ED. POTTER.

βλέπων εἰς αὐτὰ σκοποδιυῖ. Σωκ. Θεόδωρος γὰρ, ὃ
φίλο, φαίνεται οὐ κακῶς τοπάζειν περὶ τῆς φύσεως
σου· μάλα γὰρ φιλόσοφος τοῦτο πάθος τὸ θαυμάζειν
οὐ γὰρ ἄλλη ἀρχὴ φιλοσοφίας ἢ αὕτη· καὶ εἶσεν ὁ
τῆν Ἰρὶν θαύμαντος ἐκγονοῦ φήσας οὐ κακῶς γεννα-
λογεῖν. The. Per deos, o Socrates, quid ista sint ad-
miror, interdumque ipsa maxime inspiciens tenebris
offundor. Soc. Theodorus, o amice, non male de tuo
ingenio conjectasse videtur. Maxime enim philosophis
hoc usu venit, ut admirentur. Neque enim aliud
præter hoc est philosophiæ principium. Et qui Irin
Thaumantis, id est admirationis, filiam esse tradi-
dit, non absurde originem ejus explicuit.

(85) Μαθίας. De Matthia Traditionibus conf. Cl. Grahii Spicilegium, sæc. II, p. 117, 118. De Evan-
gelio secundum Hebræos ejusdem Spicilegium sæc. I,
p. 15 et seq.

(86) Ἐπαναπαυθήσεται. Ἐπαναπαύσεται, Flor.
Sylburg.

(87) Ἐστ' ἂν μὲν ἀμαθῆς, φιλοσοφεῖν· τὸν γὰρ
μὴ ἐν. Sic scribendus hic locus, quem editiones
Florent. et Sylburg. hoc modo exhibent : ἔστ' ἂν
μὲν ἀμαθῆς· φιλοσοφεῖν δὲ τὸν γὰρ μὴ ἐν. Unde hæc
annotavit Sylburgius : « Post ἀμαθῆς desideratur
φιλοσοφεῖν, aut aliud consimile verbum, ut et stru-
ctura, et sensus arguit. »

(88) Κὰν τῷ π. Sententia talem quampiam lectio-
nem postulat : καὶ τὸ ποιεῖν καλοῖς ἢ θεοῖν ἐξήσκη-

sapiens. Quare sapientia quoque est Dei virtus,
quæ docuit veritatem; in qua etiam continetur
perfectio cognitionis. Amat autem et diligit verita-
tem philosophus, ex germano famulo jam propter
amorem existimatus amicus. Ejus autem est prin-
cipium, res admirari, ut dicit Plato in *Theæteto*; et
Matthias adhortans in *Traditionibus*, *Admirare Es*
præsentia; cum esse primum gradum statuens ul-
terioris cognitionis. Qua ratione etiam scriptum
est in Evangelio secundum Hebræos : *Qui admira-*
tus fuerit, requabit; et qui regnavit, requiescet. Fieri
ergo non potest, ut philosophetur, qui est rudis et
ignarus, quandiu rudis manet : quippe qui sapien-
tiæ notionem non ceperit, cum philosophia sit ejus,
quod vere est, appetitio, et earum, quæ ad id ten-
dunt, disciplinaram. Et **164** quamvis in re te
agendo se aliqui exerceant, ut sciatur tamen

agendo se aliqui exerceant, ut sciatur tamen

Hæc ergo tria noster sibi vindicat philosophus :
primum quidem, contemplationem; secundo autem,
præceptorum executionem; tertio vero, bonorum
virorum constitutionem. Quæ quidem cum conve-
nerint, efficiunt virum gnosticum. Si quid autem
defecerit ex istis, claudicat cognitio. Unde divina
dixit Scriptura : *Et dixit Dominus ad Moysen,*
dices : Loquere filiis Israel, et dices illis : Ego Do-
minus Deus vester. Secundum studia terræ Ægypti,
in qua habitastis in ea, non facietis, et secundum
studia terræ Chanaan, in quam vos ego illuc intro-
duco, non facietis, et in eorum legitimis non incede-
tis. Judicia mea facietis, et præcepta mea servabitis.

μένον, nec honestis moribus excultum reddere : in-
quit Sylburg. Sic etiam scribi possit, una littera
mutata, κὰν τὸ ποιεῖν καλῶς ἢ τισιν ἐξήσκημένον,
licet quidam usu bene agant, tamen ut sciunt utendi
atque agendi rationem, allaborandam est.

(89) Τριῶν τοίνυν. His similia sunt, quæ scribit
Auctor Strom. VII, p. 701 : Ἡ καὶ μοι καταφύονται
τρία εἶναι τῆς γνωστικῆς δυνάμεως ἀποτελέσματα,
τὸ γνωστικὸν τὰ πράγματα, δεύτερον τὸ ἐπιτελεῖν
ὅτι ἐν ὁ λόγος ὑπαγορεύη, καὶ τρίτον τὸ παρανοῶ-
ναι δύνασθαι θεραπεύειν τὰ παρὰ τῆ ἀληθείᾳ ἐπι-
κακροῦμένα. Unde videntur mihi tria gnostica po-
tentiae effecta esse : primo, res nosse; secundo, id
facere, quod Logos, seu ratio, dictaverit; tertio, ea
quæ apud veritatem occulta fuerunt, prout Dei ma-
jestati convenit, aliis tradere posse.

(90) Καὶ εἶπεν. Hæc Clemens sumpsisse videtur
e Philonis libro *De congressu quær. erudit. gr.*,
p. 457.

(91) Γῆς. Τῆς, Philo : utrumque abest a Levit.
Mox, ἐπ' αὐτῇ μοι ἐν αὐτῇ, Levit.

(92) Κατὰ ἐπ. Κατὰ τὰ ἐπ. Levit., Philo.

(93) Καὶ κατὰ ἐπ. ... ποιήσετε. Hæc sententia
apud Philonem post hæc verba, κρίματά μου ποιή-
σετε, occurrit.

(94) Πορεύσεσθε. Πορεύεσθε, Levit. sed Philo
Clementis lectionem tuetur.

Ambulate in eis. Ego Dominus Deus vester. Et servabit omnia praecepta mea, et facietis ea. Qui fecerit ea homo, vivet in eis. Ego Dominus Deus vester^a. Utrum autem mundi et deceptionis, an animi perturbationum et vitiorum sint symbolum Aegyptus et terra Chanaan, a quibus abstinendum sit, quibus autem rebus danda sit opera, quod divinis potius quam mundanis, nobis ostendit oraculum. Cum autem dicit : *Qui fecerit homo, vivet in eis* : et ipsorum Hebraeorum correctionem, et proximorum nostrorum exercitationem et profectum, & ipsorum vitam dicit et nostram. *Qui enim sunt mortui delictis, conviviscantur Christo*^b, per nostrum testamentum. Saepe autem repetens Scriptura illud : *Ego Dominus Deus vester*, pudore afficiendo pulcherrime hortatur, docens sequi Deum, qui dedit praecepta. Quinetiam tacite commonet, Deum quaerere, et, quoad fieri potest, conari cognoscere ; quae quidem fuerit maxima contemplatio, sacra mysteria inspiciens, vere scientia, certa et immutabilis ratione facta. Haec sola est sapientiae cognitio, a qua nunquam separatur justa operatio.

CAPUT XI.

Cognitionem illam quae per fidem traditur esse omnium certissimam.

Sed eorum quidem, qui se sapientes existimant, sive sint barbarae haereses, sive Graecorum philosophi, *inflatur scientia*^c, ex sententia Apostoli. Fidelis est autem cognitio, quae fuerit scientifica demonstratio eorum quae traduntur in vera philosophia. Dixerimus autem eam esse rationem, quae iis, de quibus dubitatur, ex iis, quae sunt certa et extra controversiam, fidem facit. Cum sit autem duplex fides, una quidem quae est cum scientia conjuncta, altera vero quae cum opinione : nihil obstat, quominus duplex nominetur quoque demonstratio, una scientiam, altera opinionem parens : quandoquidem cognitio quoque, et praecognitio duplex dicitur : una quidem accurata et exacta, altera vero imperfecta. Numquid autem ea sola, quae est apud nos, vera fuerit demonstratio, ut quae ex divinis suppeditetur Scripturis, quae sunt sacrae litterae, et ex ea, *quae a Deo docetur, sapientia*^d, ut ait Apostolus ? Est igitur doctrina quaedam parere praecipis, quod est Deo credere ; et fides est quaedam Dei potentia, cum sit vis veritatis. Dixit nimirum : *Si habeatis fidem ut granum sinapis, montem trans-*

Α μου ποιήσετε, καὶ τὰ προστάγματά μου φυλάξεσθε πορεύεσθε ἐν αὐτοῖς· ἐγὼ Κύριος ὁ Θεὸς ὑμῶν· καὶ φυλάξεσθε πάντα τὰ προστάγματά μου (95), καὶ ποιήσετε αὐτά. Ὁ ποιήσας αὐτὰ ἄνθρωπος (96), ζήσεται ἐν αὐτοῖς. Ἐγὼ Κύριος ὁ Θεὸς ὑμῶν. Εἴτ' οὖν κόσμου καὶ ἀπάτης, εἴτε παθῶν καὶ κακιῶν (97) σύμβολον Αἴγυπτος καὶ ἡ Χαναανίτις γῆ, ὧν μὲν ἀφεκτέον, ὅποια δὲ ἐπιτηδεύτέον, ὡς θεῖα καὶ οὐ κοσμικὰ, δείκνυσιν ἡμῖν τὸ λόγιον. Ὅταν δὲ εἶπη, Ὁ ποιήσας ἄνθρωπος, ζήσεται ἐν αὐτοῖς, τὴν τε Ἑβραίων αὐτῶν ἐπανόρθωσιν, τὴν τε τῶν πέλας (98) ἡμῶν αὐτῶν συνάσκησιν τε καὶ προκοπὴν, ζωὴν λέγει αὐτῶν τε καὶ ἡμῶν. Οἱ γὰρ νεκροὶ τοῖς παραπτώμασι συζωοποιοῦνται Χριστῷ, διὰ τῆς ἡμετέρας Διαθήκης. Πολλάκις δὲ ἐκαναλαμβάνουσα ἡ Γραφή, τὸ, Ἐγὼ Κύριος ὁ Θεὸς ὑμῶν, δυσωπεῖ μὲν διατρεπτικώτατα ἕπασθαι διδάσκουσα τῷ τῆς ἐντολῆς δεδοκῆτι Θεῷ, ὑπομνησκει δὲ ἡρέμα ζητεῖν τὸν Θεόν, καὶ ὡς οὖν τε γινώσκει ἐπιχειρεῖν· ἥτις ἂν εἴη θεωρία μεγίστη, ἢ ἐποπτικῆ, ἢ τῷ ὄντι ἐπιστήμη (99), ἢ ἀμετάπτωτος λόγος γινόμενη· αὕτη ἂν εἴη μόνη ἢ τῆς σοφίας γνῶσις, ἣς οὐδέποτε χωρίζεται ἡ δικαιοπραγία.

Ἄλλ' ἡ μὲν τῶν αἰρησάφων, εἴτε αἰρέσεις εἴεν βάρβαροι εἴτε οἱ παρ' Ἑλλησι φιλόσοφοι, γινώσις φυσιοῦ κατὰ τὸν Ἀπόστολον· πιστὴ δὲ ἡ γνῶσις, ἥτις ἂν εἴη ἐπιστημονικὴ ἀπόδειξις τῶν κατὰ τὴν ἀληθῆ φιλοσοφίαν παραδιδόμενων. Φήσαιμεν δὲ ἂν αὐτὴν λόγον εἶναι τοῖς ἀμφισβητούμενοις ἐκ τῶν ὁμολογουμένων ἐκπορίζοντα τὴν πίστιν. Πίστειος δ' οὕσης διττῆς, τῆς μὲν ἐπιστημονικῆς, τῆς δὲ δοξαστικῆς, οὐθὲν κωλύει ἀπόδειξιν ὀνομάζειν διττὴν, τὴν μὲν ἐπιστημονικὴν, τὴν δὲ δοξαστικὴν· ἐπεὶ καὶ ἡ γνῶσις καὶ ἡ πρόγνωσις διττὴ λέγεται, ἡ μὲν ἀπικρίβωμένη ἔχουσα τὴν ἑαυτῆς φύσιν, ἡ δὲ ἀλλοτρίη. Καὶ μήτι ἡ παρ' ἡμῖν ἀπόδειξις μόνη ἂν εἴη ἀληθῆς, εἴτε ἐκ θεῶν χορηγούμενη Γραφῶν, τῶν ἱερῶν γραμμάτων, καὶ τῆς θεοδιδάκτου σοφίας, κατὰ τὸν Ἀπόστολον ; Μάθησις γοῦν καὶ τὸ πείθεσθαι ταῖς ἐντολαῖς, ὃ ἐστὶ πιστεῦναι τῷ Θεῷ. Καὶ ἡ πίστις δύναμις τις τοῦ Θεοῦ, ἰσχύς οὕσα τῆς ἀληθείας. Αὐτίκα φησὶν· Ἐὰν ἔχητε πίστιν ὡς κόμμαον σινάπεως, μεταστήσετε (1) τὸ ἔρως· καὶ πάλιν, Κατὰ τὴν πίστιν σου γενηθήτω σοι· καὶ ὁ μὲν (2) θεραπεύεται, προσλαβὼν τῇ πίστει τὴν ἰατρίαν· ὁ δὲ (3)

⊗ P. 454 ED. POTTER, 331 ED. PARIS. VIII, 1. ^a I Thess. IV, 9.

^a Levit. XVIII, 1, 2, 3, 4, 5. ^b Eph. II, 5. ^c I Cor.

(95) Μου. Καὶ τὰ κρίματά μου addit Philo : καὶ πάντα τὰ κρίματά μου, Levit.

(96) Ἄνθρωπος. Abest a Philone. Mox post Θεὸς ὑμῶν, repetit Philo, errore, ut videtur, librarii, καὶ φυλάξεσθε πάντα τὰ προστάγματά μου, καὶ τὰ κρίματά μου.

(97) Παθῶν καὶ κακιῶν. Philo, loco jam dicto : Εἰδέναι χρὴ, ὅτι παθῶν μὲν Αἴγυπτος σύμβολόν ἐστι, κακιῶν δὲ ἡ Χαναανίτις γῆ. Sciendum, affectus per Aegyptum significari, vitia per terram Chananaeam. Μου, γοῦν μὲν ἀφεκ. aliqui supplunt.

(98) Τῆν τε τῶν πέλας. Hoc est, nostram. Nam

eos, qui prope sunt, scilicet Christianos, opponit τοῖς μακροῖν, exteris, qui procul sunt. Ephes. II, 15 : Νῦν δὲ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ ὑμεῖς, οἱ ποτὲ ὄντας μακροῖν, ἐγγὺς ἐγενήθητε ἐν τῷ αἵματι τοῦ Χριστοῦ.

(99) Ἐπιστήμη. Conf. quae de scientiae definitione superius dicta sunt p. 362 edit. Paris.

(1) Μεταστήσετε. Non verba, sed sensum Evangeliorum hic, et in iis, quae sequuntur, exhibet.

(2) Καὶ ὁ μὲν. Respice re videtur Matth. IX, 92 vel Luc. XVIII, 42.

(3) Ὁ δὲ. Matth. IX, vel Joan. XI, 40.

νεκρὸς ἀνίσταται διὰ τὴν τοῦ πιστεύσαντος, ὅτι ἀνα-
σίσταται, ἰσχυόν. Ἡ δὲ δοξαστικὴ ἀπόδειξις ἀνθρω-
πικὴ τὴ ἐστὶ καὶ πρὸς τῶν ῥητορικῶν γινομένη ἐπι-
χειρημάτων ἢ καὶ διαλεκτικῶν συλλογισμῶν. Ἡ γὰρ
ἀνωτάτω (4) ἀπόδειξις, ἣν ἠνιξάμεθα, ἐπιστημονικὴν
πίστιν ἐντίθησι διὰ τῆς τῶν Γραφῶν παραθέσεως
καὶ διορίσεως (5) ταῖς τῶν μανθάνειν ὀρεγομένων
ψυχῆς, ἣτις ἂν εἴη γνώσις. Εἰ γὰρ τὰ παραλαμβα-
νόμενα πρὸς τὸ ζητούμενον ἀληθῆ λαμβάνεται, ὡς
ἐν θεῖα ὄντα καὶ προφητικά, ὁρῶν πᾶσι ὡς καὶ τὸ
συμπέρασμα τὸ ἐπιφερόμενον αὐτοῖς ἀκολουθῶς
ἀληθὲς ἐπιανεχθήσεται· καὶ εἴη ἂν ὀρθῶς ἡμῖν ἀπό-
δειξις ἢ γνώσις. Ἡνίκα γοῦν τῆς οὐρανίου καὶ θείας
τροφῆς (6) τὸ μνημόσυνον ἐν στάμνῳ χρυσῷ καθιε-
ροῦσθαι προσετέτακτο, *Τὸ γόμορ, φησὶ, τὸ δέκατον*
τῶν τριῶν μέτρων ἦν· ἐν ἡμῖν γὰρ αὐτοῖς τρία μέ-
τρα, τρία κριτήρια μετρεῖται· αἰσθησις μὲν αἰσθη-
τῶν, λεγομένων δὲ ὀνομάτων καὶ ῥημάτων ὁ λόγος,
νοητῶν δὲ νοῦς. Ὁ τοίνυν γνωστικὸς ἀρέζεται μὲν
τῶν κατὰ λόγον καὶ τῶν κατὰ διάνοιαν καὶ τῶν κατὰ
αἴσθησιν καὶ ἐνέργειαν ἀμαρτημάτων, ἀκηκῶς,
ὅπως Ὁ ἰδὼν (7) πρὸς ἐπιθυμίαν ἐμοίχευσε· λα-
θῶν τε ἐν νοῦ, ὡς *Μακάριοι οἱ καθαροὶ τῇ καρδίᾳ,*
ὅτι αὐτοὶ τὸν Θεὸν ὄψονται· κάκεινο ἐπιστάμενος,
ὅτι οὐ τὰ εἰσερχόμενα εἰς τὸ στόμα κοινοῦ τὸν
ἄνθρωπον, ἀλλὰ τὰ ἐξερχόμενα διὰ τοῦ στόματος,
ἐκεῖνα κοινοῦ τὸν ἄνθρωπον, ἐκ γὰρ τῆς καρδίας
ἐξέρχονται διαλογισμοί. Τοῦτ', εἶμαι, τὸ κατὰ Θεὸν
ἀληθινὸν καὶ δίκαιον μέτρον, ὃ μετρεῖται τὰ μετρού-
μενα, ἢ τὸν ἄνθρωπον συνέχουσα δεκάς, ἣν ἐπὶ κεφα-
λαίων τὰ προειρημένα τρία ἐδήλωσεν μέτρα. Εἴη (8)
δ' ἂν σῶμα τε καὶ ψυχὴ, αἶ τε πέντε αἰσθήσεις, καὶ
τὸ φωνητικὸν καὶ σπερματικὸν, καὶ τὸ διανοητικὸν ἢ
πνευματικὸν, ἢ ὅπως καὶ βούλει καλεῖν. Χρῆ δὲ (9),
ὡς ἔπος εἰπεῖν, τῶν ἄλλων πάντων ὑπερναθαίνον-

A *feretis* ^a. Et rursus: *Secundum fidem tuam fiat*
tibi ^b. Et unus quidem curatur, suscepta per fidem
curatione: mortuus autem alter resurgit per vim
ejus qui crediderat quod esset resurrecturus.
Quæ autem opinionem general demonstratio, est
et humana, et sit ex argumentis rhetoricis, vel
etiam dialecticis syllogismis. Suprema enim de-
monstratio, quam scientificam esse jam innuimus,
fidem inserit, per allationem et apertionem Scri-
pturarum, animis eorum, qui discere cupiunt, quæ
quidem fuerit cognitio. Si enim quæ assumuntur
ad id probandum, quod quaeritur, vera sumuntur,
ut quæ sunt divina et prophetica, clara est uti-
que, quod quæ etiam ex eis infertur conclusio,
✠ vera inferetur, et recte nobis demonstratio fuerit
cognitio. Cum itaque divini et cœlestis nutrimenti
monimentum in urna aurea consecrare jubebatur,
gomor, inquit, erat decima trium mensura ^c. In
nobis enim ipsis per tres mensuras tria significan-
tur criteria, sensus quidem sensilium; eorum au-
tem, quæ dicuntur, scilicet nominum, et verborum,
sermo; eorum autem, quæ percipiuntur intelligen-
tia, mens. Qui est ergo gnosticus, abstinabit quidem
a peccatis, quæ fiunt et sermone, et cogitatione, et
sensu, et opere, cum audierit, quod *qui videt ad*
concupiscendum, mœchatus est ^d; et animo percepe-
rit, quod *beati sunt, qui sunt mundo corde, quoniam*
ipsi Deum videbunt ^e: illud quoque sciens, quod
non quæ intrant per os, coinquinant hominem; sed
illa, quæ per os exeunt, hominem coinquinant. Ex
corde enim exeunt cogitationes ^f. Hæc est, ut exi-
stimo, quæ ex Deo est, vera et justa mensura, quæ
metitur ea, quæ veniunt in dimensionem, ea, quæ
hominem contact, decas, quam in summa tres
prius dictæ significarunt mensuræ. Fuerit autem

P. 455 ED. POTTER. 582 ED. PARIS. • Matth. xvii, 20. ^b Matth. ix, 29. ^c Exod. xvi, 36. ^d Matth. v, 28. ^e Ibid. 8. ^f Matth. xv, 11, 19.

(4) *Ἡ μὲν γὰρ ἂν.* Malim hæc sic distinguere:
Ἡ γὰρ ἀνωτάτω ἀπόδειξις, ἣν ἠνιξάμεθα ἐπιστη-
μονικὴν, πίστιν ἐντίθησι διὰ τ., quod Latine expres-
simus.

(5) *Τῆς τῶν Γραφῶν ... διορίσεως.* (H. ms., δια-
νοήσεως.) Sic ἐπινοηθέντων τῶν ὀφθαλμῶν pag. 585,
διανοηθείσης τῆς παλ. Γραφῆς pag. 677, Sylburg
in *Judice Græco*.

(6) *Οὐρανίου ... τροφῆς.* Scilicet mannæ. Conf.
Exod. xvi, 55. Porro hæc sumpsit auctor e Philo-
nis libro *De congr. quaerendæ erudit. gr.*, pag. 458:
Παγκάλως οὖν καὶ ἀναγκαίως ἅμα ἐν εἰδει παραδι-
γῆματος, ἡνίκα τῆς οὐρανίου καὶ θείας τροφῆς τὸ
μνημαῖον ἐν στάμνῳ χρυσῷ καθιεροῦτο, φησὶν ὡς ἅσα
τὸ γόμορ δέκατον τῶν τριῶν μέτρων ἦν. Ἐν ἡμῖν γὰρ
αὐτοῖς τρία μέτρα εἶναι δοκεῖ, αἰσθησις, λόγος, νοῦς·
αἰσθητῶν μὲν αἰσθησις, ὀνομάτων δὲ καὶ ῥημάτων
καὶ τῶν λεγομένων λόγος, νοητῶν δὲ νοῦς. *Fulcher-*
time igitur et simul necessarie per speciem enarratio-
nis, quando cœlestis illius et divini alimenti moni-
mentum in urna aurea consecratum est, ait, quod
gomor erat decima pars trium mensurarum. In nobis
enim ipsis tres mensuræ videntur esse, sensus, sermo
et mens: sensibilia sensu, verba, dictiones et orationes
sermone, intelligibilia mente metimur. Hinc τριῶν
μέτρων pro τριῶν μέτρων substituendum.

(7) *Ὁ ἰδὼν.* Hæc ex Matthæo διὰ μνήμης reci-
lasse videtur.

(8) *Εἴη.* Hoc aptius quam receptum εἶδη. De eo-
dem loco Notat. D. Hæschelii ad Philonis opusc.
228. SYLBURG.

(9) *Χρῆ δὲ.* Hæc etiam transtulit Clemens e Phi-
lonis libro jam dicto, p. 459: Ἐμαθον γὰρ τὸν
ἐνατον ὑπερβαίνοντες αἰσθητὴν δοκῆσαι Θεὸν, τὸν δέ-
κατον καὶ μόνον ὄντα ἀψευδῶς προσκυνεῖν. Ἐννέα
γὰρ ὁ κόσμος ἔλαχε μοίρας, ἐν οὐρανῷ, μὲν ὅκτω,
τὴν τε ἀπλανῆ, καὶ τὰς πεπλανημένας ἐν τάξει φε-
ρομένας ταῖς αὐταῖς, ἐνάτην δὲ γῆν σὺν ὕδατι καὶ
ἀέρι. Τοῦτων γὰρ μία συγγένεια, τροπᾶς καὶ μετα-
βολᾶς παντοίας δεχομένων. Οἱ μὲν οὖν πολλοὶ τὰς
ἐννέα ταύτας μοίρας καὶ τὸν παγέντα κόσμον ἐξ αὐ-
τῶν ἐτίμησαν· ὁ δὲ τέλειος τὸν ὑπεράνω τῶν ἐννέα
δημιουργὸν αὐτὸν Θεὸν δέκατον. Ὅλον γὰρ ὑπερκύ-
ψας τὸ ἔργον, ἐπόθει τὸν τεχνίτην, καὶ ἰκέτης καὶ
θεραπευτῆς ἐσπούδαζεν αὐτοῦ γενέσθαι. *Didicerant*
enim, transcendendo novenario sensibili existimato Deo,
decimum et soium verum vere colere: in novem enim
partes mundus distribuitur, octo in cælo, supremum
orbem et septem reliquos erraticorum siderum similes
cursus habentium; novam autem, terram cum aqua
et aere. Horum enim una est cognatio, varias muta-
tiones recipientium. Vulgus autem has novem partes,
et compactum ex his mundum colebat: ut vir perfe-
ctus superiorem his opificem Deum decimum. Emer-
gens enim super omnia ejus opera, desiderabat ar-
tificem ipsum, simplex ejus cultior fieri cupiens.

corpus et anima, et quinque sensus, et vocis edendæ A potestas, visque seminaria, et cogitandi seu spiritalis facultas, aut quocumque alio nomine vis vocare. Oportet autem, ut uno verbo dicam, alia omnia transcendentis, in mente sistere; sicut certe in mundo quoque, cum novem partes transilierimus, primam quidem, quæ constat quatuor elementis, quæ in uno loco ponuntur, ut inter se æqualiter commisceantur; deinde septem **165** errantes, et nonam inerrantem; venire ad perfectam numerum, qui est super deos, nempe decimam partem, et, ut summam dicam, ad Dei cognitionem, post creaturam desiderantes Creatorem. Propterea offerantur Deo decime cephi, et hostiarum, et Pasche dies festus incipiebat a decima, & quæ omnis perturbationis et omnium sensibilium transitum significat. B Fide ergo consistit gnosticus: qui se autem existimat sapientem, ea, quæ sunt veritatis, non attingit, infirmis et instabilibus affectibus abreptus. Jure ergo scriptum est: *Egressus est autem Cain a facie Dei, et habitavit in terra Naid, contra Edem* a. Interpretatio autem Naid, est *commotio*; Edem autem, *deliciæ*. Fides autem, et cognitio, et pax sunt *deliciæ*, e quibus, qui non paruerit, ejicitur. Qui se autem existimat sapientem, ne omnino quidem divina vult audire præcepta; sed, tanquam qui per se didicerit, effrenatus, lubens fertur in salum fluctuans, descendens ad mortalia, et ea quæ sunt generabilia, a cognitione ingeniti, alias alia opinans. Qui autem sunt *gubernatione solati, ii cadunt sicut folia* b. Ratio et pars principalis cum immota maneat, et animam ducat ac regat, dicta est ejus gu-

✠ P. 456 ED. POTTER, 582-585 ED. PARIS. a Gen. iv, 16. b Prov. xi, 14.

(10) *Τέλειον ἀριθμόν*. De perfectione denarii numeri conf. *Stromat.* vi, p. 656.

(11) *ὑπεράνω τῶν θεῶν*. Ὑπὲρ ἄνω divise exhibent Clementis editiones, nos ὑπεράνω e Philone restituimus. Quid vero est illud τῶν θεῶν, *super deos*? An sidera ex sententia gentilium *deos* appellat? Apud Philonem exstat ὑπεράνω τῶν ἐννέα, *super novem mundi partes*. Unde admodum verisimile est, apud Clementem scriptam fuisse ὑπεράνω τῶν θ', nota numerali pro voce ἐννέα posita; ac deinde imperitum librarium θ' illud mutasse in θεῶν.

(12) *τῆρ δὲ δεκ*. Legendum τὴν δὴ δεκ. LOWTH.

(15) *Διὰ τοῦτο αἱ δεκάται*. Philo ante ea, quæ jam ex eo citata fuerunt, hæc etiam dicit: *Τούτοις συνάδει καὶ ἡ τῶν ἱερέων ἐνδελεχῆς θυσία· τὸ γὰρ δεκάτον τοῦ θ' ἵερὶ σαμιθάλεως ἀπὸ διεύρηται προσφέρων αὐτοῖς. Hinc facit et quotidianum sacerdotum sacrificium. His enim præceptum est, ut decimam partem Ephraim similæ semper offerant.*

(14) *Ἡ τοῦ Πάσχα*. Philo post verba superius posita sic pergit: *Διὰ τοῦτο δεκάτην ἐνδελεχῆ τῷ δεκάτῳ καὶ μόνῳ καὶ αἰωνίῳ ὁ ἱερεὺς ἀνατίθησι, πρῶτόστι, κυρίως εἰπεῖν, τὸ ψυχικὸν πάσχα, ἢ παντὸς πάθους καὶ παντὸς αἰσθητοῦ διάβασις πρὸς τὸ δεκάτον, ἢ δὴ νοητὸν ἐστὶ καὶ θεῖον. Ideo decimas perpetuas decimo illi, qui solus æternus est, dedicat sacerdos, quod propria anima pascha dicitur, omnium affectuum et omnium sensibilium transitus, dum properat ad decimam illud, quod est divinum et intelligibile. Eandem τοῦ Πάσχα interpretationem tradit Philo in lib. *De Abrahamo*, p. 592.*

(15) *Εἰκότως*. Hæc transtulit Clemens e Philonis lib. *De Cherubim*, p. 110: *Τοῦ μὲν ἀντιτεταγμένου*

ταρ ἐπὶ τῶν νοῦν ἵστασθαι, ὡσπερ ἀμέλει κἀν τῷ κόσμῳ τὰς ἐννέα μοῖρας ὑπερπεδήσαντας· πρώτην μὲν τὴν διὰ τῶν τεσσάρων στοιχείων ἐν μιᾷ χώρᾳ τιθεμένων διὰ τὴν ἴσην τροπὴν, ἔπειτα δὲ τὰς ἑπτὰ τὰς πλανωμένας, τὴν τε ἀπλανῆ, ἐνάτην, ἐπὶ τὸν τέλειον ἀριθμόν (10) τὸν ὑπεράνω τῶν θεῶν (11), τὴν δὲ δεκάτην (12) μοῖραν ἐπὶ τὴν γνώσιν ἀρικνεῖσθαι τοῦ θεοῦ, συνελόντι φάναι, μετὰ τὴν κρίσιν τὸν ποιητὴν ἐπιποθοῦντας. Διὰ τοῦτο αἱ δεκάται (15), τοῦ τε αἵρι τῶν τε ἱερέων, τῷ θεῷ προσεκομιζόμενα· καὶ ἡ τοῦ Πάσχα (14) ἐροτὴ ἀπὸ δεκάτης ἤρχετο, παντὸς πάθους καὶ παντὸς αἰσθητοῦ διάβασις οὖσα. Πέπεργεν οὖν τῆ πίστι αὐ γνωστικός· ὁ δὲ οἰκτίσσοφος ἐκ τῶν τῆς ἀληθείας οὐχ ἄπειται, ἀστάτοις καὶ αἰδρότοις ὁμοῦς κοχρημένος. Εἰκότως (15) οὖν γέγραπται· B Ἐξῆλθεν δὲ Κάιν ἀπὸ προσώπου τοῦ θεοῦ, καὶ ὄκησεν ἐν γῆ Ναιδ, κατέναντι Ἐδέμ. Ἐρμηνεύεται δὲ ἡ μὲν Ναιδ, σάλος, ἡ δὲ Ἐδέμ τροφή· πίστις δὲ καὶ γνώσις καὶ εἰρήνη ἢ τροφή· ἥς ὁ παρακούσας ἐκβάλλεται. Ὁ δὲ οἰκτίσσοφος τὴν ἀρχὴν οὐδὲ ἐπαῖον βούλεται τῶν θεῶν ἐντολῶν, ἀλλ', οἷον αὐτομαθῆς, ἀφηνιάσας, εἰς σάλον κομινόμενον ἐκὼν μεθίσταται, εἰς τὰ θνητὰ τε καὶ γενητὰ καταβαίνων ἐκ τῆς τοῦ ἀγενήτου (16) γνώσεως, ἄλλοτε ἄλλοιᾶ δεξιῶν. Οἷς δὲ μὴ ὑπάσχει κυβερνήσις, πίπτουσιν ὡσπερ φύλλα· ὁ λογισμὸς καὶ τὸ ἴγερμονικόν, ἀπταστον μόνον καὶ καθηγούμενον τῆς ψυχῆς, κυβερνήτης αὐτῆς εἴρηται· ἔντως γὰρ ἀτρέπτως πρὸς τὸ ἀτρέπτον ἡ προσαγωγή. Οὕτως Ἀβραάμ (17) ἐστὼς ἦν ἀπέναντι Κυρίου, καὶ ἐγγίσας εἶπεν. Καὶ τῷ Μωϋσῆ λέγεται· C Σὺ δὲ αὐτοῦ στήθι μετ' ἐμοῦ. Οἱ δὲ ἀμφὶ τὸν Σίμωνα τῷ ἐστῶτι (18), ἐν σέδουσιν (19), ἐξο-

πρόδειγμα τὸ ἐπὶ τῷ Κάιν εἰρημένον, ὅτι ἐξῆλθεν ἀπὸ τοῦ προσώπου τοῦ θεοῦ, καὶ ὄκησεν ἐν γῆ Ναιδ κατέναντι Ἐδέμ. Ἐρμηνεύεται δὲ Ναιδ μὲν σάλος, Ἐδέμ δὲ τροφή. *Exemplum contrariorum infestorum est in Cain, quando dicitur: « Exiit a facie Dei, et habitavit in terra Naid contra Edem. » Explicatur autem Naid commotio, et Edem deliciæ.*

(16) *Γενητὰ . . . ἀγενήτου*. Α. mavult γενητὰ, et ἀγενήτου· nempe a themate γενῶν. SYMBURG.

(17) *Ἀβραάμ*. Genes. xviii: Ἀβραάμ δὲ ἐτι ἦν ἐστηκώς ἐναντίον Κυρίου. Καὶ ἐγγίσας Ἀβραάμ, εἶπε. Exod. xxxiv: Καὶ στήθη μοι ἐκεῖ ἐπ' ἄκρου τοῦ ἔρους. Verum Clemens hæc, pro more suo, διὰ μνήμης recitasse videtur.

(18) *Τῷ ἐστῶτι*. Ἐστὼς Clementi is est, qui in eodem statu absque ulla mutatione consistit. Sic *Strom.* i, p. 548 edit. Paris.: *Τὸ ἐστὼς καὶ μόνιμον τοῦ θεοῦ, καὶ τὸ ἀτρέπτον αὐτοῦ φῶς. Dei stabilitatem ac permanentiam, et immutabilem ejus lucem.* *Strom.* vii, pag. 755: *Φῶς ἐστὼς, καὶ μόνον ἰδίως, πάντη πάντως ἀτρέπτον. Lux stans et manens propria, ex omni parte omnino immutabilis. Hinc Deum alii etiam auctores ἐστῶτα vocant.* Philo Judæus lib.

(19) *Ὁν σέδουσιν*. Justinus M. refert, Simonem προσκυνεῖσθαι ὡς τὸν πρῶτον θεόν· adorari ut primum Deum: *Apol.* i, p. 52 edit. Oxon. et tanquam θεῶν ὑπεράνω πάσης ἀρχῆς καὶ ἐξουσίας καὶ ὀνύμεως· *Deum super omne principium, potestatem et potentiam: Dialog. cum Tryphone* pag. 549 edit. Paris. Irenæus lib. i, sub lineam cap. 20: *Imaginem quoque Simonis habent factam ad figuram Jovis, et Helenæ in figuram Minervæ; et has adorant.* Conf. Theodoretus *Hæret. fab.* i. b. i, sub lineam cap. 1.

μοῦσθαι τρόπον βούλονται. Ἡ πίστις οὖν ἢ τε γνώσις τῆς ἀληθείας αἰεὶ κατὰ τὰ αὐτὰ καὶ ὡσαύτως ἔχειν κατασκευάζουσι τὴν ἐλομένην αὐτὰς ψυχὴν. Συγγενές (20) δὲ τῷ ψεύδει (21) μετάβασις, ἐκτροπή καὶ ἀπόστασις, ὡσπερ τῷ γνωστικῷ ἡραμία, καὶ ἀνάπαυσις, καὶ εἰρήνη. Καθ' ἅπερ οὖν τὴν φιλοσοφίαν ὁ τύφος καὶ ἡ οἴησις διαθέβληκεν, οὕτως καὶ τὴν γνῶσιν ἢ ψευδῆς γνῶσις, ἢ τε ὁμωνύμως καλουμένη· περὶ ἧς ὁ Ἀπόστολος γράφων, Ὡ Τιμόθεε, φησὶν, τὴν παραθήκην (22) φύλαξον, ἐκτραπέμενος τῆς βεβήλους κερνοφωνίας καὶ ἀντιθέσεις τῆς ψευδωρύμου γνῶσεως, ἢν τινας ἐπαγγελλόμενοι, περὶ τὴν αἴστιν ἠστύχησαν. Ὑπὸ ταύτης ἐλεγχόμενοι τῆς φωνῆς οἱ ἀπὸ τῶν αἱρέσεων (23) τὰς πρὸς Τιμόθεον ἀθετοῦσιν Ἐπιστολάς. Φέρε οὖν, εἰ ὁ Κύριος ἀλήθεια (24), καὶ σοφία καὶ δύναμις Θεοῦ, ὡσπερ οὖν ἐστὶ, θεογενής, ὅτι τῷ ὄντι γνωστικῶς ὁ τοῦτον ἐγνωκῶς, καὶ τὸν Πατέρα τὸν αὐτοῦ δι' αὐτοῦ συναισθηταί (25) γὰρ τοῦ λέγοντος· *Κεῖλη δικαίων ἐπίσταται ὑψηλά*. Dominus est veritas, et sapientia ac virtus Dei, sicut cognovit, et per ipsam ejus Patrem. Sentit enim

A bernator. Nam per aliquid immutabile ad id, quod est immutabile, deduci oportet. Sic Abraham stabat rectus ex adverso Domini, et appropinquans, dixit^a. Et dicitur Moysi: Tu autem sta ibi mecum^b. Simonis autem sectatores, stanti, quem colunt, volunt assimilari moribus. Fides ergo et cognitio veritatis efficiunt, ut quæ eas acceperit anima, eodem modo et semper similiter se habeat. Cum falso autem cognatione conjunctæ sunt transitio, declinatio et defectio; sicut cum gnostico tranquillitas, quies, et pax. Quemadmodum ergo suspectam reddit philosophiam arrogantia et et gloriosa de se persuasio: ita etiam cognitionem falsa cognitio, et quæ appellatur æquivoce. De qua scribens Apostolus: O Timothee, inquit, depositum custodi, devitans profanus vocum nevitates et oppositiones falsi nominis scientiæ, quam quidam promittentes, circa fidem exciderunt^c. Cum ab hæc voc. convincantur hæretici, Epistolas ad Timotheum rejiciunt. Age ergo, si Dominus est; patet, quod revera is est gnosticus, qui eum una eum, qui dicit: *Labia iustorum sciunt excelsa*^d.

CAPUT XII.

De fide duplici.

Τῆς δὲ πίστεως, καθ' ἅπερ τοῦ χρόνου, διττῶν ὄντων, εὐροίμεν ἂν διττὰς ἀρετὰς, συνοικούσας ἄμφω. Τοῦ γὰρ χρόνου τῷ μὲν παρεληλυθότι ἡ μνήμη, τῷ δὲ μέλλοντι ἐλπίς ἐστὶ. Πιστεύομεν δὲ τὰ παρεληλυθότα γεγονέναι, καὶ τὰ μέλλοντα ἔσεσθαι· ἀγαπῶμεν τε

Cum autem fidei, sicut etiam temporis, duæ sunt partes, duas etiam inveniemus, quæ simul habitant, virtutes. Temporis enim parti præteritæ adest memoria; ei autem, quæ futura est, spes. Credimus enim fuisse præterita, et fore ea quæ futura sunt.

ἢ P. 437 ED. POTTER, 585-584 ED. PARIS. 20, 21. ^d Prov. x, 21; xii, 1.

^a Gen. xviii, 22, 25. ^b Exod. xxxiv, 2. ^c I Tim. vi,

lib. De nominum mutatione, pag. 1054, agens de Abrahamo, qui coram Deo pronus in faciem cecidit: Ἀρ' οὐκ ἔμελλεν ὑποσχέσασθαι θεαίαις γνῶναί τε ἑαυτὴν καὶ τὴν τοῦ θνητοῦ γένους ἀσθένειαν, καὶ πεσεῖν παρὰ τὸν ἑστῶτα εἰς ἐνδειξὴν τῆς ὑπολήψεως, ἣν περὶ ἑαυτοῦ τε ἔσχε καὶ Θεοῦ, ὅτι ὁ μὲν κατὰ αὐτὰ ἐπίως κινεῖ τὴν σύμπασαν στάσιν; Annon ex divinis pro-issis seipsum cogniturus erat, et mortalis generis limitatem, et procubiturus coram Stante, ut ostenderet opinionem eam, quam de se habebat, ac de Deo? nimirum Deum in eodem statu consistentem id omne, quod stat, movere. Hunc autem loquendi modum Plato docuit: nam Cyrillus, lib. iii Contra Julianum, scribit, Platonem duos constituisse deos, quorum primum stantem esse voluit, secundum vero semper moveri. Ἀλλ' ὅτι ὁ μὲν πρῶτος Θεὸς ἐστῶς, ὁ δὲ δεύτερος ἐμπαλὴν ἐστὶ κινούμενος. Cur vero Simon Magus stantem sese appellari jussisset, constat e Clementinis, homil. 2, cap. 22: Οὗτος (Σίμων) ἐν Ἀλεξανδρείᾳ πάνυ ἐξασκήσας ἑαυτὸν, καὶ μαγεῖα πολὺ δυνάμεις, καὶ φρενοβολίας θέλει νομιζέσθαι ἀνωτάτη τις εἶναι δύναμις, καὶ αὐτοῦ τοῦ τὸν κόσμον κτίσαντος Θεοῦ· ἐνίστα δὲ, καὶ Χριστὸν ἑαυτὸν αἰνισσόμενος, ἑστῶτα προσαγορεύει. Ταύτη δὲ τῆ προστηγὸν κέχρηται, ὡς δὲ στησεόμενος αἰεὶ, καὶ αἰτίαν εθεορᾶς, τὸ σῶμα πεσεῖν, οὐκ ἔχων, καὶ οὕτω θεὸν τὸν κτίσαντα τὸν κόσμον ἀνώτατον εἶναι λέγει. Simon Alexandriae cum multum se exercuerat, et arte magica polleter, mente elatus se vult existimari esse Virtutem supremam, ipso quoque Deo mundi conditore superiorem. Interdum etiam Christum se significans, Stantem appellat. Eam autem appellationem sumpsit, quasi qui existiturus semper sit, nec habeat corruptionis causam, ut corpore concidat. Neque vero Deum mundi creatorem, supremum esse ait. Idem auctor τοῦ ἐστῶτος iterum meminuit, ejusdem homiliae cap.

21. Quin etiam homil. 18, cap. 6, de eodem hæc Petrus Simoni dicit: Σὺ δὲ οὐκ εἶ ὁ ἐστῶς Υἱός. Εἰ γὰρ Υἱός ἦς, πάντως ἂν ἦβεις τῆς τοιαύτης ἀποκαλύψεως τοῦ ἀξίου. Tu autem non es stans Filius. Nam si Filias esses, omnino cognosceres hæc dignos revelatione. Ejusdem iterum mentio facta est in eadem homilia, cap. 7, 12 et 14. Meminit etiam Simonis Stantis auctor Recognitionum S. Clementis lib. 1, cap. 72: Zachæus de Casarea scripserit sibi, Simonem quemdam Samareum magnum plurimos nostrorum subvertere, asserentem se esse quemdam Stantem, hoc est alio nomine, Christum, et Virtutem summam excelsi Dei, quæ sit supra conditorem mundi. Conf. ejusdem operis lib. ii, cap. 7 et 14; lib. iii, cap. 47, et Clementinæ Epitomes cap. 25.

(20) Συγγενές. Malim συγγενείας.

(21) Πεύδει. Malim adjectivo ψευδεῖ, ut hæc vox respondeat τῷ γνωστικῷ.

(22) Παραθήκην. A. cum Vulg. Bibl. I Tim. vi, παρακαταθήκην mavult: et recte. SYLBERG.

(23) Αἱρέσεων. Marcionitas intelligit, de quorum principe Marcione hæc dicit Irenæus lib. 1, cap. 29: Similiter autem et Pauli epistolas abscidit, auferens quæcumque manifeste dicta sunt ab Apostolo de eo Deo, qui mundum fecit, quoniam hic Pater Domini nostri Jesu Christi, etc. Conf. idem lib. iii, cap. 12; Tertullianus Contra Marcionem lib. iv et v; Epiphanius hæres. 42.

(24) Ὁ Κύριος ἀλήθεια. Respicit Joan. xiv, 6: Λέγει αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς· Ἐγὼ εἰμι ἡ ὁδὸς, καὶ ἡ ἀλήθεια, καὶ ἡ ζωὴ. Οὐδεὶς ἐρχεται πρὸς τὸν Πατέρα, εἰ μὴ δι' ἐμοῦ. I Cor. 1, 24: Χριστὸν, Θεοῦ δύναμιν, καὶ Θεοῦ σοφίαν.

(25) Συναισθηταί. Rectius συνήσθηται, temp. præterito. SYLBERG.

Et rursus diligimus, sic se præterita habere fide persuasi, futura, spe expectantes. Gnostico enim in omnibus adest dilectio, ut qui unum Deum sciverit: *Et ecce omnia, quæcunque est architectatus, erant valde bona*, et novit, et admiratur. Pietas autem adjicit vite longitudinem, et timor Domini adjicit dies. Quæmadmodum ergo dies sunt pars vitæ, quæ in progressu est; ita etiam timor est principium dilectionis, qui fit per incrementum fides, deinde dilectio. Sed non sicut feram et timeo et odi, ita etiam patrem vereor, quem timeo et amo. Rursus timens ne castiger, meipsum diligo, timorem eligeas. Qui timet offendere patrem, seipsum diligit. Beatus ergo, qui invenitur fidelis, dilectione et timore temperatus. Fides autem est virtus ad salutem, et potentia ad vitam æternam. Rursus, prophetia est præcognitio; cognitio autem est prophetiæ intelligentia; et veluti cognitio illorum, quæ illis prius fuere cognita, a Domino, qui omnia prius manifestat. Cognitio ergo eorum, quæ prædicta sunt, triplicem ostendit eventum; aut eum, qui fait olim; aut eum, qui jam est præsens; aut eum, qui est futurus. Deinde extrema quidem sub fidem cadunt, tum eorum, quæ sunt perfecta; tum eorum, quæ sperantur: ad confirmanda & autem ambo extrema, affert persuasionem præsens operatio. Si enim eum una sit prophetia, ejus quidem una pars jam perficitur, altera vero pars est impleta; hinc fit credible et id, quod speratur; et id, quod præterit. Prius enim erat præsens, deinde nos præterit: adeo ut sit etiam fides præteritorum, præteriti comprehensio; et spes quidem futura, comprehensio rei future. Assensiones autem, non solum Platonici, sed etiam Stoici, dicunt esse in nostra potestate. Omnis ergo opinio, et judicium, et existimatio, et disciplina, quibus semper vivimus, et versamur cum humano genere, est assensio. Ea autem nihil fuerit aliud, quam fides. Et incredulitas seu infidelitas, quæ est fidei interemptio aut destructio, ostendit posse esse assensionem, aut fidem; ejus enim, quæ esse non potuerit, non fuerit privatio. Et si quis verum consideret, inveniet hominem quidem natura circumventum ad præbendam falso assensionem; ta-

✠ P. 438 ED. POTTER, 584-585 ED. PARIS.

αὐ, οὕτως ἔχειν τὰ παρωχηκότα, πίστει πεπεισμένοι, τὰ μέλλοντα ἐλπίδι ἀπεικδεχόμενοι. Διὰ πάντων γὰρ ἡ ἀγάπη τῷ γνωστικῷ πεφοίτηκεν, ἕνα Θεὸν εἰδῶσι. Καὶ ἰδοὺ (26) πάντα, ὅσα δεδημιούργηκε, λίαν καλὰ· οἶδεν τε καὶ θαυμάζει· Θεοσέβεια (27) δὲ προστίθησι μῆκος βίου, καὶ φόβος Κυρίου προστίθησιν ἡμέρας. Ὡς οὖν αἱ ἡμέραι μῦριον βίου τοῦ κατ' ἐπιανάθασιν, οὕτω καὶ ὁ φόβος τῆς ἀγάπης ἀρχὴ, κατὰ παραύξησιν πίστεως γινόμενος, εἶτα ἀγάπη. Ἄλλ' οὐχ ὡς (28) φοβοῦμαι τὸ θηρίον, καὶ μισῶ, διπλοῦ τυγχάνοντος τοῦ φόβου, ὡς δὲ καὶ τὸν πατέρα δέδια, ὃν φοβοῦμαι ἅμα καὶ ἀγαπῶ· πάλιν φοβοῦμενος μὴ κολασθῶ, ἐμαυτὸν ἀγαπῶ, αἰρούμενος τὸν φόβον· ὁ φοβοῦμενος προσκόβει τῷ πατρὶ ἀγαπᾷ ἑαυτόν. Μακάριος οὖν ὃς πιστὸς γίνεται, ἀγάπῃ καὶ φόβῳ κεκραμένος· πίστις δὲ ἰσχυρὸς εἰς σωτηρίαν καὶ δύναμις εἰς ζωὴν αἰώνιον. Πάλιν ἡ προφητεία, πρόγνωσις ἐστίν· ἡ δὲ γνώσις προφητείας νόησις, οἷον γνώσις τῶν ἐκείνοις προεγνωσμένων ὑπὸ τοῦ προφαίνοντος τὰ πάντα Κυρίου. Ἡ τοίνυν γνώσις τῶν προαγορευθέντων τριττὴν ἐνδεέχονταί τὴν ἔκβασιν, ἢ γεγονυῖαν πάλαι, ἢ ἐνεσθηκυῖαν ἤδη, ἢ ἔσεσθαι μέλλουσαν. Εἴθ' αἱ μὲν ἀκρότητες (29) ὑποπεπτώκασι πίστει, ἢ τελεσθέντων ἢ ἐλπίζομένων· παιδιῶ δὲ παρέχει ἡ ἐνεσθηκυῖα ἐνέργεια πρὸς τὴν βεβαίωσιν ἀμφοῖν τῶν ἄκρων. Εἰ γὰρ, μιᾶς οὐσῆς τῆς προφητείας, τὸ μὲν ἤδη τελεῖται, τὸ δὲ πεπλήρωται, πιστὸν ἐνταῦθεν καὶ τὸ ἐλπίζομενον καὶ τὸ παρωχηκὸς ἀληθές. Πρότερον γὰρ ἐνεστώσῃ τῇ, εἶτα ἡμῖν παρόχηκεν, ὡς εἶναι καὶ τὴν τῶν παρωχηκότων πίστιν κατάληψιν παρωχηκότος, καὶ τὴν μὲν ἐσομένην ἐλπίδα κατάληψιν ἐσομένου πράγματος. Τὰς δὲ συγκαταθέσεις (30) οὐ μόνον οἱ ἀπὸ Πλάτωνος, ἀλλὰ καὶ οἱ ἀπὸ τῆς Στοᾶς, ἐφ' ἡμῖν εἶναι λέγουσιν. Πᾶσα οὖν δόξα, καὶ κρίσις, καὶ ὑπόληψις, καὶ μάθησις, οἷς ζῶμεν καὶ σύνεσμεν αἰεὶ τῷ γένει τῶν ἀνθρώπων, συγκατάθεσις ἐστίν· ἡ δ' οὐδὲν ἄλλο ἢ πίστις εἶη ἂν· ἡ τε ἀπιστία, ἀποσύστασις (31) οὕσα τῆς πίστεως, δυνατὴν δείκνυσι τὴν συγκατάθεσιν τε καὶ πίστιν· ἀνοπαρξία γὰρ σπέρησις οὐκ ἀνλεχθεῖη. Κἂν τις τᾶληθές σκοπῇ, εὐρήσει τὸν ἀνθρώπον φύσει διαθεβλημένον μὲν πρὸς τὴν τοῦ ψεύδους συγκατάθεσιν, ἔχοντα δὲ ἀφορμὰς πρὸς πίστιν τᾶληθοῦς. Ἡ τοίνυν (32) συνέχουσα τὴν Ἐκκλησίαν (33), ὡς

^a Gen. i, 31.

(26) Καὶ ἰδ. Respicit Genes. i, 31: Καὶ εἶδεν ὁ Θεὸς τὰ πάντα, ὅσα ἐποίησε· καὶ ἰδοὺ καλὰ λίαν.

(27) Θεοσέβεια. Respicit Prov. iii, 2, 16.

(28) Ἄλλ' οὐχ ὡς φ. Hæc, quibus jam sensus haud constat, levi mutatione facta, sic scribi et explicari poterunt: Ἄλλ' οὐχ ὡς φοβοῦμαι τὸ θηρίον καὶ μισῶ· διπλοῦ τυγχάνοντος τοῦ φόβου· ὡς δὲ καὶ τὸν πατέρα δέδια, ὃν φοβοῦμαι ἅμα καὶ ἀγαπῶ. Πάλιν, φοβοῦμενος μὴ κολασθῶ, ἐμαυτὸν ἀγαπῶ, αἰρούμενος τὸν φόβον· ὁ δὲ φοβοῦμενος προσκόβει τῷ πατρὶ ἀγαπᾷ αὐτόν. Sed non sicut feram timeo et odi (cum duplex sit timor), sic patrem metuo, quem vereor simul ac diligo. Rursus, timens ne castiger, meipsum diligo, timorem eligeas: qui vero patrem offendere timet, illum diligit. Vult enim auctor duplicem esse timorem: alterum, cum ejus, quod timeatur, odio; alterum, cum ejusdem amore conjunctum.

(29) Ἀκρότητες. Hoc est, præterita ac futura, inter quæ media sunt præsentia.

(30) Συγκαταθέσεις. Sic vocabant *deliberatas assensiones*: de quibus elegans est locus A. Geilii lib. xix, cap. 1.

(31) Ἀποσύστασις. Legendum ἀπόστασις. Lowth. — Qua voce infra usus est auctor p. 386.

(32) Ἡ τοίνυν. Hæc occurrunt in Hermæ Pastor. lib. i, vis. 5, principio c. 8: *Respicens me, subrisit, et ait mihi: Vides septem mulieres circa turrim? Video, inquam, domina. Turris hæc, inquit, ab iis supportatur secundum præceptum Domini; audi nunc effectus earum: Prima earum, quæ continet manum, Fides vocatur: per hanc salvi fiunt electi Dei.* Alia vero,

(33) Τὴν Ἐκκλησίαν. Hoc abest ab hodierno Hermæ, et interpretamenti loco a Clemente adjectum videtur.

φρῆν ὁ Παιμῆν, ἀρετὴ ἢ πίστις ἐστὶ, δι' ἧς σώζονται οἱ ἐκλεκτοὶ τοῦ Θεοῦ· ἡ δὲ ἀνδριζομένη ἐγκράτεια. Ἔπεται δ' αὐταῖς ἀπλότης, ἐπιστήμη, ἀκακία, σεμνότης, ἀγάπη. Πᾶσαι δὲ αὗται πίστεως εἰσι θυγατέρες. Καὶ πάλιν, προηγεῖται μὲν πίστις, φόβος δὲ ἐκδομαί, τελειοὶ δὲ ἡ ἀγάπη (54). Φοβητέον (55) οὖν τὸν Κύριον, λέγει, εἰς οἰκοδομὴν, ἀλλ' οὐ τὸν διάβολον εἰς καταστροφὴν. Ἐμπάλιν δὲ, τὰ μὲν ἔργα τοῦ Κυρίου, τρυπέσαι τὰς ἐντολάς, ἀγαπητέον καὶ ποιητέον, τὰ δὲ ἔργα τοῦ διαβόλου φοβητέον καὶ οὐ ποιητέον· ὁ μὲν γὰρ τοῦ Θεοῦ φόβος παιδεύει καὶ εἰς ἀγάπην ἀποκαθίστησιν, ὁ δὲ τῶν τοῦ διαβόλου ἔργων μῖσος ἔχει σύννοιον. Ὁ δὲ αὐτὸς καὶ ἐπὶ τὴν μετανοίαν (56) σύνεσιν εἶναι φησι μεγάλην· μετανοῶν γὰρ ἐφ' οἷς ἔδρασαν, οὐκ ἔτι ποιεῖ ἢ λέγει· βασανίζων δὲ ἐφ' οἷς ἤμαρταν, τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν ἀγαθοεργεῖ. Ἀφεσις (57) τοίνυν ἀμαρτιῶν μετανοίας διαφέρεται· ἀμφοῖν δὲ δείκνυσι τὰ ἐφ' ἡμῖν.

dicit: propter ea autem, quæ peccavit, torquens animam, bona facit. Remissio ergo peccatorum differt a pœnitentia: ambo autem eo ostendit in nostra esse potestate.

CAPUT XIII.

De prima et secunda pœnitentia.

« Τὸν οὖν εὐληφέστα τὴν ἀφεσιν τῶν ἀμαρτιῶν οὐκ ἔτι ἀμαρτάνειν χρή· ἐπὶ γὰρ τῇ πρώτῃ καὶ μόνῃ μετανοίᾳ τῶν ἀμαρτιῶν αὐτὴ ἂν εἴη τῶν προὔπαρξάντων κατὰ τὸν ἐθνικὸν καὶ πρῶτον βίον, τὸν ἐν ἀγνοίᾳ λέγω (58), αὐτίκα τοῖς κληθεῖσι πρόκειται μετάνοια, ἡ καθαίρουσα τὸν τόπον τῆς ψυχῆς ἀπὸ τῶν πλημμελημάτων, ἵνα ἡ πίστις θεμελιωθῇ. Καρ-

✠ P. 439 ED. POTTER. 585-586 ED. PARIS.

vero, quæ succincta est, et viriliter agit, Abstinentia vocatur: hæc filia est Fidei. Quisquis ergo secutus fuerit illam, felix fiet in vita sua; quoniam ab omnibus malis operibus abstinere; credens quod, si se continuerit ab omni concupiscentia, hæres erit vitæ æternæ. Cæteræ autem, inquam, domina, quinque, quæ sunt? Filia, inquit, invicem sunt. Vocatur autem quædam Simplicitas, alia Innocentia, alia Modestia, alia Disciplina, alia autem Charitas.

(54) Προηγεῖται . . . ἡ ἀγάπη. Hermas paulo post: Ex fide nascitur Abstinentia, de Abstinentia Simplicitas, de Simplicitate Innocentia, de Modestia Disciplina et Charitas.

(55) Φοβητέον. Eorum, quæ sequuntur, sensus exstat apud Hermam lib. II, mandat. 7: Time, inquit, Dominum, et mandata ejus custodi. . . Timens enim Dominum, omnia bona opera operaberis. Hic est timor, quo timere oportet, ut salvus esse possis. Diabolum autem ne timeas. . . Time plane facta diaboli, quoniam maligna sunt: metuens enim Dominum, timebis, et opera diaboli non facies, sed abstinabis te ab eis. Duplex enim timor est. Si enim malum operari volueris, timens Dominum ne id quidem facies. Si autem bonum operari volueris, timor utique Domini validus, etc.

(56) Τὴν μετανοίαν. Horum etiam sensus exstat Pastoris lib. II, mandat. 4, sect. 2: Annon tibi videtur, pœnitentiam agere, magnam sapientiam esse, quoniam qui pœnitentiam agit, sensum magnum adipiscitur? Sentit enim se peccasse, et fecisse nequiter in conspectu Domini; et recordatur intellectu quod deliquit; et pœnitentiam agit, et amplius non operatur nequiter; sed operatur bene, et humiliat animam suam, et torquet eam, quia peccavit. Vides ergo, quod pœnitentia sensus est magnus.

A men occasiones habere, quæ eum moveant et incitent ad veri fidem. « Quæ ergo Ecclesiam continet, ut Pastor inquit, virtus, est fides, per quam servantur electi Dei; quæ autem se viriliter ac fortiter gerit, est continentia. Eas autem consequitur simplicitas, scientia, innocentia, honestas, dilectio. Hæc autem omnes sunt filia **166** fidei. Et rursus: Præcedit quidem fides, timor autem ædificat, perficit autem dilectio. Dicit itaque, timendum esse Dominum ad ædificationem, sed non diabolum ad eversionem. Rursus autem, opera quidem Domini, hæc est præcepta, esse diligenda et faciendâ; opera autem diaboli esse timenda, et non faciendâ. Timor enim Dei erudit ac castigat, et in dilectionem restituit: timor autem operum diaboli, secum habet odium. Idem autem dicit etiam, pœnitentiam esse magnam intelligentiam. Qui enim eorum, quæ fecit, ducitur pœnitentia, non amplius facit, vel animam, bona facit. Remissio ergo peccatorum

« Eam ergo, qui accepit remissionem peccatorum, non oportet amplius peccare; nam in prima et unica peccatorum pœnitentia, ea fuerit eorum, quæ prius fuerunt in gentili et prima vita, ea, inquam, quæ fuit in ignorantia, iis etiam, qui vocati sunt, continuo proponitur pœnitentia, expurgans locum animæ a peccatis, ut fides funde-

(57) Ἀφεσις. Hæc clariora fient, appositis Hermæ verbis, qui paulo post hoc modo pergit: Et dixi illi: Etiam nunc, Domine, audivi a quibusdam doctoribus, quod alia pœnitentia non est, nisi illa, cum in aquam descendimus, et accipimus remissionem peccatorum nostrorum, ulterius non peccare, sed in castitate permanere. Et ait mihi: Recte audisti. Nunc autem, quia diligenter omnia quæris, et hoc tibi demonstro, non datus occasionem illis qui credituri sunt, aut qui crediderunt Domino. Qui enim jam crediderunt, aut qui credituri sunt, pœnitentiam peccatorum non habent, sed remissionem. Illis enim, qui vocati sunt ante hos dies, posuit Dominus pœnitentiam. Quoniam cogitationes præcordiorum novit Deus, et scit infirmitatem hominum, et multiplicem nequitiam diaboli, qua molitur aliquid sinistri servis Dei, et maligne insidiatur illis. Misericors ergo Dominus misertus est figmenti sui: et posuit pœnitentiam istam, et potestatem pœnitentiæ hujus mihi dedit. Et ideo dico tibi, quod post vocationem illam magnam et sanctam, si quis tentatus fuerit a diabolo, unam pœnitentiam habet. Si autem subinde peccet, et pœnitentiam agat, non proderit homini talia agenti: difficile enim vivet Deo. Ubi conf. quæ adnotavit Cotelerius.

(58) Ἐπὶ γὰρ τῇ π. . . λέγω. Hæc parentheses includenda sunt. LOWTH.— Clarissimo Grabio hoc modo hæc distinguere visum est: ἐπὶ γὰρ τῇ πρώτῃ καὶ μόνῃ μετανοίᾳ τῶν ἀμαρτιῶν· αὐτὴ ἂν εἴη τῶν πρ. — λέγω· αὐτίκα τοῖς κλ. Nam post primam et unicam peccatorum pœnitentiam (ea fuerit eorum, quæ prius fuerunt in gentili et prima vita: ea, inquam, quæ fuit in ignorantia), iis etiam, qui vocati sunt, continuo proponitur pœnitentia, exp.

¶ **ir.** Cum autem sit Dominus cognitor cordium, et futura præsciat, facilem hominis mutationem, et ad revertendum propensionem, et diaboli calliditatem ab alto vidit a principio, quod homini invidens propter remissionem peccatorum, aliquas peccatorum causas servis Dei suggeret, astute hoc molens, ut ipsi quique cum eo calant. Dedit ergo, cum sit multe misericordiae, iis etiam qui in fide in aliquod peccatum incidunt, secundam pœnitentiam, quam, si quis tentatus fuerit post vocationem, coactus et callide circumventus, unam adhuc non pœnitendam acceperit pœnitentiam. *¶ Voluntarie enim peccantibus nobis, postquam acceperimus agnitionem veritatis, non amplius relinquitur pro peccatis hostia, sed terribilis quædam expectatio iudicii, et zelus ignis, qui est devoraturus adversarios.* Continuae autem et se vicissim excipientes propter peccata pœnitentiae, nihil differunt ab iis qui omnino non crediderunt, præterquam in eo solo, quod se peccare senserunt: neque scio utram sit deterius prudentemne ac scientem peccare, an eum pro iis, quæ peccavit, pœnitentia ductus fuerit, rursus peccare. Eo enim, quod utrinque arguatur, peccatum apparet: illud quidem, quod dum fit, condemnatur ab ipso auctore iniquitatis: hoc vero, quod cum antequam fieret, auctor præsciverit, tamen aggreditur ut malum. Et ille quidem iræ fortasse et voluptati obsequitur, non ignorans quibus gratificetur: hic autem, qui cum ductus sit pœnitentia, propterea quod sit gratificatus, deinde rursus recurrit ad voluptatem, ei propinquus est, qui ab initio peccat voluntarie. Cujus enim ductus est aliquis pœnitentia, hoc rursus faciens, quod \times a se condemnatum fuit, hoc sua sponte peragit. Ille ergo ex gentilibus et priore illa vita ad fidem se conferens, remissionem peccatorum semel est consecutus; hic autem, qui etiam postea peccavit, deinde pœnitentia ducitur, etiamsi veniam assequatur, debet cruciari, ut qui non amplius lavetur in remissionem peccatorum. Oportet enim non solum idola relinquere, quæ prius pro diis habebat, sed etiam facta prioris vitæ, eum, *qui non est ex sanguinibus, neque ex voluntate carnis* ^b, sed in spiritu regeneratur: quod quidem tam fuerit, si nonquam in idem revolutus peccatum, ducatur pœnitentia. Est enim rursus meditatio peccatorum sæpe resipiscere, et ad facilem mutationem aptitudo ex defectu exercita-

A διαγνώπτῃ δὲ ὄν ὁ Κύριος καὶ τὰ μέλλοντα προγινώσκων, τὸ τε εὐμετάθετον τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὸ παλιμδόλον καὶ πανούργον τοῦ διαβόλου, ἐνωθεν ἀρχήθεν προεῖδεν, ὡς, ζηλώσας ἐπὶ τῇ ἀφέσει τῶν ἀμαρτιῶν τῶν ἀνθρώπων, προστρέφεται τινὰς αἰτίας τῶν ἀμαρτημάτων τοῖς δούλοις τοῦ Θεοῦ· φρονίμως πονηρούμενος, ὅπως δὴ καὶ αὐτοὶ συνεκπέσειεν αὐτῷ. Ἔδωκεν οὖν ἄλλην ἐπὶ τοῖς κἂν τῇ πίστει περιπέπτουσι τινὶ πλημμελήματι, πολυέλεος ὢν, μετάνοιαν δευτέραν, ἣν (59) εἴ τις ἐκπειρασθεῖται μετὰ τὴν κλήσιν, βιασθεὶς δὲ (40) καὶ καταπιφισυῖται, μίαν ἐτι μετάνοιαν ἀμετανόητον λάβῃ. Ἐκουσίως γὰρ ἁμαρτανέντων ἡμῶν μετὰ τὸ λαβεῖν τὴν ἐπίγνωσιν τῆς ἀληθείας οὐκ ἔτι περὶ ἁμαρτιῶν ἀπολείσεται θυσία, μετὰ δὲ τις ἐκδοχὴ κρίσεως, καὶ πᾶσι ἡμετέροις ἐσθίειν μέλλοντας τοὺς ὑπερβατέτους. Αἱ δὲ συνεχεῖς καὶ ἐπάλληλοι ἐπὶ τοῖς ἁμαρτήμασι μετάνοιαι, οὐδὲν τῶν καθάπαξ μὴ πεπιστευκότων διαφέρουσιν, ἢ μόνω τῷ συναισθῆσθαι ὅτι ἁμαρτάνουσι· καὶ οὐκ οἶδ' ὑπὸ τερρον αὐτῶν χεῖρον, ἢ τὸ εἰδῶτα ἁμαρτάνειν, ἢ μετανόησαντα ἐφ' οἷς ἥμαρταν, πλημμελεῖν αἰθῆς· τῷ ἐλέγχεσθαι γὰρ ἐκατέρωθεν ἡ ἁμαρτία φαίνεται, ἢ μὲν ἐπὶ τῷ πραγθῆναι καταγνωσχομένῃ πρὸς τοῦ ἐργάτου τῆς ἀνομίας, ἢ δὲ τὸ πραγθῆσόμενον προγινώσκοντος, ὡς φαῦλον ἐπιχειροῦντος. Καὶ ὡς μὲν θυμῷ χαρίζεται ἴσως καὶ ἡδονῇ, οὐκ ἀγνωτῶν τίσι χαρίζεται, ὡς δὲ ἐφ' οἷς ἐχαρίσατο μετανόων, εἶτα πάλιν ὁδομῶν αἰθῆς εἰς ἡδονῆν, συνάπτει τῷ τὴν ἀρχὴν ἐκουσίως ἐξἁμαρτάνοντι· ἐφ' ᾧ γὰρ τις μετανόησεν, αἰθῆς τοῦτο ποιῶν, οὐ πράσσει καταγνωκῶς, τοῦτο ἐκὼν ἐπιτελεῖ. Ὁ μὲν (41) οὖν, ἐξ ἐθνῶν καὶ τῆς προθιότητος ἐκείνης ἐπὶ τὴν πίστιν ὀρμήσας, ἀπαξ ἔτυχεν ἀφέσεως ἁμαρτιῶν· ὁ δὲ καὶ μετὰ ταῦτα ἁμαρτήσας, εἶτα μετανόων, κἂν συγγνώμῃς τυγχάνῃ, αἰδεῖσθαι ὀρεῖται, μηκέτι λουόμενος (42) εἰς ἄρεσιν ἁμαρτιῶν. Δεῖ γὰρ οὐ τὰ εἰδῶλα μόνον καταλιπεῖν, ἢ πρότερον ἐξεθείλασεν, ἀλλὰ καὶ τὰ ἔργα τοῦ πρότερου βίου, τὸν οὐκ ἐξ αἱμάτων, οὐδὲ ἐκ θελήματος σαρκῆς, ἐν πνεύματι δὲ ἀναγεννώμενον· ὅπερ εἴη ἂν τὸ μὴ εἰς ταυτὸν ὑπενεχθέντα πλημμελήμα μετανόησαι· μελέτη γὰρ ἔμπροσθεν ἁμαρτιῶν τὸ πολλάκις μετανόειν, καὶ ἐπιτηδειότης εἰς εὐτρεψίαν ἐξ ἀνασκησίας. Δόκησις τοίνυν μετανόιας, οὐ μετάνοια, τὸ πολλάκις αἰτεῖσθαι συγγνώμην, ἐφ' οἷς πλημμελούμεν πολλάκις· Δικαιοσύνη δὲ ἀμώμους (43) ἐρροτομῆ ὁδοῦς, κέκραγεν ἡ Γραφή. Καὶ πάλιν αἰ, Ἡ τοῦ ἀκάκου (44) δικαιοσύνη κατορθώσει τὴν ἔδον

\times P. 460 ED. POTTER, 587 ED. PARIS.

^a Hebr. x, 26, 27. ^b Joan. i, 13.

(59) *Ἦν.* Forte scribendum ἢ εἴ τις ἐκπ., ut si quis post vocationem tentatus fuerit... unicam adhuc habeat non pœnitendam pœnitentiam. Idem sensit etiam Grabius.

(40) Δέ. Malim δέ.

(41) Ὁ μὲν. Origenes tract. 55, in Matthæum, videtur astruere, impossibile esse eos, qui post susceptam Evangelicæ prædicationis gratiam et fidem, abnegaverunt Christum, rursus ad pœnitentiam reverti, et veniam delicti impetrare, qui error in Novatianis damnatus est. Et hunc errorem videtur hausisse e schola Clementis Alexandrini, præceptoris sui: is enim lib. ii *Stromat.* duas tantum pœnitentias per omnem vitam admittere vide-

tur, alteram ante baptismum, alteram post, plures autem minime. Cæterum credibile est, tam Clementem, quam Origenem noluisse pœnitentiam lapsis denegare, sed peccantes a relapsu detertere voluisse his dictis. Sixtus Senen. lib. vi *Bibliothecæ* an. 119. COLLECT.

(42) Λουόμενος. Nempe aqua baptismali. Conf. quæ adnotavit Cotelerius in Hermæ lib. ii, mans. 4. (43) Δικαιοσύνη δ' ἀμώμους. Vulg. Bibl. Prov. 11, δικαιοσύνη δὲ ἀμώμων. SYLBURG.

(44) Ἡ τοῦ ἀκάκου. Hæc sententia pertinet ad Prov. xii, 6. Eam Romanus codex, et post eum vulgatae editiones τῶν Ὁ interpretum desiderant. In Alexandrino et Complutensi codd. hoc modo ex-

αὐτοῦ. Ναὶ μὲν, καθὼς αἰκτεῖται πατὴρ υἱοῦ, ἀφαιρήσεν Κύριος τοὺς φοβούμενους αὐτὸν, ὁ Δαβὶδ γράφει. Οἱ σπείροντες οὖν ἐν δάκρυσιν ἐν ἀγαλλιάσει θεριοῦσι τῶν ἐν μετανοίᾳ ἐξουλογοῦμένων. Μακάριοι γὰρ πάντες οἱ φοβούμενοι τὸν Κύριον. Ὅρξεν τὴν ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ ἐμπερῆ μακαρισμὸν; Μὴ φοβοῦ, φησὶν, ὅταν (45) πλουτήσῃ ἄνθρωπος, καὶ ὅταν πληθυνθῇ ἡ δόξα τοῦ εἰκὸς αὐτοῦ· ὅτι οὐκ ἐν τῷ ἀποθνήσκειν αὐτὸν λήφεται τὰ πάντα, εἰδὲ συγκυταθήσεται αὐτῷ ἡ δόξα αὐτοῦ. Ἐγὼ δὲ ἐν τῷ ἐλέει σου (46) εἰσελεύσομαι εἰς τὸν οἶκόν σου· προσκυνήσω πρὸς τὰς ἀγίας σου ἐν φόβῳ σου. Κύριε, ἐδήγησέν με ἐν τῇ δικαιοσύνῃ σου. Ὅρμη μὲν οὖν φοβερά διανοίας (47) ἐπὶ τι ἢ ἀπὸ του· πάθος (48) δὲ πλεονάζουσα ὄρμη, ἢ υπερταίνουσα τὰ κατὰ τὸν λόγον μέτρα, ἢ ὄρμη ἐξ- B φερομένη, καὶ ἀπειθῆς λόγῳ. Παρὰ φύσιν οὖν κίνησις ψυχῆς κατὰ τὴν πρὸς τὸν λόγον ἀπειθειαν, τὰ πάθη. Ἡ δ' ἀπόστασις, καὶ ἔκστασις, καὶ ἀπειθεια, ἐφ' ἡμῖν, ὡς περ καὶ ἡ ὑπακοή ἐφ' ἡμῖν· διὸ καὶ τὰ ἐκούσια κρίνεται. Αὐτίκα καθ' ἐν ἕκαστον τῶν παθῶν, εἴ τις ἐπεξίσι, ἀλόγους ἐρέξεις εὔροι ἂν αὐτά.

motus, rationi repugnantes. Defectio autem, et recessus, et inobedientia sunt in nostra potestate, sicut etiam est in nostra potestate obedientia. Quocirca ea in iudicium veniunt, quæ sunt voluntaria. Quod si quis ✕ persecutur singulos affectus, eos a ratione alienos invenerit.

CAPUT XIV.

Quot modis fiat involuntarium.

Τὸ γοῦν ἀκούσιον οὐ κρίνεται. Διττὸν δὲ τοῦτο, C τὸ μὲν γινόμενον μετ' ἀγνοίας, τὸ δὲ, ἀνάγκη· ἐπεὶ πῶς ἂν καὶ δικασίας περὶ τῶν κατὰ τοὺς ἀκουσίους τρόπους ἀμαρτάνειν λεγομένων; Ἡ γὰρ αὐτὸν τίς ἠγνόησαν, ὡς Κλεομένης (49) καὶ Ἀθάμας, οἱ μανέντες, ἢ τὸ πρᾶγμα, ὃ πράσσει, ὡς Δισχύλος, τὰ μυστήρια ἐκὶ σκηνῆς ἐξειπόν, ἐν Ἀρείῳ πάγῳ κριθείς, οὕτως ἀφείθη, ἐπιδείξας αὐτὸν μὴ μεμνημένων (50)· ἢ ὅπερ πράττεται ἀγνοήσας τις, ὡς περ ὁ τὸν

tionis. Apparet ergo, sed non est poenitentia, sæpe petere veniam de iis quæ sæpe peccamus. *Justitia autem munit vias a reprehensione alienas*, clarescit Scriptura^a. Et rursus : *Viri innocen'is justitia diriget viam suam*^b. Quinetiam, *Sicut pater miseretur filiorum suorum, misertus est Dominus timentium eum*^c, scribit Davi . *Qui seminant ergo in lacrymis, in exultatione metent*^d, de iis loquens, qui contentur in poenitentia. *Beati enim omnes, qui timent Dominum*^e. Vides enim, quæ est in Evangelio, similem beatitudinem. *Ne timeas*, inquit, *quando dives fuerit homo, et quando multiplicata fuerit gloria domus ejus. Quoniam cum ipse mori ur, non sumet omnia, neque desce det cum ea gloria ejus*^f. *Ego autem in misericordia tua introibo in domum tuam, adorabo ad templum sanctum tuum in timore tuo. Domine, deduc me in justitia tua*^g. Atque est quidem timorem incutiens, mentis ad aliquid, vel ab aliquo impulsio : affectio autem, seu perturbatio est nimia appetitio, vel quæ excedit mensuras rationis : vel appetitio quæ effertur, et non paret rationi. Affectus igitur sunt praternaturales anime

Non venit autem in iudicium id, quod est involuntarium. Id autem est duplex; unum quidem, quod fit ex ignorance; alterum vero quod ex necessitate. Nam quomodo iudicaveris de iis, qui dicentur peccare modis involuntariis? Aut enim quis seipsum ignoravit, ut Cleomenes et Athamas, qui erant correpti furore; aut rem, quam facit, ut Æschylus, qui in scena effatus mysteria, in Areopago dicta causa fuit absolutus, cum ostendisset eo

P. 461 ED. POTTER. ^a Prov. xi, 5. ^b Prov. xiii, 6. ^c Psal. cii, 15. ^d Psal. cxxv, 5. ^e Psal. cxvii, 1. ^f Psal. xlviii, 16, 17. ^g Psal. v, 7, 8.

stat : Δικαιοσύνη φυλάσσει ἀκάκους ὁδῷ, τοὺς δὲ ἀσεβεῖς φαύλους ποιεῖ ἀμαρτία. Eandem in aliis plerisque codicibus, ommissa voce ὁδῷ, apparere refert Flaminius Nobilius.

(45) Ὅταν. Vulg. Bibl. disjunctive ἢ ὅταν, aut cum. SYLBERG.

(46) Ἐν τῷ ἐλέει σου. Ἐν τῷ πλήθει τοῦ ἐλέους σου, Psalm.

(47) Ὅρμη μὲν οὖν φοβερά διανοίας. Locus insigniter corruptus. Scribendum, ὄρμη μὲν οὖν φοβρά διανοίας, etc. Appetitio est motus animi in aliquid, vel ab aliquo. Cicero *De offic. lib. ii, c. 5* : *Alterum cohibere motus animi turbatos, quos Græci πάθη nominant : appetitionesque, quas illi ὄρμας, obediētes efficere rationi.*

(48) Πάθος. Hanc πάθους definitionem a Stoicis dilicit auctor. Laertius lib. vii, seg. 110. Ἔστω δὲ αὐτὸ τὸ πάθος, κατὰ Ζήνωνα, ἢ ἄλογος καὶ παρὰ φύσιν κίνησις, ἢ ὄρμη πλεονάζουσα. Cicero *Tuscul. quæst. lib. iv* : *Est igitur Zenonis hæc definitio, ut perturbatio sit, quod πάθος ille dicit, aversa a recta ratione animi commotio. Conf. Stoicæ Eclog. ethic. cap. De affectibus, pag. 175.*

(49) Κλεομένης. Κλεομήδης legit Hervetus. hæc scilicet de Cleomede Astypalæo accipiens. Sed non

opus est ea mutatione, si quidem Cleomenes, Lacedæmoniorum rex, furore correptus, mortem sibi inscius intulit. Pausanias in *Laconicis*, p. 165 edit. Πανον. Κλεομένην δὲ ὕστερον τούτων ἐπέλαθε τέλος μανέντα. Ὡς γὰρ ἐλάβετο ξίφος, ἐτίρωσκε αὐτὸς αὐτὸν, καὶ διεξήρει τὸ σῶμα ἅπαν κόπτων τε καὶ λυμανόμενος. Cleomenes post hæc diem suum obiit, cum per furorem accepto gladio ipse se vulneravit, et totum corpus sædissime confodit laceravitque.

(50) Αὐτὸν μὴ μεμ. H. ms. αὐτὸν μεμ. absque negativa : et mox, τοῖς ἐμφορομέναις λόγχοις, parum convenienter. SYLBERG. — Campidoctores et exercitatores, qui juventutem gladiis depugnare docent, pila buxea aut eburnea mucrones gladiatorum maniant, ne ledant. Eæ pilæ tam in Italis, quam hic in Gallia botones vocantur. Græci σφαῖραν dicunt : Clemens τοῦ ὀράτος ἀποθαλόντος τὴν σφαῖραν. Polybio dicitur ἐπισφαῖριον lib. x. Similiter hastarum λόγχας præmuniebant, a quo vocabant ἐσφαίρωμενας. Ibidem Polybius : Τοὺς δὲ τοῖς ἐσφαίρωμένοις γρόσφοις ἀκοντίζεν. Livius ad verbum hæc v. utens iuxit : *Præpilatisque missilibus jaculati sunt.* Neque adeo male G. Hervetus locum Clementis vertit, cum tu potius rem totam penitus ignoraveris. Vertendum igitur : *Quemadmodum si quis præpilatis*

non esse mysteriis initiatum; aut ignorans id quod agitur, ut qui, dimisso adversario, domesticum occidit pro inimico; aut id quo agitur, ut qui preplatis exercetur lanceis, et aliquem interfecit, cum pilam lancea **167** amisisset; aut ignorans quemadmodum esset faciendum, ut qui in stadio occidit adversarium; non enim ut occideret, sed ut vinceret, certabatur; aut id, cuius gratia agitur, quemadmodum dedit medicus salubre antidotum, et occidit. Is autem non ea de causa dedit, sed ut eum servaret. Ac puniebat quidem tunc quoque lex eum, qui non sponte interfecit; ut eum, qui non sponte laborabat profluvio seminis: sed non æque atque eum, qui sponte. Quanquam ille quoque punietur tanquam propter voluntarium, si quis affectum traduxerit ad veritatem. Revera enim est puniendus is, qui est verbi genitalis incontinens: quod ipsum quoque est animi affectio aliena a ratione, quæ prope accedit ad futilem loquacitatem: *Fidelis autem eligit res celare spiritu*^a. Quæ sponte ergo et ex electione suscipiuntur, puniuntur. *Dominus enim scrutatur corda et renes*^b: et judicatur is, qui *respexit ad concupiscentiam*^c. Quare etiam dicit, *Ne concupiscas*^d. Et, *Hic populus, inquit, honorat me labiis; cor autem ipsorum procul est a me*^e. Deus enim respicit ad animum. Nam uxorem quoque Lot, quæ sua sponte solum erat conversa ad mundanum vitium, reliquit insensilem, in similitudinem saline pette conversam, et sic fixam, ne ulterius progrediretur, non stuliam et quæ nihili efficeret imaginem, sed quæ condire et confirmare posset eum qui potest perspicere spiritaliter.

CAPUT XV.

De diversis voluntarii et peccatorum exinde sequentium generibus.

✕ Voluntarium autem, seu spontaneum, est, vel ex **C** appetitione, vel ex electione, vel ex animi sententia. Jam vero hæc quodammodo inter se prope sita sunt. peccatum, infortunium, scelus seu injuria. Et est peccatum quidem, verbi gratia, luxuriose et intemperanter vivere. Infortunium autem, amicum tanquam inimicum inscieniter occidere. Scelus autem seu injuria est, sepulcrorum effossio, aut sacrilegium. Peccare autem constat ex eo, quod nesciat quis judicare quidnam facere oporteat, aut quod facere non possit: sicut certe in fossam quoque incidit aliquis, vel quod ignoraverit, vel quod transilire non potuerit propter imbecillitatem corporis. Sed in nostra quidem certe est potestate, ut percipiendæ **B** disciplinæ operam demus, et ut pareamus præceptis: quorum si noluerimus esse participes, iræ et voluptati nos ipsos dedentes, peccabimus, vel potius injuria nostram afficiemus animam. Latus enim ille dicit in tragœdia:

462 ED. POTTER, 388 ED. PARIS. ^a Prov. xi, 15. ^b Psal. vii, 9. Jerem. xvii, 10. ^c Matth. v, 28. ^d Exod. xx, 17. ^e Isa. xxix, 15; Matth. xv, 8; Marc. vii, 6.

hastis deludens aliquem interfecerit, pila ex cuspide hastæ delapsa. Villiomarus in Titium lib. v, cap. 11. COLLECT.

(51) *Προῆ κρύπτειν πρ.* Vulgatam lectionem sequitur etiam interpretis versio, *eligit res celare spiritu*: inquit Syllburgius, existimans, ut videtur, textum auctoris corruptum. Sed nil mutari debet:

A ἀντίπαλον ἀφείξ, καὶ ἀποκτείνας οἰκεῖον ἀντὶ τοῦ πολέμου· ἢ τὸ ἐν τίνι πράττεται, καθάπερ ὁ ταῖς ἐσπαιρωμέναις λόγχαις γυμναζόμενος καὶ ἀποκτείνας τὸν, τοῦ δόρατος ἀποβαλόντος τὴν σφαῖραν· ἢ τὸ παρὰ τὸ πῶς, ὡς ὁ ἐν σταδίῳ ἀποκτείνας τὸν ἀνταγωνιστὴν· οὐ γὰρ θανάτου, ἀλλὰ νίκης χάριν ἠγωνίζετο· ἢ τὸ οὗ ἕνεκα πράττεται, οἷον ὁ ἰατρὸς δέδωκεν ἀντιδότον ὑγεινήν, καὶ ἀπέκτεινεν· ὁ δὲ οὐ τούτου χάριν δέδωκεν, ἀλλὰ τοῦ σῶσαι. Ἐκράτει μὲν οὖν ὁ νόμος τότε καὶ τὸν ἀκουσίως φρονέσαντα, ὡς τὸν ἀκουσίως γονορροῦν, ἀλλ' οὐ κατ' ἴσον τῷ ἐκούσίως. Καίτοι κακείνος ὡς ἐπὶ ἐκούσιῳ κολασθήσεται, εἴ τις μεταγάγοι τὸ πάθος ἐπὶ τὴν ἀλήθειαν· τῷ ὄντι γὰρ κολαστέος ὁ ἀκρατὴς τοῦ γονίμου λόγου· ὁ καὶ αὐτὸς, πάθος ἐστὶ ψυχῆς ἄλογον, ἐγγύς ἀδολεσχίας ἴον· Πιστὸς δὲ ἤρηται προῆ κρύπτειν πράγματα (51). Τὰ προαιρετικὰ τοίνυν κρίνεται. Κύριος γὰρ ἐτάζει καρδίας καὶ νεφρούς· καὶ ὁ ἐμβλέψας πρὸς ἐπιθυμίαν κρίνεται. Διὸ, Μηδὲ ἐπιθυμῆσης, λέγει καὶ, Ὁ λαὸς εὖτος τοῖς χεῖλεσί με τιμῶ, φησὶν· ἢ δὲ καρδία αὐτῶν πόρρω ἐστὶν ἀπ' ἐμοῦ. Εἰς αὐτὴν γὰρ ἀφορᾷ τὴν γνώμην ὁ Θεὸς· ἐπεὶ καὶ τὴν Λὼτ γυναῖκα ἐπιτραφεῖσαν μόνον ἐκούσιως ἐπὶ τὴν κακίαν τὴν κοσμικὴν, κατέλειπεν ἀναίσθητον, ὡς λίθον δεῖξας ἀλατίνην, καὶ στήσας, εἰς τὸ μὴ πρόσω χωρεῖν, οὐ μωρὸν καὶ ἄπρακτον εἰκόνα, ἀρτύσαι δὲ καὶ στῦψαι τὸν πνευματικῶς δυνάμενον διοραῖν.

C Τὸ δ' ἐκούσιον ἢ τὸ κατ' ὄρεξιν ἐστίν, ἢ τὸ κατὰ προαίρεσιν, ἢ τὸ κατὰ διάνοιαν. Αὐτίκα παράκειται πρὸς ταῦτα ἀλλήλοις, ἀμάρτημα (52), ἀτύχημα, ἀδίκημα. Καὶ ἐστὶν ἀμάρτημα μὲν, φέρε εἰπεῖν, τὸ τρυφητικῶς καὶ ἀσελγῶς βιοῦν· ἀτύχημα δὲ τὸν φίλον, ὡς πολέμιον, ὑπ' ἀγνοίας βαλεῖν· ἀδίκημα δὲ ἢ τυμβωρυχία ἢ ἡ ἰεροσυλία. Τὸ δὲ ἑμαρτάνειν ἐκ τοῦ ἀγνοεῖν κρίνεται ὅ τι χρὴ ποιεῖν συνίσταται, ἢ τῷ ἀδυνατεῖν ποιεῖν· ὡς περ ἀμέλει καὶ βέθρω περιπίπτει τις, ἦτοι ἀγνοήσας, ἢ ἀδυνατήσας ὑπερβῆναι δι' ἀσθένειαν σώματος. Ἄλλ' ἐφ' ἡμῖν γε ἢ τε πρὸς τὴν παιδείαν ἡμῶν παράστασις ἢ τε πρὸς τὰς ἐντολὰς ὑπακοή· ὧν εἰ μὴ μετέχειν βουλευθείημεν, θυμῷ τε καὶ ἐπιθυμίᾳ ἐκδότους σφᾶς αὐτοὺς ἐπιδόντες, ἀμαρτησόμεθα, μᾶλλον δὲ ἀδικήσομεν τὴν ἐαυτῶν ψυχὴν. Ὁ μὲν γὰρ Λαῖος ἐκεῖνος κατὰ τὴν τραγωδίαν φησὶν·

respicit enim Clemens Prov. xi, 15: Ἄνθρωπος διγλωσσος ἀποκαλύπτει βουλὰς ἐν συνέδριῳ· πιστὸς δὲ προῆ κρύπτει πράγματα. Loca Scripturæ, quæ sequuntur, auctor e memoria recitavit.

(52) Ἀμάρτημα. Ἀμαρτήματος, ἀτύχηματος et ἀδικήματος explicatio est etiam apud Aristotelem lib. v, c. 8. SYLLBURG.

Δέληθεν (55) οὐδὲν τῶνδ' ἐμ', ὧν σὺ νοουθετεῖς· Ἄ
Γνώμη δ' ἔχοντά μ' ἢ φύσις βιάζεται,

τουτέστι, τὸ ἔκδοτον γεγενῆσθαι τῷ πάθει. Ἡ Μήδεια
δὲ, καὶ αὐτὴ ὁμοίως ἐπὶ τῆς σκηνῆς βοᾷ·

Καὶ μανθάνω (54) μὲν οἷα δρᾶν μέλλω κακά (55)·
Θυμὸς δὲ κρείσσων τῶν ἐμῶν βουλευμάτων.

Ἄλλ' οὐδὲ Αἴας σιωπᾷ, μέλλων δὲ ἐκυτὸν ἀποσφάτ-
τειν, κέκραγεν·

Οὐδὲν (56) οὖν ἦν πῆμα, ἐλευθέρου
Ψυχὴν δάκνον οὕτως ὡς ἀνδρὸς ἀτιμία.
Οὕτως πέπονθα, καὶ με συμφοροῦσα
Βαθεῖα κηλὶς, ἐκ βυθῶν ἀναστρέφει,
Λύσσης πικροῖς κέντροισιν ἠρεθισμένον.

Τούτους μὲν οὖν ὁ θυμὸς· μυρίουσ δὲ ἄλλους ἢ ἐπι-
θυμία τραγωδεῖ, τὴν Φαίδραν, τὴν Ἀνθίαν, τὴν Β
Ἐριφύλην,

Ἡ χρυσὸν φίλου ἀνδρὸς ἐδέξατο τιμήεντα (57).

Τὸν γὰρ κωμικὸν ἐκείνον Θρασονίδην ἄλλη σκηνὴ (58),
Παιδισκάριον με, φησὶν, εὐτελὲς καταδεδοῦλωκεν.
Ἀτύχημα (59) δὲ νοῦ παράλογός ἐστιν ἀμαρτία· ἢ

✱ P. 465 ED. POTTER; 588-589 ED. PARIS.

(55) Δέληθεν. H. legit, Δέληθε μὲν οὐθέν. SVLBURG.
— Hi versus exstant inter fragmenta Euripidis, v.
278.

(54) Καὶ μανθάνω. Medeam Euripidis Latino car-
mine reddidit G. Buchananus :

*Videoque quantum perpetrabitur nefas;
Sed pessimorum facinorum genitor furor,
Ratione major me retrorsum distrahit.*

Et apud Ovid. *Metamorph.* vii, 19 seqq.:

*.... aliudque cupido,
Mens aliud suadet : video meliora, proboque,
Deteriora sequor.*

COLLECT. Hi versus ex Euripidis *Medea* sunt, v.
1078.

(55) Οἷα δρᾶν μέλλω κακά. Οἷα μελλήσω κακά,
Euripid., eamque lectionem in omnibus Euripidis
exemplaribus reperiri, testatur Barnesius. Hierocles
οἷα μέλλω δρᾶν κακά habet, edit. Cantabrig. pag. 75.
Clementis lectionem exhibent Simplicius in Epictet.
cap. 4 et 11; Arrianus in Epictet. lib. i, c. 28 et
alii, quos enumerat Thom. Gatakerus *Advers. Mi-
scellan.*, c. 10.

(56) Οὐδὲν. Plane luxatum est metrum. In *Ajace*
Sophoclis, qui exstat, nihil horum invenio. SVLBURG.
— Ordo verborum mire est turbatus, et, tan-
quam membra Virbii, immutatæ dictiones sunt,
aut sparsæ. Neque novum aut inusitatum est Cle-
menti, vocem æquipollentem pro voce substituere.
Quamquam non sit magni admodum negotii 3 ele-
gantissimos versus sanitati suæ restituere. Et pa-
rum abest, quin ita fuerint concipiendi : nam prio-
res duo cum dimidio, maxime luxati sunt, et trans-
positi :

*.... Οὐδὲν ὡς ἐλευθέρου
Πῆμ' ἀνδρὸς ἤτορ δάκνον, ὡς ἀτιμία.
Οὕτως πέπονθα· καὶ με συμφοροῦσα δὴ
Βαθεῖα κηλὶς ἐκ βυθῶν ἀναστρέφει,
Λύσσης πικροῖς κέντροισιν ἠρεθισμένον.*

Verum est, in *Ajace* Sophoclis non exstare quidem.
Sed profecto præter Sophoclem, aut fallor, aut non
exstat quisquam ex antiquitate tota, qui sic scri-
bat. Τὸ σεμνὸν, τὸ γοργόν, mores, quos Ajaci tribuit,
in paucis versibus mirum in modum redolent cœ-
lestis illud os. Conferantur cum postremis illis ῥή-
σεσι, quas moriturus Ajax loquitur, nihil illis est

*Nihil me eorum, quæ mones, latet quidem,
Natura sed me, cum sciam, rapit tamen :*

Hoc est, se tradidisse in affectum potestatem.
Medea quoque ipsa similiter clamat in scena :

*Factura quænam sim satis scio mala :
At ira major consilii vires domat.*

Sed nec tacet Ajax, sed sibi manus illaturus voci-
feratur :

*Res ergo mentem est nulla, quæ sic liberi
Mordet viri, ac iniqua injusta infamia.
Affectus ipse sic sum ego, quem nunc rapit
Condensa labe, ex profundo commovet,
Stimulis furoris concitum peracribus.*

✱ Atque hos quidem ira, alios vero innumerabiles
cupiditas deducit in tragœdiam, Phædræ, An-
thiam, Eriphylen.

Quæ pro dilecto viro pretiosum acceperat aurum.

Comicum enim Thrasonidem alia scena, *Puellula*,
inquit, vilis me sibi servum fecit. Infortunium au-
tem est peccatum mentis præter rationem; pecca-

similius. Quid, quod critici observant, neminem ex
reliquis tragicis, Ajacem morientem in scena re-
præsentasse, sed tantum δι' ἐπαγγελίας factum
exposuisse? quod et Æschylus fecit in tragœdia
quam *Θρήσσας* inscripsit. Itaque tanquam singula-
re factum hoc Sophoclis notant. Hæc autem viden-
tur deprompta esse ex ῥήσει aliqua, quæ mortem
ejus in theatro exhibitam præcessit, et hoc Clemens
innuere videtur. Quamquam minus hoc sit certum,
quam τὸ ἴδιον τῆς ἐρμηνείας, quæ Sophoclem sapit.
HEINSIUS. Hos versus sic restituit et explicavit H.
Grotius in *Excerptis e Tragœd.* pag. 460 :

*.... Πῆμα δ' οὐδὲν ἐλευθέρου
Ψυχὴν ἔδακνον ἀνδρὸς, ὡς ἀτιμία·
Οὕτως πέπονθα καὶ με συμφοροῦσ' ἀεὶ
Βαθεῖα κηλὶς ἐκ β. etc....*

*.... Nihil infamia
Gravius perurit pectus ingenuum viri :
Ea me calamitas terret, et penitus fibris
Adacta miserum versat ex imo lues,
Stimulisque mentem durus exagitat furor.*

(57) Ἡ χρ. Hervetus vertit :

Quæ sibi dilecti pretiosum acceperat aurum.
Rectius convertit e Græco pag. 251, cap. 10, lib. II
Pædagog. hunc versum Ὀδυσσ. Α. Non enim fuit
aurum illud mariti, sed ut docet Eustathius, ἐδω-
ροδοκῆθη κατὰ τοῦ ἀνδρὸς, ἢ χρυσὸν ἔλαβεν ἀπὸ τοῦ
ἀνδρὸς, ὡς οἷον ἀπεμπολήσασα ἐκεῖνον ὄρμου χρυ-
σοῦ δοθέντος παρὰ Πολυνείκους ἢ Ἀδράστου. Nam
cum ejus arbitrio permissum esset, ut vir ejus
proficisceretur ad bellum, aureo illo torque corru-
pta secundum adversarios ejus litem dedit. Cicero
lib. IV in *Verrem* : *Eriphyllam accepimus in fabulis
ea cupiditate, ut cum vidisset monile, ut opinor, ex
auro et gemmis, pulchritudine ejus incensa salutem
viri proderet.* Athenæus lib. I tradit, ideo celebre
fuisse Eriphylen aureum monile, quia tum aurum
foret in magna apud Græcos penuria, quin et ar-
genteum poculum illa ætate non sine admiratione,
velut novum et insolens quippiam, visum fuisse. In
vulgata interpretatione Homeri idem error emen-
dandus est, et apud Pausaniam in *Bœoticis* ex in-
terpretatione Loescheri. COLLECT.

(58) Ἄλλη σκηνή. Nempe comica.

(59) Ἀτύχημα. Hervetus hujus et reliquarum,
quæ hic explicantur, vocum sensum, non tam ex

lum autem est voluntaria injustitia; injuria autem est vitium voluntarium. Est ergo peccatum quidem meum voluntarium. (Et ideo dicit. *Peccatum vobis non dominabitur. Non enim estis sub lege, sed sub gratia*^a; dicens iis, qui jam crediderant: *Quoniam ejus nos livore sanati sumus*^b.) Infortunium autem est alterius in me actio involuntaria. Injuria autem invenitur solum voluntaria, sive sit mea, sive alterius. Has autem peccatorum differentias significat Psalmographus, beatos dicens, quorum Deus delevit iniquitates, texit autem peccata; et non quidem alia imputavit, alia vero dimisit: scriptum est enim: *Beati, quorum remissa sunt iniquitates, et quorum tecta sunt peccata; beatus, cui non imputaverit Dominus peccatum, nec est in spiritu ejus dolus*^c. Hæc beatitudo facta est super electos a Deo per Jesum Christum Dominum nostrum. *Operit enim charitas multitudinem peccatorum*^d. Delet autem is, qui magis vult poenitentiam quam mortem peccatoris^e. Non imputantur autem, quæ non procedunt ex libera electione. *Qui enim concupivit, jam, inquit, mæchatus est*^f. Et remittit peccata Logos illuminans: *Et in tempore illo, inquit Dominus, quærent injustitiam Israel, et non erit: et peccata Judæ, et non inventientur*^g. *Quoniam quis sicut ego, et quis stabit contra faciem meam*^h? Vides ✠ unum Deum annuntiari bonum, qui retribuit pro meritis, et peccata remittit. Videtur autem Joannes quoque in majore epistola, in his peccatorum docere differentias: *Si quis viderit fratrem suum peccantem peccatum non ad mortem, petet, et dabit ei vitam: peccantibus non ad mortem*, inquit. *Est enim peccatum ad mortem: non de illo dico, ut roget quis. Omnis injustitia est peccatum: et est peccatum non ad mortem*ⁱ. ^e Sed et David, et ante David Moyses, per hæc trium dogmatum ostendunt cognitionem. *Beatus vir, qui non ambulavit in via impiorum, sic-*

✠ P. 464 ED. POTTER. ^a Rom. vi, 14. ^b Isa. 7, 8. ^d I Pet. iv, 8. ^e Ezech. xxxiii, 41. ^f Matth. i I Joan. v, 16-17.

mente Clementis, quam apparet eum non fuisse assecutum, quam Aristotelis, vel alterius cujuscumque, tradidit. Sunt autem hæc admodum turbata atque confusa. Constat enim, ἀμαρτίαν, Clementis sententia, esse quiddam involuntarium: nam paulo superius dixit, eam provenire ex τοῦ ἀγνοεῖν, ἢ ἀδυνατεῖν· ex defectu scientiæ, vel virium: et paulo post affirmat, ἀδικίαν μόνην εὐρίσκεισθαι ἐκούσιον· *solam ἀδικίαν ex his esse voluntariam*. Unde procul dubio hæc corrupta sunt: ἀμαρτία, ἐκούσιος ἀδικία· et, ἔστιν οὖν ἡ μὲν ἀμαρτία ἐμὸν ἐκούσιον. Proinde, ut huic sententiæ sensus constet, sic eam scribi, distingui, et explicari vellem: Ἀτύχημα δὲ οὖν παράλογός ἐστιν ἀμαρτία· ἡ δὲ ἀμαρτία ἐκούσιος ἀδικία· ἀδικία δὲ ἐκούσιος κακία. "Ἔστιν οὖν ἡ μὲν ἀμαρτία ἐμὸν ἐκούσιον· — ἀτυχία δὲ ἐστιν ἄλλου εἰς ἐμὲ πράξις ἀκούσιος· ἡ δὲ ἀδικία μόνη εὐρίσκειται ἐκούσιος, εἴτε ἐμὴ εἴτε ἄλλου. Est igitur infortunium (ἀτύχημα) peccatum (ἀμαρτία) quod præter opinionem accidit. Peccatum (ἀμαρτία) autem voluntarium est injustitia (ἀδικία). Injustitia (ἀδικία) autem voluntaria, est malitia (κακία). Est igitur peccatum, id quod a meipso fit contra voluntatem; infortunium, quod ab alio in me contra ejus voluntatem committitur; sola

δὲ ἀμαρτία ἐκούσιος ἀδικία· ἀδικία δὲ ἐκούσιος κακία. "Ἔστιν οὖν ἡ μὲν ἀμαρτία ἐμὸν ἐκούσιον· (ὡδὲ καὶ φησὶν· Ἀμαρτία γὰρ ὑμῶν οὐ κυριεύσει· οὐ γὰρ ἐστε ὑπὸ νόμον, ἀλλ' ὑπὸ χάριν· τοῖς ἤδη πεπιστευκόσι λέγων· "Ὅτι τῷ μὴ ὁλοῦσι αὐτοῦ ἡμεῖς ἰσθήμεν). Ἀτυχία δὲ ἐστιν ἄλλου εἰς ἐμὲ πράξις ἀκούσιος· ἡ δὲ ἀδικία μόνη εὐρίσκειται ἐκούσιος, εἴτε ἐμὴ εἴτε ἄλλου. Ταύτας δ' αἰνίσσεται τῶν ἀμαρτιῶν τὰς διαφορὰς ὁ Ψαλμοῦδης, μακαρίους λέγων, ὧν ὁ Θεὸς τὰς μὲν ἀπέλευσεν ἀνομίας, τὰς δὲ ἐπεκαλύψεεν ἀμαρτίας· οὐκ ἐλογίσασθαι τε τὰς ἄλλας, καὶ ἀπέχε τὰς λοιπὰς. Γέγραπται γάρ· Μακάριοι (60). ὧν ἀπέβησαν αἱ ἀνομίαι, καὶ ὧν ἐπεκαλύφθησαν αἱ ἀμαρτίαι· μακάριος ἰνῆς ᾧ οὐ μὴ λογίσηται Κύριος ἀμαρτίαν, οὐδὲ ἐστιν ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ ῥέλος· οὗτος ὁ μακαρισμὸς (61) ἐγένετο ἐπὶ τοῖς ἐκλεγεγμένους ἀπὸ τοῦ Θεοῦ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν. Καλύπτει μὲν γὰρ ἀγάπη πλῆθος ἀμαρτιῶν, ἀπαλείφει δὲ ὁ τὴν μετάνειαν (62) μᾶλλον τοῦ ἀμαρτωλοῦ ἢ τὸν θάρυτον αἰρεούμενον. Οὐ λογίζονται δὲ, ὅσαι μὴ κατὰ προαίρεσιν συνίστανται· Ὁ γὰρ (63) ἐπιθυμήσας ἤδη μεμοίχευκε, φησὶν. Ἀφήσιν τε τὰς ἀμαρτίας ὁ φωτίζων Λόγος· Καὶ ἐν τῷ καιρῷ ἐκείνῳ, φησὶν ὁ Κύριος, ζητήσουσι τὴν ἀδικίαν Ἰσραὴλ, καὶ οὐχ ὑπάρξει (64), καὶ τὰς ἀμαρτίας Ἰουδα, καὶ οὐ μὴ εὐρεθῶσιν· "Ὅτι τίς ὡσπερ ἐγώ; καὶ τίς ἀντιστήσεται κατὰ πρόσωπόν μου; Ὁρᾷς ἕνα Θεὸν καταγγελλόμενον ἀγαθόν, τῶν κατ' ἀξίαν ἀπονεμητικόν τε καὶ ἀφροτικόν ἀμαρτημάτων. Φαίνεται δὲ καὶ Ἰωάννης ἐν τῇ μείζονι ἐπιστολῇ τὰς διαφορὰς τῶν ἀμαρτιῶν ἐκδιδάσκων ἐν τούτοις· Ἐάν τις ἴδῃ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ (65) ἀμαρτάνοντα ἀμαρτίαν μὴ πρὸς θάνατον, αἰτήσεται καὶ δώσει αὐτῷ ζωὴν· τοῖς ἀμαρτάνουσι μὴ πρὸς θάνατον, εἶπεν. Ἔστι γὰρ ἀμαρτία πρὸς θάνατον· οὐ περὶ ἐκείνης λέγω, ἵνα ἐρωτήσῃ τις (66)· πᾶσα ἀδικία ἀμαρτία ἐστὶ· καὶ ἐστιν

autem injustitia est voluntaria sive a me, sive ab alio fiat. Vult igitur Clemens, malum id ἀδικίαν dici, quod a quopiam voluntarie perpetratum est; ἀμαρτίαν, quod quis imprudens, aut vi coactus, fecerit; ἀτυχίαν, quod quis ab alio præter voluntatem agente passus fuerit.

(60) Μακάριοι. Hæc exstant Psal. xxxi, 1, 2, et ex eo Rom. iv, 7, 8, excepta postrema sententia, οὐδὲ ἐστιν ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ ῥέλος.

(61) Οὗτος ὁ μ. Respicit sententiam, quæ in Epistola ad Romanos statim sequitur: Ὁ μακαρισμὸς οὖν οὗτος ἐπὶ τὴν πεποιτημένην, ἢ καὶ ἐπὶ τὴν ἀκροβυστίαν;

(62) Ὁ τὴν μετ. Conf. p. 375 ed. Paris., ubi hunc Ezechielis locum prius citavit.

(63) Ὁ γὰρ. Conf. superius pag. 382 edit. Paris.

(64) Οὐχ ὑπάρξει. Sequitur apud Jeremiam, ἕτι ἕλεως ἔσομαι τοῖς ὑπολειπόμενοις. Quæ hic apud Clementem sequuntur, petita sunt ex ejusdem prophætæ cap. xlix, 19: "Ὅτι τίς ὡσπερ ἐγώ; καὶ τίς ἀντιστήσεται μοι; καὶ τίς οὗτος ποιμὴν, ὃς στήσεται κατὰ πρόσωπόν μου;

(65) Αὐτοῦ. Αὐτοῦ, Joan.

(66) Τίς. Abest a Joan. Mox, οὐ πρὸς θ. Ibid.

ἀμαρτία μὴ πρὸς θάνατον. « Ἀλλὰ καὶ Δαβὶδ (67), καὶ πρὸ Δαβὶδ ὁ Μωϋσῆς, τῶν τριῶν δογμάτων τὴν γνῶσιν (68) ἐμφαίνουσι διὰ τούτων· Μακάριος ἀνήρ, ὃς οὐκ ἐπορεύθη ἐν βουλῇ ἀσεβῶν· καθὼς οἱ ἰχθύες πορεύονται ἐν σκότει· εἰς τὰ βάθη· οἱ γὰρ λεπίδα μὴ ἔχοντες, ὧν ἀπαγορεύει Μωϋσῆς ἐφάπτεσθαι, κάτω τῆς θαλάσσης νέμονται (69). Οὐδὲ ἐν ὁδῷ ἀμαρτωλῶν ἔστη (70)· καθὼς οἱ δοκοῦντες φοβεῖσθαι τὸν Κύριον ἀμαρτάνουσιν, ὡς ὁ χοῖρος (71)· πεινῶν γὰρ, κραυγάζει· πληρωθεὶς δὲ, τὸν δεσπότην οὐ γνωρίζει (72). Οὐδὲ ἐπὶ καθέδραν λοιμῶν ἐκάθισε, καθὼς τὰ πτηνὰ εἰς ἀρπαγὴν ἔτοιμα (73). Παρήνεσε δὲ Μωϋσῆς (74) οὐ φάγεσθαι χοῖρον, οὐδὲ ἀετὸν, οὐδὲ ὀξύπτερον (75), οὐδὲ κόρακα, οὐδὲ πάντα ἰχθύν ὃς οὐκ ἔχει λεπίδα ἐν αὐτῷ. « Ταῦτα μὲν ὁ Βαρνάβας. Ἀκήκοα δ' ἔγωγε σοφοῦ τὰ τοιαῦτα ἀνδρὸς, βουλὴν μὲν ἀσεβῶν, τὰ ἔθνη λέγοντος, ὁδὸν δὲ ἀμαρτωλῶν, τὴν Ἰουδαϊκὴν ὑπόληψιν, καὶ καθέδραν λοιμῶν, τὰς αἰρέσεις ἐκλαμβάνοντος. Ἄλλος δὲ κυριώτερον ἔλεγεν, τὸν μὲν πρῶτον μακαριστὸν τετάχθαι ἐπὶ τῶν μὴ κατακολουθησάντων ταῖς γνώμας ταῖς πονηραῖς, ταῖς ἀποστατησάσαις τοῦ Θεοῦ, τὸν δεύτερον δὲ ἐπὶ τῶν τῆ εὐρυχώρῳ (76) καὶ πλατεῖα ὁδῷ οὐκ ἐμμενόντων, ἢ τῶν ἐν νόμῳ τραφέντων, ἢ καὶ τῶν ἐθνῶν μετανενοηκότων (77). Καθέδρα δὲ λοιμῶν καὶ

A ut pisces vadunt in tenebris ac in profundo. Qui enim squamas non habent, quos prohibet Moyses attingere, pascuntur in profundo **168** maris. Neque in via peccatorum stetit, sicut ii, qui cum Dominum videantur timere, peccant ut porcus. Esuriens enim, clamat : repletus autem, non agnoscit dominum. Neque sedit super cathedram pestilentiae^a, sicut volucres paratae ad rapinam. Suasit autem Moyses non vesci porco, nec aquila, nec accipitre, neque corvo, neque quovis pisce qui non habet squamas^b. • Hec quidem Barnabas. Audivi autem ego virum in his rebus doctum, dicentem *consilium impiorum* significare gentes ; *viam autem peccatorum*, Judaicam opinionem ; et *pestilentiae cathedram*, haereses interpretantem. Alius autem dicebat magis proprie, intelligendam quidem esse primam beatitudinem de iis, qui non sunt sceleratas secuti sententias, quae a Deo defecerunt ; secundam autem de iis, qui in lata via non manent, sive nutriti in lege, sive ex gentibus ✕ conversi fuerint. *Cathedra autem pestilentiae* et theatra fuerint, et tribunalia, ubi imprimis solent homines sequi improbas et exitiales potestates, et operum earum participes fieri. *Sed in lege Domini voluntas ejus*^c. Petrus in *Prædicatione* legem et Logon appellavit Dominum. Aliter autem

✕ P. 465 ED. POTTER, 590 ED. PARIS. ^a Psal. i, 1. ^b Levit. xi ; Deut. xiv. ^c Psal. i, 2.

(67) Ἀλλὰ καὶ Δαβὶδ. Similia dicit Clemens *Pædag.* lib. iii, c. 11, p. 254, et infra *Strom.* v, p. 571, 572 edit. Paris. Sunt autem horum pleraque ex *epist. S. Barnabæ* cap. x petita, nonnullis a Clemente additis, aliis autem omissis. Barnabæ verba sic se habent : Περὶ τῶν βρωμάτων μὲν οὖν Μωϋσῆς τρία δόγματα ἐν πνεύματι ἐλάλησεν· οἱ δὲ κατ' ἐπιθυμίαν τῆς σαρκὸς ὡς περὶ βρωμάτων προσεδέξαντο. Λαμβάνει δὲ τριῶν δογμάτων γνῶσιν Δαβὶδ, καὶ λέγει ὁμοίως· Μακάριος ἀνήρ, ὃς οὐκ ἐπορεύθη ἐν βουλῇ ἀσεβῶν· καθὼς οἱ ἰχθύες πορεύονται ἐν σκότει εἰς τὰ βάθη. Καὶ ἐν ὁδῷ ἀμαρτωλῶν οὐκ ἔστη· καθὼς οἱ δοκοῦντες φοβεῖσθαι τὸν Κύριον ἀμαρτάνουσιν ὡς οἱ χοῖροι. Καὶ ἐπὶ καθέδρα λοιμῶν οὐκ ἐκάθισε· καθὼς τὰ πτερινὰ τὰ καθήμενα εἰς ἀρπαγὴν. Igitur Moyses de escis tria decreta locutus est in spiritu : illi vero, juxta carnis cupiditatem, quasi de escis simpliciter egisset, acceperunt. Horum porro trium decretorum cognitionem sumit David, et ait similiter : « Beatus vir, qui non abiit in consilio impiorum : » sicut pisces vadunt in tenebris ac maris profundo. « Et in via peccatorum non stetit : » sicut ii, qui videntur timere Dominum, et sicut sues peccant. « Et in cathedra pestilentium non sedit : » quemadmodum aves quæ ad rapinam sedent.

(68) Τὴν γνῶσιν. Hoc est, spirituales sensum, sive *Midrasch*.

(69) Οἱ γὰρ λεπίδα... νέμονται. Hanc sententiam Clemens ex Barnaba sumpsit, qui paulo ante verba jam allata, hæc dicit : Οὐ μὴ, φησὶν, ὁμοιωθήσῃ κολλώμενος ἀνθρώποις τοιοῦτοις, οἵτινες εἰς τέλος εἰσὶν ἀσεβεῖς, καὶ κεκοιμημένοι τῷ θανάτῳ· ὡς καὶ ταῦτα τὰ ἰχθύδια, μόνον ἐπικατάρκτα, ἐν τῷ βυθῷ νέχεται, μὴ κολυμβῶντα, ὡς τὰ λοιπὰ, ἀλλὰ ἐν τῇ γῆ κατὰ τοῦ βυθῶν κατοικεῖ. Non, inquit, adhærebis, nec similis eris hujusmodi hominibus, qui in perpetuum impij sunt et ad mortem sunt adjudicati : quemadmodum isti pisciculi, soli maledicti, in profundo volutantur, nec ut reliqui pisces natant, sed in terra quæ in profundo maris est, degunt.

(70) Οὐδὲ... ἔστη. Καὶ οὐκ ἔστη, Psalm. Bar-

nab. Mox, καὶ ἐπὶ καθέδρα λοιμῶν οὐκ ἐκάθ. *Idem.* Καθέδραν habent *Constit. apost.* lib. ii, cap. 61.

C (71) Ὡς ὁ χοῖρος. Sic Barnabæ vetus interpret, *tanquam porcus*. Sed in Græco textu hodierno ὡς χοῖροι exstat.

(72) Πεινῶν... οὐ γνωρίζει. Hæc etiam e Barnaba sumpta abbreviavit Clemens. Ejus verba, paulo ante sententiam modo allatam, sic se habent : Τὸν οὖν χοῖρον πρὸς τοῦτο εἶρηκεν· οὐ μὴ κολληθήσῃ, φησὶν, ἀνθρώποις τοιοῦτοις, οἵτινες ὁμοιοὶ εἰσι χοῖροις. « Ὅταν γὰρ σπαταλῶσιν, ἐπιλανθάνονται τοῦ Κυρίου ἑαυτῶν· ὅταν δὲ ὑστερηθῶσι, ἐπιγινώσκουσι τὸν Κύριον. Καὶ χοῖρος ὅταν τρώγῃ, οὐκ οἶδε τὸν κύριον· ὅταν δὲ πεινάξῃ, κραυγάζει· καὶ λαθῶν, πάλιν σιωπᾷ. Quapropter sic suam ait quasi diceret : Non adhærebis hominibus talibus, qui similes sunt porcis. Nam cum in deliciis vivunt, Domini sui obliviscuntur ; cum autem destituuntur necessariis, Dominum agnoscunt. Et quidem porcus quando comedit, dominum non novit ; quando autem esurit, clamat ; et accepta iterum esca tacet. Ubi postrema verba sic distinguere malim : καὶ λαθῶν, πάλιν σιωπᾷ· et accepta esca iterum tacet.

(73) Τὴ πτηνὰ εἰς ἀρπ. ἔτοιμα. Τὰ πτερινὰ τὰ καθήμενα εἰς ἀρπαγὴν, inquit S. Barnabas.

(74) Παρήνεσε δὲ Μωϋσῆς. S. Barnabas in principio capituli superius dicti hæc ait : ὅτι δὲ Μωϋσῆς εἶρηκεν· « Οὐ φάγεσθε χοῖρον, οὐδὲ ἀετὸν, οὐδὲ ὀξύπτερον, οὐδὲ κόρακα, οὐδὲ πάντα ἰχθύν ὃς οὐκ ἔχει λεπίδα ἐν αὐτῷ, » τρία ἔλαθεν ἐν τῇ συνέσει δόγματα. Cum autem Moyses dixit : « Non manducabis suam, neque aquilam, neque accipitrem, neque corvum, nec ullum piscem qui non habet squamam ; » tria dogmata in intellectu comprehendit.

(75) Ὀξύπτερον. Conf. quæ de hac voce ad Barnabam adnotavit Cl. Cotelerius.

(76) Εὐρυχώρῳ. Respicit Matth. vii, 13 : Πλατεῖα ἢ πύλη, καὶ εὐρύχωρος ἢ ὁδὸς ἢ ἀπάγουσα εἰς ἀπώλειαν.

(77) Μετανενοηκότων. Lege, μὴ μετανενοηκότων. Ita etiam interpret Hervetus, non sunt aucti

videtur quoque legislator docere tres modos, quibus accipitur peccatum; eorum quidem, quæ in sermone fiunt, per pisces mutos; est enim revera ubi *silentium est sermone præstantius*; est etiam *silentii honor expers periculi*; eorum autem, quæ sunt in facto, per aves rapaces et carnivoras; porcus cœno et stercore delectatur; et oportet ne *conscientiam quidem habere pollutam* ^a. Merito ergo dicit propheta: *Non sic, inquit, impij, sed tanquam pulvis, quem projicit ventus a facie terræ. Propterea non resurgent impij in judicio* ^b, qui jam sunt condemnati: quoniam *qui non credit, jam judicatus est; neque peccatores in consilio justorum* ^c, qui jam sunt damnati ad hoc, ut non aniantur iis qui innocenter vixerunt: *Quoniam novit Dominus viam justorum, et via peccatorum peribit* ^d. Rursus Dominus aperte ostendit in nostra esse potestate delicta et peccata, cum modos curationis animi morbis convenientes ostendit, et nos a pastoribus corrigi debere per Ezechielem monet; accusans, opinor, eorum aliquos, quod præcepta non servaverint: *Quod imbecillum fuit, non confirmastis* ^e, et quæ deinceps consequuntur, usque ad illud: *Et non erat qui requireret, nec averteret* ^f. *Magnum est enim gaudium apud Patrem, uno peccatore servato* ^g, inquit Dominus. Quamobrem magis est laudandus Abraham, qui ambulavit sicut locutus est ei Dominus. Cum hinc hausisset quidam ex Græcorum sapientibus, illud dictum protulit, *Deum sequere. Pii autem, inquit Isaias, ea quæ sunt sapientia, consultarunt* ^h. Consilium autem est quæstio, ✕ quomodo in præsentibus rebus recte transigamus; *εὐβουλία* autem, id est *bona consultatio*, est prudentia in consiliis. Quid vero? annon Deus quoque post Cain datam veniam, consequenter non multo post introducit Enoch, qui ductus fuerat pœnitentia, significans solere pœnitentiam generare veniam? Consistit autem venia non ex remissione, sed ex medela. Hoc ipsum etiam fit apud Aaron in

✕ P. 466 ED. POTTER, 390-391 ED. PARIS. ^a I Cor. viii, 7. ^b Psal. i, 4, 5. ^c Joan. iii, 8. ^d Psal. i, 5, 6. ^e Ezech. xxxiv, 4. ^f Ibid. 6. ^g Luc. xv. ^h Isa. xxxii, 8.

pœnitentia, inquit Lowthius. Mili recepta lectio, cujus sensum in Latina versione explicavimus, mutanda non esse videtur.

(78) *Δικαστήρια*. Δικαστηρίων loco, τὰ στάδια superius posuit, *Pædagog.* lib. iii, cap. 41.

(79) *Ὁ Πέτρος*. Eadem e Petri *Prædicatione* superius laudavit auctor in fine *Strom.* i, ubi conf. adnotata.

(80) *Ἔστι*. Ex Euripidis *Oreste* hæc esse monuit nos doctissimus vir Fed. Morellus, aliquantulum immutata; sic enim habent: *Ἔστι δ' οὐ σιγῆ λόγου κρείσσιον γένοιτ' ἄν, ἔστι δ' οὐ σιγῆς λόγος*. Versum proxime sequentem Athenodoro tribuit Stobæus iii. 126. Vide quæ in p. 208 adnotata sunt. COLLECT.—Solet etiam illud ex incerto poeta citari:

Σιγῆ ποτ' ἐστὶν αἰρετωτέρα λόγου.

Est, ubi loquela melius est silentium.

(81) *Καὶ γρη*. Tertium peccati genus innuit, quod in animo consistit. Vult enim tribus modis peccari, sermone, opere, cogitatione. Respicit autem I Cor. viii, 7: *Καὶ ἡ συνειδήσις αὐτῶν, ἀσθενῆς οὔσα, μολύνεται.*

τὰ θεάτρα καὶ τὰ δικαστήρια (78) εἶη ἄν· ὅπερ καὶ μᾶλλον ἢ ἐξακολούθησις ταῖς πονηραῖς καὶ ταῖς λυμαντικαῖς ἐξουσίαις καὶ ἡ κατὰ τὰ ἔργα αὐτῶν κοινωνία. Ἀλλ' ἢ ἐν τῷ νόμῳ Κυρίου τὸ θέλημα αὐτοῦ· ὁ Πέτρος (79) ἐν τῷ *Κηρύγματι* νόμον καὶ λόγον τὸν Κύριον προσεῖπεν. Δοκεῖ δὲ καὶ ἄλλως τριῶν ἀποδοχῆν ἀμαρτίας τρόπων διδάσκειν ὁ νομοθέτης· τῶν μὲν ἐν λόγῳ διὰ τῶν ἰσθῶν τῶν ἀναύδων ἔστι (80) γὰρ τῷ ὄντι οὐ σιγῆ λόγου διαφέρει ἔστι καὶ σιγῆς ἀκίνδυνον γέρας· τῶν δὲ ἐν ἔργῳ διὰ τῶν ἀρπακτικῶν καὶ σαρκόβόρων ὀρνέων· χιῶνος βορβόρῳ ἤδεται καὶ κόπρῳ· καὶ γρη (81) μηδὲ τὴν συνειδήσιν ἔχειν μεμολυσμένην. Εἰκότως οὖν φησὶν ὁ προφήτης· Οὐχ οὕτως, φησὶν, οἱ ἀσεβεῖς (82), ἀλλ' ἢ ὡσεὶ χροῦς, ἐν ἐκρίπτει ὁ ἀνεμος ἀπὸ προσώπου τῆς γῆς. Διὰ τοῦτο οὐκ ἀναστήσονται ἀσεβεῖς (83) ἐν κρίσει, οἱ ἤδη κατακακρημένοι· ἐπεὶ ὁ μὴ πιστεύων (84) ἤδη κέκριται· οὐδὲ οἱ ἀμαρτωλοὶ ἐν βουλῇ δικαίων· οἱ ἤδη καταγνωσμένοι, εἰς τὸ μὴ ἐνωθῆναι τοῖς ἀπταιστώσις (85) βεβιωκόσι· ὅτι γινώσκει Κύριος ὁδὸν δικαίων, καὶ ὁδὸς ἀσεβῶν ἀπολείται. Πάλιν ὁ Κύριος δείκνυσιν ἀντικρυς ἐφ' ἡμῖν καὶ τὰ παραπτώματα καὶ τὰ πλημμελήματα, τρόπους θεραπείας καταλλήλους τοῖς πάθεσιν ὑποτιθέμενος, πρὸς τῶν ποιμένων ἐπανορθοῦσθαι βουλόμενος ἡμᾶς διὰ Ἰεζεκιήλ· αἰτιώμενος αὐτῶν, οἶμαι, τινᾶς, ἐφ' οἷς οὐκ ἐτήρησαν τὰς ἐντολάς· *Τὸ ἡσθενηκὸς οὐκ ἐνισχύσατε, καὶ τὰ ἐξῆς, ἔως, Καὶ οὐκ ἦν ὁ ἐπιζητῶν, οὐδὲ ἀποστρέφων* (86). *Μεγάλη* (87) γὰρ χαρὰ παρὰ τῷ Πατρὶ ἐνὸς ἀμαρτωλοῦ σωθέντος, ὁ Κύριός φησι. Ταύτη πλέον ἐπαινετὸς ὁ Ἀβραάμ, ὅτι ἐπορεύθη καθάπερ ἐλάλησεν αὐτῷ ὁ Κύριος. Ἐντεῦθεν ἀρυσάμενός τις τῶν παρ' Ἑλλήσι σοφῶν, τὸ *Ἐπευ Θεῷ* (88), ἀπεφθέγγετο. Οἱ δὲ εὐσεβεῖς, φησὶν Περσῆς, *συρετὰ ἐβουλεύσαντο*. Βουλὴ δὲ ἐστὶ ζήτησις παρὶ τοῦ πῶς ἂν ἐν τοῖς παροῦσι πράγμασιν ὀρθῶς διεξέλθωμεν· εὐβουλία δὲ φρόνησις πρὸς τὰ βουλευόμενα. Τί δέ; οὐχὶ καὶ ὁ Θεὸς μετὰ τὴν ἐπὶ τῷ Κάιν συγγνώμην

(82) *Οὐχ οὕτως οἱ ἀσεβ.* Οὐχ οὕτως οἱ ἀσεβεῖς, οὐχ οὕτως· ἀλλ' ἢ ὡς ὁ χν. Psal. et ipse Clemens *Pædagog.* lib. i, cap. 40.

(83) *Ἀσεβεῖς*. Οἱ ἀσεβ. Psalm. Mox, οὐδὲ ἀμαρτ. D omisso articulo οἱ, Ibid.

(84) *Ὁ μὴ πιστεύων*. Respicit Joan. iii, 18: *Ὁ πιστεύων εἰς αὐτὸν οὐ κρίνεται· ὁ δὲ μὴ πιστεύων ἤδη κέκριται, ὅτι μὴ πεπίστευκεν εἰς ὄνομα τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ.*

(85) *Ἀπταιστώσις*. Τοῖς ἤδη καταγνωσμένοις, jam *condemnatiss*, opponit τοὺς ἀπταιστώσις βεβιωκότας. Hesychius, *Ἀπταιστώσις, ἀκαταγνώστως*.

(86) *Ὁ ἐπιζητῶν, οὐδὲ ἀποστρέφων*. Vulg. Biblia Ezech. xxxiv: *Ὁ ἐκζητῶν, οὐδὲ ὁ ἀποστρέφων*, rectius. A. SYLBURG.

(87) *Μεγάλη*. Hæc verba in Scriptura non reperiuntur. Eorum vero sensus exstat Luc. xv, ubi, cum prodigus ad patrem suum reversus, magno cum gaudio exceptus ab eo fuisset, dicit Christus v. 7: *Χαρὰ ἐστὶ ἐν τῷ οὐρανῷ ἐπὶ ἐνὶ ἀμαρτωλῷ μετανοοῦντι*, et v. 10: *Χαρὰ γίνεται ἐνώπιον τῶν ἀγγέλων τοῦ Θεοῦ ἐπὶ ἐνὶ ἀμαρτωλῷ μετανοοῦντι.*

(88) *Ἐπευ Θεῷ*. Solet hoc adagium inter re-

ἀκολούθως οὐ πολλῶς ὑστερον τὸν μετανοήσαντα Ἐνώχ (89) εἰσάγει, δηλῶν, ὅτι συγγνώμην μετάνοια πέφυκε γεννᾶν; Ἡ συγγνώμη δὲ οὐ κατὰ ἄφρασιν, ἀλλὰ κατὰ ἴασιν συνίσταται. Τὸ δ' αὐτὸ γίνεται καὶ τῆ κατὰ τὸν Ἀαρὼν τοῦ λαοῦ μωσοποιία. Ἐντεῦθεν τις τῶν παρ' Ἑλλήσι σοφῶν, Συγγνώμη (90) τιμωρίας κρείσσον (91), ἀπεφθέγγετο· ὥσπερ ἀμέλει καὶ τὸ, Ἐγγύα (92), πάρα δ' ἄτα, ἀπὸ τῆς Σολομῶντος φωνῆς λεγούσης, Υἱέ, ἐὰν ἐγγυήσῃ σὸν φίλον, παραδώσεις σὴν χεῖρα ἐχθρῶ· παρὶς γὰρ ἀνδρὶ ἰσχυρῶ (93) τὰ ἴδια χεῖλη, καὶ ἀλλίσκεται ῥήμασιν ἰδίου στόματος. Μυστικώτερον δὲ ἦδη τὸ Γνώθι σαυτὸν ἐξέθεν εἰληπται, Εἶδες (94) τὸν ἀδελφόν σου, εἶδες τὸν Θεόν σου. Ταύτη που Ἀγαπήσεις (95) Κύριον τὸν Θεόν σου ἐξ ὅλης καρδίας, καὶ τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτὸν· ἐν ταύταις λέγει ταῖς ἐντολαῖς ὅλον τὸν νόμον καὶ τοὺς προφήτας κρεμᾶσθαι τε καὶ ἐξηρηθῆσθαι. Συνάδει τοῦτοις κάκεινα· Ταῦτα λελάληκα ὑμῖν, ἵνα ἡ χαρὰ ἢ ἐμὴ πληρωθῇ (96)· αὕτη δὲ ἐστὶν ἡ ἐντολὴ ἢ ἐμὴ, ἵνα ἀγαπᾶτε ἀλλήλους, καθὼς ἠγάπησα ὑμᾶς. Ἐλεήμων γὰρ καὶ οἰκτιρῶν ὁ Κύριος, καὶ Χριστὸς (97) Κύριος τοῖς σύμπασι. Σαφέστερον δὲ τὸ, Γνώθι σαυτὸν, παρεγγυῶν ὁ Μωϋσῆς, λέγει πολλάκις· Πρόσεχε σεαυτῶ. Ἐλεημοσύναις (98)

A fabricationem vituli. Hinc quidam ex Græcorum sapientibus dixit: *Venia est melior supplicio*; sicut certe illud quoque: *Sponde, noxa præsto est*, ex voce Salomonis dicentis: *Fili, si pro amico tue fidejusseris, trades manum inimico. Laqueus enim viro validus labia propria, et capitur verbis oris proprii* a. Paulo autem jam magis mystice sumptum est illud: *Nosce teipsum*; illinc: *Vidisti fratrem tuum, vidisti Deum tuum*. Hæc utique ratione diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, et proximum sicut teipsum. In his dicit præceptis totam legem et prophetas pendere b. His illa quoque concinunt: *Hæc locutus sum vobis, ut gaudium meum impleretur. Hoc autem est præceptum meum, ut vos invicem diligatis, sicut dilexi vos* c. *Est enim misericors et miserator Dominus* d, et Dominus est Christus universis. Apertius autem, *Nosce teipsum*, præcipiens Moyses, sæpe dicit: *Attende tibi ipsi* e. Eleemosynis ergo et fide expurgantur peccata; timore autem Domini quilibet a malo declinat. *Timor autem Domini est disciplina et sapientia* f.

a Prov. vi, 1, 2. b Luc. x, 27; Matth. xxii, 37, 39, 40; Marc. xii, 50. c Joan. xv, 11, 12. d Psal. cii, 8; cx, 4. e Gen. xxiv, 6; Exod. x, 28, xxxiv, 12; Deut. iv, 9. f Eccli. i, 27.

ponsa septem sapientum referri. Cicero veterum id sapientum præceptis annumerat, *De fin. lib. iii: Quæque sunt vetera præcepta sapientum, qui jubent tempori parere, et sequi Deum, et se noscere, et ne quid nimis*. Plutarchus, lib. *De auditione* pag. 57, ait, ταῦτόν εἶναι τὸ ἐπειθεῖν Θεῷ καὶ τὸ πείθεσθαι λόγῳ· idem esse Deum sequi, et rationi parere. Idem voluit Zeno, jubens ἀκολούθως τῆ φύσει ζῆν, secundum naturam vivere; et tum omnia feliciter cessura esse affirmans, ὅταν πράττεται κατὰ τὴν συμφωνίαν τοῦ παρ' ἐκάστῳ δαίμονος· cum geruntur ex dæmonis, qui apud unumquemque est, consensu; quod refert Laertius in Zenone.

(89) Τὸν μετανοήσαντα Ἐνώχ. Hæc utcumque explicatu difficilia videantur, facillima erunt, appositis Philonis Judæi verbis, quæ secutus est Clemens. Ea vero lib. *De vita sapientis, seu De Abrahamo*, pag. 502, sic se habent: Δευτέραν δ' ἔχει τάξιν μετὰ τὴν ἐλπίδα ἢ ἐπὶ τοῖς ἀμαρτανομένοις μετάνοια καὶ βελτίωσις· ὅθεν ἐξῆς ἀναγράφει τὸν ἀπὸ χείρονος βίον πρὸς τὸν ἀμείνονα μεταβαλόντα, ὃς καλεῖται παρὰ μὲν Ἑβραίοις Ἐνώχ, ὡς δ' ἂν Ἑλληγες εἶποιεν, κεχαρισμένος· ἐφ' οὗ καὶ ταυτὶ λέλεχται, ὡς ἔρα εὐηρέστησεν Ἐνώχ τῷ Θεῷ, καὶ οὐχ ἠύρισκετο, ὅτι μετέθηκεν αὐτὸν ὁ Θεός· ἢ γὰρ μετὰ θεοῖς τροπὴν ἐμφαίνει καὶ μεταβολήν· πρὸς δὲ τὸ βέλτιον ἢ μεταβολή, διότι προμηθεῖα γίνεται Θεοῦ. *Post spem secundum ordinem tenet pœnitentia peccatorum et correctio; ideo deinceps memorat in melius ex pejore vita mutatum hominem Enoch dictum Hebræis, hoc est gratiosum, de quo sic legimus, quod placuit Enoch Deo, et non est inventus, quoniam transtulit eum Deus.* Nam translatio versionem et mutationem significat; erat autem hæc mutatio in melius, quandoquidem per Dei providentiam facta sit, etc.

(90) Συγγνώμη. Hoc Pittaci, seu Alcæi dictum memorant Julianus imperator orat. 2, et Stobæus serm. 16, plenissime vero Diogenes Laertius in *Pittaco*, lib. i, seg. 76: Παμφίλη δὲ φησὶν ἐν δευτέρῳ τῶν Ἰπικμημάτων, ὡς τὸν υἱὸν αὐτοῦ Τυρράϊον καθήμενον ἐπὶ κουρείου ἐν Κύμῃ χαλκεύς τις πέλεκυν

ἐμβαλὼν ἀνέλοι· τῶν δὲ Κυμαίων περιψάντων τὴν φονέα τῷ Πιττακῷ, μαθόντα, καὶ ἀπολύσαντα, εἰπεῖν· « Συγγνώμη μετάνοίας κρείσσων. » Ἡράκλειτος δὲ φησὶν, Ἀλκαῖον ὑποχείριον λαβόντα καὶ ἀπολύσαντα, « φάναι· Συγγνώμη τιμωρίας κρείσσων. » *Pamphilia autem in secundo Commentariorum, Tyrreum refert, Pittaci filium, cum sederet in tonstrina Cumis, injecta securi ab ærario fuisse necatum; a Cumanis vero vinctum homicidam ad Pittacum missum, atque ab eo pœna fuisse absolutum, dicente, cum rem cognovisset, indulgentiam pœnitentiæ esse præferendam.* Heraclitus autem asserit Alcæum, captivo suo libero dimisso, dixisse: « Venia supplicio melior. »

(91) Κρείσσον. A. mavult κρείσσων, potior, sem. gen. SYLBERG. — Consentit Laertius in verbis jam allatis.

(92) Ἐγγύα. Hoc adagium, et id quod mox sequitur, de se cognoscendo, superius retulit auctor *Strom.* i, p. 500 ed. Paris.

(93) Ἀνδρὶ ἰσχυρῶ. Ἰσχυρῶ ἀνδρὶ, et mox χεῖλεσιν pro ῥήμασιν, Proverb.

(94) Εἶδες. Hæc tanquam e S. Scriptura superioris etiam recitavit Clemens, *Strom.* i, p. 516 edit. Paris., quæ tamen in sacro codice nunc non reperiuntur. Cl. Græbius conjecit, Clementem id respexisse, quod Moysi de se et Aarone dicit Deus, Exod. iv, 16: Καὶ αὐτὸς σοι προσλαλήσει πρὸς τὸν λαόν, καὶ αὐτὸς ἔσται σου στόμα· σὺ δὲ αὐτῷ ἔση τὰ πρὸς τὸν Θεόν. Mihi potius videtur hæc sumpsisse ex quodam apocrypho scriptore, vel ex Jacobi ad Esavum, fratrem suum, verbis, Gen. xxxiii, 10: Ἴδον τὸ πρόσωπόν σου, ὡς ἂν τις ἴδοι πρόσωπον Θεοῦ, καὶ εὐδοκήσεις με.

(95) Ἀγαπήσεις. Hæc partim e Luca, partim e Marco et Matthæo ab auctore διὰ μνήμης ea recitante sumpta sunt.

(96) Ἡ ἐμὴ πλ. Ἡ ἐμὴ ἐν ὑμῖν μείνη, καὶ ἡ χαρὰ ὑμῶν πληρωθῇ· αὕτη ἐστ. Joan.

(97) Χριστός. Vel χρηστός. Conf. quæ superius dicta sunt ad *Protrept.* p. 56, et *Strom.* ii, p. 566 edit. Paris.

(98) Ἐλεημοσύναις. Respicere videtur Prov. iii,

ὄν καὶ πίστεσιν ἀποκαθαίρονται ἀμαρτίαι· τῷ δὲ φόβῳ Κυρίου ἐκκλίνει πᾶς ἀπὸ κακοῦ. Φίλος δὲ Κυρίου παιδεία καὶ σοφία.

CAPUT XVI.

Quomodo loca S. Scripturae exponenda sunt quae affectus humanos Deo tribuunt.

Hic rursus exoriuntur accusatores, gaudium et A tristitiam dicentes esse animi passiones. Gaudium enim definiunt elationem rationi consentaneam; et exsultare, propter ea, quae sunt bona, letari; ✠ misericordiam autem, tristitiam propter eum, qui indigne mala patitur; animae autem mutationes et perturbationes esse ea, quae sunt ejusmodi. Nos autem, ut videtur, non cessamus Scripturas carnaliter intelligere, et ex nostris animi affectionibus abducti, Dei impatibilis voluntatem nostris motionibus similem existimare. Quod si res ita esse in omnipotenti Deo existimamus, prout nos eas audire et percipere valemus, impie erramus. Non enim Deus, prout in se est, enarrari potuit; sed ut nos audire poteramus, qui carne eramus illigati, ita nobis sunt locuti prophetae, Domino se salubriter ac- B commodante ac demittente ad hominum imbecillitatem. Quoniam igitur est Dei voluntas, ut servetur is, qui paret praecipis, et suorum peccatorum ducitur poenitentia; nos autem gaudemus propter nostram salutem; nostram letitiam, sibi ut propriam attribuit Dominus, qui locutus est 169 per prophetas: quemadmodum humane dicens in Evangelio: « Esurivi, et dedistis mihi manducare; sitiivi, et dedistis mihi bibere: quod enim uni horum minorum fecistis, mihi fecistis »^a. Quemadmodum ergo nutritur, qui non nutritur, propterea quod sit nutritus is, quem velit: ita absque mutatione gavisus est, propterea quod gaudio affectus sit is, qui poenitentia ductus est, ut volebat. Quoniam autem affatim miseretur Deus, cum sit ho- C nus, et praecipia dans per legem et prophetas, et jam propinquius per Filii adventum, servans et miserans eos, qui misericordiam obtinuerunt: et proprie miseretur major minoris; homo autem non est homine major, quatenus est homo, est autem Deus homine major in omnibus: si ergo qui est major, miseretur minoris, solus Deus nostri miserebitur. Homo enim justitiae regulis paret sua libenter communicans, et ea impertit, quae a Deo accepit, et propter naturalem benevolentiam, et propter praecipia, quibus paret. Deus autem nullam habet in nos naturalem habitudinem seu relationem, ut volunt haeresium conditores; neque si

Ἐνταῦθα πάλιν ἐπιφύονται οἱ κατήγοροι, χαρὰν καὶ λύπην πάθη ψυχῆς λέγοντες· τὴν μὲν γὰρ χαρὰν εὐλογον ἔπαρσιν ἀποδοῦναι, καὶ τὸ ἀγαλλεσθαι χαίρειν ἐπὶ καλοῖς· τὸ δὲ ἔλεος λύπην ἐπὶ ἀναξίως κακοπαθοῦντι τροπὰς δὲ εἶναι ψυχῆς καὶ πάθη τὰ τοιαῦτα. Ἡμεῖς δὲ, ὡς εἴποιεν, οὐ παύμεθα τὰ τοιαῦτα σαρκικῶς νοοῦντες τὰς Γραφὰς, καὶ ἀπὸ τῶν ἡμετέρων παθῶν ἀναγόμενοι· τὸ βούλημα τοῦ ἀπαθοῦς Θεοῦ ὁμοίως τοῖς ἡμετέροις κινήμασιν ἀπεκδεχόμενοι. Ὡς δ' ἡμεῖς ἀκοῦσαι δυνατοί, οὕτως ἔχειν ἐπὶ τοῦ παντοκράτορος ὑπολαμβάνοντες, ἀθέως πλανώμεθα. Οὐ γὰρ ὡς ἔχει τὸ θεῖον, οὕτως οἶόν τε ἦν λέγεσθαι· ἀλλ' ὡς οἶόν τε ἦν ἐπαίειν ἡμᾶς σαρκὶ πεπεδημένους, οὕτως ἡμῖν ἐλάλησαν οἱ προφῆται, συμπαραφερομένου σωτηρίως τῆ τῶν ἀνθρώπων ἀσθενείᾳ τοῦ Κυρίου. Ἐπεὶ τοίνυν βούλημά ἐστι τοῦ Θεοῦ σώζεσθαι τὸν ταῖς ἐντολαῖς πειθήνιον τὸν τε ἐκ τῶν ἀμαρτημάτων μετανοοῦντα, χαίρομεν δὲ ἡμεῖς ἐπὶ τῇ σωτηρίᾳ ἡμῶν· τὸ χαρτὸν ἡμῶν ἐξιδοποιήσατο ὁ διὰ τῶν προφητῶν λαλήσας Κύριος· καθάπερ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ φιλανθρώπως λέγων· Ἐπεινάσα, καὶ ἐδώκατέ μοι φαγεῖν· ἐδίψησα, καὶ ἐδώκατέ μοι πιεῖν (99)· ὁ γὰρ ἐνὶ τούτων (1) τῶν ἐλαχίστων πεποιθήκατε, ἐμοὶ πεποιθήκατε. Ὡσπερ οὖν τρέφεται μὴ τρεφόμενος διὰ τὸ τετραφθαι ὄνπερ βούλεται, οὕτως ἐχάρη μὴ τραπέις, διὰ τὸ ἐν χαρᾷ γεγονέναι τὸν μετανοοηκότα ὡς ἐβούλετο. Ἐπεὶ δὲ πλουσίως ἐλεεῖ ἀγαθὸς ὢν ὁ Θεός, τὰς τε ἐντολάς διδοῦς, διὰ νόμου καὶ διὰ προφητῶν, καὶ προσεχέστερον ἤδη διὰ τῆς τοῦ Υἱοῦ παρουσίας, σώζων καὶ ἐλεῶν, ὡς εἴρηται, τοὺς ἡλεημένους· κυρίως τε ἐλεεῖ ὁ κρείττων τὸν ἐλάσσονα καὶ κρείττων μὲν ἄνθρωπος ἀνθρώπου οὐκ ἂν εἴη, καθὼς ἄνθρωπος πέφυκεν· κρείττων δὲ ὁ Θεός τοῦ ἀνθρώπου κατὰ πάντα· εἰ τοίνυν ὁ κρείττων τὸν ἴσσω ἐλεεῖ, μόνος ἡμᾶς ὁ Θεός ἐλεήσει· κοινωνικὸς μὲν γὰρ ἄνθρωπος ὑπὸ δικαιοσύνης γίνεται, καὶ μεταδίδωσιν ὧν ἔλαβε παρὰ τοῦ Θεοῦ, διὰ τε φυσικὴν εὐνοίαν καὶ σχέσιν διὰ τε τὰς ἐντολάς αἷς πείθεται. Ὁ Θεός δὲ οὐδεμίαν ἔχει πρὸς ἡμᾶς φυσικὴν σχέσιν, ὡς οἱ τῶν αἱρέσεων κτίσται θέλουσιν, οὗτ' εἰ ἐκ μὴ ὄντων ποιήσῃ, οὗτ' εἰ ἐξ ὕλης (2) δημιουργήσῃ· ἐπεὶ τὸ μὲν οὐθ' ὄλως ὄν, ἢ δὲ κατὰ πάντα ἑτέρα τυγχάνει τοῦ Θεοῦ· εἰ μὴ τις μέρος αὐτοῦ (3) καὶ ὁμοουσίους ἡμᾶς τῷ Θεῷ τολμήσει λέ-

✠ P. 467 ED. POTTER, 591-592 ED. PARIS.

^a Matth. xxv, 35, 40.

5, 4: Ἐλεημοσύνη καὶ πίστεις μὴ ἐκλειπέτωσάν σε· ἀφαΐαι δὲ αὐτὰς ἐπὶ σῶ τραχῆλω, καὶ εὐρήσεις χάριν. 7. Φοβοῦ δὲ τὸν Θεόν, καὶ ἐκκλίνει ἀπὸ παντὸς κακοῦ. Ecclesiastici cap. iii, 29: Ἐλεημοσύνη ἐξιλάσεται ἀμαρτίας. Eiusdem cap. i, 27: Σοφία γὰρ καὶ παιδεία φόβος Κυρίου.

gentiles philosophos secuti, mundum e materia praesistente a Deo creatum existimaverunt. Irenaeus lib. ii, cap. 19, p. 141 edit. Oxon. : Et hoc autem, quod ex subjecta materia dicunt fabricatorem fecisse mundum, et Anaxagoras, et Empedocles, et Plato primi ante hos dixerunt, Conf. Strom. vii, p. 707 et quae ibi adnotanda sunt.

(99) Ἐδώκατέ μοι πιεῖν. Ἐποτίσατέ με, Matth. (1) Ὁ γὰρ ἐνὶ τ. Ἐφ' ὅσον ἐποιήσατε ἐνὶ τούτων τῶν ἀδελφῶν μου τῶν ἐλαχίστων, ἐμοὶ ἐποιήσατε, Matth.

(3) Μέρος αὐτοῦ. Origenes Contra Celsum lib. v, p. 255: Σαρφῆς δὲ τὸν ὅλον κόσμον λέγουσιν εἶναι θεόν, Στωϊκοὶ μὲν τὸν πρῶτον, οἱ δὲ ἀπὸ Πλάτωνος τὸν δεῦτερον, τινὲς δὲ αὐτῶν τὸν τρίτον. Certe totum

(2) Ἐξ ὕλης. Valentiniani, aliique haeretici,

γενῶν καὶ οὐκ οἶδ' ὅπως ἀνέξεται τις ἐπαῖων τούτου θεὸν ἐγνωκῶς, ἀπιθὼν εἰς τὸν βίον τὸν ἡμέτερον, ἐν ὅσοις φερόμεθα κακοῖς. Εἴη γὰρ ἂν οὕτως, ὃ μηδ' εἰπεῖν ἡμέτις, μερικῶς ἀμαρτάνων ὁ θεός, εἴ γε τὰ μέρη τοῦ ὅλου μέρη καὶ συμπληρωτικὰ τοῦ ὅλου· εἰ δὲ μὴ συμπληρωτικὰ, οὐδὲ μέρη εἴη ἂν. Ἄλλὰ γὰρ φύσει πλούσιος ὢν ὁ θεός ἐν ἐλέει, διὰ τὴν αὐτοῦ ἀγαθότητα κήδεταί ἡμῶν, μήτε μορίων ὄντων αὐτοῦ μήτε φύσει τέκνων. Καὶ δὴ ἡ μεγίστη τῆς τοῦ θεοῦ ἀγαθότητος ἐνδειξις αὕτη τυγχάνει· ὅτι οὕτως ἐχόντων ἡμῶν πρὸς αὐτὸν, καὶ φύσει ἀπηλλοτριωμένων (4) παντελῶς, ὅμως κήδεταί. Φυσικὴ μὲν γὰρ ἡ πρὸς τὰ τέκνα φιλοστοργία τοῖς ζώοις, ἡ τε ἐκ συνηθείας τοῖς ὁμογνώμοσι φιλία (5)· θεοῦ δὲ ὁ ἔλεος εἰς ἡμᾶς πλουσιῶς (6), τοὺς κατὰ μηδὲν αὐτῷ προσήκοντας, ἡ οὐσία ἡμῶν λέγω, ἡ φύσει, ἡ δυνάμει τῆ οἰκεία τῆς οὐσίας ἡμῶν· μόνῳ δὲ τῷ ἔργον εἶναι τοῦ θελήματος αὐτοῦ· καὶ δὴ τὸν ἐκόντα μετὰ ἀσκήσεως καὶ διδασκαλίας τὴν γνῶσιν τῆς ἀληθείας ἐπανηρημένον εἰς νόθεσίαν καλεῖ, τὴν μεγίστην πασῶν προκοπῆν. *Παρανομίαι δὲ ἄνδρα ἀγορεύουσι (7)· σειραῖς δὲ τῶν ἐννεοῦ ἀμαρτιῶν ἕκαστος σφίγγεται, καὶ ἔστιν ὁ θεός ἀνάτιος (8)· καὶ τῷ ὄντι μακάριος ἀνὴρ, ὅς καταπτήσσει πάντα δι' εὐλάβειαν.*

qui sua sponte cum exercitatione et doctrina cognitionem accepit veritatis, vocat ad adoptionem, quæ est maximus omnium profectus. *Loquuntur autem virum iniquitates : suorum autem peccatorum catenis unusquisque astringitur* ^a; nec eorum causa Deo est ascribenda; et revera *beatus est vir, qui omnia veretur propter pietatem* ^b.

CAPUT XVII.

De variis Cognitionis generibus.

Ὡς οὖν ἡ ἐπιστήμη ἐπιστητικὴ ἐστὶν ἕξις, ἀφ' ἧς τὸ ἐπίστασθαι συμβαίνει· γίνεται δὲ ἡ κατάληψις (9) αὐτῆ (10) ἀμετάπτωτος ὑπὸ λόγου· οὕτω καὶ ἡ ἀγνοία φαντασία ἐστὶν εἰκουσα, μεταπτωτικὴ ὑπὸ λόγου τὸ δὲ μεταπίπτον, ὡς καὶ τὸ συνασκούμενον, ἐκ λόγου ἀφ' ἡμῶν. Παράκειται δὲ τῇ ἐπιστήμῃ ἡ τ' ἐμπειρία καὶ ἡ εἶδησις, σύνεσις τε καὶ νόησις, καὶ γνῶσις. Καὶ ἡ μὲν εἶδησις ἐπιστήμη τῶν καθ' ὅλου κατ' εἶδος εἴη ἂν, ἡ δὲ ἐμπειρία ἐπιστήμη περιληπτικὴ· ὥστε καὶ οἶδόν ἐστιν ἕκαστον πολυπραγμονεῖν· νόησις δὲ ἐπιστήμη νοητοῦ, καὶ σύνεσις ἐπιστήμη συμβλητοῦ, ἡ σύμβλησις ἀμετάπτωτος, ἡ συμβλητικὴ δυνάμις, ὢν φρόνησις ἐστὶ καὶ ἐπιστήμη, καὶ ἐνός καὶ ἐκάστου, καὶ πάντων τῶν εἰς ἓνα λόγον· γνῶσις δὲ ἐπιστήμη τοῦ ὄντος αὐτοῦ, ἡ ἐπιστήμη σύμφωνος τοῖς γινομένοις· ἀλήθειά τε ἐπιστήμη ἀλη-

A ex nihilo omnia produxerit, nec si ex præexistente materia fecerit : quandoquidem illud quidem ne omnino quidem est, hæc vero est a Deo diversa in omnibus; nisi quis nos ejus esse partem, et ejusdem cum Deo essentia ausit dicere. Nescio autem quomodo quis, qui Deum novit, æquo hoc audire animo possit, si respiciens ad nostram vitam, in quot versemur malis, consideret. Sic enim, quod nefas est dicere Deus peccaret in quibusdam partibus, siquidem partes sunt totius partes, et totum complent. Sin autem non complent, ne partes quidem fuerint. Verum enim vero cum natura Deus sit dives misericordia, nostri propter suam bonitatem curam gerit, qui nec sumus ejus partes, nec filii natura. Et est hoc quidem certe maximum Dei in nos bonitatis indicium, quod eum sic in ipsum nos geramus, et natura simus omnino alieni, nostri tamen curam gerat. Ac naturalis quidem est animantibus in suos fetus affectio, et quæ ex consuetudine oritur amicitia iis, qui sunt ejusdem sententia. Est autem in nos copiosa Dei misericordia, qui nihil ad eum atlinemus, vel essentia, inquam, nostra, vel natura, vel propria nostræ essentia facultate, sed eo tantum quod simus opus ejus voluntatis. Atque adeo eum,

B quemadmodum ergo scientia est habitus sciendi, a quo scire evenit : fit autem ei comprehensio, quæ dimoveri non potest a ratione : ita etiam ignoratio est conceptio cedens, quæ dimoveri potest a ratione. Quod autem dimovetur, ut id, quod constituitur ac confirmatur, a ratione, est in nostra potestate. Scientia autem est adjuncta et experientia, et quæ Græce dicitur εἶδησις, et quæ σύνεσις et intelligentia, et cognitio. Et erit quidem εἶδησις, universorum scientia per species. Experientia autem, scientia comprehensiva, quæ singularia perscrutatur quomodo se habeant. Intelligentia autem est scientia ejus, quod sola mente percipitur. Et σύνεσις est scientia ejus, quod potest in unum conferri, aut compago, quæ dimoveri non potest : aut facultas simul conferendi ea, circa quæ versantur prudentia

⌘ P. 468 ED. POTTER, 592-595 ED. PARIS.

^a Prov. v, 22. ^b Prov. xxviii, 14.

mundum Deum esse dicunt; Stoici quidem primum; Platonici vero secundarium; nec desunt, qui tertium inter deos locum ei assignent. Didymus apud Eusebium De præparatione Evangel. lib. xv : Στωϊκοὶ δὲ, ὅλον τὸν κόσμον σὺν τοῖς μέρεσιν αὐτοῦ, προσαγορεύουσι Θεόν. Stoici autem, totum mundum, cum partibus ejus, Deum appellant. Seneca epist. 97 : Totum hoc quo continetur, et unum est, et Deus est; et socii ejus, et membra sumus.

(4) *Ἀπηλλοτριωμένων.* Respiciere videtur Coloss. 1, 21.

(5) *Τοῖς ὁμογνώμοσι φιλία.* Catilina apud Sal-

lustium : Idem velle ac nolle, ea demum firma amicitia est.

(6) *Πλουσιῶς.* A. mavult πλούσιος. SYLBURG.

(7) *Ἀγορεύουσι.* A. Rectius ἀγρεύουσιν, venantur, ex Proverb. v, 22. SYLBURG.

(8) *Ὁ θεός ἀνάτιος.* Respicit dictum, de quo conf. quæ adnotata sunt ad *Pædag.* lib. 1, cap. 8, *Strom.* 1, p. 271, edit. Paris.

(9) *Κατάληψις.* De hac scientia definitione conf. quæ superius dicta sunt ad p. 562, edit. Paris.

(10) *Αὐτῆ.* Scribi possit αὕτη, vel αὐτή, in nominat. casu.

et scientia, et unius, et singulorum, et omnium, quæ in unam conferuntur rationem. Cognitio autem est rei prout est scientia; aut scientia iis, quæ fiunt, congrua. Veritas autem, veri scientia. Habitus autem veritatis, est scientia verorum. Scientia autem consistit per rationem, et alia ratione ✕ dimoveri non potest; et hic cognitionem inquirat. Quæ autem non facimus, ea aut non facimus propterea quod non possumus, aut propterea quod nolumus, aut propter utrumque. Non volumus autem adhuc, verbi gratia, quoniam possumus quidem, sed non volumus. Non sumus autem sicut Dominus, quoniam volumus quidem, sed non possumus. *Nullus est enim discipulus super magistrum: satis est autem, si facti fuerimus sicut magister* ^a, non essentia (fieri enim non potest, ut id quod est adoptione, sit essentia æquale ei, quod est natura), sed quod facti simus sempiterni, et ad contemplationem eorum, quæ sunt, admissi, et filii appellati simus, et patrem ex iis solum, quæ sunt ei conjuncta, videamus. Velle ergo omnia antecedit: rationales enim facultates sunt voluntatis ministræ. *Velis, inquit, et poteris.* Gnostici autem et voluntas, et iudicium, et exercitatio est eadem. Si sunt enim eadem animi propositiones, eadem quoque erunt et dogmata et iudicia, ut et verba, et vita, et mores sint ejus instituto consentanea. *Cor autem rectum exquirat cognitiones, et illas exaudit. Deus docuit me sapientiam, et novi sanctorum cognitionem* ^b.

θούς· ἡ δὲ ἕξις τῆς ἀληθείας ἐπιστήμη ἀληθῶν. Ἡ δὲ ἐπιστήμη διὰ τοῦ λόγου συνίσταται, καὶ ἀμετάπτωτος ἐστὶν ἄλλῳ λόγῳ· ἐνταῦθα τὴν γνῶσιν πολυπραγμονεῖ (11). Ἄ δὲ μὴ ποιοῦμεν, ἦτοι διὰ τὸ μὴ δύνασθαι οὐ ποιοῦμεν, ἢ διὰ τὸ μὴ βούλεσθαι, ἢ δι' ἀμφότερα. Οὐχ ἰπτάμεθα μὲν οὖν, ἐπειδὴ οὕτε δυνάμεθα οὕτε βουλόμεθα· οὐ νηχόμεθα δὲ, φέρε εἰπεῖν, ἄρτι, ἐπειδὴ δυνάμεθα μὲν, οὐ βουλόμεθα δέ· οὐκ ἐσμέν δὲ ὡς ὁ Κύριος, ἐπειδὴ βουλόμεθα μὲν, οὐ δυνάμεθα δέ. *Οὐδεὶς γὰρ μαθητὴς ὑπὲρ τοῦ διδάσκαλον· ἀρκετὸν δὲ, εἰν γενόμεθα ὡς ὁ διδάσκαλος, οὐ κατ' οὐσίαν· ἀδύνατον γὰρ ἴσον εἶναι πρὸς τὴν ὑπαρξιν τὸ θέσει τῷ φύσει· τὸ δὲ (12) αἰδίου γεγονέναι, καὶ τὴν τῶν ὄντων θεωρίαν ἐγνωκέναι, καὶ υἱὸς προσηγορευθῆναι, καὶ τὸν πατέρα ἀπὸ τῶν οἰκείων καθορᾶν μόνον.* Προηγείται τοῦτον πάντων τὸ βούλεσθαι· αἱ γὰρ λογικαὶ δυνάμεις τοῦ βούλεσθαι διάκονοι πεφύκασι· *Θέλε, φησὶ, καὶ δυνακήση* (13)· τοῦ γνωστικοῦ δὲ καὶ ἡ βούλησις, καὶ ἡ κρίσις, καὶ ἡ ἀσκήσις ἡ αὐτή. Εἰ γὰρ αἱ αὐταὶ προθέσεις, τὰ αὐτὰ καὶ τὰ δόγματα καὶ αἱ κρίσεις, ἵνα δὴ ὧσιν αὐτῷ καὶ οἱ λόγοι, καὶ ὁ βίος, καὶ ὁ τρόπος ἀκόλουθοι τῇ ἐνστάσει. *Καρδιά δὲ εὐθεῖα ἐκλήθει γνῶσις, καὶ ἐκείνων ἐπαῖτι* (14). *Ὁ Θεὸς δεδιδάχέ με σοφίαν, καὶ γνῶσιν ἀγίων ἐγνωκα.*

CAPUT XVIII.

Legem Mosaicam omnis doctrinæ moralis esse fontem, atque inde Græcos ethica sua hausisse.

Clarum est ergo, omnes quoque alias virtutes, quæ scriptæ sunt apud Moysen, præbuisse Græcis principium totius loci moralis, fortitudinem, inquam, et temperantiam, et prudentiam, et justitiam, et tolerantiam etiam, et patientiam, et modestiam, et honestatem, et continentiam, et, quæ eas superat, pietatem. Sed de pietate quidem est cui-libet manifestum, quod supremam et antiquissimam causam doceat colere et honorare. Eadem quoque lex exhibet justitiam: et docet etiam prudentiam, per abstinentiam a simulacris sensilibus, et ad universorum effectorem et patrem evocatio-
✕ P. 469 ED. POTTER, 392-394 ED. PARIS.

(11) *Ἐνταῦθα τὴν γνῶσιν πολυπραγμονεῖ.* Suspicio aliquem in libri sui margine adnotasse: *Ἐνταῦθα τὴν γνῶσιν πολυπραγμονεῖ. Sic observa, quid sit γνῶσις, de qua scilicet toties a Clemente mentio facta est: idque postea in textum receptum fuisse, πολυπραγμονεῖ imperat, mutato in πολυπραγμονεῖ indicat. modi, ut cum præcedentibus cohereret.*

(12) *Τὸ δέ.* Etiam dativo casu legi potest τῷ δέ. SYLBURG.

(13) *Θέλε . . . καὶ δυνακήση.* Ubi hoc dictum? Forte respicit auctor verba Christi ad infirmum, Joan. v, 8: *Θέλεις ὑγιῆς γενέσθαι;* vel potius leprosi verba ad Christum, Marc. i, 40: *Ἐάν θέλης, δύνασαι με καθαρίσαι.*

(14) *Καρδιά . . . ἐπαῖτι.* Hanc sententiam in S. Scriptura reperire nondum potui. Ea, quæ sequitur, a plerisque τῶν Ὁ interpretum editionibus abest.

(15) *Τὸ ἀνωτάτω καὶ πρῶτον αἴτιον.* Τὸ ἀνώτατον

προφανεῖς μὲν οὖν καὶ πᾶσαι ἄλλαι ἀρεταὶ, αἱ παρὰ τῷ Μωϋσεῖ ἀναγεγραμμέναι, ἀρχὴν Ἑλληνισπαντὸς τοῦ ἠθικοῦ τόπου παρασχόμεναι· ἀνδρείαν λέγω, καὶ σωφροσύνην, καὶ φρόνησιν, καὶ δικαιοσύνην, καρτερίαν τε καὶ ὑπομονήν, καὶ τὴν σεμνότητα, καὶ ἐγκράτειαν, τὴν τε ἐπὶ τούτοις εὐσεβείαν. Ἄλλ' ἡ μὲν εὐσεβεία παντὶ που δῆλη τὸ ἀνωτάτω καὶ πρῶτον αἴτιον (15) σέβειν καὶ τιμᾶν διδάσκουσα (16), καὶ δικαιοσύνην δὲ αὐτὸς ὁ νόμος παρίστησι, παιδεύων τὴν τε φρόνησιν διὰ τῆς τῶν αἰσθητῶν εἰδώλων ἀποχῆς καὶ τῆς πρὸς τὸν ποιητὴν καὶ Πατέρα τῶν ὄλων προσκλήσεως (17)· ἀφ' ἧς

^a Matth. x, 24, 25; Luc. vi, 40. ^b Prov. xxx, 5.

καὶ πρῶτον αἴτιον Philo in loco mox apponendo. Sed ἀνωτάτω cum articulo pro ἀνώτατος alias dixit Clemens: quemadmodum p. 381: ἡ γὰρ ἀνωτάτω ἀπόδειξις.

(16) *Τιμᾶν διδάσκουσα.* Flor. edit., καὶ διδάσκουσα, ne quid ergo e corruptis vestigiis decedat, legi potest καταδιδάσκουσα. SYLBURG.

(17) *Προσκλήσεως.* Aptius προσκλήσεως. SYLBURG. — Vera autem lectio videtur esse προσκλήσεως. Vult enim auctor legem Moysis Judæos Deo, universalis conditori, in hereditatem addidisse. Hoc ita se habere, didicimus e verbis Philonis, quæ imitatus est Clemens. Ea vero exstant in ejus libro *De fortitudine*, p. 741: *Οὗτοι πρὸς Ἑβραίουσ φιλανειχθημόνως ἔχοντες, οὐδενὸς ἐτέρου μᾶλλον ἢ ὅτι τὸ ἀνώτατον καὶ πρῶτον αἴτιον σέβουσι καὶ τιμῶσι, τῷ ποιητῇ καὶ Πατρὶ τῶν ὄλων προσκεκληρωμένοι. Madianæi odio Hebræos hac præcipue causa persecuti, quod summam et antiquissimam causam cu-*

θύξης, οἶον πηγῆς (18), πᾶσα σύνεσις αὐξεται. **A** θυσίαι γὰρ ἀνόμων (19) βδέλυγμα Κυρίῳ· εὐχαὶ δὲ κατευθυνόντων δεκταὶ παρ' αὐτῷ· ἐπεὶ δεκτὴ (20) παρὰ Θεῷ (21) δικαιοσύνη μᾶλλον, ἢ θυσία. Τοιαῦτα καὶ τὰ παρὰ Ἡσαΐα· Τί μοι πλῆθος τῶν θυσιῶν ὑμῶν; λέγει Κύριος· καὶ πᾶσα ἡ περιχοπὴ. **A**ὐτε πάντα σύνδεσμον ἀδικίας· αὕτη γὰρ θυσία Θεῷ δεκτὴ (22), καρδία συντριμμένη, καὶ ζητοῦσα τὸν πεπλακῶτα. Ζυγὰ δόλια (23) βδέλυγμα ἐναντι Θεοῦ· στάθμιον δὲ δίκαιον δεκτὸν αὐτῷ. Ἐντεῦθεν, ζυγὸν μὴ ὑπερβαίνειν, Πυθαγόρας (24) παραινεῖ. Δικαιοσύνη δὲ δόλια εἴρηται ἢ τῶν αἰρέσεων ἐπαγγελία· καὶ, Γλῶσσα (25) μὲν ἀδίκων ἐξολεῖται, στόμα δὲ δικαίων ἀποστάζει σοφίαν. Ἀλλὰ γὰρ τοὺς σοφοὺς καὶ φρονίμους (26) φαύλους καλοῦσιν. Μακρὸν δ' ἂν εἴη **B** περὶ τῶν ἀρετῶν τούτων μαρτυρίας παρατίθεσθαι, ἀπάσης ταύτας ἐξυμνούσης τῆς Γραφῆς· ἐπεὶ δ' οὖν τὴν μὲν ἀνδρείαν ὀρίζονται ἐπιστήμην δεινῶν καὶ οὐ δεινῶν καὶ μεταξὺ, τὴν δὲ σωφροσύνην ἔξιν εἶναι, αἰρέσει καὶ φυγῇ σώζουσαν τὰ τῆς φρονήσεως κρίματα· παράκειται τῇ μὲν ἀνδρεία ἢ τε ὑπομονή, ἢν καρτερίαν καλοῦσιν, ἐπιστήμην (27) ἐμμενετέων καὶ οὐχ ἐμμενετέων· ἢ τε μεγαλοψυχία ἐπιστήμη τῶν συμβαινόντων ὑπεραίρουσα· ἀλλὰ καὶ τῇ σωφροσύνη ἢ εὐλάβεια (28), ἐκκλησις οὔσα σὺν λόγῳ. Φυλακὴ δὲ τῶν ἐντολῶν, τήρησις οὔσα αὐτῶν ἀβλαβῆς, περιποίησις ἐστὶν ἀσφαλείας βίου. Καὶ οὐκ

⌘ P. 470 ED. POTTER, 394-395 ED. PARIS. **a** Prov. xv, 8. **b** Isa. i, 11. **c** Isa. LVIII, 6 **d** Prov. xi, 1. **e** Isa. x, 31. **f** Prov. xvi, 21.

lerent et adorarent, et omnium conditori ac patri in hereditatem addicti essent. Nempe secundum illud : Διαμέριζεν ὁ Ὑψίστος ἔθνη. . . καὶ ἐγεννήθη μερὶς Κυρίῳ λαὸς αὐτοῦ Ἰακώβ· σχοίνισμα κληρονομίας αὐτοῦ Ἰσραήλ. Deuteron. xxxii, 8, 9.

(18) Πηγῆς. H. Ms. αὐγῆς. SYLBURG. — Sed πηγῆς Philonis vox est loco citato : Ἡ περὶ τοῦ ἐνόου Θεοῦ δόξα, ἀφ' ἧς, οἶα πηγῆς, ἐνωτικῆ καὶ ἀδιαλύτῳ φιλίᾳ κέχρηται πρὸς ἀλλήλους. De uno Deo sententia, a qua, seu fonte, nascitur indissolubilis amicitia.

(19) Θυσίαι γὰρ ἀνόμων. Θυσίαι ἀσεβῶν, Proverb.

(20) Δεκτὴ. Respexisse videtur Matth. ix, 13; xii, 7 : Ἐλεσον θέλω καὶ οὐ θυσίαν· vel Os. vi, 6 : Ἐλεος θέλω ἢ θυσίαν.

(21) Παρὰ Θεῷ. S. Cyrillus Alexand. x in Julianum : Ἡμεῖς νοητὴν καὶ πνευματικὴν ἀποπληροῦντες λατρείαν, προστετάγμεθα προσκομίζεσθαι εἰς ὁσμὴν εὐωδίας πάντα τρόπον ἐπεικειας, πίστιν, ἐλπίδα, ἀγάπην, δικαιοσύνην, ἐγκράτειαν, ἀκαταπαύστους δοξολογίας· ἄλλος γὰρ αὕτη θυσία τῷ ἄϋλῳ καὶ καθαρῷ πρέπουσα Θεῷ, καὶ νοητῆς εὐκοσμίας ἀναθήματα τῆς ἀληθοῦς εὐζωίας οἱ τρόποι. Hæc ita citantur ab Anastasio in Quæstionibus de Scripturæ locis, quas G. Hævetus interpretatus est : Nos cultum implentes spiritualem, et qui cadit sub intelligentiam, jussimus offerre in odorem suavitatis omne genus virtutis, fidem, spem, charitatem, justitiam, continentiam, perpetuas glorificationes. Nam hoc materiæ expers sacrificium Deum decet, qui est expers materiæ, et purus, et honestatis cadentis sub intelligentiam donaria sunt modi veræ, quæ recte agitur, vitæ. Interpretes Cyrilli hic videtur aliter legisse in 5 responsione lib. x, ut cum vertit extrema : Et mentalis fragrantiae oblationes sunt vere honestæ vitæ modi, εὐοσμίας. COLLECT.

(22) Αὕτη γὰρ θυσία δ. Clemens supra Pædag.

A nem. Ex qua quidem sententia, tanquam ex fonte aliquo, augetur omnis intelligentia. Sacrificia enim iniquorum, sunt **170** Domino abominatio : vota eorum autem, qui recta via incedunt, sunt ei accepta **a**. Deo enim magis **⌘** est accepta justitia, quam sacrificium. Talia sunt etiam ea, quæ sunt apud Isaiam : Quid mihi multitudo sacrificiorum vestrorum? inquit Dominus **b**; et cætera, quæ sequuntur. Solve omne vinculum iniquitatis; hoc enim sacrificium est Deo acceptum; cor contritum, et quærens eum, qui formavit **c**. Trutinæ dolosæ abominatio coram Domino; statera autem justa est Domino accepta **d**. Hinc suadet Pythagoras, stateram non transilire. Dolosa autem justitia dicta est, professio hæresium. Et lingua quidem injustorum peribit, os autem justorum distillat sapientiam **e**. Etenim sapientes et prudentes, stultos appellant **f**. Longum autem fuerit de his virtutibus testimonia adducere, cum universa eas celebret Scriptura. Quoniam autem fortitudinem definiunt scientiam eorum, quæ sunt gravia, et non gravia, et eorum quæ sunt intermedia; temperantiam autem, habitum, qui eligendo et vitando servat judicia prudentiæ; adjungitur fortitudini quidem patientia, quam appellant tolerantiam, scientiam scilicet eorum, quæ sunt sustinenda, et quæ non; et celsitudo animi quæ scientia est, qua quis quibuscunque casibus superior evasit. Quinetiam temperantiæ adjuncta est cautio, quæ est

a Prov. xv, 8. **b** Isa. i, 11. **c** Isa. LVIII, 6 **d** Prov. xi, 1. **e** Isa. x, 31. **f** Prov. xvi, 21.

C lib. iii, cap. 12, p. 261, edit. Paris. : Πῶς οὖν θύσω τῷ Κυρίῳ; θυσία, φησὶν, τῷ Κυρίῳ πνεῦμα συντριμμένον. Πῶς οὖν στέξω, ἢ μύρω χρίσω, ἢ τί θυμιάσω τῷ Κυρίῳ; Ὅσμῃ, φησὶν, εὐωδίας τῷ Θεῷ, καρδία δοξάζουσα τὸν πεπλακῶτα αὐτήν. Ubi conf. adnotata.

(23) Ζυγὰ δόλια. Ζυγοὶ δόλιοι, et mox ἐνώπιον pro ἐναντι, Prov.

(24) Πυθαγόρας. Simili modo hoc Pythagoræ symbolum explicavit auctor Strom. v, p. 560 edit. Paris., ubi conf. adnotata.

(25) Γλῶσσα. Στόμα δικαίου ἀποστάζει σοφίαν, γλῶσσα δὲ ἀδίκου ἐξολεῖται. Proverb., inverso sententiarum ordine.

(26) Φρονίμους. Συνετούς, Proverb.

(27) Ἐπιστήμην. Sic ante Clementem Philo τὴν ἀνδρείαν delinivit, Legis allegor. lib. i, p. 53 : Ἐπιστήμη γὰρ ἐστὶ ὑπομενετέων, καὶ οὐχ ὑπομενετέων καὶ οὐδετέρων. Est enim scientia sustinendorum, et non sustinendorum, et neutrorum. Item Sextus Empiricus Adv. mathematicos lib. viii, pag. 536 : Εἰ πανάρετόν ἐστι τὸ Θεῖον, καὶ ἀνδρείαν ἔχει· εἰ δὲ ἀνδρείαν ἔχει, ἐπιστήμην ἔχει δεινῶν, καὶ οὐ δεινῶν, καὶ τῶν μεταξὺ. Quod si Deus est omni virtute præditus, habet etiam fortitudinem; si eam autem habet, scientiam habet eorum, quæ sunt gravia, et quæ non sunt gravia, et quæ sunt intermedia. Et ante hos Zeno τὴν καρτερίαν dixit esse ἐπιστήμην, ἢ ἔξιν τῶν ἐμμενετέων, καὶ μὴ, καὶ οὐδετέρων· scientiam, vel habitum eorum, quibus acquiescendum sit, vel non, atque mediorum : ut refert in Zenone Diogenes Laertius, lib. vii, seg. 95.

(28) Εὐλάβεια. Clemens superius p. 574, edit. Paris. : Εὐλάβειαν καλοῦντων οἱ φιλόσοφοι τὸν τοῦ νόμου φόβον, εὐλογον οὔσαν ἐκκλησίαν. Philosophi εὐλάβειαν appellant legis timorem, cum sit rationi consentanea declinatio.

declinatio cum ratione. Custodia autem præceptorum, cum sit innocens eorum observatio, est securitatis vitæ conciliatio. Nec potest esse quis tolerans absque fortitudine, neque continens absque temperantia. Se autem invicem consequuntur virtutes; et apud quem sunt virtutum consequentiæ, apud eum est etiam salus, quæ est boni status conservatio. Jure ergo si de his virtutibus adhuc tractaverimus, de omnibus consideraverimus: quoniam qui gnostice habet unam virtutem, omnes per mutuam habet consequentiam. Jam continentia est affectio, quæ non transilierit ea, quæ rectæ rationi consentanea videntur. Contingens autem est is, qui continet eas appetitiones, quæ sunt præter rectam rationem: vel ✕ qui seipsum continet, ne appetitione efferatur præter rectam rationem. Temperantia autem ipsa non est sine fortitudine; quandoquidem ex præceptis oritur prudentia, quæ Deum, qui omnia disposuit, sequitur; et justitia, quæ divinam dispositionem imitatur; per quam cum simus continentes, mundi ad pietatem et actiones exemplo Dei conformes tendimus, Domino, quoad a mortalibus fieri potest, assimilati. Id autem est, justum et sanctum fieri cum prudentia. Deus enim nullius rei indiget, et affectibus non est obnoxius: unde nec est proprie continens. In eum enim nulla unquam cadit affectio aut perturbatio, quam contineat. Nostra autem natura, quæ est obnoxia affectionibus, opus habet continentia, per quam dum exercetur, ut paucis indigeat, conatur habitu ad divinam naturam accedere. Vir enim bonus paucis indiget, ut qui sit in confinio naturæ mortalis et immortalis; agens quidem, et propter corpus, et propter mortalem originem; paucis autem egere doctus, propter susceptam ratione continentiam. Quamnam enim habet rationem, quod lex viro prohibet, *ne vestem induat muliebrem* ^a? Annon nos vult esse viros, et nec corpore, nec factis, nec mente, nec verbis effeminari? Vult enim eum esse masculum, qui veritati dat operam, in ferendis laboribus et perpressionibus, in vita et moribus, et in sermone et ✕ P. 471 ED. POTTER, 595-596 ED. PARIS.

(29) *Σωφροσύνη*. Ante Clementem Philo has virtutes, ἀνδρείαν, ἐγκράτειαν, σωφροσύνην, φρόνησιν, δικαιοσύνην et καρτερίαν, conjunctas esse dixit, id præterea subjiciens, quod vir bonus sit ὀλιγοδεής. *De vita Moysis*, lib. III, p. 680, 681: Ἄλλ' εἰ χρητὰ ληθὲς εἰπεῖν, ὁ φρονήσεως καὶ σωφροσύνης, ἀνδρείας τε καὶ δικαιοσύνης ἱερῶτατος θίασος ἀσκητὰς μετατρέχει, καὶ ὅσοι αὐστηρὸν καὶ σκληροδίαιτον βίον, ἐγκράτειαν καὶ καρτερίαν ζηλοῦσι, σὺν εὐτελείᾳ, δι' ὧν τὸ κυριώτατον τῶν ἐν ἡμῖν ὁ λογισμὸς εἰς ὑγίαιαν ἄνοσον καὶ εὐεξίαν ἐπιδίδωσι, etc. *Imo si verum fatendum est, sacer ille virtutum chorus, prudentiæ, temperantiæ, fortitudinis, justitiæque, ultro sibi quærit, quos exerceat, præsertim eos, qui tetricam duramque vitam sequuntur, conjunctam cum patientia continentiaque, simplicitate quoque, et frugalitate paucis contenta: quibus artibus pars nostri præcipua, scilicet ratio, sanitatem tuetur bonamque habitudinem.*

(30) Ὁ γὰρ σπουδαῖος. Hæc didicit Clemens e

A ἔστιν ἄνευ ἀνδρείας καρτερικὸν εἶναι, οὐδὲ μὴν ἄνευ σωφροσύνης ἐγκρατῆ. Ἀντακολουθοῦσι δὲ ἀλλήλαις αἱ ἀρεταί· καὶ παρ' ἧ αἱ τῶν ἀρετῶν ἀκολουθίαι, παρὰ τούτῳ καὶ ἡ σωτηρία, τήρησις οὔσα τοῦ εὖ ἔχοντος. Εἰκότως ἐτι περὶ τούτων διαλαβόντες τῶν ἀρετῶν, περὶ πασῶν ἂν εἶημεν ἐσκεμμένοι, ὅτι ὁ μίαν ἔχων ἀρετὴν γνωστικῶς πάσας ἔχει διὰ τὴν ἀντακολουθίαν. Αὐτίκα ἡ ἐγκράτεια διάθεσις ἐστὶν ἀνυπέρβατος τῶν κατὰ τὸν ὀρθὸν λόγον φανέντων. Ἐγκρατεύεται δὲ ὁ κατέχων τὰς παρὰ τὸν ὀρθὸν λόγον ὁρμὰς, ἢ ὁ κατέχων αὐτὸν, ὥστε μὴ ὁρμᾶν παρὰ τὸν ὀρθὸν λόγον. Σωφροσύνη (29) δὲ αὐτὴ οὐκ ἄνευ ἀνδρείας· ἐπειδὴ ἐξ ἐντολῶν γίνεται, ἐπομένη τῷ διατεταγμένῳ Θεῷ, φρόνησις τε καὶ ἡ μιμητικὴ τῆς θείας διαθέσεως δικαιοσύνη· καθ' ἣν ἐγκρατευόμενοι, καθαρὸι πρὸς εὐσέθειαν καὶ τὴν ἐπομένην ἀκολουθῶν τῷ Θεῷ πράξιν στελλόμεθα, ἐξομοιαζόμενοι τῷ Κυρίῳ κατὰ τὸ δυνατόν ἡμῖν, ἐπικτήροις τὴν φύσιν ὑπάρχουσιν. Τοῦτο δὲ ἐστὶ δίκαιον καὶ ὀσιον μετὰ φρονήσεως γενέσθαι. Ἄνευδὲς μὲν γὰρ τὸ θεῖον καὶ ἀπαθὲς· ὅθεν οὐδὲ ἐγκρατὲς κυρίως· οὐ γὰρ ὑποπίπτει πάθει ποτὲ, ἵνα καὶ κρατήσῃ τοῦδε· ἡ δὲ ἡμετέρα φύσις, ἐμπαθὲς οὔσα, ἐγκρατείας δεῖται, δι' ἧς πρὸς τὸ ὀλιγοδεὲς συνασκειμένη, συνεγγίξει πειράται κατὰ διάθεσιν τῆς θείας φύσει· ὁ γὰρ σπουδαῖος (30) ὀλιγοδεής, ἀθανάτου καὶ θνητῆς φύσεως μεθόριος· τὸ μὲν ἐνδεὲς διὰ τὸ σῶμα διὰ τε τὴν γένεσιν αὐτὴν ἔχων· ὀλίγων δὲ διὰ τὴν λογικὴν ἐγκράτειαν δεῖσθαι δεδιδασκεμένος· ἐπεὶ τίνα λόγον ἔχει τὸ ἀπειπεῖν τὸν Νόμον ἀνδρὶ γυναικὸς ἀμπεχόνην (31) ἀναλαμβάνειν; Ἡ οὐχὶ ἀνδρίζεσθαι ἡμᾶς βούλεται, μήτε κατὰ τὸ σῶμα καὶ τὰ ἔργα, μήτε κατὰ τὴν διάνοιαν καὶ τὸν λόγον ἐκθηλυνομένους; ἡρόρενῶσθαι γὰρ τὸν ἀληθείᾳ σχολάζοντα ἐν τε ὑπομοναῖς, ἐν τε καρτερίαις, κὰν τῷ βίῳ, κὰν τῷ τρόπῳ, κὰν τῷ λόγῳ, κὰν τῇ ἀσκήσει, νύκτωρ τε καὶ μεθ' ἡμέραν, καὶ εἰ που μαρτυρίου δι' αἵματος χωροῦντος ἐπικαταλάβοι χρεῖα, βούλεται. Πάλιν, *Εἰ τις* (32), φησὶ, *γεωστὶ δεινιάμενος οἰκίαν, οὐκ ἐφθῆ εἰσοικίσασθαι· ἢ ἀμπελῶνα γεόφυτον ἐργασάμενος, μηδέπω τοῦ καρποῦ μετείληφεν, ἢ παρθένον ἐγγυησάμενος, οὐδέπω ἔγημεν· τούτους ἀφεί-*

^a Deut. xxii, 5.

D Philonis libro *De fortitudine*, p. 357: Ὁ δὲ σπουδαῖος ὀλιγοδεής, ἀθανάτου καὶ θνητῆς φύσεως μεθόριος· τὸ μὲν ἐπιδεὲς ἔχων διὰ σῶμα θνητὸν, τὸ δὲ μὴ πολυτελὲς διὰ ψυχὴν ἐφιεμένην ἀθανασίας. *Vir autem bonus paucis eget, in naturæ mortalis immortalisque situs confinio: propter corpus quidem mortale egestati obnoxius est, paucis vero contentus propter animam, quæ ad immortalitatem aspirat.*

(31) *Γυναικὸς ἀμπεχόνην*. Philo Judæus, libri jam dicti pag. 758: Τοσαύτη δὲ τίς ἐστὶ τῷ Νόμῳ σπουδὴ καὶ φιλοτιμία περὶ τοῦ γυμνάσαι καὶ συγκρατῆσαι ψυχὴν πρὸς ἀνδρείαν, ὥστε καὶ περὶ ἐσθημάτων, ὅποια ἔχοῦν ἀμπεχεσθαι, διετάξατο, ἀπειπὼν ἀνάκράτος ἀνδρὶ γυναικὸς ἀμπεχόνην ἀναλαμβάνειν. *Tanta porro contentione lex studet exercere confirmareque animos ad fortitudinem, ut et de vestimentis, qualibus utendum sit, præcipiat, diserte interdicens, ne vir sumat muliebria.*

(32) *Εἰ τις*. Hæc propius accedunt ad Philonis Judæi verba, p. 740, quam Moysis, Deut. xx, 5-7.

σθαι τῆς στρατείας, ὁ φιλόφρων καλεῖται Νόμος· στρατηγικῶς μὲν, ὡς μὴ περισπώμενοι πρὸς τὰς ἐπιθυμίας, ἀπρόθυμοι τῷ πολέμῳ ἐξυπηρετώμεν· ἐλεύθεροι (55) γὰρ τὰς ὁρμὰς οἱ ἀπροφασίστως τοῖς δεινοῖς ἐπαποδύμενοι· φιλοφρόνως δὲ, ἐπειδὴ τὰ κατὰ τοὺς πολέμους ἄδελφα· ἄδικον εἶναι λογισάμενος, τὸν μὲν μὴ ὄνασθαι τῶν αὐτοῦ πόνων, ἕτερον δὲ τὰ τῶν καμώντων ἀταλαιπώρως λαβεῖν. Ἔοικε δὲ ὁ Νόμος καὶ τὴν τῆς φυγῆς ἐμφαίνειν ἀνδρείαν, δεῖν νομοθετῶν τὸν φυτεύσαντα καρποῦσθαι, καὶ τὸν οἰκοδομησάμενον οἰκεῖν, καὶ τὸν μινώμενον γαμῆν· οὐ γὰρ (54) ἀτελεῖς τὰς ἐλπίδας τοῖς ἀσκήσασσι κατὰ τὸν λόγον τὸν γνωστικὸν κατασκευάζει· Τελευτήσαντος (55) γὰρ καὶ ζῶντος ἀνδρὸς ἀγαθοῦ οὐκ ἀπόλλυται ἐλπίς. Ἐγὼ, φησὶ, τοὺς ἐμὲ φιλοῦντας ἀγαπῶ, ἡ Σοφία λέγει· οἱ δὲ ἐμὲ ζητοῦντες εὐρήσουσιν εἰρήνην (56), καὶ τὰ ἐξῆς. Τί δέ; οὐχὶ αἱ Μανιχαίων γυναῖκες τῷ κάλλει τῷ σφῶν πολεμοῦντας τοὺς Ἑβραίους ἐκ σωφροσύνης οὐκ ἀκρασίαν εἰς ἀθεότηρα ὑπεργάγοντο; Προσεταρισάμεναι γὰρ τοὺς (57) ἐκ τῆς σεμνῆς ἀσκήσεως εἰς ἴδονας ἐταιρικός τῷ κάλλει δελεάσασαι, ἐπὶ τε τὰς τῶν εἰδώλων θυσίας ἐπὶ τε τὰς ἀλλοδαπὰς ἐξέμνησαν γυναῖκας· γυναικῶν δὲ ἅμα καὶ ἴδονῆς ἠρτηθέντες, ἀπέστησαν μὲν τοῦ Θεοῦ, ἀπέστησαν δὲ καὶ τοῦ νόμου· καὶ μικρὸν δεῖν (58) ὁ πᾶς λαὸς ὑποχείριος τοῖς πολεμίοις, γυναικείῳ στρατηγήματι ἐγεγόνει, ἕως αὐτοὺς κινδυνεύοντας ἀνεχάριτε νοουθετήσας φόβος. Αὐτίκα οἱ περιλειφθέντες, φιλοκινδύνως τὸν ὑπὲρ εὐσεβείας ἀγῶνα ἀράμενοι κύριοι κατέστησαν τῶν πολεμίων. Ἀρχὴ (59) οὖν σοφίας θεοσέβεια· σύνεσις δὲ ἀγίων προμήθεια· τὸ δὲ γινῶναι Νόμον, διανοίας ἐστὶν ἀγαθῆς. Οἱ τοίνυν ἐμπαθοῦς φόβου περιποιητικὸν τὸν Νόμον ὑπολαβόντες, οὕτε ἀγαθοὶ συνίεναι (40), οὕτε ἐνενόησαν τῷ ὄντι τὸν Νόμον· Φόβος (41) γὰρ Κυρίου ζῶν ποιεῖ. Ὁ δὲ πλανώμενος ὀδυνηθήσεται ἐν πόνοις, οἷς οὐκ ἐπισκέπτεται γνώσις. Ἀμέλει μωπτικῶς ὁ Βαρνάβας, Ὁ δὲ Θεός (42) ὁ τοῦ παντὸς κόσμου (43) κυριεύων, φησὶ, δῶν καὶ ὑμῖν σοφίαν καὶ σύνεσιν, ἐπιστήμην, γνώσιν τῶν δικαιοματιῶν αὐτοῦ, ὑπομονήν. Γίνεσθε οὖν θεοδίδακτοι, ἐκζητοῦντες τί ζητεῖ ὁ Κύριος ἀφ' ὑμῶν, ἵνα εὖζη-

A exercitatione, noctu et interdiu, et sibi testi-
monio, seu martyrio, opus sit, quod procedat per
sanguinem. Rursus: Si quis, inquit, domum a se
nuper ædificatam nondum habitavit, aut vitem nu-
per plantatam operatus, fructus nondum fuit parti-
iceps, aut sibi desponsæ virgini nondum nupsit * :
eos vult humana lex esse immunes a militia, pru-
denter et imperatorie, ne dum avellimur a cupidi-
tatibus, ignavo et dejecto animo demus operam
militiæ; sunt enim liberi ab appetitionibus, qui
alaeri animo quævis gravia pericula adeunt; hu-
mane autem, quoniam incertos bellorum casus
reputans, iniquum esse duxit, ut hic quidem suis
non frueretur laboribus, alter autem citra ullum
laborem ea perciperet, quæ alii magno labore com-
parant. Videtur ✕ autem lex quoque fortitudinem
indicare, statuens oportere eum, qui plantavit,
fructum percipere; et eum, qui ædificavit, habi-
tare; et eum, qui puellam ambiit, uxorem ducere.
lis enim, qui se secundum gnosticam rationem
exercuerunt, spes non reddit irritas: nam boni
viri, nec mortui, nec viventis, spes perit. Ego eos,
qui me diligunt, amo, inquit Sapiencia: qui autem
me quærunt, inveniunt pacem^b: et ea, quæ sequun-
tur. Quid vero? annon mulieres Madianitarum sua
pulchritudine bellantes Hebræos a temperantia per
incontinentiam deduxerunt ad impietatem? Mercet-
triciis enim illecebris allectos, et a gravi ac ho-
neste exercitatione ad meretricias voluptates forma-
inescatos, ad sacrificia idolorum, et ad peregrinas
mulieres, veluti quodam furore percitos, deduxe-
runt. A mulieribus autem simul victi et voluptate,
a Deo quidem defecerunt et a lege: et propemodum
universus populus in hostium manus venit ac
potestatem muliebri stratagemate, donec ipsos in
periculum adductos coercuit timor admonens. Tum
ii, qui reliqui erant, audacter pro pietate ac reli-
gione certamen suscipientes, evaserunt hostibus
superiores. Sapiencia ergo principium est religio.
Intelligentia autem est rerum sanctarum cura et
providentia. Nosse autem legem est bonæ mentis^c. Qui
ergo existimarunt **171** legem efficere timorem cum
prava perturbatione conjunctum, nec sunt ad in-

✕ P. 472 ED. POTTER ^a Deut. xx, 5, 6, 7. ^b Prov. xi, 7; viii, 17. ^c Prov. ix, 10.

(55) Ἐλεύθεροι. Philo: Ὅπως ἐλευθέρως καὶ D
ἀφέτοις ὁρμαῖς ἀπροφασίστως τοῖς δεινοῖς ἐπαπο-
δύονται.

(54) Οὐ γὰρ. Philo: Ὡς οὐ δεῖν ἀτελεῖς τὰς ἐλ-
πίδας κατασκευάζειν τοῖς χρηστὰ τῶν κατὰ τὸν βίον
προσδοκήσασιν. Reliqua etiam, quæ ad Judæorum
instituta spectant, paucis mutatis, e Philone sumpta
sunt.

(55) Τελευτήσαντος. Proverb. x, 7: Τελευτή-
σαντος ἀνδρὸς δικαίου, οὐκ ἄλλυται ἐλπίς.

(56) Εὐρήσουσιν εἰρήνην. Hoc legitur Proverb.
cap. xvi. Sed Prov. viii, unde petitus hic locus, εὐρή-
σουσι χάριν. A. Madianitarum mulierum strategema
exstat Num. xxv, Deut. iv, Psalm. cv, apud Philo-
nem p. 441, 506. Chrysostom. homilia contra no-
viduuii observatores, p. 16. II. SYLBERG.

(57) Τοὺς. Malim αὐτούς, illos.

(58) Μικρὸν δεῖν. Usitatus μικροῦ δεῖν. SYL-
BERG.

(59) Ἀρχή. Ἀρχὴ σοφίας φόβος Κυρίου, καὶ
βουλὴ ἀγίων σύνεσις· τὸ γὰρ γινῶναι νόμον διαν.
Proverb. ix, 10.

(40) Ἀγαθοὶ συν. Subaudiendum εἰσίν. SYLBERG.

(41) Φόβος. Proverb. xix, 25: Φόβος Κυρίου εἰς
ζῶν ἀνδρὶ, ὁ δὲ ἀφοβὸς ἀύλισθήσεται ἐν τόποις, οὐ
οὐκ ἐπισκοπεῖται γνώσις. Flaminius Nobilius adno-
tavit, partem posteriorem a nonnullis hoc modo
scribi: Πλανώμενος καὶ ἐμπλησθεὶς ἀύλισθήσεται
ἀνευ ἐπισκοπῆς πανηράς.

(42) Ὁ δὲ Θεός. Hæc sub finem epistolæ S. Bar-
nabæ exstant.

(43) Τοῦ π. κ. Παντὸς τοῦ κόσμου, Barnab. Max,
δῶν ὑμῖν, omissa καὶ particula. Dein, σοφίαν, ἐπι-
στήμην, σύνεσιν, γνώσιν τῶν ἑ. αὐτοῦ, ἐν ὑπομονῇ.
Γίνεσθε δὲ θεοδ. Ibid.

telligendum prompti, nec legem revera perciperunt. *Timor enim Domini vivificat. Qui autem errat, affligetur in laboribus, quos non considerat cognitio*^a. Mystice profecto Barnabas: *Deus, qui universo mundo dominatur, inquit, det etiam vobis sapientiam et intelligentiam, scientiam, cognitionem, justificationem ejus, patientiam. Efficiamini ergo a Deo docti, exquirentes quid a vobis requirat Dominus, ut inveniat in die judicii horum insidiatores. Dilectionis et pacis filios appellavit ex cognitione. De largitione autem et communicatione* ✠ *cum multa dici possunt, sufficit hoc dicere, quod lex prohibet fratri fœnerari: fratrem nominans non cum solum, qui ex iisdem natus parentibus, sed etiam qui fuerit ejusdem tribus, ejusdemque sententiæ, et ejusdem Logi particeps; non æquum censens, ut ex pecuniis usuras legamus, sed laxis manibus et animis gratificemur egentibus. Deus enim est hujus doni conditor; ut etiam qui lubenter largitur, sufficientes accipit usuras, ea, quæ sunt apud homines pretiosissima, nempe mansuetudinem, benignitatem, magnificentiam, bonam*

✠ P. 473 ED. POTTER, 597 ED. PARIS. ^a Prov. XIX, 25.

(44) *Ἰνα εὖρηται ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως τοὺς τούτων ἐπιβούλους. Ἀγάπης τέκνα καὶ εἰρήνης γνωστικῶς προσηγόρευσεν.* Sylburgius ait: *Ἰνα εὖρηται ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως τοὺς τούτων ἐπιβούλους, ἀγάπης τέκνα . . . vel, ἵνα εὖρηται ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως τούτων ἐπιβούλους. Τοὺς τοιοῦτους ἀγάπης τεκν. Editiones Sylburgiana recentiores εὖρηται pro εὖρηται habent. Cotelerius, quocum consentiunt Grabius et Lowthius, ad Barnabam hæc adnotavit: «Locus Clementis Alexandrini, in quo ista laudantur, prava interpunctione deformatus jacet. Quippe ediderunt, ἵνα εὖρηται ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως τοὺς τούτων ἐπιβούλους. Ἀγάπης τέκνα καὶ εἰρήνης γνωστικῶς προσηγόρευσεν. Ut inveniat in die judicii horum insidiatores. Dilectionis et pacis filios appellavit ex cognitione. Quibus quid insulsius? Tu meo periculo sic distingue: ἵνα εὖρηται ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως. Τοὺς τούτων ἐπιβούλους ἀγάπης τέκνα καὶ εἰρήνης γνωστικῶς προσηγόρευσεν. Hoc est, ut inveniat in die judicii. Ista capessentes, dilectionis et pacis filios ex cognitione appellavit (Barnabas nimirum in fine epistolæ). » Porro Barnabæ verba sic se habent: Ἐκζητούντες τί ζητεῖ Κύριος ἀφ' ὑμῶν, καὶ ποιεῖτε, ἵνα σωθῆτε ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως. Exquirentes quid a vobis requirat Dominus, et facite, ut salvi sitis in die judicii.*

(45) *Ἀδελφῶν.* Respicit Levit. xxv, 35, 36; Deut. xxiii, 19, 20. Porro eorum pleraque fere omnia, quæ hic ad Judæorum leges moresque spectant, e Philone sumpta sunt: cujus præcipuas sententias adnotasse sufficiat. Inprimis quæ ad mutuum absque fenere spectant, petita sunt e libro *De charitate*, pag. 701. *Ἀπαγορεύει τοίνυν ἀδελφῶ δανείζειν, ἀδελφὸν ὀνομάζων οὐ μόνον τὸν ἐκ τῶν αὐτῶν φύντα γονέων, ἀλλ' ὅς ἀστὸς ἢ ὁμόφυλος ἢ, τόκους ἐπὶ χρήμασιν οὐ δίκαιον (scribendum ex Clemente δικάϊων) ἐκλέγειν, ὡς ἀπὸ θερεμμάτων ἔγγονα, . . . ἀλλ' ἀνειμέναις χερσὶ καὶ γνώμαϊς μάλιστα μὲν χαρίζεσθαι τοῖς δεομένοις, λογιζομένους ὅτι καὶ ἡ χάρις τρόπον τινὰ δάνειον . . . οὐθ' οἱ συμβαλόντες (ἔμελλον) ἀδικεῖσθαι ἃ προσήκε, χρηστότητα, μεγαλόνοϊαν, εὐφρημίαν, εὐκλειαν. Vetat igitur fratri fœnerari: fratrem vocans, non solum ex eisdem parentibus natum, sed etiam quemcunque civem, contribulemve: iniquum ducens colligere jœnus e pecuniis tanquam seturam e pecoribus; sed apertis manibus menteque præcipue gratis donare oportere indigentibus, reputantes etiam gra-*

Αται ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως τοὺς τούτων ἐπιβούλους. Ἀγάπης τέκνα καὶ εἰρήνης γνωστικῶς προσηγόρευσεν (44). Περί τε τῆς μεταδόσεως καὶ κοινωνίας, πολλῶν ὄντων, ἀπόχρη μόνον τοῦτο εἶπεῖν, ὅτι νόμος ἀπαγορεύει ἀδελφῶ δανείζειν· ἀδελφὸν (45) ὀνομάζων οὐ μόνον τὸν ἐκ τῶν αὐτῶν φύντα γονέων, ἀλλὰ καὶ ὅς ἂν ὁμόφυλος ἢ, ὁμογνώμων τε καὶ τοῦ αὐτοῦ Λόγου κεκοινωνηκίως· οὐ δικαίων ἐκλέγειν τόκους ἐπὶ χρήμασιν, ἀλλὰ ἀνειμέναις χερσὶ καὶ γνώμαϊς χαρίζεσθαι τοῖς δεομένοις· Θεὸς γὰρ ὁ κτίστης τοιαῦτα χάριτος, ἤδη δὲ ὁ μεταδοτικῆς, καὶ τόκους ἀξιολόγους λαμβάνει, τὰ τιμιώτατα τῶν ἐν ἀνθρώποις, ἡμερότητα, χρηστότητα, μεγαλόνοϊαν, εὐφρημίαν, εὐκλειαν. Ἄρ' οὐ δοκεῖ σοι φιλανθρωπίας εἶναι τὸ παράγγελλμα τοῦτο; ὡς περ κάκεινο· Μισθὸν (46) πένητος αὐθήμερον ἀποδιδόναι, ἀνυπερθέτως δεῖν διδασκᾶν ἐκτίνειν τὸν ἐπὶ ταῖς ὑπηρεσίαις μισθόν· παραλύεται γὰρ, οἶμαι, ἡ προθυμία τοῦ πένητος ἀτροφῆσαντος πρὸς τοῦτον. Ἔτι φησὶ (47)· Δανειστῆς μὴ ἐπιστῆ χρεώστου οἰκίᾳ, ἐνέχυρον μετὰ βίας ληψόμενος· ἀλλ' ὁ μὲν ἔξω προσφέρειν κελεύετω, ὁ δὲ, ἔχων, μὴ ἀναδύεσθω. Ἐν τε τῷ ἀμήτῳ (48) τὰ ἀποπίπτοντα

xix, 25.

tium esse fœneris genus. Nec creditoribus quidquam decedet de rebus pretiosissimis, bonitate, magnificentia, bona existimatione ac laude. Dein alia sequuntur, in quibus mentio fit Θεοῦ τῶν συμπάντων γεννητοῦ, quæ iis, quæ de Deo subjicit Clemens, occasionem præbuisse videntur.

(46) *Μισθόν.* Levit. xix, 13, Deut. xxiv, 14, 15. Philo post verba jam apposita, statim hæc addit, p. 702: *Ἔτι τῶν εἰς φιλανθρωπίαν τεινόντων παράγγελλμα κάκεινο διατέτακται, μισθὸν πένητος αὐθήμερον ἀποδιδόναι· οὐ μόνον ὅτι . . . δίκαιον ἦν, τὸν ἐπὶ τῇ ὑπηρεσίᾳ μισθὸν ἀνυπερθέτως ἀπολαβεῖν, ἀλλ' ὅτι . . . ἐπὶ τῷ μισθῷ τέθειται τὴν ἐλπίδα, ὅν εἰ μὲν εὐθὺς κομίσαιτο, γηθεῖ, χαίρων τε νῦν, καὶ πρὸς τὴν ἐπισοῦσαν προθυμία ἐργαζόμενος· εἰ δὲ μὴ κομίσαιτο, ἀναπέπτωκεν. Illud quoque præceptum ad charitatis officia refertur: Mercedem eodem die reddi pauperi: non solum ob id, quia æquum est, post exhibitam operam representari pecuniam sine dilatione; sed etiam quia spem omnem in mercede collocat; quam si mox referat, et in præsens gaudet, et in crastinum redit ad opus alacrior; quod si non referat, concidit.*

(47) *Ἔτι φησὶ· Δαν.* Deut. xxiv, 10, 11. Philo in loco jam dicto: *Ἔτι φησὶ, Δανειστῆς μὴ εἰσὶτω χρεωστῶν οἰκίᾳ, ἐνέχυρον καὶ χρυσὸν μετὰ βίας ληψόμενος, ἀλλ' ἐν προθύροις ἔξω προσεστὼς ἀναμενέτω, καλεῶν ἡσυχῇ προσφέρειν· οἱ δ' ἂν ἔχωσι μὴ ἀναδύεσθωσαν. Præterea vetat ne creditor intret debitorum domus, ut pignus et aurum inde capiat; sed jubet eum ante januam expectare, dum ultro proferantur; debitores autem vult non tergiversari.*

(48) *Ἐν τε τῷ ἀμήτῳ.* Levit. xix, 9, xxiii, 22; Deut. xxiv, 19. Philo, non multo post verba jam dicta, hæc insuper addit, pag. 705: *Κελεύει γὰρ ἐν μὲν ἀμήτῳ, μήτε τὰ ἀποπίπτοντα τῶν πραγμάτων (scribendum ex Clemente δραγμάτων) ἀναρεῖσθαι, μήτε πάντα τὸν σπόρον κείραι, ἀλλ' ὑπολιπέσθαι τὸ τοῦ κλήρου μέρος ἀτμητὸν· ἅμα μὲν τοὺς εὐπόρους, μεγαλόφρονας καὶ κοινωνικῶς κατασκευάζων, ἐκ τοῦ τι παριέναι (προῖέναι Clementis) τῶν ἰδίων, . . . ἅμα δὲ καὶ τοὺς πένητας εὐθυμοτέρους ἀπεργαζόμενος. Vetat enim colligi spicas prolapsas e manipulis, vetat et totam segetem demeti, ut agelli pars a falce relinquatur intacta: simul divitibus consulens, ut assuescant sua communicare liberaliter, et etiam pauperibus offerens solatium.*

τῶν δραγμάτων ἀναιρεῖσθαι κωλύει τοὺς κτήτορας· καθάπερ κὰν τῷ θερισμῷ ὑπολείπεσθαι τι παραναί· ἀτμητον· διὰ τοῦτου εὖ μάλα τοὺς μὲν κτήτορας εἰς κοινωνίαν καὶ μεγαλοφροσύνην συνασκῶν ἐκ τοῦ προΐεναι τι τῶν ἰδίων τοῖς θεομένοις, τοῖς πένησι δὲ ἀφορμὴν πορίζων τροφῶν. Ὅρας ὅπως ἡ νομοθεσία τὴν τοῦ θεοῦ δικαιοσύνην ἅμα καὶ ἀγαθότητα καταγγέλλει, τοῦ πᾶσιν ἀφθόνως χρηγοῦντος τὰς τροφάς. Ἐν τε αὐτῇ τρυγῇ (49) τὰ ἐπιέναι πάλιν τὰ καταλειφθέντα δρεπομένους, καὶ τὸ τὰς ἀποπιπτούσας βῆρας συλλέγειν κεκώλυκεν· τὰ δ' αὐτὰ καὶ τοῖς ἐλαίας συλλέγουσι διατάσσεται. Ναὶ μὴν καὶ αἱ δεκάται (50) τῶν τε καρπῶν καὶ τῶν θρεμμάτων, εὐσεβεῖν τε εἰς τὸ θεῖον καὶ μὴ πάντα εἶναι φιλοκερδεῖς, μεταδίδόναι δὲ εὐανθρωπίας καὶ τοῖς πλησίον, ἐδίδασκεν (51). Ἐκ τούτων γάρ, οἶμαι, τῶν ἀπαρχῶν καὶ οἱ ἱερεῖς διετρέφοντο· ἤδη οὖν συνίεμεν, εἰς εὐσέθειαν, καὶ εἰς κοινωνίαν, καὶ εἰς δικαιοσύνην, καὶ εἰς εὐανθρωπίαν παιδευομένους ἡμᾶς πρὸς τοῦ νόμου. Ἡ γὰρ οὐχὶ διὰ μὲν τοῦ ἐβδόμου ἔτους (52) ἀρχὴν ἀνίσθαι τὴν χώραν προστάττει, τοὺς πένητας δὲ ἀδεῶς τοῖς κατὰ θεὸν φυεῖσι (53) καρποῖς χρῆσθαι ἐκέλευεν, τῆς φύσεως τοῖς βουλομένοις γεωργούσης; Πῶς οὖν οὐ (54) χρηστὸς ὁ νόμος καὶ δικαιοσύνης διδάσκαλος; Πάλιν τε αὖ τῷ πεντηκοστῷ ἔτει (55) τὰ αὐτὰ ἐπιτελεῖν κελεύει, ἃ καὶ τῷ ἐβδόμῳ, προσποδιδούς ἐκάστῳ τὸ ἴδιον, εἴ τις ἐν τῷ μεταξὺ διὰ τινα περιστάσιν ἀφῆρηθή χωρίον, τὴν τε ἐπιθυμίαν τῶν κτᾶσθαι ποθοῦντων περιορίζων χρόνῳ μεμετρημένῳ καρπιώσεως, τοὺς τε πενία μακροῦ ὑποσχόντας δίχην μὴ διὰ βίου κολαζομένους ἐλῶν (56). Ἐλεημοσύναι (57) δὲ καὶ πί-

✠ P. 474 ED. POTTER, 597-598 ED. PARIS.

(49) Ἐν τε αὐτῇ τρυγῇ. Levit. xix, 10; Deut. xxiv, 20, 21. Philo loco jam dicto: Ἐν δὲ τῷ καιρῷ τῆς ὀπώρας, πάλιν δρεπομένοις τοῖς κληρούχοις προστάττει, μήτε βῆρας ἀποπιπτούσας συλλέγειν, μήτε ἀνατρυγᾶν ἀμπελώνας. Τὰ δ' αὐτὰ καὶ τοῖς ἐλαιολογοῦσι διατάσσεται. Similiter vindemiæ tempore præcipit, ne colligantur acini, neve fiat racematio. Idem mandat et olivatoribus.

(50) Αἱ δεκάται. Levit. xxii, 50, 52; Numer. xviii, 21, 24. Philo, p. 704: Κελεύουσιν οἱ νόμοι δεκάτας μὲν ἀπὸ τοῦ σίτου, οἴνου, καὶ θρεμμάτων ἡμέριων, καὶ ἐρίων ἀπάργεσθαι τοῖς ἱερωμένοις. . . ὅπως ἐρεθίζομενοι τῇ μὲν τιμᾷ τὸ θεῖον, τῇ δὲ μὴ πάντα κερδαίνειν, εὐσεβεῖα καὶ εὐανθρωπία, ταῖς ἀρετῶν ἡγεμονίαι, κοσμοῦνται. Eadem leges jubent decimas frumenti, vini, olei, pecorum, lanarum decidi sacerdotibus: ut invitati ad religionem moderandumque lucri studium, pietate charitateque ornentur, duabus virtutibus præcipuis.

(51) Ἐδίδασκεν. Scribendum in plurali numero ἐδίδασκον.

(52) Ἐβδόμου ἔτους. Exod. xxiii, 10, 11; Levit. xxv, 2-7. Philo, loco jam dicto: Τὰ δὲ περὶ ἐβδόμου ἔτους νομοθετηθέντα, καθ' ὃ δεῖ τὴν χώραν ἀνίσθαι ἀρχὴν πᾶσαν ἀφιεμένην, τοὺς δὲ πένητας ἀδεῶς τοῖς τῶν πλουσίων χωρίαις δρεπομένους αὐτοματισθέντα καρπῶν διώρημα φύσεως, ἄρ' οὐχὶ χρηστὰ καὶ εὐανθρώπα; Quod lex de anno septimo, quo cessat agricultura, et pauperibus licet e divitum agris fructus sponte natos, ceu naturæ donum, secure tollere, annon bonitatis humanitatisque plenum est?

(53) Τοῖς κατὰ θεὸν φυεῖσι. Hoc est sine cultu et cura hominum germinantibus. Sic enim Philo hanc phrasim explicavit, loco jam dicto: Μὴ συγεφ-

A existimationem, laudemque. Annon hoc tibi videtur esse præceptum humanitatis? sicut illud: Mercedem pauperis ipso die reddere, docet oportere sine mora exsolvere mercedem ministris. Remittitur enim, ut opinor, ad id, quod in postremum sequitur, faciendum pauperis alacritas, si desit alimentum. Præterea: Generator, inquit, ne ingrediatur domum debitoris, vi pignus accepturus: sed ille quidem jubeat extra proferre: is vero, si habeat, ne recuset. Et in messe ea, quæ a manipulis excidunt, tollere prohibet possessores, sicut etiam in metendo jubet aliquid insectum relinquere; per hoc possessores valde exercens ad communicationem et magnificentiam, ex eo quod ex propriis aliquid dimittant egentibus, pauperibus autem præbens materiam sibi quærendi victus. Vides quomodo lex simul annuntiat Dei justitiam et bonitatem, qui omnibus alimenta abunde suppeditat; et in ipsis vindemiis regredi ut carpant ea, quæ sunt relicta; et uvas, quæ excidunt, colligere prohibet. Eadem etiam præcipit iis, qui colligunt oleas. Jam vero decimæ quoque fructuum et pecorum, docebant et pios esse in Deum, et non esse lucro penitus deditos, ✠ sed proximos humanitatis efficere participes. Ex his enim, ut puto, et primitiis alabantur sacerdotes. Jam ergo intelligimus nos per legem erudiri ad pietatem et communicationem, et ad justitiam et humanitatem. Annon enim septimo quoque anno jubet agrum relinqui otiosum; pauperes autem iis, qui divinitus producti fuerint, fructibus secure frui præcepit, agrum colente natura

αψαμένης γεωργίας ἄρτιοι καὶ πλήρεις αἱ χάριτες ἐκ θεοῦ μόνον γένωνται. Nulla terram attingente cultura, integra gratia Deo debeat.

(54) Οὐ. Negativum οὐ, in Flor. edit. omissum agnoscit etiam Herveti versio: Quomodo ergo non bona est lex? inquit Sylburgius. Recte: nam hæc verba Clementis: Πῶς οὖν οὐ χρηστὸς ὁ νόμος; respondent illis quæ e Philone jam citata sunt, τὰ δὲ . . . νομοθετηθέντα. . . ἄρ' οὐχὶ χρηστὰ καὶ εὐανθρώπα;

(55) Πεντηκοστῷ ἔτει. Levit. xxv, 8, 9 seq. Philo, loco jam dicto de quinquagesimo anno agens, hæc dicit: Ἐπιτελεῖται μὲν γὰρ ἃ καὶ τῷ ἐβδόμῳ, προσεῖληψε δὲ τινα μείζονα λήψιν τῶν ἰδίων κτημάτων, ἃ διὰ καιροῦς ἀβουλήτους παρεχώρησαν ἑτέροις· οὕτω γὰρ τὴν κτῆσιν ἔχειν τῶν ἀλλοτρίων ἐφήσει, τὰς εἰς πλεονεξίαν ἐπιφράττων ὁδοὺς, ἐνεκα τοῦ στεῖλαι τὴν ἐπιθουλον καὶ πάντων αἰτίαν ἐπιθυμίαν, οὕτω τοὺς κληρούχους εἰς ἅπαν ὥφθη χρῆναι τῶν οἰκείων ἀποστερεῖσθαι, πενία διδόντας δίχας, ἣν κολάζεσθαι μὲν οὐ θέμις, ἐλεεῖσθαι δ' ἀναγκαῖον. Fiunt enim tunc eadem, quæ anno septimo, et accedunt alia majora, scilicet in pristinas possessiones restitutio, ex quibus aliquis propter temporum difficultates exciderat. Non permittit enim possessionem alienorum bonorum, occludens aditum avaritiæ, ut cohibeat insidiatricem fontemque omnium malorum concupiscentiam: nec censet æquum, ut coloni suis agris priventur in perpetuum, et paupertatis pœnas dent, miserandi potius, quam puniendi.

(56) Ἐλῶν. Scribendum ἐλεῶν, misertus, siquidem Philonem sequi libeat.

(57) Ἐλεημοσύναι. Proverb. xx, 28. Ἐλεημοσύνη καὶ ἀλήθεια φυλακὴ βασιλεῖ. Eleemosyna et veritas, custodia regi. Latina Vulg.: Misericordia et veritas

volentibus? Quomodo ergo non est bona lex, et magistra justitiæ? Et rursus quinquagesimo anno jubet eadem facere, quæ septimo: præterea reddens unicuique proprium, si cui casu aliquo ablatum esset fundus: et eorum cupiditatem, qui possidere desiderant, dimenso utendi ac fruendi tempore circumscribens; et eos qui propter longam paupertatem pœnas dederunt, nolens perpetuo puniri. *Eleemosynæ autem et fides, custodiæ regiæ. Benedictio autem in caput ejus, qui elargitur: etc. Qui miseretur mendicorum, beabitur* a; quoniam charitatem ostendit in sibi similem, propter eam, quam habet, charitatem, in Opilicem humani generis. Habent autem ea, quæ prius dicta sunt, alias quoque magis naturales expositiones, de quiete, et receptione hæreditatis; quæ non opus est in præsens dicere. Multis autem modis intelligitur charitas, per mansuetudinem, per benignitatem, per tolerantiam, per invidiæ et æmulationis vacuitatem, per odii remotionem, per injuriæ oblivionem. Est ejusmodi in omnibus, ut dividi et discerni non possit, sua lubenter communicans. Rursus: Si videris, inquit, ✕ jumentum necessariorum aut amicorum, aut eorum, quos cognoscis, hominum, errans in solitudine, abduc ipsum et redde: et si procul abfuerit dominus, postquam servaveris cum tuis donec redierit, redde. Naturalem docet communionem, nempe ut inventum existimemus depositum, et ne simus memores injuriæ ab inimico acceptæ.

✕ P. 475 ED. POTTER, 598-599 ED. PARIS. a Prov. xx, 28; xi, 26; xiv, 21.

custodiunt regem, et roboratur clementia thronus ejus. Aquila pariter vertit ἔλεος καὶ ἀλήθεια, ac sæpe convenit cum Latina Vulgata hic interpret: sed Hebræis eadem vox et veritatem, et fidem significat, ut Græcis, misericordiam et eleemosynam; Prov. iii, v. 5. Ἐλεημοσύνη καὶ πίστις μὴ ἐκλείπτωσάν σοι. Latina: *Misericordia et veritas te non deserant*: et e. xvi, v. 22: Ἐλεημοσύνη καὶ πίστις παρὰ τέκτοσιν ἀγαθοῖς, *Eleemosynæ et fides apud fabricatores bonos.* Quem locum hic indicari putavit Hervetus. Latina: *Misericordia et veritas præparant bona.* Utrouque eadem reperiuntur voces Hebrææ. COLLECT.

(58) *Εὐλογία.* Prov. xi, 26: Ὁ συνέχων σῆτρον, ὑπολείπειτο αὐτὸν τοῖς ἔθνεσιν· εὐλογία δὲ εἰς κεφαλὴν τοῦ μεταδιδόντος. Prov. xiv, 21: Ὁ ἀτιμᾶζων πένητας ἀμαρτάνει· ἐλεῶν δὲ πτωχοὺς, μακαριστός.

(59) *Εἰς τὸ ὅμοιον.* A. εἰς ὄν ὅμοιον, masc. gen. SYLBURG.

(60) *Ἀμέριστος.* Amorem vocat individuum, indiscretum, quod per eum plures quodammodo unus idemque fiant; secundum illud, *Amicus alter ego.* Hoc sensu intelligendum esse Clementem patebit, appositis Philonis verbis e libri superius dicti pag. 705: *Κελεύει δὴ τοῖς ἀπὸ τοῦ ἔθνους ἀγαπᾶν τοὺς ἐπήλυδας, μὴ μόνον ὡς φίλους καὶ συγγενεῖς, ἀλλὰ καὶ ὡς ἑαυτοὺς, κατὰ γε σῶμα καὶ ψυχὴν, ὡς οἶόν τε κοινοπραγοῦντας· κατὰ δὲ τὴν διάνοισιν, τὰ αὐτὰ λυπούμενους τε καὶ χαίροντας, ὡς ἐν διαίρετοῖς μέρεσιν ἐν ζῶον εἶναι· δοκεῖν ἀρμολογμένης καὶ συμφυῆς ἀπεραζομένης αὐτῆ κοινωνίας.* *Jubet etiam ut gentiles sui amarent advenas, non solum ut amicos et cognatos, sed tanquam seipsos, et unius fortunæ participes, tum animo, tum corpore, unaque sincere iisdem rebus dolentes ac gaudentes, tanquam ejusdem animalis diversæ partes, conciliante cunctos quodammodo in congenitam naturam benevolentia.*

A *στεις φυλακαὶ βασιλικαὶ· εὐλογία* (58) δὲ εἰς κεφαλὴν τοῦ μεταδιδόντος· καὶ, Ὁ ἐλεῶν πτωχοὺς μακαρισθήσεται· ὅτι τὴν ἀγάπην ἐνδείκνυται εἰς τὸ ὅμοιον (59) διὰ τὴν ἀγάπην τὴν πρὸς τὸν Δημιουργὸν τοῦ τῶν ἀνθρώπων γένους. Ἔχει μὲν οὖν καὶ ἄλλας ἐκδόσεις τὰ προσηρημένα, φυσικωτέρας, περί τι ἀναπαύσεως καὶ τῆς ἀπολύσεως τῆς κληρονομίας· ἀλλ' οὐκ ἐν τῷ παρόντι λέλεχται. Ἀγάπη δὲ πολλὰ νοεῖται, διὰ πραότητος, διὰ χρηστότητος, δι' ὑπομονῆς, δι' ἀφρονίας καὶ ἀζήτησίας, δι' ἀμισίας, δι' ἀμνησικακίας· ἀμέριστός (60) ἐστὶν ἐν πᾶσιν, ἀδιάκριτος, κοινωνική. Πάλιν· Ἐάν ἴδης (61), φησί, τῶν οἰκείων (62) ἢ φίλων, ἢ καθόλου ὧν γνωρίζεις (63) ἀνθρώπων, ἐν ἐρήμῳ πλανώμενον ὑποζύγιον, ἀπαγαγὼν ἀπόδος· κἂν οὖν τύχη (64) μακρὰν ἀφραστῶς ὁ δεσπότης, μετὰ τῶν σαυτοῦ (65) διαφυλάξας, ἄχρῃς ἂν κομίσῃται, ἀπόδος. Φυσικὴν κοινωνίαν διδάσκει τὸ εὐρημα παρακαταθήκην λογιζέσθαι, μηδὲ μνησικακεῖν τῷ ἐχθρῷ (66). *Πρόσταγμα Κυρίου πηγὴ ζωῆς ὡς ἀληθῶς, ποιεῖ* (67) *ἐκκλίνειν ἐκ παγίδος θανάτου.* Τί δέ; οὐχὶ τοὺς ἐπήλυδας (68) ἀγαπᾶν κελεύει, οὐ μόνον ὡς φίλους καὶ συγγενεῖς, ἀλλ' ὡς ἑαυτοὺς, κατὰ τε σῶμα καὶ ψυχὴν; Καὶ μὴν τὰ ἔθνη τετίμηκεν, καὶ τοῖς γε κακῶς πεποιηκόσιν οὐ μισοπονηρεῖ (69). Ἄντικρυς γοῦν φησιν· *Οὐ βδελύξῃ Αἰγύπτιον, ὅτι πάροικος ἐγένου κατ' Αἴγυπτον* (70), ἢ τοι τὸν ἐθνικὸν, ἢ καὶ πάντα τὸν κοσμικὸν (71), Αἰγύπτιον προσειπῶν. Τοὺς τε

a Prov. xx, 28; xi, 26; xiv, 21.

C (61) Ἐάν ἴδης. Horum præceptorum sensus exstat Exod. xxiii, 4; Deut. xxii, 1, 2, 3; verba, paucis mutatis, e Philone sumpta sunt.

(62) *Τῶν οἰκ.* Τινὸς τῶν οἰκείων, Philo.

(63) Ἡ καθόλου ὧν γνωρίζεις. Ἡ συνόλως ὧν οἶδας, Philo.

(64) *Κἂν οὖν τύχη.* Καὶ ἐάν ἄρα τύχη, Philo.

(65) *Μετὰ τῶν σ.* Philo: Μετὰ τῶν σῶν διαφύλαξον, ἄχρῃς ἂν ἐπανελθὼν κομίσῃται παρακαταθήκην, ἣν οὐκ ἔδωκεν, ἀλλ' ἦν αὐτὸς ἐξευρόν, ἐκ φυσικῆς κοινωνίας ἀποδίδως. *Asserva cum tuis, donec ille veniens, depositum recipiat, quod ille non donavit, sed quod inventum ultro reddis propter naturale jus societatis.*

(66) *Τῷ ἐχθρῷ.* Nempe Exod. xxiii, mentio τοῦ ἐχθροῦ facta est· Ἐάν δὲ συναντήσῃς τῷ βῆτι τοῦ ἐχθροῦ σου, etc.

(67) *Ποιεῖ.* Ποιεῖ δέ, Proverb.

D (68) *Τοὺς ἐπήλυδας.* Conf. Exod. xxii, 21, xxiii, 9; Levit. xix, 10, 33, 34; Numer. xv, 12, 13, ut etiam verba Philonis paulo superius posita.

(69) *Μισοπονηρεῖ.* Aptius, opinor, *μνησιπονηρεῖ*, id est *μνησικακεῖ*, illati mali memoriam servat: inquit Sylburgius. Recte: nam hæc Philonis verba imitatus est Clemens: *Θέεται δὲ εἰς τοῖς κακῶς πεποιηκόσιν μὴ μνησικακεῖν. ... Ἄντικρυς οὖν φησιν, Οὐ βδελύξῃ τὸν Αἰγύπτιον.* *Vult etiam injuriarum memoriam aboleri. Proinde diserte ait: « Αἰγύπτιον odio non prosequeris. »*

(70) *Κατ' Αἴγυπτον.* Interpretamentum Clementis: ἐν τῇ γῆ αὐτοῦ, Deuterou.

(71) *Πάντα τὸν κοσμ.* Superius pag. 580 edit. Paris. dixit *Ἄγυπτον* esse σύμβολον τοῦ κόσμου, *signum mundi*: unde dubitat, utrum *Ἄγυπτι* nomine notetur, qui e terra *Ἄγυπτι* fuit, vel alius quisquam in toto mundo.

πολεμίους (72), κἄν ἤδη τοῖς τείχεσιν ἐφροστώτες ἴωσιν, ἐλεῖν τὴν πόλιν πειρώμενοι, μήπω νομίζεσθαι πολεμίους, ἄχρις ἂν αὐτοὺς ἐπικηρυκευσάμενοι προσκαλέσωνται πρὸς εἰρήνην. Ναὶ μὲν (73) καὶ τῇ αἰχμαλώτῳ οὐ πρὸς ὕβριν ὀμιλεῖν κελεύει· ἀλλὰ τὰς ἡμέρας ἐπιτρέψας, φησὶ, πενθήσαι, ὡς βούλεται, μεταμφιάσας ὑστερον, ὡς γαμετῆ νόμῳ συνέργου· οὔτε γὰρ ἐφ' ὕβρει τὰς συνουσίας, οὐδὲ μὲν διὰ μισθαργίαν, ὡς ἐταίρας, ἀλλ' ἢ διὰ μόνην τῶν τέκνων γένεσιν (74), γίνεσθαι τὰς ὀμιλίας ἀξιῶσι. Ὁρᾶς φιλανθρωπίαν μετ' ἐγκρατείας; τῷ ἐρώντι, κυρίῳ τῆς αἰχμαλώτου γεγονότι, οὐκ ἐπιτρέπεται χαρίζεσθαι τῇ ἡδονῇ· ἀνακόπτει δὲ τὴν ἐπιθυμίαν διαστήματι μεμετρημένῳ, καὶ προσέτι ἀποκείρει τῆς αἰχμαλώτου καὶ τὰς τρίχας, ἵνα τὸν ἐφύβριστον οὐσωπήσῃ ἔρωτα· εἰ γὰρ λογισμὸς ἀναπαίθει γῆμαι, καὶ γενομένης αἰσχροῦς ἀνιέξεται. Ἐπειτα ἐάν τις, τῆς ἐπιθυμίας κατάκορος γινόμενος, μηκέτι κοινωνεῖν τῇ αἰχμαλώτῳ καταξιώσῃ, μηδὲ πιπράσκειν ταύτην ἐξεῖναι διατάσσεται, ἀλλὰ μηδὲ ἐτι θεράπειαν ἔχειν, ἐλευθέραν δὲ εἶναι, καὶ τῆς οἰκετίας ἀπαλλάττεσθαι βούλεται, ὡς μή, γυναικὸς ἐτέρας ἐπεισελθούσης, πάθῃ τι τῶν κατὰ ζηλοτυπίαν ἀνήκεστον (75). Τί δέ; καὶ (76) ἐχθρῶν ὑποζύγια ἀχθοφοροῦντα συνεπικουφίζειν καὶ συνεγείρειν προστάσσει, πόρρωθεν διδάσκων ἑμᾶς ὁ Κύριος ἐπιχειρεκακίαν μὴ ἀσπάζεσθαι, μηδὲ ἐφῆδεσθαι τοῖς ἐχθροῖς· ἵνα, τούτοις ἐγγυμνασαμένους, ὑπὲρ τῶν ἐχθρῶν προσεύχεσθαι διδάξῃ. Οὔτε γὰρ φθονεῖν (77) καὶ ἐπὶ τοῖς τοῦ πέλας ἀγαθοῖς λυπεῖσθαι προσῆκεν, οὐδὲ μὲν ἐπὶ τοῖς τοῦ πλησίον κακοῖς ἡδονὴν καρποῦσθαι. Κἄν πλανώμενον (78) μέντοι, φησὶν, ἐχθροῦ τινος ὑποζύγιον εὐρησῇ, τὰ τῆς διαφορᾶς διαλιπὼν ὑπεκκαύματα, ἀπαγαγὼν ἀπόδος· τῇ γὰρ ἀμνηστία (79) ἔπεται ἡ καλοκάγαθία· καὶ ταύτη ἡ τῆς

Præceptum Domini, quod est revera fons vitæ, facit declinare a laqueo mortis ^a. Quid vero? amicum jubet diligere advenas, non solum ut amicos et cognatos, sed etiam ut nos ipsos, et animo, et corpore? Jam vero gentes quoque honoravit, et nec in eos, qui male fecerunt, infenso est animo. Aperte itaque dicit: *Non abominaberis Ægyptium, quoniam fuisti advena in terra Ægypti* ^b: vel hunc rem istius gentis, vel etiam e quavis alia mundi regione vocans Ægyptium: et hostes, etiamsi muris immineant, conantes urbem capere, nondum hostes vult existimari, priusquam missis ad eos legatis ad pacem provocaverint. Quinetiam ne cum captiva quidem vult contumeliosam esse consuetudinem. Sed cum ei, inquit, permiseris triginta diebus ut vult lugere, cum ejus postea vestes mutaveris, tanquam cum uxore legitime cum ea congregere. Non enim solius libidinis causa, sed propter solam liberorum procreationem vult esse consuetudinem. Vides una cum continentia humanitatem? domino **172** amanti captivam non permittit explere voluptatem, sed præstituto spatio resecat cupiditatem: et præterea tondet etiam captivæ pilos, ut probrosum retundat amorem. Si enim ei suadet ratio ut uxorem ducat, eam retinebit, etiam si turpis evaserit. Deinde si quis expleta cupiditate, noluerit amplius cum captiva habere consuetudinem, neque eam ei licere vendere constituit, sed neque amplius habere ancillam, verum vult esse liberam, et liberari a servitute, ne si alia fuerit ingressa mulier, ei grave aliquid et intolerabile accidat ex zelotypia. ✕ Quid vero? inimicorum quoque jumenta onere pressa allevare et erigere præcipiens, eminus nos docet Dominus, non

✕ P. 476 ED. POTTER. ^a Prov. xiv, 27. ^b Deut. xxiii, 7.

(72) *Τοὺς τε πολεμίους*. Deut. xx, 10. Philo pag. 706: Χρηστὰ δ' ἕτερα καὶ μεστὰ ἡμερότητας ὑπὲρ τῶν πολεμίῳν ἀξιῶσι γὰρ αὐτοὺς, κἄν ἐπὶ θύραις ὦσιν, ἤδη τοῖς τείχεσιν ἐφροστώτες ἐν πανοπλίαις, καὶ ταῖς πόλεσιν ἐφιστάντες, μήπω νομίζεσθαι πολεμίους, ἄχρις ἂν αὐτοὺς, ἐπικηρυκευσάμενοι, προσκαλέσωνται πρὸς εἰρήνην. *Ac ne belli quidem jus ab humanitate alienum est. Vult enim, etiamsi armati portis immineant ac mœnibus, nondum tamen pro hostibus habere, nisi per caduceatorem ad pacem invitati, conditiones aspernati fuerint.*

(73) *Ναὶ μὲν*. Hæc præcepta quoad sensum exstant Deuter. xxi, 10 et seq. Porro totum hunc locum, in quo de mulieribus captivis agit auctor, plenius explicatum videre licet apud Philonem, pag. 706, 707. Conf. Strom. iii, pag. 195 edit. Sylburg., pag. 456 edit. Paris.

(74) *Διὰ μόνην τέκνων γ*. Similia superius dixit *Pædagog.* lib. ii, cap. 10, pag. 187, 191, 192, et infra Strom. iii, pag. 456 edit. Paris.

(75) *Ἀνήκεστον*. Si cui ἀνήκεστων magis arriserit, is Philonem sequi poterit, ejus hæc sunt verba: Μὴ γυναικὸς ἐτέρας ἐπεισελθούσης, ἐξ ἔριδος, οἷα φιλεῖ κατὰ ζηλοτυπίαν, πάθῃ τι τῶν ἀνήκεστων. *Ne forte superinducta muliere alia, contentione, ut fieri solet, per zelotypiam exorta, prior fastidita gravius aliquid patiatur.*

(76) *Τί δέ καὶ*. Legi potest etiam ἐτι δὲ καὶ..... sub'ata interrogationis nota. SYLBURG. — Philo pag. 707: Ἐτερα δ' ἐφ' ἐτέροις ἐπαντλῶν ὡσὶ φιλη-

κόσις ἡμερότητα προστάττει κἄν ἐχθρῶν ὑποζύγια, ἀχθοφοροῦντα, τῷ βάρει πιεσθέντα προσπέσῃ, μὴ παρελθεῖν, ἀλλὰ συνεπικουφίσει καὶ συνεγείρει· πόρρωθεν ἀναδιδάσκων τὸ μὴ τοῖς ἀβουλήτοις ἐφῆδεσθαι, βαρύνοντι πάθος τὴν χειρεκακίαν εἰδώς. *Adduntur et alia præcepta humanitatis, et cumulatim ingeruntur auditoribus: etiamsi inimici jumentum conciderit sub onere, noli præterire, sed sublevantem erigentemque adjura; nimirum in minimis quoque docet, non gaudendum alienis adversitatibus, sciens molestum esse affectum exsultationem in alienis miseriis.* Conf. Exod. xxiii, 4, 5; Deuteron. xxii, 4.

(77) *Φθονεῖν*. Φθόνον et χαιρεκακίαν pariter distinguit etiam Philo, loco jam dicto: Ὁ μὲν ἐπὶ τοῖς τοῦ πέλας ἀγαθοῖς λύπην, ἢ δὲ χαρὰν τοῖς τοῦ πλησίον κακοῖς κατεργάζεται. *Invidia proximi felicitate offenditur, altera vero lætatur ejus calamitatibus.*

(78) *Κἄν πλανῶν*. Eadem dicit etiam Philo, nisi quod pro ὑποζύγιον εὐρησῇ illic habeat ἴδης ὑποζύγιον· εἰ μοχ καταλιπὼν ὑπεκκαύματα τοῖς βαρυτέροις ἤθεσι.

(79) *Τῇ γὰρ ἀμνηστία*. Hæc paulo clarius exposuit Philo: Οὐ γὰρ ἐκείνον μᾶλλον ὀνήσεις ἢ σαυτὸν· ἐπειδὴ τῷ μὲν ἄλογον ζῶον, καὶ οὐδενὸς ἰσως ἀξίον περιγίνεται, σοὶ δὲ τὸ μέγιστον καὶ τιμιώτατον τῶν ἐν τῇ φύσει, καλοκάγαθία. Διέξεισι δὲ καὶ τῆς τὸ ἀναγκαῖον, ὡς περ σκιά σώματος, καὶ τῆς ἐχθροῦ διάλυσις. *Id enim non magis illi, quam tibi, proderit. Lucrabitur ille brutum fortasse non magis præ-*

esse exultandum in aliorum malis, neque in miseris inimicorum lætandum, ut in his exercitatos pro inimicis quoque doceat orare. Neque enim invidere, et propter proximi bona dolore affici convenit, neque propter mala proximi, gaudii usuram percipere. Quod si alicujus, inquit, inimici errans jumentum inveneris, contentione interno relicto incendio, ipsum abduc et redde. Injuriam enim oblivionem consequitur vera vitæ probitas : et eam, inimicitiarum dissolutio. Hinc apparamur ad concordiam, ea vero nos veluti manu deducit ad beatitudinem. Et si aliquem ex consuetudine inimicum existimaveris, eum autem vel a cupiditate, vel ira citra rationem decipi deprehenderis, converte ad vitæ probitatem. Jamne videtur humana lex et benigna, quæ est *παιδαγωγὸς ἀπὸ τοῦ Θεοῦ* et Deus idem bonus cum justitia, ab initio usque ad finem unoquoque genere apte usus ad salutem? « Miseremini, inquit Dominus, ut misericordiam consequamini; remittite, ut remittatur vobis; ut facitis, ita fiet vobis; ut datis, ita dabitur vobis; ut judicatis, ita judicabimini; ut benigni estis, ita vobiscum agatur benigne; *qua mensura mensi fueritis, remetietur vobis* ^b. » Præterea eis, qui propter victum serviunt, infamiam omnino irrogari prohibet : et iis, qui propter debita redacti sunt in servitutem, septimo anno dat plenas inducias. Quinetiam prohibet supplices dare ad supplicium. Est ergo verissimum illud eloquium : *Sicut probatur*

^a Galat. iii, 24. ^b Matth. vii, 2.

tui : tu honestatem, qua nil in rerum natura pretiosius. Hanc necessario sequetur, sicut umbræ corpus, finis simultatis. Dein, paucis interjectis, dicit præcipue contendisse Moysen, ut stabiliret ὁμόνοιαν, κοινωνίαν, ὁμοφροσύνην, κρᾶσιν ἔθων, ἐξ ὧν . . . τὸ σύμπαν ἀνθρώπων γένος εἰς τὴν ἀνωτάτω προέλθοιεν εὐδαιμονίαν : *concordiam, societatem, unitatem, morumque consensum, unde universo humano generi contigerit summa felicitas.*

(80) *Ἐλεεῖτε.* Hæc præcepta, quoad sensum, occurrunt Matth. v, vi, vii; Luc. vi.

(81) *Ἔτι.* A Christi præceptis ad Moysi leges revertitur : quæ exstant Levit. xxv, 59, 40 seq.; Exod. xxi, 2, 5 seq.; Deut. xv, 12, 15 seq. Eadem apud Philonem occurrunt pag. 707, 708.

(82) *Τοὺς τροφῆ δουλεύοντας.* Sic vocat ingenuos homines, qui indigentia coacti, operam suam aliis locabant : quos, ut ait Philo, jussit legislator, μηδὲν ἀνάξιον ὑπομένειν τῆς εὐγενοῦς ἐλευθερίας, *nil hominibus liberis indignum pati* : quod Clemens ἀτιμάζεσθαι, *ignominiam pati*, dicit.

(83) *Ἐπεχειρίαν τῆς εἰς πᾶν.* Cum τῆς εἰς πᾶν subaudiendum δουλείας, ut sit, *perpetuæ servitutis*, inquit Sylburg. Verum scribendum potius ἐπεχειρίαν τὴν εἰς πᾶν, vel ἐπεχειρίαν εἰς πᾶν, omisso artificio. Philo : Διδούς ἐπεχειρίαν εἰς ἅπαν ἐνιαυτῶ εὐδόμενῳ. *Dans plenas inducias anno septimo.*

(84) *Ἀλλὰ καὶ ἰκ.* Hoc latius exposuit Philo, loco superius dicto.

(85) *Ὡς περ.* Prov. xvii, v. 3 : *Ὡς περ δοκιμάζεται ἐν καμίνῳ ἄργυρος καὶ χρυσός, οὕτως ἐκλέγεται καρδίαι παρὰ Κυρίου.* Sicut probatur in camino argentum et aurum, sic electa corda apud Dominum. Latina ad verbum ex Hebræo : *Sicut igne probatur argentum et aurum camino, ita probat corda Dominus.* Aquila, Symmachus, et Theodotio, καὶ δοκιμάζων καρδίας Κυρίου. In editione Romana hæc

ἔχθρας διάλυσις. Ἐντεῦθεν εἰς ὁμόνοιαν καταρτιζόμεθα· ἢ δὲ εἰς εὐδαιμονίαν χειραγωγεῖ. Καὶ τὸν ἐξ ἔθους ἐχθρὸν ὑπολάβης, παραλογιζόμενον δὲ τοῦτον ἀλόγως ἦτοι ἐπιθυμία ἢ καὶ θυμῷ καταλάβης, ἐπιστρεψὸν αὐτὸν εἰς καλοκάγαθίαν. Ἄρα ἤδη καταφαίνεται φιλόανθρωπος καὶ χρηστὸς ὁ νόμος ὁ εἰς Χριστὸν παιδαγωγῶν; Θεὸς τε ὁ αὐτὸς ἀγαθὸς μετὰ δικαιοσύνης, ἀπὸ ἀρχῆς εἰς τέλος ἐκάστῳ γένοι προσφυῶς εἰς σωτηρίαν κεχρημένος; « Ἐλεεῖτε (80), φησὶν ὁ Κύριος, ἵνα ἐλεηθῆτε· ἀφίετε, ἵνα ἀφεθῆ ὑμῖν· ὡς ποιεῖτε, οὕτω ποιηθήσεται ὑμῖν· ὡς δίδοτε, οὕτω δοθήσεται ὑμῖν· ὡς κρίνετε, οὕτω κριθήσεσθε· ὡς χρηστεύεσθε, οὕτω χρηστευθήσεται ὑμῖν· ὡς μέτρω μετρεῖτε, ἀντιμετρηθήσεται ὑμῖν. » Ἔτι (81) τοὺς τροφῆ δουλεύοντας (82) ἀτιμάζεσθαι κωλύει· τοῖς τε ἐκ δανείων καταδουλωθεῖσιν, ἐπεχειρίαν τῆς εἰς πᾶν (83) δίδωσιν ἐνιαυτῶ εὐδόμενῳ. Ἀλλὰ καὶ ἰκέτας (84) ἐκδιδόναι εἰς κόλασιν κωλύει. Παντὸς οὖν μᾶλλον ἀληθὲς τὸ λόγιον ἐκεῖνο· Ὡς περ (85) δοκιμάζεται χρυσὸς καὶ ἄργυρος εἰς κάμινον, οὕτως ἐκλέγεται καρδίας ἀνθρώπων Κύριος. Καὶ, Ὁ μὲν ἐλεήμων (86) ἀνὴρ μακροθυμεῖ· ἐν παντί τε μεριμνῶντι ἔνεστι σοφία ἐμπεσεῖται γὰρ μέριμνα ἀνδρὶ νοήμονι· φροντιστῆς τε ὢν, ζωὴν ζητήσῃ· καὶ ὁ ζητῶν τὸν Θεὸν εὐρήσει γινώσκῃ μετὰ δικαιοσύνης. Οἱ δὲ ὀρθῶς ζητήσαντες αὐτὸν εἰρήρην εὕρον. Ἐμοὶ δὲ δοκεῖ καὶ Πυθαγόρας (87) τὸ ἡμέρον τὸ περὶ τὰ ἄλογα ζῶα παρὰ τοῦ νόμου εἰληφέναι. Αὐτίκα (88) τῶν γεννωμένων κατὰ τε τὰς ποιμένας κατὰ τε τὰ

adnotantur : Scholion, ἐκλέγεται καρδίας Κυρίου, quomodo legit Clemens. Bene sit animæ doctissimi viri G. Herveti, qui si viveret, nobis gratias ageret. COLLECT.

(86) Ὁ μὲν ἐλ. Hæc e variis Scripturæ locis concinnavit auctor : ut Proverb. xix, 41 : Ἐλεήμων ἀνὴρ μακροθυμεῖ. Prov. xiv, 25 : Ἐν παντί μεριμνῶντι ἔνεστι περισσόν. Prov. xvii, 12 : Ἐμπεσεῖται μέριμνα ἀνδρὶ νοήμονι.

(87) Πυθαγόρας. Dicitur Pythagoras animalia neque in cibum, neque in sacrificia, cedere voluisse. Jamblichus in *Vita Pythag.* i, 24 : Καὶ αὐτὸς οὕτως ἐξῆσεν, ἀπεχόμενος τῆς ἀπὸ τῶν ζώων τροφῆς, καὶ τοὺς ἀναιμάκτους βωμοὺς προσκυνῶν. *Et ipse sic vixit, abstinens ab animalium carne, et altaria nullo sanguine polluta colens.* Conf. Clemens Strom. vii, et Laertius in Pythagora. Sunt tamen, qui dicant, eum reliqua animalia in cibum permisisse, μόνων δὲ ἀπέχεσθαι ἀροτῆρος βοῦς καὶ κριοῦ· solis vero bove aratore et ariete abstinuisse, ut refert Laertius lib. viii, seg. 20.

(88) Αὐτίκα. Locus corruptus. Ostendit Pythagoram, hoc quoque ex lege hausisse, quod voluerit recens natis parci animalibus. Auctor, ut magis cum lege, et inprimis loco, quem adducit infra, accommodet Pythagoræ scitum, ait eum eandem habuisse causam, quam lex habuit, fecisse enim id partim matrum, partim ipsius fetus causa. At Pythagoras simpliciter nulla diis mactabat animalia. Et, ut docet Jamblichus, idem hoc vetabat illis, qui vacabant contemplationi, cum reliquis permetteret, quos ἀκουστάς dicebat. Quare? quia qui perpetuo contemplantur, proxime ad Deum accedunt : contemplationi autem ἡ κρεωφαγία officit, διὰ τὸ παχὺ τῆς ἀναδόσεως. Scribe autem locum hoc modo : Αὐτίκα τῶν γεννωμένων κατὰ τε τὰς ποιμένας κατὰ τε τὰ αἰπόλια καὶ βουκόλια, τῆς παραχρῆμα ἀπολαύ-

αἰπόλια καὶ βουκόλια, τῆς παραχρῆμα ἀπολαύσεως, μηδὲ ἐπὶ προφάσει θυσιῶν, διηγόρευσε, ἐκ γονέων τε ἕνεκα, καὶ μητέρων, εἰς ἡμερότητα τὸν ἄνθρωπον κάτωθεν ἀπὸ τῶν ἀλόγων ζώων ἀνατρέφων. Χάρισαι (89) γοῦν, φησί, τῇ μητρὶ τὸ ἔκγονον, κὰν ἐπτά τὰς πρώτας ἡμέρας· εἰ γὰρ μηδὲν (90) ἀναίτιως γίνεται, γάλα τε ἐπομβροῖται ταῖς τετοκυῖαις εἰς διατροφήν τῶν ἐκγόνων, ἀποσπῶν (91) τῆς τοῦ γάλακτος οἰκονομίας τὸ τεχθὲν, ἀτιμάζει τὴν φύσιν. Δυσωπήσθωσαν (92) οὖν Ἕλληνες, καὶ εἰ τις ἕτερός ἐστι τοῦ νόμου κατατρέχων· εἰ ὁ μὲν καὶ ἐπὶ ἀλόγων ζώων χρηστεύεται, οἱ δὲ καὶ τὰ τῶν ἀνθρώπων ἐκτιθέασιν ἔγγονα (93), καίτοι μακρόθεν καὶ προφητικῶς ἀνακόπτοντος αὐτῶν τὴν ἀγριότητα τοῦ νόμου διὰ τῆς προειρημένης ἐντολῆς· εἰ γὰρ τῶν ἀλόγων τὰ ἔκγονα διαξεύγνυσθαι τῆς τεκούσης πρὸς τῆς γαλακτουχίας ἀπαγορεύει, πολὺ πλέον ἐπὶ ἀνθρώπων τὴν ὤμην καὶ ἀτιθάσσευτον προθεραπεύει γνώμην, ἢ εἰ καὶ τῆς φύσεως, μαθήσεως γοῦν μὴ καταφρονῶσιν. Ἐρίφων μὲν γὰρ καὶ ἀρνῶν ἐμφορεῖσθαι ἐπιτέτραπται· καί τις ἴσως ἀπολογία τῷ διαξεύξαντι τῆς τεκούσης τὸ ἔκγονον· ἡ δὲ τοῦ παιδίου ἐκθεσις τίνα τὴν αἰτίαν ἔχει; Ἐχρῆν γὰρ μηδὲ τὴν ἀρχὴν γῆμαι τῷ μηδὲ παιδοποιεῖσθαι γλιχομένῳ, ἢ δι' ἡδονῆς ἀκρᾶσιαν, παιδοκτόνον γεγονέναι. Πάλιν αὖ ὁ χρηστὸς νόμος ἀπαγορεύει ἡμέρα (94) τῇ αὐτῇ συγκαταθῆναι ἔκγονον καὶ μητέρα. Ἐντεῦθεν καὶ Ῥωμαῖοι (95), εἰ καί τις ἔγκλος καταδικασθεῖη τὴν ἐπὶ θανάτῳ, οὐ πρότερον ἐῶσιν ὑποσχεῖν τὴν τιμωρίαν πρὶν ἢ ἐκτεκεῖν. Ἄντικρυς γοῦν καὶ ὅσα τῶν ζώων (96) κυοφορεῖ, ὁ νόμος οὐκ ἐπιτρέπει, ἄχρις ἂν ἀποτέκη, σφαγιάζεσθαι, μακρόθεν ἐπισχῶν τὴν εὐχέρειαν τῶν εἰς ἄνθρωπον ἀδικούντων. Οὕτως ἄχρι (97) καὶ τῶν

A *aurum et argentum in fornace, ita Dominus eligit & corda hominum. Et : Vir quidem misericors est longanimis; et in quolibet qui est sollicitus, inest sapientia. In virum enim intelligentem cadit sollicitudo; et qui est sollicitus ac curam gerit, vitam quæret; et qui Deum quærit, inveniet cognitionem cum justitia. Qui eum autem recte quæsiverunt, pacem invenerunt*^a. *Mihi autem videtur etiam Pythagoras suam in animantes rationis expertes mansuetudinem a lege accepisse. Ecce enim iis, quæ in ovium et caprarum gregibus boumque armentis nascuntur, protinus uti interdixit, ne prætextu quidem sacrificiorum, patrum et matrum gratia, hominem ad mansuetudinem vel ex infirais a brutis animantibus educens. Concede, inquit, matri fetum, vel septem primis diebus. Si enim nihil fit sine causa, et enixis animantibus lac redundat ad fetus nutriendos : qui a dispensatione lactis fetum avellit, naturam afficit contumelia. Erubescant ergo Græci, et si quis est alius, legem insectari; cum ea quidem vel in bestias benigna sit, illi autem etiam hominum fetus exponunt, quanquam longe ante et propheticè eorum feritatem lex per hoc præceptum excinderet. Si enim fetus bestiarum a matre separari prolibet ante lactis effusionem : multo magis in hominibus crudeli et immani menti præparat remedium, ut etsi naturam, disciplinam certe non negligant. Hælis enim et agnis eis impleri permissum est; et aliqua quidem fortasse fuerit excusatio ei, qui fetum a matre separat; infantis autem expositionis quænam causa fuerit? Ab initio enim oportebat ne uxorem quidem ducere ei, qui non cupiebat procreare libe-*

✠ P. 477 ED. POTTER, 400 ED. PARIS.

^a Prov. xix, 11; xiv, 23; xvii, 12.

σεως, μηδὲ ἐπὶ προφάσει θυσιῶν συγχωρήσας, διηγόρευσε, ἐκγόνων τε ἕνεκα καὶ μητέρων· εἰς ἡμερότητα τὸν ἄνθρωπον κάτωθεν ἀπὸ τῶν ἀλόγων ζώων ἀνατρέφων. HEINSIUS. — C. Rittershusio legendum videtur ὅς αὐτίκα, vel αὐτίκα γὰρ· εἰ postea cum Heinsio, ἐκγόνων uno vocabulo, pro ἐκ γονέων. « Hoc enim, inquit, vult Clemens, tam ipsorum fetuum, quæ ipsi sunt ἔκγονα, quam matrum, rationem habitam fuisse a legislatore. » Hæc ille in not. ad Porphyrium *De vita Pythagoræ*. Et quidem ἐκγόνων, seu, quod idem est, ἔγγόνων, veram esse lectionem, e Philone constat, cujus verba sunt hæc, pag. 708, 709 : Κελεύει γὰρ ἔν τε ἡμέραις ἀγέλαις, κατὰ τε ποίμας, καὶ αἰπόλια, καὶ βουκόλια, τῆς παραχρῆμα τῶν γεννωμένων ἀπολαύσεως ἀπέχεσθαι, μήτε πρὸς ἐδωδὴν μήτε προφάσει θυσιῶν λαμβάνοντας. Ὡμῆς γὰρ ὑπέλαβεν εἶναι ψυχῆς ἐφεδρεῦσιν ἀποκυτσκομένοις, ἀνυπέροθετον διάξευξιν ἐκγόνων τε αὖ καὶ μητέρων, etc. *Jubet enim abstinere ab omnibus recens natis tam in armentis quam in gregibus, vetuis ea vel mensæ inferri, vel altari. Nimirum crudèle existimavit facinus, insidiari parturientibus, et protinus a matribus fetus rapere. E quo loco post θυσιῶν apud Clementem inseri possit λαμβάνοντας· quamvis nec Heinsianum συγχωρήσας, incommodum sit. Porro de præceptis quæ ad animalia spectant, conf. Levit. xxii, 27, 28; Exod. xxii, 30; xxiii, 19; xxxiv, 26; Deuter. xiv, 21; xxii, 6, 7.*

(89) *Χάρισαι*. Philo, paucis interjectis, hoc modo pergit : *Χάρισαι, φησί, τῇ μητρὶ τὸ ἔκγονον, εἰ καὶ μὴ τὸν σύμπαντα χρόνον, ἐπτά γοῦν τὰς πρώτας ἡμέρας, γαλακτοτροφῆσαι. Sine, inquit, ut mater*

setum suum lacte alat, si non diutius, saltem septem dies. Dein alia addit iis, quæ de lacte infert Clemens, non dissimilia.

(90) *Εἰ γὰρ μ.* Apud Plutarchum quoque p. 272 similiter legitur, εἰ γὰρ οὐδὲν ἀναίτιως πέφυκε γενέσθαι· itemque apud Basil. p. 22. H. SYLBURG.

(91) *Ἀποσπῶν*. Malim cum articulo, ὁ ἀποσπῶν. *Id.*

(92) *Δυσωπήσθωσαν*. Malim *δυσωπείσθωσαν*, præc. temp. *Id.* — Similem apostrophum apud Philonem, loco superius dicto, videre licet.

(93) *Ἐκτιθέασιν ἔκγονα*. Quam fuerit hoc apud Græcos more receptum, videre licet in *Archæologia* nostræ *Græcæ* lib. iv, cap. 14.

(94) *Ἡμέρα*. Philo pag. 711 : *Προσδιαταξάμενος μὴ θύειν τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ μητέρα καὶ ἔκγονον. Adjecto hoc præcepto, ne quis eodem die matrem cum suo fetu mactaret.*

(95) *Ῥωμαῖοι*. Vide Quintiliani *Declamat.* SYLBURG. — Philo generalius, ἔνιοι τῶν νομοθετῶν, quidam legislatores. Is porro hæc argumenta copiose tractavit libri superius dicti pag. 709, 710, 711.

(96) *Ὅσα τῶν ζώων*. Philonis verba sunt etiam hæc, p. 710 : *Ὅσα τῶν ζώων κυοφορεῖ, μὴ ἐπιτρέπων, ἄχρις ἂν ἀποτέκη, σφαγιάζεσθαι, ... ὑπὲρ τοῦ μακρόθεν ἐπισχεῖν τὴν εὐχέρειαν τῶν εἰωθότων πάντα φύρειν. Gravida fetu animalia non permittens mactari, nisi partu levato; e longinquo eorum temeritatem compescens, qui omnia confundunt.*

(97) *Οὕτως ἄχρι*. Philo pag. 710, 711 : *Ἄχρι καὶ τῶν ἀλόγων ζώων τὸ ἐπισκεῖν ἐπιτείνει, ἢ ἐν τοῖς νόμοις πᾶσιν ἀσκήσαντες, πολλῇ τινι περισσίᾳ χρώ-*

ros, potius quam per voluptatis intemperantiam, filii fieri homicidam. ✕ Rarsus autem benigna Lex prohibet eodem die fetum et matrem sacrificare. Hinc etiam Romani, si qua mulier prægnaus fuerit damnata capitis, non prius permittunt, ut supplicium subeat, quam pepererit. Aperte itaque quæcunque uterum gerunt animalia, Lex non prius mactari permittit, quam pepererint, eminus cohibens hominum ad injuriam in homines faciendam propensionem. Ita vel usque ad bruta animantia extendit benignitatem : ut cum eam in ea quæ sunt diversi generis, exercuerimus, longe majori humanitate utamur in ea quæ sunt ejusdem generis. Qui autem in quorundam animantium ventres ante partum calces impingunt, ut contemperata lacte carne vescantur, matricem, quæ est creata ad generationem, faciunt sepulcrum fetus, qui gestatur in utero : cum Lex aperte jubeat : *Sed neque coques agnum in lacte matris suæ*^a. Non fiat enim, inquit, id, quod est viventis nutrimentum, interempti animalis condimentum : neque quod est vitæ causa, opem ferat ad consumptionem corporis. Eadem autem Lex edicit, *ne obturetur os bovi trituranti*. Oportet enim *operarium dignum censere nutrimento*^b. **173** Et prohibet simul in aratro conjungere bovem et asinum : fortasse quidem

ἄλλογων ζώων τὸ ἐπιεικὲς ἀπέτειναν· ἵνα, ἐν τοῖς ἀνομογενέσιν ἀσκήσαντες πολλῆ τινι περιουσίᾳ φιλοφροσύνης ἐν τοῖς ὁμογενέσι χρησόμεθα. Οἱ δὲ καὶ περιλακτίζοντες (98) τὰς γαστέρας πρὸ τῆς ἀποτέξεως ζώων τινῶν, ἵνα θῆ γάλακτι ἀνακακεραμένην σάρκα θοινάζωνται, τάρσον τῶν κυσοφορουμένων τὴν εἰς γένεσιν κτισθεῖσαν μήτραν πεποιήκασι, διαβρόχην τοῦ νομοθέτου καλεῦντος· Ἄλλ' οὐδὲ ἐψήσεις (99) ἄρνα ἐν γάλακτι μητρὸς αὐτοῦ· μὴ γὰρ γινέσθω ἡ τοῦ ζῶντος τροφή ἡδυσμα τοῦ ἀνααιρεθέντος ζώου, φησὶν, ἡ σὰρξ (1)· μηδὲ τὸ τῆς ζωῆς αἴτιον συνεργὸν τῆ τοῦ σώματος κτανάλυσει γινέσθω. Ὁ δὲ αὐτὸς (2) νόμος διαγορεύει, βοῦν ἀλοῶντα μὴ φριμοῦν· δεῖ γὰρ (3) καὶ τὴν ἐργάτην τροφῆς ἀξιοῦσθαι· ἀπαγορεύει τε ἐν ταύτῃ καταξευγνύναί ποτὸς ἄρουρον γῆς (4) βοῦν καὶ ὄνον (5)· τάχα μὲν καὶ τοῦ περὶ τὰ ζῶα ἀνοικτείου στοχασάμενος, θελῶν δ' ἄρνα, μηδένα τῶν ἑτεροθετῶν ἀδικεῖν καὶ ὑπὸ ζυγὸν ἄγειν, οὐδὲν ἔχοντασ αἰτιάσασθαι ἢ ὅτι τὸ ἀλλογενὲς, ὅπερ ἐστὶν ἀναίτιον, μήτε κακία, μήτε (6) ἀπὸ κακίας ἐρμώμενον. Ἐμοὶ δὲ δοκεῖ καὶ μὴνύειν ἡ ἀλληγορία, μὴ δεῖν ἐπίσης καθαρῶ καὶ ἀκαθάρτῳ, πιστῶ τε καὶ ἀπίστῳ τῆς τοῦ Λόγου μεταδιδόναι γεωργίας· διότι τὸ μὲν ἐστὶ καθαρὸν, ὁ βοῦς, ὄνος δὲ τῶν ἀκαθάρτων λελόγισται. Δαψιλευόμενος δὲ τῆ φιλοφροσύνῃ ὁ χρηστὸς Λόγος,

✕ II. 478 ED. POTTER, 400-401 ED. PARIS. ^a Deut. xiv, 21. ^b Deut. xxv, 4; 1 Tim. v, 18.

μεθὰ φιλοφροσύνης, τοῦ μὲν λυπεῖν καὶ ἀντιλυπεῖν ἀλλήλους ἀπεχόμενοι. *Aequitatem ad bruta etiam extendit, ut in omnibus legibus exercitati, tanto magis mutuam humanitatem colamus, nec inferendo, nec referendo injuriam*. Quo loco, pro ἐν τοῖς νομοῖς πᾶσιν ἀσκ., ἐ quibus verbis commodus sensus i-llici haud potest, scribendum ex Clemente nostro ἐν τοῖς ἀνομογενέσιν ἀσκήσαντες, ut exercendo in ea, quæ diversi generis sunt, humanitatem, eandem erga nos invicem multo magis colere discamus.

(98) Οἱ δὲ καὶ περιλακ. Plutarchus in *De esu carnium* : Οἱ μὲν εἰς σφαγὴν ὄντων ὄθουντες ὄθειλους διαπύρους, ἵνα, τῆ βαφῆ τοῦ σιδήρου περισθεννύμενον τὸ αἷμα καὶ διαχεόμενον, τὴν σάρκα θρύψῃ καὶ μαλάξῃ· οἱ δὲ, οὔθασι συνὼν ἐπιτόκων ἐναλλόμενοι καὶ λακτίζοντες, ἵνα αἷμα καὶ γάλα καὶ λύθρον, διβρότων ὁμοῦ συμφθαρέντων, ἐν ὧδῶσιν ἀναδεύσαντες, ὧ Ζεῦ καθάρσιε, φάγῳσι τοῦ ζώου τὸ μάλιστα φλεγμαῖνον. Alii verubus ignitis porcos jugulant, ut ferri tinctura sanguis extinctus atque diffusus, carnem molliat, delicatamque reddat. Alii uberibus suum fetarum, instante jam partu, insiliunt, eaque calcant, ut sanguinem et lac et tabum fetus simul interfecti inter matris dolores eximentes, prohi placularis Jupiter ! maxime inflammatam animalis partem vorent. COLLECT.

(99) Ἄλλ' οὐδὲ ἐψ. Philo post verba jam dicta, hæc insuper addit : Φάσκων, « Ὅχι ἐψήσεις ἄρνα ἐν γάλακτι μητρὸς » πάνυ γὰρ ὑπέλαθεν εἶναι δευνόν, τὴν τροφήν ζῶντος ἡδυσμα γινέσθαι καὶ παράρτυσιν ἀνααιρεθέντος· κα .. τὴν τῶν ἀνθρώπων ἀκρασίαν τοσοῦτον ἐπιβῆναι, ὡς τῷ τῆς ζωῆς αἴτιῳ καταχρησασθαι καὶ πρὸς τὴν τοῦ ὑπολοίπου σώματος ἀνάλωσιν. *Dicens* : « Non coques agnum in lacte materno ; » judicavit enim valde iniquum, id, quod viventis animalis cibus fuerat, in condimentum occisi vertere ; et hominum intemperantiam eo progredi, ut vitali alimento abutatur ad absumendas corporis reliquias.

(1) Ἡ σὰρξ. Supervacuum est. SYLBERG. — Nec a Philone agnoscitur.

(2) Ὁ δὲ αὐτ. Philo : Ἄγχα· δὲ κάκεινον τὸν

νόμον, ὃς ... διαγορεύει, « βοῦν ἀλοῶντα μὴ φριμοῦν. » *Illa quoque lex laudabilis, quæ vetat, « bovi trituranti os obturari. »*

(3) Δεῖ γάρ. Hanc rationem præcedenti legis præcepto connectit Apostolus, 1 Tim. v, 18. Est autem ipsius Christi effatum : Ἄξιός γάρ ἐργάτης τοῦ μισθοῦ αὐτοῦ ἐστὶ, Luc. x, 7; Matth. x, 10.

(4) Καταξευγνύναί ποτὸς ἄρουρον γῆς. Γῆς redundat, ut paulo ante ἡ σὰρξ. Unde id in Latina versione recte omisit interpres. Nisi potius scribendum sit ἄρουρον γῆς, arationem terræ : vel ἄρουρον γῆς. Nam Philo, loco jam citato, ξευγνύναί ποτὸς ἄρουρον dixit.

(5) Βοῦν καὶ ὄνον. Μόσχον καὶ ὄνον, Deuter. xxii, 10. Sed Clemens Philonem sequitur, ejus verba sunt hæc, pag. 712 : Ἀπαγορεύει γὰρ ἐν ταύτῳ ξευγνύναί ποτὸς ἄρουρον βοῦν καὶ ὄνον, οὐ μόνον τοῦ περὶ τὰ ζῶα ἀνοικτείου στοχασάμενος, διότι τὸ μὲν ἐστὶ καθαρὸν, ὄνος δὲ τῶν οὐ καθαρῶν, . . . ἀλλ' ὁμως οὔτε τῆς τῶν ἀκαθάρτων ἀσφαλείας ὠλιγόρησεν, οὔτε τοῖς καθαρῶσι ἐψῆκεν ἰσχυρῶς πρὸ δίκης χρῆσθαι, μονονοῦκ ἀντικρυς βοῶν καὶ κακροχῶς τοῖς ὧτα ἔχουσιν ἐν ψυχῇ, μηδένα τῶν ἑτεροθετῶν ἀδικεῖν, οὐδενὸς ἔχοντασ αἰτιάσασθαι, ὅτι μὴ τὸ ἀλλογενὲς, ὅπερ ἐστὶν ἀναίτιον· ὅσα γὰρ μήτε κακία μήτε ἀπὸ κακίῶν, ἔξω παντὸς ἐγκλήματος ἵσταται. *Velut enim ibidem, ne arandi causa sub idem jugum mittantur bos et asinus ; non solum quoniam genere plurimum differunt ; bos enim purus, asinus impurus est : attamen impurorum etiam securitati prospicitur, purorum robori non plus, quam æquum est, permittitur, lege tantum non occlamante habentibus aures animæ, nemini alienigenæ injuriam inferre, in quo nil præterea sit culpabile, quam quod eterno genere sit, quod imputari in culpam non debet. Quidquid enim nec vitium est, nec a vitio proficiscitur, culpa vacat.*

(6) Μήτε κακία, μ. Sic edidimus, Philonem secuti. Prius scriptum fuit, κακία, in dativo casu. Unde locum hunc sic vertit interpres, *nec fit vitio, nec ex vitio proficiscitur.*

μηδὲ ὅσα τῆς ἡμέρου ὕλης (7) ἐστὶ, δένδροτομεῖν ταῦτα προσήκον εἶναι διδάσκει, μηδὲ μὴν κείρειν ἐπὶ λύμῃ στάχυν πρὸ τοῦ θερισμοῦ· ἀλλὰ μηδὲ συνόλωσ καρπὸν ἡμέρον διαφθείρειν, μήτε τὸν γῆς (8) μήτε τὸν τῆς ψυχῆς· οὐδὲ γάρ (9) τὴν τῶν πολεμίων χώραν τέμνειν ἐᾷ. Ναὶ μὴν καὶ γεωργικοὶ παρὰ τοῦ νόμου καὶ ταῦτα ὠφέληται· καλεῖται γάρ (10) τὰ νεόφυτα τῶν δένδρων ἐπὶ τριετίαν ἐξῆς τιθηνεῖσθαι, τὰς τε περιττὰς ἐπιφύσεις ἀποτέμνοντας, ὑπὲρ τοῦ μὴ βαρυνόμενα πιέζεσθαι, καὶ ὑπὲρ τοῦ μὴ κατακερματιζομένης τῆς τροφῆς δι' ἐνδειαν ἐξασθενεῖν, ἀροῦν (11) τε καὶ περισκάπτειν, ὡς μηδὲν παραβλαστάνον κοιλῆ τὴν αὐξησιν. Τὸν τε καρπὸν οὐκ ἐᾷ δρέπεσθαι ἀτελεῖ ἐξ ἀτελῶν, ἀλλὰ μετὰ τριετίαν (12) ἔπει τετάρτῳ, καθιερώσαντα (13) τὴν ἀπαρχὴν τῷ Θεῷ, μετὰ τὸ τελειωθῆναι τὸ δένδρον. Εἴη δ' ἂν οὗτος ὁ τῆς γεωργίας τύπος διδασκαλίας τρόπος· διδάσκων δεῖν τὰς παραφύσεις τῶν ἀμαρτιῶν ἐπικόπτειν, καὶ τὰς συναναβαλλούσας τῷ γονίμῳ καρπῷ ματαιίας τῆς ἐννοίας πώας, ἔστ' ἂν τελειωθῇ καὶ βέβαιον γένηται τὸ ἔργον τῆς πίστεως. Τῷ τε γάρ τετάρτῳ ἔπει, ἐπεὶ καὶ χρόνου χρεία τῷ κατηχομένῳ βεβαίως, ἢ τετράς τῶν ἀρετῶν καθιερούται· τῷ Θεῷ, τῆς τρίτης ἡδὴ μόνης συναπτώσεως, ἐπὶ τὴν τοῦ Κυρίου τετάρτην ὑπόστασιν (14) Θυσία (15) δὲ αἰνέσεως ὑπὲρ ὀλοκαυτώματα. Οὕτως γάρ σοι, φησὶ, δίδωσιν ἰσχὺν ποιῆσαι

⌘ P. 479 ED. POTTER, 401-402 ED. PARIS.

(7) Ἡμέρου ὕλης. Deut. xx, 19, 20, ξύλον καρπόδωρον. Sed Clemens Philonem secutus est. Eius verba sunt hæc : Ἐπιδαφιλευόμενος δὲ τὸ ἐπιεικὲς ... ἀπέριχκε τῶν ἀντικρῶν μήτε δένδροτομεῖν ὅσα τῆς ἡμέρου ὕλης, μήτε κείρειν ἐπὶ λύμῃ στάχυορουσαν πρὸ καιροῦ πεδιάδα, μήτε συνόλωσ καρπὸν διαφθείρειν. Adeo autem abundat æquitas legislatoris, ut diserte caveat, ne quis cadat frugiferas arbores, neve segetes in detrimentum colonorum ante tempus demetat, neve ullam fructum corrumpat.

(8) Τὸν γῆς. Malim cum articulo, τὸν τῆς γῆς, ut mox τὸν τῆς ψυχῆς. SYLBERG. — Porro τὸν τῆς ψυχῆς fructum, appellat animalium fetus, quibus parere jussit Moyses Deut. xx, 14.

(9) Οὐδὲ γάρ. Philo hæc adjicit : Καὶ προσυπερβάλλων, οὐδὲ τῶν πολεμίων χώραν τέμνειν ἐᾷν. Imo, quod amplius est, ne hostium quidem arbustu cadere sinit.

(10) Καλεῖται γάρ. Philo, libri superius dicti pag. 715 : Καλεῖται γάρ τὰ νέα φυτὰ τῶν δένδρων ἐπὶ τριετίαν ἐξῆς τιθηνεῖσθαι, τὰς τε περιττὰς ἐπιφύσεις ἀποτέμνοντας, ὑπὲρ τοῦ μὴ βαρυνόμενα πιέζεσθαι, καὶ ὑπὲρ τοῦ μὴ κατακερματιζομένης τῆς τροφῆς δι' ἐνδειαν ἐξασθενεῖν, γυροῦν τε καὶ περισκάπτειν, ἵνα μηδὲν τῶν ἐπὶ ζῆμι παραβλαστάνῃ. Τὸν τε καρπὸν οὐκ ἐᾷ δρέπεσθαι κατὰ μετουσίαν ἀπολάσεως, οὐ μόνον ἐπειδὴ ἀτελεῖ ἐξ ἀτελῶν ἐμελλεν ἔσεσθαι, etc. Jubet enim novellas plantas nutriri per triennium, resectis superfluis stolonibus, ne graventur onere, neve absumpto alimento in minuos ramulos languescant stirpes ipsæ : easdemque ablaqueari, ne quid in proximo succrescens, earum augmenta impediatur. Fructum quoque harum non sinit decerpi pro cujusque arbitrio, non solum quia imperfectus ex imperfectis nascitur, etc.

(11) Ἀροῦν. Ἀροῦν φυτὰ, arare plantas, dici non solet. Scribendum igitur, Philone auctore in verbis jam citatis, γυροῦν, ablaqueare. Sic Aratus Phænomen. v. 9 :

Καὶ φυτὰ γυρῶσαι, καὶ σπέρματα πάντα βαλέσθαι. Et plantas ablaqueare, et omnia semina injicere.

Ubi vetus scholiastes, quid sit γυρῶσαι, hoc modo

A etiam eo colligans, quod nulla sit inter eos animantes convenientia : simul autem significans, non oportere quemquam ex diversa gente injuria afficere, neque jugo subjungere, si nullius alterius rei eum possimus insimulare, quam quod sit diversi generis : quod quidem ✕ culpa caret, cum nec sit vitium, nec ex vitio proficiscatur. Mihi autem videtur quoque significare allegoria, Logi culturam non esse ex æquo communicandam mundo et immundo, fideli et infideli : quoniam bos quidem est mundus, in immundis autem reputatus est asinus. Redundanti autem quadam humanitate bonus Logos utens, nec quæ sunt frugiferæ mitisque materiæ arbores docet esse excidendas, neque segetem ante messem sola perniciæ causa tondendam : sed neque fructum mitem omnino interimendum, neque terræ, neque animæ : neque enim agros hostium permittit excindere. Jam vero qui sunt etiam studiosi agriculturæ, in his quoque possunt utilitatem a lege accipere : jubet enim arbores nuper plantatas, tribus annis ordine sequentibus fovere et alere, et superfluas, quæ adnascuntur, excindendo propagines, ne nimis gravatæ opprimantur, et ne alimento minutatim diviso imbecillæ fiant propter inopiam, arareque et circumfodere, ut nihil prope germinans ac pullulans prohibeat

explicat : Γυρῶσαι, φυτεῦσαι ἢ βόθρον ὀρούξαι, ἐν ᾧ τὰ φυτὰ κατατίθεται· ἢ καλῶς περισκάψαι, ἤγουν τὰ φυτὰ περιλαβεῖν κύκλῳ τῆ γῆ περὶ τὴν ἐπιφάνειαν, πρὸς τὸ μὴ ψύχεσθαι, ἢ γὰρ θερμασία συμβάλλεται αὐτοῖς· ἢ γυρῶσαι, τουτέστι κύκλῳ τῶν φυτῶν γῆν σιρῶσαι.

(12) Μετὰ τριετίαν. Philo in princip. pag. 714 : Μετὰ δὲ τριετίαν δύναται τελειογονεῖν ἔπει τετάρτῳ κατὰ τέλειον ἀριθμὸν· τετράδι δὲ καλεῖται δρέπεσθαι τὸν καρπὸν οὐ πρὸς ἀπόλαυσιν, ἀλλ' ὅλον αὐτὸν καθιεροῦν ἀπαρχὴν τῷ Θεῷ. At post triennium potest perfectos fructus gignere anno quarto juxta perfectum numerum. Tum vero jubet decerpere fructum, sed non ut in privatos usus vertatur, verum ut Deo primitiarum nomine sacretur.

(13) Καθιερώσαντα. Malim καθιερώσοντα, futuro temp. Id enim verba Philonis jam posita indicant.

(14) Τὴν τοῦ Κυρίου τετάρτην ὑπόστασιν. Sic vocare videtur humanam Christi naturam, quæ cum tribus divinis personis numerata, quaternionem quodammodo efficit.

(15) Θυσία. Quærit hoc loco G. Hervetus, quomodo hæc cum iis, quæ præcedunt, connectenda sint. Nec immerito, cum sermo abruptior sit. Quod vero suspicatur, quædam e Clementis codicibus excidisse, quæ ad sensum complendum necessaria sunt, id ei concedere haud opus est. Etenim Clemens, ut ornatus sermonis, sic etiam ordinis, et connexionis paulo negligentior esse solet. Cæterum Philo, cujus vestigia premit Clemens, cum enumerasset instituta, quibus putavit Judæos ad mansuetudinem exercitatos, a superbia autem et arrogantia, gravissimis vitiis, liberatos fuisse : principio p. 715 addit, legislatorem, quo magis superbiam compesceret, jussisse ut beneficiorum Dei memores essent ; eo fine, ut infirmitatem pristinam in animo servarent, et inde Deo magis grati redderentur : quod θυσίαν αἰνέσεως appellat Clemens. Nam gratus animus, inquit Philo, alienus est ab arrogantia, sicut e contrario ingratus est affinis superbiæ. Tum recitat ea Deut. viii, 18, verba, quæ hoc loco affert etiam

incrementum, et fructum non sinit imperfectum colligi ex imperfectis, sed post triennium, quarto anno, primitiis Deo prius consecratis, postquam arbor perfecta fuerit. Quæ agriculturæ figura utitur ad docendum, quod oporteat excindere peccatorum propagines, et, quæ una cum genitili fructu pullulant, inanes herbas cogitationis, donec perficiatur, et firmum fiat germen fidei. Quarto enim anno, quoniam tempore quoque opus est ei, qui stabiliter per catechesin instituitur, quaternio virtutum Deo consecratur, cum tertia jam sola conjungatur laudis super holocausta. ✠ *Hic enim, inquit, dat tibi vires ad faciendam virtutem*^a. Sin autem res tibi illuminatæ fuerint, cum vires ceperis et acquisieris, fac in cognitione virtutem. Per hæc enim ostendit et bona et dona a Deo suppeditari, et oportere nos, cum ministri facti simus divinæ gratiæ, seminare Dei beneficia, et eos, qui appropinquant, bonos et honestos reddere: ut quam maxime quidem temperans, continentis; qui est autem fortis, generosos; et sapiens intelligentes, et justus justos elliciat.

CAPUT XIX.

De vero Gnostico, quod sit Dei imitator, præcipue in beneficentia.

Hic est, qui ad imaginem et similitudinem Dei est **B** gnosticus, qui Deum imitatur quoad ejus fieri potest, nihil prætermittens eorum, quæ faciunt ad conciliandum, quatenus fieri potest, similitudinem, continens, sustinens, juste vivens, imperans animi perturbationibus, ea, quæ habet, impertiens, pro viribus benefaciens, et verbo, et opere. Hic est, inquit, *maximus in regno, qui fecerit ei docuerit*^b, Deum imitans, consimiliter beneficia conferendo. Sunt enim communiter utilia Dei dona. *Quicumque autem superbia aliquid agere aggressus fuerit, Deum, inquit, irritat*^c. Est enim arrogantia animæ vi-
✠ P. 480 ED. POTTER, 402 ED. PARIS.

Clemens: Οὗτος γάρ σοι, φησί, δίδωσιν ἰσχύον ποιῆσαι δόναμιν. *Hic enim, inquit, tibi præstat robur ad faciendam virtutem.* Clemens autem noster, iis, quæ apud Philonem interjacent, omiſſis, aliisque, pro more suo, insertis, connexionem sententiarum posthabita, pergit virtutes, gratitudinem, modestiam, et his consimiles, ex legis institutis præceptisque nobis proponere.

(16) Ἐάν δέ φωτ. Philo pag. 715: Εὐρωστεῖ σοι τὰ πράγματα; λαθὼν καὶ κτησάμενος σώματος ἰσχύον, ἦν ἴσως οὐ προσεδόκησας, ποιεῖ δόναμιν. *Bene se habent tua negotia? accepto igitur corporis robore, quod fortasse non expectaveras, exerce potentiam.* Est igitur φωτισθῆναι: apud Clementem idem, quod Philo εὐρωστεῖν dicit.

(17) Ἴνα ὡς ὅτι μ. Philo paulo post: Χρῆ δὲ καὶ τὸν φρόνιμον καὶ ἀγχίνουον ὡς ἐνι μάλιστα τοιούτους καὶ τοὺς πλησιάζοντας κατασκευάζειν, καὶ τὸν σώφρονα ἐγκρατεῖς, καὶ γενναίους τὸν ἀνδρείων, καὶ τὸν δίκαιον δικαίους, καὶ συνόλωσ ἀγαθοὺς τὸν ἀγαθόν. *Atqui decet, ut vir prudens et solers familiares reddat sibi similes, fortis item fortes, et justus justos, et in universum bonus bonos.*

(18) Κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν. Conf. finem Protreplici. Philo, loco jam dicto, hæc adjicit: Ἄλλως τε καὶ μάθημα ἀναδιδάσκει τῇ λογικῇ φύσει πρεπωδέστατον, μιμεῖσθαι Θεὸν καθόσον οἶόν τε, μηδὲν παραλιπὼν τῶν εἰς τὴν ἐνδεχομένην ὁμοίωσιν. *Alioquin etiam hic tradit præceptum rationali nature convenientissimum, ut Deum pro viribus imitetur, nihil omittens eorum quæ ad ejus similitudinem, quatenus fieri potest, conciliandam conducunt.*

(19) Οὗτος μ. Respicit Matth. v, 19: Ὅς δ' ἂν ποιῆσῃ καὶ διδάξῃ, οὗτος μέγιστος κληθήσεται ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν.

(20) Μιμούμενος. Philo ibidem: Ἴνα μιμήσῃ

A δόναμιν. Ἐάν δέ φωτισθῆ (16) σοι τὰ πράγματα, λαθὼν καὶ κτησάμενος ἰσχύον, ἐν γνώσει ποιεῖ δόναμιν. Ἐμφαίνει γὰρ διὰ τούτων τὰ τε ἀγαθὰ τὰς τε δωρεὰς παρὰ τοῦ Θεοῦ χορηγεῖσθαι, καὶ δεῖν ἡμᾶς, διακόνους γενομένους τῆς θείας χάριτος, σπείρειν τὰς τοῦ Θεοῦ εὐποιίας, καὶ τοὺς πλησιάζοντας κατασκευάζειν καλοὺς τε καὶ ἀγαθοὺς. Ἴνα ὡς ὅτι μάλιστα (17) ὁ μὲν σώφρων τοὺς ἐγκρατεῖς, ὁ δὲ ἀνδρείος τοὺς γενναίους, συνετούς τε ὁ φρόνιμος, καὶ δίκαιος τοὺς δικαίους ἐκτελῆ.

cum quarta Domini hypostasi. Sacrificium autem in cognitione virtutem. Per hæc enim ostendit et bona et dona a Deo suppeditari, et oportere nos, cum ministri facti simus divinæ gratiæ, seminare Dei beneficia, et eos, qui appropinquant, bonos et honestos reddere: ut quam maxime quidem temperans, continentis; qui est autem fortis, generosos; et sapiens intelligentes, et justus justos elliciat.

CAPUT XIX.

De vero Gnostico, quod sit Dei imitator, præcipue in beneficentia.

B Οὗτος ἐστὶν ὁ κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν (18) ὁ γνωστικὸς, ὁ μιμούμενος τὸν Θεὸν καθόσον οἶόν τε, μηδὲν παραλιπὼν τῶν εἰς τὴν ἐνδεχομένην ὁμοίωσιν ἐγκρατευόμενος, ὑπομένων, δικαίως βίους, βασιλεύων τῶν παθῶν, μεταδιδούς ὧν ἔχει ὡς οἶός τε ἐστὶν εὐεργετῶν καὶ λόγῳ καὶ ἔργῳ. Οὗτος μέγιστος (19), φησὶν, ἐν τῇ βασιλείᾳ, ὅς ἂν ποιῆ καὶ διδάσκη, μιμούμενος (20) τὸν Θεὸν τῷ παραπλήσια χαρίζεσθαι: κοινωφελεῖς γὰρ αἱ τοῦ Θεοῦ δωρεαί. Ὅς δ' ἂν ἐγχειρῆ (21) τι πράσσειν μεθ' ὑπερηφανίας, τὸν Θεὸν παροξύνει, φησὶν: ἀλαζονεία γὰρ ψυχῆς ἐστὶ κακία: ἀφ' ἧς καὶ τῶν ἄλλων κακιῶν μετανοεῖν (22)
^a Deut. vii, 18. ^b Matth. v, 19. ^c Num. xv, 30.

Θεὸν τῷ παραπλήσια χαρίζεσθαι: κοινωφελεῖς γὰρ αἱ τοῦ πρώτου ἡγεμόνος δωρεαί. *Ut Deum per similem beneficiorum largitionem imiteris; publicam enim utilitatem afferunt largitiones summi principis.*

(21) Ὅς δ' ἂν ἐγχ. Philo, sub finem pag. 715: Ὅς ἂν ἐγχειρῆ τι πράττειν μεθ' ὑπερηφανίας, τὸν Θεὸν παροξύνει. Διὰ τί; Ὅτι πρῶτον μὲν ἀλαζονεία ψυχῆς ἐστὶ κακία. *Ait enim: Quicumque aliquid aggreditur agere cum superbia, Deum irritat.* Ἐπιτίμια? *Primum quoniam arrogantia est vitium animi: etc. Ubi respicit Num. xv, 30: Καὶ ψυχή, ἧς ποιῆσαι ἐν χειρὶ ὑπερηφανίας, ἀπὸ τῶν αὐτοχθόνων ἢ ἀπὸ τῶν προσηλύτων, τὸν Θεὸν οὗτος παροξύνει.*

(22) Μετανοεῖν. Philo pag. 717: Παγκάλους μὲν σοι καὶ τὰς εἰς μετάνοιαν ὑψηλῆσαι ποιεῖται, αἷς διδασκόμεθα μεθαρμοῦζεσθαι τὸν βίον ἐξ ἀναρμοστίας εἰς τὴν ἀμείνω μεταβολήν. Φησὶ γὰρ, ὅτι τοῦτο τὸ πρᾶγμα οὐχ ὑπέρογκόν ἐστίν, οὔτε μακρὰν ἀφεστῶς . . . ἀλλ' ἐστὶν ἐγγυτάτω, τρισὶ μέρεσι τῶν καθ' ἡμᾶς ἐνδοιατώμενον, στόματι, καὶ καρδίᾳ, καὶ χερσὶ: διὰ συμβόλων, λόγοις, καὶ βουλαῖς, καὶ πράξεσι. Λόγου μὲν στόμα σύμβολον, καρδία δὲ βουλευμάτων, πράξεων δὲ χεῖρες. *Itaque pulchre præcipitur, ut discamus vitam componere, et ex perturbatione in meliorem statum reformare. Ait enim id non esse nimis arduum, nec e longinquo petendum, sed in promptu esse, nempe in ore, pectore, et manibus; hoc est in dictis, factis, et consiliis. Nempe verborum symbolum est os, consiliorum pectus, actionum manus. Quo loco respicit Deuter. xxx, 14: Ἐγγύς σου ἐστὶ τὸ ῥῆμα σφόδρα, ἐν τῷ στόματί σου, καὶ ἐν τῇ καρδίᾳ σου, καὶ ἐν ταῖς χερσὶ σου ποιεῖν αὐτό. Similia superius dixit Clemens, Protreplici pag. 68 edit. Paris., ubi conf. adnotata.*

καλεῖται, ἀρμοζομένοις τὸν βίον ἐξ ἀναρμοστίας πρὸς τὴν ἀμείνω μεταβολὴν διὰ τῶν τριῶν τούτων, στόματος, καρδίας, χειρῶν. Σύμβολον δ' ἂν εἴη ταῦτα, πράξεως μὲν αἱ χεῖρες, βουλῆς δὲ ἡ καρδία, καὶ λόγου στόμα. Καλῶς οὖν (25) ἐπὶ τῶν μετανοούντων εἴρηται τὸ λόγιον ἐκεῖνο· Τὸν Θεὸν εἰλον σήμερον, εἶναί σου Θεόν· καὶ Κύριος εἰλετό σε σήμερον, γενέσθαι λαὸν αὐτῷ (24). Τὸν γὰρ σπεύδοντα θεραπεύειν τὸ ὄν (25), οἰκέτην ὄντα, ἐξοικειοῦται ὁ Θεός· καὶ εἰς ἡ τὸν ἀριθμὸν, ἐπίσης τῷ λαῷ τετίμηται· μέρος γὰρ ὢν τοῦ λαοῦ, συμπληρωτικὸς αὐτοῦ γίνεται, ἀποκατασταθεὶς ἐξ οὗ ἦν· καλεῖται δὲ καὶ ἐκ μέρους τὸ πᾶν. Αὕτη δὲ ἡ εὐγένεια (26) ἐν τῷ ἐλέσθαι καὶ συνασκήσαι τὰ κάλλιστα διαδείκνυται· ἐπεὶ τί τὸν Ἀδάμ ὠφέλησεν ἡ τοιαύτη αὐτοῦ εὐγένεια; πατήρ (27) δὲ αὐτοῦ θνητὸς οὐδεὶς· αὐτὸς γὰρ ἀνθρώπων τῶν ἐν γενέσει πατήρ. Τὰ μὲν αἰσχροῦ (28) οὗτος προθύμως εἴλετο, ἐπόμενος τῇ γυναικί, τῶν δὲ ἀληθῶν καὶ καλῶν ἠμέλησεν, ἐφ' οἷς θνητὸν ἀθανάτου βίον, ἀλλ' οὐκ εἰς τέλος (29), ἀνθυπηλλάξατο. Νῶς δὲ, ὁ μὴ οὕτω γενόμενος ὡς ὁ Ἀδάμ, ἐπισκοπῇ θεῖα διασώζεται· φέρων γὰρ αὐτὸν (30) ἀνέθηκε τῷ Θεῷ. Τὸν τε Ἀβραάμ (31) ἐκ τριῶν παιδοποιησάμενον γυναικῶν οὐ δι' ἡδονῆς ἀπόλαυσιν, δι' ἐλπίδα δὲ, οἶμαι,

A tium : ejus et aliorum vitiorum jubet duci pœnitentia, ex inconcinnitate concinnando vitam ad meliorem mutationem, per hæc tria, os, cor, manus. Symbolum autem signumque hæc fuerint, actionis quidem, manus ; cor autem, consilii ; et os, sermonis. Recte ergo dictum est de pœnitentibus illud eloquium : *Deum elegisti hodie, ut esset Deus tuus ; et Dominus elegit te hodie, ut esses ejus populus* ^a. ✕ Eum enim, qui studium adhibet, ut medeatur ei, qui est famulus, Deus suum facit familiarem : et si unus fuerit numero, æque ac *populus* est honoratus. Cum enim sit pars populi, eum adimplet, in eum, ex quo erat, restitutus. Vocatur autem ex parte quoque totum. Ipsa autem nobilitas ostenditur in eo, quod quæ sunt pulcherrima eligat ac exerceat. Quid enim Adæ profuit talis ejus nobilitas, et quod ejus nullus esset pater mortalis : ipse enim pater hominum, qui sunt generatione propagati? Turpia quidem ille prompto et alacri animo delegit, uxorem sequens : vera autem et honesta neglexit. Quo factum est, ut vitam immortalem mortali commutaret, licet non in perpetuum. Nec autem, qui non sic factus est ut Adam, cura ac providentia divina conservatur : se enim Deo obla-

✕ P. 481 ED. POTTER, 403 ED. PARIS. ^a Deut. xxvi, 17, 18.

(25) *Καλῶς οὖν*. Si queratur quomodo hæc cum præcedentibus connecti possint, respondendum, ut paulo superius, Clementem nonnulla Philonis omisisse, quibus adjectis, aptissime inter se cohaerebunt. Etenim Philo, paulo post verba jam ex eo citata, sic pergit, pag. 718 : Εἰ μὴ τις τῆς ἀρμονίας ταύτης ἐπιλάβοιτο, γενόμενος ὁμοῦ καὶ θεοφιλῆς καὶ φιλόθεος. Ὅθεν εἶ καὶ συμφώνως τοῖς εἰρημένοις ἐχρήσθη τὸ λόγιον ἐκεῖνο· « Τὸν Κύριον ἀντηλλάξω σήμερον εἶναί σου εἰς Θεόν, καὶ Κύριος ἀντηλλάξατό σε σήμερον γενέσθαι λαὸν αὐτῷ. » *Nisi quis hanc harmoniam acceperit, ut amet Deum, et ab eo vicissim ametur. Proinde pulchre nobis attestatur istud oraculum : « Fœdus fecisti hodie cum Domino, ut sit tibi Deus : et Dominus fœdus fecit hodie tecum, ut fias ei populus. »*

(24) *Γενέσθαι λαὸν αὐτῷ*. Γενέσθαι σε αὐτῷ λαόν, Deuteron.

(25) *Τὸ ὄν*. A. dubitat, an potius legendum τῷ ὄντι, dativo casu. SYLV.—Verum nec ille, nec Hervetus interpres videtur advertisse τὸ ὄν esse ipsum Deum, qui in Scripturis ὁ ὢν appellari solet. Hæc itaque prout jam scribuntur, sic explicanda sunt : *Eum enim, qui verum Deum colit, Deus e servo familiarem faciet.* Unde, quin τὸ ὄν, vera lectio sit, amplius dubitari jure non potest. Verum οἰκέτην mendosum est, pro quo scribendum ἰκέτην, *supplicem* : Τὸν γὰρ σπεύδοντα θεραπεύειν τὸ ὄν, ἰκέτην ὄντα, ἐξοικειοῦται ὁ Θεός. *Eum enim, qui Deum colere festinat, cum supplex sit, sibi in familiarem adsciscit Deus.* Cui emendationi fidem facit Philo, qui paulo post ea, quæ proxime citata sunt, hæc adjicit, p. 718 : Παγκάλῃ γε τῆς αἰρέσεως ἡ ἀντίδοσις, σπεύδοντος ἀνθρώπου μὲν θεραπεύειν Θεόν, Θεοῦ δὲ ἀνυπερθέτως ἐξοικειοῦσθαι τὸν ἰκέτην, καὶ προσαπαντᾶν τῷ βουλευματι τοῦ γνησίως καὶ ἀνόθως ἰόντος ἐπὶ τὴν θεραπείαν αὐτοῦ. Ὁ δ' ἀληθῆς θεραπευτῆς τε καὶ ἰκέτης, καὶ εἰς ὢν ἀνὴρ ἀριθμῷ, δυνάμει, καθάπερ αὐτὸς αἰρεῖται, σύμπας ἐστὶν ὁ λέως, ἰσότημος ὅλων ἔθνευ γεγωνός· καὶ πέφυκεν οὕτως ἔχειν· ὡς ἂν ἐν νηὶ μὲν κυβερνήτης, πᾶσι τοῖς ναύταις ἀντίρροπος, ἐν δὲ στρατοπέδῳ στρατηγὸς ἅπασιν τοῖς στρατιώταις, κ. τ. λ. *Pulchrum sane per-*

mutatio, homine properante ad cultum Dei, Deo quoque sine dilatione supplicem in familiarem admittente, et occurrente accedenti ad se sincero animo. Talis porro cultor et deprecator, etiamsi unus homo fuerit, ipsius Dei existimatione non minus honoratur, quam totus populus ; id, quod et alias usu venit. Nam quemadmodum in navi gubernator est omnibus nautis æquivalens, et in castris imperator toti exercitui, etc.

(26) *Αὕτη δὲ ἡ εὐγένεια*. Eorum, quæ mox sequuntur, non pauca sumpsit Clemens e libro Philonis *De nobilitate*, p. 905, 906, 907.

(27) *Πατήρ*. Philo p. 906 : Τοῦ δὲ πατὴρ μὲν θνητὸς οὐδεὶς, οὐδ' αἴτιος, ἀλλ' ἡ Θεός. *Illi vero nemo parens auctore vitæ, nisi Deus fuit.*

(28) *Τὰ μὲν αἰσχρὰ*. Philo ibidem : Τὰ μὲν ψευδῆ, καὶ αἰσχροῦ, καὶ κακὰ προθύμως εἴλετο, τῶν δὲ ἀγαθῶν, καὶ καλῶν, καὶ ἀληθῶν ἠλόγησεν, ἐφ' οἷς θνητὸν ἀντ' ἀθανάτου βίον ἀνθυπηλλάξατο. *Dedecus, vitium et mendacium honestati, bonitati ac veritati prætulit, atque ideo suo merito pro immortalis mortalem vitam accepit.*

(29) *Ἀλλ' οὐκ εἰς τέλος*. *Sed non in perpetuum.* Quod a Clemente adjectum videtur, ne favere videretur hæreticis, qui tradebant Adamum peccati sui pœnitentiam nunquam egisse, ac proinde ab æterna salute excidisse, Tatiano quondam primus hanc blasphemiam introducens ; ut refert Irenæus lib. 1, c. 31, p. 105 ed. Oxon.

(30) *Αὐτόν*. Seu potius αὐτόν, se. Sic pag. 414 de Patriarchis ait : Ὅλους αὐτοὺς (vel αὐτοὺς) φέροντες ἀνέθηκαν Θεῷ. *Se totos Deo dicaverunt.* Porro Noachi exemplum uberius persequitur Philo p. 905, 906.

(31) *Ἀβραάμ*. Philo sub finem p. 906 : Πολύπαις ἦν ὁ πρῶτος ἐκ τριῶν παιδοποιησάμενος γυναικῶν οὐ δι' ἡδονῆς ἀπόλαυσιν, ἀλλὰ δι' ἐλπίδα τοῦ πληθῆναι τὸ γένος. Ἀλλ' ἐκ τῶν πολλῶν εἰς μόνος ἀπεδείχθη κληρονόμος τῶν πατρῶν ἀγαθῶν· οἱ δ' ἄλλοι πάντες, γνώμης ἀγίας σφαλέντες, καὶ μηδὲν τοῦ γεννησάντος ἀπομαξάμενοι, διωκίσθησαν, ἀλλοτριωθέντες τῆς ἀουδῆς εὐγενείας. *Primus Judæis*

tum dedicavit. Et Abrahæ, qui ex tribus uxoribus liberos suscepit, non ut frueretur voluptate, sed quod speraret, ut puto, in principio genus multiplicare, unus solus hæres succedit. Loni paternis, alii autem divulsi sunt a cognatione. Et cum ex eo nati essent gemini, est hæres junior, qui patri complacuit, et ejus vota suscipit: ei autem servit is, qui erat ætate major. Malo enim homini bonum est maximum, ut non sit suæ potestatis. Hæc autem œconomia est et prophetica, et typica. Quod autem sunt omnia sapientis, aperte indicat, dicens: *Quoniam Deus mei misertus est, sunt mihi omnia* ✠^a. Unum enim oportere docet expetere, per quem facta sunt omnia, et qui iis, qui digni sunt, promissa tribuit. Eum ergo, qui bonus fuerit, regni hæredem, et concivem, per divinam describit sapientiam, eorum, qui olim fuere justii, qui et in lege, et ante legem juste vixere, quorum actiones sunt nobis pro legibus. Et sapientem rursus docens esse regem, quosdam alienigenas introducit ei dicentes: *Rex a Deo tu es* 174 in nobis ^b; iis, qui ab eo reguntur, propter admirationem virtutis viro bono sua sponte parentibus. Plato autem philosophus finem ponens beatitudinis, dicit eam esse Deo assimilationem, quoad fieri potest: sive cum legis decreto quodammodo concurrens (magnæ enim naturæ et liberæ a passionibus, nescio quomodo, fe-

Α τοῦ πληθύναι τὸ γένος ἐν ἀρχῇ (32), εἰς μόνος διαδέχεται κληρονόμος τῶν πατρῶν ἀγαθῶν· οἱ δὲ ἄλλοι διωκίσθησαν τῆς συγγενείας· ἐκ τε αὐτοῦ (33) διδύμων γενομένων, ὁ νεώτερος κληρονομεῖ, εὐάρεστος τῷ πατρὶ γενομένης, καὶ τὰς εὐχὰς λαμβάνει· δουλεύει δὲ ὁ πρεσβύτερος αὐτῷ· ἀγαθὸν γὰρ μέγιστον τῷ φαύλῳ, τὸ μὴ αὐτεξούσιον. Ἡ δὲ οἰκονομία αὕτη καὶ προφητικὴ καὶ τυπικὴ. Ὅτι δὲ τοῦ σοφοῦ πάντα (34) ἐστὶ, σαφῶς μηνύει λέγων· Διότι ἠλέησέν με ὁ Θεός, ἔστι μοι πάντα. Ἐνθὺ γὰρ δεῖν ὀρέγεσθαι διδάσκει, δι' οὗ τὰ πάντα γέγονε, καὶ τοῖς ἀξίοις τὰ ἐπηγγελμένα νέμεται. Κληρονόμον οὖν τὸν σπουδαῖον γενομένον τῆς βασιλείας συμπολίτην διὰ τῆς θείας σοφίας ἀναγράφει καὶ τῶν πάλαι δικαίων, τῶν κατὰ τὸν νόμον καὶ πρὸ νόμου νομίμως βεβαιώτων, ὧν αἱ πράξεις νόμοι γέγονασιν εἰς ἑμᾶς. Πάλιν τε αὖ βασιλέα (35) τὸν σοφὸν ὁδᾶσκει, τοῦ μὴ ὁμοφύλους ποιεῖ λέγοντας αὐτῷ· Βασιλεὺς (36) παρὰ Θεοῦ σὺ ἐν ἡμῖν εἶ· ἐβελουσίῳ γνώμῃ τῶν ἀρχομένων διὰ ζῆλον ἀρετῆς ὑπακούοντων τῷ σπουδαίῳ. Πλάτων (37) δὲ ὁ φιλόσοφος, εὐδαιμονίας τέλος τιθέμενος, ὁμοίωσιν Θεῷ φησὶν αὐτὴν εἶναι κατὰ τὸ δυνατόν· εἴτε καὶ συνδραμόν πως τῷ δόγματι τοῦ νόμου (αἱ γὰρ μεγάλαι φύσεις (38) καὶ γυμναὶ παθῶν εὐστοχοῦσί πως περὶ τὴν ἀλήθειαν, ὡς φησὶν ὁ Πυθαγόρειος Φίλων (39), τὰ Μωϋσεῶς ἐξηγούμενος)· εἴτε καὶ παρὰ τινων τότε λογίων ἀναδιδραχθεὶς, ἅτε μα-

✠ P. 482 ED. POTTER, 403-404 ED. PARIS. ^a Genes. xxxiii, 11. ^b Gen. xxxiii, 6.

gentis conditor multos liberos suscepit e tribus mulieribus, non indulgens libidini, sed spe ampliandæ familiæ. Unus tamen e multis solus successit in patrimonium; reliqui omnes, sicut a pietate degenerarunt, ita separati sunt ab ejus gentilitate, cujus nullas virtutes expresserant, excideruntque ab illa nobilitate celebratissima.

(32) *Ἐν ἀρχῇ*. Scilicet in principio mundi post diluvium restituti. Quod eo fine additum a Clemente videtur, ne quis hoc ac similibus exemplis nunc quoque eadem licentia sibi indulgeret.

(33) *Ἐκ τε αὐτοῦ*. Nempe Isaaco. Philo in principio p. 907: Πάλιν ἐκ τοῦ δοκιμασθέντος κληρονόμου δύο διδύμοι γεννῶνται. Rursum ex hoc ipso probato hæredē nati sunt gemelli. Ibidem paulo post, hæc addit: Ὁ μὲν γὰρ νεώτερος καταπειθῆς γονεῦσιν ἀμφοτέροις ἦν, καὶ ὄντως εὐάρεστος.... Τοιγαροῦν τῷ μὲν εὐχὰς τίθενται τὰς ἀνωτάτω, βεβαιούστος αὐτὰς Θεοῦ, καὶ μηδεμίαν ἀξιώσαντος ἀτελεῖ καταλιπεῖν· τῷ δὲ κατ' ἔλσον χαρίζονται τὴν ὑπέχουσαν τάξιν, ἵνα δουλεύῃ τῷ ἀδελφῷ, νομίζοντες, ὅπερ ἐστὶν, ἀγαθὸν εἶναι· τῷ φαύλῳ τὸ μὴ αὐτεξούσιον· καὶ εἰ γε ὑπέμενε τὴν δουλείαν ἄσμενος, δευτερείων ἂν ἤξιούτο, ὡς ἐν ἀθλοῖς, ἀρετῆς. Nam minor utriusque parentis benevolentiam demerebat obsequiis: at ita evenit, ut illi pro eo vota facerent amplissima, quæ Deus absque ulla exceptione rata esse voluit: alterum vero, nempe majorem, miserti, hoc afficerent beneficio, ut fratri eum subjicerent, existimantes id ei utile fore, si homo nequam in sua potestate non relinqueretur: qui si hanc servitutem libenter tulisset, poterat mereri, velut in certaminibus, secunda virtutis præmia.

(34) *Ὅτι δὲ τοῦ σοφοῦ πάντα*. Similia superius dixit, hujusce libri pag. 438, 459, ut etiam sub finem *Protreptici*, ubi conf. adnotata.

(35) *Βασιλέα*. Conf. iterum Philo, libri superius dicti p. 908.

(36) *Βασιλεὺς*. His verbis filii Cheth Abrahamum

alloquuntur, Genes. xxxiii, 11.

(37) *Πλάτων*. Platonis verba in *Theæleto* exstant, p. 129: Ἄλλ' οὐτ' ἀπολέσθαι τὰ κακὰ δυνατόν, ὡς Θεόδωρος· ὑπεναντίον γὰρ τι τῷ ἀγαθῷ αἰεὶ εἶναι ἀνάγκη· οὐτ' ἐν θεοῖς αὐτὰ ἰδρῦσθαι· τὴν δὲ θνητὴν φύσιν καὶ τὰδε τὸν τόπον περιπολεῖ ἐξ ἀνάγκης. Διὸ καὶ πειρᾶσθαι χρὴ ἐνθένδε ἐκεῖσε φεύγειν ὅτι τάχιστα· φυγὴ δὲ, ὁμοίωσις Θεῷ κατὰ τὸ δυνατόν· ὁμοίωσις δὲ δίκαιον καὶ ὄσιον μετὰ φρονήσεως γενέσθαι. At impossibile est, ο *Theodore, mala penitus extirpari. Nam bono oppositum aliquid esse, semper necesse est. Neque illa tamen apud deos locum habere possunt; naturam vero mortalem, regionemque inferiorem necessario circumveniunt. Quare conandum est, ut hinc illuc celerrime fugiamus; fuga autem est, ut Deo similes pro viribus efficiamur; Deo autem similes efficit cum prudentia justitia simul et sanctitas. Nec multo post addit: Παραδειγμάτων, ὡ φίλε, ἐν τῷ ζῆντι ἐστῶτων τοῦ μὲν θεοῦ εὐδαιμονεστάτου, τοῦ δὲ ἀθέου ἀθλιωτάτου· οὐχ ὁρῶντες, ὅτι οὕτως ἔχει, ὑπὸ ἡλιθιότητός τε καὶ ἐσχάτης ἀνοίας λανθάνουσι, τῷ μὲν ὁμοιούμενοι διὰ τὰς ἀδίκους πράξεις, τῷ δὲ ἀνομοιούμενοι. Cum in rerum ordine, o amice, exemplaria duo sint, divinum quidem, beatissimum; quod vero Dei expers, miserrimum; non videntes, ita rem se habere, stultitia extremaque dementia occupati, latenter huic quidem similes ob actiones iniquas redduntur, illi contra dissimiles. Theodoretus, paulo post principium *Θεραπευτ. ια'*, p. 645, de Platone ait: Τὸ γὰρ ὁμοιωθῆναι τῷ Θεῷ κατὰ τὸ δυνατόν τέλος ὠρίσατο τῶν ἀγαθῶν. Bonorum siquidem finem statuit Deo, quoad possumus, assimilari.*

(38) *Μεγάλαι φ*. Philo lib. 1 *De vita Moysis*, pag. 685: Πολλὰ γὰρ αἱ μεγάλαι φύσεις καινοτομοῦσι τῶν εἰς ἐπιστήμην. Magna enim ingenia multas in scientias novitates introducunt, etc.

(39) *Ὁ Πυθαγόρειος Φίλων*. Philonem Pythagoreum hic et superius forte vocavit, quod symboli-

Θήσεως ἀεὶ διψῶν. Φησὶ γὰρ ὁ νόμος· Ὅπισω (40) Κυρίου τοῦ Θεοῦ ὑμῶν πορεύεσθε, καὶ τὰς ἐντολάς μου φυλάξετε. Τὴν μὲν γὰρ ἐξομοίωσιν ὁ νόμος ἀκολουθίαν ὀνομάζει· ἡ δὲ τοιαύτη ἀκολουθία κατὰ δύναμιν ἐξομοιοῖ. Γίνεσθε, φησὶν ὁ Κύριος, ἐλεήμονες καὶ (41) οἰκτίρμονες, ὡς ὁ Πατήρ (42) ὑμῶν ὁ οὐράνιος οἰκτίρμων ἐστίν. Ἐντεῦθεν καὶ οἱ Στωϊκοὶ τὸ ἀκολουθῶς τῇ φύσει (43) ζῆν τέλος εἶναι ἐδογμάτισαν, τὸν Θεὸν εἰς φύσιν μετονομάσαντες εὐπρεπῶς· ἐπειδὴ ἡ φύσις καὶ εἰς φυτὰ, καὶ εἰς σπαρτά, καὶ εἰς δένδρα, καὶ εἰς λίθους διατείνει. Σαφῶς τοίνυν εἴρηται· Ἄνδρες κακοὶ (44) οὐ νοοῦσι νόμον· οἱ δὲ ἀγαπῶντες νόμον προβάλλουσιν ἑαυτοῖς τεῖχος. Σοφία (45) γὰρ πινούργων ἐπιγνώσεται τὰς ὁδοὺς αὐτῆς· ἄνοια δὲ ἀφρόνων ἐν πλάνῃ. Ἐπὶ τίνα γὰρ ἐπιθλέψω, ἀλλ' ἢ ἐπὶ τὸν πρῶτον (46) καὶ ἡσύχιον καὶ τρέμοντά μου τοὺς λόγους; ἡ προφητεία λέγει. Τριττά (47) δὲ εἶδη φιλίας διδασκόμεθα· καὶ τούτων τὸ μὲν πρῶτον καὶ ἄριστον τὸ κατ' ἀρετὴν· στερεὰ γὰρ ἡ ἐκ λόγου ἀγάπη· τὸ δὲ δεύτερον καὶ μέσον κατ' ἀμοιβὴν· κοινωνικὴν δὲ τοῦτο καὶ μεταδοτικὴν καὶ βιωφελές· κοινὴ γὰρ ἡ ἐκ χάριτος φιλία· τὸ δὲ ὕστατον καὶ τρίτον, ἡμεῖς μὲν τὸ ἐκ συνηθείας φαρμέν, οἱ δὲ τὸ κατ' ἡδονὴν τρεπτόν καὶ μεταβλητόν. Καὶ μοι δοκεῖ παγκάλως Ἰππόδαμος ὁ Πυθαγόρειος γράφειν τὰς φιλίας· Ἄ μὲν (48) ἐξ ἐπιστάμας θεῶν· ἃ δ' ἐκ παροχῆς ἀνθρώπων, ἃ δὲ ἐξ ἀδοῦς ζώων. Οὐκοῦν ἢ μὲν τις ἐστὶ φιλοσόφου φιλία, ἢ δὲ ἀνθρώπου, ἢ δὲ ζώου. Τῶ γὰρ ὄντι εἰκὼν τοῦ Θεοῦ ἀνθρώπος εὐεργετῶν· ἐν ᾧ καὶ αὐτὸς εὐεργετεῖται· ὡσπερ γὰρ ὁ κυβερνήτης, ἅμα σώζει καὶ σώζεται. Διὰ τοῦτο ὅταν τις αἰτῶν τύχη,

✠ P. 485 ED. POTTER, 404-405 ED. PARIS. 4, 5. ^d Prov. xiv 8. ^e Isa. lxxvi, 2.

cum dicendi genus, quo Pythagorei inclaruerunt, tantopere secutus sit. Conf. quæ dicta sunt ad Strom. i, p. 305 edit. Paris.

(40) Ὅπισω. Ὅπισω Κυρίου τοῦ Θεοῦ ὑμῶν πορεύεσθε, καὶ τὰς ἐντολάς αὐτοῦ φυλάξετε, Strom. v, p. 394 edit. Paris. Ὅπισω Κυρίου τοῦ Θεοῦ ὑμῶν πορεύεσθε (πορεύεσθε Vulg. Bibl.) καὶ αὐτὸν φοβηθήσεσθε, καὶ τὰς ἐντολάς αὐτοῦ φυλάξεσθε, Cod. Alex. Deut. xiii, 4.

(41) Ἐλεήμονες καὶ. Clementis interpretamentum.

(42) Ὡς ὁ Π. Ὡς καὶ ὁ Π. Luc. Ὁ οὐράνιος e Matthæo additum videtur.

(43) Ἀκολουθῶς τῇ φύσει. Conf. quæ superius adnotata sunt in illud adagium, quo jubemur Deum sequi, p. 390, edit. Paris.

(44) Ἄνδρες κακοὶ. Prov. xxviii, 4, 5 : Οἱ ἐγκαταλείποντες τὸν νόμον ἐγκωμιάζουσιν ἀσέβειαν· οἱ δὲ ἀγαπῶντες τὸν νόμον, περιβάλλουσιν ἑαυτοῖς τεῖχος. Ἄνδρες κακοὶ οὐ συνήσουσι (al. νοήσουσι) κρίμα. Sed auctor superius eodem modo, quo hic, hanc sententiam recitavit, Strom. i, p. 355, edit. Paris.

(45) Σοφία. Sic penitus legimus Proverb. xiv, v, 8, excepto illo τὰς ὁδοὺς αὐτῶν. Aquila et Theodotio ἀφρόνων ἐπίθεσις, Symmachus ἀφρόνων λόγος. Latina Vulg. Sapientia callidi est intelligere viam suam, et imprudentiu stultorum errans. Hanc enim potius lectionem postulant et Græca et Hebræa. Chaldaicæ paraphrasis interpretatio : Sapientia callidi est intelligentia viæ suæ, et stultitia stultorum fraudulenta. Itaque sic potes hæc vertere :

A runtur ad scopum veritatis, ut dicit Philo Pythagoreus, Moysis res gestas describens), sive etiam doctus ab aliquibus, quæ tunc erant, divinis eloquiis, ut qui doctrinæ siti semper teneretur. Dicit enim lex : *Post Dominum Deum vestrum ambulate, et mandata mea servate* ^a. Assimilationem enim lex nominat consecrationem. Talis autem consecratio, quoad fieri potest, assimilat. *Estote*, inquit Dominus, *miseriordes, sicut Pater vester cælestis misericors est* ^b. Hinc Stoici quoque, naturæ consequenter vivere, finem esse statuerunt, eleganter Dei nomine transmutato in naturam : quoniam natura et ad plantas, et ad ea quæ seminantur, et ad arbores, et ad lapides extenditur. Aperte ergo dictum est : *Viri mali legem non intelligunt : qui autem legem diligunt, sibi muri propugnaculum muniant* ^c. *Astutorum enim sapientia agnoscet vias suas : ignorantia autem sapientum erit in errore* ^d. *Super* ✠ *quem enim respiciam, nisi super mitem et munsuetum et tementem verba mea* ^e? ait prophetia. Docemur autem, esse triplex genus amicitiae : et eorum primum quidem est, idque optimum ac præstantissimum, id quod virtute conciliatur : valida enim est, quæ ex ratione oritur, dilectio. Secundum autem ac medium, ex remuneratione : est autem hoc genus aptum ad societatem ac communicationem, labenter impertiens, et vitæ conducibile. Communis enim est, quæ ex gratia oritur, amicitia. Ultimum autem ac tertium, nos quidem dicimus id quod est ex consuetudine : illi vero id, quod propter voluptatem vertitur ac mutatur. Ac mihi quidem pulcherrime Hippodamus Pythagoreus vi-

B
C

^a Deut. xiii, 4. ^b Luc. vi, 36. ^c Prov. xxviii,

Ignorantia autem insipientum in deceptione ; id est nihil aliud cogitant, quam quomodo imponere aliis possint. Præcedenti sententiæ non absimilis est illa Proverb. xxviii, 5 : Ἄνδρες κακοὶ οὐ νοήσουσι κρίσιν· οἱ δὲ ζητοῦντες τὸν Κύριον συνήσουσιν ἐν παντί, vel, ut alibi, συνήσουσι πάντα. Latina : Viri mali non cogitant iudicium ; qui autem inquirunt Dominum, animadvertunt omnia. Cæterum quamvis in malam partem sumatur vox πανούργος, tamen, ut docet Suidas, significat et τὸν πάνυ φρόνιμον καὶ πάντα ἐπιστάμενον. Quo loco et manuscripti operemendum sustuleris, si legas, καλεῖ δὲ οὕτως ἀπὸ Διομαίων τοῦ δήμου. COLLECT.

(46) Ἠρᾶον. Ταπεινόν, Isa., ubi mox, τοὺς λόγους μου.

(47) Τριττά. Similiter Aristoteles *Ethicorum* ad Nicomachum lib. viii, cap. 3, docet, τρία εἶναι εἶδη τῆς φιλίας, tres esse amicitiae species. Quarum primam eorum esse ait, οἱ διὰ τὸ χρήσιμον φιλοῦσιν ἀλλήλους, qui se invicem amant propter utilitatem. Secundam, quæ contrahi solet διὰ τὴν ἡδονὴν, propter voluptatem : qualem plerumque dicit esse τὴν τῶν νέων φιλίαν, juvenum amicitiam. Terio autem loco ei est τελεία ἡ τῶν ἀγαθῶν φιλία καὶ κατ' ἀρετὴν ὁμοίων· perfecta, quæ honorum est et secundum virtutem similitium, amicitia. Isti enim, inquit, benevoli invicem sunt, quatenus boni. Brevius dixeris amicitiam utilem, jucundam ac honestam.

(48) Γράφειν τὰς φιλίας· Ἄ μὲν. Rectius, γράφειν. Τὰς φιλίας ἃ μὲν... quod vidit etiam H. Sylburg.

detur describere amicitias : *Una quidem est, inquit, ex scientia deorum ; altera vero, ex hominum suppeditatione ; tertia vero, ex voluptate animalium.* Est ergo una quidem philosophi amicitia, altera vero hominis, tertia autem animalis. Revera enim Dei est imago homo benefaciens : qua in re ipse etiam beneficio afficitur ; nam, sicut gubernator, simul servat et servatur. Et ideo cum quis petens fuerit consecutus, non dicit danti, Recte dedisti, sed, Recte accepisti. Ita accipit quidem, qui dat ; dat autem, qui accipit. *Justi autem miserentur^a ; benigni autem erunt habitatores terræ ; innocentes autem relinquentur in ea ; qui autem inique se gerunt, exterminabuntur ab ea^b.* Ac mihi videtur Homerus fidelem prædivinans, dixisse : *Da amico.* Inimico autem ferendum est auxilium, ne maneat inimicus. Auxilio enim vincitur quidem benevolentia, dissolvuntur vero inimicitia. *Sed si adsit quidem promptitudo animi, quatenus habet, est accepta, non quatenus non habet. Non enim ut aliis remissio, vobis autem afflictio, sed ex æqualitate in præsentis tempore^c, et quæ sequuntur. Dispersit, dedit pauperibus : justitia ejus manet in sæculum sæculi^d, ait Scriptura. Quod enim est ad imaginem et similitudinem, sicut etiam prius diximus, non elucet corpore (nefas enim est, mortale assimilari immortalis), sed mente ac ratione : qua et eam, quæ est in benefaciendo, et eam, quæ in imperando, obsignat Dominus similitudinem. Non enim principatus corporum qualitatibus, sed judicio mentis recte geruntur. Sanctorum enim virorum consiliis & civitates recte administrantur, et recte domus.*

CAPUT XX.

Verum Gnosticum tolerantiam et abstinentiam exercere

Porro autem tolerantia ipsa quoque contendit ad divinam similitudinem, ut quæ impatibilitate quodammodo fruatur per patientiam, si quis in memoria teneat ea, quæ narrantur de Anania : quorum unus quoque fuit Daniel propheta, divina fide plenus. Babylonem habitabat Daniel, sicut Lot quidem Sodoma, Chaldæorum autem terram Abraham, qui paulo post fuit Dei amicus. In antrum feris plenum adduxit Danielem rex Babyloniorum : ipsum autem eduxit illæsum rex universorum, fidelis Dominus. Hanc possidebit tolerantiam gnosticus, quatenus est ejusmodi. Si tentatur, benedicet, ut generosus Job ; si devoretur a cete, ut Jonas precabitur, et fides cum restituet prædicentem Ninivitis ; et si inclusus fuerit cum leonibus, feras mansuefaciet ; et si in ignem fuerit injectus, rore recreabitur, non igne exuretur. Noctu erit martyr, interdiu martyr, in sermone, in vita, in moribus erit

⌘ P. 484 ED. POTTER, 405 ED. PARIS. 12, 15. ^d Psal. cxi, 9.

(49) Δίκαιοι. Proverb. xxi, 26 : Ὁ δίκαιος ἐλεεῖ καὶ οἰκτεῖρει ἀφειδῶς. Proverb. ii, 21, 22 : Χρηστοὶ ἔσονται οἰκήτορες γῆς, ἀκακοὶ δὲ ὑπολειφθήσονται ἐν αὐτῇ. (Ὅτι εὐθεὶς κατασκηνώσουσι γῆν, καὶ ὅσοι ὑπολειφθήσονται ἐν αὐτῇ.) Ὅδοι δὲ ἀσεβῶν ἐκ γῆς ὀλοῦνται· οἱ δὲ παράνομοι ἐξωσθήσονται ἐξ αὐτῆς.

(50) Προμαντευόμενος. II. ms., πραγματευόμενος. SYLBURG.

(51) Ἐπικουρία γ. Inversis easibus, legendum, Ἐπικουρία γὰρ εὐνοία μὲν συνδέεται, λύεται δὲ

αὐτῆς φησι τῷ διδόντι. Καλῶς ἔδωκας, ἀλλὰ, Καλῶς εἰληφας. Οὕτω λαμβάνει μὲν ὁ δίδους, δίδωσι δὲ ὁ λαμβάνων. Δίκαιοι (49) δὲ οἰκτεῖρουσι, καὶ ἐλεοῦσι· χρηστοὶ δὲ ἔσονται οἰκήτορες γῆς· ἀκακοὶ δὲ ὑπολειφθήσονται ἐπ' αὐτῆς· οἱ δὲ παρανομοῦντες ἐξωλοφρευθήσονται ἀπ' αὐτῆς. Καὶ μοι δοκεῖ τὸν πιστὸν προμαντευόμενος (50) Ὅμηρος εἰρηκέναι, Δὲς φίλω· ἐχθρῷ δὲ ἐπικουρητέον, ἵνα μὴ μένη ἐχθρός· ἐπικουρία γὰρ (51) εὐνοία μὲν συνδέεται, λύεται δὲ ἐχθρα. Ἄλλ' εἰ καὶ προθυμία πρόκειται καθὼς ἐὰν ἔχη, εὐπρόσδεκτος, οὐ καθὼς οὐκ ἔχει οὐ γὰρ ἵνα ἄλλοις ἄνεστις, ὑμῶν δὲ θλίψις, ἀλλ' ἐξ ἰσότητος ἐν τῷ νῦν καιρῷ· καὶ τὰ ἐξῆς· Ἐσκόρπισεν, ἔδωκεν τοῖς πένησιν· ἡ δικαιοσύνη αὐτοῦ μένει εἰς τὸν αἰῶνα, ἡ Γραφή λέγει. Τὸ γὰρ κατ' εἰκόνα (52) καὶ ὁμοίωσιν, ὡς καὶ πρόθεν εἰρήκαμεν, οὐ τὸ κατὰ σῶμα μνηύεται (οὐ γὰρ θεμῖς θνητῶν ἀθανάτῳ ἐξομοιοῦσθαι), ἀλλ' ἡ κατὰ νοῦν καὶ λογισμὸν· ὅτι καὶ τὴν πρὸς τὸ εὐεργετῆν καὶ τὴν πρὸς τὸ ἄρχεῖν ὁμοιότητα προσηκόντως ὁ Κύριος ἐνσφραγίζεται· οὐ γὰρ αἱ ἡγεμονίαι σωματίων ποιότησιν, ἀλλὰ διανοίας κρίσει κατορθοῦνται· βουλαῖς γὰρ ἀνδρῶν ὁσίων εὖ μὲν οἰκοῦνται πόλεις, εὖ δ' οἶκος.

Ἡ γὰρ μὲν καρτερία καὶ αὐτὴ εἰς τὴν θεϊαν ἐξομοίωσιν βιάζεται, δι' ὑπομονῆς ἀπάθειαν (53) καρπούμενη, εἴ τῳ ἔναυλα τὰ ἐπὶ τὸν Ἀνανίαν (54) ιστορούμενα· ὧν εἰς καὶ Δανιὴλ ὁ προφῆτης ἦν, θείας πίστεως πεπληρωμένος. Βαβυλῶνα ὄκει Δανιὴλ, καθάπερ ὁ μὲν Ἄδῃ τὰ Σόδομα, τὴν Χαλδαίων δὲ γῆν ὁ Ἀβραάμ, ὁ μετ' ὀλίγον φίλος τοῦ Θεοῦ. Κατήγαγεν οὖν εἰς ὄρυγμα θηρίων ἐμπλεῶν τὸν Δανιὴλ ὁ Βαβυλωνίων βασιλεὺς· ἀνήγαγε δὲ αὐτὸν ἄβλαβῆ ὁ ἀπάντων βασιλεὺς, ὁ πιστὸς Κύριος. Ταύτην κτήσεται τὴν ὑπομονὴν ὁ γνωστικός, ἢ γνωστικός· εὐλογῆσει πειραζόμενος, ὡς ὁ γενναῖος Ἰωβ, ὡς Ἰωνᾶς εὐξεται καταπινόμενος ὑπὸ κήτους, καὶ ἡ πίστις αὐτὸν ἀποκαταστήσει Νινευίταις προφητεύοντα· καὶ μετὰ λεόντων καθειρηθῆ, ἡμερώσει τὰ θηρία· καὶ εἰς πῦρ ἐμβληθῆ, δροσισθήσεται, ἀλλ' οὐκ ἐκπυρωθήσεται· μαρτυρήσει νύκτωρ, μαρτυρήσει μεθ' ἡμέραν· ἐν λόγῳ, ἐν βίῳ, ἐν τρόπῳ μαρτυρήσει·

^a Prov. xxi, 26. ^b Prov. ii, 21, 22. ^c II Cor. viii,

ἐχθρα. Quod cum interpreti, tum etiam Sylburgio placuit.

(52) Τὸ γὰρ κατ' εἰκόνα. Conf. p. 155, 266, 418, 645, ed. Paris.

(53) Ἀπάθειαν. Stoicorum more loquitur, qui sapientem esse ἀπαθῆ dicebant. Conf. quæ superius dicta sunt ad pag. 80 edit. Paris.

(54) Ἀνανίαν. Similia superius dixit Strom. i, p. 529 edit. Paris.

σύνοικος ἐν τῷ Κυρίῳ (55) ἄριστῆς τε καὶ συνέστιος κατὰ τὸ πνεῦμα διαμένει· καθαρὸς μὲν τὴν σάρκα, καθαρὸς δὲ τὴν καρδίαν· ἡγιασμένος τὸν λόγον. Ὁ κύσμος τούτῳ, φησὶν, ἐσταύρωται, καὶ αὐτὸς τῷ κέσμῳ. Οὗτος, τὸν σταυρὸν τοῦ Σωτῆρος περιφέρων, ἔπειτα Κυρίῳ μετ' ἰχνιον, ὥστε Θεὸς (56), ἅγιος ἁγίων γενόμενος. Πάσης τοίνυν ἀρετῆς μεμνημένος ὁ θεῖος νόμος, ἀλείφει μάλιστα τὸν ἄνθρωπον ἐπὶ τὴν ἐγκράτειαν, θεμέλιον ἀρετῶν κατατιθέμενος ταύτην· καὶ ὅθι προπαιδεύει ἡμᾶς εἰς τὴν περιποίησιν τῆς ἐγκρατείας, ἀπὸ τῆς τῶν ζώων χρήσεως ἀπαγορεύων μεταλαμβάνειν τῶν ὅσα φύσει πίονα, καθάπερ τὸ τῶν οὐῶν γένος, εὐσαρκότατον τυγχάνον· τρυφτιῶσι γὰρ ἡ τοιαύτη χρῆσις χρηγεῖται. Λέγεται γοῦν, τινὰ τῶν φιλοσοφούντων (57) ἐτυμολογοῦντα τὴν ὄν, θῶν εἶναι φῶναι, ὡς εἰς θύσιν καὶ σφαγὴν μόνον (58) ἐπι- τῆσαι· δεδῶσθαι γὰρ τῆδε τῷ ζῳῷ ψυχὴν πρὸς οὐδὲν ἕτερον ἢ ἕνεκα τοῦ τὰς σάρκας σφριγᾶν. Τῶν τε ἰχθύων ὁμοίως ἀπηγόρευσε μεταλαμβάνειν, στέλλων ἡμῶν τὰς ἐπιθυμίας, ἐκείνων οἷς μήτε πτερύγια μήτε λεπίδες εἰσὶν· εὐσαρκία γὰρ καὶ πύοτι τῶν ἄλλων ἰχθύων οὗτοι διαφέρουσιν. Ἐντεῦθεν οἶμαι καὶ τὰς τελετὰς οὐ μόνων τινῶν ζώων ἀπαγορεύειν ἀπτεσθαι, ἀλλ' ἐστὶν ἅ καὶ τῶν καταθυομένων ὑπεξ- εἴλετο τῆς χρήσεως μέρη (59), δι' αἰτίας ἅς ἴσασιν ἢ μύσται. Εἰ δὲ γαστρὸς καὶ τῶν ὑπὸ γαστέρα κρα- τητέον, δῆλον ὡς ἄνωθεν παρελήφαμεν παρὰ τοῦ Κυρίου διὰ τοῦ νόμου τὴν ἐπιθυμίαν ἐκκόπτειν. Γέ- νοιτο δ' ἂν τελείως τοῦτο, εἰ τοῦ ὑπεκκαύματος τῆς ἐπιθυμίας, τῆς ἡδονῆς λέγω, ἀνυποκρίτως κατα- γνοίημεν. Φασὶ δὲ αὐτῆς εἶναι τὴν ἔννοιαν, κίνησιν λείαν (60) καὶ προσηγῆ μετὰ τινος αἰσθήσεως. Ταύτη δουλεύοντα τὸν Μενέλαον, μετὰ τῆς Ἰλίου ἁΐωσιν, φασὶν ὁρμήσαντα τὴν Ἑλένην ἀνελεῖν, ὡς κακῶν τοσοῦτων αἰτίαν γενομένην, ὅμως οὐ κατισχύσαι πρᾶ- ξαι, ἡττηθέντα τῷ κάλλει, δι' οὗ ἐπὶ τὴν ἀνάμνησιν τῆς ἡδονῆς ἀφίκατο. Ὅθεν ἐπισκώπτοντες οἱ τραγωδο- ποιῶν, ὀνειδιστικῶς ἐπεβόησαν αὐτῷ·

Σὺ (61) δ', ὡς ἐσεῖδες μαστὸν, ἐκβαλὼν ξίφος,
Φίλημ' ἐδέξω, προδότιν αἰκίλλων κῶνα.

⌘ P. 485 ED. POTTER, 406 ED. PARIS. ^a Galat. vi, 14.

(55) Σύνοικος ἐν τῷ Κ. Hæc sic scribere et dis- tinguere malim: Σύνοικος ὢν τῷ Κυρίῳ, ἄριστῆς τε καὶ συνέστιος κατὰ τὸ πνεῦμα, διαμένει καθ. Cum Domini sit cohabitator, et confabulator, et convictor quoad spiritum, permanet mundus carne, etc. Illud ἄριστῆς, quod perperam ὁ ἄριστῆς est in Flor. edit., ex Homero sumptum est qui Minoem Creten- sem vocavit Διὸς μεγάλου ἄριστήν, Jovis magni confabulatorem. Συνέστιος κατὰ τὸ πνεῦμα contra- distinguitur ei, qui est συνέστιος κατὰ τὸ σῶμα. Vir enim bonus, licet corpore distans, quoad spi- ritum cum Christo conjunctus est.

(56) Ὡστε Θεός. Sic superius dixit θεοποιεῖσθαι τὸν ἄνθρωπον, hominem Deum fieri, Protrept. p. 71, ubi conf. adnotata.

(57) Τινὰ τῶν φιλοσοφ. Is Cleanthes est infra pag. 304. SYLBERG. — Varro lib. II De re rustica, cap. 4: « Sus Græce dicitur ὄς, olim thysus ab illo verbo, quod dicitur θύειν, quod est immolare. Ab suillo enim genere pecoris immolandi initium primum

A martyr. Cum Domino cohabitans, eoque familiari- ter utens, in spiritu permanet; mundus quidem carne, mundus autem corde, sanctificatus sermone. Mundus, inquit, ei crucifixus est, et ipse mundo ». Is crucem Servatoris circumferens, Domini sequi- tur vestigia, tanquam Deus, effectus sanctus san- ctorum. Omnis ergo virtutis cum meminerit lex di- vina, hominem maxime exercet ad continentiam, eam statuens fundamentum virtutum: atque adeo nos præerudit ad continentiam acquirendam, ex usu animantium, iis vesci prohibens, quæ sunt natura pinguis, quemadmodum genus suum, quod carnis habet plurimum. Delicatis enim ac luxuriosis suppe- ditatur talis usus. Dicitur itaque quidam philosophus suis afferens etymologiam, qui ὄς dicitur, ὄν dixisse quasi θῶν, ut qui ad θύσιν, hoc est mactationem, aptus esset solummodo: datam enim esse huic ani- mali ad nihil aliud animam, quam ut carnes luxu- riant. Et similiter nostras cupiditates reprimens, prohibuit illis vesci piscibus, qui nec pinnas ha- bent, nec squamas. **175** Carnium enim bonitate et pinguedine hi aliis piscibus antecellunt. Hinc existimo mysteria quoque non solum prohibere ✕ aliqua tangere animalia, sed etiam nonnullas eo- rum, quæ sacrificantur, eximere ab usu partes, propter eas, quas mystæ sciunt, causas. Si est ita- que venter continendus, et ea, quæ sunt sub ven- tre, clarum est, quod jam olim a Domino accepi- mus, per legem excindere debere nos cupiditatem. Id autem perfecte licet, si cupiditatis fomitem, vo- luptatem, inquam, non fiete damnaverimus. Di- cunt ejus hanc esse notionem, ut sit lenis et blan- dus motus cum aliquo sensu. Ei servientem Mene- laum post Trojam captam dicunt, cum impetu fer- retur ad occidendam Helenam, quod tot et tanto- rum fuisset causa malorum, id tamen non potuisse efficere victum pulchritudine, per quam in men- tem venit recordatio pristinae voluptatis. Unde lu- dificantes tragici, cum probro ac dedecore in eum exclamant:

At tu papillam contuens gladium abjicis,
Et proditrici sigis osculum cani.

D sumptum videtur: cujus vestigia, quod initiis Cere- ris porci immolantur. » P. Victorinus in Varronem, hunc citat Clementis locum, et Jos. Scaliger legit θῶς ὄς, quod Latine Varro scripsit thysus. Vide libro VII Strom., p. 707, Cleanthis, Philemonis et Æsopi dicta in hanc sententiam. COLLECT. — Porro de præcepto quo Judæi suillæ carnis esu interdici- cebantur, conf. Lactantius lib. IV, cap. 17, p. 367 edit. Oxon.

(58) Μόνον. Μόνην mavult Rittershusius in No- tis ad Porphyrii librum De vita Pythagoræ, p. 8.

(59) Μέση. Scilicet adipem, et quasdam alias par- tes, quas comedere nefas habebatur.

(60) Κίνησιν λείαν. Aristippus definivit τὴν ἡδον- νὴν λείαν κίνησιν· τὸν πόνον τραχεῖαν κίνησιν. Vo- luptatem, lenem motum: dolorem, asperum motum. Cicero lib. De finib., c. 65: Omnes jucundum mo- tum, quo sensus hilarentur, Græce ἡδονήν, Latine vo- luptatem appellant.

(61) Σὺ. Euripides in Andromach., v. 627, Peleum

Et rursus:

Hebescit ensis ergo pulchritudine?

Ego vero Antistheni assentior qui dicit: *Ego Venerem si acciperem, jaculis confoderem: quia hæc nobis honestas probasque mulieres multas corruptit.* Cupidinem vero naturæ vitium appellabat, cui succumbentes miseri, ægritudinem deum vocant. Per hæc enim ostenditur vinci imperitiores, propter ignorantiam voluptatis, quæ non est admittenda, etsi dea dicatur, hoc est, etsi divinitus data sit ad usum liberorum procreationis. Et Xenophon voluptatem aperte vitium dicens, inquit: « O misera, quid vero tu bonum nosti, aut quid honestum consideras? quæ ne eorum quidem, quæ sunt jucunda, appetitum expectas, sed priusquam esurias quidem, comedis priusquam autem sitias, bibis: et ut jucunde vescaris, obsoniorum conditores excogitas: ut autem suaviter bibas, magno sumptu vina compares, et per æstatem nivis quærendæ causa circumcursas: ut autem ✕ jucunde dormias, non solum molles lectos, sed etiam, quæ lectis supponantur, fulera paras. » Unde, ut dicebat Aristot., ad totum tetrachordum, voluptatem, inquam, et dolorem, et metum, et cupiditatem, et multa exercitatione et pugna opus est.

Hi namque ad intima usque penetrant viscera, Fluctusque in animo concitant mortalium.

✕ P. 486 ED. POTTER, 406-407 ED. PARIS.

Introducitur his verbis Menelaum alloquentem:

Ἐλὼν δὲ Τροίαν (εἶμι γὰρ πάνταυθὰ σοί),
οὐκ ἔκτανες γυναῖκα χειρίων λαῶν·
Ἄλλ' ὡς ἐσείδες μαστόν, ἐκβαλὼν ξίφος,
φίλημ' ἐδέξω, προδότην υἰκάλλων κύνα,
Ἦσων περὶ κῶς Κύπριδος, ὦ κάκιστε σὺ.

Capta autem Troja (nam et huc tua causa veniam)
Non interfecisti uxorem reductam in tuam potestatem:

Sed postquam vidisti ubera, abjecto gladio,
Osculum accepisti, adulans canem proditricem,
Factus inferior Venere, o ignavissime tu.

(62) Ἄρ'. Non minus aptum ἄρ', igitur, inquit Sylburg. Sed ἔρ' interrogat. retinet Euripides *Orest.* v. 1287.

(63) Ἐκκεκώφηνται. Alii scribunt ἐκκεκώφονται, ut etiam ἐκκεκώφονται ei ἐκκεκώφονται.

(64) Ἀρτισθένη. Theodoretus *De curat. aff. Græc.*, lib. III: Antisthenes quidem, Socratis familiaris Diogenisque præceptor, qui temperantiam dicitur fecisse quam maximi, hæc de Venere olim dixit: *Ego, si Venerem capere mihi liceat, jaculis, nihil moratus, transfigam; quando hæc nobis honestas probasque mulieres una corruptit.* Idem Antisthenes Cupidinem naturæ vitium appellabat, cui vitio miseri homines succumbentes, pessimam ægritudinem deum vocant. Stobæus, tit. 29, ait, cum dixisse, voluptates esse venandas, quæ labores sequuntur, non quæ præcedunt. COLLECT.

(65) Τὴν Ἀφροδίτην. Ἐγὼ δὲ τὴν Ἀφροδίτην κατὰ τὸ ξ. Theodoret., qui hæc, pro more suo, e Clemente nostro sumpsit, *Θεραπευτ.* γ', p. 519.

(66) Ὡ τλήμων. Verba sunt hæc Virtutis ad Vitium apud Xenophontem lib. II *Memorabil.*, pag. 759 edit. Francofurt.

(67) Τί δὲ σὺ ἄγ. Xenophon plenius: Τί δὲ σὺ ἀγαθὸν ἔχεις, ἢ τί ἡδὺ οἶσθα, μηδὲν τούτων ἕνεκα πράττειν ἐθέλουσα; *Quid boni habes, aut quam dele-*

A Καὶ πάλιν·

Ἄρ' (62) εἰς τὸ κάλλος ἐκκεκώφηνται (63) ξίφην;

Ἐγὼ δὲ ἀποδέχομαι τὸν Ἀρτισθένη (64), τὴν Ἀφροδίτην (65), λέγοντα, κἄν κατατοξεύσωμι, εἰ λάβοιμι· ὅτι πολλὰς ἡμῶν κυλίας καὶ ἀγαθὰς γυναῖκας διέφθειρεν. Τὸν τε ἔρωτα κακίαν φησὶ φύσεως, ἧς ἤττους ὄντες οἱ κακοδαίμονες, θεὸν τὴν νόσον καλοῦσιν· δεικνύται γὰρ διὰ τούτων ἠττᾶσθαι τοὺς ἀμαθεστέρους δι' ἀγνοίαν ἡδονῆς, ἣν οὐ χροῖ προσίσθαι, κἄν θεὸς λέγεται, τουτέστι κἄν θεὸν ἐπὶ τὴν τῆς παιδοποιίας χρεῖαν δεδομένην τυγχάνη. Καὶ ὁ Ξενοφῶν ἀντικρὺς κακίαν λέγων τὴν ἡδονήν, φησὶν· « Ὡ τλήμων (66), τί δὲ σὺ ἀγαθὸν (67) οἶσθα, ἢ τί καλὸν σκοπεῖς; ἦ τις οὐδὲ τὴν τῶν ἡδέων ἐπιθυμίαν ἀναμένεις (68), πρὶν μὲν πεινῆν ἐσθίουσα, πρὶν δὲ διψῆν πίνουσα· καὶ ἵνα μὲν ἡδέως φάγης, ὑψοποιούς μηχανομένη, ἵνα δὲ ἡδέως πίνης, οἶνους (69) πολυτελεῖς παρασκευάζῃ· καὶ τοῦ θέρους χιόνα περιθέουσα ζητεῖς· ἵνα δὲ κατακοιμηθῆς (70) ἡδέως, οὐ μόνον τὰς κλίνας (71) μαλακὰς, ἀλλὰ καὶ τὰ ὑπόθαθρα ταῖς κλίμαις παρασκευάζῃ. » Ὅθεν, ὡς εἶπεν Ἀρίστων, πρὸς Ὀλον (72) τὸ τετράχορδον, ἡδονήν, λύπην, φόβον, ἐπιθυμίαν, πολλῆς δεῖ τῆς ἀσκήσεως καὶ μάχης.

Οὔτοι γάρ, οὔτοι, καὶ διὰ σπλάγγων ἔσω Χωροῦσι, καὶ κυκῶσιν ἀνθρώπων κέαρ.

C etationem nosti, cum nihil horum causa facere velis?

(68) Ἀναμένεις. Post hoc verbum addit Xenophon: Ἀλλὰ πρὶν ἐπιθυμῆσαι, πάντων ἐμπίπλασαι. Sed prius, quam appetas, omnibus replearis.

(69) Οἶνους. Melius Xenoph., οἶνους τε.

(70) Κατακοιμηθῆς. Καθυπνώσης, Xenoph.

(71) Οὐ μόνον τὰς κλ. Xenophon plenius et melius: Οὐ μόνον τὰς στρωμνὰς μαλακὰς, ἀλλὰ καὶ τὰς κλίνας, καὶ τὰ ὑπόθαθρα ταῖς κλίμαις παρασκευάζεις. Non tantum stragula mollia, sed etiam lectulos, lectulorumque fulcra paras.

(72) Πρὸς Ὀλον. II. Grotius in *Excerptis e trag.*, p. 437, hæc ad metri leges redacta Agathonī tribuit:

... Πρὸς τὸ τετράχορδον δ' Ὀλον,
τὴν ἡδονήν, ἐπιθυμίαν, λύπην, φόβον,
Ἀσκήσεώς γε καὶ μάχης πολλῆς δεῖ·
Οὔτοι γάρ, οὔτοι καὶ διὰ σπλάγγων ἔσω
Χωροῦσι, καὶ κυκῶσιν ἀνθρώπων κέαρ.

... Hos in quadrijuges,
Metum, dolorem, cupiditatem, gaudia,
Meditatione maxima et pugna est opus:
Hi namque sunt, hi, nostra qui sub viscera
Intrant, et imo corde qui fluctus cient.

Dein hæc adnotat: « Ascribitur hæc sententia in Clemente Aristonī. Ego Agathonī ex conjectura ascripsi, quod Aristonem inter tragicos non invenirem. Priores duo versus confusi ibidem exstant. » Sed Gatakerus *Advers.* c. 9, postquam integrum Clementis locum attulisset, hæc dicit: Hæc omnia Agathonī in *Excerptis* ascribit vir clarissimus Hugo Grotius, quod Aristonem inter tragicos nullum inveniret. Itaque ad metri leges reducere conatur. Haud est difficile multa sermone soluto scripta ad iambi etiam puri leges traducere: quod et alibi virum clarissimum fecisse deprehendimus. Cæterum mihi priora illa Aristonī philosophi omnino videntur; novissima tantum disticho comprehensa esse poetæ, et tragici forsitan, sed incerti.

Καὶ γὰρ (73) τῶν σεμνῶν οἰομένων εἶναι τοὺς θυ- A
μοῦς ἢ ἡδονὴ κηρίους ποιεῖ, κατὰ Πλάτωνα· ὅτι
ἐκάστη ἡδονὴ (74) τε καὶ λύπη προσπασσαλοῖ τῷ
σώματι ψυχὴν τοῦ γε μὴ ἀφορίζοντος καὶ ἀποσταυ-
ροῦντος ἑαυτὸν τῶν παθῶν (75). Ὁ ἀπολέσας τὴν
ψυχὴν τὴν ἑαυτοῦ, φησὶν ὁ Κύριος, σώσει αὐτήν·
ἔτι ριψοκινδύνως ὑπὲρ τοῦ Σωτῆρος αὐτὴν ἐπιδι-
δοῦς, ὡς αὐτὸς ὑπὲρ ἡμῶν πεποίηκεν, ἢ ἀπολέσας
αὐτὴν ἐκ τῆς πρὸς τὸν συνήθη βίον κοινωνίας. Ἐάν
γὰρ ἀπολῶσαι, καὶ ἀποστῆσαι, καὶ ἀφορίσαι (τοῦτο
γὰρ ὁ σταυρὸς σημαίνει) τὴν ψυχὴν ἐθελήσης τῆς
ἐν τούτῳ τῷ ζῆν τέρψεως τε καὶ ἡδονῆς, ἔξεις αὐ-
τὴν ἐν τῇ ἐλπίδι τῇ προσδοκωμένῃ, εὐρημένην καὶ
ἀναπεποιημένην. Εἴη (76) δ' ἂν τοῦτο μελέτη θανάτου,
εἰ μόναις ταῖς κατὰ φύσιν μεμετρημέναις ὀρέξεσι,
μηδὲν υπερφρονουσαι τῶν κατὰ φύσιν, ἐπὶ τὸ μᾶλλον B
ἢ κατὰ φύσιν, ἐνθα τὸ ἀμαρτητικὸν φύεται, ἀρκεῖ-
σθαι βουλοίμεθα. Ἐνδύσασθαι οὖν δεῖ τὴν πανο-
πλίαν τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸ δύνασθαι ἡμᾶς στήναι
πρὸς τὰς μεθοδείας τοῦ διαβόλου· ἐπεὶ τὰ ὅπλα
τῆς στρατείας ἡμῶν οὐ σαρκικά, ἀλλὰ δυνατὰ
τῷ Θεῷ πρὸς καθάρσεις ὀχυρωμάτων, λογισμοῦς
καθαροῦντες, καὶ πᾶν ὕψωμα ἐπαιρόμενοι κατὰ
τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ, καὶ αἰχμαλωτίζοντες πᾶν
νόημα εἰς ὑπακοήν τοῦ Χριστοῦ, ὁ θεῖος φησὶν
Ἀπόστολος. Ἄνδρες δὴ χρεῖα, ὅστις θαυμαστῶς καὶ
ἀσυγχύτως τοῖς πράγμασι χρήσεται, ἀφ' ὧν τὰ πάθη
ὀρμᾶται· οἷον πλοῦτος καὶ πένις, καὶ δόξη καὶ ἀδοξία,
ὕψος καὶ νόσος, ζωὴ καὶ θάνατος, πόνος καὶ ἡδονή.
Ἴνα γὰρ ἀδιαφόρως τοῖς διαφόροις χρίσῃμεν, πολλῆς C
ἡμῖν δεῖ διαφορᾶς, ἅτε προκεκακωμένοις ἀσθενεῖα
πολλῇ, καὶ προδιαστροφῇ κακῆς ἀγωγῆς τε καὶ τρυ-
φῆς, μετὰ ἀμαθίας προαπολελυκόσιν. Ὁ μὲν οὖν
ἀπλοῦς λόγος τῆς καθ' ἡμᾶς φιλοσοφίας τὰ πάθη
πάντα ἐναπερείσματα τῆς ψυχῆς φησὶν εἶναι, τῆς
μαλθακῆς καὶ εἰκούσης, καὶ οἷον ἐναποσφραγίσματα
τῶν πνευματικῶν δυνάμεων, πρὸς ἃς ἡ πάλῃ ἡμῖν.
Ἔργον γὰρ, οἶμαι, ταῖς κακούργοις δυνάμεσιν ἐνεργ-
γεῖν τι τῆς ἰδίας ἕξεως παρ' ἑκάστα πειρᾶσθαι, εἰς
τὸ καταγωνίσασθαι καὶ ἐξειδιοποιήσασθαι τοὺς ἀπει-
παμένους (77) αὐτάς. Ἔπεται δ' εἰκότως τοὺς μὲν
καταπαλαίεσθαι, ὅσοι δὲ ἀθλητικώτερον τὸν ἀγῶνα
μεταχειρίζονται, πάμμσχον ἀγωνισάμεναι, καὶ μέχρι
τοῦ στεφάνου χωρήσασθαι (78) αἰ προειρημένα: δυνά-

Eorum enim, qui graves existimantur, animos volu-
ptas facit cereos, ex sententia Platonis: quoniam
unaquæque voluptas, et unusquisque dolor corpori
affigit animam ejus, qui non se separat ab affecti-
bus, eosque cruci affigit. Qui perdidit animam
suam, inquit Dominus, servabit ipsam^a: scilicet
aut eam lubenter pro Domino periculis exponens,
sicut ille se nostri gratia exposuit: aut eam per-
dens ex ea, quæ est ei cum hac vita, consuetudine.
Si enim solvere, abducere, et segregare (id enim
crux significat) animam volueris ab ea, quæ est in
hac vita, voluptate et delectatione, habebis eam, in
ea, quæ expectatur, spe inventam et conquiescen-
tem. Hoc enim fuerit meditatio mortis, si solis iis,
quæ sunt secundum naturam dimensæ, appetitio-
nibus, et quæ ea quæ sunt secundum naturam, non
excedunt, declinando ad id, quod exsuperat, vel
quod est præter naturam, in quo peccandi enasci-
tur occasio, contenti esse velimus. Oportet ergo nos
Dei induere armaturam, ad hoc ut possimus resistere
insidiis diaboli^b: quoniam arma militiæ nostræ non
sunt carnalia, sed Deo potentia, ad destructionem
munitionum, cogitationes destruentes, et omnem alti-
tudinem se extollentem adversus Dei cognitionem, et
captivantes omnem intellectum ad obediendum fidei^c,
ait divinus Apostolus. Viro utique opus est, qui ad-
mirabiliter et inconfuse iis rebus sit usus, a qui-
bus oriuntur affectus: quemadmodum & divitiis et
paupertate, gloria et ignominia, sanitate et morbo,
vita et morte, labore et voluptate. Ut enim indiffe-
renter utamur differentibus, magna nobis opus est
differentia, ut qui multa imbecillitate prius male
affecti simus, et in mala educatione et institutione
prius versati cum ignorantia. Simplex ergo ratio
nostræ philosophiæ, dicit omnes affectus esse im-
pressiones mollis et cedentis animæ, et veluti obsi-
gnationes potestatum spiritualium, adversus quas
nobis est colluctatio. Maleficarum enim, ut puto,
potestatum est opus, proprii habitus aliquid conari
singulis rebus imprimere, ut nos, qui iis abrenun-
tiavimus, in certamine superent, et suos elliciant.
Est ergo jure consequens, ut aliqui quidem in lucta
prosternantur. Quicumque autem certamen magis
athletice aggrediuntur, omni contentione decertan-

⌘ P. 487 ED. POTTER, 407-408 ED. PARIS. ^a

Matth. x, 39; Marc. viii, 35. ^b Ephes. vi, 11. ^c II

Cor. x, 4, 5.
Qualia multa laudat Clemens, tacito etiam aucto-
ris nomine. Et Agathonis quidem tragici nomine
citatur Jo. Pricæus noster Adnotat. ad Jac. cap. iv,
v. 1. Quamquam et Aristonis nomine quædam ad-
ducit iambica Theophilus ad Autolyc. lib. iii, sed
quæ Aristophanis comici suspicetur esse Grotius.
Verum istud inter conjectanea locum habet.

(73) Καὶ γὰρ. Platonis locus est in Phædone, Ba-
sil. edit. p. 55. SYLBERG.

(74) Ἐκάστη ἡδονή. Plato in Phædone, p. 63
edit. Francofurt. qua in hoc opere semper usi su-
mus, ait: Ἡ τοῦ ὡς ἀληθῶς φιλοσόφου ψυχὴ οὕτως
ἀπέχεται τῶν ἡδονῶν, καὶ ἐπιθυμιῶν, καὶ λυπῶν,
καὶ φόβων, καθ' ὅσον δύναται. Veri philosophi animus
a voluptatibus, cupiditatibus, doloribus, et timoribus,
pro viribus abstinet. Dein paulo post hæc addit:
Ἐκάστη ἡδονὴ καὶ λύπη, ὡς περ ἦλον ἔχουσα, προσ-

D ἡλοῖ αὐτὴν (ψυχὴν) πρὸς σῶμα, καὶ προσπερονᾷ
Omnis voluptas atque dolor, quasi clavum tenens,
animam corpori affigit atque connectit.

(75) Ἀποσταυροῦντος ἑαυτὸν τῶν παθῶν. Le-
gendum videtur ἀποσταυροῦντος ἑαυτῷ τὰ πάθη,
Vid. p. 405. LOWTH. — Sed nil mutō.

(76) Εἴη. Plato in Phædone, p. 6, cum dixisset
animam a corporis conjunctione ac voluptatibus
quam maxime abstrahendam esse, hæc adjicit:
Τοῦτο δὲ οὐδὲν ἄλλο ἐστὶ ἢ ὀρθῶς φιλοσοφοῦσα, καὶ
τῷ ὄντι τεθνάναι μελετῶσα ῥαδίως· ἢ οὐ τοῦτ' ἀνεῖη
μελέτη θανάτου; Quod quidem nihil aliud est, quam
recte philosophari, mortem revera facile meditari.
Annon hoc est meditatio mortis?

(77) Ἀπειπαμένους. Nempe in voto baptismali.

(78) Ἀγωνισάμεναι . . . χωρήσασθαι. Lege ἀγω-
νισάμενοι . . . χωρήσαντες. LOWTH. — Sed, retenta

tes, ad coronam usque perveniunt; prædictæ autem potestates in multo sudore et cruore tunc deficiunt, victores admirantes. Eorum enim, quæ moventur, alia quidem ex appetitione moventur et imaginatione, sicut animalia; alia autem per translationem, sicut inanimata; ex inanimis autem plantas quoque quidam dicunt moveri transeundo ad augmentum, si quis eis esse plantas inanimas concesserit. Et habitum quidem lapides; naturam plantæ; appetitionem vero et imaginationem, et ea præterea duo, quæ prius dicta sunt, bruta quoque participant. Rationandi autem potestas, quæ est propria humanæ animæ, non debet similiter impelli atque animantia ratione carentia, sed imaginatione percepta discernere, et non ab eis abduci. Hæ ergo, **176** de quibus diximus, potestates, pulchritudines et glorias, et adulteria et voluptates, et tales ejusmodi inescantes imagines, iis, quæ facile seduci possunt, animabus protendant, quemadmodum qui pecora abigunt, eis frondes porrigunt. Deinde cum eos astu circumvenerint, qui non possunt veram voluptatem a falsa discernere, fluxamque ac caducam injuriæque obnoxiam a sancta pulchritudine, ducunt in servitatem. Unaquæque autem deceptio assidue premens animam, in ea imprimi imaginem: et imprudens insciensque anima affectus circumfert imaginem, quæ ex inescatione et nostra assensione oritur. Basilidis ✕ autem sectatores affectus consueverunt vocare *προσαρτήματα*, id est, appendices: et ea esse quoad essentiam spiritus appensos animæ rationis præditæ, per quamdam conturbationem et confusionem primigeniam: et alias rursus spirituum adulterinas et diversi generis naturas iis aduasci, utpote lupi, simiæ, leonis, ursi, quorum proprietates animæ subinde occurrentes, ejus cupiditates animantibus dicunt assimilare. Quarum enim ferunt proprietates, earum opera factaque imitantur. Et non solum cum rationis expertium animantium appetitionibus et imaginibus accommodantur, sed etiam plantarum æmulantur motus et pulchritudines, propterea quod plantarum quoque adjunctas habeant

✕ P. 488 ED. POTTER, 408-409 ED. PARIS.

veteri lectione, hoc modo poterint hæc explicari: *Quicunque vero athleticè ac fortiter certamen ineunt, hos prædicti spiritus omni genere pugnae adorti, et ad ipsam usque coronam, non sine multo sudore ac cruore, persequentes, tandem deficiunt, et victores admirantur.*

(79) *Ἐξέως*. Philo *Legis allegoriarum* lib. III, p. 4091: Ἡ μὲν ἕξις κοινή καὶ τῶν ἀψύχων ἐστὶ λίθων καὶ ξύλων, ἧς μετέχει καὶ τὰ ἐν ἡμῖν εἰκότα λίθοις ὅστέα· ἡ δὲ φύσις διατείνει καὶ ἐπὶ τὰ φυτὰ· καὶ ἐν ἡμῖν δὲ ἐστὶν εἰκότα φυτοῖς, ὄνυχές τε καὶ τρίχες. Ἔστι δὲ ἡ φύσις ἕξις ἤδη κινουμένη. Ψυχὴ δὲ ἐστὶ φύσις προσεληφύτα φαντασίαν καὶ ὁρμὴν· αὐτὴ κοινή καὶ τῶν ἀλόγων ἐστίν. Ἐχει δὲ καὶ ἡμέτερος νοῦς ἀναλογεῖν τι ἀλόγῳ ψυχῇ. Ἡλὲν ἡ διανοητικὴ δύναμις ἰδίᾳ τοῦ νοῦ ἐστὶ, καὶ ἡ λογικὴ. *Habitus quidem communis est et inanimatis, lapidibus et lignis, cujus participant, quæ in nobis similia sunt lapidibus, ossa: natura autem extendit sese ad plantas; et in nobis similia sunt plantis, ungues et capilli. Est vero natura, habitus jam motus. Anima autem est natura,*

μαίς ἐν πολλῷ τῷ λύθρῳ, τότε δὲ ἀπαυδῶσι, θαυμάζουσαι τοὺς νικηφόρους. Τῶν γὰρ κινουμένων ἃ μὲν καθ' ὁρμὴν καὶ φαντασίαν κινεῖται, ὡς τὰ ζῶα· τὰ δὲ κατὰ μετάθεσιν, ὡς τὰ ἄψυχα. Κινεῖσθαι δὲ καὶ τῶν ἀψύχων τὰ φυτὰ μεταβατικῶς φασὶν εἰς αὐξησιν, εἴ τις αὐτοῖς ἄψυχα εἶναι συγχωρήσει τὰ φυτὰ. Ἐξέως (79) μὲν οὖν οἱ λίθοι, φύσεως δὲ τὰ φυτὰ, ὁρμῆς τε καὶ φαντασίας, τῶν τε αὖ δεῖν τῶν προσηρμένων (80), καὶ τὰ ἄλογα μετέχει ζῶα. Ἡ λογικὴ δὲ δύναμις, ἰδίᾳ οὖσα τῆς ἀνθρωπείας ψυχῆς, οὐχ ὡσαύτως τοῖς ἀλόγοις ζῴοις ὁρμῶν ἐφείλει, ἀλλὰ καὶ διακρίνει τὰς φαντασίας, καὶ μὴ συναποφέρεσθαι αὐταῖς. Αἱ τοίνυν δυνάμεις, περὶ ὧν εἰρήκαμεν, κάλλι, καὶ δόξας, καὶ μοιχείας, καὶ ἡδονάς, καὶ τοιαύτας τινὰς φαντασίας δελεαστικῶς περιτείνουσι ταῖς εὐεπιφόροις ψυχαῖς, καθάπερ οἱ ἀπειλούντες τὰ θρέμματα, θαλλοὺς προσιέντες· εἶτα κατασοφισάμεναι τοὺς μὴ διακρίνειν δυνηθέντας τὴν ἀληθῆ ἀπὸ ψεύδους (81) ἡδονήν, καὶ τὸ ἐπικηρόν τε καὶ ἐφύβριστον ἀπὸ τοῦ ἁγίου κάλλους, ἄγουσιν δουλωσάμεναι. Ἐκάστη δὲ ἀπάτη συνεχῶς ἐναπερειδομένη τῇ ψυχῇ, τὴν φαντασίαν ἐν αὐτῇ τυποῦται· καὶ δὴ τὴν εἰκόνα ἔλαθεν περιφέρουσα τοῦ πάθους ἡ ψυχὴ τῆς αἰτίας, ἀπὸ τε τοῦ δελέατος, καὶ τῆς ἡμῶν συγκαταθέσεως γινομένης. Οἱ δ' ἀμφὶ τὸν Βασιλεῖδην προσαρτήματα τὰ πάθη καλεῖν εἰώθασιν· πνεύματά τινα ταῦτα κατ' οὐσίαν ὑπάρχειν προσηρητημένα τῇ λογικῇ ψυχῇ, κατὰ τινα τάραχον καὶ σύγχυσιν ἀρχικὴν· ἄλλας τε αὖ πνευμάτων νόθους καὶ ἑτερογενεῖς φύσεις προσεπιφέρεσθαι ταύταις, οἷον λύκου, πιθήκου, λέοντος, τράγου· ὧν τὰ ιδιώματα περὶ τὴν ψυχὴν φανταζόμενα, τὰς ἐπιθυμίας τῆς ψυχῆς τοῖς ζῴοις ἐμφερῶς ἐξομοιοῦν λέγουσιν. Ὡν γὰρ ιδιώματα φέρουσι, τούτων τὰ ἔργα μιμοῦνται· καὶ οὐ μόνον ταῖς ὁρμαῖς καὶ φαντασίαις τῶν ἀλόγων ζῴων προσοικειοῦνται, ἀλλὰ καὶ φυτῶν κινήματα καὶ κάλλι ζηλοῦσι, διὰ τὸ καὶ φυτῶν ιδιώματα προσηρητημένα φέρειν. Ἐχει δὲ καὶ ἕξιως ιδιώματα, οἷον ἀδάμαντος σκληρίαν. Ἀλλὰ μὲν πρὸς τὸ δόγμα τοῦτο διαλεξόμεθα ὕστερον, ὁπρηνίκα περὶ ψυχῆς διαλαμβάνομεν· νῦν δὲ τοῦτο μόνον παρασημειώτεον, ὡς Δουρείου τινὸς ἵππου (82), κατὰ

quæ assumit imaginationem et impetum; ipsa communis et irrationalium est. Habet autem et mens nostra analogum quid irrationali animæ. Idem latius persequitur lib. Quod Deus sit immut., pag. 299. Conf. etiam ejusdem lib. Quod mundus sit incorruptibilis.

(80) *Δεῖν τῶν προ.* Nempe ἕξιως et φύσεως.

(81) *Τὴν ἀληθῆ ἀπὸ ψεύδους.* Concinnius, τὴν ἀληθῆ ἀπὸ τῆς ψεύδους· ut mox, τὸ ἐφύβριστον ἀπὸ τοῦ ἁγίου. SYLBERG.

(82) *Δουρείου τινὸς ἵππου.* *Durei cujusdam equi speciem præfert.* Dici potest de homine multilariis et diversis inter se vitiis obnoxio. Dureo equo ligneo ab Epeo fabricato multos Græcorum proceres fuisse inclusos, notum est. Hen. Junius cent. 3, proverb. 77. Hominem ergo quemvis intelligit qualem describat Basilides, ὁ κατὰ Βασιλεῖδην ἀνθρώπος: Suidas, Δούρειος ὁ ξύλινος. Ἴππος τῶν Ἑλλήνων dicitur, et δουράτεος, et δούριος. Eriphanus hæresi 21, Simonianorum: Δεῖ καὶ τὸν παρ' Ὀμήρῳ Δούριον ἵππον μερηχανημένον, ἢ νο-

τὸν ποιητικὸν μῦθον, εἰκόνα σῶζει ὁ κατὰ Βασιλείδην ἄνθρωπος, ἐν ἐνὶ σώματι τοσοῦτον πνευμάτων διαφόρων στρατὸν ἐγκεκολλημένος. Αὐτὸς γοῦν ὁ τοῦ Βασιλείδου υἱὸς Ἰσιδωρος (83) ἐν τῷ *Περὶ προσφυσῶν ψυχῆς*, συναισθόμενος τοῦ δόγματος, ὡς ἑαυτοῦ κατηγορῶν, γράφει κατὰ λέξιν· « Ἐάν γάρ τινι πείσμα ὄψις, ὅτι μὴ ἔστιν ἡ ψυχὴ μονομερῆς, τῇ δὲ τῶν προσαρτημάτων βία τὰ τῶν χειρόνων γίνεται πάθη, πρόφασιν οὐ τὴν τυχοῦσαν ἔξουσιν οἱ μοχθηροὶ τῶν ἀνθρώπων λέγειν· Ἐθιάσθην, ἀπηνέχθην, ἄκων ἔδρασα, μὴ βουλόμενος ἐνήργησα· τῆς τῶν κακῶν ἐπιθυμίας αὐτῆς ἡγησάμενος, καὶ οὐ μαχεσάμενος ταῖς τῶν προσαρτημάτων βίαις. Δεῖ δὲ, τῷ λογιστικῷ κρείττονας γενομένους, τῆς ἐλάττονος ἐν ἡμῖν κτίσεως φανῆναι κρατούντας. » Δύο γὰρ δὴ ψυχὰς ὑποτίθεται καὶ οὗτος ἐν ἡμῖν, καθάπερ οἱ Πυθαγόρειοι, περὶ ὧν ὑπερον ἐπισκεψόμεθα. Ἀλλὰ καὶ Οὐαλεντίνος, πρὸς τινὰς ἐπιστέλλων, αὐταῖς λέξεσι γράφει περὶ τῶν προσαρτημάτων· « Εἷς δὲ ἔστιν ἀγαθός, οὗ παρόρησις (84) ἡ διὰ τοῦ Υἱοῦ φανέρωσις, καὶ δι' αὐτοῦ μόνου δύναιτο ἂν ἡ καρδία καθαρὰ γενέσθαι, παντὸς πονηροῦ πνεύματος ἐξωθουμένου τῆς καρδίας· πολλὰ γὰρ ἐνοικοῦντα αὐτῇ πνεύματα οὐκ ἔχ' καθαρεύειν· ἕκαστον δὲ αὐτῶν, τὰ ἴδια ἐκτελεῖ ἔργα, πολλαχῶς ἐνυδριζόντων ἐπιθυμίαις οὐ προσηκούσαις. Καὶ μοι δοκεῖ ὁμοίον τι πάσχειν τῷ πανδοχείῳ ἡ καρδία· καὶ γὰρ ἐκεῖνο κατατιτράται τε καὶ ὀρύσσεται, καὶ πολλαχῶς κόπρου πίμπλαται, ἀνθρώπων ἀσελγῶς ἐμμενόντων, καὶ μηδεμίαν πρόνοιαν ποιουμένων τοῦ χωρίου, καθάπερ ἄλλοτρίου καθεστῶτος. Τὸν τρόπον τούτον καὶ ἡ καρδία μέχρι μὴ προνοίας τυγχάνει, ἀκάθαρτος οὖσα, πολλῶν οὖσα δαιμόνων οἰκητήριον (85)· ἐπειδὴν δὲ ἐπισκέψεται αὐτὴν ὁ μόνος ἀγαθὸς Πατήρ, ἡγιάσεται καὶ φωτὶ διαλάμπει· καὶ οὕτω μακαρίζεται (86) ὁ ἔχων τὴν τοιαύτην καρδίαν, ὅτι

✠ P. 489 ED. POTTER, 409-410 ED. PARIS.

μίζουσιν Ἕλληνας ἐπίτηδες γεγενῆσθαι, ἔλεγε πάλιν ὁ γόης, ὅτι ἀγνοία ἔστι τῶν ἐθνῶν. Caeterum eadem ratione Athenaeus lib. ix ex Diphilo dixit: Δούρειον ἐπάγω χῆνα τῷ φουσηματι. *Dureum anserem adduco magna inflatum mole*; aut: *Vobis fero anserem tumore Durium*; quod scilicet farcimine distentus esset. Macrobius lib. iii *Saturnal.*, cap. 15, refert Cincium in oratione, qua suasit legem Fanniam de moderandis sumptibus, objecisse suo saeculo, quod porcum Trojanum mensis inferrent, hoc est differentium variis animantium generibus. Vide *Proverbia Chil.* iv, cent. 10, 70. COLLECT.

(83) *Ἰσιδωρος*. Theodoretus *Hæretic. fabul.* lib. i, cap. 4: Ἰσιδωρος, ὁ τοῦ Βασιλείδου υἱός, μετὰ τινος ἐπιθήκης τὴν τοῦ πατρὸς μυθολογίαν ἐκράτυνε. *Isidorus, Basilidæ filius, fabulosa patris dicta cum aliquo etiam additamento confirmavit.*

(84) *Εἷς δὲ ἔστιν ἀγαθός· οὗ παρόρησις*. Clarissimus Græbius in *Spicilegio* sæc. ii in Valentini verba, hæc adnotavit: « Hæc iterum emendatione aliqua egent, et pro illis, οὗ παρόρησις ἡ διὰ τοῦ Υἱοῦ φανέρωσις (ut in omnibus editionibus leguntur) ponenda, οὗ παρουσία, etc., *cujus præsentiam nobis exhibuit ea, quæ per Filium facta est, manifestatio*. Patet ex sequentibus: Ἐπειδὴν δὲ ἐπισκέψεται αὐτὴν ὁ μόνος ἀγαθὸς Πατήρ, etc. Quod autem προσαρτήματα attinet, de quibus Valentinus hæc scripsisse dicitur, ea declaranda sunt ex præcedentibus pag. 408 edit. Paris., Clementis verbis: Οἱ

A proprietates: habent autem etiam habitus proprietas, utpote duritiem adamantis. Sed adversus hoc dogma quidem postea disseremus, quando de anima tractabimus. nunc autem hoc solum adnotandum est, quod Durii equi, ut est in poeticis fabulis, imaginem servat homo ex sententia Basilidis, ut qui in uno corpore tot diversorum spirituum exercitum habeat inclusum. Ipse itaque filius Basilidis Isidorus, in lib. *De aduata anima*, ejusdem dogmatis particeps, scribit his verbis, veluti seipsum accusans: « Si enim alicui persuaseris non esse animam unius partis, vi autem appendicum fieri deteriorum affectus, non levem prætextum habebunt homines scelerati, dicendi: Coactus sum, abductus sum, coactus feci, non volens operatus sum: cum ipse dux fuerit malorum cupiditatis, et cum appendicum violentia non depugnarit. Oportet autem, ope partis rationalis factos superiores, minorem, quæ est in nobis creaturam, superasse apparere. » Is enim duas quoque in nobis ponit animas, sicut Pythagorei, quas postea considerabimus. Quin etiam Valentinus scribens ad aliquos, his verbis utitur de appendicibus: « Est ✠ autem unus bonus, cujus fiducia est ea, quæ fit per Filium manifestatio, et per eum solum potest cor fieri mundum, ejecto ex corde omni maligno spiritu. Multi enim in eo habitantes spiritus, id mundum esse non sinunt. Unusquisque autem eorum propria efficit opera, sæpe non convenientibus insultans cupiditatibus. Ac mihi quidem videtur cor non esse absimile diversorio: illud enim perforatur et effoditur, et stercore sæpe repletur, cum homines se petulanter gerant, et locum nihil omnino curent, ut qui sit alienus. Eodem modo cor quoque: cum, quandiu nulla ejus providentia geritur, sit immundum et multorum dæmonum habita-

ἀμφὶ τὸν Βασιλείδην προσαρτήματα τὰ πάθη καλεῖν εἰώθασιν· πνεύματά τινα ταῦτα κατ' οὐσίαν ὑπάρχειν προσηρητημένα τῇ λογικῇ ψυχῇ κατὰ τινὰ τάραχον καὶ σύγχυσιν ἀρχικὴν. Ἀλλὰς τε αὐτῶν πνευμάτων νόθους καὶ ἑτερογενεῖς φύσεις προσεπιφύεσθαι ταύταις, ὡς λύκου, πιθήκου, λέοντος, τράγου· ὧν τὰ ἰδιώματα περὶ τὴν ψυχὴν φανταζόμενα, ἐπιθυμίας τῆς ψυχῆς τοῖς ζώοις ἐμπερῶς ἐξομοιοῦν λέγουσι. *Basilidis autem sectatores perturbationes animæ vocare solent προσαρτήματα* (id est, *appendices*), *eaque esse quosdam spiritus, secundum essentiam adhærentes animæ rationali per quamdam conturbationem et confusionem in principio factam. Et alias rursus adulterinas ac diversi generis spirituum naturas iis adnasci, utpote lupi, simiæ, leonis, ursi: quarum proprietatibus animæ per phantasiam obversantibus, cupiditates animæ animantibus plane similes reddi dicunt*. Ridiculam hanc opinionem breviter in sequentibus perstringit Clemens, et ubi Isidori atque Valentini verba adduxit, orthodoxam sententiam ex Barnabæ epistola declarat, ubi etiam cor infidelium οἶκος δαιμόνων dicitur quidem, sed de vi atque operationibus, non natura vel substantiis dæmonum intelligitur. »

(85) *Δαιμόνων οἰκητήριον*. Conf. *Recognitiones S. Clementis* sub finem lib. ii, et lib. iv, cap. 15 et seq.

(86) *Μακαρίζεται*. Respicit Matth. v, 8. *Μακάριοι οἱ καθαροὶ τῇ καρδίᾳ, ὅτι αὐτοὶ τὸν Θεὸν ὄψονται*.

culum: postquam autem id inviserit, qui solus est bonus Pater, sanctificatum est, et luce resplendet: et sic qui tali corde est præditus, beatur, quoniam Deum videbit. » Quænam est ergo causa, quod non ab initio talis animæ cura ac providentia geratur, dicant nobis. Aut enim non est digna, et quodammodo sicut ex pœnitentia accedit ad eam providentia, vel natura, ut ipse vult, servatur? et necesse est eam, cum ab initio ejus cura geratur propter cognationem, immundis spiritibus nullum dare adiutum, nisi ei vis afferatur, et imbecilla probetur. Si enim dederit, eam pœnitentia ductam, eligere quæ sunt meliora, invitus dicet id, quod decernit, quæ est apud nos, veritas: nempe ex obediente mutatione, non autem ex natura, esse salutem. Quemadmodum enim exhalationes, cum e terra, tum e paludibus ortæ, in caliginem et nimbos conglobantur: ita etiam carnalium cupiditatum vapores malam animæ inurunt habitudinem, voluptatis species ante animam undique spargentes. Intelligentiæ itaque luci tenebras offundunt, attrahente anima vapores concupiscentiæ, et condensante affectuum globos, ex perpetuo voluptatum usu. Gleba e terra sublata non est aurum, sed coquitur et pereolatur, deinde pura evadens, aurum vocatur, quod est terra purificata. *Petite enim, et dabitur vobis*, iis, qui ex seipsis possunt ea, quæ sunt optima, eligere, dicitur. Quomodo autem nos diaboli operationes, et spiritus immundos in peccatoris animam seminare dicamus, non mihi pluribus verbis opus est, si adduxero testem Barnabam apostolicum (erat autem is ex septuaginta, et Pauli adjutor) ✠ his verbis sic dicentem: « Antequam nos Deo crederemus, erat nostrum cordis habitaculum interitui obnoxium et imbecillum, vere templum manu ædificatum: quia erat quidem plenum cultu idolorum **177**, et erat domus dæmonum, quod faceret quæcunque Deo sunt contraria. » Operationes ergo dæmonibus convenientes dicit peccatores efficere: non autem aut ipsos spiritus habitare in anima infidelis. Et ideo subjungit: « Attendite ut templum Domini gloriose ædificetur. Discite vos accepisse remissionem pec-

• Matth. vii, 7. ✠ P. 490 ED. POTTER, 410-411 ED. PARIS.

(87) Ἦτοι. Hæc sententia sic scribenda et explicanda videtur: Ἦτοι γὰρ οὐκ ἔστιν ἀξία, καὶ πῶς ὡσπερ ἐκ μετανοίας ἢ πρόνοια πρόσσεισιν αὐτῇ· ἢ φύσει σωζομένη, ὡς αὐτὸς βούλεται, τυγχάνει· *Aut enim talis anima non est digna, et quodammodo acta veluti pœnitentia accedit ad eam providentia: aut natura, ut ille vult, servatur.* Putavit enim hæreticus ille, sui suorumque animas naturam esse ad salutem comparatas. Quod cum superius, tum etiam paulo infra latus explicatum est.

(88) Χρυσὸς δὲ... βῶλος. Non inconvenienter legeris: Χρυσὸς δὲ ἀπὸ γῆς οὐκ αἶρεται βῶλος, *auri gleba.* SYLBURG.

(89) Αἰτεῖσθε. Sic Strom. i, p. 346 edit. Paris.

(90) Τῶν ἐβδομήκοντα. Conf. quæ adnotavit Cotelerius ad *Recognitionum* S. Clementis lib. i, cap. 7.

(91) Ὡδὲ πῶς λέγοντα. Quæ sequuntur, occurrunt in *Epist.* S. Barnabæ cap. 16.

(92) Οἰκητήριον. Κατοικητήριον, Barnab

ῥηεται τὸν Θεόν. » Τίς οὖν ἡ αἰτία τοῦ μὴ προνοεῖσθαι ἐξ ἀρχῆς τὴν τοιαύτην ψυχὴν, εἰπάτωσαν ἡμεῖς. Ἦτοι (87) γὰρ οὐκ ἔστιν ἀξία (καὶ πῶς ὡσπερ ἐκ μετανοίας ἢ πρόνοια πρόσσεισιν αὐτῇ;) ἢ φύσει σωζομένη, ὡς αὐτὸς βούλεται, τυγχάνει· καὶ ἀνάγκη ταύτην, ἐξ ἀρχῆς διὰ συγγένειαν προνοουμένην, μηδεμίαν παρεῖσθαι τοῖς ἀκαθάρτοις παρέχειν πνεύμασιν, ἐκτὸς εἰ μὴ βιασθεῖη, καὶ ἀσθενῆς ἐλεγχθεῖη. Ἐὰν γὰρ δὴ μετανοήσασαν αὐτὴν ἐλέσθαι τὰ κρείττω, τοῦτ' ἐκείνος ἄκων ἐρεῖ, ὅπερ ἡ παρ' ἡμῖν ἀλήθεια δογματίζει, ἐκ μεταβολῆς παιθηνίου, ἀλλ' οὐκ ἐκ φύσεως, τὴν σωτηρίαν. Ὡσπερ γὰρ αἱ ἀναθυμιάσεις, αἱ τε γῆθεν αἱ τε ἀπὸ τελεμάτων, εἰς ὀμίχλας συνίστανται καὶ νεφελώδεις συστροφάς· οὕτως αἱ τῶν σαρκικῶν ἐπιθυμιῶν ἀναδόσεις καχεξίαν προστρέβονται ψυχῇ, κατασκεδανύουσαι τὰ εἶδωλα τῆς ἡδονῆς ἐπίπροσθεν τῆς ψυχῆς. Ἐπισκοποῦσι γοῦν τῷ φωτὶ τῷ νοερῷ, ἐπισπωμένης τῆς ψυχῆς τὰς ἐκ τῆς ἐπιθυμίας ἀναδόσεις, καὶ παχυνοῦσθαι τὰς συστροφάς τῶν παθῶν, ἐνδεδεγεία ἡδονῶν. Χρυσὸς δὲ ἀπὸ γῆς οὐκ αἶρεται βῶλος (88), ἀλλ' ἀφεψόμενος διυλίζεται· ἔπειτα καθαρὸς γινόμενος, χρυσὸς ἀκούει, γῆ καθαρμένη. Αἰτεῖσθε (89) γὰρ, καὶ δοθήσεται ὑμῖν, τοῖς ἐξ ἑαυτῶν ἐλέσθαι τὰ κάλλιστα δυναμένοις λέγεται. Ὅπως δ' ἡμεῖς τοῦ διαδόλου τὰς ἐνεργείας καὶ τὰ πνεύματα τὰ ἀκάθαρτα εἰς τὴν τοῦ ἀμαρτωλοῦ ψυχὴν ἐπισπεῖραι φαμέν, οὐ μοι δεῖ πλείονων λόγων, παραθεμένῳ μάρτυρι τὸν ἀποστολικὸν Βαρνάβαν (ἃ δὲ, τῶν ἐβδομήκοντα (90) ἦν, καὶ συνεργὸς τοῦ Παύλου), κατὰ λέξιν ὧδὲ πῶς λέγοντα (91)· « Πρὸ τοῦ ἡμᾶς πιστεῦσαι τῷ Θεῷ, ἦν ἡμῶν τὸ οἰκητήριον (92) τῆς καρδίας καὶ ἀσθενές, ἀληθῶς (93) οἰκοδομητὸς ναὸς διὰ χειρὸς· ὅτι ἦν πλήρης μὲν εἰδωλολατρείας, καὶ ἦν οἶκος δαιμόνων (94), διὰ τὸ ποιεῖν ὅσα ἦν ἐναντία τῷ Θεῷ. » Τὰς ἐνεργείας οὖν τὰς τοῖς δαιμονίοις καταλλήλους ἐπιτελεῖν φησὶ τοὺς ἀμαρτωλοὺς· οὐχὶ δὲ αὐτὰ τὰ πνεύματα ἐν τῇ τοῦ ἀπίστου κατοικεῖν ψυχῇ λέγει. Διὰ τοῦτο καὶ ἐπιφέρει (95), « Προσέχετε ἵνα ὁ ναὸς τοῦ Κυρίου ἐνδόξως (96) οἰκοδομηθῇ πῶς· μάθετε λαβόντες τὴν ἄφεσιν τῶν ἀμαρτιῶν· καὶ ἐλπίσαντες ἐπὶ τῷ ὀνόματι, γενώμεθα καινοὶ, πάλιν ἐξ ἀρχῆς κτιζόμενοι. Οὐ γὰρ οἱ δαίμονες (97) ἡμῶν ἀπα-

(93) Ἀληθῶς. Barnabas, melius ὡς ἀληθῶς.

(94) Ὅτι ἦν πλ... δαιμόνων. Ex hoc loco corrigenda sunt illa Barnabæ: Ὅτι ἦν πλήρης μὲν εἰδωλολατρείας οἶκος, εἰδωλολατρεία ἦν οἶκος δαιμόνων.

(95) Ἐπιφέρει. Nempe, hac sententia interjacentē: Οἰκοδομηθήσεται δὲ ἐπὶ τῷ ὀνόματι Κυρίου ἀδificabitur autem in nomine Domini.

(96) Ἐνδόξως. Ἐνδόξως, Barnab. Porro hæc sententia S. Barnabæ auctoritate hoc modo scribenda et explicanda est: Προσέχετε, ἵνα ὁ ναὸς τοῦ Κυρίου ἐνδόξως (vel ἐνδόξως) οἰκοδομηθῇ. Πῶς; Μάθετε· Λαβόντες· τὴν ἄφεσιν τῶν ἀμαρτιῶν, καὶ ἐλπίσαντες ἐπὶ τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου, ἐγενώμεθα καινοὶ, πάλιν ἐξ ἀρχῆς κτιζόμενοι. Attendite, ut templum Domini magnifice ἀδificetur. Quomodo? Discite: Accepta remissione peccatorum, et spe habita in nomen Domini, facti sumus novi, iterum ab integro creati.

(97) Οὐ γὰρ οἱ δ... πρὶν ἢ πιστεῦσαι. Perperam Menardus, in suis ad S. Barnabam notis,

λαύνονται, ἀλλ' αἱ ἀμαρτίαι, φησὶν (98), ἀφίενται, ἄς ἁμαρτίαις ἐκείνοις ἐπιτελοῦμεν πρὶν ἢ πιστεῦσαι. Εἰκότως οὖν ἀντέθηκε τὰ ἐπιφερόμενα· « Διὸ ἐν τῷ κατοικητηρίῳ (99) ἡμῶν ἀληθῶς ὁ Θεός· κατοικεῖ ἐν ἡμῖν πῶς ὁ Λόγος αὐτοῦ τῆς πίστεως, ἢ κλήσις αὐτοῦ τῆς ἐπαγγελίας, ἢ σοφία τῶν δικαιωμάτων, αἱ ἐντολαὶ τῆς διδαχῆς. » Οἶδα ἐγὼ αἰρέσει τινὶ ἐντυχόν· καὶ ὁ ταύτης προϊστάμενος διὰ τῆς χρήσεως ἔφασκε τῆς ἡδονῆς ἡδονῆν μάχεσθαι, αὐτομολῶν πρὸς ἡδονὴν διὰ προσποιητοῦ μάχης ὁ γενναῖος οὗτος γνωστικός· ἔφασκε γὰρ ὁ αὐτὸν καὶ γνωστικὸν εἶναι· ἐπεὶ οὐδὲν μέγα ἔλεγεν τὸ ἀπέχεσθαι ἡδονῆς μὴ πεπειραμένον, ἐν αὐτῇ δὲ γενόμενον, μὴ κρατεῖσθαι· ὅθεν γυμνάζεσθαι δι' αὐτῆς ἐν αὐτῇ. Ἐλάνθανε δὲ ἐαυτὸν κατασοφίζόμενος ὁ ἄθλιος τῆ φιληδονίᾳ τέχνη. Ταύτη ὄψλον οὖν τῆ ὁδῆ καὶ Ἀρίστιππος ὁ Κυρηναῖος προσέβαλε, τοῦ τὴν ἀλήθειαν αὐχοῦντος σοφιστοῦ· ἠναιδιζόμενος οὖν ἐπὶ τῷ συνεχῶς ὁμιλεῖν τῇ ἐταίρᾳ τῆ Κορινθία (1), Ἔχω γάρ, ἔλεγεν, Λαῖδα, καὶ οὐκ ἔχομαι ὑπ' αὐτῆς. Τοιοῦτοι δὲ καὶ οἱ φάσκοντες ἐαυτοὺς Νικολάῳ (2) ἔπεσθαι, ἀπομνημόνευμά τι τάνδρως φέροντες ἐκ παρατροπῆς (3), τὸ δεῖν παραχρησθαι τῇ σαρκί (4). Ἀλλ' ὁ μὲν γενναῖος κολούειν δεῖν ἐδήλου τὰς τε ἡδονὰς τὰς τε ἐπιθυμίας, καὶ τῆ ἀσκήσει ταύτη καταμαραίνειν τὰς τῆς σαρκὸς ὁρμὰς τε καὶ ἐπιθέσεις. Οἱ δὲ, εἰς ἡδονὴν τράγων δίκην ἐκχυθέντες, οἷον ἐφουθριζόντες τῷ σώματι, καθηδουπαθοῦσιν· οὐκ εἰδότες, ὅτι τὸ μὲν ῥακοῦται, φύσει βευστὸν ὄν, ἢ ψυχὴ δὲ αὐτῶν ἐν βορβόρῳ κακίας κατορώρεται, δύγμα ἡδονῆς αὐτῆς, οὐχὶ δὲ ἀνδρὸς ἀποστολικοῦ, μεταδιωκόντων. Τίνοι γὰρ οὗτοι Σαρδαναπάλου διαφέρουσιν; οὗ τὸν βίον δηλοῖ τὸ ἐπίγραμμα·

Ταῦτ' ἔχω (5) ὄσσ' ἔφαγον, καὶ ἐφούρισα, καὶ
[μετ' ἔρωτος
Τέρπην' ἔπαθον· τὰ δὲ πολλὰ καὶ ὀλβία κείνα,
[λέλειπται.

✠ P. 491 ED. POTTER, 411-412 ED. PARIS.

hæc ipsius Barnabæ verba esse asseruit, quæ nec in Græco ejus textu, nec in veteri Latina versione exstant; et præterea hæreticos respiciunt, qui post Barnabæ tempora exorti sunt.

(98) Φησὶν. Scilicet in iis, quæ modo citata sunt, ubi nos λαβεῖν ἄφεσιν τῶν ἀμαρτιῶν, peccatorum remissionem accipere, dixit.

(99) Διὸ ἐν τῷ κ. Hæc ipsius Barnabæ auctoritate sic distinguenda et explicanda sunt: Διὸ ἐν τῷ κατοικητηρίῳ ἡμῶν ἀληθῶς ὁ Θεός· κατοικεῖ ἐν ἡμῖν. Πῶς; Ὁ λόγος αὐτ. Quare in domicilio nostro vere Deus existit: habitat in nobis. Quomodo? Verbum ejus fidei, voc. Idem Lowthio visum est.

(1) Τῇ Κορινθία. Nempe Laide. Diogenes Laertius in Aristippo, lib. II, segm. 75: Ἐχρήτο καὶ Λαῖδῃ τῇ ἐταίρᾳ, καθὰ φησὶ καὶ Σωτρίων ἐν δευτέρᾳ τῶν Διαδοχῶν. Πρὸς οὖν τοὺς μεμνημένους ἔφη· Ἔχω Λαῖδα, ἀλλ' οὐκ ἔχομαι. Ἐπεὶ καὶ τὸ κρατεῖν, καὶ μὴ ἔρτᾶσθαι ἡδονῶν ἀριστον, οὐ τὸ μὴ χρῆσθαι. Ulebatur et Laide meretrice, ut refert Sotion in secundo Successionum libro. Qua ex re cum sugillaretur a plurimis, habere se Laidem respondit, non haberi a Laide. Nam vincere, nec cedere voluptatibus præclarum esse, non earum usum sibi interdiceret. Conf. Lactantius lib. III, c. 13. Theodoretus serm. De cu-

atorum, et postquam speravimus in illud nomen, efficiamur novi, creati rursus ab initio. » Non enim demones a nobis expelluntur, sed peccata, inquit, remittuntur, quæ similiter atque illi faciebamus, priusquam crederemus. Merito ergo contra opposuit ea, quæ subjunguntur: « Quare in nostro habitaculo vere Deus inhabitat: in nobis est quodammodo Verbum ejus fidei, vocatio ejus promissionis, sapientia justificationum, mandata doctrinæ. » Scio me in quamdam incidisse hæresim: cujus princeps dicebat se per usum voluptatis pugnare cum voluptate, adeoque per simulatam pugnam ad voluptatem transfugit præclarus hic gnosticus. Se enim dicebat esse gnosticum: dicebat enim, nil magnum facere, si quis abstineret a voluptate, qui eam non esset expertus; sed cum, qui in ea versatus, non vinceretur: ideoque per eam dicebat se in ea exerceri. Scipsum autem miser imprudens decipiebat arte voluptaria. In eandem ergo, ut patet, venit sententiam Aristippus quoque Cyrenæus cum sophista, qui se jactat tenere veritatem. Cui curæ probro daretur, quod cum meretrice Corinthia assidue versaretur: *Habeo*, inquebat, *Laidem, sed ab ipsa non habeor*. Tales autem sunt etiam, qui dicunt se sequi Nicolaum, adducentes quoddam ejus viri adagium, sed ✠ ab eis detortum, nempe oportere carne abuti. Sed ille quidem vir præclarus significabat oportere voluptates arcere et cupiditates, et hac exercitatione marcidas flaccidasque reddere carnis appetitiones et insultus. Hi autem instar hircorum effusi in voluptatem, quodammodo corpus contumelia afficientes, in luxu et deliciis vitam fluxum, deteritur; ipsorum autem infossa est anima

Hæc habeo quæ edi, quæque exsaturata libido

*Hausit, at illa jacent multa et præclara res-
[licta.*

rund. Græc. affect., pag. 671. Cicero epist. ad Pætum, Athenæus lib. XII, Plutarchus in *Erotico*, Hesi-chius Milesius, etc.

D (2) Νικολάῳ. Nicolai et Nicolaitarum historiam uberius pertrahat auctor, *Strom.* III, p. 456.

(3) Ἐκ παρατροπῆς. Hinc intelligi poterit, cur ψευδωνύμους Νικολαῖτας dixerint auctor *Constitutionum apost.* lib. VI, c. 8, et Ignatius interpolatæ *Epistolæ ad Trallianos* cap. 11, scilicet quia hi hæretici falso se Nicolai discipulos esse jactabant, φάσκοντες ἐαυτοὺς Νικολάῳ ἔπεσθαι, cum tamen ille sobrie admodum pieque vixerit. Porro quos defensores, quos etiam accusatores habuit Nicolaus, accurate exposuit Cl. Cotelerius in suis ad *Constit. apost.* locum jam dictum notis.

(4) Παραχρησθαι τῇ σαρκί. Pejore sensu hanc phrasin adhibet auctor *Constitutionum apostol.*, lib. VI, cap. 16: Ἄλλοι δὲ ἀναίδην ἐκπορευοῦσιν, καὶ παραχρησθαι τῇ σαρκί ἐδίδασκον, καὶ διὰ πάσης ἀνοσιουργίας ἰέναι. Alii sine verecundia scortari, et carne abuti docebant, et per omne nequiter factum voluntari. Suidas: Παραχρησθαι, πολὺ, σφοδρῶς συνουσιάζει, ἀκολάστως μίγνυται. Εἴρηται δὲ καὶ περὶ ἐκάστου

(5) Ταῦτ' ἔχω. Sardanapali epitaphium et latius,

Namque et ego cinis ecce, Nini rex maximus A Καὶ γὰρ ἐγὼ σποδός εἰμι, Νίνου μεγάλης Βασι-
[olim. [Λεύσας.

Non est enim omnino necessaria fruitio voluptatis, sed accessio et consequentia quedam naturalium necessitatum, famis, sitis, frigoris, matrimonii. Si itaque fieri posset, ut absque ea vel biberetur, vel alimentum susciperetur, vel liberi procrearentur, non posset ostendi alius ejus usus. Neque enim operatio, neque affectio, sed neque aliqua pars nostri est voluptas; sed vicarii ministerii gratia in vitam accessit, quemadmodum dicunt accessisse sales nutrimenti concoquendi causa. Ea autem effrenata, et domus administrationem vi sibi usurpans, primam generat concupiscentiam, quæ est a ratione alienum desiderium, et appetitus ejus, quod ei gratificatur. Ea Epicuro persuasit, ut philosophi finem poneret voluptatem. ✕ Divinam itaque rem is esse statuit, firmum ac stabilem carnis habitum, et certam de bona ejus valetudine spem. Quid enim est aliud luxus, quam intemperata liguritia, et opipara redundantia eorum, qui deliciis ac voluptatibus dediti sunt? Significanter scribit Diogenes in quadam tragœdia:

*Effeminatis queis mere ac fetentibus
Cor alligatum est usque et usque luxibus,
Qui nec laboris diligunt tantillum:*

✕ P. 492 ED. POTTER, 412 ED. PARIS.

ἐκίστου πράγματος ἐκ συνουσίας γενομένου. Περὶ Ὀριγένους· Σοὶ δὲ κακομηχανία εἰς αἰσχρότατον ἄνδρα ἐπενοήθη· Αἰθίοπα γὰρ αὐτῷ παρεσκεύασας εἰς παράχρησιν τοῦ σώματος,

et alio versuum ordine legitur apud Athenæum lib. C viii, 167, hoc modo:

*Εὖ εἰδώς ὅτι θρητὸς ἔφυς, τὸν θυμὸν ἄεξε,
Τερπόμενος θαλίῃσι· θανόντι σοι οὐ τις
[θρησις.
Καὶ γὰρ ἐγὼ σποδός εἰμι, Νίνου μεγάλης
[Βασιλεύσας,
Ταῦτ' ἐγὼ ὅσσ' ἔφαγον, καὶ ἐφύβρισα, καὶ
[μετ' ἔρωτος
Τέρπην' ἐπαθον· τὰ δὲ πολλὰ καὶ ὄλβια κείνα
[λέλειπται.*

Cujus postremum distichum Crates in saniolem sententiam sic transformavit, apud Plutarch. 298:

*Ταῦτ' ἔχω ὅσσ' ἔμαθον καὶ ἐφρόντισα καὶ
[μετὰ Μουσῶν
Σέμψ' ἐδάην· τὰ δὲ λοιπὰ καὶ ἡδέα πάντα
[λέλειπται.*

Alii tamen non Crateti hoc distichon tribuunt, sed Chrysippo. Meminit ejusdem epitaphii idem Plutarchus 554; Diodorus Sic. 58, et Strabo 77. H. SYL- B
BURG. — Hæc conversa sunt a Cicerone lib. v *Tusc. Quæst.* Græca ita legenda hic, ut apud Theodoretum lib. xii τῆς Θεραπευτικῆς, *De Curat. Græc. aff.*: Ἐκείνους δὲ θηριωδῶς βιοτεύοντας καὶ περιόντας θρηνήσωμεν, καὶ ἀποθανοῦσιν τὸ Σαρδαναπάλου ἐπίγραμμα προσενέγκωμεν, τὸδε γὰρ ἐκείνου ἐπιγέγραπτο τάφῳ·

*Τόσσ' ἔχω ὅσσ' ἔφαγον, καὶ ἐφύβρισα, καὶ
[μετ' ἔρωτος
Τέρπην' ἐπαθον· τὰ δὲ πολλὰ καὶ ὄλβια πάντα
[λέλειπται·
Καὶ γὰρ ἐγὼ σποδός εἰμι, Νίνου μεγάλης
[Βασιλεύσας.*

Ἄλλὰ γὰρ καὶ τοῦτο ψεῦδος οἱ γεγραφότες ἐπέγραψαν· οὐ γὰρ ἔχει ὁ τελευταῖος ἄπερ ἔφαγε καὶ ἐπιεν, ἀλλ' εἰς τὴν δυσώδη φθορὰν ἐκείνα κενώρηκεν· ἔχει δὲ μόνον τοῦ παρανόμου βίου τὴν δυσωδίαν ἢ διηνεκῶς τὴν ψυχὴν ἀλγύνει καὶ ἀνιᾶ ξυνειδυῖαν αὐτῇ τὰ

Καθόλου γὰρ οὐκ ἀναγκαῖον τὸ τῆς ἡδονῆς πάθος, ἐπακολούθημα δὲ χρείαις τισὶ φυσικαῖς, πείνη, δίψαι, βίγαι, γάμω. Εἰ γοῦν ταύτης δίχα πιεῖν οἶόν τε ἦν, ἢ τροφῆς προσίεσθαι, ἢ παιδουποιεῖν, ἐδείχθη ἂν οὐδεμία ἑτέρα χρεία ταύτης. Οὔτε γὰρ ἐνέργεια, οὔτε διάθεσις, οὔδὲ μὴν μέρος τι ἡμέτερον ἡδονῆ· ἀλλ' ὑπουργίας ἕνεκα παρήλθεν εἰς τὸν βίον, ὥσπερ τοὺς ἄλας φασί, τῆς παραπέψεως τῆς τροφῆς χάριν. Ἡ δὲ, ἀφηνιάσασα καὶ τοῦ οἴκου κατακρατήσασα, πρώτην ἐπιθυμίαν γεννᾷ, ἔφασιν καὶ ἄραξιν οὔσαν ἄλογον τοῦ κεχαρισμένου αὐτῇ· καὶ τὸν Ἐπίκουρον τέλος εἶναι τοῦ φιλοσόφου ἀνέπεισε θέσθαι τὴν ἡδονήν. Θειάζει (6) γοῦν σαρκὸς εὐσταθὲς κατάστημα καὶ τὸ περὶ ταύτης πιστὸν ἔλπισμα (7). Τί γὰρ ἕτερον ἢ τρυφή ἢ φιλήδονος λιγυρία, καὶ πλεονασμὸς περιέρ- γος, πρὸς ἡδυσπάθειαν ἀνειμένων; Ἐμφαντικῶς ὁ Διογένης ἐν τινὶ τραγωδίᾳ γράφει·

*Οἱ τῆς ἀνάνδρου καὶ διεσκατωμένης (8)
Τρυφῆς ὑφ' ἡδοναῖσιν ἀγθέρτες κέαρ,
Μορεῖν ἐθέλοντες (9) οὐδὲ βαιὰ . . .*

κάκιστα, καὶ μεμνημένην ὧν παρανόμως εἰργάσατο. *Illos brutorum animantium vitam degentes, vivos quidem luctu commiseremur, defunctorum vero sepulcris epigramma Sardanapali inscribamus. Ita enim illius tumulo inscriptum fuit:*

*Pæc habeo quæ edi, quæque exsaturata libido
Hausit, multa quidem et felicia cuncta reliqui.
Nam cinis ecce ego sum, magnæ qui celsa te-
Regna Nini . . .* [nebam

*Sed enim egregie mentiti sunt, qui sic inscripserunt; neque enim qui vita defunctus est, habet amplius, quæ comedit olim ac bibit, sed ea omnia in putrem corruptionem abierunt. Habet autem solum iniquitatis suæ fetorem, qui animam scelerum sibi conscium, eaque in memoriæ sinu perpetuo retinentem continuo dolore discruciat. Proferuntur et a Strabone lib. xiv, et ab Athenæo lib. viii *Deipnosoph.*, apud quos tertius versus alios duos præcedit. Ad verbum ita vertuntur: *Habeo quod comedi, quod proterve feci, quod in amoribus voluptatis percepi: multa vero felicia exoleverunt: legitur enim apud Athenæum, καὶ ὄλβια πάντα λέλονται· et apud Strabonem, καὶ ὄλβια κείνα λέλειπται, ut hic apud Clementem: in manuscripto libro *Quæstionum Anastasii*, unde Theodoretus locum exseripsimus, πάντα λέληπται. Aliud elogium in Sardanapali tumulo exaratum invenies, lib. xii Athenæi a Choerilo versum, apud interpretem Aristophanis *Avium* ex Apollodoro, et Suidam ex Callisthene: Ἐσθιε καὶ πίνε καὶ παίξε, ὡς τὰ γε ἄλλα ἀνθρώπεια οὐκ ἔντα τούτου ἄξια. Sculpta in lapide fuit imago dextræ manus conjunctis digitis, velut ad sonum elidendum in eoque litteris Assyriis hoc inscriptum: *Ede, bibe, et lude, reliqua humana nec digitorum crepitu digna sunt.* COLLECT.**

(6) Θειάζει. Clemens infra pag. 479 Metrodoro, Epicuri discipulo, hoc dictum tribuit, ubi conf. adnotata.

(7) Σαρκὸς . . . ἔλπισμα. Ex Cicerone ita veritas lib. ii *De fin.*: *Cum corpus bene constitutum sit, et sit exploratum ita futurum.*

(8) Οἱ τῆς ἀνάνδρου καὶ διεσκατωμένης. Cyni- cum

(9) Πορεῖν ἐθέλοντες. Metro convenientius, πορεῖν θέλοντες. SYLB.

καὶ τὰ ἐπὶ τούτοις, ὅσα αἰσχροῦς μὲν εἴρηται, ἐπα-
 εῖως δὲ τῶν φιληρόνων. Διό μοι δοκεῖ θεῖως ὁ νόμος
 ἀναγκαίως (10) τὸν φόβον ἐπαρτᾶν, ἐν εὐλαθείᾳ καὶ
 προσοχῇ τὴν ἀμεριμνίαν ὁ φιλόσοφος κτήσεται τε καὶ
 τηρήσῃ, ἀδιάπτωτός τε καὶ ἀναμάρτητος ἐν πᾶσι
 διαμένων. Οὐ γὰρ ἄλλως εἰρήνη καὶ ἐλευθερία περι-
 γίνεταί ἢ διὰ τῆς ἀπαύστου καὶ ἀναπαυδῆτου πρὸς
 τὰς τῶν παθῶν ἡμῶν ἀντιμαχήσεις (11). Οὗτοι γὰρ
 οἱ ἀνταγωνισταὶ παχεῖς καὶ Ὀλυμπικοὶ, σφικτῶν, ὡς
 εἶπεν, εἰσὶ ὀριμότεροι (12), καὶ μάλιστα ἡ ἡδονή,
 οὐ μόνον μεθ' ἡμέραν, ἀλλὰ καὶ νύκτωρ ἐν αὐτοῖς
 τοῖς ἐνυπνίοις μετὰ γοητείας θελαστικῶς ἐπιδου-
 λεύουσα καὶ δάκνουσα. Πῶς οὖν ἐτι δίκαιοι κατατρέ-
 χειν τοῦ Νόμου "Ἐλληγες, φέβω καὶ αὐτοὶ τὴν ἡδονήν
 ἡν δουλοῦσθαι διδάσκοντες; Ὁ γοῦν Σωκράτης (13)
 φυλάσσεσθαι κελεύει τὰ ἀναπειθόντα μὴ πεινῶν-
 τας ἐσθίειν, καὶ μὴ διψῶντας πίνειν, καὶ τὰ
 βλέμματι καὶ τὰ φιλήματα τῶν καλῶν, ὡς χαλε-
 πάτερον σκορπίων καὶ φαλάγγων (14) ἰὼν ἐνιέναι
 πεφυκότα. Καὶ Ἀντισθένης (15) δὲ μαρῆναι μάλ-
 λον ἢ ἡσθῆναι αἰρεῖται. "Ὁ τε Θεβαῖος Κράτης·

Τῶν (16) δὲ, φησι, κράτει, ψυχῆς ἤθει ἀγαλλο-
 οῦθ' ὑπὸ χρυσίων δουλουμένη οὔθ' ὑπ' ἐρώτων
 τηξιοπόθων· οὔθ' ἐτι συνέμποροί εἰσι φιλόφρι.

Καὶ τὸ ὅλον ἐπιλέγει·

"Ἡδονῇ (17) ἀνδραποδώδει ἀδεύλωτοι καὶ ἀκνα-
 πτοι (18),
 Ἀθάρατον βασιλείαν ἐλευθερίαν τ' ἀγαπῶσιν.
 Οὗτος ἐν ἄλλοις εὐθυρόρμηθως γράφει· Τῆς εἰς τὰ
 ἄσφοδίσια ἀκατασχέτου ἐρμῆς κατάπλασμα (19)

✠ P. 495 ED. POTTER, 413 ED. PARIS.

cum tragœdias scripsisse, notant veteres. Et quidem
 septem enumerant. In istis autem ipsa spurcitas et
 σαπρόλογία auctorem καὶ τὸ ἀναιδὲς τοῦ κυνισμοῦ
 evincit. Voluptatem, quam alius contentus fuisset
 κατὰπτωστον dixisse, ipse διεσκατωμένην vocat, ab
 excrementis, sive reliquiis humanis. HEINSIUS.

(10) Θεῖως ὁ νόμος ἀναγκ. Rectius forte ὁ θεῖος
 νόμος ἀναγκ. SYLBURG.

(11) Ἀντιμαχήσεις. Structuræ lex postulat ἀντι-
 μαχήσεως, genit. casu. SYLBURG.

(12) Ὀριμότεροι. Aciores. Isti enim obesi adver-
 sarii et Olympici vespis, ut ita dicam, acerbiores
 sunt, ac præcipue voluptas. *Vespa acerbior*, prover-
 bium de præferoce et crudeli dicitur: vespæ nam-
 que, insecti exigui, ictus acerbisunt, et haud temere
 sine febrisunt, testante Plinio; quippe cujus ter
 novenis punctis interire hominem prodidere non-
 nulli. H. Junius cent. 6, proverb. 64; Plin. lib. 11,
 cap. 22. Præcipue gustata serpente infestior est
 morsus vesparum, *Albanus*, lib. xv, c. 9 *De anima-*
libus, aut cum in cadavere viperæ aculeum imbue-
 runt, lib. v, c. 16. COLLECT.

(13) Σωκράτης. Socratis præceptum hoc adnota-
 tur etiam a Plutarcho pag. 76 et 310. H. SYLBURG.
 Item a Theodoretō Θεραπειτ. 16', pag. 672. Unam
 ejus partem superius retulit Clemens, *Pædag.* lib.
 1, cap. 1, alteram vero, *Pædag.* lib. 11, cap. 11.

(14) Φαλάγγων. Pro φαλαγγίων ut etiam Theod.
 SYLBURG. in *Indice Græco*.—Φαλάγγια superius dixit
 Clemens *Pædag.* lib. 11, cap. 11, quem locum conf.

(15) Ἀντισθένης. Theodoretus Θεραπειτ. 16'. p.

et quæ deinceps sequuntur: quæ turpiter quidem
 dicta sunt, sed pro meritis eorum qui sunt dediti
 voluptati. Divinitus itaque mihi videtur lex vo-
 luisse, ut metus impenderet necessario, ut sollici-
 tudinis vacuitate per cautionem et attentionem com-
 parata et conservata, philosophus, a lapsu alienus,
 et peccato non affinis, in omnibus permaneret. Pax
 enim et libertas non aliter accedit, quam per per-
 petuam et indefatigabilem adversus animi nostri
 motus repugnantiam. Sunt enim hi adversarii
 crassi et Olympici, et vespis, ut ita dicam, acio-
 res: et maxime voluptas, quæ non solum interdium,
 sed etiam noctu in ipsis insomniis, nos cum præ-
 stigiis inescando, insidiatur et mordet. Quomodo
 ergo possunt adhuc Græci jure legem insectari,
 cum ipsi quoque voluptatem doceant servire me-
 tui? Socrates itaque jubet *cavere ab illecebris, quæ*
suadent ut non esurientes comedamus, et bibamus
non sitientes; et pulchrorum obtutibus et osculis, ut
quæ soleant scorpionis et araneis gravius venenum im-
mittere. Antisthenes autem vult potius insanire,
 quam voluptate affici. Et Crates Thebanus ait:

Hæc vincas, rectis exsultans moribus, atque
Te auro haud addicens, cupidis nec amoribus
Servam: nec servatores sunt amplius ulli.

Et tandem infert:

✠ *Mancipat at quem non turpis tangitque voluptas,*
 C *Regnum immortale, et libertas huic quoque amatur.*
 Hic autem alibi expresse scribit, *Rerum venera-*
rum effrenati desiderii cataplasma esse famem: sin

670: Καὶ Ἀντισθένης ὁ Κυνικός, Σωκρατικός γε καὶ
 οὗτος, τοῦ ἡδεσθαι τὸ μαίνεσθαι κρείττον εἶρηκεν
 εἶναι. Et Antisthenes Cynicus, qui Socratis quoque
 auditor fuit, potius esse insanire, quam delectari,
 dixit. Diogenes Laertius lib. vi, segm. 3: "Ἐλεγέ τε
 συνεχές· Μανείην μᾶλλον ἢ ἡσθεῖην. Dicebat aute-
 m *identidem: Insaniam potius quam delecter.* Conf.
 Sextus Empiricus *adv. Mathemat.* lib. x.

(16) Τῶν. Primus versus, si pentameter est, re-
 etc habet. Sequenti, rectius χρυσίων, penultima
 diphthongo. Tertius, si hexameter est, ita interpō-
 lari potest, οὔθ' εἴ τι συνέμπορόν ἐστι φιλόφρι. SYL-
 BURG.

(17) Ἡδονῇ. Hos etiam versus e Clemente trans-
 tulit Theodoretus in Θεραπειτ. p. 671.

(18) Ἀκναπτοι. C. μανυλι ἀκαμπτοι. SYLBURG.—
 "Ακαμπτοι, Theodoret. Veruntamen ἀκναπτοι tole-
 rari possit. Hesychius: Ἀκναπτος, ἀκατάκλαστος.

(19) Κατάπλασμα. Κατάπασμα, Theodoret., loco
 jam dicto hæc etiam recitans: idque comm. apud
 Sylburgium adnotat magis convenire Cratetis ver-
 bis, prout metricè referuntur a Diogene Laertio in
 Cratete, lib. vi, seg. 86:

Ἐρωτα παύει λιμός· εἰ δὲ μὴ, χρόνος·
Ἐὰν δὲ μὴ τούτοις δύνῃ χρῆσθαι, βρόχος.
Amorem sedat fames; sin minus, tempus;
Eis vero si uti non vales, laqueus.

Eosdem versus recitavit Suidas in v. Κράτης. In
 vero *Antholog.* lib. 1, cap. 27, et apud *Stobæum*

minus autem, laqueum. Zenonis autem stoici quænam esset doctrina, testantur comici, etiam dum eam insectantur, hoc modo :

*Sapientiam iste Zeno quam vanam docet,
Quippe esurire qui suos tantum docet,
Panis sit unus, caricaque, et aquam bibas.*

Hi omnes utique non erubescunt aperte confiteri eam, quæ ex cautione accipitur, utilitatem. Quæ est autem vera et non **178** expers rationis sapientia, non solis verbis confidens et decretis, sed tegumentis invulnerabilibus et mysteriis efficacibus, in divinis præceptis meditando, et se exercens, vim divinam per eam, quæ inspirata est, partem a logo seu ratione accipit. Jam vero poetici quoque Jovis depingunt ægidem

Terribilem, Timor immensus quam cingit et ambit.

*Lis quoque inest, et Vis urgens, et frigidus Horror,
Gorgoneamque caput, monstrum olim quod fuit*
[ingens,
Terribile, horrendum, ostentum Jovis ægida ha-
[bentis.

Iis autem, qui id, quod est salutare, recte possunt perspicere, nescio an quid videbitur amabilius honestate ac gravitate legis, et ejus filia cautione ac religione. Verumenimvero quando aliquis nimis intensum, et quod justum tonum excedat, dicatur canere, sicut etiam Dominus in aliquos, ne aliqui ex iis, qui eum æmulantur ac sequuntur, aliquid canant, quod a tono fidiumque concentu discrepet; sic sumo, non ut quod sit per se nimis intensum, et quod justum tonum excedat, sed quod sit ejusmodi iis, qui divinam nolunt jugum tollere. Iis enim, qui sunt remissi et imbecilli, id, quod est moderatum, ✕ videtur nimis intensum, et tonum excedere : et injustis quod est æquum, videtur esse summum jus. Nam qui propterea quod peccati amore tenentur, ad indulgentiam veniam faciles sunt, ii veritatem existimant esse molestiam, et severitatem sævitiam : et eum, qui non simul peccat et una trahitur, immisericordem. Recte ergo sic scribit de Plutone tragœdia :

Venturus ad quem dæmonem tu sis rogas?

✕ P. 494 ED. POTTER, 413-414 ED. PARIS.

serm. De mulieribus, hoc modo exstant :

**Ἐρωτα παύει λιμός· εἰ δὲ μὴ, χρόνος·
Ἐὰν δὲ μηδὲ ταῦτα τὴν φλόγα σβέσει,
Θεραπείη σοι τολαιπὸν ἤρτησθω βρόχος.*

(20) *Φιλοσοφίαν κενήν*. Κενήν non inepte forsitan : ut jejuna et macra philosophia intelligatur : unde Timoni quoque secta illa dicitur :

Πτωχότατοί τ' ἦσαν καὶ κουφότατοι βροτοὶ
[ἀστῶν.

C. κατηγήν mavult, ut est apud Diog. Laertium p. 248, ubi etiam alio hi versus ordine collocantur. SYLBURG. — Diogenes Laert. in Vita Zenonis Cittici hos ait esse Philemonis in comœdia *Philosophi*, sed primo loco tertium ponit :

*Εἰς ἄρτον ὄψον ἰσχάς, ἐπιπιεῖν ὕδωρ.
Φιλοσοφίαν καινήν,*

et cætera, ut apud Clementem, non *Εἰς ἄρτος, et κενήν*. Cum pane caricus vorat, et aquam bibit. *Exercet ignotum philosophiæ genus. Docet esurire, delinere auditores capit.* COLLECT.

Α εἶναι λιμόν· εἰ δὲ μὴ, βρόχον. Ζήνωνι δὲ τῷ Στωϊκῷ τὴν διδασκαλίαν μαρτυροῦσι, καὶ τοὶ διακρίνοντες, οἱ κωμικοὶ, ὡδὲ πως·

*Φιλοσοφίαν κενήν (20) γὰρ οὕτως φιλοσοφεῖ
Πεινῆν διδάσκει, καὶ μαιητίας λαμβάνει·
Εἰς ἄρτος, ὄψον ἰσχάς, ἐπιπιεῖν ὕδωρ.*

Πάντες δὴ οὗτοι οὐκ αἰσχύνονται σαφῶς ἐμολογεῖν τὴν ἐκ τῆς εὐλαθείας ὠφέλειαν· ἡ δὲ ἀληθὴς καὶ οὐκ ἄλογος σοφία, οὐ λόγους ψιλοῖς καὶ ὑπερπαισμάσι πεποιθυῖα, ἀλλὰ σκεπαστηρίοις ἀπορροῖς καὶ μυστηρίοις δραστηρίοις, ταῖς θεαῖς ἐντολαῖς συγγυμνασίᾳ τε καὶ συνασκήσει μελετώσα, δύνανται θεῖαν κατὰ τὸ ἐμπνεόμενον μέρος αὐτῆς ὑπὸ τοῦ λόγου λαμβάνει. Ἦδη γοῦν καὶ τοῦ ποιητικοῦ Διὸς τὴν αἰγίδα γράφουσι :

B Δεινὴν (21), ἦν περί μὲν πάντη φόβος ἕσπερόναι
[ται (22)
Ἐν δ' Ἐρις, ἐν δ' Ἀλκή, ἐν δὲ κρυόεσσα (23)
[τακῆ·
*Ἐν δὲ τε Γοργεῖη κεφαλή, δεινοῖο πελώρου,
Δεινὴ τε σμερδνὴ τε, Διὸς τέρας αἰγιόχοιο.*

Τοῖς δὲ τὸ σωτήριον διορᾶν ὀρθῶς δυναμένοις οὐκ οἶδα εἴ τι φίλτερον φανήσεται τῆς τε σεμνότητος τοῦ νόμου καὶ τῆς θυγατρὸς αὐτοῦ εὐλαθείας. Ἀλλὰ γὰρ ὅταν ὑπέρτονον ᾄδειν λέγηται, ὡσπερ καὶ ὁ Κύριος ἐπὶ τινος, ἵνα μὴ τινος τῶν ζηλούντων αὐτὸν ἔκτονον καὶ ἀπόγορδον ἄσωσιν, οὕτως ἀκούω οὐχ ὡς ὑπέρτονον, ἀλλὰ τοῖς μὴ βουλομένοις ἀναλαθεῖν τὸν θεῖον ζυγόν, τούτοις ὑπέρτονον· τοῖς γὰρ ἀτόνοις καὶ ἀσθενικοῖς τὸ μέτριον ὑπέρτονον δοκεῖ, καὶ τοῖς αἰδέχοις ἀκροδίκαιον τὸ ἐπιβάλλον. Ὅσους γὰρ διὰ τὸ φιλικῶς πρὸς ἀμαρτίας ἔχειν ἢ συγγνώμη παρεισέρχεται, οὗτοι τὴν ἀλήθειαν ἀπήνοσαν ὑπολαμβάνουσιν, καὶ τὴν αὐστηρίαν ἀποτομίαν, καὶ ἀνηλεῆ τὸν μὴ συναμαρτάνοντα μηδὲ συγκατασπώμενον. Εὖ γοῦν ἡ τραγωδία ἐπὶ τοῦ Ἀἰδοῦ γράφει :

Πρὸς δ' οἶον ἤξεις δαίμονα, ὡς ἔρωτα (24)·

(21) *Δεινὴν*. Ex Homeri *Iliad.* E, v. 739.

(22) *Ἐστεφάνωται*. Ἐστεφάνωτο, Homer.

(23) *Ἐν δὲ κρ.* Ἐν δ' ἐκρυόεσσα, Homer. Ubi tamen scholiastes vetus Clementis nostri lectionem tuetur.

(24) *Ὡς ἔρωτα*. Metrum quidem explebitur, si legamus, ὡς σεσηρότα, vel οὐκ ἔρωτά γε· καὶ οὐκ ἔρωτικόν. Sed earum lectionum nulla quidem mihi satisfacit. SYLBURG. — Grotius in *Excerpt. e trag.*, p. 147, scripsit, ὡς ἀρηρότα, quam fixum ac rigidum. Verumtamen suspicor retinendum esse ἔρωτα, et aliquid aliud excidisse, vel a Clemente de industria omissum fuisse. Etenim Sophocles his in versibus dixit Platonem cæteris quidem omnibus rigidum esse, soli vero Ἐρωτι, Ἀμορί, mitem. Plutarchus in *Amatorio*, p. 761 edit. Paris.: Δηλοῖ δὲ τὰ περὶ τὴν Ἀλκῆστιν, καὶ Πρωτεσίλεων, καὶ Εὐριδίκην τὴν Ὀρφείως, ὅτι μόνω θεῶν ὁ Ἀἰδῆς ποιεῖ τὸ προστατόμενον· καίτοι πρὸς γε τοὺς ἄλλους ἅπαντας οὕτε τὸ ἐπιεικὲς οὕτε τὴν χάριν οἶδε, μόνην δὲ στέρεξαι τὴν ἀπλῶς δίκην· αἰδέεται δὲ τοὺς ἔρωντας, καὶ μόνοις τούτοις οὐκ ἔστιν ἀδάμαστος, οὐδ' ἀμαί-

Ὅς οὔτε τοῦ πικρῆς, οὔτε τὴν χάριν
Ἦδει· μόνον (25) δ' ἔστεργε τὴν ἀπλῶς δίκην.

Καὶ γὰρ εἰ μηδέπω ποιεῖν τὰ μὴ προστατόμενα (26)
ὑπὸ τοῦ νόμου οἱοί τε ἔστε, ἀλλὰ τοὶ συνορῶντες ὡς
ὑποδείγματα ἡμῖν ἔκκεται· κάλλιστα ἐν αὐτῷ, τρέ-
φειν καὶ αὔξειν τὸν ἔρωτα τῆς ἐλευθερίας (27) δυ-
νάμεθα· καὶ τῆδε ὠφελόμεθ' (28) ἂν κατὰ δύναμιν
προθυμότερον, τὰ μὲν προκαλούμενοι, τὰ δὲ μιμού-
μενοι, τὰ δὲ καὶ δυσωπούμενοι. Οὔτε γὰρ οἱ παλαιοὶ
δίκαιοι κατὰ νόμον βιώσαντες, ἀπὸ δρυὸς ἦσαν πα-
λαιφάτου, οὐδ' ἀπὸ πέτρης· τῷ γοῦν βουλευθῆναι
γενεῖως φιλοσοφεῖν, ὅλους αὐτοὺς (29) φέροντες ἀνέ-
θεσαν τῷ Θεῷ, καὶ εἰς πίστιν ἐλογίσθησαν. Καλῶς ὁ
Σήνων ἐπὶ τῶν Ἰνδῶν (30) ἔλεγεν, ἕνα Ἰνδὸν παρο-
πτώμενον ἐθέλειν (31) ἰδεῖν, ἢ πάσας τὰς περὶ πόνου
ἀποδείξεις μαθεῖν. Ἡμῖν δὲ ἄφθονοι μαρτύρων πηγὰς
ἐκάστης ἡμέρας, ἐν ὀφθαλμοῖς ἡμῶν θεωρούμενοι,
παροπτωμένων, ἀνασκινδάλευομένων (32), τὰς κεφα-
λὰς ἀποτεμνομένων. Τούτους πάντας ὁ παρὰ τοῦ
νόμου φόβος εἰς Χριστὸν παιδαγωγήσας, συνήσκησε
τὸ εὐλαβὲς καὶ δι' αἱμάτων ἐνδείκυσθαι. Ὁ Θεὸς
ἔστη ἐν συναγωγῇ θεῶν· ἐν μέσῳ δὲ θεοῦ δια-
κρινεῖ. Τίνας τούτους; Τοὺς ἡδονῆς κρείττονας,
τοὺς τῶν παθῶν διαφέροντας, τοὺς ἕκαστον ὧν πράτ-
σουσιν ἐπισταμένους, τοὺς Γνωστικοὺς, τοὺς τοῦ
κόσμου μείζονας. Καὶ πάλιν, Ἐγὼ (33) εἶπα, θεοὶ
ἔστε καὶ υἱοὶ Ἐψίστου πάντες, τίσι λέγει ὁ Κύ-
ριος; Τοῖς παραιτούμενοις, ὡς οἶόν τε, πᾶν τὸ
ἀνθρώπινον. Καὶ ὁ Ἀπόστολος λέγει· Ὑμεῖς γὰρ
οὐκ ἔτι ἐστέ (34) ἐν σαρκί, ἀλλ' ἐν πνεύματι.
Καὶ πάλιν λέγει· Ἐν σαρκί ὄντες (35), οὐ κατὰ
σάρκα στρατευόμεθα· σὰρξ γὰρ καὶ αἷμα βασι-
λείων Θεοῦ κληρονομήσωμεν οὐ δύνανται, οὐδέ ἡ
φθορὰ τὴν ἀφθαρσίαν κληρονομεῖ. Ἴδού δὲ (36),
ὡς ἄνθρωποι ἀποθνήσκετε, διελέγγων ἡμᾶς τὸ
Πνεῦμα εἶρηκεν. Χρὴ τοίνυν συνασκεῖν αὐτοὺς εἰς
εὐλάβειαν τῶν ὑποπιπτόντων τοῖς πάθεσι, φυγα-
δεύοντας κατὰ τοὺς ὄντως φιλοσόφους τὰ πασχη-
τιῶν τῶν βρωμάτων καὶ τὴν παρὰ τὴν κοίτην ἐκ-

⌘ P. 495 ED. POTTER, 414-415 ED. PARIS. x, 5.

λιχος· *Alcestidis, Protesilai, et Eurydices Orphei
uxoris, historia ostendunt, soli Amori Plutonem
esse dicto audientem: quanquam hic adversus alios
omnes, ut est apud Sophoclem, neque æquitatem
curat, neque gratiam, soloque jure simpliciter stri-
cto nititur; tamen amantes reveretur, iisque solis
non est implacabilis, nec indomitus.*

(25) Μόνον. Μόνον. Plutarch.

(26) Μηδέπω ποιεῖν τὰ μὴ πρ. Lege, μηδέπω
μὴ ποιεῖν τὰ πρ. LOWTH.

(27) Ἐλευθερίας. Nempe evangelicæ libertatis.

(28) Καὶ τῆδε ὠφ. Quæ sequuntur, hoc modo
distingui et explicari potuerunt: Καὶ τῆδε ὠφελόμε-
μεθ' ἂν, κατὰ δύναμιν προθυμότερον τὰ μὲν προ-
καλούμενοι, τὰ δὲ μ. *Et ea ratione non levem inde
utilitatem percipiemus, si pro viribus, et quanta
possumus alacritate alia quidem provocemus, alia
imitemur, alia vero rejiciamus.*

(29) Ὅλους αὐτ. Sic superius p. 403 edit. Paris.
de Noacho dixit: Φέρων γὰρ αὐτὸν ἀνέθηκε τῷ
Θεῷ. *Nam se Deo oblatum dedicavit.*

(30) Ἰνδῶν. Conf. Strom. iv, p. 494 edit. Paris.

(31) Ἐθέλειν. Cum ἐθέλειν subaudiendum μάλ-
λον· quæ ellipsis usurpatur interdum etiam a I. a-

A *Qui haud novit æquum, sed neque ullam gratiam:
Sed jus severum respicit, nec amplius.*

Etsi enim nondum potestis facere quæ a lege impe-
rantur, attamen considerantes esse nobis proposita
pulcherrima exemplaria libertatis, amorem liber-
tatis nutrire et augere possumus: et ea ratione
promptiori et alacriori animo juvabimur, alia qui-
dem provocantes, alia vero imitantes, et alia reve-
rentes. Neque enim veteres illos, qui ex lege vixe-
runt, *Annosa quercus genuit, aut prærupta petra:*
quoniam igitur sincere volebant philosophari, to-
tos seipsos Deo obtulerunt ac dedicarunt, et in fi-
dei rationem relati sunt. Pulchre de Indis dicebat
Zeno, se unum malle Indum videre, qui torreatur,
quam omnia pro laboris perpessione argumenta di-
scere. Nobis autem sunt quotidie redundantes mar-
tyrum fontes, qui nostris spectantur oculis, qui
torrentur, torquentur, et capite truncantur. Eos
omnes legis metus, qui veluti pædagogus ad Chri-
stum deduxit, exercuit, ut pietatem vel per sangui-
nem ostenderent. *Deus stetit in synagoga deorum,
in medio autem deos dijudicat* a. Quosnam? Eos
qui sunt voluptate superiores, qui vincunt affectus,
qui sciunt unumquodque eorum quæ faciunt, eos qui
sunt gnostici, qui mundo sunt majores. Et rursus,
Ego dixi, dii estis et filii Altissimi omnes b, quibusnam
dicit Dominus? Iis qui, quoad fieri potest, mortalia
omnia repudiant. Et dicit Apostolus: *Vos autem*
⌘ *non amplius estis in carne, sed in spiritu* c. Et
rursus dicit: *In carne cum simus, non secundum
carnem militamus* d. *Caro enim et sanguis regnum
Dei non possunt possidere, neque corruptio possidet
incorruptionem* e. *Ecce tanquam homines morie-
mini* f, nos redarguens dixit Spiritus. Oportet ergo
nos exercere ad ea cavenda, quæ sunt obnoxia vi-
tiis, fugiendo, ut ii, qui vere sunt philosophi, eos
cibos, qui incitant ad libidinem, et dissolutam ju-
cubili remissionem, et delicias, et ita agendo, ut ea
quæ in fruendis deliciis accidunt, sint aliis ma-

B
C
D
E
F

a Psal. LXXXI, 4. b Ibid. 6. c Rom. viii, 9. d I Cor.

tinis. SYLBURG.

(32) Ἀνασκινδάλευομένων. Rectius ἀνασκινδυ-
λευομένων, inquit in *Indice Græco* Sylburgius.
Clemens infra Strom. iv, p. 504, 505: Διὰ τὸ ὄνομα
αὐτοῦ διωχθησόμεθα, φονευθησόμεθα, ἀνασκινδυ-
λευθησόμεθα. *Propter nomen Domini persecutionem
patiemur, occidemur, suspendemur. Idem Strom. vi,
pag. 601, ex Platone hæc recitat: Οὕτω δὲ διακεί-
μενος ὁ δίκαιος μαστιγωθήσεται, στρεβλωθήσεται...
πάντα κακὰ παθῶν ἀνασκινδυλευθήσεται. Sic affectus
autem justus, flagris cædetur, torquebitur, et omnia
mala perpessus suspendetur.* Hesychius, Ἀνασκιν-
δυλεύεσθαι, ἀνασκολοπισθῆναι. Sin cognatas ei voces
respicias, ἀνασκινδάλευεσθαι tolerari saltem posse
videbitur. Hesychius, Σκινδάλαμος, σκόλοψ· τινὲς
δὲ διὰ τοῦ χ σκινδάλομος (leg. σκινδάλαμος)· ἄλλοι
σκινδαλμός.

(33) Ἐγὼ. Conf. *Protreptrici* II nem.

(34) Ὑμεῖς γὰρ οὐκ ἔτι ἐστέ. Ὑμεῖς δὲ οὐκ
ἐστέ. Rom.

(35) Ἐν σαρκί ὄντες. Ἐν σαρκί γὰρ περιπα-
τοῦντες, I Cor. x, 5.

(36) Ἴδού. Ὑμᾶς, Psalms.

gnum præmium, nobis autem non itidem. Est enim donum Dei maximum temperantia. *Ipse enim dixit : Non te dimitto, nec te derelinquo* * : ut qui te dignum judicaverim propter germanam electionem. Sic ergo nos pie ac caute accedere conantes, excipiet benignum ac suave jugum Domini a fide in fidem, uno auriga, per profectum, unumquemque nostrum vehente ad salutem, ut accedat is, quem par est, fructus beatitudinis. Fit autem *exercitatio*, ex sententia Cui Hippocratis, *non solum corporis sanitas, sed etiam animæ, impigra laborum susceptio, et non nimia nutrimenti exsaturatio.*

CAPUT XXI.

Recenset varias philosophorum de summo bono sententias.

Epicurus autem, in non esuriendo, nec sitiendo, nec frigendo, ponens beatitudinem, vocem illam Deo parem exclamavit, impie dicens, se in his vel cum Jove patre esse pugnaturum : tanquam porcorum stercorebus vescentium, et non ratione præditorum ac philosophorum, beatam decernens victoriam. Ex iis enim, qui voluptati parent, constat esse Cyrenaicos et Epicurum : eos enim aperte dicere, finem esse jucunde vivere : perfectum autem bonum solum esse voluptatem. Epicurus autem doloris quoque amotionem dicit esse voluptatem : eligendum autem et expetendum esse dicit id, quod primum a seipso trahit ad seipsum, quod videlicet est omnino in motu. Dinomachus autem et Callipho dixerunt esse finem, quidquid in se est facere consequendæ et fruendæ voluptatis gratia. Et Hieronymus peripateticus, finem quidem esse vivere sine molestia ✕ ac perturbatione : extremum autem bonum, esse felicitatem. Nec aliter Diodorus, qui fuit ex eadem secta, finem esse pronuntiat, citra ullam molestiam et honeste vivere. Atque Epicurus

* Hebr. xiii, 5. ✕ 496 ED. POTTER, 415-416 ED. PARIS.

(37) *Ἐκδέξεται.* Hæc sic distingui et explicari poterunt : *Ἐκδέξεται ὁ χρηστός τοῦ Κυρίου ζυγός, ἐκ πίστεως εἰς πίστιν ἐνὸς ἡνιόχου κατὰ προκοπὴν ἐλαόν.* Excipiet nos suave jugum Domini, eodem auriga singulos nostrum a fide in fidem agente ad salutem, ut debitum felicitatis præmium adipiscamur. Ubi respicit Christi dictum, Matth. xi, 30 : *Ὁ γὰρ ζυγός μου χρηστός.* Item Rom. 1, 17 : *Δικαιοσύνη γὰρ Θεοῦ ἐν αὐτῷ ἀποκαλύπτεται ἐκ πίστεως εἰς πίστιν.*

(38) *Ἵγίεια.* Malim ὑγείας, ut sensus sit, *laborem et temperantiam esse ἀσκησιν ὑγείας, exercitacionem sanitatis.*

(39) *Ἐπίκουρος.* Theodoretus *θεραπ. ια', p. 647* : *Ἐπίκουρος δὲ τὸ μήτε πεινῆν, μήτε διψῆν, εὐδαιμονίαν ὠρίσατο· καὶ τούτων τὸν ἀπολαύοντα ἔλεγε καὶ Διὶ πατρὶ μάχεσθαι· οὕτως αὐτὸν τὸ φιλήδονον ἐπαιδοσφίθησεν εἰς ἀσέβειαν. At Epicurus felicitatem hominis eam definiit, ut nec famem, nec sitim patiatur : et eum, qui his frueretur, dicebat cum Jove patre pugnare posse.*

(40) *Τῆς ἀλγηδόνος ὑπεξαίρεσιν.* Clemens *infra Strom. vi, p. 628* : *Ὁ Ἐπίκουρος λέγει· Δικαιοσύνης καρπὸς μέγιστος ἀταραξία. Dicit Epicurus : Justitiæ fructus maximus est perturbationis vacuitas.*

(41) *Φησίεν.* Menagius in Diogenis Laertii lib. x, segm. 136, ait : *Legendum videtur φασίν non*

λυτον ἄνεσιν, καὶ τὴν τροφήν, καὶ τὰ εἰς τροφήν πάθη ἄλλοις εἶναι ἄθλον βαρὺ· ἡμῖν δὲ οὐκ ἔστι δῶρον γὰρ τοῦ Θεοῦ σωφροσύνη τὸ μέγιστον. Αὐτὸς γὰρ εἶρηκεν· Ὁὐ μὴ σε ἀνῶ, οὐδ' οὐ μὴ σε ἐγκαταλίπω· ἄξιον κρίνας διὰ τὴν γνησίαν αἴοσιν. Οὕτω τοίνυν ἡμῖς εὐλαβῶς προσιέναι πειρωμένους ἐκδέξεται (37) ὁ χρηστός τοῦ Κυρίου ζυγός· ἐκ πίστεως εἰς πίστιν, ἐνὸς ἡνιόχου κατὰ προκοπὴν ἐλαόντος ἕκαστον ἡμῶν εἰς σωτηρίαν, ὅπως ὁ προσίκεν τῆς εὐδαιμονίας περιγένηται καρπός. Γίνεται δὲ ἡ ἀσκησις κατὰ τὸν Κῶνον Ἴπποκράτην, οὐ μόνον τοῦ σώμιτος, ἀλλὰ καὶ τῆς ψυχῆς ὑγίεια (38). ἀσκήσιν πόρων, ἀκορίη τροφῆς.

Ἐπίκουρος (39) δὲ, ἐν τῷ μὴ πεινῆν, μήτε διψῆν, μήτε βίγουν, τὴν εὐδαιμονίαν πελάμενος, τὴν ἐπίθεσιν ἐπεφώνησε φωνήν, ἀσεβῶς εἰπὼν, ἐν τούτοις κἄν Διὶ πατρὶ μάχεσθαι· ὡσπερ ὕων σκατοφάγων, καὶ οὐκ ἐπὶ τῶν λογικῶν καὶ φιλοσόφων, τὴν μακαρίαν νίκην δογματίζων· τῶν γὰρ ἀπὸ τῆς ἡδονῆς ἀρχομένων τοὺς τε Κυρηναίκοὺς εἶναι, καὶ τὸν Ἐπίκουρον· τούτους γὰρ τέλος εἶναι λέγειν διαρρήδη τὸ ἡδέως ζῆν· τέλειον δὲ ἀγαθὸν μόνον τὴν ἡδονήν. Ὁ δὲ Ἐπίκουρος καὶ τὴν τῆς ἀλγηδόνος ὑπεξαίρεσιν (40) ἡδονήν εἶναι λέγει· αἰρετὸν δὲ εἶναι φησίν (41), ὃ πρῶτον ἐξ ἑαυτοῦ ἐφ' ἑαυτὸ ἐπισπᾶται, πάντως δηλονότι ἐν κινήσει ὑπάρχων (42). Δεινόμαχος δὲ καὶ Καλλιφῶν τέλος εἶναι ἔφασαν πᾶν τὸ καθ' αὐτὸν ποιεῖν ἕνεκα τοῦ ἐπιτυγχάνειν ἡδονῆς, καὶ τυγχάνειν ὃ τε Ἱερώνυμος ὁ περιπατητικός, τέλος μὲν εἶναι τὸ ἀοχλήτως ζῆν, τελικὸν δὲ ἀγαθὸν μόνον τὴν εὐδαιμονίαν. Καὶ Διόδωρος ὁμοίως, ἀπὸ τῆς αὐτῆς αἰρέσεως γενόμενος, τέλος ἀποφαίνεται τὸ ἀοχλήτως καὶ καλῶς ζῆν. Ἐπίκουρος μὲν οὖν καὶ οἱ Κυρηναῖκοι τὸ πρῶτον οἰκεῖον (43) φασίν ἡδονήν εἶναι· ἕνεκα γὰρ ἡδονῆς πορ-

enim Epicurus voluptatem, quæ in motu est, amplectebatur, sed Cyrenaici, ut hoc Laertii loco disertissimis verbis habetur. Adde ipsummet Clementem in iis, quæ paulo post sequuntur. Et falsus est omnino Athenæus, qui hanc opinionem Epicuro, similiter ac Aristippo, tribuit, lib. xii, cap. 12. Nihilominus fieri potuit, ut Clemens existimaret Epicurum duo honorum genera secutum fuisse, alterum scilicet ἀταραξίαν, alterum ἐν κινήσει. Sic enim Laertius lib. x, segm. 136, Epicuri dogmata describens : *Ἡ μὲν γὰρ ἀταραξία καὶ ἀπονία καταστηματικά εἰσὶν ἡδοναί, ἡ δὲ χαρὰ καὶ εὐφροσύνη, κατὰ κινήσιν ἐνεργίᾳ βλέπονται. Namque perturbationis dolorisque vacatio constitutivæ sunt voluptates : gaudium vero et lætitia secundum motum in actu cernuntur.* Unde Athenæus, loco jam dicto : *Ὁ μόνον δὲ Ἀριστιππος καὶ οἱ ἀπ' αὐτοῦ τὴν κατὰ κινήσιν ἡδονὴν ἠσπάζοντο, ἀλλὰ καὶ Ἐπίκουρος καὶ οἱ ἀπ' αὐτοῦ.* In hoc autem differunt Epicurei ab Aristippo et Cyrenaicis, quod hi μόνον ἐν τῇ κινήσει voluptatem esse putarent.

(42) *ὑπάρχων.* Vel potius ὑπάρχων· quod interpret Latine vertit.

(43) *Πρῶτον οἰκεῖον.* Laertius, Epicuri dogmata describens, lib. x, segm. 129, ait : *Πᾶσα οὖν ἡδονή, διὰ τὸ φύσιν οἰκεῖαν ἔχειν, ἀγαθόν. Omnis igitur voluptas, eo quod naturam familiarem habet, bona est.*

ελθοῦσα, φασίν, ἡ ἀρετὴ ἡδονὴν ἐνεποιήσα. Κατὰ
 δὲ τοὺς περὶ Καλλιφῶντα, ἕνεκα μὲν τῆς ἡδονῆς παρ-
 εισηλθεν ἡ ἀρετὴ, χρόνῳ δὲ ὑπερῶν, τὸ περὶ αὐτὴν
 κάλλος κατιδοῦσα, ἰσότημον ἑαυτὴν τῇ ἀρχῇ, τουτ-
 ἔστι τῇ ἡδονῇ, παρέσχεν· οἱ δὲ περὶ τὸν Ἀριστοτέλη
 τέλος ἀποδιδοῦσιν εἶναι τὸ ζῆν κατ' ἀρετὴν· οὔτε δὲ
 τὴν εὐδαιμονίαν οὔτε τὸ τέλος παντὶ τῷ τὴν ἀρετὴν
 ἔχοντι παραίνα· θρασυζόμενον γάρ, καὶ τύχαις
 ἀβουλήτοις περιπίπτοντα τὸν σφόν, καὶ διὰ ταῦτα
 ἐκ τοῦ ζῆν ἀσμένως ἐθέλοντα διαφεύγειν, μὴ εἶναι
 μήτε μακάριον μήτ' εὐδαιμόνα· δεῖ γάρ καὶ χρόνου
 τινὸς τῇ ἀρετῇ· οὐ γὰρ ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ περιγίνεται, ἢ
 καὶ ἐν τελείῳ (44) συνίσταται· ἐπεὶ μὴ ἔστιν, ὡς φα-
 σι, παῖς εὐδαιμόνων ποτέ· τέλος δ' ἂν εἴη χρόνος ὁ
 ἀνθρώπινος βίος· συμπληροῦσθαι τοίνυν τὴν εὐδαιμο-
 νίαν ἐκ τῆς τριγενείας τῶν ἀγαθῶν (45). Οὐτ' οὖν ὁ
 πένης, οὐδ' ὁ ἀδόξος, ἀλλ' οὐδ' ὁ ἐπίνοστος, ἀλλ' οὐδ'
 ἐν οὐκείῃς ἢ τις κατ' αὐτοῦς. Πάλιν δ' αὖ Ζή-
 νων (46) μὲν ὁ Στωϊκὸς τέλος ἡγοῖται τὸ κατ' ἀρετὴν

est. II, quod Clemens πρῶτον οἰκεῖον, itidem ille
 dicit ἀγαθὸν πρῶτον καὶ συγγενικόν· item paulo
 post, πρῶτον ἀγαθὸν καὶ σύμφυτον.

(44) Ἐν τελείῳ. Eodem modo Aristotelis de
 summo bono dogma explicavit Diogenes Laertius,
 lib. v, segm. 50 : Τέλος δὲ ἐν ἐξέθετο, χρῆσιν ἀρετῆς
 ἐν βίῳ τελείῳ. Ἐφη δὲ καὶ τὴν εὐδαιμονίαν συμπλή-
 ρωμα ἐκ τριῶν ἀγαθῶν εἶναι, τῶν περὶ ψυχὴν, ἃ δὲ
 καὶ πρῶτα τῇ δυνάμει καλεῖ· ἐκ δευτέρων δὲ, τῶν
 περὶ σῶμα, ὑγείας, καὶ ἰσχύος, καὶ κάλλους, καὶ
 τῶν παραπλησίων· τῶν δὲ ἐκτὸς, πλοῦτος, καὶ εὐγε-
 νείας, καὶ δόξης, καὶ τῶν ὁμοίων. Τὴν δὲ ἀρετὴν μὴ
 εἶναι αὐτάρχη πρὸς εὐδαιμονίαν, προσδεῖσθαι γάρ
 τῶν τε περὶ τὸ σῶμα καὶ τῶν ἐκτὸς ἀγαθῶν· ὡς κα-
 τοῦδαιμονήσαντος τοῦ σοφοῦ, κἂν ἐν πόνεις ᾖ, καὶ ἐν
 πείνῃ, καὶ τοῖς ὁμοίοις. Finem autem usum exposuit,
 virtutis usum in vita perfecta. Felicitatem aut, ple-
 nitudinem ex tribus bonis maxime constantem. Ex
 primis quidem, iis nimirum, quæ in animo sunt,
 quæ et viribus prima appellat; ex secundis, iis, quæ
 ad corpus attin ut. ut sunt bona valetudo, fortitudo,
 pulchritudo, cæteraque his similia; atque ex tertiis,
 iis, quæ extrinsecus veniunt, divitiis, et nobilitate,
 et claritudine, atque his similibus. Virtutem ad bea-
 tam vitam non sufficere dixit: bonis enim corporis,
 atque exterioribus nos indigere: miserum atque infe-
 licem fore sapientem, sive doloribus afficiatur, sive
 inopia et cæteris hujusmodi incommodis prematur.
 Conf. Aristotelis Ethic. ad Nicomach. lib. i. Hinc
 Tatianus Orat. ad Græc. cap. 4 ait: Παρ' οἷς δὲ
 οὐκ ἔστι κάλλος, οὐ πλοῦτος, οὐ βίωμα σώματος, οὐκ
 εὐγένεια, παρὰ τούτοις οὐκ ἔστι, κατὰ τὸν Ἀριστοτέ-
 λην, τὸ εὐδαιμόν. Illi, quibus aut pulchritudo, aut
 divitiæ, aut corporis robur, aut nobilitas deest, felices,
 secundum Aristotelis sententiam, esse non possunt.

(45) Τριγενείας τῶν ἀγαθῶν. Huc spectant, quæ
 de Aristotele scripsit Theodoretus Θεραπειντ. α',
 pag. 647: Συμπληροῦσθαι τὴν εὐδαιμονίαν ἐκ τρι-
 γενείας ἔφη, ἐκ τῶν κατὰ ψυχὴν, ἐκ τῶν κατὰ σῶμα,
 ἐκ τῶν ἐκτὸς. Ex triplici bonorum genere, id est,
 animæ, corporis et externis bonis, compleri felicitatem
 asseruit, et seq. Conf. Strom. iv, p. 485 ed.
 Paris., et quæ ibi adnotanda sunt.

(46) Ζήνων. Zenonis et Stoicorum de summo
 bono sententias paulo aliter describit Diogenes
 Laertius in Zenone, lib. vii, segm. 87, 88, 89: Διό-
 περ πρῶτος Ζήνων ἐν τῷ Περί ἀνθρώπου φύσεως
 τέλος εἶπε τὸ ὁμολογουμένως τῇ φύσει ζῆν, ὅπερ
 ἔστι κατ' ἀρετὴν ζῆν. Quocirca Zeno primus, in li-
 bro De natura hominis, finem ait consentaneum secun-
 dum naturam vivere: id autem est, secundum virtu-
 tem vivere. Paulo post hæc addit: Ὁ μὲν οὖν Διο-

A quidem et Cyrenaici id, quod est primum nature
 proprium et conveniens, dicunt esse voluptatem.
 Voluptatis enim causa accedens, inquit, virtus
 peperit voluptatem. Ex Calliphontis autem senten-
 tia, 179 voluptatis quidem causa accessit virtus,
 procedente autem tempore cum suam vidisset pul-
 chritudinem, effecit, ut principio, hoc est, volu-
 ptati, esset honore æqualis. Aristotelei autem fi-
 nem esse tradunt, vivere ex virtute: sed nec felici-
 tatem nec finem adesse cuilibet, qui habeat virtu-
 tem: sapientem enim, qui vexatur, et in varios
 casus præter voluntatem incidit, et ideo vult luben-
 ter e vita effugere, nec esse beatum nec felicem.
 Virtuti autem tempore quoque aliquo opus est:
 non enim accedit uno die: ut quæ etiam in perfe-
 cto constet; quandoquidem non est unquam, ut
 aiunt, puer beatus: perfectum autem tempus fue-
 rit vita hominis: compleri itaque beatitudinem ex
 triplici genere bonorum. Neque ergo pauper, nec

γένης τέλος φησὶ ῥητῶς τὸ εὐλογιστεῖν ἐν τῇ τῶν
 κατὰ φύσιν ἐκλογῇ· Ἀρχέδημος δὲ τὸ πάντα τὰ κα-
 θήκοντα ἐπιτελοῦντα ζῆν. Φύσιν δὲ Χρύσιππος ἐξα-
 κούει, ἢ ἀκολούθως δεῖ ζῆν, τὴν τε κοινήν, καὶ ἰδίως
 τὴν ἀνθρωπίνην· ὁ δὲ Κλεάνθης τὴν κοινήν μόνην ἐκ-
 δέχεται φύσιν. Diogenes igitur finem diserte dicit
 esse, rationi vite obtemperare in eis eligendis, quæ
 secundum naturam sunt: Archedemus autem, omnia
 officia perficientem vivere. Naturam autem Chrysip-
 pus quidem eam, cæi consentaneæ oportet vivere, et
 communem intelligit, et specialiter humanam; at
 vero Cleanthes communem tantummodo naturam re-
 cipit. Ad quem locum hæc adnotavit Ægid. Men-
 agius, quæ huc transferri merentur: « Laertianis
 non absimilia leges apud Stobæum in Stoicis: Τὸ
 τέλος μὲν Ζήνων οὕτως ἀπέδωκε, τὸ ὁμολογουμένως
 ζῆν· τοῦτο δ' ἔστι κατ' ἓνα λόγον καὶ σύμφωνον ζῆν,
 ὡς τῶν ἀλόγων ζῶων κακοδαιμονούντων· οἱ δὲ μετὰ
 τοῦτον προσδιαρθροῦντες αὐτως ἐξέφερον, Ὁμολο-
 γουμένως τῇ φύσει ζῆν, ὑπολαβόντες ἕλαττον εἶναι
 κατηγόρημα τὸ ὑπὸ Ζήνωνος βηθέν. Κλεάνθης γάρ
 πρῶτος διαδιξάμενος αὐτοῦ τὴν αἴρεσιν, προσέθηκε,
 τῇ φύσει ὅπερ ὁ Χρύσιππος σαφέστερον βουλόμε-
 νος ποιῆσαι, ἐξήνεγκε τὸν τρόπον τοῦτον, Ζῆν κατ'
 ἐμπειρίαν τῶν φύσει συμβαινόντων· Διογένης δὲ, εὐ-
 λογιστίαν ἐν τῇ τῶν κατὰ φύσιν ἐκλογῇ καὶ ἀπεκλο-
 γῇ· Ἀρχέδημος δὲ, πάντα καθήκοντα ἐπιτελοῦντα
 ζῆν. Eadem, sed paulo aliter, habes apud Clemen-
 tem Stromatέων ii: Ζήνων Στωϊκὸς τὴν τῶν ὄλων
 ἀλήθειαν καὶ τάξιν. In verbis Clementis dissensum
 aliquem a Stobæanis et Laertianis observare est:
 præcipue vero, quod hanc ὁμολογίας interpretationem,
 εὐλογιστίαν ἐν τῇ τῶν κατὰ φύσιν ἐκλογῇ καὶ
 ἀπεκλογῇ, Cleanthi ascribit: quam tamen Diogenes
 Babylonii faciunt Laertius et Stobæus. Putabat
 Justinus Lipsius non scripsisse hæc Clementem,
 doctum hominem et accuratum, sed exscriptorem
 ea depravasse: sequitur quippe apud Clementem,
 ὅ τε Ἀντίπατρος, ὁ τούτου γνώριμος: constat autem
 Antipatrum, non Cleanthem, sed Diogenem Baby-
 lonium audivisse. Adde, Clementem a magistro suo
 Panteno, germanissimo Stoicō, stoica disciplina
 apprime imbutum fuisse. Sed dissentit quoque a
 Laertio Stobæus, ut Casaubono belle observatum:
 quod Me Zenonem ait primum τέλος definiisse, τὸ
 ὁμολογουμένως τῇ φύσει ζῆν· hic vero, tantum τὸ
 ὁμολογουμένως ζῆν· cui definitioni vocem φύσει ad-
 diderit Cleanthes. Cæterum proxime memoratos
 locos Stobæi et Clementis, atque hunc Laertii per-
 spicue juxta et erudite declaratos, vide apud eum-
 dem Lipsium lib. ii *Manuductionis ad Stoicam philo-
 sophiam*, dissert. 14, 15, 16, 17 et 18

Inglorius, sed nec valetudinarius, sed nec si quis A fuerit servus, est beatus ex eorum sententia. Rur- sus autem Zeno quidem stoicus finem esse putat ex virtute vivere; Cleanthes autem, naturæ conveni- enter vivere, & obtemperando rationi: quod in iis, quæ sunt secundum naturam, eligendis situm esse statuit. Et Antipater ejus familiaris in iis qui- dem, quæ sunt secundum naturam, assidue et absque ulla prolapsione deligendis, iis autem, quæ sunt præter naturam, rejiciendis, positum esse existimat. Et rursus Archedemus sic finem esse exponebat, in iis, quæ sunt secundum natu- ram maxima et præcipua, deligendis, non posse transilire. Præter hos autem Panætius, convenien- ter vivere occasionibus, quæ datæ sunt nobis a natura, finem statuit. Postremo autem Posidonius, B vivere contemplando universorum veritatem et or- dinem, et se, quoad ejus fieri potest, ita instituere, ut nulla in re ducatur a parte animæ, quæ caret ratione. Quidam autem ex recentioribus stoicis finem esse tradiderunt, vivere consequenter consti- tutioni hominis. Quid tibi Aristonem recenseam? is finem dicebat esse indifferentiam: indifferens autem plane relinquit indifferens: aut ea, quæ ab Herillo dicuntur, in medium adducam? Ex scientia vivere, ponit Herillus finem. Ex Academia enim recentiores volunt nonnulli finem tradere, firmam ac stabilem a phantasiis abstinentiam. Quinetiam Lycus peripateticus veram animæ letitiam dicebat esse finem, quemadmodum Leucimus eam, quæ ex honestis proficiscitur. Critolaus autem, qui ipse C quoque fuit Peripateticus, dicebat esse perfectio- nem vitæ recte fluentis secundum naturam, eam, quæ completur ex tribus generibus, a majoribus per manus traditam significans perfectionem. Ne-

✠ P. 497 ED. POTTER.

(47) *Ἐν τῷ εὐλογιστεῖν*. An legendum, ἢ τὸ εὐ- λογιστεῖν? inquit Menagius. Μοχ συγκατασκευά- ζοντα αὐτήν, edit. Flor. SILBERG.

(48) *Ἀρίστων*. Diogenes Laertius, lib. vii, seg. 160: Ἀρίστων ὁ Χῖος ὁ Φάλανθος, ἐπικαλούμενος Σειρήν, τέλος ἔφησεν εἶναι τὸ ἀδιαφόρως ζῆν πρὸς τὰ μεταξὺ ἀρετῆς καὶ κακίας, μηδὲ ἴντινον ἐν αὐ- τοῖς παραλλαγὴν ἀπολείποντα, ἀλλ' ἐπίσης ἐπὶ πάν- των ἔχοντα: εἶναι γὰρ ὁμοίον τῷ ἀγαθῷ ὑποκριτῇ τὸν σοφόν ὃς ἂν τε Θεραΐτου, ἂν τε Ἀγαμέμνονος πρὸς- ωπον ἀναλάβῃ, ἐκάτερον ὑποκρίνει προσηκόντως. *Aristo Chius Phalanthusque, cognomento Siren, fi- nem esse dixit, ad ea, quæ sunt inter virtutem et vitium, indifferenter se habentem vivere, nullam om- nino varietatem relinquendo, sed se eodem plane modo in omnibus habendo: esse enim sapientem bono histrioni similem, qui, sive Thersitæ, sive Agamem- nonis personam sumat, utramque decentissimo gestu imitatur.* Cicero, *De finibus bonorum et malorum* lib. iv: *Atque ut Aristonis esset explosa sententia, dicen- is nihil differre aliud ab alio, nec esse res ul- las præter virtutes et vitia, inter quas quidquam omnino interesset.*

(49) *Ἡρίλλου*. Diogenes Laertius, lib. vii, seg. 165: Ἡρίλλος δὲ ὁ Κασσίδριος τέλος εἶπε τὴν ἐπι- στήμην, ὅπερ ἐστὶ ζῆν αἰ πάντα ἀναφέροντα πρὸς τὸ μετ' ἐπιστήμης ζῆν, καὶ μὴ τῆ ἀγνοίας διαβεβλημέ- νου. *Herillus Carthaginensis finem scientiam dixit, quæd est vivere semper referentis cuncta ad virtutum*

ζῆν, Κλεάνθης δὲ τὸ ἁμολογουμένως τῆ φύσει ζῆν ἐν τῷ εὐλογιστεῖν (47)· ὃ ἐν τῇ τῶν κατὰ φύσιν ἐκλογῇ κεῖσθαι διελάμβανεν· ὃ τε Ἀντίπατρος, ὁ τούτου γνώριμος, τὸ τέλος κεῖσθαι ἐν τῷ διηγεῖσθαι καὶ ἀπαραβάτως ἐκλέγεσθαι μὲν τὰ κατὰ φύσιν, ἀπεκ- λέγεσθαι δὲ τὰ παρὰ φύσιν ὑπολαμβάνει. Ἀργεῶδη- μός τε αὖ οὕτως ἐξηγεῖτο εἶναι τὸ τέλος, ἐκλεγόμε- νος τὰ κατὰ φύσιν μέγιστα καὶ κυριώτατα, οὐκ οἶόν τε ἔντα ὑπερβαίνειν. Πρὸς τοῦτοις ἐπι Παναί- τιος τὸ ζῆν κατὰ τὰς ὁδοῦμένας ἡμῶν ἐκ φύσεως ἀφορμὰς τέλος ἀπεφῆνατο. Ἐπὶ πᾶσι τε ὁ Ποσιδω- νιος τὸ ζῆν, θεωροῦντα τὴν τῶν ὄλων ἀλήθειαν καὶ τάξιν, καὶ συγκατασκευάζοντα αὐτὴν κατὰ τὸ δυ- νατὸν, κατὰ μηδὲν ἀγόμενον ὑπὸ τοῦ ἀλόγου μέρους τῆς ψυχῆς. Τινὲς δὲ τῶν νεωτέρων Στωικῶν οὕτως ἀπέδοσαν τέλος εἶναι, τὸ ζῆν ἀκολουθῶν τῆ τοῦ ἀν- θρώπου κατασκευῆ. Τί δὲ σοι Ἀρίστων (48) καταλέ- γοιμι; τέλος οὗτος εἶναι τὴν ἀδιαφορίαν ἔφη· τὸ δὲ ἀδιάφορον ἀπλῶς ἀδιάφορον ἀπολείπει· ἢ τὰ Ἡρίλ- λου (49) εἰς μέσον παράγοιμι; τὸ κατ' ἐπιστήμην ζῆν τέλος εἶναι τίθησιν Ἡρίλλος. Τοὺς γὰρ ἐκ τῆς Ἀκαδημίας νεωτέρους ἀξιουσί τινες τέλος ἀποδιόσθαι τὴν ἀσφαλῆ πρὸς τὰς φαντασίας ἀποχῆν. Καὶ μὴν Λύκος ὁ περιπατητικὸς τὴν ἀληθινὴν χαρὰν τῆς ψυχῆς τέλος ἔλεγεν εἶναι, ὡς Λεύκιμος (50) τὴν ἐπὶ τοῖς καλοῖς. Κριτόλαος δὲ, ὁ καὶ αὐτὸς περιπατητι- κὸς, τελειότητα ἔλεγε κατὰ φύσιν εὐροῦντος βίου, τὴν ἐκ τῶν τριῶν γενῶν συμπληρουμένην προγονικὴν τελειότητα μηνῶν. Οὐκ οὖν ἐπὶ τοῦτοις ἀρκουμένους καταπαυστέον, φιλοτιμητέον δὲ, ὡς ἐνὶ μάλιστα, καὶ τὰ πρὸς τῶν φυσικῶν δογματιζόμενα περὶ τοῦ προ- κειμένου παραθέσθαι. Ἀναξαγόραν (51) μὲν γὰρ τὸν Κλαζομένιον τὴν θεωρίαν φάναι τοῦ βίου τέλος εἶναι, καὶ τὴν ἀπὸ ταύτης ἐλευθερίαν, λέγουσιν· Ἡράκλει- τόν (52) τε τὸν Ἐφέσιον τὴν εὐαρέστησιν. Πυθαγό-

cum scientia, ne propter ignorantiam circumvenia- mur. Cicero lib. v *De finibus: Hoc uno captus Heri- llus, scientiam summum bonum esse defendit, nec rem ullam aliam per se expetendam.*

(50) *Λεύκιμος*. Forte Λεύκιππος, ut supra p. 150. Ego quidem nec Λεύκιμον hic novi, nec Λεύκιππον: quanquam Diogenes Laertius physica tantum do- gmata Leucippo tribuit. SILBERG.

(51) *Ἀναξαγόραν*. Theodoretus in principio Θε- ραπειτ. ια', pag. 165: Ἀναξαγόρας δὲ ὁ Κλαζομέ- νιος, τὴν θεωρίαν τοῦ βίου, καὶ τὴν ἀπὸ ταύτης ἐλευθερίαν. *Anaxagoras vero Clazomenius, in vita speculatione, animique libertate, quæ ex illa profi- ciscitur.* E quibus verbis vel excidit τέλος, vel Theo- doretus Clementem perperam intellexit: secundum quem non dixit Anaxagoras θεωρίαν βίου esse τέ- λος, sed θεωρίαν esse τέλος βίου. Similiter in Ana- xagora Laertius, lib. ii, segm. 40: Ἐρωτηθεὶς ποτε, εἰς τί γεγέννηται; εἰς θεωρίαν, ἔφη, ἡλίου καὶ σε- λήνης καὶ οὐρανοῦ. *Rogatus, cujus rei causa natus esset? Contemplandi, inquit, solis, et lunæ, et cæli.* Jamblichus in *Protreptico* addit, ὡς τῶν ἄλλων γε πάντων οὐδεὶς ἀξίων ὄντων quasi cætera omnia nullius essent noventi.

(52) *Ἡράκλειτον*. Rursum ex Clemente Theo- doretus, loco jam dicto: Διμύκριτος δὲ ὁ Ἀδδρι- τής ἀπὸ τῆς ἡδονῆς τὴν εὐθυμίαν τέθεικεν ἀνομάτων, οὐ θερημάτων, ἐναλλάγῃ ποιησόμενος, καὶ Ἡράκλειτος δὲ ὁ Ἐφέσιος τὴν μὲν προσηγορίαν

ραν δὲ ὁ Ποντικὸς Ἡρακλείδης ἱστορεῖ τὴν ἐπιστή-
μην τῆς τελειότητος τῶν ἀρετῶν τῆς ψυχῆς (55) εὐ-
δαιμονίαν εἶναι παραδεδομένα· ἀλλὰ καὶ οἱ Ἀθη-
ναῖοι τέλος ὑπάρχειν διδάσκουσι· Δημόκριτος (54)
μὲν, ἐν τῷ Περὶ τέλους, τὴν εὐθυμίαν, ἣν καὶ εὐε-
στῶ προσηγόρευσεν· καὶ πολλάκις ἐπιλέγει· Τέρ-
ψις (55) γὰρ καὶ ἀτερπὴ εὐρυς τῶν περιηχημά-
των· Ἐκαταῖος δὲ αὐτάρκειαν· καὶ δὴ Ἀπολλόδοτος
ὁ Κυζικηνὸς τὴν ψυχαγωγίαν· καθάπερ Ναυσιφά-
νης (56) τὴν κατάπληξιν (57)· ταύτην γὰρ ἔφη ὑπὸ
Δημοκρίτου ἀθαμβίην λέγεσθαι· Ἐπι πρὸς τοῦτοις
Διότιμος τὴν παντέλειαν τῶν ἀγαθῶν, ἣν εὐεστῶ
προσαγορεύεσθαι, τέλος ἀπέφηνεν· Πάλιν Ἀντισθέ-
νης μὲν, τὴν ἀτυρίαν· οἱ δὲ Ἀννικέρειοι (58) καλού-
μενοι, ἐκ τῆς Κυρηναϊκῆς διαδοχῆς, τοῦ μὲν ὄλου
βίου τέλος οὐδὲν ὀρισμένον ἔταξαν· ἐκάστης δὲ πρά-
ξεως ἴδιον ὑπάρχειν τέλος τὴν ἐκ τῆς πράξεως περι-
γνομένην ἡδονήν· οὗτοι οἱ Κυρηναῖκοι σὺν ὅσων τῆς
ἡδονῆς Ἐπικούρου, τουτέστι τὴν τοῦ ἀλγοῦντος ὑπεξ-
αίρεσιν, ἀθετοῦσιν (59), νεκροῦ κατάστασιν ἀποκα-
λοῦντες· χαίρειν γὰρ ἡμᾶς μὴ μόνον ἐπὶ ἡδοναῖς,
ἀλλὰ καὶ ἐπὶ ὁμιλίαις καὶ ἐπὶ φιλοτιμίαις· Ὁ δὲ Ἐπί-
κουρος πᾶσαν χάριν τῆς ψυχῆς οἶσται ἐπὶ πρωτοπα-
υούσῃ τῇ σαρκὶ γενέσθαι· Ὁ τε Μητροδώρος (60) ἐν

⊗ II. 428 ED. POTTER, 417 ED. PARIS.

μετέβαλε, τὴν δὲ διάνοιαν οὐ καταλέλοιπεν· ἀντὶ γὰρ
τῆς ἡδονῆς εὐαρέστησιν τέθεικεν. *Democritus autem
Abderites pro voluptate tranquillitatem animi posuit,
non sententiam, sed nomen duntaxat facta muta-
tione. Heraclitus item Ephesius nomen quidem mu-
tarit, sed sensum servavit; nam pro voluptate bene-
placitum dixit.*

(55) *Τῶν ἀρετῶν τῆς ψυχῆς. Virtutum animæ.
Scribendum τῶν ἀριθμῶν τῆς ψυχῆς, numerorum
animæ. Quod cum imperitus exscriptor non intel-
ligeret, mutasse videtur in ἀρετῶν τῆς ψυχῆς. At
Pythagoras beatitudinem dixit esse scientiam perfe-
ctionis, non virtutum, sed numerorum animæ. Te-
stis est, loco superius dicto, Theodoretus : Ὁ δὲ
πολυθρόλλητος Πυθαγόρας τὴν τελειωτάτην τῶν ἀρι-
θμῶν ἐπιστήμην ἔσχατον ὑπελάμβανεν ἀγαθόν. Cele-
berrimus autem Pythagoras ultimum bonum in per-
fectissima numerorum scientia opinatus est esse.
Satis notum est, Pythagoram ἀρχὰς τοὺς ἀριθμούς,
rerum omnium principia numeros, statuuisse. Spe-
ciatim animas nostras numero quaternario consi-
stere putavit. Plutarchus, *De placitis philosophorum*
lib. 1, pag. 876 edit. Paris. : Καὶ ἡ ἡμετέρα ψυχῆ;
φρῶν, ἐκ τετραδῶς σύγκειται· εἶναι γὰρ νοῦν, ἐπιστή-
μην, δόξαν, αἴσθησιν, ἐξ ὧν πᾶσα τέχνη, καὶ πᾶσα
ἐπιστήμη, καὶ αὐτοὶ λογικοὶ ἐσμεν. *Et animam no-
stram Pythagoras ait quaternione constare : esse
enim hæc quatuor, mentem, scientiam, opinionem,
sensum; unde omnes artes scientiæque profectæ sint,
ipsique ratione præditi propterea simus.**

(54) *Δημόκριτος. Diogenes Laertius lib. ix, segm.
45 : Τέλος δὲ εἶναι τὴν εὐθυμίαν, οὐ τὴν αὐτὴν οὐ-
σαν τῇ ἡδονῇ, ὡς ἔνιοι παρακούσαντες ἐξεδέξαντο,
ἀλλὰ καὶ ἣν γαλήνως καὶ εὐσταθῶς ἡ ψυχὴ διάγει,
ὑπὸ μηδενὸς κατατρομένη φόβου, ἢ δεισιδαιμονίας,
ἢ ἄλλου τινὸς πάθους. Καλεῖ δὲ αὐτὴν καὶ εὐεστῶ,
καὶ ἄλλοις πολλοῖς ὀνόμασι. *Finem vero dixit Demo-
critus esse rectum quietumque animi statum, qui
nou, ut quidam oblique interpretantur, idem sit,
quod voluptas; verum secundum quem animus magna
tranquillitate constantiaque beatus est, dum nullo
metu, nulla superstitione, aut alia quavis perturba-
tione agitur. Eadem vero et εὐεστῶ, seu rectum
statum, appellat, multisque nominibus aliis. Cicero**

A que vero nobis his contentis quiescendum est, sed
quam maxime contendendum est, ut ea quoque,
quæ a physicis de re proposita decernuntur, abdu-
camus. Anaxagoram enim Clazomenium aiunt
dixisse, contemplationem esse vitæ finem, et eam,
quæ ex ea procedit, libertatem. Heraclitum autem
Ephesium, εὐαρέστησιν, seu placidum mentis sta-
tum. Pythagoram autem refert Heraclides ⊗ Pon-
ticus, scientiam perfectionis virtutum animæ, tra-
didisse esse beatitudinem. Quinetiam Abderitani
docent esse finem : Democritus quidem in libro *De
fine*, animi tranquillitatem, quam etiam appellavit
εὐεστῶ : et sæpe exclamat : *Delectatio et ejus priva-
tio sunt eorum terminus, qui ad summum vigorem
pervenerunt; Hecateus autem sufficientiam. Quine-
tiam Apollodotus Cyzicenus animi delectationem,
quemadmodum Nausiphanes admirationem. Eam
enim dicit a Democrito vocari ἀθαμβίην. Præter
hos autem Diotimus, absolutam omnium bonorum
perfectionem, quam dicit appellari εὐεστῶ, finem
pronuntiavit. Rursus Antisthenes quidem, fastus
vacuitatem. Qui autem vocantur Anniceri ex suc-
cessionem Cyrenaica, nullum totius vitæ finem defi-
nitum statuerunt : uniuscujusque autem actionis*

*De finibus lib. v de Democrito ait : Agros deseruit
incultos, quid quærens aliud, nisi beatam vitam?
quam etiamsi in rerum cognitione ponebat, tamen
ex illa investigatione nature consequi volebat, ut
esset bono animo : id enim ille summum bonum,
εὐθυμίαν, et sæpe ἀταραξίαν appellat, id est animum
terrore liberum.*

(55) *Τέρψις. Stobæus, serm. De prudentia, hanc
Democriti sententiam hoc modo effert : Ὅρος συμ-
φορέων καὶ ἀσυμφορέων τέρψις καὶ ἀτερπὴ. Utilium
ac inutilium termini sunt jucundum ac injucundum.*

(56) *Ναυσιφάνης. Hic Democritum sectatus est,
et, secundum nonnullos, Epicuri magister fuit.
Laertius in Pyrrhone : Ναυσιφάνης, Τήσιος, οὗ φασὶ
τινες ἀκοῦσαι Ἐπικούρου. Nausiphanes, Teius, quem
quidam dicunt Epicuri fuisse magistrum. Cicero *De
natura deorum lib. 1 : In Nausiphane Democriteo
tenetur. Sextus Empiricus in principio operis adv.
mathemat. : Πύρρωνος ἀκουστήν, Pyrrhonis audito-
rem, vocat.**

(57) *Κατάπληξις. Scribe ἀκαταπληξίην· nam ea
respondet τῇ ἀθαμβίῃ, quam Democrito tribuit : et
inepte interpret. Helixius. — Similiter Æg. Men-
gius Observat. in Diogenis Laertii lib. ix, segm. 45,
postquam hunc Clementis locum attulisset, hæc ad-
dit : « Ubi legendum omnino ἀκατάπληξιν. Strabo
lib. 1 : Προστιθέασι δὲ καὶ τὰς ἐκ τῶν μεταστάσεων
μεταβολὰς, ἐπιπλέον τὴν ἀθαυμαστίαν ἡμῖν κατα-
σκευάζειν ἐθέλοντες, ἣν ὕμνεϊ Δημόκριτος καὶ ἄλλοι
φιλόσοφοι πάντες. »*

(58) *Ἀννικέρειοι. Horum sectæ princeps fuit
Anniceris Cyrenæus, de quo Strabo lib. xv, ubi de
Cyrenæis agit, hæc dicit : Καὶ Ἀννικέρης, ὁ δοχῶν
ἐπανορθῶσαι τὴν Κυρηναϊκὴν αἴρεσιν, καὶ παραγα-
γεῖν ἀντ' αὐτῆς τὴν Ἀννικέρειον. Et Anniceris, qui
videtur emendasse Cyrenaicam sectam, ejusque loco
Anniceriam protulisse.*

(59) *Ἀθετοῦσιν. Conf. superius pag. 415 edit.
Paris.*

(60) *Μητροδώρος. Cicero lib. ii Tusculan. : Me-
trodorus quidem eum perfecte putat beatum, cui cor-
pus bene constitutum sit, et exploratum ita semper
fore. Idem in De officiis : Nam si non modo utilitas,
sed vita omnis beata, corporis firma constitutio,*

proprium esse finem, nempe eam, quæ ex actione efficitur, voluptatem. Hi Cyrenaici Epicuri voluptatis definitionem, hoc est, doloris ablationem, rejiciant, eam constitutionem mortui appellantes: non solum enim nos gaudio affici propter voluptates, sed etiam propter consuetudines et honores. Epicurus autem existimat, omnem animæ lætitiā ex præcedenti carnis affectione oriri. Metrodorus autem in opere, quod inscribitur, *Majorem esse causam ad felicitatem eam quæ est ex nobis, ea quæ ex rebus oritur: Animæ, inquit, bonum quid est aliud, quam stabilis ac bona carnis constitutio, et spes fide digna, quod ea sic futura sit?*

CAPUT XXII.

Plato summum bonum in assimilatione cum Deo consistere ait, quocum concordant sacri scriptores.

✱ At vero Plato philosophus finem dicit esse duplicem: unum quidem, id quod est participabile et primum in ipsis formis, quod quidem nominat bonum; alterum autem id, quod est illius particeps, ejusque accipit similitudinem, quod quidem est in hominibus, qui virtutem et veram philosophiam sibi vindicant. Quare Cleanthes quoque in secundo *De voluptate*, dicit Socratem ubique docere, eundem esse virum justum et beatum, cumque execrari qui primus divisit justum ab utili, ut qui rem fecerit impiam. Revera enim sunt impii, qui utile a justo, quod est secundum legem, separant. Ipse autem Plato dicit beatitudinem, quæ est εὐδαιμονία, esse, *bene habere dæmonem*; dici autem dæmonem, principalem animæ nostræ partem; beatitudinem autem esse perfectissimum bonum, et plenissimum. Aliquando autem eam vocat vitam sibi consentientem et convenientem, et nonnunquam id, quod est ex virtute perfectissimum. Id autem ponit in scientia boni, et in ea, quæ est cum Deo, similitudine, similitudinem pronuntians in eo consistere, ut quis sit justus et sanctus cum prudentia. Annon sic quidem **180** ex nostris illud, *ad imaginem* quidem, statim in ortu accepisse hominem; *ad similitudinem* autem, per perfectionem postea esse accepturum, intelligunt? Jam vero docens Plato hanc similitudinem viro

Α τῷ Περὶ τοῦ μεῖζονα εἶναι τὴν παρ' ἡμῶν αἰτίαν πρὸς εὐδαιμονίαν τῆς ἐκ τῶν πραγμάτων, Ἄγαθόν (61), φησὶ, ψυχῆς τε ἄλλο, ἢ τὸ σαρκὸς εὐσταθές κατάστημα καὶ τὸ περὶ ταύτης πιστὸν ἔλπισμα.

Ναὶ μὴν Πλάτων ὁ φιλόσοφος διπλὸν εἶναι τὸ τέλος φησὶν, τὸ μὲν μεθεκτόν τε καὶ πρῶτον ἐν αὐτοῖς ὑπάρχον τοῖς εἶδεσιν, ὃ δὴ καὶ τἀγαθὸν προσονομάζει· τὸ δὲ μετέχον ἐκείνου, καὶ τὴν ἀπ' αὐτοῦ δεχόμενον ὁμοιότητα, ὃ περὶ ἀνθρώπους γίνεται, καὶ μεταποιουμένους ἀρετῆς τε καὶ τῆς ἀληθοῦς φιλοσοφίας. Διὸ καὶ Κλεάνθης ἐν τῷ δευτέρῳ Περὶ ἠδονῆς τὸν Σωκράτην φησὶ παρ' ἑκάστα διδάσκων, ὡς ὁ αὐτὸς δίκαιός τε καὶ εὐδαίμων ἀνθρώπος καὶ τῷ πρῶτῳ διεκόντι τὸ δίκαιον ἀπὸ τοῦ συμφέροντος καταρῆσθαι, ὡς ἀσεβές τι πρᾶγμα δεδρακότι· ἀσεβείας γὰρ τῷ ὄντι οἱ τὸ συμφέρον ἀπὸ τοῦ δικαίου τοῦ κατὰ νόμον χωρίζοντες. Αὐτὸς δὲ ὁ Πλάτων τὴν εὐδαιμονίαν τὸ εἶναι τὴν δαίμονα ἔχειν (62), δαίμονα δὲ λέγεσθαι τὸ τῆς ψυχῆς ἡμῶν ἡγεμονικόν· τὴν δὲ εὐδαιμονίαν τὸ τελειότατον ἀγαθὸν καὶ πληρέστατον λέγει. Ὅτι δὲ βίον ὁμολογούμενον καὶ σύμφωνον αὐτὴν ἀποκαλεῖ· καὶ εἶθ' ὅτι τὸ κατ' ἀρετὴν τελειότατον· τοῦτο δὲ ἐν ἐπιστήμῃ τοῦ ἀγαθοῦ τίθεται, καὶ ἐν ἐξομωσίῃ (65) τῇ πρὸς τὴν θεὸν· ὁμοίωσιν ἀποφανόμενος δίκαιον καὶ ὅσιον μετὰ φρονήσεως εἶναι. Ἡ γὰρ οὐχ οὕτως τινὲς τῶν ἡμετέρων τὸ μὲν κατ' εἰκόνα (64) εὐθέως κατὰ τὴν γένεσιν εἰληφέναι τὴν ἀνθρωπίνην, τὸ καθ' ὁμοίωσιν δὲ ὑστερον κατὰ τὴν τελειωσιν μέλλειν ἀπολαμβάνειν ἐκδέχοντα· Αὐτίκα ὁ Πλάτων (63), τὴν ὁμοίωσιν ταύτην μετὰ ταπεινοφροσύνης ἔσεσθαι τῷ ἀναρέτῳ διδάσκων.

✱ P. 499 ED. POTTER, 417-418 ED. PARIS.

ejusque constitutionis spe explorata, ut a Metrodoro scriptum est, continetur. Plutarchus De vita secundum Epicurum: Τὸ γὰρ εὐσταθές σαρκὸς κατάστημα καὶ τὸ περὶ ταύτης πιστὸν ἔλπισμα τὴν ἀκροτάτην χαρὰν ἔχει καὶ βεβαιωτάτην. Gellius lib. ix, cap. 5; Th. Canterus lib. ii, cap. 6 COLLECT.

(61) Ἄγαθόν. Sic superius, Metrodori magister, Epicurus pag. 412 edit. Paris., dicit τέλος εἶναι τοῦ φιλοσόφου ἠδονήν. Θειάζει γοῦν σαρκὸς εὐσταθές κατάστημα καὶ τὸ περὶ ταύτης πιστὸν ἔλπισμα.

(62) Τὸ εἶναι τὴν δ. Similia dixerunt etiam Stoici. Laertius in Zenone, lib. vii, s^ogm. 88: Εἶναι δὲ αὐτὸ τοῦτο τὴν τοῦ εὐδαίμονος ἀρετὴν, καὶ εὐροίαν βίου, ὅταν πάντα πράττηται κατὰ τὴν συμφωνίαν τοῦ παρ' ἑκάστῳ δαίμονος. *Esse autem hoc ipsum felicis hominis virtutem, et felicem vitæ decursum, cum omnia geruntur ex consensu dæmonis qui apud unumquemque est.* Eum Antoninus, lib. iii extremo, vocat τὸν ἐνδόν ἐν τῷ στήθει ἰδρυμένον δαίμονα. *Dæmonem intus in pectore situm.* Apuleius etiam in Ἐπολογία Socratis hæc dicit. *Bona cupido bonus Deus est:* et mox addit εὐδαίμονος dici, quorum

dæmon bonus, id est animus virtute perfectus, est. Item Platonis discipulus Xenocrates apud Aristotelm Topic. lib. ii, c. 6: Ὅμοίως δὲ καὶ εὐδαίμονα, οὗ ἂν ὁ δαίμων ἦ σπουδαῖος· καθάπερ ὁ Ξενοκράτης φησὶν εὐδαίμονα εἶναι τὸν τὴν ψυχὴν ἔχοντα σπουδαίαν· ταύτην γὰρ ἑκάστῳ εἶναι δαίμονα. *Similiter eὐδαίμονα eum, cujus dæmon est bonus: quemadmodum Xenocrates ait eὐδαίμονα esse, cujus animus sit bonus; hunc enim cuique esse dæmonem.*

(63) Ἐν ἐξομωσίῃ. Conf. supra pag. 403, 404, 405, edit. Paris.

(64) Κατ' εἰκόνα. Conf. Pædag. lib. i, cap. 42 principio.

(65) Πλάτων. Platonis locus iste citatus supra *Protrept.*, pag. 20. Exstat autem lib. iv *De leg.*, pag. 715; exstat et apud Aristot. *De mundo*, cap. 7; apud Plutarch. pag. 656, et Justin. mart. pag. 23. H. Legitur autem in vulg. edit., ἀρχὴν τε καὶ τελευτὴν καὶ μέσαν τῶν ὄντων ἀπάντων. SYLBURG.—Conf. etiam Origenes *Adv. Celsum* lib. vi, p. 285. Exstant hæc in Platonis edit. Francof. p. 851.

ἐκεῖνό που ἐρμηνεύει· Πᾶς ὁ ταπεινῶν ἑαυτὸν ὑψωθήσεται. Λέγει οὖν ἐν τοῖς Νόμοις· Ὁ μὲν δὴ θεός, ὡς περὶ καὶ ὁ παλαιὸς λόγος, ἀρχὴν τε καὶ μέσσην καὶ τελευτὴν τῶν πάντων ἔχων, εὐθείαν περαινέει κατὰ φύσιν περιπορευόμενος· τῷ δὲ αἰεὶ (66) ξυνέπεται δίκη, τῶν ἀπολειπόμενων τοῦ θεοῦ νόμου τιμωρὸς. Ὁρᾷς ὅπως καὶ αὐτὸς εὐλάθειαν προτάγει τῷ θεῷ νόμῳ. Ἐπιφέρει γοῦν· Ἦς ὁ μὲν εὐδαιμονήσων μέλλων ἔχόμενος, ξυνέπεται ταπεινός καὶ κεκοσμημένος. Εἴτα τούτοις τὰ ἀκόλουθα συνάξας, καὶ τῷ φόβῳ νοουθετήσας, ἐπιφέρει· Τίς οὖν (67) εἴη πρῶξις φίλη καὶ ἀκόλουθος θεῷ; μία καὶ ἓνα λόγον ἔχουσα ἀρχαῖον· ὅτι τῷ μὲν ὁμοίῳ τὸ ὅμοιον, ὅτι μετρίῳ, φίλον ἂν εἴη· τὰ δὲ ἄμετρα οὔτε ἀλλήλοις οὔτε αὐτῷ ἐγγέμετροις (68). Τὸν οὖν τῷ θεῷ (69) προσφιλεῖ γενησόμενον, εἰς δύναμιν ὅτι μάλιστα καὶ αὐτὸν τοιοῦτον ἀναγκαῖον γίνεσθαι. Καὶ κατὰ τοῦτον δὴ τὸν λόγον ὁ μὲν σώφρων ἡμῶν θεῷ φίλος· ἔμοιός γάρ· ὅ τε (70) μὴ σώφρων ἀνέμοιός τε καὶ διάφορος. Τοῦτο ἀρχαῖον εἶναι φήσας τὸ ὄγμα, τὴν ἐκ τοῦ νόμου εἰς αὐτὸν ἤκουσαν διδασκαλίαν ἠνέξατο. Κἂν τῷ θεαυτητῷ τὰ κακὰ ἀμφὶ τὴν θνητὴν φύσιν καὶ τόνδε τὸν τόπον περιπολεῖν ἐξ ἀνάγκης δοῦς, ἐπιφέρει· Διὸς (71) καὶ πειρᾶσθαι χρὴ ἐνθένδε ἐκεῖσε φεύγειν ὅτι τάχιστα. Φυγὴ δὲ ὁμοίως θεῷ κατὰ τὸ δυνατόν· ὁμοίως δὲ δίκαιον καὶ ἔστιον μετὰ φρονήσεως γενέσθαι. Σπεύσιππος τε, ὁ Πλάτωνος ἀδελφεοῦς (72), τὴν εὐδαιμονίαν φησὶν ἔξιν εἶναι τελείαν ἐν τοῖς κατὰ φύσιν ἔχουσιν· ἢ ἔξιν ἀγαθῶν· ἧς δὴ καταστάσεως ἅπαντας μὲν ἀνθρώπους ὁρεξίν ἔχειν, στοχάζεσθαι δὲ τοὺς ἀγαθοὺς τῆς ἀσκλησίας· εἶεν δ' ἂν αἱ ἀρεταὶ τῆς εὐδαιμονίας ἀπεργαστικά. Ξενοκράτης τε ὁ Χαλκηδόνιος (73) τὴν εὐδαιμονίαν ἀποδίδωσι κατὰ τὴν οἰκειᾶς ἀρετῆς καὶ τῆς ὑπηρετικῆς αὐτῆς δυνάμεως. Εἴτα ὡς μὲν ἐν ᾧ γίνεσθαι, φαίνεται λέγων τὴν ψυχὴν· ὡς δ' ὑφ' ᾧ, τὰς ἀρετάς· ὡς δ' ἐξ ᾧ, ὡς μερῶν, τὰς καλὰς πράξεις, καὶ τὰς σπουδαίας ἔξεις τε καὶ διαθέσεις, καὶ κινήσεις, καὶ σχέσεις· ὡς τούτων οὐκ ἔνευ τὰ σωματικὰ καὶ τὰ ἐκτὸς. Ὁ γὰρ Ξενοκράτους γνώριμος Πολέμων φαίνεται τὴν εὐδαιμονίαν αὐτάρκειαν εἶναι βουλούμενος ἀγαθῶν πάντων, ἢ τῶν πλείστων καὶ μεγίστων. Δογματίζει γοῦν χωρὶς μὲν ἀρετῆς μηδέποτε ἂν εὐδαιμονίαν ὑπάρχειν, δίχα δὲ καὶ τῶν σωματικῶν καὶ τῶν ἐκτὸς τὴν ἀρετὴν αὐτάρκη πρὸς εὐδαιμονίαν εἶναι. Καὶ τὰ μὲν ὧδε ἔχων· αἱ δὲ ἀντιρρήσεις αἱ πρὸς τὰς εἰρημένους διχῆς κατὰ καιρὸν τεθήσονται· ἡμῖν δὲ αὐτοῖς εἰς τέλος ἀτελεύτητον ἀφικέσθαι πρόκειται, πειθομένους ταῖς ἐντολαῖς, τουτέστι τῷ θεῷ, καὶ κατ' αὐτὰς

A bono futuram esse cum humilitate, illud utique interpretatur : *Omnis qui seipsum humiliat, exaltabitur* ^a. Dicit itaque in *Legibus* : *Deus quidem certe, ut vetus est oratio, continens principium et medium et finem universorum, recta pergit secundum naturam circumiens. Eum autem semper consequitur iustitia, ultrix eorum, qui a lege divina desciverint. Vides, quomodo ipse quoque legi divinæ adjungit cautionem, seu timorem. Subjungit itaque : Cui qui beatus quidem est futurus, adhærens, sequitur humilis et compositus. Deinde cum his ea, quæ sunt consequentia, conjunxisset, et timore adhibito admonuisset, subjungit : Quænam est ergo actio, quæ a Deo amata, et eum consequitur? Una certe, rationem unam antiquam habens et præcipuam, quod simili, quod quidem est moderatum, simile fuerit amicis; quæ sunt autem immoderata, neque sibi invicem, neque moderatis & amica sunt. Qui igitur Deo talis amicus fore studet, necesse est, ut quam maxime pro viribus efficiatur talis. Hac itaque ratione quisquis est temperans, est Deo amicus; est enim similis; intemperatus autem, dissimilis et diversus. Hoc autem vetus decretum esse dicens, eam, quæ a lege ad ipsum pervenit, doctrinam tacite significavit. Et in *Theæteto*; cum mala circa mortalem naturam et hunc locum necessario vagari concessisset, subjungit : Quare oportet tentare hinc illuc fugere quam celerrime. Fuga autem est, Deo, quoad fieri potest, assimilatio; assimilatio autem, justum et sanctum fieri cum prudentia. Et Speusippus, Platonis ex sorore filius, dicit beatitudinem esse perfectum habitum in iis, qui se habent secundum naturam : aut habitum bonorum : quam constitutionem omnes quidem homines appetere; solos autem bonos consequi molestiæ vacuitatem : et quod virtutes felicitatem efficiant. Xenocrates vero Chalcedonensis definit beatitudinem, convenientis virtutis possessionem, et ejus, quæ ei inservit, facultatis; deinde, ut in quo quidem sit, apparet dicere animam; ut autem a quibus, virtutes; ut ex quibus tanquam partibus, bonas actiones, et honestos habitus, et affectiones, et motus, et habitudines; utpote quod non sine his sint ea, quæ sunt corporis et externa. Xenocratis enim discipulus Polemo, videtur velle beatitudinem esse sufficientiam omnium bonorum, vel plurimorum et maximorum. Decernit itaque, sine virtute quidem non futuram unquam beatitudinem; absque bonis autem corporis et externis, virtutem esse sufficientem ad beatitudinem. Et hæc quidem sic habeant. Quæ au*

* P. 300 ED. POTTER, 418-419 ED. PARIS. ^a Luc. xiv, 11.

(66) Τῷ δὲ αἰεὶ. Plato, τῷ δ' αἰεὶ.

(67) Τίς οὖν. Hæc exstant in libro Platonis jam citato, p. 852.

(68) Ἐγγέμετροις. Adjicit Plato : Ὁ δὲ θεός τῶν ἅπαντων χρημάτων μέτρον ἂν εἴη μάλιστα, καὶ πολὺ μᾶλλον ἢ που τις, ὡς φασιν, ἄνθρωπος. *Deus profecto nobis rerum omnium maxime sit mensura, multoque magis, quam quivis, ut ferunt, homo.*

(69) Τῷ θεῷ. Plato, τῷ τοιοῦτῳ.

(70) Ὁ τε. Plato, ὁ δέ. Ibidem mox, διάφορός τε καὶ ἄδικος.

(71) Διὸς. Hæc exstant *Theæteti* p. 129. Superius ea recitavimus ad Clementis p. 403 edit. Paris.

(72) Ἀδελφεοῦς. Nempe υἱὸς τῆς ἀδελφῆς αὐτοῦ Ποτώνης, filius Potones sororis Platonis, ut refert Suidas, et Laertius in principio lib. iv.

(73) Χαλκηδόνιος. Conf. quæ superius adnotata sunt ad *Protrept.* p. 44 edit. Paris.

tem sunt ad refellendas eas, quæ jam dictæ sunt, sententias necessaria, dicentur suo tempore. Nobis autem est propositum pervenire ad finem minime finiendum, mandata, hoc est Deum, sequentibus, et secundum ea, sine reprehensione et scienter, per divinæ voluntatis cognitionem viventibus. Rectæ autem rationi seu Logo, quoad fieri potest, assimilatio, et finis, et in finalem seu perfectam adoptionem per Filium nos restituit, Patremque semper glorificat per magnum pontificem, qui nos fratres et cohæredes dignatus est appellare. Et Apostolus quidem breviter finem describens in Epistola ad Romanos, dicit: *Nunc vero liberati a peccatis, Deo autem servientes, habetis fructum vestrum in sanctificatione* *u*; *finem autem, vitam eternam* *a*. Cum autem spem novisset \times duplicem, unam quidem, quæ exspectatur, alteram vero, quæ minis intenditur, finem adhuc esse docet spei restitutionem. *Patentia enim, inquit, probationem; probatio vero spem: spes autem non confundit, quoniam charitas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum, qui datus est nobis* *b*. Propter quam charitatem est etiam in spem restitutio, quam requiem dicit alibi nobis esse repositam. Similia etiam invenias apud Ezechielem, quæ sic habent: *Anima peccans ipsa morietur. Et vir, qui fuerit justus, et fecerit iudicium, et justitiam, supra montes non comedit, et suos oculos non sustulit ad idola domus Israel, et uxorem proximi sui non polluit, et ad uxorem in tempore immunditiei suæ non accessit* (non vult enim semen hominis probro ac vituperio affici), *et viram, inquit, non male afficiet, pignus debitoris reddet, raptum non rapiet, panem suum dabit esurienti, et acplius non accipiet, ab iniquitate avertet manum suam, verum faciet iudicium inter virum et proximum, in justificationibus suis ambulabit, et justificationes meas custodiet, ad faciendam veritatem: est justus, vita vivet, dicit Adonai Dominus* *c*. Et Isaias, cum quidem, qui credidit, ad vitæ honestatem; cum autem, qui est gnosticus, ad considerationem adhortans, ostendens non esse eandem hominis et Dei virtutem, sic inquit: *Quærite Dominum, et in inveniendo ipsum invocate. Quando autem vobis appropinquaverit, relin-*

\times P. 501 ED. POTTER, 419-420, ED. PARIS. 5, 6, 7, 8, 9.

(74) Ἀδελφοὺς καὶ συγκληρ. Respicere videtur Hebr. ii, 11: Ὅτι ἐπαισχύνεται ἀδελφοὺς αὐτοῦς καλεῖν· et Rom. viii, 17, ubi fideles vocati sunt συγκληρονόμοι Χριστοῦ.

(75) Ἀπειλημμένην. Interpres, quæ minis intenditur: perin te ac si ab ἀπειλείν profecta esset hæc vox. Vertendum fuerat, quæ jam recepta est, vel cuius jam compotes sumus facti: nam ab ἀπολαύσανω cuncta est. Vult auctor, Apostolum duplicem nostram spem descripsisse: priorem, cuius in hac vita participes sumus, nempe sanctificationem: alteram, quam exspectamus, nempe vitam eternam.

(76) Ἀνάπαυσιν. Respicit forte Heb. iv, 8, 9, 11: Εἰ γὰρ αὐτοῦς Ἰησοῦς κατέπαυσεν, οὐκ ἂν περὶ κλήσεως ἐλάλει μετὰ ταῦτα ἡμέρας. Ἄρα ἀπολείπεται

βιώσασιν ἀνεπιλήπτως καὶ ἐπιστημόνως, διὰ τῆς τοῦ θεοῦ θελήματος γνώσεως· ἢ τε πρὸς τὸν ὀρθὸν λόγον ὡς οἶόν τε ἐξομοίωσις τέλος ἐστὶ, καὶ εἰς τὴν τελείαν υἰοθεσίαν διὰ τοῦ Υἱοῦ ἀποκατάστασις, δοξάζουσα ἀεὶ τὸν Πατέρα διὰ τοῦ μεγάλου ἀρχιερέως, τοῦ ἀδελφοῦς καὶ συγκληρονόμου (74) καταξιώσαντος ἡμᾶς εἰπεῖν. Καὶ ὁ μὲν Ἀπόστολος, συντόμως τὸ τέλος ἐν τῇ πρὸς Ῥωμαίους Ἐπιστολῇ διαγράφων, λέγει· *Νυνὶ δὲ, ἐλευθερωθέντες ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας, δουλωθέντες δὲ τῷ Θεῷ, ἔχετε τὴν καρπὸν ὑμῶν εἰς ἁγιασμόν· τὸ δὲ τέλος ζωὴν αἰώνιον*. Διὰ τὴν δὲ εἰδὸς τὴν ἐλπίδα, τὴν μὲν προσδοκωμένην, τὴν δὲ ἀπειλημμένην (75), ἤδη τέλος διδάσκει τὴν τῆς ἐλπίδος ἀποκατάστασιν· Ἡ γὰρ ὑπεμονὴ, φησὶ, δοκιμὴ· ἢ δὲ δοκιμὴ, ἐλπίδα· ἢ δὲ ἐλπίς οὐ κατασχύνει· ὅτι ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ ἐκκέχυται ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν διὰ Πνεύματος ἁγίου τοῦ δοθέντος ἡμῖν. Διὰ τὴν ἀγάπην καὶ εἰς τὴν ἐλπίδα ἀποκατάστασις, τὴν ἀνάπαυσιν (76) ἀλλοτρίως λέγει ἀποκεῖσθαι ἡμῖν. Τὰ ὄρσια καὶ παρὰ τῷ Ἰεζεκιήλ εὔροισι ἂν, οὕτως ἔχοντα· Ἡ ψυχὴ (77) ἁμαρτάνουσα, αὐτὴ ἀποθαρεῖται· καὶ ἀνὴρ, ὃς ἂν γένηται δίκαιος, καὶ ποιήσῃ κρίμα καὶ δικαιοσύνην, ἐπὶ τὰ ἔρη οὐκ ἔσται, καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ οὐκ ἤσεν ἐπὶ τὰ εἰδωλα οἴκου Ἰσραὴλ, καὶ τὴν γυναῖκα τοῦ πλησίον οὐκ ἐμίανεν, καὶ πρὸς γυναῖκα ἐν καιρῷ ἀκαθαρσίας αὐτῆς οὐ προσῆλθεν (οὐ γὰρ ἐφύβριστον τὴν ἀνθρώπου σποράν εἶναι βούλεται), καὶ ἄνδρα, φησὶ, μὴ κακώσῃ· ἐνεχύρασμα ἐφείλοντος ἀποδώσει· ἄρπυγμα οὐ μὴ ἀρπάσῃ· τὸν ἄρτεν αὐτοῦ πεινῶντι δώσει (78)· καὶ πλεονασμῶν οὐ λήψεται· ἐξ ἀδικίας ἀποτρέψει τὴν χεῖρα αὐτοῦ· κρίμα ἀληθινὸν ποιήσει ἀπὸ μέσον ἀνδρῶς καὶ τοῦ πλησίον· ἐν τοῖς δικαιώμασι μου περιέσεται, καὶ τὰ δικαιώματά μου ἐρύλαξε, τοῦ ποιῆσαι ἀλήθειαν· δίκαιός ἐστι, ζωὴ ζήσεται, λέγει Ἄδωναι Κύριος. Ὅτε Ἰσαίας τὸν μὲν πιστεύσαντα εἰς σεμνότητα βίου, τὸν γνωστικὸν δὲ εἰς ἐπίστασιν (79) παρακαλῶν, μὴ τὴν αὐτὴν εἶναι ἀρετὴν (80) ἀνθρώπου καὶ Θεοῦ παριστάς, ὧδε φησὶ· Ζητήσατε τὸν Κύριον, καὶ ἐν τῷ εὐρίσκειν αὐτὸν ἐπικαλέσασθε. Ἦνθα δ' ἂν ἐγγίξῃ ὑμῖν, ἀπολειπέτω ὁ ἀσεβὴς τὰς ὁδοὺς αὐτοῦ· καὶ ἀνὴρ ἄνομος τὰς ὁδοὺς αὐτοῦ·

^a Rom. vi, 22. ^b Rom. v, 4, 5. ^c Ezech. xviii, 4.

σάββατισμός τῷ λαῷ τοῦ Θεοῦ. Σπουδάσωμεν οὖν εἰσελθεῖν εἰς ἐκείνην τὴν κατάπαυσιν.

(77) Ἡ ψυχὴ. Hæc superius occurrunt Pædag. lib. i, sub. linem c. 10, e quo loco cum hoc collato patebit, Clementem διὰ μνήμης has Scripturas recitasse.

(78) Δώσει. Sequitur apud Ezechielem, καὶ γυμνὸν περιβαλεῖ, καὶ τὸ ἀργύριον αὐτοῦ ἐπὶ τόκῳ οὐ δώσει· quod libroriorum negligentia propter δώσει repetitum excidisse videtur.

(79) Ἐπίστασιν. Scribi etiam possit ἐπίστασιν.

(80) Τὴν αὐτὴν ἀρετὴν. Hoc addit propter Stoicos, qui eandem esse Dei ac hominum virtutem dicebant: quos Clemens infra refellit, Strom. vii, p. 755.

καὶ ἐπιστραφήτω πρὸς Κύριον, καὶ ἐλεηθή-
σεται, ἕως, Καὶ τὰ διανοήματα ὑμῶν ἀπὸ τῆς
διανοίας μου. Ἡμεῖς τοίνυν κατὰ τὸν γενναῖον
Ἀπόστολον, ἐκ πίστεως ἐλπίδα δικαιοσύνης ἀπεκ-
δεχόμεθα· ἐν γὰρ Χριστῷ (81) οὔτε περιτομή τι
ἰσχύει, οὔτε ἀκροβυστία, ἀλλὰ πίστις δι' ἀγάπης
ἐνεργουμένη. Ἐπιθυμοῦμεν δὲ ἕκαστον ὑμῶν
τὴν αὐτὴν ἐνδείκνυσθαι σπουδὴν πρὸς τὴν
πληροφροσίαν τῆς ἐλπίδος, ἕως, Κατὰ τὴν τάξιν
Μελχισεδέκ ἀρχιερεὺς γενόμενος εἰς τὸν αἰῶνα.
Τὰ ὅμοια τῷ Παύλῳ ἢ πανάρετος Σοφία (82) λέγει·
Ὁ δὲ ἐμοῦ (83) ἀκούων, κατασκηνώσει ἐπ' ἐλπίδι
πεποιθώς (84)· ἢ γὰρ τῆς ἐλπίδος ἀποκατάστασις
ὁμωνόμος ἐλπίς εἴρηται· διὰ τοῦ κατασκηνώσει
τῆ λέξει (85) παγκάλως προσέθηκε τὸ πεποιθώς,
ὁμοίως τὸν ποιῶν ἀναπαύσθαι, ἀπολαμβάντα ἢ
ἠλπίξεν ἐλπίδα· διὸ καὶ ἐπιφέρει, Καὶ ἠσυχάζει
ἐφ' αὐτῷ ἀπὸ παντὸς κακοῦ. Ἀντικρὺς δὲ ὁ Ἀπό-
στολος ἐν τῇ προτέρῃ τῶν πρὸς Κορινθίους διαβόητον
φράσι· Μιμηταὶ μου γίνεσθε, καθὼς καὶ ἐγὼ Χριστοῦ·
ἵνα γένηται ἐκείνο· Εἰ ὑμεῖς (86) ἐμοῦ, ἐγὼ δὲ
Χριστοῦ· ὑμεῖς οὖν μιμηταὶ Χριστοῦ γίνεσθε, Χρι-
στὸς δὲ Θεοῦ. Τὴν ἕξομοίωσιν (87) τοίνυν τῷ Θεῷ,
εἰς ἕσπερον αἶψα τε ἦν δίκαιον καὶ ἕσιον μετὰ εὐε-
νήσεως γενέσθαι, σκοπὸν τῆς πίστεως ὑποτίθε-
ται· τέλος δὲ τὴν ἐπὶ τῇ πίστει τῆς ἐπαγγελίας
ἀποκατάστασιν. Ἐκ τούτων οὖν αἱ πηγαὶ τῶν περὶ
τέλους λογματισάντων, ἃς προειρήκαμεν, βλύξουσιν. Ἀλλὰ τούτων μὲν ἄλλοις.

CAPUT XXIII.

De matrimonii commodis et praeceptis in ejus usu observandis; quae plenius tractat libro sequenti.

Ἐπεὶ δὲ ἡδονὴ καὶ ἐπιθυμία ὑποπίπτειν γάμῳ
δοκιμῇ, καὶ περὶ τούτου διαληπτέον. Γάμος μὲν οὖν
ἐστὶ σύνθετος ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς ἢ πρώτης, (88) κατὰ
νόμον ἐπὶ γνησίων τέκνων σπορά. Ὁ γοῦν κωμικὸς
Μένανδρος·

... Παιδῶν, φησὶ, σπέρω τῶν γνησίων
Δίδωμί σοι γὰρ τὴν ἑμαυτοῦ θυγατέρα.

Ζητοῦμεν δὲ, εἰ γαμητέον· ὅπερ τῶν κατὰ πρὸς
αὐτῷ (89) πῶς ἔχειν ὀνομασμένων ἐστίν. Τινὲ γὰρ

✠ P. 502 ED. POTTER, 420-421 ED. PARIS. ^a Isa. lv, 6, 7, 9. ^b Gal. v, 5, 6. ^c Heb. vi, 11, 20.
^d Prov. i, 53. ^e I Cor. xi, 1.

(81) Χριστῷ. Χριστῷ Ἰησοῦ, Galat.

(82) Ἡ πανάρετος Σοφία. Sic Clemens Romanus
sub finem prioris Epistolae: Οὕτως γὰρ λέγει ἢ
πανάρετος Σοφία. Ita siquidem dicit Sapiencia
omnem virtutem complectens. Post quem, librum
Proverborum, πανάρετον Σοφίαν appellarunt, non
solum Clemens Alexandrinus, sed etiam Hegesip-
pus, Irenaeus, καὶ ὁ πᾶς τῶν ἀρχαίων χορὸς, et totus
antiquorum chorus, apud Eusebium Hist. eccles.
lib. iv, cap. 18. Conf. quae ad Clementem Romanum
adnotavit Cotelierius.

(83) Ὁ δ' ἐμ. Vide, quae superius in pag. 342
edit. Paris. adnotata sunt. COLLECT.

(84) Πεποιθώς. Abest a Prov. i, 53, ubi tamen
adnotat Flaminius Nobilius, in scholio quodam haec
exstare, ἀναπαύσεται ἐν εἰρήνῃ πεποιθώς.

(85) Διὰ τοῦ κατασκηνώσει τῆ λέξει. Clarius
divise, δι' α, quapropter: inquit Sylburg. Rectius
legetur, ἐπὶ τῆ τοῦ κατασκηνώσει λέξει. LOWTH.

(86) Ἡμεῖς. Illa etiam Pauli verba respicere
videtur Clemens, quae occurrunt I Cor. iii, 22, 23:

A quat impius vias suas, et convertatur ad Dominum,
et misericordiam consequetur, usque ad: Cogitata
vestra a cogitatione mea^a. Nos ergo, ex praecelari
Apostoli sententia, ex fide spem justitiæ expecta-
mus: in Christo enim neque **181** circumcisio ali-
quid valet, neque praeputium, sed fides, quae per di-
lectionem operatur^b. Cupimus autem unumquemque
vestrum eandem ostendere sollicitudinem ad exple-
tionem spei, usque ad illud: Secundum ordinem
Melchisedec factus pontifex in aeternum^c. Paulo
quoque similia dicit Sapiencia omni virtute plena:
Qui autem me audit, habitabit in spe confidens^d.
Spei enim restitutio, spes dicta est aequivoce: pro-
pterea huic dictioni, ✠ habitabit, pulcherrime
adjecit, confidens: ostendens eum, qui est hujus-
modi, requievisse, recepta ea spe, quam sperabat.
Quare etiam subjungit: Et quiescet secure ab omni
malo. Aperte autem dicit Apostolus in priori ad
Corinthios: Imitatores mei estote, sicut et ego
Christi^e: ut illud efficiatur: Si vos mei, ego au-
tem Christi; vos ergo estis Christi imitatores,
Christus vero Dei. Deo ergo assimilari, ut, quoad
fieri potest, fiat quis justus et sanctus cum prudentia,
statuit esse scopum fidei; finem autem, eam, quae
fit per fidem, promissi restitutionem. Ex his ergo
fontes eorum, qui de fine decreverunt, quos prius
diximus, scaturiunt. Sed de his quidem satis est.

B

CAPUT XXIII.

De matrimonii commodis et praeceptis in ejus usu observandis; quae plenius tractat libro sequenti.

C Quoniam autem voluptas et cupiditas videntur
cadere in matrimonium, de hoc quoque tractandum
est. Est ergo matrimonium prima legitima viri et
mulieris conjunctio ad legitimorum liberorum pro-
creationem. Menander itaque comicus ait:

Ad seminandos legitimos liberos
Tibi meam trado filiam.

Quaerimus autem, an sit uxor ducenda: quod qui-
dem est ex iis, quae secundum ad aliquid quodam-

Πάντα ὑμῶν ἐστίν· ὑμεῖς δὲ Χριστοῦ· Χριστὸς δὲ
Θεοῦ.

(87) Ἐξομοίωσιν. Cum apostoli doctrina con-
fert, quae paulo superius e Platone recitavit.

(88) Ἡ πρώτη. Videtur Clemens σύνθετον πρῶ-
την, primam conjunctionem, nuptias appellans, eas
distinguere a concubinato, γάμοις ἐπεισάκτοις. Nec
enim secundas nuptias post mortem alterius e con-
jugibus contractas damnavit, ut e Strom. iii satis
patet. Sic Hermas lib. ii, sub finem mandat. iv:
Si vir, vel mulier alicujus decesserit, et nupserit
aliquis illorum, numquid peccat? Qui nubit, non
peccat, inquit: sed si per se manserit, magnum sibi
conquirat honorem apud Dominum. Ubi quid de se-
cundis nuptiis senserint antiqui Patres, multis
testimoniis edocuit Cotelierius. Qui tamen existi-
masse videtur, Clementem ea causa σύνθετον πρῶτην
vocasse τὸν γάμον, quod μονογαμίαν solam pro-
baret.

(89) Κατὰ σφέας τι. Lowthius mavult κατὰ ἢ
πρὸς τι.

modo se habere dicuntur. Est enim alicui ducenda uxor, hoc est aliquo modo se habenti, et aliqua uxor ducenda, et quæ aliquo modo se habeat. Neque enim est uxor ducenda cuilibet, neque semper; sed tempus quoque est, in quo convenit; et persona, cui convenit; et ætas, usque ad quam. Neque ergo est cuilibet uxor quælibet ducenda, neque semper, sed neque omni modo ac temere; sed ei, qui aliquo modo se habet, et qualem, et quando oportet, et liberorum gratia, et ea, quæ est in omnibus similis, et non vi aut necessitate virum amantem diligit. Unde Abraham, uxorem suam sororem esse defendens, ait: *Mihi soror est ex patre, sed non ex matre, fuit autem mihi quoque in uxorem* ^a; docens eas, quæ ex eadem matre nate sunt, non esse ducendas uxores. Jam vero paucis persequamur historiam. Plato ergo matrimonium collocat ^z in bonis externis, astruens scilicet nostri generis immortalitatem, et quamdam perpetuitatem, qua posteritas posteritati lampadem quasi vicissim in manus tradit. Democritus autem repudiat matrimonium et procreationem liberorum, propter multas, quæ ex ipsis oriuntur, molestias, et quod abstrahant ab iis quæ sunt magis necessaria. Ei autem Epicurus quoque assentitur, et quicumque in voluptate, molestiæque et doloris vacuitate bonum collocant. Præterea ex Stoicorum quidem sententia est indifferens, et matrimonium et

γαμητέον, ὅπερ καὶ πῶς ἔχοντι, καὶ τίνα, καὶ πῶς ἔχουσιν· οὔτε γὰρ παντὶ γαμητέον, οὔτε πάντοτε, ἀλλὰ καὶ χρόνος ἐστίν, ἐν ᾧ καθήκει, καὶ πρόσωπον, ᾧ προσήκει, καὶ ἡλικία, μέχρι τίνος. Οὔτε οὖν παντὶ γαμητέον πᾶσαν οὔτε πάντοτε, ἀλλ' οὐδὲ παντελῶς καὶ ἀναίδην (90)· ἀλλὰ τὸ πῶς ἔχοντι (91), καὶ ὅποιαν, καὶ ὅποτε δεῖ, καὶ χάριν παιδῶν, καὶ τὴν κατὰ πάντα ὁμοίαν, καὶ μὴ βία ἢ ἀνάγκη στέργουσιν τὸν ἀγαπῶντα ἄνδρα. Ὅθεν ὁ Ἀβραὰμ φησὶν, ἐπὶ τῆς γυναικὸς σκηπτόμενος ὡς ἀδελφῆς· Ἀδελφὴ μοί ἐστιν ἐκ πατρὸς, ἀλλ' οὐκ ἐκ μητρὸς· ἐγένετο δὲ μοι (92) καὶ (93) εἰς γυναῖκα· τὰς ὁμομητρίους μὴ δεῖν ἀγεσθαι πρὸς γάμον οὐδ' ἀσκῶν. Ἐπίσημον δὲ ἐν βραχέϊ τὴν ἱστορίαν. Πλάτων (94) μὲν οὖν ἐν τοῖς ἐκτὸς ἀγαθοῖς τάττει τὸν γάμον, ἐπιτελευτῶν τὴν ἀθανασίαν τοῦ γένους ἡμῶν, καὶ οἰονεὶ διαμονὴν τινα παισὶ παιδῶν μεταλαμβάνουμένην· Δημοκρίτος δὲ γάμον καὶ παιδοποιίαν παραιτεῖται διὰ τὰς πολλὰς ἐξ αὐτῶν ἀηδίας τε καὶ ἀφοκῆς ἀπὸ τῶν ἀναγκαιοτέρων. Συγκατατάττεται δὲ αὐτῷ καὶ Ἐπίκουρος (95), καὶ ὅσοι ἐν ἡδονῇ καὶ ἀοχλησίᾳ, ἐτι δὲ καὶ ἀλυσίᾳ, τάχαθόν τίθενται. Ἐπι κατὰ μὲν τοὺς ἀπὸ τῆς Στοῆς ἀδιάφορον (96) ὁ τε γάμος ἢ τε παιδοτροφία· κατὰ δὲ τοὺς ἐκ τοῦ Περιπάτου ἀγαθῶν. Σοφιστῶν οὗτοι, μέχρι γλώττης ἀγαθόντες τὰ δόγματα, ἡδοναῖς ἐδουλώθησαν· οἱ μὲν παλλακίαι, οἱ δὲ ἐταίραις, μαιρακίαις τε οἱ πλεῖστοι κεχρημένοι. Ἡ σοφὴ δὲ ἐκείνη τετρακτὸς ἐν τῷ

✠ P. 503 ED. POTTER, 421-422 ED. PARIS. • Genes. xx, 12.

(90) Ἀναίδην. Et hic et infra aliquoties scribi possit ἀνείδην. Conf. *Index Græcus*.

(91) Τὸ πῶς ἔχοντι. Congruentius dativo casu, τῷ πῶς ἔχοντι· ut paulo superius, τίνα. SYLBURG.

(92) Δέ μοι. Δέ μου, Genes.

(93) Καί. Abest. a Genes.

(94) Πλάτων. Respicit Platonis *De legibus* lib. vi, p. 869 extrema: Περὶ γάμων δὴ ταῦτ' ἐστὼ παραμύθια λεγόμενα, καὶ δὴ καὶ τὰ ἐμπροσθεν τούτων βεβηθῆναι, ὡς χρὴ τῆς ἀειγενεῖς φύσεως ἀντέχεσθαι τῶν παῖδας παῖδων καταλείποντα ἀεὶ τῷ θεῷ ὑπερέτας ἀνθ' αὐτοῦ παραδιδόναι. *Ad nuptias igitur ut dicet celebrandas et hæc exhortantur, et illa, quæ in superioribus diximus, asserentes oportere filiorum filios relinquendo, nostros videlicet in divino ministerio successores, naturam assequi sempiternam. Nec multo post hæc addit, p. 871, de connubio junctis agens: Ὦν δὴ χάριν μητρὶ καὶ πατρὶ καὶ τοῖς γυναικὸς οἰκείαις παρέντας χρὴ τὰς αὐτῶν οἰκήσεις, οἷον εἰς ἀποικίαν ἀφικνουμένους αὐτοὺς, ἐπισκοποῦντάς τε ἅμα καὶ ἐπισκοπούμενους οἰκεῖν, γεννῶντάς τε καὶ ἐκτρέφοντάς παῖδας, καθάπερ λαμπάδα τὸν βίον παραδιδόντας ἄλλοις ἐξ ἄλλων. Quapropter parentibus utrisque, affinibusque relictiis, seorsim quasi ad coloniam proficiscantur, ac vicissim κείσος observantes habitent, liberos generando, et educando: et vitam, quam ab aliis acceperunt, a se, quasi lampada, aliis tradant. Idem *De legibus* l. iv, p. 855, jubet uxorem ducere, διανοηθέντα, ὡς ἐστὶν ἢ τὸ ἀνθρώπινον γένος φύσει τινὲ μετείληφεν ἀθανασίας· cogitantem, quod sic natura quoddam humanum genus quodammodo immortalitatem consequitur. Dein paulo post hæc adjicit: Γένος οὖν ἀνθρώπων ἐστὶ τι ξυμφυῆς τοῦ παντὸς χρόνου, ὃ διὰ τέλους αὐτῷ ξυνέπεται καὶ συνέχεται πούτῳ τῷ ἀθάνατον ἦν τῷ παῖδας παῖδων καταλιπόμενον, ταυτὸν καὶ ἐν ὧν ἀεὶ γενέται, τῆς ἀθανασίας μετείληφέναι. Genus itaque*

hominum immortale hoc modo in sempiternum perdurat, quod filiorum filios relinquendo unum et idem semper per generationem immortalitatem adipiscatur. Porro Theodoretus hunc Clementis locum transiit in *Θεραπειῶν*. iβ', p. 678: Καὶ ἀποδεχόμεθα τὸν Πλάτωνα, τοῖς ἀγαθοῖς τὸν γάμον ξυντάξαντα, καὶ ἀθανασίας ἐπίνοιαν, καὶ διαμονὴν τοῦ γένους κατέσσαντα· Δημοκρίτῳ δὲ καὶ Ἐπικούρῳ λίαν μεμψόμεθα, παραιτεῖσθαι καὶ τὸν γάμον καὶ τὴν παιδογονίαν κελεύουσι· τὴν μὲν γὰρ τῶν ἡδονῶν ὀρισάμενοι τέλος, τὰς φροντίδας ἔχοντα, καὶ τινὰς ἀηδίας, παντελῶς ἀπεκήρυξαν. Οἱ δὲ τῆς ποικίλης μέτρῃ τινὰ ἡδὸν ὠδεύσαν· τοῖς γὰρ ἀδιάφοροις τὸν γάμον καὶ τὴν παιδογονίαν ξυνέζευξαν. Platonemque admittimus nuptias inter bona collocantem, immortalitatisque parandæ inventum, et stabilitatem generis appellantem; Democritum vero et Epicurum vehementer damnamus, qui nuptias et liberorum procreationem vitari jubent. Qui enim humanam felicitatem voluptate metiebantur, quidquid curarum aliquid vel fastidii afferre poterat, omnino repudiarunt. At Stoici media quadam via incesserunt: conjugia enim et liberorum susceptionem inter indifferentia recensuerunt.

(95) Ἐπίκουρος. Diogenes Laertius in *Epicuro*, lib. x, seg. 119: Καὶ μηδὲ γαμήσειν, μηδὲ τεκνοτροφήσειν. *Et nec uxorem ducere, nec liberos nutrire sustinuit. Ubi conf. quæ adnotavit cl. Menagius.*

(96) Ἀδιάφορον. A. Gellius lib. ii, cap. 7: *Quæ vero in medio sunt, et a Græcis tum ἀδιάφορα, tum μέτρα appellantur, ut in militiam ire, rus colere, honores capessere, causas defendere, uxorem ducere, . . . quoniam hæc, et his similia per sese ipsa neque honesta sunt, neque turpia, sed proinde ut a nobis aguntur, ita ipsis actionibus aut probando fiunt, aut reprehendenda. Conf. paulo superius, p. 916 edit. Paris. et Origenes *Adv. Celsum*, l. b. iv, p. 194.*

κῆποι μετὰ τῆς ἑταίρας (97) ἔργοις ἐκύδαινον τὴν ἄβουρην. Οὐκ ἂν οὖν ἐκφύγοιεν τὴν βουζύγιον ἀράν, ἔσοι μὴ δοκιμάζοντες σφίσι συμφέρειν τινά, ἑτέροις ταῦτα παρακαλεῦνται ποιεῖν· ἢ αὖ τοῦμπαλιν. Τοῦτο βραχέως ἡ Γραφή δεδήλωκεν, εἰρηκυῖα· Ὁ μισεῖς (98), ἄλλω οὐ ποιήσεις. Πλὴν οἱ γάμον δοκιμάζοντες, ἢ φύσις ἡμᾶς ἐποίησεν, φασίν, εὐθέτους πρὸς γάμον, ὡς δῆλον ἐκ τῆς σωματικῆς κατασκευῆς, τῶν τε ἀφρόνων καὶ τῶν θηλειῶν· καὶ τὸ Αὐξάνεσθε καὶ πληθύνεσθε συνεχῶς ἐπιβοῦνται. Εἰ δὲ καὶ ταῦθ' οὕτως ἔχει, ἀλλ' αἰσχρὸν γε αὐτοῖς δοκεῖ τὸ καὶ τῶν ἀλλότρων ζῶων τὸν ὑπὸ Θεοῦ δημιουργηθέντα ἀνθρώπου ἀκρατέστερον εἶναι, ἢ τῆν ἐπιμιξίαν οὐ ποιεῖται πρὸς πολλὰ καὶ ἀναίδη (99), ἀλλὰ πρὸς ἓν καὶ ἑμῶν· οἶαι αἱ πελειάδες, καὶ αἱ φάσσαι, καὶ τὸ τρυγόνων γένος, καὶ ὅσα τούτοις παραπλήσια. Ἐπι φασίν, « Ὁ ἄτεκνος τῆς κατὰ φύσιν τελειότητος ἀπολείπεται, ὅτε μὴ ἀντικαταστήσας τῇ χώρᾳ τὸν οἰκεῖον διάδοχον· τέλειος γὰρ ὁ πεποιηκὸς ἐξ αὐτοῦ τὸν ὁμοιον· μᾶλλον δὲ, ἐπειδὴν κάκεινον τὸ αὐτὸ πεποιηκὸτα ἐπίδη, τούτέστιν, ὅταν εἰς τὴν αὐτὴν καταστήσῃ φύσιν τὸ τεκνωθὲν τῷ τεκνύσαντι. Ἐπι φασίν οὖν πάντως καὶ τῆς πατρίδος ἕνεκα, καὶ τῆς τῶν παίδων διαδοχῆς, καὶ τῆς τοῦ κόσμου, τὸ ὅσον ἐφ' ἡμῖν, συντελειώσεως· ἐπεὶ καὶ γάμον τινὰ οἰκτεῖρουσιν οἱ ποιηταὶ ἡμιτελῆ (1) καὶ ἄπαιδα· μακαρίζουσι δὲ τὸν ἀμφιταλῆ. Αἱ δὲ σωματικαὶ νόσοι μάλιστα τὴν γάμον ἀναγκαῖον δεκνύουσι· ἢ γὰρ τῆς γυναικὸς κηδεμονία, καὶ τῆς παραμονῆς ἢ ἐκτένεια, τὰς ἐκ τῶν ἄλλων οἰκειῶν καὶ φίλων εἰσεν ὑπερτίθεσθαι προσκαρτερέσεις, ὅσην τῆ συμπαθείᾳ διαφέρειν καὶ προσεδραῦειν μάλιστα πάντων προαιρεῖται· καὶ τῷ ὄντι κατὰ τὴν Γραφὴν ἀναγκαῖα βοήθης (2). Ὁ γοῦν κωμικὸς Μένανδρος καταδραμὸν τοῦ γάμου, ἀλλὰ καὶ τὰ χρήσιμα ἀντιτιθεῖς, ἀποκρίνεται τῷ εἰπόντι·

Uxor enim cura et assidua ejus perseverantia videtur aliorum necessariorum et amicorum tantum superare tolerantiam, quanto ea mutua doloris consensione et misericordia antecellit, et vult omnium maxime lubenter adesse et presentia sua succurrere. Et revera ex Scripturæ sententia est necessaria *adjutrix* c. Menander itaque comicus, cum matrimonium esset insectatus, alia etiam utilia opponens, respondet ei, qui dixerat :

.... πρὸς τὸ πρῶγμ' ἔχω κακῶς·
Ἐπιφανεστέρως γὰρ αὐτὸ λιμβάρεις....

✠ P. 504 ED. POTTER. a Tob. iv, 16. b Genes. i, 28. c Genes. ii, 18.

(97) Τῆς ἑταίρας. Præcipue Leontium inuere videtur, quæ Epicuro et Epicureis in horto sese prostituit. Athenæus lib. xiii, cap. 6 : Οὗτος οὖν Ἐπίκουρος οὐ Λεόντιον εἶχεν ἐρωμένην, τὴν ἐπὶ ἑταιρεία διαβόητον γενομένην; ἢ δὲ οὐκ ὅτε φιλοσοφεῖν ἤρξατο, ἐπαύσατο ἑταιροῦσα, πᾶσι τε τοῖς Ἐπικουρείοις συνῆν ἐν τοῖς κήποις; Ἐπικούρω δὲ καὶ ἀναφανδὸν, ὡστ' ἐκείνον, πολλὴν φροντίδα ποιούμενον αὐτῆς, τοῦτ' ἐμφανίζειν διὰ τῶν πρὸς Ἐρμαχὸν ἐπιστολῶν. Hujus Epicuri uxoris famosa meretrix Leontium amica fuit? Illa autem philosophiæ operam navare cum cœpisset, non ideo scortari desistit, sed Epicureis omnibus in hortis se prostituit, et palam quidem Epicuro, adeo ut de illa multum fuerit sollicitus Epicurus : quod suis ad Hermachum litteris declaravit. Conf. Diogenes Laertius lib. x, seg. 4 et seq.

(98) Ὁ μισεῖς. Tob. iv, 16 : Καὶ ὁ μισεῖς, μηδενὶ ποιήσης. Constitutionum apostol. lib. i, cap. 4 : Ὁ σὺ μισεῖς ὑφ' ἑτέρου σοὶ γενέσθαι, σὺ ἄλλω οὐ ποιή-

liberorum susceptio; ex peripateticorum vero, bonum. Ut semel autem dicam, illi lingua tenus sua deducens dogmata, voluptatibus servierunt, alii quidem pellicibus, alii vero meretricibus. plurimi autem utentes adolescentulis. Sapiens autem illa quaternio, in horto cum meretrice, factis voluptatem colebat. Non ergo eam gravissimam effugerint execrationem, qui cum sibi aliqua non conferre judicent, alios ea hortentur facere, vel contra. Hoc breviter Scriptura significavit, dicens : *Quod odio habes, alii ne feceris* a. Caterum qui matrimonium approbant, Nos, inquit, fecit natura aptos ad matrimonium, ut liquet ex compositione corporum masculorum et feminarum : et frequenter illud acclamant : *Crescite et multiplicamini* b. Etsi autem hæc quoque ita se habeant, ipsis tamen turpe videtur, quod homo, quem Deus est architectatus, sit animantibus brutis intemperantior, quæ cum multis et temere non congregiuntur, sed cum uno, et quod sit ejusdem generis : ejusmodi sunt columbæ, et palumbes, et genus turturum, et quæ sunt his similia. « Præterea, inquit, qui caret liberis, est ea perfectione defectus, quæ est secundum naturam, ut qui suum successorem in suum locum non substituerit. ✠ Perfectus enim est, qui ex seipso fecit similem : vel potius quando illum iudici fecisse viderit, hoc est, quando in eandem pervenerit naturam filius, cujus est, qui eum genuit. » Est ergo omnino uxor ducenda, et patriæ causa, et liberorum successionis, et mundi, quantum est in nobis, perfectionis. Nam istius etiam matrimonii miserentur poetæ, quod est *semiperfectum* et caret liberis; beatum autem prædicant id, quod floret et *germinat undequaque*. Morbi autem corporis maxime indicant necessarium esse mat-

Affectus in rem sum male :

Nam tu sinistre, nec bene, hanc quidem capis.

σεις. Ubi conf. quæ adnotavit Cotelæus. Conf. etiam *Const. apost.* lib. iii, cap. 15; lib. vii, cap. 2; *Recognitionum S. Clementis* lib. viii, cap. 56.

(99) Ἀναίδη. Ἀνέδην hic et aliquoties infra scribendum monuit Heinsius.

(1) Ἡμιτελῆ. Homerus de Protesilao ait, *Iliad.* B, v. 700 :

Τοῦδε καὶ ἀμφιδροφῆς ἄλογος Φυλάκη ἐλέλειπτο,
καὶ δέμος ἡμιτελής· τὸν δ' ἐκταρε Δάρδανος ἀνὴρ.

Hujus ambas lacerata genas uxor in Phylace relicta
[erat,
Et domus semiperfecta : hunc etenim interfecerat
[Dardanus vir.

Uti scholiastes vetus ait : Ἡμιτελής, ἦτοι ἄτεκνος.
Dem,

(2) Βοηθός. Deus uxorem appellat βοηθὸν κατ' αὐτόν, Genes. ii, 18. Mox, ἀλλὰ καὶ τὰ χρ. legit interpretes.

Deinde subjungit :

*Gravia fuerunt et molesta quæ tibi,
Vides in ipso, sed bona haud contra vides;*

132 et quæ deinceps sequuntur. Fert autem opem quoque matrimonium iis, qui ætate processerunt, et quod exhibeat uxorem curam gerentem, et aliat, qui ex ea suscepti sunt, liberos, ut in senectute parentes suos nutriant :

*Nam liberi sunt fama defuncto viro,
Et ex profundo reia, ut suber, trahunt,*

fila servantes lino ex tragici Sophoclis sententia. Non permittunt autem legislatores maximos magistratus gerere iis, qui uxorem non duxerint. Jam vero Laconum ✕ legislator, non solum pœnam imposuit ei qui uxorem non duxisset, sed etiam ei qui unam tantum, et ei qui duxisset serius, et ei qui solus viveret. Præclarus autem Plato jubet uxoris quoque alimentum publico pendere ærario eum, qui uxorem non duxisset, et sumptus convenientes dare magistratibus. Si enim, ductis uxoribus, li-

✕ P. 505 ED. POTTER, 423 ED. PARIS.

Dein, cum hujus vocis alios sensus attulisset, hæc adjicit : Βέλτιον δὲ εἰρησθαι ἤμιτελῆ διὰ τὸ μὴ γεγεννηκότα παῖδας πλεῦσαι. Homero ἀμφιθαλῆς est, cui uterque parens vivit. *Iliad.* X, v. 496 :

Τὸν δὲ καὶ ἀμφιθαλῆς ἐκ δαιτύος ἐστρυφέλιξε.

*Hunc et aliquis utroque parente vivo florens e con-
[vivio exturbat.*

Ubi scholiastes vetus ait : Ἀμφιθαλῆς, κατὰ ἀμφοτέρους τοὺς γονέας θάλλων ὁ ἔστιν, ἔχων τοὺς γονεῖς ἀμφοτέρους. Consentiant Eustathius, Hesychius, Suidas, *Etymologicæ magnæ* auctor.

(5) *Τὰ δυσχερῆ*. In libello sententiarum comicarum hoc ita disticho exprimitur ab H. Stephano :

*Tu nuptiarum lædia et molestias
Scis intueri, non tueris commoda. COLLECT.*

(4) *Παῖδες*. Versus illi sic disponentur melius :

*Παῖδες δὲ γ' ἀνδρὶ ὑπ' αἶαν ὄντι κληδόνες
Γεγάσι, φελλοὶ δ' ὡς ἄγουσι δίκτυον,
Τὸν ἐκ βυθοῦ κλωστήρη σῶζοντες λίνω.*

Sed notandum legi eos, ut H. observavit, non apud Sophoclem, sed apud Æschylum in *Choephoris*, p. 247, hoc modo :

*Παῖδες γὰρ ἀνδρὶ κληδόνες σωτήριοι
Θαρόντι φελλοὶ δ' ὡς ἄγουσι δίκτυον,
Τὸν ἐκ βυθοῦ κλωστήρη σῶζοντες λίνω.*

SYLBERG. — Quos versus sic vertit Grotius in *Excerpt. e Trag.* p. 54 :

*Nomen superstes mortuis sunt liberi,
Velutque suber, rete quo defenditur,
Submersa plane fila ne in fundum ruant.*

Ii porro in Æschyli *Choephoris* occurrunt v. 505. Quo loco Stanleyus nostras hoc modo eos correxit :

*Παῖδες γὰρ ἀνδρὶ καθυρόντι κληδόνες
Γεγάσι φελλοὶ δ' ὡς ἄγουσι δίκτυον,
Τὸν ἐκ βυθοῦ κλωστήρη σῶζοντες λίνω.*

« Nec, inquit, est necesse, ut Clementem memoria lapsam suspicemur pro Æschylo Sophoclem substituisse. Notum est enim, Clemente ipso indicante, tragicos a se invicem multa suffuratos, vocibus leviuscule, imo quandoque nihil, immutatis, notioni-

A Εἶς' ἐπιφέρει :

*Τὰ δυσχερῆ (5) τε καὶ τὰ λυπήσαντά σε
Ὅρῳ ἐν αὐτῷ· τὰ δ' ἀγάθ' οὐκ ἐπιβλέπεις**

καὶ τὰ ἐξῆς. Βοηθεῖ δὲ ὁ γάμος καὶ ἐπὶ τῶν προθεθηκότων τῷ χρόνῳ, παριστάς τὴν γαμετὴν ἐπιμελουμένην, καὶ τοὺς ἐκ ταύτης παῖδας γηροβουσκούς ἐκτρέφων. Παῖδες (4) δὲ ἀνδρὶ,

*Κατ' αἶαν ὄντι κληδόνες γεγάσι·
Φελλοὶ δ' ὡς ἄγουσι δίκτυον τὸν ἐκ βυθοῦ,*

καὶ κλωστήρη σῶζοντες λίνω, κατὰ τὸν τραγικὸν Σοφοκλέα. Οἱ τε νομοθέται οὐκ ἐπιτρέπουσι τὰς μέγιστας ἀρχὰς τοῖς μὴ γαμήσασι μεταίνασι. Αὐτίκα ὁ τῶν Λακωνῶν (5) νομοθέτης οὐκ ἀγαμίῳ μόνον ἐπιτίμιον ἔστησεν, ἀλλὰ μονογαμίῳ (6), καὶ ὀψιγαμίῳ, καὶ μονοδαιτησίᾳ. Ὁ δὲ γενναῖος Πλάτων (7), καὶ τροφήν γυναικὸς ἀποτίνειν εἰς τὸ δημόσιον κελεύει τὸν μὴ γήμαντα, καὶ τὰς καθηκούσας δαπάνας ἀποδιδόναι τοῖς ἄρχουσιν· εἰ γὰρ μὴ γήμαντες οὐ παιδοποιήσονται, τὸ ὅσον ἐφ' ἑαυτοῖς, ἀνδρῶν σπάνιν

bus vero et imaginibus eisdem prorsus conservatis. » Eadem dicit Gatakerus etiam nostras in *Cinno* pag. 391.

(5) *Λακωνῶν νομ.* De Laconica lege meminit et Plutarchus *Lycurgo* pag. 15. H. SYLBERG. — Joannes Meursius *Miscellan. Lacon.* lib. II, cap. 3, hæc sic vertit et exp. : « *Laconum legislator, non duntaxat cælibatus pœnam statuit, sed et unici matrimonii, item seri, tum et vitæ solitariæ.* Ubi μονοδαιτησίαν, *vitam solitariam*, non aliam dicit, quam viduitatem post exactum matrimonium. » Pollux lib. III, cap. 3, sect. 5 : « *Ἦσαν δὲ ἀγαμίας δίκαι πολλαχοῦ, καὶ ὀψιγαμίῳ, καὶ καχογαμίῳ ἐν Λακεδαίμονι. Erant vero cælibatus actiones multis locis : etiam seri matrimonii, atque mali, Lacedæmone.* Plura hæc de re videsis apud Meursium loco jam dicto, et Nic. Cragium *De republ. Lacedæm.* lib. III, cap. 1 et seq.

(6) *Μονογαμίῳ*. Nic. Cragius *De republ. Lacedæm.* lib. III, principio cap. 10, hæc dicit : « *Quod Spartanis non licuerit nisi unam habere uxorem, ex iis liquet, quæ sunt apud Herodot. lib. V. Nam cum retulisset historicus, quo pacto Anaxandrides priorī uxori alteram superinduxisset, ait tandem, hoc Spartanum non fuisse. Verba ejus hæc sunt : Μετὰ δὲ, γυναῖκας ἔχων δύο, διζῆς ἰστίας οἶκεε, ποιέον οὐδαμᾶ Σπαρτιατικά.* Quod itaque apud Clementem est, fuisse apud Spartanos ἐπιτίμιον μονογαμίῳ, ejus loco existimo legendum καχογαμίῳ, ne magno auctori theologus adversari videatur. Sicut et hæc tria conjunguntur apud Pollucem, ἀγαμίῳ, καχογαμίῳ, et ὀψιγαμίῳ. Idque eo magis, quia apud Clementem additur etiam ἐπιτίμιον fuisse μονοδαιτησίᾳ, qua vetita vita solitaria. Nisi forte illud velimus intelligere, pœnam constitutam ei qui, mortua priorē uxore, alteram non duxisset. Sed prior sententia probabilior.

(7) *Πλάτων*. Plato, *De legibus* lib. VI, p. 870 : « *Ἄν δ' ἄρα τις μὴ πειθῆται ἐκὼν, ἀλλότριον δὲ αὐτὸν καὶ ἀκοινώνητον ἐν τῇ πόλει ἔχη, καὶ ἀγάμος ὢν γένηται πεντεκατριάκοντούτης, ζημιούσθω κατ' ἐνιαυτὸν ἕκαστον· ὁ μέγιστον μὲν τίμημα κεκτημένος ἕκατὸν δραχμαῖς· ὁ δὲ δεύτερον ἑβδομήκοντα· τρίτον δὲ ἐξήκοντα· ὁ δὲ τέταρτον τριάκοντα. Τοῦτο δ' ἔστω τῆς Ἦρας ἱερὸν. Ὁ δὲ μὴ ἐκτίνων κατ' ἐνιαυτὸν δεκαπλάσιον ὀφειλέτω. Πραπέσθω δὲ ὁ παμίας τῆς θεοῦ· μὴ ἐκπράξας ἔε, αὐτὸς ὀφειλέτω. Si quis autem sponte non pareat, et alienus ab hoc consortio*

ποιήσουσιν, καὶ καταλύσουσι τὰς τε πόλεις, καὶ τὸν κόσμον τὸν ἐκ τούτων· τὸ δὲ τοιοῦτον ἀσεβὲς, θεῖαν γένεσιν καταλύοντων· ἤδη δὲ ἀνανδρον καὶ ἀσθενὲς (8), τὴν μετὰ γυναικὸς καὶ τέκνων φεύγειν συμβίωσιν· οὗ γὰρ ἡ ἀποβολὴ κακὸν ἐστὶ, τούτου πάντως ἡ κτήσις ἀγαθόν· ἔχει δ' οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν λοιπῶν. Ἀλλὰ μὴν ἡ τῶν τέκνων ἀποβολὴ τῶν ἀνωτάτω κακῶν ἐστὶ, φασίν· ἡ οὖν τῶν τέκνων κτήσις ἀγαθόν· εἰ δὲ τοῦτο, καὶ ὁ γάμος.

liberos amissio, inquit, est ex supremis malis; liberorum ergo possessio, bonum est; quod si ita est, etiam matrimonium.

Ἄνευ δὲ πατρὸς, φησὶ, τέκνον οὐκ εἴη ποτ' ἄν· Ἄνευ δὲ μητρός οὐδὲ συλλαβὴ τέκνον· Πατέρα δὲ γάμος (9) ποιεῖ, ὡς μητέρα ἀνήρ.

Εὐχὴν οὖν μέγιστην καὶ Ὅμηρος τίθεται, ἄνδρα τε καὶ οἶκον, ἀλλ' οὐχ ἀπλῶς, μετὰ ὁμοφροσύνης (10) ἐκ τῆς ἐσθλῆς. Ὁ μὲν γὰρ τῶν ἄλλων γάμος ἐφ' ἡδυπαθείᾳ ὁμοιοῖ, ὁ δὲ τῶν φιλοσοφούντων ἐπὶ τὴν κατὰ Λόγον ὁμόνοιαν ἄγει, ὁ μὴ τὸ εἶδος (11), ἀλλὰ τὸ ἦθος ἐπιτρέπων ταῖς γυναιξὶ κοσμεῖσθαι, μηδ' ὡς ἐρωμέναις χρῆσθαι ταῖς γαμεταῖς προστάτων τοῖς ἀνδράσι, σκοπὸν πεποιημένους τὴν τῶν σωμάτων ὕβριν· ἀλλ' εἰς βοήθειαν παντὸς τοῦ βίου καὶ τὴν ἀρίστην σωφροσύνην περιποιεῖσθαι τὸν γάμον. Πυρῶν γὰρ, οἶμαι, καὶ κριθῶν τε αὖ κατὰ τοὺς οἰκείους καιροὺς καταβαλλομένων σπερμάτων, τιμιώτερός ἐστὶν ὁ σπειρόμενος ἄνθρωπος, ὃ πάντα φύεται· κάκεινά γε καὶ νήφροντες καταβάλλουσι τὰ σπέρματα οἱ γεωργοί. Πᾶν οὖν, εἴ τι ῥυπαρὸν καὶ μεμολυσμένον ἐπιτήδευμα, ἀφαγνιστέον τοῦ γάμου, ὡς μὴ ὀνειδισθεῖμεν τὴν τῶν ἀλόγων ζώων σύνοδον, τῆς ἀνθρωπίνης συζυγίας συνάδουσαν τῇ φύσει μάλλον, κατὰ τὸν ἐμολογούμενον θεογονοῦτον. Τὰ γοῦν ἔνια αὐτῶν, ὃ κελεύεται καιρῷ, εὐθέως ἀπαλλάττεται, καταλιπόντα τὴν δημιουργίαν τῇ διοικήσει (12). Τοῖς τραγωδοποιοῖς (13) δὲ ἡ Πολυξένη, καίτοι ἀποσφαττομένη ἀναγέγραπται, ἀλλὰ καὶ θνήσκουσα

✠ P. 506 ed. POTTER, 424 ED. PARIS.

vivat in civitate, et sine connubio quinque et triginta egerit annos, singulis annis, si de maximo censu est, drachmis centum mulctetur; si de secundo, septuaginta; si de tertio, sexaginta; si de quarto, triginta. Quæ quidem pecunia deæ Junoni consecranda est. Si quis autem singulis annis non persolverit, decuplum debeat. Cujus pecuniæ exactor sit dea ipsius quaestor; ac nisi exegerit, ipse debeat. Ejusdem operis lib. iv, p. 855: Μη παρθόμενος δ' αὖ, μηδὲ γαμῶν, ἔτη τριάκοντα γεγονώς καὶ πέντε, ζημιούσθω μὲν κατ' ἐνιαυτὸν τῶσσι καὶ τῶσσι. Qui non puruerit, et quinque ac triginta annos natus uxorem non duxerit, tanta in annos singulos mulctetur pecunia, etc.

(8) Ἄνανδρον καὶ ἀσθ. H. ms., καὶ ἀνανδρον καὶ ἀσθ. SYLBURG.

(9) Πατέρα δὲ γ. Metrum talem potius lectionem postulat:

Πατέρα δὲ ποιεῖ τέκνα, μητέρ' ὡς ἀνήρ.

SYLBURG. Hic senarius mutilus est. Libet sic fulcire:

Πατέρα δὲ γάμος ἐμποιεῖ, ὡς μητέρα ἀνήρ.

liberos non susceperint, quatenus in iis quidem situm est, hominum raritatem invehent, et civitates dissolvent, et, qui ex eis constat, mundum. Hi autem impie agunt, ut qui divinitus institutam generationem destruant. Quinetiam ignavi est et imbecilli animi, fugere conjunctionem vitæ et consuetudinem cum uxore et liberis. Cujus enim est amissio malum, ejus omnino possessio bonum est; ita autem se habet etiam in reliquis. Atqui libero-

rum amissio, inquit, est ex supremis malis; liberorum ergo possessio, bonum est; quod si ita

Namque absque patre liberos nemo tulit;

Nec absque matre filii conceptio:

Patrem autem nuptiæ efficiunt, ut vir matrem.

Maximum itaque votum statuit Homerus, virum et familiam, sed non absolute, verum cum bona consensione. Nam aliorum quidem matrimonium in voluptate consentit et delectatione; eorum autem, qui philosophantur, matrimonium deducit ad eum, qui est secundum Logon seu rationem, consensum; qui non formam, sed mores permittit ornare mulieribus; præcipitque maritis, ne utantur uxoribus tanquam amicis, unum sibi proponentes scopum, ut corpori probum afferant, sed ad totius vitæ auxilium, et optimam temperantiam, matrimonium usurpent. Frumenti enim et hordei, ut arbitror, seminibus, quæ convenientibus temporibus terræ committuntur, præstantior est qui matrimonio seminatur, homo, in cujus usum omnia a natura producentur. Atque illa quidem semina agricolæ sobrii deponunt. Si quod sit ergo sordidum et spurcum studium, id est a matrimonio expurgandum, ne nobis probro dari possit, quod brutorum animantium congressus magis naturæ conveniat, quam humana conjunctio, in ipso calore Veneris. Nonnulla certe eorum, quo tempore jubentur, statim abstinere, relinquuntia opificium Providentiæ.

Ut sit apostrophe comica ad alium, nisi quid docti contra. Fed. Morellus P. R. COLLECT. — Conf. Gattakeri Advers. cap. 10.

(10) Μετὰ ὁμοφροσ. Si hemistichium velis, legendum erit, μετ' ὁμοφροσύνης δὲ τε ἐσθλῆς· cui affinis locus infra ex eodem fonte, p. 214. SYLBURG. Vide quæ adnotata sunt in p. 509. Cui simile illud Euripidis Medæ:

Ἐπερ μέγιστη γίνεται σωτηρία,
Ὅταν γυνὴ πρὸς ἄνδρα μὴ διχοστατῆ.

Felicitatem quam supremam existimo,
Concors marito mulier ubi degit suo.

COLLECT.

(11) Μὴ τὸ εἶδος. Respicit I Tim. ii, 9, vel II Pet. ii, 5.

(12) Τῇ διοικήσει. Vox ista apud Clementem significat naturæ aut Providentiæ dispositionem aut administrationem. Vid. p. 454, 452. LOWTH.

(13) Τοῖς τραγωδ. Conf. Euripid. Hecuba, et Philo p. 604. H. SYLBURG.

A tragicis autem scriptum est, Polyxenam, etsi interficeretur, moriendo tamen magnam adhibuisse diligentiam, ut honeste caderet.

Illa tegens, mares quæ haud licuit cernere.

Fuit autem illi quoque calamitas matrimonium. Succumbere itaque et cedere vitiis et animi perturbationibus, est extrema servitus: sicut ea certe vincere, sola est libertas. Divina itaque Scriptura eos, qui præcepta transilierunt, dicit esse *venundatos alienigenis*, hoc est, peccatis, quæ a natura sunt aliena, donec conversi agant poenitentiam. Conservandum est ergo matrimonium, tanquam sacra aliqua statua, mundum ab iis, quæ polluant: et a somnis quidem expergiscamur cum Domino, eamus autem dormitum cum gratiarum actione, et oremus,

Cum somno indulges, lux et cum fulserit alma,

tota nostra vita Dominum testantes; pietatem quidem ac religionem anima possidentes, temperantiam autem etiam usque ad corpus deducentes. Deo enim revera gratum est, a lingua ad opera traducere moderationem. Ad impudentiam autem via est turpis sermo: et utriusque finis est turpium rerum perpetratio. Quod autem consulit Scriptura uxorem ducere, et nec a conjugio unquam permittit discedere, legem aperte constituit: *Non dimittes uxorem, præterquam propter fornicationem*^a. Adulterium autem existimat conjungi matrimonio, dum vivit alter ex separatis. Suspicionem autem et criminationem liberam reddit uxorem, ut non ornatur ac comatur plus, quam sit decorum, sed assidue attendat precibus et orationibus; utque e domo sæpe non exeat, a sui autem aspectu, quoad fieri potest, excludat eos, qui ad eam non attinent, ducatque domus custodiam intempestivis nugis conducibiliorem. *Qui autem dimissam accipit uxorem, mæchatur*, inquit: *✠ si quis enim dimiserit uxorem, mæchatur ipsam*^b, hoc est, cogit eam mæchari. Non solum autem qui dimisit, est ejus causa, sed etiam qui eam suscepit, præbens mulieri peccandi occasionem; si enim non suscipiat, revertetur ad virum. Quid vero lex^c? Ut reprimat ad vitia propensionem, jubet de medio tolli eam, quæ adulterata, et adulterii fuerit convicta; si autem fuerit e familia sacerdotis, jubet eam igni tradi^d. Obruitur autem adulter quoque lapidibus, sed non in eodem loco, ne mors quidem sit eis communis. Nequaquam igitur lex cum Evangelio pugnat, sed ei consentit. Quidni enim, cum utrumque unus suppeditavit Dominus? Quæ enim est fornicata, vivit quidem peccato, sed mortua est

A ὁμως πολλὴν πρόνοιαν παποιῆσθαι τοῦ εὐσχημῶς πεσεῖν,

Κρύπτουσ' (14), ἢ κρύπτειν ἔρματ' ἀρρένων [ἐχρῆν.

Ἦν δὲ κάκεινη γάμος ἢ συμφορὰ. Τὸ ὑποπεσεῖν οὖν καὶ παραχωρῆσαι τοῖς πάθεσιν ἐσχάτη δουλεία· ὡς περ ἀμέλει τὸ κρατεῖν τούτων ἐλευθερία μόνη. Ἡ γοῦν θεία Γραφή τοὺς παραβάντας τὰς ἐντολάς παποῆσθαι λέγει τοῖς ἄλλογενέσι, τουτέστιν ἁμαρτίαις ἀνοικταῖς τῇ φύσει, ἄχρισ ἂν ἐπιστρέψαντες μετανοήσωσι. Καθαρὸν οὖν τὸν γάμον, ὡς περ τι ἱερὸν ἄγαλμα, τῶν μαινότων φυλακτέον· ἀνεγειρομένοις μὲν ἐκ τῶν ὕπνων μετὰ Κυρίου, ἀπιοῦσι δὲ εἰς ὕπνον μετ' εὐχαριστίας, καὶ εὐχομένοις,

Ἦμὲν ὅτ' εὐνάξῃ, καὶ ὅτ' ἂν φάος ἱερὸν ἔλθῃ, μαρτυρουμένοις τὸν Κύριον παρ' ὅλον ἡμῶν τὸν βίον· τὸ μὲν θεοσεβεῖν τῇ ψυχῇ κεκτημένοις, τὸ σὺφρον δὲ μέχρι καὶ τοῦ σώματος ἄγουσιν. Θεοφιλέ; γὰρ τῷ ὄντι ἀπὸ τῆς γλώττης ἐπὶ τὰ ἔργα τὸ κόσμιον διαχειραγωγεῖν· ὁδὸς δὲ ἐφ' ἀνασχυντῆσαν ἢ αἰσχρολογία· καὶ τέλος ἀμφοῖν ἢ αἰσχρολογία (15). Ὅτι δὲ γαμεῖν ἢ Γραφή συμβουλεύει οὐδὲ ἀφίστασθαι ποτε τῆς συζυγίας ἐπιτρέπει, ἀντικρυς νομοθετεῖ· Οὐκ ἀπολύσεις γυναῖκα, πλὴν εἰ μὴ ἐπὶ λόγῳ πορνείας· μοιχείαν δὲ ἡγεῖται τὸ ἐπιγῆμαι ζῶντος θατέρου τῶν κεχωρισμένων. Ἀνύποπτον δὲ εἰς διαβολὴν δείκνυσι γυναῖκα (16) τὸ μὴ καλλωπίζεσθαι, μηδὲ μὴν κοσμεῖσθαι πέρα τοῦ πρέποντος, εὐχαῖς (17) καὶ δεήσεσι προσανέχουσαν ἐκτενῶς· τὰς μὲν ἐξιδούς τῆς οἰκίας φυλακτομένην τὰς πολλὰς, ἀποκλείουσαν δ' ὡς οἶόν θ' ἑαυτὴν τῆς πρὸς τοὺς οὐ προσήκοντας προσόψεως, προὔργιαίτερον τιθεμένην τῆς ἀκαίρου φλυαρίας τὴν οἰκουρίαν. Ὁ δὲ ἀπολελυμένην λαμβάνων γυναῖκα μοιχᾷται, φησὶν· εἴαν γὰρ τις ἀπολύσῃ γυναῖκα, μοιχᾷται αὐτήν, τουτέστιν, ἀναγκάζει μοιχευθῆναι. Οὐ μόνον δὲ ὁ ἀπολύσας αἴτιος γίνεται τούτου, ἀλλὰ καὶ ὁ παραδεξάμενος αὐτήν, ἀφορμὴν παρέχων τοῦ ἁμαρτήσαι τῇ γυναικί· εἰ γὰρ μὴ δέχοιτο, ἀνακάμψει πρὸς τὸν ἄνδρα. Τί οὖν ὁ νόμος; Πρὸς ἀναστυλὴν τῆς εὐεπιφορίας τῶν παθῶν ἀναφείσθαι προστάττει τὴν μοιχευθεῖσαν, καὶ ἐπὶ τούτῳ ἐλεγχθεῖσαν· εἴαν δὲ ἱέρεια ᾗ, πυρὶ παραδίδοσθαι προστάττει. Λιθοβολεῖται δὲ καὶ ὁ μοιχός· ἀλλ' οὐκ ἐν τῷ αὐτῷ τόπῳ, ἵνα μηδὲ ὁ θάνατος αὐτοῖς κοινὸν ᾗ. Οὐ δὴ μάχεται τῷ Εὐαγγελίῳ ὁ νόμος· συνάδει δὲ αὐτῷ. Ἦως γὰρ οὐχί, ἐνὸς ὄντος ἀμφοῖν χορηγοῦ τοῦ Κυρίου; Ἦ γὰρ τοι πορνεύσασα ζῆ μὲν τῇ ἁμαρτίᾳ, ἀπέθανε δὲ ταῖς ἐντο-

✠ P. 507 ED. POTTER 424-425 ED. PARIS. ^a Matth. v, 32, xix, 9; Marc, x, 11, 12; Luc. xvi, 18.

^b Ibid. ^c Levit. xx, 10; Deut. xxii, 22. ^d Levit. xxix, 9.

(14) Κρύπτουσ'. Euripides *Hecub.* v. 569-570: *Πολλὴν πρόνοιαν εἶχεν εὐσχημῶς πεσεῖν, Κρύπτουσ' ἢ κρύπτειν ὄρματ' ἀρρένων χρεῶν. Magnam sollicitudinem habuit, decenter ut caderet, Et occultaret, quæ occultare oculos virorum con-* [venit.

(15) Αἰσχρολογία. Sensus requirit αἰσχροουργία,

vel contracte αἰσχροουργία· quod vidit etiam interpres. SYLBURG.

(16) Γυναῖκα. Respicere videtur I Tim. ii, 9, 10.

(17) Εὐχαῖς. Respicere videtur I Tim. v, 5: Προσμένει ταῖς δεήσεσι καὶ ταῖς προσευχαῖς νυκτὸς καὶ ἡμέρας.

λαῖς· ἡ δὲ μετανοήσατα, οἷον ἀναγεννηθεῖσα κατὰ τὴν Ἀ
ἐπιστροφὴν τοῦ βίου, παλιγγενεσίαν ἔχει ζωῆς· τε-
θνηκυίας μὲν τῆς πόρνης τῆς παλαιᾶς, εἰς βίον δὲ
παρελθούσης αὖθις τῆς κατὰ τὴν μετάνοιαν γεννη-
θείσης. Μαρτυρεῖ τοῖς εἰρημένοις διὰ Ἰεζεκιήλ τὸ
Πνεῦμα, λέγον· Οὐ βούλομαι τὸν θάνατον τοῦ
ἁμαρτωλοῦ, ὡς τὸ ἐπιστρέψαι (18). Ἀυτίκα λιθό-
λευστοὶ γίνονται, ὡς ἂν διὰ σκληροκαρδίαν ἀποθα-
νόντες τῷ νόμῳ, ᾧ μὴ ἐπέισθησαν· τῇ δὲ ἱερείᾳ ἐπι-
τείνεται τὰ τῆς κολάσεως, ὅτι ᾧ πλεῖον ἐδόθη, οὐ-
τος καὶ πλεῖον (19) ἀπαιτηθήσεται. Περιγεγράφθω
καὶ ὁ δεύτερος ἡμῖν ἐνθάδε Στρωματεὺς, διὰ τὸ μῆκος
τε καὶ πλῆθος κεφαλαίων (20).

^a Ezech. xxxiii, 11. ^b Luc. xii, 48.

(18) Τοῦ ἁμαρτωλοῦ, ὡς τὸ ἐπ. Τοῦ ἀσεβοῦς, ὡς
ἀποστρέψ. Ezech.

(19) Πλεῖον. Respicit Luc. xii, 48 : Παντὶ δὲ, ᾧ
ἐδόθη πολὺ, πολὺ ζητηθήσεται παρ' αὐτοῦ.

mandatis : quæ autem ducta est pœnitentia, ut quæ
sit iterum generata per vitæ conversionem, habet
vitæ regenerationem; mortua quidem vetere forni-
catrice, in vitam autem rursus ingressa ea, quæ
genita **183** est per pœnitentiam his, quæ dicta
sunt, fert Spiritus testimonium, dicens per Eze-
chielem : *Nolo mortem peccatoris, sed ut convertatur*^a. Jam vero obruuntur lapidibus, ut qui propter
duritiam cordis sint legi mortui, cui non paruerunt.
Sacerdotis autem uxori augetur supplicium, quia
cui plus datum est, plus ab eo exigitur^b. Termine-
tur hic quoque secunda *Stromatum*, seu *Miscella-
neorum*, disputatio, propter prolixitatem capitum
et multitudinem.

(20) *Κεφαλαίων*. Capitem quidem mentio hic;
sed ea non distincta sunt ut in *Pædagogō*, propter
varias scilicet materiæ interruptiones. SYLBURG.

ΚΛΗΜΕΝΤΟΣ

ΤΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΩΣ

ΣΤΡΩΜΑΤΕΩΝ

ΤΩΝ ΕΙΣ ΟΚΤΩ ΛΟΓΟΣ ΤΡΙΤΟΣ

CLEMENTIS ALEXANDRINI

STROMATUM

LIBER TERTIUS.

CAPUT PRIMUM.

Basilidis sententiam de continentia et nuptiis refutat.

Οἱ μὲν οὖν ἀμφὶ τὸν Οὐαλεντίνον, ἄνωθεν ἐκ
τῶν θεῶν προβολῶν (21) τὰς συζυγίας (22) καταγα-
γόντες, εὐαρεστοῦνται γάμῳ· οἱ δὲ ἀπὸ Βασιλεί-

✠ P. 508 ED. POTTER, 426 ED. PARIS.

(21) *Προβολῶν*. Περιβόλων, vulg. edit.; προβό-
λων, Victor. Sylburg, quod Lowthio placuit. Sed
vera lectio est *προβολῶν*, a *προβολή*; qua voce usi
sunt Valentiniani ad significandam *Æonum* e suis
causis « emissionem. » Clemens infra, *Strom.* v,
p. 609 edit. Paris. : Δέδωκε δὲ ἀφορμὰς τοῖς τὰς προ-
βολὰς εἰσάγουσι, τάχα καὶ σύζυγον νοῆσαι τοῦ Θεοῦ.
« Occasionem dedit iis, qui emissiones introducunt,
ipsius forte Dei conjugem etiam comminisci. » Epi-

PATROL. GR. VIII.

✠ Ac Valentiniani quidem, qui desuper ex divinis
emissionibus deduxere conjugationes, acceptum
habent matrimonium : Basilidis autem sectatores,

phanus lib. i, hæres. 32, p. 213, de his rebus
agens, ait : Μονὰς τε καὶ τὸ Ἐν προήξαντο τὰς λοι-
πὰς προβολὰς τῶν Αἰώνων. « Monas et Unum emi-
serunt reliquas emissiones *Æonum*. »

(22) *Συζυγίας*. « Conjugia » quædam in suo Ple-
romate commenti sunt Valentiniani, ex quibus nati
sunt *Æones*. Irenæus lib. i, cap. 12, p. 31 edit.
Oxon. : Διὸ καὶ ἐκ παντὸς τρόπου δεῖν αὐτοὺς ἀεὶ τὸ
τῆς συζυγίας μελετᾶν μυστήριον· καὶ τοῦτο πείθουσι

« Cum interrogassent, inquit, apostoli, num sit melius uxorem non ducere, dicunt respondisse Dominum : ✕ « Non omnes capiunt verbum hoc. Sunt enim eunuchi alii a nativitate, alii vero a necessitate a. » Hoc dictum autem sic interpretantur : « Quidam ex quo nati sunt, naturaliter feminam aversantur, qui quidem hoc naturali utentes temperamento, recte faciunt, si uxorem non ducant. Hi, inquit, eunuchi sunt ex nativitate. Qui autem sunt a necessitate, ii sunt theatrici exercitatores, qui, gloriæ studio retracti, se continent. Quinetiam qui casu aliquo excisi sunt, eunuchi facti sunt per necessitatem. Qui itaque eunuchi fiunt per necessitatem, non fiunt eunuchi secundum logon, seu rationem. Qui autem regni sempiterni gratia seipsos castrarunt, id ad declinandas, inquit, conjugii molestias fecerunt, quod procurandæ rei familiaris onus ac sollicitudinem timerent. Et illud : « Melius est nubere quam uri b, » dicentem Apostolum aiunt velle : Ne animam tuam in ignem injicias, noctu et interdiu resistens, et timens ne a continentia excidas. Nam cum in resistendo occupata fuerit anima,

✕ P. 509 ED. POTTER, 426-427 ED. PARIS. a Matth. xix, 11, 12. b I Cor. vii, 9.

τούς ἀνοήτους, αὐταῖς λέξεις λέγοντες οὕτως· Ὅς ἂν ἐν κόσμῳ γενόμενος, γυναῖκα οὐκ ἐφίλησεν, ὥστε αὐτὴν κρατηθῆναι, οὐκ ἔστιν ἐξ ἀληθείας, καὶ οὐ χωρήσει εἰς ἀλήθειαν. « Quapropter ex omni modo oportere eos semper syzygiæ meditari mysterium; et hoc suadent insensibilibus, in sermonibus dicentes sic : Quicumque in sæculo est, et uxorem non amat, ut ei conjungatur, non est in veritate, et non transiet in veritatem. »

(23) Βασιλείδου. Sic scribendum, vel Βασιλείδους, ut supra Ποσειδώνιος, et paulo infra Βασιλειδιανῶν, et Ἀλεξανδρείας, etc., pro Βασιλίδου, Ποσιδωνίου, Βασιλιδιανῶν, Ἀλεξανδρίας.

(24) Οὐ πάντες. Similia iis quæ dicit Christus Matth. xix, 11, 12. Porro hæc, paucis mutatis, occurrunt in Epiphaniî lib. 1, hæres. 52.

(25) Εὐνοῦχοι, οἱ μὲν ἐκ γενετῆς, οἱ δὲ ἐξ ἀνάγκης. Duo eunuchorum genera memorat, quorum alii ex nativitate, alii casu aliquo contra voluntatem facti sunt eunuchi; tertium genus memorat Matthæus, loco jam dicto, eorum οἵτινες εὐνοῦχησαν ἑαυτοὺς διὰ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν « qui seipsos castraverunt propter regnum cælorum. » Et paulo infra Clemens, id Christi effatum ex sententia Basilidianorum explicans, hoc tertium genus memorat, οἱ ἕνεκα τῆς αἰωνίου βασιλείας εὐνοῦχίσαντες ἑαυτοὺς « qui sempiterni regni gratia se castrarunt. » Denique, Epiphanius etiam, hæc enarrans, eos tertio loco refert, qui se castrarunt ἑκουσίως κατὰ τὴν βασιλείαν οὐρανῶν, « sponte propter regnum cælorum. » Ex quibus probabile fit, huiusmodi periochen, οἱ δὲ ἕνεκα τῆς αἰωνίου βασιλείας, « alii autem propter sempiternum regnum, » ex codicibus Clementis casu aliquo excidisse.

(26) Θεατρικοὶ ἀσκηταί. Veneris usus ut vires, sic etiam vocem corrumpere putabatur. Conf. Juvenalis sat. 11, v. 156. Hinc athlete et cantores ea abstinebant. Quemadmodum Amœbeus citharædus dicitur γυναῖκα ὠραισιτάτην ἔχων, μὴ ὀμιλεῖν αὐτῇ « cum venustissimam uxorem haberet, non coivisse cum ea, » ut referunt Ælianus Variæ historiæ lib. iii, cap. 50, et Clemens noster infra pag. 447 edit. Paris. Hinc Diogenis dictum, quod memorat Stobæus serm. 5 : Δεινὸν ἔλεγεν ὁ Διογένης, εἰ οἱ μὲν ἀθληταὶ καὶ οἱ κιθαρῳδοὶ γαστροῦς καὶ ἡδονῶν κρα-

δου (23), « Πυθοῦ μὲν, φασί, τῶν ἀποστόλων μὴ-ποτα ἄμεινόν ἐστι τὸ μὴ γαμεῖν, ἀποκρίνασθαι λέγουσι τὸν Κύριον· Οὐ πάντες (24) χωροῦσι τὸν λόγον τοῦτον· εἰσὶ γὰρ εὐνοῦχοι, οἱ μὲν ἐκ γενετῆς, οἱ δὲ ἐξ ἀνάγκης (25). » Ἐξηγοῦνται δὲ τὸ ῥητὸν ὧδέ πως· « Φυσικὴν τινες ἔχουσι πρὸς γυναῖκα ἀποστροφὴν ἐκ γενετῆς, οἵτινες, τῇ φυσικῇ ταύτῃ συγκράσει χρώμενοι, καλῶς ποιοῦσι μὴ γαμοῦντες. Οὗτοι, φασίν, εἰσὶν οἱ ἐκ γενετῆς εὐνοῦχοι. Οἱ δὲ ἐξ ἀνάγκης, ἐκεῖνοι οἱ θεατρικοὶ ἀσκηταί (26), οἵτινες διὰ τὴν ἀνθολκὴν τῆς εὐδοξίας κρατοῦσιν ἑαυτῶν· οἱ δὲ ἐκτετριμένοι κατὰ συμφορὰν (27) εὐνοῦχοι γαγόνασι κατὰ ἀνάγκην. Οἱ τοίνυν κατὰ ἀνάγκην οὐ κατὰ λόγον εὐνοῦχοι γίνονται· οἱ δὲ ἕνεκα τῆς αἰωνίου βασιλείας εὐνοῦχίσαντες ἑαυτοὺς, διὰ τὰ ἐκ τοῦ γαμοῦ, φασί, συμβαίνοντα, τὸν ἐπιλογισμὸν (28) τοῦτον λαμβάνουσιν, τὴν περὶ τὸν πορισμὸν τῶν ἐπιτηδείων ἀσχολίαν δεδιότες. Καὶ τὸ, « Ἄμεινον (29) γαμῆσαι ἢ πυροῦσθαι, » μὴ εἰς πῦρ ἐμβάλλῃς τὴν ψυχὴν σου, λέγειν τὸν Ἀπόστολον, νυκτὸς καὶ ἡμέρας (30) ἀντέχων, καὶ φοβούμενος μὴ τῆς ἐγκρατείας ἀποπέσης· πρὸς γὰρ τὸ ἀντέχειν γενομένη ψυχῇ, μερίζεται τῆς ἐλπίδος. »

τούσιν, οἱ μὲν τῆς φωνῆς χάριν, οἱ δὲ τοῦ σώματος, σωφροσύνης δὲ ἕνεκα οὐδεὶς τούτων καταφρονήσει. « Indignum esse aiebat Diogenes, athletas ventri et voluptatibus temperare; hos vocis, illos corporis, gratia : propter temperantiam vero neminem ista contempnere.

C (27) Οἱ δὲ ἐκτετριμένοι κατὰ συμφορὰν. « Qui autem excisi sunt casu aliquo sinistro, eunuchi facti sunt ex necessitate. » Hæc omnia ex Clemente transtulit Epiphanius in librum suum 1, hæresi 52, pag. 96 Basil. edit., ubi hoc deest membrum. Illud quoque quod sequitur : « Propter ea quæ ex matrimonio eveniunt, » et alia usque ad finem periodi, manca sunt apud Epiphanium, qui ex hoc loco restituendus est. Item illud, « apprehende ergo, » Græce est, ἀντέχου τοίνυν μαχίμης γυναικός, rectius quam apud Epiphanium, ἀνέχου μαχίμης, « sustine pugnacem uxorem. » Nec melius, opinor, vertit Cornarius : « Cum autem, inquit, gratiarum actio et benignitas Dei in petitionem tuam incidit; » quam Hervetus : « Quando tua eucharistia incidit in petitionem. » Græce utrobique erat : Ὅταν δὲ, φησὶν, ἡ εὐχαριστία σου εἰς αἴτησιν ὑποπέσοι. Sequitur apud Clem. : Καὶ στῆς τὸ λοιπὸν οὐ κατορθῶσαι, ἀλλὰ μὴ σφαλῆναι, γάμησον, ubi corrigit Hervetus καὶ τῆς vertitque, et « de cætero petas non recte et perfecte agere, sed non labi, duc uxorem. » Apud Epiphanium : Καὶ στῆς τὸ λοιπὸν, οὐ κατορθῶσας μὴ σφαλῆναι, γάμησον. « Et steteris de cætero non peragens cum virtute, ut ne offendaris, nuptias contrahe. » Forte ita vertere potes : « Et steteris in posterum, non ut recte agas, sed non offendas, uxorem duc. » COLLECT.

(28) Τὸν ἐπιλογισμὸν. Desieit hoc loco Epiphanius, qui hanc sententiam hoc modo exhibet : τὸν ἐπιλογισμὸν τῶν ἐπιτηδείων ἀσχολίαν δεδιότες· his nempe verbis propter voces ὁμοιοτελεούτους, ut per libroriorum negligentiam sæpe alias fit, omissis, τοῦτον λαμβάνουσιν τὴν περὶ τὸν πορισμὸν. Proinde hæc ei ex Clemente restituenda sunt.

(29) Ἄμεινον. Βέλτιον, Epiph. Utrumque interpretamentum est τοῦ κρείσσον, quod exstat I Cor. vii, 9.

(30) Νυκτὸς καὶ ἡμ. Ἡμέρας καὶ νυκτός, inverse ordine, Epiphani., ubi mox γενομένη προ γενομένη.

« Ἀντέχου (31) τοίνυν, » φησὶ κατὰ λέξιν ὁ Ἰσιδωρος ἐν τοῖς « Ἠθικοῖς, » μαχίμης γυναικός, ἵνα μὴ ἀποσπασθῆς τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ, τό τε πῦρ ἀποσπερματίσας, εὐσυνειδήτως (32) προσεύχη (33). Ὅταν δὲ ἡ εὐχαριστία σου, φησὶν, εἰς αἴτησιν ὑποπέσῃ (34), καὶ στήσ τὸ λοιπὸν οὐ κατορθῶσαι, ἀλλὰ μὴ σφαλῆναι, γάμησον. Ἀλλὰ νέος τίς ἐστίν, ἢ πένης, ἢ κατωφερῆς, καὶ οὐ θέλει γῆμαι κατὰ τὸν λόγον οὗτος τοῦ ἀδελφοῦ μὴ χωριζέσθω· λεγέτω, ὅτι Εἰσελήλυθα ἐγὼ εἰς τὰ ἄγια· οὐδὲν δύναμαι παθεῖν. Ἐάν δὲ ὑπόνοιαν ἔχη, εἰπάτω Ἀδελφὲ, ἐπίθεσ μοι τὴν (35) χεῖρα, ἵνα μὴ ἀμαρτήσω· καὶ λήψεται βοήθειαν, καὶ νοσητὴν καὶ αἰσθητὴν· θελησάτω (36) μόνον ἀπαρτῆσαι (37) τὸ καλὸν, καὶ ἐπιτεύξεται. Ἐνίοτε δὲ τῶ μὲν στόματι λέγομεν, οὐ θέλομεν ἀμαρτῆσαι· ἡ δὲ διάνοια ἐγκρι-

✠ P. 510 ED. POTTER.

(31) Ἀντέχου. Ἀνέχου, « sustine, » habet Epiphanius. Porro in Isidori verba hæc adnotavit cl. Græbius *Spicilegii* sæc. II, pag. 66, 67: « Ista emendatione et explicatione egent, qua allata, patebit hæc verba bonum habere sensum. Ac priora quidem, Ἀντέχου (sive, ut apud Epiphanium legimus ἀνέχου) μαχίμης γυναικός, pessime vertit, imo pervertit, Hervetus, Clementis interpretis: « Apprehende ergo robustam mulierem; » pro quo reponere: « Patienter sustine contentiosam mulierem; » sicut et Petavius apud Epiphanium: « Patienter igitur tibi contumacis uxoris mores sustinendi sunt, ne gratiam Dei amittas. » Unde sequitur: « Cumque una cum semine libidinis flammam eieceris » (per legitimum matrimonii usum, tanquam fornicationis remedium), « tum te, optima fretus conscientia, ad orandum converte. » Quid vero sibi volunt hæc: « Quando autem tua gratiarum actio in petitionem incidit, » sive « delapsa fuerit? » Videtur Isidorus respexisse duplicem Christianorum statum, perfectorum et infirmorum: ex quibus illi, in bono fundati ac immobili, non iam preces, quam gratias, Deo fundunt pro concessio justitiæ habitu; hi vero, minus stabiles, a periculo lapsus sibi metuant, ac idcirco precibus magis indigent, quibus auxilium divinæ gratiæ postulent. Idem igitur est, ac si dixerat: « Quando autem in istam delapsus fueris conditionem, ut ores potius, quam gratias agas, » etc. Quem sensum aperte confirmant immediate sequentia, apud Clementem corrupta, ac proinde ex Epiphanio corrigenda hoc modo: Καὶ στήσ τὸ λοιπὸν οὐ κατορθῶσας τὸ μὴ σφαλῆναι, γάμησον. « Et steteris, non tamen quoad reliquum vitæ tempus a periculo lapsus immunis sis, duc uxorem. » Vel, ut Petavius vertit apud Epiphanium: « Neque id tamen obtinueris, ut labi prorsus ac titubare desinas, ad nuptias confugito. » Quod consilium sane bonum est, simile illi apostolico, I Cor. VII, 9: « Quod si non se continent, nubant; melius est enim nubere, quam uri. » Pergit vero Isidorus docens, quid sit faciendum, ubi aliquis uxorem ducere nequeat, vel quod adhuc sit nimium juvenis vel pauper, vel κατωφερῆς sive καταφερῆς (utroque enim modo scribitur) id est, ἀσθενής, « infirmus, » ut Epiphanius explicationis gratia addit, quanquam alibi « pronum ad Venerem » significet: si igitur ob has circumstantias conjugium inire nolit κατὰ τὸν λόγον, id est, « ut verbum Dei suadet, » vel etiam « ut ratio exigit, » ne scilicet in isto statu uxorem ducat, tum, inquit Isidorus, « iste homo propterea a conventu fratrum ne segregetur. Dicat vero: Ingressus in sancta, nil patiar; » id est, si ecclesiam, ubi fratres ad sacra conveniunt, frequentavero, nil patiar mali. « Si vero habeat suspicionem, » de seipso scilicet, ne in peccatum incidat; « dicat: Frater, impone mihi manum, ut non peccem; »

A a spe est divisa. » — « Apprehende ergo, » inquit his verbis Isidorus in *Moralibus*, ✠ robustam mulierem, ne a Dei gratia avellaris; et cum ignem in semine excreveris, cum bona ores conscientia. Quando autem, inquit, tua gratiarum actio delapsa fuerit in petitionem, et deinceps steteris, ut tamen labi ac titubare non desinas, duc uxorem. Siu est aliquis juvenis, vel pauper, vel infirmus, et non ei libet logo, seu rationi, convenienter uxorem ducere, is a fratre ne discedat; dicat: Ingressus sum in sancta, nihil possum pati. Quod si eum suspicio aliqua subeat, dicat: Frater, impone mihi manum, ne peccem; et confestim tum in mente, tum in corpore opem experietur. Velit modo quod bonum est perficere, et assequetur. Nonnunquam autem

B intelligens per « fratrem, » sive quemcumque fidelium, sive potius sacerdotem, cui proprie oratio cum manus impositione competit. Cætera sunt facillima intellectu: unde ad alia pergo, ubi tribus verbis monuero, quoad ultima Isidori verba editionem Epiphanius ex Clemente corrigendam, et pro φυσικὸν δὲ τὸ τῶν ἀφροδισίων. Ἀναγκαίως δὲ ταύτας παρεθέμην τὰς φωνὰς, etc., legendum esse, φυσικὸν δὲ τὸ τῶν ἀφροδισίων, οὐκ ἀναγκαῖον δέ. Ταύτας παρεθέμην φωνὰς, etc. Nam ita apud Clementem recte sunt distincta. »

(32) Εὐσυνειδήτως. Nonnulli hanc vocem ad præcedens ἀποσπερματίσας referunt.

(33) Προσεύχη. Scribendum προσεύχου, imperat. modo, quod habet Epiphanius.

(34) Ὑποπέση. Ὑποπέσοι, Epiphanius.

(35) Τὴν. Abest ab Epiphanio, ubi mox, inverso ordine, καὶ αἰσθητὴν καὶ νοσητὴν.

C (36) Θελησάτω. Epiphanius, μόνον ἀπαρτῆσαι. « Velit solum perficere bonum, et assequetur. » Ibidem legitur λέγομεν οὐ θέλομεν, rectius hic, λέγομεν· corrige itaque in interprete: « Aliquando ore quidem dicimus, volumus peccare. « Deinde ibidem corrige ex Clemente: Φυσικὸν δὲ τὸ τῶν ἀφροδισίων, οὐκ ἀναγκαῖον δέ. Ταύτας παρεθέμην, etc. « Naturale autem est veneris rebus uti, necessarium vero minime. Has apposui voces, » etc. Paulo post emenda illa Epiphanius, πάντων γε σωθησομένων φυσικῶν, sic ut habet Clemens, πάντως γε σωθησομένων φύσει et lege in interpretatione: « Docuerunt propter perfectionem, cum omnino natura salvi futuri sint, et si peccent propter naturaliter insitam electionem, cum alioqui neque eadem ipsis facere permittant h. d. p. » Valentiniani se natura salvos fieri dicebant. Tertullianus in l. b. adversus eosdem, c. 29: « Quæ nunc quoque si plenam atque perfectam notitiam apprehenderint istarum natiarum, naturalitatæ jam spiritalis conditionis germinatæ (vel potius « germanitate ») certam obtinebunt, imo omnino debitam. » Irenæus lib. I, c. 4: « Quapropter et nobis quidem necessariam esse bonam conversationem respondent; aliter enim impossibile esse salvari. Semetipsos autem non per operationem, sed eo quod sunt naturaliter spirituales, omnino salvari dicunt. Quemadmodum enim aurum in cæno positum non amittit decorem suum, sed suam naturam custodit, cum cænum nihil nocere auro possit; sic et semetipsos dicunt, licet in quibuscunque materialibus operibus sint, nihil semetipsos noceri, neque amittere spiritalem substantiam. » Vide lib. II, 590, 20. COLLECT.

(37) Ἀπαρτῆσαι. Hervetus legit ἀπαρτῆσαι, « petere. » Sed verior lectio videtur, ἀπαρτῆσαι, « perficere, absolvere: » quam præbet Epiphanius. Eadem Sylburgio placuit.

ore tenus dicimus : Nolumus peccare ; animus autem noster propendet in peccatum. Qui est ejusmodi, propter metum, quod vult, non facit, ne ei constituatur supplicium. At hominum generi quædam necessaria sunt ac naturalia duntaxat. Quod indumentis egeat, necessarium simul est et naturale : est autem venerea voluptas naturalis, sed non necessaria. » Has voces adduxi ad reprehendum Basilidianos, qui non recte vivunt, ut qui vel peccandi potestatem habeant propter perfectionem, vel omnino quidem natura salvi futuri sint, etsi nunc peccent, quod naturæ dignitate sunt electi. Neque vero primi dogmatum architecti eorundem perpetratorum potestatem illis faciunt. Ne ergo Christi nomen suscipientes, et iis, qui sunt in gentibus intemperantissimi, incontinentius viventes, nomini ✕ maledictum iurant. « Qui enim sunt ejusmodi, pseudapostoli, operarii dolosi, » usque ad illud : « Quorum finis erit secundum opera eorum ^a. Est ergo continentia, corporis despicientia secundum confessionem in Deum ; non solum enim in rebus venereis, sed etiam in aliis, quæ anima perperam concupiscit, non contenta necessariis, versatur continentia. Est autem et in lingua, et in acquirendo, et in utendo, et in concupiscendo continentia. Non docet autem ea solummodo esse temperantes, siquidem præbet nobis temperantiam, ut quæ sit divina potestas et gratia. Dicendum est ergo, quidnam nostris videatur de eo, quod est propositum. Nos quidem castitatem, et eos, quibus hoc a Deo datum est, beatos dicimus : monogamiam autem, et quæ consistit in uno solum matrimonio, honestatem admiramur ; dicentes tamen oportere aliorum misereri, et « alterum alterius onera portare ^b, » ne « quis, cum » recte « stare videatur ^c, » ipse quoque « cadat. » De secundis autem nuptiis : « Si uraris, » inquit Apostolus, « jungere matrimonio ^d. »

CAPUT II.

Carpocratis et Eriphanis sententiam de seminarum communitate refutat.

Qui autem a Carpocrate descendunt et Eriphane, censent oportere uxores esse communes ; a quibus contra nomen Christi maximum emanavit

✕ P. 511 ED. POTTER, 428 ED. PARIS. ^a II Cor. xi, 13, 15. ^b Galat. vi, 2. ^c I Cor. x, 12. ^d I Cor. vii, 9.

(38) Ἐπ'. Εἰς, Eriphan.

(39) Ἀναγκαῖον. Τὸ ἀναγκ., Eriphan.

(40) Βασιλειδιανῶν. Sic scripsi cum Eriphanio pro vulg. Βασιλειδιανῶν. Hoc loco hæc addit Eriphanus : Καὶ Καρποκρατιανῶν καὶ τῶν ἀπὸ Οὐαλεντινίου, καὶ τοῦ Ἐπιφάνους καλουμένου· ᾧ δὲ συνήφθη Σεκούνδος ὁ προτεταγμένος· ἐξ ἀλλήλων γὰρ ἕκαστος, ἦτοι ὡτος ἐκείνῳ μεταδοῦς, ἢ ἐκείνος τούτῳ, τὰ δεινὰ ἀπεμπολήσαντες, καὶ εἰς τι πρὸς ἀλλήλους διαφερόμενοι, ὁμῶς ἐν μιᾷ αἵρέσει ἑαυτοὺς κατέθεντο, ὥστε καὶ ἔχειν ἐξουσίαν ἐδογματίσαν. « Εἰ Carpocratianos, et Valentini, Eriphanisque discipulos ; ad quem Secundus prius a nobis commemoratus adjungitur. Etenim illi a se invicem propagati ; sive iste alteri, sive alter isti, tanquam malas merces, ita pestiferam doctrinam communicaverunt. Ac licet aliqua in re dissideant, in eadem tamen hærese secta, ut vel peccare sibi propter perfectionem licere dicent. »

(41) Τοῦ ἀμαρτεῖν. Τὸ ἀμαρτάνειν, Eriphan. per-

Α ται ἐπὶ (38) τὸ ἀ. μάνειν. Ὁ τοιοῦτος διὰ φόβον οὐ ποιεῖ ὃ θέλει, ἵνα μὴ ἡ κόλασις αὐτῷ ἐλλογισθῆ. Ἡ δὲ ἀνθρωπότης ἔχει τινὰ ἀναγκαῖα καὶ φυσικὰ μόνα· ἔχει τὸ περιβάλλεσθαι ἀναγκαῖον (39) καὶ φυσικόν· φυσικόν δὲ τὸ τῶν ἀφροδισίων, οὐκ ἀναγκαῖον δέ. » Ταύτας παρεθέμην τὰς φωνὰς εἰς ἔλεγχον τῶν μὴ βιούντων ὀρθῶς Βασιλειδιανῶν (40), ὡς ἦτοι ἐχόντων ἐξουσίαν καὶ τοῦ ἀμαρτεῖν (41) διὰ τὴν τελειότητα, ἢ πάντως (42) γε σωθησομένων (43) φύσει (44), κἂν νῦν ἀμάρτωσι, διὰ τὴν ἔμφυτον ἐκλογὴν· ἐπεὶ μὴδὲ ταῦτα αὐτοῖς πράττειν συγχωροῦσιν οἱ προπάτορες τῶν δογμάτων (45). Μὴ τοίνυν ὑποδυμένοι τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ, καὶ τῶν ἐν ἔθνεσιν ἀκρατεστάτων ἀκολαστότερον βιούντες, βλασφημίαν τῷ ὀνόματι προστριβέσθων· « Οἱ γὰρ τοιοῦτοι ψευδᾶ πῶστολοι, ἐργάται δόλιοι, » ἕως, « Ὅν τὸ τέλος ἔσται κατὰ τὰ ἔργα αὐτῶν. » Ἐγκράτεια τοίνυν σώματος ὑπεροψία, κατὰ τὴν πρὸς Θεὸν ἀμολογίαν· οὐ μόνον γὰρ περὶ τὰ ἀφροδίσια, ἀλλὰ καὶ περὶ τὰ ἄλλα, ἃ ἐπιθυμεῖ ἡ ψυχὴ κακῶς, οὐκ ἀρκουμένη ταῖς ἀναγκαῖοις, ἡ ἐγκράτεια ἀναστρέφεται. Ἔστι δὲ καὶ περὶ τὴν γλῶσσαν, καὶ περὶ τὴν κτῆσιν, καὶ περὶ τὴν χρῆσιν, καὶ περὶ τὴν ἐπιθυμίαν ἐγκράτεια. Οὐ διδάσκει δ' αὐτὴ σωφρονεῖν μόνον, ἢ γε παρέχει σωφροσύνην ἡμῖν, δύναμις οὖσα καὶ θεία χάρις. Τίνα οὖν ταῖς ἡμετέροις δοκεῖ περὶ τοῦ προκειμένου, λεκτέον. Ἡμεῖς εὐνοουχίαν μὲν, καὶ οἷς τοῦτο δεδώρηται ὑπὸ Θεοῦ, μακαρίζομεν· μονογαμίαν δὲ καὶ τὴν περὶ τὸν ἕνα γάμον σεμνότητα θαυμάζομεν· συμπάσχειν δὲ δεῖν λέγοντες, καὶ ἀλλήλων (46) τὰ βάρη βαστάζειν· μὴ ποτέ τις δοκῶν καλῶς ἐστάναι, καὶ αὐτὸς πέσῃ. Περὶ δὲ τοῦ δευτέρου γάμου, « Εἰ πυροῖ, φησὶν ὁ Ἀπόστολος, γάμησον. »

Β πῶστολοι, ἐργάται δόλιοι, » ἕως, « Ὅν τὸ τέλος ἔσται κατὰ τὰ ἔργα αὐτῶν. » Ἐγκράτεια τοίνυν σώματος ὑπεροψία, κατὰ τὴν πρὸς Θεὸν ἀμολογίαν· οὐ μόνον γὰρ περὶ τὰ ἀφροδίσια, ἀλλὰ καὶ περὶ τὰ ἄλλα, ἃ ἐπιθυμεῖ ἡ ψυχὴ κακῶς, οὐκ ἀρκουμένη ταῖς ἀναγκαῖοις, ἡ ἐγκράτεια ἀναστρέφεται. Ἔστι δὲ καὶ περὶ τὴν γλῶσσαν, καὶ περὶ τὴν κτῆσιν, καὶ περὶ τὴν χρῆσιν, καὶ περὶ τὴν ἐπιθυμίαν ἐγκράτεια. Οὐ διδάσκει δ' αὐτὴ σωφρονεῖν μόνον, ἢ γε παρέχει σωφροσύνην ἡμῖν, δύναμις οὖσα καὶ θεία χάρις. Τίνα οὖν ταῖς ἡμετέροις δοκεῖ περὶ τοῦ προκειμένου, λεκτέον. Ἡμεῖς εὐνοουχίαν μὲν, καὶ οἷς τοῦτο δεδώρηται ὑπὸ Θεοῦ, μακαρίζομεν· μονογαμίαν δὲ καὶ τὴν περὶ τὸν ἕνα γάμον σεμνότητα θαυμάζομεν· συμπάσχειν δὲ δεῖν λέγοντες, καὶ ἀλλήλων (46) τὰ βάρη βαστάζειν· μὴ ποτέ τις δοκῶν καλῶς ἐστάναι, καὶ αὐτὸς πέσῃ. Περὶ δὲ τοῦ δευτέρου γάμου, « Εἰ πυροῖ, φησὶν ὁ Ἀπόστολος, γάμησον. »

« Εἰ πυροῖ, φησὶν ὁ Ἀπόστολος, γάμησον. »

« Si uraris, » inquit Apostolus, « jungere matri-

monio ^d. »

« Si uraris, » inquit Apostolus, « jungere matri-

monio ^d. »

« Si uraris, » inquit Apostolus, « jungere matri-

monio ^d. »

« Si uraris, » inquit Apostolus, « jungere matri-

monio ^d. »

« Si uraris, » inquit Apostolus, « jungere matri-

monio ^d. »

« Si uraris, » inquit Apostolus, « jungere matri-

monio ^d. »

« Si uraris, » inquit Apostolus, « jungere matri-

monio ^d. »

« Si uraris, » inquit Apostolus, « jungere matri-

monio ^d. »

« Si uraris, » inquit Apostolus, « jungere matri-

monio ^d. »

« Si uraris, » inquit Apostolus, « jungere matri-

monio ^d. »

« Si uraris, » inquit Apostolus, « jungere matri-

monio ^d. »

« Si uraris, » inquit Apostolus, « jungere matri-

monio ^d. »

« Si uraris, » inquit Apostolus, « jungere matri-

monio ^d. »

D peram, nisi eis aut similis particula addatur.

(42) Ἡ πάντως. Eriphan., ἢ πάντων.

(43) Σωθησομένων. De Valentinianis hæc refert Irenæus lib. i, cap. 10, p. 30 : Τὸ πνευματικὸν θέλουσιν οἱ αὐτοὶ εἶναι ἀδύνατον φθορὰν καταδέξασθαι, κἂν ὅποιαις συγκαταλέγωνται πράξεις. « Idem spiritale existimant non posse corruptelam percipere, licet in qualibuscunque fuerint factis. »

(44) Φύσει. Melius videtur, quam φυσικῶν, quod habet Eriphanus. Ubi mox, τὰ αὐτὰ προ ταῦτα.

(45) Δογμάτων. Hactenus Clementem secutus est Eriphanus.

(46) Ἀλλήλων. Respicit Gal. vi, 2 : Ἀλλήλων τὰ βάρη βαστάζετε. I Cor. x, 12 : Ὡστε ὁ δοκῶν ἐστάναι βλεπέτω μὴ πέσῃ. I Cor. vii, 9 : Εἰ οὐκ ἐγκρατεῦσθαι, γαμησάτωσαν· κρεῖσσον γὰρ ἐστὶ γαμῆσαι ἢ πυροῦσθαι.

(47) Κατὰ τοῦ ὀνόματος. Nomen Christianum intelligit. Similia refert Eusebius, de Carpocratis

Ἐπιφάνης (48) οὗτος, οὗ καὶ τὰ συγγράμματα κομίζονται, υἱὸς ἦν Καρποκράτους, καὶ μητρὸς Ἀλεξανδρείας τοῦνομα (49)· τὰ μὲν πρὸς πατρὸς Ἀλεξανδρεὺς (50), ἀπὸ δὲ μητρὸς Κεφαλληνεύς. Ἐξῆσε δὲ τὰ πάντα ἔτη ἑπτακαίδεκα, καὶ θεὸς ἐν Σάμῃ τῆς Κεφαλληνίας τετίμηται· ἐνθα αὐτῷ ἱερὸν ρυτῶν λίθων, βωμοί, τεμένη, μουσεῖον ὠκοδόμηται τε καὶ καθιέρωται· καὶ συνιόντες εἰς τὸ ἱερὸν οἱ Κεφαλλῆνες (51) κατὰ νομηνίαν, γενέθλιον ἀποθέωσιν θύουσιν Ἐπιφάνει· σπένδουσί τε καὶ εὐωχοῦνται, καὶ ὕμνοι λέγονται (52). Ἐπαιδεύθη μὲν οὖν παρὰ τῷ πατρὶ τὴν τε ἐγκύκλιον παιδείαν καὶ τὰ Πλάτωνος (53)· καθηγήσατο δὲ τῆς μοναδικῆς γνώσεως (54)· ἀφ' οὗ καὶ ἡ τῶν Καρποκρατιανῶν αἵρεσις. Λέγει τοίνυν οὗτος ἐν τῷ *Περὶ δικαιοσύνης*· « Τὴν δικαιοσύνην τοῦ Θεοῦ κοινωνίαν τινὰ εἶναι μετ' ἰσότητος. Ἴσος γέ τοι πανταχόθεν ἔκταθεὶς οὐρανός, κύκλῳ τὴν γῆν περιέχει πᾶσαν· καὶ πάντας ἡ νύξ ἐπίσης ἐπιδείκνυται τοὺς ἀστέρας· τὸν τε τῆς ἡμέρας αἴτιον καὶ πατέρα τοῦ φωτός ἥλιον ὁ θεὸς ἐξέχεεν ἄνωθεν ἴσον καὶ γῆς ἅπασιν τοῖς βλέπειν δυναμένοις· (οἱ δὲ κοινῇ πάντες βλέπουσιν)· ἐπεὶ μὴ διακρίνει πλούσιον, ἢ πένητα, ἢ δῆμου ἄρχοντα, ἄφρονάς τε καὶ τοὺς

✠ P. 512 ED. POTTER, 428-429 ED. PARIS.

secta agens, *Historiæ eccles.* lib. iv, cap. 7: Τοῖς δὲ ἀπίστοις ἔθνεσι πολλὴν παρέχειν κατὰ τοῦ Θεοῦ λόγου δυσφημίας περιουσίαν, τῆς ἐξ αὐτῶν φήμης εἰς τὴν τοῦ παντὸς Χριστιανῶν ἔθνεος διαβολὴν καταγεσομένης. Ταύτη δ' οὖν ἐπιπλεῖστον συνέβαινε τὴν περὶ ἡμῶν παρὰ τοῖς τό τε ἀπίστοις ὑπόνοιαν δυσσεβῆ καὶ ἀτοπωτάτην διαδίδουσαι· ὡς δὲ ἀθεμίτοις πρὸς μητέρας καὶ ἀδελφὰς μίξουσιν ἀνοσίαις τε προφαῖς χρωμένων. « Deinde gentibus a fide nostra alienis amplam obtrectandi et calumniandi Evangelii materiam subministravit: dum ab illis primum orta infamia ad fortius Christiani nominis opprobrium diffunderetur. Atque hinc factum est, ut absurda quedam et impia de nobis opinio apud infideles tunc temporis spargeretur, quasi nefario concubitu cum sororibus et matribus misceri, et execrandis dapibus vesci soleremus. » De iisdem hæc conqueritur Irenæus lib. i, cap. 54, p. 100: « Qui et ipsi ad detractionem divini nominis, quemadmodum et gentes, a Satana præmissi sunt, uti secundum alium et alium modum, quæ sunt illorum, audientes homines, et putantes omnes nos tales esse, avertant aures suas a præconio veritatis. Conf. Justinus M. *Dialogo cum Tryphone*; Athenagoras *Legationis* pag. 15 edit. Oxon.; Minucius Felix *Octavio*; Tertullianus *Apoloq.* et *Ad uxor.* lib. ii, cap. 4; Origenes *Adv. Celsum*; Epiphanius *Adv. hæres.* lib. i; item Clemens mox p. 430 edit. Paris.

(48) Ἐπιφάνης. Hæc paulum mutata Epiphanius transtulit in suum *Adv. hæres.* lib. i, hæres. 52, p. 210.

(49) Τοῦνομα. Epiphanius, οὕτω καλουμένης, quod interpretamentum est. Uterque voluit Carpocratis matrem, non patria, sed nomine, Ἀλεξανδρείαν fuisse.

(50) Πρὸς πατρὸς Ἀλεξανδρεὺς. Theodoretus in lib. *De hæresibus* Carpocratem, Epiphanius patrem, Alexandrinum fuisse testatur. Quapropter corrigendus est Epiphanius locus, hæresi 52: Ἀπὸ Κεφαλληνίας μὲν τὸ πρὸς πατρὸς γένος ὢν, « e Cephallenia genus habens: » nisi forte memoria lapsus est Epiphanius, dum hunc Clementis locum exscripsit. Paulo post etiam scripsit ἐν Σάμῳ γάρ, cum sit apud Clementem ἐν Σάμῃ. Verum ex quatuor urbibus insulæ illius unam tradit Strabo lib.

A probrium. Hic autem Epiphanes, ejus etiam scripta feruntur, filius erat Carpocratis, et matris Alexandriæ nomine, ex patre quidem Alexandrinus, ex matre vero Cephalleneus. Vixit autem solum septemdecim annis, et Samæ, quæ est 184 urbs Cephallenia, ut deus est honore affectus. Quo in loco templum ex ingentibus lapidibus, altaria, delubra, museum, ædificatum est et consecratum; et cum est nova luna, convenientes Cephallenei, diem natalem, quo in deos relatus est Epiphanes, sacrificant, libantque, et convivantur, et hymnos canunt. A patre autem didicit et orbem disciplinarum, et Platonis ✠ philosophiam. Fuit autem princeps monadicæ cognitionis. A quo etiam profluxit hæresis eorum, qui nunc sunt, Carpocratianorum. B Is ergo dicit in libro *De justitia*, « Justitiam Dei esse quamdam cum æqualitate communionem. Æquale quidem certe cælum undequaque extensum totam terram cingit. Et nox ex æquo stellas omnes ostendit; et diei auctorem et lucis patrem, solem, Deus ex alto æqualem effudit omnibus, qui possunt videre (illi autem omnes communiter respiciunt), quoniam non discernit divitem vel paupere-

x, diei et Σάμην et Σάμον, communi illi cum insula nomine. COLLECT.

(51) Οἱ Κεφαλλῆνες. Si quis interroget, cur Epiphanes in patria materna, Same Cephallenia, potius quam Alexandriæ, quæ paterna ei urbs fuit, coleretur, respondit Cl. Dodwellus dissert. 4 in Irenæum, sect. 29, inde contigisse, « quod illam delegisset scholæ sedem, et quod ibi proinde haberet præcipuam discipulorum multitudinem. »

(52) Ὑμνοι λέγονται. Concinnius, ὕμνους λέγουσι. SYLBURG.

(53) Τὰ Πλάτωνος. Epiphanius libri jam dicti pag. 211: Δι' ὑπερβολὴν δὲ τῆς ἐκείνου παιδείας, ἐγκυκλίου τε καὶ Πλατωνικῆς, ἡ πᾶσα τοῖς προσηρημένοις κατὰ τε αἵρεσιν καὶ κατὰ τὴν ἐτέραν πλάνην, λέγω τὴν εἰς εἰδωλομανίαν, τοὺς ἐπιχωρίους τρέψασαν, γέγονεν ἀπ' αὐτοῦ ἀπάτη. « Habuit vero ad infelices eos decipiendos, ac non modo ad eam sectam, sed et ad aliud genus erroris, hoc est, simulacrorum superstitionem, traducendos magnam illecebram exquisita quedam hominis eruditio, et cum in omni humanitatis genere, tum in Platonicis dogmatibus apprime versata. » Et hactenus Clementem secutus est ille. Theodoretus *Hæret. fabul.* lib. i, cap. 5, p. 197: Καὶ Ἐπιφάνης δὲ, τούτου παῖς, Πλατωνικῆς ἡγμένος παιδείας, τὴν τούτου μυθολογίαν ἐπλάτυνεν. « Epiphanes vero, Carpocratis filius, in Platónica institutus disciplina, illius fabulas amplificavit. »

(54) Μοναδικῆς γνώσεως. Quid sit μοναδική γνώσις, disci poterit ex Irenæo lib. i, cap. 2, p. 51: Ἔστι τις πρὸ πάντων Προαρχῆ, Προανεννόητος, Ἄρρητός τε, καὶ Ἀνονόμαστος, ἣν ἐγὼ Μονάδα ἀριθμῶ. « Est quidem ante omnes Proarche, Proanennoctos, et Inenarrabilis, et Innominalis, quam ego Monotetem voco. » Ab hac et Henotete emissum dicit omnium principium, quod ὁ λόγος μονάδα καλεῖ, « sermo monadem vocat. » Ab hac igitur « monade » est μοναδική γνώσις, cujus princeps fuit Epiphanes, eam petens e scholis Platonis, cujus in theologia frequens est μονάδος et μονότητος mentio. Quinetiam ante Platonem Pythagoras ἀρχὴν ἀπάντων μονάδα, « principium rerum omnium monadem, » statuit, ut refert Diogenes Laertius lib. viii, segm. 25. Conf. Clemens infra *Strom.* iv, p.

rem vel populi principem, insipientes et sapientes, feminas et masculos, liberos, servos. Sed neque secus facit in brutis. Cum autem omnibus animantibus æque ipsum communem effuderit, bonis et malis justitiam suam confirmat, cum nemo possit plus habere, neque auferre a proximo, ut ipse illius lucem habeat duplicatam. Sol facit omnibus animantibus communia exoriri nutrimenta, communi justitia ex æquo data omnibus: et ad ea, quæ sunt hujusmodi, similiter se habet genus boum, ut boves; et suum, ut sues; et ovium, ut oves; et reliqua omnia. Justitia enim in iis apparet esse communitas. Deinde per communitatem omnia similiter secundum sua genera seminantur, et commune nutrimentum editur humi pascentibus jumentis omnibus, et omnibus ex æquo; ut quod nulla lege circumscriptum sit, sed ejus, qui donat, jubentis suppeditatione, convenienter justeque adsit omnibus. Sed neque generationi posita est lex, esset enim jamdiu abolita: ex æquo autem seminant et generant, habentia innatam a justitia communionem: ex æquo communiter omnibus oculum ad videndum, creator et pater omnium, sua justitia legem ferens, præbuit, non discernens feminam a masculo, non id quod est rationis particeps, ab experte rationis, et, ut semel dicam, nullum a nullo; sed æqualitate et communitate visum similiter dividens, uno jussu omnibus est largitus. Leges autem, inquit, hominum, cum ignorationem castigare non possent, contra ✕ leges facere docuerunt: legum enim proprietates dissecuit divinæ legis communionem et arrodit; non intelligens dictum Apostoli dicentis: « Per legem peccatum cognovi. » Et meum et tuum dicit subiisse per leges, ut quæ non amplius communiter fruuntur (sunt enim communia), neque terra, neque possessionibus, sed neque matrimonio. Fecit enim vites communiter omnibus, quæ neque passerem, neque furem abnegant; et frumentum similiter, et alios fructus. Violata autem communio et æqualitas, genuit furem pecorum et fructuum. Cum ergo Deus communiter omnia fecisset homini, et feminam cum masculo communiter conjunxisset, et omnia similiter animantia conglutinasset, pronuntiavit justitiam, communitatem

✕ P. 513 ED. POTTER, 429-430 ED. PARIS.

555; Theodoretus *θεραπ.* β'; Hermias in *Irrisione philosoph. gentil.*, Plutarchus *De placitis philosoph.*, lib. 1, etc.

(55) *Ἀνατέλλειν*. Rectius ἀνατέλλει, indic. modo: ea phrasi, qua psalmo cxi: Ὁ ἐξανατέλλων χόρτον τοῖς κτήνεσι. SYLBURG.—Eadem lectio Græbio etiam placuit, *Spicileg.*, sect. 41, p. 61.

(56) *Ἄπασιν δικαιοσύνη παροῦσα*. Forte rectius ἄπασιν παροῦσα, expuncto δικαιοσύνη, ut hoc quoque membrum referatur ad superiorem nominativum τροφῆς. SYLBURG.—Verum non opus est ut ea vox expungatur, modo scribatur in dativo casu δικαιοσύνη, hoc sensu: « Sed ejus, qui id donat, jubentis suppeditatione convenienter omnibus » ex justitia « adsit. » Sic paulo post, δικαιοσύνη νομοθετήσας.

(57) *Ἐπίσης*. Periodi notam, quæ in prioribus

φρονοῦντας, θηλάσας, ἄρσενας, ἐλευθέρους, δούλους. Ἄλλ' οὐδὲ τῶν ἀλόγων παρὰ τοῦτο ποιεῖται τι· πᾶσι δὲ ἐπίσης τοῖς ζώοις κοινὸν αὐτὸν ἐκχέας ἀνωθεν, ἀγαθοῖς τε καὶ φαύλοις, δικαιοσύνην ἐμπεδοῖ, μηδενὸς δυναμένου πλεῖον ἔχειν, μηδὲ ἀφαιρῆσθαι τὸν πλησίον, ἐν αὐτῷ τὸ κακίου φῶς διπλασιάσας ἔχη. Ἥλιος κοινὰς τροφὰς ζώοις ἅπασιν ἀνατέλλειν (55)· δικαιοσύνης τε τῆς κοινῆς ἅπασιν ἐπίσης δοθείσης· καὶ εἰς τὰ τοιαῦτα· βοῶν γένος ὁμοίως γίνεται ὡς αἰβόες, καὶ σῶν ὡς οἱ σύες, καὶ προβάτων ὡς τὰ πρόβατα, καὶ τὰ λοιπὰ πάντα· δικαιοσύνη γὰρ ἐν αὐτοῖς ἀναφαίνεται ἡ κοινότης. Ἐπειτα κατὰ κοινότητα πάντα ὁμοίως κατὰ γένος σπεύρεται· τροφή τε κοινή χαμαὶ νεμομένοις ἀνείται, πᾶσι τοῖς κτήνεσι, καὶ πᾶσιν ἐπίσης, οὐδενὶ νόμῳ κρατούμενη· τῇ δὲ παρὰ τοῦ διδόντος κελεύσαντος χορηγία συμφώνως ἅπασιν δικαιοσύνη παροῦσα (56). Ἄλλ' οὐδὲ τὰ τῆς γενέσεως νόμον ἔχει γεγραμμένον· μετεγράφη γὰρ ἂν· σπεύρουσι δὲ καὶ γεννῶσιν ἐπίσης, κοινωνίαν ὑπὸ δικαιοσύνης ἔμφυτον ἔχοντες· κοινή πᾶσιν ἐπίσης (57) ὀφθαλμὸν εἰς τὸ βλέπειν ὁ ποιητὴς τε καὶ πατήρ πάντων δικαιοσύνη νομοθετήσας τῇ παρ' αὐτοῦ παρέσχεν, οὐ διακρίνας θήλειαν ἄρῆενος, οὐ λογικὸν ἀλόγου, καὶ καθάπαξ οὐδενὸς οὐδέν· ἰσότητι δὲ καὶ κοινότητι μερίσας τὸ βλέπειν ὁμοίως ἐν κελεύματι πᾶσι κεχάρισται. Οἱ νόμοι δὲ, φησὶν, ἀνθρώπων ἀμαθίαν κολάζειν μὴ δυνάμενοι παρανομεῖν ἐδίδαξαν· ἡ γὰρ ἰδιότης τῶν νόμων, τὴν κοινωνίαν τοῦ θεοῦ νόμου κατέτεμεν καὶ παρατρώγει· μὴ συνείδεις τὸ τοῦ Ἀποστόλου ῥητὸν, λέγοντος « Διὰ νόμου τὴν ἀμαρτίαν ἔγνων (58)· » τὸ τ' ἐμὸν καὶ τὸ σὸν φησὶ διὰ τῶν νόμων παρεισελεθεῖν· μηκέτι (59) εἰς κοινότητα (κοινὰ τε γάρ) καρπούμενων, μήτε γῆν, μήτε κτήματα, ἀλλὰ μηδὲ γάμον· κοινή γὰρ ἅπασιν ἐποίησε τὰς ἀμπέλους, αἱ μὴ στρουθὸν, μήτε κλέπτειν ἀπαρνοῦνται· καὶ τὸν σῖτον οὕτως, καὶ τοὺς ἄλλους καρπούς. Ἡ δὲ κοινωνία παρανομηθεῖσα (60) καὶ τὰ τῆς ἰσότητος ἐγέννησε θρεμμάτων καὶ καρπῶν κλέπτειν. Κοινῇ τοίνυν ὁ Θεὸς ἅπαντα ἀνθρώπων ποιήσας, καὶ τὸ θῆλυ τῷ ἄρῆενι κοινῇ συναγαγὼν, καὶ πάνθ' ὁμοίως τὰ ζῶα κολλήσας, τὴν δικαιοσύνην ἀνέφηνεν, κοινωνίαν μετ' ἰσότητος. Οἱ δὲ γεγονότες οὕτω, τὴν συνάγουσαν κοινωνίαν, τὴν γένεσιν αὐτῶν ἀπηνήθησαν· καὶ φησὶν, εἰ μίαν ἀγόμενος (61) ἐχέτω,

editionibus post has voces occurrit, tollere visum est.

(58) *Μὴ συνείδεις... ἔγνων*. Hæc Clementis verba sunt. Respiciat autem Rom. iii, 20: Διὰ γὰρ νόμου ἐπίγνωσις ἀμαρτίας· vel Rom. vii, 7: Τὴν ἀμαρτίαν οὐκ ἔγνων εἰ μὴ διὰ νόμου.

(59) *Μηκέτι*. Priores editiones perperam hæc distingunt: μηκέτι εἰς κοινότητα· κοινὰ τε γὰρ καρπούμενων, μήτε. Est enim parentheticum illud, κοινὰ τε γάρ.

(60) *Παρανομηθεῖσα*. Hoc est, « legibus eversa. » Vult enim « leges » naturalem rerum omnium communionem injuste magnoque adeo hominum damno sustulisse. Sic paulo superius: Οἱ νόμοι... παρανομεῖν ἐδίδαξαν.

(61) *Εἰ μίαν ἀγ.* Melius fortasse, ὁ μίαν ἀγόμενος. SYLBURG.—Vel hæc si scribi et explicari

δυναμένων κοινωνεῖν ἀπάντων, ὡς περ ἀπέφηνε τὰ
 λιπὰ τῶν ζώων. » Ταῦτα εἰπὼν κατὰ λέξιν, πάλιν
 ὁμοίως αὐταῖς ταῖς λέξεσιν ἐπιφέρει. « Τὴν γὰρ
 ἐπιθυμίαν εὐτονον καὶ σφοδρότεραν ἐνεποίησε τοῖς
 ἄφροσιν εἰς τὴν τῶν γενῶν παραμονήν. ἦν οὔτε νό-
 μος, οὔτε ἔθος, οὔτε ἄλλο τι τῶν ἔντων ἀφανῆσαι δύ-
 νатаι. Θεοῦ γὰρ ἐστὶ δόγμα. » Καὶ πῶς ἔτι οὗτος
 ἐν τῷ καθ' ἡμᾶς ἐξετασθεῖν λόγῳ, ἀντικρυς καὶ τὸν
 νόμον καὶ τὸ Εὐαγγέλιον διὰ τούτων καθαιρῶν; Ὁ
 μὲν γὰρ φησιν. « Οὐ μοιχεύσεις. » τὸ δὲ, Πᾶς (62) ὁ
 προσβλέπων κατ' ἐπιθυμίαν, ἤδη ἐμοίχευσεν, » λέγει.
 τὸ γὰρ « Οὐκ ἐπιθυμήσεις, » πρὸς τοῦ νόμου λεγό-
 μενον, τὸν ἕνα δείκνυσι Θεόν, διὰ νόμου καὶ προφη-
 τῶν καὶ Εὐαγγελίου κηρυσσόμενον. λέγει γὰρ, « Οὐκ
 ἐπιθυμήσεις τῆς τοῦ πλησίον. » ὁ πλησίον δὲ οὐχ ὁ
 Ἰουδαῖος τῷ Ἰουδαίῳ. ἀδελφὸς γὰρ καὶ ταυτότης
 τοῦ Πνεύματος (65). λείπεται δὲ πλησίον τὸν ἄλλοε-
 θνή λέγειν. πῶς γὰρ οὐ πλησίον, ὁ οἷός τε κοινω-
 νῆσαι τοῦ Πνεύματος; Οὐ γὰρ μόνων Ἑβραίων,
 ἀλλὰ καὶ ἐθνῶν πατὴρ Ἀβραάμ (64). Εἰ δὲ ἡ μοιχευ-
 θεῖσα, καὶ ὁ εἰς αὐτὴν πορνεύσας θανάτῳ κολάζεται,
 δῆλον δὴ ποῦ τὴν ἐντολὴν τὴν λέγουσαν, « Οὐκ ἐπι-
 θυμήσεις τὴν γυναῖκα τοῦ πλησίον, » περὶ τῶν ἐθνῶν
 διαγορεύειν. ἵνα τις, κατὰ νόμον καὶ τῆς τοῦ πλη-
 σίον καὶ τῆς ἀδελφῆς ἀποσχόμενος, ἀντικρυς ἀκούσῃ
 παρὰ τοῦ Κυρίου. « Ἐγὼ δὲ λέγω, Οὐκ ἐπιθυμή-
 σεῖς. » Ἡ δὲ τοῦ « Ἐγὼ » μορίου προσθήκη προσ-
 εχαστέραν δείκνυσι τῆς ἐντολῆς τὴν ἐνέργειαν. Καὶ
 ἔτι θεομαχεῖ ὁ τε Καρποκράτης ὁ τ' Ἐπιφάνης ἐν
 αὐτῷ τῷ πολυθρῦλλῳ βιβλίῳ τῷ « Περὶ δικαιοσύ-
 νης » λέγων (65), ὡδέ πως ἐπιφέρει κατὰ λέξιν.
 « Ἐνθεν, ὡς γελοῖον εἰρηκότος τοῦ νομοθέτου, ῥῆμα
 τοῦτο ἀκουστέον, « Οὐκ ἐπιθυμήσεις, » πρὸς τὸ
 γελοϊότερον εἰπεῖν, « Τῶν τοῦ πλησίον. » αὐτὸς γὰρ
 ὁ τὴν ἐπιθυμίαν δοῦς, ὡς συνέχουσαν τὰ τῆς γενέ-
 σεως, ταύτην ἀφαιρεῖσθαι κελεύει, μηδεὶς αὐτὴν
 ἀφελῶν ζώου. τὸ δὲ « Τῆς » τοῦ πλησίον (66) « γυ-
 ναικὸς » ιδιότητα τὴν κοινωνίαν ἀναγκάζων, ἔτι
 γελοϊότερον εἶπεν. » Καὶ ταῦτα μὲν οἱ γενναῖοι Καρ-
 ποκρατιανοὶ δογματίζουσι. τούτους (67) φασὶ, καὶ

nem cum æqualitate. Qui autem sic nati sunt,
 communionem, quæ eorum conciliat generationem,
 abnegaverunt. Et dicit, si unam ducens habeat,
 cum omnium possint esse participes, sicut reliqua
 fecit animantia. » Hæc cum his verbis dixisset,
 subjungit rursus his verbis : « Intensam enim et
 vehementiorem ingeneravit masculis cupiditatem
 ad generum perpetuitatem, quam nec lex, nec mos,
 nec aliquid aliud potest abolere : est enim Dei de-
 cretum. » Et quomodo amplius hic in nostra exa-
 minetur oratione, cum legem et Evangelium per
 hæc aperte destruat? Illa enim dicit : « Non mœ-
 chaberis ». Hoc autem dicit : « Quicumque respicit
 ad concupiscentiam, jam mœchatus est^b. Illud
 enim : « Non concupisces^c, » quod a lege dicitur,
 ostendit unum esse Deum, qui prædicatur per le-
 gem et prophetas et Evangelium. Dicit enim : « Non
 concupisces uxorem proximi tui. » Proximus autem
 non est Judæus Judæo : frater enim est et eundem
 habet Spiritum; restat ergo, ut propinquum dicat
 eum qui est alterius gentis. Quomodo autem non
 propinquus, qui aptus est esse Spiritus particeps?
 Non solum enim Hebræorum, sed etiam gentium
 pater est Abraham. Si autem quæ est adulterata,
 et qui in eam fornicatus est, capite punitur^d: cla-
 rum est utique præceptum, quod dicit : « Non
 concupisces uxorem propinqui tui, » loqui de gen-
 tibus : ut cum quis secundum legem et ab uxore
 proximi et a sorore abstinerit, aperte audiat a
 Domino : « Ego autem dico, non concupisces. »
 Additio autem ✕ hujus particulæ, « ego, » majo-
 rem præcepti vim ostendit. Quod autem cum Deo
 bellum gerat Carpocrates, et Epiphanes etiam in
 eo, qui vulgo jactatur, libro *De justitia*, patet ex eo
 quod subjungit his verbis : « Hinc ut qui ridicu-
 lum dixerit, legislatoris hoc verbum audiendum
 est : « Non concupisces : » usque ad id, quod magis
 ridicule dicit : « Res proximi tui. » Ipse enim, qui
 dedit cupiditatem, ut quæ contineret generationem,
 jubet eam auferre, cum a nullo eam auferat ani-

✕ P. 514 ED. POTTER. ^a Exod. xx, 15. ^b Matth. v, 28. ^c Exod. xx, 17. ^d Deut. xxii, 22.

poterunt : ἀπηρνήθησαν, καὶ, φησὶν, εἰ μίαν ἀγ.
 ἔχη δ. « abnegaverunt, etiamsi, inquit, unam qui
 ducit habeat, cum omnes participes esse possint, ut
 reliqua animalia declarant. » Putavit enim hære-
 ticus ille matrimonium naturali κοινωνία repugnare.
 Vel forte aliquid excidit.

(62) Πᾶς. Matth. v, 28. Ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν,
 ὅτι πᾶς ὁ βλέπων γυναῖκα πρὸς τὸ ἐπιθυμῆσαι αὐ-
 τῆς ἤδη ἐμοίχευσεν αὐτήν.

(65) Ταυτότης τοῦ πν. Vid. supra p. 597 edit.
 Paris. LOWTH.

(64) Ἐθνῶν πατὴρ Ἀβραάμ. Nempe secundum
 Biald Gal. iii, 7 : Γινώσκετε ἄρα, ὅτι οἱ ἐκ πίστεως,
 ὅσοι εἰσιν υἱοὶ Ἀβραάμ, et seq.

(65) Τῷ Περὶ δικ. λέγων. Melius fortasse, τῷ
 « Περὶ δικαιοσύνης λέγω » eo, inquam, qui De justitia
 inscriptus est. » SYLB.

(66) Τὸ δὲ, Τῆς τοῦ π. Hæc sententia sic seri-
 benda et explicanda videtur : Τὸ δὲ, Τῆς τοῦ πλη-
 σίου, γυναικὸς, εἰς ιδιότητα τὴν κοινωνίαν ἀναγκά-
 ζων, ἔτι γελοϊότερον εἶπεν. « Hæc autem verba,
 uxorem proximi tui, quibus communionem ad pro-

prietatem redigit, adhuc magis ridicule dixit. »

(67) Τούτους. Philastrius Brixiensis lib. *De hæ-
 resibus* : « Floriani, sive Carpocratiani, dicuntur
 negantes judicium et resurrectionem, Christum de
 Virgine natum non credentes, omnemque resur-
 rectionem in filiorum procreatione nefandi cætus
 existimantes consistere, ut in ecclesia sua post oc-
 casum solis lucernis extinctis misceri cum mulier-
 culis non dubitaverint, legis præceptum implere
 putantes : *Nascimini et multiplicamini*, Judaismo
 potius et paganitati parere nefandæ, quam Chri-
 stianæ veritati acquiescere properantes. » Theodo-
 retus lib. i *De fabul. hæretic.*, non ipsi Carpocrati,
 sed ejus discipulo attribuit : Οὗτος προφανῶς λαχνεύ-
 ει τῷ Καρποκράτῳ προστέθηκε δόγμασι. Κοινὰς
 γὰρ εἶναι τὰς γυναῖκας ἐνομοθέτησεν. Οὐ δὲ χάριν
 οὐκ ἐν τοῖς κοιναῖς δειπνοῖς μόνον τὸ λυχνιαῖον φῶς
 ἐκποδῶν ποιούμενοι, ἥπερ ἂν ἕκαστος ἐπέτυχε συνε-
 μίγνυτο. « Is aperte et palam scortari adjecit de-
 cretis Carpocratis. Mulieres enim esse communes
 constituit. Quamobrem non solum in conviviiis pu-
 blicis, candelæ lumine paulo longius remoto, in

mali. Illud autem : « Uxorem proximi tui, » quo communionem cogit ad proprietatem, dixit adhuc magis ridicule. » **185** Et hæc quidem dogmata constituunt egregii Carpocratiani. Hos dicunt et aliquos alios similium malorum æmulatores, ad cœnas convenientes (neque enim dixerim « agapen » eorum congressionem) viros simul et mulieres, postquam cibis venerem excitantibus se expleverint, lumine amoto, quod eorum fornicatoriam hanc justitiam pudore afficiebat, aversa lucerna, coire quomodo velint, et cum quibus velint : meditato autem in ejusmodi « agape » communionem, interdum jam, a quibus velint mulieribus exigere Carpocratæ (divinæ enim nefas est dicere) legis obedientiam. Has leges, ut sentio, ferre oportuit Carpocratem canum et suum et hircorum libidinibus. Mihi autem videtur, Platonem quoque male intellexisse, in *Republica* dicentem, oportere esse communes omnium uxores : ut qui diceret eas quidem, quæ nondum nupserant, esse communes eorum, qui essent petituri, quemadmodum

✱ P. 515 ED. POTTER, 451 ED. PARIS.

quæcumque inciderat, cum ea unusquisque coibat. » Sic interpres : at illud de lumine sic vertendum est, « candelæ lumine e medio sublato : » Clemens enim, unde id sumpsit Theodoretus, ait, φῶς ἐκποδῶν ποιησαμένους τῆ τοῦ λύχνου περιτροπῆ, « cum lumen eversione lucernæ sustulerint. » Id objectum olim ab ethnicis fuit Christianis. Unde illa Tertulliani in *Apologetico*, cap. 7 : « Dicimur sceleratissimi de sacramento infanticidii, et pabulo crudæ, et post convivium incesto, quod eversores luminum canes, lenones scilicet, tenebrarum et libidinum impiarum inverecundiam procurrent. » Item 9 : « Præterea candelabra, et lucernæ et canes aliqui, et offulse, quæ illos ad eversionem luminum extendant. » Minucius Felix, *Octavio* : « Ad epulas solempni die cocunt, cum omnibus liberis, sororibus, matribus, sexus omnis homines et omnis ætatis. Illic post multas epulas, ubi convivium caluit, et incestæ libidinis fervor exarsit, canis, qui candelabro nexus est, jactu offulæ ultra spatium lineæ, qua vinctus est, ad impetum et saltum provocatur. Sic everso et extincto conscio lumine, impudentibus tenebris nexus infandæ cupiditatis involvunt. » COLLECT. — Tertullianus *De anima*, c. 53 : « Carpocrates pariter magus, pariter fornicarius. » Conf. Augustinus *De hæres.*, cap. 7.

(68) Κακῶν. Convenientius κακιῶν, « vitiorum, improbitatum. » SYLBURG.

(69) Κυπρίση. Rectius fortasse κυπρίσει, quæ tamen lectio ad sequens magis quam ad præcedens membrum pertinet. SYLBURG. — Non possum negare, quin aliquantulum me exercuerit hic locus. Nam doctissimum Sylburg. ne assequor quidem, Carpocrates, quem in libro *De anima* fornicarium Tertullianus vocat, in abominandum, inquit auctor, usum, καὶ ἀθεμιτουργίαν illam suam, falso nomine dicam instituerat ἀγάπην, si sic appellandus sit turpissimus et in turpissimum fœdissimumque finem institutus conventus. In eo quippe, qui convenerant, corpus saginabant, non alia de causa, quam ut vim libidinis intenderent, quam postea promiscue, extincto lumine, explebant. Cibos et potum excitare libidinem, nemo nescit. Unde eleganter noster libro *Pædagogici* secundo cap. 4, ἐδέσματα πησχητιῶντα vocat, quæ aut nimia sunt, aut nimis delicata : ✱ Menander comicus, βνητιῶντα βρώματα. Plane eodem modo hic vocavit fœdum illum Carpocratitarum luxum et saturitatem, κυπρίσησαν

Α τινας ἄλλους ζητῶντας τῶν ὁμοίων κακῶν (68), εἰς τὰ δεῖπνα ἀθροισμένους. (οὐ γὰρ « ἀγάπην » εἶποιμ' ἂν ἔγωγε τὴν συνέλευσιν αὐτῶν.) ἄνδρας ὁμοῦ καὶ γυναῖκας, μετὰ δὴ τὸ κορεσθῆναι ἐν πλησμονῇ τῆ κυπρίση (69) φασί, τὸ καταισχύονον αὐτῶν τὴν πορνικὴν ταύτην δικαιοσύνην, ἐκποδῶν ποιησαμένους φῶς τῆ τοῦ λύχνου περιτροπῆ, μίγνυσθαι, ὅπως ἐθέλοισιν, αἷς βούλοιντο. μελετήσαντας δὲ ἐν τοιαύτῃ « ἀγάπῃ » τὴν κοινωνίαν, μεθ' ἡμέραν ἤδη παρ' ὧν ἂν ἐθελήσωσι γυναικῶν ἀπαιτεῖν τὴν τοῦ Καρποκρατείου (οὐ γὰρ θέμις εἰπεῖν θεοῦ) νόμου ὑπακοήν. Τοιαῦτα δὲ οἶμαι, ταῖς κυνῶν καὶ συῶν καὶ τράγων λαχνείαις νομιθετεῖν τὸν Καρποκράτην ἔδει. Δοκεῖ δέ μοι καὶ τοῦ Πλάτωνος παρακηροῦναί ἐν τῇ « Πολιτείᾳ » φημένον, κοινὰς (70) εἶναι τὰς γυναῖκας πάντων. κοινὰς μὲν τὰς πρὸ τοῦ γάμου, τῶν αἰτεῖσθαι μελλόντων, καθάπερ καὶ τὸ θέατρον κοινὸν τῶν θεωμένων, φάσκοντος. τοῦ προκαταλαβόντος δὲ ἐκάστην ἐκάστου εἶναι, καὶ οὐκ ἔτι κοινήν τὴν γεγαμημένην. Ἐάνθος δὲ ἐν τοῖς ἐπιγραφομένοις « Μαγικοῖς, Μίγνυνται δὲ, » φησίν, « οἱ μάγοι μητράσι καὶ θυγατράσι (71) » καὶ

πλησμονήν, « subantem 'satietaem, » quæ ad venerem libidinemque impellit. Præclare Euripides : *Ἐν πλησμονοῦντι Κύπρις, ἐν πεινῶντι δ' οὐ.*

Scribe totum locum hoc modo : Οὐ γὰρ ἀγάπην εἶποιμ' ἂν ἔγωγε τὴν συνέλευσιν αὐτῶν. ἄνδρας ὁμοῦ καὶ γυναῖκας, μετὰ δὴ τὸ κορεσθῆναι ἐν πλησμονῇ τῆ κυπρίση φασί, τὸ καταισχύονον αὐτῶν τὴν πορνικὴν ταύτην δικαιοσύνην, etc. HEINSIUS.

C (70) Κοινὰς. In lib. v *De repub.*, p. 655, Plato lege sancienda esse putat, τὰς γυναῖκας τῶν ἀνδρῶν πάντων πάσας εἶναι κοινὰς, ἰδίᾳ δὲ μηδενὶ μηδεμίαν σπουδαῖν. καὶ τοὺς παῖδας αὐ κοινούς, καὶ μήτε γονεᾶ ἐκγονον εἰδέναί τὴν αὐτοῦ, μήτε παῖδα γονεᾶ. « ut mulierum virorum omnium omnes sint communes, nullaque privatim habitet cum aliquo : ac rursus ut sint liberi communes, neque pater filium suum, neque filius patrem agnoscat. » Diogenes Laertius in *Zenone*, lib. vii, segm. 151, Stoicorum dogmata describens, hæc dicit : Ἀρέσκει δὲ αὐτοῖς καὶ κοινὰς εἶναι τὰς γυναῖκας δεῖν παρὰ τοῖς σοφοῖς, ὥστε τὸν ἐντυχόντα τῇ ἐντυχούσῃ χρῆσθαι, καθά φησι Ζήνων ἐν τῇ « Πολιτείᾳ, » καὶ Χρυσίππος ἐν τῷ « Περὶ πολιτείας, » ἀλλὰ τε καὶ Διογένης ὁ Κυνικός, καὶ Πλάτων. « Placet item illis, uxores quasque communes esse oportere apud sapientes, ut quilibet cum ea congregiatur, quæ sibi occurrit : ut ait Zeno in *Republica*, Chrysippus item in libro *de Republica*, Diogene item Cynico et Platone hujus rei auctoribus. » Falsus Clemens *Recoquit.* lib. x, cap. 5 : « Communis enim usus omnium quæ sunt in hoc mundo, omnibus esse hominibus debuit ; sed per iniquitatem alius hoc suum dicit esse, alius illud ; et sic inter mortales divisio facta est. Denique, Græcorum quidam sapientissimus hæc ita sciens esse, ait : « Communia debere esse amicorum omnia ; » in omnibus autem sunt sine dubio et conjuges, etc. » Ubi Cl. Cotelerius hæc adnotavit : « Græcorum quidam sapientissimus : Socrates apud Platonem in opere *De republica*. Quos ideo arguunt plurimi, defendere vero conantur alii ; ut discere est ex lectione Clementis Alexandrini *Strom.* iii ; Ariani in *Epictet.* lib. ii, c. 4 ; Luciani in *Fugitivis* ; Eusebii *Præparat. evang.* lib. xiii, cap. 19 ; Theodoretii sermone *De legibus*, ac Nectæ Choniatae lib. iv *Thesauri*, cap. 10. »

(71) Μητράσι καὶ θυγ. Conf. quæ superius dixit auctor *Pædag.* lib. i, cap. 7, et quæ ibi adnotata

ἀδελφαῖς μίγνυσθαι θεμιτὸν εἶναι, κοινὰς τε εἶναι τὰς γυναῖκας, οὐ βία καὶ λάθρα, ἀλλὰ συναινούντων ἀμφοτέρων, ὅταν θέλη γῆμαι ὁ ἕτερος τῆν τοῦ ἐτέρου. » Ἐπὶ τούτων οἶμαι καὶ τῶν ὁμοίων αἰρέσεων προφητικῶς Ἰούδαν ἐν τῇ ἐπιστολῇ εἰρηκέναι : « Ὁμοίως μέντοι καὶ οὗτοι ἐνουπνιαζόμενοι » (ὁ γὰρ ὕπαρ, τῇ ἀληθείᾳ ἐπιβάλλουσιν (72)·) ἕως, « Καὶ τὸ στόμα αὐτῶν λαλεῖ ὑπέρογκα. »

ducere uxorem alterius. » De his et similibus hæresibus existimo Judam propheticè dixisse in epistola : « Similiter quidem hi quoque somniantes » (non enim vigilantes ad veritatem se applicant), usque ad illud : « Et os eorum loquitur superba ». »

CAPUT III.

Quatenus Plato aliique e veteribus præverint Marcionitis aliisque hæreticis, qui a nuptiis ideo abstinent quia creaturam malam existimant et nasci homines in pœnam opinantur.

Ἦδη δὲ εἰ αὐτός τε ὁ Πλάτων καὶ οἱ Πυθαγό- B ρεῖοι (73), καθάπερ οὖν ὕστερον καὶ οἱ ἀπὸ Μαρκίωνος, κακὴν τὴν γένεσιν ὑπειλήφεσαν, πολλοῦ γε ἔδει κοινὰς αὐτὸν ὑποτίθεσθαι τὰς γυναῖκας. Ἄλλ' οἱ μὲν ἀπὸ Μαρκίωνος φύσιν κακὴν ἐκ τε ὕλης κακῆς καὶ ἐκ δικαίου γενομένην Δημιουργοῦ (74)· ὧ δὲ λόγῳ μὴ βουλόμενοι τὸν κόσμον τὸν ὑπὸ τοῦ Δημιουργοῦ γενο- μενον συμπληροῦν, ἀπέχεσθαι γάμου (75) βούλονται, ἀντιτασσόμενοι τῷ ποιητῇ τῷ σφῶν, καὶ σπεύδοντες πρὸς τὸν κεκληκότεν ἀγαθόν, ἀλλ' οὐ τὸν, ὡς φασί, θεόν ἐν ἄλλῳ τρόπῳ· ὅθεν οὐδὲν ἴδιον καταλιπεῖν ἐν- ταῦθα βουλόμενοι, οὐ τῇ προαιρέσει γίνονται ἐγκρα- τεῖς, τῇ δὲ πρὸς τὸν πεποιηκότεν ἔχθρα, μὴ βουλόμε-

« Jud. 8-17.

sunt. Tertullianus in *Apologetica* : « Persas cum suis C matribus misceri Ctesias refert. » Eadem dicit *Ad nation. lib. 1, cap. 16. Clementis Recog. lib. ix, cap. 20* : « Mos apud Persas, matres accipere in conjugium, et sorores, et filias. » Origenes *Contra Celsum lib. v, pag. 248* : « Οἱ Περσῶν μὴ κωλύοντες γα- μεῖσθαι τοῖς παισὶ τὰς μητέρας, μηδὲ ὑπὸ τῶν πατέρων τὰς ἐαυτῶν θυγατέρας. » *Leges Persarum non arcetes nec matres a filiorum, nec patres a filiarum connubio.* » Minucius *Octavio* : « Jus est apud Persas misceri cum matribus. » *Conf. Tatianus Orat. contra Græcos, Q. Curtius lib. iv; Chrysostomus De virgin.; Julianus apud Cyrill. lib. iv, alii- que plurimi.*

(72) Ὁ γὰρ ὕπαρ, τῇ ἀληθείᾳ ἐπιβάλλουσιν. Hæc verba Clementis sunt, non Judæ apostoli : et transiit Clemens ab apostoli versu 8 usque ad 17. *Sylberg.*—Apud S. Judam v. 8 : « Ὁμοίως μέντοι καὶ οὗτοι ἐνουπνιαζόμενοι σάρκα μὲν μαινοῦσι. Latina Vulg. : « Similiter et hi carnem quidem maculant. » Vox tamen ἐνουπνιαζόμενοι, « somniantes, » legitima est : sic enim citat hunc locum Epiphanius contra Gnosticos, hæresi 26 : Οὐκ εἶπε δὲ ὁ μακάριος Ἰούδας περὶ ἐνουπνιαζομένων ἐν σώμασιν. Εὐθύς γὰρ ἐπιφέ- ρει καὶ δεῖκνυσι, ὅτι περὶ τῶν ἐνουπνιαζομένων λέγει, τῶν λαλούντων ὡς δι' ὄνειράτων τὰ αὐτῶν ῥήματα, καὶ οὐκ ἀνανήψει γρηγορήσεως λογισμῶν. « Non dixit autem beatus Judas de his qui somniant in corporibus ; statim enim infert, ac ostendit, quod de somniantibus dicit, qui loquuntur velut per somnia verba sua, et non per sobrietatem vigilantis rationis. » Hervetus correxisse videtur οὐ γὰρ ὕπαρ, et fortasse vertere debuit, « neque enim vigilantes ad veritatem se applicant, » usque ad illud : « Et os eorum loquetur superba, » v. 16 ; sic enim legitur in ple- nisque Vulgatæ Latinæ editionibus. Vide *OEcumenium et Theophylactum. COLLECT.*

(73) Πυθαγόρειοι. Pythagoras, teste Laertio lib. viii, seg. 9, ἐρωτηθεὶς, πότε δεῖ πλησιάζειν, Ὅτι

A theatrum quoque est commune spectatorum ; esse autem unamquamque uniusenjusque qui præoccu- passet, et non amplius communem esse eam quæ nupsisset. Xanthus autem in iis, quæ scribuntur *Magica* : « Coeunt autem, » inquit, « magi cum matribus et filiabus : et fas esse aiunt coire cum sororibus, et communes esse uxores, non vi et clam, sed utrisque consentientibus, cum velit alter

B Jam vero si et ipse Plato et Pythagorei, sicut etiam postea Marcionitæ, malam existimarunt esse generationem, longe absuit, ut communes ipse poneret uxores. Sed Marcionitæ quidem dicunt malam esse naturam, ex mala materia, et a justo factam opifi- ce ac Creatore. Qua quidem ratione nolentes implere mundum, qui factus est a Creatore, volunt absti- nere a nuptiis, resistentes suo Creatori, et conten- dentes ad bonum, qui vocavit : sed non ad eum, qui, ut dicunt, Deus est diversis moribus præditus. Unde cum nihil hic velint relinquere proprium, non sunt ex destinato animi proposito continentes, sed propter odium conceptum adversum eum, qui crea-

C βούλει γενέσθαι στυτοῦ ἀσθενέστερος, εἶπεν, « inter- rogatus, quando esset concumbendum, Tunc, in- quit, cum teipso fieri infirmior vis. » Nec unquam est deprehensus οὔτε διαχωρῶν, οὔτε ἀφροδισιάζων, οὔτε μεθύσθεις : « vel exonerans alvum, vel Veneri operam dans, vel ebrius ; » ut idem auctor refert, libri jam dicti seg. 19. Stobæus serm. 15 hæc de eo memorat : Πυθαγόρας παρηγγύα, μὴ πυκνὰ τὸν ἀν- θρωπον ἀπὸ τοῦ ἀνθρώπου· μὴ δεῖν συνεχῶς ἀφρο- δισιάζειν αἰνιττόμενος. « Pythagoras admonerat : Ne sæpe hominem ab homine : hoc ænigmate frequenti venereorum usu interdicens. » Quæ vero hæc de re Platonis sententia fuerit, ex verbis ejus quæ paulo infra adducet Clemens, patebit.

(74) Δικαίου γ. Δημιουργοῦ. Legendum procul dubio, κακοῦ γ. Δημιουργοῦ. *Lowth.*—Sed nil mutan- dum : nam Marcion Deum ἀγαθόν, bonum ac facilem, opposuit Deo δικαίῳ, justo, rigido ac immiti, quem mundi creatorem esse docuit. Theodoretus *Hæret. fab. lib. 1, c. 24, p. 210*, refert eum duos deos statuisset, quorum τὸν μὲν ἐκάλεσεν ἀγαθόν τε καὶ ἀγνωστον, ὃν καὶ πατέρα προσεγγόρευσε τοῦ Κυρίου· τὸν δὲ δημιουργόν τε καὶ δικαίον, ὃν καὶ πονη- ρὸν ὠνόμαζε : « alterum quidem bonum et incogni- tum dixit, quem et Domini patrem appellavit : alte- rum creatorem et justum, quem et malum appella- vit. Dein de eodem addit : Καὶ πρὸς τούτοις τὴν ὕλην κακὴν τε οὔσαν, καὶ ὑπ' ἄλλῳ κακῷ τελοῦσαν· τὸν δὲ δημιουργόν. . . τὴν ὕλην λαβεῖν τε, καὶ ἐκ ταύτης δημιουργῆσαι τὰ σύμπαντα. » Et præter hæc mate- riam statuit, quæ mala sit, et alii malo subsit : Crea- torem autem materiam accepisse, ex eaque omnia creasse.

(75) Ἀπέχεσθαι γάμου. Irenæus lib. 1, cap. 54, pag. 106 de Tatiano ait : Τὸν γάμον τε φθορὰν καὶ πορνείαν, παραπλησίως Μαρκίωνι καὶ Σατορνίνῳ, ἀναγορεύσας. « Nuptias autem corruptelas et forni- cationes, similiter ut Marcion et Saturninus, appel- lat

vit, nolentes iis uti, quæ ab ipso sunt creata. Sed hi quidem, qui propter impium, quod cum Deo gerunt, bellum, emoti sunt ab iis cogitationibus, quæ sunt secundum naturam, Dei longanimitatem contemnentem et benignitatem, etsi nolunt uxorem ducere, cibis tamen utuntur creatis, et aerem respirant Creatoris, ut qui et ejus sint opera, et in iis, quæ sunt ejus, permaneant, et inauditam ac novam quendam, ut aiunt, annuntiatam audiunt cognitionem, etiamsi hoc quoque nomine mundi Domino deberent agere gratias, quod hic acceperint Evangelium. Sed adversus eos quidem, cum de principiis tractabimus, accuratissime disseremus. Philosophi autem, quorum mentionem fecimus, a quibus cum malam esse generationem impie didicissent Marcionite, tanquam suo dogmate gloriantur, non eam volunt esse natura malam, sed anima, quæ veritatem divulgavit. Animam enim, quam esse divinam fatentur, in hunc mundum deducunt, tanquam in locum supplicii. Oportet autem animas in corpus immissas expiari ex eorum sententia. Non convenit autem amplius hoc dogma Marcionistis, sed iis, qui censent in corpora intrudi, et iis alligari, et quasi ex vase in vas aliud transfundi animas. Adversus quos fuerit aliud dicendi tempus, quando de anima tractabimus. Videtur itaque Heraclitus maledictis insequi generationem: « Quoniam autem, » inquit, « nati volunt vivere, et mortes habere, vel potius quiescere; filios quoque relinquunt, ut mortes fiant. » Clarum est autem cum eo convenire Empedoclem quoque dicentem:

Deflexi et luxi, insolitum cernens miser orbem.

✠ P. 516 ED. POTTER, 451-452 ED. PARIS.

(76) *Τῆς μακροθυμίας.* Respicit Rom. II, 4: Ἡ τοῦ πλοῦτου τῆς χρηστότητος αὐτοῦ, καὶ τῆς ἀνοχῆς, καὶ τῆς μακροθυμίας καταφρονεῖς;

(77) *Τροφαῖς χρωῖνται.* De seneca quodam Marcionita hæc refert Theodoretus, libri superius memorati p. 211: Οἶδα δὲ τούτων ἓνα τινὰ πρεσβύτερον ἐνεγκοντούτην, ὃς, ἔωθεν ἀνιστάμενος, τῷ τοῦ πνεύματος περιπτώματι τὸ οἰκεῖον ἀπέπιπτε πρόσωπον, καὶ τὴν αἰτίαν ἐρωτηθεὶς, ἔφησεν, ὡς οὐ βούλεται δευθῆναι τοῦ Δημιουργοῦ, καὶ ὕδωρ ἐκ τῶν ἐκείνου ποταμῶν λαβεῖν. Τῶν δὲ παρόντων εἰρηκότων, Ἡὼς σὺν ἐσθίεις, καὶ πίνεις, καὶ περιβάλλῃ, καὶ καθεύθεις, καὶ τὰ νομιζόμενα ἐπιτελεῖς μυστήρια: ὑπολαβὼν, ἐξ ἀνάγκης εἶπε τούτο ποιεῖν, διὰ τὸ ἐτέρως μήτε ζῆν δύνασθαι, μήτε τελεῖν τὰ μυστήρια. « Novi autem ex his (Marcionitis) senem quendam nonagenarium, qui mane cum surgeret, spiriti excremento faciem suam lavabat; causamque rogatus, respondit, se nolle opus habere Creatore, nec aquam quæ ex illius operibus est, usurpare. Cum autem dicerent, qui aderant: Quomodo ergo comedis et bibis, et vestiri, et dormire, et solita mysteria peragis? respondens necessitate adactum id se facere dixit, quod nec vivere aliter possit, nec mysteria celebrare.

(78) *Κολαστήριον.* De illo, quod mundus hic sit animarum κολαστήριον, agit etiam Athenæus lib. IV, p. 79. De Marcionis autem hæresi prolixè, ut et de aliis, Epiphanius Panario. II. De animarum e corporibus in corpora transfusione Pythagorica meminit etiam Seneca, epist. 108. SYLBERG.

(79) *Ἐνσωματοῦσθαι.* Conf. Strom. IV, pag. 507, Strom. VI, p. 615, edit. Paris.

(80) *Μεταγγίζεσθαι.* Sic transfundi animas Se-

νοι χρῆσθαι τοῖς ὑπὲρ αὐτοῦ κτισθεῖσιν. Ἄλλ' οὗτοι γε, ἀσεβεῖ θεομαχία τῶν κατὰ φύσιν ἐκστάντες λογισμῶν, τῆς μακροθυμίας (76) καὶ χρηστότητος τοῦ θεοῦ καταφρονοῦντες, εἰ καὶ μὴ γαρμῖν ἐθέλουσι, ἀλλὰ τροφαῖς χρωῖνται (77) ταῖς κτισταῖς, καὶ τὸν ἀέρα τοῦ Δημιουργοῦ ἀναπνεύουσιν, αὐτοῦ τε ὄντες ἔργα καὶ ἐν τοῖς αὐτοῦ καταμένοντες, τὴν τε ξένην, ὡς φασί, γινῶσιν εὐαγγελίζονται, κἂν κατὰ τοῦτο χάριν ἐγνωκέναι τῷ Κυρίῳ τοῦ κόσμου ὀφείλοντες, καθ' ἑνταῦθα εὐαγγελίσθησαν. Ἄλλὰ πρὸς μὲν τούτους, ὁπόταν τὸν περὶ ἀρχῶν διαλαμβάνωμεν λόγον, ἀκριβέστατα διαλεξόμεθα· οἱ φιλόσοφοι δὲ ὧν ἐμνήσθημεν, παρ' ὧν τὴν γένεσιν κακὴν εἶναι ἀσεβῶς ἐκμαθόντες οἱ ἀπὸ Μαρκίωνος, καθάπερ ἰδίῳ δόγματι φρουράττονται, οὐ φύσει κακὴν βούλονται ταύτην εἶναι, ἀλλὰ τῇ ψυχῇ τῇ τὸ ἀληθὲς διαδόσῃ· κατάγουσι γὰρ ἐνταῦθα τὴν ψυχὴν, θεῖαν οὖσαν, καθάπερ εἰς κολαστήριον (78) τὸν κόσμον· ἀποκαθαίρεσθαι δὲ ταῖς ἐνσωματούμεναις ψυχαῖς προσέχει κατ' αὐτούς. Κάστιν τὸ δόγμα τοῦτο οὐ τοῖς ἀπὸ Μαρκίωνος ἔτι, τοῖς δὲ ἐνσωματοῦσθαι (79) καὶ μετενδεῖσθαι καὶ μεταγγίζεσθαι (80) τὰς ψυχὰς ἀξιοῦσιν οἰκεῖον· πρὸς οὓς ἄλλος ἂν εἴη καιρὸς λέγειν, ὁπρὶν ἂν περὶ ψυχῆς διαλαμβάνωμεν. Ἡράκλειτος γοῦν κακίζων φαίνεται τὴν γένεσιν· « Ἐπειδὴν, φησὶ, γενόμενοι (81) ζῶειν ἐθέλουσι, μῦρους τ' ἔχειν, μᾶλλον δὲ ἀναπαύεσθαι· καὶ παῖδας καταλείπουσι, μῦρους γενέσθαι. » Ἄλλος δὲ αὐτῷ συμφερόμενος καὶ Ἐμπεδοκλῆς, λέγων·

ut mortes fiant. » Clarum est autem cum eo convenire

C *Κλιῦσά τε καὶ κόκυσσα, ἰδῶν ἀσυνήθεα χῶρον.*

neca quoque dicit epist. 108, quasi e vase in vas, sic in corpus e corpore. Ejus μεταγγισμοῦ mentio etiam apud Epiphanius in Simone Mago. SYLBERG. in *Indice Græco*.—Μετεμψύχωσιν illam Pythagoricam μεταγγισμόν vocat Epiphanius pag. 5, παρὰ τὸ μεταγγίζεσθαι· ita enim legendum apud Clementem Alexand. in *Strom.*, non μετεγγίζεσθαι, quod interpretem fugit. Hæc adnotarat D. Hæschelius in Gregorium Nazianzenum. D. Augustinus lib. LVIII. Metangismontas etiam quosdam hereticos appellatos esse monet, quod Filium in Patre, ut vas in vase esse dicerent. De quibus loquens corrigendus est Philastrius libro *De hæresibus*, ubi legis μεταγνικαν pro μεταγγισμόν, post eum locum, ubi in Theodotum agit. Cæterum Tertullianus dogma de animabus in hunc mundum, tanquam in locum supplicii, deductis sic exagitat lib. *De anim.*, cap. 55: « Etiam cum iudici nomine vindicatur hoc dogma, quod animæ humanæ pro vita et meritis genera animalium sortiantur, jugulandæ quæque in occisionis et subigendæ quæque in famulatoriis, et fatigandæ in operariis; si demum antur, non ipsæ dispungentur, quæ merebuntur. » In eum locum Pamelus scribit alludere eum ad Platonem, qui in *Phædone*, et alibi non semel, ob merita bona vel mala affirmat detrudi animas in corpora læda aut prola, quem admodum etiam Clemens Alexand. lib. III *Strom.* B. Hieronym. epist. ad Avitum similem Origenis opinionem ex Platone desumptam dicit, quam latissime impugnat B. Cyrillus Alexand. lib. I, in illud Joannis: « Illuminat omnes homines. » COLLECT.

(81) *Γενόμενοι.* Hæc sic distingui poterint: γενόμενοι ζῶειν, ἐθέλουσι μῦρους τ' ἔχειν, μᾶλλον δὲ ἂν. : « nati ut vivant, malunt tamen mortem, aut

Καὶ ἔτι·

Ἐκ μὲν γὰρ ζῶων ἐτίθει νεκρὰ, εἶδε' (82) ἀμείβων.

Καὶ πάλιν·

ὦ πόποι! ἦ δειλὸν (83) θνητῶν γένος· ὦ δυσάν-
οίων ἐξ ἐρίδων ἐκ τε στοναγῶν ἐγένεσθε;

Λέγει δὲ καὶ ἡ Σίβυλλα·

Ἄνθρωποι θνητοὶ καὶ σάρκιοι, οὐδὲν ἐόντες·

Ὁμοίως τῷ γράφοντι ποιητῇ (84)·

οὐδὲν ἀκιδνότερον γαῖα τρέφει ἀνθρώποιο.

Καὶ μὴν καὶ Θεόγνις τὴν γένεσιν δείκνυσι κακὴν, ὧδέ
πῶς λέγων·

Πάντων (85) μὲν μὴ φῦναι ἐπιχθονίωσιν ἄρι-
στην·

Μηδ' ἐσορᾶν (86) αὐγὰς ὀξέος ἡέλιου·

Φύρτα δ', ὕπῳ ὠκιστα πύλας αἰδαο περῆσαι (87).

Ἀκόλουθα δ' αὐτοῖς καὶ ὁ τῆς τραγωδίας ποιητῆς
Εὐριπίδης γράφει·

Ἐδεῖ (88) γὰρ ἡμᾶς, σύλλογον ποιουμένους,
τὴν φύρτα (89) θρηγεῖν, εἰς ὅσ' ἔρχεται κακά·
τίς δ' αὖ θανάτῳ καὶ πόρων πεπινυμένον,
λαίροντας, ἐύφημοῦντας ἐκπέμπειν δόμων.

Καὶ αὖθις τὰ ὅμοια οὕτως ἐρεῖ (90)·

τίς δ' οἶδεν (91), εἰ τὸ ζῆν μὲν ἐστὶ καθαρεῖν,
τὸ καθαρεῖν δὲ τὸ ζῆν (92);

✠ P. 517 ED. POTTER.

potius requiem a malis, habere. »

(82) *Εἶδε'*. Cum formam tantum mutari dicit Em-
pedocles, intelligit τὴν γένεσιν ἐκ τῆς ἀλλοιώσεως, C
non ἐκ τῆς μεταβολῆς, fieri, inquit Jos. Scaliger.
SYLBURG. ἡ δὲ habet edit. Florent.

(83) *Ἡ δειλόν*. Rectius forte ἄ δειλόν: itemque
μοχ, ὦ δυσάνομβον. Si quis tamen ὦ malit in utro-
que membro, per me licet. SYLBURG.

(84) *Ποιητῇ*. Poetae versus est *Odyss.* Σ. SYLB.

(85) *Πάντων*. Hi versus exstant inter gnomas
Theognidis, vers. 425, item apud Stobæum, serm.
119. Eisdem, ut etiam ea quæ ex Euripide et He-
rodoto mox sequuntur, Theodoretus transtulit in
θεραπευτ. ε', p. 544. Porro ἀρχὴν pro πάντων
habet Stobæus.

(86) *Ἐσορᾶν*. Ἐσιδεῖν Theog., Stob.

(87) *Περῆσαι*. Sylburgius, quem reliqui editores
seculi sunt, hunc pentametrum e Theognide adje-
cit:

Καὶ κεῖσθαι πολλὴν γῆν ἐπαμνησάμενον.

Tellure et multa condita membra tegi.

Quem cum nec auctoris sententia exigeret, nec Flo-
rentina editio, nec Theodoretus, qui Clementem se-
cutus est, agnosceret, non expunximus.

(88) *Ἐδεῖ*. Hæc tanquam e Sophoclis, seu Eu-
ripidis *Themistocle*, seu *Cresphonte* recitavit etiam,
præter Theodoretum, Stobæus serm. 119. Porro
ἐχρήν γὰρ Theodoret., ἐχρήν μὲν, Stobæus exhibet
pro ἔδει γὰρ. Conf. quæ conguessit Th. Gatakerus
Advers. miscel., cap. 10.

(89) *Φύρτα*. Ζῶντα, Stobæus.

(90) *Οὕτως ἐρεῖ*. H. ms. οὕτως ἐρεῖ, hic dicit.
SYLBURG.

(91) *τίς δ' οἶδεν*. Vide hæc eadem apud Theodo-
retum elegantius conversa lib. v *De curat. Græc.*
ἐχρήν γὰρ ἡμᾶς. Et apud Ciceronem lib. i *Tuscul.*
quæst., sub finem ex *Cresphonte*. Citantur a Stobæo
quoque lib. cxix. De laude mortis ex Euripidis *The-*
mistocle, sed a manuscripto abest nomen dramatis.
Illa porro, *Quis novit*, apud eundem manuscriptum

A Et amplius:

Mortua nam ex vivis fecit, species commutans.

Et rursus:

Hei mihi! quam infelix hominum genus atque mi-
sellum!

✠ *Litibus ex quantis prognati et planctibus estis?*

Dicit autem Sibylla quoque:

Mortales homines, caro qui tantum, et nihil estis;

Similiter atque poeta, qui scribit:

Haud homine infelix tellus mage quidquam alit alma.

Quin etiam Theognis malam ostendit esse genera-
tionem, dicens hoc modo:

Optima non nasci res est mortalibus agris,

Nec nitidi solis luce micante frui,

Extemplo aut natum portas invadere Ditis.

His autem consequentia scribit quoque Euripides,
poeta tragicus:

Nam nos decebat convenire publice, et
Deflere natum, quod tot ingreditur mala:
Ast mortuum, cuique jam quies data est,
Efferre lætis gratulationibus.

Et rursus similia sic dicit:

Quis novit, an vivere quidem siet mori,
Siet mori autem vivere?

Stobæum proferuntur e tragœdia *Phryxo*, ubi prius
carmen sic habet:

τίς δ' οἶδεν, εἰ ζῆν τοῦθ' ὁ κέκληται θανεῖν,
τὸ ζῆν δὲ θνήσκειν ἐστὶ; πλὴν ὁμως βροτῶν, etc.

Apud Diogenem vero Laertium in *Vita Pyrrhonis*
prius illud ita legitur, ut apud Clementem:

τίς δ' οἶδεν, εἰ τὸ ζῆν μὲν ἐστὶ καθαρεῖν,
τὸ καθαρεῖν δὲ ζῆν νομιζέται βροτοῖς;

Quis novit autem, an vivere hoc sit emori,
An emori hoc sit quod vocamus vivere?

Pindari locus, qui sequitur, numero 50 reperitur
inter ejus fragmenta, non in aliis operibus. COLLECT.

— Hæc ex Euripidis *Polyido* sumpta esse testatur
scholiastes ad ejus *Dippolyt.* vers. 192. Ἄλλ' ὅτι τοῦ
ζῆν. Ἐκ τοῦ ὀδυνηροῦ βίου στοχάζεται βελτίονα
εἶναι τὰ ἐν ἄδου τῶν ἐν γῆ, ὡς καὶ αὐτὸς ἐν *Πολυί-*
δῳ. τίς δ' οἶδεν, εἰ τὸ ζῆν μὲν ἐστὶ καθαρεῖν, τὸ
καθαρεῖν δὲ ζῆν; Eadem recitavit etiam Plato in
Gorgia, Diogenes Laertius in *Pyrrhone*, Sextus Em-
piricus *Pyrrhon. hypotypos.*, lib. iii, cap. 24; Ori-
genes *contra Celsum* lib. vii. Hinc lusus Aristophanis
in *Ranis*:

τίς οἶδεν, εἰ τὸ ζῆν μὲν ἐστὶ καθαρεῖν,
τὸ πνεῖν δὲ δειπνεῖν, καὶ τὸ καθεύδειν κώδιον;

Ubi conf. scholiastes Græcus. Lactantius lib. iii,
cap. 19: « Hinc nata est inepta illa sententia, Hanc
esse mortem, quam nos vitam putemus; illam vi-
tam, quam nos pro morte timeamus: ita primum
bonum esse non nasci; secundum citius mori. Quæ,
ut majoris sit auctoritatis, Sileno attribuitur. Cicerō
sic in *Consolatione*: Non nasci, inquit, longe opti-
mum, nec in hos scopulos incidere vitæ: proximum
autem, si natus sis, quamprimum tanquam ex in-
cendio effugere fortunæ. » Conf. Plutarchus in *Παρα-*
μυθητικῷ πρὸς Ἀπολλώνιον. Similia sunt, quæ
Stobæus, loco superius dicto, ex incerta Euripidis
tragœdia,

(92) *τὸ καθαρεῖν δὲ τὸ ζῆν*. Scribendum ex
Origene et Euripidis scholiaste, aliisque: *τὸ κατα-*
ρεῖν δὲ ζῆν, omisso posteriori articulo.

Item quod hi, videtur Herodotus quoque inducere dicentem Solonem : « O Cræse, quivis homo nihil est aliud quam calamitas. » Jam vero ejus de Cleobide et Bitone fabula plane nihil aliud vult, quam vituperare generationem, laudare autem mortem.

186 *Et qualis folii, est hominum generatio talis,* ait Homerus. Plato autem in *Cratylō*, Orpheo tribuit eum sermonem, quo anima puriori in corpore dicitur : « Nemp̄e corpus hoc animæ σῆμα, » *monumentum*, « quidam esse tradunt : quasi ipsa presenti in tempore sit sepulta : atque etiam quia anima per corpus σημαίνει, » *significat*, « quæcumque significare potest : ideo σῆμα jure vocari. Videtur mihi præterea Orpheus nomen hoc ob id potissimum imposuisse, quod anima in corpore hoc delictorum luat pœnas. » Operæ pretium est autem meminisse etiam eorum, quæ dicit Philolaus. Sic enim dicit hic Pythagoreus : « Testantur autem veteres quoque theologo et vates, ad luenda supplicia animam conjunctam esse corpori, et in eo tanquam in monumento esse sepultam. » Quin etiam Pindarus de iis, quæ sunt in Eleusine, mysteriis loquens, infert : « Beatus, qui cum illa sub terra viderit communia, novit quidem vitæ finem, novit autem datum Jovis imperium. » Et Plato similiter in *Phædone* non ve-

F. 518 ED. POTTER, 455 ED. PARIS.

tragoedia, alii ex ejusdem *Phryxo* recitant :

Τίς δ' οἶδεν, εἰ ζῆν τοῦθ', ὃ κέκληται θανεῖν,
Τὸ ζῆν δὲ θνήσκειν ἐστὶ;

Quis novit, an vivere sit, quod nos vocamus mori,
Mors autem vita?

Ubi prior versus hoc modo distingui et explicari debuit :

Τίς οἶδεν, εἰ ζῆν τοῦθ', ὃ κέκληται, θανεῖν;

Quis novit, an illud vivere, quod sic a nobis dicitur, mori sit?

(93) Πῶς ἄνθ. Πῶς ἐστὶ ἄνθρωπος συμφορῆ, inquit Solon apud Herodot. lib. 1, cap. 52. Συμφορῆ, Theodoro et loco superius dicto.

(94) Κλεόβιδος καὶ Βίτωνος. Hanc historiam evarrant Herodotus lib. 1, cap. 51, et Plutarchus *Consolat. ad Apollon.*, p. 109 edit. Paris., itemque Stoicæ serm. 1-9, pag. 603 : Κλεόβιδος καὶ Βίτων, Κυδίππης, τῆς μητρὸς αὐτῶν, δεξαμένης (scrib. εὐξαμένης) τῇ Ἡρᾷ δοῦναι τοῖς παισὶν ὅπερ ἂν εἴη κάλλιστον, ὅτι ἑαυτοὺς ὑποζεύξαντες, τὴν μητέρα εἰς τὸ ἕρπον ἀνήγαγον, τὸν βίον παραγοῖμα κατέστρεψαν. « Cleobis et Biton, cum ipsorum mater Cydippe Junonem rogasset, ut optimam rem filiis donaret, eo quod jugum ipsimet subeuntes matrem ad templum perduxissent, vitam statim finiverunt. » Dein in eorumdem laudem epigramma quoddam recitat.

(95) Οἷη περ. Homeri locus est *Iliad.* Σ, in cujus loci citatione Apollonii Rhodii scholiastes habet, Οἷη γάρ. A. SYLBURG. — Exstat autem Homeri versus in *H. Z.* v, 146.

(96) Καὶ γάρ. Hæc occurrunt in *Cratylō* Platonis, p. 275.

(97) Διότι τοῦτο. Rectius Plato, διότι αὖ τοῦτω. Ideo Lowihio visum est.

(98) Σημαίνει. Melius Plato, σημαίνει. Mox, δοκοῦσι μέντοι μοι μάλιστα, dein, δίκην διδοῦσης τῆς ψυχῆς, quod plenius est. Ibid.

(99) Σῆμα. Ad istam σώματος etymologiam alludunt etiam hæc Philonis pag. 41 : Ἡ ψυχὴ ὡς ἂν ἐν

Α Ταῦτόν δὲ τοῦτοις φαίνεται καὶ Ἡρόδοτος ποιῶν λέγοντα τὸν Σόλωνα : « Ὁ Κροῖσε, πῶς ἄνθρωπος (93) ἐστὶ συμφορῆ » καὶ ὁ μῦθος δὲ αὐτῷ σαφῶς ὁ περὶ τοῦ Κλεόβιδος καὶ Βίτωνος (94) οὐκ ἄλλο τι βούλεται ἄλλ' ἢ φέγειν μὲν τὴν γένεσιν, τὸν θάνατον δὲ ἐπαινεῖν.

Οἷη περ φύλλων γενεῇ, τοιήδε καὶ ἀνδρῶν (95), Ὅμηρος λέγει. Πλάτων δὲ ἐν « Κρατύλῳ » Ὅρσει τὸν λόγον ἀνατίθεισι, τὸν περὶ τοῦ κοιλᾶσθαι τὴν ψυχὴν ἐν τῷ σώματι : λέγει δὲ ὧδε : « Καὶ γάρ (96) σῆμα τινες φασὶν αὐτὴ εἶναι τῆς ψυχῆς, ὡς τεθαμμένης ἐν τῷ νῦν παρόντι καὶ διότι τοῦτο (97) σημαίνει, ἃ ἂν σημαίνει (98) ἡ ψυχὴ καὶ ταύτη σῆμα (99) ὁρθῶς καλεῖσθαι. Δοκοῦσι μέντοι μάλιστα θέσθαι οἱ ἀμφὶ Ὅρσει τοῦτο τὸ ὄνομα, ὡς δίκην διδοῦσης, ὅν δὲ ἕνεκα διδοῦσιν. » Ἄξιον δὲ καὶ τῆς Φιλόλαου λέξεως μνημονεῦσαι λέγει γάρ ὁ Πυθαγόρειος ὧδε : « Μαρτυροῦνται δὲ καὶ οἱ παλαιοὶ θεολόγοι τε καὶ μάντις, ὡς διὰ τινος τιμωρίας ἡ ψυχὴ (1) τῷ σώματι συνέξευκται, καὶ καθάπερ ἐν σώματι τοῦτω τέθλαται. » Ἄλλὰ καὶ Πίνδαρος, περὶ τῶν ἐν Ἐλευσίῃ μυστηρίων λέγων, ἐπιφέρει : « Ὀλβίος (2), ὅστις ἰδὼν ἐκεῖνα, κινᾷ εἰς ὑπὸ χθόνα (3) : οἶδεν μὲν βίου τελευτάν, οἶδεν δὲ Διὸς δοτὸν ἀρχάν (4). » Πλάτων τε ἀκολουθῶς ἐν « Φαίδωνι » οὐκ ὀκνεῖ γράφειν ὧδε πῶς : « Καὶ εἰ τὰς τελετὰς (5) δὲ ἡμῖν οὔτοι καταστήσαντες οὐκ

σῆματι τῷ σώματι ἐντεταμθευμένη. H. SYLBURG. — Theodoretus e Clemente hæc transtulit in *Θεραπευτ.* ε', pag. 544 : Τῷ τοι ὁ Πλάτων ἐν τῷ Κρατύλῳ τὸ σῶμα σῆμα κέκληκεν, ὡς ἐν τούτῳ τῆς ψυχῆς εἰσὲν τεθαμμένης. « Ideoque Plato in *Cratylō* (σῶμα) corpus (σῆμα) sepulcrum vocavit ; quasi anima in corpore sepulta sit. » Dein hæc addit : Σύμφωνα δὲ τούτων καὶ Φιλόλαος ὁ Πυθαγόρειος ἔφη : λέγει δὲ ὧδε. « His v. ro concordia Philolaus etiam Pythagoricus dixit his verbis, etc »

(1) Ἡ ψυχὴ. Ἡ ψυχὴ, Theodoret. et postea σῆματι pro σώματι, Dorica dialecto in communem versa

(2) Ὀλβίος. Hæc Pindari, et quæ iis e Platone subjuncta sunt, ad Eleusinia mysteria spectant ; quibus initiati magnam felicitatem post mortem consequenti esse creduntur. Quo pertinet Sapphoelis versus, quos recitat Plutarchus lib. *De audiendis poetis*, pag. 21 edit. Paris.

.... Ὡς τρισύλβιοι
Κεῖνοι βροτῶν, οἱ ταῦτα δερχθέντες τέλη,
Μίλλωσ' εἰς Ἄδου τοῖσδε γὰρ μόνοις ἐκεῖ
Ζῆν ἐστὶ, τοῖς δ' ἄλλοισι πάντ' ἐκεῖ κακᾶ.

.... Ter beati et amplius
Homines, quibus videre sacra huc contigit,
Priusquam ad Orcum venerint, solis ubi
His vivere datur, ceteris mala omnia.

(3) Κοινὰ εἰς ὑπὸ χθόνα. Forte rectius κοινᾶ εἰς ὑπὸ χθόνα, « communi » via, seu communi more, « sub terram it, » i. e. communi fato defungitur. SYLBURG. — Non satisfacit eruditissimus Sylburgius emendando Pindari loco, qui est περὶ τῶν ἐν Ἐλευσίῃ μυστηρίων, quem sic scribit, « Ὀλβίος, ὅστις, ἰδὼν ἐκεῖνα, κοιλαν εἰς ὑπὸ χθόνα. Heinsius.

(4) Διὸς δοτὸν ἀρχάν. Forte rectius compos. διδοῦσόν ἀρχάν, ut infra, p. 224. SYLBURG.

(5) Καὶ οἱ τὰς τελετὰς. Non pigebit integram Platonis locum descripsisse ex *Phædone*, p. 52 : Καὶ κινδυνεύουσι καὶ οἱ τὰς τελετὰς ἡμῖν οὔτοι καταστήσαντες οὐ φαῦλοί τινες εἶναι, ἀλλὰ τῷ ὄντι παλαιοὶ αὐ-

ἄλλοι, ἢ ἕως, ἢ Μετὰ θεῶν τε οἰκῆσαι. » Τί δὲ ὅταν λέγη, ἢ ἕως (6) ἂν τὸ σῶμα ἔχωμεν, καὶ συμπεφυρμένη (7) ἡμῶν ἢ ψυχὴ ἢ μετὰ τοιοῦτου κακοῦ, οὐ μήποτε κτησώμεθα ἐκεῖνο ἱκανῶς, οὐ ἐπιθυμούμεν; ἢ οὐχὶ αἰτίαν τῶν μεγίστων κακῶν τὴν γένεσιν αἰνίσσεται; Κὰν τῷ « Φαίδωνι (8) » ἐπιμαρτυρεῖ ἢ Κινδυνεύουσι γάρ, ὅσοι τυγχάνουσιν ὀρθῶς ἀπτόμενοι φιλοσοφίας, λεληθέναι τοὺς ἄλλους, ὅτι οὐδὲν ἄλλο αὐτοὶ ἐπιτηδεύουσιν ἢ ἀποθνήσκειν τε καὶ τεθνάναι. » Καὶ πάλιν, ἢ Οὐκοῦν (9) καὶ ἐνταῦθα ἢ τοῦ φιλοσόφου ψυχὴ μάλιστα ἀτιμάζει τὸ σῶμα, καὶ φεύγει ἀπ' αὐτοῦ· ζητεῖ δὲ αὐτὴ καθ' αὐτὴν γίνεσθαι (10). » Καὶ μῆτι συναθεῖ τῷ θεῷ Ἀποστόλω, λέγοντι· ἢ Ταλαίπωρος ἐγὼ ἄνθρωπος· τίς με ῥύσεται ἐκ τοῦ σώματος τοῦ θανάτου τούτου; ἢ εἰ μὴ τὴν ὁμοφροσύνην τῶν εἰς κακίαν ὑποσεσυρμένων ἢ σῶμα θανάτου ἢ τροπικῶς λέγει. Τὴν τε συνουσίαν, γενέσεως οὔσαν ἀρχὴν, καὶ πρὸ τοῦ Μαρκίωνος ἀποστρεφόμενος φαίνεται ἐν τῷ πρώτῳ τῆς « Πολιτείας » ὁ Πλάτων· ἐπαινῶν γάρ τὸ γῆρας (11), ἐπιφέρει, ἢ Ὅτι εὔλοθι (12) ὅτι ἔμοιγε ὅσον αἱ ἄλλαι αἱ κατὰ τὸ σῶμα ἡδοναὶ ἀπομαραίνονται, τοσοῦτον αὐξάνονται αἱ περὶ τοὺς λόγους ἐπιθυμίαι τε καὶ ἡδοναί· ἢ τῆς τε τῶν ἀφροδισίων χρήσεως ἐπιμνησθεῖς, ἢ Εὐφῆμει (13), ἄνθρωπε· ἀσμενέστατα μέντοι αὐτὸ ἀπέφυγον, ὡς περ λυττῶντά τινα καὶ ἄγριον δεσπότην ἀποφυγῶν. » Πάλιν δ' ἐν τῷ « Φαίδωνι, » τὴν γένεσιν κακίζων, γράφει· ἢ Ὁ μὲν οὖν ἐν (14) ἀπορρήτοις λεγόμενος περὶ αὐτῶν λόγος, ὡς ἐν τινι φρουρᾷ ἐσμὲν οἱ ἄνθρωποι. » Καὶ αὐθις, ἢ Οἱ δὲ (15) δὴ, ἂν δόξωσι διαφερόντως πρὸς τὸ ὁσίως βιώναι, οὗτοί εἰσιν, οἱ τῶνδε μὲν τῶν τόπων ἐν τῇ γῆ (16) ἐλευθερούμενοί τε καὶ ἀπαλλαστόμενοι, ὡς περ δεσμοτηρίων, ἂνω δὲ εἰς τὴν καθάραν οἰκῆσιν ἀφικνούμενοι. Ἄλλ' ὁμως οὕτως ἔχων, αἴσθηται (17) τῆς διοικήσεως καλῶς ἐχούσης, καὶ φη-

✠ P. 519 ED. POTTER, 433-434 ED. PARIS.

νίπασθαι, ἔτι ὅς ἂν ἀμύητος καὶ ἀτέλεστος εἰς ἄδου ἀρίκηται, ἐν βορβόρῳ κείσεται· ὁ δὲ καθααρμένος καὶ τετελεσμένος ἐκεῖσε ἀφικόμενος μετὰ θεῶν οἰκῆσει. ἢ Quamobrem hi, qui nobis mysteria constituerunt, minime contemnendi videntur, sed revera jamdudum occulte nos admonuere, quod quicumque non expiatus, neque initiatus migrabit ad inferos, is jacebit in luto: quicumque vero purgatus atque initiatus illuc accesserit, cum diis habitabit. » Deum addit, ἢ purgatos, sua sententia, non esse alios, quam qui recte sunt philosophati. » quos quidem superius dixerat, perpetuo ἢ meditari discessum a corpore. » Hinc autem apparet, quod apud Clementem pro οὐκ ἄλλο τι substituendum sit οὐ φαυλοί τινες, ἢ non contemnendi homines. »

(6) ἕως. Hæc etiam sumpta sunt ex Platōnis *Phædone*, p. 50.

(7) Συμπεφ. Συμπεφυρμένη ἢ ἡμῶν ἢ ψυχὴ μετὰ τοῦ τοιοῦτου κακοῦ, οὐ μήποτε κτησώμεθα ἐκεῖνο ἱκανῶς, οὐ ἐπιθυμούμεν.

(8) Κὰν τῷ Φαίδωνι. A. mavult καὶ τῷ αὐτῷ Φαίδωνι, quia jam aliquoties ex hoc dialogo citata testimonia. SYLBERG. — Occurrit autem hic locus in *Phædonis* p. 48.

(9) Οὐκοῦν. Ex ejusdem libri p. 49.

(10) Γίνεσθαι. Γίγνεσθαι, Plato.

(11) Τὸ γῆρας. Locum de laude senectutis, et Sophoclis apophthegma eleganter exponit Cicero in *Catone majore*, qui est *De senectute*. SYLBERG.

(12) Ὅτι εὔλοθι. Ὡς εὔλοθι. Plato *De republica*

retur hoc modo scribere: « Porro autem hi, qui nobis hæc constituerunt mysteria, non aliquid aliud, » usque ad: « Et cum diis habitatione. » Quid vero, cum dicit: « Quandiu corpus habuerimus, et anima nostra cum ejusmodi malo admista fuerit, illud, quod desideramus, nunquam satis assequemur? » annon significat generationem esse causam maximorum malorum? Jam vero in *Phædone* quoque testatur: « Evenit enim, ut qui recte philosophantur, non animadvertantur ab aliis in nullam rem aliam suum studium conferre, quam ut emorian-tur, et sint mortui. » Et rursus: « Ergo hic quoque philosophi anima corpus maxime vilipendit, et ab eo fugit, ipsa autem secum seorsim esse quaerit. » Nunquid autem consentit cum divino ✠

B Apostolo, qui dicit: « Infelix ego homo, quis me liberabit a corpore mortis hujus? » nisi forte eorum consensionem, qui trahuntur in vitium, ἢ corpus mortis » dicit tropice. Atque coitum quoque, qui est principium generationis, vel ante Marcionem videtur Plato aversari in primo *De republica*: ubi cum laudasset senectutem, subjungit: « Velim scias, quod quo magis me deficiunt aliæ, » nempe corporis, ἢ voluptates, eo magis confabulandi cupiditas, et voluptas, quam ex ea re capio, augetur. » Et cum rei venereæ injecta esset mentio: « Bona verba quaeso, » inquit: « ego vero lubenter isthinc, tanquam ab insano aliquo et agresti domino, effugi. » Rursus in *Phædone*, vituperans generationem, dicit: « Quæ ergo de his in arcanis dicitur, hæc est oratio, quod nos homines sumus in custodia aliqua. » Et rursus: « Qui autem pie præ cæteris vixisse inveniuntur, hi sunt, qui ex his terrenis locis, tanquam e carcere, soluti atque liberati, ad puram in altioribus locis habitationem

» Rom. vii, 24.

lib. i, pag. 572.

(13) Εὐφῆμει. Integrum Platonis locum attulisse haud pigebit: is autem paulo post principium lib. i *De republica*, pag. 572, 573, sic se habet: Καὶ δὴ καὶ Σοφοκλεῖ ποτε τῷ ποιητῇ παρεγενόμην ἐρωτώμενῳ ὑπὸ τίνος Πῶς, ἔφη, ὦ Σοφοκλεῖς, ἔχεις πρὸς τὰ φροδίσια; ἔτι οἷός τ' εἰ γυναικί συγγίγνεσθαι: καὶ ὅς, Εὐφῆμει, ἔφη, ὦ ἄνθρωπε. Ἄσμενέστατα μέντοι αὐτὸ ἀπέφυγον, ὡς περ λυττῶντά τινα καὶ ἄγριον δεσπότην ἀποφυγῶν. ἢ Et cum Sophocle poeta nunquam adfui, ex quo cum quidam quaereret, utereturne rebus venereis, Dii meliora, inquit, lubenter istinc, tanquam a domino agresti et furioso, profugi. » Conf. superius *Pædag.* lib. ii, cap. 10, et Stobæum in principio serm. 6, qui est *De intemperantia*.

(14) Ὁ μὲν οὖν. Ex *Phædone*, pag. 47: Ὁ μὲν οὖν ἐν ἀπορρήτοις λεγόμενος περὶ αὐτῶν λόγος, ὡς ἐν τινι φρουρᾷ ἐσμὲν οἱ ἄνθρωποι, καὶ οὐ δεῖ δὴ ἑαυτὸν ἐκ ταύτης λύειν, οὐδὲ ἀποδιδράσκειν, μέγας τέ τίς μοι φαίνεται, καὶ οὐ ῥάδιος διδεῖν. ἢ Profecto sermo ille, qui de hisce rebus arcane habetur, uod nos homines sumus in qualiam custodia, neque decet quemquam ex hac seipsum solvere, neque aufugere, magnus quidem mihi videtur, neque cognitu facilis.

(15) Οἱ δέ. E *Phædone*, pag. 84.

(16) Τῶν τόπων ἐν τῇ γῆ. Τῶν τόπων τῶν ἐν τῇ γῆ, Plato.

(17) Αἴσθηται. Haud scio, an verius ἤσθηται,

transcendunt. » Sed tamen quamvis ita se habeat, recte a Deo mundum administrari existimat; unde dicit: « Non oportet autem seipsum solvere, nec effugere. » Et ut paucis dicam, non dedit Marcioni occasionem, ut malam existimaret materiam, cum ipse pie de mundo hæc dixerit: « Ab eo enim, qui ipsum construxit, habet omnia bona: a priori autem deformitate incommoda et injusta omnia, quæ intra cælum nascuntur, mundus ipse sustinet, et animantibus inserit. » Adhuc autem subjungit manifestius: « Cujus quidem defectus est corporea temperatura, priscae naturæ comes; nam quiddam valde deforme erat, et ordinis expertum, priusquam præsentem ornatu decoraretur. » Nihilominus autem in *Legibus* quoque deslet humanum genus, sic dicens: « Dii autem hominum genus laboribus naturæ pressum miserati, remissiones ipsis statuerunt laborum, solemnium videlicet festorum vicissitudines. » Et in *Epinomide* persequitur etiam causas, cur sint hominum miseri, et sic dicit: « Ab initio ipsum esse genitum, est ✕ grave cui-libet animanti: primum quidem, quod eorum constitutionis sint participes, quæ in utero gestantur; deinde ipsum nasci, et præterea nutrirī et erudiri, per innumerabiles labores universa fiunt, ut omnes dicimus. » Quid vero? annon Heraclitus generationem quoque dicit esse mortem? Pythagoras autem similiter atque Socrates in *Gorgia*, cum dicit: « Mors est, quæcunque experrecti videmus: quæcunque autem dormientes, somnus. » Sed de his quidem satis. Quando autem tractabimus de principiis, tunc et has repugnantias, quas et innuunt philosophi, et suis dogmatibus decernunt Marcionistæ, considerabimus. Cæterum satis dilu-

✕ P. 520 ED. POTTER, 434-435 ED. PARIS.

temp. præterito. SYLBERG.

(18) Οὐ δεῖ. E loco *Phædonis* superius dicto, pag. 47.

(19) Παρά. E Platonis *Politico*, pag. 538. Ea recitat etiam Theodoretus *θεραπευτ. δ'*, pag. 335.

(20) Συνθέντος. H. ms., συνελθόντος. SYLBERG. — Συνθέντος, Theod.

(21) Κέκτηνται. H. ms., κέκτηται, sing. numero. SYLBERG. — κέκτηται habent etiam Plato et Theodoretus; eaque vera lectio est.

(22) Ἐπιφέρει. « Subjungit. » Perperam, nam quæ hic sequuntur, apud Platonem præcedunt; quamvis apud Theodoretum eadem posteriorem locum obtineant: quo indicio, ut aliis etiam plurimis, e Clemente auctorum testimonia sumpsisse arguitur.

(23) Τούτων δὲ αὐτῶ. H. ms., τούτων δὲ αὐτῶν. SYLBERG. — Eandem lectionem Theodoretus etiam exhibet.

(24) Τῆς συγκράσεως. A Theodoro abest, ut mox noté.

(25) Σύντροφον. Σύντροφον, Plato, Theodoret.

(26) Θεοί. Hæc occurrunt paulo a principio lib. II *De legibus*.

(27) Ὡς ἐξ ἀρχῆς. Integram sententiam ex *Epinomidis* platonice principio attulisse, haud abs re fuerit: λέγω δ' οὐδὲν σοφόν, ἀλλ' ὅπερ ἅπαντες Ἕλληγες τε καὶ βάρβαροι γινώσκόμεν τινα τρόπον, ὡς ἐξ ἀρχῆς τὸ γενέσθαι χαλεπὸν ἅπαντι ζῶνι, πρῶτον μὲν τὸ μετασχεῖν τῆς τῶν κουμένων ἕξεως, ἔπειτ'

σὶν· « Οὐ δεῖ (18) δὴ ἑαυτὸν ἐκ ταύτης λύειν, οὐδὲ ἀποδιδράσκειν. » καὶ, συνελόντι εἰπεῖν, κακὴν λογί-
ζεσθαι τὴν ὕλην, ἀφορμὴν οὐ παρέσχεον τῷ Μαρκίῳ, εὐσεβῶς αὐτὸς εἰπὼν περὶ τοῦ κόσμου τάδε· « Παρὰ (19) μὲν γὰρ τοῦ συνθέντος (20) πάντα τὰ καλὰ κέκτην-
ται (21). παρὰ δὲ τῆς ἐμπροσθεν ἕξεως, ὅσα χαλεπὰ καὶ ἄδικα ἐν οὐρανῷ γίνεται, ταῦτα ἐξ ἐκείνης αὐτὸς τε ἔχει καὶ τοῖς ζῶοις ἐναπεργάζεται. » Ἐτι δὲ σα-
φέστερον ἐπιφέρει (22). « Τούτων δὲ αὐτῶ (23) τὸ σωματοειδὲς τῆς συγκράσεως (24) αἴτιον, τὸ τῆς πά-
λαι ποτὲ φύσεως σύντροφον (25), ὅτι πολλῆς ἦν μετέ-
χον ἀταξίας πρὶν εἰς τὸν νῦν κόσμον ἀφικέσθαι. » Οὐδὲν δὲ ἤττον κὰν τοῖς « Νόμοις » οὐδύρεται τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος, λέγων ὧδε· « Θεοὶ (26) δὲ οἰκτεί-
ραντες τὸ τῶν ἀνθρώπων ἐπίπονον πεφυκὸς γένος, ἀναπαύλας τε αὐτοῖς τῶν πόνων ἐτάξαντο τὰς τῶν ἑορτῶν ἀμοιβάς. » Ἐν τε τῇ « Ἐπινομίδι » καὶ τὰς αἰτίας τοῦ οἴκτου δίδεισι, καὶ τάδε λέγει· « Ὡς ἐξ ἀρ-
χῆς (27) τὸ γενέσθαι χαλεπὸν ἅπαντι ζῶνι, πρῶτον μὲν τὸ μετασχεῖν τῆς τῶν κουμένων ἕξεως, ἔπειτ' αὐτὸ γίνεσθαι, καὶ ἔτι τρέφεσθαι, καὶ παιδεύεσθαι, διὰ πόνων μυρίων γίνεται ξύμπαντα, ὡς φάμεν ἅπαντες. » Τί δέ; οὐχὶ καὶ Ἡράκλειτος (28) θάνατον τὴν γένεσιν καλεῖ; Πυθαγόρας δὲ καὶ τῷ ἐν « Γοργίᾳ » Σωκράτει ἐμπερῶς, ἐν οἷς φησὶ· « Θάνατός ἐστιν, ὅκῃσα ἐγερθέντες ὄρομεν· ὅκῃσα δὲ εὐδοντες, ὕπνος. » Ἀλλὰ τούτων μὲν ἄλλῃς· ἐπειδὴν δὲ περὶ τῶν ἀρχῶν διαλαμβάνωμεν, τότε καὶ τὰς ἐναντιότητας ταύτας, ἃς οἱ τε φιλόσοφοι αἰνίσσονται, οἱ τε περὶ
C Μαρκίωνα δογματίζουσιν, ἐπισκεψόμεθα (29). Πλὴν οὐκ ἀσαφῶς δεδειχθαι ἡμῖν νομίζω τὰς ἀφορμὰς τῶν ξένων δογμάτων τὸν Μαρκίωνα παρὰ Πλάτωνος ἀχαρίστως τε καὶ ἀμαθῶς εἰληφέναι. Ὁ δὲ περὶ ἐγκρατείας ἡμῖν προβαίνετω λόγος. Ἐφάσκομεν δὲ τὴν δυσ-

αὐτὸ γίνεσθαι, καὶ ἔτι τὸ τρέφεσθαι, καὶ παιδεύεσθαι, καὶ διὰ πόνων μυρίων ταῦτα γίνεσθαι ξύμπαντα, ὡς φάμεν ἅπαντες. « Nec inauditum aliquid novumque adduco, sed quod barbari omnes et Græci modo quodam cognoscimus. Nemo enim ignorat, quanta sit in prima generatione animalium difficultas, in conceptione et utero primum, deinde in nativitate et partu, postea in nutritione et educatione. Nam per mille labores fieri hæc, nemo nostrum ignorat. »

(28) Ἡράκλειτος. Ἡράκλειτος θάνατον τὴν γένεσιν καλεῖ, Πυθαγόρα τε καὶ τῷ ἐν *Γοργίᾳ* Σωκράτει ἐμπερῶς, ἐν οἷς φησὶ, Θάνατός ἐστι· sic enim corrigendum est: « Quid vero? non Heraclitus quoque generationem (aut nativitatem) dicit esse mortem, consentiens iis quæ Pythagoras et Socrates in *Gorgia* dixerunt? Ait enim: Mors sunt quæcunque experrecti videmus; quæ vero dormientes, somnus. » At Socratis dictum forte an illud inveniatur, quod est p. 495 edit. Stephani. Nam allata Euripidis sententia, quam et Clemens præmisit: Τίς δ' οἶδεν, addit, καὶ ἡμεῖς τῷ ὄντι ἴσως τέθναμεν, ὅπερ ἤδη τοῦ ἐγωγε καὶ ἤκουσα τῶν σοφῶν, ὡς νῦν ἡμεῖς τέθναμεν, καὶ τὸ μὲν σῶμά ἐστιν ἡμῶν σῆμα. « Et nos revera morimur (vel potius mortui sumus), illud enim a quodam ex sapientibus audivi, nos nunc mortuos esse, et nostrum (σῶμα) corpus esse (σῆμα) sepulcrum. » COLLECT.

(29) Ἐπισκεψόμεθα. Convenientius διασκεψόμεθα, indic. modo. SYLBERG.

χρηστίαν ὑφορωμένους Ἑλληνας, πολλὰ εἰς τὴν γένεσιν τῶν παίδων ἀποφθέγγασθαι· ἀθέως δὲ ἐκδεξαμένους ταῦτα τοὺς περὶ Μαρκίωνα, ἀχαριστεῖν τῷ Δημιουργῷ. Λέγει γὰρ ἡ τραγωδία (50).

Græcos adversus liberorum generationem multa respicientes : quæ cum impie excepissent Marcionitæ, impie fuisse ingratos in Creatorem. Dicit enim tragœdia :

Τὸ (51) μὴ γενέσθαι κρεῖττον, ἢ φῦναι βροτούς.
Ἐπειτα (52) παιδας σὺν πικραῖς ἀλγηδόσι
Τίτω τεκούσα δ', ἢν (53) μὲν ἀφρονας τέκω,
Στέρω ματυίως, εἰσορῶσα μὲν κακούς,
Χρηστούς δ' ἀπολύουσ' (54)· ἢν δὲ καὶ σεσωσμέ-

[ρους (55),

Τήκω τάλαιναν καρδίαν ἐρρώδία.
Τί τοῦτο (56) δὴ τὸ χρηστόν; οὐκ ἀρκεῖ μίαν
Ψυχὴν (57) ἀπολύειν, κάπειτ' οὐδ' ἔχειν (58) πό-

[ρους;

Καὶ εἰ' ὁμοίως·

Ἐμοὶ γένονται (59) καὶ πάλαι δοκεῖν,
Παιδας φυτεύειν οὐ ποτ' ἀνθρώπους ἐχρήν,
Πόνους ὀρώντας εἰς ὄσους φυτεύομεν.

Ἐν δὲ τοῖς αὐθις λεγομένοις καὶ τὴν αἰτίαν τῶν κακῶν ἐναργῶς ἐπὶ τὰς ἀρχὰς ἐπανάγει λέγων ὧδε·

Ὁ δυστυχεῖν φῦς, καὶ κακῶς πεπραχέναι
Ἄνθρωπος ἐγένου καὶ τὸ δυστυχὲς βίου
Ἐκεῖθεν ἔλαβες, ὅθεν (40) ἀπασιν ἤρξατο
Τρέφειν ὃ τ' αἰθῆρ, ἐνδιδοὺς θνητοῖς προάς.
Μὴ οὖν τὰ (41) θνητὰ, θνητὸς ὦν, ἀγνωμόνει.

Πάλιν δ' οὖν τὰ ὅμοια τούτοις ὧδε ἀποδίδωσι·

Θνητῶν (42) δ' ὄλβιος οὐδεὶς, οὐδ' εὐδαίμων·
Οὐπω γὰρ ἔφυσ τις ἄλυπος.

Καὶ εἴτ' αὐθις·

Φεῦ, φεῦ (43), βροτείων (44) πημάτων ὄσαι
Ὅσαι τε μορφαί! τέρμα δ' οὐκ εἶποι τις ἄν.

Καὶ εἰ' ὁμοίως·

.... τῶν γὰρ (45) ἐν βροτοῖς
Οὐκ ἔστιν οὐδεὶς διὰ τέλους εὐδαιμονῶν (46).

✕ P. 521 ED. POTTER.

(50) *Τραγωδία*. Plerique ex his versibus in Euripidis tragœdiis exstabant.

(51) *Τὸ*. Exstat inter fragmenta incertarum Euripidis tragœdiarum, v. 331.

(52) *Ἐπειτα*. Hæc ibidem exstant v. 334, ut etiam in Grotii *Excerptis e trag. et com.*, p. 427.

(53) *Ἦν*. Al. ἄν.

(54) *Ἀπολύουσ'*. Ἀπολέουσ' substituit Grotius : ἀπολέσασ' habet Euripides.

(55) *Ἦν δὲ καὶ σεσωσμένους*. Et δὲ σεσωσμένοι, Grot.

(56) *Τοῦτο*. Ταυτί melius Euripid. GROTIUS.

(57) *Ψυχὴν*. Hunc versum sic correxit Grotius, quomodo etiam inter opera Euripidis exstat :

Ψυχὴν πολεῦειν, κάπει τῆδ' ἔχειν πόρους.

Curare vitam, proque ea pati ærumnas.

Ait enim, satis esse, pro uno homine, hoc est semetipso, esse sollicitum. Sic etiam alibi vitam cœlibem et improlem laudans, ait :

Μία γὰρ ψυχὴ ἢς ὑπὲρ ἀλγεινῶν

Μέτριον ἄχθος.

(38) *Οὐδ' ἔχειν*. Flor. edit. ἢδ' ἔχειν, parum apte. SYLBURG.

(59) *Γένονται*. Paulo aptius ἐγένετο. SYLBURG. — Hunc versum Grotius sic correxit :

Ἄλλ' ὡς ἔμοιγε νῦν τε καὶ πάλαι δοκεῖ.

A cide ostensas esse existimo, externorum alienorumque dogmatum occasiones Marcionem ingrato et indocte accepisse a Platone. Nobis autem procedat sermo de continentia. Dicebamus autem

dixisse, incommoda, quæ comitari eam solent, respicientes : quæ cum impie excepissent Marcionitæ, impie fuisse ingratos in Creatorem. Dicit enim

Non nascier præstat homines, quam nascier.

Dein filios acerbis cum doloribus

Enitor, ast enixa, si stolidi sient,

Afflictor, intiendo quod servo malos,

Bonosque perdo. Si bonos servo, tamen

Mihi misellum cor timore liquitur.

Quid hic boni ergo est? unicam annon sufficit

Effundere animam, nisi crucieris amplius?

Et adhuc similiter :

B

187... *Vetus stat mihi persuasio,*
Plantare filios numquam hominem oportuit,
Quam cernit ad quot gignimus natos mala.

In his autem, quæ deinceps sequuntur, malorum quoque causam evidenter reducit ad principia, sic dicens :

✕ *O ! miser natus, malisque obnoxius*
Edius, homo, es, vitæ tuæque miseriam
Hinc inchoasti : cæpit æther omnibus
Spiramen unde alens tradere mortalibus ;
Mortalis ægre ne feras mortalia.

Rursus autem his similia tradit :

Mortalium omnium beatus non fuit
Quisquam, molestia et nemo carens fuit.

Et deinde rursus :

Heu ! quanta, quotque hominibus eveniunt mæiæ,
Quam varia, quorum terminus nullus datur :

Et adhuc similiter :

Nemo beatus semper est mortalium.

Mea illa pridem est, et manet sententia.

(40) *Ὅθεν*. Hæc sic correxit Grotius :

Ὅθεν ἀπαστας ἤρξατο
Τρέφειν ὃδ' αἰθῆρ, ἐνδιδοὺς θνητοῖς προάς.

.... *Unde nos cunctos alit*

Æther, qui inhalat spiritum viventibus.

(41) *Μὴ οὖν τὰ*. *Μὴ τοι τὰ*, Grot. ; *μὴ τοίνυν* D alii.

(42) *Θνητῶν*. Hi versus ex Euripidis *Iphigenia Aulidensi*, v. 161, hoc modo scribendi sunt :

Θνητῶν δ' ὄλβιος εἰς τέλος οὐδεὶς,

Οὐδ' εὐδαίμων·

Οὐπω γὰρ ἔφυσ τις ἄλυπος.

Nemo mortalium est ad finem usque beatus,

Neque felix ;

Nullus enim adhuc natus est omnis doloris ex-
pers.

(43) *Φεῦ, φεῦ*. Hi versus inter *Antiope* Euripideæ fragmenta exstant, v. 98. Exstant etiam apud Stobæum, serm. 96, qui est *De vita brevi*, p. 531.

(44) *Βροτείων*. *Βρότεια*, Eurip., Stob., ubi mox, ὄσαι τε μορφαί.

(45) *Τῶν γὰρ*. Ex Euripidis *Supplicibus*, v. 269.

(46) *Οὐδεὶς διὰ τέλους εὐδαιμονῶν*. *Οὐδὲν δ. τ. εὐδαιμονοῦν*, Eurip. Simile est, quod ex Euripidis

Hac itaque ratione dicunt etiam Pythagoreos abstinere a rebus venereis. Mihi autem contra videntur uxores quidem ducere, ut liberos suscipiant, velle autem a venerea voluptate se continere post susceptos liberos. Proinde mystice uti fabis prohibent, non quod sit legumen flatum excitans, et concoctu difficile, et somnia efficiat turbulenta; neque quod hominis capiti sit similis, ut vult ille versiculus.

Idem est namque fabam atque caput corrodere
[patris;

sed potius quod fabæ, si comedantur, steriles efficiant mulieres. Theophrastus quidem certe in quinto libro *De causis plantarum*, ✕ fabarum siliquas, si ponantur ad radices arborum quæ nuper sunt plantatæ, refert plantas exsiccare. Quinetiam gallinæ domesticæ, quæ eas assidue comedunt, efficiuntur steriles.

✕ P. 522 ED. POTTER, 456 ED. PARIS.

Auge recitat Stobæus serm. 95.... καὶ οὐδὲν διὰ τέλους εὐδαίμονεϊ.

(47) *Κυάμοις χρῆσθαι.* A fabis cur abstinerint Pythagorei, causam eandem affert Diogenes Laert. pag. 517, aliam Plutarchus *De liber. educ.*, p. 7, et in *Problem. Romanis*, quæst. 95. H. SYLBERG. — Gregorius Gyraldus in libello *De Pythagoræ symbolis* tradit ex Jamblichō et Olympiodoro, Timocham Pythagoricam, cum eam Dionysius cogeret mysterium revelare cur a fabis abstinendum monuerit Pythagoras, mordicus sibi præcisa lingua eam in faciem tyranni exspuisse. Heron. lib. II *Rei rusticæ*, causam affert, quod in earum flore auspiciū quoddam lugubre inveniatur. Circumferuntur et Orphei versus :

*O miserī, a fabulo, miserī, subducite dextras,
Esse fabas simile ac caput absumpsisse parentum.*

Gellius tamen in *Noctibus Atticis* hunc priorem Empedoclis, non Orphei nomine, citat. « Videtur, » inquit lib. IV, c. 41 « de κυάμῳ esitato causam erroris fuisse, quia in Empedoclis carmine opinati sunt κυάμον, legumentum, vulgo dici; sed qui diligentius scitiusque carmina Empedoclis arbitrati sunt, κυάμους hoc loco testiculos significare dicunt, eosque more Pythagoræ aperte atque symbolice κυάμους appellatos, quod sint αἰτίοι τοῦ κυεῖν· idcirco in Empedoclis versu non a fabulo edendo, sed a rei venereæ proluvio voluisse homines deducere. » Gr. Naz. ideo fabas Orphicas, i *De Theol.* COLLECT. — Conf. etiam Cicero lib. I *De divinat.*; Plinius *Nat. histor.* lib. XVIII, cap. 12; *Geoponicorum* auctor lib. II, cap. 35; Suidas in *Pythagora*, etc.

(48) *Ἴσον.* Eodem plane modo hunc versum exhibet Athenæus lib. II. Idem vero in *Geoponic.* lib. II, cap. 55, Orpheo, una cum altero simili, ascriptus, paulo aliter se habet : Φέρεται δὲ καὶ Ὀρφείως τριάδε ἔπη·

*Δειλοὶ, πάνδειλοι, κυάμων ἀπο χειρας ἔχεσθε·
Καί·*

Ἴσον τοὶ κυάμους τε φαγεῖν, κεφαλὰς τε το-
[κῆων.

Circumferuntur etiam Orphei versus huiusmodi :

O miserī, ter miserī, a fabis abstinete manus.

Et :

Par facinus fabis vesci atque capitibus parentum.

(49) *Φυσικῶν αἰτίων.* Φυσικῶν αἰτίων libros Theophrasto ascribit etiam Diogenes Laertius pag.

Α Ταύτη οὖν φασὶ καὶ τοὺς Πυθαγορείους ἀπέχεσθαι ἀφροδισίων. Ἔμοι δὲ ἔμπαλιν δοκοῦσι γαρμῆν μὲν παιδοποιίας ἕνεκα, τῆς δὲ ἐξ ἀφροδισίων ἡδονῆς ἐθέλειν κρατεῖν μετὰ τὴν παιδοποιίαν. Ταύτη μυστικῶς ἀπαγορεύουσι κυάμοις χρῆσθαι (47), οὐχ ὅτι πνευματοποιῶν, δύσπεπτον, καὶ τοὺς ὄνειρους τεταραγμένους ποιεῖ τὸ ὄσπριον· οὐδὲ μὴν ὅτι ἀνθρώπου κεφαλῇ ἀπέικασται κύαμος, κατὰ τὸ ἐπύλλιον ἐκεῖνο·

Ἴσον (48) τοὶ κυάμους τρώγειν κεφαλὰς τε το-
[κῆων·

μαλλον δὲ ὅτι κύαμοι ἐσθιόμενοι ἀτόκους ἐργάζονται τὰς γυναῖκας. Θεόφραστος γοῦν ἐν τῷ πέμπτῳ τῶν « Φυσικῶν αἰτίων » (49) τὰ κελύφη (50) τῶν κυάμων, περὶ τὰς ῥίζας τῶν νεοφύτων δένδρων περιτιθέμενα, ξηραίνειν τὰ φύόμενα ἱστορεῖ· καὶ αἱ κατοικίδια δὲ ὄρνιθες, συνεχῶς ταῦτα σιτούμεναι, ἀτοκοὶ γίνονται.

481; sed scribendum potius Φυσικῶν, ut apud Athenæum lib. XII, p. 38, 44, et infra φυσικῆ δύναμις p. 328. Vulgo inscribuntur II libri *Περὶ φυτῶν αἰτίων*, *De plantarum causis*, inquit Sylburg. Mercurialis lib. IV *Var. lect.*, cap. 5 : « Quod Theophrastus, in V *De causis plantarum*, cap. 21, scribit fabarum putamina, radicibus aut germinibus plantarum novellarum apposita, earum vitam penitus tollere, etiam a Clem. Alex. *Strom.* III, et ab Apollonio in *Mirabilibus historiis*, hist. 43, citatum ex quinto *De causis naturalibus* (quasi sic liber ille inscriberetur antiquitus) invenio : qui cum addat domesticas gallinas iisdem putaminibus jugiter vescentes sterilesce, neque id a Theophrasto traditum sit, ejusmodi sententia non exiguam mihi suspicionem parit; quemadmodum item non admodum probo Pythagoreos idcirco fabarum esum vetasse, quod comestæ mulieres infecundas reddant : quoniam, ut meminit Galenus, fabæ, si belle nutriunt, et flatulentæ sunt, potius fecunditatem quam sterilitatem inducere debent. » COLLECT. — In Diogenis Laertii *Theophrasto* Casaubonus pro Φυσικῶν ἱστοριῶν et Φυσικῶν αἰτίων, substituit Φυτικῶν ἱστοριῶν, et Φυτικῶν αἰτίων. Sic Varro *De re rust.* lib. I, cap. 5 : « Equidem innumerabiles mihi videntur, inquit Agrius, cum lego libros Theophrasti complures, qui inscribuntur « Φυτῶν ἱστορίας, » et alteri « Φυσικῶν αἰτίων. » Athenæus lib. II, cap. 14 : Θεόφραστος δὲ ἱστορεῖ ἐν Αἰτίοις φυτικαῖς, etc.; Aristophanis Scholiastes *Ad Equites* : Τὰς δὲ θαλασσίας καὶ Ἀριστοτέλης ἀκαλίφρας ἐν τῷ *Περὶ ζῶων*, καὶ Θεόφραστος ἐν ἑβδόμῳ « Φυτικῶν. »

(50) *Τὰ κελύφη.* Hæc sumpta sunt e Theophrasti *De causis plantarum* lib. V, cap. 21 : Φθείρει γὰρ τὰ τῶν κυάμων κελύφη, περιβαλλόμενα ταῖς ῥίζαις καὶ τοῖς βλαστοῖς, οὐ πάντα, ἀλλὰ τὰ ἄρτι ἀναφύόμενα· ταῦτα γὰρ ἀσθενέστερα. « Enimvero fabarum putamina, radicibus aut germinibus apposita, vitam penitus tollunt : non tamen omnibus, sed iis, quæ nuper provenere, utpote imbecillioribus. » Apollonius Dyscolus *Historiæ commentitiæ* cap. 46, eadem refert, quæ Clemens : Θεόφραστος ἐν τῇ πέμπτῃ τῶν « Φυσικῶν (seu potius Φυτικῶν) αἰτίων » φησὶν τὰ κελύφη τῶν κυάμων, περὶ τὰς ῥίζας τῶν δένδρων περιτιθέμενα, ξηραίνειν τὰ φύόμενα· καὶ αἱ κατοικίδια δὲ ὄρνιθες, συνεχῶς ταῦτα ἐσθίουσαι, ἀτοκοὶ γίνονται· ὅθεν καὶ διὰ ταύτην τὴν αἰτίαν, τάχα δὲ καὶ δι' ἄλλας, οἱ Πυθαγόρειοι ἀπηγορεύουσι τῷ κυάμῳ χρῆσθαι· καὶ γὰρ πνευματοποιῶν, καὶ δύσπεπτον, καὶ τοὺς ὄνειρους τεταραγμένους ἡμῖν ἐμπαισι. « Theophrastus, libro *Naturalium causarum* (scu potius *Plantarum*) quinto, putamina

CAPUT IV.

Quibus prætextibus utantur hæretici ad omnis generis licentiam et libidinem exercendam.

Τῶν δὲ ἀφ' αἰρέσεως ἀγομένων Μαρκίωνος μὲν τοῦ Α Ποντικοῦ ἐπεμνήσθημεν, δι' ἀντίταξιν τὴν πρὸς τὸν ἡμιουργὸν τὴν χρῆσιν τῶν κοσμικῶν παραιτουμένου. Γίνεται δὲ αὐτῷ τῆς ἐγκρατείας αἰτίας, εἴ γε τοῦτο ἐγκράτειαν ῥητέον, αὐτὸς ὁ Δημιουργὸς, πρὸς ὃν ὁ Θεομάχος οὗτος γίγας ἀνθιστάναι οἰόμενος, ἄκων ἐστὶν ἐγκρατῆς, κατατρέχων καὶ τῆς κτίσεως καὶ τοῦ πλάσματος. Κἂν συγχρήσωνται τῇ τοῦ Κυρίου φωνῇ, λέγοντος τῷ Φιλίππῳ (51), « Ἄφες τοὺς νεκροὺς θάψαι τοὺς ἑαυτῶν νεκροὺς· σὺ δὲ ἀκολούθει μοι (52)· » ἀλλ' ἐκεῖνο σκοπεῖται, ὡς τὴν ἑμοίαν τῆς σαρκὸς πλάσιν καὶ Φιλίππος φέρει, νεκρὸν οὐκ ἔχων μεμιασμένον. Πῶς οὖν σαρκίον ἔχων, νεκρὸν οὐκ εἶχεν; Ὅτι ἐξανέστη τοῦ μνήματος, τοῦ Κυρίου τὰ πάθη νεκρώσαντος, ζήσαντος (53) δὲ Χριστῷ. Ἐπεμνήσθημεν δὲ καὶ τῆς κατὰ Καρποκράτην ἀθέσμου γυναικῶν κοινωνίας· περὶ τε Νικολάου ῥήσεως διαλεχθέντες (54), ἐκεῖνο παρελίπομεν· Ὁραίαν, φασὶ (55), γυναῖκα ἔχων οὗτος, μετὰ τὴν ἀνάληψιν τὴν τοῦ Σωτῆρος, πρὸς τῶν ἀποστόλων ὀνειδισθεὶς ζηλοτυπίαν, εἰς μέτρον ἀγαθὸν τὴν γυναῖκα (56), γῆμαι τῷ βουλομένῳ ἐπέτρεψεν (57)· ἀκόλουθον γὰρ εἶναι φασὶ τὴν πράξιν ταύτην ἐκεῖνη τῇ φωνῇ, τῇ, ὅτι « παραχρήσασθαι τῇ σαρκὶ δεῖ (58). » Καὶ δὴ κατακολουθήσαντες τῷ γενομένῳ τῷ τε εἰρημένῳ

✠ P. 523 ED. POTTER, 456-457 ED. PARIS.

fabarum dicit, radicibus arborum apposita, fructus siccare. Sed et gallinas domesticas, si crebro ea edant, steriles fieri. Hanc ob causam, et fortassis etiam alias, Pythagorei fabæ usu interdixerunt. Flatus enim gignit, concoctu difficilis est, et turbulenta insomnia creat. Item *Geoponicorum* auctor lib. II, cap. 55: Φασὶ δὲ καὶ τοὺς κατοικίδιους ὄρνεις, συνεχῶς αὐτοὺς (κυάμους) ἐσθιούσας, ἀτόκους γίνεσθαι. « Aiumt et domesticas gallinas ex assiduo fabarum usu steriles fieri. » Tum memorat, quod κυάμους ὁ Πυθαγόρας φησὶ μὴ χρῆναι ἐσθίειν· « Pythagoras fabas comedere interdixerit. »

(51) Φιλίππῳ. Hujus nomen reticent evangelistæ.

(52) Σὺ δὲ ἀκολούθει μοι. Hæc sententia penitus a Matthæo abest; apud Lucam vero ejus loco existat: Σὺ δὲ ἀπελθὼν διάγγελλε τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ. Sed commate præcedente dixerat Christus ἀκολούθει μοι, quod forte Clemens, e memoria Scripturas recitans, huc transtulit.

(53) Ζήσαντος. Seu potius ζωοποιήσαντος, « vivificante. » Alioqui scribendum esset ἐζήσα, « vixit. » Respicere autem videtur Rom. VI, 11: Δογίζεσθε ἑαυτοὺς νεκροὺς μὲν εἶναι τῇ ἁμαρτίᾳ, ζῶντας δὲ τῷ Θεῷ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, Coloss. III, 5: Νεκρώσατε οὖν τὰ μέλη ὑμῶν τὰ ἐπὶ γῆς, πορνείαν, etc., vel alium his similem S. Scripturæ locum.

(54) Διαλεχθέντες. Nempe *Strom.* II, p. 411 edit. Paris. Porro ea, quæ hic de Nicolao memorat Clemens, κατὰ λέξιν recitat Eusebius *Eccles. histor.* lib. III, cap. 29: « Ὁ γὰρ μὲν Ἀλεξανδρεὺς Κλήμης ἐν τρίτῳ Στρωματεῖ ταῦτα περὶ αὐτοῦ κατὰ λέξιν ἱστορεῖ. « De hoc autem, inquit, » Nicolao « Clemens Alexandrinus in tertio Stromate narrat ad verbum, etc. » Eorundem sensum Theodoretus in suam *Hæret. fabul.* lib. III, c. 1, p. 226, 227, transtulit.

(55) Φασὶ. Hoc ex Eusebio substitui pro vulgato φησὶ.

Ex iis autem, qui ab hæresi ducuntur, Marcionis quidem Pontici fecimus mentionem, qui propter certamen, quod adversus Creatorem suscepit, mundanarum rerum usum recusat. Ei autem continentie causa est, si modo est ea dicenda continentia, ipse Creator, cui se adversari existimans gigas iste cum Deo pugnans, est invitus continens, dum in creationem et Dei opus invehitur. Quod si usurpent vocem Domini, qui dicit Philippo: « Sine mortuos sepelire mortuos suos, tu autem sequere me * : » at illud considerent, quod similem carnis formationem fert quoque Philippus, non habens cadaver pollutum. Quomodo ergo cum carnem haberet, non habuit cadaver? Quoniam surrexit ex monumento, Domino ejus vitia morte afficiente, vixit autem Christo. Meminimus autem nefariæ quoque ex Carpo-cratis sententia mulierum communionis. Cum autem de dicto Nicolai loqueremur, illud prætermisimus: Cum formosam, aiunt, haberet uxorem, et post Servatoris assumptionem ei fuisset ab apostolis exprobrata zelotypia, in medium adducta muliere, permisit cui vellet eam nubere. Aiunt enim hanc actionem illi voci consentaneam, & que dicit, quod « carne abuti oporteat. » Preinde ejus factam et dictum absolute et inconsiderate

* Matth. VIII, 22; Luc. IX, 60.

(56) Τὴν γυναῖκα. Abest ab Euseb.

(57) Ἐἴημαι τῷ βουλομένῳ ἐπέτρεψεν. Rufinus vertit, « si quis vellet eam habere, permisit. » Christophorus, « cuique cupienti ducendam permisit. » Theodoretus lib. III *Hæret. fabul.*, καὶ ἐπιτρέψαι κοινωνῆσαι αὐτῇ τὸν βουλόμενον, « et permisisse ut qui vellet cum ea haberet consuetudinem. » D. Augustinus, hæc. 5, « ut qui vellet, ea uteretur. » Epiphanius autem hæc. 25 ait eum ideo fuisse traductum, quod ἀπὸ τοῦ γυναικίου ἐγκρατευσάμενος ὡς κατὰ μέμνησιν ὠνέωρα Θεῷ προσαναχόντων, μέχρι τινὸς ἐκαρτέρει, οὐ μὲν εἰς τέλος ἤγαγε κρατεῖν τῆς αὐτοῦ ἀκρασίας. « Cum ab uxore se continisset ad imitationem eorum quos Deo addictos videbat, aliquo tenus tolerabat; non tamen in finem suæ intemperantiæ dominari potuit, sed volens velut canis ad vomitum reverti, prætextus quosdam non ita bonos venabatur ad petulantiam defensionem. COLLECT.

(58) Ἀκόλουθον γὰρ εἶναι φασὶ τὴν πράξιν ταύτην ἐκεῖνη τῇ φωνῇ, τῇ, ὅτι παραχρήσασθαι τῇ σαρκὶ δεῖ. Atque ita quoque habet Eusebius, nisi quod legit παραχρᾶσθαι. Rufinus: « Ex qua occasione isti consequens putaverunt, ut secundum hoc factum vel dictum Nicolai unusquisque carne sua, in quod delectaret, abuteretur. » Christophorus: « Atque illi dicto, carne nempe abuti oportere, hæretici hoc ipsorum factum congruere asseverant. » Atque ita relinquunt dubium interpretes, cujusnam sit dictum illud: « Carne abuti oportere, » Nicolai, an hæreticorum; et quodnam factum intelligant, Nicolai uxorem publicantis, an Nicolaitarum, qui communes habebant uxores. Illius tamen utrumque intelligere se videtur innere, cum ait hæreticos ejus factum et dictum temere et inconsiderate sequi. Et quod est apud Nicephori interpretem lib. III, c. 15, quicumque vellet ducere eam jussit, eique facto congruens adjecit dictum, « abutendum esse carne, » inquires. COLLECT.

sequentes, qui ejus hæresim persequantur, impudenter effuseque fornicantur. Ego autem audio Nicolaum quidem nulla unquam alia, quam ea, quæ ei nupserat, uxore usum esse; et ex illius liberis, filias quidem consenuisse virgines, filium autem permansisse incorruptum. Quæ cum ita se habeant, vitæ erat depulsio atque expurgatio, in medium apostolorum circumactio uxoris, cujus dicebatur laborare zelotypia: et continentia a voluptatibus, quæ magno studio parari solent, docebat illud, « abuti carne, » hoc est, exercere carnem. Neque enim, ut existimo, volebant, convenienter Domini præcepto, « duobus dominis servire », voluptati et Deo. Dicunt itaque Matthiam quoque sic docuisse: « Cum carne quidem pugnare, et ea uti, nihil ei impudicam largiendo ad voluptatem; augere autem animam per fidem et cognitionem. » Sunt autem, qui etiam publicam venerem pronuntiant mysticam communionem; et sic ipsum nomen contumelia afficiunt. Sicut enim operari eum dicimus, tum qui malam aliquod facit, tum etiam qui bonum, idem nomen utrique tribuentes; haud aliter « communio » usurpari solet; nam bona quidem est in communicatione tum pecunie, tum nutrimenti et vestitus: illi autem quamlibet venerem

• Matth. vi, 24; Luc. xvi, 13.

(59) *Ἐκπορνεύουσιν ἀναίδην*. Eusebius, ἀναίδην ἐκπορνεύουσιν, inverso ordine.

(60) *Τῶν τ' ἐκ. Τῶν τε ἐκείνου τέκνων τὰς μὲν ἐγγλ.* Eus. elegantius.

(61) *Ἄφθορον*. Theodoretus ἤθεον explicat. Est autem ἤθεος, secundum Hesychium, ἄγαμος, « cælebs. »

(62) *Εἰς μέσον τῶν ἀπ.* « Ἡ εἰς μέσον τῶν ἀποστόλων τῆς ζήλοτυπουμένης ἐκ. » Euseb.

(63) *Παραχρησθαι*. Illa verba, « hoc est exercere carnem, » adjecit Hervetus: nam Græce tantum est, ἡ ἐγκράτεια τῶν περισπουδάστων ἡδονῶν τὸ παραχρησθαι τῇ σαρκὶ ἐδίδασκεν. Rufinus: « Quo per hoc continentem se ostenderet ejus rei, quam nimio putabatur expetere, contemnendam magis quam expetendam carnis edocens voluptatem » Christophors.: « Quinetiam ejus continentia in voluptatam depulsione, ad quas conquirendas plerique nimio studio incitabantur, perspicue docebat, carne abuti oportere, quo ejus refrenetur libido. Non enim, credo, secundum Domini mandatum duobus dominis inservire voluit. » Atque hanc interpretationem substituere potes in locum illorum Herveti, « et continentia a voluptatibus, » usque ad, « Dicunt itaque. » Nam quod apud Clementem est, οὐ γὰρ, οἶμαι, ἐβούλοντο, corrigendum est ex Eusebio ἐβούλετο. Porro quod dixit Clemens, filium Nicolai « permansisse incorruptum, ἀφθορον διαμεῖναι, Nicophorus ἐν ἀφθορίᾳ dicit; et ejus interpret, « in incorrupto cælibatu permansisse. » Theodoretus Nicolaum ait, τὰ τέκνα τὴν ὑπὲρ φύσιν ἀγνείαν ἐκπαιδεῦσαι, καὶ τὸν μὲν υἱὸν ἤθεον διαμεῖναι, « liberos suos supernaturalem castitatem docuisse, et filium quidem cælibem permansisse. » Rufinus quoque: « Filius autem castitatem incorrupti corporis custodivit, » melius quam Christoph.: « Filium vitam puram et nulla labis contagione aspersam traduxisse. » Potest enim et labe carere torus immaculatus conjugii. Clemens ergo Nicolaum ait suam uxorem vulgantem, id fecisse οὐ νομοθετοῦντα, ut ait Theodoretus, « non jubentem, » sed ut accusatores redargueret; hæreticos autem immerito, ut ait Augustinus, factum ejus in sectam impissimam vertisse, quæ placet sensus indifferens

Α ἀπλῶς καὶ ἀβασανι... ἰος, ἐκπορνεύουσιν ἀναίδην (59) οἱ τὴν αἵρεσιν αὐτοῦ μετιόντες. Πυνθάνομαι δ' ἐγίωγα τὸν Νικόλαον μηδεμίᾳ ἑτέρα παρ' ἣν ἐγήμεν, κεχρησθαι γυναικί· τῶν τ' ἐκείνου (60) τέκνων θηλείας μὲν καταγηράσαι παρθένους, ἀφθορον (61) εἶς διαμεῖναι τὸν υἱόν. Ὡν οὕτως ἐχόντων, ἀποβολὴ πάθους ἦν, εἰς μέσον τῶν ἀποστόλων (62) ἡ τῆς ζήλοτυπουμένης ἐκκύκλησις γυναικός· καὶ ἡ ἐγκράτεια τῶν περισπουδάστων ἡδονῶν, τὸ « παραχρησθαι (63) τῇ σαρκὶ » ἐδίδασκεν. Οὐ γὰρ, οἶμαι, ἐβούλοντο (64), κατὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος ἐντολήν, δυσὲ κύριος δουλεύειν, » ἡδονῆ καὶ Θεῷ (65). Λέγουσι γοῦν καὶ τὸν Μαθθίαν οὕτω διδάξαι. « Σαρκὶ μὲν μάχεσθαι καὶ παραχρησθαι (66), μηθὲν αὐτῇ πρὸς ἡδονὴν ἀκόλαστον (67) ἐνδιδόντα· ψυχὴν δὲ αὖξιν διὰ πίστεως καὶ γνώσεως (68). Εἰσὶν δ' οἱ (69) τὴν πάνδημον Ἀφροδίτην κοινωνίαν μυστικῆν ἀναγορεύουσιν, ἐνυβρίζοντες καὶ τῷ ὀνόματι (70)· λέγεται γὰρ καὶ τὸ ποιεῖν τι κακὸν ἐργάζεσθαι, ὥσπερ ἂν καὶ τὸ ἀγαθόν τι, ὁμωνύμως ἐργάζεσθαι· ὁμοίως δὲ καὶ « ἡ κοινωνία » ἀγαθὸν δὲ καὶ ἐν μεταδόσει ἀργύριον (71), καὶ τροφῆς, καὶ στολῆς· οἱ δὲ καὶ τὴν ὁποιανδήποτεῦν ἀφροδισίων συμπλοκῆν κοινωνίαν ἀσεβῶς κεκλήκασι. Φασὶ γοῦν τινα αὐτῶν, ἡμετέρα παρθένω, ὡραία τὴν ὄψιν, προσελ-

feminarum, nam ei sceleri et vita et dicta ejus adversabantur. COLLECT. — Παραχρησθαι iterum Euseb.

(64) *Ὁ ἐβούλοντο*. Euseb. rectius ἐβούλετο, sing. numero: de Nicolao enim loquitur.

(65) *Θεῷ*. Κυρίω Euseb.

(66) *Παραχρησθαι*. Παραχρησθαι iterum Euseb. Dein, μηδὲν pro μηθέν.

(67) *Ἀκόλαστον*. Abest ab Euseb.

(68) *Γνώσεως*. Hactenus Clementis verba recitavit Euseb.

(69) *Εἰσὶν δ' οἱ*. Hoc sectatoribus Prodicii tribuit Theodoretus lib. i *De hæretic. fab.*, ubi et hæc Clementis verba citat, itemque illa p. 457: « Οὐκ ἴδιον ὅμοιον ἡμῶν ἡμετέρας ἀπολιπόντα, » etc. COLLECT. — Theodoretus *Hæret. fab.* lib. i, cap. 6, p. 197. Prodicii, Adamitarum sectæ auctoris, erroribus enumeratis, hæc adjecit: Καὶ τούτου δὴ μάρτυρα τὸν Στροματέα παρέξομαι Κλήμεντα, ἱερὸν ἄνδρα, καὶ πολυπειρία ἅπαντας ἀπολιπόντα. Λέγει δ' οὕτως ἐν τῷ τρίτῳ τῶν Στροματέων. « Cujus rei testem Stromateum Clementem producam, virum sanctum, et qui abundantia doctrinæ omnibus antecelluit. Sic autem loquitur in tertio Stromatum. » Tum sequuntur Clementis verba usque ad ὀνόματι. Porro εἰσὶ δὲ pro εἰσὶν δ' habet Theodor. Dein ὀνόμαζουσι pro ἀναγορεύουσι.

(70) *Ἐνυβρίζοντες καὶ τῷ ὀνόματι*. Hæc vetus Clementis interpret omisit; Theodoretus autem interpret sic vertit: « Vel ipso nomine contumeliosi. » Sensus est, quem Latine expressimus. Ὄνομα autem respicit nomen Christianum, cui contumeliæ notam ab impuris istis hæreticis iniuri putavit auctor: quemadmodum paulo superius, p. 428, edit. Paris. de similibus dicit: Ἐξ ὧν ἡ μεγίστη κατὰ τοῦ ὀνόματος ἐρρύθη βλασφημία. « A quibus in » Christianum » nomen manavit maximum dedecus. » Vel potius respicit κοινωνίαν, quam vocem, cum ea mysticam Christi ejusque membrorum « conjunctionem » significaret, ad turpes et nefarios « concubitus » applicabant hæretici. Cui sensui favent quæ sequuntur.

(71) *Ἀργύριον*. Scribendum esse ἀργυρίου, vidit interpret.

θόντα φάναι· Γέγραπται, « Παντί τῷ αἰτοῦντί σε δι-
 δου· » τὴν δὲ σεμνῶς πάνυ ἀποκρίνασθαι, μὴ συν-
 ειῶσαν τὴν τάνθρωπου ἀσελγείαν· Ἄλλὰ περὶ γάμου
 τῆ μητρὶ διαλέγου. Ὡ τῆς ἀθεότητος! καὶ τῶν τοῦ
 Κυρίου φωνῶν διαψεύδονται οἱ τῆς ἀσελγείας κοι-
 νωνοί, οἱ τῆς λαγνείας ἀδελφοί, ἠνεῖδος οὐ φιλοσο-
 φίας μόνον, ἀλλὰ καὶ παντὸς τοῦ βίου· οἱ παραχα-
 ράσσοντες τὴν ἀλήθειαν, μᾶλλον δὲ κατασκάπτου-
 ντες, ὡς οἶόν τε αὐτοῖς· οἱ γὰρ τρισάθλιοι (72) τὴν τε
 σαρκίνην κατὰ τὴν συνοουσιαστικὴν κοινωνίαν (73)
 ἱεροφαντοῦσι, καὶ ταύτην οἶοντα· εἰς τὴν βασιλείαν
 αὐτοῦ ἀνάγειν τοῦ Θεοῦ (74). Εἰς τὰ χαμαιτυ-
 πεῖα μὲν οὖν ἢ τοιαῦτα εἰσάγει κοινωνία· καὶ ἂν συμ-
 μέτοχοι εἶεν αὐτοῖς οἱ σῦες καὶ οἱ τράγοι· εἶεν δ' ἂν
 ἐν ταῖς μεῖζοσι παρ' αὐτοῖς ἐλπίσιν αἱ προεσιῶται
 τοῦ τέγουσ πρόνοι, ἀναίδην εἰσδεχόμενοι (75) τοὺς
 βουλομένους ἅπαντας. « Ὑμεῖς δὲ οὐχ οὕτως ἐμάθετε
 τὸν Χριστὸν, εἴ γε αὐτὸν ἤκούσατε, καὶ ἐν αὐτῷ
 ἐδιδάχθητε, καθὼς ἐστὶν ἀλήθεια ἐν Χριστῷ Ἰη-
 σοῦ (76), ἀποθέσθαι ὑμᾶς τὰ (77) κατὰ τὴν προτέραν
 ἀναστροφὴν, τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον, τὸν φθειρόμε-
 νον κατὰ τὰς ἐπιθυμίας τῆς ἀπάτης· ἀνανεοῦσθαι δὲ
 τῷ πνεύματι τοῦ νοῦς ὑμῶν, καὶ ἐνδύσασθαι τὸν
 καινὸν ἄνθρωπον, τὸν κατὰ Θεὸν κτισθέντα ἐν δι-
 καιοσύνῃ καὶ ὁσιότητι τῆς ἀληθείας, » κατὰ τὴν ἐξο-
 μοίωσιν τοῦ Θεοῦ (78). « Γίνεσθε οὖν μιμηταὶ τοῦ
 Θεοῦ, ὡς τέκνα ἀγαπητὰ, καὶ περιπατεῖτε ἐν ἀγά-
 πῃ, καθὼς καὶ ὁ Χριστὸς ἠγάπησεν ὑμᾶς (79), καὶ
 παρέδωκεν ἑαυτὸν ὑπὲρ ἡμῶν προσφορὰν καὶ θυσίαν
 τῷ Θεῷ εἰς ὁσμὴν εὐωδίας. Πορνεία δὲ, καὶ πᾶσα
 ἀκαθαρσία, ἢ πλεονεξία, μηδὲ ὀνομαζέσθω ἐν ὑμῖν,
 καθὼς πρέπει ἁγίοις, καὶ αἰσχροτήτης, καὶ μωρολο-
 γίας· » καὶ γὰρ ἀπὸ τῆς φωνῆς ἀγνεύειν μελετᾶν
 διδάσκων ὁ Ἀπόστολος, γράφει· Τοῦτο γὰρ ἴστε γι-
 νώσκοντες (80), ὅτι πᾶς πόρνος, » καὶ τὰ ἐξῆς, ἕως,
 « Μᾶλλον δὲ καὶ ἐλέγχετε. » Ἐρῶν δὲ αὐτοῖς τὸ
 δόγμα ἐκ τινος ἀποκρύφου· καὶ ἂν παραθήσομαι τὴν
 λέξιν τὴν τῆς τούτων ἀσελγείας μητέρα· καὶ εἴτε
 αὐτοῖ τῆς βίβλου συγγραφεῖς, ὅρα τὴν ἀπόνοιαν, εἰ
 καὶ Θεοῦ διαψεύδονται δι' ἀκρασίαν· εἴτε ἄλλοις (81)
 περιτυχόντες, τὸ καλὸν τοῦτο ἐνόησαν δόγμα (82),
 ἀεστραμμένως ἀκηκόοτες. Ἐχει δὲ (83) οὕτω τὰ
 τῆς λέξεως· « Ἐν ἦν τὰ πάντα· ἐπεὶ δὲ ἔδοξεν αὐ-
 τοῦ τῆ ἐνότητι μὴ εἶναι μόνῃ, ἐξῆλθεν ἀπ' αὐτοῦ

A conjunctionem impie vocaverunt « communionem. »
 Dicunt itaque ex iis quemdam, cum ad nostram vir-
 ginem vultu formosam accessisset, dixisse : Scrip-
 tum est : « Da omni te petenti » : » illam autem
 honeste admodum respondisse, ut quæ non intel-
 ligeret hominis petulantiam : At tu matrem ✕ con-
 veni de matrimonio. O impietatem ! etiam voces
 Domini ementiuntur isti intemperantiæ communi-
 catores, fratresque libidinis, non solum probrum
 philosophiæ, sed etiam totius vitæ ; qui veritatem,
 quantum in eis situm est, adulterant ac corrup-
 punt, vel potius defodiunt ; homines infelicissimi
 carnalem concubitus communionem consacerant, et
 hanc ipsos putant ad regnum Dei perducere. Ad
 lupanaria ergo deducit hæc communio, et cum eis
 B communicaverint sues et hirci, maximaque apud
 illos in spe fuerint meretrices, quæ in prostibulis
 præsto sunt, et volentes omnes admittunt. « Vos
 autem non sic Christum didicistis, siquidem ipsum
 audiistis, et in eo docti estis, quemadmodum est
 veritas 188 in Christo Jesu, ut deponatis quæ
 sunt secundum veterem conversationem, veterem
 hominem, qui corrumpitur secundum desideria
 deceptionis. Renovamini autem spiritu mentis ve-
 stræ, et induatis novum hominem, qui creatus est
 secundum Deum in justitia et sanctitate veritatis b, »
 ad Dei similitudinem. « Efflicimini ergo Dei imitato-
 res, ut filii dilecti, et ambulate in dilectione, sicut
 Christus quoque dilexit nos, et tradidit seipsum pro
 nobis oblationem et hostiam Deo in odorem suavitatis.
 C Fornicatio autem, et omnis immunditia, vel
 avaritia, ne nominetur quidem in vobis, sicut deceat
 sanctos, et turpitude, et stultiloquium c. » Etenim
 docens Apostolus meditari vel ipsa voce esse castos,
 scribit : « Hoc enim scitote, quod omnis fornicator, »
 et cætera, usque ad illud : « Magis autem arguite d. »
 Effluxit autem eis dogma ex quodam apocrypho
 libro. Atque adeo afferam dictionem, quæ mater
 eorum intemperantiæ et origo est : et sive ipsi
 hujus libri scriptores se fateantur, en eorum vecor-
 diam, licet Deo eum falso ascribant libidinis in-
 temperantia ducti : sive ab aliis, eos perverse au-
 dientes, hoc præclarum dogma acceperint, sic
 porro se habent ejus verba : « Unum erant omnia :

✕ P. 524 ED. POTTER, 457-458 ED. PARIS.
 c Ephes. v, 1-4. d Ibid. 5-11.

a Matth. v, 42 ; Luc. vi, 30. b Ephes. iv, 20-24.

(72) Οἱ γὰρ τρισάθ. Hanc pericopen, usque ad
 hæc verba βουλομένους ἅπαντας, recitavit Theodo-
 retus *Hæret. fabul.* lib. i, cap. 6. Porro οἱ γὰρ pro
 οἱ γὰρ habet ille.

(73) Τὴν τε σαρκίνην κατὰ τὴν συνοουσιαστι-
 κὴν κ. Haud scio an verius, τὴν τε σαρκίνην καὶ
 τὴν συνοουσιαστικὴν κ. SYLBURG. — Recte : sic enim
 hunc locum exhibet Theodoretus, τὴν σαρκικὴν καὶ
 τὴν συνοουστ. κ.

(74) Τοῦ Θεοῦ. Τοῦ Χριστοῦ Theodoret.

(75) Εἰσδεχόμενοι. Ἐκδεχόμενοι, Theodoret.

(76) Χριστῷ Ἰησοῦ. Τῷ Ἰησοῦ, Ephes.

(77) Τὰ. Abest a vulg., Ephes.

(78) Κατὰ τὴν ἐξομοίωσιν τοῦ Θεοῦ. Commu-
 tion illud abest a vulg. Bibl. Ephes., inquit Syl-
 burg. Est autem a Clemente additum, ut Apostoli

D verba accommodaret ad ea quæ de divina similitu-
 dine paulo superius dixerat.

(79) Ὑμῶς· Ἡμᾶς, Ephes.

(80) Ἴστε γινώσκ. Ἔστε γινώσκ, Ephes.

(81) Ἄλλοις. Forte convenientius ἄλλως, adverb.
 SYLBURG.

(82) Τοῦτο ἐνόησαν δόγμα. Scribi possit ἐνόη-
 σαν, « excogitarunt. » Quamvis vosseñ etiam ad
 animum transferri solet. Hinc Chrysostomus in
 I Cor. xv : « Ἄξιον δὲ ἀκοῦσαι, τί ἐνταῦθα λέγουσιν
 οἱ τὰ Μανιχαίων νοσοῦντες. « Operæ pretium fuerit
 audire, quid dicant, qui Manichæorum hæresi la-
 borant. »

(83) Δέ. Vel δὴ, ut paulo superius, καὶ δὴ παρ-
 θήσονται.

postquam autem ejus unitati visum est non esse
 solam, exiit ab eo inspiratio, et cum ea iniiit com-
 munionem, et fecit dilectum. Exhinc autem egressa
 est ab ipso inspiratio, cum qua cum communionem
 iniisset, fecit potestates, quæ nec possunt videri
 nec audiri, usque ad illud, « unamquamque in
 nomine proprio. » Si enim hi quoque, sicut Va-
 lentiniani, spiritales posuissent ✕ communionem,
 suscepisset forte aliquis eorum opinionem: carna-
 lis autem libidinis communionem ad sanctam in-
 ducere prophetiam, est ejus qui desperat salutem.
 Talia etiam statuunt Prodici quoque assectæ, qui
 seipsos falso nomine vocant Gnosticos: seipsos
 quidem dicentes esse natura filios primi Dei; ea
 vero nobilitate et libertate abutentes, vivunt ut vo-
 lunt; volunt autem libidinose; se nulla re teneri
 arbitrati, ut « domini sabbati, » et qui sint quovis
 genere superiores, filii regales. Regi autem, in-
 quiunt, lex scripta non est. Primum quidem, quod
 non faciant omnia quæ volunt: multa enim eos
 prohibebunt, etsi cupiant et conentur. Quinetiam
 quæ faciunt, non faciunt ut reges, sed ut masti-
 gæ: clanculum enim committunt adulteria, timen-
 tes ne deprehendantur, et vitantes ne condemnen-
 tur, et metuentes ne supplicio afficiantur. Quo-
 modo etiam res est libera, intemperantia et turpis
 sermo? « Omnis enim, qui peccat, est servus, » in-
 quit Apostolus ^a. Sed quomodo vitam ex Deo in-
 stituit, qui seipsum præbuit dedititium cuius con-
 cupiscentiæ? cum dixerit Dominus: « Ego autem
 dico: Ne concupiscas ^b. » Vultne autem aliquis sua
 sponte peccare, et decernere adulteria esse com-
 mittenda, voluptatibusque et deliciis se explen-
 dum, et aliorum violanda matrimonia, cum alio-
 rum etiam, qui inviti peccant, misereamur? Quod
 si in externum mundum venerint, qui in alieno
 non fuerint fideles, verum non habebunt. Afficit
 autem hospes aliquis cives contumelia, et eis inju-
 riam facit; et non potius ut peregrinus, utens ne-
 cessariis, vivit, cives non offendens? Quomodo au-
 tem, cum eadem faciant, ac ii, quos gentes odio
 habent, quod legibus obtemperare nolint, nempe
 iniqui, et incontinentes, et avari, et adulteri, di-
 cunt se solos Deum nosse? Oporteret enim eos,
 cum in alienis adsunt, recte vivere, ut revera regiam

ἐπίπνοια, καὶ ἐ... ἵκησεν αὐτῇ, καὶ ἐποίησε τὸν
 ἀγαπητόν. Ἐκ δὲ τούτου ἐξῆλθεν ἀπ' αὐτοῦ ἐπίπνοια,
 ἣ κοινωνήσας ἐποίησε δυνάμεις, μήτε ὄραθῆναι, μήτε
 ἀκουσθῆναι δυναμένας, ἕως, « ἐπ' ὀνόματος ἰδίου ἐκά-
 στην. » Εἰ γὰρ καὶ οὗτοι, καθάπερ οἱ ἀπὸ Θουαλεντίνου,
 πνευματικὰς ἐτίθεντο κοινωνίας, ἕως τις αὐτῶν τὴν
 ὑπόληψιν ἐπεδέξατο· σαρκικῆς δὲ ὑβρεως κοινωνίαν
 εἰς προφητείαν ἀγίαν ἀνάγειν ἀπεγνωκότος ἐστὶ τὴν
 σωτηρίαν. Τοιαῦτα (84) καὶ οἱ ἀπὸ Προδίκου, ψευ-
 δωνύμως Γνωστικούς (85) σφᾶς αὐτοὺς ἀναγορεύον-
 τες, δογματίζουσιν· υἱὸς μὲν φύσει τοῦ πρώτου
 Θεοῦ λέγοντες αὐτοὺς, καταχρώμενοι δὲ τῇ εὐγενείᾳ
 καὶ τῇ ἐλευθερίᾳ, ζῶσιν ὡς βούλονται· βούλονται δὲ
 φιληδόνως· κρατηθῆναι ὑπ' οὐδενὸς νενομικότες, ὡς
 ἂν « κύριοι τοῦ σαββάτου (86), καὶ ὑπεράνω πάντες
 γένους πεφυκότες, βασιλικοὶ παῖδες· βασιλεῖ δὲ,
 φασὶ, νόμος ἄγραφος. Πρῶτον (87) μὲν, ὅτι οὐ
 ποιοῦσιν ἃ βούλονται πάντα· πολλὰ γὰρ αὐτοὺς κω-
 λύσει καὶ ἐπιθυμοῦντας καὶ πειρωμένους· καὶ ἃ
 ποιοῦσι δὲ, οὐχ ὡς βασιλεῖς, ἀλλ' ὡς μαστιγίαί
 ποιοῦσι· λάθρα γὰρ μοιχεύουσιν, τὸ ἀλῶναι δεδιότες,
 καὶ τὸ καταγνωσθῆναι ἐκκλίνοντες, καὶ φοβούμενοι
 κολασθῆναι (88). Ἡὼς δὲ ἐλεύθερον ἢ ἀκρασία καὶ ἢ
 αἰσχρολογία; « Ἡᾶς (89) γὰρ, « φησὶν (90), « ὁ
 ἁμαρτάνων δοῦλός ἐστιν, » ὁ Ἀπόστολος λέγει. Ἀλλὰ
 πῶς κατὰ Θεὸν πολιτεύεται ὁ πάσῃ ἐπιθυμίᾳ ἔνδοτον
 ἑαυτὸν παρασχών, τοῦ Κυρίου φήσαντος, « Ἐγὼ δὲ
 λέγω, Μὴ ἐπιθυμήσης; » Ἐκὼν δὲ τις ἁμαρτάνειν
 βούλεται, καὶ δόγμα τίθησι τὸ μοιχεύειν, καὶ καθη-
 δυπαθεῖν, καὶ λυμáινεσθαι τοὺς ἄλλων γάμους,
 ὅπου γε καὶ τοὺς ἄλλους ἄκοντας ἁμαρτάνοντας ἐλεού-
 μεν; Κἂν εἰς ξένον τὸν κόσμον ἀφιγμένοι ᾧσι,
 πιστοὶ (91) ἐν τῷ ἄλλοτρίῳ μὴ γενόμενοι, τὸ ἀλη-
 θές οὐχ ἔξουσιν. Ὑβρίζει δὲ τις ξένος πολίτας, καὶ
 τούτους ἀδικεῖ· οὐχὶ δὲ ὡς παρεπίδημος (92), τοῖς
 ἀναγκαίοις χρώμενος, ἀπρόσκοπος τοῖς πολίταις δια-
 βιοῖ; Πῶς δὲ καὶ τοῖς ὑπὸ τῶν ἔθνων μεμιστημένοις,
 διὰ τὸ μὴ πράσσειν τὰ ὑπὸ τῶν νόμων διηγορευμένα,
 τουτέστι τοῖς ἀδίκοις, καὶ ἀκρατέσι, καὶ πλεονέκταις,
 καὶ μοιχοῖς τὰ αὐτὰ πράσσοντες, Θεὸν ἐγνωκέναι
 μόνοι λέγουσιν; Ἐχρῆν γὰρ αὐτοὺς, καὶ ἐν τοῖς ἄλ-
 λοτρίοις παρόντας, καλῶς βιοῦν, ἵνα δὴ τῷ ὄντι τὸ
 βασιλικὸν ἐνδειξῶνται. Ἡδὴ δὲ καὶ τοῖς ἀνθρωπί-
 νοις νομοθέταις καὶ τῷ θείῳ νόμῳ ἀπεχθάνονται,
 παρανόμως βιοῦν ἐπανηρημένοι. Ὁ γοῦν « ἐκκεντή-

✕ P. 525 POTTER, 438-439 ED. PARIS. ^a Rom. vi, 16. ^b Matth. v, 28.

(84) Τοιαῦτα. . . δογματίζουσιν. Hoc comma-
 tion Theodoretus in suam *Hæret. Fabul.* lib. i,
 cap. 4, p. 197 transtulit.

(85) Ψευδωνύμως Γνωστικούς. Sic *Strom.* vii,
 pag. 722: Τῶν ψευδωνύμων τούτων ἀνόσιος γνῶσις.
 Hinc Irenæus libros suos vocavit "Ἐλεγχον καὶ ἀνα-
 τροπὴν τῆς ψευδωνύμου γνώσεως.

(86) Κύριοι τοῦ σαββάτου. Hic, et infra p. 442,
 respicit Matth. xii, 8: Κύριος γὰρ ἐστὶ καὶ τοῦ σαβ-
 βατοῦ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου.

(87) Πρῶτον. Ante hanc vocem aliquid hujusmodi
 decisse videtur: Ψεύδονται δὲ ἐν τούτοις. « In his
 autem falluntur. »

(88) Κολασθῆναι. Fortasse rectius τὸ κολασθῆναι,
 cum articulo, ut in præcedentibus duobus membris.
 SYLBERG.

(89) Ἡᾶς. Non tam verba Apostoli, ut neque
 paulo post Christi, quam eorum sensum profert.

(90) Φησὶν. Supervacua est hæc vox, ut quando-
 que alias.

(91) Ἱστοί. Respicit Luc. xvi, 11, 12: Εἰ οὖν
 ἐν τῷ ἀδίκῳ μαμωνᾷ πιστοὶ οὐκ ἐγένεσθε, τὸ ἀληθι-
 νὸν τίς ὑμῖν πιστεύσει; Καὶ εἰ ἐν τῷ ἄλλοτρίῳ πι-
 στοὶ οὐκ ἐγένεσθε, τὸ ὑμέτερον τίς ὑμῖν δώσει;

(92) Ὡς παρεπίδημος. Respicere videtur I Petr.
 ii, 11, 12.

σας (93) » τὸν πόρνον εὐλαβούμενος (94) πρὸς τοῦ
 θεοῦ δαίκνυται ἐν τοῖς « Ἀριθμοῖς. Καὶ ἐὰν εἴπωμεν, »
 φησὶν ὁ Ἰωάννης ἐν τῇ ἐπιστολῇ, « ὅτι κοινωνίαν
 ἔχομεν μετ' αὐτοῦ, » τουτέστι μετὰ τοῦ Θεοῦ, « καὶ
 ἐν τῷ σκότει περιπατῶμεν, ψευδόμεθα, καὶ οὐ
 ποιούμεν τὴν ἀλήθειαν· ἐὰν δὲ ἐν τῷ φωτὶ περιπα-
 τῶμεν, ὡς αὐτὸς ἐν τῷ φωτὶ (95), κοινωνίαν ἔχομεν
 μετ' αὐτοῦ, καὶ τὸ αἷμα Ἰησοῦ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ καθ-
 αριζεῖ ἡμᾶς ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας. » Πόθεν οὖν κρείτ-
 τους εἰσὶ τῶν κοσμικῶν οἱ τοιαῦτα πράσσοντες, καὶ τοῖς
 χειρίστοις τῶν κοσμικῶν ὅμοιοι; ὅμοιοι γάρ, οἶμαι, τὰς
 φύσεις οἱ καὶ τὰς πράξεις ὅμοιοι. Ὦν δὲ ὑπερφέρειν
 κατὰ τὴν εὐγένειαν ἀξιοῦσι, τούτων καὶ τοῖς ἕθεσιν
 ὑπερέχειν ὀφείλουσιν, ὅπως τὸν εἰς τὴν φυλακὴν (96)
 συγκλεισμένον διαφύγωσιν. Ὅντως γάρ, ὡς ὁ Κύριος
 ἔφη, « Ἐὰν μὴ περισσεύσῃ ἡ δικαιοσύνη ὑμῶν
 πλείω (97) τῶν γραμματέων καὶ Φαρισαίων, οὐκ
 εἰσελεύσεσθε εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ. » Περὶ δὲ
 τῆς τῶν βρωμάτων ἐγκρατείας δαίκνυται ἐν τῷ Δα-
 νιήλ· συνελόντι δ' εἰπεῖν, περὶ ὑπακοῆς ὁ Δαβὶδ
 ψάλλον λέγει· « Ἐν τίνι κατορθώσῃ νεώτερος τὴν
 ὁδὸν αὐτοῦ; » Καὶ παραχρῆμα ἀκούει· « Ἐν τῷ φυ-
 λάσσεσθαι (98) τὸν λόγον σου ἐν ὅλῃ καρδίᾳ· » ὁ τε
 Ἰερειμίας φησὶ· « Τάδε λέγει Κύριος· Κατὰ τὰς
 ὁδοὺς τῶν ἐθνῶν μὴ πορεύσησθε (99). Ἐντεῖθεν ἄλ-
 λοι τινὲς κινηθέντες, μικροὶ καὶ οὐτιδανοί, τὸν ἀν-
 θρωπον ὑπὸ διαφόρων δυνάμεων πλασθῆναι λέγου-
 σι, καὶ τὰ μὲν μέχρις ὀμφαλοῦ θειοδεστέρας τέχ-
 νης εἶναι, τὰ ἕνερθε δὲ, τῆς ἥττονος· οὗ δὲ χάριν
 ὀρέγεσθαι συνουσίας. Λέληθε δὲ αὐτοὺς, ὅτι καὶ τὰ
 ἀνωτέρω μέρη τῆς τροφῆς ὀριγνᾶται καὶ λαγνεύει τι-
 σὶν· ἐναντιῶνται δὲ καὶ τῷ Χριστῷ, πρὸς τοὺς Φα-
 ρισαίους εἰρηκότι (1), τὸν αὐτὸν Θεὸν καὶ « τὸν ἐκτὸς »
 ἡμῶν καὶ « τὸν ἔσω » ἀνθρωπον πεποιηκέναι. Ἀλλὰ
 καὶ ἡ βρεξις οὗ τοῦ σώματος ἐστὶ, κἂν διὰ τὸ σῶμα
 γίνηται. Ἄλλοι τινὲς, οὓς καὶ Ἀντιπάκτας (2) κα-
 λοῦμεν, λέγουσιν, ὅτι ὁ μὲν Θεὸς ὁ τῶν ὅλων πα-
 τὴρ ἡμῶν ἐστὶ φύσει, καὶ πάνθ', ὅσα πεποίηκεν,

A indolem ostenderent. Jam vero et humanos legisla-
 tores, et divinam legem habent sibi infensam, cum
 inique et præter leges vivere insituerint. Is certe,
 qui scortatorem « confodit, » a Deo pius esse osten-
 ditur in Numeris. « Et si dixerimus, » inquit Joannes
 in epistola, « quod societatem habemus cum
 eo, « nempe Deo, « et in tenebris ✕ ambulamus,
 mentimur, et veritatem non facimus. Si autem in
 luce ambulamus, sicut et ipse est in luce, societa-
 tem habemus cum ipso, et sanguis Jesu filii
 ejus emundat nos a peccato ». Quomodo ergo sunt
 hi hujus mundi hominibus meliores, qui hæc faci-
 unt, et vel pessimis hujus mundi sunt similes?
 sunt enim, ut arbitror, similes natura, qui sunt
 factis similes. Quibus autem se esse censent nobi-
 litate superiores, eos debent etiam superare mori-
 bus, ut vitent ne includantur in carcere. Revera
 enim, ut dixit Dominus: « Nisi abundaverit justitia
 vestra plus quam scribarum et Phariseorum,
 non intrabitis in regnum Dei ». De abstinentia
 autem a cibis ostenditur a Daniele. Ut semel au-
 tem dicam, de obedientia dicit psallens David:
 « In quo diriget junior viam suam? » Et statim
 audit: « In custodiendo sermones tuos in toto corde. »
 Et dicit Jeremias: « Hæc autem dicit Do-
 minus: Per vias gentium ne ambulaveritis ». Hinc
 moti aliqui alii, pusilli et nullius pretii, di-
 cunt formatum fuisse hominem a diversis potesta-
 tibus: et quæ sunt quidem usque ad umbilicum
 esse artis diviniore; quæ autem subter, minoris;
 qua de causa coitum quoque appetere. Non anim-
 advertunt autem, quod superiores quoque partes
 nutrimentum appetunt, et quibusdam libidinantur.
 Adversantur autem Christo quoque, qui dixit Pha-
 risæis, eundem Deum et « internum » nostrum
 189 et « externum » fecisse hominem. Quin-
 etiam appetitio non est corporis, etsi fiat per cor-
 pus. Quidam alii, quos etiam vocamus Antitactas,

Ⲫ P. 526 ED. POTTER. ^a Num. xxv, 8; 1 Joan. 1, 6, 7. ^b Matth. v, 20. ^c Dan. i. ^d Psal. cxviii, 9.
 Jerem. x, 2. ^e Luc. xi, 40.

(93) Ἐκκεντήσας. Respicit Numer. xxv, 8, quo
 loco Phineas dicitur Zimri et Cosbi scortantes
 confodisse: Καὶ ἀπεκέντησεν ἀμφοτέρους, τὸν τε ἀν-
 θρωπον τὸν Ἰσραηλίτην καὶ τὴν γυναῖκα διὰ τῆς μή-
 τρας αὐτῆς.

(94) Εὐλαβούμενος. Videtur legendum εὐλο-
 γούμενος. LOWTH.

(95) Αὐτὸς ἐν τ. Αὐτὸς ἐστὶν ἐν τ. Joan., ubi
 mox μετ' ἀλλήλων pro μετ' αὐτοῦ· deum, αἷμα Ἰη-
 σοῦ Χριστοῦ· et rursum, ἀπὸ πάσης τῆς ἁμαρτίας.

(96) Φυλακὴν. Τὰ ἐν φυλακῇ πνεύματα, « spiri-
 tus in carcere, » dixit Apostolus, 1 Pet. iii, 19. Φυλα-
 κῆς etiam metaphora aliquoties usus est Christus
 de sceleratorum pœnis agens.

(97) Πλείω. Πλείον, Matth., ubi mox, οὐ μὴ
 εἰσέλθητε εἰς τ. β. τῶν οὐρανῶν.

(98) Ἐν τῷ φ. Psalm. cxviii: Ἐν τῷ φυλάξασθαι
 τοὺς λόγους σου· et sequens commation, ἐν ὅλῃ
 καρδίᾳ, conjungit cum sequenti membro A. Syl-
 burg.

(99) Πορεύσησθε. Μανθάνετε. Jerem.

(1) Εἰρηκότι. Respicere videtur Luc. xi, 40: Οὐχ
 ὁ ποιήσας τὸ ἐξῶθεν καὶ τὸ ἔσωθεν ἐποίησεν;

(2) Ἀντιπάκτας. Hæc, paucis mutatis, Theodo-
 reus in Hæret. fabul. lib. i, cap. 16, transtulit:

Ἦσαν δὲ καὶ ἄλλοι τινὲς, οὓς Ἀντιπάκτας ἐκάλεον οἱ
 ἀσεβεῖς, οἱ τὸν μέγαν ἀγνωστον Θεὸν, ὡς αὐτοὶ λέ-
 γουσι, πατέρα οἰκεῖον ὀνόμαζον· τοῦτον δὲ ἀγαθὸν
 εἶναι, καὶ Θεὸν ποιητὴν· ἕνα δὲ τινὰ τῶν ὑπ' αὐτοῦ
 γεγονότων ἐπισπείραι ζιζάνια· ὅς καὶ πάντας ἡμᾶς,
 ὡς αὐτοὶ λέγουσι, κακοῖς περιέβαλεν, ἀντιπαξάμενος
 ἡμῶν τῷ ἀγαθωτάτῳ πατρὶ, οὗ δὲ χάριν, καὶ ἡμεῖς
 ἀντιπαξάμεθα αὐτῷ, εἰς ἐκδίκησιν τοῦ πατρὸς ἀν-
 θιστάμενοι τοῖς νόμοις αὐτοῦ. Καὶ ἐπειδὴ αὐτὸς οὐ-
 τος εἶπεν, Οὐ μοιχεύσεις, ἡμεῖς, φησὶ, μοιχεύομεν
 ἐπὶ καταλύσει τῆς ἐντολῆς αὐτοῦ. Τούτους εἰκότως
 ἂν τις ἐφευρετὰς ὀνομάσοι κακῶν, οἱ τὰς ἀσελγείας
 τὰς βλασφημίας συνάπτουσιν. « Fuerunt et alii qui-
 dam, quos Antitactas impij vocabant, qui magnum
 ignotum Deum, ut ipsi dicunt, patrem suum appel-
 labant. Hunc vero esse bonum, et Deum creatorem:
 unum autem quempiam ex iis, qui ex eo geniti
 erant, seminasse zizania; qui in nos omnes, ut
 ipsi dicunt, mala injecit, ut qui optimo patri nostro
 restiterit. Quo fit, ut nos quoque illi resistamus, ad
 ultionem patris nostri legibus ejus adversantes. Et
 quoniam ipse dixit: Non mœchaberis, nos, inquit,
 mœchemur, ut ejus præceptum infringamus. Hos
 malorum jure quispiam dixerit inventores, qui li-
 bidinibus suis blasphemias adjungunt.

hoc est « adversarios » et repugnantes, dicunt quod Deus quidem universorum noster est natura pater, et omnia quaecunque fecit, bona sunt; unus autem quispiam ex iis, qui ab ipso facti sunt, seminatis zizaniis, malorum naturam generavit: quibus etiam nos omnes implicavit, ut nos efficeret Patri adversarios. Quare nos etiam ipsi huic adversamur ad Patrem ulciscendum, contra secundi voluntatem facientes. Quoniam ergo hic dixit: « Non mœchaberis: » nos, inquit, mœchamur, ✕ ut ejus mandatum dissolvamus. Quibus responderimus quoque, quod pseudoprophetas, et eos qui veritatem simulant, ex operibus cognosci accepimus: si male audiunt autem vestra opera, quomodo adhuc dicetis vos veritatem tenere? Aut enim nullum est malum, et non est utique dignus reprehensione is, quem vos insimulatis, ut qui Deo sit adversatus, neque fuit alicujus mali effector; una enim cum malo arbor quoque interimitur: aut si est malum ac consistit, dicant nobis, quid dicunt esse ea, quæ data sunt, præcepta, de justitia, de continentia, de tolerantia, de patientia, et iis, quæ sunt hujusmodi, bona an mala? et si fuerit quidem malum, præceptum, quod plurima prohibet facere turpia, adversus seipsum legem ferret vitium, ut seipsum dissolvat, quod quidem non potest fieri; sin autem bonum, cum bonis adversentur præceptis, bono adversari, et mala facere confitentur. Jam vero ipse quoque Servator, cui soli censent esse parendum, odio habere, et maledictis insequi prohibuit: et, « Cum adversario, » inquit, « vadens, ejus amicus conare discedere ^a. » Aut ergo Christi quoque negabunt suasionem, adversantes adversario: aut, si sint amici, contra eum certamen suscipere nolunt. Quid vero? an nescitis, viri egregii (loquor enim tanquam presentibus), quod cum præceptis, quæ se recte habent, pugnantibus, propriæ salutis resistitis? Non enim ea, quæ sunt utiliter edicta, sed vos ipsos evertitis. Et Dominus: « Luceant » quidem, inquit, « bona vestra opera ^b: » vos autem libidines et intemperantias vestras manifestas redditis. Et alioqui si vultis legislatoris præcepta dissolvere, quamnam de causa, illud quidem: « Non mœchaberis; » et hoc: « Stu-

A ἀγαθὰ ἐστίν· εἰς τὴν τῶν ὑπ' αὐτοῦ γεγονότων ἐπέσπειρεν τὰ ζιζάνια, τὴν τῶν κακῶν φύσιν γεννήσας· οἷς (3) καὶ δὴ (4) πάντα ἡμᾶς περιέβαλεν, ἀντιτάξας ἡμᾶς (5) τῷ Πατρὶ. Δὲ δὴ καὶ αὐτοὶ ἀντιτασσόμεθα τούτῳ εἰς ἐκδικίαν τοῦ Πατρὸς (6), ἀντιπράσσοντες τῷ βουλήματι τοῦ δευτέρου. Ἐπεὶ οὖν οὗτος « Οὐ μοιχεύσεις » εἰρήκεν, ἡμεῖς, φασί (7), μοιχεύομεν ἐπὶ καταλύσει τῆς ἐντολῆς αὐτοῦ. Φαίημεν δ' ἂν καὶ πρὸς τούτους, ὅτι τοὺς ψευδοπροφήτας καὶ τοὺς ὅσοι τὴν ἀλήθειαν ὑποκρίνονται, ἐξ ἔργων γινώσκουσι παρρησίᾳ (8). Εἰ διαβάλλεται δὲ ὑμῶν ἔργα, πῶς ἔτι (9) τῆς ἀληθείας ἀντέγχεσθαι ὑμᾶς ἐρεῖτε; Ἡ γὰρ οὐδὲν ἐστὶ κακόν, καὶ οὐκ ἔτι μέμψεως ἄξιός, ὃν αἰτιᾶσθε ὡς ἀντιτεταγμένον τῷ Θεῷ, οὐδὲ κακοῦ τινος γέγονε ποιητικὸς· συναναίρεται γὰρ τῷ κακῷ καὶ τὸ δένδρον (10)· ἢ εἰ ἐστὶ τὸ πονηρὸν ἐνυπάρξει (11), εἰπάτωσαν ἡμῖν, τί λέγουσιν εἶναι τὰς δοθείσας ἐντολὰς περὶ δικαιοσύνης, περὶ ἐγκρατείας, περὶ ὑπομονῆς, περὶ ἀνεξικακίας καὶ τῶν τούτοις ὁμοίων, φάυλας ἢ ἀστείας; καὶ εἰ μὲν φάυλη εἴη, τὰ πλεῖστα ἀπαγορεύουσα ποιεῖν τῶν αἰσχυρῶν ἢ ἐντολῆ, καθ' ἑαυτῆς νομοθετήσῃ ἡ κακία ἐπὶ καταλύσει τῆς ἰδίᾳ, ὅπερ ἀδύνατον· εἰ δὲ ἀγαθὴ, ἀντιτασσόμενοι ταῖς ἀγαθαῖς ἐντολαῖς ἀγαθῶ ἀντιτάσσεσθαι, καὶ τὰ κακὰ πράσσειν ὁμολογοῦσιν. Ἡδὲ καὶ ὁ Σωτὴρ αὐτός, ὃ πείθεσθαι ἀξιοῦσιν μόνον, τὸ μισεῖν (12) καὶ τὸ λοιδορεῖν κακώλυκεν· καὶ, « Μετὰ τοῦ ἀντιδίκου βαδίζων, φίλος αὐτοῦ πειράθητι ἀπαλλαγῆναι, » φησὶν. Ἡ τοίνυν καὶ τὴν Χριστοῦ παραίνεσιν ἀρνήσονται, ἀντιτασσόμενοι τῷ ἀντιτεταγμένῳ· ἢ φίλοι γινόμενοι, τούτῳ οὐκ ἀντιδικήσουσιν. Τί δαί; οὐκ ἴστε, ὦ γεννάδαι, (ὡς πρὸς παρόντας γὰρ εἶποιμ' ἂν) ὅτι ταῖς καλῶς ἐχούσαις ἐντολαῖς μαχόμενοι, τῆς ἰδίᾳ ἀνθίστασθε σωτηρία; Οὐ γὰρ τὰ διαγορευθέντα χρησίμως, ἀλλ' ἑαυτοὺς καταστρέφετε. Καὶ ὁ μὲν Κύριος, τὰ ἀγαθὰ (13) ὑμῶν ἔργα λαμψάτω, » ἔφη, ὑμεῖς δὲ τὰς ἀσελγείας ὑμῶν ἐκφανεῖς ποιεῖτε. Ἄλλως τε εἰ τὰς ἐντολὰς καταλύειν τοῦ νομοθέτου θέλετε, τί δήποτε τὸ μὲν « Οὐ μοιχεύσεις, » καὶ « Οὐ παιδοφθορήσεις (14), » καὶ ὅσα εἰς ἐγκράτειαν συμβάλλεται, καταλύειν ἐπιχειρεῖτε δι' ἀκρασίαν τὴν σφῶν· οὐ καταλύετε δὲ χειμῶνα τὸν ὑπ' αὐτοῦ γινόμενον, ἵνα θέρος ποιήσητε μεσσύντος ἐπι τοῦ χειμῶνος· οὐδὲ γῆν πλωτὴν, βατὴν δὲ θάλασσαν (15)

D

✕ P. 527 ED. POTTER, 440 ED. PARIS. ^a Matth. v, 25; Luc. xii, 58. ^b Matth. v, 16.

(3) Οἷς. Ὅς legisse videtur Theodoretus.

(4) Δὴ. Supervacua est. SYLBURG. — Scribi possit, οἷς δὴ καὶ πάντ.

(5) Ἀντιτάξας ἡμᾶς. Ἀντιταξάμενος ἡμῶν. Theodoret.

(6) Εἰς ἐκδικίαν τοῦ Πατρὸς. Hoc commation Theodoretī interpres.

(7) Φασί. Φησί. Theodoret, ad sequentia, Clementis ad præcedentia refert.

(8) Παρρησίᾳ. Nempe a Christo dicente: Ἀπὸ τῶν καρπῶν αὐτῶν ἐπιγνώσεσθε αὐτούς, Matth. vii, 16.

(9) Πῶς ἔτι. Δὴ, vel synonymia οὖν, inserta; legendum videtur, πῶς οὖν ἔτι... SYLBURG.

(10) Συναναίρεται γὰρ τῷ κακῷ καὶ τὸ δένδρον. « Malo enim sublato, tollitur arbor, » e quo id nascitur: ac proinde si nullum sit malum, sequitur

nullum esse principium Deo bono adversarium, Respexisse autem videtur Matth. vii, 17, 18.

(11) Τὸ πονηρὸν ἐνυπάρξει. Vel divise ἐν ὑπάρξει, « in essentia. » Putabant enim hæretici, principium illud, quod Deo repugnaret, esse « essentia malum. »

(12) Τὸ μισεῖν. Respicit Matth. v, 45, 44, vel Luc. vi, 27, 28; dein Matth. v, 25, vel Luc. xii, 58.

(13) Τὰ ἀγαθὰ. Matth. v, 16: Οὕτω λαμψάτω τὸ φῶς ὑμῶν ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ὅπως εἴδωσιν ὑμῶν τὰ καλὰ ἔργα.

(14) Οὐ παιδοφθορήσεις. Conf. quæ superius dicta sunt ad *Protrept.* p. 67 edit. Paris.

(15) Βατὴν δὲ θάλασσαν. Poetice fictum. Lycophron *Cassandra* vers. 1414:

..... Τῷ θάλασσα μὲν βατὴν
Πεζῶ περ' ἐστὶ, γῆ δὲ ναυσθλιθῆσεται.

ἐργάζεσθε, καθάπερ οἱ τῆς ἱστορίας συνταξάμε-
νοι (16), τὸν βάρβαρον ἐθελῆσαι Ξέρξην; Τί δ'
οὐχὶ πάσαις ταῖς ἐντολαῖς ἀντιτάσσεσθε; Εἰπόν-
τος γάρ, « Αὐξάνεσθε καὶ πληθύνεσθε, » ὑμᾶς
τοὺς ἀντιταγμένους ἐχρῆν μηδὲν συνουσία χρῆ-
σθαι. Καὶ εἰπόντος, « Ἐδωκα ὑμῖν πάντα εἰς τροφάς »
καὶ ἀπολαύσεις, ὑμᾶς ἐχρῆν μηδενὸς ἀπολαύειν.
Ἄλλὰ καὶ, « Ὁφθαλμὸν ἀντὶ ὀφθαλμοῦ, » λέγοντος,
ὑμᾶς ἐχρῆν μὴ ἀποδιδόναι ἀντίταξιν ἀντιτάξει· καὶ
τὸν κλέπτην καλεῦσαντος « τετραπλοῦν » ἀποδιδόναι,
ὑμᾶς ἐχρῆν καὶ προσδοῦναι τῷ κλέπτῃ· ὁμοίως τε
αὖ καὶ τῆ, « Ἀγαπήσεις τὸν Κύριον, » ἐντολῇ ἀντι-
τασσομένους, ἔδει οὔτε τὸν ὅλων Θεὸν ἀγαπῆσαι.
Καὶ πάλιν, εἰπόντος, « Οὐ ποιήσεις γλυπτὸν, οὐδὲ
χωνευτὸν, ὑμᾶς ἀκόλουθον ἦν καὶ τὰ γλυπτὰ προσ-
κυβεῖν. Πῶς οὖν οὐκ ἀσεβεῖτε, ἀντιτασσομένοι μὲν,
ὡς φατε, τῷ Δημιουργῷ, τὰ δὲ ὅμοια ταῖς πόρνοις
καὶ τοῖς μοιχοῖς ἐξηλωκότες; Πῶς δὲ οὐκ αἰσθάνεσθε
μείζονα ποιῶντες, ὃν ὡς ἀσθενῆ νομίζετε; Εἴπερ,
ὃ βούλεται, τοῦτο γίνεται, ἀλλ' οὐχὶ ἐκείνο, ὅπερ
ἠθέλησεν ὁ ἀγαθός. Ἐμπαλιν γὰρ ἀσθενῆς δεῖκνυταί
πρὸς ὑμῶν αὐτῶν (17) ὁ ὑμέτερος, ὡς φατε, πατήρ.
Ἀναλέγονται δὲ καὶ οὗτοι ἐκ τινῶν προφητικῶν πε-
ρικοπῶν λέξεις ἀπανθισάμενοι, καὶ συγκρατούσαντες
κακῶς, κατ' ἀλληγορίαν εἰρημένους, ἐξ εὐθείας λα-
βόντες. Γεγραφθαι γὰρ φησιν· « Ἀντέστησαν θεῷ,
καὶ ἐσώθησαν. » Οἱ δὲ καὶ « Τῷ ἀναιδεῖ θεῷ » προσ-
τιθέασιν· ὁδόνται δὲ ὡς βουλήν παρηγγελμένην τὸ λό-
γιον τοῦτο, καὶ σωτηρίαν σφίσι λογίζονται, τὸ ἀνθί-
στασθαι τῷ Δημιουργῷ. « Τῷ » μὲν οὖν « ἀναιδεῖ
θεῷ » οὐ γέγραπται· Εἰ δὲ καὶ οὕτως ἔχοι, τὸν κε-
κλημένον διάβολον, ὃ ἀνόητοι, ἐξακούσατε ἀναιδῆ,
ἢ ὡς διαβάλλοντα (18) τὸν ἄνθρωπον, ἢ ὡς κατήγο-
ρον τῶν ἁμαρτανόντων, ἢ ὡς ἀποστάτην. Ὁ γοῦν
λαὸς, ἐφ' οὗ εἴρηται ἡ περικοπή, παιδεύομενοι ἐφ'
οἷς ἡμαρτον βαρῶς φέροντες, καὶ στένοντες, διε-
γύγγυζον τὴν εἰρημένην λέξιν· ὅτι τὰ μὲν ἄλλα
ἔθνη παρανομοῦντα οὐ κολάζεσθαι, αὐτοὶ δὲ μόνοι
παρ' ἕκαστα κολοῦνται· ὡς καὶ Ἱερεμίαν εἰρηκέ-
ναι· « Διὰ τί (19) ὁδοὺς ἀσεβῶν εὐοδοῦται; » ὅμοιον
τούτῳ τὸ παρά τῷ Μαλαχίᾳ τὸ προειρημένον. « Ἀν-
τέστησαν θεῷ, καὶ ἐσώθησαν » χρηματιζόμενοι γὰρ οἱ
προφῆται, οὐ μόνον τινὰ ἀκούειν λέγουσι παρά τοῦ
θεοῦ, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ διαγγέλλοντες δεῖκνυνται κατὰ
ἀνθυποφορὰν τὰ πρὸς τοῦ λαοῦ θρυλλούμενα, ὡς ἐπι-
ζητήματα τινα ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων ἀναφέροντες·
ἐξ ὧν καὶ τὸ προκείμενον τυγχάνει ρητόν. Καὶ μὴ τι
πρὸς τούτους ὁ Ἀπόστολος ἐν τῇ πρὸς Ῥωμαίους

A prum puero non inferes, » et quæcumque ad conti-
nentiam conferunt, dissolvere conamini, propter
vestram intemperantiam : non dissolvitis autem,
quæ ab ipso fit, hiemem, ut media adhuc hieme
æstatem facialis ; neque terram navigabilem, mare
autem pedibus pervium, facitis, ut qui historias
composuerunt, barbarum Xerxem dicunt voluisse
facere? Cur vero non omnibus præceptis repugna-
tis? Nam cum ille dicat ; « Crescite et multiplica-
mini », oporteret ✕ vos, qui adversamini, nullo
modo uti coitu. Et cum dixit : « Dedi vobis omnia
ad vescendum ^b » et fruendum, vos nullo frui oportuit.
Quinetiam eo dicente : « Oculum pro oculo ^c, »
oportuit vos decertationem contraria non repen-
dere decertatione. Et cum iurem jusserit reddere
« quadruplum ^d, » oportuit vos furi aliquid etiam
addere. Rursus vero similiter, cum præcepto :
« Diliges Deum tuum ex toto corde tuo », repu-
gnetis, oportuit nec universorum quidem Deum
diligere. Et rursus, cum dixerit : « Non facies
sculptile neque fusile ^e, » consequens erat ut etiam
sculptilia adoraretis. Quomodo ergo non impie fa-
citis, qui Creatori quidem, ut dicitis, resistitis ;
quæ sunt autem meretricibus et adulteris similia,
sectamini? Quomodo autem non sentitis vos eum
majorem facere, quem pro imbecillo habetis ; si
quidem id sit, quod hic vult ; non autem illud,
quod voluit bonus? contra enim ostenditur quodam
modo a vobis ipsis, imbecillum esse, quem vestrum
patrem dicitis. Recensent etiam ex quibusdam lo-
cis prophetiis decerptas dictiones, et male consar-
cinatas, quæ allegorice dicta sunt tanquam recto
ductu et citra figuram dicta sumentes. Dicunt enim
scriptum esse : « Deo resisterunt, et salvi facti
sunt ^f : » illi autem « Deo impudenti » addunt ; et
hoc eloquium tanquam consilium præceptum acci-
piunt : et hoc ad salutem conferre existimant, quod
Creatori resistant. At « impudenti » quidem « Deo, »
non est scriptum. Si autem sic quoque habeat,
eum, qui vocatus est diabolus, intelligite impuden-
tem : vel quod hominem calumniis impetat, vel
quod accuset peccatores, vel quod sit apostata.
Populus ergo, de quo hoc dictum est, cum casti-
garetur propter sua peccata, ægre ferentes et ge-
mentes, his verbis, quæ dicta sunt, murmurabant,
quod aliæ quidem gentes cum inique se gerant non
puniantur, ipsi autem in singulis vexentur ; adeo ut
Jeremias quoque dixerit : « Cur via impiorum

✕ P. 528 ED. POTTER, 441-442 ED. PARIS. ^a Gen. i, 28; ix, 1. ^b Genes. i, 29; ix, 2, 3. ^c Exod. xxi, 24. ^d Ibid. lxii, 1. ^e Deut. vi, 5. ^f Deut. xxvii, 15. ^g Malach. iii, 15.

.... Cui mare quidem pervium
Pediti erit, terra autem navigabitur.

Ubi scholiastes hæc adnotat : Ὁ Ξέρξης τὸν μὲν Ἑλλήσποντον ἐχώσεν, ἦτοι βατὴν γῆν ἐποίησεν, τὴν δὲ Ἄθων ἕως κόβρας, ἐποίησε θάλασσαν, ὡς ὁ Ἡρόδοτος ἱστορεῖ. Coni: quæ ibi adnotat Meursius.

(16) Οἱ τὰς ἱστορίας συνταξ. Herodotus Polyhymnia p. 249, 251; Thucydides lib. iv, p. 156; Arrianus lib. v, p. 105, et alii. II. SYLBERG.

(17) Δείκνυται πρὸς ὑμῶν αὐτῶν. Forte δείκνυται πρὸς ὑμῶν αὐτῶν, « ostenditur a vobis ipsis. »

Πρὸς autem in hac significatione passim ab hoc nostro usurpari, docet Index Sylburg.

(18) Ὡς διαβάλλοντα. Justinus M. Cohort. ad Græc. p. 108 edit. Oxon. : Ὁν διάβολον αἱ θεῖαι Γραφαὶ καλοῦσιν, ἀπὸ τῆς πρώτης αὐτοῦ πρὸς τὸν ἄνθρωπον διαβολῆς ταύτης τῆς προσηγορίας τυχόντα. « Quem diabolum divinæ Scripturæ vocant, a prima sua adversus hominem calumnia et criminatione nomine sumpto. »

(19) Διὰ τί. Τί ὅτι, Jerem.

prosperatur ^a? » quod simile est ei, quod prius allatum est ex Malachia: « Deo restiterunt, et salvi facti sunt. » Nam prophetae divinitus inspirati, non solum quæ a Deo audierint, se loqui profitentur; sed et ipsi etiam solent ea, quæ vulgo jactantur a populo, exceptionis modo, edicere, et tanquam quæstiones ab hominibus motas referre: ejusmodi est illud dictum, cujus mentio jam facta est. Nunquid autem ad hos verba sua dirigens, scribit Apostolus in Epistola ad Romanos: « Et non sicut blasphemamur, et sicut dicunt aliqui nos ✕ dicere: Faciamus mala, ut eveniant bona, quorum iusta est damnatio ^b? » Il sunt, qui inter legendum tono vocis pervertunt Scripturas ad proprias voluptates, et quorumdam **190** accentuum et punctorum transpositione, quæ prudenter et utiliter præcepta sunt, ad suas trahunt delicias. « Qui irritatis Deum sermonibus vestris, » inquit Malachias, « et dicitis, in quonam eum irritavimus? Dum vos dicitis: Quicunque facit malum, bonus est coram Domino, et ipse in eis complacuit; et ubi est Deus justitiæ? »

CAPUT V.

Duo genera hæreticorum notat: prius illorum qui omnia omnibus licere pronuntiant, quos refutat.

Ne ergo hunc locum ungue amplius follicantes, **B** plurium absurdarum hæresium meminimus; nec rursus dum in singulis adversus unamquamque dicere necesse habemus, propterea pudore afficiamur, et nimis prolixos hos faciamus commentarios, age in duo dividentes omnes hæreses, eis respondeamus. Aut enim docent indiscrete vivere: aut modum excedentes, per impietatem et odium profitentur continentiam. Prius autem tractandum est de prima parte. Quod si quodlibet vitæ genus licet eligere, tum eam scilicet etiam licet, quæ est continens: et si electus tute poterit quodlibet vitæ genus sectari, manifestum est eam, quæ temperanter et secundum virtutem agitur, longe tutissimam esse. Nam cum « domino sabbati, » etiamsi intemperanter vivat, nulla ratio reddenda sit, multo magis qui vitam moderate et temperate instituit, nulli erit rationi reddendæ obnoxius. « Omnia enim licent, sed non omnia expediunt ^d, » ait Apostolus. Quod si omnia licent, videlicet moderatum quoque esse et temperantem. Quemadmodum ergo is est laudandus, qui libertate sua usus est ad vivendum ex virtute: ita multo magis qui dedit nobis liberam nostri potestatem, et concessit vivere ut vellemus, est venerandus et adorandus, quod non permiserit, ut nostra electio et vitatio cuiquam necessario serviret. Si est autem uterque æque securus, et qui incontinentiam, et qui continentiam elegerit, non est tamen ex æquo honestum et decorum. Qui enim impegit in voluptates, gratificatur corpori: temperans autem animam corporis dominam liberat a perturbationibus. Et si dicant nos « vocatos fuisse in libertatem, solummodo ne præbeamus li-

✕ P. 529 ED. POTTER, 443 ED. PARIS. ^a Jerem. vi, 13; x, 25. **C** ^b Rom. iii, 8. ^c Malach. ii, 17. ^d I Cor. xii, 4.

(20) *Παροξύνοντες*. Παροξύναντες Malach., *πλίμιοι*, ἐν τοῖς λογ.· *dein*, καλὸν ἐνώπιον Κυρίου, καὶ ἐν αὐτοῖς αὐτὸς εὐδόκησε.

(21) *Ἰν' οὖν*.· *ἐπιμεμνήμεθα*. Usitatus, ἰν' οὖν... ἐπιμεμνώμεθα. SYLBERG.

A ἐπιστολῇ ἀποτεινόμενος γράφει· « Καὶ μὴ καθὼς βλασφημούμεθα, καὶ καθὼς φασὶ τινες ἡμᾶς λέγειν, ὅτι, Ποιήσωμεν τὰ κακὰ, ἵνα ἔλθῃ τὰ ἀγαθὰ, » ὧν τὸ κρίμα ἐνδικόν ἐστιν; Οὗτοί εἰσιν οἱ κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν φωνῆς τόνῳ διαστρέφοντες τὰς Γραφὰς πρὸς τὰς ἰδίας ἡδονὰς, καὶ τινῶν προσωδίων καὶ στιγμῶν μεταθέσει τὰ παραγγελθέντα σωφρόνως τε καὶ συμφερόντως βιαζόμενοι πρὸς ἡδουπαθείας τὰς ἑαυτῶν· « Οἱ παροξύνοντες (20) τὸν Θεὸν τοῖς λόγοις ὑμῶν, ὁ Μαλαχίας φησὶ, καὶ εἶπατε· Ἐν τίνι παρωξύναμεν αὐτόν; Ἐν τῷ λέγειν ὑμᾶς· Πᾶς ὁ ποιῶν πονηρὸν ἀγαθὸς ἐνώπιον Κυρίου, καὶ ἐν αὐτοῖς εὐδόκησεν· καὶ ποῦ ἐστιν ὁ Θεὸς τῆς δικαιοσύνης; »

B Ἰν' οὖν (21) μὴ, ἐπιπλεῖον ὀνουχίζοντες (22) τὸν τόπον, πλειόνων ἀτόπων αἱρέσεων ἐπιμεμνήμεθα, μὴδ' αὖ καθ' ἑκάστην αὐτῶν λέγειν πρὸς ἑκάστην ἀναγκαζόμενοι, αἰσχυνώμεθά τε ἐπ' αὐτοῖς, καὶ ἐπιμήκιστον τὰ ὑπομνήματα προάγωμεν· φέρε, εἰς δύο διελόντες πράγματα ἀπάσας τὰς αἱρέσεις, ἀποκρινώμεθα αὐτοῖς· ἢ γὰρ τοι ἀδιαφόρως ζῆν διδάσκουσιν, ἢ, τὸ ὑπέρτονον ἄγουσαι, ἐγκράτειαν διὰ δυσσεθείας καὶ φιλαπεχθημοσύνης καταγγέλλουσι. Πρῶτον δὲ περὶ τοῦ προτέρου διαληπτέον τμήματος· εἰ πάντα ἐξεστὶν ἐλέσθαι βίον, δῆλον ὅτι (23) καὶ τὸν μετ' ἐγκρατείας· καὶ εἰ πᾶς βίος ἀκίνδυνος ἐκλεκτῷ, δῆλον ὅτι μετὰ ἀρετῆς καὶ σωφροσύνης πολὺ μᾶλλον ἀκίνδυνος· δοθείσης γὰρ ἐξουσίας « τῷ κυρίῳ τοῦ σαββάτου, » εἴπερ ἀκολάστως βιώσαι, ἀνεύθυνον εἶναι, πολλῷ μᾶλλον ὁ κοσμίως πολιτευσάμενος οὐχ ὑπεύθυνος ἐστὶ. « Πάντα μὲν γὰρ ἐξεστὶν, ἀλλ' οὐ πάντα συμφέρει, » φησὶν ὁ Ἀπόστολος. Εἰδὲ καὶ πάντα ἐξεστὶ, δῆλον ὅτι καὶ τὸ σωφρονεῖν. Ὡς περ οὖν ὁ τῆ ἐξουσίᾳ εἰς τὸ κατ' ἀρετὴν βιώσαι συγχρησάμενος ἐπαινετὸς, οὕτω πολὺ μᾶλλον ὁ τὴν ἐξουσίαν ἡμῖν δωδικῶς ἐλευθέραν καὶ κυρίαν, καὶ συγχρησάσας ἡμῖν βιοῦν ὡς βουλόμεθα, σεμνὸς καὶ προσκυνητὸς, μὴ ἑάσας δουλεύειν ἡμῶν κατὰ ἀνάγκην τὰς αἱρέσεις καὶ τὰς φουγὰς. Εἰ δὲ τὸ ἀδεὲς ἐκότερος ἔχει, ὃ τε ἀκρασίαν ὃ τε ἐγκράτειαν ἐλόμενος, ἀλλὰ τὸ σεμνόν, οὐχ ὁμοιον. Ὁ μὲν γὰρ εἰς ἡδονὰς ἐξοκαίλας σώματι χαρίζεται, ὁ δὲ σώφρων τὴν κυρίαν τοῦ σώματος ψυχὴν ἐλευθεροῖ τῶν παθῶν. Κἂν ἐπ' ἐλευθερίᾳ κεκλήσθαι λέγωσιν ἡμᾶς, μόνον μὴ τὴν ἐλευθερίαν εἰς ἀφορμὴν τῆ σαρκὶ παρέχωμεν, κατὰ τὴν Ἀπόστολον· εἰ δὲ ἐπιθυμία χαριστέον, καὶ τὸν ἐπὶ νείδιστον βίον ἀδιάφορον ἡγητέον, ὡς αὐτοὶ λέγουσιν,

(22) *Ἵνουχίζοντες*. Id est ἀκριβολογοῦντες. Hesy chius. Ὀνουχίᾱ, ἐπιμελῶς ἐξετάσει. Hinc proverbium Ἐξ ὀνουχος, Latine « Ad unguem. »

(23) *Δῆλον ὅτι*. Flor. edit. conjuncte δηλονότι. SYLBERG.

ἔσται πάντα ταῖς ἐπιθυμίαις πειστέον καὶ εἰ τοῦτο, τὰ ἀσελγέστατα καὶ ἀνοσιώτατα πρακτέον ἅπαντα, ἐπομένους τοῖς ἀναπειθουσιν ἡμᾶς· ἢ τῶν ἐπιθυμιῶν τινὰς ἐκκλινοῦμεν, καὶ οὐκ ἔτι ἀδιαφόρως βιωτέον, οὐδὲ ἀναίδην δουλευτέον τοῖς ἀτιματάτοις μέρεσιν ἡμῶν, γαστρὶ καὶ αἰδοίοις, δι' ἐπιθυμίαν κολακούντων τὸν ἡμέτερον νεκρὸν (24). Τρέφεται γὰρ καὶ ζῶοποιεῖται διακονουμένη εἰς ἀπόλαυσιν ἐπιθυμία, καθάπερ ἔμπαλιν κολουομένη μαραίνεται. Πῶς δὲ ἐστὶ δυνατὸν, ἠττηθέντα τῶν τοῦ σώματος ἡδονῶν, ἐξομοιοῦσθαι τῷ Κυρίῳ, ἢ γινῶσιν ἔχειν Θεοῦ; Πάσης γὰρ ἡδονῆς ἐπιθυμία κατάρχει· ἐπιθυμία δὲ λύπη τις καὶ φροντίς, δι' ἐνδειαν ὀρεγομένη τινός. Ὡστ' οὐκ ἄλλο τί μοι δοκοῦσιν οἱ τοῦτον ἐπανηρημένοι τὸν τρόπον, ἀλλ' ἢ τὸ λεγόμενον δὴ τοῦτο,

victus est a voluptatibus corporis, Domino assimiletur, aut Dei habeat cognitionem? Omnis enim voluptatis principium est cupiditas: cupiditas autem est molestia et sollicitudo, quæ propter egestatem aliquid appetit. Quare nihil aliud mihi videntur, qui hanc vitæ rationem suscipiunt, quam quod dicitur,

... . Πρὸς τ' αἰσχεσιν ἄλγεα πάσχειν·

ἐπίσπαστον ἑαυτοῖς αἰρούμενοι κακὸν (25), νῦν καὶ ἐς ὕστερον. Εἰ μὲν οὖν πάντα ἐξῆν, καὶ μηδὲν ἦν θεός ἀποτυχεῖν τῆς ἐλπίδος διὰ πράξεις πονηράς, ἴσως ἦν ἂν τις αὐτοῖς πρόφασις τοῦ βιοῦν κακῶς τε καὶ ἐλεεινῶς· ἐπεὶ δὲ βίος τις ἡμῖν μακάριος δι' ἐντολῶν ἐπιδέδεικται, ὃ χρὴ πάντας ἐπομένους, μὴ παρακούοντας τῶν εἰρημένων τινός, μηδὲ ὀλιγοῦντας τῶν προσηκόντων, κἂν ἐλάχιστον ἦ, ἔπεσθαι ἢ ἂν ὁ λόγος ἡγῆται· εἰ σφαιλήμεν αὐτοῦ, ἀθανάτω κακῶ (26) περιπεσεῖν ἀνάγκη· κατακολουθήσασιν δὲ τῇ θεῖᾳ Γραφῇ, οἱ ἧς ὀδεύουσιν οἱ πεπιστευκότες, ἐξομοιοῦσθαι κατὰ δύναμιν τῷ Κυρίῳ, οὐκ ἀδιαφόρως βιωτέον, ἀλλὰ καθαρευτέον εἰς δύναμιν τῶν ἡδονῶν καὶ τῶν ἐπιθυμιῶν, ἐπιμελητέον τε τῆς ψυχῆς, ἢ πρὸς μόνῳ τῷ Θεῷ διατελεστέον. Καθαρὸς γὰρ ὢν καὶ πάσης κακίας ἀπηλλαγμένος ὁ νοῦς, δεκτικὸς πως ὑπάρχει τῆς τοῦ Θεοῦ δυνάμεως, ἀνισταμένης ἐν αὐτῷ τῆς θείας εἰκότος· « Καὶ πᾶς ὁ ἔχων τὴν ἐλπίδα ταύτην ἐπὶ τῷ Κυρίῳ (27), ἀγνίξει, φρεῖν, ἑαυτὸν (28), καθὼς ἐκεῖνος ἀγνός ἐστιν. » Θεοῦ δὲ γινῶσιν λαθεῖν τοῖς ἔτι ὑπὸ τῶν παθῶν ἀγομένοις ἀδύνατον· οὐκοῦν οὐδὲ τῆς ἐλπίδος τυχεῖν, μηδεμίαν τοῦ Θεοῦ γινῶσιν πεποιημένοις· καὶ τοῦ μὲν ἀποτυγχάνοντος τοῦδε τοῦ τέλους ἢ τοῦ Θεοῦ ἀγνοια κατηγορεῖν ἔοικε· τὸ δὲ ἀγνοεῖν τὸν Θεὸν ἢ τοῦ βίου πολιτεία παρίστησιν. Παντάπασιν γὰρ ἀδύνατον ἅμα τε καὶ ἐπιστήμονα εἶναι, καὶ τὴν τοῦ σώματος

A bertatem, in occasionem carni^a, » ex sententia Apostoli. Si autem cupiditati est obsequendum, et quæ probrosa est et turpis vita tanquam indifferens est eligenda, ut ipsi dicunt; aut cupiditatibus est omnino parendum, et si hoc ita est, facienda sunt quævis ✕ impudicissima et maxime nefaria, eos sequendo, qui nobis persuadent: aut sunt aliqua declinandæ cupiditates, et non est amplius vivendum indifferenter, neque est impudenter serviendum vilissimis et abjectissimis nostris partibus, ventri et pudendis, dum cupiditate ducti nostro blandimur cadaveri. Nutritur enim et vivificatur cupiditas, dum ei voluptates ministrantur: quemadmodum rursus si impediatur et interturbetur,

B tur, flaccescit. Quomodo autem fieri potest, ut qui

victus est a voluptatibus corporis, Domino assimiletur, aut Dei habeat cognitionem? Omnis enim voluptatis principium est cupiditas: cupiditas autem est molestia et sollicitudo, quæ propter egestatem aliquid appetit. Quare nihil aliud mihi videntur, qui hanc vitæ rationem suscipiunt, quam quod dicitur,

Ultra ignominiam sentire dolores;

ut qui malum a se accersitum, nunc et in posterum eligant. Si ergo « omnia licerent, » nec timendum esset ne a spe excideremus propter malas actiones, esset fortasse eis aliquis prætextus, cur male viverent et miserabiliter. Quoniam autem vita beata nobis ostensa est per præcepta, quam oportet omnes sequentes, nec aliquid eorum, quæ dicta sunt, perperam intelligentes, nec eorum, quæ convenit, aliquid, etsi sit vel minimum, contententes, sequi quo logos ducit; quia, si ab eo aberraverimus, in malum immortale incidamus necesse est; si divinam autem Scripturam secuti fuerimus, per quam ingrediuntur, qui crediderunt, ut Domino, quoad fieri potest, assimilentur, non est vivendum indifferenter, sed pro viribus mundos esse oportet a voluptatibus et cupiditatibus, curaque est gerenda animæ, qua apud solum Deum perseverandum est. Mens enim, quæ est munda et ab omni vitio libera, est quodammodo apta ad potestatem Dei suscipiendam, cum divina in ea assurgat imago: « Et quicumque habet hanc spem in Domino, seipsum, » inquit, « mundum castumque facit, quatenus ille est castus^b. Ut ii autem accipiant Dei cognitionem, qui adhuc ducuntur ab affectibus, minime potest fieri: ergo nec ut finem assequantur, cum nullam habeant Dei cognitionem. Et eum quidem, qui hunc finem non assequitur, accusare videtur Dei ignoratio; ut Deus autem ignoretur, effi-

✕ P. 530 ED. POTTER, 444 ED. PARIS. ^a Galat. v, 15. ^b Joan. III, 5.

(24) *Νεκρὸν*. Sic humanum corpus appellat, ut superius p. 456 edit. Paris.

(25) *Ἐπίσπαστον ... κακὸν*. Phrasis poetica. Homerus *Odys.* 2, vers. 72:

Ἦ τάχα Ἴρος ἄϊρος ἐπίσπαστον κακὸν ἔξει.

Certe cito Irus infelix accersitum a se malum [habebit.

Hesychius: *Ἐπίσπαστον*, αὐθαίρετον, ὅπερ ἑαυτῷ τῆς ἐπισπάται κακὸν. Metaphoram aiunt ductam ἀπὸ τῶν ὀρνίθων δελεαζομένων, καὶ ἑαυτοῖς τὸν διεθρον ἐπισπωμένων.

(26) *Ἀθανάτω κακῶ*. Phrasis Homerica, ex *Odys.* M, vers. 18, ubi de Charybdi hæc dicit poeta:

Ἦ δέ τοι οὐ θνητῆ, ἀλλ' ἀθάνατον κακὸν ἐστι.
Illa sane non mortalis, sed immortale malum est.

(27) *Ἐπὶ τῷ Κυρίῳ*. Ἐπ' αὐτῷ. Joann.

(28) *Ἀγνίξει... ἑαυτὸν*. Didymus in Comment.: « Dum ergo speret unusquisque similem se fore Deo, » castificet semetipsum, « sicuti est castus ille. » COLLECT.

cit \times vitæ institutio. Omnino enim fieri non potest, ut quis simul sit et scientia præditus, et blandiri corpori non erubescat. Neque enim potest unquam convenire, quod voluptas sit bonum, cum eo, quod bonum sit solam pulchrum et honestum: vel etiam cum eo, quod solus sit pulcher Dominus, et solus bonus Deus, et solus amabilis. « In Christo autem circumcisi estis, circumcissione non manu facta, in exspoliatione corporis carnis, in circumcissione Christi ». Si ergo cum Christo consurrexistis, quæ sursum sunt quærite, quæ sursum sunt sapite, non quæ sunt super terram. Mortui enim estis, et vita vestra absconsa est cum Christo in Deo; » non autem ea, quam exercent, fornicatio. « Mortificate ergo membra, quæ sunt super terram, fornicationem, immunditiam, passionem, desiderium, propter quæ venit ira Dei. Deponant ergo ipsi quoque iram, indignationem, vitium, maledictum, turpem sermonem ex ore suo, exuentes veterem hominem cum concupiscentiis, et induentes novum, qui renovatur in agnitionem, ad imaginem ejus, qui **191** creavit ipsum ». Vitæ enim institutio aperte eos arguit, qui mandata novere: qualis enim sermo, talis est vita. Arbor autem cognoscitur ex fructibus, non ex floribus et foliis ac ramis. Cognitio ergo est ex fructu et vitæ institutione, non ex sermone et flore. Non enim nudum sermonem dicimus esse cognitionem, sed quamdam divinam scientiam, et lucem illam, quæ innata animæ ex præceptorum obedientia, omnia, quæ per generationem oriuntur, manifesta facit, et hominem instruit, ut seipsum cognoscat, et qua ratione compos fieri possit, edocet. Quod enim oculus est in corpore, hoc est in mente cogitatio. Neque dicant libertatem, qua quis voluptati servit, sicut ii, qui bilem dicunt dulcem. Nos enim didicimus libertatem, qua Dominus noster nos liberat a voluptatibus, et a cupiditatibus, et aliis perturbationibus solvens. « Qui dicit: Novi Dominum, et mandata ejus non servat, mendax est, et in eo veritas non est », ait Joannes.

CAPUT VI.

Secundum genus hæreticorum aggreditur, illorum scilicet qui ex impia de Deo omnium conditore sententia, continentiam exercent.

Adversus autem alterum genus hæreticorum, qui D speciose per continentiam impie se gerunt, tum in

\times P. 531 ED. POTTER, * Col. II, 11. ^b Ibid. III, 4, 10. ^c I Joann. II, 4.

(29) *Ἐπαισχύνεσθαι*. Scribendum οὐκ ἐπαισχύνεσθαι: quod viderunt etiam interpretes et Lowthius.

(30) *Ἢ μόνον εἶναι τὸ καλὸν ἀγαθόν*. Flor. edit. ἢ μόνον, « quæ solum » relative: sed ἢ legendum esse, probat etiam Heiveti versio. SYLBERG.—Legendum καὶ μόνον εἶναι τὸ καλὸν ἀγαθόν. LOWTH.

(31) *τῆς σαρκός*. τῶν ἀμαρτιῶν τῆς σαρκός, vulg. Bibl. Coloss.

(32) *Ζητεῖτε*. Οὗ ὁ Χριστός ἐστίν ἐν δεξιᾷ τοῦ Θεοῦ καθήμενος addunt vulg. Bibl.

(33) *Μέλη*. Μέλη ὑμῶν Coloss. ubi mox, Ἐπιθυμίαν κακὴν, καὶ τὴν πλεονεξίαν, ἧτις ἐστὶν ἐν εἰδωλοκαταρείχ.

(34) *Ἀποθέσθωσαν οὖν καὶ αὐτοί*. Νυνὶ δὲ καὶ ἀποθέσθε καὶ ὑμεῖς τὰ πάντα, Coloss., ubi mox, στόματος αὐτῶν, μὴ ψεύδεσθαι ἀλλήλους, ἀπεκδ' οὐ τὸν ἀνθρώπου σὺν ταῖς πράξεσιν αὐτοῦ, καὶ ἐνδυσ.

Α κολακαίαν ἐπαισχύνεσθαι (29) · οὐδὲ γὰρ συνάδει ποτὲ δύναται τὸ ἀγαθὸν εἶναι τῇ ἡδονῇ, ἢ μόνον εἶναι τὸ καλὸν ἀγαθόν (30) ἢ καὶ μόνον καλὸν τὸν Κύριον, καὶ μόνον ἀγαθὸν τὸν Θεόν, καὶ μόνον ἐραστὸν · « Ἐν Χριστῷ δὲ περιετμήθητε περιτομῇ ἀχειροποιήτῳ, ἐν τῇ ἀπεκδύσει τοῦ σώματος τῆς σαρκός (31), ἐν τῇ περιτομῇ τοῦ Χριστοῦ. Εἰ οὖν συντηρέθητε τῷ Χριστῷ, τὰ ἄνω ζητεῖτε (32), τὰ ἄνω φρονεῖτε, μὴ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς · ἀπεθάνετε γὰρ, καὶ ἡ ζωὴ ὑμῶν κέκρυπται σὺν τῷ Χριστῷ ἐν τῷ Θεῷ · οὐχὶ δὲ πορνεία, ἢν ἀσκαῦσιν. » Νακρώσατε οὖν τὰ μέλη (33) τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, πορνείαν, ἀκαθαρσίαν, πάθος, ἐπιθυμίαν, δι' ἃ ἐρχεται ἡ ὀργὴ τοῦ Θεοῦ. Ἀποθέσθωσαν οὖν καὶ αὐτοί (34) ὀργήν, θυμὸν, κακίαν, βλασφημίαν, αἰσχρολογίαν ἐκ τοῦ στόματος αὐτῶν, ἀπεκδυσάμενοι τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον σὺν ταῖς ἐπιθυμίαις, καὶ ἐνδυσάμενοι τὸν νέον τὸν ἀνακαινούμενον εἰς ἐπίγνωσιν κατ' εἰκόνα τοῦ κτίσαντος αὐτόν. » Τὰ γὰρ τῆς πολιτείας ἐλέγχει σαφῶς τοὺς ἐγνωκότας τὰς ἐντολάς · ἐπεὶ οἷος ὁ λόγος, τοῖος ὁ βίος (35) · ἀπὸ δὲ τῶν καρπῶν τὸ δένδρον (36), οὐκ ἀπὸ τῶν ἀνθῶν καὶ πετάλων, γνωρίζεται. Ἡ γνῶσις οὖν ἐκ τοῦ καρποῦ καὶ τῆς πολιτείας, οὐκ ἐκ τοῦ λόγου καὶ τοῦ ἄνθους · οὐ γὰρ λόγον φιλοῦν εἶναι τὴν γνῶσιν φάμεν, ἀλλὰ τινα ἐπιστήμην θεῖαν · καὶ φῶς ἔχειν τὸ ἐν τῇ ψυχῇ ἐγγενόμενον ἐκ τῆς κατὰ τὰς ἐντολάς ὑπακοῆς, τὸ πάντα κατὰδὲλα ποιοῦν, τὰ τε ἐν γενέσει, αὐτόν τε τὸν ἄνθρωπον, ἑαυτόν τε γινώσκειν παρασκευάζον, καὶ τοῦ Θεοῦ ἐπήβολον καθίστασθαι διδάσκον · ὡς γὰρ (37) ὀφθαλμοὺς ἐν σώματι, τοῦτο ἐν τῷ νῷ ἡ γνῶσις. Μηδὲ λεγόντων ἐλευθερίαν τὴν ὑπὸ ἡδονῆς δουλείαν, καθάπερ οἱ τὴν γολῆν γλυκεῖαν · ἡμεῖς γὰρ ἐλευθερίαν μεμαθήκαμεν, ἣν ὁ Κύριος ἡμᾶς ἐλευθεροῖ μόνος, ἀπολύων τῶν ἡδονῶν τε καὶ τῶν ἐπιθυμιῶν, καὶ τῶν ἄλλων παθῶν. « Ὁ λέγων · Ἐγνώκα τὸν Κύριον (38), καὶ τὰς ἐντολάς αὐτοῦ μὴ τηρῶν, ψεύστης ἐστίν, καὶ ἐν τούτῳ ἡ ἀλήθεια οὐκ ἐστίν, » Ἰωάννης λέγει

Τοῖς δὲ εὐφρήμως (39) δι' ἐγκρατείας ἀπεθούσιν εἰς τε τὴν κτίσιν καὶ τὸν ἅγιον Δημιουργόν, τὸν παντο-

(35) *Οἷος ὁ λόγος, τοῖος ὁ βίος*. Seneca ad Lucilium Epist. 114: « Apud Græcos in proverbium cessit: Talis hominibus fuit oratio, qualis vita. » Erasmus *Chil.* I, cent. 6, prov. 50, ex Aristide Græcum affert: Οἷος ὁ πρόπος, τοιοῦτον εἶναι καὶ τὸν λόγον, sed melius expressum habes e Clemente. COLLECT.—Conf. quæ sub finem *Protreptici* adnotata sunt.

(36) *Δένδρον*. Respicit Christi effatum: Ἐκ τοῦ καρποῦ τὸ δένδρον γινώσκεται. Matth. XII, 35.

(37) *Ὡς γάρ*. Forte rectius ὁ γάρ, vel ὅπερ γάρ, « quod enim. » SYLBERG.

(38) *Τὸν Κύριον*. Αὐτόν, Joann.

(39) *Εὐφρήμως*. Sic infra pag. 452 edit. Paris.: Οἱ δὲ ἀντιτασσόμενοι τῇ κτίσει τοῦ Θεοῦ διὰ τῆς εὐφρήμου ἐγκρατείας.

κράτορα μόνον Θεόν, καὶ διδάσκουσι μὴ δεῖν παραδέ-
χεσθαι γάμον καὶ παιδοποιίαν μηδὲ ἀντεισάγειν τῷ
κόσμῳ δυστυχήσοντας ἑτέρους, μηδὲ ἐπιχορηγεῖν τῷ
θανάτῳ τροφήν, ἐκαίνα λεκτέον· πρῶτον μὲν τὸ τοῦ
ἀποστόλου Ἰωάννου· « Καὶ νῦν ἀντίχριστοι πολλοὶ
γεγόνασιν· ὅθεν ἐγνώκαμεν (40), ὅτι ἐσχάτη ὥρα
ἐστίν. Ἐξ ἡμῶν ἐξῆλθον, ἀλλ' οὐκ ἦσαν ἐξ ἡμῶν· εἰ
γὰρ ἦσαν ἐξ ἡμῶν, μεμενήκεισαν ἂν μεθ' ἡμῶν. »
Ἐπειτα καὶ διαστρεπτέον αὐτοὺς, τὰ ὑπ' αὐτῶν φε-
ρόμενα διαλύοντας, ὡδὲ πῶς· « Τῆ Σαλώμῃ ὁ Κύ-
ριος πυνθανομένη, μέχρι πότε θάνατος ἰσχύσει, » οὐχ
ὡς (41) κακοῦ τοῦ βίου ὄντος καὶ τῆς κτίσεως πο-
νηρᾶς, « Μέχρις ἂν, εἶπεν, ὑμεῖς αἱ γυναῖκες τίχ-
τετε· » ἀλλ' ὡς τὴν ἀκολουθίαν τὴν φυσικὴν διδά-
σκων· γενέσει γὰρ πάντως ἐπιταὶ καὶ φθορὰ. Τρυ-
φῆς μὲν οὖν καὶ πάσης ἀκοσμίας ἡμᾶς ὁ νόμος ἐξά-
γειν προφῆται. Καὶ τοῦτό ἐστίν αὐτοῦ τέλος, ἐκ τῆς
ἀδικίας ἡμᾶς εἰς δικαιοσύνην ὑπάγειν, γάμους τε
αἵρουμένους σώφρονας, καὶ παιδοποιίας, καὶ πολι-
τείας. Ὁ δὲ Κύριος οὐ καταλύειν (42) τὸν νόμον
ἀφικνεῖται, ἀλλὰ πληρῶσαι· πληρῶσαι δὲ οὐχ ὡς
ἐνδεεῖ (43), ἀλλὰ τῷ τὰς κατὰ νόμον προφητείας
ἰπιτελεῖς γενέσθαι κατὰ τὴν αὐτοῦ παρουσίαν· ἐπεὶ
τὰ τῆς ὀρθῆς πολιτείας καὶ τοῖς δικαίως βεβιωκόσι
πρὸ τοῦ νόμου διὰ τοῦ λόγου ἐκηρύσσεται. Οἱ τοίνυν
πολλοὶ, τὴν ἐγκράτειαν οὐκ εἰδότες, σώματι πολι-
τεῦνται, ἀλλ' οὐ πνεύματι. Γῆ δὲ καὶ σποδὸς τὸ σῶ-
μα ἄνευ πνεύματος, αὐτίκα μοιχείαν (44) ἐξ ἐνθυ-
μήσεως κρίνει ὁ Κύριος. Τί γάρ; οὐκ ἔστι καὶ γά-
μῳ ἐγκρατῶς χρῆσθαι, καὶ μὴ πειρᾶσθαι διαλύειν δ
« συνέζευξεν (45) ὁ Θεός; » Τοιαῦτα γὰρ διδάσκου-
σιν οἱ τῆς συζυγίας μεριστάι, δι' οὓς καὶ τὸ ὄνομα
βλασφημεῖται (46). Μιὰρὰν δὲ εἶναι τὴν συνουσίαν
λέγοντες οὗτοι, οἱ τὴν σύστασιν καὶ αὐτοὶ (47) ἐκ
συνουσίας εἰληφότες, πῶς οὐκ ἂν εἶεν μιᾶροί; Ἰῶν
δὲ ἁγιασθέντων ἁγίων, οἶμαι, καὶ τὸ σπέρμα. Ἠγια-
σθαι μὲν οὖν ἡμῖν ὀφείλει οὐ μόνον τὸ πνεῦμα, ἀλλὰ
καὶ ὁ τρόπος, καὶ ὁ βίος, καὶ τὸ σῶμα. Ἐπεὶ τίνοι
λόγῳ ὁ ἀπόστολος Παῦλος ἠγιασθαι λέγει « τὴν
γυναῖκα ὑπὸ τοῦ ἀνδρός, ἢ τὸν ἄνδρα ὑπὸ τῆς γυ-
ναικός; » Τί δὲ ἐστίν ὅπερ ὁ Κύριος εἶπε πρὸς τοὺς
περὶ τοῦ ἀποστασίου πυνθανομένους, « Εἰ ἔξεστιν (48)
ἀπολῦσαι γυναῖκα, Μωϋσέως ἐπιτρέψαντος; » « Πρὸς
τὴν σκληροκαρδίαν ὑμῶν, φησὶν, ὁ Μωϋσῆς ταῦτα ἐγρα-
ψεν· ὑμεῖς δὲ οὐκ ἀνέγνωτε, ὅτι τῷ πρωτοπλάστῳ ὁ Θεός D

A creaturam, tum in sanctum Opificem, qui est solus
Deus omnipotens; et dicunt non esse admittendum
matrimonium et liberorum procreationem, nec ✕ in
mundam esse inducendos alios infelices futuros,
nec suppeditandum morti nutrimentum, hæc sunt
opponenda: primum quidem illud Joannis: « Et
nunc antichristi multi facti sunt, unde scimus quod
novissima hora est. Ex nobis exierunt, sed non
erant ex nobis. Nam si fuissent ex nobis, perman-
sissent utique nobiscum. » Deinde sunt etiam ever-
tendi, et dissolvenda, quæ ab eis afferuntur, hoc
modo: « Salomæ interroganti, quousque vigebit
mors, » non quasi vita esset mala, et mala crea-
tura, « Dominus, Quoadusque, inquit, vos mulieres
paritis, » sed quasi naturalem docens consequen-
tiam: ortum enim omnino sequitur interitus. Vult
ergo lex quidem nos a deliciis omnique probro et
dedecore educere. Et hic est ejus finis, ut nos ab
injustitia ad justitiam deducamur, honesta eligendo
matrimonia, et liberorum procreationem, bonamque
vitæ institutionem. Dominus autem « non venit ad
solvendam legem, sed ad implendam b: » ad im-
plendam autem, non ut cui aliquid deesset, sed
quod legis prophetiæ per ejus adventum completæ
fuerint. Nam recta vitæ institutio, iis etiam, qui
juste vixerunt ante legem, per logon prædicabatur.
Vulgus ergo hominum, quod non novit continen-
tiam, corpore vitam degit, sed non spiritu: sine
spiritu autem corpus nihil aliud est quam terra et
cinis. Jam adulterium judicat Dominus ex cogita-
tione. Quid enim? annon licet etiam continenter uti
matrimonio, et non conari dissolvere, quod « conjun-
xit Deus c? » Talia enim docent conjugii divisores,
propter quod nomen probris ac maledictis appetitur
inter gentes. Sceleratum autem dicentes isti esse
coitum, qui ipsi quoque suam essentiam ex coitu
acceperere, quomodo non fuerint scelerati? Eorum
autem, qui sunt sanctificati, sanctum quoque, ut
puto, semen est. Ac nobis quidem debet esse san-
ctificatus, non solum spiritus, sed et mores, et vita,
et corpus. Nam quam ratione dicit Paulus aposto-
lus esse « sanctificatam mulierem a viro, » aut « virum
a muliere d? » Quid est autem, quod Dominus quoque
dixit iis, qui interrogabant de divortio: « An liceat
uxorem dimittere, cum Moyses id permiserit? » « Ad

✕ P. 532 ED. POTTER, 445 ED. PARIS. a I Joan. II, 18, 19. b Matth. V, 17. c Ibid. XIX, 6. Marc. X, 9. d I Cor. VII, 14.

(40) Ἐγνώκαμεν. Γινώσκομεν, Joann.

(41) Οὐχ ὡς. Simplior ordo est, εἶπεν· Μέχρις ἂν ὑμεῖς αἱ γυναῖκες τίχτετε· οὐχ ὡς κακοῦ τοῦ βίου ὄντος καὶ τῆς κτίσεως πονηρᾶς, ἀλλ' ὡς ... SYLBURG. — Porro hoc Christi ad Salomen dictum iterum occurrit in *Excerpt. e Theodot.* pag. 799, item libri hujusce pag. 452 edit. Paris., ubi ex Evangelio secundum Ægyptios sumptum, memorat auctor.

(42) Καταλύειν. Matth. V, 17: Μὴ νομίσητε ὅτι ἔλθον καταλύσαι τὸν νόμον ἢ τοὺς προφήτας· οὐκ ἔλθον καταλύσαι, ἀλλὰ πληρῶσαι.

(43) Ἐνδεεῖ. Congruentius ἐνδεεῖ, vel ἐνδεᾶ. SYLBURG.

(44) Μοιχείαν. Respicit Matth. V, 18. Πᾶς ὁ βλέπων γυναῖκα πρὸς τὸ ἐπιθυμῆσαι αὐτῆς ἤδη ἐμοίχευ-

σεν αὐτὴν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ.

(45) Ὁ συνέζευξεν. Matth. XIX, VI; Marc., X, 9: Ὁ οὖν ὁ Θεὸς συνέζευξεν, ἄνθρωπος μὴ χωριζέτω.

(46) Τὸ ὄνομα βλασφημεῖται. Nomen Christianum vult, ut superius p. 428, edit. Paris. Simile est illud apostoli Jac. II, 7: Οὐκ αὐτοὶ βλασφημοῦσι τὸ καλὸν ὄνομα τὸ ἐπικληθὲν ἐφ' ὑμᾶς· et Rom. II, 24: Τὸ γὰρ ὄνομα τοῦ Θεοῦ δι' ὑμᾶς βλασφημεῖται ἐν τοῖς ἔθνεσιν.

(47) Καὶ αὐτοὶ. Eodem argumento Marcionitas matrimonium prohibentes oppugnat Tertullianus sub finem lib. I *Contra Marcion.*: « Utique enim et Marcion ex nuptiis natus est. »

(48) Εἰ ἔξεστιν. Hæc, verbis paulum mutatis, exstant Matth. XIX, 5 et seq.; Marc. X, 2 et seq.

duritiam cordis vestri, inquit, Moyses hæc scripsit. Vos autem non legistis, quod protoplasto Deus dixit: « Eritis duo in carne una? Quare qui dimittit uxorem, præterquam fornicationis causa, facit eam moechari^a. Sed post resurrectionem, inquit, nec uxorem ducunt, nec nubunt^b. Etenim de ventre et cibis dictum est: « Escæ ventri, et venter escis; Deus autem et illum et has destruet^c; » hos impetens, qui instar caprorum et hircorum sibi vivendum esse censent, ne secure ac sine terrore comessent et coirent. Si resurrectionem itaque receperint, ut ipsi dicunt, et illeo matrimonium infirmant et abrogant; nec comedant, nec bibant: « destrui » enim « ventrem et cibos, » dicit Apostolus in resurrectione. Quomodo ergo esuriunt, et sitiunt, et carnis patiuntur afflictiones, et alia, quæ non patietur, qui per Christum accepit perfectam, quæ speratur, resurrectionem? Quin etiam ii, qui colunt idola, a cibus et venere abstinent. « Non est » autem, inquit, « regnum Dei cibus et potus^d. » Certe magis quoque curæ est, qui angelos colunt et demones, simul a vino et animatis et rebus abstinere veneris. Quomodo autem humilitas est mansuetudo, non autem afflictio corporis: ita etiam continentia est animæ virtus, quæ non est in manifesto, sed in occulto. Sunt autem etiam, qui matrimonium aperte dicunt fornicationem, et deserunt id traditum esse a diabolo. Dicunt autem gloriosi isti iactatores se imitari Dominum, qui neque uxorem duxit, neque in mundo aliquid possedit; se magis quam alii Evangelium intellexisse gloriantes. Eis autem dicit Scriptura: « Deus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam^e. » Deinde nesciunt causam cur Dominus uxorem non duxerit. Primum quidem, propriam sponsam habuit Ecclesiam: deinde vero, nec homo erat communis, ut opus haberet etiam adjectore aliquo secundum carnem; neque erat ei necesse procreare filios, qui manet in æternum, et natus est solus Dei Filius. Hic ipse autem Dominus dicit: « Quod Deus coniunxit, homo ne separet^f. » Et rursus: « Sicut autem erat in diebus Noe, erant nubentes, et nupti dantes, ædificantes, et plantantes; et sicut erat in diebus Lot, ita erit adventus Filii hominis^g. » Et quod hoc non dicit ad gentes, ostendit, cum subjun-

✠ P. 555 ED. POTTIER, 446 ED. PARIS. ^a Matth. xix, 3; Marc. x, 2. ^b Matth. xxii, 50; Marc. xii, 23; Luc. xx, 55. ^c I Cor. vi, 15. ^d Rom. xiv, 17. ^e Jac. iv, 6; I Pet. v, 5. ^f Matth. xix, 6; Marc. x, 9; Matth. xxiv, 57; Luc. xvii, 28.

(49) Ἀλλὰ. Hæc, verbis rursus paulum variatis, occurrunt Matth. xxii, 50; Marc. xii, 23; Luc. xx, 55.

(50) φησίν. Si quis pluraliter malit φασί, per me licet. SYLBERG

(51) τὴν ἀνάστασιν ἀπ. Hi hæretici affirmabant id, quod ante eos, S. Paulo in vivis agente, alii dicebant, τὴν ἀνάστασιν ἤδη γεγονέναι, « resurrectionem esse jam factam: » II Tim. ii, 18. Sic etiam Menander docuit « resurrectionem per id, quod est in eum, baptisma accipere ejus discipulos, et ultra non posse mori, sed perseverare non senescentes et immortales: » ut referunt Irenæus lib. i, cap. 21, et Tertullianus lib. De anima, cap. 50. Memorat etiam Tertullianus lib. De resurrectione

Δ εἶπεν· « Ἔσσεθε οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν; Ὅτε ὁ ἀπολύων τὴν γυναῖκα χωρὶς λόγου πορνείας ποιεῖ αὐτὴν μοιχευθῆναι. Ἀλλὰ (49) μετὰ τὴν ἀνάστασιν, φησὶν (50), οὔτε γαμοῦσιν, οὔτε γαμίζονται. » Καὶ γὰρ περὶ τῆς κοιλίας καὶ τῶν βρωμάτων εἴρηται· « Τὰ βρώματα τῆ κοιλίας, καὶ ἡ κοιλία τοῖς βρώμασιν· ὁ δὲ θεὸς καὶ ταύτην καὶ ταῦτα καταργήσει. » τούτους ἐπιβράπιζων τοὺς δίκην κάπρων καὶ τράγων ζῆν οἰομένους, ἵνα μὴ ἀδειῶς ἐσθίωσιν, καὶ ὀχεύωσιν. Εἰ γοῦν τὴν ἀνάστασιν ἀπειλήφασιν (51), ὡς αὐτοὶ λέγουσι, καὶ διὰ τοῦτο ἀθετοῦσι τὸν γάμον· μηδὲ ἐσθιέτωσαν, μηδὲ πινέτωσαν· « καταργεῖσθαι » γὰρ ἔφη « τὴν κοιλίαν καὶ τὰ βρώματα » ὁ Ἀπόστολος ἐν τῇ ἀναστάσει. Πῶς οὖν καὶ πεινώσιν, καὶ διψῶσιν, καὶ τὴν σάρκα πάσχουσι, καὶ τὰ ἄλλα, ὅσα ὁ διὰ Χριστοῦ τελείαν τὴν προσδοκωμένην ἀνάστασιν λαθὼν οὐ πείσεται; Ἀλλ' οἱ καὶ τὰ εἰδῶλα σεβόμενοι βρωμάτων τε ἄρα καὶ ἀφροδισίων ἀπέχονται· « Οὐκ ἔστι δὲ ἡ βασιλεία θεοῦ βρωσὶς καὶ πόσις, » φησὶν. Ἀμέλει διὰ φροντίδος ἐστὶ καὶ τοῖς μάγοις, οἴνου τε ἄμου καὶ ἐμφύχων καὶ ἀφροδισίων ἀπέχεσθαι, λατρεύουσιν ἀγγέλοις καὶ δαίμοσιν. Ὡς δὲ ἡ ταπεινοφροσύνη (52) πραότης ἐστίν, οὐχὶ δὲ κακουλία σώματος· οὕτω καὶ ἡ ἐγκράτεια ψυχῆς ἀρετὴ, ἡ οὐκ ἐν φανερῷ, ἀλλ' ἐν ἀποκρύφῳ. Εἰσὶν θ' οἱ πορνείαν ἀντικρυς τὴν γάμον λέγουσι καὶ ὑπὸ τοῦ διαβόλου ταύτην παραδίδοσθαι δογματίζουσι· μισεῖσθαι δ' αὐτοὺς οἱ μεγαλοῦχρί φασὶ τὸν Κύριον, μήτε γήμαντά, μήτε τι ἐν τῷ κόσμῳ κτησάμενον· μᾶλλον παρὰ τοὺς ἄλλους νενοημέναι τὸ εὐαγγέλιον καυχόμενοι. Λέγει δὲ αὐτοῖς ἡ Γραφή·

« Ὑπερηφάνους ὁ θεὸς ἀντιτάσσεται, ταπεινοὺς δὲ εἰδῶσι χάριν. » Εἰς οὐκ ἴσασιν τὴν αἰτίαν τοῦ μὴ γῆμαι τὸν Κύριον· πρῶτον μὲν γὰρ, τὴν ἰδίαν νόμῳ εἶχεν, τὴν Ἐκκλησίαν· ἔπειτα δὲ οὐδὲ ἄνθρωπος ἦν κοινός, ἵνα καὶ βοηθοῦ τινος κατὰ σάρκα δεηθῆ· οὐδὲ τεκνοποιήσασθαι ἦν αὐτῷ ἀναγκαῖον αἰθίως μένοντι, καὶ μόνῳ Υἱῷ θεοῦ γεγονάτι. Αὐτὸς δὲ οὕτως ὁ Κύριος λέγει· « Ὁ θεὸς συνέζευξεν, ἄνθρωπος μὴ χωριζέτω. » Καὶ πάλιν· « Ὅσπερ (53) δὲ ἦν ἐν ταῖς ἡμέραις Νῶε, ἦσαν γαμοῦντες, γαμίζοντες, οἰκοδομοῦντες, φυτεύοντες, καὶ ὡς ἦν ἐν ταῖς ἡμέραις Λῶτ, οὕτως ἔσται ἡ παρουσία τοῦ Υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου. » Καὶ ὅτι οὐ πρὸς τὰ ἔθνη λέγει, ἐπιφέρει· « Ἄρα ἐλθὼν ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου (54), εὐρήσει τὴν πίστιν ἐπὶ τῆς γῆς; »

Δ Καὶ πάλιν· « Οὐαὶ δὲ ταῖς ἐν γαστρὶ ἐχούσαις καὶ

carnis, cap. 19, alios fuisse hæreticos, qui dicebant « resurrectionem eam vindicandam, qua quis a vita veritate redanimatus et revivificatus Deo, ignorantiae morte discussa, velut de sepulchro veteris hominis eruperit: . . . exinde resurrectionem fide consecutos cum Domino esse, cum eum in baptismo induerint. »

(52) Ταπεινοφροσύνη. Respicere videtur Coloss. ii, 23: « Ἄτινά ἐστι λόγον μὲν ἔχοντα σοφίας ἐν ἐπιλοθρησκείᾳ, καὶ ταπεινοφροσύνῃ, καὶ ἀφειδίᾳ τοῦ σώματος. »

(53) Ὅσπερ. Horum sensus occurrit Luc. xvii, 28; Matth. xxiv, 57.

(54) Ἄρα ἐλθὼν ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθ. Ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐλθὼν ἔρα, Luc.

ταῖς θηλαζούσαις ἐν ἐκείναις ταῖς ἡμέραις. » Καίτοι καὶ ταῦτα ἀλληγορεῖται. Διὰ τοῦτο οὐδὲ τοὺς καιροὺς ὤρισεν (55), « οὗς ὁ Πατήρ ἔθετο ἐν τῇ ἰδίᾳ ἐξουσίᾳ, » ἵνα διαμένη κατὰ τὰς γενεάς ὁ κόσμος. Τὸ δὲ, « Οὐ πάντες χωροῦσι τὸν λόγον τοῦτον (56)· εἰσὶ γὰρ εὐνοῦχοι, οἵτινες ἐγεννήθησαν οὕτως· καὶ εἰσιν εὐνοῦχοι, οἵτινες εὐνοούχισθησαν ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων· καὶ εἰσιν εὐνοῦχοι, οἵτινες εὐνοούχισαν ἑαυτοὺς διὰ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν. Ὁ δυνάμενος χωρεῖν χωρεῖται· » οὐκ ἴσασι, ὅτι μετὰ τὴν τοῦ ἀποστασίου ῥῆσιν, πυθομένων τινῶν, ὅτι, « ἐὰν οὕτως ᾖ (57) ἡ αἰτία τῆς γυναικὸς, οὐ συμφέρει τῷ ἀνθρώπῳ γαμῆσαι· » τότε ὁ Κύριος ἔφη· « Οὐ πάντες χωροῦσι τὸν λόγον τοῦτον, ἀλλ' οἷς δέδοται. » Τοῦτο γὰρ οἱ πυθανόμενοι μαθεῖν ἐβουλήθησαν, εἰ συγχωρεῖ, καταγνωσθείσης ἐπὶ πορνείᾳ γυναικὸς καὶ ἐκβληθείσης, ἑτέραν γῆμαι. Φασὶ δὲ καὶ ἀθλητὰς (58) οὐκ ὀλίγους ἀφροδισίων ἀπέχεσθαι, δι' ἀσκησιν σωματικὴν ἐγκρατευομένους· καθάπερ τὸν Κροτωνιάτην Ἀστυλον, καὶ Κρίσωνα (59) τὸν Ἴμεραῖον· καὶ Ἀμοιβέως (60) ἐξ ὁ κιθαρωδὸς, νεόγαμος ὢν, ἀπέσχετο τῆς νύμφης· ὅτε Κυρηναῖος Ἀριστοτέλης (61), Λαῖδα ἐρῶσαν ὑπεῖρα (62) μόνος· ὁμομοκῶς οὖν τῇ ἐταίρᾳ, ἣ μὴν ἀπάξειν αὐτὴν εἰς πατρίδα, εἰ συμπράξειεν αὐτῷ τινα πρὸς τοὺς ἀνταγωνιστὰς, ἐπειδὴν διεπράξατο, χαριέντως ἐκτελῶν τὸν ὄρκον, γραψάμενος αὐτῆς ὡς ὅτι μάλιστα ὁμοιοτάτην εἰκόνα, ἀνέστησεν εἰς Κυρήνην, ὡς ἱστορεῖ Ἰστρος ἐν τῷ *Περὶ ἰδιότητος ἀθλῶν*· « Ὅστ' οὐδ' ἡ εὐνοῦχία ἐνάρετον (63), εἰ μὴ δι' ἀγάπην γίνοιτο τὴν πρὸς τὸν Θεόν. Αὐτίκα περὶ τῶν βδελυσσομένων τὸν γάμον Παῦλος ὁ μακάριος λέγει· « Ἐν ὑστέροις καιροῖς ἀποστήσονται τινες τῆς πίστεως, προσέχοντες πνεύμασι πλάνοις (64) καὶ διδασκαλίαις δαιμονίων, κωλύοντων γαμεῖν, ἀπέχεσθαι βρωμάτων. » Καὶ πάλιν λέγει· « Μηδεῖς (65) ὑμᾶς καταβραβεύετω ἐν ἐθελοθησκείᾳ ταπεινοφροσύνης, καὶ ἀφειδίᾳ σώματος. » Ὁ δὲ αὐτὸς κάκεινα γράφει· « Δέδεσαι γυναικί; μὴ ζήτηί λύσιν. Λέλυσαι ἀπὸ γυναικὸς; μὴ ζήτηί γυναῖκα. » Καὶ πάλιν· « Ἐκαστος

Agit : « Num cum venerit Filius hominis, inveniet li-
dem in terra? » Et rursus : « Væ prægnantibus
et ✕ lactantibus in illis diebus b. » Quamquam hæc
quoque dicuntur allegorice. Propterea nec « tem-
pora » præfinit, « quæ Pater posuit in sua pote-
state c, » ut permaneret mundus per generationes.
Illud autem : « Non omnes capiunt verbum hoc :
sunt enim eunuchi, qui sic nati sunt; et sunt
eunuchi, qui castrati sunt ab hominibus; et sunt
eunuchi, qui seipsos castrarunt propter regnum
cælorum. Qui potest capere, capiat d; » nesciant
quod, postquam de divortio esset locutus, cum qui-
dam rogassent : « Si sic sit causa uxoris, non ex-
pedit homini uxorem ducere; » tunc dixit Dominus :
« Non omnes capiunt verbum hoc, sed quibus datum
est e. » Hoc enim qui rogabant, volebant ex eo
scire, an uxore damnata et ejecta propter fornica-
tionem, concedat aliam ducere. Aiunt autem athle-
tas quoque non paucos abstinere a venere, propter
exercitationem corporis continentis : quemadmo-
dum Crotoniatem Astylum, et Crisonem Himeræum.
Quinetiam Amœbeus citharædus, cum recenter ma-
trimonio junctus esset, a sponsa abstinuit : et Cyre-
næus Aristoteles amantem Laidem solus despexit.
Cum meretrici itaque jurasset, se eam esse in pa-
triam abducturum, si ei adversus decertantes ad-
versarios in aliquibus opem tulisset, postquam id
perfecisset, lepide a se dictum jusjurandum exse-
quens, cum curasset imaginem ejus quam simillimam
depingi, eam Cyrenæ statuit, ut scribit Ister in
libro *De proprietate certaminum*. Quare nec castitas
est bonum, nisi fiat propter dilectionem Dei. Jam
de iis, qui matrimonium abhorrent, dicit beatus
Paulus : « In novissimis diebus deficient quidam a
fide, attendentes spiritibus erroris, et doctrinis
dæmoniorum, prohibentium nubere, abstinere a ci-
bis f. » Et rursus dicit : « Nemo vos seducat in vo-
luntaria humilitatis religione, et parcimonia cor-

✕ P. 534 ED. POTTER, 447 ED. PARIS. ^a Luc. xviii, 8. ^b Math. xxiv, 19; Marc. xiii, 17; Luc. xxi, 23. ^c Act. i, 7. ^d Matth. xix, 11, 12. ^e Ibid. 40, 41. ^f I Tim. iv, 1, 5.

(55) ὤρισεν. Nempe Christus, qui hæc loquitur Act. i, 7.

(56) Τὸν λόγον τοῦτον. Τοῦτον τὸν λόγον, ἀλλ' οἷς δέδοται, Matth., ubi mox, οἵτινες ἐκ κοιλίας, μητρὸς ἐγεννήθησαν οὕτως.

(57) Ἐὰν οὕτως ᾖ. Εἰ οὕτως ἐστίν, Matth.

(58) Ἀθλητὰς. Eustathius in *Iliad.* Ω, p. 1472 : Οἱ ἀθληταὶ τὸν τοῦ ἀθλεῖν πάντα καιρὸν οὐκ ἀφίεντο πλησιάζειν γυναικί. « Athletæ per omne tempus certandi non admittebantur ad coeundum cum feminis. » Horatius *De arte poet.* v. 412 :

Qui studet optatam cursu contingere metam,
Multa tulit fecitque puer, sudavit et alsit,
Abstinuit venere et vino . . .

Conf. quæ adnotata sunt ad principium hujusce *Stromatum* libri.

(59) Κρίσωνα. Plato Crisonis meminit in *Protagora* p. 534 : Ὅσπερ ἂν δέοιό μου Κρίσωνι τῷ Ἴμεραῖῳ δρομεῖ ἀκμάζοντι ἐπεσθαι. Et lib. viii *De legib.*, p. 840, inter athletas abstinentes se a rebus venereis enumerat Κρίσωνα, καὶ Ἀστυλον, καὶ Διόπομπον. Pausanias *Ἠλιακ.* B'. Ἀστυλος δὲ Κροτωνιάτης Πυθαγόρου μὲν ἐστίν ἔργον, τρεῖς δὲ ἐφεξῆς

Ὀλυμπιάδος σταδίου καὶ διαύλου νίκας ἔχει. Athenæus lib. xiv Amœbei citharædi meminit, qui, quoties cantaturus exiret, talentum in singulos dies accipiebat. Cæterum de loco illo caprorum et hircorum, vide quæ in *Pædagogō* notata sunt. COLLECT.

D (60) Ἀμοιβέως. Ælianus *Var. hist.* lib. iii, cap. 30 : Ἀμοιβέως ὁ κιθαρωδὸς σωφρονέστατος ἐλέγετο, καὶ γυναῖκα ὠραιότατην ἔχον μὴ ὁμιλεῖν αὐτῇ. « Amœbeas citharædus maxima continentia præditus dicitur fuisse, cumque venustissimam uxorem haberet, non coivisse cum ea. »

(61) Ἀριστοτέλης. Eadem de Eubata Cyrenæo refert Ælianus *Var. hist.* lib. x, cap. 2.

(62) Ὑπεῖρα. Rectius H. ms. ὑπερέωρα, « despiciebat. » SYLBURG.

(63) Οὐδ' ἡ εὐν. Conf. *Strom.* iv, p. 533 edit. Paris.

(64) Πνεύμασι πλάνοις. H. ms., πνεύμασι πλάνης, « spiritibus erroris. » SYLBURG.

(65) Μηδεῖς. Hæc conflavit auctor ex *Coloss.* ii, 18 : Μηδεῖς ἡμᾶς καταβραβεύετω θέλων ἐν ταπεινοφροσύνῃ καὶ θρησκείᾳ τῶν ἀγγέλων, εἰ v. 23 : Ἀτινὸς ἐστὶ λόγον μὲν ἔχοντα σοφίας ἐν ἐθελοθησκείᾳ, καὶ ταπεινοφροσύνῃ, καὶ ἀφειδίᾳ σώματος.

poris ^a. » Idem autem illa quoque scribit : « Alligatus es uxori? ne quæras solutionem. Solutus es ab uxore? ne quæras uxorem ^b. » Et rursus : « Unusquisque autem suam uxorem habeat, ne tentet vos Satanas ^c. » Quid vero? ✠ non etiam justi veteres creaturam cum gratiarum actione participabant? Aliqui autem etiam liberos susceperunt, continenter versati in matrimonio. Et Eliæ quidem corvi alimentum afferebant, panes et carnes. Quinetiam Samuel propheta armum, quem ex iis, quæ comedisset, reliquerat, allatum, dedit edendum Sauli. Ibi autem, qui se eos dicunt vitæ institutis excellere, cum illorum actionibus ne poterunt quidem conferri. « Qui » itaque « non comedit, comedentem ne spernat. Qui autem comedit, cum qui non comedit non iudicet : Deus enim ipsum accepit ^d. » Quinetiam Dominus de seipso dicens : Venit, » inquit, « Joannes, nec comedens, nec bibens, et dicunt : Dæmonium habet; venit Filius hominis comedens et bibens, et dicunt : Ecce homo vorax et vini potator, amicus publicanorum, et peccator ^e. » An etiam

✠ P. 553 ED. POTTER, 448 ED. PARIS. ^a Col. ii, 18, 25. ^b I Cor. vii, 27. ^c Ibid. 2, 5. ^d Rom. xiv, 5. ^e Matth. xi, 18, 19.

(66) Ἐκαστος. Hæc composita sunt ex I Cor. vii, 2 : Διὰ δὲ τὰς πόρνεϊας ἕκαστος τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα ἔχεται· et v. 5 : Καὶ πάλιν ἐπὶ τὸ αὐτὸ συνέρχησθε, ἵνα μὴ πειράξῃ ὑμᾶς ὁ Σατανᾶς διὰ τὴν ἀκρασίαν ὑμῶν.

(67) Οἱ δὲ καὶ ἐπαιδοποιήσαντο. Conf. Strom. vi, p. 664, et quæ ibi adnotanda sunt.

(68) Ἠλία. I Reg. xvii, 6 : Καὶ οἱ κόρακες ἔφερον αὐτῷ ἄρτους τὸ πρωῖ, καὶ κρέα τὸ δεῖλης.

(69) Σαμουὴλ. I Sam. ix, 24 : Καὶ ἤψησεν ὁ μάγειρος τὴν κωλέαν, καὶ παρέθηκεν αὐτὴν ἐνώπιον Σαούλ· καὶ εἶπε Σαμουὴλ τῷ Σαούλ· Ἰδοὺ ὑπόλειμμα, παράθεσ αὐτὸ ἐνώπιόν σου, καὶ φάγε.

(70) Ὁ μὴ ἐσθ. Ὁ ἐσθίων τὸν μὴ ἐσθίοντα μὴ ἐξουθενεῖτω· καὶ ὁ μὴ ἐσθίων τὸν ἐσθίοντα μὴ κρινέτω, Rom. iv, 5.

(71) Φάγος. Φάγος, Matth., ubi mox, τελωνῶν φίλος καὶ ἀμαρτωλῶν.

(72) Ἡ καὶ τ. Hæc usque ad . . . τῆς ὑπηρεσίας εὐσταλές, recitavit Eusebius *Ecclesiasticæ historiæ* lib. iii, cap. 50, ut etiam Nicephorus *Eccles. hist.* lib. ii, cap. 44.

(75) Τεὺς ἀποστόλους. Idem accidit Herveto in hunc locum scribenti, quod Eusebio lib. iii *Historiæ*, cap. 25, qui citat locum Act. xxi de Philippo diacono, cui erant quatuor filiae, nec distinguit ab apostolo diaconum. Nam et hunc Clementis locum inseruit libro suo Eusebius cap. 24, sed interpretis novissimus Christophorsonus in cap. 25 vertit : « Philippum dico unum e septem diaconis, qui Hierapoli extremum vitæ diem obiit. » Cum sit Græce : Φίλιππον τῶν δώδεκα ἀποστόλων, ὃς κεκοίμηται ἐν Ἱεραπόλει. Quod enim ait Suffridus Petrus, cum legisse eis τῶν ἑπτὰ διακόνων, vel ἕνα, ex conjectura, non ex manuscripto, videtur esse : nam et Rufinus cap. 31 vertit : « Dico autem de Philippo, qui fuit unus ex apostolis, qui dormivit apud Hierapoli. » In *Catalogo D. Hieronymi* est : « Philippus apostolus in Phrygia prædicat Evangelium Domini Jesu. Sepelitur Hierapoli, cum filiabus honorificæ. » At monet M. Victorius hæc adjecta esse a Græcis, sed in voce Polycrat. genuinum est Hieronymi, quod citat ex ejus epistola adversus Victorem synodica, unde etiam illa sunt Eusebii, vertitque : « Philippum loquor de duodecim apostolis, qui dormivit Hierapoli, et duas filias ejus, quæ virgines senuerunt : et aliam ejus filiam, quæ Spiritu sancto plena in Epheso oc-

Λ (66) δὲ τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα ἔχεται, ἵνα μὴ πειράξῃ ὑμᾶς ὁ Σατανᾶς. » [Τί δέ; οὐχὶ καὶ οἱ παλαιοὶ δίκαιοι εὐχαριστῶς τῆς κτίσεως μετελάμβανον; Οἱ δὲ καὶ ἐπαιδοποιήσαντο (67), γήμαντες ἐγκρατῶς.] Καὶ τῷ μὲν Ἠλίᾳ (68) οἱ κόρακες ἔφερον τροφήν, ἄρτους καὶ κρέα· καὶ Σαμουὴλ (69) δὲ ὁ προφήτης, ὃν καταλελοίπει κωλῆν ἐξ ὧν ἤσθιε, φέρων ἔδωκε τῷ Σαούλ φαγεῖν. Οἱ δὲ καὶ τούτους ὑπερφέρειν λέγοντες παλιτεία καὶ βίῳ οὐδὲ συγκριθῆναι ταῖς ἐκείνων πράξεσι δυνήσονται. « Ὁ μὴ ἐσθίων (70) » τσίνον « τὸν ἐσθίοντα μὴ ἐξουθενεῖτω· ὁ δὲ ἐσθίων τὸν μὴ ἐσθίοντα μὴ κρινέτω· ὁ θεὸς γὰρ αὐτὸν προσελάβετο. » Ἀλλὰ καὶ ὁ Κύριος περὶ ἑαυτοῦ λέγων, « Ἦλθεν, φησὶν, Ἰωάννης, μήτε ἐσθίων, μήτε πίνων· καὶ λέγουσι, Δαιμόνιον ἔχει· ἦλθεν ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐσθίων καὶ πίνων, καὶ λέγουσιν· Ἰδοὺ ἄνθρωπος φαγὸς (71) καὶ οἰνοπότης, φίλος τελωνῶν, καὶ ἀμαρτωλός. » Ἡ καὶ (72) τοὺς ἀποστόλους (75) ἀποδοκιμάζουσι (74) : Πέτρος μὲν γὰρ καὶ Φίλιππος ἐπαιδοποιήσαντο· Φίλιππος δὲ καὶ τὰς θυγατέρας ἀνδράσιν ἐξέδωκεν. Καὶ ὁ γε Παῦλος οὐκ ὀχνεῖ ἐν τινὶ ἐπιστολῇ (75) τὴν αὐτοῦ

conbuit. » Postremum istud Eusebius effert : Καὶ ἡ ἑτέρα αὐτοῦ θυγάτηρ ἐν ἁγίῳ Πνεύματι πολιτευσάμενη, ἢ ἐν Ἐρέσῳ ἀναπαύεται. Rufinus : « Sed et duæ ejus filiae inibi virgines consenuere, et alia ejus filia Spiritu sancto repleta permansit apud Ephesum; » rectius quam Christophorsonus, qui vertit, « quarum altera vitam Spiritus sancti, » etc., tres enim apparet fuisse. Vide et Nicephorum lib. ii, cap. 44, qui, errorem Eusebii animadvertens, ait per interpretem, « alterius Philippi, non apostoli. » COLLECT. — Nonnulli volunt a Clemente apostolum pro diacono positum fuisse : quemadmodum, ut aiunt, apostoli nomen viris apostolicis tribuerunt alii ex antiquis Patribus, ac speciatim Polycrates et Papias. Conf. Eusebius *Ecclesiasticæ historiæ* lib. iii, cap. 50 et 51, et ibi Valesii notæ. Philippum diaconum συναπόστολον appellant apostoli in *Constitut. apostol.* lib. vi, cap. 7, ubi conf. quæ hac de re adnotavit Cotelerius.

(74) Ἀποδοκιμάζουσι. Ἀποδοκιμάσουσι, fut. tempore, Euseb., Niceph.

(75) Ἐν τινὶ ἐπιστολῇ. Ad Philipp. c. iv. De conjugate autem ejus vise et Ignatii epist. 6, et Euseb. *Hist. eccles.* lib. iii, cap. 24. H. SYLBERG. — Respicit Clemens Philipp. iv, 5 : Καὶ ἐρωτῶ σε, σύζυγε γνήσιε, συλλαμβάνου αὐταῖς, αἵτινες ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ συνήθλησάν μοι. Quibus in verbis, licet γνήσιε masculini generis sit, tamen cum Græci, ac præcipue Athenienses, diversa genera sæpe miscuerint, ut cum κλυτὸς Ἰπποδάμεια, etc., dixit Homerus; et cum apostoli et alii veteris Ecclesiæ pastores in curandis et ad fidem convertendis feminis feminarum ope plerumque usi sint, de quo more consuli poterit *Constitut. apostol.* lib. iii, cap. 15, putabant nonnulli Paulum hoc loco conjugem suam hortari, ut ei operi diligenter incumbere. Ignatius interpolat. *Epist. ad Philadelph.*, cap. 5, Paulum matrimonio junctum fuisse affirmat : Πέτρον, καὶ Παῦλον, καὶ τῶν ἄλλων ἀποστόλων, τῶν γάμοις προσομιλήσαντων. « Petri, et Pauli, et aliorum apostolorum, qui in nuptiis versati sunt. » Ubi conferri poterunt, quæ adnotavit Cotelerius. Adjici merentur, quæ adnotavit Beveregius nostras ad apostol. can. 5 : « Ex hisce, inquit, verbis nihil certius, nihil apertius esse potest, quam temporibus quibus conditi sunt hi canones, episcopos, presbyteros, et diaconos conjugatos esse. Nec mirum, cum Petrum et reli-

προσαγορεύειν (76) σύζυγον, ἣν οὐ περιεκόμιζε διὰ τὴν ὑπηρεσίαν εὐσταλές (77). Λέγει οὖν ἐν τινὶ ἐπιστολῇ· « Οὐκ ἔχομεν ἐξουσίαν ἀδελφὴν γυναῖκα περιάγειν, ὡς καὶ οἱ λοιποὶ ἀπόστολοι; » Οὗτοι μὲν, οἰκειῶς τῇ διακονίᾳ ἀπερισπάστῳ τῷ κηρύγματι προσανέχοντες (78), οὐχ ὡς γαμετάς, ἀλλ' ὡς ἀδελφάς (79) περιήγον τὰς γυναῖκας, συνδιακόνους ἐσομένας πρὸς τὰς οἰκουροὺς γυναῖκας, δι' ὧν καὶ εἰς τὴν γυναικωνίτην ἀδιαβλήτως (80) παρεισεδύετο τὸ Κυρίου διδασκαλία. Ἴσμεν γάρ, καὶ ὅσα περὶ διακόνων γυναικῶν ἐν τῇ ἐτέρᾳ πρὸς Τιμόθεον ἐπιστολῇ ὁ γενναῖος διατάσσεται Παῦλος. Ἀλλὰ μὴν ὁ αὐτὸς οὗτος κέκραγεν, ὡς « οὐκ ἔστιν ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ βρωσίς καὶ πόσις· » οὐδὲ μὴν ἀποχὴ οἴνου καὶ κρεῶν· « ἀλλὰ δικαιοσύνη, καὶ εἰρήνη, καὶ χαρὰ ἐν Πνεύματι ἁγίῳ. » Τίς αὐτῶν, μηλωτὴν καὶ ζώνην δερματίνην ἔχων, περιέρχεται ὡς Ἠλίας (81); Τίς δὲ σάκκον περιθέβληται, γυμνὸς τὰ ἄλλα, καὶ ἀνυπόδετος, ὡς Ἠσαίας; ἢ περιζώμα μόνον λινοῦν, ὡς Ἰερεμίας; Ἰωάννου δὲ τὴν ἐνστασιν τὴν γνωστικὴν τοῦ βίου τίς μιμῆσεται; Ἀλλὰ καὶ οὕτω βιοῦντες, τὴν χάριστον τῷ κτίσαντι οἱ μακάριοι προφῆται. Ἡ δὲ Καρποκράτους δικαιοσύνη, καὶ τῶν ἐπίσης αὐτῷ τὴν ἀκόλαστον μετιόντων κοινωνίαν, ὧδὲ πως καταλύεται· ἅμα γὰρ αὐτῷ φάσαι, « Τῷ αἰτοῦντί (82) σε δός· » ἐπιφέρει· « Καὶ τὸν θέλοντα δανείσασθαι μὴ ἀποσπραφῆς· » ταύτην διδάσκων τὴν κοινωνίαν, οὐχὶ δὲ τὴν λάγνον. Πῶς δὲ ὁ αἰτῶν, καὶ λαμβάνων, καὶ δανειζόμενος, ἀπὸ μηδενὸς ὑπάρχοντος τοῦ ἔχοντος, καὶ διδόντος, καὶ δανειζόντος; Τί δ'; ὅταν ὁ Κύριος φῆ, « Ἐπίνασσα, καὶ ἐχορτάσατέ με (83)· ἐδίψησα, καὶ ἐποτί-

A reprobant apostolos? Petrus enim et Philippus filios procrearunt: Philippus autem filias quoque suas viris locavit. Et Paulus quidem certe non veretur in quadam epistola suam appellare « conjugem, » quam non circumferebat, quod non magno ei esset opus ministerio. Dicit itaque in quadam epistola: « Non habemus potestatem sororem uxorem circumducendi, sicut et reliqui apostoli? Sed hi quidem, ut erat consentaneum, ✕ ministerio, quod divelli non poterat, prædicationi scilicet, attendentes, non ut uxores, sed ut sorores circumducebant mulieres, quæ una ministraturæ essent apud mulieres quæ domos custodiebant: per quas etiam in gynæceum, absque ulla reprehensione malave suspicione, ingredi posset doctrina Domini. Scimus enim quæcunque de feminis diaconis in altera ad Timotheum præstantissimus docet Paulus. Atqui hic ipse exclamavit: « Non est regnum Dei esca et potus: » neque vero abstinentia a vino et carnibus; « sed justitia, et pax, et gaudium in Spiritu sancto. » Quis eorum, ovilla pelle indutus, zona pellicea accinctus, circuit ut Elias? Quis cilicium induit, cætera nudus, et discalceatus, ut Isaias? vel subligaculum tantum habet lineum, ut Jeremias? Joannis autem vitæ institutum gnosticum quis imitabitur? Sed sic quoque viventes, gratias Creatori agebant beati prophetæ. Carpocratis autem justitia, et eorum, qui æque atque ipse impudicam prosequuntur communionem, hoc modo dissolvitur; simul enim ac dixerit: « Te petenti des; » subjungit: « Et eum, qui velit mutuo accipere, ne averseris; » hanc de-

✕ P. 556 ED. POTTER, 448-449 ED. PARIS. ^a I Cor. ix, 5. ^b Rom. xiv, 17. ^c Matth. v, 42.

quos apostolos uxores habuisse affirmat Basilus, *De abdicat. ser.*, statim ab initio. Et ipse quoque Ignatius: Ὡς Πέτρου, καὶ Παύλου, καὶ τῶν ἄλλων ἀποστόλων, τῶν γάμοις προσομιλησάντων. Ignat. *Epist. ad Philadelph.*, p. 98 edit. Usser. Hunc, fa-
 teor, Ignatii locum corruptum esse, ac nomen Pauli ab hæreticis intersertum esse, e mss. nescio quibus acriter contendunt pontificii; sed incassum, ut probat Jac. Armachanus in *Prolegomenis* ad Ignatium, cap. 17. Ambrosius autem Paulum, cum Joanne, eosque solos, excipit: « Omnes, » inquit, « apostoli, exceptis Joanne et Paulo, uxores habuerunt: » Ambros. in II Cor. xi, 2. At Clemens Alexandrinus Paulum etiam uxorem habuisse scribit *Strom.* iii, p. 488 edit. Paris., ubi et Philippum addit. De Philippo idem asserit et D. Chrysostomus *Eis τὸν Ὁσίαν λόγ. δ.* tom. V, p. 147 ed. Savil. et ante eum Polycrates Ephesinorum episcopus in epistola ad Victorem Romanum, apud Euseb. *Hist. eccles.* lib. i, c. 51. At Philippum illum, qui quatuor habuisse filias dicitur Act. xxi, 9, non apostolum, sed diaconum fuisse, probat Isidorus Pelusiota lib. i, epist. 147.
 (76) Προσαγορεύειν. Προσαγορεύσαι, Euseb., Niceph.

(77) Τὸ τῆς ὑπηρεσίας εὐσταλές. Hoc ipse Clemens explicat infra, *Strom.* iv, p. 515 edit. Paris.

(78) Ἀπερισπάστῳ τῷ κ. π. Quid sit, ἀπερισπαστον κήρυγμα, haud facile explicari potest. Scribendum ἀπερισπάστως τῷ κηρύγματι προσανέχοντες, « prædicationi » sine ulla distractione « attendentes. » Sic D. Paulus I Cor. vii, 35: Ἀλλὰ πρὸς τὴν εὐσχημον καὶ εὐπρόσεδρον τῷ Κυρίῳ ἀπερισπάστως, « Sed ut decenter et apte adhærescatis Do-

mino » sine ulla distractione.

(79) Οὐχ ὡς γαμετάς, ἀλλ' ὡς ἀδελφάς. Clemens infra, *Strom.* vi, pag. 664: Ἀδελφὴ δὲ τούτῳ ἡ γυνὴ μετὰ τὴν παιδοποιίαν, ὡς καὶ ὁμοπατρία κρίνεται, τότε μόνον τοῦ ἀνδρὸς ἀναμιμνησκομένη, ὅπηνίκα ἂν τοῖς τέκνοις προσβλέπη. « Uxor autem ei sit soror post liberorum susceptionem, et eodem loco habetur, ac si esset eodem patre nata, tunc solum viri recordans, quando filios aspexerit, » etc. Ubi conf. adnotata.

(80) Ἀδιαβλήτως. *Constitut. apostol.* lib. iii, cap. 15: Προχειρίσαι δὲ διάκονον πιστὴν καὶ ἁγίαν εἰς τὰς τῶν γυναικῶν ὑπηρεσίας. Ἔστι γὰρ ὅπου ἐν τισιν οἰκίαις ἀνδρὰ διάκονον γυναιξίν οὐ δύνασαι πέμπειν διὰ τοὺς ἀπίστους· ἀποστελεῖς οὖν γυναῖκα διάκονον διὰ τὰς τῶν φαύλων διανοίας. « Elige autem diaconissam fidelem et sanctam, ad mulierum ministeria. Fit enim nonnunquam, ut in quibusdam domibus virum diaconum ad mulieres non possis mittere propter infideles: destinabis igitur mulierem diaconissam ob improborum cogitationes. »

(81) Ἠλίας. Conf. I Reg. xix, 15, 19; II Reg. i, 8; ibid., 15, 14.

(82) Τῷ αἰτοῦντι. Apud D. Lucam ita legitur cap. 6, ut ait G. Hervetus, sed Matthæi cap. v, v. 42, sic reperies, ut Clemens habet: Καὶ τὸν θέλοντα ἀπὸ σοῦ δανείσασθαι μὴ ἀποσπραφῆς. « Qui autem petit a te, da ei, et volenti mulnare a te ne avertaris. » Vel, ut D. Augustinus legit: « Et qui voluerit accipere mutuum a te, ne aversatus fueris. » COLLECT.

(83) Ἐχορτάσατέ με. Ἐδώκατέ μοι φαγεῖν, Matth., ubi mox, ἐν τούτων τῶν ἀδελφῶν μου τῶν ἐλαχίστων.

cens communionem, non autem illam incestam et impudicam. Quomodo autem fuerit is qui petit et accipit, et is qui mutuatur, si nullus sit qui habeat et det mutuo? Quid vero? **193** quando dicit Dominus: « Esurivi, et me pavistis; sitii, et potum mihi dedistis; hospes eram, et me collegistis; nudus, et me vestiistis^a; » deinde subjungit: « Quatenus fecistis uni horum minimorum, mihi fecistis^b. » Nunquid easdem quoque tulit leges in Veteri Testamento? « Qui dat mendico, foeneratur Deo^c. » Et: « Ne abstineris a benefaciendo egeno^d, » inquit. Et rursus: « Eleemosynæ et fides ne te deficiant^e, » inquit. « Paupertas » autem « virum humiliat, ditant autem manus virorum^f. » Subjungit autem: « Qui pecuniam suam non dedit ad usuram, sit acceptus. » Et: « Pretium redemptionis ✕ anima, propriæ judicantur divitiæ^g. » Ammon aperte indicat, quod sicut mundus componitur ex contrariis, nempe ex calido et frigido, humido et sicco, ita etiam ex iis qui dant, et ex iis qui accipiunt? Et rursus cum dixit: « Si vis perfectus esse, vende quæ habes, et da pauperibus, » refellit eum qui gloriabatur quod « omnia a juventute præcepta servaverat; » non enim impleverat illud: « Diliges proximum tuum sicut teipsum^h; » tunc autem cum a Domino perficeretur, docebatur communicare et impertiri per charitatem. Honestè ergo non prohibuit esse divitem, sed esse divitem injuste et inexplèbiliter. « Possessio (enim,) quæ cum iniquitate acceleratur, minor redditurⁱ. » Sunt (enim,) qui seminantes multiplicant, et qui colligentes minus habent^j. » De quibus scriptum est: « Dispensit, dedit pauperibus, justitia ejus manet in sæculum sæculi^k. » Qui enim « seminat et plura colligit, » is est, qui per terrenam et temporalem communicationem ac distributionem, cælestia acquirit et æterna. Est autem alius, qui nemini impertit, et incassum « thesauros in terra colligit, ubi ærugo et tinea destruunt^l. » De quo scriptum est: « Qui colligit mercedes, colligit in saccum perforatum^m. » Hujus « agrum » Dominus in Evangelio dicit « fuisse fertilemⁿ; » deinde eum vellet fructus reponere, et esset « majora horrea ædificaturus, » sibi dixisse per prosopopœiam: « Habes bona multa reposita tibi in multos annos, ede, bibe, lactare: Stulte ergo, inquit, hæc nocte animam tuam a te reocunt; quæ ergo parasti, cujus erunt^o? »

✕ P. 557 ED. POTTER, 449-450 ED. PARIS. ^a Matth. xxv, 35, 36. ^b Ibid. 40. ^c Prov. xix, 17. ^d Prov. iii, 27. ^e Ibid. 5. ^f Prov. x, 4. ^g Prov. xiii, 8. ^h Matth. xix, 16; Marc. x, 17; Luc. xviii, 18. ⁱ Prov. xiii, 11. ^j Prov. xi, 25. ^k Psal. cxi, 9. ^l Matth. vi, 19. ^m Agg. i, 6. ⁿ Luc. xii, 16-20.

(84) Ὁ διδ. Prov. xix, 17: Δανείζει Θεῷ ὁ ἐλεῶν πτωχόν.

(85) Ἐνδεεῖ. Ἐνδεῆ, Proverb. Sic superius ἐνδεῆ mutatum in ἐνδεεῖ, p. 445 edit. Paris.

(86) Ἄνδρων. Ἀνδρείων, Proverb.

(87) Ἐπιφέρει. Quis hæc « subjungit? » Certe non Salomon loco proverbiorum, quem antea respexit: nam in eo hæc non reperiuntur. Forte respicit Psal. xv, quo cum v. 1 interrogatum fuisset: « Quis habitabit in monte Domini? » Aliquis ἐπιφέρει, « respondet, » v. 5, cum ibi habitaturum esse, qui τὸ ἀργύριον αὐτοῦ οὐκ ἔδωκεν ἐπὶ τόκῳ. Similia occurrunt Ezech. xviii, 8.

(88) Ἡ δ' ἄν. Pro ἧ δ' ἄν non incommode reponeris ἰδοὺ ἀνὴρ. Fr. Junius minori mutatione

σატέ με· ξένος ἤμην, καὶ συνηγάγετέ με· γυμνός, καὶ περιεβάλετέ με· » εἶτα ἐπιφέρει· « Ἐφ' ὅσον ἐποιήσατε ἐνὶ τούτων τῶν ἐλαχίστων, ἐμοὶ ἐποιήσατε. » Οὐχὶ δὲ τὰ αὐτὰ καὶ ἐν τῇ Παλαιᾷ Διαθήκῃ νομοθετεῖ; « Ὁ διδοὺς (84) πτωχῷ δανείζει Θεῷ, » καὶ, « Μὴ ἀπόσχη εὖ ποιεῖν ἐνδεεῖ (85), » φησὶν. Καὶ πάλιν· « Ἐλεημοσύνη καὶ πίστις μὴ ἐκλιπέτωσάν σε, » εἶπεν. « Πενία » δὲ « ἄνδρα ταπεινοῖ· χεῖρες δὲ ἀνδρῶν (86), πλουτίζουσιν. » Ἐπιφέρει (87) δὲ· « Ἡ δ' ἄν (88), ὅς οὐκ ἔδωκεν ἐπὶ τόκῳ τὸ ἀργύριον αὐτοῦ, ἀποδεκτὸς γίνεται· » καὶ, « Λύτρον (89) ψυχῆς ἀνδρός, ὁ ἴδιος πλοῦτος κρίνεται. » Οὐχὶ διασαφεῖ ἀντικρως, ὡς οὖν ἐξ ἐναντίων ὁ κόσμος σύγκειται, ὡσπερ ἐκ θερμοῦ καὶ ψυχροῦ (90), ξηροῦ τε καὶ ὑγροῦ, οὕτω κακῶν τῶν διδόντων, κακῶν τῶν λαμβανόντων; Πάλιν τε αὖ ὅταν εἶπη, « Εἰ θέλεις τέλειος γενέσθαι, πωλήσας τὰ ὑπάρχοντα, ὅς πτωχὸς, » ἐλέγχει τὸν καυχώμενον ἐπὶ τῷ πάσας τὰς ἐντολάς ἐκ νεότητος τετηρηκέναι· οὐ γὰρ πεπληρώκει τὸ, « Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς ἐαυτόν· » τότε δὲ, ὑπὸ τοῦ Κυρίου συντελειούμενος, ἐδιδάσκατο δι' ἀγάπην μεταδιδόναι.

Καλῶς οὖν πλουτεῖν οὐ κεκόλυκεν, ἀλλὰ γὰρ τὸ ἀδικῶς καὶ ἀπλήστως πλουτεῖν· « Κτησίς γὰρ ἐπισπυδομένη (91) μετὰ ἀνομίας ἐλάττων γίνεται. Εἰσὶ (92) γὰρ οἱ σπείροντες πλείονα ποιῶσι, καὶ οἱ συνάγοντες ἐλαττοῦνται· » περὶ ὧν γέγραπται· Ἐσκόρπισεν, ἔδωκεν τοῖς πένησιν· ἡ δικαιοσύνη αὐτοῦ μένει εἰς τὸν αἰῶνα· « ὁ μὲν γὰρ σπείρων καὶ πλείονα συνάγων οὗτός ἐστιν ὁ διὰ τῆς ἐπιγείου καὶ προσκαιρίου μεταδόσεως τὰ οὐράνια κτώμενος καὶ τὰ αἰώνια ἕτερος δὲ ὁ μηδενὶ μεταδιδούς, « κενῶς καὶ θησαυρίζων ἐπὶ τῆς γῆς, ὅπου σῆς καὶ βρώτης ἀφανίζει· » περὶ οὗ γέγραπται « Συνάγων τοὺς μισθοὺς, συνήγαγεν εἰς θεσμὸν τετροπημένον. » Τοῦτου « τὴν χώραν (93) εὐφορῆσαι· » λέγει ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ ὁ Κύριος· ἔπειτα τοὺς καρποὺς ἀποθέσθαι βουληθέντα, οἰκοδομησόμενον ἀποθήκας μείζονας, κατὰ τὴν προσωποποιίαν εἰπεῖν πρὸς ἐαυτόν. « Ἐχέεις ἀγαθὰ πολλὰ ἀποκείμενά σοι εἰς ἔτη πολλά· φάγε, πίε, εὐφραίνου. Ἄφρον οὖν, ἔφη· ταύτη γὰρ τῆ νυκτὶ τὴν ψυχὴν σου ἀπαιτήσουσιν ἀπὸ σοῦ· ἃ οὖν ἠτοίμασας, τίνοι γένηται; »

D legit, ἐπιφέρει δὲ ὁδ' αὖ. Interpres commation id præterit. SYLBURG.

(89) Λύτρον. Proverb. xiii, 8: Λύτρον ἀνδρός ψυχῆς ὁ ἴδιος πλοῦτος, πτωχὸς δὲ οὐκ ὑφίσταται ἀπειλήν.

(90) Ψυχροῦ. Hoc in Flor. edit. omissum postulat antithesis. SYLBURG.

(91) Κτησίς. . . ἐπισπυδομένη. Ὑπαρξίς ἐπισπυδομένη, Proverb. κτησίς ἐπισπυδομένη, Clemens *Pædag.* lib. iii, cap. ult.

(92) Εἰσὶ. Εἰσὶν οἱ τὰ ἴδια σπείροντες, πλείονα ποιῶσιν· εἰσὶ δὲ καὶ οἱ συνάγοντες ἐλαττοῦνται, Proverb.

(93) Χώραν. Lucæ sensum, verbis paulum mutatis exhibet auctor.

CAPUT VII.

Qua in re Christianorum continentia eam quam sibi vindicant philosophi antecellat.

Ἡ μὲν οὖν ἀνθρωπίνη ἐγκράτεια, ἡ κατὰ τοὺς φι- A
λοσόφους, λέγω τοὺς Ἑλλήνων, τὸ διαμάχεσθαι τῇ
ἐπιθυμίᾳ, καὶ μὴ ἐξυπηρετεῖν αὐτῇ εἰς τὰ ἔργα,
ἐπαγγέλλεται ἡ καθ' ἡμᾶς δὲ, τὸ μὴ ἐπιθυμεῖν, οὐχ
ἵνα τις ἐπιθυμῶν καρτερῆ, ἀλλ' ὅπως καὶ τοῦ ἐπιθυ-
μεῖν ἐγκρατεύηται. Λαβεῖν δὲ ἄλλως οὐκ ἔστι τὴν
ἐγκράτειαν ταύτην ἢ χάριτι τοῦ Θεοῦ. Διὰ τοῦτο εἶπεν
« Αἰτεῖτε, καὶ δοθήσεται ὑμῖν. » Ταύτην ἔλαβε τὴν
χάριν καὶ ὁ Μωϋσῆς, τὸ ἐνδεδὸς σῶμα περικείμενος,
ἵνα τεσσαράκοντα ἡμέρας μὴτε πεινάσῃ, μὴτε διψή-
σῃ. Ὡς δὲ ὑγιαίνειν ἀμεινον τοῦ νοσοῦντα περὶ ὑγι-
είας διαλέγεσθαι, οὕτω τὸ εἶναι φῶς τοῦ περὶ φωτὸς
λαλεῖν, καὶ ἡ κατὰ ἀλήθειαν ἐγκράτεια τῆς ὑπὸ τῶν
φλοσόφων διδασκομένης. Οὐ γὰρ ὅπου φῶς, ἐκεῖ σκό-
τος· ἐνθα δὲ ἔστιν ἐπιθυμία ἐγκαθεζομένη, μόνη τυγ-
χάνουσα, κἂν τῇ ἐνεργείᾳ ἡσυχάζῃ τῇ διὰ τοῦ σώμα-
τος, τῇ μνήμῃ συνουσιάζει πρὸς τὸ μὴ παρόν. Καθό-
λου δὲ ἡμῖν προείπω (94) ὁ λόγος περὶ τοῦ γάμου,
περὶ τοῦ τροφῆς, καὶ τῶν ἄλλων, μηδὲν κατ' ἐπιθυ-
μίαν ποιεῖν, θέλειν δὲ μόνον ἐκεῖνα τὰ ἀναγκαῖα. Οὐ
γὰρ ἔσμεν ἐπιθυμίας (95) τέκνα, ἀλλὰ θελήματος·
καὶ τὸν ἐπὶ παιδοποιίᾳ γήμοντα ἐγκράτειαν ἀσκεῖν
χρῆ, ὡς μηδὲ ἐπιθυμεῖν τῆς γυναικὸς τῆς ἑαυτοῦ, τὴν
ἀγαπᾶν ἀφείλει, σεμνῶ καὶ σώφρονι παιδοποιούμενος
θελήματι. Οὐ γὰρ « τῆς σαρκὸς πρόνοιαν ποιεῖσθαι
εἰς ἐπιθυμίας » ἐμάθομεν· εὐσχημόνως δὲ ὡς ἐν ἡμέ-
ρα, « τῷ Χριστῷ, καὶ τῇ Κυριακῇ τῇ φωτεινῇ ἀγω-
γῇ, » περιπατοῦντες, μὴ κόποις καὶ μέθαις, μὴ κοί-
ταις καὶ ἀσελγείαις, μὴ ἔρισι καὶ ζήλοις. » Ἀλλὰ
γὰρ οὐ μόνον περὶ τοῦ εἶδος τῆν ἐγκράτειαν συνο-
ρᾶν προσήκει, τούτεστι τὰ ἀφροδίσια, ἀλλὰ γὰρ καὶ
περὶ τὰ ἄλλα, ὅσα σπαταλῶσα ἐπιθυμεῖ ἡ ψυχὴ ἡμῶν.
οὐκ ἀρκευμένη τοῖς ἀναγκαίοις, περιοργαζομένη δὲ
ἐν γλιδῆν. Ἐγκράτεια ἔστιν ἀργυρίου καταφρονεῖν
εὐφρῆς, κτήσεως, θείας καταμεγαλοφρονεῖν· στόμα-
τος κρατεῖν, κυριασεῖν λογισμῶ τῶν πονηρῶν. Ἦδη
δὲ καὶ ἄγγελοι (96) τινες, ἀκρατεῖς γενόμενοι, ἐπι-
θυμία ἄλόντες, οὐρανόθεν δεῦρο καταπεπτώκασι.
Θαλασσαῖνος δὲ ἐν τῇ πρὸς Ἀγαθόποδα (97) ἐπιστολῇ,
« Πάντα, φησὶν, ὑπομείνας, ἐγκρατῆς ἦν, θεότητα
Ἰησοῦς εἰσγάξασα ἡσθια καὶ ἐπινεν ἰδίως, οὐκ ἀπο-
δοῦς τὰ βρώματα. Τοσαύτη ἦν αὐτῷ ἐγκρατείας
δύναμις, ὥστε καὶ μὴ φθαρῆναι τὴν τροφήν ἐν αὐ- D

Humana ergo continentia, ea, inquam, quæ est
ex sententia philosophorum Græcorum, proficitur
pugnare cum cupiditate, et in factis ei non inser-
vire; quæ est autem ex nostra sententia continen-
tia, non concupiscere; non ut quis concupiscens
se fortiter gerat, sed ut etiam a concupiscendo se
contineat. Non potest autem ea aliter comparari
continentia, nisi gratia Dei. Et ideo dixit: « Petite,
et dabitur vobis ». Hanc gratiam Moyses quoque
accepit, qui indigo corpore erat indutus, ut qua-
draginta diebus neque esuriret, neque sitiret. Quom-
admodum autem melius est sanum esse, quam
ægotantem disserere de sanitate: ita lucem esse,
quam loqui de luce; et quæ est ex veritate conti-
nentia, ea quæ docetur a philosophis. Non enim
ubi est lux, illic tenebræ; ubi autem sola insidet
cupiditas, etiamsi quiescat a corporea operatione,
at memoria cum eo, quod non est præsens, con-
greditur. Generatim ✕ autem nobis procedat ora-
tio de matrimonio, nutrimento, et aliis, ut nihil
faciamus ex cupiditate, velimus autem ea sola, quæ
sunt necessaria. Non sumus enim filii cupiditatis,
sed voluntatis; et eum, qui uxorem duxit propter
liberorum procreationem, exercere oportet conti-
nentiam, ut ne suam quidem concupiscat uxorem,
quam debet diligere, honesta et moderata voluntate
operam dans liberis. Non enim « carnis curam ge-
rere ad concupiscentias » didicimus; « honeste au-
tem tanquam in die, » Christo, et Dominica lucida
vitæ institutione, « ambulantes, non in comessa-
tionibus et ebrietatibus, non in cubilibus et im-
pudiciis, non in litibus et contentionibus ». Verum
enimvero non oportet considerare continentiam
in uno solum genere, nempe in rebus venereis, sed
etiam in quibuscumque aliis, quæ luxuriosa con-
cupiscit anima, non contenta necessariis, sed solli-
cita de deliciis. Continentia est pecuniam despi-
cere; voluptatem, possessionem, spectaculum ma-
gno et excelso animo contemnere; os continere,
ratione quæ sunt mala vincere. Jam vero angeli
quoque quidam, cum fuissent incontinentes, victi
cupiditate, huc e cælo deciderunt. Valentinus au-
tem in Epistola ad Agathopodem: « Cum omnia,

✕ P. 558 ED. POTTER, 450-451 ED. PARIS.

✕ Matth. vii, 7. b Rom. xiii, 12, 13, 14.

(94) Προείπω. In προείπω vestigia sunt duplicis
scripturæ, προέπω et προίπω. SYLBURG.

(95) Οὐ γὰρ ἔσμεν ἐπ. Respicit forte Joan. i, 13:
ὅτι οὐκ ἐξ αἱμάτων, οὐδὲ ἐκ θελήματος σαρκὸς, οὐδὲ
ἐκ θελήματος ἀνδρῶς, ἀλλ' ἐκ Θεοῦ ἐγεννήθησαν.

(96) Ἄγγελοι. Opinio ista veterum quorundam
de angelis, hausta est ex illo Genes. vi: Ἰδόντες
δὲ αἰετοὶ τοῦ Θεοῦ τὰς θυγατέρας τῶν ἀνθρώπων, et
quæ sequuntur: sed decepit illos Hebraismus: qua
de re et Munsterus in eum locum, et Notationes
nostræ in homilias S. Patrum pag. 560. H. SYL-
BURG.

inquit, sustinisset, erat continens, divinitatem sibi comparavit Jesus; edebat et bibebat peculiari modo, non reddens cibos; tanta ei inerat vis continentiae, ut etiam nutrimentum in eo non interierit, quoniam ipse non habuit interitum. Nos ergo propter dilectionem in Dominum, et propter ipsum honestum, amplectimur continentiam, templum Spiritus sanctificantes. Honestum enim est, « propter regnum caelorum seipsum castrare^a » ab omni cupiditate, et « emundare conscientiam a mortuis operibus, ad serviendum Deo viventi^b. » Qui autem propter odium adversus carnem susceptum a conjugali conjunctione, et eorum qui conveniunt ciborum participatione, liberari desiderant, indocti sunt et impii, et absque ratione continentes, sicut aliae gentes plurimae. Brachmanes quidem certe neque animalium comedunt, neque vinum bibunt; sed aliqui quidem ex iis quotidie sicut nos **194** cibum capiunt; nonnulli autem ex iis tertio quoque die, ut ait Alexander Polyhistor ✕ in *Indicis*; mortem autem contempnunt, et vivere nihili faciunt; credunt enim esse regenerationem; aliqui autem colunt Herculem et Panem. Qui autem ex Indis vocantur Σεμνοί, hoc est, venerandi, nudi totam vitam transigunt: ii veritatem exercent, et futura praedicunt, et colunt quamdam pyramidem, sub qua existimant alicujus dei ossa reposita. Neque vero Gymnosophistae, nec qui dicuntur Σεμνοί, utuntur mulieribus, hoc enim praeter naturam et iniquum esse existimant; qua de causa seipsos castos conservant. Virgines autem sunt etiam mulieres, quae dicuntur Σεμναί, hoc est, venerandae. Videntur autem observare caelestia, et per eorum significationem quaedam futura praedicere.

CAPUT VIII.

Loca S. Scripturae ab haereticis in vituperium matrimonii adducta explicat; et primo verba Apostoli Rom. vi, 14, ab haereticorum perversa interpretatione vindicat.

Quoniam autem qui introducunt indifferentiam, paucas quasdam Scripturas detorquentes, titillanti suae voluptati eas suffragari existimant; tum praecipue illam quoque: « Peccatum enim vestri non dominabitur; non estis enim sub lege, sed sub gratia^c; » et aliquas alias hujusmodi, quarum post haec non est rationi consentaneum ut faciam mentionem (non enim navem instruo piraticam), age paucis eorum argumentum perfringamus. Ipse enim egregius Apostolus in verbis, quae praedictae dictioni subjungit, intentati criminis afferet solutionem: « Quid ergo? peccabimus, quia non sumus sub lege, sed sub gratia? Absit^d. » Adeo divinae et propheticae vestigio dissolvit artem voluptatis sophi-

^a Matth. xix, 12. ^b Hebr. ix, 14. ✕ P. 559
^d Ibid., 15.

(98) Τὸν νεὼν τοῦ Πνεύματος. Conf. I Cor. iii, 16, 17.

(99) Εὐνοῦχίζεν. Respicit Matth. xix, 12: Εἰσὶν εὐνοῦχοι, οἵτινες εὐνούχισαν ἑαυτοὺς διὰ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν.

(1) Βραχμᾶναι. De philosophis Indicis conf. Strabo, Geogr. lib. xv; Eusebius, Praepar. evangel., lib. vi, c. 10; Recognition. Clementis lib. ix, cap.

τῶ· ἐπεὶ τὸ φθεῖσθαι αὐτὸς οὐκ εἶχεν. » Ἡμεῖς μὲν οὖν δι' ἀγάπην τὴν πρὸς τὸν Κύριον καὶ δι' αὐτὸ τὸ καλὸν ἐγκράτειαν ἀσπαζόμεθα, τὸν νεὼν τοῦ Πνεύματος (98) ἀγιάζοντες· καλὸν γὰρ « διὰ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν εὐνοῦχίζειν (99) ἑαυτὸν » πάσης ἐπιθυμίας, « καὶ καθαρίζειν τὴν συνείδησιν ἀπὸ νεκρῶν ἔργων εἰς τὸ λατρεύειν θεῷ ζῶντι. » Οἱ δὲ διὰ τὸ μῖσος τὸ πρὸς τὴν σάρκα τῆς κατὰ γὰρον συναλλαγῆς καὶ τῆς τῶν καθηκόντων βρωμάτων μεταλήψεως ἀχαρίστως ἀπαλλάττεσθαι ποθοῦντες ἀμαθεῖς τε καὶ ἄθεοι, ἀλόγως ἐγκρατευόμενοι, καθάπερ τὰ πλεῖστα τῶν ἄλλων ἐθνῶν. Βραχμᾶναι (1) γοῦν οὔτε ἔμφυγον ἐσθίουσιν, οὔτε οἶνον πίνουσιν· ἀλλ' οἱ μὲν αὐτῶν καθ' ἑκάστην ἡμέραν, ὡς ἡμεῖς, τὴν τροφήν προσίενται, ἔνιοι δ' αὐτῶν διὰ τριῶν ἡμερῶν, ὡς φησιν Ἀλέξανδρος ὁ Πολυῖστωρ ἐν τοῖς Ἰνδικαῖς καταφρονοῦσι δὲ θανάτου, καὶ παρ' οὐδὲν ἡγούνται τὸ ζῆν· περὶθόνται γὰρ εἶναι παλιγγενεσίαν· ἃ δὲ (2) σέβουσιν Ἡρακλέα καὶ Πᾶνα. Οἱ καλούμενοι δὲ Σεμνοὶ τῶν Ἰνδῶν γυμνοὶ διαιτῶνται τὸν πάντα βίον· οὔτοι τὴν ἀλήθειαν ἀσκοῦσι, καὶ περὶ τῶν μελλόντων προμηνοῦσι, καὶ σέβουσι τινα πυραμίδα, ὑφ' ἣν ὅστέα τινὸς θεοῦ νομίζουσιν ἀποχεῖσθαι. Οὔτε δὲ οἱ Γυμνοσοφισταὶ οὐθ' οἱ λεγόμενοι Σεμνοὶ γυναῖξί χρῶνται· παρὰ φύσιν γὰρ τοῦτο καὶ παράνομον δοκοῦσι· δι' ἣν αἰτίαν σφᾶς αὐτοὺς ἀγνοῦς τηροῦσι· παρθενεύουσι δὲ καὶ Σεμναί. Δακοῦσι δὲ παρατηρεῖν τὰ οὐράνια, καὶ διὰ τῆς τούτων σημειώσεως τῶν μελλόντων προμαντεύεσθαι τινα.

causa seipsos castos conservant. Virgines autem sunt etiam mulieres, quae dicuntur Σεμναί, hoc est, venerandae. Videntur autem observare caelestia, et per eorum significationem quaedam futura praedicere.

Ἐπεὶ δὲ οἱ τὴν ἀδιαφορίαν εἰσάγοντες, βιαζόμενοι τινὰς ὀλίγας Γραφὰς, συνηγορεῖν αὐτῶν τῇ ἡδοναθείᾳ οἴονται· ἀτὰρ δὴ κάκεινην « Ἀμαρτία γὰρ (3) ὑμῶν οὐ κυριεύσει· οὐ γὰρ ἐστε ὑπὸ νόμον, ἀλλ' ὑπὸ χάριν » καὶ τινὰς ἄλλας τοιαύτας, ὧν ἐπὶ τοιούτοις μεμνησθαι οὐκ εὐλογον (οὐ γὰρ ἐπισκευάζονται πειρατικὴν) φέρε δὴ διὰ βραχέων διακύψωμεν αὐτῶν τὴν ἐγχείρησιν· αὐτὸς γὰρ ὁ γενναῖος Ἀπόστολος τῇ προσηρημένῃ λέξει ἐπιφέρων ἀπολύσεται τὸ ἔγκλημα· « Τί οὖν; ἀμαρτήσωμεν (4), ὅτι οὐκ ἐσμεν ὑπὸ νόμον, ἀλλ' ὑπὸ χάριν; Μὴ γένοιτο. » Οὕτως ἐνθέως καὶ προφητικῶς καταλύει παραχρῆμα τὴν σοφιστικὴν τῆς ἡδονῆς τέχνην. Οὐ συνίστασιν οὖν, ὡς ἔοικεν, ὅτι « Τοὺς πάντας ἡμᾶς φανερωθῆναι δεῖ ἔμπροσθεν

ED. POTTER, 451, 452 ED. PARIS. ^c Rom. vi, 14.

20; Clemens noster, Strom. i, pag. 505, edit. Paris., etc.

(2) Ἄ δέ. Aptius legemus οἱ δέ, vel οἶδε, ut mox οὔτοι. SYLBERG.

(3) Γὰρ. Δέ, Rom.

(4) Ἀμαρτήσωμεν. Convenientius ἀμαρτήσωμεν, indic. modo, ut Vulg. Bib. Rom. vi. Eadem Biblia I Cor. v, τὰ διὰ τοῦ σώματος. SYLBERG.

τοῦ βήματος τοῦ Χριστοῦ, ἵνα κομισθῆται ἕκαστος διὰ τοῦ σώματος πρὸς ἃ ἐπραξεν εἴτε ἀγαθὸν εἴτε κακόν· ἵνα ἃ διὰ τοῦ σώματος ἐπραξέ τις, ἀπολάβῃ. « Ὅστε εἴ τις ἐν Χριστῷ, καινὴ κτίσις, οὐκ ἔτι ἀμαρτηρική. « Τὰ ἀρχαῖα παρῆλθεν, » ἀπελουσάμεθα τὸν βίον τὴν παλαιόν· Ἰδοὺ (5) γὰρ γέγονε καινὰ, ἀγνεῖα ἐκ πορνείας, καὶ ἐγκράτεια ἐξ ἀκρασίας, δικαιοσύνη ἐξ ἀδικίας. « Τίς γὰρ μετοχὴ δικαιοσύνης καὶ ἀνομία; ἢ τίς (6) κοινωνία φωτὶ πρὸς σκότος; τίς δὲ συμφώνησις Χριστοῦ πρὸς Βελίαρ; τίς μέρῃς (7) πιστῶ μετ' ἀπίστου; τίς δὲ συγκατάθεσις ναῶ Θεοῦ μετ' εἰδώλων; Ταύτας οὖν ἔχοντες τὰς ἐπαγγελίας, καθαρῶμεν ἑαυτοὺς ἀπὸ παντὸς μολυσμοῦ σαρκὸς καὶ πνεύματος, ἐπιτελοῦντες ἀγιωσύνην ἐν φόβῳ Θεοῦ. »

memento carnis et spiritus, perficientes sanctitatem in

A sticam. Non intelligunt ergo, ut videtur, quod « omnes nos oportet manifestari ante tribunal Christi, ut referat unusquisque per corpus ea quæ fecit, sive bonum, sive malum a: » ut quæ per corpus fecit aliquis, recipiat. « Quare si quis est in Christo, nova creatura est, » nec amplius peccatis dedita: « Vetera præterierunt, » vitam antiquam exuimus. « Ecce enim nova facta sunt b, » castitas ex fornicatione, et continentia ex incontinentia, justitia ex injustitia. « Quæ est enim participatio justitiæ et injustitiæ? aut quæ luci cum tenebris societas? quæ est autem conventio Christo cum Belial? quæ pars est fideli cum infideli? quæ est autem consensio templo Dei cum idolis c? Has ergo habentes promissiones, mundemus nos ipsos ab omni inquinamento timore Dei d. »

CAPUT IX.

Dictum Christi ad Salomen exponit, quod tanquam in vituperium nuptiarum prolatum hæretici allegabant.

Οἱ δὲ ἀντιπασσόμενοι τῇ κτίσει τοῦ Θεοῦ διὰ τῆς εὐφήμου ἐγκρατείας κάκεινα λέγουσι τὰ πρὸς Σαλώμην εἰρημένα, ὧν πρότερον (8) ἐμνήσθημεν· φέρεται δὲ, οἶμαι, ἐν τῷ καινῷ Αἰγυπτίῳ Εὐαγγελίῳ. Φασὶ γὰρ, ὅτι αὐτὸς εἶπεν ὁ Σωτὴρ· « Ἦλθον καταλύσαι τὰ ἔργα τῆς θηλείας· » θηλείας μὲν τῆς ἐπιθυμίας, ἔργα δὲ γέννησιν καὶ φθοράν. Τί οὖν ἂν εἴποιεν; Κατελύθη ἡ διοίκησις αὕτη; Οὐκ ἂν φήσαιεν· μένει γὰρ ἐπὶ τῆς αὐτῆς οἰκονομίας ὁ κόσμος. Ἄλλ' οὐκ ἐψεύσατο ὁ Κύριος· τῷ ὄντι· γὰρ τὰ τῆς ἐπιθυμίας κατέλυσεν ἔργα, φιλαργυρίαν, φιλονεικίαν, φιλοδοξίαν, γυναικομανίαν, παιδεραστείαν, ὄψοφαγίαν, ἀσωτίαν, καὶ τὰ τοῦτοις ὅμοια. Τούτων δὲ ἡ γένεσις φθορὰ τῆς ψυχῆς, εἴ γε « νεκροὶ (9) τοῖς παραπτώμασι » γινόμεθα· καὶ αὕτη ἡ θήλεια ἀκρασία ἦν. Γένεσιν δὲ καὶ φθοράν τὴν ἐν κτίσει προηγουμένως γίνεσθαι ἀνάγκη μέχρι παντελοῦς διακρίσεως καὶ ἀποκαταστάσεως ἐκλογῆς, δι' ἣν καὶ αἱ τῷ κόσμῳ συμπεφυρμέναι οὐσίαι τῇ οἰκειότητι προσνέμονται. Ὅθεν εἰκότως, περὶ συντελείας μηνύσαντος τοῦ Λόγου, ἡ Σαλώμη φησὶ· « Μέχρι τίνος οἱ ἄνθρωποι ἀποθανοῦνται; » ἄνθρωπον δὲ καλεῖ ἡ Γραφή (10) διχῶς, τὸν τε φαινόμενον καὶ τὴν ψυχὴν· πάλιν τε αὖ τὸν σωζόμενον καὶ τὸν μὴ. Καὶ θάνατος ψυχῆς ἡ ἀμαρτία λέγεται. Διὸ καὶ παρατετηρημένως ἀποκρίνεται ὁ Κύριος· « Μέχρις (11) ἂν τίκωσιν αἱ γυναῖκες, » τουτέστι

Qui autem Dei creaturæ resistunt per speciosam illam continentiam, illa quoque dicunt, quæ ad Salomen dicta sunt, quorum prius meminimus: habentur autem, ut existimo, in Evangelio secundum Ægyptios. Aiunt enim ipsum dixisse Servatorem: « Veni ad dissolvendum opera feminae; » feminae quidem, cupiditatis; opera autem generationem et interitum. Quid ergo dixerint? Desiit hæc administratio? Non dixerint: manet enim mundus in eadem œconomia. Sed non falsum dixit Dominus; revera enim opera dissolvit cupiditatis, avaritiam, contentionem, gloriæ cupiditatem, mulierum insanum amorem, pædicatum, ingluviem, luxum et profusionem, et quæ sunt his similia. Horum autem ortus, est animæ interitus: siquidem « delictis mortui » efficimur e. Ea vero femina est intemperantia. Ortum autem et interitum creaturarum propter ipsorum naturas fieri necesse est, usque ad perfectam distinctionem et restitutionem electionis, per quam, quæ etiam sunt mundo permistæ et confusæ substantiæ, proprietati suæ restituntur. Unde merito cum de consummatione Logos locutus fuerat, ait Salome: « Quousque morientur homines? » Hominem autem vocat Scriptura dupliciter: et eum, qui apparet, et animam; et eum rursus, qui servatur, et eum qui non.

a II Cor. v, 10. b Ibid., 16, 17. c II Cor. vi, 14, 15, 16. d II Cor. vii, 1. ✕ P. 540 ED. POTTER, 452, 453 ED. PARIS. e Ephes. ii, 5.

(5) Ἰδοὺ. Ἰδοὺ γέγονε καινὰ τὰ πάντα. II Cor. v.

(6) ἢ τίς. Τίς δέ. II Cor. vi.

(7) Βελίαρ; τίς μ. Βελίαλ; ἢ τίς μ. II Cor. vi, ubi nota τὰς ἐπαγγελίας, ἀγαπητοί, καθ.

(8) Πρότερον. Nempe p. 445 edit. Paris., ubi conf. adnotata.

(9) Νεκροί. Respicit Ephes. ii, 5: Καὶ ὄντας ἡμεῖς νεκροὺς τοῖς παραπτώμασι συνεζωοποίησε τῷ Χριστῷ.

(10) Γραφή. II Cor. iv. Ad dictum de morte pertinet istud Pauli I Tim. v: Ἡ δὲ σπαταλώσα ζωὴ τέθνηκε· et hæc Philonis pag. 41: Φύσει μὲν οὐκ ἔστι θάνατος, καθ' ὃν χωρίζεται ψυχὴ ἀπὸ σώματος· ὁ δὲ ἐπὶ τιμωρίᾳ συνίσταται, ὅταν ἡ ψυχὴ τὸν ἀρε-

τῆς βίον θνήσκῃ, τὸν δὲ κακίας ζῆ μόνον. Εὖ δὲ καὶ ὁ Ἠράκλειτος, κατὰ τοῦτο Μωϋσέως ἀκολουθήσας τῷ δόγματι, φησὶ· Ζῶμεν τὸν ἐκείνων θάνατον, τεθνήκαμεν δὲ τὸν ἐκείνων βίον. SALBURG.

(11) Μέχρις. Infra in Excerpti. ex Theodot., pag. 799, edit. Paris.: Ὅταν ὁ Σωτὴρ πρὸς Σαλώμην λέγῃ, « Μέχρι τότε εἶναι θάνατον, ἄχρις ἂν αἱ γυναῖκες τίκωσιν, » οὐ τὴν γένεσιν κακίῶν ἔλεγεν, ἀναγκαίαν οὖσαν διὰ τὴν σωτηρίαν τῶν πιστευόντων· « Quando Servator Salomæ dixit: *Ex usque fore mortem, quousque mulieres parerent*, non locutus est ista in vituperium generationis, quæ utique necessaria est propter salutem fidelium. »

Mors autem animæ dicitur peccatum. Quare caute et considerate respondet Dominus : « Quoadusque pepererint mulieres, » hoc est, quandiu operabuntur cupiditates. « Et ideo quemadmodum per unum hominem peccatum ingressum est in mundum, per peccatum quoque mors ad omnes homines pervasit, quatenus omnes peccaverunt; et regnavit mors ab Adam usque ad Moysen ^a, » inquit Apostolus : naturali autem divinæ œconomiae necessitate mors sequitur generationem : et corporis et animæ conjunctionem consequitur eorum dissolutio. Si est autem propter doctrinam et agnitionem generatio, restitutionis causa erit dissolutio. Quomodo autem existimatur mulier causa mortis, propterea quod pariat : ita etiam dicetur dux vitæ propter eandem causam. Proinde quæ prior inchoavit transgressionem, Vita est appellata ^b, propter causam successionis : et eorum, qui generantur, et qui peccant, tam justorum quam injustorum, mater est, unoquoque nostrum seipsum justificante, vel contra inobedientem constituyente. Unde non ego quidem arbitror Apostolum abhorrere vitam, quæ est ✕ in carne, cum dicit : « Sed in omni fiducia, ut semper, nunc quoque Christus magnificabitur in corpore meo, sive per vitam, sive per mortem. Mihi enim vivere Christus et mori lucrum. Si autem vivere in carne, et hoc quoque mihi fructus operis, quid eligam nescio, et coarctor ex duobus, cupiens resolveri, et esse cum Christo : multo enim melius : manere autem in carne, est magis necessarium propter vos ^c. » Per hæc enim, ut puto, aperte ostendit, exitus quidem e corpore perfectionem, esse in Dei dilectionem : ejus autem præsentiæ in carne, ex grato animo profectam tolerantiam, propter eos, qui salute indigent. Quid vero? non etiam ea, quæ deinceps sequuntur, ex iis, quæ dicta sunt ad Salomen, **195** subjungunt ii, qui quidvis potius quam quæ est ex veritate, evangelicam regulam sunt secuti? Cum ea enim dixisset : « Recte ergo feci, quæ non peperit : » scilicet, quod generatio non esset ut oportet assumpta; excipit Dominus, dicens : « Omni herba vescere, ea autem, quæ habet amaritudinem, ne vescaris. » Per hæc enim significat, esse in nostra potestate, et non esse necessarium ex prohibitione præcepti, vel con-

A μέχρις ἂν αἱ ἐπιβ... συνεργῶσι. « Διὰ τοῦτο ὡς περ δι' ἐνὸς ἀνθρώπου ἡ ἁμαρτία εἰς τὸν κόσμον εἰσῆλθε, καὶ διὰ τῆς ἁμαρτίας ὁ θάνατος (12) εἰς πάντας ἀνθρώπους διῆλθεν, ἐφ' ᾧ πάντες ἥμαρτον· καὶ (15) ἐβασίλευσεν ὁ θάνατος ἀπὸ Ἀδὰμ μέχρι Μωϋσέως, » φησὶν ὁ Ἀπόστολος· φυσικῇ δὲ ἀνάγκῃ θείας οἰκονομίας γενέσκει θάνατος ἔπειτα· καὶ συνόδῳ ψυχῆς καὶ σώματος ἡ τούτων διάλυσις ἀκολουθεῖ. Εἰ δὲ ἔνεκεν μαθήσεως καὶ ἐπιγνώσεως ἡ γένεσις, ἀποκαταστάσεως δὲ (14) ἡ διάλυσις· ὡς δὲ αἰτία θανάτου διὰ τὸ τίκτειν ἡ γυνὴ νομίζεται, οὕτω καὶ ζωῆς διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν λεγθήσεται ἡγεμών. Αὐτίκα ἡ προκατάρξασα τῆς παραβάσεως (15) « ζωὴ » (16) προσηγορεύθη διὰ τὴν τῆς διαδοχῆς αἰτίαν, τῶν τε γεννωμένων τῶν τε ἁμαρτανόντων (17) γίνεται, ὁμοίως δικαίων B ὡς καὶ ἀδίκων, μήτηρ, ἐκάστου ἡμῶν ἐαυτὸν οἰκισόντος, ἢ ἔμπαλιν ἀπειθῆ κατασκευάζοντος. Ὅθεν οὐχ ἡγοῦμαι ἐγώ γε μυσάττεσθαι τὴν ἐν σαρκὶ ζωὴν τὸν Ἀπόστολον, ὁπηγίκα ἂν φῆ· « Ἀλλ' ἐν πάσῃ παρήρῃσι, ὡς πάντοτε, καὶ νῦν μεγαλυνθήσεται Χριστὸς ἐν τῷ σώματί μου εἴτε διὰ ζωῆς εἴτε διὰ θανάτου· ἐμοὶ γὰρ τὸ ζῆν Χριστὸς, καὶ τὸ ἀποθανεῖν κέρδος. Εἰ δὲ τὸ ζῆν ἐν σαρκὶ, καὶ (18) τοῦτό μοι καρπὸς ἔργου· τί αἰρήσομαι, οὐ γνωρίζω· συνέχομαι τε ἐκ τῶν δύο, τὴν ἐπιθυμίαν ἔχων εἰς τὸ ἀναλῦσαι, καὶ σὺν Χριστῷ εἶναι· πολλῷ γὰρ κρεῖττον· τὸ δὲ ἐπιμένειν τῇ σαρκὶ ἀναγκαιότερον δι' ὑμᾶς » ἐνεδείξατο γὰρ, οἶμαι, διὰ τούτων σαφῶς τῆς μὲν ἐξόδου τοῦ σώματος τὴν πρὸς θεὸν ἀγάπην τελείωσιν εἶναι, τῆς δὲ ἐν σαρκὶ παρουσίας τὴν εὐχάριστον διὰ τοὺς σωθῆναι θεομένους ὑπομονήν. Τί δέ; οὐχὶ καὶ τὰ ἐξῆς τῶν πρὸς Σαλώμην εἰρημένων ἐπιφέρουσιν οἱ πάντα μᾶλλον ἢ τῷ κατὰ τὴν ἀλήθειαν εὐαγγελικῷ στοιχῆσαντες κανόνι; Φαμένης γὰρ αὐτῆς· « Καλῶς οὖν ἐποίησα μὴ τεκοῦσα » ὡς οὐ δεόντως τῆς γενέσεως παραλαμβάνομένης, ἀμείβεται λέγων ὁ Κύριος· « Πᾶσαν φάγε βοτάνην· τὴν δὲ πικρίαν ἔχουσαν μὴ φάγῃς· » σημαίνει γὰρ καὶ διὰ τούτων, ἐφ' ἧμῶν εἶναι, καὶ οὐκ ἐξ ἀνάγκης, κατὰ κόλυσιν ἐντολῆς, ἦτοι τὴν ἐγκράτειαν ἢ καὶ τὸν γάμον· καὶ ὅτι ὁ γάμος συνεργάζεται τι τῇ κτίσει, προσδιασαφῶν. Μὴ ποτ' οὖν ἁμαρτημά τις ἡγείσθω τὸν γάμον τὸν κατὰ Λόγον, εἰ μὴ πικρὰν (19) ὑπολαμβάνει παιδοτροφίαν· πολλοῖς γὰρ ἔμπαλιν ἀτεκνία λυπηρότατον· μήτ' ἂν (20) πικρὰ ἢ παιδοποιία φαίνεται τινι, μεταπερισπῶσα τῶν θείων D

^a Rom. v, 12-14. ^b Gen. iii, 20. ✕ P. 341 ED. POTTER, 453, 454 ED. PARIS. ^c Philip. i, 20-24.

(12) Θάνατος. Bibl. addunt, καὶ οὕτως εἰς πάντας ἀνθρώπους ὁ θάνατος· quod commation per librario- rum negligentiam propter θάνατος repetitum exci- disse videtur.

(15) Καὶ. Ἀλλ' Rom.

(14) Δέ. Malim δῆ.

(15) Παραβάσεως. Respicere videtur I Tim. ii, 13 : Καὶ Ἀδὰμ οὐκ ἠπατήθη· ἡ δὲ γυνὴ, ἀπατηθεῖσα, ἐν παραβάσει γέγονε.

(16) Ζωή. De Evæ appellatione in eandem sen- tentiam infra quoque meminit auctor p. 197, 201, et Philo p. 156. II. SYLB.—Genes. iii, 20 : Καὶ ἐκά- λεσεν Ἀδὰμ τὸ ὄνομα τῆς γυναικὸς αὐτοῦ Ζωή, ὅτι μήτηρ πάντων τῶν ζώντων.

(17) Ἀμαρτανόντων. Videtur legendum ἀποθα-

νόντων. LOWTH.

(18) Καί. Abest a Philipp., ubi mox, καὶ τί αἰρ. Deim, συνέχομαι γὰρ ἐκ τ. Rursum, πολλῷ γὰρ μᾶλλον κρεῖτ. tandem, ἐπιμένειν ἐν τῇ σ.

(19) Πικρὰν. Eadem voce usus est hac in re Me- mander apud Stobæum serm. 74 :

. . . Ἡ δὲ ζῆν μόνον,

Ἡ πατέρα παίδων ἀποθανεῖν γεννωμένων· Οὕτω τὸ μετὰ ταῦτ' ἐστὶ τοῦ βίου πικρὸν.

. . . Aut calibi

Vivendum, aut sobole enata moriendum patri : Adeo est acerbum, quidquid est vitæ super.

(20) Μήτ' ἂν. Pro μήτ' ἂν non vinius apte lego- tur μήτ' αὐ. SYLBURG.

διὰ τὰς χρειώδεις ἀσχολίας. Μὴ φέρων δ' οὗτος εὐκό-
λως τὸν μονήρη βίον, ἐπιθυμεῖ τοῦ γάμου· ἐπεὶ τὸ
εὐάρεστον μετὰ σωφροσύνης ἀβλαβές, καὶ κύριος
ἕκαστος ἡμῶν τυγχάνει τῆς περὶ τέκνων γονῆς αἰρέ-
σεως. Συνορῶ δ' ὅπως τῇ προφάσει τοῦ γάμου οἱ μὲν
ἀπισχημένοι (21) τούτου μὴ κατὰ τὴν ἀγίαν γινῶσιν
εἰς μισανθρώπιαν ὑπερβύτησαν, καὶ τὸ τῆς ἀγάπης
οἴχεται παρ' αὐτοῖς· οἱ δὲ, ἐνσχεθέντες καὶ ἡδουπαθή-
σαντες τῇ τοῦ νόμου συμπεριφορᾷ (22), ὡς φησὶν ὁ
Προφήτης, παρωμοιώθησαν τοῖς κτήνεσιν.

quandoquidem res grata, qua quis temperanter fruitur, et innoxia : et unusquisque nostrum eatenus sui dominus est, ut eligat, an velit liberos procreare. Intelligo autem, quod aliqui quidem, qui prætextu matrimonii difficultatum ab eo abstinuerunt, non convenienter sanctæ cognitioni ad inhumanitatem et odium hominum defluerunt, et perit apud ipsos charitas; alii autem matrimonio ligati, et luxuriæ ac voluptatibus dediti, lege quodammodo eos comitante, fuerunt, ut ait Propheta, « assimilati jumentis ».

CAPUT X.

Verba Christi Matth. xviii, 20, mystice exponit.

Τίνας δὲ « οἱ δύο καὶ τρεῖς ὑπάρχουσιν, ἐν ὀνόματι
Χριστοῦ συναγόμενοι, » παρ' οἷς « μέσος ἐστὶν ὁ
Κύριος; » ἢ οὐχὶ ἄνδρα καὶ γυναῖκα καὶ τέκνον τοὺς
τρεῖς λέγει; ὅτι ἀνδρὶ γυνὴ διὰ Θεοῦ ἀρμόζεται.
Ἄλλὰ κἄν εὐζωνός τις εἶναι θέλη, οὐχ αἰρούμενος
τὴν παιδοποιίαν διὰ τὴν ἐν παιδοποιίᾳ ἀσχολίαν,
Μενέτω, φησὶν ὁ Ἀπόστολος, ἄγαμος (23), « ὡς
καγὼ. » Βούλεσθαι γὰρ λέγειν τὸν Κύριον ἐξηγοῦν-
ται, μετὰ μὲν τῶν πλείονων, τὸν Δημιουργὸν εἶναι
τὸν γενεσιουργὸν Θεόν, μετὰ δὲ τοῦ ἐνός, τοῦ ἐκλε-
κτοῦ, τὸν Σωτῆρα, ἄλλου δηλονότι Θεοῦ τοῦ ἀγαθοῦ
Υἱὸν πεφυκότα. Τὸ δ' οὐχ οὕτως ἔχει· ἀλλ' ἐστὶ μὲν
καὶ μετὰ τῶν σωφρόνως γημάντων καὶ τεκνοποι-
σάντων ὁ Θεὸς δι' Υἱοῦ· ἐστὶ δὲ καὶ μετὰ τοῦ ἐγκρα-
τευσάμενου λογικῶς ὁ αὐτὸς ὡσαύτως Θεός. Εἶεν δ' ἂν
καὶ ἄλλως οἱ μὲν τρεῖς θυμός (24) τε καὶ ἐπιθυμία καὶ
λογισμός, σὰρξ (25) δὲ καὶ ψυχὴ καὶ πνεῦμα κατ' ἄλλον
λόγον· τάχα δὲ καὶ τὴν κλησὶν τὴν τε ἐκλογὴν δευ-
τέραν, καὶ τρίτον τὸ εἰς τὴν πρώτην τιμὴν κατατάσ-
σόμενον γένος, αἰνίσσεται ἡ προειρημένη τριάς·
μεθ' ὧν ἡ πανεπίσκοπος τοῦ Θεοῦ δύναμις ἀμερόως
μεριστή. Ὁ τοίνυν ταῖς κατὰ φύσιν ἐνεργείαις τῆς
φυγῆς ἐν δέοντι χρώμενος ἐπιθυμεῖ μὲν τῶν κατ'
ἀλλήλων (26), μισεῖ δὲ τὰ βλάπτοντα, καθὼς αἱ ἐν-
τολαὶ (27) προστάττουσιν· « Ἐνευλογήσεις » γὰρ,

Quinam sunt autem illi « duo et tres, qui con-
gregantur in nomine Domini, in » quorum « me-
dio » est Dominus ^b? annon virum et mulierem et
filium tres dicit, quoniam mulier cum viro per
Deum conjungitur? Quod si accinctus quis esse
velit et expeditus, non volens procreare liberos,
propter eam, quæ est in procreandis liberis, mo-
lestiam et occupationem, « maneat, » inquit Apo-
stolus, absque uxore « ut ego ».^c Quidam vero
effatum Domini exponunt, ac si dixisset, cum plu-
ribus quidem esse Creatorem ac præsidem genera-
tionis Deum; cum uno autem, nempe electo, Ser-
vatorem, qui alterius, boni scilicet, Dei Filius sit.
Hoc autem non ita habet : sed est quidem etiam
cum iis, qui honeste ac moderate in matrimonio
versati sunt, et liberos susceperunt, Deus per
Filiū : est autem etiam cum eo, qui secundum
logon, seu rationem, fuit continens, idem Deus.
Fuerint autem aliter quoque tres quidem, ira, cu-
piditas, et ratio : caro autem et anima et spiritus,
alia ratione. Forte autem et vocationem et electio-
nem secundam, et tertium genus, quod in primo
honore collocatur, innuit trias prius dicta : cum
quibus est, quæ omnia considerat, Dei potestas,
absque divisione cadens in divisionem. Qui ergo

^a Psal. XLVIII, 21. ^b P. 542 ED. POTTER, 454, 455 ED. PARIS. ^c Matth. xviii, 20. ^d I Cor. vii, 7.

(21) Ἀπισχημένοι. Usitatius ἀπεσχημένοι, ut
cum alibi, tum pag. 196, 258. SYLBERG.

(22) Τοῦ νόμου συμπεριφορᾷ. Intelligit, ut opi-
nor, indulgentiam plurimum uxorum Patribus con-
cessam, v. pag. 461. LOWTH. — Vel id intelligit,
quod in Latina versione expressimus, nonnullos
scilicet, prætextu matrimonii, ac proinde lege, ut
sibi persuadent, permittente, carni nimium indul-
gere: cum e contra, ut postea dicit: Σωφρόνως ἐβού-
λετο ταῖς γαμεταῖς χρῆσθαι τοὺς ἄνδρας, καὶ ἐπὶ
μόνῃ παιδοποιίᾳ· « Lex viros moderate et propter
solam liberorum procreationem uxoribus uti vo-
luit: p. 456 edit. Paris. Conf. Pædag. lib. ii, c. 40.

(23) Ἄγαμος. Hæc vox non solum eum significat
qui nunquam uxorem duxit, sed etiam eum qui,
uxore mortua, aliam non duxit : ut apud Latinos,
caelibes. I Cor. vii, 40, 41. Παρραγγέλλω γυναῖκα
ἀπὸ ἀνδρός μὴ χωρισθῆναι· ἐὰν δὲ καὶ χωρισθῆ, με-

νέτω ἄγαμος, ἢ τῷ ἀνδρὶ καταλλαγήτω.

(24) Θυμός. Respicit Platonicam animæ divisio-
nem in partem concupiscibilem, irascibilem, et rati-
onalem : de qua superius ad principium Pædag.
lib. iii, dictum est.

(25) Σὰρξ. Alia humanæ naturæ divisio. Sic Cle-
mentis discipulus Origenes Philocal. p. 8 : Ὁ ἄν-
θρωπος συνέστηκεν ἐκ σώματος καὶ ψυχῆς καὶ πνεύ-
ματος· « Homo ex corpore, anima et spiritu con-
stat. » Irenæus lib. v, initio c. 9 : « Perfectus homo
constat carne, animo et spiritu. » Ante hos D. Pau-
lus I Thess. v, 23, dixit : Αὐτὸς δὲ ὁ Θεὸς τῆς εἰρή-
νης ἀγιασάτω ὑμᾶς ὁλοτελεῖς! καὶ ὁλόκληρον ὑμῶν τὸ
πνεῦμα καὶ ἡ ψυχὴ καὶ τὸ σῶμα ἀρέμπτως ἐν τῇ
παρουσίᾳ τοῦ Κυρίου τηρηθεῖ!

(26) Κατ' ἀλλήλων. Rectius conjuncte καταλλή-
λων, « convenientium. » SYLBERG.

(27) Αἱ ἐντολαί. Hæc in S. Scriptura frustra quæ-

animæ naturalibus, ita ut oportet, utitur operationibus, desiderat quidem ea, quæ sunt convenientia, odio autem habet ea, quæ lædunt, sicut jubent mandata : « Benedices » enim, inquit, « benedicienti, et maledices imaledicenti. » Quando autem his, ira scilicet et cupiditate, superior factus, et creaturæ amore vere affectus propter eum, qui est Deus et effector omnium, gnostice vitam instituerit, et Salvatori similis evadens, facilem temperantiae habitum acquisiverit, et cognitionem, fidem, ac dilectionem conjunxerit, simplici hac in parte iudicio utens, et vere spiritalis factus, nec earum, quæ ex ira et cupiditate procedunt, cogitationum omnino capax, ad Domini imaginem ab ipso artifice efficitur homo perfectus, is sane dignus jam est, qui frater a Domino nominetur, is simul est amicus et filius. Sic ergo « duo et tres » in eodem « congregantur, » nempe in homine gnostico. Poterit etiam multorum quoque concordia ex tribus æstimata, cum quibus est Dominus, significare unam Ecclesiam, unum hominem, genus unum. Annon cum uno quidem Judæo ✕ erat Dominus, cum legem tulit : at prophetans, et Jeremiam mittens Babylonem, quinetiam eos qui erant ex gentibus vocans per prophetiam, congregavit duos populos : tertius autem est unus, qui ex duobus « creatur in novam hominem, quo inambulat et inhabitat » in ipsa Ecclesia? Et lex simul et prophetæ, una cum Evangelio, in nomine Christi congregantur in unam cognitionem. Qui ergo propter odium uxorem non ducunt, vel propter concupiscentiam carne indifferenter abutuntur, non sunt in numero illorum qui servantur, cum quibus est Dominus.

CAPUT XI.

Legis et Christi mandatum ac non concupiscendo exponit.

His sic ostensis, age Scripturas, quæ adversantur sophistis hæreticis, jam adducamus, et regulam continentiae secundum logon seu rationem observandam declaremus. Qui vero intelligit, quæ Scriptura cuique hæresi contraria sit, eam tempestive adhibendo refutabit eos, qui dogmata mandatis contraria fingunt. Atque ut ab alto rem repetamus, lex quidem, sicut prius diximus, illud, « Non concupisces uxorem proximi tui^a, » prius exclamavit ante conjunctam Domini in Novo Testamento vocem, quæ dicit ex sua ipsius persona : « Audivistis legem præcipientem : Non concupisces^b. » Quod enim vellet lex viros uti moderate uxoribus, et

Α φησι, « τὸν εὐλογῶντα, καὶ καταράσῃ τὸν καταρώμενον. » Ὅταν δὲ, καὶ τούτων ὑπερναβὰς, τοῦ θυμοῦ καὶ τῆς ἐπιθυμίας, ἔργῳ ἀγαπήσῃ τὴν κτίσιν διὰ τὸν ἀπάντων Θεὸν τε καὶ ποιητὴν, γνωστικῶς βιώσεται, ἕξιν ἐγκρατείας ἀπονον περιπεποιημένος κατὰ τὴν πρὸς τὸν Σωτῆρα ἑξομοίωσιν, ἐνώσας τὴν γνῶσιν, πίστιν, ἀγάπην, εἰς ὃν ἐνθένδε τὴν κρίσιν, καὶ πνευματικῆς ὄντως, ἀπαράδεκτος τῶν κατὰ τὴν θυρῶν καὶ τὴν ἐπιθυμίαν διαλογισμῶν πάντη πάντως, ὁ κατ' εἰκόνα ἐκτελούμενος τοῦ Κυρίου πρὸς αὐτοῦ τοῦ τεχνίτου ἀνθρώπου τέλειος, ἄξιός ἤδη τοῦ ἀδελφοῦ (28) πρὸς τοῦ Κυρίου ὀνομαζέσθαι φίλος ἅμα οὗτος καὶ υἱός ἐστιν. Οὕτως « οἱ δύο καὶ οἱ τρεῖς » ἐπὶ τὸ αὐτὸ « συνάγονται, » τὸν γνωστικὸν ἀνθρώπον. Εἴη δ' ἂν καὶ ἡ ὁμόνοια τῶν πολλῶν ἀπὸ τῶν τριῶν ἀριθμουμένη, μεθ' ὧν ὁ Κύριος, ἡ μία Ἐκκλησία, ὁ εἷς ἀνθρώπος, τὸ γένος τὸ ἓν. Ἡ μήτι μετὰ μὲν τοῦ ἐνὸς τοῦ Ἰουδαίου ὁ Κύριος νομοθετῶν ἦν · προφητεύων δὲ ἤδη, καὶ τὸν Ἰερεμίαν ἀποστέλλων εἰς Βαβυλῶνα, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐξ ἐθνῶν διὰ τῆς προφητείας καλῶν, συνῆγακούς τοὺς δύο · τρίτος δὲ ἦν ἐκ τῶν δυεῖν (29) « κτιζόμενος » εἰς « εἰς καινὸν ἀνθρώπον, ᾧ δὴ ἐμπεριπατεῖ τε καὶ κατοικεῖ » ἐν αὐτῇ τῇ Ἐκκλησίᾳ; Νόμος τε ὁμοῦ καὶ προφηταὶ σὺν καὶ τῷ Εὐαγγελίῳ ἐν ὀνόματι Χριστοῦ εἰς μίαν συνάγονται γνῶσιν. Οὐκοῦν οἱ διὰ μῖσος μὴ γαμοῦντες, ἢ δι' ἐπιθυμίαν ἀδιαφόρως τῇ σαρκὶ καταχρόμενοι, οὐκ ἐν ἀριθμῷ τῶν σωζομένων ἐκείνων, μεθ' ὧν ὁ Κύριος.

Τούτων ὡδε ἐπιδειγμένων, φέρε, ὅποσαι τούτοις τοῖς κατὰ τὰς αἰρέσεις σοφισταῖς ἐναντιοῦνται Γραφαί, ἤδη παραθώμεθα τὸν κανόνα τῆς κατὰ λόγον τηρουμένης ἐγκρατείας μηνύοντες. Ἐκάστη δὲ τῶν αἰρέσεων τὴν οἰκείως ἐνισταμένην Γραφὴν ὁ συνίων ἐπιλεγόμενος κατὰ καιρὸν, χρήσεται πρὸς κατάλυσιν τῶν παρὰ τὰς ἐντολὰς δογματιζόντων. Ἀνωθεν μὲν οὖν ὁ νόμος, ὡσπερ προειρήκαμεν, τὸ, « Οὐκ ἐπιθυμήσεις τῆς τοῦ πλησίον, » τῆς τοῦ Κυρίου προσεχοῦς κατὰ τὴν Νέαν Διαθήκην φωνῆς, προσαναπεφώνηκε (30), τῆς αὐτῆς αὐτοπροσώπως λεγούσης · « Ἠκούσατε τοῦ νόμου παραγγέλλοντος (31) · Οὐ μοιχεύσεις · ἐγὼ δὲ λέγω · Οὐκ ἐπιθυμήσεις. » Ὅτι γὰρ σωφρόνως ἐβούλετο ταῖς γαμεταῖς χρῆσθαι

✕ P. 543 ED. POTTER, 455, 456 ED. PARIS.

^a Exod. xx, 17. ^b Matth. v, 27, 28.

rentur. Respicit forte Gen. xii, 3, ubi Deus ait : Εὐλογήσω τοὺς εὐλογῶντάς σε, καὶ τοὺς καταρώμενους σε καταράσομαι· vel Gen. xxvii, 29, ubi Isaacus Jacobo sic benedicit : Ὁ καταρώμενός σε ἐπικατάρατος· ὁ δ' εὐλογῶν σε εὐλογημένος. Nisi potius hæc ex apocrypho libro petita fuerint.

(28) Ἀδελφός. Respicit Hebr. ii, 11, ubi Dominus dicitur, οὐκ ἐπαισχύνεσθαι ἀδελφοὺς αὐτοὺς καλῶν.

(29) Τῶν δυεῖν. Respicit Ephes. ii, 10 : Ἰνα τοὺς ὄνο κτίσῃ ἐν ἑαυτῷ εἰς ἓνα καινὸν ἀνθρώπον, ποιῶν

εἰρήνην, ἀποκαταλλάξῃ τοὺς ἀμφοτέρους ἐν ἐνὶ σώματι. Dein II Cor. vi, 16 : Ὑμεῖς γὰρ ναὸς Θεοῦ ἐστε ζῶντος, καθὼς εἶπεν ὁ Θεός, ὅτι Ἐνοικήσω ἐν αὐτοῖς, καὶ ἐμπεριπατήσω.

(30) Προσαναπεφώνηκε. Forte aptius προαναπεφώνηκε, « prius exclamavit. » SYLBERG.

(31) Τοῦ νόμου παραγγέλλοντος. Interpretamentum Clementis, qui, verbis paulum mutatis, S. Scripturæ sensum exhibet. Ἠκούσατε, ὅτι ἐρρέθη ἀρχαίαις, dicit Christus apud Matthæum.

τοὺς ἀνδρας ὁ νόμος καὶ ἐπὶ μόνῃ (52) παιδοποιεῖα, δῆλον ἐκ τοῦ κωλύειν μὲν τῇ « αἰχμαλώτῳ » (53) παραχρῆμα ἐπιμίγνυσθαι τὸν ἀγαμὸν· ἐπιθυμήσαντος δὲ ἄπαξ, τριάκοντα πενθεῖν ἐπιτρέπειν ἡμέρας, κειραμένη καὶ τὰς τρίχας· εἰ δὲ μηδ' οὕτως μαραίνοντο ἡ ἐπιθυμία, τότε παιδοποιεῖσθαι, δεδοκιμασμένης τῆς ἐρμῆς τῆς κυριεύουσας κατὰ τὴν προθεσίαν τοῦ χρόνου, εἰς ὄραξιν εὐλογον. Ὅθεν οὐ δεῖξειας ἐγκύμονι πλησιάζαντα τῶν πρεσβυτέρων τινὰ κατὰ τὴν Γραφήν· ἀλλ' ὕστερον μετὰ τε τὴν κυσφορίαν μετὰ τε τὴν τοῦ τεχθέντος γαλακτουχίαν εὖροις ἂν πάλιν πρὸς τῶν ἀνδρῶν γνωσσομένης τὰς γυναῖκας. Αὐτίκα τοῦτον εὐρήσεις τὸν σκοπὸν καὶ τὸν τοῦ Μωϋσέως πατέρα φυλάσσοντα, τριετίαν διαλιπόντα μετὰ τὴν τοῦ Ἀαρὼν ἀποκύρσιν, γεννήσαντα τὸν Μωϋσέα. Ἡ τε αὖ Λευϊτικὴ φυλὴ, τοῦτον φυλάσσουσα τὸν τῆς φύσεως νόμον ἐκ Θεοῦ, ἐλάττων τὸν ἀριθμὸν παρὰ τὰς ἄλλας εἰς τὴν προκατηγγελημένην εἰσῆλθε γῆν· οὐ γὰρ βραδίως αὐξάνει γένος εἰς πολυπληθίαν, σπειράντων μὲν τῶν ἀνδρῶν τῶν κατὰ τοὺς νόμους γάμον ἀναδεδεγμένων, ἀναμενόντων δὲ οὐ τὴν κυσφορίαν μόνον, ἀλλὰ καὶ τὴν γαλακτουχίαν. Ὅθεν εἰκότως καὶ ὁ Μωϋσῆς, κατ' ὀλίγον εἰς ἐγκράτειαν προδιθάξων τοὺς Ἰουδαίους, τριῶν ἡμερῶν κατὰ τὸ ἐξῆς ἀπεσχημένους ἀφροδισίου ἰδόνῃς, προσέταξεν ἐπακούειν τῶν θεῶν λόγων. « Ἡμεῖς οὖν ναοὶ τοῦ Θεοῦ ἐσμεν, καθὼς εἶπεν ὁ προφήτης (54), ὅτι Ἐνοικήσω ἐν αὐτοῖς καὶ ἐμπεριπατήσω· καὶ ἔσομαι αὐτῶν Θεός, καὶ αὐτοὶ ἔσονται μοι λαός· » ἐὰν κατὰ τὰς ἐντολάς πολιτευώμεθα, εἴτε ὁ καθ' ἕκαστον ἡμῶν, εἴτε καὶ ἁθροῖα ἡ Ἐκκλησία. « Διὸ ἐξέλθετε ἐκ μέσου αὐτῶν καὶ ἀφορίσθητε, λέγει Κύριος· καὶ ἀκαθάρτου μὴ ἄπτεσθε· καγὼ εἰσδέξομαι ὑμᾶς, καὶ ἔσομαι ὑμῖν εἰς πατέρα, καὶ ὑμεῖς ἔσεσθέ μοι εἰς υἱούς καὶ θυγατέρας, λέγει Κύριος παντοκράτωρ. » Οὐ τῶν γεγαμηκότων, ὡς φασιν, ἀλλὰ τῶν ἐθνῶν τῶν ἐν πορνείᾳ βιώντων ἔτι, πρὸς δὲ καὶ τῶν προειρημένων αἰρέσεων ἀφορισθῆναι, ὡς ἀκαθάρτων καὶ ἀθέων, κλεῦσι προφητικῶς ἡμᾶς. Ὅθεν καὶ ὁ Παῦλος πρὸς τοὺς ὁμοίους ἀποτεινόμενος τοῖς εἰρημένους, « Ταύτας οὖν ἔχετε (55) τὰς ἐπαγγελίας, φησὶν, ἀγαπητοί· καθαρίσωμεν ἑαυτῶν τὰς καρδίας ἀπὸ παντὸς μολυσμοῦ σαρκὸς καὶ πνεύματος, ἐπιτελοῦντες ἀγνωσύνην ἐν φόβῳ Θεοῦ. Ζηλωτὴ γὰρ ὑμᾶς Θεοῦ ζῆλω· ἡρμωσάμεν γὰρ ὑμᾶς ἐν ἑνὶ ἀνδρὶ, παρθένον ἀγνήν παραστήσαι (56) τῷ Χριστῷ. » Ἐκκλησία δὲ ἄλλον οὐ γαμεῖ, τὸν νομφίον κεκτημένη· ἀλλ' ὁ καθ' ἕκαστον ἡμῶν, ἦν ἂν βούληται κατὰ τὸν νόμον γαμεῖν, τὸν πρῶτον λέγω γάμον (57), ἔχει τὴν ἐξουσίαν. « Φοβοῦμαι δὲ μήπως, ὡς ὁ ὄφις ἐξηπάτησεν Εὐάν (58) ἐν τῇ πανουργίᾳ,

A propter solam liberorum susceptionem, ex eo clarum est, quod prohibet quidem eum, qui non habet uxorem, statim cum « captiva » habere consuetudinem. Quod si semel desideraverit, ei, cum tonsa fuerit capillos, permittere ut luceat triginta diebus. Si autem ne sic quidem emarcescat cupiditas, tunc liberis operam dare, cum quæ dominatur impulsio, probata sit præfinito tempore consentanea rationi appetitio. Unde nullum ex veteribus ex Scriptura ostenderis, qui cum prægnante rem habuerit: sed postquam gestavit uterum, et postquam editum fetum a lacte depulit, rursus a viris cognitae fuisse uxores. Jam hunc scopum et institutum invenies servantem Moysis patrem, cum triennium post Aaronem editum intermisisset, genuisse Moysen. Et rursus Levitica tribus, servans hanc naturæ legem a Deo traditam, aliis numero minor ingressa est in terram promissam. Non enim facile multiplicatur genus, cum viri quidem seminant, legitimo juncti matrimonio; exspectant autem non solum uteri gestationem, sed etiam a lacte depulsionem. Unde merito Moyses quoque Judæos paulatim provehens ad continentiam, cum « tribus diebus » deinceps consequentibus a venerea voluptate abstinuisent, jussit audire verba Dei. « Nos ergo Dei templi sumus, sicut dixit propheta: Inhabitabo in eis, et inambulabo, et ero eorum Deus, et ipsi erent mens populus, » si ex præceptis vitam instituamus, sive singuli nostrum, sive tota simul Ecclesia. « Quare egredimini e medio ipsorum, et separamini, dicit Dominus, et immundum ne tangatis; et ego vos suscipiam, et ero vobis in patrem, et vos eritis mihi in filios et filias, dicit Dominus omnipotens. » Non ab iis, qui uxores duxerunt, ut aiunt, sed a gentibus, quæ adhuc vivebant in fornicatione, præterea autem prius quoque dicatis hæresibus, ut immundis et impiis, propheticè nos jubet separari. Unde etiam Paulus quoque verba dirigens ad eos, qui erant iis, qui dicti sunt, similes: « Has ergo promissiones habete, inquit, dilecti: mundemus corda nostra ab omni inquinamento carnis et spiritus, perficientes sanctitatem in timore Dei. Zelo enim vos zelo Dei; despondi enim vos uni viro, virginem castam exhibere Christo. » Et Ecclesia quidem alii non jungitur matrimonio, cum sponsus habeat: sed unusquisque nostrum habet potestatem ducendi, quæcumque velit, legitimam uxorem, in primis, inquam, nuptiis. « Vereor autem, ne, sicut serpens seduxit

^a Deut. xxi, 11, 12, 13. [✕] P. 544 ED. POTTER, 456-457 ED. PARIS. ^b Exod. xix, 20. ^c II Cor. vi, 16, 17, 18. ^d II Cor. vii, 1. ^e II Cor. xi, 2.

(52) Ἐπὶ μόνῃ π. Conf. Pædag., lib. ii, c. 10, p. 192 edit. Paris.

(53) Αἰχμαλώτῳ. Conf. Strom. ii, pag. 599 edit. Paris.

(54) Ἡμεῖς ... προφήτης. Ὑμεῖς γὰρ ναοὶ Θεοῦ ἐστε ζῶντος, καθὼς εἶπεν ὁ Θεός, II Cor. vi, ubi mox, ἔσονται μοι λ.

(55) Ἐχετε. Ἐχοντες II Cor. vii, ubi mox, καθα-

ρίσωμεν ἑαυτοὺς ἀπ.

(56) Παρθένον ἀγνήν παραστήσαι. Subaudiendum ὥστε. SYLBERG.

(57) Τὸν πρῶτον λ. γάμον. Conf. p. 428 et 461. LOWTH.

(58) Ἐξηπάτ. Εὐ. Εὐάν ἐξηπάτησεν ἐν τῇ πανουργίᾳ αὐτοῦ, οὕτω φθαρῆ, II Cor. xi.

Etiam in astutia, corrumpantur sensus vestri a simplicitate, quæ in Christo est ^a, » pie admodum et doctoris instar dixit Apostolus. Quocirca admirabilis quoque Petrus : « Charissimi, inquit, obsecro vos tanquam advenas et peregrinos, abstinete vos a carnalibus desideriis, quæ militant adversus animam, conversationem vestram inter gentes habentes bonam : quoniam sic est voluntas Dei, ut bene facientes obmutescere faciatis imprudentium hominum ignorantiam; quasi liberi, et non quasi velamea habentes malitiæ libertatem, sed ut servi Dei ^b. » Similiter etiam scribit Paulus in Epistola ad Romanos : « Qui mortui sumus peccato, quomodo adhuc vivemus in ipso? Quoniam vetus homo noster simul est crucifixus, ut destruat corpus peccati ^c, » usque ad illud : « Neque exhibete membra vestra, arma injustitiæ peccato ^d. » Atque adeo cum in hunc locum devenerim, videor mihi non esse prætermisurus, quin notem, quod eundem Deum per legem et prophetas et Evangelium prædicet Apostolus. Illud enim : « Non concupisces, » quod scriptum est in Evangelio, legi attribuit in Epistola ad Romanos, sciens esse unum eum, qui prædicavit per legem et prophetas, Patrem, et qui per ipsum est annuntiatus. Dicit ^e enim : « Quid dicemus? Lex estne peccatum? Absit. Sed peccatum non cognovi, nisi per legem. Concupiscentiam enim non cognovissem, nisi lex diceret : Non concupisces ^e. » Quod si ii, qui sunt diversæ sententiæ, repugnantes, existiment Paulum verba sua dirigentem adversus Creatorem, dixisse ea, quæ deinceps sequuntur : « Novi enim, quod non habitat in me, hoc est, in carne mea, bonum ^f; » legant ea, quæ prius dicta sunt; et ea, quæ consequuntur. Prius enim dixit : « Sed inhabitans in me peccatum; » propter quod consentaneum erat dicere illud : « Non habitat in carne mea bonum ^g. » Consequenter subjunxit : « Si autem quod nolo, hoc ego facio, non utique ego id operor, sed quod inhabitat in me peccatum : » quod « repugnans, » inquit, « legi » Dei et « mentis mee, » captivat me in lege peccati, quæ est in membris meis. Miser ego homo, quis me liberabit de corpore mortis hujus ^h? » Et rursus (nunquam enim quovis modo juvando defatigatur) non veretur

A φθαρῆ τὰ νοήματα ὑμῶν ἀπὸ τῆς ἀπλότητος τῆς εἰς τὸν Χριστόν· ἰ σφόδρα εὐλαβῶς καὶ διδασκαλικῶς εἶρηκεν ὁ Ἀπόστολος. Διὸ καὶ ὁ θαυμάσιος Πέτρος φησὶν· « Ἀγαπητοί, παρακαλῶ ὡς παροίκους καὶ παρεπιδήμους, ἀπέχεσθαι τῶν σαρκικῶν ἐπιθυμιῶν, αἰτινες στρατεύονται κατὰ τῆς ψυχῆς, τὴν ἀναστροφὴν ὑμῶν καλὴν ἔχοντες (59) ἐν τοῖς ἔθνεσιν· ὅτι οὕτως ἐστὶ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, ἀγαθοποιούντας, φιλούν τῶν ἀφρόνων ἀνθρώπων ἐργασίαν (40)· ὡς ἐλευθεροί, καὶ μὴ ὡς ἐπικάλυμμα ἔχοντες τῆς κακίας τὴν ἐλευθερίαν, ἀλλ' ὡς δοῦλοι Θεοῦ. » Ὁμοίως δὲ καὶ ὁ Παῦλος ἐν τῇ πρὸς Ῥωμαίους ἐπιστολῇ γράφει· « Οἵτινες ἀπεθάνομεν τῇ ἁμαρτίᾳ, πῶς ἐπιζησομεν ἐν αὐτῇ; ὅτι ὁ παλαιὸς ἡμῶν ἄνθρωπος συνεσταυρώθη, ἵνα καταργηθῇ τὸ σῶμα τῆς ἁμαρτίας, ἕως, » καὶ Μηδὲ παριστάνετε τὰ μέλη ὑμῶν ὄπλα ἀδικίας τῇ ἁμαρτίᾳ. » Καὶ δὴ ἐνταῦθα γενόμενος, δοκῶ μοι μὴ παραλείπειν ἀνεπιστημίωτον, ὅτι τὸν αὐτὸν Θεὸν διὰ νόμου καὶ προφητῶν καὶ Εὐαγγελίου ὁ Ἀπόστολος κηρύσσει· τὸ γὰρ, « Οὐκ ἐπιθυμήσεις, » ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ γεγραμμένον, τῷ νόμῳ περιτίθησιν ἐν τῇ πρὸς Ῥωμαίους ἐπιστολῇ, ἵνα εἰδῶς τὴν διὰ νόμου καὶ προφητῶν κηρύξαντα, καὶ τὸν δι' αὐτοῦ εὐαγγελισθέντα Πατέρα. Φησὶ γάρ· « Τί ἐροῦμεν (41); Ὁ νόμος ἁμαρτία (42); Μὴ γένοιτο. Ἀλλὰ τὴν ἁμαρτίαν οὐκ ἔγνων εἰ μὴ διὰ νόμου· τὴν τε γὰρ ἐπιθυμίαν οὐκ ἤδαι, εἰ μὴ ὁ νόμος ἔλεγεν· Οὐκ ἐπιθυμήσεις. » Κἂν οἱ ἀντιτασσόμενοι τῶν ἑτεροδόξων, προσαπατηνόμενον τὸν Παῦλον τῷ Κτίστῃ, εἰρηκέναι ὑπολάβωσι τὰ ἐξῆς· « Οἶδα γάρ, ὅτι οὐκ οἰκεῖ ἐν ἐμοί, τουτέστιν ἐν τῇ σαρκί μου, ἀγαθόν· ἄλλ' ἀναγινωσκόντων τὰ προειρημένα, καὶ τὰ ἐπιφερόμενα· προσεῖπε γάρ, « Ἀλλ' ἡ οἰκοῦσα ἐν ἐμοί ἁμαρτία· » δι' ἣν ἀκόλουθον ἦν εἰπεῖν, « Ὅτι οὐκ οἰκεῖ ἐν τῇ σαρκί μου ἀγαθόν. » Ἐπομένως ἐπήγαγον· « Εἰ δὲ ὁ σὺ θέλω, τοῦτο ἐγὼ (43) ποιῶ, οὐκ ἐπι ἐγὼ καταργῶμαι αὐτὸ, ἀλλ' ἡ οἰκοῦσα ἐν ἐμοί ἁμαρτία· ἡ ἦτις, » ἀντιστρατευομένη (44) τῷ νόμῳ τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ νοῦς μου, » φησὶν, « αἰχμαλωτίζει με ἐν τῷ νόμῳ τῆς ἁμαρτίας, τῷ ὄντι ἐν τοῖς μέλεσί μου. Ταλαίπωρος ἐγὼ ἄνθρωπος· τίς με ῥύσεται ἐκ τοῦ σώματος τοῦ θανάτου τούτου; » πάλιν τε αὖ (κάμνει γὰρ οὐδ' ὅπως τις οὖν (45) ὠφελῶν·) οὐκ ὀκνεῖ ἐπιλέγειν· « Ὁ γὰρ νόμος τοῦ πνεύματος (46) ἠλευθέρωσέ με ἀπὸ τοῦ νόμου τῆς ἁμαρτίας καὶ τοῦ θανάτου· » ἐπεὶ « διὰ τοῦ Υἱοῦ ὁ Θεὸς κατέκρινε τὴν ἁμαρτίαν ἐν τῇ σαρκί, ἵνα τὸ δικαίωμα τοῦ νόμου πληρωθῇ ἐν ἡμῖν, τοῖς μὴ κατὰ σάρκα περιπατοῦσιν, ἀλλὰ κατὰ πνεῦμα. » Πρὸς τοῦτοις ἐτι ἐπισαφηνίζων τὰ

^a II Cor. xi, 5. ^b I Petr. ii, 11, 12, 13, 16. ^c Rom. vi, 2, 6. ^d Ibid. 13. ^e P. 545 ED. POTTER, 457, 458 ED. PARIS. ^f Rom. vii, 7. ^g Ibid. 18. ^h Ibid. 17. ⁱ Ibid. 20, 23, 24.

(59) Καλὴν ἔχ. Ἐν τοῖς ἔθνεσιν ἔχοντες καλὴν, I Petr. ii.

(40) Ἐργασίαν. Ἀγνωσίαν I Petr. ii. Si Clementis lectionem sequamur, « sensus » Apostoli « erit, » inquit Estius, « Ut dum benefacitis, adversariæ linguæ non habeant quod dicant, et in quo occupentur. »

(41) Τί ἐρ. Τί οὖν ἐρ. Rom. vii.

(42) Ὁ νόμος ἁμαρτία. Rectius, ὁ νόμος ἁμαρτία, utrobique nominat. casu, ut in Vulg. Bib.

Rom. vii. SYLBERG.

(43) Τοῦτο ἐγὼ. Ἐγὼ τοῦτο, Rom.

(44) Ἦτις, ἀντιστρ. Βλέπω δὲ ἕτερον νόμον ἐν τοῖς μέλεσί μου ἀντιστρατευόμενον τῷ νόμῳ τοῦ νοῦς μου, καὶ αἰχμαλωτίζοντά με τῷ νόμῳ. Rom. vii.

(45) Οὐδ' ὅπως τις οὖν. Si legamus, οὐδ' ὅπως τε οὖν, restringemus ad Paulum, alioqui generaliter dictum extendetur ad quemcumque. SYLBERG.

(46) Πνεύματος. Πνεύματος τῆς ζωῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, Rom.

προσερημένα, ἐπιβοᾷ· « Τὸ μὲν σῶμα νεκρὸν δι' ἁμαρ-
 τίαν· » δηλῶν, ὡς ὅτι μὴ νεῶς, τάφος δ' ἐστὶν ἐπι-
 τῆς ψυχῆς (47)· ὀπηνίκα γὰρ ἁγιασθῆ τῷ Θεῷ, « Τὸ
 Πνεῦμα (48), » ἐποίησε, « τοῦ ἐγείραντος ἐκ νεκρῶν
 Ἰησοῦν οἰκεῖ ἐν ὑμῖν· ὅς ζωοποιήσει καὶ τὰ θνητὰ
 σώματα ὑμῶν διὰ τοῦ ἐνοικοῦντος αὐτοῦ Πνεύματος
 ἐν ὑμῖν. » Αὐθις οὖν, τοῖς φιληδόνοις ἐπισιλήτων,
 ἐκείνα προστίθησι· « Τὸ γὰρ φρόνημα τῆς σαρκὸς,
 θάνατος. Ὅτι οἱ κατὰ σάρκα ζῶντες τὰ τῆς σαρκὸς
 φρονοῦσιν· καὶ τὸ φρόνημα τῆς σαρκὸς ἔχθρα εἰς
 Θεόν· τῷ γὰρ νόμῳ τοῦ Θεοῦ οὐχ ὑποτάσσεται. Οἱ
 δὲ ἐν σαρκὶ ὄντες » οὐχ, ὡς τινες δογματίζουσι,
 « Θεῷ ἀρέσαι οὐ δύνανται, » ἀλλ' ὡς προσερέκαμεν.
 Εἶτα πρὸς ἀντιδιαστολὴν τούτων τῇ Ἐκκλησίᾳ φησὶν·
 « Ὑμεῖς δὲ οὐκ ἐστε ἐν σαρκὶ, ἀλλ' ἐν πνεύματι, εἴπερ
 πνεῦμα Θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν. Εἰ δέ τις πνεῦμα Χριστοῦ
 οὐκ ἔχει, οὗτος οὐκ ἐστὶν αὐτοῦ. Εἰ δὲ Χριστὸς ἐν
 ὑμῖν, τὸ μὲν σῶμα νεκρὸν δι' ἁμαρτίαν, τὸ δὲ πνεῦμα
 ζωὴ διὰ δικαιοσύνην. Ἄρα οὖν, ἀδελφοί, ὀφειλέται
 ἐσμὲν οὐ τῇ σαρκὶ τοῦ κατὰ σάρκα ζῆν· εἰ γὰρ κατὰ
 σάρκα ζῆτε, μέλλετε ἀποθνήσκειν· εἰ δὲ πνεύματι
 τὰς πράξεις τοῦ σώματος θανατοῦτε, ζήσεσθε. Ὅσοι
 γὰρ πνεύματι Θεοῦ ἄγονται, οὗτοι εἰσὶν υἱοὶ Θεοῦ. »
 Καὶ πρὸς τὴν εὐγένειαν καὶ πρὸς τὴν ἐλευθερίαν τὴν
 καταπτύστως ὑπὸ τῶν ἑτεροδόξων εἰσαγομένην,
 ἐπὶ ἀσελγείᾳ καυχωμένων, ἐπιφέρει λέγων· « Οὐ γὰρ
 ἐλάβετε πνεῦμα δουλείας πάλιν εἰς φόβον, ἀλλ' ἐλά-
 βετε πνεῦμα υἱοθεσίας, ἐν ᾧ κράζομεν, Ἄββᾶ ὁ
 Πατήρ· » τουτέστιν, εἰς τοῦτο ἐλάβομεν, ἵνα γινώ-
 σκωμεν τοῦτον, ᾧ προσευχόμεθα, τὸν τῷ ὄντι πα-
 τέρα, τὸν τῶν ὄντων μόνον Πατέρα, τὸν εἰς σιωπηρίαν
 παιδεύοντα ὡς πατέρα, καὶ τὸν φόβον ἀπειλεῖ (49).
 est, ad hoc accepimus, ut cognoscamus eum, quem oramus, qui est vere Pater, qui rerum omnium
 solus est Pater, qui ad salutem erudit et castigat ut pater, et timorem minatur.

CAPUT XII.

Verba Apostoli I Cor. vii, 5, 39, 40, atiaque

Ἡ δὲ ἐκ συμφώνου (50) πρὸς καιρὸν σχολάζουσα
 τῇ προσευχῇ συζυγία ἐγκρατείας ἐστὶ διδασκαλία·
 προσέθηκε γὰρ τὸ μὲν « ἐκ συμφώνου, » ἵνα μὴ τις
 διαλύσῃ τὸν γάμον, « πρὸς καιρὸν δὲ, » ὡς μὴ, κατὰ
 ἀνάγκην ἐπιτηδεύων τὴν ἐγκράτειαν ὁ γήμας, ὀλι-
 σθήσῃ ποτὲ εἰς ἁμαρτίαν, φειδοῖ μὲν τῆς ἑαυτοῦ
 συζυγίας, ἐπιθυμίᾳ δὲ ἀλλοτρίᾳ περιπεσῶν. Ὡς λόγῳ
 καὶ τὸν ἀσχημονεῖν (51) ἑαυτὸν ἐπὶ τῇ παρθενοτρο-
 φίᾳ ὑπολαμβάνοντα καλῶς εἰς γάμον ἐκδώσειν τὴν
 θυγατέρα ἔλεγεν. Ἡ πρόθεσις τε ἐκάστου, τοῦ τε
 ἑαυτὸν ἐνούχισαντος τοῦ τε αὖ γάμῳ διὰ παιδο-
 ποιίαν συζεύξαντος, ἀνένδοτος πρὸς τὸ ἥστον διαμέ-

A carnem ambulamus, sed secundum spiritum * . »
 Præter hæc adhuc declarans ea, quæ prius dicta
 sunt, exclamat : « Corpus quidem mortuum pro-
 pter peccatum : » significans id non esse templum,
 sed sepulcrum animæ. Quando enim sanctificatum
 fuerit Deo, « Spiritus ejus, » infert, « qui suscita-
 vit Jesum a mortuis, habitat in vobis : qui vivifica-
 bit etiam mortalia vestra corpora, per ejus Spiritu-
 tum, qui habitat in vobis b. » Rursus itaq; e volu-
 ptarios increpans, illa adjicit : « Prudentia enim
 carnis, mors; quoniam qui ex carne vivunt, ea,
 quæ sunt carnis, cogitant; et prudentia carnis est
 cum Deo gerere inimicitias; legi enim Dei non sub-
 jicitur. Qui autem sunt in carne, » non ut quidam
 decernunt, « Deo placere non possunt, » sed ut
 prius diximus. Deinde ut eos distinguat, dicit
 Ecclesiæ : « Vos autem non estis **197** in carne,
 sed in spiritu, si quidem spiritus Dei habitat in vo-
 bis. Si quis autem spiritum Christi non habet, is
 non est ejus. Si autem Christus in vobis, corpus
 quidem est mortuum per peccatum, spiritus autem
 vivus per justitiam. Debitores itaque sumus, fra-
 tres, non carni, ut secundum carnem vivamus. Si
 enim secundum carnem vivitis, estis morituri : si
 vero spiritu facta carnis mortificaveritis, vivetis.
 Quicumque enim spiritu Dei aguntur, ✕ ii sunt filii
 Dei. » Et adversus nobilitatem et adversus libertatem,
 quæ execrabiliter ab iis, qui sunt diversæ sententiæ,
 introducitur, qui de libidine gloriantur, subjungit di-
 cens : « Non enim accepistis spiritum servitutis rur-
 sus in timorem, sed accepistis spiritum adoptionis
 filiorum, in quo clamamus, Abba Pater * ; » hoc
 est, ad hoc accepimus, ut cognoscamus eum, quem oramus, qui est vere Pater, qui rerum omnium
 solus est Pater, qui ad salutem erudit et castigat ut pater, et timorem minatur.

S. Scripturæ loca eodem spectantia explicat.

Quod autem « ex consensu ad tempus orationi
 vacat » conjugium, doctrina est continentiæ. Adje-
 cit enim illud quidem, « ex consensu, » ne quis
 dissolveret matrimonium; « ad tempus autem d, »
 ne, dum ex necessitate exercet continentiam is, qui
 uxorem duxerit, labatur in peccatum, et dum suo
 conjugio parcat, alienum concupiscat. Qua ratione
 eum, qui se indecore gerere existimat, quod virgi-
 nem alat, recte eam dicit esse nuptum daturum.
 Verum unusquisque, tam is qui castitatem dele-
 git, quam is qui propter liberorum procreationem
 seipsum conjunxit matrimonio, in suo proposito

* Rom. viii, 2, 5, 4. b Ibid., 10, 11. c Ibid. 5, 6, 7, 8, 9, 10, 12, 13, 14, 15. ✕ P. 546 ED. POTTER. 458, 459 ED. PARIS. d I Cor. vii, 5.

(47) Τάφος ... τῆς ψυχῆς. Plato in Cratyllo pag. 275 : Καὶ γὰρ σῆμά τι ἐς φασιν αὐτὸ (σῶμα) εἶναι τῆς ψυχῆς, ὡς τεθαμμένης ἐν τῷ νῦν παρόντι· « Corpus enim hoc animæ sepulcrum quidam esse tradunt : quasi ipsa præsentī in tempore sit sepulta. »

(48) Τὸ Πνεῦμα. Quæ sequuntur, imperfecte et tanquam διὰ μνήμης recitat auctor ex Rom. viii, 5, 6, 7, 8.

(49) Ἐὰν τὸν φόβον ἀπειλεῖ. Exponi potest, « idemque timorem abigit : » ut non ad Patrem spectet, quemadmodum existimavit interpretes, sed ad spiritum adoptionis, quem opponit spiritui servitutis ac timoris.

(50) Ἐκ συμφώνου. Respicit I Cor. vii, 5 : Μὴ ἀποστερεῖτε ἀλλήλους, εἰ μὴ τι ἂν ἐκ συμφώνου πρὸς καιρὸν, ἵνα σχολάζητε τῇ νηστείᾳ καὶ τῇ προσευχῇ.

(51) Ἀσχημονεῖν. Respicit I Cor. vii, 56.

firmiter debet perseverare, nec in deterius deflectere. Si enim vitæ suæ institutum augere ac intendere poterit, majorem sibi apud Deum acquirit dignitatem, propter puram et ex ratione profectam continentiam. Si autem eam, quam elegit, regulam superaverit, in majorem deinde ad spem gloriam recidet. Habet enim sicut castitas, ita etiam matrimonium propria munera et ministeria, quæ ad Dominum pertinent, filiorum, inquam, curam gerere et uxoris. Quod enim honeste causatur is, qui est in matrimonio perfectus, est conjugii necessitudo, ut qui omnium curam ac providentiam in domo communi ostenderit. Ac proinde, « episcopos, » inquit, oportet constitui, qui ex domo propria toti quoque Ecclesiæ præesse sint meditati. « Unusquisque » ergo, « in quo vocatus est » opere ministerium peragat, ut liber in Christo fiat, et debitam ministerio suo mercedem accipiat. Et rursus de lege disserens, utens allegoria: « Nam quæ sub viro est mulier, » inquit, « viventi viro alligata est lege ^b, » et quæ sequuntur. Et rursus: « Mulier est alligata, quandiu vivit ✕ vir ejus; sin autem mortuus fuerit, libera est ut nubat, modo in Domino. Beata est autem si sic permanserit, mea quidem sententia ^c. » Sed in priore quidem particula, « mortificati estis, » inquit, « legi, » non matrimonio, « ut efficiamini vos alteri, qui excitatus est ex mortuis ^d, » sponsa et Ecclesia; quam castam esse oportet, et ab iis quæ sunt intus cogitationibus, quæ sunt contrariæ veritati; et ab iis, qui tentant extrinsecus, hoc est ab iis, qui sectantur hæreses, et persuadent vobis fornicari ab uno viro, nempe omnipotenti Deo: « Ne sicut

^a I Cor. vii, 24. ^b Rom. vii, 2. ✕ P. 547 ED. POTTER, 459, 460 ED. PARIS. ^c I Cor. vii, 39, 40. ^d Rom. vii, 4.

(52) *Εἰ δὲ ὑπερβῆ*. Quid sibi voluit interpres hæc vertens, haud facile intelligi potest. Mihi videtur post τὴν ἐλπίδα aliquid hujusmodi excidisse, « ne despondeat animam; » ut sensus sit: « Quod si eam transgressus regulam, qua constituerat ad gloriam grassari, a tanta spe exciderit, » ne tamen animum despondeat: « nam quemadmodum castitati, sic etiam matrimonio sua sunt munera ac ministeria Domino pergrata, liberorum scilicet et uxoris cura. Nam ei, qui in matrimonio perfecte vivit, ipsa necessitudo conjugii videtur esse occasio ministrandi, dum omnium, quæ ad communem familiam pertinent, curam gerere se ostendit. — Doctissimus Oxoniensis editor existimat post τὴν ἐλπίδα aliquid hujusmodi excidisse, « ne tamen animum despondeat, » ita ut is, qui post susceptum continentię propositum cadit redeundo ad id quod reliquerat, is lapsum suum hæc ratione consolari possit, quod ut castitas, ita etiam matrimonium suas habeat virtutes. Sed quod hic dicitur de matrimonii virtutibus, non eo spectat, ut illius usum repetere liceat his qui perfectiorem statum amplexi sunt. Nam lapsum vocat hanc agendi rationem S. Clemens, atque, ut perstantibus in suscepta continentia uberiorem mercedem promittit, ita cadentibus gravissimas minas intentat. Quare vulnus hujus loci sanabitur, si legamus, πῶς τὴν ἐλπίδα ἔχει; illud ἔχει facile excidere potuit ob similem vocem ἔχει, quæ proxime sequitur. Sic ergo totum hunc locum interpreto: « Quod si vitam ad perfectius intendere potuerit, majus meritum apud Deum sibi ipse comparabit ob servatam pure et ra-

vein ὑφείλει. Εἰ μὲν γὰρ ἐπιτεῖναι οἷός τε ἔσται τὸν βίον, μείζονα ἀξίαν ἐν Θεῷ αὐτὸς ἑαυτῷ περιποιήσεται, καθαρῶς ἅμα καὶ λελογισμένως ἐγκρατευσάμενος: εἰ δὲ ὑπερβῆς (52) ὄν εἴλετο κανόνα εἰς μείζονα δόξαν, ἐπειτα ἀποπέση πρὸς τὴν ἐλπίδα. ἔχει γὰρ ὡσπερ ἡ εὐνουχία, οὕτω καὶ ὁ γάμος ἰδίας λειτουργίας καὶ διακονίας, τῷ Κυρίῳ διαφερούσας, τέκνων λέγω κήδεσθαι καὶ γυναικός: πρόφασις γὰρ, ὡς ἔοικεν, τῷ κατὰ γάμον τελείῳ ἢ τῆς συζυγίας οἰκειότης γίνεται, τὴν πρόνοιαν πάντων ἀναδεδειγμένῳ (53) κατὰ τὸν οἶκον τὸν κοινόν: αὐτίκα φησὶν: Ἐπισκόπους (54) » δεῖ καθίστασθαι: τοὺς ἐκ τοῦ ἰδίου οἴκου καὶ τῆς Ἐκκλησίας ἀπάσης προϊστασθαι μελετήσαντας. « Ἐκαστος (55) » οὖν ἐν ᾧ ἐκλήθη » ἔργῳ τὴν διακονίαν ἐκτελεῖτω, ἵνα ἐλεύθερος ἐν Χριστῷ γένηται, τὸν οἰκεῖον τῆς διακονίας ἀπολαμβάνων μισθόν. Πάλιν τε αὖ, περὶ τοῦ νόμου διαλεγόμενος, ἀλληγορίᾳ χρώμενος: « Ἡ γὰρ ὑπανδρος γυνή, » φησὶ, « τῷ ζῶντι ἀνδρὶ δέδεται νόμῳ, » καὶ τὰ ἐξῆς: αὐθις τε: « Ἡ γυνή δέδεται ἐφ' ὅσον ζῆ χρόνον (56) ὁ ἀνὴρ αὐτῆς: ἐὰν δὲ ἀποθάνῃ, ἐλευθέρα ἐστὶν γαμηθῆναι, μόνον ἐν Κυρίῳ. Μακαρία δὲ ἐστὶν, ἐὰν οὕτως (57) μείνῃ, κατὰ τὴν ἐμὴν γνώμην. » Ἄλλ' ἐπὶ μὲν τῆς προτέρας περικοπῆς, « Ἐθανατώθητε, » φησὶ, « τῷ νόμῳ, » οὐ τῷ γάμῳ, « εἰς τὸ γενέσθαι ὑμᾶς ἑτέρῳ, τῷ ἐκ νεκρῶν ἐγεργέντι, » νύμφην καὶ Ἐκκλησίαν: ἦν ἀγνήν εἶναι δεῖ τῶν τε ἔνδον ἐννοιῶν τῶν ἐναντίων τῇ ἀληθείᾳ, τῶν τε ἐξωθεν πειραζόντων, τουτέστι τῶν τὰς αἱρέσεις μετιόντων καὶ πορνεύειν ἀπὸ τοῦ ἐνὸς ἀνδρός ἀναπειθόντων, τοῦ παντοκράτορος Θεοῦ: « Ἴνα μὴ (58), ὡς ὁ ὄφις ἐξηπάτησεν Εὐάν, » τὴν λεγομένην « ζωὴν (59), » καὶ ἡμεῖς ὑπὸ τῆς κατὰ τὰς αἱρέσεις λίχνου πανουργίας παραδῶ-

tionem consentaneæ continentiam. Sed si postquam transcendit, majoris gloriæ causa, electum vitæ genus, ceciderit, quomodo spem habebit? Habet enim, ut castitas, ita et matrimonium proprias perfunctiones et ministeria, quæ Domino probantur. » Spem aufert cadentibus, quandiu scilicet ad promissam continentiam non redibunt; quod autem addit de laudabilibus matrimonii perfunctionibus, eo manifeste spectat, ut qui hunc statum elegerunt, non temere ad perfectiorem transcurrant. *Hæc D. Maranus in notis ad Athenagoræ Legationis num. 55. Viite Patr. Græcæ t. VI, col. 965. Edit.*

(53) *Ἀναδεδειγμένῳ*. Vel forte ἀναδεδεγμένῳ, ab ἀναδέχομαι. Sic infra p. 552, pro οὐκ ἦσαν ἀποδεδειγμένοι γυναῖκες κ., scribendum οὐκ ἦσαν ἀποδεδεγμένοι γ. κ.

(54) *Ἐπισκόπους*. Respicit I Tim. iii, 4, 5. Similia dicit infra, pag. 472.

(55) *Ἐκαστος*. Respicit I Cor. vii, 24: Ἐκαστος ἐν ᾧ ἐκλήθη, ἀδελφοί, ἐν τούτῳ μενέτω παρά τῷ Θεῷ: et v. 22: Ὁ γὰρ ἐν Κυρίῳ κληθεὶς δοῦλος ἀπαλεύθερος Κυρίου ἐστίν.

(56) *Ἡ γυνή δέδεται ἐφ' ὅσον ζῆ χρόνον*. Γυνή δέδεται νόμῳ ἐφ' ὅσον χρόνον ζῆ, I Cor. vii, ubi notat: Ἐὰν δὲ κοιμηθῆ ὁ ἀνὴρ αὐτῆς, ἐλευθέρα ἐστὶν ᾧ θέλει γαμηθῆναι.

(57) *Μακαρία... οὕτως*. Μακαριωτέρα... οὕτω, ibid.

(58) *Ἴνα μὴ*. Respicit II Cor. xi, 3: Φοβοῦμαι δὲ μήπως, ὡς ὁ ὄφις Εὐάν ἐξηπάτησεν ἐν τῇ πανουργίᾳ αὐτοῦ, οὕτω φθάρῃ τὰ νοήματα ὑμῶν ἀπὸ τῆς ἀπλότητος τῆς εἰς τὸν Χριστόν.

(59) *Ζωήν*. Conf. superius pag. 453 edit. Paris.

γεν τὰς ἐντολάς. Ἡ δευτέρα δὲ περιχαρῆ μονογαμίαν ἴστυσιν· οὐ γὰρ, ὡς τινες ἐξηγήσαντο, δέσιν γυναικὸς πρὸς ἄνδρα τὴν σαρκὸς πρὸς τὴν φθορὰν ἐπιπλοκὴν μηνύεσθαι ὑποτοπητέον· τῶν γὰρ ἀντικρὺς διαθόλῳ προσαπτόντων τὴν τοῦ γάμου εὐρεσιν ἀθέων ἀνθρώπων ἐπίνοιαν κατηγορεῖ καὶ (60) κινδυνεύει βλασφημεῖσθαι ὁ νομοθέτης. Τατιανὸν οἶμαι τὸν Σύρον τὰ τοιαῦτα τολμᾶν δογματίζειν. Γράφει γοῦν κατὰ λέξιν ἐν τῷ *Περὶ τοῦ κατὰ τὸν Σωτῆρα καταρτισμοῦ*· Συμφωνίαν (61) μὲν οὖν ἀρμόζει προσευχῆ· κοινωνία δὲ φθορᾶς λύει τὴν ἐντευξιν (62). Πάνυ γοῦν δυσωπητικῶς διὰ τῆς συγχωρήσεως εἶργει· πάλιν γὰρ « ἐπὶ ταῦτο » συγχωρήσας « γενέσθαι διὰ τὸν σατανᾶν καὶ τὴν ἀκρασίαν, » τὸν πεισθησόμενον « δυοὶ κυρίοις μέλλειν δουλεύειν » ἀπεφθῆναι διὰ μὲν συμφωνίας Θεῷ, διὰ δὲ τῆς ἀσυμφωνίας ἀκρασίᾳ καὶ πορνείᾳ καὶ διαθόλῳ. » Ταῦτα δὲ φησι, τὸν Ἀπόστολον ἐξηγούμενος. Σοφίζεται δὲ τὴν ἀλήθειαν, δι' ἀληθοῦς ψεῦδος κατασκευάζων· ἀκρασίαν μὲν γὰρ καὶ πορνείαν διαβολικὰ εἶναι πάθη καὶ ἡμεῖς ὁμολογοῦμεν· γάμου δὲ τοῦ σώφρονος μεσιτεύει συμφωνία, ἐπὶ τε τὴν εὐχὴν ἐγκρατῶς ἄγουσα, ἐπὶ τε τὴν παιδοποιίαν μετὰ σεμνότητος νυμφεύουσα. Γνώσις γοῦν καὶ ὁ τῆς παιδοποιίας καιρὸς πρὸς τῆς Γραφῆς εἴρηται, ἐπειδὴν φη· « Ἐγὼ δὲ Ἀδὰμ Εὐαν τὴν γυναῖκα αὐτοῦ· καὶ συλλαβοῦσα ἔτεκεν υἱόν· καὶ ἐπωνόμασε τὸ ὄνομα αὐτοῦ Σήθ· Ἐξανέστησε (63) γὰρ μοι ὁ Θεὸς σπέρμα ἕτερον ἀντὶ Ἀβελ. » Ὅρᾳς, εἰς τίνα βλασφημοῦσιν οἱ μυσαστόμενοι τὴν σώφρονα σποράν, καὶ τῷ διαθόλῳ προσάπτεσθαι (64) γένεσιν· οὐ γὰρ Θεὸν ἀπλῶς προσεῖπεν ὁ τῆ τοῦ ἄρθρου προτάσει τὸν παντοκράτορα δηλώσας. Ἡ δὲ ἐπιφορὰ τοῦ Ἀποστόλου· « Καὶ πάλιν (65) ἐπὶ τὸ αὐτὸ γίνεσθε » διὰ τὸν Σατανᾶν, ἐκεῖνο προανακόπτει, μὴ εἰς ἐπιθυμίας ἑτέρας ἐκτραπῆναι ποτε· οὐ γὰρ ἀποκρούεται τέλος, τὰς τῆς φύσεως ὀρέξεις δυσωπούσα, ἢ πρόσκαιρος συμφωνία· δι' ἣν εἰσάγει πάλιν τὴν συζυγίαν τοῦ γάμου οὐκ εἰς ἀκρασίαν καὶ πορνείαν καὶ τὸ τοῦ διαθόλου ἔργον, ἀλλ' ὅπως μὴ ὑποπέσῃ ἀκρασίᾳ καὶ πορνείᾳ καὶ διαθόλῳ. Χωρίζεται (66) δὲ καὶ τὸν παλαιὸν ἄνδρα καὶ τὸν καινὸν ὁ

^a II Cor. xi, 5. ^b I Cor. vii, 5. ^c Matth. vi, 24. ^d Gen. iv, 25. ^e I Cor. vii, 5.

(60) *Kal*. Melius legeretur *ᾧ*, vel *ᾗθεν*. Lowth.

(61) *Συμφωνίαν*. Hæc dixit Tatianus explicans I Cor. vii, 5 : Μὴ ἀποστερεῖτε ἀλλήλους, εἰ μὴ τι ἐν ἐκ συμφώνου πρὸς καιρὸν, ἵνα σχολάζητε τῇ νηστείᾳ καὶ τῇ προσευχῇ· καὶ πάλιν ἐπὶ τὸ αὐτὸ συνέρχεσθε, ἵνα μὴ πειράξῃ ὑμᾶς ὁ Σατανᾶς διὰ τὴν ἀκρασίαν ὑμῶν. Porro Tatiani verba hunc sensum præbere videntur : « Consensum igitur Apostolus orationi aptum pronuntiat : communio autem corruptelæ intercessionem impedit. Unde per ipsam concessionem severe ab ea arceat. Dum enim permittit « propter Satanam et intemperantiam » rursus convenire, declarat eum, qui obsequitur, « duobus servire dominis : » per consensum quidem (eum scilicet, quo consentiunt conjuges a se abstinere, ut orationi vacent) Deo : per violationem consensus (eam nempe, qua dirempto consensu ad concubitum revertuntur) intemperantiæ, et fornicationi, et diabolo, »

(62) *Κοινωνία δὲ φθορᾶς λύει τὴν ἐντ.* Perperam interpres : « Communio autem seu conjunctio, interitus solvit interpellationem. » Quid enim est « inter-

serpens decepit Evam ^a, » quæ « vita » dicitur, nos quoque inducti callidis hæresium illecebris, transgrediamur mandata. Secunda autem particula statuit monogamiam : non enim, ut quidam existimant, mulieris cum viro alligationem, carnis cum interitu connexionem, significari putandum est ; impiorum enim hominum, qui matrimonii inventionem diabolo aperte tribuunt, opinionem reprehendit, unde in periculum venit legislator ne incessatur maledictis. Tatianum arbitror Syrum talia audere dogmata tradere. His verbis quidem certe scribit in libro *De perfectione secundum Servatorem* : « Consensum quidem conjungit orationi : communio autem seu conjunctio, interitus solvit interpellationem. Admodum certe circumspecte arceat per concessionem. Nam cum rursus permisit « simul convenire propter Satanam et intemperantiam ^b, » pronuntiavit eum, qui est obtemperaturus, « serviturum duobus dominis ^c : » per consensum quidem, Deo ; per dissensionem autem, intemperantiæ et fornicationi et diabolo. » Hæc autem dicit, Apostolum exponens. Sophistice autem eludit veritatem, per verum falsum confirmans : intemperantiam enim et fornicationem, diabolica vitia et affectiones nos quoque confitemur ; intercedit autem moderati matrimonii consensio, quæ tum ad procreationem continenter deducit, tum ad procreandos liberos cum honestate conciliat. « Cognitio » quidem certe a Scriptura dictum est tempus liberorum procreationis, cum dixit : « Cognovit autem Adam Evam uxorem suam ; » et concepit, et peperit filium, et nominavit nomen ejus Seth : Suscitavit enim mihi Deus aliud semen pro Abel ^d. » Vides, quemnam maledictis incessant, qui honestam ac moderatam incessunt seminationem, et diabolo attribuunt generationem. Non enim simpliciter Deum dixit, qui articuli præmissione, nempe ὁ Θεὸς dicens, significavit eum, qui est omnipotens. Quod ab Apostolo autem subjungitur : « Et rursus simul convenite propter Satanam ^e, » in eum linem dicitur, ut occasionem tollat ad alias declinandi cupiditates. Non

✠ P. 548 ED. POTTER, 460, 461 ED. PARIS.

itus interpellatio ? » Sic igitur distinguendum : Κοινωνία δὲ φθορᾶς λύει τὴν ἐντευξιν. « Communio autem corruptelæ, » hoc est carnalis concubitus, « intercessionem » ac orationem « solvit » ac impedit. Nam Tatianus connubium vocavit φθορὰν. Epiphanius de eo hæc dicit, hæres. 46 : Τὸν δὲ γάμον πορνείαν καὶ φθορὰν ἡγεῖται, φάσκων μηδὲν διαλλάττειν πορνείας τὸν γάμον, ἀλλ' αὐτὸ εἶναι. « Nuptias adulterium esse merum et corruptelam existimat, nec ab illo discrepare penitus, sed idem esse. » Unde Clemens paulo ante : Οὐ γὰρ, ὡς τινες ἐξηγήσαντο, δέσιν γυναικὸς πρὸς ἄνδρα τῆς σαρκὸς πρὸς τὴν φθορὰν ἐπιπλοκὴν μηνύεσθαι ὑποτοπητέον. « Non enim, ut quidam explicarunt, per mulieris ad virum alligationem, carnis cum corruptelæ conjunctionem significari putandum est. » Sic enim hæc verti debuerunt.

(63) *Σήθ*. Ἐξ. Σήθ, λέγουσα Ἐξ. Genes.

(64) *Προσάπτεσθαι*. Rectius *προσαπτόμενοι*.

(65) *Καὶ πάλ.* Imperfecte recitat Pauli verba paulo superius allata.

(66) *Χωρίζεται* Quæ sequuntur, hoc modo distin-

enim penitus repellit naturæ appetitiones, qui fit ad tempus, consensus : per quem rursus inducit Apostolus **198** conjugationem matrimonii, non ad intemperantiam et fornicationem et opus diaboli, sed ne subjugetur intemperantiæ, fornicationi, et diabolo. Distinguit autem veterem quoque hominem et novum Tatianus, sed non ut dicimus, « Veterem » quidem « virum, » legem ; « novum » autem, Evangelium. Assentimur ei nos quoque, sed non eodem, quo vult ille, dissolvens legem ut alterius Dei : sed idem vir et Dominus, dum vetera renovat, non amplius concedit polygamiam (nam hanc quidem expetebat Deus, quando oportebat homines augeri et multiplicari), sed monogamiam introducit propter liberorum procreationem et domus curam, ad quam data est mulier adiutrix : et si cui Apostolus propter intemperantiam et ustionem, veniam secundi concedit matrimonii : nam hic quoque non peccat quidem ex Testamento (non est enim a lege prohibitus), non implet autem summam illam vitæ perfectionem, quæ agitur ex Evangelio. Gloriam autem sibi acquirit cælestem, qui apud se manserit, eam, quæ est morte dissoluta, impollutam servans conjunctionem, et grato ac iubente animo paret œconomiae, per quam effectum est, ut divelli non possit a Domini ministerio. Sed nec eum, qui ex conjugali surgit cubili, similiter ut olim, tingi nunc quoque jubet divina per Dominum providentia : non enim necessario a liberorum abducit procreatione, qui credentes per unum baptismum ad consuetudinem omni ex parte perfectam abluit, Dominus, qui etiam multa Moysis baptismata per unum **✠** comprehendit baptismum. Proinde lex, ut per carnalem generationem nostram prædiceret regenerationem, genitali seminis facultati baptismum olim adhibuit, non vero quod ab hominis generatione abhorreret. Quod enim apparet homo generatus, hoc valet seminis dejectio. Non sunt ergo multi coitus genitales, sed matricis susceptio fatetur generationem, cum in naturæ officina semen formatur in fetum. Quomodo autem vetus quidem est solum matrimonium et legis inventum, alie-

✠ P. 549 ED. POTTER, 461, 462 ED. PARIS.

qui et explicari potuerint : Χωρίζει δὲ...φάμεν· παλαιὸν μὲν ἄνδρα τὸν νόμον, καινὸν δὲ τὸ Εὐαγγέλιον συμφωνοῦμεν αὐτῷ καὶ αὐτοὶ λ. « Distinguit etiam « veterem hominem » a « novo » Tatianus : sed non eodem, quo nos, sensu. Nos enim in hoc ei assentimur, quod « veterem » quidem « hominem » legem ; « novum » autem, Evangelium dicimus, licet non perinde ac ille vult, qui legem tamquam ab alio Deo latam penitus abrogat. »

(67) *Παλαιὸν καιν.* Nam, ut ait Apostolus, εἴ τις ἐν Χριστῷ, καινὴ κτίσις· τὰ ἀρχαῖα παρῆλθεν, ἰδοὺ γέγονε καινὰ τὰ πάντα, II Cor. v, 17.

(68) *Τότε γὰρ ἀπ.* Similia dicit Theodoretus *Hæret. sub. lib. v, cap. 25, p. 507* : Διὰ γὰρ δὴ τοῦτο καὶ πλείους ἔχειν γυναῖκας τοὺς παλαιούς οὐκ ἐκώλυσεν, ἵνα αὐξήθῃ τῶν ἀνθρώπων τὸ γένος. Ταύτης ἕνεκα τῆς αἰτίας καὶ οἱ θεοφιλεῖς ἄνδρες καὶ θυγατέρας, καὶ τριῶν, καὶ πλείους συνήπτοντο γυναῖξιν, κλειδίων γενέσθαι πατέρες παίδων ἐπιθυμοῦντες.

A Τάτιανός, ἀλλ' οὐχ ὡς ἡμεῖς φάμεν· « παλαιὸν » μὲν « ἄνδρα » τὸν νόμον, « καινὸν » δὲ τὸ Εὐαγγέλιον, συμφωνοῦμεν αὐτῷ καὶ αὐτοὶ λέγοντες, πλὴν οὐχ ἢ βούλεται ἐκεῖνος, καταλύων τὸν νόμον ὡς ἄλλου Θεοῦ· ἀλλ' ὁ αὐτὸς ἄνθρωπος καὶ Κύριος, παλαιὰ καινίζων (67), οὐ πολυγαμίαν ἐπι συγχωρεῖ· (τότε γὰρ ἀπήγει (68) ὁ Θεός, ὅτε αὐξάνεσθαι καὶ πληθύνειν ἐχρήτη) μονογαμίαν δὲ εἰσάγει διὰ παιδοποιίαν καὶ τὴν τοῦ οἴκου κηδεμονίαν, εἰς ἣν βοηθὸς ἐδόθη ἡ γυνή· καὶ εἴ τινα (69) ὁ Ἀπόστολος δι' ἀκρασίαν καὶ πύρωσιν κατὰ συγγνώμην δευτέρου μεταδίδωσι γάμου· ἐπεὶ καὶ οὗτος οὐχ ἁμαρτάνει μὲν κατὰ Διαθήκην (οὐ γὰρ κεκώλυται πρὸς τοῦ νόμου), οὐ πληροῖ δὲ τῆς κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον πολιτείας τὴν κατ' ἐπίτασιν τελειότητα· δόξαν δὲ αὐτῷ οὐράνιον περιποιεῖ, μείνας ἐφ' ἑαυτοῦ, καὶ τὴν διαλυθεῖσαν θανάτῳ συζυγίαν ἄχραντον φυλάσσει, καὶ τῇ οἰκονομίᾳ πειθόμενος εὐαρέστως, καθ' ἣν ἀπερίσπαστος (70) τῆς τοῦ Κυρίου γέγονε λειτουργίας. Οὐδὲ μὴν τὸν ἀπὸ τῆς κατὰ συζυγίαν κοίτης (71), ὁμοίως ὡς πάλαι, βαπτίζεσθαι καὶ νῦν προστάσσει ἡ Θεία διὰ Κυρίου πρόνοια· οὐ γὰρ ἐπάναγκες παιδοποιίας ἀρίστησι τοὺς πιστεύοντας, δι' ἐνὸς βαπτίσματος εἰς τὸ παντελὲς τῆς ὁμιλίας ἀπολούσας ὁ Κύριος, εἰ καὶ τὰ πολλὰ Μωϋσέως δι' ἐνὸς περιλαθὼν βαπτίσματος. Ἄνωθεν οὖν ὁ νόμος τὴν ἀναγέννησιν ἡμῶν προφητεύων, διὰ σαρκικῆς γενέσεως, ἐπὶ τῇ γεννητικῇ τοῦ σπέρματος προσέφερε τὴν βάπτισμα, οὐ βδελυσσόμενος ἀνθρώπου γένεσιν· ὁ γὰρ φαίνεται γεννηθεὶς ἄνθρωπος ; τοῦτο δύναται ἢ τοῦ σπέρματος καταβολή. Οὐκοῦν αἱ πολλαὶ συνουσίαι γόνιμοι, ἀλλ' ἡ τῆς μητρᾶς παραδοχὴ τὴν γένεσιν ὁμολογεῖ, ἐν τῷ τῆς φύσεως ἐργαστηρίῳ διαπλαττομένου τοῦ σπέρματος εἰς ἔμβρυον. Πῶς δὲ ὁ μὲν γάμος παλαιὸς μόνον καὶ νόμου εὖρημα, ἀλλήλιος δὲ ὁ κατὰ τὸν Κύριον γάμος, τοῦ αὐτοῦ Θεοῦ πρὸς ἡμῶν τρηουμένου ; « Οὐ » γὰρ « ἂν ὁ συνέζευξεν ὁ Θεός, διαλύσειέ ποτε ἄνθρωπος » εὐλόγως· πολὺ ἔτι πλέον ἄπερ ὁ Πατὴρ προσέταξε, τηρήσῃ (72) ταῦτα καὶ ὁ Υἱός. Εἰ δὲ ὁ αὐτὸς νομοθέτης ἅμα καὶ εὐαγγελιστής, οὐ μάχεται ποτε ἑαυτῷ. Ζῆ γὰρ ὁ νόμος, πνευματικὸς (73) ὢν καὶ γνωστικῶς νοούμενος.

Propterea enim non vetuit veteres plures habere uxores, ut genus humanum augetetur : eaque de causa etiam viri religiosi, cum plurium liberorum patres esse cuperent, duabus, et tribus, et pluribus uxoribus jungebantur. »

(69) *Καὶ εἴ τινα.* Oratio elliptica. Subintelligendum, καὶ τοῦτο συγχωρεῖ, « hoc etiam concedit, » scilicet Dominus : vel aliquid huiusmodi.

(70) *Ἀπερίσπαστος.* Respicit I Cor. vii, 33 : Πρὸς τὸ εὐσχημον καὶ εὐπρόσθετον τῷ Κυρίῳ ἀπερίσπαστως.

(71) *Συζυγίαν κοίτης.* Levit. xv, 18.

(72) *Τηρήσῃ.* Τηρήσῃ ferri potest, si quis tamen indicative τηρήσει malit, per me licet. SYLBERG.

(73) *Πνευματικὸς.* « Spiritalis, » hoc est, ex interpretatione Clementis, γνωστικῶς νοούμενος, « gnostice » et secundum mysticum sensum. « intellectus. » Respicit autem Rom. vii, 14 : Οἶδαμεν γὰρ ὅτι ὁ νόμος πνευματικὸς ἐστίν.

ἡμεῖς δ' ἐθανατώθημεν τῷ νόμῳ διὰ τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ εἰς τὸ γενέσθαι ἡμᾶς ἑτέρῳ, τῷ ἐκ νεκρῶν ἐγερθέντι, » τῷ ὑπὸ τοῦ νόμου προφητευθέντι, « ἵνα καρποφορήσωμεν τῷ Θεῷ. « Διὸ ὁ μὲν νόμος ἅγιος, καὶ ἡ ἐντολὴ ἁγία, καὶ δικαία, καὶ ἀγαθὴ. » Ἐθανατώθημεν οὖν τῷ νόμῳ, τουτέστι τῇ ὑπὸ τοῦ νόμου δηλουμένῃ ἀμαρτίᾳ· ἣν δείκνυσιν (74), οὐ γεννᾷ ὁ νόμος, διὰ τῆς προστάξεως (75) τῶν ποιητέων, καὶ ἀπαγορεύσεως τῶν οὐ ποιητέων, ἐλέγγων τὴν ὑποκειμένην ἀμαρτίαν, « ἵνα φανῆ ἀμαρτία. » Εἰ δὲ ἀμαρτία γάμος ὁ κατὰ νόμον, οὐκ οἶδα πῶς τις ἐρεῖ Θεὸν ἐγνωχέναι, λέγων τὸ πρῶσταγμα τοῦ Θεοῦ ἀμαρτίαν εἶναι· « ἁγίου » δὲ ὄντος τοῦ « νόμου, » ἅγιος ὁ γάμος. Τὸ μυστήριον (76) τοίνυν τοῦτο εἰς τὸν Χριστὸν καὶ τὴν Ἐκκλησίαν ἄγει ὁ Ἀπόστολος· καθάπερ « τὸ γεννώμενον (77) ἐκ τῆς σαρκὸς σὰρξ ἐστίν, οὕτω τὸ ἐκ πνεύματος πνεῦμα, οὐ μόνον (78) κατὰ τὴν ἀποκρίσιν, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν μάθησιν. Αὐτίκα « ἅγια τὰ τέκνα » αἱ εὐαρεστήσεις τῷ Θεῷ τῶν Κυριακῶν λόγων, νυμφευσάντων τὴν ψυχὴν. Πορνεία γοῦν καὶ γάμος κεχώρισται· ἐπεὶ μακρὰν ἀφέστηκε τοῦ Θεοῦ ὁ διάβολος. « Καὶ ὑμεῖς οὖν ἐθανατώθητε τῷ νόμῳ, διὰ τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ, εἰς τὸ γενέσθαι ἡμᾶς ἑτέρῳ, τῷ ἐκ νεκρῶν ἐγερθέντι. » Συνεξακούεται γὰρ προσεχῶς, ὑπηκόους γενομένους· ἐπεὶ καὶ κατὰ τὴν ἀλήθειαν τοῦ νόμου (79) τῷ αὐτῷ Κυρίῳ ὑπακούομεν, πρόβρωθεν (80) παρακλειουμένῳ. Καὶ μήτι ἐπὶ τῶν τοιούτων εἰκότως « τὸ Πνεῦμα ἀντικρὺς (81) λέγει, ὅτι ἐν ὑστέροις καιροῖς ἀποστήσονται τινες τῆς πίστεως, προσέχοντες πνεύματι πλάνης, καὶ διδασκαλίαις δαιμονίων ἐν ὑποκρίσει ψευδολόγων, κεκαυτηριασμένων τὴν συνείδησιν, καὶ κωλύόντων γαμεῖν, ἀπέχεσθαι βριωμάτων, ἃ ὁ Θεὸς ἔκτισεν εἰς μετάληψιν μετ' εὐχαριστίας τοῖς πιστοῖς, καὶ ἐπεγνωχόσι τὴν ἀλήθειαν, ὅτι πᾶν κτίσμα Θεοῦ καλόν, καὶ οὐδὲν ἀπόβλητον μετ' εὐχαριστίας λαμβανόμενον· ἁγιαζέται γὰρ διὰ λόγου Θεοῦ καὶ ἐντεύξεως. » Ἐπάναγκες μὲν οὖν οὐ κωλυτέον γαμεῖν, οὐδὲ μὴν κρεωφαγεῖν, ἢ οἰνοποτεῖν· γέγραπται γάρ· « Καλὸν τὸ μὴ φαγεῖν κρέα, μηδὲ πίνειν οἶνον, ἐὰν διὰ προσκόμματος ἐσθίῃ. » καὶ· « Καλὸν μένειν, ὡς καὶ γώ » ἀλλ' ὅτε χρώμενος μετ' εὐχαριστίας, ὅτε αὖ μὴ χρώμενος, καὶ αὐτὸς μετ' εὐχαριστίας,

* Matth. xix, 6. b Rom. vii, 4. c Ibid. 12. ✕ P. 550 ED. POTTER, 462-463 ED. PARIS.

(74) Ἦν δείκνυσιν. Conf. Rom. vii, 7, 15.

(75) Προστάξεως. Superius legem describit, λόγον ὀρθόν, προστακτικὸν μὲν ὧν ποιητέον, ἀπαγορευτικὸν δὲ ὧν οὐ ποιητέον· « rectam rationem, quæ præcipit ea quæ fieri oportet, et prohibet quæ fieri non oportet. » Strom. I, pag. 550, edit. Paris.

(76) Τὸ μυστήριον. Respicit Ephes. v, 32.

(77) Τὸ γεννώμενον. Respicit Christi verba, Joan. iii, 6.

(78) Οὐ μόνον. Sensus est, id, quod jam dixit auctor, intelligendum esse, « non solum de liberis qui ex partu, sed etiam de iis qui ex doctrina nascuntur. Proinde « sanctos » liberos esse opera Deo grata, quæ proveniunt ex anima, quam Domini sermones desponderunt. » Respicit autem I Cor. vii, 14, quo loco affirmat Apostolus, sanctorum ἅγια εἶναι τέκνα, « sanctos esse liberos : » quod Clemens

num autem est, quod est ex Domino, matrimonium, cum idem Deus servetur a nobis? « Non enim « quod Deus conjunxit, homo » jure « dissolverit »; » multo autem magis quæ jussit Pater, servabit quoque Filius. Si autem idem simul est et legislator et evangelista, nunquam ipse secum pugnat. Vivit enim lex, cum sit spiritualis, et gnostice intelligatur: nos autem « mortui » sumus « legi per corpus Christi, ut gigneremur alteri, qui resurrexit ex mortuis, » qui prædictus fuit a lege, « ut Deo fructificaremur b. » Quare « lex quidem est sancta, et mandatum sanctum, et justum, et bonum c. » Mortui ergo sumus legi, hoc est, peccato, quod a lege significatur, quod ostendit, non autem generat lex, per jussionem eorum quæ sunt facienda, et prohibitionem eorum quæ non facienda; reprehendens subjectum peccatum, « ut appareat peccatum. » Si autem peccatum est matrimonium, quod secundum legem initur, nescio quomodo quis dicet se Deum nosse, dicens Dei jussum esse peccatum. Quod si « lex sancta » est, sanctum est matrimonium. Mysterium ergo hoc ad Christum et Ecclesiam ducit Apostolus: quemadmodum « quod ex carne generatur, caro est; ita quod ex spiritu, spiritus, d » non solum in pariendo, sed etiam in discendo. Jam « sancti sunt filii e, » Deo gratæ oblectationes verborum Dominicorum, quæ desponderunt animam. Sunt ergo separata fornicatio et matrimonium, quoniam a Deo longe abest diabolus. « Et vos ergo mortui estis legi per corpus Christi, ut vos gigneremini alteri, qui surrexit a mortuis f. » Simul autem proxime exauditur, si fueritis obedientes: quandoquidem etiam ex veritate legis eidem Domino obedimus, qui præcipit emitus. ✕ Nunquid autem de ejusmodi hominibus merito aperte « dicit Spiritus, quod in posterioribus temporibus deficient quidam a fide, attendentes spiritibus erroris, et doctrinis dæmoniorum, in hypocrisis falsiloquorum, cauteriatam habentium conscientiam, et prohibentium nubere, abstinere a cibis, quos Deus creavit ad participationem cum gratiarum actione fidelibus, et qui agnoverunt veritatem, quod omnis creatura Dei bona

d Joan. iii, 6. e I Cor. vii, 14. f Rom. vii, 4.

D ad animam per Evangelii doctrinam Deo desponsatam applicans, dicit ejus « liberos; » nempe opera, esse « sancta. » Proinde quæ sequuntur, hoc modo distinguenda sunt: Αὐτίκα ἅγια τὰ τέκνα, αἱ εὐαρεστήσεις τῷ Θεῷ, τῶν Κυριακῶν λόγων νυμφευσάντων τὴν ψυχὴν.

(79) Κατὰ τὴν ἀλήθειαν τοῦ νόμου. Sic D. Paulus Gal. ii, 14. Οὐκ ὀρθοδοσοῦσιν πρὸς τὴν ἀλήθειαν τοῦ Εὐαγγελίου.

(80) Πρόβρωθεν. « Eminus, » nempe in lege: quemadmodum ἐγγύς, « prope, » esse dicuntur, quæ sunt in Evangelio; relatione scilicet ad Christianos facta.

(81) Ἀντικρὺς. Πρῶτος. I Tim. iv, ubi mon, κεκαυτηριασμένων τὴν ἰδίαν συνείδησιν, κωλύόντων γαμ. In iis quæ sequuntur, ex epistolis ad Romanos et Corinthios, non tam verba Apostoli, quam sententiam exhibet.

est, et nihil est rejiciendum quod sumitur cum gratiarum actione. Sanctificatur enim per verbum Dei et orationem ^a ? » Omnino igitur non est prohibendum jungi matrimonio, neque carnibus vesci, aut vinum bibere. Scriptum est enim : « Bonum est carnem non comedere, nec vinum bibere, si quis comedat per offendiculum ^b. » Et : « Bonum est manere sicut ego ^c. » Sed et qui utitur, « cum gratiarum actione ^d, » et qui rursus non utitur, ipse quoque « cum gratiarum actione, » et cum moderata ac temperanti vivat perceptione, logo seu rationi convenienter. Et, ut in summa dicam, omnes Apostoli epistolæ, quæ moderationem docent et continentiam, cum et de matrimonio, et de liberorum procreatione, et de domus administratione innumerabilia præcepta contineant, nusquam honestum moderatumque matrimonium prohibuerunt aut abrogarunt : sed legis cum Evangelio servantes convenientiam, utrumque admittunt : et eum, qui Deo agendo gratias, moderate utitur matrimonio ; et eum, qui, ut vult Dominus, vivit in castitate, quemadmodum « vocatus est unusquisque » inoffense et perfecte eligens. « Et erat terra Jacob laudata supra omnem terram ^e, » inquit propheta, ipse vas spiritus gloria efficiens. Insectatur autem aliquis generationem, in eam **199** dicens interitum cadere, eamque perire : et detorquet aliquis ad filiorum procreationem illud dictum Servatoris : « Non oportere in terra thesauros recondere, ubi tinea et ærugo demolitur ^f ; » nec erubescit his addere ea, quæ dicit propheta : « Omnes vos sicut vestimentum veterascetis, et tinea vos exedet ^g. » Sed neque nos contradicimus Scripturæ, neque in vestra corpora cadere interitum, eaque esse fluxa, negamus. Fortasse autem iis, quos ibi alloquitur propheta, ut peccatoribus, prædicat interitum. Servator autem de liberorum procreatione nil dixit, sed ad impertiendum ac communicandum eos hortatur, qui solum opibus abundare, egentibus ^h autem volebant opem ferre. Quamobrem dicit : « Operamini non cibum, qui perit ; sed eum, qui manet in vitam æternam ^h. » Similiter autem afferunt etiam illud dictum de resurrectione mortuorum : « Filii illius sæculi nec nubunt, nec nubuntur ⁱ. » Sed hanc interrogationem et eos qui inter-

^a I Tim. iv, 1, 2, 5, 4, 5. ^b Rom. xiv, 21. ^c I Cor. vii, 8. ^d Rom. xiv, 19. ^e Sophon. iii, 49. ^f Matth. vi, 19. ^g Isa. l, 9. ^h P. 551 ED. POTTER, 465, 464 ED. PARIS. ⁱ Luc. xx, 27.

(82) Καὶ ἦν. An ad Ezech. xx, 6, alludit? Lowth. — Monuit cl. Grabius hæc sumpta esse ex epistola D. Barnabæ, cap. ii : Πάλιν ἕτερος προφήτης λέγει : « Καὶ ἦν ἡ γῆ τοῦ Ἰακώβ ἐπαινουμένη παρὰ πᾶσαν τὴν γῆν. » Τοῦτο λέγει, τὸ σκεῦος τοῦ πνεύματος αὐτοῦ, ὃ δοξάζει. « Rursum alius propheta dicit : « Et erat terra Jacob laudata per omnem terram. » Hoc dicit, vas spiritus illius, quod magnificat. » Ubi hæc adnotat Menardus : « Locus sumptus videtur ex capite tertio Sophoniae : Καὶ θήσομαι αὐτοὺς εἰς καύχημα, καὶ ὀνομαστοὺς καὶ πάση τῇ γῆ. Et paulo post : Διότι δώσω ὑμᾶς ὀνομαστοὺς καὶ εἰς καύχημα πᾶσι τοῖς λαοῖς τῆς γῆς. »

(83) Πνεύματος αὐτοῦ δ. Rursum monuit cl. Grabius scribendum esse ex Barnaba, Πνεύματος

μετά τε ἐγκρατοῦς ἀπολαύσεως, βιοῦτω κατὰ λόγον. Καὶ καθόλου πᾶσαι αἱ ἐπιστολαὶ τοῦ Ἀποστόλου, σωφροσύνην καὶ ἐγκράτειαν διδάσκουσαι, περὶ τε γάμων, περὶ τε παιδοποιίας, περὶ τε οἴκου διοικήσεως, μυρίας ὄσας ἐντολάς περιέχουσαι, οὐδαμῶς γάμον ἠθέτησαν τὸν σώφρονα· ἀλλὰ τὴν ἀκολουθίαν σώζουσαι τοῦ νόμου πρὸς τὸ Εὐαγγέλιον, ἀποδέχονται ἐκάτερον, τὸν τε εὐχαρίστως τῷ Θεῷ γάμον κεχρημένον σωφρόνως, τὸν τε εὐνουχίαν, ὡς ὁ Κύριος βούλεται, συμβιῶντα, καθὼς « ἐκλήθη ἕκαστος » ἐλάμενος ἀπταιστῶς καὶ ταλειῶς. « Καὶ ἦν (82) ἡ γῆ τοῦ Ἰακώβ ἐπαινουμένη παρὰ πᾶσαν τὴν γῆν, » φησὶν ὁ προφήτης, τὸ σκεῦος τοῦ πνεύματος αὐτοῦ δοξάζων (83). Κατατρέχει δὲ τις γενέσεως, φθαρτὴν καὶ ἀπολλυμένην λέγων καὶ βιάζεται τις, ἐπὶ τεκνοποιίας λέγων εἰρηκέναι τὸν Σωτῆρα· « Ἐπὶ γῆς μὴ θησαυρίζειν, ὅπου σῆς καὶ βρώσις ἀφανίζεται· » καὶ τὰ τοῦ προφήτου προσπαρτιθένοι τούτοις οὐκ αἰσχύονται· « Πάντες ὑμεῖς ὡς ἱμάτιον παλαιωθήσεσθε, καὶ σῆς βρώσεται (84) ὑμᾶς. » Ἀλλ' οὐδὲ ἡμεῖς ἀντιλέγομεν τῇ Γραφῇ, ὅτι φθαρτὰ ἡμῖν τὰ σώματα, καὶ φύσει βρωστά. Τάχα δ' ἂν, καὶ οἷς διελέγετο, ὡς ἀμαρτωλοῖς, προφητεύει φθοράν. Ὁ Σωτὴρ δὲ οὐ περὶ τεκνοποιίας εἰρηκεν, ἀλλ' εἰς μετάδοσιν κοινωνίας προτρέπων τοὺς κτᾶσθαι μόνον τὴν τοῦ πλοῦτου περιουσίαν, ἐπικουρεῖν δὲ τοῖς δεημένοις μὴ βουλομένους. Διὸ φησὶν· « Ἐργάζεσθε μὴ τὴν ἀπολλυμένην (85) βρώσιν, ἀλλὰ τὴν μένουσαν εἰς ζωὴν αἰώνιον. » Ὁμοίως δὲ κάκεινο κομιζουσι, τὸ ῥητόν (86), « Οἱ υἱοὶ (87) τοῦ αἰῶνος ἐκείνου, » τὸ περὶ νεκρῶν ἀναστάσεως, « οὔτε γαμοῦσιν, οὔτε γαμίζονται (88). » Ἀλλὰ τὸ ἐρώτημα τοῦτο καὶ τοὺς πυνθανομένους αὐτοὺς ἐὰν ἀναπεμπάσῃται τις, οὐκ ἀποδοκιμάζοντα τὸν γάμον εὐρήσει τὸν Κύριον, βεραπεύοντα δὲ τὴν κατὰ τὴν ἀνάστασιν τῆς σαρκικῆς ἐπιθυμίας προσδοκίαν. Τὸ δὲ, « Οἱ υἱοὶ τοῦ αἰῶνος τούτου, » οὐ πρὸς ἀντιδιαστολήν τῶν ἄλλου τινὸς αἰῶνος υἱῶν εἰρηκεν, ἀλλ' ἐπίσης τῷ· Οἱ ἐν τούτῳ γενόμενοι τῷ αἰῶνι, διὰ τὴν γένεσιν υἱοὶ ὄντες, γεννώσι καὶ γεννῶνται· ἐπεὶ μὴ ἄνευ γενέσεως τις τόνδε τὸν βίον παρελεύσεται· ἀλλ' ἡδε ἡ γένεσις, τὴν ὁμοίαν ἐπιδεχομένη φθοράν, οὐκ ἔτι ἀναμένει τὸν ἀπαῆς τοῦδε τοῦ βίου κεχωρισμένον. « Εἰς μὲν οὖν ὁ Πατὴρ ἡμῶν, ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς· » ἀλλὰ καὶ ἀπάντων Πατὴρ κατὰ

δημιουργίαν αὐτός. « Μὴ καλέσητε (89) οὖν ὑμῖν

αὐτοῦ δ.

(84) Βρώσεται. Καταφάγεται, Isa.

(85) Τὴν ἀπ. Τὴν βρώσιν τὴν ἀπολλυμένην, ἀλλὰ τὴν βρώσιν τὴν μένουσαν εἰς ζ. Joan.

(86) Τὸ ῥητ. Simplicior oratio est : Τὸ ῥητόν τὸ περὶ νεκρῶν ἀναστάσεως· Οἱ υἱοὶ τοῦ αἰῶνος ἐκείνου οὔτε γαμ. SYLBERG.

(87) Οἱ υἱοὶ. Οἱ δὲ καταξιωθέντες, Luc. xx, 50. Sed in sententia præced. dixerat : Οἱ υἱοὶ τοῦ αἰῶνος τούτου· unde Clemens, e memoria scilicet Scripturam recitans, hanc lectionem hausisse videtur.

(88) Γαμίζονται. Ἐγαμίσκονται, Luc.

(89) Μὴ καλ. Καὶ πατέρα μὴ καλέσητε ὑμῶν ἐπὶ τῆς γῆς, Matth.

ἐπὶ τῆς γῆς πατέρα, ἔφησιν· οἷον· Μὴ αἴτιον ἄγγηθησθε τὸν σπείραντα ὑμᾶς τὴν κατὰ σάρκα σπορὰν τῆς οὐσίας ὑμῶν, ἀλλὰ συναίτιον γενέσεως, μᾶλλον δὲ διάκονον γενέσεως. Οὕτως οὖν ἐπιστραφέντας ἡμᾶς αὐθις ὡς τὰ παῖδια (90) γενέσθαι βούλεται, τὸν ὄντως Πατέρα ἐπιγινόντας, δι' ὕδατος ἀναγεννηθέντας, ἀλλῆς ταύτης οὐσης ἐν τῇ κτίσει σπορᾶς. Ναὶ φησὶν· « Ὁ ἄγαμος (91) μεριμνᾷ τὰ τοῦ Κυρίου· ὁ δὲ γαμήσας, πῶς ἀρέσει τῇ γυναικί. » Τί δέ; οὐκ ἐξεστὶ καὶ τῇ γυναικί κατὰ Θεὸν ἀρέσκοντας, εὐχαριστεῖν τῷ Θεῷ; οὐχὶ δὲ ἐρεῖται καὶ τῷ γεγαμηκότῃ, σὺν καὶ τῇ συζυγίᾳ, μεριμνᾷ τὰ τοῦ Κυρίου; Ἀλλὰ καθάπερ « Ἡ ἄγαμος (92) μεριμνᾷ τὰ τοῦ Κυρίου, ἵνα ἡ ἅγια καὶ τῷ σώματι καὶ τῷ πνεύματι· » οὕτω καὶ ἡ γεγαμημένη τὰ τοῦ ἀνδρός καὶ τὰ τοῦ Κυρίου μεριμνᾷ ἐν Κυρίῳ, ἵνα ἡ ἅγια καὶ τῷ σώματι καὶ τῷ πνεύματι· ἄμφω γὰρ ἔγιναι ἐν Κυρίῳ, ἡ μὲν ὡς γυνή, ἡ δὲ ὡς παρθένος. Πρὸς ἐντροπήν δὲ καὶ ἀνακοπήν τῶν εὐεπιφόρων εἰς τὸν δεῦτερον γάμον ἀρμοδίως ὁ Ἀπόστολος ὑπέρτονον φθέγγεται, καὶ αὐτίκα φησί· « Πᾶν ἁμάρτημα ἐκτὸς τοῦ σώματός ἐστιν· ὁ δὲ πορνεύων εἰς τὸ ἴδιον σῶμα ἁμαρτάνει. » Εἰ δὲ πορνεύων τὸν γάμον τολμᾷ τις λέγειν, πάλιν ἐπὶ τὸν νόμον καὶ τὸν Κύριον ἀνατρέχων, βλασφημεῖ· ὡς γὰρ ἡ πλεονεξία πορνεία λέγεται, τῇ αὐταρκεῖᾳ ἐναντιουμένῃ, καὶ ὡς εἰδωλολατρεία ἐκ τοῦ ἐνός εἰς τοὺς πολλοὺς ἐπιπέμησης ἐστὶ Θεοῦ· οὕτως ἡ πορνεία ἐκ τοῦ ἐνός γάμου εἰς τοὺς πολλοὺς ἐστὶν ἐκπτώσις· τριχῶς γὰρ, ὡς εἰρήκαμεν, ἢ τε πορνεία ἢ τε μοιχεία παρὰ τῷ Ἀποστόλῳ λαμβάνεται. Ἐπὶ τούτων ὁ προφήτης φησί· « Ταῖς ἁμαρτίαις ὑμῶν ἐπράθητε. » Καὶ πάλιν· « Κατεμίανθη ἐν γῆ ἀλλοτρίᾳ· » τὴν τε κοινωνίαν μιὰν ἡγούμενος, τὴν ἀλλοτρίῳ σώματι συμπλακεῖσαν, καὶ μὴ τῷ κατὰ συζυγίαν εἰς παιδοποιίαν δεδομένῳ. Ὅθεν καὶ ὁ Ἀπόστολος, « Βούλομαι οὖν, » φησί, « νεωτέρας γαμεῖν, τεκνογονεῖν, οἰκοδεσποτεῖν, μηδεμίαν ἀφορμὴν διδόναι τῷ ἀντικειμένῳ λοιδορίας χάριν. » Ἦδη γὰρ τινες ἐξετράπησαν ὀπίσω τοῦ Σατανᾶ. » Ναὶ μὴν (93) καὶ τὸν τῆς μιᾶς γυναικὸς ἄνδρα (94) πάνυ ἀποδέχεται, κἂν πρεσβύτερος ᾦ, κἂν διάκονος, κἂν λαϊκός, ἀνεπιλήπτως γάμῳ χρώμενος· « Σωθήσεται δὲ διὰ τῆς τεκνογονίας. » Πάλιν τε αὖ ὁ Σωτὴρ (95) τοὺς Ἰουδαίους, « γενεᾶν » εἰπὼν

rogant, si quis consideraverit, inveniet Dominum non reprobare matrimonium, sed remedium afferre expectationi carnalis cupiditatis in resurrectione. Illud autem, « filiis hujus sæculi », non dixit ad distinctionem alicujus alius sæculi, sed perinde ac si diceret: Qui in hoc nati sunt sæculo, cum per generationem sint filii, et gignunt et gignuntur; quoniam non absque generatione hanc quis vitam prætergreditur: sed hæc generatio, quæ similem suscipit interitum, non amplius competit ei qui ab hac vita est separatus. « Unus est ergo Pater noster, qui est in cœlis »: sed is ipse quoque Pater est omnium per creationem. « Ne vocaveritis ergo, inquit, vobis patrem super terram ». Quasi diceret: Ne existimetis eum, qui carnali vos sevit satum, auctorem et causam vestræ essentia, sed adjuvantem causam generationis, vel ministrum potius. Sic ergo nos rursus conversos vult ellici ut pueros, eum, qui vere Pater est, agnoscentes, regeneratos per aquam, cum hæc sit alia satio in creatione. At, inquit, « Qui est cælebs, curat quæ sunt Domini; qui autem duxit uxorem, quomodo placebit uxori. » Quid vero? annon licet etiam eis, qui secundum Deum placent uxori, Deo gratias agere? Annon permittitur etiam ei, qui uxorem duxit, una cum conjugio etiam esse sollicitum de iis quæ sunt Domini? Sed quemadmodum « quæ non nupsit, sollicita est de iis, quæ sunt Domini, ut sit sancta corpore et spiritu »: ita etiam quæ nupsit, et de iis, quæ sunt mariti, et de iis, quæ sunt Domini, est in Domino sollicita, ut sit sancta et corpore et spiritu. Ambæ enim sunt sanctæ in Domino: hæc quidem ut uxor, illa vero ut virgo. Ad eos autem pudore afficiendos et reprimendos, qui sunt proclives ad secundas nuptias, apte Apostolus aīto quodam tono eloquitur; inquit enim: « Ecce, omne peccatum est extra corpus; qui autem fornicatur, in proprium corpus peccat ». Si quis autem matrimonium audet dicere fornicationem, rursus, legem et Dominum insectans, maledictis impetit. Quemadmodum enim avaritia et plura habendi cupiditas dicitur fornicatio, ut quæ adversetur sufficientiæ: et ut idololatria est ab uno in multos Dei distributio, ita fornicatio est ab uno matrimonio

^a Luc. xx, 54. ^b Matth. xxiii, 9. ^c Ibid. ^d I Cor. vii, 52, 53, 54. ^e I Cor. vi, 18. ✕ P. 552 ED. POTTER, 464, 465 ED. PARIS.

(90) Ὡς τὰ παῖδια. Respicit Christi dictum, Matth. xviii, 3: Ἐὰν μὴ στραφῆτε, καὶ γένθησθε ὡς τὰ παῖδια, οὐ μὴ εἰσέλθητε εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν.

(91) Ὁ ἄγαμος. Ὁ ἄγαμος μεριμνᾷ τὰ τοῦ Κυρίου, πῶς ἀρέσει τῷ Κυρίῳ· ὁ δὲ γαμήσας μεριμνᾷ τὰ τοῦ κόσμου, πῶς ἀρέσει τῇ γυναικί. I Cor. vii, 52, 53.

(92) Ἡ ἄγαμος. Ἡ ἄγαμος μεριμνᾷ τὰ τοῦ Κυρίου, ἵνα ἡ ἅγια καὶ σώματι καὶ πνεύματι· ἡ δὲ γαμήσασα μεριμνᾷ τὰ τοῦ κόσμου, πῶς ἀρέσει τῷ ἀνδρί. I Cor. vii, 54.

(93) Ναὶ μὴν. Conf. I Tim. ii, 2, 12.

(94) Μιᾶς γ. ἄν. Clemens infra, paulo ante libri hujusce finem: Τί δὲ λέγουσι πρὸς ταῦτα οἱ τοῦ νόμου κατατρέχοντες, καὶ τοῦ γάμου ὡς κατὰ νόμον

συγκαχωρημένου, μονονουχὶ δὲ καὶ κατὰ τὴν Διαθήκην τὴν Καινὴν; Τί πρὸς ταῦτα εἰπεῖν ἔχουσι τὰς νομοθεσίας οἱ τὴν σπορὰν καὶ τὴν γένεσιν μυστατόμενοι· ἐπεὶ καὶ τὸν ἐπίσκοπον τοῦ οἴκου καλῶς προῖστάμενον, νομοθετεῖ τῆς Ἐκκλησίας ἀφῆγεῖσθαι· οἶκον δὲ Κυριακὸν μιᾶς γυναικὸς συνίστησι συζυγία; « Quid autem ad hæc dicunt, qui in legem invehuntur, et in matrimonium, ut quod sit a lege tantum concessum, non autem in Novo Testamento? Quid ad has leges dicent, qui sationem abhorrent et generationem; cum episcopum quosque, qui domui recte præsit, Ecclesiæ ducem constituat; domum autem Dominicam unius mulieris constituat conjugium? »

(95) Σωτὴρ. Conf. Matth. xii, 39; xv, 2, 9; Marc. vii, 5, 7.

ad plura prolapsio. Tribus enim modis, ut diximus, fornicatio et adulterium sumitur apud Apostolum. De his dicit propheta: « Peccatis vestris venundati estis. » Et rursus: « Pollutus es in terra aliena^a: » conjunctionem sceleratam existimans, quæ cum alieno corpore facta est, et non cum eo, quod datur in conjugio, ad liberorum procreationem. Unde etiam Apostolus: « Volo, inquit, juniores nubere, filios procreare, domui præesse, nullam dare occasionem adversario maledicti gratia. Jam enim quedam diverterunt post Satanam^b. » Quin et unius quoque uxoris virum utique admittit; seu sit presbyter, seu diaconus, seu laicus, utens matrimonio citra reprehensionem: « Servabitur autem per filiorum procreationem^c. » Et rursus Servator dicens Judæos « generationem pravam et adulteram, » docet eos legem non cognovisse, ut lex vult: « sed seniorum traditionem, et hominum præcepta sequentes, » adulterare legem, perinde ac si non esset data vir et dominus eorum virginitatis. Fortasse autem eos quoque innuit esse alienis mancipatos cupiditatibus, propter quas assidue quoque

« πονηράν καὶ μοιχαλίδα, » διδάσκει μὴ ἐγνωκότας νόμον, ὡς ὁ νόμος βούλεται: « παραδόσει δὲ τῆ τῶν πρεσβυτέρων, καὶ ἐντάλμασιν ἀνθρώπων » κατηκολουθηκότας, μοιχεύειν τὸν νόμον, οὐχ ὡς ἄνδρα καὶ κύριον τῆς παρθενίας αὐτῶν δεδομένον. Τάχα δὲ καὶ ἐπιθυμίαις δεδουλωμένους ἄλλοκοτοῖς οἶδεν αὐτοὺς, δι' ἃς καὶ συνεχῶς δουλούμενοι ταῖς ἁμαρτίαις, ἐπιπράσκοντο τοῖς ἄλλοφύλοις: ἐπεὶ παρά γε τοῖς Ἰουδαίοις οὐκ ἦσαν ἀποδεδειγμένοι (96) γυναῖκες κοινὰι, ἀλλὰ καὶ ἡ μοιχεία ἀπηγόρευτο. Ὁ δὲ εἰπὼν: « Γυναῖκα ἔγημα, καὶ οὐ δύναμαι ἐλθεῖν εἰς τὸ δεῖπνον τὸ θεῖον, ὑπόδειγμα ἦν εἰς ἐλεγγον τῶν διὰ ἡδονὰς ἀφισταμένων τῆς θείας ἐντολῆς: ἐπεὶ τούτω τῷ λόγῳ οὐθ' οἱ πρὸ τῆς παρουσίας δίκαιοι οὐθ' οἱ μετὰ τὴν παρουσίαν γεγομηκότες, κἂν ἀπίστολοι ὦσι, σωθήσονται. Κἂν ἐκεῖνα προκομίσωσιν αὐθις, ὡς καὶ ὁ προφήτης φησὶν: « Ἐπαλαιώθη ἐν πάσι τοῖς ἐχθροῖς μου: » ἐχθροὺς τὰς ἁμαρτίας ἄκουέτωσαν. Μία δὲ τις ἁμαρτία, οὐχ ὁ γάμος, ἀλλ' ἡ πορνεία: ἐπεὶ καὶ τὴν γένεσιν εἰπάτωσαν ἁμαρτίαν, καὶ τὸν τῆς γενέσεως κρίστην.

servientes peccatis, vendebantur alienigenis. Nam apud Judæos non erant admittæ communes mulieres: verum prohibitum erat adulterium. Qui autem dicit: « Uxorem duxi, non possum venire^d » ad divinam cœnam, est quidem exemplum ad eos arguendos, qui propter voluptates abscedunt a divino mandato: alioqui nec qui justi fuere ante adventum, nec qui post adventum uxores duxerunt, servabuntur, etiamsi sint apostoli. Quod si illud attulerint, quod propheta quoque dicit: « Inveteravi inter omnes inimicos meos^e, » per inimicos peccata intelligant. Unum quoddam autem est peccatum, non matrimonium, sed fornicatio: alioqui generationem quoque dicant peccatum, et creatorem generationis.

CAPUT XIII.

Julii Cassiani hæretici verbis respondet; item loco quem ex evangelio apocrypho idem adduxerat.

Talibus argumentis utitur quoque Julius Cassianus, qui fuit princeps sectæ Docetarum. In opere certe *De continentia*, vel *De castitate*, his verbis dicit: « Nec dicat aliquis, quod quoniam talia habemus membra, ut aliter figurata sit femina, aliter vero masculus: illa quidem ad suscipiendum, hic vero ad seminandum, concessam esse a Deo consuetudinem. Si enim a Deo, ad quem tendimus, esset hæc constitutio, non beatos dixisset esse eunuchos; neque propheta dixisset, eos « non esse arborem infrugiferam^f; » transferens ab arbore ad hominem, qui sua sponte et ex instituto se castrat tali cogitatione. » Et pro impia opinione adhuc decertans, subjungit: « Quomodo autem non jure quis reprehenderit Servatorem, si nos transformavit, et ab errore liberavit, et a conjunctione membrorum, et additamentorum, et pudendorum? » in hoc eadem decernens cum Tatiano: hic autem prodiit ex schola Valentini. Propterea dicit Cassianus: « Cum

Τοιούτοις ἐπιχειρεῖ καὶ ὁ τῆς δοκίσεως ἐξέρχων Ἰούλιος Κασσιανός: ἐν γούν τῷ *Περὶ ἐγκρατεως*, ἢ *Περὶ εὐνουχίας*, κατὰ λέξιν φησὶν: « Καὶ μηδαὶς λεγέτω, ὅτι ἐπειδὴν τοιαῦτα μέμα ἐσχομεν, ὡς τὴν μὲν θήλειαν οὕτως σχηματίσθαι, τὸν δὲ ἀρρένα οὕτως, τὴν μὲν πρὸς τὸ δέχεσθαι, τὸν δὲ πρὸς τὸ ἐνοσπεῖρσιν, συγκεχωρηῆσθαι (97) τὸ τῆς ὁμιλίας παρά Θεοῦ. Εἰ γὰρ ἦν παρά Θεοῦ, εἰς ὃν σπεύδομεν, ἡ τοιαύτη διασκευῆ, οὐκ ἂν ἐμακάρισεν τοὺς εὐνούχους: οὐδ' ἂν ὁ προφήτης εἰρήκει, « μὴ εἶναι ξύλον ἀκαρπὸν (98). » αὐτοὺς: μεταλαθὼν ἀπὸ τοῦ δένδρου ἐπὶ τὸν κατὰ προαίρεσιν ἄνθρωπον, ἑαυτὸν τῆς τοιαύτης ἐννοίας εὐνουχιζόντα (99). » Καὶ ἔτι ἐπαγωνιζόμενος τῇ ἀθείῳ δόξῃ, ἐπιφέρει: « Πῶς δὲ οὐκ ἂν καὶ εὐλόγως τις αἰτιώτο τὸν Σωτῆρα, εἰ μετέπλασεν ἡμᾶς, καὶ τῆς πλάνης ἀπέλλαξε, καὶ τῆς κοινωνίας τῶν μορίων καὶ προσθεμάτων καὶ αἰδαίων; » τὰ παραπλήσια τῷ Τατιανῷ κατὰ τοῦτο δογματίζων: ὁ δ' ἐκ τῆς Θυαλεντινου ἐξεφοίτησε σχολῆς. Διὰ τοῦτό τοι ὁ Κασσιανός φησι: « Πυρθανομένης (1) τῆς Σαλώμης, πότε γνωσθήσε-

^a Isa. l, 4. ^b I Tim. v, 14, 15. ^c I Tim. II, ED. POTTER, 463, 466 ED. PARIS. ^f Isa. lvi, 5.

(96) Ἀποδεδειγμένοι. Vel potius ἀποδεδεγμένοι, ab ἀποδέχομαι; ut superius, pag. 546.

(97) Συγκεχωρηῆσθαι. Flor. edit., συγκεχωρηῆσθαι, errore satis evidenti. SYLBURG.

(98) Ἀκαρπὸν. Ξηρόν, Isa.

(99) ἑαυτὸν τῆς τοιαύτης ἐννοίας εὐνουχι-

ζόντα. Vide similem phrasin p. 451 edit. Paris., εὐνουχιζόντα ἑαυτὸν πάσης ἐπιθυμίας. LOWTH.

(1) Πυρθανομένης. Clemens Romanus sub finem posterioris ad Corinthios Epistolæ: Ἐπερωτηθεὶς γὰρ αὐτὸς ὁ Κύριος ὑπό τινος, πότε ἦξει αὐτοῦ ἡ βασιλεία, εἶπεν: Ὅταν ἴσσαι τὰ ὅσα ἐν, καὶ τὸ ἐξω

ται τὰ περὶ ὧν ἤρετο, ἔφη ὁ Κύριος· Ὅταν τὸ τῆς αἰσχύνῃς ἔνδυμα πατήσῃτε, καὶ ὅταν γένηται τὰ δύο ἐν, καὶ τὸ ἄρρεν μετὰ τῆς θηλείας, οὔτε ἄρρεν οὔτε θῆλυ. » Πρῶτον μὲν οὖν ἐν τοῖς παραδιδόμενοις ἡμῖν τέσσαρσιν Εὐαγγελίοις οὐκ ἔχομεν τὸ ῥητὸν, ἀλλ' ἐν τῷ κατ' Αἰγυπτίους· ἔπειτα δὲ ἀγνοεῖν μοι δοκεῖ, ὅτι θυμὸν μὲν ἄρρενα ὀρμητὴν, θήλειαν δὲ τὴν ἐπιθυμίαν αἰνίσσεται ὡς ἐνεργήσασιν, μετάνοια ἔπεται καὶ αἰσχύνῃ. Ὅταν οὖν, μήτε τις θυμῷ μήτ' ἐπιθυμία χαρισάμενος, ἀ δὴ καὶ ἐξ ἔθους καὶ τροφῆς κακῆς αὐξήσαντα ἐπισκιάζει καὶ ἐγκαλύπτει τὸν λογισμὸν, ἀλλ' ἀποδυσάμενος τὴν ἐκ τούτων ἀγλύν, ἐκ μετανόιας καταισχυνθεὶς, πνεῦμα καὶ ψυχὴν ἐνώσει κατὰ τὴν τοῦ Λόγου ὑπακοήν· τότε, ὡς ὁ Παῦλος φησιν, « Οὐκ (2) ἐνὶ ἐν ἡμῖν οὐκ ἄρρεν, οὐ θῆλυ. » Ἀποστᾶσα γὰρ τοῦδε τοῦ σχήματος, ἢ διακρίνεται τὸ ἄρρεν καὶ τὸ θῆλυ, ψυχὴ (3) μετατίθεται εἰς ἑνωσιν, οὔθ' ἕτερον οὔσα. Ἦγεῖται δὲ ὁ γενναῖος οὗτος Πλατωνικώτερον (4), θεῖαν οὔσαν τὴν ψυχὴν ἀνωθεν, ἐπιθυμίᾳ θηλυνοθεῖσαν δεῦρο ἤκειν εἰς γένεσιν καὶ φθορᾶν.

platonice, animam, cum sit ab initio divina, cupiditate effeminatam, huc venire ad generationem et inter-

interrogaret Salome, quando cognoscentur ea, de quibus interrogabat, ait Dominus : Quando pudoris indumentum conculcaveritis, et quando duo facta fuerint unum, et masculum cum femina, nec masculum nec feminum. » Primum quidem, in nobis traditis quatuor Evangeliiis non habemus hoc dictum, sed in eo, quod est secundum Aegyptios. Deinde mihi videtur ignorare, iram quidem, masculam appetitionem ; feminam vero, significare cupiditatem : quorum operationem poenitentia et pudor consequuntur. Cum quis ergo neque irae neque cupiditati obsequens, quae quidem et consuetudine et mala educatione auctae, obumbrant et contegunt rationem, sed quae ex iis proficiscitur exuens caliginem, et pudore affectus ex poenitentia, spiritum et animam unierit in obedientia Logi seu rationis ; tunc, ut ait Paulus, « non inest in nobis nec masculus, nec femina. » Recedens enim anima ab ea figura, qua discernitur masculus et femina, traducitur ad unionem, cum ea neutrum sit. Existimat autem hic vir praeclarus plus, quam par sit, Platonicè, animam, cum sit ab initio divina, cupiditate effeminatam, huc venire ad generationem et inter-

CAPUT XIV.

II Cor. xi, 5, et Eph. iv, 24, exponit.

Αὐτίκα βιάζεται τὸν Παῦλον ἐκ τῆς ἀπάτης τῆν γένεσιν συνίστάναι (5) λέγειν διὰ τούτων· « Φοβοῦμαι δὲ μή, ὡς ὁ ὄφις (6) Εὖαν ἐξηπάτησεν, φθαρῆ τὰ νοήματα ὑμῶν ἀπὸ τῆς ἀπλότητος τῆς εἰς τὸν Χριστόν. » Ἀλλὰ καὶ ὁ Κύριος ἐπὶ τὰ « πεπλανημένα » ὁμολογουμένως εἴηθε· « πεπλανημένα δὲ οὐκ ἀνωθεν εἰς τὴν δεῦρο γένεσιν, κτιστῆς γὰρ ἡ γένεσις (7) καὶ κτιστὴ τοῦ Παντοκράτορος, ὅς οὐκ ἂν ποτε ἐξ ἀμεινόνων εἰς τὰ χεῖρω κατὰγοι ψυχὴν· ἀλλ' εἰς τοὺς πεπλανημένους τὰ νοήματα, εἰς ἡμᾶς, ὁ Σωτὴρ ἀφίκετο· ἀ δὴ ἐκ τῆς κατὰ τὰς ἐντολάς παρακοῆς ἐφθάρη, φιληδονούντων ἡμῶν· τάχα που προλαβόντος (8) ἡμῶν τὸν καιρὸν τοῦ πρωτοπλάστου, καὶ πρὸ

Jam vero vel invitum cogit Paulum generationem ex deceptione deducere, cum dicit : « Vereor autem, ne sicut serpens Evam decepit, corrupti sint sensus vestri a simplicitate, quae est in Christo ». Sed certum est, Dominum quoque « venisse » ad ea, « quae aberraverant ». Aberraverunt autem, non ab alto repetita origine in eam, quae hic est, generationem (est enim generatio creatura Omnipotentis, qui nunquam ex melioribus ad deteriora deduxerit animam) ; sed ad eos, qui sensibus seu cogitationibus aberraverant, ad nos, inquam, venit Servator ; qui quidem ex nostra in praecipis inobedientia corrupti sunt, dum nimis avide volupta-

✠ P. 554 ED. POTTER, 466-467 ED. PARIS.

ὡς τὸ ἔσω, καὶ τὸ ἄρρεν μετὰ τῆς θηλείας οὔτε ἄρρεν οὔτε θῆλυ· « Interrogatus enim a quodam ipse Dominus, quando venturum esset regnum ejus, dixit : Cum duo erunt unum, et quod foris ut quod intus, et masculum cum femina, neque mas, neque femina. » Ubi Cotelerius haec adnotat : « Similia Aegyptiaci Evangelii citantur ac exponuntur in Alexandrino presbytero pag. 445, 452, 453 et p. 799, col. 4. Vide Oracula Sibyllina lib. II, v. 70, 71. » Gravius Spicilegii saec. I, p. 264, ad hunc locum Evangelii secundum Aegyptios haec adnotat : « Videtur Christus, dum dixit, « regnum suum tunc fore, cum mas fuerit cum femina, neque mas, neque femina, » id insinuassee, quod in canonico Evangelio Lucae cap. XX, 35, claris verbis ab ipso expressum legimus : Illi, qui digni habebuntur saeculo illo, et resurrectione ex mortuis, neque nubent, neque ducent uxores. Abstinentiam scilicet a conjugali concubitu, sive virginitatem, dicto isto proprie intendit Servator, » etc., quae apud auctorem videri poterunt.

(2) Οὐκ. Galat. III, 28 : Οὐκ ἐνὶ ἄρρεν καὶ θῆλυ· πάντας γὰρ ὑμεῖς εἰς ἓστε ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ.

(3) Ψυχὴ. Clemens infra, Strom. IV, p. 506, 507,

« II Cor. xi, 5. » Math. XVIII, 11, 12.

edit. Paris. : Ἀλλὰ τῷ Βασιλείδῃ ἡ ὑπόθεσις προμαρτήσασάν φησι τὴν ψυχὴν ἐν ἑτέρῳ βίῳ, τὴν κόλασιν ὑπομένειν ἐνταῦθα· « Sed Basilidæ dogma dicti animam, quae prius peccaverat in alia vita, hic supplicium pati. »

(4) Πλατωνικώτερον. Theodoretus Θεραπευτ. ε', p. 544 : Πυθαγόρας δὲ καὶ Πλάτων δὴμόν τινα ψυχῶν ἀσωμάτων εἰσάγουσι, καὶ τὰς ἀμαρτὰδι τινὲ περιπεσοῦσας, τιμωρίας χάριν εἰς σώματα καταπέμπεσθαι λέγουσι· « Pythagoras autem ac Plato populum quemdam animarum corpore carentium introducunt, easque, postquam in peccatum aliquod inciderint, supplicii causa dicunt in corpora destinari. »

(5) Συνιστάναι. Rectius praeteritum perf. συνεστάναι, « constare. » SYLBURG.

(6) Μὴ, ὡς ὁ ὄφ. Μήπως, ὡς ὁ ὄφις Εὖαν ἐξηπάτησεν ἐν τῇ πανουργίᾳ αὐτοῦ, οὕτω φθ. II Cor. XI, 5.

(7) Κτιστῆς γὰρ ἡ γ. Η. κτιστὴ γὰρ ἡ γένεσις, ut infra p. 292, κτιστὸς γὰρ ὁ κόσμος, κτιστὴ καὶ ἡ εὐνοχία. SYLBURG.

(8) Προλαβόντος. Vid. principium p. 470 edit. Paris. LOWTH.

tem persequeremur; cum utique protoplastus noster tempus prævenisset, et ante debitum tempus matrimonii gratiam appetiisset et aberrasset: quoniam « quicumque aspicit mulierem ad concupiscendum eam, jam mœchatus est eam ^a; » ut qui voluntatis tempus non expectaverit. Is ipse ergo erat Dominus, qui tunc quoque damnabat cupiditatem, quæ prævenit matrimonium. Cum ergo dicit Apostolus: « Induite novum hominem, qui secundum Deum creatur ^b, » nobis dicit, qui ab Omnipotentis voluntate efficti sumus, sicut sumus efficti. « Veterem » autem dixit, non respiciens ad generationem et regenerationem, sed ad vitam inobedientiæ et obedientiæ. « Pelliceas » autem « tunicas ^c » existimat Cassianus esse corpora: in quo postea et eum, et qui idem cum eo sentiunt, aberrasse ostendemus, cum de ortu hominis, iis consequenter, quæ prius dicenda sunt, aggrediemur expositionem. « Quoniam, inquit, qui a terrenis reguntur, et generant, et generantur: *Nostra autem conversatio est in cælo, ex quo etiam Salvatorem expectamus* ^d. » Recte ergo nos hæc quoque dicta esse scimus, quoniam ut hospites et adventæ peregrinantes debemus vitam instituere; qui uxorem habent, ut non habentes; qui possident, ut non possidentes; qui liberos procreant, ut mortales gignentes, ut relicturi possessiones, ut etiam sine uxore victuri, si opus sit; non cum immodico affectu possessione utentes, sed cum gratiarum

A ὥρας τῆς τοῦ γάμου χάριτος ὀρεχθέντος καὶ διαμαρτόντος· ὅτι « Πᾶς ὁ βλέπων γυναῖκα πρὸς τὸ ἐπιθυμῆσαι (9) ἤδη ἐμοίχευσεν αὐτήν, » οὐκ ἀναμείνας τὸν καιρὸν θελήματος. Ὁ αὐτὸς οὖν ἦν ὁ Κύριος, καὶ τότε κρίνων τὴν προλαβοῦσαν τὸν γάμον (10) ἐπιθυμίαν. Ὅταν οὖν ὁ Ἀπόστολος εἶπη· « Ἐνδύσασθε τὸν καινὸν ἄνθρωπον, τὸν κατὰ Θεὸν κτισζόμενον(11), » ἡμῖν λέγει, τοῖς πεπλασμένοις ὑπὸ τῆς τοῦ Παντοκράτορος βουλήσεως ὡς πεπλάσμεθα. « Παλαιὸν » δὲ, οὐ πρὸς γένεσιν καὶ ἀναγέννησιν φησιν, ἀλλὰ πρὸς τὸν βίον τὸν τε ἐν παρακοῇ, τὸν τε ἐν ὑπακοῇ. « Χιτῶνας (12) » δὲ « δερματίνους » ἡγεῖται ὁ Κασσιανὸς (13) τὰ σώματα, περὶ ὧν ὕστερον καὶ τοῦτον καὶ τοὺς ὁμοίως αὐτῷ δογματίζοντας, πεπλανημένους ἀποδειξόμεν, ὅταν περὶ τῆς ἀνθρώπου γενέσεως τὴν ἐξήγησιν ἐπομένως τοῖς προλεχθῆναι δεομένοις, μεταχειριζόμεθα (14). « Ἐπεὶ, φησὶν, οἱ ὑπὸ τῶν γῆινων βασιλευόμενοι καὶ γεννῶσι, καὶ γεννῶνται· Ἡμῶν δὲ τὸ πολιτεύμα ἐν οὐρανῷ (15), ἐξ οὗ καὶ Σωτῆρα ἀπεκδεχόμεθα. » Καλῶς οὖν εἰρησθαι καὶ ταῦτα ἴσμεν ἡμεῖς· ἐπεὶ ὡς ξένοι καὶ παρεπίδημοῦντες (16) πολιτεύεσθαι ὀφείλομεν· οἱ γαμοῦντες (17) ὡς μὴ γαμοῦντες· οἱ κτώμενοι, ὡς μὴ κτώμενοι· οἱ παιδοποιῶντες, ὡς θνητοὺς γεννῶντες, ὡς καταλείφοντες τὰ κτήματα, ὡς καὶ ἄνευ γυναικὸς βιωσόμενοι, ἐὰν δέη· οὐ προσπαθῶς τῇ κτήσει χρώμενοι, μετ' εὐχαριστίας δ' ἀπάσης (18), καὶ μεγαλοφρονοῦντες.

affectu possessione utentes, sed cum gratiarum

CAPUT XV.

I Cor. vii, 1; Luc. xiv, 26; Isa. lvi, 2, 5, explicat.

Et rursus cum dicit: « Bonum est homini uxorem non tangere, sed propter fornicationes unusquisque suam uxorem habeat ^e; » id veluti exponens, rursus dicit: « Ne vos tentet Satan ^f. » Non enim iis, qui continenter utuntur matrimonio propter solam liberorum ✕ procreationem, dicit, « propter intemperantiam; » sed iis, qui finem liberorum procreationis cupiunt transilire: ne, cum nimium annuerit noster adversarius, excitet appetitionem ad alienas voluptates. Fortasse autem quoniam iis, qui juste vivunt, resistit propter æmulationem, et adversus eos contendit, volens eos ad suos ordines traducere, per laborio-

C Αἰθερῶν τε, ὅταν φῆ· « Καλὸν ἀνθρώπῳ γυναικὸς μὴ ἅπτεσθαι· διὰ δὲ τὰς πορνείας ἕκαστος τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα ἔχετω· » οἷον ἐπεξηγούμενος, πάλιν λέγει· « Ἴνα μὴ πειράξῃ ὑμᾶς ὁ Σατανᾶς. » Οὐ γὰρ τοῖς ἐγκρατῶς χρωμένοις τῷ γάμῳ ἐπὶ παιδοποιία μόνῃ, « διὰ τὴν ἀκρασίαν, » φησὶν, ἀλλὰ τοῖς καὶ πέρα παιδοποιίας προβαίνειν ἐπιθυμοῦσιν· ὡς μὴ πολὺ ἐπινεύσας ὁ δι' ἐναντίας, ἐκκυμήνη τὴν ὄρεξιν εἰς ἀλλοτριᾶς ἡδονάς. Τάχα δὲ ἐπὶ (19) τοῖς δικαίως βιοῦσιν ἀνθίσταται διὰ ζῆλον καὶ ἀντιφιλονεικεῖ, ὑπάγεσθαι τούτους τῷ ἑαυτοῦ τάγματι βουλούμενος, ἀφορμὰς δι' ἐγκρατείας ἐπιπόνου παρέχειν τούτοις βούλε-

✕ P. 555 ED. POTTER, 467-468 ED. PARIS.
^d Philip. iii, 20. ^e I Cor. vii, 1, 2. ^f Ibid. 5.

^a Matth. v, 28. ^b Ephes. iv, 24. ^c Gen. iii, 21.

(9) Ἐπιθυμῆσαι. Ἐπιθυμῆσαι αὐτῆς, Matth.
 (10) Τὸν γάμον. Etiam genitivo casu legi potest τοῦ γάμου. SYLB.
 (11) Κτισζόμενοι. A. mavult κτισθέντα, tempore præterito. SYLB. Ephes. iv, 24: Καὶ ἐνδύσασθε τὸν καινὸν ἄνθρωπον, τὸν κατὰ Θεὸν κτισθέντα.
 (12) Χιτῶνας. Eos scilicet, quos ἐποίησε Κύριος ὁ Θεὸς τῷ Ἀδᾶμ καὶ τῇ γυναικὶ αὐτοῦ, Gen. iii, 21.
 (13) Κασσιανός. Hunc locum respexit Procopius in cap. iii Geneseos, p. 76, versionis Latinae, ubi quidem citatur « Clemens in primo sermone; » sed Græcus textus ms. habet, Κλήμης ἐν τρίτῳ Σερωματεί. GRABUUS.
 (14) Μεταχειριζόμεθα. Congruentius μεταχειρισώμεθα. SYLBURG.
 (15) Οὐρανῷ. Οὐρανοῖς, Philip. ii, 20.

D (16) Ξένοι καὶ παρεπίδημοι. Respicit Hebr. xi, 15: Ὁμολογήσαντες ὅτι ξένοι καὶ παρεπίδημοί εἰσιν ἐπὶ τῆς γῆς. Conf. I Petr. ii, 11.
 (17) Οἱ γαμοῦντες. Respicere videtur I Cor. vii, 29, 30, 31.
 (18) Τῇ κτήσει χρώμενοι, μετ' εὐχαριστίας δ' ἀπ. Pro τῇ κτήσει χρ. scribi possit τῇ κτίσει χρώμενοι, « creatura utentes. » Nam respicere videtur I Timoth. iv, 3, 4: Ἄ ὁ Θεὸς ἐκτίσεν εἰς μετάληψιν μετὰ εὐχαριστίας, ... ὅτι πᾶν κτίσμα Θεοῦ καλόν, ... μετὰ εὐχαριστίας λαμβανόμενον. Sic Clemens superioris p. 555: Οὐχὶ καὶ οἱ παλαιοὶ δίκαιοι εὐχαρίστως τῆς κτίσεως μετελάμβανον; « Nonne justi etiam veteres creaturam cum gratiarum actione participabant? »
 (19) Ἐπι. Interpres legit ἐπεὶ, « quoniam. »

ται. Εικότως οὖν φησι: «Κρεῖττον γαμεῖν (20) ἢ πυροῦσθαι, » ὅπως «ὁ ἀνὴρ ἀποδιδῶ τῇ γυναικὶ τὴν ὀφειλὴν, καὶ ἡ γυνὴ τῷ ἀνδρὶ, καὶ μὴ ἀποστερῶσιν ἀλλήλους » τῆς διὰ τῆς θείας (21) εἰς γένεσιν δοθείσης βοηθείας. «Ὅς δ' ἂν μὴ μισήσῃ, » φησὶ, «πατέρα, ἢ μητέρα, ἢ γυναῖκα, ἢ τέκνα, ἐμὸς εἶναι μαθητῆς οὐ δύναται. » Οὐ τὸ γένος μισεῖν παρακαλεῖται: «Τίμα » γὰρ, φησὶ, «πατέρα καὶ μητέρα (22), ἵνα εὖ σοι γένηται: » ἀλλὰ, μὴ ἀπάγου, φησὶν, ἀλόγους ὁρμαῖς, μηδὲ μὴν τοῖς πολιτικοῖς ἔθεσι συνάπτου οἶκος (23) μὲν γὰρ ἐκ γένους συνίσταται, πόλεις δὲ ἐξ οἰκῶν: καθὼς καὶ ὁ Παῦλος τοὺς περὶ γάμον ἀσχρολογουμένους «κόσμῳ ἀρέσκειν» (24) ἔφη. Πάλιν ὁ Κύριός φησιν: «Ὁ γάμος μὴ ἐκβαλλέτω: καὶ ὁ μὴ γαμήσας μὴ γαμεῖτω (25): » ὁ κατὰ πρόθεσιν εὐνουχίας ὁμολογήσας μὴ γῆμαι, ἀγάμος διαμενέτω. Ἀμφοτέροις γοῦν ὁ αὐτὸς Κύριος διὰ τοῦ προφήτου Ἡσαΐου τὰς καταλλήλους δίδωσιν ἐπαγγελίας, ὧδέ πως λέγων: «Μὴ λεγέτω ὁ εὐνοῦχος, ὅτι ξύλον εἰμί (26) ξηρόν: τάδε λέγει ὁ Κύριος τοῖς εὐνοῦχοις: Ἐὰν φυλάξῃτε τὰ σάββατά μου, καὶ ποιήσῃτε πάντα ὅσα ἐντέλλομαι, δώσω ὑμῖν τόπον κρεῖττονα υἱῶν καὶ θυγατέρων: » οὐ γὰρ μόνον ἡ εὐνουχία δικαιοῖ, οὐδὲ μὴν τὸ τοῦ εὐνοῦχου σάββατον, ἐὰν μὴ ποιήσῃ τὰς ἐντολάς. Τοῖς γαμήσασιν δὲ ἐπιφέρει, καὶ φησιν: «Οἱ ἐκλεκτοί (27) μου οὐ πονέουσιν εἰς κενόν, οὐδὲ τεκνοποιήσουσιν εἰς κενόν, ὅτι σπέρμα εὐλογημένον ἐστὶν ὑπὸ Κυρίου (28): » Τῷ γὰρ κατὰ Λόγον τεκνοποιησάμενοι καὶ ἀναθρεψάμενοι, καὶ παιδεύσαντι ἐν Κυρίῳ, καθάπερ καὶ τῷ διὰ τῆς ἀληθοῦς κατηχήσεως γεννησάντι, καὶ ταῖς τῆς μισθῆς, ὡσπερ καὶ τῷ ἐκλεκτῷ σπέρματι. Ἄλλοι δὲ «κατάραν » τὴν παιδοποιίαν ἐκδέχονται, καὶ οὐ συνιῶσι κατ' αὐτῶν ἐκείνων λέγουσαν τὴν Γραφήν. Οἱ γὰρ τῷ ὄντι τοῦ Κυρίου ἐκλεκτοὶ οὐ δογματίζουσιν, οὐδὲ τεκνοποιοῦσι τὰ εἰς

✠ P. 556 ED. POTTER. ^a I Cor. vii, 9. ^b Ibid. 5, 5. ^c Luc. xiv, 26. ^d Exod. xx, 12. ^e I Cor. vii, 55. ^f Ibid. 10, 11. ^g Isa. lvi, 54, 5. ^h Isa. lxxv, 25.

(20) *Κρεῖττον γαμεῖν.* Κρεῖσσον γὰρ ἐστὶ γαμεῖναι, I Cor. vii, 9. In iis, quae sequuntur, sensum I Cor. vii, 5, 5, et Luc. xiv, 26, verbis paulum mutatis, exhibet.

(21) *Τῆς διὰ τῆς θείας.* Post διὰ τῆς θείας desideratur οἰκονομίας, vel simile quid; aut legendum διὰ τοῦ Θείου, seu διὰ τοῦ Θεοῦ. SYLBURG. — Vel scribendum τῆσδε τῆς θείας, mutato διὰ in δε.

(22) *Πατέρα καὶ μητέρα.* Τὸν πατέρα σου καὶ τὴν μητέρα σου, Exod.

(23) *Οἶκος.* His verbis probare vult, civitatem intelligi a Christo per «patrem» et reliquos propinquos; ac proinde eum praecipientem «odio habere patrem», etc., jussisse ne civilibus consuetudinibus conformes essemus.

(24) *Κόσμῳ ἀρέσκειν.* Respicit I Cor. vii, 55: Ὁ δὲ γαμήσας μεριμνᾷ τὰ τοῦ κόσμου, πῶς ἀρέσει τῇ γυναικί.

(25) Ὁ γάμος γαμεῖτω. Harum sententiarum prior sumi potuit cum ex Evangeliiis, tum ex I Cor. vii, 10, 11. Sed ubi haec verba: Καὶ ὁ μὴ γαμήσας μὴ γαμεῖτω, dicit Dominus? Respicit forte Clemens I Cor. vii, 8: Λέγω δὲ τοῖς ἀγάμοις καὶ ταῖς χήραις, καλὸν αὐτοῖς ἐστὶν ἐὰν μένωσιν ὡσπερ καγώ, vel potius Matth. xix, 12, quia «Domini verba» se recitare dicit.

(26) *Εἰμί.* Ἐγὼ εἰμι ξηρόν: τάδε λέγει Κύριος τοῖς εὐνοῦχοις: Ὅσοι ἂν φυλάξωνται τὰ σάββατά μου, καὶ ἐκλέξωνται ἅ ἐγὼ θέλω, καὶ ἀντέχωνται τῆς διαθή-

A sam continentiam eis vult praebere occasionem. Merito ergo dicit: «Melius est matrimonio jungi quam uri^a, » ut «vir reddat debitum uxori, et uxor viro, et ne frustrentur invicem^b » hoc divino ad generationem dato auxilio. «Qui autem, inquit, non oderit patrem, vel matrem, vel uxorem, vel filios, non potest meus esse discipulus^c. » Non jubet odisse proprium genus: «Honora^d » enim, inquit, «patrem et matrem, ut tibi bene sit^d: » sed ne abducaris, inquit, per appetitiones a ratione alienas, sed neque civilibus moribus conformis fias. Domus enim constat ex genere, civitates autem ex domibus; quemadmodum Paulus quoque eos, qui occupantur in matrimonio, «mundo dixit placere^e. » Rursus dicit Dominus: «Qui uxorem duxit, ne expellat; et qui non duxit, ne ducat^f; » qui ex proposito castitatis professus est uxorem non ducere **201** maneat caelebs. Utrisque ergo idem Dominus per prophetam Isaiam convenientes dat promissiones sic dicens: «Ne dicat eunuchus: Sum lignum aridum;» haec enim dicit Dominus eunuchis: Si custodieritis sabbata mea, et feceritis quaecunque praecipio, dabo vobis locum meliorem filiis et filiabus^g. » Non sola enim justificat castitas, sed nec sabbatum eunuchi, nisi fecerit mandata. Infert autem iis, qui uxorem duxerunt, et dicit: «Electi mei non laborabunt in vanum, neque procreabunt filios in execrationem, quia semen est benedictum a Domino^h. » Ei enim, qui secundum Logon filios procreavit et educavit, et erudit in Domino, sicut etiam ei, qui genuit per veram catechesim et institutionem, merces quaedam est proposita, sicut etiam electo semini. Alii autem «execrationem» ✠ accipiunt esse ipsam liberorum procreationem, et non intelligunt adversus illos ipsos ea dicere Scripturam. Qui enim sunt revera electi

κης μου, δώσω αὐτοῖς ἐν τῷ οἴκῳ μου, καὶ ἐν τῷ ταίρει μου τόπον ὀνομαστῶν, κρεῖττω υἱῶν καὶ θυγατέρων. Isa. lvi, 5, 4, 5.

(27) *Οἱ ἐκλεκτοί.* Οἱ ἐκλεκτοί μου οὐ κοπιᾶουσιν εἰς κενόν, οὐδὲ τεκνοποιήσουσιν εἰς κατάραν. Isa. lxxv, 25: «Electi mei non laborabunt frustra, neque generabunt in conturbationem.» Apud D. Hieronymum: «Electi mei non laborabunt in vanum, neque filios generabunt in maledictionem.» Sed tollenda videtur distinctio illa, post «electi mei,» ut conveniat cum Graeco LXX. Porro quod in commentario duplicem lectionem videtur agnoscere, dum exponit in praecedenti versu, «Opera populi Dei veterascent;» et: «Veterascent faciant;» et: «Opera populi Dei non veterascent,» hoc tueri videtur, quod legimus apud Procopium: Τὰ ἔργα, φησὶ, τῶν πόνων αὐτῶν οὐ παλαιώσουσιν, τοῦτ' ἐστὶν ἀμετάβλητον ἔξουσι τὴν τῶν πρακτέων ὁδόν: quod ex Cyrillo videtur esse, cujus interpretes habet: «Cursum in rebus gerendis habebunt certum et immutabilem.» Idem etiam vertit: «Neque filios generabunt ad detestationem;» quod quidam, εἰς ἀνοπαρξίαν, h. e. «ut esse desistant,» et finem substantiae suae habeant. Sed haec de spiritali generatione interpretatur H. Pintus; «de naturali etiara accipi posse putat, scribens in Isaiam, cujus expositionem hic Clementis locus confirmat.» COLLECT.

(28) Ἐστὶν ὑπὸ Κυρίου. Ὑπὸ Θεοῦ ἐστὶ, Isa.

Domini, non dogmata decernunt, nec filios progignunt, qui sunt ad execrationem, ut haereses. Eunuchus ergo, non qui per vim excisas habet partes, sed nec qui caelebs est, dictus est, sed qui non gignit veritatem. Lignum hic prius erat aridum; si autem Logo obedierit, et sabbata custodierit per abstinentiam a peccatis, et fecerit mandata, erit honorabilior iis, qui absque recta vitae institutione solo sermone erudiuntur. « Filioli, modicum adhuc sum vobiscum ^a, » inquit Magister. Quare Paulus quoque scribens ad Galatas, dicit: « Filioli mei, quos iterum parturio, donec formetur in vobis Christus ^b. » Rursus ad Corinthios scribens: « Si enim decies mille paedagogos, » inquit, « habeatis in Christo, sed non multos patres. In Christo enim per Evangelium ego vos genui ^c. » Propterea « non ingrediatur eunuchus in Ecclesiam Dei ^d, » qui est sterilis, et non fert fructum, nec vitae institutione, nec sermone. Sed « qui se » quidem « castrarunt » ab omni peccato « propter regnum caelorum ^e, » ii sunt beati, qui a mundo jejulant.

CAPUT XVI.

Jerem. xx, 14; Job. xiv, 5; Psal. l, 5; I Cor. ix, 27, exponit.

« Exsecranda » autem « dies in qua natus sum, et ut non sit optanda ^f, » inquit Jeremias: non absolute exsecrandam dicens generationem, sed populi peccata ægre ferens et inobedientiam. Subjungit itaque: « Cur enim natus sum ut viderem labores et dolores, et in perpetuo probro fuerunt dies mei ^g? » Quin etiam omnes, qui prædicabant veritatem, propter eorum, qui audiebant, inobedientiam, querebantur ad poenam, et veniebant in periculum. « Cur enim non fuit uterus matris meae sepulcrum, ne viderem afflictionem Jacob et laborem generis Israel ^h? » ait Esdras propheta. « Nullus est a sorde mundus, » ait Job, « nec si sit quidem una dies vita ejus ⁱ. » Dicant ergo nobis, ubi fornicatus est

^a Joan. xiii, 55. ^b Galat. iv, 19. ^c I Cor. iv, 15. ^d Deut. xxiii, 1. ^e Matth. xix, 12. ^f Jer. xx, 14. ^g Ibid. 18. ^h IV Esdr. v, 35. ⁱ Job xiv, 4, 5.

(29) *Τεκνία*. A. mavult, simpliciori ordine, *τεκνία*, *ἔστι μικρὸν μεθ' ὑμῶν εἶμι*, φησὶν ὁ Διδάσκαλος: ex Joan. xiii. SYLBURG.

(30) *Χριστῶ*. *Χριστῶ Ἰησοῦ*, I Cor. iv, 15.

(31) *Εὐνοῦχος*. *Θλαδίας*, οὐδὲ ἀποκεκομμένος, Deut.

(32) *Ἐπικατάρατος ... ἐπευκτέα*. *Ἐπικατάρατος ἡ ἡμέρα ἐν ᾗ ἐτέχθην ἐν αὐτῇ ἡ ἡμέρα ἐν ᾗ ἐτεκέν με ἡ μήτηρ μου, μὴ ἔστω ἐπευκτή*. Jerem. xx, 14.

(33) *Διὰ τί γὰρ ἐγεννήθην*. Ἰνατί τοῦτο ἐξῆλθον ἐκ μήτρας; Ibid. 18.

(34) *Διὰ τί γὰρ οὐκ ἐγ*. Quoniam attulit paulo ante verba Jeremiae ex cap. xx, v. 14 et 18, existimavit Hervetus hic citari ejusdem capituli septimum decimum: « Qui non me interfecit a vultu, ut fieret mihi mater mea sepulcrum; » ideoque nomen Esdræ cum Jeremia commutavit: at eadem verba reperiuntur lib. iv Esdr. cap. v, v. 55, in Latina editione, nam Græca non exstat. Sic ergo verte: « Quare non fiebat matrix matris meae mihi sepulcrum, ut non viderem laborem Jacob, et defatigationem generis Israel? inquit Esdras propheta. Nullus est, » etc. COLLECT.

(35) *Οὐδείς*. Ambrosius in I Lucæ: « Nemo mundus a sorde, nec si unius diei vitæ sit in terra, numerosi menses ejus ab ipso? » D. Augustinus in

Α κατάραν, ὡσπερ αἱ αἱρέσεις. Εὐνοῦχος τοίνυν, οὐχ ὁ κατηναγκασμένος τὰ μόρια, οὐδὲ μὴν ὁ ἄγαμος, εἶρηται, ἀλλ' ὁ ἄγονος ἀληθείας. Εὐλον οὗτος ξηρὸν ἦν πρότερον· ὑπακούσας δὲ τῷ Λόγῳ, καὶ φυλάξας τὰ σάββατα κατὰ ἀποχὴν ἀμαρτημάτων, καὶ ποιήσας τὰς ἐντολάς, ἐντιμότερος ἔσται τῶν ἄνευ πολιτείας ὀρθῆς λόγῳ μόνῃ παιδευομένων. « Τεκνία (29), » φησὶν, « ὀλίγον ἔτι μεθ' ὑμῶν εἶμι, » ὁ Διδάσκαλος. Διὸ καὶ Παῦλος, Γαλάταις ἐπιστέλλων, φησὶ: « Τεκνία μου, οὗς πάλιν ὠδίνῃ, ἄχρις οὗ μορφωθῆ Χριστὸς ἐν ὑμῖν. » Πάλιν τε αὖ Κορινθίοις γράφων, « Ἐὰν γὰρ μωροὺς παιδαγωγοὺς ἔχητε ἐν Χριστῷ, » λέγει, « ἀλλ' οὐ πολλοὺς πατέρας· ἐν γὰρ Χριστῷ (30) διὰ τοῦ Εὐαγγελίου ἐγὼ ὑμᾶς ἐγέννησα. » Διὰ τοῦτο « οὐκ εἰσελεύσεται εὐνοῦχος (31) εἰς Ἐκκλησίαν Θεοῦ, » ὁ ἄγονος καὶ ἄκαρπος καὶ πολιτεία καὶ λόγῳ· ἀλλ' « οἱ » μὲν « εὐνουχίσαντες ἑαυτοὺς » ἀπὸ πάσης ἀμαρτίας « διὰ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, » μακάριοι οὗτοί εἰσιν, οἱ τοῦ κόσμου νηστεύοντες.

Β Θεοῦ, ὁ ἄγονος καὶ ἄκαρπος καὶ πολιτεία καὶ λόγῳ· ἀλλ' « οἱ » μὲν « εὐνουχίσαντες ἑαυτοὺς » ἀπὸ πάσης ἀμαρτίας « διὰ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, » μακάριοι οὗτοί εἰσιν, οἱ τοῦ κόσμου νηστεύοντες.

ii sunt beati, qui a mundo jejulant.

CAPUT XVI.

Jerem. xx, 14; Job. xiv, 5; Psal. l, 5; I Cor. ix, 27, exponit.

« Ἐπικατάρατος δὲ ἡ ἡμέρα ἐν ᾗ ἐτέχθην· καὶ μὴ ἔστω ἐπευκτέα (32), » ὁ Ἰερεμίας φησὶν· οὐ τὴν γένεσιν ἀπλῶς ἐπικατάρατον λέγων, ἀλλ' ἀποδυσπετῶν ἐπὶ τοῖς ἀμαρτήμασι τοῦ λαοῦ καὶ τῇ ἀπειθείᾳ· ἐπιφέρει γοῦν· « Διὰ τί γὰρ ἐγεννήθην (33), τοῦ βλέπειν κόπους καὶ πόνους, καὶ διετέλεσαν ἐν αἰσχύνῃ αἱ ἡμέραι μου; » Αὐτίκα πάντες οἱ κηρύσσοντες τὴν ἀλήθειαν, διὰ τὴν ἀπειθειαν τῶν ἀκούοντων, ἐδιώκοντό τε καὶ ἐκινδύνευον. « Διὰ τί γὰρ οὐκ ἐγένετο (34) ἡ μήτρα τῆς μητρός μου τάφος, ἵνα μὴ ἴδω τὸν μόχθον τοῦ Ἰακώβ, καὶ τὸν κόπον τοῦ γένους Ἰσραήλ; » Ἐσδρας ὁ προφήτης λέγει. « Οὐδείς (35) καθαρὸς ἀπὸ ῥύπου, » Ἰωβ φησὶν, « οὐδ' εἰ μία ἡμέρα ἡ ζωὴ αὐτοῦ. » Αεγέτωσαν ἡμῖν, ποῦ ἐπόρνευσεν τὸ

Deut. xxiii, 1. ^e Matth. xix, 12. ^f Jer. xx, 14. ^g Ibid. 18.

Psalm. l: « Dicit et alio loco Propheta: Nemo mundus in conspectu tuo, nec infans, cujus est unius diei vita super terram. » S. Bernardus serm. 70 in Canticum: « Nec infans certe unius diei sine sorde est super terram. » Vide lib. iv Strom. Quidam in margine adnotant caput xv Job, alii xv. Sed absunt a Latina vulgata; hæc apud LXX reperiuntur cap. xiv Job, v. 2: Τίς γὰρ καθαρὸς ἔσται ἀπὸ ῥύπου; Ἄλλ' οὐδείς, ἐὰν καὶ μία ἡμέρα ὁ βίος αὐτοῦ ἐπὶ τῆς γῆς· « Quis enim mundus erit a sorde? Sed nullus, si et unius diei vita ejus in terra. » Latina vulg.: « Quis potest facere mundum de immundo conceptum semine? nonne tu, qui solus es? » Ex Hebræo ad verbum: « Quis dabit mundum ex immundo? ne unus quidem. » Olympiodorus in Expositione a Niceta contexta, qua usi sumus manuscripta, sic explauat hunc locum: Αὐτὴ ἡ ἀνθρωπίνη γέννησις οὐκ ἄνευ ῥύπου καὶ ἀμαρτίας τυγχάνει, ὅθεν καὶ βαπτίζεται τὰ βρέφη τὸν διὰ τῆς παραβάσεως τοῦ Ἀδάμ ῥύπον ἀποπλυνόμενα. Τοῦτο δὲ λέγει διὰ τὸ ἡσθενηκεναι τὴν φύσιν ἐκ τῆς ἐν Ἀδάμ παραβάσεως καὶ εὐόλισθον γεγονέναι εἰς ἀμαρτίαν, καὶ μέντοι καὶ διὰ τὴν ἐκ φιληθονίας γέννησιν, οὐ μὴν ὡς συνουσιωμένης ἡμῖν τῆς ἀμαρτίας· μὴ γένοιτο! COLLECT. — Clemens Romanus Epistolæ prioris ad Corinthios cap. 17: Ἰωβ ἦν δίκαιος καὶ ἀμεμπτος, ἀληθινός,

γεννηθῆν παιδίον; ἢ πῶς ὑπὸ τὴν τοῦ Ἀδάμ ὑποπέπτωκεν (36) ἀρὰν τὸ μηθὲν ἐνεργῆσαν (37); Ἀπολείπεται δὲ αὐτοῖς, ὡς ἔοικεν, ἀκολουθῶς λέγειν τὴν γένεσιν εἶναι κακὴν, οὐ τὴν τοῦ σώματος μόνην, ἀλλὰ καὶ τὴν τῆς ψυχῆς, δι' ἣν καὶ τὸ σῶμα. Καὶ ὅταν ὁ Δαβὶδ (38) εἶπῃ, « Ἐν ἀμαρτίαις (39) συνελήφθην, καὶ ἐν ἀνομίαις ἐκίσσισέ με ἡ μήτηρ μου » λέγει μὲν προφητικῶς μητέρα τὴν Εὐάν (40), ἀλλὰ « ζώντων Εὐά μήτηρ » ἐγένετο· καὶ εἰ « ἐν ἀμαρτίαις συνελήφθη, » ἀλλ' οὐκ αὐτὸς ἐν ἀμαρτία, οὐδὲ μὴν ἀμαρτία αὐτός. Εἰ δὲ καὶ πᾶς ὁ ἐπιστρέφων ἐξ ἀμαρτίας ἐπὶ τὴν πίστιν ἀπὸ τῆς συνθηκῆς τῆς ἀμαρτωλοῦ οἶον μητρὸς ἐπὶ τὴν ζωὴν (41) ἐπιστρέφει, μαρτυρήσει μοι εἰς τῶν δώδεκα προφητῶν φήσας,

⌘ P. 557 ED. POTTER, 469 ED. PARIS. * Psal. I, 7.

θεοσεβῆς, ἀπεχόμενος ἀπὸ παντὸς κακοῦ· ἀλλ' αὐτὸς ἑαυτοῦ κατηγορῶν, λέγει· Οὐδεὶς καθαρὸς ἀπὸ ῥύπου, οὐδὲ εἰ μίᾳ ἡμέρᾳ ἢ ζωῇ αὐτοῦ· « Jobus erat justus et sine crimine, verax, colens Deum, abstinens ab omni malo : sed ille seipsum accusans dicit : Nemo mundus a sorde, etsi unius diei sit vita ejus. » Ubi conf. quæ adnotavit Cotelerius : ut etiam Clemens noster hæc Clementis Romani verba recitans infra, Strom. iv, p. 516 edit. Paris.

(36) *Τὴν τοῦ Ἀδάμ ἄρ.* Origenes tractat. 9 in Matth. : « Et forsitan quidem secundum hanc nativitatem : Nemo est mundus a sorde, etsi unius diei sit vita ejus, propter nativitatis nostræ carnalis mysterium : secundum quod ait David ex persona omnium nascentium ex carne et sanguine : Quoniam in iniquitatibus conceptus sum et in delictis concepit me mater mea. Idem Homil. 14 in Luc. : « Parvuli baptizantur in remissionem peccatorum. Quorum peccatorum? vel quo tempore peccaverunt? aut quomodo potest ulla lavaeri in parvulis ratio subsistere, nisi juxta illum sensum, de quo paulo ante diximus, « Nullus mundus a sorde, nec si unius diei quidem fuerit vita ejus super terram? » Et quia per baptismi sacramentum, nativitatis sordes deponuntur, propterea baptizantur et parvuli. » Idem homil. 8 in Levit. : « Sed et ille ipse qui nascitur, sive virilis, sive feminei sexus sit, pronuntiat de eo Scriptura, quia « non sit mundus a sorde, etiamsi unius diei sit vita ejus. » Et ut scias esse in hoc grande nescio quid, et tale, quod nulli sanctorum ex sententia venerit, nemo ex omnibus sanctis invenitur diem festum, vel convivium egisse in die natalis sui; nemo invenitur habuisse lætitiā in die natalis filii, vel filię suæ. » Et paulo post : « Quod si placet audire, quid etiam alii sancti de ista nativitate senserint, audi Davidem dicentem : « In iniquitatibus, inquit, conceptus sum, et in peccatis peperit me mater mea : » ostendens, quod quæcumque anima in carne nascitur, iniquitatis et peccati sorde polluitur; et propterea dictum est illud, quod jam superius memoravimus : « Quia nemo mundus a sorde, nec si unius diei sit vita ejus. » Conf. ejusdem homil. 11 in Levit. et reliqua, quæ adnotavit G. Spencerus ad hæc Origenis verba, lib. iv *Contra Celsum* p. 191; Καθ' Ἑλλάδα (i. Ἑβραϊκῆν) φωνὴν ὁ Ἀδάμ ἀνθρωπίνος ἐστὶ καὶ ἐν τοῖς δοκοῦσι περὶ τοῦ Ἀδάμ εἶναι φυσιολογεῖ ὁ Μωϋσῆς τὰ περὶ τῆς τοῦ ἀνθρώπου φύσεως. Καὶ γὰρ ἐν τῷ Ἀδάμ, ὡς φησὶν ὁ λόγος, πάντες ἀποθνήσκουσι, καὶ καταδικάσθησαν ἐν τῷ ὁμοιώματι τῆς παραβάσεως Ἀδάμ· οὐχ οὕτως ὡς περὶ ἐνὸς τινος, ὡς περὶ ὅλου τοῦ γένους ταῦτα φάσκοντες τοῦ θεοῦ λόγου· καὶ γὰρ ἐν τῇ τῶν λεγομένων ὡς περὶ ἐνὸς ἀκολουθία ἢ ἀρὰ τοῦ Ἀδάμ κοινὴ πάντων ἐστὶ· καὶ τὰ κατὰ τῆς γυναικὸς, οὐκ ἐστὶ καθ' ἧς οὐ λέγεται. « Adam Hebræo vocabulo significat hominem; et in his, quæ de hoc Moyses prodidit, descripsit naturam hominis. Nam, ut ait Scriptura, « In Adamo omnes moriuntur, et damnati

A ⌘ infans natus? vel quomodo sub Adæ cecidit exsecrationem, qui nihil est operatus? Restat ergo eis, ut videtur, consequenter, ut dicant malam esse generationem, non solum corporis, sed etiam animæ, per quam existit corpus. Et quando dixit David : « In peccatis conceptus sum, et in iniquitatibus concepit me mater mea : » dicit propheticè quidem matrem Evam; sed Eva quidem fuit « mater viventium; » et si is « in peccatis fuit conceptus, » at non ipse in peccato, neque vero ipse peccatum. Utrum vero quicumque etiam a peccato ad fidem convertitur, a peccandi consuetudine tanquam a « matre » converti dicatur ad « vitam, » feret mihi testimonium B unus ex duodecim prophetis, qui dixit : « Si dederò

« sunt in similitudine pravariationis Adami. » Nec tam de uno quopiam, quam de toto humano genere Scriptura divina loquitur : nam maledictio, quæ Adamo inflata dicitur, communis est omnium; sicut quæ mulieri, ad nullam non pertinet. » Conf. testimonia Patrum, quæ collegit Ger. Vossius *Historiæ Pelag.* lib. ii, par. 4, thes. 7.

(37) *Ἐνεργῆσαν.* Flor. edit. ἐνεργηθεῖσαν, errore manifesto. SYLVESTE.

(38) *Ὅταν ὁ Δαβὶδ.* S. Chrysostomus in Psal. I : Τοῦτο εἰπεῖν βούλεται, ὅτι τῶν ἡμετέρων προγόνων κρατήσατα ἢ ἀμαρτία, ὁδὸν τινα καὶ τρίβον διὰ τοῦ γένους εἰργάσατο. Διδασκόμεθα δὲ διὰ τούτων πάντων, οὐχ ὅτι φυσικὴ τῆς ἀμαρτίας ἢ ἐνέργεια (μὴ γὰρ ἂν ἦμεν ἐλεύθεροι τιμωρίας), ἀλλ' ὅτι βέπει ἡ φύσις πρὸς τὸ πταίνειν, ὑπὸ τῶν παθημάτων ἐνοχλουμένη· νικᾷ δὲ ὁμοίως ἡ γνώμη, ποιοῖς συνέργοις κεχρημένη. Οὐ τοίνυν, ὡς τινες ἀνόητως ὑπέλαβον, τοῦ γὰρ μου κατηγορεῖ, οὕτω νενοηκότες τὸ Ἐν ἀνομίαις συνελήφθην, ἀλλὰ τὴν ἀνωθεν ὑπὸ τῶν προγόνων τολμηθεῖσαν παρανομίαν εἰς μέσον προφέρει, κάκεινῃν λέγει γεγονῆσθαι τῶν βουμάτων τούτων πηγὴν. Quem locum ideo ascripsimus, quod videatur innuere hæreticos, qui matrimonium rejiciebant, illo freti loco, et quod a Joanne Fabro Viennensi episcopo in suspicionem sit adductus S. Chrysostomus, quod hunc versiculum de industria intactum reliquerit, ne in sermonem incidere peccati originalis, ut monet Sixtus Senen. adnotat. 178, lib. v *Bibliothecæ suæ.* Idem docet lib. vi, Adnotat. 236, peccatum agnovisse originis Chrysostomum, quamvis hoc loco, quem excerpit Theodoretus, videatur innuere transiisse ad posteros solum pœnam corporeæ corruptionis, quam consecute sunt cupiditates et perturbationes; neque enim necesse fuit Chrysostomo semper de peccato originali verba facere, quotiescunque eorum meminerat, quibus ob peccata primorum parentum obnoxii facti sumus. Idem de Clemente dici potest, præsertim cum adversus hæreticos disputaret, qui creationem admistum habere malum dicebant. COLLECT.

(39) *Ἐν ἀμαρτ.* Ἐν ἀνομίαις συνελήφθην, καὶ ἐν ἀμαρτίαις ἐκίσσ. Psalm.

(40) *Μητέρα τὴν Εὐάν.* Tertullianus principio lib. i *De cultu seminarum* : « Ut non magis in sordibus ageret, et squalorem potius affectaret, ipsam se circumferens Evam lugentem et pœnitentem, quo plenius id, quod de Eva trahit (ignominiam dico primi delicti, et invidiam perditionis humanæ) omnis satisfactionis habitu expiaret : « In doloribus et anxietatibus paries, mulier, et ad virum conversio tua, et ille dominabitur tui : » et Evam te esse nescis? Vivit sententia Dei super sexum istum in hoc sæculo, vivat et reatus necesse est. Tu es diaboli janua, tu es arboris illius resignatrix, etc. »

(41) *Ζωήν.* Ludit in voce ζωῆς, quæ Evæ nomina est.

primogenita pro impietate fructum ventris mei, pro peccatis animæ meæ ^a. » Non accusat eum, qui dixit: « Crescite et multiplicamini ^b; » sed primos post generationem motus, quorum tempore Deum non cognoscimus, dicit « impietates. » Si quis autem ea ratione dicit malam generationem, idem eam dicat bonam, quatenus in ipso veritatem cognoscimus. « Abluamini juste, et ne peccetis. Ignorantem enim Dei quidam habent ^c, » videlicet qui peccant. « Quoniam nobis est colluctatio non adversus carnem [✠] et sanguinem, sed adversus spiritualia ^d. » Potentes autem sunt ad tentandum « principes tenebrarum hujus mundi, » et ideo datur venia. Et ideo Paulus quoque: « Corpus meum, » inquit, « castigo, et in servitutem redigo; quoniam qui certat, omnia continet, » hoc est, in omnibus continet, non ab omnibus abstinens, sed continenter utens iis, quæ utenda judicavit, « illi quidem ut corruptibilem coronam accipiant; nos

✠ P. 558 ED. POTTER. ^a Mich. vi, 7. ^b Gen. i, 28. ^c I Cor. xv, 54. ^d Ephes. vi, 12.

(42) *Εἰδῶ*. Scribendum divise ex Mich. vi, 7, εἰ δῶ « si dederō. » Mox ibidem, *πρωτότοκά μου*.

(43) *Πρωτότοκα*. Mich. vi, 7: « Nunquid dabo primogenitum meum pro scelere meo, et fructum ventris mei pro peccato animæ meæ? » Aliter interpungitur ibi hic locus et apud LXX atque hic, et priore loco ponitur in edit. Antwerp. ὑπὲρ ἀμαρτίας μου, posteriore ὑπὲρ ἀσεβείας. at hic contra, et apud Theodoretum, qui hoc ita exponit: « Non infantes primigenii ad sacrificium Deo allati me de peccatorum multitudine absolvere possunt. COLLECT. »

(44) *Ἐκνήψατε*. Melius ἐκνήψατε, « evigilate, » I Cor. xv, 54.

(45) *Ἐπειδὴ ἡ πάλη*. In sequentibus auctor Scripturæ sensum, verbis paulum mutatis, exhibet.

(46) *Δυνατοί... συγγνώμαι*. « Principes autem tenebrarum hujus mundi valde potentes sunt ad inferendas tentationes, ideoque conceditur venia, » sive indulgentia, sc. ab Apostolo I Cor. vii, 6. Lowth.

(47) *ὑποπιέζω*. Vulg. Bibl. I Cor. ix, ὑπωπιάζω, nempe *παρὰ τὰ ὑπόπια*, sed ὑποπιέζω legitur etiam apud Basil. p. 82, et Greg. Naz. p. 196. Apud eundem Greg. p. 151 legitur etiam *καλὸν ὑποπιασμός* σώματος, a *πιάζω*, quod est « corripio et premo. » H. SYLB. — In Novo Testam. I Cor. ix legimus: Ἄλλ' ὑπωπιάζω μου τὸ σῶμα, καὶ δουλαγωγῶ. Et additur tertia varia lectio ὑποπιιάζω. Chrysostomus secundam sequitur: Διὸ, φησὶν, ὑπωπιάζω καὶ δουλαγωγῶ. οὐκ εἶπεν ἀναϊρωῶ. οὐδὲ γὰρ ἐχθρὰ ἡ σὰρξ. ἀλλ' ὑπωπιάζω καὶ δουλαγωγῶ, ὃ δεσπότου ἐστὶν οὐ πολεμίου, διδασκάλου οὐκ ἐχθροῦ, παιδοτρίβου οὐκ ἐναντίου. Glossarium: Ἐπόπιον, « suggella. » Ἐποπιασμός, « suggillatio. » At Latino-Græc. : « Sugillatio, » ὑποπιασμός. « Sugillatus, » ὑποπιασθείς. Suidas: Ἐπὸ τοῦς ὤπας τῶν πληγῶν ἔγνη, « partes circa oculos percussionebus contusæ et lividæ. » Idem: Ἐπόπια, ἀφ' οἰασθῆροσὺν πληγῆς τραύματα. Aristophanes *Vespis*: Μὴ λάβῃς ὑπόπια. S. Irenæus lib. iv, cap. 27: « Sic pugno, non quasi acrem cædens, sed lividum facio corpus meum, et in servitutem redigo. » Sanctus Paulinus epist. ad Augustinum, quæ inter eas Augustini 58: « Qui carnem jejuniis domat, sicut Apostolus dicit: Lividum facio corpus meum, et in servitutem redigo. » Apud Suidam: Ἐποπιιάζω, τοῦτ' ἐστὶ πρὸς ἀσκησιν αὐτὸ μετ' ἐπιστήμης καὶ φρονήσεως γυμνάζω, καὶ πρὸς τὴν τῶν κρείττωνων συνέργειαν, οὐ πρὸς ἀσέλγειαν προνοοῦμαι. Sic enim lego in manusc., non ὑπονοοῦμαι, ut in Aldi edit. sic paulo post, *πρόνοιαν* μὴ ποιῆσθαι. Rursus paulo post adji-

ciendum est illis verbis, τοῦ ὁ μικροῦ, ὑπωπιασμέναι. Idem etiam in voce ἄσχος ex manuscripto ita legendus: ὑποπιέζω τὸ σῶμα. Ait enim, τῇ ἀσκητικῇ ἀγωγῇ ταπεινοῦται καὶ πιέζεται ἡ τοῦ σώματος φύσις. In epistolis S. Antonii, quæ sunt in Bibl. S. Patrum, Serasius interpres, dum vertit, « Obculco corpus meum, » legisse videtur ὑποπιέζω. At Theophylactus in hunc locum ait: « Ἐποπιιάζω, i. e. « pugno. » Ἐπόπια enim dicuntur vulnera, quæ sub oculos infliguntur, dum pugnis contenditur. Nonnulli verbum ὑποπιιάζω magis proprie dictum putant pro eo, quod est, fami trado corpus meum, inediaque ipsum affligo: verum ea interpretatio nullius est momenti, oporteret enim esse ὑποπιέζω. Itaque videtur Theophylactus ὑποπιέζω non admittere, neque velle ὑποπιιάζειν *affligere* significare. Cyprianus vertit, « affligo corpus meum, » et Vulgata cum Ambrosio et Augustino, « castigo; » et Hesychius ait: Ἐποπιιάζομεν, ταπεινοῦμεν, μαρτύρομεν. Et videretur legendum ὑποπιέζομεν, cum sit inter ea, quæ per σ scribuntur in 2 syllaba, sed et sequitur: Ἐποπιασμός καὶ ταπεινώσις ἐστὶ σώματος. Tertia lectio, ὑποπιιάζω, ab eadem mente, qua ὑποπιέζω. Nam *πιάζω* Dorice dici *πιέζω*, auctor Eustath. in *Odys.* II, ut *τράχω* pro *τρέχώ*. Hesych., *πιέσαι, πιάσαι* πιασθείς, δαμασθείς. COLLECT.

(48) *Ὅτι πᾶς*. Tertull. *ad Martyres*, cap. 5, eleganter hoc exponit: « Itaque epistates vester, Christus Jesus, qui vos Spiritu unxit, et ad hoc scamma produxit, voluit vos ante diem agonis ad duriores tractationem a liberiore conditione separare, ut vires corroborarentur in vobis. Nempe enim et athletee segregantur ad strictiorem disciplinam, ut robori ædificando vacent; continentur a luxuria, a cibis lætioribus, a potu jucundiore; coguntur, cruciantur, fatigantur: quanto plus in exercitationibus laboraverint, tanto plus de victoria sperant. » Sanctus Chrysostomus in hunc locum: Τί ἐστὶ πᾶντα; οὐχὶ τοῦδε μὲν ἀπέχεται, ἐν ἐτέρῳ δὲ διαμαρτάνει, ἀλλὰ καὶ γαστριμαργίας καὶ λαγνείας καὶ μέθης, καὶ πάντων ἀπλῶς κρατεῖ τῶν παθῶν. Τοῦτο γὰρ, φησὶ, καὶ ἐπὶ τῶν ἐξωθεν ἀγώνων γίνεται: οὐδὲ γὰρ μεθύειν ἔξεστι τοῖς ἀγωνιζομένοις μετὰ τὸν καιρὸν τῆς ἀγωνίας, οὐδὲ πορνεύειν, ἵνα μὴ τὴν δύναμιν ἐκλύσωσιν. Illud autem Pauli πάντα ἐγκρατεῦται, sic vertit cum Irenæi interprete lib. iv, cap. 2, Cyprianus *De exhortatione martyrum*, cap. 8, et epist. ad martyres de Mappalico: « Omnis qui agonizat, in omnibus continens ^c 1; » ut hic Clemens ait, εἰς

B

C

D

νησὶ (49) στεφανούμενοι. Ἡ δὲ τινες (50) καὶ τῆς παρθένου τὴν χήραν εἰς ἐγκράτειαν προτείνουσι, καταμεγαλοφρονήσασαν ἥς πεπειράται ἡδονῆς.

CAPUT XVII.

Qui nuptias et generationem malas asserunt, et Dei creationem et ipsam Evangelii dispensationem vituperant.

Εἰ δὲ ἡ γένεσις κακῶν, ἐν κακῶν λεγόντων οἱ βλάσφημοι τὸν γενέσεως μετεληφῶτα Κύριον, ἐν κακῶν τὴν γεννήσασαν Παρθένον. Οἴμοι τῶν κακῶν! βλάσφημοῦσι τὸ βούλημα τοῦ Θεοῦ, καὶ τὸ μυστήριον τῆς κτίσεως, τὴν γένεσιν διαβάλλοντες. Διὰ ταῦτα ἡ «δοκίμια» Κασσιανῶ (51)· διὰ ταῦτα καὶ Μαρκίωνι, καὶ μὴν καὶ Οὐαλεντίνῳ τὸ σῶμα τὸ ψυχικόν· ὅτι, φασίν, ὁ ἄνθρωπος «παρωμοιώθη τοῖς κτήνεσιν,» εἰς συνῶασμόν ἀφικνούμενος. Ἄλλ' ὅταν ἐπιθαίνειν ἄλλοτρίᾳ κοίτῃ, ὀργήσας ὡς ἀληθῶς, θελήσῃ, τότε τῶ ὄντι ὁ τοιοῦτος ἐκθηριούται· «Ἴπποι θηλυμανεῖς ἐγενήθησαν, ἕκαστος ἐπὶ τὴν γυναῖκα τοῦ πλησίον (52) ἐχρεμέτιζον.» Κἂν ἀπὸ τῶν ἀλόγων ζώων τὴν ἐπιτηδεύσιν τῆς συμβουλίας ὁ ὄφις εὐληφῶς, καὶ παραπίσας τῇ κοινωνίᾳ τῆς Εὐας συγκαταθέσθαι τὸν Ἀδάμ, λέγῃ, ὡς ἂν μὴ φύσει ταύτῃ κεχρημένων τῶν πρωτοπλάστων, ὡς ἀξιούσι τινες· ἡ κτίσις πάλιν βλασφημεῖται, ἀσθενεστέρους τοὺς ἀνθρώπους τῆς τῶν ἀλόγων φύσεως πεποιηκυῖα, οἷς κατηκολούθησαν οἱ πρωτόπλαστοι τοῦ Θεοῦ. Εἰ δὲ ἡ μὲν φύσις ἤγεν αὐτοὺς, ὡς καὶ τὰ ἄλογα, πρὸς παιδοποιίαν, ἐκινήθησαν δὲ θάπτον ἢ προσῆκον ἦν, ἔτι νεοὶ πεφυκότες, ἀπάτη παραχθέντες· δικαία μὲν ἡ κρίσις τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τοὺς οὐκ ἀναμείναντας τὸ βούλημα· ἀγία δὲ ἡ γένεσις, δι' ἣν ὁ κόσμος συνέστηκεν, δι' ἣν αἱ οὐσίαι, δι' ἣν αἱ φύσεις, δι' ἣν ἄγγελοι, δι' ἣν δυνάμεις, δι' ἣν ψυχαί, δι' ἣν ἐντολαί, δι' ἣν νόμος, δι' ἣν τὸ Εὐαγγέλιον, δι' ἣν ἡ γνῶσις τοῦ Θεοῦ. «Καὶ πᾶσα σὰρξ χόρτος, καὶ πᾶσα δόξα ἀνθρώπου ὡς ἄνθος χόρτου· καὶ ὁ μὲν (53) χόρτος ξηραίνεται, τὸ δὲ ἄνθος καταπίπτει·

A autem ut incorruptibilem a, » in lucta vincentes, non autem sine pulvere coronam accipientes. Jam nonnulli quoque præferunt viduam virgini, ut quæ, quam experta est, voluptatem magno animo contempserit.

Sin autem malum est generatio, in malo blasphemi dicant fuisse Dominum qui fuit particeps generationis, in malo Virginem quæ genuit. Hei mihi! quot et quanta mala! Dei voluntatem maledictis incensunt, et mysterium creationis, dum invehuntur in generationem. Et hinc «Docesin» fingit Cassianus; hinc etiam Marcioni, et Valentino quoque est corpus animale; quoniam homo, inquit, operam dans veneri, «assimilatus est jumentis b.» Atqui profecto, cum libidine vere insaniens, aliena inire voluerit, ✕ tunc revera, qui talis est, efferatur: «Equi in feminas furentes facti sunt, unusquisque hinciebat ad uxorem proximi sui c.» Quod si dicat serpentem, a brutis animantibus accepta consilii sui ratione, Adamo persuasisse 202 ut cum Eva coire consentiret, tanquam alioqui, ut quidam existimant, protoplasti hac natura usuri non fuissent: rursus vituperatur creatio, ut quæ rationis expertium animantium natura homines fecerit imbecilliores, quorum exempla consecuti sunt, qui a Deo primi formati fuere. Sin autem natura quidem eos sicut bruta deduxit ad filiorum procreationem; moti autem sunt citius quam oportuit, fraude inducti, cum adhuc essent juvenes; justum quidem est Dei iudicium in eos qui non exspectarunt ejus voluntatem: sancta est autem generatio, per quam mundus consistit, per quam essentiæ, per quam naturæ, per quam angeli, per quam potestates, per quam animæ, per quam præcepta, per quam lex, per quam Evangelium, per quam Dei cognitio. «Et omnis caro fenum, et omnis gloria ejus quasi flos

✕ P. 559 ED. POTTER, 470 ED. PARIS. a I Cor. ix, 27, 25. b Psal. XLVIII, 13 21. c Jerem. v, 8.

πάντα ἐγκρατεύεται, οὐ πάντων ἀπεχόμενος. Neque tamen rejicienda est vulgata versio, «ab omnibus se abstinet;» quam vides Chrysostomum exprimere; et advertendum est, hæreticos, quibuscum disputat Clemens, abstinere a cibis, quos Deus creavit; ipsum autem velle, ut non penitus abstinenceamus, sed continenter utamur, id est, cum moderatione utamur, cum opus erit; et abstinenceamus, cum opus non erit. COLLECT.

(49) Ἀκονητί. Scribendum potius ἀκονιτί, a κόνης.

(50) Ἡ δὲ τινες. Flor. edit., ἡδὲ τινές, «jam quidam,» minus apte. SYLBERG.—Vult auctor nonnullos viduam virgini præferre, eo quod difficilius sit a voluptatibus temperare, quas experti fuimus, quam ab illis, quas nunquam sensitivimus. Clemens infra, Strom. vii, pag. 744 edit. Paris.: Μέγιστον γὰρ ἐν πείρᾳ γενόμενον, εἶπα ἀποσχέσθαι· τί γὰρ μέγα, εἰ ἂ μὴ οἶδέν τις, ἐγκρατεύοιτο; «Est enim res maxima cum quis voluptatem expertus fuerit, deinceps abstinere. Quid enim magnum, si quis se contineat ab iis quæ non novit?» Paulo ante, p. 742: Ὁ γὰρ ἐπιθυμῆσας, καὶ κατατχὼν ἑαυτοῦ, καθάπερ ἡ χήρα

διὰ σωφροσύνης αὔθις παρθένος· «Qui enim concupivit et postea se continuit, instar est viduæ, quæ per temperantiam rursus virgo sit.» Tertullianus sub finem lib. i Ad uxorem: «Non tantum virginibus datum opinor. Licet in illis integritas solida, et tota sanctitas de proximo visura sit faciem Dei, tamen vidua habet aliquid operosius; quia facile est non appetere quod nescias, et aversari quod desideraveris nunquam. Gloriosior continentia, quæ jus suum sentit, quæ quod viderit novit. Poterit virgo felicior haberi; at vidua laboriosior; illa quod bonum semper habuit, ista quod bonum sibi invenit.» Cyprianus De bono patientiæ: «Tuetur in virginibus beatam integritatem, in viduis laboriosam castitatem.» Hieronymus epist. ad Gerontiam: «Virginitas in eo facilius est, quod carnis incentiva non novit; et viduitas in eo sollicitior, quod præteritas animo recollit voluptates.»

(51) Κασσιανῶ. Ille superius dicitur τῆς Δοκίμιας ἄρχων, «sectæ Docetarum princeps,» pag. 465 edit. Paris.

(52) Ἰλλησίον. Πλησίον αὐτοῦ, Jerem.

(53) Καὶ ὁ μ. Isa. xl: Ἐξηράνθη ὁ χόρτος, καὶ

feni; et fenum quidem exsiccat, flos autem decidit, sed verbum Domini manet ^a, » quod unxit animam et unxit spiritui. Quomodo autem, quæ est in Ecclesia nostra, œconomia ad finem perducipotuisset absque corpore, cum etiam ipse, qui est caput Ecclesiæ, in carne quidem informis et specie carens vitam transiit, ut doceret nos respicere ad naturam divinæ causæ informem et incorpoream? « Arbor enim vitæ, » inquit propheta, « est in bono desiderio ^b, » docens bona et munda desideria, quæ sunt in Domino vivente. Jam vero volunt viri cum uxore in matrimonio consuetudinem, quæ dicta est « cognitio, » esse peccatum: eam quippe indicari ex esu « ligni boni et mali ^c, » per significationem hujus vocabuli « cognovit ^d, » quæ mandati transgressionem notat. Si autem hoc ita est, veritatis quoque cognitio, est esus ligni vitæ. Potest ergo honestum ac moderatum matrimonium illius quoque ligni esse particeps. Nobis autem prius dictum est, quod licet bene et male uti matrimonio; et hoc est lignum « cognitionis, » si non transgrediamur leges matrimonii. Quid vero? annon Servator noster, sicut animam, ita etiam corpus curavit ab affectionibus? Neque vero si esset caro inimica animæ, inimicam per sanitatis restitutionem adversus ipsam muniisset. « Hoc autem dico, fratres, quod » caro et sanguis regnum Dei non possunt possidere, neque corruptio possidet incorruptionem ^e. » Peccatum enim, cum sit « corruptio, » non potest habere societatem cum « incorruptione, » quæ est justitia. « Adeo stulti, » inquit, « estis? cum spiritu cœperitis, nunc carne consummaminini ^f? »

A ἀλλὰ τὸ ῥῆμα τοῦ κυρίου μένει, » τὸ χρίσαν τὴν ψυχὴν καὶ ἐνώσαν τῷ πνεύματι. Πῶς δ' ἀνευ τοῦ σώματος ἢ κατὰ τὴν Ἐκκλησίαν καθ' ἡμᾶς οἰκονομία τέλος ἐλάμβανεν, ὅπου γε καὶ αὐτὸς ἡ κεφαλὴ τῆς Ἐκκλησίας ἐν σαρκὶ μὲν ἀηδῆς (54) διελέλυθεν καὶ ἄμορφος, εἰς τὸ ἀειδὲς καὶ ἀσώματον τῆς θείας αἰτίας ἀποβλέπειν ἡμᾶς διδάσκων; « Δένδρον γὰρ ζωῆς, » φησὶν ὁ προφήτης (55), « ἐν ἐπιθυμίᾳ ἀγαθῇ γίνεται, » διδάσκων ἐπιθυμίας ἀστέλους καὶ καθαρὰς τὰς ἐν τῷ ζῶντι Κυρίῳ. Ἡδὴ δὲ ἐθέλουσι τὴν ἀνδρὸς κατὰ γάμον πρὸς γυναῖκα ὁμιλίαν, « γινῶσιν » εἰρημένην, ἀμαρτίαν εἶναι: ταύτην γὰρ ὑπὸ τῆς βρώσεως μηνύεσθαι « τοῦ ξύλου τοῦ καλοῦ καὶ πονηροῦ, » διὰ τῆς τοῦ « ἔγνω » σημασίας παράβασιν ἐντολῆς διδάσκουσαν. Εἰ δὲ τοῦτο, καὶ ἡ τῆς ἀληθείας γινῶσις βρωσίς ἐστι τοῦ ξύλου τῆς ζωῆς. Ἔστιν οὖν κακείνου τοῦ ξύλου μεταλαθεῖν τὸν σώφρονα γάμον. Προεῖρηται δὲ ἡμῖν ὡς καὶ καλῶς καὶ κακῶς ἐστι χρῆσασθαι τῷ γάμῳ: καὶ τοῦτο ἔστι τὸ ξύλον « τῆς γνώσεως, » ἐὰν μὴ παρανομοῦμεν τὸν γάμον. Τί δέ; οὐχὶ ὁ Σωτὴρ, ὡσπερ τὴν ψυχὴν, οὕτω δὲ καὶ τὸ σῶμα ἰάτο τῶν παθῶν; Οὐκ ἂν δὲ, εἰ ἐχθρὰ ἢ σὰρξ ἦν τῆς ψυχῆς, ἐπετείχιζεν αὐτῇ τὴν ἐχθρὰν δι' ὑγείας ἐπισκιάζων (56). « Τοῦτο δὲ φημι, ἀδελφοί, ὅτι σὰρξ καὶ αἷμα βασιλείαν Θεοῦ κληρονομησαὶ οὐ δύναται (57): οὐδὲ ἡ φθορὰ τὴν ἀφθαρσίαν κληρονομεῖ: » ἡ γὰρ ἀμαρτία, « φθορὰ » οὔσα, οὐ δύναται κοινωνίαν ἔχειν μετὰ τῆς « ἀφθαρσίας, » ἥτις ἐστὶ δικαιοσύνη. « Οὕτως ἀνόητοι, » φησὶν, « ἐστέ; ἐναρξάμενοι πνεύματι, νῦν σαρκὶ ἐπιτελεῖτε (58); »

CAPUT XVIII.

Quas extremas opiniones esse vitandas: primam illorum qui Creatoris odio a nuptiis abstinent; alteram illorum qui hinc occasionem arripiunt nefariis libidinibus indulgendi.

Justitiam ergo et salutis harmoniam, quæ est veneranda firmaque, alii quidem, ut ostendimus, nimium intenderunt, blasphemæ ac maledicæ cum quavis impietate suscipientes continentiam; cum pie liceret castitatem, quæ secundum sanam regulam instituitur, eligere; gratias quidem agendo propter datam ipsis gratiam, non habendo autem odio creaturam, neque eos aspernando, qui juncti sunt matrimonio; est enim creatus mundus, creata est

τὴν δικαιοσύνην τοίνυν καὶ τὴν ἁρμονίαν τοῦ σωτηρίου, σεμνήν οὔσαν καὶ βεβαίαν, οἱ μὲν ἐπέτειναν, ὡς ἐπεδείξαμεν (59), βλασφημῶς ἐκδεχόμενοι μετὰ πάσης ἀθεότητος τὴν ἐγκράτειαν: ἐξόν ἐλίσσθαι τὴν εὐνουχίαν κατὰ τὸν ὑγιῆ κανόνα μετ' εὐσεβείας: εὐχαριστοῦντα (60) μὲν ἐπὶ τῇ δοθείσῃ χάριτι, οὐ μισοῦντα δὲ τὴν κτίσιν, οὐδὲ ἐξουθενοῦντα τοὺς γεγαμηκότας: κτιστὸς γὰρ ὁ κόσμος, κτιστὴ καὶ ἡ εὐνουχία: ἄμφω δὲ εὐχαριστούντων ἐν οἷς ἐτάχθη-

✠ P. 560 ED. POTTER, 471 ED. PARIS. ^a Isa. xl, 6, 7, 8. ^b Prov. xiii, 12. ^c Gen. iii, 5. ^d Gen. iv, 1. ^e I Cor. xv, 50, 1. ^f Galat. iii, 5.

τὸ ἄνθος ἐξέπεσε, τὸ δὲ ῥῆμα τοῦ Θεοῦ ἡμῶν μένει εἰς τὸν αἰῶνα.

(54) Ἀηδῆς. Haud scio, an verius ἀειδῆς, ut mox sequitur, τὸ ἀειδὲς. SYLBERG. — Recte, nam respicit auctor Isa. liii, 5: Τὸ εἶδος αὐτοῦ ἄτιμον καὶ ἐκλείπον παρὰ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων. Quæ verba de Christo explicat, cum aliis Patribus, Clemens etiam noster *Pædag.* lib. iii, sub finem cap. 1, *Serom.* ii, p. 568 edit. Paris.

(55) Προφήτης. Salomonem designat, cujus verba sunt Prov. xiii, 12. Eundem prophetam vocat pag. 471 et p. 674 edit. Paris. LOWTH.

(56) Ἐπισκιάζων. Scribendum ἐπισκιάζων,

quod Hervetus etiam in versionis suæ margine annotavit. Sensus est: « Christum noluisse carnem, restituta ei sanitate, validiorem fecisse, si ea animæ hostis esset. »

(57) Δύναται. Δύνανται, I Cor. xv, 50, quod A. mavult. SYLBERG.

(58) Ἐπιτελεῖτε. Vulg. Bibl. Gal. iii, ἐπιτελεῖσθε, forma deponenti. SYLBERG.

(59) Ὡς ἐπεδείξαμεν. Respicit hujusce libri p. 412 edit. Paris.

(60) Εὐχαριστοῦντα. Respicit illud Apostoli: Πάν κτίσμα καλόν. . . μετ' εὐχαριστίας λαμβανόμενον.

σαν, εἰ γινώσκουσι καὶ ἐφ' οἷς ἐτάχθησαν. Οἱ δὲ, ἀφηνιάσαντες, ἐξύβρισαν, « ἵπποι θηλυμανεῖς » τῷ θυτι « γενόμενοι, καὶ ἐπὶ τὰς τῶν πλησίον χρεμεσίζοντες » αὐτοὶ τε ἀκατασχέτως ἐχόμενοι, καὶ τοὺς πλησίον ἀναπείθοντες φιληδονεῖν· ἀθλίως ἐπαῖοντες ἐκεῖνῶν τῶν Γραφῶν· « Τὸν σὸν κληρὸν βάλε ἐν ἡμῖν· κοινὸν δὲ βαλάντιον κτησώμεθα πάντες, καὶ μαρσίπιον ἐν γεννηθῆτω ἡμῖν. » Διὰ τούτους ὁ αὐτὸς προφήτης, συμβουλευὼν ἡμῖν, λέγει· « Μὴ πορευθῆς ἐν ὁδῷ μετ' αὐτῶν· ἐκκλινον (61) τὸν πόδα σου ἐκ τῶν τρίβων αὐτῶν. Οὐ γὰρ ἀδίκως ἐκτείνεται δίκτυα πτερωτοῖς· αὐτοὶ γὰρ αἰμάτων μετέχοντες, θησαυρίζουσιν ἑαυτοῖς κακὰ· » τουτέστι, τῆς ἀκαθαρσίας ἀντιποιούμενοι, καὶ τοὺς πλησίον τὰ ὅμοια ἐκδιδάσκοντες, « πολέμισται, πληκται ταῖς οὐραῖς αὐτῶν, » κατὰ τὸν προφήτην (62), ὃς κέρκους Ἕλληνας καλοῦσιν. Εἶεν δ' ἂν, οὗς αἰνίσσεται ἡ προφητεία, καταφερεῖς, ἀκρατεῖς, οἱ ταῖς οὐραῖς αὐτῶν πολέμισται, σκότους καὶ « ὀργῆς τέκνα· » μαιφόνου, αὐτῶν (63) τε αὐθένται, καὶ τῶν πλησίον ἀνδροφόνου. « Ἐκκαθάρατε τὴν παλαιὰν ζύμην, ἵνα ἦτε νέον φύραμα, » ὁ Ἀπόστολος ἡμῖν ἐμβοᾷ. Καὶ πάλιν, ἀσχάλλων ἐπὶ τοιούτοις τισί, διατάττεται, « Μὴ συναναμίγνυσθαι, εἴαν τις ἀδελφὸς ὀνομαζόμενος ἢ πόρνος (64), ἢ πλεονέκτης, ἢ εἰδωλολάτρης, ἢ λοιδορός, ἢ μέθυτος, ἢ ἄρκαξ, τῷ τοιούτῳ μηδὲ συνεσθίειν. Ἐγὼ γὰρ διὰ νόμου νόμῳ ἀπέθανον, » λέγει· « ἵνα Θεῷ ζήσω. Χριστῷ συνεσταύρωμαι, ζῶ δὲ οὐκέτι ἐγώ, » ὡς ἔξω κατὰ τὰς ἐπιθυμίας· « ζῆ δὲ ἐν ἐμοὶ Χριστὸς » διὰ τῆς τῶν ἐντολῶν ὑπακοῆς ἀγνῶς καὶ μακαρίως. Ὡστε τότε μὲν ἔξω ἐν σαρκὶ σαρκικῶς· « ὃ δὲ νῦν ζῶ ἐν σαρκί, ἐν πίστει ζῶ τῇ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ. » — « Εἰς ὁδὸν ἐθνῶν μὴ ἀπέλθητε, καὶ εἰς πόλιν Σαμαρειτῶν μὴ εἰσέλθητε » τῆς ἐναντίας πολιτείας ἀποτρέπων ἡμᾶς, ὁ Κύριος λέγει· ἐπεὶ « ἡ καταστροφή ἀνδρῶν παρανόμων κακῆ· καὶ αὗται εἰσιν αἱ ὁδοὶ (65) πάντων τῶν συντελούντων τὰ ἄνομα. » — « Οὐαὶ (66) τῷ ἀνθρώπῳ ἐκεῖνῳ, » φησὶν ὁ Κύριος· « καλὸν ἦν αὐτῷ εἰ μὴ ἐγεννήθη, ἢ ἕνα τῶν ἐκλεκτῶν μου σκανδαλίσει· κρεῖττον ἦν αὐτῷ περιτεθῆναι μύλον, καὶ καταποντισθῆναι εἰς θάλασσαν, ἢ ἕνα τῶν ἐκλεκτῶν μου διαστρέψαι (67). » « Τὸ γὰρ ὄνομα τοῦ Θεοῦ βλασφημεῖται δι' αὐτούς (68). »

✠ P. 561 ED. POTTER, 472 ED. PARIS. Apoc. ix, 10.

A etiam castitas; ambo autem agant gratias in iis, in quibus sunt collocati, si modo ea quoque norunt, in quibus sunt collocati. Alii autem effrenati se petulanter et insolenter gesserunt, revera « effecti equi in feminas insanientes, et ad proximorum suorum uxores hinnientes »; » ut qui et ipsi contineri non possunt, et proximis suis persuadeant ut dent operam voluptati; infeliciter illas audientes Scripturas: « Quæ tibi obligit, partem pone nobiscum, crumenam autem unam possideamus communem, et unum fiat nobis marsupium »^b. » Propter eos idem propheta dicit, nobis consulens: « Ne ambulaveris in via cum ipsis, declina pedem tuum a semitis eorum. Non enim injuste tenduntur retia pennatis. Ipsi enim, cum sint sanguinum participes, thesauros malorum sibi recondunt »^c; » hoc est, sibi affectantes immunditiam, et proximos similia docentes, bellatores, percussores caudis suis^d, ut ait propheta, quas quidem Græci κέρκους appellant. Fuerint autem ii, quos significat prophetia, libidinosi, intemperantes, qui sunt caudis suis pugnaces, tenebrarum « iræque filii »^e, » cæde polluti, manus sibi afferentes, et homicidæ propinquorum. « Expurgate ergo vetus fermentum, ut sitis nova conspersio »^f, » nobis exclamat Apostolus. Et rursus, propter quosdam ejusmodi homines indignans, præcipit, « Ne conversari quidem, si quis frater nominetur vel fornicator, vel avarus, vel idololatra, vel maledicus, vel ebriosus, vel raptor; cum eo, qui est talis, ne una quidem comedere. Ego enim per legem legi mortuus sumi, » inquit; « ut Deo vivam, cum Christo sum crucifixus; vivo autem non amplius ego, » ut vivebam per cupiditates; « vivit autem in me Christus, » caste ✠ et beate per obedientiam præceptorum. Quare tunc quidem in carne vivebam carnaliter: « quod autem nunc vivo in carne, in fide vivo Filii Dei »^g. — « In viam gentium ne abieritis, et ne ingrediamini in urbem Samaritanorum »^h, » a contraria vitæ institutione nos dehortans dicit Dominus; quoniam « Iniquorum virorum mala est conversatio; et hæc sunt viæ omnium, qui ea, quæ sunt iniqua, effi-

^a Jerem. v, 8. ^b Prov. i, 14. ^c Ibid. 15, 16, 17. ^d Galat. ii, 19, 20. ^e Matth. x, 5.

(61) Ἐκκλινον. Ἐκκλινον δέ, Proverb., uli mox, αὐτοὶ γὰρ οἱ φόνου μετέχοντες θησ.

(62) Προφήτην. Apocalypseos auctorem designat; alludit siquidem ad Apoc. ix, 10. Lowth.

(63) Αὐτῶν. Sic scribendum pro Vulg. αὐτῶν.

(64) Ὀνομ. ἢ π. Ὀνομ. ἢ π. I Cor. vii.

(65) Καὶ αὗται εἰσιν αἱ ὁδοί. Αὗται αἱ ὁδοί εἰσι, Proverb.

(66) Οὐαὶ. Christi de Juda proditore verba applicat ad eos omnes, qui electis scandala obijciunt. Porro hæc sumpsisse videtur e Clementis Romani priore ad Corinthios Epistola, cap. xvi: Εἶπε γὰρ· οὐαὶ τῷ ἀνθρώπῳ ἐκεῖνῳ· καλὸν ἦν αὐτῷ εἰ οὐκ ἐγεννήθη, ἢ ἕνα τῶν ἐκλεκτῶν μου σκανδαλίσει· κρεῖττον ἦν αὐτῷ περιτεθῆναι μύλον, καὶ καταποντισθῆναι εἰς τὴν θάλασσαν, ἢ ἕνα τῶν μικρῶν μου σκανδαλίσει· « Dixit enim: Væ homini illi: bonum erat ei si natus non fuisset, quam ut unum ex electis meis scandalizaret; melius erat, ut ei mola circumponeretur, et in mare demergeretur, quam

D ut unum de pusillis meis scandalizaret. » Ubi hæc adnotat Cotelerius: « Quod antiquis non insolens fuit, multa testimonia in unum conjungit: nempe Matth. xxvi, 24; Luc. xvii, 2; Matth. xviii, 6, et Marc. ix, 42. Ac in Marco, aut in Luca, aut in utroque reperisse videtur περιτεθῆναι pro hodierno περίκειται: sicque in Luca exhibet codex Evangeliorum ms. qui est Bibliothecæ Regiæ 2247. Vulgata, « imponatur. » Verbo etiam περιτεθῆναι utitur Theophylactus eum evangelistam enarrans, necnon Origenes ad Matthæi cap. xviii. Et vero eadem divinorum Eloquiorum compages struitur a Clemente Alexandrino ad finem centonis 5, ubi cognominis sui Romani verba mutuatur; etc. »

(67) Ἐνα τῶν ἐκλεκτῶν μου διαστρέψαι. Clementis Rom., ἕνα τῶν μικρῶν μου σκανδαλίσει. Dein addit, τὸ σχίσμα ὑμῶν πολλοὺς διέστρεψεν, « schisma vestrum multos pervertit. » Unde Alexandrinus noster διαστρέψαι sumpsisse videtur.

(68) Αὐτούς. Ὑρᾶς, Rom. ii, 24.

ciunt ^a. — « Væ homini illi, » inquit Dominus; « bonum esset ei, si non natus esset, quam ut unum ex electis meis scandalizaret ^b. Melius esset, ut ei mola circumponeretur, et in mari demergeretur, quam ut unum ex meis perverteret ^c. Nomen enim Dei blasphematur propter ipsos ^d. » Unde præclare Apostolus: « Scripsi, » inquit, « vobis in epistola, non conversari cum fornicatoribus ^e, » usque ad illud: « Corpus autem non fornicationi, sed Domino, et Dominus corpori ^f. » Et quod matrimonium non dicat **203** fornicationem, ostendit eo, quod jungit: « An nescitis, quod qui adhæret meretrici, unum est corpus ^g? » An meretricem quis dicet virginem, priusquam nubat? « Et ne fraudetis, » inquit, « vos invicem, nisi ex consensu ad tempus ^h: » per dictionem, « fraudetis, » ostendens matrimonii debitum esse liberorum procreationem: quod quidem in iis, quæ præcedunt, ostendit, dicens: « Mulieri vir debitum reddat; similiter autem mulier quoque viro ⁱ; » postquam exsolutionem, in domo custodienda, et in ea quæ est in Christo fide, adiutrix est. Et adhuc apertius, dicens: « Iis, qui sunt juncti matrimonio, præcipio, inquit, non ego, sed Dominus, uxorem a viro non separari; sin autem separata fuerit, maneat innupta, vel viro reconcilietur; et virum uxorem non dimittere. Reliquis autem dico ego, non Dominus: Si quis frater ^k, » usque ad illud: « Nunc autem sancta est ^l. » Quid autem ad hæc dicunt, qui in legem invehuntur, et in matrimonium, quasi sit solum a lege concessum, non autem etiam in Novo Testamento? Quid ad has leges latas possunt dicere, qui sationem abhorrent et generationem? cum « episcopum » quoque, « qui domui recte præsit ^m, » Ecclesiæ duxem constituat; ✕ domum autem Dominicam « unius mulieris » constituat conjugium. « Omnia » ergo dicit esse « munda mundis; pollutis autem et infidelibus nihil est mundum, sed polluta est eorum et mens, et conscientia ⁿ. » De ea autem voluptate, quæ est præter regulam: « Ne erretis, » inquit; « nec fornicatores, nec idololatras, nec adulteri, nec molles, nec masculorum concubitores, neque avari, neque fures, neque ebriosi, neque maledici, nec raptores, regnum Dei possidebunt; et nos quidem abluti sumus ^o, » qui in his eramus; qui autem in hanc tingunt intemperantiam, ex temperantia in fornica-

A Ὅθεν γενναίως ὁ Ἀπόστολος, « Ἐγγραψα ὑμῖν, » φησὶν, ἐν τῇ ἐπιστολῇ, μὴ συναναμίγνυσθαι πόρνοις, ἕως « τὸ δὲ σῶμα, οὐ τῇ πορνείᾳ, ἀλλὰ τῷ Κυρίῳ, καὶ ὁ Κύριος τῷ σώματι. » Καὶ ὅτι οὐ τὸν γάμον πορνείαν λέγει, ἐπιφέρει: « Ἦ οὐκ οἴδατε, ὅτι ὁ κολλώμενος τῇ πόρνῃ ἐν σῶμά ἐστιν; » Ἦ πόρνῃν τις ἐρεῖ τὴν παρθένον, πρὶν ἢ γῆμαι; « Καὶ μὴ ἀποστερεῖτε, » φησὶν, « ἀλλήλους, εἰ μὴ ἐκ (69) συμφώνου πρὸς καιρόν. » διὰ τῆς « ἀποστερεῖτε » λέξεως τὸ ὀφειλόμενον τοῦ γάμου τὴν παιδοποιίαν ἐμφαίνων· ὅπερ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν ἐδήλωσεν, εἰπὼν· « Τῇ γυναικὶ ὁ ἀνὴρ τὴν ὀφειλὴν (70) ἀποδίδῶτω ὁμοίως δὲ καὶ ἡ γυνὴ τῷ ἀνδρί· » μεθ' ἧν ἔκτισιν κατὰ τὴν οἰκουρίαν καὶ τὴν ἐν Χριστῷ πίστιν βοηθός. Καὶ ἐτι σαφέστερον εἰπὼν· « Τοῖς γεγαμηκόσι παραγγέλλω, οὐκ ἐγὼ, ἀλλ' ὁ Κύριος, γυναῖκα ἀπὸ ἀνδρός μὴ χωρισθῆναι· ἐὰν δὲ καὶ χωρισθῇ, μενέτω ἄγαμος, ἢ τῷ ἀνδρὶ καταλλαγῆτω· καὶ ἄνδρα γυναῖκα μὴ ἀφιέναι. Τοῖς δὲ λοιποῖς λέγω ἐγὼ (71), οὐχ ὁ Κύριος· Εἴ τις ἀδελφός, » ἕως· « νῦν δὲ ἁγία (72) ἐστὶ. » Τί δὲ λέγουσι πρὸς ταῦτα οἱ τοῦ νόμου κατατρέχοντες καὶ τοῦ γάμου, ὡς κατὰ νόμον συγκεχωρημένου, μονονουχί δὲ καὶ (73) κατὰ τὴν Διαθήκην τὴν Καινὴν; Τί πρὸς ταύτας εἰπεῖν ἔχουσι τὰς νομοθεσίας οἱ τὴν σποράν καὶ τὴν γένεσιν μυσσητόμενοι; Ἐπεὶ καὶ τὸν « ἐπίσκοπον (74) τοῦ οἴκου καλῶς προϊστάμενον » νομοθετεῖ ἰσῆς Ἐκκλησίας ἀφηγεῖσθαι οἶκον δὲ Κυριακὸν (75) μιᾶς γυναικὸς συνίστησι συζυγία. « Πάντα οὖν καθαρὰ τοῖς καθαρῶς » λέγει· « τοῖς δὲ μεμιασμένοις καὶ ἀπίστοις οὐδὲν καθαρὸν, ἀλλὰ μεμίανται αὐτῶν καὶ ὁ νοῦς καὶ ἡ συνείδησις. » Ἐπὶ δὲ τῆς παρὰ τὸν κανόνα ἡδονῆς· « Μὴ πλανᾶσθε, » φησὶν· « οὔτε πόρνοι, οὔτε εἰδωλολάτραι, οὔτε μοιχαῖ, οὔτε μαλακοί, οὔτε ἀρσενοκοῖται, οὔτε πλεονέκται, οὔτε κλέπται, οὐ μέθυσοι (76), οὐ λοιδοροὶ, οὐχ ἄρπαγες βασιλείαν Θεοῦ οὐ κληρονομήσουσιν· καὶ ἡμεῖς μὲν ἀπελουσάμεθα, » οἱ ἐν τούτοις γενόμενοι· οἱ δὲ εἰς ταύτην ἀπολούοντες τὴν ἀσέλγειαν ἐκ σωφροσύνης εἰς πορνείαν βαπτίζουσι, ταῖς ἡδοναῖς καὶ τοῖς πάθεσι χαρίζουσι· ἠδουμένους, ἀκρατεῖς ἐκ σωφρόνων εἶναι διδάσκοντες, καὶ τὴν ἐλπίδα τὴν σφῶν ταῖς τῶν μορίων ἀναισχυνταῖς προσανέχοντες· ἀποκηρύκτους εἶναι τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' οὐκ ἐγγράφους, τοὺς φοιτητὰς παρασκευάζοντες· ψευδωνύμου γνώσεως προσηγορίᾳ, τὴν εἰς τὸ ἐξώτερον σκότος ὑδοιοποιρίαν ἐπανηρημένοι. « Τὸ λοιπὸν, ἀδελφοί, ὅσα ἀληθῆ (77), ὅσα σεμνὰ, ὅσα δίκαια,

✕ P. 562 ED. POTTER, 473 ED. PARIS. ^a Prov. i, 18, 19. ^b Matth. xxvi, 24. ^c Matth. xviii, 6, seqq. ^d Rom. ii, 24. ^e I Cor. v, 11. ^f I Cor. vi, 15. ^g Ibid. 16. ^h I Cor. vii, 5. ⁱ Ibid. 3. ^k Ibid. 10, 11, 12. ^l Ibid. 14. ^m I Tim. iii, 2, 4; Tit. i, 6. ⁿ Tit. i, 15. ^o I Cor. vi, 9, 10, 11.

(69) *Εἰ μὴ ἐκ.* Εἰ μὴ τι ἂν ἐκ, I Cor. vii.

(70) *Ὅφειλήν.* Ὅφειλομένην εὐνοίαν, Ibid.

(71) *Λέγω ἐγὼ.* Ἐγὼ λέγω, Ibid.

(72) *Ἅγία.* Scribendum ἅγια in plur. numero, ex I Cor. vii, 14, ubi ad præcedens τέκνα refertur.

(73) *Ὡς κατὰ νόμον συγκεχωρημένου, μονονουχί δὲ κ.* Scribendum, ὡς κατὰ νόμον συγκεχωρημένου μόνον, οὐχὶ δὲ καὶ κατὰ τὴν Διαθήκην τὴν καινὴν; Quod Latine versum est.

(74) *Ἐπίσκ.* Cf. sup. p. 459 et 464 edit. Paris.

(75) *Οἶκον . . . Κυριακόν.* Sic templa, seu ecclesiæ, Christianorum appellari solebant: verumtamen, ut Balsamonis verbis ad can. 74 concilii in

Trullo habiti utar: Πᾶς τόπος Κυρίῳ ἀνατεθειμένος Κυριακός λέγεται, κἂν μὴ ἐκκλησία ἐστίν· Ἐπισημῶς locus Domino consecratus Dominicus dicitur, etiamsi non sit ecclesia: » ac proinde domus cuiusvis Christiani, præcipue vero clerici, atque imprimis episcopi, οἶκος Κυριακός, « domus Dominica, » merito vocabitur.

(76) *Οὔτε πλ. . . μέθυσοι.* Οὔτε κλέπται, οὔτε πλεονέκται, οὔτε μέθυσοι, I Cor. vi, ubi μοχ, . . . οὐ κληρονομήσουσιν· καὶ ταῦτά τινες ἦτε· ἀλλὰ ἀπελούσασθε, etc.

(77) *Ὅσα ἀλ.* Ὅσα ἐστὶν ἀλ. Philip. iv, ubi μοχ, ἂ καὶ ἐμάθετε, καὶ παρελάβετε καὶ ἤκ. καὶ εἶδετε

ὅσα ἀγνὰ, ὅσα προσφιλῆ, ὅσα εὐφημα· εἴ τις ἀρετῆ, καὶ εἴ τις ἔπαινος, ταῦτα λογίζεσθε, ὅσα καὶ ἐμάθετε· ἅ καὶ παρελάβετε καὶ ἤκούσατε καὶ ἴδετε ἐν ἐμοί, ταῦτα πράσσετε· καὶ ὁ Θεὸς τῆς εἰρήνης ἔσται μεθ' ὑμῶν. » Καὶ ὁ Πέτρος ἐν τῇ Ἐπιστολῇ τὰ ὅμοια λέγει· « Ὡστε τὴν πίστιν ὑμῶν καὶ ἐλπίδα εἶναι εἰς Θεόν· τὰς ψυχὰς ὑμῶν ἡγνικότες ἐν τῇ ὑπακοῇ τῆς ἀληθείας· ὡς τέκνα ὑπακοῆς, μὴ συσχηματιζόμενοι ταῖς πρότερον ἐν τῇ ἀγνοίᾳ ὑμῶν ἐπιθυμίαις· ἀλλὰ κατὰ τὸν καλέσαντα ὑμᾶς ἅγιον καὶ αὐτοὶ ἅγιοι ἐν πάσῃ ἀναστροφῇ γενήθητε· διότι γέγραπται· Ἄγιοι ἔσεσθε (78), διότι ἐγὼ ἅγιος. » Ἄλλὰ γὰρ πέρα τοῦ δέοντος ἢ πρὸς τοὺς ψευδωνύμους τῆς γνώσεως ὑποκριτὰς ἀναγκαίᾳ λεγομένη ἀντιλογία εἰς μακρὸν ἀπήγαγεν ἡμᾶς, καὶ ἐξέτεινε τὸν λόγον ὄθεν καὶ ὁ τρίτος ἡμῖν τῶν κατὰ τὴν ἀληθῆ φιλοσοφίαν γνωστικῶν ὑπομνημάτων Στρωματεὺς τοῦτο ἔχει τὸ πέρας.

cavit vos, sanctum, et ipsi sancti sitis in omni conversatione. Quoniam scriptum est : « Sancti eritis, quoniam ego sanctus sum ».^c Verumtamen quæ adversus eos, qui cognitionem falso nomine simulant, necessario suscepta est a nobis disputatio, nos longius, quam par sit, abduxit, et orationem effecit prolixiorē. Unde tertius quoque liber Stromateus eorum, quæ sunt de vera philosophia, commentariorum, hunc finem habeat.

^a Phil. iv, 8, 9. ^b I Petr. i, 21, 22. ^c Ibid. 14, 15, 16.

(78) Ἄγιοι ἔσ. I Petr. i, 16 : Ἄγιοι γένησθε, ὅτι ἐγὼ ἅγιός εἰμι.

ΚΛΗΜΕΝΤΟΣ

ΤΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΩΣ

ΣΤΡΩΜΑΤΕΩΝ

ΤΩΝ ΕΙΣ ΟΚΤΩ ΛΟΓΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟΣ.

CLEMENTIS ALEXANDRINI

STROMATUM

LIBER QUARTUS.

CAPUT PRIMUM.

Ordo dicendorum.

Ἀκόλουθον δ' ἂν, οἶμαι, περί τε μαρτυρίου διαλαβείν, καὶ τίς ὁ τέλειος· οἷς ἐμπεριληφθήσεται κατὰ τὴν ἀπαίτησιν τῶν λεχθησομένων τὰ παρεπόμενα, καὶ ὡς ὁμολίως τε φιλοσοφητέον δούλῳ τε καὶ ἐλευθέρῳ, καὶ ἀνὴρ ἢ γυνὴ τὸ γένος τυγχάνη· τὰ τε ἐξῆς, περί

Consequens autem deinceps esse existimo, ut de martyrio tractemus, et quisnam sit perfectus. Una autem cum his comprehenduntur quæcunque natura dicendorum exigit ; ut etiam quod æque sit philosophandum et servo et libero, sive sit vir sexu sive

temina. Et cum quæ deinceps sequuntur, et de fide et de inquisitione, absolverimus, genus symbolicum adducemus; ut cum orationem, quæ ad mores pertinet, cursim concluderimus, summam ostendamus, quanta utilitas allata sit Græcis a barbara philosophia. Quam quidem postquam oculis subiecero, et adversus Græcos et adversus Judæos tradetur compendiosa Scripturarum expositio, et quæcumque in libris præcedentibus, quæ quidem in præmii ingressu uno commentario statuissemus absolvere, sed propter rerum multitudinem, cui necessario serviendum fuit, non licuit comprehendere. Post hæc a nobis, quoad fieri potest, rerum propositarum impleta declaratione, quæ de naturalibus principiis et a Græcis et ab aliis barbaris, prout ad nos pervenerunt opiniones, tradita sunt, oportet recensere; et adversus præcipua eorum, quæ sunt excogitata a philosophis, argumentari. Quibus fuerit consequens, ut postquam theologiam cursim percurrerimus, ea, quæ de prophetia tradita sunt, tractemus: ut cum etiam Scripturas, quibus credidimus, validas ac ratas esse omnipotentis auctoritate ostenderimus, serie possimus per ipsas progredi, et hinc omnibus hæresibus unum Deum ostendere, et Dominum **204** omnipotentem, qui per legem et prophetas et beatum etiam Evangelium fuit sincere prædicatus. Multa autem sequuntur nobis dicenda adversus eos, qui sunt diversæ opinionis, conantibus ea in scriptis dissolvere, quæ ab ipsis afferuntur, et vel invitis persuadere, per ipsas convincendo Scripturas. Perfecto itaque nobis universo proposito, cum jam commentarios, quales voluerit Spiritus, ad usum instantem ministraverimus (quædam enim ante veritatem omnino præfari necesse est), tunc vere gnosticam naturæ aggrediemur contemplationem, parvis ante magna initiati mysteria, ut vere divinæ sacræ interpretationi nihil sit impedimento, prius expurgatis atque informatis iis, quæ oportet ante seiri et tradi. Ac naturæ quidem secundum veritatis regulam disciplina, seu inspectio potius, quæ per gnosticam traditionem acquiritur, facta ab ortu mundi initio, inde ad rerum divinarum contemplationem ascendit. Unde eorum, quæ tradentur, principium a creatione, quæ a prophetis descripta est, ducemus, intermiscentes nonnunquam quæ ab iis, qui diversa sentiunt, dicuntur, et, quoad a nobis fieri poterit, dissolventes. Sed hæc quidem mox scribentur, si Deus velit, et quemadmodum ille inspiraverit; nunc autem aggrediendum est id, quod fuit propositum, et absolvenda eâ, quæ ad mores pertinet, oratio.

✠ P. 563-564 ED. POTTER, 474-475 ED. PARIS.

(79) *Περὶ τε πίστεως*. Conf. p. 497, 500, 521 et 525, 527, edit. Paris. GRAB.

(80) *Τὸ συμβολικὸν εἶδος*. Lib. v. GRAB.

(81) *Προθεμένους*. Accus. προθεμένους (sc. ἡμᾶς) regitur a verbo infinit. περιλαβεῖν. Ubi etiam nota, medium et extremum cujusque Στρωματίως non semper propositioni, seu præmio respondere. SYLB.

(82) *Τὰ περὶ προφητείας π. δ.* An hinc Ἐκλογαὶ ἐκ τῶν προφητικῶν; GRAB.

τε πίστεως (79) καὶ περὶ τοῦ ζητεῖν, προσεποπληρώσαντες, τὸ συμβολικὸν εἶδος (80) παραθησόμεθα· ἔν, ὡς ἐν ἐπιδρομῇ τῶν ἠθικῶν συμπερανάμενοι λόγον, κεφαλαιωδῶς παραστήσωμεν τὴν εἰς Ἑλληνας ἐκ τῆς βαρβάρου φιλοσοφίας διαδοθεῖσαν ὠφέλειαν. Μεθ' ἣν ὑποτύπωσιν ἢ τε πρὸς τοὺς Ἑλληνας καὶ ἢ πρὸς τοὺς Ἰουδαίους κατ' ἐπιτομήν τῶν Γραφῶν ἐκθεσις παραδοθήσεται, καὶ ὅσα ἐν ταῖς πρὸ τούτου Στρωματέωσι κατὰ τὴν τοῦ προοιμίου εἰσβολὴν ἐν ἐνὶ προθεμένους (81) τελειώσειν ὑπομνήμασι, τῷ πλήθει τῶν πραγμάτων ἀναγκαίως δουλεύουσι, περιλαβεῖν οὐκ ἐξεγένετο. Ἐπὶ τούτοις ὕστερον, πληρωθεῖσθαι ὡς ἐνὶ μάλιστα τῆς κατὰ τὰ προκείμενα ἡμῖν ὑποτυπώσεως, τὰ περὶ ἀρχῶν φυσιολογηθέντα τοῖς τε Ἑλλήσι ταῖς τε ἄλλοις βαρβάροις, ὅσον ἤκον εἰς ἡμᾶς αἱ δόξαι, ἐξιστορητέον, καὶ πρὸς τὰ κυριώτατα τῶν τοῖς φιλοσόφοις ἐπινοηθέντων ἐγχειρητέον. Οἷς ἐπὶ μὲν ἂν εἴη, μετὰ τὴν ἐπιδρομὴν τῆς θεολογίας, τὰ περὶ προφητείας παραδοθέντα διαλαβεῖν (82)· ὡς καὶ τὰς Γραφὰς, αἷς πεπιστεύκαμεν, κυρίας οὖσας ἐξ ἀθανάτιας παντοκρατορικῆς ἐπιδείξαντας, προλέγειν δι' αὐτῶν εἰρημῶ δύνασθαι, καὶ ἀπάσαις ἐντεῦθεν ταῖς αἱρέσεσιν, ἕνα δεικνύειν θεόν, καὶ Κύριον παντοκράτορα, τὸν διὰ νόμου καὶ προφητῶν, πρὸς δὲ καὶ τοῦ μακαρίου Εὐαγγελίου γνησίως κεκηρυγμένον. Πολλὰ δὲ ἡμᾶς αἱ πρὸς τοὺς ἑτεροδόξους ἀντιρρήσεις ἐκδέχονται, πειρωμένους τὰ τε ὑπ' αὐτῶν προκομιζόμενα ἐγγράφως διαλύεσθαι, πείθειν τε αὐτοὺς καὶ ἄκοντας, δι' αὐτῶν ἐλέγγοντας τῶν Γραφῶν. Τελειωθείσθαι τοίνυν τῆς προθέσεως ἡμῖν ἀπάσης, ἐν οἷς ἂν θελήτη τὸ Πνεῦμα ὑπομνήμασι πρὸς τὴν κατεπεύγουσαν ἐξυπηρετούμενοι χρεῖαν (πολλὴ γὰρ ἡ τῶν προλεγομένων ὀφείλεσθαι τῆς ἀληθείας (83) ἀνάγκη), τότε δὴ τὴν τῷ ὄντι γνωστικὴν φυσιολογίαν μέτειμεν (84), τὰ μικρὰ πρὸ τῶν μεγάλων (85) μυηθέντες μυστηρίων, ὡς μηδὲν ἐμποδῶν τῇ θεῖα ὄντως ἱεροφαντίᾳ γίνεσθαι, προκεκαθαρμένων καὶ προδιατετυπωμένων τῶν προϊστορηθῆναι καὶ προπαραδοθῆναι θεόντων. Ἡ γοῦν κατὰ τὸν τῆς ἀληθείας κανόνα γνωστικῆς παραδόσεως φυσιολογία, μᾶλλον δὲ ἐποπτεία, ἐκ τῶν περὶ κοσμογονίας ἤρηται λόγου, ἐνθένδε ἀναβαίνουσα ἐπὶ τὸ θεολογικὸν εἶδος. Ὅθεν εἰν τῶς τὴν ἀρχὴν τῆς παραδόσεως, ἀπὸ τῆς προφητευσθείσης ποιησόμεθα γενέσεως, ἐν μέρει καὶ τὰ τῶν ἑτεροδόξων παρατιθέμενοι, καὶ ὡς οἷόν τε ἡμῖν διαλύεσθαι πειρώμενοι. Ἀλλὰ γὰρ τὸ μὲν γεγράφεται, ἦν θεός γε ἐθέλη, καὶ ὅπως ἂν ἐμπνέη· γυνὴ δὲ ἐπὶ τὸ προκείμενον μετιτέον, καὶ τὸν ἠθικὸν ἀποπληρωτέον λόγον.

quod fuit propositum, et absolvenda eâ, quæ ad

(83) *Τῶν προλεγομένων ὀφείλεσθαι τῆς ἀλ.* Procul dubio legendum, τῶν προλέγεσθαι ὀφειλομένων τῆς ἀληθείας, e eorum, quæ ante veritatem dici debent, e ut interpret quoque vertit: e quædam enim ante veritatem omnino præfari necesse est. SYLBURG.

(84) *Μέτειμεν*. Conf. *Index Græcus*.

(85) *Τὰ μικρὰ πρὸ τῶν μ.* Conf. *Strom.* i, pag. 277, et *Strom.* vi, p. 582, edit. Paris. et adnotata.

CAPUT II.

Cur libri isti Stromateis dicantur.

Ἔστω δὲ ὑμῖν (86) τὰ Ὑπομνήματα, ὡς πολλάκις εἶπομεν, διὰ τοὺς ἀναίδην ἀπείρως ἐντυγχάνοντας, ποικίλα, ὡς αὐτό που τοῦνομά φησι, « διεστρωμένα, » ἀπ' ἄλλου εἰς ἄλλο συνεχῆς μετιόντα, ἕτερον μὲν τι κατὰ τὸν εἰρηδὸν τῶν λόγων μηνύοντα, ἐνδεικνύμενα δὲ ἄλλο τι. « Χρυσὸν γὰρ οἱ διζήμενοι, » φησὶν Ἡράκλειτος, « γῆν πολλὴν ὀρύσσουσι, καὶ εὐρίσκουσιν ὀλίγον. » οἱ δὲ τοῦ χρυσοῦ ὄντως γένους τὸ συγγενὲς μεταλλεύοντες εὐρήσουσι τὸ πολὺ ἐν ὀλίγῳ· εὐρήσει γὰρ τὸν συνήσοντα ἓνα ἢ γραφή (87). Συλλαμβάνουσι μὲν οὖν πρὸς τε ἀνάμνησιν, πρὸς τε ἔμφασιν ἀληθείας τῷ οἴῳ τε ζητεῖν μετὰ λόγου οἱ τῶν ὑπομνημάτων Στρωματεῖς. Δεῖ δὲ καὶ ὑμᾶς τοῦτο; προσεκπονεῖν καὶ προσεφευρίσκειν ἕτερα· ἐπεὶ καὶ τοῖς ὁδὸν ἀπιούσιν, ἣν οὐκ ἴσασιν, ἀρκεῖ τὴν φέρουσαν ὑποσημῆσαι μόνον· βαδιστέον δὲ τὸ μετὰ τοῦτο ἤδη, καὶ τὴν λοιπὴν ἑαυτοῖς ἐξευρητέον. Ὡσπερ, φασὶ, καὶ δούλω τινὲ χρωμένῳ ποτὲ, τί ἂν ποιῶν τὸν δεσπότην ἀρέσαιτο, ἀνειπεῖν τὴν Πυθίαν· « Εὐρήσεις, ἐὰν ζητήσης. » Χαλεπὸν οὖν τῷ ὄντι, ὡς εἴοικεν, λαμβάνον καλὸν ἐξευρεῖν· ἐπεὶ « τῆς ἀρετῆς (88) ἰδρῶς πρόκειται. »

.. .. Μακρὸς δὲ καὶ ὄρθιος οἴμος ἐς αὐτήν,
Καὶ τρηχὺς τὸ πρῶτον· ἐπήν δ' εἰς ἄκρον ἴκηται,
'Ρηϊδίη δὴ ἔπειτα πέλει, χαλεπὴ περ' εὐῶσα. »

« Στενὴ (89) » γὰρ τῷ ὄντι καὶ « τεθλιμμένη ἡ ὁδὸς » Κυρίου· καὶ « βιαστῶν (90) » ἐστὶν ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ. « Ὁθεν » Ζητεῖ, φησὶ, καὶ εὐρήσεις, » τῆς βασιλικῆς ὄντως ἐχόμενος ὁδοῦ, καὶ μὴ παρεκτρέχων. Εἰκότως οὖν πολὺ τὸ γόνιμον ἐν ὀλίγῳ σπερμάτων ἐμπεριεχομένων τῆδε τῆ πραγματεία δογμάτων, ὡσπερ (91) « τὸ παμβότανον τοῦ ἀγροῦ, » φησὶν ἡ Γραφή. Ἡ καὶ τὴν ἐπιγραφὴν κυρίαν ἔχουσιν οἱ τῶν ὑπομνημάτων Στρωματεῖς, ἀτεχνῶς κατὰ τὴν παλαιὰν ἐκείνην ἀπηριθισμένην προσφορὰν, περὶ τῆς ὁ Σοφοκλῆς γράφει·

Ἦν μὲν γὰρ οἶος μαλλός, ἦν δὲ κάμπελων

⌘ P. 365 ED. POTTER, 476 ED. PARIS. ^a Matth. vii, 14; xi, 12; vii, 7. ^b Job. v, 25.

(86) Ἔστω δὲ ὑμῖν. Aptius, ut puto, ἔστω δ' ἡμῖν, « erunt autem nobis; » inquit Sylburg. Idem Herveto etiam visum est.

(87) Ἔνα ἢ γραφή. Dicit, hoc suum scriptum saltem unum aliquem inventurum esse, qui id intellecturus sit. Fatetur enim se paucorum solummodo gratia scribere, atque adeo per operis sui formam ac rationem arcere τοὺς ἀπείρως ἐντυγχάνοντας. Simile est, quod dissimilem ob causam dicit Persius, principio sat. 1 :

M. Quis leget hæc? P. Mi n' tu istud ais? M. Nemo hercule. P. Nemo?

M. Vel duo, vel nemo.

(88) Τῆς ἀρετῆς. Ex Hesiodi Ἔργ. α', v. 287 : Τῆς δ' ἀρετῆς ἰδρῶτα θεοὶ προπύροιθεν ἔθηκον. Ante virtutem vero sudorem dii posuerunt. Ibidem mox ἐπ' αὐτ. pro ἐς αὐτ. exstat : et ἴκηται, « perveneris, » pro ἴκηται. Hinc Cebet in Tab. via

Sint ⌘ autem nostri, ut sæpe diximus, commentarii, propter eos, qui temere ac imperite ad eos legendos sunt accessuri, varia et diversi generis materia, ut ipsum nomen indicat, contexti, ab uno ad aliud subinde transeuntes, et per sermonis quidem seriem aliud profitentes, aliud vero exhibentes. « Qui enim aurum (inquit Heraclitus) quærent, multum terræ fodiant, et parum inveniunt; » qui autem, cum sint vere aurei generis, quod cognatum est, scrutantur, multum in paucis inveniunt; inveniunt enim scriptura unum, qui sit eam intellecturus. Juvant ergo et ad revocandum in memoriam, et ad veritatem aperte declarandam, cum, qui valet quærere cum ratione, Stromata commentariorum. Oportet autem vos quoque allaborare, et his alia adinvenire, quoniam iis, qui via ignota proficiscuntur, sufficit rectam solummodo indicasse; postea autem est ingrediendum et reliquum viæ illis inveniendum. Quemadmodum dicunt, servo aliquando sciscitanti, quidnam agendo placiturus esset domino, respondisse Pythiam : « Invenies, si quæsieris. » Et est quidem revera, ut videtur, difficile, pulchrum latens invenire, quoniam « sudor ante virtutem est positus :

Via longa est atque acclivis ad ipsam;
Ardua namque prius : sed cum ad fastigia ventum,

Fit facilis, quæ difficilis valde ante clueret. »

Est enim revera « areta (et) angusta via (Domini, ei) regnum Dei (est) violentorum. » Unde : « Quære (inquit) et invenies ^a, » si teneas viam vere regiam, et non alio deflectas. Est ergo in exiguo quidem spatio multa genitalis copia seminum eorum dogmatum, quæ comprehenduntur in hoc opere, quod simile est « agro omnibus herbis pleno ^b, » ut ait Scriptura. Unde etiam propriam habent inscriptionem Stromata commentariorum, similem plane illi veteri undique decerptæ oblationi, de qua scribit Sophocles :

Ovisque vellus, vitiumque illic erat.

D ad virtutem primo est δυσάνοδος, τραχεῖα, πετρώδης· « accessu difficilis, aspera, saxosa, » etc., dein vero, superato fastigio, ὁδὸς ἐστὶ καλὴ τε καὶ ὀμαλὴ, καὶ εὐπόρευτος, καὶ καθαρὰ παντός κακοῦ· « via est pulchra, et plana, et facilis, et omni malo libera. »

(89) Στενὴ. Diversa Scripturæ loca in unum conjungit. Sunt enim hæc sumpta ex Matth. vii, 14 : Στενὴ ἡ πύλη καὶ τεθλιμμένη ἡ ὁδὸς ἡ ἀπάγουσα εἰς τὴν ζωὴν. Matth. xi, 12 : Ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν βιάζεται, καὶ βιασταὶ ἀρπάξουσιν αὐτήν. Matth. vii, 7 : Ζητεῖτε, καὶ εὐρήσετε.

(90) Βιαστῶν. Conf. Strom. v, pag. 555; Strom. vi, pag. 689 edit. Paris., lib. Τίς ὁ σωζόμενος πλ. p. 57 edit. Oxon.

(91) Ὡσπερ. Job. v, 25 : Γνώση δὲ ὅτι πολὺ τὸ σπέρμα σου, τὰ δὲ τέχνα σου ἔσται ὡσπερ τὸ παμβότανον τοῦ ἀγροῦ.

*Libamen, utaque optime recondita:
Eratque fructus; et quidem haud modi unius;
✱ Et pingue olivum, defuit nec flavæ apis
Molimen, olim quod sibi ex cera struit.*

Proinde Stromata nostra, ut inquit agricola Timoclis comici, « ficus, oleum, caricæ, mel proferunt, tanquam ex agro feracissimo: » propter quam feracitatem subjungit:

*Tu quidem irersionem, non agrum cultum refers;
consuerant enim acclamare Athenienses:*

*Fert ficus pingues, et panes irersione,
Mella quoque in catino, atque oleum quo te un-
[gere possis.*

Sæpe ergo oportet tanquam ex varie contextis capillis, multa eaque confusa semina discutiendo ac sursum jaciendo, triticum legere.

A *Σπονδή τε, καὶ μέλι εὖ τεθησαυρισμένη (92).
Ἐρῆν δὲ συμμιγῆς ἔλαις παγκυπία,
Λίπος τ' ἔλαιον, καὶ τὸ ποικιλώτατον
Ξανθῆς (93) μελίσεως κηρόπλαστον ὄργανον.*

Αὐτίκα οἱ Στρωματεῖς ἡμῶν, κατὰ τὴν γεωργὸν Τιμοκλέους τοῦ κωμικοῦ, « σῦκα, ἔλαιον, ἰσχάδας, μέλι προσοδοῦσαι, καθάπερ ἐκ παμφόρου χιορίου: » οὕτως ἔν εὐχαρτίαν ἐπιφέρει:

*Σὺ μὲν εἰρεσιώνην (94), οὐ γεωργίαν λέγεις·
ἐπιφωνεῖν γὰρ εἰώθεσαν Ἀθηναῖοι·*

*Εἰρεσιώνη σῦκα φέρει καὶ πλοῦτος ἄρτους,
Καὶ μέλι ἐν κοτύλῃ, καὶ ἔλαιον ἀναψήσασ-
[θαι (95).*

Χρὴ τοίνυν πολλάκις, ὡς ἐν τοῖς πλοκάνοις (96), διασειόντας, καὶ ἀναρρίπτουντας τὴν πολυμυγίαν B σπερμάτων (97), τὸν πυρὸν ἐκλέγειν.

CAPUT III.

In quo vera hominis præstantia consistit.

Plerique autem perinde affecti sunt ac hiemes, instabiles scilicet ac temerarii. « Multa incredulitas fecit bona, fides mala; » et Epicharmus: « Memento esse incredulus, » inquit, « sunt hi mentis nervi. » Jam non credere quidem veritati, affert mortem; sicut credere, vitam. Contra autem, mendacio credere, non credere autem veritati, trahit in exitium. Eadem est ratio de continentia et incontinentia: se continere quidem a boni operatione, malitiæ est opus; ab injustitia autem abstinere est principium salutis. Ac mihi quidem videtur Sabbathum per abstinentiam a malis significare continentiam. Et quidnam est, in quo differt homo a bestiis, et rursus quo Dei angeli

✱ P. 566 ED. POTIER, 477 ED. PARIS.

(92) *Εὖ τεθ.* Is. Casaubonus mavult ἐντεθησαυρισμένη, Not. in Strabonis *Geogr.* lib. 1, p. 12.

(93) *Ξανθῆς.* Alibi ξουθῆς. SYLBERG.

(94) *Εἰρεσιώνην.* Plutarchus in *Theseo* hæc eadem citat, et tertium versum addit. Suidas: *Εἰρεσιώνη, θαλλὸς ἔλαιας ἐστεμμένος ἐρίσις, καὶ προσκρεμαμένους ἔχων παντοδαπούς τῶν τῆς γῆς καρπῶν.* Ramum hunc olivæ lana obvolutum et omni genere fructuum terræ onustam ferebat puer, et ante fores templi Apollinis ponebat in Pyanepsis; pueri reliqui accinebant hos versus ad famem arcedam. Herodotus in *Vita Homeri* εἰρεσιώνην dictum etiam carmen quoddam docet, ἀεῖδων τὰ ἔπεα, ἃ καλεῖται εἰρεσιώνη. COLLECT. — De Eirersione conf. Petri Castellani lib. *De festis Græcor.* v^o *Εἰρεσιώνη*, et Jos. Meursii *Græcia feruata*, v^o *Ἡρανεΐα*.

(95) *Ἀναψήσασθαι.* Id agnoscit etiam H. ms. et quodam in loco Aristophanis scholiastes: alibi tamen idem scholiastes pro eo habet ὑποψήσασθαι, Suidas ἀποψήσασθαι, Varini *Lexicon* ἐπιχρήσασθαι: quod haud scio an mendose scriptum sit pro ἐπιχρήσασθαι. Ex his priora duo veriora sunt; postremum ἐπιχρήσασθαι, execema est. SYLBERG.

(96) *Πλοκάνοις.* A. et H. πλοκάμοις: ut crinium, seu tricarum discussio intelligatur. Sed malit fortasse aliquis πελάνοις, aut ποπάνοις: quorum illud fuisse dicitur πέμμα πλακουντοῦδες ἐκ παιπαλῆς: hoc, πλακούντιον πλατὺ καὶ λεπτὸν καὶ περιφερές: ut sensus sit, « in conficiendo eo placentarum genere. » Πλάνου et γοῆς oblatio intra memoratur p. 248. SYLBERG. — Πλοκάμοις in editionem Heinsii,

οἱ πολλοὶ δὲ τῆ τῶν χειμῶνων καταστάσει ὁμοίαν ἔχουσι τὴν διάθεσιν, ἀνέδραστον τε καὶ ἀλόγιστον: « Πολλά (98) ἀπιστία δέδρακεν ἀγαθὰ, πίστις κακὰ: » ὅτε Ἐπίχαρμος, « Μέμνασο ἀπιστεῖν, » φησὶν: « ἄρθρα ταῦτα τῶν φρενῶν. » Αὐτίκα τὸ μὲν ἀπιστεῖν τῆ ἀληθείᾳ θάνατον φέρει, ὡς τὸ πιστεῦν, ζωὴν: ἔμπαινον δὲ, τὸ πιστεῦν τῷ ψεύδει, ἀπιστεῖν δὲ τῆ ἀληθείᾳ, εἰς ἀπόλειαν ὑποσύρει. Ὁ αὐτὸς λόγος ἐπὶ τε ἐγκρατείας καὶ ἀκρασίας: ἐγκρατεῦσθαι (99) μὲν γὰρ ἀγαθοεργίας, κακίας ἔργον: ἀπέχεσθαι δὲ ἀδικίας, σωτηρίας ἀρχή. Ἡ μοι δοκεῖ τὸ Σάββατον δι' ἀποδοχῆς (1) κακῶν ἐγκράτειαν αἰνίσσεσθαι. Καὶ τί ποτ' ἐστὶν, ὃ διαφέρει θηρίων ἀνθρώπος, τούτου τε αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ ἄγγελοι σοφώτεροι; « Ἠλάττωσας αὐτὸν, »

et reliquias ea posteriores irrepsit, eo sensu, qui in Latina versione exprimitur, hoc est nullo. Vera lectio est πλοκάμοις: est enim πλόκαμον Suidæ et Favorino, τὸ πλέγμα ὃ ὁ σῖτος καθαίρεται: scilicet, vas ex viminibus contextum, quo « triticum » διασειόντες καὶ ἀναρρίπτουντες, ut Clementis verbis utar, « a cæteris seminibus » separari ac « secerni » solet.

(97) *Σπερμάτων.* H. cum articulo τῶν σπερμάτων: recte. SYLBERG.

(98) *Πολλά.* Legendum videtur,
....πόλλ' ἀπιστία

Δέδρακεν ἀγαθὰ, πολλά δ' αὐτὸ πίστις κακὰ.

D Epicharmi versus, qui sequitur, alibi sic legitur:

Μέμνασο ἀπιστεῖν· τάρθρα ταῦτα τῶν φρενῶν.
SYLBERG. — Apud Stobæum serm. 5, cui tit. *De prudentia*, Epicharmi dictum hoc modo exstat:
Νῆψε, καὶ μέμνησο ἀπιστεῖν· νεῦρα ταῦτα τῶν φρενῶν.

Vigila, neu quid temere credas: nervi hi sunt prudentiæ.

Ibidem Dio, hanc sententiam recitans, νῆψε pro νῆψε scribit, ut Clemens μέμνασο pro μέμνησο.

(99) *Ἐγκρατεῦσθαι.* Forte, trajectis genitivis, malet quis, ἐγκρατεῦσθαι μὲν γὰρ κακίας ἀγαθοεργίας ἔργον: aut diffusius etiam, ἐγκρατεῦσθαι μὲν γὰρ ἀγαθοεργίας, ἀκρατεῦσθαι δὲ κακίας ἔργον. Sed mutatione haud opus est: sensus enim est: « Nam continere se a boni operatione, malitiæ opus est: et contra, abstinere ab injuria, salutis est initium. » SYLBERG.

(1) *Ἀποδοχῆς.* Rectius ἀποχῆς. Id.

φησι, «βραχύ τι παρ' ἀγγέλους·» οὐ γὰρ ἐπὶ τοῦ Κυρίου ἐκδέχονται τὴν γραφὴν, καίτοι κάκεινος σάρκα ἔφερον, ἐπὶ δὲ τοῦ τελείου καὶ γνωστικοῦ, τῷ χρόνῳ καὶ τῷ ἐνδύματι (2) ἐλαττουμένου παρὰ τοὺς ἀγγέλους. Οὐκ οὖν ἄλλο (5) τι σοφίαν παρὰ τὴν ἐπιστήμην λέγω· ἐπεὶ μὴ διαφέρει ζωὴ ζωῆς· κοινὸν γὰρ τῇ φύσει τῇ θνητῇ, τουτέστι τῷ ἀνθρώπῳ, πρὸς τὸ ἀθανασίας κατηξιωμένον, τὸ ζῆν, ἕξιν (4) θεωρίας τε καὶ ἐγκρατείας, θατέρου διαφέροντος· ἣ μοι δοκεῖ καὶ Πυθαγόρας σοφὸν μὲν εἶναι τὸν Θεὸν λέγων μόνον (ἐπεὶ (5) καὶ ὁ Ἀπόστολος ἐν τῇ πρὸς Ῥωμαίους Ἐπιστολῇ γράφει· «Εἰς ὑπακοὴν πίστεως εἰς πάντα τὰ ἔθνη γνωρισθέντες (6) μόνῳ σοφῷ Θεῷ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ),» ἑαυτὸν δὲ, διὰ φιλίαν τὴν πρὸς τὸν Θεόν, φιλόσοφον. «Διελέγετο γοῦν Μωϋσεῖ,» φησὶν (7), «ὁ Θεὸς ὡς φίλος φίλῳ.» Τὸ μὲν οὖν ἀληθὲς τῷ Θεῷ σαφὲς αὐτίκα τὴν ἀλήθειαν γεννᾷ· ὁ γνωστικὸς δὲ ἀληθείας ἐρᾷ. «Ἴθι,» φησὶ, «πρὸς τὸν μύρμηκα, ὃ ὀκνηρὸν, καὶ μελίττης γένου μαθητῆς (8),» ὁ Σολομὸν λέγει· εἰ γὰρ ἐκάστου τῆς οἰκείας φύσεως ἔργον ἐν, καὶ βοῶς ὁμοίως, καὶ ἵππου, καὶ κυνὸς, τί ἂν φῆσαιμεν τοῦ ἀνθρώπου τὸ ἔργον τὸ οἰκεῖον; «Ἔοικεν δ', οἶμαι, κενταύρῳ, Θεσσαλικῷ (9) πλάσματι, ἐκ λογικοῦ καὶ ἀλόγου συγκείμενος, ψυχῆς καὶ σώματος. Ἀλλὰ τὸ μὲν σῶμα γῆν τε ἐργάζεται, καὶ σπεύδει εἰς γῆν· τέταται δὲ ἡ ψυχὴ πρὸς τὸν Θεόν· ἣ γὰρ διὰ φιλοσοφίας τῆς ἀληθοῦς παιδευομένη, πρὸς τοὺς ἄνω σπεύδει συγγενεῖς, ἀποστραφεῖσα τῶν τοῦ σώματος ἐπιθυμιῶν, πρὸς τε ταύταις πόνου τε καὶ φόβου· καίτοι πρὸς ἀγαθοῦ καὶ τὴν ὑπομονὴν καὶ τὸν

A sunt homine sapientiores? «Minuisti eum (inquit) paulo minus ab angelis a.» De Domino enim non accipiunt hanc scripturam, quamquam ille quoque carnem ferebat; sed de quovis homine perfecto et gnostico, qui et tempore et indumento minor factus est angelis. Sapientiam ergo nihil aliud dico quam scientiam, quoniam vita non differt a vita. Naturæ enim mortali, hoc est, homini, cum eo, quod dignum habitum est immortalitate, commune est vivere, secundum habitum contemplationis et continentiae, cum sit alterum præstantius. Quo respectu mihi quidem certe videtur Pythagoras solum Deum sapientem esse dicere (nam Apostolus quoque scribit in Epistola ad Romanos: «Ad 205 obedientiam fidei in cunctis gentibus, cogniti soli sapienti Deo per Jesum Christum b),» propter eam autem, quæ illi cum Deo intercedebat, amicitiam, vocabat se philosophum. «Loquebatur» itaque «Deus cum Moyse,» inquit, «ut amicus cum amico c.» Itaque verum, quod Deo est manifestum, generat veritatem; gnosticus autem amat veritatem. «Vade,» inquit, «ad formicam, o piger, et apis efficere discipulus d,» ait Salomon. Si enim uniuscujusque propriæ naturæ unum est munus, et bovis similiter, et equi, et canis, quod am dicemus esse proprium munus hominis? Videtur equidem, ut opinor, esse similis centauro, figmento Thessalico, compositus ex parte rationis particeps et experte rationis, anima et corpore. Sed corpus quidem et circa terram operando

⌘ P. 567 ED. POTTER, 477-478 ED. PARIS. ⌘

⌘ Psal. viii. 6. ⌘ Rom. xvi, 26, 27. ⌘ Exod. xxxiii, 11.

⌘ Prov. vi, 6, 8.

(2) Τῷ χρόνῳ καὶ τῷ ἐνδύματι. Scilicet χρόνῳ, «tempore,» quia mortalis et post angelos creatus; ἐνδύματι, quia carne vestitus. Nam ἐνδύμα corpus vocat. Simili sensu voce ἐνδύσασθαι utitur Apostolus II Cor. v, 2, 5: «Ἐν τούτῳ στενάζομεν, τὸ οἰκητήριον ἡμῶν τὸ ἐξ οὐρανοῦ ἐπενδύσασθαι ἐπιποθοῦντες· εἰ γὰρ καὶ ἐνδυσάμενοι, οὐ γυμνοὶ εὐρεθησόμεθα.»

(5) Οὐκ οὖν ἄλλο. Quomodo dicit, sapientiam non differre a scientia, cum scientiam creaturis, sapientiam soli Deo tribuat, explicari haud potest; ut nec ea, quæ sequuntur, si Herveti versionem sequamur. Proinde scribendum οὐκοῦν, igitur, pro negativ. οὐκ οὖν: et quæ sequuntur, hoc modo intelligenda sunt: «Proinde dicendum est, sapientiam a scientia differre: quippe vita non differt a vita; id enim est naturæ mortali, nempe homini, commune cum eo, qui immortalitate dignatus est, ut uterque vivat: cum interea habitu contemplationis et temperantiæ alter alteri præstet. Qua etiam ratione solum Deum sapientem mihi videtur dixisse Pythagoras, etc.»

(4) Ἐξίν. Cum ἕξιν subaudienda videtur præpositio κατὰ, vel participium ἔχοντα, aut simile quid. SYLBURG.

(5) Ἐπεὶ ... Ἰησοῦ Χριστοῦ. Sensus est, «Pythagoram solum Deum vocasse sapientem (quemadmodum etiam Apostolus), se autem propter illam, quæ sibi cum Deo intercedebat, amicitiam, philosophum, seu «amatorem sapientiæ,» hoc est Dei.» Quintilianus Institut. Orat. lib. xii, cap. 1: «Nam et Pythagoras, non sapientem se, ut qui ante eum fuerunt, sed studiosum sapientiæ vocari voluit.» Clementis nostri sententiæ adhuc propria sunt, quæ refert Diogenes Laertius, proœmii ad Vitas

philosophorum, seg. 12: «Φιλοσοφίαν δὲ πρῶτος ὠνόμασε Πυθαγόρας, καὶ ἑαυτὸν «φιλόσοφον,» ἐν Σικυῶνι διαλεγόμενος Λέοντι τῷ Σικυωνίων τυράννῳ, ἢ Φλιασίων, καθὰ φησιν Ἡρακλείδης ὁ Ποντικός ἐν τῇ Περι τῆς ἄπλου Μηδένα γὰρ εἶναι σοφὸν ἄνθρωπον, ἀλλ' ἢ Θεόν. Θᾶττον δὲ ἐκαλεῖτο σοφία, ἢ νῦν «φιλοσοφία,» καὶ «σοφὸς» ὁ ταύτην ἐπαγγελλόμενος, ὃς εἶη ἂν κατὰ ἀκρότητα ψυχῆς ἀπηκριβωμένος· «φιλόσοφος» δὲ ὁ σοφίαν ἀσπαζόμενος. «Cæterum «philosophiam» primus Pythagoras appellavit, seque «philosophum,» cum Sicyone sermonem haberet cum Leonte Sicyoniorum tyranno, sive Phliasiorum, ut ait Heraclides Ponticus in libro quem inscripsit De femina [septem diebus] exanimi: Nullum enim hominum, sed solum Deum esse sapientem. Antea enim «sapientia» dicta, quæ nunc «philosophia;» et qui hanc profitebatur, «sapiens,» quicumque ad summam animi perspicacitatem pervenisset: «philosophus» autem qui sapientiam amplecteretur.»

(6) Γνωρισθέντες. Quædam Biblia post hanc vocem interpungunt. A. SYLBURG.

(7) Φησὶν. Nempe S. Scriptura, e qua exemplum profert hominis qui cum Deo, ut de se referre solebat Pythagoras, familiariter et amicorum more congressus est. Sic enim dicitur Exod. xxxiii, 11: Καὶ ἐλάλησε Κύριος πρὸς Μωϋσῆν, ἐνώπιος ἐνώπιον, ὡς εἶτις λαλήσαι πρὸς τὸν ἑαυτοῦ φίλον. Conf. Num. xii, 8: Deut. xxxiv, 10.

(8) Καὶ μελίττης γένου μαθητῆς. Prov. vi, 8: Ἦ πορεύθητι πρὸς τὴν μέλισσαν, καὶ μάθε ὡς ἐργάζεται, etc.

(9) Θεσσαλικῷ π. Centauri Thessaliam i. coluisse feruntur.

versatur, et tendit ad terram; anima autem ad Deum extollitur; quæ quidem per veram erudita philosophiam, contendit ad suos, qui supra sunt, cognatos, liberata corporis cupiditatibus, et præterea labore et metu; quanquam ad bonum pertinere et tolerantiam et metum ostendimus. Si enim « per legem est agnitio peccati », « ut dicunt qui legem insectantur, et « usque ad legem peccatum fuit in mundo »: « sed « sine lege mortuum est peccatum », « nos eis contra occinamus. Si enim timoris causam peccatum abstuleris, abstulisti etiam timorem; multo autem magis supplicium, cum id abfuerit, a quo oriri solet concupiscentia. « Justo enim, » Scriptura & inquit, « lex non est posita ». Pulchre ergo Heraclitus: « Justitiæ, inquit, nomen non novissent, si hæc non essent. » Socrates autem dicit: « Legem non fuisse factam propter bonos. » Sed neque hoc cognoverunt accusatores, quod dicit Apostolus, quod « Qui propinquum suum diligit, malum non operatur. » Illud enim: « Non occides, non mœchaberis, non furtum facies; et si quod sit aliud præceptum, in hoc solo sermone in unam veluti summam redigitur. Diliges proximum tuum sicut teipsum ». Hac utique ratione, « Diliges, inquit, Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, et diliges proximum tuum sicut teipsum. » Quod si qui « proximum diligit, malum non agit: et omne præceptum in hoc veluti in compendium redigitur, » nempe « in diligendo proximum », « præcepta, quæ metum injiciunt, dilectionem pariunt, non odium: vitium ergo non est lex, eo quod timorem procreet. « Quare lex est sancta, » et revera « spiritalis », « ex sententia Apostoli. Oportet autem, ut est consentaneum, cum et corporis naturam, et animæ essentiam diligenter inquisierimus, utriusque finem deprehendere, nec mortem malum esse putare. « Quando enim servi eratis peccati, » inquit Apostolus, « liberi fuistis justitiæ. Quem ergo fructum tunc habuistis ex iis, propter quæ nunc erubescitis? finis enim illorum est mors. Nunc autem liberati a peccato, Deo autem servi effecti, habetis fructum vestrum in sanctificationem; finem autem, vitam æternam. Stipendium enim peccati mors est; gratia autem Dei, vita æterna in Christo Jesu Domino nostro ». Res itaque eo videtur esse deducta, ut ostensum sit, mortem quidem esse eam animæ cum corpore conjunctionem, quæ est dedita peccato; vitam autem a peccato separationem. Multi autem nos impediunt valli et fossæ cupiditatis, iræque et excandescentiæ

φόβον ἐδείξαμεν. Εἰ γὰρ « διὰ νόμου ἐπίγνωσις ἁμαρτίας, » ὡς οἱ κατατρέχοντες τοῦ νόμου φασί, καὶ « ἄχρι νόμου ἁμαρτία ἦν ἐν κόσμῳ. » ἀλλὰ « χωρὶς νόμου ἁμαρτία νεκρά, » ἀντιᾶδομεν (10) αὐτοῖς· ὅταν γὰρ ἀφέλης τὸ αἴτιον τοῦ φόβου τὴν ἁμαρτίαν, ἀφείλες τὸν φόβον· πολὺ δὲ ἔτι (11) κλάσιν, ὅταν ἀπῆ τὸ πεφυκὸς ἐπιθυμεῖν. « Δικαίῳ γὰρ οὐ καίται νόμος, » ἡ Γραφή φησιν. Καλῶς οὖν Ἡράκλειτος, « Δίκης ἔνομα, φησὶν, οὐκ ἂν ἤδεσαν (12), εἰ ταῦτα μὴ ἦν. » Σωκράτης δὲ, « νόμον ἕνεκα ἀγαθῶν οὐκ ἂν γενέσθαι. » Ἄλλ' οὐδὲ τοῦτο ἔγνωσαν οἱ κατήγοροι, ὡς ὁ Ἀπόστολος φησιν, ὅτι, « Ὁ ἀγαπῶν (13) τὸν πλησίον, κακὸν οὐκ ἐργάζεται. » τὸ γὰρ, « Οὐ φρονεῖσεις, οὐ μοιχεύσεις, οὐ κλέψεις, καὶ εἰ τις ἑτέρα ἐντολή, ἐν τούτῳ μόνῳ ἀνακεφαλαιοῦται τῷ λόγῳ, τῷ, Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτὸν. » Ταύτην ποῦ, « Ἀγαπήσεις Κύριον τὸν Θεόν σου, φησὶν, ἐξ ὅλης καρδίας (14) σου· καὶ ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτὸν. » Εἰ δὲ « ὁ τὸν πλησίον ἀγαπῶν κακὸν οὐκ ἐργάζεται, » καὶ « πᾶσα ἐντολή ἐν τούτῳ ἀνακεφαλαιοῦται, τῷ, ἀγαπᾶν τὸν πλησίον, » αἱ τὸν φόβον ἐπαρτώσαι ἐντολαὶ ἀγάπην, οὐ μῖστος κατασκευάζουσι· οὐκ οὖν πάθος τοῦ (15) φόβου γεννητικὸς ὁ νόμος. « Ὡστε ὁ νόμος ἅγιος » καὶ τῷ ὄντι « πνευματικὸς ἐστι, » κατὰ τὸν Ἀπόστολον. Δεῖ δὲ, ὡς ἔοικε, τὴν γε τοῦ σώματος φύσιν, καὶ τῆς ψυχῆς οὐσίαν πολυπραγμονήσαντας, τὸ ἑκατέρου τέλος καταλαβέσθαι, καὶ μὴ τὸν θάνατον ἡγεῖσθαι κακόν. « Ὅτε γὰρ δοῦλοι ἦτε τῆς ἁμαρτίας, » φησὶν ὁ Ἀπόστολος, « ἐλεύθεροι ἦτε τῆ δικαιοσύνῃ. Τίνα οὖν καρπὸν εἶχετε τότε, ἐφ' οἷς νῦν ἐπαισχύνεσθε; τὸ γὰρ τέλος ἐκείνων θάνατος· νῦν (16) δὲ, ἐλευθερωθέντες ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας, δουλωθέντες δὲ τῷ Θεῷ, ἔχετε τὸν καρπὸν ὑμῶν εἰς ἁγιασμόν, τὸ δὲ τέλος ζωὴν αἰώνιον· τὰ γὰρ ὀφύονα τῆς ἁμαρτίας, θάνατος· τὸ δὲ χάρισμα τοῦ Θεοῦ, ζωὴ αἰώνιος ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν. » Κινδυνεύει τοίνυν δεδειχθαι θάνατος μὲν εἶναι ἡ ἐν σώματι κοινωνία τῆς ψυχῆς, ἁμαρτητικῆς οὐσῆς, ζωὴ δὲ ὁ χωρισμὸς τῆς ἁμαρτίας. Πολλοὶ δὲ οἱ ἐν ποσὶ χάρακες καὶ τάφροι τῆς ἐπιθυμίας, τὰ τε ὀργῆς καὶ θυμοῦ βάραθρα, ἃ διαπηδᾶν ἀνάγκη, καὶ πᾶσαν ἀποφεύγειν τὴν τῶν ἐπιβουλῶν ἀνασκευὴν, τὸν μηκέτι « δι' ἐσόπτρου (17) » τὴν γνῶσιν τοῦ Θεοῦ καταψόμενον·

& P. 568 ED. POTTER, 478-479 ED. PARIS. ^a Rom. iii, 20. ^b Rom. v, 15. ^c Rom. vii, 6. ^d I Tim. i, 9. ^e Rom. xiii, 8, 10, 9. ^f Luc. x, 27. Matth. xxii, 37, 39. ^g Rom. vii, 12, 14. ^h Rom. vi, 20, 21, 22, 25.

(10) Ἀντιᾶδομεν. Λ. mavult ἀντιᾶδομεν. SYLBURG.

(11) Πολὺ δὲ ἔτι. Subaudiendum μᾶλλον, aut legendum πρὸς δ' ἔτι. SYLB.

(12) ἤδεσαν. II. ἔδεισαν. metuerent. SYLB.

(13) Ὁ ἀγαπ. Rom. xiii, 8: Ὁ γὰρ ἀγαπῶν τὸν ἕτερον, νόμον πεπλήρωκε. V. 10. Ἡ ἀγάπη τῷ πλησίον κακὸν οὐκ ἐργάζεται. V. 9. Οὐ μοιχεύσεις, οὐ φρονεῖσεις, οὐ κλέψεις, οὐ ψευδομαρτυρήσεις, οὐκ ἐπιθυμήσεις, καὶ εἰ τις ἑτέρα ἐντολή, ἐν τούτῳ τῷ λόγῳ ἀνακεφαλαιοῦται, ἐν τῷ, Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου

ὡς εαυτὸν.

(14) Ὅλης καρ. Ὅλης τῆς καρ. Evangel.

(15) Πάθος. Hoc supervacuum est, nisi aut πάθος τοῦ φόβου γεννητικὸς legamus, aut πάθος τοῦ φόβου γεννητικόν. SYLB.

(16) Νῦν. Νυνί, Rom.

(17) Δι' ἐσόπτρου. Respicit I Cor. xiii, 12: Βλέπουμεν γὰρ ἄρτι δι' ἐσόπτρου ἐν αἰνίγματι, τότε δὲ πρόσωπον πρὸς πρόσωπον.

voragine, quas transilire necesse, et omnem insidiarum effugere molitionem, eum, qui non amplius
 « per speculum ^a » Dei cognitionem percipere volet :

Ἕμιν (18) γάρ τ' ἀρετῆς ἀποαίνονται εὐρύοπα ^A
 Ἄνερως, εὐτ' ἂν μιν κατὰ δούλιον ἤμαρ ἔλθῃσι.
 [Ζεὺς

Altitonans viro virtutis Jupiter aufert
 Dimidium, quem alii misere servire necesse
 [est.

« Δούλους (19) » δὲ τοὺς ὑπὸ ἁμαρτίαν » καὶ « ταῖς
 ἁμαρτίαις πεπραμένους, » τοὺς φιληδόνους καὶ
 φιλοσωμάτους, οἷδεν ἡ Γραφή· καὶ θηρία μάλ-
 λον ἢ ἀνθρώπους, τοὺς « παρομοιωθέντας ταῖς
 κτήνεσι (20), θηλυμανεῖς ἔπτους, ἐπὶ τὰς τῶν πλη-
 σίων χρεμετίζοντας. » — « Ὅνος ὑβριστῆς » ὁ ἀκόλαστος·
 « λύκος ἄγριος, » ὁ πλεονεκτικὸς (21), καὶ « ὄφις »
 ὁ ἀπατεῶν. Ὁ τοίνυν τοῦ σώματος ἀπὸ τῆς ψυχῆς
 χωρισμὸς, ὁ παρ' ὅλον τὸν βίον μελετώμενος, τῷ φι-
 λосоφῷ προθυμίαν (22) κατασκευάζει γνωστικὴν,
 εὐκόλως δύνασθαι φέρειν τὸν τῆς φύσεως θάνατον,
 διάλυσιν ὄντα τῶν πρὸς τὸ σῶμα τῆς ψυχῆς δεσμῶν.
 « Ἐμοὶ γὰρ κόσμος ἐσταύρωται, καὶ γὰρ τῷ κόσμῳ, » ^B
 λέγει· βιωῶ δὲ ἤδη, ἐν σαρκὶ ὢν, ὡς « ἐν οὐρανῷ πο-
 λιτευόμενος. »

« Servos » autem eos, qui sunt « sub peccato, »
 et qui « peccatis sunt venundati ^b, » qui voluptati
 et libidini sunt dediti, et tenentur amore cor-
 poris, vocare solet Scriptura; et bestias potius
 quam homines, eos, qui sunt « assimilati
 & jumentis, equos in feminas insanientes, ad
 proximorum uxores hinnientes ^c. » Est « asinus
 libidinosus, » is, qui est impudicus: « agrestis lu-
 pus, » avarus: et « serpens, » is, qui est impostor.
 Corporis ergo ab anima separatio, quam toto vitæ
 tempore meditatur philosophus, gnosticam quam-
 dam parit animi alacritatem, ut possit facile ferre
 mortem naturæ, quæ est solutio vinculorum animæ
 a corpore. « Mihi enim crucifixus est mundus,
 et ego mundo ^d, » inquit: vivo autem jam, cum
 sim in carne, ut si « in cælo versarer ^e. »

CAPUT IV.

Martyri laudes.

Ὅθεν εἰκότως καλούμενος ὁ γνωστικὸς ὑπακούει
 βελότῳ, καὶ τῷ τὸ σωματίον (23) αἰτοῦντι φέρων
 προσδίδωσι, καὶ τὰ πάθη προαποδυόμενος τοῦ σαρκί-
 οῦ ταῦτα, ὡς ὑβρίζων τὸν πειράζοντα, παιδεύων
 δὲ, οἶμαι, καὶ ἐλέγχων,

Ἐξ οἷης τιμῆς, καὶ οἷου μήκρος ἔλθου,
 ὡς φησὶν Ἐμπεδοκλῆς, ὧδε λιπὼν (24) μετὰ θνη-
 τῶν ἀναστρέφεται. Οὗτος ὡς ἀληθῶς μαρτυρεῖ (25), ^C
 αὐτῷ (26) μὲν τὸ εἶναι πιστῷ γενεῖω πρὸς τὸν Θεόν,
 τῷ πειράζοντι δὲ μάτην ἐξηλωκέναι τὸν δι' ἀγάπης

Unde merito, qui gnosticus vocatur, facile ob-
 temperat, et ei, qui corporeum quid petit, donat
 offerens; et hujus carunculæ affectus prius exuens,
 tentatorem non afficit quidem contumelia, sed, ut
 opinor, castigat et arguit,

Ex quantis opibus, quam magno et lapsus honore,
 ut ait Empedocles, hic deinceps versetur cum mor-
 talibus. Is certe fert testimonium sibi quidem,
 quod sit in Deum sincere fidelis: tentatori autem,
 quod frustra sit æmulatione percitus in eum, qui

⊗ P. 569 ED. POTTER. ^a I Cor. xiii, 12. ^b Rom. vi, 17, 20; iii, 9; vii, 14. ^c Psal. xlviii, 15, 21; Jerem. v, 8, etc. ^d Galat. vi, 14. ^e Philip. ii, 20.

(18) Ἕμιν. Homer. Odys. P, vers. 522.

(19) Δούλους. Diversa S. Scriptura loca, pro more suo, in unum conjungit; nam D. Paulus peccatores app. hinc δούλους ἁμαρτίας, Rom. vi, 17, 20, et esse dicit ὑπὸ ἁμαρτίαν, Rom. iii, 9; denique se vocat σαρκικόν, πεπραμένον ὑπὸ τὴν ἁμαρτίαν, Rom. vii, 14.

(20) Τοῖς κτήνεσι. Alia S. Scriptura loca in unum conferre pergit: nempe Psal. xlviii, 12, 20: Ἄνθρωπος, ἐν τιμῇ ὢν, οὐ συνῆκε, παρασυναβλήθη τοῖς κτήνεσι τοῖς ἀνοήτοις, καὶ ὠμοιώθη αὐτοῖς. Jerem. v, 8: Ἴπποι θηλυμανεῖς ἐγενήθησαν· ἕκαστος ἐπὶ τὴν γυναῖκα τοῦ πλησίον αὐτοῦ ἐχρεμετίζον. Job xi, 12 ubi ὄνος ἐρημίτη: Job xviii, 5, ubi ὄνοις ἐν ἀγρῷ assimilantur stulti et improbi homines. Gen. xlix, 27, ubi Benjamin dicitur λύκος ἄρπαξ· vel potius Ezech. xxi, 27, ubi de Judæ principibus hæc dicit propheta: Οἱ ἄρχοντες αὐτῆς ἐν μέσῳ αὐτῆς ὡς λύκοι ἄρπαζόντες ἄρπαγματα, τοῦ ἐκχεῖν αἷμα, ὅπως πλεονεξίᾳ πλεονεκτώσι. Gen. xlix, 17, ubi Dan dicitur ὄφις ἐφ' ὁδοῦ, ἐγκαθήμενος ἐπὶ τρίβου, vel alia loca, in quibus diabolus ὄφις vocatur.

(21) Ὁ πλεονεκτικὸς. Eundem superius ἄρπακτικόν vocavit; nempe, qui propter «plura habendi» cupiditatem aliena «rapit;» non procul a principio Protreptici: Μόνος γοῦν τῶν πόποτε τὰ ἀργαλειώτατα θηρία, τοὺς ἀνθρώπους, ἐπιθάσσειεν· πτηνὰ μὲν τοὺς κούρους αὐτῶν, ἐρπετὰ δὲ τοὺς ἀπατεῶνας· καὶ λέγοντας μὲν τοὺς θυμικούς, σῆας δὲ τοὺς ἡδονικούς, λύκους δὲ τοὺς ἄρπακτικούς.

(22) Μελετώμενος, τῷ φιλοσόφῳ πρ. Malim sic distinguere, μελετώμενος τῷ φιλοσόφῳ, πρὸς, quod Latina versio exprimit. Respicere videtur Socratis Platonici verba. Phædon, p. 48: Κινδυνεύουσιν, ὅσοι τυγχάνουσιν ὀρθῶς ἀπτόμενοι φιλοσοφίας, λελθῆναι τοὺς ἄλλους, ὅτι οὐδὲν ἄλλο αὐτοῖς ἐπιτηδεύουσιν, ἢ ἀποθνήσκαι τε καὶ τεθνάναι. « Quicumque philosophiam recte tractant, videntur latuisse cæteros homines, quod nihil aliud ipsi commentarentur, quam mori et esse mortuos. » Dein: Τῷ ὄντι ἄρα, ἔφη, ὦ Σιμμία, οἱ ὀρθῶς φιλοσοφούντες ἀποθνήσκαι μελετῶσι, καὶ τεθνάναι ἤκιστα αὐτοῖς ἀνθρώπων φοβερὸν. « Revera, inquit, o Simmia, qui recte philosophantur, mori meditantur, et mors eis inter cæteros homines minime terribilis est.

(23) Τὸ σωματίον. « Corporeum quid » vertit interpres, ac si legisset σωματικόν τι. Sensus est, «virum gnosticum paratum esse ad obtemperandum, » et corpus « suum cedendum, cum id ab eo postulatur. »

(24) ὧδε λιπὼν. Videtur legendum τοιαύδε λιπὼν. Lowth. — Vel, ὧδε λοιπὸν, quod Latina versio exprimat.

(25) Μαρτυρεῖ. Alludit ad nomen Christianorum martyrum, qui per mortem suam testimonia, quæ mox enumerat auctor, sibi, diabolo, Christo ac Deo prebent.

(26) Αὐτῷ « Sibi. » Quod edidimus pro αὐτῷ, « illi. »

est fidelis per dilectionem; Domino autem, quod ipsius doctrinae divina persuadendi vis insit, a qua ne metu quidem mortis deficiet: quinetiam facto confirmat veritatem praedicationis, potentem eum esse ostendens, ad quem contendit. Mireris autem ejus dilectionem, quam docet evidenter, dum cognato quidem generi grato animo unitur, et etiam pretioso sanguine ipsos infideles pudore afficit. Is ergo metu propter praecipuum declinat Christum negare, ut metui fiat testis. Sed neque propter spem donorum paratorum fidem vendit: sed propter suam in Dominum dilectionem, lubentissime hac vita exsolvetur; habens etiam gratiam, cum ei, qui causam praebuit hinc exeundi, tum ei, qui ipsi molitus est insidias; quod ab his honestam accepit **206** occasionem, quam ipse non praebuit, seipsum ostendendi quisnam sit; illi quidem per tolerantiam, Domino vero per charitatem: ✠ per quam etiam antequam nasceretur manifestus erat Domino, qui tunc ejus propositum novit, qui martyrium passurus foret. Bono itaque animo venit ad amicum Dominum, pro quo et corpus, atque etiam, ut iudices sperabant, animam tradidit, et a Servatore nostro, « o frater dilecte, » ut dicam poetice, propter vitae similitudinem compellatur. Nos autem « consummationem » vocamus martyrium, non quod vitae « finem » homo acceperit, ut reliqui loquuntur, sed quod « perfectum ac consummatum » opus ostenderit charitatis. Quinetiam Graeci quoque veteres laudant finem eorum, qui mortui sunt in bello, non quidem mortem suadentes violentam, sed quod qui in bello vitam finit, mortem non timens recessit; amputatus corpore, cum nec prius animo laborasset, nec emollitus esset, ut solet in morbis accidere hominibus; recedunt enim effeminati et vivere cupientes; et ideo neque puram emittunt animam, sed quae cupiditates, veluti notas plumbeas, secum effert, nisi fuerint eorum aliqui virtute praestantes. Eorum autem, qui moriuntur in bello, nonnulli cum cupiditatibus e vita exeunt, quod perinde est ac si morbo contabuerant. Si autem Deo confiteri sit martyrium, quaecunque anima pure cum agnitione Dei vitam instituit et praecipuis paruit, ea quidem vita et sermone est martyr, quomocunque liberetur a corpore; fidem scilicet, tanquam sanguinem, per totam vitam et etiam in exitu, profundens. Jam dicit Dominus in Evangelio: « Qui reliquerit patrem, vel matrem,

✠ P. 570 ED. POTTER, 480 ED. PARIS.

(27) Οὗτος οὖν φόβῳ τὸ ἀρ. Scribi possit, οὗτος οὖν τὸ φόβῳ ἀρ. « Ille igitur propter praecipuum Christum ob metum negare declinat, » etc.

(28) Ποιητικῶς τε. Aptius ποιητικῶς γε, aut τε supervacua est. SYLBURG. — Ποιητικῶς τε, Heinsii et eo posteriores editi. exhibent. Porro hanc compellationem superius Homericam vocavit.

(29) Ἐπαινοῦσιν. Quantopere laudati fuerint, qui in bello occubissent, declarat insignis illa Periclis oratio apud Thucyd. lib. II, et Platoni sententia in Menexeno. R. SYLBURG.

(30) Ὡσπερ μολυβδίδας. Platonem imitatur.

πιστόν· τῷ δ' αὖ κυρίῳ τὴν ἐνθεον πρὸς τὴν διδασκαλίαν πειθῶ, ἧς οὐκ ἀποστήσεται θανάτου φόβῳ· ναὶ μὴν καὶ τοῦ κηρύγματος τὴν ἀλήθειαν συμβεβασιῶ ἔργῳ, δυνατὸν εἶναι δεικνύς τὸν πρὸς ὃν σπεύδει Θεόν. Θαυμάσαις ἂν τὴν ἀγάπην αὐτοῦ, ἣν ἐναργῶς διδάσκει εὐχαρίστως ἐνούμενος πρὸς τὸ συγγενές, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τῷ τιμίῳ αἵματι τοῖς ἀπίστοις δυσωπῶν. Οὗτος οὖν φόβῳ τὸ ἀρναῖσθαι (27) Χριστόν διὰ τὴν ἐντολὴν ἐκκλίνει, ἵνα δὴ φόβῳ μάρτυς γένηται· οὐ μὴν οὐδὲ ἐλπίδι δωρεῶν ἡτοιμασμένων πιπράσκων τὴν πίστιν, ἀγάπη δὲ πρὸς τὸν Κύριον ἀσμενέστατα τοῦδε τοῦ βίου ἀπολυθήσεται· γάρην ἴσως καὶ τῷ τὴν αἰτίαν παρασχομένῳ τῆς ἐνθένδε ἐξόδου, καὶ τῷ τὴν ἐπιβουλήν τεχνασαμένῳ ἐγνωκῶς, πρόφασιν εὐλογον λαθῶν, ἣν οὐκ αὐτὸς παρέσχεν. ἑαυτὴν ἐπιδείξει ὅς ἐστι, τῷ μὲν δι' ὑπομονῆς, δι' ἀγάπης δὲ Κυρίῳ, δι' ἧς ἀνεδείκνυτο τῷ Κυρίῳ καὶ πρὸ τῆς γενέσεως τὴν προαίρεσιν τοῦ μαρτυρήσαντος εἰδῶσι. Εὐθαρσῆσας τοίνυν πρὸς φίλον τὸν Κύριον, ὑπὲρ οὗ καὶ τὸ σῶμα ἐκὼν ἐπιδέδωκεν, πρὸς δὲ καὶ τὴν ψυχὴν, ὡς οἱ δικασταὶ προσεδόκησαν, ἔρχεται, « φίλε κασίγνητε » ποιητικῶς γε (28) ἀκούσας πρὸς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν, διὰ τὴν τοῦ βίου ὁμοιότητα. Αὐτίκα « τελείωσιν » τὸ μαρτύριον καλοῦμεν, οὐχ ὅτι « τέλος » τοῦ βίου ὁ ἄνθρωπος ἔλαβεν, ὡς οἱ λοιποὶ, ἀλλ' ὅτι « τέλειον » ἔργον ἀγάπης ἐνεδείξατο· καὶ οἱ παλαιοὶ δὲ τῶν παρ' Ἑλλήσι, τῶν ἐν πολέμῳ ἐπιθανόντων τὴν τελευτὴν ἐπαινοῦσιν (29), οὐ τὸ βιαίως ἀποθνήσκειν συμβουλεύοντες, ἀλλ' ὅτι ὁ κατὰ πόλεμον τελευτῶν ἀδεῆς τοῦ θανεῖν ἀπήλλακται, ἀποσμηθεὶς τοῦ σώματος, καὶ οὐ προσκαμῶν τῇ ψυχῇ, οὐδὲ καταμαλακισθεὶς, οἷα περὶ τὰς νόσους πάσχουσιν οἱ ἄνθρωποι· ἀπαλλάττονται γὰρ θηλυκευόμενοι καὶ ἱμερόμενοι τοῦ ζῆν· διὰ ταῦτα οὐδὲ καθαρὰν ἀπολύουσιν τὴν ψυχὴν, ἀλλ' ὡσπερ μολυβδίδας (30) τὰς ἐπιθυμίας μεθ' ἑαυτῆς φερομένην, εἰ μὴ τινες τούτων ἐλλόγιμοι κατ' ἀρετὴν γεγονῶσιν. Εἰσὶ δὲ καὶ οἱ ἐν πολέμῳ μετ' ἐπιθυμιῶν ἀποθνήσκουσιν, οὐδὲν οὗτοι διαφέροντες, εἰ καὶ νόσῳ κατεμαραίνοντο. Εἰ τοίνυν ἢ πρὸς Θεὸν ὁμολογία μαρτυρία ἐστὶ, πᾶσα ἢ καθαρῶς πολιτευσασμένη ψυχὴ μετ' ἐπιγνώσεως τοῦ Θεοῦ, ἢ ταῖς ἐντολαῖς ἐπακηκουῖα, μάρτυς ἐστὶ καὶ βίῳ καὶ λόγῳ, ὅπως ποτὲ τοῦ σώματος ἀπαλλάττεται· οἷον αἷμα τὴν πίστιν ἀνά τὸν βίον ἅπαντα, πρὸς δὲ καὶ τὴν ἐξοδὸν προσχέουσα. Αὐτίκα ὁ Κύριος ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ φησὶν· « Ὅς ἂν καταλείψῃ πατέρα, ἢ μητέρα, ἢ ἀδελφοὺς, » καὶ τὰ ἐξῆς, « ἐνεκεν τοῦ Εὐαγγελίου καὶ τοῦ ὀνόματός μου, » μακάριος οὗτος· οὐ

Nam ille haud longe ab init. lib. VII De republ., p. 695, ait: Τοῦτο μέντοι τὸ τῆς τοιαύτης φύσεως, εἰ ἐκ παιδὸς εὐθὺς κοπτόμενον, περιεκόπη τὰ τῆς γενέσεως συγγενῆ, ὡσπερ μολυβδίδας, αἱ δὴ, ἐδωκῶς τε καὶ τῶν τοιούτων ἡδοναῖς τε καὶ λιχνείαις προσφραῖς γιγνώμεναι, περὶ τὰ κάτω στρέφουσι τὴν τῆς ψυχῆς ὄψιν. « Si ab hoc ingenio statim a pueritia amputentur, quae sunt generationis affinia, » seu plumbea pondera, « quae comestitionibus, et huiusmodi voluptatibus, et libidinibus, atque deliciis inhaerentia, mentis aciem ad inferiora detorquent, » etc.

τὴν ἀπλήν ἐμφαίνων μαρτυρίαν, ἀλλὰ τὴν γνωστικὴν, ὡς κατὰ τὴν κανόνα τοῦ Εὐαγγελίου πολιτευσάμενον, διὰ τῆς πρὸς τὸν Κύριον ἀγάπης (γινῶσιν γὰρ σημαίνει ἢ τοῦ ὀνόματος εἰδήσεις, καὶ ἢ τοῦ « Εὐαγγελίου » νόησις, ἀλλ' οὐ φιλήν τὴν προσηγορίαν) ἀπολιπεῖν μὲν γένος τὸ κοσμικόν, ἀπολιπεῖν δὲ οὐσίαν καὶ κτήσιν πᾶσαν, διὰ τὸ ἀπροσπαθῶς βιωῦν. « Μήτηρ » γοῦν ἢ πατὴρ καὶ τροφὸς ἀλληγορεῖται, « πατέρες » δὲ οἱ νόμοι (51) οἱ πολιτικοί· ἃ δὲ ὑπεροπτεῖον εὐχαρίστως τῷ μεγαλόφρονι δικαίῳ, ἕνεκεν τοῦ φίλου γενέσθαι τῷ θεῷ, καὶ τυχεῖν τῶν δεξιῶν μερῶν τοῦ ἀγιάσματος (52), καθάπερ καὶ οἱ ἀπόστολοι πεποιήκασιν. Εἶτα Ἡράκλειτος (53) μὲν φησὶν· « Ἀρηϊφάτους θεοὶ τιμῶσι καὶ ἄνθρωποι » καὶ Πλάτων (54) ἐν τῷ πέμπτῳ τῆς « Πολιτείας » γράφει· « Τῶν δὲ δὴ ἀθανάτων ἐπὶ στρατείας, ὅς ἂν εὐδοκίμησας τελευτήσῃ, ἄρ' οὐ πρῶτον μὲν φήσομεν τοῦ χρυσοῦ γένους εἶναι; Πάντ' ἔγε μάλιστα. » Τὸ δὲ χρυσοῦν γένος πρὸς θεῶν ἐστὶ, τῶν κατ' οὐρανὸν καὶ τὴν ἀπλανῆ σφαῖραν, οἱ μάλιστα τὴν ἡγεμονίαν ἔχουσι τῆς κατ' ἀνθρώπους προνοίας. Τινὲς δὲ τῶν αἰρετικῶν, τοῦ Κυρίου παρακηκούτες, ἀσεβῶς ἄμα καὶ δειλῶς φιλοζωοῦσι, μαρτυρίαν λέγοντες ἀληθῆ εἶναι τὴν τοῦ ὄντος ὄντος γινῶσιν Θεοῦ (55) (ὅπερ καὶ ἡμεῖς ὁμολογοῦμεν), φρονεῖα δὲ εἶναι αὐτὸν ἑαυτοῦ, καὶ αὐθέντην, τὸν διὰ θανάτου ὁμολογήσαντα· καὶ ἄλλα τοιαῦτα δειλίας σοφίσματα εἰς μέσον κομίζουσι. Πρὸς οὓς εἰρήσεται, ὅπταν καιρὸς ἀπαιτῆ· διαφέρονται γὰρ ἡμῖν περὶ ἀρχάς. Λέγομεν δὲ καὶ ἡμεῖς τοὺς ἐπιπηδήσαντας τῷ θανάτῳ (εἰσὶ γὰρ τινες οὐχ ἡμέτεροι, μόνου C τοῦ ὀνόματος κοινωνοί, οἱ δὲ αὐτοὺς παραδιδόντες σπεύδουσι, τῇ πρὸς τὸν Δημιουργὸν ἀπεχθεῖα οἱ ἄθλιοι θανατῶντες), τούτους ἐξάγειν ἑαυτοὺς ἀμαρτύρως (56) λέγομεν, κἂν δημοσίᾳ κολάζωνται. Οὐ γὰρ τὸν χαρακτήρα σώζουσι τοῦ μαρτυρίου τοῦ πι-

vel fratres, » et quæ deinceps sequuntur, « propter Evangelium et nomen meum », is est beatus : non quodvis significans martyrrium, sed gnosticum, ejus nempe hominis, qui cum ex regula Evangelii vitam egerit, propter dilectionem Domini (« nominis » enim ratio et « Evangelii, » quorum hic mentio facta est, haud nudam appellationem, sed gnosticam vivendi rationem significat), cum hujus mundi cognatos, tum etiam substantiam ac possessiones relinquit, propterea quod vivat citra nimiam ad ea affectionem. Proinde « mater » quidem allegorice innuit patriam et altricem terram; « patres » autem, leges civiles; quæ quidem vir justus, qui est magni excelsique animi, lubentissime contemere debet, ut Deo fiat amicus, et consequatur dexteram partem sanctuarii, ✕ sicut etiam fecerunt apostoli. Deinde dicit quidem Heraclitus : « Martes caesos dii honorant et homines. » Et scribit Plato in quinto *De republica* : « Eum autem, qui in bello mortuus fuerit, postquam præclare se gesserit, annon primum quidem dicemus eum esse aurei generis? Omnium maxime. » Aureum autem genus cum illis diis versatur, qui sunt in cælo et in sphaera inerrante, qui maxime principatum obtinent humanæ providentiæ. Quidam autem ex hæreticis, cum male Dominum intellexerint, impie simul et timide vitæ tenentur cupiditate, dicentes, verum esse martyrrium, veri Dei cognitionem (quod quidem nos quoque fatemur), eum autem esse sui occisorem et sibi mortem consciscere, qui per mortem fuerit Deum confessus; et alia ejusmodi sophismata, quæ sua suggestit timiditas, in medium afferunt. Adversus quos dicitur, cum tempus postulaverit; dissident enim a nobis de principiis. Dicimus autem nos quoque, eos, qui de industria mortem quæerunt (sunt

✕ P. 571, ED. POTTER, 481 ED. PARIS. * Matth. xix, 29; Marc. x, 29, 30.

(51) Οἱ νόμοι. H. ms. οἰκονόμοι. SYLBURG.

(52) Δεξιῶν μερῶν τοῦ ἀγ. Respicit Matth. xx, 21, ubi Zebedæi uxor Christum rogat, ut filii sui sedeant, εἰς ἐκ δεξιῶν, καὶ εἰς ἐξ εὐωνύμων, « unus ad dextram, alter ad sinistram » throni ejus. Proinde τυχεῖν τῶν δεξιῶν μερῶν τοῦ ἀγιάσματος, erit primum gloriæ gradum in cælesti regno consequi. Clemens paulo infra, pag. 485 : Οἱ τοιοῦτοι ἐκ δεξιῶν ἵστανται τοῦ ἀγιάσματος....οἱ δὲ ἐξ εὐωνύμων ἱστάμενοι. « Qui tales sunt, a dextra parte sanctuarii stant, hi vero » inferiores « a sinistra. » Quem locum videsis.

(53) Ἡράκλειτος. Theodoretus lib. viii *De curat. ægrit. Græc.* : « Heraclitus profecto etiam eos, qui in bello occisi essent, nullo non dignos honore existimavit. Quos enim Gradivus occidit, honore et dii et homines prosequuntur. Ἀρηϊφάτους γὰρ, φησὶν, οἱ θεοὶ τιμῶσι καὶ ἄνθρωποι. » Suidas : Ἀρηϊφάτος, ὁ ἐν πολέμῳ ἀνηρημένος· et : Ἀρήφς, ὁ πολεμικός, καὶ ἀρηϊφούς τὴν τοῦ πολέμου εἶναι ἔλεγον νεότητά ἐπιλεκτον, καὶ ἀρηϊφούς ὅπλοις πεφράχθαι. Ita manuscriptorius. Platonis locum leges tomo II, pag. 468, edit. H. Steph. : « Eum vero, qui re præclare gesta in bello occubuerit, nonne dicemus primum quidem ad genus aureum pertinere? Vocem πρῶτον omisit interpretes. Idem Plato initio *Menæxeni* 254 : Καὶ μὴν πολλαχοῦ κινδυνεύει καλὸν εἶναι τὸ ἐν πολέμῳ ἀποθνήσκειν· καὶ γὰρ ταφῆς καὶ μεγαλοπρεποῦς τυγχάνει. « Atqui

apud plurimos homines præclarum videtur in bello mori : etenim qui hoc leti genere occumbit, præclarum magnificentique funus consequitur.

Virgilius, IV *Georg.* v. 216, 217 :

... *Et corpora bello*

Objectant, pulchramque petunt per vulnera mortem.

Æneid. II, 417 :

... *Pulchrumque mori succurrit in armis.*

COLLECT.

(54) Πλάτων. Platonis verba occurrunt lib. v *De republica*, pag. 662.

(55) Γινῶσιν Θεοῦ. Irenæus lib. iv, cap. 64, ait : « Neque quidem necessarium esse dicentibus tale martyrrium ; esse enim martyrrium verum, sententiam eorum. » Idem lib. III, cap. 20 : « Ad tantam temeritatem progressi sunt quidam, ut etiam martyres spernant, et vituperent eos, qui propter Domini confessionem occidunt. »

(56) Ἀμαρτύρως. Gatakerus nostras in Notis ad Marci Antonini lib. II, pag. 85, de hac Clementis voce hæc adnotat : Τὸ ἀμαρτύρως non est cum λέγομεν, uti Sylburgius putavit, sed cum ἐξάγειν ἑαυτοὺς conjungendum : « Dicimus eos ita sibi mortem accersere, ut martyres tamen non sint, nec martyrrium obire dici debeant : Οὐ γὰρ, inquit, τὸν χαρακτήρα σώζουσι τοῦ μαρτυρίου τοῦ πιστοῦ. »

enim quidam, eatenus solum nostri, quod ejusdem nominis participes sint, qui quidem seipsos magno studio contendunt tradere, et propter odium in Creatorem miseri mortem cupiunt) eos, inquam, dicimus seipsos e vita exigere absque ullo martyrio, et si publice puniantur. Fidelis enim martyrii non servant characterem, quandoquidem verum Deum non cognovere; vanæ autem morti seipsos tradunt, sicut se temere in ignem coniciunt Indorum Gymnosophistæ. Quoniam autem isti, qui falsum sibi nomen sumpserunt, in corpus invehuntur, discant quod bona corporis compages et recta compositio animo confert ad ingenii solertiam. Quare in tertio *De republica* Plato, quem maxime citant testem vituperatæ generationis, dixit oportere curam gerere corporis propter harmoniam animæ, » per quod et vivendum et recte vivendum est ei, qui annuntiat præconium veritatis. Per vitam enim et sanitatem ingredientibus, ediscimus cognitionem. Cui vero omnino non licet in altum progredi, nisi in providendis necessariis versetur, eorum ope quæcunque tendunt ad cognitionem facere necesse habet, nonne ei bene vivere est eligendum? Vivendo enim, ut bene vivatur, fit; et ad immortalitatis habitum transmittitur, qui per corpus ad bene vivendum se exercuit.

CAPUT V.

De doloris, paupertatis aliorumque externorum contemptu.

Admiratiōne quoque digni sunt Stoici, qui dicant, animam nihil affici a corpore, neque ad vitium a morbo, neque ad virtutem a sanitate; sed utraque hæc dicunt esse indifferentia. Jam vero Job quoque propter insignem continentiam et fidem eximiam, pauper quidem ex divite, ex illustri abjectus, ex pulchro deformis, ex sano morbidus factus, nobis est præclarum exemplar propositus, dum pudore afficit eam, qui tentaverat; benedicit ei, qui formaverat; secunda ita fert, ut prima; probe docens, vitam gnosticam casibus omnibus recte posse uti. Ac quod ea quidem, **207** quæ a veteribus præ-

Æ P. 572 ED. POTTER, 482 ED. PARIS. * Job 1.

(37) *Ψευδώνυμοι*. Scilicet οἱ ψευδωνύμως γνωστικοί, « falso appellati Gnostici; » ut alibi dicit.

(38) *Ἄρμονια*. De harmonia, seu conformitate animæ et corporis, in libro a Clemente memorato hæc etiam dicit Plato, p. 623: Δεῖν γέ φαμεν τοὺς φύλακας ἀμφοτέρων ἔχειν τοῦτο τὸ φύσει. Δεῖ γάρ, ὁμοῦν ἡρμωσθαι δεῖ αὐτὰς πρὸς ἀλλήλας. Πῶς δ' οὐ; Καὶ τοῦ μὲν ἡρμωσμένου σώφρων τε καὶ ἀνδρεία ἡ ψυχὴ. Πάνου γάρ. Τοῦ δὲ ἀναρμωσμένου δειλὴ καὶ ἀγροικία. Καὶ μάλα. « Dicebamus oportere ipsas custodes utrasque naturas habere. Oportet sane. Proinde eas congruere inter se et concinere oportet. Quidam? Eiusque animus, in quo hæc consonant temperans est et fortis. Omnino. Eius autem animas, in quo dissonant, timidus et agrestis. Et maxime quidem. » Cætera apud auctorem legi possunt.

(39) *Ἀδιάφορα*. Laertius in *Zenone*, lib. vii, seg. 194, referi Stoicos bona corporis et fortune retulisse inter τὰ ἀδιάφορα, « indifferentia, » τὰ μὴτε πρὸς εὐδαιμονίαν μὴτε πρὸς κακοδαιμονίαν συνεργούντα: ὡς ἔχει πλοῦτος, ὑγίεια, ἰσχύς, δόξα, καὶ τὰ ὁμοία. « que neque ad felicitatem, neque ad infelicitatem conferuat; ut sunt divitiæ, sanitas, vires, gloria, et cætera id genus. » Tacitus *Hist.* lib. iv. de Helvidio Præso, Stoico: « Doctores, ait, sapientiæ secutus, qui sola bona, quæ honesta; mala tantum, quæ turpia; potentiam, nobilita-

στοῦ, τὸν ὄντως ἄνθρωπον μὴ γνωρίσαντες. Θανάτιον δὲ ἐκυτοῦς ἀποδιδάσκει κενῶ, καθάπερ καὶ οἱ τῶν Ἰουδαίων Γυμνασφοριστὰι ματαίῳ πυρί. Ἐπεὶ δ' οἱ ψευδώνυμοι (37) οὗτοι τὸ σῶμα διαβάλλουσι, μαθήτωσαν, ὅτι καὶ ἡ τοῦ σώματος εὐαρμωστία συμβάλλεται τῇ διανοίᾳ πρὸς τὴν εὐφροσύνην. Δεῖ ὅ ἐν τῷ τρίτῳ τῆς « Πολιτείας » ὁ Πλάτων εἶπεν, ὅτι μάλιστα ἐπιθεῶνται μάρτυρα τὴν γένεσιν κακίζοντα, « ἐπιμαλεῖσθαι σώματος » δεῖν « ψυχῆς ἕνεκα ἁρμονίας (38), » οὐδὲ οὐ βιοῦν τε ἔστι, καὶ ὀρθῶς βιοῦν, καταγγέλλοντα τῆς ἀληθείας τὸ κήρυγμα: διὰ γὰρ τοῦ ζῆν καὶ τῆς ὑγιείας ὁδεύοντες, ἐκμανθάνομεν τὴν γνώσιν. Ἡ δὲ οὐδὲ τὸ τυχερὸν προσελθεῖν ἔστιν εἰς ὑψος ἄνευ τοῦ ἐν τοῖς ἀναγκαίοις εἶναι, καὶ δεῖ αὐτῶν πάντα ποιεῖν τὰ πρὸς τὴν γνώσιν συντείνοντα, τὸ εἶ ζῆν τοῦτο πῶς οὐχ αἰρετόν; ἐν γούν τῷ ζῆν, τὸ εἶ ζῆν κατορθοῦται: καὶ εἰς ἕξιν ἀδιόκλητος παραπέμπεται ὁ διὰ σώματος μελετήτης εὐζωΐαν.

progredi, nisi in providendis necessariis versetur, eorum ope quæcunque tendunt ad cognitionem facere necesse habet, nonne ei bene vivere est eligendum? Vivendo enim, ut bene vivatur, fit; et ad immortalitatis habitum transmittitur, qui per corpus ad bene vivendum se exercuit.

Θαυμάζειν δὲ ἄξιον καὶ τῶν Στωϊκῶν, οἵτινές φασι, μὴδὲν τὴν ψυχὴν ὑπὸ τοῦ σώματος διατίθεσθαι, μήτε πρὸς κακίαν ὑπὸ τῆς ἐνδοσίου μήτε πρὸς ἀρετὴν ὑπὸ τῆς ὑγιείας. ἀλλ' ἀμφοτέρων ταῦτα λέγουσιν ἀδιάφορα (39) εἶναι. Καίτοι καὶ Ἰὼβ, ἐγκρατείας ὑπερβολῆ καὶ πίστεως ὑπεροχῆ πένης μὲν ἐκ πλουσίου, ἀτιμὸς δὲ ἐξ ἐνδοξου, αἰσχροὺς δὲ ἐκ καλοῦ, καὶ νοσερὸς ἐξ ὑγιεινοῦ γενόμενος, ἡμῖν τε ἔστι παράδειγμα ἀγαθὸν ἀναγογραμμένος, δυσωπῶν τὸν πειράσαντα, εὐλογῶν τὸν πλάσαντα: φέρων οὕτω τὰ δεύτερα, ὡς καὶ τὰ πρότερα: διδάσκων εἶ μάλα τοῖς περιστατικῶς ἀπασι οἶδεν τε εἶναι καλῶς χρῆσθαι τὸν γνωστικόν (40).

tem, cæteraque extra animum, neque bonis neque malis annumerant. »

(40) *Διδάσκων... γνωστικόν*. « Probe docens gnosticum casibus omnibus adversis uti recte posse. » Ηερίστασις, necessitas hominem undique urgens, et casus incommotus. II Macab. vi: Καλεπή ἦν ἡ ἐπίστασις τῆς κακίας, « incurio maiorum; » at περίστασις, « calamitas, » et τὰ περιστατικά, ut apud Basilium, quod citat Badius in *Comment.* ex homil. in princip. Proverb.: Ὅστε γὰρ τὰ δεξιὰ καὶ περισπούδαστα τοῖς πολλοῖς τὸ εἶ τοῖς καὶ μόνιμον ἔχει, οὕτε τὰ περιστατικά τῶν πραγμάτων καὶ κατηρή παρῶς ἴδρασται. « Neque omnia secunda omnia, et quibus plerique delatantur, perpetuitatem, firmitatemque habent; sicut nec tristia semper durant. » S. c. verte pag. 530, 40: « Vel circumstentia. » S. Chrysostomus eleganter, id est, more suo, apud Nicetam Heracliensem in *Expositione* ad illa verba: « Si bona suscepimus: » Ὁ μακάριος οὗτος πανταχόθεν θαλλόμενος, ἀσφαλέστερον ἵστατο, καὶ μύρια βέλη δεχόμενος, οὐκ ἐνεδίδου: ἀλλ' ἐκένωσε μὲν τοῦ διαβόλου τὴν βλάβη καὶ τὴν ἀπώλειαν, αὐτὸς δὲ οὐ κατέπεσεν, οὐδὲ ὑπερυκλίσθη, ἀλλ' ὡσπερ ἄριστος κυβερνήτης, οὕτε μακρομένους τῆς θαλάσσης καὶ τῶν κυμάτων διεγερόμενος καταποντίζετο, οὕτε γαλήνης οὕσης ῥαθυμότερος ἐγένετο, ἀλλ' ἐν ἑκατέρῃ τῇ τῶν καιρῶν διαφορᾷ ἴσην τὴν ἐκυτοῦ τέχνην διετήρησε, καὶ οὕτε

Καὶ ὅτι γὰρ εἰκόνες τὰ παλαιὰ κατορθώματα εἰς τὰ ἡμεῶν ἐπανορθώματα ἐκκείνται, ἐμφαίνων ὁ Ἀπόστολος, « Ὡστε τοὺς δεσμούς μου, » φησὶ, « φανεροὺς ἐν Χριστῷ γενέσθαι ἐν ὅλῳ τῷ πραιτωρίῳ καὶ τοῖς λοιποῖς πᾶσι, καὶ τοὺς πλείονας τῶν ἀδελφῶν ἐν Κυρίῳ πεποιθότας, τοῖς δεσμοῖς μου περισσοτέρως πολυμῶν ἀφόβως τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ (41) λαλεῖν. » ἐπεὶ καὶ τὰ μαρτύρια ἐπιστροφῆς ἐστὶ παραδείγματα, ἐνδόξως ἠγιασμένα. « Ὅσα γὰρ ἡ Γραφή λέγει, εἰς τὴν (12) ἡμετέραν δασκαλίαν ἐγράφη, ἵνα διὰ τῆς ὑπομονῆς καὶ τῆς παρακλήσεως τῶν Γραφῶν τὴν ἐλπίδα ἔχωμεν τῆς παρακλήσεως. » Ἔθηκε δὲ πῶς, παρούσης ἀλγηδόνος, ἡ ψυχὴ νεύειν ἀπ' αὐτῆς, καὶ τίμιον ἡγεῖσθαι τὴν ἀπαλλαγὴν τῆς παρούσης οὐδύνης. Ἀμέλει κατ' ἐκεῖνο καιροῦ, καὶ μαθημάτων βιβθυμεῖ, ὁπρὶν καὶ αἱ ἄλλαι ἀπημῆλνται ἀρεταί. Καὶ οὐ δὴ- B πῶς τὴν ἀρετὴν αὐτὴν πάσχειν φαμέν· οὐδὲ γὰρ νοσεῖ ἡ ἀρετὴ· ὁ δὲ ἀμφοῖν μετεσχηκῶς, ἀρετῆς καὶ νόσου, ὑπὸ τοῦ κατεπίγοντος θλίβεται· κὰν μὴ καταμεγαλοφρονῶν τύχη ὁ μηδέπω τὴν ἕξιν τῆς ἐγκρατείας περιποιησάμενος, ἐξίσταται, ἴσον τε εὐρίσκειται τῷ φεύγειν τὸ μὴ οὐ ὑπομῆναι. Ὁ δὲ αὐτὸς λόγος καὶ περὶ πενίας· ἐπεὶ καὶ αὐτὴ τῶν ἀναγκαίων, τῆς θεωρίας, λέγω, καὶ τῆς καθαρᾶς ἀναμαρτησίας, ἀπασχολεῖν βιάζεται τὴν ψυχὴν, περὶ τοὺς πορισμοὺς διατρέθειν ἀναγκάζουσα, τὸν μὴ ὅλον ἑαυτὸν δι' ἀγάπης ἀνατρεθεικότα τῷ Θεῷ· ὡσπερ ἔμπανιν ἢ τε ὑγίεια καὶ ἡ τῶν ἐπιτηδείων ἀφθονία ἐλευθέραν καὶ ἀνεμπόδιστον φυλάσσει τὴν ψυχὴν, καὶ εὖ χρῆσθαι (43) τοῖς παρούσι γινώσκουσιν· « Θλίψιν (44) γὰρ, φησὶν ὁ Ἀπόστολος, τῆ σαρκὶ ἔξουσιν οἱ τοιοῦτοι. Ἐγὼ δὲ ὑμῶν φείδομαι· θέλω γὰρ ὑμᾶς ἀμερίμνους εἶναι πρὸς τὸ εὐσχημον καὶ εὐπάρεδρον τῷ Κυρίῳ ἀπερισπάστως. » Τοῦτων οὖν ἀνθεκτέον οὐ δι' αὐτὰ, ἀλλὰ διὰ τὸ σῶμα· ἡ δὲ τοῦ σώματος ἐπιμέλεια διὰ τὴν ψυχὴν γίνεται, ἐφ' ἣν ἡ ἀναφορά. Ἐν ταύτῃ γὰρ μαθεῖν ἀνάγκη τὸν γνωστικῶς πολιτευόμενον τὰ προσέχοντα· ἐπεὶ τὸ γὰρ μὴ εἶναι τὴν ἡδονὴν ἀγαθὸν ὡμολόγηται, ἐκ τοῦ κακῶς εἶναι τινὰς ἡδονάς· τοῦτω τῷ λόγῳ ἀναφαίνεται τὸ ἀγαθὸν κακὸν, καὶ τὸ κακὸν ἀγαθόν. Ἐπειτα δὲ, εἰ τινὰς μὲν αἰρούμεθα τῶν ἡδονῶν, τινὰς δὲ φεύγομεν, οὐ πᾶσα ἡδονὴ ἀγαθόν. Ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἀλγηδόνων ὁ αὐτὸς λόγος, ὧν τὰς μὲν ὑπομένομεν, τὰς δὲ φεύγομεν. Ἡ δὲ αἴρεσις καὶ φυγὴ κατ' ἐπιστήμην γίνεται· ὡστε τὴν ἐπιστήμην εἶναι D τὸ ἀγαθόν, οὐ τὴν ἡδονὴν, δι' ἣν ἐστὶν ὅτε καὶ τὴν ποικίαν ἡδονὴν αἰρησόμεθα. Αὐτίκα ὁ μάρτυς ἡδοῦ ἢ τὴν δι' ἐλπίδος διὰ τῆς παρούσης ἀλγηδόνος αἰρεῖται.

✠ P. 575 ED. POTTER, 485 ED. PARIS. ^a Philip. i, 13, 14. ^b Rom. xv, 4. ^c I Cor. vii, 28, 52, 55.

πλοῦτος αὐτὸν ἐφύσησεν, οὕτε πενία ἐταπεινώσεν. « Beatus hic, licet in eum undique mitterentur sagitte, tutior ac firmiter nihilominus consistebat; cumque jacula innumerabilia excepisset, nihil de animi virtute remisit. Imo vero diaboli pharetram exhausit, ipse vero nec concedit, nec animo fractus est, sed tanquam gubernator optimus, neque in furente mari, seseque offerentibus fluctibus obruebatur; neque in tranquillitate atque malacia erat desidiosior: parem potius artem ad temporis utriusque discrimen afferebat. COLLECT.

(41) Τοῦ Θεοῦ. Abest a Philip. i.

A clare sunt gesta, ad nostram emendationem, quædam quasi imagines, proposita sunt, his verbis ostendit Apostolus: « Ut mea vincula fuerint in Christo manifesta in omni prætorio et reliquis omnibus, et plures fratres in Domino, confisi meis vinculis, auderent abundantius absque metu loqui verbum Dei: » quandoquidem martyria quoque sunt exemplaria conversionis, gloriose sanctificata. « Quæcunque enim, ait Scriptura, ad nostram doctrinam scripta sunt ut per patientiam et consolationem Scripturarum, spem habeamus consolationis ^b. » Videtur autem si adsit dolor, anima quodammodo ab ipso declinare et magnificere a præsentem liberationem molestia. Illo certe tempore quiescit etiam a disciplinis, quando alia quoque virtutes negliguntur. Non autem utique dicimus ipsam pati virtutem: nam nec ægrotat virtus. Sed tamen qui est utriusque particeps, et virtutis et morbi, urgenti dolore premitur; et si non fuerit magni et excelsi animi, qui non solum continentia habitam ✠ acquisivit, loco pellitur; et instar fugæ invenitur non tolerasse. Eadem est autem etiam ratio de paupertate. Nam ipsa quoque a necessariis, contemplatione, inquam, et pura peccati amotione, cessare cogit animam, ut quæ in victu querendo versari eum cogat, qui non se totum Deo per dilectionem dedicaverit; sicut rursus sanitas et rerum necessariorum copia liberam custodit animam, ut quæ nullum habeat impedimentum, et sciat recte uti rebus presentibus. « Tribulationem » enim « carnis habebunt, » inquit Apostolus, « qui sunt huiusmodi. Ego autem vobis pareo; volo enim vos esse non sollicitos, ut decore et honeste Domino indivulse assideatis ^c. » Hæc sunt ergo amplectenda, non propter se, sed propter corpus: habetur autem cura corporis propter animam, ad quam fit relatio. Hac enim causa necesse est cum, qui vitam gnostice instituit, discere quid sit conveniens: nam bonum quidem non esse voluptatem, patet ex eo, quod malæ sint quædam voluptates; alioquin hac ratione videretur bonum esse malum, et malum bonum. Præterea autem si aliquas quidem expetimus voluptates, aliquas vero fugimus, tum non est quævis voluptas bonum. Similiter autem eadem quoque est ratio in doloribus, quorum alios quidem toleramus, alios vero fugimus. Fit autem electio et fuga ex scientia; ac proinde bonum est, non voluptas, sed scientia, propter quam voluptates quasdam nonnunquam eligimus. Jam

(42) Ὅσα γὰρ ἡ Γραφή λέγει, εἰς τ. Forsan auctar scripsit: Ὅσα γὰρ ἐγράφη, λέγει, εἰς τ. Vulg. Biblia Rom. xv, προσγράφη habent in utroque membro. Vox τῆς παρακλήσεως post ἔχωμεν abest ab iisdem Bibl. SYLBERG.

(43) Καὶ εὖ χρ. Pro καὶ malim τὴν, ut sensus sit, « Eam animam, quæ presentibus uti norit, liberam et impediens immunem per sanitatem et rerum necessariorum copiam præstari. »

(44) Θλίψιν. In unum conjungit I Cor. vii, 28, 22, 55, ubi θέλω δὲ pro θέλω γάρ, et mox εὐπρόσεδρον pro εὐπάρεδρον existat.

martyr eam, quæ spe capitur, voluptatem eligit per præsentem dolorem. Si autem in siti quidem dolor consideretur, in potu autem voluptas; dolor, qui præcessit, erit efficiens voluptatis; boni autem malum non erit efficiens; neutrum ergo est malum. Ac Simonides quidem, sicut ✕ etiam Aristoteles, scribit: « Homini quidem esse optimum, sanum esse; secundum autem, natura valentem et pulchrum; tertium autem, absque dolo et fraude esse divitem. » Et Theognis Megarensis:

Pauperiem ut fugias, piscosi et in æquora ponti,

Cyrne, et te aeriis dejicito ex scopulis.

Contra autem Antiphanes comicus: « Plutus, inquit, « cum plus aliis videntes acceperit aliquos, cæcos facit. » Jam a poetis prædicatur ab ortu esse cæcus:

Natum illi genuit, qui solem non videt unquam,

✕ P. 574 ED. POTTER.

(45) Σιμωνίδης. Aristoteles lib. 1 *Ethic.* ad Nicom. disticho illo epigrammatis Deliaci hæc distincta fuisse docet:

*Κάλλιστον τὸ δικαιοτάτον, λῶσπον δ' ὑγιαίνειν,
Ἡδιστον δὲ τυχεῖν οὐ τις ἔκαστος ἐρᾷ.*

*Iustitia est pulcherrima res, suavissima rebus
Gaudere optatis, optima si valeas.*

Quæ a Theognide usurpata sunt, immutato tantum altero sic:

Πρᾶγμα δὲ τερπνότατον οὐ τις ἐρᾷ τὸ τυχεῖν.

Illud vero secundum Græce ita Clemens, Δεύτερον εὐφρα καλὸν γενέσθαι. At apud Stobæum tit. 101, *De felicitate*, Platonem in *Gorgia*, et Athenæum lib. xv in *Canteri Novis lectionib.* legitur: Δεύτερον δὲ φράν καλὸν γενέσθαι. « Secundum pulchrum insolite esse, » vel « honesta specie esse. » Sic et Plato lib. 1 *De legib.* 651: Ἡγεῖται μὲν ὑγίεια, κάλλος δὲ δεύτερον, τὸ δὲ τρίτον ἰσχύς, τέταρτον δὲ πλοῦτος οὐ τυφλός, ἀλλ' ὁξὺ βλέπων. « Primum locum obtinet bona valetudo, secundum forma, tertium robur corporis, quartum opes haud cæcæ, sed acutum cernentes. » Vide in *Proverbiis*, « Primum recte valere. » COLLECT. Cum impressis consentit etiam H. ms., sed Athenæi epitome ms. rectius, Δεύτερον δὲ φράν καλόν. Sic apud Platonem lib. 11 *De legib.* p. 661 (p. 792 edit. Francof.): Λέγεται γάρ, ὡς ἄριστον μὲν ὑγιαίνειν, δεύτερον δὲ κάλλος, τρίτον δὲ ἰσχύς, τέταρτον δὲ πλοῦτος. SYLBURG.—Stobæus hoc dictum Sclerix tribuit, serm. 101, ubi hoc modo id recitat:

*Ἐρᾷ μὲν ἄριστον ἀνδρὶ θνατῷ
Δεύτερον δὲ φράν καλὸν γενέσθαι
Τρίτον δὲ πλοῦτεῖν ἀδόλωτος· εἴτα
Τέταρτον, ἢ ἔσθ' μετὰ τῶν φίλων.*

*Optima quidem est sanitas viro mortali,
Deinde bona forma nasci,
Tertio divitiæ sine dolo partæ,
Postremo inter amicos pubescere.*

Athenæus idem effatum, tanquam scolion inter pocula decantari solitum, recitat, lib. xv, c. 15, quo loco etiam memorat Anaxandridem comicum his verbis id derisisse:

*Ὁ τὸ σκόλιον εὐρῶν ἐκεῖνος, ὅστις ἦν,
Τὸ μὲν ὑγιαίνειν πρῶτον ὡς ἄριστον ἦν,
Ὁνόμασεν ἐρῶς· δεύτερον δὲ εἶναι καλόν,
Τρίτον δὲ πλοῦτεῖν. Τοῦθ' ἐρῶς, ἐμαίνετο·
Μετὰ τὴν ὑγίειαν γὰρ τὸ πλοῦτεῖν διαφέρει,
Καλὸς δὲ πεινῶν ἐστὶν αἰσχρὸν θηρίον.*

A Eὶ δὲ κατὰ μὲν δίψαν ἡ ἀλγυδὸν νοεῖται, κατὰ τὴν πόσιν δὲ ἡδονή, ποιητικὴ τῆς ἡδονῆς ἡ ἀλγυδὸν ἡ προὑπάρξασα γίνεται· ἀγαθοῦ δὲ ποιητικὸν τὸ κακὸν οὐκ ἂν γένοιτο· οὐθέτερον οὖν κακόν. Ὁ μὲν οὖν Σιμωνίδης (45), καθάπερ καὶ Ἀριστοτέλης (46). « Ἐρᾷ μὲν ἄριστον ἀνδρὶ, » γράφει, « δεύτερον δ', εὐφρα καλὸν γενέσθαι· τρίτον δὲ, πλοῦτεῖν ἀδόλωτος. Καὶ ὁ Μεγαρεὺς Θεόγνις:

Χρὴ πενήτην (47) φεύγοντα, καὶ εἰς βαθυκήτητα (48)

Ῥιπτεῖν, καὶ πετρῶν (49), Κύρνε, καὶ ἠλιβάτων.

Ἐμπαλιν δὲ Ἀντιφάνης (50) ὁ κωμικός· « Ὁ Πλοῦτος, » φησὶ, « πλέον θατέρου βλέποντας παραλαβὼν, τυφλοὺς ποιεῖ. » Αὐτίκα πρὸς τῶν ποιητῶν τυφλὸς ἐκ γενετῆς κηρύττεται:

Καὶ οἱ γείνατο κοῦρον, ὅς οὐκ ἠλέκτορα εἶδεν,

Auctor hujus scoli, quicumque ille sit,

Bonam valetudinem omnium rerum esse præstantis-

Recte quidem judicavit; secundo vero loco, nasci

Ac tertio, divitem. Hic, vides, insanit:

Post bonam valetudinem præcipuæ sunt opes,

Pulcher si inops esurit, sæda bestia est.

Theodoretus hæc a Clemente, pro more suo, sumpsisse videtur, serm. 11, cui tit. *De fine et iudicio*, p. 65, 64: Μᾶλλον δὲ ὁστος, ὡς εἰκεν, ἠκολούθησε Σιμωνίδῃ τῷ ποιητῇ· ἐκεῖνος γὰρ ἔφη· Ἐρᾷ μὲν ἄριστον ἀνδρὶ· δεύτερον δὲ, φράν καλὸν γενέσθαι· τρίτον δὲ, πλοῦτεῖν ἀδόλωτος. Καὶ ὁ Θεόγνις δὲ τὴν πενήτην φεύγειν παρεγγυᾷ, καὶ φησὶ·

Χρὴ πενήτην φεύγοντα καὶ εἰς μεγακήτητα πόντον

Ῥιπτεῖν, καὶ πετρῶν, Κύρνε, κατ' ἠλιβάτων.

Unde vix dubitari potest, quin apud Clementem, δεύτερον δὲ, φράν καλὸν γενέσθαι, scribandum sit pro δεύτερον δ', εὐφρα καλὸν γενέσθαι.

(46) *Καθάπερ καὶ Ἀριστοτέλης.* Hic scilicet ad complendam felicitatem, non solum animi, sed etiam corporis ac fortunæ bona exigit. Hinc Theodoretus paulo ante verba modo allata hæc dicit: Ἀριστοτέλης... συμπληροῦσθαι τὴν εὐδαιμονίαν ἐκ τριγενείας ἔφη, ἐκ τῶν κατὰ ψυχὴν, ἐκ τῶν κατὰ σῶμα, ἐκ τῶν ἐκτός· χρῆναι γὰρ τὸν εὐδαίμονα εἶλεγε, μὴ μόνον ἀρετῇ κοσμεῖσθαι, ἀλλὰ καὶ βίωμην ἔχειν, καὶ ὥρα λάμπειν, καὶ πλοῦτι περιβρεῖσθαι· τὸν δὲ τινὸς τούτων ἐστερημένον, ἥκιστα καλεῖσθαι εὐδαίμονα. « Aristoteles ex triplici bonorum genere,

D scilicet animæ, corporis, et externis bonis, plenam felicitatem fieri affirmavit. Dicebat enim, qui vere felix habendus sit, eum non modo virtute excultum esse oportere, sed et robusta præditum valetudine, et forma insignem, et divitiis affluentem; qui autem horum careat aliquo, felicem appellandum non esse. » Conf. sup. *Strom.* II, pag. 416 edit. Par.

(47) *Χρὴ πενήτην.* Ἦν δὲ χρὴ, Theogn. *Guom.* v. 175, ubi præcessit paupertatis mentio.

(48) *Βαθυκήτητα.* Theognidis edit. vulg. *μεγακήτητα*; Plut. pag. 644, *μεγακήτητα*, at p. 465, *βαθυκήτητα*. H. SYLB. — *Βαθυκήτητα* Theodoret.

(49) *Ῥιπτεῖν, καὶ πετρῶν.* Ῥίπτειν, καὶ πετρῶν Theogn., Theodoret.

(50) Ἀντιφάνης. Antiphanis locus apud Stobæum, tit. 91, plenius sic legitur:

*Ὁ Πλοῦτος ἡμᾶς, καθάπερ ἰατρὸς κακός,
Τυφλοὺς, βλέποντας παραλαβὼν, πῶντας ποιεῖ*

ΕΠΙΛΕΚΤΟΣ.

φρσιν ὁ Χαλκιδεὺς Εὐφορίων·

Κυκλὸν οὖν ἦν τὸ παιδεύμ' εἰς εὐανδρίαν
Ὁ πλοῦτος ἀνθρώποισιν, αἶ τ' ἄγαν τρυφαί,

ἐν τῷ Ἀλεξάνδρῳ ὁ Εὐριπίδης πεποιήκεν. Εἴρηται γὰρ, « Ἡ πενία (51) σοφίαν λάχε, διὰ τὸ συγγενές (52). Ἄ φιλοχρηματία (53) δὲ οὐ Σπάρταν μόνον, ἀλλὰ πᾶσαν πόλιν ἔλοι ἄν. » — « Οὐκουν (54) μόνον τοῦτο νόμισμα, λευκὸς ἄργυρος ἢ χρυσός, ἔστιν, ἀλλὰ καὶ ἡ ἀρετὴ βροτοῖς, » ὡς φρσιν ὁ Σοφοκλῆς.

A ait Euphorion Chalcidensis

Nil pejus opibus fortitudinem docet
Homines misellos, nimiaque luxuries comes,

dixit in Alexandro Euripides. Dictum certe est : « Paupertati obtigit sapientia propter cognationem ; amor autem pecuniae non solum Spartam, sed etiam quamvis urbem ceperit. » — « Non est ergo hic solum nummus, album argentum vel aurum, sed etiam virtus mortalibus, » ut ait Sophocles.

CAPUT VI.

Aliquot beatitudinum capita exponit.

Ὁ Σωτὴρ ἡμῶν ὁ ἅγιος καὶ ἐπὶ τῶν πνευματικῶν, καὶ ἐπὶ τῶν αἰσθητῶν, τὴν πενίαν, καὶ τὸν πλοῦτον, καὶ τὰ τούτοις ὅμοια, ἔταξεν· εἰπὼν γὰρ, « Μακάριοι οἱ δεδιωγμένοι ἕνεκεν δικαιοσύνης, » σαφῶς ἡμᾶς διδάσκει ἐν πάσῃ περιστάσει τὸν μάρτυρα ζητεῖν ὅς, ἐὰν πτωχὸς ἦ διὰ δικαιοσύνην, « μαρτυρεῖ (55) » δικαιοσύνην ἀγαθὸν εἶναι, ἣν ἠγάπησαν· « καὶ πεινῆ, καὶ διψῆ διὰ δικαιοσύνην, » μαρτυρεῖ δικαιοσύνην τὸ ἄριστον τυγχάνειν. Ὁμοίως δὲ καὶ ὁ κλαίων καὶ ὁ πενθῶν διὰ δικαιοσύνην μαρτυρεῖ τῷ βελτίστῳ νόμῳ εἶναι καλῶ. Ὡς οὖν « τοὺς δεδιωγμένους, » οὕτω δὲ καὶ « τοὺς πεινῶντας καὶ τοὺς διψῶντας διὰ δικαιοσύνην, » μακαρίους λέγει, ὁ τὸν γνήσιον ἀποδεχόμενος πόθον (56), ὃν οὐδὲ λιμὸς διακόψαι ἴσχυσεν. Καὶ « τὴν δικαιοσύνην αὐτὴν πεινῶσι, μακάριοι. μακάριοι » δὲ, καὶ « οἱ πτωχοὶ » εἴτε « πνεύματι » εἴτε περιουσίᾳ, διὰ δικαιοσύνην δηλονότι·

✠ Servator autem noster ille sanctus, tum ad spiritualia, tum ad sensilia applicavit paupertatem, et divitias, et quæ sunt his similia. Cum enim dixit: « Beati, qui persecutionem patiuntur propter justitiam a, » aperte nos docet, in omni casu querere martyrem ; qui, si fuerit pauper propter justitiam, « testatur » esse bonum, quam dilexit, justitiam ; et si « esuriat et sitiatur propter justitiam, » justitiam testatur esse optimum. Similiter autem qui flet quoque et luget propter justitiam, testatur optimam legem esse pulchram et honestam. Quemadmodum ergo eos, « qui persecutionem patiuntur, » ita etiam « qui esuriunt et sitiunt propter justitiam, » beatos dicit, sincerum approbans desiderium, quod ne fames quidem potuit perfringere. Et si « ipsam sitiunt justitiam, beati b, Beati sunt » autem « pauperes » quoque, sive « spiritu c, » sive facultatibus,

✠ P. 575 ED. POTTER, 484 ED. PARIS. a Matth. v, 40. b Ibid. 6. c Ibid. 3.

Refertur a Stobæo tit. 91 :

Ὁ δὲ Πλοῦτος ἡμῶν, καθάπερ ἰατρός κακός,
Τρυφλοὺς, βλέποντας παραλυτῶν, πάντας ποιεῖ.
Verum divitiæ nos, ceu malus medicus,
Videntes assumptos omnes excæcunt.

Euripidis porro sententia ibidem recitatur, ubi pro κακὸν τὸ παιδεύμ' εἰς εὐανδρίαν, legitur, κακὸν τι βούλευμ' ἄρ' εἰς εὐανδρίαν. « Malum sane consilium ad fortitudinem sunt divitiæ hominibus. » In manuscripto citatur hoc distichum ex Alexandro Euripidis, non, ut habet impressus, ex Alexandra. In Græco Clementis erat, ἐν τῷ Ἀλεξάνδρῳ Εὐριπίδης, in Alexandro Euripides ; itemque superius illud ex Antiphane manuscriptus, non, ut impressus, ex Aristophane ; cum quo non convenit, quod de Pluto a nativitate cæco tradit Euphorion, nam a Jove excæcatum fingit. COLLECT. — Hoc dictum Antiphanis H. Grotius sic exhibet, *Excerpt. e trag. et com.*, p. 655 :

.... Ὁ Πλοῦτος πλέον

Θατέρων βλέποντας παραλυτῶν, τρυφλοὺς ποιεῖ.

(51) Ἡ πενία. Cum dicto de paupertate consonat hoc Theocriti :

Ἄ πενία, Διόφαντε, μόνα τὰς τέχνας ἐγείρει.

SYLBURG. Proverbium est, quod Zenodotus citat ex Euripide, alii tribuunt Aristoni : « Ignava est opulentia : verum inopia est artium reperitrix, ingenii-que venter, » ait Persius. Vide chil. 1, cent. 5, 22, et chil. 2, cent. 7. Illud alterum natum ex oraculo reddito Cleomeni et Theopompo, Spartæ regibus, tum demum vincendos esse Lacedæmonios, cum aurum et argentum in pretio cæperint habere. Sophoclis gnomen exscripsit in lib. 1 *De virtute* Stobæus ex ejus *Œdipode*. COLLECT.

(52) Διὰ τὸ συγγενές. An potius διὰ τὸ δυστυχέες, « propter infortunium? » Id enim exstat inter fragmenta Polyidi Euripidis, et apud Stobæum

sermone 95 :

Πλουτεῖς· τὰ δ' ἄλλα μὴ δοκεῖς ἐνριέναι·
Ἐν τῷ γὰρ ἔλθῃ φανλότῃς ἕνεστι τις.
Πενία δὲ σοφίαν ἔλαχε διὰ τὸ δυστυχέες.

Es dives : at scis præter hoc unum nihil ;
Id adesse vitium quippe divitiis solet ;
Magis malo coacta paupertas sapit.

(53) Ἄ φιλοχρηματία. Oraculum de Sparta, mutato verbo, legitur apud Plutarchum pag. 142 : « Ἄ φιλοχρηματία Σπάρταν ὀλεῖ, « Spartam perdet : » cum hic sit ἐλεῖ, « capiet, » inquit Sylburg. Hoc oraculum Theopompo et Alcameni, Spartæ regibus, redditum fuisse refert Plutarchus sub finem *Institutorum Laconic*. Ejusdem meminerunt etiam Pausanias in *Bœoticis* pag. 591, 592, edit. Hanov. et Ælianus *Var. hist.* lib. xiv, cap. 29, ubi Lysandrum Spartanum hoc oraculum, ut etiam præceptum, quod D Lycurgus auri argentique usum prohibuit, contemnere docuisse memorant. Conf. Plutarchus in Lysandro. Oraculum hoc modo plenius scribitur :

Ἄ φιλοχρηματία Σπάρταν ὀλεῖ, ἄλλο δὲ οὐδέν.
Divitiarum amor Spartam perdet, aliud vero nihil.

(54) Οὐκουν. In Sophoclis loco si τοῦτο expungatur, metrum constabit rectius,

Οὐκουν μόνον νόμισμα λευκὸς ἄργυρος,
Ἡ χρυσός ἔστιν, ἀλλὰ καὶ ἀρετὴ βροτοῖς.

SYLBURG. — Verum hos versus e Sophoclis *Œdipo* de hoc modo recitat Stobæus serm. 4 :

Ὁὐ τοι νόμισμα λευκὸς ἄργυρος μόνον
Καὶ χρυσός ἔστιν· ἀλλὰ καὶ ἀρετὴ βροτοῖς
Νόμισμα κεῖται πᾶσιν, ἢ χρῆσθαι γρεῶν.

(55) Μαρτυρεῖ. Alludit ad τὸν μάρτυρα.
(56) Ὁ τὸν γνήσιον ἀποδεχόμενος πόθον. Congruentius, τοὺς τὸν γνήσιον ἀποδεχομένους

propter justitiam videlicet. Non ergo absolute pauperes, sed eos, qui propter justitiam voluerint fieri pauperes, eos beatos esse dicit; qui scilicet hujus mundi honores contempserunt, ut bonum acquirerent: perinde ac eos quoque qui honesti moribus et corpore fuere per castitatem, clarosque et illustres, qui propter justitiam preveci sunt ad filiorum adoptionem, et ideo « acceperunt potestatem ut filii Dei fierent, et super serpentes et scorpiones ambularent et in daemones et in adversarii copias dominatum obtinerent ». Et, ut in summa dicam, Dominica exercitatio grate ac iubenter animam abducit a corpore, si quidem ipsa quoque se ipsam transferendo avellit. « Qui enim amat animam suam, perdet **208** illam: et qui perdidit, inveniet ipsam ^b; » si modo nostram fragilitatem applicemus ad Dei incorruptionem. Dei autem voluntas est, ut Deum agnoscamus, qua ratione ejus incorruptionis participes erimus. Qui ergo per poenitentiae rationem peccatricem agnoscit « animam, perdet » ipsam a peccato, a quo est avulsa; « perditam » autem « inveniet » per obedientiam, ut quæ filii quidem revixerit, mortua autem sit peccato. Hoc est ergo invenire animam, « nosse seipsum. » Eam autem, quæ sit ad divina, conversionem, Stoici quidem dicunt fieri per quamdam mutationem, dum anima mutatur ad sapientiam; Plato autem, « animæ ad meliora circumactionem, et conversionem ex nocturno quodam die. » ✕ Jam etiam viro bono permittunt philosophi, ut liceat animam justa de causa educere, si quis ab agendo adeo fuerit remotus, ut nulla ei spes amplius reliqua sit actionis. Judex autem, qui per vim urget, ut dilectum negemus, videtur detegere, quisnam Deo amicus sit, et quis non. Sic autem ne comparatio quidem relinquitur, quid quisnam magis elegerit, minasne hominum, an Dei dilectionem. Et abstinentia a malis actionibus invenitur quodammodo diminutio et extinctio malorum, dum eorum tollitur operatio per cessationem ab agendo. Et hoc est, « Vende quæ habes, et da pauperibus; et veni, et sequere me ^c; » hoc est, sequere ea quæ dicuntur a Domino. Et per

✕ P. 576 ED. POTTER, 485 ED. PARIS. ^a Joan. i, 12; Luc. x, 19. ^b Joan. xii, 25; Matth. x, 59. ^c Matth. xix, 21.

πόθον. SYLBURG. — Sed recepta lectio verior est, cujus sensum Latine expressimus.

(57) Διὰ τοῦτο εἰληφ. Respicit Joan. i, 12: "Ὅσοι δὲ ἔλαβον αὐτόν, ἔδωκεν αὐτοῖς ἐξουσίαν τέκνα Θεοῦ γενέσθαι, τοῖς πιστεύουσιν εἰς τὸ ὄνομα αὐτοῦ" et Luc. x, 18, 19: Εἶπε δὲ αὐτοῖς: Ἐθεώρωσεν τὸν Σατανᾶν, ὡς ἀστραπὴν, ἐκ τοῦ οὐρανοῦ παρόντα. Ἴδοὺ δίδωμι ὑμῖν τὴν ἐξουσίαν τοῦ πατεῖν ἐπάνω ὕψων καὶ σκορπίων, καὶ ἐπὶ πᾶσαν τὴν δύναμιν τοῦ ἐχθροῦ· καὶ οὐδὲν ὑμᾶς οὐ μὴ ἀδικήσῃ.

(58) Ἐρωῶν. Φιλῶν Joan. xii, 25, hoc Christi dictum recitans: sed malim εὐρόν, quod extat Matth. x, 59: Unde sequitur, cum in Evangelio, tum etiam hic apud Clementem: Ὁ ἀπολέσας εὐρήσει αὐτήν.

(59) Ἀναζήσασαν. Respicit Rom. vi, 4, 5, vel similem Apostoli locum.

(60) Πλάτων. Locus est ex vii De republica, p. 528.

A οὐχ ἀπλῶς τοὺς πένητας, ἀλλὰ τοὺς ἐθελήσαντας διὰ δικαιοσύνην πτωχοὺς γενέσθαι, τοὺτους μακαρίζει, τοὺς καταμεγαλοφρονήσαντας τῶν ἐνταῦθα τιμῶν εἰς περιποίησιν τὰγαθοῦ· ὁμοίως δὲ καὶ τοὺς καλοὺς τὸ ἦθος καὶ τὸ σῶμα δι' ἀγνεΐαν γενομένους, τοὺς τε εὐγενεῖς καὶ ἐνδόξους, τοὺς διὰ δικαιοσύνην εἰς υἱοθεσίαν ἐληλακότας, καὶ διὰ τοῦτο « εἰληφτότας (57) ἐξουσίαν τέκνα Θεοῦ γενέσθαι, καὶ ἐπάνω ὕψων καὶ σκορπίων περιπατεῖν, » κυριεύειν τε καὶ δαιμόνων καὶ τῆς « τοῦ Ἀντικειμένου στρατιᾶς. » Καὶ ὅπως ἡ Κυριακὴ ἀσκησις ἀπάγει τὴν ψυχὴν τοῦ σώματος εὐχαρίστως, εἶγε καὶ αὐτὴ αὐτὴν κατὰ μετάθεσιν ἀποσπᾷ. « Ὁ γὰρ ἐρωῶν (58) τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἀπολέσει αὐτήν· καὶ ὁ ἀπολέσας εὐρήσει αὐτήν· » ἦν μόνον τὸ ἐπίκηρον ἡμῶν ἐπιβάλλωμεν τῇ τοῦ Θεοῦ B ἀφθαρσίᾳ. Θέλτημα δὲ τοῦ Θεοῦ, ἐπίγνωσις τοῦ Θεοῦ, ἣτις ἐστὶ κοινωνία ἀφθαρσίας. Ὁ ταυτὸν ἐπιγνώσκων κατὰ τὸν τῆς μετανοίας λόγον ἀμαρτωλῶν « τὴν ψυχὴν, ἀπολέσει » αὐτὴν τῆς ἀμαρτίας, ἧς ἀπέσπασται « ἀπολέσας » δὲ, « εὐρήσει » κατὰ τὴν ὑπακοήν, τὴν ἀναζήσασαν (59) μὲν τῇ πίστει, ἀποθανούσαν δὲ τῇ ἀμαρτίᾳ. Τοῦτ' οὖν ἐστὶ τὸ εὐρεῖν τὴν ψυχὴν, τὸ « γινῶναι ἑαυτόν. » Τὴν δὲ μεταστροφὴν τὴν ἐπὶ τὰ θεῖα οἱ μὲν Στωϊκοὶ ἐκ μεταβολῆς φασὶ γενέσθαι, μεταβαλούσης τῆς ψυχῆς εἰς σοφίαν· Πλάτων (60) δὲ, « τῆς ψυχῆς ἐπὶ τὰ ἀμείνω περιαγωγὴν λαβούσης, καὶ μεταστροφὴν ἐκ νυκτερινῆς τινος ἡμέρας. » Αὐτίκα εὐλογον ἐξαγωγὴν τῷ σπουδαίῳ συγχωροῦσι καὶ οἱ φιλόσοφοι, εἴ τις τοῦ πράσσειν αὐτὸν οὕτως τηρήσειεν αὐτῶν, ὡς μηκέτι (61) ἀπολελείφθαι αὐτῷ C μηδὲ ἐλπιδᾶ τῆς πράξεως. Ὁ δὲ ἐκθιασάμενος δικαστῆς ἀρνεῖσθαι τὸν ἠγαπημένον διαλέγχειν μοι δοκεῖ τὸν φίλον τῷ Θεῷ, καὶ τὸν μῆ. Ἐνταῦθα οὐδὲ σύγκρισις ἐτι ἀπολείπεται, τί ἂν τις καὶ μᾶλλον ἔλοιτο, ἀπειλήν ἀνθρωπίνην, ἢ τὴν ἀγάπην τοῦ Θεοῦ· καὶ πῶς ἡ τῶν κακῶν πράξεων ἀποχὴ μείωσις τε καὶ σθέσις τῶν κακῶν εὐρίσκεται, καθαιρουμένης τῆς ἐνεργείας αὐτῶν διὰ τῆς ἀπραξίας· καὶ τοῦτ' ἐστὶ, « Πώλησόν σου τὰ ὑπάρχοντα, καὶ δός πτωχοῖς· καὶ δεῦρο ἀκολούθει μοι » τουτέστιν, τοῖς ὑπὸ τοῦ Κυρίου λεγομένοις ἔπου. Ὑπάρχοντα δὲ φασὶ τινες αὐτὸν εἰρηκέναι τὰ ἐν τῇ ψυχῇ ἀλλότρια (62)· καὶ πῶς τοῖς D πτωχοῖς ταῦτα διανέμεται, οὐκ ἔχουσιν εἰπεῖν· ἀλλ'

Vide lib. v Strom. COLLECT.—Platonis sententia sic se habet in lib. vii De repub., p. 696, edit. Francofurt.: Τοῦτο δὲ, ὡς εἶπες, οὐκ ὀστράκου ἂν εἴη περιστροφή, ἀλλὰ ψυχῆς περιαγωγὴ, ἐκ νυκτερινῆς τινος ἡμέρας εἰς ἀληθινὴν τοῦ ὄντος ἰούσης ἐπάνοδον, ἣν ὁ φιλοσοφίαν ἀληθῆ φησομεν εἶναι. « Hæc, ut videtur, non erit testæ revolutio, sed animæ circumductio, a nocturno quodam die ad ejus, quod vere est, contemplationem. Quem quicumque ascensum veram philosophiam esse dicemus. »

(61) Εἴ τις τοῦ πράσσειν αὐτὸν οὕτως τηρήσειεν αὐτῶν, ὡς μ. Rectius A. pro οὕτως τηρήσειεν, legit οὕτω στερήσειεν, « ita privavit, sic orbavit, » inquit Sylburg. Scribe, εἴ τις τοῦ πράσσειν οὕτως τηρήσειεν αὐτὸν, ὡς μ., etc., ut deleatur τὸ αὐτῶν. HENRICIUS.

(62) Τὰ ἐν τῇ ψυχῇ ἀλλότρια. Flor., τὰ ἐν τῇ ψυχῇ ἀλλότρια, περιεραμ. SYLBURG.

ὁ Θεὸς γὰρ πάντα πᾶσι μερίζει κατ' ἀξίαν, δικαίας οὐσίας τῆς οἰκονομίας. Καταφρονήσας οὖν, φησὶ, τῶν ὑπαρχόντων, ἃ ὁ Θεὸς μερίζει διὰ τῆς σῆς μεγαλειότητος, ἔπου τοῖς ὑπ' ἐμοῦ λεγομένοις, σπεύδων πρὸς τὴν τοῦ πνεύματος ἀνοδὸν (65), οὐκ ἀποχῆ κακῶν μόνον δικαιοθεῖς, πρὸς δὲ καὶ τῇ Κυριακῇ τελειωθείς εὐποιῶν (64). Αὐτίκα τὸν καυχώμενον τελείως τὰ ἐκ τοῦ νόμου προστάγματα πεπληρωμέναι διηλεγγε, μὴ τὸν πλησίον ἀγαπήσαντα· εὐεργεσίαν (65) δὲ ἀγάπη ἐπαγγέλλεται, ἡ κυριεύουσα τοῦ Σαββάτου κατ' ἐπανάθεσιν γνωστικῆν. Δεῖν δ' (66), οἶμαι, μήτε διὰ φόβον κολάσεως, μήτε διὰ τινα ἐπαγγελίαν δόσεως (67), δι' αὐτὸ δὲ τὸ ἀγαθόν, προσελθύνοναι τῷ σωτηρίῳ λόγῳ. Οἱ τοιοῦτοι ἐκ δεξιῶν ἴστανται (68) τοῦ ἀγιάσματος· οἱ δὲ διὰ τῆς τῶν φθαρτῶν δόσεως οἰόμενοι ἀντικαταλλάσσεισθαι τὰ τῆς ἀφθαρσίας, ἐν τῇ « τῶν δυσὶν ἀδελφῶν » παραβολῇ « μίσθιοι » κέκληνται. Καὶ μήτε γε ἐνταῦθα τὸ « καθ' ὁμοίωσιν καὶ εἰκόνα » ἀνακύπτει; ἴν' οἱ μὲν κατὰ τὴν πρὸς τὸν Σωτῆρα ὁμοίωσιν (69) συμπολιτεύωνται, οἱ δὲ ἐξ εὐωνύμων ἰστάμενοι κατὰ τὴν τοῦτων εἰκόνα. Τρία (70) τοίνυν ἐστὶν ἀπὸ τῆς ἀληθείας, μιᾶς ρίζης ἀμφοῖν ὑποκειμένης, αἰρέσεις; δὲ οὐκ ἴσης, μᾶλλον δὲ τῆς κατὰ τὴν αἵρεσιν διαφορᾶς οὐκ ἴσης. Διαφέρει δ', οἶμαι, τὸ κατὰ μίμησιν ἐλέσθαι τοῦ κατὰ γνῶσιν ἐλομένου, ὡς τὸ πεπωρωμένον καὶ τὸ πεφωτισμένον. Φῶς οὖν τῆς κατὰ τὴν Γραφὴν ὁμοιότητος ὁ Ἰσραήλ· ὁ δὲ ἄλλος εἰκὼν. Τί δὲ βούλεται ἡ « τοῦ Λαζάρου » παραβολὴ τῷ Κυρίῳ, πλουσίου καὶ πένητος εἰκόνα δεικνύουσα; Τί δὲ, « Οὐδεὶς δύναται δυσὶ δουλεύειν κυρίως, Θεῷ καὶ μαμωνᾷ; » τὴν φιλαργυρίαν οὕτως ὀνομάσαντος τοῦ Κυρίου. Αὐτίκα εἰς τὴν κλήσιν τοῦ δείπνου οἱ φιλοκτήμονες κληθέντες οὐκ ἀπαντῶσιν· οὐ διὰ τὸ κεκλήσθαι (71), ἀλλὰ διὰ τὸ προσπαθῶς κεκτῆσθαι. « Αἱ ἀλώπεκες ἄρα φωλεοὺς ἔχουσι· » τοῦς ἀμφὶ τὸν μεταλλευόμενον καὶ γεωρυχούμενον διατρίβοντας πλοῦτον κακῆθεις ἀνθρώπους καὶ γηγενεῖς, ἀλώπεκες προσεῖπεν. Ὡσαύτως καὶ ἐπὶ τοῦ Ἡρώδου· « Ὑπάγετε (72), εἰπατε τῇ ἀλώπεκι ταύτῃ· Ἰδοὺ ἐκβάλλω δαιμόνια, καὶ ἰάσεις ἀποτελῶ σήμερον καὶ αὔριον, καὶ τῇ τρίτῃ τελειοῦμαι. » — « Πετεινὰ γὰρ οὐρανοῦ, » τοῦς

A vocem ὑπάρχοντα, nonnulli dicunt intelligi ea, quæ sunt aliena in anima; sed quemodo ea distribuuntur pauperibus, minime possunt dicere. Sed enim Deus omnia omnibus distribuit pro meritis, cum justa sit ejus dispensatio. Facultatibus ergo, inquit, contemptis, quas Deus distribuit per tuam magnificentiam, sequere ea, quæ a me dicuntur contende ad ascensionem spiritus; non solum justificatus per abstinentiam a malis, sed etiam Dominum a consummatus beneficentia. Jam vero eum, qui gloriatur se legis præcepta perfecte adimplere, refellit, quod non dilexisset proximum. Beneficentiam autem proficitur claritas, quæ dominatur Sabbatho per gnosticam superioritatem. Existimo autem oportere, neque propter metum supplicii, neque propter aliquam doni promissionem, sed propter ipsum bonum accedere ad verum salutare. Qui autem tales sunt, stant a dextris sanctuarii; qui autem pro donatione eorum, in quæ cadit corruptio et interitus, existimant se vicissim accepturos incorruptionem, in « duorum fratrum » parabola vocati sunt « mercenarii ». Et nunquid hic quoque illud, « ad similitudinem et imaginem » elucet? ut illi quidem secundum Servatoris similitudinem vitam instituant; qui autem stant a sinistris, ad imaginem horum. Tria ergo sunt a veritate cum ambobus sit una subjecta radix, ✕ eorum vero electio, vel potius differentia secundum electionis varietatem non sit equalis. Differt autem, ut existimo, qui eligit ex imitatione ab eo qui eligit ex cognitione, ut id, quod est ignitum, ab eo quod illuminatum. Lumen ergo similitudinis secundum Scripturam est Israel; alius autem, imago. Quid autem intelligit Dominus per « Lazari » parabolam e, quæ exhibet imaginem divitis et pauperis? Quid vero, « Nemo potest duobus dominis servire, Deo et mammonæ d? » pecunie scilicet amorem sic vocat Dominus. Jam qui suarum possessionum amore tenebantur, ad cœnam vocati non veniunt e; non quod vocarentur, sed quod possiderent cum affectione. « Vulpes » itaque « foveas habent f; » eos, qui in effodiendis et infodiendis versantur divitiis, homines pravos et plane terræ filios, « vul-

✕ P. 577 ED. POTTER, 485 ED. PARIS. ^a Luc. xv, 11. ^b Gen. i, 26. ^c Luc. xvi, 19. ^d Matth. vi, 24; Luc. xvi, 13. ^e Matth. xxii, 2; Luc. xiv, 16. ^f Matth. vii, 20; Luc. ix, 58.

(65) Τὴν τοῦ πνεύματος ἀνοδὸν. Conf. Plato, loco superius dicto.

(64) Τῇ Κυριακῇ . . . εὐποιῶν. Intelligit « beneficentiam, » quæ ad exemplum Domini fit, ὅς διήλθεν εὐεργετῶν, Act. x, 38.

(65) Εὐεργεσίαν. Respicere videtur Matth. xii, 12, quo loco, postquam Christus manum aridam de Sabbatho sanasset, dicit: Ὡστε ἐξέρσεται τοῖς σάββατοι καλῶς ποιεῖν. Conf. Marc. vii, 4; Luc. vi, 6.

(66) Δεῖν δ'. Perfectionis statum eos, ac proinde maiori præmio dignos, qui propter solum Domini amorem, quam qui metu pœnæ, vel spe præmii, bene agunt. Sic infra p. 529 ed. l. Paris.: Κρίναντος δὲ, ὅτι καλὸν τὸ ἀγαθὸν ποιεῖν, ἐκτενῶς ἡ ἐνεργεῖα φερομένη ἐν πάσῃ πράξει ἀγαθύνεται . . . μήτε διὰ δόξαν ἐστὶ . . . μήτε διὰ μισθόν, εἴτε παρὰ ἀνθρώπων, εἴτε ἐκ Θεοῦ, κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν τοῦ Κυρίου τὸν βίον ἐκτελοῖς.

(67) Διὰ τινα ἐπαγγελίαν δόσεως. Forte rectius διὰ τινοσ ἐπαγ. δ., « propter dationis alicujus promissionem, » ut mox. SYLBERG.

(68) Ἐκ δεξιῶν ἴστ. Hoc est, priorem locum obtinent; ut posteriorem, qui stant a sinistra. Conf. superius p. 570, et ibi adnotata.

(69) Ὁμοίωσιν. Perfectissimos esse vult, qui vitam suam secundum Christi ὁμοίωσιν instituant; minus perfectos, qui illos perfectiores imitantur et secundum eorum εἰκόνα vivunt. Aliis locis dicit Christum esse Θεοῦ εἰκόνα, hominem εἰκόνα Christi, ac proinde εἰκόνα εἰκόνας, « imaginem imaginis. » Conf. *Protrept.* pag. 62, *Strom.* v, p. 594. e. et. Paris. Quandoque etiam Dei εἰκόνα et ὁμοίωσιν distinguit, ut imperfectius a perfectiore: quia de re conf. *Pædag.* lib. i, cap. 12.

(70) Τρία. Δύο legendum pro τρία, arguit sequens vocabulum ἀμφοῖν. SYLBERG.

(71) Οὐ διὰ τὸ κεκλήσθαι. Scribendum, οὐ διὰ τὸ μὴ κεκλήσθαι, « non quod non sint vocati. » Vel potius, οὐ διὰ τὸ κεκτῆσθαι, « non quod possiderent, sed quod possessionibus suis nimium addicti essent. »

(72) Ὑπάγετε. Ἠορευθέντες, Luc., ubi mox ἐπιτελῶ προ ἀποτελῶ.

pes » appellavit. Similiter etiam de Herode : « Abite, dieite huic vulpi: Ecce dæmonia ejicio, et ægros curo hodie et cras, et tertio consummatur ». « Volucres » enim « cæli », eos, qui « cælo » a reliquis avibus sunt distincti, ac vere puri, et ad cælestis Logi seu verbi cognitionem evolare parati, vocavit. Neque solum divitiæ, gloria et matrimonium, sed etiam paupertas, ei, qui ipsam ferre nequit, innumerabiles affert sollicitudines. Atque has quidem curas significavit in parabola seminis quadripartiti, ubi dicit « semen Logi, » seu verbi, quod « cecidit in spinas » et sepes fuisse ab eis « suffocatum, » et fructum nequivisse producere. Discere ergo necesse est, quomodo unoquoque eorum, quæ accidunt, utendum sit, ut per vitam bene ac gnostice actam ad habitum vitæ æternæ exerceamur. « Vidi » enim, inquit, « impium superexaltatum et elatum sicut cedros Libani: et transii, » inquit Scriptura, « et ecce non erat; et quæsi vi ipsum, et non est inventus locus ejus. Custodi innocentiam, et vide rectitudinem, quoniam sunt reliquiæ hominibus pacifico ». Talis autem fuerit, qui non simulate credit ex toto corde, et toto est animo tranquillus. « Alter enim populus labiis honorat, cor vero ejus longe abest a Domino ». Ore suo benedicunt, corde vero suo execrantur. Dilixerunt eum in ore suo, et lingua sua mentiti sunt ei; cor autem eorum non erat rectum cum ipso, neque fideles fuerunt in testamento suo. Et ideo « muta fiant labia dolosa, et perdat Dominus labia dolosa omnia, linguam magniloquam, eos qui dixerunt: Linguam nostram magnificabimus, labia nostra a nobis sunt; quis est noster Dominus? **209** Ab afflictione inopum et ejulatu pauperum nunc exurgam, dicit Dominus,

οὐρανῶ τῶν ἄλλων ὀρνέων διακεκριμένους, καθαροὺς τῷ ὄντι, τοὺς εἰς τὴν τοῦ οὐρανοῦ Λόγου γινώσκιν πτητικούς, προσεῖπεν· οὐ γὰρ ὁ μόνον πλοῦτου καὶ δόξης καὶ γάμου, ἀλλὰ καὶ πενίας, τῷ μὴ φέροντι μυρία φροντίδες. Καὶ μὴν ταύτας ἐν τῇ παραβολῇ τοῦ τετραμεροῦς σπόρου ἤνιξται τὰς μερίμνας, « τὸ σπέρμα τοῦ Λόγου » φήσας « τὸ εἰς ἀκάνθας » καὶ φραγμοὺς κερσόν, « συμπινηθῆναι » ὑπὲρ αὐτῶν, καὶ μὴ καρποφορῆσαι δυναθῆναι. Μαθεῖν οὖν ἀνάγκη ὅπως ἐκάστῳ τῶν προσπιπτόντων χρηστέον, ὡς δι' εὐζωίας γνωστικῆς εἰς ἕξιν αἰδίου συνασκηθῆναι ζωῆς. « Εἶδον (75) » γάρ, φησὶ, « τὸν ἀσεβῆ ὑπερουφούμενον καὶ ἐπαιρούμενον ὡς τὰς κέδρους τοῦ Λιβάνου· καὶ παρῆλθον, » λέγει ἡ Γραφή, « καὶ ἰδοὺ οὐκ ἦν· καὶ ἐζήτησα αὐτὸν, καὶ οὐχ εὗρέθη ὁ τόπος αὐτοῦ. Φύλασσε ἀκακίαν, καὶ ἰδὲ εὐθύτητα· ὅτι ἐστὶν ἐγκατάλειμμα ἀνθρώπῳ εἰρηνικῷ. » Οὗτος δ' ἂν εἴη ὁ ἀνυποκρίτως ἐξ ὅλης καρδίας πιστεύων, καὶ πάσῃ τῇ ψυχῇ γαληνῶν· « Ὁ γὰρ λαὸς ὁ ἕτερος (74) τοῖς χεῖλεσι τιμᾷ· ἡ δὲ καρδία αὐτοῦ πόρρω ἀπεστὶν ἀπὸ Κυρίου. Τῷ στόματι αὐτῶν εὐλογοῦσι, τῇ δὲ καρδίᾳ αὐτῶν καταρῶνται (75). Ἠγάπησαν αὐτὸν ἐν τῷ στόματι αὐτῶν, καὶ τῇ γλώσσῃ αὐτῶν ἐψεύσαντο αὐτὸν (76)· ἡ δὲ καρδία αὐτῶν οὐκ εὐθεῖα μετ' αὐτοῦ, οὐδὲ ἐπιστώθησαν ἐν τῇ διαθήκῃ αὐτοῦ. » Διὰ τοῦτο « ἄλαλα γενηθήτω πάντα (77) τὰ χεῖλη τὰ δόλια· καὶ γλώσσαν μεγαλορήμονα (78), τοὺς εἰπόντας· Τὴν γλῶσσαν ἡμῶν μεγαλυνοῦμεν, τὰ χεῖλη ἡμῶν παρ' ἡμῖν ἐστὶ· τίς ἡμῶν Κύριός ἐστιν; Ἀπὸ ταιπυρίας (79) τῶν πτωχῶν, καὶ τοῦ στεναγμοῦ τῶν πενήτων νῦν ἀναστήσομαι, λέγει Κύριος· θήσομαι ἐν σωτηρίῳ, παρρησιάσομαι ἐν αὐτῷ. » Ταπεινοφρονούντων γάρ ἐστὶν ὁ Χριστὸς, οὐκ ἐπαιρούμενων ἐπὶ τὸ ποίμνιον αὐτοῦ. « Μὴ θησαυρίζετε » τοίνυν

✠ P. 578 ED. POTTER, 487 ED. PARIS. ^a Luc. xiii, 52. ^b Matth. viii, 20, Luc. ix, 58. ^c Matth. xiii, 4; Luc. viii, 5. ^d Psalm. xxxvii, 35, 36, 37. ^e Isa. xxix, 15. ^f Psalm. lxi, 5. ^g Psalm. lviii, 56, 57. ^h Psalm. xxx, 19.

(75) *Eἶδον*. Monuit post Junium Cl. Græbius, hæc, paucis mutatis, sumpta esse ex Clementis Romani *Epist. 1 ad Cor.*, cap. 14, 15 et 16, ubi ejus verba sic se habent: Καὶ πάλιν λέγει· Εἶδον ἀσεβῆ ὑπερουφούμενον, καὶ αἰρούμενον ὡς τὰς κέδρους τοῦ Λιβάνου· καὶ παρῆλθον, καὶ ἰδοὺ οὐκ ἦν· καὶ ἐζήτησα τὸν τόπον, καὶ οὐχ εὗρον. Φύλασσε ἀκακίαν, καὶ ἰδὲ εὐθύτητα· ὅτι ἐστὶν ἐγκατάλειμμα ἀνθρώπῳ εἰρηνικῷ. Τοίνυν κοληθῶμεν τοῖς μετ' εὐσεβείας εἰρηνεύουσιν, καὶ μὴ τοῖς μεθ' ὑποκρίσεως βουλομένοις εἰρήνην. Λέγει γὰρ ποῦ· Οὗτος ὁ λαὸς τοῖς χεῖλεσι με τιμᾷ, ἡ δὲ καρδία αὐτῶν πόρρω ἀπεστὶν ἀπ' ἐμοῦ. Καὶ πάλιν· Τῷ στόματι αὐτῶν ἠλόγουν, τῇ δὲ καρδίᾳ αὐτῶν καταρῶντο. Καὶ πάλιν λέγει· Ἠγάπησαν αὐτὸν τῷ στόματι αὐτῶν, καὶ τῇ γλώσσῃ αὐτῶν ἐψεύσαντο αὐτὸν, ἡ δὲ καρδία αὐτῶν οὐκ εὐθεῖα μετ' αὐτοῦ, οὐδὲ ἐπιστώθησαν ἐν τῇ διαθήκῃ αὐτοῦ· ἄλλα (scr. ex Clemente Alex. ἄλαλα) γενηθήτω τὰ χεῖλη τὰ δόλια, γλώσσαν μεγαλορήμονα· τοὺς εἰπόντας, Τὴν γλῶσσαν ἡμῶν μεγαλυνοῦμεν, τὰ χεῖλη ἡμῶν παρ' ἡμῖν ἐστὶν· τίς ἡμῶν κύριός ἐστιν; Ἀπὸ τῆς ταιπυρίας τῶν πτωχῶν καὶ ἀπὸ τοῦ στεναγμοῦ τῶν πενήτων νῦν ἀναστήσομαι, λέγει Κύριος, θήσομαι ἐν σωτηρίῳ, παρρησιάσομαι ἐν αὐτῷ. Ταπεινοφρονούντων γάρ ἐστὶν ὁ Χριστὸς, οὐκ ἐπαιρούμενων ἐπὶ τὸ ποίμνιον αὐτοῦ.

(74) *Ὁ ἕτερος*. Respicit Isa. xxix, 15: Καὶ εἶπε Κύριος, Ἐγγίξει μοι λαὸς οὗτος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ, καὶ ἐν τοῖς χεῖλεσι αὐτῶν τιμῶσί με, ἡ δὲ καρδία

αὐτῶν πόρρω ἀπέχει ἀπ' ἐμοῦ. Illud ὁ ἕτερος a Clemente additum est, quo significaret hunc populum diversis moribus et ingenio esse ab illo *pacifico*, de quo modo locutus est. Dein adjicit Psalm. lxi, 4; lviii, 56, 57; xxxi, 18; xii, 5, 4, 5, diversa Scripturæ loca, pro more suo, in unum conjungens.

(75) *Τῷ στόματι... καταρῶνται*. Psalm. lxi, 4: Τῷ στόματι αὐτῶν εὐλόγουν, καὶ τῇ καρδίᾳ αὐτῶν καταρῶντο.

(76) *Αὐτόν*. Αὐτῷ, Psalm. lviii, 56.

(77) *Πάντα*. Abest a Psalm. xxxi, 8, et Clemente Romano.

(78) *Τὰ χεῖλη τὰ δόλια καὶ γλ. μ.* Hæc in Psalm. xii integra sic exstant: Τὰ χεῖλη τὰ δόλια, καὶ ἐξολοθρεύσαι Κύριος πάντα τὰ χεῖλη τὰ δόλια καὶ γλώσσαν μεγαλ. Unde manifestum est hæc verba, καὶ ἐξολοθρεύσαι Κύριος πάντα τὰ χεῖλη τὰ δόλια, quæ ad sententiam complendam desunt, propter easdem voces repetitas, ut sæpe alias contigit, excidisse. Verum noluit ea cum Sylburgio in textum auctoris recipere, quia probabile est eum, Clementem Romanum, cujus textu prius excederant, secutum, ea omisisse.

(79) *Ἀπὸ ταιπυρίας*. Ἀπὸ τῆς ταιπυρίας. Psalm. xii, ubi *ποῦ* καὶ ἀπὸ τοῦ στεναγμοῦ.

« ὑμῖν θησαυροὺς ἐπὶ τῆς γῆς, ὅπου σῆς καὶ βρῶσις ἀφανίζεται, καὶ κλέπται (80) διορύττουσι καὶ κλέπτουσι, » τάχα μὲν τοὺς φιλοκτήμονας ὀνειδιζόντων, λέγει ὁ Κύριος· τάχα δὲ καὶ τοὺς ἀπλῶς μεριμνητάς « καὶ φροντιστάς· ἤδη δὲ καὶ τοὺς φιλοσωμάτους. Ερωτες γὰρ, καὶ νόσοι, καὶ οἱ φάρυλοι ἢ αλογοισμοί, « διορύττουσι » τὸν λογισμὸν καὶ τὸν ὅλον ἄνθρωπον· ὁ δὲ τῷ ὄντι « θησαυρὸς » ἡμῶν, ἐνθα ἡ συγγένεια τοῦ νοῦ (81)· ἐπεὶ τὸ κοινωνικὸν τῆς δικαιοσύνης παραδίδωσιν, ἐμφαίνων δεῖν ἀποδιδόναι τῇ συνηθείᾳ τῆς παλαιᾶς ἀναστροφῆς (82) τὰ ὑπ' αὐτῆς ἡμῖν περικτηθέντα, καὶ ἐπὶ τὸν Θεὸν ἀνατρέχειν, ἔλεον αἰτουμένους. Οὗτός ἐστι τῷ ὄντι « βαλάντιον (83) μὴ παλαιούμενον, » ἐφρόδιον ζωῆς αἰδίου, « θησαυρὸς ἀνέκλειπτος ἐν οὐρανῷ, » ὅτι « Ἐλεῶν (84) ἐλεήσω, ὅν ἐλεῶ, » φησὶ Κύριος. Λέγουσι δὲ ταῦτα καὶ τοῖς θέλουσι διὰ τὴν δικαιοσύνην πτωχεῦσαι· ἀκηκόασι γὰρ διὰ τῆς ἐντολῆς, ὅτι « πλατεῖα (85) καὶ εὐρύχωρος ὁδὸς ἀπάγει εἰς τὴν ἀπώλειαν, καὶ πολλοὶ οἱ διερχόμενοι δι' αὐτῆς. » Οὐ περὶ ἄλλου τινός, ἀλλὰ περὶ ἀσωτίας καὶ φιλοφυνίας, φιλοδοξίας, φιλαρχίας, καὶ τῶν ὁμοίων διαλέγεται παθῶν· « Ἄφρον » γὰρ, οὕτως ἔφη, « ὅτι τῇ νυκτὶ ταύτῃ (86) ἀπαιτοῦσί σου τὴν ψυχὴν· ἃ δὲ ἠτοίμασας αὐτῇ, τί κεν γίνηται; » Καὶ τὰ μὲν τῆς ἐντολῆς ὡδε ἔχει κατὰ λέξιν· « Φυλάσσεσθε (87) » τοίνυν « ἀπὸ πάσης πλεονεξίας· ὅτι οὐκ ἐν τῷ περισσεύειν (88) τινὰ τὰ ὑπάρχοντα ἐστὶν ἡ ζωὴ αὐτοῦ. Τί γὰρ ὠφελείται ἄνθρωπος, ἐὰν τὸν κόσμον ὅλον κερδήσῃ, » τὴν δὲ « ψυχὴν αὐτοῦ ζημιωθῆ; ἢ τί δώσει ἄνθρωπος ἀντ' ἀλλαγμᾶ τῆς ψυχῆς αὐτοῦ; Διὰ τοῦτο λέγω· Μὴ μεριμνᾶτε τῇ ψυχῇ ὑμῶν, τί φάγητε· μηδὲ τὸ σῶμα τί περιβάλητε (89)· ἡ γὰρ ψυχὴ πλείων ἐστὶ τῆς τροφῆς, καὶ τὸ σῶμα τοῦ ἐνδύματος. » Καὶ πάλιν « Οἶδεν γὰρ ὁ Πατὴρ ὑμῶν (90), ὅτι χρῆζετε τούτων ὁπάντων. » Ζητεῖτε δὲ « πρῶτον τὴν βασιλείαν (91) τῶν οὐρανῶν καὶ τὴν δικαιοσύνην· » ταῦτα γὰρ « μεγάλα (92)· » τὰ δὲ « μικρὰ, » καὶ περὶ τὸν βίον, ταῦτα « προστεθήσεται ὑμῖν. » Ἄρ' οὐκ ἀντικρὺς τὸν γνωστικὸν μεθέπειν ἡμᾶς παρακελεύεται βίον, ἔργω τε καὶ λόγῳ ζητεῖν τὴν ἀλήθειαν προτρέ-

✠ P. 579 ED. POTTER, 488 ED. PARIS. ^a Psalm. xii, 3, 4, 5. ^b Matth. vi, 19. ^c Luc. xii, 35. ^d Rom iv, 15; Exod. xxxiii, 19. ^e Matth. vii, 13. ^f Luc. xii, 20. ^g Ibid. 15. ^h Matth. xvi, 26. ⁱ Matth. vi, 51; Luc. xii, 22, 25.

(80) Καὶ κλέπ. Καὶ ὅπου κλέπ. Matth. vi.

(81) Ἐνθα ἡ συγγένεια τοῦ νοῦ. Nempe in caelo, ubi Deus et alii spiritus animabus nostris syngeneis habitant.

(82) Ἀναστροφῆς. Respicere videtur Ephes. iv, 22: Ἀποθέσθαι ὑμᾶς κατὰ τὴν προτέραν ἀναστροφὴν τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον.

(83) Βαλάντιον. Respicit Luc. xii, 35. Ποιήσατε ἑαυτοῖς βαλάντια μὴ παλαιούμενα, θησαυρὸν ἀνέκλειπτον ἐν τοῖς οὐρανοῖς.

(84) Ἐλεῶν. Abest ab Exod. et Rom.

(85) Πλατεῖα. E memoria recitat Matth. xii, 13: Πλατεῖα ἡ πύλη, καὶ εὐρύχωρος ἡ ὁδὸς ἢ ἀπάγουσα εἰς ἀπώλειαν, καὶ πολλοὶ εἰσὶν οἱ εἰσερχόμενοι δι' αὐτῆς.

(86) Τῇ ν. τ. Luc. xii, 20: Ταύτῃ τῇ νυκτὶ τὴν ψυχὴν σου ἀπαιτοῦσιν ἀπὸ σου· ἃ δὲ ἠτοίμασας, τί κεν ἔσται;

(87) Φυλάσσε. Luc. xii, 15: Φυλάσσεσθε ἀπὸ τῆς πλεον. Porro in unam conjungit Luc. xii, 15; Matth.

A ponam in salutari, libere agam cum ipso ^a. » Est enim Christus eorum qui humiliter se gerunt, non eorum qui eriguntur in gregem ejus. « Ne thesaurizate ergo vobis thesauros in terra, ubi tinca et ærugo demolitur, et fures effodiunt et suffurantur ^b, » fortasse quidem eos insectans qui tenentur amore possessionum, dicit Dominus; fortasse autem eos in universum, qui sollicitudini et curis se dedunt; quin etiam eos qui corporis nimium studiosi sunt. Amores enim, et morbi, et malæ cogitationes, rationem et totum hominem « perfodiunt. » Est autem verus noster « thesaurus, » ubi est mentis cognatio; proinde communicativam vim tradit justitiæ, dum indicat oportere reddere consuetudini veteris conversationis ea, quæ ab ipsa sunt nobis acquisita, et ad Deum recurrere, petentes misericordiam. Is est revera « crumena, quæ non veterascit, » viaticum vitæ æternæ, « thesaurus in caelo non deficiens ^c, » quoniam « miserebor miserebor, » ait Dominus. Dicunt autem hæc iis quoque, qui volunt esse pauperes propter justitiam: audierunt enim per mandatum, « latam et spatiosam esse viam, quæ ducit ad interitum; et multos, qui per eam trans-eunt ^e. » De nullo aliæ loquitur, quam de luxu et amore mulierum, cupiditate gloriæ et imperii, et similibus animi affectibus. « Stulte » enim, inquit, « hac nocte animam tuam repetunt: quæ autem ei parasti, ejus erunt ^f? » Et mandatum quidem his verbis traditum est: « Cavete ergo ab omni avaritia, et plura habendi cupiditate: quoniam non in eo, quod alicui abundant facultates, vita ejus ^g. Quid enim prodest homini, si totum mundum lucretur, animæ ✠ autem suæ detrimentum faciat? aut quod dabit homo pretium pro anima sua ^h? » Et ideo dico: Ne solliciti sitis animæ vestræ, quid comedatis; neque corpori, quid induamini. Anima enim est plus quam cibus, et corpus quam indumentum ⁱ. » Et rursus: « Scit enim Pater vester, quod his omnibus opus habetis. Quærite autem primum regnum cælorum et justitiam; » ea enim « magna »

D xvi, 26; vi, 21; Luc. xii, 22, 23, 30, 31; Matth. vi, 32, 35.

(88) Οὐκ ἐν τῷ π. Luc. xii, 15: Οὐκ ἐν τῷ περισσεύειν τινὲ ἢ ζωὴ αὐτοῦ ἐστὶν ἐκ τῶν ὑπάρχόντων αὐτοῦ. Mox interpres legit διὰ τοῦτο λέγει.

(89) Μηδὲ τὸ σῶμα τ. π. Sen potius in dativo casu, τῷ σώματι, τί π. ut τῇ ψυχῇ ὑμῶν, τί φ. Sic apud Lucam, τῷ σώματι, τί ἐνδύσθησθε. Ibidem mox, ἡ ψυχὴ πλείων ἐστὶ τ.

(90) Ὁ Πατὴρ ὑμῶν. Ὁ Πατὴρ ὑμῶν οὐράνιος, Matthæus, quem Clemens in hac et sequenti sententia, ut in ea, quæ præcessit, Lucam secutus videtur.

(91) Τὴν β. Τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, καὶ τὴν δικαιοσύνην αὐτοῦ, Matth., ubi mox, ταῦτα πάντα προστεθ.

(92) Ταῦτα γὰρ μεγ. Respicit Christi dictum, quod superius recitavit Strom. i, pag. 346: Αἰτεῖσθε τὰ μεγάλα, καὶ τὰ μικρὰ ὑμῖν προστεθήσεται: Petite magna, et parva vobis adificentur. »

sunt; « parva » autem, et quæ ad victum pertinent, A
 ea « adjicientur vobis ». » Annon aperte nos jubet
 persequi vitam gnosticam, et verbo et facto hortat-
 ur querere veritatem? Divitem ergo non ex dona-
 tione, sed ex proposito æstimat Christus, qui ani-
 mam instituit. Proinde Zacchæam, aut, secundum
 alios, Matthiam, publicanorum principem, cum
 audisset Dominum dignatum fuisse secum commo-
 rari, divisse ferunt: « Domine, dimittam domo-
 rum mearum de elemosynam, et si alienis ali-
 quid habui per calumniam, reddo quadruplam. »
 Unde etiam respondit Servator: « Filius hominis
 cum venisset hodie, invenit quod perierat b. » Et
 rursus, cum vidisset « in gazophylacium » jecisse
 quidem « divitem » convenienter suis facultatibus,
 « viduam » autem duos nummos, dixit « viduam B
 jecisse plus quam omnes: » ille enim « ex abun-
 dantia, » hæc vero « ex egestate » contulit c. Quo-
 niam autem omnia rediit ad anime institutionem,
 « Beati, » inquit, « mites, quoniam ipsi posside-
 bunt terram d. » Mites autem sunt, qui insidiam,
 quæ est in anima, pugnam sedaverunt iræ et cupi-
 ditatis, ac cæterarum specierum, quæ his subjectæ
 sunt. Mites autem laudat eos, qui tales sunt sponte
 et ex animi instituto; non autem eos, qui ex neces-
 sitate. « Sunt » enim apud Dominum « complures »
 mercedes et « mansiones e » pro ratione vitæ homi-
 num. « Qui enim, » inquit, « prophetam in no-
 mine prophete suscepit, mercedem prophete
 accipiet; et qui justum in nomine justî, mercedem
 justî accipiet; et qui suscepit unum ex parvis C
 his discipulis, non amittet mercedem f. » Et rur-
 sus, virtutis pro meritis differentias, et præclaras
 remunerationes, per horas numero non æquales;
 præterea autem et unicuique operariorum æquali-
 ter x redditæ mercedis, hoc est salutis, quam si-
 gnificat « denarius, » æquum jus significavit per
 eos, qui operati sunt horis inæqualibus g. Opera-

παί: Πλούσιον τείνου οὐ τὴν δόσιν, ἀλλὰ τὴν προαίρεσιν
 λογίζεται ὁ παιδεύων τὴν ψυχὴν Χριστός. Ζακχαῖον τεί-
 νων, οἱ δὲ Μαθθίαν φασίν, ἀρχιτελώνην, ἀκτικότα τοῦ
 Κυρίου καταξιώσαντος πρὸς αὐτὸν γενέσθαι, « Ἰδοὺ τὰ
 ἡμίση τῶν ὑπαρχόντων μου δίδωμι ἐλεημοσύνην, » φά-
 ναι, « Κύριε (93)· καὶ εἰ τινὸς τι ἐσυκοφάντησα, τετρα-
 πλοῦν ἀποδίδωμι· » ἐφ' οὗ καὶ ὁ Σωτὴρ εἶπεν· « Ὁ Ἰῆς
 τοῦ ἀνθρώπου (94) ἐλθὼν τὴν ἡμέραν, τὸ ἀπολωλὸς εὗρεν. »
 Πάλιν τε αὐθρασάμενος εἰς τὸ γαζοφυλάκιον « τὴν »
 μὲν « πλούσιον » (95) ἀναλόγως τῆ κτήσει βεβληκότα,
 « τὴν » δὲ « χήραν » χαλκοῦς δύο, « πλείον » ἔφη « τὴν
 χήραν βεβληκέναι πάντων· » ὁ μὲν γὰρ « ἀπὸ τοῦ πε-
 ρισσεύματος, » ἡ δὲ « ἐκ τῆς ὑστερήσεως » συνεισῆ-
 νεγκον. Ὅτι δὲ πάντα ἐπὶ τὴν παιδεύσιν τῆς ψυχῆς
 ἀνήγαγεν, « Μακάριοι, » φησὶν, « οἱ πραεῖ;· ὅτι αὐ-
 τοὶ κληρονομήσουσι τὴν γῆν. » Πραεῖς δὲ εἰσιν οἱ τὴν
 ἀπίστον μάχην τὴν ἐν τῇ ψυχῇ καταπεπαυκότες, θυ-
 μοῦ καὶ ἐπιθυμίας, καὶ τῶν τούτοις ὑποβεβλημένων
 εἰδῶν. Πραεῖς δὲ τοὺς κατὰ προαίρεσιν, οὐ κατ' ἀνάγκη
 κην ἐπαινεῖ. « Εἰς » (96) γὰρ παρὰ Κυρίῳ καὶ
 μισθοὶ καὶ « μονὰ πλείονες, » κατὰ ἀναλογίαν βίων.
 « Ὅς γὰρ ἂν δέξηται (97), » φησὶ, « προφήτην εἰς
 ὄνομα προφήτου, μισθὸν προφήτου λήψεται· καὶ ὅς
 ἂν δέξηται δίκαιον εἰς ὄνομα δικαίου, μισθὸν δικαίου
 λήψεται· καὶ ὅς ἂν δέξηται ἓνα τῶν μαθητῶν (98)
 τούτων τῶν μικρῶν, μισθὸν οὐκ ἀπολέσει. » Πάλιν τε
 αὐτὸς, τὰς κατ' ἀξίαν διαφορὰς τῆς ἀρετῆς, εὐγενεῖς
 ἀμειβὰς διὰ τῶν ὥρων τῶν οὐχ ὁμοίων τὸν ἀριθμὸν·
 πρὸς δὲ, καὶ (99) τοῦ ἐκάστῳ τῶν ἐργατῶν ἀποδο-
 θέντος Ἰσοῦ μισθοῦ, τουτέστι τῆς σωτηρίας, τὴν « τὸ
 δηνάριον » αἰνίσσεται, τὸ ἐπίσης δίκαιον μεμύνηκε
 διὰ τῶν κατὰ τὰς ἀκαταλλήλους ὥρας ἐργασαμένων.
 Ἔργασονται μὲν οὖν κατὰ τὰς μονὰς τὰς ἀναλόγους,
 ὧν κατηξιώθησαν γερῶν, συνεργοὺς τῆς ἀβήρητου οἰ-
 κονομίας καὶ λειτουργίας. « Οἱ δὲ δὴ (1) ἂν δόξωσι
 διαφερόντως πρὸς τῷ ὁσίως (2) βιώναι προσκεκλη-
 σθαι (3), » φησὶν ὁ Πλάτων, « οὗτοί εἰσιν οἱ τῶνδε
 μὲν τῶν (4) ἐν τῇ γῆ ἐλευθερούμενοί τε καὶ ἀπάλ-

⌘ P. 590 ED. POTTER, 489 ED. PARIS. a Matth. vi, 52; 53; Luc. xii, 50, 51. b Luc. xix, 8, 9, 10.
 c Luc. xxi, 4; Marc. xii, 41. d Matth. v, 5. e Joan. xiv, 2. f Matth. x, 41, 42. g Matth. xx, 1, et seq.

(93) Δίδωμι ἐλ. . . Κύριε. Κύριε, δίδωμι ταῖς
 πτωχίαις, Luc., dein, ἀποδίδωμι τε τετραπλοῦν, ibi-
 dem.

(94) Ὁ υἱὸς τοῦ ἀν. Luc. xix, 9, 10: Σήμερον σωτη-
 ρία τῷ οἴκῳ τούτῳ ἐγένετο, καθότι καὶ αὐτὸς υἱὸς D
 Ἀβραάμ ἐστίν· ἦλθε γὰρ ὁ Ἰῆς τοῦ ἀνθρώπου ζη-
 τῆσαι καὶ σῶσαι τὸ ἀπολωλὸς.

(95) Τὴν μὲν πλούσιον. A. ex Luc. xxi, mavult
 τοὺς μὲν πλούσιους . . . βεβληκότας· et mox, οἱ μὲν
 γὰρ ἀπὸ τοῦ περισσ. Πρὸ χαλκοῦς δύο Vulg. Bibl.
 habent duo λεπτά, et mox, ἐκ τοῦ ὑστερήματος προ-
 ἐκ τῆς ὑστερήσεως. SYLBURG.

(96) Εἰς. Respicit Joan. xiv: Ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ
 Πατρὸς μου μονὰς πολλά εἰσιν.

(97) Ὅς γὰρ ἂν δέξηται. Ὁ δεχόμενος, et tur-
 sus paulo post, Matth.

(98) Καὶ ὅς ἂν δέξηται ἓνα τῶν μ. A. ex
 Matth. x, leg. nihil suspicatur, καὶ ὅς ἂν ποτίσῃ
 ἓνα τῶν μ. SYLBURG. — Porro hæc sententia hæc
 ποιοῦσα est apud Matthæum: Καὶ ὅς ἂν ποτίσῃ
 ἓνα τῶν μικρῶν τούτων ποτήριον ψυχροῦ μόνον εἰς
 ὄνομα μαθητοῦ, ἀμήν λέγω ὑμῖν, οὐ μὴ ἀπολέσει
 τὸν μισθὸν αὐτοῦ.

(99) Πρὸς δὲ κ. Locus non uno modo corruptus.
 Scribe primo: Πρὸς δὲ καὶ, διὰ τοῦ ἐκάστῳ τῶν
 ἐργατῶν ἀποδοθέντος Ἰσοῦ μισθοῦ, etc. In sequenti-
 bus (nam manifeste mutilus est locus): Τουτέστι
 τῆς σωτηρίας, τὴν τὸ δηνάριον αἰνίσσεται, τὸ ἐπίσης
 δίκαιον μεμύνηκεν· τὴν δὲ διαφορὰν τῶν καλουμέ-
 νων, διὰ τῶν κατὰ τὰς ἀκαταλλήλους ὥρας ἐργασα-
 μένων. Et deinde: Ἔργασονται μὲν οὖν κατὰ τὰς
 μονὰς τὰς ἀναλόγους, ὧν κατηξιώθησαν γερῶν, συν-
 εργοὶ τῆς ἀβήρητου οἰκονομίας καὶ λειτουργίας.
 BEINSIUS.

(1) Οἱ δὲ δὴ. Hæc occurrunt apud Platonem
 paulo ante finem Phædonis, p. 84, ut etiam apud
 Theodoretum Serm. 8, cui titulus De mar. yribus.

(2) Πρὸς τῷ ἴσ. Rectius πρὸς τῷ ἴσ. H. ms. et
 vulg. ed. Platonis, inquit Sylburg. Eandem lectio-
 nem præbet etiam Theodoricius.

(3) Προκεκλησθαι. Προκεκρίσθαι, Theodor., neu-
 trum agnoscit Plato.

(4) Τῶνδε μὲν τ. Τῶνδε μὲν τῶν τόπων ἐν τῇ γῆ
 ἐλευθερούμενοί τε καὶ ἀπ. Plat. τῶνδε μὲν τῶν ἐν
 γῆ ἀπαλλάτ. reliquis omissis, Theodorici.

λαττόμενοι, ὡσπερ δεσμοτηρίων (5), ἄνω δὲ εἰς καθαράν οἶκῃσιν ἀφικνούμενοι. » Διὰ σαφεστέρων τε αὖ τὸ αὐτὸ ὁδὸ πῶς λέγει : « Τούτων (6) δὲ αὐτῶν οἱ ἐν φιλοσοφίᾳ (7) ἱκανῶς καθηράμενοι ἄνευ τε σωματίων ζῶσι τὸ παράπαν εἰς τὸν ἅπαντα χρόνον. » καίτοι σχήματά τινα περιτίθησι, ταῖς μὲν ἀέρινα αὐτῶν, ταῖς δὲ καὶ πύρινα. Ἔτι ἐπιφέρει : « Καὶ εἰς (8) οἰκήσεις ἔτι τούτων καλλίους ἀφικνοῦνται, ἃς οὐδὲ ῥάδιον ὀφείλωσαι, οὐδὲ (9) ὁ χρόνος ἱκανὸς ἐν τῷ παρόντι. » Ὅθεν εἰκότως « Μακάριοι οἱ πενθοῦντες. ἔτι αὐτοὶ παρακληθήσονται (10). » οἱ γὰρ μετανοήσαντες ἐφ' οἷς κακῶς προθεβόκασι, εἰς « τὴν κλησιν » παρέσονται : τοῦτο γὰρ ἔστι τὸ « παρακληθῆναι. » Τοῦ μετανοοῦντος δὲ τρόποι δύο : ὁ μὲν κοινότερος φέρει ἐπὶ τοῖς πραχθεῖσιν, ὁ δὲ ἰδιαιτέρος ἢ δυσωπία ἢ πρὸς ἑαυτὴν τῆς ψυχῆς ἐκ συνειδήσεως. Εἴτ' οὖν ἐνταῦθα, εἴτε καὶ ἀλλαγῆ, (ἐπεὶ μηδεὶς τόπος ἀργῶς εὐποιίας Θεοῦ) πάλιν φησὶν : « Μακάριοι οἱ ἐλεήμονες : ὅτι αὐτοὶ ἐλεηθήσονται (11). » Ὁ δὲ ἔλεος οὐχ, ἢ τινες τῶν φιλοσόφων (12) ὑπειλήφασιν, λύπη ἐπ' ἀλλοτριῶν συμφοραῖς : μᾶλλον δὲ ἀστεῖόν τι (13) ἔστι, ὡς οἱ προφηταὶ λέγουσιν : « Ἐλεον » γὰρ, φησὶ, « θέλω, καὶ οὐ θυσίαν (14). » Ἐλεήμονας δ' εἶναι βούλεται οὐ μόνον τοὺς ἔλεον ποιῶντας, ἀλλὰ καὶ τοὺς εὐέλωντας ἔλασιν, καὶ μὴ δύνανται : οἷς κατὰ προαίρεσιν τὸ ἐνεργεῖν πάρεστιν : ἐνίοτε γὰρ βουλόμεθα δι' ἀργυρίου θύσεως, ἢ διὰ σωματικῆς σπουδῆς ἔλεον ποιῆσαι, ὡς δεομένῳ ἐπαρκέσαι, ἢ νοσοῦντι ὑπουργῆσαι, ἢ ἐν περιστάσει γενομένῳ παραστήναι : καὶ οὐχ οἷοί τι ἔσμεν, ἢ τι διὰ πέναν, ἢ νόσον, ἢ γῆρας (φυσικὴ γὰρ νόσος καὶ τοῦτο) ἐξυπηρετῆσαι τῇ προαίρεσει, ἐφ' ᾧν ὀρμώμεθα, μὴ δουρηθέντας ἐπὶ τέλος ἀγαγεῖν ὃ βεβουλήμεθα. Τῆς αὐτῆς τιμῆς μετέχουσι ταῖς δουρηθεῖσιν οἱ βεβουλημένοι, ὧν ἡ προαίρεσις ἴση, καὶ πλεονεχτώσιν ἕτεροι τῇ παρουσίᾳ. Ἐπεὶ δὲ τῶν ἀπαγόντων εἰς τὴν τελείωσιν τῆς σωτηρίας ὁδοὶ εὐρίσκονται δύο, ἔργα καὶ γνῶσις, μακαρίους εἶπεν « τοὺς καθάρους τὴν καρδίαν (15), ὅτι αὐτοὶ τὸν Θεὸν ὄψονται. » Καὶ τῷ ὄντι τὸ ἀληθὲς σκοπόμεν, ἢ γνῶσις τοῦ ἡγεμονικοῦ τῆς ψυχῆς κάθαρσις ἔστι,

⊗ P. 581 ED. POTTER, 489-490 ED. PARIS.

(5) *Δεσμοτηρίων*. Δεσμοτηρίου, Theodoret. Mox, εἰς τὴν καθαρ. Plato.

(6) *Τούτων*. Hæc ea, quæ jam laudata sunt, sequuntur.

(7) *Ἐν φ.* Ἐν a Platone abest : apud quem ἱκανῶν pro ἱκανῶς, et εἰς τὸν ἔπειτα χρόνον pro εἰς τὸν ἅπαντα χρόνον exstat.

(8) *Καὶ εἰς*. Hæc etiam loco superius dicto, tam apud Theodoretum quam apud Platona occurrit.

(9) *Οὐδὲ ῥ. ὁ. οὐδέ.* Οὐτε ὁ. ὁ. οὐτε, Theodoret.

(10) *Παρακληθήσονται*. Hoc est, ex sententia Clementis, « advocabuntur. »

(11) *Εἴτ' οὖν . . . ἐλεηθήσονται*. Hæc nobis sic distinguere et explicare visum est, prout jam se habent : quæ priores editiones hęc modo Græcæ ac Latine exhibuerunt : Εἴτ' οὖν ἐνταῦθα, εἴτε καὶ ἀλλαγῆ, ἐπεὶ μηδεὶς τόπος ἀργῶς εὐποιίας Θεοῦ : πάλιν φησὶν : Μακάριοι οἱ ἐλ. « Sive ergo hic, sive alibi : quoniam nullus locus vacat Dei misericordia. Rursum dicit : « Beati misericordes, quoniam ipsi misericordiam consequentur. »

(12) *Τινες τῶν φιλοσόφων*. Stoicos intelligit, qui

hantur ergo convenienter mansionibus, quæ proportionē respondent iis, quibus dignati sunt, præmiis, ineffabilis œconomiae et muneris adjutores. « Qui autem, » inquit Plato, « visi fuerint evocati ad hoc, ut sancte præ cæteris vivant, ii sunt, qui ex his terrenis locis, tanquam e carceribus, liberati et soluti, sursum ad puram proficiscuntur habitationem. » Et rursus apertius idem dicit : « Ex his autem, quicumque per philosophiam satis sunt purgati, sine corporibus omnino vivunt in universum tempus. » Quanquam figuras quasdam illis adjicit, aliis quidem ex ipsis, aereas, aliis vero etiam igneas. Subjungit præterea : « Et proficiscuntur in habitationes his etiam pulchriores, quarum pulchritudo neque facilis dictu est, neque præsens

tempus ad dicendum sufficeret. » Unde merito dicit : « Beati qui lugent, quoniam ipsi advocatorem accipient. » Qui enim male actæ vitæ ducti sunt poenitentia, aderunt ad « vocationem ; » hoc enim sibi vult παρακληθῆναι. Poenitentium autem duo sunt ordines : quorum alter, qui multo frequentior est, timore poenæ factis suis debitæ ducitur ; alter vero, qui magis est singularis, ex conscientia factorum afficitur interna animæ verecundia. Sive igitur hoc modo, sive illo poeniteat (quandoquidem nullus locus Dei misericordia vacuus est), rursus dicit : « Beati misericordes, quoniam ipsi misericordiam consequentur. » Misericordia autem non est, ut existimarunt quidam philosophi, dolor propter alienas calamitates, **210**

sed est potius bonum quid, ut dicunt prophetae : « Misericordiam, » inquit, « volo, et non sacrificium. » Misericordes autem vocat, non solum eos qui faciunt opera misericordiae, sed etiam qui misereri volunt, etsi non possint ; quibus scilicet adest operandi propositum. Nonnunquam enim volumus, vel dando pecuniam, vel corpoream adhibendo operam, facere misericordiam, utpote egenti opem ferre, vel agrotanti inservire, vel ❧ ei adesse, qui est in aliqua calamitate, nec possumus, vel propter paupertatem, vel morbum,

Math. v, 4, 7. ^b Os. vi, 6 ; Matth. ix, 13 ; xii, 7.

dicabant, λύπην εἶναι συστολήν ἄλογον, « dolorem esse irrationabilem animi contractionem : » etiam autem speciem primariam ἔλεον, « misericordiam, » εἶναι λύπην ὡς ἐπὶ ἀναξίῳ κακοπαθοῦντι, « dolorem tanquam super eo, qui indignae miser sit : » ut refert in Zenone Laetius, lib. vii, seg. 5. Cicero *Tusc. quest.* lib. iv : « Misericordia est ægumulo ex miseria alterius injuria laborantis. » Preterea misericordiam, ut reliquos etiam affectus omnes, sapienti viro in lignam judicabant ; ut refert Laetius ejusdem libri seg. 125. Hinc illud Cicerois in oratione « pro L. Murena, » inter cæteras, quas ibi memorat, Zenonis sententias : « Neminem misericordem esse, nisi stultum. »

(13) *Ἀστεῖόν τι*. Interpres mavult θεῖόν τι, « divina quid. » Sed ἀστεῖόν pro « eleganti » et « humano » retineri, nihil vetat. SVLBERG.

(14) *Ἐλεον . . . θέλω, καὶ οὐ θ.* Ἐλεος θέλω ἢ θυσ. Os. vi, 6. Verum Clemens, quamvis prophetam laudet, sequitur potius Matth. ix, 13 ; xii, 7.

(15) *Τὴν καρδίαν*. Τῇ καρδίᾳ, Matth.

vel senectutem (nam ea quoque morbus est naturalis) exsequi institutum: ea scilicet, quæ cupimus, et ad quæ interno animi motu ferimur, non valentes efficere. Eundem autem honorem consequentur ii, qui voluerunt, cum iis, qui potuerunt, quorum est voluntas æqualis, etsi alii superent facultatibus. Quoniam autem eorum, quæ ad salutis ducunt perfectionem, duæ viæ inveniuntur, opera et cognitio, « beatos » dixit eos, qui sunt « mundi corde, quoniam ipsi Deum videbunt »^a. « Et si revera verum consideremus, cognitio est principalis animæ partis purgatio, et est bona operatio. Ac bona quidem sunt, alia quidem ipsa per se; alia autem, per alterius boni participationem; sicut bonas dicimus actiones. Absque rebus autem intermediis, quæ quidem obtinent locum materiæ, neque bonæ, neque malæ constant actiones; verbi gratia, vita et sanitate, et aliis, quæ vel sunt necessaria, vel circumstantialia. Eos igitur, qui ad Dei agnitionem accedunt, vult esse mundos quoad corporis appetitus et sanctas cogitationes, adeo ut animæ facultati principali nihil adulterinum adhæreat, quod ejus vim obtundat. Cum igitur is, qui sanctæ hujus qualitatis gnostice particeps est, contemplationi deditus, cum Deo puram habuerit consuetudinem, ita proxime accedit ad habitum impatibilis identitatis, ut non habeat amplius scientiam, et possideat cognitionem, sed sit ipsa scientia et cognitio. « Beati » ergo « pacifici »^b; qui scilicet legem sententiæ mentis nostræ repugnantem, iræ minas, et cupiditatis escas, et alias affectiones, quæ ratio-

^a Matth. v, 8. ^b Ibid. 9.

(16) Ἀπαθοῦς. Stoicorum more, sæpe dicit virum perfectum esse ἀπαθῆ. Conf. quæ superius adnotata sunt ad *Pædag.* lib. 1, principio cap. 2.

(17) Ἀντιστρατηγούοντα. Respicit Rom. vii, 23. Βλέπω δὲ ἕτερον νόμον ἐν τοῖς μέλεσί μου ἀντιστρατεύμενον τῷ νόμῳ τοῦ νοῦς μου, καὶ αἰχμαλωτίζοντά με τῷ νόμῳ τῆς ἁμαρτίας τῷ ὄντι ἐν τοῖς μέλεσί μου.

(18) Τιθασσεύσαντες καὶ ἐξημερώσαντες. Ilud ἐξημερώσαντες, corruptum est. Scribendum, duabus litteris transpositis, ἐξημερώσαντες. Nam ἐξημερώσαι idem est, quod τιθασσεῦσαι. Suidas: Τιθασσόν, ἡμερον; καὶ Ἀτίθασσον, τὸν ἄγριον, καὶ μὴ ἡμερον. Hesychius: Τιθασσεύει, ἡμεροῖ, πραῦνει. Idem: Ἐξημερώσαι, ἡμεροποιῆσαι.

(19) Ὅτι . . . κληθήσονται. Matth. v, 10: Μακάριοι οἱ δεδιωγμένοι ἕνεκεν δικαιοσύνης. Sed Clemens hanc pericopen sumpsit ex com. 9: Μακάριοι οἱ εἰρηνοποιοί, ὅτι αὐτοὶ υἱοὶ Θεοῦ κληθήσονται.

(20) Τῶν μετατιθέντων τὰ Εὐαγγέλια. Cl. Millius in Prolegomenis ad Novum Testamentum, p. 53, hanc phrasin hoc modo explicavit: « Cæterum inter codices Ecclesiarum et privatorum hominum, hoc fere interfuit, quod isti prout e librariorum manibus exierant, emaculati notisque marginalibus liber fere, integri in Ecclesiarum tabulariis remanserint; hi vero ab ipsis, in quorum gratiam fuerant conscripti, statim fere inter lineas, aut ad marginem, glossis scholiisque fuerint conspersi; maximopere

καὶ ἐνέργειά ἐστιν ἀγαθῆ. Ἀγαθὰ γοῦν τὰ μὲν αὐτὰ καθ' ἑαυτὰ, τὰ δὲ μετέχοντα τῶν ἀγαθῶν, ὡς τὰς καλὰς πράξεις φασί. Ἄνευ δὲ τῶν μεταξὺ, ἃ δὴ ὕλης ἐπέχει τάξιν, οὐθ' αἱ ἀγαθαὶ οὐθ' αἱ κακαὶ συνίστανται πράξεις· οἷον ζωῆς λέγω, καὶ ὑγιείας, τῶν τε ἄλλων τῶν ἀναγκαίων ἢ περιστατικῶν. Καθαροὺς οὖν κατὰ τὰς σωματικὰς ἐπιθυμίας καὶ τοὺς ἀγίους διαλογισμοὺς τοὺς εἰς ἐπίγνωσιν τοῦ Θεοῦ ἀφικνουμένους εἶναι βούλεται, ὅταν μηδὲν ἔχη νόθον ἐπιπροσθῶν τῇ δυνάμει ἑαυτοῦ τῆ ἡγεμονικόν. Ὅταν τοίνυν ἐνδιατρίψῃ τῇ θεωρίᾳ, τῷ Θεῷ καθαρῶς ὁμιλῶν, ὁ γνωστικῶς μετέχων τῆς ἀγίας ποιότητος, προσεχέστερον ἐν ἑξεί γίνεται καυτότητος ἀπαθοῦς (16), ὡς μηκέτι ἐπιστήμην ἔχειν, καὶ γνῶσιν κεκτῆσθαι, ἐπιστήμην δὲ εἶναι καὶ γνῶσιν. Μακάριοι τοίνυν οἱ εἰρηνοποιοί· τὸν ἀντιστρατηγούοντα (17) νόμον τῷ φρονήματι τοῦ νοῦ ἡμῶν, τοῦ θυμοῦ τὰς ἀπειλὰς, καὶ τῆς ἐπιθυμίας τὰ δειλάτα, τὰ τε ἄλλα πάθη, ὅσα πολεμεῖ τὸν λογισμὸν, τιθασσεύσαντες καὶ ἐξημερώσαντες (18)· οἱ μετ' ἐπιστήμης ἔργων τε ἀγαθῶν καὶ λόγου ἀληθοῦς καταδιώσαντες εἰς υἰοθεσίαν ἀποκατασταθήσονται τὴν προφιλεστέραν. Εἴη δ' ἂν ἡ τελεία εἰρηνοποίησις, ἡ ἐπὶ παντὶ τῷ συμβαίνοντι ἄτρεπτον φυλάσσουσα « τὸ εἰρηνικόν, » ἀγίαν τε καὶ καλὴν τὴν διοίκησιν λέγουσα, ἐν ἐπιστήμῃ θεῶν καὶ ἀνθρωπίνων πραγμάτων καθεστῶσα, δι' ἧς τὰς ἐν τῷ κόσμῳ ἐναντιότητος ἁρμονίαν κτίσεως καλλίστην λογίζεται. « Εἰρηνοποιοῦσι » δὲ καὶ τοὺς ἐνταῦθα πολεμουμένους τοῖς τῆς ἁμαρτίας στρατηγήμασι, μεταδιδάσκοντες ἐπὶ τὴν πίστιν καὶ τὴν εἰρήνην μετιέναι. Κεφάλαιον δ', οἶμαι, πάσης ἀρετῆς Κύριος παιδεύων ἡμᾶς, τὸ δεῖν γνωστικώτερον δι' ἀγάπην τὴν πρὸς τὸν Θεὸν θανάτου καταφρονεῖν· « Μακάριοι, » φησὶν, « οἱ δεδιωγμένοι ἕνεκεν δικαιοσύνης· ὅτι αὐτοὶ υἱοὶ Θεοῦ κληθήσονται: (19) » ἢ, ὡς τινες τῶν μετατιθέντων τὰ Εὐαγγέλια (20),

in id incumbentibus S. litterarum studiosis, ut textum sacrum, quem apud se habebant, explicatiorem suisque usibus magis in dies ac magis idoneum redderent. Hinc apud Clementem Alexandrinum, qui sub finem sæculi secundi floruit, mentio sit τῶν τὰ Εὐαγγέλια μετατιθέντων, seu Scholiastarum, qui jam ab initio, libris istis, ad oram, aut spatium interlineari, explicatiunculas suas illeverant. Harum unam ille et alteram adducit, *Strom.* iv, p. 490, Matth. v, 10, e regione verborum, ὅτι αὐτῶν ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν, apposuerat adnotator quispiam, ὅτι αὐτοὶ ἐσονται τέλειον· alius, ὅτι ἔξουσι τόπον, ὅπου οὐ διωχθήσονται. « Voce μετατιθέναι infra etiam utitur Clemens, *Strom.* vii, pag. 758, ubi de hæreticis S. Scripture sensum pervertentibus hæc dicit: Σχεδὸν γὰρ ἐν πάσιν, οἷς προσφέρονται, ῥητοῖς, εὐροῖς ἢ αὐτοῖς ὡς τοῖς ὀνόμασι μόνον προσανέχουσι, τὰ σημαίνοντα ὑπαλλάττοντες· οὐθ' ὡς λέγονται γινώσκοντες, οὐθ' ὡς ἔχειν πεφύκασιν χρώμενοι αἷς δὴ κομίζουσιν ἐκλογαῖς· ἡ ἀλήθεια δὲ οὐκ ἐν τῷ μετατιθέναι τὰ σημαίνοντα εὐρίσκειται· οὕτω μὲν γὰρ ἀνατρέφουσι πᾶσαν ἀληθῆ διδασκαλίαν. « Nam in omnibus fere, quæ adiacunt, locis ipsos sola intueri videbis nomina, ut qui mutant significata, neque quemadmodum dicuntur cognoscant, neque his, quas afferunt, allegationibus ita, ut earum rerum natura postulat, utantur. Veritas autem non invenitur in translatione significationum: sic enim omnem veram doctrinam everterent; etc. »

« Μακάριοι, » φησίν, « οἱ δεδιωγμένοι ὑπὸ τῆς δικαιοσύνης (21)· ὅτι αὐτοὶ ἔσονται τέλειοι· » καὶ, « Μακάριοι οἱ δεδιωγμένοι ἕνεκα ἐμοῦ· ὅτι ἔξουσι τόπον, ὅπου οὐ διωχθήσονται· » καὶ, « Μακάριοί ἐστε ὅταν οἱ ἄνθρωποι μισήσωσιν (22) ὑμᾶς, ἕνεκα τοῦ Ἰησοῦ ἀνθρώπου· » ἐάν μὴ βδελυσσώμεθα δηλονότι τοὺς διώκοντας, καὶ ὑπομένωμεν τὰς παρ' αὐτῶν τιμωρίας, μὴ μιτοῦντες αὐτοὺς βράδιον ἢ προσεδοκῆσαμεν πεπειρασθαι διανοοῦμενοι· ἀλλὰ κάκεινο γινώσκοντες, πρόφασιν εἶναι μαρτυρίου τὸν ὄντινον πειρασμόν.

justitiam, quoniam ipsi filii Dei vocabuntur ^a : vel, ut nonnulli ex iis, qui Evangelia transponunt : « Beati, » inquit, « quos persequitur justitia, quoniam ipsi erunt perfecti; » et : « Beati qui persecutionem patiuntur propter me, quoniam locum habebunt, ad quem non perveniet persecutio; » et : « Beati estis, quando vos homines odio habuerint, quando exterminaverint, quando nomen vestrum ut sceleratum expunxerint, propter Filium hominis ^b; » si eos videlicet, qui nos persequuntur, non abominemur, et sustineamus, quæ ab eis infliguntur, supplicia; neque eos odio habeamus, cogitantes nos esse tentatos tardius quam expectavimus; sed illud potius reputantes, quod martyrii occasio sit quævis tentatio.

CAPUT VII.

Beatos esse qui Dei causa sanguinem profundunt.

Εἶτα ὁ μὲν ψευδόμενος, καὶ ἑαυτὸν ἄπιστον **B** δειξας, καὶ μεταστὰς εἰς τὴν τοῦ διαβόλου στρατείαν, ἐν τίνι, οἴομεθα, ἐστὶ κακῷ; ψεύδεται τοίνυν τὸν Κύριον, μᾶλλον δὲ τὴν ἑαυτοῦ διέψευσται ἐλπίδα, ὅς οὐ πιστεύει τῷ Θεῷ· οὐ πιστεύει δὲ ὁ μὴ ποιῶν ἅ ἐνετείλατο. Τί δέ; οὐχ ἑαυτὸν ἀρνεῖται, ὁ ἀρνούμενος τὸν Κύριον; Οὐ γὰρ ἀφαιρεῖται τῆς κυρίας τὸν δεσπότην, ὁ γὰρ καὶ στερίσκων αὐτὸν τῆς πρὸς ἐκεῖνον οἰκειότητος. Ὁ τοίνυν ἀρνούμενος τὸν Σωτῆρα, ἀρνεῖται τὴν ζωὴν· ὅτι « ζωὴ ἦν τὸ φῶς. » Ὁλιγοπίστους τούτους οὐ λέγει, ἀλλ' ἀπίστους καὶ ὑποκριτάς· τὸ μὲν ἄνομα ὑπογεγραμμένους (25), τὸ δὲ εἶναι πιστοὺς ἀρνούμενους. Πιστὸς δὲ εἴρηται, καὶ δοῦλος, καὶ φίλος. Ὡστε εἴ τις ἑαυτὸν ἀγαπᾷ, ἀγαπᾷ τὸν Κύριον, καὶ ὁμολογεῖ τὴν σωτηρίαν (24), ἵνα σώσῃ τὴν ψυχὴν. Καὶ τοὶ κλῆν ὑπεραποθάνης (25) τοῦ πλησίον δι' ἀγάπην, πλησίον δὲ ἡμῶν τὸν Σωτῆρα ὑπολάβης (« Θεὸς γὰρ ἐγγίζων (26), » ὁ σώζων, πρὸς τὸ σωζόμενον ἐλέχθη), θάνατον ἐλόμενος διὰ ζωὴν, καὶ σεαυτοῦ μᾶλλον ἢ ἐκεῖνου ἕνεκεν παθῶν. Καὶ μήτι διὰ τοῦτο ἀδελφὸς εἴρηται; ὁ δι' ἀγάπην τὴν πρὸς τὸν Θεὸν παθῶν, διὰ τὴν ἰδίαν ἔπαθε σωτηρίαν· ὁ τε αὖ διὰ τὴν ἰδίαν ἀποθνήσκων σωτηρίαν, διὰ τὴν ἀγάπην ὑπομένει

✠ P. 582 ED. POTTER, 490-491 ED. PARIS. ^a Matth. v, 10. ^b Luc. vi, 22. ^c Joan. i, 4. ^d Matth. vi, 50. ✠ P. 585 ED. POTTER, 491-492 ED. PARIS.

(21) Μακάριοι, φησίν, οἱ δεδιωγμένοι ὑπὸ τῆς δικαιοσύνης. Hæc potes vertere, « Beati, inquit, qui persecutionem patiuntur præ justitia, vel propter justitiam : nam ὑπὸ, cum gignendi casu, sic apud Platonem et Plutarchum interpretantur vulgata lexicæ, neque videntur, qui transferebant Evangelia, contrarium asseruisse. COLLECT.

(22) Οἱ ἄνθρωποι μ. Luc. : Μισήσωσιν ὑμᾶς οἱ ἄνθρωποι, καὶ ὅταν ἀφορίσωσιν, καὶ ἐκθ. Et mox, Τοῦ Ἰησοῦ τοῦ ἀνθρώπου.

(25) Τὸ μὲν ἄνομα ὑπογεγραμμένους. Scribe ἐπιγεγραμμένους. HEINSIUS. — Vel ὑποκεκριμένους, quia præcessit τῶν ὑποκριτῶν mentio.

A cificum » illud servat immutabile, sanctamque est honestam vocans Providentiam res administrantem, posita in rerum divinarum et humanarum scientia, per quam eas, quæ sunt in mundo, repugnantias, creationis pulcherrimam existimat harmoniam ac concordiam. « Pacificant » etiam, qui monitis suis ad fidem pacemque transferunt eos, quos peccati stratagemata hic oppugnaverant. Totius autem virtutis summa est, ut existimo, Dominus, docens oportere nos propter charitatem in Deum gnostice mortem contemere. « Beati, » inquit, » ✠ qui persecutionem patiuntur propter ju-

sticiam, quoniam ipsi filii Dei vocabuntur ^a : vel, ut nonnulli ex iis, qui Evangelia transponunt : « Beati, » inquit, « quos persequitur justitia, quoniam ipsi erunt perfecti; » et : « Beati qui persecutionem patiuntur propter me, quoniam locum habebunt, ad quem non perveniet persecutio; » et : « Beati estis, quando vos homines odio habuerint, quando exterminaverint, quando nomen vestrum ut sceleratum expunxerint, propter Filium hominis ^b; » si eos videlicet, qui nos persequuntur, non abominemur, et sustineamus, quæ ab eis infliguntur, supplicia; neque eos odio habeamus, cogitantes nos esse tentatos tardius quam expectavimus; sed illud potius reputantes, quod martyrii occasio sit quævis tentatio.

Deinde, qui mentitus quidem est, et seipsum ostendit infidelem, et ad diaboli transfugit exercitum, in quanto eum malo versari credimus? Mentitur itaque Domino, vel potius spei suæ mentitur, eaque frustratur, qui Deo non credit. Non credit autem, qui non facit ea, quæ mandaverat. Quid vero? annon seipsum negat, qui negat Dominum? Domino enim non aufert dominium, qui se ea, quæ cum illo intercedit, privat necessitudine. Qui negat ergo Servatorem, negat vitam; quoniam « lux erat vita ^c. » Eos quidem non dicit esse « modicæ fidei ^d, » sed infideles et hypocritas: qui nominis quidem suscipiunt inscriptionem, fideles autem sese abnegant. Fidelis autem dicitur, tum servus, tum amicus. Quare si quis seipsum diligit, diligit Dominum, et confitetur salutem, ut suam servet animam. Atqui si vel pro proximo moriaris propter charitatem, existimes Servatorem nostrum esse propinquum (« Deus » enim « appropinquans » dictus est is qui servat, ejus respectu qui servatur), mortem eligens propter vitam, et propter teipsum ✠ potius, quam propter illum patiens. Et nunquid propterea dictus est frater? qui patitur pro-

(24) Ὁμολογεῖ τὴν σωτηρίαν. Scribe ὁμολογεῖ εἰς τὴν σωτηρίαν, « confitetur ad salutem. » Respicit enim Rom. x, 10 : Καρδίᾳ γὰρ πιστεύεται εἰς δικαιοσύνην, στόματι δὲ ὁμολογεῖται εἰς σωτηρίαν.

(25) Ὑπεραποθάνης. Nam ὑπὲρ τοῦ ἀγαθοῦ τάχα τις καὶ τολμᾷ ἀποθανεῖν, ut ait Apostolus, Rom. v, 7.

(26) Θεὸς γὰρ ἐγγίζων. Respicit Deut. iv, 7: Ὅτι ποῖον ἔθνος μέγα, ὃ ἐστὶν αὐτῷ Θεῷ ἐγγίζων αὐτοῖς, ὡς Κύριος ὁ Θεὸς ἡμῶν ἐν πᾶσιν, οἷς ἐάν αὐτὸν ἐπικαλεσώμεθα· vel Jerem. xxiii, 25 : Θεὸς ἐγγίζων ἐγὼ εἰμι, λέγει Κύριος, καὶ οὐχὶ Θεὸς πόρρωθεν.

pter suam in Deum dilectionem, patitur propter propriam salutem; et rursus, qui moritur propter propriam salutem, sustinet mortem propter dilectionem Domini. Etenim ipse, cum esset « vita, » id, propter quod passus est, pati voluit, ut ejus passione viveremus. « Quid mihi dicitis, inquit, Domine, Domine, et non facitis quae dico? » Qui enim « labiis diligit populus, cor autem longe habet a Domino ^b, » alius est, et alii obsequitur, cui se sua sponte vendidit. Quicumque autem Servatoris mandata exsequuntur, in unaquaque actione sunt martyres, seu « testes, » facientes quidem quod vult, et perinde nominantes Dominum, et re ipsa « testantes, » cui credunt esse eum, qui « carnem suam cum concupiscentiis et passionibus ²¹¹ suis cruci affixerunt. Si spiritu vivimus, inquit, spiritu ambulemus ^c. Qui seminat in suam carnem, ex carne metet corruptionem: qui autem seminat in spiritum, ex spiritu metet vitam aeternam ^d. » Miseris autem hominibus, quod praebetur per sanguinem Domino martyrimum, videtur esse mors violentissima, nescientibus hanc mortis januam esse verae vitae principium: et nec honores post mortem eorum, qui sancte vixerunt, nec supplicia eorum, qui injuste et libidinose se gesserunt, volunt intelligere, non ex nostris solum dico Scripturis (nam omnia fere mandata haec indicant), sed nec suorum sermonibus volunt aures praebere. Scribit enim Theano Pythagorica: « Esset enim revera malis vita epulum, qui postquam omnia commiserunt

τοῦ Κυρίου. Καὶ γὰρ αὐτὸς « ζωὴ » ὢν, δι' οὗ ἔπαθεν, παθεῖν ἠθέλησεν, ἵνα τῷ πάθει ζήσωμεν αὐτοῦ. « Τί με λέγετε (27) Κυριε, Κύριε, » φησί, « καὶ οὐ ποιεῖτε ἅ λέγω; » Ὁ μὲν γὰρ « τοῖς χεῖλεσιν (28) ἀγαπῶν λαὸς, τὴν δὲ καρδίαν μακρὰν ἔχων ἀπὸ τοῦ Κυρίου, » ἄλλος ἐστίν, ἄλλω πεπεισμένος: καὶ τούτοις ἕκαστον ἑαυτὸν πέπρακεν ὅσοι δὲ τὰς ἐντολάς τοῦ Σωτῆρος ἐπιτελοῦσιν, καθ' ἑκάστην πράξιν « μαρτυροῦσι, » ποιῶντες μὲν ὃ θέλει, ἀκολούθως δὲ ὀνομάζοντες τὸν Κύριον, καὶ δι' ἔργου « μαρτυροῦντες » ὅτι παίθονται εἶναι, οἱ « τὴν (29) σάρκα σὺν ταῖς ἐπιθυμίαις καὶ ταῖς παθήμασι σταυρώσαντες. Εἰ ζῶμεν πνεύματι, πνεύματι καὶ στοιχώμεν, » λέγει. « Ὁ σπαίρων εἰς τὴν σάρκα ἑαυτοῦ ἐκ τῆς σαρκὸς θερίσει φθοράν: ὁ δὲ σπαίρων εἰς τὸ πνεῦμα ἐκ τοῦ πνεύματος θερίσει ζωὴν αἰώνιον. » Ταῖς δὲ ἀγλίαις τῶν ἀνθρώπων θάνατος εἶναι ὁ βραχέστατος, ἢ δι' αἵματι: μαρτυρία τοῦ Κυρίου δοκεῖ, οὐκ εἶδῶσι, τῆς ὄντως ὕστερ ζωῆς ἀρχὴν εἶναι τὴν τοιαύτην τοῦ θανάτου πύλιν: καὶ οὔτε τὰς τιμὰς τὰς μετὰ θάνατον τῶν ὀσίων βελτιωκότων, οὔτε τὰς κολάσεις τῶν ἀδίκων καὶ ἀσελγῶς πεπολιτευμένων συνεῖναι βούλονται, οὐκ ἐκ τῶν ἡμετέρων μόνον λέγω Γραφῶν (σχεδὸν γὰρ πᾶσαι αἱ ἐντολαὶ ταῦτα μνησούσιν), ἀλλ' οὐδὲ τῶν οἰκείων ἐθέλουσιν ὑπακούσαι λόγων. Θεανὸς γὰρ ἢ Πυθαγορικῆ γράφει: « Ἦν γὰρ τῷ ὄντι ταῖς κακαῖς εὐνοχία ὁ βίος, πονηρευσαμένοις, ἔπειτα τελευτῶσιν, εἰ μὴ ἦν ἀθάνατος ἡ ψυχὴ, ἔρμαιον ὁ θάνατος (3). » Καὶ Πλάτων (31) ἐν Φαίδωνι: « Εἰ μὲν γὰρ ἦν ὁ θάνατος τοῦ παντὸς ἀπαλλαγὴ, » καὶ τὰ ἑξῆς. Οὐκ ἐστὶν οὖν κατὰ τὸν Αἰσχύλου Τήλερον (32) νοεῖν « ἀπλῆν-

^a Luc. vi, 44. ^b Isa. xxix, 13. ^c Galat. v, 24, 25.

(27) *Τί με λέγετε.* Τί δέ με καλεῖτε, Luc.

(28) *Τοῖς χεῖλεσιν.* Respicit Isa. xxix, 13: Καὶ εἶπε Κύριος, Ἐγγίξει μοι ὁ λαὸς οὗτος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ, καὶ ἐν τοῖς χεῖλεσιν αὐτῶν τρυφῶσί με, ἡ δὲ καρδία αὐτῶν πόρρω ἀπέχει ἀπ' ἐμοῦ.

(29) *Δι' ἔργου μαρτυροῦντες ὅτι παίθονται εἶναι, οἱ τ.* Forte melius, δι' ἔργου μαρτυροῦντες ὅτι παίθονται εἶναι, « re ipsa testificantes quod esse persuasum habent. » Interpres Hervetus minus apte, « re ipsa testantes ei cui credunt esse carnem. » SYL.B. Sed nos hoc aliter Latine expressimus.

(30) *Ἐρμαιον ὁ θάνατος.* Haec verba hoc quidem loco supervacanea sunt: Theanus enim sententia absque iis perfecta est. Mihi videntur ad sequentem Platonis sententiam referri debere: quam cum imperfecte recitasset auctor, aliquis his verbis in libri sui margine scriptis eam complevit, quae deinceps alieno loco in textum recepta sunt. Porro Platonis verba in *Phaedone* sic se habent, pag. 80: Εἰ μὲν γὰρ ἦν ὁ θάνατος τοῦ παντὸς ἀπαλλαγὴ, ἔρμαιον ἂν ἦν ταῖς κακαῖς ἀποθανοῦσι, τοῦ τε σώματος ἅμα ἀπὸλλύεσθαι καὶ τῆς αὐτῶν κακίας μετὰ τῆς ψυχῆς. « Si enim mors totius dissolutio esset, nihil improbi lucrarentur, cum et a corpore et a pravitate sua eam anima liberarentur. » Jam ex his facile constat hanc sententiam, ἔρμαιον ὁ θάνατος, ex Platone additam fuisse. Justinus M. eadem Platonis verba in animo habuisse videtur, haec scribens, *Dialogi cum Tryph.* p. 225 edit. Paris.: Ἀλλὰ μὴν οὐδὲ ἀποθνήσκουσιν φησὶ τὰς ψυχὰς ἐγὼ ἔρμαιον γὰρ ἦν ὡς ἀληθῶς τοῖς κακοῖς. « Sed nec ego animas mori dico: haec enim improbis in laerum cederet. » Et haec in *Apoloq.* 1, p. 55, edit. Oxon.: Ὅπερ, εἰ εἰς ἀναίσθησιν ἐχώρει, ἔρμαιον ἂν ἦν τοῖς ἀδίκους πᾶσιν. « *M* (mors) si in statum sensus omnīs vacuam abiret, injustis omnibus laerum esset. »

^d Galat. vi, 8.

(31) *Πλάτων.* Ut Theano dixit: Εἰ μὴ ἦν ἀθάνατος ἡ ψυχὴ, ἔρμαιον ὁ θάνατος: sic Plato: Εἰ μὲν γὰρ ἦν ὁ θάνατος τοῦ παντὸς ἀπαλλαγὴ, ἔρμαιον ἦν ταῖς κακαῖς ἀποθανοῦσι τοῦ τε σώματος ἅμα ἀπὸλλύεσθαι, καὶ τῆς αὐτῶν κακίας μετὰ τῆς ψυχῆς. « *N*um si mors esset universi separatio et dissolutio, pro luere emolumentoque improbis hominibus d. parandum esset, cum mortui essent, ut una quidem cum corpore et cum ipsa quoque anima sua, etiam improbitate liberarentur. » In loco Aristophanis, qui sequitur, quod transfert Hervetus, « folia instar umbræ reddentia, » Graece est, σκιοειδέα φύλλα, « turbæ umbratiles, » vel « natio umbræ similis. » Porro dictum Epicharmi sic effert Clemens, ut et Theodoretus lib. 1 *De curat. Graec.*: « Fortasse autem ejusmodi vos estis hominibus Epicharmus ille comicus iambicum illud coaptavit:

Φύσις ἀνθρώπων ἄσχοι περυσνημένοι.

Homines ventosis utribus perquam similes.

Verbum verbo reddes: « Natura hominum utres inflati. » Tale et illud Timonis Pallasii, lib. II apud eundem:

Ἄνθρωποι κρετῆς αἰήσιος ἔμπλεσι ἄσχοι.

O vires, animi sensus quos implet inanis.

COLLECT.

(32) *Τὸν Αἰσχύλου Τήλερον.* Haec etiam Clemens e Platone sumpsit, qui loco *Phaedonis* jam dicto haec dicit: Ἐστὶ δὲ ἄρα ἡ πορεία, οὗχ ὡς ὁ Αἰσχύλου Τήλερος λέγει: ἐκεῖνος μὲν γὰρ ἀπλῆν οἶμον φησὶν εἰς ἄδου φέρειν: ἡ δὲ οὔτε ἀπὸ ἧ, οὔτε μία μοι φαίνεται εἶναι. « Est autem iter non tale, quate aut. Telephus apud Aeschylum. Ille siquidem « simplicem » ait « viam ad inferos ferre. » Ego vero neque simplicem, neque unam esse puto. Eandem sententiam recitavit etiam Dionysius Halicarnassensis, *Artis rhetoricæ*

οἶμον εἰς αἴθου φέρειν· ἡ δὲ πολλὰ, καὶ ἀπά-
 γουσαι ἀμαρτίαι. Πολυπλανεῖς τούτους, ὡς ἔοικε,
 τοὺς ἀπίστους διαχωριζῶν Ἀριστοφάνης· « Ἄγετε, »
 φησὶν, « ἄνδρες (55) ἀμαυρόβιοι, φύλλων γενεᾷ προσ-
 ὅμοιοι, ὀλιγοδρανέες, πλάσματα κηροῦ, σκισοειδέα
 φύλλ, ἀμενηνοί, ἀπτῆνες, ἐφημέριοι. » Καὶ ὁ Ἐπί-
 χαρμος (54)· « Αὐτὰ φύσις ἀνθρώπων, ἀσχοὶ πεφουση-
 μένοι. » Ἡμῶν δὲ ὁ Σωτὴρ εἶρηκεν· « Τὸ πνεῦμα (55),
 πρόθυμον· ἡ δὲ σὰρξ, ἀσθενής· » διότι « τὸ φρόνημα
 τῆς σαρκὸς ἐχθρα εἰς Θεόν, » ὁ Ἀπόστολος ἐξηγεῖται·
 « τῷ γὰρ νόμῳ τοῦ Θεοῦ οὐχ ὑποτάσσεται· οὐδὲ γὰρ
 δύναται· οἱ δὲ ἐν σαρκὶ ὄντες Θεῷ ἀρέσαι οὐ δύναν-
 ται. » Καὶ ἐπεκδιηγούμενος, ἐπιφέρει, « ἵνα μὴ, ὡς
 Μαρκίων, ἀχαρίστως ἐκδιέξεται τις τὴν δημιουργίαν
 κακῆν. Εἰ δὲ Χριστὸς ἐν ὑμῖν, τὸ μὲν σῶμα νεκρὸν
 δι' ἀμαρτίαν, τὸ δὲ πνεῦμα ζωὴ διὰ δικαιοσύνην. »
 Πάλιν τε αὖ· « Εἰ γὰρ κατὰ σὰρκα ζῆτε, μέλλετε
 ἀποθνήσκειν· λογίζομαι γὰρ, ὅτι οὐκ ἄξια τὰ παθή-
 ματα τοῦ νῦν καιροῦ, πρὸς τὴν μέλλουσαν δόξαν ἀπο-
 καλυφθῆναι εἰς ἡμᾶς· εἶπερ συμπάσχομεν, ἵνα καὶ
 συνδοξασθῶμεν, ὡς συγκληρονόμοι Χριστοῦ (56). Οἴ-
 δαμεν δὲ, ὅτι τοῖς ἀγαπῶσι τὸν Θεὸν πάντα συνεργεῖ
 εἰς τὸ ἀγαθόν (57), τοῖς κατὰ πρόθεσιν κλητοῖς οὖσι
 ὅτι οὓς προέγνω, καὶ προώρισεν συμμόρφους τῆς εἰ-
 κόνος τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ, εἰς τὸ εἶναι αὐτὸν πρωτότοκον
 ἐν πολλοῖς ἀδελφοῖς· οὓς δὲ προώρισεν, τούτους καὶ
 ἐκάλεσεν· οὓς δὲ ἐκάλεσεν, τούτους καὶ ἐδικαίωσεν·
 οὓς δὲ ἐδικαίωσε, τούτους καὶ ἐδόξασεν. Ὁρᾷς δι' ἀγά-
 πην διδασκομένην μαρτυρίαν. Κἂν δι' ἀμοιβὴν ἀγα-
 θῶν ἐβελήσης μαρτυρῆσαι, ἀκούσῃ πάλιν· « Τῇ γὰρ
 ἐλπίδι ἐσώθημεν, ἐλπίς δὲ βλεπομένη οὐκ ἔστιν ἐλπίς·
 ὁ γὰρ βλέπει τις, τί καὶ ἐλπίζει; » Εἰ δὲ ὁ οὐ βλέπο-
 μεν, ἐλπίζομεν, δι' ὑπομονῆς ἀπεκδεχόμεθα. « Ἀλλ' εἰ
 καὶ πάσχομεν (58) διὰ δικαιοσύνην, μακάριοι, » φησὶν ὁ
 Πέτρος. « Τὸν δὲ φόβον αὐτῶν μὴ φοβηθῆτε, μηδὲ ταρα-

✠ P. 584 ED. POTTER, 492, 493 ED. PARIS.
 18, 28, 29, 50.

cap. 6, pag. 40 edit. Sylburg., p. 75 edit. Oxon. :
 Ἐπὶ δὲ τοῖς καθ' ἕκαστον καὶ ἀπὸ τῶν ἡλικιῶν πολ-
 λὰς ἀφορμὰς παρέξει ὁ λόγος εἰς παραμυθίαν· εἰ
 μὲν τις ἀφνω τελευτήσῃ καὶ ἀλύπως, ὅτι μακαρίως
 αὐτῷ ἡ τελευτὴ συνηνέχθη..... κἂν ἢ ἐν ἀποδημίᾳ,
 ὅτι οὐδὲν διενήνοχε· μία γὰρ καὶ ἡ αὐτὴ οἶμος, κατὰ
 τὸν Αἰσχύλον, εἰς αἴθου φέρουσα. « In oratione vero
 privata, ex aetate amplam consolationis materiam
 habebimus : si repente extinctus et sine dolore,
 quod felicem exitum consecutus..... si in peregrina-
 tione, quod nihil refert, cum « uia » et eadem
 « via, » ut ait Aeschylus, « ad inferos ducat. »

(55) Ἄγετε, φησὶν, ἄνδ. Sic Flor. Ἄγετε, φύ-
 σιν, ἄνδ. mavult Sylburgius, quod et Aristophanis
 editione vulgata, et ipso metri numero confirmari
 dicit. Porro hi versus in Aristophanis Avibus hoc
 modo exstant, p. 575 edit. Aurel. Allobrog. :

Ἄγε δὴ φύσιν, ἄνδρες ἀμαυρόβιοι, φύλλων γενεᾷ
 προσόμοιοι,
 ὀλιγοδρανέες, πλάσματα πηλοῦ, σκισοειδέα φύλλ
 ἀμενηνά,
 ἀπτῆνες, ἐφημέριοι, ταλαοὶ βροτοὶ, ἀνέρες εἰκε-
 λόχειροι.

Age jam natura viri languide viventes, foliorum
 generationi similes,
 Parum valentes, formationes lutī, umbris similes tri-
 bus invalidæ.

A scelera, deinde moriuntur, si non esset anima im-
 mortalis, mors esset lucrum. » Et Plato in *Phæ-
 done* : « Si esset enim mors totalis dissolutio, » et
 quæ deinceps sequuntur. Non est ergo cogitandum
 ex sententia Telephi apud Aeschylum, « simplicem
 viam ferre ad inferos ; » sunt enim viæ multæ, et
 multa, ✠ quæ abducunt, peccata. Errabundos hos,
 ut est verisimile, infideles comice ludificans Aristo-
 phanes : « Agite, inquit, obscuræ vitæ homines, ge-
 nerationi foliorum similes, imbecilli, ceræ figmenta,
 genus instar umbræ, evanidi, involucres, unius tan-
 tum diei vitam habentes. » Et Epicharmus : « Hæc,
 inquit, hominum vita, utres inflati. » Nobis autem
 dixit Servator : « Spiritus promptus, caro infirma » ;
 quoniam « prudentia carnis est Deo inimica, » ut
 exponit Apostolus ; « legi enim Dei non subjicitur,
 neque enim potest. Qui autem in carne sunt, Deo
 placere non possunt. » Et id amplius explicans,
 subjungit, ne quis ingrato animo, ut Marcion, in-
 ferat malam esse creaturam : « Si autem Christus
 est in vobis, corpus quidem mortuum est propter
 peccatum, spiritus autem vivit propter justitiam. »
 Et rursus : « Si » enim « secundum carnem vivi-
 tis, estis morituri. Considero, enim quod non sunt
 condignæ passionēs hujus mundi ad gloriam, quæ
 revelanda est in nobis ; siquidem compatimur, ut
 conglorificemur, ut cohæredes Christi. Scimus au-
 tem, quod diligentibus Deum omnia cooperantur in
 bonum iis, qui vocati sunt secundum propositum.
 Quoniam quos præscivit, eos et prædestinavit con-
 formes imagini Filii ejus, ut sit ipse primogenitus
 in multis fratribus. Quos autem prædestinavit, eos
 et vocavit. Quos autem vocavit, eos et justificavit.
 Quos autem justificavit, eos et glorificavit b. » Vi-
 des per dilectionem doceri martyrium. Quod si ve-

a Matth. xxvi, 41. b Rom. viii, 7, 8, 10, 13, 17,

Implumes, unius diei vitam habentes, miseri mortales, viri somnis similes.

(54) Ὁ Ἐπιχαρμος. Theodoretus *Θεραπευτ. α'*,
 p. 477, de iis qui nil credunt, nisi quod sensibus
 percipi possit, ait : Καὶ ἴσως τοῖς οὕτω διακειμένοις
 ἀνθρώποις Ἐπιχαρμος ὁ κωμικὸς τὸν λαμβὸν ἐκεῖ-
 νον προσήρμοσε·

D *Φύσις ἀνθρώπων, ἀσχοὶ πεφουσημένοι.*

Fortasse autem hujusmodi hominibus Epicharmus
 comicus iambicum illud aptavit :

Hominum natura, utres inflati.

Grotius hoc modo eum scribit in *Excerpt. e trag. et
 com.* p. 479 :

*Αὐτὰ ἀνθρώπων φύσις· ἀσχοὶ γὰρ εἰσὶ πεφουση-
 μένοι.*

*Hæc hominum natura est : utres sunt turgentes
 flatibus.*

(55) Τὸ π. Concinnius τὸ μὲν πν. SYLBURG.

(56) Εἶπερ συμ... Χριστοῦ. Rom. viii, 17 : Κλη-
 ρονόμοι μὲν Θεοῦ, συγκληρονόμοι δὲ Χριστοῦ· εἶπερ
 συμπάσχομεν, ἵνα καὶ συνδοξασθῶμεν.

(57) Εἰς τὸ ἀγαθόν. Εἰς ἀγαθόν absque articulo,
 Rom., ubi mex, καὶ οὓς ἐκάλ. pro οὓς δὲ ἐκάλ.

(58) Πάσχομεν. Πάσχετε, Petr.

lis martyr esse propter bonorum remunerationem, rursus audies : « Spe enim salvi facti sumus. Spes autem, quæ videtur, non est spes. Quod enim videt quis, quid sperat? Si autem, quod non videmus, speramus, per patientiam expectamus ^a. Sed etsi patimur propter justitiam, « inquit Petrus, » beati. Timorem autem eorum ne timueritis, neque conturbemini; Dominum autem Christum sanctificate in cordibus vestris. Parati autem semper ad satisfactionem omni poscenti vos rationem de ea, quæ in vobis est, spe; sed ✠ cum modestia et timore, conscientiam habentes bonam; ut in quo detrahunt vobis, confundantur, qui calumniantur vestram bonam in Christo conversationem. Melius est enim beneficientes, si voluntas Dei velit, pati, quam malefacientes ^b. » Et si quis cavillandi animo interroget : Et quomodo fieri potest ut caro imbecilla resistat potestatibus et spiritibus dominationum? Illud sciat, quod Deo omnipotenti et Domino freti in eoque habentes fiduciam, adversamur principatibus tenebrarum et morti. « Adhuc te loquente, « inquit, » dicet : Ecce adsum ^c. » En adiutorem invictum, qui nos defendit. « Ne vobis nova et aliena, » inquit Petrus, « videatur, quæ ad tentationem vobis sit, per ignem probatio; sed quatenus communicatis Christi passionibus, gaudete, ut etiam in revelatione ejus gloriæ gaudeatis, exsultantes, si in nomine Christi probris afficiimini; beati, quod gloriæ et Dei spiritus super vos requiescit ^d. Sicut scriptum est : Propter te mortificamur tota die : reputati sumus ut oves occisionis. Sed in his omnibus superamus propter eum, qui nos dilexit ^e. »

*Ex mente sed mea quæ vis resciscere,
Non audies, nec si cremes, serras graves
Nec capite summo si ad pedes imos liges,
Nec si trecentis vincias me vinculis;*

ut dicit in tragœdia femina se gerens viriliter. Et Antigone, Creontis edictum despiciens, dicit audacter :

Non hæc deorum quippe rex edixerat.

Sed Deus nobis edicit, eique est parendum : « Corde enim creditur ad justitiam, ore autem fit confessio

✠ P. 585 ED. POTTER. ^a Rom. viii, 24, 25. ^b I Petr. iii, 14, 15, 16, 17. ^c Isa. lvi, 9. ^d I Petr. iv, 12, 13, 14. ^e Rom. viii, 36, 37.

(39) Χριστόν. Θεόν, Petr.

(40) Ἀλλά. Abest a Petro. apud quem mox, ἐν ᾧ καταλαλώσιν ὑμῶν ὡς κακοποιῶν, καταισχυρθῶσιν οἱ ἐπιρραζόντες ὑμῶν τὴν ἀγαθὴν ἐν Χριστῷ ἀναστροφῇν.

(41) Θέλημα. Θέλει, Petr.

(42) Δυνάμεις. Respicit Ephes. vi, 12 : Ὅτι οὐκ ἔστιν ἡμῶν ἡ πάλη πρὸς αἷμα καὶ σάρκα, ἀλλὰ πρὸς τὰς ἀρχάς, πρὸς τὰς ἐξουσίας, πρὸς τοὺς κοσμοκράτορας τοῦ σκότους τοῦ αἰῶνος τούτου, πρὸς τὰ πνευματικὰ τῆς πονηρίας ἐν τοῖς ἐπουρανίοις.

(43) Τῷ παντοκράτορι καὶ τῷ Κυρίῳ. Patrem peculiariter παντοκράτορα dicit. Alibi tamen Christum etiam παντοκράτορα vocat : ut *Pædag.* lib. iii, cap. 7, p. 256 edit. Paris. Ἀνευδοξῆς γὰρ ὁ τὸν παντοκράτορα Θεὸν Λόγον ἔχων. « Nullius indiget qui omnipotentem Deum Logon habet. » Verum hæc de re alias plura diximus.

(44) Σὺ λαί. Λαλοῦντος σου, Isa.

(45) Χαρήτε ἀγαλλ. Χαρήτε ἀγαλλιώμενοι : εἰ ὀνειδέξεσθε ἐν ὀνόματι Χριστοῦ, μακάρ. Petr.

χρήτε· Κύριον δὲ τὸν Χριστόν (39) ἀγιάσατε ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν. Ἔτοιμοι δὲ αἰεὶ πρὸς ἀπολογίαὶν παντὶ τῷ αἰτοῦντι ὑμᾶς λόγον περὶ τῆς ἐν ὑμῶν ἐλπίδος· ἀλλὰ (40) μετὰ πραύτητος καὶ φόβου, συνειδησὶν ἔχοντας ἀγαθὴν· ἵνα ἐν ᾧ καταλαλεῖσθε, καταισχυρθῶσιν οἱ ἐπιρραζόντες τὴν καλὴν ἀναστροφὴν ὑμῶν ἐν Χριστῷ. Κραῖττον γὰρ ἀγαθοποιῶντας, εἰ θέλημα (41) τοῦ Θεοῦ, πάσχειν, ἢ κακοποιῶντας. « Κἂν τις ἐρεσχαλῶν λέγῃ· Καὶ πῶς οὖν τὸ ἐστὶ τὴν σάρκα τὴν ἀσθενῆ πρὸς τὰς δυνάμεις (42), καὶ τὰ πνεύματα τῶν ἐξουσιῶν ἀνθίστασθαι; ἀλλ' ἐκεῖνο γνωρίζετω, ὅτι, τῷ Παντοκράτορι καὶ τῷ Κυρίῳ (43) θαρρόντες, ἀντιπολιτευόμεθα ταῖς ἀρχαῖς τοῦ σκότους, καὶ τῷ θανάτῳ. « Ἐπι σου λαλοῦντος (44), « φησὶν, εἰρεῖ· Ἴδού πάροιμι. » Ὅρα τὸν ἀήττητον βοηθόν, τὸν ὑπερασπιζόντα ἡμῶν. « Μὴ ξενίζεσθε τοίνυν, ὁ Πέτρος λέγει, τῇ ἐν ὑμῶν πυρώσει, πρὸς πειρασμὸν ὑμῶν γινομένη, ὡς ξένου ὑμῖν συμβαίνοντος· ἀλλὰ καθὼς κοινωνεῖτε τοῖς τοῦ Χριστοῦ παθήμασι, χαίρετε, ἵνα καὶ ἐν τῇ ἀποκαλύψει τῆς δόξης αὐτοῦ χαρήτε ἀγαλλιώμενοι (45), εἰ ὀνειδέξεσθε ἐν ὀνόματι Χριστοῦ· μακάριοι, ὅτι τὸ τῆς δόξης καὶ τὸ τοῦ Θεοῦ πνεῦμα ἐφ' ὑμᾶς ἀναπαύεται. Καθάπερ (46) γέγραπται, Ὅτι ἔνεκεν σοῦ θανατούμεθα ὅλην τὴν ἡμέραν, ἐλογίσθημεν ὡς πρόβατα σφαγῆς. Ἀλλ' ἐν τούτοις πᾶσιν ὑπερνικῶμεν διὰ τοῦ ἀγαπήσαντος ἡμᾶς.

Ε « Ἄ δ' ἐκπύθεσθαι (47) τῆς ἐμῆς χρήσεις φρενός, οὐτ' ἂν καταίθων, οὔτε κρατὸς ἐξ ἄκρου Δεινοῦς καθελὶς πρὸς τοὺς εἰς ἄκρους πόδας, Πύθοι' ἂν, οὐδ' εἰ δεσμὰ πάντα προβάλοις (48)·

ἀφρόδως ἀνδριζομένη παρὰ τῇ τραγωδίᾳ λέγει γυνὴ. Ἡ τε Ἀντιγόνη τοῦ Κρεοντείου καταρρονοῦσα κηρύγματος, θαρσοῦσά φησιν·

Οὐ γὰρ τί μοι Ζεὺς ἦν ὁ κηρύσσων (49) τάδε· Θεὸς δὲ ἡμῶν κηρύσσει, καὶ πιστῶν αὐτῷ· « Καρδίᾳ γὰρ πιστεύεται εἰς δικαιοσύνην· στόματι δὲ ὁμολοῖ-

(46) Καθάπερ. Καθὼς, Rom., ubi mox ἔνεκα pro ἔνεκεν.

D (47) Ἐκπύθεσθαι. Malim ἐκπύθεσθαι temp. aristot. SYLBERG. Id etiam Grotio placuit in *Excursibus et tragædiis incert.* p. 461, quo loco hæc sic Latine vertit:

*Quæ sciscitari de meo vis pectore,
Non si cremes me, aut dente si ferri aspero
Seces ad imos vertice a summo pedes,
Non cuncta vincula si aggeras, intelliges.*

His similia sunt illa Senecæ, epist. 88 : « Fides sanctissimum humani pectoris bonum est; nulla necessitate ad fallendum cogitur, nullo corrumpitur præmio : Ure, inquit, cæde, occide, non pro am : sed quo magis secreta quæret dolor, hoc alius condam. »

(48) Προβάλοις. Scribendum cum Grotio, προβάλοις.

(49) Κηρύσσων. Κηρύξας, Sophocles *Antig.* v. 460.

γείται εἰς σωτηρίαν. Λέγει γοῦν (50) ἡ Γραφή· Πᾶς ὁ πιστεύων ἐπ' αὐτῷ οὐ κατασχυνθήσεται. » Εἰκότως οὖν Σιμωνίδης γράφει· « Ἔστι τις λόγος, τὰν ἀρετὰν νέειν (51) δυσσεβάτοις ἐπὶ πέτραις· νῦν δὲ μιν θοὰν χῶρον ἀγνὸν ἀμφέπειν· οὐδὲ πάντων βλεφάρους θνατῶν ἐσοπτὸς, ὧ μὴ δακέθιμος (52) ἰδρῶς ἐνδοθεν μόλη, ἴκητ' ἐς ἄκρον ἀνδρείας. » Καὶ ὁ Πίνδαρος· « Νέων δὲ μέριμναί, σὺν πόνοις ἐλισσόμεναί, δόξαν εὐρίσκουσι· λάμπει δὲ χρόνῳ ἔργα μετ' αἰθέρα λαμπευθέντα. » Ταύτης τῆς ἐννοίας καὶ Αἰσχύλος ἐπιλαβόμενος, φησί·

... . Τῷ ποιοῦντι δ' ἐκ θεῶν
Ὀφείλεται τέκνωμα τοῦ πόνου κλέος.

« Μόροι γὰρ μέζονες μέζονας μοίρας (53) λαγχάνουσι, » καθ' Ἡράκλειτον.

Τίς (54) δ' ἐστὶ δοῦλος, τοῦ θανεῖν ἄφροντις ὢν;

« Οὐ γὰρ ἔδωκεν ἡμῖν ὁ Θεὸς πνεῦμα δουλείας πάλιν (55) εἰς φόβον, ἀλλὰ δυνάμειος, καὶ ἀγάπης, καὶ σωφρονισμοῦ· μὴ οὖν ἐπαισχυνθῆς τὸ μαρτύριον τοῦ Κυρίου ἡμῶν, μηδὲ ἐμὲ τὸν δέσμιον αὐτοῦ. » τῷ Τιμοθέῳ γράφει. Εἴη δ' ἂν ὁ τοιοῦτος, « ὁ κολλώμενος (56) τῷ ἀγαθῷ, » κατὰ τὸν Ἀπόστολον, « ἀποστρυφὼν τὸ πονηρὸν, ἀγάπην ἔχων ἀνυπόκριτον· ὁ γὰρ ἀγαπῶν τὸν ἕτερον, νόμον πεπλήρωκεν. » Εἰ δὲ ὁ Θεὸς τῆς ἐλπίδος οὗτός ἐστιν, ὧ μαρτυροῦμεν, ὡσπερ οὖν ἐστὶ, τὴν ἐλπίδα ἡμῶν ὁμολογοῦμεν, εἰς τὴν ἐλπίδα σπεύδοντες. Οἱ δὲ μέγιστοι (57) τῆς « ἀγαθωσύνης, πεπληρωμένοι, φησὶ, πάσης τῆς γνώσεως. » Ἰνδῶν (58) οἱ φιλόσοφοι

⚡ P. 586 ED. POTTER, 494 ED. PARIS. * Rom. xii, 9. ^d Rom. xiii, 8. ^e Rom. xv, 15, 14.

(50) Γοῦν. Γάρ, Rom.

(51) Νέειν. Rectius cum Stephani editione νέειν scribemus. Mox, ἐσοπτος idem Stephanus mavult. SYLB. Quæ sequuntur e Pindaro et Æschylō citata, inter eorum fragmenta exstant.

(52) Ὡ μὴ δ. Inter fragmenta Simonidis cum Pindaro edita sic legitur ex hoc libro excerptus hic locus : Ὡ μὴ δακέθιμος ἰδρῶς ἐνδοθεν μόλη, ἴκητ' ἐς ἄκρον. « Cui non sudor animum mordens deintus venerit, non pervenire possit ad summitatem fortitudinis. » Pindari quoque versus reperies in iisdem fragmentis 372 edit. 2. Heracliti demum sententiam affert etiam Theodoretus lib. viii *Curat. Græc.*, sed corrupte : « Heraclitus profecto etiam eos qui occisi in bello essent, nullo non dignos honore existimavit : Μόροι γὰρ μείζονες λαγχάνουσιν. Soli majores sortem habent. Hanc vero ejus orationem haud equidem admiro. Quamplurimi enim, qui scelestam vitam peregerunt, violentam mortem perpessi sunt. » Legendum est : Μόροι γὰρ μείζονες μείζονας μοίρας. « Majora funera majores sortes obtinent. » COLLECT.

(53) Μέζονας μοίρας. Concinnius μέζονας καὶ μοίρας. SYLBURG.

(54) Τίς. Hic iambus Euripidi ascribitur a Plutarcho, p. 22. H. SYLBURG. — Eum laudat Plutarchus *De consolat.* ad Apollon. et Philo Judæus in lib. *Quod omnis probus sit liber*, pag. 868. Exstat etiam inter Euripidis fragmenta v. 548.

(55) Πνεῦμα δουλείας τ. In unum conjungit II Tim. i, 7 : Οὐ γὰρ ἔδωκεν ἡμῖν ὁ Θεὸς πνεῦμα δουλείας, ἀλλὰ δυνάμειος καὶ ἀγ. et Rom. viii, 15 : Οὐ γὰρ ἐλάθετε πνεῦμα δουλείας πάλιν εἰς φόβον.

(56) Ὁ κολλώμενος. Rom. xii, 9 : Ἡ ἀγάπη ἀνυπόκριτος· ἀποστρυφόμενος τὸ πονηρὸν, κολλώμενος τῷ ἀγαθῷ.

A ad salutem. Dicit itaque Scriptura : « Omnis qui credit in eum, pudore non afficietur ». Merito ergo scribit Simonides : « Fertur virtus habitare in rupibus aditu difficilibus, nunc autem eam celere castum locum obire. Nec vero aspici potest omnium mortalium oculis ; cui non sudor mordens animus ab intra veniat, non processerit ad summitatem fortitudinis. » Et Pindarus : « Juvenum autem curæ, quæ versantur cum laboribus, gloriam inveniunt : tempore autem resplendent facta in aethere illustrata. Hunc sensum secutus, Æschylus dicit :

Qui subit laboribus,
212 Laboris huic propago crescit gloria.

« Majori enim fato majores partes obtingunt, » B ex sententia Heracliti.

Quis servus est, qui non timet mortem, precor ?

« Non enim dedit nobis Deus spiritum servitutis rursus in timorem, sed virtutis et dilectionis et sobrietatis : ne ergo testimonium Domini nostri erubescas, nec te pudeat mei, qui sum ejus vinctus ^b : » scribit ad Timotheum. Erit autem hujusmodi, « qui bono adharet, » ex sententia Apostoli, « odio habens malum, habens charitatem non fictam ^c. Qui enim alterum diligit, legem implevit ^d. » Si est autem Deus spei is, cujus martyres sumus, sicut est, spem nostram confitemur, ad spem contendentes, et, quod est « bonitatis » maximum, « impleti, » inquit, « omni cognitione ^e. » Indorum philosophi di-

x, 10, 11. ^b II Tim. i, 7, 8 ; Rom. viii, 15. ^c Rom.

C (57) Οἱ δὲ μέγιστοι. Interpres legit ὁ δὲ μέγιστον. Sic enim venit : « Et quod est bonitatis maximum, impleti, inquit, omni cognitione. » SYLBURG. — Ὁ δὲ μέγιστον in textum recepit Heinsius, idque retinuerunt editiones post eum omnes, non animadvertentes scilicet Clementem respexisse Rom. xv, 13, 14 : Ὁ δὲ Θεὸς τῆς ἐλπίδος πληρῶσαι ὑμᾶς πάσης χαρᾶς καὶ εἰρήνης ἐν τῷ πιστεῦναι, εἰς τὸ περισσεύειν ὑμᾶς ἐν τῇ ἐλπίδι, ἐν δυνάμει Πνεύματος ἁγίου. Πέπεισμαι δὲ, ἀδελφοί μου, καὶ αὐτὸς ἐγὼ περὶ ὑμῶν, ὅτι καὶ αὐτοὶ μεστοὶ ἐστε ἀγαθωσύνης, πεπληρωμένοι πάσης γνώσεως, δυνάμενοι καὶ ἄλλους νοθετεῖν. E quo loco reponendum μεστοὶ pro μέγιστοι, vel ὁ δὲ μέγιστον, μεστοὶ τῆς ἀγαθωσύνης, πλ. Nam hujusce sententiæ sensus hic esse videtur : « Quod si spei Deus sit ille, cui martyres nos consecramus, ut profecto est, spem nostram palam confitentes, ad spem contendamus, » pleni, quod maximum est, « bonitate, impleti omni cognitione. »

(58) Ἰνδῶν. His, quæ sequuntur, similia scribit Alexandro Calanus Indus apud Philonem Judæum lib. *Quod omnis probus sit liber*, p. 879 : Κάλανος Ἀλεξάνδρου, Φίλοι· παῖθουσι γέρας καὶ ἀνάγκην προσφέρειν Ἰνδῶν φιλοσόφοις, οὐδ' ἐν ὕπνῳ ἐωρακότας ἡμέτερα ἔργα. Σώματα γὰρ μετῴσεις ἐκ τόπου εἰς τόπον, ψυχᾶς δὲ οὐ δύναται (supple ἀναγκάζειν) ποιεῖν ἢ μὴ βούλονται, ἢ μᾶλλον πλίνθους καὶ ξύλα φωνῆν ἀρεῖναι· πῦρ μεγίστους τοῖς ζῶσι σώμασι πόνους καὶ φθορὰν ἐργάζεται, τούτου ὑπεράνω ἡμεῖς γινόμεθα, ζῶντες καίμεθα. « Calanus Alexandro. Amici tibi suadent, ut Indorum philosophis manus et vim inferas, ne per somnium scilicet res nostras conspicias. Corpora de loco in locum transferes, animos quidquam facere invito nihil magis coges, quam lateres et ligna vocem emittere. Ignis corporibus vivis maximos dolores excitat non sine perniciæ :

eunt Alexandro Macedonum : « Traduces quidem corpora de loco, animas autem nostras non coges facere quæ nolumus. Ignis est hominibus maximus cruciatus, eum nos contempnimus. » Hinc Heraclitus « unam gloriam omnibus præposuit : » proficitur autem « se vulgo cedere, ut se expleant, tanquam pecora. »

*Multi labores gratia sunt corporis :
Hoc tecta propter et domos invenimus,
Effodere argentum, seminare autem solum :
Aliaque, queis nos nomen imposuimus.*

Vulgo ergo inanis hic labor videtur expetendus : nolis autem dicit Apostolus : « Hoc autem scimus, quod vetus noster homo simul est crucifixus, ut aboleatur corpus peccati, ✕ ut non amplius serviamus peccato a. » Annon illa quoque aperte subjungit Apostolus, quanto opprobrio fides apud populum haberetur ostendens ? « Puto enim, quod Deus nos apostolos novissimos ostendit tanquam morti destinatos ; quia spectaculum facti sumus mundo, et angelis, et hominibus. Usque in hanc horam et esurimus, et sitimus, et nudi sumus, et colaphis cædimur, et instabiles sumus, et laboramus, operantes manibus nostris : maledicimur, et benedicimus ; persecutionem patimur, et sustinemus ; tanquam purgamenta hujus mundi facti sumus b. » Talia sunt ea etiam, quæ dicit Plato in *Republica* : « Etiam si torqueatur justus, etiam si effodiatur utroque oculo, cum faterum esse beatum. » Gnosticus ergo nunquam finem habebit positum in anima, sed in eo, ut sit semper felix et beatus, et regius Dei amicus : et licet quis ei inurat ignominiam, eumque et exilio, et publicatione facultatum, et postremo morte afficiat, nunquam avellatur a libertate, et præcipua in Deum charitate : « Omnia sustinet, et omnia suffert charitas c, » quod ei sit persuasum divinam providentiam omnia recte administrare. « Rogo vos, » inquit, « imitatores mei estote d. » Primus ergo gradus corporis est doctrina cum timore, per

P. 587 ED. POTTER, 495 ED. PARIS. a Rom. vi, 6. b I Cor. iv, 9, 11, 12, 15. c I Cor. xiii, 7. d I Cor. iv, 16.

hunc tamen nos contempnimus, vivique comburimur, etc. » Conf. superius *Strom.* iii, pag. 414 edit. Paris.

(59) *Παραχωρεῖν*. Forte παραχωρεῖν ὁμολογεῖ κεκορησθαι οὕτως ὡσπερ κτήνεσι, « ad satietatem ita impleri, ut jumentis id permittitur. SYLV. — Παραχωρεῖν ὁμολογεῖ κεκορησθαι ὡσπερ κτήνεσι, editio Heinsiana, et post eam reliquæ, eo sensu, quem Latina versio explicat.

(60) *Τοῦτο δὲ γινώσκωμεν, ὅτι*. Τοῦτο γινώσκοντες, ὅτι ὁ παλαιὸς ἡμῶν ἄνθρωπος συνεσταυρώθη, ἴν. Rom. vi.

(61) *Ὁ Θεός*. Ὅτι ὁ Θεός, I Cor. iv.

(62) *Δυσφημούμενοι*. Βλασφημούμενοι. Ibid.

(63) *Κἂν στρεβλῶται*. Platonis verba a quodam adversus justitiam orante proferuntur, lib. ii *De Republica*, pag. 594 : Δεκτέον οὖν. Καὶ δὲ κἂν ἀγροικότερως λέγεται, μὴ ἐμὲ οἴου λέγειν, ὦ Σώκρατες, ἀλλὰ τοὺς ἐπαινούντας πρὸ δικαιοσύνης ἀδικίαν. Ἐροῦσι δὲ τάδε· Ὅτι οὕτω διακείμενος ὁ δίκαιος μαστιγώσεται, στρεβλώσεται, δεδήσεται, ἐκκαυθήσεται τῷ ὀφθαλμῷ, τελευτῶν, πάντα κακὰ παθὼν, ἀνασκινδουλεύθησεται· καὶ γινώσεται, ὅτι οὐκ εἶναι δίκαιον, ἀλλὰ δοκεῖν δεῖ ἐθέλειν. « Dicendum igitur, quod si asperius aliquid dicatur, ne existima me, o Socrates, hæc dicere, sed eos, qui præ justiti-

A Ἀλεξάνδρῳ λέγουσι τῷ Μακεδόνι· « Σώματα μὲν μετάξεις ἐκ τόπου εἰς τόπον, ψυχὰς δ' ἡμετέρας οὐκ ἀναγκάσεις ποιεῖν ἢ μὴ βουλόμεθα. Πῦρ ἀνθρώποις μέγιστον κολαστήριον· τούτου ἡμεῖς καταφρονούμεν. » Κάντεῦθεν Ἡράκλειτος ἐν ἀντι πάντων κλέος ἤρειτο· τοῖς δὲ πολλοῖς παραχωρεῖν (59) ὁμολογεῖ κεκορησθαι οὐχ ὡσπερ κτήνεσι.

*Τοῦ σώματος γὰρ οὐνεχ' οἱ πολλοὶ πρόνοι
Τοῦδ' εἶνεκ' οἶκον στεγανὸν ἐξευρηκάμεν,
Λευκὸν τ' ὀρύττειν ἄργυρον, σπείρειν τε γῆν.
Τὰ τ' ἄλλ', ὅσ' ἡμεῖς ἐνόμασι γινώσκωμεν.*

Τοῖς μὲν οὖν πολλοῖς ἡ ματαιοπονία αὐτῆς αἰρετῆς ἡμῶν δὲ ὁ Ἀπόστολος φησὶ· « Τοῦτο δὲ γινώσκωμεν, ὅτι (60) ὁ παλαιὸς ἄνθρωπος ἡμῶν συνεσταύρωται, ἵνα καταργηθῆ τὸ σῶμα τῆς ἁμαρτίας, τοῦ μηκέτι δουλεύειν ἡμᾶς τῇ ἁμαρτίᾳ. « Ἄρ' οὐκ ἐμφανῶς κάκεινα ἐπιφέρει ὁ Ἀπόστολος, δεικνύς τὸν κατασχυμμένον τῆς πίστεως παρὰ τοῖς πολλοῖς ; « Δοκῶ γὰρ, ὁ Θεός (61) ἡμᾶς τοὺς ἀποστόλους ἐσχάτους ἀπέδειξεν ὡς ἐπιθανάτιους· ὅτι θέατρον ἐγενήθημεν τῷ κόσμῳ, καὶ ἀγγέλους καὶ ἀνθρώπους. Ἄχρι τῆς ἄρτι ὥρας καὶ πεινώμεν, καὶ διψῶμεν, καὶ γυμνητεύομεν, καὶ κολαφιζόμεθα, καὶ ἀστατοῦμεν, καὶ κοπιῶμεν, ἐργαζόμενοι ταῖς ἰδίαις χερσὶ· λοιδορούμενοι, εὐλογοῦμεν· διωκόμενοι, ἀνεχόμεθα· δυσφημούμενοι (62), παρακαλοῦμεν· ὡς περικαθάρματα τοῦ κόσμου ἐγενήθημεν. » Τοιαῦτα καὶ τὰ τοῦ Πλάτωνος ἐν *Πολιτείᾳ*· « Κἂν στρεβλῶται (63) ὁ δίκαιος, κἂν ἐξορύττειται τῷ ὀφθαλμῷ, ὅτι (64) εὐδαίμων ἔσται. » Οὐκ οὐκ ἐπὶ τῇ ψυχῇ (65) τὸ τέλος ἐξεῖ παρὰ ὁ γνωστικὸς κείμενον, ἀλλ' ἐπ' αὐτῷ τῷ εὐδαίμονεσιν αἰεὶ καὶ τῷ μακαρίῳ εἶναι, βασιλικῶς τε φίλῳ τοῦ Θεοῦ· κἂν ἀτιμίᾳ τις περιβάλλῃ τοῦτον, φυγῇ τε, καὶ ὀκμεύσει, καὶ ἐπὶ πᾶσι θανάτῳ, οὐκ ἀποσπασθήσεται ποτε τῆς ἐλευθερίας καὶ κυριωτάτης πρὸς τὸν Θεὸν ἀγάπης, « ἢ πάντα στέγει, καὶ πάντα υπομένει· » καλῶς πάντα τὴν θεῖαν διοικεῖν πρόνοιαν πέπεισται ἢ ἀγάπῃ. « Παρακαλῶ οὖν ὑμᾶς· μιμηταὶ μου γίνεσθε, » φησὶν. Ὁ μὲν οὖν πρῶτος βαθμὸς τοῦ σώματος (66)

tiam laudant. Dicent enim, quod ita affectus justus cædetur, torquebitur, et vincula patietur : eruentur ei oculi, atque demum omnia mala perpessus suspendetur : atque cognoscet non esse, sed videri justam concupiscendum esse. » Theodorētus *θεραπευτ.* ζ', pag. 602 : Καὶ ὁ Πλάτων ἐν τῇ *Πολιτείᾳ* ξυνέγραψεν. Οὕτω γὰρ, φησὶ, διακείμενος ὁ δίκαιος, αἰκισθήσεται, στρεβλώθησεται, δεδήσεται, ἐκκαυθήσεται τῷ ὀφθαλμῷ τελευταῖον, πάντα τὰ κακὰ παθὼν, ἀνασκινδουλεύθησεται· οὐκ οὖν τρισάθλιοι μὲν οἱ ταῦτα ποιοῦντες, τρισάθλιοι δὲ οἱ πάσχοντες. Quæ rursus recitat Clemens *Strom.* v, p. 601.

(64) Ὅτι. Hæc vox pleonastica est, nec Platonis, sed Clementis. II. SYLVBURG.

(65) *Τῇ ψυχῇ*. « Vita. » Vult enim auctor viri gnostici finem non esse « vitæ » diuturnitatem, sed æternam felicitatem. Sic apud Latinos « anima » pro « vita » ponitur. Terentius in *Adelph.* : « animam ipsam exstinguerem. »

(66) *Τοῦ σώματος*. Harum vocum loco, Herveyo placuisse videtur τῆς γνώσεως, « cognitionis. » Scribi etiam possit τῆς σωτηρίας, « salutis. » Illud σώματος procul dubio mendosum est : sed quid scripserit auctor, difficile est augurari.

ἢ μετὰ φόβου διδασκαλία, δι' ἣν ἀπεχόμεθα τῆς ἀδικίας· δεύτερος δὲ ἡ ἐλπίς, δι' ἣν ἐφιέμεθα τῶν βελτίστων· τελειοὶ δὲ ἡ ἀγάπη, ὡς προσῆκόν ἐστι, γνωστικῶς ἤδη παιδεύουσα. Ἕλληνας γὰρ, οὐκ οἶδ' ὅπως, ἀνάγκη δεδωκότες ἀλόγῳ τὰ συμβαίνοντα, ἀκόντες παίθεσθαι ὁμολογοῦσιν. Ὁ γοῦν Εὐριπίδης (67) λέγει·

Ἄ γ' οὖν παραινῶ, ταῦτά μου δέξαι, γύναι·
Ἐφ' ἣν οὐδεὶς ὅστις οὐ ποιεῖ βροτῶν (68)·
Θάπτει τε τέκνῳ (69), καὶ ἕτερα σπείρει νέα,
Αὐτὸς τε θνήσκει (70)· καὶ τὰδ' ἄχθονται
[βροτοί.

Εἶτα ἐπιφέρει·

... Ταῦτα δεῖ
Στέγειν (71), ἅπερ δεῖ κατὰ φύσιν· δεῖ δ' ἐκ-
[περῆν
Οὐ δεινὸν οὐδὲν (72) τῶν ἀναγκαίων βροτοῖς.

Πρόκειται δὲ τοῖς εἰς τελείωσιν σπεύδουσιν ἡ γνώσις ἢ λογικὴ, ἥς θεμέλιος ἡ ἀγία τριάς, « πίστις, ἐλπίς, ἀγάπη· μείζων τε τούτων (73) ἡ ἀγάπη. » Ἀμέλει « Πάντα ἔξεστιν, ἀλλ' οὐ πάντα συμφέρει· πάντα ἔξεστιν, ἀλλ' οὐ πάντα οἰκοδομεῖ, » φησὶν ὁ Ἀπόστολος· καὶ· « Μηδὲιστὸ ἑαυτοῦ ζητεῖτω μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸ τοῦ (74) ἑτέρου, » ὡς ποιεῖν ὁμοῦ καὶ διδάσκειν δύνασθαι, οἰκοδομοῦντα καὶ ἐπιοικοδομοῦντα. Ὅτι μὲν γὰρ « τοῦ Κυρίου ἡ γῆ καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς, » ὡμολόγηται· ἀλλ' ἡ συνειδήσις τοῦ ἀσθενοῦντος ὑποφέρεται. « Συνειδήσιν δὲ λέγω οὐχὶ τὴν ἑαυτοῦ, ἀλλὰ τὴν τοῦ ἑτέρου· ἵνα τί γὰρ ἡ ἐλευθερία μου κρίνεται ὑπὸ ἄλλης συνειδήσεως; Εἰ ἐγὼ (75) χάριτι μετέχω, τί βλασφημοῦμαι ὑπὲρ οὗ ἐγὼ εὐχαριστῶ; Εἴτε οὖν ἐσθίετε, εἴτε πίνετε, εἴτε τι ποιεῖτε, πάντα εἰς ὄψαν Θεοῦ ποιεῖτε. Ἐν σαρκὶ γὰρ περιπατοῦντες, οὐ κατὰ σάρκα στρατευόμεθα· τὰ γὰρ ὄπλα

P. 588 ED. POTTER, 496 ED. PARIS. • I Cor. xii, 13. ^b I Cor. x, 23, 24. ^c Ibid. 26, 28, 29, 50, 51.

(67) *Euripides*. Amphiarai verba, quibus in Euripidis *Hypsipyle* matrem Archemori de præmatura filii morte consolabatur, partim exstant apud Plutarchum, lib. *De consolatione ad Apollonium*, p. 110, 111, partim apud Stobæum serm. 106, pag. 569, partim etiam hic apud Clementem, in omnibus vero mutilata et corrupta. Ea simul conguessit et emendavit Grotius *Forilegii* pag. 419, e quo relata sunt inter fragmenta *Hypsipyles* Euripideæ edit. Cantabrig., p. 498.

Ἄ γ' οὖν παραινῶ, ταῦτά μου δέξαι, γύναι·
Ἐφ' ἣν οὐδεὶς, ὅστις οὐκ ἀεὶ ποιεῖ,
Θάπτειν τε τέκνῳ, γὰτερ' αὐτὸ κτᾶσθαι πάλιν,
Αὐτὸς τε θνήσκειν. Κατὰ δ' ἄχθονται βροτοί
Εἰς γῆν φέροντες γῆν· ἀναγκαίως δ' ἔχει
Βίον θερίζειν ὥστε κάρπιμον στάχυν,
Καὶ τὸν μὲν εἶναι, τὸν δὲ μὴ. Τί ταῦτα δεῖ
Στέγειν, ἅπερ δεῖ κατὰ φύσιν διακπερῆν;
Οὐ δεινὸν οὐδὲν τῶν ἀναγκαίων βροτοῖς.

Adverte quod te, mulier, admonitum volo :
Cunctis hominibus hæret assiduis labor,
Sepelire prolem, quærere iterum liberos,
Tandem interire. Graviter has tolerat vices
Mortalium gens : attamen fatum jubet,
Ut plena segetis arva, sic vitam meti ;
Ut hic sit, ille non sit. Hæc quorsum attinet
Lugere, quæ natura nos cogit pati ?

Quidquid necesse est ferre, nec habendum grave est. Eandem a Chrysippo recitari solita, memorat Cicero *Tuscul.* lib. iii, quo loco eorum maximam

A quam abstinemus ab injuria ; secundus autem est spes, per quam desideramus quæ sunt optima ; perficit autem, ut est consentaneum, charitas, quæ jam gnostice docet. Gentiles enim, nescio quomodo, cum necessitati rationis experti ea, quæ eveniunt, tribuerint, inviti se parere confitentur. Dicit certe Euripides :

✕ Quæ dico, mulier, mente percipias volo :
Qui non laboret, nullus est mortalium :
Sepelire natos, seminare hinc alteros,
Mox ipsum obire, luctus hic mortalium est.

Deinde subjungit :

Oportet hæc, natura quæ vult, perpeti :

B Quidquid necesse est, non grave est mortalibus.

lis autem qui tendunt ad perfectionem, est proposita cognitio rationalis, cujus fundamentum est illa sancta trias : « fides, spes, charitas ; major autem horum charitas ». Omnia » quidem certe « licent, sed non omnia expediunt ; omnia licent, sed non omnia ædificant, » inquit Apostolus ; et : « Nemo quærat, quod est suum solummodo, sed etiam quod alterius », ut possit simul et facere et docere, ædificans et superædificans. Quod enim « Domini sit terra, et plenitudo ejus, » certum est et extra controversiam ; sed infirmi sustinetur conscientia. « Conscientiam autem dico, non suam, sed alterius. Cur enim libertas mea judicatur ab alia conscientia ? Si ego gratia participo, cur vituperor propter id propter quod gratias ago ? Sive ergo comeditis, sive bibitis, sive aliquid facitis, omnia ad gloriam Dei facite ». In carne enim ambulantes, ^a ^b ^c

partem sic Latine vertit :

Mortalis nemo est, quem non attingit dolor,
Morbusque. Multi sunt humani liberi.
Rursum creandi : morsque est finita omnibus :
Quæ generi humano angorem nequidquam afferunt.
Reddenda est terra terræ : tum vita omnibus
Metenda, ut fruges : sic jubet necessitas.

(68) Ὅστις οὐ ποιεῖ βροτῶν. Consentit Plutarchus : sed ὅστις οὐκ ἀεὶ ποιεῖ apud Stobæum exstat.

(69) Θάπτειν τε τέκνῳ. Plutarchus, Θάπτειν τε τέκνα, γ' ἄτερ' αὐτὸ κτᾶσθαι πάλιν. Stobæus, Θάπτειν τε τέκνα, γ' ἄτερα κτᾶσθαι πάλιν. Unde γ' ἄτερα apud Clementem pro καὶ ἕτερα scribendum.

(70) Αὐτὸς τε θ. Hunc versum Plutarchus eodem modo, quo Clemens, exhibet : apud Stobæum sic exstat :

Αὐτοὺς δὲ θνήσκειν, κατὰ δ' ἄχθονται βροτοί.

(71) Στέγειν. Legi potest etiam στέργειν, ut apud Isocratem, στέργειν τὰ παρόντα. SYLBURG. — Distingue post ἐκπερῆν, et deinde scribe, οὐ δεινὸν οὐδ'. HEINSIUS. — Sed rectius Grotius hæc e Plutarcho et Stobæo sic restituit, ut est superius dictum.

(72) Οὐ δεινὸν οὐδὲν. Δεινὸν γὰρ οὐδὲν, Plutarch.

(73) Μείζων τε τούτ. Rectius μείζων ἐξ τούτ. ut I Cor. xiii. SYLBURG.

(74) Τὸ ἑαυτοῦ ζητεῖτω μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸ τ. Sic Clemens explicat Apostoli verba, τὸ ἑαυτοῦ ζητεῖτω, ἀλλὰ τὸ τ.

(75) Εἰ ἐγ. Εἰ δὲ ἐγ. I Cor. x.

non secundum carnem militamus. Anima enim militiæ nostræ non sunt carnalia, sed potentia Deo ad destructionem munimentorum, cogitationes destruentes, et omnem altitudinem se extollentem adversus cognitionem Domini ^a. » His armis munitus gnosticus : O Domine, inquit, da occasionem, et accipe ostensionem ; accedat hoc grave et formidabile ; pericula ego despicio propter meam in te dilectionem :

*Nam sola virtus, rebus in mortalibus,
Numquam laboris præmium accipit foris ;
Ut quæ laboris ipsa præmium est sui.*

« Induite ergo, sicut electi Dei, sancti et dilecti, viscera misericordiarum, benignitatem, humilitatem, mansuetudinem, lenitatem ; super omnia autem hæc, charitatem, quæ est vinculum perfectionis ; et pax Christi regnet in cordibus vestris, in qua etiam vocati estis in uno **213** corpore ; et grati estote ^b, » qui adhuc estis in corpore, sicut veteres justis, percipientes animæ tranquillitatem et immunitatem a passionibus.

CAPUT VIII.

In ecclesia feminas non minus quam viros, et servos pariter cum liberis, martyrii esse candidatos.

✠ Nam non solum Æsopii, et Macedones, et Lacedæones, dum torquentur, fortiter tolerant, ut ait Eratosthenes in libro *De bonis et malis* ; sed Zeno quoque Eleates, dum cogere arcanum quoddam enuntiare, restitit tormentis, nihil confitens ; qui

✠ P. 589 ED. POTTER, 497 ED. PARIS. ^a II Cor. x, 5, 4, 5. ^b Coloss. iii, 12, 14, 15.

(76) *Κυρίων*. Θεοῦ, II Cor. x.

(77) *Ἐκ θυραίων*. Flor., ἐκ θυραίων, « ο scutis : » repugnante sententia pariter et metro. Congruit autem cum ista Sophoclis gnomo, hæc Senecæ, initio lib. *De clementia* : « Recte factorum verus fructus sit, fecisse ; nec ullum virtutum pretium dignum illis, extra ipsas sit. » SYLBERG.

(78) *Ὁ ἐστὶ*. Ἦτις ἐστὶ, Coloss., ubi mox, ἡ εἰρήνη τοῦ Χριστοῦ βρ.

(79) *Αἰσώπιοι*. Malet forte aliquis Αἰσάπιοι, vel Ἀσώπιοι : ut Æsapi, vel Asopi fl. incolæ intelligantur. Sed Αἰσώπιοι rectius cum Fr. Junio intelliguntur, qui Æsopi tolerantiam imitantur, vel veteris illius, vel recentioris, de quo Macrobius, lib. 1, c. 11 : « Æsopus, libertus Demosthenis, conscius adulterii, quod cum Julia patronus admiserat, tortus diutissime, perseveravit non prodere patronum, donec aliis coarguentibus consciis, Demosthenes ipse fateretur. SYLBERG.

(80) *Μακεδόνες*. E multis Macedonicæ patientiæ exemplis haud abs re fuerit unum attulisse, quod memorat Valerius Maximus lib. iii, cap. 5 : « Vetusto Macedonicæ more, regi Alexandro nobilissimi pueri præsto erant sacrificanti. E quibus unus, thuribulo arrepto, ante ipsum astitit, in cuius brachio carbo ardens delapsus est ; quo etsi ita urebatur, ut adusti corporis ejus odor ad circumstantem nares perveniret, tamen et dolorem silentio pressit, et brachium immobile tenuit, ne sacrificium Alexandri, aut concusso thuribulo impediret, aut edito gemitu regias aures aspergeret. Rex quoque patientiæ pueri magis delectatus, hoc certius perseverantiæ experimentum sumere voluit : consueto enim sacrificavit diutius, nec hac re eum a proposito repulit. Si huic miraculo Darius inseruisset oculos, scisset ejus stirpis milites vinci non posse, cujus infirmam ætatem tanto robere prædixam animadvertisset. »

Α τῆς στρατείας ἡμῶν οὐ σαρκικὰ, ἀλλὰ δυνατὰ τῷ Θεῷ πρὸς καθαίρεσιν ὀχυρωμάτων : λογισμοὺς καθαίρουντες, καὶ πᾶν ὑψώμα ἐπαιρόμενον κατὰ τῆς γνώσεως τοῦ Κυρίου (76). » Τούτοις ὁ γνωστικὸς τοῖς ὀπλοῖς κορυσσόμενος : Ὁ Κύριε, φησὶ, δὸς περίστασιν, καὶ λάβε ἐπίδειξιν : ἴτω τὸ δεινὸν τοῦτο : κινδύνων ὑπερφρονῶ διὰ τὴν πρὸς σὲ ἀγάπην :

*Ἄθ' οὐνεκ ἄρετὴ τῶν ἐν ἀνθρώποις μόνη,
Οὐκ ἐκ θυραίων (77) τὰ πύχειρα λαμβάνει·
Αὐτὴ δ' εἰαυτὴν ἄθλα τῶν πέτρων ἔχει.*

« Ἐνδύσασθε οὖν, ὡς ἐκλεκτοὶ τοῦ Θεοῦ, ἅγιοι καὶ ἡγαπημένοι, σπλάγγνα οἰκτιρῶν, χρηστότητα, ταπεινοφροσύνην, πραότητα, μακροθυμίαν : ἐπὶ πᾶσι δὲ τούτοις, τὴν ἀγάπην : ὁ ἐστὶ (78) σύνδεσμος τῆς τελειότητος : καὶ ἡ εἰρήνη τοῦ Χριστοῦ βραβεύεται ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν, εἰς ἣν καὶ ἐκλήθητε ἐν ἐνὶ σώματι : καὶ εὐχάριστοι γίνεσθε, » οἱ ἐν σώματι ἐστὶ ἕντες, καθάπερ οἱ παλαιοὶ δίκαιοι, ἀπάθειαν ψυχῆς καὶ ἀταραξίαν καρπούμενοι.

Ἐπεὶ οὐ μόνον Αἰσώπιοι (79), καὶ Μακεδόνες (80) καὶ Λάκωνες (81) στρεβλούμενοι ἐκαρτέρουν, ὡς φησὶν Ἐρατοσθένης (82) ἐν τοῖς « Περί ἀγαθῶν καὶ κακῶν » ἀλλὰ καὶ Ζήνων (83) ὁ Ἐλεάτης, ἀναγκαζόμενος κατεπειν τι τῶν ἀπορόρητων (84), ἀντίσχε

(81) *Λάκωνες*. Lacedæmoniorum pueri ad arcam Diamæ Oubite flagris caesi, μέχρι θανάτου πόλλας διακαρτεροῦσαν ἡλαροὶ καὶ γὰροισι : « sæpe ad mortem usque hilares et gestientes perseverabant : » ut refert Plutarchus in *Institutis Lacedæmonicis*. Eorum tolerantie exempla satis ubique nota sunt. Conf. Nic. Cragius, *De repub. Lacedæmon.* lib. iii, inst. 8.

(82) *Ἐρατοσθένης*. Theodoretus serm. 8, p. 604. Eratosthenis testimonium ad ea, quæ sequuntur, refert : Οὐδὲ Ζήνων ὁ Ἐλεάτης, δς ἀναγκαζόμενος κατεπειν τι τῶν ἀπορόρητων, ἀντίσχε πρὸς τὰς βασάνους, οὐδὲν ἐξομολογούμενος : ὡς δὲ φησὶν Ἐρατοσθένης ἐν τῷ *Περί ἀγαθῶν καὶ κακῶν*, δεισας οὗτος μὴ τῆ τῶν παθῶν ὑπερβολῇ βιασθεὶς ἐξείπη τι τῶν συγκεκριμένων, καὶ τοὺς στασιώτας μηνύσῃ, τὴν γλώτταν τοῖς ὀδοῦσι περῶν, προσέπτυσσε τῷ τυράννῳ. Ταῦτ' οὖν τοῦτο καὶ Θεόδωτόν φασὶ ποιῆσαι τὸν Πυθαγόρειον, καὶ Παῦλον τὸν Λακύνου γνώριμον, ὡς Περὶ γαμπρῶς Τιμόθεος ἐν τῷ *Περί τῆς τῶν φιλοσόφων ἀνδρείας* ἐξενέγραψε : ξυμμαρτυροεὶ δὲ τούτῳ καὶ Ἀρχαῖος ἐν τοῖς *Ἠθικοῖς*. « Nec Zeno Eleates, qui cum arcana quædam prodere cogere, constantissime tormentis omnibus restitit, nihilque est effatus : atque, ut Eratosthenes in libro *De bonis malisque* scripsit, timens ne excessu tormentorum victus efferret aliquid ex iis de quibus condixerant, consciisque conjurationis proderet, linguam dentibus abscissam in tyranni faciem conspuit. Quod ipsum et Theodotum Pythagoreum fecisse aiunt, et Paulum Lacydæ discipulum, ut testis est Timotheus Pergamenus in libro *De philosophorum fortitudine* : idemque Achaicus in *Ethicis* affirmat. »

(83) *Ζήνων*. Zenonis exemplum memorat Philo Judæus lib. *Quod omnis probus sit liber*, pag. 881 : Diogenes Laertius lib. ix, segm. 27, aliique plurimi.

(84) *Τὶ τῶν ἀπορόρητων*. Quid illud ἀπόρορητον fuerit, indicat Cicero *Tusculan. quæst.* l. ii. « Zeno

πρὸς τὰς βεβηλότητας, οὐδὲν ἐξομολογούμενος ὅς γε καὶ A
 τελευτῶν, τὴν γλῶσσαν ἐκτρώγων, προσέπτυσσε τῷ
 τυράννῳ ὃν οἱ μὲν Νεάρχον (85), οἱ δὲ Δήμυλον
 προσαγορεύουσιν. Ὁμοίως δὲ καὶ Θεόδωτος (86) ὁ
 Πυθαγόρειος ἐποίησε, καὶ Παῦλος ὁ Λακύνου γνώρι-
 μος, ὡς φησι Τιμόθεος ὁ Περγαμηνὸς ἐν τῷ « Περὶ
 τῆς τῶν φιλοσόφων ἀνδρείας, » καὶ Ἀγαϊκὸς ἐν τοῖς
 « Ἠθικοῖς. » Ἀλλὰ καὶ Πόστουμος (87) ὁ Ῥωμαῖος,
 ληφθεὶς ὑπὸ Πευκετίωνος, οὐχ ἔπως τι τῶν κακρυμ-
 μένων οὐκ ἐδήλωσεν, ἀλλὰ καὶ τὴν χεῖρα ἐπὶ τοῦ
 πυρὸς θέϊς, καθάπερ εἰς χαλκὴν κατέθηκεν, ἀσρέπτω
 πάντῳ παραστήματι. Τὰ γὰρ Ἀναξάρχου (88) σιω-
 πῶ, « Πίσσα, « ἐκθροῶντος, » τὸν Ἀναξάρχου θύλακον
 Ἀναξάρχον γὰρ οὐ πείσσεις » ὁπρὶν αὐτὸς πρὸς τοῦ τυ-
 ράννου ὑπέροις σιδηροῖς ἐπίσσετο. Οὐτ' οὖν ἢ τῆς
 εὐδαιμονίας ἐλπίς, οὐδ' ἢ πρὸς τὸν Θεὸν ἀγάπη, δυσ- B
 ανασχετεῖ πρὸς τὰ ὑποπίπτοντα, μένει δὲ ἐλευθέραι-
 κῶν θηρίοις (89) τοῖς ἀγριωτάτοις, κἂν τῷ παμ-
 φάγῳ ὑποπέσῃ πυρὶ, κἂν κατακτείνηται βασάνοις
 τυραννικαῖς, ταῖς θεῖαις ἀπαρτωμένη φιλίαις (90),
 ἀδούλωτος ἄνω περιπολεῖ, τὸ σῶμα παραδοῦσα τοῖς
 τούτου μόνου ἔχασθαι δυναμένοις. Λέγεται δὲ ἔθνος
 βάρβαρον (91), οὐκ ἄγευστον φιλοσοφίας (92)· πρε-
 σβύτην (93) αἰροῦνται (94) πρὸς Ζάμολξιν ἕρως κατ'
 ἔτος. Ὁ δὲ Ζάμολξις ἦν τῶν Πυθαγόρου γνωρί-
 μων (95). Ἀποσφάττεται οὖν ὁ δοκιμώτατος κριθεὶς,
 ἀνιωμένων τῶν φιλοσοφησάντων (96) μὲν, οὐκ αἰρεθέν-
 των δὲ, ὡς ἀποδοκιμασμένων εὐδαιμόνος ὑπηρε-

✠ P. 590 ED. POTTER.

proponatur Eleates, qui perpessus est omnia potius, C
 quam conscios delendæ tyrannidis indicaret. »

(85) Νεάρχον. Diogenes Laert. in ejus Vita : « Is,
 eum Nearchum tyrannum, seu, ut alii volunt, Dio-
 medontem, deicere ac profligare voluisset, com-
 prehensus est. » Theodoretus lib. viii : *De curat.*
 postquam exemplum Zenonis attulit, hæc subjicit :
 « Quod ipsum et Theodotum Pythagoricum fecisse
 aiunt, Paulumque præterea Lacydæ familiarem, ut
 testis est Pergamenus Timotheus in lib. *De philo-
 sopherum fortitudine.* itemque Achaicus in *Ethicis*
 libris affirmat. » In iis, quæ de Zamolxide subjicit,
 est in Græco, πρεσβύτην αἰρεῖσθαι, « senem eli-
 gere. » Hervetus correxit, πρεσβέα. COLLECT. —
 Tertullianus sub finem *Apologetici*, a Dionysio cæ-
 sum Zenonem refert; a Demylo Plutarchus *De*
Stoicis contrad. et rursus *Adv. Coloten*; a Nearcho,
 Diodorus Siculus in *Excerptis*, a Valesio editis,
 Philostratus *De vita Apollon.* lib. vii, et Valerius
 Maximus lib. iii, cap. 5.

(86) Θεόδωτος. Similia de Theodoto refert Vale- D
 rius Maximus, loco jam dicto.

(87) Πόστουμος. De manu in ignem immissa
 quod narratur, potius est Mucii Scævolaæ, quam
 Posthumi, ut ex Livio, Seneca, Plutarcho et aliis
 manifestum est. De Zenone Eleate meminit, præter
 Diogenem Laertium, etiam Plutarchus pag. 555, et
 Philo p. 604. De Anaxarcho idem Laertius pag. 564;
 Philo p. 604, Plutarchus p. 376, ubi etiam tyranni
 nomen exprimitur, Nicocreon. H. SYLBERG. — Sed
 Lucas Holstenius ad Stephanum Byzant. p. 552 hæc
 adnotat : « Posthumus, Romanus dux, captus dici-
 tur ὑπὸ Πευκετίωνος, πρὸ ὑπὸ Πευκετίων. Regio ipsa
 Peucetia dicitur. Πευκετίοι, ἔθνος περὶ τὸ Ἰόνιον
 πέλαγος, inquit Stephanus. »

(88) Ἀναξάρχον. De Anaxarcho, præter auctores
 a Sylburgio memoratos, conf. etiam Ovidius *In Ibin*,
 Tertullianus sub finem *Apologetici*; Origenes *Contra*
Celsum lib. vii, pag. 567, 568; Gregorius Nazianz.

etiam inter moriendum linguam erosam exspuit in
 tyrannum, quem alii quidem Nearchum, alii vero
 Demylum appellant. Similiter autem fecit etiam
 Theodotus Pythagoreus, et Paulus Lacydis discipu-
 lus, ut dicit Timotheus Pergamenus in libro *De for-
 titudine philosophorum*, et Achaicus in *Moralibus*.
 Quinetiam Posthumus Romanus captus a Peuce-
 tione, non modo nihil ex iis, quæ erant occulta,
 aperuit, sed cum etiam manum in ignem, tanquam
 in æs, immisisset, constitit vultu firmo et plane
 immutabili. Taceo Anaxarchum exclamantem :
 « Tunde Anaxarchi capsam, Anaxarchum enim
 non tundis; » cum pistillis ferreis tunderetur a ty-
 ranno. Neque ergo spes felicitatis, neque in Deum
 charitas, ægre fert ea, quæ accidunt, manet autem
 libera; et licet in bestias incidat immanissimas,
 licet in ignem voracissimum, licet tyrannicis con-
 ficiatur tormentis, a divina pendens amicitia, mi-
 nime redacta in servitutum, superas obit regiones,
 corpore iis tradito, qui id solum ✠ possunt tenere.
 Dicitur autem gens barbara non aliena a gustu
 philosophiæ, quotannis eligere legatum ad Zamol-
 xin herodem : erat autem Zamolxis unus ex fami-
 liaribus Pythagoræ. Mactatur ergo is, qui fuerit
 judicatus probatissimus : iis, qui sunt philosophati
 quidem, sed non electi, moerentibus, ut qui sint
 repulsi a beato ministerio. Plena est ergo tota Ec-
 clesia iis, qui per omnem vitam sunt meditati mor-

epist. 58; Dio Chrysostomus orat. 57; denique, ut
 alios taceam, Theodoretus, loco superius dicto, quo
 fere ipsa Clementis verba recitat : Οὐδέ γε Ἀναξ-
 αρχος ἐκεῖνος, ὅς, ὑπέροις πισσόμενος σιδηροῖς,
 εἶπεν, ὡς φησι· Πίσσα, πείσσα τὸν Ἀναξάρχου
 θύλακον· Ἀναξάρχον γὰρ οὐ πείσσεις.

(89) Κἂν θηρίοις. Flor. conjuncte κανθηρίοις, er-
 rore manifesto. SYLBERG.

(90) Ταῖς θεῖαις ἀπαρτωμένη φιλίαις Rectius
 forte τῆς θεῖας ἀπαρτωμένη φιλίας. SYLBERG.

(91) Ἔθνος βάρβαρον. Getas intelligit, quos Za-
 molxin præcipue coluisse, referunt Herodotus in
Meipomene, Laertius initio *Pythagoræ*, Porphyrius
 in *Vita Pythagoræ* extrema, Jamblichus in *Vita*
Pythagoræ, c. 50, Suidas, *Etymologici* auctor, etc.

(92) Οὐκ ἄγευστον φιλοσοφίας. Scribit Herodo-
 tus, loco jam dicto, Getas Thracum omnium fortis-
 simos et justissimos esse. Etenim, ut refert in loco
 etiam dicto Jamblichus, Ζάμολξις, παραγενόμενος
 πρὸς τοὺς Γέτας, τοὺς τε νόμους αὐτοῖς ἔθηκε . . .
 καὶ πρὸς τὴν ἀνδρείαν τοὺς πολίτας παρεκάλεσε, τὴν
 ψυχὴν ἀθάνατον εἶναι πείσαι (scr. πείσας). « Zamol-
 xis ad Getas profectus, illis leges dedit, et ad for-
 titudinem cives est hortatus, animam immortalem
 esse persuadendo. » Unde μέγιστος τῶν θεῶν ἐστὶ
 παρ' αὐτοῖς, « deorum apud illos habitus est maxi-
 mus : » ut ibi sequitur.

(93) Πρεσβύτην. Recte forte πρεσβευτήν, legatum.
 SYLBERG.

(94) Αἰροῦνται. L. αἰροῦν. LOWTH. — Sed recepta
 lectio ferri etiam potest.

(95) Τῶν Πυθαγόρου γνωρίμων. Sic plerique
 tradunt. Origenes etiam Pythagoræ servum fuisse
 memorat in lib. iii *Contra Celsum*, pag. 144. Alii
 Zamolxin Pythagora antiquiorem fuisse asserunt :
 quod ex Herodoto, Suida et *Etymologici* auctore
 modo laudatis apparet.

(96) Φιλοσοφησάντων. Rectius forte φιλοσοφη-
 σάντων. SYLBERG.

tem, quæ excitat ad Christum, sicut virorum, ita etiam mulierum temperantium. Licet ei, qui ex more nostro vitam instituit, etiam absque litteris philosophari, seu sit barbarus, seu Græcus, seu servus, seu senex, seu puellus, seu mulier. Est enim temperantia communis omnium hominum, qui eam delegerint. Est autem apud nos extra controversiam, eandem naturam in unoquoque genere, eandem etiam habere virtutem. Non aliam ergo habere naturam mulier, quod attinet ad humanitatem, aliam vero videtur vir habere, sed eandem : quare etiam virtutem. Quod si viri utique virtus est temperantia, et justitia, et quæcunque has consequi existimantur, tum soli viro convenit esse virtute præditum; mulieri vero, esse intemperantem et injustam. Atqui tarpe est hoc vel dicere : temperantiæ ergo et justitiæ, et cæteris virtutibus similiter quidem virum et mulierem, liberum et servum, operam oportet dare; quandoquidem ejusdem virtutis capaces sunt, cum ejusdem naturæ sint. Atqui, quod sit quidem eadem natura feminae quæ viri, quatenus est femina, non dicimus; omnino enim convenit utrique eorum ut aliena inter eos differentia sit per quam unum quidem eorum feminineum, alterum vero masculinum dicatur. Uterum ergo gestare et parere, feminae adesse dicimus, quatenus est femina, non quatenus est homo. Si autem viri et feminae nulla esset differentia, uterque eorum eadem ageret et pateretur. Quatenus ergo est eadem eo quod habeat eandem animam, veniet ad eandem virtutem; quatenus autem diversa per proprietatem corporis, ad utero gestandos et fetus, et servandam domum. « Volo » enim, inquit Apostolus, « vos scire, quod cujusvis viri caput est Christus, caput autem mulieris vir. Non est enim vir ex muliere, sed mulier ex viro. Sed neque mulier est separata a viro, neque vir separatus a muliere in Domino ». Sicut enim virum esse temperantem et vincere voluptates oportere dicimus, ita etiam censemus mulierem esse oportere temperantem, et in pugna adversus voluptates exercitatum. « Dico autem, spiritu ambulate, et desiderium carnis non feceritis, » præceptum consulit apostolicum : « Caro enim concupiscit adversus spiritum, spiritus autem adversus carnem. Hæc ergo opponuntur, » non ut malum bono, sed ut quæ pugnant utiliter. Subjungit itaque : « Ut non quæ volueritis, ea faciatis. Manifesta autem sunt opera carnis, quæ sunt for-

σίας. Μεστή μὲν οὖν πᾶσα ἡ Ἐκκλησία τῶν μελετησάντων τὸν ζῶπυρον θάνατον εἰς Χριστὸν παρ' ἕλον τὸν βίον, καθάπερ ἀνδρῶν, οὕτω δὲ καὶ γυναικῶν σωφρόνων (97). Ἐξέσται γὰρ τῷ καθ' ἡμᾶς πολιτευόμενῳ καὶ ἄνευ γραμμᾶτων φιλοσοφεῖν, καὶ βάρβαρος (98) ἢ, καὶ Ἑλληγ, καὶ δοῦλος, καὶ γέρον, καὶ παιδίον, καὶ γυνή· κοινή γὰρ ἀπάντων τῶν ἀνθρώπων, τῶν γε ἐλομένων, ἡ σωφροσύνη. Ἄμυλόγηται δ' ἡμῖν τὴν αὐτὴν φύσιν κατὰ γένος ἕκαστον, τὴν αὐτὴν καὶ ἴσχειν ἀρετὴν. Οὐκ ἄλλην τοίνυν πρὸς τὴν ἀνθρωπότητα φύσιν ἔχει (99) ἡ γυνή, ἄλλην δὲ ὁ ἀνὴρ φαίνεται, ἀλλ' ἢ τὴν αὐτὴν· ὥστε καὶ τὴν ἀρετὴν. Εἰ δὲ ἀνδρὸς ἀρετὴ σωφροσύνη δῆπουθεν, καὶ δικαιοσύνη, καὶ ὅσαι ταύταις ἀκόλουθοι νομίζονται, ἀνδρὶ μόνῳ ἐναρέτω εἶναι προσήκει, γυναικὶ δὲ ἀκολάστῳ καὶ ἀδίκῳ. Ἀλλὰ ἀπρεπὲς τοῦτο καὶ λέγειν· σωφροσύνης οὖν ἐπιμελητέον καὶ δικαιοσύνης, καὶ τῆς ἄλλης ἀρετῆς ἀπάσης, ὁμοίως μὲν γυναικὶ, ὁμοίως δὲ ἀνδρὶ, ἐλευθέρῳ τε καὶ δούλῳ· ἐπειδὴ μίαν, καὶ τὴν αὐτὴν ἀρετὴν εἶναι τῆς αὐτῆς φύσεως συμβέβηκεν. Τὸ μὲν τοίνυν τὴν αὐτὴν εἶναι φύσιν τοῦ θήλειος πρὸς τὸ ἄρρεν, καθὼ θῆλυ ἐστίν, οὐ φαιμέν πάντως γὰρ τινα καὶ διαφορὰν ὑπάρχειν προσήκειν ἑκατέρῳ τούτων, δι' ἣν τὸ μὲν θῆλυ αὐτῶν, τὸ δὲ ἄρρεν γέγονεν τὸ γοῦν κωφορεῖν καὶ τὸ τίκτειν τῆ γυναικὶ προσεῖναι φαιμέν, καθὼ θῆλεια τυγχάνει, οὐ καθὼ ἀνθρωπος. Εἰ δὲ μηδὲν ἦν τὸ διάφορον ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς, τὰ αὐτὰ ἂν ἑκάτερον αὐτῶν (1) ἔδρα τε καὶ ἔπασχεν. Ἡ μὲν τοίνυν ταυτὴν ἐστὶ καθὼ ψυχῆ, ταύτη ἐπὶ τὴν αὐτὴν ἀφίξεται ἀρετὴν· ἢ δὲ διάφορον, κατὰ τὴν τοῦ σώματος ἰδιότητα, ἐπὶ τῆς κοήτης, καὶ τὴν οἰκουρίαν. « Θέλω » γὰρ (2) « ὑμᾶς, » φησὶν ὁ Ἀπόστολος, « εἰδέναί ὅτι παντὸς ἀνδρὸς ἡ κεφαλὴ ὁ Χριστός· κεφαλὴ δὲ γυναικὸς ὁ ἀνὴρ· οὐ γὰρ ἐστὶν ἐκ γυναικὸς ἀνὴρ, ἀλλὰ γυνὴ ἐκ ἀνδρός. Πλήν οὔτε γυνὴ χωρὶς ἀνδρός, οὔτε ἀνὴρ χωρὶς γυναικὸς ἐν Κυρίῳ. » Ὡς γὰρ σώφρονα τὸν ἄνδρα, καὶ τῶν ἡδονῶν κρείττονα δεῖν εἶναι φαιμέν, οὕτω καὶ τὴν γυναικὶ σώφρονά τε ὁμοίως ἀξιόσαιμεν εἶναι, καὶ πρὸς τὰς ἡδονὰς διαμάχεσθαι μεμελετηκυῖαν. « Λέγω δὲ, πνεύματι περιπατεῖτε, καὶ ἐπιθυμίαν σαρκὸς οὐ μὴ τελέσητε, » ἢ Ἀποστολικὴ συμβουλεύει ἐντολή· « Ἡ γὰρ σὰρξ ἐπιθυμεῖ κατὰ τοῦ πνεύματος, τὸ δὲ πνεῦμα κατὰ τῆς σαρκὸς. Ταῦτα οὖν ἀντίκειται, » οὐχ ὡς κακὸν ἀγαθῷ, ἀλλ' ὡς συμφερόντως μαχόμενα. Ἐπιφέρει γοῦν· « Ἴνα μὴ ἂ ἂν θέλητε, ταῦτα ποιῆτε. Φανερά δὲ ἐστὶ τὰ ἔργα τῆς σαρκὸς, ἅτινά ἐστι, πορνεία (5), ἀκαθαρσία, ἀσέλγεια, εἰδω-

✠ P. 591 ED. POTTER, 498 ED. PARIS. * I Cor. xi, 5, 8, 11.

(97) *Γυναικῶν σοφ.* Tertullianus lib. *Ad martyres*, cap. 4 : « Sed spiritus contraponat sibi et carni, acerba licet ista, a multis tamen æquo animo excepta, imo et ultro appetita, famæ et gloriæ causa; nec a viris tantum, sed etiam a feminis, ut vos quoque, benedictæ, sexui vestro respondeatis, » etc. Conf. *Pædag.* lib. 1, c. 4.

(98) *Κἄν βάρβαρος.* Galat. iii, 28 : Οὐκ ἐν Ἰουδαίῳ, οὐδὲ Ἑλλήν· οὐκ ἐν δούλῳ, οὐδὲ ἐλεύθερῳ· οὐκ ἐν ἄρσεν, καὶ θῆλυ. Conf. Rom. x, 12; I Cor. xii, 15.

(99) Ἐχει. Rectius forte ἔχειν ἰαδιν. modo, ut re-

gatur a verbo φαίνεται. SYLBERG.

(1) Ἐκάτερον αὐτῶν. Forte rectius ἑκάτερος αὐτῶν. SYLBERG.

(2) *Γὰρ.* Δέ I Cor. xi, ubi mox, ἀνδρὸς ἡ κεφ. Χριστός ἐστι· dein, οὐ γὰρ ἀνὴρ ἐκ γυναικὸς· paulo post, πλήν οὔτε ἀνὴρ χωρὶς γυναικὸς, οὔτε γυνὴ χωρὶς ἀνδρός.

(5) Ἄτινά ἐστι, π. Ἄτινά ἐστι, μοιχεία, π., Galat., ubi mox, φαρμακεία pro φαρμακείαι· dein, φθόνοι, φόνοι, μέθ. paulo post, ἀγαθωσύνη, πίστις, πραότης, ἐγκράτεια. Mox, παραθεῖναι· forte leg. pro παρακαλεῖν.

λολατρεία, φαρμακείαι, ἐχθραὶ, ἔρεις, ζῆλοι, θυμοί, ἐριθείαι, διχοστασίαι, αἰρέσεις, φθόνοι, μέθαι, κῶμοι, καὶ τὰ ὅμοια τούτοις· ἃ προλέγω ὑμῖν, καθὼς καὶ προεῖπον, ὅτι οἱ τὰ τοιαῦτα πράσσοντες, βασιλείαν Θεοῦ οὐ κληρονομήσουσι. Ὁ δὲ καρπὸς τοῦ πνεύματος ἐστὶν ἀγάπη, χαρὰ, εἰρήνη, μακροθυμία, χρηστότης, ἐγκράτεια, ἀγαθωσύνη, πίστις, πραότης. »
 « Σάρκα, » οἶμαι, τοὺς ἁμαρτωλοὺς, ὡς « πνεῦμα » τοὺς δικαίους εἴρηκεν. Καὶ μὴν τὴν ἀνδρείαν πρὸς τὸ εὐθαρσὲς καὶ ὑπομονητικὸν παραληπτέον, ὡς τῷ « τύπτοντι τὴν σιαγόνα παραταθῆναι τὴν ἐτέρην, καὶ τῷ τὸ ἱμάτιον αἶροντι καὶ τοῦ χιτῶνος παραχωρεῖν, » θυμοῦ κρατοῦντας ἐβζωμένως. Οὐ γάρ τινες Ἀμαζόνες τὰ πολεμικὰ ἀνδρείας ἀσκούμεν τὰς γυναῖκας· ὅπου γε καὶ τοὺς ἀνδρας εἰρηνικοὺς εἶναι βουλόμεθα. Ἀκούω δ' ἐγωγε καὶ Σαυρομάτιδας (4) γυναῖκας πολέμῳ χρωμένας ἀνδρῶν οὐκ ἐλαττον· καὶ Σακίδας ἄλλας, αἱ τοξεύουσιν εἰς τοῦπίσω, φεύγειν προσποιούμεναι, τοῖς ἀνδράσιν ἐπίσης. Οἶδα (5) καὶ τὰς πλησίον τῆς Ἰβηρίας (6) γυναῖκας ἔργῳ καὶ πόνῳ χρωμένας ἀνδρικῶ· καὶ πρὸς τὸ ἀποκύειν (7) γένωνται, οὐδὲν ἀνιείσας τῶν πρακτέων.

A nicio, immunditia, impudicitia, idolorum cultus, veneficia, inimicitiae, contentiones, æmulationes, iræ, rixæ, dissensiones, sectæ, invidiæ, ebrietates, comessationes, et his similia, quæ prædico vobis, sicut et prædixi, quod qui talia agunt, regnum Dei non possidebunt. Fructus autem spiritus est charitas, gaudium, pax, patientia, benignitas, continentia, bonitas, fides, mansuetudo^a. » Carnem, » ut existimo, peccatores, sicut « spiritum » justos dixit. Jam vero assumenda est fortitudo ad ingenerandam nobis fiduciam et tolerantiam, ut ei, qui « pulsat maxillam, porrigamus alteram; et ei, qui aufert pallium, cedamus etiam tunicam^b, » iram coercentes fortiter. Non enim tanquam Amazones aliquas ad bellicam virtutem exercemus feminas, cum etiam viros velimus esse pacificos. Audio autem mulieres quoque Sauromatidas non minus belligerare, quam viros; et alias Sacidas, quæ a tergo sagittant, simulantes fugere, æque atque viri. Scio etiam feminas Iberiæ propinquas, et factis et 214 ✱ laboribus virilibus utentes, etiamsi uterum gestent et jam parturiant, nihil

✱ P. 592 ED. POTTER, 499 ED. PARIS. ^a Galat. v, 16, 17, 19, 20, 21, 22. ^b Luc. vi, 29.

(4) Σαυρομάτιδας. Sauromatæ, vel Sarmatæ, ac Saccæ, Scythiæ gentes erant; inter quas fere omnes more receptum fuit, ut feminae, perinde ac viri, arma gestarent et bella gererent. Nicolaus Damascenus apud Stobæum serm. 5, cui tit. *De temperantia*, de Scythis Γαλακτοφάνους, quos nonnulli Sarmatis annumerant, ait: Μάχιμοι δ' οὐχ ἦττον αὐτῶν αἱ γυναῖκες ἢ οἱ ἄνδρες· καὶ συμπολεμοῦσιν αὐτοῖς, ὅταν δέη. « Pugnaces vero non minus ipsorum mulieres, quam viri sunt: et si opus sit, in bello se gerunt socias. » Idem apud Stobæum, serm. 42, *De leg. et consuet.*, refert, Σαυρομάτας παρθένον οὐ πρότερον συνοικίζεσθαι πρὸς γάμον, πρὶν ἂν πολέμιον ἄνδρα κτείνῃ. « Sauromatas non prius virginem tradere ad nuptias, quam hostem occiderit. » Quod tradit etiam Herodotus lib. iv, cap. 417. De Sacarum virginibus memorat Ælianus *Var. hist.* lib. xii, cap. 58, quod si quis eorum aliquam in uxorem ducere cupit, μονομαχεῖ τῇ παιδί, καὶ κρατήσασα μὲν, αἰχμάλωτον ἀγάγεται, καὶ κρατεῖ αὐτοῦ, καὶ ἄρχει· ἐὰν δὲ κρατηθῇ, ἄρχεται· « pugnam cum puella suscipit, et si illa superior evadat, captivum abducit, eique dominatur, et imperat; si inferior, regitur ab illo.

(5) Οἶδα. P. Victorius hunc Clementis locum citat, illustrans illum Varronis *De re rustica*: « Nam in Illyrico hoc amplius prægnantem sæpe, cum venit pariendi tempus, non longe ab opere discedere, ibique enixam puerum referre, quem non peperis e, sed invenisse putes. » Paulo post citantur Euripidis sententiæ duæ, quarum altera legitur apud Stobæum lib. lxxi in *Vituper. mulierum* ex Euripidis *Œdipode*, καὶ ὁ κάκιστος γῆμη τὴν εὐδοκίμουσαν, non, ut habet Clementis editio Florentina, καὶ ὁ κράτιστος γῆμη. Scribe ergo: « Etsi pessimus vir ducat optimæ existimationis mulierem; » altera vero lib. lxxvii, ex eodem poemate, sed extrema quoque leguntur aliter, ἀνοία τὸν ξυγόνθ' ὑπερφροναῖ, non ὑπερφέρει. « Per recordiam contemnit virum; » non autem: « Eam, qui una versatur, superat amentia. » Versus, qui consequuntur, verba sunt Ulyssis Nausicaam alloquentis, *Odys.* Z', vers. 182. Quod vero dixit, « pudicam esse viri servam, convenit cum eo, quod dicebat S. Monica, ut scribit D. Augustinus lib. ix *Confess.* cap. 9:

« Matronas per jocum admonens, ex quo illas tabulas, quæ matrimoniales vocantur, recitari audissent, tanquam instrumenta, quibus ancille factæ essent, deputare debuisset, prout memores conditionis superbire adversus dominos non oportere. COLLECT.

(6) Τῆς Ἰβηρίας. Strabo *Geograph.* lib. iii: Κοινὰ δὲ ταῦτα πρὸς τὰ Κελτικὰ ἔθνη, καὶ τὰ Θράκια, καὶ Σκυθικά· κοινὰ δὲ καὶ πρὸς ἀνδρείαν, τὴν τε τῶν ἀνδρῶν καὶ τὴν τῶν γυναικῶν· γεωργοῦσι γὰρ αὐταί, τεκοῦσαι διακονοῦσι τοῖς ἀνδράσιν, ἐκείνους ἀν' ἑαυτῶν κατακλίνασαι· ἐν τε τοῖς ἔργοις πολλάκις αὐταὶ καὶ λοῦσαι, καὶ σπαργανοῦσιν, ἀποκλίνασαι πρὸς τι βελήθρον. Ἐν δὲ τῇ Λιγυστικῇ φησὶν ὁ Ποσειδώνιος διττήσασθαι τὴν ξένον ἑαυτῷ Χαρμόλων, Μασσαλιώτην ἄνδρα, ὅτι μισθώσασθαι ἄνδρας ὁμοῦ καὶ γυναῖκας ἐπὶ σκαφητόν· ὠδίνασα δὲ μία τῶν γυναικῶν ἀπέλθοι ἀπὸ τοῦ ἔργου πλησίον, τεκοῦσα δ' ἐπανέλθοι ἐπὶ τὸ ἔργον αὐτίκα, ὅπως μὴ ἀπολέσειε τὴν μισθόν· κατὸς ἐπιπόνως ἰδὼν ἐργαζομένην, οὐκ εἰδὼς τὴν αἰτίαν πρότερον, ὅβὲ μάθοι, καὶ ἀφήσει, δοὺς τὴν μισθόν. Ἡ δ' ἐκκομίσασα τὸν παῖδα πρὸς τι κρήνιον, λοῦσασα, καὶ σπαργανώσασα οἷς εἶχε, διασώσειεν οἴκαδε. « Hæc illis (Hispanis) communia sunt cum Celtis, Thracibus et Scythis; sicut et fortitudo, non virorum modo, sed etiam mulierum. Mulieres enim agros colunt, et cum pepererunt, suo loco viros decumbere jubent, iisque ministrant: interque operandum ipsæ sæpenumero infantes lavant et involvunt, ad alveum cujuscumque amnis acclinantes. Posidonius scriptum reliquit, sibi in Liguria hospitem suum Charmolam Massiliensem narrasse, fuisse a se ad fossionem quamdam conductos viros et mulieres; inter has quamdam doloribus partus correptam, non longe ab opere digressam, edito fetu ad opus redisse, ne mercedem amitteret; quam ipse cum videret ægre opus facere, primoque causam ignoraret, tandem, re cognita, mercede data dimiserit; mulierem ad fonticulum quemdam extulisse infantem, lotumque et quibus habebat pannis involutum, incolumem domum pertulisse. » Similia refert Diodorus Sic. lib. iv.

(7) Πρὸς τὸ ἀπ. H. πρὸς τῷ ἀποκύειν, dativo casu. SYLBURG.

de iis, quæ sunt agenda, remittere; sed sæpe in ipsa laborum contentione, mulier, quæ peperit, infantem sublatum domum portat. Quinetiam mulieres, non minus quam masculi, et domum custodiunt, et venantur, et greges pascunt:

Acriter et cervi vestigia Cressa secuta est.

Est ergo philosophandum mulieribus similiter ac viris, etiamsi præstantiores masculi primas in omnibus partes ferant, nisi evaserint molles et effeminati. Universo ergo hominum generi necessaria est disciplina et virtus, si quidem tendant ad felicitatem. Quidni enim temere scribit Euripides nunc hoc, nunc illud? Aliquando quidem: « Est quævis viro conjux deterior, etiamsi optimus ducat probatissimam. » Aliquando autem: « Quævis pudica mulier est viri serva: quæ autem non est pudica, cum, qui una versatur, superat amentia.

... Nam nil melius, nil est præstantius usquam,
Concordes quam cum in tecto versantur eodem
Vir simul et mulier...

Caput ergo est id, quod principatum obtinet: si est autem « Dominus viri caput, mulieris autem vir, » vir est dominus uxoris, ut qui sit « imago et gloria Dei ». Quocirca dicit etiam in epistola ad Ephesios, « Subjecti invicem in timore Dei. Mulieres suis viris subjectæ sint, sicut Domino; quoniam vir est caput mulieris, ut etiam Christus caput Ecclesiæ; ipse salvator corporis: sed sicut Ecclesia subjecta est Christo, ita etiam mulieres propriis viris in omnibus. Viri, diligite uxores vestras, sicut Christus dilexit Ecclesiam. ✕ Ita etiam viri debent diligere suas uxores, ut sua corpora. Qui suam uxorem diligit, seipsum diligit. Nemo enim carnem suam unquam odio habuit ». Jam vero in Epistola quoque ad Colossenses inquit: « Mulieres, subditæ estote viris, sicut oportet, in Domino. Viri, diligite uxores, et nolite

✕ P. 593 ED. POTTER, 560 ED. PARIS. ^a I Cor. xi, 3, 7. ^b Ephes. v, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29.

(8) *Τὰς ποιμένας.* Conf. *Archæologiæ nostræ Græcæ* lib. iv, cap. 15.

(9) *Κατ' ἴχθυον.* Malet fortasse aliquis μετ' ἴχθυον, ut alibi quoque usurpari commonstrabit *Index*. SYLBURG.

(10) *Πᾶσα γὰρ ἀν.* Hoc dictum recitat Stobæus, serm. 71, *De vituper. mulierum*, ex *OEdipode* Euripidis, cujus in fragmentis exstat v. 55. Verum in utroque loco desunt prima verba, πᾶσα γὰρ ἀνδρὸς, quæ proinde ex Clemente supplenda sunt. Dein pro Clementino κακίων, apud illum κακίων neutrum exstat. Postremo, pro κράτιστος, quod sententiam plane pervertit, Stobæus melius κάκιστος exhibet. Tota igitur sententia hoc modo scribenda et explicanda videtur:

..... Πᾶσα γὰρ ἀνδρὸς
Κακίων ἄλοχος, κἄν ὁ κάκιστος
Γήμη τὴν εὐδοκιμοῦσαν.

..... Nam quævis viro
Minor est uxori, vili quamvis
Clarissima nupta marito.

(11) *Πᾶσα γὰρ δ.* Metri lex talem quampiam requirit lectionem:

Δούλη γὰρ ἐστὶν ἀνδρὸς ἢ σώφρων γυνή·
Ἄσφρων δ' ἀνοία τὸν ξυνόντα ὑπερφρεῖ.

ἀλλ' ἐν αὐτῇ πολλάκις τῇ ἀμίλλῃ τῶν πόων, ἢ γυνὴ ἀποκυήσασα, τὸ βρέφος ἀνελομένη, οἴκαδὲ φερεῖ. Ἴδῃ γοῦν αἱ γυναῖκες οὐδὲν ἔλαττον τῶν ἀρρένων καὶ οἰκουροῦσι, καὶ θηρεύουσι, καὶ τὰς ποιμένας (8) φυλάττουσι.

Κρήσσα κύων ἐλάροιο κατ' ἴχθυον (9) *ἔδραμε γοργῶς.*

Φιλοσοφητέον οὖν καὶ ταῖς γυναῖξιν ἐμφορῶς τοῖς ἀνδράσι, κἄν βελτίους οἱ ἄρρένες τὰ πρῶτα ἐν πᾶσι φερόμενοι τυγχάνωσιν, ἐκτὸς εἰ μὴ καταμαλακισθεῖεν. Ἀναγκαῖον οὖν σύμπαντι τῷ τῶν ἀνθρώπων γένει παιδεία τε καὶ ἀρετὴ, εἴ γε ἐπὶ τὴν εὐδαιμονίαν σπουδαίον. Καὶ πῶς οὐ μάτην Εὐριπίδης ποικίλως γράφει; ποτὲ μὲν, « Πᾶσα γὰρ ἀνδρὸς (10) κακίων ἄλοχος, κἄν ὁ κράτιστος γήμη τὴν εὐδοκιμοῦσαν. » Ποτὲ δὲ « Πᾶσα γὰρ δούλη (11) ἐστὶν ἀνδρὸς ἢ σώφρων γυνή· ἢ δὲ μὴ σώφρων ἀνοία τὸν ξυνόντα ὑπερφρεῖ.

... Οὐ μὲν γὰρ κρείσσον (12) καὶ ἄρειον,
Ἦ δὲ ὁμοφρονέοντε νοήμασιν οἴκων ἔχρητον
Ἄνηρ ἠδὲ γυνή. . . .

Κεφαλὴ τοίνυν τὸ ἡγεμονικόν. Εἰ δὲ Κύριος (13) κεφαλὴ τοῦ ἀνδρὸς, κεφαλὴ δὲ γυναικὸς ὁ ἀνὴρ· « κύριος ὁ ἀνὴρ τῆς γυναικὸς, εἰκὼν καὶ δόξα Θεοῦ ὑπάρχων. Διὸ καὶ ἐν τῇ πρὸς Ἐφεσίουσ γράφει: « Ὑποτασσόμενοι ἀλλήλοις ἐν φόβῳ Θεοῦ· αἱ γυναῖκες τοῖς ἰδίοις ἀνδράσιν ὡς (14) τῷ Κυρίῳ· ὅτι ὁ ἀνὴρ ἐστὶ κεφαλὴ τῆς γυναικὸς, ὡς καὶ ὁ Χριστὸς κεφαλὴ τῆς Ἐκκλησίας· αὐτὸς ὁ σωτὴρ τοῦ σώματος· ἀλλ' ὡς ἡ Ἐκκλησία ὑποτάσσεται τῷ Χριστῷ, οὕτως καὶ αἱ γυναῖκες τοῖς ἰδίοις ἀνδράσιν ἐν παντί. Οἱ ἄνδρες, ἀγαπᾶτε τὰς γυναῖκας (15), καθὼς καὶ ὁ Χριστὸς ἠγάπησε τὴν Ἐκκλησίαν· οὕτω καὶ οἱ ἄνδρες ὀφείλουσιν ἀγαπᾶν τὰς ἑαυτῶν γυναῖκας, ὡς τὰ ἑαυτῶν σώματα· ὁ ἀγαπῶν τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα ἑαυτὸν ἀγαπᾷ· οὐδεὶς γὰρ ποτε τὴν ἑαυτοῦ σάρκα ἐμίσησεν. » Κἄν τῇ πρὸς Κολοσσαεῖς,

SYLBURG.— Sed veram horum versuum structuram indicat Stobæus serm. 65 et 67, ubi eos ex Euripidis *OEdipode* recitat, cujus etiam in fragmentis hoc modo exstant, v. 29:

Πᾶσα γὰρ δούλη πέφυκεν ἀνδρὸς ἢ σώφρων
γυνή·
Ἦ δὲ μὴ σώφρων ἀνοία τὸν ξυνόντα ὑπερ-
φρεῖ.

*Casta se matrona totam mancipat servam viro:
Quæ mala est, spernit feroce conjugem vecordia.*

Pine apud Clementem pro ὑπερφρεῖ substituentium ὑπερφρονεῖ.

(12) *Οὐ μὲν γὰρ κρ.* Οὐ μὲν γὰρ τοῦ γε κρ. *Homer. Odysse. Z.*, v. 182.

(13) *Κύριος.* Respicit I Cor. xi, 3: Θέλω δὲ ὑμᾶς εἰδέναι, ὅτι παντὸς ἀνδρὸς ἡ κεφαλὴ ὁ Χριστὸς ἐστὶ· κεφαλὴ δὲ γυναικὸς ὁ ἀνὴρ· εἰ v. 7: Ἄνηρ μὲν γὰρ οὐκ ὀφείλει καλύπτεσθαι τὴν κεφαλὴν, εἰκὼν καὶ δόξα Θεοῦ ὑπάρχων.

(14) *Ἀνδράσιν, ὡς.* Ἀνδράσιν ὑποτάσσεσθαι ὡς, *Ephes.*, ubi μοχ, κ'· αὐτὸς ἐστὶ σωτὴρ τ. σ. ἀλλ' ὡσπερ ἡ Ἐκκ... οὕτω καὶ αἱ γ.

(15) *Γυναῖκας.* Γυναῖκας ἑαυτῶν, *Ephes.*, ubi μοχ, οὕτως ὀφείλουσιν οἱ ἄνδρες τὰς ἑ. γ.

« Αἱ γυναῖκες, φοβῆσθε, ὑποτάσσεσθε τοῖς ἀνδράσιν, ὡς ἀνήκει (16) ἐν Κυρίῳ. Οἱ ἄνδρες, ἀγαπάτε τὰς γυναῖκας, καὶ μὴ πικραίνεσθε πρὸς αὐτάς. Τὰ τέκνα, ὑπακούετε τοῖς γονεῦσι κατὰ πάντα· τοῦτο γὰρ εὐάρεστον τῷ Κυρίῳ. Οἱ πατέρες, μὴ ἐρεθίζετε τὰ τέκνα ὑμῶν, ἵνα μὴ ἀθυμῶσιν. Οἱ δούλοι, ὑπακούετε κατὰ πάντα τοῖς κατὰ σάρκα κυρίοις, μὴ ἐν ὀφθαλμοδουλείαις ὡς ἀνθρωπάρεστοι, ἀλλ' ἐν ἀπλότῃ καρδίᾳ, φοβούμενοι τὸν Κύριον· καὶ πᾶν ὃ ἐὰν ποιῆτε (17), ἐκ ψυχῆς ἐργάζεσθε, ὡς τῷ Κυρίῳ δουλεύοντες, καὶ οὐκ ἀνθρώποις, εἰδότες ὅτι ἀπὸ Κυρίου ἀπολήψεσθε τὴν ἀνταπόδοσιν τῆς κληρονομίας· τῷ γὰρ Κυρίῳ Χριστῷ δουλεύετε· ὁ γὰρ ἄδικος κομίσεται ὃ ἠδίκησεν· καὶ οὐκ ἔστι προσωποληψία. Οἱ κύριοι, τὸ δίκαιον καὶ τὴν ἰσότητά τοῖς δούλοις παρέχετε, εἰδότες ὅτι καὶ ὑμεῖς ἔχετε κύριον ἐν οὐρανῷ, ὅπου οὐκ ἐνὶ Ἑλλήνι καὶ Ἰουδαίῳ, περιτομῇ καὶ ἀκροβυστία, βάρβαρος, Σκύθης (18), δούλος, ἐλεύθερος, ἀλλὰ πάντα καὶ ἐν πᾶσι Χριστός. » Εἰκὼν δὲ τῆς οὐρανόθεν (19) Ἐκκλησίας ἡ ἐπίγειος· ὅπερ (20) εὐχόμεθα καὶ ἐπὶ γῆς γενέσθαι τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, ὡς ἐν οὐρανῷ. Ἐνδυσάμενοι (21) σπλάγγνα οἰκτιρμοῦ, χρηστότητα, ταπεινοφροσύνην, πραότητα, μακροθυμίαν· ἀνεχόμενοι ἀλλήλων, καὶ χαριζόμενοι ἑαυτοῖς, ἐὰν τις πρὸς τινα ἔχη μομφήν· καθὼς καὶ ὁ Χριστὸς ἔχαρισατο ἡμῖν, οὕτως καὶ ἡμεῖς (22). Ἐπὶ πᾶσι δὲ τούτοις ἡ ἀγάπη, ὃ ἔστι σύνδεσμος τῆς τελειότητος· καὶ ἡ εἰρήνη τοῦ Χριστοῦ βραβεύετω ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν, εἰς τὴν καὶ ἐκλήθητε ἐν ἐνὶ σώματι· καὶ εὐχάριστοι γίνεσθε. » Οὐδὲν γὰρ κωλύει πολυλάκις τὴν αὐτὴν παρατίθεσθαι Γραφὴν εἰς ἐντροπήν Μαρκίωνος, τὴν πως μεταβάλλεται πεισθεῖς· εὐχάριστον εἶναι μαθὼν τὴν πιστὴν εἶναι τῷ δημιουργῷ Θεῷ, τῷ καλέσαντι ἡμᾶς, καὶ εὐαγγελισαμένῳ ἐν σώματι. Σαφῆς ἡμῖν ἐκ τούτων ἡ ἐκ πίστεως ἐνότης· καὶ τίς ὁ τέλειος, δέδεικται· ὥστε καὶ ἀκόντων τινῶν καὶ τὰ πλεῖστα ἐνισταμένων, καὶ κολάσεις ἐπαρτῶνται πρὸς τοῦ ἀνδρός, ἢ πρὸς τοῦ δεσπότη, φιλοσοφήσει ὅτε οἰκέτης ἢ τε γυνή. Ναὶ μὴν καὶ ἐλεύθερος, καὶ τυράννου (23) θάνατος ἀπειλῆται τούτῳ, καὶ ἐπὶ δικαστήρια ἄγεται, καὶ εἰς κινδύνους ἐσχάτους περιέλκεται, περὶ τε τῆς κτήσεως ἀπάσης κινδυνεύσει, οὐκ ἀφέξεται τῆς θεοσεβείας οὐδ' ὕπνωσι οὐδὲ ἀπαυδήσει ποτὲ, ἢ μὲν γυνὴ φαῦλῳ συνοικοῦσα ἀνδρὶ, ὁ δὲ υἱὸς, ἐὰν φαῦλον ἔχη πατέρα, ἢ πονηρὸν δεσπότην ὁ οἰκέτης, τῆς ἀρετῆς ἐχόμενοι γενναίως· ἀλλ' ὡς ἀνδρὶ ἀποθνήσκειν καλὸν ὑπὲρ τε ἀρετῆς, ὑπὲρ

esse amari in illas. Filii, obedite parentibus per omnia; hoc enim beneplacitum est Domino. Patres, nolite ad indignationem provocare filios vestros, ut non pusillo animo fiant. Servi, obedite per omnia dominis carnalibus, non ad oculum servientes, tanquam hominibus placentes, sed in simplicitate cordis, timentes Dominum. Et quodcumque facitis, ex animo operamini, sicut Domino servientes, et non hominibus, scientes quod a Domino accipietis retributionem hereditatis; domino enim Christo servitis. Qui enim injuriam facit, recipiet id, quod iniurie gessit; et non est personarum acceptio apud Deum. Domini, quod justum est et æquum, servis præstate, scientes quod et vos dominum habetis in cælo^a; ubi non est Græcus nec Judæus, circumcisio et præputium, nec barbarus, nec Scythia, nec servus, nec liber, sed omnia et in omnibus Christus^b. » Cælestis autem Ecclesiæ imago est terrestris. Quocirca precamur etiam « in terra fieri voluntatem Dei sicut in cælo^c: Induentes viscera miserationis, benignitatem, humilitatem, mansuetudinem, lenitatem, sustinentes nos invicem, et condonantes nobis invicem, si quis adversus aliquem habeat de quo queratur; sicut Christus condonavit nobis, ita et nos. Super hæc autem omnia charitas, quod est vinculum perfectionis; et pax Christi regnet in cordibus vestris, ad quam etiam vocati estis in uno corpore; et grati estote^d. » Nihil enim vetat quominus sæpe eadem adducatur Scriptura, si qua ratione Marcion pudefactus, mutata sententiâ, tandem agnoscat oportere fideliem esse gratum in Deum opificem, qui nos vocavit et nobis Evangelium annuntiavit in corpore. Ex his ergo nobis est aperta, quæ est ex fide, unitas; et ostensum est, quis sit perfectus. Quare vel invitis aliquibus et pro virili resistantibus, etiamsi a marito vel a domino impendeant supplicia, philosophabitur servus et mulier. Quinetiam liber quoque, etiamsi tyrannus ei mortem minuetur, etiamsi ducatur ad judicia et trahatur ad ultima supplicia, et de facultatibus ac fortunis suis omnibus veniat in periculum, nullo modo ✕ abstinere a veto Dei cultu. Neque unquam deficiet, mulier quidem, quæ cum malo marito habitat, aut filius, si malum habeat patrem, vel improbum dominum servus, fortè ac generoso animo virtutem persequentes. Sed ut viro pulchrum et honestum, et pro virtute, et pro

✕ P. 594 ED. POTTER, 501 ED. PARIS. ^a Coloss. iii, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25; iv, 1. ^b Coloss. iii, 11. ^c Matth. vi, 10; Luc. xi, 2. ^d Coloss. iii, 12, 13, 14, 15.

(16) *Τοῖς ἀνδράσιν ὡς ἀνήκει.* Τοῖς ἰδίοις ἀνδράσιν, ὡς ἀνήκεν. Coloss., ubi mox, τοῦτο γὰρ ἔστιν εὐάρεστον.

(17) *Τὸν Κύριον· καὶ πᾶν ὃ ἐὰν π.* Τὸν Θεόν· καὶ πᾶν ὃ τι ἐὰν π., Coloss., ubi mox participium δουλεύοντες desideratur: dein, ὁ δὲ ἀδικῶν κομίζεται ὃ ἠδ., et rursum, δούλοις παρέχεσθε· mox, Κύριον ἐν οὐρανοῖς.

(18) *Βάρβαρος Σκ.* Βάρβαρος καὶ Σκύθης, δούλος καὶ ἐλεύθ. Coloss., ubi mox ἀλλὰ τὰ πάντα.

(19) *Εἰκὼν δὲ τῆς οὐρ.* Sic Hebr. ix, 23: Τὰ προδείγματα τῶν ἐν τοῖς οὐρανοῖς.

(20) *Ὅπερ.* Rectius forte *διόπερ*, « quapropter: » inquit Sylb. Scribe, *διόπερ εὐχόμεθα καὶ ἐπὶ γῆς γενέσθαι τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, ὡς ἐν οὐρανοῖς.* HEINSIUS.

(21) *Ἐνδυσάμενοι.* Post aliquot interjecta, redit ad Coloss. iii, 12: Ἐνδύσασθε οὖν, ὡς ἐκλεκτοὶ τοῦ Θεοῦ ἅγιοι καὶ ἠγαπημένοι, σπλάγγνα οἰκτιρμῶν, χρ.

(22) *Ἡμῖν, οὕτως καὶ ἡμεῖς.* Ἡμῖν, οὕτως καὶ ὑμεῖς, Coloss., ubi mox, τὴν ἀγάπην, ἣτις ἔστι σύνδ. dein, εἰρήνη τοῦ Θεοῦ βασιλεύετω.

(23) *Τυράννου.* Cum præpositione legendum ἐκ τυράννου, seu πρὸς τυράννου. SYLBURG.

libertate, et pro seipso mori, ita etiam mulieri. Non est enim hoc proprium masculorum naturæ, sed honorum. Et senex ergo et juvenis, et mulier et servus, mandatis obediens fideliter vivet, et, si opus fuerit, morietur; quod quidem fuerit per mortem vivificari. Scimus quidem certe et pueros et mulieres et servos sæpe, invitis parentibus et maritis et dominis, evasisse optimos. Non minus ergo prompto et alacri animo eos esse oportet, qui pie vitam sunt acturi, cum visi fuerint aliqui eos arceri; sed multo magis convenit contendere et egregie decertare, ne victi excidant ab optimis et maxime necessariis consiliis. Neque enim existimo ullam admittere comparationem, utrum sit melius ascribi in consortium Omnipotentis, an dæmonum tenebras eligere. Nam quæ a nobis aliorum gratia fiunt, ea semper facimus, habito ad illos respectu, quorum gratia suscepta sunt, eam nobis normam proponentes, ut illis gratificemur. Quæ autem propter nos ipsos potius quam propter alios aguntur, æquali studio a nobis agi debent, sive videantur aliquibus placere, sive non videantur. Quod si nonnulla ex iis, quæ sunt indifferentia, tantum honorem sunt assecuta, ut etiam aliquibus invitis videantur esse expetenda ac eligenda; multo magis existimandum est esse pro virtute decertandum, nihil aliud respicientes quam id, quod recte honesteque geri potest, sive id aliquibus aliis videatur, sive non. Pulchre ergo Epicurus quoque dicit, scribens ad Menæceum: « Nec si sit aliquis juvenis, differat philosophari; neque si sit senex, defatigetur philosophando; nam nec est aliquis immaturus, neque nimis protractæ et exhaustæ ætatis, ad adipiscendam animi sanitatem. Qui autem dicit nondum esse vel præterisse tempus philosophandi, similis est ei qui dicit ad beatitudinem vel nondum adesse tempus, vel tempus præterisse. Quare et juniori philosophandum ✱ est, et seni: huic quidem, ut senescens juvenescat bonis, per gratiam eorum quæ facta fuerint; illi autem, ut sit simul juvenis et senex, per futurorum metus vacuitatem. »

CAPUT IX.

Quæ Christus de martyrii beneficiis dixit, colligit in unum atque illustrat.

De martyrio autem aperte dixit Dominus (ea autem simul conjungemus, quæ diversis in locis scripta

✱ P. 595 ED. POTTER, 502 ED. PARIS.

(24) Ὡς αὐτῶς. Vel conjuncte ὡσαύτως.

(25) Ἀποπέσωσι. Duplex est lectio, ἀποπέσωσι et ἀποπτάσωσι. SYLBERG.

(26) Αὐτῶν. Vel αὐτῶν asper.

(27) Ἐπίκουρος Μεν. Exstat hæc epistola in Epicuro Diogenis Laertii lib. x, segm. 122 et seq.

(28) Μῆτε νέος. Hæc forte respicit Horatius, Epicuri scilicet discipulus, epist. 1, v. 25:

*Sic mihi tarda fluunt, ingrataque tempora, quæ spem
Consiliumque morantur agendi graviter id, quod
Æque pauperibus prodest, locupletibus æque:
Æque neglectum pueris, senibusque nocebit.*

(29) Ὑγιαίνειν. Ὑγιαίνον. Laert. Utraque lectio proba est, inquit in Not. ad Laert. Menagius. Lego Ὑγιαίνειν, quia videtur utrumque melius; inquit in

A τε ἐλευθερίας, ὑπὲρ τε ἑαυτοῦ, ὡς αὐτῶς (24) καὶ γυναικί· οὐ γὰρ τῆς τῶν ἀφρόνων φύσεως τοῦτο ἴδιον, ἀλλὰ τῆς τῶν ἀγαθῶν. Πιστῶς οὖν καὶ ὁ πρεσβύτης, καὶ ὁ νέος, καὶ ὁ οἰκέτης, ὑπακούων ταῖς ἐντολαῖς, βιώσεται τε καὶ, ἐάν δέη, τεθνήσκει· ὅπερ ἂν εἴη διὰ θανάτου ζωοποιηθῆναι. Ἴσμεν γοῦν καὶ παῖδας, καὶ γυναῖκας, καὶ οἰκέτας πολλάκις, ἀκόντων πατέρων, καὶ δεσποτῶν, καὶ ἀνδρῶν, βελτίστους γεγονέναι. Οὐκ οὖν ἔλαττον προθυμεῖσθαι χρὴ τοὺς μέλλοντας θεοσεβῶς ζῆσαι, ἐπειδὴν εἶργειν αὐτοὺς τινες δοκῶσιν· ἀλλὰ πολὺ πλεόν οἶμαι προσήκειν σπεύδειν τε καὶ ἀγωνίζεσθαι διαφερόντως, ὅπως ἂν, μὴ ἤττηθέντες, ἀποπέσωσι (25) τῶν ἀρίστων καὶ ἀναγκαιότητων βουλευμάτων. Οὐ γὰρ οἶμαι σύγκρισιν ἐπιδέχεσθαι, πότερον ἄμεινον, θιασώτην γενέσθαι τοῦ Παντοκράτορος, ἢ τὸ τῶν δαιμόνων ἐλέσθαι σκότος. Τὰ μὲν γὰρ ἄλλων ἕνεκα πραττόμενα ἡμῖν ἐκάστοτε πράξαιμεν ἂν, εἰς ἐκείνους ἀποβλέπειν πειρώμενοι, ὧν ἕνεκα γίνεσθαι δοκεῖ, μέτρον ἡγούμενοι τοῦτο τὸ ἐν ἐκείνοις κεχαρισμένον· ἃ δὲ αὐτῶν (26) μᾶλλον ἢ τινῶν ἐτέρων, ταῦτα ἂν ἡμῖν γίγνοιτο μετὰ τῆς ἰσῆς σπουδῆς, ἐάν τε ἀρέσκειν τισὶ δοκῆ, ἐάν τε καὶ μὴ. Εἰ δὲ τῶν ἀδιαφόρων ἕνια τοιαύτην εἴληγε τιμὴν, ὥστε καὶ ἀκόντων τινῶν αἰρετὰ εἶναι δοκεῖν, πολὺ δὲ πλεόν τὴν ἀρετὴν περιμάχητον νομιστέον· μὴ εἰς ἄλλο τι ἀφορῶντας, ἀλλὰ εἰς αὐτὸ τὸ καλῶς πραχθῆναι δυνάμενον, ἐάν τε ἐτέροις δοκῆ τισιν, ἐάν τε καὶ μὴ. Καλῶς οὖν καὶ Ἐπίκουρος Μενοικεῖ (27) γράφων· « Μῆτε νέος (28) τις ὢν μελλέτω φιλοσοφεῖν, μήτε γέρον ὑπάρχων κοπιάτω φιλοσοφῶν· οὔτε γὰρ ἄωρος οὐδεὶς ἐστίν, οὔτε πάρωρος πρὸς τὸ κατὰ ψυχὴν ὑγιαίνειν (29). Ὁ δὲ λέγων, μήπω (30) τοῦ φιλοσοφεῖν ὑπάρχειν ὥραν, ἢ παρεληλυθέναι τὴν ὥραν, ὁμοίως ἐστὶ τῷ λέγοντι, πρὸς εὐδαιμονίαν ἢ μήπω παρεῖναι (31) τὴν ὥραν, ἢ μηκέτ' εἶναι τὴν ὥραν (32). Ὡστε φιλοσοφετέον καὶ νεωτέρῳ καὶ γέροντι (33)· τῷ μὲν, ὅπως γηράσκων νεάζῃ τοῖς ἀγαθοῖς διὰ τὴν χάριν τῶν γεγονότων, τῷ δὲ, ὅπως νέος ἅμα καὶ παλαιὸς ἢ διὰ τὴν ἀφοσίαν τῶν μελλόντων. »

Vita Epicuri Gassendus.

(30) Μήπω. Laertius ἢ μήπω scribit. Quinetiam Gassendo apud Clementem desiderari videtur particula ἢ ob consequens membrum, ubi occurrit ἢ μήπω, ἢ μηκέτι.

(31) Μήπω παρεῖναι. Μὴ παρεῖναι Laert. Clementis lectio Menagio magis placet, itemque Gassendo, eo quod μήπω, ut ait, opponatur voci μηκέτι.

(32) Μηκέτ' εἶναι τὴν ὥραν. Μηκέτι εἶναι. Laert., sed τὴν ὥραν non agnoscit: quod tamen Gassendo non incongrue repeti videtur, quatenus repetita quoque in superiore contraque posita membro fuit.

(33) Καὶ νεωτέρῳ, καὶ γέροντι. Καὶ γέροντι καὶ νέῳ, Laert. Porro Menagio placet lectio Laertiana,

« Λέγω δὲ ὑμῖν· Πᾶς ὃς ἐάν (34) ὁμολογήσῃ ἐν ἐμοὶ ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, καὶ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ὁμολογήσει ἐν αὐτῷ ἔμπροσθεν τῶν ἀγγέλων τοῦ Θεοῦ. Τὸν δὲ ἀρνησάμενόν με ἐνώπιον τῶν ἀνθρώπων, ἀπαρνήσομαι αὐτὸν ἔμπροσθεν τῶν ἀγγέλων (35). Ὅς γὰρ ἂν ἐπαισχυνθῆ με, ἢ τοὺς (36) ἐμοὺς λόγους ἐν τῇ γενεᾷ ταύτῃ τῇ μοιχαλίδι καὶ ἀμαρτωλῷ, καὶ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐπαισχυνθήσεται αὐτὸν, ὅταν ἔλθῃ ἐν τῇ δόξῃ τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ, μετὰ τῶν ἀγγέλων αὐτοῦ. Πᾶς οὖν ὅστις ἐάν ὁμολογήσῃ (37) ἐν ἐμοὶ ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ὁμολογήσω καὶ ἐγὼ ἐν αὐτῷ ἔμπροσθεν τοῦ Πατρὸς μου τοῦ ἐν οὐρανοῖς. Ὅταν δὲ φέρωσιν ὑμᾶς εἰς τὰς (38) συναγωγὰς, καὶ τὰς ἀρχὰς, καὶ τὰς ἐξουσίας, μὴ προμεριμνᾶτε πῶς ἀπολογηθῆτε, ἢ τί εἴπητε· τὸ γὰρ ἅγιον Πνεῦμα διδάξει ὑμᾶς ἐν αὐτῇ τῇ ὥρᾳ, τί ὁ δεῖ εἰπεῖν. » Τοῦτον ἐξηγούμενος τὸν τόπον Ἡρακλέων (39), ὁ τῆς Οὐαλεντίνου σχολῆς δοκιμώτατος, κατὰ λέξιν φησὶν, « ὁμολογίαν εἶναι τὴν μὲν ἐν τῇ πίστει καὶ πολιτείᾳ, τὴν δὲ ἐν φωνῇ. Ἡ μὲν οὖν ἐν φωνῇ ὁμολογία καὶ ἐπὶ τῶν ἐξουσιῶν γίνεται, ἣν μόνον, φησὶν, ὁμολογίαν ἡγοῦνται εἶναι οἱ πολλοί· οὐχ ὀρθῶς· δύνανται δὲ ταύτην τὴν ὁμολογίαν καὶ οἱ ὑποκριταὶ ὁμολογεῖν. Ἄλλ' οὐδ' εὐρεθήσεται οὗτος ὁ λόγος καθολικῶς εἰρημένος· οὐ γὰρ πάντες οἱ σωζόμενοι ὠμολόγησαν τὴν διὰ τῆς φωνῆς ὁμολογίαν, καὶ ἐξῆλθον. Ἐξ ὧν Ματθαῖος, Φίλιππος, Θωμᾶς, Λεὺς (40), καὶ ἄλλοι πολλοί. Καὶ ἐστὶν ἡ διὰ τῆς φωνῆς ὁμολογία οὐ καθολικὴ, ἀλλὰ μερικὴ. Καθολικὴ δὲ, ἣν νῦν λέγει, τὴν ἐν ἔργοις καὶ πράξεσι καταλλήλοισ τῆς εἰς αὐτὸν πίστεως. Ἐπιστᾶ δὲ ταύτῃ τῇ ὁμολογίᾳ καὶ ἡ μερικὴ, ἡ ἐπὶ τῶν ἐξουσιῶν, ἐάν δέη, καὶ ὁ λόγος αἶρη (41) ὁμολογήσει γὰρ οὗτος καὶ τῇ φωνῇ ὀρθῶς, προομολογήσας πρότερον τῇ διαθέσει. Καὶ καλῶς ἐπὶ μὲν τῶν ὁμολογούντων, « ἐν ἐμοὶ, » εἶπεν· ἐπὶ δὲ τῶν ἀρνούμενων τὸ « ἐμὲ » προσέθηκεν. Οὗτοι γὰρ, κἂν τῇ φωνῇ ὁμολογήσωσιν αὐτὸν, ἀρνοῦνται αὐτὸν, τῇ πράξει μὴ ὁμολογοῦντες· μόνοι δ' ἐν αὐτῷ ὁμολογοῦσιν οἱ ἐν τῇ κατ' αὐτὸν ὁμολογίᾳ καὶ πράξει βιοῦντες, ἐν οἷς καὶ αὐτὸς ὁμολογεῖ, ἐνελημμένος αὐτοῦς (42), καὶ ἐχόμενος ὑπὸ τούτων. Διόπερ

✠ P. 596 ED. POTTER, 502, 503 ED. PARIS.

ἃ Luc. xii, 11, 12.

ut etiam Gassendo; cum neque pro γέροντι legitur γερατέρω, neque initio epistolæ cui hoc membrum respondet, legitur νεώτερος, sed νέος.

(34) Ἐάν. Luc., ἂν.

(35) Τὸν δὲ ἀρνησάμενον ... ἀπαρνήσομαι αὐτὸν ἔμπροσθεν τῶν ἀγγέλων. Ὁ δὲ ἀρνησάμενος... ἀπαρνηθήσεται ἐνώπιον τῶν ἀγγέλων τοῦ Θεοῦ. Luc.

(36) Ἡ τοὺς. Marc., καὶ τοὺς. Mox ibidem, μετὰ τῶν ἀγγέλων τῶν ἁγίων.

(37) Πᾶς οὖν ὅστις ἐάν ὁμολογήσῃ. Πᾶς οὖν ὅστις ὁμολογήσει, Matth.

(38) Ὅταν δὲ φέρωσιν ὑμᾶς εἰς τ. Ὅταν δὲ προσφέρωσιν ὑμᾶς ἐπὶ τ. Luc., ubi mox, μεριμνᾶτε, πῶς ἢ τί ἀπολογίσεσθε· sed προμεριμνᾶτε habet Marc. xiii, 11. Paulo post, ἃ δεῖ εἰπεῖν, Luc.

(39) Ἡρακλέων. Ejus meminit etiam Tertullianus lib. *Adversus Valentinianos*, cap. 4: Origenes *Comment. in Joan.* p. 60, dicit Heracleonem Οὐαλεντίνου λεγόμενον εἶναι γνώριμον, « Valentinii discipulum habitum fuisse. Conf. Cl. Grabius *Spicilegii* sæc. ii, p. 80.

A sunt): « Dico autem vobis: Quicumque in me confessus fuerit coram hominibus, Filius etiam hominis confitebitur in eo coram angelis Dei. Qui autem me negaverit coram hominibus, negabo ipsum coram angelis^a. Quem enim mei, vel meorum verborum puduerit in hac generatione adultera et peccatrice, Filium quoque hominis ejus pudebit, quando venerit in gloriam Patris sui cum angelis suis^b. Quicumque ergo in me confessus fuerit coram hominibus, ego quoque in eo confitebor coram Patre meo, qui est in caelis^c. Cum autem induxerint vos in synagogas et ad magistratus et potestates, ne prius solliciti sitis quomodo respondeatis, aut quid loquamini: Spiritus enim sanctus docebit vos in ipsa hora quid loquamini^d. »

B Hunc locum exponens Heracleon, cujus in schola Valentini fuit maxima existimatio, his verbis dicit: « Confessionem quidem unam esse fidei et vitæ institutione, alteram vero voce. Atque quæ sit quidem voce confessio, sit etiam apud potestates, quam solam, inquit, plerique non recte confessionem esse existimant. Possunt autem hac confessione uti etiam hypocritæ. Sed nec hæc res universe prolata, ita se habere deprehenditur. Non enim omnes qui salvi fiunt, ea confessione, quæ voce fit, usi sunt, et excessere. Ex quibus est Matthæus, Philippus, Thomas, Levis, et alii multi. Accedit quod ea, quæ voce fit, confessio non universa complectatur, sed ad partem solum spectet. Universalis autem est, quam nunc dicit, quæ sit factis et operibus ei, quæ est in ipsum, fidei congruentibus. Hanc autem confessionem sequitur etiam particularis, quæ sit apud potestates, si opus fuerit, et ratio impulerit. Nam is voce quoque recte confitebitur, cum affectione prius recte fuerit confessus. Pulchre autem de iis qui ✠ confitentur quidem, « in me, » dixit: de iis autem qui negant, « me » simpliciter apposuit. Nam ii, etsi ipsum voce confessi fuerint, ipsum negant, actione minime confitentes. Ii autem soli in ipso confitentur, qui in ea, quæ est in ipsum, confessione et actione vivunt, in quibus ipse confitetur;

ἃ Luc. xii, 8. ἃ Marc. viii, 38. ἃ Matth. x, 52.

(40) Ματθαῖος ... Λεὺς. Aliis iidem sunt Matthæus et Levis publicanus. Unde *Constitut. apost. lib. viii, cap. 22*: Ἐγὼ Ματθαῖος, ὁ καὶ Λεὺς, ὁ ποτὲ τελώνης, διατάσσομαι. « Ego Matthæus, qui et Levis, olim publicanus, constituo. » Conf. quæ ibi adnotat Cl. Cotelerius, qui ab Heracleone non vult intelligi Levi publicanum Marc. ii, 14, Luc. v, 27, memoratum, sed Levi Lebbæum.

(41) Ὁ λόγος αἶρη. Legendum videtur ὁ λόγος αἰτῆ, « ratio postulat: » inquit Sylburg. Sed Cl. Grabius *Spicileg. sæc. ii, pag. 84* ait: « Αἰτῆ legendum frustra monet Sylburgius in margine et notis. Ego, spiritum et accentum solum mutans, αἶρη reponerem. Usitata enim est phrasis, ὁ λόγος αἶρεῖ. Velut apud Plutarchum in *Consolatione ad Apollonium*: Ὁπῆ λόγος αἶρεῖ βέλτιστ' ἔχειν. « Prout ratio dictaverit, optime se habere. » Et apud Herodotum *Euterpe*, sive lib. ii: Καὶ δὴ καὶ ὁ λόγος οὕτως αἶρεῖ. « Et sane ipsa ratio ita exigit. »

(42) Αὐτοῦς. Lege αὐτοῖς, GRAB.

utpote qui in illis habitat, et ab illis tenetur. Quocirca « nunquam potest seipsum negare ^a. » Eum autem negant, qui non sunt in ipso. Non enim dixit: « Qui negaverit in me, » sed « me. » Nullus enim unquam qui est in ipso, ipsum negat. Illud autem « coram hominibus, » et iis qui salvi fiunt, et etiam gentilibus similiter, apud alios quidem vitæ institutione, apud alios vero et am voce. Quamobrem nunquam possunt ipsi negare: eum autem negant, qui non sunt in ipso. » Hæc quidem Heracleon; et in aliis quidem videtur nobiscum sentire in hac pericope; illud autem non advertit, quod etsi non actione aliqua et vita « confessi sunt Christum coram hominibus, » eo tamen, quod voce confiteantur in judiciis, et usque ad mortem cruciati non negent, ex animi proposito credidisse cernuntur. Propositum autem quod confitetur, præcipue si ne morte quidem mutetur, omnia simul vitia, quæ gignebantur per cupiditatem corporis, omnino rescindit. Est enim, ut ita dicam, in fine vitæ tota simul per actionem penitentia, et vera in Christum confessio, voce testificante. Si autem « Spiritus Patris » in nobis testificatur, quomodo sumus adhuc hypocrite, quos dixit sola voce testari? Dabitur autem aliquibus, si expediat, religionis causam dicere, ut et per martyrrium seu testimonium et confessionem omnes juventur, dum confirmantur quidem, qui sunt in Ecclesia; admirantur autem, et ad finem deducuntur, qui ex gentibus salutem curiose quæsierint; reliqui autem stupore afficiuntur. Quamobrem oportet omnino confiteri; id enim situm est in nostra potestate: causam vero religionis dicere, non omnino semper; non est enim hoc quoque situm in nostra potestate. « Qui autem sustinuerit in finem, is salvus erit ^b. » Nam quis ex iis, qui sapient, non elegerit in Deo regnare, aut etiam servire? « Deum ergo confitentur » quidam « nosse, » ut dicit Apostolus, « factis autem negant: cum sint abominandi, increduli, et ad omne opus **216** bonum reprobi ^c. » Illi autem, licet nil aliud quam confessi fuerint, unum saltem in fine vitæ bonum effecerint. Videtur ergo martyrrium esse expurgatio peccatorum cum gloria. Jam vero dicit Pastor: « Effugietis operationem feræ agrestis, si cor vestrum fuerit mundum et ab omni reprehensione alienum. » Quinetiam ipse Dominus: « Expetivit, inquit, vos Satanas ut cribraret; ego autem rogavi ^d. » Solus ergo Dominus propter eorum, qui ei insidiabantur, hominum, et infidelium expurgationem, « bibit calicem ^e. » Quem imitantes apostoli, ut qui revera es-

A « ἀρνῆσασθαι ἑαυτὸν οὐδέποτε δύναται. » Ἀρνοῦνται δὲ αὐτὸν οἱ μὴ ὄντες ἐν αὐτῷ· οὐ γὰρ εἶπεν· « Ὅς ἀρνήσῃται ἐν ἐμοί, » ἀλλ', « ἐμέ. » Οὐδεὶς γὰρ ποτε, ὢν ἐν αὐτῷ, ἀρνεῖται αὐτόν. Τὸ δὲ « ἐμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, » καὶ τῶν σωζομένων, καὶ τῶν ἐθνικῶν δὲ ὁμοίως, παρ' οἷς μὲν καὶ τῆ πολιτεία, παρ' οἷς δὲ καὶ τῆ φωνῆ· διόπερ ἀρνῆσασθαι αὐτὸν οὐδέποτε δύναται· ἀρνοῦνται δὲ αὐτόν οἱ μὴ ὄντες ἐν αὐτῷ. » Ταῦτα μὲν ὁ Ἡρακλέων· καὶ τὰ μὲν ἄλλα φαίνεται ὁμοδοξεῖν ἡμῖν κατὰ τὴν περικοπὴν ταύτην· ἐκεῖνο δὲ οὐκ ἐπέστησεν, ὅτι εἰ καὶ μὴ πράξει σινὲς καὶ τῷ βίῳ « ὠμολόγησαν τὸν Χριστὸν ἐμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, » τὸ μέντοι (45) κατὰ φωνὴν ὁμολογεῖν ἐν δικαστηρίοις, καὶ μέχρι θανάτου βασανιζομένους μὴ ἀρνεῖσθαι, ἀπὸ διαθέσεως πεπιστευκέναι φαίνονται. Διάθεσις δὲ ὁμολογουμένη, καὶ μάλιστα ἡ μηδὲ θανάτῳ τρεπομένη, ὑφ' ἑνα (44) πάντων τῶν παθῶν, ἃ δὴ διὰ τῆς σωματικῆς ἐπιθυμίας ἐγεννήσθη, ἀποκοπὴν ποιεῖται· ἔστι γὰρ, ὡς ἔπος εἶπεν, ἐπὶ τέλει τοῦ βίου ἀθρόα κατὰ τὴν πράξιν μετάνοια, καὶ ἀληθῆς εἰς Χριστὸν ὁμολογία, ἐπιμαρτυρούσης τῆς φωνῆς. Εἰ δὲ τὸ « Πνεῦμα τοῦ Πατρὸς » ἐν ἡμῖν μαρτυρεῖ, πῶς ἔτι ὑποκριταί, οὗς φωνῆ μόνῃ μαρτυρεῖν εἴρηκεν (45); Δοθήσεται δὲ τισιν, εἴαν συμφέρῃ, ἀπολογῆσασθαι, ἵνα διὰ τε τῆς μαρτυρίας διὰ τε τῆς ὁμολογίας ὠφελῶνται οἱ πάντες, ἰσχυροποιούμενοι μὲν οἱ κατ' Ἐκκλησίαν, θαυμάζοντες δὲ καὶ εἰς πίστιν ὑπαγόμενοι οἱ ἐξ ἐθνῶν τὴν σωτηρίαν πολυπραγμονήσαντες· οἱ λοιποὶ δὲ, ὑπ' ἐκπλήξεως κατεχόμενοι. Ὅστε τὸ ὁμολογεῖν ἐκ παντὸς δεῖ· ἐφ' ἡμῖν γὰρ· ἀπολογεῖσθαι δὲ οὐκ ἐκ παντὸς· οὐ γὰρ καὶ τοῦτο ἐφ' ἡμῖν. « Ὁ δὲ ὑπομείνας εἰς τέλος οὗτος σωθήσεται. » ἔπει τὶς οὐκ ἂν τῶν εὖ φρονούντων βασιλεύειν ἐν Θεῷ, ἀλλ' οὐ δουλεύειν ἔλοιτο; « Θεὸν οὖν ὁμολογοῦσί » τινες « εἰδέναι, » κατὰ τὸν Ἀπόστολον, « τοῖς δὲ ἔργοις ἀρνοῦνται· βδελυκτοὶ ὄντες καὶ ἀπειθεῖς, καὶ πρὸς πᾶν ἔργον ἀγαθὸν ἀδόκιμοι. » Οἱ δὲ, κἂν τοῦτο μόνον ὁμολογήσωσιν, ἐν τι κατεπράξαντο ἐπὶ τέλει ἔργον ἀγαθόν· Ἔοικεν οὖν τὸ μαρτύριον ἀποκάθαρσις εἶναι ἀμαρτιῶν μετὰ δόξης. Αὐτίκα ὁ Ποιμὴν (46) φησὶν· Ἐκφύξεσθε τὴν ἐνέργειαν τοῦ ἀγρίου θηρίου, εἴαν ἡ καρδία ὑμῶν γένηται καθαρὰ καὶ ἁμωμος. » Ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ Κύριος· « Ἐξήτησατο (47) ὑμᾶς ὁ Σατανᾶς, » λέγει, « σινιάσαι· ἐγὼ δὲ παρητησάμην. » Μόνος τοίνυν ὁ Κύριος διὰ τὴν τῶν ἐπιβουλεύοντων αὐτῷ ἀνθρώπων καὶ τὴν τῶν ἀπίστων ἀποκάθαρσιν, « ἔπιε τὸ ποτήριον· » ὃν μιμούμενοι οἱ ἀπόστολοι, ὡς ἂν τῷ ὄντι γνωστικοὶ καὶ τέλειοι, ὑπὲρ τῶν Ἐκκλησιῶν, ἃς ἔπηξαν, ἔπαθον. Οὕτως οὖν καὶ οἱ κατ' ἴχνος τὸ

✠ P. 597 ED. POTTER, 505, 504 ED. PARIS.
^d Luc. xxii, 31, 32. ^e Matth. xx, 22.

(45) Τὸ μέντ. Vel potius τῷ μέντ.

(44) Ὑφ' ἑνα. Subaudiendum χρόνον, aut simile quid. SYLBURG.

(45) Εἴρηκεν. Nempe Heracleon in verbis jam allatis.

(46) Ὁ Ποιμὴν. Hermae Pastorem intelligit, lib. i, vis. 4: « Si ergo preparaveritis vos, poteritis effu-

gere illam (sc. bestiam), si cor vestrum fuerit purum ac sine macula, et reliquos dies vestros servieritis Deo sine querela. »

(47) Ἐξήτησατο. Luc. xxii, 31, 32: Εἶπε δὲ ὁ Κύριος· Σίμων, Σίμων, ἰδοὺ, ὁ Σατανᾶς· ἐξήτησατο ὑμᾶς, τοῦ σινιάσαι ὡς σίτον· ἐγὼ δὲ ἐδεήθην περὶ σοῦ, ἵνα μὴ ἐκλείπη ἡ πίστις σου.

^a II Tim. ii, 15.

^b Matth. xxiv, 15.

^c Th. i, 16.

ἀποστολικὴν πορευόμενοι γνωστικοὶ ἀναμάρτητοί γε εἶναι ὑφείλουσι, καὶ δι' ἀγάπην τὴν πρὸς τὸν Κυρίον ἀγαπᾶν καὶ τὸν πλησίον· ἵν', εἰ καλοῖη περιστάσις, ὑπὲρ Ἐκκλησίας, ἀσκανδάλιστοι τὰς θλίψεις ὑπομένοντες, « τὸ πατήριον πίωσιν. » Ὅσοι δὲ ἔργῳ μὲν παρὰ τὴν βίον, λόγῳ δὲ ἐν δικαστηρίῳ μαρτυροῦσι, καὶ ἐλπίδα ἐκδεχόμενοι, καὶ φόβον ὑφορώμενοι, βελτίους οὗτοι τῶν στόματι μόνον ὁμολογούντων τὴν σωτηρίαν. Ἄλλ' εἰ καὶ ὑπερβαίη τις ἐπὶ τὴν ἀγάπην, τῷ ὄντι μακάριος οὗτος καὶ γνήσιος μάρτυς, τελείως ὁμολογήσας, καὶ ταῖς ἐντολαῖς, καὶ τῷ Θεῷ, διὰ τοῦ Κυρίου ὃν ἀγαπήσας, ἀδελφὸν ἐγνώρισεν, ὅλον ἑαυτὸν ἐπιδοῦς διὰ τὸν Θεόν, οἷον παρακαταθήκην εὐγνωμόνως καὶ ἀγαπητικῶς ἀποδιδούς τὸν ἀπαιτούμενον ἄνθρωπον.

A sent gnostici et perfecti, pro ecclesiis quas fundarunt passi sunt. Sic ergo gnostici, qui vestigiis insistent apostolicis, debent ita se gerere ut in eos non cadat peccatum, et propter dilectionem in Dominum diligant etiam proximum : ut si casus aliquis evocet, pro Ecclesia, citra offensionem patientes afflictiones, « libant calicem. » Quicumque autem factis quidem in vita, verbis autem in iudicio ferunt testimonium, sive spem expectent, sive timorem reformident, ii sunt meliores iis qui ore solum confitentur salutem. Quod si quis etiam transierit ad charitatem, is revera est beatus et germanus martyr, ut qui sit perfecte confessus, et præceptis, et Deo, per Dominum : quem diligendo, significavit esse fratrem, cum totum seipsum tradiderit propter Deum, B tanquam aliquod depositum, grate et amanter reddens hominem, cum exigitur.

CAPUT X.

Graviter reprehendit illos qui se iudicibus offerebant.

Ἐπὶ δ' ἔμπαλιν εἶπη· « Ὅταν διώκωσιν ὑμᾶς ἐν τῇ πόλει ταύτῃ, φεύγετε εἰς τὴν ἄλλην· » οὐχ ὡς κακὸν τὸ διώκεσθαι παραινεί φεύγειν, οὐδ' ὡς θάνατον φοβουμένους, διὰ φυγῆς ἐκκλίνειν προστάττει τοῦτον, βούλεται δὲ ἡμᾶς μηδενὶ αἰτίους μηδὲ συναιτίους κακοῦ τινος γίνεσθαι, σφίσι τε αὐτοῖς, πρὸς δὲ καὶ τῷ διώκοντι καὶ τῷ ἀναιροῦντι τρόπον γὰρ τινα προσαγγέλλει (48) ἑαυτὸν περιστασθαι· ὁ δὲ παρακούων, τολμηρὸς καὶ ῥιψοκίνδυνος. Εἰ δὲ ὁ ἀναιρῶν « ἄνθρωπον (49) Θεοῦ » εἰς Θεὸν ἀμαρτάνει, καὶ τοῦ ἀποκτινύντος αὐτὸν ἔνοχος καθίσταται ὁ ἑαυτὸν προσάγων (50) τῷ δικαστηρίῳ· οὗτος δ' ἂν εἴη ὁ μὴ περιστελλόμενος (51) τὸν διωγμὸν, ἀλύσιμον διὰ θράσος παρέχων ἑαυτὸν· οὗτός ἐστι, τὸ ὅσον ἐφ' ἑαυτῷ, ὁ συνεργὸς γινόμενος τῇ τοῦ διώκοντος πονηρίᾳ. Εἰ δὲ C καὶ προσεπιθίζοι, τέλος αἴτιος, ἐκκαλούμενος τὸ θηρίον. Ὡς δ' αὐτως, καὶ αἰτίαν μάχης παράσχη τινα,

Cum autem rursus dixerit, « Quando vos persecuti fuerint in hac civitate, fugite in aliam » ; « non suadet fugere, tanquam malum sit pati persecutionem ; nec ut mortem extimescentes, jubet nos eam fuga declinare ; vult autem nos nulli esse auctores neque adjuutores mali, nec nobis ipsis, nec ei qui persequitur, nec ei qui interimat. Denuntiat enim quodammodo ut sibimet caveamus. Qui autem non obedit est temerarius, et inconsulte se in pericula conjicit. Si autem qui « hominem Dei » interimat, in Deum peccat, is quoque ejus cadis reus tenetur, qui se offert iudicio. Talis autem erit, qui non vitat persecutionem, capiendum se præbens per audaciam. Is est qui, ✕ quantum in se est, adjuvat improbitatem ejus qui persequitur. Quod si etiam irritet, plane causa est, ut qui provocet feram. Similiter etiam si præbeat aliquam pu-

✕ P. 598 ED. POTTER, 504, 505 ED. PARIS. ^a Matth. x, 23.

(48) Προσαγγέλλει. Malet forte aliquis προαγγέλλει, « prienuntiat. » Sed προσαγγέλλει accipi potest pro « defert : » quod mox dicit προσάγει ἑαυτὸν δικαστηρίῳ. SYLBURG.

(49) Ἄνθρωπον Θεοῦ. Phrasis e D. Paulo sumpta, qui I Tim. vi, 11, ait : Σὺ δὲ, ὦ ἄνθρωπε τοῦ Θεοῦ· et II Tim. iii, 17 : Ἴνα ἄρτιος ᾦ ὁ τοῦ Θεοῦ ἄνθρωπος. Utrouque loco episcopum, qui nimirum, Deo jubente, in his, quæ Dei sunt, populo præest, « hominem Dei » vocat. In Veteri Testamento, « homines Dei », aut « viri Dei » appellantur prophetae, velut Deo familiares ; ut « Moyses, Samuel, David, Elias, atque alii. » Clemens latiori sensu hac phrasi usus est pro quovis homine, qui Deo se addixit, seu quovis fidei Christiano.

(50) Ὁ ἑαυτὸν προσάγων. Eusebius *Ecclesiasticæ historiae* lib. iv, cap. 15 : Καὶ ὁ πλείστης ἐπὶ ταῖς βραχίαις γενομένης παραχῆς, Φρύγα τινα τὸ γένος Κόϊντον τὸνομα, νεωστὶ ἐκ τῆς Φρυγίας ἐπιστάντα, ἰδόντα τοὺς θήρας καὶ τὰς ἐπὶ τούτοις ἀπειλάς, καταπτώξαι τὴν ψυχὴν μαλακισθέντα, καὶ τέλος τῆς σωτηρίας ἐνδοῦναι. Ἐδήλου δὲ τοῦτον ὁ τῆς προσειρημένης γραφῆς λόγος, προπετέστερον, ἀλλ' οὐ κατ' εὐλάβειαν ἐπιπηδῆσαι τῷ δικαστηρίῳ σὺν ἑτέροις· ἅπαντα δ' οὖν ἄμωσ, καταφανὲς ὑπόδειγμα τοῖς πᾶσι παρατρεῖν, ὅτι μὴ θεοὶ τοῖς τοιοῦτοις ῥιψοκίνδυνος

καὶ ἀνευλαβῶς κατατολμᾶν. « Secato dehinc post hujusmodi (in Christianos et præsertim Polycarpum) acclamationes gravissimo motu, Quintus quidam natione Phryx, qui nuper ex Phrygia advenerat, cum feras, et quæ præterea intentabantur tormenta vidisset, fracto animo expavit, tandemque vitæ retinendæ studio cessit. Hic porro Quintus, ut in eadem epistola docetur, temeritate quadam ac levitate ductus, non cum pio ac religioso metu, una cum aliquot aliis ad tribunal prosiluerat : sed continuo captus, illustre documentum omnibus præbuit, ne præcipiti audacia sine ullo infirmitatis suæ respectu hujusmodi periculis sese objicerent. » Conf. Smyrnuensis ecclesiæ epistola de martyrio Polycarpi cap. 4, e quo loco Eusebius hæc dicit.

(51) Περιστελλόμενος. Eodem sensu hanc vocem adhibet infra, *Strom.* vii, p. 728 edit. Paris. : Ὁ δὲ τῷ ὄντι ἀνδρείος, προφανῆ τὸν κίνδυνον διὰ τὸν τῶν πολλῶν ζῆλον ἔχων, εὐθαρσῶς πᾶν τὸ προσὶδὸν ἀναδέχεται· ταύτῃ τῶν ἄλλων λεγομένων μαρτύρων χωριζόμενος, ἢ οἱ μὲν, ἀφορμὰς παρέχοντες σφίσι αὐτοῖς, ἐπιρρίπτουντες αὐτοῖς (scilicet αὐτοῖς) τοῖς κινδύνοις οὐχ οἰδ' ὅπως· εὐστομεῖν γὰρ δίκαιον· οἱ δὲ περιστελλόμενοι κατὰ λόγον τὸν ὀρθόν, ἔπειτα τῷ ὄντι κατέσαντος τοῦ Θεοῦ προθύμως ἑαυτοὺς ἐπιδιδόντες, etc.

gnæ causam, vel damni, vel iudicii, vel inimicitiarum, is occasionem peperit persecutionis. Et ideo jussi sumus nihil retinere ex iis quæ ad hanc vitam pertinent : sed « ei, qui tollit pallium, præterea etiam dare tunicam » ; » non solum ut permaneamus nimio affectu immunes, sed ne ea vendicantes, eos, qui in iudicio contendunt, in nos red-damus efferatos, et per nos eos commoveamus, ut nomen Christianum maledictis appetant.

CAPUT XI.

Respondet objectioni : Si Deus vestri curam gerat, cur patimini ?

At inquit : Si Deus vestri curam gerit, cur patimini persecutionem et morte afflicimini ? an ipse vos eis tradit ? Nos autem non sic existimamus, velle Dominum ut in calamitates incidamus, sed propheticè prædixisse ea quæ essent eventura : fore scilicet, ut propter nomen ejus pateremur persecutionem, ut occideremur, et ut suspenderemur. Quamobrem noluit nos pati persecutionem, sed ea, quæ passuri sumus, prius significavit per eam, quod sint eventura, prædictionem, nos exercens ad tolerantiam, cui promisit hæreditatem. Quamquam non soli, sed cum multis supplicio afficimur. At illi, inquit, cum sint malefici, jure luunt pœnas ; ergo vel inviti nobis justitiam suo testimonio tribuunt, qui injuste propter justitiam punimur. Sed neque injustitia iudicis attingit Dei providentiam ; oportet enim iudicem in sua potestate habere suam sententiam, nec, veluti organa inanima, nervis quodammodo trahi, et ab externa solum causa vim agendi capere. Unde et ille, perinde ac nos, in questionem venit de suo iudicio, deque electione rerum eligibilium et patientia. Quamvis autem non faciamus injuriam, tanquam tamen injuriam facientes, nos intuetur iudex. Neque enim nostra novit, neque vult scire ; sed quodam inani præoccupatus abripitur præiudicio ; unde etiam ipse iudicio fit obnoxius. Nos ergo persequuntur, non quod injustos esse deprehenderint, sed quod nos vitæ humanæ injuriam facere existiment, eo quod simus Christiani, et cum ipsi sic vitam instituimus, tum alios hortamur ut vitam degant similem. Cur autem, inquit, cum vos persequuntur, nihil vobis affertur auxiliï ? ✕ Quid enim, quod ad nos quidem attinet, nobis fit injuriæ, cum morte soluti tendimus ad Dominum ; nec aliter vitæ mutatione afficimur, quam qui

ἢ ζημίας, ἢ δίκης, ἢ ἐχθρας, ἀφορμὴν ἐγέννησε διωγμοῦ. Διὰ τοῦτ' οὖν μηδενὸς ἀντέχεσθαι τῶν ἐν τῷ βίῳ προστέτακται ἡμῖν, ἀλλὰ καὶ « τῷ αἵροντι (52) τὸ ἱμάτιον καὶ τὸν χιτῶνα προσδιδόναι » οὐχ ἵνα ἀπροσπαθεῖς διαμένωμεν μόνον, ἀλλ' ὡς μὴ, ἀντιποιοῦμενοι, τοὺς ἐπιδικαζομένους ἐφ' ἑαυτοὺς ἀγριαίνωμεν, καὶ δι' ἡμῶν ἐπὶ τὴν τοῦ ὀνόματος διακινῶμεν βλασφημίαν.

Ναὶ φασιν· Εἰ κηδεταί (53) ὑμῶν ὁ Θεός, τί δήποτε διώκεσθε καὶ φονεύεσθε ; ἢ αὐτὸς ὑμᾶς εἰς τοῦτο ἐκδίδωσιν ; Ἡμεῖς δὲ οὐχ οὕτως ὑπολαμβάνομεν τοῖς περιστάσεσιν περιπίπτειν ἡμᾶς τὸν Κύριον βουληθῆναι, ἀλλὰ προφητικῶς τὰ συμβήσεσθαι μέλλοντα προειρηκέναι, ὡς διὰ τὸ ὄνομα αὐτοῦ διωχθησόμεθα, φονευθησόμεθα, ἀνασκινδουλευθησόμεθα (54)· ὥστ' οὐ διώκεσθαι ἠθέλησεν ἡμᾶς, ἀλλ' ἃ πειτόμεθα προειρήνευσεν διὰ τῆς τοῦ συμβήσεσθαι προαγορεύσεως, εἰς καρτερίαν γυμνασίας (55), ἢ τὴν κληρονομίαν ἐπηγγείλατο καίτοι οὐ μόνον, ἀλλὰ μετὰ πολλῶν κολαζόμεθα. Ἄλλ' ἐκεῖνοι, φασί, κακουργοὶ τυγχάνοντες, δικαίως ὑπέσχευσε τὴν τιμωρίαν. Ἄκοντες οὖν μαρτυροῦσιν ἡμῖν τὴν δικαιοσύνην τοῖς διὰ δικαιοσύνην ἀδίκως κολαζομένοις. Ἄλλ' οὐδὲ τὸ ἀδικον τοῦ δικαστοῦ τῆς προνοίας ἀπτεται· δεῖ γὰρ κύριον εἶναι τὸν κριτὴν τῆς ἑαυτοῦ γνώμης· μὴ νευροσπαστούμενον ἀψύχων δίκην ὀργάνων, ἀφορμὰς ἴσως μόνον παρὰ τῆς ἔξωθεν αἰτίας λαμβάνοντα. Δοκιμάζεσθαι γοῦν ἐν τῷ κρίναι, καθάπερ καὶ ἡμεῖς, κατὰ τὴν τῶν αἰρετῶν ἐκλογὴν, κατὰ τὴν ὑπομονήν. Κἂν μὴ ἀδικῶμεν, ἀλλ' ὡς ἀδικοῦσιν ἡμῖν ὁ δικαστῆς ἄφορᾷ (56)· τὸ γὰρ οἶδε τὰ καθ' ἡμᾶς, οὐδὲ θέλει μαθεῖν (57)· προλήψεται δὲ συναπάγεται κενῆ· διὸ καὶ κρίνεται. Διώκουσι τοίνυν ἡμᾶς, οὐκ ἀδίκους εἶναι καταλαμβάνοντες, ἀλλ' αὐτῷ μόνῳ τῷ Χριστιανῶς εἶναι τὸν βίον ἀδικεῖν ὑπολαμβάνοντες, αὐτοὺς τε οὕτω πολιτευομένους, καὶ τοὺς ἄλλους τὸν ὅμοιον αἰρεῖσθαι βίον προτροπομένους. Διὰ τί δὲ οὐ βοηθεῖσθε διωκόμενοι ; φασί. Τί γὰρ καὶ ἀδικούμεθα ὡς πρὸς ἡμᾶς αὐτοὺς, θανάτῳ ἀπολυόμενοι πρὸς τὸν Κύριον, καὶ καθάπερ ἡλικίας μεταβολὴν, οὕτω δὲ καὶ βίου ἐναλλαγὴν ὑπομένοντες ; Εἰ δὲ εὖ φρονοῖμεν, χάριν εἰσόμεθα (58) τοῖς τὴν ἀφορμὴν τῆς ταχείας ἀποδημίας παρεσχημένοις, εἰ δι' ἀγάπην μαρτυροῖμεν· εἰ δὲ μὴ, φαῦλοί τινες ἄνδρες εἶναι τοῖς πολλοῖς ἔδοκοῦμεν ἡμεῖς. Εἰ

✕ P. 599 ED. POTTER. * Luc. vi, 29.

(52) *Τῷ αἵροντι*. Lucam secutus videtur, cap. vi, nam ex Mattheo legendum foret, ordine inverso, αἵροντι τὸν χιτῶνα καὶ τὸ ἱμάτιον προσδιδόναι. SYLBURG.

(53) *Εἰ κηδεταί*. Conf. cum hoc loco libellum Senecæ *De Providentia*, seu, *Cur bonis accidant mala, cum sit Providentia*. Ib.

(54) *Ἀνασκινδουλευθησόμεθα*. Hac voce superioris usus est Strom. II, pag. 414, et infra pag. 601 edit. Paris. Est autem e Platone sumpta, lib. II *De repub.*, p. 594, cujus verba superius a nobis allata sunt ad p. 495 edit. Paris.

(55) *Γυμνασίας*. Legi potest etiam γυμνάσιος· et

mox, ἢ, « cui, » pro ἢ, « quæ. » SYLBURG.

(56) *Ἡμῖν ὁ δικαστῆς ἄφορᾷ*. Legi potest ἐφορᾷ. « inspicit, intuetur : » inquit Sylburg. Verum ἐφορᾷ accusativum regit, ac proinde si vera esset lectio, scriptum fuisset ἡμῖν ὁ δικαστῆς ἐφορᾷ. Malim igitur, una littera addita, ἐφορᾶ, ut sensus sit ; « in nos iudex impetum facit. »

(57) *Οὐδὲ θέλει μ.* Hoc argumentum copiose persequitur Tertullianus in principio *Apologetici*.

(58) *Χάριν εἰσόμεθα*. Legi potest χάριν ἂν εἰσόμεθα, vel in præcedenti membro φρονοῦμεν, indic. modo. SYLBURG.

ἤδυσαν (59) δὲ καὶ αὐτοὶ τὴν ἀλήθειαν, πάντες μὲν **A** ex una ætate ad aliam transeunt? Si autem sapiamus, iis gratias habebimus, qui nobis præbuerint occasionem celeris migrationis, si propter dilectionem martyres fiamus. Si non, mali homines nos multis esse visi essemus. Si ipsi autem quoque novissent veritatem, omnes quidem in viam insiliissent, non fuisset autem electio. Sed enim nostra fides, cum sit « lux mundi », arguit infidelitatem. « Nam me Anytus quidem et Melitus interficient, nullo autem modo me lædent. Neque enim fas esse existimo ut id, quod est melius, lædatur ab eo quod est deterius. » Ideo unusquisque ex nobis secure dicit et confidenter: « Dominus mihi adjutor, non timebo quid faciat mihi homo ». Justorum enim animæ in manu Dei sunt, et non tanget eas tormentum ». »

CAPUT XII.

Basilidis sententiam, martyrium genus supplicii existimantis, refutat.

Βασιλίδης δὲ ἐν τῷ εἰκοστῷ τρίτῳ τῶν « Ἐξηγη- **B** Basilides autem in vicesimo tertio *Exegeticorum*, de iis qui in martyrio puniuntur, ipsis verbis hæc dicit: « Dico enim, quicumque incidant in eas, quæ

τικῶν » περὶ τῶν κατὰ τὸ μαρτύριον κολαζομένων, αὐταῖς λέξει τάδε φησί: « Φημὶ γάρ (63) τὸ, ὑπόστασις

^a Matth. v, 14. ^b Psal. cxvii, 6. ^c Sap. iii, 1.

(59) *Ei δὲ μή, . . . ἡμεῖς. Ei ἢδ.* Sublata distinctionis nota post μή et ἡμεῖς, hæc sic explicari poterunt: « Quod si nos non essemus a vulgo hominum pro improbis habiti, sed ipsi quoque veritatem agnoscerent, universi quidem in viam « Christianæ religionis » insiliissent, et jam nulla foret electio. Atqui nostra fides est ad hoc comparata, cum sit lux mundi, ut infidelitatem argueret. »

(60) *Τῇ ὁδῷ.* Christianorum institutum Lucas in *Actis apostolorum* aliquoties τὴν ὁδὸν vocavit. Sic *Act. ix, 2*: « Ὅπως ἐάν τις εὐρή τῆς ὁδοῦ ὄντας ἀνδρας τε καὶ γυναῖκας, δεδεμένους ἀγκύρῃ εἰς Ἱερουσαλήμ. *xix, 9*: Κακολογῶντες τὴν ὁδὸν ἐνώπιον τοῦ πλῆθους. *Ibid., 25*: Ἐγένετο . . . ταραχὴ οὐκ ὀλίγη περὶ τῆς ὁδοῦ. *xxiv, 22*: Ἀκριθέστερον εἰδὼς τὰ περὶ τῆς ὁδοῦ. Aliibi id vocat τὴν ὁδὸν τοῦ Κυρίου, *Act. xviii, 25*; Τὴν τοῦ Θεοῦ ὁδόν, *Ibid., 26*; Ταύτην τὴν ὁδόν, *Act. xvii, 4*.

(61) *Ἐμὲ μὲν γάρ.* Post hæc verba H. ms. interserit φησὶ Σωκράτης. SYLBERG — Hæc ex Platone in *Apologia Socratis* laudantur, et a Theodoro lib. viii *De curat. Græc.* Ea sic habent tom. I, pag. 50: « Ἐμὲ μὲν γάρ οὐδὲν βλάψει, οὔτε Μελίτος, οὔτε Ἄνυτος: οὐδὲ γὰρ ἂν δύναντο: οὐ γὰρ οἶμαι θεμιτὸν εἶναι ἀμείνονι ἀνδρὶ ὑπὸ χειρὸς βλάπτεσθαι: ἀποκτείνεις μὲντ' ἂν ἴσως, ἢ ἐξελάττειν. » Nihil enim mihi nocuerit, aut Melitus, aut Anytus; non enim possent. Quod quidem nefas esse arbitror, virum meliorem a deteriore violari. Interfecerit me fortasse, aut expulerit. » Tertullianus, *De anima* lib. i: « Nihil mirandum, si et in carcere lemniscatas Anyti et Meliti palmas gestiens infringere, ipsa morte coram, immortalitatem vindicat animæ, necessaria præsumptione ad injuriæ frustrationem. COLLECT. — Justinus M. *Apol. i, p. 4*: Ὑμεῖς δ' ἀποκτείνειν μὲν δύνασθε, βλάψαι δ' οὐ. « Vos autem occidere quidem potestis, nocere vero minime. » GRAB.

(62) *Οὐ φ. Καὶ οὐ φ.,* Psalm.

(63) *Φημὶ γάρ.* Cl. Græbius *Spicilegii* sæc. ii, pag. 41 et seq. ad Basilidæ verba hæc adnotat: « Ita hæc in editionibus Parisiensibus excusa exstant, Græco textu passim male diviso, et pejus Latine translato. Primo quidem ἦτοι hic non est disjunctivum, sed διασαφητικόν, ideoque pro « sive » in Latina versione pone « videlicet, » ne frustra aliud disjunctionis membrum expectes. Ast hoc leve est: magis autem observa, pro ἄλλα ἐξ ἄλλων legi debere ἄλλὰ ἐξ ἄλλων: indeque loco illorum, « cum revera alia ex aliis crimina intententur, » hæc, « sed alia prorsus de causa in jus vocati. »

Neque expressa est in versione vox κατὰδικοί, qua significantur « damnati in iudicio, » oppositi iis qui tantum sunt λοιδορούμενοι, « probrii affecti: » male neglectum quoque verbum πεφυκότας, indeque simpliciter positum, « quo I sint Christiani; » cum verti debuerit, « quod sint Christiani natura tales. » Hæc enim erat Basilidis hypothesis, de qua Irenæus quidem nihil dixit, sed Clemens aliis pluribus locis testatur. Ita sub finem hujus lib. iv *Stromat.*, pag. 540, Basilides ἐκλογὴν, id est Christianos « electos, » dicit ὑπερκόσμιον φύσει οὖσαν, « natura esse supramundana. » Et sub initium lib. v *Stromat.*, p. 545: Φύσει τις τὸν Θεὸν ἐπίσταται, ὡς Βασιλίδης οἶσται. « Natura aliquis Deum scit, ut Basilides opinatur. » Ac mox: Φύσιν καὶ ὑπόστασιν. . . οὐχὶ δὲ ψυχῆς ἀπεξουσίᾳ λογικὴν συγκατάθεσιν λέγει τὴν πίστιν. « Naturam et substantiam, . . . non « autem animæ libero arbitrio mentis rationalem « assensionem dicit fidem. » De sectatoribus quoque Basilidis idem refert lib. ii *Strom.*, p. 565, et lib. iii, p. 427. Sed adhuc aliud ad fragmenti recitati emendationem addo: nimirum pro ἐνεργῶς μὲν οὐχ ἁμαρτηκῶς οὐδὲν ἐν ἑαυτῷ, τῷ δὲ τὸ ἁμαρτησῆσαι ἔχον: « qui actu quidem in se nihil peccavit, « sed quod habeat id, quod peccavit, » lego, ἐνεργῶς μὲν οὐχ ἁμαρτηκῶς οὐδὲν, ἐν ἑαυτῷ δὲ τὸ ἁμαρτησῆσαι ἔχον: « qui actu quidem nihil quidquam peccavit, « in se vero peccatum (id est, peccandi facultatem) « habet: » nam et paulo post in apodosi, quæ hæc protasi respondet, eodem modo ait: ἔχων μὲν ἐν ἑαυτῷ τὸ ἁμαρτητικόν, etc., « in se quidem habens « peccandi facultatem. »

Cæterum recitata hactenus verba certe referenda sunt inter illos quos Origenes tract. 28 in Matthæum leviter perstringit: « Basilidis sermones « detrahentes iis, qui usque ad mortem certant pro « veritate, ut confiteantur coram hominibus Jesum. » Docet enim iis, omne martyrium esse pœnam peccatorum ante commissorum, si non actu, saltem voluntate. Quod merito, tanquam absurdum, refutat Clemens p. 507, inter alia scribens: Εἰ δὲ τὸ μαρτύριον ἀνταπόδοσις διὰ κολάσεως, καὶ ἡ πίστις, καὶ ἡ διδασκαλία, δι' ἧς τὸ μαρτύριον. Συνεργαὶ ἄρα αὐταὶ κολάσεως, ἧς τις ἂν ἄλλη μείζων ἀπέμψαις γένοιτο; « Si autem martyrium est retributio per « supplicium, et fides pariter, ac doctrina, propter « quas martyrium subitur, erit talis. Sunt ergo hæc « quoque adjunctrices supplicii, quo quidnam aliud « possit esse absurdius? » Vide plura ibidem. Per peccata autem ante commissam et martyrio punienda

217 dicuntur, afflictiones, sive cum imprudentes peccaverint in aliis lapsi, ad hoc bonum ✕ deducuntur, benignitate ejus, qui adducit, cum revera alia ex aliis crimina intententur, ne patiantur ob ea, quæ mala esse certum est, neque maledictis appetiti, ut adulter, vel occisor; sed accusati, quod sint Christiani; quod quidem eos consolabitur, ut ne videantur quidem pati. Et si quis, qui omnino non peccaverit, accesserit ad patiendum, quod quidem est rarum, tamen ne is quidem aliquid patietur ex paratis a potestate insidiis, sed patietur ut pateretur infans, qui videbatur nihil peccasse. » Deinde paulo inferius subjungit: « Sicut ergo infans, qui prius non peccavit, aut actu quidem in se nihil peccavit, sed quod habeat id quod peccavit, postquam conjectus fuerit ad patiendum, afficitur beneficio, ut qui lucretur multa difficilia: ita etiam, si perfectus quoque, qui actu nihil peccaverit, patietur, et passus fuerit, passus est similiter atque infans; in se quidem habens peccandi voluntatem, et tamen, non accepta occasione ad peccandum, non peccavit: quare non est ipsi imputandum quod non peccaverit. Quemadmodum enim qui vult adulterium admittere est adulter, etiamsi non consequatur effectus; et qui vult eadem facere est homicida, etiamsi non possit occidere: ita etiam eum, quem dico non peccasse, si videro patientem, etiamsi nihil mali fecerit, malum dicam, eo quod velit peccare. Quidvis enim dicam potius, quam malum id, quod providet. » Deinde inferius, aperte quoque de Domino dicit, tanquam de homine: « Sin autem his omnibus prætermissis accesseris ad hoc, ut me exempla adducendo redarguas, verbi causa: Hic ergo peccavit; hic enim est passus: si permittas quidem, dicam: Non peccavit quidem, sed erat similis infanti qui patiebatur. Sed si vehementius urgeas, dicam, quemcumque hominem nominaveris, esse hominem, justum autem Deum. « Nullus enim est invidus, » ut dixit quispiam, « a sorde ». » Sed Basilidis hypothesis dicit animam, quæ prius peccaverat in alia vita, hic pati supplicium; electam

✕ P. 600 ED. POTTER, 596 ED. PARIS. » Job

intellexit Basilides delicta, non in eodem solum, sed et alio corpore perpetrata: siquidem μεταμύχωςιν defendit, ut ibidem animadvertit Clemens his verbis: Ἀλλὰ τῷ Βασιλείδῃ ἢ ὑπόθεσις προσημαρτήσασάν φησι τὴν ψυχὴν ἐν ἑτέρῳ βίῳ, τὴν κόλασιν ὑπομένειν ἐνταῦθα. « Sed Basilidi hypothesis dicitur, animam, quæ prius peccaverat in alia vita, hic pati supplicium. » Jam ad prius citata verba revertor, e quibus Clemens colligit, quod Basilides « Christum Dominum ausus fuerit dicere hominem peccato obnoxium, » uti p. 507 notavit. Jam ea quidem hoc haud clare eloquuntur, imo ne quidem disertam Servatoris mentionem faciunt; verum ex integro forte contextu Clementi patuit, per ἄνθρωπον, ὄντιν' ἐν ὀνομάσῃς, ipsum Christum Dominum a Basilide esse indigitatum.

(64) Ἐνεργῶς μὲν οὐχ ἡμαρτηκῶς οὐδὲν ἐν ἑαυτῷ, τῷ δὲ τὸ ἡμαρτησῆσαι ἔχον. Corruptus est hic locus, nec penitus mihi placet Cl. Grabii conjectura, Malim, ἐνεργῶς μὲν οὐχ ἡμαρτηκῶς οὐδὲν, ἐν ἑαυτῷ εἶ τὸ ἡμαρτησῆσαι ἔχον. « quod actu quidem non

ὑποπίπτουσι ταῖς λεγομέναις θλίψεσιν, ἤτοι ἡμαρτηκῶτες ἐν ἄλλοις λανθάνοντες πταίσμασιν, εἰς ταῦτα ἄγονται τὸ ἀγαθὸν χρηστότητι τοῦ περιάγοντος, ἄλλα ἐξ ἄλλων ἔντως ἐγκαλούμενοι, ἵνα μὴ ὡς κατάδικοι ἐπὶ κακοῖς ὁμολογουμένοις πάθωσι, μηδὲ λοιδορούμενοι ὡς ὁ μοιχὸς, ἢ ὁ φονεὺς, ἀλλ' ὅτι Χριστιανοὶ πεφυκότες ὅπερ αὐτοὺς παρηγορήσει μηδὲ πάσχειν δοκεῖν. Κἂν μὴ ἡμαρτηκῶς δ' ὄλιως τις ἐπὶ τὸ παθεῖν γένηται, σπάνιον μὲν, ἀλλ' οὐδὲ οὗτος κατ' ἐπιβουλήν δυνάμειός τι πείσεται, ἀλλὰ πείσεται ὡς ἐπάσχει καὶ τὸ νῆπιον τὸ δοκοῦν οὐχ ἡμαρτηκῆναι. » Εἴθ' ὑποβάς, πάλιν ἐπιφέρει: « Ὡς οὖν τὸ νῆπιον οὐ προσημαρτηκῶς, ἢ ἐνεργῶς μὲν οὐχ ἡμαρτηκῶς οὐδὲν ἐν ἑαυτῷ, τῷ δὲ τὸ ἡμαρτησῆσαι ἔχον (64), ἐπὶ τὸ παθεῖν, εὐεργετεῖται τε, πολλὰ κερδαίνον δύσκολα ὁρώσι δὲ, κἂν τέλειος μηδὲν ἡμαρτηκῶς ἔργῳ τύχῃ, πάσχει δὲ καὶ πάθη, ταῦτ' ἐπάθειν ἐμφερώς τῷ νῆπιόν ἔχον μὲν ἐν ἑαυτῷ τὸ ἡμαρτηκῶν, ἀφορμὴν δὲ πρὸς τὸ ἡμαρτηκῆναι μὴ λαθὼν, οὐχ ἡμαρτανεν. Ὡστ' οὐκ αὐτῷ τὸ μὴ ἡμαρτησῆσαι λογιστέον. Ὡς γὰρ ὁ μοιχεύσαι θέλων μοιχὸς ἐστὶ, κἂν τοῦ μοιχεύσαι μὴ ἐπιτύχῃ: καὶ ὁ ποιῆσαι φόνον θέλων ἀνδροφόνος ἐστὶ, κἂν μὴ ὀύνηται φονεῦσαι: οὕτως δὲ καὶ τὸν ἀναμάρτητον, ὃν λέγω, ἐὰν ἴδω πάσχοντα, κἂν μηδὲν ἢ κακὸν πεπραχῶς, κακὸν ἔρω τὸ θέλειν (65) ἡμαρτανεῖν. Πάντ' ἔρω γὰρ μᾶλλον, ἢ κακὸν τὸ προνοεῖν ἔρω. » Εἴθ' ὑποβάς, καὶ περὶ τοῦ Κυρίου ἀντικρυς, ὡς περὶ ἀνθρώπου, λέγει: « Ἐὰν μέντοι παραλιπὼν τούτους ἅπαντας τοὺς λόγους, ἔλθῃς ἐπὶ τὸ δισωπεῖν με, διὰ προσώπων τινῶν, εἰ τύχοι, λέγων, Ὁ δαίνα οὖν ἡμαρταν ἐπάθειν γὰρ ὁ δαίνα: ἐὰν μὲν ἐπιτρέπῃς, ἔρω: Οὐχ ἡμαρταν μὲν, ὅμοιος δὲ ἦν τῷ πάσχοντι νῆπιόν: εἰ μέντοι σφοδρότερον ἐκδιάτατο τὴν λόγον, ἔρω, Ἀνθρώπου, ὄντιν' ἂν ὀνομάσῃς, ἀνθρώπου εἶναι, δίκαιον δὲ τὸν Θεόν: « Καθαρὸς γὰρ οὐδεὶς, » ὡς περ εἶπέ τις (66), « ἀπὸ ῥύπου. » Ἀλλὰ τῷ Βασιλείδῃ ἢ ὑπόθεσις προσημαρτήσασάν φησι τὴν ψυχὴν ἐν ἑτέρῳ βίῳ, τὴν κόλασιν ὑπομένειν ἐνταῦθα. τὴν μὲν ἐκλεκτὴν ἐπιτίμως διὰ μαρτυρίου, τὴν ἄλλην δὲ καθαιρομένην οἰκεῖα κολάσει. Καὶ πῶς τοῦτο ἀληθές, ἐφ' ἡμῶν κειμένου τοῦ ὁμολογῆσαι καὶ κολασθῆναι, ἢ μή;

xiv, 4.

peccavit, sed in se id, quod peccavit, habet: scilicet animam. Nam ex Basilidæ sententia, animæ quæ prius in alia vita peccassent, hic pœnas sustinent. Unde Clemens paulo post ait: Ἀλλὰ τῷ Βασιλείδῃ ἢ ὑπόθεσις προσημαρτήσασάν φησι τὴν ψυχὴν ἐν ἑτέρῳ βίῳ, τὴν κόλασιν ὑπομένειν ἐνταῦθα. « Sed secundum Basilidæ hypothesis, anima quæ prius in altera vita peccaverat, hic supplicium patitur. » Similiter superius de Julio Cassiano Valentiniano dixit, Strom. iii, pag. 535: Ἠγεῖται δὲ ὁ γενναῖος οὗτος Πλατωνικώτερον, θεῖαν οὖσαν τὴν ψυχὴν ἀνωθεν, ἐπιθυμία θηλυθεῖσαν δεῦρο ἦκειν εἰς γένεσιν καὶ φθοράν. « Existimat autem hic vir præclarus plus, quam par sit, Platonicè, animam, cum principio divina esset, cupiditate effeminatam, hinc ad generationem et interitum venire. »

(65) Ἦ θέλειν. Rectius dativo casu, τῷ θέλειν, « volendo, » i. e. si velit. SYLBERG.

(66) Εἶπέ τις. Job, c. xiv. II. SYLBERG. — Vide quæ adnotata sunt in lib. II. COLLECT.

λύεται γὰρ ἐπὶ τοῦ ἀρνησομένου ἢ κατὰ τὸν Βασι- A
λειδὴν πρόνοια. Ἐρῶ (67) τοίνυν αὐτὸν ἐπὶ τοῦ κρα-
τηθέντος ὁμολογητοῦ, πότερον μαρτυρήσει καὶ κολα-
σθήσεται κατὰ τὴν πρόνοιαν, ἢ οὐ; Ἀρνούμενος γὰρ,
οὐ κολασθήσεται· εἰ δὲ καὶ τῆς ἀποβάσεως καὶ τοῦ
μὴ δεῖν κολασθῆναι τοῦτον φῆσει τὴν ἀπώλειαν τῶν
ἀρνησομένων ἐκ προνοίας, ἄκων προσμαρτυρήσει (68).
Πῶς δὲ ἐτι μισθὸς ὁ ἐνδοξότατος ἐν οὐρανῷ ἀπόκειται
τῷ μαρτυρήσαντι διὰ τὸ μαρτυρῆσαι; Εἰ δὲ τὸν
ἀμαρτηρικὸν οὐκ εἶσεν ἡ πρόνοια ἐπὶ τὸ ἀμαρτεῖν
ἐλθεῖν, ἄδικος γίνεται κατ' ἀμφω· καὶ τὸν διὰ δι-
καισύνην εἰς κόλασιν ἐλκόμενον μὴ βουμένῃ, καὶ
τὸν ἀδικεῖν ἐβελήσαντα βουσαμένη· τοῦ μὲν ποιήσαντος
δι' ὧν ἐβουλήθη, τῆς δὲ κωλυσάσης τὸ ἔργον, καὶ μὴ
δικαίως περιέποντος (69) τὸν ἀμαρτηρικόν. Πῶς δὲ
οὐκ ἄθεος, θειάζων μὲν τὸν διάβολον, ἀνθρωπὸν δὲ B
ἀμαρτηρικὸν τολμήσας εἰπεῖν τὸν Κύριον; Πειράζων
γὰρ ἡμᾶς ὁ διάβολος, εἰδὼς μὲν ὅ ἐσμεν, οὐκ εἰδὼς
δὲ εἰ ὑπομενοῦμεν, ἀλλὰ ἀποσεῖσαι τῆς πίστεως ἡμᾶς
βουλόμενος, καὶ ὑπάγεσθαι ἑαυτῷ πειράζει· ὅπερ
καὶ μόνον ἐπιτέτραπται αὐτῷ, διὰ τε τὸ ἡμᾶς ἐξ
ἑαυτῶν σώζεσθαι δεῖν, ἀφορμὰς παρὰ τῆς ἐντολῆς
εὐληφῶτας, διὰ τε τὸν κατασχυρμὸν τοῦ πειράσαντος
καὶ ἀποτυχόντος, διὰ τε τὴν ἰσχυροποίησιν τῶν κατὰ
τὴν Ἐκκλησίαν, διὰ τε τὴν συνειδήσιν τῶν θαυμα-
σάντων τὴν ὑπομονήν. Εἰ δὲ τὸ μαρτύριον ἀνταπό-
δοσις διὰ κολάσεως, καὶ ἡ πίστις καὶ ἡ διδασκαλία,
δι' ἧς τὸ μαρτύριον· συνεργοὶ ἄρα αὗται κολάσεως,
ἧς τίς ἂν ἄλλη μεζῶν ἀπέμφοσις γένοιτο; Ἀλλὰ
πρὸς μὲν τὰ δόγματα ἐκείνα, εἰ μετενσωματοῦται ἡ C
ψυχή, καὶ περὶ τοῦ διαβόλου κατὰ τοὺς οἰκείους
λεχθήσεται καιρούς· ἄντι δὲ τοῖς εἰρημένοις καὶ
ταῦτα προσθῶμεν· Ποῦ ἐτι (70) ἡ πίστις, κατὰ ἀν-
ταπόδοσιν τῶν προσημαρτημένων τοῦ μαρτυρίου γνο-
μένου; Ποῦ δὲ ἡ ἀγάπη ἡ πρὸς τὸν Θεόν, διὰ τὴν
ἀλήθειαν διωκομένη καὶ ὑπομένουσα; Ποῦ δὲ ἔπαινος
ὁμολογησαντος, ἢ ψόγος ἀρνησαμένου; Εἰς τί δὲ ἐτι
χρησίμη ἡ πολιτεία ἡ ὀρθή, τὸ νεκρῶσαι τὰς ἐπιθυ-
μίας, καὶ μηδὲν τῶν κτισμάτων μισεῖν; Εἰ δὲ, ὡς
αὐτὸς φησιν ὁ Βασιλειδῆς, ἐν μέρος ἐκ τοῦ λεγομέ-
νου θελήματος τοῦ Θεοῦ ὑπειλήφαμεν, « τὸ ἡγαπη-
κέναι ἅπαντα, » ὅτι λόγον ἀποσώζουσι πρὸς τὸ πᾶν
ἅπαντα· ἕτερον δὲ, « τὸ μηδεὶς ἐπιθυμεῖν » καὶ
τρίτον, « μισεῖν μηδὲ ἐν, » θελήματι τοῦ Θεοῦ καὶ
κολάσει ἐσονται· ὅπερ ἀσεβὲς ἐννοεῖν. Οὔτε γὰρ ὁ D
Κύριος θελήματι ἔπαθε τοῦ Πατρὸς, οὔθ' οἱ ἐπιθυ-
μενοὶ βουλήσει τοῦ Θεοῦ διώκονται· ἐπεὶ δεῖν θάτε-
ρον, ἢ καλὸν τι ἔσται διώγμὸς διὰ τὴν βούλησιν τοῦ
Θεοῦ, ἢ ἀθῶοι οἱ διατιθέντες καὶ θλίβοντες. Ἀλλὰ
μὴν οὐδὲν ἄνευ θελήματος τοῦ Κυρίου τῶν ὄλων. Λεί-
πεται δὲ συντόμως φάναι τὰ τοιαῦτα συμβαίνειν μὴ
κωλύσαντος (71) τοῦ Θεοῦ· τοῦτο γὰρ μόνον σώζει
καὶ τὴν πρόνοιαν καὶ τὴν ἀγαθότητα τοῦ Θεοῦ. Οὐ τὸ

quidem, ut puniatur honorifice per martyrimum;
aliam autem, ut debito purgetur supplicio. Quo-
modo autem hoc verum est, cum in nostra pote-
state situm sit confiteri et puniri, aut non? ✕ Nam
si quis negaverit, quoad eum perit ea, quæ est ex
Basilidis sententia, providentia. Rogabo ergo eum
de confessore in custodia manente, utrum marty-
rium patietur, et punietur ex providentia, an non?
Nam si neget, non punietur; sin autem et exitus,
et quod non oporteat eum puniri, dicet esse inter-
itum eorum, qui sunt negaturi, ex providentia, in-
vitus martyrii patietur. Quomodo autem adhuc
in cælis reponetur gloriosissima merces ei, qui
martyrium passus fuerit, propterea quod fuerit
martyr? Sin autem eum, qui peccare voluit, non
sivit providentia venire ad peccandum, in utroque
est injusta; et quod eum non liberet, qui propter
justitiam trahitur ad suppliciam; et quod eum, qui
volebat injuriam facere, liberaverit; cum ille qui-
dem fecerit, propterea quod voluit; hæc vero opus
prohibuerit, et non jure ei faveat, qui peccare vo-
lebat. Quomodo autem non est vere impius et a Deo
alienus, qui diabolum quidem in deos referat; ho-
minem autem peccato obnoxium ausus est dicere
Dominum? Nos enim tentat diabolus, sciens qui-
dem quales sumus, nesciens autem utrum perseve-
raturi simus: verum nos a fide excutere cupit, et in
suam potestatem redigere tentat. Quod quidem so-
lum est ei permissum, partim quod nos ex nobis
ipsis salvos esse oporteat, occasiones ex præceptis
accipientes: partim ut tentator, spe sua frustratus,
pudore suffundatur; et partim propter eorum con-
firmationem, qui sunt in Ecclesia; et denique pro-
pter eorum conscientiam, qui martyrum constan-
tiam admirati sunt. Si autem martyrimum est retri-
butio per supplicium, et fides quoque et doctrina,
per quas est martyrimum. Sunt ergo hæc quoque adju-
trices supplicii, quo quidnam aliud possit esse
absurdus? sed ad illa quidem dogmata, an a cor-
poribus in corpora migret anima, et de diabolo,
dicetur suo tempore. Nunc autem iis, quæ dicta
sunt, hæc quoque adjiciamus: Ubi est adhuc fides,
si pro luendis pœnis eorum, quæ prius peccata sunt,
subeat martyrimum? Ubi est autem charitas in
Deum, quæ propter veritatem persecutionem patitur
et sustinet? Ubi est autem laus ejus qui confessus
est, aut vituperatio ejus qui abnegavit? Ad quid
autem est adhuc utilis recta vitæ institutio, morte
afflicere cupiditates, et nullam odisse creaturam? Si
autem, ut ipse dicit Basilides, unam partem ex Dei,
quæ dicitur, voluntate existimamus « omnia dili-
gere, » quod omnia rationem ac proportionem con-
servent ad universum; alteram autem, ✕ « nihil

✕ P. 601 ED. POTTER, 507 ED. PARIS. ✕ P. 602 ED. POTTER, 508 ED. PARIS.

(67) Ἐρῶ. Hoc ferri potest, ut paulo supra. Si quis tamen ἐρωτήσῃ: malit, per me licet. SYLBURG.

(68) Εἰ δὲ καὶ . . . προσμαρτυρήσει. Ad hanc sententiam complendam aliquid desiderari videtur.

(69) Περιέποντος. Περιεπούσης, ut κωλυσάσης, ad προνοίας melius referri posset.

(70) Ἐτι. Ἐπι ea vi ac potestate usurpatum, qua mox, εἰς τί δὲ ἐτι χρησίμη ἡ πολιτεία ἡ ὀρθ. SYLBURG.

(71) Μὴ κωλύσαντος. Conf. quæ superius dixit auctor Strom. i, p. 367, 368

concupiscere; » et tertiam, « nihil odisse; » voluntate Dei erunt etiam supplicia: quod quidem impium est cogitare. Neque enim Dominus passus est voluntate Patris, nec qui patiuntur persecutionem, eam Dei voluntate patiuntur. Nam ex duobus alterum: aut bonum quid erit persecutio, propter Dei voluntatem, aut erunt insontes qui decernunt et affligunt. Sed tamen nihil fit sine voluntate Domini universorum. Restat itaque, ut breviter dicamus, ea, quæ sunt huiusmodi, evenire, Deo non prohibente. Hec enim solum servat et providentiam et bonitatem Dei. Non est ergo existimandum, eum operando efficere afflictiones (absit enim, ut hoc vel cogitemus), sed non prohibere eos, qui eas efficiunt, persuasum habere convenit, quodque adversariorum facinoribus utatur ad bonum ex iis eliciendum: **B** « Destruam, inquit, murum, et erit in conculeationem ^a: » **218** solet enim hac arte nos erudire providentia: in aliis quidem propter sua uniuscujusque peccata; in Domino autem et apostolis propter nostra. Jam vero divinus Apostolus: « Hec enim est, inquit, Dei voluntas, sanctificatio vestra, ut vos abstineatis a fornicatione, et sciat unusquisque vestrum vas suum possidere in sanctificatione et honore, non in affectione cupiditatis, sicut gentes, quæ non norunt Dominum; et non exsuperet, et per avaritiam circumscribat in negotio fratrem suum, quoniam vindex est Dominus horum omnium; sicut etiam vobis prædiximus et testificati sumus. Non enim vocavit nos Deus propter immunditiam, sed in sanctificatione. Itaque qui spernit, **C** non hominem spernit, sed Deum, qui dedit vobis Spiritum suum sanctum ^b. » Propter hanc ergo sanctificationem nostram non prohibitus fuit pati Dominus. Si quis autem ex eis respondens, dicat puniri quidem martyrem propter peccata quæ sunt admissa ante hanc in corpus migrationem; Futurum autem posthac esse percepturum vitæ, quæ hic acta fuerit: sic enim constitutam esse administrationem: cum rogabimus an retributio fiat ex providentia. Nam si quidem non fuerit ex divina administratione, perit consilium et dispensatio expiationis, et eis sua exiit hypothesis. Si autem a providentia sunt expiationes, sunt punitiones quoque ex providentia. Providentia autem, etsi a principe, ut ita dicam, moveri incipit, immista tamen est et insita in substantiis, una cum ipsarum generatione, per Deum universorum. Quæ cum ita habeant, necesse est ut ipsi fateantur, vel non esse injustam punitionem; et tum recte justeque ✠ se gerunt, qui condemnant et persequuntur martyres; aut ex Dei voluntate exerceri persecutiones. Non utique ergo labor et metus rebus accidit, ut ipsi dicunt, tanquam rubigo ferro, sed ex propria voluntate accedit ad animam. Sed de his quidem multa reservantur dicenda, quæ posthac suo tempore tractabuntur.

A ενεργεῖν τοίνυν αὐτὸν τὰς θλίψεις οἴεσθαι χρή· (μὴ γὰρ εἶη τοῦτο ἐννοεῖν!) ἀλλὰ μὴ κωλύειν τοὺς ἐνεργούντας, παπεισθαι προσήκεν, καταχρησθαι τε εἰς καλὸν τοῖς τῶν ἐναντίων πολυμήμασιν· « Καθελῶ γοῦν, φησὶ, τὸν τοίχον (72), καὶ ἔσται εἰς καταπάτημα· » παιδευτικῆς τέχνης τῆς τοιαύδε αὐτῆς οὐσης προνοίας (75)· ἐπὶ μὲν τῶν ἄλλων διὰ τὰς οἰκείας ἐκάστου ἀμαρτίας, ἐπὶ δὲ τοῦ Κυρίου καὶ τῶν ἀποστόλων διὰ τὰς ἡμῶν. Αὐτίκα ὁ θεὸς Ἀπόστολος· « Τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ (74) θέλημα τοῦ Θεοῦ, » φησὶν, « ὁ ἀγιασμὸς ὑμῶν, ἀπέχεσθαι ὑμᾶς ἀπὸ τῆς πορνείας, εἰδέναι ἕκαστον ὑμῶν τὸ ἑαυτοῦ σκεῦος κτησθαι ἐν ἀγιασμῷ καὶ τιμῇ, μὴ ἐν πάθει ἐπιθυμίας, καθάπερ καὶ τὰ ἔθνη, τὰ μὴ εἰδότες τὸν Κύριον (75)· τὸ μὴ ὑπερβαίνειν καὶ πλεονεκτεῖν ἐν τῷ πράγματι τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, διότι ἐκδικῶς ὁ Κύριος περὶ πάντων τούτων· καθὼς καὶ προείπομεν ὑμῖν, καὶ διαμαρτυράμεθα. Οὐ γὰρ ἐκάλεσεν ἡμᾶς ὁ θεὸς ἐπὶ ἀκαθαρσία, ἀλλ' ἐν ἀγιασμῷ. Τοιγαροῦν ὁ ἀθετῶν οὐκ ἀνθρώπων ἀθετεῖ, ἀλλὰ τὸν θεόν, τὸν καὶ ὄντα τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ τὸ ἅγιον εἰς ὑμᾶς (76). » Διὰ τοῦτο οὖν τὸν ἀγιασμὸν (77) ἡμῶν οὐκ ἐκωλύθη παθεῖν ὁ Κύριος. Εἰ τοίνυν, ἀπολογούμενός τις αὐτῶν, λέγει κολάζεσθαι μὲν τὸν μάρτυρα διὰ τὰς πρὸ τῆσδε τῆς ἐνσωματώσεως ἀμαρτίας, τὸν καρπὸν δὲ τῆς κατὰ τόνδε τὸν βίον πολιτείας αὐτοῦ ἀποκλήψεσθαι· οὕτω γὰρ διατετάχθαι τὴν διοίκησιν· πειρασόμεθα αὐτοῦ, εἰ ἐκ προνοίας γίνεται ἡ ἀνταπόδοσις. Εἰ μὲν γὰρ μὴ εἶη τῆς θείας διοικήσεως, οἴχεται ἡ οἰκονομία τῶν καθαρῶν, καὶ πέπτωκεν ἢ ὑπόθεσις αὐτοῖς· εἰ δὲ ἐκ προνοίας τὰ καθάρσια, ἐκ προνοίας καὶ αἱ κολάσεις. Ἡ πρόνοια δὲ, εἰ καὶ ἀπὸ τοῦ ἀρχόντος, ὡς φάναι, κινεῖσθαι ἀρχεται, ἀλλ' ἐγκατεσπάρη ταῖς οὐσίαις σὺν καὶ τῇ τῶν οὐσιῶν γενέσει πρὸς τοῦ τῶν ὄλων Θεοῦ. Ὡν οὕτως ἐχόντων, ἀνάγκη ὁμολογεῖν αὐτοὺς ἢ τὴν κόλασιν μὴ εἶναι ἔδικον, καὶ δικαιοπραγοῦσιν οἱ καταδικάζοντες καὶ διοκοντες τοὺς μάρτυρας· ἢ ἐκ βελημματος ενεργεῖσθαι τοῦ Θεοῦ καὶ τοὺς διωγμούς. Οὐκ ἐπὶ οὖν ὁ πόνος καὶ ὁ φόβος, ὡς αὐτοὶ λέγουσιν, ἐπισυμβαίνει ταῖς πράγμασιν ὡς ὁ θεὸς τῷ σιδήρῳ, ἀλλ' ἐκ βουλήσεως ἰδίας προσέρχεται τῇ ψυχῇ. Καὶ περὶ μὲν τούτων πολὺς ὁ λόγος, ἔστω ἐν ὑστέρω σκοπεῖν ἀποκείσεται κατὰ καιρὸν διαλαμβάνουσιν.

CAPUT XIII.

Valentini naenias de mortis abolitione redarguit.

Valentinus autem in quadam homilia scribit his

Ὁυαλεντίνος δὲ ἐν τινὶ ὁμιλίᾳ κατὰ λέξιν ἔγραψαι

✠ P. 605 ED. POTTER, 509 ED. PARIS. ^a Isa. v, 5. ^b I Thess. iv, 3, 4, 5, 6, 7, 8.

(72) Τοίχον. Isa. v, τοίχον αὐτοῦ. A. SYLBERG.

(75) Κύριον. Θεόν, Thess. iv.

(75) Τῆς τοιαύδε αὐτῆς οὐσης πρ. Forte τῆς τοιαύδε αὐτῆς οὐσης προνοίας, « cum talis ea providentia sit aēs institutoria. » SYLBERG.

(76) Εἰς ὑμᾶς. Εἰς ἡμᾶς, ibid.

(74) Ἰδ. Abest e Thess. iv.

(77) Διὰ τοῦτο οὖν τὸν ἀγ. A. διὰ τούτων οὖν τὸν ἀγ. SYLBERG.

« Ἀπὸ ἀρχῆς ἀθάνατοί ἐστε, καὶ τέκνα ζωῆς αἰωνίας· καὶ τὸν θάνατον ἠθέλετε μερίσασθαι εἰς ἑαυτοὺς, ἵνα δαπανήσητε αὐτὸν καὶ ἀναλώσητε, καὶ ἀποθάνῃ ὁ θάνατος ἐν ὑμῖν, καὶ δι' ὑμῶν. Ὅταν γὰρ τὸν μὲν κόσμον λύητε, ὑμεῖς δὲ μὴ καταλύθητε, κυριεύετε τῆς κτίσεως καὶ τῆς φθορᾶς ἀπάσης. » Φύσει γὰρ σωζόμενον γένος ὑποτίθεται καὶ αὐτὸς ἐμφερῶς τῷ Βασιλεῖδι· ἀνωθεν δὲ ἡμῖν δεῦρο τοῦτο δὴ τὸ διάφορον γένος, ἐπὶ τὴν τοῦ θανάτου καθαίρεσιν ἔκειν· θανάτου δὲ γένεσιν ἔργον εἶναι τοῦ κτίσαντος τὸν κόσμον. Διὸ καὶ τὴν Γραφὴν ἐκείνην οὕτως ἐκδέχεται· « Οὐδεὶς ὄψεται (78) τὸ πρόσωπον τοῦ Θεοῦ, καὶ ζήσεται· » ὡς θανάτου αἰτίου. Περὶ τούτου τοῦ Θεοῦ ἐκεῖνα αἰνίσσεται, γράφων αὐταῖς λέξεσιν· « Ὅπισσον ἐλάττων ἢ εἰκὼν τοῦ ζῶντος προσώπου, τοσοῦτον ἦσσαν ὁ κόσμος τοῦ ζῶντος Αἰῶνος. Τίς οὖν αἰτία τῆς εἰκόνος; Μεγαλωσύνη τοῦ προσώπου, παρεσχημένου τῷ ζωγράφῳ τὸν τύπον, ἵνα τιμηθῇ δι' ὀνόματος αὐτοῦ· οὐ γὰρ ἀθηντικῶς εὐρέθη(79) μορφή, ἀλλὰ τὸ ὄνομα ἐπλήρωσαν(80) τὸ ὑστερήσαν ἐν πλάσει. Συνεργεῖ δὲ καὶ τὸ τοῦ Θεοῦ ἀόρατον εἰς πίστιν τοῦ πεπλασμένου· » τὸν μὲν γὰρ δημιουργὸν ὡς Θεὸν καὶ Πατέρα κληθέντα, « εἰκόνα τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ, » καὶ « Προφήτην » προσεῖπεν· « ζωγράφον » δὲ τὴν Σοφίαν, ἧς τὸ πλάσμα ἢ εἰκὼν, εἰς ὄψιν τοῦ ἀοράτου· ἐπεὶ ὅσα ἐκ συζυγίας προέρχεται, πληρώματα ἔστιν· ὅσα δὲ ἀπὸ ἐνός, εἰκόνες. Ἐπεὶ δὲ τὸ φαινόμενον αὐτοῦ οὐκ ἔστιν, ἢ ἐκ μεσότητος ψυχῆ ἔρχεται, τὸ διαφέρον(81)· καὶ τοῦτ' ἔστι τὸ ἐμφύσημα τοῦ διαφέροντος πνεύματος, καὶ καθ' ὅλου ὁ ἐμπνεῖται τῇ ψυχῇ τῇ εἰκόνι τοῦ πνεύματος· καὶ καθόλου τὰ ἐπὶ τοῦ δημιουργοῦ λεγόμενα τοῦ κατ' εἰκόνα γενομένου, ταῦτ' ἐν εἰκόνος αἰσθητῆς μοίρᾳ ἐν τῇ γενέσει(82) περὶ ἀνθρωπογονίαν προπερητεῦσθαι λέγουσι· καὶ δὴ μετάγουσι τὴν ὁμοιότητα καὶ ἐφ' ἑαυτοὺς, ἀγνωστον τῷ δημιουργῷ τὴν τοῦ διαφέροντος ἐπένοθεσιν πνεύματος γεγενῆσθαι παραδιδόντες. Ὅταν μὲν οὖν περὶ τοῦ ἕνα εἶναι τὸν Θεόν, τὸν διὰ νόμου καὶ προφητῶν καὶ Εὐαγγελίου κηρυσσόμενον, διαλαμβάνωμεν, καὶ πρὸς τοῦτο διαλεξόμεθα· ἀρχικὸς γὰρ ὁ λόγος· πρὸς δὲ τὸ κατεπεῖγον ἀπαντητέον. Εἰ ἐπὶ τὸ (83) καταλύσαι θάνατον ἀφικνεῖται τὸ διαφέρον γένος(84), οὐχ ὁ Χριστὸς τὸν θάνατον κατήρ-

A verbis : « Ab initio estis immortales, et filii estis vitæ æternæ, et mortem voluistis inter vos ipsos dispertere ut eam consumeretis, et mors in vobis moreretur, et per vos. Quando enim mundum quidem solvitis, vos autem non dissolvimini, estis domini creaturæ et cujusvis interitus. » Genus enim, quod natura servatur, ponit ipse quoque similiter atque Basilides; ad nos autem desuper huc venire hoc diversum genus, ad mortem de medio tollendam; mortis autem generationem esse opus ejus, qui creavit mundum. Quamobrem sic etiam accipit illam Scripturam : « Nemo videbit faciem Dei, et vivet »; » quasi ille sit auctor mortis. De hoc Deo ita innuit, scribens his verbis : « Quanto imago minor est viva facie, tanto mundus est minor vivo æone. Quænam est ergo causa imaginis? Faciei majestas, quæ pictori exhibuit figuram, ut per ejus nomen honoraretur. Non enim ex se et sua auctoritate fuit forma inventa, sed implevit nomen quod in creatione erat imperfectum. Adjuvat autem, quod Dei quoque est inaspectabile, ad fidem ejus, quod effectum est. » Creatorem enim, ut qui Deus et Pater sit vocatus, « veri Dei imaginem, » et « prophetam » appellavit; « pictorem » autem Sapientiam, cujus signum est imago, ad gloriam ejus qui est inaspectabilis. Nam quæcunque procedunt ex conjugatione, ea sunt pleromata; quæcunque autem ab uno, imagines. Quoniam autem non est ejus id, quod apparet : quæ est ex medietate anima venit, nempe id, quod est differens, et hoc est inspiratio differentis spiritus, et in summa id, quod inspiratur in animam, quæ est imago spiritus. Et, ut in summa dicam, quæ dicuntur de Creatore, qui factus est ad imaginem, ea in imagine sensili in generatione dicunt fuisse & prædicta de generatione hominis. Nam ad seipsos quoque transferunt similitudinem ejus, qui differt, spiritus interjectionem Creatori fuisse ignotam tradentes. Cum ergo de eo, quod unus Deus sit, qui prædicatur per legem et prophetas et Evangelium, tractabimus, adversus hoc quoque disseremus; est enim locus primarius. Nunc adversus id, quo in præsens urgemur, est occurrendum. Si ad dissolvendam mortem venit genus

✠ P. 604 ED. POTTER, 510 ED. PARIS. ^a Exod. xxxiii, 20.

(78) Οὐδεὶς ὄψεται. Exod. xxxiii, 20 : Οὐ γὰρ μὴ ἴδῃ ἄνθρωπος τὸ πρόσωπόν μου, καὶ ζήσεται.

(79) Εὐρέθη. Haud scio an verius ἐρρέθη, « dicta est. » SYLBERG.

(80) Ἐπλήρωσαν. Interpres sing. numero ἐπλήρωσεν, « implevit : » inquit Sylberg. Cl. Græbius Spicillegii sæc. ii, p. 54, hæc adnotat : « Ego ἐπλήρωσαν in ἐπλήρωσεν muto; et verba ista, οὐ γὰρ ἀθηντικῶς, ita interpreto : « Non enim exacte ad vivum forma aliqua reperitur (in imagine expressa), sed nomen (ejus scil. cujus imago est) supplet id, quod efformationi deest. » Moris enim olim fuisse pictoribus, ut nomina imaginibus ascriberent, quo facilius dignoscerentur, ex Aristotelis lib. vi Topicorum, cap. 2, colligitur. Ad eundem itaque modum Valentinus docebat supremum invisibilem Deum fidem conciliare suæ imagini, id est, ad imaginem ejus a matre Sophia formato mundi Creatori, dum nomen « Dei » ipsi communicavit; uti Clemens paulo post

D Valentinii sententiam explicat (de qua cf. Irenæum lib. i, sect. 9); quanquam ex Orientali Valentinianorum D. dascalia apud Clementem, pag. 804, edit. Paris., verba Valentinii in meliorem explicari possint sensum. Quod vero reliquæ in mundo creature sint imagines cæterorum a summo Deo descenduntium Ἄεον, post Valentinum loco citato, sectatores ejus docuisse, ex Irenæo constat. »

(81) Τὸ διαφέρον. Interpres appositively accipit, hoc sensu : « Venit anima, quæ ex dimidio est, nempe id quod est differens. » SYLBERG.

(82) Ἐν τῇ γενέσει. Perperam interpres, « in generatione. » Vertendum fuit « in libro Genesios. » Sensus est, « ea in illo Genesios loco, quo de hominis creatione sermo factus est, per sensibilem imaginem olim prædicta fuisse. »

(83) Ἐπὶ τὸ. Etiam dativo casu legi potest ἐπὶ τῷ. SYLBERG.

(84) Διαφέρειν γένος. Nempe genus hominum

differeus, Christus mortem non abolevit, nisi ipse A quoque dicatur ejusdem cum eis essentiae; sin autem in hoc eam abolevit, ut genus non attingeret differens, non isti mortem abolent, qui sunt æmuli Creatoris, qui imagini suæ istius animæ, quæ est ex medietate, supernam vitam inspirant secundum dogma ab eis susceptum. Sin vero hoc dicant evenire per matrem, vel si dicant se una cum Christo adversus mortem belligerare, aperte fatentur id occultum dogma, siquidem non timeant Creatoris divinam insectari potentiam, sed ejus creaturam, tanquam ipsi meliores essent, emendant, et animale imaginem, quam ille non potuit liberare ab interitu, servare nituntur. Fuerit autem Dominus quoque Deo creatore melior ac præstantior: nunquam enim filius cum patre contenderit, idque inter deos. Quod autem hic sit pater filii, Creator universorum, Dominus omnipotens, ad illam distulimus disputationem, in qua adversus **219** hæreses disserere promisimus, ostendentes eum esse solum, qui est ab ipso prædicatus. Sed nobis quidem scribens Apostolus de tolerandis afflictionibus: « Et hoc, inquit, ex Deo, quod vobis donatum est pro Christo, ut non solum in ipsum credatis, sed etiam pro eo patiamini; idem habentes certamen, quale vidistis in me, et nunc auditis in me. Si qua est ergo consolatio in Christo, si quod solatium charitatis, si qua societas spiritus, si qua viscera et miserationes, implete meum gaudium, ut idem sentiatis, eandem habentes charitatem, unanimes, idem sentientes. Si autem immolatur super sacrificio et ministerio fidei gaudens et congratulans, » eos, ad quos loquitur Apostolus, Philippenses vocans « gratiæ consortes ^b, » quomodo ipsos dicit « unanimes » et animales? Similiter etiam de Timotheo quoque scribens et seipso, « Neminem enim, inquit, habeo tam unanimem, qui germane de vobis futurus sit sollicitus. Omnes enim, quæ sua sunt, quærunt, non quæ Jesu Christi ^c. » Ne ergo probri loco nos « animales » dicant aut prius memorati homines, aut ✕ etiam Phryges: jam enim ii quoque illos, qui novæ non attendunt prophetiæ, « animales » appellant, adversus quos disseremus, cum agemus de prophetia. Eum ergo, qui est perfectus, oportet D exercere charitatem, et hinc ad Dei tendere amicitiam, per charitatem ejus mandata exsequens. Cum vero jubet diligere inimicos, non diligere quidem malum jubemur, neque impietatem, vel adulterium, vel furtum; sed furem, et impium, et adulterum, non quidem quatenus peccat, et

γρησεν, εἰ μὴ καὶ αὐτὸς αὐτοῖς ὁμοούσιος λεγθεῖν εἰ δ' εἰς τοῦτο κατήργησεν, ὡς μὴ τοῦ διαφέροντος ἀπτεσθαι γένους, οὐχ οὗτοι τὸν θάνατον καταργοῦσιν οἱ ἀντίμιμοι τοῦ Δημιουργοῦ, εἰ τῆς ἐκ μεσότητος ψυχῆς τῆ σφετέρᾳ εἰκόνι ἐμφυσῶντες τὴν ζωὴν τὴν ἀνωθεν, κατὰ τὴν τοῦ δόγματος αἴρεσιν· κἂν διὰ τῆς μητρὸς τοῦτο συμβαίνειν λέγωσιν, ἀλλὰ κἂν εἰ σὺν Χριστῷ καταστρατεύεσθαι τοῦ θανάτου λέγοιεν, ὁμολογούντων τὸ δόγμα τὸ κεκρυμμένον, ὡς τῆς θείας τοῦ Δημιουργοῦ κατατρέχειν τοῖσι δυνάμει, τὴν κτίσιν τὴν αὐτοῦ, ὡς κρείττους ἐπανορθούμενοι, πειρώμενοι σώζειν τὴν ψυχικὴν εἰκόνα, ἣν αὐτὸς ῥύσασθαι τῆς φθορᾶς οὐ κατίσχυσεν. Εἴη δ' ἂν καὶ ὁ Κύριος ἀμείνων τοῦ δημιουργοῦ Θεοῦ· οὐ γὰρ ἂν ποτε ὁ υἱὸς τῷ πατρὶ διαφιλονεικοίη, καὶ ταῦτα ἐν θεοῖς. ^B Δὲ οὗτός ἐστιν ὁ τοῦ υἱοῦ πατὴρ, ὁ Δημιουργὸς τῶν συμπάντων, ὁ παντοκράτωρ Κύριος, εἰς ἐκείνων ἀνεβαλόμεθα τὴν σκέψιν, καθ' ἣν πρὸς τὰς αἰρέσεις ὑπεσχήμεθα διαλέξασθαι, τοῦτον εἶναι μόνον δεικνύντες τὸν ὑπ' αὐτοῦ κεκρυμμένον. Ἄλλ' ἡμῖν γε ὁ Ἀπόστολος εἰς τὴν τῶν θλίψεων ὑπομονὴν γράφων· « Καὶ τοῦτο, φησὶν, ἀπὸ Θεοῦ, ὅτι ὑμῖν ἐχαρίσθη τὸ ὑπὲρ Χριστοῦ, οὐ μόνον τὸ εἰς αὐτὸν πιστεύειν, ἀλλὰ καὶ τὸ ὑπὲρ αὐτοῦ πάσχειν· τὸν αὐτὸν ἀγῶνα ἔχοντες, οἷον ἴδετε ἐν ἐμοί, καὶ νῦν ἀκούετε ἐν ἐμοί. Εἴ τις σὺν παράκλησιν ἐν Χριστῷ, εἴ τι παραμύθιον ἀγάπης, εἴ τις κοινωνία πνεύματος, εἴ τινα σπλάγγνα καὶ οἰκτιρισμοί, πληρώσατέ μου τὴν χαρὰν, ἵνα τὸ αὐτὸ φρονήτε, τὴν αὐτὴν ἀγάπην ἔχοντες, σύμφυχοι, τὸ ἐν φρονούντες. ^C Εἰ δὲ σπένδεται ἐπὶ τῇ θυσίᾳ καὶ τῇ λειτουργίᾳ τῆς πίστεως χαίρων καὶ συγχαίρων, » πρὸς οὓς ὁ λόγος τῷ Ἀποστόλῳ, τοῖς Φιλιππησίους « συμμετόχους τῆς χάριτος (85) » καλῶν, πῶς αὐτοὺς « συμψύχους » καὶ ψυχικοὺς (86) λέγει; Ὁμοίως καὶ περὶ Τιμοθέου καὶ ἑαυτοῦ γράφων, « οὐδένα γὰρ ἔχω, φησὶν, ἰσόψυχον, ὅστις γνησίως τὰ περὶ ὑμῶν μεριμνήσει· οἱ πάντες γὰρ τὰ ἑαυτῶν ζητοῦσιν, οὐ τὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ (87). » Μὴ ποίνου « ψυχικοὺς » ἐν ὀνειδῶσι μέρει λεγόντων ἡμᾶς οἱ προσηλυτισμένοι, ἀλλὰ καὶ οἱ Φρύγες· ἤδη γὰρ καὶ οὗτοι τοὺς τῆ νῆα προσηλυτῶν μὴ προσέχοντας « ψυχικοὺς » καλοῦσιν, πρὸς οὓς ἐν τοῖς « Περὶ προφητείας » διαλεξόμεθα. Ἀγάπην σὺν ἀσκαῖν τὸν τέλειον χρῆ, κἀνθένδε ἐπὶ τὴν θεῖαν φιλίαν σπεύδειν, δι' ἀγάπην ἐκτελοῦντα τὰς ἐντολάς. Τὸ δὲ ἀγαπᾶν τοὺς ἐχθροὺς οὐκ ἀγαπᾶν τὸ κακὸν λέγει, οὐδὲ ἀσέβειαν, ἢ μοιχείαν, ἢ κλοπὴν, ἀλλὰ τὸν κλέπτῃν, καὶ τὸν ἀσεβῆ, καὶ τὸν μοιχόν, οὐ καθὼς ἀμαρτάνει, καὶ τῇ ποιᾷ ἐνεργείᾳ μαλύνει τὴν ἀνθρώπου προσηγορίαν, καθ' ἣ δὲ ἀνθρωπὸς ἐστὶ, καὶ ἔργον Θεοῦ. Ἀρέλει τὸ ἀμαρτάνειν ἐνεργείᾳ καίται, οὐκ οὐσία· διὸ οὐδὲ ἔργον Θεοῦ. Ἐχθροὶ δὲ οἱ ἀμαρτάνοντες

✕ P. 603 ED. POTTER, 511 ED. PARIS. ^a Philip. i, 29, 30; ii, 1, 2, 17. ^b Philip. i, 7. ^c Philip. ii, 20, 21.

spirituale, quod hæretici affirmabant, e caelo ad abolendam mortem descendisse: ut paulo superius dixit auctor.

(85) Συμμετόχους τῆς χάριτος. Respicit Philip. i, 7, ubi Apostolus ait: Συγκοινωνοὺς μου τῆς χάριτος πάντας ὑμᾶς ὄντας.

(86) Συμψύχους καὶ ψυχικοὺς. Vox posterior a

priori ab auctore infertur: nam σύμφυχοι esse nequeunt, qui non habent τὴν ψυχὴν, ac proinde ψυχικοὶ sunt. Vox ipsa ψυχικοὶ in hac epistola non occurrit.

(87) Τὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Τὰ τοῦ Χριστοῦ Ἰησοῦ, Philip.

νοντες εἴρηται Θεοῦ, οἱ ἐχθροὶ δὴ τῶν ἐντολῶν, αἷς μηδὲ ὑπακηκόασι, γενόμενοι ὡσπερ φίλοι οἱ ὑπακηκοότες, οἱ μὲν διὰ τὴν οἰκείωσιν, οἱ δὲ διὰ τὴν ἀπαλλοτριώσιν τὴν ἐκ προαιρέσεως προσαγορευθέντες· οὐθὲν γὰρ ἢ ἐχθρα οὐδ' ἢ ἀμαρτία ἀνευ τοῦ ἐχθροῦ καὶ τοῦ ἀμαρτάνοντος· καὶ « τὸ μηδενὸς ἐπιθυμεῖν, » οὐχ ὡς ἀλλοτριῶν τῶν ἐπιθυμητῶν ὄντων, πόνον μὴ ἔχειν διδάσκει, καθάπερ ὑπειλήφασιν οἱ τὸν Κτίστην ἄλλον εἶναι παρὰ τὸν πρῶτον Θεὸν δογματίζοντες· οὐθ' ὡς ἐβδελυγμένης καὶ κακῆς οὐσης τῆς γενέσεως (ἄθεοι γὰρ αἱ δοξαί αὐταί)· « ἀλλότρια » δὲ ἡμεῖς φάμεν τὰ τοῦ κόσμου, οὐχ ὡς ἄτοπα, οὐδ' ὡς οὐχὶ τοῦ Θεοῦ τοῦ πάντων Κυρίου, ἀλλ' ἐπειδὴ μὴ καταμένομεν ἐν αὐτοῖς τὸν πάντα αἰῶνα· κτήσει ὄντα ἀλλότρια, καὶ τῶν κατὰ διαδοχὴν ὑπάρχοντα· χρήσει δὲ ἐκάστου ἡμῶν ἴδια, δι' οὓς καὶ ἐγένετο· πλήν ἐφ' ὅσον (88) γε αὐτοῖς ἀναγκαῖον συμπαρεῖναι. Κατὰ φυσικὴν τοίνυν ὁρεξίν χρηστέον τοῖς κεκωλυμένοις καλῶς, πᾶσαν ὑπερέκπτωσιν καὶ συμπάθειαν πραιτουμένους.

quoad possessionem sint aliena, et successoribus nostris tradenda, quoad usum vero sint uniuscujusque nostrum propria, propter quos etiam facta sunt; sed tamen eatenus, quatenus una cum eis esse nobis necesse est. Igitur convenienter naturali appetitioni recte utendum est iis, quæ sunt prohibita, caventes ne modum excedamus, et supra quam par est in ea afficiamur.

CAPUT XIV.

De dilectione omnium, etiam inimicorum.

Ὅση καὶ χρηστότης; « Ἀγαπᾶτε τοὺς ἐχθροὺς ὑμῶν, » λέγει· « εὐλογεῖτε τοὺς καταρωμένους ὑμᾶς (89)· καὶ προσεύχεσθε ὑπὲρ τῶν ἐπηρεαζόντων ὑμῖν, » καὶ τὰ ὅμοια· οἷς προστίθῃσιν· « Ἵνα γένησθε υἱοὶ τοῦ Πατρὸς ὑμῶν τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς· » τὴν ἐξομοίωσιν τὴν πρὸς Θεὸν αἰνισσόμενος. Πάλιν δ' αὖ φησιν· « Ἴσθι εὐνοῶν τῷ ἀντιδίκῳ σου ταχὺ, ἕως ὅτου εἶ ἐν τῇ ὁδῷ μετ' αὐτοῦ. Ἀντίδικος » δὲ οὐ τὸ σῶμα, ὡς τινες βούλονται, ἀλλ' ὁ διάβολος καὶ οἱ τούτῳ ἐξομοιούμενοι, ὁ « συνοδεύων » ἡμῖν δι' ἀνθρώπων πῶν ζηλούντων τὰ ἔργα αὐτοῦ ἐν τῷ ἐπιγίῳ τῷδε βίῳ. Οὐχ οἷόν τε οὖν μὴ παθεῖν τὰ ἐχθίστα τοὺς ὁμολογοῦντας μὲν ἑαυτοὺς εἶναι τοῖς τοῦ Χριστοῦ (90), ἐν δὲ τοῖς τοῦ διαβόλου καταγινομένους ἔργοις· γέγραπται γάρ· « Μὴ ποτε παραδῶ σε τῷ κριτῇ, » ὁ κριτῆς δὲ (91) τῷ ὑπὲρ τῆς ἀρχῆς τοῦ διαβόλου, « Πέπεισμαι γὰρ, ὅτι οὔτε θάνατος, » ὁ κατ' ἐπιφορὰν τῶν διωκόντων· « οὔτε ζωὴ, » ἢ κατὰ τὸν βίον τοῦτον· « οὔτε ἄγγελοι, » οἱ ἀποστάται· « οὔτε ἀρχαί· » ἀρχὴ δὲ τῷ Σατανᾷ, ὁ βίος ὃν εἴλετο· τοιαῦται (92) γὰρ αἱ κατ' αὐτὸν ἀρχαί τε καὶ

A quodam actione humano nomini dedecus infert, sed quatenus est homo et opus Dei. Peccare certe inter actiones ponitur, non inter substantias, quamobrem nec Dei est opus. Dei autem inimici dicti sunt peccatores, qui sunt inimici mandatorum, quibus non obediunt, sicut amici sunt, qui obediunt; hi quidem propter conjunctionem, illi vero propter alienationem, ex libero animi arbitrio profectam, appellati. Nihil enim sunt inimicitiae neque peccatum, absque inimico et peccatore. Illud autem præceptum, quo jubemur « nil concupiscere, » non vetat nos qualicumque desiderio affici, ac si aliena essent quæcunque sunt desiderabilia, ut existimarunt qui Creatorem alium esse a primo Deo statuunt; neque tanquam ipsa generatio sit mala et execranda (sunt enim impiæ hujusmodi opiniones); sed nos res hujus mundi « alienas » esse dicimus, non quod sint absurdæ ac turpes, aut quod ad Deum Dominum universorum non pertineant, sed quoniam in eis non permanemus in omne sæculum, cum

B

Porro autem quanta est etiam benignitas? « Diligite, » inquit, « inimicos vestros. Benedicite iis qui vos execrantur, et orate pro eis, qui vos afficiunt contumeliis, » et similia. Quibus adjicit: « Ut sitis similes Patris vestri, qui est in cælis »; significans eam, quæ Deum refert, assimilationem. Rursum autem inquit: « Sis cito benevolus adversario tuo, donec es in via cum ipso. » — « Adversarius » autem non est corpus, ut quidam volunt, sed diabolus, et qui ei assimilantur; qui una nobiscum « in via » ingreditur, per homines, qui ejus facta imitantur in hac vita terrena. Fieri ergo non potest, ut non patiantur ✕ inimicissima, qui se in Christi quidem esse confitentur, in diaboli autem versantur operibus. Scriptum est enim: « Ne forte te tradat judici, judex autem ministro » imperii diaboli. « Persuasum enim habeo, quod neque mors, » quam afferunt ii qui persequuntur; « neque vita, » quæ hic agitur; « neque angeli, » qui defecerunt, « neque principatus » (Satanæ autem principatus est vita, quam eligit: tales enim sunt,

C

D

✕ P. 606 ED. POTTER, 512 ED. PARIS. ^a Matth. v, 44, 45. ^b Ibid. 24.

(88) Ἐφ' ὅσον. Hoc est, « quantisper versari nos in hac vita contingit, » non vero, ut paulo ante dictum, eis πάντα αἰῶνα.

(89) Ὑμᾶς. Addit Matthæus, καλῶς ποιεῖτε τοὺς μισοῦντας ὑμᾶς, quæ fortasse propter ὑμᾶς repetitum, per librariorum negligentiam exciderunt. Mox, ἐπηρεαζόντων ὑμῖν, Matth. v; dein, ὅπως γένησθε· ei mox, τοῦ ἐν οὐρανοῖς, absque articulo.

(90) Τοῖς τοῦ Χριστοῦ. Rectius ἐν τοῖς τοῦ Χριστοῦ cum præposit. ut in seq. membro. SYLBURG.

(91) Ὁ κριτῆς δέ. Καὶ ὁ κριτῆς, Matth.

(92) Τοιαῦται. Ante hanc vocem A. inserendum putat, οὔτε δυνάμεις· deinde ante ὡς τοῦ μὲν στρατ. interserendum, οὔτε τὰ μέλλοντα· ut singulis membris sua respondeat ratio. Primæ tamen insertioni obstat relativum αὐτόν, quod a suo antecedente discludi non potest. Nec altera usque adeo necessaria est; cum militi spem, et mercatori lucrum, in hac vita, tanquam præsentia, proposita esse ipse Clemens indicet. Gnostico sane jam præsens esse id, quod futurum est, idem infra declarat. SYLBURG.

qui sunt ex eo principatus, et potestates tenebrarum); « neque presentia, » in quibus summus tempore hujus vite, ut spes quidem militis, lacrum vero mercatoris; « neque altitudo, neque profunditas, neque aliqua alia creatura, » per propriam homini resistit operationem fidei eius, qui suo agit arbitrio. « Creature » autem nomen tribuitur univoco operationibus, ut quæ sit nostram opus: talis ergo operatio « non poterit nos separare a charitate Dei, quæ est in Christo Jesu Domino nostro ». » Habes summam martyris gnostici.

CAPUT XV.

De vitando scandalo.

« Scimus autem, quod omnes habemus cognitionem » communem, quæ est in communibus, et quod unus sit Deus. Scribent enim ad fideles, unde infert: « Sed non est in omnibus cognitio, » quæ traditur in paucis. Sunt autem qui dicunt eam, quæ est de iis, quæ simulacris immolata sunt, cognitionem non efferre inter omnes, « ne forte potestas nostra fiat offendiculum infirmis: perit enim infirmus tua cognitione ». » Quod si dicant, « oportere emere quidquid venditur in macello, » per interrogationem subjungentes illud « Nihil interrogantes, » aequè ac interrogantes, ridiculam afferunt interpretationem. Dicit enim Apostolus: « Omnia » alia « ex macello emite, nihil interrogantes », iis tamen exceptis, quæ notantur in catholica omnium apostolorum epistola, quæ, quod ita « visum sit Spiritui sancto, » scripta quidem est in Actis apostolorum; lata autem fuit ad fideles per ipsius Pauli ministerium. Significaverunt enim oportere « necessario abstinere ab immolatis, et sanguine, et suffocatis, et fornicatione; a quibus se conservantes, rectè esse facturos ». » Aliud ergo est, quod dictum est ab Apostolo. « Nunquid non habemus potestatem comedendi & bibendi? Nunquid non habemus potestatem sororem uxorem circumducendi, ut etiam reliqui apostoli, et fratres Domini, et Cephas? Sed non usi sumus, inquit, hac potestate, sed omnia sustinemus, ne demus offensionem Evangelio Chri-

✠ P. 607 ED. POTTER, 513 ED. PARIS. a Rom. vii, 58, 59. b I Cor. vii 1, 7, 9, 11. c I Cor. x, 25. d Act. xv, 24, seq.

(95) Ὁλίγοις παραδιδ. Arcanam γνώσιν paucis tantum traditam fuisse, superius memoratum est Stromat. i, pag. 322, not. 10; pag. 325, not. 7.

(94) Καὶ φάσκ. . . παραθήσονται. Ex his verbis, prout jam se habent, sanus aliquis sensus elici haud posse videtur. Nec satis apparet quid sibi voverit interpres hæc vertens. Interca, dum aliquid certius ac melius reperiatur, sic scribi et explicari non incommode posse videntur: Καὶ φάσκωσι. Πᾶν τὸ ἐν μακέλλῳ πωλούμενον ἀγοράζειν δεῖ: κατὰ πεῦσιν ἐπάγοντες τὸ, Μηδὲν ἀνακρίνοντες, ἐπίσης τῷ Μη ἀνακρίνοντες, γ. ἐξ. π. « Quod si dicant: « Quidquid in macello venditur, emere oportet? » per interrogationem: subjungentes: « Nihil interrogantes, » quod perinde est, ac non interrogantes, « id facite, » ridiculam interpretationem afferent. »

(95) Πνικτῶν. Πνικτοῦ singul. num. in Valg. Bibl. ubique legi adnotat A. SYLBERG.

ἄξουσία τοῦ σκότους: « οὕτε τὰ ἀναστῶτα. » ἐν οἷς ἔσμεν κατὰ τὸν τοῦ βίου χρόνον, οἷς τοῦ μὲν στρατιώτου ἡ ἐλπίς, τοῦ ἐμπόρου δὲ τὸ κέρδος: « οὕτε ὕψωμα, οὕτε βάθος, οὕτε τις κτίσις ἑτέρα, » κατ' ἐνέργειαν τὴν οἰκίαν ἀνθρώπων, ἀντιπράττει τῇ πίστει τοῦ προαιρουμένου: « κτίσις » δὲ συνωνύμως καὶ ἐνέργεια λέγεται, ἔργον ἡμέτερον οὖσα ἢ τοιαῦτα ἐνέργεια, « οἱ δυνήσεται ἡμᾶς χωρῖσαι ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ, τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῇ Κυρίῳ ἡμῶν. » Ἐχει συγκραταῖωσιν γνωστικῶ μαρτυροῦ.

« Οἶδαμεν δὲ ὅτι πάντες γινώσκοντες ἔχομεν, » τὴν κοινὴν ἐν τοῖς κοινοῖς, καὶ τὴν ὅτι εἰς Θεοῦ πρὸς πιστοῦς γὰρ ἐπέστειλαν ὄθεν ἐπιφέρει: « Ἀλλ' οὐκ ἐν πᾶσιν ἡ γνώσις, » ἐν ὀλίγοις παραδιδόμενα (95). Εἰσὶ δὲ, οἱ φασὶ τὴν περὶ τῶν εἰδωλοθύτων γνώσιν οὐκ ἐν πᾶσι φέρειν, « μήπως ἡ ἐξουσία ἡμῶν πρόσκομμα τοῖς ἀσθενέσι γένηται: ἀπόλλυται γὰρ ὁ ἀσθενῶν τῇ σῆ γνώσει. » Καὶ φάσκωσι, « Πᾶν τὸ ἐν μακέλλῳ πωλούμενον ἀγοράζειν δεῖ, » κατὰ πεῦσιν ἐπάγοντες, τὸ, « Μηδὲν ἀνακρίνοντες, » ἐπίσης τῷ ἀνακρίνοντες, γελίαν ἐξήγησιν παραθήσονται (94): ὁ γὰρ Ἀπόστολος, « Πάντα, φησὶ, τὰ ἄλλα ὠνεῖσθε ἐκ μακέλλου, μηδὲν ἀνακρίνοντες, » κατ' ὑπεξαίρεσιν τῶν δηλουμένων κατὰ τὴν ἐπιστολὴν τὴν καθολικὴν τῶν ἀποστόλων ἀπάντων, « σὺν τῇ εὐδοκίᾳ τοῦ ἀγίου Πνεύματος, » τῇ γεγραμμένῃ μὲν ἐν ταῖς Πράξεσι τῶν ἀποστόλων, διακόμισθαισιν δὲ εἰς τοὺς πιστοῦς δι' αὐτοῦ διακονούντος τοῦ Παύλου ἐμήνυσαν γὰρ « ἐπάναγκας ἀπέχεσθαι δεῖν εἰδωλοθύτων, καὶ αἵματος, καὶ πνικτῶν (95), καὶ πορνείας: ἐξ ὧν διατηροῦντας ἑαυτοὺς, εὖ πράξειν. » Ἔτερον (96) οὖν ἔστι τὸ εἰρημένον πρὸς τοῦ Ἀποστόλου: « Μη οὐκ ἔχομεν ἐξουσίαν φαγεῖν καὶ πιεῖν: μη οὐκ ἔχομεν ἐξουσίαν ἀδελφῆ γυναικῆ περιάγειν, ὡς καὶ οἱ λοιποὶ ἀπόστολοι, καὶ οἱ ἀδελφοὶ τοῦ Κυρίου, καὶ Κηρῶς: Ἀλλ' οὐκ ἐχρησάμεθα τῇ ἐξουσίᾳ ταύτῃ, φησὶν, ἀλλὰ πάντα στέγομεν, ἵνα μὴ ἐγκοπὴν (97) δῶμεν τῷ Εὐαγγελίῳ τοῦ Χριστοῦ: » ἦτοι φορτία περιάγοντες, δεῖν εὐλύτους (98) εἰς πάντας (99).

(96) Ἔτερον. Aliud nempe a precedentibus. Putavit enim auctor abstinentiam ab immolatis et reliquis, quorum esum prohibuerunt in Actis apostoli, esse rem in se necessariam; abstinentiam vero ab iis, quæ jam sequuntur, solimanente ad vitandum scandalum esse præceptam.

(97) Ἐγκοπὴν. Ἐγκοπὴν τὴν. I Cor. iv.

(98) Δεῖν εὐλύτους. Sic superius Strom. iii, p. 555 cum memorasset, Petrum et Philippum matrimonio junctos fuisse et liberos procreasse, addit: Καὶ ὁ γὰρ Παῦλος οὐκ ὀκνεῖ ἐν τινὶ ἐπιστολῇ τὴν αὐτοῦ προσαγορεύειν σύζυγον, ἣν οὐ περιεκόμιζε διὰ τὸ τῆς ὑπηρεσίας εὐσταλές. « Et Paulus non cunctatur in quadam Epistola suam salutare conjugem, quam non circumferebat, quod non magno uti voluit ministerio. »

(99) Εἰς πάντα. Haud scio an rectius εἰς πάντα, « ad omnia. » SYLBERG.

εἶναι ἢ ὑπόδειγμα τοῖς θέλουσιν ἐγκρατεῦσθαι γινόμενοι, μὴ οἰκοδομοῦμενοι εἰς τὸ ἀηδῶς τὰ παρατιθέμενα (1) ἐσθίειν, καὶ ὡς ἔτυχεν ὁμιλεῖν τῇ γυναικί· μάλιστα δὲ τοὺς τηλικαύτην οἰκονομίαν πεπεισμένους (2) ὑπόδειγμα τοῖς μανθάνουσιν ἀχραντον ἐκκαίσειαι προσήκει. « Ἐλεύθερος γὰρ ὢν ἐκ πάντων, πᾶσιν ἐμαυτὸν ἐδοῦλωσα, φησί, ἵνα τοὺς πάντας κερδήσω. Καὶ πᾶς δὲ ὁ ἀγωνιζόμενος, πάντα ἐγκρατεύεται. Ἀλλὰ τοῦ Κυρίου ἡ γῆ, καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς. Διὰ τὴν συνειδήσιν ὃν ἀφεκτέον, ὢν ἀφεκτέον. « Συνειδήσιν δὲ λέγω, οὐχὶ τὴν ἑαυτοῦ· » γνωστικὴ γάρ· ἀλλὰ τὴν τοῦ ἑτέρου, ἵνα μὴ κακῶς οἰκοδομηθῇ, ἀμαθῆς μισθόμενος ὁ μὴ γινώσκει, καταφρονητῆς ἀπὸ μεγαλόφρονος (3) γινόμενος. « Ἴνα τί γὰρ ἡ ἐλευθερία μου κρίνεται ὑπὸ ἄλλης συνειδήσεως; Εἰ ἐγὼ (4) χάριτι μετέχω, τί βλασφημοῦμαι ὑπὲρ οὗ ἐγὼ εὐχαριστῶ; πάντα (5) ὃν ὅσα ποιεῖτε, εἰς δόξαν Θεοῦ ποιεῖτε· ὅσα ὑπὸ τὸν κανόνα (6) τῆς πίστεως ποιεῖν ἐπιτέτραπται.

gratia participo, cur maledictis appetor pro eo, pro quo gratias ago? Omnia ergo, quæ facitis, in gloriam Dei facite e; » quæ scilicet a regula fidei permissum est facere.

CAPUT XVI.

Quædam Scripturæ loca de constantia, patientia et charitate martyrum illustrat.

« Καρδίᾳ μὲν πιστεύεται εἰς δικαιοσύνην, στόματι δὲ ὁμολογεῖται εἰς σωτηρίαν. Λέγει γοῦν (7) ἡ Γραφή· Πᾶς ὁ πιστεύων ἐπ' αὐτῷ οὐ κατασχυνθήσεται· τουτέστι (8) τὸ ῥῆμα τῆς πίστεως ὁ κηρύσσουσαν ὅτι ἐὰν ὁμολογήσῃς τὸ ῥῆμα ἐν τῷ στόματί σου ὅτι Κύριος Ἰησοῦς, καὶ πιστεύσῃς ἐν τῇ καρδίᾳ σου ὅτι ὁ Θεὸς ἤγειρεν αὐτὸν ἐκ νεκρῶν, σωθήσῃ. » Ἀντικρυσ τελείαν δικαιοσύνην ὑπογράφει, ἔργῳ τε καὶ θεωρίᾳ πεπληρωμένην. « Εὐλογητέον ὃν τοὺς διώκοντας. Εὐλογεῖτε, καὶ μὴ καταρᾶσθε· ἡ γὰρ καύχησις ἡμῶν αὕτη ἐστὶ, τὸ μαρτύριον τῆς συνειδήσεως ἡμῶν, ὅτι ἐν ἀγιότητι (9) καὶ εὐκρινείᾳ Θεὸν ἐγνωμεν· δι' ὀλίγης ταύτης προφάσεως τὸ τῆς ἀγάπης ἔργον ἐνδεικνύμενοι, ὅτι « οὐκ ἐν σοφίᾳ σαρκικῇ, ἀλλ' ἐν χάριτι Θεοῦ ἀνεστράφημεν ἐν τῷ κόσμῳ. » Ταῦτα μὲν περὶ τῆς γνώσεως ὁ Ἀπόστολος τὴν δὲ κοινὴν διδασκαλίαν (10) τῆς πίστεως « ὁσμήν γνώσεως » εἶρηκεν ἐν τῇ δευτέρᾳ (11) πρὸς Κορινθίους. « Ἄχρι γὰρ τῆς σήμερον ἡμέρας τὸ αὐτὸ κάλυμμα τοῖς πολλοῖς ἐπὶ τῇ ἀναγνώσει τῆς παλαιᾶς Διαθήκης μένει, » μὴ

« Corde » quidem « creditur ad justitiam, ore autem fit confessio ad salutem. Dicit itaque Scriptura: Quisquis credit in ipsum, pudore non afficitur. Hoc est verbum fidei, quod prædicamus: quod si confessus fueris verbum in ore tuo, quod Dominus Jesus, et credideris in corde tuo, quod Deus eum suscitavit a mortuis, salvus eris d. »

Evidenter perfectam describit justitiam, quæ et opere et contemplatione completur. « Benedicere » ergo oportet « iis, qui persequuntur. Benedicite, et nolite execrari e. Gloriatio enim nostra hæc est, testimonium conscientiæ nostræ, quod in sanctitate et sinceritate Deum cognovimus; » per hanc parvam occasionem opus ostendentes charitatis, quod « non in sapientia carnali, sed in gratia Dei conversati sumus in mundo f. » Hæc Apostolus quidem de cognitione. Communem autem fidei doctrinam, ✕ dixit « odorem cognitionis g, » in secunda Epistola ad Corinthios. « Nam in hodiernum usque diem idem velum multis in lectione Veteris Testa-

✕ P. 608 ED. POTTER, 514 ED. PARIS. a I Cor. ix, 4, 5, 12. b Ibid. 19, 25. c I Cor. x, 28, 29, 30, 31. d Rom. x, 10, 11, 8, 9. e Rom. xii, 14. f II Cor. i 12. g II Cor. ii, 14.

(1) Μὴ οἰκ. εἰς τὸ ἀηδῶς τὰ π. Videtur legendum οἰκοδομοῦμενοι εἰς τὸ μὴ ἀηδῶς τὰ π. Vox οἰκοδομοῦμενοι sumpta est e I Cor. viii, 10. LOWTH.

(2) Οἰκονομίαν πεπεισμένους. Non solet dici οἰκονομίαν παῖθεσθαι, sed πιστεῦεσθαι. Quamobrem scribendum, οἰκονομίαν πεπιστευμένους. Qua phrasi usus est Apostolus in hoc ipso capite, quod jam explicat auctor, nempe I Cor. ix, 17: Εἰ γὰρ ἐκὼν τοῦτο πράσσω, μισθὸν ἔχω· εἰ δὲ ἄκων, οἰκονομίαν πεπίστευμαι.

(3) Μεγαλόφρονος. Μεγαλόφρονος opponit iis quos Apostolus ἀσθενεῖς vocat.

(4) Εἰ ἐγὼ. Εἰ δὲ ἐγὼ, I Cor. x.

(5) Πάντα. Abbreviat. I Cor. x, 31: Εἴτε οὖν ἐσθίετε, εἴτε πίνετε, εἴτε τι ποιεῖτε, πάντα εἰς δόξαν Θεοῦ ποιεῖτε.

(6) Ὑπὸ τὸν κανόνα. A. mavult κατὰ τὸν κανόνα,

D « secundum regulam. » Vulgatæ lectionis sensus est, quæcunque regulæ fidei subjicere permissum est. SYLBURG.

(7) Γοῦν. Γάρ Rom.

(8) Τουτέστι. A. divide τοῦτ' ἐστι. SYLBURG.— Μοχ, Ὁμολογήσῃς ἐν τῷ στόματί σου Κύριον Ἰησοῦν, καὶ πιστ. Rom. x, 9.

(9) Ἀγιότητι. Ἀπλότητι, II Cor. i, 12.

(10) Τὴν δὲ κοινὴν διδ. Τὴν κοινὴν διδασκαλίαν opponit τῇ ὀλίγοις παραδιδομένῃ, arcanae scientiæ.

(11) Ἐν τῇ δευτέρᾳ. A. legendum censet ἐν τῇ αὐτῇ, quoniam superior quoque sententia ex eadem epistola desumpta est. Ἡμέρας, et τοῖς πολλοῖς, quæ sequuntur, absunt a vulgatis Pauli editt. ut idem A. adnotat. SYLBURG.— Sunt autem interpretamenti loco a Clemente inserta.

menti manet ^a, » non revelatum per conversionem ad Dominum. Propterea ostendit etiam resurrectionem iis, qui possunt perspicere, eam, quæ est adhuc in carne, vitæ serpentis super ventrem. Unde etiam eos, qui sunt ejusmodi, vocavit « fetus viperarum ^b, » libidinosos ac voluptarios, ventrique et peni servientes, et propter mundanas cupiditates sua invicem capita abscindentes. « Filioli, ne diligamus sermone, nec lingua, » ait Joannes, perfectos esse docens, « sed opere et veritate. In hoc cognoscemus quod ex veritate sumus ^c. » Si autem « Deus est charitas, » charitas quoque est pietas in Deum, « timor non est in charitate: sed perfecta charitas foras ejectionem timorem ^d. Hæc est charitas Dei, ut ejus præcepta servemus ^e. » Et rursus ei, qui cupit fieri gnosticus, scriptum est: « Sed sis forma fidelium, in sermone, in conversatione, in charitate, in fide et castitate ^f. » Fidei enim, ut arbitror, perfectio distinguitur a communi fide. Porro autem divinus quoque Apostolus per hæc tradit regulam gnostici, sic scribens: « Ego enim didici, in iis, in quibus sum, esse contentus. Scio et esse humilis, scio et abundare. Ubique et in omnibus sum institutus, et satiari et esurire, et abundare et penuriam pati: omnia possum in eo, qui mihi dat vires ^g. » Jam vero cum aliis quoque disserens, ut iis verecundiam inentiat, non veretur dicere: « Recordemini autem priorum dierum, in quibus illuminati magnum certamen sustinuistis passionum, partim quidem opprobriis et afflictionibus facti spectaculum, partim autem socii ita conversantium effecti. Nam et vincula mea commiserati estis, et rapinam bonorum vestrorum cum gaudio suscepistis; cognoscentes vos habere meliores et manentes facultates. Nolite itaque amittere confidentiam vestram, quæ magnam habet remunerationem: opus enim habetis patientia, ut cum Dei voluntatem feceritis, reportetis promissionem. Adhuc enim parumper qui venit veniet, et non tardabit. Justus autem meus ex fide vivet. Quod si subtraxerit ✕ se, non placebit animæ meæ. Nos autem non sumus subtractionis ad perditionem, sed

ἀνακαλυπτόμενον κατὰ τὴν πρὸς τὸν Κύριον ἐπιστροφὴν. Διὰ τοῦτο καὶ ἀνάστασιν ἔδειξε τοῖς διορθωμένοις, τὴν ἐτι ἐν σαρκὶ τοῦ βίου ἔρποντος ἐπὶ κοιλίαν (12). Ἐνθεν καὶ « γεννήματα ἐχιδῶν » τοὺς τοιοῦτους ἐκάλεσε, τοὺς φιληδόνους, τοὺς γαστρὶ καὶ αἰδοίοις δουλεύοντας, καὶ τὰς ἀλλήλων διὰ τὰς κοσμικὰς ἐπιθυμίας ἀποτέμνοντας κεφαλὰς (13). « Τεχνία, μὴ ἀγαπῶμεν λόγῳ, μηδὲ γλῶσση, » Ἰωάννης (14) τελείους εἶναι διδάσκων, « ἀλλ' ἐν ἔργῳ καὶ ἀληθείᾳ ἐν τούτῳ γνωσόμεθα, ὅτι ἐκ τῆς ἀληθείας ἐσμέν. » Εἰ δὲ « ἀγάπη ὁ Θεὸς, » ἀγάπη καὶ ἡ θεοσέβεια, « φόβος οὐκ ἔστιν ἐν τῇ ἀγάπῃ· ἀλλ' ἡ τελεία ἀγάπη ἔξω βάλλει τὸν φόβον. Αὕτη ἐστὶν ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ, ἵνα τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ τηρῶμεν. » Πάλιν τε αὖ τῷ γνωστικῷ παθοῦντι γενέσθαι γέγραπται, « Ἄλλὰ τύπος γίνου τῶν πιστῶν, ἐν λόγῳ, ἐν ἀναστροφῇ, ἐν ἀγάπῃ (15), ἐν πίστει, ἐν ἀγνεΐᾳ. » Πίστειος γάρ, οἶμαι, τελειότης πρὸς τὴν κοινὴν διαστέλλεται πίστιν. Καὶ δὴ γνωστικῷ κανόνα ὁ θεὸς Ἀπόστολος διὰ τῶνδε (16) παρίστησιν, τούτο μὲν γράφων· « Ἐγὼ γάρ ἔμαθον, ἐν οἷς εἶμι, αὐτάρκης εἶναι· οἶδα καὶ ταπεινούσθαι, οἶδα καὶ (17) περισσεύειν. Ἐν παντὶ καὶ ἐν πᾶσι μεμύημαι, καὶ χορτάζεσθαι καὶ κεινῆν, καὶ περισσεύειν καὶ ὑπερεῖσθαι· πάντα ἰσχύω ἐν τῷ ἐνδυναμοῦντί με (18). » Τοῦτο δὲ καὶ πρὸς ἐντροπήν (19) ἄλλοις διαλεγόμενος. οὐκ ὀκνεῖ λέγειν· « Ἀναμιμνήσκαθε δὲ τὰς πρότερον ἡμέρας, ἐν αἷς φωτισθέντες πολλὴν ἀθλήσιν ὑπεμείνατε παθημάτων, τούτο μὲν ὀνειδισμοῖς τε καὶ θλίψεσι θεατριζόμενοι, τούτο δὲ κοινοῖσι τῶν οὕτως ἀναστρεφομένων γεννηθέντες. Καὶ γὰρ τοῖς δεσμοῖς μου συνεπαθήσατε, καὶ τὴν ἀρπαγὴν τῶν ὑπαρχόντων ὑμῶν μετὰ χαρᾶς προσεδέξασθε· γνώσκοντες ἔχειν ἑαυτοὺς κρείττονα ὑπαρξίν καὶ μένουσαν (20). Μὴ ἀποβάλητε οὖν τὴν παρόρησιαν ὑμῶν, ἥτις ἔχει μεγάλην μισθαποδοσίαν· ὑπομονῆς γὰρ ἔχετε χρεῖαν, ἵνα, τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ ποιήσαντες, κομισήσθε τὴν ἐπαγγελίαν· ἐστὶ γὰρ μικρὴν ὅσον ὁ ἐρχόμενος ἔξει, καὶ οὐ χρονιεῖ. Ὁ δὲ δίκαιός μου (21) ἐκ πίστεως ζήσεται· καὶ ἐὰν ὑποσταίηται, οὐκ εὐδοκεῖ ἡ ψυχὴ μου ἐν αὐτῷ. Ἡμεῖς δὲ οὐκ ἐσμεν ὑποστολῆς εἰς ἀπώλειαν, ἀλλὰ πίστεως εἰς « περιποίησιν » ψυχῆς. Εἰτά σοι συμῆνος ὑποδειγμά-

✕ P. 609 ED. POTTER, 515 ED. PARIS. ^a II Cor. iii, 14. ^b Matth. vi, 7. ^c I Joan. iii, 18, 19. ^d I Joan. iv, 16, 18. ^e I Joan. v, 3. ^f I Tim. iv, 12. ^g Philip. iv, 11, 12, 13.

(12) Ἐπὶ κοιλίαν. Rectius ἐπὶ κοιλίας, super ventre. SYLBURG.

(13) Κεφαλὰς. Plinius *Nat. hist.*, lib. x, cap. 62.: « Viperae mas caput inserit in os, quod illa abrodit voluptatis dulcedine. » Horus *Hieroglyph.* lib. ii, de vipera refert, quod ὅταν συγγένηται τῷ ἄρβενι, στόμα στόματι ἐμβάλλει, καὶ μετὰ τὸ ἀποζευχθῆναι, ἀποδακούσα τὴν κεφαλὴν τοῦ ἄρβενος, ἀναίρει. Unde mulierem per coitum viro insidias struentem designare cupientes, viperam pingebant hieroglyphicarum litterarum periti. Conf. Tzetzae scholia in Lycophronis *Cassand.* v. 1114, itemque noster in ejusdem poematis v. 1112 Commentarius.

(14) Ἰωάννης. Constructionis lex postulat, φησὶν Ἰωάννης, seu Ἰωάννης λέγει. In eo autem loco, I Joann. iii, Vulg. Bibl. habent τεχνία μου· et mox, ἀλλ' ἔργῳ καὶ ἀληθείᾳ· καὶ ἐν τούτῳ γινώσκομεν. A. SYLBURG.

(15) Ἐν ἀγάπῃ. Ἐν πνεύματι addunt Vulg. Bibl. I Tim. iv.

(16) Διὰ τῶνδε. Διὰ τῶνδε. Sylburg.

(17) Καὶ. Δέ, Philip.

(18) Ἐνδυναμοῦντί με. Χριστῷ addunt Vulg. Bibl. Philip. iv, quanquam a vetere quoque interprete Christi nomen abest. SYLBURG.

(19) Πρὸς ἐντροπήν. Phrasis e D. Paulo sumpta, I Cor. vi, 5; xv, 54.

(20) Γινώσκοντες. . . καὶ μένουσαν. Vulg. Bibl. Hebr. x: Γινώσκοντες ἔχειν ἐν ἑαυτοῖς κρείττονα ὑπαρξίν ἐν οὐρανοῖς, καὶ μέν. Sed ex interpretatione alicujus in contextum irrepsisse ista exegemata adnotat noviss. doctissimusque interpres. SYLBURG — Mox, τὴν παρόρησιαν ὑμῶν, ἥτις ἔχει μισθαποδοσίαν μεγάλην. Hebr. x.

(21) Ὁ δὲ δίκαιός μου. Ὁ δὲ δίκαιος absque meo legitur in Vulg. Bibl. SYLB.

των θείων παρίστησιν. « Ἡ γὰρ οὐ πίστευε, » φησὶ, « δεῖ ὑπομονῆς κατώρθωσαν (22) οἱ ἐμπαιγμῶν καὶ μαστίγων πείραν λαθόντες (23), ἐτι δὲ δεσμῶν καὶ φυλακῆς; Ἐλιθάσθησαν, ἐπειράσθησαν (24), ἐν φόβῳ μαχαίρας ἀπέθανον· περιτῆλον ἐν μηλωταῖς, ἐν αἰγείοις δέρμασιν, ὑστερούμενοι, θλιβόμενοι, κακουχούμενοι, ὧν οὐκ ἦν ἄξιος ὁ κόσμος· ἐν ἐρημίαις πλανώμενοι, καὶ ὄρεσι, καὶ σπηλαιαῖς, καὶ ταῖς ὄπαῖς τῆς γῆς. Καὶ πάντες (25) μαρτυρηθέντες διὰ τῆς πίστεως, οὐκ ἔκομίσαντο τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ Θεοῦ· » ἀπολείπεται νοεῖν τὸ κατὰ παρασιώπησιν εἰρημένον, « μόνον. » Ἐπιφέρει γοῦν· « Περὶ ἡμῶν κρεῖττόν τι προειδομένου τοῦ Θεοῦ, » (ἀγαθὸς γὰρ ἦν (26)) « ἵνα μὴ χωρὶς ἡμῶν τελειωθῶσι. Τοιγαροῦν καὶ ἡμεῖς, τοσοῦτον ἔχοντες περικείμενον ἡμῖν νέφος » ἅγιον καὶ διειδές (27) « μαρτύρων, ὄγκον ἀποθέμενοι πάντα, καὶ τὴν εὐπερίστατον ἁμαρτίαν, δι' ὑπομονῆς τρέχωμεν τὸν προκείμενον ἡμῖν ἀγῶνα, ἀφορῶντες εἰς τὸν τῆς πίστεως ἀρχηγὸν καὶ τελειωτὴν Ἰησοῦν. » Ὅτι μὲν οὖν μίαν σωτηρίαν λέγει ἐν Χριστῷ τῶν δικαίων καὶ ἡμῶν (28), σαφῶς μὲν εἴρηκεν πρότερον· οὐδὲν δὲ ἕτερον καὶ περὶ Μωϋσέως λέγων, ἐπιφέρει· « Μείζονα πλοῦτον ἡγησάμενος τῶν Αἰγύπτου (29) θησαυρῶν τὸν ὀνειδισμόν τοῦ Χριστοῦ· ἀπέβλεπε γὰρ εἰς τὴν μισθαποδοσίαν· πίστευε κατέλιπεν Αἴγυπτον, μὴ φοβηθεὶς τὸν θυμὸν τοῦ βασιλέως· τὸν γὰρ ὀρατοῦν ὡς ὄρων ἐκαρτέρησεν. » Ἡ θεία Σοφία περὶ τῶν μαρτύρων λέγει· « ἔδοξαν ἐν ὀφθαλμοῖς ἀφρόνων τεθνᾶναι, καὶ ἐλογίσθη κάκωσις ἢ ἐξοδος αὐτῶν, καὶ ἡ ἀφ' ἡμῶν πορεία σύντριμμα· οἱ δὲ εἰσιν ἐν εἰρήνῃ· καὶ γὰρ ἐν ὕψει ἀνθρώπων ἐὰν καλασθῶσι, ἡ ἐλπίς αὐτῶν ἀθανασίας πλήρης. » Εἶσα ἐπάγει, κάθαρσιν ἐνδοξὸν τὸ μαρτύριον διδάσκουσα· « Καὶ ὀλίγα παιδευθέντες, μεγάλα εὐεργετηθήσονται· ὅτι ὁ Θεὸς ἐπειράσεν αὐτούς· » τοῦτέστιν, εἰς δοκίμιον καὶ δυσωπίαν τοῦ πειράζοντος εἶασεν αὐτοὺς πειρασθῆναι· « καὶ εὗρεν αὐτοὺς ἀξίους ἑαυτοῦ, υἱοὺς κληθῆναι » δηλονότι. « Ὡς χρυσὸν ἐν χωνευτηρίῳ ἐδοκίμασεν αὐτούς, καὶ ὡς ὀλοκάρπωμα θυσίας προσεδέξατο αὐτούς· καὶ ἐν καιρῷ ἐπισκοπῆς αὐτῶν ἀνλάμψουσι, καὶ ὡς σπινθῆρες ἐν καλάμῃ διαδραμοῦνται· κρινούσιν ἔθνη, καὶ κρατήσουσι λαῶν, καὶ βασιλεύσει αὐτῶν Κύριος εἰς τοὺς αἰῶνας. »

A fidei ad acquisitionem » animæ^a. Deinde adducit tibi examen exemplorum divinorum. « Annon, inquit, fide per patientiam se præclare gesserunt, qui ludibria et flagella, et vincula præterea, et carcerem experti sunt? Lapidati fuerunt, tentati sunt, in caede gladii mortui sunt, circumierunt in ovinis et caprinis pellibus, egentes, afflicti, vexati, quibus dignus non erat mundus; in solitudinibus errantes, et montibus, et speluncis, et foraminibus terræ. Et hi omnes testimonio fidei probati, non acceperunt promissionem; » restat subintelligendum, quod tacite dictum est, « soli. » Subjungit itaque: « Cum de nobis melius aliquid Deus prævidisset (bonus enim erat) ut non sine nobis **221** consummarentur. Itaque cum et nos circa nos habeamus tantam nubem » sanctam et pellucidam « testium, deponentes omne pondus, et nos facile circumstans peccatum, per patientiam curramus ad nobis propositum certamen, respicientes ad fidei auctorem et consummatorem Jesum^b. » Et quod unam eandemque intelligat salutem in Christo, cum justorum, tum etiam nostram, prius quidem dixit aperte, nihilo tamen secius de Moyse quoque dicens, subjungit: « Majores existimans divitias quam thesauros Ægypti, Christi improperium; respiciebat enim remunerationem. Fide reliquit Ægyptum, non veritus iram regis. Invisibilem enim tanquam qui videret, sustinuit^c. » Divina Sapientia dicit de martyribus. « Visi sunt in oculis insipientiam mori, et reputata est vexatio eorum exitus, et a nobis discessus, contritio: illi vero sunt in pace. Etenim si in oculis hominum suppliciiis affecti fuerint, spes eorum plena est immortalitatis^d. » Deinde subjungit, gloriosam expurgationem docens esse martyrium: « Et in paucis castigati, magnis afficientur beneficiis, quoniam Deus tentavit eos, » hoc est, ad eorum probationem, et ut pudore afficiatur tentator, sicut eos tentari; « et invenit eos se dignos, » ut scilicet vocentur filii. « Tanquam aurum in fornace probavit eos, et tanquam solidam sacrificii oblationem excepit eos, et in tempore inspectionis eorum fulgebunt, et tanquam scintillæ in stipula pereurrent. Judicabunt gentes, et dominabuntur populis, et rex eorum erit Dominus in sæcula^e. »

^a Hebr. x, 32-39. ^b Hebr. xi, 36, 37, 38, 39, 40; xii, 1, 2. ^c Hebr. xi, 26, 27. ^d Sap. iii, 2, 3, 4. ^e Ibid. 5, 6, 7, 8.

(22) Ἡ γὰρ . . . κατώρθωσαν. Clementis verba sunt hæc ad ea, quæ sequuntur, transitum facientis.

(23) Πείραν λαθόντες. Hebr. xi, πείραν ἔλαβον.

(24) Ἐλιθάσθησαν, ἐπειράσθησαν. Vulg. Bibl. Hebr. xi, 37: Ἐλιθάσθησαν, ἐπίσθησαν, ἐπειράσθησαν. Ubi conf. quæ adnotavit Cl. Millius.

(25) Πάντες. Vulg. Bibl. οὔτοι πάντες: et mox, τὴν ἐπαγγελίαν, absque genit. τοῦ Θεοῦ: dein, τοῦ Θεοῦ περὶ ἡμῶν κρεῖττόν τι προβλεψαμένου.

(26) Ἀγαθὸς γὰρ ἦν. Commation hoc a Clemente insertum videtur propter hæreticos qui Deum negabant bonum esse.

(27) Ἄγιον καὶ διειδές. Commation illud Clementis est, non Apostoli Hebr. xii. SYLBURG.

(28) Τῶν δικαίων καὶ ἡμῶν. Nempe « justorum » qui ante Christum vixerunt, et Christianorum, quibus eadem est per Christum ad salutem via: nam αὐτὸς ἐν ὄρα τοῦ Πατρὸς, δι' ἧς εἰσέρχονται Ἀβραάμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ καὶ οἱ προφῆται, καὶ οἱ ἀπόστολοι, καὶ ἡ Ἐκκλησία. « Ille (Christus) est janua Patris; per quam ingrediuntur Abraham et Isaac et Jacob, et prophetae, et apostoli, et Ecclesia, » ut ait Ignatius *Epist. ad Philadelphenos*, cap. 9.

(29) Αἰγύπτου. Ἐν Αἰγύπτῳ, Hebr.

CAPUT XVII.

Citationem ex epistola S. Clementis ad Corinthios ad argumentum præcedentis capituli spectantem refert.

Porro autem Clemens quoque apostolus in epistola ad Corinthios, ipse ✕ quoque nobis quamdam gnostici imaginem describens, dicit : « Quis enim apud vos diversatus, omni virtute perfectam firmamque fidem vestram non probavit? modestam ac decentem in Christo pietatem non est admiratus? et magnificentiam hospitalitatis vestræ non prædicavit? et perfectam ac stabilem cognitionem non leatam esse censuit? nam citra personarum acceptionem omnia faciebatis, et in Dei legitimis ambulabatis. » Deinde apertius : « Fixis ergo oculis eos intueamur, qui magnificæ ejus gloriæ perfecte ser-

✕ P. 610 ED. POTTER, 516 ED. PARIS.

(50) *Ἀπόστολος*. Superius dictum est, viros apostolicos nonnunquam apostolos ab antiquis Patribus appellatos fuisse. Conf. *Strom.* III, pag. 535, not.

(51) *Τίς*. Hæc occurrunt statim a principio prioris ad Corinthios Epistolæ, p. 145 edit. Antwerp.

(52) *Πίστιν ὑμῶν*. Ὑμῶν πίστιν, Clem. Rom.

(53) *Νομίμοις*. Clemens Rom. νόμοις hodie exhibet : sed νομίμοις eum cum Alexandrino nostro scripsisse, inde probat Colomesius, quod alias fere ea vocatus sit, ut cap. 40 : Τοῖς γὰρ νομίμοις τοῦ Δεσπότου ἀκολουθοῦντες. « Leges enim Domini sequentes. »

(54) *Ἀτενίσωμεν*. In his, quæ sequuntur, Clemens noster Romani Clementis capp. 9, 10, 11, 12, 17, 18, 21, 22, 36, 38, 40, 41, 48, 49, 50 et seq. pro more suo abbreviavit, interpolavit, mutata denique ad suum institutum accommodavit, quod suis locis ostendetur. Sunt porro, ut id obiter moneam, in editione jam dicta editæ ignoti ejusdam hominis, quem proinde cl. editor littera B designat, notulae : in quibus a capite ad calcem nil aliud agit, quicumque fuerit, auctor, quam ut persuadeat, venerandam hanc Clementis Romani epistolam interpolatam, ubique fere corruptam, et jam penitus mutatam esse ab illa quæ Eusebii tempore exstabat. Quibus vero argumentis id probat? Mihi profecto notulas ejus legenti ac relegenti, præter inanes quasdam conjecturas, nil aliud occurrit, quod vel tenuem argumenti umbram præ se ferre videatur, nisi quod observavit nonnulla eorum quæ in Clementis Romani epistola occurrunt, ab Alexandrino nostro hic omitti. Quamobrem ad principium cap. 17 ait : « Hæc junxit Clemens Alexandrinus p. 516, cum cap. 9 hujus epistolæ, et rectissime. Quanta interpolator addidit? Sed hoc facinus Hieronymum ipsum latuit, in Com. ad Isaiam. » Tum ad med. cap. 18 : « Recte hic abrupit sacrum carmen Clemens Alexandrinus p. 517. » Dein ad med. cap. 21 : « Interpolatoris hæc sunt, » etc., p. 159. Tum cap. 22 adnotat : « A capite sequente ad cap. 40, ad altera omnia, post Clementem Alexandrinum addita. » Iterum ad medium cap. 40 : « Est, qui velit hæc omnia esse mali commatis, ad finem usque capituli, et lectorem amandet ad Clementem Alexandrinum p. 518. » Rursus ad finem cap. 41 : « Hinc usque ad cap. 48 omnia omisit Clemens Alexandrinus, nec agnovit. » Vide p. 518. Dein ad medium cap. 49 : « Hæc absunt a Clemente Alexandrino, suntque interpolatoris. » Porro satis apparet, non sequi hæc a Clemente Romano scripta non fuisse, eo quod ab Alexandrino nostro absint : primo, quod Clemens Alexandrinus non semper integra auctorum verba recitet, sed sæpe alia omittat, alia variis modis mutata, nonnunquam suis etiam insertis, suo instituto

Α Ναλ μὴν ἐν τῇ πρὸς Κορινθίους Ἐπιστολῇ ὁ ἀπόστολος (50) Κλήμης, καὶ αὐτὸς ἡμῖν τύπον τινὰ τοῦ γνωστικοῦ ὑπογράφων, λέγει : « Τίς (51) γὰρ, παρεπιδημήσας πρὸς ὑμᾶς, τὴν πανάρετον καὶ βεβαίαν πίστιν ὑμῶν (52) οὐκ ἐδοκίμασεν; τὴν τε σώφρονα καὶ ἐπιεικῆ ἐν Χριστῷ εὐσέθειαν οὐκ ἐθαύμασεν; καὶ τὸ μεγαλοπρεπὲς τῆς φιλοξενίας ὑμῶν ἦθος οὐκ ἐκήρυξεν; καὶ τὴν τελείαν καὶ ἀσφαλῆ γνῶσιν οὐκ ἐμακάρισεν; ἀπροσωπολήπτως γὰρ πάντα ἐποιεῖτε, καὶ ἐν τοῖς νομίμοις (53) τοῦ Θεοῦ ἐπορεύεσθε : » καὶ τὰ ἐξῆς. Εἶτ' ἐμφανέστερον, « Ἀτενίσωμεν (54) οὖν εἰς τοὺς τελείως λειτουργήσαντας αὐτοῦ τῇ με-

B accommodet. Exemplo esse poterunt, quæ ex Irenæo sumpsit *Strom.* I, p. 410, quæque ex Philone, ejusdem libri pag. 411, 412, 413, 414, 415, 416. Quæ si quis vel cum ipsorum auctorum libris conferre, vel quæ ibi a nobis adnotata sunt percurrere dignabitur, facile percipiet quam fallaci argumento nitantur, qui Clementi Romano, vel alii cuiquam auctori integras sententias adimunt, eo quod in Alexandrino nostro non appareant. Secundo, quod eorum nonnulla, quæ Alexandrinus noster hoc loco præterit, alibi palam recitaverit. Qualia sunt illa, quæ superius e Clemente Romano sunt, *Strom.* I, p. 559 : Ἦτω τις πιστός· ἦτω δυνατός τις γνῶσιν ἐξειπεῖν· ἦτω σοφὸς ἐν διακρίσει λόγων· ἦτω γοργὸς ἐν ἔργοις. Hæc occurrunt in Clementis Romani cap. 40, sed ab Alexandrino nostro hic omissa sunt, quamvis ea, quæ hæc præcedant, quæque eadem sequuntur, recitaverit. Satis igitur hinc apparet, eum nonnulla, quæ suo scilicet instituto minus convenire videbantur, de industria præterisse : ac proinde non licere nobis Clementi Romano quidquam hæc sola causa detrahere, quod in Alexandrino non exstet. Reliqua eorum, quibus Clementine epistolæ auctoritatem elevare conatus est hic adnotator, hujusmodi fere sunt : « Ex glossa hæc esse suspicatur vir doctus, p. 148. Vir doctus suspicatur ex Clemente Alexandrino hæc huc traducta, p. 149. Simplicius Clemens Alexandrinus, a quo hæc petita sunt, ὁ Κύριος λέγει, p. 160. Clemens Alexandrinus, p. 556, ἀνόμα, ex quo corruptor litterarum sumpsit, ubi Clemens præfatur τοῦτῳ φησὶν ἡ Γραφή, p. 166. Hæc quidem Clemens Alexandrinus dixerit, at non Romanus, p. 168. Hæc ex Clemente Alexandrino immutata effictaque. Nam et male hærent, vix quidem Græca, et falsissimum dicunt; scilicet fuisse summi et cæterorum sacerdotum et levitarum esse μωμοσκόπους, p. 170. Qui ausus est, tot ineptias Clementis nomine vendere, etiam, sacris Litteris hanc clausulam adjecit, ut assummentum hoc præcedentibus responderet, p. 171. Hoc nullus unquam dixerit Clemens. » Ibid. : « Adi Clementem Alexandrinum, p. 472, et videbis illinc hæc esse interpolata, p. 174. Hæc ad μακροθυμεῖ esse ex Clemente Alexandrino scies, si legas p. 518, p. 175. Hæc sunt interpolatoris. » Ibid. : « Hæc... exscripta sunt ex Clemente Alexandrino. » Ibid. : « Hæc efficta sunt ex his Clementis Alexandrini, etc. Hanc ad ἐξομολ. τῷ Κ. cap. 52 omnia linxit interpolator, et intempestive de confessione tot verba ingessit. » Ibid. : « Vide Clementem Alex. unde interpolator hæc habet, p. 178. » Quæ restant ex hujusce viri adnotatis, et pauca sunt, et his similia, ut quæ levibus tantum suspicionibus, nullo autem stabili fundamento nitantur, ac proinde contenta negari, accuratam refutationem non mereantur.

γαλοπρεπεῖ δόξῃ (35). Λάβωμεν Ἐνώχ, ὃς, ἐν ὑπακοῇ δίκαιος εὐρεθεὶς, μετετέθη· καὶ Νῶε, ὃς πιστεύσας διεσώθη· καὶ Ἀβραάμ, ὃς διὰ πίστιν καὶ φιλοξενίαν (36) « φίλος Θεοῦ (37), » πατὴρ δὲ τοῦ Ἰσαάκ προσηγορεύθη. Διὰ φιλοξενίαν (38) καὶ εὐσέβειαν Λὸθ ἐσώθη ἐκ Σοδόμων· διὰ πίστιν (39) καὶ φιλοξενίαν ἐσώθη Ῥαάβ ἡ πόρνη δι' ὑπομονήν (40) καὶ πίστιν ἐν δέρμασιν αἰγείοις καὶ μηλωταῖς καὶ τριχῶν καμηλαίων πλέγμασιν περιεπάτησαν, κηρύσσοντες τὴν βασιλείαν (41) τοῦ Χριστοῦ. Λέγομεν δὲ Ἡλίαν καὶ Ἐλισσαῖον, Ἰεζεκιήλ τε καὶ Ἰωάννην (42), τοὺς προφήτας. Ὁ γὰρ τοι « φίλος Θεοῦ διὰ πίστιν ἐλευθέραν κληθεὶς Ἀβραάμ οὐκ ἐπήρθη τῇ δόξῃ· μετριοπαθῶν δὲ ἔλεγεν· « Ἐγὼ δὲ εἰμι γῆ καὶ σποδός. » Περί τε τοῦ Ἰὼβ οὕτως γέγραπται (43)· « Ἰὼβ δὲ ἦν δίκαιος καὶ ἀμεμπτος, ἀληθινὸς καὶ θεοσεβής, ἀπεχόμενος ἀπὸ παντὸς κακοῦ. » Οὗτος ὁ νικήσας δι' ὑπομονῆς τὸν πειράσαντα, καὶ μαρτυρήσας ἅμα καὶ μαρτυρηθεὶς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ· ὃς ταπεινοφροσύνης ἀντέχεται (44), « καὶ λέγει· Οὐδείς καθαρὸς ἀπὸ ῥύπου, οὐδ' εἰ μιᾶς ἡμέρας ἢ ζωῆ αὐτοῦ. » Μωϋσῆς, « ὁ πιστὸς θεράπων (45) ἐν ὄλῳ τῷ οἴκῳ αὐτοῦ, » πρὸς τὸν χρηματίζοντα ἐκ τῆς βάρου εἶπεν· « Τίς εἰμι ἐγὼ, ὅτι με πέμπεις; Ἐγὼ δὲ εἰμι ἰσχυρόφωνος καὶ βραδύγλωσσος, » φωνὴν Κυρίου διὰ γλώσσης ἀνθρωπίνης διακονῆσαι (46). Καὶ πάλιν· « Ἐγὼ (47) δὲ εἰμι ἀτμίς ἀπὸ χύτρας. Θεὸς γὰρ ὑπερηφάνους ἀντιτάσσει, ταπεινοὺς δὲ δίδωσι χάριν. » « Ναὶ μὴν (48) καὶ Δαβὶδ, ἐφ' οὗ μαρτυρῶν ὁ Κύριος λέγει· « Εὗρον ἄνδρα κατὰ τὴν καρδίαν μου, Δαβὶδ, τὸν τοῦ Ἰεσσαί· ἐν ἐλαίῳ ἁγίῳ (49) ἔχρισα αὐτόν. » ἀλλὰ καὶ αὐτὸς λέγει πρὸς τὸν Θεόν· « Ἐλέησόν με, ὁ Θεὸς, κατὰ τὸ μέγα ἔλεός σου· καὶ κατὰ τὸ πλῆθος τῶν οἰκτιρισμῶν σου ἐξάλειψόν τὸ ἀνόμημά μου· ἐπιπλεῖον πλῆθόν με ἀπὸ τῆς ἀνομίας μου, καὶ ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας μου καθάρισόν με· ὅτι τὴν ἀνομίαν μου ἐγὼ γινώσκω, καὶ ἡ ἁμαρτία μου ἐνώπιόν μου ἐστὶ διαπαντός. » Ἐπειτα τὴν οὐχ ὑποπίπτουσαν Νόμῳ αἰνιττόμενος ἁμαρτίαν, γνωστικῶς μετριοπαθῶν, ἐπιφέρει (50)· « Σοὶ μόνῳ ἤμαρτον, καὶ τὸ πο-

A vierunt. Accipiamus Enoch, qui in obedientia justus inventus, fuit translatus; et Noe, qui cum credidisset, fuit servatus; et Abraham, qui propter fidem et hospitalitatem « Dei amicus », pater autem Isaac est appellatus. Propter hospitalitatem et pietatem Lothi fuit servatus ex Sodomis; propter fidem et hospitalitatem servata est Raab meretrix; propter patientiam et fidem, in pellibus caprinis et ovinis, et ex camelorum pilis contextis vestibus ambularunt, prædicantes regnum Christi. Dicimus autem Eliam et Elisæum, Ezechielem et Joannem, prophetas. Qui enim « Dei amicus » propter fidem liberam vocatus est Abraham, non fuit gloria elatus, sed modeste dixit: « Ego autem sum terra et cinis ». Et de Job sic scriptum est: « Job autem erat justus, reprehensioni non obnoxius, Deum rite colens, abstinens ab omni malo ». Is est, qui sua patientia superavit tentatorem, et simul fuit martyr seu testis, et a Deo accepit testimonium; qui humilitatem amplexus, dicit: « Nullus est mundus a sorde, ne si sit quidem unius diei vita ejus ». Moyses, « fidelis servus in toto domo ejus », dixit ad eum, qui ex rubo dabat responsa: « Quis ego sum, quod me mittis? Ego autem sum et voce tenui, et lingua tardiori », ut Domini vocem ministrem per linguam humanam. Et rursus: « Ego autem sum vapor ex olla. Deus enim superbis resistit, humilibus autem dat gratiam ». Jam vero David quoque, de quo testimonium ferens dicit Dominus: « Inveni hominem secundum cor meum, David Jessæi filium, in oleo sancto unxi eum »; sed ipse quoque dicit ad Deum: « Miserere mei, Deus, secundum magnam misericordiam tuam; et secundum multitudinem miserationum tuarum dele iniquitatem meam. Amplius lava me ab iniquitate mea, et a peccato meo munda me. Quoniam iniquitatem meam ego cognosco, et peccatum meum in conspectu meo est semper ». Deinde innuens peccatum, quod legi non subjicitur, gnostice suam ostendens modestiam,

§ P. 611 ED. POTTER. ^a Jac. II, 25. ^b Genes. XVIII, 27. ^c Job I, 4. ^d Job XIV, 4. ^e Hebr. III, 5. ^f Exod. III, 11; IV, 10. ^g Jac. IV, 6; I Petr. IV, 5. ^h Psal. LXXXVIII, 21. ⁱ Psal. L, 1, 2, 3, 4.

(35) Αὐτοῦ τῇ μεγ. δ. Τῇ μεγ. δ. αὐτοῦ, Clem. Rom.

(36) Καὶ φιλοξενίαν. Hæc in Romano non exstant; ut nec illud, quod sequitur, πατὴρ δὲ τοῦ Ἰσαάκ προσηγορεύθη.

(37) Φίλος Θεοῦ. Vox Θεοῦ a Clemente Rom. hodierno abest, cui tamen ex hoc loco restituenda videtur. Respicit enim Jacob. II, 25: Καὶ φίλος Θεοῦ ἐκλήθη.

(38) Διὰ φιλοξ. Hæc e Romani Clementis cap. 11 petita sunt.

(39) Διὰ πίστ. Hæc ex ejusdem cap. 12 sumpta sunt.

(40) Δι' ὑπομονήν. Jam transit ad Clementis Romani cap. 17.

(41) Τὴν βασιλείαν. Τὴν ἔλευσιν, Clemens R.

(42) Ἰωάννην. Baptistam intelligit; ad quem spectat, quod de τριχῶν καμηλαίων πλέγμασιν jam dictum est. Neutrum agnoscit Clemens R.

(43) Γέγραπται. Quæ sequuntur ex Veteri Testa-

mento, non ex versione τῶν Ο', qualis hodie exstat, sed ex Clemente Rom. citata sunt.

(44) Οὗτος ὁ νικ. . . ἀντέχεται. Hæc Alexandrini verba sunt ad martyrion, de quo superius egerat, Clementis Romani dictum accommodantis.

(45) Θεράπων. Hoc etiam a Clemente Rom. abest. Additum videtur ex Hebr. III, 5: Καὶ Μωϋσῆς μὲν πιστὸς ἐν ὄλῳ τῷ οἴκῳ αὐτοῦ ὡς θεράπων.

(46) Φωνὴν . . . διακονῆσαι. Hæc ab Alexandrino nostro inserta non agnoscit Romanus; ut nec quæ mox ex Jac. IV, 6, sequuntur.

(47) Ἐγὼ. De his verbis, quæ non exstant in S. Scripturis, conf. quæ adnotata sunt sub finem cap. 17 Clementis Rom., p. 156.

(48) Ναὶ μὴν. Quæ sequuntur petita sunt ex Clementis R. c. 18.

(49) Ἁγίῳ. Clemens R., αἰωνίῳ. Sed ἁγίῳ apud τοὺς Ο' exstat.

(50) Ἐπειτα. . . μετρ. ἐπιφέρει. Hoc ab Alexandrino nostro insertum est.

subjungit : « Tibi soli peccavi, et malum coram te feci ». » Dicit enim alicubi Scriptura : « Spiritus Domini lucerna, scrutans ventris penetralia ^b. » Et quo quis se juste gerendo evadit magis gnosticus, eo est ei propinquior Spiritus illuminans. « Sic justis appropinquat Dominus, et nihil eum latet ex nostris cogitationibus, et ratiocinationibus, quas facimus : Dominum Jesum dico, » qui ex omnipotenti voluntate corda nostra intuetur, « ejus sanguis fuit pro nobis sanctificatus. Observemus ✕ ergo eos, qui nobis præsunt, et revereamur seniores, honoremus juvenes, Dei doceamus disciplinam. » Beatus enim qui docuerit et fecerit quæ sunt Domini prout decet ; est autem id præclari magnificique animi, et qui contemplandæ veritati deditus est. « Uxores nostras ad id, quod bonum est, corrigamus ; amabiles, inquit, **222** mores castitatis ostendant : simplicem suæ mansuetudinis demonstrent voluntatem : linguæ suæ moderationem silentio efficiant manifestam ; charitatem suam non secundum animi propensiones, sed omnibus, qui sancte timent Dominum, præbeant æqualem. Liberi nostri sint disciplinae Domini participes, discant quid valeat apud Deum humilitas, quid possit casta apud Deum dilectio, quomodo timor Domini bonus et magnus, servans omnes qui in ipso sancte versantur in puro corde. Est enim scrutator cogitationum et mentis consiliorum ; ejus spiritus est in nobis, et cum voluerit, eum aufert. » Hæc autem omnia confirmat fides, quæ est in Christo. « Adeste, filii, audite me, »

νηρόν ἐνώπιόν σου ἐποίησα. « Λέγει (51) γάρ που ἡ Γραφή : Πνεῦμα Κυρίου, λύχνος, ἐρευνῶν τὰ ταμειῖα τῆς γαστρῆς. » Καὶ ὅσω τις δικαιοπραγῶν γνωστικώτερος γίνεται, προσεχέστερον τούτω τὸ Πνεῦμα τὸ φωτεινόν (52). « Οὕτως ἐγγίζει τοῖς δικαίοις ὁ Κύριος, καὶ οὐδὲν ἐλείθηεν αὐτὸν τῶν ἐννοιῶν καὶ τῶν διαλογισμῶν ὧν ποιούμεθα : τὴν Κύριον Ἰησοῦν λέγω, » τὸν τῷ παντοκρατορικῷ θελήματι ἐπίσκοπον τῆς καρδίας ἡμῶν (55) : « οὗ τὸ αἷμα ὑπὲρ ἡμῶν ἡγιασθή (54). Ἐντραπῶμεν οὖν τοὺς προηγούμενους ἡμῶν, καὶ αἰδεσθῶμεν τοὺς πρεσβυτέρους : τιμήσωμεν τοὺς νέους, παιδεύσωμεν τὴν παιδείαν τοῦ Θεοῦ. » Μακάριος γὰρ, ὅς ἂν διδάσκη καὶ ποιῇ τὰ τοῦ Κυρίου κατ' ἀξίαν : μεγαλόφρονος δὲ ἐννοίας ἐστίν, καὶ θεωρητικῆς τῆς ἀληθείας (55). Τὰς γυναῖκας ἡμῶν ἐπὶ τὸ ἀγαθὸν διορθωσώμεθα : τὸ ἀξιαγάπητον ἦθος τῆς ἀγγελίας (56), φησίν, ἐνδειξάσθωσαν : τὸ ἀκέραιον τῆς πραΰτητος αὐτῶν βούλημα ἀποδειξάτωσαν : τὸ ἐπιεικὲς τῆς γλώσσης αὐτῶν, διὰ τῆς σιγῆς (57) φανερὸν ποιήσάτωσαν : τὴν ἀγάπην αὐτῶν μὴ κατὰ προσκλίσεις (58), ἀλλὰ πᾶσι τοῖς φοβουμένοις τὸν Θεὸν ὁσίως, ἴσῃν παρεχέτωσαν. Τὰ τέκνα ἡμῶν (59) τῆς ἐν Χριστῷ παιδείας μεταλαβέτωσαν (60), μαθέτωσαν τί ταπεινοφροσύνη παρὰ Θεῷ ἰσχύει, τί ἀγάπη ἀγνή παρὰ Θεῷ δύναται, πῶς ὁ φόβος τοῦ Κυρίου καλὸς καὶ μέγας, σώζων πάντας τοὺς ἐν αὐτῷ ὁσίως ἀναστρεφόμενους ἐν καθαρᾷ καρδίᾳ (61) : ἐρευνητῆς γὰρ ἐννοιῶν καὶ ἐνθυμημάτων (62) : οὗ ἡ πνοή αὐτοῦ ἐν ἡμῖν ἐστι, καὶ ὅταν θέλῃ, ἀνέλει (63) αὐτήν. Ταῦτα (64) δὲ πάντα βεβαιοὶ ἢ ἐν Χριστῷ πίστις. « Δεῦτε, τέκνα, » ὁ Κύριος λέγει (65) : « ἀκούσατέ μου : φόβον Κυρίου

✕ P. 612 ED. POTTER, 517 ED. PARIS. a Psal. L, 6. b Prov. xx, 27.

(51) Λέγει. Transit Alexandrinus ad Romani c. xv. 21. Porro quæ sequuntur ex Proverb. xx, 27, indigentius et e memoria a Clemente R. prolata, putat Cotelerius. Sic autem in vulg. Bibl. se habent : ὅως Κυρίου πνοή ἀνθρώπων, ὅς ἐρευνᾷ ταμειῖα κοιλίας. Ubi adnotat Flaminius Nobilius, πνεῦμα pro πνοή a scholiasta quodam adnotatum esse : et pro ὅως, Aquilam, Symmachum ac Theodotionem λύχνος, alios λαμπτήρ exhibere.

(52) Καὶ ὅσω . . . τὸ φωτεινόν. Hæc etiam ab Alexandrino interpolata sunt.

(55) Τὸν τῷ παντ. . . καρ. ἡμῶν. Sunt etiam hæc ab Alexandrino addita.

(54) Ἠγιασθή. Clemens R., ἐδόθη. Junius mavult ἐξεχύθη. Sed nil mutandum. Quod Lowthio etiam visum est. Nam ἀγιάζειν est « sacrificare. » Joan. xvii, 19 : Ὑπὲρ αὐτῶν ἐγὼ ἀγιάζω ἑμαυτόν. Eodem sensu apud τοὺς Ὁ non semel occurrit. Hinc Suidas, Ἀγιάσαι, καρπῶσαι, καῦσαι ἀγίως, « Deo sacrificare, et sancte adolere. » Porro apud Clementem Romanum hæc sic distinguuntur : Τὴν Κύριον Ἰησοῦν Χριστόν, οὗ τὸ αἷμα ὑπὲρ ἡμῶν ἐδόθη, ἐντραπῶμεν : τοὺς προηγούμενους ἡμῶν αἰδεσθῶμεν, τοὺς πρεσβυτέρους ἡμῶν τιμήσωμεν, τοὺς νέους παιδεύσωμεν τὴν παιδείαν τοῦ φόβου τοῦ Θεοῦ. « Dominum Jesum, ejus sanguis pro nobis datus est, veneremur ; præpositos nostros revereamur, seniores nostros honoremus, juvenes doceamus disciplinam timoris Dei. » Nec probabile videtur, eum jussisse νέους τιμᾶν, ut est apud Alexandrinum, cum potius « seniores honorandi » sint, « juniores » vero, ut sequitur, « erudiendi. » Putarim Romani verba ab Alexandrino, ea ad suum institutum accommodante, mutata fuisse, sequentia

vero sic distinguenda esse : Ἐντραπῶμεν οὖν τοὺς πρ. ἡμῶν, καὶ αἰδεσθῶμεν : τοὺς πρεσβυτέρους τιμήσωμεν : τοὺς νέους παιδεύσωμεν τ. π. « Præpositos nostros veneremur et revereamur, seniores honoremus, juvenes doceamus Dei disciplinam.

(55) Μακάριος. . . τῆς ἀληθείας. Hoc ab Alexandrino additum est. Respicit autem Matth. : Ὅς δ' ἂν ποιῆσῃ καὶ διδάξῃ, οὗτος μέγας κληθήσεται ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν.

(56) Ἦθος τῆς ἀγγελίας. Clem. Rom., τῆς ἀγγελίας ἦθος.

(57) Σιγῆς. Clem. Rom., φωνῆς. Sed Alexandrini lectionem meliorem esse, pridem observavit Junius. Nam, ut ait Sophocles in Ajace,

. . . γυναιξὶ κόσμον ἢ σιγὴν φέροι.

(58) Κατὰ προσκλίσεις. Sic I Tim. v, 2. : Μηδὲν ποιῶν κατὰ πρόσκλισιν. « Nihil faciens in alteram partem declinando. » Suidæ πρόσκλισις est ἐτερομέρεια.

(59) Τέκνα ἡμῶν. Sic superius ἐντραπῶμεν. . . αἰδεσθῶμεν. . . τιμήσωμεν. . . τὰς γυναῖκας ἡμῶν διορθωσώμεθα, in prima persona. Perperam igitur Clemens Rom. hodiernus, τέκνα ὑμῶν.

(60) Μεταλαβέτωσαν Clemens Rom., μεταλαμβάνέτωσαν. Mox, παρὰ τῷ Θεῷ δ. πῶς ὁ φόβος αὐτοῦ καλὸς καὶ μέγας, καὶ σώζ. Ibid.

(61) Καρδίᾳ. Clem. Rom., διανοίᾳ. Dein, ἐρευνητῆς γὰρ ἐστίν ἐν. Ibid.

(62) Ἐνθυμημάτων. Clemens Rom., ἐνθυμήσεων : qua voce usus est Apostolus, Hebr. iv, 12 : Κριτικὸς ἐνθυμήσεων καὶ ἐννοιῶν καρδίας.

(63) Ἀνέλει. Scribendum ex Clem. Rom., ἀνέλει.

(64) Ταῦτα. Hoc loco incipit Clem. Rom., c. 22.

(65) Δεῦτε, τέκνα, ὁ Κύριος λ. Abbreviat illa Cle-

διδάξω ὑμᾶς. Τίς ἐστὶν ἄνθρωπος ὁ θέλων ζωὴν, ἀγαπῶν ἡμέρας ἰδεῖν ἀγαθὰς; » Ἐἴτα ἑβδομάδος καὶ ὀγδοῦδος μυστήριον γνωστικὸν ἐπιφέρει (66). « Παῦσον τὴν γλῶσσαν σου ἀπὸ κακοῦ, καὶ χεῖλη σου (67) τοῦ μὴ λαλῆσαι δόλον· ἐκκλινον ἀπὸ κακοῦ, καὶ ποίησον ἀγαθόν· ζήτησον εἰρήνην, καὶ δίωξον αὐτήν. » Γνωσιν γὰρ αἰνίττεται διὰ τούτων μετὰ τε ἀποχῆς κακῶν, μετὰ τε ἐνεργείας ἀγαθῶν, ἔργῳ τε καὶ λόγῳ τελειοῦσθαι διδάσκων (68). « Ὀφθαλμοὶ Κυρίου ἐπὶ δικαίους, καὶ ὤτα αὐτοῦ εἰς (69) δέησιν αὐτῶν· πρόσωπον δὲ Κυρίου ἐπὶ ποιῶντας κακὰ, τοῦ ἐξολοθρεῦσαι ἐκ γῆς τὸ μνημόσυνον αὐτῶν. Ἐκέκραξε δὲ ὁ Κύριος καὶ εἰσήκουσε (70), καὶ ἐκ πασῶν τῶν θλίψεων ἐρρύσατο αὐτόν. Πολλὰ μὲν (71) γὰρ μάστιγες τῶν ἀμαρτωλῶν· τοὺς δὲ ἐλπίζοντας ἐπὶ Κύριον ἔλεος κυκλίεται. » Πλήθους ἐλέου (72) περιέχεσθαι τὸν ἐλπίζοντα γνησίως λέγει ὅτι, ὃ ἐν τῇ « πρὸς Κορινθίους ἐπιστολῇ » γέγραπται, « διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ (73) ἡ ἀπόνετος καὶ ἐσκοτισμένη διάνοια ἡμῶν ἀναθάλλει εἰς τὸ φῶς (74). Διὰ τούτου ἠθέλησεν ὁ Δεσπότης τῆς ἀθανάτου γνώσεως ἡμᾶς γεύσασθαι. » Ῥητότερον καὶ (75) τὸ τῆς γνώσεως ἰδίωμα ἐμφαίνων, ἐπήγαγεν· « Προδῆλων (76) ὄντων ὄντων ἡμῶν τούτων, καὶ ἐκκεχυότες (77) εἰς τὰ βάθη τῆς θείας γνώσεως, πάντα τάξει ποιεῖν ὑφείλομεν, ὅσα ὁ Δεσπότης ἐπιτελεῖν ἐκέλευσε, κατὰ καιροῦς τεταγμένους (78). Ὁ σοφὸς (79) τοίνυν ἐνδεικνύσθω τὴν σο-

✠ P. 615 ED. POTTER, 518 ED. PARIS. ^a Psal. xxxiii, 12-19. ^b Psal. xxxi, 10.

mentis Rom.: Καὶ γὰρ αὐτὸς διὰ τοῦ Πνεύματος ἁγίου οὕτως προσκαλεῖται ἡμᾶς· Δεῦτε, τέχνα.

(66) *Ἐἴτα ἑβδομάδος καὶ ὀγδοῦδος μυστήριον γνωστ. ἐπ.* Hæc ab Alexandrino inserta sunt. Porro dies septimus apud Judeos quieti, octavus reversioni ad labores destinatus fuit. Proinde per priorem auctor significari vult, « quiescendum » esse a malo : per posterius, « faciendum » bonum, ut sequitur in ps. xxxiv. Et hoc est, quod vocat « hebdomadis et ogdoadis mysterium. » Hinc explicandum, quod dictum est Strom. vi, pag. 668, edit. Paris. : Οἱ μὴ καταμείναντες ἐν ἑβδομάδι ἀναπαύσεως, ἀγαθοεργίᾳ δὲ θείας ἐξομοιώσεως εἰς ὀγδοαδικῆς εὐεργεσίας κληρονομίαν ὑπερκύψαντες. « Qui non permanserunt in hebdomade quietis, sed bonorum operum effectione divinæ assimilationis (quia Deus scilicet totus est in bene agendo) ad octonariæ beneficentiæ hæreditatem sublati sunt. » Rursus pag. 682 : Ἡ ἑβδομη τοίνυν ἡμέρα ἀνάπαυσις κηρύσσεται, ἀποχὴ κακῶν. « Septimus ergo dies dicitur quies, abstinencia a malis, » etc. Conf. Strom. iv, p. 558 ; Strom. v, p. 600.

(67) *Σοῦ.* Abest a Clemente Rom., sed id agnoscunt Bibl. Vulg.

(68) *Γνωσιν... διδάσκων.* Hæc Alexandrini verba sunt.

(69) *Εἰς.* Clem. Rom., πρὸς· sed eis Vulg. Bibl. habent.

(70) *Ἐκέκραξε δὲ ὁ Κύριος καὶ εἰσήκουσε.* Scribendum, Ἐκέκραξε δὲ ὁ δίκαιος καὶ ὁ Κύριος εἰσήκουσε. « Clamavit justus, et Dominus exaudivit. » Nam Clemens Rom. ait : Ἐκέκραξεν ὁ δίκαιος, καὶ ὁ Κύριος εἰσήκουσεν αὐτοῦ· et Vulg. Bibl. : Ἐκέκραξαν οἱ δίκαιοι, καὶ ὁ Κύριος εἰσήκουσε, καὶ ἐκ πασῶν τῶν θλίψεων ἐρρύσατο αὐτούς.

(71) *Πολλὰ μὲν.* Clemens Rom. : Πολλὰ αἱ μάστιγες τοῦ ἀμαρτωλοῦ· τοὺς δὲ ἐλπίζοντας ἐπὶ Κ. Vulg. Bibl. : Πολλὰ αἱ μάστιγες τοῦ ἀμαρτωλοῦ· τὸν δὲ ἐλπίζοντα ἐπὶ Κ.

(72) *Πλήθους ἐλέου.* Congruentias, πλήθος ἐλέου.

ait Dominus, « timorem Domini docebo vos. Quis est homo, qui vult vitam, diligit dies videre bonos? » Deinde septenarii et octonarii numeri gnosticum mysterium subjungit : « Cohibe linguam tuam a malo, et labia tua ne loquantur dolum ; declina a malo, et fac bonum ; quære pacem, et persequere eam. » Per hæc enim significat cognitionem, cum abstinencia a malis, et cum operatione bonorum, docens eam perfici et opere et sermone. « Oculi Domini super justos, et aures ejus ad preces eorum ; vultus autem Domini super facientes mala, ut perdat de terra memoriam eorum. Clamavit autem Dominus, et exaudiit, et ex omnibus afflictionibus liberavit eum. » Nam multa quidem flagella peccatorum : ✠ sperantes autem in Dominum misericordia circumdabit. » A multitudine misericordiæ contineri dicit eum, qui germane et sincere sperat : quoniam scriptum est in *Epistola ad Corinthios* : « Per Jesum Christum insipiens et obscurata mens nostra in lucem pullulat. Per eum voluit Dominus, ut nos immortalem gustaremus cognitionem. » Unde etiam evidentius ostendens proprietatem cognitionis, subjunxit : « Cum hæc ergo sint manifesta, in profundum divinæ cognitionis introsipientes, debemus omnia rite et ordine facere, quæ nos jussit Dominus peragere, ordinatis temporibus. Sapiens ergo suam ostendat sapientiam, non

Sequens commation, ὃ ἐν τῇ πρὸς Κορινθίους ἐπιστολῇ γέγραπται, nostri potius, quam apostolici Clementis, esse videtur : alioqui ex ejus ad Corinthios epistola hæc excerpta esse non possent. SYLB. — Quæ sequuntur, e Clementis R. cap. 36 petita sunt.

(75) *Ἰησοῦ Χριστοῦ.* Clemens Rom., τούτου, quia precessit Jesu Christi nomen.

(74) *Ἀναθάλλει εἰς τὸ φῶς.* Clemens R., ἀναθάλλει εἰς τὸ θαυμαστὸν αὐτοῦ φῶς. Est autem ἀναθάλλειν εἰς φῶς, « pullulare in lucem » metaphora sumpta a plantis, quæ e terra ἀνω βλαστάνουσιν· id enim significat ἀναθάλλειν, et Homericum ἀναθηλεῖν, *Iliad.* A, v. 256 :

οὐδ' ἀναθηλήσει περὶ γὰρ ἰὰ ἐχαλκὸς ἐλεῖε
φύλλα τε καὶ φλοιόν...

Neque repullulabit, circum enim ferrum delibravit
Foliaque et corticem...

Ubi scholiastes vetus ait : Οὐδ' ἀναθηλήσει, οὐδ' ἀναβλαστήσει. Pseych., Ἀναθηλάσαν, ἀναβλαστήσαν· Ἀναθηλήσει, ἀνω βλαστήσει. Frustra igitur hanc lectionem sollicitavit Cl. Junius.

(75) *Ῥητότερον καὶ.* Forte Ῥητότερόν τε, « disertiusque ; » vel transpositione facta, καὶ Ῥητότερον. SYLBURG.

(76) *Προδῆλων.* Jam transit Alexandrinus ad Romani cap. 40. Mox, ἡμῶν ὄντων, inverso ordine, Clemens R.

(77) *Ἐκκεχυότες.* Verior lectio est ἐγκεχυότες, quam præbet Clemens R. Idem rursus cap. 59 : Ἐγκεχύφατε εἰς τὰ λόγια τοῦ Θεοῦ. « Penitus in divina eloquia introspeixistis. »

(78) *Κατὰ καιροῦς τεταγμένους.* Hæc verba apud Clementem R. referuntur ad ea quæ apud illum quidem sequuntur, a nostro autem Clemente ommissa sunt : Κατὰ καιροῦς τεταγμένους, τὰς τε προσφορὰς καὶ λειτουργίας ἐπιτελεῖσθε, etc.

(79) *Ὁ σοφός.* Regreditur Alexandrinus ad Romani cap. 58.

verbis solum, sed in bonis operibus. Humilis ferat testimonium, non sibi, sed in eo, quod ipse testimonium accipiat ab alio. Qui est carne castus, non insolescat, sciens esse alium, qui ei suppediat continentiam. Videte, fratres, quo majori cognitione digni sumus habiti, eo majus subimus periculum. »

CAPUT XVIII.

De charitate et reprimendis cupiditatibus.

« Decora ergo et casta vis nostræ benignitatis, ex sententia Clementis, quærit id, quod est communiter utile, » sive martyrîum patiat, sive doceat opere et sermone; coque duplici, non scripto et scripto. Hæc est charitas, diligere Deum et proximum: ea extollit in altitudinem, quæ non potest explicari. « Charitas operit multitudinem peccatorum »; charitas omnia sustinet, in omnibus est patiens; charitas nos Deo agglutinat, omnia facit in concordia. In charitate consummati sunt omnes electi Dei; absque charitate nihil est gratum Deo; ejus perfectio non potest, inquit, explicari. Quis est idoneus ut in ipsa inveniatur, nisi quos ipse Deus dignos esse censuerit? » Jam vero apostolus Paulus: « Si corpus meum, inquit, tradidero, charitatem autem non habeam, sum æs resonans, et cymbalum tinniens ». « Si non ex affectione electa, inquit, per charitatem gnosticam martyrîum passus fuero, sed propter metum forte, et spe expectatæ mercedis, labra movens ad testimonium fuero confessus Dominum, sum homo communis, Dominum resonans, non cognoscens. Est enim et populus, qui diligit labiis; est etiam alius, qui tradit corpus ut comburatur. « Et si distribuero omnes facultates meas ad alendos pauperes », inquit, non ex ratione communicationis, quæ proficiscitur a charitate; sed ratione remunerationis, quæ vel ab ipso homine, qui beneficio afficitur, vel a Domino, qui promisit, expecta-

« φρίαν αὐτοῦ, μὴ λόγοις μόνον, ἀλλ' ἐν ἔργοις (80) ἀγαθῶν. Ὁ ταπεινόςφρων μαρτυρεῖτω, μὴ ἑαυτῷ, ἀλλ' ἐν τῷ ὕφ' ἑτέρου αὐτὸν μαρτυρεῖσθαι (81). Ὁ ἅγιος τῆ σαρκὶ μὴ ἀλαζονευέσθω (82), γινώσκων, ὅτι ἕτερός ἐστὶν ὁ ἐπιχορηγῶν αὐτῷ τὴν ἐγκράτειαν. Ὅρατε, ἀδελφοί, ὅσῳ πλείονος κατηξιώθημεν γνώσεως, τοσούτῳ ὑποκείμεθα μᾶλλον κινδύνῳ » (83).

✠ P. 614 ED. POTTER, 519 ED. PARIS. ^a Jac. v, 20; I Petr. iv, 8. ^b I Cor. xiii, 4, 5. ^c Ibid. 5.

(80) *Μὴ λόγοις μόνον, ἀλλ' ἐν ἔργῳ.* Clemens Rom., μὴ ἐν λόγοις, ἀλλ' ἐν ἔργοις.

(81) *Ὁ ταπεινόςφρων μαρτυρεῖτω, μὴ ἑαυτῷ, ἀλλ' ἐν τῷ ὕφ' ἑτέρου αὐτὸν μαρτυρεῖσθαι.* Scribendum: Ὁ ταπεινόςφρων (vel ταπεινοφρῶν) μὴ ἑαυτῷ μαρτυρεῖτω, ἀλλ' ἐάτω ὕφ' ἑτέρου ἑαυτὸν μαρτυρεῖσθαι. « Humilis ne sibi testimonium ferat, sed sinat ut alter ei testimonium ferat. » Quam lectionem præbet Clemens Romanus. Illud ἐάτω facile transit in ἐν τῷ, mutato α in γ.

(82) *Ὁ ἅγιος τῆ σαρκὶ μὴ ἀλ.* Clemens R., ὁ ἅγιος ἐν τῆ σαρκὶ καὶ μὴ ἀλ. Post finem hujusce sententiæ hæc apud Clementem Romanum sequuntur: Ἀναλογισώμεθα.... ποῖοι καὶ τίνες εἰσῆλθομεν εἰς τὸν κόσμον, ὡς ἐκ τοῦ τάφου καὶ σκότους ὁ ποιήσας ἡμᾶς καὶ δημιουργήσας εἰσῆγαγεν εἰς τὸν κόσμον αὐτοῦ. Quæ sic potius distinguenda videntur: Ἀναλογισώμεθα.... ποῖοι καὶ τίνες εἰσῆλθομεν εἰς τὸν κόσμον ὡς ἐκ τοῦ τάφου καὶ σκότους ὁ ποιήσας ἡμᾶς καὶ δημιουργήσας εἰσῆγαγεν εἰς τὸν κόσμον αὐτοῦ. « Reputemus qui et quales in mundum ingressi simus; tanquam e sepulchro et tenebris auctor et opifex noster in mundum suum nos in-

« Ἡ σεμνή (84) οὖν τῆς φιλανθρωπίας (85) ἡμῶν καὶ ἀγνή ἀγωγῆ, κατὰ τὸν Κλήμεντα, τὸ κοινοφελές ζητεῖ, » ἐάν τε μαρτυρῆ, ἐάν τε καὶ παιδεύῃ ἔργῳ τε καὶ λόγῳ. διττῷ δὲ τούτῳ, ἀγράφῳ τε καὶ ἐγγράφῳ. Αὕτη ἐστὶν ἡ ἀγάπη, τὸ ἀγαπᾶν τὸν Θεὸν καὶ τὸν πλησίον (86). « αὕτη εἰς τὸ ἀνεκδιήγητον ὕψος ἀνάγει. « Ἀγάπη καλύπτει πλῆθος ἁμαρτιῶν. » ἀγάπη πάντα (87) ἀνέχεται, πάντα μακροθυμεῖ. ἀγάπη κολλᾷ ἡμᾶς τῷ Θεῷ, πάντα ποιεῖ ἐν ὁμοιοίᾳ. ἐν τῇ ἀγάπῃ ἐτελειώθησαν πάντες οἱ ἐκλεκτοὶ τοῦ Θεοῦ. διὰ ἀγάπης οὐδὲν εὐάρεστον τῷ Θεῷ. τῆς τελειότητος αὐτῆς οὐκ ἐστὶν ἐξήγησις, φησί. Τίς ἱκανὸς ἐν αὐτῇ εὐρεθῆναι, εἰ μὴ οὗς ἂν αὐτὸς (88) καταξιώσῃ ὁ Θεός; » Αὐτίκα ὁ ἀπόστολος Παῦλος. « Ἐάν τὸ σῶμά μου ἐπιδῶ (89), » φησὶν, « ἀγάπην δὲ μὴ ἔχω, χαλκός εἰμι ἰχθῶν, καὶ κύμβαλον ἀλαλάζον. » Ἦν μὴ ἐκ διαθέσεως ἐκλεκτῆς δι' ἀγάπης γνωστικῆς μαρτυρήσω, λέγει, φόβῳ δὲ εἶπερ οὖν καὶ μισθῷ προσδοκωμένοι, ἐπιχροτῶν τὰ χεῖλη εἰς μαρτυρίαν Κυρίου ὁμολογήσω Κύριον, κοινός εἰμι ἄνθρωπος, ἰχθῶν τὸν Κύριον, οὐ γινώσκων. Ἔστι γὰρ καὶ ὁ λαός (90) ὁ τοῖς χεῖλεσιν ἀγαπῶν. ἔστι καὶ ἄλλος παραδιδούς τὸ σῶμα, ἵνα καυθήσεται. « Κἂν ψωμίσω πάντα τὰ ὑπάρχοντά μου, » φησὶν, οὐ κατὰ τὴν τῆς κοινωνίας τῆς ἀγαπητικῆς λόγον, ἀλλὰ κατὰ τὴν τῆς ἀνταποδόσεως ἢ παρὰ τοῦ εὐεργετουμένου ἀνθρώπου ἢ παρὰ τοῦ ἐπηγγελημένου Κυρίου. « κἂν ἔχω πᾶσαν τὴν πίστιν, ὥστε ὄρη μεθιστάναι, » καὶ τὰ ἐπισκοτοῦντα ἀποβαλεῖν πάθη. μὴ « δι' ἀγάπην

introduxit.

(85) Ὅρατε.... κινδύνῳ. Hæc sententia petita est ex postrema parte cap. 41 epistolæ Clementinæ.

(84) Ἡ σεμνή. Quædam hic conjungit auctor petita ex capp. 48, 49 et 50, mutato autem sententiarum ordine et non paucis omissis.

(85) *Φιλανθρωπίας.* Clemens R., φιλαδελφίας.

(86) *Ἐάν τε μαρ.... καὶ τὸν πλησίον.* Hæc Alexandrini verba sunt. Conf. quæ superius dixit Strom. 1, p. 518.

(87) *Ἀγάπη πάντα.* Imitatur I Cor. xiii, 4, 7.

(88) *Αὐτός.* Abest a Clemente Romano, cap. 30.

(89) *Τὸ σῶμά μου ἐπιδῶ.* Vulg. Bibl. I Cor. xiii, τὸ σῶμά μου παραδῶ ἵνα καυθήσωμαι. ut hic quoque mox legitur. SYLBURG.

(90) Ὁ λαός. Respicit Isa. xix, 13: Καὶ εἶπε Κύριος, Ἐγγίξει μοι ὁ λαός οὗτος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ, καὶ ἐν τοῖς χεῖλεσιν αὐτῶν τιμῶσί με. Mox scribitur ἔτι, ἵνα καυθήσεται, subjunct. mod. Mox καὶ ἐάν ψωμίσ. et καὶ ἐάν ἔχ. I Cor. xiii; dein, μεθιστάνειν pro μεθιστάναι, Ibid.

ὅς ἢ πιστωθῶ τῷ Κυρίῳ, ἢ οὐθέν εἰμι (91), ἢ ὡς ἄλλο τι πρὸς σύγκρισιν τοῦ γνωστικῶς μαρτυροῦντος εἰς πλήθος, καὶ τὸ μηδὲν διαφέρον λογιζόμενος. ἢ Αἱ γενεαὶ (92) δὲ πᾶσαι ἀπὸ Ἀδάμ ἕως τῆσδε τῆς ἡμέρας (93) παρήλθον· ἀλλ' οἱ ἐν ἀγάπῃ τελειωθέντες κατὰ τὴν τοῦ Θεοῦ χάριν ἔχουσι χώραν εὐσεβῶν, οἱ φανερωθήσονται ἐν τῇ ἐπισκοπῇ τῆς βασιλείας τοῦ Χριστοῦ. ἢ Ἡ ἀγάπη ἀμαρτάνειν οὐκ ἐᾷ (94)· ἦν δὲ (95) καὶ περιπέση ἄκων τοιαύτη τινὶ περιστάσει διὰ τὰς παρεμπτώσεις τοῦ Ἀντικειμένου, μιμησάμενος (96) τὴν Δαβὶδ, ψαλεῖ· ἢ Ἐξομολογήσομαι τῷ Κυρίῳ (97), καὶ ἀρέσει αὐτῷ ὑπὲρ μόσχον νέον, φέροντα κέρατα καὶ ὀπλάς. ἢ Ἰδέτωσαν πτωχοὶ, καὶ εὐφρανθήτωσαν. ἢ Λέγει γάρ (98)· ἢ Θῦσον τῷ Θεῷ θυσίαν αἰνέσεως, καὶ ἀπόδος τῷ Κυρίῳ (99) τὰς εὐχὰς σου, καὶ ἐπικάλουσαί με ἐν ἡμέρᾳ θλίψεώς σου, καὶ ἐξελοῦμαί σε, καὶ δοξάσεις με· θυσία γάρ τῷ Θεῷ πνεῦμα συντετριμμένον. ἢ Ἡ ἀγάπη (1) τοίνυν καὶ ἢ ὁ Θεὸς ἢ εἴρηται, ἀγαθὸς ὢν· οὐ ἢ ἡ ἀγάπη τῷ πλησίον κακὸν οὐκ ἐργάζεται, ἢ μήτε ἀδικοῦσα, μήτε ἀνταδικοῦσά ποτε· ἀγαθοποιούσα δὲ πρὸς πάντας ἀπαξιαπλῶς κατ' εἰκόνα Θεοῦ (2). ἢ Πλήρωμα οὖν νόμου ἡ ἀγάπη, ἢ καθάπερ ὁ Χριστὸς (3), τουτέστιν ἢ παρουσία τοῦ ἀγαπιῶντος ἡμᾶς Κυρίου, καὶ ἢ κατὰ Χριστὸν ἀγαπητικὴ ἡμῶν διδασκαλία τε καὶ πολιτεία. ἢ Ἀγάπη γοῦν τὸ μὴ μοιχεῦσαι, καὶ τὸ μὴ ἐπιθυμῆσαι τῆς τοῦ πλησίον, τελειοῦται (4), φόβῳ πρότερον κεκωλυμένον. ἢ Τὸ αὐτὸ γοῦν ἔργον διαφορὰν ἴσχει, ἢ διὰ φόβον γενόμενον, ἢ δι' ἀγάπην τελειοῦται, καὶ ἦτοι διὰ πίστεως, ἢ καὶ γνωστικῶς (5) ἐνεργούμενον. Εἰκότως γοῦν καὶ τὰ τούτων διάφορα (6) τῷ μὲν γνωστικῷ ἠτοίμασται (7), ἢ ἂ ὀφθαλμοὺς οὐκ εἶδεν, οὐδὲ οὖς ἤκουσεν, οὐδὲ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου ἀνέβη· ἢ τῷ δὲ ἀπλῶς πεπιστευκότι μαρτυρεῖ (8) ἢ ἑκατονταπλασίονα ἢ ὢν ἀπολέλοιπεν, ἦν ἐπαγ-

✠ P. 615 ED. POTTER, 520 ED. PARIS. ^a I Cor. xiii, 2. ^b Psal. lxxviii, 30, 31, 32. ^c Psal. xlix, 14, 15. ^d Psal. l, 17. ^e Joan. v, 8, 16. ^f Rom. xiii, 10. ^g Ibid.

(91) Οὐθέν εἰμι. Hæc sic distinguere et explicare malim: Οὐθέν εἰμι ὡς πρὸς σύγκρισιν τοῦ γνωστικῶς μαρτυροῦντος, εἰς πλήθος καὶ τὸ μηδὲν διαφέρον λογιζόμενος. ἢ Nihil sum, si conferar cum eo qui gnostice martyrium patitur, inter homines vulgares et eos, qui nil eximium præ se ferunt, recensendus.

(92) Αἱ γενεαὶ. Ex Clementis R. epistolæ superioris dictæ cap. 50.

(93) Τῆσδε τῆς ἡμ. Clemens R., τῆσδε ἡμ. et mox, τὴν τοῦ Χριστοῦ χάριν.

(94) Ἡ ἀγάπη ἀμαρτάνειν οὐκ ἐᾷ. De charitate multa prædicat Clemens R., capp. 49 et 50, sed hæc verba nondum in eo inveni.

(95) Ἡν δὲ. Hæc efficta videntur ex principio cap. 51 ejusdem epistolæ: Ὅσοι οὖν παρέβημεν διὰ τινος τῶν τοῦ Ἀντικειμένου (supple παρεμπτώσεων), ἀξιῶσμεν συγγνώμην. ἢ Quotquot igitur per quemdam adversarii illapsus deliquimus, veniam postulemus.

(96) Μιμησάμενος. Ex ejusdem epistolæ cap. 52.

(97) Ἐξομολογήσομαι τῷ Κ. Psal. lxxviii: Αἰνέσω τὸ ὄνομα Θεοῦ μετ' ὀδοῦ, μεγαλυνῶ αὐτὸν ἐν αἰνέσει· καὶ ἀρέσει τῷ Θεῷ ὑπὲρ μόσχον νέον κέρατα ἐκφέροντα καὶ ὀπλά. Sed Clemens noster Romanum sequitur, nisi quod hic pro φέροντα κέρατα habeat κέρατα ἐκφέροντα.

(98) Λέγει γάρ. Clemens R., καὶ πάλιν λέγει.

tur; ἢ et si habeam omnem fidem, ut montes transferam, ἢ et affectus, qui menti tenebras offundunt, abjiciam, non fuero autem fidelis Domino ἢ per charitatem, nihil sum ^a, ἢ ut qui si conferar cum eo, qui gnostice in vulgus fert testimonium, nihil reputed egregium. ἢ Omnes quidem generationes ab Adam in hodiernum usque diem præterierunt; sed qui per Dei gratiam consummati sunt in charitate, habent locum piorum, qui manifestabuntur in visitatione regni Christi. Charitas non sinit peccare; quod si etiam invitus in aliquem talem casum inciderit per illapsus adversarii, David imitatus, psallet: ἢ Confitebor Domino, et placebit ipsi super ἢ vitulum novellum cornua producentem et ungu- ἢ las. Videant pauperes, et letentur ^b. ἢ Dicit enim: ἢ Sacrifica Deo sacrificium laudis, et redde Domino vota tua, et invoca me in die afflictionis ἢ tue, et liberabo te, et glorificabis me ^c. Sacrificium enim Deo spiritus contritus ^d. — ἢ Charitas ἢ ergo etiam ἢ Deus ἢ dicitur ^e, cum sit bonus: cuius ἢ charitas proximo malum non operatur ^f, ἢ neque injuriam faciens, nec referens: omnibus autem, ut semel dicam, benefaciens, ad Dei imaginem. ἢ Plenitudo ergo legis est charitas ^g, ἢ sicut Christus, hoc est, præsentia Domini qui nos diligit, et quæ est nostra ex Christo doctrina charitatis, et vitæ institutio. ✠ Charitate ergo perficitur præceptum non mœchandi, et præceptum uxorem proximi non concupiscendi, quod prius metu fuerat prohibitum. Idem ergo factum refert, an factum sit per metum, an perfectum per charitatem, et an per fidem, an etiam ex cognitione exerceatur. Merito ergo diversa etiam sunt horum præmia, ei quidem **223**, qui est gnosticus, parata sunt, ἢ quæ nec oculus vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascende-

(99) Τῷ Κυρίῳ. Psalm. xlix et Clemens R., τῷ Ὑψίστῳ.

(1) Ἀγάπη. I Joan. iv, 8 et 16: Ὁ Θεὸς ἀγάπη ἐστίν.

(2) Κατ' εἰκόνα Θεοῦ. Respicit forte Matth. v, 44 et seq.; Luc. xii, 56.

(3) Καθάπερ ὁ Χριστός. Nam Christus οὐκ ἦλθεν καταλύσαι νόμον, ἀλλὰ πληρῶσαι: quod de se ipse dicit, Matth. v, 17.

(4) Ἀγάπη... τελειοῦται. Interpres vertit, ἢ charitas perficit. ἢ Unde ἀγάπη nom. cas. in nonnullas edit. irrepsit. Respicit autem Rom. xiii, 9: Τὸ γάρ, οὐ μοιχεύσεις, οὐ φονεύσεις, οὐ κλέψεις, οὐ ψευδομαρτυρήσεις, οὐκ ἐπιθυμήσεις, καὶ εἴ τις ἑτέρα ἐντολή, ἐν τούτῳ τῷ λόγῳ ἀνακεφαλαιοῦται, ἐν τῷ Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον ὡς ἑαυτόν.

(5) Διὰ πίστεως, ἢ καὶ γν. Πίστιν et γνῶσιν iterum hic distinguo, ut superius: illam scilicet universis fidelibus Christianis, hanc solis perfectis tribuens.

(6) Τὰ τούτων διάφορα. V. Casaubonus ad Theophrast. Περί μικρολογίας. Lowth.

(7) Ἡτοίμασται. Respicit I Cor. ii, 9: Ἡ ὀφθαλμοὺς οὐκ εἶδε, καὶ οὖς οὐκ ἤκουσε, καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη, ἢ ἠτοίμασεν ὁ Θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν.

(8) Μαρτυρεῖ. Nempe Christus, Matth. xix, 39: Καὶ πᾶς, ὅς ἀφῆκεν οἰκίαν, ἢ ἀδελφοὺς, ἢ ἀδελφάς,

rant^a; » ei autem, qui solummodo credidit, concedit suo testimonio » centum partibus plura^b, quam ea essent, quæ reliquit; quam promissionem contingit cadere in hominum intelligentiam. Hoc in loco mihi venit in mentem quidam, qui se dicebat esse gnosticum. Exponens enim illud: « Ego autem dico, qui aspexit mulierem ad concupiscentiam, jam mœchatus est^c, » non censebat nudari iudicari cupiditatem, sed si per cupiditatem, quod ex ea fit opus, procedens ultra cupiditatem, in ipsa peragatur. Aut enim in somnis simul visione utitur, aut etiam corpore. Atque qui historias quidem conscripsere justi Bocchoridis, tale referunt iudicium: Adolescens captus amore meretricis, persuadet, certa quadam mercede constituta, ut postridie puella ad eum veniat; cum autem puellam in somnis præoccupasset cupiditas, præter spem expleta libidine, eam, quam amabat, ad se venientem, ut constitutum fuerat, arcet aditu. Illa autem cum id, quod evenerat, didicisset, exigebat mercedem, dicens se ea ratione amatoris explesse cupiditatem. Venerunt ergo ad iudicem. Is jussu adolescente crumenam, in qua erat merces, in sole extendere, jussit meretricem umbram apprehendere; lepide imperans, ✕ ut simulacram mercedis redderet pro simulacro complexus. Atque somniat quidem aliquis, visioni assentiente anima; veram autem visionem somniat, qui aspicit ad concupiscentiam; non solum, ut ille dicebat gnosticus, si simulatque viderit, cum muliere consuetudinem animo concipiat, hoc enim jam est cupiditatis opus ut cupidi-

✕ P. 616 ED. POTTER, 520-521 ED. PARIS. ^a I Cor. ii, 9; Isa. lxiv, 4. ^b Matth. xix, 29; Marc. x, 29, 30. ^c Matth. v, 28.

ἡ πατέρα, ἡ μητέρα, ἡ γυναῖκα, ἡ τέκνα, ἡ ἀγροὺς, ἐνεκεν τοῦ ὀνόματός μου, ἑκατονταπλασίονα λήψεται, καὶ ζωὴν αἰώνιον κληρονομήσει. Conf. Marc. x, 29, 30.

(9) *Eis sýnecsin anthrṓpōn píptei. σ.* Opponit promissionem earum rerum, quæ humane mentis captam non excedunt, promissioni modo dictæ eorum, quæ nec oculus vidit, nec in eor hominis ascenderunt.

(10) *Ἐγώ.* Sententiam Matth. v, 28, verbis paulum mutatis exprimit.

(11) *Ἐαυτῆ.* « Se. » Vel αὐτῆ, « ipsa. » Mox, ut ait Sylburgius, pro ἡ γὰρ ὄν, forte scribendum asseverative ἡ γὰρ ὄν, « utique enim. » Interpres, ut prior disjunctiva consistat, in sequenti quoque membro legit, ἡ καὶ τῷ σώματι. Paulo insolentius esset, ἡ γὰρ, pro αὐτῆ γὰρ, « hæc enim. »

(12) *Βοκχόριδος τοῦ δικαίου.* Diodorus Siculus *Bibliothecæ historicæ* lib. 1, p. 59 edit. Hanov. refert Bocchorin Ægypti regem fuisse, τῷ μὲν σώματι παντελῶς εὐκαταφρόνητον, ἀγγυολία δὲ καὶ φρονήσαι πολὺ διαφέροντα τῶν πρόβασιλευτάντων, « corpore quidem valde despecto, sed ingenio et prudentia ante se regibus plurimum præcellentem. » Plutarchus in libro *De vitioso pudore*, p. 529, edit. Paris., de eodem memorat, quod cum natura gravis rigidusque esset, Isis aspidem immittere solita fuerit, quæ ejus capiti circumvoluta, superne eum inumbraret, ut ostento territus æque recteque judicaret. Suidas Bacchyrin vocat: Βάκχυρις, ἐπὶ τῶν δικαιοτάτων· τοιοῦτος γὰρ οὗτος βασιλεὺς Αἰγύπτου. Item Zenobius: Βάκχυρις· οὗτος Αἰγύπτιος ὢν ἐπὶ δικαιοσύνη καὶ ἐπινοία κρίσεων ἀπομνημονεύεται. Εἴρηται δὲ ἡ παροιμία ἐπὶ τῶν δικαιοτάτα καὶ παρευρημένως κρίνοντων.

A γαλίαν εἰς σύνεσιν ἀνθρώπων πίπτειν συμβέβηκεν (9). Ἐνταῦθα γινόμενος, ἀνεμνήσθη τινὸς φάσκοντος ἐαυτὸν γνωστικόν. Ἐξηγουόμενος γὰρ τὸ, « Ἐγώ (10) δὲ λέγω· Ὁ ἐμβλέψας τῆ γυναικὶ πρὸς ἐπιθυμίαν ἤδη μεμολέχευκεν, » οὐ φύλην τὴν ἐπιθυμίαν ἡξίου κρίνεσθαι, ἀλλὰ ἐὰν τῆ ἐπιθυμίᾳ τὴ κατ' αὐτὴν ἔργον περαιτέρω τῆς ἐπιθυμίας χωροῦν ἐν ἑαυτῇ (11) ἐκτελήται· ἡ γὰρ ὄναρ τῆ φαντασία συγκυρωχρήται ἤδη καὶ τῷ σώματι. Λέγουσιν οὖν οἱ τὰς ιστορίας συνταξάμενοι Βοκχόριδος τοῦ δικαίου (12) κρίσιν τοιαύτην (13)· Ἐρῶν ἑταίρα, νεανίας πείθει μισθῶται ὄναρ μὲν τὴν παῖδα ἀφικέσθαι τῆ ὑστεραία πρὸς αὐτὸν, Πηλοιάδου τῆς ὄναρ τῆς ἐπιθυμίας τὴν καὶα, παρ' ἐπιδοῦ κορεσθεῖς, ἤκουσαν τὴν ἐρωμένην κατὰ τὸ τεταγμένον, εἴρηται τῆς εἰσόδου. Ἦ δὲ, ἐκτραπούτα τὸ γεγονός, ἀπῆται τὸν μισθόν, καὶ τῆ δὲ πῶς αὐτῆ τῆ ἐπιθυμίαν τῷ ἐραστῇ πεπληροικέναι λέγουσιν. Ἦκουσιν οὖν ἐπὶ τὸν κριτὴν. Ἦ βολάντιον αὐτὸς τοῦ μισθώματος τὸν νεανίσκον προτείναν κελεύσας, ἐν ἡλίῳ δὲ, τὴν ἑταίραν λαβέσθαι προσεταξὲ τῆς σκιάς· χαριέντως εἰδῶλον μισθώματος ἀποδιδόναι κελεύσας εἰδῶλου συμπλοκῆς (14). Ὀνειρώττει μὲν οὖν τις συγκυρωχρήται τῆ φαντασία τῆς ψυχῆς· ὕπαρ δὲ ὄνειρώττει ὁ πρὸς ἐπιθυμίαν βλέπων, οὐ μόνον ὡς ἐκεῖνος ἔλεγον ὁ ὀφθαλμὸς γνωστικὸς, ἐὰν ἄμα τῆ ὄψει τῆς γυναικὸς συλλάθῃ, κατ' ἔννοιαν τὴν ὀμιλίαν· τοῦτο γὰρ ἤδη ἔργον ἐστὶν ἐπιθυμίας, ὡς ἐπιθυμίας· ἀλλ' ἐὰν εἰς κάλλος σώματος βλέψῃ τις, ὁ λόγος φησὶ, καὶ αὐτῷ ἡ σὰρξ εἶναι κατ' ἐπιθυμίαν ὁδὴ καλῆ, σαρκικῶς ἰδὸν καὶ ἀμαρτητικῶς, δι' οὐ τεθαύμακε, κρίνεται. Ἐμπαλιν γὰρ ὁ δι' ἀγάπην τὴν ἀγ-

I Cor. ii, 9; Isa. lxiv, 4. ^b Matth. xix, 29; Marc. x,

(13) *Κρίσιν τοιαύτην.* Plutarchus in Demetrio, p. 901: Ἀπομνημονεύεται δὲ τῆς Λαμίας καὶ πρὸς τὴν λεγομένην Βοκχόριδος κρίσιν ἀντιθέσθαι. Ἐπεὶ γὰρ τις, ἐρῶν ἐν Αἰγύπτῳ ἑταίρας Θωνίδης, ἤπειτο συχνὸν χρυσίον, εἶτα κατὰ τῆς ὕπνου ὁδὸς αὐτῆ συγκυρωχρήται, τῆς ἐπιθυμίας ἐπαύσατο, διακρὶ διακρὶ ἡ Θωνὶς αὐτῷ τοῦ μισθώματος ἀκούσας δὲ τὸν λόγον ὁ Βοκχόρις, ἐκέλευσε τὸν ἀνθρώπον ὅσον ἤρθη χρυσὸν ἡριθμημένον ἐν τῷ ἀγγεῖῳ διαφέρειν δευρὸ κακίσει τῆ χειρὶ, τὴν δ' ἑταίραν ἔχειναι τῆς σκιάς· ὡς τὴν ὁδὸν τῆς ἀληθείας σκιάν οὖσαν, οὐκ ὄντα καυτην εἶναι τὴν κρίσιν ἢ Λαμία δικαίαν· οὐ γὰρ ἀπέκλυσε ἢ σκιά τῆς ἐπιθυμίας τοῦ ἀργυρίου τὴν ἑταίραν, τὸ δὲ ὄναρ ἐπαύσατο ἐρῶντα τὸν νεανίσκον. « Memoratur Lamia quoque celebrati Bocchoridis iudicii impugnatio. Nam cum quidam meretricem Ægyptiam Thonidem amaret, proposcit illa ingenium pecunie summam. Adolescens inde, cum in somnis sibi visus esset cum illa concumbere, liberatus est libidine. Ob id mercedem ab illo institit Thonis iudicio exigere. Cognita causa, jussit Bocchoris illi, quantum postulaverit Thonis argenti, in vase numeratum huc atque illuc manu jactare, ne meretricem umbra frui; quod veritatis opinio umbra sit. Hanc sententiam censuit Lamia iniquam esse; propterea causa, inquit illa, ademitt meretrici umbra pecunie cupiditatem, somnium vero amore adolescentem liberavit. »

(14) *Εἰδῶλου συμπλοκῆς.* Ellipsis est: plena structura: ἀντ' εἰδῶλου συμπλοκῆς, « pro imaginis coitus, » inquit Sylburgius. Sed ἀποδιδόναι apud probatissimos auctores ejusmodi genitivum sæpe regi; alioqui scribi possit ἀντιδιδόναι.

νήν προσβλέπων τὸ κάλλος, οὐ τὴν σάρκα ἡγεῖται, ἀλλὰ τὴν ψυχὴν καλὴν (15), τὸ σῶμα οἶμαι, ὡς ἀνδριάντα θαυμάσας, δι' οὗ κάλλους ἐπὶ τὸν τεχνίτην καὶ τὸ ὄντως καλὸν αὐτὸς αὐτὸν παραπέμπει· σύμβολον ἄγιν τὸν χαρκατῆρα τῆς δικαιοσύνης τὸν φωτεινὸν ἐπιδεικνύμενος τοῖς ἐφεστῶσι τῇ ἀνόδῳ ἀγγέλοις (16), τὸ χρίσμα τῆς εὐαρεσθήσεως λέγει, τὴν ποιότητα τῆς διαθέσεως τὴν ἐπικειμένην τῇ ψυχῇ κατ' ἐπιχώρησιν τοῦ ἁγίου Πνεύματος γεγανωμένη. Ταύτην τὴν δόξαν τὴν ἐκλάμψασαν ἐπὶ τοῦ προσώπου Μωυσέως ὁ λαὸς οὐχ οἶός τε ἦν προσβλέπειν· διὸ καὶ κάλυμμα ἐλάβανε τῆς δόξης πρὸς τοὺς σαρκικῶς θεωμένους. Τοὺς μὲν γὰρ ἐπαγομένους τινὰ τῶν κοσμικῶν κατέχουσιν οἱ τὸ τέλος ἀπαιτοῦντες τοῖς σφετέροις βαρουμενους πάθει (17)· τὸν δὲ γυμνὸν μὲν τῶν ὑποπιπτόντων τῷ τέλει, πλήρη δὲ γνώσεως καὶ νῆς ἐξ ἔργων δικαιοσύνης, συνευχόμενοι παραπέμπουσι, τὸν ἄνδρα σὺν καὶ τῷ ἔργῳ μακαρίσαντες· « Καὶ τὸ φύλλον (18) αὐτοῦ οὐκ ἀπορῥύσεται, » τοῦ ζωτικῆς ξύλου, τοῦ « κατὰ τὰς διεξόδους τῶν ὑδάτων » τεθραμμένου. Καρποφόροις δὲ ὁ δίκαιος ἀπεικάζεται δένδροις, οὐ μόνον τοῖς κατὰ τὴν τῶν μεταρτίων θυσίαν (19). Ἦσαν (20) δὲ καὶ ταῖς τῶν θυσιῶν προσαγωγαῖς παρὰ τῷ νόμῳ οἱ τῶν ἱερείων μωμοσκόποι. Ὁρεξιν (21) σὺν ἐπιθυμίας διακρίνουσιν οἱ περὶ ταῦτα δεινοὶ· καὶ τὴν μὲν ἐπὶ ἡδοναῖς καὶ ἀκολασίᾳ τάπτουσιν,

« Exod. xxxiv, 29, seq.

(15) *Οὐ τὴν σάρκα ἡγεῖται, ἀλλὰ τὴν ψυχὴν κ.* Socratice et Platōnice de amore loquitur. Sic apud Lucianum in *Auctione vitarum* ipse Socrates: *Τίς δ' ἂν ἐπιτηδειότερος ἐμοῦ γένοιτο συναῖναι καλῶ; καὶ γὰρ οὐ τῶν σωμάτων ἐραστὴς εἰμι, τὴν ψυχὴν δ' ἡγοῦμαι καλὴν.* « At quis magis me idoneus esse queat, qui cum formoso puero versetur? Etenim non sum amator corporum, sed animam formosam duco. » Item de eodem amore agens Maximus Tyrius dissert. 9, p. 115 edit. Oxon.: *Ἀρχὴ αὐτοῦ ψυχῆς ἀνθος ἐν σώματι διαφανόμενον.* « Ejus origo est animæ pulchritudo corpore elucens. » Idem de simili Lacedæmoniorum amore, dissert. 10, pag. 128, ait: *Ἐρᾷ Σπάρτιατης ἀνὴρ μειρακίου Λακωνικοῦ, ἀλλ' ἔρᾳ μόνον ὡς ἀγάλματος καλοῦ.* « Amat vir Spartiata puerum Laconicum, sed non secus quam pulchram imaginem. » Conf. ejusdem dissert. 8, 9, 10, 11, et *Archæologiæ nostræ Græcæ* lib. iv, cap. 9.

(16) *Τοῖς ἐφεστῶσι τῇ ἀνόδῳ ἀγγέλοις.* Hermas in *Pastore* memorat « angelum pœnitentiæ, » et alium pœnæ præpositum: « et alibi inveniuntur « angeli pacis, mortis, matrimonii, puerperii, » et aliarum rerum fere omnium. Unde nil mirum si « ascensui » in cœlos præesse crediti sunt. Nam et Christus refert angelos Lazari animam in Abrabæ sinum detulisse, Luc. xvi, 22. Barnabas epist. cap. 18: *Ὅδοι δύο εἰς διδασχῆς καὶ ἐξουσίας, ἢ τε τοῦ φωτὸς, ἢ τε τοῦ σκότους· διαφορὰ δὲ πολλὴ τῶν δύο ὁδῶν· ἐφ' ἧς μὲν γὰρ εἰσι τεταγμένοι φωταγωγοὶ ἀγγελοὶ τοῦ Θεοῦ, ἐφ' ἧς δὲ ἀγγελοὶ τοῦ Σατανᾶ.* « Duæ sunt viæ doctrinæ ac potestatis: una lucis, altera tenebrarum, differentia vero multa duarum viarum. Uni siquidem præpositi sunt lucis conciliatores, angeli Dei; alteri vero, angeli Satanæ. » Hinc in *Constitut. apost.* lib. viii, cap. 41, docemur pro mortuo sic orare: *Ἀγγέλους εὐμενεῖς παράστησον αὐτῷ, καὶ κατάταξον αὐτὸν ἐν τῷ κόλπῳ τῶν πατριαρχῶν.* « Angelos ei placidos præbe, et colloca eum in sinu patriarcharum, etc. » Ubi conf. quæ adnotavit cl. Cotelerius. Clemens infra ex Platone meminit angelorum, qui sceleratis

A tatis; sed si quis corporis respexerit pulchritudinem, ait Logos, et ei ex libidine caro pulchra visa fuerit, cum carnaliter et animo peccandi viderit, propterea quod eam sit admiratus, condemnatur. Contra autem, qui per castam aspiciet dilectionem, non carnem, sed animam pulchram esse existimat, corpus, mea quidem sententia, admirans tanquam statuam, per quam pulchritudinem ipse quoque seipsum transmittit ad artificem; et id, quod est vere pulchrum, sanctum signum, lucidum justitiæ characterem ostendens angelis qui præsent ascensui, unctionem dico bene compositæ et quæ Deo placet mentis, qualitatem affectionis inditam animæ, quæ gestit et exultat propter inhabitationem sancti Spiritus. Hanc gloriam, quæ in Moysis facie refulserat, B non poterat populus intueri a; et ideo gloriæ velamen indeit apud eos, qui intuebantur carnaliter. Eos enim, qui aliqua inducunt ex rebus mundanis, ii, qui detinent, vectigal exigunt ab iis, qui suis gravantur vitiis et animi perturbationibus; eum autem, qui nudus quidem est ab iis, in quæ cadit vectigal, est autem plenus cognitione et ea, quæ est ex operibus, justitia, bona precantes transmittunt, virumque cum opere suo beatum pronuntiant: « Et ejus folium non defluet, » ligni, inquam, vitalis, quod est nutritum « secus decursus aqua-

apud inferos puniendis præfecti sunt, *Strom.* v, p. 502 edit. Paris.

C (17) *Τοὺς μὲν γὰρ ἐπαγομένους τινὰ τῶν κοσμικῶν κατέχουσιν οἱ τὸ τέλος ἀπαιτοῦντες, τοῖς σφετέροις βαρουμενους πάθει.* « Eos enim, qui res quasvis mundanas important, detinent ii, qui colligendis vectigalibus præfecti sunt, suis affectibus gravatos. Porro, οἱ τὸ τέλος ἀπαιτοῦντες metaphorice dici videntur iidem angeli quos paulo ante dixit auctor τῇ ἀνόδῳ præpositos esse. Quemadmodum Christus angelos messoribus assimilat, Matth. xiii, 39. Quæ sequuntur etiam in prioribus editionibus perperam distincta et exposita sunt.

(18) *Καὶ τὸ φύλλον.* Psalm. i, 5: *Καὶ ἔσται ὡς τὸ ξύλον τὸ πεφυτευμένον παρὰ τὰς διεξόδους τῶν ὑδάτων, ὃ τὸν καρπὸν αὐτοῦ δώσει ἐν καιρῷ αὐτοῦ· καὶ τὸ φύλλον αὐτοῦ οὐκ ἀπορῥύσεται.*

(19) *Θυσίαν.* Hæc vox irrepsisse videtur e sequenti sententiâ. Malim φύσιν, vel aliquid ejusmodi. Vult enim auctor « justum » in Psalm. i non solum « arboribus quæ in sublime feruntur, » sed etiam ac præcipue iis quæ « frugiferæ sunt, » — « assimilari. »

(20) *Ἦσαν.* Hæc sententia ad ea, quæ sequuntur, relata sic intelligi debet, prout nos eam Latine explicavimus. Prioribus editionibus eam cum præcedentibus perperam conjunxerunt.

(21) *Ὁρεξιν.* Stoici, apud Stobæum in *Eclogis ethicis*, dicunt ὄρεξιν esse λογικοῦ (scrib. λογικῆς) ὀρμῆς εἶδος, « rationalis appetitus speciem: » iidem vero apud eundem ἐπιθυμίαν vocant ὄρεξιν ἀπειθῆ λόγῳ, « appetitionem rationi inobedientem. » Diogenes Laertius lib. v, seg. 115: *Ἐπιθυμία δὲ ἐστὶν ἄλογος ὄρεξις.* « Cupiditas autem est appetitio rationi contraria. » Cicero lib. iii *Tusculan. quæst.*: « Altera cupiditas, quæ recte vel libido dici potest; quæ est immoderata appetitio opinati magni boni, rationi non obtemperans. » Et lib. iv: « Libido, vel cupiditas effrenata, quæ adversa ratione incitata est vehementius.

rum a. » Comparatur autem justus arboribus frugiferis, non iis solis, quæ in sublime feruntur, sacrificiis. *λογον (22) ὄσαν, τὴν δὲ ὄραν ἐπὶ τῶν κατὰ φύσιν ἀναγκαίων, λογικὴν ὑπάρχουσαν κίνησιν.*

✠ Quemadmodum autem erant in sacrificiorum quoque oblationibus penes legem, qui hostiarum vitia considerabant; sic appetitionem discernunt a cupiditate, qui sunt in his rebus exercitati; et hanc quidem voluptati tribuunt et intemperantiæ, cum rationis expers sit; appetitionem autem esse statuunt in his, quæ sunt per naturæ præscriptum necessaria, ut quæ sit motus ex ratione.

CAPUT XIX.

Tam mulieres quam viros esse perfectionis obtinendæ capaces, quod et heroinarum apud ceteros exemplis confirmat.

Hujus perfectionis potest et vir et mulier æque esse particeps. Jam vero non solus Moyses, qui audivit a Deo: « Locutus sum ad te semel et bis, dicens: Vidi populum hunc, et ecce est dura cervix; sine me eos perdere, et delebo nomen eorum sub cælo, et faciam te in gentem magnam et admirabilem, et longe magis quam hanc ^b; » respondet, non id, quod suum erat, spectans, sed pro communi salute preces fundens: « Nequaquam, Domine: « remitte peccatum huic populo, aut dele me etiam ^c. » Quanta fuit ejus perfectio, qui maluerit una mori cum populo, quam solus esse salvus? Sed etiam Judith, quæ consummata fuit inter mulieres, cum esset urbs circumsessata, precata seniores, ingreditur quidem in castra alienigenarum, omne periculum contemnens pro patria, seipsam tradens hostibus in fide Dei: præmia autem fidei mox accipit mulier, cum in hostem fidei se præclare gesserat, et posita sit capite Holofernis. Et rursus perfecta illa in fide Esther, Is- ^C raelem a tyrannica potestate liberans, et a crudelitate satrapæ, » sola mulier afflicta jejuniis, restitit

Ταύτης τοι τῆς τελειότητος ἕξαστιν ἐπίσης μὲν ἀνδρὶ, ἐπίσης (25) δὲ καὶ γυναικὶ μεταλαβεῖν. Αὐτίκα οὐχ ὁ Μωϋσῆς μόνος ἀκούσας παρὰ τοῦ Θεοῦ· « Δελάληκα (24) πρὸς σὲ ἄπαξ καὶ δις, λέγων· Ἐώρακα τὸν λαὸν τοῦτον, καὶ ἰδοὺ ἐστὶ σκληροσπράγγηλος (25)· ἕασόν με ἐξαλοθρεῖσαι αὐτούς, καὶ ἐξάλειψω τὸ ὄνομα αὐτῶν ὑποκάτωθεν τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ποιήσω σε εἰς ἔθνος μέγα καὶ θαυμαστόν, καὶ ποῦ μᾶλλον ἢ τοῦτο· » ἀποκρίνεται δεόμενος, μὴ τὸ ἑαυτοῦ σκοπῶν, ἀλλὰ τὴν κοινὴν σωτηρίαν (26)· « Μηδαμῶς (27), Κύριε· ἄφες τὴν ἁμαρτίαν τῷ λαῷ τούτῳ, ἢ καμὲ (28) ἐξάλειψον ἐκ βίβλου ζώντων. » Ὅση τελειότης (29) τοῦ συναποθανεῖν ἐθελήσαντος (30) τῷ λαῷ, ἢ σώζεσθαι μόνος; Ἀλλὰ καὶ Ἰουδίθ (31), ἢ ἐν γυναικὶ τελειωθείσα, ἐν συγκλεισμῷ τῆς πόλεως γενομένης, δεηθεῖσα τῶν πρεσβυτέρων, εἰς μὲν τὴν παρεμβολὴν τῶν ἀλλοφύλων ἐξέρχεται, τοῦ παντὸς καταφρονήσασα κινδύνου ὑπὲρ τῆς πατρίδος (32) ἑαυτὴν ἐπιδοῦσα τοῖς πολεμίοις ἐν πίστει Θεοῦ· λαμβάνει δ' εὐθὺς τὰ πύγματα τῆς πίστεως, ἀριστεύσασα γυνὴ κατὰ τοῦ πολεμίου τῆς πίστεως, κυρία τῆς Ὀλοφέρνηου γενομένη κεφαλῆς. Πάλιν τε αὖ (33) ἢ

✠ P. 617 ED. POTTER. ^a Psal. 1, 5. ^b Deut. ix, 13, 14. ^c Exod. xxxii, 32.

(22) Ἄλογον. Hanc vocem Stoici aliter paulo usurpare solebant, quam vulgus Græcæ. Stobæus: Τὸ δὲ ἄλογον, καὶ τὸ παρὰ φύσιν. Ἀλλὰ τὸ μὲν ἄλογον, ὅσον τὸ ἀπειθὲς τῷ λόγῳ.

(25) Ἐπίσης μὲν ἀνδρὶ, ἐπίσ. Conf. *Pædagogik* lib. 1, cap. 4.

(24) Δελάληκα. Jam revertitur auctor ad Clementem Romanum, e cujus cap. 55 hæc, paucis mutatis, sumpta sunt.

(25) Ἰδοὺ ἐστὶ σκληρὸς. Clementis Rom. editor lacunam inter ἰδοὺ et σκληροσπράγγηλος supplēvit voce λαός, ex versione τῶν Ὁ. Erat autem Romanus ex Alexandrino potius supplendus; qui, ut superius, ita procul dubio hic etiam Romanum secutus est. Proinde καὶ νῦν, quæ voces apud τοὺς Ὁ. præcedunt verbum ἕασον, ab utroque Clemente absunt. Item pro ἔθνος μέγα καὶ θαυμαστόν, quod apud utrumque Clementem occurrit, ἔθνος μέγα καὶ ἰσχυρόν habent LXX interpretes.

(26) Ἀποκρίνεται... σωτηρίαν. Hæc Alexandrini verba sunt.

(27) Μηδαμῶς. Hæc etiam apud Clementem R. eodem, quo jam allata Scripturæ verba, loco leguntur; quamvis in Deuteronomio non exsint. Verum paria his, verbis paulum mutatis, occurrunt Exod. xxxii, 51, 52.

(28) Καμὲ. Clem. R., καὶ με.

(29) Ὅση τελειότης. Abbreviat illa Clementis Romani: Ὁ μεγάλης ἀγάπης! ὦ τελειότητος ἀνυπερβλήτου! Παρρησιάζεται θεράπων πρὸς Κύριον, αἰτεῖται ἄφες τῷ πλήθει, ἢ καὶ ἑαυτὸν ἐξάλειψθῆναι μετ' αὐτῶν ἀξιοῦ. « O charitatem ingentem! O insuperabilem perfectionem! Libere ad Domi-

num loquitur famulus, remissionem pro populo postulat; vel seipsum quoque cum eis deleri petit. » Non vere igitur adnotat ad « Romanum » vir iste superius memoratus: « Hæc usque ad historiam Judithæ non exstant in Clemente Alexandrino pag. 521. »

(30) Ἐθελήσαντος. Cum hæc voce subaudiendum μᾶλλον. SYLBERG.

(31) Ἀλλὰ καὶ Ἰουδίθ. Hæc, verbis paulum mutatis, ex cap. 55 Clementinæ epistolæ sumpta sunt: Πολλὰ γυναῖκες, ἐνδυναμωθείσαι διὰ τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ, ἐπετέλεσαντο πολλὰ ἀνδρείαα. Ἰουδίθ ἡ μακαρία, ἐν συγκλεισμῷ οὐσης τῆς πόλεως, ἠτήσατο παρὰ τῶν πρεσβυτέρων ἐαθῆναι αὐτὴν ἐξελθεῖν εἰς τὴν παρεμβολὴν τῶν ἀλλοφύλων· παραδοῦσα οὖν ἑαυτὴν τῷ κινδύνῳ ἐξῆλθεν δι' ἀγάπην τῆς πατρίδος, καὶ τοῦ λαοῦ τοῦ ὄντος ἐν συγκλεισμῷ, καὶ παρέδωκεν Κύριος Ὀλοφέρνην ἐν χειρὶ θηλείας. « Mulieres complures, per gratiam Dei corroboratæ, strenua et virilia multa gesserunt. Beata Juditha, cum urbs obsideretur, rogavit seniores ut sibi liceret in alienigenarum castra transire; ac seipsam periculo tradens, propter charitatem patriæ populique obsessi, egressa est; et Dominus tradidit Holofernem in manu feminae. »

(32) Ὑπὲρ τῆς πατρίδος. Malim hæc verba ad ea, quæ sequuntur, referre: « Omne periculum contemnens, seipsam pro patria tradens hostibus. »

(33) Πάλιν τε αὖ. Clemens R., post verba modo ex eo allata, hæc addit: Οὐχ ἦρτον αὖ καὶ ἡ τελεία κατὰ πίστιν Ἐσθῆρ κινδύνῳ ἑαυτὴν παρέβαλεν, ἵνα τὸ δωδεκάφυλον τοῦ Ἰσραὴλ μὲλλον ἀπολέσθαι ῥύσσηται· διὰ γὰρ τῆς νηστείας καὶ τῆς ταπεινώσεως

τελεία κατὰ πίστιν Ἐσθήρ, βυομένη τὸν Ἰσραὴλ τυραννικῆς ἐξουσίας καὶ τῆς τοῦ σατραπίου ὠμότητος, ἢ μόνῃ γυνὴ νηστείαις τεθλιμμέναις (34) πρὸς μυρίας ὀπλισαμένας (35) ἀντετάξατο δεξιᾶς, τυραννικὸν διὰ πίστεως ἀναλύουσα δόγμα· καὶ δὴ τὸν μὲν ἐπιθάσσειεν, ἀνέστειλε δὲ τὸν Ἀμάν, καὶ τὸν Ἰσραὴλ τῇ τελείᾳ πρὸς τὸν θεὸν δεήσῃ ἀπαθῆ διεφύλαξεν. Σιωπῶ γὰρ Σουσάνναν καὶ τὴν Μωϋσέως ἀδελφὴν, ὡς ἡ μὲν συνετρατήγησε τῷ προφήτῃ, πασῶν ἐξάρχουσα τῶν κατὰ σοφίαν παρ' Ἑβραίοις εὐδοκίμων γυναικῶν· ἡ δὲ, σεμνότητος ὑπερβολῇ καὶ μέχρι θανάτου χωροῦσα, πρὸς τῶν ἀκολάστων ἐραστῶν κατακρινομένη, μάρτυς ἀγνείας ἔμεινε ἀρρέπης. Ναὶ μὴν Δίων ὁ φιλόσοφος (36) Λυσιδίην τινὰ γυναῖκα ἱστορεῖ, δι' ὑπερβολὴν αἰδοῦς, αὐτῷ χιτῶνι λούεσθαι· Φιλωτέραν δὲ, ὁπότε μέλλοι εἰσιέναι τὴν πύλον, ἡσυχῇ ἐπαναστέλλεσθαι τὸν χιτῶνα, καθόσον τὰ γυμνά τὸ ὕδωρ ἔσκαπεν· εἶτα κατ' ὀλίγον (37) αὔθις ἀνιούσαν, ἐπενδύσασθαι. Ἡ γὰρ οὐχὶ καὶ βασάνους ἤνεγκεν ἀνδρείως Λέαινα ἢ Ἀττικὴ, συνειδυῖα αὐτῇ (38) τοῖς ἀμφὶ τὸν Ἀρμόδιον καὶ Ἀριστογείτονα τὴν κατὰ Ἰππάρχου ἐπιβουλήν; οὐδ' ὀπωστιοῦν ἐξείπεν, εὖ μάλα στρεβλουμένη. Φασὶ δὲ καὶ τὰς Ἀργολικὰς (39), ἡγουμένης αὐτῶν Τηλεσίλλης τῆς ποιητρίας, Σπαρτιάτας τοὺς ἀλκίμους τὰ πολέμια φανείσας μόνον τρέφασθαι, καὶ ἐκείναις τὸ ἀδεῆς (40) τοῦ θανάτου περιποιήσασθαι. Τὰ ὅμοια λέγει καὶ ὁ τὴν « Δαναΐδα » πεποιηκὸς ἐπὶ τῶν Δαναοῦ θυγατέρων ὧδε·

Καὶ τότ' ἄρ' ὀπλίζοντο θοῶς Δαναοῖο θυγατρὲς
Πρόσθεν ἐυφρέϊος ποταμοῦ Νείλοιο ἀνακτος.

καὶ τὰ ἐξῆς. Ἄδουσι δὲ οἱ λοιποὶ τῶν ποιητῶν τὴν Ἀταλάντης ἐν θήρῃ ὠκύτητα, καὶ τὴν Ἀντικλείας φιλοστοργίαν (41), καὶ τὴν Ἀλκήστιδος φιλανδρίαν, καὶ τὴν

✠ P. 618 ED. POTTER, 522 ED. PARIS.

αὐτῆς ἡξίωσεν τὸν παντοποιητὴν Δεσπότην, θεὸν τῶν αἰώνων· ὅς, ἰδὼν τὸ ταπεινὸν τῆς ψυχῆς αὐτῆς, ἐβρόύσατο τὸν λαόν, ὧν χάριν ἐκινδύνευσεν. « Nec minus, cujus perfecta fuit fides, Esthera, periculo se objecit, ut duodecim tribus Israelitarum jam perituras liberaret. Nam in jejuniis et humilitate precata est omnium effectorem Dominum, Deum saeculorum; qui, animi ejus humilitatem cernens, populum liberavit propter pericula quae illa adierat. »

(34) *Νηστείαις τεθλιμμέναις*. Interpres vertit, « afflicta jejuniis; » ac si legisset, νηστείαις τεθλιμμένῃ· quod non est incommodum.

(35) *Ὀπλισαμένας*. Forte rectius ὀπλισμένας, D praet. perfecto. SYLBERG.

(36) *Δίων ὁ φιλόσοφος*. Dio scilicet Chrysostomus, qui, Trajano imperante, fuit σοφιστῆς καὶ φιλόσοφος τὸ ἐπιτήδευμα, ut referunt Photius et Suidas.

(37) *Κατ' ὀλίγον*. H. ms., μετ' ὀλίγον, paulo post: rectius. SYLBERG.

(38) *Αὐτῇ*. H. ms., αὐτῇ nom. casu; rectius. SYLBERG. — Scribendum igitur αὐτῇ, vel αὐτῆ, et tota insuper sententia hoc modo concipienda est: « Ἡ γὰρ οὐχὶ καὶ βασάνους ἤνεγκεν ἀνδρείως Λέαινα ἢ Ἀττικὴ; Συνειδυῖα αὐτῇ τοῖς ἀμφὶ τὸν Ἀρμόδιον καὶ Ἀριστογείτονα τὴν κατὰ Ἰππάρχου ἐπιβουλήν, οὐδ' ὀπωστιοῦν ἐξείπεν, εὖ μ. στρ. » Annon enim tormenta quoque fortiter tulit Leæna Attica? Hæc enim, cum conscia esset insidiarum quæ ab Harmodio et Aristogitone Hipparcho struebantur, nil omnino est elocuta, licet graviter cruciata. » Proinde, ut refert Plutarchus *De garrulitate* pag. 505

edit. Paris., in Leænae memoriam Ἀθηναῖοι χαλκῆν ποιησάμενοι λέαιναν ἀγλώσσον, ἐν πύλαις τῆς ἀκροπόλεως ἀνέθηκαν· τῷ μὲν θυμοειδεῖ τοῦ ζῆου τὴ ἀήσθητον αὐτῆς, τῷ δὲ ἀγλώσσῳ τὸ σιωπηλὸν καὶ μυστηριώδες φαίνοντες. « Athenienses æneam leænam lingua carentem fecerunt, inque foribus arcis dedicaverunt; iracundia animalis invincibilem feminae constantiam, linguæ absentia taciturnitatem et secreti continentiam significantes. » Conf. Pausanias in *Atticis* p. 40 edit. Hanov.

(39) *Τὰς Ἀργολικὰς*. Argivæ mulieres, eorum viris bello cassis, adversum Cleomenem, Sparta regem, Argos defenderunt, duce Telesilla: in cujus facinoris memoriam, ut refert in *Corinthiacis* Pausanias p. 121, statua Telesillæ juxta ædem Veneris posita fuit. Καὶ βιβλία μὲν ἐκεῖνα ἐρρίπται οἱ πρὸς ποσὶν, αὐτῇ δὲ εἰς κράνος ὄρα κατέγουσα τῇ χειρὶ, ἐπιτίθεσθαι τῇ κεφαλῇ μέλλουσα· « et ad pedes ejus carminum volumina jacent; ipsa galeam aspicit, quam capiti jam impositura manu tenet. » Conf. Plutarchus *De virtutibus mulierum*, pag. 121. Telesillæ meminit etiam Suidas et Tatianus edit. Oxon. pag. 114, quo loco claras mulieres non paucas recenset.

(40) *Καὶ ἐκείναις τὸ ἀδ*. Excidisse videtur αὐτῇ post ἐκείναις. Est enim sensus, ut videtur, ἐκείναις αὐτῇ τὸ ἀδεῆς τοῦ θανάτου περιποιήσασθαι· « illis eam » (Argolicis mulieribus Telesillam poetriam) « mortis contemptum conciliasse. »

(41) *Ἀντικλείας φιλοστοργίαν*. Hesychio φιλόστοργος est φιλότεχνος. Proinde Anticleæ φιλοστοργία ejus « amorem » in Ulyssem filium significat.

A ✠ armatis copiis innumerabilibus, tyrannicum per fidem solvens decretum. Et tyrannum quidem mitigavit, Aman vero repressit, et Israellem perfecta ad Deum oratione illasum conservavit. Taceo enim Susannam et Moysis sororem, quod hæc quidem una duxit exercitum cum propheta, princeps omnium mulierum, quæ apud Hebræos erant insignes sapientia; illa vero per summam honestatem, vel ad mortem usque procedens, cum ab intemperantibus condemnaretur amatoribus, perstitit firma et constans martyr pulchritæ. Dion certe philosophus refert quamdam mulierem Lysidicam, propter insignem pudorem, se lavasse cum ipsa tunica; Philoteram autem, 224 cum esset ingressura solium, paulatim contraxisse tunicam, quantum quæ nuda erant tegebantur ab aqua; deinde rursus paulatim ascendentem induisse. Annon enim tormenta quoque tulit fortiter Leæna Attica, quæ cum esset conscia insidiarum, quæ ab Harmodio et Aristogitone parabantur in Hipparchum, nihil omnino est elocuta, etsi valde cruciaretur? Aiunt autem Argolicas quoque, Telesilla poetria duce, Spartanos, qui magna erant virtute in rebus bellicis, solo intuitu prodeuntes fugasse, et effecisse ut illæ mortem nihil extimescerent. De filiabus quoque Danaï dicit similia *Danaidis* auctor:

Tumque cito Danaï sumpserunt arma puellæ
In ripis pulchro labentis flumine Nili;

C et quæ sequuntur. Canunt autem reliqui poetæ velocitatem Atalantæ in venatione, et egregiam Anticleæ amicitiam, et Alcestidis in maritum amorem,

edit. Paris., in Leænae memoriam Ἀθηναῖοι χαλκῆν ποιησάμενοι λέαιναν ἀγλώσσον, ἐν πύλαις τῆς ἀκροπόλεως ἀνέθηκαν· τῷ μὲν θυμοειδεῖ τοῦ ζῆου τὴ ἀήσθητον αὐτῆς, τῷ δὲ ἀγλώσσῳ τὸ σιωπηλὸν καὶ μυστηριώδες φαίνοντες. « Athenienses æneam leænam lingua carentem fecerunt, inque foribus arcis dedicaverunt; iracundia animalis invincibilem feminae constantiam, linguæ absentia taciturnitatem et secreti continentiam significantes. » Conf. Pausanias in *Atticis* p. 40 edit. Hanov.

(39) *Τὰς Ἀργολικὰς*. Argivæ mulieres, eorum viris bello cassis, adversum Cleomenem, Sparta regem, Argos defenderunt, duce Telesilla: in cujus facinoris memoriam, ut refert in *Corinthiacis* Pausanias p. 121, statua Telesillæ juxta ædem Veneris posita fuit. Καὶ βιβλία μὲν ἐκεῖνα ἐρρίπται οἱ πρὸς ποσὶν, αὐτῇ δὲ εἰς κράνος ὄρα κατέγουσα τῇ χειρὶ, ἐπιτίθεσθαι τῇ κεφαλῇ μέλλουσα· « et ad pedes ejus carminum volumina jacent; ipsa galeam aspicit, quam capiti jam impositura manu tenet. » Conf. Plutarchus *De virtutibus mulierum*, pag. 121. Telesillæ meminit etiam Suidas et Tatianus edit. Oxon. pag. 114, quo loco claras mulieres non paucas recenset.

(40) *Καὶ ἐκείναις τὸ ἀδ*. Excidisse videtur αὐτῇ post ἐκείναις. Est enim sensus, ut videtur, ἐκείναις αὐτῇ τὸ ἀδεῆς τοῦ θανάτου περιποιήσασθαι· « illis eam » (Argolicis mulieribus Telesillam poetriam) « mortis contemptum conciliasse. »

(41) *Ἀντικλείας φιλοστοργίαν*. Hesychio φιλόστοργος est φιλότεχνος. Proinde Anticleæ φιλοστοργία ejus « amorem » in Ulyssem filium significat.

et Macæriæ et Hyacinthidum fertitudinem. Quid vero? non Theano Pythagorica eo processit philosophiæ, ✕ ut ei, qui ipsam curiose aspexerat, et dixerat: « Pulcher cubitus, » responderit: « At non publicus? » Ejusdem gravitatis fertur illud quoque dictum; rogata enim: « Quoto die mulier post congressum cum viro, in sacrum Cereris venire possit? » A proprio quidem, vel statim, ✕ subjunxit: « nunquam vero ab alieno. » Quinetiam Themisto quoque, Zoili filiâ, Lampsacena, uxor Leontei Lampsaceni, dabat operam philosophiæ Epicureæ; sicut Myia, Theanus filia, Pythagoreæ; et Arignote, quæ scripsit res gestas Dionysii. Filiae autem Diodori, cui fuit cognomen Saturnus, fuerunt omnes dialecticæ, ut ait Philo dialecticus in *Menexeno*, quarum hæc ab eo feruntur nomina: B Menexene, Argia, Theognis, Artemisia, Pantaclea. Memini autem etiam Cynicæ ejusdam, Hipparchia autem vocabatur, Maronitis, uxor Crætetis, propter quam in Pœcile quoque celebrata fuere cyno-

✕ P. 619 ED. POTTER, 525 ED. PARIS.

Nam eam Ulyssis desiderio mortuam fuisse, refert ejus anima. *Odyss.* A, 202.

Ἄλλὰ με σός τε πόθος, σά τε μήδεα, φαίδιμ' Ἰόδυσσευ,
Σὴ τ' ἀγαροφροσύνη μελιθεῖα θυμὸν ἀπηύρα.

Sed me tui desiderium, tuæque curæ, inclyte Ulysses, Tuaque benignitas dulci animo privarunt.

Atalantes et Alcestidis nomina ubique a poetis celebrata sunt.

(42) *Μακαρίας*. Scribendum potius *Μαχαρίας*. Fuit autem Macaria Herculis et Dejaniræ filia, quæ ex oraculi consilio mortem sibi concevit, ut Atheniensibus victoriam in hostes daret. Conf. Pausanias in *Atticis*, p. 61.

(43) *Θεανώ*. Jamblichus, *De vita Pythagoræ* cap. 27, Theanos duas commemorat: unam Brontini, qui ab aliis Brotinus dicitur, alteram Pythagoræ uxorem; quarum utraque philosophiæ Pythagoricæ operam dedit: unde non satis constat, utri earum nec diæta tribuenda sint. Theodoretus hunc Clementis locum transtulit in serm. 12: Θεανώ ἡ Πυθαγορικῆ, ἀποβλέψαντός τινος εἰς αὐτήν, καὶ εἰπόντος, Καλὸς ὁ πῆχυς, Ἄλλ' οὐ δημόσιος, ἀπεκρίνατο. Ἐρωτηθεῖσα δὲ πάλιν· Ποσταία γυνὴ ἀπὸ ἀνδρός εἰς τὸ Θεσμοφόριον κάτεισιν; Ἀπὸ μὲν τοῦ ἰδίου παραχρῆμα, ἔφη, ἀπὸ δὲ τοῦ ἄλλοτρίου οὐδέποτε.

(44) *Καλὸς ὁ π.* Hoc dictum superius retulit auctor, *Pædag.* lib. II, cap. 10, p. 258, ubi conf. annotata.

(45) *Ποσταία γ.* Diogenes Laertius lib. VIII, seg. 45: Ἄλλὰ καὶ φασὶν αὐτήν (Θεανώ) ἐρωτηθεῖσαν, Ποσταία γυνὴ ἀπὸ ἀνδρός καθαρεύει; φάναι, Ἀπὸ μὲν τοῦ ἰδίου παραχρῆμα, ἀπὸ δὲ ἄλλοτρίου οὐδέποτε. Idem effatum refert Stobæus serm. 72, *Theo Progymnasmatis* pag. 69, Jamblichus lib. *De vita Pythagoræ* loco jam dicto. Idem, cap. 11, id Pythagoræ tribuit: Ἐπι δὲ τὸ περιβόητον γενόμενος ἀποφθέγγεσθαι κατὰ τὴν σύνοδον, ὡς ἀπὸ μὲν τοῦ συνοικοῦντος ἀνδρός ὁσιόν ἐστιν αὐθημερόν προσίεναι τοῖς ἱεροῖς, ἀπὸ δὲ τοῦ μὴ προσήκοντος οὐδέποτε. ✕ In isto conventu fertur etiam (Pythagoras) pronuntiasse illud plurimorum sermonibus jaclatum; nempe quod uxor a marito suo surgens, salva pietate ad sacra eodem die se conferre queat; ab alieno autem viro, nunquam. ✕

(46) *Θεμιστώ*. Themistam vocat Laertius lib. X, seg. 1; Cicero orat. in Pisonem; Lactantius *Institut.* lib. III, cap. 25. De hac et reliquis mulieribus quæ philosophiæ operam dabant, conf. Menagii *Historia*

Μακαρίας (42) καὶ τῶν Ὑακινθίδων εὐψυχίαν. Τί δαί; οὐχὶ Θεανώ (43) μὲν ἡ Πυθαγορικῆ εἰς τοσοῦτον ἤκεν φιλοσοφίας, ὡς πρὸς τὸν περιέργως ἀπιδόντα καὶ εἰπόντα, « Καλὸς ὁ πῆχυς » (44), « Ἄλλ' οὐ δημόσιος, » ἀποκρίνασθαι. Τῆς αὐτῆς φέρεται σεμνότητος καὶ κείνο τὸ ἀπόφθεγμα· ἐρωτηθεῖσα γάρ, « Ποσταία γυνὴ (45) ἀπὸ ἀνδρός εἰς τὸ Θεσμοφόριον κάτεισιν; Ἀπὸ μὲν τοῦ ἰδίου καὶ παραχρῆμα, » ἔφη, « ἀπὸ δὲ τοῦ ἄλλοτρίου οὐδέποτε. Ναὶ μὴν καὶ Θεμιστώ (46), ἡ Ζωΐλου, ἡ Λαμφακηνῆ, ἡ Λεοντέως γυνὴ τοῦ Λαμφακηνῶ, τὰ Ἐπικούρεια ἐφιλοσόφει, καθάπερ Μυῖα (47), ἡ Θεανῶς θυγάτηρ, τὰ Πυθαγόρεια· καὶ Ἀριγνώτη, ἡ τὰ περὶ Διονυσίου γραψαμένη (48)· αἱ (49) γάρ Διοδώρου, τοῦ Κρόνου ἐπικληθέντος (50), θυγατέρες πᾶσαι διαλεκτικαὶ γεγονάσιν, ὡς φησι Φίλων ὁ διαλεκτικὸς (51) ἐν τῷ « Μενεξένῳ, » ὧν τὰ ὀνόματα παρατίθεται τὰδε· Μενεξένη, Ἀργαία, Θεόγνις, Ἀρτεμισία, Παντάκλεια. Μέμνημαι καὶ Κυνικῆς τινος Ἰππαρχία (52) δὲ ἐκαλεῖτο, ἡ Μαρωνίτις, ἡ Κράτητος γυνὴ, ἐφ' ἧ καὶ τὰ γυνογάμεια (53) ἐν τῇ Παι-

mulierum philosoph.

(47) *Μυῖα*. Jamblichus sub finem libri superius dicti, Pythagoræ discipulos recensens, ait: Μυῖα, γυνὴ Μίλωνος τοῦ Κροτωνιάτου. Suidas, v. Θεανώ, Myiam Pythagoræ et Theanus filiam fuisse refert. Ejusdem præterea meminerunt Porphyrius, Laertius, Lucianus in *Musæ encomio*, etc.

(48) *Ἀριγνώτη, ἡ τὰ περὶ τοῦ Διονυσίου γρ.* Hæc etiam Pythagoræ et Theanus filia fuisse dicitur. Scripsit autem Βακχυκῆ, τελετᾶς Διονύσου, et ἄλλα φιλόσοφα, teste Suida. Unde apud Clementem loco Διονυσίου scribendum Διονύσου. Quod olim etiam observavit Menagius Adnot. in Laertii lib. VIII, seg. 42, et Kusterus in Suidam. Scripta Pythagorica Arignotes sua ætate exstitisse memorat Porphyrius in *Vita Pythagoræ*.

(49) *Αἱ Διοδώρου... θυγατέρες*. Hieronymus lib. I *Contra Jovinianum*: « Diodorus Socraticus quinque filias dialecticas insignis pudicitiae habuisse fertur. De quibus et Philo, Carneadis magister, plenissimam scripsit historiam.

(50) *Τοῦ Κρόνου ἐπικλ.* Strabo lib. XIV, ubi de Jasso: Ἐντεῦθεν ἦν ὁ διαλεκτικὸς Διοδώρος, ὁ Κρόνος ἐπικληθεῖς, καταρχὰς μὲν ψευδῶς· Ἀπολλώνιος γάρ ἐκαλεῖτο ὁ Κρόνος, ἐπιστατήσας ἐκείνου· μετήνεγκαν δ' ἐπ' αὐτὸν διὰ τὴν ἀδοξίαν τοῦ κατ' ἀλήθειαν Κρόνου. ✕ Inde fuit oriundus etiam Diodorus dialecticus, cognomento *Cronus*: quod ei ab initio tributum est falso, cum esset cognomen Apollonii, quo is usus fuit magistro: est autem translatum in Diodorum ob veri *Croni* obscuritatem. ✕ Eadem refert iterum lib. XVII, ubi de Cyrene. De hoc Diodoro ejusque cognomine plura in ejus *Vita* narrat Diogenes Laertius, lib. II, seg. 111, 112.

(51) *Φίλων ὁ διαλ.* Fuit hic Philo Diodori Croni discipulus, Zenonis Cittiei condiscipulus, et, ut ex Hieronymo jam dictum est, Carneadis magister.

(52) *Ἰππαρχία*. Ejus vitam scripsit Diogenes Laertius lib. VI, seg. 96.

(53) *Γυνογάμεια*. Rectius *κυνογαμία*, Theodoretus: inquit in *Indice Græco* Syburg. Suidas in v. Κράτης: Γήμας δὲ Ἰππαρχίαν τὴν Μαρωνεῖτιν, κυνογαμίαν τὴν γάμον ἐκάλεσε. ✕ Cum autem duxisset uxorem Hipparchiam Maronitidem, nuptias suas *caninum matrimonium* appellavit. ✕ Tatianus non procul a principio *Orat. in Græcos*: Τίς γάρ ἂν ἐπιμαρτυρήσαι τῇ Κράτητος κυνογαμίᾳ; Ὑβί cf. editor Oxoniensis recte substituit *κυνογαμία*.

κίλη ἐτετέλεστο. Ἀρήτη (54) δὲ ἡ Ἀριστίππου, Κυρηναϊκὴ, τὸν Μητροδίδακτον ἐπικληθέντα ἐπαίδευσεν Ἀριστίππον. Παρὰ Πλάτωνι (55) τε ἐφιλοσόφουν Λασθένεια ἡ Ἀρκαδία (56), καὶ Ἀξιοθέα ἡ Φλιασία· Ἀσπασίας (57) γὰρ τῆς Μιλησίας, περὶ ἧς καὶ οἱ κωμικοὶ πολλὰ δὴ καταγράφουσι, Σωκράτης μὲν ἀπέλαυσεν εἰς φιλοσοφίαν, Περικλῆς δὲ εἰς ῥητορικὴν. Παραπέμπομαι τοίνυν τὰς ἄλλας διὰ τὸ μῆκος τοῦ λόγου, μήτε τὰς ποιητρίας καταλέγων, Κόρινναν (58) καὶ Τελέσιλλαν, Μυϊάν (59) τε καὶ Σαπφῶν ἢ τὰς ζωγράφους, καθάπερ Εἰρήνην τὴν Κρατίνου θυγατέρα, καὶ Ἀναξάνδραν τὴν Νεάλκου, ὡς φησι Δίδυμος ἐν Συμποσιακοῖς (60). Ἡ δὲ Κλεοβούλου θυγάτηρ (61), τῷ σοφοῦ καὶ Λινδίων μοναρχοῦντος, τῶν ξένων τῶν πατρῶων οὐκ ἤδειτο ἀπονίπτειν τοὺς πόδας· ἐπεὶ καὶ ἡ τοῦ Ἀβραάμ γυνὴ Σάρρα ἡ μακαρία, αὐτὴ τοὺς ἐγκρυφίας ἠ παρεσκεύασε τοῖς ἀγγέλοις· καὶ βασιλικὰ κέρα (62) παρὰ τοῖς Ἑβραίοις τὰ πρόβατα ἐνεμον· ὅθεν καὶ ἡ παρ' Ὀμήρῳ Ναυσικάα (63) ἐπὶ τοὺς πλυνοὺς ἦει. Ἔλοιτ' ἂν οὖν ἡ σώφρων, πρῶτον μὲν πείθειν τὸν ἄνδρα κοινωνὸν αὐτῇ γίνεσθαι τῶν πρὸς εὐδαιμονίαν φερόντων· εἰ δὲ ἀδυνατῶς ἔχοι, μόνη σπευδέτω ἐπ' ἀρετὴν, πάντα μὲν τῷ ἀνδρὶ πειθομένη, ὡς μηδὲν ἄκοντος ἐκαίνου πρᾶξαι ποτε, πλὴν ὅσα εἰς ἀρετὴν τε καὶ σωτηρίαν διαφέρειν (64) νομίζεται. Ἀλλὰ καὶ, εἰ καὶ τις εἴργῃ τῆς τοιαύτης διαθέσεως ἀνυποκρίτως ὀρμῶσαν, ἦτοι γυναῖκα, ἢ καὶ θεράπαιναν, οὐκ ἄλλο τι φαίνεται τοτηνικᾶδε ὄρον ὁ τοιοῦτος, ἢ

✠ P. 620 ED. POTTER. ^a Genes. xviii, 6.

(54) Ἀρήτη. Laertius in Aristippo, lib. ii, seg. 86: Ἀριστίππου διήκουσεν ἡ θυγάτηρ Ἀρήτη, καὶ Αἰθίωψ Πτολεμαεὺς, καὶ Ἀντίπατρος Κυρηναῖος· Ἀρήτης δὲ Ἀριστίππος ὁ Μητροδίδακτος ἐπικληθεὶς, οὗ Θεόδωρος ὁ ἄθεος. « Aristippum audivit Arete filia, et Æthiops ex Ptolemaide, et Cyrenæus Antipater: Arete vero auditor Aristippus, Metrodidactus cognominatus, hujus vero Theodorus athenus. » Similia refert Ælianus lib. iii, cap. 60, nisi quod Areten appellet Aristen, et Aristippi senioris sororem fuisse dicat.

(55) Παρὰ Πλάτωνι. Perinde Laertius lib. iii, seg. 46, Platonis discipulos enumerans, ait: Σὺν οἷς καὶ γυναῖκες δύο, Λασθένεια Μαντινικὴ, καὶ Ἀξιοθέα Φλιασία, ἢ καὶ ἀνδρεία ἠμπίσχετο, ὡς φησι Δικαίαρχος. « Cum his et mulieres duæ, Lasthenia Mantinica, et Axiothea Phliasia; quæ, ut refert Dicæarchus, virili utebatur veste. » Earumdem meminit etiam Themistius in *Sophista*. Utramque, Platone mortuo, Speusippum ejus discipulum audivisse memorat in *Speusippo* Laertius, lib. iii, seg. 2.

(56) Ἀρκαδία. Malim Ἀρκαδική, vel Ἀρκαδισσα, nam Ἀρκαδία est regionis nomen. Conf. Stephanus Byzantinus v. Ἀρκαίς.

(57) Ἀσπασίας. Aspasia, Axiochi filia; a qua Pericles rhetoricam, Socrates rhetoricam ac philosophiam didicit. Conf. Plato in *Menæxeno*, Suidas v. Ἀσπασία, Aristophanes ejusque vetus scholiastes in *Acharnensibus*, præcipue vero Plutarchus in *Pericle*, p. 165 edit. Paris.

(58) Κόρινναν. Pausanias in *Bæoticis*, p. 574, ubi de Tanagra: Κορίννης δὲ, ἢ μόνη δὲ ἐν Τανάγρα ἄσματα ἐποίησε, ταύτης ἐστὶ μὲν μνημα ἐν περιφανεί τῆς πόλεως· ἐστὶ δὲ καὶ ἐν τῷ γυμνασίῳ γραφὴ, ταινία τὴν κεφαλὴν ἢ Κόριννα ἀναδουμένη τῆς νίκης ἕνεκα, ἢ Πίνδαρον ἄσματι ἐνίκησεν ἐν Θήβαις. « Corinthe quidem, quæ sola apud Tana-

gamia. Arete autem, filia Aristippi, Cyrenaica, erudit Aristippum, qui Μητροδίδακτος, id est « a matre doctus, » fuit cognominatus. Apud Platonem etiam philosophabantur Lasthenia Arcadia, et Axiothea Phliasia. Aspasia autem Milesia, de qua multa quoque conscribunt comici, usus quidem est Socrates ad philosophiam, Pericles autem ad rhetoricam. Prætermitto alias, ne sit prolixior oratio, neque recensens poetrias, Corinnam ✠ et Telesillam, Myiam et Sappho; aut pictrices, ut Irenen Cratini filiam, et Anaxandram Nealeis, ut dicit Didymus in *Symposiacis*. Cleobuli autem sapientis, Lindiorum monarchæ, filiam non pudebat lavare pedes paternorum hospitum. Quemadmodum Abrahamæ quoque uxor beata Sara, paravit ipsa angelis panes « subcinericios »; et puellæ regiæ pascebant oves apud Hebræos. Unde etiam quæ est apud Homerum Nausicaa, ad lavacra ivit. Velit ergo pudica mulier, primum quidem, si fieri possit, marito persuadere, ut sit ei socius eorum, quæ ferunt ad beatitudinem; si id autem non possit efficere, sola contendat ad virtutem, marito quidem parens in omnibus, ut invito illo nihil unquam faciat, præter ea quæ censentur pertinere ad virtutem et salutem. Sed et si quis aut uxorem, aut etiam ancillam, quæ ad tale institutum sine simulatione fertur, ab eo arecat, nihil aliud videtur is tunc facere, quam a justitia quidem et temperantia

C græcos cantica fecit, in celebri urbis loco est monumentum: in gymasio ipsa picta est, tænia redimita; victoriæ illud insigne, quod Thebis carmine Pindarum vicerit. » Suidas: Κόριννα, Ἀγγελωδόρου καὶ Προκρατίας, Θηβαία, ἢ Ταναγραία, μαθήτρια Μύρτιδος· ἐπωνόμαστο δὲ Μυῖα· λυρική. Ἐνίκησε δὲ πεντάκις, ὡς λόγος, Πίνδαρον. Ἐγράψε βιβλία πέντε, καὶ Ἐπιγράμματα, καὶ Νόμους λυρικοῦς. Conf. Meursii *Bibliotheca Græca*.

(59) Μυῖα. Hæc diversa fuit a filia Pythagoræ superius memorata. Suidas tres Myias enumerat: Μυῖα Θεσπιακὴ, λυρική· μέλη πρὸς λύραν ἀομιζουσα. Μυῖα Σπαρτιατὴς, ποιήτρια· ὕμνους εἰς Ἀπόλλωνα καὶ Ἄρτεμιν. Μυῖα, Πυθαγόρου τοῦ μεγάλου καὶ Θεανοῦς, Σαμία. « Myia Thespiaca, lyrica; Scripsit carmina lyrica. Myia Spartana, poetria; hymnos in Apollinem et Dianam scripsit. Myia, Pythagoræ magni et Theanus filia, Samia.

D (60) Δίδυμος ἐν Συμποσιακοῖς. Conf. Diogenes Laertius in *Demetrio*, lib. v, seg. 76; Stephanus Byzantinus v. Ἦταια. *Etymologici* auctor v. Σκόλια.

(61) Κλεοβούλου θυγάτηρ. Ejus meminit in *Cleobulo* Laertius, Aristoteles *Rhetor.* lib. iii, præcipue vero Plutarchus in *Convivio septem sapientum*, p. 148, quo loco Eumelis dicitur, et a patris nomine Cleobuline: introducitur autem Anacharsidis κόμην ταῖς χερσὶ διακρίνουσα, « cæsariem manibus pectens; » ut σοφὴ καὶ περιθόητος, « sapiens ac celebris, » laudatur, ejusque quæstiones usque ad Ægyptum pervenisse memorantur, necnon aliæ ei laudes tribuuntur.

(62) Κέρα. Rebecca, Gen. xxiv, 15; Rachel, Gen. xxix, 6; Zippora, ejusque sorores, Exod. ii 46.

(63) Ναυσικάα. Nausicaam, filiam Alcinoi, Phæacum regis, celebrat Homerus *Odyss.* Z, vers. 86.

(64) Διαφέρειν. H. ms. φέρειν, absque præpositione. SALTERO.

statuisse abducere, injustam autem simul et intemperantem voluisse domum suam efficere. Fieri ergo non potest, ut vel vir, vel mulier sit in ulla re doctus, qui non fuerit usus disciplina, meditatione neque et exercitatione. Virtutem autem non in aliis, sed in nobis vel maxime sitam esse dicimus. Itaque alia quidem potest quis arcere bellum gerens, quod autem in nobis situm est, nequaquam, nec si maxime quidem institerit. Est enim donum datum divinitus, et quod non alii cuiquam subicitur. Unde intemperantia quidem non alterius videri queat malum, quam ejus, qui se gerit intemperanter: temperantia autem rursus ejus bonum, qui potest sibi temperare.

CAPUT XX.

Uxoris bene moratae officium describit.

Mulierem autem, quæ honeste virum amat, describit Euripides, sic monens:

..... *Bonisque verbis prosequi*
Videri oportet, quod maritus dixerit.
..... *Laboret serio,*
Ut quæ marito grata sint, pronuntiet.

✱ Et his rursus utique similia:

... *Dulce conjugem, mali*
Si evenerit quid, cum viro tristatier,
Doloris ut sit gaudiique particeps.

Dein ejus mansuetudinem, vel in calamitatibus benevolentiam describens, subjungit:

Ast ego tibi valenti pessime partem feram,
Particeps dicar malorum.

✱ P. 621 ED. POTTER, 524 ED. PARIS.

(65) Τὸ δὲ ἐφ' ἡμῶν. Epictetus in principio *Enchiridii*: Τῶν ὄντων τὰ μὲν ἐστὶν ἐφ' ἡμῶν, τὰ δὲ οὐκ ἐφ' ἡμῶν. καὶ τὰ μὲν ἐφ' ἡμῶν ἐστὶ φύσει ἐλεύθερα, ἀκώλυτα, ἀπαρεμπόδιστα· τὰ δὲ οὐκ ἐφ' ἡμῶν, ἀσθενῆ, δοῦλα, κωλύτα, ἀλλότρια. « Res quaedam in potestate nostra sunt, quaedam non sunt. Ac ea quidem, quæ sunt in nostra potestate, libera sunt sua natura, nec prohiberi ab ullo, nec impediri possunt. Quæ vero non sunt in nostra potestate, ea infirma, obnoxia servituti, obnoxia impedimentis, aliena. »

(66) *Εὐλογεῖν*. Forte εὖ λέγειν. SYLBURG. — Hos versus sic emendavit et in ordine digessit Grotius, *Excerpt. e trag. et com.*, p. 425: eodemque modo in fragmentis Euripidis, v. 524 exstant, una cum aliis, quæ mox apud Clementem sequuntur:

Οὐδεμίαν ὄνησε κάλλος εἰς πόσιν ξυνάρον,
Ἄρετή δ' ὄνησε πολλὰς· πάσα γὰρ ἀγαθὴ γυνή,
Ἦτις ἀνδρὶ συντέτηκε, σωφρονεῖν ἐπίσταται.

Πρῶτα μὲν γὰρ τοῦθ' ὑπάρχει· κἄν ἄμορφος ἢ

Κρὴ δοκεῖν εὐμορφον εἶναι τῇ γε νεῦν κεκτη-

Οὐ γὰρ ὀφθαλμὸς τὸ μορφήν κρίνον ἐστίν,

Εὖ λέγειν δ', ὅτ' ἂν τι λέξη, κρὴ δοκεῖν, κἄν

Κάπορεῖν ἂν τῷ ξυνόντι πρὸς χάριν μέλλη λέ-

Καὶ κακῶν τῶν σῶν συνοίσω.

Μοχ, Α., ὑποδεικνύων κἄν ταῖς συμφοραῖς (sub per-

sona videlicet conjugis) ἐπιφέρει. Sequentium sic expleri metrum posset:

... *Σοὶ δ' ἐγὼ...*
Γε καὶ νοσοῦντι συνοσοῦσ' ἀνέξομαι,
Καὶ τῶν κακῶν τῶν σῶν συνοίσω σοὶ μέρος.

Et mox:

... *Οὐδὲν ἐστὶ μοι πικρὸν.*
Μετὰ τῶν φίλων γὰρ δυστυχεῖν
Χρὴ τίπτει γὰρ δὴ τὸ φίλον ἄλλο, πλὴν τόδε;

δικαιοσύνης μὲν καὶ σωφροσύνης ἀπάγειν προηρημένος, ἀδικον δὲ ἅμα καὶ ἀκόλαστον παρασκευάζειν βεβουλημένος τὸν οἶκον τὸν ἑαυτοῦ. Οὐχ οἶδόν τ' οὖν ἐστὶν ἀνδρὰ ἢ γυναῖκα ἐν ὁπωσὺν ἐλλόγιμον γενέσθαι, μὴ μαθήσει, μήτε μελέτη τε καὶ ἀσκήσει προσχρησαμένους· τὴν δὲ ἀρετὴν οὐκ ἐπ' ἄλλοις τισὶν εἶναι φάμεν ἢ πάντων μάλιστα ἐφ' ἡμῶν. Τὰ μὲν οὖν ἄλλα εἶργειν δύνανται τις προσπολεμῶν· τὸ δ' ἐφ' ἡμῶν (65), οὐδαμῶς, οὐδ' ἂν μάλιστα ἐνίσταται· θεόσδοτον γὰρ τὸ δῶρον, καὶ οὐχ ὑποπίπτον ἄλλῳ τινί. Ὅθεν ἀκολασία μὲν οὐκ ἄλλου τινὸς ἂν δοξάζοιτο εἶναι κακὸν ἢ τοῦ ἀκολασταίνοντος, σωφροσύνη δὲ ἀγαθὸν αὐτοῦ τοῦ σωφρονεῖν δυναμένου.

Φιλανδρον μετὰ σεμνότητος ὑπογράφει γυναῖκα Εὐριπίδης, παραινῶν·

..... *Εὐλογεῖν* (66)
Δ', ὅταν τι λέξη, κρὴ δοκεῖν, κἄν μὴ λέγη,
..... *Κάπορεῖν,*
Ἄν τῷ ξυνόντι πρὸς χάριν μέλλη λέγειν.

Καὶ αὐθὶς πάλιν τοῦτοις τὰ ὅμοια·

..... *Ἡδὲ δ', ἢ κακὸν*
Πράξη τι, συσκευθρωπάσειν (67) *πόσει ἄλοχον,*
Ἐν κοινῷ λύπης τε ἠδονῆς τ' ἔχειν μέρος.

Τότε πρῶτον καὶ φιλόστοργον ὡδέ πως ὑποδεικνύειν, κἄν ταῖς συμφοραῖς, ἐπιφέρει·

Σοὶ δ' (68) *ἐγὼγε καὶ νοσοῦντι συνοσοῦσ' ἀνέ-*
ξομαι,
Καὶ κακῶν τῶν σῶν συνοίσω.

Debet is pulcher videri mentem habenti conjugii.
Lumen haud enim, sed mens est, quæ formam di-
[judicat.]

Dixerit quidvis maritus, bene putandus dicere est:
Ipsa sit sollicita, si quid dicit, ut placeat viro.

(67) *Συσκευθρωπάσειν*. Melius sic constaret metrum:

... *Συσκευθρωπάσαι ἄλοχον πόσει,*
Κοινόν τε λύπης ἠδονῆς τ' ἔχειν μέρος.

Μοχ, Α., ὑποδεικνύων κἄν ταῖς συμφοραῖς (sub persona videlicet conjugis) ἐπιφέρει. Sequentium sic expleri metrum posset:

... *Σοὶ δ' ἐγὼ...*
Γε καὶ νοσοῦντι συνοσοῦσ' ἀνέξομαι,
Καὶ τῶν κακῶν τῶν σῶν συνοίσω σοὶ μέρος.

Et mox:

... *Οὐδὲν ἐστὶ μοι πικρὸν.*
Μετὰ τῶν φίλων γὰρ δυστυχεῖν
Χρὴ τίπτει γὰρ δὴ τὸ φίλον ἄλλο, πλὴν τόδε;

Sed absque codicum auctoritate nil ausim affirmare. SYLBURG.

(68) *Σοὶ δ'*. In libello *Sentent. comic.* monet Henricus Stephanus videri hæc ex tribus diversis Euripidis locis desumpta, et secundam sententiam incipere ab illis verbis: *Καὶ κακῶν τῶν σῶν συνοίσω*· et καὶ esse Clementis, non Menandri (Euripidis dicere voluit) perinde ac si diceret: « Item hæc. » Tertiam autem ibi incipere: *Καὶ οὐδὲν ἐστὶ μοι*. « Et nil certe mihi. » Monet item videri deesse versum, qui interseratur inter duos postremos, aut certe posteriorem positum per parenthesis. Vide ibidem locum Menandri huic Euripidis similem pag. 405.

Καί·

A Item:

..... Οὐδέν ἐστί μοι

Πικρὸν· μετὰ γὰρ τῶν φίλων εὐτυχεῖν τι χρή·
Τί γὰρ δὴ τὸ φίλον ἄλλο πλὴν τόδε;

« Ἀγιάζεται (69) » γοῦν καὶ γάμος κατὰ « Λόγον »
τελειούμενος, ἐάν ἢ συζυγία ὑποπίπτῃ τῷ Θεῷ, καὶ
διοικῆται μετὰ « ἀληθινῆς καρδίας ἐν πληροφορίᾳ
πίστεως, ἡγνισμένων τὰς καρδίας ἀπὸ συνειδήσεως
πονηρᾶς, καὶ λελουμένων τὸ σῶμα καθαρῷ ὕδατι,
καὶ ἐχόντων τὴν ὁμολογίαν τῆς ἐλπίδος· πιστὸς
γὰρ ὁ ἐπαγγειλάμενος. » Χρὴ δὲ τὸν εὐδαίμονα
γάμον οὔτε πλοῦτον ποτὲ οὔτε κάλλει κρίνεσθαι, ἀλλ'
ἀρετῇ.

..... Οὐδεμίαν,

φρῆσιν ἢ τραγωδίαν,

Ἔρησε κάλλος εἰς πόσιν ξυνάρορον,
Ἄρετὴ δὲ ὤρησε πολλάς· πᾶσα γὰρ ἀγαθὴ γυνή,

Ἦτις ἀνδρὶ συντέτῃκε, σωφρονεῖν ἐπίσταται.
Εἶτα οἷον παραινέσεις διδοῦσά φησι·

Πρῶτα μὲν γὰρ τοῦθ' ὑπάρχει, κἄν ἄμορφος ἢ
Χρὴ δοκεῖν εὐμορφον εἶναι τῇ γὰρ νοῦν ^{πόσις,} κερκτη-

Οὐ γὰρ ὀφθαλμὸς τὸ κρίνειν (70) ἐστίν, ἀλλὰ νοῦς·
καὶ τὰ ἐπὶ τούτοις. Πάνυ γὰρ κυρίως ἡ Γραφή

« βοηθὸν » εἶπεν τὴν γυναῖκα δεδῶσθαι τάνδρῳ παρὰ
τοῦ Θεοῦ. Δῆλον οὖν, οἶμαι, ὡς ἕκαστον τῶν προσπι-
πτόντων λυπηρῶν πρὸς τάνδρῳ κατὰ τὴν οἰκουρίαν,
λόγῳ θεραπεύειν μετὰ πειθοῦς προαιρήσεται. Εἰ δὲ
μὴ ὑπακούοι, τότε ἤδη πειράσεται, καθόσον οἷον τέ
ἐστὶν ἀνθρωπίνη φύσει, ἀναμάρτητον διεξάγειν βίον,
ἐάν τε ἀποθνήσκῃ δέη μετὰ τοῦ λόγου, ἐάν τε ζῆν·
συλλήπτωρα καὶ κοινωνὸν τῆς τοιαύτης πράξεως τὸν
Θεὸν εἶναι νομίζουσα, τὸν τῷ ὄντι παραστάτην καὶ
σωτήρα, εἰς τε τὸ παρὸν, εἰς τε τὸ μέλλον· στρατη-
γὸν τε καὶ ἡγεμόνα πάσης πράξεως ἐκείνον πεποιτη-
μένη, σωφροσύνην μὲν καὶ δικαιοσύνην ἔργον ἡγου-
μένη, τὸ θεοφιλὲς δὲ ποιούμενη τέλος. Χαριέντως
γοῦν ἐν τῇ πρὸς Τίτον Ἐπιστολῇ ὁ Ἀπόστολος δεῖν
εἶναί φησι τὰς « πρεσβυτίδας ἐν καταστάματι ἱερο-
πρεπεῖ (71), μὴ διαβόλους, μὴ οἴνω πολλῷ δεδου-
λωμένας, ἵνα σωφρονίζωσι τὰς νέας φιλόανδρους εἶναι,
φιλοτέκνους, σώφρονας, ἀγνάς, οἰκουρούς, ἀγαθὰς,
ὑποτασσομένας τοῖς ἰδίοις ἀνδράσιν· ἵνα μὴ ὁ λόγος

✠ P. 622 ED. POTTER, 525 ED. PARIS. ^a I Tim. iv, 5; Hebr. x, 22, 23. ^b Gen. ii, 20.

COLLECT. — Porro hos versus, una cum præceden-
tibus et sequentibus, hoc modo emendatos et dige-
stos exhibet Grotius in *Excerptis ex incertis Euripi-
dis tragediis*, pag. 423, 424:

Ἦδὺ δ', ἦν κακόν τι πράξῃ, συσκυθρωπάειν
Ἄλοχον, ἐν κοινῷ τε λύπης ἡδονῆς τ' ἔχειν

Σοὶ δ' ἔγωγε καὶ νοσοῦντι συννοσοῦσ' ἀνέξομαι,
Καὶ κακῶν τῶν σῶν συνοίσω· καὶ γὰρ οὐδέν

Πικρὸν οὐπὲρ σου φορήσω· δυστυχεῖν μετὰ τῶν
Εὐτυχεῖν τε χρὴ· τί γὰρ δὴ τὸ φίλον ἄλλο,

Εὐτυχεῖν τε χρὴ· τί γὰρ δὴ τὸ φίλον ἄλλο,
πλὴν τόδε;

Εὐτυχεῖν τε χρὴ· τί γὰρ δὴ τὸ φίλον ἄλλο,
πλὴν τόδε;

Dulce, cum fortuna sævit, condolere conjugem
Conjugi, partemque ferre de bonis et tristibus:
Ego tuas simul ægra tecum patiar ægrimonias,

. . . . Nihil mihi

Nunc est amari; quippe cum caris decet
Beri amicis; hoc amicitia est enim.

« Sanctificatur » itaque etiam, quod « per Logon »
seu « Verbum » perficitur matrimonium, si conjugium
se Deo submittat, et cum « vero corde » admini-
stretur « in fidei certitudine, sanctificatorum corde
a mala conscientia, et ablutorum corpus aqua
munda, et habentium confessionem fidei. Fidelis
enim est, qui promisit a. » **225** Oportet autem felix
matrimonium neque unquam divitiis, nec pulchri-
tudine censerī, sed virtute.

. . . Nulli quidem,

ait tragœdia,

B Jungit marito pulchritudo conjugem;
Multis autem virtus profuit. Quævis enim bona
[mulier,

Quæ viro adhæret, scit esse temperans.

Deinde veluti dans admonitiones, ait:

Hoc adest primum, maritus nempe si turpis siet,

Pulchrum oportet judicare, si qua mente prædita
[est;

Mens enim, non visus, illud optime dijudicat;

✠ et quæ consequuntur. Valde autem proprie dicit
Scriptura, mulierem datam esse a Deo « adjutri-
cem b. » Clarum est ergo, quod unicuique ex iis,
quæ a marito eveniunt, molestiis, logo seu ratione
ac vi persuasionis mederi apud se constituet. Sin
autem iis non obsequatur, tunc jam conabitur,
quoad fieri potest ab humana natura, vitam absque
peccato transigere, seu cum ratione mori oporteat,
seu vivere; talis actionis adiutorem et socium Deum
esse existimans, qui revera defensor est, et serva-
tor, et in præsentia et in futuro; illumque ducem
et principem cujusvis actionis constituens, tempe-
rantiam quidem et justitiam suam esse munus exi-
stimans, finem vero suum statuens, ut a Deo ametur.
Eleganter itaque Apostolus in Epistola ad Titum dicit,
« anus » debere esse « in habitu sancto, non calu-
mniatrices, non vino multo servientes; ut erudiant
adolescentes, ut sint virorum suorum amantes, et
liberos suos diligant, prudentes, castæ et sobriæ,
domus curam habentes, benignæ, subditæ viris

D Pariter ærumnas subibo: nil erit pro te grave,
Nil acerbum. Sors amici simul habenda est, utra-
[que,
Læta, mæsta. Nam quid aliud est amare mutuo?

Eodem fere modo exstant in fragmentis Euripidis,
v. 296.

(69) Ἀγιάζεται. In unum jungit I Tim. iv,
5: Ἀγιάζεται γὰρ διὰ λόγου Θεοῦ καὶ ἐντεύξεως· et
Hebr. x, 22, 23: Προσερχώμεθα μετὰ ἀληθινῆς καρ-
δίας ἐν πληροφορίᾳ πίστεως, ἐβραντισμένοι τὰς καρ-
δίας ἀπὸ συνειδήσεως πονηρᾶς· καὶ λελουμένοι τὸ
σῶμα ὕδατι καθαρῷ, κατέχωμεν τὴν ὁμολογίαν τῆς
ἐλπίδος ἀκλινῆ· πιστὸς γὰρ ὁ ἐπαγγειλάμενος.

(70) Τὸ κρίνειν. Metrum postulat τὸ κρίνον, « id
quod judicat. » SALB.

(71) Ἱεροπρεπεῖ. Ἱεροπρεπεῖς, Tit., ubi mox,
μὴ οἴνω πολλῷ δεδουλωμένας, καλοδιδασκάλους· ἵνα
σ. Mox, μᾶλλον δέ, Heb. xii, pertinet ad præced.

suis : ne verbum Dei blasphemetur ^a. Potius autem, inquit, pacem persequimini cum omnibus, et sanctificationem, sine qua nemo videbit Dominum; attendentes, ne quis fornicator, aut profanus, ut Esau, qui pro cibo uno vendidit jus primogenituræ, ne qua radix amaritudinis sursum nascens molestiam afferat, et per eam inquinentur multi ^b. » Deinde veluti colophonem imponens quæstioni de matrimonio, subjungit : « Honorabile connubium in omnibus, et torus immaculatus; fornicatores autem et adulteros judicabit Deus ^c. » Cum unus utique scopus et unus finis et viro et mulieri sit ostensus, de eo, qui est perfectus, dicit Petrus in Epistola : « Modicum nunc, si oportet, tristitia affecti in variis tentationibus, ut probatio vestræ fidei multo pretiosior auro, quod perit et per ignem est probatum, inveniatur, in laudem et gloriam, in revelatione Jesu Christi; quem, cum non videritis, diligitis; in quem, nunc cum non videatis, credatis autem, exsultatis lætitia inenarrabili et glorificata, reportantes finem fidei, salutem animarum ^d. » Quamobrem Paulus quoque gloriatur se propter Christum fuisse « in laboribus abundantius, in plagis supra modum, in mortibus frequenter ^e. »

A τοῦ Θεοῦ βλασφημηταί. Μᾶλλον δὲ, ἔφησιν, « εἰρήνην διώκετε μετὰ πάντων καὶ τὸν ἁγιασμόν, οὐ χωρὶς οὐδεὶς ὀφείτῃ τὸν Κύριον ἐπισκοποῦντες (72) μὴ τις πόρνος ἢ βέβηλος, ὡς Ἴσαῦ, ὃς ἀντὶ βρώσεως μιᾶς ἀπέδοτο τὰ πρωτοτόκια, καὶ μὴ τις ῥίζα πικρίας, ἄνω φύουσα, ἐνοχλή, καὶ δι' αὐτῆς μιανθῶσιν οἱ πολλοί. » Εἴθ' οἷον κολοφῶνα ἐπιθεὶς τῷ περὶ γάμου ζητήματι, ἐπιφέρει : « Τίμιος ὁ γάμος ἐν πᾶσι, καὶ ἡ κοίτη ἀμίαντος· πόρνους δὲ καὶ μοιχοὺς κρινεῖ ὁ Θεός. » Ἐνὸς δὲ σκοποῦ καὶ ἐνὸς δὲ τέλους ἀνδρὶ καὶ γυναικὶ δεδειγμένου (73), τὸν τέλειον ὁ Πέτρος ἐν τῇ Ἐπιστολῇ φησὶ : « Ὀλίγον ἄρτι, εἰ δέον, λυπηθέντες ἐν ποικίλοις πειρασμοῖς, ἵνα τὸ δοκίμιον τῆς πίστεως ὑμῶν πολὺ τιμιώτερον χρυσοῦ τοῦ ἀπολλυμένου καὶ διὰ πυρὸς δεδοκιμασμένου εὑρεθῇ, εἰς ἔπαινον καὶ δόξαν, ἐν ἀποκαλύψει Ἰησοῦ Χριστοῦ· ὃν οὐκ εἰδότες ἀγαπάτε· εἰς ὃν ἄρτι μὴ ὀρώντες, πιστεύοντες δὲ, ἀγαλλιᾶσθε χαρᾷ ἀνεκλαλήτῳ καὶ δεδοξασμένῃ, κομιζόμενοι τὸ τέλος τῆς πίστεως, σωτηρίαν ψυχῶν. » Διὸ καὶ Παῦλος καυχᾶται διὰ Χριστὸν γεγονέναι « ἐν κόποις περισσώτερος, ἐν πληγαῖς ὑπερβαλλόντως, ἐν θανάτοις πολλάκις. »

CAPUT XXI.

Perfectum seu vere gnosticum describit.

Hic invenio perfectum multis modis accipi, prout is est, qui unaquaque virtute præcellit. Perficitur itaque et consummatur aliquis, et ut pius ac religiosus, et ut tolerans, et ut continens, et ut operarius, et ut martyr, et ut gnosticus. In omnibus autem simul perfectus nescio an ullus sit, quandiu est homo, nisi solum is, qui propter nos induit hominem, vel quidem ex nuda lege. Quis ergo erit perfectus? qui profitetur abstinentiam a malis. Ea autem est via ad Evangelium et ad bene faciendum. Sed legalis quidem hominis gnostica perfectio, est assumptio Evangelii, ut fiat is perfectus qui est ex lege. Ita enim prædixit is, qui erat ex lege, Moyses, esse audiendum, ut acci-

Ἐνταῦθα τὸ τέλειον εὐρίσκω πολλαχῶς ἐκλαμβανόμενον κατὰ τὸν ἐν ἐκάστη κατορθοῦντα ἄρετῃ. Τελειοῦται γοῦν τις καὶ ὡς εὐλαβής, καὶ ὡς ὑπομονητικός, καὶ ὡς ἐγκρατής, καὶ ὡς ἐργάτης, καὶ ὡς μάρτυς, καὶ ὡς γνωστικός· πάντα δὲ ὁμοῦ τέλειος οὐκ οἶδ' εἶ τις ἀνθρώπων, ἐτι ἀνθρώπος ὢν, πλὴν μόνον ὁ δι' ἡμᾶς ἀνθρώπων ἐνδυσάμενος, καίτοι κατὰ νόμον ψιλόν. Τίς οὖν εἴη τέλειος; ὃς ἀποχὴν (74) κακῶν ἐπαγγέλλεται· ὁδὸς δὲ ἐστὶν αὕτη ἐπὶ τε τὸ Εὐαγγέλιον, ἐπὶ τε τὴν εὐποιίαν. Ἀλλὰ νομικοῦ μὲν τελείωσις γνωστικῆ Εὐαγγελίου πρόσληψις, ἵνα γένηται ὁ κατὰ νόμον τέλειος· οὕτω γὰρ προσθέσπισεν ὁ κατὰ νόμον Μωϋσῆς, ἀκούσαι δεῖν (75), ἵνα ἐκδεξιόμεθα κατὰ τὸν Ἀπό-

✠ P. 625 ED. POTTER, 526 ED. PARIS. ^a Tit. ii, 3, 4, 5. ^b Heb. xii, 13, 14, 15, 16, 17. ^c Heb. xiii, 4. ^d I Pet. i, 6, 7, 8, 9. ^e II Cor. xi, 25.

(72) Ἐπισκοπα. Heb. xii: Ἐπισκοποῦντες μὴ τις ὑστερῶν ἀπὸ τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ· μὴ τις ῥίζα πικρίας, ἄνω φύουσα, ἐνοχλή, καὶ διὰ ταύτης μιανθῶσι πολλοί· μὴ τις πόρνος ἢ βέβηλ. . . πρωτοτόκια αὐτοῦ.

(73) Τέλειος . . . δεδειγμένου. Haud scio, an rectius δεδειγμένου τοῦ τέλειου· ut appositivum exegema sit, idque substantive positum pro τῆς τελειότητος. SYLBURG. — Μοχ, εἰ δέον ἐστὶ ἀπὸ I Petr. i; dein, ὑμῶν τῆς πίστεως· rursus, διὰ πυρὸς δὲ δοκιμαζομένου pro καὶ διὰ πυρὸς δεδοκιμασμένου· tum, εἰς ἔπαινον, καὶ τιμὴν, καὶ δόξαν. Dein, εἰδότες ἀγαπάτε, denique, τὸ τέλος τῆς πίστεως ὑμῶν.

(74) Καίτοι κατὰ νόμον ψιλόν. Τίς οὖν εἴη τέλειος; ὃς ἀπ. Herveus hæc sic scripta explicat: Καίτοι κατὰ νόμον ψιλόν τίς ἂν εἴη τέλειος, ὃς ἀπ. « Quamvis ex nuda lege fuerit quis utique perfectus, qui profitetur abstinentiam a malis; etc. » Vult enim auctor legem Mosaicam mala prohibentem esse quodammodo viam ad Evangelium, ex quo præterea bene operari discimus. Proinde legem βαδμόν, « gradum, » ad Evangelium appellat: quippe cum viri gnostici seu perfecti « opus sit, » οὐχ ἵ,

ἀποχὴ τῶν κακῶν· ἐπιβάθρα γὰρ αὕτη προκοπῆς μεγίστης· « non abstinentia a malis, quæ tantum gradus est ad majorem profectum; » sed præterea bene operati: ut ait auctor infra p. 528 ed. Paris. Et plenius Str. vi, p. 645: Ὁ δὲ ἐν τῷ σώματι καθαρισμὸς τῆς ψυχῆς πρῶτος οὗτός ἐστιν, ἡ ἀποχὴ τῶν κακῶν· ἢ γινεσθε τελείωσιν ἡγουμένοι· καὶ ἐστὶν ἀπλῶς τοῦ κοινου πιστοῦ, Ἰουδαίου τε καὶ Ἑλλήνου, ἡ τελείωσις αὕτη. Τοῦ δὲ γνωστικοῦ μετὰ τὴν ἄλλοις νομιζομένην τελείωσιν ἡ δικαιοσύνη εἰς ἐνέργειαν εὐποιίας προβαίνει. « Est autem in corpore prima animæ purgatio, ut a malis absteat; quod quidem perfectionem putant; et est quidem hæc communis cujusquam fidelis, seu Judæus is, seu Græcus fuerit, perfectio. Gnostici vero justitia ultra eam, quam alii sic dicunt, perfectionem ad bonorum operum effectationem progreditur. »

(75) Ἀκούσαι δεῖν. Respicere videtur Moyses verba, Deuteron. xviii, 15: Προφήτην ἐκ τῶν ἀδελφῶν σου, ὡς ἐμὲ, ἀναστήσει σοὶ Κύριος· αὐτοῦ ἀκούσασθε. Quæ in Christo impleta fuisse dicuntur, Act. iii, 22; vii, 57.

στολον πλήρωμα (76) νόμου τὸν Χριστόν. Ἐν Εὐαγγελίῳ δὲ ἤδη προκόπτει ὁ γνωστικός, οὐ βαθμῶ χρησάμενος τῷ νόμῳ μόνον, συνιείς δὲ αὐτὸν καὶ νοήσας ὡς παρέδωκε τοῖς Ἀποστόλοις ὁ τὰς Διαθήκας δεδωκώς (77) Κύριος. Εἰ δὲ καὶ πολιτεύσαιο ὀρθῶς, (ὡσπερ οὖν ἀδύνατον, δυσεργεία γνῶσιν ἐπακολουθεῖν) μάρτυς τε ἐπὶ τοῖσδε ὀρθότατα ὁμολογήσας δι' ἀγάπην γένοιτο, πλείονα τὴν ἀξίαν ὡς ἐν ἀνθρώποις λαμβάνων· οὐδ' οὕτως φθάσει τέλειος ἐν σαρκὶ κληθεῖς· ἐπεὶ τὴν προσηγορίαν ταύτην προείληφεν ἡ συμπεραίωσις τοῦ βίου, φθάσαντος ἤδη τοῦ γνωστικοῦ μάρτυρος τὸ τέλειον ἔργον ἐνδείξασθαι καὶ παραστῆσαι κυρίως δι' ἀγάπης γνωστικῆς εὐχαρισθέντος (78) αἵματος, παραπεμπομένου τὸ πνεῦμα· μακάριος δ' ἐνθεν ἂν εἴη, τέλειός τε ἐν δίκῃ κηρυχθείη, « ἵνα ἡ ὑπερβολὴ τῆς δυνάμεως ἧ τοῦ Θεοῦ, καὶ μὴ ἐξ ἡμῶν, » ὡς φησὶν ὁ Ἀπόστολος· μόνον τὸ προαιρετικὴν καὶ τὴν ἀγάπην σώζωμεν· « ἐν παντὶ θλιβόμενοι, ἀλλ' οὐ στενοχωρούμενοι· ἀπορούμενοι, ἀλλ' οὐκ ἐξαπορούμενοι· διωκόμενοι, ἀλλ' οὐκ ἐγκαταλειπόμενοι· καταβαλλόμενοι, ἀλλ' οὐκ ἀπολλύμενοι. » Χρῆ γὰρ τοὺς σπεύδοντας εἰς συντελείωσιν, κατὰ τὸν αὐτὸν Ἀπόστολον, « μηδεμίαν ἐν μηδενὶ διδόναι προσκοπήν, ἀλλ' ἐν παντὶ συνιστάναι ἑαυτοὺς, οὐκ ἀνθρώποις, ἀλλὰ τῷ Θεῷ. » Ἔστω δὲ κατεπαχολούθημα, πείθεσθαι καὶ τοῖς ἀνθρώποις· καὶ γὰρ τούτοις εὐλογον, διὰ τὰς ἐπηρεαζούσας βλασφημίας. Ἡ δὲ διασύστασις (79) « ἐν ὑπομονῇ πολλῇ, » ἐν θλίψεσιν, ἐν ἀνάγκαις, ἐν στενοχωρίαις, ἐν πληγαῖς, ἐν φυλακαῖς, ἐν ἀκαταστασίαις, ἐν κόποις, ἐν ἀγρυνίαις, ἐν νηστείαις, ἐν ἀγνόητι, ἐν γνώσει, ἐν μακροθυμίᾳ, ἐν χρηστότητι, ἐν Πνεύματι ἀγίῳ, ἐν ἀγάπῃ ἀνυποκρίτῳ, ἐν λόγῳ ἀληθείας, ἐν δυνάμει Θεοῦ, ἵνα ὦμεν (80) ναοὶ Θεοῦ, καθαρισθέντες ἀπὸ παντὸς μολυσμοῦ σαρκὸς καὶ πνεύματος. Κἀγὼ, φησὶν, εἰσδέξομαι ὑμᾶς, καὶ ἔσομαι ὑμῖν εἰς πατέρα, καὶ ὑμεῖς ἔσεσθέ μοι εἰς υἱοὺς καὶ θυγατέρας, λέγει Κύριος παντοκράτωρ. Ἐπιτελοῦμεν (81) οὖν, φησὶν, ἀγιωσύνην ἐν φόβῳ Θεοῦ. « Εἰ γὰρ καὶ λύπην ὁ φόβος γεννᾷ, « Χαίρω, » λέγω (82), « οὐχ ὅτι ἐλυπήθητε, ἀλλ' ὅτι εὐπαθεῖς ἐστε (83) εἰς μετάνοιαν. Ἐλυπήθητε γὰρ κατὰ Θεόν, ἵνα ἐν μηδενὶ ζημιωθῆτε ἐξ ἡμῶν· ἡ γὰρ κατὰ Θεὸν λύπη, μετάνοιαν εἰς σωτη-

riamus, ex Apostoli sententia, Christum legis plenitudinem. In Evangelio autem jam proficit gnosticus, non solum quod utatur lege tanquam gradu, sed quod eam percipiat, ejusque sensum intelligat, prout tradidit apostolis, qui dedit Testamenta, Dominus. Quod si etiam recte vitam instituerit (sicut certe fieri non potest, ut pravos mores sequatur cognitio), et præterea rectissime confessus, martyr per dilectionem fiat, et maximam ut inter homines dignitatem acceperit; ne sic quidem eo perveniet, ut vocetur in carne perfectus; quoniam hanc appellationem vindicat vitæ finis, cum gnosticus martyr jam eo pervenerit, ut perfectum opus ostendat et proprie exhibeat, atque sanguine per charitatem gnosticam grate effuso emiserit spiritum; beatus autem hinc fuerit, et jure perfectus vocetur, « ut sublimitas potestatis sit Dei, et non ex nobis, » ut dicit Apostolus. Solummodo conservemus liberum eligendi arbitrium et charitatem; « in quolibet afflicti, sed non redacti in angustias; egentes, sed non oppressi egestate; persecutionem patientes, sed non derelicti; dejecti, sed non perditii ». Oportet enim eos, qui contendunt ad consummationem, ex ejusdem Apostoli sententia, « nullam in nulla re dare offensionem, sed in re qualibet commendare seipsos non hominibus, sed Deo; » addatur insuper, parere etiam hominibus; etenim his etiam parere est consentaneum, ne nos insectentur maledictis. Commendatio autem est « in tolerantia multa, in afflictionibus, in necessitatibus, in angustiis, in plagis, in carceribus, in seditionibus, in laboribus, in vigiliis, in jejuniis, in castitate, ✕ in cognitione, in patientia, in benignitate, in sancto Spiritu, in charitate non ficta, in verbo veritatis, in virtute Dei ^b, ut simus templa Dei emundata ab omni inquinamento carnis et spiritus. Et ego, inquit, vos accipiam, et **226** ero vobis in patrem, et vos eritis mihi in filios et filias, ait Dominus omnipotens ^c. Perficiamus ergo, inquit, sanctitatem in timorem Dei. » Nam etsi tristitiam timor generat, « gaudeo, inquam, non quod tristitia affecti estis, sed quod ea vos propensos reddidit ad pœnitentiam. Tristitia enim affecti estis secundum Deum, ut in nullo de-

✕ P. 624 ED. POTTER, 527 ED. PARIS. ^a II Cor. iv, 7, 8, 9. ^b II Cor. vi, 3, 4, 5, 6, 7. ^c II Cor. vii, 1; vi, 16, 17, 19.

(76) Πλήρωμα. Romi. x, 4: Τέλος γὰρ νόμου Χριστός. Matth. v, 17: Οὐκ ἤλθον καταλῦσαι (νόμον), ἀλλὰ πληρῶσαι.

(77) Ὁ τὰς διαθήκας δεδ. Irenæus lib. iv, cap. 21: « Utraque autem testamenta unus et idem paterfamilias produxit, Verbum Dei, Dominus noster Jesus Christus, qui et Abrahæ et Moysi collocutus est.

(78) Εὐχαρισθέντος. Rectius, εὐχαριστηθέντος. SYLBURG.

(79) Ἡ δὲ διασύστασις. Mallet fortasse aliquis ἡ δὲ δὴ σύστασις, ut II Cor. vi: Ἐν παντὶ συνιστῶντες ἑαυτοὺς, ὡς Θεοῦ διάκονοι, ἐν ὑπομονῇ πολλῇ, et quæ sequuntur: nam δὲ δὴ more Platónico alibi quoque usurpata p. 57, lin. 35; p. 186, l. 25; p. 206, l. 26. Sed mutatione opus non est, quia no-

men διασύστασις confirmat adjectivum διασυστατικῆ p. 220, l. 22. SYLB. — Forte respicit II Cor. xi, 28.

(80) Ἴνα ὦμεν. Quæ sequuntur, composita sunt ex II Cor. vii, 1: Καθαρίζομεν ἑαυτοὺς ἀπὸ παντὸς μολυσμοῦ σαρκὸς καὶ πνεύματος, ἐπιτελοῦντες ἀγιωσύνην ἐν φόβῳ Θεοῦ. vi, 16: Ὑμεῖς γὰρ ναὸς Θεοῦ ἐστε ζῶντος. 17: Κἀγὼ εἰσδέξομαι ὑμᾶς. 19: Καὶ ἔσομαι ὑμῖν εἰς πατέρα, καὶ ὑμεῖς ἔσεσθέ μοι εἰς υἱοὺς καὶ θυγατέρας, λέγει Κύριος παντοκράτωρ.

(81) Ἐπιτελοῦμεν. Malim in subjunctivo modo ἐπιτελοῦμεν. Quo modo utitur Apostolus II Cor. vii, 1: Καθαρίζομεν ἑαυτοὺς, . . . ἐπιτελοῦντες ἀγιωσύνην ἐν φ.

(82) Λέγω. Forte λέγει, « dicit. » SYLBURG.

(83) Εὐπαθεῖς ἐστε. Interpretamentum τοῦ ἐλυπήθητε, quod hic repetit Apostolus.

trimentum a nobis accipiatis. Nam quæ est secundum Deum tristitia, pœnitentiam ad salutem operatur non pœnitendam; tristitia autem mundi, mortem operatur. Etenim id ipsum, quod tristitia affecti estis secundum Deum, quantum in vobis operabatur studium, sed defensionem, sed indignationem, sed timorem, sed desiderium, sed æmulationem, sed vindictam. In omni exhibuistis vos castos negotio^a. » Hæc sunt exercitationis gnosticæ præexercitamenta. Quoniam autem Deus ipse omnipotens « dedit alios quidem apostolos, alios vero prophetas, alios autem evangelistas, alios autem pastores et doctores, ad perfectionem sanctorum, ad opus ministerii, ad ædificationem corporis Christi, donec occurramus omnes in unitatem fidei et agnitionis Dei Filii, in virum perfectum, in mensuram ætatis plenitudinis Christi^b; » studendum, ut gnosticæ viri evadamus et quam maxime perficiamur, dum adhuc in carne manemus; et perfecta hic concordia et consensione degendo, meditemur cum Dei voluntate concurrere, ad restitutionem vere perfectæ nobilitatis et cognationis in « plenitudinem Christi; » quæ « perfectione » nostra absolute perficitur. Atque jam cernimus, quam ratione et quomodo et quando « perfectum » dicit divinus Apostolus, et ut perfectorum ostendit differentias. Et rursus: « Unicuique datur manifestatio Spiritus ad utilitatem; alii quidem datur per spiritum sermo sapientiæ, alii quidem sermo scientiæ secundum eundem spiritum, alteri fides in eodem spiritu, alii autem gratiæ sanitatem in eodem spiritu, alii vero operationes virtutum, alii prophetia, alii discretio spirituum, alii genera linguarum, alii autem interpretatio linguarum. » Omnia autem hæc operatur unus et idem Spiritus, dividens seorsum unicuique prout vult^c. » Quæ cum ita se habeant, prophetæ quidem perfecti sunt in prophetia, iusti autem in iustitia, et martyres in confessione, alii autem in prædicatione, non expertes quidem virtutum communium, sed præterea excellentes in iis, ad quæ sunt ordinati. Quis enim sanæ mentis dixerit, prophetam non esse justum? Quid enim, non iusti quoque, sicut Abraham, prophetarunt?

Bellica namque Deus dedit huic ut munera obiret, Illi ut saltaret, cithara cantuque sonaret,

ait Homerus. « Sed unusquisque habet proprium donum a Deo; hic quidem sic, ille vero sic^d: »

✠ P. 625 ED. POTTER, 528 ED. PARIS. ^a II Cor. vii, 1, 9, 10, 11. ^b Ephes. iv, 11, 12, 13. ^c I Cor. xii, 7, 8, 9, 10, 11. ^d I Cor. vii, 7.

(84) *Ἐργάζεται.* II Cor. vii, κατεργάζεται.

(85) *τῷ πράγματι.* τῷ πράγματι agnoscit cum Clemente vetus interpres: sed cum præpos. habent libri vulg. ἐν τῷ πράγματι. SYLBURG.

(86) *Ὁ παντοκράτωρ Θεός.* Nempe Christus, de quo verba facit Apostolus Ephes. iv, 11.

(87) *Καταντήσομεν πάντες.* Ephes., καταντήσωμεν οἱ πάντες.

(88) *τῆς ἐπιγνώσεως τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ.* Flor. edit. duplicem lectionem habet, τῆς ἐπιγνώσεως τοῦ Θεοῦ· et, τῆς ἐπιγνώσεως τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ· quæ cum in unam confusæ essent, ego eam secutus

Βριαν ἀμεταμέλητον ἐργάζεται (84)· ἡ δὲ τοῦ κόσμου λύπη θάνατον κατεργάζεται. Ἴδου γὰρ αὐτὸ τοῦτο τὸ κατὰ Θεὸν λυπηθῆναι ὑμᾶς πόσῃν κατειργάσατο ὑμῖν σπουδῆν; ἀλλὰ ἀπολογία, ἀλλὰ ἀγανάκτησιν, ἀλλὰ φόβον, ἀλλὰ ἐπιπόθησιν, ἀλλὰ ζῆλον, ἀλλὰ ἐκδίκησιν· ἐν παντὶ συνεστήσατε ἑαυτοὺς ἀγνοῦς εἶναι τῷ πράγματι (85). » Ταῦτα γνωστικῆς ἀσκήσεως προγυμνάσματα. Ἐπεὶ δὲ ὁ παντοκράτωρ Θεός (86) αὐτὸς « ἔδωκεν τοὺς μὲν ἀποστόλους, τοὺς δὲ προφήτας, τοὺς δὲ εὐαγγελιστάς, τοὺς δὲ ποιμένας καὶ διδασκάλους, πρὸς τὸν καταρτισμὸν τῶν ἁγίων, εἰς ἔργον διακονίας, εἰς οἰκοδομὴν τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ, μέχρι καταντήσομεν πάντες (87) εἰς τὴν ἐνότητα τῆς πίστεως καὶ τῆς ἐπιγνώσεως τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ (88), εἰς ἄνδρα τέλειον, εἰς μέτρον ἡλικίας τοῦ πληρώματος τοῦ Χριστοῦ· » σπουδαιότερον ἀπανδροῦσθαι γνωστικῶς καὶ τελειοῦσθαι ὡς ὅτι μάλιστα ἔτι ἐν σαρκὶ καταμένοντα, ἐκ τῆς τελείας ἐνθὺνδε ὁμοφροσύνης μελετήσαντας συνδραμεῖν τῷ θελήματι τοῦ Θεοῦ εἰς τὴν ἀποκατάστασιν τῆς τῷ ὄντι τελείας εὐγενείας τε καὶ συγγενείας εἰς « τὸ πλῆρωμα τοῦ Χριστοῦ, » τὸ ἐκ « καταρτισμοῦ » τελείως ἀπηρτισμένον. Ἦδη συνοροῦμεν ἕτη καὶ ὅπως καὶ ὅποτε ὁ θεὸς Ἀπόστολος τὸν « τέλειον » λέγει, καὶ ὡς τελείων ἐμφαίνει διαφοράς. Πάλιν τε αὖ· Ἐκάστῳ δίδονται ἢ φανέρωσις τοῦ Πνεύματος πρὸς τὸ συμφέρον· ᾧ μὲν γὰρ δίδεται διὰ τοῦ πνεύματος λόγος (89) σοφίας, ἄλλῳ δὲ λόγος γνώσεως κατὰ τὸ αὐτὸ πνεῦμα, ἑτέρῳ πίστις ἐν τῷ αὐτῷ πνεύματι, ἄλλῳ δὲ χάρισμα (90) ἰαμάτων ἐν τῷ αὐτῷ πνεύματι, ἄλλῳ δὲ ἐνεργήματα δυνάμεων, ἄλλῳ προφητεία, ἄλλῳ διάκρισις πνευμάτων, ἑτέρῳ γένη γλωσσῶν, ἄλλῳ δὲ ἑρμηνεία γλωσσῶν· πάντα δὲ ταῦτα ἐνεργεῖ τὸ ἐν καὶ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα, διαιροῦν ἰδίᾳ ἐκάστῳ καθὼς βούλεται. » Ὡν οὕτως ἐχόντων, οἱ μὲν προφῆται ἐν προφητείᾳ τέλειοι, οἱ δίκαιοι δὲ ἐν δικαιοσύνῃ, καὶ οἱ μάρτυρες ἐν ὁμολογίᾳ, ἄλλοι δὲ ἐν κηρύγματι, οὐκ ἀμέτοχοι μὲν τῶν κοινῶν ἀρετῶν, κατορθοῦντες δὲ ἐν οἷς ἐτάχθησαν· ἐπεὶ τίς ἂν εὔφρονων εἶποι τὸν προφήτην οὐ δίκαιον; Τί γάρ; οὐχὶ καὶ οἱ δίκαιοι ὡσπερ Ἀβραὰμ προσεφῆτευσεν (91);

non esse justum? Quid enim, non iusti quoque,

Ἄλλῳ μὲν γὰρ ἔδωκε Θεὸς πολεμῆτα ἔργα, Ἄλλῳ δ' ὄρχηστὴν, ἑτέρῳ κίθαριν καὶ αὐοιδὴν,

Ὅμηρος λέγει. « Ἄλλ' ἕκαστος ἴδιον ἔχει χάρισμα ἀπὸ Θεοῦ· ὁ μὲν οὕτως, ὁ δὲ οὕτως· » οἱ ἀπόστολοι

sum, quæ in Vulg. Bib. exstat. SYLBURG.

(89) *Δίδεται διὰ τοῦ π. π.* Vulg. Bib. I Cor. xii, conceinnius, διὰ τοῦ πνεύματος δέδοται λόγος, et mox, ἑτέρῳ δὲ πίστις· dein, ἄλλῳ δὲ προφητεία, ἄλλῳ δὲ διάκρισις πνευμάτων, ἑτέρῳ δὲ γένη γλωσσῶν· inserta ubique conjunctione. A. SYLBURG.

(90) *Χάρισμα.* Vulg. Bib., χάρισμα.

(91) *Προσεφῆτευσεν.* Forte rectius προσεφῆτευσαν plur. num. Sequens Homeri locus exstat *Iliad. N.* in fine. SYLB. — Nempe v. 750. Mox, I Cor. vii, 7 Ἄλλ' ἕκαστος ἴδιον χάρισμα ἔχει ἐκ Θεοῦ· ὃς μὲν οὕτως, ὃς δὲ οὕτως.

ὁ ἐν πᾶσι πεπληρωμένοι. Εὐρήσεις γοῦν, ἣν θελήσης, ἐκ τῶν πράξεων καὶ τῶν συγγραμμάτων αὐτῶν, τὴν γνῶσιν, τὸν βίον, τὸ κήρυγμα, τὴν δικαιοσύνην, τὴν ἀγνείαν, τὴν προφητείαν. Ἰστέον μέντοι, ὅτι εἰ καὶ ὁ Παῦλος τοῖς χρόνοις νεώτερος, εὐθέως μετὰ τὴν τοῦ Κυρίου ἀνάληψιν ἀκμάσας· ἀλλ' οὖν ἡ γραφή αὐτῷ ἐκ τῆς Παλαιᾶς ἤρτηται Διαθήκης, ἐκεῖθεν ἀναπνεύουσα καὶ λαλοῦσα· ἡ γὰρ εἰς Χριστὸν πίστις καὶ ἡ τοῦ Εὐαγγελίου γνῶσις ἐξηγήσις ἐστὶ καὶ τοῦ νόμου πλήρωσις (92)· καὶ διὰ τοῦτο εἴρηται τοῖς Ἑβραίοις· « Ἐὰν μὴ πιστεύσητε, οὐ μὴ (93) συνῆτε »· τουτέστιν, ἐὰν μὴ πιστεύσητε τῷ διὰ νόμου προφητευθέντι καὶ ὑπὸ νόμου θεσπισθέντι, οὐ συνήσετε τὴν Διαθήκην τὴν Παλαιάν, ἣν αὐτὸς κατὰ τὴν ἰδίαν ἐξηγήσατο παρουσίαν.

CAPUT XXII.

Perfectum, seu vere gnosticum neque metu pœnæ, neque spe præmii officium facere, sed solius boni et pulchri intuitu.

Ὁ δὴ συνίων καὶ διορατικὸς οὗτός ἐστιν ὁ γνωστικός. Ἔργον δὲ αὐτοῦ οὐχ ἡ ἀποχή τῶν κακῶν [ἐπιβάθρα γὰρ αὐτῆ προκοπῆς μεγίστης (94)], οὐδὲ μὴν ποιεῖν τι ἀγαθόν, ἥτοι διὰ φόβον· γέγραπται γάρ· « Ποῦ φύγω (95), καὶ ποῦ κρυβήσομαι ἀπὸ προσώπου σου; Ἐὰν ἀναβῶ εἰς τὸν οὐρανόν, σὺ ἐκεῖ εἶ· ἐὰν ἀπέλθω (96) εἰς τὰ ἔσχατα τῆς θαλάσσης, ἐκεῖ ἡ δεξιὰ σου· ἐὰν καταβῶ εἰς ἀβύσσους, ἐκεῖ τὸ πνεῦμά σου· ἀλλ' οὐδὲ δι' ἐλπίδα τιμῆς ἐπηγγελμένης· εἴρηται γάρ· « Ἰδοὺ Κύριος (97), καὶ ὁ μισθὸς αὐτοῦ ἀπὸ προσώπου αὐτοῦ, ἀποδοῦναι ἑκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ· ἃ ὄφθαλμὸς οὐκ εἶδεν, καὶ οὖς οὐκ ἤκουσεν, καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη, ἃ ἤτοίμασεν ὁ Θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν »· μόνη δ' ἡ δι' ἀγάπην εὐποιία, ἡ δι' αὐτὸ τὸ καλὸν αἰρετὴ τῶ γνωστικῶ. Αὐτίκα ἐκ προσώπου τοῦ Θεοῦ τῷ Κυρίῳ λέλεχται, « Αἴτησαι παρ' ἐμοῦ, καὶ δώσω σοι ἔθνη τὴν κληρονομίαν σου· αἴτημα τὸ βασιλικώτατον διδάσκων αἰτεῖσθαι, τὴν τῶν ἀνθρώπων σωτηρίαν, ἀμισθί, ἵνα δὴ ἡμεῖς κληρονομήσωμεν καὶ κτησώμεθα τὸν Κύριον. Ἐμπαλιν γὰρ, χρείας τινὸς ἕνεκεν, ἵνα μοι τόδε γένηται, καὶ τόδε μὴ γένηται, τῆς ἐπιστήμης ἐφίεσθαι τῆς περὶ τὸν Θεόν, οὐκ ἰδίον γνωστικῶ· ἀπόκρισις δ' αὐτῷ αἰτία τῆς θεωρίας ἡ γνῶσις αὐτῆ. Τολμήσας γὰρ εἶποιμ' ἂν, οὐ διὰ τὸ σώζεσθαι βούλεσθαι τὴν γνῶσιν αἰρήσεται ὁ δι' αὐτὴν τὴν θείαν ἐπιστήμην μεθέπων τὴν γνῶσιν· τὸ μὲν γὰρ νοεῖν ἐκ συνασκήσεως εἰς τὸ ἀεὶ νοεῖν ἐκτείνεται· τὸ δὲ ἀεὶ νοεῖν οὐσία τοῦ γινώσκοντος, κατὰ ἀνάγκασιν ἀδιάστατον γενομένη, καὶ αἰδῖος θεωρία, ζῶσα ὑπόστασις μένει. Εἰ γοῦν τις καθ' ὑπόθεσιν προθελῆ τῷ γνωστικῶ, πότε-

B Quocirca qui intelligens et perspicax est, hic quoque est gnosticus. Est autem ejus opus non a malis abstinencia (ea est enim quasi gradus ad majorem profectum), sed nec aliquid boni facere, scilicet propter metum. Scriptum est enim: « Quo fugiam, et ubi abscondar a facie tua? Si ascendero in cælum, tu illic es; si abiero ad extrema maris, illic est dextera tua; si descendero in abyssos, illic spiritus tuus ^b. » Sed neque propter spem promissi honoris; dictum est enim: « Ecce Dominus, et merces ejus a facie ejus, ut reddat unicuique secundum opera sua ^c; quæ oculus non vidit, et auris non audivit, et in cor hominis non ascenderunt, quæ præparavit Deus iis qui ipsum diligunt ^d. » Sola autem beneficentia, quæ propter charitatem et propter ipsum honestum fit, est a viro gnostico expectanda. Jam vero ex persona Dei, Domino dictum ^e est: « Pete a me, et dabo tibi gentes hæreditatem tuam ^e: » petitionem maxime regiam, docens hominum salutem petere sine mercede, ut nos simus hæredes ei possideamus Dominum. Contra enim, alieni usus gratia, nempe ut hoc fiat, vel illud non fiat, eam, quæ circa Deum versatur, desiderare scientiam, non convenit gnostico; verum ei pro causa contemplationis sufficit ipsa cognitio. Ausim enim dicere, non eo quod velit salvus esse, eum electurum cognitionem, qui persequitur cognitionem propter ipsam divinam scientiam. Intelligentia enim continua exercitatione fit perpetua **D** intelligentia. Semper autem intelligere, essentia est

✠ P. 626 ED. POTTER, 529 ED. PARIS. ^a Isa. vii, 9. ^b Psal. cxxxviii, 7, 8, 9, 10. ^c Isa. xl, 10; lxi, 11; Psal. lxi, 12; Apoc. xxii, 12; Rom. ii, 6. ^d I Cor. ii, 9. ^e Psalm. ii, 8.

(92) Ἐξηγήσις ἐστὶ καὶ τοῦ νόμου πλήρωσις. Vel, ἐξηγήσις ἐστὶ τοῦ νόμου καὶ πλήρωσις· « est legis expositio et adimpletio. »

(93) Οὐ μὴ. Isa. vii, οὐδὲ μὴ.

(94) Μεγίστης. II. μεγίστη nominat. casu: et mox ποιεῖ, indic. modo. SYLBURG.

(95) Ποῦ φ. Ποῦ πορευθῶ ἀπὸ τοῦ πνεύματός σου, καὶ ἀπὸ τοῦ προσώπου σου ποῦ φύγω; Psalm. cxxxix.

(96) Ἐὰν ἀπέλθω. Ἐὰν καταβῶ εἰς τὸν ἄδην, πάροι· ἐὰν ἀναλάβω τὰς πτέρυγας μου κατ' (scr. ὄρθρον) καὶ κατασκηνώσω εἰς τὰ ἔσχατα τῆς θαλάσσης, καὶ γὰρ ἐκεῖ ἡ χεὶρ σου ὁδηγήσει με, καὶ καθέξει με ἡ δεξιὰ σου.

(97) Ἰδοὺ K. Prieter S. Scripturæ loca superius allata, conf. quæ adnotavit Cotelerius ad Clementis Romani Epistolæ prioris ad Corinthios cap. 34.

ejus, qui cognitione est præditus, per temperationem quamdam nullis intervallis interruptam instituta, et perpetua contemplatio manet viva substantia. Si quis ergo per hypothesein gnostico proposuerit, utrum malit, Dei cognitionem, an salutem æternam; sint autem ea separata, cum sunt omnino **227** conjuncta; nihil penitus dubitans elegerit Dei cognitionem, propter se judicans esse expetendam eam, quæ fidem transcendit per charitatem ad cognitionem, proprietatem. Hæc est ergo prima viri perfecti beneficentia, quando non fit propter aliquod utile, quod ad se pertineat; sed cum judicaverit pulchrum esse et honestum, id quod bonum est facere, vehementer incitata operatio in omnibus reipsa bene se geret; non in aliquo quidem recte, in aliquo vero non: sed in benefaciendi habitu constituta, neque præterea propter gloriam, aut ut philosophi dicunt εὐκλειαν, id est « famam illustrem; » neque propter mercedem, aut ab hominibus aut a Deo, ad imaginem et similitudinem Domini vitam peregerit. Et si qua ratione ei bonum operanti aliquid contrarium occurrerit, talionem parisque pari relationem ut bonam, citra ullam acceptæ injuriæ recordationem, projiciet, ut qui erga « justos et injustos » existat justus et bonus. Eis, qui sunt ejusmodi, dicit Dominus: « Estote sicut Pater vester perfectus ». « Ei caro est mortua, vivit autem ipse solus, ut qui sepulcrum in sanctum templum Domino consecraverit, veteri peccatis obnoxia anima ad Deum conversa. Is non est amplius continens, sed ad habitum pervenit impatibilitatis, ✕ ut divinam formam induat exspectans. « Si elemosynam, » inquit, « feceris, nemo sciat: et si jejunaveris, ungere, ut Deus solus cognoscat »; » nullus autem homo, sed neque ipse, qui miseretur, debet scire se misereri; sic enim erit aliquando quidem misericors, aliquando vero non.

✕ P. 627 ED. POTTER, 550 ED. PARIS. ^a Matth. v, 45. ^b Ibid. 48. ^c Matth. vi, 2 seq.

(98) Ἐν πάσι πράξει. Forte ἐν πάση πράξει: aut πράξει accipiendum pro τῷ ἔργῳ, « reipsa et factis. » SYLBURG.

(99) Ὡς ἀγαθὴν τὴν ἀρετήν. Hoc est, negliget illam injuriam, nec magis eam ulciscetur, quam si esset bona sanctorum suorum remuneratio. Vel potius scribendum, ὡς οὐκ ἀγαθὴν τ. ἀ. « compensationem injuriæ, ut rem malam » et illicitam « refugiet. » Quod Lowthio etiam placuit. Quinetiam facile potuisse negativam illam particulam excidere, antequam ad hujusce libri finem pervenerimus, non uno exemplo patebit.

(1) Ἐπὶ δικαίους καὶ ἀδίκους. Respicit Matth. v, 45: Τὸν ἥλιον αὐτοῦ ἀνατέλλει ἐπὶ πονηροὺς καὶ ἀγαθοὺς, καὶ βρέχει ἐπὶ δικαίους καὶ ἀδίκους.

(2) Γίνεσθε ὡς ὁ Πατήρ ὑμῶν τέλειος. Plenius ex Matth. vi legeris: Γίνεσθε τέλειοι, ὡς περ ὁ Πατήρ ὑμῶν, ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, τέλειός ἐστι. SYLB. — Porro Christi verba apud Matthæum sic se habent: Ἔσεσθε οὖν τέλειοι, ὡς περ ὁ Πατήρ ὑμῶν, ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, τέλειός ἐστι. Sed apud Clementem nil mutandum est: solet enim ille S. Scripturæ aliorumque auctorum verba decurtata, abbreviata, aliisque modis mutata suis immiscere; quemadmodum in his, quæ ex principio cap. vi Matthæi mox sequuntur observare licet.

Ἀρον ἐλέσθαι βούλοιο τὴν γνῶσιν τοῦ Θεοῦ, ἢ τὴν σωτηρίαν τὴν αἰώνιον· εἶη δὲ ταῦτα κεχωρισμένα, παντὸς μᾶλλον ἐν ταυτότητι ὄντα· οὐδὲ καθιστοῦν διστάσας, ἔλοιτ' ἂν τὴν γνῶσιν τοῦ Θεοῦ, δι' αὐτὴν αἰρετὴν κρίνας εἶναι τὴν ἐπαναβεθηκυῖαν τῆς πίστεως δι' ἀγάπην εἰς γνῶσιν ιδιότητα. Αὕτη τοίνυν ἡ πρώτη ἀγαθοποιία τοῦ τελείου, ὅταν μὴ διὰ τι χρειώδης τῶν εἰς αὐτὸν συντεινόντων γίνηται· κρίναντος δ' ὅτι καλὸν τὸ ἀγαθὸν ποιεῖν, ἐκτενῶς ἢ ἐνέργεια φερομένη ἐν πάσι πράξει (98) ἀγαθύνεται· οὐκ ἐφ' ὧν μὲν, ἐφ' ὧν δ' οὐ· ἀλλ' ἐν ἕξει εὐποιίας κατασταῖσα, μήτε διὰ δόξαν ἔτι, ἢ, ὡς φασὶν οἱ φιλόσοφοι, τὴν εὐκλειαν· μήτε διὰ μισθὸν εἴτε παρὰ ἀνθρώπων εἴτε ἐκ Θεοῦ, κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν τοῦ Κυρίου τὸν βίον ἐκτελοῖ. Κῆν πως ἀγαθοεργοῦντι αὐτῷ ἐναντίον τι ἀπαντήσῃ, ὡς ἀγαθὴν τὴν ἀντιμισθίαν (99) ἀμνησικακῶς προήσεται, ἐπὶ « δικαίους καὶ ἀδίκους (1) » δίκαιος καὶ ἀγαθὸς γινόμενος. Τοιούτους τισὶν ὁ Κύριος λέγει· « Γίνεσθε ὡς ὁ Πατήρ ὑμῶν τέλειος (2). » Τοῦτω τέθνηκεν ἡ σὰρξ· ζῆ δὲ αὐτὸς (3) μόνος, ἀφιερῶσας τὸν τάφον (4) εἰς ναὸν ἁγίου Κυρίου, τὴν παλαιὰν ἀμαρτητικὴν ψυχὴν ἐπιστρέψας πρὸς Θεόν. Οὐκ ἐγκρατὴς οὗτος ἔτι, ἀλλ' ἐν ἕξει γέγονεν ἀπαθείας· σχῆμα θεῖον ἐπενδύσασθαι (5) ἀναμένων. « Ἐὰν ποιήσης, » φησὶν, « ἐλεημοσύνην, μηδεὶς γινωσκέτω καὶ ἐὰν νηστεύσης, ἀλειψαι, ἵνα ὁ Θεὸς (6) μόνος γινώσκῃ, » ἀνθρώπων δὲ οὐδὲ εἷς. Ἄλλ' οὐδὲ αὐτὸς ὁ ἐλεῶν, ὅτι ἐλεεῖ (7), γινώσκειν ὀφείλει· ἔσται γὰρ οὕτω ποτὲ μὲν οἰκτιρμῶν, ἄλλοτε δὲ οὐ. Ἐπὶ δὲ ἐν ἕξει ποιήσῃ τὸ εὐεργετητικόν, φύσιν ἀγαθοῦ μιμήσεται· ἡ δὲ διάθεσις καὶ φύσις ἔσται καὶ συνάσκησις. Οὐ δεῖ δὲ ἀρθέντας μετατεθῆναι, ἀλλὰ βαδίζοντας ἀφικέσθαι οἱ δεῖ. Τοῦτο γὰρ ἔστι « τὸ ἐλκυσθῆναι ὑπὸ τοῦ Πατρὸς, » διὰ πάσης « τῆς στενῆς » διελθόντας « ὁδοῦ, » τὸ ἕξιον γενέσθαι τὴν δύναμιν τῆς χάριτος παρὰ τοῦ Θεοῦ λαβεῖν, ἀκωλύτως ἀναδραμεῖν (8)· καὶ μισῶσι

(3) Τέθνηκεν ἡ σὰρξ· ζῆ δὲ αὐ. Respicere videtur Galat. ii, 20.

(4) Τὸν τάφον. Hoc est, carnem: quæ Domini templum sit, secundum illud I Cor. iii, 16: Ἡ οὐκ οἴδατε, ὅτι ναὸς Θεοῦ ἐστε; Forte etiam respicit ethnicorum morem, qui mortuorum sepulera in templa deorum convertebant: de quo superius D *Protrept.* p. 39, 40.

(5) Ἐν ἕξει γέγονεν ἀπαθείας· σχῆμα θεῖον ἐστ. Conf. quæ adnotata sunt ad *Pædag.* lib. i, c. 2, p. 99, et ad *Protrept.* p. 88, 89.

(6) Ἴνα ὁ Θεὸς μόνος γινώσκῃ, ἀνθρώπων δὲ οὐδὲ εἷς. Ἄλλ' οὐδὲ αὐτὸς ὁ ἐλ. Hoc est: « Ut solus Deus cognoscat, hominum vero ne unus quidem. Imo ne ipse, qui miseretur, scire debet quod miseretur. » Potuerint etiam hæc sic distingui: Ἴνα ὁ Θεὸς μόνος γινώσκῃ, ἀνθρώπων δὲ οὐδὲ εἷς, ἀλλ' οὐδὲ αὐτὸς ὁ ἐλ., quod interpretes in Latina versione explicavit.

(7) Οὐδὲ αὐτὸς ὁ ἐλ. Respicere videtur Matth. vi, 3: Σοῦ δὲ ποιούντος ἐλεημοσύνην, μὴ γνῶτω ἡ ἀριστερὰ σου τί ποιεῖ ἢ δεξιὰ σου.

(8) Οὐ δεῖ δὲ ἀρθ. ἀκωλύτως ἀναδραμεῖν. Hanc sententiam, quæ jam turbata et prorsus ασύντακτος esse videtur, hoc modo scribi et explicari velim: Οὐ δεῖ δὲ ἀρθέντας μετατεθῆναι, ἀλλὰ βαδίζ-

τὸν ἐκλεκτὸν τινες, οἶδεν οὗτος τὴν ἀγνοίαν αὐτῶν, οἰκτείρων κῆς ἀμαθίας τὴν γνώμην αὐτῶν. Εἰκότως οὖν ἡ γνώσις αὕτη ἀγαπᾷ, καὶ τοὺς ἀγνοοῦντας διδάσκει τε καὶ παιδεύει τὴν πᾶσαν κρίσιν τοῦ παντοκράτορος Θεοῦ τιμᾶν (9). Εἴ γε ἀγαπᾷν μεμάθηκε τὸν Θεόν, οὐχ ἔξει τὴν ἀρετὴν ἀπόβλητον οὗτος οὐδαμῶς, οὔτε ὕπαρ, οὔτε ὄναρ, οὐδὲ κατὰ φαντασίαν τινὰ ἐπαί μὴ ἔξισταται ποθ' ἐαυτῆς ἢ ἔξις, ἀποπεσοῦσα τοῦ ἔξις εἶναι. Εἴτ' οὖν ἔξις ἢ γνώσις, εἴτε διάθεσις εἶναι λέγοιτο (10)· τῷ γὰρ μὴ παρεσιέναι ποτὲ ἐννοίας διαφόρους, ἀναλλοίωτον τὸ ἡγεμονικὸν μένον, οὐ προσλαμβάνει τινὰ ἑτεροίωσιν φαντασιῶν, τὰς ἐκ τῶν μεθημεριῶν κινήσεων ἀνειδωλοποιίας ὄνειρῶτον διὰ τοῦτο τοὶ καὶ ὁ Κύριος « ἐγρηγορέναι » παραγγέλλει, ὥστε μὴδὲ ὄναρ ἡμῶν παθαίνεσθαι ποτε τὴν ψυχὴν· ἀλλὰ καὶ τῆς νυκτὸς τὴν πολιτείαν, ὡς ἐν ἡμέρᾳ ἐνεργουμένην (11), καθαρὰν καὶ ἀκλιδίωντον διαφυλάττειν προστάττει· αὕτη γὰρ ἡ κατὰ δύναμιν ἐξομοίωσις πρὸς Θεόν, τὸ φυλάττειν τὸν νοῦν ἐν τῇ κατὰ τὰ αὐτὰ σχέσει· αὕτη δὲ νοῦ σχέσις ὡς νοῦ· ἢ δὲ πικρὴ διάθεσις γίνεται τῇ πρὸς τὰ ὕλικὰ προσπαθείᾳ. Ἡ μοι δοκοῦσιν « εὐφρόνην » κεκληθέσθαι « τὴν νύκτα » (12)· ἐπειδὴ τῆς νυκτὸς ἢ ψυχῆ πεπαυμένη τῶν αἰσθήσεων, συννεύει πρὸς αὐτήν, καὶ μᾶλλον μετέχει « τῆς φρονήσεως. » Διὰ ταῦτ' οὖν καὶ αἱ τελευταὶ γίνονται νυκτὸς μάλιστα, σημαίνουσαι τὴν ἐν νυκτὶ τῆς ψυχῆς συστολήν ἀπὸ τοῦ σώματος. « Ἄρ' οὖν μὴ καθεύδωμεν, ὡς οἱ λοιποὶ (13), ἀλλὰ γρηγοροῦμεν καὶ νήφωμεν· οἱ γὰρ καθεύδοντες νυκτὸς καθεύδουσιν· καὶ οἱ μεθυσκόμενοι νυκτὸς μεθύουσιν. Ἡμεῖς δὲ ἡμέρας ὄντες νήφωμεν, ἐνδυσάμενοι θώρακα πίστεως καὶ ἀγάπης, καὶ περικεφαλαίαν ἐλπίδα σωτηρίου. » Ὅσα δ' αὖ περὶ ὕπνου λέγουσι, τὰ αὐτὰ

« Joan. vi, 44; Matth. vii, 13, 14. ὅ Matth. xxiv, 12.

ζήντας ἀφικέσθαι οἱ δεῖ, διὰ πάσης τῆς στενῆς διελθόντας ὁδοῦ· τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ ἐλκυσθῆναι ὑπὸ τοῦ Πατρὸς, τὸ ἄξιον γενέσθαι τὴν δύναμιν τῆς χάριτος παρὰ τοῦ Θεοῦ λαβεῖν ἀκολούτως ἀναδραμεῖν. « Non oportet autem in sublime elatos transferri, sed potius humi ingredientes, pervenire quo oportet, tota angusta via peragrata. Id enim dicitur a Patre trahi, ut quis dignus fiat a Deo gratiæ potentiam accipere, qua adjunctus sine impedimento excurrat. » Scilicet, cum propter viciniam vocum οἱ δεῖ et ὁδοῦ, quæ fere sunt ὁμοιοτέλεστοι, posterior earum sententiarum excidisset, et postea fortasse in margine libri adnotata fuisset, tandem per imperitum librarium textui restituta, alienum locum occupavit. Eujusmodi transpositiones sæpe alias contigisse norant omnes qui his in rebus aliquantulum versati sunt. Porro respicit hoc loco auctor dictum illud Christi, quod occurrit Matth. vii, 13, 14 : Εἰσεέλθετε διὰ τῆς στενῆς πύλης, ... ὅτι στενὴ ἡ πύλη, καὶ τεθλιμμένη ἡ ὁδὸς, ἢ ἀπάγουσα εἰς τὴν ζωὴν. Item illud in Joan. vi, 44 : Οὐδεὶς δύναται ἐλθεῖν πρὸς ἐμὲ, ἐὰν μὴ ὁ Πατήρ, ὁ πέμψας με, ἐλκύσῃ αὐτόν.

(9) *Εἰκότως... τιμᾶν*. Possent hæc hoc etiam modo non incommode distingui et exponi : Εἰκότως οὖν ἡ γνώσις αὕτη ἀγαπᾷ καὶ τοὺς ἀγνοοῦντας, διδάσκει τε καὶ παιδεύει τὴν πᾶσαν κρίσιν τοῦ παντοκράτορος Θεοῦ. « Merito illos, qui in ignorantia versantur, diligit ipsa cognitio, et docet etiam atque erudit, ut omnem omnipotentis Dei creaturam honore habeant. »

(10) *Εἴ γε ἀγαπᾷν εἶναι λέγοιτο*. Hæc sententia, periodi nota, quæ post ἔξις εἶναι posita est,

Cum autem ex habitu fecerit id, quod est beneficium, naturam boni imitabitur. Dispositio autem et natura fiet et continua exercitatio. Non oportet autem elatos transmoveri, sed ingredientes pervenire quo oportet. Hoc est enim « trahi a Patre, » per omnem « angustam viam » incedentes, dignum effici, ut gratiæ virtutem a Deo accipiat, ut currat citra impedimentum; et si electum odio habeant aliqui, is novit eorum inscitiam, miseretque eum, quod in tanta animus eorum ignorantia versetur. Merito ergo ipsa diligit cognitio, et eos, qui ignorant, docet et erudit omnem Dei omnipotentis honorare creaturam. Quod si Deum didicit diligere, non sic habebit virtutem, ut ea vel vigilando possit amitti, vel in somniis, vel ulla visione; quoniam nec a seipso unquam excedit habitus, ab eo, quod est esse habitum, excidens. Sive ergo cognitio dicatur esse habitus, sive affectio, cum enim diversæ notiones subire non possunt, principalis pars animæ manens non alterata, non assumit aliquam visorum diversitatem, quæ ex diurnis motibus fiunt, simulacra somnians. Propterea certe Dominus quoque præcipit « vigilare », ut anima nostra ne quidem in somnis unquam affectibus animi perturbetur; sed nocturnam quoque vitæ institutionem, tanquam quæ interdum exercentur, puram et immaculatam tueri imperat. Sic enim nosmet pro viribus Deo assimilabimus, si mentem in sua ad easdem res habitudine constanter servemus; ea quippe habitudo est mentis, prout mens est. Quod si varie disposita sit, id fit per nimiam in res materiales affectionem. Qua quidem ratione mihi videntur « noctem » vocasse εὐφρόνην, quoniam anima tunc

in commatis notam mutata, sic poterit explicari : « Si autem gnosticus Deum amare didicit, non sic habebit virtutem, ut quovis modo amitti possit, sive inter vigilandum, sive in somniis, sive etiam per aliquam rerum sensibilium speciem; cum habitus nunquam a sua natura degeneret, nec desinat esse habitus; sive cognitio dicatur habitus, sive dispositio. »

(11) *Ὡς ἐν ἡμέρᾳ ἐνεργ.* Nos enim, ut ait D. Paulus I Thess. v, 5 : Υἱοὶ φωτὸς ἐσμέν, καὶ υἱοὶ ἡμέρας. Unde paulo post infert, v, 8 : Ἡμεῖς δὲ, ἡμέρας ὄντες, νήφωμεν.

(12) *Εὐφρόνην κεκληθέσθαι τὴν νύκτα*. Plutarchus lib. *De curiositate*, pag. 521 edit. Paris. : Τοῦτο μέντοι παντὸς μᾶλλον ἀληθές ἐστιν, ὅτι τὴν αἰσθησὶν ὀλίγα κινουσὶν οἱ πλεῖστα τῇ διανοίᾳ χρώμενοι· καὶ γὰρ τὰ μουσεῖα πορρωτάτω τῶν πόλεων ἰδρύσαντο, καὶ τὴν νύκτα προσεῖπον εὐφρόνην, μέγα πρὸς εὐρεσὶν τῶν ζητουμένων καὶ σκέψιν ἡγούμενοι τὴν ἡσυχίαν καὶ τὸ ἀπερίσπαστον. « Id tamen verissimum est, eos, qui mente plurimum utuntur, perpareo sensuum motu uti. Nam et musæa longissime ab urbibus ædificabant; et noctem euphronam dixerunt Græci a bene intelligendo : ad considerationem et inventionem eorum, quæ quaeruntur, admodum conducere quietem et alio abstrahentium vacuitatem rati. » *Etymologici* auctor : Εὐφρόνη, ἢ νύξ, παρὰ τὸ εὐ φρονεῖν ἡμᾶς ἐν αὐτῇ· καὶ ὁ χρησμός, καὶ ἡ βουλή· καὶ γὰρ ὁ λογισμός, ὅτε ἀσχολεῖ, κριτῆς γίνεται τῶν πραγμάτων.

(13) *Ὡς οἱ λ.* I Thess. v, ὡς καὶ οἱ λ. et πικρὴ ἐλπίδα σωτηρίας. SYLBURG.

cessans a sensibus, convertitur ad seipsam, et est magis « prudentiæ » particeps. Propterea ergo sacra quoque mysteria maxime noctu fiunt, significantia eam, quæ noctu fit, animæ a corpore contractionem. « Ne dormiamus igitur ut reliqui, sed vigilemus et sobrii simus. Qui enim dormiunt, noctu dormiunt; et qui inebriantur, noctu inebriantur. Nos autem, cum simus diei, sobrii simus, induentes lorica[m] fidei et charitatis, et galeam, spem salutis ». Quæcunque autem dicunt de somno, eadem etiam oportet exaudire de morte: utrumque enim significat abscissum animæ; mors quidem magis, somnus vero minus; quod quidem licet etiam ab Heraclito accipere: « Homo in lætitia tangit lucem sibi mortuus, exstinctus; vivus autem tangit mortuum, dormiens exstinctus oculus. Vigilans tangit dormientem. Beati enim, qui viderunt Dominum, » ex sententia Apostoli; « quoniam tempus est jam nos ex somno surgere; nunc enim est propius nostra salus, quam quando credidimus. Nox præcessit, dies appropinquavit. Deponamus ergo opera tenebrarum, et induamur arma lucis. Diem » autem allegorice dicit filium et lucem; et rursus præcepta, « arma lucis, » metaphorice. Hac ratione dicunt oportere nos ablutos, ad sacrificia et preces ire mundos et splendidos; et hoc quidem fieri symboli signive gratia, esse scilicet extrinsecus ornatum et emundatum. Emundatio autem est, ea quæ sunt sancta animo agitare et sentire. Quin etiam imago quoque fuerit baptismatis; quæ etiam a Moysæ poetis tradita fuit hoc modo:

*Cum hausit aquam, mundas gestans in corpore
[vestes,*

Penelope ad preces venit,

.... *Telemachusque* :
Ablutis manibus pelago, edit vota Minervæ.

Hic erat mos Judæorum, ut etiam sæpe in lecto tingerentur. Bene ergo illud quoque dictum est:

Non lavacro mundus esto, sed animo.

✕ Est enim perfecta, ut sentio, mundities, quæ est mentis et operum et cogitationum, et præterea sermonis quoque sinceritas, et postremo peccati in somniis vacuitas. Est autem sufficiens, ut ego

✕ P. 628 ED. POTTER, 551 ED. PARIS. ED. POTTER, 551-552 ED. PARIS.

(14) Ἄνθρωπος ἐν εὐφροσύνῃ φ. ... ἀπτεται εὐδοντος. In hoc τοῦ σκοτεινοῦ philosophi dicto, Sylburgius εὐφρόνη pro εὐφροσύνῃ substitui debere conjecit: dein pro εὐδων ἀποσθεσθεὶς ὄψεις. Lowthius mavult, εὐδων ἐγρηγορῶτος ἀπτεται. Poterit autem leviuscule mutatum, sic scribi et exponi: Ἄνθρωπος εὐφρόνης ἀπτεται ἐν ἑαυτῷ, ἀποθανῶν, φῶς ἀποσθεσθεὶς ζῶν δὲ ἀπτεται τεθνεῶτος, εὐδων ἀποσθεσθεὶς ὄψεις, ἐγρηγορῶς ἀπτεται εὐδοντος. « Homo mortuus noctem in se tangit, luce privatus; vivus autem tangit mortuum, dormiens; cui vero exstincti sunt oculi, is vigilans tangit dormientem. » Simile est quod ex eodem auctore recitavit Plutarchus, lib. *De consolatione ad Apollonium* p. 107: Καὶ, ἥ φησιν Ἡράκλειτος, ταυτὸ τ' ἐν ζῶν καὶ τεθνηκός, καὶ τὸ ἐγρηγορῶς καὶ τὸ καθεῦδον, καὶ νέον καὶ γηραιόν· τάδε γὰρ μεταπεσόντα, κάκεινά ἐστι· κάκεινα πάλιν μεταπεσόντα, ταῦτα. « Et, ut ait Heraclitus, idem est vivum ac mortuum, vigilans ac dormiens, adolescens ac decrepitem; quia hæc in illa, vicissimque mutantur. »

(15) Μακάριοι γὰρ οἱ εἰδότες τὸν Κύριον. Ubi

ἄχρη καὶ περὶ θανάτου ἐξακούειν· ἐκάτερος γὰρ δηλοῖ τὴν ἀπόστασιν τῆς ψυχῆς, ὁ μὲν μᾶλλον, ὁ δὲ ἥττον· ὅπερ ἐστὶ καὶ παρὰ Ἡρακλείτου λαθεῖν· « Ἄνθρωπος ἐν εὐφροσύνῃ φῶς ἀπτεται ἑαυτῷ ἀποθανῶν, ἀποσθεσθεὶς ζῶν δὲ, ἀπτεται τεθνεῶτος εὐδων ἀποσθεσθεὶς ὄψεις· ἐγρηγορῶς, ἀπτεται εὐδοντος (14). Μακάριοι γὰρ οἱ εἰδότες τὸν Κύριον (15), » κατὰ τὸν Ἀπόστολον· « ὅτι ὦρα ὑμᾶς (16) ἤδη ἐξ ὕπνου ἐγερθῆναι· νῦν γὰρ ἐγγύτερον ἡμῶν ἡ σωτηρία, ἢ ὅτε ἐπιστεύσαμεν· ἡ νύξ προέκοψεν, ἡ δὲ ἡμέρα ἤγγικεν. Ἀποθώμεθα οὖν τὰ ἔργα τοῦ σκότους· ἐνδυσώμεθα δὲ τὰ ὄπλα τοῦ φωτός. Ἡμέραν » δὲ τὸν υἱὸν ἀλληγορεῖ καὶ φῶς· τὰς τε αὖ παραγγελίας « ὄπλα φωτός, » μεταφορικῶς. Ταύτη τοι λελομένους φασὶ δεῖν ἐπὶ τὰς ἱεροποιίας καὶ τὰς εὐχὰς ἰέναι, καθαρούς καὶ λαμπρούς· καὶ τοῦτο μὲν συμβόλου χάριν γίνεσθαι, τὸ ἐξῶθεν κεκοσμηθῆναι τε καὶ ἠγνίσθαι. Ἄγνεια δὲ ἐστὶ φρονεῖν ὅσια· καὶ ὅη καὶ ἡ εἰκὼν τοῦ βαπτίσματος εἶη ἂν, καὶ ἡ ἐκ Μωϋσέως παραδεδομένη τοῖς ποιηταῖς ὣδὲ πῶς·

Ἡ δ' ὕδριναμένη, (17) καθαρὰ χροὶ ἱματ' ἔχουσα·

Ἡ Πηνελόπη ἐπὶ τὴν εὐχὴν ἔρχεται·

... Τηλέμαχος δὲ,
C Χεῖρας (18) νιψάμενος πολυῆς ἄλδος, εὐχετ'
[Ἀθήνη.

Ἔθος τοῦτο Ἰουδαίων, ὡς καὶ τὸ πολλάκις ἐπὶ κοίτῃ (19) βαπτίζεσθαι. Εἷ γοῦν κάκεινο εἴρηται·

Ἴσθι μὴ λουτρῷ, ἀλλὰ νῶν καθαρῶς.

Ἄγνεια γὰρ, οἶμαι, τελεία ἡ τοῦ νοῦ, καὶ τῶν ἔργων, καὶ τῶν διανοημάτων, πρὸς δὲ καὶ τῶν λόγων εὐκρίνεια, καὶ τελευταῖα ἡ κατὰ τὰ ἐνύπνια ἀναμαρτησία. Ἰκανὴ δὲ, οἶμαι, ἀνθρώπῳ κάθαρσις μετάνοια

ᵃ I Thess. v, 6, 7, 8. ᵇ Rom. xiii, 11, 12. ✕ P. 629

hoc dicit Apostolus? Certe in Rom. xiii, 11, nil ejusmodi occurrit, sed tantum: Καὶ τοῦτο, εἰδότες τὸν καιρὸν. An vero auctor Κύριον pro καιρὸν legisse putandus est? Ejusmodi sane exemplum occurrit Rom. xii, 11, ubi cum vulg. editiones, et mss. codices non pauci exhibeant, τῷ καιρῷ δουλεύοντες, Clemens noster, aliique perimulti legunt, τῷ Κυρίῳ δουλεύοντες.

(16) Ὑμᾶς. Vulg. Bibl. Rom. xiii, ἡμᾶς, nos: et καὶ ἐνδυσώμεθα τὰ ὄπ. SYLBURG.

(17) Ἡ δ' ὕδριναμένη. Vulg. Hom. edit. *Odyss.* Δ. Ἡ δ' ὕδριναμένη. et *MOX*, εἶμαθ' ἐλοῦσα. H. SYLBURG. — Εἶμαθ' ἐλοῦσα exstat in *Odyss.* Δ, vers. 751 et 760, *Odyss.* P., vers. 48 et 58. Porro de ritu se aqua lustrandi ante preces conf. *Archæologia nostræ Græcæ* lib. ii, cap. 4.

(18) Χεῖρας. Ex *Odyss.* A. H. SYLBURG. — Hic versus exstat in *Odyss.* B, v. 261.

(19) Ἐπὶ κοίτῃ. Hoc est, « post concubitum. » Pervetus perperam verit, « in lecto. » Hesychius: Κοῖται, γυναικῶν ἐπιθυμία. Rom. xiii, 13: Μὴ κοῖταις περιπατήσωμεν.

ἀκριβῆς καὶ βεβαία· εἴ γε, κατεγνωκότας ἑαυτῶν ἐπι-
ταῖς προγενομέναις πράξεσι, προῖεμεν εἰς τὸ πρόσ-
θεν, « μετὰ ταῦτα (20) νοήσαντες, » καὶ τὸν νοῦν
ἐξαναδύοντες τῶν τε κατ' αἰσθησιν τερπόντων, καὶ
τῶν πρόσθεν πλημμυλημάτων. Εἰ γοῦν τὴν ἐπιστή-
μην ἐτυμολογεῖν χρή, καὶ ἀπὸ τῆς « στάσεως » τὴν
ἐπιβολὴν αὐτῆς ληπτέον· ὅτι ἴστησιν ἡμῶν ἐν τοῖς
πράγμασι τὴν ψυχὴν, ἄλλοτε ἄλλως πρότερον φερο-
μένην· ὡς αὐτως (21) καὶ τὴν πίστιν ἐτυμολογητέον,
τὴν περὶ τὸ ὄν στάσιν τῆς ψυχῆς ἡμῶν. Ἡμεῖς δὲ
τὸν αἰεὶ καὶ ἐν πᾶσι δίκαιον ποθεῖμεν μαθεῖν· ὅς,
μήτε τὴν ἐκ τοῦ νόμου δεδιώς κόλασιν, μήτε τὴν τῶν
συνόντων καὶ ἐπεξιδόντων τοῖς πλημμυληθεῖσι· μισο-
πονηρίαν εὐλαθεύμενος, μήτε τὴν ἐξ αὐτῶν τῶν ἀδι-
κουμένων κίνδυνον ὑφορώμενος, διαμένει δίκαιος·
ὁ γὰρ διὰ ταῦτα τοῦ πράττειν εἰ τῶν ἀδικῶν ἀπεχό-
μενος οὐχ ἐκὼν χρηστὸς, φόβῳ δὲ ἀγαθός. Καὶ ὁ γε
Ἐπίκουρος « ἀδικεῖν ἐπὶ κέρδει τιμὴ βούλεσθαι » φησὶ
τὸν κατ' αὐτὸν (22) σοφόν· « πίστιν γὰρ λαθεῖν περὶ
τοῦ λαθεῖν οὐ δύνασθαι. » Ὄστε εἰ ἐπιστήσεται λήσει,
ἀδικήσει κατ' αὐτόν. Καὶ τοιαῦτα μὲν τὰ σκοτεινὰ
δόγματα· εἰ δὲ καὶ ἐλπίδι τῆς ἐπὶ δικαίῳ παρὰ τοῦ
θεοῦ ἀμοιβῆς ἀφέξεται τις τοῦ ἀδικεῖν, οὐδ' οὕτως
ἐκὼν χρηστεύεται· ὡς γὰρ ἐκεῖνον ὁ φόβος, οὗτοι
τοῦτον ὁ μισθὸς δικαιοῖ, μᾶλλον δὲ δίκαιον εἶναι δοκεῖν
δείκνυσιν. Τὴν δὲ ἐλπίδα τὴν μετὰ θάνατον οὐ μόνον
οἱ τὴν βάρβαρον σοφίαν μετιόντες ἴσασιν, τοῖς μὲν
ἀγαθοῖς καλῆν, τοῖς δὲ φαύλοις ἔμπαλιν, ἀλλὰ καὶ οἱ
ἠυθαγόρειοι· τέλος γὰρ κάκεινοι τὴν ἐλπίδα ὑπεγύ-
ρουν τοῖς φιλοσοφοῦσιν· ὅπου γε καὶ ὁ Σωκράτης ἐν
Φαίδωρι (23) « μετὰ ἀγαθῆς ἐλπίδος φησὶ τὰς καλὰς
ψυχὰς ἐνθένδε ἀπίεναι· » καὶ πάλιν τοὺς πονηροὺς
κακίζων, ἀντιτίθει· « Ζῶσι γὰρ μετὰ κακῆς ἐλπί-
δος, » λέγων. Συνάδειν τούτῳ καὶ ὁ Ἡράκλειτος (24)
φαίνεται, δι' ὧν φησὶ περὶ τῶν ἀνθρώπων διαλεγό-

A quidem opinor. homini purgatio, perfecta ac sta-
bilis pœnitentia; si cum de præcedentibus nos
damnaverimus actionibus, antèrius procedamus,
« postea intelligentes, » et mentem sustollentes,
tam ab iis quæ per sensum nos delectant, quam
prioribus delictis. Si itaque scientiæ, quæ 228
dicitur ἐπιστήμη, danda est etymologia, ex « sta-
tione » et quiete, quæ dicitur στάσις, ejus sumenda
est explicatio, quoniam nostram in rebus sistit
mentem, quæ prius alias aliter ferebatur. Similiter
fidei quoque, πίστεως inquam, danda est etymolo-
gia, animæ nostræ περὶ τὸ ὄν στάσις, id est, « circa
id, quod est, statio » et quies. Nos autem eum,
qui semper et in omnibus est justus, scire cupi-
mus; nec timens supplicia, quæ a lege statuun-
tur; nec eorum, cum quibus versatur, et qui pec-
cata persequuntur, odium vitans in improbos; nec
quod ab iis, quos injuria affecit, impendet pericu-
lum reformidans, justus permanet. Qui enim pro-
pter hæc abstinet a faciendo aliquid ex iis quæ
sunt injusta, non est sua sponte, sed metu bonus.
Atque Epicurus quidem ait eum, qui est ex ejus
sententia sapiens, « velle propter aliquod lucrum
facere injuriam; non posse enim sibi persuadere,
fore ut lateat. » Quare si sciverit fore ut lateat, fa-
ciat injuriam, ut est ejus sententia. Et hæc quidem
sunt tenebricosa dogmata. Si autem ab injuria fa-
cienda abstinnerit propter spem remunerationis a
Deo consequendæ ob ea quæ juste fecerit, ne sic
quidem sua sponte est bonus. Sicut enim illum
metus, sic hunc quoque merces justum facit; vel
potius efficit, ut videatur justus. Eam autem spem,
quæ est post mortem, non solum agnoscunt, qui
barbaram persequuntur philosophiam, bonis qui-
dem bonam, malis autem contrariam, sed etiam

(20) Μετὰ ταῦτα. Τὰ μετὰ ταῦτα mavult Lowth.

(21) Ὡς αὐτως. Vel conjuncte ὡσαύτως.

(22) Καὶ ὅγε Ἐπίκουρος ἀδικεῖν ἐπὶ κέρδει τιμὴ
βούλεσθαι φησὶ τὸν κατ' αὐτόν. Negativa parti-
cula ex hac sententia excidit. Scribendum igitur :
Καὶ ὅγε Ἐπίκουρος οὐχ ἀδικεῖν ἐπὶ κ. π. βούλεσθαι
φ. Vel : Καὶ ὅγε Ἐπίκουρος ἀδικεῖν ἐπὶ κέρδει τιμὴ
μὴ βούλεσθαι φησὶ τὸν κατ' αὐτόν σοφόν. « Eit Epi-
curus ait nolle sapientem propter quodvis lucrum
injuriam facere; quod fidem habere non possit fore
ut lateat. Lowthio etiam ἐπὶ κέρδει μὴ βούλεσθαι
placuit. Unde merito infert Clemens, cum velle
injuriam facere, si certo latere possit. Hinc in Epi-
curo Laertius, lib. x, seg. 151 : Ἡ ἀδικία οὐ καθ'
ἑαυτὴν κακὸν, ἀλλ' ἐν τῷ κατὰ τὴν ὑπόψιν φόβῳ, εἰ
μὴ λήσει ὑπὲρ τῶν τοιούτων ἐφεστηκότας κολαστάς.
Οὐκ ἔστι τὸν λάθρα τι ποιῶντα ὧν συνέθεντο πρὸς
ἀλλήλους, εἰς τὸ μήτε βλάπτειν, μήτε βλάπτεσθαι,
πιστεύειν, ὅτι λήσει, κἂν μυριάκις ἐπὶ τοῦ παρόν-
τος λανθάνῃ· μέχρι γὰρ καταστροφῆς ἀδελφὸν εἰ
λήσει. « Injuria per se malum non est, verum ob
suspicionis metum, quod latere nequeat eos, qui
hujusmodi sunt injuriæ constituti judices. Non
credat is, qui clam aliquid facit contra id, quod
inter se constituerant homines, ne lædant invicem,
nec lædantur, latere posse, etsi nullies etiam præ-
senti tempore lateat; nam ad finem incertum est,
an latere possit. » Seneca epistola 97 : « Eleganter
itaque ab Epicuro dictum puto : Potest nocenti
contingere ut lateat, latendi fides non potest. » « Aut
si hoc modo melius hunc explicari posse judicas

sensum : Ideo non potest latere peccantibus, quia
latendi etiam felicitatem habent, fiduciam non ha-
bent. Ita est, tuta scelera esse possunt, secura
non possunt, etc. » Epictetus apud Arianum lib. iii,
cap. 7 : Τὸ γὰρ κλέψαι οὐδ' αὐτὸ ὁ Ἐπίκουρος ἀπο-
φαίνει κακὸν, ἀλλὰ τὸ ἐμπασεῖν, καὶ ὅτι πίστιν περὶ
τοῦ λαθεῖν λαθεῖν ἀδύνατον· διὰ τοῦτο λέγει, Μὴ
κλέπτετε. Quippe Epicurus ne furari quidem
reputat per se malum, verum deprehendi, nec se-
curitatem perpetuo latendi posse accipere : Unde,
etc. : Ne suremini, inquit. »

(23) Ὁ Σωκράτης ἐν Φαίδωρι. Hoc Socratis di-
ctum recitat etiam Theodoretus serm. 8, p. 601 :
Καὶ αὐθις ἐν τῷ αὐτῷ διαλόγῳ φησὶ· Μετὰ ἀγαθῆς
μὲν ἐλπίδος τὰς καλὰς ψυχὰς ἐνθένδε ἀπίεναι· οἱ
πονηροὶ δὲ ζῶσι, φησὶ, μετὰ κακῆς ἐλπίδος. « Rur-
susque in eodem dialogo (Phædone) dicit : Op-
tima quidem cum spe bonas animas hinc proficisci :
at qui mali sunt, pessima cum spe vivunt, in-
quit. » Simile est illud Chilonis apud Diogenem
Laert. lib. i, seg. 69 : Ἐρωτηθεὶς, τίνοι διαφέρουσιν
οἱ πεπαιδευμένοι τῶν ἀπαιδευτῶν; ἔφη, Ἐλπίσιν
ἀγαθαῖς. Rogatus, quo differant periti ab imperitis?
Bona, inquit, spe.

(24) Ὁ Ἡράκλειτος. Theodoretus libro jam dicto,
pag. 600 : Ἐκεῖνο δὲ τοῦ Ἡρακλείτου μάλα θαυ-
μάζω, ὅτι μένει τοὺς ἀνθρώπους ἀποθνήσκοντας ὅσα
οὐχ ἔλπονται, οὐδὲ δοκέουσι. « Heracliti vero dictum
illud valde admiror : Manere morientes homines
ea, quæ neque sperant, neque expectant. » Conf.
Protrepticī p. 18, not. 4.

Pythagorei; nam illi quoque spem, tanquam finem, proponerent iis qui philosophabantur; cum etiam Socrates dicat in *Phaedone*, « bonas animas hiuc cum ✕ bona spe excedere; » et rursus malos vituperans, eis opponit: « Vivunt enim cum mala spe, » dicens. Ei videtur etiam consentire Heraclitus, in iis, quæ dicit disserens de hominibus: « Homines mortuos manent, quæ non sperant, nec exspectant. » Divine ergo Paulus aperte scribit ad Romanos: « Afflictio patientiam operatur, patientia vero probationem, probatio autem spem, spes vero pudore non afficit ». Propter spem enim futuram est patientia; « spes » autem est etiam æquivoce spei redditio et restitutio; quæ etiam « pudore non afficit, » ut quæ probris et contumeliis non amplius afficiatur. Qui autem nude vocationi, quatenus vocatus est, obedit, is neque propter timorem, neque propter voluptates, tendit ad cognitionem. Non enim considerat an aliquod utile lucrum vel delectatio aliqua extrinsecus consequatur, sed tractus a dilectione ejus, qui vere est amabilis, et ad id, quod fieri oportet, adductus, pius est Dei cultor. Unde nec si per hypothesein a Deo acceperit potestatem faciendi ea, quæ sunt prohibita, citra ullam pœnam; neque si propterea beatorum bona accepturum eum esse, ei promissum fuerit; sed nec si persuasum habuerit fore, ut Deum lateant ea quæ gerit (quod quidem fieri non potest), in animum unquam est inducturus, ut aliquid agat præter rectam rationem, cum id, quod vere est honestum, et ex seipso eligendum, et ea ratione expetendum amandumque, semel elegerit. Non enim in esca ventris bonum esse situm accepimus. Audivit autem ille, quod « cibus nos non commendabit », neque matrimonium, sed neque abstinentia a matrimonio in ignoratione, sed opus gnosticum ex virtute. Nam canis quoque, qui est animal expers rationis, sic dicatur esse continens, dum eum timet qui tollit baculum, et ideo a cibo abstinet. Quod si ablata fuerit promissio illis facta, si timor intentatus præcisus fuerit et periculum impendens evanuerit, tum certo scias statim apparituum fore illorum propositum.

CAPUT XXIII.

Ob quam rationem perfectis a rebus sensui jucundis, quam maxime potest, abstineat, meliorum scilicet intuitu.

Non enim ipsi rei naturæ se accommodant, ut revera gnostice comprehendant, esse quidem bona omnia, quæ creata sunt ad usum nostrum; ut matrimonium, verbi gratia, et liberorum procreationem, si iis uteremur cum temperantia, bonum autem ✕ esse melius, ut quis per eam, quæ est Deo, assimilationem, evadat impatibilis et virtute prædi-

✕ P. 650 ED. POTTER, 552-553 ED. PARIS.
 a Rom. v, 3, 4, 5. b I Cor. viii, 8.

(25) *Ἐλπίς*. Vult auctor hac voce denotari, non solum « sperandi » actionem, sed etiam rei « speratæ » acquisitionem: quam qui feliciter attigerit, contumeliis deinceps superior erit.

(26) *Κέρδος ἢ ἀπόλαυσις*. Flor. edit., κέρδος ἢ ἀπόλαυσις, articulo pro conjunctione posito. SYLBURG.

(27) *Οὐδὲ ἀποχή γ*. Conf. superius *Strom.* iii, p. 554, lin. 27.

(28) *Οἰκειοῦνται*. Interpres vertit, ac si legisset οἰκειοῦνται in plurali num. Quod si retineatur οἰ-

μενος: « Ἀνθρώπους μένει ἀποθιχόντας ἅσα οὐκ ἔλπονται, οὐδὲ δοκέουσιν. Θεῶς οὖν ὁ Παῦλος Ῥωμαίοις ἀντικρὺς ἐπιστέλλει: « Ἡ θλίψις ὑπομονὴν κατεργάζεται, ἡ δὲ ὑπομονὴ δοκιμὴν, ἡ δὲ δοκιμὴ ἐλπίδα: ἡ δὲ ἐλπίς οὐ καταισχύνει, » δι' ἐλπίδα μὲν γὰρ τὴν μέλλουσαν ἡ ὑπομονὴ. Ἐλπίς (25) δὲ ὁμωνόμως καὶ ἡ τῆς ἐλπίδος ἀπόδοσις τε καὶ ἀποκατάστασις: ἡ καὶ « οὐ καταισχύνει, » μὴ ὀνειδιζομένη ἐστίν. Ὁ δὲ φιλή κλήσει, καθὼ κέκληται, ὑπακούων οὔτε διὰ φόβον οὔτε διὰ ἡδονὰς ἐπὶ τὴν γνώσιν ἔσται: οὐ γὰρ περισκέπτεται, εἴ τι λυσιτελὲς ἐξωθεν ἔσται κέρδος ἢ ἀπόλαυσις (26) αὐτῷ: ἀγάπη δὲ τοῦ ὄντως ὄντος ἔραστοῦ ἐλκόμενος, καὶ πρὸς τὸ θεῖον ἀγόμενος, θεοσεβεῖ. Ὅθεν οὐδ' εἰ καθ' ὑπόθεσιν ἐξουσίαν λάθοι παρὰ τοῦ θεοῦ πράττειν τὰ ἀπηγορευμένα, ἀτιμώρητός τε ὢν, οὐδ' εἰ καὶ μισθὸν τὰ μακάρων ἀγαθὰ λήψεται: ἐπὶ τοῖσδε ἐπαγγελίαν προσλάβοι, ἀλλ' εἰ καὶ λήσεται τὸν θεὸν ἐφ' οἷς πράττει πεισθεῖη: (ὅπερ ἀδύνατον) πρᾶξι τι παρὰ τὸν λόγον τὸν ὀρθὸν ἐβελήσαι ποτ' ἂν, τὸ ὄντως καλὸν καὶ αἰρετὸν ἐξ ἑαυτοῦ, καὶ ταύτῃ ἀγαπητὸν εἶναι ἅπαξ ἐλόμενος. Οὐ γὰρ ἐν γαστρὸς βορᾷ τὸ χρηστὸν εἶναι διειλήφραμεν. Ἀκήκοε δ' ἐκεῖνος, ὡς βροῦμα ἡμᾶς οὐ παραστήσει, οὐδὲ μὴν γάμος, ἀλλ' οὐδὲ ἀποχὴ γάμου (27) ἐν ἀγνωσίᾳ, ἀλλὰ τὸ κατ' ἀρετὴν ἔργον τὸ γνωστικόν: ἐπεὶ καὶ ὁ κύων, τὸ ζῶον τὸ ἄλογον, ἐγκρατὲς λεγέσθω, τὸν ἐπαιρόμενον τὴν βακτηρίαν δεδιδῶς, καὶ διὰ τοῦτο τοῦ δόλου ἀπεχόμενον. Τῶν τοιούτων, εὖ ἴσθι, ὅτι περιαιρεθεῖσα ἡ ὑπόσχεσις ἢ προσπηγγελμένη, καὶ ὁ φόβος περιγραφεῖς ὁ ἐπηπειλημένος, καὶ χωρισθεῖς ὁ κίνδυνος ὁ ἐπηρητημένος, τὴν πρόθεσιν ἐλέγχει.

Οὐ γὰρ αὐτῇ τῇ φύσει τοῦ πράγματος οἰκειοῦνται (28), ὡς τῷ ὄντι γνωστικῶς καταλαβέσθαι, καλὰ μὲν εἶναι πάντα, ἅσα εἰς χρῆσιν ἡμῶν ἐκτίσθη: ὡς γάμον, φέρε εἰπεῖν, καὶ παιδοποιίαν, μετὰ σωφροσύνης παρειλημμένα: καλοῦ δὲ εἶναι ἄμεινον (29) τὴν πρὸς τὸ θεῖον ἐξομοίωσιν ἀπαθῆ (30) καὶ ἐνάρετον γενέσθαι. Τοῖς δὲ ἐξωθεν εὐ-

✕ P. 651 ED. POTTER, 553-554 ED. PARIS.

κλειοῦται, referetur ad πρόθεσιν in præced. sententia, hoc sensu: « Non enim rerum naturæ se accommodat. »

(29) *Καλοῦ δὲ εἶναι ἄμεινον*. Dicit « creaturas esse res bonas, sed » his bonis melius « esse, Deo per virtutem similes evadamus. » Sic post *καλῶν καλλίονα* dixit. Sed hoc loco *καλῶν* εἶναι ἄμ. in editiones Sylburgiana posteriores Latina, ut videtur, versione irrepsit.

(30) *Ἀπαθῆ*. Conf. *Pædag.* lib. i, cap. 2, pag. not. 4.

χρήστοις ἢ δυσχρήστοις προσαγομένοις, τῶν μὲν ἀπέχονται, τῶν δ' οὐ. Ἄλλὰ καὶ ὧν ἀφίστανται μυσαιτόμενοι, ταῦτα φαίνονται τὴν κρίσιν καὶ τὸν δημιουργὸν διαβάλλοντες· καὶ τῷ ῥοκεῖν πιστῶς ἀναστρέφονται, τὴν κρίσιν ἔχουσιν ἀνόσιον. Τὸ δὲ, « Οὐκ ἐπιθυμήσεις, » οὔτε ἀνάγκης τῆς ἐκ φόβου δεῖται, τῆς βιαζομένης ἀπέχεσθαι τῶν ἡδέων, οὔτε μισθοῦ, τοῦ δι' ἐπαγγελίας (51), ἀναπαίθοντος ἀνακόπτειν τὰς ὁρμάς. Οὔτε τὴν ὑπακοὴν διὰ τὴν ἐντολὴν, διὰ δὲ τὴν ἐπαγγελίαν αἰροῦνται οἱ διὰ τῆς ἐπαγγελίας ὑπακροῦτες τῷ Θεῷ, δελέασι ἡδονῆς ἡρημένοι. Οὐδὲ μὴν τῶν αἰσθητῶν ἀποστραφῆ τὴν πρὸς τὰ νοητὰ οἰκειώσιν ἀκολούθως ποιοῖ ἄν· ἔμπαλιν δὲ, ἢ πρὸς τὰ νοητὰ οἰκειώσιν κατὰ φύσιν περιαιγωγή τῷ γνωστικῷ ἀπὸ τῶν αἰσθητῶν γίνεται, κατ' ἐκλογὴν τῶν καλῶν τὰ γὰρ ἐλομένῳ γνωστικῶς, θαυμάζοντι μὲν τὴν γένεσιν, καὶ ἀγιάζοντι τὸν ποιητὴν, ἀγιάζοντι δὲ τὴν πρὸς τὸ Θεῖον ἕξομοίωσιν. Ἄτάρ ἐγὼ ἐμὲ λύσομαι τῆς ἐπιθυμίας, φῆσαι (52), διὰ τὴν πρὸς σὲ οἰκειώσιν, Κύριε· καλὴ γὰρ ἡ κτισθεῖσα δὴ οἰκονομία, καὶ πάντα εὖ διοικεῖται, οὐδὲν ἀναίτιως γίνεται. Ἐν τοῖς σοῖς εἶναι με δεῖ, Παντοκράτορ· καὶ ἐνταῦθα ὦ, παρὰ σοὶ εἰμί· ἀδελφὸς δ' εἶναι θέλω, ἵνα σοὶ συναγγιξῶς δυνηθῶ, ὀλίγοις καὶ ἀρχεῖσθαι, μελετῶν τὴν σὴν ἐκλογὴν τὴν δικαίαν τῶν καλῶν ἀπὸ τῶν ὁμοίων. Μυστικώτατα καὶ ἑσιώτατα ὁ Ἀπόστολος, διδάσκων ἡμᾶς τὴν ἀληθῶς εὐχάριστον ἐκλογὴν, οὐ κατ' ἀπεκλογὴν τῶν ἑτέρων ὡς φαύλων, ἀλλ' ὡς καλῶν καλλίονα ποιεῖσθαι, μεμνήσκεν εἰπὼν· « Ὡστε καὶ ὁ γαμιζὼν τὴν παρθένον αὐτοῦ (53) καλῶς ποιεῖ· καὶ ὁ μὴ γαμιζὼν κρεῖσσον ποιεῖ πρὸς τὸ εὐσχημον καὶ εὐπάρεδρον τῷ Κυρίῳ ἀπερισπάστως. » Ἴσμεν δὲ τὰ μὲν δυσπόριστα οὐκ ἀναγκαῖα· τὰ δὲ ἀναγκαῖα εὐπόριστα γεγενῆσθαι φιλαγάθως παρὰ τοῦ Θεοῦ. Διόπερ ὁ Δημόκριτος εὖ λέγει, ὡς « ἡ φύσις τε καὶ διδασχὴ παραπλήσιόν ἐστι· » καὶ τὴν αἰτίαν συντόμως προσαποδεδώκαμεν· καὶ γὰρ ἡ διδασχὴ μεταρρυθμίζει τὸν ἄνθρωπον· μεταρρυθμισα δὲ, φυσιοποιεῖ· καὶ διήνεγκεν οὐδὲν, ἢ φύσει πλασθῆναι τοιόνδε, ἢ χρόνῳ καὶ μαθήσει μετατυπωθῆναι. Ἄμφω δὲ ὁ Κύριος παρέσχηται· τὸ μὲν κατὰ τὴν δημιουργίαν, τὸ δὲ κατὰ τὸν ἐκ τῆς Διαθήκης ἀνάκτισιν τε καὶ ἀνανέωσιν. Τὸ δὲ συμφέρον τῷ κυριωτέρῳ, τοῦτο αἰρετώτερον· κυριώτατον δὲ πάντων ἡ διάνοια. Οὕτω τοίνυν τῷ ὄντι καλὰ φαίνεται ἡδίστα, παρ' αὐτοῦ δὲ πορίζεται (54) ὃν ποθεῖ καρπὸν, τὴν τῆς ψυχῆς (55) εὐστάθειαν. « Ὁ δὲ ἐμοῦ ἀκούων, φη-

* I Cor. vii, 38. 35. ✕ P. 632 ED. POTTER, 554-555 ED. PARIS.

(51) Ἐπαγγελίας. Editiones Syllburgiana recentiores ἀπαγγελίας perperam exhibent.

(52) Φῆσαι. Etsi optativum φῆσαι ferri potest, tamen si quis indicativum φῆσει malit, per me licet. Allusio autem est ad Homericum illud; Ἄτάρ ἐγὼ αὐτὸς ἐμὲ λύσομαι. SYLBURG.

(53) Ὁ γαμιζὼν τὴν παρθένον αὐτοῦ. I Cor. vii, ὁ ἐκγαμιζὼν, omisso commatio illo, τὴν παρθένον αὐτοῦ· quod glossema esse videtur: et mox, ὁ δὲ μὴ ἐκγαμιζὼν. SYLBURG. — Dein, εὐπρόσεδρον pro εὐπάρεδρον. Ibid.

(54) Παρ' αὐτοῦ δὲ πορίζ. A. inserta copula legit, καὶ παρ' αὐτοῦ πορίζ. Mox, Vulg. Bibl. Proverb. i, κατασκηνώσει ἐπ' ἐλπίδι πεποιθώς. SYLBURG. — Ibi

tus. Sed ex iis, quæ extrinsecus adducuntur, bonis vel malis, ab aliis quidem abstinent, ab aliis vero minime. Verum in iis a quibus abstinent abhorrentes, creaturam et opificem cernuntur accusare; et licet ipsa specie versentur fideliter, habent tamen impium iudicium. Illud autem: « Non concupisces, » neque necessitate eget, quæ per timorem incussa, cogit abstinere a suavis; neque mercede, quæ per promissionem persuadeat reprimere appetitiones. Neque obedientiam propter mandatum, sed propter promissionem eligunt, qui Deo propter promissa obediunt, a voluptate inescati. Sed neque aversatio a rebus sensilibus necessario infert conjunctionem cum iis quæ percipiuntur intelligentia; contra autem, conjunctio cum iis, quæ intelligentia percipiuntur, hominem gnosticum naturaliter convertit a rebus sensilibus; ut qui per eorum, quæ sunt pulchra, electionem, bonum gnostice elegerit, et admiretur generationem, et sanctificet Creatorem, una tamen sanctificet eam, quæ fit Deo, assimilationem. Sed ego me liberabo, dixerit, a cupiditate, o Domine, ut mihi tecum intercedat conjunctio: pulchra enim est, quæ utique creata est, dispensatio, et omnia recte administrantur, et nihil fit sine causa. In tuis me esse oportet, o Omnipotens, et licet hic fuero, sum apud te; sed volo expers esse metus, ut ad te possim appropinquare, et paucis etiam contentus, tuam imitans justam electionem, quæ bonos a similibus discernit. Mystice admodum et sancte nos docens Apostolus eam, quæ vere grata est, electionem, non alia tanquam mala reprobanda, sed bonis alia censenda esse meliora, significavit dicens: « Quare et qui matrimonio jungit virginem suam, bene facit; et qui non jungit, melius facit, ad id, quod honestum est 229 et facultatem præbet indivulse Domino assidendi a. » Scimus autem ea, quæ difficulter quidem parari possunt, non esse necessaria; quæ autem sunt necessaria, paratu facilia benignitate Dei esse facta. Quamobrem bene dicit Democritus, « naturam et doctrinam rem esse persimilem. » Causam autem breviter reddidimus. Doctrina enim hominem concinnat et componit; concinnans autem ac componens, naturam ei tribuit; neque interest, an fuerit natura effectus talis, an tempore et disciplina transformatus. Utrumque autem præbuit Dominus, illud quidem per creationem, hoc vero per recreationem ✕ et renovationem, quæ fit ex Testamento. Quod au-

vero Flaminius Nobilius e scholio quodam hæc verba adnotavit: ἀναπαύσεται ἐν εἰρήνῃ πεποιθώς.

(55) Τῆς ψυχῆς. Rursus Democritum imitari videtur: nam ille τὴν εὐεστὴν summum bonum dixit: Τέλος δὲ εἶναι τὴν εὐθυμίαν, οὐ τὴν αὐτὴν οὔσαν τῇ ἡδονῇ ὡς ἐνοι, παρακούσαντες, ἐξεδέξαντο, ἀλλὰ καθ' ἡν γαλήνῳ καὶ εὐσταθῶς ἡ ψυχὴ διάγει, ἀπὸ μηδενὸς παραττομένη φόβου, ἢ δεισιδαιμονίας, ἢ ἄλλου πινδὸς πάθους. Καλεῖ δὲ αὐτὴν εὐεστὴν, καὶ πολλοῖς ἄλλοις ὀνόμασιν. « Finem vero esse rectum quietumque animi statum, quæ non idem sit quod voluptas, ut quidam oblique interpretantur, verum secundum quam animus magna tranquillitate constantique beatus est, dum nullo metu, nulla superstitione, aut

tem conducit ei, quod est magis principale, id est magis eligendum; est autem omnium maxime principale, mens. Sic ergo videntur ea, quæ vere bona sunt, esse jucundissima; et ex se præbent eum, quem desiderant, fructum, nempe animæ tranquillitatem. « Qui autem me audit, » inquit, « requiescet in pace confidens, et sine metu conquiescet ab omni malo^a. Confide in toto corde tuo et mente tua in Deo^b. » Hoc modo fieri potest ut vir gnosticus jam Deus evaserit. « Ego dixi, dii estis, et filii Altissimi^c. » Dicit autem Empedocles quoque sapientium animas deos fieri, hoc modo scribens:

*Postremo vates, et qui hymnos carmine cantant,
Et medicique, ducesque viris mortalibus adsunt.
Hinc existunt dii, sunt quorum maxime honores.*

Atque homo quidem absolute ac generatim sumptus formatur secundum ideam spiritus sibi congeniti. Neque enim sine forma et specie creatur in officina naturæ, ubi hominis generatio mystice perficitur, cum sit communis et ars et essentia. Homo autem hic quispiam, seu homo singularis, characterem suscipit ex forma animæ insita ex iis quæ elegerit. Qua ratione Adam quoque dicimus fuisse perfectum, quod attinet ad formationem; nihil enim ei defuit ex iis quæ homini formæ et speciei characterem tribuunt. Quod autem dum fieret, accepit perfectionem, et justificatum est per obedientiam, hoc erat, quod in virum crescebat, nempe id, quod in ejus potestate erat situm, seu liberum arbitrium. Quod autem elegerit, atque adeo quod vetitum elegerit, non est culpa in Deum, sed in eligente conferenda. Duplex enim est generatio: una quidem eorum qui gignuntur, altera vero eorum quæ fiunt. Et hominis quidem virilitas et fortitudo, cum sit, ut aiunt, sua essentia perturbationibus obnoxius, reddit metus expertem et insuperabilem eum, qui est ejus particeps, adeo ut ira sit tanquam mentis satelles in patientia, et tolerantia, et iis quæ sunt similia; cupiditati autem præficitur temperantia et salutaris prudentia. Deus autem est impatientis, iraque expertis et cupiditatis. Is autem non ideo dicitur metus expertis, quod declinat quæ sunt terribilia. Sed neque est temperans, qua imperat cupiditatibus; neque enim in terribile aliquid Dei natura incidit, neque fugit Deus timorem; sicut nec concupiscet, ut ei necesse sit imperare cupiditati. Mystice

^a Prov. I, 33. ^b Prov. III, 5. ^c Psalm. LXXXI, 6.

alia quavis perturbatione agitur. Eamdem vero esse est appellat, multisque aliis nominibus.

(36) Καὶ τῆ διαβολῆ σου. Hæc verba, quæ absunt a Prov. III, 5, forte adjecit auctor ex Matth. XXII, 37, vel Luc. X, 27, ubi Christus Deum amare jubet ἐν ὅλη τῆ καρδίᾳ σου, καὶ ἐν ὅλη τῆ διανοίᾳ σου.

(37) Γενέσθαι Θεόν. Conf. *Protreptici* p. 88, not. 7.

(38) Ἐμπεδοκλή. Hos Empedocles versus recitat Theodoretus *De curand. Græc. affect.*, serm. 8, qui de martyribus agit, p. 599.

(39) Ἐνθεν ἀναβλαστοῦσι. Ἐνθ' ἀναβλαστάνουσι, Theodoret.

(40) Αἰτία. Conf. *Strom.* I, p. 318, not. 3.

(41) Καὶ οὐ ταύτη ἄφοδος. Legi posset etiam,

σὺν, ἀναπαύσεται ἐπ' εἰρήνῃ πεποιθώς, καὶ ἡσυχάσει ἀφόδως ἀπὸ παντὸς κακοῦ. Ἴσθι πεποιθώς ἐν ὅλη καρδίᾳ σου καὶ τῆ διανοίᾳ σου (36) ἐπὶ τῷ Θεῷ. Ἐνθεν δυνατὸν τῷ τρόπῳ τὸν γνωστικὸν ἕδη γενέσθαι Θεόν (37). « Ἐγὼ εἶπα· Θεοὶ ἐστέ καὶ υἱοὶ Ὑψίστου. »

Φησὶ δὲ καὶ ὁ Ἐμπεδοκλή (38), τῶν σοφῶν τὰς ψυχὰς θεοὺς γίνεσθαι, ὧδε πως γράφειν·

potest ut vir gnosticus jam Deus evaserit. « Ego dixi, dii estis, et filii Altissimi^c. » Dicit autem Empedocles quoque sapientium animas deos fieri, hoc modo scribens:

Eis δὲ τέλος, μάντις τε, καὶ ὕμνοπόλοι, καὶ πρόμοι ἀνθρώποισιν ἐπιχθονίοισι πέλειται· Ἐνθεν ἀναβλαστοῦσι (39) θεοὶ τιμῆσι φέριστοι.

Ὁ μὲν οὖν ἄνθρωπος ἀπλῶς οὗτος κατ' ἰδέαν πλάσσεται τοῦ συμφυοῦς πνεύματος· οὐδὲ γὰρ ἀνείθεος, οὐδ' ἀσχημάτιστος ἐν τῷ τῆς φύσεως ἐργαστηρίῳ δημιουργεῖται, ἐνθα μυστικῶς ἀνθρώπου ἐκτελεῖται γένεσις, κοινῆς οὔσης καὶ τῆς τέχνης καὶ τῆς οὐσίας· ὁ δὲ τις ἄνθρωπος κατὰ τύπωσιν τὴν ἐγγυομένην τῆ ψυχῆ, ὧν ἂν αἰρήσῃται, χαρακτηρίζεται. Ἡ καὶ τὸν Ἀδάμ τέλειον μὲν ὡς πρὸς τὴν πλάσιν γεγονέναι φαμέν· οὐδὲν γὰρ τῶν χαρακτηριζόντων τὴν ἀνθρώπου ἰδέαν τε καὶ μορφὴν ἐνεδέξασεν αὐτῷ· ὁ δὲ ἐν τῷ γίνεσθαι τὴν τελείωσιν ἐλάβηκε, καὶ δι' ὑπακοῆς ἐδικαιοῦτο, τοῦτο ἦν ἀπανδρούμενον, τὸ ἐπ' αὐτῷ κείμενον· αἰτία (40) δὲ ἐλομένου, καὶ ἐστὶ μᾶλλον τὸ κωλυθὲν ἐλομένου· ὁ Θεὸς ἀνάπιος. Διττὴ γὰρ ἡ γένεσις, ἡ μὲν τῶν γεννηομένων, ἡ δὲ τῶν γινομένων. Καὶ ἡ μὲν τοῦ ἀνθρώπου ἀνδρεία, ἐμπαθοῦς ὄντος, φασὶ, κατὰ τὴν οὐσίαν, ἄφοδον καὶ ἀήττητον τὸν μετέχοντα αὐτῆς ποιεῖ, καὶ ἔστι δορυφόρος τοῦ νοῦ ὁ θυμὸς ἐν ὑπομονῇ, καὶ καρτερίᾳ, καὶ τοῖς ὁμοίοις· ἐπὶ δὲ τῆ ἐπιθυμίᾳ τάττεται καὶ ἡ σωφροσύνη, καὶ σωτήριος φρόνησις. Θεὸς δὲ ἀπαθής, ἄθυμός τε καὶ ἀνεπιθύμητος. Καὶ οὐ ταύτη ἄφοδος (41), ἣ τὰ δεινὰ ἐκκλίνει (42)· οὐδὲ μὲν σώφρων, ἣ τῶν ἐπιθυμιῶν ἄρχει· οὔτε γὰρ ἂν περιπέσοι τιτὶ δεινῷ ἢ τοῦ Θεοῦ φύσις, οὔτε φεύγει ὁ Θεὸς δειλίαν· ὡσπερ οὐδὲ ἐπιθυμήσει, ἵνα καὶ ἄρξῃ ἐπιθυμίας. Μυστικῶς οὖν ἐφ' ἡμῶν καὶ τὸ Πυθαγόρειον ἐλέγετο, « ἕνα γενέσθαι καὶ τὸν ἀνθρώπον θεῖν· » ἐπεὶ καὶ αὐτὸς ὁ ἀρχιμερὸς εἶς, ἐνὸς ὄντος τοῦ Θεοῦ κατὰ τὴν ἀμετάστροφον τοῦ ἀεὶ « θεῖν » (43) τὰ ἀγαθὰ ἕξιν. Αὐτίκα ὁ Σωτὴρ διὰ τῆς ἐπιθυμίας (44) συναγγήρει καὶ τὸν

✕ P. 655 ED. POTTER, 555-556 ED. PARIS.

transposita negativa, καὶ ταύτη οὐκ ἄφοδος. SYLBERG — Sed nulla mutatione opus est.

(42) Τὰ δεινὰ ἐκκλίνει. Scribendum potius, τὰ δεινὰ οὐκ ἐκκλίνει, « non fugit terribilia. » Vult enim, Deum non, perinde ut homines, ἄφοδον dici, eo quod « non fugit terribilia; » ut neque « temperans » dicitur, sicut homines, eo quod « cupiditatibus imperet: » cum ei nil terribile sit, nec ullis sit affectibus obnoxius. Superius etiam observatum est, negativam particulam excidisse, p. 552, ubi ἀδικεῖν pro οὐκ ἀδικεῖν, et p. 529, ubi ὡς ἀγαθὴν pro ὡς οὐκ ἀγαθὴν, scriptum est.

(43) Θεῖν. Conf. *Protreptici* p. 22, not. 4.

(44) Διὰ τῆς ἐπιθυμίας. « Per cupiditatis prohibitionem. » LOWTH.

θυμὸν, τιμωρίας ὄντα ἐπιθυμίαν· καθόλου γὰρ τὸ πα-
θητικὸν παντὶ γένει ἐπιθυμίας. Εἰς δὲ τὴν ἀπάθειαν
θεοῦμενος ἄνθρωπος (45) ἀχράντως, μοναδικῶς γίνε-
ται (46). Καθάπερ (47) οὖν οἱ ἐν θαλάττῃ ἀπὸ ἀγκύ-
ρας τονούμενοι ἔλκουσι μὲν τὴν ἀγκυραν, οὐκ ἐκείνην
δὲ ἐπισπῶνται, ἀλλ' ἑαυτοὺς ἐπὶ τὴν ἀγκυραν· οὕτως
οἱ κατὰ τὸν γνωστικὸν βίον ἐπισπῶμενοι τὸν Θεὸν
ἑαυτοὺς ἔλαθον προσαγόμενοι πρὸς τὸν Θεόν· Θεὸν
γὰρ ὁ θεραπεύων ἑαυτὸν θεραπεύει. Ἐν οὖν τῷ θεω-
ρητικῷ βίῳ ἑαυτοῦ τις ἐπιμελεῖται, θρησκευὼν τὸν
Θεόν, καὶ διὰ τῆς ἰδίας εἰλικρινοῦς καθάρσεως ἐπο-
πτεύει τὸν Θεὸν ἅγιον ἁγίως· ἡ γὰρ σωφροσύνη ἐν
παραστάσει γενομένη (48), ἑαυτὴν ἐπισκοποῦσα καὶ
θεωροῦσα ἀδιαλείπτως, ἐξομοιοῦται κατὰ δύναμιν
Θεῷ.

contemplatione, sui quis curam gerit, dum Deum veneratur, et se sincere purgato Deum sanctum sanete contemplatur. Quæ enim assistit temperantia, seipsam assidue considerans et contemplans, Deo, quoad fieri potest, assimilatur.

B

CAPUT XXIV.

De pœnarum a Deo inflictarum ratione et fine.

Αὐτίκα τὸ ἐφ' ἡμῖν ἔστιν, ὅπερ ἐπίσης αὐτοῦ τε
κύριοι ἔσμεν καὶ τοῦ ἀντικειμένου αὐτῷ, ὡς τὸ φιλο-
σοφεῖν, ἢ μὴ· καὶ τὸ πιστεῦειν, ἢ ἀπιστεῖν. Διὰ γοῦν
τὸ ἑκατέρου τῶν ἀντικειμένων ἐπίσης εἶναι ἡμᾶς κυ-
ρίους, δυνατόν εὐρίσκεται τὸ ἐφ' ἡμῖν. Καὶ δὴ αἱ ἐν-
τολαὶ οἷαι τε γενέσθαι, καὶ μὴ γενέσθαι ὑφ' ἡμῶν, οἷς
εὐλόγως ἔπεται ἔπαινος τε καὶ ψόγος· οἱ τ' αὖ κολα-
ζόμενοι ἔνεχον τῶν γενομένων αὐτοῖς ἀμαρτημάτων
ἐπ' αὐτοῖς μόνοις κολάζονται (49)· παρῆλθε γὰρ τὰ
γεγόμενα, οὐδὲ ἀγένητον γένει· ἂν ποτε τὸ γεγόμε-
νον. Ἀφίενται γοῦν πρὸς τοῦ Κυρίου αἱ πρὸ τῆς πί-
στεως, οὐχ ἵνα μὴ ὦσι γεγόμενα, ἀλλ' ὡς μὴ γεγόμε-
να. Πλὴν οὐδὲ πάσας ὁ Βασιλεὺς φησὶ, μόνας δὲ
τὰς ἀκουσίους καὶ κατὰ ἄγνοιαν ἀφίεσθαι· καθάπερ
ἀνθρώπου τιμῆς, ἀλλ' οὐ Θεοῦ, τὴν ποσαύτην παρε-
χομένου δωρεάν. Τούτῳ φησὶν ἡ Γραφή (50)· « Ὑπέ-

✠ P. 654 ED. POTTER.

(45) Θεοῦμενος ἄνθρωπος. Sic Strom. vi, p. 650
ed. Paris. : Θεοειδῆς καὶ Θεοεικέλος ὁ ἀγαθὸς ἀνὴρ
μετὰ ψυχὴν, ὃ τε αὖ Θεὸς ἀνθρωποειδῆς. « Deiformis
et Deo similis est bonus quoad animam, et rur-
sus ipse Deus humanæ formæ similis. » Et pag.
671 : Καθ' ὁμοίωσιν οὖν τοῦ Θεοῦ, ὁ εἰς υἰοθεσίαν
καὶ φιλίαν τοῦ Θεοῦ καταταγείς, κατὰ τὴν συγκλη-
ρονομίαν τῶν κυρίων καὶ Θεῶν γίνεται. « Secundum
Dei igitur similitudinem, qui est in filium adop-
tatus, et in numerum amicorum ascitus, coheres
dominorum et deorum sit. » Eisdem viros θεοποιεῖ-
σθαι dicit p. 676. Item ait Deum eos υἰοὺς ἀναγορεύειν
καὶ θεοὺς, « filios vocare et deos, » p. 687. Conf.
Protreptici p. 88, not. 7 edit. nostræ.

(46) Μοναδικῶς γίνεται. Sic superius dixit virum
gnosticum et perfectum, τῷ θείῳ καθαρῶς ἠμι-
λοῦντα, μετέχοντα τῆς ἁγίας ποιότητος, προσεχέστε-
ρον ἐν ἕξει γίνεσθαι ταυτότητος ἀπαθοῦς· « Cum di-
vino numine puram consuetudinem habentem, san-
ctæ qualitatis participem factum, ad habitum im-
patibilis identitatis quam proxime accedere. Strom.
iv, p. 490 edit. Paris. Item Strom. vi, pag. 651 :
Εἰκότως τοίνυν ἐν τῇ μιᾷ ἕξει μένει τῇ ἀμεταβόλῃ,
γνωστικῶς ἀγαπῶν. « Merito igitur manet in uno
immutabili habitu, qui gnostice diligit : » deinde
cumdem ἀπαθῆ, « impatibilem, » esse tradit. Quin-
ciam voce μοναδικῶς paulo post utitur p. 557 :

A ergo apud nos quoque dictum est illud Pythago-
reum, « oportere hominem quoque fieri unum. »
Nam ipse quoque pontifex est unus, cum sit unus
Deus per immutabilem habitum, quo bona semper
« currant. » Jam vero Servator, sublata cupidita-
te, una etiam sustulit iram, quæ est vindictæ
cupiditas. Nam universim patibilitas est in quovis
genere cupiditatis. Qui autem per impatibilitatem
homo deus efficitur citra ullum inquinamentum, fit
« unicus. » Quomodo ergo qui in mari ab anchora
stabiliantur, trahunt quidem anchoram, non illam
autem attrahunt, sed seipsos ad anchoram; ita qui
per vitam gnosticam Deum attrahunt, non adver-
tentes, seipsos ad Deum adducunt. Qui enim Deum
colit, seipsum colit. In vita ergo, quæ versatur in

veneratur, et se sincere purgato Deum sanctum
contemplans,

B

CAPUT XXIV.

De pœnarum a Deo inflictarum ratione et fine.

Jam vero id est in nostra potestate, cujus et
æquo sumus domini cum eo, quod ei adversatur;
ut philosophari, vel non; et credere, aut non cre-
dere. Per hoc ergo quod sumus æque Domini
utriusque eorum quæ inter se adversantur, inveni-
tur fieri posse id quod est in nostra potestate. Quin-
etiam præcepta ejusmodi a nobis possunt fieri et
non fieri, quæ consentaneum est, ut consequatur
laus et vituperatio; et qui puniuntur propter ea,
quæ ab ipsis admissa sunt, peccata, propter ipsa
solâ puniuntur. Præterierunt enim ea quæ facta
sunt; neque fieri potest, ut sit unquam infectum,
quod factum est. Dimittuntur ergo per Dominum,
quæ facta sunt ante fidem, non ut facta non sint,
sed ut sint tanquam ✠ non facta. Sed ne omnia
quidem, dicit Basilides, sed sola dimitti involunta-

C

D

Διὸ δὴ καὶ τὸ εἰς αὐτὸν, καὶ τὸ δι' αὐτοῦ πιστεῦσαι
μοναδικόν ἐστι γενέσθαι, ἀπορισπᾶστως ἐνούμενον
ἐν αὐτῷ. « Quamobrem et in ipsum, et per ipsum
credere, est unicum fieri, in ipso indivulso uni-
tum : » quemadmodum, ut ibi sequitur τὸ ἀπιστή-
σαι διστάσαι ἐστὶ, καὶ διαστῆναι, καὶ μερισθῆναι·
« non credere est discerni, spatiorque disjungi et
dividi. »

(47) Καθάπερ. Non multum dissimilia sunt illa
Dionysii pseudo-Areopagitæ lib. *De divinis nominibus*
cap. 5 : « Ἡ ὡσπερ εἰς ναῦν ἐμβεθηκότες, καὶ
ἀντεχόμενοι τῶν ἐκ τινος πέτρας εἰς ἡμᾶς ἐκτεινο-
μένων πεισμάτων, καὶ οἷον ἡμῖν εἰς ἀντίληψιν ἐκδι-
δομένων, ἐφ' ἡμᾶς τὴν πέτραν, ἀλλ' ἡμᾶς αὐτοὺς τῷ
ἀληθεῖ καὶ τὴν ναῦν ἐπὶ τὴν πέτραν προσήγομεν.

(48) Γενομένη. Flor., γενομένη, errore ambi-
guo : nam aut γενομένη nobiscum legendum, aut
γανουμένη· quod haud scio, an sit verius. SYLBURG.

(49) Ἐπ' αὐτοῖς μόνοις κολάζονται. « In ipso-
rum solummodo potestate est, quod puniuntur. »
SYLBURG. in *Indice Græco*.

(50) Ἡ Γραφή. Psalmo XLIX (L) ubi legitur, ὑπέ-
λαβες ἀνομίαν, ut etiam infra p. 285, lin. 7. Cui
sequentibus de castigatione et punitione confer
quæ Seneca ex Platone tradit lib. i *De ira*, cap. ul-
timo, p. 206, l. 52. SYLBURG.

ria, et quæ fiunt per ignoracionem; perinde ac si homo aliquis, non Deus, tam magnum præberet donum. Huic dicit Scriptura: « Existimasti, o im-
pie, quod ero tui similis ^a. » Sed etsi punimur pro-
pter voluntaria, non ut desinant esse facta, cum
facta fuerint, sed quod facta sint, punimur. Puni-
tio autem non juvat eum qui peccavit, ad hoc ut
non fecerit, sed ad hoc ut non peccet amplius, ne-
que ullus alius incidat in similia. Hic ergo bonus
Deus castigat propter has tres causas: primum
quidem, ut is, qui castigatur, seipso melior eva-
dat; deinde, ut ii, qui possunt salvi fieri, per
exempla præparentur admoniti; et tertio, ne is,
qui injuria afficitur, contemptui habeatur, et aptus
sit ad injuriam accipiendam. Sunt autem duo **230**
quoque modi correctionis: unus quidem, docendo; **B**
alter vero puniendo, quem etiam castigantem dixi-
mus. Sciendum est autem eos, qui post lavaerum
in peccata incidunt, eos esse qui castigantur. Quæ
enim prius facta sunt, dimissa sunt; quæ autem
postea fiunt, expurgantur. De incredulis dictum
est, eos esse « reputatos tanquam pulverem, quem
projicit ventus a facie terræ, et guttam quæ a cado excidit ^b. »

CAPUT XXV.

In cognitione et amore Dei sitam esse veram perfectionem.

« Beatus est qui habet scientiæ disciplinam, et
neque ad damna civium, neque ad injustas impel-
litur actiones, sed immortalis naturæ senii exper-
tem intuetur ornatum, quamam ratione, et quo
pacto, quove modo constiterit. His autem, qui sunt
ejusmodi, nunquam turpium factorum insidet me-
ditatio. » Merito ergo Plato quoque cum, « qui
ideas contemplatur, » dicit « victurum esse Deum
inter homines; mens autem est locus idearum,
mentis vero est Deus. » Eum, qui Deum invisibilem
contemplatur, dixit « deum viventem inter homi-
nes. » Porro autem in *Sophista* quoque Eleatem
hospitem, cum esset dialecticus, Socrates « deum »
nominavit, « quales sunt dii externis hospitibus

^a Psal. XLIX, 21. ^b Psal. I, 4; Isa. XL, 15.

(51) *Μετὰ τὸ λουτρὸν*. Hoc est, post baptismum,
quo peccata omnia plene remitti, semper est credi-
tum. Conf. *Stromat.* VI, p. 668 ed. Paris. et quæ
ibi adnotanda sunt.

(52) *Ὡς χυοῦν*. Sic infra *Strom.* VI, p. 659: **D**
Ὡς χυοῦς, φησὶν, ἐλογίσθησαν καὶ ὡς σταγῶν ἀπὸ
κάδου. « Reputati sunt, inquit, ut pulvis terræ, et
ut gutta ex cado. » Et plenius *Strom.* VII, p. 766:
Ἄλλ' ἢ ὡς χυοῦς, ὃν ἐκρίπτει ἄνεμος ἀπὸ προσώπου
τῆς γῆς, καὶ ὡς σταγῶν ἀπὸ κάδου. « Sed tanquam
pulvis, quem projicit ventus a facie terræ, et tan-
quam stilla a cado. » Videtur in unum conjunxisse
Psal. I, 4: Οὐχ οὕτως οἱ ἀσεβεῖς, οὐχ οὕτως, ἀλλ' ἢ
ὡς ὁ χυοῦς, ὃν ἐκρίπτει ὁ ἄνεμος ἀπὸ προσώπου τῆς
γῆς· et Isa. XL, 15: Εἰ πάντα τὰ ἔθνη ὡς σταγῶν
ἀπὸ κάδου, καὶ ὡς ῥοπὴ ζυγοῦ ἐλογίσθησαν. Conf.
etiam Sap. XI, 22

(53) *Ἐπιπημοσύνη*. Rectius divise ἐπὶ πημο-
σύνη. A. mavult ἐπὶ πημονῆ. Eundem locum H. in
versus ita digere, ut primi finis sit μάθησιν· secundi,
πημοσύνη· tertii, ὁρμῶν· quartii, φύσεως· quintii,
ὅπως· sextii, αἰσχυρῶν· ultimi, προσίξει. SYLB.

(54) *Νοῦς δέ*. Magis placet νοῦς τε· itemque mox,

λαθίαι, ἄνομοι, ὅτι ἔσομαι σοι ὅμοιος. « Ἄλλ' εἰ καὶ
ἐπὶ ταῖς ἐκουσίαις κολαζόμεθα, οὐχ ἵνα μὴ γένωνται
γενόμεναι, ἀλλ' ὅτι ἐγένοντο, τιμωρούμεθα. Κόλασις
δὲ τὸν ἁμαρτήσαντα οὐκ ὠφελεῖ εἰς τὸ μὴ παποιηκέ-
ναι, ἀλλ' εἰς τὸ μηκέτι ἁμαρτάνειν, μηδὲ μὴν ἄλλον
τινὰ τοῖς ὁμοίοις περιπεσεῖν. Ἐνταῦθα οὖν ὁ ἀγαθὸς
θεὸς διὰ τρεῖς αἰτίας παιδεύει αἰτίας· πρῶτον μὲν,
ἵν' αὐτὸς ἀμείνων αὐτοῦ γένηται ὁ παιδευόμενος·
εἰσέπειτα, ὅπως οἱ δι' ὑποδειγμάτων σωθῆναι δυνά-
μενοι προανακρούωνται νοουθετούμενοι· καὶ τρίτον, ὡς
μὴ ὁ ἀδικούμενος εὐκαταφρόνητος ἦ, καὶ ἐπιτήδειος
ἀδικεῖσθαι. Δύο δὲ καὶ τρόποι τῆς ἐπανορθώσεως· ὁ
μὲν διδασκαλικὸς, ὁ δὲ κολαστικὸς, ὃν καὶ παιδευτικὸν
εἰρήκαμεν· ἰστέον μὲντοι, τοὺς μετὰ τὸ λουτρὸν (51)
τοῖς ἁμαρτήμασι περιπίπτοντας, τούτους εἶναι τοὺς
παιδευόμενους· τὰ μὲν γὰρ προεναργηθέντα ἀφείθη,
τὰ δὲ ἐπιγινόμενα ἐκκαθαίρεται. Περὶ τῶν ἀπίστων
εἴρηται, « λελογίσθαι τούτους ὡς χυοῦν (52), ὃν ἐκρί-
πτει ὁ ἄνεμος ἀπὸ προσώπου τῆς γῆς, καὶ σταγῶνα
τὴν ἀπὸ κάδου. »

est, eos esse « reputatos tanquam pulverem, quem
projicit ventus a facie terræ, et guttam quæ a cado excidit ^b. »

« Ὁλόβιος, ὅστις τῆς ἱστορίας ἔσχε μάθησιν, μήτε
πολιτῶν ἐπιπημοσύνη (53), μήτ' εἰς ἀδίκους πράξεις
ὁρμῶν, ἀλλ' ἀθανάτου καθορῶν φύσεως κόσμον
ἀγγίρω, πῆ τε συνέστη, καὶ ὅπη, καὶ ὅπως, τοῖς δὲ
τοιούτοις, οὐδέ ποτ' αἰσχυρῶν ἔργων μελέτημα προσ-
ίξει. » Εἰκότως οὖν καὶ Πλάτων « τὸν τῶν ἰδεῶν
θεωρητικὸν θεὸν ἐν ἀνθρώποις ζήσεσθαι φησὶ· νοῦς
δὲ (54) χώρα ἰδεῶν· νοῦς δὲ ὁ θεός. » Τὸν ἀσράτου
θεοῦ θεωρητικὸν θεὸν ἐν ἀνθρώποις ζῶντα εἴρηκεν.
Καὶ ἐν τῷ « Σοφιστῇ (55) » δὲ τὸν Ἐλεάτην ξένον,
διαλεκτικὸν ὄντα, ὁ Σωκράτης « θεὸν » ὀνόμασεν·
« οἷους τοὺς θεοὺς ξείνοισιν (56) εἰκότως ἀλλοδαποῖ-
σιν, ἐπιφοιτῶντας τοῖς ἄσταςιν. Ὅταν γὰρ ψυχὴ γε-
νέσεως ὑπεξαναβάσσει, καθ' ἑαυτὴν γε ἦ, καὶ ὁμιλῆ

καθ' ἑαυτὴν τε, ut paulo post σὺν Χριστῷ τε dici-
tur. SYLBURG.

(53) *Σοφιστῇ*. Hæc in principio *Sophistæ* Platonis
exstant: Ἄρ' οὖν, ὦ Θεόδωρε, οὐ ξένον, ἀλλὰ τινα
θεὸν ἄγων κατὰ τὴν Ὁμήρου λόγον λέληθας, ὃς φη-
σιν ἄλλους τε τοῖς ἀνθρώποις, ὅπόσοι μετέγουσιν αἰ-
δοῦς δικαίας, καὶ ὃν καὶ τὸν ξένιον οὐχ ἤμιστα θεὸν
συνπαθῶν γιγνόμενον, ὑβρίεις τε καὶ εὐνομίας τῶν
ἀνθρώπων καθορᾶν. Τάχ' οὖν ἂν καὶ σοὶ τις οἷτος
τῶν κρείττωνων συνέποιτο, φαῦλους ἡμᾶς ὄντας ἐν
τοῖς λόγοις ἐπολιόμενός τε καὶ ἐλέγχων· θεὸς ὢν τις
ἐλεγχτικός. « Forte, Theodore, dum virum hospitem
tecum ducere credis, deum quemdam ducis. Inquit
enim Homerus, cum deos alios, tum maxime hospita-
lem deum inter homines, qui justī pudoris parti-
cipes sunt, versari, et hominum contumelias inju-
riasque inspicere. Te forsitan et hic a superis unus
huc secutus est, ut nos, qui a disputandi ratione
aberramus, animadvertat atque corripiat: ipse re-
dargutionis deus. » Homeri locus, quem respexisse
videtur Plato, exstat *Odys.* I, vers. 269.

(56) *Ξείροισιν*. Respicit *Odys.* P, vers. 490:

Καὶ τε θεοὶ ξείροισιν εἰκότεες ἀλλοδαποῖσι,

ταῖς εἰδεσιν· « οἷός ἐστιν ὁ ἐν τῷ « Θεαίτητῳ » κορυ-
φαῖος (57)· οἷον ἄγγελος (58) ἤδη γενόμενος, σὺν
Χριστῷ τε ἔσται, θεωρητικῶς ὢν, αἰεὶ τὸ βούλημα τοῦ
Θεοῦ σκοπῶν, τῷ ὄντι

angelus, erit cum Christo, versabitur in contemplatione, semper Dei voluntatem considerans; re-
vera hic

Οἷος (59) πεπνυμένος, τοὶ δ' ὡς σκιαὶ ἀΐσσουσιν.

Νεκροὶ (60) γὰρ τοὺς ἑαυτῶν θάπτουσι νεκρούς.
"Οθεν Ἱερεμίας λέγει· « Πληρώσω αὐτὴν νεκρῶν
γηγενῶν (61), οὓς ἐπάτισεν ἡ ὀργὴ μου. Ὁ μὲν οὖν
Θεὸς (62), ἀναπόδεικτος ὢν, οὐκ ἔστιν ἐπιστημονι-
κός· ὁ δὲ Υἱὸς σοφία τε ἔστι, καὶ ἐπιστήμη, καὶ ἀλή-
θεια, καὶ ὅσα ἄλλα τούτῳ συγγενῆ. Καὶ δὴ καὶ ἀπό-
δειξιν ἔχει, καὶ διέξοδον· πᾶσαι δὲ αἱ δυνάμεις Πνεύ-
ματος, συλλήθῃ μὲν ἐν τι πρᾶγμα γενόμεναι, συν-
τελοῦσιν εἰς τὸ αὐτὸ, τὸν Υἱόν· ἀπαρέμφατος δὲ ἔστι
τῆς περὶ ἐκάστης αὐτοῦ τῶν δυνάμεων ἐννοίας. Καὶ
δὴ οὐ γίνεται ἀτεχνῶς ἐν ὧς ἐν, (63) οὐδὲ πολλὰ ὡς
μέρη ὁ Υἱὸς, ἀλλ' ὡς πάντα ἐν· ἐνθεν καὶ πάντα
κύκλος γὰρ ὁ αὐτὸς πασῶν τῶν δυνάμεων εἰς ἐν εἰ-
λουμένων καὶ ἐνούμενων διὰ τοῦτο « Α καὶ Ω » ὁ
Λόγος εἴρηται· οὐ μόνου τὸ τέλος ἀρχὴ γίνεται, καὶ
τελευτᾷ πάλιν ἐπὶ τὴν ἀνωθεν ἀρχὴν, οὐδαμῶς διά-
στασιν λαθῶν. Διὸ δὴ καὶ τὸ εἰς αὐτὸν καὶ τὸ δι' αὐτοῦ
πιστεῦσαι μοναδικόν (64) ἔστι γενέσθαι, ἀπερίσπαστως
ἐνούμενον ἐν αὐτῷ· τὸ δὲ ἀπιστεῖναι διστάσαι ἔστι,
καὶ διαστῆναι, καὶ μερισθῆναι. « Διὰ τοῦτο τάδε λέ-
γει Κύριος (65)· Πᾶς υἱὸς ἀλλογενῆς, ἀπερίτμητος
καρδίᾳ, καὶ ἀπερίτμητός ἐστι σαρκί· τούτέστιν, ἀκά-
θαρτος σώματι τε καὶ πνεύματι· οὐκ εἰσπελεύσεται
εἰς τὰ ἅγια ἀπὸ τῶν ἀλλογενῶν ἐν μέσῳ οἴκου Ἰσ-
ραήλ, ἀλλ' ἢ οἱ Λευῖται. Ἀλλογενεῖς » δὲ εἴρηκεν τοὺς
μὴ πιστεῦσαι βουληθέντας, ἀλλ' ἀπιστεῖν ἐθέλοντας.
Μόνου τοίνυν οἱ καθαρῶς βιοῦντες ἱσραῖς ὄντως τοῦ

A similes, qui in urbes ventitant. Quam, o enim anima
transcendit ✕ generationem, et per se fuerit, et
cum formis seu ideis versatur, » qualis est, qui
eoryphæus dicitur in *Theateto*, is factus tanquam

Solus prudens, isti volitant velut umbræ.

Mortui enim sepeliunt mortuos suos. Unde dicit
Jeremias : « Implebo ipsam mortuis terra genitis,
quos percussit ira mea ». » Atque Deus quidem,
cum demonstrari nequeat, non potest esse scientiæ
objectum ; Filius autem est et sapientia, et scientia,
et veritas, et quæcunque cum hoc ullam habent
B cognationem. Quinetiam habet demonstrationem,
et vim ratiocinandi. Omnes autem Spiritus pote-
states, cum simul una res factæ fuerint, ad idem
conferunt, nempe ad Filium. Est autem infinitus
unaquaque suarum potestatum notione. Quanquam
non sit vere unum, ut unum, neque multa ut par-
tes Filius, sed ut omnia unum, unde etiam omnia.
Est enim idem circulus omnium potestatum, quæ
in unum circumvolvuntur et uniuntur. Et ideo Lo-
gos dictus est « alpha et omega ^b, » ejus solius
finis sit principium, et rursus desinit in id quod
est antea principium, nusquam distantiam acci-
piens et dimensionem. Quamobrem et in ipsum et
per ipsum credere, est unicum fieri, scilicet in ipso
indivulse unitum ; non credere autem, est discerni,
spatioque dis-jungi et dividi. « Propterea hæc dicit
Dominus : Omnis filius alienigena est incircumcisis
corde, et incircumcisis carne, » hoc est immundus
et corpore et spiritu, « non ingreditur in sancta
ex alienigenis in medio domus Israel, præterquam
Levitæ ^c. Alienigenas » autem dixit eos, qui nolue-

✕ P. 655 ED. POTTER, 557 ED. PARIS. ^a Jerem. xxxiii, 5. ^b Apoc. i, 8. ^c Ezech. xlii, 9, 10.

Παντοῖοι τελέθοντες, ἐπιστροφῶσι πόλιντες,
Ἀνθρώπων ὕβριν τε καὶ εὐνομίην ἐφορῶντες.

Et dii hospitibus similes peregrinis.

Omnifarii exsistentes, versantur per civitates,

Homīnam fasque nefasque inspicientes.

(57) Κορυφαῖος. Plato in *Theateto* p. 127 : Λέγω-
μεν δὴ, ἐπεὶ σοί γε δοκᾷ, περὶ τῶν κορυφαίων. « Di-
camus igitur, quoniam tibi videtur, de his qui prin-
cipes sunt. »

(58) Οἷον ἄγγελος. Respicit forte Matth. xxii, D
50 : Ὡς ἄγγελοι τοῦ Θεοῦ ἐν οὐρανῷ εἰσι.

(59) Οἷος. Homeri versus est, ex *Odyss.* K,
SYLBURG.

(60) Νεκροί. Respicit Matth. viii, 22 : Ἄφες
τοὺς νεκρούς θάψαι τοὺς ἑαυτῶν νεκρούς.

(61) Πληρώσω αὐτὴν νεκ. γ. Jerem. xxviii, 5 :
Καὶ πληρώσω αὐτὴν νεκρῶν τῶν ἀνθρώπων, οὓς
ἐπάταξα ἐν ὀργῇ μου. Latina : « Venientium ut di-
micent cum Chaldæis, et impleant eas cadaveribus
hominum, quos percussi in furore meo et in indi-
gnatione mea. » Quidam ex Hebræo interpretantur :
« Dominus dixit ad domos Juda, quæ destructæ
sunt; eo quod habitatores earum venerunt, ut di-
micarent cum Chaldæis, ut implerent eas domos ca-
daveribus, et multis Judæis cæsis efficerent, ut im-
plerentur. » Quæ vero paulo ante dixi, « revera hic
solus prudens. » Gr. : Οἷος πεπνυμένος, τοὶ δὲ σκιαὶ
ἀΐσσουσιν, ad versum pertinent *Odyss.* K, de Tiresi-
a vate, « cui uni Proserpina dicitur dedisse ut

etiam defunctus sapiat, reliquas autem umbras vo-
litare. » Usurpatum est hoc deinde in Chrysippum
magnifice de se sentientem, ut refert Diog. Laërtius
I, vii, et in Scipionem juniorem, ut Plutarchus in
Politicis præceptis :

Οἷος πέπνυται, τοὶ δὲ σκιαὶ ἀΐσσουσιν.

Ille sapit solus, volitant alii velut umbræ.

Vide Proverb. 53, cent. 5, chil. 2. COLLECT.

(62) Ὁ μὲν οὖν Θεός. Sancti Patres tradunt,
Deum Patrem nunquam apparuisse, sed Filium so-
lum. Conf. D. Bulli *Defensio fidei Nicænæ*, p. 90
edit. fol. London.

(63) Ἐν ὧς ἐν. Dicit Filium non esse « unum
tanquam unum; » hoc est, eo modo, quo res illæ,
quæ certo loco definiuntur, unum sunt; nec tamen
esse « multum, » seu multis partibus constantem;
sed in vera ac propria « unitate omnia » compre-
hendere. Proinde « circulo » illum comparat; quæ
figura nec initium nec finem habet, verum a quo-
cunque ejus puncto initium ducatur, in eodem de-
sinendum est. Atque hoc modo divina immensitas
quodammodo adumbrari solet. Conf. D. Bullus, libri
superius dicti p. 189, 190.

(64) Μοναδικόν. Conf. pag. 555, et quæ ibi ad-
notata sunt, pag. 582, 726 edit. Paris.

(65) Διὰ τοῦτο τάδε λέγει Κύριος. Vulg. Bibli.
Ezech. xlii : Λέγει Ἄδωναι Κύριος ὁ Θεός· et mox,
ἀπερίτμητος σαρκί, absque verbo ἔστι· deum, εἰς τὰ

runt credere, sed volunt esse increduli. Soli ergo ii, qui peram agunt vitam, vere sunt Dei sacerdotes. Ea de causa cum omnes tribus circumciderentur, reputatæ sunt sanctiores, quæ ungebantur in pontifices, et reges, et prophetas. Unde eis præcipit ne ✕ tangere quidem mortuos, nec ingredi ad eos, qui obiissent; non quod pollutum sit corpus, sed quod peccatum et inobedientia sit carnalis, et in corpore versetur, sitque mortua, et ideo abominanda. Ad solum ergo patrem et matrem, filiumque et filiam mortuam permissum est ingredi sacerdoti, quoniam hi soli sunt cognati carnis et seminis, a quibus proximam et continentem causam ingressus in vitam accepit quoque sacerdos. Mundantur autem hi quoque septem diebus, per quot dies perficitur generatio; septimo enim quies celebratur, octavo autem « offert propitiationem », ut scriptum est in Ezechiele, per quam propitiationem accipienda est promissio. Perfecta est autem, ut existimo, purgatio ac emundatio, quæ per legem et prophetas docetur propitia fides in Evangelium, et quæ est per omnem obedientiam puritas, cum rerum quoque mundanarum depositione, usque ad gratam tabernaculi redditionem a jucundo usu animæ. Sive ergo fuerit tempus, quod per septem, quæ enumerantur, periodos in summam redit quietem; sive septem cæli, quos quidam per ascensum numerant; sive etiam incerrans regio, quæ appropinquat mundo, qui percipitur intelligentia, dicatur octava: dicit tamen oportere gnosticum ex generatione emergere et ex peccato. Septem itaque diebus sacrificantur hostiæ pro peccatis. Est enim adhuc mutationis metus; qui ad septimum ambitum pertingit. Job autem justus: « Ipse, » inquit, « nudus sum egressus ex utero matris meæ, et nudus

✕ P. 656 ED. POTTER, 538 ED. PARIS. ^a Ezech. XLIV, 27.

ἄγία μου ἐν πᾶσιν υἱοῖς ἀλλογενῶν τῶν ὄντων ἐν μέσῳ A. SYLBURG.

(66) Χρίουσαι. Lege χρισθεῖσαι. LOWTH.

(67) Μηδὲ ἄπτεισθαι. Conf. Levit. XXI, 1 seq.; Numer. VI, 9, 10 seq., et præcipue Ezech. XLIV, 25 seq.

(68) Τοῦ σκήνους. Nempe corporis, quod est quodammodo animæ: « tabernaculum. » II Cor. V, 2: Ἐὰν ἡ ἐπίγειος ἡμῶν οἰκία τοῦ σκήνους καταλυθῇ.

(69) Ἑπτὰ περιόδων. Intelligit « septem annorum sabbaticorum » periodos, » quibus peractis, incipiebat ἡ ἀκροτάτη ἀνάπαυσις, « sabbatum maximum, » seu maximus jubilæi annus. Nam quemadmodum quilibet septimus annus erat sabbaticus, ita septies septimus erat ἀκροτάτου σάββατον. Levit. XV, 4: Τῷ δὲ ἔτει τῷ ἑβδόμῳ σάββατα ἀνάπαυσις ἔσται τῇ γῆ σάββατα τῷ Κυρίῳ. V, 8: Καὶ ἐξαριθμήσεις σεαυτῷ ἑπτὰ ἀναπαύσεις ἑτῶν, ἑπτὰ ἔτη ἑπτάκις, καὶ ἔσονται σοι ἑπτὰ ἑβδομάδες ἑτῶν ἐννέα καὶ τεσσαράκοντα ἔτη, etc.

(70) Ἡ ἀπλανῆς χώρα. Nempe « regio » stellarum « fixarum ». Respicit enim veterum cælorum in octo sphaeras divisionem, quarum septem inferiores totidem planetis, octavam vero ac supremam stellis fixis assignabant: proinde hanc τῷ νοητῷ κόσμῳ, intelligentiarum seu spirituum habitaculo, proximam esse dicit auctor.

(71) Ἰώβ. Nicetas Heracliensis in *Expositioe libri Job*, quam ex veterum commentariis contexit, ex Clemente citat hæc: Τὰ τοῦ Ἰώβ κομμότερον μὲν

θεοῦ. Διὰ τοῦτο πασῶν περιτεταμένων τῶν φυλῶν, ἀγιότεραι ἐλογίσθησαν αἱ εἰς ἀρχιερεῖς τε καὶ βασιλεῖς καὶ προφῆτας χρίουσαι (66). Ὅθεν μηδὲ ἄπτεισθαι (67) νεκρῶν αὐτοῖς κελεύει, μηδ' ἐπεισιέναι κατοικομένοις: οὐχ ὡς μιαινοῦ τοῦ σώματος ὄντος, ἀλλ' ὡς τῆς ἀμαρτίας καὶ ἀπειθείας σαρκινῆς τε οὔτης, καὶ ἐνσωμάτου, καὶ νεκρᾶς, καὶ διὰ τοῦτο βδελυκτῆς. Μόνον οὖν πατρὶ καὶ μητέρι, υἱῷ τε καὶ θυγατρὶ, τελευτήσαντι ἐπιτέτραπται ἐπεισιέναι τὸν ἱερεῖα: ὅτι συγγενεῖς οὗτοι σαρκὸς καὶ σπέρματος μόνον: παρ' ὧν τὴν προσεχῆ αἰτίαν τῆς εἰς τὸν βίον παρόδου καὶ ὁ ἱερεὺς εἴληφεν. Καθαρίζονται δὲ καὶ οὗτοι ἡμέραις ἑπτὰ, δι' ὧσιν ἡ γένεσις τελειοῦται: τῇ ἑβδόμῃ γὰρ ἡ ἀνάπαυσις θρησκευέται: τῇ δὲ ὀγδόῃ « Ἰλασμὸν προσφέρει, » ὡς ἐν τῷ Ἰεζεκιήλ γέγραπται, καθ' ὃν Ἰλασμὸν τὸ λαθεῖν ἔστι τὴν ἐπαγγελίαν. Τέλεις δ', οἶμαι, καθαρισμὸς, ἡ διὰ νόμου καὶ προφητῶν εἰς τὸ Εὐαγγέλιον πίστις Ἰλασῶς, καὶ ἡ δι' ὑπακοῆς πάσης ἀγνεία, σὺν καὶ τῇ ἀποθέσει τῶν κοσμικῶν εἰς τὴν ἐκ τῆς ἀπολαύσεως τῆς ψυχῆς εὐχάριστον τοῦ σκήνους (68) ἀπόδοσιν. Εἰς' οὖν ὁ χρόνος εἴη ὁ διὰ τῶν ἑπτὰ περιόδων (69) τῶν ἀριθμουμένων εἰς τὴν ἀκροτάτην ἀνάπαυσιν ἀποκαθιστάς: εἴτε ἑπτὰ οὐρανοί, οὓς τινες ἀριθμοῦσαι κατ' ἐπανόρθασιν: εἴτε καὶ ἡ ἀπλανῆς χώρα (70), ἡ πλησιάζουσα τῷ νοητῷ κόσμῳ ὀγδοῶς λέγοιτο, πλὴν ἐξαναδῦναι γενέσεώς τε καὶ ἀμαρτίας χρῆναι λέγει τὸν γνωστικόν. Ἐπὶ γοῦν ταῖς ἑπτὰ ἡμέραις τὰ ἱερεῖα ὑπὲρ ἀμαρτιῶν θύεται: ἔτι γὰρ τροπῆς εὐλάβεια: καὶ τῆς ἑβδόμης ἄπτειται περιφορᾶς. Ἰώβ (71) δὲ ὁ δίκαιος, « Αὐτὸς, ἔφησιν, « γυμνὸς ἐξῆλθον ἐκ κοιλίας μητρὸς μου, γυμνὸς καὶ ἀπελεύσομαι ἐκεῖ: » οὐ κτημάτων γυμνὸς: τοῦτο μὲν γὰρ μικρὸν τε καὶ κοινόν: ἀλλ' ὡς δίκαιος γυμνὸς ἄπεισι κακίας τε καὶ ἀμαρτίας, καὶ τοῦ ἐπομένου τοῖς ἀδίκως βιώσασιν ἀειδοῦς

οὗτω νοητέον. Γυμνὸς κακίας καὶ ἀμαρτίας ὡς ἐκ κοιλίας μητρὸς ἐκ τῆς γῆς καταρχῆς διαπλάσθην: γυμνὸς κακίας εἰς τὴν αὐτὴν γῆν καὶ ἀναλύων: γυμνὸς οὐ κτημάτων: τοῦτο γὰρ μικρὸν τε καὶ κοινόν: ἀλλὰ κακίας καὶ πονηρίας, καὶ τοῦ ἐπομένου τοῖς ἀδίκως βιώσασιν ἀειδοῦς εἰδώλου. Ita manuscriptus C. V. P. Delbenii abbatis, quæ Latine ita reddidit nuper in Catena sua vir doctissimus P. Comitulus: « Quanquam quæ a Jobo dicuntur sublimius cogitari debent, ad hunc modum: Nudus a scelere et peccato e terra, quasi in matris utero, satus sum. Nudus etiam revertar illuc; nudus, non a bonorum possessione (minutum enim id est et vulgare), verum ab improbitate et vitio, atque ab eo, quod vitæ hominum comes est, tenebrioso idolo. Nam si id, quod manibus, etc. » Hæc conferri cum Clementis libro poterunt, et ad illud conformari, extremum illud præcipue: « Quod hominibus, qui injuste vixerunt, comes est. i. id. » Quæ sequuntur apud Nicetam Clementi tributa non habet editio Florentina, nisi forte ex alio Clementis libro desumpta sunt, vel alterius forte auctoris, cujus nomen librarius omisit. COLLECT.

(72) Ἀειδοῦς εἶδώλου. Plato de improborum animabus in *Phædonis* pag. 61 hæc dicit: Ἐμβροθὲς δὲ γε, ὡ φίλε, τοῦτο οἶεσθαι γοῆ εἶναι, καὶ βαρὺ, καὶ γειώδες, καὶ ὄρατόν: ὃ δὲ καὶ ἔχουσα ἡ τοιαύτη ψυχή, βαρύνεται τε καὶ ἔλκεται πάλιν εἰς τὸν ὄρατόν τόπον, φόβῳ τοῦ ἀειδοῦς τε καὶ φόβῳ, ὡς περ λέγεται,

εἰδῶλον (72)· τοῦτο γὰρ ἦν τὸ εἰρημένον· « Ἐάν μὴ στραφέντες γένησθε (73) ὡς τὰ παιδία· καθαροὶ μὲν τὴν σάρκα, ἅγιοι δὲ τὴν ψυχὴν, κατὰ ἀποχὴν κακῶν ἔργων, δεικνύντες (74) ὅτι τοιοῦτους ἡμᾶς εἶναι βούλεται, οἷους καὶ γεγέννηκεν ἐκ μήτρας ὕδατος (75)· γένεσις γάρ, γένεσιν διαδεχομένη, κατὰ προκοπὴν ἀπαθανατίζειν βούλεται· « Τῶν δὲ ἀσεβῶν ὁ λόγος (76) σβεσθήσεται. » Ναὶ μὴν τὴν κατὰ τὸ σῶμα κατὰ τὴν ψυχὴν ἀγνοίαν, ἣν μέτεισιν ὁ γνωστικός, ὁ πάνσοφος Μωϋσῆς, εὐπρεπῶς τῇ ἐπαναλήψει χρησάμενος ἐμήνυσεν, τὸ ἀδιάφθορον τοῦ τε σώματος τῆς τε ψυχῆς διαγράφων ἐπὶ τῆς Ῥεβέκκας ὡδὲ πως· « Ἡ δὲ παρθένος ἦν καλή (77)· ἀνὴρ οὐκ ἔγνω αὐτήν. » Ῥεβέκκα (78) δὲ ἐρμηνεύεται « Θεοῦ δόξα· » Θεοῦ δὲ δόξα ἀφθαρσία. Αὕτη ἡ τῶ ὄντι δικαιοσύνη, μὴ πλεονεκτεῖν θατέρῳ (79), ἄλλον δὲ εἶναι ἡγιασμένον νεὼν τοῦ Κυρίου. Δικαιοσύνη οὖν ἐστὶν εἰρήνη βίου καὶ εὐστάθεια, ἐφ' ἣν ὁ Κύριος ἀπέλυε, λέγων· « Ἀπελθε εἰς εἰρήνην (80)· » Σαλήμ γὰρ ἐρμηνεύεται εἰρήνη· ἧς ὁ Σωτὴρ (81) ἡμῶν ἀναγράφεται βασιλεὺς, ὃν φησι (82) Μωϋσῆς « Μελχισεδέκ, βασιλεὺς Σαλήμ, ὁ ἱερεὺς τοῦ Θεοῦ τοῦ ὑψίστου, ὁ τὸν οἶνον καὶ τὸν ἄρτον » τὴν ἡγιασμένην διδοὺς τροφὴν εἰς τύπον εὐχαριστίας (83). Καὶ δὴ ἐρμηνεύεται ὁ Μελχισεδέκ, « βασιλεὺς δίκαιος· » συνωνυμία δὲ ἐστὶ

illuc revertar^a; » non nudus a possessionibus, hoc enim est et parvum et commune, sed ut justus recedit nudus a vitio et peccato, et ab informi simulacro, quod eos consequitur, qui injuste vixerunt. Hoc enim fuit, quod dictum est : « Nisi conversi effecti fueritis ut parvuli^b, » mundi ✕ quidem carne, sancti vero anima, per abstinentiam a malis operibus; ostendens quod nos tales esse vult, quales etiam genuit ex matrice aquæ. Generatio enim excipiens generationem, vult immortales reddere per profectum : « Impiorum autem lucerna exstinguetur^c. » Porro autem castitatem in corpore et anima, quam persequitur gnosticus, sapientissimus Moyses pulchre epanalepsi, seu repetitione usus, significavit, corporis et animæ incorruptionem describens in Rebecca hoc modo : « Virgo autem erat pulchra, vir non cognovit ipsam^d. » Rebecca autem exponitur « Dei gloria. » Dei autem gloria est incorruptio. Hæc est **231** vera justitia, nolle rei alterius plus quam par sit habere, sed totum esse templum Domini sanctificatum. Justitia ergo est vitæ pax et stabilitas ac tranquillitas, ad quam Dominus ablegavit, dicens : « Abi in pacem^e. » Salem enim « pax » exponitur, ejus noster Servator rex describitur, quem dicit Moyses « Melchise-

✕ P. 637 ED. POTTER, 559 ED. PARIS. ^a Job 1, 21. ^b Matth. xviii, 3. ^c Job 21, 10. ^d Gen. xxiv, 16. ^e Marc. v, 54.

περὶ τὰ μνήματά τε καὶ τοὺς τάφους κυλινδουμένη· περὶ ἃ δὴ καὶ ὠφθη ἅπτα ψυχῶν σκισσιδῆ φαντάσματα, ὅσα παρέχονται αἱ τοιαῦται ψυχὰ εἰδῶλα, αἱ μὴ καθαρῶς ἀπολυθεῖσαι, ἀλλὰ τοῦ ὄρατοῦ μετέχουσαι· διὸ καὶ ὀρῶνται. « Ponderosum verò, o amice, id putandum est, et grave terrenumque, et visibile, quod anima ejusmodi secum trahit : ideoque ab eo gravatur, et rursus ad visibilem trahitur locum metu invisibilis atque occulti; et, quemadmodum fertur, circa monumenta sepulcraque versatur, circa quæ jam nonnulla apparuerunt animarum umbrosa phantasmata, qualia præferunt simulacra tales animæ, quæ videlicet non puræ discesserunt a corpore, sed visibile aliquid trahentes : quo fit, ut videri possint. An ex hoc loco, vel alio simili fictum est ἀειδὲς εἰδῶλον Clementis.

(73) *Στραφέντες γένησθε.* Matth., στραφῆτε καὶ γένησθε.

(74) *Δεικνύντες.* « Ostendentes. » Interpres, « ostendens, » δεικνύς.

(75) *Μήτρας ὕδατος.* Respicit regenerationem « aquæ » baptismalis.

(76) *Τῶν δὲ ἀσεβῶν ὁ λόγος.* Ἀλλὰ καὶ ἀσεβῶν λόγος Joh.

(77) *Καλή.* Hæc vox ex præcedenti Geneseos sententia huc irrepsisse videtur. Nam ibi dicitur : Ἡ δὲ παρθένος ἦν καλή τῇ ὕψει σφόδρα.

(78) *Ῥεβέκκα.* Philo Judæus Rebeccam expr. ὑπομονὴν, « tolerantiam, » lib. *De plant. Noe*, p. 258 : Οὗτός ἐστιν Ἰσαάκ, ὃς ἐρμηνεύεται γέλως, ὃν παίζειν μετὰ Ὑπομονῆς, ἣν Ῥεβέκκαν Ἑβραῖοι καλοῦσιν, ἀρμόττει. « Is est Isaac, qui risus exponitur; quem convenit ludere cum *Tolerantia*, Rebecca Hebræis nominata. » Item lib. *De congressu erud. quæst. gr.*, p. 429 : Καλεῖται δὲ παρὰ μὲν Ἑλλήσιν Ὑπομονή, παρὰ δὲ τοῖς Ἑβραίοις Ῥεβέκκα. « Vocantur autem a Græcis *tolerantia*, ab Hebræis Rebecca. » Alia ejusdem auctoris loca prætereo.

(79) *Μὴ πλεονεκτεῖν θατέρῳ.* Vel potius θατέρων, « non inhiare alienis. »

1, 21. ^b Matth. xviii, 3. ^c Job 21, 10. ^d Gen. xxiv, 16.

(80) *Ἀπελθε εἰς εἰρήνην.* Marc. v, 54 : Ὑπαγε εἰς εἰρήνην.

(81) *Σωτὴρ.* Conf. Matth. xxi, 5; Luc. xii, 13.

(82) *Ὁν φησι.* Lowthius ὡς φησι mavult.

(83) *Εἰς τύπον εὐχαριστίας.* Epiphanius 205, et Damasc. II. SYLB. — Non pauci ex antiquis Patribus existimabant « Melchisedechum sacrificio panis et vini mysterium Dominici corporis et sanguinis expressisse, ac multo post futurum Domini sacramentum ante signasse : » quæ Hieronymi verba sunt in epist. ad Demetriadem. Conf. quæ affert Petavius *De incarnat.* lib. xii, cap. 12. Aliis visum est, panem et vinum non Deo, sed tantum Abrahamo « oblati » communem cibum significari. Josephus, hanc historiam enarrans, ait : Οὗτος ὁ Μελχισεδέχης τῶ Ἀβραάμου στρατῶ ξένια καὶ πολλὴν ἀφθονίαν τῶν ἐπιτηδείων παρέσχε. « Hic Melchisedeches Abrahami exercitui hospitalia munera et magnam rerum necessariarum copiam præbuit. » Tertullianus *Adv. Judæos*, c. 5 : « Melchisedech, qui ipsi Abrahamæ jam circumciso revertenti de prælio panem et vinum obtulit incircumcisus. » Philo Judæus ex eadem historia allegoricos sensus, pro more suo, elicit, lib. *De legis allegor.*, p. 75 : Καλεῖσθω οὖν ὁ μὲν τύραννος ἄρχων πολέμου, ὁ δὲ βασιλεὺς ἡγεμὼν εἰρήνης, Σαλήμ· καὶ προσφερέτω τῇ ψυχῇ τροφὰς εὐφροσύνης καὶ χαρᾶς πλήρεις· ἄρτους γὰρ καὶ οἶνον προσφέρει. « Vocetur igitur tyrannus quidem, princeps belli; rex vero, dux pacis, Salem; offeratque animæ alimenta plena lætitiæ gaudiique; panes enim et vinum offert, etc. » Et paulo post : Ἀλλ' ὁ μὲν Μελχισεδέχ ἀντὶ ὕδατος οἶνον προσφερέτω, καὶ ποτιζέτω καὶ ἀκρατιζέτω ψυχὰς, ἵνα κατὰσχεται γένωνται θεῖα μέθη νηφαλειωτέρα νήψεως αὐτῆς. « Cæterum Melchisedech pro aqua vinum offerat, potetque et mero irriget animas, ut divina teneantur ebrietate, quæ est ipsa sobrietate magis sobria. » Sic veteres historias singuli pro suo ingenio exponunt, et proprio instituto accommodant.

dech, rex Salem, sacerdos Dei altissimi, » qui « vinum » et « panem » sanctificatum dedit nutrimentum, in typum eucharistiæ^a. Quinetiam Melchisedech exponitur « rex justus. » Eodem autem nomine gaudent justitia et pax. Basilides autem, qui defecit, Justitiam, et ejus filiam Pacem, existimat manere collocatas in ogdoade. Verum jam trans-eundum est a naturalioribus ad moralia, quæ sunt apertiora. Quæ enim de illis sunt dicenda, sequentur post eam, quæ est in manibus, tractationem. Vere ergo Servator noster nos mysteriis iniciat, convenienter iis, quæ dicit tragœdia :

✠ *Videns videntes, ipse donat orgia.*

Quod si roges,

Cujusmodi sint ista, quæ dico, orgia?

rursus audies :

Arcana non bacchantibus scire haud licet.

Quod si quis rursus curiose scrutetur, cujusmodi ea sint, rursus audiat :

*Te scire non fas, digna sint scitu licet,
Qui est impius, sunt huic Dei infesta orgia.*

Deus autem expers principii, perfectum universorum principium, principii efficiens; et quatenus quidem est essentia, est principium loci efficientis; quatenus autem est bonum, moralis; quatenus autem rursus est mens, ratiocinantis loci et judicantis. Unde etiam solus est magister, qui est solus altissimi casti patris, qui erudit hominem.

δικαιοσύνης καὶ εἰρήνης (84). Βασιλείδης δὲ ὑποστα-
τάς, δικαιοσύνην δὲ καὶ τὴν θυγατέρα (85) αὐτῆς
τὴν εἰρήνην ὑπολαμβάνει ἐν ὀγδοάδι μένειν ἐνδια-
ταγμένας. Μετῆτόν δὲ ἀπὸ τῶν φυσικωτέρων (86)
ἐπὶ τὰ προφανέστερα ἤθικα· ὁ γὰρ περὶ ἐκείνων
λόγος, μετὰ τὴν ἐν χερσὶ πραγματείαν ἔψεται. Αὐ-
τὸς οὖν ἡμᾶς ὁ Σωτὴρ ἀτεχνῶς κατὰ τὴν τραγω-
δίαν (87) μυσταγωγεῖ·

Ὁρῶν ἐρῶντας, καὶ δίδωσιν ὄργια.

Κἂν πύθῃ,

Τάδε ὄργια (88) εἴ τιν' εἰδέαν ἔχεται σοι,

ἀκούσῃ πάλιν,

"Ἀρρήτ' ἀβακχεύτοισιν (89) εἰδέναί βροτοῖς.

Κἂν πολυπραγμονῇ τις ὅποια εἴη, αἰθεὶς ἀκουσάτω·

*Οὐ θέμις ἀκοῦσαι σ'· ἔστιν δ' ἄξι' εἰδέναί·
Ἄσέβειαν ἀσκοῦντ', ὄργι' ἐχθαίρει Θεοῦ.*

Ὁ Θεὸς δὲ ἀναρχος, ἀρχὴ τῶν ὄλων (90) παντελῆς, ἀρχῆς ποιητικῆς. Ἡ μὲν οὖν ἐστὶν οὐσία; ἀρχὴ τοῦ ποιητικοῦ τόπου· καθόσον ἐστὶ τὰγαθόν, τοῦ ἠθι-
κοῦ· ἢ δ' αὖ ἐστὶ νοῦς, τοῦ λογικοῦ καὶ κριτικοῦ τόπου· ὅθεν καὶ διδάσκαλος μόνος, ὁ μόνος ὑψίστου ἀγνοῦ Πατρὸς (91), ὁ παιδεύων τὸν ἄνθρωπον.

C

CAPUT XXVI.

Quomodo corpore et rebus mundanis utatur vere perfectus.

Non ergo recte faciunt, qui creaturam insectan-

✠ P. 658 ED. POTTER, 559-540 ED. PARIS.

(84) Δικαιοσύνης καὶ εἰρήνης. Heb. xii, 2, de Melchisedech: Πρῶτον μὲν ἐρμηνευόμενος βασιλεὺς δικαιοσύνης, ἔπειτα δὲ βασιλεὺς Σαλήμ, ὁ ἐστὶ βασι-
λεὺς εἰρήνης.

(85) Βασιλείδης δὲ ὑποστατάς, δικαιοσύνην δὲ καὶ τὴν θ. Hervetus interpres legit, Βασιλείδης δὲ, ὁ ὑποστατήσας, δικαιοσύνην καὶ τὴν θυγ. Sic enim vertit: « Basilides autem, qui defecit, Justitiam et ejus filiam, Pacem, existimat manere collocatas in octava. » Sed forte retento verbali ὑποστατάς, sola conjunctio δὲ vertenda in copulativam τε, ut sensus sit: « Basilides vero res subsistentes Justitiam pariter et ejus filiam Pacem putat in octava manere collocatas. » SYLBURG. — Ὑποστατάς, « quasi subsistentes » vertit Pearsonus *Vindic. Epist. Ignat. par. ii, c. 6.* GRABUS. — Idem in *Spicilegio sæc. ii, p. 45*, hæc adnotat: « Nulla hic textus indiget correctione, ac ita Latine reddi potest: « Basilides Justitiam ejusque filiam Pacem tanquam subsistentes existimat manere in octava collocatas. » Si dicas, ὑποστατόν Clementi non fuisse in usu: respondeo, ab ipso usurpatum legi *Strom. vii, p. 769*. Imo adhuc aliter sine ullius litteræ mutatione dictus textus intelligi potest, si, transposito tantum accentu, legas ὑποστάτας· ὑποστάτης quippe « fulcimentum, » quo res sustentatur, significat: atque eadem pagina, paulo ante Clemens ait: Δικαιοσύνη οὖν ἐστὶ βίου εἰρήνη καὶ εὐστάθεια· « Justitia ergo est pax vite et stabilimentum. »

(86) Φυσικωτέρων. Φυσικά sunt speculativa. Pollux φυσικόν exp. θεωρητικόν. Unde φυσικὸς βίος est « vita contemplativa. » Porro φυσικώτερα auctor vocat interpretationes allegoricas paulo ante traditas, quas sensu « morali » minus obvias et facile esse

οὐκ οὖν εὐλόγως οἱ κατατρέχοντες τῆς πλάσεως

Gen. xiv, 48; Heb. vii, 1, 2.

dicunt.

(87) *Τραγωδίαν.* Euripidis *Bacchas* intelligit, ubi Pentheo Bacchi mysteriis absque præviis ritibus se ingerere tentante, hæc dicuntur v. 465 et seq.:

Πέν. Πόθεν δὲ τελετὰς τάσδ' ἄγεις εἰς Ἑλλάδα;
Διό. Διόνυσος ἡμῶν εὐσέβης· ἔ τοῦ Διός.

Πέν. Ζεὺς δ' ἐστ' ἐκεῖ τις, ὅς γένος τίθει θεοῦς;

Διό. Οὐκ, ἀλλ' ὁ Σεμέλην ἐνθάδ' ἔξευξεν γάμοις.

Πέν. Πότερα δὲ νόκτωρ σ' ἢ κατ' ἑμὶ ἠνάγκασεν;

Διό. Ὁρῶν ἐρῶνται, καὶ δίδωσιν ὄργια.

Πέν. Τάδ' ὄργι' ἐστὶ τιν' ἰδέαν ἔχοντά σοι;

Διό. "Ἀρρήτ' ἀβακχεύτοισιν εἰδέναί βροτῶν.

Πέν. Ἐχει δ' ἐνησιν τοῖσι θύουσιν τίνα;

Διό. Οὐ θέμις ἀκοῦσαι σ'. Ἐστὶ δ' ἄξι' εἰδέναί.

Πέν. Εὖ τοῦτ' ἐκιδδήλευσας, ἴν' ἀκοῦσαι θέλω.

Διό. Ἄσέβειαν ἀσκοῦντ' ὄργι' ἐχθαίρει Θεοῦ.

(88) *Τάδε ὄργ.* Malim cum Euripide,

Τὰ δ' ὄργι' ἐστὶ τιν' ἰδέαν ἔχοντά σοι;

(89) "Ἀρρήτ' ἀβ. Theodoretus lib. i *De curat. Græcor.*: « Euripides quoque consona sic testatur: »

"Ἀρρήτ' ἀβακχεύτοισιν εἰδέναί βροτῶν. Hoc est:

« Arcana Bacchico furore acti sciunt. » COLLECT.

— Primæ etiam Clementis editiones perperam,

ἄρρητ' ἀβακχεύτοισιν....

(90) Ἄναρχος, ἀρχὴ τῶν ὄλων. Tatianus p. 17 edit. Oxon.: Θεὸς μόνος ἀναρχος ὢν, καὶ αὐτὸς ὑπάρχων τῶν ὄλων ἀρχή. « Deus solus sine principio existens, et ipse universorum existens principium. » Conf. D. Bulli *Defensionis fidei Nicænæ* sect. 5, cap. 6.

(91) Ὑψίστου ἀγνοῦ πατρός. Forte rectius, ὑψίστου υἱὸς Πατρὸς· aut poetice, ὑψίστου γόνος Πατρὸς. SYLBURG.

καὶ κακίζοντες τὸ σῶμα· οὐ συνοριῶντες τὴν κατασκευὴν τοῦ ἀνθρώπου ὀρθὴν πρὸς τὴν οὐρανοῦ θεῶν (92) γενομένην, καὶ τὴν τῶν αἰσθήσεων ὀργανοποιίαν πρὸς γνῶσιν συντείνουσαν, τὰ τε μέλη καὶ μέρη πρὸς τὸ καλὸν, οὐ πρὸς ἡδονὴν εὐθετα. Ὅθεν ἐπιδακτικὸν γίνεται τῆς τιμιωτάτης τῷ Θεῷ ψυχῆς τῆ οἰκητήριον τοῦτο· καὶ Πνεύματος ἁγίου κατὰ τὴν τῆς ψυχῆς τε καὶ σώματος ἁγιασμὸν καταξιοῦται, τῷ τοῦ Σωτῆρος καταρτισμῷ τελειούμενον. Καὶ δὴ ἡ ἀντακολουθία τῶν τριῶν ἀρετῶν περὶ τὸν ἀνθρώπον εὐρίσκεται τὸν γνωστικὸν, ἠθικῶς τε καὶ φυσικῶς, καὶ λογικῶς περὶ τὸ θεῖον πραγματευόμενον. Σοφία (93) μὲν γάρ, ἐπιστήμη τῶν θεῶν καὶ τῶν ἀνθρωπίνων· δικαιοσύνη δὲ συμφωνία (94) τῶν τῆς ψυχῆς μερῶν· ὁσιότης δὲ θεραπεία τοῦ Θεοῦ. Εἰ δὲ τις διαβάλλεσθαι τὴν σάρκα καὶ δι' αὐτῆς τὴν γένεσιν φάσκει, παραθεῖς Ἡσαΐαν λέγοντα· « Πᾶσα σὰρξ ἡλόχουτος, καὶ πᾶσα δόξα ἀνθρώπου ὡς ἄνθος ἡλόχουτος· ἐξηράνθη ὁ ἡλόχουτος, καὶ τὸ ἄνθος ἐξέπεσεν· τὸ δὲ ῥῆμα Κυρίου (95) μένει εἰς τὸν αἰῶνα· » ἀκουσάτω ἐρμηνεύοντος τὸ ζητούμενον διὰ Ἱερουσαίου τοῦ Πνεύματος· « Καὶ διέσπειρα αὐτοὺς ὡς φρύγανα πετώμενα ὑπὸ ἀνέμου εἰς ἔρημον· οὗτος ὁ κληρὸς καὶ μερὶς τοῦ ἀπειθεῖν ὑμᾶς, λέγει Κύριος. Ὡς ἐπελάθου μου, καὶ ἤλπισας ἐπὶ ψεύδεσι· καὶ γὰρ ἀποκαλύψω τὰ ὀπίσω σου ἐπὶ πρόσωπόν σου· καὶ ὀφθήσεται ἡ ἀτιμία σου, μοιχεία σου, καὶ χρηματισμὸς σου, » καὶ τὰ ἐξῆς. Τοῦτο γάρ « τὸ ἄνθος (96) τοῦ ἡλόχουτος, » καὶ « τὸ κατὰ σάρκα περιπατεῖν, » καὶ « σαρκικοὺς εἶναι » κατὰ τὸν Ἀπόστολον, ἐν ἀμαρτίαις ὄντας. Κρεῖττον μὲν τοῦ ἀνθρώπου ὁμολογῆται ἡ ψυχὴ, ἥττον δὲ τὸ σῶμα· ἀλλ' οὕτως ἀγαθὸν ἡ ψυχὴ φύσει, οὕτως αὖ κακὸν φύσει τὸ σῶμα· οὐδὲ μὴν, ὃ μὴ ἐστὶν ἀγαθὸν, τοῦτο εὐθέως κακόν. Εἰσὶ γὰρ οὖν καὶ μεσότητές τινες καὶ προηγμένα, καὶ ἀποπροηγμένα (97) ἐν τοῖς μέσοις. Ἐχρῆν δὴ

✠ P. 659 ED. POTTER, 540-541 ED. PARIS. 1, 10; I Pet. 1, 24. ^d II Cor. x, 2. ^e I Cor. iii, 5.

(92) Ὅρθην πρὸς τὴν οὐρανοῦ θ. Ovidius *Metamorph.* lib. 1 :

*Pronaque cum spectent animalia cætera terras,
Os homini sublime dedit, cælumque tueri.*

(93) Σοφία. Hæc sapientiæ definitio superius tradita est *Pædagog.* lib. II, cap. 2, p. 181, ubi conf. not. 5.

(94) Δικαιοσύνη δὲ συμφ. Platonici interdum duas animæ partes statuunt, τὸ λογικόν, et τὸ ἄλογον, interdum tres, τὸ λογιστικόν, θυμικόν, et ἐπιθυμητικόν· ut referunt Aristoteles *De anima* lib. III, c. 9, Plutarchus, aliique. Unde, secundum Platonem, singulæ virtutes certarum animæ partium perfectiones sunt; justitia vero totius animæ perfectio est; qua scilicet fit, ut reliquæ partes inter se concordent, et cum tota anima universæ, unaquaque quod suum est agente, nec alienum munus occupante; imperante nimirum ratione, reliquis vero ei parentibus. Erat igitur Platoni δικαιοσύνη δυνάμις τις, καθ' ἣν ὁμολογεῖ καὶ συμφωνεῖ πρὸς ἀλλήλα τὰ τρία μέρη τῆς ψυχῆς, καὶ ἕκαστον πρὸς τῷ οἰκείῳ γίνεται, καὶ ἐπιβάλλονται κατ' ἀξίαν. Quinetiam Stoici in octo partes animam dividebant. Laertius lib. VII, seg. 157: Μέρη δὲ ψυχῆς λέγουσιν ὀκτώ, τὰς πέντε αἰσθήσεις, καὶ τοὺς ἐν ἡμῖν σπέρματικὸς λόγους, καὶ τὸ φωνητικόν, καὶ τὸ λογιστικόν. Quod Varro Latine sic exprimit

tur, et corpus vituperant, non considerantes corporis constitutionem rectam factam esse ad cælum contemplandum; et organa sensuum sic effecta esse, ut tendant ad cognitionem, et membra et partes apte esse compositas ad honestum, non ad voluptatem. Unde suscipit hoc habitaculum animam Deo pretiosissimam, et Spiritu sancto dignum censetur per animæ et corporis sanctificationem, ut quod perfectione Servatoris perficiatur. Quinetiam mutua trium virtutum consequentia invenitur in homine gnostico, qui moraliter, naturaliter et logice circa Deum versatur. Sapientia enim est scientia rerum divinarum et humanarum. Justitia autem est concentus partium animæ. Sanctitas autem est Dei cultus. Si quis autem dicat se infamare carnem, et propter ipsam generationem, adducens Isaiam dicentem: « Omnis caro fenum, et omnis gratia hominis tanquam flos feni. Exsiccatum est fenum, et flos ~~cecidit~~ cecidit, verbum autem Domini manet in æternum »: » audiat Spiritum per Jeremiam interpretantem id, quod quæritur: « Et dispersi ipsos, tanquam paleas, quæ a vento agitatæ volant in solitudinem. Hæc est sors et pars vestræ incredulitatis, dicit Dominus. Sicut oblitus es mei, et sperasti in falsis; ego quoque revelabo posteriora tua super faciem tuam, et videbitur ignominia tua, adulterium tuum, et hinnitus tuus ^b, » et quæ deinceps consequuntur. Hic est enim « flos feni ^c, et secundum carnem ambulare ^d, et carnales esse ^e » ex Apostoli sententia, eos, qui sunt in peccatis. Præstantiorem quidem hominis partem esse animam, est extra controversiam, corpus autem deteriore. Sed neque anima bonum est natura, neque rursus malum natura corpus. Neque vero quod non est bonum hoc est protinus malum; sunt enim quædam, quæ medium locum obtinent, et in mediis sunt

^a Isa. xl, 6, 8. ^b Jer. xiii, 24, 25, 26, 27. ^c Jac.

lib. VIII *De lingua Latina*: « Quid ergo, cum omnes animæ hominum sint divisæ in octonas partes, inter se non proportionem similes? quinque, quibus sentimus: sexta, qua cogitamus; septima, qua progneramus; octava, qua voces mittimus. » Conf. Plutarchus *De placitis philosoph.* lib. IV, cap. 4.

(95) *Κυρλον*. Isa. τοῦ θεοῦ ἡμῶν. Mox apud Jerem. φρύγανα φερόμενα· dein, οὕτως ὁ κληρὸς σου καὶ μερὶς τοῦ ἀπειθεῖν ὑμᾶς ἐμοί. Paulo post, ἐπὶ τὸ πρόσωπ. dein, καὶ ἡ μοιχεία σ.

(96) *Τὸ ἀνθ.* Respicit Jac. 1, 10, vel I Pet. 1, 24; II Cor. x, 2; I Cor. iii, 5.

(97) *Προηγμένα καὶ ἀποπροηγμένα*. Ex Stoicorum mente hæc dicit. Nam illi, ut in *Zenone* refert Diogenes Laertius lib. VII, seg. 105: Τῶν ἀδιαφόρων τὰ μὲν λέγουσι προηγμένα, τὰ δὲ ἀποπροηγμένα· προηγμένα μὲν τὰ ἔχοντα ἀξίαν, ἀποπροηγμένα δὲ τὰ ἀναξίαν ἔχοντα. « Porro indifferentium alia quidem præposita vocant, alia vero rejecta. Præposita quidem quæ habent existimationem: rejecta vero, quæ existimatione carent. » Porro, exempli causa, τὰ προηγμένα ab illis dici refert, « ingenium, sanitatem, gloriam, » et his similia: ἀποπροηγμένα vero, « hebetudinem, imbecillitatem, ignobilitatem. » et alia hujus generis; quæ « bona » quidem, et « mala » non vocant, ea scilicet nomina solis virtutibus ac vitiis tribuentes, sed tantum « præposita » et « re-

« praeposita et rejecta. » Oportuit ergo hominem, qui inter sensibilia numeratur, consistere quidem ex diversis, sed non ex contrariis, corpore et anima. Semper ergo bonae actiones, ut meliores, attribuuntur ei quod est praestantius, nempe spiritui principali; voluptariae autem et peccantes ei quod est deterius, nempe peccanti spiritui. Jam vero sapientis et gnostici anima, ut quae in corpore peregrinetur, eo severe et austere utitur, non in ipsum nimiam affectionem ostendens aut indulgentiam; ut quae sit e vestigio relictura tabernaculum, si excedendi et migrandi tempus eam vocaverit: « Advena, inquit, sum in terra, et peregrina sum ego vobiscum ». Et hinc hospitem mundi electionem Basilides eam dicit accepisse, ut quae sit natura supramundana. Hoc autem non ita se habet: unius enim Dei sunt omnia; neque erit aliquis natura mundi hospes, cum sit una quidem essentia, unus autem Deus. Sed electus vitam agit tanquam hospes, sciens omnia esse possidenda, et dein rejicienda; quaecunque autem bona triplicia esse volunt Peripatetici, eis utitur; quinetiam corpore, sicut aliquis qui procul peregre proficiscitur, diversoriis et habitaculis, quae ei in via occurrunt; eam quidem gerens etiam rerum mundanarum et loci, in quo diversatur ✕; habitationem autem et possessionem, sicut etiam usum, relinquens, nulla motus perturbatione; prompto et alacri animo eum sequens, qui e vita abducit, nulla occasione se unquam retro convertens; ob incolatum quidem agens gratias, benedicens autem propter exitum, caelestem amplectens mansionem. « Scimus enim, quod si terrena nostra habitatio tabernaculi dissoluta fuerit, aedificium a Deo habemus, domum non manufactam aeternam in caelis. Etenim in hoc ingemiscimus, habitaculum nostrum, quod est ex caelo, superindui cupientes; siquidem etiam induti, non nudi inveniemur. Per fidem enim ambulamus, non per speciem, » ut ait Apostolus ^b. « Magis autem volumus peregrinari a corpore, et apud Deum versari ^c. » **232** Magis autem est in comparatione; comparatio autem est in iis, quae cadunt in similitudinem; ut fortior fortibus fortior, timidorum autem fortissimus. Unde subjunxit: « Quamobrem contendimus, sive peregrinantes, sive apud eum

Α οὖν τὴν σύνθεσιν τοῦ ἀνθρώπου, ἐν αἰσθητοῖς γενομένην, ἐκ διαφόρων συνεστάναι, ἀλλ' οὐκ ἐξ ἐναντίων, σώματος τε καὶ ψυχῆς. Ἄξι τοίνυν αἱ ἀγαθαὶ πράξεις, ὡς ἀμείνους, τῷ κρείττονι τῷ πνεύματι κυρίῳ προσάπτονται· αἱ δὲ φιλήδονοι καὶ ἁμαρτητικαί, τῷ ἥττονι τῷ ἁμαρτητικῷ περιτίθενται. Αὐτίκα ἡ τοῦ σφοῦ τε καὶ γνωστικοῦ ψυχῆ, οἷον ἐπιξενουμένη τῷ σώματι, σεμνῶς αὐτῷ καὶ τιμητικῶς προσφέρεται, οὐ προσπαθῶς, ὅσον οὐδέπω· ἐὰν ὁ καιρὸς τῆς ἀποδημίας καλῆ, ἀπολείπουσα (98) τὸ σκῆνος· « Πάροικος, φησὶν, ἐν τῇ γῆ, καὶ παρεπίδημος ἐγὼ εἰμι μεθ' ὑμῶν. » Καὶ ἐντεῦθεν ξένην τὴν ἐκλογὴν τοῦ κόσμου ὁ Βασιλείδης εἰληφέναι λέγει, ὡς ἂν ὑπερκόσμιον φύσει οὖσαν. Τὸ δ' οὐχ οὕτως ἔχει· ἐνὸς γὰρ τὰ πάντα Θεοῦ· καὶ οὐκ ἂν τις εἴη φύσει τοῦ κόσμου ξένος, μιᾶς μὲν τῆς οὐσίας οὐσης, ἐνὸς δὲ τοῦ Θεοῦ· ἀλλ' ὁ ἐκλεκτὸς ὡς ξένος πολιτεύεται, κτητὰ τε καὶ ἀποκτητὰ εἰδὼς πάντα· ὅσα δὲ τριττά (99) εἶναι ἀγαθὰ οἱ περιπατητικοὶ θέλουσι, χρῆται αὐτοῖς· ἀλλὰ καὶ τῷ σώματι, ὡς τις μακρὰν στελλόμενος ἀποδημίαν πανδοχείοις καὶ ταῖς παρ' ὁδὸν οἰκήσεσιν· ἐπιμελούμενος μὲν καὶ κοσμικῶν, τὸν τόπον (1) ἐνθα καταλύει· ἀπολιπὼν δὲ τὴν οἰκήσιν καὶ τὴν κτήσιν, καθάπερ καὶ τὴν χρῆσιν, ἀπροσπαθῶς, προθύμως τῷ ἀπάγοντι τοῦ βίου συνεπόμενος, οὐδαμῶς ὀπίσω κατ' οὐδεμίαν (2) ἀφορμὴν ἐπιστρεφόμενος· εὐχαριστήσας μὲν ἐπὶ τῇ παροικίᾳ, εὐλογῶν δὲ ἐπὶ τῇ ἐξόδῳ, τὴν μονὴν ἀσπαζόμενος τὴν ἐν οὐρανῷ. « Οἶδαμεν γὰρ, ὅτι, ἐὰν ἡ ἐπίγειος ἡμῶν οἰκία τοῦ σκῆνους καταλυθῆ, οἰκοδομητὴν ἐκ Θεοῦ ἔχομεν, οἰκίαν ἀχειροποίητον αἰώνιον ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Καὶ γὰρ ἐν τούτῳ στενάζομεν, τὸ οἰκητήριον ἡμῶν τὸ ἐξ οὐρανοῦ ἐπανδύσασθαι ἐπιποθοῦντες· εἴ γε, καὶ ἐνδυσάμενοι, οὐ γυμνοὶ εὐρεθισόμεθα· διὰ πίστεως γὰρ περιπατοῦμεν, οὐ διὰ εἶδους, » ὡς ὁ Ἀπόστολος φησὶν. « Εὐδοκοῦμεν δὲ μᾶλλον (3) ἐκδημηῆσαι ἐκ τοῦ σώματος, καὶ ἐνδημηῆσαι πρὸς τὸν Θεόν. » Ἐν συγκρίσει δὲ τὸ μᾶλλον· ἡ δὲ σύγκρισις ἐπὶ τῶν καθ' ὁμοίωσιν ὑποπιπτόντων· ὡς ὁ ἀνδρειότερος ἀνδρείων ἀνδρειότερος, δειλῶν δὲ ἀνδρειότατος. Ὅθεν ἐπήγαγεν· « Διὸ φιλοτιμούμεθα (4), εἴτε ἐκδημοῦντες, εἴτε ἐνδημοῦντες, » εὐάριστοι εἶναι αὐτῷ, τῷ ἐνὶ δηλονότι Θεῷ, οὐ τὰ πάντα ἔργον τε καὶ κτίσις, ὅ τε κόσμος καὶ τὰ ὑπερκόσμια. Ἄγαμαι τὸν Ἐπίχαρμον, σαφῶς λέγοντα· **Δ** « Εὐσεβῆς γῶ (5) πεφυκῶς, οὐ πάθεις γ' οὐδὲν κακὸν

✕ P. 610 ED. POTTER, 541-542 ED. PARIS. ^a Gen. xxiii, 4; Psal. xxxviii, 15. ^b II Cor. v, 4, 2, 5, 7. ^c Ibid. 3.

jecta; » ut Ciceronis verbis utar lib. iii *De finib.*

(98) Ἀπολείπουσα. In Flor. est etiam altera lectio ἀπολιποῦσα, fut. temp. Sequentia verba Davidis sunt ex Psal. xxxviii, pauculis mutatis. A. SYLBURG. — In unum conjungit Abrahami verba ad filios Cheth, Gen. xxiii, 4: Πάροικος καὶ παρεπίδημος ἐγὼ εἰμι μεθ' ὑμῶν· et verba Davidis, Psal. xxxix (al. xxxviii), 12: Πάροικος ἐγὼ εἰμι ἐν τῇ γῆ καὶ παρεπίδημος, καθὼς πάντες οἱ πατέρες μου.

(99) Τριττά. Nempe animi, corporis ac fortunae. Aristoteles *Ethic.* ad Nicomach. lib. i, cap. 8: Νεμεμημένων, τῶν περὶ ἀγαθῶν τριχῆ, καὶ τῶν μὲν ἐκτὸς λεγομένων, τῶν δὲ περὶ ψυχὴν καὶ σῶμα. « Distributis vero bonis trifariam, ut alia dicantur esse extra, alia in animo, alia in corpore, » etc.

(1) Τὸν τόπον. Constructionis regula postulat gen. casu, τῶν τόπων, vel τοῦ τόπου. SYLBURG. — Gentianus Hervetus legit τοῦ τόπου, F. Morellus P. R. τῶν τόπων. COLLECT.

(2) Ὅπίσω κατ' οὐδ. Scilicet in animo servans Christi praecceptum, Luc. xvii, 32: Μνημονεύετε τῆς γυναικὸς Λώτ.

(3) Εὐδοκοῦμεν δὲ μᾶλλον. A. mavult, θαρροῦμεν δὲ, καὶ εὐδοκιμοῦμεν μᾶλλον, ex II Cor. v, ubi etiam μοχ, ἐνδημηῆσαι πρὸς τὸν Κύριον. SYLB.

(4) Διὸ φ. Vulg. Bibl. II Cor. v: Διὸ καὶ φιλοτιμούμεθα, εἴτε ἐκδημοῦντες, εἴτε ἐκδημοῦντες, εὐάριστοι αὐτῷ εἶναι. A. SYLBURG.

(5) Εὐσεβῆς v. Hos Epiebarmi versus H. Grotius in *Excerptis e trag. et com.*, p. 481, hoc modo

καθαρῶν· ἄνω τὸ πνεῦμα διαμένει κατ' οὐρανόν· » καὶ τὸν μελοποιὸν (6) ἄδοντα· « Ψυχὰ δ' ἀσεβῶν ὑπουράνιοι γαίᾳ. (7) πωτῶνται ἐν ἄλγεσι φωνίσι, ὑπὸ ζεύγλαις ἀφύκτοις κακῶν· εὐσεβῶν δὲ ἐπουράνιοι νόουσι μολπαῖς μάκαρα, μέγαν ἀείδουσι' (8) ἐν ὕμνοις. » Οὐκ οὐρανόθεν καταπέμπεται δεῦρο ἐπὶ τὰ ἥττω ψυχῇ· ὁ Θεὸς γὰρ ἐπὶ τὰ ἀμείνω πάντα ἐργάζεται· ἀλλ' ἢ τὸν ἀριστον ἐλομένη βίον ἐκ Θεοῦ καὶ δικαιοσύνης γῆς οὐρανὸν ἀνταλλάσσειται. Εἰκότως οὖν γνώσεως ἐπίβολος ὁ Ἰωὴ γενόμενος· « Νῦν (9) οἶδα, » εἶπεν, « ὅτι πάντα δύνασαι· ἀδυνατεῖ δέ σοι οὐθέν. Τίς γὰρ ἀπαγγέλλει μοι ἃ οὐκ ἤθεις, μέγала καὶ θαυμαστά, ἃ οὐκ ἠπιστάμην; Ἐγὼ δὲ ἐφάυλισα ἑμαυτὸν, ἠγγισάμενος ἑμαυτὸν εἶναι γῆν καὶ σποδόν. » Ὁ γὰρ ἐν ἀγνοίᾳ ὢν ἀμαρτητικός τε ἐστὶ, « καὶ γῆ καὶ σποδός· » ὁ δ' ἐν γνώσει καθεστῶς, ἐξομοιούμενος Θεῷ εἰς ὅσον δύναται, ἤδη πνευματικός, καὶ διὰ τοῦτο ἐκλεκτός. Ὅτι δὲ τοὺς ἀνόητους καὶ ἀπειθεῖς « γῆν » καλεῖ ἡ Γραφή, σαφὲς ποιήσει Ἰερεμίας ὁ προφήτης κατὰ Ἰωακείμ καὶ τῶν ἀδελφῶν αὐτοῦ λέγων· « Γῆ, γῆ, ἄκουε λόγον Κυρίου· γράψον τὸν ἄνδρα τοῦτον, ἐκκήρυκτον ἄνθρωπον. » Ἄλλος δ' αὖ προφήτης φησὶν· « Ἄκουε, οὐρανὲ, καὶ ἐνωτίζου, γῆ· τὴν σύνοσιν, » ἀκοὴν εἰπόν, καὶ « οὐρανὸν » τὴν τοῦ γνωστικοῦ ψυχῆν, τὴν τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῶν θεῶν θεῶν ἐπανηρημένου, καὶ ταύτη Ἰσραηλίτην γεγονέναι (10)· ἔμπαλιν γὰρ αὐτὸν ἐλόμενον τὴν ἀμαθίαν καὶ τὴν σκληροκαρδίαν, γῆν εἶρηκεν· καὶ τὸ « Ἐνωτίζου, » ἀπὸ τῶν ὀργάνων τῆς ἀκοῆς, τῶν ὠτων, προσηγόρευσε, τὰ σαρκικά τοῖς προσανέχουσι τοῖς αἰσθητοῖς ἀπονείμας. Οὗτοι εἰσι περὶ ὧν Μιχαίας ὁ προφήτης λέγει· Ἀκούσατε, λαοί, λόγον Κυρίου (11), οἱ συνοικοῦντες οὐδύναις. » Καὶ ὁ Ἀβραάμ, « Μηδαμῶς, εἶπεν, Κύριος ὁ κρίνων τὴν γῆν (12)· » ἐπεὶ ὁ ἀπιστήσας, κατὰ τὴν σωτήριον φωνήν (13), « ἤδη κέκριται » γέγραπται δὲ καὶ ταῖς « Βασιλείαις » (14) ἢ κρίσις καὶ ἡ ἀπόφασις τοῦ Κυρίου ὧδε ἔχουσα· Δικαίων εἰσα-

✠ P. 641 ED. POTTER, 542-543. ED. PARIS. 29, 30. ^d Isa. 1, 2.

emendavit ac digessit :

Εὐσεβῆς τὸν νοῦν πεφυκῶς, οὐ πάθης γ' οὐδὲν

Καθαρῶν· ἄνω τὸ πνεῦμα διαμένει κατ' οὐ-

Si tibi mens sancta fuerit, nil ferēs moriens mali :
Semper in caelo beatus permanebit spiritus.

(6) Μελοποιῶν. Pindaro haec vindicat Theodoretus lib. 8 *De curat. Graec.*, quae et inter ejus fragmenta relata sunt. Paulo post, meminit alarum Euripidis, de quibus haec Plutarchus lib. *An seni gerenda respubl.* : Αἱ δὲ ἐπὶ τοῖς καλοῖς ἔργοις οὕτως ταῖς Εὐριπίδου χρυσαῖς πτέρυξιν, ἀλλὰ τοῖς Πλατωνικοῖς ἐκείνοις πτεροῖς ὅμοια τὴν ψυχὴν μέγεθος καὶ φρόνημα μετὰ γῆθους λαμβάνουσαν ἀναφέρουσιν. Vide Th. Canterum lib. 1, c. 25, *Var. lecti. COLLECT.*

(7) Ὑπουράνιοι γαίᾳ. H. ms., ὑπ' οὖν τοι γαίᾳ, corrupte. SYLB.

(8) Μάκαρα, μέγαν ἀείδ. Μάκαρα vel adverbialiter accipiendum, ut μακάρια, sc. pro μακαρίως· vel, distinctione transposita, legendum, μάκαρα μέγαν, idque substantive pro Θεὸν μέγαν. Ib.

(9) Νῦν. Abest a Job., ubi mox, ἀδυνατεῖ δέ σοι οὐθέν. Τίς γὰρ ἐστὶν ὁ κρύπτων σε βουλήν; Φειδόμε-

A versantes, ei placere ^a, » uni scilicet Deo, cujus omnia sunt opus et creatura, et mundus, et supermundana. Admiror Epicharmum, qui aperte dicit : « Si fueris mente pius, nihil mali patieris mortuus. Superius manet in caelo spiritus. » Et poetam lyricum canentem : « Impiorum autem animae sub caelo volant in cruentis doloribus, sub malorum jugis inevitabilibus ; piorum autem in caelis habitant, cantibus beatorum principem canentes in hymnis. » Non ergo huc de caelis anima ad ea, quae sunt deteriora, demittitur : Deus enim refert omnia ad meliora ; sed ea, quae vitam elegit optimam ex Deo et justitia, caelum terra commutat. Merito ergo Job, qui pervenit ad cognitionem : « Nunc, inquit, scio, quod omnia potes ; nihil est autem, quod tu non possis. Quis enim annuntiat mihi quae non noveram, magna et admirabilia quae nesciebam ? Ego autem meipsum vilipendi, existimans meipsum esse terram et cinerem ^b. » Nam qui est in ignoratione, est peccato obnoxius, « et terra et cinis ; » qui autem ad cognitionem pervenit, Deo quantum potest assimilatus, jam est spiritualis, et ideo electus. Quod autem amentes et inobedientes « terram » vocet Scriptura, planum faciet Jeremias propheta, de Joachim et ejus fratribus dicens : « Terra, terra, audi verbum Domini, scribe virum hunc, hominem abdicatum ^c. » Alius autem rursus propheta dicit ^d : ✠ « Audi, caelum, et ausculta, terra ; » auditum appellans intelligentiam, et « caelum » animam gnostici, qui caeli et rerum divinarum suscepit contemplationem, et ea ratione factus est Israelita. Contra enim eum, qui elegerat inscitiam et cordis duritiem, « terram » dixit. Et illud, « ausculta, » dixit ab auribus, quae sunt instrumenta auditus, carnalia attribuens iis, qui rebus attendunt sensibus. Hi sunt, de quibus dicit Michaeas propheta : « Audite, populi, verbum

^a II Cor. v, 8, 9. ^b Job xlii, 2, 5, 6. ^c Jer. xxii,

νος δὲ ῥημάτων, καὶ σε οἶεται κρύπτειν ; Τίς δὲ ἀναγγελεῖ μοι, ἃ οὐκ ἤθ. deim, διὸ ἐφάυλισα ἑμαυτὸν, καὶ ἐτάκην· ἠγγισαὶ δὲ ἑμαυτὸν εἶναι γ.

(10) Καὶ ταύτη Ἰσραηλίτην γεγονέναι. « Et hac ratione Israelitam factum fuisse, subintellecto φησὶν, quod paulo superius positum est.

(11) Ἀκούσατε, λαοί, λόγον Κ. Mich. 1, 2, et aliis locis dicit : Ἀκούσατε, λαοί, λόγους. Integram sententiam, quam recitat Clemens, nec in illo, nec alio quoquam sacro scriptore reperire potui.

(12) Καὶ ὁ Ἀβραάμ· Μηδαμῶς εἶπεν Κύριος ὁ κρίνων τὴν γῆν. Haec sic distinguere et explicare malim : Καὶ ὁ Ἀβραάμ, Μηδαμῶς, εἶπεν, Κύριος ὁ κρίνων τὴν γῆν. Et Abraham : « Nequaquam, » dixit, « Dominus, qui judicat terram : » ut εἶπεν non ad Dominum, verum ad Abrahamum referatur. Respicit enim auctor ea quae dicit Abrahamus Genes. xviii, 26 : Μηδαμῶς σὺ ποιήσεις ὡς τὸ ῥῆμα τοῦτο... μηδαμῶς· ὁ κρίνων πᾶσαν τὴν γῆν, σὺ ποιήσει κρίσιν ;

(13) Τὴν σωτήριον φωνήν. Hoc est, τὴν τοῦ Σωτήρος φωνήν, « Salvatoris vocem. » Joan. iii, 18 : Ὁ πιστεύων εἰς αὐτὸν οὐ κρίνεται· ὁ δὲ μὴ πιστεύων εἰς αὐτὸν, ἤδη κέκριται.

(14) Ταῖς Βασιλείαις. Quae sequuntur, non occurrunt in libris Regum, sed auctor varia Jobi loca

Domini, qui colubatis simul cum doloribus ^a. » Et Abraham : « Nequaquam, dixit Dominus qui judicat terram ^b. » Nam « qui non credidit, » convenienter salutari voci, « jam judicatus est ^c. » Scriptum est autem in libris quoque Regum iudicium et sententia Domini, quæ sic habet : « Justos exaudit Deus, impios autem non servat, eo quod ipsi nolint nosse Deum. Absurda enim non faciet Omnipotens ^d. » Quid ad hanc vocem adhuc dicunt hæreses, cum omnipotentem Deum esse bonum prædicet Scriptura, et vitii et injustitiæ minime esse auctorem? siquidem ignorantia quidem propterea oritur, quod aliquis non cognoscat : Deus autem « nihil facit absurdum. Hic est enim, » inquit, « Deus noster, et non est præter eum, qui servet ^e. Non est enim apud Deum injustitia ^f; » ex sententia Apostoli. Aperte autem adhuc propheta Dei consilium, et cognitionis profectum per hæc docet : « Et nunc, Israel, quid Dominus Deus tuus a te petit, nisi ut timeas Dominum Deum tuum, et ambules in omnibus viis ejus? Ut et eum diligas, et illi soli servias ^g, » petit a te, qui habes potestatem eligendæ salutis. Quid ergo sibi volunt Pythagorei, cum jubent « cum voce precari? » non quod, ut mihi quidem videtur, existimarent Deum non posse exaudire eos qui tacite loquuntur, sed quod justas vellent esse preces, quas non vereatur quis ita fundere, ut multi sint conscii. Nos autem de prece quidem, paulo post suo tempore tractabimus. Debemus autem habere opera clamantia, ✠ « tanquam in die ambulantes ^h. Luceant enim opera tua ⁱ. Et ecce homo, et opera ejus ante faciem ejus. Ecce enim Deus, et opera ejus ^k. » Deum oportet imitari, quoad fieri potest, eum qui est

A κούει ὁ Θεός· ἀσεβεῖς σε οὐ σώζει, παρὰ τὸ μὴ βούλεσθαι εἰδέναι αὐτοὺς τὸν Θεόν· ἄτοπα γὰρ οὐ συντελέσει ὁ Παντοκράτωρ. Τί πρὸς ταύτην ἔτι φηέγγονται τὴν φωνὴν αἱ αἰρέσεις, ἀγαθὸν Θεὸν τὸν παντοκράτορα κηρυττούσης τῆς Γραφῆς, καὶ ἀναίτιον κακίας τε καὶ ἀδικίας, εἴγε ἢ μὲν ἀγνοια διὰ τὸ μὴ γινώσκειν φύεται, ὁ Θεὸς δὲ, « οὐδὲν ἄτοπον ποιεῖ. Οὗτος (15) γὰρ ἐστὶ, » φησὶν, « ὁ Θεὸς ἡμῶν, καὶ οὐκ ἐστὶ πλήν αὐτοῦ σώζων. Οὐδὲ γὰρ ἐστὶν ἀδικία παρὰ τῷ Θεῷ, » κατὰ τὸν Ἀπόστολον. Σαφῶς δὲ ἔτι ὁ προφήτης τὴν βουλήν τοῦ Θεοῦ, καὶ τὴν προκοπὴν τὴν γνωστικὴν διὰ τούτων διδάσκει. « Καὶ νῦν, Ἰσραὴλ, τί Κύριος ὁ Θεός σου αἰτεῖται παρὰ σοῦ, ἀλλ' ἢ φοβεῖσθαι Κύριον τὸν Θεόν σου, καὶ πορεύεσθαι ἐν πάσαις ταῖς ὁδοῖς αὐτοῦ, καὶ ἀγαπῆν αὐτόν, καὶ λατρεύειν αὐτῷ μόνῳ (16), αἰτεῖται παρὰ σοῦ, τοῦ τὴν ἐξουσίαν ἔχοντος ἐλέσθαι τὴν σωτηρίαν (17). Τί τοίνυν οἱ Πυθαγόριοι βουλόμενοι μετὰ φωνῆς εὐχεσθαι » (18) κελεύουσιν; ἐμοὶ δοκεῖ, οὐκ ὅτι τὸ θεῖον ἦντο μὴ δύνασθαι τῶν ἡσυχῇ φθεγγομένων ἐπαίειν, ἀλλ' ὅτι δικαίας (19) ἐβούλοντο εἶναι τὰς εὐχάς, ἃς οὐκ ἂν τις αἰδεσθεῖη ποιεῖσθαι πολλῶν συνευδόντων. Ἡμεῖς δὲ περὶ μὲν τῆς εὐχῆς κατὰ καιρὸν προϊόντος (20) τοῦ λόγου διαληψόμεθα· τὰ δὲ ἔργα κεκραγότα (21) ἔχειν ὀφείλομεν, « ὡς ἐν ἡμέρα περιπατοῦντες. Λαμψάτω γὰρ σου τὰ ἔργα, καὶ ἰδοὺ ἄνθρωπος καὶ τὰ ἔργα αὐτοῦ πρὸ προσώπου αὐτοῦ. Ἴδοὺ γὰρ ὁ Θεός, καὶ τὰ ἔργα αὐτοῦ. » Θεὸν χρὴ μιμεῖσθαι, εἰς ὅσον δύναγες, τῷ γνωστικῷ. Ἐμοὶ δὲ καὶ εἰ ποιηταὶ (22) τοὺς ἐκλεκτοὺς παρὰ σφίσι « θεοειδέας » προσαγορεύειν δοκοῦσι, καὶ « δέους, » καὶ « ἀντιθέους, » καὶ « Διμήτην ἀταλάντους, καὶ θεοὺς ἐναλίγκια μηδε' ἔχοντας, καὶ θεοεικέλους, τὸ κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν (23) περιτρῶγοντες. » Ὁ μὲν οὖν Εὐρύπιδης·

P. 642 ED. POTTER. ^a Mich. i, 2. ^b Gen. xviii, 25. ^c Joan. iii, 18. ^d Job xxxvi, 6; xxxiv, 12. ^e Isa. xlv, 21. ^f Hebr. vi, 10. ^g Dent. x, 12. ^h Rom. xiii, 15. ⁱ Matth. v, 16. ^k Isa. lxii, 11.

in unum conjunxit : nam cum ibi Elihu dixerat in cap. xxxvi, 7, *justos esse* μετὰ βασιλέων εἰς θρόνον· addit, v. 10 : Ἄλλὰ τοῦ δικαίου εἰσακούσεται· v. 12 : Ἀσεβεῖς δὲ οὐ διασώζει, παρὰ τὸ μὴ βούλεσθαι αὐτοὺς εἰδέναι τὸν Κύριον. Idem cap. xxxiv, 12, id profert, quod apud Clementem, verbis aliquantum mutatis, sequitur : Οἶσι δὲ τὸν Κύριον ἄτοπα ποιήσων, ἢ ὁ Παντοκράτωρ παράξει τὴν κρίσιν, ὅς ἐποίησε τὴν γῆν;

(15) Οὗτος. In unum conjungit Isa. xlv, 21 : Ἐγὼ ὁ Θεός, καὶ οὐκ ἐστὶν ἄλλος πλήν ἐμοῦ· δικαίος καὶ σωτὴρ οὐκ ἐστὶ παρὲς ἐμοῦ· et Rom. ix, 14 : Μὴ ἀδικία παρὰ τῷ Θεῷ; μὴ γένοιτο! Quæ Clemens, ut etiam paulo superius memorata S. Scripturæ loca, imperfecte et tanquam e memoria recitat.

(16) *Λατρεύειν αὐτῷ μόνῳ*. Deut. x : Λατρεύειν Κυρίῳ τῷ Θεῷ. Sed λατρεύειν αὐτῷ μόνῳ sumptum est ex Matth. iv, 10; Luc. iv, 8, vel alio simili loco.

(17) *Τοῦ τὴν ἐξουσίαν ἔχοντος ἐλέσθαι τὴν σωτηρίαν*. Commation istud Clementis est, enarrationis loco verbis Moysis attextum. SYLBURG.

(18) *Μετὰ φωνῆς εὐχεσθαι*. Conf. secunda Persii satyra.

(19) *Δικαίας*. Persius satyræ jam dictæ v. 6 :

Haud cuivis promptum est, murmurque humi-
[lesque susurros

Tollere de templis, et aperto vivere voto.

Mens bona, fama, fides, hæc clare, et ut audiat
hospes.

Illæ sibi introrsum, et sub lingua murmurat :
[O si

Ebullit patruī præclarum funus! et], o si
Sub rastro crepet argenti mihi seria, dextro
Hercule! pupillumve utinam, quem proximus
[hæres

D *Impello, exungam.....*

(20) *Κατὰ καιρὸν πρ. Stromat. vii. GRAB.*

(21) *Ἔργα κεκραγότα*. Hæc verba non invenio. Malorum operum ad Deum vindicem clamantium meminit Jacobus cap. v, 4, et Abelis sanguis ad eundem clamasse dicitur Genes. iv, 10. Porro in iis, quæ sequuntur, auctor respicere videtur Rom. xiii, 13 : Ὡς ἐν ἡμέρα εὐπρημόνως περιπατήσωμεν. Matth. v, 16 : Οὕτω λαμψάτω τὸ φῶς ὑμῶν ἔμπροσθεν ἀνθρώπων, ὅπως ἴδωσιν ὑμῶν τὰ καλὰ ἔργα· ac dein forte Isa. lxii, 11 : Ἴδοὺ ὁ Σωτὴρ σοι παραγέγονεν, ἔχων τὸν ἑαυτοῦ μισθόν, καὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ πρὸ προσώπου αὐτοῦ.

(22) *Ποιηταί*. Homerum præcipue intelligit, qui epithetis a Clemente memoratis *Iliad. B, v. 632, 714; A, 264; H. 47; Odyss. N, 89; Iliad. A, 451*, aliisque locis passim usus est.

(23) *Τὸ κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν*. Respicit Gen. i, 26 : Καὶ εἶπεν ὁ Θεός· Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ καθ' ὁμοίωσιν.

« Χρῦσαι (24) δὲ μοι πτέρυγες περὶ νότω, φησὶ, « καὶ τὰ Σειρήνων ἐρόεντα πέδιλα ἀρμόζεται· βάσομαι δ' ἐς αἰθέρα πολὺν ἀερθεὶς, Ζηνὶ προσμίξων. » Ἐγὼ δὲ ἂν εὐξαίμην τὸ πνεῦμα τοῦ Χριστοῦ πτερωσαί με εἰς τὴν Ἱερουσαλήμ τὴν ἐμὴν (25)· λέγουσι γὰρ καὶ οἱ Στωϊκοὶ, τὸν μὲν οὐρανὸν κυρίως πόλιν, τὰ δὲ ἐπὶ γῆς ἐνταῦθα οὐκ ἔτι πόλεις· λέγεσθαι μὲν γὰρ, οὐκ εἶναι δὲ· σπουδαῖον (26) γὰρ ἡ πόλις, καὶ ὁ δῆμος ἀστείον τι σύστημα, καὶ πλῆθος ἀνθρώπων ὑπὸ νόμου διοικούμενον, καθάπερ ἡ Ἐκκλησία ὑπὸ Λόγου, ἀπολιόρκητος, ἀτυράννητος πόλις ἐπὶ γῆς· θέλημα θεῖον ἐπὶ γῆς, ὡς ἐν οὐρανῷ. Εἰκόνας τῆσδε τῆς πόλεως καὶ οἱ ποιηταὶ κτίζουσι γράφοντες· αἱ γὰρ Ὑπερβόριοι (27) καὶ Ἀριμάσπιοι πόλεις, καὶ τὰ Ἠλύσια πεδία (28), δικαίων πολιτεύματα· ἴσμεν δὲ καὶ Πλάτωνος « πόλιν, παράδειγμα ἐν οὐρανῷ κειμένην (29). »

luntas, sicut in caelo. Hujus autem civitatis imagines poetæ quoque condunt in suis scriptis : Hyperboreæ enim et Arimaspiæ civitates, et campi Elysii, sunt respUBLICÆ justorum. Scimus autem Platonis quoque « civitatem esse propositam in cælo ut exemplar. »

^a Gen. i, 26.

(24) Χρῦσαι. Hi versus exstant inter fragmenta incertarum Euripidis tragœd. v. 547. Sunt autem ab H. Grotio hoc modo emendati ac digesti in *Excerptis ex tragœdiis et comœdiis Græcis*, pag. 451.

Χρῦσαι δὲ μοι πτέρυγες περὶ νότω,
καὶ τὰ Σειρήνων πτερόεντα πέδιλα
Ἄρμόζεται· βάσομαι δ' εἰς αἰθέρα πολὺν
Ἄερθεὶς, Ζηνὶ προσμίξων.

Aurea me dorsi compagine
Penna vehet, pedibusque voluceria
Sirenium nectam talaria :
Sic altum penetrabò per æthera,
Colloquioque fruor magni Jovis.

Similia sunt, quæ scribit Horatius, lib. II, od. 20 :

Non usitata aut tenui ferar
Penna, bisformis per liquidum æthera
Vates : neque in terris morabo :
Longius : invidiæque major
Urbes relinquam.

(25) Ἱερουσαλήμ τὴν ἐμὴν. Nempe Jerusalem caelestem. Nam, ut ait Paulus Gal. iv, 26 : Ἡ δὲ ἂν ἡ Ἱερουσαλήμ ἐλευθέρη ἐστίν, ἥτις ἐστὶ μήτηρ πάντων ἡμῶν. Anaxagoras cuidam interroganti, « Nullane tibi patriæ cura est? » respondisse fertur : Εὐφῆμαι· ἐμοὶ γὰρ καὶ σφόδρα μέλει τῆς πατρίδος, δείξας τὸν οὐρανόν. « Mihi vero patriæ cura, et quidem summa, est; digitum in cælum intendens. » Conf. Diogenes Laertius in Anaxagora.

(26) Σπουδαῖον. Legi potest etiam σπουδαίων. SYLBERG.

(27) Ὑπερβόριοι. Hos Ælianus *Var. hist.* lib. III, cap. 18, refert εὐδαιμονεστάτους, « felicissimos » esse. Hæc felicitate alii eos mille annis in hac terra frui fabulantur. Strabo *Geograph.* lib. XV, p. 711, edit. Paris. : Περὶ δὲ τῶν χιλιετῶν Ὑπερβορέων τὰ αὐτὰ λέγειν Σιμωνίδῃ, καὶ Πινδάρῳ, καὶ τοῖς ἄλλοις μυθολόγοις. « De Hyperboreis mille annos viventibus eadem dicere quæ Simonides et Pindarus, et alii mythologi. » Diodorus Siculus *Bibliothecæ hi-*

agnosticus. Mihi autem videntur poetæ quoque electos appellare « deiformes, et deos, et Deo æquales, et consilio Jovi pares, et quorum similis prudentia divinis, et Deo similes, » illud : « Ad imaginem et similitudinem ^a, » quasi arrodentes. Euripides itaque, « In meo, inquit, tergo sunt pennæ aureæ, et aptantur grata Sirenium talaria, iboque in immensum sublatus æthera, Jovem conventurus. » Ego autem Christi spiritum oraverim, ut me in meam sustollat Jerusalem. Dicunt enim Stoici quoque cælum quidem proprie esse civitatem, quæ autem sunt hic in terra, non esse civitates : dici enim, sed non esse. Res enim bona est civitas, et populus, honestus aliquis cœtus, et multitudo hominum, quæ regitur lege, sicut Logo

B Ecclesia; quæ est civitas, quæ non potest circumscideri, nec opprimi tyrannide; in terra divina voluntas, sicut in caelo. Hujus autem civitatis imagines poetæ quoque condunt in suis scriptis : Hyperboreæ enim et Arimaspiæ civitates, et campi Elysii, sunt respUBLICÆ justorum. Scimus autem

storicæ lib. II, p. 150 edit. Hanov. : Ἐκαταῖος καὶ τινες ἄτεροί φασιν, ἐν τοῖς ἀντιπέραν τῆς Κελτικῆς τόποις κατὰ τὸν Ἠκεανθὸν εἶναι νῆσον οὐκ ἐλάττω τῆς Σικελίας· ταύτην ὑπάρχειν μὲν κατὰ τοὺς Ἄρκτους, κατοικεῖσθαι δὲ ὑπὸ τῶν ὀνομαζομένων Ὑπερβορέων, ἀπὸ τοῦ πορρωτέρω κεῖσθαι τῆς βορείου πνοῆς· οὐσαν δ' αὐτὴν εὐγείην τε καὶ πάμφορον, ἔτι δὲ εὐκρασίᾳ διαφέρουσαν, διπτοὺς κατ' ἔτος ἐκφέρειν καρπούς. « Hecateus et nonnulli alii tradunt, contra Galliam in Oceano insulam esse non minorem

C Sicilia, Arcis subjectam, quam Hyperborei incolunt, sic vocitati, quod sint borea vento remotiores. Solum hic optimum esse ac fructuosum, optimeque temperatum, ac propterea bis in anno messem fieri. » Dein ex fabularum auctoribus memorat : « Latonam ibi natam fuisse, ac proinde Apollini præ diis aliis cultum deferri; et quia illum quotidie perpetua laudum decantatione celebrent, et maximis honoribus prosequantur, homines illos sacerdotes Apollinis haberi : » cum multis aliis, quæ referre longum est. Addi etiam poterint, quæ de Hyperboreis commemorat Herodotus in *Melpomene*

(28) Ἠλύσια πεδία. « Elysios campos describit Homerus *Odyss.* Δ, vers. 565, et Virgilius *Æneid.* VI, v. 637.

(29) Παράδειγμα ἐν οὐρανῷ κειμένην. F. Morello videbatur legendum, τῆς ἐν οὐρανῷ κειμένης, « caelestis civitatis exemplar esse propositam. »

D COLLECT. — Respicit Platonis lib. IX *De republica* sub finem, ubi hæc dicit : Μανθάνω, ἔφη, ἐν ἧ νῦν διήλθομεν οἰκίζοντες πόλιν λέγεις, τῇ ἐν λόγοις κειμένη· ἐπεὶ γῆς γε οὐδαμοῦ οἶμαι αὐτὴν εἶναι. Ἄλλ', ἦν δ' ἐγὼ, ἐν οὐρανῷ ἴσως παράδειγμα ἀνάκειται τῷ βουλομένῳ ὄραν, καὶ ὁρῶντι ἑαυτὸν κατοικίζειν. « Intellego equidem, quod ea in civitate dicis, quam nos condidimus in præsentia, quæ est verbis solum, in terris vero nusquam, ut arbitròr, exstat. At forte, inquam ego, in cælo illius exstat exemplar, conspicuum ei, qui et intueri voluerit, et seipsum ad id, cum intuitus est, insituere. »